Lithographed copy of an old Persian MS. on Medicine

Presented to the Medical Library of McGill University
by
C. Casey Wood.

بعون صنّاع مکین و مکان و بفضل خلاق زمین و آسمان

درین آوان فراخی توامان کتاب مستطاب که جمله کمالات طبیه را حاویست و جمیع ابواب و فصول کتب طب را کافی و وافیست مجمع الجوامع و ذخائر التراکیب مقبول طبایع برنا و پیر عدیم المثل و بےنظیر

اعنی جلد ثانی

قرابادین کبیر

بار دوم

از تصانیف رازدان رموز حکمت یونانیان معرفت اندوز رسوم معالجهٔ ایرانیان شیرازهٔ قانون شفا دیباچهٔ دیوان دوا قدوة الاطباء ماهر والا دستگاه جناب حکیم سید محمد حسین خان طاب ثراه و جعل الجنة مثواه

در مطبع نامی منشی نولکشور باهتمام بھگوندیال ایجنٹ طبع شد

اطلاع

اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہی جسکی فہرست مطول ہر ایک شائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہی جس کے معائنہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہین قیمت بھی ارزان ہی اس کتاب کے ٹیٹل پیج کے تین صفحہ سادی مین ہم بعض کتب طب و لغات مختص بمفردات طب فارسی و عربی و اُردو وغیرہ درج کرتے ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہی اُس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدر دانون کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو

کتب طب زبان فارسی

اکسیر اعظم - در چار جلد یہ کتاب فن طب مین جامع کلیات اور معالجات مؤلفہ محمد اعظم خان مخاطب بناظم جہان کہ جملہ کتب فن طب کو یکجا کر کے مجربات اور آزمودہ نسخی مندرج فرمائے۔

خلاصۃ التجارب - طب مجربات حکیم علویخان مدونہ ذو مرتبہ بقراط زمان جناب حکیم بہاء الدولہ بہادر یہ اعلیٰ درجہ طب کی کتاب ہی۔

مجربات اکبری - محشی تصنیف حکیم محمد اکبر خان عرف حکیم ارزانی۔

تکشیف الحکمت - حکیم محمد سلیم الدین خان کی تصنیف سے ہے قدر دانی شائقان سے مکرر طبع ہوئی۔

کفایہ منصوری - مشہور کتاب معالجہ اور تشریح مین ہے۔

ضیاء الابصار - فن طب مین تصنیف حکیم محمود خانصاحب کی۔

مجربات رضائی - معالجہ امراض ضعف باہ و مثانہ و کثرت مجامعت و نسخہای مجربات ہر ایک مرض کے اسمین بہت لکھے ہین۔

دستور العلاج - نہایت صحت کے ساتھ طبع ہوئی ہے۔

میزان الطب - مع رسائل دیگر یہ مشہور ابتدائی درس کی کتاب ہے جو کہ قبل اس کے بہ تصحیح و محشی تمام مطبع محمدی جامی محمد حسین مرحوم مین طبع ہوئی تھی اُسی منقول عنہ سے بکتابت پاکیزہ طبع ہوئی۔

معدن الشفا سکندر شاہی - از تصنیفات جناب حکیم بہوہ خانصاحب بن خواص خان صاحب

طب اکبر - تصنیف حکیم محمد اکبر ارزانی علم طب مین مستند کتاب ہی۔

مطب علویخان - مجربات علویخان کی ہر مرض کے لیے منتخب ہین۔

ملخص فصول بقراطی - مشہور کتاب علامہ حکیم بقراط تلخیص و تالیف حکیم برکوی غلام حسین صاحب سے ہی جنھون نے شرح اعجاز خسروی تصنیف فرمائی ہے اور وہ اس مطبع مین سابق ازین طبع ہوئی ہی

مفرح القلوب - فارسی تصنیف حکیم محمد اکبر عرف محمد ارزانی۔

عجالہ نافعہ - تصنیف حکیم نامی محمد شریف خان صاحب دہلوی تصنیف علاج الامراض۔

ام العلاج - رسالہ غریب و عجالہ عجیب حاوی اکثیب ادویہ الطبیہ تصنیف حکیم امان اللہ فیروز جنگ ابن مہابت خان خانخانان عہد دولت نورالدین محمد جہانگیر بادشاہ غازی یہ کتاب خاص طریقہ آسان معالجہ ہر قسم مرض مین مستند و یادگار ہے۔

طب یوسفی - مشتمل بر رسالجات رسالہ نبض رسالہ قارورہ رسالہ ستہ ضروریہ ملطفات یوسفی رسالہ ماکول و مشروب قصیدہ در حفظ صحت بدن رسالہ بحران مشہور کتاب ہے زاد غریب تصنیف حکیم صادق علی خان ابن حکیم شریف خان صاحب دہلوی مسافرون کے لیے تدابیر معالجہ ہر موسم کی ضروری لکھی گئی ہین مخزن الادویہ مع تحفۃ المومنین فارسی طب مین مشہور کتاب ہے۔

قرابادین قادری - فارسی تصنیف حکیم محمد اکبر ارزانی مصنف طب اکبر و میزان الطب وغیرہ سے مشہور کتاب ہے۔

علاج الابدان - یہ کتاب فن طب مین نایاب ہے تالیف حضرت حکیم عبد الحق صاحب کی علاج امراض انسان خود انسان سے بہ نقل عبارات کتب معتبرہ ثابت کیا ہے۔

کنز الاسرار - تصنیف حکیم ہادی حسن صاحب مراد آبادی مسائل طب مین

بہج الحذاقت - علم طب کی کتاب۔

کنایات العیون - تصنیف حکیم محمد سلیم الدین خان صاحب جے پوری۔

قرابادین جلالی۔

نیر اعظم - مطبوعہ نظامی۔

غایۃ الشفا۔

کتب طب عربی

موجز - مشہور کتاب متن متین فن طب کی ہے۔

فہرست مضامین جلد اول قرابادین کبیر فارسی

Page 3 Index

تمام شد

Page 1.

بعون صانع مکین و مکان و فضل خلاق زمین و زمان

دریں ایوان فراخی توامان کتاب مستطاب که جمله کمالات طبیه را حاویست و جمیع ابواب و فصول کتب طب را کافی و وافیست مجمع الجوامع و ذخائر التراکیب مقبول طبایع برنا و پیر عدیم المثل و بنظیر

اعنی جلد اول

قرابادین کبیر

بار دوم

از تصانیف رازدان رموز حکمت یونانیان معرفت اندوز رسوم معالجه ایمانیان شیرازهٔ قانون شفا دیباچهٔ دیوان دوا قدوة الاطبا مهره والا دستگاه جناب حکیم سید محمد حسین خان طاب ثراه و جعل الجنة مثواه

در مطبع نامی منشی نولکشور باهتمام بهگوندیال انجنیر طبع شد

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله الذی تحیر دون ادراک کنه ذاته المقدسة العقول والاوهام وتناهی عنه قرب ساحة جلاله وجماله العلوم والافهام وابدع المجردات والمادیات العلویات
والسفلیات الروحانیات والجسمانیات واخترع الاجسام والبسائط والمرکبات وجعل العناصر مادة الکائنات الفاسدات وصیر الکون والفساد وسیلة
للمولدات فخلق منها الانسان فی احسن تقویم وشرفه بتشریف نفخت فیه من روحی الذی هو منشاء الوحی والالهام والتعلیم ونشکره شکر الشاکرین ونذکره ذکر
الذاکرین بلسان العجز والتقصیر انه هو السمیع البصیر والصلوٰة والسلام علی حبیب القلوب وطبیب النفوس الذی ارسله بالاٰیة العظمی والمعجزة الکبری محمد المصطفی
وآله الذین اجتباهم الله تعالی طهرهم تطهیرا ومعلم شمسا وقمرا وسراجا منیرا اما بعد بعرض ارباب ایمانی وخلان روحانی میرساند بنده عاصی هیچ کم از هیچ ابن السید
السند الاستاد المرحوم محمد هادی الفضلی العلوی الخراسانی ثم الشیرازی الشهیر به حکیم محمد هادی خان محمد حسین غفر الله ذنوبهما وستر عیوبهما که مدتی بدیدار اشتیاق این
داشت که کتابی در سبب جمع وتالیف نماید که حاوی وشامل باشد اکثر اغراض ومطالب این فن را ولیکن بسبب بی بضاعتی وفرومایگی وفقدان علم وعمل و
عدم تحصیل تجربه وغیرها از موانع وعوائق از قوه بفعل نمی آمد وبعرصه شهود وظهور نمی یافت وچند جزوی از فن سوم در امراض راس نوشته بود که اتفاقا اجزای چند
متفرق از مسودات خال والد ماجد مغفور مبرور محمد هاشم المخاطب بحکیم معتمد الملوک سید علوی خان بن حکیم محمد هادی العلوی قدس الله سرهما به ترتیب بهجی بدست آمد
واز آن معلوم گردید که شروع بجمع وتالیف قرابادینی نموده بودند بدین نسق که اولا بعضی از ادویه مفرده مشهوره را ذکر نمایند ودر ذیل هر یک از آنها مرکباتی
که در آن داخل وعمود است در آنها نیز به ترتیب حروف مندرج سازند واستطرادا بعض مرکبات را بدون ذکر مفردات نیز ایراد نمایند وباتمام نرسیده بود که جناب
مستغنی الالقاب حضرت ارشاد مآبی پیر ومرشد حقیقی سمی حبیب الله ولیه مد الله ظلال افاضاته وافاداته که حسب ونسب صوری ومعنوی آن جناب بحضرت سرور
انبیا وسند اصفیا وحضرت سید اولیا وپیشوای اتقیا بالولایة الحسینیة صلوات الله علیهم میرسد امر نمودند که بهمین نسق این را جمع کن وباتمام رسان حیف است
که منتشر وضائع گردد وشاید بکار بنده از بندگان خدای تعالی آید وذخیره باشد برای عقبی امتثالا لامره الاشرف الاعلی درین اوان که بهت یکهزار ودویست و
شصت وپنج از هجرت ختمی پناهی صلی الله علیه وآله گذشته است با وجود کمال نادانی کالقلم فی ید الکاتب متوجه جمع وتالیف آن گردید وآنچه را
یافت از قرابادین کتاب موسوم بجامع الجوامع از تالیف آن مرحوم مغفور وکتب دیگر از قرابادینات ومفردات واصول التراکیب وغیرها که تفصیل آنها
انشاء الله تعالی در فهرس علیحده مذکور خواهد شد بتحقیقاتیکه از جناب ارشاد مآبی دام ظله العالی مسموع گشت ومشاهده شد ونسخه مجربه بدست می آمد درج تحقیق

شنیده و یا در کتب و رسائل معتبره بنظر سید الحاذق می آمد و در ضمن مقدمه و بست و هشت کتاب بعدد حروف تهجی و در هر کتابی چند باب و در هر بابی چند فصل
مسمی به قرابادین مجمع الجوامع و ذخائر التراکیب گردانید امید از توفیق موفق حقیقی تقدس و تعالی و امداد جناب حضرت رسول مختار و آله الاخیار الابرار الاطهار علیه
و علیهم صلوة الملک الغفار و یمن برکات انفاس نفیسه متبرکه و همت عالیه الجناب دام فیضه آنکه با حسن وجهی صورت اتمام و سمت اختتام پذیرد و توقع از کرام
ناظران درین اوراق منتشره و سخنان پراگنده و مجموعه متفرقه و تراکیب غیر فصیحه و موتلفه غیر متوافقه آنکه هر جا سهوی و لغزشی و خطائی بینند حمل بر جهل و نادانی این
عاصی نموده بذیل عفو در پوشند و قلم اصلاح بران در کشند و در مقام خرده گیری در نیایند و ناقص نگذارند و هر گونه فوائد و عوائد یکه در یابند از فضل او جلشانه
و آن حضرت عم و یمن دولت ملازمت و فیض خدمت و برکت هدایت و ارشاد جناب حضرت ارشاد مآبی مدظله العالی و روح مطهر آن مرحوم مغفور مبرور دانسته و این
عاصی را بدعای مغفرت یاد آرند و التوفیق من الله العلی الاعلی لاحول ولا قوة الا بالله منه المبداء و الیه المنتهی قطعه غرض نقشی ست کز ما یاد ماند که هستی را نمی بینم
بقائی مگر صاحبدلی روزی برحمت کند بر حال این مسکین دعائی مقدمه در بیان امور چند که اطلاع بدانها پیش از شروع در مقصود ضروریست و در ضمن بیست فصل و
ذیلی فصل اول در بیان غذا و دوا و ذوالخاصیه فصل دوم در بیان مرکب القوی و ذوی الخاصیه فصل سوم در بیان مزاج و اقسام امزجه فصل چهارم
در بیان طرق معرفت امزجه ادویه و اغذیه فصل پنجم در بیان احتیاج بترکیب ادویه فصل ششم در بیان کیفیت ترکیب ادویه فصل هفتم در بیان معرفت درجه
حالت امزجه ادویه مرکبه و طریق استخراج آنها فصل هشتم در بیان طرق استخراج مقادیر شربات فصل نهم در بیان اعمار بعض ادویه مفرده و مرکبه و خواص انتها فصل دهم
در بیان زمان ادراک و مدت اعمار بعض ادویه مرکبه فصل یازدهم در بیان سبب اختلاف اقوال اطبا در ماهیت و خواص ادویه فصل دوازدهم در بیان ترتیبه
اغذیه و ادویه و حفظ آنها فصل سیزدهم در بیان آداب طعام خوردن و آب نوشیدن و اطعمه که جمع آنها باهم مناسب نیست فصل چهاردهم در بیان احراق
بعض ادویه و تکلیس و تشویه و تقلیه و تدبیر و غسل آنها فصل پانزدهم در بیان معرفت افعال ادویه مفرده و خواص آنها فصل شانزدهم
در بیان بعض اصطلاحات طبیه فصل هفدهم در بیان حدود امراض بترتیب حروف تهجی فصل هجدهم در بیان اوزان و مکائیل صغار و کبار
مستعمله اطبای اهل ایران و هندوستان و تطبیق بعضی ببعضی ذیل در بیان تحویل بعض اوزان به بعض و معرفت آن فصل نوزدهم در بیان اعمال
متعلقه بنجوم و طبعیات فصل بستم در بیان اسناد طب خال و والد ماجد و والد مولف و مولف

فصل اول در بیان غذا و دوا و ذوالخاصیه
از انواع هر قسم و دوای مسهل و ملین و اقسام هر یک
بدانکه چون مقرر گشت نزد کل طوائف اهل دانش و
بینش که علت غائی و مقصود اصلی از ایجاد کل آفرینش
انسان است که فرد کامل و نسخه جامع و منتخب شمائل
کل عوالم است و اورا بدنی و روحی است و روح او از
عالم تجرد و تقدس و امر رب است تقدس و تعالی لیکن
او از عالم جسم و خلق و مخلوق حادث از عناصر و اخلاط
و اعضا و او را روحی ست جسمانی حاصل از ابخار و سبب
جید صافی لطیف و متین در تجویف ایسر قلب که روح
طبعی نامند مرتبط بان روح جهت ایصال فیض آن عالم
بدین عالم و رسانیدن کمالات حاصله این عالم بدان
عالم و بدن باعتبار ترکیب و تجسیم لا محاله دائم در تغیر
و تبدل و تزاید و تناقص و نما و انحطاط و انحلال است
و بدین سبب دائم محتاج به بدل ما یتحلل و مدد و معینی است

از خارج تا آنکه زمانی چند بماند و کمالات لایقه بحال
خود در آنکه انسانیت و بقای او بدان است تحصیل نماید
و ما بالقوه او بالتمام بتدریج بفعل آید و نیز تولید
نسل برای بقای نوع از و حاصل گردد و روح دوم
تابع به بدن نیز بسبب تغیر بدن متغیر شود و آن روح
اولی هرچند مجرد است اما تعلق کار تباطی به بدن دارد
بواسطه آن روح طبعی و غذا و مدد از خارج و مدارک
بدن می یابد همچنان که روح طبعی و آن بدل متعبر غذا
و طعام است و امر کلیه اشربوا و کلوا ولا تسرفوا
[illegible] فلینظر الانسان الی طعامه [illegible]
و شمائل [illegible] هرچند غذای حقیقی روح مجرد
امری دیگر است و آن ادراکات کلیه و اعمال حسنه و
معارف حقه و ملکات مرضیه باشد که مابه الامتیاز
انسان از سائر مخلوقات بدان است ولیکن تحصیل
آنها بتوسط آلات بدنی و قوی دراک و مدارک است

و بدون انتهای الهی تواند حاصل شود زیرا که بدن حکم مطیه
بار برداری دارد و آن روح را و غذا و طعام اولا از
نباتات و حیوانات از مولدات ثلثه خواهد بود زیرا که
جمادات صلاحیت و قابلیت آن ندارد که غذای انسان
شوند و آشامیدن آب از برای ترقیق و بدرقه و رسانیدن
غذا است باعضای ضیقه و اعماق بدن بزودی
و آسانی و بجهت ترطیب بدن نه بجهت تغذیه زیرا که
بسبب بساطت خود قابلیت تغذیه ندارد و جزو بدن
نمی شود و نیز چون بدن بسبب عوارض و موانع چند و
از عدم رعایت قوانین کلیه حفظ صحت و قواعد سته
ضروریه و تجاوز از حد لائق و اجابه از مزاج اصلی خود
منحرف میگردد که مسمی بمرض و داء است محتاج گردد
بدفع آن و کمالات اصلی خود بمداوات غذا و دوا
[illegible] و بیان دیگر آنکه بدن من حیث المجموع از اعضا
و ارواح و قوی و غیر آن بحکم مدینه دارد و طبیعت سلطان

حاکم دران که جمیع اجزای بدن را در قبضه تصرف خود مستحکم دارد و حافظ آنها است و یکسر موی از قبضه تصرف او بیرون نیست و آنچه وارد بدن میگردد از داخل و یا خارج بدان مطلع است حتی المقدور در دفع آن می کوشد و آنرا دفع می نماید مگر آنکه عاجز آید بسبب ضعف خود و یا بغلبه و قوت وارد که درین هنگام محتاج میگردد بمعاونت و مددی از خارج و معاون عبارت از طبیعت است خواه طبیعت خواه طبیب باشد بالالهام و یا بتحصیل علم و عمل و کثرت تجربه یا دیگرے بدستور و مدد و عبارت از غذا و دوا است باقسام خودها که خواهند آمد انشاء الله تعالی پس اگر آن طبیب حاذق است یعنی متصف بالعلم و عمل و تجربه کامله و صاحب ملکه است و هو ابرو غالب نیست و بر مرض غرض است مدد موافق و نافع و بحسب مطلوب و بقدر حاجت باو میرساند لا اکثر و یا زیاده و یا مخالف معاند مفسد و کمتر البته خلل میرساند و زیادت ضرر و فساد بتخصیص که می و یا بسیار قوی و یا سمی و یا خود سم مطلق باشد که طبیعت را از تصرف و حفظ طبیعت را معطل و مختل و مشغول میکند و خود در بدن تصرف با فساد و قتل و افنا مینماید و بدانکه غذا و همچنین دوا صاحبان ماده و کیفیت و صورت اند و ماده و صورت هر دو جواهر اند و کیفیت عرض و عرض یا عارض صورت است و آن حرارت و برودت است که از کیفیات فاعله اند و یا عارضه ماده و آن رطوبت و یبوست است که از کیفیات منفعله اند و تولید غذا از ماده است و تاثیر دوا از کیفیت است در اکثر احوال و گاه بصورت و گاه بهر دو است و خاصیت البته از صورت است که عبارت از صورت نوعیه است و غلبه تاثیر یا بیکے ازان امور ثلثه است به تنهائی و یا بدو از انها و یا بهر سه بجهت ترکیب با تساوی ایشان باهم و یا بعدم تساوی مثلا در دوای مطلق قوی و غلبه و زائد کیفیت است و دو امر دیگر مغلوب و ضعیف و در ذو الخاصیة صورت قوی و غالب و زائد است و برهمین نسبت در غذای دوای و غذای ذو الخاصیة

و غیرها و بجهت اشارت بدینمعنی آنرا مفصله ذکر نموده غذای دوائی و دوای غذائی و دوای فادزهری و دوای سمی و امثال اینها می نامند و ذو الخاصیة یا موافق و مقوی و منقی و حافظ مزاج اصلی و حرارت غریزی و قوی است و یا مخالف و مفسد و فانی کننده آنها و اول را فادزهر و تریاق و ثانی را سم می گویند و چون این مقدمات باجمال دانسته شد پس بدانکه آنچه وارد بدن انسان گردد خالی ازان نیست که تاثیر آن یا بماده فقط است و آنرا غذای مطلق نامند و یا بکیفیت فقط و آن دوای مطلق و یا بماده و کیفیت هر دو آنرا غذای دوای و یا بکیفیت و ماده هر دو و آنرا دوائی غذائی و یا بالصورت فقط و آنرا ذوی الخاصیة گویند و این یا موافق و دافع مضار است و مخالف و احداث کننده مضرت و فساد و هر یک ازینها منقسم بچند قسم می گردد اما آنچه موافق است پس تاثیر بصورت فقط است و آنرا فادزهر یا بماده و صورت هر دو و آنرا غذای فادزهری و یا بکیفیت و صورت هر دو و آنرا دوای فادزهری و یا بهر سه از ماده و کیفیت و صورت و آنرا غذای دوای فادزهری خوانند و اما آنچه تاثیر آن بمخالفت و مضادت باشد نیز بر چند نوع است یا بالصورت فقط است و آنرا سم مطلق نامند و یا بکیفیت و صورت هر دو و این نیز بمراتب است اگر در کمال قوت است آنرا دوای سمی گویند و اگر در کمال قوت نیست و آن نیز بر دو نوع است یا با آن قوت مسهله است و آن نیز بر سه نوع است یا قوی است و یا متوسط و یا ضعیف اما قوی را تاثیر بصورت کیفیت است باهم و آنرا دوای مسهل ذو الخاصیة نامند و اما متوسط را تاثیر بکیفیت و صورت است و این را دوای مسهل گویند و اما ضعیف را اکثر تاثیر بکیفیت و ماده و صورت هر سه است و لیکن همه کیفیت و ناقص خصوص صورت و این را دوای ملین خوانند و معنی تفصیل این اجمال آنکه غذای مطلق آن است که تاثیر و تاثر آن در بدن بماده فقط باشد نه بکیفیت

و صورت بدین تفهیم که چون وارد بدن گردد تاثیر دران نماید بتوسط کیفیتی که لازم آن است بدن ازان متاثر و متغیر نشود و از مزاج اصلی خود نگردد بلکه دران تصرف نموده بالقوه آنرا بالفعل آورده و آنرا متغیر و متبدل از صورت غذائی بصورت خلطی سازد و مستعد اینکه گردد جزو عضو برای قطار ثلثه آن متغیر آید و فائض گردد بدان صورت عضوی از مبداء فیاض جل شانه باستعداد مانند آب و گوشتهاے لطیف و زرده تخم مرغ نیم برشت و یا بعید مانند گندم و سائر حبوبات و بقول و غیرها و کیفیت حاصله ازان خلط منافی و غالب بر کیفیت اصلی بدن اعتدالا نباشد و دوای مطلق آنست که تاثیر آن در بدن بکیفیت فقط باشد و بماده و آن قابلیت غذائیت و جزو بدن شدن نداشته باشد بدین قسم که چون وارد بدن گردد و حرارت غریزی دران تصرف نماید متاثر و متغیر نگردد بلکه ثانیا او تصرف در بدن نماید و آنرا منفعل و متغیر بکیفیت خود سازد و از حرارت و برودت و رطوبت و یبوست مفردا یا مرکبا مانند فلفل و زنجبیل و نیلوفر و کافور و بزر رازیانه و امثال اینها و غذای دوای آن است که تاثیر آن در بدن بماده و کیفیت هر دو باشد بهمان نحو یا غلبه ماده که بعد تاثیر و تاثر ازان خلطی حاصل گردد که جزو بدن تواند شد و باآن اندک کیفیت و مزاجے باشد غالب بر کیفیت مزاج اصلی بدن تغیر آن در بدن نماید بکیفیت خود از کیفیات اربعه مانند خس و ماء الشعیر و خیار و بادرنگ و کدو و هندوانه و خربزه و انگور و بقلة الحمقا و اسفاناخ و بابونه و شبت و شلغم و زردک و چقندر و کلم و ماش و عدس و نخود و لوبیا و غیرها و دوای غذائی آنست که تاثیر آن در بدن بکیفیت و ماده هر دو باشد یا غلبه کیفیت در بدن متغیر سازد و تغیر آن و تا بدن دران تصرف نماید و ازان خلط بسیار کمی حاصل گردد که قابلیت غذائیت و جوهر بدن شدن و قبول صورت عضوی داشته باشد با کیفیتی غالب بر بدن مانند گندنا و نعناع و برگ کاسنی و عنب الثعلب و سیر و پیاز و توت و آلو و اکثر میوه ها و بزور مانند خیار و خربزه و هندوانه و غیرها

و بدانکه ادویه و اغذیه را افعال کلیه میباشد مانند تسخین و تفریق حار و تدبیر و تکثیف بارد و تلیین و سیلان رطب و تجفیف و صلابت و امساک یابس و نیز هر یک از ادویه را صفات مخصوصه است که مشابه افعال کلیه آن است مانند تفتیح و ردع و تحلیل و امثال اینها و اغذیه مفرده را صفات منحصر است در هجده قسم بدین نحو که غذا گاهی باشد صالح الکیموس و یا فاسد الکیموس و اول آن است که متولد شود از ان خون طبیعی معانی که مخلوط نباشد بآن اخلاط دیگر مگر اندکی بقدر احتیاج و ثانی بخلاف آنست و هر واحد از ان هر دو منقسم میشود به سه قسم لطیف و کثیف و متوسط بینها و باز به سه قسم دیگر کثیر الغذا و متوسط بینها کثیر الغذا آن ست که از ان خون بسیار تولد یابد و قلیل الغذا بالعکس آن و متوسط بینها پس اقسام اغذیه هجده میشود بضرب سه در شش و بیان دیگر آنکه غذا یا رقیق لطیف است مانند اسفاناخ و یا غلیظ است مانند پنیر و یا معتدل است مانند گوشت بزغاله و هر واحد از ان هر دو یا جید است مانند گوشت جوجه مرغ و سفیدهٔ مرغ ماهی ریزه و یا معتدل است مانند گوشت بزغاله و نخود و نان تازه و یا ردی است مانند خردل و سیر و پیاز و هر یک از ینها یا کثیر الغذا است مانند زردهٔ بیضهٔ نیم برشت و یا معتدل الغذا مانند مرق نخود با عسل و یا قلیل الغذا مانند سایر بقول چنانچه درین جدول نموده می آید

لطیف صالح الکیموس کثیر الغذا مانند زردهٔ تخم مرغ نیم برشت یا برشته و گوشت کبک و شراب	لطیف صالح الکیموس قلیل الغذا مانند انار و سیب و کاهو	لطیف صالح الکیموس متوسط الغذا مانند نان گندم پاکیزه جید	لطیف فاسد الکیموس کثیر الغذا مانند شش حیوان و کبوتر بچه	لطیف فاسد الکیموس قلیل الغذا مانند ترب و پیاز و هر چه تیز و تند باشد	لطیف فاسد الکیموس متوسط الغذا مانند نان فطیر ردی الطبخ
کثیف صالح الکیموس کثیر الغذا مانند زردهٔ تخم مرغ برشته کرده در روغن	کثیف صالح الکیموس قلیل الغذا مانند پنیر تازه غیر کهنه	کثیف صالح الکیموس متوسط الغذا مانند گوشت بچه گاو	کثیف ردی الکیموس کثیر الغذا مانند گوشت گاو	کثیف ردی الکیموس قلیل الغذا مانند گوشت قدید	کثیف ردی الکیموس معتدل الغذا مانند ماهی خشک کرده
معتدل صالح الکیموس کثیر الغذا مانند گوشت برهٔ یکساله	معتدل صالح الکیموس قلیل الغذا مانند شلغم	معتدل صالح الکیموس معتدل الغذا مانند گوشت بچهٔ شتر	معتدل ردی الکیموس کثیر الغذا مانند کلم رومی	معتدل ردی الکیموس قلیل الغذا مانند زردک	معتدل ردی الکیموس معتدل الغذا مانند ماهی خشک کرده

و ذو الخاصیه آنست که در تاثیر آن در بدن بکیفیتی و امری ورای کیفیات و امور ظاهره حسیه و وهمیه باشد بلکه بمناسبتی طبیعی و امری بسیار لطیف و رقیق خفی مانند جذب مقناطیس و کاهربا آهن و کاه را و تاثیر فادزهر و سم در بدن که تعبیر از ان بصورت نوعیه نیز نموده اند و لیکن جذب مقناطیس و کاهربا آهن و کاه را الطف و ادق و خفی ست از تاثیر آن هر دو بلکه این نسبت از تاثیر نفوس بعض اشخاص انسانیه مر بعض دیگر را از محبت و عداوت ایشان بسبب مناسبت و مجانست نفوس و ارواح هر یک با هم و عدم مناسبت و منافرت ایشان از یکدیگر که تفصیل آن طولی دارد و محل گنجایش آن ندارد و بدانکه ذو الخاصیه اگر تاثیر آن بموافقت آن را فادزهر و تریاق نامند و الا سم و فادزهر و تریاق

آنست که تاثیر آن در بدن و حرارت غریزی و قوی و ارواح بطریق موافقت و محافظت و تقویت و اعانت آنها بحدی باشد که بر دفع و رفع نکایت و اذیت سم موذی یاری و مقاومت نماید چنانچه بتفصیل ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد و آنکه افیون را تریاق می نامند مجاز است بجهت آنکه حافظ القوه است و درین امر با تریاق حقیقی اشتراک دارد و غذای ذو الخاصیه آنست که تاثیر آن بماده و صورت هر دو باشد نحو مرکب از فعل و انفعال و تاثیر و تاثر مانند روغن گوسفند و گاو و شیر با مغز گردگان و مانند آنها که با وجود تغذیه احداث تفریح و دفع سمیت می نماید و دوای ذو الخاصیه آن ست که تاثیر آن بکیفیت و صورت هر دو باشد مانند بادزهر حیوانی و جدوار و حب الغار

که با وجود تریاقیت و دفع سمیت و اذیت سم احداث حرارت غالب بر مزاج اصلی بدن مینماید و غذای دوای ذو الخاصیه آنست که تاثیر آن بماده و کیفیت و صورت هر سه باشد مانند تفاح و خمر که با وجود تغذیه احداث اندک کیفیتی غالب بر بدن تفریح و سرور می آورند و سم مطلق آن ست که تاثیر آن در بدن مخالف و ضد تاثیر فادزهر باشد و نفوذ بلا مهلت تصرف در بدن نموده تصرف طبیعت را معطل دارد و حرارت غریزی و ارواح و قوی را فاسد و فانی سازد و فعل و انفعال ندهد مانند بیش و شرب مرارهٔ افعی و مارهای قوی و گزیدن آنها که فی الفور هلاک کنند و دوای سمی آنست که تاثیر آن بکیفیت و صورت نوعیه هر دو باشد و لیکن تاثیر و تاثر با حصول اثر سمیت

احداث کیفیتی غالب بر کیفیت اصلی بدن نماید مانند
بیخ سیاه و غذای سمی آنست که تاثیر آن بماده و صورت
هر دو باشد و بعد فعل و انفعال باحصول تغذیه بدستور
مسطور احداث سمیت نماید و امثال این در خارج کم
متحقق است زیرا که اشیاء سمیه بی کیفیتی از کیفیات
نمی باشند و بلادر را بعض غذا سمی گفته اند و چنین نسبت
و غذای دوای سمی آن است که تاثیر آن بماده و کیفیت
و صورت هر سه باشد و بعد تاثیر و تاثر با حصول غذائیت
و کیفیتی غالب احداث سمیتی نماید مانند لحوم
افاعی و سباع و لحوم سمیه و گیاهای سمی و دوای مسهل
ذو الخاصیه آنست که تاثیر آن بکیفیت و صورت
هر دو باشد و با آن نیز قوت مسهله بود در کمال قوت
و شدت تاثیر و برای کسر قوت محتاج باصلاح و تدبیر
از تشویه و غیرها باشد و بعد اصلاح و ورود در بدن
و تاثیر و تاثر نفوذ و سرایت در اقضیه و سطوح عروق
و اعماق بدن نماید و مختلط و متشبث باخلاط و رطوبات
رقیقه و غلیظه گردد و اکثر آنها را به تبخیر و ترقیق و
تذویب و تقطیع و غیرها دفع سازد و بعض را به تحلیل
برونمانند سقمونیا که بکیفیت خود احداث حرارت و
بصورت نوعیه دفع صفرا و بلغم می نماید و همچنین سائر
ادویه مسهله قویه مانند مازریون و دند و خربق و غیره
و دوای مسهل آنست که تاثیر آن مشابه نباشد
بلکه در فعل از آن اندک ضعیف تر باشد و محتاج
باصلاح بسیار نباشد مانند سنا مکی و تربد و هلیلجات
و امثال اینها که باستعمال آن و در اکثر یعنی سنا مکی با
گل سرخ و چرب نمودن تربد و هلیله جات باروغن بادام
کافیست و دوای ملین آنست تاثیر آن از ان هم
ضعیف تر باشد و متشبث باخلاط و رطوبات موجوده
حاضره در معده و امعاء و حوالی آنها گشته دفع گرداند
با آن قوت نفاذه چندان نباشد مانند فلوس خیارشنبر
و ترنجبین و شیرخشت و شکر سرخ و تمر هندی و اجاص
و امثال اینها و لیکن خالی از قوت حالیه نباشد و از اینها
نیز بعض محتاج باندک اصلاحی اند مانند فلوس خیارشنبر که
باید که بروغن بادام یا گل سرخ چرب نموده شود و برای رفع
تشبث و چسپیدن به سطح امعاء و احداث قرحه و سحج در حین
و بعض نیستند محتاج بدان مانند ترنجبین و شیرخشت و
سائر ملینات مذکوره در کتب و بدانکه چون هر فرد فرد از
اشخاص انسانیه را اطلاع و تعرف بر مزاج خود و امزجه
دیگران و احوال طاریه بر آنها و افعال و کیفیات و
خواص و منافع و مضار و مقادیر شربات و طرق استعمال
هر یک از ادویه مفرده و مرکبه در هر مرض مرض و شخص شخص
و اوقات و ازمان و اسنان و فصول و بلدان متخالفه
متضاده و طاعات حفظ صحت و تقویت اعضاء رئیسه
و قوی و ارواح نیست مگر معدودی قلیل که معروف
موسوم باطبا اند و ذکر ادویه مرکب و مفرده و اغذیه و غیرها
در قرابادینات و غیرها برای تذکره و یادآوری ایشان است
نه دیگران و لهذا بر دیگران لازم است که عند الاحتیاج و
حدوث عارضه بحذاق آن طائفه رجوع آورند و بامر
و نهی ایشان از پرهیز و استعمال ادویه و اغذیه و غیرها
عمل نمایند و از پیش خود خود را بهلاک نیندازند و بهلاکه
نسازند و بر اطبا نیز لازم است که با ایشان کمال حسن خلق
محبت و شفقت نمایند و ایشان را بجای ذوی الحقوق
و برادران و فرزندان و عیال خود دانند و نظر بپاداش
عمل و مال و منال و ملک ایشان نیندازند و بر ایشان
منت ننهند بلکه بر خود منت دارند و ایشان را باعث
استکمال و آله ظهور و موضوع صناعت خود دانند و نیز
باید که متوجه معالجه هر بیمار مایوس العلاج تجربه مشق اطبا
و مجربین گشته نشوند خود را بدنام و در محل خطر و مهلکه
نیندازند و چون متوجه معالجه مریض گردند و زمانی قلیل
و یا کثیر مداوا نمایند و او روبه صحت نیاورد باید که از
کمال شفقت و مهربانی از و عذر خواهند و بگویند که
به طبیب دیگر رجوع آورد شاید که شفا بدست او مقدر
باشد و ابرام بسیار در معالجه ننمایند و نیز باید که مغرور
بعلم و عمل خود نگردند و دائم مستمد فیض از درگاه جناب
شافی حقیقی عز شانه باشند و منقطع نباشند و در هر
حال خود را عصر بیتمر و نیز در پی تحقیر و تکذیب و تعییر
اطبای دیگر نباشند و بر ایشان تفوق نجویند و خود را
بهتر نه بینند و از افعال و اعمال ایشان متنبه گردند
بر منافع و مضار ادویه و اغذیه و تدابیر و همه را معین
و مددگار خود دانند و بینند والله اعلم۔

فصل دوم در بیان مرکب القوی و ذو الخاصیه

و تاثیر هر یک از آنها و بدانکه مراتب قوی ادویه منحصر است
به مرتبه و قوت عبارت از مبدأ و سبب موجب افعال
است و ظهور آنها در مواضع لائقه مرتبه اول افعال منسوبه
ادویه است به سبب کیفیت متشابهه حاصله از مبدأ بر فیاض
و جل اسمه از ترکیب عناصر و امتزاج ایشان با یکدیگر
و این را مزاج اول نامند مرتبه دوم فعل مخصوص مزاج ثانی
اشیاء صاحب امزجه ثانویه است و در ملاقی خود یا و آن از
لوازم مرتبه اول است چه اشیای صاحب مزاج ثانوی مرکب اند
از اجزائیکه هر یک را کیفیتی مزاجی خاص مختلف الافراد است
مانند تسخین بعض و تبرید بعض از اجتماع تفاعل کیفیات
اولی کیفیت ثانوی حاصل شده و اثر آن غیر آثار آن اجزا
است مانند ردع و قبض مثلا تسخین و تبرید و هر چه از مزاج
ثانوی طبیعی باشد مرکب القوی نامند و آنچه صناعی باشد
اگر مزاج ثانی را اثر موافق آثار اجزای مفرده او است آن
مرکب را متوافقة القوی گویند و اگر مخالف آنهاست مثلا
هم تسخین و هم تبرید کند آنرا متضادة القوة گویند و طبیعت
باذن جل شانه هر یک را در مکان لائق استعمال نماید اگر
او را عائقی و مانعی نباشد مرتبه سوم از لوازم مرتبه اول و
ثانیست بواسطه افعال صورت نوعیه بالخاصیه عبارت
از آنست مانند حجر الیهود و تفتیت حصاة که از لوازم
مزاج اوست که تقطیع اخلاط را لازم دارد مانند اختصاص
اوسطوخودوس بدماغ که از لوازم حرارت مزاج اوست
که تلطیف اخلاط خاصه دماغیه میکند بصورت نوعیه خود
و مانند تریاق که در دفع سموم نماید بلوازم مزاج ثانوی
و بواسطه صورت نوعیه خود و بدانکه بنا بر مذهب شیخ الرئیس
قدس سره و محققین حکما که قائل اند ببقاء صور عنصریه در مرکبات
باید که مراتب قوتها چهار باشد چه تصریح نموده اند که مرکب را
مزاج اولی حاصل از کیفیات اجزای متفاعله تا نیز باشد

و تاثیر اولی مرتبه ایست از مراتب و همچنین مزاج ثانوی را اثریست غیر آن مانند لبن که مرکب ست از مائیت و دهنیت و جبنیت و تاثیر او بمرتبه دیگر است از مراتب و برین قیاس صورت نوعی ترکیبی را اثریست غیر آثار مذکوره و تاثیر اجزاء غیر منفعله مرکبات را مرتبه از مراتب نه شمرده اند و قیاس مقتضی آنست که قوتها بقدر فواعل باشند و اندراج مرتبه اثر صور نوعیه اجزای غیر منفعله غیر متماسه در تحت مرتبه اثر صور نوعیه ترکیبی ظاهر نیست و بدانکه بعضی از مرکبات بی صورت نوعیه اند مانند خاک مخلوق بآب و کفی که مرکب است از آب و هوا و بخاریکه مولف است از آب و آتش و هر چه با صورت نوعیه ست یا محکم الترکیب است یا غیر آن و تفصیل این بعد ازین خواهد آمد و تفصیل امور یافعیه بالاجمال است اما مرکب القوی دوای را نامند که مرکب باشد جوهر آن از اشیاء چند که هر یک را بذاته مزاجی خاص باشد مباین دیگری و بعد ترکیب در شی واحد و پوشیدن لباس صورت وحدانی امتزاج تامی یافته باشند که بعد درود در بدن از هم ممتاز نتوانند گشت و تاثیر واحد توانند نمود مانند اشیائیکه از عناصر اربعه ترکیب یافته اند و بر مجموع آنها مزاجی و صورتی واحد فائض گشته و زمانی ممتد می توانند حفظ صورت نوعیه خود نمایند و اینها را تام الترکیب نامند و آن را ناقص الترکیب یعنی بعد درود در بدن اجزای از هم جدا گشته هر یک تاثیری و احداث کیفیتی خاص نماید و منشاء آثار متخالفه متضاده میگردند بعض برودی و بعض بدیری بحسب ترکیب و امتزاج و لطافت و کثافت مواد اجزای خود چنانچه بتفصیل انشاء الله خواهد آمد مانند حجر التیس و جدوار و چوب چینی و ورد احمر و مارالورد و اکثر ادویه فادزهریه و تریاقیه و کل ادویه باهیه مثل شقاقل و بهمنین و بوزیدان و جوزبوا و دراونج طویل و دهمست و زنجبیل و زرنباد و مانند اینها و درین چنین دوای نباتی اکثر رطوبت فضلیه غالب بر رطوبت اصلیه آن می باشد و لهذا بزودی آنرا کرم می خورد و تباه می گردد و بدانکه رطوبت فضلیه عبارت از رطوبتی ست که در تمام اجزای آن شی کما ینبغی ممتزج نگشته و باندک زمانے بعضے از ان بتحلیل رود و جرم آنرا منشق سازد و بعض بتعفین صورت کرمی یافته جرم آنرا بخورد و رفته رفته تمام آنرا فانی گرداند و اما ذو الخاصیه پس آنکه خاصیت با صلاح افعال و آثار ثانوی را نامند ورای کیفیات اولی از حرارت و برودت و رطوبت و یبوست که از شی ظاهر گردد مانند لطافت و سرعت نفوذ و تفتیح و ترقیق و اذابه و تحلیل و امثال اینها و افعال و آثار ثوالث را نیز نامند مانند تفتیت حصاة و تفریح و تقویت ارواح و قوی و دفع سمیت اگر بموافقت و مناسبت مزاج ارواح و حیات باشد فادزهر و تریاق نامند و اگر بمضادت و عدم مناسبت باشد سم نامند و ضد آن افعال و آثار از ان ظاهر گردد و به بیان دیگر آنکه ذو الخاصیه چیزیرا نامند که تاثیر آن نه بکیفیت باشد بلکه بصورتی بود که آن چیز بآن صورت امتیاز از سائر اشیا یافته نوعی خاص گشته باشد و باین جهت این صورت را صورت نوعیه نامند که بآن نوع نوع از هم جدا گشته هر یک تاثیری ورای تاثیر دیگر می نمایند و اما اشخاص هر نوع نوع در ان تاثیر متحد اند مانند جذب مقناطیس آهن را و کاه ربا کاه را چنانچه ذکر یافت و مانند تاثیر حجر التیس و حجر الحیه و جدوار و حب الغار و تریاق فاروق و مثرودیطوس و امثال اینها از ادویه فادزهریه تریاقیه مفرده و مرکبه در سموم حاره و بارده و امراض متضاده اگر بموافقت و مناسبت باشد آنرا فادزهر نامند و الا سم زیرا که ذو الخاصیه بر دو نوع ست و فی التحقیق مرجع یا بالکیفیه و مرکب القوی و ذو الخاصیه و ما بالطبع عند التحقیق و التدقیق قریب بهم و یک امر است و آن نیست مگر اثر طبیعت که آن اثر ظهور نقش انطباع و فرو رفتگی آنست در اجسام بمراتب الا آنکه تاثیر ما بالکیفیه ضعیف و خفی ست و تاثیر مرکب القوی از ان زیاده و متکثر و تاثیر ذو الخاصیه از ان بیشتر و بالاجمال تاثیر ما بالطبع از ان زیاده و تاثیر نفس کلی اشمل و از همه اقوی و ارفع و اعلی است زیرا که نفس از جسم مفارق ست و جدا ست و پیوسته بفعل فعال ست بتعقل و عقل بعاقل است والله اعلم و اما تاثیر فادزهر و تریاق پس بدانکه تاثیر فادزهر از جهت مرکب القوی بودن آنست و هم از جهت مناسبت و جذب نمودن آن سم را بسوی خود و میل سم بسوی آن و هم از جهت مضادت و دفع و ابطال و افنای آن اثر سم را از خود و از مناسب و مصادف خود که حرارت غریزیه و قوی و ارواح باشند و هم از جهت امور مذکوره در فادزهر از تفتیح مجاری و سرعت نفوذ و غوص در اعماق بدن و جذب سم از نهان بجهت و چون اجزاء رطوبت قوی و ارواح بدن همه با هم متصل و متحد اند اتصال و اتحاد وحدانی و طبیعت مدبره بدن و نفس حیوانی قابض و حافظ و مجمع کل اند باجتماع واحد لهذا مجرد ورود آن در بدن تاثیر آن بتمام بدن میرسد چنانچه در حین ضعف و گرسنگی بسیار بمجرد ورود دوائے مقوی و غذای صالح خصوصاً لطیف دفعة تقویت حاصل میگردد و اما تاثیر و احداث غذا تقویت بدن را دفعة واحدة بمجرد ورود در معده دو وجه است یکی آنکه اجزای لطیفه آن بواسطه رطوبات بدنیه و حرارت قوی و ارواح و اتصال و اتحاد ایشان با هم دفعة بتمام بدن میرسد باعث تقویت قوی و ارواح میگردد و دوم آنکه طبیعت مدبره حامیه بدن آنچه از غذای آماده و ذخیره نگاه داشته است که اندک اندک صرف بدن نماید هنگام فقدان آن پس چون غذای تازه وارد بدن شود مطمئن گردد آنرا زیاده به صرف می آورد و موجب تقویت بدن میگردد و تاثیر تریاق و تریاقیات در سرعت تبرید بدن نحو است والله اعلم و اما در تریاق الافاعی و آنچه بدان لحوم افاعی است شاید با آن امور مذکوره امر دیگر نیز باشد و آن جذب لحم افعی است سمیت را بسوی خود و از تجربه است که تاکید و مبالغه بسیار نموده اند که در هنگام گرفتن افعی و حین قطع سر و ذنب آن باید که اذیت باو نرسد و زخمی و لاغر نگردد و هنگام کمال قوت آنرا بغضب در آورد تا تمام زهر آن بسر و ذنب آن آید و بسرعت تمام و بیک ضربت آن هر دو را جدا نموده منقطع نماید که دفعة منفصل گردند

وسمیت مطلقا در بدن ان سرایت ننماید و علت این یعنی
جذب سمیت نیز بمناسبت تخم آنست به سم آن مانند جذب
اجرام عصارات و رطوبات ولطائف معصورات وادهان
را نزد وی بسوی خود و این امریست بین و محسوس و
لهذا فرموده اند که بعد از طبخ مطبوخات و مالیدن اجرام
آنها نزد وی صافی نمایند ولطائف جواهر را از کثافت
واجرام آنها جدا کنند والا باز آنها را بجود میکشند و نیز بجهت
زیادتی تاثیر وتقویت اعانت بر امور مذکوره تخمیر
اجزای تریاقات خصوص تریاق الافاعی را بخمر عنبی
مینمایند تا بسرعت تمام نفوذ و غوص باعماق بدن نموده
سمیت را جذب و دفع نماید و لهذا بعد تناول آن اولاً
بدن گرم میگردد و بعد از ان عرق ازنج بدبو دفع میشود
واکثر آنست که بول و براز نیز بدستور بدبو رید بوسے
میباشند نیز از جهت امور مسطوره استعمال فادزهرات
وتریاقات وسائر ادویه قویه را نزد عدم حاجت و
ضرورت منع نموده اند که مضرت می بخشند و عند الحاجت
نیز زیاده از مقدار مطلوب و قدر شربت معین لائق
ازبرای هر سم و هر علت نیز فائده ندارد بدانکه
بعض گفته اند که اطلاق فادزهر بر ادویه مفرده مطبوعه
مجربه که در جوف حیوانات مانند تیس و گاو کوهی و میمون
وغیرها متکون میگردد و بر معدنیات نیز و تریاق بر ادویه
نباتیه مفرده مانند جدوار وحب الغار وادویه مرکبه
مصنوعه مانند تریاق الافاعی ومثرودیطوس وتریاق
ثمانیه واربعه وغیرها که مزاج ثانوی ترکیبی یافته اند اولی
وانسب مینماید وبعض بالاشتراک گفته اند یعنی اطلاق
یکی بر دیگرے جائز و مستعمل است والله اعلم واما تاثیر
سم بامور مزبوره بمضادت و قهر و غلبه آنست بر طبیعت
وتعرف تام در بدن و افساد و ابطال و افنا حرارت
غریزیه و قوی و ارواح و رطوبات است و گریز آنها هربا
عن الضد بسوی مبدا و ینبوع خود که قلب است و
اخماد و خاموش شدن آنها دران وانقباض مجاری
وانضغیه ولهذا در ان حین رنگ بشره وسائر بدن زرد
ورفته رفته کبود و سیاه وحرارت آن مبدل به برودت
میگردد و صاحب اخوان الصفا نوشته که سموم دو
نوع اند حاره و بارده اما سموم حاره پس فعل آنها در بدن
بعنوان اذابه رطوبات و فانی نمودن آنها است و
وسبب آن مانند وسبب زعفران در آسیب که
در یک لحظه تمام آنرا زنگین میگردانند وتغییر میسازد
اما سموم بارده پس فعل وتاثیر آنها در بدن بعنوان
تجمید وانعقاد خون و رطوبات و ارواح لطیفه اعضا است
که قوام حیات و صحت مزاج بدانست و سبب اینها
مانند انفحه و مایه است که چون بر شیر زنند آن را منعقد و
بسته سازد در اندک زمانی و فعل و تاثیر بعد زهرات
و تریاقات بر عکس آنست و سبب اینها مانند رسیدن
ترشیهاست برنگ زعفران که زردی آن را فاسد
میسازد و باطل میگرداند فعل آنرا اما تاثیر بعض ادویه
از مسهله وغیرها باکثر امور مذکوره نسبت اجرام
آنهاست باختلاف فاسد قریبه بعیده و امعا نیز
برسانیدن طبیعت مدبره بدان قوی و لطائف آنها را
باعضای بعیده وضیقة المجاری و نیز بجذب اعضا
است آنها بسوی خود رسیدن اثر آنها بزودی بسا
تمام بدن باعتبار اتصال اجزای بدن و رطوبات
است باهم جزر و مجز رو رسیدن تا بعضوی مخصوص و
مرض خاص خاصه آنکه آن دوا نیز مخصوص بآن عضو و
آن مرض باشد تاثیر هر نوع که باشد از قبض و جمع و
از خاد وتفتیح وتفجیح و ترقیق و تقطیع و تحلیل و دفع
نشف و تعریق و اسهال و ادرار و غیرها والله اعلم

فصل سوم در بیان مزاج و اقسام امزجه و معرفت درجها

آنها بدان که مزاج مصدر یعنی ممتزج باهم مفعول است
و آن بالاجمال عبارتست از کیفیت عنصریه متوسط حاصله
از کیفیات بسیطه متضاده و بالتفصیل عبارت از کیفیتی
ثانویه متشابه متوسط حاصله از کیفیات اربعه و
امتزاج عناصر اربعه است هنگامیکه بسیار ریزه ریزه
شوند اجزای آنها و باهم متصل و مختلط گردند و فعل
و انفعال نمایند بحدیکه صورت هر واحد صورت وحدت
دیگری را بشکنند و صورت وحدانی بهم رسانند که
از هم ممتاز نگردند و عناصر که ارکان و استقس و اصل نیز
نامند چهار اند آتش و هوا و آب و خاک وکیفیات نیز
چهار اند حرارت و برودت و رطوبت و یبوست و دو کیفیت
از انها که حرارت و برودت باشند فاعلانند و دو دیگر که
رطوبت و یبوست باشند منفعله و هر یک از ارکان را دو
کیفیت است یکی فاعله و دیگری منفعله مثلاً آتش حار و
یابس است و هوا حار و رطب و آب بارد و رطب و خاک بارد
و یابس و هر واحد از ینها بایکدیگر هم نسبت با فوق خود
و هم نسبت با تحت مناسبت و مشابهت دارند و هم
ضدیت و عدم مناسبت مثلاً هوا با آتش باعتبار کیفیت
حرارت خود مناسبت مشابهت دارد و باعتبار رطوبت
ضدیت و با آب بسبب کیفیت رطوبت خود مناسبت دارد
و باعتبار حرارت ضدیت و همچنین سائر ارکان و همین علت
انقلاب و آمیزش آنهاست بایکدیگر و تاثیر و تاثر و ظهور
آثار مختلفه از ایشان و الا انقلاب و آمیزش و غیرها
متصور نبودی و بدانکه اقسام امزجه بحسب استقرا نه است
یک معتدل و هشت غیر معتدل و در ورای این صور صورتی
دیگر متصور و متحقق نیست که مراد از معتدل که میزان و مقیس
علیه غیر معتدل است یعنی بآن می سنجند انحراف امزجه را و
معتدل فرضی طبی است که بمعنی تکافو تساوی مقادیر
اجزای عناصر است در ممتزج بالفرض نه بالنسبت حقیقی
و واقعی زیرا که تحقیق معتدل حقیقی در خارج ممتنع است
بجهت میل و توجه هر یک بمرکز خود بسبب عدم تکافو و تساوی
و غلبه و زیادتی هر یک مانع و قاسر دیگر نیست و خارج از
اعتدال یا از جهت غلبه و زیادتی یک کیفیت است از کیفیات اربعه
در ممتزج از انچه سزاوار است که در معتدل باشد و آن هشت
یا حرارت غالب است پس آن احر از ماینبغی و یا برودت
و آن ابرد از ماینبغی و یا رطوبت و آن ارطب از ماینبغی
و یا یبوست و آن ایبس از ماینبغی است و یا از جهت
دو کیفیت است و آن نیز چهار است یا حرارت و یبوست
غالب است پس آن احر و ایبس باشد و یا حرارت و رطوبت
و آن احر و ارطب بود و یا برودت و رطوبت و آن ابرد
و ارطب و یا برودت و یبوست و آن ابرد و ایبس از ماینبغی

باشد واینجا ایرادی وارد است و آن این است مثلاً اگر کسی گوید که اشیاء مرکب اند از عناصر پس اگر غالب بر شی مرکب ممتزج عنصر نار است باید که بران شی حرارت و یبوست غالب باشد و اگر عنصر هوا غالب است باید که حرارت و رطوبت غالب باشد و همچنین پس چگونه است که میگویند فلان چیز احر ما ینبغی ست و یا ابرد و یا ارطب و یا ایبس و احداث گرمی و یا سردی و یا تری و یا خشکی بسیاری نماید جواب آنست که آنچه مرکب ست یعنی احر و ایبس و یا احر و ارطب یا ابرد و ارطب و یا ابرد و ایبس و در هر یک ازانها یک عنصر غالب است و در کیفیت آن عنصر که یکی فاعله و دیگری منفعله باشد ازان بروز و ظهور مینماید مثلاً اگر دران ممتزج عنصر نار غالب است پس آن احر و ایبس ما ینبغی ست و اگر عنصر هوا غالب است احر و ارطب ازان خواهد بود و همچنین و اما آنچه دران یک کیفیت غالب است که مفرد باشد دو عنصر غالب ست مثلاً در احر ما ینبغی و عنصر غالب است که نار و هوا باشند دو کیفیت منفعله آن هر دو که یبوست و رطوبت باشد باهم فعل و انفعال نموده بحکم اذا تعارضا تساقطا فعل و اثر هر دو مرتفع گردد پس باقی نماند مگر دو جزو حار ازان هر دو پس آن شی ممتزج احر ما ینبغی خواهد بود و هر چند حرارت بسیار بالعرض احداث میکند مینماید بسبب شدت تحلیل و تفتیح خود ولیکن آن یبس در جنب حرارت کمتر است زیرا که آن بالعرض است نه بالذات و برهمین قیاس نمایند ابرد و ارطب و اما ایبس ما ینبغی را کما لا یخفی و بدانکه کیفیت عبارت از هیئت مستقره مجتمعة الاجزا در جسم ست که تصور و ادراک آن موجب تصور و ادراک امری خارج ازان نباشد و نیز اقتضای قسمت و نسبت اجزای حاصل و موضوع خود نماید یعنی قسمت پذیر نباشد و اما کیفیت معرفت درجات ادویه و مراتب آنها بدانکه آنچه وارد بدن انسان معتدل المزاج و یا قریب باعتدال جوان ذکی الحس بادراک گردد و حرارت غریزی او دران تاثیر نماید و کیفیت کامنه بالقوه آنرا ببروز و فعل آورد و کیفیت

حاصله اگر مماثل کیفیت بدن آن است و تکرار استعمال و تکثار مقدار شربت تاثیر و احداث کیفیتی غالب و زائد بر مزاج اصلی آن نکند و ارواح و قوی را متغیر نسازد و بکیفیتی از کیفیات اربعه دنا قص و تخیل ننماید فعلی از افعال را آنرا معتدل نامند و الا خارج از اعتدال و خروج آن اگر بمرتبه است که مقدار کم آن در بدن آن احداث کیفیتی متغالب و زائد نماید و مقدار بسیار و تکرار استعمال آن تغیر کمی نماید اما ناقص و متخیل نسازد فعلی از افعال را آنرا درجه اولی گویند و اگر مقدار کم آن احداث کیفیتی غالب و زائد نماید و زیادتی مقدار و کثرت استعمال آن بسر حد ضرر و فساد آن نرسد آنرا درجه ثانیه گویند و اگر آن بسر حد ضرر و فساد و نقصان و اختلال رسد و لیکن مهلک نباشد آنرا درجه ثالثه نامند و اگر ضرر بسیار عظیم در ارواح و قوی نماید و بسبب هلاک رساند و مهلک باشد آنرا درجه رابعه نامند و نیز مراتب اربعه و تاثیر کیفیت غالبه آنها را بدین نهج بیان نموده اند که چون بدن مشتمل ست بر اعضای مانند معده و بر مجاری مانند عروق و بر اخلاط محصوره در عروق و بر رطوبت ثانیه محصوره در عروق و فوریات سواقی و بر اعضا و روح که در جمیع اعضای مذکوره ساری ست پس هر چه بمقدار خالی از افراط و تفریط وارد بدن گردد بیرون ازان نیست که بعد از متغیر شدن از کیفیت بدن تاثیر در هوای شاغل افضیه کرده مفقود الاثر گردد و یا اثری ازان باقی میماند و اول معتدل ست و ثانی اگر تاثیر آن منحصر در روح مجاور مجاوری ست و تجاوز ازان نمی تواند نمود پس آن درجه اول ست و اگر تاثیر در روح و اخلاط فقط نماید درجه دوم و اگر در روح و اخلاط و رطوبت تاثیر نماید درجه سوم و اگر تاثیر آن در همه باشد و کل اعضا را شامل گردد درجه چهارم باشد که نهایت تاثیر ست و بدانکه هر یک از درجات سه مرتبه قرار داده اند در عرض اول و وسط و آخر و کیفیت غالبه در اول آن درجه بالنسبه بوسط آن کمتر محسوس میگردد و در وسط از اول

زیاده و در آخر از همه زیاده و درجه رابعه هر مرتبه از کیفیات را در طول سم گفته اند و آن شی را سمی گویند مگر آن که بسبب صورت نوعیه تریاقی باشد و آنچه اذیت و سمیت آن در اول آن درجه باشد قابل اصلاح ست و آنچه در آخر آن بود اصلاح پذیر نیست و این تقسیم و مراتب و درجات چندان اصلی ندارد و کلی نیست بلکه اکثری ست و نیز این تقسیم و تصویر مراتب بنظر کیفیت استقرائی است نه تحقیقی فائده بدان که مقرر است نزد حکما که شی حار رطب تجاوز نمی کند حرارت آن از درجه اولی جهت آنکه اگر حرارت آن زائد شود بدین مقدار فانی میسازد رطوبت آنرا پس برای همینست که نمی باشد دوائی گرم در درجه دوم و سوم در اکثر مگر یابس و هر چیز که حار در درجه سوم و چهارم باشد البته یابس است و در آن درجه و تاثیر سمیات اکثر بصورت نوعیه خود ست که خاصیت می نامند بهمان مانی که مذکور شد نه بکیفیت محض چنانچه ذکر یافت و اکثر ادویه نادر زهریه قویه گرم و خشک و یا سرد و خشک می باشند و همچنین سموم حیوانات سمی زیرا که تاثیر هر یک از فاعلتین که حرارت و برودت باشند و یا یبوست بسیار و قوی میباشد و بار طوبت کم و ضعیف و لهذا حرارت نار و سنگ گرم کرده شده اقوی میباشد از حرارت هوا و آب گرم کرده شده و برودت ارض زیاده از برودت هاست مانند سنگ سرد شده از آب سرد شده و نیز مزاج را قسمت اولی دو نوع قرار داده اند یکی اولی اصلی طبیعی حاصل از امتزاج عناصر اربعه و غلبه بعضی بر بعضی و مغلوبیت آن دیگر و دوم ثانوی صناعی حادث از تراکیب ادویه مفرده یا مرکبه در مرکبات مصنوعه و این ترکیب شامل کیفیت و صورت هر دو ست یعنی همچنانکه کیفیت اولی اصلی میباشد ثانوی صناعی نیز میباشد چنانچه ذکر یافت و همچنین بحسب صورت نیز بر دو نوع ست یکی اصلی و دوم صناعی و نیز هر یک بر دو نوع ست تام الترکیب قوی مستحکم و غیر تام الترکیب ناقص ضعیف رخو غیر مستحکم اما تام الترکیب آن ست که اجزای بسائط عنصری

ممتزج آن بسیار لطیف صغیر صافی باشند و باهم فعل و انفعال تام نموده کیفیت و صورت وحدانی یافته باشند بحدیکه حرارت غریزی بدنی بلکه حرارت خارجی ناری نیز اجزای لطیفه آنرا از کثیفه جدا و متفرق نتوانند نمود تا از هر یک اثری و کیفیتی و خاصیتی خاص ظاهر گردد بلکه کیفیت و خاصیت واحده اعم از انکه معتدله باشد و یا غیر معتدله ازان صادر و ظاهر گردد مانند ذهب و یا بدشواری توانند تفریق نمود مانند سائر فلزات منطرقات و اما غیر تام الترکیب ناقص ضعیف رخو غیر مستحکم نیز بر اتب میباشد چه بعض ازان را تفریق اجزا از هم بسیار سهل میباشد مانند گوگرد و نمک و بعضے نه چنین و بهیان دیگر آن که ناقص الترکیب بسیار ضعیف است که تاب غسل و شستن ندارد مانند کاسنی و اکثر بقول و یا طاقت طبخ بسیار ندارد مانند افتیمون و عدس و امثال اینها ندارند که بمجرد شستن و طبخ بسیار اجزاے حاره قلیله خفیفه لطیفه نافذه و مفتحه آنها مفارقت نموده تحلیل یافته اجرام بارده غلیظه کثیره مسدده ثقیله کثیف آنها باقی میماند و لهذا نهی وارد شده است از جناب حضرت شارع صلی الله علیه و آله و از اطبا نیز در باب شستن کاسنی و امثال آن از جهت جدا شدن آن اجزا از هم و باطل شدن افعال مختصه با آنها و مانند گوشت مرغ و عدس و ترب و کلم که جوهر لطیف جالی بورقی مسهل اینها از ماده ارضی و کثیف قابض از طبخ در آب جدا گردد و در آب می آید و باقی میماند ماده ارضیه قابضه آنها لهذا آشامیدن مرقه آنها ملین طبع است بخلاف جرم آنها که مسدد و قابض ست و نیز استعمال بعض آنها مانند کلم و ترب و عدس از خارج محلل و منضج ست بخلاف داخل و از آنها قوی پیاز و سیر است که استعمال آن هر دو از خارج منضج و مقرح است خصوصاً پیاز پخته و سیر خام و وجه تاثیر سیر و پیاز در خارج از تقرح انضاج و غیرهما بخلاف داخل شاید آن باشد که چون در خارج بیکجا ساکن و مستقر میماند و رطوبت بورقیه حاره جالیه و حرارت آن تاثیر در جلد بدن کما ینبغی می نماید لهذا باعث انضاج و تقرح میگردد و در داخل بسبب عدم استقرار و سکون که طبیعت مدبره بدن آنرا دائم در حرکت و تقلیب و انفعال و کسر و انکسار میدارد و صورت اصلیه و صورت آنرا بر قرار نمیدارد و لهذا نمی تواند تاثیر نمود خصوصاً که پخته شده باشد در خارج از حرارت ناریه با آب و از رطوبت بورقیه جالیه و حرارت آنها چیزی به تحلیل رفته باشد و دیگر آنکه چون اکثر آنست که سطح معده مملو و آغشته بلاغم و رطوبات می باشد و آنها حائل و مانع می آیند از تاثیر آنها و نیز آنها ممزوج و مخلوط با آن بلاغم گشته و حرارت بدنیه دران تاثیر نموده کسر حدت آنها میشود لهذا تاثیر نمی تواند نمود و اگر محرور المزاج یابس که در معده او فضلات و رطوبات نباشد بخورد خصوصاً خام آنها البته باعث سحج و تقرح میگردد و همچنین هر دوا و غذای حار و حاد که در بلدان بارده رطبه صاحبان امزجه بارده رطبه بلغمیه تناول مینمایند بدان جهت موافق ست با امزجه ایشان و ادویه و اغذیه بارده رطبه که در بلدان حاره صاحبان امزجه حاره حاده و مویه صفراویه تناول مینمایند و ازان منتفع می گردند البته مخالف و مضر ست امر متقابل آنها و بسیاری از ادویه ست که تناول آنها تبرید بسیار مینماید و تضمید آنها تسخین و تحلیل مانند کشنیز و آرد جو خصوصاً مخلوط با هم جهت آنکه جرم آنها مرکبست از جوهر ارضی مائی شدید التبرید و از جوهر لطیف محلل که بعد ورود در معده و تصرف حرارت غریزی دران جزو لطیف محلل به تحلیل میرود و باقی میماند جوهر ارضی شدید التبرید بخلاف در خارج و لهذا به تحلیل می برد اورام صلبه بارده را مانند خنازیر و اورام حاره را نیز و یا آنکه ضعف و حدت آن باین مرتبه نباشد مانند شبت و امثال آنکه از غسل و طبخ اجزای لطیفه آنها از کثیفه جدا نمیگردد و تحلیل نمی یابد و بعضی از ادویه می باشند که صاحب دو جوهر مختلف و اجزای متضاده الکیفیات اند از غیر ترکیب تام مستحکم و بعضے از انها ظاهر و محسوس اند مانند اترج که تخم و قشر زرد آن گرم ست و حموضت و لب آن سرد و یا مخفی اند مانند بزر قطونا که قشر رقیق بالای آن و تخم آن گرم ست و لب آن سرد پس اگر درست بیاشامند بسبب لب لعابی بارد آن تبرید میکند و قشر و تخم آن تحلیل نمی یابد که اثری ازان ظاهر گردد و چون کوبند و بیاشامند ملصق بسطوح اعضای باطنی گشته متقرح میگرداند لهذا در خارج چون کوبیده آنرا بطریق ضماد بر اورام دمامیل بگذارند باعث تحلیل و تنضیج و انفجار آنها می گردد و نا کوبیده درست آن باعث عدم انضاج و خامی و الله اعلم و اما مرکبات صناعی مانند تریاق فاروق و مثرودیطوس و سائر معاجین کبار و جوارشات و حبوب و اکثر ادویه فادزهریه و تریاقیه و غیرها مانند حجر التیس و جدوار خطیانه زراوند و شقاقل و امثال اینها از قبیل ثانی و غیر تام الترکیب اند که بعد ورود در بدن و تصرف طبیعت در آنها اجزای آنها از هم جدا گشته از هر یک اثری و فعلی و کیفیتی و خاصیتی علحده ظاهر میگردد چنانچه در مرکب القوی و ذوالخاصیه ایمای بدان کرده شد و بیان هر یک بالاجمال در اماکن خود در تریاق الافاعی و بادزهر و جدوار و چوب چینی و مومیائی و غیرها انشاء الله تعالی خواهد آمد و به تفصیل در کتب قوم مسطور است والله اعلم۔

فصل چهارم در بیان طرق معرفت امزجه ادویه و اغذیه به تجربه و قیاس

بدانکه دانستن امزجه ادویه و اغذیه یا به تجربه است یا بالقیاس و در تجربه چند شرط مرعی باید داشت تا اعتماد بران توان نمود اول آنکه باید که آن خالی باشد از کیفیات مکتسبه خارجیه مثلا آب بادام که گرم شده احداث حرارت می نماید و چون حرارت عارضی آن زائل شود بمزاج اصلی خود که برودت است بر می گردد و احداث برودت می کند و همچنین هوا و سائر اشیاء البسیطه مفرده و مرکبه دوم آنکه باید تجربه را بر اشخاص معتدل المزاج جوان با حس و ادراک بانحای شتی از قلت مقدار و کثرت آن و در امراض مختلفه متضاده و اوقات و ازمان و فصول و اسنان متباینه نمایند تا درست آید و آنچه ظاهر شود از حرارت و برودت

در رطوبت و یبوست حکم بر آن کنند که آن دوا و یا آن غذا
متکیف ست بآن کیفیت که از آن ظاهر گشته سوم آنکه باید
قوت آن مقاومت با قوت علت تواند نمود یعنی مقدار
آن و کیفیت و کمیت و شدت و ضعف مساوی مرض
باشد نه کمتر نه زیاده از آن زیرا که بعضی از ادویه گاه است
که عاجز می آیند از مقاومت با اضداد خود و در آن تاثیر
نمی توانند نمود پس اولی آن است که مجرب اگر خواهد
کار برو مشکل نشود باید که اولا بر علت ضعیفی و مقدار
کمی تجربه نماید و بتدریج در علت قوی مقدار زیاده ترقی
نموده قوت آنرا معلوم نماید هم به تنهائی و هم با معین و
مبدرق آن و چهارم آنکه مراعات زمانی نماید که فعل و
یا اثر دوا و یا غذا در آن ظاهر می گردد مثلا اگر در اول
استعمال از آن فعلی و اثری ظاهر نگردد و در آخر ظاهر شود
آن دوا را قوی دانند و مرکب القوی مانند چوب چینی و
اکثر ادویه قویه و یا آنکه در اول استعمال از آن فعلی و اثری
خاص ظاهر گردد و در آخر فعلی و اثری دیگر مانند
افیون و ادویه مخدره دیگر که اولا بسبب تحذیر و سد مسام
احداث حرارت مینماید و در آخر احداث برودت
اماتت قوی و ارواح و اخماد حرارت غریزی و تجمید و تخفیف
رطوبات اصلی پس باید که فعل اول را بالعرض داند
و ثانی را بالذات و نیز در بعض ادویه و اغذیه ممکن است
که آنچه اولا از آن ظاهر شود بالذات بود و آنچه در آخر
بالعرض مانند اکثر ادویه کثیرة الحرارت حاده محرقه که
اولا اخلاط را گرم میسازند و احداث گرمی می نمایند
و ثانیا بسبب سوختن و بسر حد رمادیت رسانیدن
آنها احداث برودت بالعرض می نمایند پنجم آنکه باید که
استمرار فعل و عدم آنرا مرعی دارد یعنی باید که ملاحظه
نماید فعل آنرا اگر دائمی و یا اکثری ست آن را ذاتی و
بالذات داند و الا عارضی و بالعرض ششم آنکه باید که
حکم کند بر دوا بقیاس با بدان نوعی که آن دوا را در آن
تجربه نموده نه با بدان انواع دیگر مثلا اگر در بدن انسان
تسخین نماید حکم کنند که آن دوا گرم است در بدن انسان
و بس نه در سائر حیوانات حکم بگرمی آن ننمایند زیرا که

بسیار است که دوائی که در بدن انسان خاصیتی دارد
و در ابدان سائر حیوانات خاصیتی دیگر می نماید مثلا
اگر بفرس یکدانه بادام و یا خرما بخورانند احداث گرمی
بسیار در آن مینماید و عرق بسیار می کند و همچنین اکثر
حشائش و ادویه سمیه حاره شدید الحرارة و البرودة
که غذای اکثر حیوانات است چون شوکران که غذای
جانوریست که آنرا زرزور گویند و خربق که غذای
جانوری ست که آنرا سمانی خوانند و بیش که غذای
جانوریست که آنرا موش بیش نامند و یارنه که غذای
اکثر حیوانات مانند بز کوهی که در جوف آن پادزهر
متکون می باید و طاوس نیز و همچنین کل اینها نسبت به بدن
انسان مضر و سم قاتل و مهلک اند و بدانکه چون
در تجربه مخاطره بسیار است چنانچه حکیم کبیر استاد ابقراط
اشاره بدان نموده زیرا که بسا است که بدون مراعات
شرائط و یا غفلت موجب هلاک می گردد و بجهت آنکه
میتواند بود که آن دوا از سموم قتاله مطلقه باشد که بمجرد
استعمال اندک آن هلاک گرداند و لهذا اطبای ما تقدم
وصیت نموده اند که دوائیکه اراده تجربه آن داشته
باشند باید که پیش از تناول اولا ملاحظه رائحه و طعم
آن نمایند اگر بوی بسیار ناخوش و یا طعم کریه داشته
باشد بدانند که آن دوا خالی از مضرتی نخواهد بود و باحتیاط
تمام آنرا استعمال نمایند و نیز اگر نفرت بسیاری از آن
طبیعت یابند البته آنرا استعمال ننمایند بدون تجربه و
باید که عند التجربه اولا بحیواناتی که امزجه آنها قریب
بمزاج انسان باشد مانند بوزینه و غیر آن که خوراک آنها
ادویه سمیه از گیاه ها و حیوانات سمی نباشد بخورانند و
تا سه روز نزد خود نگاه دارند و طعام و شراب لائق
باو بدهند و اگر مکرر چنین کنند بهتر است پس بانسان
بتدریج از مقدار کم بزیاده روند و اولا باشخاص
قوی البنیه غلیظ الطبع بلغمی کبیر السن معتاد بافیون
و افیونات و امثال آن دهند و یا اولا بواجب القتل
بحسب حکم شرع شریف بخورانند پس بدیگران بدرجه
کیفیت و خاصیت و قدر شربت آنرا معلوم نمایند و نیز

هم باید دانست که طریق معرفت امزجه ادویه و اغذیه و خواص
و منافع آنها بعنوان تجربه منحصر بر آنچه ذکر یافت نیست
بلکه بانحای دیگر نیز یافته اند اولا بالاجمال و ثانیا بالتفصیل
و از انجمله یکی اتفاق است مثلا شخصی صاحب مرض و
عارضه بجای نزار و شود و یا آنکه از برای او دوائی و
غذائی آورند و او آورنده آن ندانند کیفیت آن را
و بخورد و باعث شفا و صحت او گردد و پس آن شخص خود
و یا آورنده و یا حکما و اطبا متفطن گشته در تجسس و تفحص
و امتحان آن در آیند و کیفیت و خواص و مقدار شربت
آنرا معلوم نمایند دوم آنکه میل و خواهش طبیعت او به تناول
دوائی و یا غذائی که کیفیت آنرا ندانند بتقریب و یا بدون
تقریب شود آنرا بیابد و بخورد و باعث شفا و صحت او گردد
مانند میل و خواهش و رغبت مستسقی مایوس العلاج بخوردن
ملخ جوشانیده مملح و خریدن از ملخ فروش و خوردن و شفا
یافتن از آن چنانچه در مازریون انشاءالله مذکور خواهد شد
و خوردن مجذوم مایوس العلاج شیری که در آن افعی و یا
شراب که مار در آن افتاده و مرده بی اطلاع و شفا یافتن
و بعد اطلاع یافتن اطبا بدان بردن حکایت آن مشهور است و در بیان
بدو ترکیب تریاق فاروق حکایتی مذکور خواهد آمد
انشاءالله تعالی سوم آنکه باکراه و یا اجبار و یا شخصی
از راه عداوت باو چیزی بخوراند که مضر و مهلک باشد
بقصد هلاک و آن شخص اتفاقا مرضی مزمن داشته
باشد و بآن چیز دفع علت او گردد مانند خورانیدن زرنیخ
و سم الفار و بیش بصاحبان امراض بارده رطبه
و سوداویه محترقه از ضیق النفس و سرفه کهنه و جذام و غیرها
چهارم آنکه بسبب قحط سالی و غلا و یا سیر سیاحت و غیرها
اتفاقا دوائی و یا غذائی بخورد که گاهی ندیده و نخورده
باشد از قبیل اوراق گیاهها و گلها و ثمرها و بیخها و آن باعث
شفا و صحت و تقویت و فربهی او گردد چنانچه در کیفیت
اطلاع بر بیخ چینی و چای خطائی گفته اند و از این قبیل است
اطلاع بر موسیائی و بادزهر و انشاءالله تعالی هر یک
بجای خود مذکور خواهد شد و بعد از آن بتحقیق
کیفیت و کمیت آن برند و واقف آن گردند هفتم از وجوه

تجربه آنکه باشاره وارشاد انبیاء و اولیا علیهم الصلوة والسلام که ایشان بالهام واطلاع بامر حق عز شانه فرموده باشند یافته اند اولا باجمال وتقلید وتصدیق وحسن ظن و ثانیا بالتفصیل والتحقیق ششم آنکه بالهام والقا در قلب نزد احتیاج وابتلا وتحیر ودرماندگی مثلا شخص در امری ومرضی فرو ورمانده ونداند که چه تدبیر باید کرد وچه باید خورد واز دوا ویا غذا ناگاه در آن حال در دل او در دهند که فلان تدبیر باید نمود ویا فلان دوا ویا فلان غذا را مفردا ویا مرکبا باین نحو باید استعمال نمود وچون او بعمل آورد آن را چنانچه شده است ظاهر گردد ویا آنکه در همان حال بخواب رود ودر خواب بیند تدبیر آن را چون بیدار شود بعمل آرد وهمچنان بود که دیده بود پس در تفحص ودریافت آن افتد چنانچه این دو سه وجه از تاریخ الحکما ملا احمد تهتی در ذکر بدو ظهور اطبا وترکیب تریاق فاروق وپیدایش پادزهر بادزهر پون وموميائی مذکور است ودر اماکن خود انشاء الله تعالی ذکر خواهد یافت هفتم آنکه از مشاهده عمل بعض حیوانات در معالجات خود بالهام خالق انام جل وعز دریابند مانند آنکه عمل حقنه را جالینوس از مرغی آموخت چنانچه در حرف الحاء در حقنه خواهد آمد ومشهور است که مار چون در ایام زمستان در زیر زمین پنهان میباشد بدان جهت چشم او تاریک وکم نور میشود وبعد انقضای ایام زمستان وکسر سورت سردی هوا که بر می آید رفته گیاه رازیانه را میخورد وبر چشم خود میمالد چشم او بدستور روشن ونورانی می گردد وگویند که باز چون در جوف خود دردی ورمی یابد طائری را که بیونانی ذیقوس می نامند صید کرده جگر آن را می خورد وهمچنین اکثر چیزها از اکثر حیوانات نقل کرده اند که از آنها حکما واطبا انتقال نموده تکرار وتکثار استعمال کیفیات وخواص ومنافع چند دریافت نموده در کتب خود ها ضبط کرده اند والله اعلم واما طریق معرفت امزجه ادویه واغذیه بقیاس که از امری بامری دیگر پی بردن وعلت وسبب امری را حمل بر امر دیگر نمودن وحکم کردن است که او نیز چنین است پس آن بچند وجه است

از انجمله سرعت استحاله وبطوء آنست وسرعت جمود وبطوء آن طعم ورائحه ولون اما دریافت سرعت استحاله وبطوء آن بدین نحو است که انچه دارد آتش گردد مثلا چون در آتش انداز ند اگر زود گرم ویا مستحیل بدان گردد گرم خواهد بود نسبت بانچه دیرتر گرم ومستحیل بدان گردد بشرط آنکه جرم آن هر دو مساوی باشند ودر تخلخل وتکاثف ودر خاوت وصلابت ورقت وغلظت که اگر مختلف باشند حکم نتوان کرد بران زیرا که انچه متخلخل ویا رخو ویا رقیق است زود مستحیل می گردد بخلاف اضداد اینها وهم برین قیاس سرعت جمود وبطوء آنست یعنی باید که در امور مذکوره باهم متساوی باشند ودر صورت تساوی انچه زودتر از برودت متاثر گردد ومنجمد شود بارد است وانچه دیرتر بمراتب سردی آن کمتر زیرا که فاعل تحلیل واذابه واحراق حرارتست وفاعل انعقاد وانجماد وقبض وجمع وتکثیف برودت ودران تاثیر هریک که قویتر وباعث شدت ظهور وبقا وثبات آن باشد یابس است والا رطب جهت آنکه احد انفعالیتین را با یبوست عمل قویتر است وبا رطوبت ضعیف تر یعنی هرچه قوی الحرارة وقوی البرودة است ویا شدید الصلابت وتکاثف یابس است مانند احجار وانچه برخلاف اینهاست رطب والله اعلم بحقائق الامور اما طعم که اقوای کل ادله وجمع آن طعوم است پس کلیات آن بحسب استقرانه است حرافت ومرارت وملوحت وحموضت وعفوصت وقبوضت ودسومت وحلاوت وتفاهت که مسیخ نیز نامند بفتح میم وکسر سین مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وخای معجمه ویعنی تفاهت را شامل طعوم نگردانیده واصول طعوم را هشت گفته اند وماسوای اینها مرکب از اینها اند خواه ظاهر بین محسوس باشند ویا خفی غیر محسوس ومرکبات آنها را حصر نیست واختلاف طعوم باعتبار اختلاف مواد وقوی وامزجه وفواعل آنهاست زیرا که گفته اند خالی از آن نیست که جوهر حامل شئی ذی طعم یا لطیف است ویا کثیف ارضی ویا متوسط میان آن هر دو وقوت ومزاج آن یا حار است ویا بارد ویا معتدل درمیان آن هر دو وجوهر لطیف

اگر حار است حریف می گردد واگر بارد است حامض واگر متوسط در حرارت وبرودت است دسم وجوهر کثیف ارضی اگر حار است مر واگر بارد است عفص واگر متوسط است در حرارت وبرودت حلو وجوهر متوسط در کثافت ولطافت اگر حار است مالح واگر بارد است قابض واگر معتدل است تفه ومسیخ وبه بیان دیگر آنکه خالی از آن نیست که مواد که عبارت از قوابل ومحال اند یا لطیف یا کثیف یا متوسط بینهما وفواعل یا حرارت اند یا برودت یا کیفیت معتدله بینهما وحاصل الضرب سه در سه نه است مثلا حرارت قویه هرگاه تاثیر در مادهٔ لطیفه احداث حرافت مینماید وآنرا حریف میگرداند ودر مادهٔ کثیفه احداث مرارت وآنرا مر میسازد ودر مادهٔ لطیفه احداث حموضت مینماید وآنرا حامض می گرداند ودر مادهٔ کثیفه عفوصت وآنرا عفص میسازد ودر مادهٔ معتدله متوسطه قبوضت وآنرا قابض می گرداند وحرارت معتدله چون تاثیر در مادهٔ لطیفه نماید احداث دسومت مینماید وشئی را دسم میگرداند ودر مادهٔ کثیفه احداث حلاوت وآنرا حلو مینماید ودر مادهٔ معتدله احداث تفاهت وآنرا تفه میسازد وپس حرف احر طعوم مفردهٔ اشیاء حاره است وبعد از ان مر وبعد از ان مالح وحامض ابرد انواع طعوم مفردهٔ اشیاء بارده است بعد از ان عفص وبعد از ان قابض ودسم معتدل ترین انواع اشیای معتدله است وبعد از ان حلو وبعد از ان تفه واین جدول جامع اقسام طعوم بحسب فواعل ومواد است

قوا / مواد	حرارت	برودت	قوة معتدله
لطیف	حریف	حامض	دسم
کثیف	مر	عفص	حلو
معتدل	مالح	قابض	قفه

واکثر این مراتب در اکثر اثمار خصوصا حلو آنها بمرور زمان متغیر میگردد اگر بمادهٔ آنها رطوبت ولطافت غالب باشد مانند انگور

وانبه و امثال این هر دو که در ابتدا عفص پس قابض میباشد
باعتبار کثافت ماده و عدم تاثیر حرارت دران کما ینبغی و
بعد از ان که اندک لطافتی یافتند و حرارت در آنها اندک
که زیاده تاثیر نموده عفص مائل بحموضت میگردند و رفته
رفته حموضت می افزاید و عفوصت میکاهد و چون قریب
باعتدال رسید میل بحلاوت مینماید و آهسته آهسته
حلاوت می افزاید و حموضت میکاهد تا آنکه شیرین میگردد و
اگر رطوبت در آنها بسیار و وافر باشد بعد از نضج تام چون
حرارت منضجه اصلیه ناقص گردد و حرارت غریبه دران با
تاثیر نماید بعض حامض میگردانند و اگر مادهٔ آنها چندان
نداشته باشد و حرارت غریبه قوی باشد میگرداند آنها را
حریف و یا مر و در انبه این مراتب و اکثر طعوم مشاهده
شده و قسم برین قیاس اثمار دیگر باختلاف بود که قوابل اند
و حرارت و برودت که فواعل اند و بتفاوت تاثیر در مأثر
آنها متفاوت و مختلف میگردند چنانچه ذکر یافت و
بدانکه بعض طعوم باهم مشارک اند و لیکن در شدت و
ضعف و اختلاف ماده و تاثیر فاعل متفاوت مانند حریف
که مشارک مر است الا آنکه در حریف بسبب لطافت ماده ظهور
و تاثیر فاعل زیاده ظاهر است و در مر کمتر و نیز مر و مالح باهم
مشارک اند الا آنکه تاثیر فاعل در مر زیاده است از مالح و لهذا
چون در ملح حرارت زیاده از حد لائق تاثیر نماید و لطافت
و رطوبت آنرا مر نیز میگرداند مانند ملح مر بخلاف ملح طعام
و همچنین قابض با عفص و عفص با حامض و حامض با تفه
مشارک اند و ظهور آثار و افعال هر یک نیز بهمان نسبت
بمراتب میباشد والله اعلم اما حریف بکسر حا و رای مهملتین
و دوم از ان هر دو مشدد و سکون یا و فا که بفارسی تیز
و تند نامند آنست که در حین چشیدن زبان را بگزد و اجزای
آن در زبان نفوذ کند و از افعال آن جلا و خراشیدن
سطح جلد و غوص نمودن دران و تفتیح و ترقیق و تلطیف
و تقطیع و تحلیل و تنقیر و منع تعفین و تسخین و احراق است
بسبب شدت گرمی و لطافتی که در جوهر آنست مانند فلفل و
خردل و هر چه تیز و دران چیزی باشد بمراتب خود اما مر بفتح
میم و تشدید رای مهمله که بمعنی تلخ است آن است که

بسطح ظاهر زبان نفوذ کند و غوص دران نماید و سطح آنرا
خشن سازد و طبیعت از ان کراهیت و نفرت بود و
طبیعت را برهم زند و از افعال آن جلا و تلطیف و ترقیق
و تقطیع و تخشین و تخفیف و تسخین و منع و تعفن است
اما کمتر از حریف بسبب حرارت و ارضیتی که در جوهر آن
است و در سائر افعال ضعیف تر از حریف است الا در
تخفیف و منع تعفین که زیاده از انست بسبب ارضیتی که
در جوهر آن ست مانند مرمکی و صبر و هر چه تلخ و دران
تلخی است نیز بمراتب خود و اما مالح که بمعنی شور است
آنست که نفوذ کند بر سطح زبان بدون گزیدن و جلا دهد
سطح آنرا و از افعال آن تفتیح و تلطیف و تحلیل و جلا
و تقطیع و تغسیل و منع عفونت و تسخین باعتدال است
بسبب اعتدال جوهر خود و در سائر افعال قریب بمر است
و از ان ضعیف تر مانند املاح و انچه دران ملوحت و
شوری ست نیز بمراتب خود و اما حامض و حموضت که
بمعنی ترش و ترشی ست آن ست که سطح زبان اندک
بگزد و نفوذ دران نماید و آب در دهان آید حتی از
تصور آن و از افعال آن تلطیف و تقطیع و تفتید و ارخا
و تفتیح مجاری و سدد و جلا و احداث برودت و رطوبت
است بسبب برودت و مائیت و لطافت جوهر خود و
مانند سرکه و آب میوه های ترش و آب ماست و انچه
دران ترشی ست نیز بمراتب خود و اما عفص بفتح
عین مهمله و کسر فا و صاد مهمله که بمعنی زمخت است آن
است که اجزای زبان را برهم کشد و جمع و خشن و کثیف
و صلب سازد و از افعال آن تکثیف و تصلیب و عصر
و ردع و تخشین و تبرید است بسبب برودت و ارضیت
و کثافت جوهر خود مانند مازو و جفت بلوط و انچه دران
عفوصت و زمختی باشد نیز بمراتب خود و اما قابض که
بمعنی گیرنده است آن است که اجزای زبان را بهم
آورد و چندان خشن نسازد که عفص میسازد و از
افعال آن تغلیظ و تکثیف و تقبیض و تخفیف و تقویت
اشتها و حبس اسهال و تبرید است بسبب برودت
و ارضیت جوهر خود و در سائر افعال ضعیف تر

از عفص ست بسبب کمی کثافت جوهر خود نسبت بآن
مانند فوفل و انچه دران قبوضت است نیز بمراتب خود و اما
دسم بفتح دال مهمله و کسر سین مهمله و میم و دسومت که
بمعنی چرب و چربی ست آن ست که سطح زبان را ملائم
و منبسط و مستوی سازد و از افعال آن ترطیب و تلیین
و ارخا و ازلاق و انضاج و استحاله اخلاط غالب و تسخین
قلیل ست بسبب لطافت و هوائیت و مائیت جوهر خود
مانند ادهان و اسمان و اشیای دهنی چرب و اما حلو بفتح
حای مهمله و سکون لام و واو و حلاوت که بمعنی شیرین و
شیرینی ست آن ست که سطح زبان را نرم و ملایم و منبسط
و مستوی سازد و طبیعت مدبرهٔ بدن آنرا دوست دارد
و قوت جاذبه که بجذبه آنرا بر دو می بخود و جذب نماید و
اشتیاق بدان باشد و از افعال آن جلا و ارخا و
انضاج و تلیین و ترقیق و اذابه و استحاله اخلاط غالب دوم
و اسخان قلیل ست بسبب اعتدال حرارت و لطافت
جوهر خود مانند شکر و عسل و دوشاب انگور و توت و
خرما و انجیر و انبه و بالجمله انچه دران شیرینی و شیرین باشد
و اما حلو قوی الحلاوت شدید الاسخان پس آن درشت
کننده سطح زبان و معطش ست مانند شکر سرخ و بعض
انواع عسل حاد و کهنه و اما تفه بفتح تای مثناة فوقانیه
و کسر فا و با که مسیخ نیز نامند بفتح میم و کسر سین مهمله و
سکون یای مثناة تحتانیه و خای معجمه و تفاهت که
بمعنی بی مزه و بی مزگی آنست که سطح زبان را بسیار
نرم و ملائم و منبسط و مستوی سازد و مرغوب طبیعت نباشد
و از افعال آن تسکین حرارت و عطش و دفع خشونت و
قبوضت و امثال اینهاست اگر با رطوبت باشد و بالجمله شدت و حدت
طعم و حلاوت بر حرارت می کند و اعتدال و ملائمت آن دلالت
بر اعتدال و خشونت و قبوضت و عفوصت بر یبوست و
رخاوت و ملائمت و تلیین بر رطوبت و بر همین قیاس نسبت
از ترکیب آنها میتوان دریافت نمود کیفیت اشیای مرکبه را
و گاه است که شی مرکب از دو چیزی که بارد بی طعم و دیگری حار
با طعم میباشد بارد بواسطه غلبه جوهر خود بر جوهر حار پس
درین نوع میباشد طعم آن مرکب غالب بسبب جوهر حار و عکس آن

برودت بسبب غلبهٔ جوهر بارد مانند افیون که تلخی آن
از جوهر حار شد تا تیر برودت آن از جوهر بارد آن است
واین چنین شی را مرکب القوی می نامند وامثال آن
بطریق صناعت آنست که چون اندکی صبر را در بسیاری
از دوغ ترش حل نمایند البته آنرا تلخ میسازد واما مزاج
آنرا گرم نمی ماند پس هرگاه بطریق صناعت ممکن باشد
که چیزی طعم چیزی را منحرف گرداند ومزاج آن متغیر نسازد
پس بطریق امتزاج وترکیب طبیعت که بطریق اولی جائز
پس استدلال بطعوم کلیه نباشد زیراکه گاه هست ودر بعضی
جاها مخالفت با مطلوب مینمایند وگاه مجتمع میگردند دو طعم
در جرم شی واحد مانند مرارت وقبوضت مجتمع در حفص
واین را البشع وبشاعت می نامند ومانند مرارت و
ملوحت در اراضی سبخه وآب دریای شور واین را زعوقت
وزعاق می نامند ومانند مرارت وحرارت در عسل
مطبوخ از حد درگذشته وکهنه بجوش آمده وبعض اثمار
شیرین از حد درگذشته ومانند حموضت ومرارت و
قبوضت در بعضی میوه ها ومانند مرارت وحرارت وقبوضت
در بادنجان ومانند مرارت ونفاهت در کاسنی وامثال
این مرکبات وغیر اینها نیز بسیار است از تراکیب ثنائی
وثلاثی ورباعی وخماسی غیرها والله اعلم بالحقائق کلها
واما رائحه که جمع آن روائح است که استدلال کرده میشود
بدان نیز در اکثر امر بر کیفیت مزاج شی ذی الرائحه یعنی
بمحض بوئیدن بدون چشیدن ودریافت طعم آن
درمی یابند مزاج آنرا زیراکه بوی حاد قوی دلالت بر
حرارت دارد وبوی رخو ضعیف بر برودت وبوی ملائم
بر اعتدال وهمچنین ولیکن این نسبت بطعوم ضعیف تر
است وکلی نیست زیراکه بسیار واقع میشود که رائحهٔ چیزی
با طعم آن مخالفت دارد مانند بعض گلهای خوشبو که
طعم آنرا خالی از تلخی وعفوصتی نباشد که کیفیت شان
ورای آن خواهد بود وبدانکه در کیفیت استشمام روائح
بعضی گفته اند که اجزای لطیفهٔ آنهاست که جدا شده و
مختلط به هوا گشته بحس شامه میرسد وبعضی گفته اند اجزای
لطیفهٔ آنهاست که جدا شده ومختلط به هوا گشته بحس شامه
میرسد وفی الحقیقة شاید بعض اشیای ذی الرائحه چنان
باشند وبعض چنین بعضی که جوهر آنها لطیف وجرم
آنها سخیف متخلخل بهر دو نحو بود که هم اجزای صغیره
هم انجره لطیفه از انها جدا گشته ومختلط بهوا بقوت شامه
میرسند ومدرک میگردند واز جهت اشیای کثیفه وصلبه در
نهایت کثافت وصلابت اکثر آنست که خالی از رائحه
میباشند مانند احجار یکه در عمارات وبیوت وغیرها بکار
می برند یا قوت والماس وزمرد وغیرها ولهذا طریق
استدلال برائحه در آنها مسدود ومفقود است وبدانکه رائحه
منقسم میشوند به سه قسم اول باعتبار چیزیکه مقارن آنهاست
از طعوم در اکثر امر ونام برده میشوند این روائح بنام آن
طعوم بسبب شدت مقارنت آنها بایکدیگر مانند آن که
می گویند بوی دوشاب شکر وعسل وسرکه ومی گویند که
فلان چیز وفلان میوه بوی شیرین دارند وسرکه و
ماهیت وفلان میوه وفلان چیز بوی ترش وهمچنین سائر
طعوم واستدلال باینها مانند استدلال بانهاست دوم
استدلال بملائمت ومنافرت آنهاست چنانچه گفته میشود
که این رائحه ملائم وموافق طبیعت وطیب ولذیذ و
مرغوب است مانند رائحهٔ عنبر وگلاب وگلهای خوشبو از
ورد احمر وورد چینی ونرجس وامثال اینها که استدلال باینها
کرده میشود بر اعتدال جوهر حرارت ولطافت مادهٔ آن
در اکثر ویا آنکه فلان رائحه کریه وغیر مرغوب ومنافر
ومخالف طبیعت است مانند حلتیت منتن وثوم وجندبیدستر وغیره
ومانند اینها واستدلال کرده میشود باینها بر حدت کیفیت
جوهر حرارت وکثافت مادهٔ آنها در اکثر امر سوم باعتبار
فعل وتاثیر آن است در حاسهٔ شامه چنانچه گفته میشود
که فلان رائحه مسکن حرارت وطراوت بخش دماغ است
مانند نیلوفر تازه وسیب وخیار تازه وفلان رائحه مهیج
حرارت وخشک کننده دماغ است مانند مشک و
جندبیدستر وفلفل وزنجبیل وشونیز وامثال اینها واز
اول استدلال بر برودت ورطوبت کیفیت لطافت ماده
کرده میشود واز ثانی بر حرارت ویبوست وبالجمله رائحه
حاره حاده موافقه وملائمه دلالت بر حرارت ویبوست
کیفیت ولطافت ماده وهر رائحه قویه کریهه دلالت بر
حرارت ویبوست کثافت ماده وهر رائحه ملائمه مسکنه
حرارت ونفس ومفرح قلب ومروح ومرطب دماغ ومقوی
بعضی از اینها دلالت بر اعتدال حرارت وغلبهٔ رطوبت
ولطافت ماده می کنند وبعضی بر برودت ورطوبت
والله اعلم واما لون که جمع آن الوان است پس بدانکه
استدلال باینها بسیار ضعیف ومشوش ومضطرب تر
از روائح است وهمچنان کلی نیست اکثر آنست که مختلف
میگردند وبالجمله وجه استدلال باینها آنست لون بیاض
اکثر دلالت بر برودت ورطوبت می کند جهة آنکه برودت
سفید میگرداند جسم رطب را چنانچه در یخ وبرف مشاهده کرده
میشود ولون سواد بمراتب خود دلالت بر برودت ویبوست
می کند جهة آنکه برودت سیاه میگرداند جسم یابس را چنانچه
مشاهده کرده میشود در اشجار یابسه ومیوه های خام یابس
یابس بی آب که چون سردی بسیار بآنها رسد جرم آن متکاثف
وخشک وسیاه میگردد وفعل حرارت در آن هردو بالعکس
آنست یعنی میگرداند شی رطب را سیاه چنانچه میگرداند
هیزم تر را وتخم وجسم یابس را سفید مانند آنکه میگرداند تخم را
رماد واطبا گفته اند هرگاه نوع واحد از دوای خاص
مثلا اگر مختلف شوند اصناف آن در رنگ که بعضی مائل
به بیاض وبعضی مائل بحمرت وبعضی مائل بصفرت وبعضی
مائل بسواد باشند پس مائل به بیاض اگر باشد طبیعت نوع
آن بارد مانند صندل ابیض پس آن ابرد اصناف خود
است ومائل بحمرت مانند صندل احمر در سردی از آن کمتر
ومائل بصفرت نیز از آن کمتر واما مائل بسواد از همه گرم تر
ودر یبوست مائل به بیاض از همه اصناف خود وبعد از آن
اصفر وبعد از آن احمر وبعد از آن از همه غالب تر ویابس
تر اسود است واگر طبیعت آن دوا مائل بحرارت باشد
پس حکم آن برعکس بارد است مانند عسل سفید وسرخ فرق
که عسل سرخ وسبز میباشد بسیار گرم مائل بسفیدی باشد
گرمیش از آن هردو کمتر ودر بطیخ هندی وانبه وخربزه
حکم بالعکس است اکثر یعنی هندوانه وانبه وخربزه
زرد وبنائی رنگ شیرین تر وبهتر میباشد از سرخ وسائر

الوان مرکب ازان هر دو اند والوان دیگر چون مرکب اند
دلالت آنها نیز بحسب ترکیب و غلبهٔ بعض آنهاست بر
بعضی و اصل کل الوان بیاض و سواد است و سائر
الوان مرکب ازان هر دو اند بدانکه از سواد را از علامات
حرارت دانسته اند و هر بیاض را علامت برودت و هر
سرخ را علامت اعتدال و هر سبز را علامت برودت و
یبوست و هر زرد را علامت حرارت و یبوست پس بدلیل
سواد و حدت رائحهٔ افیون میباید گرم باشد نه سرد و
آنکه گفته شده که قانون استدلال بالوان ضعیف و
مشوش و مضطرب و دلالت آن اکثری است نه کلی
جهت آنست که اکثر شبهه واقع میشود مثلا چون خلط
کرده شود در یکرطل شیر دو مثقال افیون باین حیثیت
که یکرو ند آن هر دو شی واحد و محسوس نگردد اجزای افیون
جدا از شیر و مزاج ثانوی صناعی بهم رسانند با وجود آنکه
رنگ آن متغیر نگشته باشد بسیار گرم و همچنین ست حکم در طعم
و رائحه نیز مانند افیون و کافور که با وجود آنکه بسیار بارد اند
تلخ و تند اند بحدیکه غالب می آید بر اکثری از طعمها و بوهای
قوی مانند فلفل و زعفران و جند بیدستر و عنبر و مشک
و غیرها یعنی در ترکیبی و ممتزجی که افیون یا کافور باشد
غالب می آید طعم و رائحه هر یک ازان هر دو بر کل اجزاء و
همچنین استدلال بسرعت استحاله و بطوء آن و سرعت جمود و
بطوء آن نیز کلی نیست پس استدلال بامور خمسه بتنهائی
بدون تائید تجربه و تکرار و تکثار استعمال ناقص و ناتمام
است و حکم بالجزم نمیتوان نمود بغلبه کیفیتی از کیفیات اربعه
و تعیین بمعنی لکن غالب حاصل نمیگردد ازان زیرا که میتواند
بود که شی ممتزج مرکب بارد باشد و یا حار و طعم و رائحه و لون
آن هر یک جدا جدا دلالت بر خلاف آن نماید و از حیثیت
اجتماعی بر خلاف آنها جهت آنکه ممکن ست که ترکیب آن
از اجزای مختلفه باشد و جزو ذی طعم و با رائحه و لون قوی
و غالب بر دیگر اجزا باشد و در ممتزج آن ظاهر گردد چنانچه
در تراکیب افیونیه و یا قطرانیه و یا زراوندیه و کافوریه رائحه
افیون و کافور و لون افیون و قطران که سواد و لون اوشان
که نزد دست مشاهده و ظاهر میگردد و همچنین بروائح و الوان

دیگر و بعموم نیز داما افیون و کافور که لون آن [illegible] دلالت
بر برودت دارند و حدت رائحه و طعم آن هر دو دلالت بر
حرارت میکنند بحدیکه منشاء توهم بعضی گشته که آن هر دو را
حاره دانسته اند و میتوان توفیق و جمع بین الرایین بدین
طریق نمود که آن هر دو از جملهٔ ادویه مرکب القوی اند
در انها دو جزو و غالب ست یکی لطیف حار حامل رائحه
و باعث صدور انفعال حرارت گشته و دیگری کثیف ارضی
بارد که موجب لون و صدور انفعال برودت شده و بعد
ورود در بدن جزو لطیف حار آن بسبب فعل و انفعال
بالطبیعت اثر خود نموده بزودی تحلیل میرود و زائل میگردد
و باقی میماند جزو کثیف ارضی بارد و آن مدت مدید و
انفعال برودت ازان صادر میگردد و دلایل هر یک از امور مذکوره
بتفصیل در شرح قانون و کتب مبسوطه این فن مذکور است
و چون اینجا گنجایش ذکر آنها نبود بدین مقدار اکتفا نمود
و اما استدلال ماخوذ از افعال دوا چنان است که
آنچه دران تفتیح و قبض باشد حار و یابس ست یا برودت
یعنی مرکب القوی ست با غلبهٔ حرارت و آنچه دران
تحلیل و لزوجت بود دران ناریت و رطوبت غالب
است و آنچه قوت آن بسیار لطیف و خفیف باشد و یا
قابل کوبیدن نباشد مانند سقمونیا و یا قابل شستن
نباشد دلیل آنست که جزو حار ناری آن بسیار
قلیل و ضعیف است و جزو ارضی بارد کثیف بسیار و بر
همین قیاس استدلال بر احوال دیگر باید نمود و لا یعلم
حقائق الامور کما هی الا فاعلها و خالقها جل شانه

فصل پنجم در بیان احتیاج بترکیب ادویه — اولا
بباید دانست که چون یافته نمیشود دوای مفرد که بتنهائی
مقابلت و مقاومت تواند نمود بهر مرض یعنی در
کیفیت و خاصیت خود متکافی باشد در دفع و رفع آن نیز
در اکثر خصوص در امراض مرکبه و متضاده پس ناچار
است از ترکیب و مرکب هر چند قلیل الاجزا و خفیف باشد
بهتر است از کثیر الاجزا و ثقیل زیرا که دوای مفرد اخف
است بر طبیعت از مرکب و آنکه از مفرد بمقدار شربت
تمام کامل در اکثر مستعمل میگردد بخلاف مرکب و فائده که

هر شربت تمام کامل شربت میگیرد و البته زائد است از شربت تام
کامل پس بالاجمال بدانکه علت ترکیب و کثرت اجزا یا
بجهت تقویت دواست و یا بجهت حفظ قوت آن یا
بجهت دفع اذیت و نکایت آن و یا بجهت بدرقه شدن
و نفوذ فرمودن آن و یا بجهت رفع کراهیت و بشاعت
طعم و رائحه آن و یا اشتمال آنها از اعراض و اغراض و
فوائد و یا کثرت امراض پس هر چند این امور زیاده شود
اجزای ترکیب زیاده خواهد شد و بتفصیل آنکه علت
کلی و غرض اصلی از ترکیب ادویه عدم وجدان دوای مفرد
متکافی ست در دفع و رفع مرض مطلوب باید و جهه اول
آنکه دران کیفیتی و وصفی قوی و غالب و زائد باشد
از مقدار مطلوب و یا آنکه ضعیف و ناقص بود و یا مضاف
و منافی ببعضی از اعضا و قوی و ارواح و یا ببعض امراض
داشته باشد دوم آنکه مرض و علت مرکب باشد از چند مرض
و آن دوا بتنهائی مقابله و دفع آنها نتواند کرد پس درین
صورتها ناچار است از ترکیب و بدانکه تا بغذای دوائی
توان معالجه نمود بدوائی غذائی نباید پرداخت و تا بدوائی
غذائی اصلاح حال مزاج و رفع مرض توان نمود متوجه بدوا
نباید شد و تا از دوائی ضعیف القوة سهل المؤنة دفع
احتیاج شود بدوای قوی دشوار نباید رجوع نمود و
همچنین تا بمعرق و مدر دفع احتیاج و تنقیه شود ملین
نباید داد و تا بملین قضای حاجت و رفع نائله و تنقیه
شود بمسهل نباید پرداخت خصوص بادویه مسهله قویه و
بی منضج و نضج که اعتدال قوام مواد و قابلیت دفع است
مسهل نباید داد مگر نزد ضرورت و عدم فرصت زیرا که
طبیعت و جوهر دوا البته مضادت و مخالفت و منافات دارند
با طبیعت و جوهر بدن و ارواح و قوی در صورت احتیاج
ادویهٔ مرکبهٔ مجربه مستند اوله حکما و اطبای ماتقدم و ما تاخر
و آنچه تجربه طبیب خود آمده و بکرات و مرات استعمال نموده
در اشخاص امزجه و ازمان و اسنان متنوعه متکثره بهتر اند
از مجهوله غیر مجربه است و بدانکه مراد از مرض مفرد اینجا آن
است که طبیب در معالجه آن محتاج بیک امر بیش نباشد
مانند تبرید یا تسخین و یا ترطیب یا تیبیس و یا تحلیل

ویا اسهال صفرا ویا بلغم ویا سودای صرف وامثال اینها
تا اگر بجینه امر باشد مرکب است نه آنکه اگر مرض مرکب از
چند جنس مع اجد باشد دران محتاج بچنید نوع از معالجه
باشند مانند قروح لحمیه که از جمله تفرق اتصال است و
درانماله آن محتاج بدوای منبت لحم ودجالی قیح ووسخ و
ناشف رطوبات زائده اند واگر دران لحم عفن فاسد باشد
بدوای اکال نیز وهمچنین اما اول یعنی از علل احتیاج
ترکیب دوائی است که دران کیفیتی ووصفی قوی و
غالب نیز باشد پس آن شش قسم است اول ازانها
آنکه قوت وکیفیت آن غالب بر قوت وکیفیت مرض
باشد ویا ضعیف وناقص ازان مثلا حاجت بدوائی
شود که کیفیت وحرارت آن سه جزو باشد ویافته شود
دوائی موافق مطلوب که حرارت آن چهار جزو باشد
پس ناچار آن را ترکیب باید نمود با دوائیکه درو دو
جزو از حرارت باشد که بعد کافور وفعل وانفعال درو
سه جزو از حرارت بماند مانند ترکیب واستنزاج آب بسیار
گرم با آب نیمگرم ویا بدوائی که درو یک جزو از برودت
باشد مانند امتزاج آب بسیار گرم از آب سرد وهمچنین در
برودت وترکیب بارد با بارد ویا رد با حار ورطب
با رطب ویابس با یابس ویا بارطب دوم ازانها آنکه
دران دوا صفتی وحالت غالب باشد که مخالف ومنافی
باشد غرض مطلوب را بدین نحو که مثلا بسیار شدید القوة
باشد مانند افیون وفرفیون وکافور وامثال اینها
ویا سریع النفوذ باشد وغرض کمتر ازان حاصل گردد
مانند زنجار وکباریت وزرانیخ ونوره وامثال
اینها که بسبب کمال قوت وحدت محتاج اند به خلط و
ترکیب با ادویه مصلحه مغریه لزجه کاسرهٔ قوت وحدت
آنها مانند زعفران وجندبیدستر با افیون وزعفران
با کافور وکتیرا وصمغ با فرفیون واوهان وموم و
سفیدهٔ تخم مرغ با زنجار وکبریت ونوره وازین قبیل است
امتزاج کتیرا یا اسبد محرق وامثال آن ومغز جل ومصطگی
وطباشیر وعود هندی درامراض معده وکبد وعروق و
نواح آن هردو با سقمونیا وغاریقون تا آنکه هردو را

نگاه دارند در معده وکبد وعروق ونواح آن تا فعل خود
را کما ینبغی نمایند وآن جاذب صفراست واذابه بلغم جهت
آنکه از خاصیت سقمونیا وغاریقون سرعت نزولی
با معا وبسوی خارج ونیز آن ادویه حافظ قوی دارو ار
واعضاء رئیسه شریفه وعامة المنافع اند که قلب وکبد
ودماغ ومعده باشند از ضرر وغائلهٔ آن هردو یعنی
سقمونیا وغاریقون زیرا که ادویه مسهله قویه خالی از
ضرر وغائله نیستند چنانچه در صدر کتاب ذکر یافت
ونیز ازین قبیل است امتزاج وترکیب ادویه مغریه مانعه
حدت وسرعت مرور ونفوذ مانند کتیرا وصمغ عربی افیون
با ادویهٔ قویه حادهٔ سریعة النفوذ والمرور مانند زرانیخ و
بورق ونوشادر وشوره ومانند اینها تا آنکه زمانی ممتد
در مثانه بمانند وفعل اثر خود را بخشند وضرر وغائله
آن برسانند وایضا ازانجمله است اختلاط ادویه مسهله
شدیده قویه با مصلحات وچرب نمودن بروغن بادام
وگاو مانند تربد وهلیله جات ومغز فلوس خیار شنبر وتبریر
وتشویه بعض آنها مانند حب السلاطین وحب الملوک
وماذریون وسقمونیا وانزروت وسائر ادویه مسهله
قویه ونیز ازان جمله است امتزاج سرکه با شکر ویا عسل
در سکنجبین برای کسر سورت وسرعت نفوذ سرکه و
ثوران وهیجان صفرا وسودا را جهت آنکه ترشی حاد
محض مهیج صفرا وسودا است ونیز شکر وعسل بسبب لزوجتی
که دارند مانع شدت نفوذ وکاسر حدت سرکه اند وطبیعت
وقوت کبدی بسبب کمال رغبت ومیل شیرینی آنرا
بزودی جذب مینماید افعال مطلوبه ازان شکستن
حدت صفرا ونفوذ در جمیع مسالک ومجاری وتفتیح سدد
وغیرها کما ینبغی صادر میگردد ونیز اختلاط دهن دردوا
سرکه جهت منافع وفوائد مذکوره است وایضا امتزاج
شیرینی با زنجبیل وهلیله جات واملج از ساختن مربا
آنها وغیره با شکر ویا عسل ازینجهت است ونیز ازین قبیل
است ترکیب ادویه لطیفة النفوذ با ادویه سریعة النفوذ
مانند تخم رازیانه وکرفس وانیسون وکشوث ودهن
بلسان وامثال اینها که بسبب کمال قوت نافذهٔ خود قرار

در کبد وعضو مخصوص نمی نمایند که افعال مطلوبه ازانها کما
ینبغی صادر گردد از تفتیح سده وتحلیل مواد وغیرها پس
ناچار است از ترکیب آنها با دوائیکه جاذب آنها باشد
بسوی غلاف جهت کبد تا آنکه در کبد قرار یابند ولطف
دیگر نفوذ نمایند مانند تخم ترب که جاذب بسوی تمر هندی است
وامثال اینها از ادویه چاره ساده سریعة النفوذ مانند دهن
بلسان که محتاج بسوی ترکیب با ادویه لطیفة النفوذ مانند
شمع اند سوم ازانها آنکه دوا بطئی النفوذ ویا ضعیف القوة
واثر باشد که پیش از رسیدن بعضو مطلوب قوت وفعل آن
باطل وزائل ویا ناقص وضعیف گردد ویا آنکه آن دوا
بسبب ضعف قوت خود ویا بسبب بعد مسافت عضو
معلول ویا بسبب عدم اختصاص آن بآن عضو دربین راه
متفرق ومنتشر گردد وتمامی قوت آن بعضو مخصوص نرسد
ویا آنکه اختصاص آن بعضو داشته باشد ولیکن به تنهائی
نتواند رسید پس درین صور محتاج است بترکیب با دوای سریع
النفوذ مختص بآن عضو تا آنکه باعث تقویت ومانع
انتشار گشته بزودی قوت واثر آنرا بعضو مخصوص
برساند مانند ادخال زعفران در اقراص کافور وادویه قلبیه
وهمچنین کافور درآنها تا آنکه بسبب اختصاص که زعفران
وکافور بقلب دارند بزودی اثر برودت کافور وسایر
ادویه را بقلب رسانند بدون کسر وانکسار وبسیار نیز از
خاصیت زعفران است که بعد رسانیدن اثر دوا بقلب
هم بقوت حرارت خود وهم بالخاصیة وفعل وانفعال دوا
با طبیعت خاصیته واثر آن زائل وباطل میگردد وباقی
میماند اثر وقوت دوا واز ینجهت است که مقدار زعفران
را در اقراص کافوری کمتر از وزن کافور وکافور را در
ادویهٔ قلبیه کمتر از اوزان ادویه دیگر مینمایند تا غالب
بر آنها نیایند ومعین ومبدرق آنها باشند ونیز ازین
جمله است ادخال سرکه در ادویه مختصه بطحال وامثال
ازینجهت داخل کرده میشود وزعفران واسارون با سقمونیا
وغاریقون تا آنکه هردو قوت این هردو را بدماغ
وعروق آن برسانند واین هردو کما ینبغی فعل خود
نمایند وایضا برای آن است داخل کردن ادویه مقویه عطره

قابضه و مفتحه و منقیه فضول در ادویه مختصه باورام کبد
دماغ و معده و گرده و مثانه و انثیین مانند عود هندی
و مصطکی و ورد احمر و کمون و با مسهلات معده مانند مشک
و مصطکی و با مسهلات کبد ورد احمر با مسهلات دماغ سنبل
الطیب و با مسهلات انثیین کمون و همچنین ازین قبیل
است ادخال ذراریح جهة اختصاص آن بگرده و مثانه
با ادویه مدره نافعه امراض گرده و مثانه تا آنکه قوت آنها
را بزودی بلا نقصان و ضعف تا آن هر دو عضو برسانند
و نیز از آن قبیل ست ادخال سرکه در دهن در ضماده و اطلیه
و بابونه نیز در اضمده و ادویه مشروبه جهت آنکه در بابونه
دو قوت ست یکی محلله و دوم قابضه که بقوت محلله
اثر در نفس عضو مینماید و بقوت قابضه منع و سد مجاری
و مسام و منع انصباب مواد بدان عضو میکند و همچنانکه
در سرکه سه قوت ست یکی مفتحه و دوم نافذه و سوم قابضه
و در دهن ورد نیز سه قوت ست یکی مفتحه دوم محلله و سوم
ملینه مرخیه بلکه اندک قوت قبضی نیز دارد و ایضا از انجمله
است امتزاج زنجبیل با تربد جهت آنکه تربد بصرافت خود
تقطیع و ترقیق و دفع مواد بلغمیه غلیظه کما ینبغی بدون
اعانت با زنجبیل نمی تواند نمود و مصطکی برای تقویت
معده و کبد ست و همچنین ست ترکیب بعض ادویه مسهله
بالبعض دیگر برای زیادتی تقویت و اعانت بر دفع و
قلع مواد و ترکیب و امتزاج شراب ریحانی صافی رقیق
با ماء اللحم برای صاحب غشی حوالی و صاحب دق کافور
با ماء الشعیر برای مدقوق جهت آنکه ماء اللحم بسبب لزوجتیکه
دارد بمجاری و مسالک می چسپد و زود بعضو مقصود
و اعماق بدن نمیرسد و شراب بسبب شدت نفوذ خود زودی
او را میرساند و خود نیز غذائیت دارد و کافور نیز برودت
آب ماء الشعیر را بقلب میرساند جهت اختصاصیکه بقلب دارد
و نیز تبرید قوی مینماید و ازین جمله است ترکیب مرخیات
محلله با رادع نزد تزاید اورام که طبیعت مدبره
بدن باذن خالقها جل اسمه فعل و خاصیت هر یک را
بجای لائق خود میرساند و از آن این امور غریب و
بعید نیست امور دقیقه خفیه عالیه غامضه بسیار از آن صادر

میگردد زیرا که خلیفه عقل نفس ست در عالم اجسام چنانچه
از انها آنکه منافات و مضادت داشته باشد با ارواح
و قوی و بعضی اجزا مانند افیون و سائر ادویه قویه سمیت
و غیر سمیه مسهله که محتاج بحافظ و مصلح اند مثل
افیون که در ادویه عین بدون زعفران و در اقراص
و نزله بند ها با زعفران و جند و مشک و همچنین در
ادویه قلبیه بدون آنها به تنهائی استعمال آن جائز نیست
برای آنکه مفنی ارواح و قوی و مطفی حرارت غریزی
است و همچنین ادویه قویه و مسهلات سمیه که بدون
مصلحات و حافظات قوی و ارواح و اعضا خصوص
اعضاء رئیسه و عامة النفع مثل قلب و کبد و دماغ
و معده و گرده و مثانه مانند سقمونیا و غاریقون و امثال
آن هر دو با صمغ و کثیرا و غیرها از مغریات و
مصلحات و تشویه و تدبیر و ادویه حافظه ارواح و قوی
جائز نیست و همچنین نخار و امثال آن بدون صموغ
و موم و ادهان چنانچه ذکر یافت پنجم از انها آنکه آن
دوا کریهة الرائحه و یا بشع الطعم باشد و طبیعت آنرا
قبول ننماید مانند حلتیت و صبر و خیار شنبر که محتاج اند
آن هر دو باختلاط و امتزاج با دوای خوشبو نیکو طعم از
قبیل زعفران و عسل و خیار شنبر با گلاب تا باعث قبول
طبیعت و عدم نفرت و کسر سورت و رفع نائله و غثیان
آنها گردد ششم از انها آنکه عضو بسبب شرافت و لطافت
و شدت ذکای حس خود برداشت ادویه قویه حاده الذع
کاویه نداشته باشد مانند قلب و دماغ و عین و فم معده
که بجهت کسرت حدت آنها محتاج اند بترکیب با ادویه که
کاسر حدت آنها و یا تبلید عضو باشند کثیرا و لعبه و
افیون و بزر البنج و ادویه مقویه حافظه آنها در ادویه
ماکوله و مشروبه و صموغ و ادهان و موم و سفیده بیضه مرغ
و افیون در اطلیه و اضمده و قیروطیات و مراهم مانند مرهم
زنگار و سفیداب و توتیا و لوزه و امثال آنها که
لزوجت دارد تا تخدیر و غیرها مانع آیند از شدت تاثیر
و ادراک با لم لذع و نفوذ و کاوش و تقطیع و احراق
و غیرها و ازین قبیل است امتزاج شیرهای مقویه

قلب و کبد و فم معده طیبة الرائحه مانند گلقند و شراب سیب
و به و جوارشش عود و دواء المسک و امثال اینها با ادویه
حاده کریهة الرائحه بد طعم مانند حلتیت و مرمکی و عنبر و امثال اینها
و اکثر این امور باهم مشارک اند و اما دوم که علت ترکیب
دوا ترکیب مرض باشد و آن سه اقسام است امر اول آنکه مرض
مرکب از دو خلط باشد و دوای مفردیه تنهائی نتواند دفع آن
هر دو نمود مانند شطر الغب که غب غیر خالص نیز نامند که
مادهٔ آن مرکب از صفرا و بلغم است محتاج میشوند در معالجه
آن بترکیب مسهل صفرا با بلغم مانند سقمونیا با شحم حنظل
مثلا و اگر مرکب از سودا باشد با حجر ارمنی و یا لاجورد با
اینها مثلا و نیز ترکیب کرده میشود دوای کاسر حدت
و جامع دافع مادهٔ صفرا با دوای محلل و منضج و قطع
و دافع بلغم مانند سرکه و شکر و بزور مناسبه در سکنجبین
بزوری و شراب بزوری و امثال آن هر دو مانند امراض
متوسخه که محتاج اند در آن به تنقیه وسخ و چرک و قطع لحم
زائد و انبات لحم صالح و فقدان دو مفرد چنینی پس ناچار
ترکیب باید نمود آنرا با دوائیکه چرک و وسخ را دور
نماید و دوائیکه گوشت برویاند مانند راتینج با زنگار در مرهم
زنگار و در اورام بارده صلبه حادثه در کبد محتاج اند در علاج
آنها بدوائیکه در آن انضاج و تحلیل و تفتیح و قبض باشد و دوا
مفرد چنینی یافت نمیشود پس ناچار اند بترکیب و خلط
حلبه برای انضاج و افسنتین برای تفتیح و زعفران برای
تحلیل و ورد احمر برای قبض و حفظ قوت زیرا که بسبب
انضاج و تفتیح و تحلیل مواد آنها بسهولت دفع میشوند و
بسبب قبض و حفظ قوت ماده تازه بران منصب نمیگردد و
مگر آنکه اگر قبل از انضاج محللات استعمال کرده شود
لطیف ماده تحلیل میرود و کثیف آن متحجر میگردد و بطول
می انجامد و اگر در اورام بارده صلبه کبد که از غیر انتقال
از ورم حار و یا بسبب انسداد و طرق میان کبد و طحال آن ماده
مجتمع گردد در کبد اخلاط غلیظه سوداویه که طحال جذب
میکرد آنها را و حال بسبب انسداد نمیتواند جذب نمود پس
محتاج اند بترکیب با دو مفتحه مجاری نیز و در ورم
حار دموی و یا صفراوی نیز که مرکب از سوء مزاج و تفرق

انضمال و مرض ترکیب است محتاج اند بسوی ترکیب بدوای بارد برای زوال سوء مزاج حار و بسوی رادع برای منع و باز داشتن ماده تازه از انصباب و نزول بران عضو و بسوی محلل برای تحلیل ماده منصبه حاصله دران عضو و بسوی مقوی قابض مانند ترکیب جراده قرع با صندل و بابونه و اقاقیا هر یک برای فائده غرضی بترتیب مذکور و برهمین قیاس سائر تراکیب امر دوم آنکه یافته شود دوای مفردیکه دران دو قوت باشد یکی ازان هر دو قوتیر و دیگری ضعیف تر برای مرض مرکب از دو علت و آن دوا با آن هر دو علت بطرفیت خود نتواند مقابلت و مقاومت نماید زیراکه بیک قوت خود قوی و غالب می آید بر یک مرض و بقوت دیگر ضعیف و ناقص از مرض دیگر پس ناچار امر بترکیب آن بدوائی که تعدیل هر دو قوت آن نماید مانند بابونه که قوت تحلیل آن بیشتر است از قوت قبض پس هرگاه مقصود قبض شدید باشد باید ترکیب نمود آنرا بدوای قابضی تا مقصود حاصل گردد امر سوم آنکه یکی از دو جزو و مرض اقوی از دیگری باشد و دوای مفردیکه هر دو قوت آن متکافی و متساوی آن هر دو جزو مرض باشد در شدت و ضعف یافت نشود پس درینصورت نیز محتاجند بترکیب آن بدوائی که بر تقویت یکی ازان دو قوت بیفزاید و از دیگری بکاهد تا وفا بمقصود نماید مانند مثال مذکور که چیزی بر بابونه باید افزود تا قوت تحلیل آنرا کم نماید و چیزیکه قوت قبض در وی آنرا بیفزاید اگر منظور زیادتی قبض در وی باشد والا چیزیکه اعانت بر قوت تحلیل آن نماید تا معادل و مساوی مرض گردد و مانند ماء الشعیر در قرحه ریه و دق که به برودت خود به تنهائی وفا به اطفای حرارت نمیتواند نمود و اما بقوت جلای خود متکافی ست قرحه ریه را و اما در التغریه ناقص است قدری کتیرا و طین مختوم در قرحه ریه بالضروره و کافور در دق اضافه باید نمود تا مقوی قوت تغریه و برودت آن شده وفا بقرحه و دفع حرارت دقیه نماید و اضافه یک دو دارو صورتی ست که مرض مفرد باشد و مستحکم نباشد اما در صورت ترکیب و استحکام

پس محتاج اند بسوی جمع و ترکیب ادویه متعدده و هر چند ترکیب مرض زیاده باشد ترکیب دوا نیز زیاده باشد تا آنکه مدعا حاصل آید و از جمله آنها مزاجی و صورت نوعیه خاصی که مقاومت تواند نمود بر دفع مرض و مشتمل باشد بر فوائد کثیره که یافته نشود در دوای مفرد بهم رسد تا بتواند که دفع امراض و غوائل بسیاری از نیها نماید مانند تریاق فاروق و امثال آن از معاجین کبار و صغار و غیرها از ادویه مرکبه فائده بدانکه مقدار شربت البعضی بنسبت بامزجه سالفه و جمعی قیاس بمعتدل المزاج و طائفه قدری را بشرط دانسته اند که کمتر ازان موثر نباشد و گروهی مقداری را اعتبار نموده اند که زیاده ازان بخوف استعمال نمود و اکثری بنسبت لضعیف المزاج و قوی موافق قوی المزاج قدری معاجین ساخته اند و اولی مراعات حد وسط و احتیاط است والله اعلم۔

فصل ششم در بیان کیفیت ترکیب ادویه و استخراج مقدار شربت آنها۔

بدانکه ضابطه درین چنان است که چون ترکیب کنند ادویه چندرا که برای هر واحد واحد غرضی خاص و منفعتی معین باشد باید که بنسبت مقدار شربت هر یک از انها مقدار شربت از دیگری بنسبت مانند غرض مطلوب از هر یک باشد مثلا اگر اغراض متساوی باشند اعم ازانکه مقادیر شربات آنها متساوی باشند یا مختلف باید که بگیرند از هر یک از انها جزو از مقدار شربت کامل آن بقدر مرض و حاجت مطلوب بحسب عدد ادویه یعنی جزو مخرج آنرا مانند خمس از خمس و ربع از ربع و ثلث از ثلاث و نصف از اثنین و برهمین قیاس پس هرگاه احتیاج شود بترکیب دوائی از برای دفع قلع و قمع بلاغم و حب القرع و سائر دیدان از کابلی و تربد سفید و قنبیل و لسان العصافیر و شیح ارمنی و درمنه ترکی ست و عدد ادویه پنج باشد باید خمس مقدار شربت تام کامل از هر واحد واحد گرفت و ترکیب کرد و مجموع را یک شربت نمود یا آنکه شربات تام هر واحد را گرفت و ترکیب کرد و به پنج قسمت به پنج شربت تام نمود بدین قسم که از برنگ کابلی و قنبیل و شیح که مقدار شربت از هر واحد دو درهم است و از تربد و لسان العصافیر که از هر یک شش درم است جمع و ترکیب نمود و به پنج شربت تقسیم کرد و یا آنکه خمس هر واحد واحد گرفته یک شربت کامل نمود بدانکه اصح آن است که معینات و مبدرقات و مصلحات مانند زنجبیل و کتیرا در روغن بادام و عسل و شیره نبات و قند و غیرها محسوب در تقسیم نشوند و اکثری محسوب داشته اند و چون اراده کرده شود ترکیب دوائی از برای دفع صفرا و بلغم از صبر و غاریقون و شحم حنظل و سقمونیا که چهار دوا است و مقدار شربت تام از غاریقون دو درم و از صبر و شحم هر یک دو ثلث درهم و از سقمونیا نیم درم و مجموع شش درم و پنج سدس درهم است ربع آنکه بالتخمین یک سدس کم یکدرهم باشد مقدار یک شربت تام آن باشد و اگر اغراض متساوی نباشد بلکه بسوی بعضی زیاده از بعضی بود بهمان بنسبت بر مقدار آن بعض بیفزایند و از بعض دیگر بکاهند مثلا اگر غرض اسهال صفرا زیاده از بلغم باشد باید که صبر و سقمونیا را زیاده از غاریقون و شحم حنظل نمود و ازین هر دو کاست و یا بالعکس و برهمین قیاس و ترکیب باید ترتیب نمود و مقدار شربت آنرا معلوم کرد و مثلا اگر هفت دوا باشند از هر یک سبع گرفته باشند آن یک مقدار شربت تام است و اگر تام گرفته باشند هفت شربت و همچنین و اما در صورت تفاوت در زیادتی و کمی جزو اولی آنست که بر سهم حساب کنند و مقدار شربت را اخذ نمایند تا سهل و آسان گردد فائده باید دانست که آنچه بوده باشد از مفردات آن مرکب اهل و عمده در ترکیب باید که آنرا بدل و حذف و زیاده و کم ننمایند تا آنکه ناقص و باطل و ضعیف نگردد و فائده و غرض مطلوب از ترکیب فوت نشود مانند گوشت افعی در تریاق فاروق و حب الغار در تریاق اربعه و صبر در ایارج فیقرا و خربق در ایارج لوغاذیا و همچنین بلکه باید که حتی المقدور اجزاء سائر ادویه مرکبه دیگر را نیز تغیر و تبدیل و کم و زیاده ننمایند تا آنکه غرض مطلوب بخوبی بگردد و اما مصلحات و مبدرقات و امثال آنها از لواحق متممات یعنی اشیائیکه داخل کرده میشوند باقتضای ثانوی

پس در زیادتی وکمی آنها مختارند بلکه در حذف بعضی آنها
نیز نزد عدم شدت حاجت وضرورت بسیار یا عدم وجدان
آنها ونیز باید که ادویه مفسده وباطل کننده ومضعف قوی
وخواص آنها را خصوصی جزو اعظم واصل وعمود را داخل ننمایند
مانند بلادر که مفسد لحوم ومضعف اکثر ادویه تریاقیه است
در تریاق فاروق وتراکیبی که در آنها لحوم ویا ادویه تریاقیه یا
فادزهریه داخل است نکنند ودر ترکیب افیونیه ومخدره
وبیشیه نیز ودر ادویه تریاقیه فادزهریه مانند فادزهر حیوانی
ومعدنی وجدوار وادویه مضعفه ومطلبه وفعل آنها مانند
افیون وبیش داخل ننمایند اصلا ویا مقدار کمی برای
کسر حدت وضرر وغائله آنها داخل نمایند وهمچنین در تراکیب
مسهله مفتحه ادویه قابضه مسدده حابسه بالعکس وبالجمله
باید که طبیب مرکب مراعات این امور کما ینبغی کرده ترکیب را
بحسب هر علت علت ومزاج مزاج وفصل وفصل و
صنف صنف ومراتب اسنان واخلاط واعضا وقوت وضعف و
وشدت حاجت وعدم آن نماید تا غرض مطلوب حاصل گردد
ونیز باید که عارف وشناسای ادویه یعنی جید وردی تریاقی
وسمی خالص وغیر خالص آنها باشد تا خطا در کارش
واقع نشود مانند غاریقون سیاه وجند بیدستر اغبر وحلتیت
ازرق وسورنجان سیاه وزرد وبیش مجهول مشتبه بجدوار
ومانند اینها که استعمال آنها جائز نیست بشر وبا ونیز دانا
بمزاج وکیفیات وخواص منافع ومضار ادویه وطرق
استعمال آنها باشد وتفصیلی که در کتب مبسوطه مسطور است
زیراکه علم بقوانین ترکیب وغیرها اجل علوم واشرف
صنائع این فن ست نه اولیست از نقل وجمع النسخ حشو
وبی فائده درراز قوانین در قرابادینات والله اعلم
بحقائق المفردات والمرکبات والامتزاجات

فصل هفتم در بیان معرفت درجات امزجه ادویه مرکب وطرق استخراج آنها

چون خواهند که درجات
ادویه مرکبه را معلوم نمایند که بکدام درجه است از
کیفیات اربعه حرارت وبرودت ورطوبت ویبوست یا معتدل
است طریقه آن است که بنگرند آیا مقادیر شربات اجزا
آنها متساوی اند یا نه ودر صورت اول آیا همه حار یا یبوست
ویا همه حار اند ویا همه بارد اند با یبوست ویا همه
بارد اند با رطوبت ویا مختلف اند جمع نمایند اجزای حاره
وبارده ورطبه ویابسه را وتقسیم بر عدد ادویه نمایند که معروف
بسمی عدد ادویه است پس خارج قسمت را اخذ نمایند که
همان درجه مزاج آن مرکب است ودر صورت تفاوت
اسقاط نمایند اقل را از اکثر وباقی را بر عدد ادویه تقسیم نمایند
وبگیرند جزو سمی عدد ادویه را یعنی مخرج آنرا که درجه
کیفیت ومزاج آن مرکب نیز همان است مثال متفق در
مقادیر شربات متحد در کیفیت حرارت ویبوست مختلف در
مراتب آن هر دو تریاق اربعه است که اجزای آن موافق نسخه
اصل که حب الغار وجنطیانا ومرمکی وزراوند طویل است
همه متساوی در مقدار اما حب الغار ومر گرم وخشک در
دوم وجنطیانا وزراوند طویل گرم در سوم وخشک در دوم اند
پس درجات حرارت ده ویبوست هشت شدند ده
را که بر چهار قسمت نمایند خارج قسمت دو ونیم میشود وهشت را
که بر چهار قسمت نمایند خارج قسمت دو میشود پس آن تریاق
در دو درجه ونیم گرم ودو درجه خشک باشد ومانند تریاق
ثمانیه که مرکب از حب الغار وجنطیانا ومرمکی وصافی
وزراوند طویل وریوند چینی وپوست بیخ کبر وقسط تلخ و
عود الصفر است اجزای همه متساوی در مقدار و
زراوند وجنطیانا وقسط هر سه گرم در سوم وخشک در دوم
وپوست بیخ کبر وعود الصفر هر یک گرم وخشک در
سوم وحب الغار ومرمکی هر دو حار یابس در دوم وزراوند
گرم در اول وخشک در دوم اند پس اجزای حاره بیست
واجزای یابسه هرده شدند وخارج قسمت بیست بر هشت
دو ونیم وهرده بر هشت دو وربع میشود پس این مرکب
گرم در دو درجه ونیم وخشک در دو درجه وربع درجه باشد
ومثال متحد الوزن مختلف الکیفیت قلیل الاجزا تریاق
الطین است که مرکب از حب الغار وطین مختوم هر دو متساوی
الوزن وحب الغار گرم وخشک در دوم وطین مختوم بارد
در اول ویابس در دوم پس اجزای حاره آن دو وبارده
یک ویابسه چهار باشد وچون یک بارد را از دو حار
ساقط نمایند یک جزو حار میماند ویک را که بر دو که عدد
ادویه است قسمت نمایند خارج قسمت نیم درجه میشود وچهار
یابس را بر دو قسمت نمایند خارج قسمت دو درجه میشود
پس آن مرکب گرم در نیم درجه وخشک در دو درجه باشد
واما اگر اجزای مرکب هم در مقادیر شربات وهم در کیفیات
مختلف ومتفاوت باشند پس طریق اسهل واقرب بصواب
ویقین یعنی ظن غالب طریقه ایست که منسوب است
بحذاق الاطبا وآن چنان است که هر دوائی که چند
مقدار شربت آن داخل ترکیب باشد مثلا دو شربت
ویا سه شربت ویا چهار شربت وهمچنین هر یک از آنها را
بهمان نسبت مذکوره ادویه متعدده فرض نمایند مانند
آنکه آنچه دو شربت باشد دو دوا وآنچه سه شربت است
سه دوا وهمچنین وبهمان دستور ونسق حساب کنند واقل
را از اکثر اسقاط نمایند اگر متساوی نباشند ودرجه انحراف
مزاج آنرا دریابند واگر متساوی باشند آن مرکب
معتدل باشد یعنی اگر درجات کیفیات حرارت با برودت
وهمچنین رطوبت با یبوست متساوی نباشند ودرجات
حرارت مثلا پنج باشند وبرودت سه ویا بالعکس اقل را
که سه است از اکثر که پنج است اسقاط نمایند وتقسیم
دو دوا است بر عدد اجزا التقسیم نمایند خارج قسمت همان
درجه مزاج آن مرکب باشد واگر متساوی باشد معتدل
خواه فاعلتین باشد که حرارت وبرودت است وخواه
منفعلتین که رطوبت ویبوست چنانچه ذکر یافت مانند
برشعثا بنسخه شیخ الرئیس که مرکب از افیون وبزر البنج و
سنبل الطیب وفلفل سفید وعاقرقرحا وفرفیون وزعفران
است که هفت دوا باشد ووزن هر یک از بزر البنج و
فلفل سفید بیست مثقال وافیون ده مثقال وزعفران
پنج مثقال وفرفیون وسنبل الطیب وعاقرقرحا هر یک
یک مثقال است ومقدار شربت بزر البنج دو دانگ است
که ثلث مثقال بود پس آن شصت شربت باشد وفلفل
که یک مثقال است بیست شربت بود وافیون یک
دانگ که سدس مثقال است شصت شربت باشد و
زعفران که یک مثقال است پنج شربت که فرفیون
که نیم دانگ است دوازده شربت وسنبل الطیب

که نیم مثقال است دو شربت و عاقرقرحا نیز بدستور دو شربت باشد پس مقادیر شربات کل اجزا که هر شربتی را از دوا علیحده فرض کرده شود یکصد و شصت و یک میشود و اما کیفیت مزاج بزر البنج بارد و یابس در سوم افیون بارد و یابس در چهارم و فلفل سفید و عاقرقرحا هر واحد حار و یابس در سوم و فرفیون حار و یابس در چهارم و سنبل الطیب حار و یابس در دوم و زعفران حار در دوم و یابس در اول است پس کل کیفیات بارده چهارصد و بیست و حاره یکصد و بیست و هشت و یابسه پانصد و چهل و سه و چون اجزای اجزاء حاره که اقل است از بارده که اکثر است اسقاط نمایند باقی از اجزای بارده دو صد و نود و دو میماند و این را که بر سمی عدد ادویه یکصد و شصت و یک است تقسیم نمایند سه درجه و ربع و ثمن میشود بالتقریب پس این مرکب در دو درجه الا النصف عشر و ربع عشر بارد و یابس در سه درجه و ربع و ثمن و خمس ثمن باشد بالتخمین و مانند این مفرح بارد مولف از گل سرخ و نیلوفر از هر یک ده درم و مروارید و بسد و کهربا و لسان الثور و طباشیر و صندل سرخ و سفید و خشب الکدر از هر یک سه درهم بهمن سفید و بهمن سرخ و تخم فرنجمشک و تخم کاسنی و تخم خیار بادرنگ و تخم خیارزه از هر یک دو درم و کافور نیم مثقال است که جمله هفده دوا باشند و اما امزجه آنها پس گل نیلوفر و تخم خیار بادرنگ و تخم خیارزه هر یک بارد و رطب در دوم و مروارید بارد و یابس در دوم و صندل سفید بارد در سوم و یابس در دوم و طباشیر و صندل سرخ هر یک بارد در دوم و یابس در سوم و بسد بارد در اول و یابس در دوم و کافور بارد و یابس در سوم و گل سرخ و خشب الکدر هر یک گرم در اول خشک در دوم و بهمنین و فرنجمشک هر یک گرم خشک در دوم و لسان الثور حار و رطب در اول و تخم کاسنی مائل بحرارت یابس در دوم و کهربا معتدل و یابس در دوم و بقولی بارد در اول است و اما مقادیر شربات آنها پس از گل سرخ پنجدرم است و ده درهم آن دو شربت باشد و از گل نیلوفر سه درهم است پس سه شربت و ثلثی باشد و از مروارید نیم مثقال است پس تقریبا چهار شربت باشد و از بسد یکدرهم است پس آن شربت باشد و از لسان الثور دو درهم یک و نیم شربت و از کهربا نیم مثقال تقریبا چهار شربت و از طباشیر یکدرهم سه شربت و از صندل سفید یک مثقال تقریبا سه درهم آن دو شربت باشد و از صندل سرخ نیم مثقال است تقریبا چهار شربت باشد و از خشب الکدر یک مثقال است تقریبا دو شربت باشد و از بهمن سفید و بهمن سرخ هر یک یکدرهم است پس هر یک دو شربت باشد و از فرنجمشک دو درهم است یک شربت باشد و از تخم کاسنی دو درهم یک شربت باشد و از خیار بادرنگ و خیارزه هر یک پنجدرم است تخمینا ثلث شربت باشد و از کافور یکدانگ است سه شربت باشد پس اجزای حاره چهارده و نیم و بارده چهل و نه و رطبه نه و یک سدس سدس و یابسه هفتاد و نه شدند و عدد شربات سی و هشت و نیم و چون اجزای حاره که اقل است از بارده که اکثر است وضع نموده شود باقی سی و چهار و نیم بارده میماند و همچنین اجزای رطبه که اقل است از یابسه که اکثر است چون وضع نموده شود هفتاد و یابسه باقی می ماند و چون اجزای بارده باقیه را بر عدد شربات تقسیم نموده شود خارج قسمت بالتخمین یک درجه الا یک عشر میشود و هم چنین اجزای یابسه باقیه را که بر سمی عدد ادویه قسمت کرده شود خارج قسمت دو درجه الا یک عشر درجه میشود بالتخمین پس این مفرح بارد در یک درجه الا یک عشر درجه و یابس در دو درجه الا یک عشر بالتخمین باشد و بر همین قیاس و ترتیب هر مرکبی را که خواهند درجات کیفیات آنرا معلوم نمایند و بدانکه چون اکثر مقادیر شربات ادویه تخمینی و قلت و کثرت آن بحسب امزجه اشخاص در قوت و صفت و اسنان و فصول و بلدان مختلف میباشد لهذا شیخ الرئیس ابو علی بن سینا رحمه الله تعالی در مفردات قانون و دیگر اطبای متقدمین متوجه قید و ذکر آنها نشده اند و هم چنین تحقیق درجات کیفیات آنها نیز والله اعلم بحقائق الامور۔

فصل هشتم در بیان طریق استخراج مقادیر شربات مرکبات۔ بدانکه هر مرکبی را که خواهند مقدار شربت آنرا معلوم نماید باید که اولا تحقیق و تشخیص اوزان و عدد شربات آن نمایند و جزوی از وزن مرکب اخذ نمایند که نسبت آن جزو و مجموع وزن مرکب چون نسبت واحد باشد بعدد شربات آن مثلا اگر وزن مجموع مرکب سی درم باشد و عدد شرباتش ده پس واحد را اخذ نمایند زیرا که نسبت آن بده که عدد شربات است چون نسبت سه است بسی که وزن ادویه است یعنی نسبت عشری است پس مقدار شربت آن سه درهم باشد و اگر بالعکس باشد یعنی عدد شربات سی باشد و وزن مرکب ده مقدار شربت ثلث درهم زیرا که ده را با سی نسبت ثلثی است و به بیان دیگر آنکه مقادیر اوزان دراهم ادویه مرکب را به عدد شربات آن تقسیم نمایند خارج قسمت از آن مقدار شربت آن باشد مثلا عدد شربات موافق مثال مذکور در فصل قبل از چهل و نیم باشد و اوزان ادویه پنجاه و هفت درم بالتقریب و خارج قسمت پنجاه و هفت بر چهل و نیم یکدرهم و ربع و ثمن درهم و ربع عشر میشود بالتخمین پس مقدار شربت آن مفرح مذکور همان یکدرهم و ثمن درهم و ربع عشر باشد و اگر اوزان ادویه چهل باشد مثلا و عدد شربات پانزده پس مقدار شربت آن مرکب یعنی خارج قسمت آن دو درجه و دو ثلث درجه باشد و بالعکس یعنی اگر اوزان ادویه پانزده و مقادیر شربات چهل باشد خارج قسمت که مقدار شربت مرکب است یک ربع درجه و ثمن میباشد بجهت آنکه نسبت دو و دو ثلث به پانزده که عدد شربات است همچون نسبت پانزده است بچهل که اوزان ادویه است و بر همین قیاس و ترتیب مقدار شربت هر مرکبی را که خواهند استخراج نمایند والله اعلم بحقائق الامور۔

فصل نهم در بیان اعمار بعض ادویه مفرده بالاجمال والاختصار۔ بدانکه ادویه مفرده از سه جنس بیرون نیستند یا معدنی اند یا نباتی یا حیوانی پس معدنی مختلف میشود در عمرهای انواع و اصناف آنها بحسب شدت خست و تمام الترکیب و متانت الاجزا و لطیف بودن اجرام و جواهر آن و عدم آن مانند ذهب و حجر الماس و یاقوت و زمرد و امثال اینها از معدنیات که مدت مدید باقی میمانند و فاسد نمیگردند و اما نقره و معدنیاتیکه بدان مشابه

نباشند یعنی ناقص الترکیب باشند مانند مس و آهن و اسرب
و غیرها بسیار باقی نمی مانند و بزودی فاسد و فانی میگردند
خصوص که در آب و گل دفن نمایند و مدتی در آن بمانند و
اما ذهب پس ناقص میشود و قوت آن تا یکسال و رفته رفته
باطل می گردد و سفیداب قوت آن تا شش سال باقی میماند
و مرده که مردار سنگ باشد قوت آن تا سالهای بسیار باقی
میماند و همچنین اقلیمیا و قشیشا و توتیا و اما حجر فادزهر
یعنی بادزهر معدنی خطائی و قندهاری و انواع خوشرنگ
و خوشبوی املس آن نیز مدتی مدید قوت آن باقی میماند
اما لولو و مدت بقای آن از آن کمتر است و اما اطیان
طیبه الروائح مانند طین داغستانی و مختوم و آنچه بدان
هردو مانند بقا و قوت آنها از لولو کمتر است و کل احجار
و اطیان را چون بسایند و مدتی بر آنها بگذرد قوت آنها
ضعیف و زائل میگردد و رفته رفته مثل احجار و اطیان
دیگر میشود و بحسب مراتب خود ها و آنچه صاحب رائحه است
مادام که رائحه با آن باقی است قوی است پس بدستور ضعیف
و باطل میگردد و مثل سائر احجار و اطیان میشود والله اعلم
فائده بدانکه اکثری بر آنند که ماده و بسائط منطرقات
زیبق و کبریت است پس هرگاه هردو در نهایت خوبی
جوهر و صفا باشند و کبریت در قوت ناریت صابغه و نما
باشند صورت ذهبی بر آن مرکب از سبب افیاض حق کرده فائض
میگردد و ذهب تکون می یابد و اگر زیبق غالب باشد
با قوت بارده صورت فضی می یابد و فضه متکون میگردد
و چون اجزای ردی الجوهر باشند و کبریت کمتر و با قوت
مائیه باشد صورت قلعی می پذیرد و هرگاه روایت جوهر
آن بیشتر باشد صورت اسربی می یابد و اگر زیبق جید
الجوهر بود و کبریت ردی الجوهر و مانع ظهور اسباب مبالغه
باشند بالتمام هرچند آن اسباب وافر باشد صورت نحاسی
می یابد و چون با این حال اگر یبوست شدیده بر آن
غالب باشد صورت روی توتیا که خارصینی مانند
و اگر کبریت جید الجوهر و زیبق ردی الجوهر باشد با
عدم اسباب منع صورت حدیدی بر آن فائض می گردد
و اهل صنعت کیمیا را عقیده آنست که انقلاب بعضی
ببعضی باعمال مخصوصه مدونه در کتب خود که رفع بدی جوهر
هر یک شود ممکن است اما شاید این سخن تو همین بیش نباشد
زیرا که انقلاب حقائق محال است و همچنین احجار نفیسه
غیر منطرقه مانند یاقوت و الماس و زمرد و غیرها نیز اصل
و ماده و بسائط آنها زیبق و کبریت است با اختلاف
مراتب از صفا و کدورت و غیرها والله اعلم و همچنین اگر
زیبق جید و نیکو باشد و لیکن کبریت ناصاف باشد
ترکیب محکم و حافظ صورت نوعیه خود مدت مدیدی نتواند
بود و اگر هردو جید و صافی باشند محکم الترکیب گردد و
حافظ صورت خود مدت مدید میتواند بود و اما ادویه نباتیه
پس آنها از قبیل صموغ و عصارات و یا ازهار و فقاح
و یا البان و لبنیات و یا ادهان و یا اوراق و یا بزور و
یا اغصان و یا اصول و لحا و قشور و امثال اینها اند پس
صموغ مدت بقای آنها تا سه سال است و عصارات
از آنها کمتر و اما ازهار و فقاح که گلها و شگوفها باشند و
اوراق بحسب قوت و ضعف خود یکسال نهایت دو سال
قوت آنها قوی باشد پس ضعیف و باطل میگردد و اما البان
و لبنیات مانند سقمونیا و فرفیون و افیون و امثال
اینها پس سقمونیا قوت آن تا بیست سال می ماند و بعد
از آن ضعیف میگردد و رفته رفته باطل میشود و فرفیون
تا چهار سال و افیون پنجاه سال قوت آن باقی میباشد
و زیاده نیز گفته اند و بالجمله اکثر البان قوت آنها تا قریب
بده سال باقی میماند و اما ادهان پس بارده آنها زود
فاسد میگردد خصوص رطبه آنها که در یکسال
و حاره رطبه و یابسه آنها بمراتب یکسال تا دو سال
پس فاسد و متکرج میگردد و اما دهن بلسان پس آن
از قبیل البان است و قوت آن مدت مدید باقی میماند
و گفته اند هرچند کهنه تر شود جید و قوی تر می گردد
و همچنین دهن کافور و دهن اذخر تا ده سال و اما بزور
پس آنها مختلف می باشند آنچه از آنها کثیر الدهن مانند
مغز گردگان و بادام و پسته و چلغوزه و نارجیل و
کنجد و خشخاش و خیار و هندوانه و خربزه و امثال
اینها است تا یک سال و آنچه قلیل الدهن مانند حلبه و
و حرف و خردل و رازیانج و امثال اینهاست تا دو سال
تا سه سال بحسب حفظ و نگاهبانی از نم و رطوبت و خاک و باد و غیره
باقی میماند و اما اغصان و لحا و اصول و قشور پس مختلف
می باشند بقای آنها بحسب قوت جوهر آنها در صلابت و
رخاوت و ضعف پس آنچه مانند قسط و زراوند و درونج
و وج و زرد چوبه و دار چینی و قرفه و سلیخه و زنجبیل و امثال
اینهاست قوت آنها تا ده سال باقی میماند و قوی تر از اینها
زیاده مگر آنچه در آنها رطوبت فضلیه باشد مانند بیخ چینی
و زنجبیل و زر نباد و زراوند مدحرج و همچنین بوزیدان و
شقاقل و امثال اینها که بزودی کرم میخورد و ضعیف و
فاسد می گردند و اما آنچه از لحا و عروق مسهله باشند تا
سال قوت آنها باقی میباشد پس بتدریج باطل می گردد
اما ادویه حیوانیه مانند شحم و مراره و انفحه و قرن و حافر
و ظلف و زبل و بعر و دم و اما شحم که پیه باشد هرگاه بگیرند
و نمک سود نمایند تا یکسال قوت آن باقی میماند و لیکن
مستعمل در مراهم و بعض تراکیب دیگر و بعض امراض نخواهد
بود و اما مراره که زهره حیوان باشد پس مدت بقای
قوت آن بیشتر از شحم است و اگر خوب خشک کنند و
نیکو محافظت نمایند سالها میماند و اما انفحه که پنیر مایه
باشد یعنی شیر دان حیوان پس مدت بقای قوت آن
یکسال تا دو سال است و اما قرن و حافر و غیرها که
عبارت از شاخ و سم و ناخن باشد پس قوت آنها سالها
باقی میماند و اما زبل و بعر و دم که عبارت از سرگین و پشکل
و خون حیوان باشد مانند سرگین سگ و کفتار و حمار و
بز و ضب تا یکسال و همچنین خون آنها و اما جند بیدستر
پس قوت آن تا ده سال باقی میماند والله اعلم

فصل نهم در بیان زمان ادراک و مدت اعمار ادویه
مرکبه و اما زمان ادراک مرکبات یعنی زمان حصول کیفیت
مزاج ثانوی ترکیبی آنها پس تریاق فاروق بعد شش سال
و در سال هشتم استعمال میتوان نمود و اما بعض متاخرین
استعمال آن را بعد از شش ماه جائز داشته اند و اما سائر
مرکبات دیگر بحسب اختلاف آنها منقسم بچهار طبقه میگردند
طبقه اولی معاجین کبار اند که در تلو تریاق فاروق انزرود

ادراک آنها شش ماه باشد و در ماه ششم یا هفتم استعمال
توان نمود مانند اسانا سیا کبری و صغری و ایارجات کبار
و اصغر سلیم و یاد صحح و برشعشا و برشهای دیگر و تریاق
الطین و ثیا در یطوس اصغر و اکبر و دحمرثا که دران مروارید
داخل نباشد و دران عمران و شلیثا و فرباورس و قفطار رمان
اصغر و اکبر و معجون عنبر و معجون قباد الملک و معجون کبریت
و معجون هرمس و ارسطون و افلونیا فارسیه بقول صاحب
کامل الصناعة و بالجمله هر نسخی که دران افیون باشد
و صاحب کفایه تریاق اربعه و دحمرثا بالوالور و اقراص
الکوکب و دواء الکرکم کبیر و صغیر و دواء الملک کبیر و صغیر
را از طبقهٔ اولی شمرده اند و در کناش یوحنا بن سرابیون
از طبقهٔ ثالثه شمرده اند طبقهٔ ثانیه مرکباتی اند که نهایت
زمان ادراک آنها سه ماه باشد مانند معجون قیصر و معجون
اصطمخیقون و اقراص مک و اسقیل و سائر معاجین متوسطه
مدرهٔ بول و مانند اینها طبقه ثالثه مرکباتی اند که زمان
ادراک آنها دو ماه باشد مانند امروسیا و تریاق غرره و
دواء المسک علو و مر و فنجنوش و معجون خطاطیف و
امثال اینها طبقهٔ رابعه مرکباتی اند که استعمال کرده میشوند
در روز اول و دوم ترکیب مانند حبوب و اوبان و سفوفات
و ذرورات و اشربه و ضمادات و اطلیه و ادویه مسهله و اقراص
خفیفة الحال و شیافات و فتائل و مراهم و امثال
اینها و اما مدت اعمار ادویه مرکبه پس بدانکه اینها نیز بحسب
مراتب خود منقسم بر چهار طبقه اند اما تریاق فاروق پس
تا سی سال قوی باشد و بعد از ان ضعیف میگردد و [illegible]
بتفصیل انشاء الله تعالی در تریاق فاروق خواهد آمد
طبقهٔ اولی مرکباتی اند که مدت عمر آنها پنج سال تا ده
سال باشد و بعد از ان ضعیف گردند مانند مثرودیطوس
و ایارج لوغاذیا و ایارج ارکاغانیس و ایارج جالینوس
و افلونیا فارسیه و رومیه و برشعشا و سائر برشها و شلیثا
و امثال اینها طبقهٔ ثانیه ادویه مرکبه ایست که مدت عمر و
انتهای قوت آنها سه سال تا چهل سال باشد مانند
امروسیا و ارسطون و انقردیا و ایارجات و تریاق الطین
و تریاق غوزه و اطهران و دواء الملک و دواء الکرکم
و سنجرنیا و سوطیرا و معجون اصطمخیقون و معجون و معجون قیصر و
امثال اینها طبقهٔ ثالثه ادویه مرکبه ایست که مدت عمر و
بقای قوت آنها تا دو سال باشد مانند اشربه و اطریفلات
و جوارشات و اقراص مانند قرص کوکب و قرص اسقیل
و کلکلانج و ربوب و معاجین صغار و حب القول جالینوس
رب و شراب به مادام که طعم و رائحه آن باقی باشد و
متغیر نشده باشد تا هفت سال قوت آن باقی باشد
طبقهٔ رابعه مرکباتی است که قوت آنها از دو ماه تا
شش ماه نهایت تا یک سال باقی ماند مانند
حبوب و اوبان و ذرورات و سفوفات و ضمادات
و مراهم و اما سفوف تقلیاثا و سفوف حب الرمان
و امثال اینها و هم چنین سفوفاتیکه بآب گرم یا سرد
اخذ نمایند پس از وقت ساختن آنها تا ده ماه بدستور
قوت آنها باقی میمانند و اما الکحال و شیافات پس قوت
آنها زیاده میشود از ذرورات خصوصًا باسلیقون و
مانند آن و بدانکه هر چند حفظ و حراست آنها بقوانین مقرره
بهتر و بیشتر نمایند یعنی از حرارت و یبوست بسیار و
برودت و رطوبت و نداوت نیز محفوظ دارند و همچنین
از کل آفات و ادویه آنها جید غیر کهنه فاسد و همچنین
عسل یا قند و یا نبات و یا آنچه بدانها سرشته میشوند
تازه و بهتر باشند و ترکیب کننده و پزندهٔ آنها
صاحب وقوف تر باشد مدت بقای قوت و عمر آنها
زیاده و بیشتر خواهد بود بالعکس کمتر والله اعلم۔

فصل یازدهم در بیان سبب اختلاف اقوال اطبا

در ماهیت و خواص ادویه مخفی نماند که چون اکثر ادویه
بسبب اماکن و فصول اربعه و خشکی و تری و تازگی و
کهنگی و خامی و کمال رسیدگی و امثال اینها مختلفة الصورة
و الماهیة می باشند پس هرگاه شخصی مثلا در بلدی و
لمدتی و یا در فصلی و دون فصلی و یا در حین تازگی و
در زمان خشکی و یا در وقت خامی و نارسیدگی و یا در هنگام
پختگی و رسیدگی و امثال اینها دوای را مشاهده نماید
و بحسب ادراک خود بیان شکل و رنگ و طعم و رائحه و
غیر اینها آن نماید و دیگری در غیر آن اوقات احوال
مذکوره ملاحظه نماید و بیان ماهیت آنرا موافق محسوس
خود ذکر نماید و هم چنین پس احوال مذکوره هر یک
لامحاله مخالف یکدیگر خواهد بود و احاطه بر جمیع احوال
و مراتب هر چیز مقدور شخصی واحد نیست و هم چنین
هر یک خاصیت و نفع و ضرر آنرا بحسب اطلاع خود ذکر
خواهد نمود و ظاهر است که امور مذکوره منحصر در ان نیست
و بحسب اوضاع فلکی و ارضی تغیرات و اختلافات در
امزجه و خواص ادویه واقع میشود و باعث اشتباه در ماهیت
و قوت و خاصیت اکثر ادویه این امور مذکوره است

فصل دوازدهم در بیان طریقهٔ اخذ ادویه و حفظ

و صیانت آنها - اما بالاجمال پس بدانکه اولی و الیق آن
است که ادویه قویه و مشهوره هر جا که در انجا قویتر و بهتر
میشود از جاهای دیگر از همانجا و در زمان و فصل لائق
و نهایت ادراک نشو و نما و کمال نضج و رسیدگی آن
اخذ و التقاط نمایند مانند آنکه اطیان را در بازدهم
تشرین اول از ماه رومی و سقمونیا را از جبل انطاکیه و
بالجمله اگر بقول استاد ابقراط که عالجوا کل مرض بعقاقیر
ارضه و بلده عمل نموده معالجه بادویه مختصه بهمان بلد
و مملکت نمایند بهتر است جهة آنکه بمناسبت انفع اند
در جلب فائده و صحت از برای اهل آن بلد و مملکت از
ادویهٔ مملکت دیگر و بالتفصیل بدانکه آنچه معدنی و از
قبیل احجار و اطیان است بهتر آنست که از معدن معروفه
و مشهورهٔ آن و اوائل زمستان اخذ نمایند یعنی در هر بلد و
مملکت و هر کان که بهتر میشوند نه از غیر آن مانند قلقند پس
از قبرس و زاج از کرمان و لاجورد از کاشغر و فیروزه از
نیشاپور و لعل از بدخشان و یاقوت از پیگو و مانند اینها
و هر چند رنگین تر و صاف تر و شفاف تر و آبدار تر و
خالص تر و بزرگ تر و بی غش تر باشند در ریزه و شکسته
و آمیخته بچیزی دیگر از خاک و غیره نباشند بهتر است و نیز
باید که رنگ و طعم و رائحه مختصه هر یک مانند فادزهر و
اطیان برقرار و در کمال خوبی باشند اما الزجاج دستور
امتحان آن آنست که بگیرند زجاج صافی و قلعی را
باسویه و در بوته گداخته سبز کنند و آنچه مانند کف بر روی آن باشد

بردارند که مارالزجاج است واما انچه نباتیست بدستور
یعنی انچه اوراق واز ثمار است باید که بگیرند از اماکن مختصه بهر یک
ودفصل ودرزمان ووقت لائق بهر یک وبعد رسیدن بکمال
خود وپیش از افتادن از درخت وپژمردگی وتغیر شدن هیئت و
رنگ وبوی آن ودرسایه باحتیاط تمام خشک کنند واز غبار
ورطوبات وغیرها محفوظ دارند مگر انچه را آفتاب ضعیف بکار نه دهد
وغرض کمال خشکی آن باشد که در آفتاب بکمال احتیاط خشک
نمایند وانچه از قبیل بذر باشد واجب است که بگیرند آنرا
بعد بستن ومحکم شدن جرم وخشک شدن ورطوبت آنها
بحد اعتدال وزائل شدن خامی و روبزردی وپژمردگی
آوردن اوراق آن وبدستور در سایه خشک نمایند واز
گرد وغبار واختلاط باشیار غریبه ورسیدن نم ورطوبات
وگرمی وخشکی بسیار محفوظ دارند بدانکه ادویه نباتیه ذوات
کیفیات منحرفه مفرده ومرکبه در بلدان منحرفة الکیفیة واراضی
صلبه بهتر یافت میشوند وهمیشه دواها دران بلدان واراضی
اقوی می باشند ولهذا ادویه جبلی ورملی وبری اقوی اند
از بستانی ودر اکثر وادویه بارده در بلدان حاره و
بالعکس نیز کیفیت آنها در اکثر امور شدید تر وقوی تر می باشد
وادویه معتدله در بلدان معتدله ورطبه در بلدان رطبه پس اخذ
آنها از ان بلدان واراضی اولی از غیر آنهاست وانچه
از قبیل قضبان وقشور است بدستور باید که بعد از رسیدن
بکمال لائق بحال آن پیش از روبه پژمردگی وخشکی وکجی و
پیچیدگی اخذ نمایند وبدستور خشک نموده محفوظ دارند وانچه
از قبیل اصول است بعد از اخذ ثمره هنگام ریختن برگهای
آن وقبل از ریختن تمامی آنها اخذ نمایند بلکه آخر فصل
خریف بهتر است وبدستور خشک نمایند وانچه را تمامی
اخذ باید نمود که در هنگام کمال بلوغ ورسیدگی وتر و تازگی
وعدم نقصان اخذ نمایند وبدستور خشک کنند ونگاهدارند
تا مصرف لائق آید وانچه از قبیل اثمار نیز بدستور بعد
کمال نضج ورسیدن وقبل از پژمرده شدن وافتادن
خود بخود از درخت اخذ نمایند مگر آنکه منظور ومطلوب خام
آن باشد با نیمرس وانچه را از آنها درست وبا پوست خشک
باید نمود همان قسم درست خشک نمایند وانچه را مقشر یا ورق
باید نمود پوست کنده وورق کرده خشک نمایند وانچه را
بر ریسمان باید کشید بر ریسمان کشیده در سایه یا آفتاب کمی
باحتیاط تمام خشک نمایند واز گرد وغبار ونم ورطوبت و
نموست وتکرج وفساد وخوردن کرم وغیرها محفوظ دارند و
بالجمله باید که کل ادویه نباتیه را در کمال هنگام رسیدگی ونداوت
وپیش از رو بخشکی وپژمردگی وضعف ونقصان آوردن اخذ
نمایند ودر هنگام صفا وگرمی وخشکی هوا بهتر است از
هنگام کدورت وبرودت ورطوبت آن وانچه باران
خورده وقریب العهد بآن باشد ضعیف است وادویه بریه
صحرائیه اقوی اند از بستانیه وحجم وضخامت آنها کمتر
است در اکثر وجبلیه اقوی اند از بریه واز شگوفها وگلها
انچه بالیده تر وخوشبو تر وشگفته وپژمرده نشده باشد
بهتر است از مخالف آن مگر گل سرخ که قبل از تمامی شگفتن
بهتر است وبدستور بستانی آن وهمچنین از برگها انچه منجم تر و
خوشبوتر وتازه تر باشد بهتر است واز قضبان واصول انچه
کجی وپژمردگی آن کمتر باشد واز بزور انچه بزرگتر وفربه تر
وچوب تر وسنگین تر باشد بهتر است واز فواکه انچه
شاداب تر وپر گوشت تر وسنگین تر باشد ولون وطعم و
رائحه هر یک از آنها که بهتر وزیاده وقوی تر باشد اقوی
است از مخالف آنها واما لبن شرم هرگاه تازهٔ آن بهم
بفریق متفرق لبن از ان اخذ نمایند والا اگر تازهٔ آن
بهم نرسد که شیر از ان گرفته شود بدستور سائر تمامی پوست
تازه آنرا بشویند ویا خشک آنرا در آب گرم بخیسانند
ودر آفتاب بگذارند تا غلیظ ولزج گردد پس آب آنرا
جدا کرده خشک نمایند ولبن خشخاش را که افیون است
از خشخاش مصری یا گازرونی در مصر یا گازرون
بشرطیکه در افیون انشاء الله تعالی خواهد آمد وهمچنین
لبن بلسان وسائر البان را در اماکن مختصه واز مان
لائقه وبالجمله در هر جا که خوب وقوی القوة گردد ان جا
نمایند نه از جاهای که ضعیف القوة باشند واما صموغ
پس واجب است که اخذ وجمع نمایند آنها را هنگام
ریختن شگوفه واول روز قبل از طلوع آفتاب وآخر
روز بعد از غروب وباید که هوا صاف ومعتدل باشد
وپیش از خشک شدن بحدیکه متفرک وتفتت گردند بعضی
خود بخود از درخت جدا وریزه ریزه شده بریزند واما
عصارات باید از ادویه جیده از اوراق واثمار واصول
وغیرها اخذ نمایند وبآتش طبخ ندهند بلکه بهوا وآفتاب
خشک نمایند واز گرد وغبار واختلاط اشیاء غریبه کثیفه
محافظت کنند مانند اقاقیا وعصارهٔ اهلیلج وانبرباریس
وغیرها وهنگام استعمال نیز مگر سقمونیا که بدون تشویه استعمال
آن جائز نیست واما ادویه حیوانیه پس واجب است
که گرفته شوند از حیوانات جوان صحیح الجسم تام الخلقة والاعضا
ودر زمان بهار یا ابتدای صیف وپیش از رو بلاغری
وپیری وضعف ونقصان آوردن ومقارن ذبح وزکوة
آنها از انجمله خون نر حیوان فربه بی عیب نقصان چهار ساله
است که بسبب شدت تاثیر آن در علاج سنگ گرده و
مثانه موسوم بید الله گشته وآن چنانست که اول فصل تابستان که
هنگام رنگ گرفتن انگور باشد آنرا ذبح نمایند وخون
اول وآخر آنرا بگذارند که بریزد وخون وسط را در دیگ ویا
ظرف سنگی ویا سفالی بگیرند وبگذارند تا منجمد گردد پس
ریزه ریزه کرده بر پارچه کرباس پاکی پهن نمایند وپارچه
نازکی برای محافظت از گرد وغبار بر ان بپوشند ودر آفتاب
خشک نمایند وعند الحاجت بمقدار یکمثقال آنرا با آب کرفس
جبلی ویا شراب وامثال آن بنوشند وبالجمله هر چیزی را
بشرائط مقررهٔ آن در کمال اهتمام حفظ وضبط نمایند تا بکار
لائق خود آیند دستور حفظ زهرهٔ حیوانات که تازه بدست آید
باید محلل قطع ومجرای آنرا بخیط محکم بسته در شیشه که
عسل در ان آن مقدار باشد که او را بپوشاند انداخته
نگاهدارند ولیکن این در جائی است که حرارت ورطوبت
بر هوای آن بلد غالب نباشد والا زودتر باعث فساد
آن می گردد مگر آنکه عسل را خوب بقوام آورده باشند
دستور حفظ بیضه ومغز حیوانات که متعفن نگردد باید که
در عسل چند روز بیندازند وبعد از ان شسته خشک کرده
در لته کتانی پیچیده در سایه آویزند وبدستور هر گاه
در ظرف قلعی ضبط کنند متعفن نمیگردد دستور حفظ بسائر
ادویه بعضی را با هم جمع باید نمود تا موجب بقای آن باشد

مثل کافور با فلفل و برادهٔ آهن ربا و تخم مرغ را با نمک و
ساذج را با زنجبیل و اما معدنی را با غیر جنس آن نباید
جمع نمود و عصارات و صموغ در ظرف قلعی دلفره نگاه
دارند و عرقها و میاه حاره را در شیشه ضبط کنند بعد سر
شدن یا در ظرف مرج و یا روی توتیا و عرق بهار در
ظرف مس بهتر میماند و عرق قرنفل در شیشه و عنبر در ظرف
رصاص یا سربی و مجموع اوراق و بیخها و گلها را از جائی
که آفتاب تند دور باید داشت و ظرف قلعی جهت
روغنها و اکثر ادویه مرکبه و مفرده بهتر است والله اعلم

فصل سیزدهم در بیان آداب طعام خوردن
و آب نوشیدن و اطعمه که جمع آنها باهم مناسب نیست

بدانکه بر صاحب حفظ صحت لازم است که بجز در هنگام
گرسنگی و تشنگی طعام و شراب نخورد و ننوشد و آنهم بقدر
ضرورت و احتیاج که بسر حد امتلا و تخمه نرسد که مکروه و مضر
است و در هنگام امتلا و سیری و سیرابی طعام نخورد و آب
ننوشد و در هنگام گرسنگی بسیار و عطش مفرط یکدفعه
طعام و شراب بسیار و سیر نیز نخورد و ننوشد و همچنین
بعد از ریاضت و حرکت شدیده مفرطه و استیلای
بسیار برودت مزاج اگر بتدریج و دفعات اندک اندک خصوص
آنکه طعام ثقیل یا غیر عادی و معتاد و یا بسیار گرم و یا
بسیار سرد باشد و همچنین آب غلیظ ثقیل و یا بسیار گرم
و یا بسیار سرد و در ذهبیه جناب حضرت امام ثامن امام رضا
علیه و علی آبائه و اولاده الاطهار و السلام مسطور است تعلیمی
بدانکه بدرستیکه جسد بمنزله زمین طیب پاک است هرگاه تعهد
نمایند آنرا بعمارت و آب دادن بمقداریکه زیاده نباشد
بحدیکه غرق گردد و آن و نه کم باشد بحدیکه تا قبض و تشنه
مانده خشک گردد بلکه بحد اعتدال و قدر حاجت [illegible]
سبز و خرم و آباد می ماند [illegible]
[illegible]
پس جسد [illegible]
[illegible]
باشد [illegible]
انداز [illegible]

خود و نیز می فرمایند که اعلم یعنی بدان بدرستیکه هر جسد
از طبائع دوست میدارند چیزی را که مشاکل طبائع جسد
شان باشد پس باید که بخوری چیزی را که مشاکل آن است
و هر که زیاده از قدر حاجت تناول نماید فائده نمیدهد
بآن و هر که بمقداریکه نه زیاده نه کمتر از حد لائق باشد
تناول نماید نفع می بخشد او را پس طریق صاحب حفظ
صحت آنست که صرف نماید طعام را بقدر کفایت و صحت
بدن خود در شبانه روز و هنوز قدری میل و خواهش او
بطعام باقی باشد که دست از خوردن بکشد پس بدرستیکه
این اصلح است برای معده و بدن تو و تذکیه عقل تو
و سبکتر است بجهة تو و شخصی که خواهد که صحیح سالم و سبک
باشد بدن او باید که شب طعام را کمتر بخورد و تقلیل نماید پیران
را شب چیزی نخوردن خصوص که گرسنه باشند بسیار
مضر است زیرا که فوت میشود از ایشان که قوتی که غذای
آن ممکن نیست و خطاب باو کرده فرمودند بخور غذای
سرد در تابستان و گرم در زمستان و معتدل در دو فصل
دیگر که بهار و پائیز باشند بقدر برداشت قوت و خواهش
خود و ابتدا کن بطعام سبکترین اغذیه که میخوری آنرا بقدر
عادت و بحسب طاقت و نشاط بدن خود وقتیکه واجب و
ضرور باشد و باید که خوردن تو در هر روز هنگام گذشتن
هشت ساعت از روز باشد یکدفعه و یا آنکه در هر دو شبانه
روز سه دفعه بدین قسم که روز اول صبح و شب بعد عشا
و روز دیگر بعد هشت ساعت از روز گذشته و باز شب
بچیزی نخوری و روز دیگر صبح بدستور اول تناول نمائی و
همچنین امر نمود جد من حضرت محمد رسول الله صلعم حضرت
علی بن ابی طالب عم را در هر یک روز یکمرتبه و در روز دیگر
دو مرتبه نیز بقدر حاجت و باید که شراب تو از عقب طعام
شراب صافی کهنه که حلال باشد و بپرهیز از آنکه جمع کنی
میان خوردن تخم مرغ و ماهی باهم در یک وقت زیرا که
مولد نقرس و قولنج و بواسیر و وجع اضراس است و شراب نبیذ
کسانیکه می آشامند نبیذ را جهت آنکه مولد نقرس و
برص است و مداومت خوردن تخم مرغ موجب کلف و
صورت و طحال و مولد ریاح در سر معده و پر خوردن

سینه جوش داده مورث ربو و بهر یعنی تنگی نفس و گرفتن و
انقطاع آن است و خوردن چیزهای شور و گوشتهای
قدید و ماهی نمک سود شور بعد فصد و حجامت عارض
می گردد از آن بهق و جرب و خوردن گردهٔ گوسفند باعث
کثافت مثانه میشود و خوردن گوشت خام باعث تولد
کرم است در شکم و بسیار خوردن گوشت حیوان وحشی و
گاو مورث تغیر عقل و حیرت فهم و تبلد ذهن و فراموشی
بسیار و مداومت بر آن باعث تولد پیس میشود در بدن و
خوردن آب سرد بالای طعام گرم یا شیرینی مضر است
باسنان و باعث افتادن آنهاست انتهی کلامه صلوات الله
علیه بدانکه شراب حلال مذکور را مؤلف در زبیب ذکر
خواهد نمود انشاء الله تعالی و واجبست که طرف طعام را بر
ابرو باشد که بمحاذات تناول شود نه بطرف راست و
چپ که منحرف باید بشود و نیز لقمه باید کوچک بردارد
و نیکو مضغ نماید و در تابستان اوائل روز و در زمستان او
اسط آن و در شبانه روزی دو مرتبه یا یک مرتبه اگر هر دو
روز سه مرتبه خورده شود بهتر است چنانچه در ترجمه حدیث
شریف ذکر یافت و باید که بسیار طول نه دهد زمانه اکل را
و تداخل نکنند یعنی طعام جدید بر طعام غیر منهضم سابق نخورد
و مادام که ثقل در معده و سینه و حشا یعنی آروغ طعام آید
طعام تناول نکنند و بالجمله هر وقت که خوب گرسنه شود و
تشنه گردد باید که طعام بخورد و آب بیاشامد و تعیین وقت
بر ترتیب آن اکثری برای متوسطین است و الا اطفال
و جوانان محرور المزاج و قوی الهضم و پیران و ضعیف
و بارد المزاجان هر یک بنوعی خاص میباشند حکم واحد
برهمه جاری نمیتواند بود و اجتناب نماید از خوردن نان
گرم و آشامیدن آب سرد بلا فاصله بر آن جهت آنکه
احداث عفونت و تخمر می نماید و مضرت باسنان میرساند
و از اجتماع طعام لطیف و شیرین و از بیشتر نمی بالای
طعام کثیف مانند خربزه و گوشت هم چنین سریع الهضم
صالح الکیموس بالای بطی الهضم ردی الکیموس و یا غیر ینی
و امثال اینها زیرا که طبیعت غذای لطیف شیرین سریع
الهضم را زودتر استحاله میدهد و هضم مینماید باقی میماند مجا

آنها و باعث گرانی و مرض میگردد و هم چنین جمع نباید نمود میان
دو طعام که هر دو گرم باشند و یا هر دو سریع الفعل و یا بالقوه
و یا هر دو لزج و یا هر دو منفخ و یا هر دو قابض یا لطیف و غلیظ
و یا هر دو مرخی و از خوردن سرکه بعد از برنج و از ماست با
ترب یا بعد از ترب و از گوشت مرغ با ماست و ماهی و از
شیر با گوشت مرغ و از شیر با ماهی و از انار با هریسه و از انگور
با کله گوسفند و از سرکه با عدس و یا ماش و از خربزه
با عسل و مویز با عسل و خربزه با انبه و امثال اینها و از
آب گرم بعد از طعام شور و از آب سرد بعد از میوه خصوصا
میوه تر و حلو و طعام گرم و شیرین بعد از خواب و بعد از
حمام و هر حرکت مفرط و مضعف و ریاضت بسیار و در زمین
خواب و در خلای معده یعنی ناشتا و در حمام و مستحسن نیست
جمع میان اطعمه و میوه‌ها بلکه بعض آنها اصلاح بعض دیگر
نمایند مانند طعام شیرین با طعام شیرین و ترش و چرب با شور
و تیز و قابض با محلل و شیرین و بعض را گمان آنست که
جائز نیست جمع میان هر نوع غذا که باشد جهت آنکه البته
آن هر دو متشابه اند یا متضاد و اگر متشابه اند پس گویا که یک
نوع طعام خورده شده اندک بیشتر و اگر متضاد اند هر یک دفع
مضرت دیگری مینماید و تعدیل حاصل میشود و کلی بودن
این امر خود وهم غلط و باطل است چه میتواند بود که آن هر دو
غذا متخالف یکدیگر باشند و هیچ یک مصلح دیگری نباشند
و از جمیع ایشان مضرت حادث گردد نه تعدیل مانند آنکه
عضو شخصی با آتش سوخته باشد و بران موضع یخ و برف
گذارند البته متاذی و متضرر خواهد شد و میتواند بود که دو شی
متشابه باشند و هر یک از ان هر دو مصلح دیگری باشند
مثلا یکی لطیف نماید و دیگری کثیف غلیظ و یکی تقویت
دیگری نماید و چنین نیز میتواند بود که دو شی متشابه ضرر
کنند بجهت کیفیتی که عارض هر دو باشد و خاصیتی که لازم
اجتماع و ترکیب است و اصل آنست که اینها بعادت و
قوت و ضعف و لطافت و کثافت مزاج بر میگردد والله اعلم

فصل چهاردهم در بیان احراق ادویه و تکلیس و

تشویه و قلی و تدبیر و غسل و احکام آنها بدانکه احراق
ادویه و احتیاج بدان از برای چند فائده است یا از برای
انتقال طبیعت آنست بطبیعتی دیگر و یا از برای نقصان قوت
و کسر حدت آنست مانند زاج و قلقطار و مرجان خصوصا
و ادویه حریفه یا از برای تقویت یعنی زیادتی قوت و حدت
و شدت بعوض انتقال مزاج آنهاست بمزاج دیگر مانند
حجر نوره و اسفید و صدف و برگ ترب و تنباکو و امثال
اینها از املاح مصنوعه و رمادات و جواهر ادویه مانند جوهر
حصی البان و غیرها و یا از برای تلطیف جوهر آنهاست
مانند املاح و یا از برای تنقیه و رفع اجزای غریبه آنها
است مانند اثمد و بوره و سرطانات و شاخ ایل و امثال
اینها و از برای مهیا و قابل گردیدن مانند یواقیت
و طلا و نقره و آبریشم و مانند اینها و یا از برای آنکه
باطل گردد ردائت و خباثت و سمیت جوهر آنها مانند
عقرب جهت استعمال در تفتیت حصاة و حیه و افعی و
اسود سالخ برای جذام زیرا که ادویه یا حار و لطیف الجوهر
یا معتدل و هر دو نوع چون سوخته شوند قوت آنها ضعیف
و حدت و حرارت آنها کم میگردد بسبب تحلیل جوهر حار
حاد آنها مانند ادویه مذکوره و یا کثیف الجوهر غیر حاد
اند و بسبب احراق و کسب حرارت ناری تقویت می یابند
هم در حدت و هم در حرارت مانند فلزات و حجر نوره و یا آنکه
صلب اند و یا در آنها رطوبت فضلیه لزجه است و بسبب
احراق رطوبت ماسکه ملتصقه و لزجه آنها کم و فانی میگردد
پس بسهولت و آسانی و بزودی سائیده میگردند مانند
احجار و ابریشم و یا آنکه در آنها ردائت و خباثت ماده
و جوهر باشد و بسبب احراق کم و زائل گردد مانند عقرب
و حیه و یا آنکه اجزای غریبه آنها زائل گردند مانند نطرون
و بدانکه جسم اگر بر نهجی باشد که اعراض مدرکه حسیه را اصلا
ترک نکند هر آئینه مستمر الطبع خواهد بود و اگر مفارقت و
ترک کند پس اگر سخیف الجسم و متخلخل باشد بسبب احراق
میل به برودت کند و از غایت احراق که منجر به رمادیت
رسد بالکلیه حدتش زائل گردد و اگر کثیف الجسم و غیر متخلخل
باشد از برودت میل بحرارت نماید و ایضا بدانکه در احراق
اشیا شرط است که دو جنس مختلف را باهم نسوزانند
مثل نمک و نوره و در احراق احجار مبالغه نمایند بخلاف
نباتات و حیوانات و آنها چوب و عود و مرغ و مانند اینها را ادنی
احراق کافیست و هر گاه مراد تبرید جسم محرق باشد بعد
احراق آنرا باید شست و الا بدون تغسیل استعمال نمود
و تکلیس از کلس است باصطلاح اهل مصر که بفارسی آهک نامند
و آن سریع السحق باشد پس هر جسم صلب که قابل سائیدن
نباشد بسبب احراق قابل سحق گردد آنرا مکلس نامند اما اشیائی
که قابل احراق اند و بدون احراق استعمال آنها جائز
نیست پس از انجمله است ابریشم و اثمد و حب اللاس و ارزیز
و اسفید و رصاص که آبار است و اسرب و اسود سالخ و سرطان
و طلق و عقرب و عود و کهربا و یاقوت و هر یکی از انها
در رسوم خود ان شاء الله تعالی ذکر خواهند یافت و بعضی
درینجا مذکور میگردد احراق بورق که بوره باشد آنست
که ظرف سفال را بر انگشت گذارند و آنرا دران اندازند و
بگردانند تا آنکه سوخته شود و یا آنکه قاش آهنی را گرم
نمایند و بوره را ریزه ریزه کرده دران اندازند و حرکت
دهند و هم چنین چند مرتبه قاش را گرم نمایند و تجدید نمایند
تا آنکه سوخته شود و بگردد مانند خاکستر احراق جنبین
و زبدة البحر و مانند این هر دو که مسمی به تکلیس است آن
است که بگیرند هر مقدار از هر یک که خواهند و بآب و
نمک پاک بشویند و خشک نموده در کوزه مطین بطین
حکمت کرده در کوزه آجرپزی و یا اتون حمام و یا
تنور بسیار گرم بر روی خشتی بگذارند تا آنکه سوخته و
سفید گردد و مادام که سفید نگشته کامل نیست مکرر آن
عمل باید نمود و احراق حیه که مار باشد آنست که بگیرند
مار فانگی را درست و زنده در کوزه کرده سر آنرا بسته و
بطین حکمت کوزه گرفته در تنور بسیار گرم یک شب
بگذارند پس برآورند که خشک شده خواهد بود سحق
نموده با زیت خمیر کرده بر خنازیر ضماد نمایند احراق
خطاطیف که خطافش بفارسی پرستوک نامند آن است
که بگیرند بچه خطاف را و ذبح نموده و پر آنرا کنده و شکم
آنرا چاک کرده آنچه در جوف آن است برآورده دور
نمایند و پاک شسته نمک بران پاشیده در کوزه کرده سر
آنرا بگل حکمت بسته در تنور یا در راه حمام برانگشت گذارند

منجمد و بسته گرداند مانند سوم ح حالق و حلاق یعنی سترنده
موی و آن دوائی را نامند که بیخ موی را سست گرداند و آنرا
دفع سازد و یا آنکه سست کند که بآسانی کنده شود مانند
زرنیخ و نوره و سفیداب و خاکستر حکاک یعنی بخارش آورنده
و آن دوائی را نامند که بسبب گرمی و حدت خود جذب
کنند بسوی مسام اخلاط گزنده خارش کننده را و نباشد
بآن حد که زخم کند عضو را مانند کبیکج خ خاتم یعنی تمام
کننده زخمها و آن دوائی را نامند که بسبب قوت مجففه
خود بر سطح ظاهر جراحت تفرق و رطوبتی نگذارد و خشک
کند آنرا و خشک ریشه ببندد و نگهدارد آنرا از آفات تا آنکه
گوشت و پوست صالح بروید - د - دابق دوائی را نامند
که بسبب لزوجت جوهر کثیف خود بدست بچسپد مانند دبق
ر - رادع - یعنی مانع و برگرداننده مادهٔ بعضو و آن
دوائی را نامند که بسبب برودت و قوت قبض خود
احداث کند در عضو کثافتی که تنگ گردد مسام آن و
بشکند حدت حرارتیکه حادث شده است در آن و غلیظ
و منجمد گرداند اخلاط رقیقه سیاله را و نگذارد که بعضو بریزند و
عضو را از قبول آنها باز دارد مانند عنب الثعلب در اورام رادع
در مقابل جاذب است ع - عاصر یعنی فشارنده و آن دوائی
را نامند که بسبب شدت قوت قبض و جمع خود اجزاء عضو را
بفشارد تا اینکه آنچه از رطوبات رقیقه در خلل و فرج آن است
منضغط و جدا گرداند و از هر منفذ که بیابد بر آیند مانند
ضماد پسته تمر هندی در دمل - غ - غسال یعنی شست و شو
دهنده و آن دوائی را نامند که بقوت جالیه منفعله خود که
رطوبت باشد نه بقوت فاعله که حرارت باشد بحرکت و
سیلان در آورد اخلاط را و زائل گرداند آنها از سطح عضو
مانند ماء الشعیر و آب خصوص آب نیمگرم و گرم - ق -
قاتل یعنی کشنده و آن دوائی را نامند که بسبب ضدیت
خود روح حیوانی و قوی را هلاک سازد مانند افربیون و
افیون و بیش و این مرادف سم است و بعضی گفته اند که
زهر هر حیوانی مخصوص باسم سم است و غیر حیوانی مختص
بقاتل قاشر یعنی خراشندهٔ پوست و جدا کننده آن و آن
دوائی را نامند که بسبب شدت قوت جلائی خود جلا دهد

و ببرد پوست فاسد عضو را مانند قسط و زراوند و هرچه نفع
فائده بخشد بهق و کلف را مانند این هر دو - ک - کاوی
یعنی داغ کننده و سوزنده و مراد از آن دوائی است که
جلد را بسبب شدت احراق و تجفیف خود بهم در آورد و مجاری
اخلاط را مسدود سازد و مسام را بند کند و عضو را گرداند
مانند عضو گرم بسیان داغ کرده شده مانند زاج و
قلقطار کاسر الریاح یعنی شکننده و دفع کننده ریاح
و آن دوائی را نامند که قوام ریاح غلیظه محتقنه را بقوت
حرارت و تجفیف خود رقیق ساخته دفع نماید و یا به تحلیل برد
مانند تخم سداب - ل - لادغ یعنی گزنده و آن دوائی را
نامند که بقوت حرارت و نفوذ خود در عضو فرو رود و
تفرق اتصال در منافذ کثیره قریبه بهم احداث نماید که
اجزای آن بانفرادها محسوس نگردند مانند استعمال
خردل با سرکه و یا سرکه به تنهائی لزج یعنی چسپنده و
آن دوائی را نامند که بالفعل و یا بالقوة در حین تاثیر
حرارت مزاج در آن قابل امتداد گشته اجزای آن از هم
منقطع نگردند مانند خبازی - م - مبرد و آن دوائی را نامند
که بقوت مبردهٔ خود احداث برودت نماید مانند کافور مبهی
یعنی بحرکت آورنده قوت باه و زیاده کننده مادهٔ
آن و آن دوائی را نامند که تولید مادهٔ منی و ریاح
منعظه نماید بسبب حرارت معتدله و رطوبت فضلیه خود
در مجاری اعصاب و عضلات اعضای تناسل و محرک
او شود مثل بهمنین و بوزیدان [illegible] و مانند آنها
مجفف یعنی خشک کننده و آن دوائی را نامند که بقوت
مجففه خود احداث تخفیف و خشکی در عضو نماید و رطوبات
آنرا تلطیف نماید و بتحلیل برد مانند سندروس و مجمد
یعنی بسته کننده و آن محلل است و آن دوائی را
گویند که بسبب قوت برودت و قبض خود منجمد گرداند
اخلاط و رطوبات را مانند بزر البنج - محرق یعنی سوزنده و
آن دوائی را نامند که بسیار گرم و خشک بود و بسبب شدت
قوت حرارت و نفوذ خود اجزاء لطیفه رطوبات عضو را
بتحلیل برد و احداث احراق و تاکل نماید مانند فرفیون
و زرنیخ - محکک یعنی خارش آورنده و آن دوائی را نامند

که بقوت حرارت و نفوذ خود جذب نماید اخلاط لذاعه حکاکه
را بسوی مسامات جلد و بحد تقریح نرساند مانند کبیکج و انجره
محلل یعنی تحلیل برنده و آن دوائی را نامند که بقوت
حرارت خود جدا نماید و خارج گرداند اخلاط را از موضعیکه
چسپیده و قرار یافته اند در آن و جدا گرداند اجزای آنرا از
باهم و بخار دفع کند جزو جزو تا آنکه باقی نماند از آن چیزی
مانند جند بید ستر - محمر یعنی سرخ کننده و آن دوائی را نامند
که بقوت گرمی و جذب خود گرداند عضو را و آنچه
ملاقی او متصل است بدان از خون و جذب کند بسوی آن
عضو جذبی قوی و بدان سبب سرخ گردد ظاهر آن و
فعل این قریب است بفعل کی و داغ مانند خردل و انجیر و
فودنج - مخدر یعنی بحس کننده و آن دوائی را نامند که بقوت
برودت و یبوست و قبض خود منجمد گرداند اخلاط را و سد
نماید مسامات عضو را و مانع آید از نفوذ روح نفسانی در آن
و اندک بحس گرداند و از حرکت باز ماند و یا آنکه روح
نفسانی حساس متحرک را کثیف گرداند یا احساس و حرکت
آن کم گردد و مانند افیون و لهذا اکثر مخدرات سرد و خشک
میباشند - مخشن یعنی زبر و درشت کننده سطح عضو و آن دوائی
را نامند که بشدت قوت قبض و تخفیف خود [illegible] گرداند سطح عضو
را مختلف الاجزاء اعم از آنکه تکثیف نماید اجزای ملسهٔ
مملسهٔ آنرا و یا تفرق دهد اجزاء آنرا از یکدیگر و یا به سبب
شدت جلا و تحلیل خود تحلیل نماید اجزای رطبه ملسه آنرا
مانند اکلیل الملک و خردل - مدر یعنی ادرار آورنده
و آن دوائی را نامند که بقوت حرارت و تلطیف اخراج
و دفع نماید مائیت اغذیه و فضول سیاله را ببول و حیض و عرق
و شیر - مدمل یعنی اندمال آورنده و اصلاح کننده جروح و
قروح و آن دوائی را نامند که خشک و کثیف گرداند
رطوبتی را که در خلل و فرج و میان اجزای جراحت که مجاور
یکدیگر اند و بگرداند قوام آن رطوبت را مانند غلیظ لزج مغری
تا اینکه بچسپند بیکدیگر مانند دم الاخوین و صبر و کثیرا و صمغ عربی
و امثال آنها - مرخی یعنی سست کننده و آن دوائی
را نامند که بقوت حرارت و رطوبت خود بگرداند قوام اعضای
کثیفة المسام را نرم و مسامات آنرا وسیع تا آنکه بسهولت

اسانی مندفع گردد از انها فضول مجتمعه محتبسه در انها مانند
ضماد شبت و بزر کتان ـ مرطب یعنی رطوبت افزاینده
و آن دوائی را نامند که بسبب زیادتی شدت رطوبت خود
احداث رطوبات نماید مانند العبه بارده ـ مرقق یعنی رقیق
کننده اخلاط و این در برابر مغلظ است و یا قوت نافذه
و حرارت و رطوبت میباشد مانند العبه حاره ـ مزلق یعنی
لغزاننده فضول و اخلاط و آن دوائی را نامند که بقوت
ملینه و رطوبت مزلقه که دارد و تلیین سطح عضو نماید بحدیکه
بلغزاند انچه را دران محتبس است و تحریک آن نموده دفع
نماید مانند آلو بخارا ـ مسدد یعنی انچه باعث تسدد و منع
گردد و آن دوائی را نامند که بسبب یبوست و کثافت
خود و یا بسبب تغریه احداث سده نماید مانند گل ارمنی ـ
مسکن یعنی ساکن کننده و آن دوائی را نامند که اخلاط
و ارواح را از حرکات غیر طبیعی باز دارد مانند شیرهٔ تخم
هندوانه و کاهو و کدو ـ مسهل یعنی اسهال کننده و آن
دوائی را نامند که بقوت مسهله و حرارت و نفوذ و جلاء و
ترقیق و جذب و دفع خود از اقاصی و منافذ بدن اخلاط
فاسده و فضول معدیه را اخراج و دفع نماید بطریق معاء مشهی
اشتها آورندهٔ طعام و آن دوائی را نامند که تحریک
طبیعت نماید بخواستن غذا ـ مصلح یعنی اصلاح کننده و
آن دوائی را نامند که اصلاح حال ماکول و مشروب نماید خواه
رفع ضرر آن نماید و یا معاونت فعل آن کند و یا حفظ قوت
و یا کسر حدت آن نماید و یا بدرقه آن شود و بجهت وصول
آن باعضا ـ ضیقهٔ بعیده ـ مصلب دوائی را نامند که جوهر عضو
یا مواد را صلب و سخت گرداند بسبب برودت و یبس قوت
جمع و تکثیف خود و این در مقابل مرخی است ـ مطفی یعنی فرو نشاننده
سوزان و حدت اخلاط و آن دوائی را نامند که بقوت
برودت و اعتدال خود بشکند حدت و سورت اخلاط
حادهٔ حاره را و یا سوء مزاج حار ساذج را ـ معرق یعنی
عرق آورنده و آن دوائی را نامند که بحرارت و تلطیف
و ترقیق خود رطوبات محتبسه در جلد و اعضاء قریبه بآنرا
بعرق دفع سازد و اخراج نماید ـ معطش یعنی عطش آورنده
و آن دوائی را نامند که بقوت حرارت و نفوذ خود تحریک

مواد و باعث نماید بجانب جشوم بعطش و دفع نماید معطش یعنی
عطش آورنده و آن دوائی را نامند که طبیعت را
مشتاق ترویج سازد و اعلم از انکه ترویج با آب شود مانند معده
و جگر و یا بهوای بارد مثل دل و ریه و مراد از عطش عطش
صادق است نه کاذب ـ مغری یعنی تغریه کننده و آن
دوائی را نامند که دران رطوبت لزجه باشد که بجهت
بمنافذ و فوهات منافذ و سد کند و مانع سیلان گردد
مانند ایک شسته و هر دوای لزج سیال مزلق چون
حرارت دران تاثیر نماید میگرداند آنرا مغری ـ مدمع حابس
معفن بدبو گرداننده و آن دوائی را نامند که بحرارت
غریبهٔ خود فاسد گرداند مزاج عضو را و رطوبت و ارواح
آینده بسوی آن متعفن گرداند و تمام آنرا تحلیل برده
باقی را قابل انیکه بگردند جزو عضو نگردد و نیز بسرحد
احراق و تاکل نرساند بلکه بگرداند آنها فاسد و بتصرف
حرارت غریبه در انها متعفن مانند زرنیخ و تافسیا ـ مقطع
یعنی غلظت کننده و این مخالف ملطف است ـ مفتت یعنی
شکننده و پاره پاره کننده سنگریزه و آن دوائی را
نامند که دران قوت حادهٔ نافذه باشد که چون با خلاط
لزجه متحجره برسد ریزه ریزه و گرم گرداند اجزای آنرا
مانند حجر الیهود و سنگ سرماهی و رماد گرم و رماد عقرب
و غیر انها از ادویه مفتته حصاة ـ مفتح یعنی کشاینده
سدد و آن دوائی را نامند که بحرکت در آورد ماده را که داخل
مجاری منافذ و تجاویف اعضا مانده باشد بسوی
خارج تا آنکه مفتوح گردند مانند فراسیون و فعل مفتت
اقوی است از فعل جالی برای آنکه فعل این به تلطیف
و تحلیل است و یا به تلطیف و تغسل پس هر چیز حریف
مفتح است و هر چیز لطیف مفتح و هر لطیف سیال مفتح
اگر باشد مائل بسوی حرارت یا معتدل و هر لطیف
حامض مفتح ـ منفج یعنی خام کننده و آن دوائی را
نامند که بقوت برودت خود باطل گرداند فعل حرارت
غریزی و غریبی را نیز و اخلاط را خام و بهضم را ناقص
سازد و این در مقابل منضج و ملطف است ـ مفرح یعنی
فرح آورنده و آن دوائی را نامند که بتعدیل مزاج و

تلطیف اخلاط و روح حیوانی و نفسانی نماید و منبسط سازد
آنها را و خون را زائل سازد و دماغ را قوت دهد و حواس
را نیکو گرداند و ذهن را صافی سازد و کسالت را دور کند
مانند شراب ـ مفشی یعنی پراگنده کننده و آن دوائی را
نامند که بقوت حرارت خود متفرق و پراگنده سازد و ریاح
مجتمعه را و قابل دفع گرداند ـ مقطع یعنی جدا کننده و آن
دوائی را نامند که بسبب قوت حرارت و لطافت و نفوذ
خود نفوذ نماید مابین خلط لزج و سطح عضو ملاصق بدان
و دفع نماید آنرا بدون تصرف در قوام آن سکنجبین و خردل
مقی یعنی قی آورنده و آن دوائی را نامند که به قوت
حرارت خود ترقیق نماید اخلاط غلیظه مجتمعه در مجاری غذا
و معده را و بقی دفع نماید مانند تخم ترب ـ مقرح یعنی زخم کننده
و جرک آورنده و آن دوائی را نامند که بقوت حرارت
و نفوذ و جذب خود تحلیل برد و فانی سازد رطوباتی که
میان اجزای جلد است و تفریق دهد اجزای آنرا و جذب کند
مواد ردیه را بسوی آن و احداث قرحه نماید مانند بلادر ـ
مقوی یعنی قوت بخشنده و آن دوائی را نامند که تعدیل
قوام عضو و مزاج نماید تا آنکه مانع آید از قبول فضول منصب
بسوی آن و از آفات نگهدارد و یا آنکه تبرید نماید مستحسن را
تسخین نماید مبرد را مانند دهن ورد و یا بالخاصیته بجهت صفتی
که دران است مانند طین مختوم ـ ملطف یعنی لطیف کننده
و آن دوائی را نامند که بحرارت معتدله خود رقیق گرداند
خلط غلیظ را مانند ماشا ـ ملین ـ نرم کنندهٔ بطن و آن
دوائی را نامند که بقوت حرارت معتدله و رطوبت خود اخراج
نماید انچه در معده و امعاست و این اعم از منضج و مزلق
است مانند مغز فلوس خیار شنبر و تمر هندی شیرخشت ـ منضج
یعنی اعتدال دهنده قوام اخلاط و مواد و آن دوائی را نامند
که تعدیل قوام اخلاط نماید و قابل دفع سازد
آنها را اعم از انکه رقیق را غلیظ سازد مانند خشخاش
بالعکس که غلیظ را رقیق نماید مانند طبیخ ماشا و یا منجمد را
نرم و سیال گرداند مانند حلبه ـ منفخ یعنی نفخ آورنده و آن
دوائی را نامند که در جوهر آن رطوبت غریبه غلیظه باشد
که چون فعل نماید که دران حرارت غریزیه تحلیل نیابد بسبب غلظت

بلکه مستحیل بریاح گردد مانند لوبیا و آنکه هرچه دران نفخ
است مصدع و مشتغل ببخار است و از اغذیه و ادویه آنچه تحلیل
یا بیرر رطوبت آن در هضم اول در ریاح و نفخ آن در معده باند
استحال آن نیز در یهان جا باشد و یا در امعاء آنچه رطوبت
فضلیه دران باشد و آن ماده نفخ در ریح و آن بو نفخ آن
در معده و امعاء به تحلیل نپذیرد بالتمام بلکه باقی می ماند
چیزی از ان در عروق اعضای تناسل نیز رود مانند زنجبیل
و نرر جرجیر و این منفط است و باعث نعوظ همان ریحیت
- منبت قروح یعنی چیزیکه آورنده در زخمها آن دوائی
مرطبی را نامند که مختلط گردد به رطوبات قروح و آنها را
زیاده گرداند و مانع خشک شدن و بهم شدن آنها
آنها مانند موم روغن بنفشه که آن نیز نامند یعنی رویانندهٔ
گوشت و آن دوائی را نامند که گرم داند مزاج خونیکه
وارد جراحت میشود معتدل و مجفف تا آنکه مستحیل بگوشت
گردد و منعقد شود و در آنجا گوشت جدید صالح -

فصل شانزدهم در بیان بعض اصطلاحات حرف الالف

آجام جمع اجمه بمعنی نیزار است - ابکم کبک حسب جمع آن بکم ابهر
بروزن احمر نام رگ گردن است که شاهرگ نامند و از
قلب روئیده و از هر دو جانب گردن گذشته بسوی
که از قطع آن حیوان زنده نمی ماند زیرا که آن مسالک روح
حیوانی است بسوی جمیع بدن و صاحب قاموس ظهر را
نیز ابهر گفته اجدع بمعنی بریده بینی ساحر و شخصیکه بریده بینی او
بود باشد و نزد اطبا عبارت از انطفای حرارت غریزیه
است بسبب انطفای قوت و آنرا موت اختراعی یعنی استیصالی
و انطفاعی می نامند اجوف بفتح اول و سکون جیم
و فتح واو و سکون فا در آخر نام رگی است
که از محدب کبد روئیده و دو شاخ است یکی بطرف بالا رفته
و یکی بطرف پائین و منشعب بشعبهای مختلف گشته اند برای
رسانیدن غذا بجمیع بدن و آنرا اجوف از انجهت نامند
که جوف آن گشاده رگهای وریدی دیگر است و نیز نام
بطن و فرج و دو عصب مجوفیکه بسوی هر دو چشم آمده اند
و در بدن سوای آن عصبی روئیده از دماغ نیست اجبر
شخصیکه بروز نه بیند - استنشاق به بینی کشیدن چیزی

مائع بود که بسیار سائل باشد - اصل یعنی بیخ و آن اعم
است از آنکه از شجر باشد یا از گیاه - اغصان یعنی شاخها
و آن مخصوص بشجر و گیاه شاخدار است و مفرد آن غصن -
اقومالی چیزیست که دران عسل را حل کنند و نگهدارند و جوهر
ندهند آنرا - اکتحال بچشم کشیدن چیزی بود - اکسول الی
سکنجبین متخذ از سرکه و عسل است و بعضی باده سکنند دران
آب دریای شور یا نمک دریا - اکلیل یعنی تاج و ابزار یکه
و غیر آن نیز آمده است و در ادویه مراد از ان چیزی
کج بودن شگوفه و باز نباتات است - اکله و اکالیل جمع
آن آمده - انکباب مراد از ان نگاهداشتن عضوست به بخار
ادویه که در آب جوشانیده و یا گرم کرده باشند - ادویه
جمع ادوی است و بمعنی کنار رود و خانها و ذرمالی عسل
در آب باران بالمناصفه در هم ممزوج نموده و در
آفتاب گذاشته است - آوکسائی سرکه مخلوط با آب و
نمک است حرف الباء بادزهر اسم پاسی تریاقست
و گویند هرچه در رفع سم و مصنوع و مرکب نباشد
مخصوص باین است - باقور جمع لقر است - باکورهٔ نخستین
میوه که برسد - بتر بریدن - بخور هرچه دود یا بخار آنرا
استعمال نمایند - برکور - بفارسی بلغور نامند - بزاق
و لعاب آب دهن - بزر آنچه بار نباتات در غلاف و
در قشر باشد مثل خشخاش - بشع بمعنی بدمزه و هرچه را
طعم مرکب از مرارت و قبض باشد باین اسم خوانند -
بصیص نورانی و درخشنده - بطائح زمینهائیکه آب در آنها
جمع شده باشد و بفارسی مرداب نامند - بکر بفتح اول
سرگین بکر یعنی جوان و بکسر اول دوشیزه - بنک تجربیک
گرهها که در ساق اشجار نمکوان شود - حرف التاء تریاق
بفارسی تریاک نامند و هرچه در شان او باشد که حفظ
قوت و صحت مزاج روح بجد می کند که رفع ضرر نماید باین
اسم نامند و گویند تریاق مخصوص بمعناعی ست و آنکه افیون
را تریاق می نامند بجهت حفظ قوت آن است که درین امر
با تریاق اشتراک دارد - تصفیق آمیختن شراب با آب
تصعید آنچه با تش اجزای آنرا صعود فرمایند و لطیف آنرا
اخذ کنند - تشلیق آویختن چیزی بگردن بسائر اعضا یعنی

بی مزه مراد طعمی ست که نه لذیذ باشد و نه کریه و تاثیر آن
ترطیب و تلیین و ارخای بسیار و تولید بلغم باشد
تکریج بفارسی پادر گویند و آن متغیر شدن طعم ست یا بو
یا هر دو - تکلیس بمعنی صاروج کردن سوختن چیز و سیراب
نموده و بهره بر داشتن آمده و مراد از ان مهیا ساختن
بعضی از ادویه است بجهت نفوذ و سرعت تاثیر در رفع کردن
ثقل و کثافت آن خواه با حراق باشد و یا بعمل دیگر
حرف الثاء ثقیل یعنی گران و بمعنی گران آمدن بر
طبع که بر ثقل بود و سریع الزوال نباشد ثمر بار نباتات
است مثل خوشه میوه و امثال آن ثمنش لغت یونانی است
و مراد از ان هرچه از نباتات مابین درخت و گیاه باشد
حرف الجیم جبر بکسر عضو شکسته را بستن جبر له برای مهمله
زمین سنگ لاخ جریش نیکوفته که بلغور نامند جفاف
خشک و خشکی - جمد بفتح اول و ثانی گرد آمده و جمع
شده و لسته شده و جزو چیزیست - حرف الحاء حامض
یعنی ترش حاد بمعنی تند است و آن مرکب از تلخی و حرارت
است و فعل آن مثل افعال اجزای آتش است - حب
آنچه در ثمر باز روی غلاف بود مثل گندم و جو - حریف
یعنی گزنده که اجزای آن در زبان فرو رفته بسیار بگزد
تفریق اجزای آن نماید - حشیش گیاه خشک و شبیه
بخشک شده را گویند مخصوص نباتی ست که برگ زمین
پهن نبوده باساق باشد و بحد ثمنش نرسد - حکاکه آنچه
از سائیدن دو چیز جدا شود - حلاق سترنده - حلو یعنی
شیرین و آنچه زبان را منبسط سازد و اندک حرارت دران
احداث کند و لذیذ باشد شیرین نامند - حلیب شیر تنها
و غیر آن و شیر تازه دوشیده است - حمل بار نباتاتست
اعم از ثمر و مشابه ثمر حرف الخاء خاثر آنچه اجزای غلیظ را
بهم آورد و غلیظ گرداند خرو سرگین طیور و غیر آنها خفیف
بمعنی سبک و آنچه بر طبع احتمال آن آسان بود
و سریع الزوال باشد خلع بیرون رفتن سر استخوان
از مکان خود - خلع اسم خلیج است - خلیع سست
خمل یعنی پرز است و در ادویه هرچه شبیه به پرز بر سطح
ظاهر آن باشد مانند آنچه بروز نه پیدا شود حرف الدال

دابق آنچه بجهت لزوجت کثیفه خود بدست بچسپد مثل دبق و هم هرچه زبان را نرم سازد و اجزای آنرا منبسط سازد و بی احداث حرارت و بفارسی چرب نامند دلوک بمعنی المیدان است و مراد از آن آنچه از سنونات از انگشت بر دندان بمالند دوای غذائی آنکه تاثیر کیفیت آن زیاده بر تاثیر کمیت و ماده آن باشد دوای سمی آنکه بکیفیت تاثیر آن موافق مزاج بوده بالخاصیة کشنده باشد مثل افیون - دوای مطلق آنکه تاثیر بکیفیت کند و جزو بدن نشود - دهنی آنکه در جسم او چربی موجود باشد باعث استعمال او گردد مثل مغزها یا تخمها و چوب صندل ابیض و دیودار و عود هندی و مانند آنها حرف الذال - ذرور آنچه سائیده بی مائعی بر عضو بمالند و یا بپاشند - ذفر - بد بوئی - ذوالخاصیة آنچه تاثیر بصورت نوعیه خود کند اعم از آنکه تریاق باشد یا زهر - حرف الراء رادع آنچه مواد را مانع ریختن بعضو شده اعضا را قابل درود آن نسازد و رادع مقابل جاذب است رجیع فضله هضم اول انسان - رخص - بفتح اول و ثانی [illegible] و در ادویه هرچه نازک و زود شکن باشد رخو نرم و سست ردی الکیموس آنچه از آن اخلاط غیر معتدل القوام و الکیفیت متکون شود - رزدین آرمینه برد بارد در ادویه آنچه در متانت و خوش جوهری تمام باشد رسوب ته نشین مائعات آنچه در مائعات ته نشیند و بر روی آن نایستد آنرا رسوب نامند - رمص - رطوبت غلیظی را نامند که در اطراف پلک چشم جمع شده چسپنده باشند روث سرگین حیوانات رودمالی شراب متخذ از عصاره گلسرخ است با عسل حرف الزاء - زعوقه طعم بسیار کریه مرکب از مرارت و ملوحت است زغب اول موئی که بر بدن حیوانات برآید و اسم گنجشک است که ماغوی باشد و در ادویه آنچه بر سطح او چیزی شبیه بموی تازه برآمده باشد زغبه نامند زهر شگوفه و گل باشد حرف السین ساحل کناره دریا - سائل آنچه اجزای آن در همه جهات حرکت کند اعم از آنکه اتصال اجزای او منقطع شود یا نشود مثل آب و روغنها - سباغ شوره را [illegible] گردد سحیق آنچه بسیار نرم سائیده باشند - سم بفتح سین و تشدید میم آنچه

بفارسی زهر نامند بسبب ضدیت کیفیت و خاصیت خود مزاج را فاسد سازد مانند بیش - سنون آنچه بر دندان بمالند و یا بمالند و مقوی جوهر آن - سهک - بد بو شدن گوشت و بد بوی عرق که از بدن آید که بفارسی [illegible] نامند سهل زمین نرم حرف الشین شاخ کوه بلند - شتر بفتح اول و کسر ثانی در بدن پلک زیرین چشم - شجر نباتی که با شاخ خشبی باشند و کامل و آنکه با جزای اشعه نباتیه باشد و آن ثمر و ورق و لیف و صمغ و بزر و قشر و اصل و عصاره و حب است مثل درخت خرما - شاخ سر شکستن و فراخی و سفیدی روی است شرخ عضل یعنی از هم باز شدن و گسیختن عضل است شدق بفتح اول و سکون ثانی فراخی گوشه دهان شرف بضم اول و فتح ثانی کنگرهای و در ادویه آنچه در اطراف او زوائد و برآمدگیها داشته باشد مشرف نامند مثل انار - شطب بضم اول و ثانی از قانون الادب جوهر شمشیر و شنج اول و سکون ثانی از قاموس اللغة جدا گردیدن و دور شدن و نیت باز کردن و در ادویه هرچه باین صفات باشد شطب گویند شسته آنچه بو کند - حرف الصاد - صالح الکیموس آنچه از و خون متولد گردد بهمه جهات آنکه اعتدال داشته سائر اخلاط مخلوط بآن بقدر طبیعی باشد و خلط بد از و بهم نرسد - صخریه زمین سنگستان - صنفق بفتح اول و ثانی آبی که [illegible] زرد گردد و بمعنی طرف و کنار و در نباتات آنچه چین دار باز روی و میل بطرفی داشته مستقیم نباشد مصفق نامند صفیق پوست درشت و مستحکم بافته شده حرف الضاد ضماد آنچه غلیظ القوام که مانع و نرم باشد بر عضو بمالند و یا بر و ببندند اعم از آن که موم و روغن داشته باشد و یا نداشته حرف الطاء طافی آنچه بر روی ایستد طبیخ آنچه جوشانیده آب آنرا استعمال کنند طحن خوردن و طاحونه که آسیا باشد مسمی باسم لازم است طری تازه است طلا آنچه از رقیق القوام باشد بر عضو بمالند و نام نوعی از شراب است طب بسکون ثانی

خوشبو و به تشدید دال پاکیزه - حرف العین عجمت بضم اول و سکون ثانی گیاه است عصاره بمعنی عصیر است اما در آنچه بآتش یا بآفتاب منعقد کرده باشند استعمال نمایند - عصیر آب افشرده از نباتات که منعقد نشده باشد عطر بالفتح بوی خوش و بکسر خوشبوی عفص بکسر فا طعم زمخت که زبان را درشت سازد و اجزای آنرا بسبب برودت بهم آورد و فعل آن تبرید و تکثیف و تصلیب تخشین و ردع است عنقود خوشه نباتات و عناقید جمع آن است حرف الغین غرغره بمعنی آواز مخصوص است که از حلق برآید و مراد از حرکت دادن مائعات است در حلق و فرو بردن آن و یا فرو نبردن و ریختن آن غض بضاد معجمه نارس از نباتات غلیظ بمعنی کثیف است و در اغذیه بیشتر متداول است و استعمال لفظ کثیف در ادویه حرف الفاء فاتر آب نیم گرم فتیله بمعنی شیافه که مخصوص مدبر باشد فرزجه شیافه و قبل و رحم را مخصوص باشد فرفیری بمعنی رنگ بنفش است - فسیخ از هم جدا شدن حرف القاف - قابض طعم گیرنده را نامند که اجزای زبان را بهم آورد و درشت سازد و فعل آن تبرید و تجفیف و تغلیظ و تقویت اشتها است و در غیر طعم مراد از آن شی حابس است که بسبب بهم آوردن اجزای عضو حبس و امساک نماید قضبان شاخهای گیاه بی ساق است و قضیب واحد آن است - قطور آنچه در گوش و در اعضا بچکانند قنبیط بضم اول و فتح ثانی و سکون ثالث قبهای خوشه کشنیز حرف الکاف کثیر الغذا آنچه اکثر مقدار او جزو بدن شود کثیف بخلاف لطیف و آن چیزی است که اجزای او بدشواری قبول انفعال از کیفیت بدنی کند و نفوذ در اجزای بدن بعسرت نماید - کماد آنچه گرم کرده بر عضو ببندند مثل [illegible] سبوس گندم - کیموس اخلاط متولده از هضم کبدی است کیلوس کشکابیست که از هضم معدی بهم رسد شبیه بکشک محلول در آب حرف اللام لخلخه آنچه با مائعات ظرفی کرده بر هم زنند و بو کنند لحار ریشهای باریک نباتات لزاق و لصوق آنچه بر عضو چسپانند به چسپندگی باشد

نطوخ بمعنی اندرون چیز است بر عضو که از طلا و نطول غلیظ تر و از ضماد رقیق تر باشد. لطیف انچه از شان او باشد که بعد از ورود در بدن منقسم گردد باجزای بسیار صغیر و نفوذ در جمیع اجزای بدن بسرعت کند مثل زعفران. لعابی انچه از خیسانیدن آن در آب اجزای آن مخلوط با رطوبت شده چیزی لزج بهم رسد و چون رشته کشند الزاق آن رفع شود. لعوق بمعنی انگشت چشیدنست که از معجون رقیق تر باشد. لیف انچه از اصول و لحاهای نباتات روید و بار بگیرد از لحای باشد. حرف المیم. ماء العسل ست. ماء القراطن و ماء القراطن ماء العسل اند. مائع انچه ضد جامد باشد و سیلان کند و رقیق القوام باشد. مبرد و انچه بسوهان خرد کرده باشند. مر یعنی تلخ و هر چه بسطح ظاهر زبان نفوذ کند و درشت سازد با کراهیت بود و طبع از برهم زند و فعل آن تسخین و جلاء و منع تعفن است. مروخ مالیدن چیزی را بر اعضا مراد دست پراگنده بسبب. انچه خواب آورد با منوم مرادف است. مسکر هرچه مستی آورد دائم از انکه با تفریح باشد یا نباشد. مسوخ انچه در مالیدن آن بر بدن مبالغه در دلک عضو نکنند. مسنج بی مزه و با تفه مرادف است. مقتول انچه در سوختن بحد رمادیت نرسد. مقمع خائیدن چیز لیست. مضمضه مزاعی که در دهن حرکت دهند. معقف خمیده و کج شده. مغسول انچه در شستن آن مبالغه کرده باشند. مغرق بفتح اول و کسر ثالث تارک ثمر درانمار و گلها هرچه سر آن هموار نموده زداید داشته باشد مغرق گویند. منتن بدبو. منخول انچه بیخته باشند. حرف النون. ناشف انچه جذب رطوبات سیاله کند اعم از انکه منافذ او مرئی نباشد مثل آهک آب ندیده یا مرئی باشد چون اسفنج و ناشف را مخل نیز نامند. نبطی در لغات مراد از لغت قومی است و در ادویه مراد گیاه خود روی است که نکشته باشند. تخم نباتات بی ساق است که بر زمین پهن شود که بپارسی بیاره گویند. نشاره انچه بسوهان و دم اره ریزه شده باشد. نشوق انچه به بینی کشند. نفوخ بحاء حطی و بخای معجمه نیز آمده جمع آن نفوخات آبی و آبهائی خوشبو نامند که بر بدن پاشند و اسم خوشبوی است مرکب که زنان حسین تن نغیین منتعمل دارند و در مرکبات در حرف النون انشاء الله تعالی خواهد آمد. نطول هر چه را جوشانیده و آب آنرا بر اعضا بریزند و یا شوبه قسمی از آن است. نفاخ هر چه در آن رطوبت غریبه باشد و از حرارت بدنی تحلیل نیافته مستحیل بریاح شود خواه در معده و امعا مثل حبوبها و خواه در عروق مانند مغزها و اکثر تخمها و قسم ثانی در فعل تقویت باه است. نفوخ انچه از ادویه یا بسائیده بی مائع در بینی دمند. نقوع بفتح انچه خیسانیده و بدون جوش صاف نموده استعمال کنند. حرف الواو. وثب جستن از جای. وثی گزنده. وغر بغین معجمه زمین سخت. وقود برافروختن آتش و دهن سستی. حرف الهاء. هاضم انچه اعانت طبیعت بر طبخ و گواریدن غذا و خلط کند و سبب قبول هضم آن شود مثل مصطگی. تهک پاره شدن. هش انچه جرم آن سست و ریزنده باشد و باندک فشردن ریزه شود مثل صبر خوب غاریقون. حرف الیاء. یافوخ پیش سر.

فصل هفتدهم در بیان حدود امراض بترتیب حروف تهجی

آدر بمد الف بضم دال و سکون را هر دو مهمله و آدره بضم الف و سکون دال و فتح را و ها و خصیه و ورم ریحی آنست که خصیه بزرگ شود از حد طبیعی و علامه گفته اگر مریطا منشق شود و فرود آید دران چیزی از نافوق آن بسوی یکی از دو خصیه آنرا آدره و قیله و فتق نامند و آدره مائی که دوالی نامند ریختن رطوبات بسیار است بعروق خصیتین و شیخ گفته اگر انصباب بجدی بود که مسالک گذشته بخصیتین آید آدره و قیله نامند و ماسوای آنرا فتق باسم عام و صاحب نهایه گفته که ادره بضم لغة خصیه است و بفتح قیله که بفارسی دبه آهنج. آخذه بمد الف و کسر خای و فتح ذال هر دو معجمه و با ها مرادف خمود است. آکله بمد الف و کسر کاف و فتح لام و ها تعفن و تاکلی ست که در اعضا بهم رسد و در وی سرایت کند اما فساد آن زیاده از انتشار آن باشد و بظاهر بعبوست قرحه باشد و بفارسی آنرا خوره نامند. اکلة الفم ریشیست که در صورت شبیه بقروح است و در اندک زمانی سرایت کند و بسیاری از دهان را فرو گیرد و بدبو باشد بسبب عفونت. آمته بالف ممدوده و فتح میم مشدده و ها تفرق اتصالی ست که در سر واقع شود و تا دماغ برسد. آبر قلمسا بفتح الف و بای موحده و سکون راء مهمله و فتح قاف و سکون لام و فتح سین و الف بلغت یونانی اسم نوعی از صرع است. ابرده بکسر اول و سکون بای موحده و کسر را و فتح دال هر دو مهمله و ها قوریست در جماع که مردان را حادث گردد و از غلبه برودت و رطوبت بسبب کثرت جماع همزه آن در اصل زائد است. ابرش بفتح اول و سکون بای موحده و فتح راء مهمله و سکون شین معجمه نقطهای سفید است که در صورت و بدن بهم میرسد ابریه حزاز است. انیطر لطیاوس بفتح اول و سکون بای موحده و فتح طاء و کسر را هر دو مهمله و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح طاء مهمله و الف و ضم واو و سکون سین مهمله بلغت یونانی شطر الغب را نامند و آن تب صفراوی و بلغمی متمیز از یکدیگر که یکروز نوبه صفراوی یکروز نوبه بلغم باشد. آبنه بضم همزه و سکون باء موحده و فتح نون و ها مرضیست که حادث میگردد و مرد آنرا خصوصاً کسانیکه در مزاج ایشان انوثت غالب باشد و عادت کرده باشند که مردان با ایشان مقاربت در نمایند که مجامع را ما بین دو نشیمن خود بمبند ایشانرا منی و شهوت بسیار است اما غیر متحرک خود بخود و بدان سبب تحریک در می آید و دو نوع میباشد یکی جبلی خلقی طبیعی و دوم حادثی اما جبلی یا از قبیل ابوین است که پدر او یا مابون بوده و یا آنکه با مادر او بسیار مقاربت در وقت خصوص در حال و یا اوضاع میکرده که سرایت بدان کرده و یا از جهت حصول مزاج انوثی ست در خلقت او بدانکه آلت تناسل این مابون بنسبت بدیگران نحیف زائل باندرون کوچکتر میباشد و در هنگام وفور زیادتی منی دغدغه دران می یابد و او لعبوت اگرچه مراد است اما بدتر ان از زن بدتر است و اما حادثی اگر بسبب اعتیاد بدان است و احوال ایشان مختلف میباشد بعضی محض مجامعت

لذت میباید و بعضی با نزال منی درد برود اسعای الیتان و تسکین حدت آن از وصول منی و بعضی خود نیز دران حال انزال میکنند و ازین قبیل حالات دیگر ا آبو رسما بفتح اول و ضم بای موحده و سکون واو و فتح را و سکون سین مهمله و فتح میم و الف و بنون نیز آمده بجای بای اول لغت یونانی ست بمعنی سیلان و باصطلاح اطبا ورمی است حادث از خون ورتیح آبو بلقسیا بفتح اول و ضم بای موحده و سکون واو و بفتح بای موحده و سکون لام و کسر قاف و سکون سین مهمله و فتح یای مثناة تحتانیه و الف فالجی است که شامل تمام برد و تن بدن باشد سوای صورت ابلیمیا بفتح اول و کسر بای و سکون یای مثناة تحتانیه و کسر لام و سکون یای مثناة تحتانیه و کسر میم و فتح یای مثناة تحتانیه و الف بعضی گفته اند نوع از صرع است و بعضی گفته اند تشنج است که مانع حس و حرکت باشد آتشک بمد الف و فتح تای مثناة فوقانیه و شین معجمه و کاف مرضیست که حادث میگردد از سودای محترق یا متعفن که بواسطه غلیان و انفصال اجزای آن از هم طبیعت آنرا دفع نظاهر جلد و یا بباطن بسوی عضوی از اعضا که خسیس و یا ضعیف قریب و یا بعید باید نماید و یا بسوی اکثر اعضا بحسب قلت و کثرت ماده حتی باستخوان و اعصاب نیز خواه عضو متورم گردد و یا متقرح و یا نگردد و انواع آن بسیار میباشد و نوعی زبون آن مجوز عضو را می اندازد آنرا اگر زود معالجه ننمایند و بعد معالجه اثر آن در تمام بدن بعضی را مدتی و بعضی را مدة العمر می ماند و یا از آن اعضا را متورم میسازد و از حرکت باز میدارد و سنگینی در عروق بهم میرسد با حرارتی و لهیبی و بعضی نوع آن با سوزش بسیار میباشد که گویا اخگر آتش بران گذاشته اند و مسعود لهذا آتشک نامند و آبله فرنگ نیز نامند جهت آنکه ابتدای ظهور آن از فرنگ بوده و یا از نواح آن برای آنکه مدار او شان بیشتر بر اغذیه غلیظه کریهه سوداویست مانند گوشت گاو و خنزیر و مرغابی و امثال اینها و دست شراب کم متوجه تنظیف بدن میشوند بغسل غیر آن و بعضی

دانه نیز گویند جهت آنکه اولا از بلاد ارمن ظاهر شده و اکثر حدوث آن اولا بر اعالی بدن مانند صورت و سر میباشد باعتبار غلیان مذکور و صعود ابخره آن و یا باقل خصوص بر اعالی اعضای تناسل بجهت نقل ماده آن که سوداست باسفل و چون بسیار باشد ماده آن و یا کهنه شود و در جلد و لحم و اوتار و اعصاب و عضلات حتی استخوان نیز بهم میرسد و در اعضای باطنیه نیز بخلاف امراض جلدیه دیگر از اقسام جرب و جذام و بهق و غیرها و دانهای آن دانه کوچک و سر تیز پر آب بدون آنکه بسیار سرخ و یا بلند باشد با اطراف آن بلکه هموار و برابر میباشد با بدن و با حدت و سوزش بسیار بر می آید و چون متقرح گردد و چرک و رطوبت آن بهر عضو که برسد نیز متقرح گرداند باعتبار حرارت ماده و بخار و نفس صاحب آن نیز باعتبار کمال خباثت و بعضی اثر چه لطیفه را مضر است حتی پوشیدن جامه صاحب آن و نوعی از آن از مباشرت با زنان فواحش بهم میرسد و این نیز اصناف باشد بعضی از آن بهم رسیده روی است که بزودی قضیب را اگر خبر نگیرند و معالجه آن نیز جازند ساقط میگرداند و تفصیل در رساله آتشک حکیم عماد الدین محمود قدس سره مذکور است الاتساع بکسر اول و تای مثناة فوقانیه مشدده و فتح سین مهمله و الف و عین مهمله مرضیست که گشاده میگردد دران عصبه مجوفه چشم و حدقه نیز بقول صاحب اسباب و علامات زیاده از حد طبیعی و بعضی گفته اند اتساع ثقبه عنبی ست زیاده از وضع طبیعی و اختلاف نموده اند اطبا در آن و در انتشار بعضی مخصوص دانسته اند اتساع را با تساع عصبه مجوفه و انتشار را باتساع ثقبه عنبیه و بعضی بعکس این گفته اند و از کلام متقدمین ترادف هر دو باهم ظاهر میگردد و تحقیق آنست که اتساع در پرده عنبیه و یا در ثقبه میباشد و انتشار نور لازم آنست و اتساع مرض است و انتشار عرض و فرق میان هر دو آنست که در اتساع ظاهر می گردد و نور منتشر در اجزای عین و در انتشار نی و کسانیکه عارف بدان نیستند می پندارند که گویا چشم او سیاه شده است احتباس اتقان و اجماع

مواد است در بدن و لازم و متعدی ظاهر می آید و احتباس طمث از ان قبیل است احتوار الرطوبة علی القلب مرضی است که انسان در می یابد که گویا دل او در آب شنا می کند بجهت آنکه در میان برسری و رطوبتی را که فرا گرفته است دل را و دل حرکت میکند برای دفع آنها از خود پس گویا شنا می کند دران و این مرضی نیز باشد مگر بشرکت معده الاختلاج بکسر همزه و سکون خای معجمه و کسر تای مثناة فوقانیه و فتح لام و الف و جیم جستن عضوی است غیر معین از بدن که مهیای حرکت انبساطی باشد بسرعت و پی در پی بی اراده برای دفع ماده ریحی محتبس دران عضو بزودی ساکن شدن آن اگر ماده آن اندک و رقیق باشد و الا باز اگر ماده دران مجتمع گردد آن حرکت نیز عود نماید و همچنین اگر غلیظ و بسیار باشد استداد میباید و کثرت امتداد آن منذر با مراض است مثلا اگر شامل تمام بدن باشد منذر بسکته و کزاز و فالج و رعشه و استسقا خاصست و اگر در وجه باشد منذر بلقوه و اگر در سر باشد منذر بصرع و مالیخولیا و اگر در شراسیف باشد منذر باورام صدر و اختلاج قلب منذر بغشی و ابتدای لقوه و صرع اختلاج لازم و مقدمه آنست و فرق میان آن و رعشه آنست که رعشه در اعضای آلیه یعنی مرکبه بهم میرسد و حرکت آن بی اراده و مائل باسفل میباشد و سرعت حرکت تسکین نمی یابد و بزودی باز عود نمیکند بخلاف اختلاج که حرکت با وجود عدم انخفاض بجهتی مائل بفوق ست و دیگر آنکه اختلاج در اعضای بسیار نرم مانند مخ دماغ و در اعضای بسیار صلب نیز مانند استخوان نمیباشد بلکه در اعضای متوسطه در نرمی و صلابت عارض میگردد اختلاج القلب حرکت ناخوش آینده دل ست بسبب فرط اختلاط اختلاج المعده حرکت شبیهه بخفقان که در معده حادث می گردد و لیکن از قبیل اختلاج که در اعضای عضلانی بهم میرسد نیست اختلاج العقل آفتی است که در افعال فکریه بهم میرسد که در آنها تغیر و تشویشی رو میدهد اما بسر حد بطلان نمی رسد و الا جنون نامند الاختلاف بکسر اول و سکون خای معجمه و کسر تای مثناة فوقانیه و فتح لام و الف و فا اسهال پی در پی و اسهال دوری را نیز نامند و گاه

بمعنی اختلاف الدم نیز آمده. اختلاف الدم گاه مراد از سحج
امعاست وگاه اسهال کبدی و فرق میان آن هر دو از چند
وجه است اول آنکه کبدی بسیار بدبو می باشد بسبب حرارت
ورطوبت کبد بخلاف امعای دوم آنکه کبدی مقدار آن
بسیار می باشد بسبب بسیاری خون در انجا بخلاف
معوی سوم آنکه در کبدی اولا براز دفع میشود وبعد
ازان خون بسبب دوری کبد بخلاف معوی که مخلوط با
خون میباشد چهارم آنکه کبدی بی وجع میباشد بسبب
عدم احساس کبد بقول جمهور وکمی وجع بقول مسیحی بخلاف
معوی که قوی الوجع است بسبب قوت احساس آن. الاختناق
بکسر اول وسکون خای معجمه وفتح نون والف وقاف در
لغت بمعنی خفته شدن وباصطلاح اطبا عبارت از نرسیدن
نفس است بسوی ریه وقلب ویا رسیدن آن اندک
اندک و بدشواری و جمیع اصناف خوانیق با تنگی نفس
وعسر بلع میباشد واگر سبب در حنجره باشد تنفس بیشتر
میباشد واگر در مری باشد بالعکس اختناق الرحم مرضی
است شبیه بصرع و غشی که ابتدای آن از رحم و انتهای
آن بدماغ ودل بواسطه حجب و عروق و شرائین و غیرها میباشد
اما مشابهت آن بصرع از جهت دوار و سقوط و تشنج
بعض اعضا مانند ساق وغیر آن است واما مشابهت آن
بغشی از جهت آنست که صاحب آن مشود فریاد و آواز غیر ارادی
فاز برد اطراف وزردی رنگ رخسار وصغر نبض و تنفس را
اکثر احوال وگاه دران تنفس عظیم میباشد وبعد انا فاقه
زیاده اشتداد میابد بسبب انصباب ماده دران حین
واما مشابهت آن بالاشتراک بصرع و غشی از جهت
تعطیل اکثر قوای محرکه وحساسه است ورحم دران کشیده میشود
بجانب فوق وگاه مائل بیکی از دو جانب راست و یا چپ
میباشد بسبب استرخا وحبس طمث زنی اخیلوس بفتح
اول وکسر خای معجمه وسکون یای مثناة تحتانیه وضم لام
وسکون واو وسین مهمله ورمی است که در موق انسی چشم
بهم میرسد اولاع اللسان بکسر اول وسکون دال مهمله وفتح
لام والف وعین مهمله بزرگ شدن زبان است بمرتبه که در
دهان نگنجد وبیرون آید وشیخ الرئیس آنرا جمله اورام داشته

بعضی از نوع جنس اورام گفته آربیان بضم اول بواسیر
الف است و بالفتح اربیان که نوعی از ماهیست ارتعاش
مرضیست شبیه بتشنج که حادث میگردد در اعضای
آلیه یعنی مرکب متحرک بارده اند و فرق میان این
واختلاج بدان است که اختلاج دفعة حادث میشود
ونیز دفعة زائل میگردد بخلاف ارتعاش و در ارتعاش
عضو میل بطرف پائین میکند بخلاف اختلاج که متوجه
بجمیع جهات و بالا مائل میباشد وگاه در قصبه ریه
بهم میرسد وکلام مرتعش مینماید ودائم تا سبب آن
باقی است ورعشه که عارض پیران گردد بسبب ضعف
قوت ایشان زائل نگردد ارتتاق انغلاق رحم و رتق
است آرقان در لغت بمعنی یرقان است امارو ق شیرا
شخصی است که اورا یرقان باشد ارتفاع الخصیه
بالا رفتن یکی از ان هر دو است ویا هر دو از کیس خود
بسوی عانه و مانع آید از اکثر حرکات و بول بدشواری
وقطره قطره آید وسبب آن استیلای برودت وضعف
است بران اگر ضعیف باشد کوچک وکشیده شود تفسیر
خود چنانچه در حال خوف بسیار و فرورفتن در آب سرد
بهم میرسد واگر سبب آن قوی باشد خصیه بتمامی بالا رود
بسوی مراق و غائب شود وگاه باسباب مذکوره خفیف نیز
بتمامی بالا میرود استرخا مرضیست عصبانی که ضعیف
وسست میگردد دران عضله و اعصاب حرکت و غاز نمی
می آید از تحریک عضو وبدان سبب اعضا سست
افتاده میباشند ومطاوعت در حرکت انقباضی
نمی نمایند ومخصوص بعضوی نیست واکثر لازم فالج
است ونزد قدما مرادف فالج است واما نزد متاخرین
پس فالج عبارت از استرخا حادث در یک شق بدن
است واسترخا مخصوص بعضو کیست. استرخاء الجفن
بفتح جیم وسکون فا و نون سستی است که در پلکها
بهم میرسد در پلک بالای چشم بسبب سستی عضله کشنده
آن بسوی بالا از غلبه رطوبت بران استرخاء الشرج
بالفتح شین معجمه و رای مهمله وجیم در آخر مرضیست که
براز و ریاح از مقعده بیرون می آیند بسبب آفتی که در

عضله مطبقه ممسکه آن بهم میرسد و یا بسبب ادمیدن
منزی بدان و با تشرب آن رطوبات را. استسقا در لغت
بمعنی طلب آب است واجتماع مای اصفر را در شکم نیز گفته اند
و باصطلاح اطبا مرضی است که اکثر حادث میگردد از
ماده بارد غریبه که داخل خلل اعضا گردد و اعضا را
برآمده دارد وآن یا مفرد میباشد یا مرکب و مفرد از سه نوع
بیرون نیست زیرا که ماده آن یا رقیق است یا غلیظ
قوام دارد و رقیق دو نوع است یکی آنکه شامل جمیع
ظاهر بدن باشد که در خلل و فرج اعضا داخل شده آنها را
برآمده دارد واکثر ابتدا از قدمین و ساقین و سرین و شکم و زیر چشم
کنند وبعد ازان بر پشت دستها و رخسار ها پس بسائر
اعضا واین را لحمی نامند و دوم آنکه شامل جمیع اعضا
نباشد بلکه در مواضع خالیه لذا عی اعضای بدنی غذا
واخلاط مانند فضای بطن که عبارت از معده و کبد و امعا
است ما بین صفاقی و ثرب ویا ثرب و امعا ماده متحلل
گشته شکم را برآمده و تشنج دارد واین را طبلی نامند و
یک نوع است ماده آن نیز در ما بین صفاق و ثرب و یا
ما بین ثرب و امعا در آمده شکم را بزرگ دارد و این را زقی
نامند و وجه التسمیه هر یک بسبب مشابهت آنست بدان
زیرا که لحمی مشابه بفربهی و چاقی بدن بسبب زیادتی گوشت
است و طبلی بسبب مشابهت شکم آنست بطبل که چون دست
بران زنند مانند طبل ازان آواز آید و زقی بسبب
مشابهت آن بخنبک پر آب است که چون حرکت دهند
آواز آب ازان آید واین را بدترین انواع گفته اند
واستسقا مرکب چهار نوع است زیرا که مرکب یا از دو نوع
مانند مرکب از لحمی و زقی ویا از لحمی و طبلی ویا از زقی و
طبلی ویا از هر سه. اسر البول بضم الف مراد ازان احتباس
بول است. اسقاط انزلاق جنین است از رحم وبرآمدن
آن غیر تمام. استطلاق البطن اسم نوعی از مرض است مشتق
از اطلاق است اسهال مرضی را نامند که حادث شود در سواد
بدنیه و حرکت کند معای مستقیم و دفع گردد از ان فضول با
زیاده از مقدار طبیعی وبالاجمال آنکه برآمدن مواد
بطریق معای مستقیم زیاده از مقدار طبیعی از هر عضو که باشد

منسوب بران میدارند مانند معوی و معدی و کبدی و
مراری و دماغی و طحال و ماساریقی و بدنی و همچنین از بهر
خلط که باشد موسوم بران مانند دموی و صفراوی و بلغمی و
سوداوی و اگر آنرا ادوار و اوقات معین باشد آنرا ادواری
نامند و اسهال معوی گاه با سحج و گاه بدون سحج میباشد
ولی سحج را زلقی نامند و اهد امرا از مطلق معوی همچنین
و نیز اسهال کبدی و ماساریقی میباشد و فرق میان کبدی
و ماساریقی آنست که کبدی متغیر میباشد با آن رنگ
بول نیز بخلاف ماساریقی و فرق میان آن هر دو و
معوی آن است که خلط مندفع از کبدی بسیار میباشد
و غیر مخلوط به براز بلکه خلط بعد از براز دفع میگردد و
بدون مغص و سحج و مرارت آن کم بخلاف معوی که با مغص
و سحج و درد واند که اندک و منفصل بهم - اسهال الدم اگر از
انفتاح عرق باشد از عروق معای و دقاق اول غائط دفع
گردد پس خون رقیق آید بار ماج و ترافزدنه بد اگر از امعای
غلاظ باشد اول غائط یا خون برآید پس بی خون و با آن
علامت بواسیر نباشد و اکثر بسبب سحج اخلاط مادهٔ حریفه
و یا اسهال بسیار باشد که خراشیده شود سطح امعا و این
با عطش مخلوط بظاهر غائط باشد - اصن بفتح الف و صاد
مهمله و نون مشدده بدبوی زیر بغل و ضنان نیز نامند
اطروغیا بفتح الف و سکون طای مهمله و ضم رای مهمله و
سکون واو و کسر غین معجمه و فتح یای مثناة تحتانیه و
الف لاغری بدن است بسبب نیافتن غذا - اعتقال
عند الطلاق مراد بسته شدن زبان است باین حیثیت
که قادر بر تکلم نباشد و عند التقیید بطبیعت و بالطون بسته
شدن شکم است - اعوجاج الذکر تشنج و کشیدگی ذکر
و میل کردن آن همیشه بیک طرف - اعیا بکسر همزه کلال
و ماندگی بسیار است که عارض مفاصل و عضلات گردد و
بعرف آنرا التعب نامند و آنچه از غیر حرکت بهم رسد و سبب آن
معلوم نباشد مقدمه مرض است و بعضی گفته اند اعیا چون
استداد یابد قشعریره بهم رسد و چون زیاده گردد ناقص و
حمی عارض گردد و هر چند نوع است آنچه بتوسط حرکت عارض
گردد آنرا اعیای ریاضی نامند و آنچه بواسطه قرح آنرا
قردحی و آن آنست که شعر بدن درد نماید نزد دست
گذاشتن بران و آنچه بواسطه کشیدگی آنرا تمددی
و آنچه بواسطه ورم بعضی اعضا آنرا ورمی و آنچه بواسطه
یبوست و خشکی اعضا باشد آنرا تقشفی نامند - اغما
بکسر الف و سکون غین معجمه و فتح میم و الف ممدوده
ضعف قوی قلبی را نامند یعنی بیهوشی حادث از آن
و صرع خفیف را نیز نامند - افطیوس بالف مکسوره
و فای ساکنه و کسر طای مهمله و ضم یای مثناة تحتانیه
و واو ساکنه و سین مهمله لغت یونانی است بمعنی حمی دق
افیقوس و افطیقس و افطیقوس بکسر الف و سکون
قاف و کسر طای مهمله و سکون یای مثناة تحتانیه و ضم
عین مهمله و سکون واو و سین مهمله و بلغت دیگر بیدل
عین قاف و حذف واو و بلغت دیگر بنون بجای قاف
اول [illegible] بمعنی حمی دق است - اقعو بالفتح اول و سکون
قاف و ضم عین مهمله و سکون واو و فتح میم و الف قرحه
است که با خشکی ریشه باشد و در تنقیه آن مخاطره بود و
اغشیه الخور و چشم را فاسد سازد - القوابر بکسر الف و
سکون لام و کسر تای مثناة فوقانیه و فتح واو و الف
ممدوده زوال و برآمدن فقرات پشت بطرف راست و
یا چپ - التصاق الجفن چسپیدن جفن بمقله است و یا
چسپیدن جفن اعلی با سفلی - السّ بالفتح اختلاط عقل است
چنانچه گفته میشود که تحقیق السّ الرجل یعنی مرد مالوس
است یعنی مجنون است - الم بالفتح همزه و لام گفته اند مرادف
وجع است قرشی گفته آنچه بر من ظاهر شده آن است
که الم اعم از وجع است جهت آنکه الم ادراک منافی
است بهر فرقی از قوی که باشد و وجع ادراک حس
لمس است و مولانا نفیس گفته هر چند تفحص کردم در کلام
متقدمین و متأخرین فرق میان الم و وجع نیافتم در
موارد استعمال شان صاحب بحر الجواهر گفته که مسیحی نیز
فرق میان الم و وجع بباطن نموده مولف گوید که اگر با
الم ضربان و شدت و ضعف باشد وجع است و بدون
آن الم و نیز در تعریف الم گفته اند که برآمدن از حال
طبیعیه است بسوی حال غیر طبیعی - الامتلا اعتبار از پری بدن است
از اخلاط و مشرف بودن بر مرض و گاه اطلاق می نمایند
بر ورارت اخلاط بحسب کیفیت این را امتلا بحسب کیفیت
می نامند و گاه اطلاق می نمایند بر کثرت کمیت اخلاط
دار و دارج بحدیکه پر کنند اوعیه و امکنه خود را و بکشند اعضا
را هر چند بحسب کیفیت صالح باشند و این را امتلا بحسب اوعیه
نامند زیرا که هر گاه از مکان چیزی پر شود البته عرض
آن می افزاید و از طول آن میکاهد و همین است کشیدگی
در طول و انضغاط اطراف خود است در عرض و گاه بر
پری معده از طعام و شراب نیز اطلاق می نمایند
امتلاء غلاف القلب ممتلی و پر شدن غلاف قلب از
رطوبات منحدره از راس و پر شدن عروق آن است
از خون غلیظ که از غذای قلب دریه باز ماند و با آن
اعظم نبض و سو تنفس و انضغاط و انتشار منخرین مانند اینها
در دموی و مبطور نبض و فراخی و اختلاف آن در رطوبتی
میباشد - ام الدم تفرق اتصالی است که در شریان
بهم رسد و سدیدی گفته تفرق اتصال اگر در شریان
واقع شود و ملتحم نگردد و خون از ان جاری شود و لفضا
که در اطراف آنست بریزد و پر کند آنرا و چون لفشار
آن فضا را بر گردد آن خون باز بسوی شریان این را
ام الدم نامند و قوم اطبا هر انفجار شریانی را ام الدم
میگویند - ام الصبیان صرعی است که عارض اطفال
میگردد از حین ولادت تا چهار سالگی و این اکثر
صفراوی و با تپ حاد محرق خشک تشنج میباشد و چون
اطفال را بیشتر عارض میگردد لهذا آنرا ام الصبیان نامند
و بعضی ریح الصبیان را نیز همین میدانند و آنرا ام الشیطان
و قرع الشیطان نیز نامند - آمفیاریبوس بفتح الف و
سکون میم و کسر غین معجمه و فتح یای مثناة تحتانیه و الف و
کسر رای مهمله و سکون یای مثناة تحتانیه و ضم نون و
سکون واو و سین مهمله حمی بلغمیه دائره است بلغت
یونانی - ام بلدم بکسر میم ثانی و سکون لام و فتح دال
مهمله و میم بمعنی حمی است - اموریدوس بفتح الف و ضم میم
سکون واو و کسر رای مهمله و سکون یای مثناة تحتانیه و ضم
دال مهمله و سکون واو و سین مهمله یونانی بمعنی جریان خون

ازبواسیر است. آنبوسیا بالف مفتوح ونون ساکن وبای
مضموم وواو ساکن وسین مکسور ویای مثناة تحتانیه
وسیم مفتوح والف بیونانی بمعنی سلاق است. انتثار
الاهداب بثای سه نقطه بعد تای مثناة فوقانیه ریختن
مژگان است بسبب جمع شدن رطوبت در آنها ویا فاسد
شدن غذای آن ومیل نمودن بسوی حدت وحرارت
انتشار بکسر همزه وسکون نون وکسر تای مثناة فوقانیه
وفتح شین معجمه والف ورای مهمله مرضیست که کشاده میگردد
دران سوراخ پرده عنبی چشم زیاده از مقدار طبیعی وبدان
سبب نور باصره بخط مستقیم بر نمی آید ومنتشر میگردد
وبمرئی نمی رسد. انتصاب النفس مرضیست که دران
قادر نمی باشد انسان که نفس کشد مگر آنکه راست نشیند
وگردن را راست بدارد وسر را بالا کند. انتفاخ بکسر همزه
وسکون نون وکسر تای مثناة فوقانیه وفتح فا والف
وخای معجمه زیادتی است که در عضو بهم رسد بسبب در آمدن
ماده ریحی دران با خارش هرگاه مطلق ذکر نمایند
ومقید بانتفاخ بطن ویا غیر آن مراد زیادتی حاصل از
ماده ریحی وغیر آن است که دران عضو بهم رسد. انتفاخ
العین زیادتی است که از ماده بارد خلطی ویا ریحی عارض
چشم گردد با خارش. انطباق المرئی مرضیست که حادث
می گردد در مرئی از استرخا وسستی عضله ممسکه آن و
گویند از سستی عضله منبسطه آنست که صاحب آن نمیتواند
چیزی را فرو برد از آب وغیر آن از اشیای رقیقه سائله ولیکن
لقمه بزرگ اشیای غلیظه ثقیله را فرو میبرد بدون مشقت
انفجار الدم من الاذن جاری شدن خون است از
گوش بسبب بحران ویا بریده شدن رگی از رگهای آن
ویا امتلائیکه موذی بانشقاق وانفتاح گردد ویا برسیدن
وضربه وصدمه بدان. انقلاع الاذن برآمدن گوش است
از جای خود بسبب جذب قوی از آفتی که بدان رسد
ویا ورمی ورشحی که بفشارد آنرا واز جای خود برآورد
وسست کند از جانب دیگر. انقلاب الجفن مرضیست
که میل می کند دران مژگان بسوی اندرون وحدقه را بخراشد
انقلاب المعده مرضیست که انسان طعامی که میخورد

بعد هضم شدن آنرا قی مینماید ووجه تسمیه آن بدان است
منقلب شدن وبرگشتن اسفل آن باعلای آن نسبت
ویا از جهت انقلاب فعل ماده وانعکاس آن از مقتضای
طبیعت خود وفرق میان آن وایلاوس بدان است
که آنچه در انقلاب معده دفع میگردد متعفن نیست ودر
قشور رقیقه میباشد ونزد خوردن حموضات دفع شدن
مینماید بخلاف ایلاوس. انقیماریوس بفتح همزه وسکون
نون وکسر قاف وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح میم و
الف وکسر رای مهمله وضم یای مثناة تحتانیه وسکون واو
وسین مهمله تپ بلغمی نائبه است که هر روز آید. انقیالوس
بفتح همزه وسکون نون وکسر قاف وفتح یای مثناة
تحتانیه والف وضم لام وسکون واو وسین مهمله حمی
یومی است که با آن برودت در باطن وحرارت در ظاهر
باشد. انکسار الاذن شیخ نجیب الدین سمرقندی گفته
شکسته شدن غضروف گوش است بحدیکه در حس ظاهر
گردد وبعضی گفته اند انکسار را بر تفرق اتصال غضروف
اطلاق نمی نمایند برای آنکه غضاریف نرم قابل انعطاف
وانحنا اند وقبول انکسار نمیکنند بلکه قابل رض و
کوفته شدن اند. آوذیما بضم اول وسکون واو وکسر
ذال معجمه وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح میم والف ورم
رخو بلغمی است که چون دست بدان گذارند فرو رود ودیر
بحال اصلی آید وبلند نشود ورنگ آن سفید باشد وبا آن حرارت
دائم نباشد وبه ندرت با آن اندک وجعی باشد. آورطیس
بضم الف وسکون واو وفتح رای مهمله والف وکسر
طای مهمله وسکون یای مثناة تحتانیه وسین مهمله
بلغت یونانی بمعنی شریان است. اورام الاذن ورمی است
که در بن گوش از بیرون صماخ بهم رسد واین در اکثر
خطرناک است ولهذا رد کردن آن ممنوع است جهت
آنکه جای ریختن فضول ردیه دماغیه است مانند ورم
زیر بغل که جای ریختن فضول ردیه قلبیه است وورم کنج
ران که جای ریختن فضول کبدیه است وانها را اورام
مغابن نامند. آوفیلوس بالف مضمومه وواو ساکنه
وفای مکسوره ویای مثناة تحتانیه ساکنه ولام مضمومه

وواو ساکنه وسین مهمله ورمی است که در موق انسی چشم
بهم رسد ومنفجر نگردد وچون منفجر گردد آنرا غرب نامند
ایلاوس بکسر الف وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح لام
والف وضم واو وسین مهمله علامه گفته اند که وجعی است
در امعای علیه که دقیق است بهم رسد ومنع کند نفوذ ثقل را
بسوی معای سفلی که غلیظ است بحدیکه ناچار از دهان
برآید وتفسیر آنرا بما لینوس ورانطوفن برب ارحم ونقرا
بالمستعاذ منه کرده در فصول خود گفته که چون حادث
شود در قولنج مستعاذ منه قی وفواق واختلاط ذهن
پس آن دلیل بدی حال مریض است ونیز دران فصول
گفته که شخص را حادث شود تقطیر البول در قولنج معروف
بایلاوس پس آن شخص در هفت روز می میرد. حرف الباء
الموحده. آباد شنام بفتح با والف ودال مهمله وسکون
شین معجمه ونون والف ومیم سرخی برآینده است
شبیه به ابتدای جذام که در صورت ودست وپا بهم رسد
خصوص در هنگام سردی هوا وزمستان گاه با آن قروح میباشد
آلبثور بضم با وثای مثلثه وسکون واو ورای مهمله بثرها
نهای کوچک است که در ظاهر بدن بهم رسد واحد آن بثره
دثبر است. البثور فی الحلق وآنها بثرهای حار سوزنده که
گاه در حلق بر می آید وبیشتر بر مری جهت آنکه قابل مواد
زیاده است از حلق وگاه بر قصبه ریه. بثرات السعال سرفه
که سبب آن برآمدن بثور باشد در ریه. بثور الالف وآنها است
صلب که در بینی بهم رسد وشبیه بثالیل میباشد. البثور الغدیه
وآنها ای کوچک سفید است که بندرت وشذوذ در
بدن بر می آید ودو نوع میباشد آنچه بیخ آنها صلب مانند
غدود ودرد آن کم ومنظر آن براق میباشد بسبب کثرت آنرا ذات
الاصل نامند وآن یا منقلب میشود وبزرگ میگردد مانند
دمل ویا بر صلابت وکوچکی خود میماند واین بسبب رداءت
ماده آن است وبعضی از انها صلب کوچک سرخ میباشد
که بی درد ووجعی در موضعی از بدن ظاهر میشود پس مخفی
میگردد ودر موضع دیگر بر می آید وچند نوع دیگر
نیز میباشد یکی را شب کم ودیگری را ثبور اصداع و
دیگری را ثبور القفا مینامند. ثبور البلغمیه قروحی است با دانها که

در بدن ظاهر میشود و از ان چرک آب برمی آید و بران
خشکریشه بسیار می بندد و با آن خفقان و غشی میباشد
و از جنس سعفه ردیه است و بلخیه ازان جهت نامند که در
بلدهٔ بلخ بسیار بهم میرسد و اکثر اینها از جمله امراض مسری
است که بدیگری سرایت می کند + بثور اللبنیه بفتح لام و
بای موحده و کسر نون و فتح یای مثناة تحتانیه و با و
اینهای سفید ریزه است که بر صورت و بینی برمی آید شبیه
بنقطهای شیر چکیده بر عضو چون آنرا افشارند ازان چیزی
شبیه بشیر منجمد و روغن غلیظ برمی آید + البحران بضم بای موحده
و سکون حا و فتح را هر دو مهمله و الف و نون لغت یونانی
است بمعنی فصل الخطاب و آن روز محاربهٔ طبیعت با مرض
است و باصطلاح اطبا تغیر بدنیست عظیم است که دفعةً حادث
میشود یا بسوی صحت یا بسوی مرض و یا بسوی ناخوشی حال و
هلاک و بحران یا تام جید است و یا تام ردی و یا ناقص جید
و یا ناقص ردی و تشبیه کرده اند مرض را بدشمن باغی که
مدینهٔ بدن و طبیعت را بپادشاه حافظ آن مدینه و بحران
بروز قتال فیما بین پس اگر پادشاه طبیعت بر مرض
عدو غالب آید و او را از مدینه بدن بیرون کند آنرا بحران
تام جید نامند و بالعکس بحران تام ردی و اگر یکی غلبه
هیچک بر دیگری غلبهٔ تام ننماید و محتاج بقتال دیگر باشند
آنرا بحران ناقص گویند و در صورت اگر غلبه از طبیعت باشد
آنرا بحران ناقص جید نامند و الا ناقص ردی + البحوحة الصوت
بضم اول و دو حای مهمله اول مضموم و دوم مفتوح و میان
آن هر دو واو ساکنه و تا غلظت و سنگینی و گرفتگی آواز
است بسبب ریختن مواد غلیظه در مجاری آن خواه سوداوی
باشد خواه بلغمی + البخر بفتح اول و سکون خای معجمه و رای
مهمله بدبوئی و گندگی دهان است و بدبوئی دهان و
دندانها یا بسبب رطوبت معده + بخر الانف بدبوئی بینی است
و آن یا بسبب بواسیر متعفنه در انست و یا برسیدن بخارات
ردی و بدبوئی از حنک به بینی + البردة بتحریک با و را و
دال هر دو مهمله و با رطوبت غلیظی است که منجمد و متحجر گردد
در پلک چشم و رنگ آن مائل بسفیدی باشد شبیه ببرده
یعنی حب غمام که بفارسی ژاله نامند + البرسام بفتح اول و سکون

و فتح سین هر دو مهمله و الف و میم لفظی مرکب از فارسی
و یونانی است و آن ورمی است که عارض میگردد در
دیافرغما حجابی است میان کبد و معده و حائل است میان
آن هر دو متصل است بحجابی که میان قلب و معده است و
اتصالی بیکی از دو پرده دماغ که بآن جهت است و از رسیدن
سبب ورم و وجع آن حجاب بدماغ میرسد و ازان اعراض
سرسام ظاهر میگردد و این بنا بر قول شیخ نجیب الدین است
و اما بنا بر قول مولانا نفیس ورمی است که در نفس حجاب عارض
بهم میرسد و آن حجابی است که فاصله است میان قلب و معده
+ البرش بفتح با و رای مهمله و شین معجمه نقطهای ریزهٔ
سیاه است بقدر دانهٔ کنجد که بر صورت بهم میرسد و گاه
مائل بسرخی و کمودت نیز میباشد و بفارسی کنجدک نامند
+ بشم بفتح بای موحده و سکون شین معجمه و میم بمعنی تخمه است
+ البرص بتحریک با و را و صاد هر دو و آنرا ابرص نیز نامند
بزیادتی الف مفتوح در اول داغهای سفید با عمق است
که در ظاهر بدن بهم میرسد و روز بروز پهن میشود و سرایت
بباطن نیز میکند گاه در بعض اعضا و گاه در تمام بدن میباشد
باین حیثیت که تمام بدن را فرو گیرد و سفید میگردد و این را
برص منتشر نامند و در ابتدا بدشواری زائل میشود و در
انتها و شمول بتمام بدن معالجات آن از قبیل معجزات و
خوارق عادات است و از جمله امراض مسریه است
و متوارثه نیز + برص الاسود لکهای سیاه است که در ظاهر
جلد بهم میرسد و با عمق میباشد و در بعض مواضع بدن
در تمامی آن و این نیز روز بروز سرایت مینماید بعمق بدن
و پهن میگردد و پوست بدن خشن و مانند فلس ماهی ازان
خشک ریشها جدا میگردد بسبب آنکه مادهٔ آن سوداوی
فاسد محترق است و از جملهٔ امراض مسریه است و متوارثه نیز
و این را قوبای متقشر نیز نامند + برص العین تغیر یافتن پردهٔ
عنبیه است و میل نمودن بسوی سفیدی بسبب غلبهٔ
رطوبت بران + برص الاظفار نقطهای سفید کوچک
است که بر ناخنها ظاهر میگردد + بطلان الذوق فساد
بفتح ذال معجمه و سکون واو و قاف برطرف شدن حس
ذوق است که محل آن زبان است بحدیکه صاحب آن

در نیابد و تفرقه و تمیز نتواند نمود میان چیز گرم و سرد
+ البطم بضم اول و سکون طای حطی و میم و آن دانهای بزرگ سیاه
رنگ است که در ساق پا بهم میرسد و ازان چرک آبها
برمی آید - برکاریه ذیابیطس است + بکم بضم بای موحده
و سکون کاف و میم عدم قدرت بر تکلم است و صاحب
آنرا ابکم و بکیم نامند + بنات اللیل دانهای کوچک خشن است
که در موسم گرمی هوا اکثر شبها برمی آید و خارش میکند و تسکین
نمی یابد بلکه بخارش شدت میکند + البواسیر زیادتی و دانهاست
که بر دهان رگهای مقعد از خون سوداوی غلیظ بهم
میرسد و انواع آن بسیار است گاه مخفی میباشد و گاه ظاهر
و گاه ازان خون جاری میگردد و گاه چند میباشد و گاه
یکدانه میباشد و گاه چند دانه شبیه بسر پستان و گاه ازان
رطوبتی سفید لزج ترآوش مینماید و هنگام حبس خون آن
در طبیعت قبض و نفخ و قراقر بسیار در شکم میباشد و آنچه
ازان خون جاری میباشد و آنرا دامی و آنچه غیر دامی
است عمیا نامند و احد آن باسور است و از جملهٔ امراض
مسریه است + بواسیر الریحی عبارت از ریح غلیظ عسر التحلیل
است که احداث وجع نماید در امعا مانند قولنج و گاه بطرف
پشت و تیر اسیف و تا شانه بالا رود و گاه در فرود آید
بمقعد گردد و انثیین و قضیب و حوالی مقعد و قراقر در شکم پیدا
نماید و گاه میل بمفاصل دست و پا نماید و تفرقه و آواز در
انگشتان و مفاصل در هنگام قیام و قعود پیدا شود و گاه
اسهال الدم و غیر آن نیز احداث نماید و گاه با بواسیر غیر
ریحی جمع میگردد و با بواسیر ریحی زیادتی میباشد + بواسیر
الانف لحمی است زائد که اندرون بینی پیدا شود و منفذ آنرا
تنگ میسازد و گاه سفید نرم بی وجع میباشد و این سهل
العلاج است و گاه سرخ رنگ با کمودت و وجع بسیار و علاج آن
دشوار + بواسیر الشفه زیادتی و سطبری با کمودت بقدر دانهٔ
انگور است که در لب پائین بهم میرسد و منشق میگرداند
وسط را و وجع میکند و شبیه بتوت شامی میباشد و بی
وجع و گاه تجاوز ازان بلب بالا میکند و آنرا نیز فرا میگیرد
و گاه تا بضعف صوت نیز میرسد + بواسیر الرحم زیادتی است
که در عنق رحم از خلط سوداوی بهم میرسد و بحس لمس یا بنظر

توان دریافت و از ان رطوبتی شبیه بدرد می می آید
البوالبین مرضیست که میچکد از چشم در اندک زمانی چند قطره
آب و باز می ایستد + البهر بضم اول و سکون ها و رای مهمله علتی
است که در نفس بهم میرسد که صاحب آن نمیتواند در هنگام
سکون میان دو نفس ساکن ماند بلکه بی اختیار پی در پی
نفس میکند و بعضی ربو این را یک مرض دانسته اند و بعضی
غیر و علامه گفته که فرق میان هر دو بدین نحو بیان کرده اند
که ماده ربو در داخل عروق محتبس میباشد و آلات سینه خشک
و ماده در شراین و سینه نرم میباشد و در وقت سرفه
رنگ رو سرخ میگردد زیاده از ربو بسبب احتباس ابخره
دخانیه در شراین و جوهری گفته که بهر تتابع یعنی پی در پی
کشیدن نفس است + بول الدم برآمدن خون است از مجرای
بول اگر اندک آید از انفتاح دهن عروقی باشد و
اگر دفعی بسیار آید از انشقاق رگے باشد و خون صرف تازه
باشد و بسبب ضربه یا سقطه و یا تناول ادویه حاده حریفه
و یا سمیه یا متاکل شدن عرقی حادث میگردد و بول الدموی
آن است که ظاهر شود خون در بول و خون صرف نباشد +
البول فی الفراش بول کردن انسان است در خواب و بیشتر
اطفال مرطوبین را عارض میگردد + البولیموس بضم بای موحده
و سکون واو و کسر لام و سکون یای مثناة تحتانیه و ضم
میم و سکون واو و سین یونانی بمعنی جوع البقری ست
البهق بتحریک لکههای سفید رقیق و یا سیاه رقیق بی عمق
است که در ظاهر بدن بهم میرسد و بتدریج پهن گردد و
سیاه آن پوست بدن خشن میباشد و فرق میان این و
برص آنست که برص با غوص و نفوذ و غور در عمق جلد و
لحم و تا عظم نیز میباشد و بطی الزوال بخلاف بهق و سبب
حدوث آن ضعف قوت دافعه فضول و خوردن اشیاء
غلیظه کثیفه است + البهت بضم بای موحده و فتح ها و تای
مثناة فوقانیه باقی ماندن انسان است مبهوت ساکت
لا یعقل + البیاض سفیدیست که در طبقه قرنیه چشم بهم میرسد
از ان آنچه رقیق و بر ظاهر قرنیه است آنرا اثر و غمام و سحاب
و آنچه در باطن آنست آنرا بیاض مطلق نامند و اسمی
دیگر انداز دو بیشتر از قرحه در مد و آبله بهم میرسد

البیضه بفتح با و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح ضاد
معجمه ها دردسری است شدید مزمن و دائمی که تمام سر را فرا
میگیرد که در هیچ وقت تسکین نمییابد و روشنی آفتاب و
چراغ خوش نمی آید و بدشواری ازل میگیرد و ماخوذ است
از بیضه سلاح که در وقت جنگ بر سر میگذارند برای
محافظت و تمام سر را فرا میگیرد و شیخ الرئیس گفته آن
صداعی است لابث ثابت مزمن که بهیجان می آید
صعوبت آن هر ساعت باندک سببے که صاحب آن خوش
نمیدارد صدا و روشنی و مخالطه با مردم را و دوست
میدارد تنهائی و تاریکی و بر پشت خوابیدن را و ورمی با هم
هر ساعت که گویا سر او را بمطرقه میگویند و میکشند آنرا
و شق میکنند + حرف التاء المثناة الفوقانیه + التاکل
بفتح تاء مثناة فوقانیه و همزه و کاف مشدده مضمومه
و لام فانی کردن و خوردن اجزای عضو است بسبب
ریختن ماده حاد اکال بدان هر عضو که باشد مانند لثه
و دندان و غیر این هر دو + التثاوب بفتح اول و ثای
مثلثه و الف و ضم واو و بای موحده فاصح تثاوب
بفتح تا و ثای مثلثه و همزه مشدده و بای یک نقطه است
که بدون حاء و حالتی است که مضطر میگردد انسان که
دهان خود را بگشاید بسبب صعود ابخره دخانیه غیر منهضمه
سریعة التحلیل از معده بسوی سر و عضلات دهان و
از جنس تشنجی است که در عضلات فک عارض میگردد
و بزودی زائل میشود و در حدیث وارد است که عطسه از
رحمن و تثاوب از شیطان است + التحجر بفتح تا و حای
مهمله و تشدید جیم و رای مهمله زیادتی غیر طبیعی است
که در بدن ظاهر میشود و صلب میگردد و نیز اطلاق مینمایند
خاصه بر ورم کوچک صلب که حادث گردد از ماده
غلیظ در پلک چشم و منجمد و متحجر شود + التخمه بضم تا و فتح
خا و میم و ها عبارت از عدم انهضام طعام است در معده
و ماندن آن دران غیر منهضم بحال خود و یا مستحیل بجوهر
غریب و کیفیت غیر صالح گردیدن و جشاهای بدبو زدن
و گاه بسوی طعام ازان آمدن و تمدد و ثقل و سوزش از
معده و یا باطلاق بطریق اسهال دفع شدن + التحیلات

نشاذة النادرة و آن تخیل نمودن انسان ناظر است
مثلا اشکال و الوان مختلفه را در هوا بیند که ستونی از دور
پیش چشم او بلند میشود و بالا میرود و منتشر میگردد و بعضی
آن منذر به نزول آب است در چشم و علامت آن آنست
که با کدورت باشد و اندک اندک هر روز زیاده گردد
بعد اسهال و هنگام گرسنگی نیز کم شود + الترهل بفتح تا و رای
مهمله و ضم های مشدده و سکون لام انتفاخی است که عارض
اطراف بدن یعنی دست و پا و غیر آن میگردد و بسبب ریختن
بلغم رقیق حاصل از ضعف هضم چنانچه در استسقا و اواخر
بعض حمیات و اسهالات عارض میگردد و گفته میشود زمین
مترهل شد یعنی سبز گشت و بران گیاه روئید بعد خشکی و زن
مترهل گشت یعنی گوشت بدن او زیاده گشت و فربه شد + الترهل
بفتح تاء مثناة فوقانیه و رای مهمله و ضم های مشدده و
سکون لام نرمی و سستی گوشت بدن است و آملی گفته که
انتفاخی است که حاصل میشود در اطراف و اعضای قلیل
الدم بسبب غلبه بلغم رقیق و ضعف هضم آن + التزحیر بفتح
تا و زای معجمه و ضم حای مشدده و رای مهمله حرکتی ست
که در معای مستقیم جهت دفع فضله عارض گردد و باتقاضای
اندک چیزی دفع گردد و گاه با آن اندک خونی نیز باشد
و سبب آن انصباب خلط حاری و یا رطوبتی که مالح باشد که بمعا
ریزد و آنرا بگزد و دغدغه نماید و یا ثفلے دران محتبس گردد
که خروج آن دشوار بود یا سرمائی بود که بمقعد رسد و آنرا
قبض و جمع نماید + تزغزغ الدم بفتح تا و دو زای معجمه اول
مفتوح و دوم مضموم و دو عین مهمله یکی در میان دو
زای معجمه حالتی است که در میباید انسان در دماغ خود که گویا
دور میکند باد حیج و آن است صداع تزغزعی + تزید
الاسنان بزرگ شدن دندانهاست بسبب ریختن مواد غلیظ
بسوی آنها زیرا که همچنان که دندان از ان قبول مواد صالحه
میکند و بزرگ میشود همچنین قبول مواد فاسده غلیظه
میکند و بزرگ میشود و گاه باقی میماند یکی دندان بطول زیاده
از دندانهای دیگر بسبب صلابت جرم آن و ناقص و کوتاه
میگردد دندانهای مجاوران بطول زمان و این زیادتی
غیر حقیقی است بخلاف اول + التشنج مرض عصبانی است که

حرکت میکند و بر میگردد عضل دران بسوی مبادی خود و
کشیده میماند بیک جانب ولهذا منبسط نمی گرداند عضا
خواه بسبب آن امتلای عروق و اعصاب باشد و یا
استفراغ و ببین تشنج المعدة و آن کشیدگی است که در
اجزای عصبانیه معده و یا رباطات آن عارض گردد پس
اگر در نفس معده باشد محتوی نمیگردد معده بر طعام و زیر
می آید طعام هضم نایافته اگرچه اندک احتوا یابد طعام قدری
هضم یافته و اگر در رباطات آن باشد پس اگر در رباط مربوط
میان معده و پشت است درین هنگام طعام در معده
نمی ماند و بجبر دور و د منحدر با معا میگردد و یا آنکه مریض
مائل به یمین و یسار باشد و اگر در رباط رابطه میان معده
و زیر قوتین باشد این هنگام مریض منحنی و منقطع می باشد
و دشوار در برراست کردن سینه میباشد تعقد المفاصل
یعنی سخت و لبسته شدن مفاصل است که از صدد افعال
طبیعیه عاجز و قاصر باشد و حرکت نتواند کرد تقشر القلب
مرضی است که در مبیا بدنسان که گویا دل او را می تراشند
و حالتی قریب بغشی او را طاری میگردد باز بزودی
با فاقه می آید تقطیر البول حالتی است میان عسر البول
و جریان آن بی اراده و قطره قطره برآمدن بشدت
و دشواری تعلق العلق فی الحلق اگر اتفاق افتد که
انسان آب زلو دار بیاشامد و در گلوی او زلو بچسپد اگر
در بیرون حلق باشد در نظر آید و اگر در داخل باشد
یا در باطن قصبهٔ ریه خواهد بود و بندرت واقع میشود که
دران چیزی سوای نفس داخل میشود و این هنگام سرفه
بسیار میکند و تا زلو جدا نگردد و بر نیاید آرام نمی یابد
و یا بمیرد بچسپد و این هنگام غم و تملیل لازم آن است
و گاه خون رقیق یا بلغم از حلق بر می آید بدین سبب
دیگر و چون زلو بزرگ شود عوارض اشتداد یابد و دور
یا بر حجم آنرا و گاه اتفاق می افتد که زلو بالا میرود
از حلق بطرف اصل بینی و مقدم دماغ را تعلیل میگرداند
و مجرائی آنرا بند مسازد تعقف الاظفار بفتح تا و عین
مهمله و قاف مشدده و نما غلظت و اجتماع ناخن است
خصوص بیخ آن که صلب و بالیده مانند عظام متحجره گردد

و هنگام خارش ازان اجزای صغار جدا شود و آنرا جذام
اظفار نیز نامند تقلب النفس غثیان و دل برهم زدگی
لازم را گویند و گاه بر طرف شدن شهوت طعام را نیز
نامند التمدد شیخ نجیب الدین گفته کشیدگی عصب است
از هر دو جانب یعنی هم از مبدا و هم از مقابل آن لهذا
دران عصب ایستاده میماند و میل بجانب نمی کند و
ضد تشنج است و شیخ الرئیس گفته مرضیست آلی که
منع می کند قوت محرکه را از قبض اعضائی که از شان
آنهاست منقبض شدن و بر تعریف نجیب الدین ایراد
جهت آنکه تمدد بنابران مرکب از دو تشنج میشود پس ضد
تشنج نباشد و بنابر تعریف شیخ ضد تشنج میشود بجهت
آنکه مانع انقباض است چنانچه تشنج مانع انبساط التمطی
بفتح تا و میم و طای مهمله و یا حالتی است که انسان
مضطر میگردد که خود را دراز میکشد و دستها باز کند و
راست بکشد بسبب رسیدن ابخره آنها غیر منهضمه و یا انصباب
فضول و یا رسیدن ابخرهٔ آنها بعضلات بدان و کثرت
آن دلیل امتلائی بدن و مقدمهٔ مرض ست التململ بفتح
اول و میم و سکون لام و ضم میم و لام و تململ بحذف
میم دوم نیز آمده عدم استقرار بدن است در رخت
خواب بسبب وجع و غیر آن که گویا بسبب وجع استقرار
نمی یابد و بر خاکستر گرم خوابیده تناثر الشعر افتادن
موییست بسبب ضعف روئیدن و یا قلت مادهٔ آن و
آن اکثر در عقب امراض متداوله میباشد و فرق میان آن
و تمرط آن است که درین موی اندک اندک و متفرق میریزد
و در تمرط بیکبار از یک جا و کشاده مانند داء الثعلب
و داء الحیه التنفس دو حرکت ارادی اند که میان آنها
دو سکون باشد برای جذب نسیم سرد از بیرون و رسانیدن
بدل از جهت تفریح آن و دفع بخار حار دخانی از آن
تنفس الصعداء بفتح صاد و سکون عین و فتح دال
مهمله و الف ممدوده نفس کشیده ممتد طولانی است
التنفط بفتح تا و نون و ضم فای مشدده و طای مولفه
مهمله دانه های حبابهٔ ابدار رستن در بدن بهم رسد
مانند حبابه که از سوختن آتش بهم میرسد بسبب جوش آن

خون رقیق مائی تمرط بتحریک و ضم رای مشدده و طای
هر دو مهمله یعنی تناثر و ریختن موی ست توتا بضم تا
و سکون واو و فتح تای مثناة فوقانیه و با شیخ نجیب الدین
گفته بثره متقرح است که در عمق صورت پیشانی بر می آید
و علامه گفته غدد بسیار است و گفته اند غدهٔ بزرگ است
مفروش در اجزای علیای عنق التوثه بضم تا و سکون
واو و فتح تای مثلثه گوشت پاره سرخ مائل بسیاهی و نخیله
و شبیه بتوت است که از خون فاسد در پلک پائین چشم
بهم رسد و هر گاه در پلک بالا و گاه در ملتحمه و ابتدای آن
از معرق البر بر مثال ظفره و گاه دامی میباشد که خون
سرخ و سیاه ازان جاری میشود و گاه عمیاد گاه عمق
رخساره و پیشانی و گاه در فرج و مقعد نیز بر می آید تهیج
الاطفال بفتح تا و ها و ضم یای موحده جیم در می یکی و
برآمدگی پلکهای چشم است بسبب داخل شدن ریاح در آنها و
فرق میان آن و نفخ و ورم آنست که تهیج رخو و نرم میباشد
و چون دست بران گذارند فرو میرود و باسانی بخلاف
ورم التهوع بفتح تا و ها و ضم واو مشدده و عین مهمله
حرکت کردن معده است برای دفع چیزیکه در طبقات
آن وارد شده از راه دهان بدان حرکت کردن آنچیز
برای دفع و از غیر دفع شدن چیزی تینی بکسر تای مثناة
فوقانیه و سکون یای مثناة تحتانیه و کسر نون و یا چربی
است که در اجفان عارض میگردد و شبیه بدانه انجیر در
صورت یا در شکل و آنرا بیونانی طاسوقوشیس نامند
و نیز نام نوعی از بواسیر است حرف الثاء المثلثه
الثآلیل بفتح تای مثلثه و الف و کسر لام و سکون یای
مثناة تحتانیه و لام دانه های بسیار کوچک سخت بلند
مدور است مانند دانه نخود و کوچک تر ازان که بر ظاهر
جلد بر می آید خصوص در ابدانیکه پوست آنها صلب
متکاثف باشد و آن بر چند نوع است بعضی از انها منکوس
است یعنی سرهای بطرف اندرون گویا فرو رفته و نشانیده
در گوشت و گفته اند تور لولیست که با بیخ و صاحب
رشیها باشد از انها بزرگ و مدور و متشقق باشد بعضیها
و بعضی از انها آویخته و بعضی مسماریه یعنی سر آنها بزرگ

شبیه بمیخ و بیخ آنها باریک اندرون عضو فرو رفته
و بعضی طولانی گشته و این را قرون نامند و بعضی منضج و
و چرکی برآنها میباشد و این را طرسوس بلغت یونانی
نامند + حرف الجیم + الجاورس سیاه دانهای کوچک شبیه بحب
جاورس و آبلهای متفرق است که بر بدن بر می آید و بیخ
آنها سرخ و سر آنها سفید و گاه با آنها وجع و لذع شدید
و ورم و سیلان چرک و آب میباشد و گاه نه و از اصناف
نمله است + جحوظ العین بضم جیم و حاء حطی و سکون واو
و ظای معجمه بزرگ شدن چشم در حجم و برآمدن آن
از حدقه + جحام بضم جیم و فتح حاء حطی و الف و میم
مرضیست که دران چشم ورم میکند + الجدری بضم جیم و
فتح دال و کسر را هر دو مهمله و یا دانهای ریزه و بزرگ
بقدر عدس و مروارید است که با تپ حدت و خارش
بر می آید و هنگام برآمدن سرخ رنگ و بسیار ریزه مانند
نشتر گزیده میباشد و بعد از نضج سفید میگردد پس
خشک و ریشه می آورد و انواع آن بسیار میباشد از رگ
و مختص بعضوی دون عضوی نیست و ماده آن فضولی
طمثی ست که در بدن مانده است هر وقت که استعداد
دفع میگردد و از امراض مسریه است بسرعت و در رساله
جدری احقر بتفصیل مذکور است + جذب القلب بفتح جیم
و سکون ذال معجمه و بای موحده مرضیست که در می یابد
دران مریض که گویا دل او را بطرف پائین می کشند
الجذام بضم جیم و فتح ذال معجمه و الف و میم مشتق از
جذم یعنی قطع است جهت آنکه در آخر این مرض اعضا بتدریج
منقطع و از هم جدا می گردند بسبب آنکه حادث از سودای
فاسد غیر طبیعی است در بعضی اعضا و یا در همه آنها و در
ابتدا داغهای سرخ تیره میباشد در بدن و رفته رفته تیره
تر و سیاه گردد و و از ان چرک آب و رطوبات لزج دفع
میگردد و در انتها اعضا را فاسد می گرداند و می اندازد
و لهذا آنرا که بفارسی خوره نامند و اگر عفونت پیدا کند و
بخار آن بقلب رسد موجب تپ میگردد و اگر بسوی جلد
بریزد یرقان بهم رساند و از امراض مسریه است و نزد و سے
بدیگری سرایت میکند و از امراض متوارثه نیز الجراحة

بجسم جسیم تفرق اتصالی را نامند که در لحم واقع شود و
تازه باشد که بچرک نیامده باشد + الجرب بفتح جیم و را مهمله
و بفارسی گری بکاف عجمی و خارش نامند دانه های
کوچک است که بر بدن برمی آید و در اول سرخ رنگ
میباشد و خارش بسیار میکند بسبب آنکه ماده آن اخلاط عفنه
فاسد بورقیه است که طبیعت آنها را بطرف بیرون دفع
مینماید و آن دو نوعست یابس و رطب یابس آن است
که دانهای آن بسیار ریزه پیوسته پوست بدن
باشد و خارش بسیار کند و چرک نیاورد و رطب آنست که
چرک آورد و از ان رطوبات لزج و چرک آب رقیق دفع
گردد و اگر دران چندان خباثت و زدارت نباشد بزودی
باصلاح آید و الا از ان خون سیاه و چرک غلیظ آید
و احیاناً دران کرم ریزها سفید مدور بسیار کوچک شبیه
تخم سپش نامند تولد یابد و در اعضای داخلی مانند
گرده و مثانه نیز جرب بهم میرسد و در چشم نیز و انواع
آن چهار است یکی آنکه در اندرون چشم خشونتی اندک
بهم رسد با حمرت و خارش و این را جرب منبسط نامند
دوم آنکه در اندرون چشم دانه کوچک بصورت خفیف
که سر آن سفید باشد و از ان قشور نازک جدا گردد و
سوم آنکه بصورت ثمر انجیر بعضی آن چسپیده بعضی و بیخ
آنها مستدیر و سر آنها تیز و ازین جهت این را تینی نامند
و چهارم آنکه سیاه با خشکریشه باشد و این ردی ترین
همه است و بدیر و بدشواری علاج می یابد و از جمله
امراض مسریه است + جرب العین خشونتی است که عارض
اندرون پلک چشم میگردد با خارش بسیار و چهار نوع
میباشد و از همه آنها چرک از چشم می آید + جرب الکلیه
منفجر شدن دانه های کوچک است که در گرده از
اخلاط مراری بورقی بهم رسیده باشد + جساء الاجفان
بضم جیم و فتح سین مهمله و الف ممدوده مرضیست که
در اجفان بهم میرسد که بدشواری بند میتوان کرد چشم
را با وجع و سرخی بی رطوبت و طراوتی + جساءة المعدة
و الکبد و الطحال بضم جیم و سکون سین مهمله و فتح همزه
و تا غلظت و سختی است که بسبب تمکن و یا داخل شدن

خلط غلیظ سوداوی در جرم کبد و یا معده و یا طحال و یا در
عضلات معده بهم رسد بدون تورم و عضلات و اوتار
و عروق آنها را کشیده دارد و فرق میان جساءة نفس
معده و عضلات موضوعه آن آن است که جساءة و سختی
معده مستدیر میباشد و ضعف در افعال آن ظاهر
میگردد و گاه درمے یابد علیل دردی در معده
هنگام فرو بردن لقمه بخلاف جساءة عضلات آنکه مستطیل
و یک طرف آن غلیظ و طرف دیگر رقیق مانند دم موش
میباشد و افعال معده در ابتدا سالم و گاه جساءة در جانب
قریب بطحال میباشد و این بسبب جساءة طحال و تیزی
مزاج آن جانب و ثخن موضعی است که بران تکیه میکند
الجشاء بضم جیم و فتح شین معجمه و الف ممدوده بفارسی
آروغ نامند و آن حالتے است که بسبب دفع کردن معده
ریاح را از راه دهان بهم میرسد + جفاف الانف بضم
جیم و فتح فا و الف و فا خشکی بینی است + الجمرة بفتح
جیم و را مهمله و سکون میم در میان و ها دانهای سرخ است
یک جا و یا متفرق که بر بدن میگردد با حدت و سوزش
بسیار که گویا اخگر آتش بران گذاشته اند و در و بر وی
منتشر و پهن میگردد و اطراف خود را فرا میگیرد و کو
میکند عضو را بسبب آنکه ماده آن خون حاد وی فاسد ردی
سمی است و بعضی نار فارسی را و بعضی آتشک را نیز گفته اند
و تحقیق آنکه هر یک جدا اند + الجمود بضم جیم و میم و سکون
واو و دال مهمله علتی است که دفعة عارض میگردد و انسان
بر حالتے که هست بهمان حال میماند از قیام و قعود و نوم
و غیرها و آنرا فنده و شخوص و مدرکه و قاطوخس نیز نامند و
دران حس بر طرف میشود خصوصاً حس لمس که تعلق ببطن مؤخر
دماغ دارد و ابتدا بر طرف میگردد بعد از ان حواس دیگر و این
مرض در اکثر امور مشابه سکته است فرق میان این و سکته آن است
که چیزی در حلق صاحب جمود داخل نمیشود بخلاف صاحب
سکته که اندک چیزی رقیق داخل میشود و مسکوت میباشد
اگر مستلقی بر پشت بخلاف مجمود که گاه جالس و قائم و یا نائم
و غیرها میباشد و نیز جمود خفیف مشابه بسرسام بلغمی یا
سبات است و فرق میان این و آن نسبت که صاحب سبات ممکن است

که بفریاد بسیار و عنف و دشواری تکلم نماید و یا نزع نفس
نیست و بتدریج حادث میگردد و تنویم نوم ثقیل بخلاف
جمود و جمود یکه عاقبت آن محمود است باندک مدتی
منقضی میگردد خصوصا اگر اتفاق افتد او را تدبیر نیکو
جمود الصدر بضم جیم و میم و سکون واو و دال مهمله سرد
شدن و انجماد یا فسردن عضلات سینه و حجابها و ریه است
که منبسط و منقبض میگردند برای جذب هوای سرد و دفع
هوای دخانی و در خصوصیات از حرکت میمانند و بر مجرای
طبیعی نمیتوانند حرکت نمود و حالتی شبیه تبهد و بند شدن
آب در گلو و انتصاب نفس بهم رسد و گاه است که بسبب
کمال انجماد و سرد شدن دل و یا نرسیدن هوا مطلقا
دفعة هلاک میگردانند + جمود الدم واللبن فی المعدة والامعا
انجماد آن هر دو بسبب برودت موضعست و یا استعمال
شیئی مجمد یا آن و علامت انجماد آن غشی و عرق سرد گاه
ناقص قوی را در اعضا و جمود لبن بسیار اطفال را عارض
میگردد + الجنون بضم جیم و نون و سکون واو و نون در
آخر بفارسی دیوانگی نامند و آن مرضیست که از احتراق
اخلاط فاسده هر خلطی که باشد بهم میرسد و حواس مختل
میدارد و عقل را از تدابیر بدنی باز میدارد و معزول
میدارد جنون السبعی جنونی است که صاحب آنرا مانند سبع
درندگی با خود و یا غیر و حرکات ردیه فاشد بهم رسد + جوع
البقری گرسنگی اعضاست با سیری معده و غذای آن تا نشد
گاو میخواهد که بسیار میخورد و یونانی این را بلیموس نامند
و سبب آن حدوث برودت مفرط است بفم معده که قوت
جاذبه آن قوت شود و بدون بسیار محتاج الغذا باشد + جوع
الکلبی مقابل جوع البقری است یعنی گرسنگی معده است
با سیری اعضا و سبب آن سوء مزاج بارد مکتسب است که عارض
فم معده گردد + الجهر بفتح جیم و سکون ها و رای مهمله علتی
است که صاحب آن روز نمی بیند و سبب آن
رقت و یا ضعف و یا نقصان نور باصره است که در
نور آفتاب منتشر و متلاشی میگردد و بمرئی نمیرسد و بسبب
سردی هوا انجماد و اجتماعی یافته بمرئی میرسد مانند
خفاش + حرف الحاء المهملة و غیرها + الحدب بضم حا و سکون دال مهمله

فتح بای موحده و یا برآمدن فقرات پشت است بطرف
قدام و یا خلف و یا بجانب یمین و یسار + حرقة العین بضم
اول و سکون رای مهمله و فتح قاف و نا سوزش چشم است
بسبب ریختن اخلاط حاده بدان و یا از ارتفاع بخارات
الحصبة بفتح حا و سکون صاد مهمله و فتح بای موحده
و ها در آخر بفارسی سرخک نامند و آن دانها سرخ
متفرق شبیه بجاورس است که در بدن بهم میرسد از صفرای
مرکب بخون و در ابتدای هنگام بروز مانند پشه گزیده
میباشد با خارش بسیار و سوزش پس بقدر جاورس
بزرگ شده و باز بتدریج فرو می نشیند و برطرف میگردد
بدون آنکه پخته گردد و خشکریشه آورد + الحصف بفتح
حا و سکون صاد مهمله و فتح فا و یا دانهای کوچک سر
تیز است که بر ظاهر بدن بر می آید و منقشر میگردد
الحفر بتحریک چرکیست زرد رنگ و یا سیاه رنگ و یا سبز
رنگ که در پای دندان مجتمع میگردد و متحجر میشود و شبیه
بخزف و زود شکن میباشد + حکاک الرئی بکسر اول
مرضیست که دران مریض میتواند کرد که بخارد گلوی
خود را بتجمع و یا بتنحنح و یا سر و گردن را کج نمودن و سبب
آن انصباب خلط غلیظ و لذاع است بمری + حکة
الانف مرضیست که صاحب آن در مییابد در بینی خود
هنگام استنشاق هوای سرد سوزشی و لذعیکه تا بدماغ
او میرسد و از چشم او آب جاری میگردد و گاه در مییابد
سوزش بدون استنشاق هوای سرد نیز + حکة الرحم
مرضیست رحم را که زن از جماع سیر نگردد و هر چند با
او مجامعت کنند شوق و خواهش او زیاده گردد بسبب
انصباب خلط حار بورقی دران + الحمرة بضم حا و سکون
میم و فتح رای مهمله و بفارسی سرخ باد نامند ورم
حار صفراوی است که از جلد بسیار بلند نشود و سرخ
شگفته روشن براق باشد و چون دست بران گذارند
سرخی آن برود و چون دست بردارند باز عود
کند + الحمق بضم حا و سکون میم و قاف مرادف رعونت
است و در حرف الرا انشاء الله تعالی خواهد آمد + الحمی
بضم حا و فتح میم مشدده و بفارسی تب نامند حرارت غریبست

که در قلب مشتعل گردد و ارواح را گرم گرداند و از انجا بواسطه
شرائین بسائر اعضا پراگنده شود و جمیع بدن را گرم نماید
و با فعال طبیعیه ضرر رساند و اجناس عالیه آن سه است
حمی دق و حمی یوم و حمی عفن جهة آنکه اجزای ترکیب بدن
این سه اند اعضا و ارواح و اخلاط پس اگر اولا حرارت
تعلق بجواهر اعضا گیرد و آنها را گرم گرداند مانند قلب مثلا
پس ارواح را بواسطه شرائین منتشر سائر اعضا گشته
گرم گرداند آنرا حمی دق نامند جهة آنکه بتدریج بدن را
دقیق و لاغر و خشک میگرداند و اگر اولا حرارت تعلق
بارواح گیرد و آنها را گرم گرداند و بواسطه شرائین بقلب رسد
و قلب را گرم سازد و ثانیا بواسطه شرائین باطراف
منتشر گردد و همه بدن را گرم سازد و آنرا حمی یوم
نامند جهت آنکه مدت انقضای آن اکثر یکروز یا دو
روز و نهایت مکث آن تا هفت روز میباشد و چون
از هفت روز بگذرد البته انقلاب به تپ دیگر مینماید و اگر
اولا تعلق باخلاط گیرد و آنها را گرم و متعفن سازد پس
ارواح را بواسطه شرائین بقلب رسد و از قلب بسائر اعضا
آنرا حمی عفنی خلطی نامند خواه آن تعفن در داخل عروق
باشد و خواه در خارج یعنی در اقضیه حوالی قلب و یا کبد
و یا معده و یا اعضای دیگر و از انها بواسطه شرائین بقلب رسد
و آنچه داخل عروق است همیشه میباشد و از جهت آنرا
حمی لازم می نامند یعنی با دام که خلط متعفن در عروق
باقی است حمی مفارقت نمی نماید و آنچه در خارج عروق
است با نوبت میباشد و آنرا حمی نائبه میخوانند و نوبت
اجتماع هر خلطی از اخلاط اربعه یعنی صفرا و دم و بلغم
و سودا در مستوقد و مکان و فضای اجتماع و هنگام تحلیل آن
عود مینماید و باشتداد آن اشتداد و با انتقاص آن
انتقاص و با تمام آن منقضی میگردد و همچنین تا تمام
آن مندفع و زائل گردد و هر خلطی را نوبة خاص است
مثلا نوبة خون بسبب کثرت مقدار هر روزه شبیه
بدائمی است و نوبة صفرا یک روز درمیان و نوبت سودا
بسبب غلظت و قلت در میان اقل آن دو روز درمیان
و یا سه روز درمیان و یا چهار روز و همچنین و هر یک

تامی خاص دارند اما حمی یوم انواع آن بسیار است
بعضے ازانها منسوب باحوال نفسانی اند وبعضے به بدنے
وبعضی بامور خارجی اما منسوب باحوال نفسانی بسیار
اند ازانجمله سهریست که ازبیداری بسیار بهم میرسد وغضبی که
ازغضب وطیش بسیار هم چنین غمے وفرحے وفزعے و
فکرے ونومے وراحتے ووهمے که از بسیاری از هریک اینها
بهم میرسد اما منسوب باحوال بدنی نیز بسیار است ازانجمله
استفراغی وتخمے وتعبی ووجعے وراحتی وسدے وشربے
وعطشے وغذائی وغشی وقشفی ووجعی ورمی است
که از هریک ازینها ویا مانند اینها بهم میرسد اما امور
خارجی مانند احتراقی حادث از احتراق شمس است ویا
از قرب آتش واستحصافی حادث از برودت هوای بسیار سرد
ویا بسیار گرم ویا آب بسیار سرد یا بسیار گرم واستحمام
بآبهای قابض مانند شبے وزاج وامثال اینها
هریک به تنهائی ویا بترکیب بعضی بالبعضی باشد واما حمی
دق که رسیدن گرمی غیر طبیعی است باعضاء اصلیه خصوصا
دل وگرم نمودن آنرا اولا ورطوبات بدنیه را بتدریج فانی
کردن چنانچه ذکر یافت وگفته اند که آن حرارت غریبه
ایست که در بدن حادث شود بواسطه حدوث آن
در اعضاء اصلیه واما حمی عفن چهار نوع است حمی دموی
وصفراوی وبلغمی وسوداوی اما حمی دموی دو نوع است
نوع اول را حمی مطبقه نامند واین تپ دموی
است که تعفن مادهٔ آن داخل عروق باشد وما دام که
مندفع نگردد وتعفن آن باقی باشد تپ دائم ولازم
شبانروزی باشد وفتوری نیاید واین سه نوع است
یکی متزایده یعنی روز بروز زیادتی بود تا آنکه منقضی
گردد واز بدن مفارقت نماید وسبب این یا آن است
که آنچه تعفن میابد زیاده است از آنچه بتحلیل میرود ویا
آنست که مادهٔ آن بسیار است تعفن بتحریک وسرایت
باجزای دیگر میکند روز بروز ویا آنست که کثیر الرطوبت
است ومائیت بران غالب پس بزودی سرایت میکند
عفونت آن بسائر اجزاء آن ویا بسبب ضعف قوت
مدبره زیست از حفظ آن از عفونت ودوم متناقصه

است یعنی روز بروز کم میشود واین مقابل متزایده است دوم
اسباب این نیز بعضها آن وسوم متساویه است یعنی برابر
است بسبب تساوی اسباب مذکوره وبدترین همه متزایده
است ونوع دوم از حمی دموی سونوخس است وآن تپ
دموی است که بسبب گرم شدن وبجوش آمدن خون
باشد بدون تعفن واما حمی صفراوی وآن سه قسم است
یکی حمی محرقه وآن تپ صفراوی است که تعفن مادهٔ آن
عروق باشد خصوص عروق حوالی قلب وکبد وگرمی و
حدت وعطش وقلق واضطراب آن بحدی باشد که گویا
صاحب آن میسوزد وآرام ندارد ولهذا محرقه نامند
ودائمی است بدوام تعفن وبقای مادهٔ آن وهذیان
ورعاف از لوازم آن است ودوم از صفراوی حمی
غب است واین تپ صفراوی است که ماده در خارج
عروق یعنی در اقضیهٔ داخل اعضا قریب تقابت کبد ویا
معده وغیر اینها تعفن یافته وازانجا بواسطه شرائین بقلب
رسیده وازانجا بسائر اعضا ویکروز درمیان یعنی بعد یک
که روز نوبه واجتماع وثوران آنست تپ آید در روز
دیگر که سکون آنست نیاید وهمچنین وآن دو نوع است
غب لازم وغب دائره هریک خالص اند یا غیر خالص
خالص آنست که از عفونت صفراوی محض باشد بدون
مخالطه خلط دیگر در خارج عروق یعنی در اقضیهٔ حوالی
قلب وفرج وخلل اعضا واین با ناقص وقشعریره
وسرّی بسیار آید وبعرق دفع گردد وبسبب رقت ماده
وزمان مکث این از چهار ساعت تا نه ساعت وزیاده از
دوازده ساعت نباشد وبحران این در چهار نوبت
هفتم باشد وهر دورهٔ این بمنزله یکروزی است پس در
یا هفت دور منقضی گردد واما آنکه مادهٔ آن مختلط است اگر
اختلاط آن بحدیست که از همدیگر جدا نمیگردند آن را غب
غیر خالص نامند یعنی همیشه نمیباشد ولیکن یکروز درمیان
شدت میکند واگر اختلاط وامتزاج آن تام نیست
بلکه از هم جدا شده ویکروز نوبهٔ صفرا ویکروز نوبهٔ بلغم
نوبهٔ صفرا شدید تر ونوبهٔ بلغم خفیف تر آنرا شطر الغب
بیونانی طرطیاوس پس برای شطر الغب دو نوبه باشد واین

تپ گاه طول میکشد تا ششماه وگاه منجر بتبریل برانی و
بزرگی سپرز میگردد وسوم از صفراوی حمی ناقص حمی
ناقص است وآن تپی است صفراوی که با آن بدن میلرزد و
تهیج وحرکات غیر ارادی مینماید ودیگر حمی بلغمی است
وآن نیز انواع است ومادهٔ آن نیز یا داخل عروق
است ویا خارج عروق ازانجمله آنچه داخل عروق است
یعنی تعفن در جوف عروق یافته دائمی است وآنرا حمی
لثقه نامند برای لثوق وچسپیدن این ببدن بسبب آنکه مادهٔ
آن بلغم رطب لزج است مشتق از لثق بکسر یعنی ترے بسیار
شبیه بحمی دق است بملائمت واما آنچه خارج عروق است
یعنی تعفن آن در بیرون عروق وتجاویف بهم میرسد
آنرا حمی دائره نامند ومواظبه نیز ودائره از جهت آنکه نوبت
آنکه هیجده ساعت است دور مینماید یعنی بعد انقضای یک نوبه
نوبهٔ دیگر می آید بلا فاصله ومواظبه نیز از جهت مینامند
وبجهت آنکه هر روزه بطریق مقرر می آید ومدت دورهٔ
این هیجده ساعت است وتفسیر آن شش ساعت قریب
بدان میباشد بحسب کثرت ولزوجت وغلظت ماده
ونوع دیگر از آن بلغمی حمی لیلی است یعنی تپی که شب آید
ونوبه آن شب باشد در روز واگذارد ونیاید ودیگر
حمی نهاری یعنی تپی که بروز آید وبشب رها کند ومادهٔ
این هر دو بلغم متعفن در خارج عروق است ولیکن نهاری زبون
تر از لیلی باشد ودیگر حمی انقیالوس است بزبان یونانی یعنی
تپی است که دران برودت بسیار در باطن وحرارت در ظاهر
بلمس باشد بسبب احتباس بلغم عفن زجاجی در خارج
عروق وقعر بدن واعماق آن ولهذا با آن تشنگی بسبب
نباشد ودیگر حمی لیفوریاست بزبان یونانی یعنی تپی
که دران حرارت در باطن وبرودت در ظاهر باشد ومادهٔ این
بیشتر بلغم غلیظے که تعفن در باطن یافته باشد وگاه از صفرائے
بسیار غلیظ تر میباشد ودیگر حمی غشیه است وآن تپی است
که با آن غشی عارض گردد ولازم آن باشد وآن دو نوع است
غشیه خلطیه غلیظه وغشیه غلیظه رقیقه وسبب اول خام بسیار
متفرق در بدن حاصل از تخمه وسبب دوم کیموسات رقیقه بلغمیه
ویا صفراویه ردیه سمیه باشد واین تپ بسیار گرم وری

وخطرناک ست ولهذا نبض و قوت درین در نوبه اول یا دوم
ساقط می گردد و بسیار است که تا چهارم قوت وفا نمیکند
ومیکشد ودیگر از حمیات عفنیه حمی سوداویه ست و آن نیز
انواعست وتعفن آن نیز یا داخل عروق ست و یا خارج
آن انچه داخل عروق ست حمی ربع دائمه است و آن بسبب
که تعفن مادهٔ آن در داخل عروق بود دائمی باشد و دور
چهارم یعنی دو روز درمیان اشتداد نماید جهت آنکه نوبه
اجتماع ثوران سودا از چهار روز کمتر نمیباشد و آنچه تعفن
آن بیرون عروق باشد انواعست از انجمله حمی ربع
دائره است که بیونانی طرطیاوس نامند و آن تپ
سوداویست که تعفن مادهٔ آن در خارج عروق باشد و دوره
آن بربع آید و حمی ربع دائره از انجهت نامند که ابتدای نوبه
دوم آن روز چهارم باشد از ابتدای نوبه اول و اوایل
با نافض اندک آید بسبب غلظت ماده پس بتدریج زیاده
گردد بسبب رقت مادهٔ آن یعنی هرچند که رقیق تر گردد
نافض آن زیاده شود زیادتی آن از علامات جیده است
و بالعکس علامات ردیه با اعضا شکنی و سردی بسیار و
حالتی که گویا اعضای او را میکوبند و چیز بسیار سنگین
بر استخوان و مفاصل او افتاده و این بیشتر در خریف
آید و گفته اند مدت نوبه آن بست و چهار ساعت و دوره
آن هفتاد و دو ساعت و دیگری حمی خمس بکسر خای معجمه
و سکون میم یعنی تپ سوداوی ست که نوبه آن سه روز
درمیان باشد در روز پنجم روز ثوران آن باشد و عوارض آن
دران روز اشتداد یابد و هم چنین حمی سدس که چهار روز
درمیان آید در روز ششم نوبه ثوران آن باشد و حمی سبع
و حمی ثمن و امثال اینهاست هرچند بدستور بالا رود و ماده
اینها همه خارج عروق ست حمی بسیط تپی ست که مادهٔ آن
یک خلط باشد و لیس حمیات حاده تنهائی اند که مادهٔ
آنها همه حدت و تندی داشته باشد و عوارض آنها
شدید و مدت لقای آنها اندک باشد یعنی زود منقضی
گردند و بسیار نمانند حمی صالبه تپ گرمی ست که دران لرزه
و سرما نباشد حمی متبادله تپی ست که نوبه یکی بدل نوبه
دیگری شود یعنی نوبه یک تپ چون باخر رسد نوبه تپ دیگر

برسد و آثار آن ظاهر گردد + حمی متداخله تپی ست که هنوز
نوبه آن باخر نرسیده که نوبه تپ دیگر آید و علامات
آن ظاهر گردد + حمی متشارکه تپی ست که با تپ دیگر
بطریق اشتراک ظاهر شود مانند آنکه حمی صفراوی یا
غب دائره یا بلغمی دائره جمع شود حمی مثلثه تپ غب
است مذکور شد حمی مختلفه تپی ست که با فترات و
هیجانات غیر منتظمه آید و نوبه آنرا مقرر نباشد حمی وبائیه
تپی مختلف متشبث بارواح ست پس باخلاط بسبب
فساد هوا هر سببی از اسباب که باشد حمیقی بضم حای
مهمله و فتح میم و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح قاف
والف مقصوره بفارسی باد آبله نامند تپی ست
که با آن دانهای بزرگ سفید آبدار بر بدن بر آید
بزرگ تر از دانهای جدری در روز اول تپ یا
دوم نهایت تا سوم و این مابین جدری و حصبه باشد
و عوارض این از ان هردو کمتر حنطیه نوع از بثوری
است که بر پیشانی بشکل دانه گندم برمی آید لهذا مسمی
و منسوب بدان گشته حول بفتح حای مهمله و واو و
لام کج شدن چشم است و آن خلقی ست یا عارضی
بسبب تشنج اغشیهٔ دماغ و جذب آن جذب صلبیه
و یا یبوست و یا حرارت مفرط و یا مقاسات امراض
حاده حاره و یا بسیار نظر کردن بیکطرف و یا بهم رسیدن
ام الصبیان و این مرض بهر دو سبب اخیر اطفال را
بیشتر عارض میگردد + حرف الخاء المعجمه + خبث النفس
بضم خای معجمه و سکون بای موحده و ثای مثلثه
و فتح النون و سکون فا و سین مهمله بهم رسیدن ضجر و غم
و اندوه بی سبب ظاهر است الخبط و الخباط بفتح خا و
سکون بای موحده و فتح طای مهمله و با و بکسر خا و فتح
با و الف و طا حالتی ست مانند حیرت و هیجان و از اقسام
صداع خبطی و بمعنی زکام نیز آمده و گفته میشود
فلان اخبط عارض گردید یعنی زکام + الخجل بتحریک
بمعنی تحیر و دهشت و حیا کردن ست و آن کیفیتی
نفسانی است که بتبعیت آن روح و حرارت غریزی
میل بداخل مینمایند اولا پس بخارج و از انجهت

زرد میگردد و رنگ بدن صاحب آن اولا پس سرخ می گردد
خدر بتحریک خا و دال و سکون رای مهمله هر دو حالتی ست
آلی که در حس لمس بهم میرسد و با آن بر طرف میگردد و یا
ناقص میشود حس لمس و یا رعشه میباشد اگر ضعیف باشد
و یا استرخا اگر مستحکم باشد و اگر در پا باشد صاحب آن
دران حین نمیتواند که بخوبی راه رود و اگر در دست
باشد نمیتواند چیزی را در دست بگیرد بفارسی آنرا
خابیدگی و سستی اندام نامند و صاحب آن در عضو
مخدور درمییابد که گویا مورچه راه میرود و یا سوزن
فرو میبرند بدون آنکه ادراک دردی نماید و گاه خدر
بدون عسر حرکت بهم میرسد و سبب آن سده باشد که
در عصب واقع شود از خلط غلیظ که مانع نفوذ روح
نفسانی گردد شیخ الرئیس گفته اگر خدر دوام یابد در
عضوی و باستفراغ زائل نگردد و از عقب آن دوار
بهم رسد منذر بسکته است + خراج بضم اول و فتح رای مهمله
والف و جیم باصطلاح جمهور اطبا هر ورمیست که بزرگ و پخته
شود و چرک آید خواه گرم باشد خواه سرد و بعضی گفته اند که خراج
مخصوص باورام حاره است چون رد جمع و چرک آورد
بخلاف بارد و مولانا نفیس گفته که خراج ورم گرم
بزرگی است که در اندرون آن موضعی یعنی کیسه باشد برای
ریختن مواد دران و چرک آید + خراط بضم اول و فتح
رای مهمله و الف و طای مولفهٔ مهمله رطوبتی ست
که از جرم امعا جدا گردد و دفع شود و آن رطوبت چنان
باشد که چون منعقد شود جوهر امعا گردد + خزب بتحریک
خا و زای هر دو معجمه و بای موحده تهیجی است که در غضون
و جلد بدن بهیأت ورم بهم رسد و با آن درد نباشد
خشم بفتح اول و سکون شین معجمه و میم بر طرف شدن
قوت شامه است که صاحب آن بوی چیزی نشنود
خفش بفتح اول و سکون فا و شین معجمه مرضیست که
در پرده قرنیه و عنبیه بهم که صاحب آن صورت مرئی را خوب
و بتمامی نمی بیند چنانچه هست و میباید جهت آنکه دران
مرض آن هر دو پرده شفاف یعنی نازک و ضعیف میگردند
که شعاع آفتاب دران هر دو نفوذ میکند و پراگنده میسازد

نور باصره که بتمامی مرئی نمیرسد واما درهنگام غروب
آفتاب وروز ابر صورت درست بنظر می آید بسبب
غلظت آن دران هنگام و باصطلاح این را ضعف
چشم نامند و با آن همیشه پلکهای چشم آن ترمیباشد
خفقان بفتح خا و فا و قاف والف ونون حرکت
اختلاجی است که عارض قلب گردد جهت دفع موذی که
بدان انذار ساند از مواد ردیه عفنه فاسده و یا رسیدن بخار آن
بهاباندل نمراد از حرکت اختلاجی حرکت ارتعادی ست
که عارض اعضا میگردد و نزد نافض و حرکت عضلانی
که حادث از احتباس ریح میگردد و همچنانکه اعضا حرکت
میکنند نزد ریختن ماده ردیه عفنه بسوی آنها همچنین قلب
حرکت میکند نزد رسیدن موذی بسوی آن حرکت
ارتعادی پی در پی خفقان چون مفرط گردد غشی آورد
و چون بافراط نماید موجب موت گردد خفقة الکبد
بفتح خا و سکون فا و فتح قاف و با اضطراب و حرکت
اختلاجی جگر است که صاحب آن درمییابد که گویا انتقال
جگر او میزند و یک لحظه ثابت مینماید پس بر طرف
میگردد و گاه مییابد و روی از قبیل تمدد و نزد رود
آن بخاری گرم که بالامیرود بسوی سر و گاه بعرق
می آید دران حین و این مرضی غریب نادر الوقوع
است بسبب رسیدن سده در عرق کبیر از عروق آن
و بدان سبب القنیه که مقدمه استسقاست بهم میرسد
خلع بفتح خا و سکون لام و عین مهمله بر آمدن استخوان
و بیجا شدن انهدام آنست از جای خود و نیز استحاله
جوهریت و تبدیل آن از صورتی بصورتی دیگر را نامند و
نیز فالجی را که شامل یک شق از بدن و صورت هر دو باشد
گویند خلع المثانه زوال آنست از مکان خود بسبب
ضربه یا سقطه یا رطوبت مرخیه و هر یک ازینها بواسطه
استرخا و یا پاره شدن رباطهاست که از رباطهایی که
به پشت متصل گشته خلفا بکسر خا و سکون لام و فتح فا و بالف
ضمیست که طعام در شکم بقدر معتاد مقرر نماید
بلکه دفع گردد یکدفعه بزودی دیگدفعه بدیری دیگر تبه
اندک اندک بدفعات و کم دیگر تبه منهضم دیگر تبه

غیر منهضم فاسد و این از اسهال معدی ست لیکن بعضی
فرق میان این دو ذرب نکرده اند و ازین جهت نزد
بعضی خلفه مرادف اختلاف ست ولیکن جمهور تخصیص
نموده اند اختلاف را باسهال معدی دوری و خلفه را
باسهالیکه بالوان مختلف باشد خمار بضم خا و فتح
میم والف و رای مهمله عبارت از عدم انهضام شراب
است بالتمام بلکه از ان فضله در معده بماند و چون
مخالط برطوبت معده گردد ثقل سر و صداع احداث
نماید و چون مخلوط بصفرا گردد تهوع و قی آورد
خمول بصر عبارت از ضعف و سقوط آنست خنازیر
ورمی است شبیه بسلعه که با گوشت پیوسته و صلب
متعدد باشد و بیشتر در گردن و بیخ ران بهم رسد بیان
دیگر آنکه اورام صغار صلبی ست که در موضع خود متمکن
باشد و در اکثر احوال حرکت نکند و برنگ بدن باشد
و از موضع خود حرکت نکند و زائل نگردد مانند سلعه
در اول امر و بیشتر در لحم خصوصا در گردن بهم رسد و اکثر
چند عدد مجتمع و پیوسته بهم میباشند در یک کیسه و گاه
هر یک در کیسه علیحده مانند سلعه و این را خنازیر از ان
جهت نامند که خنازیر را بیشتر بهم میرسد و گردن
صاحب آن مانند گردن خنزیر میگردد و گاه میل بیمین
گاه میل بیسار میکند خناق بضم خا و فتح نون و
قاف نفوذ نکردن نفس و آب و غذاست بریه و دل و مری
بسبب ورم نورتین و عضلات بیرونی حلقوم و حنجره
و مری خواه صفراوی باشد خواه سوی خفه شدن
با آخر امر خناق القلبی عروض آن حالت است بسبب
ورم عضلات داخلی و نیز خناقی را نامند که از بر آمدن
فقرات گردن بهم رسد و بی اختیار صاحب آن دائم
دهن را گشاده و زبان را بر آورده چنانچه عادت
سگ است و ازین جهت مسمی بدان گشته و متاخرین
هر خناق ردی را خناق کلبی نامند خیالات بکسر خا و
اشکال نگارنگ ست که صاحب آن در جو هوا بیند
بسبب ضعف قوت باصره و یا صعود ابخره غذائیه بدان
خبلان بکسر خا و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح لام والف

و نون جمع خال ست و آن داغهای سیاه مایل بزردی
و یا بسرخی و یا کبود و یا حجم بر آمده مدور است که بر بدن
بر می آید + حرف الدال المهمله + دار الاسد جذام ست
و در جیم مذکور شده و در وجه تسمیه آن گفته اند که بنابر
آن است که بر صاحب آن مرض هجوم می آورد مانند
هجوم اسد بر انسان و گفته اند که طبیعت او مانند طبیعت
شیر منقبض میگردد و چشمهای او مانند چشم شیر مدور و نیز
گفته اند که چون این مرض شیر را بسیار بهم میرسد لهذا دار
الاسد نامیده اند و از امراض مسریه است + داء الثعلب
افتادن موی سر و یا ابرو و یا ریش و یا غیر آنست اکثر
مدور شکل بسبب ریختن مواد صفراوی و یا سوداوی
مخلوط بصفرا و یا رسیدن ابخره آن بدان + و داء الثعلب
ازان جهت نامند که روباه را این مرض بسیار بهم میرسد
که موی آن بریزد و بدن آن متقرح میگردد + داء الحیه
مرضی است که در سر بهم میرسد از ماده سوداویه محترقه
و یا از بلغم شور و می افتد موی آن جدا میگردد پوست
آن مانند جدا شدن پوست مار و ازین جهت آنرا
داء الحیه نامند و یا از جهت آنکه این مرض مار را بسیار
بهم رسد و فرق میان این دو داء الثعلب بدان است
که موی افتاده از داء الحیه پیچ و پیچیده میباشد و چون
راست کنند شبیه بمار میباشد و در پیچ و خم و طول بخلاف
داء الثعلب و شیخ نجیب الدین گفته که داء الثعلب و داء الحیه
هر دو افتادن موی است و در تمام بدن بهم میرسد
و در سر و ریش و ابرو و بیشتر و مستدیر الشکل و غیر مستدیر
الشکل میباشد و قول شیخ نجیب الدین رد قول اول
است داء الفیل بفارسی فیل پا نامند و آن یادیست
که در قدم و ساق و یا زانو و بیخ ران نیز بهم میرسد
چنانچه قرشی گفته که عروض آن مختص بقدم نیست بلکه
در ساق نیز بهم میرسد که پای صاحب آن شبیه بپای فیل میگردد
در جامع ادراک در بنگاله آنچه مشاهده کرده اینست
که ورمیکه یا اکثر در هر دو پا بندرت و بر کعب حوالی آن
غدهای بر میآید بر می آید و بعضی را بلیه غده نیز و در
دست نیز بهم میرسد و تا مرفق بیشتر و تا شانه کمتر آن بعضی

است صلب که در ابتدا البعضی را اندک درد پیدا عارض
میگردد و در هیجان داء شده و نیز تپ با لرزه بهم
میرسد و ماده آن بیشتر خون سوداوی است و یا خون
غلیظ و یا بلغم غلیظ لزج محترق و آنرا داء الفیل از جهت
مشابهت پای صاحب آن بپای فیل نامند و یا از جهت آنکه
این مرض فیل را بسیار بهم میرسد + داء الکلب جنونی است
سبعی و صاحب آن را ضحک مخلوط بلعب و بازی فاسد
و غضب و اذیت مخلوط بمهربانی و اضطراب و جستن و
حمله کردن بر مردم میباشد چنانچه خصلت سگان است
و از ینجهت مسمی بدان گشت و چون صاحب داء الکلب کسی را
بگزد هلاک می گردد آنکس مانند سگ دیوانه گزیده + دبیلة
الکبد بضم دال و فتح بای موحده و سکون یای مثناه تحتانیه
و فتح لام و ها اکثر این مرض بعد از ورم حادث میگردد
و مریض بر پشت نمیتواند خوابید + داحس بفتح دال و الف
و کسر حای مهمله و سکون سین مهمله ورم گرمیست که در
بن ناخنها بهم میرسد با وجع شدید و ضربان قوی و بعد
گاه ساقط می گردد و در انگشتان و مباشرت که احداث
تپ مینماید و بفارسی آنرا کژدمه نامند + دبابه بفتح اول
و دو بای موحده در میان الف و آخرها اسم نوعی از قلاع
ردی است + دبیله بضم دال و فتح بای موحده و سکون
یای مثناه تحتانیه و فتح لام و ها تصغیر دبیست بزرگتر
از دمل و هر ورمی که در بدن بهم میرسد بزرگ آن و در جوف
آن موضعی یعنی کیسی میباشد که در آن ماده آن میریزد و مستحیل
بچرک میگردد و گاه از آن چیزی مانند دردی بیته و
خاک و تخم و نخ سفید و زنخ و چیده ناخن و موی و
امثال اینها از اصناف اجسام صلبه مانند خزف و
سنگ و ریگ و ریزه های چوب نیز بر می آید و بعضی گفته
اند که دبیله دمل بزرگیست که آنرا دهانهای بسیار
میباشد و بفارسی کفک کفک نامند و بعضی گفته اند که دبیله
معرب دبیله فارسی است و کیسه دار دیکی در جوف
دیگری و در میان کیسه بیرونی چرک رقیق و در اندرونی
چرک غلیظ منجمد میباشد و این مخصوص بعضوی نیست
بلکه با عضای ظاهری و باطنی نیز مانند معده و کبد و
گرده و غیرها بهم میرسد و آنچه قریب باعضای رئیسه باشد
ز بون است و نوعی از آن معروف بدبیله سنگوبه
است و آن دبیله است که فرو رفته و عمیق باشد از جلد و
این در اکثر قتال است + درور مرضی قشر بسیاری جریان
آنست + دوشد بضم دال مهمله و سکون شین معجمه و ضم بای موحده
و سکون دال مهمله و بکسر دال و بانیز آمده چیزیست شبیه
بغضروف که بر غضروف و بر استخوان نیز میروید هنگام
شکستن آنها و گاه اطلاق می نمایند بر چیزیکه بر جراحت
میروید و از جوهر عضو نیست + دق الشیخوخة یبوست و
خشکی بسیار است که عارض بدن می گردد و صاحب
آن مثل مدقوق مینماید و ظاهر میشود از آن احوال
مشایخ پیش از رسیدن اوان آن و از ینجهت دق یا
از جهت آنکه چون پیران را بیشتر از جوانان و جوانان را
بیشتر از صبیان بهم میرسد مسمی بدان گشته + دلع بفتح
دال و سکون لام و فتح عین مهمله برآمدن زبان است
و برآوردن آن لازم و متعدی هر دو آمده است
+ دمعه بفتح دال و سکون میم و فتح عین مهمله و ها مرضی است
از امراض چشم که همیشه چشم صاحب آن تر میباشد خواه
انسان رطوبتی تقاطر نماید یا نه پس اگر بسبب مرض دیگر
باشد مانند حرکات و خشونت و فرو رفتن شعر منقلب
پس آن عرض است نه مرض و اگر بدون اینهاست
آن + دمل بضم دال و فتح میم مشدد و لام دانهای بزرگ
صنوبری شکل سرخ رنگ از جنس خراجات است که
بر بدن بر می آید و در ابتدا درد میکند و منفجر میشود بعد
پخته شدن + دوار بضم دال و فتح واو و الف و را
مهمله مرضی است که با آن گردش سر لازم است و
خیال میکند صاحب آنکه گویا تمامی اشیا بدور او
میگردند و بدن و دماغ او نیز می گردند و قدرت بر ضبط
خود را ثابت داشتن ندارد و از قبیل تسمیه سبب باسم لازم
آنست + دوالی بفتح دال و واو و الف و کسر لام
و یا مرضی است که گشاده میگردد در آن رگهای ساق و قدم
بسبب بسیاری ریختن خون سوداوی و یا خون غلیظ
و یا بلغم لزج در آنها و فرق میان این و داء الفیل بدانست
که ماده دوالی غلیظ محتبس در عروق میباشد و ماده
داء الفیل رقیق و از عروق انتشار بلحم میکند و لحم آنرا
تشرب مینماید مانند تشرب غذا + دوی بفتح دال و کسر واو
و یا در لغت بمعنی صدائیست که مفهوم نشود از آن چیزی
بلکه مانند صدای مگس و زنبور عسل باشد و باصطلاح
اطبا صدائی است و غلیظ که صاحب آن بشنود و در
بیرون نباشد بلکه از حنجره و ریاح باشد که در اندرون
گوش او حرکت نمایند + دیدان بکسر دال و سکون یای
مثناه تحتانیه و فتح دال مهمله و الف و نون جمع دود است
و آن کرمهائی اند که در امعا تولد یابند بسبب رطوبت
فضلیه که در آنها مانده متعفن گردد بطول مکث و تاثیر حرارت
در آن و سه قسم میباشد آنچه طولانی است بقدر یک شبر
و زیاده بر آن در امعای علیا که باریک اند بهم میرسد
و با آن مغص و ضعف نبض و برودت اطراف و سر
خشک و کسالت اعضا و انتفاخ شکم و غیرها میباشد
در وقت خواب صاحب آن دندان بهم میساید و آب از
دهن او بر می آید که بالش او تر میگردد و در وقت
خلای معده بحرکت می آیند و گاه بسبب حرکات موذیه
و ارتفاع بخارات عفنه اعراض ردیه شبیه بصرع و سقوط
و تشنج و التواء مانند اینها عارض میگردد و آنچه پهن
بشکل حب القرع باشد در امعای غلاظ که قولون و اعور
اند تولد می یابد و آنچه باریک و کوچک مانند کرم پنیر
و سرکه باشد و دود الخل نامند و در روده های پائین قریب
بمخرج بهم میرسد و صاحب آن خارش مقعد و دغدغه
در آن می یابد و در مطلق آن لب صاحب آن در روز خشک
و شب تر میباشد و بیشتر اطفال و مرطوبین و کسانیکه مبالغه
در طهارت با آب نمی نمایند بهم میرسد + حرف الذال المعجمه
ذات الاصل نوع شهوریست که در طبقه قرنیه بهم میرسد
ذات الجنب بفتح جیم و سکون نون و بای موحده ورم
حار و دردناکی است که در نواحی سینه بهم رسد پس اگر
در عضل سینه خصوصاً عضل داخلی آن و یا در حجاب
اضلاع طرف داخل باشد آنرا شوصه نامند و اگر در
غشای مستبطن سینه باشد آنرا برسام و اگر در حجاب

میان قلب و معده باشد آنرا ذات الجنب خالص و ذات الجنب
باسم عام نامند و این در هر دو جانب بهم میرسد اکثر
در جانب راست باشد بهتر از جانب چپ است و با آن
تپ دائم و ضیق النفس متواتر باشد + ذات الریه ورمی است
ششی و یا صفراوی که در ریه بهم رسد + ذات الصدر
ورمی ست که در حجاب قسمت کننده سینه بدو نصف
از طرفیکه موضوع بر قص ست بهم میرسد و اگر بر طرفیکه
موضوع بر فقار ست باشد آنرا ذات الجنب باسم
جامع نامند و صاحب آن فم معده خود تا نقبه منخر پندارد
که سوزن فرو میبرند و تواند که سر بالا و پائین کند و بر
پشت و پهلو نخوابد و صاحب ذخیره گفته که ذات الصدر
جمع آمدن چرک است در فضای سینه + ذات العرض ورمی
است که در حجاب قاسم صدر که از جانب قص واقع است
از جانب فقرات قفا حادث گردد و صاحب آن وجعی
در میان شانها دریابد و بر پشت نتواند خوابید + ذات
الکبد عبارت از تورم کبد است خواه از ماده حار باشد
یا بارد + ذو ثالیل بضم بر آمدن طبقه عنبیه است نزد شگافته
شدن قرنیه بسبب قرحه و یا بثره و یا خراجیکه در ان
بهم رسد اگر زیاده از سر مورچه و بقدر سر مگس باشد ذبابی
نامند بجهت مشابهت در شکل بسر مگس + ذو حجس بضم ذال
و فتح بای موحده و حای مهمله و ها و عامه بسکون با
مینامند ورمیست گرم که در عضلات هر دو جانب حلقوم
که بآن بلع میباشد بهم میرسد بسبب غلبه خون و امتلای
عروق آن و بعضی گفته اند که ورم لوزتین و بعضی گفته اند
که ورم مفصل موضوع بر فم مری و حلقوم و لهاته آن
است و گاه اطلاق ذبحه بر اختناق نیز مینمایند و
شیخ الرئیس فرق میان ورم عضلات هر دو جانب
حلقوم و اختناق نگذاشته + ذرب بفتح ذال و راء
مهمله و بای موحده اسهال معدی است بسبب سستی
نرمی معده از سوء مزاج رطب آن و یا کثرت رطوبات
مجتمعه در معده و یا انصباب مواد نزلی بمعده و از
معده بامعا یا انزلاق فضول و این را اسهال دماغی
نامند و یا بسبب فساد قوت جاذبه کبد که غذا را از

معده نتواند جذب نمود و درین مرض مدفوع مختلف الالوان
سبز و زرد و سفید باشد و یا بر طرف شدن حمل
معده بسبب اورام و غیر آن و درین طعام هضم نا یافته
دفع گردد و بعضی گفته اند که جاری شدن شکم نیز ذرب
متصل بهم است و بعضی دیگر گفته اند که هضم نا یافتن
طعام در معده و امعاست و نرسیدن و نفوذ نکردن
در جمیع بدن بلکه بطریق اسفل دفع شدن بیکبارگی و دفعه
متصل بهم است و بعضی مرادف خلفه دانسته اند
ذوبان بفتح ذال و واو و بای موحده و الف و نون
گداختن و لاغر شدن بدن است و ایلاقی گفته که اسهالی
است که از ضعف کبد بهم رسد + آنرا ذوسنطاریا بضم
ذال معجمه و سکون واو و فتح سین مهمله و سکون نون
و فتح طاء مهمله و الف و کسر رای مهمله و فتح یاء مثناة
تحتانیه و الف نامند + ذوسنطاریا کبدی اسهالی است
که از ضعف کبد بهم رسد و اگر خون صرف باشد از امتلاء
خون بود یا تفرق اتصالی که در کبد و یا بسبب قطع دست
و پا بهم رسد اگر صدید و یا شبیه بدردی آید از احتراق
دم و صفرا باشد و اگر قیح و چرک آید از انفجار دبیله باشد
و اگر غسالی یعنی شبیه بآب گوشت شسته بود نیز از انفجار
دبیله کبد باشد + ذوسنطاریا معوی اسهال معوی است
که از انفتاح رگها از رگهای داخلی امعا بهم رسد و ایلاقی
گفته که لفظ ذوسنطاریا معوی را بر اسهال یا بهم اطلاق
مینمایند و اعم از آنکه خون بر آید یا چرک یا خراط و مولانا
نفیس گفته که لفظ ذوسنطاریا در لغت یونانی بمعنی
قروح امعاست و علمای اطبا اطلاق مینمایند بر ان
فقط و بعضی اطلاق مینمایند بر لازم آن که اسهال
خون باشد مطلقا مگر آنکه از زحیر باشد + ذباب ما
الاسنان مرضی است که در دندان بهم میرسد که صاحب
آن نمیتواند که چیزی صلب را بدندان بشکند و نه تحمل
آب سرد و گرم ندارد + ذیابیطس بفتح ذال معجمه و یای
مثناة تحتانیه و الف و کسر بای موحده و سکون یای مثناة تحتانیه
و ضم طا و سین هر دو مهمله مرضیست که صاحب آن همیشه
تشنه میباشد و چون آب بسیار میاشامد او را سیرابی حاصل نمیشود و درد

صحت نمیشود و بی ارادی بول کند و آن آب
بطرف خود بی تغیر و یا با اندک تغیر دفع گردد که با
آب خالص مخالفت بسیار نداشته باشد و ذیابیطس
یونانی بمعنی دولاب است و بجهت مشابهت آنکه از یک طرف
آب می کشید و از یک طرف دفع میکنند بدان نام میگویند
اند و مولانا نفیس گفته که آنرا سلسل البول نیز گویند
و صاحب بحر الجواهر گفته که این غلط است بجهت
آنکه خروج آب در سلسل البول بلا اراده میباشد و در
ذیابیطس با اراده و تحقیق آنست که کلام مولانا بی
اصل نیست بلکه باعتبار اول امر و اواخر امر هنگام کمال
ضعف و برودت آلات بول است که حبس و امساک نمیتواند
کرد + حرف الراء المهمله + ربع بکسر رای مهمله و سکون بای
موحده و عین مهمله تپ سوداویست که در روز در میان
آید یعنی نوبت آن یکروز و نوبه ترک آن دو روز باشد
ربو بفتح راء و بای موحده و واو و شیخ نجیب الدین گفته
مرضی است مختص بریه که صاحب آن چون حرکت کند
دم پیاپی و بزودی نفس او تنگ و متواتر گردد و در هنگام سکون
میان دو حرکت نتواند که ساکن باشد و نفس نکشد بلکه
بی اختیار پی در پی نفس کشد و آنرا نفس بهر نامند و صاحب
بحر الجواهر غیر بهر دانسته است و فرقی که در میان هر دو نمود
و در بهر ذکر نمود + رتق بفتح راء و سکون تای مثناة فوقانیه
و قاف علتی است که در فم فرج یا رحم عارض گردد و
مانع می آید از جماع و بر آمدن خون حیض و سبب آن یا منفذ
است بالخلقت و یا بهم رسیدن چیزی زائد شبیه بعضل یا غشا
غائید بر فم آن که پاره نگردد و یا انضمام و یا التیام
یا فتق قرحه و صاحب آثار رتقا نامند + رجا بفتح راء و
جیم و الف احوالی است که بعضی زنانرا بهم میرسد شبیه
بآبستنی از تغیر رنگ و احتباس طمث و انضمام فم رحم و گاه سختی
و احساس بحرکتی مانند حرکت جنین و یمین و یسار و حجمی مانند
حجم آن نیز دریابد آنرا آبستنی نامند و صاحب آن خواهش
دارد که او را آبستنی صادق بهم رسد و سبب آن ماده بلغمی
لزج است که در رحم او ریزد و چون دران حرارت بسیار است
آنرا منعقد نماید بصورت قطعه لحمی و از آن آثار آبستنی ظاهر گردد

ولغته اندا قطعه کمی ست که بیونانی مولی السنه و سو
ام رنی است بجای مهمله پس بنا برا ین رصح رمگی است
بکمانه رجا بجیم و وجه تسمیه آن یا بجهت مدور بودن آن
ویا بجهت تفل آن است مانند جی رسنا گنا سیا است
رض بفتح را و تشدید شفاو تیم یو نته شدن غضروف
ودن الف انان قبیل است اطلاق کسر بر کفیر ف
انفصال غضروف بدون قطع بر سبیل مجاز است
بضم دال و فتح سین مهمله الف و فا خون آر بنی آمدن
نامند که بسبب انفتاح عرقی از حدت خون یا از کثرت
ویا از بریدگی عرقی ویا از بحران در روز یا عور ادیا
نیز انها یا از اسباب داخلیه ویا خارجیه بفتح بکسر را وسکون
عین و فتح دال مهملتین و ها اسم رعشا وست یعنی اضطراب
ولرزه و مقدمه رعشا است رعشه بکسر را وسکون
عین هر دو مهمله و فتح شین معجمه و ها مرضی است آلی که
حادث میگردد از عجز قوت محرکه از تحریک عضل بسبیل
انفصال و یا ساکن داشتن نگاه داشتن آن نیز بر سبیل
انفصال از جهت مقاومت کردن ثقلی و ملتفتی که
داخل عضو شده است و بسیل میدهد آنرا بسوی اسفل
بحرکت غیر ارادی پس مختلط می گردند حرکات ارادی
با حرکات غیر ارادی با ثبات ارادی و یا تحریک غیر
ارادی و فرق میان رعشه و اختلاج آنست که حرکت
اختلاج ظاهر میگردد خواه عضو متحرک باشد و خواه ساکن
بخلاف رعشه که موقوف بحرکت عضو است و سبب این یا
مزاج بارد مادی بود و یا ساده که عارض عصب گردد
و بسیار اوکسانیکه همیشه شراب می آشامند و یا کسانی
را که آب سرد بعد ریاضت و حرکات عنیفه و اعراض
نفسانیه بسیار می آشامند بهم میرسد رعونت بضم را و
عین هر دو مهمله و سکون واو و فتح نون و تا بمعنی حمق است
رند تجریک را و میم و دال مهمله نزد متاخرین ورم گرم و
دموی است که در ملتحمه بهم رسد و گاه بارد و بلغمی نیز میباشد
و نزد متقدمین غیر حار دموی را رمد نمی نامند بلکه تکدر میگویند
رمص تحریک صاد مهمله چرکی است منجمد که در گوشه چشم
بهم میرسد ریاح الافرسه بفتح الف وسکون فا و کسر را

مع فتح سین هر دو مهمله و ها نوعی از حدبه است و آن بر آمدن
فقره است از فقرات پشت از موضع خود بسبب احتباس
ریح غلیظ در زیر آن که بگشاید آنرا و بر آورد و فرسه در لغت
نام ریحی است که در عنق در آید که آنرا باریک گرداند
و اطلاق اطبا افرسه را بصیغه جمع غلط است زیراکه
جمع آن فرسات آمده نه افرسه ریح البواسیر ریحی است
غلیظ که بدشواری تحلیل رود و صاحب آن درد ده
خود مانند وجع قولنج دریابد و گاه بالا رود و بطرف
پشت و پهلوها و تا شانه رسد و گاه فرود آید بسوی
قطن و حوالی مقعده و خصیتین و قضیب ریح المثانه
انتفاخ المثانه است ریح الکلیه وجع و تمددی است
که محسوس میگردد در حوالی ظهر در محل گرده بدن
ثقل و بدون تحریک حصاه و هنگام افراط منتشر گردد
و بطرف امعا آید و آنرا ریح البواسیر نیز نامند و نیز گویند
شد ریح الرحم ماده نفاخه است که در رحم بسبب اجتماع
رطوبات لزجه بهم رسد ریح الشوکه بفتح شین معجمه و
سکون واو و فتح کاف و ها ماده حادی است که در
استخوان ریزد و فاسد سازد و بشکند آنرا ریح الصبیان
ریح غلیظی است که در اندرون شکم اطفال بهم رسد و بشکند
آنرا بحدیکه کشاده می گردند شئون اکلیلی آن و حالتی
شبیه بصرع عارض میگردد او را ریح الغلیظ ریحی است
که مدتی طویل در تجاویف بدن بماند و غلیظ گردد مانند
غلیظ شدن هوا بحیکه مدتی در فقوات و چاهها و آب
انبارها محتبس ماند حرف الزاء المعجمه زحیر بفتح
را و کسر حای مهمله و سکون یای مثناة تحتانیه و رای
مهمله حرکتی است در معای مستقیم برای دفع فضولیکه
دران محتبس شده و اندامیر ساند بکمیت و یا بکیفیت
و یا بهر دو و مختص بمعای مستقیم است و در غیر آن نمیباشد
و زحیر حق میباشد و با خون و بی خون و زحیر حق آن
است که بسبب ورم گرم رو ده مستقیم و یا ریختن خلط
صفراوی حاد بدان و یا بلغم شور بورقی و یا بسیار نشستن
بر زمین صلب و نمناک بهم رسد و باطل آن است که از
احتباس ثقل یابس خشک باشد و قبل از ان چیزها

یابس تا بطن خورده باشد و فرق میان زحیر حق و باطل
آنست که در زحیر باطل گرانی شکم و درد پشت و
مقعد میباشد و دفع نمی گردد مگر به بیرون آمدن چیزی
و با آن خواهش طعام کم میباشد و چون بزر در طبیخ
بنوشند و برنیاید دلیل احتباس است و زحیر با خون یا
بسبب خراش روده و یا گشوده شدن سر از رگهای
آنست بسبب مرور فضول یابس خشن بران و یا آن
و زحیر بی خون یا با اخراج رطوبت مخاطی شبیه باشد که زحیر
و یا اخراج براز رقیق و زرقته بضم زا و سکون رای
مهمله و قاف و تای مثناة فوقانیه میل نمودن سیاهی
چشم است با زرقی خواه بسبب بسیاری زرباج و
و یا بسبب صفای نورانیت آن و یا بسبب تیرگی جلیدیه
و یا بسبب بر آمدگی آن و خواه بسبب کمی رطوبت بیضیه
و یا بسبب صفائی آن و خواه بسبب قلت سیاهی عنبیه
باشد و خلقی آن لاعلاج است زکام بضم زا و فتح
کاف و الف و میم ریختن فضول رطوبی ست از هر دو
بطن مقدم دماغ بمنخرین و از منی در فع شدن و گاه
زکام را بر نزله نیز اطلاق نمایند زلق الامعا بفتح زا
و سکون لام و قاف بقول شیخ نجیب الدین مرضی است
که بمی مانند طعام در امعا بلکه می لغزد و مندفع میگردد
بزودی از ان خواه بسبب رطوبت مزلقه باشد که واسطه
آن ثقل در امعا مکث نکند و بیرون آید و خواه بسبب
بر آمدن بثوری در سطح داخلی آن از مواد حاده باشد
که چون بگزند آن اخلاط امعا را ناچار امعا دفع نمایند
چیزیرا که در آنهاست هضم نا یافته و یا قلیل الهضم و گاه
باشد که چرکاب رقیقی دفع گردد و امعا نزد دهده و گاه
طعام و چیزی محسوس شود و لیپی که بالا رود بسوی سر و
مکرر و چون آب سرد بیاشامد ساعتی تسکین یابد و
بقول قرشی نقصان و یا بطلان هضم معدیست آنرا
زلق از ان جهت نامند که لازم آنست حرف السین
المهمله سبات بضم اول و فتح بای موحده و الف و تای
مثناة فوقانیه در لغت بمعنی خواب است و اصل آن راحت
است چنانچه حق سبحانه تعالی در کلام مجید خود می فرماید

وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا و در اصطلاح اطبا خواب بسیار ثقیل
غرق طولانی ست که صاحب آن بدشواری بیدار شود و
آنرا بفارسی گرودگی نامند • سبات سهری خواب سنگینی ست
که با آن بیداری باشد و سبب آن ورم بلغمی ست مخلوط با صفرا
که در دماغ بهم رسد و مقابل این سهر سباتی ست یعنی
بیداری با خواب و سبب این ورم صفراوی ست مخلوط
با بلغم یعنی از اجتماع سهر و سبات با هم که نیز در دماغ بهم رسد
و این هر دو علت سرسامی ست مرکب از سرسام بارد و
حار اول از بارد و حار و دوم بالعکس • سباط بکسر سین
مهمله و فتح بای موحده و الف و طای مهمله حمی نافض را نامند •
سبل بتحریک سین و بای موحده و سکون لام شیخ الرئیس
گفته که غشاوه یعنی پرده ایست که در چشم بافته میشود
و از رگهای ظاهره بسطح ملتحمه و قرنیه شبیه بدخان علامات
این گرمی در ابروها و سرخی و در هر دو جانب رخساره
و جهندگی بسیار در رگهای شقیقه ظاهر است و یا در
رگهای ظاهر که از داخل تجویف آمده اند و علامت این
با آن علامات علت رمد و سوزش و ضربان در دماغ است
و شیخ نجیب الدین بر تعریف شیخ افزوده که شبیه بغشای
سفید رقیقی است و مولانا نفیس گفته بر این نظر است
جهت آنکه سبل دو نوع است یکی آنکه در عروق ملتحمه
باطنیه باشد پس دیده میشود در این پرده شبیه به پرده
عنکبوت و دوم آنکه در عروق ظاهر آن با فسد بسیر
دیده میشود که پرده سیاهی مانند دخان پوشیده است
آنرا و ظاهر است که پرده سیاه شبیه بدخان سفید
نمی باشد و بالجمله پرده است که از اطراف چشم ظاهر
میگردد و بتدریج زیاده میشود و سبب امتلای عروق
آنها از خون غلیظ • سبه بتحریک سین مهمله و بای موحده
و ها زوال عقل است از پیری که خرافت نامند • سحج
بفتح سین و حا هر دو مهمله و جیم خراشیده شدن جلد
است و حقیقته نزد اطبا عبارت از تفرق اتصال منبسط
در سطح عضو است که بر طرف میشود چیزی از سطح آن
و مجازا بر تفرق اتصال سطح باطن امعا اطلاق
می نمایند و همین مشهور نزد اطبا است و عند الاطلاق
مراد این است مگر آنکه تقیید دارند بسحج جلد و غیر آن •
سدد بضم سین و فتح دال اول و سکون دال دوم
هر سه مهمله بند شدن مجاری و عروق ضیقه بدن است
هر مجری و هر عرقی که باشد بسبب اخلاط لزجه یا غلیظه
که در مجاری عروق ضیقه بچسپد و منع کند خواه تام که
مانع آید نفوذ غذا و فضلات و اخلاط را بالتمام مانند قولنج
و یرقان و یا ناقص که مانع آید بعضی را یعنی غلیظ
را نه رقیق را مانند بول رقیق چنانچه میگویند
که دلالت بر سده میکند و علامه گفته که انسداد نزد
اطبا غیر سده است جهت آنکه انسداد را اطلاق
می نمایند بر انضمام افواه عروق و مسام جلد و گاه
اطلاق مینمایند سده را بر سختی که بر سر جراحت بهم رسد
و بمنزله پوست و خشک ریشه گردد • السده فی
الخیشوم آن چیزیست که بند میشود در اندرون خیشوم
و منع میکند نفوذ چیزی را از حلق بسوی بینی و از
بینی بسوی حلق • سدر بتحریک سین و دال و را هر سه
مهمله حالی ست که صاحب آن مبهوت مینماید و در سر
خود سنگینی بزرگی و در چشم خود تاریکی در مییابد و گاه
طنین و آوازی در گوشهای خود در مییابد و گاه زائل
می گردد با آن عقل او و سبب صعود ابخره سوداویه
بدماغ او • سرسام بفتح سین و سکون را و فتح
سین هر دو مهمله و الف و میم و گویند بکسر سین
اول اصح است لفظی است مرکب از فارسی و یونانی
زیرا که سر بفارسی بمعنی راس است و سام بیونانی
بمعنی مرض و ترکیب هر دو بمعنی مرض سر است و
شیخ گفته که سام بمعنی ورم است یعنی ورم و باین
معنی مشهور است و آن حقیقی و غیر حقیقی است حقیقی
ورمی است حار که در یکی از دو حجاب دماغ یعنی رقیق
منفصل بمغز یا غلیظ متصل بکاسه سر و یا هر دو
و یا در جوهر دماغ و یا در همه آنها بهم رسد و سه نوع
است دموی و آنرا قرانیطس خوانند و صفراوی
و آنرا قرانیطس خالص و بلغمی و آنرا لیثرغس نامند
و سوداوی را اسم خاصی نیست و غیر حقیقی عبارت
از اختلاط عقل حاصل بدون ورم است بلکه بسبب
صعود ابخره و ادخنه است بدماغ چنانچه در حمیات
حاده تا اوجاع صعبه میباشد و اطبا اطلاق سرسام
را بر ورم حار مینمایند و پس میگویند نفس دماغ متورم
نمیشود و این هر دو قول باطل است بقول شیخ
الرئیس با دلهٔ قاطعه • سرطان بفتح سین و را و طای
مهمله و الف و نون ورمی ست سوداوی متولد
از سودای سوخته از صفرای صرف که بریزد بسوی
عضوی و پر کند عروق حوالی آنرا و این نوع متقرح
میباشد و یا بلغم سوخته که با آن صفرای سوخته نیز باشد
و این بیشتر غیر متقرح میباشد و گاه متقرح نیز که عفونت
و خباثت و فسادی در آن بهم رسد و این را سرطان
از آن جهت نامند که ورم آن شبیه بگستردگی سرطان و عروق
آن شبیه بدست و پای آن است سرخ و سبز و تیره و در اندرون
شبیه بشکم سرطان مستدیر میدارد و بعضی گفته اند که
سرطان از آن جهت نامند که چسپیده میباشد بعضو چسپیدن
سرطان • سرطان الرحم سرطانی است که در رحم بعد
از اورام بسبب آنکه بکلی پاک نشده باشد بهم رسد
و متقرح شود • سعفه بفتح سین و سکون عین هر دو
مهمله و فتح فا و ها قروحی است که در سر و صورت بهم
میرسد و گاه در تمامی بدن نزدیک منابت مو پیدا
و دو نوع میباشد خشک و تر و خشک آن در ابتدا
دانه های استخوان سبک متفرق در مواضع بسیار و سر
خارنگ میباشد پس اجرک می آید و خشک ریشه مائل بسرخی
می آورد و ماده آن بلغم حاد مخلوط با خون است و نیز
از آن حرکات می آید و آنرا اشیرینج که معرب شیرینک فارسی
ست و سعفه رطبه نیز نامند و سبب آن فضلات
غلیظ عفنه فاسده لذاعه صدیدیه است که بطرف جلد
رو و غلیظ آن در زیر جلد محتبس مانده و بهم میرساند
غلیظ آن در زیر جلد محتبس میماند و ورم بهم میرساند
و رقیق آن منتشر میگردد و جلد را مجروح و فاسد
و متاکل میسازد و بسبب حدت و تاکل خود پس جاری
میشود و از آن حرکات لذاع و بیشتر اطفال را بهم میرساند

بسبب بسیاری رطوبت ابدان و دماغ های ایشان و
بسیاری بخار بسبب بسیاری حرارت و رطوبت در معده
ایشان و ضعف اعضای ایشان از دفع فضلات سعال
یابسه آن است که از آن چیزی جاری نگردد و سعال
بضم سین و فتح عین مهمله و الف و لام حرکت طبیعیه
ریه و آلات سینه است برای دفع چیزی موذی و اذ
یتی که از آن رسد بریه و اعضای متصل بدان سقوط اللهاة
بفتح لام و ها و الف و تا افتادن لهاة است بسبب سخونت
حلق مرخی کننده و لهاة خواه گرم باشد خواه سرد سقیروس
بفتح سین مهمله و کسر قاف و سکون یای مثناة تحتانیه
و ضم رای مهمله و سکون واو و سین مهمله ورم صلب
و یا بلغمی است پس اگر ماده آن سودای صرف خالص باشد
آنرا خالص نامند پس اگر با بلغم مخلوط باشد آنرا غیر
خالص نامند سکته بفتح سین و سکون کاف و فتح
تای مثناة فوقانیه و ها معطل و باز ماندن اعضا است
از حس و حرکت بسبب سده تامی که در تمامی بطون دماغ
بهم رسد و مانع آید نفوذ و رسیدن روح حیوانی را بدماغ
و سایر اعضا و همچنین روح نفسانی را نیز اعضا را
از حس و حرکت حتی از تنفس باز دارد و دفعة عارض گردد
و مسمی گشته باسم لازم خود که سکوت است و فرق میان
این و جمود در جمود مذکور شد سکر بضم سین مهمله و سکون
کاف و رای مهمله حالتی است که عارض می گردد انسان را
از ممتلی شدن دماغ او از ابخره متصاعده بسوی آن
و معطل میگردد عقل او و تمیز میان امور حسنه و قبیحه نمی تواند
نمود و بعضی گفته اند که سروری است که غالب آید بر عقل
مباشر شرب بعض اسباب موجبه آن پس منع کند انسان را
از عمل کردن بموجب عقل خود از غیر آنکه عقل زائل گردد
سل بفتح سین مهمله و تشدید لام [illegible]
الطبور و شریان و مکشوف کردن اطراف آن بر بدن
و آنچه جائی آن است تا انداختن قلابی بزیر آن و کشیدن
بیرون و بریدن آن مقدار سه انگشت و بستن هر دو سر
آن ها بر آن و در رات قاطع خون پاشیدن و مرهم
ها بر زبانیده گوشت گذاشتن و ملتئم ساختن و

بعضی گفته اند که بعد از مکشوف نمودن اطراف شریان
آلتی آهنی املس که سر آن مدور و در وسط آن شبیه
دائره ها و تیز باشد که باصطلاح سطالی نامند بزیر
آن کرده شریان را با آن آلت بلند کرده در یکی
از آن دو دائره ها افتد پیچ دهند تا بریده گردد پس
ملتئم سازند و دستور سل شریان تفصیل در کتب
مسطور است سل العین بفتح سین مهمله و ضم لام مشدده
کوچک شدن و برهم نشستن و کشیده شدن و فرو رفتن
چشم است بسبب کمی رطوبات و نشستن طبقات
آن برهم و برطرف شدن و یا کم شدن رطوبت بیضیه
بسیار و کم شدن نوریکه پر میگرداند فضا های طبقات
را و قریب شدن با آنکه پلک های چشم بهم افتد و گاه
بینائی برطرف میشود و چشم فرو می نشیند و اینها از
اسباب داخلیه اند و خارجیه مانند چشم را از حدقه
بر آوردن و یا سوراخ کردن و آنرا رطوبات کشیدن
و غیر آن سل بکسر سین و تشدید لام قرحه است که
در ریه بهم رسد بسبب ریختن نزله حار حاد بران و لازم
آن است تپ دقی و لاغری و در لغت سل بمعنی هزال
است از قبیل تسمیه شی باسم لازم سلاق بضم
سین و فتح لام و الف و قاف غلظت و سطبری
و سرخی است که در پلکهای چشم از ماده بورقی بهم میرسد
و گاهی منها میریزد و سودی لقرحه اسفار و فساد با مژه
نیز می گردد و بعضی گفته اند که آن دانه است که در بیخ
زبان و یا در جلد بهم میرسد سلسل البول بفتح سین
و کسر لام بر آمدن بول است بلا اراده و بعضی بر ذیابیطس
نیز اطلاق مینمایند باعتبار آنکه در او آخر ذیابیطس
منجر بسلس البول میگردد سلع بضم سین مهمله و لام
و عین مهمله شقاق پاره نامند و چهار نوع میباشد لحمیه
و عسلیه و دهالیه و شیرازیه و وجه تسمیه اینها برای
احتوای آن است بر مانند این اشیا و لحمی و عسلی
معروف است و دهالی منسوب بطعامی غلیظ است
که از آرد و روغن تازه متخذ از گوه ترتیب میدهند
و شیرازیه منسوب بشیراز است که نان خورشی

است که از ماست میسازند سلعه بفتح سین و سکون لام
و عین مهمله و ها و بکسر سین نیز آمده و دنبلی است که از ماده
غلیظ و رعشائی مانند لیپی بهم میرسد و دانه بخته غیر حساسه
بگوشت بدن از همه اطراف می باشد بلکه میتوان آنرا
بدست گرفت و جنبانیدن و آن را در اول بمقدار
نخودی میباشد و بتدریج تا نارنجی و بزرگتر از آن
میشود و گاه شبیه باستخوان چیزی در آن متکون میباشد
سوء القنیه بدانکه قنیه بکسر قاف و سکون نون و فتح
یای مثناة تحتانیه و ها نزد حکما بمعنی ملکه و آن
بودن شی است بکیفیتی که محیط با آن باشد و بانتقال آن
منتقل گردد و آنرا فساد مزاج نیز نامند بسبب آنکه فساد
و تغییر مزاج و انحرافی است که از فساد و سوء مزاج کبد
بهم میرسد در تمام بدن احیانا و این اعم با استسقا نیز
و اخص است و لیکن اطبا مختص باین مرض که مقدمه استسقا
داشته اند سوء الهضم عبارت از عدم انهضام طعام است
بهضم تام و تغیر یافتن طعام است در معده بسوی
بعض کیفیات ردیه و سبحی بضم سین مهمله و سکون نون
و کسر بای موحده و سکون یای مثناة تحتانیه و کسر
حای مهمله و یا و دبیلست که در عضل داخل حلق بهم میرسد
سوء مزاج عبارت از غلبه یکی از کیفیات اربعه
است بر مزاج اصلی عضوی از اعضا و یا اکثر و یا کل بدن
که تا در نباشد آن عضو که عمل نماید عملی که از آن صادر
می گشت در حالت اعتدالی که داشت و آن یا مستوی
است و یا مختلف و اطبا اختلاف نموده اند در تفسیر آن
هر دو لفظ جالینوس و صاحب مختار گفته اند سوء مزاج مستوی
سوء مزاجی است که شامل جمیع بدن باشد و مختلف آنکه
مختص بعضوی خاص باشد دون عضوی و ابو سهل مسیحی
و رازی گفته اند که سوء مزاج هرگاه مستوی باشد و
از آن اذیتی نرسد محتاج نیست قوت دافعه که آنرا دفع
نماید جهت آنکه در استوا بمنزله مستوی اصلی شده است
شیخ الرئیس گفته مستوی آنست که استقرار در جوهر
عضو نموده و حکم مزاج اصلی بهم رسانیده باشد بحدیکه
طبیعت مدبره بدن محتاج بقاء است با آن بنابه مختلف

آنکه چنین نباشد پس حمی عفن این تفسیر سوء مزاج مختلف
است بحسب مذهب صاحب کامل و آنچه از کلام جالینوس
مفهوم میگردد مستوی است و مرض بحسب تفسیر شیخ
مستوی است و بنابر آنچه گفته شد مختلف برای آنکه
در عضوی دون عضوی است در اکثر امر و شیخ مستقر
مستوی از آن جهت نامیده که مشابه مزاج اصلی است
در عدم شعور الم و جالینوس و من تبع آن عام را مستوی
از جهت شمول و جریان آن در تمامی بدن و مانند مزاج
اصلی در اینکه باعث الم نامیده و جالینوس سوء مزاج کائن
در عضوی دون عضوی را مختلف نامیده از جهت
آنکه مخالف مقتضای مزاج اصلی است از عدم شمول
و نیز گاه سوء مزاج خلقی باشد و گاه عارضی اما
خلقی چنین است که در آن مزاج اصلی خلقی غیر معتدل
باشد و این را مزاج غیر فاضل نامند و عارضی آنکه
مزاج اصلی خلقت معتدل باشد لیکن متغیر گردد از اسباب
بسبب سوء تدبیر و سوء مزاج متفق سوء مزاج مستوی
است مثل حمی دق و حمی غلیانی بدون تعفن است

سهر بفتحتین در لغت بمعنی بیدار است و در اصطلاح
اطبا بیداری بسیاری بیرون از مجرای طبیعی است
بسبب امر اختیاری از اشتغال بامور خارجیه یا غیر
آن و یا باسباب عرضی و مرضی مانند هم و خوف و فرح
و فکر و یا سوء مزاج یابس و یا سوء مزاج حار یابس ساذج
و یا سوء مزاج بارد و یابس مادی سوداوی و یا حار
یابس مادی صفراوی و یا صعود ابخره غیر منهضمه حاره
و یا غیر اینها از اسباب آنرا سهار بضم سین و فتح های مشدد
و الف در آن نیز نامند حرف الشین المعجمه شبق بفتح
شین و بای موحده و قاف شدت و مبالغه آن
است که تجاوز از حد طبیعی نماید و تجاوز از هر چیز از
حد طبیعی افراط آن البته مرض است شتره بفتح
شین و تای مثناة فوقانیه و رای مهمله پیچیدگی
پلک یا مژه چشم است بحدیکه خوب بهم نیاید بحدیکه
بهم نرسد بسبب بریده شدن پلک یا جراحت یا غده
در آن و گاه جفن بالا منقبض میگردد و بطرف بالا رفته

آنرا برنمیست و شتره در لغت بمعنی نقصان جفن است
شخوص بضم شین و خای معجمه و سکون واو و صاد
مهمله مرضیست که دفعةً عارض میگردد و صاحب آن بهر
حالتی که باشد ایستاده و یا نشسته و یا خوابیده بهمان
حالت بماند و قدرت بر تغیر آن نداشته باشد چشمهای
او باز ماند و نتواند که برهم گذارد و آنرا جمود و اخذ
نیز نامند بهمان جهت و سبب آن سده ایست که از خلط
غلیظ که در مؤخر دماغ که منبت اعصابست بهم رسد
شدخ بفتح شین و سکون دال مهمله و خای معجمه تفرق
اتصالیست که در طول عصب واقع شود و بر شکستگی
بر استخوان سر واقع شود نیز اطلاق نمایند شرق بفتح
شین و سکون رای مهمله و قاف نزول چیزی در حنجره و
قصبهٔ ریه است و بیشتر در چیزهای سیال میباشد و میگویند
که آب در گلوی صاحب آن بند شود و سرفه پی در پی کند
تا آنکه برگردد و برآید چیزیکه در آن رفته است
جهت آنکه حنجره و قصبه ریه هر دو از آلات تنفس اند
نمی گذارند که چیزی غریب در آن داخل شود و فرق
میان این و غصه آن است که غصه مانند چیزیست در گلو
اعم از آنکه غلیظ باشد یا سیال و شرق غیر آن چنانچه
ذکر یافت و غصه مفرد است جمع آن غصص آمده
شرقة الکبد عبارت از آشامیدن آب سرد است
ناشتا هنگامیکه کبد گرم شده باشد از ریاضت عنیف
و یا کدی که بعضی که بدان رسیده باشد و یا بعد از حمام
و یا خواب و یا بین آن و یا بعد از رفتن بر بلندی اشتغال
اینها و این مرض سریع الانتقال است اگر تدبیر و تدارک
آن زود نمایند بحسب طبیعت نخوابند و از علامات آن
بهم رسیدن وجع شدید است در کبد که صاحب آنرا
بیطاقت سازد و اگر غلط کرده شود در تدبیر منجر
باستسقا و یا ورم کبد گردد شترناق بکسر شین و سکون تای
و فتح نون و الف و قاف جسم زائد شحمی است که در پلک
بالای چشم بهم میرسد و آنرا انگمین و مسترخی میباشد و
مانند سلعه متحرک نمیباشد بلکه چسپیده و فرق
همینست میان این و سلعه و سبب این رطوبت غلیظ

است که میریزد در پلک و از بیشتر اطفال و مرطوبین
را بهم میرسد شری بشین و رای مهمله و یای مقصوره
دانهای است بعضی کوچک و بعضی بزرگ بسرخی مایل
بسرخی یا خارش و کرب بسیار که دفعةً ظاهر میگردد در
تمام بدن و یا در اکثر اعضا بسبب بخار دم صفراوی
و گاه بارش بسیار میباشد و از آن رطوبت لزجی می آید
سبب این ابخره لبوده رقیقه رطبه است شطر الغب بفتح
دال و سکون طای مهمله و ضم رای مهمله تب مرکب از صفرا
و بلغم است چنانچه در حرف الحاء ذکر یافت شعر المنقلب
بفتح شین و سکون عین و ضم را هر دو مهمله موئی است
که برگشته بر پلک چشم میروید و سر آن باندرون میباشد
و در چشم میخلد و سبب آن رطوبت عفن باشد در اجفان
و اشفار شعیره بفتح شین و کسر عین مهمله و سکون یای
مثناة تحتانیه و فتح رای مهمله و هاء ورمی مستطیل طولانی
است که بر طرف چشم نزدیک مژگان شبیه بجو در شکل بهم
میرسد بر کنار پلک بسبب ماده فضلیه غلیظه متحرقه و بسبب
دلو و گاه دیگر بهم میرسد سرخ رنگ از ماده دموی و آنرا
تو وس نامند شغاف بضم شین و فتح غین هر دو
معجمه و الف و فا مرضیست که در زیر شراسیف بهم میرسد
شقاق بضم شین و دو قاف در میان هر دو الف مرضی
است که در آن موی میریزد و نیز بر تشقق جلد بدن گویند
و یا در صورت و غیر آن از سردی و یا غیر آن اطلاق نمایند
و بعضی گفته اند عبارت از تشقق شرج است شقاقلوس
بفتح شین و قاف و الف و فتح قاف و ضم لام و سکون
واو و سین مهمله ورمیست از خون غلیظ که در خاص تجویف
شرائین دماغ بهم میرسد و حبس و منع مینماید روح حیوانی
را از رسیدن بدماغ پس فاسد میگردد مزاج آن و
میگرداند عضو را و میسازند آنرا در آخر تیره و بعضی گفته اند
شقاقلوس بر موت عضو و باطل شدن حس آن اطلاق
مقدمه آنست شقیقه بفتح شین و کسر قاف و سکون
یای مثناة تحتانیه و فتح قاف و را وجعی است که در یکی
از دو جانب سر بهم میرسد تا بحد وسط آن یعنی شدن نصفی
بسبب صعود بخارات و یا اخلاط حاره حاده یا بارده

بداغ. شوص بفتح شین و سکون واو و صاد مهمله وجع صدر است. شوصه بفتح اول دردی است که در حجابیکه در اضلاع نشسته است زیر حجاب حادث بهم میرسد بسبب آمدن ریاح در اضلاع و این بسیار شدید میباشد و صاحب آن نتواند بهیچ وجه که بخوابد و حرکت نماید. شوکه سرخی که بر صورت و جسد بهم رسد و شدت آن عرض است شبیه نیش و شدید سعفه رطبه است و از امراض مسریه مذکور شد. شهوة الکلبی زیادتی شهوت طعام و اشتداد آن است بحدیکه صاحب آن از اغذیه کثیره مختلفه سیر نگردد و حرص او بر ماکولات و مکالبه او بر آنها باشد مانند سگان و سبب آن سوء مزاج بارد مختفی است که عارض فم معده گردد خصوصاً هنگامی که مزاج سائر اعضا گرم باشد. شیرا [illegible] از سلعه است. شلم نوعی از بثور است.

حرف الصاد المهمله. صالبیر بفتح صاد و الف و کسر لام و فتح بای موحده و یای تحتانی بغیر نقوط است. صنابیر بضم صاد و فتح بای موحده و الف و فتح رای مهمله بالغت سریانی است و معنی آن جنون سفرطی است که از سرسام صفراوی بهم رسد گویا و گویا مرکب از ما بیا و قرنیطس است. صداع دردی است که در اعضای سر حادث از اسباب بسیار و بفارسی درد سر نامند. صداع الحدقه ضربانی است که در عمق چشم محسوس میگردد که گویا سوزن فرو می برند و یا می فشارند و ضربان آن همیشه باشد و گاه در وقتی غیر وقت دیگر مانند شقیقه سر و این را شقیقه عین نیز نامند. صدید بر وزن امیر رطوبتی است سیال که مستحیل میگردد بدان خون فاسد آنرا بفارسی زرداب نامند. صرع بفتح صاد و سکون را و عین هر سه مهمله در لغت بمعنی افتادن است و در اصطلاح اطبا سده غیر تامی است که در بطون دماغ و مجاری اعصاب آن بهم رسد و مانع آید اعضای نفسانیه را از افعال طبیعیه خود منع غیر تام و صاحب آن بیفتد و کف بر دهن آورد و دستهای آن پیچیده گردد بسبب تشنج اعصاب و فرق میان این و اختناق رحم مذکور شد و آن مرکب از صرع و غشی است بجهت ظهور علامات آن هر دو در آن بخلاف اختناق رحم. صریر الاسنان بفتح صاد و کسر رای مهمله و سکون یای مثناة تحتانیه و رای مهمله آواز سائیدن دندان است بهم در وقت خواب و این اکثر صبیان و زنان و مشایخ را بهم میرسد بسبب رطوبات غلیظ فضلیه معده و یا ریاح غلیظه در آن و یا دیدان. صغر الانثیین کوچک شدن آنها است و سبب آن ضد سبب عظم آن است و ان شاء الله تعالی مذکور میشود. الصفر بصاد و فا هر دو مفتوح و رای مهمله. صفار بضم صاد و فتح فا و الف و رای مهمله مرضی است که در کبد و [illegible] صلاع بهم میرسد و بسبب آن بدن انسان بسیار زرد میگردد و گاه است که [illegible] و گاه اطلاق مینمایند بر جمع شدن آب در شکم چنانچه مستسقی را عارض میگردد. صلابة الاجفان سختی است در پلکهای چشم بهم رسد و مانع آید آنها را از باز کردن و پوشیدن آن. صلع بفتح صاد و لام و عین مهمله برطرف شدن موی پیش سر است فقط و صاحب آن را اصلع نامند و شیخ در شفا گفته که زنان و خصیان را صلع بهم نمیرسد بسبب کثرت رطوبت مزاج ایشان. صمم بتحریک بمعنی کری است و باصطلاح اطبا فقدان تجویف سماخ است. صنان بضم صاد و فتح نون و الف و نون بدبوی زیر بغل [illegible] زنان و شیخ [illegible] غیر [illegible] است و این عام است نزد [illegible] خاص. صئوره بفتح صاد [illegible] حکه و خارش سر است. صئبان بکسر صاد و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح بای موحده و الف و نون و اینها سفید مدور بسیار چسپیده به بیخ موی است و ماده آن قریب به ماده قملی است و بفارسی رشک و تخم شپش نامند.

حرف الضاد المعجمه. ضاغوط کابوس است. ضجر بتحریک قلق و اضطراب حادث از غم است و بکسر اول نیز آمده. ضربان بتحریک حرکت شدید شریان است. ضرس بفتح ضاد و را و سکون سین هر دو مهمله کند شدن دندان است از اسباب خارجیه مانند خائیدن اشیاء حامضه و قابضه و عفصه و نگاه داشتن آنها در دهان و یا از اسباب داخله مانند رسیدن بلغم ترش و سودا به دندان از نواحی آنها و یا از معده. ضعف البصر علتی است که صاحب آن اشیاء المقابله [illegible] و بعضی که مستند بتمامه نتواند دید خواه از نزدیک خواه از دور و یا از هر دو و خواه از غلبه خون باشد و یا از غیر آن. ضعف الاسنان گاه بمعنی ذهاب بار الاسنان است که ذکر یافت و گاه بمعنی بودن آنها است قابل غرور آفات و گاه بمعنی ضعف بیخ آنها و عدم استحکام که بسهولت کنده شوند نیز آمده. ضعف المعده مولانا نفیس گفته که مفهوم از لفظ آن است که مختص بقوت خاص نیست و لیکن عادت اطبا چنین جاری شده که اطلاق ضعف معده را بر فعل هضم می نمایند یعنی گویند عضوی را که ضعیف شده مگر آنکه در فعل آن آفتی بهم رسد و فعل معروف آن به نزد جمهور نیست مگر هضم پس ضعف آن ضعف هضم است. ضعف الهضم عدم استحاله غذا است بقوام و مزاجیکه سزاوار است که بدان باشد که قوت متغیره در آن بر مجرای طبیعی تصرف نماید آنچه بعضی افاضل گفته اند ضعف هضم عبارت از عدم انحدار و گذشتن طعام است از معده بزودی بلکه مدتی در آن ماندن زیاده از عادت و این از لوازم معنی اول است که عبارت از ضعف معده باشد. ضعف الشهوة بی رغبتی و عدم میل بسوی طعام است. ضعف الکبد عبارت از ضعف قوت آن است بالتمام یا بعضی و این فی الحقیقت تابع جمیع امراض کبد است و همچنین است ضعف گرده و مثانه و سائر اعضا. ضغطة القلب بفتح ضاد و سکون غین هر دو معجمه و ضم طای مهمله مرضی است سوداوی که عارض قلب میگردد بسبب ترشح نمودن اندک خلط سوداوی بدل و اجتماع و انضغاط آن در آن و لهذا صاحب آن در می یابد که گویا دل او را میفشارند و از عقب آن او را اندک غشی عارض میگردد و از دهن او لعاب بر می آید. ضغطة العین بفتح ضاد مرضی است که [illegible] قلیل در وسط چشم خود در می یابد که گویا فشرده شود و منع مینماید آنرا از حرکت در [illegible] و منع [illegible] این رطوبت جلیدیه است. ضفدع الاسنان بفتح ضاد و سکون فا و فتح دال و عین

هر دو مهمله غده صلبی است که در زیر زبان تعقد
بهم میرسد و گاه مادهٔ سبب آن متحجر و صلب میگردد و حکیم
حکیم محمد اکبر معروف بحکیم ارزانی در رسالهٔ حدود الامراض
خود نوشته که مرا صد لقمه بود و در این مرض بهم رسید و
از هیچ دوا منتفع نمی شد تا آنکه من آنرا شگافتم و از و
سنگ قلعی لانی خشن بوزن شش درم بر آمد و حکمت
ضفدع بکسر فا و عین مهمله داء عرجاج غلیظ را نامند
ضمور بضم ضاد و میم و سکون واو و رای مهمله لاغری و
ضعف را نامند ضیق بکسر ضاد و سکون یای مثناة تحتانیه
تنگ شدن ثقبه عنبی است زیاده از قدر معتاد و حکیم
شدن نور باصره و ضعف آنست بدان سبب و اگر چه طبعی
و خلقی است چندان روا نمی دارد و اگر عرضی است رسته
جهت آنکه ضعف بصر می آورد خصوصاً که از نقصان
رطوبت بیضیه باشد ضیق النفس بکسر ضاد و سکون یای
مثناة تحتانیه علت تنگ شدن مجرای نفس ست نزدیک
هوای مستنشق از بیرون و همچنین در وقت اخراج از
اندرون خواه از سبب رطوبات بارد ستبر خیه و خواه از
حرارت مجففه قابضه این گاه سرایت بدیگرے باعتبار
استنشاق النفس میکنند و این مرادف بهر است حرف
الطاء المهملة طابع حمی حادرا نامند طاسیر طاویس
حمی ربع را نامند طاسو قوس حرف جفن ست که متشنج
گردد و سو قوسیس نیز نامند طاعون بفتح طا و الف و ضم
عین مهمله و سکون واو و نون ورمیست بزرگ بقدر
جوزی و بزرگتر از آن یا دانه کوچکی است بقدر باقلا و کوچکتر
از آن که بالضرورة سوزش بسیار در اعضای غددی مانند
مانند خصیه و پستان و بغل و بیخ زبان و بیخ ران و یا غیر آن
بهم میرسد و اطراف خود را سیاه میگرداند اگر مادهٔ
عضو را فاسد گرداند و برسد کیفیت ردیه سمیه آن بقلب
از راه شرائین موجب هلاک گردد و گاه اطلاق می نمایند
بر ورم حار حادث در آن مواضع بر هر ورم قتال نیز
طحال بکسر طا و فتح حای مهمله و الف و لام در بیست
بهم رسد بفتح طا و خای معجمه و الف
ثقل و گرانی است در حدیث وارد است که هرگاه کسی را

و در دل خود طغیانی یابد که سفرجل بخورد طراخود وینس بفتح
طا و رای مهمله و الف و ضم خای معجمه و سکون واو و ضم
دال مهمله و سکون خا و کسر طای مهمله و سکون یای مثناة
تحتانیه و سین مهمله عبارت از جرب شدید با خشونت است
که در باطن جفن بهم میرسد و آنرا طراسو قوسیس نیز نامند
طرفه بفتح طا و سکون را هر دو مهمله و فتح فا و ها نقطه
است از خون تازه سرخ رنگ و یا خون کهنه مرده خاک
رنگ و سیاه که بسبب انفتاح بعض عروق چشم بر آید و در
زیر ملتحمه مانده باشد از هر سببی که باشد خواه ضربه یا سقطه
و خواه پریدن عروق و خواه بجوش آمدن خون خواه منفجر
شدن در حمی جیش از نفخ و خواه نعره و فریاد بسیار زدن
و خواه حرکات عنیفه و مانند اینها و این اسم مشتق از
طرفه ای لطمه یعنی سیلی که بر چشم واقع شود و سرخی
در ملتحمه بهم رسد از قبیل تسمیه شی باسم لازم طرش
بفتح طا و را هر دو مهمله و شین معجمه نقصان قوت سامعه است
و گاه اطلاق مینمایند بر آفتیکه بدان رسد و بر ابطال
آن و بر فقدان بتعریف صحاح بسبیل مجاز و بر بعض تقدیر
طرش و وقر و صمم مترادف بهم اند و اصح آنست که
وقر ابطال سمع است و طرش نقصان آن و صمم
فقدان بتعریف صحاح و بعض اختصاص نموده اند وقر را
بآنچه طویل العهد و مزمن باشد و طرش را قریب العهد
حدیث طنین بفتح طا و کسر نون و سکون یای مثناة
تحتانیه و نون آوازی است بسیار باریک مانند
می شنود صاحب آن در گوش خود بسبب حرکت ابخره
غلیظه و یا انصباب فضول در آن و فرق میان این
و دوی آنست که آواز این باریک و حاد است و
آواز دوی نرم و مانند و غلیظ طوخنیسیس بطا و شین
و دو واو و نون و حای مهمله و دو سین مهمله در میان هر دو
یای مثناة تحتانیه جرب سیاهی است که بالای خشک
ریشه باشد و آن اشد انواع جرب و صعب ترین آن
است حرف الظاء المعجمة ظلطاب بفتح ظا و ظای
معجمه در میان آن هر دو بای موحده و لیعد نی
الف و بای موحده بثره ایست که در جفن بهم رسد بعضی

گفته اند لمعی است یعنی وجعی است و بعضی گفته اند بثره
ست که در جلد بهم رسد ظفره بفتح ظا و فا و رای مهمله
و ها مشهور بضم ظا و سکون فا است زیادتی عصبانی
شبیه بناخن سفید صلب از موق اکبر یعنی کنج چشم جهت
ماده بلغم مخلوط لزج و می گیرد تا آنکه سیاهی آنرا
می پوشد و مانع دیدن میشود و آنرا بفارسی ناخنه
نامند و گاه از هر دو موق ابتدا میکند دست نوع است
یکی غشائی است رقیق سفید غیر مانع بصر و ابتدای آن
مختص بموق نیست و این مشابه سبل ست در هیات
و ابتدا و فرق میان هر دو بدان است که سبل در جمیع
جوانب چشم است مستدیر حوالی قرنیه و ظفره ابتدا از جانب
موق میکند از حین یا بسیار یا از هر دو جانب یا از فوق
یا از تحت و بدانکه ظفره گاه ابتدا از سوداء می نماید و غدد
می پوشد و در اکثر احوال تجاوز از اکلیل می نماید و گاه
سماعت و باطبقات میباشد یعنی باظهاره و بطانه
ابره و آستر و این بدترین اصناف آنست ظلمت بضم
ظا و سکون لام و فتح میم و تاریکی و نقصان بصر
حرف العین المهملة عاصور بفتح عین و الف و ضم
صاد مهمله و سکون واو و رای مهمله ثقل و ثورانی است
در بیابد انسان در سینه خود در بیداری چنانچه در بیابد
در کابوس هنگام خواب عاقونا بفتح عین و الف
و ضم قاف و سکون واو و فتح نون و الف اختلاج
ذکر و تمددی است که عارض ذعیه آن میگردد و در رجال
و در نسا عارض فم رحم عجره بضم عین و سکون جیم
و فتح رای مهمله و ها چیزیست که در جسد مجتمع گردد مانند
سلعه و غدده و گفته اند که عجره نوعی از سلعه است غدده
بثره ایست شبیه بعدس که در موضعی از بدن بر می آید
از جنس طاعون میکشد صاحب خود را اکثر و گاه اطلاق
بر محض غین مینمایند عذره بضم عین و سکون ذال معجمه
و فتح رای مهمله و ها وجعی ست که در حلق بهم میرسد از غلبه
خون و تسمیه مرض باسم موضع علت ست جهت آنکه عذره
اسم آن موضع است عذیوط بفتح عین و سکون ذال معجمه
و فتح یای مثناة تحتانیه و سکون واو و طای مهمله

قرابادین کبیر

اگه در وقت مجامعت از صاحب آن بی اختیار براز دفع
گردد و قادر بر ضبط خود نباشد بسبب استرخای عضله
ماسکه مقعده و آنرا بفارسی در جماع حدث کردن نامند
و گاه زنان را عارض می گردد و این مرض بیشتر کسانی را
که شبق برایشان غالب باشد و از جماع بسیار لذت
یابند و منی ایشان لسباتند و رقیق باشد و مقعده
ایشان رخو و عضلات آن سست باشد بهم میرسد
عرج بتحریک عین و رای مهمله و جیم ظاهر شدن عجز و
نقصان در قوت پاست که عاجز آید صاحب آن از
رفتار که بفارسی لنگی نامند و صاحب آنرا اعرج و
لنگ گویند عرق الدم بتحریک مرضیست که بجای عرق خون
از مسام بر آید و هم چنین گاه بر آید از چشم بجای اشک
خون بسبب کمال غلبه و رقت و لطافت و حدت خون عرق
المدنی بکسر عین و سکون رای مهمله و قاف و فتح میم و دال
مهمله و کسر نون و یای مثناة تحتانیه مرضیست که در بدن
بهم میرسد بسبب آشامیدن آبهای بسیار غلیظ یکجا
مانند و از اغذیه غلیظه و آن مختص بعضوی دون عضوی
نیست و اولا در بدن دانه جبالی بهم میرسد و بحرکت آمده
پس شگافته میشود و از میان آن چیز بسیار باریک شبیه
بعرق سفید رنگ بر می آید و در جوف آن تار باریکی مانند
موی اسپ میباشد و میان پوست آن عرق و آن تار
یعنی جوف آن رطوبتی لزج میباشد که اگر آن گسیخته
گردد و آن رطوبت بهر جا که رسد زخم کند چنانچه بتفصیل
در کتب مرقوم و در رساله عرق مدنی که از مولف ست تحریر
شده و اگر در اعضای لحمی ظاهر گردد بآسانی برآید بخلاف
آنکه بر مفاصل و اعضای قلیلة اللحم باشد و آن احیانا
در زیر پوست مانند کرم نیز حرکت مینماید و آنرا بفارسی
رشته پیوی می نامند عرق النسا بفتح نون و سین مهمله
و الف وجعی ست که در عرق وریدی که آنرا عرق النسا
نامند بهم میرسد و ابتدا از مفصل ورک گرده پائین می
آید از طرف وحشی و بر ران کشیده تا زانو و کعب و انگشت
خنصر میرسد و سبب آن امتلای آن رگ است از خون
غلیظ فاسد سیاه و بار طوبات مائی که از خون جدا گشته

و یا رطوبات بلغمی خام و گاه میباشد که آن اخلاط بسبب
محتبس بودن کیفیت ردیه سمیه بهم میرساند عشا بفتح
عین و شین معجمه و الف مقصوره مرضیست که بشب قوت
باصره ضعیف و باطل گردد بحدیکه چیزی دیده نشود
و صاحب آن بشب چیزی نه بیند و آنرا بفارسی شبکوری
نامند و سبب آن صعود ابخره غلیظه است بدماغ و چشم
و کدر دانیدن نور باصره را غلیظ عشق بکسر عین و سکون
شین معجمه و قاف بعضی گفته اند مرضی نفسانی است
و ارسطو گفته که عدم ادراک حس و کوری چشم محب است از
دیدن عیوب محبوب و اطبا از جمله مالیخولیا و مرض سوداوی
دانسته اند و میگویند وسواسی است که بوسوسه انسان را
بر فکر صورت خوب و شمائل نیکو میدارد و دائم او را مستغرق
در افکار دیگر باز میدارد حتی از خور و خواب و لهذا بجهت
سوداویت و برودت و یبوست ماده روز بروز ناتوان و
ضعیف و لاغر میگرداند و عشق ماخوذ است از عشقه که
گیاهی است بر هر درختی که می پیچد آنرا خشک میگرداند
عصابه بکسر عین و فتح صاد مهمله و الف و فتح بای موحده
و ها وجعی است که در ابرو و یا و گاه در یک ابرو و متصل
بمفصل پیشانی و استخوان گوشه چشم در موضعی که عصابه
می بندند بهم میرسد و بدین جهت باسمی گشته و سبب
آن ریحی است غلیظ حبس بدان اعضا عطاس بضم عین و
فتح طای مهمله و الف و سین مهمله حرکتی ست خاص در
دماغ برای دفع خلطی و یا موذی دیگر که بدان رسد
از داخل یا خارج باستعانت هوای مستنشق از راه بینی
و دهان عطسه برای دماغ مانند سرفه است برای
ریه عطاش بهمان وزن با شین معجمه مرضی است که صاحب
آن هر چند آب بیاشامد سیرابی او را حاصل نگردد
عطش بفتحتین عین و طای مهمله و شین معجمه شدت احتیاج
طبیعت است بآشامیدن آب چیز سرد و تر عظم الخصیتین
بکسر عین و فتح خای معجمه و میم بزرگ شدن خصیتین است نه بسبب
ورم بلکه بسبیل چاقی و فربهی مانند بزرگ شدن پستان
و دران هنگام ظرفیت آن کوچک و تنگ میگردد و
لهذا منی بسیار و کما ینبغی تولید نمیابد عفن بتحریک عین و فا

و لام خیر لیست که بر می آید در فرج زن شبیه ورم که در
مرد بهم میرسد و آن زن را عفلا نامند و تفصیل
عقف بفتح عین و قاف و فا زوائد غلیظی ست که بر
اطراف بیرونیه و طولانی برگشته میباشد عقده بضم عین
و سکون قاف و فتح دال مهمله و ها ثقل و لکنت و گرفتگی
زبان است عقر بضم عین و سکون قاف و رای مهمله از
امراض ارحام است و آن حالتی ست عارض میگردد در رحم را
قبول آبستنی نمی نماید و نطفه در آن بستگی بهم نمیرساند
و اگر بدشواری بهم رساند بزودی لغزیده ساقط میگردد
بسبب کمی مزاج بارد و کثیف بهم آورنده افواه عروق
آن و یا سوء مزاج گرم مفسد سوزنده منی و یا سوء مزاج
بارد و رطب مزلق. علة الخانیه بضم دال مهمله و فتح خای
معجمه و الف و کسر نون و فتح یای مثناة تحتانیه مشدده
و ها مرضیست که می آید در دل خود صاحب آن که گویا
دخانی از آن بر می خیزد و مرتفع میگردد و سبب آن
احتراق اخلاط است و تیزیکه بسیار گردد ازین مرض مورث
غشی و افکار فاسده است عمش بتحریک عین و میم و شین
معجمه عبارت از ضعف بصر است و سیلان اشک از چشم
علی الدوام بدون سبب ظاهری و صاحب آنرا اعمش
نامند عمی بفتح عین و میم و یای مقصور باطل شدن فعل
حاسه بصر است بالکل بحدیکه صاحب آن چیزی را نه بیند و
بفارسی کوری نامند عنبی بکسر عین و فتح نون و کسر با
و مده و بر آمدن طبقه عنبیه است نزد پاره شدن و شگافته
شدن قرنیه بسبب قرحه و بثور بقدر دانه عنب و مشهور
بمور سرخ است. حرف الغین المعجمه غانگرانا بفتح دو غین
و میان آن هر دو الف و نون و فتح رای مهمله و الف
و یای مثناة تحتانیه و الف مقدمه شقاقلوس ست که ذکر
یافت و آن ورمیست که از نشان آن باشد که فاسد سازد
عضو را اما با آن حس باقی باشد و چون استحکام یابد در عضو
حس را نیز بر طرف سازد و بسبب عفونت اخلاط ردیه غالب
که ماده آنست غثیان بفتح غین و ثای مثلثه و یای مثناة
تحتانیه و الف و نون حالتی ست که معده را عارض میگردد
بسبب انصباب خلطی لذاع بدانکه گویا آنها می فشارند

برای دفع چیزی که در آن است و آن حالت اگر دائمی است سبب
آن در نفس معده است والا در موضع دیگر که در هنگام انصباب
آن حالت او عارض میگردد غدده بضم غین و فتح دال مهمله
زیادتی لحمی ست صلب که در بین گوشت و پوست بهم
میرسد و نیز اطلاق مینمایند بر زیادتی لحمی که در گوشه چشم
که موق اکبر نامند بهم میرسد زیاده از مقدار طبیعی و چون
بزرگ شود مانع اندفاع فضلات چشم بمنخرین و یا مانع
تحلیل آنها بر حس و دمع گردد و چون بسیار بزرگ شود مانع
ابصار گردد و سبب آن انصباب فضول رطبه دمویه است
بدان عضو و مقدمه غرب است غرب بالفتح غین و سکون
رای مهمله و بای موحده ناسوریست که در موق انسی
بهم میرسد و بی اختیار اشک از چشم برآید لاینقطع و غرب
در لغت بمعنی سیلان دمعه است و تسمیه مرض باسم
لازم است و بعضی گفته اند آن خراج کوچکی ست که در
لحاظ بکسر لام و فتح حای مهمله و الف و ظای معجمه که بفارسی
گوشه چشم نامند بهم میرسد چون تفتیح یابد و در اکثر ناسور
می گردد غشی بفتح عین و سکون شین معجمه و یا حالتی
که عارض میگردد بسبب وصول ابخره و ادخنه و اخلاط
فاسده خانقه و غیر آن و یا ضعف قلب و یا نقصان
روح حیوانی قلبی باستفراغ و یا تحلیل بحدیکه تسبب گریز آن
از سوزی و یا قلت آن در دل که معدن و ینبوع آنست
مجتمع گردد و قبول تقسیم و نفوذ بسوی اعضا نکنند مانند آنکه
در ابتدای بعض حمیات و یا بعد استفراغ تام و اعراض
نفسانیه از غضب و طیش و غم و خون بسیار عارض میگردد
غشاوه بکسر غین و فتح شین معجمه و الف و فتح واو و ها
پرده ایست که بالای ملتحمه بهم میرسد و ظلمت بصر را نیز نامند
غصه بضم غین و فتح صاد مهمله و ها عبارت از ایستادن
طعام و شراب است در حلق و یا مری و فرق میان این
و شرق آنست که مذکور شد در شرق و غصه را اکثر احوال
از اشیای مماسکه میباشد و نیز اطلاق مینمایند غصه را
بر حزنی که خلق را بگیرد و جمع آن غصص آمده غضب بحرکت
غین و ضاد هر دو معجمه و بای موحده کیفیت نفسانی
است که با آن حرکت روح بسوی خارج بدن باشد از

جهت طلب انتقام از خصم و به تبعیت آن خون نیز حرکت
آید و بجا اعتدال آن فراست نافع بسیار است از برای بدن و
افراط آن از بدترین امراض نفسانی ست غلاظ الاجفان
بکسر غین و فتح لام و ظای معجمه و الف و لام و فتح الف و
سکون جیم و فتح فا و الف و نون غلظتی ست که در جفن اعلی
بهم رسد بحدیکه متوهم شود که جرب بهم رسانیده و چون
جفن را بر گردانند صاف دیده شود و مخصوص بجفن اعلی
است بخلاف صلابت که هم در جفن اعلی و هم اسفل و در
هر دو نیز بهم میرسد و نیز لازمه آن صلابت و قیح و
سرخی چشم است غمام عبارت از بیاض رقیق ست
که در چشم بهم رسد غم بالفتح غین و میم مشدده کیفیت نفسانی
است که بمصاحبت آن روح حرکت کند بسوی داخل
بدن از جهت خوف موذی که واقع شده باشد و جمع آن
غموم آمده و فرق میان این و هم در حرف الهاء ان شاء
الله تعالی خواهد آمد حرف الفاء فالج بالفتح و الف و کسر
لام و جیم استرخائی ست عام شامل یک شق بدن از
سر تا قدم در طول بسبب انصباب مواد بارده رطبه بالکل
بمنبت اعصاب آن انتهی و این معنی موافق لغت است
زیرا که میگویند فلجت الشئ فلجا ای شققته نصفین را
بدو نصف و بعضی گفته اند استرخای یکی از دو شق بدن است
سوای سر صاحب کامل بری است و قدما فرق نکرده اند
میان آن و میان استرخا و چون فالج را بمعنی استرخای
مطلق بگیرند پس گاه میباشد از آن نوعی که عام و شامل
هر دو شق از بدن است سوای اعضای راس کم آنرا
نیز عام و شامل باشد سکته خواهد بود چنانچه نوعی از
استرخائی است که مختص بیک انگشت باشد فتق بالفتح
فا و سکون تای مثناة فوقانی و قاف در لغت بمعنی
تفرق اتصال و دوری اجزای ست از هم و نزد اطبا
عبارت از شگافته شدن صفاق با سلامت مراق
است و برآمدن جسمی که محتبس بود در داخل آن بیرون
از شقاق و یا عبارت از کشاده شدن ذو مجرای ست
که بالای انثیین ست هر دو معا یا یکی دون دیگری فرود
آمدن در کیس چیزی از جوف و آن انواع است آنچه سبب

کشاده شدن مجرای انثیین از بالای آن و آمدن امعا
یا ثرب یا حجاب در کیس و یا ریح غلیظ بو اسیر و یا غیر آن
است آنرا قیله نامند و فتق علی الاطلاق و بعضی مخصوص
دانسته اند قیله را بآنچه بسبب اتساع مجری بغیر خرق باشد
جهت آنکه قیله را از امراض اتساع مجاری شمرده اند فقط
و فتق را از امراض تفرق اتصال فقط و آنچه ذکر یافت
اصح اقوال است و آنچه بسبب انصباب رطوبات مائی
و یا دموی و یا غیر آنست آنرا ادره نامند و آنچه بسبب
شگافته شدن صفاق و آمدن ثرب و یا امعا است
در آنجا آنرا ثربی و امعائی یعنی اگر ثرب برآمده است
فتق ثربی و اگر امعا است امعائی نامند و همچنین قیله
ثربی و امعائی و مائی و برآمدگی بالای عانه و یا مائل بطرف
کش ران در زیر پوست معلوم میگردد و ثربی بی قراقر میباشد
و سبب این بیشتر جستن و فریاد زدن و حرکات عنیفه است
و قیله که سبب آن ماده غلیظ باشد آنرا قرو لحمی نامند و نزد
جمهور اطبا ادره و قرو مترادف اند و بعضی اختصاص داده اند
ادره را بقیله که نازل ثرب و یا امعا و یا ریح باشد و قرو را
اگر نازل رطوبت مائی و یا دموی و یا غیر آن باشد و
قریبی از آنجاست و ظاهر شد ازین بیان که فتق عام است
و قیله خاص بنا بر مذهب اصح و ادره یا مرادف قیله است
و یا مقابل آن و یا قسمی از آن و قیله اتساعی که بسبب اتساع
مجری باشد اطفال را بسیار بهم میرسد بسبب بسیاری رطوبت
امزجه و نرمی و نازکی اغشیه و ضعف اعضا و بسیاری حرکات
عنیفه و جست و خیز ایشان و از اسباب فتق و قیله امساک
نمودن منی ست وقت جماع و صعود زن بر مرد و جماع بر
امتلای معده و جستن و فریاد بسیار قوی زدن و برداشتن
چیز سنگین و یا آنکه هر چه اذیت بصفاق رساند و بدترین اصناف
فتق فتقی ست که در حوالی سره واقع شود و امعا و فاق
برآید نیز بر جهت آنکه بیشتر موجب اعراض ایلاوس میشود بالله
و فتق مراق بطن زنان را بیشتر از مردان بهم میرسد حیوان جهت
و ادراک این مراتب موقوف بمعرفت و ادراک تشریح
البطن بود لهذا دو کلمه در شرح آن بیان مینماید تا آسان
گردد بر طالبان بدانکه احشاء معده و امعا و آنچه در شکم است

پیچیده شده و رسه حجاب و عضلات و جلد است برای محافظت آنها و حجاب اول که متصل احشاست آنرا ثرب بفتح ثای مثلثه و سکون رای مهمله و بای موحده و بیونانی ابلیبس بفتح الف و کسر بای موحده و سکون یای مثناة تحتانیه و ضم لام و سین مهمله نامند و ترجمه آن فاتح و جادی ست و حجاب دوم بالای ثرب ست و آنرا صفاق نامند بکسر صاد مهمله و فتح فا و الف و قاف و بیونانی باریطارون بفتح بای موحده و الف و کسر رای مهمله و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح طای مهمله و الف و ضم رای مهمله و سکون واو و نون و ترجمه آن ممتد کشیده شده است و گاه الف و رای دوم را حذف میکنند و باریطون میگویند و این پرده کشیده شده است از بالای شکم تا خاصره و قریب ببه و دران موضع دو مجرای تنگ قرار داده شده است و فرو آمده است مانند کیسه پس هرگاه کشاده شود یکی از ان دو مجرای و یا هر دو چیزی البته در کیس آید چنانچه ذکر آن بیاید و آن هر دو مجری را مریطار نامند و عضلات آن بالای صفاق است و چهار زوج میباشد یکی از انها در طول و دوم در عرض و دو از این تقاطع صلیبی و مورب تقاطع نموده اند و حجاب سوم بالای عضلات زیر جلد است و آنرا مولانا نفیس مراق نامیده و اقسرائی طافی و اما پوست شکم حامی بر همه است و آنرا نیز مراق نامند و شیخ الرئیس گفته مراق پوست شکم است با غشا و عضلات و بعضی گفته که مراق عبارت از صفاق است و اصح آنست که مولانا نفیس گفته و بعضی گفته اند هر موضع رقیق جلد بطن مسمی بمراق فرنک بفتح فا و رای مهمله و سکون نون و کاف بثور خبیث ردیست و مشهور با بلهٔ فرنگ ست و قدما آنرا ذکر نکرده اند و شاید از جمله بثور غریبه باشد و بدانکه حدوث امراض بسبب حصول اخلاط ردیه فاسده است و حصول اخلاط از اغذیهٔ مرکبه کثیره متفننه است و در قدیم الایام اینهمه تراکیب و تفنن اغذیه اخلاط آنها با هم نبوده که درین زمان ست و لهذا اکثر الامراضیکه حال بهم رسید سابق نبوده و نشر عالم فسیموس بفتح فا و کسر رای مهمله و سکون یای مثناة تحتانیه و کسر سین مهمله و ضم میم و سکون واو و سین مهمله فسیمو

که با آن نعوظ بسیار شدید و ذکر دائم ایستاده میباشد با شهوت و بدون شهوت و بعد جماع نیز خواهی منی کثیر المقدار برآید و یا قلیل و بسا ست که قضیب انسان بالید طولانی میگردد و سبب این غیر منی و ریح آنست و آن بلغت یونانی بمعنی صورتی است که به شکل انسان کوچک ایستاده ذکر میسازند و بجهت مشابهت مسمی بدان نموده اند و نیز مجازا بر شدت خواهش زن و رغبت آن بر جماع اطلاق مینمایند نفریاسیموس نیز آمده بزیادتی یای مثناة تحتانیه و الف بعد از را. فزع بتحریک فا و زای معجمه و عین مهمله کیفیت نفسانی ست که مصاحبت آن روح نیز حرکت کند بسوی داخل بدن از جهت خوف از موذی در واقع و یا تخیل موذی و بفارسی آنرا ترس و ترسیدن نامند. فزع الصبیان ریح الصبیان ست و بعضی ام الصبیان دانسته اند. فساد الشم علتی ست که عارض قوت شامه میگردد که بدان سبب صاحب آن جمیع بوهای را یک بو میشنود و الفرق میان آنها نمی تواند گذاشت. فساد الشهوت عبارت از بهم رسیدن خواهشهای ردیه فاسده است در معده مانند خواهش گل خوردن و زغال و کنج و اشیای حریفه و حاده و امثال اینها و بیشتر زنان حامله را بهم میرسد بسبب اجتماع مواد فاسده بلغمیه در معده ایشان و آن اعم از وحم ست جهت آنکه وحم شهوت و رغبت در اطعمهٔ ردیة الکیفیه است فقط و بعضی میان آن هر دو فرق نگذاشته اند. فساد الهضم تغیر یافتن طعام است در معده بسوی بعض کیفیات ردیه و فرق میان آن و تخمه آنست که درین هضمی ست هر چند فاسد ست بخلاف تخمه که دران هضم نیست اصلا. فکر بکسر فا و سکون کاف و رای مهمله ترتیب امور معلومه است برای تادی بسوی امر مجهول و کثرت فکر مرض است خصوصا در امور دنیویه. فلغمونی بفتح فا و سکون لام و فتح غین معجمه و ضم میم و سکون واو و کسر نون و یا ورم دموی حار بزرگ مقدار یا شیرخی مائل بکبودی و تمدد و ضربان و انتفاخ و تپ و تشنگی

است که در ظاهر جلد بهم رسد و گاه اطلاق بر سیاهی که تورم جوهر دماغ ست نیز مینمایند. فلق بتحریک تشقق وسط دهان را نامند. فلکی بضم فا و سکون لام و کسر کاف و یا برآمدن طبقه عنبیه است نزد شگافته شدن قرنیه بزرگتر و زیاده از عنبیه بحدیکه از اجفان در گذرد و با شفار رسانیده شود و مانع انطباق گردد و آن را مسماری و ثولولی نیز نامند و فلکی از ان جهت نامند که شبیه بقطعه جرم مدوری ست که در میل مغزل که بفارسی چرخه نامند میکنند برای آنکه آن میل بر نیاید و بران ریسمان بر لسید. فواق بضم فا و واو و الف و قاف حرکت طبقه داخلیه معده است و تمدد و انبساطی آن مرکب از تشنج انقباضی برای دفع موذی از خود و سبب آن رسیدن اخلاط در یلح فاسده موذیه یا خلط یا دوای حریف ست بدان و یا طعامی حریف. فوجشیلا بضم فا و سکون واو و کسر جیم و سکون شین معجمه و لام و الف ورمیست که در عموم غددی بهم میرسد و از قبیل طواعین نیست. فوبیجی بضم فا و سکون واو و کسر بای موحده و سکون یای مثناة تحتانیه و کسر جای مهمله و یا ورمی ست که در عضل حلق و مری بهم میرسد. فوفه بضم فا و سکون واو و فتح فا و ها نقطه سفیدیست که بر ناخن ظاهر گردد و جمع آن فوف و جمع الجمع افواف آمده. فونوس بضم فا و سکون واو و ضم نون و سکون واو و سین مهمله ورم صلب سوداوی عدیم الحس ست

حرف القاف. قادسوس بقاف و الف و دال مهمله و دو سین مهمله و در میان هر دو واو حمی محرقه را نامند. قارت بقاف و رای مهمله و تای مثناة فوقانیه عبارت از مردن خون است زیر جلد. قاشیره بقاف و الف و کسر شین معجمه و سکون یای مثناة تحتانیه و رای مهمله و ها عبارت از جراحتی ست که قطع کند جلد سر را. قاطوقوس و قاطوخس عبارت از جمود است. قتام بفتح قاف و تای مثناة فوقانیه و الف و میم بثوریست سبزی مائل منتشر در سیاهی چشم. قذف الدم بفتح قاف و سکون ذال معجمه و فا انداختن خون است از راه دهان اکثر از معده بسبب

انفتاق دهن عرق و شگافته شدن و یا گسیخته شدن آن
می باشد قذف القلب حالتی ست که در می یابد صاحب
آن که گویا دل آواز سینه بر می آید یعنی بسبب حصول بخره
ردیه و اخلاط فاسده بدان + قرانیطس بفتح قاف و رای
مهمله و الف و کسر نون و سکون یای مثناة تحتانیه و ضم
طای مولفه و سین هر دو مهمله یونانی بمعنی هذیان و باصطلاح
اطبا ورم حاری ست که در حجاب دماغ خواه رقیق و خواه
غلیظ و یا در هر دو بهم رسد و آنرا سرسام نیز نامند یعنی
ورم سر زیرا که سرسام یونانی بمعنی ورم سر بفارسی بمعنی
راس است و دموی آنرا قرانیطس و صفراوی را قرانیطس خالص
یعنی ورم حادث از خالص صفرا و دران ذهن و رای و دیگر قوی
همه متضرر میگردند خصوصا در صفراوی زیرا که ضرر ذکاوت
آن هم بجهت حرارت است و یبوست صفرا که منافی جوهر
دماغ و اعصاب عجب است و تمرد آن زیاده بخلاف
دموی که بسبب حرارت ست درین باب اقوال بسیار
است و وجه تسمیه آن بقرانیطس جهت آنست که
مفسر بقرانیطس است که ذهن و رای ست و گفته اند
غلط و تسمیه آن باسم لازم آن است که هذیان باشد
قرو بفتح قاف و سکون رای مهمله و واو بزرگ شدن
پوست خصیتین ست بسبب ریاح و یا نزول آب و یا ماده غلیظ
که مقدار آنرا بزرگ و جرم آن را فربه گرداند و با فرود
آمدن امعا و یا ثرب و هر یک مسمی باسم آن اند نامند
ریحی و دوائی و لحمی و معائی و ثربی و صاحب کامل گفته
که قرو لحمی روئیدن گوشت است در غشای محیط بخصیتین
و دران حال ورم بلند و برآمده و گاه متحجر و بآن اوجاع
رویه میباشد و اما غلظت و ثقل و فربهی را عظم خصیه
نامند و مذکور شد قروح جمع قرحه است بفتح قاف
قرشی گفته تفرق اتصالی است که در لحم و اعضای
لحمی بهم رسد مادام که تازه است آنرا جراحت بکسر جیم
نامند و چون کهنه گردد و دران چرک جمع گردد آنرا قرحه
نامند و قرح بضم درد و جمع جراحت را گویند و اضافه
بهر عضو یکه دران واقع شود مینماید و می گویند قرحه معده
و گرده و مثانه و امعا و رحم و غیرها + قروح العفنه قروحی

است که دران حرارت ناریه غریبه بر حرارت غریزیه
استیلا یابد و ماده آنرا متعفن گرداند + قروح البلخیه
قروحی ست که با آن بثور و خشک ریشها باشد و
خوناب ازان جاری گردد و از جنس سعفه ردیه است
و بلخیه ازان جهت نامند که در بلخ بسیار میشود قروح
الوضره بفتح واو و کسر ضاد معجمه و فتح رای مهمله دنبا قروح
است که دران انواع چرکها باشد + قروح الخبیثه قروحی
است که بدشواری مندمل گردد بسبب خباثت و
رداءت ماده و لیکن متاکل و ناصور نگردد + قروح
الساعیه قروحی ست که روز بروز زیاده گردد و
حوالی خود را فرا گیرد و آن را بفارسی کلاکیر گویند و
بهندی کهرکهره نامند قروح السالفه قروح کهنه است
که آثار آن مدتی مانده و صلب گشته و سد مسام نموده
باشد + قرقس بفتح دو قاف درمیان هر دو رای
ساکنه و در آخر سین هر دو مهمله و بفا بجای قاف
دوم نیز آمده لحمی است که بفم رحم مانند قضیب روید
و در تابستان طولانی گردد و در زمستان کوتاه
قرن بفتح قاف و سکون رای مهمله و نون چیزیست
که در فرج زن مانند دندان میروید و مانع وطی است
و صاحب آنرا قرنا نامند + قشعریره حالتی ست که
مییابد انسان دران اختلاف در سردی و نخس در جلد
و عضل خود و پیش ازان تکسر و اعضا شکنی -
قطرب بضم قاف و سکون طای مهمله و ضم رای مهمله و
بای موحده مرضی ست سوداوی از جمله مالیخولیا و صاحب
آن میگریزد از جماعت و کثرت و صحبت با دوستان
و دوست میدارد بودن در خلوت و وحدت و مقابر
را و با وجود این قرار و آرام در موضعی پیش از
یکساعت ندارد و بلکه همیشه تردد مینماید مختلف الوضع
و نمیداند که بکجا میرود مانند حیوانی کوچک که بر روی
آب حرکت می کند حرکات سریعه مختلف غیر منضبط و هر
ساعت در آب فرو میرود و بر می آید و قرار و آرام
ندارد و آنرا قطرب مینامند + قلاع بضم قاف دانها
است که اندرون دهان بهم میرسد که ازان متعفن و

متقرح گردد آنرا اکله و قروح خبیثه نامند قلاع الاذن
شقاقی ست که در بیخ گوش بهم میرسد و ازان زرداب
و چرک آب ترشح میکند و اطفال را بیشتر بهم میرسد باعتبار
کثرت فضول رطبیه که در ادمغه ایشان می باشد قلح بفتح
قاف و لام و حای مهمله زردی و چرکی ست که بر
بالای دندان مجتمع گردد + قلق تحریک حالتی ست
که موجب سرعت انتقال انسان از هیأتی بهیأتی
گردد + قمل بضم قاف و تشدید میم و لام و قمقام بفتح دو
قاف و میم ساکن درمیان دالف و میم نوعی از قمل
از قمل است که چسپیده بجفن و مسام و فرو رفته دران
می باشد بحدیکه چون نظر کنند خیال میکنند که گویا بیخ ثبت
که اندک ورم کرده بسبب عدم حرکت آن و لیکن چون
گرم شود و یا آب نیم گرم بران ریزند سر خود را برآورد
و ماده این غلیظ تر و سرد تر از ماده قمل است و فرق
میان این هر دو آنست که قمقام را پاهای بسیار میباشد
بخلاف قمل القمل فی البدن بفتح قاف و سکون میم و
لام حیوانیست سفید کوچک و بعضی سیاه رنگ که بفارسی
سپس نامند که در بدن بسبب کثافات خارجیه و بدن را نا
شستن و نظیف نگاه داشتن و یا ماده بلغمیه عفنه نضیجه
است که طبیعت از داخل آنرا دفع بطرف جلد و مسام می
نماید و حرارت غیر طبیعیه آنها را بصورت سپس میگرداند +
قمل الاجفان پیدا شدن سپس ست در پلکهای چشم بسبب
ماده بلغمیه عفنه نضیجه که طبیعت آنرا بطرف جلد دفع کند
و حرارت غیر طبیعیه آنها را بصورت سپس میگرداند قمور
بضم قاف و میم و سکون واو و رای مهمله کلال و ماندگی
است که در بصر بهم میرسد بسبب مداومت نظر به برف
و یخ و چیزهای سفید درخشنده های بسیار و براق و
صاحب آن چیزها را نمیتواند دید و یا از نزدیک می
بیند بسبب ضعف روح باصره و چون نظر کند بسوی الوان
خیال می کند که گویا پران بیاضی ست بسبب استغراق در سوی
بیاض و قوت متخیله آن بهمان جهت مذکور + قوبا بضم قاف
و سکون واو و فتح بای موحده و الف و اهل دران
تحریک واو هست صاحب قاموس گفته مثلا بضم فا و سکون

همین نیامده مگر قوبار و حشار و صلها قوبا و جشا است
و آن خشونت و درشتی است که در ظاهر پوست بدن بهم
میرسد با خارش بسیار و از آن قشور دائم جدا میگردد و تا
مدت یابد و در ابتدا دانه اندک صلب پیدا میشود و یا
دائمی و خارش بسیار میکند و بعد خارش بسیار اندک
آب لزجی از آن تراوش می کند روز بروز منتشر و زیاده
میگردد و از امراض مسریه است و دو نوع می باشد سرخ
و سیاه سرخ آن نازکتر و خارش آن کمتر و سیاه آن
ضخیم تر و خارش آن بیشتر و ماده سرخ خون فاسد
رقیق مائی بورقی ست و ماده سیاه سوداء غیر طبیعی فاسد
روی خواه از خون سوخته باشد و خواه از صفراوی
سوخته و خواه از سودای سوخته که بطرف جلد ریزد
و گاه در عمق بدن بهم میرسد و بدستور خارش بسیار می
کند و از آن جدا می گردد و روز بروز منتشر میشود
و لیکن آن خصوصا سیاه ضخیم و آنچه از آن رطوبت صدیدی
مزج عفن لذاع تراوش نماید و زود منتشر و اطراف خود
را متقرح و فاسد سازد بسیار ردی و مقدمه جذام و منذر
بدان است، و قوبای منتشر را برص اسود اطلاق مینمایند
و گاه قوباء در دماغ ظاهر میشود و علامت و سبب آن
قریب بعلامت و سبب حمره دماغ است و لازم آن
حکه دماغ است. قولنج بضم قاف و سکون واو و فتح
لام و سکون و فتح جیم مرضی ست آلی که در معاء لی
غلیظ بهم میرسد با وجع و درد بسیار که دشوار گردد
برآمدن فضولی که بالطبع برمی آید و دفع میگشت
و گاه است که بسبب شدت وجع هلاک میگرداند بخلاف صداع
که شدت آن مهلک نیست و اسم قولنج مشتق از قولون ست
و ازین جهت شیخ الرئیس گفته که قولنج حقیقی آنست
که در معای قولون تولد یابد و گفته شد که در معای علاظ
تولد مییابد بجهت کثرت وقوع آن دران و آنچه در معای
دقاق تولد مییابد آنرا ایلاوس مینامند و مذکور شد و
سبب قولنج یا بلغم غلیظ زجاجی و یا بسیاری ثفل مخلوط
با انفعال و یا ریح غلیظ محتبس محتقن در میان دو طبقه
روده و یا در جوف آن و یا ریختن صفرا بمعده است و گاه بندر

از ورم بلغمی و گاه بسبب التوای روده و گاه بسبب بادی
ادرار بول و گاه بسبب خشکی امعا و گاه از حبس حرکات
عنیفه و کثرت جماع خصوص بر پری معده بهم میرسد
و یا غیر این اسباب و گاه مشتبه بمغص می گردد و فرق
میان هر دو بدان است که وجع مغص اکال و لذاع
است اگر بسبب خلط اکال لذاع باشد و بعد مغص طبیعت
طبیعت اجابت میکند خصوص که آب بسیار گرم بنوشند
و وجع قولنج سنگین میل باسفل دارد و بسبب ماده محتبسه
متوجه و گاه مشتبه بوجع گرده میگردد و فرق میان هر دو
بدان است که صاحب آن درمییابد که گویا سیخی فرو
برده اند در قطن او و با آن بول گاه بند میگردد و یا
اندک اندک می آید و چون قی نماید تسکین مییابد و وجع
قولنج همین میگردد و ببالا میرود و بطرف راست و
چپ میگردد برای آنکه روده قولون از طرف بالا
آمده و میل بسیاری بطرف راست کرده پس برگشته بطرف
چپ رفته رو بپائین پس برگشته باز بطرف راست رفته
بسوی پشت و از فقره قطن درگذشته و جالینوس گفته
که معای قولون رسیده است بهر چهار جهت بطن یعنی
بطرف راست و چپ و بالا و پائین ازین جهت وجع
آن فرا میگیرد همه جهات شکم را و درین اختباس بول
نمیباشد هنگام اشتداد آن غشی و عرق سرد عارض
میگردد و بعد قی تسکین نمییابد بلکه زیاده شدت
می نماید بسبب تحریک مواد و گاه مشتبه بوجع رحم و سپرز
و طحال میگردد و فرق میان شان بموضع علت است
قی بفتح قاف و یا حرکت معده است برای دفع چیزیکه
دران است از راه دهان یا حرکت مندفع بسبب حرکت
معده الا آنرا وقوع نامند و شی خارج و مندفع مضاف
بسوی آن است مانند قی الدم و غیر آن قی الدم
آمدن خون ست از معده و نواح آن اکثر بسبب کشوده
شدن دهن رگی از رگهای معده و یا شگافته و یا
بریده شدن آن بسبب امتلا یا ضربه و یا صدمه و غیرها
قیام الکبدی بکسر قاف ذوسنطاریا کبدیست و قیام
بمعنی برخاستن ست و چون صاحب آن اکثر باید که برخیزد

و بیدار باشد لهذا مسمی بدان گشته از قبیل تسمیه شی باسم
لازم و اسهال کبدی انواع است غسالی مانند آب گوشت
شسته و یا قیحی است و یا ذوبی و یا صفراوی یا صدیدی
و نوع دیگر هست و ذوسنطاریا کبدی نامند
و فرق میان اسهال کبدی و غیر آن در کتب قوم مذکور
است بتفصیل عدم وجع لازم این اسهال است و گاه
اندک وجعی در نواحی کبد محسوس میگردد. قیح بفتح قاف
و سکون یای مثناه تحتانیه و حای مهمله چرکیست غلیظ
سیال که از قرحه برآید و مخلوط بخون نباشد. قیله بکسر
قاف و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح لام و ها و بفتح
ها نیز آمده نزول آب و یا جسم غریب دیگر در کیس بیضه
است و بزرگ شدن آن زیاده از حد طبیعی و آن نوعی
از فتق است و در فتق مذکور شد. حرف الکاف
کآبه بفتح کاف و فتح همزه و سکون آن و بای موحده
و ها تغیر نفس است بانکسار و افتادگی از شدت هم و
حزن. کابوس بفتح کاف و الف و ضم بای موحده
و سکون واو و سین مهمله مرضی ست که ادراک می کند
صاحب آن در حالت خواب خصوص که بر پشت خوابیده
باشد خیالی و صورت سنگین که بر او می افتد و می فشارد
او را و نفس او تنگ میشود و صدای او منقطع میگردد
و از حرکت باز میماند و هر چند خواهد که حرکت و فریاد
برآورد نتواند و چون منقضی گردد و یا حرکت کند
و یا تنفس کشد دفعة بیدار گردد و با فاقه آید اما ماندگی
تا مدتی بهم رسد و بسبب آن بخارات غلیظه غیر منهضمه است
که بمقدم دماغ که محل خیال است صعود نماید و دران جا
باز غلظت یافته محتبس گردد و لهذا آنرا کابوس نامند
مشتق از کبس بمعنی حبس و از جهت آنکه می فشارد جوهر
دماغ را آنرا اضاغوط نامند و اعصاب حس و حرکت را
از افعال خود باز میدارد. کباد بکسر کاف و بای موحده
والف و دال مهمله در عرف گفته میشود بر جمیع اعلال
الکبد و نزد اطبا عبارت از تلجج رطوبت است در عروق
کبد بحدیکه منع کند آشامیدن آب را و بسیار کم میگردد
دران عطش و علامت آن قلت عطش سنگینی و وجع کبد [illegible]

دبودن قاروره سفید فج غلیظ و برلای آن کف بسیار
کثرة الشهوة بسیاری خواهش بر جماع ست و سبب آن
امتلای بدن و بسیاری خون و منی و یا حدت منی لذع
آن و یا بسیاری رطوبات متهیئه و منقلبه بمنی و یا خار
ابخره ست که در اوعیه منی بهم رسد و یا بسیاری نفخ و
ریاح منعظه + کرب بفتح کاف و سکون رای مهمله و بای
موحده و تحریک را نیز آمده + کربه بضم کاف و سکون را
و فتح با غمی ست که نفس را عارض گردد و بفارسی آن را
اندوه نامند + کرب و کربه سعدی حالتی ست که عارض
معده گردد و صاحب آن در خود غمی زیاده و خواهد که
انتقال نماید از شکلے بشکلے و از هیأتے بهیأتے و گاه با آن
غثیان نیز میباشد + کزاز و کزازه بضم کاف و دو زای معجمه
و در میان هر دو الف تشنج را نامند که ابتدا از عضلات
گردن نماید و کشند تا بطرف سینه و یا پشت و یا هر دو جهت
و گاه بطریق تعمیم بر هر تمددی اطلاق می نمایند و گاه
مختص به تمددی حادث از سردی منجمد کننده رطوبت از
داخل مانند آشامیدن افیون و آب بسیار سرد و یا از
خارج مانند رسیدن سردی بسیار سیدن از برف و یخ
و یا هوای سرد و فرو رفتن در آب بسیار سرد از یک
جانب و یا از هر دو جانب میدارند و تسمیه مرض باسم لازم
آنست زیرا که کزاز در لغت بمعنی انقباض و مس ست و
آنرا بفارسی کزک نامند + کسل تحریک ثقل اعضا ست
که محسوس گردد در اعضا پس اگر بے سبب ظاهری باشد
منذر بمرض خصوصاً حمی و غلبه خون یا بلغم + کشنج بفتح
کاف و شین معجمه و جای مهمله وجع جنب بے ورم ست
کلال بفتح کاف و لام و الف و لام بمعنی اعیاء و فتیت
است + کلف بفتح کاف و لام و فا تغیر یافتن رنگ
صورت است بسیاهی و بهم رسیدن آثار سودت و گاه در
غیر صورت نیز میباشد و فرق میان آن و بهق اسود انست
که کلف املس میباشد بخلاف بهق که با اندک خشونت میباشد
و کلف در پشت مانند دانه کنجد است + کمنه بضم کاف
و سکون میم و فتح نون و ها آنرا اطبا باشتراک لفظ بر چند
معنی اطلاق مینمایند گاه بر حالتے که در چشم بهم میرسد

اگر ضعیف میگردد قوت باصره و متغیر میگردد رنگ طبقات
آن و باشد بلید و بطئ الحرکت میشود و میباید صاحب آن
اگر گو یا چشم از بزرگ شده است از مقدار لائق طبعی
و می بیند اشیا را گویا غبار آلود و در دخان اند و نیز
عارض بسیار بهم رسد و تسکین نمیابد مگر بشستن با آب
گرم و سبب آن ابخره غلیظه سوداویه حاره است که در زیر
طبقات محتبس گشته و اطبا این را از امراض طبقه ملتحمه شمرده
اند و نیز گاه بر ثقل و سنگینی اجفان حادث از ریح غلیظ و
یافتن صاحب آن هنگام برخاستن از خواب که گویا رمل
و یا خاک در آن ریخته شده و این امراض جفن است و گاه بر
گاه بر کمنة المدة عفنه خلف قرنیه قرنیه و بسبب
و گاه بر سرخی که در چشم بعد از رفتن رمد میماند نیز اطلاق
می نمایند کمنة الدم بضم کاف و سکون میم و فتح نون
و تای مثناة فوقانیه عبارت از تیرگی است که در چشم و
رخساره و غیر آن از ضربه و یا سقطه و یا غیر آن بهم رسد
و مولانا نفیس گفته که سیاهی است که زیر پوست بسبب
منجمد شدن خون بهم رسد حرف اللام + لقوه بفتح و بکسر
نیز آمده علتے است آلی در وجه که مسترخی میگردد و میل
میکند جانبے از صورت بسوی جانبے دیگر و کشیده میشود
جانبے بجانب دیگر و متغیر میگردد هیات آن از هیئت
اصلی بسبب ریختن مواد بلغمی و رطوبی بمنبت اعصاب
جانب مسترخی و یا متشنج شدن به تشنج امتلائی و یابسی
و دهان و لبها کج میگردد که نفخه از آن راست بیرون
نمی آید و چراغ را بنفس نمیتواند خاموش نمود و آب
دهن را نیز درست نمیتواند انداخت و پلکهای چشم بهم
نمی آیند خصوصاً از جانب مسترخی و این علت بر لب
عارض نمیگردد مگر بندرت که آفت جمیع شعبهای
اعصاب هر دو جانب رو را فرا گیرد دیگر ... را آنها و
ظاهر نمیگردد در صورت کجی و بدانکه لقوه یا تشنجی است یا
استرخائی و فرق میان هر دو آن است که در تشنجی آب
دهن کم میباشد و حواس سالم و جلد صورت متشنج و در
استرخائی آب دهن بسیار و حواس مکدر و تقلیل و جلد شق
ماؤف مسترخی و این قلیل الوقوع است و سهم تشنج است

و وجه تسمیه این مرض بدان یا از جهت مشابهت اشتداق
صاحب آن و رعت باشتداق عقاب ست و یا از برای
مشابهت کجی آن به کجی منقار عقاب + لیثرغس بکسر لام
و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح تای مثلثه و سکون رای
مهمله و ضم غین معجمه و سکون سین مهمله سرسام بلغمی ست
یعنی ورم بلغمی عفونی ست که در مجاری روح دماغ بهم رسد
و گاه در حجب آن و گاه در جرم آن و بلغم بجهت لزوجت نیز
نفوذ در حجب بسبب صلابت نمیتواند نمود و نه در جرم دماغ
برای لزوجت آن و صلابت این مگر اندک و لهذا ان
ترشح و لهذا گفته شده که گاه عارض میشود و در ان مرض
و چون این مرض لازم دارد نسیان را و لیثرغس یونانی
بمعنی نسیان است تسمیه مرض باسم لازم آن نموده اند
حرف المیم + ماشری بفتح میم و الف و فتح شین معجمه
و رای مهمله یا سریانی اسم ورم دموی و صفراوی
مرکب است که از جوش خون و صفرا در صورت و پیشانی
ظاهر شود و گاه سر را نیز فرا گیرد و گاه اطلاق می نمایند
بر فلغمونی حادث در صورت و سر و گاه بر فلغمونی حادث
در جوهر دماغ و شراین وجه و سر چنانچه تصریح کرده است
بآن صاحب کامل و گاه بر فلغمونی حادث در جوهر دماغ
و شیخ الرئیس بر ورم صفراوی حادث در کبد اطلاق
نموده و لیکن در عرف طبی که اکثر متاخرین بر آنند بر
ورم حادث از خون و صفرای مرکب در صورت اطلاق
نمایند + مالیخولیا بفتح میم و الف و کسر لام و سکون یای
مثناة تحتانیه و ضم خای معجمه و سکون واو و کسر لام
و فتح یای مثناة تحتانیه و الف لغت یونانی ست و
نون بعد از لام اول نیز آمده و آن تغیر یافتن ظنون
و فکر است از مجرای طبیعی بغیر طبیعی و فساد و خوف بسبب
آنکه ماده آن سوداوی غیر طبیعی غلیظ تاریک متوحش روح
دماغی و ترساننده آن است بخلاف جنون سبعی و تسمیه آن
باسم سبب آن است جهت آنکه معنی آن یونانی خلط
سیاه است که سودا باشد و نوعے از ان مالیخولیا را
مراقی نامند و آن مالیخولیائی ست که بشرکت مراق
بهم رسد و معنی مراق در فتق مذکور شده مراد از ان اینجا

صفاق است + مانیا بفتح میم والف وکسر نون وفتح یای
مثناة تحتانیه والف بلغت یونانی بمعنی جنون سبعی است
ودار الکلب که مذکور شد نوعی از آن است + مسامیر
بفتح میم وسین مهمله والف وکسر میم وسکون یای
مثناة تحتانیه ورای مهمله وآنها کوچک بسیار صلب
ست که سر آنها بزرگ وبیخ آنها باریک برآمده از اندرون
عضو مانند میخ باشد وماده آن سودای غیر طبیعی غلیظ
فاسد است + مغص بفتح میم وسکون غین معجمه وصاد مهمله
پیچش ودرد امعاست بسبب احتباس ریح یا فضول
یابس خشک ویا تناول اطعمه حاده حریفه ویا تخییر
خلط مالح بدان وبعضی گفته اند وجع معاست مطلقا خواه
با قبض ویا اسهال ودر معای رقاق باشد ویا غلاظ
واگر با زحیر ویا قولنج ویا سحج نباشد پس آن مرض است
واگر باشد عرض لازم آنها + مضیض بفتح میم وکسر ضاد
معجمه وسکون یای مثناة تحتانیه وضاد معجمه وجعی است
که در لثه بهم میرسد باندک خارشی + ملیلة بفتح میم ودو
لام اول مکسور ودوم مفتوح درمیان هردو یای مثناة تحتانیه
بروزن صحیفه در عرف حمی را نامند وباصطلاح طبیعی
حالتی ست مثل حمی وایلاقی گفته حالتی ست که حمی
آن حرارت است ولیکن بحد حمی نرسیده وبآن اعیای
وکسل بیداری واغراض مختلفه باشد + مورسرج بضم
میم وسکون واو ورای مهمله وفتح سین وراء هردو مهمله
وجیم برآمدن طبقه عنبی است نزد شگافته شدن قرنیه
بسبب بثره ویا قرحه ویا خراجی که دران واقع شود
پس اگر اندک برآید مانند سر مورچه آنرا مورسرج نامند
که معرب سرمور است واگر زیاده برآید بقدر سر ذباب
آنرا ذبابی نامند واگر بیشتر ازان برآید بقدر دانه انگور
کوچکی آنرا عنبی نامند واگر زیاده برآید که از اجفان
بگذرد وسائیده شود شبرگان ومانع برهم برآمدن چشم باشد
آنرا تفاحی گویند وچون تفاحی مزمن گردد وبران گوشت
بروید ولشکافد قرنیه را مسماری وفلکی نامند وفرق
میان مورسرج ومیان نتوات چشم آنست که رنگ مور
سرج عنبی میباشد در سیاهی وشهلت زرقت براطراف بیخ آن
چیزی سفید برآمده که اقطار قرنیه باشد که شگافته شده
است بخلاف نتور که چنین نیست + موتان بضم میم و
سکون واو وفتح تاء مثناة فوقانیه والف ونون
نزد اطبا عبارت از امراض است که عارض گردد بسبب
فساد هوا وتغیر هوا قتال باشد ونزد اهل لغت موتی
است که در مواشی واقع شود + موم بضم میم وسکون واو
ومیم نوعی از جدری ست که دانهای آن بصورت وسینه
وشکم زیاده از ساق وقدم برآید + حرف النون + نار
الفارسی بفتح نون والف ورای مهمله وبعضی گفته اند
که حمره است بجای مهمله ومذکور شد وبعضی گفته اند که
ضد آن ست یعنی ماده این صفرای قلیل التعفن مخلوط
باندک سودا ست وآن دانه است برآمده از جنس نمله
وسعی میکند یعنی سرایت باطراف خود مینماید تا آن که
خشک ریشه می بندد والتهیب بسیار ودر اول خطوط
سرخ یا طاوسی رنگ میباشد مانند زبانه آتش هنگامی
که بلند شود وازین جهت آنرا نار نامند بخلاف حمره که
ماده آن سودای غلیظ غائص در بدن ست و[illegible]
برآمده وبلند نمیباشد از عضو وسیاه میگرداند عضو را
وبعضی گفته اند که آتشک ست وحق آنست که غیر آن
است چنانچه ذکر یافت وفارسی ازین جهت نامند
که اولا آن مرض در بلاد فارس بهم رسد ویا آنکه در
بلاد فارس بهم میرسد + ناسور بفتح نون والف و
سین مهمله وسکون واو ورای مهمله وناصور بصاد مهمله
قرحه فرسینه است که آنرا غور وعمق باشد وازان
قیح وصدید همیشه آید + ومولانا نفیس گفته اند ناصور
بر قرحه اطلاق نمی نمایند مگر آنکه کهنه شده ومدتی بران
گذشته باشد از هنگام انفجار آن واقل آن چهل روز است
نتور بضم نون وتاء مثناة فوقانیه وواو ساکنه و
همزه ارتفاع عضو است از مکان خود وبرآمدن آن
وتورم جراحت + نتو الرحم بضم نون وتاء مثناة
فوقانیه وواو مشدده برآمدن رحم است از فرج
ویا برگشتن آن از هیأت اصلی بحیثیتی که برگردد وباطن
آن بنماید بظاهر وتقعیر آن بهم آید واین را انقلاب رحم
نامند ویا عمق آن کج گردد بدون انقلاب ودرین هنگام
تقعیه آن باقی بماند ونتو رحم را عقل وقرن نیز نامند
وصاحب آنرا عقلا وقرنا + نتوة السره بضم سین وفتح رای
مشدده وها عبارت از بلند شدن آنست در آن یا از سوی
تدبیر قابله است ویا پاره شدن صفاق آن موضع واین
فتق مراق البطن نامند ویا بسبب رطوبت بلغمی که در آنجا
جمع گردد چنانچه در استسقای زقی میباشد ویا بسبب ریحی
که دران بهم رسد چنانچه در طبلی میباشد ویا بسبب روئیدن
گوشت زیر پوست آن ویا بسبب شگافته شدن شریانی
دران پس خون ازان برآید ودران موضع مجتمع گردد
نزف الدم بفتح نون وسکون زای معجمه وفا جاری
شدن خون از جراحت وغیر آن در هر موضع که باشد از
داخلی یا خارجی + نزله بفتح نون وسکون زای معجمه وفتح
لام وها ریختن فضول رطبیه است از دماغ بطن مقدم دماغ
بحلق وبعض مخصوص بریه ویا سینه وبعضی عام دانسته اند
بهر عضو که بریزد واین حق ست + نزول الماء بضم نون و
زای معجمه وواو ولام وفتح میم والف ممدوده مرض
عنبی ست وآن عبارت از ایستاده شدن رطوبت
غریبه است در ثقبه عنبیه میان رطوبت بیضیه وصفاق
قرنیه ومتکرج شدن آن مانند تکرج مری وآب غوره
پس بدان جهت مانع آید نفوذ اشباح را بسوی بصر
ویا برآمدن نور را از بصر بسوی مبصرات بنابر اختلاف
مذهبین انطباع وخروج الشعاع وامتناع آن یا تام
است بحیثیتی که تمام ثقبه را بپوشد ویا ناقص که بعض
آنرا خواه اطراف آن را وخواه وسط آنرا وباقی مکشوف
باشد وبهمان مقدار دیده شود وجالینوس گفته ما عبارت
از غلظت رطوبت بیضیه است واطبا اختلاف نموده اند
در تفسیر آن پس جماعه بظاهر آن در رفته وگفته اند عبارت
از غلظت جوهر آنست ومحققین اطبا گفته اند عبارت
از حصول رطوبت غلیظ غریبه است که در بیضیه از آن
اندک اندک ترشح نماید واز ثقبه عنبیه برآید ودر بالای
الثقبه زیر قرنیه ایستد نه چنانچه بعضی گمان کرده اند
که جوهر بیضیه بالتمام غلیظ ومنجمد میگردد وبسبب برودت

و نوعی از این را مای رقیق منتشر نامند و صاحب آن
می بیند روشنی های بسیار ساطع و اجسام براق از سبب
رقت آن و گفته اند مار سه نوع باشد یکی آنکه فرود می
آید و میان عنبیه و عنکبوتیه می ایستد و ابصارت را باطل
میگرداند و در حدقه کدورت ظاهر میگردد و رنگ
آن اکثر مانند غمام میباشد و این معالجه پذیر نیست
دوم آنکه می ایستد میان قرنیه و عنبیه و این همان است
که ذکر یافت سوم آنکه در عصبه مجوفه می ایستد و این
هنگام ظاهر نمیگردد کدورتی و تغیر نمیگردد حدقه
مگر بسیار اندک و بندرت و این را ماء اسود می نامند
و قائل این قول فرق میان ماء و سدهٔ عصبیه نکرده
مگر بر سبیل عموم و خصوص و قوم اطلاق نمی نمایند ماء را
مگر بر سدهٔ عصبیه و بدانکه ماء گاه با سدهٔ عصبیه می باشد
و گاه بی سده و فرق میان هر دو دشوار است و آنچه
گفته اند فرق آنست که اگر گشاده گردد یکی از هر دو
حدقه هنگام بر هم گذاشتن یک چشم دلالت بر عدم سده
می کند در عصبیه صحیح است ولیکن کلی نیست جهت
آنکه هرگاه ماء بسیار غلیظ باشد هر چند سده
نباشد حدقه در ان گشاده نمیگردد بسبب بر هم گذاشتن
یک چشم چنانچه ذکر یافت و فرق در نفس ماء و میان
سده مفرده ظاهر است جهت آنکه بطلان بصارت
با صفای حدقه و یا با اندک تغیرے لازمهٔ سده است و
کدورت حدقه واجبست در ماء و بطلان بصارت
شرط آن نیست بلکه حال بصارت صاحب ماء مختلف
میباشد بحسب وقوع صغر و کبر و غلظت و رقت آن چنانچه
مذکور شد و اقسام ماء بسیار است مانند غمامی و زیبقی و جصی
و آسمانجونی و منتشر رقیق و زجاجی و ابیض بردی و اخضر
و اصفر و احمر و ذهبی و ازرق و اسود + نزول ماء در عقب
عبارت از ریختن خلط حاد و سیال ست در عقب و وجع
و ورم لازم آنست بسبب اجتماع آن خلط در آنجا
نسیان بکسر نون و سکون سین مهمله و فتح یای مثناة
تحتانیه و الف و نون بمعنی فراموش کردن ست آنچه
را یاد داشته و یاد گیرد و این بسبب فاسد شدن قوت ذکر

و یا فکر و یا تخیل است اما فساد ذکر باطل شدن قوت
حافظه است و یا ناقص شدن آن و اما فساد تخیل
خیال کردن است چیزی را که در خارج موجود نباشد
و یا دیدن امور چند است که در خارج وجود نداشته باشند
و یا ضعیف و ناقص گردیدن امور متخیله است که تخیل
امری کما ینبغی نتواند نمود و خواب و احلام نه بیند
مگر اندک و آنرا فراموش کند و هم فراموش کند
صور محسوسات را و نتواند که تخیل کند آنها را چنانچه
فراموش کرده + نفاس بکسر نون و فتح فا و الف و
سین مهمله خونی است که در وقت ولادت با جنین و بعد
از ان دفع میگردد + نفاخات بفتح نون و فا و الف
و طای مهمله مشاله و الف و تای مثناة فوقانیه و آنها
حبابی ست که از مادهٔ رطوبی مائی محتبس در زیر جلد
در بدن حادث شود + نفاخات بفتح نون و فا و الف
و فتح خای معجمه و تای مثناة فوقانیه بثور حبابی ست
که از مادهٔ ریحی غلیظ محتبس در زیر جلد در ظاهر بدن بهم
میرسد و گاه اطلاق مینمایند بر بثور مائی نیز بسبب
مشابهت آن بدان در رنگ و هیئت و نفخ و نفخه عبارت
از انتفاخ بطن ست و اطبا گاه اطلاق می نمایند بر
ورم ریحی نیز و اضافت بهر عضوی که دران واقع شود
نموده میشود مانند نفخ کبد و ورم + نفث الدم بفتح نون و
سکون فا و ثای مثلثه بر آمدن خون ست از راه دهان
اگر با بزاق دفع گردد از اجزای دهان ست و اگر
با تنخع از حلق و نواح آن و اگر با تنخع از قصبه ریه است
و اگر بطریق سرفه دفع گردد از ریه و نواح سینه و
اگر بطریق قی باشد از فم معده و یا کبد است نفث المده
بکسر میم و فتح دال مهمله مشدده و یا بر آمدن چرک است از
دهان اگر با سرفه باشد از نواح صدر و حجب و ریه است و
اگر با قی باشد از انفجار دبیلهٔ معده و یا کبد + نفس
الانتصاب بتحریک را و انتصاب بکسر همزه و سکون
نون و کسر تای فوقانیه و فتح صاد مهمله و الف و با عبارت
از حالتی ست که صاحب آن نمیتواند که نفس کشد
مگر آن که راست نشیند و گردن را راست بدارد

و سر را بالا کند تا آنکه عروق آن گشاده گردند و نفس
بر آید سبب آن بلغم غلیظ است که جذب کند ریه آنرا
از صدر و احشا بجهت تخلخل و سخافت و اسفنجیت خود و
بر آمده گردد و مجاری را تنگ نماید و یا از دماغ بدان
ریزد و مجاری مواضع هوا را که باصطلاح عروق
منغشه نامند پر نماید و بعضے این نوع را انتصاب نفس
در بو و بهر را بر امتلای عروق ضوارب که در ریه اند بدون
بدون اقسام قصبه و بعضے ربو را بر امتلار عروق خشنه و
بهر را بر امتلار شرائین اطلاق مینمایند و یا سبب آن امتلا ریه
و سینه است از بخارات قلب و اختقان آن در ان دو عضو
و یا سبب آن انتشار عضلات صدر و عجز آنها از انبساط
و یا ضعف حرارت غریزیه است + نفض بفتح نون و سکون
فا و ضاد معجمه لرزه و فشاندن تپ ست و ازین است
نافض + نقرس بکسر نون و سکون قاف و کسر را و سین
مهمله وجعی ست که در مفصل مقدم قدم خصوصاً ابهام
و انگشتان بهم میرسد و از رگ بطرف بالای ابهام منتشر
میشود تا بمفصل قدم میرسد و وجع آن شدید میباشد
خصوص که در ابهام باشد بسبب ضیق مفصل آن و بسیاری
حس آن و عدم تحمل مادهٔ آن از جهت صلابت آن و آن
گاه زود تسکین میباشد و گاه دیر و امتداد میکشد و
اکثر بسبب جماع بر امتلا و سیری و تناول اغذیه غلیظ
و نفاخه رطبه و آشامیدن آبهای غلیظ و امثال این
میباشد و گاه از اسفل قدم ابتدا میکند و یا از هر دو جانب
آن پس شامل جمیع اجزای قدم میگردد و گاه بالا میرود
بسوی ساق و زانو و باعث ورم آن میگردد و گاه بسوی ران
این هیل گفته که مفصل ابهام را نقورس نامند پس تسمیه این
مرض بدان از قبیل تسمیهٔ حال باسم محل ست و بعضی گفته اند و جعی
که در مفصل رسغ و اصابع دست بهم میرسد آنرا نیز نقرس
نامند و مادهٔ آن در رباطات و اجسام محیطه بمفاصل تکون
میباید و لهذا اصحابان آنرا تشنج بهم میرسد بدانکه نقرس
خصیان و اطفال و زنان را بهم نمیرسد مگر وقتیکه حیض زنان
بسته گردد + نمش بفتح نون و میم و شین معجمه نقطه سیاه رنگ
مائل بسرخی خرد است که در پوست بدن ظاهر میگردد و گاه بکلف

میباشد و بیشتر در عورت بهم میرسد از مادهٔ دموی
سوداوی و منش بکسر بغتی ازان است و شیخ الرئیس
گفته که ازان آنچه مائل بسرخی است نش نامند و آنچه
بسیاهی برش و نمله بفتح نون و سکون میم و فتح لام ها
دانه است زیاده نهائی بسیار که بالسبب سوزش
بسیار در بدن ظاهر گردد از مادهٔ لطیف حریف صفراوی
و موضع آن اندک ورم کند و سرایت نماید باطراف
و بدو مانند مورچه رود و دو نوع میباشد یکی آنکه مادهٔ آن
در کمال حرارت و خباثت میباشد و آن اکاله است
که پوست بدن را بخورد و متقرح میسازد دوم آنکه حدت
و خباثت آن بآن مرتبه نباشد بلکه لطیف میباشد
و آنرا ساعیه نامند جهت آنکه می دود باطراف
اما متقرح نمیسازد و در ساعیه در ظاهر جلد میدود و در
اکاله در ظاهر و باطن هر دو + نواصیر بکسر صاد مهمله و
نواسیر بسین مهمله نیز آمده جمع ناصور است قروحیست
غائره که در مقعده نزدیک بطرف امعاء مستقیم حقیقیه
بهم میرسد و ازان چرکاب می آید و هر زخمیکه کهنه شود
در گوشه افتد و ازان چرکاب آید نیز ناصور نامند و هر عضو
که باشد حرف الواو + وافده بفتح واو و الف و کسر
فا و فتح دال و ها علتی است که مخصوص بقلب و نواح
آن است + وبا بفتح واو و بای موحده و الف
ممدوده و مقصوره نیز آمده مرضیست عام که از فساد
جوهر هوا بسبب اسباب سماوی و یا ارضی حادث
گردد و تپ وبائی و طاعون بهم رسد + وبش بتحریک
واو و بای موحده و شین معجمه سفیدیست که بر ناخنها بهم رسد
و جمع آن اوباش است + وثی بفتح واو و سکون ثای
مثلثه و یا الف نیز آمده بر آمدن استخوان است از
موضع خود بدون بر آمدن تمامی آن + وجار بکسر واو
و فتح جیم و الف ممدوده کوبیدن خصیه حیوان نر است
بحدیکه شهوت جماع آن برطرف گردد + وجع بفتح واو
و جیم و عین مهمله ادراک و احساس منافی است از آن
حیثیت که منافی ست و مراد از الم است و قرشی اعم از
دانسته و بدانکه وجع بر دو قسم است یکی آنکه او را نامی

مخصوص است و مشهور ازان پانزده نام است و وجه تسمیه
هر یک بصفت و هیأت وجع آن است ۱ خاش بفتح خا
و شین معجمه و نون ۲ لاذع بفتح لام و الف و کسر ذال
معجمه و عین مهمله ۳ خدری بفتح خاء معجمه و دال مهمله
و کسر رای مهمله و یای ۴ اعیائی بکسر الف و سکون عین
مهمله و فتح یای مثناة تحتانیه و همزه و یاء ۵ حکاک
بفتح حای مهمله و تشدید کاف و الف و کاف ۶ ناخس
بفتح نون و الف و کسر خای معجمه و سین مهمله ۷ مرخی
بضم میم و سکون رای مهمله و کسر خای معجمه و یاء ۸ کاسر
بفتح کاف و الف و کسر سین و را هر دو مهمله ۹ ضاغط
بفتح ضاد معجمه و الف و کسر غین معجمه و سکون طاء مهمله
۱۰ منفسخ بضم میم و فتح فا و کسر سین مهمله و خای معجمه
۱۱ ضربانی بفتح ضاد معجمه و فتح بای موحده و الف
و کسر نون و یای مثناة ۱۲ ثقیل بفتح ثای مثلثه و
کسر قاف و سکون یای مثناة و لام ۱۳ ثاقب بفتح
ثای مثلثه و کسر قاف و بای موحده ۱۴ مسلی بکسر
میم و فتح سین مهمله و لام مشدده و یای مثناة تحتانیه
۱۵ محدد بضم میم و فتح حای مهمله و کسر دال مهمله مشدده
و دال مهمله و قسم دوم آن را نامی مخصوص نیست و اختصاص
بمحل و موضع و عضویکه دران بهم رسد یابد مانند وجع
خاصره و ظهر و فواد و غیرها + وجع الخاصره بفتح خای
معجمه و الف و کسر صاد و فتح را هر دو مهمله و ها وجعی
که در تهیگاه از اسباب مذکوره بهم میرسد + وجع الظهر
وجعی است که در فقرات پشت از سوء مزاج بارد ساذج
و یا مادی بلغم خام یا از تعب حرکات بسیار و یا از بسیاری
جماع و یا از ضعف گرده و امراض آن بهم میرسد
+ وجع الفواد بضم فا و فتح واو و الف و دال مهمله وجعی
است که در فم معده بهم میرسد بسبب سوء مزاج آن بجهت
قرب فم معده بقلب که فواد است مجازاً مسمی بدان
گشته + وجع المفاصل علامه گفته اطبا هر وجعی که در
مفصل بدین در کتبین باشد آنرا وجع مفاصل نامند
و وجع مفصل ورک را وجع الورک هر چند آن نیز
وجع مفاصل است و مقدمهٔ عرق النسا و شیخ

نجیب الدین گفته که وجع مفاصل ورمی است که در
مفاصل اعضا بهم میرسد از مادهٔ غلیظه مخاطی بسبب ضعف
مفاصل خواه آن ماده صفرا باشد و یا خون و یا بلغم
و یا سودا اما بلغم اکثری است و سودا اقلی و بندرت و یا
ترکیب از انها و آن وجع اگر در مفصل قدمین باشد
مانند مفصل کعب و انگشتان خصوصاً ابهام آنرا النقرس نامند
و آن ورم را سافیج + وجع الورک بفتح واو و کسر را و کاف
شیخ گفته که وجعی است ثابت و مستقر در ورک که انتقال
بعرق النسا نکند و ایلاقی گفته که سبب آن ماده فاسد
مجتمعه در مفصل است و آنچه در مفاصل پا باشد آنرا
نقرس و آنچه در مفصل ورک باشد و پائین نیاید بر
ران مگر اندکی آن را وجع ورک و آنچه پائین آید از طرف
بیرون ران و نرسد تا بکعب و انگشتان پا آنرا عرق النسا
و آنچه در مفصل دستها و زانو ها باشد آن را وجع مفاصل
نامند + وحم بفتح واو و حای مهمله و میم شهوت اطعمه ردیه
کثیفه و یا ادویه قویة الطعم + وخم و وخیم دو خاء اول بفتح واو
خای معجمه و دوم بکسر واو و فتح خای معجمه و الف و میم
فساد هضم طعام را نامند وخم بمعنی وبا نیز آمده از جهت
آنکه همچنانکه فساد وبا عام و ضرر آن شامل تمام است بدین نسبت
این مرض نیز چنان است + ودقه بفتح واو و دال مهمله و
قاف و ها ورمیست که در ملتحمه شبیه بدانه سفید که گویا
پنبه است بهم میرسد از مادهٔ بلغمی و رقیق مائی و دموی و
گاه سرخ رنگ میباشد اگر مادهٔ آن دموی باشد و
مواضع بروز و ظهور آن مختلف میباشد گاه قریب بموق
اصغر و گاه زیر جفن و گاه حوالی اکلیل و گاه دانهای
بسیار ریزه مانند مروارید برشته کشیده و فرق میان
این و مور سبج بدانست که مور سبج در قرنیه بهم میرسد
این در ملتحمه + وردینج بفتح واو و سکون را و کسر دال
هر دو مهمله و سکون یا و فتح نون و سکون جیم ورمی است
که در چشم در پرده ملتحمه بهم میرسد بحدیکه قرنیه را میپوشد
و شیخ نجیب الدین گفته ورد نیست عظیم که ورم میکند و آن
سفیدی چشم بحدیکه مانع بدن کردن چشم میشود و صاحب
تذکرة الکحالین گفته که آن ورم دموی و یا صفراوی است

که در چشم بهم میرسد و شیخ الرئیس فرموده که آماس طبقهٔ
ملتحمه است و سبب آن کشوده شدن رگی است باریک بطبقهٔ
ملتحمه و ریختن ماده دران و یا ببلک چشم و ورم کردن
آن + ورم تحجر بکسر دال و دوای تحلیه و میم زیادتی غیر طبیعی
است که در ملتحمه بهم میرسد بسبب داخل شدن ماده دران و اقسام
آن شش است چهار بحسب هر چهار خلط و پنجم مائی و ششم
ریحی و گاه مرکب از اخلاط نیز میباشد و بدانکه ریح
حادث شد از بخار لطیف اگر باریکیت آن بمقدار تفرق پذیرد
داخل جوهر اعضا گردد آنرا ورم ریحی نامند و اگر
گرده و غلظت یافته داخل جوهر اعضا نگردد بلکه در
یکجا مجتمع گردد آنرا نفخه و انتفاخ نامند نه ورم و
نیز بدانکه ورم یا حار است و یا بارد و اکثر اطبا ورم حار
را بالذات از مادهٔ حاره سیلان نمایند ورم صفراوی
و دموی و اما شیخ الرئیس اطلاق مینماید ورم را بر آنچه
مادهٔ آن عفن باشد خواه حار را بالذات باشد و یا
بالعرض حاصل از عفونت مادهٔ بارده + ورم رخو ورم
سفید نرمی است که حرارت و وجع با آن نباشد و گاه
اندک وردی کند ولیکن نیز آن است که مطلقا دران درد
نیست زیراکه بلغم نیز بسبب برودت و امتلاء تمدد یکه
لازم آنست مولم است هر چند بنسبت باخلاط دیگر کمتر
و ورم بلغمی را یونانی اوذیما نامند + وشکمین بفتح واو
و سکون شین معجمه و کسر کاف و سکون یای مثناة تحتانیه
نوعی از جدری است که سبز رنگ و دران خطوط سفید باشد
دری خوردن جرک است خوف را + وضح بفتح واو
و ضاد معجمه و حای مهمله شیخ الرئیس فرموده که بهق ابیض
است + وهن بفتح واو و سکون ها و نون و وهی
دردیست که در استخوان و آنچه متصل بدان است
بهم رسد بسبب ضربه و یا سقطه بدون آنکه تفرق
اتصال واقع شود + حرف الهاء + هاشمه بفتح ها و الف
و کسر شین معجمه و فتح میم و ها شکسته شدن استخوان سر را
نامند + هرب الاذن بسیار متاذی شدن است از
صداهای عظیم و بلند و الم یافتن ازان + هزال بکسر
ها و زای معجمه و الف و لام گداختن گوشت بدن از اعم

شدن آنست + و هزال گرده عبارت از لاغری و کمی
گوشت آنست + هلامین بضم ها و فتح لام و الف
و سین مهمله عبارت از تعطیل هضم جوعی است و بدن الا آنکه
غذا نمی یابد و لاغر میشود + هم بفتح ها و تشدید میم کیفیت
نفسانیه است که تابع آن حرکت روح و حرارت
غریزی است بسوی داخل و خارج بحدوث امری
مقصود خواه خیر متوقع باشد و یا شر منتظر پس آن
مرکب از خوف و رجاست و هر کدام که غلبه نماید بر فکر
نفس بسوی آن حرکت مینماید در خیر بسوی خارج و در
شر بسوی باطن و ازینجهت گفته اند آن بیمار فکری
است + و هم بکسر ها شیخ فانی را نامند + هواع بضم ها
و فتح واو و الف و عین مهمله مشتق از تهوع بمعنی قی
است و تهوع و قی ذکر یافت + هول بفتح ها و سکون
واو و لام بمعنی خوف و امر شدید و ازان است مرض
هائل یعنی شدید + هیضه بفتح ها و سکون یای مثناة
تحتانیه و فتح ضاد معجمه و ها حرکت کردن مواد فاسده
غیر منهضمه است برای جدا شدن و برآمدن از معده
و امعا یعنی باسهال باشدت و عنف از قوت دافعه
و سبب آن یا تغیر یافتن و یا فاسد شدن طعام است
بصفرا و یا بلغم بسبب حرارت کیفیت و قبول کردن آن
احتراق را و دفع طبیعت آنچه را لطیف و طافی بر فم
معده است بقی و آنچه غلیظ و سنگین در قعر معده است
باسهال و گاه بسبب خوردن طعامی بر طعام غیر منهضم
و یا آشامیدن آب بسیار و یا خوردن میوهٔ تر با کثرت
طعام غیر منهضم خصوصا که بسیار چرب باشد و یا بودن
خلط باشد در معده و خوردن طعام بسیار بران و یا
بودن ریح بسیار در معده و غیر اینها از مفسدات و چون
هیضه محتبس گردد و مادهٔ آن سمی باشد سمیت آن
سرایت بقلب و دماغ و سائر اعضا نموده هلاک میگرداند
حرف الیاء + یرقان بفتح یا و رای مهمله و قاف
و الف و نون تغیر یافتن رنگ بدن است خصوصا
سفیدی چشم بزردی و یا بسیاهی و آن دو نوع
است اصفر و اسود و سبب اصفر دفع طبیعت است

صفرا را بسوی جلد و ظاهر بدن از قبیل بحران خصوصا
در روز باحور ولیکن اگر قبل از سابع باشد بد است
و خطرناک جهت آنکه آن از دفع طبیعت نیست بلکه از
غلبه و کثرت و ثوران خود است و ضعف طبیعت و یا بودن
سده در کبد و یا از سوء مزاج حار کبد و یا سوء مزاج
حار مراره و یا حرارت جمیع بدن و یا ورم کبد و یا ورم
مراره و یا سده میان مجرای مراره و رودها و یا ضعف
مراره و یا استحاله یافتن بعضی اخلاط بمرهٔ صفرا یا قولنج
و یا بسیاری گرمی هوا و یا گزیدن حیوان سمی و یا
آشامیدن دوای قتال است و بول درین بسیار رنگین
و براز سفید میباشد و سبب یرقان اسود یا بسیاری
گرمی کبد و یا ضعف جاذبه طحال و یا ضعف ماسکهٔ
آن و یا ورم طحال و یا سده ئی مابین کبد و طحال و یا میان
طحال و فم معده است و گاه بول و براز هر دو درین
سیاه میباشد و فرق میان کبدی و طحالی آنست که
کبدی قلیل السواد و با آن سوء حال کبد میباشد و
و طحالی شدید السواد + یتنع بفتح یا و نون و عین مهمله
ورم عظیم در ملتحمه یا اجفان است اگر در مردم کبار بهم رسد
و اگر در صغار بهم رسد وردینج نامند چنانچه در حرف الواو
مذکور شد + تمام شد حدود الامراض

فصل [illegible] - در بیان اوزان و مکائیل صغار و
کبار شرعیه و اهل ایران و هند و طبیه و تطبیق آنها باهم
بدانکه اوزان هر بلدی و زر مسکوک آن نیز بحسب تفاوت
ازمان و تبدل دول و تجدید سلطنتها و سلاطین در معرض
تحویل و تبدیل و تغیر و مصطلح هر قومی جیبی و پیمانهٔ
خاصی است و چون مقصود درین کتاب اوزان طبیه
است اوزان شرعیه را برای تیمن و تبرک و اوزان
هندوستان و ایران نیز چون در بعضی جاها وارد شده
است در اکثر نسخ و برای تطبیق باهم نیز ایراد نموده و
ازینها آنچه را جناب مستطاب مستغنی الالقاب پدر و مرشد
حقیقی مد ظله العالی در رساله که در اوزان شرعیه و اهل
ایران و هندوستان و تطبیق آنها باهم تالیف فرموده
اند و محقق و جامع و شامل کل است ازانجا انتخاب نموده و آنچه را

نیافت از قانون شیخ الرئیس وتحفة المؤمنین حکیم میر
محمد مومن واصول التراکیب جندی وقرابادین قلانسی
وغیر آنها از کتب معتبره معتمده دیگر وبالله التوفیق و
الاعانت اما اوزان متعارفه شرعیه قیراط عبارت از نصف
عشر مثقال شرعی است که یک جزو از بیست جزو آن بود
وبوزن سه جو وسه ربع جو متوسط باشد + دانق که بفارسی
دانگ نامند عبارت از سدس درهم شرعی که بوزن
هشت جو متوسط بحسب مثقال نصف وخمس مثقال شرعی
است مثقال بیست قیراط است که بدرهم یکدرهم
وسه سبع درهم وبوزن شصت وهشت جو وچهار سبع
جو متوسط باشد + دینار یعنی مثقال شرعی ست بالاتفاق
رطل عراقی یکصد وسی درهم است که نود ویک مثقال
وبشعیرات شش هزار ودوصد وچهل جو متوسط باشد
وآن دو ثلث رطل مدنی بود + رطل مدنی یکصد ونود و
پنج درهم شرعی است که بمثقال یکصد وسی وشش مثقال
ودو ثلث مثقال وبشعیرات نه هزار وسه صد وشصت
جو متوسط باشد وآن یک ونیم رطل عراقی بود + رطل
مکی ضعف یعنی دو چند رطل عراقی است که بدرهم دوصد و
شصت درهم شرعی وبمثقال یکصد وهشتاد ودو مثقال
باشد + مد ربع صاع است که بحسب درهم دوصد ونود
درهم ونیم وبحسب مثقال دوصد وچهل مثقال وسه
ربع مثقال است وآن دو رطل وربع رطل عراقی است
که یک رطل ونصف مدنی باشد + صاع چهار مد است
که بدرهم یکهزار ویکصد وهفتاد درهم وبمثقال هشتصد
ونوزده مثقال وآن به رطل عراقی نه رطل وبرطل مدنی
شش رطل وبمکی چهار ونیم رطل بود + قنطار شش
من است که بحسب ارطال یکهزار ودوصد رطل عراقی
وهشتصد رطل مدنی وششصد رطل مکی ست که بحسب
امداد پانصد وسی وسه مد وثلث مد وبحسب صاع یک
صد وسی صاع وسه ثلث صاعی وبدرهم
یکصد وپنجاه وشش هزار درهم شرعی وبمثقال
یکصد ونه هزار ودوصد مثقال شرعی باشد
اما اوزان متعارفه مختصه ببلاد هند + سرخ که
عین الدیک باشد وبهندی گهونگچی نامند سه جو
متوسط است واز قیراط سه ربع کمتر است + رتی که
تخم گل چاندنی باشد چهار جو متوسط است + ماشه
هشت رتی است وبحسب شعیرات سی ودو شعیره وبحسب
برنج شصت وچهار برنج + آنه پنج رتی ست که شانزدهم
حصه روپیه هندی باشد وآنه روپیه سکه یک برنج از
ده ماشه زیاده است که پنج رتی ویک برنج باشد
تانک چهار ماشه است وبقولی بیست وچهار سرخ
توله متعارفه بنگاله دوازده ماشه است وبحسب رتی
نود وشش رتی وبدرهم شرعی نه درهم وبمثقال شرعی
شش مثقال وربع مثقال وربع خمس مثقال وتوله
متعارف شاهجهان آباد ده ماشه است + بدانکه روپیه
که نقره مسکوک بلاد هند وبنگاله است بر دو قسم است
یکی ده ماشه متعارف شاهجهان آباد واکثر بلاد هند
ودیگر روپیه متعارف بنگاله واین ده ماشه ودو رتی
است ومعروف به روپیه سکه است + مهر یعنی اشرفی
هندوستان وبنگاله که عبارت از طلای مسکوک آن
بلاد باشد وآن کامل الوزن دارد وناقص الوزن
کامل الوزن آن در کل ممالک هندوستان از نه ماشه
وشش رتی وبحسب رتی هفتاد وهشت رتی وبحسب
درهم شرعی هفتاد درهم ویک ربع درهم وسه شعیره
وبحسب مثقال پنج مثقال وهشت شعیره ویک
سبع شعیره است زیاده نیست وناقص آن از نه ماشه
وچهار رتی کمتر نمی باشد + پیسه عالمگیری که از مس متعارف
در زمان قدیم هند وبنگاله است یعنی توله بنگاله است
که دوازده ماشه باشد + پیسه متعارف این زمان
ده ماشه ونیم است + دام پنج تانک است که بیست
ماشه باشد + سیر عالمگیری شصت وچهار توله است
تو بنگاله وبحسب درهم پانصد وهفتاد وشش درهم
شرعی وبحسب مثقال شرعی چهار صد وسه مثقال و
یک خمس مثقال + من عالمگیری چهل سیر است که بحسب توله
دو هزار وپانصد وشصت توله وبحسب ماشه سی هزار
وهفتصد وبیست ماشه باشد وبدرهم شرعی بیست
وسه هزار وچهل درم وبمثقال شرعی هفده هزار ویکصد و
بیست وهشت مثقال + قرابا اوزان متعارفه ایران
ارز که بفارسی برنج نامند یعنی ارز متوسط در بزرگی
وکوچکی بوزن دو خردل بری است + حبه از مثقال دو
شعیره است که چهار ارز باشد + قیراط از مثقال چهار
ویک ربع شعیره است که هشت ارز ونصف ارز باشد +
دانق که بفارسی دانگ گویند بیست ویک شعیره
ویک ثلث که چهل ودو ارز باشد ودو ثلث ارز
مثقال صیرفی گفته اند که بیست وچهار قیراط است گفته اند
یکصد وچهل وشش جو وربع است که سه درهم شرعی و
دو جو وربع جو متوسط ویک مثقال وشش سبع مثقال
شرعی باشد + بدانکه در مثقال صیرفی اختلاف بسیار
است حکیم میر محمد مومن درهم نام جدید گفته که سه ماشه
میشود ومؤلف گوید که مقرر است که دو غازی چهار
مثقال ودو روپیه ده ماشه هندی دو مثقال ونیم
چنانچه غازی را بار روپیه سکه بنگاله وزن نموده شد
یکروپیه ونه آنه کامل شد که یکصد وبیست وهشت رتی
که شانزده ماشه باشد ورتی هم مقرر است که چهار جو
متوسط است پس برین تقدیر باید که مثقال صیرفی یکصد و
بیست وهشت جو متوسط باشد نه یک صد وچهل و
هشت جو پس مثقال صیرفی سی ودو رتی باشد که چهار
ماشه است که دو درم ودو ثلث درهم شرعی ودو مثقال و
الا ثمن مثقال شرعی است تخمینا + غازبکی دو مثقال صیرفی
است که هشت ماشه باشد ودو غازی چهار مثقال است
که شانزده ماشه باشد یعنی یکتوله وچهار ماشه + سیر نزد
اهل خراسان پانزده مثقال است که پنج توله باشد
ده ثار سی وهفت مثقال ونیم است که دوازده توله
ونیم باشد + پنج ثار هجده مثقال وسه ربع مثقال
است که شش توله وسه ماشه باشد + دو ونیم ثار
نصف آنست که نه مثقال وسه ثمن مثقال باشد
که سه توله ویک نیم ماشه است + من تبریزی شش صد
مثقال است که یکصد وپنجاه دو غازی باشد که دو صد
توله که سه آثار وهشت توله که ثمن آثار است میشود

و بدرهم شرعی یکهزار و هفتصد و نود و نه مثقال شرعی یکهزار و دو صد و شصت مثقال است، نیم من تبریزی سه صد مثقال است که یکصد توله باشد که یک آثار و نیم و چهار توله است، یک چهاریک ربع من تبریزی است پنجاه عبارت از هشتم حصه یک من است که نیم چهار باشد، سیر عبارت از شانزدهم حصه یک من است پانزده نصف سیر است و آن را در اصفهان ده نار گویند من شاهی یکهزار و دو صد مثقال است که سه صد و نمازی باشد که دو من تبریزی است پس بحساب هندی شش آثار و شانزده توله که یک ربع آثار است می‌شود و آنا او زان متعارفه طبیه صغار و کبار آنها آنا اصغار آنها بترتیب حمره و فنا و ارمیا بد، ابو بود ابولس نزد بعضی یکدانگ مثقال و نزد بعضی یک دانگ درهم و دیدنا بن طیمون گوید سه قیراط است، آذریه و ابولیقوس یک اوقیه است، استار چهار مثقال و نیم است بوزن ذهب و بوزن فضه شش درهم و سه سبع درهم و شیخ الرئیس رحمه الله تعالی شش درهم گفته و قدما اطبا آنرا چهار مثقال دانسته اند پس آن بحساب چهار مثقال و نیم که هر مثقالی بقول خجندی بیست و شعیره باشد بحساب هندی سی رتی می‌شود که سه ماشه و شش رتی باشد پس چهار و نیم مثقال شانزده ماشه و هفت رتی بود که یک توله و پنج ماشه و هفت رتی باشد و مثقال شرعی هشت و چهار شعیره و بصیر فی چهار مثقال و ربع الا ثمن ربع مثقال بود، اکسو فافیر بحسب کیل هشت درم و بحسب وزن هشت قیراط زیرا که مستعمل در هر دو است و بقول شیخ الرئیس رحمه الله تعالی هژده درخمی است + اوقیه که وقیه نیز نامند بوزن ده درم و پنج سبع درهم و بوزن ذهب هفت مثقال و نیم است مثقالی که ذکر یافت در آثار که سه ماشه و شش رتی باشد دو توله و سه ماشه و شش رتی و مثقال شرعی سیزده مثقال و نیم و مثقال صیرفی هفت مثقال الا هشت شعیره که دو رتی باشد که ربع ربع مثقال می‌شود او بولات نه قیراط است + او نقوش یک وقیه

باقلا مراد از مطلق آن و از باقلای یونانیه نیز هم القبولی دو شاسون و بقولی شش قیراط است + باقلا اسکندریانه قیراط باقلا مصریه چهل و هشت جو متوسط است و یک درهم باشد که دوازده قیراط است که یک ماشه و نیم هندی باشد که دوازده رتی است، بردار صغیر یکدرهم، بردار کبیر با نید ملعقه است و آن از عسل و سمن پنج چهار مثقال و از معجون ها و ادویه خشک دو مثقال است و بقولی یک مثقال، بربره دو قیراط است، بندقه یکدرهم و نزد بعضی یک مثقال است ترمسه دو قیراط مثقال است، جرجره جر جبیر حمیم و رای ثهلمه هر یک دو ثلث مثقال اند + جرابونه شامیه یک قیراط، جیرج چهار مثقال، جوزه از مطلق آن مراد درخمی و نزد شیخ الرئیس چهارده شاسون و نزد بعضی چهار مثقال است، جوزه نبطیه یک مثقال، جوزه ملکیه شش درخمی است، خاتای صغیر دو مثقال خاتای کبیر سه مثقال، حبابه درهم و نیم از راست تخمینا و از مثقال چهار ارز است که دو شعیره باشد + خرسه بیمانه ثهله و از ای ثمه بحسب وزن قریب شش مثقال است و بعضی چهار مثقال گفته اند و گویند آن مقدار است که کف دست را مملو سازد و بجد میان ابهام و سبابه که سر آنها بر هم گذارند و از حشائش یک قبضه است که یک دسته نامند و بقبضه در آید + حمصه چهار جو و یک ربع جو باشد و ساوی قیراط بود خرما یکدانگ و نیم است + خرنوب از مطلق آن مراد یک قیراط است + خرنوب شامیه چهار حبه فضی و حبه ذهبی است + دانق که بفارسی دانگ نامند از درهم دو قیراط چهار طسوج هشت حبه شانزده ارز است و از مثقال سه قیراط و یک حبه که چهار طسوج یک حبه و … حبه و بار ز چهار ارز باشد که مثقال طبی موافق هندیه … رتی و سه ربع رتی و بصیر فی پنج رتی و یک ربع رتی و از شرعی چهار رتی و سه ربع بر پنج و از درهم طبی دو نیم رتی و از صیرفی چهار رتی و از شرعی دو رتی تخمینا می‌شود، درخمی یکدرهم است و شیخ الرئیس

یک مثقال گفته که شش ابولات که پنجاه و چهار ارز تا باشد، درهم گویند عرب درخمی است خجندی گوید که آن نامی دارد و ناقص و درهم نام که در قدیم الایام متعارف بوده هشت دانگ و ناقص آنکه جدید متقرر شده است شش دانگ است که دوازده قیراط فضی باشد و بیست و چهار طسوج و بحبه چهل و هشت حبه پس آن نود و شش شعیره می‌شود که سه ماشه هندی باشد + و درهم ناقص چهار دانگ و نیم است + و از درهم طبی مراد این است که دو ماشه و دو رتی هندی باشد زیرا که آن پنجاه و دو شعیره است که هژده رتی باشد و از کلام شیخ الرئیس که فرموده والمن یکون اربعین استارا و الرطل عشرین استارا و الاستار ستة دراهم و دوا نقاد و اربعة مثاقیل پس مثقال هفتاد و دو شعیره می‌شود بقول ایشان چنانچه انشاء الله تعالی در بیان مثقال خواهد آمد و درهم بدان حساب چهل و پنج شعیره و ثلث شعیره می‌شود یازده رتی و یک شعیره و ثلثی که یک ماشه و سه رتی و یک شعیره و ثلث شعیره باشد و دیگران هر یک چیزی گفته اند و عمل بقول خجندی اولی می‌نماید ساموناایک عرا و نیم است که ده مثقال و نیم باشد سکرجه از مطلق آن نزد شیخ الرئیس مراد شش استار و ربع استار و نزد بعضی شش استار و چهار دانگ استار است، سکرجه کبیره نه اوقیه سکرجه صغیره سه اوقیه است + شعیره دوازده است که چهار خردل بریه باشد، صدفه کبیره چهارده ساسون است، صدفه صغیره هفت ساسون است + صدفه بوزن سکرجه کبیره است طسوج از درهم دو حبه و از مثقال دو حبه و نیم و دوازده است + طول سه مثقال و نیم و سه قیراط است + … از ربع مثقال تا یک مثقال و در مفتاح الطب ربع درهم تا دو دانگ است + عرجی نعین ثهله هفت اوقیه است + غرانا بعین معجمه از یک دانگ و نیم تا دو دانگ و تا یک مثقال است فلنجار یک ملعقه، فلنجارین یک درخمی و نیم است فوطیلی هفتاد و دو مثقال است قوانیوس مثقال و از روغن دوازده درخمی است و از شراب یک

اوقیه و نیم + قوطولی هفت اوقیه + قیاما هفت مثقال
است + قیراط از مثقال صیرفی چهار شعیره است و یک
ربع شعیره + کرمیه شاسیه ربع درهم تا ربع مثقال
و نزد بعضی یک عرا ماد و نیم است و نزد بعضی سه قیراط و یک
حبه است کف شش مثقال است آنرا قفیه نیز گویند
اکناش شش درهم و نیم است + مثقال طبی خجندی
گفته که بعضی گفته اند مختلف نشده است آن در سابق
ولاحق زمان برابر قرار است و آن از طلا یکدرهم و سه
سبع درهم است که نیم مثقال و خمس آن باشد زیراکه تجربه
دریافته اند که طلا از نقره این مقدار در حجم زاید است
پس آن بحسب دانگ شش دانگ و بحسب قیراط بیست
قیراط و بحسب طسوج بیست و چهار طسوج و بحسب حبه
شصت حبه و بحسب شعیره یکصد و بیست شعیره و بحسب
ارزه و صد و چهل ارزه است + دانق آن مثقال
سه قیراط یک حبه و چهار طسوج و ده حبه و بیست ارزه
و قیراط از آن حبه و دوازده ارزه و طسوج آن دو حبه و
نصف و عشر ارز و حبه از آن چهار ارز و ارز دو خردل
بری است و این مشهور است و نوشته که دیدم در بعضی
از کتب قدیم عبارتی که دلالت میکرد برین که مثقال
یونانی دو قیراط از ین مثقال مستعمل درین زمان کمتر
و درهم آن نیز سدس و یا ربع از درهم متعارف کمتر بود
پس برین حساب مثقال و یکصد و بیست شعیره باشد و بوزن
شرعی یکمثقال و سه سبع مثقال و یک شعیره و بهندی
سه ماشه و شش رتی و بصیرفی سه ربع مثقال و سه ربع
ربع مثقال میشود و شیخ الرئیس مثقال را درخمی فرموده
و گفته درخمی شش اوبولوس است و هر اوبولوئی سه
قیراط و هر قیراطی چهار شعیره پس بدین حساب درخمی که مثقال
باشد هفتاد و دو شعیره میشود چنانچه سه قیراط و هر
قیراطی چهار شعیره پس برین حساب درخمی که مثقال باشد
هشتاد و دو شعیره میشود چنانچه صاحب میزان الطبائع
نیز نوشته و بوزن شرعی یکمثقال و خمس مثقال الا دو خمس
شعیر میشود و چهار شعیره از مثقال طبی کمتر بود و نیم
مثقال و نصف شش مثقال صیرفی دو ماشه و دو رتی هندی

ناقص است که درهم طبی نامند بقول خجندی و بقول نواب
غفران مآب بیست و پنج رتی و سه خمس رتی میشود که سه
ماشه و یک رتی و سه خمس رتی باشد تخمیناً زیراکه نوشته
اند که چهار مثقال صیرفی پنج مثقال طبی است و اطبای
دیگر هریک چیزی گفته اند و اکثری وزن مثقال را صریح
ذکر نموده اند شاید بشهرت حواله نموده باشند
الحاصل عمل بقول نواب غفران مآب یا خجندی قریب
بصواب مینماید العلم عندالله + ملعقه از عسل چهار
مثقال و از ادویه خشک مراد یک مثقال و دو مثقال
نیز گفته اند + مسطردن کبیر سه اوقیه مسطردن
صغیر بوزن جوزه تکیه بود که شش درخمی است +
من اسکندرانی سه اوبولوس است + ناطل و نطل دو
استار است و نزد خجندی دو اوقیه و در مفتاح الطب
هفت درهم + نواة دو دانگ مثقال است و نزد بعضی
نیم درهم فقهی است + و نیتیعون دو مثقال و نیم است یا
یین انبح استار و بیست درهم و چهار اوبولوس است
تخمیناً سه ربع اوقیه است + و اما اوزان کبار
طبیه نیز بترتیب حروف تهجی + ابریق دو من است
و نزد بعضی پنج رطل + ثالیقون یکصد و پنجاه رطل
که هر رطلی دوازده اوقیه باشد انطالیقی هشت
جوهین است که هفت هزار و دویست مثقال باشد
ایاپا از عسل دو رطل و نیم است و از روغن یک من
و نیم + جره از مطلق آن مراد بیست و چهار قسط و نزد
اهل رومیه چهل و چهار قسط + جره صغیر چهار قسط +
جره انطالیقی چهل و هشت قسط + جوزق و جو یقا
هریک سه رطل اند + جوهین شش قسط بقسط رومی
که نه صد مثقال باشد + رطل مراد از مطلق آن
نزد اطبا رطل بغدادی است که عراقی نامند که دوازده
اوقیه باشد و با سابیر بیست استار و بمثاقیل نود
مثقال که بحساب خجندی بهندی بیست و هشت
توله و چهار ماشه و نیم میشود و بدرهم یکصد و بیست
و هشت درهم و چهار سبع درهم ابن سرابیون گفته
رطل عسل بنسبت برطل شراب بقدر ربع زیاده است

و بنسبت بروغن بقدر نصف زیاده و رطل شراب بنسبت
بروغن بقدر تسع زیاده است + زورق مطلق یک
کیله است و بقولی دو قسط که هشت رطل باشد و بقول
شیخ رئیس سه رطل و گفته اند بیست اوقیه است بجای
آنکه هر اوقیه دوازده درهم باشد + زورق انطالیقی
شش قسط است با قسط رومیه و بقولی هشت
جوهین است + سمطلیس جره صغیر است که چهار قسط باشد
صاع چهار من است و آن بقول خجندی که انشاء الله
تعالی در بیان من خواهد آمد بهندی دو صد و بیست و پنج
توله میشود که سه آثار و نیم و یکتوله باشد و بحساب
نواب مرحوم که نیز در همانجا خواهد آمد سه آثار و یک ربع
و ربع ربع آثار میشود و بقول شیخ رئیس که مثقال
را درخمی گفته که هفتاد و دو شعیره باشد دو آثار الا
یک من آثار میشود و اگر مثقال را مثقال صیرفی گیرند
مساوی انچه آن مرحوم فرموده اند میشود زیراکه
ایشان نیز من را یکصد و شصت مثقال فرموده اند که
المن یکون اربعین استارا و الاستار اربعة مثاقیل
ثالیقون یکصد و بیست و پنج رطل است + قسط رومی
نه رطل و نصف سدس رطل که بیست اوقیه باشد + قسط
انطالیقی یک رطل است و نزد بعضی یک رطل و نیم
سه هزار رطل و نیم است و از روغن هیجده اوقیه
و از شراب هشتاد رطل و از عسل بقول شیخ بیست و دو
رطل و نیم + قفیز از کیل پیمانه ایست که بوزن بیست و پنج
کیله باشد و گویند بیست و چهار کیلجه است + قوطولی
پیمانه ایست که هفت اوقیه باشد و گویند از شراب
ده اوقیه و از زیت نه اوقیه و از عسل سیزده اوقیه
کیلجه پیمانه ایست که یک من و هفت ثمن من باشد
کیله سه صد درهم و کسری است + قشیره شش استار
و ربع استار است + مکوک سه کیلجه است من از مطلق
آن مراد دو رطل که چهل استار باشد و بوزن درهم
یکصد و هشتاد مثقال باشد و بوزن آن یکصد و بیست
و پنجاه و هفت درهم و سبع درهم و نواب مرحوم نوشته
اند که من طبی یکصد و شصت مثقال صیرفی هست هر چهار

مثقال صیرفی پنج مثقال طبی است پس بحساب خجندی
پنجاه و شش توله و سه ماشه شود و بحساب نواب
مرحوم پنجاه و سه توله و چهار ماشه اگر استار را چهار و
نیم مثقال یافته تمامند و بحساب شیخ رئیس که در درهم
ضمنا و در مثقال صیرفی ذکر یافت سی توله میشود اگر
مراد از مثقال مذکور دستار فرموده اند و هو اربعة مثاقیل
در آخر بیان مقدار من همان مثقال باشد و اگر مراد
مثقال صیرفی باشد پس مساوی آنست که قدس سره
فرموده اند + من رطلی یکصد و شصت مثقال است من
رومی بیست اوقیه است که صد و پنجاه مثقال باشد من
مصری و انطاکی شانزده اوقیه اند که یکصد و بیست
مثقال باشد + من سکندرانی سه اوقیه بود + من
قطری بیست و دو اوقیه و نزد شیخ رئیس رحمه الله تعالی
یکصد و هشتاد مثقال است + ذیل در بیان تحویل بعض
اوزان ببعض و معرفت آنها + تحویل درهم بمثقال
آن است که از درهم نصف و خمس را جمع نمایند که آن
عدد مثاقیل است مثالش خواستیم دانسته شود که پنجاه
درهم چند مثقال است از پنجاه نصف گرفتیم که بیست
و پنج باشد و خمس آن که ده و مجموع سی و پنج شد
پس دانسته شد که پنجاه درهم سی و پنج مثقال باشد
تحویل مثقال بدرهم آن است که چون بر عدد درهم
سه سبع افزوده شود مراد حاصل میگردد مثالش خواستیم
دانسته شود که چهل و دو مثقال چند درهم است پس
افزودیم هژده را که سه سبع چهل و دو است بر عدد
مثاقیل مذکوره دانستیم که چهل و دو مثقال شصت درهم
است + تحویل مادون درهم بمادون مثقال آن است
که بحبه بر آورند و ثمن آنرا ببینند از ثمن باقی بحبه بماند
حبات مثقال خواهد بود مثالش هرگاه پرسند که
چهار دانگ درهم چه قدر مثقال میشود باید بحبه حساب
نمود و آن سی و دو حبه محسوب میگردد و چون ثمن را
وضع کنند بیست و هشت حبه بوزن مثقال میماند
و آن سه قیراط و یک ربع مثقال است + تحویل مادون
مثقال بمادون درهم آن است که مقدار مذکور بحبه بر آورند
و بران سبع آن افزایند مجموع آن حبات درهم
خواهد بود مثالش چون پرسند که ده قیراط و نیم
مثقال چه مقدار از درهم است باید که آنرا به حبه
در آورد و آن سی و یک حبه و نیم میشود و چون سبع
آنرا که چهار حبه و نیم است بران افزایند سی و شش حبه
درهمی خواهد بود و آن چهار دانگ و نیم درهم است
تحویل اوزان دیگر باوزان هندیه + بدانکه هر وزنی
را که خواهند تطبیق باوزان هندیه نمایند و معلوم نمایند
که چه مقدار از آن است باید که اگر مادون درهم و یا
مثقال است بشعیره برند و شعیره را برتی و رتی را بماشه
و مقدار وزن آنرا دریابند که چند رتی و یا چند
ماشه است مثلا چون خواهند که بدانند درهم چند
رتی و یا چند ماشه است و همچنین مثقال بدستور مذکور
ترقیم یافت دریابند و در ضمن درهم مثقال نیز ذکر
یافت و اگر مافوق درهم و مثقال است مقدار هر
یک از آن هر دو را بحساب هندی دریابند حسابات آنکه
که چند ماشه است و هر دوازده ماشه را یک توله محسوب
دارند و هر هشتاد و چهار توله را یک سیر و هر
چهل سیر را یک من تا آسان و واضح گردد و امثله
و تطبیق بعض آنها جابجا بطریق دستور العمل نیز ذکر
آنجا شعیره را برتی و رتی را بماشه و ماشه را اینجا
ماشه را بتوله و توله را باستار و استار را بمن برند +
فصل نوزدهم در بیان بعض امور متعلقه بنجوم
و طبیعیات + بدانکه موالید ثلثه که جماد و نبات
و حیوان موجودات این عالم اند متکون و مترکب
از امتزاج عناصر اربعه آتش و هوا و آب و خاک اند
بتاثیر کواکب سبعه سیاره زحل و مشتری و مریخ
و شمس و زهره و عطارد و قمر باعانت توابع
نظرات هر یک با یکدیگر بتحریک افلاک دوار بامر
پروردگار جل و عز و هر یک از ارکان را دو طبیعت
است چنانچه سبعه سیاره خصوصا علویات و شمس را
دو قوت است یکی فاعله دیگر منفعله فاعله حرارت
و برودت و منفعله رطوبت و یبوست چنانچه ذکر یافت
و در جدول منسوبات کواکب نیز خواهد آمد مرتبه کواکب
دیگر تابع و مشارک علویات اند زهره مشارک مشتری
و عطارد مشارک زحل و قمر مشارک شمس همه کواکب
و روحانیه علویات و شمس بلسان شرع هر یک معبر
و مسمی بملکی از ملائکه عظام اند مثلا روحانیه زحل را
عزرائیل ملک الموت قابض ارواح نامند و روحانیه مشتری را
میکائیل ملک ارزاق و روحانیه مریخ را اسرافیل نافخ
صور و روحانیه شمس را جبرئیل حامل وحی و تنزیل و
الهام و آنچه درین عالم سانح و واقع میگردد بحکم حق
جل شانه از تاثیر آنهاست خواه در قعر زمین و جبال و
سواحل باشد از ترکیب زیبق و کبریت که ماده معدنیات
است باختلاف مراتب آنها از لطافت و کثافت
و صفا و کدورت و تساوی هر دو یا قلت و کثرت
یکدیگر چنانچه در فصل نهم ذکر یافت و یا نزدیک بسطح
زمین خواه از توسط بزر و تخم و نواة و اعمال آدمی
را در آن دخل و تصرف نباشد گیاها و اشجار خود
رو است و یا دخل و تصرف آدمی را در آن نوع زراعتها و غرس
اشجار و ترکیب بعضی انواع با بعضی است که نباتات باشند
و آیه کریمه انی هدایه و فی السماء رزقکم و ما توعدون
بیک معنی اشاره بدان است زیرا که بدون نزول باران
و تاثیر آفتاب و سایر کواکب بر اراضی انواع نباتات
و حبوب و ثمار از حیوانات که غذای حیوان و انسان است
بهم نمیرسند و نزول رحمت و برکت و فیض و بهشت
و نعیم موعوده آن باعتبار رفعت علو شان و سنن
معتبر از سما و بسما فوق آنست یا بر روی زمین
خواه در سوراخهای زمین جبال و غارها و زیر آبها
و کوه و البها نیز ازینها و امثال اینها تناسل جمع برمایند
که انواع هوام و حشرات باشند و یا به نتاج که بعضی
ازینها و انعام و گوسفند و ... جبلی و اهلی و وحشی
و یا تمیز صنعت انسان که جفت نماید بعضی انواع را
بعضی دیگر مانند استر که از جمع الادغ (؟) با فرس است و یا
نر اهلی با نر وحشی باشند و گاو اهلی با گاو وحشی و از
قبیل و یا صنفی بصنفی دیگر که انواع حیوانات باشند

باختلاف اصناف یا در مواد العفنی و از نماید چون
صغیر الجثه باشند و یا کبیر الجثه در اشجار و شگاف و تنها یا
کوه ها آشیانه و خانه سازند که انواع طیور باشند
باختلاف اصناف خود و یا در آب تکون یابند خواه
بطریق تناسل یا بدون آن که انواع حیوانات مائی
باشند باختلاف اصناف خود از اصداف و حلزون و ماهی
و گزنها و سرطان مفلس و غیر مفلس و غیرها از اصناف
حیوانات مائی و هر یک این مولدات ثلثه را اعضا
و غذائی است خاص و توسط تاثیر کواکب و تعالی که حق
جل و عز بهر یک از این انواع ثلثه بقدر حصه قابلیت
عطا فرموده از جاذبه و ماسکه و هاضمه و دافعه و
غاذیه و نامیه و مولده و چون این قوی سبعه در
جمادات بسیار ضعیف اند و تمیز نمی نمایند لهذا
آنها را صاحب آن قوی نمیدانند و در نباتات چون
قوی و تمیز تام دارند صاحب آنها و آنها را قوای
نباتیه گفته اند و غذای نباتات از لطیف اجزای
مائیه و ترابیه مختلط با هم است که ریشه و بیخ گیاه و
شجر جذب نموده نشو و نما می یابد و بتدریج بواسطه
عروق و پوست درخت بساق و شاخ و برگ و گل و
ثمر و بر و نواة میرسد و هر یک آنها آنرا غذای خود می نمایند
و لغذیه و تنمیه و تولید بذر و نواة و یا تحلیل و شاخهای
اطراف بعضی اشجار که بمنزله تولید مثل است بدون
مقصود مزارعه در هر یک از مواضع مقصود نیست
و لیکن چون در نباتات ضعیف است در آنها حیث
اعتباری نمی نمایند الا عند التحقیق نیز خالی از آن
نیستند و کدو که بر شجر و اشجار و بیخ آنها بهم میرسد
مثل هضم اول و ثانی است بر ترتیب و صمغ
و الیان و منوعات دا آب جاری از تنه بعضی اشجار
و دیگری که بر بیخ و اوراق و بر اوراق بعضی نباتات
مجتمع میگردد و فضول هضوم ثلثه آنهاست چنانچه
در بدن حیوان براز و بول و عرق عند التاثیر
حدت خون بر عارضه و بول الدم و عرق الدم و دم
حیض حمره و اورام و بثور و زنابیل و غیرها و دم فاسد

و صفرا و سودا و بلغم نیز با مراض مذکوره و غذا [illegible]
و سایر امراض مختصه و غیر مختصه دفع میگردد و معالجه
و تدبیر طبیب در امراض بدنی از جمله اعمال و تصرفات
آدمی است در ابدان و در امراض نفسانی و روحانی
تصرف دست در نفوس و ارواح و نظرات کواکب را
نیز در آن دخل است . بدانکه هر مرتبه از موالید ثلثه
پیوسته بمرتبه دیگری است یعنی افق جمادات
پیوسته با بتدای نباتات و جمادات مشکوه آن مرتبه
از نباتیت نیز بهره دارند مانند حجر الیهود و مرجان
و بسد که دیده شد بعینه بشکل ماهی مفلس بقدر دو انگشت
شبری و در صلابت و ثقل و جوهر مانند حجر الیهود و
سفید رنگ و مرتبه اول نباتات گیاه و اشجاره اند
که از جمادیت نیز نصیبی دارند مانند نباتیکه در
سواحل بعض دریاها که کوهستان است میرسید خواه
تمام آنها دائم زیر آب خواه قدری بیرون سبب حجر
و مدر و غیر آن باشد پس نباتات و اشجار ضعیفه بتدریج
تا قویه تمام اجزای نشو نباتیه رسند و افق نباتات
پیوسته باول حیوان است تا آنکه بعض نباتات شبیه
بشکل حیوان و انسان می یابد بدون حس و حرکت مانند
یبروح الصنم که آدم گیاه نامند و شنیده شده که در
بعض بیشه ها و جنگلهای ملک هند و زیر باد ات
واقعند جدید بعض اشجار است که ثمر آن بشکل سر
انسان تا گردن و بعضی بتمام هیئت انسان
باشد نر و ماده که موی بشاخ درخت آویخته است
و شخصی موی سر یکی از آنها را برید و از درخت جدا
نموده و قطره چند مثل آب خون از دو چشم آن بر آمد
و تیر مرده گردید و شکم آنرا شکافت [illegible] و تخم از آن
بر آمد که گویا میخواهد تکلم نماید و لیکن تکلم و حس
و حرکت ندارد و چون بعضی اعضا آنرا قطع نمایند
رطوبتی شبیه بخون از آن بر می آید و در ملک [illegible]
[illegible] بشکل سر انسان و صورت آن بسیار [illegible]
و در دهان آن نقطه طلائی و هنود آنرا می پرستند
و آنرا [illegible] نامند و یا نجاسیت مانند نخل

و نارجیل و فوفل که چون هر درخت آنها را بر زمین دیگر
ثمر نمیدهند و تا گرد ثمر درخت نخل نر را بماده که بلقاح
نخل گویند نرسد نخل ماده ثمر خوب نمیدهد و مثل [illegible]
سر نخل نر بسوی نخل ماده و چون تمام پوست تنه
نخل اشجار را جدا کنند خشک میگردند و نباتات انواع
و اصناف اند بعضی از آن قبیل اند که در یک روز میرویند
و در همان روز برطرف میگردند و بعضی در چند روز
تکون می یابند و بکمال میرسند و چند روزی میمانند
مانند ریاحین و گلها و بعضی کمتر از سه ماه تکون یافته مانند
بقول و شجری آینها مانند خیار زباد رنگ و بقول و خضراوات
و بعضی زراعتها و بعضی بعد از چهار ماه مانند هندوانه
و خربزه و کدو و بلول و امثال آن که بار ده دارند
و ساق ایستاده ندارند و بعضی بعد از سه ماه تا شش ماه اکثر
حبوب و بزور مانند جو و گندم و برنج و ذرت و نخود
و امثال اینها مانند تکون جنین در رحم و لهذا اکثر غذا
انسان این حبوب است و ما در ملک بنگاله دیدیم چه
حرارت و رطوبت بر آن غالب باشد از آنها دو سه
بکمتر از ایام مذکوره تکون و اتمام می یابند و بدانکه
هر یک از اجزای نباتات و شجر بمنزله عضویست
از اعضای حیوان مثلا بیخ و ریشه بمنزله سر و اعصاب
و عروق آن است و باعتباری بمنزله کبد آن است
و تنه درخت بمنزله ظهر و پشت آن و پوست و عروق
حیوان و شاخها و اوراق آن بمنزله دست و پا
و انگشتان و گل و ثمر آن بمنزله نطفه و نتیجه و اولاد
و خار آن بمنزله شاخ و ناخن و منقار و اول مرتبه حیوانیه
حیوانات ضعیفه اند مانند کرمها و هوام و حشرات
که از قوای دوازده گانه حیوانیه پنج حس ظاهر و
پنج باطن و قوت شهوی و غضبی است بهره بسیار نمیدارند
بلکه بعضی صاحب سه قوت و بعضی چهار قوت و بعضی
شش و بعضی پنج قوت اند و همچنین تمام آنها با آن هفت قوت
نباتیه مذکوره یعنی بتدریج بحیوان تام قوی کامل صحیح
آن دوازده قوت رسد که مسوفات تامه باشند
فرس و میمون و فیل و غیرها از انواع حیوانات بعضی که

آنرا انسان جنگلی نامند یعنی نسناس بهندی بن مانس نامند
بسیار با حس و ادراک و شعور میباشد الا آنکه نطق و تکلم
ندارد و باشاره اکثر چیزها را می فهماند و میطلبند و این
حیوانات در افق مرتبهٔ حیوانیت اند و متصل باول مرتبهٔ انسانیت
که انسان ضعیف الخلقة اند و از تنزل فت و فرتیت
انسانیت و نفسی که جناب اقدس الٰهی بر کمل نما و مات
او عطا نموده که بمنزلهٔ نفس و مایه الامتیاز انسانیت
از حیوانیت غیر آنکه نطق و ادراک کلیات و اظهار
تعلیم و تفهیم ما فی الضمیر خود بدیگری و تعلیم و تفهیم ما فی الضمیر
دیگری بکتابت و معرفت صنائع جلی و دقیق بهتر بسیار کم
میدارند و کاملین ایشان بهرهٔ تام و وافر مانند انبیا و اولیا
صلوٰة الله علیهم و حکما تشبیه نموده اند جمادات را
بانسان خوابیده بلکه مرده و نباتات را بانسان خواب
معکوس سر بر زمین و پاها و بیرون و بالا و حیوانات
را بانسان مدهوش بچهار دست و پا رونده در مسالک
را با حیوان هوشیار با عقل و تمیز و بدانکه آن کواکب
بعضی سعد اکبر اند و بعضی سعد اصغر و بعضی نحس اکبر و
بعضی نحس اصغر و بعضی متوسط تابع آنها پس هر یک
از مراتب مولدات ثلثه مذکوره تریاقیه فادزهریه
نافعه خیره فاضله منسوب بسعد اکبر و اصغر و سمیه مضر
مفسد مهلک بنحس آنها بمراتب و متوسط آنها بمتوسط
آنها اند خصوص که در خانه و بیت الشرف و اوج و
سعادت و حظوظ خود باشند و یا نظرات سعود با آنها
باشند و بخلاف آنها که در غربت و هبوط و در خط و
نظرات نحوس با آنها باشد بدتر یعنی هنگام تکون هر
یک از مولدات که کواکب سعید مربی آنها اند و آنها
بتنهایی اگر در خانه و بیت الشرف و اوج و حظوظ خود اند
و نظرات سعود با آنهاست در کمال سعادت اند و الا در
سعادت کمتر و ناقص و همچنین کواکب منحوسه و تکون منسوبات
آنها و بدانکه بعضی طبائع با بعض مناسبت و الفت
دارند چنانچه بعضی کواکب باهم مانند زهره با زهره و
مقناطیس با حدید و کاهربا با کاه که چون باهم
رسند هم عاشق و معشوق دارند که بی محابا نقش و مالشی و جذب کنند

از هم جدا نگردد و بعضی قاهر بعضی اند مانند سنگ
سنباده که بواسطهٔ آن جمیع احجار را میسایند و
صیقل میشوند و مانند آهن ربا که اکثر احجار و فلزات سست را
سوراخ میکنند و حجر مقناطیس را البته سسی میرند
و صیقل میشوند و بقلم الماس بر جمیع احجار نقش میکنند
و آنچه را میخواهند و کبریت که سیاه کننده و سوزانندهٔ
اکثر چیزهاست سست رطوبت و ارقی لزج منجمد خود
که بحرارت آتش گداخته هر چه سبز سیاه میشود و آنرا
با خود میسوزانند و مگس میسازد و طبیعی معین منتهی است
مانند تنکار که جسم سبک گداز طلا و نقره سست و کبیر
و معین مگس اکثر فلزات و احجار و مفسد طلا و معین گداز
سنگ ریزه و ریگ سست که بواسطهٔ آن گداخته شیشه
صافی میسازند و بعضی مزین طبیعی است مانند
نوشادر که عوض مینماید در اعماق اجساد و تنقیه و تصفیه
آنها نموده زینت می بخشد آنها را و بوره و شبوب و زاج
و املاح بوره که بدانها تصفیه و جلای فلزات مینمایند
و بعضی مفسد طبیعی است مانند سیر که مفسد مغناطیس است
و زیبق مفسد کل فلزات و بعضی گریزنده طبیعی است
مانند حجر با عقعق الخل و بعضی با طبیعی خارج است
مانند تاثیرات ادویه و اغذیه در اعضای علیله و
صحیحه بدن مردم و انسان که هر عضوی از اعضا
دوای مخصوص بعلت خود و غذای لائق بحال خود را
بمناسبت جذب مینماید باستعانت قوت مدبره
بدنیه و قوت ماسکه عضویه و قوت دافعه مرض و قوت
غاذیه و نامیه و مولده و همچنین سائر الطبائع و حیوان
امور با جمال دانسته شد پس اگر هنگام اخذ و
التقاط هر یکی از مولدات مناسبات و بودن کواکب
منسوبه بانها را در خانه و بیت الشرف و خط و
اوج خود و بودن نظرات سعود با نها مراعات نمایند
اولی است و همچنین در هنگام اعطا بدیگری در توسع
وقت و در هنگام ضیق و ضرورت باکی نیست
عدم مراعات آنها و بدانکه بر جمادات ترابیت و
یبوست و بر نباتات ترابیت و مائیت غالب است

با هوائیت و حرارت ضعیفه و بر حیوانات هر چهار قوت
باعتدال و در انسان باعتدال نفر ضیغمی و بدانکه
بعض نباتات و احجار باعتبار دو کیفیت خود منسوب
بدو کوکب اند مانند پیاز که بحرارت و حرارت بمریخ
و برطوبت بزهره منسوب است و افیون به برودت
بزحل و به یبوست بهم بدو و بهم بعطارد و بسا
که یک چیز بچند کیفیت مشترک منسوب بچند
کوکب است مانند چوب چینی و جدوار و فادزهر
و نیز زهر دوای مرکب القوی و گاهی میباشد که یک
جنس یکنوع بحسب جنسیت و نوعیت منسوب بیک
کوکب است و بحسب اختلاف اوصاف و اشکال و غیرها
بکواکب دیگر نیز و گاه میباشد اجزای بعض اشجار و نباتات
باعتبار اختلاف کیفیات و الوان و خواص منسوب
بچند کوکب که بیخ آن منسوب بکوکبی و پوست آن
بکوکبی و خار و برگ و گل و ثمر و تخم و بیخ و آب آن
هر یک بکوکبی مانند ترنج و نارنج و شفتالو و کوانیه و انار
و امثال آنها و بدانکه تکون تار عنکبوت و کائنات جو
نیز از تاثیر کواکب مذکوره است بر اراضی و میاه آنها
و صعود ابخره و ادخنه آنها بحسب اختلاف انواع میاه و زمینها
میاه و اراضی مثلاً آنچه در هوا قریب بزمین که بسبب
غلظت هوا مانند تارها و پارچها از هم متفرق و یا
مجتمع و در هم بافته شده و سقوف و کنج دیوارها و
دروازها و بین شاخها و برگهای اشجار و منارات جبال
و غیرها تکون یابد آنرا نسج قبار عنکبوت نامند و آنچه
صعود نماید و بالا رود و اگر اندک لطیف بران رطوبت
غالب است بسبب اندک سردی مانند سردی آخر شبها و
خصوصاً سردی شبهای زمستان رطوبت گشته نا
نزول نماید آنرا طل و صقیع و شبنم نامند و این نیز
بحسب قلت و کثرت ماده و زیاده میباشد در
اراضی قریب بدریا و رطوبات زیاده و در بعید کمتر و اگر
صعود نماید تا کره زمهریریه و اگر بران رطوبت و بخاریت
غالب است بسبب سردی متراکم گشته و دفعةً فرود آید
و از تحریک نمود و آمدن آن باد تموج حرکت در آید این نیز بسبب

مقدار و قلت مادهٔ آن و سرعت فرود آمدن و بطوی آن موجب کثرت و قلت بادها مختلف میباشد و سبب طبع فانها و بادهای عظیم نیست یا آنکه بعضی اجزای آن انجره
دا بر تخیل به هوا گردد و لهذا ابرهای خشک نمیبارد و یا آنکه گرمی بسیار برطوبت بخار و انهار رسد و دفعةً مائیت بسیار منقلب بهوائیت گردد و بموج و حرکت
در آید و سبب جزر و مد دریا را نیز بیک وجه انقلاب مائیت بسیار بهوائیت و هوائیت بسیار بمائیت گفته اند و آن انجرهٔ متراکمه را سحاب و ابر نامند چون متقاطر
گردد و فرود آید مطر و باران اگر بعد تقاطر و جدا گشتن در بین راه سردی بآن رسد و منجمد گشته فرود آید آنرا برد و تگرگ نامند و اگر قریب بانفصال سردی بسیار می بآن
رسد و منجمد گردد و فرود آید آنرا ثلج و برف گویند و اگر دخانیت و یبس بران غالب است زیاده صعود نماید و بالاتر رود و بکرهٔ زمهریره رسیده بسبب سردی سطح ظاهر
آن متراکم گردد و حرارت کامنه دران او دخنه در باطن آن بهیجان خولان و حرکت آید و از حرکت آن صدای آید و سطح ظاهر خود را شگافته بر آید با آواز شدید
رعد نامند و اگر دران اندک دهنیت و کبریتیت در حین شگافتن محترق گردد و از ان روشنی ظاهر شود آنرا برق نامند و اینها نیز بحسب کثرت و قلت ماده
مختلف میباشند در زیادتی و کمی و اگر با آن انجره و ادخنه کثیره دهنیت و کبریتیت غالب باشد بعد صعود و تراکم و انجماد حرارت کامنه دران اشتعال یافته آن بر
محترق گردانند و از ان روشنی و صدای ظاهر گردد و جرم سوخته کثیف آن میفتد تا بخاری گرم کبریتی که بهر جا برسد بشکند و در زمین فرو رود و بخار آن بهر که رسد
متغیر و مدهوش گرداند و احیانا هلاک سازد و آنرا در اجساد صلبه ثقیله تیز زیاده است از اجسام رخوه خفیفه چنانکه اگر به شمشیر در غلاف رسد غلاف را نسوزاند
و بشکند و تیغ آنرا سوراخ کند و بگدازد و بر بدرهٔ زر که برسد بدره را نسوزاند و زر را بگدازد و آن روشنی را برق و آن جرم ثقیل کثیف افتاده را صاعقه
نامند و اگر آن انجره و ادخنه لطیف و با کبریتیت و دهنیت و غلظت بسیار است و ثقل و ارضیت ندارد بسیار ببالا صعود نموده و بتاثیر حرارت و تحریک افلاک محترق
گشته باشکال مختلفه ظاهر گردد بحسب قلت و کثرت مادهٔ آنرا نیازک و نیز شهاب و ذوات الاذناب و ذوذوابه و سیاره و بناله دار و امثال اینها گویند
و اگر مادهٔ آن بسیار غلظت و کثرت دارد و بزودی با تمام نرسد و بحرکت شبانروزی فلک الافلاک حرکت استطباعی نماید و طلوع و غروب کند و مدتی کشد تا آنکه
با تمام رسد و اگر هوائیت بسیار رطوبت اندک بر آن غالب باشد قدری صعود نموده بشرف افق و خطهای منحنی اشکال قوسها گردد بالای دیگر مع بالوان مختلفه
ظاهر گردد بسبب تاثیر شعاع آفتاب در آنها و تفاوت محاذات هر یک از انها آنرا قوس قزح نامند ظهور الوان مختلفه از شیشه بوقلمون در روئیت
و قوس قزح اکثر در ایام ربیع و خریف که باران کم بارنده باشد اوائل روز و اواخر روز ظاهر میگردد و کرهٔ زمهریره بحسب اختلاف مناسبات اراضی مختلف باشد
در قرب و بعد و انجره متکونه مجتمعه در جوف زمین و خلل و فرج آن چون بسیار گردد و راه بدر شدن نماند لامحاله سطح زمین را بشگافد و بدر آید و از صدمهٔ
شگافتن آن اراضی متصله بدان بحرکت در آیند و بلرزند خصوص که زمین صلب و خشک باشد یا دامن کوه بود و در اراضی صلبه و دامن کوهها بسیار واقع
میشود و در اراضی رطبه رخوه کمتر و اگر در نهایت کثرت است و صدمهٔ آن در کمال شدت متوالی و متواتر بعض عمارات و قریه یا شهرها خراب گردد
و منخسف شود و فرو رود و آنرا زلزله و خسف نامند و اینجا بدین مقدار بهر یک از مطالب مقاصد متفرقه دیگر طبیعیه متعلقه بمسائل طبیه اشاره نمود

جدول منسوبات کواکب سبعه سیاره متعلقه بعلم طب							
	زحل	مشتری	مریخ	شمس	زهره	عطارد	قمر
طبائع	سرد و خشک بافراط	گرم و تر باعتدال	گرم و خشک بافراط	گرم باعتدال	سرد و تر باعتدال	سرد و خشک و خشکی غالب بهر کوکبی که بیامیزد مزاج آن گیرد	سرد و تر تری آن باعتدال
کیفیات ملموسه	ابرد و اخشن اشیاء	اصلب و امتن و اتم اشیاء	اقسی و احد اشیاء	الطف و اکمل اشیاء	انعم و اجمل اشیاء	ممتزج از کیفیات	اندا و اکثف و ارطب اشیاء

	زحل	مشتری	مریخ	شمس	زهره	عطارد	قمر
کیفیات ذوقیہ	اشبع و اقبض و اعفص اشیاء	اطیب و الس و احلا و ادسم اشیا	حرافت و مرارت و ملوحیت و زعوفت	اعتدال در طعام	الذ اشیاء گوارا تر و شیرین تر	ممتزج از طعوم	هر شئے تفه بی مزه خام
قوی	قوت ماسکه	قوت نفسانیه و غاذیه و نامیه	قوت غضبیه	قوت حیوانیه	قوت شهوانیه	قوت متفکره یعنی فکریه	قوت طبیعیه [illegible]
الوان	سیاه و سماهی	سفید با زردی و گندم گون درخشان	سرخ تیره	نارنجی درخشان براق و گفته اند رنگ آن برنگ صاحب ساعت است	زرد مائل سفیدی و سرخی گندم گون و خضرت را نیز گفته اند	رنگ مرکب از سواد و زردی مانند رنگ مرو اسنگ و آسمانی جوفی	زرفت و بیاض [illegible] خالص از حمرت [illegible] صفرت و کدورت [illegible] و کمودت
عناصر	خاک	هوا	آتش	آتش قریب بهوا متکیف بران	هوا قریب بآب ممزوج بآن	خاک ممزوج بآب	آب و هرچه برودت و رطوبت بران غالب باشد
اخلاط	سودا و بلغم تمام	دم طبعی صافی و منی و مغز	صفرای حاد	صفرای معتدل و حرارت غریزی	رطوبت غریزی	سودا مخلوط به بلغم	بلغم و هرچه بلغمیت بران غالب باشد
معادن	مرتک و خبث الحدید و احجار صلبه سیاه و سیاه رنگ	مرقشیشا و توتیا کباریت و زرنیخ و حجر مرارة البقر و هر سنگ سفید زرد	مقناطیس شادنج و زنجفر	لاجورد و سنگ [illegible] و رخام و کباریت و زجاج فرعونی و زفت	مغنیسیا و کحل	نوره و زرنیخ و کهربا و زیبق	زجاج نبطی [illegible] شبه و هر سنگ سفید و دهنیه
فلزات	اسرب	رصاص و شبه فائق و الماس	حدید و نحاس	یاقوت و بیجادق و هر سنگ گران بها و ذهب خالص ابریز	لؤلؤ و زبرجد جذع و نحاس	فیروزه و صفر و روی	لؤلؤ و بلور و فضه و هر سنگ سفید رخو
ذکورة و اناث	مذکر و بعضے خنثی نیز گفته اند	مذکر	مذکر	مذکر و قطب و صاحب نوبت	مونث	مائل بذکورة	مونث و صاحب نوبت

	زحل	مشتری	مریخ	شمس	زہرہ	عطارد	قمر
نہاری و لیلی شمالی و جنوبی	لیلی	نہاری و علوی و شمالی	لیلی و علوی و مغربی	علوی و سفلی و نہاری	سفلی و نہاری و جنوبی	نہاری	لیلی
سعادت و نحوست	نحس اکبر	سعد اکبر	نحس اصغر	سعد است بنظر و نحس است بذات	سعد اصغر	بذات مائل بسعادت	سعد است بنظر و بذات مائل بنحوست
مقدار	قیصر یابس صلب ثقیل	معتدل در امور مذکورہ و کیفیات	طویل املس شبیہ ور خشن خشک	یستدیر بالمعان و تخلخل	سیال لین	مرکب از چند کیفیت	غلظت و کثافت با رطوبت
امکنہ	جبال یابسہ کہ در آنجا چیزی نروید و چاہہا	اراضی سہلہ کثیر المیاہ	اراضی صلبہ سنجہ	جبال معادن	اراضی کثیرۃ المیاہ	اراضی رملی	اراضی مستوی قاع صفصف خالی
نباتات و زروع	ہر نبات و گیاہ و حب بارد و یابس ضار	ہر شگوفہ و گل ریحان و گیاہ خوشبو طیب نافع	خردل و کراث و سیر و پیاز و ترب و سداب و جرجیر و حرمل و بادنجان و ہر چیز تند و تیز اندک آن نافع و کثیر آن مضر	نیشکر و شیرخشت و ترنجبین و شکر و ہر چیز لطیف شیرین نافع	ہر حب و تخم چرب روغندار و روغنہا و شیرنہا و ہر گیاہ نافع ارجمند با خار رنگین	بقول و سبزیہا باقسام	عشبہ حلقا و بروی و قطن و کتان و ہر چیز بر پا نایستد و تخم باشد مانند خیار خیارزہ و خربزہ و ہندوانہ و کدو و پلول وغیرہ
اشجار	ہر درخت عفص مانند بلوط و مازو و ہلیلہ و بلیلہ و زیتون و فلفل و خروع و ہر درخت کریہ الطعم بدبو و درشتی کہ پوست ثمر آن ضخیم و زمخت و صلب باشد مانند جوز و بوز و ناجیل و فوفل و پستہ و فندق	ہر درخت چرب و شیرین مانند انجیر و زرد آلو و شفتالو و آلو و آلو و آلوبالو و کنار و آن ثمر کہ زہرہ است در فواکہ	ہر درخت تلخ تیز و خاردار کہ ثمر آن با تخم چرب با حموضت باشد مانند ثمر اراک و کبر و بلادر و ہر ثمری کہ با لبن تیز و عفی باشد کہ زبان را بگزد و مویز نیز	ہر درخت بلند کہ ثمر آن را بخورند و چرب باشد مانند نارجیل و چلغوزہ و بادام و ہر چہ ثمر خشک آنرا نیز استعمال نمایند مانند نخل و فوفل و اشجار مذکورہ	ہر درخت نرم کہ املس خوشبو و خوش منظر مانند سرو و سلج و تفاح و سفرجل	ہر درخت قوی الرائحہ مانند سرو دیودار و صندل و عود ہندی	ہر درخت کوتاہ ساق با شعب بسیار مانند انار شیرین و بادام شیرین

	زحل	مشتری	مریخ	شمس	زهره	عطارد	قمر
اثمار و حبوب	فلفل و بلوط و زیتون و مرو و زعرور و رمان حامض و کتان و عدس و اهلیلج و عفص و آنچه بدینها ماند	رمان حلو املیسی و تفاح و ورة و حمص و سمسم	لوز مر و حبة الخضراء	اترج و تین و عنب و تمر و بطیخ و حنظل و سلت و شعیر و حلبه	تین و تمر و عنب و شعیر و حلبه	باقلی و لوبیا و ماش و کرد یا و کز بره	شعیر و دخن و قثا و خیار و هندوانه و کدو و مشمش درختیکه بر زمین پهن شود
حیوانات	هر حیوان سیاه رنگ و هر چه زیر زمین خانه سازد و باشد مانند موش و یربوع و مار و عقرب و خنفسا، و هوام و حشرات و براغیث و گاو و بز و شتر و گربه و سنجاب	مردم و بهائم اهلی صاحب ظلفت و خف مانند گاو و گوسفند و شتر و هر حیوان خوشرنگ حلال گوشت و هر حیوان معلم شکاری مانند سگ و یوز و جوارح طیور	شیر و پلنگ و گرگ و کفتار و خنزیر بری و سگ دیوانه و مار گزنده و هر سبع خبیث و مار افعی	غنم و لغه و کبش و فیل و تمساح و غراب ابقع	هر حیوان صاحب سم سفید و زرد و وحشی	سگان شکاری و آهو و روباه و خرگوش و هر حیوان کوچک خشکی و آبی	بقر و ابل و شاه و هر حیوان مانوس
طیور	طیور آبی و طیور لیلی و غراب و خطاف و لنور لثوره	هر مرغ مستوی المنقار که خوراک آن حب و دانه باشد و سیاه نباشد و کبوتر و دراج و خروس و ماکیان و طاوس	جوارح طیور مرغ منقار که خوراک آنها گوشت باشد و هر طائر سرخ رنگ و زنبور	عقرب و باز و قمری و باسی و ورشین و یمام و ساق حر	فاخته و عندلیب و دجاج و هر مرغیکه دانه چیند و هر مرغ آبی و ببغا و هر مرغی که حکایت و تقلید انسان می نماید در گفتار و شارک و طوطی وغیرها	هر مرغ ابلق دو رنگ که پر آن منقش باشد	بط و کرکی و هر مرغ آبی و هر مرغ کوچک و طواط و صرد و صوم و شقراق
اعضاء لبسیطه	جلد و شعر و ظفر و ریش و صوف و عظم و قرن	اورده و مخ	لحم	دماغ و اعصاب و جانب الیمین از بدن	شحم و سمین و منی	اعصاب قوت ادراک	جلد و شعر و ظفر و جانب الیسر از بدن

	زحل شنبه	مشتری پنجشنبه	مریخ سہ شنبہ	شمس یکشنبہ	زہرہ جمعہ	عطارد چہارشنبہ	قمر دوشنبہ
اعضاء مرکبہ	طحال والیان و استخوان و اسافل اعضا از دبر و مثانہ و بول و براز	کبد و معدہ و امعا و اعضائے غذا و حلق و فخذین	ساقان و مرارہ و کلیتان و مثانہ و آلات بول	سر و سینہ و دل و شش و پہلو و دہان و دندانہا	رحم و مذاکیر و آلات مباضعہ	زبان و چشم و گوش و بینی	عنق و دست و پا
آلات حس	سمع و گوش راست را نیز گفتہ اند	لمس و گوش چپ را نیز گفتہ اند	شم و منخر ایمن را نیز گفتہ اند	بصر و چشم راست را نیز گفتہ اند	آلات استنشاق و منخر ایسر را نیز گفتہ اند	ذوق و لسان را نیز گفتہ اند	چشم و چشم ایسر را نیز گفتہ اند
امراض	نقرس و علتہای باطنی و سوداوی	صحت و اعتدال مزاج	حمی و امراض حادہ حارہ صفراویہ و دمویہ و یرقان و بواسیر و رعاف و ادرار طمث و علل رحم و اسقاط جنین	امراض صفراویہ و دمویہ غیر حادہ	امراض باردہ رطبہ غیر مفرط	امراض باردہ یابسہ نہ با فراط	امراض باردہ رطبہ بلغمیہ

ادویہ نباتیہ منسوبہ بزحل

الالف	آس	آبنوس	اذان الفار	ابوقانس	ابرون تفرع سن الحائم	اثل
اجاص	اذخر	اراک	اسد العدس	افسنتین	اقاقیا	امروسیا
اسوخ	امغیلان	انبرباریس	ایذاارینا	البار	بردی	برسیاوشان
برطانیقی	بستیاج	بقس	بعتم	بقلہ حامضہ	بقلہ یہودیہ	بلح
بلوط	بلیلج	بنج	بنتومہ	بنطافلن	بولاموتیون	بہمی
بیسیم	التار	تمرہندی	الثار	ثمام	ثیل	الجیم
جار النہر	چنار	جلیان	جوز العبہر	جوشیصا	جیدار	الحا

حسک	حشیشة الزجاج	حصرم	حضض	حلفا	حلق	حلاب
حماض	حمضیض که تبلہ حماسقنہ است	حماحم	حنا	حی العالم	الخاء	خانق النمر
خانق الکلب	خرنوب	خمان که قطلی است	خمخم	خندریلی	خندروس	خیزران
خانق الذئب	الدال	دبق	دخن	دردار	درونفلیون	دلب
دم الاخوین	الذال	ذرق	ذنب الخیل	ذنب السبع	الراء	ریباس
الزاء	زبیب الجبل	زعرور	زیتون	زیتون الماء	زیت	زنجار
السین	ساداوران	سامان گیاہ حصیر	سرس	سرو	سعد	سفرجل
سقولوقندریون	سک	سماق	سماق الدباغین	سندرطیس	سیسن	الشین
شاہ صینی	شاہ سفرم	شاہ بلوط	شوکران	الصاد	صندل	الضاد
ضبر که جوز البر است	الطاء	طالیسفر	طباشیر	طرفا	طراثیث	طلع
طلح که موز است	الظاء	ظفر القط	العین	عدس	عذبہ	عصی الراعی
عفص	علیق	عنب الدب	الغین	غبیر	غرب	غوشنہ
الفاء	فاغرہ	فطر	فقع	فوفل	القاف	قراصیا
قرظ	قرقمان	قصب	قطلب	قطن	قنا	قنب
الکاف	کافور	کرم	کزبرہ	کشت برکشت	کفری	کماۃ
کوئل	اللام	لبلاب	لحیۃ التیس	لسان الحمل	لنجیطس	لوسیماخیوس
لیف	لیف البحر	لیمو	المیم	مامیثا	ماش	مرسطس

مزمار الراعی	مشط الغول	مقل مکی	النون	نوار سس	نیل	نیلج
الہار	ہرطمان	ہفت پہلو کہ ذو سبعۃ اضلاع	ہلیلج	الیار	یبروح	یمنہ
وہرچہ بارد یابس است منسوب بزحل است						
		ادویۂ منسوبہ مشتری				
الالف	آلسن	ابراز	اذان الارنب	ارجوان	اسطرقیقوس	اسلخ
اسرار	انیتمون	اقسون	اکلیل الملک	ادالی	ادریان	اتشلیس
انغرا	انف العجل	اندروصارولن	ایارا نوطالی	البار	بابونج	بادرنجبویہ
بادآورد	برنجاسف	برطانیقی	برسیانا	بسر	بسفائج	بشنین
بطم	بطیخ	بقشو قرشن	بقلۃ الاوجاع	بلبسان	بلوطی	بلسکی
بنک	یرلاموینون	بہار	التار	تانبول	ترمس	ترنجبین
تفاح	تمر	توت	تین	الجیم	جسنرر	جنجل
جوز جندم	الحار	حب السمنہ	حربث	خرنبل	حلبہ کہ فاریقاد اعیون نیز نامند	حلفا
حمص	حنطہ	ہورکہ حور البر نیز گویند	الخار	خصی الکلب	خنثی کہ یرواق نیز گویند	خیارشنبر
الدال	دارشیشعان	دستنبویہ	دوسر	دنیاقوس	الذال	ذنب القط
ذنب الخروف	الرار	راوند	ربل	رجل الغراب	الزار	زبیب
زفت	السین	سپستان	سکر	سکر العشر	سلق	سلدانیون
سمسم	سوسن	سیلان	الشین	شاہترہ	شجرۃ ابی مالک	ششرشیث

شطبیہ	شقاقل	شلجم	شل	شلجم الاحمر کہ نوعی از نفت است	الصاد	صاصلی
صمغ	الضاد	ضغابیس	الطار	طیلافیون	العین	عنب
عنب الثعلب	عناب	عود الحیہ	عیون البقر	الغین	غار	الفار
فستق	فصنہ	القاف	قاطانیقی	قاسقلے	قاوند	قرصعنہ
قصب السکر	قطن	قرط	قلقل	قنار	قنب	قسط
قوطولیدون	قوطوما	الکاف	کاکنج	کادی	کشمیرا	کرنب
کراث	کرسنہ	کزوان	کسموتا	کثوث	کشمش	کف الضبع کہ کف السبع نیز نامند
کف آدم	کف الہر	کفری	کلز	اللام	لبلاب	لسان الثور
لوز	لوبیا	المیم	محلب	مخلصہ	مرو	مراحوز
مزمار الراعی	منفاش	میین	النون	نارجیل	نارشک	نسرین
نفل	نوارس	الہار	ہاسیمونا	ہلیون	الیار	یاسمین
		ادویۂ منسوبہ بہ برتخ				
الالف	آطریلال	آذریون	آزاد درخت	ارید برید	ابوقانس	ارماکک
ارمنین	اسلنج	اشق	اشترغار	اشخیص	اشراس	اسنان
افیتون	افیوس	اقحوان	اکلیل الجبل	الوین	انجدان	انیسون
اناغالس	انزروت	اونوناکہ نوعی از خس الحمار است	الباء	بلمون	بخور الاکراد	برنک
بشمہ	بصل	تفشو فرش	تقلۃ البراری	بلخشہ	بلادر	بوزیدان

بوتیون	بشش	بشش موشابشیا	التار	تربد	الثار	ثافسیا
ثوم	الجیم	جاؤشیر	جدوار	جبل ہنگ	جمجم	جنطیانا
جوزبوا	جوز الکوثل	الحار	حاشار	حشیش	حب النیل	حب الزام
حرل	حرنت	حرلہ	حلتیت	حماما	حنظل	الخار
خانق الکلب	خاموسوقی	خرول	خراسقان	خصی الکلب	خولنجان	خیربوا
خیری	الدال	دار فلفل	دبیداریا	درونج	دروبطارس	دفلی
دند	دوقس	دیودار	الذال	ذاقتویداس	ذنب العقرب	الرار
رازیانج	رتم	رعی الابل	رعی الحمیر	ریحان الکافور	الزار	زبیب الجبل
زعفران	زنجبیل	زنجبیل الکلاب	زوفای یابس	زوفرا	زوان	السین
سانج	سلاب	سہرغس	سطرونیون	سطاخنیس	سعد	سعوط
سقمونیا	سکبینج	سلیخہ	سنگبویہ	سولان	سیسنبر	الشین
شبرم	شہربین	تشقائق	شل	تونیز	شیبہ	شیطرج
الصاد	صربتہ الجدی	صعتر	الضاد	ضجاج	الطار	طباق
طراغیون	طرتقلین	طراقیدلیون	الظار	ظفرہ	العین	عاقرقرحا
عشق	غرطینیثا	عنصل	عیون	الغین	غار	غاسینس
الفار	فاشرا	فاشرشین	فجل	فربیون	فرنجمشک	فقشع
فلفل	فلفل مویہ	فلفل المار	فلفل السودان	فو	فودنج	القاف

قرنفل	قرون السنبل	قسط	قسطرون	قبعبل	قلب	قلقطریا
قلی	قنطوریون	قیصوم	الکاف	کاشم رومی	کبر	کبیکج
کتم	کرات	کرویا	کف الضبع	کف الاسد	کمون	کندس
کندری	اللام	لاغیه	لامی	لبن السودان	لحتنیس	لسان الابل
المیم	ماهودانه	ماهی زهره	مازریون	مغنان	مرزنجوش	مراثیه
مرماحوز	مرزنج	میعه	النون	نانخواه	نمام	الواو
ودج	وشنیزک	دلب	الهاء	هالک	هیوفاریقون	الیاء
تیوع	✤	✤	✤	✤	✤	✤
	منسوبات نیر اعظم و کوکب معظم شمس صاحب صفای عالم					
الالف	ابزار	اذخر	ارقیطون	ارمالک	اسارون	اسطوخودوس
اصابع الصفر	افیقطس	الیخ	انجره	انتله	ایرسا	الباء
بادرنجبویه	بادروج	بان	برنجاسف	برنوف	بسفایج	بطم
تعلبة الادجاج	بلبوس	بلوط الارض	بل	پنجنکشت	بهمن	التاء
تودری	الجیم	جنجاث	جعده	جفت افرید	جل الشرین	جوزبوا
جوزالقی	جوزالخمس	جوزالشرک	جوزارقم	جوشیعا	الحا	حب الکلی
حب السمنه	حب المقسم	حرشف	حراق	حسک	حلبه	حلبیب
حلبوب	الخاء	خردیج	خصی الدیک	خلنج	الدال	دارچینی

دارشیشعان	غاذی	داذیم	دوایا اغریا	الذال	ذنب الخروف	الرار
راوند	الزار	زرنب	زرآوند	زہرہ یعنی مرارہ	السین	سنبل
سیسالی	سنامکیس	سقیدبلیون	سنار	سنبل رومی	سنبل جبلی	سپستان
سیسارون	الشین	شبت	شنبلید	الصاد	صامریوما	صبر
الضاد	ضرو	ضریع	الطار	طرخون	العین	عبثیران
عودق الصبر	عود	الغین	غاریقون	الفار	فتائل الرہبان	فراسیون
فنق	القاف	قاقلہ	قثاء الحمار	قرۃ العین	قرطم	قصب الذریرہ
قنہ	قیقہر	الکاف	کبابہ	کماذریوس	کندر	اللام
لسان العصافیر	المیم	محلب	مرورینہ	مستعجلہ	مو	النون
نعناع	الواو	ورس	الہار	ہرنوہ	ہرشقہ	ہشت دہان
الیار	یاسمین	✤	✤	✤	✤	✤
			منسوبات بہ زہرہ			
الالف	انجرہ	البار	بصل الدبر	الخار	خصیۃ الثعلب	السین
سوسن سپید	النون	نرگس	نیلوفر	الواو	ورد ابیض	✤
			منسوبات بہ عطارد			
الالف	اقطی	البار	بابونہ	الجیم	جوز	الحار
شیشۃ الزجاج	حندقوقا	الرار	ریق	العین	[illegible]	✤

منسوبات نیراصغر قمر						
الالف	اسفناج	انجمیدون	البار	باقلا	بزرقطونا	تبقلۃ الحمقار
بطیخ رومی	بنفسنج	بوشس دربندی	الخنار	خبازی	خس	خشخاش
خلاف	خلال	خوخ	الرار	زبان	الطار	طحلب
القاف	قثار	ستبرع	المیم	مشمش	النون	نیلوفر
الهار	هندبار	✣	✣	✣	✣	✣

وهرچه بمنزلۂ تر است منسوب قمر است وبدانکه آنچه درین جلداول نوشته شده هم بتحقیقی نیست محتاج تامل است در منسوبات این ادویه بهر یک ازین کواکب مذکوره ولهذا گفته اند طب معدوم بود بقراط پدید آورد ومرده بود جالینوس زنده کرده و متفرق بود محمد زکریا جمع ساخته ناقص بود خواجه بوعلی سینا بتکمیل آن پرداخته۔

فصل بستم۔ دربیان اسناد طب خال والد مؤلف ووالد ماجد قدس الله سرهما مؤلف۔ بدانکه سند خال ووالد ماجد حکیم میر محمد هاشم المخاطب بحکیم معتمد الملوک سید علوی خان بوالد ایشان استاد الاطبا وسید الحکما میر محمد هادی العلوی واز ایشان باستاذ الاطبا واسوة الحکما میرزا مسیح والد میرزا محمد تقی موسوی قدس الله تعالی اسرارهم واز میرزا مسیح بوسائط باطبار خوز وطبرستان واز ایشان باطبا حران واز حرانیان به بقراط حکیم واز ایشان باسقلینوس واز او بحضرت سلیمان بن داؤد وبپیغمبر علی نبینا وآله وعلیهما السلام میرسد و فقیر از والد ماجد ووالد ماجد از حکیم میر محمد تقی وحکیم میر محمد تقی از والد ماجد خود و هم از میر محمد هادی علوی بلا واسطه قدس الله تعالی سرهم ونیز فقیر از جناب ارشاد مآبی میر محمد علی الحسینی مدظله العالی اخذ نموده والقا یافته وبانیجا رسانیده مقدمه را پس شروع نموده ذکر ابواب وفصول کتاب بعون الله الملک الوهاب وتوفیقه وصلی الله علی رسوله محمد واهل بیته الطیبین الطاهرین۔

کتاب الالف

باب الالف مع الالف

آبار اسم رصاص اسود محرق است ودیقوریدس اسطیموس اموليقون نامند وگویند که اموليقون اسم رومی آبار است وهم چنین اسفیداج ومرداسنج نیز از سوخته رصاص اسود حاصل میشود ونزد شیخ الرئیس آبار اسم رصاص اسود است وبالجمله رصاص اسود محرق سرد وخشک است ودر زرور معمول آن جهت حرقت چشم وخشونت آن وجراحت خصیه واعصاب وبواسیر وزخمهای کهنه وطلای آن با روغن گل سرخ جهت قروح مقعده وتحلیل ورم مقعد وبواسیر وغیرها بدان قسم که آن مقدار مناسب که غلیظ گردد واگر در ظرف اسرب با آب کشنیز تازه بمالند بهتر است با سرکه جهت تحلیل ورمهای حاره نافع وبدلش اسرنج وخوردن آن کشنده واز علامات آبار اززاو مقرره چشم است ودستور العمل آبار یعنی رصاص اسود محرق که آنرا بفارسی سرب نامند بگیرند آنرا و به همین گرده صفحهای باریک سازند وبر بالای هم چیده ودر زیر وبر هر صفحه قدری کبریت بپاشند وقدر کبریت باید بازای هر چند مثقال نخاله انگشت زیاده نباشد پس آتش کرده بنایه آهنی برهم زنند تا خاکستر شود وچیزی از سرب نماند واز بخار آن محترز باشند که باعث غشی وهلاکت میگردد وبعضی بجای کبریت سفیداب میکنند وعمل آبار بنسخه دیگر بگیرند تابه آهن وبرروی آن چوب ریزند وبپاشند بر بالای آن جو کبریت مسحوق وبگذارند بالای آن کبریت صفائح رصاص اسود را وبرافروزند در زیر تابه آتش تا مشتعل گردد کبریت وحرکت دهند باسطام از آهن صفائح رصاص را تا نیکو محرق شود وگردد مانند خاکستر پس جدا کنند آبار را از بقیه جو وشعیر وچند مرتبه آنرا شسته نگاه دارند ودیقوریدوس گفته که بهتر از آن نیست که فراگیرند رصاص اسود را ودر میان گذارند تابه آهنی برافروزند در زیر آن آتش قوی تا محرق شود وگردد مانند زرنیخ وابوریحان گفته که این نوع بهترین انواع آبار است وعمل آبار بنسخه دیگر بگیرند تابه آهنی بگذارند بر آن صفائح رصاص اسود وبپاشند بر آن صفائح قدری کبریت سوده وبگذارند تابه را دیگر بر آن تابه اسپیدی سقالی که بر آن تخته باشد بخوبند

وبتابند کوره را تا بسوزد و رصاص پس برآورده گاه‌ها بهم
وشسته بکار برند عمل آبار به نسخه دیگر بگیرند ده درم
آبار را وریزه ریزه کنند و تنگ سازند و در تابه آهنی
برروی هم چینند و قدری سفیداب مسحوق بر آن افگنند
و دو قبضه جو هم و زیر تابه آتش کنند و با آهن بر هم زنند
تا سرب سوخته گردد و اگر سرب تمام نسوزد باز قدری
جو زیاده کنند و آتش دهند آن مقدار که تمام سوخته
گردد پس شسته بکار برند نوع دیگر عمل آبار که در ادویه
عین مستعمل است بگیرند اسرب صاف خالص را و با قدری
گوگرد بگدازند پس در بوته آهنی کرده در کوره حداد
گذاشته چندان بدمند که خوب خاکستر گردد و بکار برند
نوع دیگر که قتل اسرب نامند بطور اهل هند بگیرند از
اسرب خوب مقدار شصت مثقال و تنکه‌ها سازند
پس شش مثقال گوگرد زرد و دو مثقال سیماب را بهم
صلایه کنند بنوعیکه سیماب در گوگرد آمیخته شود و تنکه‌های
اسرب را بگوگرد و سیماب طلا کنند و در ظرف سفالی
گذاشته سر آنرا بظرف سفالی دیگر محکم نموده در آتش
سرگین گاو صحرائی بگذارند و چندان آتش کنند که خوب
سوخته شود پس برآورند و بار دیگر شش مثقال گوگرد
و دو مثقال سیماب را بطریق اول درهم صلایه نموده
با خاکستر اسرب درهم بیامیزند و باز بدستور اول
آتش دهند پس برآورده سحق نمایند و برابر خاکستر آن
زرنیخ سرخ و ده مثقال گوگرد کوفته بیخته سه بخش کنند
و هر بار یک بخش را با خاکستر اسرب آمیخته با آب خالص
صلایه نمایند و در آفتاب گذاشته خشک نموده
بهمان دستور آتش دهند و باز بخش دیگر را بدستور اول
صلایه نموده آتش دهند پس بخش سوم را نیز بطریق
سابق سائیده و این مرتبه آتش را بنوعی کنند که خوب
خاکستر گردد و بکار برند و باید دانست که طریق کلی
در کشتن و تکلیس فلزات و اجساد آنست که خوب خاکستر
شوند و آتش را زمانی و حدی و مقداری معین نیست
چندان آتش باید کرد که خاکستر شوند و حسبنا مقبوله
بر روی آب قرار گیرند و ته نشین نموده نگردند بلکه

بدیری بسیار و از بعضی شنیده شده که هرگاه خواهند
که هر یکی از این اجساد سبعه را خوب خاکستر سازند و زودتر
بعمل آورند باید که آنرا در بوته از گل حکمت ساخته یا در
شیشه محکم که بگل حکمت گرفته باشند کرده دهن شیشه
را محکم نموده شیشه را در میان دیگ سفال بگذارند
و دیگ را از ریگ پر کنند چنانچه سر شیشه در زیر ریگ
پنهان شود پس دیگ را بر دیگدان محکم نموده اول
آتش را نرم کنند و رفته رفته آتش را تند کنند و چندان
آتش را تند کنند که مثلاً آنچه در ده روز آتش باید کرد
در یک روز یا دو روز نهایت تا سه روز کنند تا
بزودی با تمام رسد و بدانکه اهل هند را عقیده آن
است که خاکستر اسرب گرم است و می‌گویند هر که
بخوردن اسرب کشته مداومت کند زور بسیار بهم
رساند و فربه و قوی میشود و مقدار شربتی از اسرب
کشته تا یک قیراط است دستور غسل آبار بگیرند آبار
را و در پیاله آب ریخته برهم زنند و آب برهم زده را
در پیاله دیگر ریزند و آنچه در ته پیاله بماند باز بر سنگ صلایه
با آب بسایند و آب داخل کرده در پیاله بریزند و برهم
زنند و در پیاله دیگر کرده ته نشین آنرا باز صلایه نمایند
و آنچه در کاسه دویم است بگذارند تا ته نشین شود و آب
آنرا دور کرده خشک کرده بکار برند و باز درد
این را بهمان دستور عمل نمایند و صاف آنرا بگیرند
و خشک نمایند و درد آنرا در آخر دور نمایند۔

دواء الرصاص نافع از برای وجع بواسیر و رفع
ورم و دمامه آن صنعت آن بگیرند رصاص اسود و غیره
سرب را با آب کنند تا بسایند و قدری روغن گل سرخ
داخل کرده استعمال نمایند مکرراً۔

فصل در بیان شیافات

شیاف که جهت رفع آثار و التیام قرحه چشم مجرب است
صنعت آن اسرب سوخته نحاس محرق نشا اصفهانی
توتیای هندی یعنی توتیای کمیریه که غیر توتیای
اخضر است که بهندی نیله تهوتها نامند صمغ عربی
کتیرا از هر یک هشت مثقال اقلیمیای ذهبی سفیداب قلعی
از هر یک چهار مثقال افیون مرکی صافی از هر یک
نیم درم کندر پنج درم با آب سرشته شیاف سازند و بکار
برند شیاف آبار مستعمل در دبیله ملتحمه بعد از
فصد و اسهال و کشیدن شیاف ابیض افیونی صنعت
آن سفیداب قلعی آبار سوخته مس سوخته اقلیمیای
ذهبی نشاسته اصفهانی صمغ عربی کتیرا از هر یک
هشت درم مرکی صافی افیون از هر یکدرم کوفته
با آب باران سرشته شیاف سازند عدد ادویه نه است
شیاف آبار نافع است از برای قروح چشم و گوشت
در قروح میرویانند و پاک میکند قرحه را و دافع شبور
موی سرج است صنعت آن آبار مغسول اقلیمیای ذهبی
مغسول توتیای کرمانی مغسول اثمد محرق مغسول کندر
سفید از هر یک ده درم مرکی صافی صبر سقوطری افیون
از هر یک یکدرم انزروت سفید مربی یکدرم و در نسخه دیگر
یکدرم است دم الاخوین یکدرم و در نسخه دیگر سه
درم است کوفته و بیخته با آب سرشته شیاف سازند
شیاف آبار کندری صنعت آن اقلیمیای فضی مغسول
روسختج از هر یک اوقیه آنک محرق مغسول چهار
مثقال اثمد اصفهانی بست مثقال نشاسته صمغ عربی
کتیرا از هر یک یک اوقیه افیون کندر شلج محرق
مغسول از هر یک پنج مثقال بدستور شیاف سازند
شیاف آبار دیگر قلعی محرق مس سوخته آبار سوخته
نشاسته اصفهانی توتیای کرمانی صمغ عربی کتیرا از هر یک
هشت درم افیون نیم درم بدستور شیاف سازند عدد
ادویه هشت است شیاف آبار نافع برای سحج و درد
عصب که در چشم واقع شود صنعت آن اقلیمیای سیم
مغسول هشت درم سفیداب شسته شش درم سرب
مغسول چهار درم مس محرق مغسول شش درم کتیرا
توتیای کرمانی مرکی گل کوکب از هر یک چهار درم
افیون سه درم ادویه کوفته بیخته بدستور مجموع را با هم
آمیخته شیاف سازند و گل کوکب را گل شاپور نیز گویند
گلی است سفید و سبک که بر زبان بچسپد و در آب داخل میشود

ودر بلاد یونان از جزیرهٔ قبرس خیزد و در خواص نزدیک
است بگل مختوم ۔
طلای سرب. جهت تحلیل خنازیر و اورام صلبه
صنعت آن بگیرند اسرب با روغن گل بسایند که
غلیظ و سیاه گردد پس طلا نمایند مرهم آبار نسخهٔ ابن جزله
در منهاج البیان نافع از برای ریشها و رویانیدن گوشت
صنعت آن سرب سوخته بکبریت یعنی با کبریت ساخته
مرتخنج کندر و کف سفیداب از زیر مرداسنگ اقلیمیا
اصطرک جاوشیر سقطلگی از هر یک دو درم سیه گرده گاو
راتینج علک البطم روغن مورد موم سفیداب قلعی یک دو از ده
مثقال شنگرف گلنار فارسی از هر یک چهار درم انچه
کوفتنی است بکوبند و باقی ادویه را در سرکه بخیسانند
و در هم آمیزند در نسخهٔ دیگر بجای اصطرک گلنار آتش
و صمغ عربی ست + مرهم ابار دیگر مسلح را تحلیل
صنعت آن خبث الرصاص را نرم سوده بروغن زیت
شافی کنند بر آتش ممزوج نموده علک الانباط را در آن
گداخته بکار برند + میل اسرب نافع از برای غبار چشم
صنعت آن بگیرند اسرب را و آب کرده درمیان آب
بهنگره که گیاهی هندی ست و آب زنجبیل تر و تازه
که ادرک گویند و بول گاو ماده و عسل و شیر گاو و شیر
که بلیله و بلیله و آمله و قرنفل و طباشیر سفید دران
خیسانیده باشند هفت مرتبه سرد نمایند و هر مرتبه
آبهارا تجدید باید که مقدار آبها آنقدر باشد
که اسرب دران غرق شود و کم نباشد پس ازان میلها
ساخته هر روز و هر شب سه چهار مرتبه در چشم کشند +

فصل در بیان آبزنات و دستور فی گرفتن آنها

بدانکه آبزن باصطلاح اطبا عبارت از نشستن و نشانیدن
مریض است در آب خالص یا در آب مطبوخ حشایش باردهٔ
بلافشردهٔ آنها یا مطبوخ حشایش حارهٔ آب مطبوخ
بعض حیوانات تمامه یا بعض اجزاء لحوم آنها و دهان
نشاسته یا بدون آنها نیمگرم یا گرم بقدر حاجت چنانچه
هر یک تفصیل انشاء الله تعالی خواهد آمد و مادر
حوض مسی و یا غیر آن و یا تغاری بقدر گنجایش مریض یا
کرده اولا مریض دران بنشیند پس آنرا نیمگرم یا گرم
بقدر برداشت و حاجت بر عضو مریض اگر علت در یک
عضو خاص باشد مانند قولنج و ریح گرده و مثانه و
یا بر اعضا اگر عام باشد از بالا بریزند که تا بحد مطلوب رسد
مانند آنکه تا ناف و یا پای آن یا تا سینه یا تا گردن
رسد و حتی المقدور و برداشت در آن آب نشیند و
آن عضو و یا اعضا را بملایمت بمالند و چون در آبزن
ضعف و سستی در خود و خفقان دل ازان طرف بر آیند
و بدن را خشک نموده لباس بپوشند و از هوا بقدر
احتیاج احتیاط نمایند و اگر احتیاج تکرار باشد بعد
زمان جلوس در آن بیفزایند و مرتبهٔ اول چندان بکشند
که ضعف بمارض گردد و گاه اطلاق آبزن بمجاز بر
آبزن یابس که عبارت از تعریق باشد از برای امراض
بارده رطبه مانند فالج و استرخا و استسقا می‌نمایند
چنانچه مذکور شود + آبزن یابس جهت استسقا و فالج
و استرخا و سائر امراض رطوبی صنعت آن بگیرند
تغاری سرگشاده مثل تغار گازران که ته آن در
گشادی مثل سر آن باشد و درمیان آن کرسی ساخته که
تواند نشستن بر آن انسانی و از برای آن تغار سرپوشی سازند
دو پارچه و در وسط هر دو نصف جائی که هر دو نصف بهم
ملاقات میکنند سوراخی باشد بقدر گنجایش گردن
انسان پس در زمین گو کنند بقدر وسعت آن
اجانه یعنی تغار مذکور در عمق و گشادی پس بگذارند
در آن گو اجانه را و بگذارند از اطراف تغار مقابل
یک ذراع از زمین پس بکنند در و دران حفره بقدر
ذراعی از زمین در گشادی پس هرگاه احتیاج شود
بسوی این آبزن آتش بر افروزند در این حفره که بر
گرداگرد اجانه است تا برسد گرمی آن بتغار و گرم گردد
چنانچه بسوزاند پس داخل شود انسان در اجانه و بنشیند
بر کرسی که در تغار است و بپوشد سر آنرا بسرپوش
مذکور و دو پارچه بر هم بسته آن شخص بیرون باشد
از اجانه و در تنگ کنند عرق ریزد از آن پس تبدیل
بیرون آید و محافظت کند خود را از هوای بارد و سید آبستان
آب خصوص آب سرد + آبزن رطب جهت امراض یبس
صنعت آن فرا گیرند حوضی از مس یا نقره یا غیر
آن و دران حوض عمیق باشد بمقدار قامت انسان
و پر کنند آن حوض را از آب گرم یا از آب سرد یا از آب
حشائش بارده و یا از آب حشائش حاره بحسب اقتضا
و بنشیند علیل دران آب و سر کس بیرون باشد و
ازان و بگذارند بر سر طبقی باندام سر حوض و در وسط
آن سوراخی باشد بقدر سر انسان که هرگاه دران نشیند
و سرپوش را بر سر آن گذارند سر آن انسان از سوراخ بیرون
باشد و مدت احتیاج دران حوض مکث کرده پس بیرون
آید + آبزن حشائش بارده رطبه از برای تبرید و ترطیب
بدن و دفع حرارت و یبوست در حما و غیران + صنعت
آن گل بنفشه گل نیلوفر کشنیز تر تخم کاهو تخم خرفه
کوبیده برگ بید برگ کاهو تخم خیار با جرادهٔ قرع تخم
تخم خشخاش کوبیده پوست خشخاش نیم کوفته
برگ گل بستان افروز برگ بادرنگ گل خطمی سفید
شاه سفرم جو مقشر نیم کوفته همه را جوشانیده بریزند
در حوض مذکور و شیر دختر و روغن بنفشه دران داخل
کنند و باید که این آبزن نیمگرم باشد و نشیند دران
علیل و دائم آب آنرا بر گرفته بر سرش ریزند اگر حرارت
و یبسی در دماغ داشته باشد و الا نشستن تنها دران
کافی است احتیاج بر سر ریختن نیست آبزن حشائش
بارده رطبه دیگر از برای تبرید و ترطیب مزاج در
امراض مذکوره صنعت آن برگ کدو جرادهٔ کدو
تر جرادهٔ خیار جرادهٔ بادرنگ تخم کاهو برگ کاهو تر
تخم خشخاش برگ خشخاش تر پوست خشخاش شاهسفرم
گل نیلوفر گل بنفشه گل خطمی برگ بزرقطونا جو مقشر نیمکوفته
اطراف خلاف همه را جوشانیده صاف کرده روغن
بنفشه روغن نیلوفر روغن تخم کدو دران داخل
کرده علیل دران نشیند و اگر علت در سر نیز باشد دائم
ازان آب بر سر ریزند والا نشستن تنها کافی است
آبزن حشائش حاره که از برای امراض بارده بسبب استحکام

وتحلیل مواد نافع است صنعت آن گل بابونه اکلیل الملک
تمام مرزنجوش اسطوخودوس برنجاسف زوفای خشک
سبوس گندم بوره تیخ ارمنی جوشانیده صافی نموده
روغن قسط داخل کرده علیل دران نشیند و اگر علت
در سر نیز باشد از ان آب گرم دائم بر سر بریزد و
نشستن تنها کافی است آبزن از برای مالیخولیای
دموی نافع چون استعمال کرده شود بعد از فصد
واستفراغ مطبوخ افتیمون صنعت آن گل نیلوفر بنفشه
برگ کاهو جو مقشر نیکوفته پوست خشخاش بابونه گل سرخ
در آب بسیاری بپزند و در طشتی باریک سر که
علیل دران تواند نشست ریخته که آن طشت در
حمامی معتدل باشد و روغن بسیاری از بنفشه داخل
کرده علیل دران نشیند و دائم از ان آب بر سر او
بریزند و چون از ان آبزن برآید بمالند سر و بدن او
بروغن نیلوفر و روغن کدو و آنچه مشاکل این ها
باشد + آبزن نافع از برای وجع مفاصل و نقرس و
خدر و درد اعضا نشستن دران صنعت آن بگیرند
زرنب زنده را دست و پای او را البته در قرغان
آب جوشان که دران آب قدری شبت داخل کرده باشند
اندازند و بجوشانند تا مهره شود و مریض دران نشیند بعد
از انکه حرارت آن شکسته فاتر گردیده باشد + آبزن
نافع از برای تشنج حادث از یبس جفاف صنعت
آن برگ بید جو مقشر گل بنفشه گل نیلوفر کدو تراشیده
خیارین تازه ورق کرده همه را در آب یا در گلاب
یا در عرق بید بجوشانند تا مهره شود آب هندوانه
و شیر گاو و یا شیر بز تازه دوشیده قدری معتدل به
داخل کرده نیمگرم علیل دران نشیند و صبر کند تا سرد
شود و روزی دو مرتبه صبح و شام آبزن مرطب
دیگر که همین منفعت دارد صنعت آن جو مقشر گل
نیلوفر تراشه کدوی تازه خیارین تازه پاره پاره
کرده برگ بید هندوانه پاره پاره کرده برگ خرفه
همه را در آب بسیار بپزند تا مهرا شود روغن بنفشه بسیاری
دران انداخته نیم گرم علیل دران نشیند تا سرد شود و
دو مرتبه صبح و شام آبزن مرطب دیگر که همین منفعت
دارد و نافع است از برای تمدد گزاز یابس صنعت
آن تراشه کدو و شیرین تر هندوانه پاره پاره
کرده خیارین تازه همه را با آب بسیاری جوشانیده
روغن بنفشه مقداری بسیار داخل کرده علیل دران
نشیند لیکن باید نیمگرم باشد تا مسترخی گردد جلد و
مسامات وا شوند و تشرب کنند از ان اعضا رطوبت
بسیاری و چون سرد شود برآید + آبزن مرطب دیگر از برای
تشنج یبسی صنعت آن گل بنفشه برگ کاهو جو مقشر
نیکوفته برگ خطمی برگ بید تراشه کدوی شیرین تر
گل نیلوفر همه را در آب عذب بسیاری بجوشانند و روغن
بنفشه یا روغن کدو و شیر حلیب بسیاری داخل کرده
علیل دران نشیند وقتیکه نیمگرم باشد آبزن مرطب
دیگر صنعت آن بابونه گل بنفشه برگ کنجد گل نیلوفر
برگ کاهو در آب عذب بسیاری جوشانیده در طشت
بزرگی کرده که آن طشت عمیق باشد و روغن کنجد
بسیاری داخل کرده نیمگرم علیل دران نشیند آبزن
مرطب دیگر صنعت آن برگ کاهو تازه برگ کدو تر گل
بنفشه تر گل نیلوفر خطمی سفید برگ خشخاش برگ چقندر
خرفه تر اسفناج در آب بسیاری بپزند و نیمگرم علیل
دران نشیند + آبزن قلمی فرموده اند که از استنباط سند [illegible]
مهتدی بهدایت رب رحمن علوی خان ست و نسبت
مثل این آبزن دوائی در ازاله تشنج یبسی که نبوده
باشند اطبا از علاج آن مایوس و باین آبزن حکیم
قادر دور گرداند آنرا و صحت بخشد + صنعت آن
پارچهای بزغاله سفید و سرهای ضان شش ماهه
و جو مقشر نیکوفته و برگ کاهو و خرفه تر و برگ بید
و گل بنفشه گل نیلوفر و اسفناج و کدوی تراشیده
و خیارین و عناب سپستان و بزرقطونا و حب السفرجل
و بابونه و گل خطمی سفید در آب بسیاری بجوشانند تا
مهره شود و صافی نموده تخم خرفه مقشر مغز تخم کدو مغز
تخم هندوانه خشخاش سفید از هر یک بست مثقال در
رطل عرق نیلوفر شیره گرفته در دو کاسه آبخوره از ان
شیره را برداشته علیحده نگاه دارند و تتمه را در مطبوخ
مذکور داخل کرده روغن بنفشه بسیاری داخل کرده
نیمگرم نموده علیل دران نشیند و متصل از ان در آفتابه
کرده بر سر او ریزند تا زمانیکه سرد شود پس از ان برآید
یک پیاله از ان دو پیاله را بنوشند و آبزن را نگاه دارند
آخر روز گرم کرده بدستور مزبور علیل دران نشیند و
بر سر او نطول نمایند بعد از سرد شدن برآید و کاسه
دوم را از شیره بنوشند و آبهای آبزن را در دیگ
کرده بجوشانند تا تمام آب رفته روغن بماند صافی
نموده نگاه دارند و بان مرخ نمایند و اگر درین مطبوخ
بجای روغن بنفشه روغن نیلوفر داخل نمایند بهتر است
آبزن نافع از برای تشنج یبسی صنعت آن جو مقشر
گل نیلوفر جراده کدوی تازه خیار تازه برگ خرفه تازه
هندوانه ریزه کرده بجوشانند و بگذارند تا فاتر
شود بلکه مائل بسردی پس روغن بادام شیرین روغن
مغز تخم کدو داخل کرده علیل دران نشیند آبزن نافع
از برای تشنج یبسی صنعت آن کله و پاچه حمل یا بزغاله
را در آب بپزند تا مهرا شود و بگذارند که فاتر شود فتور
مائل بسردی و علیل دران نشیند + آبزن دیگر نافع از
برای رعشه حادث از یبس و جفاف قلمی فرموده اند
که این از استنباط احقر عباد الله محمد هاشم است و
مجرب النفع صنعت آن پاچه بزغاله بست عدد کله
بره پنج عدد ماهی تازه سی عدد سرطان بیست عدد
جراده کدوی شیرین خیار شیرین خیار بادرنگ مغز
هندوانه از هر یک یکمن جو مقشر نیکوفته دو من
همه را در آب بسیاری بجوشانند تا مهرا شود و صافی
نموده روغن بنفشه روغن مغز کدو و پیه گرده بز
گداخته هر سه بقدر ثلث آب داخل کرده نیمگرم در طشت
کرده علیل دران نشیند و چون سرد شود برآید و آنرا
بجوشانند تا روغن بماند بهمین بان نمایند و نشوق
کنند یا ازین دهن نشوق نمایند + صنعت آن آب
کدوی شیرین تازه آب خیار شیرین آب بادرنگ از هر
یک یک اوقیه آب نیلوفر ده اوقیه روغن بنفشه [illegible]

در قدر مضاعف بجوشانند تا آب تمام رفته روغن بماند
صافی نموده در شیشه کرده هر روز بعد از برآمدن از
آبزن شوق نمایند + آبزن مرطب دیگر نافع از برای
تمدد و کزاز یبسی اقوی در عمل صنعت آن جو مقشر
نیمکوفته گل نیلوفر جراده کدوی شیرین خیار بادرنگ
پاره پاره کرده در گلاب و آب بسیاری بپزند و روغن
بنفشه بسیاری داخل کرده علیل دران نشیند و توقف
کند تا عرق شود و یکمرتبه صبح یکمرتبه شام بعد از تغذی و
تعشی پس آنرا بجوشانند تا آب رفته روغن بماند هر
وقت بآن تدهین نمایند + آبزن مرطب از استنباط آن
مرحوم قلمی فرموده اند که بعدیل است در علاج تمدد و کزاز
یبسی و اگر این علت را زوال باشد باین آبزن است
والا دیگر علاجی ندارد صنعت آن بگیرند جوزه پای
مرغ کوچک و پاچهای بزغاله سفید و سر پای ضأن
یعنی سر و پاچهای گوسفند ششماهه و جو مقشر و سپستان
و دنبه ضأن ششماهه جراده کدو و هندوانه خیار بادرنگ
و همه پارچه پارچه نموده بابونه گل بنفشه گل نیلوفر گل خطمی
سفید اسفاناخ خرفه تر قطف بزرقطونا حب السفرجل
سپستان شیرین مقطع گل باقلا از هر یک مقداری معتدبه
همه را در آب بسیار و عرق بید مشک و گلاب و آب
انار شیرین و آب به شیرین از هر یک قدری وافر بجوشانند
آن مقدار که اجزا مهرا شود صافی نموده در آبزنی کرده
روغن بنفشه که پرورده باشند مغز تخم کدو و مغز تخم
هندوانه مغز تخم بادام شیرین را در گل بنفشه و از آنها
روغن کشیده باشند مقداری بسیار دران داخل کرده
دو پیاله آنرا نگاهدارند و تتمه را نیمگرم در آبزنی کرده
یکمرتبه صبح و یکمرتبه شام پیش از تغذی و تعشی علیل
دران نشیند و چون عرق شود از آن برآمده یک پیاله
بخورد و همچنین پیاله دوم را شام پس آن پیاله و روغن
را در قدر مضاعف چندان بجوشانند که آب رفته روغن
بماند و تدهین و استنشاق بدان روغن نمایند و اگر محتاج
بتکرار استعمال آبزن باشند بعوض روغن بنفشه
زیت داخل نمایند + آبزن نافع از برای خدر حادث

از یبس و جفاف نیز از استنباط آن مرحوم و مجرب النفع
و نوشته اند اگر بتجربه خلاصی ازین علت باشد باین
آبزن خواهد بود و اگر ازین خلاصی نیافت ممکن البرء نیست
صنعت آن گل بنفشه گاوزبان گل نیلوفر گل خطمی گل
بینه جراده کدوی شیرین از هر یک یکمن هندوانه تر
پاره پاره کرده نیم من جو مقشر نیمکوفته یکرطل سر
نهری بست عدد پاچه بزغاله بست عدد پیه گرده بز
چهل مثقال عناب سپستان از هر یک چهل دانه گل
بابونه پنج مثقال همه را در آب بسیاری بجوشانند
تا مهرا شوند صافی نموده در آبزنی کرده روغن بنفشه
روغن کدو از هر یک یک رطل داخل کرده نیمگرم مخدور
دران نشیند بقدر یکساعت و چند روز صبح و شام
این فعل کند و آبزنات نافعه از برای امراض مذکوره
حادثه از یبس و جفاف نشستن در شیر بز یا گاو خالص
یا فروج یا زیت یا روغن کنجد یا هر دو هر یک خالص یا ممزوج
باهم یا روغن زیت یا کنجد که افسرده کدوی شیرین
یا خیار یا خیار بادرنگ دران جوشانیده باشند
که رمقی از رطوبت آنها دران باقی باشد و تمام
خشک و منجذب نشده باشد + آبزن دیگر از استنباط
آن مرحوم مبرور از برای کزاز و تمدد امتلائی صنعت
آن بچهای کفتار و بچهای ثعلب را زنده در آب بپزند
تا مهرا شوند پس زیت بسیاری دران داخل کرده علیل
دران نشیند وقتیکه گرم باشد و صبر کند تا عرق شود
و توقف بسیاری نکند بلکه هنوز قدری گرم باشد که
برآید و آخر روز نیز باین دستور پس آن تتمه را بجوشانند
آن مقدار که تمام آب رفته روغن بماند هر وقت تدهین
بدان نمایند + آبزن متخذ از عقاقیر جاذبه نافع از برای
تشنج امتلائی بلغمی هرگاه استعمال کرده شود بعد از
تنقیه صنعت آن گل قیصوم برگ قیصوم سعد کوفی
قصب الذریره برگ غار در آب بسیاری بپزند و
علیل دران نشیند و بدانکه طول مدت مقام در آبزن
صاحب تشنج امتلائی را مضر است بهر چیز که باشد
بسبب ارخای اعصاب و ضعف قوت پس باید که گردانیده شود

بسیاری حرارت آن بدل طول مدت پس باید نشانید او
را در آبزن روزی دو مرتبه + آبزن دیگر نافع از برای
تشنج امتلائی بلغمی صنعت آن بابونه صعتر شبت
اکلیل الملک مجموع را در آب بسیاری بخته روغن قسط
روغن بید انجیر داخل کرده در وقتیکه نیمگرم باشد علیل
دران نشیند + آبزن دیگر از برای تشنج امتلائی بلغمی
صنعت آن بابونه اکلیل الملک برگ غار خردل حرمل
شبت پودینه در آب بسیار جوشانیده در حالت
گرمی بقدر طاقت نشستن دران باشد علیل دران
نشیند و سر را هم بدران و طول ندهد مدت نشستن را
دران بلکه زود برآید + آبزن دیگر نافع برای تشنج
صنعت آن قیصوم پودینه صحرائی حرمل برگ غار سعد
کوفی مرزنجوش شبت از هر یک قدری وافر همه را در
آب بسیاری بجوشانند تا مهرا شوند و بنشیند علیل دران
روزی دو مرتبه و طول ندهند مقام را دران و این
آبزن تشنج امتلائی را نافع است لیکن در هر وقت روزی
یکمرتبه کافیست + آبزن دیگر از استنباط آن مرحوم مجرب
النفع از برای تشنج امتلائی بلغمی صنعت حشیش و بیخ
و گل آن برگ غار و برگ اترج بهار نارنج اکلیل الملک
بابونه مرزنجوش اسطوخودوس تمام چوب چینی ریزه کرده
اقحوان صعتر فارسی شیح ارمنی حرمل عشبه مغربی ریزه
کرده از هر یک سه کفگیر در آب بسیار بجوشانند پس
بگیرند کفتار نر یا ثعلب یا ارنب هر کدام که باشد
زنده آنرا بسته دران اندازند و بپزند تا مهرا شود پس
زیت و روغن شبت از هر یک مقدار کثیر دران اندازند
و در آبزن کرده اول مرتبه سر و گردن و جمیع اعضا
انجارا آن بدارند تا عرق آید پس علیل دران آب گرم
نشیند صبح و شام و ثقل آنرا کوفته گرم کرده بر اعضا
متشنجه کماد نمایند و آب آنرا با روغنهائیکه دران انداخته
اند نیز بپزند تا آب رفته روغن بماند دائم تمریخ بآن نمایند
آبزن دیگر نافع از برای اصحاب فالج بلغمی صنعت آن
بگیرند کفتار نر را یا ارنب یا وعل را و دست و پای
آنرا محکم بسته در آب بسیاری بجوشانند تا آب ثلث رفته

پس شل آن زیت کهنه داخل کرده باز بجوشانند تا مهرا شود
پس علیل دران نشیند و باید که آن حیوان زنده باشد
و دران بمیرد تا آنکه خونش نیز در آب که حرارتش کم گردد
و همچنین ست آبزن متخذ از ثعلب و حمار وحشی و کلب و نقیع
و این آبزن تشنج بلغمی را نیز نافعست + آبزن انفع از برای
فالج بلغمی هرگاه استعمال کرده شود بعد از تنقیهٔ بلغم
صنعت آن برگ غار مرزنجوش حرمل بابونه گل
بابونه گل خطمی بیخ اکلیل الملک برگ اترج سداب
اسپست بیخ ارمنی نیم موم تخم کشت اجزای متساوی
چند بید ستر نصف و یک جزو در آب بسیاری بپزند که تا
بنصف رسد پس داخل کنند دران مثل آن زیت کهنه و علیل
دران نشیند حالیکه گرم آبزن دیگر که همین منفعت
دارد صنعت آن زیت را گرم کرده چند بید ستر و ندری
را فربیون و قلیلی از موم زرد دران داخل کرده بحالیکه
گرم باشد بقدری که علیل طاقت آورد و دران نشیند
و صبر کنند بقدری که علیل طاقت آورد و دران نشیند و
تشنج امتلائی بلغمی صنعت آن بگیرند ارنب یا ثعلب یا
حمار وحشی یا ضبع یا جرو یا کلب نقیع یا دمل هر کدام
که باشد و دست و پای آنرا محکم بسته زنده در آب بسیار
با نمک بسیار و شبت داخل کرده باشند انداخته آن
مقدار بپزند که مهرا شود پس صافی نموده در آبزن
کرده علیل دران نشیند آنقدر از زمان که آن آب سرد
گردد و این عمل را روز اول یکبار و سه روز وسط
دوبار و سه روز آخر سه بار بجا آورد در روزی دو مرتبه
یکبار صبح و دیگر مرتبه شام و یک طبیخ را بیش از سه روز
استعمال نکنند و اگر ضبع نر باشد بهتر است و از آبزنهای
مفیده از برای اصحاب تشنج امتلائی نشستن است در زیت
لعاب ضفدع و حمار وحشی و علق و بچه سگ صنعت آن
بگیرند آب بسیار و بجوشانند جوش قوی هر کدام از
حیوانات که باشد زنده بسته دران اندازند و بجوشانند
تا مهرا شود و در وقت جوشانیدن قدری شبت و
نمک داخل نمایند پس بعد از مهرا شدن حیوانات زیت بسیار که
یعنی ثلث آب دران اندازند و در آبزن کرده علیل دران نشیند

و آن گرم باشد و توقف نماید تا سرد شود و می باید که
استعمال کرده شود و این آبزن در اول یک مرتبه و در وسط
دو مرتبه سه روز و در آخر سه مرتبه سه روز هر روز دو وقت
صبح و شام و نباید که استعمال کرده شود این آبزن
هر مرتبه که تجدید میکنند زیاده بر سه روز گفته شد که کفایت
کرد آبزن پخته میشود و میباید که بوده باشند زیرا آبزن
نافع جهت تشنج امتلائی بلغمی حادث در ضعفات بلا
صنعت آن بابونه حلبه اکلیل الملک آب پخته مدام
اعضای متشنجه ایشان را دران نهند + آبزن دیگر
نافع از برای عشه امتلائی بلغمی از استنباط آن
مرحوم صنعت آن اذخر مکی اسطوخودوس فاودانیا از هر
یک اوقیه در آب بسیاری بجوشانند و صاف نموده
پس بگیرند یک عدد کفتار زنده دست و پا آنرا بسته در آن
اندازند در عین جوش و اگر بجای کفتار ارنب باشد
نافع است بلکه انفع و بجوشانند تا مهرا شود و در وقت
جوشانیدن دو سه دسته شبت تازه و قدری نمک
و برگ کلم داخل نمایند صافی نموده وقتیکه معتدل
الحرارة باشد علیل دران نشیند و صبر کند تا سرد شود
و اگر بقدر ثلث آب زیت کهنه داخل نمایند نفع دارد تا یک
هفته استعمال این آبزن نمایند آبزن استنباط آن
مرحوم نافع از برای فالج و سستی [illegible] صنعت آن بگیرند
آب کبریت بیست و پنج من تبریزی اگر نباشد آب
[illegible] و داخل کنند دران بابونه اکلیل الملک مرزنجوش
برگ غار اذخر مکی برگ نارنج اسطوخودوس بیخ سوسن [illegible]
نانخواه اقاقیا گل یاسمین سفید تمام بیخ ترکی قوة الصباغین
پودنه بری پودنه جبلی نعناع برگ صنوبر پوست بیخ
صنوبر رعشه اسغر [illegible] برگ سداب جوبجینی اجزا متساوی
بجوشانند تا ثلث آب برود و دو ثلث بماند پس
بوزن ثلث آب زیت داخل کرده ارنب ثعلب یا ضبع
یا جاو علق هر کدام که باشد زنده دران بپزند تا مهرا
شود پس صاف نموده دران نشیند گرم آنقدر از
گرمی که علیل را طاقت نشستن دران باشد آبزن محلل
رطوبات قریبه بجلد که مقوی اعصاب و اعضاست

و این آبزن بنهایت نافع است از برای فالج و استرخا
صنعت آن ورق غار مرزنجوش حرمل اکلیل الملک
بابونه خطمی سفید برگ اترج سداب اسپست قیصوم تخم کشت
بیخ ارمنی از هر یک جزوی جندبیدستر نیم جزو نیز در
آب بسیار تا بنصف رسد صافی نموده اضافه آن نمایند
بوزن ثلث آنچه باقی مانده زیت و پس نشیند دران
علیل وقتیکه گرم باشد و چون سرد شود بر آید آبزن
دیگر که همین منفعت دارد صنعت آن برگ اترج بابونه
شبت حاشا تمام مرزنجوش مجموع را در آب بپزند و
علیل دران نشیند و ترتیب جانب علیل بعد از بر آمدن
از آبزن شل روغن قسط و روغن ناردین روغن سعتر
گردگان کهنه نمایند آبزن نافع از برای ریاح غلیظه
در تمام بدن و قولنج و دشواری بول صنعت آن بابونه
اقحوان برنجاسف نیلوفر اکلیل الملک مرزنجوش گل
خطمی بزرالرازیانه سبوس گندم برسیاوشان جوب چینی گل
بنفشه از هر یک یک کف در آب بسیار بجوشانند تا ثلث
که ثلث آب بماند روغن ناردین روغن اقحوان داخل کرده
بحالیکه گرم علیل دران نشیند آبزن نافع از برای ورم بارده که
بعد از تنقیه ماده بلعوق خیار شنبر صنعت آن بابونه
سبوس گندم برگ جوشانیده علیل دران نشیند آبزن
دیگر که زحیر بلغمی را مفید است صنعت آن شبت تخم
کتان حلبه خطمی در آب بجوشانند و در طبیخ وی که نیم گرم
باشد به نشیند + آبزن دیگر که زحیر و دیگر را نافع است
صنعت آن حلبه بنفشه تخم کتان بیخ خطمی در آب بسیار
بپزند و روغن گل و زرده تخم مرغ آمیخته نیم گرم آبزن
نمایند + آبزن نافع از برای احتباس ریم در کلیه و درد دفعی
آن صنعت آن حسک برسیاوشان سبوس گندم تخم
کرفس کبوترا اجزای متساوی جوشانیده علیل دران
نشیند و منفولهای آن را بروغنهای یاسمین چرب
نماید + آبزن مستعمل در ورم مثانه صنعت آن حلبه تخم
کتان بابونه اذخر مکی سعد کوفی سنبل الطیب حماما فودنج
جوشانیده صافی نموده دران نشیند + آبزن نافع از
برای حصاة کلیه و مثانه صنعت آن حسک بابونه اکلیل الملک

فرزنجوش کرفس کرنب شبت برگ خطمی پرسیاوشان اجزا
متساوی جوشانیده دران نشینند آبزن نافع از برای
عسر البول که عقب بول المدة و بول الدم پدید آید صنعت
آن بابونه شیح نمام مرزنجوش اطراف الکرنب رطبه
زرق الحمام بجوشانند در آب وی مریض را بنشانند و
مدرات بول در چنان وقت بنوشانند و ثقل ادویه را
بر عانه او ضماد نمایند تا مده و خونی که در مثانه بسته
موجب عسر شده بگذارد و بول بگشاید آبزن نوع دیگر
که سنگ گرده و مثانه و منافع است صنعت آن برگ کرنب
برگ کاسنی رطبه نوتیج زرق الحمام هر خشک ... در آب
بجوشانند و آبزن نمایند و مقیات بیاشامند و بنشینند
که استعمال آبزن در توسیع مجاری و تحلیل ریاح بهترین
تدابیر است در امراض گرده و مثانه و وقت حاجت
بدان کوتاهی نمایند و اگر ادویه دیگر موجود نباشد آب
گرم فقط کافیست جهت آبزن آبزن قابض نافع
از برای بول الدم صنعت آن برگ مورد ترمازوی سبز
گلنار فارسی جزالکسر و پوست انار گلسرخ جوشانیده
صافی نموده دران نشینند آبزن نافع از برای بول
در فراش صنعت آن برگ مورد جفت بلوط کزمازج
عدس مقشر پوست انار مازو سبز نکوفته در آب
جوشانیده مریض دران نشیند آبزن نافع از برای
سرعت انزال که بسبب آن تیزی و حدت منی باشد
صنعت آن برگ مورد عوسج گلنار فارسی سماق
سفید پخته الثمیس ثمرة الطرفا پوست انار جوشانیده و
آب سنگ یعنی آبزن نمایند و ضماد های خشک بر کمرگاه
نهند و صندل و گلاب و کافور بویند و غذای ترش و ادویه
بارده بخورند آبزن مستعمل در سرعت انزال که بسبب
برودت و رطوبت هر گاه و بکار برده شود بعد از استفراغ
تنقیه بمتواتر و اسهال بحب شبیطرج و حب المنتن و حب
اسطمیقون و تغذیه بلحوم بریان و قلایا و مطجنات و
حلوای محسله نمایند صنعت آن برگ مورد مرزنجوش
سنبل الطیب پوست انار جفت بلوط سعد کوفی در ...
جوشانیده دران نشینند چنانکه تا کمر در آب آن ...

آبزن نافع از برای ادرار حیض و این آبزن تحلیل ریاح رحم
کند و معین ست بر حمل صنعت آن برگ کلم برگ ریحان
برگ چقندر اسفاناخ برگ بنفشه برگ خطمی تخم خبازی
برگ بادرنگ برگ سداب برگ مرزنجوش برگ مورد
زرشک پرسیاوشان عنب الثعلب مشکطرامشیع تخم
خطمی تخم خربزه نیمکوفته قیصوم تخم کشوث تخم ملبون
تخم کرفس تخم خیارین نیمکوفته عدس مقشر اصل خطمی
قنطوریون دقیق گلسرخ شبت گل نرگس گل نیلوفر
جوشانیده صافی نموده زن در آب آن نشیند که
باذن الله نافع است آبزن که فرزند در شکم نگاه دارد تا
تا هنگام ولادت بیرون نیاید صنعت آن گل سرخ خشخاش
گلنار فارسی مازو از هر یک پنج درم برگ حسک چهار
درم شب یمانی پوست انار از هر سه درم همه را نیمکوفته
در ده من آب بجوشانند تا پنج من بماند صاف
کنند و در طشت ریزند و حامله را دران بنشانند
آبزن که خون بواسیر و خون حیض مفرط باز دارد
صنعت آن آب برگ بارتنگ بستانند و مریض را دران
بنشانند و در طبیخ قوابض دیگر بدستور آبزن نافع
و معین بر حمل صنعت آن شبت بابونه اکلیل الملک
مرزنجوش جوشانیده صاف نموده آبزن نمایند
آبزن نافع جهت زنان حامله که حیض بینند و عادت
ایشان نباشد صنعت آن عدس مقشر پوست انار
گلنار جفت بلوط مازو در آب پخته دران نشینند آبزن
که چون زن بعد ازاله بکارت بلا فاصله دران نشیند
همیشه فرج او ضیق و گرم باشد صنعت آن بگیرند شراب
انگوری قابض و دران عفص اشیای قابضه و عفصه
عطره مذکوره مناسبه جوشانیده در طشتی کرده دران
نشینند و شراب صرف هم خوب ست آجر بمد همزه
و ضم جیم و بفتح همزه و ضم نیز آمده خشت فراگرفته از طین
حراست که پخته باشند و آن دو قسم ست یک قسم احمر ...
ست که در کوره آهک پزی آنرا می پزند و این بهتر
است در اعمال طب و قسم دوم اجر سرخ و آنرا در کوره
اجر پزی باین طریق می پزند که خشت خام خشک کرده را

ته بته چیده باین هر دو ته ترهای چوب یا چوب دیگر
و یا سرگین گاو و غیر آن گذاشته آتش میدهند تا تمام
چوب یا سرگین که باین اجرها است سوخته شود پس
میگذارند تا سرد شود پس برداشته بکار برند و می آورند
و اجر گرم است در دوم و خشک ست در چهارم ضماد
آن با آب غوره جهت شری منع ظهور آن و با سرکه در سر
جهت جراز و با سرگین گاو جهت اورام و بثور بلغمی و
استسقاء لحمی و زقی و سوء القنیه و غیر آن و جهت قطع
خون جراحات و جلوس بر ریگ اجر گرم جهت زحیر رطوبی
و بواسیر مجرب بخصوص که روغن گل بران ریخته
باشند و نیز مسکن وجع بواسیر است و چون اجر سفید
آب ندیده در آتش سرخ کنند تا مثل اخگر شود و در
آب و یا شراب اندازند آن مقدار که بجوش آید و سر
بخار آن بدارند معرق قوی ست و در تحلیل مواد بارده
دماغیه و نزلات مزمنه و درد سر مجرب و چون
خشت پخته و آب ندیده و یا قطعه از آن را خصوص آجر
سفید بآتش گرم کرده قدری آب یا شراب بران پاشیده
در نمدی یا پارچه پنبه داری پیچیده و بر عضوی که وجع بارد
یا ورم بارد داشته باشد و بر موضع بواسیر که وجع
شدید باشد تکمید نمایند موجب عرق کردن آن
عضو بشود و تسخین و تحلیل مواد بارده که موجب ورم
ست میکند و تحلیل میبرد وجع و ورم آن تسکین میدهد
و اطبای هند را زعم آن ست که اگر آجر را ریزه کرده
در روغن کنجد اندازند و یک شب بگذارند صبح صاف
نموده آن روغن را بنوشند قرحه مزمنه را نافع ست و ...
آجر آنرا دهن المبارک و دهن مقدس نیز گویند از قرابادین
اهل یونان و نهایت گرم ست و سریع النفوذ و محلل
معرق و ملطف و آشامیدن آن جهت تفتیت سنگ
مثانه مجرب ... و مدر بول و نافع از برای سائر امراض بارده
مثانه و کشنده کرم امعاء و معده است و جهت ...
بارد و ریاح و نفخ باطنی و ظاهری و سموم بارده
و گزیدن عقرب و فالج و لقوه و رعشه و خدر و استرخای اعضاء
النسا و مفاصل و تحلیل خون منجمد و باشرایت فاتحه ضیق النفس

و دفع فضلات ریه مفید است و اکتحال آن جهت تحلیل
آب نازل در چشم بی‌نظیر و حمول آن جهت گشودن
خون بواسیر و اسقاط دانه آن و رفع کرمهای مقعد
و فرزجه آن جهت گشودن حیض و اخراج جنین زنده
و مرده و شیمه سریع الاثر و سعوط آن جهت صرع و نسیان
مؤثر و دود کرده آن کشنده کرم دندان و مسکن الم آن
و طلای آن جهت زخم آتشک بیعدیل و چون ماستید
آن بر سو عنز دماغ نافع است از برای نسیان و آشامید
آن از برای صرع و بغدادی گفته که چون بچکانند از آن
چند قطره در بینی نافع است مصروع را و استنشاق
بآن نافع است از برای فالج و نیز آشامیدن آن
نافع است از برای فالج بلغمی زهرداری گفته اند که
روغن اجر نافع است از برای لقوه و سعوط کردن بآن
و آشامیدن و تدهین بآن و تقطیر آن جهت ثقل سمع
و نشوق آن جهت امراض بارده بینی و دماغ و ضماد
آن با شتر جهت ورم سپرز بنهایت مفید است و قدر
شربتش از یک مثقال تا دو مثقال و مضر است بمعده
و مصلح سرکه و مضر است بگرده و مصلح آن کثیرا صنعت
آن اجر سفید آب ندیده تازه را ریزه ریزه کرده القدر
یکه‌ای هر دانه از زیاده و کم در آتش سرخ نموده در روغن
زیتون اندازند پس آنرا در قرع معکوس روغن کشند
و در شیشه نگاه دارند نسخه دیگر آجر سرخ آب ندیده
القدر دو درهم یا هر قدر که خواهند ریزه ریزه کرده
در آتش سرخ کنند و در روغن زیتون اندازند تا روغن
را جذب کنند پس از روغن بیرون آورده کوبیده در
قرع مطین پر کنند و گلوی قرع را بلیف خرما و امثال
آن بگیرند و کوزه و طبقه ترتیب دهند با مثقوبیت
کر وسط طبقه بالا ثقبه داشته باشد بقدری که گلوی
قرع معکوس از آن بیرون آید پس قرع را معکوس در طبقه
بالا نصب کرده قابله را در طبقه تحتانیه بر دهن قرع
در آورده آتش بر اطراف قرع بر افروزند تا روغن
از قرع بقابله چکد و این را استخراج بطریق تنکیس نامند
آزاد درخت صاحب برهان قاطع گفته بضم فوقانی و سکون راء

ارز بفتح لام آتشی باشد مانند کاج که از آن درینه بند و بستر
فرو دوزند ویش و فقیر بخورند و آنرا الغبیرا سختینه گویند
آزاد درخت درختی است عظیم ثمرش شبیه بزعرور
زرد رنگ و با خوشه تخمش مثل تخم زعرور یک
عدد و دو خیاره دارد و در آخر بهار رسد و مدتها
و تا زمستان در درخت می ماند و برگش سبز و املس اندک
سیاهی و شرفه دار اندک طولانی و خزان نمیکند و
آنرا بهندی بکائن نامند و بلغت سنکابن جبلی خار
و بیونانی داردان و نیز روباخرس و بلغت جرجانی
زهر زمین و اهل مازندران آنرا سیسبان و بلغت بعضی
شجرة الحره والیناحریط بتشدید را گویند و بعضی گمان
از آن اکن است که آنرا بهندی نیب که نیم نیز
گویند نامند و این محض توهم است زیرا که نیم در
غیر هند دیده نشده مگر در بعضی بنادر دریای فارس
یک دو درختی و آزاد درخت در جمیع ممالک ایران
و روم بسیار است و شیرازیان آنرا قوس نامند
و گلش سرخ و بنفش کمرنگ و بنهایت خوشبو است
طبیعت گل آن در اول سوم گرم و در آخر اول خشک
است افعال و خواص آن گل آن مفتح سده‌های
دماغی و صالح است از برای مشایخ و مبرودین و ضماد
برگ آنرا ضماد کردن بر سر رویاننده و دراز کننده
موی است و عصاره برگ آن در بهار و یا زمستان مستعمل
با عسل و یا بیپخته میخورند نافع از برای قولنج و مفتح و
مدر بول و حیض و نافع است از برای سموم بارده
و تحلیل خون منجمد در مثانه و عرق النسا و استرخای
انثیین و قدر شربت تا سه درهم است و عصاره
شاخهای آن با عسل یا بیپخته مقاوم جمیع سموم و شیر
سم حیوانات و ثمر آن نیز حبس بدر و معده و بکثرت و اکثر
اکثار کرده شود بمارضی بیگیرد و صاحب آنرا غشی
و قی صفراوی و تنگی نفس و غشاوه بصر و دوار
و علاج آن مانند علاج کسی است که فربیون یا بلادر
خورده باشد و در بلادر و فربیون انشاء الله تعالی
خواهد آمد و یکدرهم از تخم آن کشنده و عصاره آن مفتح

و مانع غثیان ضماد برگ و شاخ آن محلل خنازیر و فضول
آن گفتن مسلم بارد و ثمر و برگ آن مشتی قرقع منفخه
و چون آب برگ تازه آنرا از ده مثقال تا بیست مثقال
با آب زنجبیل تازه بقشر که بهندی ادرک نامند از
پنج مثقال تا ده مثقال بحسب حاجت بر دارند طبیعت
و بر دوت مزاج زن و سه روز ناشتا بخورد و دو جمیع
حسن طمث آنرا نافع است و زنیکه بار نگیرد یا بار او
نماند باعث حمل و ماندن او میگردد و اکثر بذکور و محرور
المزاج را چندان موافقت ندارد و قطور آب برگ تازه
آن در بینی نافع صداع بارد و رطب است و در گوش
دافع رطوبات و دوی و طنین حادث از ریاح بارده
و بدل آن در دراز کردن موی برگ شهدانج و برگ
سدر و برگ کنار است و طبیخ پوست و قشر آن نافع
است برای تبهای بلغمی صنعت آن بگیرند پوست ریشه
درخت آن و شاخهای آن از هر یک پنج درم و هلیله سیاه
ده درم و همه را نیم کوفته بجوشانند و صاف نموده بنوشند
مرهم آزاددرخت نافع از برای کچلی و سعفه و رویانیدن
موی سر و قروح آن و دفع قمل صنعت آن بگیرند
عصاره برگ و ثمر آنرا و مردارسنگ بآن بسایند و
با روغن گلسرخ مرهم سازند و چند روز متوالی بر سر
بمالند و هر روز یکبار تجدید کنند و بعد سه روز بحمام رفته
بشویند و بعد از حمام بدستور نیز بمالند و سر را بکلیات خفیفی
بپوشند آس بهار الف و سکون سین مهمله بسریانی آسا
بفارسی مورد نامند و گویند آنرا بهندی او بهر
آنرا بکام نامند و بنگ آس را عماد گویند و بعضی آس را
قیطس و نیز قطوس نامند و گویند که قیطس بنگ آس
است و مرسیا ایمارس بیونانی اسم بستانی است
و منظر اسم بنگ آس است درختش چون درخت انار
میشود و برگش سبز است و خزان نمیکند و ثمرش ابتدا
سبز است و چون رسید سیاه رنگ میشود و در رسید القوا
است و خمر و بارد و در آن غالب دارد ولی سرد و خشک
حار کمتر است و اندک حرارتی دارد و آن بسبب
ارضیتی که دارد با لبس قابض است و مزاجش تا در دوم

است و مجفف قوی ست برگ و بیخ و ثمر و گل و جرم آنرا
نسبت بیکدیگر در مراتب برودت و حرارت و یبوست
متفاوت است و آس بسبب عطریت رائحه ملائم روح است
و بسبب قبض و تلطیف نیز ملائم روح پس تقویت
و متانت و اضاعت و انارت روح میگردد باسباب
مذکوره و بالخاصیت مقوی قلب و دافع خفقان است
و ثمرش یاقوت تریاقیت و متولد میگردد ازان غذا
اندک از برای بدن و آن مجفف و خشک و مقوی معده
و حابس طبیعت بخصوصیتی که آنرا میباشد و صالح است
از برای نفث الدم و نافع باشد از برای سرفه بتشبیر نمی
که آنرا میباشد و همچنین رب آن و شراب آن و در نظر ابنا
شربتی که حبس طبیعت کند و نافع باشد از برای سرفه
مگر شربت حب الآس و شربت خشخاش و بوی مورد
مقوی دماغ و دافع است از دماغ ابخره حاره رطبه
را واما حب الآس پس بر جرمش غالب است برودت
و یبوست و اگرچه مرکب از قوتهای مختلفه است اما اجزاء
حامله رائحه آن پس نیست غالب بر مزاج آنها برد و یبس
اگرچه میباشد نیز مرکب القوی و ساخته شده ترکیب
قوتهای آن بقیاس و تجربه اما قیاس پس بآنست که
دران اجزای حاره که میرسد بحاسه شم دلالت است که
بوده باشد آن اجزای الطف آنچه در مشموم است اما تجربه
پس آن حدت رائحه و کمی التذاذ از نفس است و تسکین
نفس بسوی آن چنانچه متلذذ میگردد بشم ریاحین
بارده و رائحه آن طیب باشد پس ممکن نیست که بوده
باشند اجزای حامل رائحه مائل باعتدال اما سایر اجزای
آن پس قاطع خون و نفث الدم و مقوی دل و احشا و معده
و حابس اسهالات و عرق گویند مسواک بجرب آس مهیج
جذام است و ضماد برگش جهت ضربه بنهایت مفید خصوص
وقتیکه برگ آنرا کوفته با مغاث هندی که آنرا امید
لکڑی نامند سوده بر زرده تخم مرغ سرشته روغن گل سرخ
داخل نموده بیگرم ضماد نمایند ضماد برگش بتنهایی
بجهت ورم خصیه و بواسیر و ناسور و حمره و شری و ضربه و سقوط
و وجع باشنه با قدم و طلای آن جهت ورم حار و قروح

و ضماد و تخمیم آن جهت سیاه کردن موی با شراب جهت
قروح باد کعب نافع است و چون فراگیرند از برگ آن
با عفص سبز و عدس و گلسرخ و اقاقیا ضماد کنند بر
اعضای ضعیفه و اعصابیکه وهن و سستی بآنها عارض
شده باشد بنهایت مفید است و چون ربع رطل از
آب برگ آنرا با روغن کنجد بنوشند مسهل قوی بلغم
است و جلوس در طبیخ آن جهت قروح و بروز مقعد
و رحم و سیلان رحم و سستی اعضا نافع و شستن
موی با آب آن جهت منع ریختن آن بسیار مؤثر و
قطور آب او جهت چرک گوش و خاکستر او در رفع ناخنه
و سلاق و دمع مقوی تر از توتیا و جهت کلف
و بخور آن جهت رفع وبا و دفع هوام و سقوط دانه
بواسیر مفید و در ساق درخت مورد گرهی بهم میرسد
شبیه بکف دست و آنرا بنگ آس مینامند در جمیع
افعال قوی تر از برگ و ثمر آس است و قدر شربتش
تا سه درم و از عصاره آن تا سه وقیه و بدلش در قبض با
بعض اقاقیا و در اورام حضض و گویند بدلش طرفا برگ
توت است و مضر صاحب زکام و مصدع محرورین و مورث
بیخوابی و مصلحش بنفشه + امراض الراس + الصداع
ورق آن در نهایت نفع از برای صداع حادث از
ضربه و سقطه و از برای قطع جلد سر و نتیجه آن و ذرور
نمودن یابس مسحوق آن و طلا کردن و نطوخ آن با نوعی
موافق چون برگ مورد را با اندکی از اقاقیا و رامک
کوفته با آب سفرجل سرشته بر سر ضماد نمایند نافع
است از برای صداع و ورم حادث در سر از ضربه و
سقطه و اگر برگ مورد را کوفته بگلاب سرشته اندک
کافور داخل کرده خرقه کتانی را بآن آلوده کرده بر
معده ضماد نمایند میباشد نافع صداع بمشارکت
معده بسبب غلبه صفرا بر معده و چون بپزند مورد را
بشراب و بکوبند و ضماد نمایند بر سر نافع است از برای
صداع بلغمی و صفراوی و این هر دو را زائل گرداند
و چون بگیرند آب برگ آس را و صندل سرخ سوده و
عرق بید در هم نموده در بینی بچکانند نافع است صداع را

اورام الراس و دهن آن نافع است از برای اورام
حادثه در سر + السبات نافع است از برای سبات حادث
از انجا و متصاعد بسوی سر در تپ و در غیر تپ چون تمریخ
سر نمایند بدهن آس بجهت آنکه مقوی دماغ است
و مانع بخار و محلل آنچه جمع شده در دماغ از بخار +
السهر بوئیدن اوراق و اغصان و مداومت بآن
محدث سهر است و مصلح آن سوسن و گل بنفشه تر است
الدوار والسدر برگ مورد مانع صعود ابخره است بسوی
دماغ و قبول دماغ مر ابخره را بوئیدن آن و حب الآس نیز
مانع صعود ابخره است بسوی سر و دماغ و ازین جهت
این هر دو میباشند نافع از برای دوار و سدر حادث
از ابخره متصاعده بسوی سر از بدن و معده و چون بکوبند
برگ مورد را و مخلوط بروغن گل و زرده تخم مرغ
نموده ضماد نمایند بر سر نافع است از برای دوار و
سدر عارض از ضربه و سقطه بر سر و ابن زهر گفته که مورد
نافع است از برای دوار و سدر حار بوئیدن آن و تضمید
آن بر سر صاحب آن بده گفته که غرق نمودن سر بروغن
مورد در ابتدای حدوث سدر و دوار حادث از ابخره
متصاعده از معده بسوی سر چند روز ابتدای علت بعد از
تنقیه بقی و استعمال ایارجات میباشد نافع از برای آن
نفعی ظاهر پس بعد از ابتدا باید که ممزوج کرده شود بروغن
بابونه و غرق کرده شود سر بآن + امراض العین
والاذن والفم والصدر والقلب ضماد برگ آن مسکن رمد
حار و دافع بر آمدگی چشم و طبیخ آن با جو ورم حار آنرا
نافع است و رماد آن از ادویه ناخنه و سلاق و دمعه
قوی تر از توتیا است و قطور آب برگ آن قروح
گوش و آمدن چرک آنرا نافع است و شراب آن جهت استرخای
لثه و مضمضه با آب برگ آن قروح و استرخای آن
و رباترا نافع و ثمر تخته آن سرفه را نافع و نفث الدم
را مانع و حابس شکم و همچنین رب آن مقوی قلب و
خفقانرا مفید است نفث الدم از فواکه نافعه از برای
نفث الدم حب الآس است + المعده والامعاء والآلات
البول والمقعدة والرحم + حب الآس مقوی معده حابس بطن

پس ثفل آن زیت کهنه داخل کرده باز بجوشانند تا مهرا شود
پس علیل دران نشیند و باید که آن حیوان زنده باشد
و دران بمیرد تا آنکه خونش نیز درکه حرارتش کم گردد
و همچنین است آبزن متخذ از ثعلب و حمار وحشی و کلب و قنفذ
و این آبزن تشنج بلغمی را نیز نافعست آبزن انفع از برای
فالج بلغمی هرگاه استعمال کرده شود بعد از تنقیه بلغم
صنعت آن برگ غار مرزنجوش حرمل بابونه گل
بابونه گل خطمی بیخ اکلیل الملک برگ اترج سداب
افسنتین رومی شیح ارمنی قیصوم فنجنگشت اجزای متساوی
چند بید ستر بنصف یک جزو در آب بسیاری بپزند که تا
بنصف رسد پس داخل کنند دران ثفل آن زیت کهنه و علیل
دران نشیند مادامیکه گرم است آبزن دیگر که همین منفعت
دارد صنعت آن زیت را گرم کرده چند بید ستر و
فربیون و قلیلی از موم زرد دران داخل کرده
گرم باشد بقدریکه علیل طاقت آورد دران نشیند
و صبر کنند بقدریکه علیل طاقت آورد و دران نشیند و
تشنج امتلائی بلغمی صنعت آن بگیرند ارنب یا ثعلب یا
حمار وحشی یا ضبع یا جوجه یا کلب یا قنفذ یا وعل هر کدام
که باشد دست و پای آنرا محکم بسته زنده در آب بسیار
که نمک بسیار و شبت داخل کرده باشند انداخته آن
مقدار بپزند که مهرا شود پس صافی نموده در آبزن
کرده علیل دران نشیند آنمقدار از زمان که آن سرد
گردد و این عمل از روز اول ماه و سه روز وسط
ماه و سه روز آخر ماه بجا آورد در روزی دو مرتبه
یک مرتبه صبح و یک مرتبه شام و بیک طبیخ زیادتر از سه روز
استعمال نکنند و اگر ضبع نباشد بجهت تازه آبزن
مفید از برای اصحاب تشنج امتلائی نشستن است در زیت
لعاب ضفادع و حمار وحشی و علل و بچه سگ صنعت آن
بگیرند آب بسیار و بجوشانند و در جوش قوی سر یکی از
حیوانات که باشد زنده بسته دران اندازند و بجوشانند
تا مهرا شود و در وقت جوشانیدن قدری شبت و
نمک داخل نمایند پس بعد از مهرا شدن صافی نموده زیت بسیاری
یعنی ثلث آب دران اندازند و در آبزن کرده علیل دران نشیند

و آن گرم باشد و توقف نماید تا سرد شود و می باید که
استعمال کرده شود و این آبزن در اول ماه سه روز و در
وسط ماه سه روز و در آخر ماه سه روز هر روز دو مرتبه
صبح و شام و نباید که استعمال کرده شود این آبزن
هر مرتبه که تجدید میکنند زیاده بر سه روز گفته شد که کفایت
کند در آبزن پخته میشود میباید که بوده باشد نیز آبزن
نافع جهت تشنج امتلائی بلغمی حادث در ضعفا مثلا
صنعت آن بابونه حلبه اکلیل الملک در آب پخته تمام
اعضای متشنجه ایشان را دران نهند آبزن دیگر
نافع از برای رعشه امتلائی بلغمی از استنباط آن
مرحوم صنعت آن اذخر مکی اسطوخودوس فودنج از هر
یک وقیه در آب بسیاری بجوشانند و صاف نموده
پس بگیرند یک عدد کفتار و دست و پای آنرا بسته در آن
اندازند در عین جوش و اگر بجای کفتار ارنب باشد
نافع است بلکه انفع و بجوشانند تا مهرا شود و در وقت
جوشانیدن دو سه رسته شبت تازه و قدری نمک
و برگ غلم داخل نمایند صافی نموده وقتیکه معتدل
الحرارت باشد علیل دران نشیند و صبر کنند تا سرد شود
و آنقدر ثلث آب زیت کهنه داخل نمایند نفع دارد تا یک
هفته استعمال این آبزن نمایند آبزن استنباط آن
مرحوم نافع از برای فالج و استرخا صنعت آن بگیرند
آب کبریت بیست و پنج من تبریزی اگر نباشد آب
زراج و داخل کنند در آن بابونه اکلیل الملک مرزنجوش
برگ غار اذخر مکی برگ نارنج اسطوخودوس بیخ سوسن
نارنج اقاقیا گل یاسمین سفید تمام حج ترکی فوتنج
پودنه بری پودنه جبلی نعناع برگ صنوبر پوست بیخ
صنوبر عشبه مغربیه برگ سداب جوز بینی اجزا متساوی
بجوشانند تا ثلث آب برود و دو ثلث بماند پس
بوزن ثلث آب زیت داخل کرده ارنب یا ثعلب یا ضبع
یا جوجه یا وعل هر کدام که باشد زنده دران بپزند تا مهرا
شود پس صاف نموده دران نشیند گرم آنمقدار از
گرمی که علیل را طاقت نشستن دران باشد آبزن محلل
رطوبات قریبه بجلد که متعدی اعصاب و اعضا است

و این آبزن بنهایت نافع است از برای فالج و استرخا
صنعت آن ورق غار مرزنجوش حرمل اکلیل الملک
بابونه خطمی سفید برگ اترج سداب افسنتین قیصوم فنجنگشت
شیح ارمنی از هر یک جزوی چند بید ستر نیم جزو بپزند در
آب بسیار تا بنصف رسد صافی نموده اضافه آن نمایند
بوزن ثلث آنچه باقی مانده زیت و بنشیند دران
علیل وقتیکه گرم باشد و چون سرد شود برآید آبزن
دیگر که همین منفعت دارد صنعت آن برگ اترج بابونه
شبت حاشا تمام مرزنجوش مجموع را در آب بپزند و
علیل دران نشیند و تمریخ جانب علیل بعد از برآمدن
از آبزن مثل روغن قسط و روغن ناردین روغن مغز
گردگان کهنه نمایند آبزن نافع از برای ریاح غلیظ
در تمام بدن و قولنج و دشواری بول صنعت آن بابونه
اقحوان برنجاسف نیکوفته اکلیل الملک مرزنجوش گل
خطمی بزر رازیانه سبوس گندم پرسیاوشان حب ... گل
بنفشه از هر یک یک کف در آب بسیار بجوشانند آنمقدار
که ثلث آب بماند روغن ناردین روغن اقحوان داخل کرده
گرم علیل دران نشیند آبزن نافع از برای ورم بارد
بعد از تنقیه ماده بلغم و خیارشنبر صنعت آن بابونه
سبوس گندم بزرگ جوشانیده علیل دران نشیند آبزن
دیگر که زحیر بلغمی را مفید است صنعت آن شبت تخم
کتان حلبه خطمی در آب بجوشانند و در طبیخ وی که گرم
باشد بنشینند آبزن دیگر که زحیر ورمی را نافع است
صنعت آن حلبه بنفشه تخم کتان بیخ خطمی در آب
بپزند و روغن گل و زرده تخم مرغ آمیخته بگرم استعمال
نمایند آبزن نافع از برای احتباس رحم در کلیه و در
آن صنعت آن حسک پرسیاوشان سبوس گندم
سرگین کبوتر اجزای متساوی جوشانیده علیل دران
نشیند و بعدها ران را بروغنهای یاسمین چرب
نمایند آبزن مستعمل در اورام مثانه صنعت آن حلبه بزر
کتان بابونه اذخر مکی سعد کوفی سنبل الطیب حماما قردمانا
جوشانیده صافی نموده دران نشیند آبزن نافع از
برای حصاة کلیه مثانه صنعت آن حسک بابونه اکلیل الملک

مرزنجوش کرفس کرنب شبت برگ خطمی پرسیاوشان اجزا
متساوی جوشانیده دران نشینند آبزن نافع ازبرای
عسر البول که عقب بول المده و بول الدم پدید آید صنعت
آن بابونه شیح نمام مرزنجوش اطراف الکرنب رطبه
زرق الحمام بجوشانند در آب جمی مریض را بنشانند و
مدرات بول در ان وقت بنوشانند و ثفل ادویه را
بر عانه او ضماد نمایند تا مده و خونی که در مثانه بسته و
سبب عسر شده بگذارد و بول بگشاید آبزن نوع دیگر
که سنگ گرده و مثانه و منافع است صنعت آن برگ کرفس
برگ کرنب اسفناخ رطبه نونخ زرق الحمام مغز خسک دانه در آب
بجوشانند و آبزن نمایند و مقیآت بیاشامند و بعد از
که استعمال آبزن در توسیع مجاری و تحلیل ریاح بهترین
تدابیر است در امراض گرده و مثانه و وقت حاجت
بدان کوتاهی ننمایند و اگر ادویه دیگر موجود نباشد آب
گرم فقط کافیست جهت آبزن + آبزن قابض نافع
ازبرای بول الدم صنعت آن برگ مورد تر مازو سبز
گلنار فارسی جوز السرو پوست انار گل سرخ جوشانیده
صافی نموده دران نشینند + آبزن نافع ازبرای بول
در فراش صنعت آن برگ مورد جفت بلوط کزمازج
عدس مقشر پوست انار مازو سبز نیمکوفته در آب
جوشانیده مریض دران نشیند + آبزن نافع ازبرای
سرعت انزال که بسبب آن تیزی و حدت منی باشد
صنعت آن برگ مورد عوسج گلنار فارسی سماق
شقیقه لحیة التیس ثمرة الطرفا پوست انار جوشانیده و
آب سنگ یعنی آبزن نمایند و ضماد های خشک بر کمرگاه
نهند صندل و گلاب و کافور ببویند و غذای ترش از اغذیه
بارده بخورند + آبزن مستعمل در سرعت انزال که بسبب
برودت و رطوبت هرگاه دیکار برده شود بعد از استفراغ
نقی متواتر و اسهال بحب شیطرج و حب المنتن و حب
اسطمخیقون و تغذیه بلحوم بریان و قلایا و مطنجنات و
حلوای محلله نمایند صنعت آن برگ مورد و مرزنجوش
سنبل الطیب پوست انار جفت بلوط سعد کوفی [illegible]
جوشانیده و دران نشینند چنانکه تا کمر در آب آن باشد

آبزن نافع ازبرای ادرار حیض و این آبزن تحلیل ریاح رحم
کند و معین است بر حمل صنعت آن برگ کاو برگ ریحان
برگ چقندر اسفاناخ برگ بنفشه برگ خطمی تخم خبازی
برگ بادرنگ برگ سداب برگ مرزنجوش برگ [illegible]
زرشک پرسیاوشان عنب الثعلب شاهترج اقحوان تخم
خطمی تخم خربزه نیمکوفته قیصوم تخم کشوث تخم انیسون
تخم کرفس تخم خیارین نیمکوفته عدس مقشر اکلیل الملک
قنطوریون دقیق تخم سرخ شبت گل نرگس گل نیلوفر
جوشانیده صافی نموده زن در آب آن نشیند که
بار آور نافع است + آبزن که فرزند در شکم نگاه دارد تا
تا هنگام ولادت بیرون نیاید صنعت آن گل سرخ نیمکوفته
گلنار فارسی مازو از هر یک پنج درم برگ حسک چهار
درم شب یمانی پوست انار از هر سه درم همه را نیمکوفته
در ده من آب بجوشانند تا پنج من بماند صاف
کنند و در طشت ریزند و حامله را دران بنشانند +
آبزن که خون بواسیر و خون طمث مفرط باز دارد
صنعت آن آب برگ بارتنگ بستانند و مریض را دران
بنشانند و در طبیخ قوابض دیگر بدستور + آبزن نافع
و معین بر حمل صنعت آن شبت بابونه اکلیل الملک
مرزنجوش جوشانیده صاف نموده آبزن نمایند
آبزن نافع جهت زنان حامله که حیض بینند و عادت
ایشان نباشد صنعت آن عدس مقشر پوست انار
گلنار جفت بلوط مازو در آب پخته دران نشینند آبزن
که چون زن بعد از ازاله بکارت بلا فاصله دران نشیند
همیشه فرج او ضیق و گرم باشد صنعت آن بگیرند شراب
انگوری قابض و دران بعض اشیای قابضه و عفصه
عطره مذکوره مناسبه جوشداده در طشتی کرده دران
نشینند و شراب صرف هم خوب است + آجر بمد همزه
بضم جیم و فتح همزه و ضم نیز آمده خشت فراگرفته از طین
حر است که پخته باشند و آن دو قسم است یکی قسم آجر اسفید
است که در کوزه ها یک بزی آنرا می پزند و این بهتر
است در اعمال طب و قسم دوم آجر سرخ و آنرا در کوره ها
اجر پزی باین طریق می پزند که خشت خام خشک کرده و را

آجر ته چیده باین هر دو ته ترپای چوب یا چوب دیگر
یا سرگین گاو و غیر آن گذاشته آتش میدهند تا تمام
چوب یا سرگین که باین آجرهاست سوخته شود و پس
میگذارند تا سرد شود و پس برداشته بخرج در می آورند
و آجر گرم است در دوم و خشک است در چهارم و ضماد
آن با آب غوره جهت شری و منع ظهور آن و با نمک جهت
جرب و حزاز و با سرگین گاو جهت اورام و شور بلغمی و
استسقاء لحمی و زقی و سوء القنیه مفید و آن جهت قطع
خون جراحات و بواسیر زرد کرده آجر گرم جهت زحیر رطوبی
و بواسیر رطبی مجرب خصوصا که روغن گل بران ریخته
باشند و نیز مسکن وجع بواسیر است و چون آجر سفید
آب ندیده در آتش سرخ کنند تا مثل اخگر شود و در
آب و یا شراب اندازند آن مقدار که بجوش آید و بسر
بخار آن بدارند معرق قوی است و در تحلیل مواد بارده
دماغیه و نزلات مزمنه و درد سر بید [illegible] و مجرب و چون
خشت پخته و آب ندیده و یا قطعه از آن را خصوصا آجر
سفید با آتش گرم کرده قدری آب یا شراب بران پاشیده
در نمدی یا پارچه پشمینه داری پیچیده بر عضوی که وجع بارد
یا ورم بارد داشته باشد و بر موضع بواسیر که وجع
شدید باشد تکماد نمایند موجب عرق کردن آن
عضو میشود و تسخین و تحلیل مواد بارده که موجب درد
است میکند و تحلیل [illegible] و وجع و ورم آن تسکین مییابد
و اطبای هند را زعم آنست که اگر آجر را ریزه کرده
در روغن گاو اندازند و یک شب بگذارند صبح صاف
نموده آن روغن را بنوشند قرحه مزمنه را نافع است و
آجر آنرا دهن المبارک و دهن مقدس نیز گویند از تجربه
اهل یونان بغایت گرم است و سریع النفوذ و محلل
معرق و ملطف و آشامیدن آن جهت تفتیت سنگ
مثانه مجرب مدر بول نافع ازبرای سائر امراض بارده
مثانه و کشنده کرم امعا و معده است و جهت [illegible]
بارد و ریاح و نفخ باطنی و ظاهری و سموم بارده
و گزیدن عقرب و فالج و لقوه و رعشه و خدر و استرخا و
اعضا و مفاصل و تحلیل خون منجمد با شراب [illegible] جهت ضیق النفس

ودفع فضلات ردیه مفید است و اکتحال آن جهة تحلیل
آب نازل در چشم بی نظیر و حمول آن جهت گشودن
خون بواسیر و اسقاط دانه آن و رفع کرمهای مقعد
و فرزجه آن جهت گشودن حیض و اخراج جنین زنده
و مرده شبیه سریع الاثر و سعوط آن جهة صرع و نسیان
مؤثر و دلوک آن کشنده کرم دندان و مسکن الم آن
و طلاء آن جهت زخم آفتاب بعدیل و چون بسایند
آن بر موخر دماغ نافع است از برای نسیان و آشامیدن
آن از برای صرع و بغدادی گفته که چون بچکانند از آن
چند قطره در بینی نافع است مصروع را و استنشاق
بآن نافع است از برای فالج و نیز آشامیدن آن
نافع است از برای فالج لقوه زهراوی گفته اند که
سعوط آب آن نافع است از برای لقوه و سعوط کردن بآن
و آشامیدن و تدهین بآن و قطور آن جهت ثقل سامعه
و نشوق آن جهت امراض بارده بینی و دماغ و ضماد
آن با اشق جهت ورم سپرز بنهایت مفید است و قدر
شربتش از یک مثقال تا دو مثقال و مضر است بمعده
و مصلح آن سرکه و مضر است بگرده و مصلح آن کثیرا صنعت
آن آجر سفیدآب ندیده تازه را ریزه ریزه کرده بقدر
یکدرهم و اندک زیاده و کم و بر آتش سرخ نموده در روغن
زیتون اندازند پس آنرا در قرع معکوس روغن کشند
و در شیشه نگاه دارند نسخه دیگر آجر سرخ آب ندیده
بقدر ده درهم یا هر قدر که خواهند ریزه ریزه کرده
در آتش سرخ کنند و در روغن زیتون اندازند تا روغن
را جذب کند پس از روغن بیرون آورده کوبیده در
قرع مطین پر کنند و گلوی قرع را بلیقه خرما و امثال
آن بگیرند و کوزه و طبقه ترتیب دهند با منفذ
که در وسط طبقه بالا ثقبه داشته باشد بقدریکه گلوی
قرع معکوس از آن بیرون آید پس قرع را معکوس در طبقه
بالا نصب کرده قابله را در طبقه تحتانیه بدهن قرع
در آورده آتش بر اطراف قرع برافروزند تا روغن
از قرع بقابله چکد و این استخراج بطریق تنکیس نامند
[illegible] قوله صاحب برهان قاطع گفته بضم فوقانی و سکون کاف

و لام آن مثنی باشند مانند کاجی که از آن دیرند و بقیه
مردم درویش و فقیر بخورند و آنرا العن سخنیه گویند
آزاد درخت درختی است عظیم برگش شبیه بزعرور
زرد رنگ و با خوشه تخمش مثل تخم زعرور یک
عدد و خیاره دارد و در آخر بهار بهم رسد و مدتها
و تا زمستان در درخت می ماند و برگش سبز و املس باندک
سیاهی و شرفه دار اندک طولانی و خزان نمیکند و
آنرا بهندی بکائن نامند و بلغت [illegible] جبلی نیز
و بیونانی داروان و نیز روباترس و بلغت جرجانی
زهر زمین و اهل مازندران آنرا اسپیسان و [illegible]
شجرة الحرة والیناحرلیط بتشدید را گویند و بعضی گمان
برده اند که آن است که آنرا بهندی نیمب که نیم نیز
گویند نامند و این محض توهم است زیرا که نیمب در
غیر هند دیده نشده مگر در بعضی بنادر دریای فارس
یک دو درختی و آزاد درخت در جمیع ممالک ایران
و روم بسیار است و شیرازیان آنرا قوس نامند
و گلش سرخ و بنفش کم رنگ و بنهایت خوشبو است
طبیعت گل آن در اول سوم گرم و در آخر اول خشک
است افعال و خواص آن گل آن مفتح سدد
دماغی و صالح است از برای مشایخ و مبرودین بسیار
برگ آنرا ضماد کردن بر سر کشنده قمل و دراز کرداننده
موی است و عصاره برگ آن در بهار و پاییز مستعمل و
با عسل و یا سکنجبین بخورند نافع از برای قولنج و مفتح و
مدر بول و حیض و نافع است از برای سموم بارده
بتحلیل خون منجمد در مثانه و عرق النسا و استرخاء
انثیین و قدر شربت تا سه درهم است و عصاره
شاخهای آن با عسل یا سکنجبین مقاوم جمیع سموم و زهر
سموم حیوانات و ثمر آن مفتح سدد و معده و [illegible]
اکثار کرده شود عارض سکر و صاحب آنرا غشی
و قی صفراوی و تنگی نفس و غشاوه بصر و دوار
و علاج آن مانند علاج کسی است که فربیون یا بلادر
خورده باشد و در بلادر و فربیون انشاء الله تعالی
خواهد آمد و یکدرهم از تخم آن کشنده و عصاره آن [illegible]

و رافع غثیان و ضماد برگ و شاخ آن محلل خنازیر و ثالول
آن مسکن صداع بارد و ثمر و برگ آن منقی قروح متعفنه
و چون آب برگ تازه آنرا از ده مثقال تا بیست مثقال
با آب زنجبیل تازه مقشر که بهندی ادرک نامند از
پنج مثقال تا ده مثقال بحسب حاجت و برداشت طبیعت
و برودت مزاج زن و سه روز ناشتا بخورد و در جماع
حسن طمث آنرا نافع است و زنیکه [illegible]
نماند باعث حمل و ماندن او میگردد و اکثر بدبو و محرور
المزاج را چندان موافقت ندارد و قطور آب برگ تازه
آن در بینی نافع صداع بارد و رطب است و در گوش
نافع رطوبات و دوی و طنین حادث از ریاح بارده
و بدل آن در دراز کردن موی برگ شهدانج و برگ
سود و برگ کنار است و طبیخ پوست و تنه آن نافع
است برای تبهای بلغمی صنعت آن بگیرند پوست ریشه
درخت آن و شاهتره از هر یک پنج درم و هلیله سیاه
ده درم و همه را نیمکوفته بجوشانند و صاف نموده بنوشند
مرهم آزاد درخت نافع از برای کچلی و سعفه و رویانیدن
موی سر و قروح آن و دفع قمل صنعت آن بگیرند
عصاره برگ و ثمر آنرا و مردارسنگ با آن بسایند و
با روغن گل سرخ مرهم سازند و چند روز متوالی بر سر
بمالند و هر روز یکبار تجدید کنند و بعد سه روز بحمام رفته
بشویند و بعد از حمام بدستور نیز بمالند و سر را [illegible]
پوشند آس بمد الف و سکون سین مهمله بسریانی اسما
بفارسی مورد نامند و گویند آنرا بهندی [illegible]
آنرا بکام نامند و [illegible] گویند [illegible]
قیطس و نیز قطوس نامند و گویند که قیطس نیک آس
است و مرسیا ایمارس بیونانی اسم بستانی است
و بستانی [illegible] اسم نیک آس است و درختش چون درخت انار
میشود و برگش سبز است و خزان نمیکند و ثمرش ابتدا
سبز است و چون رسید سیاه رنگ میشود مرکب القوی
است و خود بارد در آن غالب در اول سوم و خشک در
حاشیه کمتر است و اندک حرارتی دارد و آن بسبب
عفونتی که دارد یا بسبب قابض است و قدر شربتش تا ده درم

است و مجفف قوی ست برگ و بیخ و ثمر و گل و جرم آنرا
نسبت بیکدیگر در مراتب برودت و حرارت و یبوست
متفاوت ست و آس بسبب عطریت رائحه ملائم روح ست
و بسبب قبض و تلطیف نیز ملائم روح پس تقویت
و متانت و اضاعت و انارت روح میگردد با نبات
مذکور و دبالی امیت مقوی قلب و دافع خفقان ست
و ثمرش یاقوت تریاقیت و متولد میگردد ازان غذا
اندک از برای بدن و آن سرد و خشک و مقوی معده
و حابس طبیعت بعفوصتی که آنرا میباشد و صالح ست
از برای نفث الدم و نافع باشد از برای سرفه بشیرینی
که آنرا میباشد و همچنین رب آن و شراب آن و در شرابها
شربتی که حبس طبیعت کند و نافع باشد از برای سرفه
مگر شربت حب الآس و شربت خشخاش و بوی مورد
مقوی دماغ و دافع است از دماغ ابخره حاره رطبه
را و اما حب الآس پس بر جوهر آن غالب است برودت
و یبوست و اگرچه مرکب از قوتهای مختلفه است اما اجزاء
حامله رائحه آن پس نیست غالب بر مزاج آنها برودت
اگرچه میباشد نیز مرکب القوی و شناخته شده ترکیب
قوتهای آن بقیاس و تجربه اما قیاس پس پیداست که هیچیک
دران اجزای حاره که میرسد بحاسه شم دلالت است که
بوده باشند آن اجزای الطف آنچه در مشموم ست تا آنچه
پس آن حدت رائحه و کمی التذاذ نفس ست و تسکین
نفس بسوی آن چنانچه مستانند و میگردد و بشم یاسمین
بارده و رائحه آن طیب باشد پس ممکن نیست که بوده
باشند اجزای حامل رائحه مائل باعتدال الا سائر اجزاء
آن پس قاطع خون و نفث الدم و مقوی دل و احشا و سوانح
و حابس اسهالات و عرق گویند مسواک بچوب آس مهیج
جذام است و ضماد برگش جهت ضربه بنهایت مفید خصوصا
وقتیکه برگ آنرا کوفته با مغاث هندی که آنرا امبه
لکڑی نامند سوده بر زرده تخم مرغ سرشته روغن گل سرخ
داخل نموده نیم گرم ضماد نمایند ضماد برگش بتنهایی
بجهت ورم خصیه و بواسیر و نمله و حمره و شری و ضربه و سقوط
و وجع پاشنه پا قدم و طلای آن جهت ورم حار و قروح

و ضماد و تخم آن جهت سیاه کردن موی باشد و جهت
قروح پا و کعب نافع است و چون فراگیرند از برگ آن
با عفص سبز و عدس و گلسرخ و اقاقیا ضماد کنند بر
اعضاء ضعیفه و اعصابیکه وهن و سستی بآنها عارض
شده باشد بنهایت مفید است و چون ربع رطل از
آب برگ آنرا با روغن کنجد بنوشند مسهل قوی بلغم
است و جلوس در طبیخ آن جهت قروح و بثور مقعد
و رحم و سیلان رحم و سستی اعضا نافع و شستن
موی با آب آن جهت منع ریختن آن بسیار موثر و
قطور آب او جهت چرک گوش و خاکستر او در منع ناخنه
و سلاق و دمع مقوی تر از توتیا و جهت کلف
و بخور آن جهت رفع وبا و دفع هوام و سقوط دانه
بواسیر مفید و در ساق درخت مورد گرهی بهم میرسد
شبیه بکف دست و آنرا بنگ آس مینامند در جمیع
افعال قوی تر از برگ و ثمر آس است و قدر شربتش
تا سه درم و از عصاره آن تا سه اوقیه و بدلش اقسیا هم
بعضی اقاقیا و دار و ام حضض و گویند بدلش مطلقا برگ
توت است و مفرح صاحب کامل و مصدع محرورین و مورث
بیخوابی و مصلحش بنفشه + امراض الراس + الصداع
ورق آن در نهایت نفع از برای صداع حادث از
ضربه و سقطه و از برای قطع جلد سر و تجبه آن و ذرور
نمودن یابس سحوق آن و طلا کردن و نطوخ آن نافع
موافق چون برگ مورد را با اندکی از اقاقیا و رامک
کوفته با آب سفرجل سرشته بر سر ضماد نمایند نافع
است از برای صداع و ورم حادث در سر از ضربه و
سقطه و اگر برگ مورد را کوفته بگلاب سرشته اندک
کافور داخل کرده خرقه کتانی را بآن آلوده کرده بر
معده ضماد نمایند میباشد نافع صداع بمشارکت
معده بسبب غلبه صفرا به معده و چون بپزند مورد را
بشراب و بکوبند و ضماد نمایند بر سر نافع است از برای
صداع بلغمی و صفراوی این هر دو را زائل گرداند
و چون بگیرند آب برگ آس را و صندل سرخ سوده و
عرق بید در هم نموده در بینی بچکانند نافع است صداع را

اورام الراس و دهن آن نافع است از برای اورام
حادثه در سر + السبات نافع است از برای سبات حادث
ازانجا و متصاعد بسوی سر در تپ و در غیر تپ چون تمریخ
سر نمایند بدهن آس بجهت آنکه مقوی دماغ ست
و مانع بخار و محلل آنچه جمع شده در دماغ از بخار +
السهر بوئیدن اوراق و اغصان و مداومت بآن
محدث سهر است و مصلح آن سوسن و گل بنفشه تر است
الدوار و السدر برگ مورد مانع صعود ابخره است بسوی
دماغ و قبول دماغ مر ابخره را بوئیدن آن و حب الآس نیز
مانع صعود ابخره است بسوی سر و دماغ و ازین جهت
این هر دو میباشند نافع از برای دوار و سدر حادث
از ابخره متصاعده بسوی سر از بدن و سعد و چون بکوبند
برگ مورد را و مخلوط بروغن گل و زرده تخم مرغ
نموده ضماد نمایند بر سر نافع است از برای دوار و
سدر عارض از ضربه و سقطه بر سر آن زهر گفته که مورد
نافع است از برای دوار و سدر حار بوئیدن آن و ضماد
آن بر سر صاحب بده گفته که غرق نمودن سر بروغن
مورد در ابتدای حدوث سدر و دوار حادث از ابخره
متصاعده از معده بسوی سر چند روز ابتدا از علت بعد از
تنقیه بقی و استعمال ایارجات میباشد نافع از برای آن
نفعی ظاهر پس بعد از ابتدا باید که ممزوج کرده شود بروغن
بادنه و غرق کرده شود سر با آن + امراض العین
والاذن والانف والصدر والقلب ضماد برگ آن مسکن ربد
حار و دافع بر آمدگی چشم و طبیخ آن با جو در ورم حار آنرا
نافع است و رماد آن از ادویه ناخنه و سلاق و دمعه
و قوی تر از توتیا ست و قطور آب برگ آن قروح
گوش و آمدن چرک آنرا نافع ست و شراب آن جهت امراض
لثه و مضمضه با آب برگ آن قروح و استرخای آن
و رباترا نافع و ثمر تخته آن سرفه را نافع و نفث الدم
را مانع و حابس شکم و همچنین رب آن مقوی قلب و
خفقانرا مفید ست نفث الدم از فواکه نافعه از برای
نفث الدم حب الآس است + المعده والامعاء والات
البول و المقعد والرحم + و حب الآس مقوی معده و حابس بطن

و اسهال مراری و مانع سیلان فضول است خصوصی
رب آن و ضماد برگش بر زیر ناف اسهال مراری را مفید
و گاه حب الآس بسبب قوت قبض و حبس و امساک خود
ادرار بول مینماید و ثمر آن نافع است قرحهٔ مثانه و حرقة
البول و مدر بول و مانع جریان حیض و کثرت سیلان
رحم و خروج مقعده و رحم است شرب طبیخ آن آلزنیتهٔ طبیخ
برگ و ثمر آن مقوی بیخ موی و مانع افتادن آن و باعث
روییدن و بلند و سیاه شدن آنست و نیز مانع عرق
و مصلح ریح حادث از عرق است که بفارسی گند بغل گویند و
ریحهای دیگر و همچنین ضماد برگ آن و زرور برگ آن
مانع بدبوئی زیر بغل و کنج ران و داحس و جراحات است
و خاکستر آن منقی و زائل کننده کلف است و السموم و ثمر
آن دافع سموم است خصوصاً سم رتیلا و عقرب و تخم نیز با شراب

فصل در بیان جوارشاتی که اصل و عمده در آنها حب الآس است

جوارش حب الآس بنسخهٔ سمرقندی نافع از برای
ضعف استرخائی و اسهال حادث از آن و از رطوبت
معده صنعت آن حب الآس پوست هلیله کابلی پوست
بلیله شیر آمله منقی از هریک بست درم فلفل دار فلفل
زنجبیل از هریک ده درم قرنفل قرفة الطیب خیربوا حب
بلسان از هریک دوازده درم مصطکی قرمانا کردیا انیسون
زیرهٔ کرمانی سنبل الطیب سلیخه قاقله کبار قسط از هریک
شش درم جوزبوا نانخواه تخم کرفس از هریک پنج درم
ساذج هندی حماما از هریک چهار درم کوفته بیخته
بعسل مصفی بسرشند وزن مجموع ادویه شربتی یک درم
بنسخهٔ حکیم معصوم حب الآس نود درم است + جوارش حب الآس
ایضاً بنسخهٔ سمرقندی در قرابادین در امراض معده نافع
از برای سوء استمراء و اسهال با حرارت + صنعت آن
حب الآس مسحوق مانند سرمه دو رطل حب الآس مسحوق
نیم رطل خرنوب نبطی گلنار فارسی کندر ذکر نارنج
نانخواه از هریک ده درم کوفته بیخته بشکر صافی یا بعسل
کف گرفته بسرشند شربتی چهار درم + جوارش حب الآس
خوزی نافع از برای استرخای اعضا هرگاه بوده باشد
با آن استرخای معده نیز چون استعمال کرده شود بعد از
تنقیه بجوارشات مسهلات مانند جوارش شهریاران
و جوارش نارمشک + صنعت آن قسط تلخ سلیخه
قرفة الطیب حب بلسان سنبل الطیب از هریک ده درم
جوزبوا پنج درم عود قماری خام قاقله کبار قرنفل
انیسون اکلیل الملک نارمشک شیطرج هندی از هر
یک چهار درم بسباسه بزنگ کابلی مقشر از هریک
سه درم و در نسخهٔ دیگر بجای بزنگ کابلی پوست بیخ
پسته است زراوند مدحرج دارچینی اشنه از هریک دو
درم زنجبیل سعد کوفی از هریک ده درم پوست بلیله
پانزده عدد نعناع لذریره فلفل سیاه دار فلفل
هریک پنج درم پوست هلیله کابلی ده درم حب الآس
بوزن مجموع ادویه همه را کوفته بیخته با سه وزن
مجموع ادویه عسل سفید خوشبو مصفی معجون سازند
شربتی سه درم و هنگام استعمال چهار مثقال اطبی است
سمرقندی در اصول التراکیب گفته که گاهی فراگرفته
میشود جوارش از ادویهٔ حارهٔ قابضه و داخل کرده
میشود در آن حب الآس و گردانیده میشود آنرا غالب
بر اجزاء دیگر تا باشد اصل و عمود در آن ترکیب
و سرشته میشود بشیرهٔ نبات و این جوارش را
جوارش خوزی کبیر گویند و منسوبست باول کسیکه
این جوارش را فراگرفته و این جوارش صالح است
از برای اسهال معدی حادث از برودت مزاج
جوارش خوزی صغیر متخذ از عجم زبیب سفید حب الآس
و خرنوب نبطی و گلنار فارسی و دو دقاق کنند نانخواه
هر یک سبر که معجون سازند بشیرهٔ نبات یا شراب
به شیرین از برای اسهال معدی با حرارت مزاج
و باید که گردانیده شود مقدار عجم زبیب درین
جوارش از جمیع اجزای زیاده لیکن حب الآس
را بسبب مناسبت این هر دو مر اعضای غذا را بسبب
غذائیتی که درین هر دو میباشد و بسبب بسیاری
منفعت این هر دو بیش از سائر ادویه باید کرد اقل ازین
هر دو مقدار دقاق کنند و نانخواه از همه کمتر باشد
و بسا باشد که محتاج آید بر آوردن این هر دو استعمال
تا آنکه ملحق شوند بطبقه که می باشد گراین دو دوا
وقتیکه حرارت مزاج کم باشد + جوارش حب الآس
جوزی از اطبای فارس نیکوست از برای نرمی طبیعت
که بسبب بلغم و رطوبت و سوء هضم که از ضعف معده
باشد و معده را قوت دهد + صنعت آن حب الآس رسیده
جید خشک کرده یک من هلیله سیاه پوست بلیله
آمله منقی طالیسفر از هریک بست درم فلفل سیاه
دار فلفل زنجبیل از هریک ده درم مصطکی رومی کردمانا
کردیا انیسون زیرهٔ کرمانی مدبر قسط قاقله سنبل الطیب
سلیخه از هریک شش درم جوزبوا تخم کرفس نانخواه از
هریک پنج درم ساذج هندی حماما از هریک چهار درم
کوفته بعسل سفید مصفی سه وزن ادویه بسرشند شربتی
یک درم و این جوارش گرم است در اواسط درجهٔ دوم
و خشک در اوائل درجهٔ سوم و در نسخهٔ حکیم معصوم حب الآس
نود مثقال است و نسخهٔ اول اشهر است + جوارش
حب الآس دیگر از اطبای خوز + صنعت آن حب الآس
رسیده جید خشک یک کیلجه و نیم سنبل الطیب سه
اوقیه جوزبوا با پوست نیم رطل قرنفل قاقله انیسون
بو داده تخم کرفس بو داده اشنه از هریک دو اوقیه
بسباسه یک اوقیه و نیم سلیخه چهار اوقیه پوست هلیله
کابلی پوست بلیله آمله از هریک سه اوقیه ادویه را در
شراب ریحانی یک جوش داده در سایه خشک کرده کوفته
بیخته به میبه بسرشند شربتی سه مثقال بشراب اصفر
و این جوارش معتدل است در گرمی و سردی و خشک در
اول درجهٔ اول و بعضی اطبا گفته اگر اجزای این جوارش
را در ماء العسل بدل شراب ریحانی جوش دهند بهتر است
آن مرحوم می فرمایند که اگر در سرکهٔ انگوری بدل
شراب جوش دهند و بدل میبه رب سفرجل کنند
با قدری گلاب بهتر است + جوارش حب الآس
دیگر از اطبای خوز یعنی اطبای فارس نافع
از برای ضعف معده و کبد و برودت معده و
کبد و استطلاق بطن و سوء استمراء و از برای سوء القنیه

وکسانیکه ایشانرا خوف استسقا باشد و نیکوست از برای
طحال و ادرار بول صنعت آن قرفة الطیب قسط سنبل
الطیب حب بلسان سلیخه سیاه از هریک ده درم جوز
بوا پنج عدد قاقله قرنفل انیسون شیطرج هندی اکلیل
الملک نارمشک از هریک چهار درم بسباسه سه درم برنگ
کابلی مقشر هشت درم و در نسخهٔ دیگر بجای برنگ کابلی
عقربی سه درم داخل است زراوند طویل ریوند چینی
اشنه از هریک دو درم و در نسخهٔ دیگر بجای زراوند
طویل زراوند مدحرج است و این اشهر است و هلیله سیاه
پوست هلیله کابلی از هریک دو استار بلیله دو عدد حب
الآس بوزن مجموع ادویه همه را کوفته بیخته با عسل و طبرزد
که بگلاب گداخته بقوام آورده باشند بسرشند شربتی
ازان بمقدار مازوی با آب سرد و در نسخهٔ دیگر زنجبیل
ده استار داخل است و در نسخهٔ ماسرجسن سعد کوفی سیر ده
استار قصب الذریره فلفل دار فلفل از هریک پنج درم
حب الآس دوازده استار داخل است گفته که این
جوارش نافع است از برای استطلاق بطن و سوء
استمراء و ضعف معده و برودت معده صنعت آن
قسط تلخ قرفة الطیب سنبل الطیب حب بلسان سلیخه
سیاه از هریک ده درم جوزبوا پنج عدد قاقله قرنفل
انیسون اکلیل الملک شیطرج هندی از هریک چهار درم
بسباسه برنگ کابلی مقشر از هریک سه درم زراوند
مدحرج اشنه از هریک دو درم سعد کوفی زنجبیل از هر
یک پنج درم هلیلهٔ سیاه دو استار بلیله دو عدد حب
الآس نصف قفیز جندشاپور و در نسخهٔ دیگر قانون صنعت
یعنی نارمشک چهار درم ریوند چینی دو درم داخل است
و این نسخه اصح است زیرا که درین جوارش که در کتب دیگر
مذکور است این دو جزو داخل است سید اسمعیل در ذخیره
گفته که اوستاد احمد ابوالفرج در کفایة الطب که از
مؤلفات اوست بجای برنگ کابلی پوست اترج آورده
و مرا این صواب آمده و نیز گفته که درین جوارش بلیله
بسیار را بریان کرده داخل نمایند و این جوارش مائل بحرارت
و خشک است در اول درجهٔ دوم صنعت جوارش حب الآس

خوزی به نسخهٔ حکیم معصوم شیرازی نوشته که نافع است
از برای جمیع اعراض و امراض که ذکر شد و از برای امراض
بارده دماغی خصوصا از برای لقوه که در وقت ضعف
معده و صعود بخار معده بدماغ حادث شود خصوص
وقتیکه با ضعف معده تلیین طبیعت باشد قسط تلخ
سلیخه سیاه قرفة الطیب سنبل الطیب حب بلسان از
هریک ده درم جوزبوا پنج عدد قاقله کبار اکلیل
الملک انیسون شیطرج هندی نارمشک از هریک چهار درم
بسباسه درونج عقربی از هریک دو درم و در نسخهٔ دیگر
از هریک سه درم ریوند چینی زراوند مدحرج از هریک
پنج درم هلیله سیاه پوست بلیله کابلی بروغن زیتون
بریان کرده از هریک دوازده درم و در نسخهٔ دیگر
از هریک چهار درم قصب الذریره فلفل دار فلفل
از هریک پنج درم پوست هلیله سه درم حب الآس تمام ادویه
حب الآس را در گلاب بخیسانند و بجوشانند و بپالایند
و با عسل مصفی سه وزن ادویه بقوام آورند و ادویه
را با آن بسرشند و بعد از دو ماه استعمال نمایند شربتی
یکمثقال و در نسخهٔ دیگر جوزبوا زنجبیل سعد کوفی قصب
الذریره فلفل دار فلفل داخل نیست و بلیله ده عدد
است و گفته که اجزا با نبات یا عسل سفید بگلاب حل کرده
بقوام آورده بحسب مزاج و اعراض ترکیب نمایند شربتی
از دو درم تا دو مثقال بحسب ضعف و قوت مزاج
صنعت حب الآس به نسخهٔ دیگر اکلیل الملک انیسون
قاقلهٔ صغار قرنفل شیطرج هندی نارمشک از هریک
یکمثقال و نیم دشته ریوند چینی زراوند طویل از هریک
مثقال قسط بحری سنبل الطیب قرفة الطیب حب بلسان
سلیخه سیاه سعد کوفی هلیله سیاه پوست هلیله کابلی
از هریک چهار مثقال جوزبوا شش مثقال قصب
الذریره فلفل سیاه دار فلفل پوست بلیله از هر
یک دو مثقال بسباسه یک مثقال و نیم برنگ کابلی
مقشر سه مثقال حب الآس بوزن مجموع ادویه کوفته
بعسل بقوام آورده سه وزن ادویه بسرشند شربتی یک
مثقال جوارش حب الآس خوزی به نسخهٔ محمد بن زکریا که

که در کفایهٔ منصوری ذکر کرده نافع است از برای ملاست معده
و امعا و زلق معده و امعا و قروح معده و امعا و این
جوارش رطوبات معده را دور گرداند و ضعف معده و ضعف
هضم را بنهایت نافع است و تجفیف رطوبات غلیظ کند
و جهت اسهال مزمن سودمند باشد صنعت آن استهٔ
زبیب مسحوق مانند کحل ربع رطل حب الآس مسحوق
نیم رطل خرنوب نبطی دانه بیرون کرده گلنار فارسی
کندر کزمازج نانخواه از هریک ده درم ادویه را کوفته
بیخته بشیرهٔ نبات بقوام آورده و بعسل مصفی بسرشند و در
ظرف چینی یا مرتبان سبز نگاه دارند شربتی چهار درم
جوارش حب الآس بنسخهٔ دیگر صنعت آن دانهٔ مویز بریان
کرده مسحوق مانند کحل نود مثقال حب الآس جید چهل
و پنج مثقال کزمازج خرنوب نبطی گلنار فارسی
کندر ذکر نانخواه از هریک ده مثقال عسل مصفی سه
وزن ادویه بدستور ترتیب نمایند جوارش حب الآس
به نسخهٔ دیگر صنعت آن استهٔ مویز که در سرکه خیسانیده
خشک کرده نرم سائیده چون سرمه سی درم حب
الآس بریان کرده شصت درم خرنوب نبطی گلنار فارسی
کزمازج از هریک پنج درم و در نسخهٔ دیگر دو درم است کندر
نانخواه مصطکی سعد کوفی سنبل الطیب از هریک پنج درم
کوفته بیخته با نبات سفید بقوام آورده یا عسل سفید بسرشند
شربتی از سه درم تا چهار درم و این جوارش مائل ببرودت
و خشک است در آخر درجهٔ ثانیه و در نسخهٔ حکیم مومن در
تحفه جوزبوا دو درم داخل است جوارش حب الآس
دیگر از اطبای خوز منقول از ذخیرهٔ خوارزمشاهی صنعت
آن حب الآس سه من سعد کوفی نیم من فلفل دو
استار زنجبیل سنبل الطیب از هریک پنج استار
خولنجان دو استار کوفته بیخته بعسل سفید مصفی سه وزن
ادویه بدستور مقرر ترتیب نمایند جوارش حب الآس
بنسخهٔ شفائی مضیق اسهال معدی را وقتیکه از بلغم و رطوبت
باشد باز دارد و نافع بود صنعت آن حب الآس نود مثقال
هلیله پوست بلیله مصطکی حب السفرجل از هریک بیست درم
قرومانا گردیا انیسون زیره کرمانی سنبل الطیب سلیخه قاقله

قسط از هر یک شش درم جوز بوا تخم کرفس نانخواه از هر
یک چهار درم ساذج هندی حماما از هر یک چهار درم کوفته
بیخته بعسل بسرشند و در نسخهٔ دیگر فلفل دار فلفل زنجبیل
از هر یک ده درم داخل است، دوای حب الآس نافع
از برای اسهال کودکان وقت بیرون آمدن دندان
صنعت آن حب الآس تخم خشخاش سفید کندر ذکر
سعد کوفی از هر یک نیم درم کوفته بیخته با زرده تخم
مرغ یا شربت حب الآس حب بندند

فصل در بیان ادهانیکه اصل و عمود در آنها ورق حب الآس است

دهن الآس قلمی فرموده اند که از اختراع حضرت
علامی والد ماجد حقیر قدس سره است نافع از برای
ورم حار و صداع حادث از ضربه و سقطه چون ضماد
کرده شود بر سر بعد از فصد صنعت آن آب مورد چهل مثقال
گلاب و سرکه انگوری از هر یک ده مثقال روغن گل سرخ
بست مثقال مجموع را در قدر مضاعف بجوشانند تا آب
رود و روغن بماند و برگ مورد دو مثقال عود الصلیب
سعد بغدادی که آن سعد هند نیست در هندی آنرا
[illegible] لکڑی نامند از هر یک مثقال کوفته بیخته مخلوط
بروغن مذکور نموده در هاون بدسته بمالند تا نیکو
ممزوج گردند پارچه کتانی را با آن آلوده کرده بر سر
ضماد نمایند، دهن الآس دیگر از ابن ماسویه نافع در آخر
تزاید ورم و صداع حادث از ضربه چون ضماد کرده شود
آن بعد از فصد قیفال صنعت آن آب برگ مورد ده جزو
آب برگ سبز تر آب برگ بید تر اجزا را کوبیده آب آنرا گرفته در
نصف وزن آنها روغن سوسن داخل کرده در قدر مضاعف
بجوشانند تا آبها سوخته روغن بماند پارچه نمد را با آن
تر کرده بر سر ضماد نمایند دهن آس از یوسف ساهر
صنعت آن آب برگ مورد بست مثقال آب برگ
سبز تر آب برگ اهل آب برگ بید از هر یک ده مثقال
برگها را کوبیده فشرده آبها را گرفته روغن گل سرخ
روغن سوسن از هر یک ده مثقال داخل کرده در قدر مضاعف
بپزند تا آبها سوخته روغن بماند برگ مورد و ورق گل سرخ خشک
کرده فشار کنند و از هر یک یکمثقال کوفته بجریر بیخته
دران داخل کرده در هاون بدسته بمالند و یکعدد زرده
تخم مرغ خام داخل کنند و چندان بمالند که چون مرهم شود
بر نمدی مالیده بر سر ضماد نمایند، دهن الآس مستعمل
در ضربه و سقطه سر و بنسخهٔ دیگر صنعت آن برگ مورد تر
برگ سبز تر از هر یک دو کف و هشتی مثقال روغن
سوسن بجوشانند پس صافی نموده لادن یکمثقال
دران حل کرده اکلیل الملک قصب الذریره گل ارمنی
شب یمانی از هر یک مثقال کوفته بیخته بسرشند
و در هاون بدسته بمالند تا چون مرهم شود بر پارچه
نمدی مالیده بر ضماد نمایند و اگر آب برگ مورد
و برگ سبز تر نباشد خشک آنها از هر یک کفی گرفته
شب در آب بخیسانند و صبح در روغن بجوشانند آن
مقدار که آب سوخته روغن بماند صافی نموده روغن
دران حل کرده دوا و پیه را خشک سوده داخل نمایند
دهن الآس بنسخهٔ حکیم صالح خان رحمه الله تعالی
صنعت آن برگ مورد ده مثقال تخم مورد نیم مثقال
کندر ذکر پرسیاوشان آمله منقی لادن از هر یک
سه مثقال روغن کنجد بیست مثقال اجزا را سوای
کندر نیم کوفته شب در شصت مثقال آب بخیسانند
و صبح بجوشانند تا بنصف رسد بپالایند و روغن
را داخل کرده بجوشانند تا آب رفته روغن بماند پس
صافی نموده در شیشه نگاهدارند، دهن الآس نافع
از برای رویانیدن موی و سیاه کننده آن سخت
کننده و مقوی اعصاب است صنعت آن آمله منقی
در آب برگ مورد یکهفته خیسانند مساوی آن نقوع
روغن کنجد داخل کرده بجوشانند چندانکه آب رفته
روغن بماند، دهن الآس بنسخهٔ دیگر صنعت آن
بگیرند برگ مورد یا حب الآس هر کدام که باشد
و با نیم وزن آمله منقی یک هفته در آب
برگ مورد بخیسانند پس روغن کنجد
بوزن نقوع داخل کرده بجوشانند تا آب
برود و روغن بماند صافی نموده در شیشه نگاهدارند
و بکار برند، دهن الآس دیگر سرد و خشک است و قابض
و مقوی اعضا و مانع قبول مواد و جهت التحام زخمها و
قروح سر و بثور و شقاق و بهق و استرخای مفاصل و
سوختگی آتش و تقویت موی و سیاه کردن آن و منع ریختن
سیلان عرق و منع بخار و ورم بواسیر نافع است
صنعت آن بگیرند آب برگ مورد تازه و اگر نباشد
آب مطبوخ مورد خشک هر کدام که باشد با مثل آن
روغن زیتون بجوشانند تا آب برود و روغن بماند
دهن الآس دیگر که مانع ریختن موی در علت آتشک
است و جهت داء الثعلب مفید است چون موی سفید
از موضع داء الثعلب روید استعمال این روغن موی سیاه
رویاند حکیم میر محمد مومن گفته که این دهن مجرب حقیر است
صنعت آن برگ مورد پانزده مثقال برگ [illegible]
سه مثقال در چهار صد مثقال آب بجوشانند تا بنصف
رسد صاف نموده با یکصد و بست مثقال روغن زیتون
بجوشانند تا آب رفته روغن بماند لادن شش مثقال
دران حل کرده استعمال نمایند، دهن الآس بنسخهٔ دیگر نافع
از برای صداع حادث از ضربه و سقطه زیادنیکه زخم سر
شده باشد صنعت آن برگ مورد تر یک کف برگ
سبز تر برگ خطمی تر اکلیل الملک از هر یک کفی آب آنها را
بگیرند و اگر تر نباشد خشک آنها را در آب جوشانیده
بفشارند و آب آنها را برآورند ربع آن پس روغن سوسن
نصف وزن آنها و شراب کهنه داخل کرده و چند جوش داده
قصب الذریره گل ارمنی شب یمانی کوفته در خرقه کتانی
بسته با آن بجوشانند و بدست بمالند و بفشارند تا آنچه
در انست مخلوط با روغن شود پس کیسه او را افگنند
خرقه را با این دهن تر کرده بر سر ضماد نهند و بدانکه دهن
الآس نافع است از برای سبات حادث از بخارات متصعده
بسوی دماغ در تپ و غیر تپ بدهن سر با آن بجهت آنکه
مقوی دماغ و مانع بخار و محلل ابخره حاصله در سر است
و نیز چون آنرا مخلوط بگلاب و سرکه نمایند و غرق کنند
سر را با آن در علاج دماغی که بوده باشد با آن علامات غلبه
خون بعد از فصد و استفراغ بلغم بلیلج تقویت سر می کنند

نافع است این نوع صرع را و نیز نافع ست صرعی را
که بوده باشد بسبب صعود ابخره بسوی سر بجهت آنکه
مانع و رادع و محلل ابخره است و اگر درینوقت بجای گلاب
روغن گل سرخ فرا گرفته از زیت انفاق باشد بسیار
اقوی و انفع + دهن الآس نافع از برای رعشه
حادث از کثرت شرب شراب بسبب آنکه مقوی دماغ
است و یوحابس کلینی گفته که تدهین سر بآن نافع
ست از برای رعشه حادث از بسیاری آشامیدن
شراب سید اسمعیل گفته که تعریق سر بدهن آس مفرد و
با سرکه نافع است از برای رعشه حادث از کثرت شرب
شراب ابن نوح قمری گفته که تقویت دماغ بدهن آس
نافع است رعشه حادث را از ضعف بسبب کثرت
شرب شراب ابو سهل مسیحی گفته که هرگاه بوده باشد رعشه
حادث از کثرت شرب شراب باید که منع کرده شود از
شرب شراب مطلقا و تقویت دماغ کرده شود بدهن
آس مضروب بقدر قلیلی از سرکه خمر و نیز تمریخ بدهن آس
نافع است از برای استرخا + حبیش گفته که تمریخ بدهن
آس نافع است از برای استرخای اعصاب و مقوی
اعصاب مسترخیه است + صنعت آن بگیرند مورد تازه
تر و بکوبند و عصاره آنرا بگیرند و اضافه آن نمایند
روغن کنجد یا زیت انفاق در هر سه رطل از عصاره
دو رطل دهن و در نسخه دیگر در هر دو رطل عصاره یک رطل
دهن بجوشانند در قدر مضاعف و تا چهل روز در
آفتاب گذارند تا تمام آب برود و روغن بماند بنسخه دیگر
روغن کنجد تازه چهار رطل و بیست رطل مورد خشک
مورد را بکوبند و در شراب صینی یا نبیذ زبیب و عسل
داخل کرده یک شبانروز بگذارند پس روغن را داخل
کرده بپزند تا روغن بماند کسیکه خواسته باشد قوت
وی زیاده شود آب معصور مورد تر داخل نمایند و بپزند
پس صافی نموده در شیشه نگاهدارند + رب حب الآس
مسکن قی و دافع خمار و مانع صعود بخارات بدماغ
و نافع از برای خفقان و سرفه و اسهال مزمن و موی
ذرب و سحج و نفث الدم + صنعت آن رب حب الآس بگیرند
و بپزند تا بقوام آید و اگر حب الآس رطب نباشد
حب الآس خشک را بپزند تا مهرا شود و بپالایند و
پالوده آنرا باز بپزند تا بقوام آید + رماد آس نافع
از برای دمعه و ظفره و سلاق و بجهت کلف نیز مفید
ست صنعت آن بگیرند اغصان تازه آن و در
کوزه نوی کرده سر آنرا بگل حکمت محکم نموده در تنور
تافته بگذارند تا بسوزد و رماد گردد و آن ماده قوی
تر ست از توتیا در نفع از برای امراض مذکور -

فصل در بیان سفوفاتیکه اصل و عمود در آنها حب الآس ست

سفوف حب الآس نافع از برای اسهال با سعال
منقول از قرابادین ایضاح صنعت آن حب الآس مسحوق
شاه بلوط تخم خشخاش خرنوب شامی از هر یک ده درم
صمغ عربی بریان پنج درم کوفته بیخته شربتی سه درم
سفوف حب الآس نافع از برای اسهال اطفال و غیر
اطفال را نیز نافع است صنعت آن حب الآس بریان
و انار دانه بریان که این هر دو را نیکو سحق نموده باشند
طباشیر سفید صمغ عربی بریان کثیرا گل ارمنی مصطکی
رومی گلسرخ منزوع الاقماع اجزا مساوی کوفته بیخته
باطفال و بزرگان یکمثقال تا دو مثقال با رب ترش شیرین
و با رب سیب شیرین بدهند + سفوف حب الآس نافع از برای
بول در فراش صنعت آن حب الآس زیره کرمانی مدبر بسرکه و
مساوی کوفته بیخته هر صبح دو درم آن بخورند سفوف
حب الآس نافع از برای سعال که محتاج باشد بنفث غلیظ
یا بوده باشد با خرخره در صوت و سرفه با حرارت شدید
در صدر و لین بطن صنعت آن حب الآس شاه بلوط
خشخاش سفید بو داده خرنوب شامی مغز تخم خیار زه
اجزای متساوی صمغ عربی نیم جزو کوفته بیخته سه درم
آنرا با آب بنوشند + سعوط آس نافع از برای صداع حادث
از ضربه و سقطه با سرسام + صنعت آن آب برگ مورد
عرق بید صندل سرخ سوده در هم مخلوط کرده در بینی
بچکانند + سویق الآس صالح جهان اسهال بلغمی و زلق الامعا
رطوبی را نافع است چون خورده شود بالعفص بوب تا لعضه
صنعت آن بگیرند حب الآس سفید جید را و خشک نموده
بسایند و بپزند و عند الحاجت بقدر ضرور بکار برند

فصل در بیان شرابهائیکه اصل و عمود در آنها حب الآس ست

شراب حب الآس نافع است ضعف معده را و تلیین
طبع را و مقوی احشا را و قطع میکند سیلان رطوبات
را بسوی معده و امعا و حبس میکند حیض را و صالح است
از برای قروح عارضه در باطن بدن و سیلان رطوبات
از رحم صنعت آن بگیرند عصاره حب الآس با این قسم
که بجوشانند آنرا تا پخته شود پس صاف نموده عشر
آن عسل مصفی داخل کرده در طبخ دهند تا بقوام آید و
بعضے میگیرند عصاره آنرا بدین قسم که میکوبند تازه آنرا
و فشرده آب آنرا میگیرند و میجوشانند تا غلیظ شود و
بثلث رسد پس عسل مصفی داخل کرده بقوام می آورند
و بعضی میگیرند حب الآس را و خشک میکنند و میکوبند
و داخل میکنند دران آب و شراب کهنه از هر یک بیست
و یک اوقیه جوشداده صاف میکنند و با عسل بقوام می آورند
شراب ورق الآس نافع از برای قروح رطبه عارضه در سر
و شبو و نخاله دران و استرخای لثه و وجع گوش که خارج میشود
از آنها چرک و قطع میکند عرق را + صنعت آن بگیرند اطراف
ورق آس اسود با برگ و حب آن و بکوبند و بگیرند از آن
ده من و بیندازند بران سه ارطال از آب انگور و بپزند
تا هر دو یک ثلث و دو ثلث بماند پس صاف کنند بجوشانند
با قدری از عسل مصفی با آتش ملائم تا بقوام آید و در
ظرف چینی نگاهدارند و استعمال نمایند + شراب ورق
الآس دیگر که تقطیر البول و بول الدم را سود دهد
صنعت آن برگ مورد خشک برگ شبت برگ خیار زه
مرکی صافی کندر گلنار فارسی بلوط از هر یک جزوی
با شراب انگوری یا آب بجوشانند و صاف نموده هر
صباح مقدار یک اوقیه بنوشند + شراب حب الآس که در
افعال قریب است برب آن و نافع از برای تهلهل تسحج
معده و فم و بواسیر و اسهال خون از معده و امعا + صنعت
آن بگیرند حب الآس تازه یک من و در سه من آب بپزند

تا مهرا شود پس بدست بمالند و بپالایند و پالوده آنرا باهم من نبات سفید بقوام شراب آورند صنعت آن شراب به النسخه دیگر بگیرند حب الآس و نیم کوفته در چهار مثل آن آب بخیسانند پس بجوشانند تا بربع رسد پس آنرا بپالایند صافی نموده بوزن صافی آن نبات سفید داخل کرده بقوام آورند + شراب حب الآس دیگر زحیر و نفث الدم را و نزف الدم از هر عضو یکه باشد نافع است صنعت آن حب الآس نیمکوفته بست درم صندل سفید گلاب سوده ده درم تخم خشخاش سفید هفت درم همه را نیمکوفته در دو رطل آب یکشب بخیسانند و صبح جوشانیده چون ثلث بماند صافی نموده با قند سفید نیم رطل بقوام آورند و در ظرف چینی نگاه دارند شربتی یک اوقیه + شراب حب الآس قابض اسهال و زلق الامعا را مجرب ست خصوص وقتیکه با سفوف قابض بنوشند صنعت آن به شیرین آب امرود و آب سیب شیرین آب انار شیرین از هر یک یک رطل گرفته مقدار چهل مثقال حب الآس نیمکوفته دران بخیسانند پس بجوشانند تا بنصف رسد صافی نموده باز بجوشانند بآتش ملائم تا بقوام آید استعمال نمایند و اگر اسهال بلغمی باشد اول مرتبه که آنرا جوش میدهند در کیسه کتانی مصطگی رومی عود هندی سنبل الطیب سک المسک از هر یک دو مثقال کوفته داخل کرده سر کیسه را بسته دائم کیسه را بمالند تا قوت بشراب باز دهد چون آبها منتصف رسد کیسه را بمالند و شیره آنرا برآورده بفشارند و کیسه را دور کرده آنرا صافی نموده بقوام آورند + شراب حب الآس منسخه شفائی صنعت آن آب به منقی یک مثقال حب الآس دو مثقال پوست بیخ الجبار گلنار گل سرخ تخم حماض بری از هر یک دو درم به شیرین گلاب از هر یک بست مثقال شراب صندل سی مثقال بدستور مقرر شربت بپزند + شراب حب الآس موسوم بشربت مورد از ان اطفال از مخترعات صاحب خلاصة التجارب است قی و اسهال را باهم عارض ایشان گردد عظیم النفع و مجرب است و آزموده صنعت آن بگیرند تخم مورد نخته رسیده درخت

دو جزو امرود و نیم پخته یک جزو هر دو را نیمکوفته در آب چندان بجوشانند که حل شود پس بدست بمالند و بپالایند و با قدری قند سفید بقوام آورند و بعضی اندکی گلاب اضافه کرده اند شربتی مقدار برداشت طبیعت آن دهند و داخل نکردن گلاب اولی است ۔

فصل در بیان ضماداتیکه اصل و عمود درآنها حب الآس ست

ضماد حب الآس نافع از برای اسهال معدی صنعت آن سک اصلی زعفران از هر یک یکدرم اشنه دو درم مصطگی هفت درم سعد کوفی پنجدرم قصب الذریره سه درم رامک شش درم تخم کرفس حب الآس مازوی سبز از هر یک یکدرم کوفته بیخته بشراب قابض سرشته بر شکم ضماد نمایند + ضماد از برای صداع حادث از ضربه و سقطه و شجه صنعت آن اطراف مورد تر کوبیده آرد جو گل ارمنی عصاره مامیثا عصاره الخبار آرد عدس حضض اقاقیا صندلین بآب برگ بارتنگ سوده باقی ادویه کوفته بیخته با صندلین و اطراف مورد کوبیده سرشته ضماد نمایند ضماد دیگر که همین منفعت دارد صنعت آن برگ مورد دو کف کبیر باندک از اقاقیا و رامک کوفته بیخته بآب سفرجل سرشته بر سر ضماد نمایند + ضماد دیگر که همین نفع دارد صنعت آن برگ مورد دو کف کبیر باندکی گلنار فارسی و پوست انار نیمکوفته به سرکه شراب انگوری و آب خالص بپزند تا مهرا شود پس قدری سک اصلی و عود هندی قصب الذریره و مغاث هندی کوفته بیخته دران داخل کرده در هاون سنگی با روغن مورد بدسته بمالند تا چون مرهم شود بر سر ضماد نمایند ضماد دیگر قلمی فرموده اند که از حضرت استاذی ملا الله ماجد فقیر است قدس سره از برای صداع و ورم حادث در سر بسبب ضربه و سقطه و شجه صنعت آن آب برگ مورد گلاب از هر یک بست مثقال روغن مورد و روغن گل سرخ از هر یک ده مثقال سرکه انگوری پنج مثقال آب برگ نارمشک پنج مثقال همه را بهم

بجوشانند تا آب برود و روغن بماند آرد ماش مقشر آرد میده از هر یک کف عود الصلیب مغاث بغدادی مغاث هندی که آنرا الکز د هندی میده لکڑی نامند از هر یک یکمثقال کوفته بیخته بآن سرشته پارچه کتانی را بآن آلوده کرده بر سر ضماد نمایند + ضماد ساهر نافع از برای صداع حادث از ضربه و سقطه مستعمل بعد از فصد و تنقیه خون و تلیین طبیعت بشیافات و حقنه و مسهلات ملینه صنعت آن آب برگ مورد تر و آب برگ سرو تر و آب برگ ابهل و آب برگ بید تر که اینهمه را کوبیده فشرده آب گرفته باشند روغن گل سرخ روغن سوسن روغن مورد داخل کرده در قدر مضاعف بپزند تا آب رفته روغن بماند برگ مورد خشک برگ گلسرخ فشار کندر کوفته بیخته بآن سرشته در هاون بدسته بمالند تا چون مرهم شود بر سر ضماد نمایند ضماد دیگر قریب به ضماد ساهر از ابن ماسویه نافع از برای صداع حادث از ضربه و سقطه صنعت آن برگ مورد تر برگ بید تر همه را کوبیده فشرده آب آنها را بگیرند و روغن سوسن دران داخل کرده با شراب مطبوخ کهنه بپزند با قدری اکلیل الملک و مرکی صافی قصب الذریره کوبیده پس چون نیکو پخته شود شب یمانی گل ارمنی کوفته بیخته بآن مخلوط نموده در هاون سنگی بدسته بمالند تا چون مرهم شود ضماد نمایند ۔

فصل در بیان طلاهائیکه اصل و عمود درآنها حب الآس است

طلای حب الآس الکافوری نافع از برای فساد هضم بسبب بثور معده صنعت آن حب الآس برگ سیب برگ گل سرخ گلنار فارسی مازوی سبز صندل رامک سماق قماع رمان حماض از هر یک پنجدرم کافور قیصوری نیمدرم با رب برگ مورد سرشته بر معده طلا نمایند و اگر یکدرم زعفران و دو درم عود هندی از برای تقویت هاضمه داخل کنند بهتر است + طلای نافع از برای صداع حادث از ضربه و سقطه صنعت آن مومیائی بروغن گل سرخ روغن قسط بحسب وقت مزاج گداخته بر سر موضع

کوفته داخل نموده بر سر ضماد نمایند + عصارهٔ حب الآس
نفث الدم و قرحهٔ مثانه و حرقة البول و اسهال مزمن
و معده و بخارات لیسیره سرفهٔ رطوبی و تشنگی و سرفه
حار و ذرب را نافع است صنعت آن بگیرند حب الآس
رسیده جید را و افشرده آب آنرا گرفته خشک نمایند
و عند الحاجت بکار برند مقدار شربت آن تا سه اوقیه
است اگر شدید القبض خواهند از خام آن اخذ نمایند

فصل در بیان اقراص که اصل و عمود در آنها حب الآس است

قرص حب الآس مستعمل در هیضه که قی و اسهال تنها
شود آن هر دو را باز دارد و معده را قوت بخشد
صنعت آن حب الآس سماق کزمازج گل ارمنی بلوط
نشاسته بریان مقل مکی از هر یک ده درم پوست انار
مازوی سبز از هر یک پنجدرم کوفته بیخته بآب مورد سرشته اقراص
سازند شربتی یک مثقال تا دو درم قرص حب الآس نافع
از برای سعال با اسهال صنعت آن حب الآس تخم
خشخاش سفید بو داده از هر یک پنج مثقال کتیرا
شش مثقال صمغ عربی دو مثقال تباشیر سفید نشاسته
بو داده از هر یک دو مثقال کوفته بیخته بلعاب بزر قطونا
و لعاب حب السفرجل سرشته اقراص سازند هر قرص
سه درم یک قرص را با ماء الشعیر یا شراب حب الآس بنوشند
قرص حب الآس مطفی حرارت نافع برای اسهال با حرارت
و سعال صنعت آن حب الآس ده درم برسیاوشان
مغز تخم خربزه از هر یک پنجدرم رب السوس صمغ عربی
بو داده از هر یک یکدرم و نیم کوفته بیخته با آب به شیرین
یا آب خالص سرشته اقراص سازند شربتی سه درم

فصل در بیان معاجینی که اصل و عمود در آنها حب الآس است

معجون حب الآس خوزی بنسخهٔ محمد بن زکریا رازی
اسهال معدی زمانیکه قوت هاضمه بسبب رطوبت که در سطح
شود میان معده و غذا ضعیف شده باشد باید استعمال نمود
بعد از قی و دفع رطوبت با ایارج فیقرا و جوارش نارمشک
صنعت آن دانهٔ انگور که آن انگور را در سرکه انداخته باشند
و دانه را از سرکه بیرون آورده بریان نموده نرم کوفته
سی درم حب الآس شصت درم خرنوب نبطی گلنار فارسی
مازوی سبز از هر یک دو درم کندر ناخواه سعد کوفی
مصطکی رومی سنبل الطیب از هر یک پنجدرم کوفته بیخته
با شکر بقوام آورده با عسل مصفی بسرشند شربتی از
سه درم تا چهار درم و در نسخهٔ دیگر حب الآس بریان کرده
است معجون حب الآس خوزی بنسخهٔ عیسی بن
صهار بخت صنعت آن قسط قرفة الطیب بلسان
سلیخه سنبل الطیب از هر یک ده درم زنجبیل و استار
جوز بوا پنجاه عدد قاقله قرنفل انیسون اکلیل الملک
شیطرج هندی از هر یک چهار درم ریوند چینی زراوند
طویل اشنه از هر یک دو درم بسباسه برنگ کابلی
مقشر هشت درم نارمشک قصب الذریره فلفل دار فلفل
از هر یک پنجدرم هلیله کابلی منقی از نوی ده استار بلیله و ده عدد
حب الآس بوزن مجموع ادویه و در نسخهٔ دیگر زنجبیل [illegible] درم
سعد کوفی ده استار است کوفته بیخته با شکر بقوام آورده
با عسل مصفی سه وزن ادویه بسرشند معجون حب الآس
نافع از برای ضعف ماسکهٔ معده بسبب زیادتی رطوبت
و ازلاق طعام چون استعمال کرده شود بعد از تنقیهٔ اسهال
با ایارج فیقرا صنعت آن حب الآس منقی از دانه ده
استار مویز بریان ثمر من خرنوب نبطی گلنار فارسی
کندر ذکر کزمازج از هر یک ده درم ناخواه دوازده
درم کوفته بیخته بعسل بسرشند شربتی از سه درم تا پنجدرم
معجون حب الآس نافع از برای اسهال کبدی بسبب
ضعف جاذبهٔ کبد و این معجون جاذبهٔ کبد را قوت دهد
صنعت آن سلیخه سنبل زعفران از هر یک سه درم
قصب الذریره عود بلسان سعد کوفی تخم کرفس از
هر یک پنجدرم جوز بوا پنج عدد قاقله قرنفل انیسون
نشاسته و در نسخهٔ دیگر بجای نشاسته بسباسه است
و این اصح است کندر ذکر از هر یک دو درم اشنه لاک
از هر یک دو درم و نیم قردمانا سه درم سک اصلی چهار
درم دار شیشعان سه درم ناخواه چهار درم حب الآس
بریان کرده منقی از دانه سی درم کوفته بیخته به سلیخج
سرشته معجون سازند شربتی چهار درم + معجون
حب الآس نافع از برای تقطیر بول صنعت آن حب
الآس ده درم پوست هلیله کابلی آمله بریان کرده
از هر یک هفت درم قشار کندر پنجدرم همه را با آب
آهنگران چند مرتبه بتر کنند و خشک نمایند پس نرم
کوبیده با رب مورد معجون سازند + معجون حب الآس
که همین منفعت دارد صنعت آن حب الآس یک جزو
لادن ربع جزو کوفته تخمهای بیرونی منقی از
نوی دو جزو سرشته معجون سازند شربتی شش مثقال

فصل در بیان نطولاتیکه اصل و عمود در آنها حب الآس است

نطول ورق الآس نافع از برای صداع حادث از
ضربه و سقطه و مقوی دماغ + صنعت برگ مورد و خرد و
پوست انار سماق گلنار فارسی [illegible] اقاقیا گل سرخ خشک
از هر یک جزوی کوفته با آب بخته صافی نموده نطول آنرا
بر سر ضماد نمایند و خرقه را با آب آن تر کرده بر سر ضماد
نمایند نطول مقوی سر نافع از برای صداع حادث از ضربه و
سقطه صنعت آن برگ مورد گلنار فارسی [illegible] سماق
منقی پوست انار ورق گل سرخ [illegible] بغدادی کوفته
کفی در آب جوشانیده آب آنرا بر سر نطول نمایند و ثفل
را بر سر ضماد نمایند آس بری آنرا اسمار و هفر نامند و
بعربی زند گویند و ریحان القبور نیز نامند و بیونانی
مرسیا اغریا گویند مورد اسفرم اسم فارسی مورد بری است
و توهم کرده کسیکه گفته اذخر است بفارسی مورد بری
گویند برگ زردتر و لطیفتر از بستانی است و طرف آن
تند شبیه بستان و چوبش صلیبتر و قدش کمتر از درخت
و ثمرش بنهایت سرخ و شدید و از وسط برگ ثمر دهد و
شاخهای بسیار از یک اصل بیرون دهد و در زمستان برگ
آن نمیریزد و بسیار قابض و بوئیدن آن نافع است از
برای رطوبات دماغ و آشامیدن آن نافع است از برای
صرع و آشامیدن ثمر و برگ آن با شراب جهت صداع
و تکمید تقطیر بول و یرقان و اسهال و رفع ادرار شیر
جگر و سده و دماغ شراب او جهت [illegible]

رطوبات دماغ و صداع بلغمی نافع است ابن ماسویه قوت آنرا اشتل باد آورده اند و بعضی قوتش را اقل قوت اشتین دانسته اند زرآبن تلمیذ جهت ضربه و سقطه که بر اعضا واقع شود بالخاصیت مفید دانسته، عرق آسو لغت هندی است و باصطلاح اطبای متاخرین هند عرق شراب معوه را آسو نامند و نزد متقدمین ایشان هند سکری معوه را آسو گویند و مزاج عرق سکری در اواخر درجه دوم گرم است اما هرگاه آنرا با آن ادویه دوبار عرق کشند میگردد گرم و تر با آنکه بسا باشد که برسد حرارت آن باخر درجه سوم آسو تالیف اطبای هند بنهایت مقوی باه و مقوی جمیع قوتها و بدن است و دلنشاط آور و مفرح و محسن لون است صنعت آن ندرد یکمن قند سیاه نیم من گل دهاوه دو سیر دارچینی نیم سیر کبابه چینی نیم سیر زردک را پاک کرده استخوان آنرا دور کرده نرم بکوبند و باقی ادویه را نیکوفته با قند بی آب در خم نمایند و باید که خم کهنه و مستعمل باشد و در زیر تودهٔ خاکستر بست و یک روز دفن نمایند پس برآورده سیالایه و در شیشه نگاه دارند و هر چند کهنه شود بهتر است شربتی نیم پیاله تا یک پیاله عرق آسوا از تراکیب آن مرحوم نافع است از برای معده و کبد بارد و مفید است در امزجه بارده و امراض بارده مانند مالیخولیا و وجع معده و ضعف گرده و مثانه و اختناق رحم و اوجاع مفاصل بارده مزمنه و استسقا و قاطع بلغم است و دافع سودا و اشتهای طعام آورد و ضعف باه را که از برودت و بلغم باشد بنهایت نافع است حتی آنکه اعادهٔ باه کسانی را که مایوس شده باشند از آن میکنند و نشاط و سرور می آورد و رنگ رو را نیکو میگرداند و مقوی بدن است و بسط نفس میکند و توحش را از اهل میگرداند بسبب ترقیق خون و روح و مرطوبی مزاج را موافق است و گرم مزاجان را مضر است و بسا باشد که در امزجهٔ ایشان موجب احتراق خون و سائر اخلاط شود و موجب امراض منجمله از احتراق اخلاط و امراض سوداوی متولد از سوداوی محترقه تولید صفرا و حمیات صفراویه گردد

مصلح آن گلاب و عرق بیدمشک و عرق گاوزبان و عرق شاهتره و عرق نیلوفر و عرق کاسنی و عرق بید است از برای منع تولید سودا و جنون و شربت ریباس و شربت انارین و شربت به ترش و سکنجبین عنصلی و سکنجبین بزوری و شربت فواکه ترش و شربت ریحان و امثال اینها است از برای منع تولید صفرا صنعت آن قند سیاه دوازده من تبریزی مویز سرخ سه من تبریزی پوست درخت مغیلان سه من تبریزی پوست هلیلهٔ کابلی یک چهار من تبریزی آمله منقی هفتاد و پنج مثقال برگ تنبول برگ نارنج از هر یک پانصد عدد همه را یکجا کرده در خم کرده آن مقدار آب بر روی آن کنند که ثلث خم خالی ماند و اگر آب گرم باشد بهتر است پس آن خم را در سرگین اسپ دفن کنند اگر زمستان بسیار باشد چهارده روز تا بست و یک روز و الا کمتر تا جوش خورد و کف برسر آورد و کف آنرا بگیرند و چون از جوش فرونشیند رسیده باشد پس آنها از خم برآورده عرق کشند و در آن عرق خولنجان و دارچینی سیلانی افیون از هر یک دوازده مثقال و نیم پنج نفلخ بزر البنج سفید پنج لقفت یزدی که بهندی موتهه جنگلی است از هر یک پنج مثقال نانخواه بست و پنج مثقال بادیان هفتاد و پنج مثقال شبیه که معمول اطبای هند است و در حرف با ذکر میشود هشتاد مثقال ادویه را نیکوفته عرق مذکور را بر روی آن کرده یکشبانه روز بگذارند پس عرق کشند بطریق گلاب اگر ساده خواسته باشند همین را دو مثقال پیش از غذا و دو مثقال بعد از غذا بنوشند و اگر خواهند ادویهٔ ذیل را داخل کرده مرتبهٔ ثالث عرق کشند و ادویه اینست گوشت برهٔ املک بزغاله فربه که استخوان و چربی آنها جدا کرده باشند از هر یک نیم من تبریزی و در نسخهٔ دیگر یک من ست گوشت مرغ جوان پنج قطعه گوشت دراج گوشت کبک از هر یک سه قطعه گوشت قطاة که بفارسی سنگ خوار و بهندی بوه گویند پانزده قطعه گوشت کبوتر مخلف تازه پرآورده پنج قطعه گوشت کردا بکهته گوشت گنجشک نر خانگی پنجاه قطعه مجموع را از چربی و استخوان

جدا کرده گوشت خالص آنهارا ورق ورق کرده دارچینی بسباسه کشنیز خشک صندل سفید قرنفل عود هندی عود الصلیب گلسرخ صعتر فارسی زیرهٔ کرمانی جوزبوا از هر یک ده مثقال کوفته بران گوشتها بپاشند و در دیگ نقره یا مسی تازه قلعی بآتش ملائم اندکی بو دهند که گوشتها شروع بپس دادن آب نمایند و این رطوبت خشک نشود پس عرق مذکور را بر روی آنها کرده بهمن سرخ و سفید شقاقل مصری عود هندی عود الصلیب بادرنجبویه زرنباد بسباسه سنبل الطیب ساذج هندی بلیلجه دانهٔ هیل قرفة الطیب از هر یک پنج مثقال گل سرخ گل سفید سیسمی العربی و روشنی که بفارسی گل شکین و بهندی سیوتی نامند از هر یک نیم من تبریزی داخل کرده عرق کشند عنبر اشهب زعفران از هر یک دو مثقال و نیم ورقه مشر به گذارند تا عرق بر روی آن بچکید، عرق آسو تالیف آن مرحوم موافق گرم مزاجان تفریح تمام آورده و نشاط بخشد و اصحاب سودای محترقه و مالیخولیای مراقی را بنهایت نافع است صنعت آن قند سیاه بست و چهار من تبریزی پوست درخت مغیلان سه من تبریزی در خم کرده آب بر روی آن کنند آنمقدار که ثلث خم خالی ماند پس خم را در سرگین اسپ دفن کنند و بگذارند که جوش خورد و از جوش فرونشیند و برسد پس آنرا برآورده از وی عرق کشند و آن عرق را در ظرفی کرده صندل سفید سوده کرده بست مثقال گل نیلوفر چهل مثقال گل گاوزبان یکصد و بست مثقال تخم کاسنی نیکوفته تخم خرفه مقشر مغز تخم خیارین از هر یک دو صد و چهل مثقال مغز تخم کدو نیکوفته دو صد مثقال گل بید و بهار بیدمشک اصلی پوست هلیلهٔ کابلی از هر یک سه صد مثقال پوست بلیله آمله منقی از هر یک یکصد مثقال تخم کاهو یکصد و بست مثقال گل سرخ چهار من تبریزی کشنیز خشک بست مثقال همه را در عرق مذکور یکشبانه روز بخیسانند و عرق کشند و در وقت عرق کشیدن دو مثقال عنبر اشهب و ورقه مفرح گذارند

اطریلال بمد الف و سکون طای مهمله لغت بربری است

بمعنی رجل الغراب و شلیش آنرا بالعربی حشیشة الارض نامند و خبز الشیاطین نیز گویند حکیم میر محمد مومن گفته که خلال و آن از نوعی از آطریلال است و خلال غلیظ نبات آطریلال است و این هر دو توهم است و نیز گفته که رجل الطیر و رجل الزرزور و رجل العقعق و رجل العقاب و رجل الغراب و رجل الزاغ اینها همه نبات آطریلال است و بترکی نبات آطریلال را غازا یاغی نامند و در کوهستان لرستان پای زاغان نامند و بهندی کاگ جنگهی یعنی پای زاغ نامند و سی نیز گویند و مستعمل تخم آن است و آن بسیار ریزه و تیره رنگ مائل بکبودی و طولانی و بغایت تند و تلخ با حرافت و تندی بود خوب و تازه سنگین آنست و گیاه او شبیه بشبت و گلش سفید و برگش متفرق و ساقش مربع و در آخر بهار میرسد و آنچه سبز تیره و شبیه برازیانه است قسمی از دو قوه است و تخم خلال گویند و بهترین آن مصری است گرم و خشک است در سوم محلل ریاح و جالی و مدر فضلات و مفتح سدد و منقی گرده و مثانه و یکدرم آن با عسل جهت دفع ریاح و ایلاوس مجربست و ضماد آن زائل کننده آثار جلد و برص و بهق و شافه آن مسهل بلغم و طلاء آن مجفف قروح و قدر شربتش از یکدرم تا سه درم با عسل یا شراب + معجون آطریلال نافع از برای برص صنعت آن آطریلال یکدرم عاقرقرحا تربد سفید زنجبیل از هر یک دانگی با سه وزن ادویه عسل بسرشند و بعد از تنقیه بیاشامند و در آفتاب نشینند و موضع برص را مکشوف دارند تا آفتاب بر آن افتد و عرق کنند در روز اول نهایت تا روز سوم موضع برص آبله کرده بعد از رفع زرد آب بالکلیه برطرف میشود + معجون آطریلال ساده از برای برص صنعت آن بگیرند آطریلال چهل و پنج مثقال کوفته بیخته با عسل یکصد و سی و پنج مثقال سرشته تا پانزده روز دوازده درم که شش مثقال و نیم دانگ میرفی است تناول نمایند یقیناً برص زائل میگردد و قلمی فرموده اند که کمترین و بدل آطریلال یافته در برص ضماداً و طلاءً و شرباً دوای هندی است که آنرا باکچی گویند بالطبع مغره + انس النفس نباتی است ربیعی شبیه

بحجر حیر و کرنش بی تشنج یعنی و گلش مانند تره تیزک یعنی زرد و برگهای سفید احاطه بر گل آن دارد و با حرکت آفتاب میل کند مانند شاهدانه با عدم حرکت هوا حرکت میکند و ساقش مربع مائل بسیاهی و در مصر و اطراف شام بسیار است و در مجاری آبها میروید و چون حیوان شیرداری آن بخورد شیرش زیاده میشود و خوردن آن شیر باعث نشاط و سرور میگردد و گرم است در درجه دوم و در یبوست معتدل و در افعال نائب مناب شراب است و مدر فضلات یعنی بول و شیر و حیض و عرق و مقوی حواس است و طبیخ آن در ازاله همومه و تفریح مثل شراب است بدون مستی و خمار و اندکی از گلش همین اثر دارد و مقلل مثقل هیر ساند و مقوی حافظه است و قطور عصاره آن جهت قلع بیاض چشم مفید است و چهار درم از تخم آن با طبیخ یا با شیر گوسفند مهیج باه است حتی در شیخ صد ساله و مفتح و رنگ رخسار را نیکو و سرخ گرداند و بدن را فربه سازد و یرقان را زائل کند مضر گرده و مصلحش عسل و اکثارش بورث درد مفاصل و شربتش تا پنج درم و از عصاره طبیخش تا پنج درهم و بدلش آب انگور مطبوخ با دارچینی و زعفران + شراب انس النفس نافع جهت مالیخولیا و سواد سوداوی صنعت آن بگیرند برگ آنرا دکوبند و آب آنرا بگیرند و در یک من آب آن نیم من نبات سفید داخل کرده بقوام آورند۔

باب الالف مع الباء الموحده

ابازیر بروزن افاعیل ادویه و مصلح طعام است و بعضی گفته اند که اعم است از ادویه و مصالح و توابل و حوائج طعام و بقول و این قول اقرب بصواب است و سبب ساختن توابل و ابازیر در طعامها و دیگهای یکی از پنج امر است یا تحصیل لطافت و نفاست طعام است تا آنکه بگردانند آنرا صاحب طعمی که قبول کند طبیعت آنرا و میل کند بسوی آن و هضم نماید آنرا زیراکه بلاد عجم استانه گوشت و برنج و روغن و این هر سه بلیاشند(?) تفه و بی رائحه اند پس چون ابازیر در آن اندازند طعم رائحه بهم رساند قبول میکند آنرا طبیعت و بدی او را

بسبکی آن و هضم میگردانند آنرا و یا بسبب انداختن آن در طعام زهومت و کراهت رائحه طعام است تا آنکه بگردانند رائحه آنرا طیب و بگردانند آنرا بحیثیتی که دوست دارد طبیعت آنرا و یا برودت مزاج طعام است پس داخل کرده میشود در آن ابازیر حاره از برای تعدیل مزاج و اصلاح آن و میل دادن آنرا بسوی اعتدال و یا غلظت و دشواری هضم آن است تا آنکه بگردانند آنرا لطیف و آسان گردد هضم آن و یا آنکه بگردانند طعام را الطف و ملطف و مفتح مجاری و صالح است از برای کسیکه جمع آمده باشد در بدن او فضول بلغمی غلیظ لزج خام پس با این اسباب و اغراض خمسه سزاوار آن است که بسیار کرده نشوند در طعام بجهت آنکه هرگاه بسیار کرده شوند میگزند آلات غذا را آن آلاتیکه سیر میکنند غذا بر آنها و نیز بسیاری ابازیر احداث میکنند در کیموس کیفیت حاده حریفیه و بسا باشد که بگرداند بسبب قروح و اورام و امراض صعبه و از این سبب میباشند مضار کیفیت خون بسبب گردیدن از کیفیت طبیعی نسبت بمزاج آن شخص زیاده از مضار آن بر باقی کمیت پس اصلح آن است که در غذا داخل کرده نشود مگر مقداری که حاصل گردد بآن مقدار اغراض مذکوره و غرض آخر از غرضهای خمسه اشبه بعلاج است چه کسیکه موافق باشد او را اغذیه ملطفه اشبه است به ما انها لیس از جهت استعمال ابازیر حاره درین غرض می باید که زیاده از غرضهای دیگر باشد و اما ابازیر معروفه نزد اطبا و طباخین نمک است و سرکه و انجدان(?) و فلفل و دارفلفل و دارچینی و قاقله و خولنجان و زیره کرمانی و کشنیز خشک و کرویا و صعتر و انجدان و کاشم و نانخواه و بادیان و شبت و زعفران و اشترغاز و زنجبیل و قرنفل و شونیز و ماهیت و مزاج و افعال و خواص و مضار هر یک در موضعش ذکر کرده میشود انشاء الله تعالی و اما ابازیر غذائیه که بجهت امرار اغذیه داخل کرده میشود پس آن حبر حیر است و تخم شلغم و تخم کتان و حب الرشاد و خرف(?) بابلی و زعفران زنجبیل و دارچینی و بوزیدان و لسان العصافیر و تودری سرخ و تودری زرد

وبهمن سرخ وبهمن سفید وخولنجان ولب حب القرطم وتخم
حب القطن ومیا ابریشم محتاج نیست این ادویه در اغذیه ابریشمیه
از برای ادرار منی ابراهیمیه طعامی ست مرکب مانند
زیرباج الا آنکه بعوض سرکه درین آب غوره میکنند یا
سرکه را مقطر نموده داخل مینمایند صنعت آن بگیرند
گوشت بره را وقطعه قطعه نموده با یکدو پیاز ونمک
بقدر حاجت در آب بجوشانند وکف آنرا بالتمام بگیرند
پس آنرا از آن آب بیرون آورده بار روغن گاو ویا
گوسپند سرخ کرده با مصالح گرم وپیاز پس آب نمک بقدر
حاجت داخل کرده زیره کرمانی دارچینی دانه هیل کشنیز
از هر یک قدری در پارچه کتانی بسته دران انداز ند وبپزند
بعد از آن آب غوره یا سرکه مقطر وقدری قند سفید بمقداریکه
چاشنی آن لذیذ گردد ومغز بادام شیرین ریزه کرده دران
داخل کرده چند جوش دیگر داده کشیده با نان ویا با چلاو
بخورند واین غذای معتدل ست مانند زیرباج وموافق
معده وکبد است ومقوی قلب ومفرح وبا ادویه حاره
این غذا اندکی عود هندی نیز داخل میکنند از برای زیادتی
تقویت معده وقلب وبعضی گفته اند که ابراهیمیه آشی
است که با آب غوره وقند وعود هندی وادویه حاره
ومغز بادام وگلاب وگوشت مرغ یا بزغاله ترتیب دهند
ونزد اطبا این غذا مفرح ومقوی معده ودل وجگرست
ابریشم بکسر وفتح همزه وسکون بای موحده وکسر رای مهمله
وسکون یای مثناه تحتانیه وفتح وضم شین معجمه بلغت عربی
حریر وقز وبفارسی ابریشم وبترکی ایپک وبیونانی سربی و
بهندی ریشم وبسریانی شتارا نامند ومراد از ان مراد وی
پیله ایست که کرم آنرا سوراخ نکرده باشد که بیرون رود
وبهترین آن پیلههای بزرگ بالیده زرد رنگ براق ابریشم
آن کل رطب کوچک فربهی باشد وآنچه در آب پخته ذبح از آن
کشیده باشند بعربی حریر گویند وقز ابریشم نوعی از آب ابریشم است
که کرم آن پیله را سوراخ کرده بیرون رفته باشد وبعضی
قز دوای این نیست بلکه نوعی دیگر است که کرم ابریشم در بعض درختها
مانند کناره وتوت خانه بندد وپیله سازد وآنچه در آفتاب
گذارند تا کرم آن بمیرد آنرا ابریشم خام گویند وابریشم خام

ویابس ست در درجه اولی وبعضی گفته اند که معتدل است
وتری ومقوی قلب بنهایت واز مفرحات واکسیر
بالخاصیت وبعضی گفته اند بخاصیت آن حرارت ویبوست
معتدله آنکه موجب تلطیف ونشف رطوبت روح است
پس روح را نورانی ومستعد فرح میسازد وتقویت
ابریشم نیست مخصوص بروحی دون روحی وحالی دون حالی
بلکه در کلیه احوال ملایم جمیع ارواح ست حتی آنکه تقویت
روح کبدی میکند که عبارت از روح طبعی ست وروح
دماغی که عبارت از روح نفسانی ست وروح قلبی که عبارت
از روح حیوانی ست ومقوی قوت حافظه وذهن ومهیج باه
وجهت خفقان وضعف معده وریه وتسمین بدن نافع ست
وپارچه حریر محض قرمزی را چون بخون رعاف تر کرده خشک
نموده بسوزانند وخاکستر آن در بینی دمند رعاف را
باز دارد ومجربست وشراب آن که آنرا در آب پخته وبا شکر
سفید بقوام آورده باشند مفتح سدها ومقوی قلب ونیکو
گرداننده رنگ رخسار است ومحرق آن ضعیف تر است
از مقرض آن در اشربه لیکن نافع است از برای قرحه ودمعه
وسلاق وجرب چشم وقدر شربتش از یکدرم تا سه درم و
بدلش مروارید محرق مغسول ست ولباسهای بافته
ابریشم وحریر محض گرم ولطیف ست وپوشیدن آن
ملایم ونرم وفربه می گرداند بدن را وموجب سرور ست
لیکن پوست بدن را رقیق میگرداند واصلاحش آنست
که با ریسمان پنبه آمیخته بافته بپوشند وبافته ممزوج
با ریسمان را عربی قطنی وبفارسی الجه وبهندی سوتی نامند
واکثر مشهور لمشروع ست باقسام آن محمد بن زکریا گفته
که لباس ابریشم گرم وتر از کتان ست وموجب صلابت
بشره است ولباس کتان برعکس اینست وثیاب قز که
آنرا کرم سوخته نامند حار ولطیف ست وپوشیدن آن
پیران را نافع است ومزاجهای سرد وزنان را در هواها
سرد وخون را گرم میگرداند واصلاحش آنست که با خیوط
پنبه بافته لباس ساخته بپوشند واز خاصیت لباس
ابریشمی آنست که مانع تولید شپش ست در بدن کسیکه
آنرا بپوشد + بیان طریق استعمال ابریشم در مشروبات

گفته اند که بهترین طریق استعمال آن اینست که آنرا بمقراض
نرم مقرض نموده قرصی بلیغ وبا جواهر مثل مروارید
وکهربا وبسد وسائر جواهر وادویه مفرح قلب خشک
سحق بالغی نمایند آب گلاب بر روی سنگ سماق سائیده
بکار برند وگاهی استعمال کرده میشود در ادویه با کوفته محرق
آن یا آنکه پیله ابریشم را که ابریشم از آن جدا نکرده باشند
گرفته وابریشم را از آن جدا نمایند که مانند پنبه ندافی
کرده شده باشد وقدری بریان نموده در هاون نقره
یا سنگی یا آهنی یا برنجی که اطراف دسته آن شکسته نشده
باشد که ریزههای برنج داخل ابریشم گردد بکوبند وچون
در حین کوبیدن پخته گردد باز قدری بریان نمایند و
بکوبند وچون باز منجمد گردد باز بریان نمایند بکوبند تا
تمام کوبیده ونرم گردد واز پارچه تنگی گذرانند وبا جواهر
صلایه نمایند زیرا که تقریض آن در نهایت ریزگی بسیار
دشوارست واگر در وقت کوبیدن قدری نخود بریان مقشر
داخل آن نمایند بزودی کوبیده وبسیار نرم میشود وبعد آنکه
قدری کوبیده شود در پارچه تنگی کرده مکرر حرکت دهند
تا آنچه از نخود ممزوج آن است رفته ابریشم نکوفته بماند
بعد از آن آنرا نرم کوفته بیخته تا جواهر باز سائیده استعمال
نمایند دستور احراق ابریشم آنست که بگیرند ابریشم خام را
وریزه ریزه کرده در ظرف سفالی یا طبق آهنی پاکیزه
کرده بر آتش اخگر گذارند ودائم بکفچه آهنی یا بچوب آهنی
یا بچوب صندل بر هم زنند تا قابل سائیدن شود پس آنرا در
معاجین ومفرحات وخمیرها واشربه بکار برند دیگری گفته
که احراق ابریشم مانند احراق صوف است واحراق صوف را
چنین بیان نموده اند که بگیرند صوف نقی را دستانه کنند و
بمقدار بند انگشت بچینند ودر دیگ مس سرخ یعنی قلعی ناکرده
بر سر آن طبق سفالی که سوراخی در وسط آن کرده باشند بگذارند
واطراف آن بگل حکمت گرفته بگذارند بر آتش تا سوخته شود
وعلامت بلوغ آن آنست که از سوراخ طبق دود سیاه
بیرون نیاید می فرمایند که طریق اول بهتر وانسب است
ومحرق مغسول آن چون استعمال کرده شود در ادویه چشم
انفع است ونیست غیر محرق آن مستعمل در ادویه چشم

فصل در بیان خمیرهائیکه اصل و عمود در آنها ابریشم است

خمیرهٔ ابریشم که تقویت اعضای رئیسه و ارواح دقوی نماید صنعت آن ابریشم خام رفیع یکصد و پنجاه مثقال ابریشم مقرض پنجاه مثقال طباشیر سفید ده مثقال یاقوت رمانی لعل بدخشی مروارید ناسفته کهربای شمعی بسد ورق نقره یشب سبز تخم خرفه مقشر از هر یک پنج مثقال ورق طلا مثقال شربت سیب شیرین شربت بنفشه از هر یک صد و پنجاه مثقال قند سفید نمکین تبریزی عنبر اشهب سه مثقال بدستور مقرر مرتب نمایند یعنی یکصد و پنجاه مثقال ابریشم را در گلاب و آب باران طلا تابیده و نقره تابیده دو شبانه روز خیسانیده پس جوشانیده نیکو مالیده صاف نموده با شربتها و قند بقوام آورده ادویه را کوفته بیخته بآن بسرشند

خمیرهٔ ابریشم دیگر نافع از برای تقویت ارواح و دماغ صنعت آن ابریشم رفیع سه صد مثقال گلاب عرق بیدمشک عرق شاهتره عرق گاوزبان از هر یک پنج مینا یک منی آب سیب شیرین آب انار شیرین از هر یک یکصد مثقال خولنجان قرنفل دارچینی ورق طلا محلول از هر یک یکمثقال عنبر اشهب ورق نقره محلول یاقوت رمانی مروارید ناسفته از هر یک دو مثقال قند سفید نیم من تبریزی نبات سفید نمکین عسل مصفی نیم من بدستور ترتیب نمایند + خمیرهٔ ابریشم از اقراباذین مغفور که بجهت محمد شاه ابن سلطان جهان شاه ابن شاه عالم معظم بادشاه بن بادشاه غازی محمد اورنگ زیب عالمگیر گورگانی ترتیب داده مقوی قلب حار است و دافع وسواس و خفقان حادث از اخلاط محترقه سوداویه و تفریح و نشاط و سرور آورد و مقوی جمیع اعضاء رئیسه و کلیه و معده است و اصلاح حال نماید و گرمی کرده و عطش مفرط و ذیابیطس را زائل گرداند و مجرب و منافع بسیار دارد و هیچ ضرر ندارد صنعت آن ابریشم خام از پیله جدا کرده تخم نکرده یکصد مثقال در آب باران طلا تابیده دو من و عرق بیدمشک و گلاب از هر یک یک مینا یک منی تبریزی عرق گاوزبان عرق نیلوفر از هر یک نیم مینا عرق هیل عرق صندل عرق کفری عرق کاه گل از هر یک پنجاه مثقال دو شبانه روز بخیسانند پس بجوشانند آنمقدار که وزن آب رفته وزن عرقها بماند و بفشارند و ثفل آنرا دور کرده عرقها را صافی نموده نبات سفید نیم من تبریزی عسل مصفی پنجاه مثقال شربت فواکه شیرین شربت سیب شیرین شربت ریباس امرود شربت انار شیرین شربت به شیرین شربت اترج از هر یک پنجاه مثقال داخل کرده بجوشانند و کف آنرا بگیرند و بقوام آورند پس بگیرند یاقوت رمانی مروارید ناسفته یشب سبز بادزهر معدنی مرجان قرمزی کهربای شمعی از هر یک دو مثقال و نیم لعل بدخشی زمرد اعلی از هر یک یک مثقال و یکدانگ و نیم احجار را با گلاب بر روی سنگ سماق صلایه کرده بقوام نموده خشک ساخته وزن نمایند ورق طلا و ورق نقره از هر یک دو مثقال و نیم هر دو را بالعسل مصفی حل سازند ابریشم مقرض و گل گاوزبان کشنیز خشک مقشر صندل سفید غنچه گل سرخ بهمن سرخ و بهمن سفید طباشیر سفید نشاسته تخم خرفه از هر یک پنج مثقال مغز تخم کدوی شیرین مغز تخم هندوانه از هر یک هفت مثقال و نیم عود قماری غرقی دو مثقال زعفران یکمثقال بدستور خمیره مرتب نمایند و در نصف آن خمیره یک مثقال کافور قیصوری سائیده داخل نمایند نصف دیگر بغیر کافور باشد شربت از دو درم تا دو مثقال + خمیرهٔ ابریشم دیگر از اقراباذین مرحوم بجهت نواب جهانبانی شاهزادهٔ والا قدر رهنما قلی میرزا بجهت رفع توحش و سوداء و وسواس فاسد و رطوبت معده و مانع تولید رطوبات و دافع خیالات سوداویه و مانع تولید سوداء و احتراق خون مقوی باه صنعت آن ابریشم خام از پیله جدا کرده پانزده سیر شاهجهانی گلاب عرق بیدمشک عرق گاوزبان عرق نیلوفر از هر یک یکمن عرق صندل عرق هیل بوا عرق زردک از هر یک نیم من نبات سفید نیم من عسل مصفا شراب فواکه شیرین شراب سیب اصفهانی شراب امرود شراب انار شراب سفرجل از هر یک شصت مثقال صیرفی مروارید ناسفته یاقوت رمانی یشب سبز مرجان قرمزی کهربای شمعی فادزهر معدنی خطائی از هر یک مثقال لعل بدخشی زمرد اعلی از هر یک یک مثقال و نیم ورق طلا ورق نقره محلول از هر یک سه مثقال ابریشم مقرض با جواهر صلایه کرده چنانچه در صدر بیان شد گل گاوزبان کشنیز خشک مقشر صندل سفید بگلاب بهمن سرخ و سفید شقاقل مصری غنچه گل سرخ طباشیر سفید از هر یک پنج مثقال خولنجان تودری گلگلون تخم کشنیز خشک عود هندی قاقله بادرنجبویه پوست زرد اترج از هر یک مثقال زعفران مشک ترکی عنبر اشهب از هر یک یکمثقال و نیم بدستور مقرر خمیره سازند شربت از یک مثقال تا دو مثقال خمیرهٔ ابریشم دیگر از اقراباذین مغفور محمد موافق در تقویت قلب و کبد و دماغ بی نظیر است صنعت آن ابریشم از پیله جدا کرده خام پنجاه مثقال بگلاب و عرق بیدمشک و عرق گاوزبان از هر یک دو صد مثقال آب آهن تاب بقدر حاجت یکشبانه روز در تابستان در زمستان دو شبانه روز بخیسانند پس بجوشانند آنمقدار که وزن عرقها باقیماند بمالند و بفشارند پس صافی نموده آب انار شیرین آب به شیرین آب سیب شیرین آب امرود از هر یک سه اوقیه من تبریز که هر اوقیه شش من تبریز است و من تبریز بوزن ششصد مثقال صیرفی آب نیشکر قند سفید از هر یک یکچهار یکمن تبریز عسل سفید خوشبوی جیده مصفی نیم من تبریز مجموع را یکجا کرده بجوشانند و سفیدهٔ تخم مرغ بر آن زده کف آنرا بگیرند چون دیگر کف نیاورد آنرا صافی نموده بقوام آورند یاقوت رمانی مروارید ناسفته کهربای شمعی از هر یک دو مثقال بادزهر معدنی صافی دو مثقال و نیم لعل بدخشی زمرد از هر یک یک مثقال صندل سفید گل گاوزبان غنچه گل سرخ شقاقل مصری بهمن سرخ و سفید طباشیر سفید کشنیز خشک مقشر از هر یک دو مثقال و نیم ابریشم مقرض پنج مثقال عنبر اشهب ورق طلا محلول از هر یک یک مثقال زعفران یک مثقال و یکدانگ و نیم تخم خرفه پنج مثقال یعنی چهار دانگ ورق نقره محلول دو مثقال بدستور مرتب نمایند

خمیرهٔ ابریشم تالیف حکیم عماد الدین محمود منقول از خط ارشد
مغفرالیه حکیم محمد باقر معروف بمیرزا بزرگ و قلمی نموده که
این نسخه معمول منست صنعت آن ابریشم خام رفیع اعلی
یک من عرق گاوزبان عرق بید مشک عرق فواکه تره گلاب
از هر یک یک من آب سیب شیرین آب انار شیرین آب
امرود چینی آب به شیرین از هر یک دو صد مثقال ابریشم را
در عرقها نجیسانند شبانروز پس آب میوه ها را در پاتیل
نقره بجوشانند تا ثلث بمانند و در حین جوشانیدن ادویه
که ذکر کرده میشود در کیسهٔ کتانی کرده دران اندازند و آن
کیسه را به تیر معجون سازی که از چوب صندل باشد بمالند
تا قوت ادویه بآنها باز داده شود و ادویه اینست سنبل
الطیب مصطگی از هر یک نیم مثقال دانه هیل بوا قرنفل از
هر یک یک مثقال دارچینی سیلانی سه مثقال عود قماری
خام عرقی ساذج هندی از هر یک یکمثقال جوزبوا البسباسه
از هر یک نیم مثقال زعفران یکدانگ مجموع را نیمکوفته در
کیسه کتانی کرده دران اندازند بعد از آنکه ثلث عرقها ماند
باند کیسه را نیکو بمالند و بفشارند همچنین ابریشم را پس
بر دور الدور کنند پس نبات سفید و قند مکرر از هر یک دو
من عسل مصفی نیم من داخل کرده بقوام آورند و از آتش
برگرفته عنبر اشهب چهار مثقال ورق طلا یک مثقال
ورق نقره یک مثقال و نیم مشک خالص یک مثقال مجموع
را دران داخل کرده تیر برزنند تا خمیر شود و در ظرف چینی نگاه
دارند و اگر خواسته باشند در آخر مصطگی رومی زعفران
درونج عقربی بهمن سرخ و سفید قرنفل سنبل المسک عود قماری
خام دانه هیل صندل سفید سوده از هر یک یکمثقال کوفته
بیخته داخل نمایند مناسب و قوی ست + خمیرهٔ ابریشم دیگر
از قرابادین اطبا نافع است از برای تقویت قلب و جمیع اعضای
رئیسه و از برای خفقان بارد و توحش سوداویه و
اقسام مالیخولیا و از برای تقویت باه و تسمین بدن صنعت
آن ابریشم مقرض سه صد مثقال یکشبانروز در یکهزار و
سه صد مثقال آبیکه آهن تافته چند بار دران سرد کرده
باشند نجیسانند پس بجوشانند تا به ثلث رسد ابریشم را
فشرده بیرون آورند پس بگیرند گل گاوزبان بیست نیم ملفف

با درنجبویه پانزده مثقال در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل رسد
پس آنرا بپالایند و اضافه آب ابریشم نمایند و با صد مثقال
قند مکرر بقوام آورند و بگیرند عنبر اشهب ورق طلای محلول
از هر یک یک مثقال و نیم ورق نقره محلول مروارید سفته
صلایه کرده مصطگی رومی از هر یک دو مثقال دران داخل
کرده به تیر معجون سازی برهم زنند تا خمیره شود و در ظرف
چینی نگاه دارند + خمیرهٔ ابریشم دیگر اصحاب برودت مزاج
و نسیان را نافع است صنعت آن ابریشم خام پنجاه مثقال
بگلاب و عرق بادرنجبویه از هر یک یک مینا آب بقدر حاجت
یک شبانروز نجیسانند پس بجوشانند و بمالند و بفشارند
و بپالایند شربت فواکه شیرین نیم تبریزی نبات سفید عسل
مصفی از هر یک سه چهار یک من تبریزی همه را در آب ابریشم
داخل کرده بجوشانند و کف آنرا بگیرند و بقوام آورند پس
بگیرند مروارید ناسفته یاقوت رمانی زمرد بادزهر معدنی
از هر یک دو مثقال و نیم لعل بدخشی بادزهر حیوانی از هر
یک مثقال همه را بر روی سنگ سماق بگلاب صلایه نموده
کهربای شمعی سه مثقال دارچینی عود قماری خام ساذج
هندی زرنباد درونج عقربی زرنب غنچه گل سرخ عود
الصلیب بسباسه جوزبوا بهمن سرخ بهمن سفید خولنجان
دانه هیل خرد درونج مشک ترکی بادرنجبویه اسارون
برزسیساوشان از هر یک چهار مثقال ورق طلا محلول
پنج مثقال عنبر اشهب مشک تبتی از هر یک سه مثقال
زعفران دو مثقال بدستور مقرر مرتب نمایند و سه حصه
نموده یک حصه را نیم مثقال جندبیدستر داخل نمایند
و چون از برای کسیکه این شراب را تالیف نموده محتاج
بنشاط بود و حصه دوم را یک مثقال جندبیدستر پنج مثقال
جبرس اول داخل نمایند و حصه سوم را بغیر جندبیدستر
و جبرس نگاهدارند شربتی از حصه که بغیر جبرس و
جندبیدستر هست دو درم و از آنچه با جندبیدستر یکدرم
و نیم و آنچه با جبرس است نیم درم تا یکدرم + خمیرهٔ ابریشم
دیگر ابریشم خام از پیله جدا کرده یکصد و پنجاه مثقال
قند سفید نبات سفید از هر یک یکصد و پنجاه مثقال
عسل مصفی بیست مثقال گلاب عرق بید مشک از هر یک

دو مینا مصطگی قرنفل ساذج هندی دارچینی درونج عقربی
از هر یک نیم مثقال زعفران یک مثقال صندل سفید دو
مثقال عنبر اشهب پنج مثقال ورق طلا دو مثقال ورق
نقره پنج مثقال آب سیب شیرین آب به شیرین آب امرود
آب انار شیرین از هر یک پنجاه مثقال و اگر نباشد در عوض
بدل آن اشربه فواکه داخل نمایند و الا بغیر فواکه نیز میتوان
ساخت ابریشم را ریزه ریزه نموده در گلاب و بید مشک
دو شبانروز نجیسانند پس با شربتها و نبات و قند
بوزن آنها بقوام آورند و ادویه را بدستور مقرر بآن بسرشند
شربتی از یک مثقال تا دو درم + خمیرهٔ ابریشم دیگر که در
تقویت قلب بی نظیرست و منافع بسیار دارد صنعت
آن ابریشم خام پنجاه مثقال گلاب چهار رطل عرق بید مشک
دو رطل ابریشم را در عرق با سه شبانروز نجیسانند و بآتش
ملائم بجوشانند پس خوب بمالند و بفشارند و صاف نموده
با قند و عسل از هر یک پنجاه مثقال بجوشانند و کف آنرا
بگیرند و صاف نموده بقوام آورند پس بگیرند عنبر اشهب چهار
مثقال ورق طلا سه مثقال ورق نقره یک مثقال دران
حلکرده ابریشم گل گاوزبان طباشیر سفید غنچه گل سرخ
عود قماری خام صندل سفید سوده از هر یک دو مثقال
مصطگی یک مثقال مروارید ناسفته دو مثقال مرجان
قرمزی کهربا از هر یک یکمثقال هر سه را بر سنگ سماق صلایه
کرده مشک خالص یک مثقال تتمه ادویه را کوفته بیخته در
عسل بقوام آورده مخلوط کرده برهم زنند و در ظرف چینی نگاه
دارند شربتی یک مثقال + خمیرهٔ ابریشم از متاخرین بجهة
دل و جگر را قوت دهد و خفقان و غشی و توحش را زائل
گرداند و نشاط و سرور آورد و شکم را بندد صنعت آن ابریشم
خام پنجاه درم در آب آهن تاب یا طلا تاب نجیسانند پس
بجوشانند و بمالند و بفشارند و آب ابریشم را دو حصه کرده پس بگیرند
گاوزبان بادرنجبویه گل گاوزبان فرنجمشک سنبل الطیب
غنچه گل سرخ اشنه از هر یک دو مثقال در گلاب نجیسانند
بجوشانند و بپالایند و اضافه آب ابریشم نمایند و در
دیگ کنند و نبات سفید بقدر حاجت داخل کرده بقوام
خمیره آورند پس کهربای شمعی مروارید ناسفته عنبر از هر یک دو درم

یاقوت رمانی یکدرم همه را با گلاب صلایه نموده صندل سفید
بگلاب سوده سه درم ورق طلا و ورق نقره محلولین عنبر اشهب
مصطکی از هریک یکدرم ابریشم مقرض چهار درم زعفران مشک
تبتی بگلاب سوده از هریک نیم درم دران داخل کرده بدستور
معجون سازی برهم زنند تا نیکو مخلوط شود و در ظرف چینی
نگاه دارند شربتی دو مثقال خمیره ابریشم دیگر صنعت آن
ابریشم مقرض یک اوقیه عود قماری صندل سفید ورق
نقره عنبر اشهب از هریک یک مثقال اشنه سنبل الطیب
ورق طلا از هریک نیم مثقال زعفران چهار دانگ آب
سیب شیرین آب انار شیرین آب به شیرین آب امرود
شیرین عرق بید مشک عرق گاوزبان گلاب از هریک
پنجاه مثقال قند سفید نیم من تبریزی قند و آبها و عرقها را
بقوام آورده ادویه را داخل کرده تیز زنند تا خمیر گردد و
در ظرف چینی نگاه دارند شربتی از یک مثقال تا ده مثقال
خمیره ابریشم منافع بسیار دارد و در تقویت قلب بی‌نظیر است
صنعت آن ابریشم مقرض خام پنجاه مثقال گلاب چهار
رطل عرق بید مشک دو رطل ابریشم را شبانروز بخیسانند
پس باتش ملائم بجوشانند تا قوت ابریشم بعرقها باز داده
شود پس بمالند و بفشارند و صافی نموده بگیرند و دو رطل قند
سفید و یک رطل عسل مصفی داخل کرده بجوشانند و کف آنرا
بگیرند و بقوام آورند پس عنبر اشهب چهار مثقال ورق طلا
سه مثقال ورق نقره یک مثقال دران حل نمایند پس ابریشم
مقرض گل گاوزبان طباشیر سفید غنچه گل سرخ عود هندی
خام صندل سفید از هریک دو مثقال مصطکی یک مثقال
مروارید ناسفته دو مثقال کهربای شمعی مرجان قرمزی از
هریک یک مثقال هر سه را بر سنگ سماق صلایه نموده
مشک ترکی یک مثقال ادویه را کوفته بیخته در قند سفید
و عسل بقوام آورده بسرشند و برهم زنند تا نیکو مخلوط شود و در
ظرف چینی نگاه دارند شربتی یک مثقال خمیره ابریشم دیگر که
مقوی قلب و دماغ و کبد است و منافع دیگر نیز دارد صنعت
آن ابریشم خام ده مثقال یکشبانروز در آب باران بخیسانند
و گاوزبان و برگ فرنجمشک و بادرنجبویه از هریک یک
مثقال ده مثقال گلاب و پانزده مثقال عرق بید مشک

نیز بخیسانند پس هریک را باتش ملائم جوش دهند تا به نصف
رسد بمالند صاف نمایند نبات سفید و عسل مصفی از
هریک پنجاه مثقال دران آبها ریخته باتش ملائم بقوام
آورند و بعد ازانکه کف آنرا گرفته باشند از آتش برگرفته
چهار مثقال ابریشم مقرض و از هریک گل گاوزبان
مروارید ناسفته بگلاب یا عرق بید مشک سوده عنبر اشهب
دو مثقال کهربای شمعی حجر الیشب برگ فرنجمشک مصطکی
از هریک یک مثقال عود هندی غرقی خام صندل سفید
مشک علی خالص ورق نقره ورق طلا محلول از هریک
نیم مثقال با آن بسرشند شربتی نیکو شربتی دو مثقال
با گلاب و عرق بید مشک بقدر حاجت و اگر از برای
محرور المزاج ترتیب دهند عنبر را نیم مثقال نمایند خمیره
ابریشم حکیم صالح صنعت آن ابریشم خام هفتاد و پنج
مثقال در پانصد مثقال گلاب بیست روز بخیسانند
و هر روز دست بمالند تا لعاب ابریشم تمام برآید پس گلاب
را با ابریشمی که دران خیسانیده اند بجوشانند و بمالند
و بفشارند و صافی نموده با نبات سفید سه صد و بیست
و پنج مثقال بقوام آورند و بمسواط نیکو برهم زنند
و گل گاوزبان برگ بادرنجبویه صندل سرخ از هریک
دوازده مثقال قرنفل دانه هیل سنبل الطیب اشنه عود قماری
خام از هریک شش مثقال زرشک شمعی دوازده مثقال
عنبر اشهب مشک تبتی از هریک نیم مثقال ورق طلا ورق
نقره محلولین از هریک یک مثقال بدستور با آن بسرشند
و بمسواط برهم زنند تا خمیر گردد و در ظروف چینی نگاه دارند
خمیره ابریشم حکیم محمد رضا صنعت آن ابریشم خام
بیست و پنج مثقال در صد و هفتاد و پنج مثقال آب کهنه
مکرر آهن را گرم کرده دران سرد کرده باشند یکشبانروز
بخیسانند پس در دیگ سنگی کرده بجوشانند تا بنصف رسد
پس چهار صد مثقال قند سفید داخل کرده بجوشانند تا
بقوام آید خولنجان وج ترکی مصطکی رومی هریک سه مثقال
زعفران یک مثقال کوفته بیخته با آن بسرشند و بمسواط
نیکو برهم زنند تا خمیر شود و در وقت حاجت بکار برند
شربتی چهار مثقال خمیره ابریشم با مومیائی که آنرا خوم

بجهت رای خوشحال چند دیوان خالصه شریفه تالیف نموده اند
صنعت آن عود هندی عود الصلیب سنبل الطیب مصطکی
دارچینی قرنفل جوزبوا کبابه چینی قاقله کبار دانه هیل سعد
کوفی اذخر مکی پوست زرد اترج تخم بادرنجبویه تخم بادروج
رازیانه مرزنجوش تمام زنجبیل دارفلفل از هریک بیست
و پنجدرم مروارید ناسفته بسد کهربا از هریک بیست و پنجدرم
یاقوت رمانی پنجدرم لعل بدخشی دوازده درم بهمن سفید
بهمن سرخ زرنباد سافج هندی درونج از هریک بیست
و چهار درم مشک خالص مومیائی دارابجردی عنبر اشهب
از هریک سه درم ورق طلا و نقره محلولین از هریک
دوازده درم ابریشم خام نیم من ابریشم را در گلاب یکمن و
آب آهن تاب و آب طلا تاب از هریک دو من یک
شبانروز بخیسانند پس بجوشانند و بمالند تا بیک من آب
برسد فرود آورده سرد کرده بمالند و بفشارند و ثفل آنرا دور
کنند پس عسل هلیله مربا سه وزن ادویه داخل کرده بقوام
آورند و جواهر را بگلاب صلایه کرده عنبر اشهب و مومیائی را
در قدر مضاعف چنانچه در عنبر و مومیائی مذکور خواهد شد انشاءالله
تعالی با روغن پسته یا چلغوزه یا بادام گداخته و باقی ادویه
را کوفته بیخته یا آنکه مومیائی و عنبر را در روغن بلسان محلول
گداخته بدستور مقرر همه را با عسل مذکور ترکیب نمایند خمیره ابریشم
که باقتراح آن مغفور میرزا مرحمت رضا قلی میرزا ولد ارشد
نادر شاه صنعت آن ابریشم خام از پیله جدا کرده پانزده
سیر من تبریزی گلاب عرق صندل عرق هیل عرق بید مشک
عرق گاوزبان عرق نیلوفر از هریک یک مینا یک منی
نبات سفید سه چهار یک من تبریزی عسل مصفی شراب
فواکه شیرین شربت امرود شربت سیب شربت انار شیرین
شربت به شیرین از هریک شصت مثقال ابریشم را با آبها
شبانروز بخیسانند و بجوشانند تا ثلث آب بماند ابریشم
را نیکو بمالند بفشارند و آب صافی نموده عرقها و شربتها را
داخل کرده بقوام آورند پس تیز زنند تا قوام تربیت آن
شکسته شود عنبر اشهب مشک از هریک یک مثقال و نیم نبات
سفید سوده داخل کرده برهم زنند پس زعفران یک مثقال
بگلاب سوده داخل نمایند پس ورق طلا و نقره از هریک مثقال

بسیل حل کرده داخل نمایند پس مروارید ناسفته و فادزهر
معدنی یاقوت رمانی کهربای شمعی یشب کافوری مرجان قرمزی
لعل بدخشی زمرد از هر یک یک مثقال و نیم ابریشم مقرض گل
گاوزبان کشنیز خشک صندل سفید غنچهٔ گل سرخ بهمن سرخ
بهمن سفید شقاقل مصری خصیة الثعلب مصری طباشیر سفید
از هر یک پنج مثقال عود هندی بادرنجبویه از هر یک دو
مثقال مایهٔ شتر اعرابی یک مثقال کوفته بیخته با آن پس بسرشند
شربتی دو مثقال خمیره ابریشم قرمزی صنعت آن
ابریشم خام از پیله جدا کرده پنجاه درم آب سیب شیرین
هفتاد و پنج درم نبات سفید یکصد درم اجزا را سوای نبات
بجوشانند تا بربع رسد پس بمالند و بپالایند و نبات
را کوبیده داخل نمایند و بقوام آورند پس بگیرند مرجان
قرمزی مروارید ناسفته لاجورد مغسول از هر یک دو مثقال
عنبر اشهب سه درم عود هندی قرفة الطیب از هر یک
یک درم ورق طلا نیم درم مشک ربع درمی بدستور
با آن بسرشند شربتی یک مثقال تا دو مثقال۔

فصل در بیان سفوفاتیکه اصل و عمود در آنها ابریشم است

سفوف ابریشم لؤلؤی از اقتراح آن مرحوم مغفور کہ نجہ
بندگان نواب جهانبانی شاهزاده والا گهر تالیف نموده
مفرح است و سودا را دفع کند و معده را قوت دهد و خون
را صافی گرداند و مانع تولید سودا و بلغم است و اعصاب را
قوت دهد و مقوی اعضاء رئیسه و اعضاء تناسل است و مقوی
باه صنعت آن ابریشم خام مقرض دو مثقال ورق
گل سرخ مروارید ناسفته صندل سفید طباشیر گل گاوزبان
کشنیز خشک مقشر حب الآس مرجان قرمزی از هر یک یکمثقال
بادرنجبویه یکمثقال و نیم گل مختوم عود قماری خام قرنفل
مشک ترکی کهربای شمعی عنبر اشهب از هر یک نیم مثقال
جدوار خطائی زعفران ورق طلا ورق نقره مایهٔ شتر اعرابی
از هر یک دو دانگ طحی ابریشم سفوف سازند شربتی دو درم
آنرا صبح با شیر شتر یا با عرق گاوزبان شربت سیب شیرین
یا با شراب ریحانی ممزوج با عرق گاوزبان بنوشند سفوف
دیگر مقوی قلب و خفقان حار و توحش را زائل کند صنعت آن

صندل سفید صندل سرخ طباشیر سفید کشنیز خشک مقشر
مرجان قرمزی آمله منقی از هر یک یک مثقال مروارید
ناسفته دو مثقال زهر مهره خطائی سبز یشم کافوری لعل
بدخشی زمرد اعلی عقیق یمنی ورق نقره محلول از هر یک
نیم مثقال ورق طلا محلول طین مختوم هر یک ربع مثقال
احجار را جدا جدا بر سنگ سماق و با گلاب و بیدمشک صلایه
نموده سه مثقال ابریشم مقرض و در غایت لطافت بیابا
جواهرات خشک بدون مائعی یکجا باز صلایه نموده در آخر
باقی ادویه را با آن ضم کرده قدری صلایه کرده در ظرف
چینی یا شیشه نگاه دارند شربتی یک مثقال با گلاب و عرق
بیدمشک و عرق کنب بید و عرق نیلوفر از هر یک پنج
مثقال تخم بالنگو نیم مثقال بزرقطونا یکمثقال بلا سائیده یا
بنوشند سفوف ابریشم دیگر نافع از برای خفقان بارد
و توحش و ضعف قلب را زائل کند و دماغ را قوی گرداند
و منافع دیگر نیز دارد صنعت آن یاقوت رمانی یاقوت
زرد مرجان قرمزی لعل بدخشی عقیق یمنی کهربای شمعی
از هر یک یک مثقال گل گاوزبان دانه هیل بادرنجبویه
از هر یک یک مثقال و نیم برگ گاوزبان دو مثقال نقره
مصطکی عود غرقی خام از هر یک یک مثقال و ربع
مثقالی زعفران یکمثقال عنبر اشهب مشک تبتی ورق
طلا ورق نقره از هر یک نیم مثقال ادویه کوفته بیخته
جواهرات را بر روی سنگ سماق با گلاب صلایه نموده
ورق طلا ورق نقره ملکرده ابریشم مقرض در نهایت
باریکی چهار مثقال با جواهرات باز بر روی سنگ سماق
خشک سائیده در آخر باقی ادویه را با آن ممزوج کرده
قدری سحق نموده در ظرف چینی نگاه دارند شربتی یکمثقال
با گلاب و شربتهای مناسب تناول فرمایند

فصل در بیان شرابهائیکه اصل و عمود در آنها ابریشم است

شراب ابریشم جهت تقویت قلب و اعضای رئیسه
قوی دارد و مفرح و معده نافع صنعت آن ابریشم سفید
شفاف خام یکصد و پنجاه مثقال گلاب و عرق بید از هر یک
دو مینا قند سفید نبات عسل مصفی از هر یک صد و پنجاه مثقال

مصطکی زعفران سنبل هندی قرنفل و ارمنی درونج عقربی
از هر یک نیم مثقال صندل سفید دو مثقال عنبر اشهب پنج
مثقال ورق طلا محلول دو مثقال ورق نقره محلول پنج
مثقال آب سیب شیرین آب به شیرین آب انار شیرین
آب امرود و اگر آب میوه ها نباشد رب و یا اشربهٔ آنها
را داخل نمایند و اگر آنها نیز نباشند بغیر آنها با نبات
وصل مرتب نمایند و ابریشم را چون لقدر نیم بند انگشت
ریزه ریزه کرده در گلاب و آب باران و اگر نباشد عرق
آب بخیسانند و ادویه نیکوفته سوای مصطکی و زعفران
و عنبر و ورق طلا محلول و ورق نقره در پارچهٔ کتانی بسته
در آن انداز ند و یک شبانروز بخیسانند پس بجوشانند
چون آب برود و وزن ع قها بماند آنرا صافی کرده شربتها
داخل نموده کیسهٔ ادویه را در آن انداز ند و بجوشانند تا
بقوام آید پس مقل کیسه را محکم البده فشرده دور کنند و
عنبر و مصطکی را در آن داخل کرده پس ورق نقره و طلا
و زعفران محلولین در گلاب داخل کرده بر هم زنند و فرود
آورده تیز نزنند تا نیکو در هم شود سرد کرده نگاهدارند شراب
ابریشم ساده از اقتراح نواب غفران مآب یعنی حکیم سید
محمد هاشم مخاطب بحکیم معتمد الملوک سید علویخان محمد هاشم
نافع از برای جمیع امراض سوداوی و بلغمی و جمیع امراض
قلب و خفقان و امراضیکه بمشارکت قلب باشد مانند
دوار و سدر و سائر امراض سوداوی قلب و دماغ صنعت
آن ابریشم خام یکرطل در شش رطل گلاب یک شبانروز بخیسانند
و بجوشانند تا بچهار رطل رسد پس ابریشم را نیکو بمالند و
بفشارند و دور کنند و باز ثلث رطل ابریشم خام ریزه
کرده در آن انداز ند و دو روز دیگر بخیسانند پس بجوشانند
تا سه رطل باقی بماند بمالند و ابریشم را دور کرده سه رطل نبات
سفید داخل کرده بقوام آورند و در آخر دو مثقال عنبر
نیم مثقال مشک تبتی خالص سوده داخل نموده بر هم زنند
تا نیکو مخلوط شود و در مرتبان چینی کنند بعد سرد شدن نگاهدارند
شربتی یک اوقیه با عرق گاوزبان ده مثقال تخم کشنیز
یک مثقال بنوشند جهت دوار و سدر کشنیز خشک مقشر را
در عرق گاوزبان شیره کشیده و در آن شربت داخل کرده بنوشند

شراب ابریشم دیگر که همان منافع دارد صنعت آن ابریشم
خام بست وهشت مثقال گلاب عرق بید مشک از هر یک
یکصد و بست مثقال عرق گاؤزبان عرق شاهتره از هر
یک شصت مثقال ابریشم را سه شبانروز در عرقها بخیسانند
و دو روز آخر ابریشم را نیکو بجوشانند و بمالند و بفشارند
پس یکصد و شصت مثقال قند سفید و سی و پنج مثقال
عسل مصفی داخل کرده بقوام آورند و در اثنای طبخ
صندل سفید سوده ده مثقال قرنفل سنبل الطیب مصطگی
دارچینی دانه هیل عود هندی خام ساذج هندی زعفران
از هر یک یکدرم نیم کوفته در کیسهٔ کتانی کرده دران اندازند
و دائم کیسه را بمالند تا بقوام آید پس فرود آورده زعفران سه
مثقال مشک ترکی یک مثقال ورق نقره محلول دو مثقال
داخل کرده تیز بزنند تا زعفران و مشک دران مخلوط گردد
شراب ابریشم دیگر تالیف متقدمین نافع از برای تقویت
قلب و جمیع اعضاء رئیسه و دفع خفقان بارد و کابوس و
توحش سوداوی و اقسام مالیخولیا صنعت آن ابریشم خام
سه صد مثقال در یکهزار و سه صد مثقال آبیکه آهن تافته
اگر دران سرد کرده باشند سه شبانروز بخیسانند پس
بجوشانند تا به نصف رسد پس ابریشم را نیکو مالیده افشرده
بیرون آورند پس بگیرند گل گاؤزبان گیلانی بست و پنج
مثقال بادرنجبویه پانزده مثقال در سه رطل آب دیگر
بجوشانند تا بیک رطل رسد پس بپالایند و اضافه آب
ابریشم نمایند و با سه صد مثقال قند سفید بقوام آورند
پس آخر عنبر اشهب ورق طلا محلول از هر یک یک مثقال
و نیم ورق نقره محلول مروارید ناسفته بگلاب صلایه کرده
مصطگی رومی دو مثقال دران داخل کرده بعد از
سرد شدن در ظرف چینی یا زجاجی نگاهدارند + شراب
ابریشم منسوب باین زهر دل و جگر و احشاء و دماغ را قوت
دهد و نشاط آورد و نافع است از برای سده یا و ضعف باه
و استسقاء و ضعف کبد و بالجمله جمیع امراض بارده را سوداوی را
صنعت آن بنسخهٔ شیخ داؤد انطاکی بگیرند ابریشم خام علی
ربع دوا وقیه در ده رطل آب آهن تاب آهنگران یا
آبیکه کمتر از ده مرتبه آهن تافته را دران سرد کرده باشند

یکهفته بخیسانند پس داخل کنند دران مصطگی رومی چهار درم
خولنجان قرنفل از هر یک سه درم زعفران وج ترکی از هر
یک دو درم و بجوشانند تا دو ثلث آب رفته ثلث بماند
پس نیکو بمالند و بپالایند و با عسل مصفی با نبات سفید
بقوام آورند نافع باه صنعت این شراب بنسخهٔ سید مظفر الدین
شفائی ابریشم خام پنجاه درم در آب آهنگران سه شبانروز
بخیسانند و در دیگ سنگی بجوشانند تا به نیمه رسد پس
بپالایند خولنجان وج ترکی مصطگی از هر یک سه درم زعفران
یکدرم صلایه کرده داخل نمایند و با یکمن قند سفید بقوام
آورند شربتی چهار درم و بعضی از متاخرین درین شراب
در آخر عنبر اشهب و مشک تبتی بمقتضای مزاج بجهت زیادتی
تقویت داخل میکنند + شراب ابریشم تالیف سید حکیم
عماد الدین محمود شیرازی مذکور در رسالهٔ افیونیه مفرحی
الیه تقویت بدن کند و بدن را فربه گرداند و مقوی
قلب و دماغ و کبد و احشاء و معده است و تفریح آورد
و توحش را زائل گرداند و دفع امراض سوداوی و مالیخولیا
و جنون را نافع است و مفید صداع بمشارکت قلب بسبب غلبهٔ
سودا و ابر مزاج قلب چون آشامیده شود با عرق گاؤزبان
بعد از تنقیهٔ سودا بماء الجبن یا افتیمون و بنهایت مقوی
باه است و منافع بسیار دارد صنعت آن ابریشم خام رفیع
یکصد مثقال صندل سفید بگلاب سوده دو مثقال پوست
رز داترج سنبل الطیب قرنفل مصطگی رومی دانه هیل
بواساذج هندی از هر یک یک مثقال مجموع را نیم
کوفته در کیسهٔ کتانی کنند ورق طلا ورق نقره عنبر اشهب
مشک تبتی از هر یک یک مثقال عرق گاؤزبان گلاب
عرق بید مشک آب سیب شیرین مصفی آب امرود مصفی
آب انار شیرین از هر یک چهار یک من تبریز نبات
سفید قند سفید از هر یک نیم من تبریز عسل سفید خوشبو
کف گرفته یک چهار یک طریق ساختن این شراب
آنکه ابریشم را با آب باران دو من تبریز شبانروز
بخیسانند و بجوشانند تا به نصف رسد و ابریشم را نیکو بمالند
و بفشارند و دور کنند پس گلاب و عرقها و آب میوها را
دران داخل کرده کیسهٔ ادویه را دران اندازند و بجوشانند

تا یکمن وزن تتمهٔ آب برود لحظه بلحظه کیسهٔ ادویه را بمالند و بفشارند که
تمام قوت ادویه بآب داده شود پس کیسه را بمالند و بفشارند
و بگلاب شسته آن گلاب را در مطبوخ داخل نمایند و کیسه را دور
کنند و قند و نبات و عسل مصفی را داخل کرده بقوام آورند
و از آتش فرود آورده عنبر اشهب و مشک را با قدری نبات
کوبیده داخل نمایند و ورق طلا و نقره را محلول نموده
داخل نمایند و نیکو بهم زنند تا خوب مخلوط شود و چون
نیکو سرد شود در ظرف چینی یا نقره یا طلا که بعود هندی کندر
و مصطگی لبان دود کرده خوشبو نموده باشند کرده که بقدر ثلث
ظرف خالی باشد نگاهدارند و هر روز دو مثقال از آن با گلاب
و عرق بید مشک و عرق گاؤزبان و تخم فرنجمشک بنوشند
شراب ابریشم حکیم جلال قزوینی صنعت آن ابریشم خام
یکصد مثقال دو شبانروز در آب آهن تاب بخیسانند
پس بجوشانند تا ثلث بماند پس ابریشم را نیکو بمالند و
بفشارند و دور کنند و بگیرند گل گاؤزبان هفتده درم
بادرنجبویه پنج مثقال در نود مثقال آب بجوشانند تا سی
مثقال بماند این آب را با آب ابریشم یکجا نموده صد مثقال رب
به شیرین داخل کرده بآتش ملایم بقوام آورند پس عنبر
اشهب ورق طلا محلول یکمثقال مروارید ناسفته ورق
نقره محلول از هر یک یکمثقال اضافه نموده تیز بزنند تا نیکو
مخلوط شود و سرد کرده نگاهدارند و باید دانست که این شراب
ابریشم همان شراب ابریشم متقدمین است باندک تصرفی در
اوزان بجای نبات رب به داخل است + شراب ابریشم
حکیم باقر قمی از اولاد هبة الله همدانی قلمی نموده که این
موافق تر است با کثر امزجه و در دفع امراض سوداویه و اقسام
مالیخولیا و توحش و دفع هموم بنهایت موثر است و مقوی
قلب و جمیع اعضاء رئیسه است و خفقان را نافع است و معده
را قوت دهد سفیر باید که گویا مانند این نسخهٔ شراب ابریشم
همان شراب ابریشم حکیم عماد الدین محمود است صنعت آن
ابریشم خام علی رفیع صد مثقال سه روز در عرق گاؤزبان
و گلاب و عرق بید مشک شاهتره از هر یک یکمن تبریز شش
صد مثقال صیرفی باشد آب سیب شیرین آب امرود آب انار
شیرین آب به شیرین از هر یک دو صد مثقال بخیسانند بعد از آن بجوشانند

تا بربع رسد و در حین جوشانیدن مصطگی رومی سنبل الطیب
جوز بوا بسباسه زعفران از هر یک یک مثقال هیل بوا قرنفل
عود قماری خام سافج هندی از هر یک یکمثقال و نیم دارچینی
نیم مثقال همه را کوبیده در کیسهٔ کتانی کرده دران اندازند و
بجوشانند بعد از انکه آبها بربع رسد ابریشم و کیسهٔ ادویه را
نیکو بمالند و بفشارند و باقدری گلاب بشویند و در مطبوخ
داخل نمایند و ابریشم و کیسهٔ ادویه را دور کنند و مطبوخ را صاف
نموده قند سفید یکمن تبریزی عسل مصفی دو مثقال داخل
کرده بقوام آورند عنبر اشهب و ورق طلا از هر یک یکمثقال ورق
مثقال مشک تبتی خالص نیم مثقال دران داخل نمایند
و اگر قوتی تر خواهند مصطگی رومی زعفران درونج عقربی بهمن
سرخ بهمن سفید قرنفل عود هندی دانه هیل صندل سفید کوفته
بیخته بعد از طبخ داخل نمایند و در نسخهٔ دیگر نبات سفید دو من
تبریزی که یکمن شاه باشد عسل صد مثقال که نیم من تبریزی است
و نوشته که زعفران را بجوشانند بلکه بعد از قوام داخل نمایند
بجهت آنکه زعفران از جوشیدن ضعیف الاثر میگردد شراب
ابریشم اطبای فارس که بجهت فرمانفرمای ممالک ایران
شاه عباس ثانی صفوی موسوی ترتیب داده اند در تقویت
قلب و جمیع اعضای رئیسه و تسمین بدن و تقویت باه آوردن
تفریح و سرور و دفع وسواس و مالیخولیا و سودا و جمیع امراض
سوداوی و تقویت معده و جمیع اقسام ضعف قلب و خفقان
را نافع است بنهایت صنعت آن ابریشم خام رفیع یکصد و
پنجاه مثقال در گلاب و عرق گاوزبان عرق نیلوفر و
عرق بید از هر یک دو مینا عرق شاهتره نیم مینا شبانروز
بخیسانند و قطعهٔ صندل سفید بزرگی بر روی آن بگذارند
و روز چهارم از آن بجوشانند که ثلث عرقها بماند و بمالند
و بفشارند و باگلاب و عرق بید مشک قدری بشویند که خوشبو
تمام گرفته شود پس آب سیب شیرین آب به شیرین آب امرود از
هر یک نیم من باهم بیامیزند و قند سفید و نبات سفید از
هر یک نیم من تبریزی عسل مصفی بیست مثقال داخل کرده
بجوشانند و کف آنرا بگیرند و صافی نموده در عرقها و آبها
داخل کرده در پاتیل پاکیزه کرده باز بجوشانند و کف آنرا
بگیرند و صافی نموده ادویه که ذکر میشود نیم کوفته در کیسهٔ کتانی
کرده دران اندازند و دائم کیسه را بدست یا به پشت کفچه
بمالند و بفشارند که تمام قوت ادویه بشربت باز داده شود
و ادویه اینست دانه هیل بوا سنبل الطیب عود قماری خام
سافج هندی قرنفل درونج عقربی دارچینی از هر یک
نیم مثقال مصطگی رومی زعفران از هر یک یکمثقال صندل
سفید ده مثقال و چون بقوام آید کیسه را برآورده خوب بمالند
و نیز ادویه را برآورده کیسه را بفشارند و بگلاب شسته آن
گلاب را در شراب داخل نمایند پس از آتش فرود آورده
عنبر اشهب چهار مثقال مشک تبتی ورق طلا ورق نقره
محلول اینها از هر یک یک مثقال داخل کرده در ظرف چینی
یا نقره یا طلا کرده نگاه دارند و در ساعت خوب این شراب
را مرتب نمایند و چند روز اوائل ساختن این شراب شبها که
ساعت خوب باشد سر ظرف را کشاده در زیر آسمان گذارند
در پشت بام خانه تا قوت سماوی بروی فائض شده تاثیر او
بیشتر شود شربتی دو مثقال با غذا این شراب نیز شراب
ابریشم حکیم عماد الدین محمود است شراب ابریشم مرزا محمد باقر
حکیم باشی نواب اشرف شاه سلیمان صفوی موسوی
صنعت آن ابریشم خام شفاف مائل بزردی یکصد و پنجاه
مثقال گلاب عرق بید مشک عرق گاوزبان از هر یک
دو مینا عرق نیلوفر یک مینا عرق شاهتره نیم مینا قند
سفید یکصد و پنجاه مثقال عسل مصفی بیست مثقال
سنبل الطیب عود هندی دانه هیل مصطگی رومی سافج هندی
قرنفل دارچینی درونج عقربی از هر یک نیم مثقال زعفران
یکمثقال صندل سفید ده مثقال عنبر اشهب ورق نقره
مشک تبتی از هر یک پنج مثقال ورق طلا دو مثقال آب
سیب آب انار شیرین آب امرود آب به شیرین اگر حاضر باشد
داخل کنند و الا شربت خوا که میتوان داخل نمود و اگر اکتفا
بر سیب شیرین و رب به شیرین نمایند نیز خوب
است و اگر مطلق نکنند و نبات و عسل بدل آن کنند
هم جائز است طریق ساختن آنکه ابریشم را مقرض نمایند
بقدر نیم بند انگشتی و در گلاب و عرقها و آب جداول و
یا آب باران بجوشانند با آن ادویه که نیم کوفته در کیسهٔ کتانی
کرده دران انداخته باشند در وقت طبخ تا قوت ادویه
بآنها باز داده شود آنگه صافی نموده با قند و عسل بقوام
آورند و ورق طلا و ورق نقره و عنبر و مشک را داخل نمایند
شراب ابریشم مقوی قلب و دماغ و معده صنعت آن ابریشم
خام هفت مثقال گاوزبان بادرنجبویه پوست بلیله
از هر یک چهار مثقال آمله مقشر پنج مثقال دارچینی کشنیز
خشک از هر یک دو مثقال اول ابریشم را در هفت من
آب صاف بخیسانند هفت شبانه روز و هر روز هفت
نوبت آهن پاکی را باتش سرخ کرده دران خاموش کنند
پس بجوشانند تا ثلث باز آید بمالند و صاف کنند و اجزا
را جدا جدا جوشانیده صاف کرده با قند سفید دو من
تبریزی بقوام آورند پس مصطگی هفت مثقال مشک دو
مثقال عنبر پنج مثقال صندلین از هر یک هفت مثقال
زعفران دو مثقال طباشیر دو مثقال عنبر را بگلاب حل کرده
مصطگی صندل طباشیر را نیکو صلایه کرده داخل نمایند
ورق طلا دوصد عدد و ورق نقره یکصد عدد حل کرده اضافه
نمایند و تیز معجون سازی خوب مخلوط نموده در ظرف نقره
و یا چینی نگاه دارند شربتی تا دو مثقال شراب ابریشم
بامومیائی از استنباط آن مرحوم مقوی دماغ است و حال
دماغ را نیکو گرداند و وقتیکه بوده باشد مزاج آن
مائل به برودت و رطوبت و ذهن و فکر و حافظ را قوت دهد
و نافع بود از برای رعونت و حمق عارضی و بلادت و بلهی
عارضی را زائل گرداند صنعت آن ابریشم خام اعلی از
پیله جدا کرده پنجاه مثقال در آب جداول دو شبانه
روز بخیسانند پس بجوشانند آن مقدار که نصف آب
بماند و دائم ابریشم را بمالند تا قوتش بآب باز داده
شود پس بفشارند و ابریشم را دور کنند و عسل سفید خوشبو
صافی دو رطل دران داخل کرده پس بگیرند اسطوخودوس
زرنباد بادرنجبویه دارچینی زنجبیل سنبل الطیب صعتر
فارسی عود قماری خام از هر یک دو مثقال کوفته در
کیسهٔ کتانی کرده دران اندازند و آتش بسیار ملائم در
زیر آن کنند و دائم کیسه را بمالند تا قوت آن بعسل باز آید
و شیره اش کشیده شود و شراب بقوام آید پس فرود آورده و
کیسه را نیکو بمالند و بگلاب شسته بفشارند و دران داخل کرده

کیسه را دور کنند و یک لحظه دیگر آنرا بر آتش نهند که رطوبت
گلاب شراب را ضایع نسازد پس بگیرند عنبر اشهب مومیائی دار
از هر یک یکمثقال مصطکی رومی علک البطم [illegible] از هر یک
دو مثقال در روغن بلسان حل کرده دران داخل نمایند پس
مشک تبتی جدوار خطائی از هر یک نیم مثقال ابریشم مقرض
چهار مثقال ورق طلا محلول ورق نقره محلول از هر یک
یکمثقال با آن ممزوج کرده نیکو بر هم زنند و در شیشه نگاه
دارند شربت سه مثقال + شراب ابریشم از استنباط آنمرحوم
میفرمایند که جمیع اشربه ابریشم میباشند نافع از برای مالیخولیا
واین نسخه اقوی از همه است درین فعل و نیز مجرب است
برای تقویت سر و دماغ و قلب و کبد و تقویت جمیع بدن
و باه + صنعت آن ابریشم خام از پیله جدا کرده پنجاه
مثقال در گلاب عرق گاوزبان عرق بید مشک عرق
بادرنجبویه عرق دارچینی عرق فرنجمشک از هر یک یک رطل سه
شبانروز بخیسانند پس بجوشانند تا بنصف رسد و ابریشم را
نیکو بمالند و بفشارند و صاف نموده در شیشه نگاهدارند پس بگیرند
آمله منقی پوست هلیله کابلی پوست ترنج زرشک منقی
فرنجمشک بادرنجبویه گاوزبان گل گاوزبان پوست بیخ
گاوزبان ورق گل سرخ گل نیلوفر از هر یک پنج مثقال
زرنباد بهمن سرخ و سفید درونج عقربی [illegible] قاقله کبار
صندل سفید [illegible] سوده عود هندی از هر یک سه مثقال
اجزا نیمکوفته با ابریشم مزبور در ده من آب جدا دران بجوشانند
تا بثلث رسد صاف نموده قند سفید یکمن عسل مصفی شربت
سیب آب شیرین شراب ریباس شراب لیمون شراب
گاوزبان ساده شراب بادرنجبویه ساده از هر یک نیم رطل
داخل کرده عرقهارا نیز داخل نمایند و بآتش ملائم بپزند
تا بقوام آید پس عنبر اشهب مشک ترکی زعفران از هر یک
یکمثقال در آن داخل کرده در شیشه نگاهدارند شربت شش درم
بدانکه در هر نسخه از نسخ تمهید ابریشم و شراب آنکه مسطور است
که ابریشم سفید را [illegible] انگشتی متعارض نمایند شاید
ابریشم جوشیده داده [illegible] کرده بود و در جائی باشد که ابریشم
خام بدست نیاید زیرا که ابریشم خام سفید و طولانی [illegible]
بلکه [illegible] است چنانکه ذکر یافت + عرق ابریشم تالیف

آن مرحوم نهایت مقوی قلب است و جهت تقویت باه و
سایر اعضاء رئیسه نیز مفید است + صنعت آن ابریشم خام
ریزه کرده پنجاه مثقال گل گاوزبان بادرنجبویه فرنجمشک
صندل سفید از هر یک ده مثقال بهمن سرخ بهمن سفید
خولنجان ساذج هندی از هر یک پنج مثقال ورق
گل سرخ هفت مثقال بسباسه دارچینی دانه هیل از هر یک سه
مثقال نعناع خشک شش مثقال زعفران عنبر از هر یک
یک مثقال آب سیب شیرین آب به شیرین آب امرود
گلاب عرق بید مشک عرق دارچینی از هر یک نیم من تبریز
ورق [illegible] یکصد عدد بدستور مقرر عرق کشند

فصل در بیان مفرحاتیکه اصل و عمود در آنها ابریشم است

مفرح ابریشم جهت اصلاح اخلاط سوداویه و بلغمیه لزج و
تفتیح سده و تنقیه دماغ از ابخره و تقویت حواس و زیادتی
سرور و نشاط بالذات و بالعرض و تحلیل ریاح غلیظ و
زیادتی هضم نافع گرم در اول و در یبوست معتدل و قوت آن
تا سه سال باقیست قدر شربت تا دو درم و نیز این مفرح
نافع از برای خفقان و رعشه و سقوط قوی و صداع مزمن
و توحش و مالیخولیا و امراض کبد و تپهای بلغمی و این مفرح
خون را صافی گرداند و کسل و بلادت را زائل کند + صنعت
آن بگیرند افتیمون اقریطی اسطوخودوس حب بلسان
سلیخه اسارون قرنفل از هر یک چهار مثقال مروارید ناسفته
غلطان بزرگ دانه زرنباد درونج عقربی کهربای شمعی
مرجان قرمزی بهمن سرخ بهمن سفید ساذج هندی سنبل الطیب
قاقله کبار قرفة الطیب از هر یک سه درم ابریشم محرق
دو درم زنجبیل دار فلفل مشک ترکی از هر یک یکدرم تخم
ریحان تخم بادرنجبویه از هر یک چهار درم بادزهر معدنی
خطائی سه مثقال عنبر اشهب دو مثقال ورق طلا یک
مثقال ورق نقره دو مثقال جواهر را اصلایه کرده بگلاب
و ورق طلا و ورق نقره را بعسل حل کرده و عنبر را در
روغن بلسان یا روغن مغز پسته گداخته باقی ادویه را کوفته
بیخته پس بگیرند آب سیب شیرین بیست رطل و دران
آهن تافته و نقره تافته و طلا تافته [illegible] سرد کرده

پس بگیرند قرنفل بسباسه افتیمون قاقله کبار صندل سرخ از
هر یک چهار ده مثقال کوفته در پارچه کتانی بسته ابریشم مقرض
خام شصت مثقال دران داخل کرده ده روز بگذارند و هر
روز کیسه را مالیده بفشارند و اگر هوا گرم باشد و خوف فساد
سیب باشد کمتر بگذارند و یا ادویه را در گلاب و عرق
بید مشک بخیسانند و در روز آخر آب سیب را اضافه نمایند
پس بجوشانند و کیسه را دائم بمالند و بفشارند تا بربع رسد
صافی نموده عسل مصفی یک رطل و نیم داخل کرده بقوام آورده
ادویه مذکوره را با آن سرشته معجون سازند + مفرح ابریشم
دیگر که قدس سره جمیع امراض قلبی را نافع است و در کمال
تقویت قلب و جمیع قوتها نماید + صنعت آن ابریشم خام
مقرض جید ده مثقال ورق بادرنجبویه گاوزبان فرنجمشک
از هر یک هفت مثقال بهمن سرخ و سفید از هر یک پنج مثقال
مروارید ناسفته کهربای شمعی بسد محرق مغسول سک المسک
پوست ترنج از هر یک شش مثقال سندروس مصطکی از
هر یک سه مثقال بادروج خشک نعناع خشک از هر یک دو
مثقال عود قماری خام عنبر اشهب مشک تبتی زعفران
بسباسه از هر یک یکدرم بزرالبنج سفید در شیر خیسانیده خشک
کرده نیم درم کوفته بعسل مصفی و رب سیب شیرین [illegible]
سه وزن ادویه بسرشند شربت دو مثقال + مفرح ابریشم دیگر که
قدس سره مقوی دماغ و قلب است و ذهن را ذکی گرداند
و حفظ بیفزاید و خفقان و ضعف قلب بارد را برود زائل
گرداند + صنعت آن ابریشم مقرض آمله منقی پوست هلیله
پوست بلیله از هر یک ده درم بهمن سرخ اذخر مکی اسارون
بادرنجبویه اسطوخودوس فرنجمشک ایرسا انجدان حب بلسان
دارچینی مصطکی زرنجبیل صعتر از هر یک پنجدرم تخم فرنجمشک بسباسه
جوزبوا زعفران کندر از هر یک سه درم لعل بدخشی ورق
نقره ورق طلا جند بیدستر جدوار خطائی مشک ترکی عنبر
اشهب از هر یک یکدرم و نیم عسل مصفی سه وزن ادویه
بدستور مقرر مرتب نمایند شربت یک مثقال + مفرح ابریشم دیگر
این مفرح سرور می آورد و مفتح سدها و منقی دماغ از ابخره و
مقوی قوتها و نافع است از برای سقوط قوت و غشی و رعشه و
صنعت آن که بنظر رسیده اینست که بگیرند آب [illegible] سرد کرده

هوجویه بر زخمها را زود باصلاح آورد و گوشت برویاند
صنعت آن هوجویه دو درم انزروت سفیداب از
هر یکی یکدرم روغن کنجد ده درم موم سفید سه درم اول دویه
کوفته لیبانند و موم را در روغن کنجد بگذارند و مجموع را
در هاون کرده بمالند نسخه دیگر که همان نفع دهد صنعت آن
دو درم هوجویه در پنجمثقال موم و پانزده مثقال روغن گل
بجوشانند تا وقت هوجویه در آن داخل شود و صاف کرده موم
داخل کنند و بمالند تا مرهم شود و بر زخم گذارند و بران اکتفا
نمایند ابهل بفتح اول و سکون بای موحده و فتحه ها و سکون
لام و بکسر اول و ثالث نیز آمده قسمی از سرو کوهی ست که
آنرا بلباه عاره و بعربیه ترکی ارروج و بفارسی درس و
ابرس بیونانی برانی دار قوس و بسریانی برة تادبردی
بروتون ویرونون و بهندی هوبیر نامند و نزد اطلاق
مراد ثمر آنست که آنرا ثمرة العرعر و حب العرعر نیز گویند و
آن دو صنف است صغیر الورق مثل برگ گز و کبیر الورق
شبیه به برگ سرو و رایحه این صنف زیاده است و درختش
بلندتر و باریکتر و صنف صغیر درختش عریض‌تر و کوتاه
تر و برگش شبیه به برگ گز و ثمر صنف صغیر آن ابهل است
و بزرگتر از بار عرعر که قسم اشهر سرو کوهی است و شبیه است به
بن تازه آن سبز رنگ و رسیده اش سیاه باندک شیرینی
و قبض و حدت و عطریت و بغایت لطیف و با قوت
مجففه و قابضه و لذاعه و محلل و مدر حیض و مسقط جنین و
زائل کننده عفونت قروح خبیثه مزمنه و مسحوق آن با
عسل جهة ربو و بواسیر و مطبوخ آن جهة استسقا و ضماد
آن بدستور و ضماد برگ آن جهة اورام حاره و سیاهی جلد
و چرک و آثار یکی از فضول بهم رسد و سرخی که بعد از به
شدن زخم در عضو بماند و ذرورش جهت قروح ساعیه
آکله و نمله و اندمال جراحات سفید و طلاء آن با سرکه جهت
داء الثعلب مجرب و با انجیر جهة جمود اعضا و با عسل جهة
جراحات بن دندان و تعفن و آکله آن و گرم و خشک
است در سوم و لعوق آن جهة ربو و بواسیر نافع و ضماد برگ
کوبیده آن بر سر جهة سرسام نافع و آشامیدن ابهل نافع
است از برای فالج و استرخا و مضر جگر محرورین و مصلحش

خولنجان و حماما و مضر معده و حلق و مصلحش عسل و
سمن و بدلش بوزنش جوز السرو و مثل آن سلیخه و در
تلطیف بوزنش دارچینی و قدر شربتش تا سه درم است

فصل در ذکر جوارشات ابهل

جوارش ابهل نافع از برای ربو و بواسیر و حیض منقطع
را جاری سازد صنعت آن بگیرند ابهل را و بکوبند نرم
و با عسل مقوم بسرشند شربتی از یکدرم تا سه درم هر روز
ناشتا بخورند حب ابهل نافع از برای درد زادن چون
استعمال کرده شود بعد از آنکه طبیخ حلبه و خبازی و لعاب
حلبه و لعاب تخم کتان و روغن کنجد نیم گرم بترتیب بزهار و
نیکوکاران چکانیده و پشت و تهیگاه را بروغن شبت
و روغن بابونه مالیده باشند صنعت آن ابهل دارچینی
از هر یک یکدرم سلیخه هفت درم فقاح الطیب مر صافی زراوند
مدحرج قسط تلخ از هر یک نیمدرم میعه سائله دو درم افیون
یکدرم مشک یک دانگ و نیم کوفته بیخته حب سازند شربتی
سه درم با دو اوقیه شراب کهنه حب ابهل دیگر که همین نفع
دارد صنعت آن ابهل ده درم سداب خشک نیمدرم تخم
نرا سپند چهار درم حلتیت اشق قوة الصبغ از هر یکی
درم کوفته بیخته حب سازند شربتی سه درم با طبیخ ابهل و مشکطرا
مشیع و قوة الصبغ یا در طبیخ لوبیا سرخ یا در عصاره
سداب تر حب ابهل دیگر که همین نفع بخشد صنعت آن ابهل ده
درم حلتیت نیمدرم حل یک شربت باشد حمول ابهل در
حرف لها انشاء الله تعالی خواهد آمد دهن ابهل نافع از
برای طرش صنعت آن بگیرند شصت عدد ابهل را و در یک
رطل روغن کنجد یا روغن زیتون یا روغن بیت هر کدام که
باشد بریان کنند تا ابهلها سوخته شوند پس و غبار را صاف نموده
در وقت حاجت و خالی بودن معده از طعام اندک آنرا
گرم نموده چند قطره در گوش چکانند دهن ابهل دیگر قطور آن
در گوش کری تازه و کهنه را نافع است صنعت آن بگیرند
ابهل را و بکوفته در روغن زیتون بجوشانند تا روغن
سیاه شود دهن ابهل نافع است از برای تحلیل
ریاح متولده از رطوبات غلیظه چون بعد از استفراغ

ماده استعمال کرده شود دانه برای اوجاع ظهر بلغمی و
وریکی و از برای عرق النسا و فالج و استرخا و امثال
اینها از امراض بلغمی و ریکی صنعت آن ابهل پنج اوقیه
جوز السرو برگ مورد عاقرقرحا اکلیل الملک مرزنجوش
قردمانا اذخر مکی سلیخه اجزا مساوی نیم کوفته یک شبانروز
در آب صافی بخیسانند پس بجوشانند تا دو حصه آب
برود و یکحصه بماند پس بمالند و صافی نموده روغن
سداب بوزن آب داخل کرده در هاون بر سنگ بمالند
تا نیکو مخلوط شود در شیشه نگاه دارند سفوف ابهل
نافع از برای بواسیر و ریاح آن صنعت آن ابهل
منقی از نوی را گرفته در آب کنند تا خیسانیده در سایه
خشک نمایند پس بگیرند از آن ده درم حرمل انجدان
زیره کرمانی حرف سفید حلبه نانخواه از هر یکی دو درم
کوفته بیخته سوای حرف و حرمل که این هر دو را [illegible]
با دام شیرین با روغن مغز پسته زرد آلو بریان کرده هم
را یکجا کرده در ظرف چینی نگاه دارند شربتی از یک
مثقال تا دو مثقال ضماد ابهل که جذب زهر افعی
مار از بدن نماید صنعت آن ابهل جلغوزه بابونه و
اسقیل مشوی دقیق کرسنه از هر یک جزوی کوفته بیخته
بشراب سرشته ضماد کنند لعوق ابهل نافع از برای ربو
و بواسیر صنعت آن بگیرند یک اوقیه آنرا کوفته از
با نیم اوقیه روغن گاو چرب کرده بیک اوقیه و نیم عسل
صافی سرشته تا یکهفته بآن مداومت کنند جهة ربو مجرب
است مقدار شربتش تا سه درم است معجون ابهل نافع جهة
دردهای اسافل بدن و بواسیر و باد آن و دفع اقسام
کرم امعا بغایت نافع صنعت آن بگیرند ده درم
ابهل را و دانه آن بیرون کرده بروغن گاو و انقدر از
آب برگ آن برگرد و بریان نمایند تا روغن جذب نماید پس از
آتش برگرفته نرم سائیده باده درم فانیذ بسرشند و هر
صبح دو درم آنرا با آب گرم بارد المزاج بنوشند معجون
ابهل دیگر نافع از برای فالج و استرخا و کاسر
ریاح و محلل مواد بلغمیه و حشا است صنعت
آن ابهل نانخواه کندر وج ترکی دارچینی از زیانه

اجزا مساوی کوفته بیخته بعسل مصفی سه وزن ادویه
سرشته معجون سازند شربتی دو درم

باب الالف مع التاء المثناة الفوقانیه

اترج بضم اول الف و سکون تاء مثناة فوقانیه و ضم
رای مهمله و سکون جیم فارسی بادرنگ و بالنگ نیز
نامند و بسریانی اطرنقا و بهندی بجوره و بلغت دیگر
اطرناسفت و نیز آنرا اتفلاح مائی نامند و باختصار ترج
را ریحان الملوک و بعربی تنک و بیونانی مالیطیقا نامند
جمیع اجزای درخت آن در طب مستعمل است اما آن
بدان اطلاق لفظ اترج نمایند مراد میوهٔ آنست و پوست
زرد آن گرم است در اول و خشک است در دوم
و تخم آنکه در زیر پوست زرد است و آنرا آبست گویند و معروف
به پوست بالنگ است در اول سرد و تر است و گویند
معتدل در خشکی و تری و حماض آن یعنی ترشی آن در آخر
دوم سرد و خشک است و برگ و شکوفهٔ آن در آخر
دوم گرم و خشک و مجفف و محلل و ملطف اند اما
پوست زرد آن مقوی قلب و دماغ و معده و کبد و مفرح
و احشا و صالح از برای خفقان و خوشبو کننده بوی دهان
و ملطف و محلل ریاح و معین بر هضم است و مداومت بر
آنکار در خوردن آن نشود پس اگر انکار کرده شود کند
میگردد هضم و نیز از مفرحات تریاقیه است و حرارت
آن معین بر خاصیت آنست و طبیخ پوست زرد خشک
آن مسکن قی صفراوی است و مضغ پوست آن
خوشبو کنندهٔ نکهت و محرور المزاج باید که بجوزد و قشر
اترج را با خیری از تخم و حماض آن و عصارهٔ پوست و
گوشت آنکه با هم لونگ باشند جهة گزیدن افعی نافع است
همچنین ضماد آن نفع دارد و طلای خاکستر محرق پوست
آنجهت برص مفید است و چون غیر محرق آنرا در جامه
گذارند مانع کرم زدن آنست و چون پوست یکعدد اترج
را در شراب اندازند در ساعت ترش کند و بسرکه سازد
و مضر جگر حار و دماغ حار است و مصلحش عسل اما شحم آن
که بلغت هندی آنرا گیند دم و گوشت گویند که مشهور

به پوست بالنگ است باشتراک لفظ و الا آن دیر هضم
و غلیظ است بسبب صلابتی که آنرا میباشد و حاصل میشود
از آن غذای بسیار از برای بدن اگر هضم شود و مضر است بحرارت
غریزی معده و مانع صعود بخارات بدماغ و محدث قولنج و مصلح
عسل است و یا شکر و اگر آنرا در عسل یا شکر مربی نمایند بجهة تجویز
است و میگردد خوش طعم و لذیذ و اما حماض آن یعنی ترشی آن
پس منبت و در ترشی آن غذائیت ندارد لکن از مقویات قلب
حار المزاج است و قاطع صفرا و مانع ریختن صفرا بمعده و
نافع از برای خفقان حار و تقویت معده و جگر و مسکن حرارت
احشا و نافع است از یرقان و مسکن تشنگی و اسهال صفراوی
و کبد و تسکین صداع خماری و شراب آن نافع از برای
دوار و سدر بخاری حادث از ابخرهٔ صفرا و خون تعفن شده
و همچنین نان منقوع در آب اترج یا شراب آن مسکن صداع
و دوار حادث از خوار معده است و از خواص آب آنست
منع صعود ابخره بسوی سر و منع آن بسبب قوت قبضی در آن است
و نیز حماض اترج حابس طبیعت و منبه شهوت طعام و در آن
تقطیع و جلا میباشد و طلای آن زائل میگرداند قوبا و
کلف را و مزیل برقان است و ضماد آنجهت گزیدن عقرب
زنده و مار نیز نافع است و طلای آنجهت قلع رنگ سیاهی و
مرکب از جامه سفید و قطور آنجهت یرقان که در چشم باقی باشد
نافع و اکتحال بآن و غرغره بمطبوخ آن بر سر که جهة اخراج
زلو که در حلق مانده باشد مفید و مضر است بسینه و عصب
مصلحش شراب خشخاش است و شراب تین و بدلش آب انار ترش
و آب لیمو است و چون جواهر و مروارید را در آب ترنج
بخیسانند مضمحل سازد و خوردن غذائیکه در آن آب اترج
باشد نافع است از برای مالیخولیای حادث از سودای
محترقه از صفرا و خون و حزن حادث از ابخرهٔ سودای
محترقه از دم و صفرا و مالیخولیای مراقیه لیکن بسبب شدت
حموضت مضر است باصحاب سودا پس باید که اصلاح کرده
شود بشکر و اگر مفرد استعمال نمایند شکر داخل کرده فشرده
ساخته بنوشند و اما تخم آن پس نسبت صالح از برای
خوردن بعیث و گرم و خشک است در دوم محلل و
مجفف است و مضاد جمیع سموم میکند خوردن و

ضماد کردن بآن و با قوت مسهله و دو مثقال از
مقشر آن قائمقام تریاق فاروق در جمیع سموم میشود
و قوی تر از تریاق کبیر است و گفته اند که دو مثقال از
مقشر آن تریاق جمیع سموم ملدوغه و مشروبه است و یا
با آب و یا با شراب جهة گزیدن عقرب مجرب و بتجربه رسیده
آشامیدن و ضماد کردن بآن و یکدرم مقشر آن
بجهت مرحیض کشنده جنین و مخرج آنست و طلای آن
جهة تحلیل ورم بلغمی و سفوف آنجهت تقویت لثه مفید
بدانکه چون لحم یعنی سفیدی اترج با لحم بالنگ خوردن
برابر است منتبه گذشته شاره و منهرت یافته و الاشتر
زرد اترج را بالنگ فی الجمله تفاوتی است و جوامع
و اترج کوچکتر و هر دو طرف آن باریک مخروطی شکل
آن ترش میباشد بخلاف بالنگ که بزرگ و بدان هیئت
نمیباشد بلکه یکطرف آن بنسبت بطرف دیگر باریکتر
و مغز این شیرین میباشد اما چیزیکه فراگرفته میشود از
اجزای اترج بدانکه اترجیه هر چند لون ست لون اول
مثل ابراهیمیه است در صورتیکه بعوض آب غوره آب اترج
داخل کرده چاشنی آنرا از قند سفید گرفته استعمال نمایند
و این لون در خواص مانند ابراهیمیه است و از ان در تسکین
حدت صفرا و تقویت قلب اقوی است و در وقتیکه از برای
تقویت قلب مرتب نمایند اندکی زعفران و اقول آنرا
لون دوم مرتب نموده میشود از برای حمیات صفراویه
حاده صفت آن برنج را به تنهائی و یا با ماش بپزند و
چون نیک پخته شود آب اترج و قند سفید قدریکه چاشنی
آن موافق مزاج شخص باشد و شیرهٔ بادام شیرین مقشر
داخلکرده چند جوش دیگر داده بکشند و اگر قبض در طبع
باشد اسفاناخ کدوی شیرین داخل نمایند و اگر حرارت
باشدت نباشد و ضعف غالب باشد گوشت خروس
بچه یا بزغاله داخل نمایند بطریق که گوشت را قطعه
قطعه نموده یکعدد و یا زیاده بقدر حاجت داخلکرده
در آب بجوشانند و کف آنرا بگیرند تا مهرا شود پس برنج به
تنهائی یا با ماش داخلکرده بپزند در آخر آب اترج و قند و شیرهٔ بادام
داخل نموده چند جوش دیگر داده استعمال نمایند و اگر خواسته باشند

اسفناخ وکدو داخل نمایند واگر نباشد دل مرغ فربه یا گوشت
زغاله را قطعات نموده در آب و نمک و پیاز بقدر حاجت
با چند برگ سبز به پزند و کف آنرا بگیرند پس گوشت را در
روغن گاو بریان کرده و مصالح حاره چون دارچینی زیره
و هیل و گشنیز و قرفة الطیب در پارچه کتانی بسته در آن
اندازند و آب و نمک و پیاز بقدر حاجت اخلاط کرده
بپزند تا مهرا شود پس از آن برنج داخل کرده بپزند و در آخر
آب اترج و قند سفید داخل کرده دو سه جوش دیگر داده
فرود آورده بکشند و استعمال نمایند و در حین طبخ اگر زعفران
برنج داخل کنند و بغیر برنج پخته با چلاو و یا نان بخورند
و اگر خواهند بجای برنج از بقول و از دبات و فواکه چون
کدو و اسفاناخ و چقندر و یا کلم یا شلغم یا زردک یا
بادنجان یا سیب شیرین یا به نیز برنج داخل نمایند و هر
یک رنگی علحده میشود با چلاو و یا با نان بخورند و شربت
انار آب ترنج و قند اترج پلاو و یا مطنجن پلاو ساخته استعمال
نمایند استعمال ترجبه و اترج پلاو و مطنجن پلاو و آب
اترج و قند در وقت گرمی و حرارت مزاج موافق است
دستور حل نمودن لولو در آب اترج که شیخ داود
ذکر کرده بگیر آب ترنج را در شیشه کرده مروارید نا
سفته سوده در آن داخل کرده در حمام بگذارند تا آنکه تمام
آن حل گردد مطلق و در آن جرم لولو نماند و این محلول نافع
است از برای جمیع سموم و امراض اعضاء رئیسه و جهت خیر
مجرب است چون با شربت مناسبه بنوشند و اگر مروارید مذکور
را باین دستور حل نمایند و همچنین سایر جواهرات را تریاق شست
تریاق گشت لوم معتدل مائل بحرارت و قوتش تا شصت
سال باقی میماند و شربتش تا سه مثقال است مقوی و نافع
و پادزهر سموم و مقوی باه است و جهت جنون و صرع و
مالیخولیا با آب مرزنجوش استعمال نمایند و جهت فالج
و لقوه و امراض بارده دماغی و عسر البول و سنگ مثانه
با آب تربه و کرفس و آب ترب و جهت ضیق النفس و سرفه و
نفث الدم و خفقان و ضعف معده که از حرارت باشد
با آب کاسنی تازه و اگر برودت باشد با گلاب و جهت
استسقاء و صلابت طحال و یرقان و قولنج با آب مطبوخ

انیسون و جهت بواسیر و امراض معده با آب عناب و جهت
مفاصل و نقرس با آب مطبوخ بیخ کبر و رازیانه و جهت
سموم و جذام با شیر دوشیده تازه و جهت بهق و
برص با ماء العسل بنوشند و طلا در امراض مذکوره و
اورام نافع است صنعت آن پوست زرد اترج تخم
مقشر اترج برگ اترج از هر یک ده مثقال حبطیانا و
حب الغار سنبل الطیب مرباقلن کزنبل ست عود هندی
از هر یک هفت مثقال زرنب درونج عقربی اطلال
بهمن سرخ بهمن سفید انیسون از هر یک یک مثقال مروارید ناسفته
چهار مثقال نیم کمینه کهربا شمعی از هر یکدو مثقال زر
خطائی دو مثقال یکجا آنکه عود هندی را در بیست دو
مثقال گلاب بسایند و پادزهر را با آن صلایه کرده هفت
روز بگذارند تا حل شوند و بعد از حل شدن در عود و
پادزهر اندکی پخته برهم زنند و بعد از آن با جمیع ادویه
در عسل مصفی بقوام آورده که بر سر آتش باشند داخل کنند
و آتش آنقدر باشد که بجوش نیاید پس فرود آورده در
ظرف نقره یا چینی نگاه دارند و شش ماه در جو گذاشته
پس استعمال نمایند تریاق حب ترنج جهت سموم مشروبه
و ملدوغه مشترک النفع است صنعت آن تخم اترج مقشر
ده مثقال کوفته بیخته وزن کرده با انجیر کوبیده بمقدار
که با آن بسرشند شربتی ده مثقال اقراص باقی جهامر
اترج جهت صفرا و تشنگی مفرط و قطع قی و دفع سموم نافع است
صنعت آن نبات سفید کوبیده اندکی آب داخل کرده
بر آتش ملایم گذارند تا گداخته شود پس اندکی آب ترنج تازه
داخل نمایند تا چاشنی که خواسته باشند درست شود و بقوام
آید بر سنگ یا چینی مس تازه طلی کرده یا نقره رزنند تا بسته
شود و بعد برند و نگاه دارند و بکار برند و اگر خواسته باشند در
هر یک رطل از نبات سفید مقدار یکمثقال مروارید ناسفته در آب
ترنج بدستور مذکور حل کرده از آن آب ترنج جوارش سازند و
یکمثقال عنبر اشهب دریده و عرق بیسه گداخته داخل نمایند تا باشد
اقوی در القوت و دفع سموم مفتش

فصل در بیان جوارشاتیکه اصل و عمود در آنها قشر زرد اترج است

جوارش اترج مقوی معده و طعام را هضم کند و اشتهای
طعام آورد و دور ریاح را دفع کند و بوی دهان خوش سازد و
نافع است از برای لقوه صنعت آن پوست زرد اترج خشک
کرده سی درم قرنفل جوزبوا دارفلفل خیربوا دارچینی خولنجان
زنجبیل از هر یک یکدرم مشک تبتی خالص یکدانگ و در نسخه
دیگر مشک دو دانگ است بعسل مصفی سه وزن ادویه معجون
سازند این نسخه از شیخ الرئیس است و در نسخه دیگر فلفل دراز
فلفل و افل نیست و وزن مشک دو دانگ و در نسخه
ابن جزله وزن پوست اترج سه درم است و این معجون
شربتش دو درم مزاج نسخه شیخ رئیس گرم و خشک است در
اول درجه سوم جوارش پوست زرد اترج منقول از زانوا
ترکی قندی صالح جلی مقوی با قسمه اعضاء رئیسه و معده و محلل
ریاح است صنعت آن پوست زرد اترج بسته درم قرنفل
عود هندی دارچینی بسباسه خولنجان از هر یک دو درم قاقله
زنجبیل از هر یک یکدرم پوست خربزه سی درم سنبل که هندی
گجری و گوام گری نامند ده درم مشک تبتی خالص نیم درم
عسل مصفی بقدر الکفایه بدستور مقرر جوارش سازند جوارش
اترج مقوی دل و معده و دافع سودا و معین هضم کیموس است
صنعت آن پوست زرد اترج پوست سرخ لیمو بسته سنبل هندی
کبابه چینی عود غرقی خام از هر یک دو درم قرنفل دارچینی بسباسه
فلفل نوفل سلیخه سیاه دانه قاقله صغار دانه قاقله کبار عود بلسان
تخم فرنجمشک از هر یک یکدرم مشک تبتی خالص ورق نقره
محلول از هر یک یکمثقال زعفران یکدرم و نیم عسل سفید
سه وزن مجموع ادویه بعسل القوام آورده ادویه کوفته
بیخته با آن سرشته معجون سازند شربت تا دو درم جوارش اترج
قلمی فرموده اند که از استنباط بنده محتاج بفضل رب الغنی محمد
هاشم العلوی است مقوی اعصاب و دماغ و معده است و
مجرب النفع است در جمیع امراض عصبی خصوصا از برای سستی و
فالج صنعت آن بگیر قشر آمله منقی سی مثقال و بلیله
دستق بهار نارنج و ورق فرنجمشک از هر یک کمعدد
پنجاه مثقال بخیسانند یکروز دیگر بجوشانند تا مهرا شود و از
آتش بگذارند و عسل مصفی سه صد مثقال داخل کرده
بقوام آورند پس بگیر مربای پوست زرد اترج ده مثقال زنجبیل

خوشبوی لذیذ نافع از برای دماغ و اعصاب دماغی است
و قومی بر می آورند دهن را از حب اترج همچنانکه بر می
آورند روغن را از مغز بادام و مانند آن و بعضی شراح
قانون مثل صاحب بحث و مسیحی و شریف و تمیمی گفته اند که
دهن فراگرفته از قشر زرد رقیق اترج و همچنین دهن فرا
گرفته از حب اترج نافع است از برای فالج و استرخا
شریا و از برای برودت اعصاب طلا کردن بر قفا سر
و گردن و فقرات پشت میفرمایند که دهن قلاح اترج
و دهن قشر اترج و دهن حب اترج نافع از برای فالج و
استرخا شریا و مروخا مفرد او مع ادویه اخری و دهن قشر
گرفته از قشر زرد اترج نافع است از برای لقوه آشامیدن
آن و تمریخ بدان و چکانیدن آن در منبت اعصاب
و از برای ارتعاش و نیز نافع است آشامیدن و تمریخ
بآن از برای اختلاج و برودت اعصاب رب
اترج در فعل اقوی از رب حصرم است و جهت غلبه صفرا
و تشنگی مفرط و قطع قی و دفع سموم و از برای آلام العصبانی
و آن صرعی است که حادث میگردد و جلبا نزا با تپ و حرارت
صنعت آن اگرچه در ربوب شرط نموده اند که آبها را بعد
آنرا بجوشانند تا ربع رسد لیکن گفته اند که در بعضی میاه
از انهار ب فراگرفته میشود قدری شیرینی ضرور است
داخل نمودن تا بقوام آید در رب اترج از انجمله است باید که
در آب اترج که بغیر شیرینی بقوام نمی آید بمقدار عشر آن یا قدری
زیاده نبات سفید داخل نمایند و با آتش بسیار ملایم بجوشانند
تا ربع برسد فرود آورده سرد کرده در ظرف چینی یا زجاجی
نگاه دارند و در وقت حاجت بکار برند سکنجبین اترجی
قاطع صفرا و مسکن غلیان خون و غثیان و اکثر امراض
صفراوی و دموی را نافع صنعت آن بگیر قند سفید
یا شکر سلیمانی یا عسل و شراب یا سیلان رطب هر کدام
که خواسته باشند و با ربع آن سرکه انگوری در دیگ سنگی
یا نقره یا گلی یا مسی تازه مجلی بقوام آورند و کف آنرا
بگیرند پس آنرا بر آتش اخگر گذاشته آب اترج بقدری که دانا
طبیب که میباید داخل کرده بجوشانند تا بقوام آید پس
فرود آورده سرد کرده نگاه دارند سفوف اترج
میفرمایند که از استنباط بنده محتاج بفضل و توفیق
رب کریم محمد هاشم حکیم مفید از برای فالج و استرخا بود چون
آن آشامیده شود بعد از تنقیه با یارجات صنعت
آن پوست زرد اترج و بادرنجبویه تفاح اذخر آمله
مقشر پوست هلیله کابلی از هر یک پنج مثقال اسارون
بهمن سرخ و سفید سلیخه دارچینی قرنفل و نانخواه از هر یک سه
مثقال جدوار خطائی مجرب مشک ترکی عنبر اشهب
جندبیدستر از هر یک نیم مثقال ورق طلا کما ذریریون
از هر یک چهار دانگ زرنباد و نمر طویل جوزبوا و
بسبایج فستقی رازیانه بادیان خطائی زنجبیل
تخم سداب کهربا اندروس عود قماری سنبل الطیب
قسط تلخ فادانیا زرنیسیالوس اسطوخودوس
از هر یک یکمثقال صعتر فارسی دو مثقال خارک
جهرمی پانزده مثقال کوفته بیخته هر روز یک مثقال
آنرا صبح با ده مثقال عرق بادرنجبویه بنوشند

فصل در بیان اشربه حماض اترج و ورق آن

شراب اترج نافع از برای ضعف معده و خفقان
صنعت آن بگیرند برگ ترنج پنجاه عدد یک یک را از غبار
پاک کرده بخرقه کتانی یا غیر آن و شراب جمهوری هشت رطل در آن
داخل کرده یک هفته بگذارند در جای گرم پس صاف نموده دو رطل
عسل کف گرفته در آن اندازند و بر هم زنند تا بهم رسد
و در شیشه و یا در ظرف چینی نگاه دارند و بوقت حاجت
بکار برند شراب حماض اترج مسکن و مبرد و مطفی حرارت
نافع است از برای حمیات حاره دمویه و صفراویه و
دافع قی صفراوی و مسکن عطش و رافع سموم است و
نافع است از برای اصحاب صداع دموی و صفراوی
هرگاه ایشان را لینت طبع باشد و مقوی شهوت طعام
و نافع خفقان حار است الا آنکه مضر است بسینه و ریه
بسبب حموضتی که دارد و مقوی معده و جگر و قلب حار
و نافع است از برای صداع بمشارکت قلب و سوء
مزاج صفراوی قلب و جمیع افعال حماض اترج را
دارد و مضار آن ندارد صنعت آن بگیرند آب
اترج و با دو ثلث آن نبات سفید و در دیگ نقره
یا سنگی بجوشانند تا بقوام آید و اگر خواهند بجای عسل
مصفی یا دوشاب انگوری کنند و بعضی اطبا آب ترنج
و شیرینی را بالمناصفه میکنند و گفته اند که شراب اترج
بهترین اشربه است از برای تسکین صداع خمار
خصوصا وقتیکه با گلاب یا عرق کفری بنوشند و شراب
اترج که از برای صداع نوشته اند یکمن قند است و پنجاه
مثقال آب اترج عرق کفری که با این شراب بخورند آن
است که کفری یعنی غلاف طلع نخل را ریزه کرده بطریق
گلاب عرق گیرند و شربتی از این شراب اترج از برای
اصحاب صداع یک اوقیه تا دو اوقیه است با یکمثقال
یکمن تیر عرق کفری یا گلاب و نیز این شربت نافع
است صداع حادث بمشارکت معده بسبب غلبه
مره صفرا را بر مزاج و آشامیدن شراب حماض ترنج بعد از تبرید
نافع است از برای صداع دموی و نیز آشامیدن آن
نافع است از برای دوار حادث از ضعف قلب و سقوط
قوت چنانکه این مشتمه دوار عارض میگردد نافعین را فرق
گفته که شراب اترج نافع است از برای دوار صفراوی بجهت
آنکه حماض اترج حبس الجزء از سر میکند بسبب عصر و
جمع آنطریق بخارات بسبب قوت قابضه که آنرا میباشد
نسخه دیگر آنکه مقوی قلب حار و نافع است از برای
خفقان حار و صفرا را بشکند و ماده را قوت دهد و منع
در دوع الجزء حادثه از بقیه شرابی که در معده مانده است از صعود
بسر میکند بسبب آنکه مقوی فم معده است و نیز البته
منع تصاعد اجزاء مرتقیه بسر میکند صنعت آن آب
اترج پنجاه مثقال قند سفید یکمن بقوام آورند شربتی
تا دو اوقیه قرشی گفته که آشامیدن آن بلعاب بزر
قطونا نافع است از برای صداع چون با تقشر
طبیعت باشد شراب ورق اترج یعنی خمر آن مقوی
قلب و دماغ است و نافع است از برای مالیخولیای
مراقی که با برودت عرق و مغدو با آن ریاح باد دفانی
باشد صنعت آن برگ اترج برگ تانبول از هر یک پنجاه عدد برگ گل
را تمام از غبار بخرقه پاک کرده در شراب ریحانی پانزده رطل بیندازند

در ظرف سفالی بخیسانند پس صاف نموده چهار رطل عسل مصفی
داخلکرده در آفتاب گذارند و یا در زیر سرگین اسپ دفن
کنند و این شراب را یک هفته بگذارند پس در شیشه کرده
نگاهدارند و در وقت حاجت بکار برند + شراب ترنج رطلی
شراب حماض اترج مقوی قلب و دماغ است و نافع آن
از برای مالیخولیای حادث از احتراق بلغم هرگاه آنرا بیاشامند
بشود با شراب اسطوخودوس بجهت آنکه شراب اترج
تقطیع بلغم میکند + شراب اسطوخودوس با آنکه در نهایت
نفع است از برای این قسم مالیخولیا مصلح شراب اترج
است و نیز شراب اترج مصلح شراب اسطوخودوس است
صنعت آن آب اترج یکرطل نبات سفید یکمن با آتش ملایم
در دیگ سنگی یا نقره بقوام آورند + شراب اترجی موافق
نسخه قدما جهت ضعف دل و خفقان و ضعف معده بغایت
نافع است صنعت آن برگ اترج پنجاه عدد در شراب
کهنه یا جمهوری بقدر شش قسط که هر قسطی صد و پنجاه مثقال
است هفت روز بخیسانند پس صاف نموده با صد و پنجاه
مثقال عسل کف گرفته بقوام آورند و بعضی از پوست اترج
بدستور مسطور ترتیب میدهند و بعضی یکرطل پوست اترج
را در دویست و پنجاه مثقال آب جوشانیده جوشانند
صافکرده تا به ثلث رسد و با یکرطل عسل مصفی بقوام آورند

فصل در ذکر عرقهای پوست زرد اترج

عرق پوست زرد اترج ساده که مقوی قلب و معده
و در آن تریاقیت قویست و رطوبات فاسده را دفع کند
صنعت آن بگیرند پوست زرد اترج یکمن و در چهار من آب
نقوع نموده بمعمول عرق کشند و یا بطریقی که چهنیکه بر سر دیگ
نهند و طاسی در آن بعد از آنکه آب و پوست اترج را در
دیگ کرده باشند و سرپوشی معکوس بر سر دیگ نهند که
قبه و تکمه آن در اندرون دیگ باشد و اطراف آن
بخمیر گیرند و در میان سرپوش آب سرد پر کنند و آتش
ملایم دهند چون آب گرم شود بردارند و آب سرد تازه
داخل کنند و چون دانند که طاس پر شده سر دیگ را باز
کرده آنرا بردارند و اگر دانند که در پوست هنوز قوت
باقیست قدری آب داخلکرده تکرار عمل نمایند تا بهتر شود ازین

عرق نادو داد دقیقه با شربت سیب با شربت گاوزبان
یا قند سفید بنوشند و بدانکه چهنیکه بکسر جیم فارسی و ها و
یای مثناة تحتانیه و نون لغت هندیست و آن عبارت
از ریسمانیست که مدور مانند حلقه بسته و از اطراف آن
ریسمانها بر آورده سه یا چهار از آن حلقه از وسط دیگ
آویزان کرده و ریسمانی دیگر بر گردن دیگ بسته آن ریسمان
های اطراف حلقه را بر اطراف ریسمانیکه بر گردن دیگ
است بسته و در میان آن حلقه طاس و یا غیر آن ظرف
میگذارند محاذی تکمه سرپوش بلکه باید که تکمه آن در میان
باشد تا در آن عرق بچکد + عرق پوست زرد اترج
مرکب که در تقویت اعضای رئیسه و دفع امراض سوداویه
بینظیر است صنعت آن پوست زرد اترج بادرنجبویه
گل گاوزبان تخم کشنیز صندل سفید افتیمون شاهتره
بسفایج فستقی نعناع خشک از هر یک پنجاه مثقال
ورق پان یعنی تانبول پنجاه عدد بهمن سرخ بهمن سفید
دانه هیل بسباسه دارچینی قرفة الطیب کوله برگ انجدان
است صعتر فارسی تانخواه اسطوخودوس ابریشم خام
از هر یک پنج مثقال قرنفل کبابه چینی عود هندی سلیخه
هندی اذخر تلمی از هر یک سه مثقال سرکه انگوری
گاوزبان عرق بادرنجبویه گلاب از هر یک ده من
بر همه ریخته دی کرده بدستور عرق کشند + عرق پوست اترج
سکری که در نهایت تفریح است صنعت آن پوست زرد و
اترج دوازده سیر شکر سرخ یکمن بقدر مقرر آب بر روی
وی کرده در خم کرده در زیر سرگین اسپ خم را دفن کنند
پس از رسیدن یعنی جوش خوردن و از جوش فرو
نشستن آنرا از خم بر آورده چند روز بگذارند و بعد از آن
با ده سیر دیگر پوست زرد اترج عرق کشند و اگر ده سیر
گلقند داخل نمایند بهتر است + عرق بهار اترج قریب بعرق
بهار نارنج است و از آن ضعیف تر است —

فصل در بیان اقراص قندی حماض اترج

قرص قندی حماض اترج نافع از برای اصحاب
یرقان صنعت آن بگیرند قند سفید و بقوام آورند
و آب اترج بمقدار یکه آنرا مربی منحوش و چاشنی دار

گردانند داخل کرده در سینی بریزند و برزند و استعمال
نمایند + رنگ دیگر شکر سفید را بقوام آورند و سفیده
تخم مرغ بر آن زده نیز زنند تا سفید گردد و آب حماض
اترج بقدر حاجت اندک اندک داخلکرده آتش
ملایم دهند و باز تیز زنند چون نیک سفید گردد بطریق
قرص بر روی کرباس نمک زده بچکانند و چون
سرد شود بردارند این را اهل هند تبانه چاشنی دار نامند

فصل در بیان مربیات اترج

مربای پوست زرد اترج مقوی قلب و دماغ و کبد
بارد و مفرح است و مشتهی طعام صنعت آن پوست زرد
اترج را نازک تراشیده پارچه ها کوچک بریده در آب
نمک ششروز نمایند یا در کیسه تنگی کرده در آب سبوس
گندم یا برنج یا در کاه آن چند جوش داده مرتبه تبدیل نمایند
تا شیرین شود پس در آب خالص جوش کمی داده شسته در
آب بگذارند تا تلخی کشنده شود پس شسته در آب خالص
طبخ داده در شیره نبات یا قند سفید رقیق با آتش ملایم
طبخ نمایند تا غلیظ شود و اگر در آخر قدری گلاب داخلکرده
چند جوش داده فرود آرند میگویند اقوی و خوشبو و اگر
در شیره جوش ندهند بلکه بعد از طبخ آب آنرا افشره
و آنرا پارچه صافی آب آنرا خوب نشف نموده شیره
نبات سفید یا قند یا عسل بسیار غلیظ گرم بر آن ریزند
و بگذارند تا شیره در آن منجذب گردد و رطوبت خود
را در آن شیره پس دهد پس آن شیره را گرفته باز جوش
داده گرما گرم بر آن ریزند و یا شیره دیگر تازه بر آن
ریزند تا آنگاه که دیگر رطوبت پس ندهد و شیره را
رقیق نکنند بهتر است و شکننده تر و خوشبو تر خواهد بود
مربای آنست که عبارت از گوشت اترج است بعبارت
فارسی و شحم اترج بعبارت عربی چنانچه ذکر یافت نافع
است از برای تقویت معده و قلب صنعت آن
بگیرند گوشت بالنگ را یکدو جوش داده آب آنرا بریزند
تا تلخی که دارد دور شود پس در آب طبخ دهند تا نرم
شود آنرا از آب بر آورده بیفشارند که در آن آب باقی نماند
و بپارچه پاکیزه خشک کنند و در شیره نبات سفید یا عسل

چند جوشی داده فرود آرند بهتر است مربای اترج
بگیرند اترج درست را و بسنانک باندکی بمالند که قدری
از قشر زرد آن سائیده گردد پس پارچه پارچه نموده
دو سه شبانه روز در آبیکه دران قدری زاج سائیده حل کرده
باشند بگذارند تا تلخی آن زائل گردد پس بر آورده با
آب خالص بشویند اگر شیرین شده باشند بهتر والا مرتبه
دیگر در آب تازه چند ساعت بگذارند پس در آب
آهک بگذارند بعده بر آورده پاک شسته طبخ نمایند و
مربا سازند و اگر پارچه ها را بخارهای بسیار زنند که آب
دیگر آن بگذرد و در آب شیرین بگشایند و نیز بگذارند
و هر دو سه ساعت آب را تبدیل نمایند نیز شیرین میگردد
و بجوش آمدن در آب شیرین خالص مکرر و هر مرتبه تبدیل
نمودن آب نیز تلخی آن زائل گردد پس بطریق مربا
زنند و اگر اترج درست برخواسته باشند شیرین کنند
پوست زرد آنرا از سنگ یا قدری سائیده و در آب
زاج بخیسانند پس در آب خالص بجوشانند آن آب را
ریزند و دو سه مرتبه چنین کنند پس در آب آهک
بگذارند تا شگفته گردد پس شسته و پخته مربا ترتیب
دهند و اگر در آب اترج گذاشته و بجای جوش بیکدم
بشویند نیز کافیست ولیکن باید درین قسم در شیرین
کردن مبالغه نمایند در شستن آن تا اثر زاج دران
نماند مربای اترج بنسخه مسعود بن محمود سنجری صنعت
آن بگیرند اترج تازه را و چهار پاره کرده ترشی آنرا
دور کنند و در تغار سفالی لعابدار در آب عذب
نمک یکهفته بخیسانند پس یکهفته دیگر در آب شیرین
بغیر نمک بخیسانند تا رنگش تغیر شده سفید گردد و
ظاهرش برنگ باطنش شود پس نیز بشویند در آب شیرین
تا شوری دران نماند در دیگ پاکیزه کنند و عسل نیکو کفگیر
وار آب در آن هر دو بر سر آن ریزند آنمقدار که از سر پوست اترج
برگذرد و باید که پارچهای اترج را انجلال جزئی شود و رائج نمایند تا
شیرینی برجوف آن نفوذ کند و جوشانند مقدار دو سه
ساعت نجومی پس آن اترج را از آب و عسل بر آورده بکفگیر
بزرگ کر بانتر … تهی کنند تا آتش خشک شود پس نیز آنرا

در عسل کفگیر گرفته و فرود آورند تا آتش باشند برای افاوه
سوده و مقدار افاوه باید که بازای هر یک ترنجه تقریبا
اقاقیا کبار سبل الطیب الازهر یک یکمثقال قرنفل و ادرخی از هر
یک نیم مثقال مشک یکدانگ و تمیز پس آنرا از هر قالب
چینی کرده سرش را محکم بندند و هر چند کهنه شود بهتر
مربا بهتر میشود و گفته اند اگر نمک را در آب حل کرده
پوست اترج را دران انداخته و نیز در آن داخل کرده
بیست روز بدارند پس از آب و نمک بر آورده چهل
روز دیگر در آب یخ بگذارند و هر روز آب یخ را تازه
کنند و بشویند آنرا صبح و شام و از حیات تلخیه رسیده باشد
از نحوست و تا کل الیوم بعد چهل روز بر آورده فشار زنند
و بگشایند و در برکرپاس نخی تهی کنند و نیز آنرا با
دستور بکشند بر گردند و بکار زنند مربای اترج درست
اگر خواهند اترج درشت را مربا سازند چنین معتبر است
که اترج را اندکی بسنگ با پوست بیرون آن را سائیده
خار زنند آنمقدار که از لحم آن بگذرد و بطریق مذکور
در آب و نمک و ماست و یا سبوس و یا آرد جو و
گندم و برنج و یا آب زاج شیرین نموده بشسته با آب
نمایند پارچه شده که کیفیت تلخی فلاح در اترج کاه
و سبوس ازان زائل گردد پس در آب آهک یکروز ساعت
بگذارند پس شسته بجوشانند و بخارها بلند برای آنکه تا بقوام
آن برسد و در شیره نبات یا قند رفیق یا عسل مصفی
و اگر خواسته باشند گلاب داخل کرده جوشانند تا بقوام آید
نوع دیگر صنعت آن اترج درست را بطریق مسطور
شیرین کرده در آب آهک گذاشته پس بر آورده
شسته سر آنرا قدری بریده جوف آنرا خالی کرده
باشند جوف آن مغز اترج که تخمها و پردها با آنها دور کرده
باشند پر کرده سر آنرا مسدود نموده از همان پارچه
که بریده اند و پخته در شیره نبات یا عسل اندازند و نیز بند
تا بقوام آید و اگر چاشنی اترج خواسته باشند که بازی ترشی
یا به یا سیب یا چیزی دیگر ریشه کرده پخته در جوف آن کرده
بطریق مذکور نیز زنند مخلل قشر اترج مقوی معده و مسکن غثیان است
صنعت آن بگیرند پوست اترج را و سفیدی آنرا از دم کارد

دور نمایند و لوزهای بادام که طبخ لالی نزند و در آب نمک یا
سبوس گندم شیرین نمایند چنانچه ذکر یافت پس با آب خالص
نیکو بشویند و یکدو ساعت در آب باشد بگذارند پس بر
آورده شسته با آب شیرین خالص طبخ دهند تا پخته
گردد ولیکن مضمحل نشود پس بر آورده آب آنرا بکشند تا بی
نازکی نشسته نموده در ظرفی سرکه بادام انگوری تند
اندازند و چند دانه قرنفل و خرما خارک خشک در قیماق
کرده و قدری سیاه دانه و چند برگ نعناع تازه در آن اندازند
در آفتاب گذارند تا مزاج گیرد و تناول نمایند و اگر خواهند
چاشنی دار شود تدریجا بقدر مطلوب کم و زیاده شیرینی نمایند
باقند و سرکه اندازند و پوست اترج را چند روز شیرین کنند
و همچنین دران اندازند و چند جوشی در شیشه یا ظرف
چینی نگاهدارند و دو سه هفته کوزه داخل نمایند تا برسد
و استعمال باید مخلل اترج نوع دیگر یعنی ترشی پرورده
بستر صنعت آن اترج درست را در آب چند روز
گذارند و هر روز آب را تبدیل نمایند پس در آب داخل کرده
در آفتاب گذارند تا تلخی آن دور شود از آب نمک
بر آورده چهار پارچه نموده در آب خالص زنند تا ملایم شود
پس بکرباس پاکیزه آنرا خشک سازند و بگذارند تا خشک
شود و در سرکه تند اندازند و بگذارند تا سرکه در جرم آن
جذب شود تناول نمایند مقوی معده و کبد حار و مسکن
عطش است و اگر چند دانه قرنفل در آن و زیره چند شاخه
نعناع و ادویه که در نسخه مخلل قبل ذکر یافت داخل نمایند بسیار گرمی
افزود و اطیب شد

باب الالف مع الثاء المثلثة

اثل بفتح الف و سکون ثاء مثلثه و لام نام شجره که آنرا گز
گویند و بهندی جهاؤ … در کتاب … درختی
است کلان مانند … و گیاه … برگش ریزه و
… بقدر … و … ریزه … ماکل
… و درخت … ابها است … که آنرا … و
… کوچک … باشد … سرد و
خشک است … اندک … حرارت دعالی
… و مطبوخ … شاخ و برگ آن … [illegible]

ومنع سفیدی موی و درد سر و شراب آن مقوی جگر
و ملین ورم آن و مضمضهٔ آن جهة درد دندان و ضماد آن
جهة تحلیل ورم جگر و بخور آن تا هفت دفعه جهة سقوط و انتهای
حیدری و بواسیر و جوشیدنهای ریزه که آب از آن آید و تر گردد
و خاکستر و آب طبیخ آنجهة قروح متعفنه و تقویت بن نافع
و در قطع خون همه اعضا خاکستر آن مجرب و قدر شربت
از طبیخ آن تا چهل و پنجمثقال و از عصارهٔ آن تا سی
مثقال و مضعف معده و مصلحش صمغ عربی است و بدلش
جوز السرو و قرنفل سرد است در دوم و خشک در سوم و گویند
گرد و کسیکه گفته گرم است در دوم قطع اسهال و سیلان خون
و ردع مواد مقوی معده و جگر و سایر اعضا و آشامیدن
آنجهة نفث الدم و ربو و منع انصباب نزلات و اسهال
صفراوی و رطوبی و بوداده آن بابل خوردنی و بسیار
باد دو درهم و نیم گلنار که دو سه دفعه هر دفعه همین مقدار
بخورند جهة قطع اسهال مجرب و در حبس سیلان خون
بسیار مفید و طبیخ یک اوقیه آن و غیسانیده آنرا در
آبگرم که با شکر بنوشند جهة یرقان و گزیدن رتیلا و جرب
رطبی و رطوبات رحم و در مزاج اطفال جهة دفع تعفن
رطوبات نافع و چون نقیع آنرا سه روز یا هفت روز
بنوشند و از عقب آن دفع و نان میده تناول
نمایند باعث فربهی بدن و خوبی رنگ رخسار و مقوی
معده و منقی رطوبات فاسده آنست و چون در
گلاب غیسانیده در چشم چکانند جهة ردع مواد و
تقویت اجفان و حدت ابصار مفید و ضماد آن جهة
تشدید اعصاب متخشر و سوزانیدن چوب آن [illegible]
گرفتن دود و بخار آن نافع است صاحب لقوه را
و خشک کننده و انهای حیدری است و را داخر و
ذرور آن جهة قطع خون جراحت و بریدن گوشت
زیاد و غول آن جهة جرب بسیار رطب و نیکو کردن رنگ
رخساره و رفع قحل و حمول آنجهة رفع رطوبت رحم و
فرج و سیلان ارحام نافع و مضمضه بطبیخ آن و به دستور
نمایدن آنجهة تقویت لثه و تاکل دندان و ضماد مطبوخ
آن در سرکه و آب جهة ورم سرخ نافع و منظرت بسر

و مصلحش [illegible] و قدر شربتش از سایده آن دو درم تا چهار
درم و بدلش بوزنش عفص است یا تخم رمان * جوارش
عذبه که ثمر اثل است مقوی معده و مهیج اشتهای طعام و
دافع تجشی که بسبب بخار معده باشد و اسهال و نفث الدم
و سرعت انزال و ادرار [illegible] درد دست و مانع صعود بخار
بدماغ * صنعت آن غذیه بلوط مصطکی رومی از هر یک
پنج درم دم الاخوین چهار درم پوست زرد اترج چهار
درم [illegible] عود هندی [illegible] از هر یک ده درم برگ مورد
ده الزده درم اصل برگ مورد سماق [illegible] و [illegible]
و صیلاح با آتش ملایم بجوشانند تا مهرا شود و صاف نموده با نیم
سیر قند سفید بقوام آورند پس ادویه را کوفته بیخته با آن
بسرشند و بر تخته سنگ مسطح یا سینی مس تا زده [illegible] گرده
قدری بروغن بادام یا پسته مالیده پهن کنند و چون
سرد شود لوزها بریده نگاهدارند شربتی از دو درم تا
چهار درم و اگر جهة مبرود المزاجان یکدرم عنبر اشهب و
نیم درم مشک و یکدانگ ورق طلا و جهة محرور المزاجان
طباشیر سفید و مروارید سوده از هر یک یکدرم و ورق
نقره نیمدرم اضافه نمایند اولی است * تشویه ثمرة الاثل
و الطرفا جهة سنونات و غیرها آنست که کوبیده با عسل
سرشته در لته بسته لته را بگل گرفته یکشب در تنور بگذارند
پس بیرون آورده استعمال نمایند * شراب ثمر اثل یعنی عذبه جهة
تقویت اعضا غذا و اعصاب و معده و سبز تبدیل است
و جهة [illegible] نافع * صنعت آن بگیرند ثمر اثل را و [illegible]
و افسنتین از هر یک پنجمثقال در دو رطل آب بجوشانند آن
مقدار که دو ثلث آب رفته ثلثی بماند صاف نموده با شکر
سفید یا قند یک رطل بقوام آورند شربتی یک اوقیه * طبیخ
ثمر اثل قائم مقام حب زیبق است در ازاله قروح
خبیثه و آکله و نمله و آکله * صنعت آن ثمر اثل و
مازوی سبز پوست انار را در آب جوشانیده صاف نموده
بنوشند و آشامیدن آن هر روز مقدار سه اوقیه مدت
بیست روز نافع است لقوه را * قرص ثمر اثل که گزمازج
است سبز را بگذارند از تراکیب جالینوس است
گفته که من این قرص را سه [illegible] مثقالی بجهت شیری خورانیدم

پس وزن چهار درم شکم او را از تنگی طحال و درد آنها فتح
صنعت آن گزمازج چهار مثقال افلفل سفید سنبل
الطیب اسارون اشق از هر یک دو مثقال اشق را
در سرکه حل کرده باقی ادویه را کوفته بیخته با آن
سرشته اقراص سازند شربتی یکمثقال با سکنجبین
قرص ثمر اثل دیگر که همین خاصیت دارد صنعت آن
گزمازج ده درم فوة الصبغ پنج درم اسقولوقندریون
پوست بیخ کبر از هر یک هفت درم حب البان حب
الفقد جعده زراوند طویل از هر یک شش درم ادویه
کوفته بیخته اقراص سازند شربتی یک مثقال با سکنجبین
بزوری * قرص ثمر اثل که همین منفعت بخشد به نسخه حکیم
محمد باقر بن حکیم عماد الدین محمود حسینی شیرازی بجهت
افادت اطبا منقول از بیاض مجرب مغربی الیه
بخط ایشان * صنعت آن گزمازج اسقولوقندریون
پوست بیخ کبر از هر یک هفت مثقال حب البان
شش مثقال زراوند طویل فوة الصبغ از هر یک
پنجمثقال جعده حب الفقد از هر یک دو مثقال ادویه کوفته
بیخته اقراص سازند شربتی یکمثقال * اثمد بکسر همزه
و سکون ثای مثلثه و کسر میم و سکون دال مهمله
لغت عربی است و آنرا کحل و کحل اصفهانی و کحل سلیمانی
و کحل جلا نیز نامند و بفارسی سرمه و بترکی گوزلین و
بیونانی [illegible] و بلاطین [illegible] باشد
و آنرا معادن بسیار است از آنجمله در اصفهان و [illegible]
و مصر و غیرها از بلدان و بهترین آن اصفهانی است که
از نواحی [illegible] و بعد از آن مغربی در دوم سرد
و در سوم خشک قاطع نزف الدم کل اعضا و قابض
مجفف و مقوی اعصاب و جهة تقویت باصره و آن
و حفظ صحت چشم و دفع حرارت و رطوبت چشم و
اندمال آن و با اکتحال مسک مقوی باصره و محرق
آنکه با پیه سرشته بر آتش گذاشته باشند که شعله ور شده
باشد لطیف است و مغسول آن الطف از غیر مغسول و با
مروارید و سرگین و نبات سفید جهة غشاوه و بیاض
چشم و با [illegible] جهة دمعه و جرب مجرب است و چکانیدن

سرمه ساییده مغسول باب کشنیز تازه و با آب برگ
تازه رشته ام معتلان یا باب انار برین خصوص ترش
مصور باشحم درابتدای حدوث آبله در چشم و گوش
مانع برآمدن دانه آبله است در آنها و مالیدن آن بر
پشت چشم و پلکها و پرده بینی و بر گلو و سینه تر آن
عمل دارد و بعد بروز و ظهور دانه آن در چشم و تحلیل
آن با آب کشنیز تازه باندک کافور و یا محلل با گلاب
علل آنست و با آب سماق نیز مفید است و بعضی از
احجار اثمد قبل از ساییدن سیاه تیره براق اندک
مایل بسبزی و بعضی سیاه کم رنگ و بعضی جوزی رنگ
نیز دیده شده و لیکن از همه بهتر سیاه مایل بسبزی بعد
از آن سیاه تیره براق و بعد از آن جوزی رنگ و بعد
از آن سیاه رنگ آنست و سفید و شرح تیز دیده
شده و سنگ سفید آن براق شبیه بقطعات ملون
رنگ شیشه لاهوری و زرنیخ ورقی است و لیکن از آن
صلبتر و شاید در قوت ضعیفتر از کل اقسام اثمد
و از برای محرورین نافع باشد و شرح آنرا از فرنگ
می آورند و بعضی گویند سفید آن زرنیخ سفید است
و بهندی آنرا گاودنتا نامند یعنی شبیه بدندان گاو
بولس گوید که چون بگیرند اثمد را بیخ و و از اقلیمیا اثقل
آن و بعد از آن نرم سحق نموده مخلوط نمایند بعسل کف گرفته
رقیق و اکتحال بآن نمایند زایل میگرداند صداع را
و گفته اند مراد از آنست که کشیده شود بچشم از جانبی که
صداع است و قاطع نزف خون است اگر کم خون کسی که
باشد و منقی چرک مرهمها و گوشت زیاده است و جهة حفظ
صحت چشم و تقویت باصره مفید و همچنین رفع گرمی چشم و
رطوبت قروح و اندمال آن و نافع است از برای
قروح اعضا و حمول آن جهت قطع جریان حیض و
قروح مقعده و ضماد آن بر پیشانی و نصف سر جهة
قطع رعاف از حجب و دماغ مفید خصوص با آب گرم
تازه برسته و بدستور طلا و ورام است و با پیه تازه
جهة سوختگی آتش و طلا کردن آن با روغنها بر بدن
جهة قطع سبوس و ... آن جهة جراحت تازه و ...

خون آن و قروح و کرم خصیه و طبقه قرنیه چشم نیز مفید است
و محرق آن لطیف و مغسول آن الطف و بعد از آن
امراض چشم آیا ماست و اثمد را قوت سمیت و مضرت
... کشش و مفاصل و فتور دنش گویند قاتل است بسبب
سمیتی که دارد و مصلحش کثیرا و شکر است صنعت احراق
اثمد آنست که بگیرند اثمد را و قطعات چون پیه و
با قالا و بادام کرده در پیه بز بپیچند و بر آتش گذارند
تا شعله در گرد و بسیار نسوزد و نیش زند شراب یا گلاب یا
شیر الاغ سرد کرده بسایند و بشویند و بکار برند بعد از آن
که فایده احراق اثمد تلطیف و بر طرف شدن اجزای
کبریتیه که در جوهر آنست و صنعت احراق آن بنحویکه
صباغ اعتبار بدینی ذکر کرده آنست که اثمد را بر زه زن
کرده چنانکه ذکر شده پس آنرا در آتش فحم انداخته اندکی
بسوزانند تا زایل گردد آنچه در جوهر آنست از لفظ
سیاه پس استعمال نمایند بعد از غسل آن بنحویکه اقلیمیا
را غسل میدهند احراق آن بصنعتی دیگر اثمد را بر زه زر
صلایه نموده و با پیه تازه خمیر کرده در ظرفی ریزند و اخگر
چندان بگذارند که شعله در گردد و شعله او و دان بر
طرف گردد و احراق آن بنسخه دیگر بگیرند اثمد را با
روغن گاو چرب نموده بسوزانند اندکی که بر دن
رود و زایل شود آنچه میباشد در جوهر آن از لفظ
سیاه پس استعمال نمایند آنرا بعد شستن آن بنحویکه
بیان کرده میشود و دستور تشویه اثمد بگیرند اثمد را
ریزه نموده با پیه بزیاده که سفید بسرشته در خمیر گرفته و
بر آتش نهند تا سوخته گردد پس بر داشته خمیر را از آن
جدا کرده در شیر زنیکه پسر زاییده باشد یا ببول کودکان
یا بشراب کهنه سرد نمایند و بعضی از اطبا را
اعتقاد آنست که اثمد احتیاج باصلاح ندارد و دستور
غسل اثمد آنست که آنرا نرم صلایه کرده و آب بر آن
کرده بر هم زنند و بگذارند تا ته نشین شود و آب نرا که مخلوط
است با آن اجزای کبریتی دور کنند و مرتبه دوم همچنین کنند
و چون خاطر جمع شوند که اجزای کبریتی تمام دور شد پس آنرا
مرتبه دیگر با آب بسایند و در سایه کرده بر هم زنند و به اثمد

مخلوط با آبست در سایه دیگر کرده و بر ته نشین است مرتبه دوم
ساییده بطریق اول غسل نموده و ته نشین آنرا از آب
بر دارش کرده بر هم زنند و مخلوط آنرا بر آب سابق
کرده ته نشین آنرا از آب اخلاکرده بدستور مذکور بعمل آورند
تا زمانیکه باقی نماند در ته سایه مگر اجزای حجری و رملی پس
آنها را دور کرده آبها را بگذارند تا ته نشین شود و آب از آن
ریخته و باجر علقه گرفته ته نشین را در ظرفی کرده سر آنرا
پوشیده بگذارند تا خشک شود پس ساییده نگاهدارند و
بعضی متأخرین شسته آنرا در آب یخ و یا برف و باد
گیر حجری با ته ماهی کرده در یخچال چند روز میگذارند تا اگر
بقیه از حرارت محرقه در آن باشد به برودت آب و هوای
آن موضع منطفی گردد و برود اثمد بیاض و موقظلمت
و حالات و ابتدای نزول ماء را نافع و مقوی بصر
و ناشف رطوبات است و صنعت آن سرمه اصفهانی
ست اثمد ده درم توتیا یکدرم سادج هندی نیم درم نشاسته
دو درم مانند هبا سوده استعمال نمایند برود اثمد دیگر
اکثر امراض چشم را مفید است و تقویت چشم تخم مغسول
از کامل الصناعه صنعت آن سرمه اصفهانی ... درم
استخوان ماهی محرق سادج هندی از هر یک یکدرم نشاسته
دو درم اجزا را نرم سوده مانند هبا و غبار استعمال نمایند
و سایر نسخه برودات در حرف البا انشاء الله تعالی مذکور خواهند شد

فصل در بیان جواهر سرمها

جواهر سرمه علمی فرموده اند که از تالیف کرده اکمل
و استاد الاطبا میر محمد هادی والد ماجد حقیر قدس سره است
صنعت آن مروارید ناسفته یاقوت رمانی یاقوت زرد چوب
آبنوس محرق سادج هندی توتیای کرمانی مغسول قرنفل ...
هر یک یکمثقال امیران چینی و شنه فرنگی اقلیمیا فضی از هر یک
یکمثقال توتیای هندی زبانیک کرده نیم مثقال سرمه اصفهانی
محرق ده مثقال بطریق معمول کحل سازند و مراد از توتیای
هندی حجر کبریت است که توتیای قلم باشد نه توتیا خضر که بهندی
تهوتها نامند و اگر خواسته باشند در هر یکمثقال دو دانگ
دوده که قلمی میگردد و اخلاکرده نیکو سحق نمایند که مخلوط شود
و بچشم کشند بهتر است صنعت آن حصی لسان ... موم

ازان دوای حاد میسازند انواع ضرر با چشم میرساند
مرقشیشای ذهبی مرجان قرمزی دهنه فرنگی لاجورد مغسول
ورق طلا محلول ورق نقره محلول که هر دو را اول مرتبه
تکلیس نموده باشند مامیران چینی فلفل سفید اقلیمیای فضی و ذهبی
توبال نحاس از هر یک چهار مثقال سرطان بحری محرق مغسول
شش مثقال یاقوت رمانی دو مثقال عقیق یمانی مروارید
ناسفته دارفلفل زعفران از هر یک دو مثقال شادنج
مغسول شش مثقال + طریق داخل کردن زر و سیم [illegible]
آن است که تکلیس این هر دو را باید نمود بلکه شیخ رئیس یاقوتی
خود ذکر کرده شود داخل نمایند و درم نیست که صنع [illegible]
لیس شده و دست بمالند یا بر روی سنگ سماق بتبانند
چندانکه مکلس شود پس داخل نمایند حکیم محمد باقر بن عماد الدین
شیرازی گفته که این طریق ثالث معمول من است صنعت
آن کحل نسخه دیگر سرمه اصفهانی پرورده بیخ یا برف
روح توتیای مغسول از هر یک ده مثقال مرقشیشای ذهبی
مامیران چینی فلفل سفید اقلیمیای ذهبی لاجورد مغسول
زرنیخ دارفلفل از هر یک دو مثقال سرطان بحری
محرق مغسول دهنه فرنگی از هر یک سه مثقال شادنج عدسی
مغسول سه مثقال یاقوت رمانی یک مثقال مروارید
ناسفته مرجان قرمزی عقیق یمانی ورق طلا ورق نقره
پوست تخم مرغ سوخته از هر یک دو مثقال و نیم بدستور
مقرر کحل سازند + کحل الجواهر که آن مرحوم در وقت مراجعت
از ایران و مکه معظمه بهند در حیدرآباد برای نواب
شهامت جنگ دیوان صوبه بنگاله ترتیب داده اند
باصره را قوت دهد و حفظ صحت آن نماید و حار المزاج
را بسیار نافع است + صنعت آن مروارید ناسفته یاقوت
رمانی یاقوت زرد توتیای کرمانی مدبر از هر یک سه
مثقال مامیران چینی ساذج هندی اقلیمیای فضی
از هر یک یک و نیم مثقال سرمه اصفهانی ده مثقال
سرمه را پارچه پارچه کرده مثل نخود و باقلا در دنبه میش
تازه ورق کرده باتش انگشت بسوزانند تا دنبه سوخته شود
و سرمه بحد احتراق نرسد پس در گلاب یا شیر خر سرد نموده کوفته
بیخته تا ده روز بگلاب صلایه نمایند پس [illegible] در آب برف پرورده نمایند

و اگر زیاده نمایند بهتر است پس از آب برف پرورده خشک
کرده با سائر ادویه ترکیب نمایند بعضی جواهرات را جدا جدا
بر سنگ سماق صلایه نموده باقی ادویه را کوفته بیخته
مجموع را یکجا بالای سنگ سماق صلایه نمایند تا نیکو ممزوج
شود پس هر دو جزو از این جزو کاجلی که قلمی دیگر دو داخل
نموده بچشم کشند + بدانکه کاجل باصطلاح اهل هند سرمه
دوده را نامند خواه خالص یا با روغنی سرشته در چشم کشند
نسخه کاجل موم سفید هفت و نیم مثقال روغن گاو تازه
گداخته سی و هفت و نیم مثقال عطر صندل سفید یک
مثقال که چهار و نیم مثقال در آن کنند گداخته باشند
مجموع را در چراغ کرده فتیله از پارچه کتان در آن گذاشته
بطریق معمول دوده بگیرند پس آن دوده با گلابی که
در آن برگ سورنجوشانیده باشند در هاون سنگی بمالند
و قطره قطره داخل نمایند تا تمام تسقیه کرده نیکو سحق نموده
گردد پس با سرمه مسطور ممزوج نموده بکار برند + کحل
الجواهر دیگر که مقوی باصره است + صنعت آن سرمه
اصفهانی یاقوت رمانی مرقشیشای ذهبی شادنج
عدسی فاشل دارفلفل از هر یک دو مثقال لعل بدخشی
لاجورد مغسول از هر یک یک مثقال مشک تبتی خالص
یکدانگ توتیای کرمانی مغسول بعر الضب از هر یک چهار
مثقال بدستور مقرر مرتب نمایند + صنعت این کحل بنسخه
دیگر یاقوت رمانی مرقشیشای ذهبی فلفل دارفلفل
از هر یک دو مثقال لعل بدخشی لاجورد مغسول از هر یک
یک مثقال توتیای کرمانی مغسول شادنج عدسی مغسول
بعر الضب از هر یک چهار مثقال اثمد اصفهانی مدبر سه مثقال
مشک ترکی یکدانگ بدستور مقرر مرتب نمایند و این
نسخه اصح است + کحل الجواهر دیگر لعل بدخشی فیروزه
نیشاپوری مرقشیشا شادنج مغسول سفیداب قلعی
مغسول نشاسته از هر یک یکدرم مروارید ناسفته
دو درم بسد سرخ انزروت سفید مدبر از هر یک یکدرم و
نیم طباشیر سفید دهنه فرنگی اقاقیا حضض مکی حضض هندی
عصاره مامیثا پوست هلیله زرد اقلیمیای ذهبی اقلیمیای
فضی سرطان بحری سوخته از هر یک نیمدرم اثمد اصفهانی

با آب غوره پرورده ده درم کافور قیصوری دو دانگ
بدستور مقرر کحل سازند و در نسخه دیگر اقلیمیای فضی داخل
نیست و بجای آن زنجبیل است و در نسخه مرزا شفیع این
ادویه اضافه است یاقوت سرخ رمانی لاجورد مغسول از هر یک
یکدرم زبرجد نیمدرم ورق نقره دو دانگ ورق طلا یک
دانگ مامیران چینی نیمدرم کحل مفید از برای انتشار اهداب
که بسبب مواد غلیظه باشد + صنعت آن سرمه اصفهانی
[illegible] زاج نوشادری سنبل سرشته بسوزانند پس نرم
سائیده بچشم کشند + کحل دیگر که مژگان ریخته را برویاند
آنچه مانده باشد قائم کند خواه طفل و خواه بزرگ صنعت
آن اثمد اصفهانی قلعی سوخته از هر یک نیمدرم توبال مس
زعفران گل سرخ مرمکی صافی سنبل هندی کندر [illegible] دار
فلفل از هر یک یکدانگ نیم استخوان خرما بوزن کل اجزا
استخوان خرما را در سفال نو بسوزانند و با سائر ادویه بکوبند بقدر
روغن بلسان چرب نمود بکار برند کحل نافع از برای دمعه بارده
رطبه صنعت آن فلفل سیاه [illegible] هندی از هر یک یکدرم فلفل
دو درم کف دریا نیمدرم اثمد اصفهانی سه وزن مجموع ادویه
بدستور کحل سازند کحلی که چشم را سیاه و صاف کند و سفیدی
اثر قرحه را بپوشند + صنعت آن سرمه اصفهانی سه درم مروارید
ناسفته یکدرم مشک ترکی کافور قیصوری از هر یک دانگی
دوده چراغ زیت دو درم زعفران یکدرم بدستور کحل سازند
و مداد [illegible] است + کحل حافظ صحت عین نیز این کحل
نافع است از آنکه چشم نزد وی قبول نزلات کند + صنعت آن
بگیرند اثمد اصفهانی [illegible] غسل نموده آنرا در هاون چند مرتبه
پس بسایند آنرا با آب باران و همین عمل را به توتیای کرمانی
کنند پس بگیرند از آن اثمد بست درم و از آن توتیا و اقلیمیا
ذهبی مغسول از هر یک دو درم از ده درم و از مرقشیشای ذهبی
مغسول هشت درم مروارید ناسفته صلایه کرده بسد
محرق مغسول از هر یک دو درم سادج هندی زعفران از هر یک
یکدرم کافور قیصوری ثلث درمی مشک ترکی یکدانگ احجار
را جمع کرده بعد از سحق سه روز با آب باران بسایند و باقی ادویه
را کوفته بیخته با احجار یکجا کرده و همه را سحق بلیغ نموده در ظرف
چینی نگاهدارند و صبح و شام در چشم کشند کحل الجواهر حافظ صحت

چشم و مقوی قوت باصره است صنعت آن لعل بدخشی
فیروزهٔ نیشاپوری از هر یک دو درم مروارید ناسفته
سه درم شادنج عدسی مغسول یکدرم اسرب محرق مغسول سه درم
توتیای کرمانی طباشیر سفید از هر یک یکمثقال دهنه فرنگی
یکمثقال مرقشیشا دو درم اقاقیا حضض مکی شیاف مامیثا
سرطان بحری محرق مغسول اقلیمیا از هر یک یکدرم عصارهٔ
حضض نیم درم سفیداب قلعی شسته نشاسته از هر یک دو درم
انزروت مربی چهار درم سرمهٔ اصفهانی بیست درم پوست
هلیلهٔ زرد سه درم کافور قیصوری یکدانگ طباشیر سفید یک
مثقال زنجبیل یکدانگ بدستور مقرر کحل سازند کحل
الجواهر دیگر قلمی فرسوده اند که منقول از خط میر عطاء الله
… سند است صنعت آن اثمد اصفهانی مدبر ده مثقال
لعل بدخشی فیروزهٔ نیشاپوری دهنه فرنگی زعفران از هر یک
یکمثقال عصارهٔ مامیثا ربهای مامیران چینی مروارید ناسفته
حضض هندی قرنفل سادج هندی از هر یک نیم مثقال بدستور
مقرر کحل سازند کحل الجواهر دیگر مقوی و جالی بصر حافظ
صحت عین است صنعت آن اثمد اصفهانی شش درم
یاقوت سرخ لاجورد مغسول زعفران توبال نحاس از هر یک
ده درم توتیای هندی دو درم عصارهٔ مامیثا مرجان
قرمزی دهنه فرنگی عقیق یمانی مامیران چینی فلفل سفید دارفلفل
اقلیمیای ذهبی اقلیمیای فضی روسختج از هر یک چهار درم
سرطان بحری محرق مروارید ناسفته شادنج عدسی مغسول
از هر یک شش درم مجموع را بدستور مقرر کحل سازند و در
وقت حاجت با میل طلا یا نقره بچشم کشند صنعت این
کحل بنسخهٔ دیگر سرمهٔ اصفهانی توتیای کرمانی مغسول
از هر یک ده درم مرقشیشا مرجان قرمزی دهنه فرنگی
عقیق یمانی ورق طلا ورق نقره مامیران چینی فلفل سفید
دارفلفل اقلیمیای فضی اقلیمیای ذهبی روی سوخته از هر یک
چهار درم سرطان بحری محرق مروارید شادنج عدسی مغسول
از هر یک شش درم یاقوت رمانی لاجورد مغسول زعفران
توبال نحاس از هر یک دو درم جواهر را با گلاب سنگ
سماق صلایه نموده ورق طلا ورق نقره را حل نموده باقی
ادویه کوفته بحریر بیخته مخلوط نمایند کحل الجواهر باصره را قوت دهد

و صحت چشم را نگاه دارد و مژگان برویاند صنعت آن اثمد
اصفهانی هفت درم مرقشیشا پنجدرم اقلیمیای ذهبی مغسول
مروارید ناسفته از هر یک سه درم زعفران اسرب محرق مغسول
از هر یک نیمدرم سادج هندی یکدرم قرنفل مشک یک
قیراط مشک ترکی یک طسوج بدستور مقرر کحل سازند و بنسخه
دیگر اقلیمیای ذهبی مغسول دوازده درم و در نسخه سید اسمعیل
بیست درم است و سادج هندی دو درم و نیمدرم مشک
تبتی داخل است بدستور مقرر کحل سازند + کحل الجواهر
بنسخهٔ دیگر منقول از ابن الیاس اثمد اصفهانی شش درم
توتیای کرمانی چهار درم اسرب محرق مغسول مرقشیشا از
هر یک دو درم مروارید ناسفته هفت درم سادج هندی
یکدرم مشک ترکی طسوجی بدستور مقرر کحل سازند و بمیل طلا
بچشم کشند + کحل الجواهر بنسخهٔ دیگر سرمهٔ اصفهانی سی
درم مرقشیشا چهار درم زعفران نیمدرم قرنفل مشک یک
قیراط سادج هندی اقلیمیای ذهبی از هر یک دو درم
مروارید ناسفته یکدانگ و نیم اسرب نیمدرم بدستور مقرر
کحل سازند و بمیل طلا بچشم کشند کحل الجواهر دیگر که روشنائی
چشم بیفزاید و صحت بصر را حفظ نماید + صنعت آن سرمهٔ
اصفهانی توتیای هندی از هر یک ده درم مرقشیشا
مرجان سرخ دهنه فرنگی عقیق سرخ ورق طلا ورق نقره
روی سوخته مامیران چینی فلفل سفید دارفلفل اقلیمیای
طلا اقلیمیای نقره از هر یک چهار درم سرطان بحری
مروارید ناسفته سادج هندی از هر یک شش درم یاقوت
سرخ لاجورد مغسول زعفران توبال مس سوخته
از هر یک ده درم صلایه کرده استعمال نمایند کحل الجواهر
بارد منقول از قرابادین کوتوالی حافظ صحت چشم
و افزاینده نور بصر است و بخارات ردیه را از چشم
دفع نماید و خیالات بسبب ابخره را از چشم باز دارد
و چشم را قوت دهد صنعت آن سرمهٔ اصفهانی محرق مغسول
ده درم مرقشیشا ذهبی اقلیمیا از هر یک سه درم
کهربای شمعی مروارید ناسفته اسرب محرق مغسول از هر
یک یک مثقال لعل بدخشی نیمدرم بدستور مقرر کحل سازند
و بمیل ذهبی بچشم کشند کحل الجواهر که خواجگان طبیب

خواجه ابو سعید و خواجه ابو بکر و خواجه ابو طاهر و خواجه اسمعیل
قدس الله تعالی اسرارهم بجهت سلطان کریم ترتیب داده اند
روشنی چشم را بیفزاید و باصره را قوت دهد و حافظ صحت
چشم است و حرارت چشم را ساکن گرداند و خیرگی و ظلمت
چشم را ببرد و بادهای چشم و بخارات چشم را منع کند و خیالات
که بسبب ابخره باشد زائل کند و چشم را جلا دهد صنعت
آن بنسخهٔ اصفهانی پانزده درم مرقشیشای ذهبی اقلیمیا
ذهبی اقلیمیای فضی کهربای شمعی اسرب محرق مغسول
مروارید ناسفته توتیای هندی عصارهٔ مامیثا ربهای
سرطان بحری محرق مغسول نشاسته از هر یک دو
درم پوست هلیلهٔ زرد دو درم و نیم توتیای بصری توتیای
کرمانی با آب غوره و آب انار ترش و شیرین و آب بادیان
تربیت کرده شادنج عدسی مغسول از هر یک سه درم روسختج
سفیداب قلعی مغسول صمغ عربی کتیرا از هر یک یکدرم
و نیم مامیران چینی فیروزهٔ نیشاپوری از هر یک یکدرم
املهٔ منقی سنبل الطیب صبر سقوطری از هر یک نیمدرم
قرنفل دو دانگ کافور قیصوری دو دانگ بدستور مقرر
کحل سازند کحل الجواهر کبیر که منافع بسیار دارد و از انجمله
حفظ قوت باصره نماید و تقویت بخشد آن را و از آفات
نگاه دارد صنعت آن کحل اصفهانی شش مثقال
توتیای کرمانی مغسول پنج مثقال مرقشیشای ذهبی
دهنه قبرسی عقیق یمانی سرخ مرجان قرمزی نقره مکلس
ذهب مکلس مامیران چینی فلفل سفید دارفلفل اقلیمیای
ذهبی اقلیمیای فضی روسختج از هر یک دو مثقال سرطان
بحری مغسول مروارید ناسفته شادنج مغسول زعفران
توبال نحاس از هر یک یکمثقال بدستور مقرر کحل سازند کحل
الجواهر صغیر مقوی بصر است و روشنائی چشم را زیاده کند و
حافظ صحت عین است صنعت آن اثمد اصفهانی هفت درم
مرقشیشای ذهبی پنج درم اقلیمیای فضی اقلیمیای
ذهبی محرق مغسول اسرب محرق مغسول مروارید
ناسفته از هر یک سه درم شادنج عدسی مغسول
دو درم بدستور کحل سازند کحل الجواهر
که همان منافع دارد صنعت آن مروارید ناسفته

مرجان قرمزی اقلیمیای ذهبی اقلیمیای فضی پوست هلیله
زرد از هر یک دو درم اثمد پنجدرم مرجان سفید ماهیران
چینی فیروزه نیشابوری لعل بدخشی دار فلفل صمغ عربی عقیق از
یکی زعفران شادنج مغسول از هر یک یکدرم دهنه قبرسی
نیمدرم بدستور مقرر کحل سازند و بمیل ذهبی بچشم کشند
کحل الجواهر منقول از حاوی صغیر حافظ صحت عین ست
و مقوی قوت باصره و چشم را جلا دهد و قوت باصره را عدت
بخشد + صنعت آن اثمد اصفهانی هشت درم مرقشیشا
پنجدرم اقلیمیای ذهبی محرق مغسول دوازده درم مروارید
ناسفته سه درم لعل بدخشی زعفران از هر یک نیمدرم ساذج
هندی دو درم مشک ترکی خالص نیم دانگ کوفته
بیخته نیکو سحق نمایند و بچشم کشند هر هفته یکمرتبه یا دو مرتبه
بحسب حاجت + کحل الجواهر که مقوی باصره بود و جلاء
تمام بخشد و صحت چشم را نگاه دارد + صنعت آن سرمهٔ
اصفهانی شش درم توتیای هندی دو درم دهنهٔ فرنگی
ماهیثا مرجان قرمزی عقیق یمنی ماهیران چینی فلفل سفید
دار فلفل اقلیمیای ذهبی و فضی روسختج از هر یک چهار
درم سرطان بحری مروارید ناسفته ساذج هندی از
هر یک شش درم یاقوت سرخ لاجورد شسته زعفران توبال
مس از هر یک دو درم ادویه کوفته بیخته احجار را بر سنگ
سماق جدا جدا نرم صلایه نموده پس مجموع را یکجا کرده
باز صلایه نموده تا خوب ممزوج گردند وقت حاجت بمیل
طلا بچشم کشند + کحل الجواهر بنسخهٔ دیگر سرمهٔ اصفهانی
شش درم توتیای هندی چهار درم بسد مرقشیشا از
هر یک دو درم مروارید ناسفته هفت درم ساذج هندی یکدرم
مشک یک طسوج صلایه کرده چنانچه رسم است بمیل طلا
استعمال نمایند کحل الجواهر بارد حفظ صحت عین نماید و
دمعه و حمرت چشم و ضعف بصر را نافع بود صنعت آن
هسته هلیله زرد سوخته سی جزو فلفل دو جزو مروارید
ناسفته صدف سوخته توتیای کرمانی مدبر سرمهٔ اصفهانی
بسد از هر یک یکجزو مجموع را در آب یکروز تمام متصل بسایند
و نگهدارند وقت حاجت بکار برند کحل منسوب بحضرت
امام محمد باقر علیه الصلوة والسلام جهت بیاض عین

صنعت آن توتیای هندی اقلیمیای ذهبی سرمهٔ اصفهانی
پوست هلیله زرد نمک اندرانی از هر یک یکدرم مجموع را
صلایه نموده بچشم کشند + کحل عجیب مجرب جهت بیاض و
دمعه و جلای غشاوه و حدت بصر و زوال غلظ اجفان.
صنعت آن اثمد اصفهانی چهار درم توتیای هندی
مرقشیشا از هر یک دو درم و نیم نحاس محرق [illegible]
محرق از هر یک دو درم اقلیمیای طلا و نقره شادنج عدسی
مغسول از هر یک یکدرم بسد مروارید ریزه دانه قشور
نحاس از هر یک دو دانگ مارالزاج زجاج فرعونی
از هر یک نیمدرم ادویه را بسیار نرم سوده مانند غبار زد
یکدانگ کافور و یکقیراط مشک خالص داخل کرده باز سحق نموده
بآب باران سرشته حبوب سازند و در سایه خشک نمایند
و عند الحاجت بآب در صدف سائیده در چشم کشند و اگر
و توتیا بآب رازیانه و آب مرزنجوش هر یک دو مرتبه
همان خاصیت دارد کحل عزیزی بارد مقوی چشم است
صنعت آن اثمد اصفهانی محرق در شیر مطفی بگلاب
بست درم مرقشیشای ذهبی اقلیمیای فضی از هر یک چهار
درم و نیم مروارید ناسفته بسد محرق مغسول کهربای شمعی
از هر یک سه درم توتیای بصری مغسول پنجدرم شادنج عدسی
مغسول توتیای هندی پوست هلیلهٔ زرد حضض مکی اقاقیا
سفیداب قلعی شسته عصارهٔ ماهیثا رهبانی از هر یک
دو درم صمغ عربی یک مثقال ساذج هندی روسختج
از هر یک یکدرم صبر سقوطری زرد مرمکی سنبل الطیب
زعفران طباشیر سفید سرطان بحری محرق مغسول زنجفر
رومی مغسول از هر یک یکدرم دهنهٔ قبرسی چهار دانگ
کافور قیصوری دو دانگ مشک ترکی یکدانگ و نیم و در
نسخهٔ دیگر توتیای هندی طباشیر سفید از هر یک چهار
دانگ است اجزا را هر یک علیحده کوفته بحریر بیخته
وزن نموده پس همه را یکجا کرده سحق نموده در سرمه دان
چینی یا زجاجی کرده بچشم کشند کحل عزیزی بنسخهٔ شفائی
بصر را تیز گرداند و تاریکی چشم ببرد و دمعه و سیلان را نافع
باشد صنعت آن سرمهٔ اصفهانی سوخته پنجدرم اقلیمیای
طلا و نقره شادنج عدسی مغسول فلفل دار فلفل نوشادر

حضض مکی توتیای هندی زعفران سرطان بحری از
هر یک یکدرم زنجبیل نیم دانگ مشک سه حبه قرنفل دو
دانگ صلایه کرده در چشم کشند + کحل النصابین و هو
کحل الرهابین تیز گرداند بصر را و تقویت دهد آنرا و ظلمت
آنرا دور گرداند صنعت آن پوست هلیله کابلی ریزه
ریزه کرده در آب انارین فشرده با پوست بخیسانند
آنقدر که از روی آن بگذرد و بگذارند سه روز خشک
کنند در سایه در موضعی که نرسد باد و غباری پس سحق نموده
بگیرند از آن ده درم و اضافه کنند بر آن سرمهٔ اصفهانی
توتیای هندی مغسولین توبال نحاس مغسول از هر یک سه
درم تخم هلیلهٔ کابلی محرق یکمثقال حضض هندی صبر
سقوطری ماهیران چینی از هر یک دو درم ادویه را سحق
بلیغ نموده بآب انارین سرشته در سایه خشک نمایند
پس نیکو بسایند تا چون غبار گردد و نگاهدارند و وقت
حاجت بکار برند کحلی که جلا دهد عین را + صنعت آن سرمهٔ
اصفهانی یکمثقال مروارید ناسفته یکدرم مشک خالص یکقیراط
کحل را سوخته سائیده منخول نموده و مروارید را سائیده
شسته مشک را در آنها حلکرده خشک نمایند و باز
بآب رازیانه سائیده خشک نمایند پس بسایند تا چون
غبار شود و استعمال نمایند کحل جلا از دستور مسمی بمارستان
صنعت آن اثمد مغسول یک اوقیه فلفل دار فلفل نمک
اندرانی زبد البحر از هر یک یکدرم کوبیده بیخته پس سحق
نموده مانند غبار برداشته استعمال نمایند + کحلی دیگر که
در خزانهٔ حضرت سلیمان بن داود علی نبینا و آله و علیهما
الصلوة والسلام پس منتقل شد بسوی انوشیروان ملک
کسری پس منتقل شد بسوی سیدنا و مولائی ما علی بن
ابی طالب علیه السلام و بود مخفی از چشمهای مردم و
و این نادر و از اسرار است و این نسخه یافته نمیشود نزد
اطبا و حکما صنعت آن بگیرند توتیای کرمانی یکدرم
کحل اصفهانی نه درم ملح اندرانی ربع مثقال زعفران
نیم قیراط کافور یکحبه پوست هلیله و بلیله پنجدانگ پس بخیسانند
پوست هلیله و بلیله را در آب آنقدر که بپوشد آنرا و بعد از آن
در آن ادویه را نه جوش دهند تا آنکه ربع آب بماند صاف کنند

آنرا به خرقه در خشک کنند و بسایند سائیدنی نیکو تا آنکه
مثل غبار گردد و استعمال نمایند در چشم وقت غروب
آفتاب چشم را بکمال قوت بخشد اگر چه مدتها باشد که ضعف
او را عارض شده باشد بعون الله تعالی کحل منقول از
ارشاد معروف بدواء الکاتب جهت حفظ صحت چشم و
نشف رطوبات و تقویت بصر صنعت آن سرمه اصفهانی
مربی آب باران ده درم شیاف مامیثا جز الورد از هر
یک یکدرم هلیله زرد نیم درم کافور دانگی با آب غوره
سائیده کحل سازند + کحل دیگر جهت رفع بیاض و دمعه
و حکه و ضعف باصره که حکیم مهدی در رساله مجربات خود نقل
کرده از تالیف استاد خود است صنعت آن گل مامیثا انزروت
سفید مربی به تشمیزج مقشر مامیران چینی از هر یک نخ شفنا
شیرسنگ چهار مثقال اجزا کوفته بیخته مانند غبار
استعمال نمایند کحلی که نافع است از برای عشا و بیاض
عین صنعت آن اثمد محرق مغسول بعد الحجر و دون نبات
سفید بگلاب صلایه نموده در چشم کشند + اثیر الملوک بفتح
همزه و کسر ثای مثلثه و سکون یای مثناة تحتانیه و
ضم رای مهمله نافع است از برای ناخوشی بوی دهان و
ورم گلو و فرود آمدن ملازه و جوشش دهان و گلو
صنعت آن نشاسته پنجدرم طباشیر سفید مازوی سبز
سماق از هر یک دو درم ورد سه درم زعفران قاقله از
هر یک یکدرم نبات سفید تخم خرفه عدس مقشر از هر یک
چهار درم کافور قیصوری دو دانگ کوفته بیخته در آمیزند
و در دهان بپاشند + اثیر الملوک دیگر نافع است از برای
بخر دهان و اورام حلق و سقوط لهاة و قلاع صنعت آن نشاسته
پنجدرم طباشیر سفید مازوی سبز عنبر شقوب سماق منقی
از هر یک دو درم زرورد سه درم قاقله یکدرم زعفران
یکدرم شکر طبرزد عدس مقشر تخم خرفه از هر یک چهار
درم کافور قیصوری دو دانگ اجزا را کوفته بیخته در دهان
و حلق بپاشند و این مرکب یازده جزو است و وزن
مجموع اجزا بست و هشت درم و دو دانگ است ۴

باب الالف مع الجیم

اجاص بکسر همزه و فتح جیم مشدده و الف و صاد مهمله
بسریانی جاصاو رانا و سکیناو کوکا فیلون نامند و
بفارسی آلو و آن اقسام است آلوی زرد آلوی سیاه
که آنرا اهل مغرب عین البقر نامند و آلوچه که آنرا ادرک
نامند و آلوچه جنگلی ترش و شاهبلوج که آنرا آلوی سفید
گویند و آلوچه سلطانی و آلوی سرخ ولیکن چون مطلق
ذکر آن شود مراد از آن آلوی سیاه فارسی و آلوی
بخارائی است و در اول سرد و در دوم تر است و خاصیت
آن تبرید و ترطیب معده و تلیین طبیعت ست بسبب
لزوجت و رطوبتی که آنرا میباشد و بد است برای معده
و ساقط کننده شهوت طعام است خصوص شیرین آن و
با غذائیت اندک و مزلق و ملین و مسهل صفراوی رقیق
و مسکن حرارت دل و مطفی صفرا و قی صفراوی و تشنگی
و تبهای صفراوی و صداع حار و خارش بدن و فروع
آن مرطب معده و جهت قی و غثیان صفراوی نافع و
رطب آن ابلغ است در اطلاق و خصوص شیرین نیم
رسیده آن الا آنکه اجاص حامض برودت آن زیاده
و تلیین آن کمتر باشد که اطلاق بطن کند نیز بتقطیع و تلطیف
چون سائر چیزهائیکه میباشد ترش صرف هرگاه بیابند
در معده و امعا فضلے اما اگر دریابند معده و امعا را
پاک پس آن بجانب حبس بطن اقرب ست با آنکه معده
پاک از فضول نادر است پس از جهت آلوی حامض
بسبب حموضت و لزوجت جوهر و رطوبت نیز میباشد
مسهل و از آلو آنچه کوچک و صلب بود قابض باشد
آن بد است بجهت آنکه غیر لذیذ است و نیست مطلق
بطن و بار العسل معین بر اطلاق و دفع ضرر آن از معده
سرد و آلوی خشک را چون بپزند بآب و صافی نموده
بنوشند با شکر یا ترنجبین یا عسل میباشد ابلغ در تلیین
طبیعت و سزاوار آن ست از برای مستعمل که تناول
نماید اجاص را پیش از طعام و مبادرت بخوردن طعام
نکنند تا زمانیکه آلو منحدر شود و آلوی سفید بطی الهضم است
و نیست مسهل مثل غیر آن و خورده میشود از برای تطفله
نه از برای علاج + آلوی مربعنی ترش و شیرین
موافق است از برای تسکین التهاب قلب اما اجاص
بری ردی است از برای معده و موجب ثقل بطن است
و غرغره بطبیخ برگ و بیخ وی جهت ورم لهاة و منع
نزلات دماغی و ورم لوزتین و تقویت لثه و آشامیدن
آن نافع از برای دفع کرم معده و ضماد برگ آن بسرکه
جهت کشتن کرم امعا مجرب و مضر است بلوح و مصلحش
عناب و مضر است بمعده و مصلحش گلقند و در سرد و دین
مصطگی و کندر و عسل و قدر شربتش تا نیم رطل و بدلش
تمر هندی و اما اجاص جنگلی پس آن مجفف ست و مطبوخ
آن در گلاب قابض و صمغ آلو که آنرا بفارسی صمغ ذاری
نامند گرم تر از صمغ عربی و مویشش کمتر از آن است و
مفتت حصاة جهت سرفه نافع و اکتحال آن جهت حدت
بصر و ضماد آن با سرکه جهت قوبا و جوشش بدن اطفال
مفید اجاصیه غذای موافق است از برای محرورین
و اصحاب صفرا و قی صفراوی و تشنگی و تبهای صفراوی
و اصحاب صداع و خارش بدن و باید دانست که اجاصیه
اقسام ست قسمی آنست که برنج را در آب بپزند و آلوی تر
یا آلوی خشک هر کدام که باشد بجوشانند و صافی نموده
آب آلو را با شیره بادام شیرین اضافه نموده چند جوش
دیگر داده بکار برند و اگر اسفاناخ یا خرفه تر یا کدو داخل
نمایند بهتر است و اگر ماش مقشر یا برنج نیز باشد خوب
است و این مزوره اجاصیه را در وقت حمی و شدت
حرارت استعمال باید نمود قسمی دیگر آن است که گوشت
بره یا بزغاله یا گوشت طیور یا مرغ بچه یا خروس بچه
چون مرغ و خروس جوان یا دراج و کبک و تیهوج و امثال
اینها قطعات نموده در آب و نمک و پیاز بقدر حاجت
جوشانیده و کف آنرا بگیرند پس آن گوشت را از آب برآورده
با روغن گاو و پیاز حلقه کرده و قدری از مصالح حاره
چون دارچینی و زیره و هیل داخل نموده سرخ نمایند پس آب
بقدر حاجت داخل کرده در پارچه قدری دارچینی و دانه هیل
و قرفة الطیب بسته در آن اندازند و بپزند چون گوشت قریب
به پخته شدن رسد آب آلو بقدر حاجت داخل کرده بپزند
تا بقدر حاجت پخته شود فرود آورده با نان و یا با چلاو
بخورند و اگر خواهند ترش با شیرین شود یعنی چاشنی دار

بمقداریکه چاشنی آن مطلوب باشد زرد آلوی خشک کرده
آنرا قبضی نمایند یا انجیر داخل نمایند و اگر خواهند فی الجمله
حموضتی بهم رساند کفی برنج را کوبیده در اول طبخ داخل نمایند
و اگر اندکی زعفران داخل نمایند از برای آوردن تفریح
موافق است و اگر خواهند درین اجاصیه از بقول مثل
اسفاناخ و خرفه تازه و ترشه و برگ چغندر و بیخ چغندر
ورق کرده در وقت طبخ داخل نمایند مناسب است و این غذا
موافق است از برای امزجه صفراویه و تلیین طبع است
و تسکین مره میدهد محمد بن ذکریا در کتاب اغذیة المرضی
گفته که هرگاه صداع حار ساکن شود و قوت در بدن
بسیار باشد تمکین تغذی با اجاصیه یا گوشت دراج
و طیهوج و جوزه مرغ که دران سیب و به داخل کرده
باشند یا اجاصیه برنگ دیگر که ملین طبع است و مطفی مره
صفرا و کاسر حدت خون و نافع برای حمیات حاره صنعت
آن بگیرند آلو خریطه ترش و در آب بجوشانند و بمالند
و بپالایند با پالایش پس داخل کنند دران ابادیر مقلو
بروغن بادام شیرین و کشنیز خشک کوفته بران بپاشند
و تناول نمایند و این اجاصیه نافع است صداع بمشارکت
قلب را بسبب امزاج و هوی قلب چون استعمال کرده
شود بعد از فصد + آش اجاص صنعت آن گوشت را
قطعات نموده با آب و نمک قدری پیاز بجوشانند
و کف آنرا بگیرند پس با قدری روغن گاو آنرا سرخ
نمایند و آب داخل کرده بپزند تا گوشت پخته شود و
قدری برنج که آنرا شسته و خیسانیده باشند نیز داخل
داخل نمایند و چون برنج پخته شود آب آلوی تازه در آب
پخته یا آب آلوی خشک در آب پخته پالوده با قدری
نعناع تازه و نمک بقدر حاجت داخل کرده آنمقدار
بجوشانند که ترشی آلو در جرم برنج نفوذ کند پس فرود
آورده کشیده بخورند + رب اجاص سرد و تر و ملین طبع و مسکن
حراره و تشنگی و تبهای گرم صفراوی و التهاب معده و در
سایر آثار مثل آب اجاص است صنعت آن بگیرند آب
آلوی تر و بآتشی بسیار ملائم بپزند تا بقوام آید و احتیاط
کنند بوقت طبخ که نسوزد و بکار برند و اگر قدری شکر سفید
یا قند یا نبات داخل نمایند عند الشیخ نسبت و در [illegible]
در نهایت اقوی نباشد در مدتی که هجران آن هضم و
[illegible] نزد اکثر به غذائیه و هستند
چون رسید اشیاء [illegible] باشند آن سکنجبین سفرجلی اجاصی
نافع است از برای صداع یابس و وقتیکه با حرارت
مزاج باشد بجهت آنکه درین علت تقویت معده
واجب است از برای تقویت هضم بجهت آنکه هضم قوی
باشد غذای بسیار از برای بدن متولد میشود و کثرت
غذا موجب ترطیب است پس ضرور است که در ادویه
ایشان چیزی مثل آب سفرجل یا رب آن پس اگر
با آن قبض باشد ناچار است از تلیین پس ضرورست
که ادویه مثل اجاص یا تمر هندی باشد و ازین جهت
سکنجبین سفرجلی اجاصی نافع است ایشانرا + صنعت
آن بگیرند آلوی سیاه نیم من و بشویند و در دو رطل
آب و دو اوقیه گلاب یک شب بخیسانند پس بجوشانند
تا یک رطل آب بماند صافی نموده یک رطل شکر و نیم رطل
آب به شیرین داخل کرده بجوشانند و کف آنرا بگیرند پس
باز صافی نمایند تا درد شکر نماند پس پنج استار من
تبریزی سرکه انگوری داخل کرده در دیگ سنگی
با آتش ملائم بجوشانند تا بقوام آید پس فرود آورده
سرد کرده در شیشه نگاهدارند شربتی دو اوقیه۔

فصل در بیان شرابهائیکه اصل و عمده در آنها اجاص است

شراب اجاص ساده سرد و تر و ملین طبع و مسکن
تشنگی و صداع صفراوی و دردهای حار و اسهال است
قرشی گفته که این شراب نافع است صداع حار را
لیکن باید که استعمال کرده شود با شراب نیلوفر یا شراب
بنفشه بجهت آنکه دماغ را ترشی آن متضرر نشود که موجب
زیادتی صداع شود پس لازم است که تدارک ضرر آن
بچیزی که دران تلیین و لزوجت و مسکن صداع حار
باشد کرده شود و نیز گفته که آشامیدن شراب اجاص
با لعاب بزرقطونا در حالت قبض طبیعت نافع است
صداع حار را و محمود بن الیاس گفته که آشامیدن
شراب اجاص با گلاب بیاشامند مفید صداع حار و التهاب
باشد که در علاج صفراوی تغییر مستحکم کافی باشد از آشامیدن
شراب اجاص به تنهائی یا با اندکی سقمونیا داده باشد
محتاج بدوای دیگر + صنعت آن بگیرند آلوی سیاه انگوری
بخارائی هر اندام که باشد و شسته در آب بخیسانند و بجوشانند
تا ظاهر شود و صافی نموده قدری گلاب بوزن آلو قند سفید
داخل کرده بقوام آورند و در ظرف چینی نگاهدارند + شراب
اجاص تبهای حاره و دردسر و یرقان را نافع و ملین
طبع و مسهل صفراست + صنعت آن آلوی بخارائی را در
آب بخیسانند و بجوشانند تا ظاهر شود و صافی نموده نبات
سفید بقدریکه خوش طعم باشد داخل کرده بقوام آورند
و اگر قدری محموده مشوی داخل نمایند قوی الفعل میشود
و محمد بن زکریا در کتاب اغذیة المرضی گفته که نافع
است اصحاب صداع حار مادی را باید که بگیرد دو سیر
از شراب اجاص ساده و حل کنند دران قیراطی تا دانگی
از سقمونیا و بیاشامد و نافع است از برای اصحاب قولنج
حار آشامیدن شراب اجاص ساده + شراب اجاص که
ملین طبع است صنعت آن بنسخه حکیم مظفر الدین شفائی
آلوی سیاه یکصد عدد و تمر هندی منقی از رگ و لیف و
قشر یک چهار یک من تبریزی نیمکوفته گل سرخ بنفشه از
هر یک بیست درم همه را در کیسه کتانی کرده در پنج من
آب بخیسانند پس بجوشانند تا بیک من رسد پس
کیسه را بمالند و بفشارند و آب را صافی نموده یک من
ترنجبین خراسانی پاک کرده از تخم و خاشاک دران حل
کرده باز صاف نموده بجوشانند و کف آنرا بگیرند و چون
دیگر کف نیاورد صافی نموده باز در پاتیل کرده بقوام
آرند پس فرود آورده بمقدار یک مثقال سقمونیا و نیم مثقال
زعفران دران حل کرده نگاهدارند شربتی تا دو اوقیه
شراب اجاص مسهل بنسخه حکیم سدید که در شرح موجز
نوشته ذکر کرده مسهل صفرا و بلغم رقیق است و نافع است
از برای حمیات و امراض صفراوی و بلغمی صنعت آن
آلوی سیاه جید فربه یکصد عدد عناب جرجانی فربه
بزرگ جید سی عدد و تمر هندی منقی از قشر و لیف جید سی درم

گل بنفشه خشک بست درم تربد سفید مجوف مدقوق بست درم
تربد را کوفته در کیسه کتانی کرده با مجموع ادویه در آب
یک شب بخیسانند و روز دیگر بجوشانند و صافی نموده
پس بگیرند یک رطل ترنجبین پاک کرده از خاشاک و نیم رطل
شکر سفید و این هر دو را با قدری آب بجوشانند و سفیده
تخم مرغ بران زده کف آنرا بگیرند و چون دیگر کف نیاورد
صافی نموده در مطبوخ مذکور داخل نموده بقوام شراب
آورند و از آتش برگرفته سقمونیا انطاکی مشوی یک مثقال
زعفران نیم مثقال سقمونیا را بآب به شیرین یا رب به شیرین
حل کرده زعفران را بگلاب سوده هر دو را داخل کرده
نیکو برهم زنند و نگاهدارند شربتی از ده درم تا ده مثقال
و بعضی گفته اند تا بست درم استعمال نمایند شراب اجاص
ساده مسکن صفرا و نافع است از برای صداع صفراوی
و دموی بسبب آنکه مبرد است و ملین و مزلق بعد از تنقیه
تام هرگاه بوده باشد طبیعت قبض نافع است از برای
تسکین سعر و مزاج مختلف از صفرا و دم صنعت آن بگیرند
آلوی سیاه و بشویند در آب تا بگردد پاکیزه در دیگ سنگی
کرده بریزند بران آب بقدریکه چهار انگشت مترفع باشد
روی وی بگذرد پس بجوشانند تا آب بنصف رسد پس
صافی نموده باز در همان دیگ کنند و بجوشانند تا بنصف
رسد قند سفید بقدری که مزه آنرا خوش گرداند داخل کرده
بقوام آورند شربتی دو اوقیه و گفته اند سزاوار آن است
که بوده باشد وزن قند بنصف وزن آلو اما هرگاه اراده
کرده شود که بگردد فعل آن قوی تر در اسهال صفرا سزاوار
آن است که بدل کنند قند را به ترنجبین یا شیرخشت
هرکدام که باشد مثل وزن قند و بقوام آورند و در وقت
خوردن نیم دانگ سقمونیای مشوی داخل نمایند و بعضی
یکدانگ گفته اند و اگر در وقت طبخ بقدر ربع آب
گلاب داخل نمایند می گردد اقوی شراب اجاص مسهل
بنسخه سید اسمعیل در ذخیره صنعت آن آلوی سیاه
یکصد عدد عناب جرجانی سی عدد تمر هندی منقی
ده اوقیه گل بنفشه خشک تربد سفید مجوف از هر یک
دو اوقیه تربد را نیکو کوفته در کیسه کتانی کرده همه را در

پنج من آب بجوشانند و کیسه را متصل بمالند تا ثلث آب
بماند صافی نموده سی استار ترنجبین خراسانی و نیم من شکر سفید
دران افگنند و بجوشانند و سفیده تخم مرغ بران زنند و
کف آنرا بگیرند و چون دیگر کف نیاورد صافی نموده بقوام
شربت آورند و یکدرم سقمونیا و نیم درم زعفران بگلاب
سوده بعد از فرود آوردن از آتش دران داخل نمایند
شربتی از ده درم تا ده مثقال شراب اجاص مسهل صفرا
و نافع مر صداع صفراوی را هرگاه که بوده باشد با آن
تب که مانع از استعمال مسهلات بسیار است اما وقتیکه
با آن صفرا شائبه از بلغم باشد استعمال نمایند صنعت
آن آلوی سیاه که آنرا شسته تا پاکیزه شده باشد
یکصد عدد تمر هندی منقی از حب و لیف نیم رطل تربد سفید
مجوف مصمغ مدبر سر بنفشه از هر یک بست درم تربد را
نیم کوفته با بنفشه در پارچه کتانی بسته مجموع را در
دیگ سنگی کرده ده رطل آب بر روی وی کنند و بجوشانند
تا دو رطل بماند پس کیسه را نیکو بمالند و بفشارند و دور
کنند و مطبوخ را بگذارند تا ته نشین شود آنرا صافی نمایند
آهسته تا درد وی دران داخل نشود و باز در همان دیگ
کرده بقوام آورند پس فرود آورده یک مثقال سقمونیای
مشوی سوده داخل کرده برهم زنند تا نیکو مخلوط شود
در ظرف چینی نگاهدارند شربتی دو اوقیه و نیم شراب
اجاص مستعمل در صداع خماری منقول از قرابادین
قلانسی صنعت آن آلوی سیاه و تمر هندی منقی از حب و
لیف از هر یک دو رطل عناب خراسانی سمین پنجاه
عدد در شش رطل آب بجوشانند تا بدو رطل رسد
صافی نموده آب انار شیرین آب انار ترش آب
سیب شیرین آب سیب ترش آب اترج از هر یک نیم
رطل نبات سفید یکرطل داخل کرده بقوام آورند
پس فرود آورده در ظرف چینی نگاهدارند شربتی دو اوقیه
شراب اجاص ساده نافع از برای تسکین خماری و
صداع بمشارکت قلب بسبب سوء مزاج صفراوی
قلب صنعت آن بگیرند آلوی سیاه بزرگ فارسی و
بشویند که غبار و خاکستری که دران خشک کردن

دور کرده دو رطل و در پنج رطل آب بجوشانند تا دو رطل
و نیم بماند صافی نموده دو رطل و نیم نبات سفید داخل
کرده بقوام آورده شربتی از یک اوقیه تا دو اوقیه و اگر
نصف وزن باشد نبات گلاب داخل نمایند می گردد
انفع شراب اجاص نافع است جهت سرسام دموی
مستعمل بعد از فصد صنعت آن آلوی سیاه آلوی بخارائی
از هر یک پنجاه عدد تمر هندی منقی از حب و قشر و لیف یک
چهار کمین تبریزی همه را در یک من آب یکشب بخیسانند
و صبح صافی نموده یک من ترنجبین پاک کرده دران
داخل کرده یک جوش داده مالیده صافی نموده دو دانگ
گلاب داخل کرده بقوام آورند و تلیین بطن باین شراب
نافع است از برای سهر حادث از صفرا و چون آشامیده
شود بعد از فصد در دوار دموی نرم میگرداند طبیعت را و
نافع است از برای آن و قومی گفته اند که هرگاه بوده
باشد در دوار دسد صفرا غالب میباشد آشامیدن
شراب اجاص با لعاب بزرقطونا نافع بجهت آنکه ملین
طبیعت است و فرو می نشاند ابخره را در رفع غایه سمرقندی
گفته که گاهی بسبب نادر میباشد صرع از صفرا و دور نیست
که بوده باشد آن نوع از صرع که مسمی است بام الصبیان
و حادث نمیشود این علت مگر آنکه با آن تب باشد
و علاجش به شراب اجاص یا تمر هندی است از برای
استفراغ صفرا به نسخه که در جنب نسخه اول ذکر شده و این
شراب را باید با آب سرد لصاحب این علت بخورانند
شراب اجاص نافع از برای قرانیطس صنعت آن آلوی
سیاه آلوی بخارائی تمر هندی از هر یک ده استار
شب بخیسانند و صبح صافی نموده ترنجبین خراسانی
یکرطل و نیم داخل کرده یک جوش داده بمالند و صاف
نمایند و در دیگ سنگی بقوام آورند شربتی دو اوقیه
با ماء الفواکه شراب اجاص صفرا براند و تبهای صفراوی
را نافع بود و جوانان و مزاجهای گرم را سود دارد صنعت
آن آلوی بخارائی تمر هندی از هر یک بست درم ترنجبین
شیرخشت از هر یک پانزده درم مجموع را شب بخیسانند
و صبح صاف نموده بجوشانند و بایک چهار کمین قند

بقوام آورند و در آخر دو دانگ سقمونیا سوده اضافه کنند
و بوقت حاجت مقدار بیست درم این شراب را با ده درم گلاب
نیمگرم بیاشامند طبیخ اجاص ساده مسهلی بی اذیت است
و موافق سینه و مثل سائر ترشیها مضر بسینه و ریه نیست
صنعت آن آلوی سیاه یا آلوی بخارائی هر کدام باشد
نیم رطل آنرا در یک رطل و نیم آب بجوشانند تا نیم رطل
باند صافی نموده قند سفید دو اوقیه داخل کرده بنوشند
طبیخ اجاص مسهلی جید است و بی اذیت و موافق سینه است
و مثل سائر ترشیها مضر بسینه نیست صنعت آن آلو نیم
رطل عناب جرجانی بیست عدد در یک رطل آب بپزند تا
بنصف رسد صافی نموده گلقند آفتابی خمیره بنفشه از هر
یک ده مثقال دران حل کرده صافی نموده بنوشند قلیه
آلو محرور المزاجان صفراوی و دموی را غذای نیکو و لذیذ
و مسکن حدت و ثوران آن هر دو است صنعت آن بگیرند
گوشت بره یا بزغاله و قطعات نموده با پیاز و نمک در
آب بجوشانند و کف آنرا بگیرند پس بیرون آورده
با روغن گاو سرخ نمایند و مصالح مانند دارچینی و دانه
قرنفل و [illegible] داخل کرده با آب بپزند چون خوب پخته
شود آلوی تر یا آلوی خشک را در آب بپزند و بیالایند
و داخل کرده بپزند و اگر مصالحه را در پارچه کتانی بسته
دران اندازند بهتر است و نمک بقدر حاجت و چند طاقه
نعناع تازه داخل نمایند و اگر چاشنی دار خواهند اندکی
قند داخل نمایند که چاشنی دار شود پس تناول نمایند مربای
اجاص موافق امزجه حاره و مفید از برای صداع بمشارکت
قلب بسبب سوء مزاج صفراوی قلب صنعت آن آلوی بخارائی
هر قدر که خواسته باشند یکشب در آب گرمی بخیسانند و صبح
بجوشانند چون قریب گردد بمهرا شدن شیر شکر یا نبات
سفید داخل کرده بقوام آورند و اگر خواهند ترش تر
شود قدری آب لیموی تازه در وقت طبخ داخل نمایند
فروره اجاص نافع از برای ماشرا و حمره راس صنعت آن
بگیرند اجاص و عناب و سفرجل و بپزند در مرقه ماش که باقلا
و کدو نیز دران داخل کرده باشند و چون خوب مهرا شود
مطیب نمایند آنرا بروغن بادام شیرین و قرع آورده زعفران [illegible]

بخورانند و گاهی داخل کرده میشود در اجاص در مطبوخات
و مطبخین بلادر و نیکو می گردد مطبوخ اجاص که صفراوی
قمع معده را دفع کند صنعت آن آلوی سیاه بیست عدد
تمر هندی منقی از حب و لیف و قشر بیست درم گل سرخ ده
درم تخم کاسنی پنجدرم [illegible] در گلاب
جوشانیده صافی نموده ترنجبین سی درم دران حل
کرده صافی نموده ریوند چینی سوده دو دانگ بران
پاشیده بیاشامند معجون اجاص منقول از تذکره انطاکی
مسهل جمیع اخلاط حاره و محترقه و مواد جذام و ماده حمیات
و عطش است صنعت آن بگیرند نیم رطل آلوی بخارائی
و مثل آن تمر هندی و هر یک از عناب و سپستان و مویز
منقی سی مثقال هلیله زرد تخم کشوث افسنتین بنفشه از
هر یک پانزده مثقال گل سرخ ده مثقال تخم خطمی و
خبازی را زیانه صندل زرد از هر یک چهار مثقال
و در آب پخته صاف نمایند و با سی مثقال ترنجبین
و یک وزن ادویه شکر بقوام آورند و طباشیر کتیرا صمغ عربی
نشاسته سقمونیا از هر یک پنج مثقال اضافه نمایند و اگر
خواهند که در اسهال قوی تر شود ترنجبین دو وزن ادویه
و سقمونیا را اضافه نمایند و قدر شربتش تا هفت مثقال است

فصل در بیان نقوعاتی که اصل و عمود در آنها اجاص است

نقوع اجاص ساده مرطب معده است و جهت غثیان
و قی صفراوی مفید و مزلق و ملین و مسهل صفرا و قوی
و مسکن حرارت و تشنگی و جهت تبهای گرم و صداع حار
صفراوی و خارش بدن مفید است صنعت آن آلوی
سیاه یا آلوی بخارائی بیست عدد در یک پیاله آب
بمقدار خوراک بخیسانند یکشب و صبح صافی نموده بی
آنکه دست بمالند و قدری شکر سفید یا ترنجبین
یا شیرخشت بقدر پانزده مثقال در آب حل کرده با
صافی نموده بیاشامند و بسا باشد که کافی باشد در
علاج صداع صفراوی غیر مستحکم آشامیدن این نقوع خصوص
آنکه بعد از صافی نمودن آب آن بجلاب شکری شیرین نموده
بیاشامند و محتاج بدوای دیگر نباشند و نیز آب نقوع

با جلاب شکری یا شراب نافع است از برای صداع
بمشارکت معده بسبب غلبه صفرا بر مزاج آن نقوع
اجاص که ملین طبع و نافع است از برای حرارت مزاج و
تپ صفراوی و صداع صنعت آن آلوی بخارائی
بیست دانه عناب ده دانه تمر هندی ده درم شب در
آب بخیسانند و صبح صافی نموده شربت بنفشه یا شربت نیلوفر
از هر کدام که باشد ده درم داخل کرده بنوشند و غذا نان
برنج با آب تمر هندی و اسفاناخ و شیره بادام بخورانند
نقوع اجاص دیگر اقوی از اول در تلیین طبع صنعت آن
آلوی بخارائی آلوی سیاه از هر یک ده دانه تمر هندی ده درم
عناب ده دانه شب بخیسانند و صبح صافی نموده شیرخشت
ترنجبین از هر یک پانزده درم دران حل کرده صافی نموده بنوشند
نقوع اجاص نافع از برای صداع دموی و صفراوی و
صداع حادث از اورام حاره سر و صداع حادث از حمیات
و از برای سرسام حار چون بنوشند بعد از فصد قیفال و اگر
فصد را مانعی باشد بعد از حجامت نقره یا حجامت بین
الکتفین صنعت آن آلوی بخارائی آلوی سیاه عناب
از هر یک ده دانه در آب گرم یکشب بخیسانند و صبح صافی
نموده فلوس خیارشنبر ترنجبین از هر یک پانزده درم دران
حل کرده صافی نموده روغن بادام شیرین یک مثقال
دران داخل کرده بیاشامند و غذای ماش با برنج بخورند

باب الالف مع الذال المعجمة

اذاراقی بفتح همزه و فتح ذال معجمه و الف و فتح رای مهمله
والف و قاف و یای آخر حروف لغت سریانی و
بعربی قاتل الکلب و حب الغراب نیز و بفارسی و هندی
کچله و کچوله نامند و درخت آن بقامت درخت نارنج
و درخت بیل هندی و ثمر آن بقدر نارنجی با پوست سرخ
رنگ می بود و در جوف آن دانهائی کچله میباشد و طعم
چندانی ندارد و برگ آن به برگ بیل نزدیک و آن تخم بسیار تلخ
و خشک و بنهایت صلابت در آخر سوم گرم و خشک و سم
حیوانات ذودم دار و بالخاصیت مبدل مزاج بسیار است
بمزاج طبیعی بدون احتراق اخلاط و جهت فالج و استرخا و سائر
امراض بارده اعصاب و امراض عصبانی و درد کمر مجرب

دانسته اند و ضماد آن جهت کلف و جرب و قوبا و عرق
النسا و مفاصل و امراض بارده مفید است و مسکر و
مشوش ذهن است و مصلحش شکر و دودیه خوشبو است
و قدر شربتش از یک دانگ تا دو دانگ است و یک
مثقال آن کشنده و اطبای هند خواص بسیاری
برای آن ذکر کرده اند حب اذاراقی نافع از برای درد
صنعت آن اذاراقی را پارچه کرده در آب بجوشانند
آن مقدار آب که دو انگشت بر بالای آن آید پس بجوشانند
آن مقدار که تمام آب سوخته شود و اذاراقی سیاه گردد
پس بکوبند و با افیون و فلفل و گل ارمنی از هر یک
مثقال اشته سحق بلیغ نمایند و حبوب بندند هر حبی بقدر
خردل شربت یک حب تا سه حب و برای درد گوش
نیز نافع است که با آب برگ تانبول حل کرده قطور نمایند
و برای تپ بلغمی با شیره زیره سفید بخورند و برای درد
دندان نیز مفید است که در زیر دندان مولم گذارند معجون
اذاراقی مسمی بمعدل المزاج از تالیف میر محمد مومن
در هر کتاب تحفه گفته که جهت قطع عادت افیون نهایت
مجرب است و در دفع استرخا و فالج و امراض بارده
و درد مفاصل و عرق النسا و سلس البول بنهایت نافع
است صنعت آن سه مثقال اذاراقی که کچله نامند در
شیر جوشانیده پوست آنرا جدا کرده بسوهان ریزه نموده
بعد از آن نرم صلایه نمایند گل گاوزبان کتیرا از ربناج
مغز نارجیل مقشر اسطوخودوس مغز چلغوزه شقاقل
از هر یک سه مثقال هیل بوا عود هندی صندل سفید
قرنفل از هر یک یک مثقال آمله منقی پوست هلیله سیاه از
هر یک پنج مثقال اجزا کوفته بیخته با سه وزن ادویه
عسل مصفی سرشته معجون سازند شربت یک مثقال
تا دو مثقال مداومت نمایند معجون اذاراقی دیگر که از
اطبای هند است و جهت تقویت باه و رفع درد کمر
و فالج و استرخا و اوجاع مفاصل و پیران و سرد
مزاجان را بسیار موافق صنعت آن بگیرند اذاراقی
را هر قدر که خواهند و هفت روز شیر بجوشانند هر روز
صبح و شام شیر را تبدیل نمایند و بعد از هفت روز که

مقشر نموده نیم پاو آن را در پارچه بسته در دیگچه که تخمینا
در آن دو آثار شیر تازه دوشیده باشد و هر مقدار
اذاراقی مقشر زیاده باشد شیر را نیز بهمان مقدار
زیاده کنند و معلق در آن آویزان کرده بآتش ملائم
بجوش دهند تا آنکه شیر غلیظ مانند حریره شود پس
برآورده بآب گرم پاک شسته خشک کرده بسوهان
سوده نرم کوفته بیخته فلفل سیاه فلفل سفید دارچینی
جوز بوا بسباسه مصطگی عود بلسان سعد کوفی آمله منقی تاتله
سنبل الطیب عود قماری زنجبیل اجزا مساوی که
مجموع بوزن اذاراقی باشد بعد کوبیدن و بیختن و با
چند کل اجزا عسل مصفی مقوم سرشته بدین دستور
که اول اذاراقی را داخل نمایند و بعد از آن سائر
ادویه را شربتی دو درم بست یوم تا چهل یوم بخورند
و در آن ایام و چند روز بعد از آن از ترشی و بادی و
حرکات نفسانی و بدنی اجتناب نمایند + اذخر بکسر همزه
و سکون ذال معجمه و کسر خای معجمه و سکون رای مهمله و آن
دو نوع است یک نوع اذخر بری ست که آن را بعربی
تبن مکه و خلال مامونی و بلغت رومی سخونس و سخنیوس
و سخینس گویند و بعضی اطبا گفته اند که سخینس یونانی
است و آنرا بعربی طیب العریب و بیخ اذخر سائیده
راعسول نامند و بهندی اذخر را گند هیس و کند بیل
نامند و گویند اذخر را بهندی کنتول و سوندهیا درو
لغاهی کور گیاه و کاه مکه و گربه دشتی برای معجون
دنون گویند و تصحیف خوانده کسیکه آنرا گربه دشتی
خوانده برای مهمله و بای موحده و آن نباتی است
بسیار شاخ و باریک و بیخش غلیظ و برگش ریزه تر
از گولان و از آن در حجم و قد کوچک تر و مائل بسرخی
و زردی و ثقیل الرائحه و شگوفه آن بسیار انبوه و
سفید و با عطریت و تند طعم و گزنده و قسم دوم آن
اذخر اجامی ست و آن گیاهی ست که از بیخ آن در هند
اجامی است و آن گیاهی ست که از بیخ آن در هند
خسخانه میسازند و گیاهش در شکل شبیه باذخر بری
لیکن گیاه آن نیست خوشبو چون اذخر بری و بیخش

خوشبو و باریک و بسیار دراز است قریب بذراعی و آنرا
بفارسی بیخ والا نامند و اما اذخر بری گویند که صنفی
از آن میباشد غلیظ و تخم آن مخدر است و اذخر بری
معروف گرم و خشک است در درجه دوم و محلل و مفتح
و مدر بول و حیض و فضلات و مقطع اخلاط و منضج و مفتت
حصاة و مسکن اوجاع بارده باطن و مقاوم سموم هوام
و جهت ورم جگر و سده آن و ورم فم معده و رفع نفث
الدم و بادها و جهت استسقا و علل گرده و ریه و شدخ
عضل و با مصطگی جهت تنقیه فضلات دماغی با زنجبیل
جهت صلابت سپرز و یکمثقال آن با فلفل بوزن
آن جهت رفع غثیان مجرب دانسته اند و جهت ازاله خوف
نافع است و ضماد آن جهت ورم بارد جگر و مثانه و معده
و سپرز و ریاح جمیع اعضا و جلوس در طبیخ آن جهت ورم
رحم و درد مفاصل نافع و مضمضه و سنون آن جهت درد
دندان و تقویت لثه و عمود رفع رطوبات و مداومت
آشامیدن طبیخ آن جهت مفاصل بارده بنهایت مفید
و با سکنجبین جهت اواخر تبهای بلغمی مجرب است و خوردن
اذخر با مصطگی منقی فضول دماغی است و خائیدن بیخ
آن نافع از برای فلج و هم چنین خائیدن آن با مصطگی
و علک البطم و همچنین آشامیدن یکمثقال آن نافع
از برای فالج و لقوه و تشنج رطب امتلائی و منقی فضول
دماغ و رحم و چون آشامیده شود هر روز مقدار ربع مثقال
از آن با فلفل مهیا باشد نافع از برای تشنج رطب امتلائی
و نطول بطبیخ اذخر و ضماد جرم آن نافع است از برای
خدر و تضمید بآن بر منبت اعصاب نافع است از برای
استرخا و فالج و فقاح اذخر یعنی شگوفه آن را بهندی
سندهیا گویند لطیف تر در افعال بهتر از حشیش
آن است و نافع است از برای لقوه و فالج و نسیان
و نیکو میگرداند حفظ را و منقی سر است از فضلات و رفع
رطوبات بلغمیه و مضر است به گروه بسبب شدت
ادرار و مضر به محرورین و مصدع است و مصلحش گلاب
و عرق نیلوفر و صندل و قدر شربتش از نیم مثقال تا
یکمثقال و بدلش راسن و قسط و فقاح و قصب الذریره است

دهن نفاح اذخر در سوم گرم و خشک است و با قوت قابضه و آشامیدن آن جهت تحلیل اورام بارده باطن و طلای آن جهت دردهای بارده و برص و رویانیدن موی و انواع خارش اعضا و دفع ماندگی و دلوک آن جهت درد دندان و دور مشه و جوشیدن دهان نافع است و چون این دهن را بر سر بمالند نافع است از برای کابوس حادث از برودت شدید که برسد بسبب رفعة نزد خواب شیخ رئیس گفته که تدهین باین دهن خصوص بر سر و اصول اعصاب نافع است از برای سکته بلغمی بجهت آنکه مقوی روح نفسانی و جواهر اعصاب است و محلل فضول دماغ و فضول اعصاب از غیر نشف و خصوص وقتیکه فراگیرد قوتی از زدفا و جند و فودنج و حاشا و مانند اینها صنعت آن بگیرند نفاح اذخر تر را و در شیشه کرده زیت بقدری که آنرا بپوشند بر روی آن کرده دو ماه در آفتاب گذارند و در هر هفته سه چهار بار صافی نموده هر بار شگوفه تازه داخل نمایند پس از آفتاب برداشته نگاه دارند و در وقت حاجت بکار برند و اگر داخل نمایند درین دهن قدری زوفا و صعتر و حاشا و فودنج میگیرد و اقوی آن زمان این نفاح اذخر مرکب خواهد بود + دهن ثمر اذخر نافع از برای برص و انواع حکه عامه و گاه خلط کرده می شود با دویه که می برند اعیا را صنعت آن بگیرند ثمر نخته اذخر را و به پزند با آب تا پخته شود و بعد از آن روغن کنجد تازه یا روغن زیت داخل کرده به پزند تا آب رفته روغن بماند و احتیاط کنند که نسوزد و استعمال نمایند + شراب اذخر نافع است از برای کبد و سدها و ریاح متولده در معده و شراب سیف و بجهت مغص بهر قانبدای استسقا المنقول از خط حکیم محمد باقر که از منهاج الدکان نقل نموده صنعت آن اذخر مکی مصطگی رومی اصل السوس از هر یک نیم اوقیه سلیخه سیاه اسارون دارچینی پوست بیخ کبر زیره کرمانی کردمانه و فاغیه مشک رازیانه تخم کرفس از هر یک دو درم عود بلسان اشنه از هر یک سه درم قاقله کبار قاقله صغار از هر یک یک مثقال تخم خطمی نیم اوقیه ادویه نیم کوفته در چهار رطل آب یک شب بخیسانند و صبح بجوشانند تا به نصف رسد صافی نموده دو رطل شکر سفید صافی دو رطل عسل سفید خوشبوئی جید داخل کرده بقوام آورند شربتی یک اوقیه عرق اذخر ساده مقوی معده و محلل و مفتح ریاح و مفتح سدها و معدیل ست از برای قولنج ریحی و بنهایت لطیف است و با قوت تریاقیت و مدر بول و حیض و مقطع اخلاط و مسکن اوجاع بارده باطنی و جهت ورم جگر و استسقا و علل گرده و ثقل معده و ریاح و تفتیت حصاة و تپهای بلغمی مفید و عرق نفاح اذخر الطف از عرق نبات آنست و مصدع محرورین و مصلحش گلاب صنعت آن بگیرند اذخر مکی یکمن و سه من آب داخل کرده بطریق گلاب عرق کشند و اگر از نفاح اذخر عرق کشند نیز بهمین طریق است + قرص نفاح اذخر اسهال باز دارد و استسقای زقی که با حرارت و اسهال باشد سود دارد صنعت آن طباشیر سفید گل گلنار فارسی زرشک منقی سماق منقی از حب گز مانج تخم حماض بریان تخم کاسنی تخم خرفه بجمشک خرفه منقشر بریان از هر یک یکدرم سعد کوفی نفاح اذخر انیسون سنبل الطیب ریوند چینی لک مغسول پوست بیخ کبر افیون از هر یک نیمدرم کافور یکدانگ ادویه کوفته بیخته بدستور اقراص سازند شربتی از یک مثقال تا دو درم معجون اذخر نافع است کسی را که بواسطه درد معده طعام قی کند صنعت آن بیخ اذخر سعد کوفی از هر یک یکدرم اشنه فلفل هلیله کندر نانخواه از هر یک یکدرم مصطگی عود خام از هر یک دو دانگ قرنفل سک اصلی از هر یک دانگ زنجبیل دارچینی سلیخه پودنه از هر یک ربع درمی مویز باد انه دو چند تمه ادویه اولا دانهای مویز را برآورده بسیار نرم سائیده پس با لب مویز بسایند آب داخل کرده بآتش ملائم طبخ نمایند تا غلیظ گردد ادویه کوفته بیخته با آن بسرشند شربتی بمقدار بادامی و در نسخه دیگر مصطگی عود خام قرنفل سک اصلی داخل نیست و بجای ربع درم سدس درم است +

باب الالف مع الراء المهملة

ارجوان بضم همزه و سکون راء مهمله و ضم جیم و فتح واو و الف و نون معرب ارغوان فارسی است و آنرا ارغیا گویند گرم مائل باعتدال است و مخرج اخلاط لزجه و جهت برودت معده و کلیه و تصفیه لون و گل آنرا فارسیان شراب میکنند و اعتقاد ایشان آن است که تفریح آورد و نیکو میگرداند حلق را و طبیخ آن مقی و منقی آلات نفس و معده است و چوب سوخته آن حابس نزف الدم و خفقان نیکوست و زنان از آن خضاب میسازند و در ریشه بیخ آنرا چون بقدر دو درم بجوشانند طبیخ آن مقی قوی است و مصلح برگ عناب تمام و بدلش صندل و نصف آن گل سرخ و دانه ارجوان داد و یه عینین قائم بمقام حشیمه است + شراب زهرارجوان مفرح و نافع است از برای خمار صنعت آن بگیرند گل ارغوان تر را و کوبیده آب آنرا بگیرند و صافی نموده بوزن آن نبات سفید داخل کرده بقوام آورند شربتی دو اوقیه + مربای زهرارجوان مانع خمار است خوردن آن صنعت آن بگیرند گل ارغوان پاک کرده از سبزی و در یکمن از آن دو من قند کوبیده داخل کرده بمالند و در آفتاب گذارند تا بست و یک روز استعمال نمایند + ارز بضم همزه و راء مهمله و سکون زای معجمه معرب ارزای یونانی است و بفارسی ایران برنج و بتوران کرنج و بهندی چانول و بسریانی روزی و بعربی ثمن گویند و نوعی از ارز که در بندر سورت و نواح آن میشود و بهندی کاکمون گویند و حکمای هند متفق اند بر آنکه برنج باعث طول عمر و صحت بدن است و برنج هندی الطف است و لزوجت کمتر دارد و برنج سرخ فارسی قابض بیشتر و سفید آن در تغذیه قویتر و گفته اند که اقسام برنج قابض و مسدد است و به تنهائی قلیل الغذا و جهت زحیر و اسهال دموی و اختناق رحم و امراض گرده و مثانه مفید و با شیر کثیر الغذا و مسمن بدن و مولد منی است و با دوغ تازه و سماق مسکن حرارت و جهت اسهال صفراوی و تشنگی و غثیان صفراوی نافع و با شیر تازه و دوشیدن جهت زحیر ترابیه گرده ترد در روغن گاو و جهت منفعت الکثار آن مصلح حال بدن و رنگ و خساره و مولد خلط صالح و

دیدن خوابهای بد و آشامیدن آب مطبوخ آن که چون
ماء الشعیر طبخ دهند مسکن لذع حدت اخلاط مراری معده و
امعاست و با شیر تازه پخته بالمناصفه که تا ده روز خورده
شود جهت تولید منی مجربست و گفته اند ارز یعنی برنج
خفیف الغذا و نیکو و حسن الاستمرار است و صالحست اکثر
طبائع را در جمیع اوقات غذائیت برنج از گندم کمتر است
اما مزاج برنج پس بدانکه اطبا متفق اند در یبوست آن لکن
بعضے گفته که یابس در درجه دوم و اختلافست میان
ایشان در حرارت و برودت آن بعضی گفته که بارد است
در اولی و دیگرے گفته که حارست در اولی و دیگری
گفته که قریب است باعتدال و هر سه قول صحیح ست
زیرا که مرکب القوی است آنرا جزء بارده ارضیه میباشد
که چون در آب بجوشانند و آب مطبوخ آنرا بگیرند میگردد جرم
آن بارد در اولی و آبیکه دران از برنج پخته شده حار در اولی
است و جوهر از مرکب است از این دو جزء پس معتدل است و
سمرقندی در کتاب اغذیه گفته که بزعم قومی ارز با
سخن محرر درین این قول معقول ست بحسب تجربه و
قیاس بجهت آنکه یبوست و لزوجتی که برنج را میباشد
هرگاه عمل کند دران حرارت قویه که دران ابدان محرور
ست موجب باقی یبوست و لزوجت آن میگردد و مزاج
آن گرم بجهت آنکه چیزهای لزج کم رطوبت یابس در
قبول تسخین و احتراق میکنند از حرارت قوی مشاهده میکنیم از
حال چیزهای لزج یابس بر آتش مانند ناطف و نحو آن از
اطعمه لزجه غلیظه پس برنج در حال حرارت قوی در مزاج
تسخین میکند بسبب اکتساب آن حرارت را از ابدان
حاره و بسبب حداثت آن شدد در عروق ماساریقا بجهت
لزوجت و یبسے که دارد و سده در عروق بسیار تنگ و مانع
رسیدن آب میشود به کبد پس گرم میگرداند مزاج محرور را
بالذات و بالعرض و اما در امزجه مبرودین و مرطوبین سرد
کم میگردد لزوجت و یبوست آن بسبب جذب شدن آن
آن در رطوبات پس میل میکند مزاج آن از اعتدال بجانب
برودت و میگردد از آنچه میباشد بر یکی از دو راهی که
میکنند و موافق ترین اوقات از برای خوردن برنج وقتی

بوده باشد هوا رطب و بوده باشد و بنهایت شدت
شهوت طعام و آن بطئی الهضم و حابس شکم و مسدد است و
مصلح آن مسکه تازه و شیرینی بسیار و نمک معتدل و
خیسانیدن آن در آب نخاله گندم یک شب و تنقیه آن
بالعاب القرطم و آنچه ملیا شد همین برای امساک قوی
میگرداند منفعل نزا آن ست که بگیرند غیر مغسول آنرا
و اختیار نمایند از اقسام آن برنج سرخی را که بهندی
ساٹھی گویند و اندک آنرا بو دهند و مخلوط کنند با آن
جاورس مقشر و بپزند و بجای روغن پیه گرده بز
داخل کنند و اما هرگاه بوده باشد برنج سفید و بپزند
آنرا بعد از شستن نیکو بلیغ مفارقت کند از ان آنچه
مخلوط با آن است از قشور رقیق و در روغن بادام شیرین یا
یا سمن بقری داخل نمایند یا روغن کنجد یا دنبه کلیا شد هر
آنرا فعلے در حبس طبیعت و چون آنرا با شیر تازه دوشیده
و آب می پزند گردد طعامی نیکو کثیر الغذا معتدل در
رطوبت و یبس بجهت آنکه رطوبت شیر می گردد مخلوط
به یبوست برنج میگرداند آنرا معتدل و درین حالت
می افزاید منی زاد فربه میگرداند بدن را و تازه و نیکو
میگرداند رنگ را خصوص آنکه آن شیر برنج با شکر و
روغن بادام شیرین خورده شود و برنج از برای کسیکه
عادت بهم رسانیدن قولنج داشته باشد بد است و
همچنین از برای کسیکه معتاد بعروض سده باشد و نافع
است از برای سحج صفراوی و قروح امعا و درین حالی
لازم ست که آنرا اول بریان کنند پس بپزند تا مهرا
شود و بگردد مانند کشک شعیر و مانند حسو و خورده شود
و گاهی خورده میشود برنج مطبوخ با سماق و با کشک بربا
بقصد عقل بطن و گاهی میپزند آنرا با زرایب از برای تطفیه
و تسکین عطش و حرارت مزاج بعض اطبا گفته که برنج
بالخاصیت محدث حرارت در محرور و برودت در مبرود
است و ازین سبب است که قدمای اطبا مزوره برنج را
بمرضی نقرس موه اند و اغذیه میساختند از برنج مخصوص دانسته
اند چه در مرضی احداث کیفیت ضد و در اصحا احداث
کیفیت مثل مطلوب ست میفرمایند تحقیق درین امر

است که در یونان و روم برنج بسیار کم بوده و برنج
خوب پیدا نمی شد لهذا تجویز آن نفرموده اند و چون در
بلاد فارس و هند بسیار است و برنج خوب یافت میشود اطبا
فارس و هند تجویز فرموده اند برنج از برای مرضی کرده اند
و گفته اند چون از غذای مرکب القوی است و در هر
بدنی احداث کیفیتی موافق کیفیت آن بدن می کند
و بدان سبب متضرر نمیگردند پس طبیبرا لازم ست
که در هر مزاجی اصلاح کیفیت آن موافق آن کند
تا کیفیت ضد آن مزاج در آن اثر کرده موجب اصلاح
آن مزاج گردد و خوردن برنج پاک می گرداند قرحه را
و فربه میگرداند گوشت را پس نافع است از برای اصحاب سل
خصوص چون پخته شود از آن شیر برنج از شیر خر خورده
شود وقتیکه بوده باشد تپ عفن تا غذیه لزجه قابضه
مانند ارزبا پیه گرده بز بروغن بادام شیرین بوداده میباشد
نافع از برای سحج و انفع است از این آنچه با فندق بو
داده ساخته باشند و همچنین انفع است اینها برنج
بوداده که پخته باشند یا اکارع و نافع است از برای
اصحاب بول الدم و عصیده فراگرفته از آرد برنج هرگاه
خورده شود بعد از نقای قاروره از خون لیکن پیش از
نقای قاروره از خون صالح است اینها را اغذیه قابضه
حامضه مانند سماقیه نافع است صاحب عسر ولادت را
آشامیدن ماراز شیرین کرده با ترنجبین خفته باب
آن جهت سحج و قرحه امعا نافع است در جلا دادن جواهر
خصوص مروارید سفید و آب نخاله آن دران دخل تمام
است و طلا کردن آن با ترمس جهت کلف و آثار سفید و همچنین
طلای آرد برنج با آب خربزه و ضماد آن با پیه جهت
گشودن دمل و زردش جهت جراحات تازه و آشامیدن
آرد برنج که بسیار پخته باشند با پیه گرده بز جهت افراط
اسهال مرضی اسهال دوائی و سحج بنهایت نافع و گفته
اند که چون برنج را بریان کنند آنقدر که مهرا تیره شود
و سیاه نشود و نسوزد و مقدار پانزده مثقال آنرا در چهل
مثقال آب همان قسم درست شب بخیسانند و صبح آب صاف
آنرا بنوشند از برای دفع کرم معده و غشیان گرانند رطوبت

وحرارت باشد نافع است وگفته اند که چون برنج سفید را
در آب بخیسانند پس بمالند و آب صاف آنرا بیاشامند
جهت حبس اسهال نسخه مفید وسائیده آن با گیاهی که
بهندی بورنده دوب نیز نامند که آن گیاه با برگ ریزه
باریک و بر زمین مفروش میباشد و با آب و اندک نبات
سائیده بیاشامند جهت نفث الدم نافع است و با آب
مطبوخ شلتوک سقط جنین و پوست شلتوک که بسیار
نرم صلایه کرده باشند از سموم است و گویند مثقالی آن
کشنده است و سعوط کردن برنج که در چین کوبیدن بهم
میرسد قاطع رعاف ست و بدل برنج آرد جو مقشر ست
برنج بریان انواع میباشد یکی آنست که برنج را بطرق
چلاؤ که بهندی خشکه نامند پخته خشک نموده در میان
ریگ بریان نمایند و درین قسم بعضی بعد بریان نمودن
قدری آب نمک بران پاشیده بر آتش خشک نموده نگاه
میدارند و بعضی بی نمک و این را بهندی مرمره مینامند
نوع دیگر آنست که شلتوک را اندک جوشی داده خشک
نموده با ریگ در ظرف سفالی بریان مینمایند و این را بهندی
کهونی و کهیلین نیز گویند و این نوع بسیار سبک و
لطیف ست و از برای مرضی و اصحا همه نافع خشک
خوردن و یا در اندک شربت نبات مطیب بگلاب یا بید
مشک یا عرق بهار یا کادی + نوع دیگر آنست که شلتوک
را در آب اندکی جوش داده با اندک رطوبتی قدری بریان
نموده گرما گرم بملائمت میکوبند تا دانهای او پهن
و سبوس آن جدا گردد و این را بفارسی کمک و بهندی
چیوره نامند و این نوع اندک سنگین و نفاخ است خیسانیدن
آن با آب که اندر گلاب بران زده دانه هیل کوبیده
و با قند یا نبات پاشیده بخورند مصلح نفخ آن و لذیذ ست
و برنج بریان مسمن مطهولین است و از بس ست که اهل هند
در حمی مرضی نمیدهند خصوص اطفال را + پلاؤ از اطعمه
جدیده است و آنرا اقسام بسیار است و نزد در استعمال
این لفظ مطلقا بغیر قید مراد قبولی است و یخنی پلاؤ و قبولی
آن است که گوشت یا چیزی دیگر مانند ماش پخته و با
نخود و یا گزر و یا امثال آنها را با پیاز حلقه نموده بر دم پخته

سرخ نموده و مصالح حاره انچه در کار باشد داخل کرده برنج
شسته نیم پخته بر روی آن کرده دم دهند و یخنی پلاؤ
آن است که گوشت بره یا ماکیان یا بزغاله یا مرغ جوان را
با آن قدری پیاز پاک کرده حلقه نموده یخنی کرده که آب
کمی در آن بماند علحده این عرق را نگاه دارند و گوشت را
نیز به پزند تا مهرا شود و در قوام آنرا بگیرند و برنج پاک شسته
خیسانیده را بر روی آن یخنی کرده و یا در جوف برنج
در دیگ گذاشته یا با ابزار حاره مانند نمک و زیره
و فلفل و ادویه مانند دارچینی و قرنفل و هیل و برگ
ساذج هندی همه درست ناکوفته از هر یک بقدر حاجت
داخل کرده و آن مرقه را بقدر حاجت بخوردن آن بدهند
و دم دهند و روغن بقدر مطلوب داغ کرده بران ریزند
و صبر کنند تا روغن در جرم برنج نفوذ کند پس کشیده
بخورند و بعضی قدری زعفران را سوده با ماست
ممزوج کرده بران گوشت یخنی کرده می مالند و آن یخنی
پلاؤ حافظ صحت و غذای موافق است از برای
اصحاب اعتدال مزاج و در بلاد معتدله پلاؤ لطیف و
مقوی قلب و دماغ است و نافع است اصحاب صداع
را بشارکت قلب به سبب غلبه سودا بر مزاج قلب و چون
استعمال کرده شود بعد از تنقیه سودا + و اقسام پلاؤ
از زیر بریان و چاشنی پلاؤ و از آب غوره و سرکه و آب
لیمون و اترج و کوکله و توت شامی و سماق و زرشک و آلو
بالو و آلوی سیاه و بخارائی و تمر هندی و انار و فالسه
جامون و امثال اینها چاشنی باشکر گرفته آنست که بعد
طبخ برنج هر یک از آبهای مذکوره را که خواهند بخوردن
آن میدهند نحویکه دانه آنرا سخت و یا نرم نگرداند و همچنین
کلم پلاؤ که کلم قمریت ست و یا غیر آن از اقسام کلم و
غیر آن است که آنرا پوست کنده ورق کرده با
گوشت پخته و یا جدا در قهار پخته با پیاز و اندک
روغن سرخ کرده آنرا با گوشت یخنی کرده و در زیر
برنج یا در جوف آن میگذارند و دم میدهند و آنرا کلم پلاؤ
و یا غیر آن بنام چیزی که دران داخل میکنند مینامند
و همچنین لقمه پلاؤ که از انواع سبزیها از کلم و زردک

و پیاز تازه و سیر تازه خام یا برگ شبت و یا بونه و
امثال اینها تعبیه میدهند و نیز شبت پلاؤ و بابونه پلاؤ
که شبت یا بابونه هر کدام که خواهند که قمه پاک کرده از
خاک و غیره شسته تعبیه نموده در پارچه کرپاس پاکیزه کرده
ای شسته وقت دم دادن با برنج آمیخته طبخ نموده ترتیب
می نمایند و اگر باقلا پلاؤ خواهند قدری باقلای مقشر را در
آب گوشت پخته در وقت دم دادن نیز با برنج و شبت یا بابونه
می آمیزند و دم دهند که باقلا بهم نیز سد و برگ باقلا هم میتوان
و همچنین به پلاؤ و سیب پلاؤ و لیمو پلاؤ و نارنگی پلاؤ و
انبه پلاؤ و اناناس پلاؤ و زردک و بادنجان پلاؤ و امثال
اینها هر کدام که خواهند خام آنرا پوست و تخم جدا کرده قطعه
قطعه نموده پخته با اندک چاشنی ته طعام وقت دم دادن
بگذارند و لیمو و نارنگی و کوکله هر کدام که خواهند از
پوست آنها را اندک شیرین کرده بقسمی که در اترج ذکر یافته
و بعد شیرین شدن از میان دو پارچه باز باده انر سنگشمش
با خلال چوبی تخمهای آنرا بر آورده پخته با اندک
چاشنی وقت دم دادن ته طعام میگذارند و همچنین مرغ
پلاؤ که شکم مرغ را از زرشک منقی و آلو و کشمش و یا غوره
کشمش و یا آلو بالو دانه بیرون آورده پر کرده ته طعام
گذارند و دم دهند و همچنین شکم ابلک را که بچه بز
یا بره تازه زائیده است یا آنکه از شکم مادر بر آید بعد از
ذبح آن طبخ نیز بدین قسم پر نموده زیر برنج گذاشته
دم دهند و ماهی تازه نیز بدستور + چلاؤ که به هندی
خشکه نامند بسیار سبک و لطیف و کثیر الغذا و زود هضم
است صنعتش آن ست که بگیرند برنج را و نیکو شسته
در آب بخیسانند بقدر دو سه ساعت و یا زیاده که اندک
بخیسد پس از آب بر آورده در آب گرم جوشان ریخته
نیز بدانقدر که مغز برنج پخته شود پس آب آنرا از پالا
مسی یا کرباس پاکیزه بگیرند و برنج را دم داده بخورند
با پهنی و یا با یکی از قلیات و یا با قلا و یا با کبابها
و قورمها و امثال اینها و اگر اندکی روغن داغ کرده در
زیران چلاؤ و بریزند و آب و نمک بقدر حاجت داخل نمایند
وقت دم دادن میگردد الذ و بیان صنعت پهنی و اقسام آنها

دستگاه سیم در حرف المیم در بیان ماش ذکر خواهد یافت ان
شاء الله تعالی، حلوای آرد برنج کثیر الغذا است صنعتش
آن است که بگیرند آرد برنج را و در آب طبخ دهند و در آخر شکر سفید یا قند
سفید هم وزن آرد برنج یا کمتر یا زیاده بقدر خواهش در آب
حل کرده اضافه نمایند و طبخ دهند تا غلیظ گردد پس قدری
روغن گاو تازه داغ کرده یا روغن بادام شیرین یا [illegible]
در آن ریخته بریان نمایند و در آخر قدری زعفران بگلاب
سوده در آن ریخته ممزوج نموده در سینی تازه [illegible] کرده
ریخته پهن کرده بطریق لوز بریده تناول نمایند
و اگر قلیلی مشک یا عنبر نیز داخل نمایند بهتر گردد [illegible]
و اگر خواهند مغز بادام مقشر یا پسته مقشر اضافه نمایند
باریک بریده آن پهن کنند و دست نگذارند که بدان [illegible]
قبل از بریدن و از بهتر و الذ است حلوای برنج مشهور [illegible]
مقوی قلب است و بدن را فربه کند و اصحاب ضعف
معده را نافع بود صنعت آن برنج سفید کرده شسته را
یک رطل در آب بپزند تا مهرا شود پس قند سفید یک رطل
بگلاب و عرق گاوزبان و عرق صندل و عرق بید مشک
از هر یک دو مثقال حل کرده روغن گاو داغ کرده نیم رطل
همه را داخل کرده بپزند تا چون تر حلوا شود پس مغز
بادام مقشر مغز پسته از هر یک ده مثقال داخل کرده
زعفران یک مثقال بگلاب سوده نیز اضافه نمایند و نیز
تا زمانیکه شروع به پس دادن روغن نماید دارچینی ده درم
دانه هیل دو درم جوز بوا دو عدد نرم کوفته اضافه نموده
از آتش برگیرند و در ظروف چینی بر آورند و تناول نمایند
و بعضی در آخر زعفران بگلاب حل کرده و بعضی مشک و
زعفران بگلاب حل کرده داخل مینمایند و پس لبوب
داخل میکنند و بعضی در روغن می پخته در ظرف بر آورده
روغن بسته دیا بادام شیرین بر آن ریخته تناول مینمایند
و این را پالوده مینامند حلوای برنج مشهور [illegible]
سریع الانحدار کثیر الغذا لطیف الکیموس موافق اکثر امزجه
است و بهتر نافعین ضعیف الاحشا مفید و بهترین حلوا [illegible]
است صنعت آن برنج کوبیده اندک بو داده [illegible]
هفت مثقال باشد در پاتیل کرده هفتاد و پنج مثقال

قند سفید را در اندک آبی حل نموده با شصت مثقال از آب
و گلاب و عرق بید مشک در پاتیل کرده با آتش نرم
بجوشانند تا بقوام پالوده شود و حشو ارز نافع است از
برای اسهال سیال صنعت آن بگیرند برنج مغسول یا
نشاستن تخم خشخاش سفید کوبیده بپزند با شیر گاو بخورند
بی شکر یا با اندک شکر سفید و گاهی درین حلیب لبوب
مقویه دماغ و قلب چون شیره مغز بادام شیرین مقشر و مغز
پسته و مغز چلغوزه و مغز فندق داخل میکنند و این غذا
موافق است از برای اصحاب صداع بمشارکت قلب
بسبب غلبه سودا بر مزاج آن چون استعمال کرده شود
بعد از تنقیه سودا خبز ارز و نان برنج دیر هضم بطی الخروج است
نیست تخمیر خلط و دافق گردید مردم برین معنی تجربه
پس نخورند آنرا اگر با مصلحی مانند اشیای مالحه و مرقهای
لحوم و همه چیزهای چرب پر روغن یا شیر دیا توم [illegible]
بسبب آنست که هر گاه بخورند بی آنچه که مذکور شد گمی
یابند از آن ضرر عظیم و حادث می گردد از آن قولنج
سفلی و ریحی و اگر کسی جرات کند بخوردن آن با آب غوره
یا با مضیره مانند این دو نبرودی تولید سده در کبد
و طحال میکند و دافع ضرر آن خوردن آنست با کامخ
کبر و کرفس و سداب و این ضرر مخصوص برنج سرخ
لزج لعابی است که طبخ نیکو نیافته باشد نه برنج سفید
جید که نیکو طبخ یافته باشد بدین قسم که آنرا چلاو پخته
خشک نموده آرد کرده با آب گرم خمیر نموده یکدو ساعت
گذاشته بعد از آن نان بپزند یا آنکه چلاو پخته بر روی
بر روی تخته صافی یا سنگ صافی نرم سوده که مانند خمیر
گردد و از آن نان پزند و این قسم لذیذ و لطیف میباشد و
قسم دیگر آنکه برنج را آرد نموده در وقت طبخ اندک اندک
در آب جوشان بریزند و بهم زنند تا طبخ تمام یابد و مانند
خمیر گردد و از آن نانهای نازک بپزند محمد بن یعقوب کلینی از
علی بن ابراهیم از محمد بن عیسی از یونس از ابی الحسن رضا علیه السلام روایت
میکند که بدرستیکه آنحضرت علیه السلام فرمودند داخل نمیشود در جوف
مسلول طعامی انفع برای او از نان برنج و در حدیث دیگر
از حضرت ابی عبد الله علیه السلام مرویست که بهترین طعامها [illegible]

برنج است بدرستیکه آن دباغ معده است و کشنده آزار
است سویق برنج بفارسی پست بکسر بای فارسی و سکون سین
مهمله و تار و ملتان نیز و ترکی قاوت و هندی چاول کا ستو
نامند بارد و قابض و مسکن حرارت صنعت آن برنج را چلاو
که بهندی خشکه نامند پخته خشک نموده اندک بریان کرده
سائیده نگاه دارند و عند الحاجت بقدر مطلوب در آب ممزوج کرده
قلیلی نبات یا قند بقدریکه ذائقه آنرا شیرین گرداند
داخل نموده بنوشند و اگر خواهند به بید مشک و یا گلاب طیب نمایند
شوربای برنج غذائی موافق است از برای صداع بمشارکت
کلیه و مثانه هرگاه علامات حرارت ظاهر باشد بدانکه شوربای
برنج دو قسم است قسمی آنست که برنج و ماش را در هم بپزند
و تطییب بروغن بادام شیرین و قلیلی افادیه و فلفل و زیره
کرمانی نموده بخورند و این شوربا برنج و ماش مقشر ساده
یا با گوشت طیور بری که ترش نموده باشد بحموضات لطیفه
یا ملینه مانند آب انار و آب غوره و آلو و تمر هندی نافع
است از برای اصحاب صداع یابس [illegible] وقتیکه با حرارت
باشد و قسمی دیگر را قیمه شوربا گویند و شوربای برنج
نیز نامند و این قسم آن است که گوشت را ریزه ریزه کرده
در آب بجوشانند و کف آنرا بگیرند پس اندک پیاز سرخ
کرده در روغن مسکه گاو و نمک و مصالح آنچه ضرور باشد
حل کرده در آب بپزند چون نیکو پخته شود برنج در آن داخل
کرده نیکو رقیق بپزند و تناول نمایند و گاهی چند برگ اسفاناخ
و دو سه قاشی از کدوی شیرین با برگ خرفه بحسب حاجت
نیز داخل مینمایند و هم چنین گاهی چند پارچه سیب [illegible]
یا ترش یا به میخوش یا ترش با اندک شیرینی جهت چاشنی
نیز داخل میکنند شیربرنج که آنرا بعربی ارز بلبن نامند
غذای معتدل است در رطوبت و یبوست و حرارت و برودت
و چون با شکر یا عسل شیرین کرده بخورند متولد میگردد از آن
در بدن غذای بسیار و سریع الهضم و مکثر منی و مقوی باه
است و شیر را زیاده گرداند و نیست موافق و اصحاب سده
و سنگ گرده و مثانه را صنعت آن بگیرند برنج را و نیکو شسته
با آب طبخ دهند چون نیکو پخته شد شیر داخل کرده طبخ نمایند
تا بهر قوامیکه خواهند آیند و این در حقیقت [illegible]

داخل نمایند والا برنج را نیکو شسته در شیر بمقدار ربع یا ثلث
آن آب ریخته برنج را دران بآتش ملائم طبخ نمایند و مقدار
شیر مختلف ست بحسب اغراض از چهار چند بر برنج گرفته تا هر قدر
که خواهند نیز ریک فرود آوردن اگر قلیلے مشک یا گلاب
سوده صاف کرده داخل نموده یکدو جوش داده فرود
آورند میگردد اطیب و در ظرف چینی کرده قند یا نبات کوبیده
یا عسل بران پاشیده تناول نمایند و اگر خواهند شیرینی
را در آخر طبخ داخل نمایند ؛ قلیه برنج باصطلاح قدمای اطبا
اهل فارس پلاوی را گویند که گوشت آنرا بار وغن و پیاز
سرخ کرده پس آب دران داخل کرده بپزند تا پخته شود
و آب دران بقدری باید که برنج دران پخته شود پس برنج
را شسته در آب خیسانیده برروی آن کرده دم میدهند
و بعضی برنج را اول مثل آنکه چلاؤ می پزند در آب پخته
و آبکش نموده برروی آن قلیه کرده دم میدهند و این
غذای صالح است از برای حفظ صحت و نافع است از
برای صداع بمشارکت قلب بسبب سوء مزاج بلغمی
یا سوداوی قلب چون بعد از تنقیه خلط خورده شود و نیز
غذای موافق است از برای صداع حادث از ابخرهٔ
متصاعده از معده با آلارز که بهندی پیچ گویند آن است
که برنج را شسته بپزند در آب و آنرا صاف نکرده چون
ماء الشعیر سرد نموده بخورند مسکن لذع و حدت اخلاط مراری معده
و امعا است ؛ مزعفر کثیر الغذا است و مبهی و مسمن بدن و
مولد منی صنعت آن بگیرند برنج را در آب پخته در آخر
قدری شکر و گلاب و زعفران و روغن مسکه گاو
داخل نمایند و دم داده کشیده بخورند و اگر آنرا نرم بپزند
شله مزعفر و اگر مثل پلاؤ بپزند مزعفر پلاؤ گویند و هر قسم
مزعفر نافع است از برای صداع بمشارکت قلب بسبب غلبهٔ
سوء مزاج قلب چون خورده شود بعد از تنقیه و شله
مزعفر نافع است از برای صداع یابس سادج وقتیکه بارد
مزاج باشد و آنچه بهندی گلتهی گویند آن است که برنج
را مانند چلاؤ بپزند بغیر از آن که آب آنرا نکشند چنانچه
چلاؤ را آبکش میکنند بلکه آنرا در همان آب بپزند و دم
دهند تا چون پلاؤ بسیار نرم شود و روغن گاو داخل کرده بخورند

مزعفر را نافع باشد و برنج را چون در آب پخته دوغ یا آب
زرشک یا آب سماق یا آب انار دانه و یا آب انار و یا
غوره و یا توت شامی و یا آلو بالو و یا جامون و یا فالسه
و امثال آن و یا سیب و یا به میخوش و یا ترش با اندک شیرینی
جهة چاشنی و گاهی در آب گوشت نیز پخته که پارچهای
گوشت نازک دران باشد و گوشت را کوفته ساخته نیز دران
می اندازند و چقندر و سیب و یا به و یا یکی از میوه مذکوره
داخل نموده چاشنی دار ساخته تناول می نمایند و آنرا
شله دوغ و شله سماق و شلهٔ انار دانه و غیر آن بنام
آن چیز نامند مسکن حرارت ست و بی گوشت آن نافع
است از برای اسهال صفراوی و دموی و تشنگی مفرط۔

فصل در بیان نسخ ارجه

ارجه۔ بدانکه ارجه بفتح همزه و سکون رای مهمله و فتح
کاف عجمی و فتح جیم عربی و بای بلغت هندی بمعنی غالیه
اعلی است یعنی طیب اعلی ارجه که از اغالی ست نافع است
از برای تقویت قلب و دماغ صنعت آن عود قماری
خام زعفران از هر یک دو درم صندل سفید بگلاب سوده
اظفار الطیب حب المحلب از هر یک سه درم عنبر اشهب یکدرم
مشک ترکی نیم درم همه را بگلاب سوده روغن زنبق
روغن یاسمین سفید که آنرا بهندی تیل چنبیلی نامند یا روغن
بان مطیب هر کدام که باشد داخل کرده بر صلایهٔ سنگی سحق
نمایند تا نیکو مخلوط شود و متاخرین در ارجه عطر عود هندی
و عطر صندل و عطر گلاب و عطر عنبر اشهب مجموع یا بعض
آنها داخل میکنند ؛ ارجه دیگر که از اغالی است صنعت
آن عود هندی حب المحلب از هر یک دو درم صندل سفید
مقاصری اظفار الطیب از هر یک سه درم زعفران عنبر
اشهب از هر یک یکدرم ادویه را بگلاب و عرق بهار نارنج
سوده روغن زنبق یا روغن بان داخل کرده بکار دارند
و اگر درین غالیه مشک و عطر گلاب و عطر عود هندی و
صندل هر کدام که باشد داخل نمایند میگردد اجود و
اقوی ؛ ارجه دیگر از برای انبات شعر صنعت آن روغن
بان مطیب که نسخهٔ آن در ادهان مرقوم مذکور شود بگیرند
ازان هر قدر که خواهند پس داخل کنند دران عود قماری

آن مقدار که آنرا غالیه گردانند پس حل کنند دران مشک و
عنبر محلول و نیکو بر هم زنند و بکار برند ؛ ارجه شاهجهانی
بسیار خوشبو و لذیذ است صنعت آن صندل سفید با گلاب
سائیده چهل و هشت مثقال عود غرقی خام سوده دو مثقال
بیخ بنفشه حبه کتور که کند بالنی نیز گویند و دوای هندی
خوشبو است اظفار الطیب با سه زعفران عنبر اشهب
مشک ترکی خالص دانه هیل از هر یک دو حبه از حبات
سرخ که بهندی گهونگچی گویند روغن یاسمین که بهندی چنبیلی
گویند سه مثقال چوده عود هندی ربع مثقال دوا که
بهندی اکسیر گویند چهار سرخ عرق بهار نارنج گلاب صندل
زرد که بهندی طلاگیر گویند از هر یک دوازده مثقال
در هم نموده استعمال نمایند ؛ ارجه شاهجهانی دیگر صنعت
آن عود غرقی سه ماشه صندل سفید سوده پانزده ماشه
اکسیر که آشنه سفید است مشک خالص عنبر اشهب چوده اگر
غرقی از هر یک دو ماشه اظفار الطیب بریان کتول
بیخ بنفشه شاخ شسته از هر یک یکماشه بسباسه و قاقله
صغار از هر یک سه سرخ کافور قیصوری نیم سرخ عرق بهار دو
توله روغن چنبیلی ربع دام گلاب بقدر حاجت ادویه را
کوفته بیخته با گلاب و عرق بهار سائیده مرتب نمایند و استعمال
آورند ؛ ارجه اکبر شاهی صنعت آن صندل بگلاب سوده
شش مثقال چوده اگر که عود هندی است سه مثقال بنفشه
کتور از هر یک سه مثقال کافور خام چهار حبه بگلاب چهل و
هشت مثقال بدستور مقرر مرتب نمایند ؛ ارجه جهانگیری
صنعت آن صندل بسیار خوشبو اعلی سه توله مشک
چوده عود خاصه اگر غرقی خام از هر یک یکتوله عنبر اشهب
شش ماشه شاخ شسته اظفار الطیب یکتوله از هر یک
دو ماشه بیخ بنفشه چهار ماشه کافور جو دانه یک ماشه
روغن چنبیلی دو دام اجزا را بگلاب و عرق بهار نرم سوده
از پارچه گذرانیده استعمال نمایند ؛ ارجه دیگر خاصه
بادشاهزاده محمد اعظم شاه بسیار خوشبو و نیکو است
صنعت آن صندل سفید سائیده عود هندی خام
از هر یک یکتوله عنبر اشهب عنبر مایه زرورد از هر یک
یک ماشه مشک خالص بیخ بنفشه اکسیر چوده عود خالص

از ہریک نیم ماشہ لسباسہ قاقلہ صغار از ہریک سہ سرخ اظفار الطیب پنج سرخ کھیلہ دو سرخ کافور خالص نیم سرخ روغن چنبیلی شش ماشہ عرق بہار دو تولہ صندل را اول در گلاب بخیسانند و بیخ بنفشہ را با گلاب رقیق بسایند و باز در ہمان گلاب کھیلہ را باز قاقلہ را و صندل را و باز کافور را و جوزہ و عود را داخل کردہ و عنبر مایہ را با گلاب سائیدہ باز اظفار الطیب و لسباسہ و مشک و عود را و ہمہ را یکجا باز بسایند و عنبر را باز در روغن چنبیلی و اندک گلاب گداختہ داخل نمایند و ہمہ را در ہم نمودہ از پارچہ دولائی بگذرانند و عرق بہار اندک اندک داخل کردہ بپاشند تا تمام از پارچہ خوب بگذرد و دو سہ ساعت نگاہداشتہ تا فی الجملہ مزاجی گیرد و استعمال نمایند و اگر عطر گلاب عطر عود ہندی اضافہ نمایند میگردد اطیب ارگجہ سرکار بادشاہی بنوع دیگر صنعت آن صندل سفید بگلاب سودہ نہ مثقال عود غرقی خام دو درم عنبر اشہب بیخ بنفشہ از ہریک نیم مثقال مشک خالص ربع مثقال دوالہ اکسیر دو مثقال جوزہ عود ہندی دو حبہ کافور یک حبہ روغن یاسمین یکمثقال کنور ربع مثقال بدستور مقرر مرتب نمایند + ارگجہ خاصہ سرکار بادشاہی صنعت آن صندل سفید بگلاب سودہ شش مثقال اظفار الطیب بریان کہتولہ ایرسا از ہریک ربع مثقال جوزہ عود ہندی دوالہ بختہ مشک خالص عنبر اشہب از ہریک نیم مثقال کافور دو حبہ عود غرقی خام یکدرم روغن یاسمین دوازدہ مثقال بدستور مقرر مرتب نمایند + ارگجہ بابت بادشاہ بیگم صنعت آن صندل سفیدہ بگلاب سودہ چہل ہشت مثقال روغن یاسمین خوشبو دوازدہ مثقال عنبر اشہب یکمثقال مشک خالص نیم مثقال بیخ بنفشہ دوالہ از ہریک یک مثقال اظفار الطیب جوزہ عود اگر خالص از ہریک یک درم بگلاب بقدر احتیاج مرتب نمایند + ارگجہ خدا بخش خانی + صندل سفید بگلاب سودہ عنبر اشہب مشک خالص جوزہ عود از ہریک نیم مثقال عود غرقی سہ مثقال بیخ بنفشہ دوالہ از ہریک ربع مثقال لسباسہ دانہ ہیل زعفران از ہریک ثمن مثقال عطر گلاب نیم مثقال روغن یاسمین خوشبو

یکدرم زردی گل ناگیسر و زردی گل سرخ از ہریک قدری بدستور مرتب نمایند + ارگجہ دلاور خانی صنعت عنبر اشہب عود غرقی از ہریک ربع مثقال مشک خالص لسباسہ صندل زرد کہ بہندی ملاگیر گویند جوزہ عود خالص کہتور از ہریک دو حبہ اظفار الطیب چہار حبہ اکسیر دو نیم وزن صندل سفید دو وزن اجزا با گلاب ہیل و ہشت مثقال بدستور مرتب نمایند ارگجہ دلاور خانی بہ نسخہ دیگر صنعت آن عنبر اشہب دوالہ کہ بہندی اکسیر نامند از ہریک چہار سرخ مشک خالص جوزہ اگر خالص اظفار الطیب از ہریک سہ سرخ ایرسا کہ بیخ بنفشہ است بزباز ہیل بوا الک از ہریک دو سرخ کافور یک سرخ روغن یاسمین چہار تولہ عود غرقی خام یک وزن کل ادویہ صندل دو وزن ادویہ علی الرسم مرتب نمایند ارگجہ موسوی خانی کہ خوشبو و نیکوست صنعت آن صندل سفید سودہ عود غرقی خام از ہریک دہ ماشہ مشک خالص نہ ماشہ جوزہ عود قسم اول قاقلہ صغار از ہریک نہ سرخ عنبر اشہب یکماشہ گل کامہ یک و نیم ماشہ کھیلہ اظفار الطیب لسباسہ از ہریک چہار سرخ کافور بھیم سینی نیم سرخ روغن چنبیلی بیخ بنفشہ از ہریک شش سرخ بدستور مرتب نمایند و گلاب و عرق بہار ہر قدر کہ خواہند اضافہ نمایند ارگجہ قلاوز خانی صنعت آن صندل دہ ماشہ اگر غرقی شش ماشہ مشک خالص عنبر اشہب اکسیر گل کامہ از ہریک یکماشہ اظفار الطیب بیخ بنفشہ لسباسہ قرنفل قاقلہ صغار جوزہ عود ہندی از ہریک چہار سرخ روغن چنبیلی نیم درم کافور خالص نیم سرخ گل کامہ یکماشہ عطر گلاب نیم ماشہ گلاب یک شیشہ عرق بہار دو نیم سیر شاہی بدستور مقرر مرتب نمایند ارگجہ محمد یار خانی کہ بسیار تحفہ میشود صنعت آن صندل سفید عود ہندی از ہریک یکتولہ صندل زرد کہ ملاگیر گویند شش ماشہ عنبر اشہب عبیر پھتھی مشک خالص قرنفل از ہریک دو ماشہ اکسیر بیخ بنفشہ دانہ ہیل کوچک اظفار الطیب روغن چنبیلی عطر گلاب عطر فتنہ عطر ناگیسر عطر عنبر از ہریک یک ماشہ کافور خالص زعفران

خوشبوی خالص عطر گلاب عطر کرنہ از ہریک نیم ماشہ گلاب و عرق بہار از ہریک بقدر حاجت داخل کردہ بدستور مقرر مرتب نمایند ارگجہ دیگر بہ نسخہ عطاران ہند صنعت آن ملاگیر شش ماشہ عود ہندی حب المحلب از ہریک ماشہ اظفار الطیب بیخ بنفشہ از ہریک دو ماشہ قرنفل چہار سرخ اکسیر دانہ ہیل لواد ار صینی از ہریک یکماشہ کافور قیصوری دو سرخ مجموع را بگلاب فیتا یہ نمودہ عطر فتنہ یکماشہ و نیم جوزہ عود ہندی نیم ماشہ روغن زنبق یک تولہ با آن مخلوط کردہ بکار دارند + ارگجہ دیگر کہ عطاران ہند آنرا ارگجہ شاہی نامند صنعت آن صندل سفید مقاصری نہ تولہ مشک ترکی خالص اکسیر از ہریک یکتولہ روغن چنبیلی دہ درم اظفار الطیب چہار ماشہ و نیم حب المحلب عنبر اشہب جوزہ عود غرقی خام بیخ بنفشہ از ہریک نہ ماشہ زباد شستہ چہار ماشہ و نیم عود غرقی یکتولہ و نیم کافور قیصوری یکماشہ گلاب دو استار عرق بہار یک استار حلمی لبان کہ آنرا العربی صمغ ضرو نامند سہ تولہ عطر فتنہ یکتولہ بدستور مقرر بپیالہ ارگجہ سازند بطریق عطر بکار برند ارگجہ دیگر کہ عطاران ہند آنرا ارگجہ قسم دوم نامند + صنعت آن صندل سفید مقاصری سودہ عطر گل مولسری نیم از ہریک تولہ دانہ ہیل بوا چہار تولہ قرنفل دو تولہ عود ہندی نیم تولہ است صمغ ضرو کہ جوہر حصی لبان مصعد آنست لسباسہ عطر گلاب خالص عطر مجموع از ہریک یکتولہ گلاب ہم وزن مجموع ادویہ بدستور مرتب نمایند دست ہندی جوہر ہر چیز مصعد آنرا نامند + ارگجہ دیگر بہ نسخہ عطاران ہند + صنعت آن طباشیر یک استار ملاگیر یعنے صندل زرد سائیدہ نیم استار صندل سفید مقاصری بگلاب سودہ پاو استار کندر کپور کچری ناگرموتھا از ہریک پاو استار برنی کہتولہ از ہریک نیم پاو استار نج کہ سلیخہ است نیم استار نکہہ یعنی اظفار الطیب الایچی خرد یعنے قاقلہ صغار قرنفل صمغ فرد میعہ سائلہ از ہریک دو درم عطر گلاب عطر فتنہ از ہریک یکتولہ گلاب بمقداریکہ ادویہ بآن ارگجہ توان ساخت بدستور مقرر مرتب نمایند عبیر مایہ کہ اکسیر گویند + صنعت آن آن است کہ بگیرند

نارنجهای کوچک و سر آنرا ببرند و جوف آنرا تمام خالی کنند
بحیثیکه سفیدی در آن نماند و در هر چهار سیر بهار نارنج یک
سیر لادن عنبر و نیم سیر سنبل الطیب و پاو سیر دواله لادن را
کوبیده و سائر اجزا را از خس و خاشاک پاک نموده ریزه ریزه
کرده در ظرف چینی در گلاب آنمقدار که بالای دو دیه آید
بخیسانند و یکشب بگذارند پس در نارنجها پر کنند و سر آنها
را از همان قطعها که بریده اند مستحکم نموده در دیگ سنگی یا
نقره یا مس تازه قلعی که در ته آن قدری خس ریخته باشند
ته برته چهار طبقه چیده گلاب بر روی آن ریخته سر آنرا بسته
اطراف را بگل حکمت با آرد ماش هندی مستحکم نمایند بنحویکه
بخار آن مطلقا بیرون نرود و بآتش ملایم طبخ دهند و گوش
بر آواز آن دارند چون آواز جوش کم گردد دانند
که گلاب کم مانده دیگ را فرود آورده بگذارند تا اندک
سرد گردد و بخار آن زائل شود سر آنرا باز نموده نارنجها را
برآورده آنچه در جوف آنهاست برآورده در ظرف چینی
پهن نمایند تا خشک گردد و در هر سه سیر از ین یک سیر
صندل سفید خوشبو بگلاب سوده و دو توله مشک سوده
داخل نموده در ظرف چینی نگاهدارند و بعد از یک ماه
استعمال نمایند + عبیر پایه دیگر از آن اقوی است صنعت آن
اگر عرقی خام اشنه سنبل الطیب لادن عنبر صندل اعلی
بهار نارنج از هر یک یک آثار بیخ بنفشه نیم آثار مشک
چهار توله گلاب یک شیشه عرق بهار دو شیشه ادویه را نیم
کوبیده نی ست جو کوب نموده علی الرسم مرتب نمایند
ارنب بری معرب ارنباء سریانی ست و بعربی نمور بنون
و رای مهمله و بفارسی خرگوش و بترکی دوشان و بهندی
سسا و سسه و کهره و بیونانی فردسیون و نیز ارنب
داغوس و غوساوس و بسریانی لاغوسی نامند و
آن حیوان معروف ست بجثه گربه با موهای نرم و
مثل زنان حیض می بینند و گویند منقلب میگردد نر آن
بماده و بالعکس و اصلی ندارد بلکه یکسال نر آن بسیار
مست میگردد و یکسال ماده آن و سیاه و سفید یکرنگ
و ابلق می باشند و بهترین آن سفید است گویند چون آنرا
بسیار ترسانند و ذبح نمایند بسبب شدت خوف آن

از ذبح آن بر نمی آید و مدت حمل آن هفتاد روز است و زیاده
هم گفته اند در اول سوم گرم و در دوم رطب ست و بزعم
قومی سیاه آن یابس ست و سفید تر کی آن بسیار گرم و
خشکی آن کمتر میباشد پوشیدن پوست آن مسخن بدن و
معدل اخلاط بارده و ادمان اکل آن قاطع بواسیر
و مانع تاثیر برودت در بدن و موی محرق آن و غیر محرق
آن حابس خون همه اعضا و خوردن خون برشته آن
جهت اسهال و قرحه امعا و رفع سموم و طلای تازه گرم
آن جهت کلف و بهق و بثوریکه آب سفید از آن ترشح
کند و جوشش خشکی که در سر باشند و مسکن دردهای کهنه
است و مغز سر آنکه مشوی باشد جهت رعشه مرضی و
دلوک آن جهت اصلاح امراض لثه و در و آن اعانت
بر رویدن دندان اطفال و طلای پیه آن مانع انشقاق
مو در ریختن آن است اختلاج و ارتعاش تناول نمودن
مغز سر خرگوش با ماء العسل نافع است از برای اختلاج
و ارتعاش حادث بعقب مرض و بریان کرده آن نافع
است از برای ارتعاش حادث از بسیاری آشامیدن
شراب و رعشه مرضی خصوص وقتیکه با فلفل و صعتر دل
خورده شود و مغز سر ارنب را چون با سرکه در روغن زیت
بجوشانند و بر بدن بمالند حشرات الارض شخص سرب
نمایند و نزدیک او نیایند و شیخ داؤد گفته که چون
هفت روز دو حبه مغز سر آنرا با دو اوقیه شیر تازه
بنوشند منع سفیدی موی کند و خاکستر دماغ آن
با پیه خرس و با ماء العسل و آب پیاز عنصل جهت رفع
داء الثعلب و نیز پایه آنرا چون بقدری قیراطی تا نیم
مثقال با سرکه انگوری بنوشند جهت صرع و تحلیل شیر
منجمد در معده و گزیدن افعی داد و سه قیراط و بالجمله
پادزهر جمیع سموم است و سه قیراط آن با شراب جهت
رفع تپ ربع مجرب شمرده اند و گویند که پید رم و نیز مایه
آن تا یک مثقال چون با آب نخود بخورند نافع ست
از برای احتباس بول بسبب جمود خون در مثانه و اگر
پید رم الانفحه ارنب را با پید رم شب سوخته یکجا کرده
پس بگیرند بابونه و سداب در آب جوشانیده صافی

نموده و این دارو را چند روز بخورند با مطبوخ مذکور زن
بسته بگشاید و طلای آن جهت سرطان عجیب الفعل و دو مثقال
آنرا چون بنوشند جهت رفع سیلان رطوبات رحم و شکم و
آشامیدن و حمول آن بعد از طهر سه روز هر روز نیم مثقال
مانع حمل زنان و زهره آنرا با شیر بعکس هر پایه آن چون
با زیت خلط کرده شود و جلوس در طبیخ آن جهت نقرس و
مفاصل و چون بیاشامند انفحه آنرا با سرکه گاو یا روغن گاو
یا سرکه انگوری و هم چنین هرگاه آشامیده شود با سرکه
یا روغن یا عسل مصفی محلول بخل خمر نافع ست از برای
صرع و بعضی گفته اند چون قدر قلیلی از انفحه آنرا بطفل
بیاشامند ایمن میگردد از حدوث صرع و چون اندک
از انفحه ارنب را بطفلی که فزع کند در خواب بدهند
دفع میگرداند فزع آنرا ولیکن باید که بسیار کم باشد و
شیر در معده او نباشد زیرا که موجب جمود شیر در معده
میشود و خوردن گوشت آن مولد خون غلیظ و بهتر از
خونی که از گوشت گاو و بز و میش بهم میرسد و جهت بول
در فراش و سلسل البول و رعشه و فالج و امراض بارده
نافع است و اصلاح آن تخین آن ست به بخار آب
با روغن شبت و مضر است بمحرور المزاج و مصلح کاسنی و
سرکه و انار میخوش ست صرع گوشت آنرا چون بریان
نموده به بخار آب گرم با شبت پخته بخورند نافع است از
برای صرع شیخ الرئیس گفته که گوشت خرگوش از اغذیه
جیده است از برای اصحاب صرع و فالج و لقوه و
استرخا قرشی گفته اغذیه متخذ از گوشت آن خصوصا
کباب و مشویات مبزره باابزار حاره مقویه مانند تخم
شبت و دارچینی و فلفل و صعتر و خردل که ترش کرده
باشند ناهار انجوی که نافع اند از برای اصحاب فالج و
استرخا و لقوه و امراض بارده و علل اعصاب و خوردن
گوشت بریان کرده آن نافع است از برای جذر و ایجاش
و چون بپزند گوشت ارنب را تا مهرا شود و مانند حلوا
بکوبند و ضماد نمایند بر سر نافع ست از برای
لقوه و ذبا یا سوی گوشت با مغز سر آن با مصالح
حاره در بکلامه غذای صالح ست از برای اصحاب فالج

وهرگاه بوده باشند یا سعال لفت بسیار بلغمی لزج باید که
بوده باشند غذای صاحب آن مشویات وقلیه هائی از
گوشت ارنب بری و آن محدث سهر است و مصلح آن
ابازیر است وشمس قندی گفته که لحوم ارنب میباشد گرم و
خشک و مولد خون غلیظ سوداوی و موجب غثیان و تشنج و
تشنگی و مدر بول و موافق مرکسی را که محتاج بتدبیر مجفف باشد
و مضر مرکسی را که محتاج باشد تدبیر لطیف مرطب و صلاح
آن ست که چرب سازند بروغن بسیار و بریان نمایند آنرا
به بخار آب گرم و گفته شده که گوشت حیوانات وحشی
تمامی بد است الا آهو بره که از جمله آنها بدیش کمتر است
و بعد از آن در کمی بدی گوشت ارنب و واجب است
اصحاب وجع مفاصل را حذر از خوردن جمیع لحوم و
اگر ناچار باشند از خوردن لحم پس باید که بخورند از گوشت
ارنب و امثال آن چون طیور جبلی و آهو بره و سایر گوشتی
که قلیل الفضول باشد جهت آنکه عمده در علاج ایشان
تقلیل غذا است فرموده اند اگر گفته شود که مشهور آن
است که ارنب بارد المزاج است پس چگونه میباشد
غذا نافع از برای مفلوجین و اصحاب امراض بارده جوابیکه
ازین سوال داده اند آن است که مزاج جمله ارنب بارد
است لیکن گوشت آنها حار است از گوشت غزال
حق جواب آنست که نسبت مزاج ارنب بارد چنانکه
مشهور است و سبب این شهرت اغفال آنست که خوف و جبن
باشد و سبب این از نسبت برودت مزاج آن غفلت
توهم کرده اند بلکه چون مزاج از برای سرعت حرکات که
آنرا میباشد بسیار گرم خلق شده و از لوازم حرارت است
جرأت و بلادت و اقدام بر حرب است و آن جانوری خرد
است اگر این لوازم حرارت با او نباشد برودتی از جنگ
و غیره هلاک میشود باری تعالی بحسن تدبیر و حکمت بالغه
قلب آنرا نسبت به بدن او بسیار بزرگ خلق کرده پس
حرارت غریزی و روح حیوانی در فضای قلب آن متفرق
شده ضعیف میگردند و موجب جبن و خوف او میشود و
هر چند در اصل حرارت غریزی او قوی است و نیز حرارت
اصلی مزاج آن با حرارت عارضی از غضب یا مجتمع گشته

باعث انتشار و ضعف آن میگردد و چون بگیرند مرارهٔ ارنب
را و بسرشند با آن کندر و سداب و عنب ساخته بیاشامند
در وقت آشامیدن شراب خواب در داگر اراده کرده
شود خلاصی از آن بیاشامند سرکه کهنه پس بدرستیکه
موجب شفا او میشود و بلیناس گفته که چون زهره آنرا بنوشند
خواب بهم رسد بسیار و آن غلبه کند که تا سرکه بدو ندهند و
استنشاق نفرمایند بهوش نیاید و مؤلف جامع الادویه
گفته که چون خصیه آنرا با نمک تملیح و دو درم نمک سود نموده
دو دانگ آنرا سعوط نمایند جهت تقویه مجرب است خوردن
آنرا با روغن سداب جهت اخراج مشیمه آزموده است
و گویند چون زن فرج آنرا پخته بخورد در حال آبستن گردد
و هم چنین حمول سرگین آن درین باب بسیار مؤثر دانسته
اند و ضماد خاکستر استخوان آن محلل خنازیر و سرگین آن
مقدار یکدرم تا یکدرم و نیم جهت سلسل البول و بول در
فراش نافع و قطور بول آن در چشم جهت حدت
باصره مفید است و چون مجموع آنرا در ظرفی بسوزانند
و با روغن گل سرخ طلا نمایند جهت رویانیدن موی
سر مؤثر است دستور احراق ارنب جهت سنگ مثانه
آن است که بگیرند ارنب بری را و بعد از ذبح از پوست
و احشا پاک کرده در کوزهٔ سفال مطین نموده در تنور
یک شب بگذارند پس برآورده بکار برند دهن ارنب
نافع است از برای مفاصل و نقرس و خدر و درد
اعضا شستن و رانها و تدهین بدان صنعت آن بگیرند
ارنب را زنده و دست و پای آنرا ببندند و دیگ فخاری را از زیت
یا روغن کنجد کرده بجوش آورند ارنب را در آن اندازند
و بجوشانند تا مهرا شود پس فرود آورده مریض را در آن
نشینند بعد از آنکه حرارت او کم شده باشد که تواند
در آن نشیند و قدری را از برای تدهین نگاه دارند
طبیخ ارنب نافع است از برای کسیکه دهن ارنب
نافع است از برای آن مذکور شد در ادهانات
غذای نافع از برای امراض بارده مانند فالج و رعشه
و سلسل البول و بول در فراش و درد مفاصل بارد
و رویانیدن موی سر این نوع غذا معمول تر است

صنعت آن بگیرند ارنب را و ذبح نموده پاک کنند پس
آنرا در آب و نمک و شبت و پیاز جوش دهند و کف آنرا
بگیرند پس آنرا از آب برآورده با آب سرد بشویند و ببخار
آب بپزند و در وقت پختن با ماست و روغن و مصالح حاره
از ادویه تقویه دائم بر آن بمالند تا زمانیکه خوب پخته شود
پس آنرا فرود آورده بخورند و پوستین فراگرفته از پوست
ارنب اهلی متوسط است در گرمی میان پوستین
سمور و پوستین پوست بره که آنرا قلمه نامند و از پوست
بره زیاده و از پوست سمور گرمیش کمتر است +

باب الالف مع السین المهملة

اسارون بفتح همزه و سین مهمله و الف و ضم رای مهمله و
سکون واو و نون بلغت سریانی بیخ سنبل بری است که
آنرا اسارون بری نیز نامند و بیونانی اساریون و بهندی
تگر نامند و آن بیخ گیاهی است پر گره دراز باریک
و کج و از زرد چوبه باریکتر و قوی تر از هم سبز آمده
شده و با اندک عطریت و تندی و سفید مایل بزردی
و بعضی مایل بزردی و بار ریشهای بسیار باریک که از
اطراف آن بر آمده و نیست آن خمکها و گیاه آن منبسط بر
روی زمین و برگش شبیه برگ شیل و لبلاب و از آن
کوچکتر و مایل بسیاهی و گلش بنفش و در زیر برگ شبیه بگل
بیخ و تخمش مثل تخم گاو چره که عبارت از قرطم و قسمی از آن
ساق بقدر ذرعی و در برگش مثل برگ قنطوریون
دقیق و اعلای ساق آن پر شعبه منقسم بر بالای یکدیگر
و در اطراف شعبها مثل دانه گندم و در جوف آن چیزی
زنجی و بیخش ابیطری خنصر و کم گره و خوشبو و خوش طعم
و قسمی را برگ مثل قسم اول و اغبر و صلب شاخهای آن
پراگنده و باریک و گلش بزرگ و بنفش و ثمرش مثل ثمر
کبر و در جوف او تخمی مثل خطمی و بر اشجار می پیچد و بیخش
ساری در تحت ارض و پر گره و قوی الرائحه و تلخ و لذاع
و این قسم مخصوص است در رفع سموم و گزیدن مارها و قسمی را
برگ از همه اقسام ریزه تر و شاخهای او منبسط بر روی زمین
و گلش بنفش و بیخش نرم و بی گره و زرد و تلخ و با عطریت و
نبت آن کوهها ساده و این قسم ضعیف ترین اقسام اربعه است

ومجموع آن در آخر دوم گرم وخشک وبهترین آن قسم اول است ملطف ومحلل ومدر ومفتح ومنقی معده وجگر وسپرز وگرده از اخلاط بارده وسه مثقال آن با ماء العسل مسهل قوی بلغم غلیظ مجتمع در سر وباقی اعضاست وجهت حصاة گرده ومثانه وتسکین درد آن وعسر البول واحتباس حیض ودرد ورک ومفاصل وعرق النسا ونقرس نافع خصوصاً که دو ماه در آب انگور خیسانیده باشند وباید که بازای هر سه مثقال آن آب انگور چهار رطل ونصف باشد ویا شیر شتر وگوسفند میش مقوی سر ودماغ مرطوب ومسخن ومقوی معده وکبد ومخرج رطوبات فضلیه که در سر وبدن است وجهت تسکین دردهای باطنی واستسقا ویرقان سدی وورم سدی وورم رخو جگر وسپرز وتنقیه آلات بول از رطوبات لزجه وامراض بارده رطبه دماغیه مانند صرع ولقوه وفالج واسترخا وتشنج امتلائی وخدر ومقوی دماغ واعصاب است آشامیدن آن بشربتی از آن سه مثقال است با ماء العسل وداخل کرده میشود در ادویه صداع بمشارکت رحم از برای تقویت سر ودماغ ورحم وادرار فضول رحم وآن گرم میکند دماغ را ونافع است از برای نسیان خصوص وقتیکه با ماء العسل بیاشامند بجهت آنکه بسبب حرارت خود مجفف رطوبات دماغ است وآن رطوبت میباشد مضعف دماغ وهمچنین بوئیدن روغن آن والتم نافع است انسا را واکتحال آن جهت امراض طبقه قرنیه ودود آن جهت گزیدن عقرب وضماد آن با شیر تازه دوشیده بر کنج ران وپشت زهار جهت لعوق بسیار مجرب است ومضر ریه ومصلحش مویزج وگفته اند مجفف اعصاب است ومصلحش مویز استه برده کرده جوشانیدن بر روغن بادام است وقدر شربتش از یک مثقال تا سه مثقال وبدلش بوزن آن باد نجبیل است با نصف آن خولنجان ونصف آن وج حکمای هند را اعتقاد آنست که چون قبل از آبله یکدرم آن بانبند بر برنج نوشند آبله بسیار کم برمی آید ومجرب میدانند جوارش اسارون مقوی اعصاب اعضای عصبانی ونافع است از برای فالج ولقوه واسترخا صنعت آن شامی فقاح اذخر سنبل الطیب بابونه سیاه از هر یک دو درم قسط دارچینی

از هر یک یکدرم با عسل سفید سه وزن ادویه معجون سازند شربتی یکمثقال شراب اسارون مدر بول ونافع از برای استسقا ویرقان وعلل کبد ورجع ورک وریه ومعده است صنعت آن بگیرند اسارون دو مثقال بینداازند در دوازده قوطولی از عصیر عنب وبگذارند سه ماه پس صاف نموده استعمال نمایند عرق اسارون ساده مفرح وبخشنده سرور ومقوی قلب است صنعت آن بگیرند یکمن اسارون وسه من آب داخل کرده بطریق گلاب عرق کشند شربتی ده مثقال آسرار الاطباء تالیف شمس الدین بن هلال اردبیلی این ترکیب معجون لبوبی است که باین اسم مسمی ساخته بنهایت مقوی باه است ودل ودماغ ورنگ رخساره را نیکو گرداند وقضیب را محکم کند ومداومت کننده آن قبل از جماع ولعبد از آن ایمن باشد از عرق النسا ونقرس ونقصان منی وامراض عصبانی وقدر شربتش از دو مثقال تا سه مثقال است صنعت شقاقل خولنجان خصیة الثعلب بهمن سرخ وسفید وج ترکی تودری سرخ وسفید لسان العصافیر سره سقنقور از هر یک سه درم حب بلسان حب البان ودر نسخه دیگر بعوض حب البان عود بلسان است فلفل سفید مغز تخم خربزه مغز تخم خیارین تخم شلغم تخم پیاز تخم یونجه صحرائی خشخاش سفید دو قو مغز حب القرطم تخم تره تیزک تخم زردک تخم شبت تخم گندنا تخم هلیون جنگ بریا از هر یک ده درم مغز پسته مغز نارجیل مغز بادام شیرین مقشر مغز چلغوزه مغز حبة الخضرا مغز حب القطن کنجد مقشر از هر یک هفت درم دارچینی قرنفل اسارون سنبل الطیب کبابه چینی بسباسه سعد کوفی قرفه الطیب دار فلفل جوزبوا نارمشک خود قماری عنبر اشهب زعفران از هر یک یک مثقال مشک ترکی یکدانگ ونیم زنجبیل بوزیدان قسط شیرین مغز حب الزلم درونج عقربی از هر یک دو درم عسل مصفی سه وزن ادویه بدستور مقرر معجون سازند حکیم میر محمد مومن گفته که من معتادین افیون را درین معجون زعفران سه مثقال نیز با پنیر شتر اعرابی پنج مثقال افیون ده مثقال بزر البنج سفید ده مثقال داخل کردم وبدل سره سقنقور ماهی رو بیان بنهایت موافق یافتم قدر شربت از افیون دار از نیم مثقال

تا نیم مثقال ودر نسخه دیگر اجزائیکه افزوده شد زعفران سه مثقال افیون هشت مثقال بزر البنج سفید یکمثقال است وبعضی اطبا بعوض بزر البنج وافتیمون بنا ورق القنب ده مثقال میکنند وبعضی بعوض ورق القنب چرس میکنند واگر سره سقنقور نباشد بدل آن ماهی رو بیان پنجمثقال کنند واگر حسک بری نباشد حسک غیر بری داخل کنند آسرار الاطباء نسخه دیگر منافع بسیار دارد ودرین باب بی نظیر است در تقویت دل ودماغ وآوردن نشاط ومحکم نمودن قضیب اگر بعد از جماع استعمال نمایند از عرق النسا ومفاصل ونقرس ونقصان منی واز همه بیماریهای عصبانی ایمن گرداند این نسخه بعینه نسخه قبل باندک تفاوتی در عدد ادویه وبجای درم مثقال است صنعت آن خولنجان شقاقل خصیة الثعلب بهمن سرخ وسفید وج ترکی تودری سرخ وسفید لسان العصافیر شاهتره از هر یک سه مثقال حب بلسان عود بلسان فلفل سفید تخم ترفه مقشر تخم خربزه مغز تخم خیار مغز تخم کدو مغز تخم پیاز تخم شلغم تخم خشخاش تخم شبت انیسون تخم هلیون جنگ بری از هر یک ده مثقال مغز نارجیل مغز چلغوزه مغز پسته مغز کنجد مقشر از هر یک هفت مثقال دارچینی قرنفل سنبل الطیب اسارون بسباسه کبابه چینی قرفه سعد کوفی دار فلفل عود قماری جوزبوا عنبر اشهب زعفران از هر یک یک مثقال مشک تبتی یکدانگ ونیم زنجبیل بوزیدان قسط شیرین مغز حب الزلم درونج عقربی از هر یک دو مثقال با سه وزن ادویه عسل مصفی سرشته معجون سازند شربتی از دو مثقال تا سه مثقال است واگر کیفیت خواهند زعفران را سه مثقال کنند وافیون هشت مثقال وبزر البنج سفید یک مثقال اضافه نمایند آسرار الاطباء گرده را گرم وقوی گرداند ومنی بیفزاید وپشت را محکم کند ونشاط آورد وباه را زیاده کند ودل ودماغ را قوت دهد وبدن را فربه گرداند ورنگ را نیکو سازد واعصاب را محکم کند ولعوظ آورد ودر امر مجامعت نظیر ندارد صنعت آن مغز پسته مغز فندق مغز بادام مغز حبة الخضرا مغز گردگان مغز چلغوزه مغز حب البطم خولنجان ماهی رو بیان شقاقل بهمن سرخ بهمن سفید

توذری زرد توذری سرخ زنجبیل کنجد مقشر دارچینی از هر یک
پنج درم سنبل الطیب سعد کوفی قرنفل کبابه چینی حب القلقل
تخم گزر تخم شلغم تخم ترب تخم پیاز تخم اسپست
تخم بلیون لسان العصافیر درونج عقربی زرنباد از هر یک
سه درم جوز بوا بسباسه دار فلفل از هر یک دو درم
خصیة الثعلب نارجیل تازه مغز سر گنجشک نر خشخاش از
هر یک ده درم قضیب گاو سوده سورنجان بوزیدان
نعناع خشک از هر یک چهار درم ماهی قستر اعرابی زعفران
مصطگی از هر یک درمی عود خام دو درم ورق طلای عدد
ورق نقره پنجاه عدد عنبر اشهب مشک خالص از
هر یک نیم مثقال عسل وزن ادویه بطریق معهود معجون
سازند اکثر الاطبا صغیر منی زیاده کند وکلیه و مثانه
را قوی گرداند ونسیان را نافع باشد ورنگ رو را نیکو
گرداند و دماغ را قوت دهد صنعت آن مغز بادام
مغز گردگان مغز حبة الخضرا مغز چلغوزه مغز حب الزلم
مغز فندق مغز پسته مغز نارجیل تازه مغز حب القلقل
خشخاش سفید توذرین کنجد مقشر تخم جرجیر تخم پیاز
تخم شلغم اسپست جنین زنجبیل دار فلفل کبابه قرفه
دارچینی شقاقل خولنجان تخم بلیون مساوی کوفته بیخته
بعسل سه وزن ادویه معجون سازند چنانچه رسم
است شربتی دو درم اسطوخودوس بضم همزه و سکون
سین مهمله وضم طای مهمله و سکون واو وضم خای معجمه و
سکون واو وضم دال مهمله و سکون واو و سین مهمله گفته
شده که لغت یونانی ست و معنی آن حافظ الارواح
است و بعربی آنس بمد الف و ممسک الارواح و ضرم
بفتح ضاد معجمه و سکون رای مهمله و زهر الضرم گویند و اهل
تنکابن ترودم و لسر پانی سنجادین نامند و آن نام جزیره
ایست که از انجا می آورند و در بعض لغات آنرا اکثیه و بهندی
دهارو و بنگاله تیته نامند و آن گیاهیست ربیعی و در
جاهای نمناک بسیار میروید و برگش شبیه ببرگ صعتر و
از ان دراز تر و باریکتر و گلش مایل بسفیدی و یک ساق
دارد و باریک مثل ساق و شاخه از سبز دیده شده و در بلندی
کمتر از شبری و بقدر ذرعی نیز دیده شده و قلیل آن تمرکم

مخروطی طولانی شبیه بجو و مایل بسرخی و بنفشی تند طعم و رایحه
و با اندک تلخی و تخم آن زرد رنگ تیره شبیه به بزر ریحان خورد
و اندک پهنی ابن ماسویه گفته که اسطوخودوس را تخمی هست
که چون بدست بمالند و بو نمایند بوی کافور از آن آید و طعم
آن تلخ و تیز و مزاج آن گرم ست در اول و خشک در دوم
و مرکبست از جوهر ارضی و ناری و بتقویت جوهر ناری خود
تفتیح سده نماید و تلطیف مواد کند و دفع عفونات نماید
و همه اندام اندرونی را تقویت بخشد و انچه نوشته درست
است و چنین مشاهده شده و اسطوخودوس در بعضی بلاد
هند و بنگاله میشود و لیکن انچه درین بلاد بهم میرسد بعضی
سیاه و خاکستری رنگ و بعضی سفید خشن لیز عجب و بی
رایحه و کم طعم و بی تخم و ضعیف الخاصیت و انچه در بلاد
دیگر میشود نرم با اندک زغب و متصف باوصاف مذکوره
گرم و خشک است در درجه اول و گویند در اول درجه
دوم و ابن تلمیذ گفته که یابس ست در دوم و گویند مرکب
القوی است و اجزای بارده آن کمتر و این قول بلکه
قول دوم اقرب بصواب ست محلل و ملطف و جالی و مفتح
سدها و با قوت قابضه و مقوی بدن و دل و احشا و جمیع
قوای ظاهری و باطنی و نافع است از برای عفونت
اخلاط و طبیخ آن تا سه درم در امراض سینه و سعال و نزلات
از زکامهای خشک قوی تر و مفرح و مسهل بلغم و سودای غلیظ
و مقوی آلات بول و با قوت تریاقیه و خاصیت آن
انضاج و اسهال مره سودا است از قلب و دماغ و بعد
درین امر خصوص دماغ و بسبب تنقیه روح این دو عضو
تقویت این دو عضو میکند و نیز بقوت قابضه که آنرا
میباشد قبض جمیع جوهر ارواح میکند و مانع از تحلیل
آن میشود شیخ رئیس میگوید که اعتقاد من آنست که
بوده باشد اسطوخودوس را خاصیتی خارج از این جود
در تقویت قلب و دماغ بسبب آنکه شدید النفع است در
تقویت قلب تذکیه فکر و آشامیدن یکدرم از ان بتنهائی
جهت رعشه دماغی و در جزو آن بامیجز و بیخ کبر که با عسل
سرشته باشند جهت برودت معده و بواسیر بنهایت
مفید است و ضماد پخته آن جهت درد مفاصل و نقرس

و نقوع و مطبوخ آن جهت استسقا و ورم بارد جگر و تنقیه گرده
و طحال و امراض مقعده و با شراب جهت نفخ و درد اعصاب
و درد اضلاع و سموم مشروبه نافع و مضر است بصفراوی
مزاج و معطش و مغثی و مکرب محرورین و مصلح سکنجبین گویند
مضر است بشش و مصلحش کثیرا و صمغ عربی ست و قدر
شربتش از دو درم تا پنج درم و بدلش در آلات تنفس
فراسیون و در تنقیه سودا افتیمون است و شیخ یوسف
بغدادی گفته که خاصیت اسطوخودوس اسهال سودا از
دماغ ست و شربتی از آن یکدرم تا پنج درم و اصلاح آن
بکثیرا است و چون با سکنجبین خورده شود محتاج بمصلح دیگر
نیست و بعضی اطبا گفته که مصلح شراب آن شراب لیمو
و مفتح سدهای دماغی و مسهل سودا و بلغم از دماغ ست
و بالجمله اسطوخودوس جاروب دماغ است یعنی پاک
میگرداند سر را از جمیع فضول بلغمیه و سوداویه غلیظه محلل
و ملطف و منقی آنست و بعضی گفته اند مسهل صفرا و بلغم و
سودا هر سه ست و مفتح سدهای دماغی و مقوی قوای
دماغی ست تزکیه ذهن و تیز فروغ دماغ نیکو میگرداند ذهن
را موجب تزکیه آنست و آشامیدن یکدرم از ان با ماء العسل
جهت تقویت فروغ دماغ از ضربه و سقطه نافع ست و دوار
نافع است از برای دوار و سدر بارد و آشامیدن آن و نیز
از برای دوار و سدر حادث از ضربه و سقطه قرشی گفته
که هرگاه بوده باشد دوار و سدر از بلغم در معده نافع است
آنرا آشامیدن شراب اسطوخودوس ساده با شراب لیموی
ساده بجهت آنکه با وجود آنکه مقطع و مصفی ست حابس ابخره
و تقویت معده میکند صرع و مالیخولیا را دوست آشامیدن
طبیخ آن و همچنین اسهال بان نافع ست صرع و مالیخولیا را
نفعی بلیغ و زایل میگرداند آنرا بجهت استفراغ و تنقیه آن
مر فضول دماغی را و تقویت آن مر دماغ را بسبب ازاله
آن مر رطوبات مرخیه را و دافع سودا و بلغم و وسواس سوداوی
و موجب تفریح ست چون گل آنرا مربی سازند بشکر یا عسل
مصفی و بلیسانند از ان هر شب مقداریکه بوده باشد
و ران از گل اسطوخودوس مقدار یکمثقال و مداومت کرده
شود بازالی سودا و بلغم و وسواس سوداوی بشت بالکلیه

وموجب تفریح است و نفوذ قوی جنون و نسیان و جمود
وشخوص وصرع آشامیدن آن نافع است ازبرای
جنون سوداوی و نسیان و ضماد نمودن آن بر سر نافع است
ازبرای نسیان و جمود و شخوص آشامیده میشود بجهت
صرع با عاقرقرحا و سکبینج و چون بیندازند در شش
قوارلیس از عصیر عنب بیکمن از اسطوخودوس و در خم کرده
بگذارند تا شش ماه که آن شراب برسد پس بیاشامند مصروع
ازان با عاقرقرحا و سکبینج منتفع میگردد ازان و گاهے
بعوض عصیر عنب سرکه میکنند و درین حالت یکماه که
در سرکه آنرا مخلل نمایند استعمال میتوان کرد میفرمایند که
اگر ازین سرکه سکنجبین سکرے یا عسلے سازند و ازان سکنجبین
یک اوقیه یا دو اوقیه با عاقرقرحا و سکبینج استعمال نمایند
بهتر است و جالینوس گفته که چون سحق نمایند اسطوخودوس
را تا مانند غبار رو بد بینند در بینی مصروع نافع
است او را و موجب افاقه مے شود و گفته شده
که چون بگیرند ازان یکدرم و نرم بسایند و بعسل
مخلوط کرده با آن سعوط نمایند تنقیه دماغ میکند تنقیه
قوے و نافع است ازبرای صرع سوداوی بلغمی و شیخ
الرئیس گفته که هرگاه بوده باشد صرع بمشارکت معده
اوفق ادویه ازبرای استفراغ ایشان اسطوخودوس
وشحم حنظل است و استعمال باید نمود آنرا در سالی چند مرتبه و
بعد از تنقیه متعهد تقویت معده ایشان شوند و نیز گفته
شده که هرگاه بوده باشد صرع بلغمی پس استفراغ باسطوخودوس
نافع است آنرا و همچنین هرگاه بوده باشد صرع سوداوی و
مانع عفونات و انصباب نوازل ست باعصاب و مقوی و
مسخن اعصاب بارده است و نافع است ازبرای جذر و رعشه

فصل در بیان حبوبیکه اصل و عمود در آنها اسطوخودوس است

حب اسطوخودوس باصبر بنسخه متقدمین نافع ازبرای
مالیخولیا و صرع و امراض سوداوی و بلغمی و داء الثعلب
صنعت آن پوست هلیله زرد و پوست هلیله کابلی از هر یک
پنجدرم تربد سفید هفت درم و نیم و در نسخه دیگر هفت درم است
صبر سقوطری شش درم اسطوخودوس غاریقون سفید
افتیمون بسفایج فستقی از هر یک پنج درم شحم حنظل یکدرم
و نیم قرنفل فودنج جبلی از هر یک یکدرم کوفته بیخته بروغن
بادام شیرین بقدر کفایت چرب نموده حب سازند هر حبی
بقدر نخودی کوچکی شربتی سه درم با آب نیمگرم حب اسطوخودوس
اسهال بلغم و سودا و صفرا کند و جمیع امراض بلغمی و سوداوی
و صفراوی را نافع باشد و صالح است ازبرای امراض
ظهر و وجع ورک و اوجاع مفاصل و مانند این امراض
و گفته شده که این حب نائب مناب حب قوقایا است
بلکه ازان بهتر در عمل صنعت آن غاریقون هشت سفید
شحم حنظل تربد سفید مجوف تراشیده مرضوض بروغن
بادام شیرین چرب نموده از هر یک پانزده مثقال است
هلیله زرد و هلیله سیاه مقل ازرق بسفایج فستقی از هر
یک هفت مثقال سکبینج اشق سقمونیا غاریقون هشت
سفید حب النیل افتیمون ملح نفطی و ج ترکی اسطوخودوس
کتیرا از هر یک پنج مثقال ایارج فیقرا بوزن مجموع ادویه
صمغ را در آب گرم حل کرده و باقی ادویه را کوفته بیخته
با آن سرشته حبوب سازند شربتی دو مثقال و گاهی زیاده
میکنند درین حب قرنفل فودنج و گاوزبان از هر یک
پنج مثقال صبر سقوطری پانزده مثقال تا بیست مثقال
لاجورد مغسول دو مثقال و در نسخه دیگر اسطوخودوس
سه مثقال خربق سیاه دو مثقال ست و این حب قوی
الفعل است و امراض سوداوی و امراضی که تعلق بسر
داشته باشد حب اسطوخودوس شیخ الرئیس نافع از
برای رعشه صنعت آن اسطوخودوس سوده یک درم تا
دو درم ایارج فیقرا یکدرم حب ساخته فرو برند و بالای آن
ماء العسل بنوشند حب اسطوخودوس حکیم سید بدکازرونی
منقی بلغم و سودا از بدن و دماغ ست و نافع ست ازبرای
صرع و مالیخولیا صنعت آن پوست هلیله زرد و پوست
هلیله کابلی از هر یک پنجدرم افتیمون اسطوخودوس بسفایج
فستقی از هر یک سه درم غاریقون سفید یک درم و نیم
خربق سیاه نمک نفطی از هر یک دو درم قرنفل پودینه
کوهی شحم حنظل از هر یک یکدرم و نیم ایارج فیقرا ده درم
کوفته بیخته با آب سرشته دست را بروغن بادام شیرین
چرب نموده حب سازند شربتی سه درم و در نسخه دیگر هلیله سیاه
پنجدرم داخل ست حب اسطوخودوس قوی الفعل در تنقیه
بدن و سر از سودا و نافع است ازبرای جمیع امراض
سوداوی خصوص آنچه متعلق بسر باشد صنعت آن
پوست هلیله زرد و هلیله سیاه مقل ازرق بسفایج از هر یک
هفت درم اشق سکبینج سقمونیا مشوی حب النیل افتیمون
ملح نفطی و ج ترکی کتیرا اسفید اسطوخودوس از هر یک
پنجدرم قرنفل فودنج گاوزبان از هر یک پنجدرم صبر سقوطری
پانزده درم لاجورد مغسول دو درم و در نسخه دیگر سه درم
است خربق سیاه دو درم صموغ را با آب گرم حل کرده
باقی ادویه را کوفته بیخته با آن سرشته حبوب سازند هر حبی
بقدر نخودی شربتی دو درم تا سه درم با آب نیمگرم فرو برند
حب اسطوخودوس منقول از کامل الصناعه که همین منافع
دارد صنعت آن پوست هلیله زرد و هلیله کابلی و هلیله
سیاه صبر سقوطری بسفایج فستقی از هر یک سه
درم غاریقون هشت سفید چهار درم اسطوخودوس افتیمون
از هر یک پنجدرم شحم حنظل دو درم و نیم خربق سیاه دو
درم کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب ساخته بآب
سرشته حبوب سازند هر حبی بقدر نخودی شربتی دو درم
تا سه درم با آب نیمگرم فرو برند حب اسطوخودوس نافع
ازبرای مالیخولیا و داء الکلب صنعت آن اسطوخودوس ده درم
افتیمون مصری بسفایج فستقی از هر یک پنجدرم حجر
ارمنی پوست هلیله کابلی از هر یک یکدرم نمک هندی
شحم حنظل از هر یک چهار درم پوست هلیله آمله [illegible]
خربق سیاه از هر یک سه درم تربد سفید بیست درم کوفته
بیخته بسکنجبین عسلے سرشته حبوب سازند شربتی دو درم
دهن اسطوخودوس جهت درد گوش و ثقل سامعه نافع
صنعت آن بگیرند اسطوخودوس تو جید و با مثل
آن افسنتین یک شبانه روز در آب باران بخیسانند
پس بآتش ملائم بجوشانند تا تمام قوت آن بآب
باز داده شود پس فرود آورده و مالیده صاف کرده
با چهار وزن آن روغن گل بآتش ملائم بجوشانند
تا آب رفته روغن بماند لیکن احتیاط نمایند

که بسوزد پس در ظرف شیشه نگاهدارند و عند الحاجت
شیر گرم نموده دو سه قطره در گوش بچکانند و اگر نیم وزن
آن مرزنجوش سبز اضافه نمایند میگردد اقوی + شراب
اسطوخودوس ساده نافع است از برای مالیخولیا بجهت
آنکه تقویت و تنقیه فضول غلیظه و اخلاط لزجه بلغمیه و سوداویه
و صفراویه میکند بدانکه شراب اسطوخودوس نافعست
از برای صداع بارد چون آشامیده شود با آب گرم از
برای تعدیل مزاج بارد بسبب حرارت عرضی و حرارت
بالقوه که این شراب را میباشد بسبب آنکه اطلاق طبیعت
میکند و بسبب ارخای معده و تر کردن ثقل و ازلاق
که آب را میباشد و نیز بسبب ارخا میباشد مسکن عطش
و اگر خوف عطش بسیار باشد بسبب حرارت اسطوخودوس
باید که خورده شود با شراب لیمو یا سکنجبین تا تعدیل یابد
حرارت آن و نیز سکنجبین تقطیع بلغم و تلطیف آن و جلی
ابخره و تقویت معده میکند و نیز شراب اسطوخودوس
نافعست از برای صداع سوداوی بیش از تنقیه از
برای نضج سودا و بعد از تنقیه از برای تعدیل مزاج بعد
تنقیه بقیه ماده ازان و تقویت سر و قلب و نیز نافع
است از برای صداع رطب بجهت آنکه تنقیه دماغ
میکند از رطوبات بخاصیت و محلل و مجفف آن هست
و نیز چون شراب اسطوخودوس را با شراب لیمو تعدیل
نمایند شراب اسطوخودوس پنج مثقال و شراب لیمو
سه مثقال باشد و نیز نافع است از برای دوار و سدد
بلغمی بجهت آنکه با وجود آنکه منقی و ملطف هست جلی ابخره
و تقویت معده میکند و نیز شراب اسطوخودوس نافعست
از برای صرع بجهات و منافع مذکوره و تقویت آن دماغ
را و نیز نافع است صرع حادث بمشارکت معده من
و ساقین را هر گاه آشامیده شود در غیر وقت نوبه آن
بجهت آنکه تنقیه بدن میکند از بلغم و فضول غلیظه و مواد
لزجه که چسپیده باشد بجوهر عروق و موجب سده دماغی
شده و نیز مقوی دماغ و مسخن آنست و محلل آنچه در سر
میباشد از ابخره و ریاح که موجب صرع هست و نیز نافع
است از برای نقوه آشامیدن آن بجهت تنقیه مواد

بلغمیه از دماغ بالطبع و وسواس سوداوی را بالغ النفع
خصوص وقتیکه با شراب اترج یا شراب لیمو یا سکنجبین نوشیده
شود صنعت آن بگیرند اسطوخودوس خشک ربع رطلے
و در دو رطل آب و ربع رطلے گلاب یکشب بخیسانند و صبح
بجوشانند تا بنصف رسد یکرطل قند سفید یا عسل سفید
مصفے بحسب حاجت داخل کرده بقوام آورند شربتی یک
اوقیه و اگر اسطوخودوس تر باشد آنرا بکوبند و آب آنرا
گرفته صافی نموده و یکمن آب اسطوخودوس تر یکمن
قند سفید و ربع من گلاب داخل کرده بقوام آورند شربتی
یک اوقیه شراب اسطوخودوس بنسخه قدما صنعت آن
بگیرند یکمن اسطوخودوس در شش من قوارلیس
عصیر عنبی داخل کرده و رخمی کرده شش ماه بگذارند که برسد
پس صافی نموده نگاهدارند در قرابها و در وقت حاجت
بکار برند شراب اسطوخودوس ابن هبل که در مختار
ذکر کرده و گفته که مجرب است از برای صمم عارضی و سدهای
دماغی و صرع صنعت آن اسطوخودوس ده درم بسفائج
فستقے پوست تراشیده گاوزبان بادرنجبویه از هر یک
پنجدرم همه را در یکرطل آب بجوشانند تا بنصف رسد
پس بپالایند و یکرطل شکر سفید دران کنند و بجوشانند
تا بقوام آید سرد کرده در شیشه نگاهدارند شربتی یک
اوقیه شراب اسطوخودوس که حکیم سدید در شرح
موجز قرشی ذکر کرده و گفته که این شراب از من هست
و من سدید کار زده ام و این شراب منضج مواد سوداوی
و بلغمی و ملین مواد سوداوی و بلغمی خصوص مواد دماغی
صنعت آن اسطوخودوس پرسیاوشان از هر یک
ده درم عود الصلیب گاوزبان تخم کرفس تخم خطمی تخم رازیانج
اصل السوس مقشر از هر یک پنجدرم گل بنفشه گل سرخ
منزوع الاقماع گل گاوزبان بادرنجبویه از هر یک هفتدرم
سپستان سی عدد مویز منقی بیست درم مجموع را بجوشانند
و بپالایند و سه رطل شکر طبرزد یا عسل بحسب حال
داخل نمایند و بقوام آورند و نگاهدارند شربتی از
ده درم تا پانزده درم با آب گرم بیاشامند صنعت این
شراب بنسخه مظفر الدین شفائی مساوی نسخه مزبور است

در اجزا الا آنکه بجای تخم کرفس بیخ کرفس هست و در اوزان
تفاوت دارد و نسخه آن اینست اسطوخودوس پرسیاوشان
عود الصلیب از هر یک پنجدرم اصل السوس بیخ کرفس گاوزبان
رازیانه تخم خطمی گل بنفشه غنچه گل سرخ از هر یک سه درم
مویز منقی پانزده درم سپستان پانزده عدد بجوشانند
و بپالایند و با یکمن قند سفید بقوام آورند + صنعت
این شراب بنسخه حکیم معصوم مساوی نسخه شفائی هست
الا آنکه مویز منقے و سپستان از هر یک پنجاه عدد است
و در نسخه دیگر سپستان هفتاد عدد هست و مویز منقے
یکصد و پنجاه دانه و وزن قند یکرطل هست باقی مساوی
نسخه شفائی هست و در قرابادین شفائی مسطور است
که این شراب نافع است از برای صرع و فالج و مالیخولیا
و صداع بارد و جمیع امراض بارده دماغی و سدهای
دماغ شراب اسطوخودوس تالیف میرزا محمد باقر
ولد میرزا محمد حسین حکیم صنعت آن اسطوخودوس
پرسیاوشان اصل السوس از هر یک ده مثقال عود الصلیب
گل گاوزبان بادیان بادرنجبویه تخم خطمی از هر یک
پنج مثقال گل بنفشه گل سرخ از هر یک هفت مثقال مویز
منقے بیست دانه سپستان سی دانه با شکر و عسل از هر یک
پنجاه درم بدستور مرتب نمایند + شراب اسطوخودوس
دیگر صنعت آن اسطوخودوس بسفائج فستقے پوست
تراشیده افتیمون افریطی گل بنفشه گل سرخ گاوزبان
بادرنجبویه از هر یک پنج مثقال عود صلیب سه و نیم
مثقال پرسیاوشان اصل السوس مقشر رازیانه بیخ رازیانه
از هر یک سه مثقال تخم خطمی دو مثقال سپستان سی دانه
مویز منقے چهل دانه با قند سفید یکصد و پنجاه مثقال
قلیل الدسم شربت بسازند + شراب اسطوخودوس تالیف
حکیم میر محمد مومن مقوی دماغ بارد و معده بارده است
و سدهای دماغ بگشاید صرع و سبات و سکته و کابوس
را نافع باشد صنعت آن اسطوخودوس زوفای خشک
پرسیاوشان ترید سفید اصل السوس از هر یک ده درم
[illegible] عود قماری خالص گل گاوزبان پوست بیخ رازیانه
تخم رازیانه تخم کرفس غنچه گل سرخ ایرسا از هر یک پنجه

بادرنجبویه کاشم سنبل الطیب اذخر مکی انیسون قنطوریون
دقیق از هر یک سه درم مویز منقی سی عدد همه را در آب
بجوشانند چنانکه مقرر است و بپالایند و داخل کنند دران
یکصد و پنجاه مثقال عسل سفید مصفی و مثل آن گلقند شکری
و گلقند را نیکو بمالند پس بگیرند سازج هندی قرنفل دار چینی بوا
سنبل الطیب از هر یک دو درم دار چینی زنجبیل افسنتین ترمس
از هر یک سه درم مصطگی یکدرم همه را کوفته در پارچه بسته
دران اندازند و در آتش ملایم بپزند و لمحه به لمحه پارچه ادویه
را بمالند تا شیره آن برآید و بفشارند و چون بقوام آید
پارچه ادویه را برآورده بمالند و بفشارند پس آن را بقدرے
گلاب بشویند و باز دران گلاب بمالند و بفشارند تا تمام
شیره آن برآید و آن گلاب را داخل کرده یکدو جوشی دیگر
داده فرود آورند و بپالایند و بعد از سرد شدن در شیشه
یا مرتبان چینی نگاه دارند و قدر شربتش هر روز از ده
مثقال تا پانزده مثقال است و باید دانست که عمده
منافع این شراب نفع از برای صرع است و تخم کرفس در
نهایت مضر است از برای صرع پس لازم ست که تخم کرفس
دران داخل نباشد شراب اسطوخودوس دیگر منضج و منقی
اخلاط بلغمیه و سوداویه از جمیع بدن خصوص از سر و دماغ
است لاسیما از برای لیثرغس و صرع و این شراب نافع
است از برای صداع بمشارکت طحال بمداومت آن
صنعت آن اسطوخودوس سناء مکی بسفایج فستقی از هر یک
ده درم ورق گل سرخ بنفشه تربد سفید پرسیاوشان
از هر یک شش درم همه را در سه من آب یک شب بخیسانند
و صبح بجوشانند چون بیک من رسد بپالایند و یک رطل
قند سفید بقوام آورند شربتی شانزده درم با آب گرم
یا گلاب حل نموده بنوشند و اگر طبع قبض بسیار باشد
نیم مثقال تا یکدرم غاریقون سفید مویز نیز دران داخل
نمایند شراب اسطوخودوس قلمی نموده اند که از اقتراح
احقر عباد الله کلب آستان امیر المومنین سید
محمد هاشم المخاطب بحکیم معتمد الملوک سید علوی خان
و مجرب است در نفع از برای نضج مواد سوداویه و بلغمیه
خصوص مواد دماغی و از برای تفتیح سدهاے دماغی و امراض

بارده اعصاب و از برای صرع و فالج و لقوه و از براے
امراض بارده دماغ و منافع بسیار دارد صنعت آن
اسطوخودوس بادرنجبویه بسفایج فستقی پرسیاوشان
از هر یک ده درم گاوزبان بزر بسیالیوس و قنطوریون
دقیق غنچه گل سرخ منزوع الاقماع از هر یک هفت
درم اصل السوس پوست بیخ کبر جنطیانا بیخ انجدان ایرسا
فاوانیا از هر یک پنجدرم دارچینی اسارون عود هندی
از هر یک سه درم عود بلسان حب بلسان فقاح اذخر
بادیان خطائی از هر یک چهار درم قرنفل بسباسه از هر یک
یکدرم اجزا نیمکوفته مویز سرخ طائفی منقی از حب بست
درم انجیر زرد بست دانه مجموع را در سرکه عنصل که لیمو
را دران مخلل نموده باشند دو رطل و آب خالص چهار
رطل یک شبانروز بخیسانند و روز دیگر در دیگ سنگی
با آتش ملایم بجوشانند تا دو ثلث برود و ثلثی بماند پس
بپالایند و صافی نموده آن عسل مصفی و در چینی مربے
یا قند از هر یک دو رطل داخل کرده یکشب بگذارند
و روز دیگر بمالند بقوت تمام و بفشارند و بپالایند و
بجوشانند تا بقوام آید فرود آورده در شیشه نگاه
دارند شربتی یک وقیه تا دو وقیه با عرق بادرنجبویه و
عرق گاوزبان و گلاب بنوشند صنعت خل لیمو که مخلل
لیمو در خل اسقیل ست صنعت آن بگیرند لیموی رسیده
خالی از داغ و فشار و سه روز در آب و نمک بگذارند
پس از آب نمک بیرون آورده نیکو بشویند که شوریت آن
دور گردد و بپارچه کرباسی نم آن را بگیرند و یک روز
بگذارند که بقیه نمی که در خلل و فرج لیموها باقی ست هوا
نشف کند و مطلق نم آب در لیموها نماند پس آن لیموها
را بخلال چوبی سوراخ سوراخ نمایند چنانکه در هر لیمو زیاده
بر پنجاه سوراخ باشد پس لیموها را در مرتبان چینی یا ظرف
زجاجی کرده خل اسقیل بصفتی که در باب اسقیل ذکر میشود
بر روی آن لیموها کنند آن مقدار که از روے لیموها
برگردد و چهل روز بگذارند و بعد از آن سرکه را جدا کرده
استعمال نمایند شراب اسطوخودوس بلغمی منقول از مجربات
حکیم اشرف تقی اصفهانی از اولاد حکیم ابو البرکات اصفهانی

نافع از برای امراض سوداویه و مالیخولیا صنعت آن اسطوخودوس
گاوزبان رازیانه بسفایج فستقی از هر یک ده مثقال
مویز منقی از عجم سی دانه صندل سفید سه مثقال
طباشیر سفید دو مثقال بادرنجبویه پانزده مثقال
قند سفید یکصد و سی مثقال بدستور مقرر شربت بپزند
شربتے از پنجمثقال تا هفت مثقال شراب اسطوخودوس
از استنباط آن مغفور نافع و مجرب از برای خدر بلغمی صنعت آن
اسطوخودوس بادرنجبویه اسارون ایرسا حب بلسان
افتیمون جید حلبه جاشا ورد بنج از هر یک دو مثقال سوای
افتیمون اجزا بجوشانند در سه رطل آب تا یک رطل بماند
افتیمون را در کیسه کرده مطبوخ را بر روی آن صافی نمایند
و کیسه را بمالند تا تمام شیره و قوتش بیرون آید و مطبوخ
را صافی نموده گلقند یک رطل دران حل کرده دو جوشش
داده فرود آورند و بمالند تا شیره و قوت گلقند برآید پس
بپالایند و یکصد مثقال گلاب داخل کرده با آتش ملایم بقوام
آورند شربتی یک اوقیه عرق اسطوخودوس ساده منضج سودا
و مقوی ارواح دماغی و نافع از برای عفونت اخلاط و منقی
سودا و بنهایت نفع ست از برای نزلات و بلغمی مزاج
و سوداوی را نافع و سرایترا موافق و رعشه را زائل گرداند
و درد مفاصل را مفید و بجهت صداع مزمن نافع و از برای
صرع بینظیر است صنعت اسطوخودوس یکمن در چهار
من آب داخل کرده بدستوریکه گلاب میکشند عرق آرند
مربای اسطوخودوس چون هر روز سه مثقال خورده شود
و مداومت بآن کرده شود تفریح می آورد و مانع سودا
است صنعت آن بگیرند گل تازه آن را و با دو وزن قند
سفید یا عسل بدستور گلقند مربی سازند مطبوخ اسطوخودوس
جهت امراض دماغی و سوداوی از مالیخولیا و امثال آن
و تنقیه اخلاط محترقه سوداویه از دماغ نافع صنعت آن
بگیرند اسطوخودوس و افتیمون از هر یک پنجدرم
در یک رطل آب بجوشانند باین طریق که افتیمون
را کتان بسته نگاه دارند و اسطوخودوس را
بجوشانند تا بنصف رسد فرود آورده صافی نموده
صره افتیمون را دران انداخته تمام شب بگذارند

فیح گرم کرده صره جالیده نشر ده دو کنند و مرتبه دیگر
صافی نموده یک وقیه سکنجبین ساده داخل نموده بنوشند
و اگر از برای نزلات باشد بجای افتیمون زوفای یابس
و بجای سکنجبین ترنجبین یا شیرخشت داخل نمایند مطبوخ
اسطوخودوس منقول از تذکره شیخ داود انطاکی نافع
از برای اخلاط سوداوی و اخلاط محترقه و صلابات و
وسواس و جنون و مالیخولیا و عرق النسا و مفاصل و
صافی نمودن خون و کدورت حواس و افکار فاسده و
مجرب است صنعت آن سپستان نقیه مغز حب القرطم
عناب منقی از نوی سپستان منقی از نوی از هر یک هفت
مثقال اسطوخودوس گل بابونه قنطوریون دقیق افتیمون
از هر یک چهار مثقال سورنجان دو مثقال با سه رطل
آب بجوشانند تا به ثلث رسد پس صافی نموده بنوشند و اگر
با درد سر و تصاعد بخارات و یبوست دماغ باشد انجیر زرد
ده دانه پرسیاوشان صعتر مرزنجوش کشنیز از هر یک سه
مثقال اضافه مطبوخ نموده بعد از صافی نمودن سه مثقال
روغن بادام شیرین داخل کرده بنوشند اگر ریاح غلیظ
باشد یا ضعف و مجاری بول هفت مثقال گلقند آفتابی
بیفزایند نافع باد معجون اسطوخودوس نافع از برای صرع
بلغمی صنعت آن اسطوخودوس افتیمون عاقرقرحا
سنبل الطیب اجزا مساوی کوفته بیخته بمویز سرخ استه بیرون
آورده بسرشند و تناول نمایند از آن هر روز مثل جوزه
تا شش ماه پس بدرستیکه در یکهفته رفع صرع میکند + معجون
اسطوخودوس چون هر شب از آن خورده شود وقت خواب
و مداومت بآن کرده شود جهت رفع نزلات و درد ربو
و ترهل و ثقل سامعه و ضعف باصره نافع است صنعت آن
اسطوخودوس سه مثقال کشنیز خشک سه مثقال مرزنجوش
دو مثقال و ربع مثقال مصطکی رومی پوست هلیله کابلی کندر
ذکر از هر یک یک مثقال کوفته بیخته با پنجاه و دو مثقال عسل
مصفی معجون سازند شربتی دو مثقال معجون اسطوخودوس
نافع از برای دبواسیر نهایت نفع صنعت اسطوخودوس
چهار مثقال پوست بیخ کبر دو مثقال کوفته بیخته به عسل
مصفی پانزده مثقال سرشته هر روز یک مثقال از آن با

ده مثقال عرق اسطوخودوس یا ده مثقال گلاب بنوشند
اسفاناخ بکسر همزه و سکون سین مهمله و فتح فا و الف و فتح
نون و الف و خای معجمه بفارسی اسفناخ و بیونانی سوخیوس
و نیز سومان فوسوخیوس نامند و برومی اترقیا و
بهندی پالک و الک هندی قطف ست که اسفاناخ
رومی باشد و آن بری و بستانی میباشد و بستانی معروف
و مستعمل ست و در آخر اولی سرد و تر و غذائیست آن نیکو
و محمود الکیموس و قامع صفرا و خونی ست و گویند که معتدل
ست در گرمی و سردی و از جهت موافق است
محرورین و مبرودین را الا آنکه اوفق از برای محرورین
است که فرا گرفته شود با کشک جو و روغن بادام شیرین
و در این حالت میباشد نافع از برای تبهای گرم و سرفه که
یابس یا حسن بطن و اما مبرودین اوفق از برای او آن
است که فرا گرفته شود با گوشت فربه و برنج با افاویه پس
میباشد مر آنرا آنچه میباشد اکثر البقول را از تفتیح و کثرت
بلغمیت در خون و تلیین طبع است بسبب قوت جالیه
و قوت غسالیه که آنرا میباشد و رادع و سریع الهضم و کم نفخ
تر از سائر البقول ست و جهت التهاب و تشنگی در تبهای
گرم نافع و عصاره آن با شکر جهت یرقان و حصاة و عسر البول
حرقت آن زود و دفع اخلاط مراری و ضماد پخته آن
جهت درد مفاصل حار و اورام حاره و احتباس بول که
از حرارت باشد و ضماد خام آن جهت ورم بلغمونی و گزیدن
زنبور و انفجار دمل و طلای مطبوخ با سفیداب جهت بثور
مفید و مضر بارد المزاج و مصدع و مصلحش پختن آن
بروغن بادام یا مسکه گاو و دارچینی و آبکامه است
و قدر شربت از عصاره آن تا ده مثقال و بدلش خرفه
و قطف است و غرغره بآب آن نافع است از برای
درد گلو و لهاة و تخمش جهت وجع فواد و درد احشا و
تبهای حاره و شیره آن جهت تب دق و سل مجرب و ضماد
پخته آن جهت وجع اورام حاره و تلیین اورام صلبه
بسیار مفید و مضر سپرز و مصلحش گل مختوم و قدر شربتش
دو درم است صداع اسفاناخ پخته نافع است از برای
صداع حار هرگاه در صداع سافج طبیعت یابس باشد

نافع است صاحب تذکره خوردن بقول آنچه بوده باشد
ملین طبع چون اسفاناخ که آب پخته مطیب بروغن بادام
شیرین نموده باشند و اگر خواسته باشد آب لیمو یا آب غوره
یا آب اجاص و زان داخل نمایند در وقت طبخ اگر ترشی نه
نباشد و بجهت آنکه این هرسه میباشند مسکن صداع و
اگر قدری شکر نیز اضافه نمایند تا چاشنی دار شود شاید بد
نباشد و بجهت آنکه ترشی صرف محرک صفرا و سودا است
و گاهی استعمال کرده میشود این مزوره را با گوشت چوزه
مرغ یا گوشت بره وقتیکه نبوده باشد با صداع تب و
بوده باشد خوف ضعف یا ضعف موجود باشد و اگر تب
باشد اسفاناخ را پخته با مسکه گاو و روغن بادام شرح کرده
بخورند و در زمان انحطاط گوشت تیهوج داخل نمایند و نیز
گفته شده که غذای صالح است از برای صداع وقتیکه
در طبیعت قبض باشد اسفناخ پخته مطیب بمسکه ممحض
بآب آلو یا تمر هندی مطبوخ آلو خواه آلوی تر باشد یا خشک و
مزوره اسفناخ که کشنیز تر دران داخل کنند نافع است از
برای اصحاب صداع حار از سوء مزاج مختلف و همه غذاهای
اصحاب صداع خماری مزوره اسفاناخ ترش نموده است
بآب لیمو یا آب سماق یا آب غوره و نیز اسفاناخ از اغذیه صالح
است از برای صداع بمشارکت قلب بسبب سوء مزاج صفراوی
چون آنرا در آب پخته مطیب بمسکه گاو یا روغن بادام نموده
بخورند فخر الدین سمرقندی در میاهر خود گفته که اسفناخ پخته
در مرقه دجاج مسمن که روغن بادام شیرین در ان انداخته
باشند غذای نافع ست از برای صداع و نیز گفته شده
که باید داخل کرده شود در غذاهای صاحب صداع حار
سافج اسفاناخ و امثال آن از بقول و اگر بوده باشد
الشیانز اسهر بخورانند الشیانز اسفیوسه معمول از اسفناخ
و امثال آن یا نند برگ کاهو اورام حاره فی الراس گفته اند
که اصحاب سرسام حار را در ابتدای علت غذا دادن با الشیان
منع است و در انتهای علت باید اسفاناخ با آب پخته مطیب
بروغن بادام شیرین نموده بخورند سمرقندی گفته که
اصحاب سرسام صفراوی را در ابتدا منع غذا کنند و بعد
از سوم غذای الشیان اسفاناخ و رآب پخته مطیب بشیره

بادام شیرین باشد سدیدی و مسیحی نیز چنین گفته اند گفته اند
که اغذیه صالحه از برای اصحاب سرسام صفراوی اسفاناخ
در آب بخته ترش کرده بسرکه چاشنی آن باندکی شکر کرده
باشند یا ترش کرده با آب آلو یا آب تمر هندی و آنچه شبیه
بانها باشد مسیحی گفته که سزاوار آنست که بوده باشد غذای
اصحاب سرسام صفراوی در زمان تزاید ماء الشعیر و در
زمان انتها اسفاناخ و امثال آن از بقول و در انحطاط
حبوب بارده چون ماش مقشر و جو مقشر که شیره بادام در آن
داخل نموده باشند و در اواخر انحطاط و زوال
تب سمک صحری و جوزه مرغ درین داخل نمایند مولانا
نفیس گفته که اگر مریض را در زمان تزاید سرسام حار
برداشت باشد منع غذا نمایند اگر برداشت آن
نباشد پس لا علاج اسفاناخ در آب بخته با شیره بادام
شیرین بخورانند و اما اصحاب سرسام سوداوی را لازم
است که بوده باشد غذای ایشان مرتب چون مزوره
فراگرفته از اسفاناخ و ماش مقشر و جو مقشر با شیره
بادام شیرین یا روغن بادام شیرین و شیره تخم خشخاش
و در انتهای علت و انحطاط خروس خصی یا مغز سر بزغاله
درین غذا داخل نمایند سهر چون اسفاناخ را با کدو و
برگ کاهو و بکه و برگ خشخاش با گوشت مرغ فربه و یا
مخلف کبوتر نوپرواز آمده و گوشت بزغاله بپزند شیره
تخم خشخاش و شیره بادام شیرین داخل کرده مطیب بمسکه
گاو نموده بخورند میباشد غذای مرطب دماغ نافع از برای
سهر حادث از یبوست دماغ و گفته شده که مزوره اسفناخ
با کدو و گشنیز تر با ماش مقشر میباشد نافع از برای سهر
حادث از حرارت و یبوست دماغ + مالیخولیا چون اسفناخ
را در آب بخته مطیب نمایند بروغن بادام شیرین یا مسکه
گاو یا باللحوم جیده مانند گوشت بره بخته و بخورند نافع
است اصحاب مالیخولیا را سید اسمعیل گفته که استعمال
کرده میشود اسفاناخ در مالیخولیای حادث از سده از
کبد از اخلاط چون آنرا بخته تنهائی یا با کرفس بخورند و
یا آب آنرا گرفته بیاشامند شیخ الرئیس گفته که اسفناخ
از بقول غیر مفسده است باصحاب وسواس الجنون

والقطرب والمانیا و داء الکلب + چون بپزند اسفاناخ را
در آب و مطیب و بریان بمسکه گاو یا روغن بادام نمایند
و بخورند میباشد غذای صالح از برای اصحاب جنون
و قطرب و مانیای حادث از سودای صفراوی هرگاه
با حرارت شدید باشد و نیز چون آنرا در آب بخته پس
بریان کنند بمسکه گاو یا بروغن کنجد تازه یا بروغن بادام
شیرین و یا بپزند آنرا در گوشت بره پس قلیه کنند
با روغن گاو تازه و بخورند میباشد نافع از برای قطرب
و نیز چون اسفاناخ را با ماچه بره یا با چه بزغاله بپزند
و بخورند میباشد نافع از برای اصحاب دوار و سدر
و تغذی بمزوره اسفاناخ نافع است از برای دوار
و سدر حار + تشنج چون اسفاناخ را در آب بخته مطیب
بروغن بادام شیرین نموده خورده شود غذای صالح
است از برای تشنج عیسی بن الیاس شیرازی گفته که
اسفاناخ در آب بخته مطیب بشیره بادام غذای صالح
از برای تشنج یبسی است + زکام و النزله چون اسفاناخ را با
قلیه بخته بخورند بجهت زکام و نزلات حاره مفید است
و هرگاه زکام و نزلات بسبب حرارت خارجی چون حرارت
آفتاب و آتش باشد نافع است صاحب آنرا التغذی
با اسفاناخ که در آب بخته مطیب نموده باشند بروغن
بادام یا مسکه گاو و غذای صالح جید است از برای اصحاب
صداع یابس حادث از کثرت غم و هم + خوانیق صاحب
خناق را بقول لینه چون اسفاناخ غذای موافق است
هرگاه آنرا در آب بخته بروغن بادام شیرین مطیب نموده
بخورند و اگر آنرا در مرقه عدس بخته بخورند بهتر است
ذات الجنب و امراض الصدر والریه والسعال تغذیه بال
نافع است از برای جمیع امراض سینه و امراض ریه و سل
و سرفه و از بقول موافقه لینه مر اصحاب ذات الجنب را
در ابتدای مرض اسفاناخ است که در کشک شعیر و ماش
مقشر بخته بخورند و چون ابتدا بگذرد و بگردند محتاج
بنضج و تقویت قوت پس باید اسفاناخ را با جوزه بخته
بخورند بجهت آنکه این غذا تقویت قوت میکند و نضج
مبدء ورم را + قروح و حبس البول و حرقة البول مرقه

اسفاناخ با روغن بادام و روغن کنجد غذای نافع است
از برای اصحاب قولنج حار هرگاه با یبس ثقل باشد بسبب
تلیین و ازلاقیکه آنرا میباشد و هم چنین نافع است مر اصحاب
حبس البول و حرقت آنرا + حمیات تپهای حاره کهنه
باشد شدت و حدت آنها را لیکن در مرتبه دوم از حدت
باشد که بحران آنها در یازدهم تا چهاردهم میشود نافع
است ایشانرا التغذیه باسفاناخ بخته مطیب بروغن بادام
شیرین و امثال آن از بقول اسفاناخیه غذای نافع است
از برای عطش صادق و از اغذیه بالغه از برای کبد حار
اسفاناخیه است که باب و روغن بادام شیرین بخته در
ابتدا و بعد از ابتدا اسفاناخ با جوزه مرغ فربه و شکر و هم روغن
بادام شیرین و یا مسکه گاو غذای جید است مر ایشانرا
و از برای اصحاب حرقت بول + نوعی دیگر اسفاناخیه
صالح است از برای شوصه و درد جوف و ضربه و دبیله
و درد مثانه صنعت آن بگیرند اسفاناخ را و پاک نمایند از
قضبان و بگیرند برگهای آنرا و ریزه کنند و پیاز را ورق
ورق کرده و آب پیاز را گوسپند و بریان کنند با روغن گاو
و یا روغن کنجد تازه پس بریزند بران آب و بجوشانند تا آنکه
بخته شود پس داخل نمایند بران اندکی آب کرفس معصور
پس بپاشند بران کشنیز خشک سوده و پاره از نمک
اندرانی آنقدر که آنرا خوش طعم گرداند و اگر اراده تلیین
بطن باشند داخل کنند قدری آب چغندر ریزه کرده در
اول با اسفاناخ داخل کرده بپزند پس نان دران ریزه
کرده بخورند + نوعی دیگر اسفاناخیه فرنش نموده با آب لیمو
یا سماق یا آب غوره یا انار یا گوشت دراج غذای نافع است
از برای اصحاب خمار و صداع خماری زیرا که اغذیه ایشان باید
که لطیف باشد که مسکن ابخره مسکر است و اسفاناخیه
با کشنیز صالح است مر انرا نوعی دیگر اسفاناخیه که غذای
صالح است از برای محرور و مبرد صنعت آن اسفاناخ را
در آب بخته با پیاز حلقه کرده بر روغن گاو سرخ نمایند و دارچینی
در آن بکامه داخل کرده فرود آورند و بخورند اسفاناخ با اجاص
یا آب انار ترش و شیرین یا معصور تمر غذای صالح است
از برای اصحاب صداع حار صفراوی و دموی هرگاه

طبیعت قبض باشد اسفاناخیه با گوشت بزغاله یا گوشت دراج
یا جوزه مرغ و طیور بری میباشد غذای صالح از برای اصحاب
صداع حادث از بخارات متصاعده از معده بسوی سر و
همچنین اسفاناخیه با ماهی رضراضی میباشد صالح از برای
این قسم صداع اسفیدباج بفارسی شوربا نامند از جمله اغذیه
است و آن مرقی است که از گوشت مرغ و بزغاله و غیر آن
از گوشتهای خفیف لطیف و بقول و غیر آنکه طعمی غالب
نداشته باشد و ادویه حاره مناسبه ترتیب دهند و آن
غذائیست لطیف مرطب صالح الکیموس مولد خون
صالح در دوم گرم و تر نافع از برای اکثر امراض مثل سرسام
حار و مالیخولیا و جنون و امراض سوداوی و جذام و صدر
را بسیار موافق صنعت آن بگیرند گوشت بزغاله یا مرغ بچه
یا طیور خفیفه از هر کدام که مناسب باشد و میسر آید پارچه
پارچه کرده در آب جوش دهند و کف آنرا بگیرند و طبخ دهند
پس دران از حبوب و بقول پخته مناسب شده ریزه ریزه کرده
داخل کرده بپزند تا پخته گردد پس چیزی از توابل حاره
مناسبه و گشنیز و مصطکی دران ریخته سرش را بند کنند
تا نضج یابد پس فرود آورده کشند و بخورند به تنهائی و یا
با قدری چلاو و اگر قدری قلیل برنج در وقت طبخ داخل
نمایند بد نیست گرما گرم با قاشق خوردن آن بخوبیکه بخار
آن بر سر و گردن برسد از برای اصحاب زکام و سعال نهایت
نافع است امراض الراس سرسام حار باید که بوده باشد
غذای اصحاب سرسام حار در اوائل و اختلاط علت اسفیدباج
متخذ از ماش مقشر و حبوب بارده چون جو مقشر یا کدو و چون
جو مقشر یا کدو و چون برسد زمان اواخر و اختلاط و خروج
از عمود علت خروج کبیر در اسفیدباج الشان لحوم
خفیفه داخل میتوان نمود سبات از اغذیه نافعه از برای
اصحاب سبات اسفیدباج متخذ از گوشت گنجشک یا دراج
یا قطاة یا جوان مرغ است که بوده باشد متبل مفوه
بدارچینی و نانخواه و کرویا و زیره و قرنفل و قرفه و فلفل
و صعتر و ثوم و حلتیت + اختلاط الذهن من الرعونة والحمق
والبلادة والبلاهة تغذی با اسفیدباجات فراگرفته از
گوشت مرغ و گوشت بره متوبله بتوابل حاره مانند دارچینی

و خولنجان و صعتر صالح است از برای رعونت و حمق و بلادت
و بلاهت حادث از برودت و یبوست بسبب آنکه
متولد میگردد ازین غذا خونی گرم و تر و میگرداند دماغ را
گرم و تر و بسبب آنکه بالخاصیة این غذا نیکو میگرداند
عقل را بسحر خوردن اسفیدباج کم نمک متخذ از سمک
رضراضی و لحوم خفیفه لطیفه نافع است از برای سهر حادث
از اجتماع رطوبت بورقیه مالحه در دماغ جالینوس گفته که
اسفیدباج غذائی است نافع است از برای سهر حادث
از برای پیران چون بپزند دران برگ کاهو بوده باشد
متوبل بدارچینی و گفته شده که اسفیدباج فراگرفته از
گوشت دجاج فربه و کبوتران تازه بپر در آمده و گوشت
بزغاله که پخته باشند دران کدو و اسفاناخ و برگ کاهو
و شیر کاو تخم خشخاش و شیره بادام دران داخل کرده
و مطیب کرده باشند بسبب آنکه از اغذیه نافع است
از برای سهر حادث از یبوست دماغ + مالیخولیا باید که
غذای اصحاب مالیخولیا بعد از فصد تا چند روز بوده باشد
اسفیدباج فراگرفته از گوشت بره و ماکیان فربه
و دراج و سمک تازه رضراضی ابن نوح قمری گفته
غذای صاحبان مالیخولیا بعد از فصد تا چند روز باید که
بوده باشد اغذیه متوسطه معتدله جید الکیموس از برای
تقویت بدن و استراحت مانند اسفیدباجات با گوشت
بزغاله یا گوشت بره یا جوزه مرغ یا ماهی تازه کوچک
صغیره پس استعمال مسهلات سودا نماید جنون باید که
بوده باشد صاحب جنون متعاهد با شامیدن مرقه
معمول از خروس پیر که فراگرفته باشند از آن اسفیدباج
با شبت و نمک بسلیخ نیکوفته و مغز حب القرطم
نسیان سید اسمعیل گفته که تغذی با اسفیدباج متوبل
بدارچینی و دار فلفل و خولنجان و مانند آن که علینست
نافع است از برای نسیان بارد ساذج سکته ابو سهل
مسیحی گفته میباید که بوده باشد غذای صاحب سکته
بلغمی هرگاه او را افاقه حاصل شود اسفیدباج فراگرفته
از گوشت گنجشک نر و گوشت چکاوک و گوشت تیهو
کبوتر بچه و کابوس ابن ماسویه گفته اسفیدباج فراگرفته

از گوشت یا جوان مرغ نافع است از برای کابوس حادث
از اخلاط و ریاح بارده صرع تغذی با اسفیدباج دسم فراگرفته
از گوشت جوزه مرغ یا ماکیان جوان فربه یا گوشت بره
نافع است از برای صرع سوداوی فالج و استرخا و لقوه
از اغذیه صالحه از برای اصحاب فالج و استرخا و لقوه و
اسفیدباج فراگرفته از گوشت فاخته و کبوتر تازه بپرواز
آمده و گوشت گنجشک نر و گوشت چکاوک است تشنج
صاحب تقویم الادویه گفته تغذی با اسفیدباج متخذ از
اکارع جداء و حملان که با اسفاناخ و روغن بادام شیرین پخته
باشند صالح است اصحاب تشنج یبسی را مولف گوید
که اسفیدباج و سمه متخذ از گوشت بزغاله و گوشت بره
یا گوشت جوزه مرغ و سنگ گالی میباشند از اغذیه مفیده
از برای اصحاب تشنج یابس + اسفنج بکسر اول و سکون
سین مهمله و فتح فا و سکون نون و جیم بفارسی ابر مرده
و ابر کهن و فشکرز گازران و بهندی حواد بادل و بتری
بلبوطاو بیزنی زبد البحری و سحاب البحر و غمامه و غیم و
نشافه و صوفة البحر مجامین و بسر شفه و بیونانی مصفونا معد
و آن چیزیست که بر روی سنگهای کنار دریا متکون میشود
و قسمی از آنکه متخلخل و وسیع الثقب است و نرم شبیه
به نمد و پر سوراخ ماده گویند و قسمی با صلابت و ثقبهای
صغیر است نر و آن گرم است در اول و خشک است در
دوم محلل و مجفف قروح عمیقه و اورام بلغمیه و ریشها و
سوخته آن با قوت جاذبه است و چون تازه آن بسرکه
ممزوج با آب تر نموده یا با شراب تر کرده بر جراحت تازه
بگذارند التیام دهد و بالای جبهت قطع نزف الدم کند و
مطبوخ آن با عسل یا با آب خالص جهت التیام زخمها
و ذرور خشک آن مجفف قروح عمیقه و هم چنین کذا لشتن
پارچه خشک در ستن آن و اگرچه نفوذ زخم نرسد جهت آنکه
اسفنج را با وجود [illegible] مجففه [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

وچون قطع آنرا بقدر یکه توان فرو برد بخیاطه ابریشمی بسته
بلع نمایند وسر خیاط را بدست بگیرند ولمحه صبر کنند جذب
رطوبات کرده بالیده گردد بعد ازان خیاط را بکشند تا از گلو
بیرون آید در اخراج زلو دخار که چسپیده باشد بعید یل است
وچون ریزه ریزه نموده بمقراض و بر روغن زیت چرب نموده
بگذارند تا موش بخورد میکشد اورا وچون پاره اسفنج خشک
را که دران مطلق تری نباشد بقفر الیهود یا بزیت آلوده کرده
یک سر آنرا بآتش فروزند وسر دیگر را بر موضع قطع یا بط که
خون ازان بند نشود بگذارند که حرارت آن بران موضع
نرسد و داغ کنند تا از خاکستر آن نیز بران ریخته شود
در ساعت بند میکند خون را بسبب چسپیدن و گرفتن
آن افواه عروق را و هم چنین خاکستر سوخته وی چرب
نموده آن بروغن زیت ذرور بادشر یا جهت نفث الدم
داخلی و خارجی مفید است و در مصر گازران آنرا در آب
مے نهند و آب آنرا گرفته در جامه میمالند اسفنج بغیر حجرها
ومصلح آن رب غوره یا ریباس و سنگها که در جوف اسفنج
بهم میرسد در تفتیت حصاة مجرب است و چون خواهند که
بیاشامند اسفنج را باید مقرض کرده بیاشامند دستور
تفریق آن بدستور قرض ابریشم است که بنهایت ریزه
قرض نموده بکار برند زیرا که در هاون کوبیده نمیشود دستور
احراق اسفنج آنست که آنرا مقرض نموده در کفچه آهنی
کرده بر سر آتش گذارند و بکفچه آهنی برهم زنند تا قابل سحق
شود پس سحق نموده استعمال نمایند دستور غسل اسفنج محرق
آن است که محرق آن نرم سائیده در پیاله آب کرده برهم
زنند پس آنرا در پیاله دیگر کنند و آنچه ته نشین باشد باز سحق
نموده بدستور مذکور غسل نمایند اگر آن تتمه در سحق نیاید
خشک کرده باز اندکی بسوزانند و سحق نموده بدستور مذکور
غسل نمایند و آبهای پیاله دوم را بگذارند تا ته نشین شود
و از غبار محافظت نمایند و چون ته نشین شد بجز ملقه آب
آنرا بگیرند و مغسول آنرا اقراص ساخته خشک نمایند و
در وقت حاجت بکار برند دستور سفید کردن اسفنج
جهت زینت قسم ماده تازه آنرا با آب تر کرده و اگر آب
دریا یا آب رمادی باشد بهتر است در روزها در آفتاب

و شبها در ماهتاب گذارند و مکرر این عمل کنند تا سفید گردد
و برای غیر زینت با آب خالص باید شست با ملاح خوب
نیست + امراض الاذن چون فرا گرفته شود از اسفنج
فتیله و شب در گوش گذاشته صبح بیرون آورند میباشد
نافع از برای وجع اذن حادث از رفتن آب در گوش
بجهت آنکه اسفنج جذب میکند آب را بخود و چون آورند
آنرا آب را نیز با خود بیرون می آورند درد دور میگردد
اسفیذاج شرابی کثیر المنافع است + صنعت آن
خیربوا جوزبوا زنجبیل دارچینی بسباسه ترنج ترکی اشنه
سنبل الطیب سعد کوفی فلفل دار فلفل زرنباد قسط
تلخ قرنفل زعفران مصطگی رومی کبابه چینی درونج
عقربی قاقله شقاقل پوست زرد اترج حب بلسان از
هر یک سه درم کوفته در کیسه کتانی کرده در دو صد من
شراب یا زیاده اندازند و بعد از چهل روز استعمال نمایند
اسفیداج معرب سفیداب فارسی است و به عربی
باروق و بیونانی سمونیون و همیون گویند بعبرانی
باروق و بسریانی اسفیقاو بهندی سفیده نامند
و بهترین اقسام سفیداب آن است که متخذ از رصاص
ابیض که قلعی است باشد و سبک و نرم باشد و بعد
ازان از رصاص اسود که آبار باشد دستور اتخاذ
سفیداب بآنجا است و ذکر کرده خواهد شد ان شاء الله
تعالی و دستور غسل آن نیز و اسفیداج سرد است
در درجه سوم و در دوم نیز گفته اند و خشک است در
درجه دوم و غسل او شرط است تا لطیف و مجفف
قوی لنوع شود و آن مبرد و مسدد و مغری و نابع گوشت
زیاده و مدمل قروح و نافع از برای سوختگی آتش یا با موم
بیض که پارچه را بدان تر کرده بر موضع سوختگی اندازند و
چون خشک گردد تبدیل نمایند و با سرکه و روغن گل سرخ
و بنفشه جهت دردسر و باشیر جهت ورمهای حاره
مفاصل مجرب است و جهت زخمها و شقاق سفل و درد
چشم و بثور آن و بیاض رقیق چشم حیوانات و با شیر
دختران و سفیدی تخم مرغ جهت زخمها و با آب عنب الثعلب
در ادعات جهت باد سرخ و بثور و نزف الدم و حکه و درم

حار و حرق النار و حرق آب گرم و چون آنرا مکرر بشویند
در تسقیه بگلاب کرده خشک نمایند در آفتاب جهت درد چشم
حار نافع است و در مراهم با اقلیمیا و آب بیخ جهت منع
روئیدن مو مجرب دانسته اند و جهت دفع بد بوی زیر بغل
و کنج ران و حمول آن جهت منع حمل و قطع سیلان حیض
نافع و آشامیدن آن موریث خناق و دل لنع مبض و حمل و
چون بر لسع عقرب بحری و قنفذ بحری بمالند نفع بخشد
آنرا و زنان بر پیشانی و جاهائیکه خواهند موی آن را
بکنند مالیده موی را نرم میکنند پس میکنند با سانی
بی درد و الم و زیاده از یکدرم آن کشنده است و بدلش
ابار و اسرنج است + اسفیداج الجصاصین بفارسی
سفیداب یزدی نامند آن سنگی براق صفائحی است که
در یزد و نواحی اصفهان از معدن کچ و امثال آن حاصل
میشود و آن جالی و مغری و رافع آثار جرب و صافی کننده
بشره و قاطع نزف الدم جراحات تازه و در عناب و طلا با آب
جهت باد سرخ و اورام حاره نافع و خوردن آن کشنده است
دستور اتخاذ اسفیداج اقسام است قسمی بتعفین بستور آن
چنان است که بگیرند صفایح قلعی و سرب را و انگور را با دانه
آن کوبیده بران مالیده در ظرفی کرده در مکان نمناک
بگذارند تا همه آن حل گردد و یا صفیحه قلعی و سرب را سوراخ
کرده با انگور کوبیده آغشته در خم سرکه بیاویزند و دهن خم را
محکم کنند که بخار سرکه بیرون نرود و بعد چندروز آنچه از
سطح آن صفائح سفیداب گشته در سرکه داخل شده باشد
باید گرفت و باز انگور کوبیده بران صفیحه مالیده گذاشته
تا همه آن سفیداب شود و باید که در تحت قطعات آن خم
سرکه ظرفی نصب کنند تا هرچه ازان ریخته شود در آن ظرف
جمع گردد و قسمی دیگر آنکه قلعی و سرب را در ظرف خشک
سفالین گذاشته آن ظرف را در ظرفی که سرکه انگوری
بسیار تند کرده باشند بگذارند و ظرف مشبک را در
سرکه معلق بیاویزند تمام سفیداب شود پس از سرکه جدا کرده
در آفتاب خشک کرده بسایند و هرچه سفیداب نشده و
سائیده نشود باز باید تکرار عمل نموده طریق دیگر در اتخاذ
سفیداب بتعفین که آنرا اسفیداب کاشغری و سفیداب دمشقی گویند

آن است که بگیرند صفایح قلعی را و با انگور کوبیده با استه
آغشته نموده بر روی هم گذارند و در خم سرکه در ظرفی که
سرکه داشته باشد نهند و سر خم را محکم بندند که بخار سرکه
بیرون نرود و قلعی بمرور ایام از هم ریزد و سفیداب شود
پس آن ظرف بیرون آورده خشک نمایند و بسایند و
آنچه باقی ماند در آن همین عمل را مکرر کنند تا همه قلعی سفیداب
شود پس آن را ملح دهند تا ترشی آن دور گردد و اجزای
استه انگور از آن دور شود و اما اتخاذ سفیداب بطریق
احراق مذکور نشود و اگر مبالغه در احراق آن شود اسرنج
میگردد دستور اتخاذ اسفیداج بطریق احراق آنست
که دیگ آهنین را بسیار پهن کرده صفحه‌های بسیار نازک ساخته
بر بالای هم چیده بر روی هر صفحه قدری کبریت سوده
پاشند و مقدار گوگرد باید بازای هر عدد قلعی
نیم دانگ زیاده نباشد پس به آتش ملتهب کرده با پاره
آهنی بر هم زنند تا خاکستر شود و چیزی از سرب قلعی
نماند و از بخار آن محترز باشند که باعث غشی و هلاکت
میگردد و آنچه از رصاص اسود است ابار گویند و چون
بیشتر بسوزانند اسرنج شود قسم دیگر قلعی یا اسرب را
در ظرف سفالی گداخته با کفچه آهنی بر هم زنند تا مانند
خاکستر گردد پس در دیگ یا کوزه سفالی مطین کرده
یک روز آتش در زیر آن کنند تا سفید شود و هرگاه خوب
سفید نشود باید قدری سرکه انگوری کهنه بر آن پاشند
و یک هفته بگذارند قسم دیگر عمل اسفیداج بطریق حرق
باید قلعی یا اسرب را در ظرف سفالی صفایح کرده در تون
یا در تنور احراق نمایند * خوردن اسفیداج و اعراض عارضه
بران بدانکه عارض میگردد شارب آنرا اولا ثقل بر زیر
ناف و وجع معده و تمدد اعضا و قولنج قوی و خشکی
دهان و حلق و سقوط اشتها و سفیدی زبان و خشکی
لثه و احساس سردی در دماغ و عرق غیر مستوی و کسل
و استرخای اعضا و سرفه خشک و کرب و فواق و خناق
در قرب موت و تداوای او اولا خورانیدن مغز نان گرم و
کنجد مقشر با طلا است که نوعی از شراب است پس خورانیدن
ماء العسل مطبوخ با انجیر و خبازی و قی فرمودن و قی بلیغ

بخاکستر چوب انگور یا شکوفه اقحوان یا شکوفه آسمانجونی
یا مغز شفتالو کوبیده و طبیخ روغن سوسن یا شراب کندر
یا شراب صمغ آلو یا رطوبت درخت بق یا آب گرم و بسیار
است که انتفاع می یابند بخورانیدن عصاره ثافسیا
و لبن سقمونیا با ماء العسل و تحقین بحقن لینه بارده بعد
پس نوشیدن طبیخ بزر کرفس و انیسون و رازیانه و افسنتین
و قی فرمودن با آنها نیز با ماء العسل یا آب خطمی تازه
و خبازی و لعاب تخم کتان و روغن بادام شیرین
و رب سیب حلوه و قند و صمغ عربی و روغنها و
شیر و شوربای چرب خورانیدن و در آب سرد
نشانیدن و هر لحظه روغن گل یا کافور و گلاب زدن و
اضمده بارده رطبه بر دل و جگر مالیدن و جدوار مجرب
دافع زهر حیوانی و مانند آنها با دوغ تازه گاو آشامیدن
و سویق جو و سیب شیرین و انار شیرین خورانیدن
و اسهال نمودن به دو دانگ محموده با جلاب و بسیار
مسهلات و هرگاه منجر به تشنج شود بعلاج آن مبادرت
نمایند با آنچه در معالجه کلیه سموم مذکور شد و صاحب ذخیره
خوارزمشاهی گفته که بعد از قی ربع درم سقمونیا
با ماء العسل بدهند و بعد از آن عصاره افسنتین و سایر
مدرات با ماء العسل و ضرر کشتن اسفیداج نه بکیفیت
است بلکه بتسدید و غوص در اعضا و این افعال
در مصنوع از سرکه آن زیاده است و احوال و اعراض
و تدابیر ابار و اسرنج در بخار خورده قریب بدین است
دستور غسل اسفیداج بدانکه اسفیداج را باید مغسول
استعمال نمایند بچند سبب اول آنکه ترشی آن زائل
شود آنچه را از سرکه ترتیب دهند دوم آنکه حرارتی
که از احراق در آن بهم رسیده از غسل زائل شود تا برد
و تجفیف بی لذع شود آنچه را با احراق ترتیب داده اند
سوم آنکه هر دو قسم از شستن لطیف و سریع النفع میگردد
صنعت آن آنست که اسفیداج را نرم سائیده در
پیاله کنند و آب بر سر آن ریزند و بهم زنند و آب را
در پیاله دیگر کنند که آنچه مخلوط با آب باشد در پیاله
دوم رود و آنچه در ته پیاله اول بماند باز بسایند

و همین عمل کنند و مکرر نمایند تا دیگر در ته پیاله چیزی نماند
پس آنها را بگذارند تا ته نشین شود و آب آن را بخر
قه بگیرند و سفیداب را اقراص ساخته در پیاله
خشک نموده استعمال نمایند و اگر مکرر بهمین طریق
بشویند بهتر است برود اسفیداج مجففی مسکن حرارت
چشم است صنعت آن اسفیداج قلعی شسته نه مثقال
نشاسته صمغ عربی سافج هندی مردارید ناسفته از
هر یک سه مثقال روسختج چهار مثقال کافور قیصوری
نیم دانگ مشک ترکی نیم طسوج بدستور مقرر مرتب نموده
بدستور در چشم بپاشند * برود دیگر قرحه و مورسرج را
نافع باشد صنعت آن سفیداب ارزیز پانزده درهم
اقلیمیا ده درم صمغ عربی هفت درهم و نیم شادنج مغسول زرد
سوخته نشاسته افیون از هر یک دو درم صلایه کرده استعمال
نمایند ذرور اسفیداج مورسرج و بثره و قروح رطبه
را نافع است صنعت آن سفیداب قلعی سه درم
اقلیمیای نقره دو درم و دو دانگ صمغ عربی یک درم
و دو دانگ شادنج عدسی مغسول چهار دانگ کوفته بیخته
استعمال نمایند ذرور بارد گرمی چشم را بنشاند صنعت آن
اسفیداج رصاص شادنج مغسول مروارید ناسفته نشاسته
هر یک سه درم صمغ عربی دو درم روسختج چهار درم
مشک کافور از هر یک طسوجی کوفته بیخته ذرور نمایند

فصل در بیان شیافاتیکه اصل و عمود در آنها اسفیداج است

شیاف ابیض که در ابتدای رمد با شیر دختران مالیده
استعمال میشود صنعت آن سفیداب قلعی شسته ده
درم صمغ عربی چهار درم و نیم و در نسخه دیگر هشت درم کثیرا
افیون از هر یک یکدرم سائیده سفیده تخم مرغ سرشته
شیاف سازند و در سایه خشک کرده در وقت حاجت
بکار برند و در بعضی نسخها اقلیمیای نقره یک
مثقال داخل است و در نسخه دیگر افیون نیم درم است
شیاف ابیض که در انتهای رمد استعمال کرده می شود
صنعت آن سفیداب قلعی شسته هشت درم انزروت مربی
بشیر خر کثیرا افیون از هر یک یکدرم صمغ عربی چهار درم

سوده بآب باران سرشته شیاف سازند شیاف ابیض
انزروتی افیونی بنسخهٔ سمرقندی نافع از برای رمد و
حمرت در چشم و خارش و سوزش که از گرمی بهم رسیده باشد
و قروح و جوششی که در چشم واقع شود زائل کند صنعت آن
سفیداب قلعی شسته ده درم انزروت سفید بشیر دختر
سوده و نشاسته کتیرا از هر یک یکدرم افیون نیم درم کوفته
بیخته شیاف سازند و در وقت حاجت بشیر دختران حل کرده
در چشم بچکانند شیاف ابیض کندری مستعمل در دبیلهٔ چشم
در زمان انحطاط بجهت پاک نمودن قروح اعضاء
مذکوره از ریم صنعت آن سفیداب قلعی که کاشغری گویند
شسته هفت درم انزروت بشیر پرورده کتیرا افیون از هر یک
یکدرم صمغ عربی چهار درم کندر ذکر نیم درم کوفته بیخته
بآب باران سرشته شیاف سازند عدد او دو بیست و شش
است شیاف ابیض اقلیمیائی مستعمل در قرحهٔ قرنیه بعد
از فصد و تلیین طبیعت جهت پاک نمودن قرحه از چرک
صنعت آن سفیداب قلعی نیم درم صمغ عربی نشاسته
کتیرا از هر یک یکدرم اقلیمیای نقره محرق مغسول افیون
از هر یک یکدرم بدستور شیاف سازند عدد او دوچینست
شیاف ابیض اقلیمیائی دیگر سفیداب قلعی شسته نیم درم
افیون اقلیمیائی سیم از هر یک یکدرم صمغ عربی نشاسته
کتیرا از هر یک دو درم کوفته بیخته شیاف سازند شیاف
ابیض نافع از برای رمد و تسکین اوجاع عین است بعد از
تنقیه و از برای قروح عین و اذن مسطور بآن و از برای
قروح مجاری احلیل با شیر دختر یا شیر خر سوده در مرهم کرده
در احلیل بچکانند صنعت آن انزروت سفید سوده بشیر خر
خمیر کرده بچوب گز بچسبانند و بآتش ملائم بریان کنند پس
بگیرند از آن ده مثقال صمغ عربی کتیرا از هر یک سه مثقال
حضض مکی نشاسته سفیداب کاشغری از هر یک یکمثقال
کوفته بیخته بلعاب بزرقطونا سرشته شیاف سازند هر یک
بقدر جوی و نگاه دارند و بوقت حاجت بکار برند شیاف
ابیض افیونی در همین شیاف مذکور یک مثقال افیون
داخل نمایند شیاف ابیض الکلیمیائیکه همین منافع
دارد در صفت آن صمغ عربی کتیرا نشاسته از هر یک دو درم

اقلیمیای فضه محرق مغسول از هر یک یکدرم افیون یکدرم
اسفیداج شسته شش درم مجموع را نیکو صلایه کرده بسفیدهٔ
تخم مرغ سرشته شیافها سازند و در وقت حاجت بشیر دختر
سوده استعمال نمایند شیاف ابیض وردی که بعد از
تنقیه در قروح اعضای مذکوره بکار آید صنعت آن
سفیداب قلعی شسته اقلیمیای ذهبی مغسول صبر زرد
سقوطری مغسول از هر یک ده درم گل سفید تازه که آنرا
بفارسی گل مشکی و بهندی گل سیوتی و لعزلی در دکنی گویند
شصت درم نشاسته سی درم افیون ده درم کتیرا البت
درم صمغ عربی چهار درم سوده بآب باران سرشته
شیافها سازند ضماد اسفیداج تبرید کند تبریدی بلیغ
شیخ الرئیس قدس سره فرموده که این ضماد عجیب است
در تبرید آنچه واجب است تبرید آن صنعت آن بگیرند
سفیداب قلعی مخلوط کنند بآن سرکه و آب کاسنی تازه
و ضماد نمایند بآن بر موضعی که تبرید آن مطلوب باشد طلای
اسفیداج در اطلیه انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد

فصل در بیان مرهمهائیکه اصل و عمود در آنها اسفیداج است

مرهم اسفیداج بنسخهٔ شیخ الرئیس نافع جهت سوختگی
آتش و جدا شدن پوست صنعت آن سفیداب پنجدرم
مرداسنگ یکدرم موم سفید هفت درم روغن گل ده اوقیه
موم را در روغن گداخته و اسفیداج و مرداسنگ ملائم
سوده در آن داخل کرده مثل زمانیکه سرد گردد و در هاون
سنگی کرده یک عدد سفیدهٔ تخم مرغ داخل کرده بدستور
بمالند تا مستوی گردد مرهم اسفیداج دیگر بنسخهٔ شیخ
الرئیس صنعت آن موم سفید یک اوقیه در سه اوقیه
روغن گل گداخته پنجدرم اسفیداج دو درم مرداسنگ
و یک مثقال خبث فضه و یکدرم کتیرا نرم کوفته بحریر
بیخته در آن داخل کرده در هاون بدسته بمالند مرهم
اسفیداج با سرکه بنسخهٔ شیخ الرئیس صنعت آن اسفیداج
محرق مغسول یک من در دو رطل زیت داخل نمایند
و بهم زنند و ده رطل سرکهٔ انگوری بتدریج اندک
اندک داخل نمایند و بهم میزده باشند تا منعقد گردد

پس در ظرف چینی یا شیشه نگاه دارند و استعمال نمایند مرهم
اسفیداج دیگر قروح الفم و بثور و خشکریشه آتش و نفاخات
منفجره و قرحهٔ مولمه را که از حرق نار و حرق آب گرم و
حرق روغن گرم و آهک بهم رسیده باشد مفید است صنعت
آن موم سفید یک جزو روغن گل سرخ چهار جزو موم را
در روغن بگدازند پس از آتش فرود آورده سفیداب قلعی
شسته نیم جزو داخل کرده قدری سفیدهٔ تخم مرغ اضافه
نموده سدس جزوی کافور قیصوری بران افزوده در هاون
بدسته بمالند تا مستوی گردد پس در ظرف چینی نگاه داشته
استعمال نمایند مرهم اسفیداج تابستانی گوشت
برویاند صنعت آن سفیداب ارزیز سه درم دم الاخوین
انزروت صبر زرد کندر ذکر از هر یک دو درم سه درم موم
را بروغن بگدازند و ادویه را کوفته بیخته بآن ممزوج سازند
و در هم بسایند تا مرهم شود مرهم اسفیداج
کافوری دیگر صنعت آن موم سفید دو درم روغن گل سرخ
چهار درم موم را در روغن بگدازند پس سفیداب قلعی شسته
شش درم داخل نمایند و در حالت شدت حرارت
بنداینکه کافور قیصوری بیفزایند مرهم اسفیداج دیگر صنعت
آن موم سفید هفت مثقال روغن گل سرخ چهار ده مثقال
گداخته سفیداب قلعی شسته مرداسنگ از هر یک پنجدرم
سحق نموده اضافه کرده بدستور مرهم سازند مرهم اسفیداج
کافوری دیگر بنسخهٔ ابن جزله گفته که این مرهم حرارت را
سود دارد و سرد کننده حرارت است و گوشت برویاند
صنعت آن موم سفید سفیداب از هر یک دو درم روغن
گل بقدر حاجت موم و روغن را در هم بگدازند و سفیداب
شسته را در آن داخل کنند مرهم بسازند و اگر حرارت زیاده باشد
کافور زیاده کنند و از برای سوختگی آتش در زخم و حرارت
مرداسنگ پنجدرم زیاده کنند مرهم اسفیداج که صاحب
ذخیره در قروح اذن برای تخفیف قروح ذکر کرده صنعت
آن سفیداب ارزیز مرداسنگ مسحوق از هر یک پنجدرم
با یکمن زیت در هم آمیخته بر سر آتش نهند و پنج من سرکه
انگوری اندک اندک داخل کنند و بجوشانند تا بقوام آید
مرهم اسفیداج بنسخهٔ حکیم مومن جهت زراج حار و قرحهٔ ...

منقی قوی و ضماد پخته آن با سرکه جهت گزیدن افعی نافع است و گویند بوی آن کشنده مگسهای گزنده بالخاصیت قاتل موش و رساعت چون از آن بخور کنند و داشتن آن با خود یا در مکان موجب هرب صباغ و هوام و مار و قمل و مورچه و مگس ست و چون آنرا کوبیده و فشرده در آب آن کرسنه را خمیر نموده بنوشند جهت استسقا مفید است و گویند که خشکاب و زائل میگردد و دیگر زرد و بدبو نمیشود و آب از و جاری نمیگردد و چون مغز عنصل را با سرکه کوبیده در حمام بر بهق بمالند بهقی که بهیچ دوا زائل نشود از آن ساز دو مجرب است و چون عنصل را نزدیک تاک غرس نمایند انگور را باصلاح آورد و غرس آن در پای درخت انار و سفرجل مانع ریختن شگوفه آنست و اصلی ندارد امراض الراس لشیر غیس مسیحی و شیخ الرئیس و دیگران گفته اند که چون اسقیل را بر سنگ صلایه سائیده بر سر صاحب لشیر غیس به تنهائی و یا با خل خمر و یا با شاهتره سرشته ضماد نمایند نفع میبخشند آنرا و تحلیل میدهد ورم را و اگر ضماد نمایند بر هر دو ساق او جذب مینماید ماده را با سفل سبات ابن نوح گفته که چون ضماد نماید اسقیل صلایه کرده با خل خمر سرشته بر هر دو پا و فخذین و ساقین صاحب سبات موجب تنبیه او می گردد دوار و سدر و صرع و مالیخولیا خوردن اسقیل مشوی مقدار یک مثقال نافع است دوار و سدر و صرع و مالیخولیا را جهت آنکه مقوی و قوت هاضمه و ملطف و محلل ابخره و فضول است و بالضرورت چون هضم و نضج کامل شد فضول و ابخره دادخنه البته کم میگردد پس از نجیت نافع است از برای امراضیکه سبب آنها فضول غلیظه و ابخره دادخنه باشند از انجمله امراض مذکوره اند و همچنین با شراب عسلی یا با عسل سرشته آن نسیان لقیمه تیر با سقیل بر سنگ سائیده با آتش گرم کرده آنمقدار که لزوجت و حدت آن کم گردد نافع است نسیان را به تنهائی یا با چیزهای دیگر انکی کلمی و قدر قابلیل افسنتین و صبر و مرمکی و مصطکی اجزا متساوی در مقدار یا غیر متساوی بقدر حاجت و باید که اسقیل بوزن جمیع باشد و امر نمایند که تنعرزتند بر ساقین و بچسپانند محجمه بر ساقین و ستدین و یا فخذین و یا رکبتین او و بعد

ازان بمالند بران اسقیل کوبیده گرم نموده به تنهائی یا با این ادویه صعتر فارسی مویزج از هر یک ده درم برگ خردل تر یکدسته کوچکی اشنه سه درم همه را یکجا جمع کرده بسیار بکوبند و با روغن یاسمین یا روغن سوسن یا روغن غار در هاون بدستهٔ بسایند تا چون مرهم شود و بر قدمین و ساقین او ضماد نمایند بسیار نافع است جهت آنکه هرگاه استفراغ کرده شود ماده از ساق و قدم البته منجذب میگردد نتیجه حاصل ست در دماغ از ماده بسوی اسفل برای ضرورت خلا و بجهت مشارکت میان ساقین و قدمین و دماغ استرخا و فالج و لقوه آشامیدن مشوی آن به تنهائی یا معجون و یا عسل نافع است از برای امراض مذکوره و تخم آن ملین طبع است و جهت مغص و درد مقعد و زحیر نافع و چون کوبیده با سرکه خمر حبها سازند و یک عدد زیرا درمیان انجیر گذاشته یکروز درمیان عسل رقیق خیسانیده بیرون آورند و انجیر را بخورند و بعد ازان بر اثر آن آب گرم بنوشند یا آبیکه دران بوده جوشانیده باشند بیاشامند دفع قولنج صعب نماید و اسقیل مفسر محرورین و مکرب و مفسد عصب صحیح و مصلح آن حماماست و مصدع و مورث غثیان و مفرح و مقطع و مصلحش قند و نبات و بعضی گفته مصلح آن سکنجبین است و بعضی گفته شیر تازه دوشیده و بعضی گفته شرابیکه بنگ نقیع داغ کرده باشند در رب فواکه اسقیلی که تنها روئیده باشد در زمین ردی شدید الحرارت حاد و قتال ست و مداومت آن بقی فرمودن و اشیای مذکوره و زرده تخم مرغ در سرکه پخته و سماق و سفوف و بزور و لعابات و مسکه یعنی زبد و سفوف مقلیاثا است و قدر شربت اسقیل تا دو درم است و بدلش گویند بوزن آن اسقورد یون ست که سیر صحرائی باشد و قرد مانا نیز دو مثل آن و ثلث ان وج و ثلث آن حماماست طریق خصی کردن اسقیل چون اسقیل را از زمین بیرون آورند منزا وار آنست که آنرا خصی کرده نگاه دارند و طریق خصی کردن آن آنست که سلقی که درمیان آن است بکشند که تا از جوف آن بیرون آید پس قطعه خزفی را با آتش سرخ کرده سر آنرا

داغ کنند بنحویکه قوت آن باطل گردد و نگاه دارند و تشویه اسقیل بدانکه نباید اسقیل غیر مشوی را در مشروبات استعمال نمود مگر آنکه مطبوخ آنرا استعمال نمایند که آن وقت احتیاج به تشویه آن نیست صنعت تشویه آن آن است که اسقیل را خمیر آرد کرسنه بگیرند پس بر روی آن خمیر گل زرد بگیرند و در تنور گرم بگذارند که تشویه یابد و پخته گردد و علامت نجینگی آن است که پوشیده شود و پوست آن جدا گردد قسم دیگر اسقیل را خمیر بگیرند و در تنور گرم بالای آجری بگذارند تا خمیره برشته شود و نضج یابد و مشوی گردد تشویه معتدلی پس بیرون آورده گل و خمیر و پوست آنرا دور کرده بکارد چوبی ورق کرده بر ریسمان غلعت کتان کشیده چنانکه قطعات بهم نچسپند در سایه بیاویزند تا خشک گردد و حکیم مومن گفته که طریق تشویه او آنست که اسقیل را پاک کرده بخمیر گرفته در تنور بالای آجر گذارند تا خمیر برشته گردد دیگری گفته که دستور تشویه آن آنست که در خمیر گرفته در زیر آتش کنند تا خمیر پخته شود مانند نان پس خمیر را از آن دور کرده استعمال نمایند طریق مشوی کردن اسقیل مستعمل در معاجین که بهترین طریق ست آنست که آنرا بگل حکمت یا خمیر بگیرند و در زیر آتش بگذارند تا مشوی گردد پس بیرون آورند و گل یا خمیر را دور کنند و لیکن آنکه کار وبران برسانند پوست آنرا دور کرده مغز آنرا پاره پاره نموده در رشته کتان کشند بهمان طریق در سایه که باد و گرد بران نه نشیند خشک نمایند پس نرم کوبیده داخل معجون نمایند

فصل در منافع خل اسقیل و سکنجبین اسقیلی

بدانکه خل اسقیل که خل عنصل و بفارسی سرکه عنصل نامند و همچنین سکنجبین مصنوع ازان مقطع اخلاط غلیظه لزجه و دافع مواد سوداویه حادثه از احتراق بلغم و امراض حادثه ازان و مقوی معده و دماغ است و امراض دماغیه مانند مالیخولیا و جنون و وسواس سوداوی و صرع و سدر و دوار و سبات و لیثرغس و نسیان و فالج و لقوه و سکته و استرخا و شرباد و طلاء و ادجاع اذن که با قرحه نباشد و ثقل سامعه را قطور و امراض فم و لثه و دندان را از بخر و تعفن لثه و تحرک اسنان و سستی گوشت

نابین اسنان وجریان خون سائل از عمود نافع است
نه بتنقیص بلکه به نشف رطوبات ازان وتطییب نکهت و
جلای دندان شیرباو مضمضه وامراض صدر وقصبه ریه
راازگرفتگی آواز وسرفه بلغمی وربو وضیق النفس بتنقیه
اخلاط لزجه ونشف رطوبات ازانها شیرباو اوامراض کبد را
از یرقان وسوء القنیه واستسقا وحباره طحال نفع وتفتیت
سنگ مثانه وعرق النساء واختناق رحم وتقویت اعضای
ضعیفه مسترخیه وحدت ذهن وبصر وتقویت هاضمه و
اسکه طعام درمعده او بهضم نشود شیرباو برای رفع سموم
شیرباو طلاء مفید ومقدار شربت آن از قلیلی تا دواوقیه
وقیم است که بتدریج اضافه نمایند ودر هر علت ومزاج
بقدر لائق آن دهند امراض الراس لشیرغس مسیحی گفته
سزاوار آنست که علاج کرده شود لشیرغس محقنه های
حاده وچون پاک شود باغم وفرود آید بلغم از سر مالنده
ابهر ودوساق آن سرکه اسقیل وغرغره فرمایند صاحب تذکرا
به سکنجبین ذکرگفته ازسرکه اسقیل به تنهائی یا با یارج
فیقرا ابن سراپیون گفته که طلا کردن سرکه اسقیل بر سر
صاحب لیثرغس درشب وروز چندمرتبه نافع است آنرا
شیخ الرئیس گفته که چون ضماد کرده شود عنصل بر سر صاحب
لیثرغس خصوص ترآن منتفع میشود بآن بسیار ونیز گفته
اند که چون صاحب لیثرغس هوشید ازان تا چهل روز بدین
قسم که ابتدا از دو درم نماید واندک اندک بیفزاید تا
به نسبت درم برسد زائل علت مینماید وغرغره بآب عنصل
باعسل نافع است ازبرای لیثرغس چون استعمال کرده شود
نزد انتهای مرض بعض اطبا گفته که چون اسقیل را بر صلایه
جهرے صلایه کنند ومخلوط نمایند بخل خمر یا به مثلث وضماد
کنند بر سر صاحب لیثرغس تحلیل ورم میدهد واگر ضماد کنند
بآن هردو ساق او را جذب ماده باسفل میکند سبات و
دوار وسدر ابن نوح گفته که چون اسقیل را سحق نموده
بسرکه سرشته ضماد نمایند بر هر دو پا وهر دو فخذ وهر دو
ساق صاحب سبات موجب تنبیه او است ونافع است
صاحب سبات را آشامیدن سرکه آن اندک اندک مانند قهوه
غرغره نمودن بآن ومالیدن آن خصوصاً آنکه حادث

از اجتماع بلغم در معده باشد ونیز گفته اند که نافع است
آشامیدن ومالیدن آن مطلق سبات بلغمی را ونیز نافع
است ازبرای سبات بعد از تنقیه استعمال غرغره به سکنجبین
عنصلی به تنهائی یا با یارج فیقرا وبعسل اسقیل مشوی
نافع است ازبرای دوار وسدر وخل آن نیز نافع است
بارد آن هر دو را وهمچنین سکنجبین وشراب آن مالیخولیا
وجنون خوردن اسقیل مشوی نافع است ازبرای
مالیخولیا بجهت آنکه از خاصیت آن تقویت معده
ونیکو نمودن هضم وتحلیل فضول وانجره است پس
بضرورت نافع است ازبرای امراضیکه بوده باشد
بسبب بسیاری فضول غلیظه وانجره وادخنه واز
جمله آنها مالیخولیا است وگفته شده که اسقیل نافع
است ازبرای مالیخولیای سوداوی ووسواس
خصوصاً سرکه آن وسکنجبین متخذ از سرکه آن وچون
سرکه عنصل را اندک اندک ناشتا بطریق قهوه بنوشند
نافع است ازبرای مالیخولیای حادث از سودای محترق
از بلغم وسرکه آن نافع است ازبرای جنون عارض
از سودا صرع چون اسقیل ملطف ومحلل انجره ومقوی
معده وقوت هاضمه است وظاهر است که هرگاه هاضمه
قوی باشد غذا نیکو هضم میگردد وتولید فضول وانجره
وادخنه کم میگردد پس بالضرورت میباشد نافع
ازبرای امراضیکه بوده باشد بسبب آنها بسیاری
فضول وانجره وادخنه وصرع ازان جمله است ابن جزله
گفته که آشامیدن آن نافع است ازبرای صرع
ومقدار ماخوذ ازان یک مثقال است وابن تلمید گفته
که چون اسقیل حار ویابس است درسوم نافع است
ازبرای صرع وآشامیدن خل آن نیز نافع است از
برای صرع وغرغره کردن به خل آن وهمچنین از سکنجبین
آن به تنهائی ویا با یارج فیقرا نافع است ازبرای
صرع وبیاز اسقیل مشوی معجون بعسل مصفی نافع
است ازبرای صرع بلغمی وهرگاه گرفته شود از
اسقیل مشوی مقدار یکمثقال ونرم کوبیده بیاشامند
باشراب عسلی نافع است ازبرای صرع بلغمی ونیز

حسو نمودن بسرکه اسقیل وناشتا خوردن آن نافع است
ازبرای صرع شیخ الرئیس گفته که از ادویه نافع ازبرای
صرع سکنجبین عنصلی است خصوص آنکه بیاشامند در زمستان
هر روز مقدار یکمثقال با آب گرم ودر تابستان با آب
سرد وثمر قندی گفته که اگر بوده باشد صرع بمشارکت قدمین
یا ساقین یا هر دو دست از ریحی بارد که مرتفع گردد
ازین اعضا بسوی دماغ علاجش درحالت نوبت
بستن فوق آن موضع ست وگرم کردن آن موضع تا دفع
گردد سردی آن خلط ازعضو واما درحال غیر نوبت تنقیه
بدن ست از بلغم وتقویت سر ودماغ وسکنجبین آن آشامیدن
سکنجبین اسقیلی بشراب اسطوخودوس طبری در
کناش خود که موسوم است بمعالجات البقراطیه گفته که
هرگاه بوده باشد صرع بمشارکت معده باید که علاج کرده
شود اول مرتبه بفصد صافن در وقتیکه بوده باشد میان
آنوقت درمیان صرع بعد زمانیکه ممکن باشد پس قی
بفرمایند او را بعد از فصد اگر باشد آن شخص از کسانیکه ممکن
باشد او را قی کردن ووقت نیز رخصت دهد قی کردن ا
باین نهج که ذکر میکنم که ابتدا کنند بخورانیدن ترب با نمک
وخردل پس بخورانند او را مرا ته اسفیدباجی که پخته باشند
دران شبت بسیار وترب پس امر کنند او را به آشامیدن
سکنجبین بآب گرم تا غثیان حادث شود پس پر مرغی را
بروغن اسقیل چرب کرده با ایارج فیقرا آلوده در حلق او
فرو برند وقی کنند بقوت تمام تا استقصا درقی حاصل شود
ودو روز متوالی قی فرمایند او را روز اول بآنچه ذکر
شد ودر روز دوم به سکنجبین عنصلی وآب گرم وآب شبت
وآب ترب که هر دو را با عسل ونمک جوشانیده باشند
پس بعد از قی استراحت فرمایند او را چند روزی وپرهیز
فرمایند او را از چیزهای مضر دیگ یکهفته وحکیم علی گفته
که اسقیل نافع است ازبرای صرع خصوص سرکه آن وگفته
شده که آشامیدن سرکه عنصل نافع است ازبرای
صرع چون آشامیده شود ازان چهل روز ودستورش آنست
که ابتدا کرده شود بآشامیدن دو درم ازان تا برسد
به نسبت درم که هر روز اندک زیاده کرده شود وطلا طلی

در مجربات خود ذکر کرده که استعمال کرده میشود خل اسقیل
در مرضیکه آنرا ریلیمیا گویند و نسیان سرکه عنصل سکنجبین
آن میباشند نافع از برای نسیان بلغمی تجربه گفته که
هرگاه با نسیان حمی موضع و اندک صداعی باشد یقین کن
که علت آن مرکبست پس اگر بوده باشد با علت نسیان
ورم در دماغ امر کن او را بفصد و بعد از ان بیاشامان
او را سکنجبین اسقیلی ساده بجهت آنکه این سکنجبین ملطف و
محلل رطوبات غلیظه است و عنصل را خاصیتست در تحلیل
رطوبات غلیظه است هر قسم که استعمال کرده شود حتی آنکه
اگر طلا کرده شود بآن داء الثعلب را موجب تحلیل این رطوبات
تحت جلد است و نیز نافع است از برای نسیان
حادث از ازمناک بلغم طب در دماغ آشامیدن
آن سمرقندی گفته که خل اسقیل نافع است از برای نسیان
از استیلای برودت و رطوبت بر موخر دماغ و نیز نافع
است از برای حدت ذهن و تقویت بصر و سرکه عنصل
و سکنجبین آن نافع است از برای این علت بنهایت
نفع و گاهی ضماد کرده میشود بر سر صاحب نسیان اسقیل
نرم کوبیده با آتش باز داشته آنمقدار که لذع و حدت
آن زائل نگشته و کم شده باشد به تنهائی یا با چیزهای دیگر
مثل بندقی خطمی و قدری بسیار کم افسنتین و صبر و مر و
مصطکی که فرا گرفته میشود از این اجزا متساوی و یا متفاوت
غیر اسقیل که واجب است که بوده باشد مثل جمیع اجزای
و این ضماد بسیار نافع است و خطا نیست در فعل آن
و نیز امر کن صاحب این علت را خصوص آنکه بوده باشد
او را تیمعی خفیفی که بربندند بر ساقین و بچسبانند محجمه بر ساقین
و سر دو قدم او و یا بقیند در کیه او و بعد از استفراغ تام به عنصل
کوبیده به تنهائی و یا با این ادویه بگیرند عنصل با آتش
باز داشته شده که لذع و حدت آن بسیار کم شده باشد.
دوا داده باشند نیمگرم یکرطل صعتر فارسی مویزج از
هر یکی ده درم برگ خردل تر یکدسته کوچکی اشنه سه
درم همه را جمع کرده بکوبند کوبیدنی نرم تا اجزا نیکو مخلوط
گردند پس فرا گیرند موم روغنی از موم و روغن یاسمین
یا روغن سوسن یا روغن غار دو اوقیه انداخته ادویه را
با آن مخلوط کرده بدسته بمالند تا یابسان شود پس بر هر دو
قدم و هر دو ساق او بمالند و آنچه گفته اند قدمای
اطبا که تضمید ساقین با دویه محلله موجب جذب اخلاط است
از بهر اسافل بدن بجهت آنست که هرگاه استفراغ کرده شود
از ساق و قدم جذب کرده میشود از دماغ آنچه حاصل است
در آن بسوی اسفل بضرورت خلا و زیاده کرده اند برین
وجه انمعنی را یعنی طریق مشارکت میان دو قدم و
میان دماغ بطریق عصب پس بدرستیکه مشارکت میان
این دو قوی است بقراط گوید که ریختن آب سرد بر هر دو
قدم مرطب دماغ است خصوص بعد از خروج از حمام بسبب
آنکه میباشد میان دو قدم و دماغ مشارکت پس ازین
جهت امر کرده اند اوائل اطبا بضماد قدمین در امراض
دماغی و گفته اند که اسقیل مضر است بعصب سلیم و مصلح
آن حماما ست استرخا و فالج و لقوه و سکته آشامیدن
آن نافع است از برای استرخای مرضی خصوص سرکه
و سکنجبین آن و دهن عتیق آن میکنند فعلی که سرکه آن
حاصل میشود با زیادتی از غیر اضرار بعصب و چون پیاز
آنرا مشوی نموده بعسل معجون کرده بیاشامند نافع است
از برای فالج و سرکه آن نافع است از برای فالج و گفته
شده که متخذ از بصل اسقیل مضر است بعصب سلیم و نافع
است از برای فالج و لقوه و استرخا و سکته و تقویت
اعضای ضعیفه مسترخیه و شراب عنصل نافع از برای
فالج و استرخا و آشامیدن سکنجبین ساده آن با مغلی
اسطوخودوس و بزر کرفس و رازیانه و اصل السوس
و منضجات جیده است از برای فالج و همچنین آشامیدن آن
با مغلی منضج و غرغره نمودن به سکنجبین عنصلی که مخلوط کرده
باشند بآن زنجبیل سوده نافع است از برای لقوه همچنین
غرغره نمودن به سکنجبین عنصلی به تنهائی نافع است
از برای لقوه و فالج و استرخا و امراض الاذن و الصدر
و الریه و الطحال و المثانه و الرحم و عرق النسا قطور
آن در گوش جهت رفع گرانی سامعه و درد گوش که با آن
قرحه نباشد و آشامیدن آن جهت تنقیه سینه از بلغم
لزج و سرفه بلغمی و ربو و ضیق النفس و یرقان و طحال
و تفتیت سنگ مثانه و خناق رحم و عرق النسا مفید
است اما صنعت خل اسقیل نافع جهت امراض مذکوره
قبل آن است که بگیرند اسقیل سفید را و برگ و بیخ و پوست
آنرا پاک کرده بکارد چوبی و یا از قطعه زجاجی ورق ورق کرده
بریسمان کتان کشیده بنحویکه قطعهای آن ملحق بیکدیگر
نشوند چهل و دو روز در سایه بیاویزند تا خشک گردد
و یکرطل آنرا در هفت رطل و نیم سرکه انگوری کهنه انداخته
سر ظرف را بنهایت محکم نموده دو ماه در آفتاب گذارند
پس افشرده صافی نموده بکار برند خل اسقیل بنحوی دیگر
صنعت آن اسقیل تازه را بکارد چوبی ورق کرده بدون
آنکه خشک کنند در سرکه انگوری کهنه اندازند و سر آنرا
بگیرند و بعد از شش ماه صافی نموده بکار برند و قومی نیز
اسقیل را خشک نکرده آنرا بخلال چوبی سوراخ سوراخ نموده
می اندازند در ده من سرکه انگوری یکمن از آن و سر ظرف
را نیکو مستحکم نموده بعد از شش ماه استعمال مینمایند و این نوع
خل اسقیل خشک نکرده قوت اسهالش زیاده است از
خل اسقیل خشک کرده خل اسقیل بنسخه دیگر بگیرند اسقیل
از کارد چوبی سر و بیخ آنرا بیندازند و از پوست پاک
کرده در چهار چند اسقیل سرکه انگوری کهنه اندازند
و سر آنرا بگیرند و بعد از چهل روز بر آورند و صافی
نموده عنصل را خشک کرده در سرکه انگوری تازه اندازند
و تا چهل روز دیگر در آفتاب گذارند پس بکار برند و اگر
مرتبه سوم باز در سرکه اندازند بهتر است نوعی دیگر اگر
عند الضرورت اسقیل را ریزه ریزه کرده در ده چند سرکه
انگوری بجوشانند آن مقدار که بنصف رسد صافی نموده
بکار برند حکم خل اسقیل دارد خل اسقیل لیموئی که از آن
سکنجبین اسقیلی از برای مالیخولیای مراقی سازند صنعت
آن بگیرند لیموی رسیده زردی داغ و فساد را و دو سه
روز در آب نمک بگذارند پس بیرون آورده بشویند و با
کرباس پاکی خشک کرده دو سه روز بگذارند که هوا نشف
رطوبت آب از آن کند پس آنرا در مرتبان کرده سرکه عنصل
آن مقدار که از روی آن چهار انگشت بر گردد کرده چهار
روز بگذارند پس از آن سرکه سکنجبین عنصلی سازند

خل اسقیل لیموئی مخالل از صناعت آن مرحوم صنعت آن بگیرند لیموی رسیده خالی از داغ و فساد براو ستره زوزدر آب نمک بگذارند پس از ان آب نمک بیرون آورده نیکو بشویند که شوری آن دور گردد و بپارچه کرباس پاکی نم آنرا بگیرند و یکروز بگذارند که لتیه نمی که در خلل و فرج آنست دور گردد و هوا نشف آن کند و مطلق نم آب در آنها باقی نماند پس آن لیموها را بخلال چوبی سوراخ سوراخ نمایند چنانکه در هر لیمو قریب به پنجاه سوراخ بهم رسد پس لیموها را در تغار سبزی کرده سرکه عنصل بصنعی که ذکر شده بعمل آورده باشند بر روی لیموها کنند آنمقدار که از روی لیموها برگردد و چهل روز در آفتاب بگذارند و سر آنرا پوشیده دارند پس سرکه را از لیمو جدا کرده نگاه دارند و بوقت حاجت استعمال نمایند خل اسقیل مستعمل در سکنجبین عنصلی صنعت آن بگیرند اسقیل متوسط در بزرگی و کوچکی و آنرا پاک کرده با کارد چوبی ورق کرده و بریسمان کتان کشیده بنحویکه باصق بیکدیگر نشوند و چهل روز در سایه بیاویزند چنانکه بر زمین و دیوار ملصق نگردد و بعد از چهل روز که اسقیل خشک شود یکمن آنرا در تغاری کرده هجده رطل سرکه انگور جید بر روی آن کنند و در نسخه دیگر یکمن آنرا در بیست و هشت رطل سرکه انگوری کهنه در خم کنند و شصت روز در آفتاب بگذارند و سر آن تغار یا خم را بپوشند که گرد و غبار بران ننشیند پس بر آورند اسقیل را و بفشارند و بپالایند سرکه را از اسقیل بپارچه کرباس صفیقی در شیشه یا ظرف چینی نگاهدارند و عند الحاجت بکار برند و قومی در یکمن اسقیل خشک کرده نه رطل و نیم سرکه انگوری میکنند و قومی هفت رطل و نیم شفائی گفته که بر روی هر یکمن اسقیل خشک نه من سرکه خمر کهنه کنند و محمود بن الیاس گفته که در هر یکمن اسقیل خشک ده من سرکه انگوری بکنند و قومی در یکمن عنصل سه و نیم من سرکه انگوری کهنه میکنند

فصل در بیان دوا هائیکه اصل و عمود در آنها اسقیل است

دواء الاسقیل شیخ رئیس گفته که این دوا از جمله ادویه ایست که در نهایت نفع است از برای صرع صنعت آن بگیرند اسقیل تازه و از پوست خشک ریشه پاک کرده در تغار اخضر لعاب دار کرده سرکه انگوری کهنه تند بر روی وی کرده سر آنرا بسر پوشی ببسته و دست سطری بر روی سر پوش انداخته چهل روز بگذارند که اول طلوع شعری باشد و تا به بیست روز تغار را در آفتاب بگذارند بطرف جنوب و در هر زمان اندک آنرا بر هم زنند تا آن که حرارت آفتاب که باین برسد تشابه الاصول باشد باجزاء آن پس آنرا بگیرند و در انحالت میگردد اسقیل مانند مطبوخ مهرالیس اسقیلها را بمالند بقوت و بفشارند و بگیرند افشرده آنرا و دور کنند ثفل آنرا و مخلوط کنند بان افشرده عسل مصفی و هر روز یک ملعقه آنرا تناول نمایند و اگر زود خواسته باشند اسقیل را با آب و سرکه بپزند تا مهرا شوند و بمالند و بپالایند و بعسل بقوام آورند قوام سکنجبین و هر روز یک اوقیه آنرا صبح ناشتا تناول نمایند و بدانکه دواء الاسقیل از منافعش تلطیف مواد و تحلیل ابخره و تقویت معده و نیکو نمودن هضم است و ظاهر است که هرگاه هضم نیکو شود تولید فضول و ریاح و ابخره و ادخنه بالضرورت کم میباشد پس بتحقیق میباشد نافع از برای امراضیکه سبب آنها بسیاری ریاح و ابخره باشد و صرع از ان امراض است پس دوای اسقیل میباشد بالغ النفع از برای صرع صنعت آن دواء اسقیل به نسخه طبری در کتابش مسمی بمعالجات بقراطیه بگیرند عنصل بزرگ تر و تازه و پوست نازک خشک و ریشهای سفید آنرا دور کنند به دست و اجزای آنرا از هم جدا کرده ریزه ریزه نموده در بالایش تازه قلعی کنند و اگر بالایش نقره باشد بهتر است و بالایش را بر سر ظرفی گذارند که دران ظرف سرکه انگوری کهنه باشد بنحویکه فاصله میان سرکه و بالایش زیاده بر عرض یک انگشت نباشد پس سر هر دو بگیرند و اطراف آن بخمیر و گل محکم کنند و ظرف را در موضعی نهان در زمین دفن کنند در سرگین اسپ یا در گندم یا خاکستر و از همه بهتر خاکستر است و بگذارند تا پانزده روز پس بیرون آورند بدرستیکه اسقیل تمامش گداخته و سیلان کرده و در سرکه داخل شده و باقی نمانده از ان مگر چیزی اندک که نیست دران تری و نداوت پس آن سرکه را گرفته جوشی داده صافی نمایند و دران شکر سفید مصفا یا عسل سفید مصفی بحسب طبیعت علیل داخل کرده بقوام سکنجبین آورند و مداومت بآشامیدن آن نمایند اصحاب صرع هر روز و اقتصار نمایند از غذا ها بالطف آنچه ممکن باشد از اغذیه دوای جالینوس در حقیقت این دوا دواء اسقیل مرکبی است که از پیاز اسقیل ترتیب داده که اصل و عمود دران مرکب اسقیل است و این دوا نافع است از برای صرع و بسیاری از امراض + صنعت آن بگیرند پیاز اسقیل و پوست خشک و ریشهای سفید آنرا دور کنند و آنرا بدست یا بغیر کارد حدیدی ریزه ریزه کرده در تغار سبز لعابدار یا چینی کرده سرکه انگوری کهنه بران ریخته سر آنرا بگیرند و بگذارند در آفتاب در موضعی جنوبی در روزهای گرم که طلوع میکند دران روزها شعری در پا کنند چهل روز پس بیندازند دران اسارون شامی یکدرم و نیم فلفل پانزده درم فطراسالیون جندبیدستر از هر یک یکدرم فلین قیمولیاسه درم نانخواه پنجدرم روغن بلسان شش درم طرخشقون دو درم عسل مصفی دو رطل شراب آنمقدار که بگردد لعوق دوای جیاز برای صرع صنعت آن جندبیدستر قرص اسقیل از هر یک یکمثقال بزر سیساليوس سه مثقال حب الغار سه مثقال زراوند مدحرج اصل فاوانیا از هر یک دو مثقال کوفته بیخته بعسل مصفی سه وزن دوویه بسرشند و هر روز یک مثقال با سکنجبین بخورند دوای سید مسیح زمان و الد ماجد آن مرحوم مجرب از برای صرع صنعت آن قرص اسقیل قرنفل جوز بوا اسطوخودوس عود صلیب بزر سیساليوس از هر یک پنجدرم جندبیدستر جدوار خطائی از هر یک دو قیراط کوفته بیخته بسکنجبین عنصلی و شراب اسطوخودوس از هر یک یک اوقیه بسرشند و دو حصه نمایند یک حصه را با صبح ابیل پنجمثقال در گلاب و عرق افسنتین حل کرده بنوشند و حصه دوم را آخر روز

باگلاب سه مثقال نبات سفید دو درم وتخم فرنجمشک نیم شنه زوفای دیگر ازان تدهین سره نافع ازبرای صرع مزمن صنعت آن قرنفل جوز بوا عود قماری عود صلیب وج ترکی زرنباد جند بید ستر قسط تلخ اجزا مساوی کوفته بیخته بسرکه عنصل سرشته روغن ناردین داخل کرده اندکی ازانرا گرفته نشوق نمایند وباقی را بر سر طلا نمایند۔

فصل دربیان ادهانیکه اصل وعمود درآنها اسقیل است

دهن اسقیل که چون برکف هر دو پا ها بمالند وکف پا را تا صباح برزمین نگذارند نعوظ تمام آورد واگر تا یکهفته همین عمل کنند اعاده باه مایوسین کند واکثر مجربین مجرب دانسته اند وبجهت جمود واطراف وسرمازدگی ودرد مفاصل ونقرس ودرد گوش نیز سده آن نیز نافع است صنعت آن بگیرند اسقیل را وبکارد چوبی ورق کرده یک اوقیه ودر چهار اوقیه زیت بجوشانند تا پخته شود پس آن روغن را صافی نموده در شیشه نگاهدارند وبکار برند +

دهن اسقیل مرکب نافع ازبرای سکته بلغمی وسبات وفالج واسترخا چون برسر ومهرهای گردن وپشت بعداز تنقیه بمالند وچون برعضو مسترخی وبعد از عصب آن بعداز تنقیه بمالند بهایت نافع است واز برای درد گوش بلغمی وعرق النسا نیز نافع است وطلا کردن آن ازبرای عسر البول ووجع پهلو ها ومعده وسوء استمراء وجنسای حائض نیز صنعت آن اسقیل تازه ورق کرده چهار اوقیه دریک من زیت السراج بپزند آن مقدار که چون بدست بمالند مضمحل شود پس خوب بمالند وبپالایند عاقر قرحا جند بید ستر خردل قسط تلخ فرفیون از هر یک یک مثقال مشک ترکی نیم مثقال سائیده اضافه نموده نیکو مخلوط نمایند ونگاهدارند دهن اسقیل تازه برنج راس بآن نافع است ازبرای سکته وتدهین باین دهن نافع است ازبرای فالج خصوص عتیق آن +

صنعت آن بگیرند اسقیل تازه را ورق کرده در زیت اندازند وچهل روز در آفتاب گذارند پس بگیرند ازان مقدار یکه سر را بآن چرب توان ساخت ودران اندکی موم زرد گداخته برسر تمریخ نمایند وبه نسخه دیگر بگیرند اسقیل تازه وبکارد چوبی ورق کرده در آب وزیت کهنه بپزند تا مهرا شود وآب در زیت نماند پس صافی نموده در شیشه نگاهدارند وبگیرند ازان هر روز بقدر یکه سر را بآن چرب توان نمود واندکی موم زرد دران گداخته بر سر تمریخ نمایند

فصل دربیان سکنجبینا تیکه اصل وعمود درآنها اسقیل است

خواص سکنجبین اسقیلی از قول شیخ رئیس وغیر ایشان از اطبا گفته اند که غرغره به سکنجبین اسقیلی به تنهائی یا با ایارج فیقرا بعد از تنقیه نافع است لیثرغس وسبات وصرع را ونیز به تنهائی ویا با زنجبیل سوده ممزوج نموده نافع است استرخا وفالج ولقوه را وآشامیدن آن مالیخولیا وصرع ونسیان بلغمی واسترخا وفالج ولقوه را وشیخ الرئیس گفته از ادویه نافع ازبرای صرع سکنجبین عنصلی ست خصوصاً آنکه بیاشامند در زمستان هر روز ناشتا بمقدار یک مثقال بآب گرم ودر تابستان بآب سرد وسمرقندی گفته که اگر بوده باشد صرع بمشارکت قدمین یا ساقین یا هر دو دست ازریحی بارد که مرتفع گردد ازین اعضا بسوی دماغ علاجش درحال نوبت بستن فوق آن موضع است وگرم کردن آن موضع تا دفع گردد سردی آن خلیط وعضو داما درحال غیر نوبت تنقیه بدن است از بلغم وتقویت سر ودماغ وتسخین بآشامیدن سکنجبین اسقیلی با شراب اسطوخودوس وطرحی در کناش خود که موسوم است بمعالجات بقراطی گفته هرگاه که بوده باشد صرع بمشارکت معده باید که علاج کرده شود اول مرتبه بفصد صافن در وقتیکه بوده باشد میان آن وقت ومیان صرع مابعد زمانیکه ممکن باشد پس قی بفرمایند اورا بعد از فصد اگر باشد آن شخص از کسانیکه ممکن باشد اورا قی کردن ودروقت نیز رخصت دهد قی کردن را مانند باین معنی که ذکر میکنیم بدین نحو ابتدا کنند بخوردن ترب با نمک وخردل وپس بخورد ومرقه اسفیدباجی که پخته باشند دران شبت بسیار وترب پس امر کنن اورا بآشامیدن سکنجبین بآب گرم تا غثیان حادث شود پس پر مرغی را بروغن اسقیل چرب کرده با ایارج فیقرا آلوده درحلق فرو برد وقی کند بقوت تمام واستقصا درقی شود ودو روز متوالی قی فرمایند اورا روز اول به انچه ذکر شد وروز دوم به سکنجبین عنصلی وآب گرم وآب شبت وآب ترب که هر دو را با عسل ونمک جوشانیده باشند پس بعد از قی استراحت فرمایند اورا چند روزی وپرهیز فرمایند اورا از چیز های مضر وسه یک هفته ونیز نافع است ازبرای امراض دهان چون مضمضه کنند بآن وقطع میکند خون سائل از دهانرا بجهت آنکه قبض ونشف رطوبت از اعمور میکند ومستحکم میگرداند دندانها را که بحرکت آمده باشند وخوشبو میکند دهان ونکهت را ونافع ازبرای بخر وآشامیدن آن نافع است ازبرای سدد وچون بیاشامند ازان جلا میدهد قصبه ریه را ودرشتی ورخاوت آنرا زائل میکند صلب میگرداند وصافی میگرداند صوت را وتقویت صوت میکند وصالح ست ازبرای کسیکه بوده باشد آنرا وجع معده واز برای کسیکه طعام در معده او هضم نشود واز برای صرع وسدد واز برای کسیکه غالب باشد برمزاج او مره سودا واز برای اختناق رحم وصلابت طحال وعرق النسا وتقویت عضو مسترخیه لاغر شده ورنگ رو را نیکو میگرداند وصالح است ازبرای انچه مذکور شد هرگاه بیاشامند ازان هر روز ناشتا اندک اندک وبتدریج زیاده کنند تا برسد بمقدار یک اوقیه ونیم ونیز صالح است ازبرای استسقاء وبیماریهای احشاکه ازسردی باشد ودربو وتنگی نفس که از بلغم لزج باشد سکنجبین اسقیلی مسهل به نسخه شیخ الرئیس نافع ازبرای فالج واسترخا وجمیع امراض بارده بلغمیه عصبیه صنعت آن مغز بادیان عنصل پاک کرده دو رطل زنجبیل رازیانه انیسون زیره کرمانی بیخ اذخر نفاخ اذخر عاقرقرحا اذخر زوفا رخشک پودنه صحرائی نعناع خشک از هر یک یک اوقیه فلفل دارفلفل تخم کرفس از هر یک دو اوقیه دوقو نانخواه کاشم سادج هندی

از هر یک نیم اوقیه درمانا ده درم برگ سداب شش اوقیه اجزا را نیم‌کوفته ببندند در شش قسط سرکه عنصل و دو قسط عسل سفید چند نیمه و یک قسط مثلث و همه را در جمیع سبز لعابدار کرده یا در خم سبز یک‌هفته در آفتاب بگذارند پس صافی نموده طبخ کرده در ظرف چینی یا زجاجی نگاهدارند و جائز است استعمال این سکنجبین پیش از طعام و بعد از طعام سکنجبین اسقیلی تالیف آخر خوم مجرب است از برای فالج و استرخا و جمیع امراض بارده بلغمیه دماغ و اعصاب و مجربست صنعت آن پیاز عنصل پاک کرده بکارد چوبی ورق کرده یک رطل بزر رازیانه بیخ انیسون تخم کشوث تخم کرفس نعناع اذخر اسطوخودوس افتیمون زوفای خشک زرنباد زرآوند مدحرج افسنتین رومی بادرنجبویه پوست زرد اترج پودنه صحرائی قاقره زیره کرمانی مرزنجوش نعناع خشک از هر یک پنج درم فلفل دارفلفل اسارون شامی حاشا دارچینی شیشعان بزر سیالیوس نمک طعام راسن شقاقل بهمن سفید پوست بلیله کابلی آمله منقی قنطوریون دقیق از هر یک ده درم شیطرج هندی صعتر فارسی فرفه الطیب فادانیا قردمانا قرنفل عود قماری جوز بوا کاشم از هر یک یکدرم ادویه را سوای دو قو برگ خار برگ سداب نانخواه هیل بوا قافله کبار از هر یک شش درم عنبر اشهب جدوار خطائی جندبیدستر زعفران از هر یک یکدرم ادویه را سوای عنبر و جدوار و جندبیدستر زعفران نیکو کوفته در سرکه عنصل دوازده رطل و عسل مصفی شش رطل و سیلان خرما و جلنجبین از هر یک سه رطل و همه را در خم سبز لعابدار یا چینی کرده سر آنرا بسته دو هفته در آفتاب گذارند و هر روز دو مرتبه آنرا برهم زنند پس آنرا نیک بمالند و صافی نموده بآتش گذاشته و عنبر اشهب را در قدر مضاعف حل نموده و جدوار و جندبیدستر و زعفران را سوده داخل کرده نیکو برهم زنند و فرود آورده در شیشه یا در مرتبان چینی نگاهدارند شربتی یک اوقیه سکنجبین عنصلی ساده شیخ رئیس گفته که حمد کرده شده از برای اصحاب مالیخولیا آنکه بنوشند هر شب قدری سرکه کنند خصوصاً سرکه عنصل و گفته که اما من میترسم از غائله

سرکه درین مرض مگر آنکه بوده باشد وثوق اعتقاد بر آنکه ماده آن متولد از صفرای محترق باشد و بوده باشد ماده حار پس میباشد سرکه نافع از برای آن خصوص سرکه اسقیل و اما سکنجبین فرا گرفته از سرکه اسقیل پس آن انفع است از سرکه خالص و از سرکه عنصل و نیز این سکنجبین نافع است از برای نسیان بلغمی و آشامیدن آنست و گفته که هرگاه مخلوط کنند باین سکنجبین یک مثقال جندبیدستر سوده و بریزند بحلق مسکوت نافع است و درا صنعت آن بگیرند سرکه عنصل نیم رطل و در نسخه دیگر یک رطل است شکر سفید مصفی یا عسل سفید مصفی هر کدام که باشند یکمن و بپزند تا بقوام آید پس آنرا از آتش فرود آورده سرد کرده در ظرف چینی یا زجاجی نگاهدارند شربتی یک اوقیه این اجزا گفته باید که بوده باشد وزن سرکه عنصل مساوی وزن شکر یا عسل هر کدام که بوده باشد و در نسخه شیخ رئیس در هر یکمن صافی دو سیر سرکه عنصل داخل است سکنجبین عنصلی مرکب از استنباط آن مغفور مجرب از برای مالیخولیا و وسواس سوداوی خاصه و تقلیه بمشارکت طحال باشد صنعت آن افتیمون گاوزبان جنده بادرنجبویه زرآوند طویل قنطوریون دقیق بسفایج فستقی زرق گل سرخ از هر یک شش مثقال تخم کشوث نعناع خشک پرسیاوشان اصل السوس ریوند چینی ابرسا از هر یک سه مثقال پوست بیخ کبر چهار مثقال انجیر زرد پسته دانه اجزا را سوای افتیمون و بسفایج و ریوند چینی از آنها آنچه کوفتنی باشد نیم‌کوفته بسفایج را کوفته در کیسه کتانی کرده همه را در سرکه عنصل و آب خالص از هر یک دو رطل یک شبانروز تر بخیسانند و افتیمون را در کیسه کتانی کرده نگاهدارند پس بپزند و آنچه شایسته آن مقدار که وزن آب برود نیمی و فرود آورده بمالید و صاف نمایند و کیسه افتیمون را در آن اندازند و یکشب بگذارند صبح کیسه را نیکو بمالند که تمام شیره و قوتش بر آید پس مطبوخ را گرم کرده کیسه افتیمون دور کنند و چهار رطل شکر سفید و عسل مساوی یعنی از هر یک دو رطل داخل کرده بقوام آورند و

از آتش فرود آورده ریوند چینی را کوفته بیخته با آن مخلوط کرده برهم زنند و بگذارند تا سرد شود در ظرف چینی یا زجاجی نگاهدارند شربتی از یک اوقیه تا یک اوقیه و نیم سکنجبین عنصلی در جمیع افعال مذکوره از خل اسقیل و شراب آن انفع است خصوص از برای مالیخولیا که ماده آن سودای بلغمی باشد و غرغره نمودن بآن بعد از تنقیه نافع است از برای ثقل لسان صنعت آن بگیرند سرکه عنصل مذکور را و با یک رطل عسل سفید مصفی بقوام آورند سکنجبین عنصلی دیگر مستعمل در معدهای سرد و در مثانه و در رطوبت لزجه را دفع کند صنعت آن بگیرند پوست بیخ رازیانه ده سیر در سرکه عنصل مذکور نیم من و آب خالص نیم من بخیسانند پس بآتش ملائم بپزند تا بنصف رسد صافی نموده عسل سفید مصفی نیم من داخل کرده بقوام آورند شربتی دو اوقیه با سکنجبین بدهند سکنجبین اسقیلی ساده مستعمل در مالیخولیا و سببش سودای محترق از بلغم خالص یا بلغم یا سودا مخلوط باشد و نیز این سکنجبین نافع است سبات بلغمی را چون در آن ایارج حل کرده امر کنند علیل را بغرغره کردن آن اگر قادر بغرغره کردن باشد صنعت آن سرکه اسقیل یک چهار یک من عسل مصفی یکمن بطریق رسم بقوام آورند سکنجبین اسقیلی ساده چون در صداع بارد مادی اراده تسکین حرارت باشد و اصلاح خلطی که سبب صداع است باید که سکنجبین اسقیلی با آب گرم بیاشامند صاحب آن تا باعث گردد موجب تلطیف آن اخلاط نماید و نافع است از برای صداع آشامیدن آن و جالی قصبه ریه است و سینه را صافی نماید و صالح است از برای ضیق النفس و ربو و سرفه بلغمی و از برای تحرز از برای اصلاح معده کسیکه فساد یافته بوجع معده و کسیکه هضم نشود غذا در معده او و از برای صرع و سدر و تقلیه مره سوداوی و اختناق رحم و صلابت طحال و عرق النسا و نیکو گردانیدن رنگ بدن و قوت باصره صنعت آن عسل سفید مصفی یکمن سرکه عنصل یکچهار یک بقوام آورند و سرد کرده در شیشه نگاهدارند صاحب

اختیارات بدیعی گفته که اگر قند سفید و عسل سفید مصفی
بالمناصفه باهم کنند بهتر است سکنجبین اسقیلی به نسخه عیسی
ابن ماسویه نافع از برای استسقا و بیماریهای بارد احشا و
ربو و ضیق النفس بلغمی و مفتح سدها است صنعت آن سرکه
عنصل و قند سفید بتساوی هر دو را در دیگ سنگی بآتش
ملائم بجوشانند و کف آنرا بگیرند چون بقوام آید از آتش
برگیرند و بگذارند تا سرد شود و در شیشه نگاه دارند سکنجبین
اسقیلی به نسخه دیگر قلانسی نافع از برای حباده کبد و طحال و
تفتیح سدها و تقطیع اخلاط غلیظه و نافع از برای ضیق النفس
و سعال عارض از رطوبت صنعت آن بگیرند اسقیل
سفید یک رطل و نیم و بکارد چوبی یا از قطعه زجاجی
حلقه کنند و بیندازند بران از سرکه خمر کهنه صافی پانزده
و بپزند بآتش ملائم تا اسقیل مهرا شود پس بپالایند و
داخل کنند در یک رطل از آن یک رطل و نیم شکر طبرزد و در
دیگ سنگی بآتش ملائم بپزند و کف آنرا بگیرند تا بقوام
آید پس از آتش فرود آورد و سرد کرده در ظرف زجاجی
نگاه دارند سکنجبین اسقیلی معروف به سکنجبین عنصلی مرکب
نافع از برای عسر البول و درد پهلو و درد معده و سوء
استمراء و احشا حامض و جمیع علل اعضای عصبانی و امراض
بارده مزمنه صنعت آن بگیرند اسقیل پاک کرده دو رطل
زنجبیل رازیانه انیسون بیخ انجدان عاقرقرحا نفاخ اذخر
پودنه نهری نعناع خشک از هر یک یک اوقیه فلفل
دارفلفل تخم کرفس از هر یک یک اوقیه فردمانا دو درم
سداب شش اوقیه تخم کرزبری نانخواه کاشم ساذج هندی
از هر یک نیم اوقیه نیمکوفته در شش قسط از سرکه عنصل
و دو قسط عسل مصفی و دو قسط میپختج در تغار سبز پاکیزه
کرده هفت روز در آفتاب گذارند پس بپالایند و در دیگ
سنگی کرده بپزند و در ظرف چینی یا زجاجی نگاه دارند
شربتی یک اوقیه و این سکنجبین را پیش از طعام و بعد
از طعام باید خورد صنعت آن سکنجبین به نسخه امین الدوله که
در جامع خود ذکر کرده بگیرند پیاز اسقیل پاک کرده یک
رطل و نیم و بکارد چوبی ورق کنند پس بگیرند زنجبیل
زیره کرمانی عاقرقرحا بیخ انجدان زوفای خشک پودنه

نعناع خشک از هر یک پنج مثقال فلفل ده مثقال تخم کرز
بری کاشم از هر یک ده مثقال و نیم فردمانا دو مثقال
سداب شش مثقال ساذج هندی سه مثقال اجزا را تمام
نیمکوفته با عسل و در پانزده رطل سرکه انگوری بخیسانند
پس بجوشانند و بپالایند و بازای هر رطلی یک رطل و نیم
شکر سفید یا عسل مصفی داخل کرده بجوشانند تا بقوام
آید سکنجبین اسقیلی مرکب به نسخه محمود بن الیاس شیرازی
نافع از برای استسقا و امراض بارده احشا و ربو و ضیق النفس
و انتصاب نفس و سعال مزمن بلغمی و تفتیح
سدهای کبد و طحال و اسقاط جنین زنده و مرده و فالج
و لقوه و سرسام بلغمی معروف به لیثرغس و از برای
نسیان بلغمی آشامیدن آن صنعت آن سرکه عنصل
ده من عسل مصفی سه من شاهتره دو من این مجموع را
مخلوط کرده پس بگیرند اسقیل پاک کرده بکارد چوبی ریزه
ریزه کرده یکمن زنجبیل رازیانه حلتیت عاقرقرحا پودنه
بری از هر یک ده درم تخم کرفس زیره کرمانی کرویا از
هر یک پنج درم نیمکوفته در سرکه عنصل مذکور انداخته
یک هفته در آفتاب گذارند پس بپالایند و در ظرف
چینی یا زجاجی نگاه دارند در نسخه دیگر سداب خشک
فلفل سیاه از هر یک ده درم داخل است سکنجبین اسقیلی
مسهل بلغم به نسخه شیخ الرئیس صنعت آن بگیرند سرکه
عنصل یک رطل آب خالص دو رطل پس بخیسانند دران
پوست بیخ رازیانه بیخ کرفس پوست بیخ کبر تربد سفید
مدبر از هر یک سه درم یک شبانروز پس بجوشانند
آنمقدار که دو حصه برود و یک حصه بماند پس بپالایند
و بوزن آن عسل مصفی داخل کرده بجوشانند در دیگ
سنگی تا نزدیک بقوام رسد پس بگیرند مغز حب السلاطین
مغز خشک دانه آن مقدار که دانند صالح است از برای
قوت شخص و سن و ورا سائیده در کیسه کتانی
تازی کرده دران اندازند و کیسه را دران دائم بمالند
تا آنچه دران است برآید و چیزی دران نماند پس
چون بقوام آید بر داشته سرد کرده در ظرف چینی
یا زجاجی نگاه دارند و در وقت حاجت استعمال نمایند

یک اوقیه آنرا و در نسخه دیگر قانون بجای ریوند چینی که حب
السلاطین است ریوند چینی داخل است سکنجبین اسقیلی مسهل
بلغم به نسخه دیگر صنعت آن بگیرند سرکه عنصل یک رطل
آب خالص دو رطل و بخیسانند دران پوست بیخ
کرفس بیخ بادیان از هر یک ده درم تخم کرفس
تخم بادیان از هر یک دو درم و نیم یک شبانروز بجوشانند
و بپالایند پس بگیرند مغز حب القرطم مقدار پنج استار و
بکوبند و در سرکه مذکور شیره کشیده و بوزن سرکه مذکور
عسل مصفی داخل کرده بجوشانند و در وقت طبخ مقدار
بست درم تربد سفید کوفته بیخته در کیسه کتانی
بسته دران دیگ سنگی اندازند و لمحه بلمحه کیسه را بمالند
و بفشارند تا کیسه تهی گردد و بقوام آید شربتی از ده درم
تا پانزده درم سکنجبین اسقیلی مسهل تالیف حکیم سید
محمد مومن سرفه کهنه و ضیق النفس و مواد بلغمی و سوداوی
و سده احشا را نافع است و تقویت معده کند و بجهت
امراض بارده اعضای عصبانی و دماغ نافع است و
تقویت دماغ کند صنعت آن پیاز عنصل پاک کرده
بکارد چوبی ریزه ریزه کرده ده مثقال زوفای خشک
اصل السوس گاوزبان برسیاوشان اسطوخودوس
غاریقون سفید از هر یک پنج مثقال رازیانه نعناع خشک
ایرسا از هر یک سه مثقال در یکصد و پنجاه مثقال سرکه
عنصل و چهارصد و پنجاه مثقال آب خالص سه شبانروز
بخیسانند پس بجوشانند تا بنصف رسد و بپالایند و با
سه صد مثقال قند سفید بقوام آورند و هر روز پنج
مثقال تا ده مثقال آنرا با آب مطبوخ برسیاوشان
و امثال آن بنوشند سکنجبین اسقیلی که گرده را از ریم
پاک گرداند صنعت آن پیاز اسقیل مشوی فطراسالیون
رازیانه صمغ البطم قصب الذریره برگ علیق راسن خشک
اجزا را بتساوی در نیم من سرکه و یکمن آب بپزند تا بهم
برسد و بمالند و بپالایند و با یکمن عسل مصفی بقوام آورند سکنجبین
شربتی بست درم سکنجبین اسقیلی زوفائی
نافع از برای صرع صنعت آن زوفای خشک صعتر فارسی
بزر سیسالیوس از هر یک سه مثقال شب در سرکه اسقیل

سه ربع رطلے بخیسانند و صبح جوشانیده صافی نموده عسل مصفے یک رطل داخل کرده بقوام آورند شربتی یک وقیه این نوع قوی گفته باید که بیاشامانند اصحاب صرع را در زمستان این سکنجبین پس بدرستیکه زائل گرداند صرع جمعی کثیر را بجهت آنکه منقطع امتلاء اخلاط لزجه غلیظه است و نمیگذارد که متولد گردد در معده و سینه خلطے غلیظ و این بسبب آنست که در این سکنجبین سه قوت میباشد که باین قوتها تنقیه رطوبات میکند یکی آنکه منقی و جالی ست دوم آنکه ملین بطن ست سوم آنکه مدر است و باید که آشامیده شود این سکنجبین در فصل زمستان اما در فصل تابستان باید که بیاشامانند سکنجبین عنصلی ساده را با شراب افسنتین هرگاه لطیف شد خلط باین تدبیر پس پی درپے اسهال آن خلط نمایند بمسهلات سودا اگر سوداوی باشد ابو سهل مسیحی گفته که سکنجبین عنصلی عظیم النفع است از برائے صرع زوفائی آن در زمستان و ساده آن با شراب افسنتین در تابستان سکنجبین اسقیلی زوفائی مرکب نافع از برای صرع صنعت آن زوفای خشک صعتر فارسی افسنتین رومی اسطوخودوس از هر یک پنجدرم در آب و سرکه عنصل بجوشانند که آب بر دو و سرکه بماند صافی نموده بگیرند از آن مطبوخ و از عسل مصفی و شکر سفید مصفا از هر یک یکرطل که مجموع سه رطل باشد و بجوشانند تا بقوام سکنجبین آید شربتی یک اوقیه سکنجبین اسقیلی زوفائی مرکب بنسخه دیگر صنعت آن زوفای یابس اصل السوس گاوزبان برسیاوشان اسطوخودوس غاریقون هش سفید از هر یک پنجدرم نعناع خشک رازیانه از هر یک سه درم همه را در یکرطل سرکه اسقیل و سه رطل آب خالص بخیسانند در تابستان دو روز و در زمستان سه روز پس بپزند تا ثلث بماند صافی نموده دو رطل شکر سفید مصفا داخل کرده بآتش ملائم بقوام آورند و در ظرف چینی نگاهدارند شربتی یک اوقیه سکنجبین اسقیلی آشامیدن آن در ابتدای فالج خصوصاً با عرق بادیان ملطف بلغم است و مستعد میگرداند خاطر را از برای دفع و نیز نافع ست از برای استرخا و سائر امراض بارده عصبی

صنعت آن بگیرند سرکه اسقیل دو رطل عسل مصفے سه رطل مثلث دو رطل همه را مخلوط نموده پس بگیرند پیاز اسقیل پاک کرده دو رطل زنجبیل رازیانه عاقرقرحا حاشا پودنه بری از هر یک پنجدرم تخم کرفس زیره کرمانی کرویا اسطوخودوس از هر یک دو درم و نیم همه را کوفته در سرکه و عسل و مثلث مذکور داخل نمایند در تابستان یکهفته در آفتاب گذارند و در زمستان دو هفته پس صافی نموده در ظرف چینی یا زجاجی نگاهدارند شربتے یک اوقیه

فصل در بیان شرابهائیکه اصل و عمود در آنها اسقیل است

شراب اسقیل تالیف آن مرحوم از برای سکته مجرب صنعت آن حب بلسان جرادیرسیا جنطیانا پوست بیخ درد ار که آنرا شجرة البق گویند قنطوریون دقیق سنبل الطیب صعتر فارسی شونیز دج ترکی عود صلیب فوة الصباغین از هر یک دو مثقال همه را نیم کوفته یک شب در بست آثار سرکه اسقیل و دو من و نیم آب بخیسانند در روز دیگر بجوشانند تا بنصف رسد صافی نموده مویزج سرخ بزرع العجم بست و پنج مثقال داخل کرده باز بجوشانند تا مهرا شود دمالند و از پالاینده بپالایند پس حلتیت جاوشیر سکبینج لبان ذکر مصطگی از هر یک یک مثقال در نبیذ زبیب و عسل یا ماء العسل رقیق نیمگرم حل کرده صافی نموده در مطبوخ داخل کرده عسل یک من اضافه نموده بآتش ملائم بپزند تا بقوام شراب آید فرود آورده سرد کرده در شیشه نگاهدارند هر روز صبح ناشتا یک اوقیه آن آنرا با عرق بادرنجبویه بنوشند شراب اسقیل منقول از کامل الصناعة نافع از برائے صلابت سپرز و جگر و تفتیح سده و تقطیع اخلاط غلیظه در دفع ضیق النفس و سرفه کهنه که از بلغم و رطوبت باشد صنعت آن بگیرند پیاز عنصل یکرطل و نیم و بکارد چوبی ریزه کرده با پانزده رطل سرکه انگور بآتش ملائم بجوشانند تا مهرا شود پس صافی نموده در هر یک رطل از آن یکرطل و نیم شکر سفید داخل کرده بقوام آورند و امین الدوله و جمعی از قدما این ادویه را اضافه این شراب نموده اند زنجبیل زیره کرمانی زوفای خشک عاقرقرحا بیخ انجدان پودنه خشک نعناع خشک از هر یک پنج مثقال فلفل فلفل سیاه ده مثقال تخم جزر بری کاشم از هر یک دو مثقال و نیم فردمانا دو مثقال سداب شش مثقال سازج هندی سه مثقال با عسل در سرکه بخیسانند و بجوشانند در بنصورت جهت علل عصبانی و امراض بارده مزمنه بنهایت نافع ست شراب اسقیل منقول از قرابادین معصومی سرفه کهنه و ضیق النفس را سود دارد و طبع را نرم کند صنعت آن انجیر زرد شصت عدد اسقیل مشوی هفت و نیم درم مویز بیدانه پانزده درم انیسون سه درم همه را در قدری آب و سرکه بخیسانند تا سه روز بگذارند پس از سه روز یکمن دیگر آب صاف داخل کرده بجوشانند تا آنکه اجزا مهرا شود و بپالایند و با رطلے عسل صاف بقوام آورند شراب اسقیل تالیف حکیم محمد مومن نافع از برای سرفه کهنه و ضیق النفس مواد سوداوی و بلغمی و سده احشا و تقویت معده و دماغ صنعت آن پیاز عنصل زوفای خشک اصل السوس گل گاوزبان هشش سفید برسیاوشان اسطوخودوس غاریقون از هر یک پنج مثقال نعناع خشک رازیانه بیخ سوسن کبود فردمانا از هر یک سه مثقال در یکصد و پنجاه مثقال سرکه انگوری کهنه و چهارصد مثقال آب دو سه روز بخیسانند و بجوشانند تا بنصف رسد پس صافی نموده با سه صد مثقال شکر بقوام آورند و هر روز از این شراب از پنج مثقال تا ده مثقال با آب مطبوخ برسیاوشان و امثال آن بنوشند

فصل در بیان غرغره هائیکه اصل و عمود در آنها اسقیل است

غرغره نافع از برای لقوه صنعت آن مرزنجوش صعتر عاقرقرحا پوست بیخ کبر انار دانه حامض زنجبیل نیم کوفته جوشانیده صافی نموده سکنجبین عنصلی داخل کرده غرغره نمایند غرغره دیگر نافع از برائے لقوه صنعت آن مرزنجوش صعتر فارسی عاقرقرحا خردل زوفای خشک مویزج زنجبیل فلفل از هر یک دو درم حب الرمان حامض بریان کرده ده درم کوفته

سکنجبین عنصلی با شربت آب بگرم حل کرده غرغره نمایند

فصل در بیان اقراص اسقیل مستعمل در تریاق فاروق

صنعت آن به نسخه شیخ رئیس گفته که واجب است اختیار اسقیل رطب که مشتمل بر وسطی باشد و نبوده باشد بسیار کوچک و نه بسیار عظیم بجهت آنکه آنچه بسیار خرد است در وی رطوبت نباشد و سخت خشک باشد و آنچه بسیار بزرگ است در وی رطوبت فضلی بسیار باشد و آنچه متوسط معتدل است و باید که ظاهر آن میل بسرخی داشته باشد یا بنفشی پس آنرا گرفته سر و بن آنرا بکارد چوبی دور کرده بخمیر بگیرند و باید که آنرا گل بگیرند و مشوی کنند آنرا در دیگ یا در تنوری که گرم تابیده و خاکستر آنرا بیرون آورده باشند بر روی خشتی بگذارند یا در تابه نان بپزی تا نضج یابد پس بیرون آورند و بگیرند مغز آنرا که نرم است و پوست بالائی آنرا که سخت است دور کنند و نرم بکوبند بنحویکه بر هم گردد و مخلوط کنند با آن آرد کرسنه و غیر اندرو ماخس ثمانی آرد کرسنه را مساوی اسقیل میکنند پس چون مخلوط کنند اسقیل مشوی را با دقیق سرشته باید که بسازند از آن اقراص نازک و دست را بروغن گل سرخ چرب نمایند و چنین اقراص ساختن بجهت آنکه تیزی اسقیل را باز دارد و خشک کنند آنرا در سایه و بعضی مخلوط کردن آرد کرسنه با آن آنست که رطوبت آنرا نشف نکند و نگذارد که متعفن شود تمام شد و گفته اقراص اسقیلی که واقع میشود در تریاق فاروق نیز نافع است از برای سموم و ربو و عسر و جهت [illegible] و استسقا بعید نیست و اندر وی قوتی است که گرمی در رود [illegible] پاک سازد و بکشد [illegible] مضرت زهر های زیل نگار را دفع کند صنعت آن به نسخه شیخ داود انطاکی عنصل مشوی در خمیر بگیرند و مثل آن آرد کرسنه با آن مخلوط کرده بشراب بسرشند و اقراص سازند بعد از آنکه دست را بروغن گل چرب نموده باشند و بعضی گفته اند که این قرص را بعد از دو ماه استعمال نمایند و قوتش تا دو سال باقی بماند و بعضی بدل شراب مثلث کرده اند۔

فصل در بیان لعوقاتیکه اصل و عمود در آنها اسقیل است

لعوق اسقیل جهت ربو و ضیق النفس بارد بلغمی و جهت بلغم غلیظ لزج بغایت مفید است صنعت آن بیاز اسقیل مشوی فراسیون بیخ سوسن کبود با عسل مصفی لعوق سازند با آب مطبوخ حاشا و فودنج و بر سیاوشان استعمال نمایند نافع باشد لعوق اسقیل که سید اسمعیل در ذخیره ذکر کرده سینه را از اخلاط غلیظه پاک سازد و در ربو و سرفه بلغمی و ضیق النفس را نافع باشد صنعت آن بگیرند اسقیل تر و سر و بن و پوست سخت آنرا بکارد چوبی دور کنند و در پاتیل سنگی یا نقرئی یا مسی تازه قلعی کرده با هم چندان عسل مصفی با آتش نرم چندان بپزند که اسقیل مهرا شود و هر صبح یک کفچه از آن بخورند لعوق اسقیل اقوی از اول صنعت آن اسقیل مشوی خشک کرده سه درم ایرسا دو درم فراسیون زوفای خشک از هر یک یکدرم کوفته بیخته بعسل سرشته لعوق سازند هر صبح ناشتا شش درم لعوق نمایند لعوق عنصل منقول از قانون نافع از برای عسر نفس و نفث و وجع جنبین و صنعت آن عصاره عنصل و عسل کف گرفته برابر بپزند منعقد سازند و قبل از طعام و بعد از طعام هر وقت که خواهند لعوق نمایند۔

فصل در بیان معاجینیکه اصل و عمود در آنها اسقیل است

معجون اسقیل که مختص است بعلاج صرع صنعت آن بگیرند نانخواه ترکی و اسطوخودوس از هر یک پنجدرم کوفته پس بگیرند اسقیل رطب و کوبیده آب آنرا بگیرند و داخل نمایند در آن مثل وزن آن عسل سفید مصفی و با آتش ملایم بپزند تا بقوام آید پس بگیرند از آن سه وزن ادویه و معجون سازند با آن ادویه را و استعمال نمایند از آن هر دو مثل بندقه متوسط صنعت این معجون نسخه سمرقندی در قرابادین خود بلیغ النفع از برای صرع نوشته بگیرند اسقیل را و کوبیده آب آنرا بگیرند و داخل کنند در آن عسل سفید و با آتش ملایم بقوام آورند پس بگیرند عاقرقرحا بزر سیسالیوس اسطوخودوس از هر یک دو درم غاریقون بهش سفید پنجدرم قردمانا تازه حرف بابلی جلتیت طیب زراوند مدحرج حب بلسان عود بلسان از هر یک دو درم و نیم خلنجی که بیخ آن سرش است دو درم کوبیده بیخته در سه وزن مجموع ادویه عسل مذکور سرشته استعمال نمایند معجون اسقیل مقوی باه منقول از خط حکیم عماد الدین شیرازی صنعت اسارون سنبل الطیب اشنه دارچینی دار فلفل مغز تخم خیارین از هر یک دو مثقال مصطگی زعفران بوزیدان مایه انیسون اعرابی زنجبیل تودری زرد پیاز عنصل مشوی تخم ترب تخم پیاز تخم تره تیزک جوزبوا بسباسه از هر یک سه مثقال بهمن سرخ و سفید لسان العصافیر از هر یک پنج مثقال خصیة الثعلب مصری خولنجان مغز چلغوزه مغز نارجیل مغز گردگان از هر یک ده مثقال ادویه را کوفته بیخته با سه وزن ادویه عسل مصفی مرتب نمایند هر روز دو مثقال آنرا با شیر گاو یا شیر گاومیش و نبات بخورند اسقنقور بکسر همزه و سکون سین و فتح قاف و سکون نون و ضم قاف و سکون واو و را مهمله آنرا اسقنقور و سقنقس نیز گویند و بعربی ورل مائی و بهندی ریگ ماهی [illegible] نامند و آن حیوانی است از ورل بزرگتر و دست و پا دارد و شیخ الرئیس نوشته که آن ورل است که در نیل بهم میرسد که صید کرده میشود و در مصر بعضی گمان کرده اند که از نتاج تمساح است و آنکه در خشکی تخم گذارد و نشو و نما بیرون آب نماید ابو القاسم بیان نموده که در بلاد هند مشاهده کردم طولش [illegible] دو ذراع سوای دنباله و عرضش زیاده از نیم ذراع و ملون بالوان بزردی و سیاهی و مولف [illegible] استقام خضر بن عیسی مصری مخصوص بلد فیوم در دیار مصر داشته بعد از آن در قاهره نیز و گفته فرق میان آن و ورل آنست که ورل در صحرا میباشد و اسقنقور در کنار دریا های [illegible] قریب بآن و دیگر آنکه پوست ورل صلب و خشن تر است از پوست اسقنقور و از اسقنقور نرم و خوراک اسقنقور [illegible] از دریا

است از ماهیان و هم از خشکی حیوانات و دیگر مانند عضایات
و امثال اینها و این جمیع گفته مشاهده کردم رودهای
آن بعد شگافتن شکم آن عضایات درست انضمام
تا یافته بود و اکثر اطبا بیان نموده اند که در کنار نیل و
قلزم و بلاد هند میباشد و آن مرحوم قدس سره سه قلمی
نموده اند غلام آستان امیر المومنین علیه السلام خود در
بلاد هند در دریای گنگا صید آن نموده و ماده آن در
ریگ سواحل تخم خود پنهان میکنند و زیاده از بیست بچه
متکون میشود و آنچه احقر صید کرده بود در بطن آن
زیاده از سی تخم بود و گویند که ماده آن را دو فرج و نر
آنرا دو ذکر و خصیه آن شبیه است بخصیه خروس و خواص
در خصیه نر آن است پس باید که در وقت بهار وقت
هیجان و تا قبل از جفت شدن بماده صید کنند
بلا توقف و تاخیر ذبح نمایند زیرا که اگر تاخیر کنند خصیه و
گوشت آن گداخته و لاغر میشود و ضعیف میگردد و قوت
آن و سر و قدری از دنباله آن ببرند و دنباله آنرا تمام
بریدن خوب نیست زیرا که گوشت قریب بدنباله آن
بسیار قوی الفعل میباشد و شکم آنرا از احشا سوای گرده و
خصیه و شحم پاک کرده و نمک آگنده و دوخته در سایه
در مکان معتدل معکوس آویخته و از گرد و غبار محافظت
کرده خشک کنند و باید که در سبد بید یا نخل گذاشته
بیاویزند که موش را با شحم آن محبت بسیار است و اگر آنرا
آویزان نکنند خود را رسانیده همه آنرا بخورد و باید که آن
مکان سایه دار باشد که آفتاب قوت آنرا نیز تغییر نماید
تازه غیر نمک سود آن گرم در دوم و تر در اول و نمک
سود آن در سوم گرم و در اول خشک و بغایت مبهی است
خصوص گوشت سره و حوالی گرده و بیه آن و گفته بحدیکه
مقوی باه است که بسبب شدت نعوظ و ادرار منی شاید
بمرتبه هلاک رساند خصوص که با طبیخ عدس و عسل میل
نمایند و اطفای آن بکافور و تخم کاهو میکنند جهت فالج
و لقوه و رعشه و خدر و کزاز و نقرس و اوجاع و امراض
بارده اعصاب و تسخین بدن مفید و مضر بمحرورین و مصلح
آن رُب حامض و تخم کاهو و کافور است و معین فصل

آن طبیخ عدس و عسل و شراب و بهمند زبیب و از این جهت
گوشت غیر مملح تازه آن را با یکی از اینها میخورند و مملح
آنرا کوبیده بزرده تخم مرغ نیمبرشت یا تخم جرجیر سائیده
پاشیده میخورند و گفته اند که سقنقور انسان را میگزد
و طلب آب میکند اگر آب را یافت در آب میرود و
اگر نیافت بول میکند و در بول خود می غلطد پس هرگاه
که چنین کرد در ساعت آن انسان می میرد و اگر انسان سبقت
کرد و در آب فرو رفت قبل از فرو رفتن سقنقور در یا در
بول خود غلطید سقنقور می میرد و انسان صحت می یابد
و شربتش تا سه درم و بدلش سمکه صیدا است و
قضیب خشک گاو کوهی است و جمعی خصیة الثعلب
مصری را بدل آن دانسته اند و اصلی ندارد و شیخ الرئیس
گوید که طلای خون آن با بلیله و آمله تغییر رنگ و قبیح
و برص میکند و چون نمک سقنقور را خصوص نمک
بیه و سره آنرا با دارچینی سوده بزرده تخم مرغ
نیمبرشت پاشیده بخورند تقویت باه میکند تقویتی
عجیب زیاده از گوشت و بیه آن و بعضی گفته که
خوردن گوشت آن مسخن بدن است و نافع است
از برای مفلوجین و ملقوین و مبرودین و بعضی اطبا
گفته که نمک از گوشت آن نافع است از برای فالج
و بالجمله گوشت آن نافع است از برای امراض بارده
اعصاب و اعصابی خوردن آن —

فصل در بیان جوارشاتی که اصل و عمود در آنها اسقنقور است

جوارش اسقنقور — قوت باه بیفزاید و برودت گرده
و مثانه را زائل کند صنعت آن سره سقنقور پنج درم تخم
هلیون تخم پیاز تخم شلغم اسپست تخم گندنا تخم جرجیر
تخم انجره مغز حبة الخضرا لسان العصافیر فستق مقشر
تخم ترب حب الصنوبر اسپیدان از هر یک سه درم
شقاقل مصری زنجبیل خولنجان دار فلفل از هر یک
پنج درم دارچینی جوز بوا بهمن سفید بهمن سرخ قضیب گاو
کوهی خشک کرده براده نموده از هر یک دو درم
خصیة الثعلب مصری ده درم اشقیل مشوی سه درم
فانیذ بوزن مجموع ادویه را کوفته بیخته وزن نموده و درهم کرده
با سه وزن مجموع عسل مصفی القوام آورده بسرشند شربتی
دو درم با شراب مثلث یا با شیر و یا با شکر یا با ماء العسل
بخورند جوارش اسقنقور دیگر از برای کسیکه شهوت
جماع او زائل شده باشد بی نظیر است و بغایت مبهی بود
و نعوظ تمام آورد صنعت آن سره سقنقور علک رومی
فستق شیرین از هر یک یک و نیم مثقال جند بیدستر شقاقل
مصری تخم شلغم تخم زردک تخم پیاز تخم کرسنه خصیة الثعلب
از هر یک دو و نیم مثقال فلفل سفید کنجد دار فلفل
زنجبیل زعفران از هر یک یکمثقال مغز سر گنجشک و مغز
سر بزغاله شیرخواره از هر یک پنج مثقال مغز فندق ذکر
گاو خشک کرده سوهان نموده از هر یک ده مثقال اشقیل
مشوی یکمثقال و در بعضی نسخها اشقیل داخل نیست
بهتر آنست که اشقیل را داخل نکنند که بسیار تلخ میشود ادویه
کوفته بیخته مغزها را جدا کوفته و درهم نموده همه را با سه چند
عسل صاف بسرشند و در ظرف کرده محکم کنند و اگر ظرف
شیشه باشد بهتر بعد از چهل روز که در میان جو گذاشته
باشند مقدار دو درم تا چهل روز با شیر گاو و یا گاومیش یا
با ماء العسل یا مثلث تناول کنند و غذائیکه با نخود و پیاز
و توابل پخته باشند بخورند و از حموضات و بقولات بارده
ملاحظه کنند جوارش اسقنقور دیگر صنعت آن سره اسقنقور
تخم هلیون شقاقل مصری بهمن سفید و سرخ لسان العصافیر
از هر یک پنج درم زنجبیل تخم شلغم تخم یونجه تخم ترب تخم
جرجیر تخم پیاز تخم گزر تخم گندنا خولنجان دارچینی جوز بوا
فلفل بوزیدان پیاز اشقیل از هر یک سه درم تخم انجره
ده درم فانیذ بوزن جمیع ادویه کوفته بیخته با عسل
دو وزن ادویه بسرشند شربتی دو درم تا سه درم —

فصل در ذکر نسخ معاجینی که اصل و عمود در آنها اسقنقور است

معجون اسقنقور منقول از اکلیل محمد بن زکریا بجهت
تقویت باه صنعت آن سره سقنقور ده درم تخم پیاز تخم
جرجیر تخم شلغم تخم هلیون شقاقل مصری زنجبیل بهمن سرخ
بهمن سفید تودری سرخ تودری زرد تخم ترب لسان العصافیر

اسقیل مشوی ابریشم مقرض مغز جلغوزه از هر یک پنج درم
گرده اسقنقور ده درم بزر الانجره هفت درم جوز بوا
بسباسه قرنفل از هر یک چهار درم زعفران سه درم تخم شلغم
بست درم کوفته بیخته بعسل سفید و شیره [illegible] مصفی سه وزن
ادویه سرشته معجون سازند شربتی بقدر احتمال با عرق
جوز بوا معجون اسقنقور بنسخه معین الدین طبیب باه را
قوت دهد و نشاط زیاده کند و گرده و پشت و دل و دماغ
قوت دهد و نعوظ تمام آورد صنعت آن سره اسقنقور ده
درم شقاقل بهمنین بوزیدان [illegible] بسباسه قرنفل
قضیب گاو خشک سوهان نموده حب الزلم مغز جلغوزه
مغز حبة الخضرا مغز بادام حب لسان العصافیر خولنجان قاقله
کبار فرنجمشک [illegible] سفید گاوزبان دارفلفل سرخ
بادرنجبویه تخم بلیون اسارون درونج عقربی دانه هیل
جوز بوا [illegible] عود خام از هر یک چهار درم خصیة الثعلب زعفران
مصری از هر یک ده درم کبابه چینی سعد کوفی زنجبیل
زرنباد تخم بادرنجبویه زرنباد مصطگی رومی تخم شبت
بسفایج هندی [illegible] کهربا [illegible] زر محلول سیم محلول
از هر یک سه درم [illegible] مروارید ناسفته پنجدرم عنبر اشهب دو
درم مشک ترکی یکدرم لعل دو درم یاقوت زرد یکدرم
[illegible] که خوب سوده و بیخته باشند صد درم [illegible]
کوفته جواهر را [illegible] نرم صلایه نموده [illegible]
[illegible] بوقت حاجت استعمال نمایند معجون
اسقنقور نوع دیگر منی بیفزاید و گرده و پشت و کمر را محکم
سازد و مثانه را پاک کند و نعوظ تمام آورد و دل و دماغ را
قوت دهد صنعت آن سره اسقنقور پانزده درم مغز پسته
مغز فندق مغز جلغوزه مغز حب الزلم مغز [illegible] مغز
حب القلقل کنجد مقشر دارچینی شقاقل بهمن احمر تودری
سرخ و سفید مغز [illegible] تخم [illegible] بابونه حسک [illegible]
مغز بادام مقشر از هر یک پنج درم خصیة الثعلب بهمن سفید
از هر یک ده درم زرنب زرنباد خشخاش سفید زنجبیل
قرنفل بسباسه تخم بادرنجبویه از هر یک سه درم خولنجان
قضیب گاو خشک کرده سوهان نموده ورق نقره محلول
از هر یک دو درم عنبر اشهب یکدرم مشک تبتی نیم درم

عود خام دو درم اجزا کوفته بیخته بدستور متعارف باشند
چندان قند و عسل کف گرفته بسرشند و در وقت حاجت
مقدار دو درم استعمال نمایند و باید که نیم ساعت قبل از
مجامعت بخورند معجون اسقنقور بنسخه دیگر در تقویت
باه عظیم نافع است و فعل عجیب و غریب در نعوظ و تقویت
ذکر و مجامعت از خوردن این معجون ظاهر شود صنعت
آن سره اسقنقور پانزده درم بهمنین شقاقل قرفه بوزیدان
بسباسه کبابه چینی خولنجان لسان العصافیر قاقله کبار
و صغار سنبل الطیب فرنجمشک قرنفل مصطگی رومی بسفایج
هندی عنبر اشهب مروارید ناسفته از هر یک سه درم
خصیة الثعلب مصری ده درم قضیب گاو خشک سوهان
نموده پنجدرم عود خام تخم [illegible] زعفران از هر یک
چهار درم سعد کوفی زنجبیل [illegible] کهربا از هر یک دو درم
مشک ترکی نیم درم لعل یکدرم و نیم یاقوت زرد یکدرم
زر محلول نقره محلول از هر یک نیم درم جدوار اعظم سوده و
نرم بیخته سی مثقال روغن بادام ده مثقال اجزا کوفته
بیخته باسه چندان عسل و قند کف گرفته معجون سازند
مقدار شربتی از یکدرم تا دو درم است اسود سالخ
نام مار سیاه است و بهند کالا ناگ نامند در آخر سوم
گرم و خشک است و در غایت تعفن گفته اند آنچه در
هنگام بودن آفتاب در برج حمل خصوص از دهم تا آخر آن
صید نموده باشند نشاید استعمال نمود جهت شدت
قوت سمیت آن زیرا که حمل از بروج ناریه است بسبب شدت
آنرا برج الشرف می نامند و اعمالیکه دران کرده شود تیز
اند و اثر آن بسیار است و در علت جذام قوی الاثر
و مالیدن پوست سوخته آن با روغن تخم کتان که چند
روز ممزوج نموده گذاشته باشند جهت بواسیر کهنه گوشتی
دانسته اند قطور مطبوخ پوست آنکه در شراب
جوشانیده باشند جهت درد گوش و مضمضه جوشانیده
آن در سرکه جهت درد دندان و تعلیق دندان آنکه
در حالت حیات کنده باشند و بدستور تعلیق دل آن
جهت رفع تپ ربع نافع و [illegible] ذی مقراطیس
گویند که این قسم [illegible] سر تا دنباله [illegible] گفته اند [illegible]

آنرا بیرون آورده از شاه سفرم خشک که بآب خیسانیده
نرم کرده باشند مملو ساخته محل شق را دوخته در آتش آویزند
تا پخته شود پس آن شاه سفرم را بر برص ضماد نمایند که
از یک شبانه روز تا سه شبانه روز بالکلیه زایل کند و مجرب است
در وجعی که دران دندان مار [illegible] و زهره آن جوشانیده
باشند طلای آن جهت جذام و ثالیل سریع الاثر است
و امین الدوله از محمد بن احمد نقل میکند که استعمال
زهره مار در هیچ امری خوب نیست و از سموم قتاله است
و تعلیق شاخ مار شاخدار جهت رفع تپ غب مؤثر است
و تعلیق سلخة الحیه که عبارت از پوستی است که مار هر سال
می اندازد و بر ورک زنان موجب سرعت ولادت است
و بخور آن مسقط جنین و مجفف دانه بواسیر و تخم مار را چون
با سرکه و بوره ساییده طلا نمایند جهت رفع برص تازه
مجرب دانسته اند و اکتحال پیه مار نافع نزول آب است
و دهن اسود سالخ نافع جهت جذام و تحلیل خنازیر و رویانیدن
موی و دراز کردن آن و رفع قوبا و استرخای مفاصل مجرب
دانسته اند طلای آنرا صنعت آن بگیرند دو عدد
مار سیاه را و با چهار رطل روغن زیتون یا کنجد در ظرف
مس کرده سر آنرا مسدود کنند که بخار آن بیرون نرود
و بجوشانند تا مهرا شود و پس صاف نموده استعمال نمایند
رماد اسود سالخ طلای آن بر روغن زیتون جهت
تحلیل خنازیر و با سرکه جهت داء الثعلب و داء الحیه
و اکتحال آن با عسل بغایت مقوی باصره است صنعت
آن بگیرند مار سیاه خانگی را در زنده در کوزه کرده سر
آنرا محکم نموده در تون حمام گذارند تا محرق شود پس
برآورده استعمال نمایند طبیخ اسود سالخ طلا کردن آن
بر بدن جهت جذام مفید است صنعت آن بگیرند اسود سالخ
را و بکشند چنانچه افعی را می کشند و پاک کرده در دیگ
نهند و هشت اوقیه خل خمر و یک اوقیه آب در دیگ
کنند و شیطرج هندی و بیخ توت از هر یک دو اوقیه
در دیگ می افگنند و بآتش نرم بپزند تا مهرا شود پس بمالند
و موی سر وی را تراشیده سه روز این طبیخ را طلا کنند
بعد از آنکه ادویه که دران گوشت افعی باشد خورده باشند

و نفع این طلا آن است که پوست تباه شده را دور میکند و پوست و گوشت درست نمو میماند

باب الالف مع الشین المعجمه

اشترغار معرب اشترخار فارسی است بیونانی اثار ریلون تنای مثلثه و قرافیون و اهل خارج و بعربی زنجبیل العجم و زنجبیل الفارس و شوکة الجمال که تاویل اشترخار است و آن بیخی است شبیه بانجدان خراسانی و غیر انجدان است قریب بانجدان است در طبع گرم و خشک است در آخر درجه سوم جرم آن لطیف المنفعم منقی و لاذع در وے ست از برای معده و دیر میماند دران و بهترین آن سرکه پرورده آن است و آن جالی معده از رطوبات است و منقی آن و منبه اشتهای طعام و مفتح سده ها و مدر بول و باقوت تریاقیه و مسخن معده و مشهی و هاضم ست و چون دیر بماند قریب بخل عنصل میگردد در خاصیت و خوردن یکمثقال از جرم آن مدر بول و جهت تپ ربع که از ماده بلغمی عفن باشد یا بلغم عفن مخلوط بسودا نافع بود و مسخن معده و جالی رطوبات آن و دافع یرقان و اسهال مراری و خلقه و ضرر سموم بارده و جمع مغص اهل است و گفته اند که منبت آن خراسان و نجوار و کوهستان موصل و بغداد و آذربیجان است بهترین آن خراسانی و بهترین خراسانی آن صافی باریک خالی از زردی و سیاهی قلیل المراره معتدل الجرم کم گره یا اندک تیزی و بشاعت و مغشوش مینمایند آنرا به بیخ انجدان و بیخهای مشابه آن و چون زیاده ازان بخشا خورده شود قی می آورد و بسبب دیری تهضم رائحه آن بخشا ظاهر میشود و بعضے گفته که ظهور رائحه آن بخشا تا مدتی بسبب بطور هضم آن نیست بلکه به سبب نفوذ و غوص قوت آنست در جرم معده شیخ داؤد گفته دو قسم میباشد طویل و غیر طویل طویل آن معروف بشارب عنبر است و این ردی ست و فرق میان آن و میان بادآورد آن ست که تخم آن کوچک مشهور نزد باعصفر است و میخورند تر و تازه آنرا مانند خس و تخم آن زرد و سفید میباشد و آنرا خارهای طولانی و در آن تلخی و قبض میباشد و بهترین آن آنست که از بروده می آورند و طلای آن با سرکه جهت تحلیل ورام بارده و تسکین درد ها و عرق آن جهت علل کبد و گرده و طحال نیکوست و شربت آن از جرم تا دو درهم و از سرکه آن تا پنج مثقال و از عرق تا سه اوقیه و بدل جرم آن انجدان و بدل سرکه آن سکنجبین و مضر است بگرده و مغثی و مصلح آن سکنجبین و شراب غوره و شراب ریباس ست صنعت آن خل اشترغار بگیرند اشترغار را در ریزه ریزه کرده در سرکه انگوری اندازند و چهل روز در آفتاب بگذارند پس استعمال نمایند و این سرکه بهتر از سرکه عنصل است سکنجبین خل اشترغار نافع است از برای برودت معده و احشا و هضم طعام و دفع ریاح و نفخ و تریاق سموم بارده و مدر طمث و زائل کننده برودت رحم و صلابت طحال است و از برای حمیات بارده بلغمیه و حمی ربع و بالجمله منافع بسیار دارد صنعت آن بگیرند عسل سفید خوشبو فائق دو رطل و چهار رطل و نیم آب و دران ریزند و بجوشانند و کف آنرا بگیرند تا دیگر کف نیارد و دو یک رطل خل خمر که اشترغار دران پرورده باشند بطریق مذکور دران ریزند و باتش ملایم بقوام آورند پس سرد نموده در شیشه ها کرده و سر آنها بسته عند الحاجت بکار برند شربتے ده درم عرق اشترغار جهت گرده و سپرز و جگر نافع است صنعت آن دو قسم است قسم اول آنست که اشترغار را ریزه ریزه کرده شب در آب بخیسانند و صبح بطریق گلاب عرق کشند قسم دوم آنکه اشترغار را در سرکه پرورده باشند زان سرکه و جرم اشترغار بطریق تصعید مقطر نمایند و این عرق سپرز را نهایت نافع است اشق معرب اشنه و شیخ به تشدید جیم نیز آمده معرب باشد از اشنه فارسی و بفارسی اوشنه و کلیکانی نیز و بیونانی اثالغیون بثای مثلثه بعد از همزه و نیز امونیاقون و بعض گفته برنقش و بلغت مصر فنا وشق و کلخ نامند شیخ رئیس گفته که آن صمغ طرثوث ست و لذرق النبی هب میامند گفته اند برخم مینگرد انند آنرا مانند نکار و بغدادی گفته که توهم و غلط کرده تحفه له آنرا صمغ طرثوث دانسته و آن صمغ درختی کوچک است منابت آن اکثر بلادی ست که حرارت و برودت دران غالب باشد مانند شام و دیار ربیعه و انطاکی گفته درخت آن مابین نبات و شجر و ساق آن باریک و شعب مائل به سفید نیست و گل آن مابین سرخی و زردی است و در جبال کرج میشود و نه شام و بهندوستان تیغ حاصل میشود و بهترین آن سفید صاف خالی از چوب و سنگریزه نرم سریع الانحلال است و مغشوش بسکبینج مینماید و فرق بزردی رنگ مغشوش است و به حلتیت نیز و فرق ببوے آن است و خالص آن دانهای بزرگ متکاثف تلخ طعم قریب ببوی جند بیدستر باشد و آن گرم در اول تا ثانیه و خشک در آخر اولے باقوت تحلیل و تخفیف قوی و لذع کمی و تفتیح بسیار بحدیکه جاری میکند خون را از افواه عروق و داخل کرده میشود در مسهلات جهت صلاح عمل آنها زیرا که بقوت تلیین و جذب از عمق بدن و جالی و مفتح سده جگر و سپرز و افواه عروق است و اکتحال آن ملین خشونت اجفان و جرب و جالی بیاض و شعیره و جالب رطوبات قرح و غائره عین را مفید و خوردن یکمثقال آن با ماء الشعیر بطریق لعوق اندک اندک و با عسل جهت ربو و عسر نفس و نفس انتصاب و خناق بلغمی نافع و لعوق نمودن با ماء الشعیر نیز منقی قروح حجاب و مره سودا است و نیز با عسل جهت صرع و فالج و خدر و تنقیه رطوبت سینه و عسر بول و دفع ضرر ادویه مسهله و خیسانیده مقدار نیم درم تا یکدرم آن در مطبوخات مناسبه یا در آب گرم به تنهائی جهت درد تهیگاه و درد کمر و عرق النسا و تحلیل ریاح معده و صلابت طحال و کبد و اسهال بلغم غلیظه لزج و با صفر تفتیت حصاة و اخراج جنین و کشتن کرم امعاء و حب القرع و ادرار فضلات و رطوبات نافع و با سرکه جهت سپرز و ضماد آن جهت تلیین صلابت مفاصل و با سرکه نطرون جهت خنازیر و سلعه و تحلیل صلابات و با عسل و زفت محلل تحجر مفاصل و با سرکه و بوره و روغن جهت اعیا و امتلائی و عرق النسا حادث از مواد بارده و با سرکه جهت تیره پلک چشم و قوبا و بازیت جهت کلف و بهق و [illegible]

ونیز باسرکه جهت ورم سپرز و جگر و استسقا و صلابت آن نیز
و شیخ الرئیس گفته که خوردن آن با طلا و مری با زهر سموم
است خصوص سمی که آنرا طیعون مینامند و غرغره آن
با آب گرم جهت تحلیل و جذب رطوبات و بلغم از دماغ
و خنک و حنجره و خناق سوداوی و بلغمی و مرهم آن جهت
تحلیل اورام و نضج آن و خوردن گوشت زائد فاسد نافع
و حمول آن جهت اخراج جنین و ادرار طمث و اختناق رحم
نافع و بالجمله منافع بسیار دارد و هم مفرداً و هم مرکباً با ادویه
مناسبه و اکثار آن مورث بول الدم و ادرار خون و مضر
بمعده و مصلح آن انیسون و مکرده و مصلح آن زوفا و کم
استعمال نمودن آن و شربتش از نیم مثقال تا یک مثقال و
بدل آن سکنجبین است یا جاوشیر یا برموم شیخ رئیس گفته
تدهین بآن طارد هوام است و چون خلط کرده شود بسعید
و زیت و تقریب کرده شود بهوام میکشد آنها را امراض الراس
الدوار والسدر والصرع والفالج والاسترخاء واللقوه
والتشنج والخدر شیخ الرئیس و دیگران گفته اند غرغره با
اشق محلول در آب گرم فرو دمی آورد بلغم بسیار از دماغ
و اعصاب دماغی بسوی دهان و تحلیل میدهد رطوبات
و بلغم را از دماغ لهذا نافع است امراض دماغی بارد رطب
را از انجمله دوار و سدر و فالج و استرخا و لقوه و آنچه جاری
مجرای اینهاست و آشامیدن یک مثقال آن با ماء الشعیر و
تحسی بدان و هم چنین با ماء العسل جهت صرع و با عسل جهت
فالج و فالجی که با آن میل میکند گردن بسوی پشت همچنین
برای تشنج رطب و امتلائی و خدر جهت آنکه اسهال بلغم
مینماید و مواد آنها را دفع میسازد و شیخ رئیس گفته که
مقدار آشامیدن از آن اقویا را یک مثقال و متوسطین را یکدرم
و ضعفا را ربع درمی و قریب بآن و آشامیده میشود از آن
مقدار کرسنه در چهار و نیم اوقیه عسل و گاهی آشامیده میشود
در طبیخ زوفا یا طبیخ انجدان پس نفع می بخشد تشنج رطب
امتلائی را و مقدار شربت آن برای خدر دو درم است

فصل در نسخ مراهمی که اشق اصل و عمود است در آنها

مرهم اشق جهت بردن گوشت زائد و رویانیدن گوشت
تازه بنهایت مفید است صنعت آن بگیرند اشق ده مثقال
و نیم کوفته در سرکه انگوری بخیسانند و در هاون سنگی
بدسته بمالند و صاف نمایند پس بگیرند موم زرد ده مثقال
و در روغن کنجد گداخته اشق را داخل کرده در هاون بدسته
بمالند تا هموار شود و استعمال نمایند مرهم اشق قروح
خبیثه را نافع بود و گوشت فاسد را بخورد و قروح گوشت
را بنهایت مفید است صنعت آن اشق کندر از هر یکی شش درم
زنجار عراقی سه درم بوره ارمنی پنج درم با عسل مصفی ا
بطریق معمول مرهم سازند و بر زخم گذارند و در قروح
گوش فتیله را بآن آلوده کرده در گوش گذارند و اگر فتیله
بر موضع زخم نرسد در ماء العسل حل کرده رقیق نموده
در گوش چکانند مرهم اشق بالیف قدوة الاطبا السید
السند والدی الماجد آن مرحوم قدس سره جهت جراحات
حدیثه و قدیمه و مزمنه نافع صنعت آن اشق کثیرا از
هر یک چهار درم و نیم کوفته بیخته بسرکه انگوری بخیسانند
در هاون بدسته بمالند تا هموار شود کافور قیصوری سه
دم الاخوین مرداسنگ گلنار فارسی اقاقیا حضض مکی
شنجرف توتیای کرمانی مغسول از هر یک یک مثقال
کوفته بیخته سه مثقال موم غیر مغسول را در بست مثقال
روغن کدو گداخته ادویه با آن سرشته دو عدد سفیده
تخم مرغ داخل کرده در هاون سنگی بدسته بمالند تا هموار
شود بکار برند مرهم اشق دیگر فضول ردیه لحم زائد بخورد
صنعت آن بگیرند اشق یک اوقیه و نیم و در سرکه انگوری
بخیسانند تا حل شود پس در هاون سنگی بدسته بمالند تا
مثل لعوق گردد و زنجار مصنوع از سرکه نه از نوشادر زیرا که
زنجار مصنوع از نوشادر متقرح نرم سوده داخل نمایند تا
بگردد مثل قوام مسکه و استعمال نمایند مرهم اشق منقول
از مجربات حکیم علی گیلانی جهت انفتاح و اندمال عسرة و
خنازیر و تحلیل اورام صلبه صنعت آن اشق کبریت
زرد خالص تخم انجره زراوند طویل مقل ازرق اجزا متساوی
مقل و اشق را در روغن زیتون بگدازند و باقی دیگر که از
موم زرد و روغن زیتون ساخته باشند یا [illegible]
ادویه را با آن ممزوج کرده نیکو بمالند تا مرهم شود و نوشته
که گاهی اشق و مقل را با عصاره برگ خطمی شرح حل می کنیم و
ادویه را با آن خلط می کنیم در تحلیل صلابت رحم و امثال آن
بغایت نافع و قوی العمل و جهت اذابت و تحلیل ورم طحال
بجای عصاره برگ خطمی سرکه انگوری تند مینمائیم و مجملاً
این مرهم نظیر خود ندارد و جهت تحلیل ریاح محتبسه و التیام
قروح و جروح مثل زخم گلوله و غیره و شمشیر و امثال آنها
نیز مفید است اشنه بضم همزه و سکون شین معجمه و فتح نون و
ها لغت عربی است و بفارسی دوله و دوالک و دوالی و
بیونانی ابریون و ابریون و بهندی چهریله و چلیره و
اکثر گفته اند که بهندی سبخ و بعربی شیبة العجوز و فرسک
القرود نامند و آن چیز نیست شبیه بریسمانهای باریک
و نحیف باهم پیچیده و درهم بافته در برشاخهای درخت بلوط
و صنوبر و سائر درختان متکون میشود و بهترین آن سفید
خوشبوی تازه و زبون ترین آن سیاه آنست شیخ رئیس
گفته و در آن برودت کم فاتر نیست و بعض باعتدال و بعضی
گمان کرده اند که در اول گرم و خشک و در دوم است
و جالینوس معتدل دانسته و آنچه از درخت بلوط بهم رسد
سرد است و مجموع با قوت قابضه و محلله و ملینه است
خصوص صنوبری آن و مفتح سده رحم و مدر حیض مقوی باه
و مفرح و مقوی معده و دل و جگر ضعف و جهت دفع
غثیان و خفقان و ازاله اعیا و سنگ مثانه مفید و بسبب
عطریتی که دارد ملائم جوهر روح و مقوی آن و بسبب
قبضی که دارد موجب متانت روح و بلطافتی که دارد در دو
نفوذ در قلب میکند پس باین اسباب و نیز مقوی
قلب و آشامیدن طبیخ آن موجب سرور دل و تقویت روح
و متانت و حفظ آنست و زائل میگرداند خفقان را و
نشستن در طبیخ آن جهت تسکین دردها و اورام حاره
و وجع رحم و ادرار نمودن حیض و ضماد مسحوق خیسانیده
آن در آب جهت تقویت اعضای ضعیف و لحوم لینه تا نه
بناگوش و کنج ران و زیر بغل و مابین کتفین و رفع آلام حاره
و تلیین صلابات و رفع اورام و تقویت جگر و دفع بدبو
زیر بغل و با سرکه جهت سپرز نافع و بنهایت منوم است
[illegible] با روغنها مناسبه اعضا را طلا نمایند یا بجوشانند

و بمالند جهت رفع اعیاء و تحلیل اورام و ذرور آن جهت
بدبوئی زیر بغل و اکتحال آن جهت تقویت چشم و قطور نقیع
آنچه از درخت بلوط باشد جهت حمرت و حرارت چشم مفید
و بخور آن جهت اختناق رحم بغایت نافع و مضر بامعا
و مصلحش انیسون و قدر شربتش تا سه درهم و بدلش
قردمانا بوزنش و داخل خوشبوئیها و ارکجه و غالیه مینمایند
امراض الراس لصداع و الشقیقه و السهر و السکته و
الصرع و اختناق الرحم بخور کردن بآن نافع است از
برای صداع و شقیقه و چون بخیسانند آنرا در شراب و
بیاشامند آن شراب را خواب عرق می آورد و تکرار
گرفتن دود آن در بینی نافع از برای سکته و صرع و ورم
برای اختناق آن و بوئیدن و آشامیدن آن
نیز نافع است از برای صرع دستور کوبیدن اشنه چون
اراده کرده شود کوبیدن آن سزاوار آنست که آنرا
با آب تر کرده پس بکوبند تا کوبیده شود و الا خشک آن
کوبیده نمیشود جوارش اشنه منقول از حکیم جعفر نافع
از برای بواسیر و تقویت معده و ریاح و تقویت
باه و تفریح مزاج صنعت آن اشنه سنبل الطیب
بهمن سرخ و سفید قاقله کبار قاقله صغار زرنباد قرفه
ساذج هندی دارچینی از هر یک نیم درم کوفته بیخته باشد
وزن ادویه عسل سرشته معجون سازند شربتی از یک درم
تا دو درم اگر در مزاج ضعف باشد دارچینی و حب چینی از
هر یک دو ماشه تا چهار ماشه اضافه نمایند دهن اشنه
گرم است و جمیع امراض بارده را دفع نماید صنعت
آن اشنه تازه خوب هشت مثقال در نیم من آب صاف
یک شبانروز بخیسانند پس بجوشانند تا یک ثلث آب
بماند بمالند و صاف نموده روغن چنبیلی خوشبوی تازه
چهار چند ادویه داخل کرده بجوشانند بآتش ملایم تا روغن
بماند و آب بسوزد پس این ادویه را نرم سوده داخل
نمایند مشک خالص با دشسته عطر کرنا که بهار نارنج
است از هر یک سه مثقال عنبر اشهب کافور خالص از هر یک
یک مثقال زعفران شش مثقال لادن عنبری شسته
شانزده مثقال در شیشه نگاه دارند و عند الحاجت بکار برند

دهن اشنه دیگر که همان منافع دارد صنعت آن اشنه پنج
استار قسط تلخ ده درم سلیخه قصب الذریره از هر یک سه
درم مرماحور دو درم میعه سائله پنج درم روغن مورساده
یک رطل و نیم و در نسخه دیگر بجای روغن مورد روغن کنجد
یا زیت اتفاق است بوزن روغن مورد ادویه را نیمکوفته
در سرکه انگوری بخیسانند و سه روز متوالی بگذارند پس
صاف نمایند و روغن را در آن حل کرده بجوشانند تا سرکه
رفته روغن بماند در شیشه نگاه دارند تمریخ با این دهن نافع
است از برای فالج و استرخا عرق اشنه ساده مفرح
و مقوی قلب و باه سریع النفوذ بلقب معجب سرور
و مقوی روح حیوانی و مزیل خفقان است صنعت آن
بگیرند اشنه یک من و سه من آب داخل کرده عرق کشند
بدستوریکه در اترج ذکر شده ده مثقال آنرا بنوشند

باب الالف مع الطاء المهملة

اطریه بفتح همزه و سکون طای مهمله و کسر رای مهمله و فتح
یای مثناة تحتانیه و بالفارسی آش آرد و آش رشته
نامند محمود سنجری گفته که اطریه طعامیست متخذ از
عجین که بریده باشند آنرا باریک و آنرا بالفارسی رشته
نامند و اطریه از اغذیه معروفه است و شامل ماهیچه
و رشته و بغرا و غیرها از اقسام آن است و غذای صالح
است از برای حار المزاج و کسیکه محتاج بغذای متین باشد
و نافع است از برای سعال هرگاه بوده باشد بسبب
خلطی و آن انواع است اگر از آرد گندم خالص سازند
بدین قسم که آرد را با نمک بقدر ضرورت در آب خمیر
سخت نموده بر روی تخته پهن کرده رشتهای بسیار باریک
طولانی از دم کارد ببرند و هر قدر که خواهند در آب گرم
جوشان یا در آب یخنی گرم جوشان یا در آب قلیه جوشان
بریزند و طبخ نمایند تا پخته گردد و بلغم خامی آن زائل
گردد و مصالح حاره و افاویه بقدر ضرور در داخل
کرده فرود آورند و تناول نمایند و آنرا بالفارسی آش
رشته و بترکی اوماج نامند اگر آنرا مدور یا مربع و یا
باشکال دیگر بریده بهمان قسم طبخ نمایند آنرا بالفارسی آش
برگ و ماهیچه و بغرا و غیرها و بترکی طتماج گویند و اگر خمیر آنرا
از آرد سمید اندک نرم ساخته از قمع سوراخ تنگ بگذرانند
بدین قسم که خمیر را در جوف قمع پر کرده بدست یا بآلتی زور
نمایند تا از سوراخهای قمع مثل خیاطه خمیر باریک شده
بیرون آید یا آنکه بکف هر دو دست مالیده مثل تارهای
خیاطه باریک سازند و خشک نموده عند الحاجت بکار
برند و این را بعربی شعیره و بهندی سیوئین نامند و این را
عند الحاجت اولا بدون روغن در ظرفی بریان نمایند
تا اندکی سرخ و برشته گردد پس آب بقدر ضرور داخل
کرده دم دهند تا پخته شود پس بر روغن گاو تازه برشته
نموده شیر تازه دو شیره جوشیداده بران ریخته قند
بران پاشیده میخورند و گاهی از آرد جو نیز بقسم اول یا
دوم برای صاحبان حمیات حاده و دق بی گوشت
با آب خالص ترتیب میدهند و دو قسم اول گرم در اول
و با رطوبت بسیار است و بی گوشت آنکه آنرا آش بلون
گویند جهت مرضی و با گوشت جهت اصحا یا بعضی امراض
که خوردن گوشت در آن مناسب باشد و ضرر نداشته باشد
مفید و لیکن بطی الهضم و الانحدار است جهت قطع لودن
خمیر آن و نیز و بعضی از خمیر مایه آن سبکتر است و
نیست چنین و قسم دوم آن از قسم اول سنگین و بطی الهضم
تر آن است و مصلح آن هر دو فلفل و روغن بادام
شیرین است و چون انضمام یابد غذا البسیار از آن بهم میرسد
و جهت سرفه و وجع سینه و خشونت آن و حلق و قرحه
امعا و مثانه و لاغری گرده نافع و مرخی معده بار ده و چون
در آن برگ خرفه یا اسفناخ با روغن بادام پخته باشند
جهت امراض مذکوره موافق تر و ملین بطن است
و آنچه از آرد جو سازند هر دو با رطوبت بسیار و از همه بطی الهضم
و الانحدار و قلیل الغذا تر و گاهی در دو قسم اول از برای
صفراوی مزاجان و یا جهت زیادتی لذت بعضی از
حموضات مناسبه مانند کشک یا ماست و یا سرکه و یا
آب لیمو و یا غوره و یا انار و یا آلو و یا زرشک و یا امثال
اینها با اندک شیرینی چاشنی گرفته ترتیب می دهند و این قسم را
آش یا قاتق مینامند بطی الهضم نزد و سده و مولد بلغم
غلیظ است و مصلحش ثوم و ادویه حاره است و بعضی

جهت منع اسهال و حبس طبیعت باد و به قابضه مثل آب سماق و به ترش و کشک بریان و امثال اینها ترتیب می دهند و گفته اند که اطریه متخذ از خمیر آرد گندم صالح است از برای حار المزاج و کسیکه محتاج بغذای متین باشند و نافع است از برای سعال هرگاه بنوده باشد بسبب آن از اخلاط و انچه با گوشت باشد کثیر الغذا و مرتب و مسمن بدن است و همچنین باشیر و شیرینی آن مولد خلط غلیظ و انچه از آرد برنج سازند سبک و سریع الهضم و قابض و نوع دیگر که آنرا بفارسی رشته قطائف و رشته خطائی نامند و آنرا از آرد برنج یا نشاسته سازند بدین نحو که آرد برنج یا نشاسته مخلوط با آب کرده صاف نموده در قمعی که سوراخهای باریک داشته باشد کرده و یا تیل مسی یا سینی مسی را بر آتش گذاشته که خوب گرم گردد پس آن قمع را بدست گرفته بسرعت تمام بران بفاصله یک شبر یا کمتر نگاه دارند تا مانند رشتهای باریک ازان برآید و در دیگ بسته شود و از دست دیگر انچه بسته شده است بردارد و اگر یک شخص باشد و اگر دو کس باشند و یا ظرف بزرگ باشد یکی بریزد و دیگری بردارد بادام که هر مقدار که خواهند پس آنرا در ظرفی کرده مغز گردگان بریان و مغز بادام بریان و مغز پسته بریان کوفته و جلاب سکری و قدری دانه هیل سوده بروی کرده بخورند و بعضی بجای جلاب سکری پالوده سکری رقیق که آنرا بفارسی ماقوت رقیق گویند بروی کرده میخورند و انچه از آرد و ترتیب دهند سبک و سریع الهضم و قابض و انچه از آرد و سمیده یا نشاسته میسازند کثیر الغذا و بطی الهضم است و از نشاسته ساخته آن سبکتر و قابض تر و بدتر است اقرب صداع از اغذیه نافعه از برای اصحاب صداع خصوص صفراوی و صداع یابس ساذج خصوص وقتیکه سبب آن غم و هم باشد اطعمه خفیفه لطیفه صالحة الغذا است و اطریه از انجمله است مالیخولیا از اغذیه صالحه از برای اصحاب مالیخولیا نزد جراحت و میس اطریه است بسبب آنکه متولد میگردد از خون بلغمی نه متعادت میکنند با سودای احتراقیه بسبب ترطیب و متولد نمیگردد ازان سوداد الخره متحجر نیز نمیگردد و به ید و است که غذاهای معینه ده باشند

که ضرر کند بجهت آنکه زود محترق میگردد اند و نیز اطریه و امثال آنرا در مالیخولیا وقتی باید خورد که قوت هاضمه قادر بر هضم آن باشد بجهت آنکه نزد ضعف قوت هاضمه فاسد میگردد امثال این اغذیه در معده و فساد غذا از اضر اشیا است از برای اصحاب مالیخولیا و اکثر امراض زکام والنزله نافع است از برای زکام و نزله بارد تغذیه باطریه و با عسل نفث الدم نافع است از برای نفث الدم هر چیزی که بوده باشد آنرا اخاصیتی و جنس جو ن از غذاها مانند اطریه خصوص وقتیکه پخته باشند دران عدس سل از اغذیه مناسبه از برای اصحاب سل اطریه است بول الدم نافع است از برای اصحاب بول الدم تغذیه باطریه نسیان گفته اند که تغذی با آش متوبل بدارچینی بانکی دار فلفل و خولنجان و یا بانکه خلیتت نافع است از برای نسیان بارد ساذج و گفته اند که نیست از خوردن مربای زنجبیل و امثال آن و مثانت بالای آن برای ابدان و امزجه بارده رطبه و معدهای رطب و گاهی جهت اصلاح و زیادتی لذت نخود درست و چغندر را ریزه کرده دران پخته میخورند و گاهی سیب و به و چغندر داخل میکنند و گاهی گوشت را کوفته ساخته داخل مینمایند و جمله آشهای آردینه اکثر مستعمل اهل خراسان و هرات و توران است و بعد ازان اهل ایران و سائر بلاد دیگر کمتر۔

باب الالف مع الغین المعجمة

اغبر بدانکه اغبر بفتح همزه و سکون غین معجمه و فتح باء موحده و راء مهمله دوای مرکبی را نامند که نافع باشد جرب عین را و از قبیل ذرور و برود است آغبر نافع از برای درد و پیچ و برش جفن بعد از استعمال اصفر کبیر و تراش باید که بخشند کشته صنعت آن توتیای کرمانی مغسول مدبر صاف سوخته مغسول از هر یک دو درم نبات سفید پنجدرم بدستور سازند و این ذرور جرب و سبل را نیز نافع و در نسخه که حکیم عطاء احمد که از بیاض مجربات نواب حکیم محمد باقر ولد حکیم عماد الدین محمود شیرازی نقل نموده بجای صدف سوخته مدبر شیخ محرق

مغسول است و وزن هر دو دوای اول ده درم و وزن نبات پنجدرم است آغبر لولوی جرب و ضعف باصره و سبل و شعر ناق و ظفره را نافع است صنعت توتیای کرمانی مغسول شیخ محرق مغسول از هر یک دو درم مروارید ناسفته شش درم نبات پنجدرم صلایه کرده استعمال نمایند آغبر دیگر قروح چشم و سبل و جرب را سود دارد صنعت آن توتیای کرمانی مغسول شیح سوخته مغسول نبات سفید از هر یک پنجدرم انزروت پرورده بعصارهٔ مامیثا از هر یک یکدرم صلایه کرده استعمال نمایند

باب الالف مع الفاء

افادیه اسم ادویه خوشبو است که اطعمه و اشربه میکنند محمود سنجری گفته که افادیه عطره طیبة الرائحه است مانند قرنفل و دارچینی و هیل و غیر اینها حب افادیه مسهل نافع از برای ضعف معده حادث از بلغم و از برای کسیکه کاره از نوشیدن ایارج باشد صنعت آن حب بلسان دارچینی عود بلسان سلیخه مصطگی سنبل الطیب ساذج هندی زعفران قرنفل جوزبوا از هر یک یکدرم و نیم غاریقون دو مثقال تربد سفید ده درم و در نسخه دیگر ده مثقال است سقمونیا دو مثقال زنجبیل دو درم کوفته بیخته با آب کرفس حب سازند شربتی دو درم و نیم تا سه درم + حب افادیه امراض سوداوی و صفراوی و بلغمی را که در معده باشد و غشی حادث ازان و از ناخوشی حال معده را نافع است صنعت آن دارچینی قصب الذریره حب بلسان سلیخه فقاح اذخر قرفة الطیب از هر یک ده اوقیه کوفته در شش من آب باران بپزند تا بنصف رسد پس بگیرند صبر سقوطری نیم من و دران ریزند و همدران آب بجوشانند و صافی کنند دو بار سه بار که هیچ چیزی از زردی دران نماند و بآفتاب نهند تا خشک شود پس زعفران مرمکی مصطگی از هر یک یک اوقیه بجوشانند دران بیامیزند و حبها سازند هر حبی بقدر نخودی و در سایه خشک کنند شربتی مثقالی با آب نیمگرم فرو برند و در نسخه معصومی تا قرفة الطیب از هر یک هفت درم نیم است و گفته در یکچهار یک با آب باران بجوشانند

تا بنصف رسد وزن صبر ده درم و زعفران و مصطگی و
مرمکی از هر یک یکدرم شربتی یکمثقال حب فادیه دیگر که در حمی
یوم بسبب ناگوار یدن طعام بکار آید و بجهت تلیین طبع
زمانیکه ثقل از طعامهای غلیظ رسیده باشد بکار آید و
بادها دفع کند و قولنج بگشاید صنعت آن فلفل و دارفلفل
دارچینی قرنفل زنجبیل مصطگی نانخواه مشک اجزا متساوی
کوفته بیخته از مجموع ده درم بگیرند ده درم سقمونیا و ده درم
نبات سفید و یکدرم کثیرا سوده با آب پودینه سرشته حبوب
سازند هر حبی بقدر نخودی و اگر پودینه حاضر نباشد بگلاب
یا انار شیرین بسرشند هر گاه یک حب بخورند یک مجلس
اجابت کند و طعام بگوارد و بادها بشکند حب افادیه بادها
دفع کند و طبع را نرم سازد و قولنج بگشاید صنعت آن
زنجبیل قرنفل دارچینی فلفل دارفلفل نانخواه مشک مصطگی
از هر یک یک مثقال سقمونیا هفت درم و در نسخه دیگر هفت
مثقال است قند سفید هفت مثقال کوفته بیخته حب سازند
هر یک مقدار نخودی هر حبی یک مجلس اجابت کند و در
نسخه دیگر از هر یک از کثیرا و صمغ عربی داخل است
یکدرم دهن افادیه مانند قرنفل و بسباسه و دارچینی
و جوزبوا و مانند اینها نافع است برای جمیع امراض بارده
بلغمیه و کسر و تحلیل ریاح و تقویت قوای ارواح و معده
و قلب و کبد و دماغ صنعت آن بگیرند از هر یک از اینها
که خواهند چهار رطل و جو کوب نمایند و در هر یک رطل یک
اوقیه و نیم نمک داخل نمایند و در آب گرم بخیسانند و تا
پنج روز در جای سرد نگاهدارند پس بقرع و انبیق مقطر
نمایند و در حین تقطیر دو قبضه نمک نیز داخل نمایند
پس دهن را از آب جدا نمایند صاحب طب کیمیائی
براکلوس که این نسخه منقول از انست نوشته که از چهار
رطل افادیه هفت اوقیه دهن بر می آید و انشاء الله
تعالی دهن هر یک از افادیه جدا در جای خود ذکر
خواهد شد شراب افادیه نافع است از برای جمیع صدر
و پهلو و ریه و از برای حیض و نفاس و از برای مسافرین
و برف و سرما و از برای کیموس غلیظ و مصفی خون و
آورنده خواب و مسکن اوجاع و زائل کننده وجع
گرده و مثانه است صنعت آن بگیرند قصب الذریره شش
مثقال سلیخه هشت مثقال اسارون چهار مثقال و در نسخه دیگر
سنبل الطیب شش مثقال عود هندی هفت مثقال داخل است
ادویه را نیمکوفته بیندازند در یک سبو یکپیاله از آب انگور بگذارند
تا بجوش آید و بگیرد بوی افادیه را و از جوش بنشیند پس
صاف نموده بکار برند و اگر بر آتش ملائم طبخ دهند تا آنکه
سه ربع برود و یک ربع بماند شاید بد نباشد عرق افادیه
هر یک از افادیه را که خواهند عرق کشند مانند نعنع و قرنفل
و دارچینی و نانخواه و هیل و بسباسه و سنبل الطیب و جوزبوا
و سادج هندی باید که چهار بار زیاده اگر سابه خواهند
مثل وزن آن داخل کرده بطریق گلاب عرق کشند و
عرق هر یک علیحده علیحده در اماکن خود ذکر خواهد یافت
قرص افادیه نافع از برای خلفه و قروح امعا و قاطع
اسهال در ساعت صنعت آن بگیرند زعفران انیسون
سنبل الطیب از هر یک چهار مثقال مر صبر سقوطری زرد
عصاره لحیة التیس حضض هندی اقاقیا کهربا شمعی
مازوی سبز کثیرا فلفل سفید از هر یک دو مثقال و بکوبند
نرم و بیزند و با شراب سرشته اقراص سازند هر قرصی بوزن
نیم مثقال شربتی یک قرص و در نسخه دیگر افیون خالص
دو مثقال نیز داخل است و کهربا داخل نیست افیثمون
بفتح اول و سکون فا و کسر یای مثناه و سکون یای تحتانیه
و ضم میم و واو و نون لغت یونانی ست بمعنی دواء الجنون
و شعر القبیع نیز نامند و بسریانی سورمور و بهندی اکاس
بیل و امربیل گویند و آن نباتی ست سرخ رنگ دریعی
و تاصیف نیز مینامند و فروع آن مانند خیاطه و بر گیاهان
بسیار ریزه و گلش سرخ تیره و تخمش از خردل ریزه تر و
سرخ مائل بزردی و بر نباتات و اشیائیکه نزدیک باشند
میتنند بیخش شبیه است ببزر دک و تا مدتی زیر زمین
میماند و نصاری گویند که در حوالی او چیزی نمیروید و طعمش
تلخ باندک تندی و بعضی گفته اند که بیخ ندارد و گلش
از بیخه تخم می بندد و شیخ الرئیس گفته قوت نبات
آن مثل قوت حاشاست و بعضی گفته اند که از جنس
حاشا و بهترین آن سرخ اقریطی یا مقدسی ست که از
جزیره مقدس و یا اقریطش آورند و هر چند سرخ تر و تند بو
و باریک تر باشد بهتر است جالینوس گرم و خشک در سوم
میداند و چنین دیگر اطبا گرم در سوم و خشک در اول و نزد
بعضی خشک در دوم است محلل و ملطف و مسهل سودا
و بلغم و با بنفشه مسهل صفرا نیز جهت امراض دماغی و
عصبانی و اوجاع مفاصل و تشنج و صرع و مالیخولیا و جنون
و خدر و سرطان متقرح و بالخاصیة جهت امراض سوداوی
و تنقیه سودا و تفریح قلب بسبب تنقیه سودا عدیل است
و چون یکهفته هر روزه ده درم آنرا با نیم رطل شیر تازه دوشیده
بخیسانند و با پانزده مثقال سکنجبین بنوشند جهت رفع
خفقان و توحش و مالیخولیا و تشنج مجرب دانسته اند
و شیخ الرئیس گفته که چون چهار درم افیثمون را سائیده
با قدری عسل و قلیلی نمک بخورند اسهال سودا و بلغم
مینماید و بغدادی قلیلی سرکه نیز درین ترکیب گفته و
چون افیثمون لطیف و ضعیف الترکیب است بسیار جوش
نباید داد بلکه بیک دو جوش اکتفا باید نمود زیرا که جوش مبطل
فعل آنست و افیثمون مضر صفراوی و شبان و محرور
المزاج و مورث کرب و غشی و عطش و مصلح آن بنفشه
و کثیرا است و گویند مضر ریه و مصلحش صمغ عربی و کثیرا
است و موافق مبرود المزاج و کهول و پیران است و
قدر شربتش از جرم نزد شیخ الرئیس چهار مثقال و نزد بعضی
تا سه مثقال و بعضی دو درم گفته اند و در مطبوخات تا ده
درم و بدلش لاجورد و حجر ارمنی و یک وزن و نیم
آن حاشا یا مثل آن حاشا و دو دانگ تربد سفید بدل
است و تخم آنرا نرم نباید کوبید و بروغن بادام چرب
باید نمود که مصلح آنست و در مغص اگر در غیر مطبوخ است
دال الابران باید چکانید و مقدار شربت آن تنها تا دو درم
و با غیر آن تا چهار درم است و گفته اند چون ده درم
تخم آنرا در پارچه کتانی بسته در دو ثلث رطل شراب انگور
یکشب بخیسانند و در زیر آسمان گذارند و روز دیگر افشرده
صافی آنرا گرم کرده با دو اوقیه شربت بنفشه یک اوقیه
شربت ورد و یکدرم و یکمثقال روغن بادام شیرین بنوشند
اسهال مره سودا در نهایت قوت کند بدون مضرتی

و احداث ضعف و جهت مالیخولیا و وسواس سوداوی نیز نافع است و اگر یک اوقیه مغز فلوس خیارشنبر نیز اضافه نمایند بهتر است آنچه بار الراس گفته اند چون افیتمون مسهل بلغم و سودای محترق از دماغ و نافع برای امراض حادثه ازین دو خلط در راس و دماغ و شربتی ازان در مطبوخ است از پنجدرم تا هفتدرم و از جرم آن از یکدرم تا دو درم و در نقوع از دو درم تا چهار درم و تا ششدرم و سزاوار آنست که هرگاه جرم آنرا استعمال نمایند بروغن بادام شیرین باید که چرب نمایند صداع چون ششدرم افیتمون را در قدری از شیر گوسفند داخل کرده بیاشامند نافع است از برای صداع صفراوی و سوداوی و تنقیه سودا بعد از نضج به منضجات مناسبه و شربتی ششدرم آن با ماء الجبن نافع است صداع حادث بمشارکت قلب را بسبب سوء مزاج سوداوی قلب مالیخولیا و مانیا و جنون و کابوس و وسواس سوداوی قرشی در شامل و غیر او از اطبا گفته اند که نافع است از برای مالیخولیا خصوص با مثل افسنتین و چون بگیرند از افیتمون ششدرم و با ده درم مویز منقی بجوشانند نافع است از برای مالیخولیا از آشامیدن خمر بسیار و ادمان بران و اگر اضافه نمایند بسوی طبیخ آن بنفشه و اصل السوس میباشد انفع و چون اضافه نمایند بسوی همه مفرحی مانند بادرنجبویه و گاوزبان میباشد ابلغ و نافع است از برای وسواس سوداوی و همچنین با ماء الجبن نافع است مالیخولیا را و در موجز گفته که چون بگیرند از افیتمون از ننه هشت درم و بیاشامند با شیر بز تازه و شکر سفید میباشد نافع از برای مالیخولیا و مانیا و جنون و کابوس و اکثر امراض سوداوی و شیخ الرئیس گفته استفراغ ماده مالیخولیا سوداوی با افیتمون با شحم حنظل و اندکی سقمونیا بعد از فصد و تصفیه ماده بسا باشد که موجب رستگاری شود و اگر این دوا موجب رستگاری نگردد باید که استعمال ایارجات نمایند با صبر و خربق باین نحو که فرا گرفته شود از انها بقدر حاجت و حب بسته فرو برند سید اسمعیل جرجانی گفته که چون افیتمون را کوبیده و مویز منقی سرشته حب بسته فرو برند از ان پنجدرم تا ده درم نافع از برای مالیخولیای مراقی و چون هفتدرم افیتمون کوبیده را با سکنجبین بادرنجبویه سرشته بیاشامند اسهال سودا بقوت میکند و تنقیه طحال مینماید و نافع از برای مالیخولیا و طحال و مانیا و جنون نیز و رازی و غیره گفته اند که چون هر هفته یکمرتبه ازین ترکیب خورده شود میباشد نافع از برای مانیا و مالیخولیا و جنون و جمیع امراض حادث از سودای محترق از سودا هرگاه بوده باشد ماده مائل ببرودت و نوشیدن افیتمون با ماء الجبن منجبن بشیر و قرطم نافع از برای مالیخولیا و مانیا و جنون و وسواس سوداوی و کابوس و سزاوار آنست که بوده باشد شیر دو رطل و مغز حب القرطم کوبیده بیست درم و آنرا در شیر نیمگرم بمالند و بگذارند تا بسته شود دیگر دو بیز پس آنرا بدستور مقرر بجکانند و آب آنرا با ششدرم افیتمون بنوشند طلاطلی در مجربات خود آورده که دیدم خلقی کثیر را از اصحاب مالیخولیا و مانیا و جنون و وسواس سوداوی که افیتمون مخلوط افسنتین و برگ حنظل بآنها داده شد پس زائل گردانید مالیخولیا و وسواس سوداوی ایشانرا و نیست دوائی انفع ازین دوا از برای اصحاب مالیخولیا و آزارهای سوداوی و چون هفتدرم تخم آنرا در شیر تازه داخل کرده بخورند میباشد نافع جنون و سوداوی و ابن ماسویه گفته که چون افیتمون را در آب یکدو جوشی داده آنرا بمالند و بفشارند و آب را صافی نموده گلقند دران حل کرده صافی نموده بیاشامند تنقیه معده میکند از اخلاط فاسده سوداویه و نافع است از برای کابوس حادث از ابخره سوداویه مرتقیه از معده بسوی سر و با ماء الجبن برای کابوس سوداوی و صرع و فالج و لقوه و تشنج و خدر آشامیدن افیتمون نافع است صرع سوداوی و بلغمی و فالج و لقوه و تشنج امتلائی و خدر را بجهت آنکه منقی دماغ است و باید که بوده باشد مخلوط ببعض ادویه مخصوص بتنقیه دماغ مانند اسطوخودوس و ابن جزله گفته که آن منقی دماغ است از سودا و بلغم و نافع است از برای صرع و تشنج امتلائی و خدر و مقدار شربت ازان از یکدرم است تا دو درم که بروغن بادام شیرین چرب نموده بنوشند و اگر بو داده باشند در مطبوخ محتاج بروغن بادام نیست بغدادی گفته که چون بگیرند از افیتمون ششدرم تا ده درم و بجوشانند در سکنجبین و بمالند و بفشارند و بنوشند نافع از برای تشنج امتلائی و خدر بعض اطبا گفته که چون بگیرند ازان هر روز ده درم و بخیسانند در یک من شیر بز تازه دوشیده و صافی نموده اضافه نمایند مقدار پانزده درم سکنجبین صادق الحموضه تا بریده شود و بجکانند و بیاشامند و این فعل را هشت روز متوالی العمل آورند از برای تشنج و خدر نافع است

فصل در بیان حبوبی که اصل و عمود در آنها افیتمون است

حب افیتمون که اسهال سودا از بدن و دماغ کند و نافع است از برای مالیخولیا حادث از سودای محترق از سودای طبیعیه صنعت آن افیتمون ده درم غاریقون هشت سفید بسفایج فستقی هلیله سیاه از هر یک پنجدرم ایارج فیقرا هفتدرم و نیم لاجورد مغسول سه درم و نیم سقمونیای انطاکی مشوی یکدرم و نیم کوفته بیخته بروغن بادام شیرین پنجدرم چرب نموده بآب حب سازند شربتی از سه درم تا چهار درم حب افیتمون دیگر مسهل سودا است و نافع است از برای مالیخولیا صنعت آن افیتمون حجر ارمنی از هر یک سه درم نمک نفطی دو درم کوفته بیخته بآب کاسنی تازه سرشته حبوب سازند هر حبی بقدر نخودی شربتی در مثقال بآب گرم فرو برند حب افیتمون دیگر نافع از برای مالیخولیای حادث از سودای محترق از بلغم صنعت آن افیتمون دو درم بسفایج فستقی غاریقون هش سفید از هر یک یکدرم نمک هندی خربق سیاه از هر یک نیمدرم ایارج فیقرا یکدرم اسطوخودوس ثلث درمی کوفته بیخته بآب حب سازند جمله دو شربت کامل است حب افیتمون دیگر که اسهال سودا کند و نافع است از برای مالیخولیا صنعت آن افیتمون اقریطی بسفایج از هر یک سه درم حجر ارمنی خربق سیاه از هر یک یکدرم تربد سفید نیم درم کوفته بیخته بآب سرشته حبوب سازند شربتی دو درم بآب گرم فرو برند حب افیتمون دیگر که اسهال سودا

کند ونافع است ازبرای مالیخولیا هرگاه استعمال کرده شود
بعد ازآنکه بچند روز ایارج جالینوس خورده باشند
صنعت آن افتیمون غاریقون ایارج فیقرا شحم حنظل
سقمونیای مشوی ازهریک مقداریکه اقتضا کند حال
علیل وحال مریض در وقت وعادت وسن وبالجمله
موقوف برای طبیب ست کوفته بیخته بآب حب سازند
وبآب گرم فرو برند حب افتیمون خفیف نافع است از
برای مالیخولیای حادث از سودای مائل به برودت
صنعت آن افتیمون وشحم حنظل واندکی سقمونیا حب سازند
وبآب گرم فرو برند واگر این حب موجب رستگاری نشود
پس باید که زیاده کرده شود دران لاجورد وحجرارمنی
بی خوف غائله یا خربق سیاه باخوف غائله حب افتیمون
که تنقیه سودا کند ونافع است ازبرای نسیان سوداوی
چون استعمال کرده شود با مطبوخ افتیمون بعد از نضج منضجات
سودا خصوص بمغلی منقول از حضرت استاد الاطبا سید السند
قدس سره که بجهت همین علت تالیف فرموده اند صنعتش
اینست گاوزبان شاهتره بسفایج بادرنجبویه اسطوخودوس
گل بنفشه ازهریک دو درم عود صلیب یکدرم مویز طائفی
منقی ازحب بست دانه عناب خراسانی ده دانه افتیمون
درکتان بسته پنجدرم اجزای سوای افتیمون جوشانیده صاف
نموده افتیمون را درکتان بسته شب دران اندازند و
بگذارند وصبح گرم کرده بمالند وبفشارند وکیسه را
دور کرده مطبوخ گرم را بر روی ترنجبین پانزده مثقال
صافی نموده بنوشند پس چون نضج ظاهر شد اسهال سودا
نمایند بحب افتیمون ومطبوخ افتیمون حب افتیمون چنین سودا
را ازبدن پاک کند وتپ ربع را نافع باشد صنعت آن
افتیمون اقریطی ده درم شحم حنظل دو درم نمک نفطی
یکدرم قرنفل یک مثقال اجزا را کوفته بیخته را حب سازند
شربتی دو درم ونیم بآب نیمگرم فرو برند حب افتیمون
دیگر نافع ازبرای تپ ربع صنعت آن افتیمون اهلیلج
کابلی ازهریک چهار درم عصاره غافث عصاره افسنتین
افسنتین ازهریک دو درم صبر یکدرم آبیکه رازیانه دران
جوشانیده صاف کرده باشند حبهای بزرگ بسازند قدر شربت

دو درم تا سه درم حب افتیمون دیگر که تنقیه سودا ازبدن وسر
کند وجمیع امراض سوداوی وخصوص مالیخولیا وسرسام
سوداوی را بنهایت نافع باشد صنعت آن افتیمون اقریطی
ده درم غاریقون هشت سفید از آرد پیر موئین گذرانیده
شش درم هلیله سیاه پوست هلیله کابلی پوست هلیله زرد
آمله منقی پوست هلیله ازهریک دو درم گل سرخ منزوع
الاقماع بسفایج مکسر اسطوخودوس لاجورد مغسول ازهریک
دو درم ونیم کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده
بآب رازیانه تر سرشته حب سازند شربتی چهار درم
با هفت درم با جلاب ساده نیمگرم حب افتیمون نافع
ازبرای حمیات سوداویه صنعت آن افتیمون اقریطی
تربد سفید بسفایج فستقی ازهریک دو مثقال غاریقون
سفید لاجورد مغسول حجرارمنی ازیک یک مثقال کوفته بیخته
بگلاب سرشته حب سازند هر حبی بقدر نخودی شربتی
دو مثقال باگلاب وعرق گاوزبان فرو برند حب افتیمون
مستعمل در مالیخولیا که بدل مطبوخ افتیمون ست صنعت
آن افتیمون ده درم بسفایج فستقی غاریقون هشت سفید
ازهریک یکدرم خربق سیاه نمک هندی ازهریک
نیمدرم اسطوخودوس چهار دانگ ایارج فیقرا یکدرم
ونیم بدستور مقرر مرتب نمایند جمله دو شربت تام ست
بجهت اقویا واگر مریض ضعیف یا صغیر باشد سه شربت حب
افتیمون مستعمل در سوء مزاج سوداوی قلب وخفقان
حادث از سودای متولد از بلغم صنعت آن افتیمون
تربد سفید مدبر ازهریک یکدرم غاریقون سفید شحم
حنظل حجرارمنی مغسول ازهریک یکدانگ ونیم سقمونیای
مشوی ملح نفطی مقل ازرق ازهریک یک دانگ
خربق سیاه نیم دانگ اسطوخودوس دو دانگ
کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده حب سازند
جمله یک شربت ست حب افتیمون دیگر مستعمل درین
علت وقتیکه تولد سودا از صفرا باشد صنعت آن
افتیمون تربد سفید مدبر سنای مکی شاهتره ازهریک یکجزو
پوست هلیله زرد یک جزو دو دانگ صبر سقوطری زرد
دو دانگ لاجورد مغسول دو ثلث جزو مصطگی یک جزو

دو دانگ گل سرخ دو ثلث یکجزو کوفته بیخته حب سازند
شربتی چهار درم باآب شیرین حب افتیمون نافع از
برای صداع سوداوی وسائر امراض سوداویه صنعت
آن افتیمون پوست هلیله سیاه غاریقون هشت سفید از
هریک دو دانگ ملح نفطی بسفایج حجرارمنی مغسول خربق
سیاه ازهریک یکدانگ کوفته بیخته بروغن بادام شیرین
چرب نموده بآب سرشته حبوب سازند جمله یک شربت
است صنعت این حب به نسخه دیگر افتیمون نیم درم
هلیله سیاه چهار دانگ غاریقون دو دانگ ملح نفطی
بسفایج حجرارمنی خربق سیاه ازهریک یکدانگ کوفته
بیخته بروغن بادام شیرین یک مثقال چرب نموده بآب
حب سازند حبی بقدر نخودی جمله یک شربت ست حب
افتیمون مسهل سودا منقی بدن وسرست ازماده سودا
بی غائله ومفید است ازبرای مالیخولیا وصداع سوداوی
صنعت آن افتیمون دو درم غاریقون سفید تربد سفید
اسطوخودوس بسفایج ازهریک یکدرم کوفته بیخته بآب
رازیانه سرشته حبوب سازند جمله یک شربت ست
حب افتیمون مسهل سودای خالص صنعت آن افتیمون
بسفایج ازهریک سه درم خربق سیاه حجرارمنی مغسول
ازهریک یکدرم تربد سفید مدبر نیمدرم کوفته بیخته بآب حب
سازند شربتی دو درم حب افتیمون نافع ازبرای صداع
بمشارکت معده بسبب اجتماع سودا در معده چون استعمال
کرده شود بعد از نضج ماده این حب منقی بدن ومعده و
دماغ است ونافع است دوار وسدر سوداوی را نیز
صنعت آن افتیمون اقریطی اسطوخودوس بسفایج هلیله
سیاه غاریقون هشت سفید حجر لاجورد وحجرارمنی مغسول
ازهریک یکدانگ ونیم سقمونیای مشوی کثیرا ازهریک
یک دانگ کوفته بیخته بآب بادرنجبویه حب سازند جمله یک
شربت ست حب افتیمون مسهل سودا ونافع است از
برای سرسام سوداوی صنعت آن افتیمون اقریطی تربد
سفید مدبر ازهریک ده درم غاریقون سفید شش درم
هلیله سیاه پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله آمله
منقی ازهریک دو درم غنچه گل سرخ منزوع الاقماع

اسطوخودوس لاجورد مغسول از یک دو درم و نیم کوفته بیخته
باب رازیانهٔ تازه سرشته حب سازند شربتی از چهار درم
تا هفت درم با جلاب ساده یا آب نیمگرم حب افتیمون دیگر که همین
منفعت دارد صنعت آن افتیمون اقریطی بسفایج فستقی
غاریقون هش سفید سقمونیای مشوی شحم حنظل حجر لاجورد
مغسول حب بلسان از هر یک بقدر حاجت کوفته بیخته
باب کاسنی تازه سرشته حب سازند شربتی دو مثقال
صبح با عرق گاوزبان فرو برند و غذا ظهر ماءالشعیر یا نخود
آب بخورند حب افتیمون که از ادویه مسهله است و نافع است
از برای مالیخولیا و بعضی اوقات بدل مطبوخ افتیمون
داده میشود وقتیکه مریض را کراهت باشد آشامیدن
مطبوخ افتیمون و گفته شده که این حب نافع است
از برای مالیخولیای حادث از سودای محترق از سودای
طبیعیه و جذام صنعت آن افتیمون بیست درم بسفایج
ده درم خربق سیاه نمک هندی از هر یک پنج درم اسطوخودوس
هفت درم ایارج فیقرا پانزده درم و در نسخهٔ دیگر پنج درم است
و در نسخهٔ دیگر بجای ایارج فیقرا سه درم مغناطیس داخل
است و نسخهٔ مسیحی موافق نسخهٔ اصل است الا آنکه
غاریقون سفید ده درم داخل است اجزا را کوفته بیخته حب
سازند شربتی از سه درم تا چهار درم صنعت این حب بنسخهٔ
ابن الیاس افتیمون بیست درم ایارج فیقرا بسفایج
فستقی از هر یک دو درم اسطوخودوس هفت درم غاریقون
سفید پنج درم نمک هندی سه درم کوفته بیخته بآب حب
سازند شربتی سه درم بآب نیمگرم۔

فصل در بیان سفوفاتیکه اصل و عمود در آنها افتیمون است

سفوف افتیمون مسمّی به سفوف سود العهد استفراغ بالغ
سفوف بادارالجبن نافع است از برای مالیخولیا و
تنقیه سودا کند خصوص از سر صنعت آن افتیمون ده درم
هلیله سیاه پوست هلیله کابلی از هر یک یک درم و نیم
غاریقون هش سفید یک ربع درمی خربق سیاه دو
دانگ کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده
شربتی از دو درم تا سه درم سفوف افتیمون مسمی بسفوف
سودا منقول از قرشی گفته که تعهد باستفراغ سودا بالغ
سفوف بادارالجبن در علاج مالیخولیا در هفته یکمرتبه مجرب
النفع است صنعت آن افتیمون اسطوخودوس هش سفید
غاریقون لاجورد مغسول حجر ارمنی مغسول سقمونیای مشوی
از هر یک مقدار یکه رای طبیب و مرض اقتضا کند کوفته
بیخته نگاهدارند و هفته یکمرتبه سه درم آنرا بادارالجبن بنوشند
سفوف افتیمون مسمّی به سفوف مالیخولیا عظیم النفع در
قطع مالیخولیا و وسواس و وحشت و خبث نفس و جنون
و این سفوف مقوی سر و قلب و معده است صنعت آن
افتیمون اقریطی شش درم پوست هلیله زرد پوست هلیله
کابلی هلیله سیاه پوست هلیله آمله منقی انیسون تخم
ریحان تربد سفید مدبر تمام پودینه هر ایک چهار درم
کهربای شمعی مرجان قرمزی تخم خرفه مقشر ابریشم
مقرض مروارید ناسفته کشنیز خشک گل ارمنی عود
قماری خام درونج عقربی از هر یک سه درم مشک تبتی
سه قیراط کوفته بیخته نگاهدارند شربتی دو درم و نیم تا سه درم
و اگر اضافه کرده شود باین سفوف بوزن مجموع ادویه
نبات سفید بعد از آنکه اجزا را بروغن بادام شیرین
چرب نموده باشند میباشد در نفع اسرع و در بنگال شهرتی
از آن پنج درم است با گلاب یا با آب زرشک شیرین
کرده بشربت گاوزبان یا نیلوفر اگر در مزاج حرارت
باشد میفرمایند اگر درین سفوف بجای تربد سفید مدبر
لاجورد مغسول یا حجر ارمنی بوزن تربد کرده شود میباشد
در مالیخولیا انفع و اقوی سفوف افتیمون رد فش
نافع از برای قطرب مستعمل بادارالجبن چون آشامیده
شود بعد از فصد و اخراج خون بمقداریکه قریب بغشی
رسد صنعت آن افتیمون هلیله سیاه هندی آمله منقی
بسفایج فستقی پوست تراشیده لاجورد مغسول از هر یک
مقداریکه رای طبیب بران قرار گیرد کوفته بیخته مقدار
دو درم از آن بادارالجبن بنوشند، سفوف افتیمون
مسهل سودا که چون بادارالجبن خورده شود تنقیه سودا
کند خصوص از سر صنعت آن افتیمون ده درم هلیله
سیاه غاریقون سنای مکی ریوند چینی بسفایج از هر یک دو
درم کوفته بیخته سفوف سازند و مقدار مستعمل از آن
از سه درم تا چهار درم است سفوف افتیمون منقیه
تمام بدن از سودا کند و نافع است از برای مالیخولیا
وقتیکه سودا در تمام بدن باشد صنعت آن پوست هلیله
کابلی هلیله سیاه افتیمون از هر یک ده درم بسفایج فستقی
حب النیل سنای مکی از هر یک سه درم تربد سفید نصف مجموع
ادویه کوفته بیخته قدر مستعمل از آن از چهار درم تا چهار
مثقال باشد سفوف افتیمون مسهل سودا این سفوف اسهال
خلط سودا کند و نافع از برای امراض حادثه از اخلاط غلیظه
صنعت آن بسفایج فستقی افتیمون اقریطی از هر یک جزوی
شکر طبرزد دو جزو کوفته بیخته چهار درم آنرا کف کنند و
بعد از آن جلاب سکری بنوشند و چند نسخهٔ دیگر در ماءالجبن
در حرف اللام در الیان مذکور میگردد ان شاء الله تعالی

فصل در بیان سکنجبیناتی که اصل و عمود در آنها افتیمون است

سکنجبین افتیمون ساده به نسخهٔ حکیم محمد باقر موسوی
حکیم باشی شاه جمجاه سلیمان صفوی صنعت آن
افتیمون اقریطی پنجاه درم در کیسهٔ کتانی کرده در دو من
آب بجوش آورده انداخته ده سه جوش برسند و دیگ
را از آتش فرود آورده چندان کیسه را بمالند که تمام قوت
افتیمون بآب باز داده شود پس کیسه را افشرده دور نمایند
و سرکهٔ انگوری کهنه پنج سیر من تبریز و قند سفید یکمن و
نیم تبریز داخل کرده بجوشانند تا بقوام آید شربتی پانزده
مثقال سکنجبین افتیمونی ساده به نسخهٔ دیگر نافع از
برای مالیخولیا و اصحاب وسواس و وحشت و جمیع امراض
سوداوی صنعت آن بگیرند افتیمون پنجاه درم و در
ده سیر سرکهٔ انگوری و آب بقدر حاجت تخیسانند پس
داخل نمایند در آن قند سفید صافی دو دو خشداده فرود
آورند و کیسهٔ افتیمون را بمالند تا تمام قوتش بیرون آید
شیره کشیده شود پس کیسه را افشرده دور نمایند و بقوام سکنجبین
آورده شربتی پانزده درم با ماءالجبن بیاشامند سکنجبین
افتیمون تالیف شیخ الرئیس رحمة الله منقول از تجربه
ابن ابی صادق صنعت آن افتیمون اقریطی بسفایج

فستقے از ہریک دہ مثقال خربق سیاہ یکمثقال خربق را
نیم کوفتہ یکشبانروز در سرکہ انگوری کہنہ یکرطل کہ یکرطل
آب خالص دران داخل کردہ باشند بخیسانند پس بآتش
ملائم بجوشانند بعد ازان در خرقہ کہ بستہ باشند دران بسفائج
فستقے پوست تراشیدہ نیمکوفتہ تا نصف رسد پس افتیمون را در خرقہ
کتان بستہ دران اندازند و دو جوش دیگر دادہ از آتش فرود
آورند و خرقہ افتیمون را بمالند بسیار تا جمیع قوت افتیمون بآب
باز آید پس خرقہ دیگر را نیز بمالند و بفشارند و ہر دو خرقہ را دور
کردہ سہ رطل شکر سفید صافی داخل نمودہ بآتش ملائم بپزند
تا بقوام آید پس از آتش فرود آوردہ سرد نمودہ در شیشہ نگاہ
دارند سکنجبین افتیمون مسہل سودا تالیف شیخ الرئیس رح
صنعت آن بگیرند عسل مصفے یا شکر سفید و سرکہ بدستوریکہ
در سکنجبین سادہ ذکر می شود پس بگیرند افتیمون را آن مقدار کہ
خواستہ باشند و بسفائج و خربق اسود ہر دو را نیم کوفتہ و ہر سہ
را جدا جدا در صرہ کتانی کردہ سر آنرا محکم بستہ در دیگ اندازند
و بپزند چنانچہ در سکنجبین سقمونیائے در رسم سقمونیا ذکر میشود
این نسخہ با نسخہ ابن ابی صادق یکیست و تفاوت
در صنعت ست صنعت این نسخہ بہ سکنجبین بہ نسخہ دیگر بسفائج
فستقے پوست تراشیدہ نیم کوفتہ سی درم خربق
سیاہ نیم کوفتہ چہار درم افتیمون اقریطی سی درم ہر
یک را علحدہ در صرہ کتان متخلخل النسج کردہ و باید کہ
نیمہ ہر یک از صرہ ہا خالی باشد پس بگیرند سرکہ انگوری
یکصد درم آب خالص دو رطل در دیگ سنگی پاکیزہ کردہ
بجوشانند و در صرہ بسفائج و خربق را دران اندازند و بجوشانند
بجوشانند و زمان بزمان صرہ ہا را بمالند و چون بنصف
رسد افتیمون را دران اندازند و دو جوش دیگر دادہ از آتش
برگیرند و کیسہ را نیکو بمالند و بفشارند تا تمام قوتہای دوا
بآن باز دادہ شود پس کیسہ ہا را افشردہ دور کنند و دو رطل
شکر سفید داخل کردہ بقوام آرند و سرد کردہ در شیشہ
یا ظرف چینی نگاہدارند شربتے بست درم در وقت حاجت
بکار برند سکنجبین افتیمونی دیگر منقول از شیخ الرئیس رح
نافع از برای اصحاب توحش سوداوی و صرع و مالیخولیا
و خفقان سوداوی و این سکنجبین منضج مواد سودائی است

و تنقیہ مادہ علت برفق کند و نیز بعد از استعمال این سکنجبین
استفراغ مواد امراض مزمنہ بمسہلات خفیفہ میشود صنعت
آن افتیمون اقریطی دو مثقال گاؤزبان پانزدہ مثقال
تخم کاسنی اصل السوس تراشیدہ مرضوض پوست بیخ کاسنی
از ہریک دوازدہ مثقال بسفائج فستقے پوست تراشیدہ
نیم کوفتہ تربد سفید پوست تراشیدہ مرضوض از ہریک
شش مثقال حاشا زوفای خشک کمافیطوس از ہریک
چہار مثقال پرسیاوشان پنج مثقال تخم بادروج تخم بادرنجبویہ
تخم فرنجمشک زرنباد درونج عقربی بہمن سرخ و سفید
قاقلہ کبار سنبل الطیب از ہریک سہ مثقال و نیم تخم کشوث
دوازدہ مثقال قند سفید بقدر حاجت گلقند آفتابی بوزن
جمیع ادویہ را یکشبانروز در سرکہ کہنہ بخیسانند آن مقدار
سرکہ کہ از روی ادویہ برگردد و بعد ازان چہار رطل آب خالص
داخل نمایند و بآتش ملائم بجوشانند تا آب برود و سرکہ
بماند گلقند آفتابی دران حل کردہ صاف نمودہ قند سفید را
داخل نمایند و بقوام آورند شربتے پانزدہ مثقال بہتر آنست
کہ این سکنجبین را با مارالجبن بنوشند سکنجبین افتیمونی منقول
از ادویہ قلبیہ شیخ الرئیس و این سکنجبین ہمان نسخہ قبل
است یا بالجملہ تفاوتی صنعت آن افتیمون اقریطی دہ
درم بسفائج فستقے پوست تراشیدہ نیم کوفتہ شش درم
گاؤزبان گیلانی پانزدہ درم حاشا زوفاے خشک
کمافیطوس از ہریک چہار درم پرسیاوشان پنجدرم تخم
فرنجمشک تخم بادرنجبویہ تخم بادروج زرنباد بہمن سرخ
و سفید درونج عقربی قاقلہ ساذج ہندی سنبل الطیب از
ہریک سہ درم و نیم تخم کشوث تخم کاسنی اصل السوس تراشیدہ
مرضوض پوست بیخ کاسنی از ہریک دوازدہ درم گلقند
سکرے بوزن تمام ادویہ را نیم کوفتہ در پنج رطل آب
و دو رطل سرکہ انگوری کہنہ بآتش ملائم در دیگ سنگی
بجوشانند تا نصف وزن سرکہ باقی ماند و اگر آب زیادہ
باشد بہتر ست پس سرکہ را صافی نمودہ داخل کنند دران
شکر سفید صافی مقداریکہ بگرداند طعم سکنجبین را و اگر
احتیاج باشد و گلقند کفایت نکند و بآتش ملائم بقوام
آورند فرود آوردہ سرد کردہ در شیشہ نگاہدارند شربتے

پانزدہ درم تا بست درم و دہ روز استعمال نمایند و تنقیہ
مادہ سودا در بدن بسیار باشد و در نسخہ دیگر این سکنجبین
تربد سفید دہ درم و نیم داخل است و تخم فرنجمشک زرنباد
و درونج داخل نیست و در نسخہ کہ بعد ازین ذکر میشود تربد
و این ادویہ داخل است لکن با این ہر دو نسخہ اختلاف
دارد سکنجبین افتیمونی مذکور بہ نسخہ دیگر صنعت آن افتیمون
دہ جزو بسفائج پوست تراشیدہ نیمکوفتہ تربد سفید محکوک از ہریک
شش جزو گاؤزبان پرسیاوشان ابرسا تخم کاسنی
اسطوخودوس تخم کشوث پوست بیخ کاسنی از ہریک
پنج جزو حاشا ورق گلسرخ کمافیطوس از ہریک چہار جزو
تخم بادروج تخم بادرنجبویہ تخم فرنجمشک بادرنجبویہ زرنباد
درونج عقربی بہمن سفید ساذج ہندی سنبل الطیب قاقلہ
کبار از ہریک سہ جزو مجموع را در آب و سرکہ بخیسانند
یکشبانروز پس بجوشانند آنمقدار کہ وزن سرکہ باقی ماند
گلقند آفتابی بوزن مجموع ادویہ دران حل نمایند و صافی
نمودہ اگر احتیاج باشد قدرے شکر سفید کہ طعم آنرا مزہ
گرداند داخل کردہ بقوام آورند و فرود آوردہ سرد کردہ
در شیشہ نگاہدارند سکنجبین افتیمون کہ قدس سرہ مؤلف
تلکنا نافع از برائے جمیع امراض سوداویہ خصوص وقتیکہ
آشامیدہ شود با مارالجبن صنعت آن افتیمون بسفائج
سنائی از ہریک دہ درم گاؤزبان شاہترہ بادرنجبویہ
گل گاؤزبان اسطوخودوس تخم خیارین پوست بیخ
کاسنی پوست بیخ رازیانہ اصل السوس مرضوض گل بنفشہ
گل نیلوفر قنطوریون دقیق از ہریک پنجدرم عناب الجبر زرد
از ہریک دہ دانہ سپستان بست دانہ ادویہ را سوائے
افتیمون در یکصد و نود درم سرکہ انگوری و ہفتصد درم
آب بخیسانند پس بجوشانند آنمقدار کہ دو صد درم از سرکہ
و آب باقی ماند پس افتیمون را در صرہ کتان بستہ دران
اندازند و دو جوش دیگر دادہ فرود آوردہ متصل کیسہ را
بمالند و بفشارند و دور کنند و صافی نمودہ بگیرند ترنجبین
خراسانی ہفتاد پنجدرم شکر سفید دہ درم گلقند آفتابی
سکری پنجاہ درم دران حل کردہ صافی نمودہ بقوام آورند
شربتے دو وادقیہ با مارالجبن بنوشند صنعت این نسخہ دیگر

قریب بہ نسخہ قبل گاؤزبان شاہترہ بسفائج فستقے گل گاؤزبان
گل بنفشہ گل نیلوفر عنب الثعلب سیاوشان اصل السوس
بادرنجبویہ تخم کاسنی تخم خیارین تخم خربزہ تخم کشوث تخم افتیمون
پوست بیخ کاسنی پوست بیخ بادیان اسطوخودوس کمافیطوس
از ہر یک پنجدرم سنامکی افتیمون از ہر یک دہ درم لحبین زرد
عناب از ہر یک پانزدہ عدد مویز منقے سپستان از ہر یک
سی عدد آنچہ کوفتنی است نیم کوفتہ تمام ادویہ را سوای
افتیمون در یک رطل سرکہ انگوری و سہ رطل آب بخیسانند
یکشبانروز و افتیمون را علحدہ در خرقہ کتان بستہ نگاہدارند
پس ادویہ را بجوشانند تا ثلث آب و سرکہ باقی ماند صرہ
افتیمون را داخل کردہ یکدو جوش دیگر دادہ فرود آورند
کیسہ افتیمون را دائم بدست بمالند تا تمام قوت آن بآب
بازدادہ شود پس فشردہ دور کنند و ادویہ را صافی نمودہ
شیرخشت خراسانی ترنجبین از ہر یک ہفتاد و پنجدرم شکر
سلیمانی یکصد و بست و پنجدرم گلقند آفتابی بست و پنجدرم
دران حل کردہ صافی نمودہ بجوشانند و کف آن را بگیرند
دو مرتبہ دیگر صافی نمودہ بجوشانند تا بقوام آید پس فرود
آوردہ سرد کردہ در شیشہ نگاہدارند شربتے
از دہ مثقال تا دو اوقیہ با ماء الجبن بنوشند سکنجبین افتیمون
دیگر نافع است از برای امراض سوداوی و خصوص از
برای کلف چون با ماء الجبن بنوشند صنعت آن گل گاؤزبان
شاہترہ رازیانہ از ہر یک پنجدرم افتیمون بسفائج فستقے
سنامکی ہلیلہ سیاہ از ہر یک دہ درم اجزای آنچہ کوفتنی
است نیم کوفتہ در پنجاہ درم سرکہ انگوری کہنہ و دو
صد درم آب خالص سوای افتیمون بخیسانند و افتیمون
را در کیسہ کتان بستہ ادویہ را بجوشانند تا ثلث آب و سرکہ
بماند پس کیسہ افتیمون را داخل کردہ دو جوش دیگر دادہ
فرود آورند و کیسہ را متصل بمالند تا تمام قوت افتیمون
بآب بازدادہ شود پس بفشارند و دور کنند و مطبوخ را
صافی نمودہ با یک من قند بقوام آورند و گاہی بجاے
گل گاؤزبان اسطوخودوس و بجاے ہلیلہ سیاہ
پوست ہلیلہ کابلی میکنند شربتے از یک اوقیہ لغایت تا دو
اوقیہ و بہتر آنست کہ با ماء الجبن خوردہ شود سکنجبین
افتیمونی بہ نسخہ حکیم صالح خان خال آن مرحوم صنعت
آن افتیمون اقریطی بسفائج فستقے از ہر یک چہار مثقال
خربق سیاہ نیم مثقال رازیانہ سہ مثقال تخم کاسنی ہفت
مثقال و نیم ہمہ را نیم کوفتہ علحدہ علحدہ در کیسہاے
کتان کردہ و یکشبانروز یکصد و پنجاہ مثقال سرکہ
و ہفتاد و پنج مثقال آب بخیسانند پس بجوشانند سواے
کیسہ افتیمون تا وزن آب برود پس کیسہ ہا را نیکو مالیدہ
دور کنند و کیسہ افتیمون را دران انداختہ یکدو جوش دیگر
دہند و دائم بمالند تا تمام قوت آن بسرکہ بازدادہ
شود پس فرود آوردہ ہمہ خریطہ ہا را بمالند و بفشارند و دور
کنند و سہ صد مثقال قند سفید داخل کردہ بقوام آورند
و سرد کردہ در شیشہ نگاہدارند و بوقت حاجت بکار برند
شربتے تا دو اوقیہ سکنجبین افتیمونی بہ نسخہ حکیم داؤد
مرحوم برادر حکیم صالح خان خال آن مغفور صنعت آن
افتیمون اقریطی پنج مثقال و نیم اسطوخودوس رازیانہ
شاہترہ از ہر یک پنج مثقال بسفائج فستقے پوست تراشیدہ
سنامکی پوست ہلیلہ کابلی از ہر یک چہار مثقال
و نیم ادویہ نیم کوفتہ یک شب در سرکہ انگوری ہفتاد و
پنج مثقال و آب خالص یکصد و دوازدہ مثقال بخیسانند
و صبح بجوشانند تا وزن آب برود و صافی نمودہ قند سفید
ہفتاد و پنج مثقال داخل کردہ بقوام آورند و فرود آوردہ
سرد کردہ در شیشہ نگاہ دارند شربتے تا دو اوقیہ
سکنجبین افتیمونی دیگر نافع از براے امراض سوداوی
صاحب اختیارات بدیعی گفتہ کہ این سکنجبین مستعمل من است
صنعت آن تخم کاسنی تخم رازیانہ افتیمون اقریطی از ہر یک
ہفت درم بغیر افتیمون ادویہ را نیم کوفتہ در سرکہ انگوری
یک چہار یک من و آب بقدر حاجت یک شبانروز
بخیسانند پس بجوشانند و بدست بمالند و در آخر افتیمون
در کتان بستہ را دران اندازند و یک دو جوش
دادہ فرود آوردہ دائم بمالند تا تمام قوت افتیمون
بازدادہ شود پس کیسہ را بفشارند دور کردہ مطبوخ
را صافی نمودہ قند سفید یکمن داخل کردہ بقوام آوردہ
فرود آورد و سرد کردہ در شیشہ نگاہ دارند شربتے
تا دو اوقیہ نسخہ دیگر این سکنجبین اقوی از نسخہ قبل است صنعت
آن تخم کاسنی رازیانہ تخم کرفس افسنتین رومی از ہر یک
سہ درم خیارین نیم کوفتہ تخم خربزہ نیم کوفتہ از ہر ایک پنج
مثقال پوست بیخ کرفس پوست بیخ رازیانہ افتیمون از
ہر یک ہشت درم اجزا را سوای افتیمون در سرکہ و آب یک
شب بخیسانند و افتیمون را در کتان بستہ اول اجزا را بجوشانند
و در آخر افتیمون را دران اندازند و فرود آوردہ دائم کیسہ
افتیمون را بمالند مالیدنی قوی و بفشارند و دور کنند
و مطبوخ را صافی نمودہ یکمن شکر سفید داخل کردہ بقوام
آورند شربتے پانزدہ درم سکنجبین افتیمونی دیگر بہ نسخہ
حکیم محمد مومن نافع از برای جمیع امراض سوداوی و دفع
ورم و ازالہ حرارت باشد مستعمل با ماء الجبن صنعت آن افتیمون
اقریطی بسفائج فستقے تخم کاسنی از ہر یک ہفت مثقال تخم
کرفس بیخ بادیان بیخ کاسنی از ہر یک دو مثقال تخم
خیارین نیم کوفتہ پنج مثقال ادویہ را سوای افتیمون در نود
مثقال سرکہ انگوری و نود مثقال آب بخیسانند پس
بجوشانند تا بنصف رسد افتیمون را در کیسہ کتانی بستہ
دران اندازند و دو جوش دیگر دادہ فرود آورند و کیسہ
افتیمون را بدست بمالند تا تمام قوت افتیمون بیرون
آید پس کیسہ را فشردہ دور کنند و مطبوخ را صافی نمودہ
دو صد و پنجاہ مثقال قند سفید داخل کردہ بقوام آورند و فرود
آوردہ سرد کردہ در شیشہ نگاہدارند شربتے از چہار مثقال
تا شش مثقال سکنجبین افتیمونی بہ نسخہ سید اسمٰعیل بہ ذخیرہ
مستعمل در ماء الجبن در امراض سوداوی و حمی ربع صنعت
آن افتیمون اقریطی بسفائج از ہر یک دہ درم لسان الثور
پنجدرم بادرنجبویہ سہ درم خربق سیاہ دو درم افتیمون
را علحدہ در پارچہ کتانی بستہ و بسفائج پوست تراشیدہ
و خربق ہر یک علحدہ نیم کوفتہ در خرقہ کتانے بستہ و جملہ
سوای افتیمون در یکصد درم آب و یکصد درم سرکہ
انگوری جید داخل کردہ بجوشانند تا بنصف رسد افتیمون
را در آخر داخل کردہ یکدو جوش دیگر دادہ فرود آوردہ
کیسہ را بمالند و بفشارند و دور کردہ پس مجموع ادویہ را بمالند
صافی نمودہ با یکمن قند سفید بقوام آورند سکنجبین افتیمونی

دیگر از سید اسمعیل در ذخیره گفته که این سکنجبین نافع ست
از برای مالیخولیا هرگاه استفراغ کرده شود بمار الجبن متخذ
ازین سکنجبین صنعت آن نمک هندی افتیمون هلیله سیاه
شکر سفید همه را در سرکه انگوری کهنه و آب بخیسانند و از آن
سکنجبین سازند پس از آن سکنجبین مار الجبن فرا گیرند سکنجبین
افتیمونی دیگر نافع از برای امراض سوداوی صنعت آن
افتیمون اقریطی ده مثقال بسفایج پوست تراشیده نیم کوفته
اسطوخودوس از هر یک پنج درم گاؤزبان بادرنجبویه از هر یک
سه درم افتیمون را علحده در پارچه کتانی متخلخل النسج بسته
باقی ادویه را یک شبانروز در چهار یک من سرکه و آب
یک من بخیسانند و روز دیگر بجوشانند تا به ثلث رسد بدست
بمالند و بفشارند و بپالایند پس قند سفید سه چهار یک
من داخل کرده بآتش ملائم بجوشانند تا قریب بقوام
رسد پس صره افتیمون را داخل کرده یک دو جوش دیگر داده
متصل کیسه افتیمون را بدست بمالند و بفشارند و دور
کرده سکنجبین را در شیشه کرده نگاه دارند شربتی ده مثقال
و در نسخه دیگر این سکنجبین خربق سیاه یک مثقال داخل ست
سکنجبین افتیمونی دیگر صنعت اسطوخودوس را از بادیان
شاهتره از هر یک پنج مثقال افتیمون اقریطی سنامکی
بسفایج پوست هلیله زرد از هر یک ده مثقال ادویه را
سوای افتیمون نیم کوفته در سرکه انگوری پنجاه درم و دو
صد درم در آب یک روز و یک شب بخیسانند پس بجوشانند
چون قریب بقوام قند سفید یکمن تبریزی داخل کرده بجوشانند
چون قریب بقوام افتیمون را کوبیده در کیسه کتانی کرده
سکنجبین را فرود آورده کیسه را بمالند تا قوت و شیره آن تمام
بر آید سکنجبین پس کیسه را بگلاب شسته بفشارند و دور کنند
و سکنجبین را بآتش گذاشته بقوام آورده سرد کرده در شیشه
نگاه دارند و اگر بعد از قوام آوردن کیسه را بدستور در آن
بمالند تا شیره آن بر آید و چون تمام شیره آن بر آید
بفشارند و کیسه را دور کرده سکنجبین را نگاه دارند صنعت
آن افتیمون بسفایج از هر یک ده درم لسان الثور پنج درم
بادرنجبویه سه درم خربق سیاه دو درم افتیمون را در
کیسه کنند و خربق نیم کوفته و بسفایج نیم کوفته را در کیسه

دیگر و جمله را در یکصد درم سرکه انگوری و دو صد درم آب
بریزند تا بنصف رسد و کیسه افتیمون را در آن وقت افگنند
و فرود آورده دائم کیسه افتیمون را بمالند تا سرد شود پس
صافی نموده با یک من قند سفید سکنجبین بسازند سکنجبین افتیمونی
مستعمل در مالیخولیا با مار الجبن دو قسم و سوم بعد از فصد
البته و دو قسم سوداوی بعد از فصد اگر استعداد تمام باشد
و الا پیش از فصد صنعت آن افتیمون بسفایج پوست
تراشیده از هر یک ده درم خربق سیاه نیم کوفته یک
مثقال هر یک را علحده در کیسه کتان کرده یک شبانروز
در سرکه انگوری نیم من بخیسانند و روز دیگر نیم من آب
داخل کنند و صره افتیمون را بر آورده همه را بآتش ملائم
بجوشانند تا بنصف رسد پس صره افتیمون را داخل
کرده یک جوش دیگر دهند و از آتش برگرفته صره ها را بدست
بسیار بمالند و بفشارند و دور کنند و یک من و نیم شکر
داخل کرده بقوام آورد سکنجبین افتیمونی دیگر که تنقیه سوداوی
کند و نافع است از برای مالیخولیا و دیگر امراض سوداوی
و از برای توحش و صرع سوداوی صنعت آن افتیمون
تخم کشوث تخم کاسنی بیخ کاسنی اصل السوس از هر یک
پانزده درم تربد سفید بسفایج از هر یک شش درم پرسیاو
شان پنج درم گاؤزبان پانزده درم حاشا زوفای
خشک کمافیطوس از هر یک چهار درم تخم بادرنجبویه تخم
فرنجمشک ریوند درونج عقربی سازج هندی بهمن سرخ
و سفید سنبل الطیب قاقله صغار از هر یک سه درم ادویه را
آنچه کوفتنی باشد بکوبند و مجموع را یک شبانروز در سرکه
انگوری کهنه مقدار هفت رطل بخیسانند و روز دوم
هفت رطل دیگر آب در آن داخل کرده بآتش بجوشانند
چون مقدار سرکه باقی ماند گلقند آفتابی یکصد و
بیست درم و همین مقدار شکر سفید در آن حل کرده مکرر
صافی نمایند و بآتش نیم گرم بقوام آورند مقدار مستعمل
از وے شانزده درم و در ده روز نفع ظاهر گردد سکنجبین
افتیمونی منقول از مجربات حکیم ابراهیم قمی ابن حکیم
اشرف حکیم محل شاه سلیمان صنعت آن افتیمون
سنامکی بسفایج رفتنی پوست هلیله زرد از هر یک

ده مثقال و نیم اسطوخودوس را زبانه تخم شاهتره از هر یک
پنج مثقال و نیم کوفته یک شیشه سرکه انگوری یک چهار من
تبریزی باشد بر روی وے کرده یک شبانروز بخیسانند پس
بجوشانند و صافی نموده یکچهار یک من تبریزی قند سفید داخل
کرده بقوام آورند شربتی از یک اوقیه تا سه اوقیه شراب
افتیمون یعنی خمر افتیمونی بنسخه قدما نافع از برای مالیخولیا
و جمیع امراض سوداوی صنعت آن بگیرند افتیمون یک
رطل و در چند کیسه کتان کرده همه کیسها را در چهل رطل
و در چند کیسه کتان کرده در خم کنند و شش ماه گذارند
تا برسد استعمال نمایند قرص افتیمون که آشامیده میشود
با مار الاصول از برای استیصال قولنج صنعت آن
افتیمون اقریطی ده درم تربد سفید مثل آن سکبینج پنج درم
این اجزا را تمام ده قرص نموده هر روز یک قرص را
با این مار الاصول بنوشند صنعت آن پوست بیخ کاسنی
نیم کوفته بیست درم تخم کاسنی پنج درم تخم کشوث شش درم
عناب بیست عدد سپستان شانزده عدد و در نسخه
دیگر شانزده درم است ادویه را در چهار رطل آب بجوشانند
تا به نصف رسد پس بپالایند و در سه روز بیاشامند۔

فصل در بیان مطبوخاتیکه اصل و عمود در اینها افتیمون ست

مطبوخ افتیمون مستعمل در صرع و نسیان سوداوی
باید که بوده باشد متخذ از امثال این ادویه صنعت آن افتیمون
اسطوخودوس شاهتره پوست هلیله کابلی تربد سفید بسفایج
لسان الثور مقوی بمثل ایارج فیقرا و غاریقون و حجر
ارمنی و حجر لاجورد و غذا در ایام نوشیدن این مطبوخ نخود
آب گوشت فربه متوبل و مقوه مثل زیره و دارچینی و
قرنفل باشد اما فلفل و خردل و غذاهای حار او باید که نباشد
مطبوخ افتیمون غاریقونی منقول از کامل الصناعة
مسهل بلغم و سودا و نافع از برای صرع و صداع و ماده
بمشارکت رحلین و بدین و بسبب ریاح غلیظه خبیثه فاسده
که از ان عضو مرتقی بدماغ گردد و موجب سده شود و صرع
بهم رسد و اگر در تحت عشا مخلل محتقن آید صداع حادث شود
صنعت آن پوست هلیله زرد هفت مثقال پوست هلیله کابلی

پنج مثقال هلیله سیاه پوست هلیله آمله منقے از هر یک سه
مثقال مویز منقے بیست دانه آلوی بخارائی ده دانه گل
گاؤزبان کبابه چینی غافث بادرنجبویه اسطوخودوس از
هر یک دو درم بسفایج فستقی یکدرم و نیم تربد موصوف
مدبر یکدرم در پنج رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند صافی
کنند و ده مثقال افتیمون اقریطی در صرهٔ بسته داخل کرده
دو جوش دیگر داده فرود آورده افتیمون را نیکو بمالند و
بفشارند و دور کنند غاریقون یک مثقال دران حل
کرده سه حصه نمایند و هر روز یک حصه را بنوشند و باید که
غاریقون یک مثقال بعسل سرشته باشند و بجهت صاحب
جنون و مالیخولیا صبر سقوطری نیم مثقال خربق سیاه دو
دانگ اضافه کنند و جهت اخراج بلغم لزج غلیظه بجای
صبر و خربق شحم حنظل دو دو دانگ اضافه نمایند ٭ مطبوخ
افتیمون غاریقون منقول از جامع امین الدوله اقوی از
نسخهٔ کامل الصناعه ٭ صنعت آن پوست هلیله زرد پوست
هلیله کابلی از هر یک هفت مثقال هلیله سیاه پنج مثقال
هلیله آمله منقے از هر یک سه مثقال آلو بخارائی بیست
دانه تمر هندی منقے از حب و لیف هفت مثقال مویز
منقے بیست دانه سنائی چهار مثقال گل سرخ افسنتین
رومی گیاه غافث و اگر نباشد گل آن خوب است شکاعی
بادآورد از هر یک سه مثقال اسطوخودوس کمافیطوس
کمادریوس از هر یک دو مثقال گل گاؤزبان بادرنجبویه
هر یک سه مثقال قرنفل ساذج هندی از هر یک مثقال
تخم فرنجمشک بادرنجبویه از هر یک یکدرم رازیانه انیسون
از هر یک یک مثقال بسفایج فستقی دو مثقال خربق سیاه
نیم مثقال تربد سفید مدبر یک مثقال در شش رطل آب
بجوشانند تا ربع بماند افتیمون هفت مثقال داخل کرده فرود
آورند و دائم افتیمون را بمالند تا مطبوخ سرد شود پس بفشارند
و دور کنند و مطبوخ را صافی نموده غاریقون شش سفید صبر
سقوطری از هر یک نیم مثقال نمک نفطی لاجورد غیر مغسول
از هر یک دو دانگ شحم حنظل یکدانگ و نیم شکر سفید هفت
مثقال مجموع را کوبیده دران حل کنند و سه حصه نمایند و هر
روز یکحصه را نیمگرم بنوشند و اگر خواهند اخراج صفرا کنند سقمونیا

مشوی دو دانگ نیز داخل نمایند ٭ مطبوخ افتیمون مستعمل در
سرسام سوداوی از برای اسهال سودا ٭ صنعت آن
افتیمون اقریطی شش درم سنائی ورق گلسرخ از هر یک چهار درم
بنفشه گل نیلوفر اسطوخودوس از هر یک سه درم تخم
کاسنی اصل السوس پرسیاوشان از هر یک دو درم
آلوی سیاه عناب از هر یک ده دانه گاؤزبان شاهتره بادرنجبویه
تخم کشوث از هر یک یک مثقال بدستور مقرر در مطبوخات
بپزند و صافی نموده فلوس خیارشنبر شانزده درم گلقند
آفتابی دو درم مالیده مالیدنی قوی و مرتبهٔ دیگر صافی
نموده بچکانند دران روغن بادام شیرین بوزن دو درم
و نیم بنوشند و سزاوار آن است که بیاشامند در صاحب
این علت را در ایام منضج و مسهل آخر روز جلابی فرا گرفته
از شربت گاؤزبان یا شربت بادرنجبویه یا گلاب و عرق
بیدمشک و تخم ریحان و تخم بالنگو یا اسپرزه و تخم
فرنجمشک و بیاشامند در روز مسهل آخر روز جلابی از
نبات محلول در گلاب و عرق گاؤزبان با تخم ریحان و
تخم بالنگو ٭ مطبوخ افتیمون مسهل سودا است و نافع
است از برای دوار و سدر سوداوی و چون اشامیده شود
بعد از نضج تمام و نیز نافع است از برای مالیخولیا ٭ صنعت
آن پوست هلیله زرد ده درم پوست هلیله کابلی هلیله سیاه
کشنیز خشک از هر یک چهار درم بسفایج فستقی پوست
تراشیده نیم کوفته سه درم تربد سفید مدبر دو درم مویز منقے
از حب ده درم آلوی سیاه ده عدد افتیمون پانزده
درم افتیمون در پارچهٔ کتانی بسته ادویه را بدستور مقرر
طبخ نموده در آخر افتیمون را دران اندازند و دیگ را
فرود آورده کیسه را دائم بمالند تا تمام قوت افتیمون
برآید و چون سرد شود کیسه را فشرده دور کنند و مطبوخ
را صاف نموده صبر سقوطری نزدیک درم دران
حل کرده نیمگرم بنوشند ٭ مطبوخ افتیمون فرشی
نافع از برای مالیخولیای حادث از احتراق صفرا و
مالیخولیای مراقی حادث از حرارت ٭ صنعت آن
عناب پانزده دانه سپستان بیست دانه آلوی سیاه
فربه هفت دانه تمر هندی منقے از حب و لیف ده درم

گل نیلوفر سه عدد گل بنفشه پنجدرم سنائی پوست هلیله
زرد از هر یک پنجدرم تخم کاسنی یک مثقال هلیله سیاه زبیب
منقے تخم خطمی سفید از هر یک چهار درم بسفایج فستقی
پوست تراشیدهٔ مرضوض شش درم افتیمون از چهار درم
تا هفت درم بدستور مقرر طبخ نمایند و بپالایند بر ترنجبین
خراسانی پاک کرده بیست درم فلوس خیارشنبر پانزده درم
و بمالند و بپالایند و روغن بادام شیرین و ریوند چینی سوده
از هر یک یکدرم داخل کرده بنوشند ٭ مطبوخ افتیمونی
دیگر که زیاده است نفعش از برای مالیخولیای حادث از سودای
محترق از سودا ٭ صنعت آن پوست هلیله زرد ده درم پوست
هلیله کابلی پنجدرم بسفایج فستقی پوست تراشیده نیم کوفته
درم اسطوخودوس گل بنفشه از هر یک چهار درم افتیمون شش درم
پوست هلیله زرد کابلی بسفایج را در شش رطل آب بپزند
تا به یک رطل و نیم رسد پس اسطوخودوس و بنفشه را داخل کرده
باز جوش دهند تا به یک رطل رسد پس افتیمون در کیسهٔ کتانی
کرده سر آنرا بسته دران اندازند و دو جوش دیگر داده فرود
آورند و کیسه را خوب بمالند تا شیره قوتش برآید
کیسه را بفشارند و دور کنند و مطبوخ را صافی نموده
اول مرتبه غاریقون سفید دو ثلث درمی صبر سقوطری
یک درم نمک هندی نیمدرم خربق سیاه ربع درم کوفته
بیخته بجلاب شکری سرشته حب سازند فرو برند بعد از دو ساعت
مطبوخ را نیمگرم بنوشند و این مطبوخ و حب مستعمل پیش از
مطبوخ منسوب است به محمد بن زکریا و گفته که سزاوار آن
است که اشامیده شود این مطبوخ و حب بعد از نضج
ماده بعد از آشامیدن آن سه روز استراحت کرده باشند
شود و درین سه روز مفرحات و مرطبات تناول کنند
و بعد از ان مطبوخ و حب استعمال نمایند و باز سه روز استراحت
نموده مفرحات و مرطبات استعمال نمایند و باز مطبوخ و حب را
بکار برند و بهمین دستور تا قلع ماده بکلی شود ٭ مطبوخ افتیمون
دیگر نافع از برای مالیخولیای حادث از خلط سودای حقیقی
مائل به برودت یا حادث از سودای بلغمی ٭ صنعت آن
هلیله سیاه ده درم بسفایج فستقی پوست تراشیده مرضوض پنجدرم
سنائی هفت درم تربد سفید تراشیده مدبر چهار درم اسطوخودوس

ده درم مویز طائفی دانه بیرون کرده افتیمون از هر یکی ده درم مجموع را سه رطل آب بجوشانند تا به نصف رسد پس افتیمون را در کیسه کتانی کرده دران اندازند دو جوش دیگر داده فرود آرند و کیسه را دائم بمالند که قوت و شیرهٔ آن برآید در زمانی که مطبوخ سرد شود کیسه را فشرده دور کنند و مطبوخ را گرم کرده صافی نموده سه ساعت قبل از نوشیدن مطبوخ حب مذکور در نسخهٔ قبل با آب گرم بخورانند و بعد از سه ساعت مطبوخ را نیم گرم بنوشند + مطبوخ افتیمونی دیگر اسهال سودا کند صنعت آن هلیله سیاه هندی پوست هلیله زرد از هر یک ده درم شاهتره هفت درم سنائی سه سه درم افسنتین رومی بسفائج فستقی تربد سفید مدبر مرضوض حشیش غافث برگ شاه سفرم تخم بادرنجبویه تخم فرنجمشک تخم گاؤزبان کمافیطوس کمازریوس از سه یکی دو درم خربق سیاه مرضوض نیم درم مویز منقی از حب بیست درم مجموع را در سه رطل آب بجوشانند تا به یک رطل و ربعی رسد پس داخل کنند دران افتیمون کوبیده چهار درم و از آتش فرود آورده بنوشند از ان دو ثلث رطلی پس اگر قی شود بهتر را بنوشند و باید که قبل از آشامیدن مطبوخ بدو ساعت حب مزبور در نسخهٔ محمد مومن بن زکریا را فرو برند باضافهٔ یکدرم لاجورد مغسول + مطبوخ افتیمون دیگر که نفع آن از برای مالیخولیای حادث از احتراق صفرا زیاده است از سائر اقسام آن + صنعت آن پوست هلیله زرد و پوست هلیله کابلی هلیله سیاه از هر یک چهار درم بسفائج فستقی سه درم تربد سفید مدبر مرضوض دو درم مویز طائفی استه بیرون آورده سه درم آلوی سیاه فربه فارسی ده دانه افتیمون اقریطی پانزده درم بدستور مقرر طبخ نموده صافی نمایند و اول مرتبه حب مزبور در مطبوخ افتیمون محمد بن زکریا را فرو برند و بعد از سه ساعت مطبوخ را بنوشند + مطبوخ افتیمون دیگر نافع از برای جمیع اقسام مالیخولیا صنعت آن پوست هلیله کابلی اسطوخودوس افتیمون از هر یک ده درم بسفائج فستقی پوست تراشیده نیمکوفته پنجدرم تربد سفید مدبر چهار درم مویز طائفی استه بیرون آورده ده درم و در نسخهٔ این مطبوخ سنائی هفت درم داخل است بدستور مقرر طبخ نموده

صافی نمایند و پیش از آشامیدن مطبوخ به ساعت حب مزبور در نسخهٔ محمد بن زکریا را فرو برند و بعد از سه ساعت مطبوخ را بنوشند + مطبوخ افتیمونی مستعمل در مالیخولیای حادث از احتراق خون یا از احتباس خونیکه معتاد بود جریان آن چون حیض و خون بواسیر هرگاه آشامیده شود بعد از فصد اکحل یا بعد از فصد باسلیق یا بعد از فصد صافن اگر سبب احتباس طمث و احتباس خون بواسیر باشد صنعت آن افتیمون اقریطی ده درم پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی اسطوخودوس منقی از هر یک ده درم بسفائج فستقی شاهتره سنائی از هر یک پنجدرم اجزا را سوای افتیمون در سه رطل آب بپزند تا به یک رطل رسد پس افتیمون را دران اندازند و دو جوش دیگر داده فرود آورند و کیسهٔ افتیمون را متصل بمالند تا شیره و قوتش بیرون آید و چون مطبوخ سرد شود کیسه را بفشارند و دور کنند و مطبوخ را صافی نموده بشکر سفید شیرین کرده بیاشامند و گاهی سردار و این مطبوخ میکنند هرگاه سودا غلیظ باشد و لزوجه باشد محترق از دم ملینی یکدرم غاریقون سفید دو درم تربد سفید بروغن بادام شیرین چرب نموده دو درم صبر سقوطری و نیم درم بنوشند و اگر خواسته باشند اجزای سردار و را کوفته بجلاب سکری سرشته حب ساخته اول مرتبه فرو برند و بعد از دو ساعت مطبوخ را بنوشند مطبوخ افتیمون مسیحی نافع از برای مالیخولیای موی + صنعت آن افتیمون بنفشه پوست هلیله زرد از هر یک چهار درم جوشانیده صافی نموده بیاشامند + مطبوخ افتیمون که اخراج سودا کند و نافع است از برای مالیخولیا و نیز مفید است از برای قوبا و جرب و بهق اسود + صنعت آن هلیله سیاه اسطوخودوس مویز طائفی استه بیرون آورده افتیمون اقریطی از هر یک ده درم بسفائج فستقی پوست تراشیده مرضوض سنائی از هر یک ده درم تربد سفید مدبر چهار درم مجموع را سوای افتیمون در سه رطل آب بجوشانند تا به یک رطل آب پس افتیمون را انداخته و یکجوش دیگر داده فرود آورند و بمالند تا شیره و قوتش بیرون آید پس کیسهٔ افتیمون را بفشارند و دور کنند و مطبوخ را گرم کرده صافی

نمایند پس بگیرند غاریقون سفید دو ثلث درمی نمک هندی نیمدرم خربق سیاه ربع درمی کوفته بیخته حب ساخته اول مرتبه فرو برند و بعد از سه ساعت مطبوخ را بیاشامند و اگر خوف از غائلهٔ خربق باشد آنرا دور کرده عوض آن لاجورد و حجر ارمنی داخل نمایند مطبوخ افتیمون دیگر نافع از برای مالیخولیا و جمیع امراض سوداوی مانند جرب و قوبا و بهق اسود و سدر و جذام و آتشک و جنون صنعت آن هلیله سیاه ده درم بسفائج فستقی پنجدرم سنائی اسطوخودوس از هر یک هفت درم ورق گلسرخ چهار درم گاؤزبان بادرنجبویه از هر یک سه درم انیسون رازیانه از هر یک درم تربد سفید مدبر یکدرم زنجبیل نیم درم بدستور مقرر جوشانیده در آخر افتیمون اقریطی هفت درم در کیسهٔ کتانی کرده سر آنرا بسته دران اندازند و فرود آورده کیسهٔ افتیمون را دائم بمالند تا تمام قوت و شیرهٔ آنرا بیرون آید پس کیسه را افشرده دور کنند و مطبوخ را صافی نموده بگیرند خربق اسود غاریقون سفید لاجورد مغسول نمک نفطی از هر یک دو دانگ و اگر خواسته باشند اقوی باشد بیفزایند برین اجزا صبر سقوطری تخم حنظل از هر یک دو دانگ اجزا را کوفته بیخته بجلاب سکری حب ساخته پیش از مطبوخ بدو ساعت فرو برند و بعد از ان مطبوخ را بیاشامند + مطبوخ افتیمون دیگر + صنعت آن پوست هلیله کابلی نیم کوفته اسطوخودوس مویز منقی از هر یک چهار درم بسفائج فستقی سه درم تربد سفید مدبر نیمدرم زنجبیل یکدانگ افتیمون اقریطی چهار درم بدستور مقرر طبخ نموده صافی کرده بنوشند + مطبوخ افتیمون دیگر مسهل سودا و بلغم و صفرای محترق و نافع است از برای وسواس سوداوی و مالیخولیا و جنون و سائر امراض سوداوی + صنعت آن پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه از هر یک هفت درم پوست هلیله آمله منقی از هر یک پنجدرم مویز طائفی منقی از حب ده درم آلوی سیاه ده دانه گاؤزبان بادرنجبویه حشیش غافث اسطوخودوس از هر یک چهار درم بسفائج فستقی پوست تراشیده نیمکوفته سه درم مجموع را در پنج رطل آب بجوشانند تا یک رطل و ثلث رطل آب باقیمانده پس بگیرند افتیمون پانزده درم و در پارچهٔ کتانی بسته دران اندازند و فرود آورده کیسه را دائم بمالند پس

چون قوتش برآید کیسه را فشرده دور کنند و مطبوخ را
صافی نموده اضافه آن نمایند یکدرم غاریقون منخول و بیاشامند
مطبوخ افتیمون دیگر اخراج سودای محترق از بلغم کند نافع
است از برای مالیخولیای حادث از آن + صنعت آن
رازیانه انیسون از هریک یکدرم هلیله سیاه پوست هلیله
کابلی از هریک ده درم پوست هلیله آمله منقی از هریک چهار
درم آلوی سیاه فربه بیست دانه تمرهندی منقی از حب
و لیف ده درم مویز طائفی منقی از عجم بیست درم افسنتین رومی
برگ غافث گاوزبان بادرنجبویه تخم بادرنجبویه تخم فرنجمشک
از هریک چهار درم سنائی هفت درم گلسرخ درق پنج درم اسطو
خودوس کمافیطوس بسفایج فستقی از هریک سه درم ساذج
هندی قرنفل از هریک یک درم اجزا را کوفتنی است
نیمکوفته در سه رطل آب بخیسانند پس بجوشانند تا به یک رطل
و نیم رسد پس شش درم افتیمون را در کیسه کتانی کرده سرآنرا
بسته در مطبوخ اندازند و یک جوش داده فرود آورند و
دائم کیسه را بمالند تا تمام قوتش بمطبوخ بازده شود و شیره آن
برآید پس کیسه را فشرده دور کنند و مطبوخ را صافی نموده غاریقون
سفید صبر سقوطری لاجورد مغسول از هریک دو دانگ شحم
حنظل یک دانگ و نیم کوفته بیخته بجلاب سکری سرشته
حب ساخته پیش از آشامیدن بدو ساعت فرو برند و بعد مطبوخ
را بشکر سفید دو اوقیه شیرین کرده بیاشامند مطبوخ افتیمون
دیگر مسهل سودای محترق او صفرا و بلغم و نافع است از برای
امراض سوداویه خصوص مالیخولیا و وسواس سوداوی +
صنعت آن گاوزبان سرتفشه گل نیلوفر شاهتره بادرنجبویه
اسطوخودوس پرسیاوشان از هریک سه درم بسفایج
فستقی اصل السوس پوست بیخ رازیانه از هریک دو درم
درق گلسرخ چهار درم سنائی هفت درم پوست هلیله کابلی
پوست هلیله زرد هلیله سیاه هندی از هریک پنج درم
مویز طائفی منقی از حب سپستان از هریک سی دانه مجموع
را در سه رطل آب بجوشانند تا به نصف رسد پس بگیرند
افتیمون پنج درم در کیسه کتانی کرده سرآنرا ببندند و در
مطبوخ انداخته بعد از لمحه مطبوخ را گرم کرده بر روی
فلوس خیارشنبر و ترنجبین و گلقند آفتابی از هریک
پانزده درم صافی نموده بمالند و بیالایند دو درم روغن
بادام شیرین داخل کرده نیمگرم بنوشند مطبوخ افتیمون
دیگر مالیخولیا و امراض سوداوی را نافع است صنعت
آن افتیمون در کتان بسته پوست هلیله زرد و پوست هلیله
کابلی اسطوخودوس مویز منقی از حب از هریک چهار درم
بسفایج فستقی سه درم تربد سفید مدبر نیم درم زنجبیل
یکدانگ سنائی پنج درم مجموع سوای افتیمون در
دو رطل آب بجوشانند تا دو حصه برود و یک حصه بماند
پس افتیمون را در آن اندازند و یک جوش دیگر داده فرود
آورند و صره افتیمون را دائم بمالند تا تمام قوتش بمطبوخ
باز داده شود پس فشرده دور کنند و مطبوخ را صافی نموده
نیمگرم بنوشند + مطبوخ افتیمون که سید اسمعیل در
ذخیره در باب مالیخولیا ذکر کرده + صنعت افتیمون
پوست هلیله کابلی اسطوخودوس مویز منقی از هریک
ده درم بسفایج فستقی پنج درم تربد سفید مدبر چهار درم و
گاهی از برای تقویت اسهال آن سنائی هفت درم
داخل کرده میشود مجموع را در یک و نیم من آب بجوشانند
تا نیم من بماند صافی نموده مقدار شربت بعهده معالج است
مطبوخ افتیمون و افسنتین نافع از برای مالیخولیای مراقی
صنعت آن گاوزبان بادرنجبویه افتیمون افسنتین رومی
از هریک بقدر حاجت بپزند بدستور مقرر بر روی فلوس
خیارشنبر مقدار بیست درم صافی نموده بمالند بقوت و
بیالایند و یک مثقال روغن بادام شیرین داخل کرده
نیمگرم بنوشند + مطبوخ افسنتینی به نسخه دیگر اقوی
از اول در نفع از برای مالیخولیای مراقیه صنعت
آن پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی افسنتین رومی
از هریک دو درم تربد سفید مدبر نیم درم آلوی سیاه پانزده
عدد و تمرهندی منقی از حب و لیف ده درم همه را در
دو رطل آب بجوشانند تا به یک رطل رسد پس بگیرند افتیمون
دو درم در پارچه کتان بسته در آن اندازند و جوشی
دیگر داده فرود آورند و صره افتیمون را بمالند تا تمام
قوتش بمطبوخ آید پس بفشارند و دور کنند و مطبوخ
را گرم کرده بر روی فلوس خیارشنبر ده مثقال ترنجبین
پاک کرده پانزده مثقال صافی نموده بمالند بقوت و
بیالایند و دو درم روغن بادام شیرین داخل کرده بنوشند
مطبوخ افتیمون با غاریقون مستعمل در استفراغ ماده مالیخولیا
وقتیکه سبب آن سودای متمکن در سر باشد بعد از نضج ماده
آن صنعت آن پوست هلیله زرد ده درم پوست هلیله
کابلی هلیله سیاه پوست هلیله آمله منقی از هریک هفت درم
مویز سرخ منقی از عجم ده درم آلوی سیاه ده دانه گاوزبان
بادرنجبویه برگ غافث اسطوخودوس از هریک چهار درم
بسفایج فستقی سه درم مجموع را در پنج رطل آب بجوشانند
تا یک رطل و ثلث رطل بماند پس بگیرند پانزده درم افتیمون
و در پارچه کتانی کرده در آن اندازند فرود آورده
کیسه افتیمون را دائم بمالند تا تمام قوت آن بمطبوخ برآید
پس کیسه را بفشارند و دور کنند و مطبوخ را گرم نموده بمالند
و صاف نمایند غاریقون سفید یکدرم داخل کرده نیمگرم
بیاشامند + مطبوخ افتیمون فواکهی اسهال اخلاط سوخته
کند و نافع است از برای مالیخولیا از سودای محترق از صفرا
و خون + صنعت آن پوست هلیله زرد و هلیله سیاه از هریک
سه درم آلوی سیاه ده دانه عناب پانزده دانه مویز
منقی از عجم دو استار تمرهندی منقی از حب و لیف ده درم شاهتره
چهار درم بسفایج فستقی سرتفشه افتیمون اسارون افسنتین
رومی سنائی از هریک دو درم بدستور مقرر جوشانیده صاف
نموده بر روی ترنجبین پاک کرده دو استار فلوس خیارشنبر
پانزده مثقال ریخته بمالند و بیالایند و بجای نند بر آن یک
مثقال روغن بادام شیرین و بیاشامند و اگر اراده تقویت
اسهال آن باید که قبل از این مطبوخ بدو ساعت حبی
که فرا گرفته باشد از غاریقون نیم درم تربد سفید مدبر ایارج
فیقرا از هریک یک مثقال کتیرا یکدانگ فرو برند و بعد از آن
مطبوخ را در سحر نیمگرم بنوشند + مطبوخ افتیمون دیگر مسهل
سودای محترق از بلغم است و فرو مالیخولیای حادث
از آن صنعت آن پوست هلیله کابلی شاهتره مویز منقی
از حب بسفایج فستقی سنائی افتیمون از هریک بقدر حاجت
جوشانیده صافی نموده شکر سفید بیست درم در آن داخل کرده
تربد سفید خراشیده بروغن بادام شیرین چرب نموده

غاریقون ہش سفید از ہر یک یکدرم کوفتہ بران پاشیدہ
بنوشند + مطبوخ افتیمون بنسخہ سید مظفر الدین شفائی
صفرائے سوختہ و بلغم و سودا را دفع کند و امراض سوداوی
را نافع باشد + صنعت آن سنائی ہشت درم گل سرخ
چہار درم افتیمون در کتان بستہ پوست ہلیلہ زرد ہلیلہ سیاہ
از ہر یک پنج درم بسفایج فستقی اصل السوس بادیان
از ہر یک دہ درم اسطوخودوس پرسیاوشان شاہترہ
گاؤزبان بادرنجبویہ بنفشہ نیلوفر از ہر یک سہ درم مویز
سرخ منقی سپستان از ہر یک سی دانہ در شش رطل آب
بجوشانند تا بہ نیمہ آید و صاف کردہ گلقند آفتابی دہ
درم مغز خیارشنبر بہ روغن گاؤ چرب نمودہ ترنجبین از ہر
یک پنجدرم دران حل کردہ بنوشند + مطبوخ افتیمون نافع
از برائے قطرب و ماننیا و داء الکلب و جمیع اقسام جنون
و وسواس و جمیع امراض سوداویہ چون در اقسام آن
نوشیدہ شود بعد از فصد و این مطبوخ مسہل اخلاط محترقہ
است + صنعت آن سنائی ہفت درم گل بنفشہ خشک
گل نیلوفر تخم کاسنی نیم کوفتہ از ہر یک چہار درم گاؤزبان
بادرنجبویہ از ہر یک سہ درم پوست ہلیلہ زرد پوست
ہلیلہ کابلی ہلیلہ سیاہ از ہر یک ہفت درم پوست ہلیلہ
آملہ منقی بسفایج فستقی پوست تراشیدہ ہمہ را نیم کوفتہ
اسطوخودوس از ہر یک سہ درم تربد سفید مدبر دہ درم
اصل السوس پوست تراشیدہ سہ درم تخم کشوث شاہترہ
از ہر یک سہ درم گلسرخ منزوع الاقماع افتیمون از ہر یک
ہفت درم مویز منقی از حب ۶ درم مجموع را سوای افتیمون
در شش رطل آب بپزند تا بدو رطل برسد صافی نمودہ پس
افتیمون در کتان بستہ را دران اندازند و یک جوش دیگر دادہ
فرود آورند و بگذارند تا گرمی آن ساکن شود پس کیسہ
افتیمون را نیک بمالند تا قوتش بالمرہ بیرون آید پس
آنرا بقوت مالیدہ بفشارند و دور کنند و مطبوخ را
صافی نمودہ گرم کردہ بر سرکے فلوس خیارشنبر و ترنجبین و تمر
ہندی از ہر یک بیست درم ریختہ بمالند و بکفگیر تنقیہ مسہل
النضج بپالایند و بچکانند بران وزن یک مثقال روغن
بادام شیرین و تمام بیاشامند + مطبوخ افتیمون کہ نسخہ

دوات و نیکو است از برائے مالیخولیا و قوبا و جرب و حکہ
اورام و سائر امراض سوداویہ + صنعت آن ہلیلہ سیاہ
اسطوخودوس مویز منقی از حب افتیمون از ہر یک دہ
درم بسفایج فستقی پنجدرم سنائی ہفت درم تربد سفید
چہار درم مجموع را سوای افتیمون در شش رطل آب بجوشانند
تا بیک رطل رسد پس صافی نمودہ بخیسانند دران افتیمون
را و یک شب بگذارند و روز دیگر صبح بمالند و مرتبہ دیگر
صافی نمودہ تقویت آن نمایند باین ادویہ غاریقون
سفید دو ثلث درہم صبر سقوطری زرد یکدرم نمک ہندی
نیم درم خربق سیاہ ربع درم کوفتہ بجلاب سکری سرشتہ پیش
از مطبوخ بسہ ساعت فرو برند و بعد از سہ ساعت یک رطل
مطبوخ را بنوشند و اگر خوف از غائلہ خربق اسود باشد
آنرا مطلق داخل نکنند یا قائم مقام آن حجر ارمنی داخل
کنند + مطبوخ افتیمون دیگر نافع از برائے مالیخولیا حادث از
مداومت شرب خمر + صنعت آن افتیمون چہار مثقال
گل گاؤزبان گل بنفشہ اصل السوس بادرنجبویہ گل سرخ
سنائی از ہر یک دو مثقال مویز منقی بیست دانہ ادویہ را
سوای افتیمون در دو رطل آب بجوشانند تا ثلث بماند صافی
نمودہ افتیمون را در کیسہ کتان بستہ دران اندازند و یک
شب بگذارند و صبح گرم نمایند چنانچہ بجوش نیاید و کیسہ
را مالیدہ بفشارند و دور کردہ ترنجبین یا شکر ہر کدام کہ باشد
پانزدہ مثقال داخل کردہ بنوشند + مطبوخ افتیمون دیگر
از برائے اسہال سودا مستعمل در صداع سوداوی بعد از نضج
بادہ + صنعت آن افتیمون بسفایج فستقی اسطوخودوس
بادرنجبویہ شاہترہ از ہر یک چہار درم مویز منقی بیست دانہ
جوشانیدہ فلوس خیارشنبر ترنجبین از ہر یک دہ مثقال
دران داخل کردہ صافی نمودہ روغن بادام شیرین
یکدرم بران بچکانند اول مرتبہ لاجورد مغسول دو دانگ
بجلاب سکری سرشتہ حب ساختہ فرو برند و بعد از آن مطبوخ
را بنوشند + مطبوخ نافع قوی النفع از برائے اسہال بلغم
و سودا مستعمل در صداع حادث از اخلاط غلیظہ بلغمیہ و سوداویہ
صنعت آن افتیمون ہفت درم مویز منقی بیست عدد در
یکمن آب بپزند تا بثلث رسد صافی نمودہ چہار درم

ایارج از کاغذ نیم درم و یکدرم نمک طعام دران حل کردہ بنوشند
مطبوخ افتیمون قلمی فرمودہ اند کہ از اختراع سید الحکماء و
استاد الاطباء میر محمد ہادی والد ماجد فقیر است قدس سرہ
مسہل و منضج اخلاط مرہ محترقہ و نافع از برائے جمیع امراض
سوداویہ مانند مالیخولیا و وسواس و جنون و صرع سوداوی
و غیر اینہا + صنعت آن افتیمون در کتان بستہ سنائی از
ہر یک ہفت درم گاؤزبان شاہترہ بسفایج فستقی پوست
تراشیدہ نیم کوفتہ اسطوخودوس عود الصلیب قنطوریون دقیق
بادرنجبویہ گل بنفشہ گل نیلوفر عنب الثعلب پرسیاوشان
پوست بیخ کاسنی پوست بیخ بادیان اصل السوس تخم کاسنی
تخم خیارین تخم خربزہ پوست ہلیلہ زرد پوست ہلیلہ کابلی
ہلیلہ سیاہ گل سرخ منزوع الاقماع از ہر یک دہ مثقال عناب
دہ دانہ سپستان بیست دانہ اجزا را آنچہ کوفتنی است نیم کوفتہ
مجموع را سوای افتیمون در شش رطل آب بجوشانند تا آن مقدار
کہ یک صد درم آب باقی ماند صافی نمودہ صرہ افتیمون را در
حالیکہ مطبوخ گرم باشد دران اندازند و یک شب بگذارند
و صبح صرہ را نیکو بمالند و افشارند و دور کنند و مطبوخ را
گرم نمودہ فلوس خیارشنبر ترنجبین از ہر یک دوازدہ مثقال
شیرخشت خراسانی گلقند سکری آفتابی از ہر یک دہ مثقال
دران حل کردہ صافی نمودہ روغن بادام شیرین یک
مثقال بران بچکانند و بنوشند و اگر خواہند کہ در اسہال
قوی باشد شب خواب حب لاجورد یک مثقال سودہ بروغن
بادام شیرین چرب نمودہ بمعجون نجاح دو مثقال سرشتہ
حب ساختہ بورق نقرہ پیچیدہ بآب گرم فرو برند و صبح مطبوخ
را بنوشند و غذا وقت ظہر نخود آب یا قیمہ شوربا و شب
قلیہ چلاؤ باشد + مطبوخ افتیمون کہ بعد از نضج مادہ اسہال
بان نافع است از برائے صداع سوداوی + صنعت آن
افتیمون اقریطی گاؤزبان شاہترہ بسفایج فستقی بادرنجبویہ
اسطوخودوس ہلیلہ سیاہ از ہر یک یک مثقال سنائی چہار
مثقال مویز منقی بیست دانہ افتیمون را در صرہ کتان بستہ
نگاہدارند و باقی ادویہ را در دو رطل و نیم آب بجوشانند تا
ثلث بماند صرہ افتیمون را دران انداختہ بمالند و فرود آرند
متصل صرہ را بمالند تا سرد شود پس صرہ را افشردہ دور کنند مطبوخ

بازگرم کرده برروے فلوس خیارشنبر وترنجبین پاک
کرده ازهریک پانزده مثقال کرده بمالند تا تمام شیره
خیارشنبر جدا شود پس بپالایند ویک مثقال روغن بادام
شیرین داخل کرده اول مرتبه لاجورد مغسول ودانگ
بجلاب سکری سرشته حب ساخته فرو برند واز عقب آن
مطبوخ نیمگرم را بنوشند + نقوع افتیمون منقول از قدماے
اطبا مسهل مرهٔ سودا است درنهایت قوت بے
ضررے که موجب ضعف شود + صنعت آن بگیرند تخم
افتیمون ده درم ودر پارچهٔ کتانی بسته در دو ثلث رطلے
شراب انگوری یک شب بخیسانند وصبح کیسه را بمالند
وافشرده دور نمایند وشراب را صافی نموده باهر یکے از
شراب بنفشه وشراب در دمکر یک اوقیه وروغن
بادام شیرین یکدرم بیاشامند وغذا قلیهٔ شوربای گوشت
جوان مرغ باشد وانطاکی از قدما چنین نقل کرده که بگیرند
یکرطل تخم افتیمون را در سی رطل شراب انگوری بخیسانند
وبگذارند تا چهل روز بگذرد پس هر روز دو ثلث رطل از ان
بنوشند واین نسخهٔ انطاکی بهتر است + ماءالجبن افتیمونی
بدستور قدما بدانکه قدماے اطبا در کتب خود قلمی نموده اند
اگرچون یکهفته هر روز ده درم افتیمون را در نیم رطل شیر بز
وتازه دوشیده یک شب بخیسانند وصبح بمالند وفشارند
وصافی نموده پانزده مثقال سکنجبین صادق الحموضه داخل
کرده چون بریده شود در کرباسی اندازند تا تمام آب آن
بچکد پس آنرا بنوشند جهت رفع لقمان ومالیخولیا وجنون
وامراض سوداوی وتشنج به نهایت مفید ومجرب است
ونیز نافع است ازبراے صداع سوداوے +

فصل در بیان معاجینے که اصل وعمود در آنها افتیمون است

معجون افتیمون برکی این معجون را یکے از نجاشعه
بجهت یحیی برمکے تالیف نموده نافع است ازبرای مالیخولیا
وسوداو فزع + صنعت آن افتیمون اسطوخودوس ازهر
یک ده درم ودر نسخهٔ دیگر افتیمون پانزده درم است هلیله
سیاه هندی بیست درم خربق سیاه حربل گاؤزبان شاه
سفرم ازهریک پنجدرم قرنفل دو درم بادرنجبویه پوست زرد
اترج فرنجمشک ازهریک سه درم خربق سفید تخم بنگ اصلی ازهر
یک یکدرم ودر نسخهٔ دیگر بجای خربق سفید وسنگ اصلی جوز بوا
سنگ المسک بهمان وزن است مجموع را کوفته به کشش عسل
مصفی معجون سازند شربتے دو مثقال + معجون افتیمون
رازی نافع ازبرای مالیخولیاے سوداوی + صنعت آن
افتیمون ده درم کوفته در سی درم مویز منقے بسرشند وبکوبند وهر
روز پنجدرم تا ده درم تناول نمایند + معجون افتیمون مسهل سودا
وبلغم وفضول رطبه را از بدن ودماغ پاک کند ومالیخولیا
وجنون وبیهوشی ونسیان را مفید است + صنعت آن
افتیمون غاریقون سفید بسفایج فستقی سنا مکی تربد سفید
ازهریک پنجدرم اسطوخودوس لسان الثور ازهر
یک سه درم بادرنجبویه برنگ کابلی مقشر فرنجمشک حجر
ارمنی لاجورد ازهریک دو درم خربق سیاه یکدرم مجموع را
کوفته بیخته بعسل مصفی سرشند شربتے پنجدرم تا ده درم است

فصل در بیان مغلی‌ها یکه اصل وعمود در آنها افتیمون است

مغلے افتیمون نافع ازبراے مالیخولیا وواقیه هرگاه
مزاج بسیار گرم نباشد + صنعت آن گاؤزبان بادرنجبویه
افسنتین رومی ازهریک دو درم جوشانیده در آخر سه درم
افتیمون را در خرقهٔ کتان بسته دران اندازند وفرود آرند و
کیسه را بمالند وبفشارند ودور کنند ومغلے را گرم کرده
برروے فلوس خیارشنبر بیست درم صافی نموده روغن بادام
شیرین یکمثقال داخل کرده نیم گرم بنوشند + مغلی افتیمون مستعمل
در صداع سوداوے ازبراے نضج مادهٔ سودا [illegible]
صبح بنوشند تا آنکه نضج در قاروره ظاهر شود پس مسهلات
مناسبه اسهال سودا نمایند + صنعت آن افتیمون در خرقهٔ
کتان بسته گاؤزبان بسفایج فستقی شاهتره اسطوخودوس
بادرنجبویه ازهریک دو مثقال مویز منقے بیست عدد آلوی
سیاه بزرگ دانه بیست دانه شب در یکرطل آب بخیسانند
وصبح بجوشانند ادویه را سواے افتیمون تا آب بنصف رسد
برروی افتیمون صاف نموده شب بگذارند وصبح نیمگرم
نموده کیسه را نیکو بمالند وبفشارند ودور کنند وترنجبین
خراسانی پانزده مثقال دران حل کرده صاف نموده
نیمگرم بنوشند وچند روز برین مداومت نمایند + فربیون بفتح
الف وفتح فا وسکون راے مهمله وکسر باے موحده وضم یاے
مثناه تحتانیه وسکون واو ونون آنرا بربیون وابرفیون
وفرفیون وفربیون نیز گویند وبرومی افسنتین بدو نون وبین
نونین یاے مثناة تحتانیه وبعربی آکل بنفسه وقاتل نفسه
نیز بعربی حافظ النحل وحافظ الاطفال وکروش الغنم وبیونانی
خالاش وتاکوب نیز گویند ودنه واکثر لبن السودا ونبات آنهم
مغربی افربیون است وآن صمغ است خاکستری رنگ
مائل بزردی باطعم وبوی تند ونبات آن شبیه بکاهو وکاسنی
وشیر دارد وآن دو قسم است قسمی از ان برگ آن سفید ونبات آن
باشعبها وخارناک است وقسمی از ان برگش سیاه وخار آن
تند وتر وباریکتر وشیر آن تیزتر واز بلاد لینو وحبش وسودان
خیزد وبسبب تندی وحدت بوی تیز آن اهل آن بلاد از دو
در زیر نبات آن شکنبهٔ گوسفند را پاک شسته در ظرفے تعبیه
کرده میگذارند وبعد از ان از دور حربه مانند نیزه وغیر آن با
میرسانند تا حدت بوی آن بمشام نرسد به یکدفعه شیر
بسیارے از ان فرو ریخته در شکنبه جمع میشود خشک کرده
استعمال مینمایند وبهترین آن صاف تازه خاکستری رنگ
مائل بزردی وتند بوے با حدت وتیز سکه چون بر زبان
بگذارند زبان را بگزد وتا مدتے لذع آن باقی ماند وهرچند
تندبوتر وتیزتر باشد بهتر وتازه تر است وزود در آب و
روغن زیت گداخته شود وسبک وزن ومتخلخل باشد
وکهنهٔ آن سرخ رنگ اشقر که زود گداخته نشود وبو وتندی
ولذع آن کم میباشد ومغشوش آنکه با انزروت وصمغ کی
سازند نیست در او صاف مذکوره از حدت ولذع وزود
گداختن وغیرها وگویند اگر بخار آن در وقت گرفتن [illegible]
بر غرامها برسد میرغداند آنها را پس باید که دران وقت
دهان را ببندند اول کسیکه پیدا کرده این صمغ یوبا
ملک لوبیه است وآن گرم وخشک است تا اول درجهٔ
چهارم وبعضے خشک در درجهٔ سوم گفته اند وقوت آن
تا چهار سال باقی میماند بعد از ان ضعیف میگردد تا ده سال
باطل میشود وجالی وملطف ومحرق وحاد وهرچند تازه تر
باشد اوصاف مذکوره دران زیاده است حتی آنکه از بهر خلیست

که حاذ ترین صمغها است زیاده است مسهل بلغم لزج دزو
داب ومنقی فضول بلغمیه از اعصاب وبا ادویه مناسبه جهت
لقوه وقولنج وسردی گرده واستسقا وسپرز وعرق النسا
ومفاصل ودرفع ضرر سموم ودرد ورک وکمر که از بلغم باشد
نهایت نافع وشرب آن مسقط جنین وفرزجهٔ آن باعث
بهم آمدن فم رحم ومانع سقوط جنین وفرزجهٔ آن باعث
جهت نزول آب مفید وحدت وحمرت وسوزش آن در
چشم مدت مدید میماند وسعوط آن با آب چغندر جهت سبل و
سده وحمرت چشم وتنقیهٔ دماغ وضماد آن بر استخوان باعث تقشر
آن باید که محافظت نماید استخوان را از آن وطلاء آن
دافع گوشت زیادهٔ زخمها وبر زخم سگ دیوانه گزیده ولذع
هوام دافع سمیت آن وبا روغنها فالج ولقوه وعذر و
امراض عصب ودرد مفاصل وبا زعفران وافیون جهت تسکین
اقسام ضربان مفید وحمول آن بقدر یک حبه تا دو حبه در
ادرار حیض محتبس مجرب واگر احداث سوزش نماید روغن
گل سرخ رفع آنست ویک حبهٔ آن که با سنگ سائیده باشند فرزجهٔ
آن در اعانت بر حمل وتضییق فرج وتقویت رحم ودفع
بدبوی آن نافع دیده است از برای اصحاب مزاج گرم و
کسیکه بر مزاج او خون غالب باشد سزاوار نیست که تنهائی
نوشند ومضر امعای سفلی است ومصلح آن مقل ازرق ودر
السوس وافاویه مانند دارچینی وسنبل الطیب ودهلیه وکثیرا وصمغ
عربی ودر دهن بادام شیرین است وگویند مضر بانثیین است
ومصلح آن زنجبیل ومضر برحم وبهم آورندهٔ فم آن بحدیکه اگر
مسقط جنین نتواند اسقاط آن نمود وقدر شربتش دو قیراط
وبدلش در استسقا مازریون است ودر قولنج بوزن آن تا دو
چند جندبیدستر وقسم سیاه آن قتال واین مؤلف گوید
اگر فرفیون وافیون را در شیشه کنند هر یک دیگری را فانی
گرداند چنانچه از هیچ کدام اثری باقی نماند وبعضی گفته اند
که افربیون صمغ درخت مازریون است واصلی ندارد و
زیادهٔ آن تا سه درم کشنده است وگفته اند که چون افربیون
را با قلا نگاه دارند در هیچ وقت قوت آن زائل نمیگردد
امراض الراس سکته نغطیس با فربیون نافع است از برای
سکته وهمچنین بوئیدن آن بجهت آنکه رائحهٔ آن مسخن دماغ

ملطف بلغم ومرقق ومسهل آن است + کابوس چون
بیاشامند از آن وزن ربع درمی با ادویهٔ مناسبه نافع
است از برای کابوس + جمود وشخوص علاج جمود وشخوص
بلغمی مثل علاج سبات است الا آنکه باید که بر بزند بر سر
ایشان روغن یاسمین که در هر یک رطل از آن یک اوقیه
افربیون حل کرده باشند ونیز نافع است اصحاب شخوص و
جمود را طلا کردن بر سر ایشان افربیون وجندبیدستر سوده
حل کرده در روغن یاسمین + صرع چون نرم سائیده بدمند
در بینی ایشان بباشد نافع از برای ایشان وچون حل
کنند آنرا با آب گرم وغرغره نماید بآن صاحب صرعی
باشد نافع مراد را شیخ الرئیس گفته که افربیون نافع است
از برای صرع ودمیدن آن در بینی وتنهائی وبا ادویه
دیگر ونیز گفته که در صرع بمشارکت اطراف بسبب صعود
ریاح مصرعه از اطراف بسوی دماغ هرگاه طلا کرده شود
افربیون وشیافیاد امثال اینها از ادویهٔ محرقه محللهٔ مواد
بر مقرعهٔ عضو بر موضع که میکند از آن صعود ابخره در حال
صرع نافع است آنرا ولازم است که طلا کرده شود با
امثال این ادویه بعد از بستن بالای آن موضع که
صعود میکند از آن موضع ریاح مصرعه + فالج واسترخا
اکثار بوئیدن افربیون نافع است از برای فالج بجهت
آنکه تنقیهٔ دماغ میکند ومیل میدهد مواد را از جهت نخاع
بجانب بینی وچون بگیرند از افربیون وزن یک شعیره
وحل کنند با آب مرزنجوش یا با آب افشردهٔ چغندر یا
با آب افشرده سیر تر وسعوط کنند بآن تنقیهٔ دماغ میکند
ومیل میدهد مواد را از جهت نخاع بسوی بینی پس [illegible]
نافع از برای فالج واشامیدن آن نافع است از برای
فالج واسترخا چون بگیرند از آن مقدار یک دانگ و
سائیده بیاشند بر یک عدد وزردهٔ تخم مرغ نیم برشت و
بیاشامند نافع است از برای استرخاء اعضاء نفعی
بلیغ وچون بگیرند از آن ربع درمی واز هر یک از
سکنجبین واشق نصف درمی وحب ساخته فرو برند نافع
است از برای استرخا وجالینوس واین جزله وصاحب
منهاج وغیر آن گفته اند که چون افربیون داخل کنند در

روغن زیت وتمریخ بآن نمایند نافع است از برای فالج
وسائر امراض بارده عصب سزاوار نیست بسیار نمودن
از افربیون در مروخ بلکه باید که بوده باشد شش درم از آن
در شش رطل مروخ والتش سه رطل است وچون مخلوط
نمایند آنرا البقیروطی که شکسته باشند حدت افربیون را
بروغن تمریخ بآن نمایند در فالج نافع است آنرا نهایت
وسزاوار نیست اکثار در مروخ آن بلکه باید که بوده باشد
سه درم از آن در شش رطل مروخ تا هفت روز قرصی
که چون بگیرند از افربیون قلیلی وحل کنند بروغن قسط
یا روغن غار وگرم نموده تمریخ بآن نمایند نافع از برای
فالج واسترخا بجهت آنکه مسخن عجیب است وملطف و
محلل بلغم ابوسهل مسیحی گفته که چون بگیرند از افربیون وزن
یک اوقیه ونرم صلایه نموده در یک رطل زیت که در آن
موم دو اوقیه گداخته باشند داخل کرده در هاون بدسته
بمالند تا چون مرهم شود ومروخ کرده شود بچیزیکه از آن
بباشد نافع از برای فالج واسترخا نفعی بین + لقوه
افربیون نافع است از برای لقوه آشامیدن آن
شیخ الرئیس در ازسے گفته اند که سعوط کردن بآن بمقدار
حب عدسے محلول بشیر دختر نافع است از برای لقوه
ابن بطلان گفته که چون حل کنند آن را در روغن حنه
الخضرا وبمالند بر روی صاحب لقوه نافع است ودرا
سفیان اندلسی گفته که چون بگیرند از آن ربع درمی
واز سکنجبین ومقل الیهود واز اشق از هر یک نیم درم ودر برود
صاحب لقوه زائل میگردد لقوهٔ آن بزودی + تشنج هرگاه
مخلوط کرده شود افربیون را بعضی از ادهان حاره مانند
روغن قسط وروغن سداب می باشد نافع از برای تشنج بلغمی
تمریخ بآن شیخ الرئیس گفته که از چیزهائیکه بسیار نافع است
از برای تشنج امتلائی ضماد کردن با فربیون است باین
طریق که زیت کهنه یک رطل موم سرخ دو اوقیه افربیون
تازه یک اوقیه موم وزیت را در هم گداخته افربیون
نرم سوده بآن مخلوط کرده در هاون بدسته بمالند تا یکسان
شود واستعمال نمایند وهرگاه بگیرند افربیون ومثل آن
از هر یک از جندبیدستر وعاقرقرحا وبسیار نرم سوده مخلوط نمایند

ورروغن قسط یا روغن سداب یا هردو تدهین نمایند بآن نافع است تشنج رطب امتلائی را هر خدر را هرگاه از آن گرفته شود از آن وزن یکدرم و مخلوط کرده شود بوزن دو درهم زیت کهنه نافع از برای خدر تمریخ بآن و چون حل کنند آنرا بروغن دارچینی نافع است از برای خدر آشامیدن آن و تمریخ بآن و چون درم آنرا با ستی درم ممزوج نموده ششش روز بآن مروخ نمایند نافع است خدر را و همچنین چون مخلوط نمایند بقیروطی و نیمگرم بآن مروخ نمایند نافع است خدر را نهایت نفع و نیز چون حل کنند آنرا بروغن قثاء الحمار یا روغن حار دیگر نافع است از برای خدر تمریخ بآن و آشامیدن آن + رعشه آشامیدن افریون با ادویه مناسبه نافع است از برای رعشه بلغمی + دوار و سدر تعطیس بآن بعد از تنقیه نافع است از برای دوار و سدر بلغمی و نشوق بآن با روغن مناسب نافع است از برای دوار حادث از کیموس بارد و طبرے گفته که بوئیدن آن نافع است از برای دوار حادث از اخلاط بارد +

فصل در بیان حبوبیکه اصل و عمود در آنها افریون است

حب افریون اسکندری نافع از برای فالج و استرخا و لقوه و صرع و رعشه و خدر + صنعت آن شحم حنظل سقمونیا مشوی خربق اسود مقل ازرق از هر یک یکجزو افریون نطرون از هر یک نیم جزو کوفته بیخته بآب کرنب سرشته حب سازند شربتے یکدرم + حب افریون دیگر لکنت زبان را زائل گرداند چون در زیر زبان نگاهدارند و آب آن را بر بینند فرو نبرند + صنعت آن دارشیشعان گل سرخ از هر یک یکجزو دواء فرنکی افریون قرنفل از هر یک نیم جزو با لادن یا عنبر یا مومیائی هر کدام که باشد سرشته حب سازند حب افریون دیگر که درد نقرس را در ساعت به نشاند + صنعت آن افریون زنجبیل از هر یک چهار درم مصطگی ششش درم سورنجان نه درم انیسون زیره کرمانی فلفل سفید دار فلفل مغز حب القرطم سکبینج سیاه از هر یک ده درم کوفته بیخته بآب رازیانه حبوب سازند شربتے دو درم حب افریون دیگر نافع از برای فالج و رعشه و استرخا و لقوه صنعت آن افریون مصطگی رومی انیسون از هر یک چهار درم سقمونیای مشوی غاریقون سفید عصاره افسنتین از هر یک پنجدرم شحم حنظل صبر سقوطری افتیمون سنبل الطیب از هر یک دو درم نمک هندی یکدرم و نیم دارفلفل دو درم کوفته بیخته بآب کرنب سرشته حبوب سازند هر حبے بقدر فلفلی شربتے ده تا دوازده حب تا نیم درم پیش از غذا و بعد از غذا توان خورد و این حب را با آب گرم فرو برند و گفته شده که سزاوار آن است که بعد از آشامیدن این آب بنوشند و این نیز نافع است از برای سوء القنیه و اخراج ماء اصفر و نافع است از برای وجع ورک و وجع ظهر و نقرس بارد + حب افریون تالیف محمد بن زکریا رازی قلع بلغم خام از اعصاب کند و نافع است از برای فالج + صنعت آن افریون شحم حنظل قنطوریون دقیق عصاره قثاء الحمار مدبر اجزا متساوی کوفته بروغن بادام شیرین چرب نموده حبوب سازند شربتے یکدرم + حب افریون نافع است از برای رعشه و فالج و برص و هر مرضیکه از بلغم بوده باشد + صنعت آن افریون شحم حنظل غاریقون سکبینج مقل ازرق از هر یک هشت مثقال صبر سقوطری دو مثقال اجزا کوفته بیخته سکبینج و مقل را در آب کنند تا حل گردد دواها را بآن سرشته حب سازند شربتے از یکدرم تا یکمثقال نظر بقوت مریض + حب افریون دیگر فالج و استرخا را نافع بود و اخلاط خام که در اعصاب باشد براند + صنعت آن افریون سکبینج مقل ازرق غاریقون شحم حنظل از هر یک یکدرم صبر سقوطری زرد دو درم اجزا کوفته بآب کرنب سرشته حب سازند شربتے دو درم تا سه درم با آب نیمگرم حب افریون مسهل جهت کسیکه نتواند مسهل مایع بخورد و از خوردن آن عاجز باشد + صنعت آن زیبق گوگرد شنگرف افریون اجزا متساوی گرفته اول گوگرد و سیماب را باهم خوب سحق نمایند بعد از آن شنگرف و افریون را داخل نموده سحق نمایند که مثل غبار گردد و قدرے آب صمغ داخل آن نموده حبوب بقدر دانه فلفل بندند شربت نه دانه یا هشت یا کمتر بحسب قوت مزاج و ضعف آن و آب سرد بالای آن اگر احتیاج یک فنجان بنوشند و از آب گرم و از هر چیز گرم احتیاط نمایند مگر در صورتیکه خواهند فعل آن کم شود پس آب گرم بخورند که عمل آن بهمه طرف میگردد و هرگاه در عمل تعویق کرد و دهد لعاب بهدانه یا لعاب اسپغول سرد بخورند و اگر زنج بسیار معلوم شود قدرے روغن بادام بنوشند و اگر سوزشے نشتگاه زیاده معلوم گردد بروغن گل یا غیر آن مکان مخصوص را چرب نمایند و بعد از ظهر بخود آب را خوب سرد کرده اگر گرمی دران نمانده باشد بخورند و شام تر پلاؤ و دیا آب قلیه روغن یا ماپلاؤ بخورند و وقت خوردن حبوب چون اندک سوزشے دارد باید که حبوب را در چند دانه مویز منقی یا کشمش یا غیر آن پیچیده فرو برند که بحلق نرسد و این حب نافع است جهت امراض مزمنه رد یه مثل عرق النساء و ماء الصفر و برص و بهق و جذام و قروح خبیثه مانند آتشک و انواع حکه قوبا نو و کهنه و غیر اینها از امراض ردیه خبیثه بشرط آنکه بعد از تنقیه و احتیاط و تفاریق بدهند و باید که جرارت در دادن این حب بهر کس و هر وقت و هر مرض ننمایند و تا ضرورت بسیار داعی نشود مرتکب آن نشوند و نزدیک آن نروند که دوای عظیم الغائله نیست و بعد از آن تبرید نمایند و احیانا اگر عمل نکند ضرر عظیم متصور است اصلاح آن بمبرّدات و لعوب با روغن بادام نمایند

فصل در بیان ادهانیکه اصل و عمود در انها افریون است

دهن افریون نافع است از برای صداع بلغمی بعد از تنقیه چون بر سر بمالند + صنعت آن افریون بودینه کوهی از هر یک دو مثقال جندبیدستر عاقرقرحا از هر یک یک مثقال نیمکوفته یک پیاله انگورے آب بر روے ریخته بجوشانند تا بنصف رسد صافی نموده زیت یا روغن کنجد چهل مثقال داخل کرده چندان بجوشانند که آب رفته روغن بماند در شیشه نگاهدارند + دهن افریون دیگر مستعمل در صداع بلغمی وقتیکه ماده متمکن شده باشد در سر و گردیده باشد مزمن صنعت آن قسط تلخ قصب الذریره و عاقرقرحا از هر یک ده درم نیمکوفته در یک رطل آب یا در شراب یک شب بخیسانند و صبح آن با یک رطل زیت یا روغن کنجد بجوشانند در قدر مضاعف تا آب برود و روغن بماند صافی نموده دو درم افریون سوده دران داخل کرده در هاون سنگی بدسته بمالند تا نیکو مخلوط شود در شیشه نگاهدارند و در وقت حاجت بمالند

دہن افریون مستعمل در سکتہ بلغمی و استرخا و فالج و جمیع امراض باردہ دماغی وعصبی اقوی از نسخہای قبل منقول از سید اسمٰعیل در ذخیرہ صنعت آن سداب تازہ بکوبند و یک من آب آنرا بگیرند دہ استار روغن سوسن اضافہ کنند و بآتش ملائم آن مقدار بجوشانند کہ تمام آب سوختہ شود و قسط تلخ عاقرقرحا جندبیدستر از ہریک سہ درم و افربیون جاوشیر بارزد از ہریک یکمثقال نرم سائیدہ در روغن گرم ریزند و بدستہ بمالند تانیکو مخلوط شود و اگر روغن بلسان حاضر باشد سہ درم داخل کنند و الا بدل آن روغن ترب داخل نمایند و بر مہرہای پشت وعقب گردن صاحب سکتہ بمالند دہن افربیون دیگر نافع ازبرای تخرص نفعی عجیب صنعت آن بگیرند روغن یاسمین یک رطل و حل نمایند دران افربیون تازہ یک اوقیہ اطرات علیل را بجمیر گیرند و این روغن برابر سرش بریزند بگرم یا پارچہ را باین روغن ترکردہ بر سر صاحب تخوص بگذارند دہن افربیون تمریخ فقرات و اعضاء علیلہ بآن بعد از استفراغ کلی و تنقیہ اعصاب از رطوبات بلغمیہ و ظہور علامات برء نافع است ازبرای فالج و استرخا و لقوہ لیکن میباید اول اعضاء خرقہ خشنی بمالند پس تمریخ باین دہن نمایند صنعت آن بگیرند زیت رکابی یک رطل موم زرد غیر مغسول یک اوقیہ موم را در زیت بگذارند و در ہاون انداختہ یک اوقیہ افربیون تازہ سودہ دران داخل نمایند و بدستہ بمالند و بسایند تا یکسان گردد پس در شیشہ نگاہدارند و عند الحاجت استعمال نمایند ابو جریج گفتہ کہ فالجی کہ بودہ باشد حادث از جراحت آنرا نافع است تدہین بدہن افربیون و باید کہ تمریخ کردہ شود بآن موضع علت را دائم ابن ماسویہ گفتہ کہ تمریخ بآن نافع است ازبرای استرخا حادث از ضربہ و سقطہ و نیز این دہن نافع است ازبرای تشنج بلغمی تمریخ بآن صاحب منہاج گفتہ کہ دہن افربیون نافع ازبرای خدر بلغمی تمریخ بآن بعد از اسہال بمسہلات بلغم و چون مخلوط کنند باین دہن افربیون جندبیدستر عاقرقرحا بوزن افربیون کہ ہر دو را نرم سائیدہ باشند و تمریخ جسد و مناسب اعصاب بآن نمایند دائم نافع است ازبرای خدر عارض از برودت

خواہ بیاشامند یا تمریخ بآن نمایند و صاحب اقراباذین چنین گفتہ روفس و ابو سہل مسیحی گفتہ اند کہ بعد از تنقیہ باسہال بحب شیطرج و حب منتن بنشانند صاحب رعشہ بلغمی را در آفتاب تا عرق کند پس تمریخ نمایند عضو مرتعش را و مخرج عصب آنرا از فقرات بدہن افربیون نافع است فر آنرا نفعی ہویدا دہن افربیون تالیف شیخ رئیس نافع ازبرای جمیع دردہائیکہ از سردی باشد خصوصا دردہائی کہ در عصب باشد و ازبراے عرق النسا و وجع ظہر و رجل و ازبراے فالج و لقوہ و استرخا صنعت آن قسط تلخ دہ درم جندبیدستر پنج درم پودینہ خشک دوازدہ درم عاقرقرحا ہفت درم کندش چہار درم مویزج سہ درم جملہ را نیکو کوفتہ در چہار صد درم شراب ریحانی یکروز و یک شب بخیسانند پس بآتش ملائم بپزند تا کمتر از ثلث شراب بماند پس از آتش فرود آوردہ بگذارند تا سرد شود و بمالند مالیدنی شدید و بپالایند و داخل کنند دران نصف وزن آن روغن کنجد یا روغن خیری و باز بجوشانند تا آنکہ شراب برود و روغن بماند پس بازای ہر دو درم روغن دو درم از افربیون سفید تازہ بسایند تا چون غبار شود و مخلوط کنند بروغن و باز بر آتش گذارند و یک جوش دیگر دادہ از آتش بردارند و در شیشہ کردہ سر آنرا بستہ نگاہدارند و بوقت حاجت بکار برند دہن افربیون بہ نسخہ دیگر صنعت آن زیت عتیق یک رطل موم زرد بست درم افربیون تازہ دہ درم زیت را گرم نمودہ فربیون را صلایہ کردہ دران بگذارند و صاف نمودہ فربیون را صلایہ کردہ دران داخل کنند و در ہاون سنگی بدستہ بمالند تا نیکو مخلوط شود در شیشہ نگاہدارند و در وقت حاجت بکار برند دہن افربیون نسخہ دیگر صنعت آن قسط تلخ دہ درم عاقرقرحا ہفت درم مویزج سہ درم جملہ را نیکو کوفتہ در چہل درم شراب بپزند تا ربع بماند پس چہل درم روغن خیری داخل کردہ بجوشانند تا شراب برود و روغن بماند پس در آخر دو درم فربیون سودہ داخل کنند و از آتش فرو گیرند دہن افربیون دیگر نافع جہت جمیع اوجاع ظہر حادث از ریاح حادثہ از رطوبات غلیظہ و بلغم غلیظ و ازبراے ریاح افرسہ و عرق النسا و استرخا و سکتہ

لقوہ و اوجاع مفاصل ریحی و بلغمی صنعت آن بنسخہ کہ سید اسمٰعیل در ذخیرہ در وجع ظہر ریحی ذکر کردہ فلفل سفید جندبیدستر فربیون عاقرقرحا تخم حنظل حلتیت اجزا مساوی از مجموع دہ درم یک رطل روغن سداب داخل کردہ آمیختہ یک ہفتہ در آفتاب نہند و ہر روز دو مرتبہ برہم زنند پس بپالایند و مرتبہ دیگر دہ درم ہمین ادویہ را داخل کردہ یکہفتہ بدستور در آفتاب گذارند و ہر روز دو مرتبہ برہم زنند پس از ہفتہ بپالایند و مرتبہ ثالث بدستور دہ درم ادویہ را داخل کنند و بعد از ہفتہ بپالایند و استعمال نمایند شیاف فربیون ضعف مثانہ و سلسل البول رقیق را نافع و باہ را قوت دہد صنعت آن مغز نارجیل مغز حب الصنوبر حب المحلب مغز بادام تلخ کرم دانہ حب الزلم از ہریک دہ درم فربیون جندبیدستر سداب از ہریک سہ درم مقل ازرق دہ درم مقل را در آب کنند تا حل کردہ باقی ادویہ را جداجدا نرم کوبیدہ وزن نمودہ بآن سرشتہ شیافہا سازند +

فصل در بیان ضماداتیکہ اصل و عمود درانہا افربیون است

ضماد افربیون مستعمل در فالج کہ اعصاب را نرم کنند و این ضماد از بولس است صنعت آن افربیون یک اوقیہ عاقرقرحا مرزنجوش مویزج از ہریک یک اوقیہ نطرون خردل از ہریک دو اوقیہ فلفل یکدرم جندبیدستر چہار اوقیہ کوفتہ بیختہ روغن حب الغار داخل کردہ در ہاون بدستہ بمالند نیکو تا چون مرہم شود بر مہرہای پشت وعقب گردن ضماد نمایند ضماد افربیون دیگر مستعمل در فالج صنعت افربیون تازہ دہ درم نرم سائیدہ موم زرد بست درم زیت کہنہ نیم من گداختہ فرود آوردہ ہنوز گرم باشد کہ فربیون را داخل کردہ در ہاون سنگی بدستہ بمالند تا ہموار شود بر مہرہای پشت وعقب گردن ضماد نمایند ضماد افربیون مستعمل در تشنج امتلائی صنعت آن افربیون جندبیدستر میعہ سائلہ نرم سائیدہ موم زرد تفل دہن بزرد در روغن سوسن گداختہ ادویہ را داخل کردہ در ہاون سنگی بدستہ بمالند تا چون مرہم شود ضماد نمایند ضماد افربیون نافع ازبراے صداع فرمن صنعت آن افربیون دو مثقال کوفتہ آب مرزنجوش سرشتہ تعداد

تراشیدن سیر بر سر ضماد نمایند و اگر دائمہ زیادتی حرارت نباشد سفیدۂ تخم مرغ و روغن گل سرخ واندکے سرکہ داخل نمایند ضماد افربیون بنسخۂ دیگر صنعت آن افربیون یکدرم جند بیدستر دو درم ہر دو را نرم سائیدہ زیت کہنہ یک اوقیہ داخل کردہ در ہاون بدستہ بمالند تا یکسان شود استعمال نمایند طلائی افربیون نافع جہت فالج و استرخا صنعت آن فربیون دہ درم عاقرقرحا مرزنجوش مویزج از ہریک یکدرم خردل فلفل سیاہ جوز بوا از ہریک یک و نیمدرم حب الغار سہ درم جند بیدستر دو نیمدرم مشک نیمدرم اجزا را باگلاب بر سنگ صلایہ نیکو سائیدہ گرم نمودہ طلا نمایند و اگر قدرے روغن قسط داخل نمایند مسکر داتوی طلاے افربیون دیگر کہ ہمین منفعت دارد و تشنج امتلائی را نیز مفید است صنعت آن افربیون جند بیدستر سعد سائلہ قسط تلخ زرآوند طویل جدوار خطائی اجزا مساوی بسیار نرم سائیدہ یا گلاب یا عرق دارچینی گرم نمودہ طلا نمایند و درین طلا اگر بعضے از ادہان مثل دہن سوسن یا قسط یا خیری یا امثال انہا داخل نمایند بہتر است

فصل در بیان قیروطیا تیکہ اصل و عمود آنہا افربیون است

قیروطی افربیون مستعمل در صداع مزمن + صنعت آن افربیون دو درم کوفتہ موم زرد سی درم روغن شبت یکصد درعنہ درہم گداختہ افربیون را داخل کردہ قیروطی ترتیب دادہ بر سر بمالند قیروطی افربیون دیگر مستعمل در فالج و استرخا صنعت آن بگیرند روغن قسط یا روغن نار یا ہر دو گرم نمودہ بگذارند دران قدرے موم زرد کہ بگرداند روغن را الی الجملہ غلیظہ پس در ہاون انداختہ قدری افربیون تازہ راسحق نمودہ دران داخل نمایند و بدستہ بمالند یکسان شود استعمال نمایند قیروطی افربیون بولس گفتہ کہ نافع است از برائے فالج و استرخا حادث از تشنج در عضل صنعت آن موم زرد یکدرم روغن سوسن و نرگس از ہریک سہ درم افربیون چہار درم موم را در روغنہا بگذارند و مخلوط کنند با آن افربیون سودہ و بمالند بر موضع تشنج و رعش + قیروطی افربیون مستعمل در فالج و لقوہ و صداع بارد مزمن صنعت آن افربیون سہ درم جند بیدستر یکدرم کوفتہ لبت در پنج مثقال موم را در پنجاہ درم روغن شبت دہی درم روغن قسط و لبت درم روغن گل گداختہ دران آمیزند و قیروطی ترتیب دہند و بر سر و بہاے گردن بمالند و از ہوا احتیاط نمایند +

فصل در بیان معاجینے کہ اصل و عمود آنہا افربیون است

معجون افربیون جہت فالج و لقوہ و استرخا و رعشہ و خدر و صرع بلغمی نافع + صنعت آن افربیون تخم حنظل سقمونیاے مشوی غاریقون ہر سہ سفید صبر سقوطری از ہریک دو درم مصطگی رومی یکدرم افتیمون سنبل الطیب از ہریک سہ درم نمک ہندی مقل از ہریک نیمدرم دار فلفل یکدرم ادویہ کوفتہ بیختہ بروغن بادام شیرین چرب نمودہ باشہ درم ادویہ عسل کف گرفتہ بسرشند شربتے یکدرم تا یکمثقال با آب گرم + معجون افربیون مسہل کہ ہمان نفع دارد صنعت آن افربیون مصطگی رومی انیسون از ہریک سہ درم غاریقون ہش عصارۂ افسنتین سقمونیاے مشوے از ہریک شش درم شحم حنظل چہار درم صبر سقوطرے افتیمون اقریطی سنبل الطیب از ہریک ہشت درم فلفل دار فلفل از ہریک دو درم مقل ازرق یکدرم ادویہ کوفتہ بیختہ بروغن بادام شیرین چرب کردہ باشہ وزن ادویہ عسل مصفے بقوام آوردہ بسرشند شربتے یک درم تا یک مثقال معجون افربیون مسہل دیگر اقوی از دو نسخہ قبل صنعت آن افربیون شحم حنظل قنطوریون دقیق عصارۂ قثاء الحمار سقمونیاے مشوے غاریقون ہر سہ سفید تربد سفید مجوف خراشیدہ مدبر سنبل الطیب مقل ازرق از ہریک دو درم صمغ عربی یکدرم کتیرا نیمدرم ادویہ کوفتہ بیختہ باشہ وزن ادویہ عسل مصفے معجون سازند شربتے از یک مثقال تا دو مثقال با آب گرم معجون افربیون مسہل دیگر نافع جہت رعشہ و فالج و لقوہ و برص و ہر امراضیکہ از بلغم و رطوبت باشد صنعت آن افربیون شحم حنظل غاریقون سکنجبین مقل ازرق تربد سفید مجوف تراشیدہ سقمونیاے مشوی از ہریک نیم مثقال صبر سقوطری یک و نیم مثقال صمغ عربی کتیرا سنبل الطیب از ہریک نیمدرم صموغ را در آب کنند بخیسانند و حل کردہ صاف نمایند و باقی ادویہ کوفتہ بیختہ بروغن بادام شیرین چرب کردہ باشہ وزن ادویہ عسل کف گرفتہ بقوام آوردہ بسرشند شربتے تا دو مثقال با آب گرم یا آنچہ مناسب باشد معجون افربیون کہ نقرس و عرق النسا و اوجاع ظہر و مفاصل را نافع است صنعت آن افربیون تربد سفید مدبر از ہریک یک درم نیم درم مصطگی چہار درم سورنجان سفید ہشت درم انیسون فلفل دار فلفل سلیخہ سیاہ زیرہ کرمانی از ہریک یک درم مغز حب القرطم چہار درم ادویہ کوفتہ بیختہ بروغن بادام شیرین چرب نمودہ با عسل بقوام آوردہ و سہ وزن ادویہ بسرشند شربتے از دو درم تا سہ درم با آب بارازیانہ نیمگرم

فصل در بیان احوال طاریہ بر کسیکہ از مقدار مقرر افربیون زیادہ بخورد خواہ منفرد او خواہ مرکبا

بدانکہ از مقدار دو درم تا سہ درم آن کشندہ است بعد از سہ روز و از احوال طاریہ داعراض آن ورد دماغ و معاد کرب و التہاب بسیار و فواق و اسہال مفرط و بعضے راقبص بافراط تدارک و تسکین آن بخورانیدن مسکہ و روغن گاو تازہ و پس ماء الشعیر و سویق جو و سیب بابرف و یخ سرد کردہ نشانیدن در آب سرد و خورانیدن آب سرد جرعہ جرعہ و ہمین قسم خورانیدن آب فواکہ رطبہ باردہ مانند انار میخوش و سیب میخوش و ریباس و اندکے کا خورد دوغ و مانند انہا و شیر بز یا گوسفند یا گاو تازہ دوشیدہ و جدوار و فادزہر معدنی اسطہاالن با دوغ و شیر آشامیدن و حقنہ بحقنہاے باردہ لینہ نمودن و مانند این تدابیر است افسنتین بفتح ہمزہ و سکون فا و فتح سین و سکون نون و کسر تاء مثناۃ فوقانی و سکون یاے مثناۃ تحتانیہ و نون لغت یونانی است و بعربی خترق بخاے معجمہ و تاے مثناۃ فوقانیہ دراز و قاف گویند و بلغت مصر نوع زبون افسنتین را ابسیہ و نون جبلے افسنتین را ربل گویند براسے مہملہ و گفتہ اند ربل نوعی از بہ نجا سنت است و گویند کہ افسنتین را سنبونیا و آنرا کشوث رومی نیز گویند و افسنتین را بہند مجری

ستا و رنیز نامند و آن اسم نباتی ست با بین شجر و گیاه شبیه
بابونه گاو چشم و برگش مانند صعتر غبارناک سفید و شاخش
مثل بنجاسف و ساقش بلند و گلش مانند گل بابونه و از آن
ریزه تر و تخمش شبیه باسفند با تلخی و قبض و بوی آن با عطریت
و نقل از شیخ الرئیس گفته که چنین گفته افسنتین چند نوع
میباشد خراسانی و مشرقی و آنکه از کوه لگام آورند سوسی
و طرسوسی و غیر آن و متقدمین اصناف آنرا پنج قسم دانسته
اند طرسوسی و سوسی و نبطی و خراسانی و نبطی و نبطی یا عطریت
ست و منفعت نبطی آن قوت قبض و تحلیل آن زیاده و
حرارت آن کمتر و ازین جهت مسهل بلغم نیست هر چند
بلغم در معده باشد و نفعی چندان در اسهال بلغم ندارد و صنفی
که برگ مثل برگ زردک و سفید و گل آن زرد بی اوراق
و سفید و در مصر و میه نامند و زبون ترین اصناف آنست
و بالجمله دران دو قوت ست قوت اسهال و قوت قبض
و دو جوهر است جوهر لطیف که باعث اسهال و تفتیح است
و جوهر ارضی که سبب قبض و آن نیز از اصناف شیح است
و از ینجهت بعضی حکما آنرا شیح رومی نامیده اند و مختار
و بهترین اصناف آن سوسی و طرسوسی سفید رنگ با
زغب است که چون بشکنند چوب آنرا بوی صبر از آن آید
و طعم آن با حرافت و تلخی و قبض باشد گرم در اول و خشک
در سوم و بعضی گرم در اول دوم و خشک در آخر دوم گفته
و این اصح است مفتح و ملطف و مشهی و قابض و تلخ
و قبض آن اقوی و زیاده از تلخی آن و مسهل صفرا و مرار اصفر
و سائر اخلاط معده و منقی عروق غلیظه و ششش و با افتیمون
مسهل و منقی سودا و جهت رعشه و سکته نافع و مقوی بدن
و معده و اشتها و جگر سرد و یرقان و طحال و مدر بول و حیض
و شیر و عرق و کشنده اقسام کرم و تریاق سموم مشروبه و
ملدوغه و محلل ریاح غلیظه و با ناردین جهت درد معده
و نیکو کننده رنگ رخسار و جهت داء الثعلب و داء الحیه و
و ازاله آثار بنفسجی رنگ زیر چشم و غیر آن و تحلیل صلابات
باطنیه شرباً و ضماداً و جهت ربو کهنه خصوصاً نبطی آن و چون
ضماد کرده شود بر زیر چشم و جهت غشاوه و با میپختج و مسکن
ضربان چشم و ورم آنست و شرب طبیخ جهت تقویت معده

و آوردن اشتهای طعام که زائل شده باشد عجیب الفعل و
جهت امراض بارده و حمیات عفن مزمن و نجارات فاسد
و اوجاع جنبین و خاصره و مفاصل و امراض مقعده و سموم
خصوصاً عقرب و مقوی احشاء و منقی صدر و ریه و اوساخ
عروق ست از اخلاط صفراویه چون بیاشامند با سیسالیوس
با ناردین اقلیطی تحلیل میدهد نفخ و سائر اوجاع معده را
و همچنین چون بیاشامند چند روز هر روز مقدار یک مثقال
از آب مطبوخ آن جهت رفع سقوط اشتها که از رطوبت
باشد و چون بیاشامند هر روز آن مقدار زائل میگرداند
یرقان را و دو درهم آن جهت گزیدن عقرب عجیب النفع
و با شراب جهت سم شوکران با سرکه جهت فطر نافع است
و جهت بواسیر و شقاق مقعده و اخراج اخلاط حاره
که بسبب ادویه مشروبه که در معده بهم رسیده باشد
بسیار مؤثر و قطور آن با زهرهٔ بز در روغن بادام تلخ جهت
امراض اذن و کری گوش قدیم مجرب و شرب آن پیش از
شراب جهت رفع خمار و شراب آن جهت تمدد و زیر شراسیف
و بواسیر و شقاق مقعده و فرزجهٔ آن با عسل مدر حیض و
حمول آن با موم جهت حب القرع و ضماد آن با آب جهت
شری و بخار مطبوخ آن در شراب جهت درد گوش و مطلق
مطبوخ آن در میپختج جهت درد چشم و ورم آن و دو وقیه و با
عسل جهت رفع آثار بنفسجی تحت پلک چشم و درد سر و
جهت مفاصل حاره و شائیده آن با موم و روغن گل برنج جهت
درد تهیگاه و درد جگر و درد معده کهنه مجرب و محلل صلابات
و جهت داء الثعلب و داء الحیه و بواسیر و صلابت رحم و
ورم سپرز ضماداً نافع و اکتحال آن جهت دمعه و غشاوه
و استرخای جفن و گذاشتن آن در میان متاع مانع کرم
و آمیختن آن با مرکب باعث منع ارضه از کتابیکه با آن
مرکب کتابت کرده باشند و طلای آن با زیت بر بدن
مانع مقاربت پشه و ذرور آن جهت گزانیدن هوام و
پاشیدن آب طبیخ آن کشنده کیک شیخ رئیس صاحب
شفاء الاسقام و غیر آن گفته اند که حشیش افسنتین از
اوفق ادویه است از برای معده و تقویت آن و
عصارهٔ آن ضعیف تر آن است بجهت آنکه در عصارهٔ آن

آنست قوت قبضی که محتبس ست در حشیش آن و نیز صاحب
شفاء الاسقام گفته که جائز نیست استعمال آن قبل از
نضج اخلاط بجهت آنکه ضرر آن دران حین بیشتر از نفع
آنست به سبب قوت قبض آن و افسنتین مصدع و مجفف
دماغ و شیخ رئیس گفته که صاحب عصارهٔ آن مصدع
است و گمان میبرم که این بسبب مضرت آن مر معده را
و مصلحش انیسون و در محرور شربت انار و قدر شربتش از
یک مثقال تا دو مثقال و در مطبوخ از پنج درم تا ده درم اگر
سفوفاً آنرا استعمال نمایند باید که جهة دفع قبض و حبس
آن بر روغن بادام چرب نمایند و بدلش جهة معده بوزن
اسارون و نصف آن هلیلهٔ زرد بجهت جگر عصاره غافث
و جعده و قیصوم نیز بدل آنست امراض الرأس چون
افسنتین را با شیح ارمنی در آب بجوشانند و آب آن را
استنشاق نمایند خصوص آنکه قدری ایارج فیقرا دران
حل کرده باشند نافع است از برای صداع حادث از
دیدن متولد در مقدم سر سبات آشامیدن نقیع افسنتین
نافع است از برای سبات بلغمی دوار و سدر چون در
مطبوخ افسنتین صبر سقوطری اضافه نموده بنوشند نافع
است دوار و سدر را که بوده باشد حادث از صفرا و بلغم
مالیخولیا آشامیدن افسنتین با افتیمون نافع مالیخولیا را
و نیز تجرع دو اوقیه از آب طبیخ افسنتین هر روز نافع ست
مالیخولیا را و یا حل کنند هر روز ده قیراط از عصارهٔ افسنتین را
در آب و بیاشامند اگر بوده باشد ماده مالیخولیا مائل
بمرار صفراوی و اگر بوده باشد مالیخولیا بشرکت مراق و
بوده باشد در مراق ریاح بارده نافخه و نبوده باشد
دران و لهیب باید تنقیه آن نمود بطبیخ افسنتین یا بعصارهٔ
افسنتین بنحویکه ذکر شد سکته چون عصارهٔ افسنتین را
بگلوی مسکوت ریزند نافع است اورا کابوس و صرع
و فالج و استرخا آشامیدن طبیخ افسنتین به تنهائی یا با
عسل نافع است این چهار علت را بجهت آنکه فرو
می آورد اخلاط مزمنه را از اعضای عصبانیه و استفراغ
آنها میکند ببول و بالعرض تبرید میکند بسبب اخراج
اخلاط حاده زمانیکه حاصل شده باشد در معدهٔ اصحاب

قالج بسبب شرب ادویہ حادہ لقوہ آشامیدن افسنتین و
غرغرہ مطبوخ آن نافع است لقوہ را + امراض عین صاحب
حاوی صغیر گفتہ اگر بگیرند حشیش افسنتین را وسائیدہ در
درخرقہ کتانی بستہ در آب گرم جوشان فرو بردہ تکمید در چشم
کہ طرفہ داشتہ باشد مدتے طویل کشیدہ نمایند نافع است
آنرا بدرستیکہ جذب میکند خون را ومی آید خون دران صورت
بہ ریکہ اگر بفشارند آنرا خون آزان بر می آید امراض اذن
جوش افسنتین را در آب بختہ گوش را بنجار آن بدارند نافع
است درجع آنرا و چکانیدن عصارۂ آن را در گوش نافع است
درجع حادث دران را بسبب دیدان درریاح بجہت آنکہ
قاتل دیدان ومحلل ریاح است شریف اندلسی گفتہ قطور
افسنتین مطبوخ درروغن بادام تلخ بحدیکہ تمام قوت آن
درروغن آمدہ باشد با تلیلے زہرہ بز محلل ریاح و
منقی جراحت و رافع کرسے آنست درساعت امراض
الفم والحلق چون بکوبند افسنتین را و بالطرون و عسل
سرشتہ از خارج بر حلق طلا نمایند نافع است ورمے راکہ
کہ عارض شدہ باشد عضلات داخلیہ آنرا و ہمچنین غرغرہ
مطبوخ آن بالعصارۂ آن بہ تنہائی یا با دویہ مناسب
نافع است آنرا + استسقا و طحال آشامیدن طبیخ آن بہ
تنہائی یا با عسل وادویہ مناسبہ نافع ست استسقا را و
با فتیمون طحال را وضماد کوبیدہ افسنتین ونطرون و دقیق
شیلم نافع است استسقا و طحال را اعیا شریف اندلسی
گفتہ دہین و تمریخ بدہن متخذ از گل افسنتین رافع اعیا است
و صنعت آن مانند ادہان ازہار دیگر ست دستور اخذ عصارہ
افسنتین بگیرند افسنتین تر او بکوبند و بفشارند و بگیرند
آب آن را و در آفتاب گذارند خشک شود پس
برداشتہ بکار برند و عصارۂ آن در افعال قوی از جرم
آن است و مفتح سدہاے جگر است و جہت تپہاے
کہنہ و مرکبہ و تقویت معدہ و ادرار بول و حیض و جہت
امراض سپرز و ربو و تفتیح سدہ و برانگیختن اشتہا و
تقویت ہضم و ازالہ کزاز و نفخ باطن نافع است حب افسنتین
بیماری ہاے سرد کبد و استسقا و تپہاے مزمنہ را سود
دارد + صنعت آن افسنتین رومی پوست ہلیلہ زرد مصطگی
زعفران ریوند چینی لک مغسول انیسون شاہترہ ایارج
فیقرا اجزا متساوی با آب عنب الثعلب سرشتہ حبوب
سازند شربتے بوقت خواب یکمثقال +

فصل در بیان ادہانی کہ اصل و عمود در آنہا افسنتین است

دہن افسنتین تالیف یوحنا بن ماسویہ مقوی موے
و سیاہ کنندۂ آن و برودت اعضا را مفید است
صنعت افسنتین آن رومی لادن حب الغار اجزا را
کوفتہ در کیسہ کتانی کردہ یک ہفتہ در روغن مورد اندازند
و بدست بمالند تا شیرہ آن برآید و بفشارند و نگاہدارند
دہن افسنتین دیگر بہ نسخہ یحیے بن عیسی ابن جزلہ صنعت
آن افسنتین رومی لادن حب الغار از ہر یک یک جزو
جوز السرو دو جزو اجزا را کوفتہ بیختہ در صرۂ کتانی کردہ
در روغن آس انداختہ یکہفتہ در آفتاب بگذارند پس
بمالند کہ تمام شیرہ آن برآید و بفشارند و روغن را در شیشہ
نگاہدارند + دہن افسنتین جہت وضع اذن ثقل سامعہ
نافع صنعت آن افسنتین اسطوخودوس مرزنجوش از
ہر یک سہ مثقال یک شبان روز بخیسانند پس بجوشانند
و صاف نمودہ با شش مثقال روغن گل یا روغن زیت بہ
جوشانند بآتش ملائم تا آب بردو روغن بماند پس
قتبا نرورسے سہ چہار مرتبہ نیم گرم نمودہ ہر مرتبہ چہار
قطرہ در گوش بچکانند دہن افسنتین کہ در حمیات یومی کہ
بسبب ناگواریدن طعام بہم رسد بعد از باز ایستادن
اسہال بکار آید و جگر و جمیع اعضا را قوت دہد صنعت
آن افسنتین رومی بازیت رکابی و قدرے کنند و در
دیگ پر آب نہند و بجوشانند تا آب رفتہ روغن بماند
لتہ پارہ با آن آلودہ کردہ بفشارند و نیم گرم نمودہ بر فم
معدہ بگذارند دہن افسنتین معدہ و جگر و جمیع اعضا را
آشامیدن و مالیدن آن قوت دہد و درد گوش چکانیدن
آن زائل کند صنعت آن بگیرند افسنتین تازہ چند آنچہ
خواہند و بوزن آن اسطوخودوس و نیم وزن آن
مرزنجوش و در شیشہ کنند و روغن زیت یا روغن
بادام تلخ یا روغن کنجد تازہ ہر کدام کہ میسر آید بر روے
آن کردہ آفتاب گذارند و بعد از چہل روز استعمال نمایند
و یا آنکہ در چہار وزن آن آب بخیسانند و بجوشانند تا آب
رفتہ روغن بماند دہن افسنتین معدہ و جگر و جمیع اعضا را
قوت دہد صنعت آن بگیرند افسنتین تازہ دو سیر و نیم
و در شیشہ کنند و نیم من روغن زیت یا روغن بادام
تلخ یا روغن جوز یا روغن تخم زرد آلوی تلخ بر روے آن
کنند و چہل روز در آفتاب گذارند و استعمال نمایند دہن
افسنتین دیگر نافع از براے برودت ظاہر و باطن بدن
و آشامیدن پنج درم آن بجہت رفع یرقان و سدۂ جگر
و سدہ سپرز خصوصاً با سکنجبین عنصلی و جہت تقویت
معدہ و رفع احتباس حیض و سم فطر و اخراج کرم معدہ
و خوردن آن قبل از شراب مانع سکر و مستی و بعد از آن
دافع خمار و قطور آن در گوش خصوصاً با زہرۂ گاؤ جہت
کرم و ریاح آن و طلاے آن جہت درد چشم و با قیروطی
جہت تقویت معدہ و درد آن صنعت آن بگیرند افسنتین
تازہ و در ہر یک رطل آن چہار رطل روغن زیتون یا روغن
کنجد تازہ داخل کنند و چہل روز در آفتاب گذارند
و بعد از آن استعمال نمایند +

فصل در بیان خواص و منافع شرابہاے کہ اصل و عمود در آنہا افسنتین است

شراب افسنتین نافع از براے صرع نافع از برسام
صرع بمشارکت معدہ شیخ رئیس گفتہ کہ از اشربہ نافع براے
صرع شراب افسنتین کہ ہر صبح ناشتا بیاشامند ابن الفرج
قمری گفتہ کہ نافع ست آشامیدن آن مصروعین را در ایام
زمستان بہ سکنجبین عنصلی ابو سہل گفتہ کہ شراب افسنتین
ہرگاہ با زوفاے یابس بیاشامند باشد نافع از براے
صرع در زمستان سید اسمعیل گفتہ کہ شراب افسنتین نافع
از براے صرع معدے بجہت آنکہ منقی و مقوی معدہ است
صنعت آن افسنتین دہ درم ورق گلسرخ بست درم
تربد سفید مدبر چہار درم سنبل الطیب دو درم مجموع را در چہار
رطل آب بجوشانند تا بنصف رسد صافی نمودہ بیاشامند
از آن ہر روز سی درم با یک اوقیہ شکر سفید یا سکنجبین عنصلی
یک اوقیہ گاہی زیادہ کردہ میشود بر اجزاے این شراب

مصطکی رومی اذخر مکی سانج هندی صبر سقوطری از هر یک
دو درم غاریقون سفید چهار درم نزد حاجت با نبها شراب
افسنتین منبه دیگر صنعت آن افسنتین رومی ده درم
گلسرخ بست درم تربد سفید غاریقون سفید از هر یک چهار
درم سنبل الطیب ده درم مجموع در چهار صد درم آب بپزند
تا بنصف رسد صاف نموده مقدار یک صد و بست درم
شکر سفید داخل کرده بپزند تا بقوام آید و اگر بگیرد انند
وزن سنبل الطیب را چهار درم میگیرد داقوی شراب
افسنتین یعنی خمر آن مدر بول و حیض و مفتح سده جگر و
جهت تپهای کهنه و مرکبه و تقویت معده و جهت امراض
جگر و سپرز در بود تفتیح سده و برانگیختن اشتها و تقویت
هضم و ازاله کزاز و تسخیر باطن و رفع کرم معده و سموم
حیوانی مشروبه نافع و مانع وبا و حدوث اعراض آن
صنعت آن بگیرند نود مثقال افسنتین و در شش هزار
مثقال آب انگور داخل کرده چندان بجوشانند که ثلث
آب باند پس در خم کرده سه ماه بگذارند پس صافی کرده
استعمال نمایند شراب افسنتین دیگر یعنی خمر آن + صنعت
آن بگیرند افسنتین سی مثقال دارچینی سنبل الطیب سلیخه
از هر یک پانزده مثقال نیمکوفته در ده هزار و هشت صد
مثقال شراب مخلوط کرده در خم کرده سر آنرا محکم نموده بعد
از دو ماه صافی نموده استعمال نمایند شرابی پسندیده است
شراب افسنتین گمان انیست که از جالینوس باشد و بعضی
را ظن آنست که از دیسقوریدوس ست بالجمله این شراب اسناب ز
مزاج را سود دارد و معده را قوت دهد و سقوط شهوت
طعام را و سپرز و جساوه کبد و طحال و فساد مزاج کبد
و طحال را نافع و سدها بکشاید و اسهال بطن کند و صفرا
و رفع نماید صنعت آن به نسخه شیخ رئیس که اصح نسخهای
این شراب است بگیرند شراب کهنه چهار قسط عسل مصفی
یک قسط و در نسخه دیگر دو قسط است پس بگیرند افسنتین
رومی هفت درم مصطکی قسط تلخ از هر یک چهار درم اذخر
مکی سانج هندی غنچه گل سرخ سنبل الطیب غاریقون هش
سفید صبر زرد سقوطری از هر یک دو درم زعفران یکدرم
ادویه را کوفته در پارچه کتانی بسته در شراب و عسل کرده در

تغار لعابدار یا مرتبان چینی کرده باشند اندازند و در تابستان
هفت روز در آفتاب گذارند و هر روز چند مرتبه خرقه را بمالند
و بفشارند پس استعمال نمایند شربتی یک اوقیه ناشتا
بخورند و در نسخه حبیش بن حسن تفلیسی که در کفایه الطب
آورده بجای شراب کهنه میبختج است هفت رطل و
وزن عسل مصفی سه من است و وزن افسنتین چهار درم
و باقی موافق نسخه شیخ الرئیس ست و گفته که ادویه را کوفته
در خرقه کتانی بهبندند و با میبختج و عسل در قدح چینی کنند
و سرش را بپوشند و یک هفته در آفتاب گذارند و هر
روز خرقه را بمالند تا آنچه گداخته باشد از ادویه بر آید
پس در شیشه نگاهدارند و در نسخه محمود بن الیاس که
در حاوی صغیر کرده بعوض میبختج نبیذ زبیب یا نبیذ
عسل هر کدام باشد پنج رطل و وزن عسل مصفی دو رطل
است و باقی ادویه موافق نسخه تفلیسی و در نسخه سید اسمعیل
که در قرابادین ذخیره آورده عوض میبختج شراب کهنه سه
من و وزن عسل مصفی تخمین ست و باقی موافق نسخه تفلیسی
ست ولیکن گفته اول مرتبه شراب و عسل را ممزوج
باشی چند بدهند و کف آنرا بگیرند پس در ظرف چینی
یا زجاجی کرده صره ادویه را دران اندازند و بدستور
مزبور مرتبه نمایند شربتی یک اوقیه باندکی نبات سفید
و نسخه حکیم معصوم مساوی نسخه سید اسمعیل است سوای
آن که وزن افسنتین هفت درم است و نسخه حکیم سدید که
در شرح مؤجز قرشی آورده مساوی نسخه تفلیسی است
سوای آنکه بعوض میبختج شراب کهنه است بوزن هفت
رطل و وزن عسل سه رطل و نیم ست و وزن افسنتین
هفت درم و وزن زعفران یک مثقال و گفته که بهتر آنست
که این شراب در تابستان ساخته شود و هفت روز در
آفتاب گذارند و هر روز خرقه را چند مرتبه بمالند و بفشارند
تا آنچه گداخته باشد بر آید و بعد از هفته بر داشته در
شیشه نگاه دارند و سید اسمعیل در ذخیره در سوء مزاج
بارد کبد این شراب را باین صفت ذکر کرده صنعت
آن افسنتین رومی هفت درم مصطکی رومی قسط تلخ
از هر یک چهار درم ورق گل سرخ هش سفید غاریقون

صبر سقوطری سانج هندی سنبل الطیب از هر یکی دو درم
زعفران یک درم و نیم مجموع را نیم کوفته در کیسه کتانی کرده
در دو من عسل و چهار من شراب انگوری کهنه که در هم
آمیخته باشند اندازند و هر روز چند مرتبه کیسه را بمالند
و بفشارند بعد از انکه در آفتاب گذاشته باشند در روز
هفتم کیسه را نیکو بمالند و بفشارند و دور کنند و مرتبه دیگر
ادویه را تازه نمایند و در ان افگنند و هفت روز دیگر
در آفتاب گذارند و بدستور هر روز کیسه را بمالند و بفشارند
چون روز هفتم شود کیسه را نیکو بمالند و بفشارند و دور کنند
و مرتبه سوم ادویه تازه را نیز در کیسه کتان فراخ بدستور
دو مرتبه مزبور نموده دران اندازند و هفت روز دیگر در
آفتاب نهند و هر روز چند مرتبه کیسه را بمالند و بفشارند
و در روز آخر کیسه را بمالند و بفشارند
و دور کنند و شراب را در قرابه زجاجی نگاهدارند شربتی
چهل درم و گفته که این شراب سوء مزاج بارد مادی کبد
بعد از استفراغ و در سوء مزاج بارد ساذج آن بدون
استفراغ بکار دارند که باذن الله نافع است شراب افسنتین
دیگر که منسوب بجالینوس معده را از صفرا پاک کند خصوص
وقتیکه با حب ایارج بنوشند و چون صاحب مالیخولیا
مراقی را فصد کرده و مسهل را نخورانیده باشی و هفته بر ان
گذشته باشد باید که بیاشامانی او را شراب افسنتین بجهت
آنکه تنقیه ماده میکند صنعت آن افسنتین رومی پنجدرم
غنچه گل سرخ بست درم در یکمن آب بپزند تا بربع رسد پس
بپالایند و با یک رطل قند سفید بقوام آورند و در نسخه دیگر
منقول از جالینوس چنین مسطور ست که بعد از پالودن
این مطبوخ را در شیشه کنند و نگاهدارند و هر روز چهل درم
آنرا با ده درم نبات سفید و یکدرم ایارج فیقرا بنوشند و
در نسخه سید مظفر الدین ده درم تربد سفید درین شراب داخل
ست و گفته با یکمن قند سفید بقوام آورند شراب افسنتین
منسوب بجالینوس به نسخه سید اسمعیل در ذخیره که در علاج
غب غیر خالص ذکر کرده و گفته که این شراب درین علت
بعد از ظهور نضج بکار آید و نیز این شراب معده را از اخلاط
پاک کند صنعت آن افسنتین رومی پنجدرم تربد سفید

پوست هلیله زرد غنچه گلسرخ از هریک ششدرم تا ب کاسنی
تازه حب سازند شراب افسنتین وشاهترج که صفرای
مجتمع در معده وجمیع اعضارا دفع کند صنعت آن افسنتین
رومی پنجدرم گل سرخ هفت درم شاهتره ده درم آلوی
سیاه بست عدد مویز منقے تمر هندی منقی از حب ولیف
وقشر از هریک بست درم در سه من آب بجوشند تا بمقدار
دو دلیست درم برسد پس صاف نموده وهرصبح چهل درم
آنرا با ده درم شکر سفید ویکدرم صبر سقوطری زرد بنوشند
ودر نسخه حکیم معصوم گل سرخ هفتدرم وافسنتین ده درم
وشاهتره پانزده درم وباقی اجزا برابرست شراب افسنتین
نافع ازبراے سوء مزاج بارد ماده کبد مستعمل بعد از
استفراغ ماده صنعت آن افسنتین رومی هفتدرم قسط
تلخ مصطگی از هریک چهار درم گل سرخ دو درم غاریقون
هش سفید صبر سقوطرے سانج هندے سنبل الطیب از
هریک دو درم زعفران یکدرم ونیم بادرنج عسل مصفے
وچهار من شراب انگوری درهم آمیخته ادویه را در کیسه
فراخی کرده دران اندازند وهفت روز در آفتاب نهند
وتا سه مرتبه تجدید ادویه وداون آفتاب نمایند شربتے
از سی درم تا چهل درم شراب افسنتین دیگر یعنی خمر آن
صنعت آن بگیرند افسنتین رومی سی مثقال سنبل الطیب
سلیخه دارچینی نیکوفته از هریک سه مثقال دو وهزار مثقال
شراب محلول کرده سر ظرف را محکم نموده بعد از دو ماه کامل
نموده استعمال نمایند شراب افسنتین دیگر نافع ازبرای
مالیخولیا وصرع بجهت آنکه تصفیه خون میکند ومنقی معده
است صنعت آن افسنتین رومی ده درم گل سرخ
ششی درم تربد سفید هشت درم سنبل الطیب چهار درم در شش
رطل آب بجوشانند تا بدو رطل رسد صافی نموده
در صافی آن یکرطل شکر سفید داخل کرده بقوام آورند
شربتے یک اوقیه ودر نسخه غاریقون سفید چهار درم
داخل است وگفته که اگر دران سنبل الطیب را نیز چهار
درم کنند می گردد اقوے +

فصل در بیان ضماداتیکه اصل وعمود آنها افسنتین است

ضماد افسنتین نافع ازبراے اسهال معدی که
قوت هاضمه بسبب رطوبتے که واسطه شود میان معده
وغذا ضعیف شده باشد صنعت آن افسنتین رومی یک
اوقیه در شراب قابض یک شبانه روز بخیسانند وروز
دیگر آب برگ مورد ترا اضافه آن شراب کنند و
لادن در اینک دران حل نمایند وخرقه را بآن تر سازند
ونیمگرم بر معده نهند ضماد افسنتین نافع ازبراے ورم
کبد در آخر آن صنعت آن بگیرند افسنتین را وبا مثل
آن اکلیل الملک بکوبند وبجوشانند در زیت وضماد
بآن نمایند ضماد افسنتین نافع ازبراے دیدان صغار
معده صنعت آن افسنتین رومی صبر سقوطری تخم حنظل
کوفته بیخته قطران زهره گاؤ داخل کرده بر مقعده ضماد
نمایند ضماد افسنتین نافع ازبراے اورام صلبه معده
صنعت آن افسنتین رومی سنبل الطیب از هریک یک
درم ونیم زعفران صبر سقوطری از هریک یک درم کوفته
بیخته بآب کشنیز گرم نموده ضماد نمایند عرق افسنتین
بهترین مائعات وجمیع عرقهاست ازبراے استسقا
صنعت آن افسنتین رومی یک من سه من یا چهار من
آب داخل کرده عرق کشند بطریق گلاب وهرگاه بسیار
تشنه شود یک پیاله قهوه خوری ازان بنوشند غرغره
افسنتین نافع ازبراے اسهال مراری دماغی صنعت
آن افسنتین رومی بآب جوشانیده صاف نموده سکنجبین
سکرے ساده داخل کرده غرغره نمایند +

فصل در بیان قرصهائیکه اصل وعمود درآنها افسنتین است

قرص افسنتین منقول از قرابادین قانون ازبراے کبد
وطحال ومعده وتب غیر خالص وتبهاے مرکبه کهنه
صنعت آن افسنتین رومی اسارون شامی تخم کرفس
مغز بادام تلخ مقشر مصطگی رومی سنبل الطیب از هریک
یکمثقال انیسون دو مثقال صبر سقوطری سانج هندی
از هریک یک مثقال ونیم عصارهٔ غافث یک مثقال
کوفته بیخته بآب سرشته اقراص سازند ودر سایه
خشک نمایند شربتے یک مثقال قرص افسنتین منقول
از کامل الصناعة ترکیب چنین نافع ازبراے ضعف جگر
صنعت آن افسنتین رومی انیسون اسارون از هریک
دو مثقال تخم کرفس یکمثقال صبر سقوطری عصارهٔ غافث
از هریک مثقال مغز بادام تلخ مصطگی سنبل الطیب
سانج هندی از هریک دو مثقال ونیم کوفته بیخته اقراص
بسازند شربتے یکدرم قرص افسنتین دیگر نافع ازبراے
شخصے که چون طعام خورد بعد از دو ساعت درد معده
او بهم رسد وتا قی نکند وچیزے ترش برنیاید آرام نیابد
واین قرص را قرص ایلادس نیز نامند صنعت آن
افسنتین رومی ده درم انیسون تخم کرفس از هریک پنجدرم
سلیخه بست درم فلفل مرمکی معافر افتیمون از هریک دو
درم ونیم کوفته بیخته اقراص سازند هر قرصی بوزن درمے
شربتے یک قرص با شراب پودنه ومانند آن قرص
افسنتین منقول از منهاج ابن جزله نافع ازبراے تبهاے
کهنه وتفتیح سدها تفتیحے کثیر ومدر فضول ومشهی طعام و
مفتح سدهاے طحال وماساریقا وکبد ومزیل سرد
معده وجگر وعسر البول ومدر حیض صنعت آن افسنتین ابهل
انیسون تخم کرفس مغز بادام تلخ مقشر اجزاے متساوی
کوفته بیخته بآب سرشته اقراص سازند ودر سایه خشک
نمایند شربتے یکمثقال وبعض زیاده نموده اند براجزا
این قرص مصطگی سنبل الطیب نیم جزو قرص افسنتین منقول
از ذخیره سید اسمعیل نافع ازبراے حمی لثه وجمیع حمیات
خلطے مزمن ومفتح سدها ومزیل سردی معده جگر وتفتیح
سدهاے کبد وطحال وماساریقاست صنعت آن افسنتین
رومی اسارون انیسون تخم کرفس مغز بادام تلخ خشک
بادآورد عصارهٔ غافث مصطگی رومی سنبل الطیب اجزا
متساوی کوفته بیخته اقراص سازند شربتے یک مثقال با
گلقند آفتابی یا با سکنجبین عسلی یا با سکنجبین بزوری
حار یا معتدل بحسب مزاج بنوشند قرص افسنتین منقول
از قرابادین ذخیره سید اسمعیل امراض معده جگر وسپرز
را سود دارد وتبهارا ببرد صنعت انیسون آن دو مثقال
اسارون افسنتین رومی تخم کرفس مغز بادام تلخ مقشر
سنبل الطیب از هریک یکمثقال صبر سقوطری سانج هندی

از هر یک یک مثقال و نیم عصارهٔ غافث یک مثقال بدستور اقراص سازند + قرص افسنتین که همین منافع دارد و در سوء مزاج بارد ماوے کبد بعد از استفراغ مستعمل است و مختصر + صنعت آن افسنتین رومی انیسون رازیانه مغز بادام تلخ مقشر اجزا مساوی کوفته بیخته با آب اقراص سازند شربتے یک مثقال با ماء الاصول یا شراب اصول با سکنجبین بزورے با عسلے بنوشند + قرص افسنتین بنسخهٔ دیگر حمیات بلغمے و عسر البول و برودت جگر را نافع باشد و سدهٔ طحال و کبد را بکشاید + صنعت آن افسنتین تخم کرفس اسارون مغز بادام تلخ مساوی کوفته بیخته با آب خالص بسرشند و اقراص سازند + قرص افسنتین تب بلغمے و جگر ضعیف را نافع باشد + صنعت آن انیسون افسنتین مغز بادام تلخ سنبل صبر از هر یک چهار درم عصارهٔ غافث سانج هندی اسارون از هر یک سه درم مصطگے تخم کرفس از هر یک یکدرم کوفته بیخته بگلاب سرشته اقراص سازند شربتے یکدرم + قرص افسنتین بنسخهٔ دیگر + صنعت آن افسنتین تخم کرفس انیسون از هر یک پنجدرم سلیخهٔ سیاه دو درم جندبیدستر مرمکی صافے افیون از هر یک درمے کوفته بیخته بآب صافی سرشته اقراص سازند +

فصل در بیان مطبوخاتی که اصل و عمود انها افسنتین ست

مطبوخ افسنتین شیخ الرئیس نافع در علاج غب خالص بجهت اسهال ماده بعد از نضج تام + صنعت آن افسنتین رومی غافث پوست هلیلهٔ کابلی از هر یک پنجدرم مغز تخم خربزه مغز تخم خیار بادرنگ تخم خیار تخم کرفس از هر یک دو درم تربد سفید تراشیده و فرفیون یک درم مویز منقے بیست دانه سپستان شصت دانه انجیر زرد ده دانه جوشانیده صافے نموده در یکصد درم آن گلقند آفتابی پانزده درم فلوس خیار شنبر اندک اسنان حل کرده باز صافے نموده نیم دانگ سقمونیا سوده داخل کرده بنوشند + مطبوخ افسنتین که صفرا دی قعر معده را دفع کند + صنعت آن افسنتین رومی پنجدرم گل سرخ بیست درم و در نسخهٔ شش درم است تمر هندی منقی از حب و لیف و قشر بیست درم همه را در چهار صد درم آب بپزند تا ربع بماند پس صافی نموده مقدار سی درم ترنجبین منقی از خاشاک و تخم در هفتاد درم درین مطبوخ داخل کرده صافی نموده یک درم صبر سقوطری زرد با ایارج فیقرا یکدرم دران داخل کرده بنوشند + مطبوخ افسنتین که شیخ الرئیس از جالینوس نقل کرده و گفته که اگر بوده باشد در مالیخولیاے مراقیه مراق را از ریاح بارده و نفخ و نباشد در مراق ورم و اسهال پس باید که تنقیه آن نموده شود باین مطبوخ و نیز گفته که این مطبوخ نافع است از برای ریاح باردهٔ نافخه بلغمیه و سوداویه در معده و مراق و طحال سید اسمعیل گفته که تنقیه معده باین مطبوخ نافع است از براے مالیخولیاے معدے و نیز گفته که آشامیدن این مطبوخ هر روز مفید است صاحب مالیخولیاے طحالی را خصوص اگر آشامیده شود اول مرتبه ایارج فیقرا پس بعد ازان بیاشامند این مطبوخ را + صنعت آن رازیانه انیسون تخم کرفس اسارون بیخ اذخر افسنتین رومے از هر یک جزوی بجوشانند در آب و صافی نموده بنوشند بقدر حاجت + مطبوخ افسنتین دیگر نافع از برای مالیخولیا حادث بمشارکت طحال + صنعت آن افسنتین رومی افتیمون انیسون اسارون جنتیش غافث اذخر مکے سنبل الطیب از هر یک سه درم شاهتره پنجدرم پوست هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی از هر یک هفت درم هلیلهٔ سیاه نه درم مویز سرخ دانه بیرون کرده تمر هندی منقے از حب و لیف از هر یک ده درم عناب دانه بقانون مقرر طبخ نموده صافے نمایند بر روے مغز فلوس خیار شنبر منقے از حب پانزده مثقال و بمالند و بیالایند و یک مثقال روغن بادام شیرین بران چکانند پس بگیرند ایارج فیقرا غاریقون سفید از هر یک یک درم و با سکنجبین حب سازند و فرو برند قبل از مطبوخ بدو ساعت پس مطبوخ نیم گرم بیاشامند + معجون افسنتین جهت درد معده و دوار که از مواد سوداویه باشد نهایت نافع است + صنعت آن انیسون تخم کرفس از هر یک پنج مثقال افسنتین رومی هفت مثقال سلیخهٔ جندبیدستر افیون از هر یک دو مثقال و در نسخهٔ دیگر سلیخه ده درم است ادویه کوفته بیخته بدستور مقرر معجون سازند + معجون افسنتین دیگر که قریب النفع است بدان + صنعت آن افسنتین رومی انیسون تخم کرفس سلیخه جندبیدستر اجزا برابر با عسل دو وزن مجموع ادویه را بدستور مقرر معجون سازند و در نسخهٔ دیگر افیون نیز داخل ست + معجون افسنتین در معده و جگر که از سردی باشد و استسقا را نافع بود + صنعت آن افسنتین تخم کرفس اسارون انیسون مغز بادام تلخ اجزا متساوی کوفته بیخته بدستور مقرر معجون سازند شربتے دو درم + افشرج بفتح اول و سکون فا و ضم شین معجمه و فتح راے مهمله و جیم و آن معرب افشرده است که بعربی عصیر نامند و آن مخصوص بآب میوها است محمود سنجرے گفته که افشرجات عصاراتی که فرا گرفته باشند از نباتات و اثمار یعنی میوها یکه بوده باشد در آنها آبیکه مالیده افشرده و یا کوبیده افشرده آب آن را بگیرند و در آفتاب بگذارند تا غلیظ شود و درین زمان افشرج عبارت است از آب میوهای حامض یا سرکهٔ انگوری که آب قند داخل کرده با طعام بخورند ترش چون عرق نعناع و سرکهٔ سفید مقطر یا غیر مقطر داخل کرده با طعام بنوشند و بالجمله هر شربت ترشی که در آب حل کرده با طعام بخورند افشره نامند + و از افشرجهٔ رفیعه عرق سلطانی است که مقوے معده و محرک شهوت تمام و هاضم و گوارندهٔ طعام است + صنعت آن [illegible] خشک پوست زرد اترج بادرنجبویه فرنجمشک نانخواه سانج هندی دارچینی قرفة الطیب پودینه خشک از هر یک سیر من تبریزے قرنفل بسباسه عود هندے بادیان کشنیز خشک کبابهٔ چینی بهار نارنج اشنه از هر یک سه مثقال سرکهٔ انگوری پنج من تبریزی همه را در سرکه داخل کرده بطریق گلاب عرق کشنده شربتے بیست درم قند سفید و آب بمقداریکه خوش طعم گردد داخل کرده با طعام بنوشند + عرق سلطانی دیگر مقوے معده و ارواح و مشهی و مفرح است + صنعت آن سنبل الطیب جوزبوا بسباسه دارچینی سعد کوفی قرنفل عود هندے غرقی خام قاقله کبار شقاقل مصری

اسارون سائیدہ بہار سنجد از ہر یک شش مثقال سرکہ انگوری
تند یک من تبریز نعناع تازہ بیست مثقال اجزا کوفتہ
سرکہ شبانروز بخیسانند پس در دیگ گلی یا سنگی با سیر
تازہ قلعی کردہ عرق کشند و یک مثقال عنبر اشہب و نیم
مثقال مشک خالص بر سر نیچہ بندند اگر مقدار سرکہ برادہ
من گردانند بہتر است و در نسخہ عرق سلطانی در مری
خواہد آمد انشاء اللہ تعالیٰ + افعی اسم عبرانی قسمی از حیات
وحیہ اسم جنس است و افعی را یونانی احدیا اخیادیا
نامند و اقسام حیات را اسامی و الوان بسیار میباشد
بزرگ و کوچک و سیاہ مائل بزردی و مائل بسرخی و مائل
بہ تیرگی و ابلق وغیر اینہا و بہترین افعی اشقر مائل بسرخی
است و مادہ آنرا چہار دندان می باشند و نر آن را دو
دندان و باید کہ مستعمل در تریاق فاروق این نوع خوب
مادہ جوان آن باشد و علامت جوانی آن سرعت
حرکت ہمیشہ سر را بلند داشتن است و نیز باید کہ چشمش
مائل بسرخی و سرش عریض و دہنش فراخ کشادہ جسدش
صلب و مائل بہ باریکی و از آب و عمار آب و جنگل و شورہ
زار دور باشد و در آخر بہار صید شود و بعد از صید بے
امتداد زمانی سر و دنبالہ آن را قطع کنند بدین قسم کہ سر
و آنرا یکجا جمع کردہ بہ یک ضرب تبر و غیر آن از ہر یک
مقدار چہار انگشت ببرند و ہر چہ کم خون و بعد از قطع سر
و دنبالہ بی حرکت باشد استعمال نباید کرد پس از قطع باید
پوست و جوف آنرا انداخت و با آب و نمک پاک ست
و استعمال نمود بغدادی گفتہ کہ سر و دنبالہ آنرا بسبب آنکہ
در گوشت نیست می اندازند و استعمال نمی نمایند بہ سبب ضعیفی
کہ عوام فہمیدہ اند کہ دران سمیت است و نیز باید کہ از اصناف
ردیہ آن اجتناب نماید مانند مقرنہ کہ از گزیدن آن
خون از مسام و منافذ ملسوع آن جاری میگردد و
وساسہ کہ فرو میرود در رمل و تشنا میکند دران مثل ماہی در
آب و ملکیہ مکللۃ الراس کہ طول آن نہایت سہ شبری
باشد و سر آن نیز و گفتہ اند مبالغہ کہ بہ نفس و صفیر خود می
کشد و ہر کہ نظر او بران میرود و کسیکہ نزدیک مردہ آن رود
او نیز می میرد و افعی کہ گمراہ کنندہ و گردن او باریک

وسر او پہن و اغبر با نقطہ ہاے سیاہ بلوطیہ کہ در بلوط
مینماند و بدبو است و کسے را بہ گزد پوست آنکس جلد
میگردد و معطشہ کہ عارض میگردد ملسوع آن را حرقت
و التہاب و دائم آب می نوشند و سیراب نمیگردد تا آنکہ
بمیرد و بزاقہ کہ می کشد بآب دہن خود و لوے آن
و سائر انواع ردیہ آن و مزاج افعی نہایت گرم و خشک
و مجفف و محلل است و چون بآب و اندک نمک و شبت
و روغن زیتون بر آتش انگشت بملائمت طبخ نمایند تا مہرا
شود و گوشت آنرا پاک کنند تا تناول نمایند مواد غلیظہ را
بطرف جلد دفع کردہ تحلیل دہد و در مجذوم اینمعنی بہ
تجربہ رسیل کہ بعد از خوردن آن بدن او متقشر شد
و از ان مثل فلس ماہی جدا شد و از ان مرض شفا یافت
و نیز از خوردن بسیار آن بدن متفرح شدہ مثل فلس ماہی
پوست از ان میریزد و لکم آن اخلاط متعفنہ لطیفہ مستحیل
بقبل و کثیفہ را بہ تقشر جلد دفع میکند و نیز خوردن گوشت
پختہ آن بنحو یکہ براے تریاق فاروق می پزند جہت
دفع سموم مشروبہ و ملدوغہ و ضعف بصر و درد عصب و
برص و منع زیادتی خنازیر و حفظ جوانی و تقویت قوتہاے
حیوانی و حواس نیکو کنندہ ذہن و فکر و جہت تقوہ و عشق
و طول عمر مؤثر است ہرگاہ ہر سال یک مرتبہ تناول
نمایند و بعد تقویت بدن و شروع بروئیدن گوشت
تازہ در بدن باید کہ اعانت نماید بروئیدن گوشت
و جلد و حفظ نماید اعضا را بمالیدن مراہم و موم روغنہا
مناسب و مسکہ تازہ و آشامیدن شراب و ماء اللحم و
لحوم لطیفہ مشوبہ و امثال اینہا و ضماد گوشت خام آن
جہت ارفع سمیت افعی گزندہ و اقسام مارہا بہ نہایت
نافع و جہت داء الثعلب و داء الحیہ خنازیر و اوجاع مفاصل
باردہ نافع است و اکثار آن محرق اخلاط و مصدع و
شیر تازہ دوشیدہ و آب فواکہ است و چون ہفت عدد
افعی را بریسمانی کہ از ابریشم سرخ ارغوانی خفہ کردہ و بازا
ہر یک گوسے بزنند بستن آن ریسمان بگردن صاحب
خناق جہت رفع علت بالخاصیۃ مجرب دانستہ اند و
نمک افعی کہ چون جوف آن پر کردہ باشند در افعال ضعیف تر از

گوشت آن است و نخودے کہ حین جوشانیدہ گوشت
افعی دران پختہ باشند در افعال قریب است بقرص افعی

فصل در بیان علامات افعی گزیدہ و تدارک سم آن

بدانکہ از جملہ علامات گزیدن افعی آن است کہ از ان
موضع اولا خون روان میگردد و بعد از ان خون آب
صدیدی متعفن و زرد آب پس از ان برنگ زیتی و زنگاری
متعفن پس بعد از ان تخدیر اعضا و زوال عقل و نوم اعضا
و التہاب احشا و حمی ناقص و عرق سرد و فساد رنگ بشرہ
مائل بہ سبزی و تواتر نفس و فواق و غشی پس ہلاک و اکثر
آن است کہ در ہمان روز ہلاک میشود و اگر مہلت سیوم
یا پنجم و اگر از پنجم گذشت احتمال برء است و تدبیر
آن بدستوری است کہ در قواعد کلیہ مذکور است و بالجملہ
بستن بالاے آن عضو است سخت و محکم و گذاشتن
بران موضع و مکیدن در پے در پے بقوت تمام بکدو
بلا شرط و بعد از ان باشرط و مکیدن بدہن نیز خوب
است بدین قسم کہ شخصے قوی القوۃ جوان کہ روزہ نباشد
و دندانہاے آن کرم فرسودہ باشند و علتے در دہن
فم او نباشد دہن خود را پاک بشوید و روغن بمالند
بر لبہا و دہان خود و بر بقوت تمام بمکد و آب دہان را از
از سمیت جذب کند ساعت بساعت بیندازد و بعد از
مکیدن مجمرہ تارے بران موضع بگذارند و نیز داغ کردن
و خورانیدن تریاق فاروق و روغن کہنہ با عسل و شیر
و شراب کہنہ و تکرار قی و دو مثقال حلتیت با شراب
شرب سائیدہ مہرہ مار و بستن آن بر موضع گزیدہ و نیز
مایہ خرگوش وغیر آن کہ تازہ باشد با سرکہ ممزوج کردہ
یا آب مطبوخ ورق الغار و فاشرا و اسپند و تخم بوتخیہ
و بیخ عرطنیثا و بیخ کاشم و زراوند طویل و زراوند مدحرج
و کرفس کوہی و فلفل و تغذیہ بسرطان نہر و زنجبیل
یا شیر انسان و الاغ مفید است دوا در سم افعی مانند
تریاق کبیر دانستہ اند + صنعت آن انیسون دو درم
فلفل سہ درم و نیم زراوند مدحرج جند بیدستر از ہر یک یکدرم
و نیم کوفتہ بیختہ با مینیختج سرشتہ بقدر جوزے بخورند و خایندن

فلفل قدرے معتد وگفته اند ما دام که حدت فلفل
محسوس نمیگردد سم در بدن باقی است و چون دفع گردد
میگردد و این علامت آن است که امتحان و خوردن
آبیکه نیل دران حل کرده باشند بقدر یکرطل و بستن
جرم آن بران موضع از مجربات ست و گذاشتن مرهم
متخذ از سکنجبین و جند بیدستر و حلتیت باکبریت زرد
و زبل حمام و قوتنج و مشکطرامشیع اجزا متساوی کوفته
بیخته با زیت و زفت سرشته بر موضع لسع بگذارند و ادویه
جاذبه سم و سوزاننده آن مانند زفت و فرفیون و جاوشیر
دفته و پیاز خصوص پیاز عنصل و سرگین کبوتر و قوتنج و کبریت
و ثوم برے و خاکستر چوب انجیر با بول انسان و سرکه
انگوری سرشته بران موضع و اطراف آن مالیدن نافع
است مار گزیده افعی و شرب آن در سمیت مانند بیش است
و در اعراض مشترک از تواتر نفس و غشی و کرب و التهاب
وغیرہا چنانچه در بیش انشاء الله تعالی خواهد آمد و تدارک
آن بہ نزدیک دستور تدارک آنست و مکرر قے فرمودن با آب
گرم و روغن کنجد تازه و دو سکه و آب گرم و خورانیدن
فادزهر فائق معدن و تریاق فاروق اصلی و مثرودیطوس
و دواء المسک و مار اللحم و گوشتابه مرغ با قدرے
مشک خالص و شیر بز یا گوسفند و یا گاو تازه دوشیده
و مانند اینها و استعمال ادویه مشترکة النفع و جمیع سموم
نافع اند۔

فصل در بیان تریاق الافاعی

بدانکه تریاق بکسر اول معرب از لغت یونی که تریاقا
ممدوده باشد و تریا در لغت یونانی بمعنے نافع است
از برائے گزیدن جانوران سمی و و قار دران لغت بمعنی
نافع است از برائے ادویه مشروبه سمی پس این هردو ست
را مرکب کرده معرب ساخته تخفیف داده تریاق نامیده
اند و نیز آن را عربان درياق و ارياقه و دراق به تشدید را
نامیده اند و درین لغت سوم بکسر اول بنا بر اشهر و بفتح نیز
در کل لغات آمده است و نیز گفته اند که مرکب و مخفف
از تریا یوق است که تریا بمعنے سم است مطلقا و یوقی
بمعنے مقاوم و آن پس هرده را مرکب و مخفف کرده بمعنی مقاوم
سموم و تریاق و تریاقه و تراقه به تشدید را در سموم نیز
گویند و گفته اند معرب از تریاک فارسی است که عبارت
از افیون است و اصطلاح کرده اند اطبا آنرا بنا برائے هر
دوا که فادزهریت داشته باشد که بخاصیت مقاوم
سموم و رفع نکایت او کند و محافظت نماید روح را
از فساد و تعفن خواه حدوث آن سمیت در بدن از گزیدن
جانوران باشد و از اشامیدن سموم آن چنان سموے
که بخاصیت و صورت نوعیه مفسد مزاج و روح حیوانی
قلب و حرارت غریزیه باشند ادویه سمیه که بکیفیت مزاجی
این عمل کنند بدرستیکه دوائے که بکشد بسبب کیفیت مزاجی
دوائے سمی است نه سم و یا از فساد اخلاط رطوبات
و فضول و امزاج بدن باشد بسوے کیفیتے غریب
سمی بسببی از اسباب و یا از فساد و عفونت هوا باشد
بسوے کیفیتے غریب که محدث وبا و طاعون و سائر
امراض و اعراض حادثه از سمیت شوند اعم از انکه آن
دوائی که رفع سمیت میکند مفرد باشد یا مرکب و بعض
اطبا تریاق را مخصوص داشته اند بمرکباتے که این عمل
کنند و اما مفرداتے که این عمل کنند پس آنرا فادزهر
نامند و این وضع ثالث است و بعضے استعمال تریاق
را بر هر دوائے کنند که از انجا صیت نفعی عظیم سریع قوی
باشد اعم از انکه نفع آن از برائے سموم باشد یا غیر
سموم از انچه ضرر بافعال بدن رساند و بنا بر آن که چون
اطلاق کرده شود لفظ تریاق میخواهند از ان تریاق
افاعی را که مرکب و مخترع آن اندروماخس اول است
بجهت آنکه هرگاه لفظ تریاق مطلق مذکور شود میگردد منصرف
بسوے فرد کامل و کاملتر از تریاق افاعی تریاقے
بلکه نزد یونانین مرکبے نیست مثل آن و لهذا آن را تریاق
اکبر و تریاق کبیر نیز نامند بسبب بزرگی و بسیاری منفعت
و خاصیت این مرکب و تریاق فاروق نیز نامند بسبب آنکه
میباشد این مرکب فارق میان موت و حیات و یا
آنکه فاروق است میان سم و طبیعت انسانیه در وقتیکه
استعمال کرده بجهت سموم یا گزیدن جانوران سمی و یا آنکه
فاروق است میان صحت تام و مرض قوی بخاصیت
صورت و بینامند آنرا هادی برائے آنکه هدایت می کنند
طبیعت را بسوے صحت و غالیس نیز نامند برائے آنکه
مسکن هیجان سموم و امراض قتاله است و منقذ نیز نامند
برائے آنکه رهاننده است از سموم مهلکه و مانند آنها
و کامینا مند آنرا مخلص اکبر برائے آنکه میرهاند بدن را
از آفات عظیمه و مفید حیات و به حافظ صحت جهت
آنکه چون رفع غائله سم کرد گویا حیات بخشد و حفظ نمود
صحت را۔ صاحب قاموس گفته که مرکب این تریاق
ماغنیس است و تمام کرد آنرا اندروماخس بزیاده کردن
افاعی بران و نامید آنرا تریاق فاروق شیخ داؤد در
تذکره آورده که ترکیب آنرا اندروماخس قدیم و تکمیل
ترکیب آن نمود اندروماخس ثانی بعد از یکهزار و یکصد
و پنجاه سال اما انچه ملا احمد تتوی در تاریخ الحکما از بدو ترکیب
تریاق فاروق و انتهائے آن و کیفیت یافتن جرب الغار
و گوشت افعی نوشته بدینوجه است که ذکرے باید از عجائب
اتفاق انچه در پیدا شدن تریاق تریاق فاروق اندروماخس
اول را روے نموده و همچنین انچه در پیدا شدن لحوم
افاعی بر اندروماخس ثانی که متمم و مکمل تریاق فاروق است
ظاهر شده و از کتب محققین اطبا ظاهر مے شود آنست
تریاق فاروق بسعی و اهتمام نه کس از حکمائے کبار که عبارت
از اندروماخس اول و برا اقلیدس و فلاغورس و قراطیس
و قوثاغورس و مارینوس و ماغنیس و اندروماخس ثانی
و جالینوس اندر مدت هزار و چار صد و شصت و نه
سال باتمام رسید و هر یک ازین حکما غیر از جالینوس
دران تصرفات بزیادتی یا نقصان کرده اند و جالینوس
اگرچه دران تصرف بزیادتی و نقصان نکرده است بلکه
آنکه اندروماخس ثانی او بمرتبهٔ تمام و کمال رسانیده بود
اما اظهار منافع و مفاد و تعیین مقادیر شربات آن در هر
مرض و امثال این امور که از قبیل محسات بود از و ظاهر شد
و لهذا او را نیز در اتمام و اکمال آن داخل داشته اند و
مفصل این مجمل آنکه ابتدائے تریاق فاروق چنین بود
که اندروماخس قدیم که باسقلینوس نیز ملقب است در سن
بیست سالگی بسفرے میرفت در اثنائے راه بموضعی رسید

که درخت غار در آنجا بسیار بود و هنوز از آن موضع نگذشته بود که نظرش بر پسرے افتاد که در بیخ دیوار کهنه شکسته نشسته بول میکرد ناگاه مارے از سوراخ آن دیوار بیرون آمد و انگشت ابهام پاے آن پسر را گزید پسر فی الحال مار را بضرب سنگ بکشت و متوجه درخت غار و قدرے حب الغار از آن درخت برگرفت و در دهان انداخت و بخائید و فرو برد القصه پسر حب الغار را خورده متوجه راه شد اندروماخس از مشاهده این حال متعجب گشته بجانب پسر توجه نمود و از وے پرسید که اے پسر ترا مار گزید و هیچ آزار بتو نرسید پسر گفت اگر من حب الغار نمی خوردم هلاک میشدم اما چون آنرا خوردم از زهر مار باکے ندارم اندروماخس گفت تو این را از روے چه میگوئی و از که آموختی پسر گفت پدرم همیشه این کار میکند که حب الغار را کوفته بعسل معجون میسازد و هر که را مارے یا عقربے گزیده باشد باو میدهد و ایشان از مضرت آن ایمن میشوند چون اندروماخس این حکایت از آن پسر شنید و عدم مضرت او را از آن مار مشاهده نمود در مقام تجربه حب الغار شد و آنرا در دفع سموم مارهاے کوچک و عقارب و سائر هوام نفع بسیار یافت بنا بر این بعد از مدتے بخاطرش رسید که اگر با این حب الغار چند دواے دیگر که در دفع سموم آنها را نیز دخلی باشد مزید آن گردد تا معین و مقوی باشند و ترکیبے ساخته شود یقینکه قوتش در دفع سموم بیشتر خواهد بود پس ازجهت سه دواے دیگر که عبارت از جنطیانا و مر و قسط تلخ باشد با آن ترکیب ساخته آنرا تریاق اربعه نام کرده و تخصیص این سه دوا بنا بر آن بود که جنطیانا ابلغ و اقوے ادویه است در دفع مضرت لسع حیات بلکه لسع اکثر هوام و دفع عض کلب کلب بلکه عض جمیع سباع و مر بهترین ادویه است در دفع مضرت لدغ عقارب و رتیلا و قسط تلخ نافع ترین دواها است در دفع نهش جمیع هوام سیما افاعی و ایراد آثار و فوائدے که بر مجموع این مرکب یعنی تریاق اربعه مترتب است همچون ذکر علل آن مناسب این مقام نیست فمن اراد الاطلاع علیها فلیطالع الکتب الکبار الطبیه و بعد از آن تا مدتے مدید این تریاق اربعه شایع و ذائع بود و هیچ تغییر و تبدیل نیافت تا آنکه اندروماخس در سن چهل سالگی وفات یافت بعد از وی بهشتاد سال در بلاد یونان براقلیدس اشتهار یافت و ریاست حکما باو تعلق گرفت او بر اجزاے تریاق اربعه چهار جزو دیگر که عبارت از فلفل سفید و دارچینی و سلیخه و زعفران است اضافه نموده نموده که تا دور گرداند ضرر سموم را از قلب و حمایت کنند آنرا تفتیح نمایند سده ها را و از فضلات نمایند و اصلاح صدر کنند و تفریح و تنویم آورند که بسبب تنویم احساس بضرر سم کرده نشود و سه دواے اول از آن قبیل اند و زعفران مفرح و منوم است و آن را تریاق صغیر و تریاق ثمانیه ملقب گردانیده و فوائد تریاق ثمانیه بیشتر از آثار تریاق اربعه ظاهر شد و چون براقلیدس بعد از آنکه هفتاد و دو سال از عمر او گذشت داعی حق را اجابت نمود بعد از وے به چهل و هفت سال فلاغورس طبیب ظاهر شد و صیت فضیلت و دانائی او در بلاد یونان اشتهار یافت او نیز از آن همان هشت دوا نمود و بدل کرد قسط تلخ را از زرنب و بعد ارتحال او بچهل و هفت فیثاغورس سال حکیم پیدا شد و صیت دانائی او در بلاد انتشار یافت راے او بعد تامل و تدبر در تریاق صغیر بران قرار گرفت که چند دواے غذائی برین کبیر اضافه باید نمود تا بواسطه الفت غذائیت طبیعت باو اقبال نماید و اعضا در جذب او مبادرت نماید و اثرش بیشتر ظاهر شود بنا بر این پیاز عنصل و دقیق گرسنه را زیاده کرد و بعوض اجزاے عشره را با شراب معجون ساخت چه پیاز عنصل با وجود غذائیت و کثرت منافع در لسع افاعی و لدغ هوام نفع تمام دارد و لهذا اسم قاتل اکثر هوام است تا بحدیکه از دیسقوریدوس منقول است که اگر پیاز عنصل درست را بر در خانه بیاویزند هیچ نوع گزنده از هوام و غیرها بآن خانه در نیاید و اگر باشند بهر وضعے که توانند بیرون روند بواسطه ضدیتے که در طبیعت ایشان پیاز عنصل مرکوز است تا بخوردن و ضماد کردن چه پیاز و همچنین دقیق گرسنه با وجود غذائیت و فوائد بسیار چنانچه در کتب طب مسطور است اگر او را با شراب معجون ساخته بر موضع نیش افاعی یا عض کلب کلب یا عض آدمی صائم ضماد نمایند نکایت همه را دفع میکند و شراب نیز با وجود سرعت نفوذ قوی قواے ادویه را با قاصے بدن میرساند و در لسع هوام و دفع نکایت سموم قاتله نفع تمام دارد و مدتے مدید این ترکیب شائع بود و منفعت بسیار از و ظاهر میشد و چون فلاغورس حکیم بعد از انقضاے سی و پنج سال از عمرش گذشت در عین جوانی سفر آخرت اختیار فرمود بعد از فوت وے بصد و سال صیت فضیلت و حکمت فراقلیس در بلاد یونان منتشر گشت و قدوه حکماے زمان خود شد و او بجدت فهم و قوت عقل بس از سائر حکماے آن روزگار ممتاز بود و لهذا چون تامل و تدبر در تدبیر فلاغورس نمود حکم بنقصان آن کرد اما نقصان بواسطه استغنا عسل بود چه عسل بعلت لطافت و لزوجت خود ادویه را با یکدیگر امتزاج و اختلاط تمام میدهد بنوعیکه آن مرکب هیئات وحدانی پیدا میکند و بآن هیئات وحدانی مظهر آثار ارجمند میگردد و قوت ادویه نگاه میدارد و بشاعت طعم ادویه را نیز زائل میکند چنانچه طبیعت باو اقبال مینماید و با وجود آن نفع سینه و جگر است و در لسع هوام و عض کلب کلب و در دفع نکایت ادویه سمیه بارده مثل خشخاش سیاه و بیخ سیاه و فطر نفع تمام دارد و اما فسادش از آن جهت استکه چون ادویه را با شراب معجون ساخته شود به سبب مائیت کثر اب را ایباشد از عروض تغیر و تعفن ایمن نخواهد بود و لهذا جالینوس نیز امر کرد که شراب باید که کهنه بود و اقلش باید که سه ساله باشد تا مائیت از وے بالکلیه تمام بان رفته باشد و موجب تغییر و تعفین نشود و بنا بر این امور مذکوره فراقلیس حکیم عسل را باز اعاده نمود و پیاز عنصل و آرد گرسنه را با شراب کهنه ممزوج ساخته قرصے که الحال که بقرص اسقیل اشتهار دارد است کرده آنرا بعد از پیاز خشک ساختن بکجز و اعتبار نموده

داخل گردانید و چون صد سال از عمر حکیم فراقلیس گذشت
او نیز داعی حق را اجابت نموده بعد از فوت وی بیست سال
فوثاغورس طبیب ظاهر شد و آوازهٔ حکمت او در بلاد یونان
انتشار یافت و ریاست اهل علم آن زمان باو تعلق
گرفت و او بعد از تامل و تدبر تمام در تصرفات حکمای اربعه
سابقه اصل تریاق اربعه اندروماخس را پسندید اما چون
قسط و مر با طبیعت نزدیک بسم بودند بعوض قسط زراوند
داخل نمود چه زراوند در سموم هوام و ادویهٔ سمیه قتاله نفع
تمام دارد و الا آن این تریاق اربعه متعارف و متداول
است و چون فوثاغورس طبیب در سن هفتاد سالگی
وفات یافت بعد از وی هفتاد سال دیگر ارینوس حکیم پیدا شد
و صیت فضائل و کمالات او در اطراف و اکناف بلاد
یونان اشتهار تمام یافت او بعد از تامل و تدبر بسیار نه
دوای دیگر که عبارت از سنبل الطیب و فراسیون و
فلفل سیاه و دار فلفل و فقاح اذخر و مقل ارزق و حرمل
و اسطوخودوس و مشکطرامشیع باشد بر ترکیب فراقلیس
اضافه نمود و مجموع ادویهٔ مفرده هفده شد و با قرص اشقیل
و آرد کرسنه بیست اگر آن هر دو را یکجزو اعتبار کنند اگر
اجزای قرص را هر یک علیحده اعتبار نمایند باشد انرا
بیست جزو میشود و با عسل بیست و یک جزو خصوصیت
هر یک ازین ادویهٔ تسعه که ارینوس حکیم اضافه کرده
بر واقف اسرار طب مخفی و مستور نخواهد بود و معهذا
در کتب ادویه به تفصیل مسطور است اما سنبل الطیب پس
بسبب آنکه مفتح است و مشکطرامشیع بجهت آنکه مدر
قوی حتی آنکه مخرج جنین و اذخر دافع سم و مقوی معده است
و اسطوخودوس منقی دماغ و دافع سم مقوی دماغ
و معده و قلب است و باقی ادویه بعضی مسهل و بعضی مصلح
و نیز آنها را اثری در دفع سمیت و تقویت اعضاء رئیسه
و حفظ ارواح و اقوی است و چون از عمر ارینوس نود
سال گذشت او نیز بحکمای سابق پیوست بعد از فوت او
بر دویست سال صیت حکمت و کمال و دانائی ماغنیس حمصی
عالم را فرا گرفت و رای درای دوراندیش او بعد از
تدبر در تریاق ارینوس برین قرار گرفت که قرص اندروخوردن

اگر یکی از حکمای بلدهٔ اندروخوردن که جهت دفع سموم
ساخته و ازان نفع بسیار یافته بود به تریاق ارینوس
اضافه کند لیکن چون دران قرص بعضی ادویهٔ تریاق
ارینوس بود ماغنیس وزن آن ادویه را از قرص کم
کرد و انچه دران ترکیب نبود وزن آن را فرود و بر مقدار
ادویهٔ مذکوره بیست دوای دیگر که آن تخم کرفس
و کمافیطوس و میعهٔ سائله و انیسون و حماما و ناردین اقلیطی
محرق و ایرسا و تخم شلغم و زوفای یابس و دردیابس
و صمغ البطم و فطراسالیون و زنجبیل و جعده و اشق و
سورنجان و قردمانا و جاوشیر و دوقو باشد اضافه
کرد که مجموع ادویه سی و هفت باشد با قرص اشقیل که
مرکب از دو جزو است سوای عسل و اینجا ظاهر شد که
انچه از بعضی حکمای متاخرین مثل ابن جلجل که در مجتنیات
خود آورده که مبدع این تریاق ماغنیس است که او را
ماغنیوس نیز می نویسند و متمم و مکمل آن اندروماخس
و همچنین در ذیل حنین بن اسحاق که از ملحقات خواهرزادهٔ او
حبیش بن الاعسم است نیز ابداع این تریاق را
به ماغنیس منسوب داشته سهو محض است و منشای آن عدم
تتبع و تفحص تام است چنانچه ابن ابی صادق در شرح
مسائل حنین تصریح بآن نموده و چون از عمر ماغنیس نود
سال گذشت او نیز سفر آخرت اختیار کرده بیاران
سابق پیوست و بعد ازو بصد و بیست سال اندروماخس
ثانی که متمم و مکمل تریاق فاروق است در زمان اسکندر
ذوالقرنین ظاهر شد و در بیست سالگی صیت کمال او عالم را
فرا گرفت و او بعد از تامل و تدبر تام در تریاق مذکور چنانچه
از کتب معتبرهٔ قدما چنین معلوم میشود که اندروماخس مذکور
مدت پانزده سال در باب تصرف در تریاق مذکور همیشه
متفکر می بود تا آنکه بعد از پانزده سال دیگر رایش بر این
قرار گرفت که گوشت افعی را بواسطهٔ تجربه چند که در تتمه
او را در باب گوشت افعی حاصل شده بود چنانچه عنقریب
بتفصیل ذکر خواهد شد با سی و سه دوای دیگر که عبارت
از قند و مو و دوج و اسقوردیون و طین مختوم و رب السوس
و تخم رازیانه و نانخواه و ورق ساذج هندی و صمغ عربی

و حب بلسان و روغن بلسان و بیخ کبر و بوفاریقون
و مصطگی و سیسالیوس و کمافوریطوس و حرف بابلی و فودنج
و فودنج بکشتی و هیوفاقسطیداس و ریوند و غاریقون و شیح
جبلی و سکبینج و اقاقیا و کندر و افتیمون و فوه و عصارهٔ لحیة
التیس و جند بیدستر و قفر الیهود و قنطوریون دقیق است اضافه
باید کرد و مجموع ادویهٔ مفرده هفتاد میشود بغیر از اقراص ثلثه
که عبارت از قرص اشقیل و قرص اندروخوردن و قرص افاعی
است که اندروماخس ثانی آنرا اضافه نموده و عسل و چون
اندروماخس ثانی به نود سالگی رسیده فوت شد بعد ازو
بصد و پنجاه سال جالینوس ظاهر شد و او هر چند خواست که
در تریاق فاروق تصرفی بزیادتی و یا نقصان کند از خوف
آنکه مبادا بعد از تصرف دران آثاری که الحال بران مترتب
است مختل گردد نتوانست تصرف کرد اما مظهر منافع او
جالینوس بود اگرچه قاضی صاعد اندلسی در طبقات الامم
منافع آنرا نیز نسبت باستاد جالینوس الیانوس حکیم میکنند
و میگویند که در زمان الیانوس استاد جالینوس در مدینهٔ
انطاکیهٔ روم طاعون حادث گشت و چون الیانوس در
انطاکیه بود بسی مردم را به تریاق فاروق از سر آن طاعون
خلاص نمود چه هر که پیش از مرض در تریاق فاروق خورده بود
مطلقا آسیبی باو راه نیافت و آنها که بعد از مرض خوردند
بعضی خلاص شدند و بعضی چون مرض بر ایشان استیلا
یافته بود هلاک شدند و چون جالینوس در هشتاد و
هفت سالگی وفات یافت بعد از وی تا این زمان هیچ احدی
را مجال تصرف در تریاق فاروق نبود بباید دانست
که اندروماخس ثانی را در باب ادخال گوشت افعی درین
تریاق سه تجربه حاصل شده بود که از آنجا بر وی یقین
شد که گوشت افعی در دفع سموم نهایت قوی دارد
چنانچه هیچ دوای دیگر دران باب باو نمیتواند رسید
یکی ازان تجربات ثلاثه آن بود که برادر اندروماخس ثانی
مرد سیاح و سیار بود اتفاقا روزی در اثنای سیر و سیاحت
خواب برو غلبه کرد و در پای درختی بخواب رفت
ناگاه افعی از سوراخی برآمده دست او را گزید او از
هول هر چند تمامتر بیدار شده دانست که او را افعی گزیده

غشیی و اضطراب عظیم عارض او شد و باوجود آن حالت
تشنگی بر وی غالب گردید نگاه کرد دید که نزدیک بآن درخت
گوئی است که قدری آب صاف دران جمع شده از
تشنگی رفته قدری ازان آب نوشید بمجرد آب خوردن
قلق و اضطراب او تسکین یافت و بحالت اصلی باز
آمد چنانچه گویا هیچ ماری او را نگزیده بود او ازان حال
متعجب ماند با خود گفت آیا درین آب چه خاصیت بود
که یکمرتبه ازان دفع زهر اینچنین ماری نمود بنابراین چوبی برداشت
و آن آب را برهم زد دید که دو افعی باهم آویخته دران آب
مرده اند و از شدت گرمای آفتاب مهرا شده اند چون
ازانجا برگشت و این حکایت را به برادر خود اندروماخس
نقل کرد اندروماخس متفطن شد که گوشت افعی مقاومت
بسم خود میکند و او را از اعضای رئیسه آدمی دور مینماید
دویم از تجربات ثلاثه که اندروماخس را روی نمود آن بود
که اندروماخس از برای جماعتی از مزارع خود هر روز طعام
با یک سبوی شراب میفرستاد که ایشان در کار جلد باشند
و بسیار کار کنند اتفاقا روزی چون آن مزارعان طعام
خورده متوجه شراب شدند چون سبو را کشادند دیدند که
افعی در میان آن شراب افتاده مهرا شده بنابرین ایشان
ازان شراب متنفر شده با یک دیگر گفتند که صلاح دران
است که این شراب را قدری از طعام از برای این مجذوم مسکین
در بیرون قریه افتاده و مردم او را از قریه خود بیرون
کرده اند ببریم تا او ازین عذاب خلاص شود پس آن
شراب با پارهٔ طعام پیش صاحب جذام گذاشتند و او
بعد از تناول طعام ازان شراب بسیار بخورد و بعد از ساعتی
بیخودی و بیهوشی حاصل شد و چون بهوش آمد دید که تمامی
پوست او از وی جدا شده و آن مقدار آب عفن از مسامات
او بیرون آمده که فوق آن متصور نیست و ازان مرض
بالکلیه خلاص یافت و چون این خبر باندروماخس رسید
دانست که گوشت افعی در امثال این امراض نیز نفع تمام
و تجربهٔ سوم که اندروماخس را از وی نموده آن بود که
پادشاه آن زمان غلامی داشت که بصفت غمازی
موصوف بود و از جمیع مردم سعادت و غمازی میکرد و بواسطه
غمازی و اعلام اخبار پیش آن پادشاه کمال تقرب
بهم رسانیده بود چون بواسطه غمز و سعایت او بمردم آزار
بسیار میرسید ارکان با یکدیگر بر قتل او متفق شده او را
برسم ضیافت بمبلغ برده مقدار دو درم افیون در شراب
باو دادند چون ساعتی برو بگذشت آن غلام بیهوش
افتاد چنانچه همه حاضران را یقین شد که او مرده بنابرین
باتفاق یکدیگر دران خانه را مقفل ساخته متوجه ملازمت
پادشاه شدند که او را خبر کنند که غلام در اثنای صحبت
بفجاءة بمرد و هنوز ایشان اینمعنی را بعرض پادشاه نرسانیده
بودند که نگاه بانان آن خانه مقفل دیدند که افعی از باغ
برآمده متوجه آن خانه است و چون افعی بآن خانه درآمد
بعد از ساعتی از اندرون آواز غلام برآمد که فریاد میکرد که
دروازه را بگشائید که مرا افعی گزیده بنابرین مردمان دویده
دروازه شکستند آن غلام بیرون آمد و هیچ تشویشی نداشت
و چون این خبر باندروماخس رسید دانست که قوت حرارت
سم افعی با برودت افیون مقاومت نموده دل او را
از نکایت او نگاه داشت و برودت افیون بواسطهٔ
تغلیظ خون سم افعی را از سریت در اعضا مانع آمد القصه
اندروماخس بعد از مشاهده این سه امر در مقام تحقیق
و تجربهٔ گوشت افعی شده بعد از تامل و تدبر بمدت
پانزده سال از گوشت افعی قرصی که الحال بقرص افعی
اشتهار دارد ساخت بشرائطی که در کتب مسطور است
و در بیناب می آید انشاء الله تعالی و داخل تریاق
فاروق ساخت و آن ترکیب بآن قرص مرتبهٔ کمال
یافت و فوائد از حد افزون بظهور رسید تا اینجا نقل کلام
صاحب تاریخ الحکما بود باضافهٔ بعض فوائد از کتب
دیگر و بعضی گفته اند که اندروماخس قدیم که مشهور
باسقلینوس و از اعاظم حکمای فلاسفه است و اول
کسی است که تکلم کرد بعلم طب و حکمای دیگر همه منسوب باو میشوند
مثل افلاطون و ارسطو و غیر انها و آن ابتدا کرده ترکیب
این تریاق بعد ازان که گذشت برین بیست سال
مسافرت میکرد و تجربه می آموخت بحب الغار و معرفت
ادویه تریاقیت حب الغار بدینوجه حاصل شد که در سفری
پسری با او بود نشسته بپای دیوار بول میکرد پس
بگزید انگشت ابهام پای او را ماری و آن پسر رفت بسوی
درخت غار و خورد از حب الغار مقداری پس سوال کرد
اندروماخس ازان پسر که چه چیز ترا برین داشت که بعد
گزیدن مار رفته از حب این درخت خوردی جواب داد
که قبائل من استعمال میکنند این حب را از برای دفع ضرر
گزیدن مار و غیر آن از هوام زهردار دیدم من اثر نفعه
باهم وزن عسل سرشته بمردم میدهد از برای دفع ضرر سموم
مقدار چهار مثقال پس اندروماخس بمکان خود رجوع
اضافه نمود حب الغار را بجنطیانا بسبب نفع آن از
برای سموم و مر صافی و قسط تلخ و باقی ماند این مرکب
برهمین چهار جزو که تریاق اربعه باشد پس بعد از مدتی
شروع شد باضافه نمودن برین چهار جزو و آنچه دور گرداند
ضرر سموم را از قلب حمایت کند آن را از ضرر سموم و تفتیح
سدها کند و او را از فضلات نماید و اصطلاح صدر کند
و تقویت آنچه در صدر است از اعضا نماید و مقابله کند
اختلاف انواع سموم را مانند سم افعی که حار است
و سم عقرب که بارد است و محافظت کند جسد از فساد
و تعفن چون اسقوردیون که پاشیدن آن بر جسد میت
حفظ میکند آنرا از فساد و تعفن و همچنین است لحیة التیس و
فلفل و آنکه بوده باشد در جوهر دوا چیزی که مقابل
سم باشد مانند قردمانا و سلیخه و دارچینی و آن که اصلاح
کرده شود بعض ازان ادویه به بعض دیگر مانند
اسطوخودوس که مضر است بصدر بغاریقون و طین مختوم
که بطئ النفوذ است بدوائیکه نفوذ دهد آنرا مانند
سلیخه و دوای اکال حار مانند قلقطار بیار و مانند
افیون و آنچه معدل چهار جزو اول باشد و با آنچه دفع
ضرر آنها کند مانند رزیانه از برای قسط پس زیاده
بران چهار جزو اقلیدس طبیب فلفل سفید و دارچینی
و سلیخه سیاه و زعفران از برای آنکه دافع سموم اند
تفریق عفونات میکنند و بسبب آنکه زعفران مفرح است
و منوم که بسبب تنویم است از احساس بالم یا سم
اقلیدس این جمله را که چهار جزو اول باشد و چهار جزو که

خود بران اضافه نموده که مجموع هشت جزو است + تریاق صغیر نامنده که تریاق ثمانیه باشد و مستمر بود این تریاق تا زمان نیلاغورس پس فیلاغورس زیاده کرد بر تریاق تامیدس عنصل وکرسنه و عسل را بدل شراب کرد بدلیل آنکه در شراب غذائیت است و بدن محتاج است در استعمال سُم بچیزے که غذائیت داشته باشد اما عنصل پس بسبب آنکه منع هوام میکند بجز وگذاشتن در خانها تا به رسد. با شامیدن و ضماد کردن تا آن کرسنه مفتح است و مستمر بود این تریاق تا زمان اقراقلیس طبیب پس زیاده کرده بران عسل را از برائے دفع عفونیت و حدت خلط و تنقیه و دفع سمیت سموم بارده با آنکه میباشد آنرا قوتی که دفع جمیع سموم میکند و تخطیه کرد کسے را که حذف عسل کرد بجهت آنکه شراب به تنهائی مفسد ترکیب است خصوص وقتیکه زیاده بر یک سال نهایت سه سال بران مرکب بگذرد پس گردانید عنصل وکرسنه را اقراص و مستمر ماند این تریاق تا زمان فنثیاغورس پس او اختیار هشت جزو اول کرده مسمی به تریاق صغیر است نمود الا آنکه بدل کرد قسط را بزرنب و مستمر ماند این مرکب تا آمد زمان زرنیوس پس افزود بران ادویه ده جزو دیگر راسن شکطرامشیع و سنبل الطیب و نانخواه و فنراسیون و فلفل سیاه و دار فلفل و فقاح اذخر و فلفل ازرق و حرمل و اسطوخودوس پس گردید نهده جزو اما شکطرامشیع پس بسبب آنکه ادرار زمینمایید و ادرارے قوی حتی آنکه اخراج جنین میکند و سنبل الطیب بسبب آنکه مفتح است و اذخر با آنکه دافع از برائے سموم تقویت معده میکند و اسطوخودوس اگر دفع سمیت میکند مقوی عصب است و مستمر ماند این مرکب تا آنکه آمد ماغنیس حمصی پس او افزود بران هجده جزو بیست و دو جزو دیگر که قبل ذکر یافت پس گردید اجزائے آن چهل جزو با دو قرص که اقراص اندروخورون اقراص اسقیل باشد بالآنکه کم کرد از اجزائے تریاق بقدر آنچه در اقراص است از عقاقیر و استمرار یافت بودن آن برین حال تا آن که آمد اندروماخس ثانی پس او زیاده کرد بران اقراص افاعی و سی دو دو دوا دیگر چنانچه ذکر یافت پس گردید اجزائے آن هفتاد جزو سوای اقراص و شراب و عسل هفتاد و پنج جزو و استمرار یافت میان مردم از غیر تغیر و تبدیل تا آنکه رسید این نسخه بجالینوس پس او تغییر داد آن را بحسب اوزان و اضاع چنانچه انشاء الله تعالیٰ در بیان نسخ آن مذکور خواهد شد

فصل در بیان ترکیب نمودن این تریاق ونگاهداشتن و زمانے که بعد از ساختن آن میتوان استعمال نمود

اول باید دانست که واجب است بر کسیکه ترکیب یا سحق فاروق و همچنین کل ادویه خصوصاً کبار آنها مے کند مهارت است و شناخت هر یک از مفردات آنرا در جمیع بلاد از اول روزی که میرسد تا روز بلوغ آن بلکه تا روز فساد آن بجهت آنکه عقاقیر متغیر میگردد اطوار آنها و بسیار دیده شده کسانے را که می شناختند گیاها را بگل آنها فقط پس هرگاه موسم گل آنها میرفت زائل می گردید معرفت ایشان مر آن را دواها را و باید که اختیار کرده شود عقاقیر تازه جید مختار هر یک را از مکانے مخصوص که مختار است درین ترکیب چون بزر و مهر و بستانی و حلبے و از بلاد مخصوصه بداتها چون مر مکی و خبطیانا رومی و ریوند چینی و گل سرخ فارسی و سنبل هندی و نار دین اقلیطی چنانچه در ذکر ادویه مفرده تفاصیل مختار هر یک از ادویه را ذکر کرده ایم و باید که نباشد ادویه این ترکیب کهنه بوسیده فاسد شده و چون این معنے معلوم شد پس بدانکه محتاج است اجزائے این مرکب بسوسر انے محکم پس واجب است تدقیق نظر در تفریق میان دوائے که متحمل کوبیدن بسیار باشد مانند زنجبیل و میان آنچه متحمل کوبیدن بسیار نباشد مانند بزور بسبب لطافت آنها و همچنین هر یک از صموغ و کندر پس هر یک از ادویه را موافق حال باید کوبید و نیز با آنکه آن اجزا با اصول اند یا خشت یا بزر و یا اوراق و ازهار + فائده بدان که در ادویه مرکبه بعضے از ادویه میباشد که آنها بمنزله عمود و اصل اند از برائے آن مرکب که اگر حذف کرده شوند باطل میگردد نفع و فائده آن مرکب + و عمود و اصل درین تریاق به نسخه اندروماخس ثانی که بالفعل متداول است تریاق الطبا لحوم افاعی است و لهذا مسمے به تریاق افاعی گشته و اما پیش از اندروماخس ثانی عمود و اصل دران بوده چنانچه بیان کرده شد پس اگر در تریاق اندروماخس ثانی لحوم افاعی را حذف کنیم مطلقاً و یا بدل کنیم بدوائے دیگر و یا داخل کنیم دران دوائے که مفسد لحوم افاعی باشد چون عسل بلادر که مفسد هر لحم است و بسبب فساد لحوم افاعی که اصل و عمود است درین تریاق فاسد میگردد و جمیع اجزائے این ترکیب چه هرگاه یک جزو فاسد در آمیزد در اجزائ صالحه همه را فاسد میگرداند و باطل میگردد عمل و فائده آن و ادویه دیگر که اصل و عمود نیستند اگر حذف یا بدل کرده شوند و زیاده و کم گردانند آنها را ضرر بعمود و اصل چنانکه مثلاً اگر زیاده کنیم درین تریاق جوز بوا را هر آئینه نیست جریمه عظیم و اگرچه اولیٰ و انسب درین تریاق آن است که هیچ نحو دران نه در عمود و نه در رساله اجزاء و غیر ادویه بزیادتی و نقصان نسخه اندروماخس ثانی تصرف کرده نشود و جمیع اجزائے آن را بهمان وزن که نوشته مرتب نمایند بدون آنکه مجموع را بهمان نسبت زیاده کنند یا کم کنند چه شاید که این مزاج ترکیبے که بران فائض باشد است تابع همین اجزا بالعینه با این اوزان مخصوصه باشد چون خواص طلسمات بلکه در جمیع مرکبات کبار از قدمائے حکما که اکثر آنها بوحی و الهام ایشان را حاصل شده هیچ نحو در آنها تغیرے باید که راه نیابد و اگرچه بسا باشد که بعضے تصرفات بکشد بسوے فائده ولیکن موقوف است تجربه صحیح و قیاس مستقیم و اما بدون تجربه آنرا استعمال نمیتوان نمود و طریق کوبیدن آنها آن است که اجزا را از هر یک جدا جدا در هاونے که باطن آن گردی باشد و سر آن تنگ آنقدر که همین دسته دران داخل تواند و سطح ته دسته با سطح باطن هاون مماس باشد بکوبد و دوا را بکوبید که از اجزائے مسحوق زمین کوبیدن گرد بر انگیزد و بر نیاورند دوا را از هاون تا گرد آن ساکن نشود پس بیزند و او را در منخلے که از مو بافته باشند و دوا در وسطه

منحل باشد که اگر گردے ازان برخیزد باز در منحل شدید نه آنکه بیرون رود و بریزد و دارا بجز گیتے لطیف [illegible] نطعے و معتبر نیست اوزان ادویه که محتاج اند بکوبیدن و بیختن مگر بعد از کوفتن و بیختن بسا باشد که محتاج بگذاشتن دوا بعد از کوبیدن در آفتاب باشد بسبب نم و رطوبتے که داشته باشد پس چون خشک شود آنرا نرم بکوبند و بیزند بدستور مذکور و باید که محافظت جمیع این امور را بقدر امکان بکنند و چیزے از انها را مهمل و معطل نگذارند و اما هرگاه بوده باشند آن اجزا عصارات در ربوب صموغ پس یابس آنها را سه روز قبل از ترکیب بایستے که نکوفته در شراب با عسل مصفے یا انچه انها دران حل شوند بجنبانند و روز چهارم که روز ترکیب است بیالایند که خشب و چیزے که مخلوط با نها باشد جدا گردد و اما آنها را در روز ترکیب حل کرده بیالایند قلقطار محرق را در روز ترکیب با شراب سحق نمایند که محلول گردد و اما اجزاے مائع آنکه عسل و شراب و دهن بلسان است در پاتیل نقره یا طلا کرده یا مس تازه قلعی کرده بر روے آتش اخگر ملائم گذارند در روز ترکیب تا مخلوط شوند پس آنها را از پاتیل بر آورده اجزاے مسحوقه را دران پاتیل کنند و تسقیه آن نمایند با دویه محلوله و عسل مخلوط با شراب و دهن بلسان در آفتاب و بمسواطے که از چوب بید باشد و بروغن بلسان چرب کرده باشند بر هم زنند تا مستحکم شود اما نه در نهایت استحکام و سطبرے پس روے آن را بصوفی یا مندیلے بپوشند و بزنند بران هر روز دو صد ضربه بعد از انکه در آفتاب گذاشته باشند تا گرم شده باشد و بعضے گفته اند که هر چهار روز و جالینوس گفته که بر هفت روز یا چهل روز یا دو ماه پس آنرا نگاه دارند در ظرفے که قوتهاے ادویه ساقط نشود و نگردد و خشک مانند سفالی بی لعاب و ظرف چوبے و فاسد نگردانند آنرا بسبب حرارت چون ظرف زجاجی و چینی و بهترین ظروف از براے نگاه داشتن آن ظرف طلا است پس ظرف نقره پس زجاجی و اگر ظرف چینی یا کره سفالی سبز لعابدار باشد

باید که سر آنرا بچیزے که از برگ خرما یا از خیزران باشد باشند بپوشند و هر دو ماه یک روز سر آنرا بگشایند تا ترویح نسیم بارد بآن برسد و حسن فوائد و بسیارے منافع آن وقتی بظهور میرسد که صبر کنند بران تا اجزای ممتزج و مزاج ثانوے پیدا کنند و فعل کنند دواها بعضے در بعضے و هر یک از اجزا قوت خود را عطا کنند بدیگرے و هر یک از اجزا تداخل کند در دیگرے پس هر معجونے که عقاقیر آن زیاده باشد محتاج است در پیدا شدن مزاج ثانوے دران بمدتی اکثر از براے فعل و انفعال و تداخل اجزا و شک نیست دران که مزاج گرفتن اجزاے این تریاق زیاده است بر سائر مرکبات بسبب کثرت اجزا و لهذا نهی کرده اند اندروماخس ثانی استعمال آن پیش از ده سال و شش ماه و بعضے از اطبا تجویز استعمال آن بعد سال چهارم کرده اند و بعضے گفته اند که سال پنجم استعمال آن جائز نیست و اما جالینوس و متاخرین تا این زمان استقرار یافته راے ایشان بر آنکه جائز است استعمال آن بعد از شش ماه و بعض متاخرین گفته که آنرا بعد از شانزده ماه استعمال توان کرد شیخ الرئیس گفته که بعد از چهار سال استعمال توان نمود و محمود بن الیاس گفته که قومے استعمال میکنند این تریاق را بعد از گذشتن پنج سال از ترکیب آن و بهتر آن است که استعمال کرده شود بعد از دوازده سال بجهت آنکه افعال و قوتهاے آن ظاهر میگردد و تمام میشود بعد از گذشتن این زمان و لیکن سزاوار آن است که استعمال کرده نشود پیش از گذشتن هفت سال بر آن بدر الدین قلانسی گفته که اوراق تریاق فاروق چنانچه صاحب کامل الصناعة ذکر کرده اکثرش بعد از دوازده سال و اقلش بعد از هفت سال است و بعضے از پنج سال گفته و اما اطباے زمان بعد از هفت ماه یا هشت ماه تجویز کرده اند و بدانکه گردانیده اند مزاج اخلاط اجزا را بعد از کوبیدن و حل کردن هاضمه از براے نگاه داشتن آن در ظرف مذکور مانند قوت [illegible]

اعضا مر غذا در بواطن اعضا است که فعل قوتے مغیره دران تمام شود و بگردد مستعد از براے حصول صورت عضوی دران و ترکیب دوا دران ظرف مدتی جهت آن است که تداخل نمایند اجزا در یکدیگر و فعل نمایند و منفعل گردند از یکدیگر و حاصل گردد آنرا مزاجی دیگر غیر مزاج اجزا که بآن مزاج مستعد فیضان صورت نوعیه ثانوی شود که از ان صواب افعال و خواصیکه متوقع است بظهور رسد و بدانکه مزاج ثانوے این معجون تا سی سال بسیار گرم است مانند جوان پس میگردد مانند کهل تا شصت سال پس میگردد قوت آن ضعیف مانند شیخ و درین حال مانند معاجین کبیر است شیخ الرئیس گفته که از براے تریاق فاروق زمان طفولیت و ترعرع و شباب و کهولت و شیخوخت و موت می باشد پس میگردد طفل بعد از شش ماه تا یک سال پس شروع میشود به ترعرع و تزاید پس میرسد باول سن و قوت بعد از ده سال در بلدان حاره و بعد از بیست سال در بلدان بارده پس بانحطاط میرسد بعد از بیست سال یا بعد از چهل سال پس حکم تریاق فاروق از ان منسلخ می گردد یا بعد از شصت سال پس میگردد مانند یکے از معاجین کبار که درجه قوت آن از تریاق فاروق پست و واجب است که بیاشامد کسیکه آنرا افعی گزیده باشد از تازه قوی آن و در سائر مواضع جائز است استعمال غیر تازه قوے آن و محمود بن الیاس شیرازی گفته تریاق فاروق حدیث مانند شباب قوی است در افعال خود تا سی سال و بعد از ان جید است در افعال خود آن افعالیکه محتاج میباشیم آنها تا شصت سال و کوتاهی در افعال آن راه نیابد درین مدت و بعد از شصت سال ضعیف میگردد و نمی آید از ان افعالیکه مطلوب است از ان از دفع سموم و نهوش و اگر عمل کند عملے ضعیف خواهد نمود و میگردد مثل معاجین کبار و نفع میدهد از براے آنها معاجین کبار و هرچند کهنه تر شود ضعیف تر میشود تا وقتیکه قریب بیک صد سال رسد و آن زمان هیچ افعال از ان نمی آید و میگردد مثل [illegible]

واما حدیث قوی دی استعمال کرده میشود از برای نفش
وافاعی و حیات و کلب کلب و گزیدن ہوام و خوردنہا
سموم وادویہ قتالہ بجہت آنکہ سفرت حادث از نہا
شدید است پس از نجہت میباشد محتاج بدوائے
بسیار قوے در غایت قوت +

فصل در ذکر نسخ معتبرہ تریاق این

بدانکہ این نسخہ تریاق کہ شیخ الرئیس در قرابادین قانون
ذکر کرده در قرابادین مارستان عسکری شاپور کہ تالیف
نعمے است آورده کہ این نسخہ را جالینوس از اندروماخس
ثانی نقل کرده این است صنعت آن اقراص اسقیل
چہل و ہشت مثقال اقراص افاعے یعنی بیست و چہار
اقراص اندروخوردن فلفل سیاه افیون جید از ہر یک
مثل وزن اقراص افاعے یعنی بیست و چہار مثقال
دارچینی بیک نسخہ دوازده مثقال و بہ نسخہ دیگر بیست
چہار مثقال غنچہ گل سرخ منزوع الاقماع دوازده مثقال تخم
شلجم خنظل اسقوردیون یعنی ثوم بری بیخ سوسن
آسمان جونی یعنی ایرسا غاریقون ہشت سفید انثی رب السوس
روغن بلسان از ہر یک بوزن گل سرخ یعنی دوازده
مثقال مرصافی کی زعفران زنجبیل ریوند چینی نبطافلن
نودنج کوہی فراسیون فطراسالیون اسطوخودوس
قسط تلخ فلفل سفید دار فلفل فنقطا این یعنی مشکطرامشیع
کندفقاح اذخر صمغ البطم سلیخہ سیاه سنبل ہندی
جعده از ہر یک شش مثقال میعہ سائلہ تخم کرفس سیسالیوس
تخم سالقیس کہ آن را بعربے حرف ابیض گویند و بپارسی
تخم سپندان سفید نانخواه کمادریوس کمافیطوس عصاره
ہوفاقسطیداس یعنی عصاره لحیۃ التیس سنبل رومی
سادج ہندی موخبطیا نا برزالرازیانج مختوم قلقطار
مجرح حماما دنج ترکے حب بلسان ہوفاریقون فو صمغ
قردمانا انیسون اقاقیا از ہر یک چہار مثقال دوقو با
زرد فقراالیہود جاوشیر قنطوریون دقیق زراوند طویل
جند بیدستر سکبینج از ہر یک دو مثقال و برواتیے بجائے
زراوند طویل زراوند مدحرج است اما جند بیدستر و
سکبینج از ہر یک بروایت دیگر چہار مثقال است عسل مصفی

دو رطل شراب عتیق ریحانی جادو وقسط جملہ ادویہ را
این نسخہ شصت و چہار جزو است سوائے عسل و شراب
سہ جزو مرکب کہ سہ قرص باشد و شصت و یک جزو مفرد
و گفتہ شده کہ این نسخہ جالینوس است کہ تصحیح کرده و
حذف کرده از نسخہ اصلی اندروماخس ثانی نہ جزو کہ
آن حب الغار و مقل ازرق و عود بلسان و اشق و سورنجان
و حرمل و مصطگے و بیخ کبر و شیخ ارمنی است و ظاہر است
کہ جائز نہ باشد حذف چیزے از انہا و بعضے اطبا حذف
سوای سورنجان را جائز نداشتہ اند خصوص حب الغار چنانکہ
سابق معلوم شد کہ آن اصل و عمود کل اجزاے تریاق
است و سائر اجزا را حب الغار کہ اصل و عمود است فرع کرده
شده و اما این نہ جزو پس وزن حب الغار شش مثقال
و مصطگے و شیخ ارمنی و مقل ازرق و عود بلسان از ہر
یک چہار مثقال و اشق بزر حرمل و بیخ کبر از ہر یک
دو مثقال است و اگر سورنجان داخل کنند وزن یک مثقال
این است اجماع قول در اجزاے تریاق افاعے کہ تخلیص کرده شد
از قریب بہ پنجاه کتاب شیخ الرئیس رحمۃ اللہ تعالیٰ
گفتہ کہ بہترین نسخہائے تریاق افاعے نسخہ اصلی
اندروماخس ثانی است کہ ذکر یافت و بسیارے از
اطبا مثل جالینوس و غیر او زیاده تہا و کمیہا بر نسخہ اندر
وماخس کرده اند نہ از براے ضرورتے کہ واجب
گردانیده باشد ایشان را بران و نہ از براے حاجتے
قوے کہ محتاج ساختہ باشد ایشان را بران امر و لیکن
داعے شد ایشان را بران آنکہ ذکر و نام ایشان بلند
شود و از برای آنکہ باقی ماند از ایشان اثرے در
تریاق فاروق ہمچنانکہ باقے ماند از اندروماخس ثانی
پس گفتہ کہ اعتقاد من آنست کہ حرکت نباید داد
چیزے را بحسب تجربہ منج باشد بسبب آن کہ شاید
آن مزاج حادث از ان اوزان مقرره مقتضی خاصیتے
باشد کہ تجربہ از ان یافتہ شده پس ہر گاه حرکت
داده شود از وزنیکہ آن وزن مقتضے مزاجے خاص بود
کہ تابع آن مزاج بود خاصیتے خاص کہ تجربہ از ان
یافتہ شده ہر آئینہ آن خاصیت خاص کہ تابع آن

اوزان است نخواہد ماند کما لا یخفی + اخلاط این تریاق بہ
نسخہ دیگر کہ شیخ الرئیس در قانون ذکر کرده اقراص اسقیل
چہل و ہشت مثقال اقراص افاعے اقراص اندروخوردن
فلفل سیاه دار فلفل از ہر یک بیست و چہار مثقال غنچہ
گل سرخ خشک منزوع الاقماع اصل السوس بیخ سوسن
آسمان گونی یعنی ایرسا و تخم شلجم بری و اسقوردیون
و افیون خالص جید دارچینی غاریقون ہشت سفید انثی
از ہر یک دوازده مثقال عود بلسان روغن بلسان
ہر یک ده مثقال فلفل سفید ریوند چینی مرمکے صافی قسط
تلخ زعفران سلیخہ سیاه فراسیون مشکطرامشیع سنبل
الطیب فقاح اذخر فودنج جبلے کندر زنجبیل جعده اسطوخودوس
فطراسالیون و آن تخم کرفس کوہی ماقیدونی است
صمغ البطم مصطگے رومی زنجبیل دو خمسۃ الاوراق از
ہر یک شش مثقال تخم کرفس کمافیطوس میعہ سائلہ موحاما
ناردین یعنی سنبل رومی طین مختوم فو کمادریوس
سادج ہندی قلقطار محرق خبطیاناے رومی انیسون
عصاره اوفاقسطیداس یعنی عصاره لحیۃ التیس
برزالرازیانج حب بلسان اقاقیہ صمغ عربی قردمانا
سیسالیوس حرف ابیض ہیوفاریقون سکبینج نانخواه
از ہر یک چہار مثقال جند بیدستر زراوند طویل دوقو
فقراالیہود جاوشیر قنطوریون دقیق بارزد یعنی قنہ از
ہر یک دو مثقال و در نسخہ دیگر وزن جند بیدستر
چہار مثقال است بدستورے کہ ذکر یافت با عسل معجون
سازند و این نسخہ سوائے عسل شصت و پنج جزو است
سہ قرص مرکب و شصت و دو جزو مفرد اخلاط این تریاق
بہ نسخہ سوم کہ شیخ الرئیس در قانون ذکر کرده اقراص اسقیل
بیست و ہشت مثقال اقراص افاعے اقراص اندروخوردن
فلفل سیاه افیون جید از ہر یک بیست و چہار مثقال
ثوم برے تخم شلجم بری غنچہ گل سرخ منزوع الاقماع
ایرسا غاریقون ہشت سفید رب السوس روغن بلسان
دارچینی از ہر یک دوازده مثقال مرمکے صافی فراسیون
زعفران دار فلفل زنجبیل پودینہ کوہی فطراسالیون
فنطافلون و آن دو خمسۃ الاوراق است تراوند جلتیہ

قسط تلخ سفید اسطوخودوس سفید مشکطرامشیع فقاح
اذخر علک البطم لبان ذکر سلیخه سیاه سنبل الطیب
از هر یک شش مثقال خسطیانا تالافیس یعنی حرف ابیض
یعنی آن صیغه سائله است سیسالیوس سنبل اقلیطی که
نادرین است نانخواه کمافیطوس کمادریوس هیوفا
قسط بداس ساذج هندی انیسون تودری تخم کرفس بزرالراق
نانخ طین بحیره که آن طین مختوم است قلقطار مشوی حماما
موفاریقون درج ترکی حب بلسان اقاقیا صمغ عربی
قردمانا از هر یک چهار مثقال زوفراقنه جاوشیر فقرالیهودیه
سکبینج قنطوریون دقیق زراوند مدحرج جند بیدستر از
هر یک دو مثقال وگاهی زیاده کرده میشود براین نسخه
ادویه که در نسخه نجمی تالیف شاپور ثبت است وآن این
است حبق نهری که آنرا بفارسی پودنیه لب است جوکوسنده
کتیرا عرطنیثا مصطکی رومی زراوند طویل بزرالبنج سفید از هر
یک دو مثقال واین نسخه هفتاد جزو است سوای عسل و
وزن عسل ضعف ادویه است ومیباشد جمله آنچه درین تریاق
یکهزار وچهار صد وسی وچهار مثقال بدانکه یک دوا از
اصل نسخه متروک است وباید که صموغ را نیکو فته یک
شب در شراب یا در طلای مطبوخ بخیسانند وزعفران
را علیحده بسایند وعلک وفته را در روغن بلسان بگدازند
وقلقطار را تنها وهمچنین سائر ادویه را نرم کوفته از
غربال موئین تنگ سوراخ یا بر پشمی تافته بیخته وبا
عسل مصفی مقوم در پاتیل طلا یا نقره یا مس تازه قلعی یا
مسواط چوب بید بقوت تمام بسرشند وبکوبند تا خوب
ممزوج ومختلط گردد پس سرد کرده در ظرف طلا یا نقره
یا چینی که اندرون آنرا روغن بلسان مالیده باشند بردارند
وباید که مقدار ثلث ظرف خالی باشد وبعد از حیسا
سالی بکار برند شربتی کامل ازان مقدار یک درهم
با آب گرم وبدستوری که در صدد ذکر یافت
که هر چند روز یک مرتبه در آفتاب گذارند تا گرم شود
وبه مسواط قدری برهم زنند وبکوبند پس در ظرف مذکور
بشرائط مسطور نگاه دارند بهتر است ـ

فصل در ذکر اقراص مستعمله در تریاق افاعی

وجمله از منافع وخواص آنها

اقراص افاعی مستعمل درین تریاق به نسخه شیخ الرئیس
رحمه الله تعالی صنعت آن باید که صید کنند افعی را
در اواخر فصل ربیع در دآوردن تا ابتدان تابستان موافق
رای اطبا واگر ربیع شتائی باشد یعنی در سردی وباد وباران
شبیه باشد به شتا توقف باید کرد تا ملحق شدن قیظ
یعنی گرمای تابستان وافعی قسمی از حیات است که
سر آن عریض وبزرگ وبر حیات مثلث وقاعده آن در
جانب گردن او میباشد وگردن آن بسیار باریک ودم آن
کوتاه گویا بریده شده که بفارسی کله دم گویند ومیباشد
فحاحه وکشاشه از فحیح بفتح فا وسکون یای مثناة تحتانیه
در میان دو حای مهمله اول از ایشان مکسور که بمعنی
آواز نفس افعی است واز کشیش بفتح کاف وسکون
یای مثناة تحتانیه در میان دو شین معجمه اول از ایشان
مکسور که بمعنی آواز پوست اوست در وقت رفتار و
هیچ قسمی دیگر از حیات این خواص ندارد وباید دانست که
صلاحیت این قرص که واقع میشود درین تریاق هم
افاعی ندارد بلکه باید از برای کار این کار اختیار
کرده شود افعی ماده اشقر مائل بسرخی که رنگ چشم او
سرخ باشد وعلامت ماده بودن افعی آنست که از
برای تر آن دو نیش است از هر جانب یعنی یک نیش از کنج دهان
یعنی تاب از هر طرف وماده را زیاده اند ونیش است
یعنی چهار از هر طرف دو ولازم است که اجتناب کرده
شود از افعی مقرن یعنی شاخدار ونر ارقم یعنی ابلق رنگ رش
یعنی دو رنگ دالجه وصاحب خال لما وواجب است که
صید کرده نشده باشد از زمین شوره زار واز کنار
رود خانه ها ونهرها ودریاها ونه از جایکه درختان بسیار
در آنجا باشند پس بدرستیکه در آنها افعی بلوطیه خبیثه
معطشه میباشد یعنی افعی که خوردن گوشت آن عطش
می آورد که هر چند آب خورده شود تسکین عطش او
نمیشود بلکه باید که صید کرده شود از مواضع دور از نم
وتری وباید که افعی را که صید میکنند از برای این
قرص بوده باشد ضعیف الحرکة در وقت رفتار
نه خود را کشیده بر زمین نرود بلکه باید صید کرده افعی
قوی را که در وقت رفتار سر فراشته برود ونیز واجب است
که چون صید کرده شود نگذارند که بماند اگر ممکن باشد پس
قطع کنند از هر دو جانب سر ودم آن مقدار چهار انگشت
بیکضرب وهر دو را یکجا جمع کنند پس اگر سیلان کند
ازان خون بسیار وبوده باشد حرکت آن در ان حال
قوی وبسیار دموت آن دیر پس آن مختار است و
چون کمی ازو آید وحرکت آن بعد از قطع سر ودم قلیل
باشد وزود بمیرد پس رد کرده باید است ونیز از علامات
جودت آن آن است که حرکت آن سریع باشد ودیدن
آن بطرف شخص دیدن بجرأت واقدام باشد ونبوده باشد
مخرج ثقل آن وفرج آن نزد آخر دم آن چنین افعی
مختاری را بدستور مزبور ذبح یعنی سر ودم آن را قطع
نمودن بعد از ان باید که بر آورند پوست وتمام احشا
خصوصا مراره آن را که سم قاتل است زیرا که اگر بماند
دران باشگافته شود دران حال میگرداند تمام گوشت
که آنرا سم قاتل پس بعد از بر آوردن احشا ومراره آن
غسل دهند به آب ونمک غسلی باستقصا که خوب پاک شود
پس بپزند آنرا در آب آن مقدار که از روی افعی برگردد
واگر قدری نمک واندکی شبت دران آب باشد بهتر
است پس بپزند آن مقدار که هرا شود بحیثیتی که آسان گردد
جدا گردن گوشت آن از استخوانها پس جدا کنند گوشت
را از استخوان چنانچه هیچ مقدار از استخوان دران گوشت
نماند پس آن گوشت خالی از استخوان اورا دون سنگی
کنند وبکوبند که خوب نرم شود ووصیت کرده اند کسانی
را توجه طبخ وجدا ساختن گوشت استخوان وکوبیدن آن
واقراص ساختن آن میگردد که استنشاق ربه روغن
بلسان نمایند وچرب کنند دست وانگشتان را بدان
حین توجه باین اعمال پس چون آنرا نیکو کوبیده باشند
مخلوط کنند با آن کعک نابر بعض نسخه های مختلف و
در نسخه اصل اندر نباخس ثانی کعک دیده نشده پس
بسیار اقراص بهمین نازک دور سایه خشک نماینده
تجربه کنند آنرا در جاهای که محل تجربه آن است واو واجب است

که دافع نشود و همین قرص آفتاب البته نه پیش از متشاک
شدن آن ونه بعد بجهت آنکه آفتاب می برد قوت
مخصوصهٔ گوشت افاعی را که مقاوم سموم نیشهٔ آدم
مشرد است این بود نسخهٔ شیخ الرئیس که در قانون
آورده و فائدهٔ این قرص در بین تریاق اکبر که تریاق
فاروق است آن است که اخراج مینماید سمّ و فضول
اعضای داخلیه و اعضای خارجیهٔ بدن را از داخل
بسوی خارج ونیز دفع میکند سمّ و فضول را بعرق و از
است که هرگاه تناول کند از گوشت افعی انسانی
در بدن او فضول بسیار باشد متولد میشود در بدن او قمل
بسیار و اما آنکه باید که اختیار کرده شود افعی ماده پس
سبب آن است که سمیت افعی ماده کمتر است از افعی
نر و ماده هر حیوانی که در افعال و قوتهای مخصوصهٔ آن
حیوان اضعف تر از نر آن حیوان است و اختیار کرده
شده افعی اشقر یعنی حنائی رنگ و بعضی گفته اند یعنی زرد نما
بسیاهی و سفیدی یا مائل بسرخی بسبب آنکه این رنگ
افعی معتدل میباشد بخلاف افعی سیاه که قوی است
سمیت آن و به این سبب شایسته این کار نیست و افعی
سفید ضعیف است و بواسطهٔ ضعف این کار را نشاید
و آنکه میباید که قوی الحرکة باشد و در وقت رفتن سر
بر زمین نکشد بسبب آن است که افعی چنین جوان و تندرست
میباشد چه علامت جوانی افعی قوت و سرعت حرکت
آن است و نشان تندرستی آن آنست که در وقت
سر خود را افراشته دارد و آنکه می باشد که از بیشه‌ها و
کنارهٔ آبها و زمین نمناک و اماکن بسیار درخت و دور باشد
بسبب آنست که افعی چنین اماکن ضعیف و کم قوت
میباشد و آنکه باید از زمین شوره و بیابانهای کم آب
نیز نباشد بسبب آن است که افعی این اماکن سمیت آنها
قوی میباشد بلکه باید که صید کرده شده باشد از کوهستان
یا از زمین پاک خالص خالی از نم و تری و آبها و اشجار کم
قدری آب دران زمین باشد نه آنکه بیابانی باشد
که مطلق آبی آن نباشد و آنکه میباید که در اواخر فصل
ربیع یا اوائل صیف صید آن کنند بجهت آن است که
که دران فصل رطوبات فضلی که در شتاء در بدن افعی
جمع شده به تحلیل رفته و چیزی ازان در بدن او نمانده
که قوت آنرا ضعیف گرداند پس اگر پیش از انتهای
ربیع صید کرده شود قوت آن گوشت بسبب بسیاری
رطوبات فضلیه ضعیف میباشد و اگر بعد از تابستان
صید کرده شود میباشد گوشت آن بسبب تحلیل گرمای
تابستان مر قوتهای آن را ضعیف در افعال مخصوصهٔ آن
و آنکه میباید در حالیکه صید کردند بلا توقف سر و دُم
آنرا قطع نماید بجهت آن است که از راه اضطراب و
خشم آلودگی و حرکات بسیار که هنگام حبس مینماید ضعیف
و بیمار و رنجور میگردد و بدانکه میباید که سر و دنبالهٔ آن را هم
متصل سازند و بر بالای تختهٔ مسطحی گذارند و که
تیشهٔ نجاری که بسیار تند و تیز باشد بیکضرب سر و دنباله
آنرا جدا سازند بنحوی که مطلق چیزی وصل نماند برین
قسم که تیشهٔ نجاری را موضع قطع نهند و دستهٔ تیشه را
بدست گیرند که امّا پیش از قطع بلسع نرسد که خشم آلوده
شود پس بمطراق بقوت تمام سر تیشه را بکوبند که به
یکدفعه سر و دنبالهٔ آن جدا گردد و باید که احتیاط
تمام نمایند که سر و دنبالهٔ آن بکسی نرسد که هلاک
میکند آنرا اگر کیسهٔ محاذی آن دارند که دران افتد
بهتر است پس پوست آنرا بکشند و آنرا پاکیزه نمایند
و طبخ دهند بدستوری که ذکر شد و اقراص سازند و بعضی
گفته اند که بعد از انکه پوست آنرا کشیدند و شکمش را پاک
نمودند و زهراش را و دور نمودن گوشتش را با خاکستر چوب
تاک و نمک بشویند پس بآب شیرین نیک بشویند و
در دیگ سنگی یا سفالی یا مس تازه قلعی کرده نموده و بعضی
گفته اند که قطعه قطعه باید نمود با آب خالص صافی
آن مقدار که آب بسیار نباید و کم هم نباشد که خام و یا
بسوزد و قدری نمک و چند شاخ شبت تازه بآتش ملائم
بجوشانند تا مهرا شود و اگر انگشت چوب بلوط باشد
بهتر است پس دیگ را از آتش برگرفته سر آن را
نپوشند و بگذارند تا سرد شود و نگاه افعی را از دیگ بر
آورده گوشت آنرا تمام از استخوانها جدا سازند و با
آنرا خشک نمایند مطلق استخوان و آب و رطوبت در
دران نماند پس ربع گوشت نان سپیده پاکیزه که خمیر آن
رسیده باشد و ترش نگشته بلکه قریب بفطیر باشد و
بریان و خشک شده باشد کوفته و گوشت را با آن آمیخته
در هاون سنگی خوب بکوبند که چون مرهم شود و گوشت و
نان از هم ممتاز نشود پس از همان مرق گوشت قدری
داخل کرده بسرشند و دست را بروغن بلسان چرب
نموده اقراص سازند هر قرصی بوزن یک مثقال و بر پشت
غربال پهن کرده در سایه خشک نمایند و از غبار نگاهدارند
و تا هنگام خشک شدن همیشه آن را صبح و شام رو برو
بگردانند و بعد از انکه خوب خشک شده باشد و نم دران
باقی نباشد در ظرف چینی یا زجاجی نگاه دارند و وقت
حاجت استعمال نمایند و وجه آنکه در اقراص افاعی نان
مخلوط میکنند آن است که رطوبت آن را تخفیف کند و
گوشت را نگذارد که فاسد شود حکیم اسمٰعیل در ذخیره
گفته که میباید که پشت و شکم آن افعی صلب باشد چه
صلابت نشان آنکه در وی رطوبت فضلیه کمتر است
و آنکه باید مقدار چهار انگشت از سر و دنبال آن به یک
ضرب انداخت آن است که تولد زهر از جانب سر
آن میشود و تولد فضول از جانب دنبال آن پس هر دو
عضو را بیکضرب دور باید کرد تا سمیت و فضول بجمیع
بدن آن منتشر نگردد پس از قطع سر و دنباله باید که گوشت
افعی را جدا کرده احشا و مرارهٔ آن را برآورده بآب
صافی و اندک نمک بسیار بشویند پس بدستور با اندک
نمک که شور نگردد و خوش طعم شود و شاخی چند از شبت
طبخ نمایند و اما شبت انداختن از بهر آن است که
چون شبت تحلیل کننده است فضلهای بد که دران مانده
است تحلیل نماید حکیم میر محمد مؤمن گفته که اقراص افاعی
گرم و خشک است در اول درجهٔ سوم و ملطف و مبهی و منقی
حرارت غریزی و دافع زهر سموم قتاله و از برای ابتدای
جذام و دفع آن و تحلیل خلط محترق بهم بطریق دفع نافع آن
جلد نافع و قوتش تا دو سال باقی است و بعد از شش ماه
استعمال باید نمود و شیخ داود گفته که اقراص افاعی نافع است

از برای سموم مطلقا و از برای اخلاط سوخته و بقایای جذام و سعفه و قوبا قوتش تا دو سال باقی است و بعد از ده ماه که از ساختن آن گذشته باشد استعمال نمایند صنعت اقراص افاعی به نسخهٔ شیخ داؤد بگیرند افعی که بوده باشد حرکت آن قوی و چهار دندان پیش داشته باشد از هر ظرف دو عدد بعد از دخول آفتاب و برج حمل یا برج ثور لیکن در برج جوزا نشاید و بعد از صیدان بی فاصله قطع کنند سر و دنبالهٔ آن را از هر طرف مقدار چهار انگشت پیوسته پس پوست از تن آن جدا کنند و احشای آنرا دور کرده نیکو بشویند پس بپزند آنرا با آب صافی و اندک نمک و شبت و چون مهرا شود آنرا بعد از سرد شدن از آب برآورده استخوانهای آنرا جدا کرده ربع وزن گوشت آرد میده داخل کرده در هاون سنگی بکوبند تا ممزوج شود و قرص سازند هر قرصی یکمثقال بعد از آنکه دست را بروغن بلسان چرب نموده باشد و اگر روغن بلسان نباشد گفته که روغن زیتون نیز خوب است و آنا ناممکن باشد غیر از روغن بلسان نباید که باشد و بعد از خشک شدن اقراص را در شیشه نگاه دارند و تا دو ماه که از ساختن آن گذشته باشد در وقت حاجت در تریاق فاروق بکار برند - اقراص اسقیل مستعمل در تریاق الافاعی یعنی تریاق فاروق در بحث اسقیل در بیان اقراص آن مذکور شد از انجا طلب نمایند -

فصل در بیان اقراص اندروخوردن

مستعمل در تریاق فاروق این اقراص میباشد نافع از برای گزیدن هوام و سموم مشروبه داد دیهٔ قتاله و تنقیهٔ سموم از اعضای رئیسه میکند و سود مند است جهت ضعف جگر و استسقاء و تفتیح سدها و نسخ آن مختلف است و شیخ الرئیس در قانون نسخهٔ این تریاق را ذکر کرده و در ذیل هر نسخه یک نسخهٔ ازین اقراص را آلوده هر یک با دیگری مغایرت دارد - صنعت آن به نسخهٔ اول پوست بیخ دارشیشعان اقحوان سفید فو مصطگی قصب الذریره قسط تلخ عود بلسان اسارون حماما از هر یک شش مثقال فقاح اذخر زراوند چینی دارچینی سلیخه سیاه از هر یک بیست مثقال مرمکی صافی بیست و چهار مثقال سنبل الطیب سادج هندی از هر یک شانزده مثقال زعفران دوازده مثقال مجموع را کوفته بیخته با شراب ریحانی کهنه آن به شیرینی زند سرشته اقراص سازند و در سایه خشک کرده در شیشه یا در ظرف چینی نگاه دارند در وقت حاجت بکار برند - اقراص اندروخوردن نسخه دوم که شیخ الرئیس در قانون ذکر کرده و صنعت آن عیدان دارشیشعان قصب الذریره قسط تلخ سفید اسارون عود بلسان حماما موز مصطگی رومی اقحوان سفید از هر یک هیجده مثقال زعفران سنبل الطیب سادج هندی از هر یک دوازده مثقال مرمکی صافی بیست و چهار مثقال مجموع را کوفته بیخته بشراب بسرشند و بدستوریکه در نسخهٔ قبل ذکر یافت اقراص سازند اقراص اندروخوردن به نسخهٔ سوم که شیخ رئیس ذکر کرده صنعت آن دارشیشعان سلیخه قصب الذریره فو اسارون عود بلسان مصطگی رومی جعده از هر یک شش مثقال فقاح اذخر زعفران از هر یک دوازده مثقال حماما دارچینی مرمکی صافی از هر یک بیست و چهار مثقال اقحوان سفید بیست مثقال سنبل هندی شانزده مثقال کوفته بیخته بشراب بسرشند و بدستوریکه ذکر شد اقراص سازند و این نسخهٔ جمهور است و نسخهٔ بیمارستان جند شاپور سلیخه اسارون مصطگی و مرکی صافی و اقحوان و سنبل الطیب و جعده داخل ندارد و باقی مساوی نسخهٔ سوم شیخ الرئیس است و نسخهٔ اختیار حنین جعده و سنبل هندی داخل ندارد و گفته که باید دست را بروغن بلسان چرب کرده این اقراص سازند و صاحب کامل الصناعة از حنین نسخهٔ ذکر کرده که مساوی است با نسخهٔ سوم شیخ الرئیس الا آنکه وزن جعده در ان شش مثقال است گفته که با شراب یا نبیذ عسلی یا جمهوری اقراص سازند و دیگری برین نسخهٔ سوم شیخ الرئیس مقل ازرق شش مثقال افزوده است و سنبل هندی و جعده داخل کرده و گفته که با شراب ریحانی یا ماء العسل سرشته اقراص سازند و در نسخهٔ دیگر از جملهٔ اجزای این قرص سوم که شیخ الرئیس ذکر کرده الحیه وزن آن شش مثقال است که هر یک دوازده مثقال آورده و سنبل هندی و جعده داخل ندارد و باقی مساوی نسخهٔ شیخ رئیس است و ابن جزله در منهاج الادویه این نسخه را ذکر کرده و از جملهٔ اجزای شیخ الرئیس آورده حماما و دارچینی و مرکی صافی و سنبل هندی و جعده داخل ندارد و باقی مثل نسخهٔ شیخ الرئیس است و گفته که بمثلث سرشته اقراص سازند هر قرصی بوزن یک مثقال و در وقت قرص ساختن دست را بروغن بلسان چرب نموده اقراص سازند و خشک کرده در شیشه نگاهدارند و قوتش تا دو سال باقی میماند -

فصل در ذکر منافع و مقادیر شربات این تریاق و در هر علت و منفعت آن در هر مرض

بدانکه تریاق الافاعی بزرگترین و افضل ترین ادویهٔ اطبای یونان است از راه بسیاری منافع خصوصاً از برای سموم و گزیدن افاعی و سائر اقسام حیات ذوات السموم و عقارب و رتیلا و سگ دیوانه و سموم مشروبهٔ قتاله و بالجمله تریاق جمیع سموم و جانوران گزنده سمی است خواه آشامیده شود از ان تا یک مثقال و خواه قدری بر موضع گزیدن آنها بمالند در حال درد را ساکن کند و منفعتی عظیم بخشد و از برای جمیع هواهای سمی و دوباء طاعون و تفتیح سدها و تقویت ارواح و اعضا و منع عفونت اخلاط و دفع اخلاط متعفنه و تنقیه و فضول و رطوبات و جذب از اعماق بدن و تحلیل فضول و اصلاح مزاج بدن و تنویم و امراض بلغمیه و سوداویه حمیات بلغمیه و سوداویه و ریاح خبیثه و استرخا و لقوه و فالج و سکته و سبات و سدر و رعشه و صداع و شقیقه و مالیخولیا و وسواس و فزع و جنون و دفع اخلاط از سینه و ریه و ضیق النفس و ربو و بهر و خناق سوداوی و بلغمی و سوء القنیه و استسقا و یرقان و خفقان و حبس نفث الدم و تقویت معده و شهوت طعام و باه و محرک جمیع شهوات و تزکیه حواس و صمم و تاریکی چشم و درد مفاصل که از بلغم و سودا باشد و از برای جوع بقری و قولنج و

وتفتیح سدہاے جگر وطحال وبیضہ واسہال وشہوت کلبی ومانند حمیات بلغمیہ وسوداویہ واوجاع گردہ ومثانہ از ہر سببے کہ باشد وتفتیت سنگ مثانہ وقروح امعا واسہال الدم وصلابات باطنی خصوصًا صلابت کبد ومعدہ وطحال ودفع مواد آنہا بادرار وجذام وبرص وبہق وشجاع گردانیدن دل وتقویت آن وادرار بول وحیض وعرق وشیر واخراج مشیمہ وجنین وبالجملہ نافع است از براے جمیع امراض والا آنکہ از براے بعض امراض مشروط بشرط است واز براے بعض بلا شرط چون آشامیدن آن باچیزہاے مناسب ہر مرض ومقدارے معین ودر بعضے بعد از تنقیہ بایارجات مانند ایارج فیقرا ولوغاذیا ولوغاذیا یا وتنقیہ مواد امراض مادۂ بلغمیہ وسوداویہ باستعمال بطریق مشروب یا طلا یا سعوط یا قطور بہ تنہائی یا باچیزہاے مناسب شیخ الرئیس گفتہ کہ اگر استعمال کنند این تریاق را در حال صحت ضرر نمیرساند با وسموم وبرابری نمیکنند با آفات وایمن میشود واز امراض وبائیہ وطاعون وحمیات وبائیہ ونزلات مائیہ واین افعال را بخاصیت وصورت تابعہ مرہر مزاج حادث از امتزاج اجزایش میکند بسبب آنکہ مقوے روح وحرارت غریزی است پس طبیعت بآن استعانت میجوید بر دفع مضادات باردہ وحارہ جامع اوراق گوید کہ مجرد المزاج ومحرورے وصفراوے راکسے کہ بر مزاجش این دو خلط غالب باشد بسیار مضر است در حال صحت وبراے حفظ صحت خوردن آن بدون دفع ضررسے مرضے مہلک مانند جذام وامثال آن وبعد رفع سم وعلت اگر احتیاج بتبرید شود تبرید نمایند رفع غائلہ آن را چنانچہ شخصے جوان براے حفظ صحت وتوانائی شروع کرد بخوردن آن وچندروزے بہم بخورد وآخر الامر تمام بدن او مجروح شد وہیچ تدبیرے سودمند نیفتاد وبہمان علت دامامقاو ورشربت آن پس بدانکہ بسا باشد کہ محتاج شود کسیکہ آنرا افعی گزیدہ باشد باستعمال نیم مثقال از تازہ قوے آن تا یک مثقال وبزعم بعضے شربت کامل

ازان یکدرم است وبعضے گفتہ اند کہ شربت کامل ازان از براے سموم مقدار یک بندقہ است وبعضے گفتہ اند کہ شربت کامل ازان از براے گزیدن افعی از یک مثقال تا دو مثقال است باشراب یا مثلث واز براے دواے سمی چون افرفیون وفرفیون وزرارنج وشوکران از نیم مثقال تا یک مثقال بایک اوقیہ سرکۂ انگوری کہنہ واز جہت گزیدن وسگ دیوانہ وامثال آن یک مثقال وزیادہ ازان باخاکستر سرطان نہرے واز جہت گزیدن عقرب نیم درم با شراب یا بانبیذ زبیب واز جہت گزیدن زنبور نیم مثقال باسرکہ وضماد کردن ازان بر موضع باسرکہ انگوری امراض الراس المالیخولیا واختلاط عقل شرط استعمال آن در مالیخولیا واختلاط عقل آن است کہ بعد از تنقیہ خوردہ شود ازان مقدار بندقہ تا نصف مثقال وگفتہ شدہ سزاوار آن است کہ آشامیدہ شود بعد از تنقیہ تا چہل روز وسعوط کردہ شود بآن ہر روز وطلا کردہ شود ازان بر سر ومعدہ ومراق ابوسہل مسیحی گفتہ کہ سزاوار آن است کہ در مالیخولیا عمدۂ توجہ طبیب بعد از تنقیہ بامر قلب باشد پس بہ درستیکہ تقویت قلب عظیم النفع است در امر فزع ووسواس سوداوے واین بآشامیدن تریاق فاروق میشود با شرابے کہ خیسانیدہ باشند دران گاؤزبان وبادرنجبویہ سید اسمعیل گفتہ کہ تقویت صاحب مالیخولیاے بارد نمود بعد از فصد واسہال سودا شیخ الرئیس گفتہ ہرگاہ مالیخولیا حادث از سوء مزاج بارد ساذج باشد کافی است در علاج آن استعمال بہ تسخین قلب مفرحات حارہ وتریاق فاروق بعض اطبا گفتہ ہرگاہ نفرا گرفتہ شود از تریاق اکبر مقدار یک دانگ وآشامیدہ شود باخمر عنبے کہ خیسانیدہ یا جوشانیدہ باشند دران گاؤزبان وبادرنجبویہ یا آشامیدہ شود باخمر عنبے کہ داخل کردہ باشند دران شراب گاؤزبان یا شراب بادرنجبویہ یا شراب عنبے ممزوج بعرق گاؤزبان وعرق بادرنجبویہ در علت مالیخولیا بعد

از تنقیہ بایارجات اصلاح مزاج قلب ودماغ میکند ونافع است آنرا۔ فقرات شیخ الرئیس رحمۃ اللہ تعالی گفتہ کہ تقویت قلب اصحاب قطرب باین تریاق وانچہ جارے مجراے این باشد بعد از استفراغ مادہ ومزاج از لوازم است ولیکن میباشیم محتاج بہ تسخین قلب ایشان بانچہ مقوی قلب باشد چون تریاق فاروق ومفرحات حارہ وترطیب بدن وتنویم ایشان باشیاے باردۂ رطبہ ومخدرہ چون ماء الشعیر باشراب خشخاش تا زیادہ نگردد احتراق بہ تسخین امثال این ادویہ بسبب کثرت بیداری می فرمایند کہ تریاق فاروق نوکہ زیادہ بر ششماہ تا یکسال بران نگذشتہ باشد چون آنرا تنویم است بہتر است از براے ایشان از متوسط آنکہ اقوی است در حرارت وتنویمش ضعیف است روفس گفتہ کہ این تریاق انفع ادویہ از براے اصحاب قطرب است پس اگر احداث بیداری زیادہ نماید باید کہ گذاشتہ شود بر سر ایشان پارچہ کتانی ترکردہ بشیر دختران وروغن بنفشہ در دماغ ایشان تری حاصل شود۔ جنون واختلاط عقل ووسواس ودوار ونسیان وسکتہ ونیز این تریاق نافع است از براے جنون واختلاط عقل مقدار بندقہ بعد از تنقیہ بہ مثل ایارج لوغاذیا یا ایارج فیقرا ولوغاذیا شیخ الرئیس گفتہ کہ از ادویۂ مرکبہ نافعہ از براے وسواس وجنون تریاق فاروق است ونیز نافع است از براے نسیان بلغمے طبری گفتہ کہ ہرگاہ زائل نشود نسیان بلغمی بآشامیدن ایارج لوغاذیا وسائر تدابیر پس بیاشامان آنرا کہ مزاج آن بر داشت داشتہ باشد ودر وقت نیز مبالغ نباشد اندکی بعد از اندکے تریاق فاروق وامر فرمائے صاحب آن را کہ اندکے ازین تریاق بہ خنک بمالد ونیز این تریاق را نیز نافع است از براے سکتہ وقتیکہ ممکن باشد فرو رفتن چیزے بگلوے صاحب سکتہ چون مقدار نیم مثقال آنرا در ماء العسل در گلوی وے ریزند محمد بن ذکریا گفتہ کہ دادہ میشود ازان براے صاحب سکتہ از نیم مثقال تا یک مثقال وآب مطبوخ سداب وآب نوح قرمی واکبن الیاس وحرحیس واہرن ورازی وابن بطلان

وابوسهل مسیحی گفته اند که نافع است اصحاب سکته را از تحتین
بحلق ایشان با شمع بعد از فصد اگر واجب باشد بعد از
حقنه و استعمال عطسات چند مرتبه هر مرتبه نیم درم تا نیم
مثقال و یا یک درم تا یک مثقال از تریاق فاروق و یا
مثرودیطوس محلول بماء العسل و اگر ماء العسل حاضر نباشد
بآب مطبوخ انیسون و مصطکی تنها و یا با زیرهٔ کرمانی که حل
کرده باشد دران جلنجبین عسلی یا نی جلنجبین اگر حاضر
نباشد بآب گرم قرشی گفته که هرگاه ممکن باشد
صاحب سکته را بلع بیاشامان و اوراند که تریاق فاروق
یا تریاق اربعه محلول در ماء العسل سمرقندی گفته که از
معالجات جیده از برای صاحب سکته بلغمی ایجاز تریاق
کبیر است یا مثرودیطوس یا مخلص اکبر در حلق صاحب
سکته بلغمی یا بغیر بلغمی و اگر این تریاق یافت نشود بدل
هر یک از اینها مطبوخ انیسون و زیرهٔ کرمانی و مصطکی است
که حل کرده باشند دران جلنجبین عسلی و صافی کرده
در حلق او بریزند + شیخ رئیس گفته که چون ممکن باشد بعد از
استفراغ فرو رفتن چیزی بحلق صاحب سکته پس باید که
بریزند درو مقدار بندقه از تریاق اکبر با مثرودیطوس
با شلیثا یا انقردیا یا سنجرنیا و آنچه شبیه با اینها باشد
صرع و نیز این نافع است از برای صرع هرگاه آشامیده
شود بعد از تنقیه بمثل ایارج تیادریطوس و ایارج جالینوس
و غرغره کرده شود بمحلول آن در سکنجبین عنصلی و بحسین
آشامیدن آن با سکنجبین عنصلی و لازم است که اولا بعد
از تنقیه غرغره کرده شود بآن پس نوشیده شود از ان مقدار
ربع مثقال تا نصف مثقال با سکنجبین عنصلی محلول بآب
گرم و گفته شده که باید آشامیده شود این تریاق از برای
صرع مقدار ترمسه بآب گرم حکیم مومن در قرابادین
تحفة المومنین گفته که مقدار شربتی از ان از برای
صرع یک بندقه است تا نصف مثقال که چهل روز بخورند
و سعوط کنند بآن نیز هر روز و طلا کنند بآن نیز بر سر حکیم
معصوم در قرابادین خود آورده که باید آشامید ازین
تریاق از برای صرع نیم درم تا یک درم با ماء العسل
رازی گفته که عطا کرده میشود ازین تریاق از برای صرع

مقدار نیم مثقال تا یک مثقال بآب مطبوخ سداب
شیخ الرئیس گفته که ادویهٔ مرکبه نافعه از برای صرع این
تریاق است یونس گفته که هرگاه بوده باشد صرع بسیار
قوی پس علاجش بعد از استفراغ بمعجون نجاح آشامیدن
تریاق اکبر است پس بدرستیکه نیست عدیلی مرآنرا در
نفع از برای علت خصوص از برای صرع بمشارکت
قدمین و ساقین و رحم و ثدیین بسبب مادهٔ بارده و
ریاح غلیظه تا مرتفع از ان اعضا بسوی دماغ قرشی
گفته که بسا باشد که صاحب صرع بعد از استفراغ محتاج باشد
بسوی تبدیل مزاج اگر باز مانده باشد سوء مزاج سرد که
باستعمال تریاق فاروق و در کافی طب مزبور است که
نیست دوائی مثل تریاق اکبر از برای صرع حادث
از نیش زدن عقرب بر عصب + فالج و استرخا و نیز
این تریاق نافع است از برای فالج چون آشامیده
شود بعد از تنقیه بمثل ایارج فیقرا یا اطریفل و سعوط کردن
باین تریاق با روغن شونیز بعد از تنقیه نافع است از
برای فالج و چون خورده شود ازین تریاق بعد از
تنقیه از نیم مثقال تا بقدر بندقه چهل روز متوالی و
سعوط کرده شود بآن هر روز و طلا کرده شود بر اعضای
مسترخیه و نقاء سر و فقرات نافع است از برای فالج
و استرخا و گفته شده که این تریاق عظیم النفع است
از برای فالج و استرخا هرگاه استعمال کرده شود بعد از
تنقیه و استفراغ تمام بمثل ایارج لوغاذیا و ایارج جالینوس
و ایارج تیادریطوس و سزاوار آن است که آشامیده
شود این تریاق از برای فالج با مطبوخ رازیانه
و تخم کرفس و انیسون و بسفایج یا روغن حب الخروع
و یا آنکه داده شود از ان هر روز از نیم درم تا یک درم
با ماء الاصول شیخ الرئیس گفته که تدریج کرده شود بر صاحب
فالج آشامیدن این تریاق از هر یک دانگ پس زیاده
کنند اندک و زیاده نکنند از یک درم و گاهی مخلوط میکنند
آنرا با کندر مقشر و شکر و نیز گفته که نیست دوائی از برای
اصحاب فالج و استرخا مانند این تریاق ابوسهل مسیحی گفته
که هرگاه برسد زمان انحطاط فالج پس لازم است استعمال این تریاق

بآبی که جوشانیده باشند دران قردمانا و نانخواه
سداب از برای تبدیل مزاج ابن نوح قمری نقل کرده از
ابی منصور گفته سزاوار نیست استعمال مسهلات قویه در فالج
تا چهار روز و اگر مرض صعب باشد تا هفت روز بجهت
آنکه مسهل قوی می افزاید در علت بلکه باید استعمال
شود حقنهای حاده و بیاشامانند او را ادویه ملطفه
خلط دائم مانند تریاق فاروق بآبیکه جوشانیده باشند
دران شبت و نانخواه و انیسون و قردمانا و تخم سداب و
مصطکی و بعد از یک هفته بیاشامانند او را مسهلات
میفر مانند که قول خلاف قول جمهور اطباست چه
ایشان در فالج بلغمی پیش از تنقیه بمسهلات منع کرده اند
استعمال این تریاق را قرشی گفته نباید که استعمال کرده
شود این تریاق بعد از تنقیهٔ ماده مرض بجهت آنکه
قوی الحرارت است سیلان میدهد آنچه را در بدن است از
مواد پس اگر نبوده باشد بدن پاک از اخلاط خوف
حرکت مواد میباشد بهمان سبب و چون مواد غیر منضجه
غیر قابل دفع حرکت کند بالضرورت قبول کنند آن مواد
را اعضای ضعیفه و درین مرض اضعف اعضا اعصاب
است پس لازم می آید ازدیاد علت و نیز نزد عدم نقای
بدن این تریاق بسبب قوت حرارت تحلیل میدهد لطیف
ماده را زیاده میگردد باقی غلظت پس نمیکند قبول
نضج کما ینبغی و این قول مناقض قول ابی منصور است
و مدلل و صحیح است و نیز قرشی گفته که لازم است طبیب
را التعهد استعمال این تریاق بعد از استفراغ و تنقیه مواد هر
روز نیم درم تا آنکه مرض بکلی زائل شود در اما اگر سبب
فالج سوء مزاج بارد ساذج باشد یا خوردن ادویهٔ سمیه
بارده پس مخدره پس علاج آن تعدیل مزاج و اصلاح سمیت
آن ادویه است بتمریخ بمروخات حاره و استعمال این
تریاق و ارجیجانس گفته که نافع است این تریاق از برای
استرخای بلغمی چون استعمال کرده شود بعد از تنقیه با
مطبوخ شبت ابن الیاس گفته که آنچه نافع است فالج
و استرخا را نهایت و سرعت بعد از تنقیه خوردن این
تریاق است مقدار یک مثقال در شراب یا در بنجویه ده درم

رازی گفته که دیدم در کتابی که مؤلف آن معلوم نبود
علاج از برای فالج که موجب زوال آن بسرعت است
و آن این است که بیاشامانند صاحب آنرا تریاق
و بخورانند آن را غذا تا روز بلند شود پس بخورانند
آن را فجل با عسل و نان نخورد تا عصر پس بخورد ز نان
زیره و شونیز و شکر با زیت که آنرا ثرید نموده باشند
و بیاشامانند بر آن نبیذ عسل و سه هفته این تدبیر نمایند
زائل میگردد فالج آن و تمریخ باین تریاق با لنفط سفید
بعد از تنقیه در استرخای بلغمی و در ابتدا در استرخای
حادث از برودت و رطوبت ساذج نافع است آن را
لقوه و استرخای تشنجی و نیز این تریاق نافع است از
برای لقوه استرخائی چنانچه نافع است از برای استرخای
مفصل مذکور شد و برای لقوه تشنجی چنانکه در تشنج ذکر
کرده میشود - تمدد و کزاز بلغمی و نیز این تریاق نافع است
از برای تمدد و کزاز بلغمی ماسرجویه گفته که چون آشامیده
شود این تریاق با آبگرم بقدر کنار صحرائی نافع است
از برای تمدد بلغمی و سزاوار است که استعمال کرده شود
درین علت بعد از تنقیه بمثل ایارج لوغاذیا و ایارج
ثیادریطوس - تشنج امتلائی بلغمی و نیز این تریاق نافع
است از برای تشنج امتلائی آشامیدن آن با طبیخ زوفا
یا طبیخ الجذان یا طبیخی که از استنباط ماست - و صنعتش
این است ایرسا باد آورد و اصل باد آورد و اصل السوس زوفای
خشک خطبانا گل خطمی قنطوریون دقیق کما ذریوس
بادرنجبویه بیخ نبات قطن الجذان از هر یک دو مثقال
افتیمون افریطی در کتان بسته هفت درم ادویه سوای
افتیمون در آب جوشانیده صافی نموده افتیمون را
دران انداخته یک شب نگهدارند و صبح گرم کرده کیسه را مالند
و بفشارند و دور کنند و دران آب مطبوخ جلنجبین عسلی ده
مثقال حل کرده صافی نموده تریاق را فرو برند و بعد از
عقب آن این مطبوخ را نوشند و این تریاق نافع است
این علت را چون استعمال کرده شود بعد از تنقیه بلغم
بمثل ایارج فیقرا و ایارج ثیادریطوس بعد از نضج تام
سعوط کنند باین تریاق محلول بروغن شونیز درین علت

و گفته شده که چون این تریاق را هر روز مقدار بندقه
تا نیم مثقال تا چهل روز بعد از تنقیه بخورند و سعوط نمایند
بآن هر روز و طلا نمایند بر اعضای متشنجه نافع است
تشنج امتلائی بلغمی را - اختلاج و نیز این تریاق نافع
است از برای اختلاج چون آشامیده شود بعد از تنقیه
بمثل ایارج لوغاذیا و ایارج ثیادریطوس و مقدار و
خوراک آن از برای این علت یک بندقه است و
دباید که آشامیده شود چند روز متوالی با آبیکه جوشانیده
باشند دران زیرهٔ کرمانی و انیسون - خدر امتلائی
و لسع حیوانات سمیه بارده و شراب ادویه بارده
مخدره و نیز این تریاق نافع است از برای خدر حادث
امتلائی آشامیدن آن و سعوط کردن بآن و طلا نمودن
بر اعضای مخدوره مولانا نفیس کرمانی گفته که این تریاق
از برای خدر حادث از سموم بارده و از لسع عقرب
احقر گوید که این تریاق عام النفع است بالخاصیه از
برای خدر حادث از جمیع سموم اعم از آنکه بوده باشد
بارد مانند افیون و بزر البنج سفید و بابونه باشند حار
چون بیش و از جمیع نهوش اعم از آنکه سم آنها بارد باشد
چون عقرب یا حار باشد چون افعی - رعشه و نیز این
تریاق نافع است از برای رعشه هرگاه استعمال کرده شود
بعد از تنقیه بمثل ایارج لوغاذیا و ایارج ثیادریطوس
و طریق استعمال این تریاق در رعشه آن است که اول
مرتبه نطول کنند اطراف صاحب رعشه را بآب گرم
پس بیاشامانند او را این تریاق مقدار بندقه با
ماء الاصول ابن الیاس گفته که این تریاق نافع است
از برای رعشهٔ حادث از گزیدن حیوانات سمی
چون بیاشامانند با شراب بادرنجبویه و غذا نخود آب
باشد حکیم میر مؤمن گفته که مقدار شربتش تا سی
سال در تدارک سموم از یک بندقه تا یک مثقال
است و از سی سال تا شصت سال از یک مثقال
تا سه مثقال است بحسب ضعف و قوت سموم
و گفته مادامی که از سی سال نگذشته باشد در امراض
استعمال نباید کرد و اگر استعمال کنند از اقل مقدار

شربتش تجاوز نکنند و از جهت نافض در تبهای بارده
مقدار دو دانگ است تا نیم مثقال با آبگرم و از برای
سعال مزمن و امراض و اوجاع صدر و جنب از بادهای
غلیظ و مواد بارده مقدار دو دانگ با ماء العسل یا با
جلاب سکری اگر نبوده باشد تب و بجهت جذام و برص
و اختلاط عقل و فالج و لقوه و تشنج و اختلاط و صرع و
دفع هموم و وساوس سودای بعد از تنقیه مقدار بندقه
تا نیم مثقال دهند تا چهل روز هر روز بآن سعوط نمایند
و طلا کنند و بجهت اختناق رحم و اخراج جنین میت یک
باقلا از آن مطبوخ سداب شکطرامشیع و امثال آن
و جلاب داده شود و از جهت نفث الدم تا چهار دانگ با
روغن گاو و آب و برای تفتیت حصاة کلیه و مثانه چهار دانگ
با طبیخ کرفس و در اورام باطنی و عسر البول تا نیم مثقال با
سکنجبین عنصلی و بجهت تحسین لون بقدر باقلای در
طبیخ افسنتین و از جهت کرم امعا تا نیم مثقال با عسل هند
شفائی گفته که از جهت گزیدن مار و افعی و سگ دیوانه
در تیلا یک مثقال در شراب و از برای نافض حمیات
بلغمی و سوداوی مقدار یک ترمسه با آبگرم با شراب
و در قولنج و نفخ معده و مغص ریحی و سقوط شهوت طعام
در بود برص و انقطاع صوت مقدار یک ترمسه با ماء العسل
و شراب و در صرع و صداع و شقیقه یک ترمسه در آبگرم
و خداوند هیضه را دو دانگ در شراب سیب شیرین و
در جمیع امراض اقل شربتش یک لسوج است و اکثرش
یک مثقال و حکیم محمد تقی در میزان الطبائع گفته که از
برای مار گزیده یک مثقال با چهار اوقیه شراب
و کسی را سگ دیوانه گزیده باشد یک مثقال از آن با
یکدرم سرطان نهری محرق در یک اوقیه شراب او از برای
خداوندان سعال بلغمی و درد سینه و درد پهلو یکترمسه
در سه اوقیه شراب و از برای خداوندان نافض تب دیر
اگر گرم نمیشوند یکدرم اندر آب گرم دهند و حکیم معصوم گفته
که صاحب صرع و سکته و فالج و لقوه را نیم درم تا یکدرم
با ماء الاصول و مجذوم و مبروص و خداوند داء الحیه و
داء الثعلب را مقدار دو دانگ تا یکدرم با ماء الجبن

وبجهت حب القرع وحیات یکدانگ تا نیم درم با آب
مطبوخ قیصوم وصاحب هیضه را یکدانگ با آب سیب
شیرین با رب سیب شیرین یا رب به شیرین ومستقی را
دو دانگ در شراب بزور وصاحب درد معده را دو
دانگ با شراب صرف و یا شراب افسنتین و در قولنج
و سدهٔ طحال و کبد مقدار دو دانگ با ماء البزور و در
نقرس و اوجاع مفاصل از نیم درم تا یک درم با طبیخ سورنجان
و در گزیدن مار و افعی و عقرب و رتیلا و سگ دیوانه
و حشرات از دو دانگے تا یک مثقال با شراب و زنبور
گزیده را نیم دانگ با سرکه بدهند و قدرے بران موضع
بمالند و کسے که زرایج خورده باشد یک مثقال
با شراب و از برائے رفع ضرر ادویهٔ قتاله چون افیون
و شوکران یکدانگ تا نیم مثقال با شراب و از برای
سرفه و زکام و درد سینه و ضیق النفس که مزمن شده
باشد مقدار دو دانگ در ماء العسل با سرکهٔ عنصل و شیخ
داؤد گفته که از برائے سعال مزمن و امراض صدر
مقدار باقلائی در طبیخ عناب و سپستان و اصل السوس
بیاشامند و از برے نافض و دائر و سرما و تی در ابتدای
دورهٔ تب مقدار یک ترمسه از ان با آب با شراب
که اقل مقدار آن شراب سه اوقیه باشد و اکثرش شش
چهار اوقیه و نیم از برائے حمیات مقدار باقلائے
با طبیخ حلبه و ماء الزیبق دهند و وقت استعمال اصحاب
حمیات مزمن این تریاق را بعد از نضج است و از برای
قولنج و نفخ معده و مغص آشامیده میشود از ان مقدار
ایک ترمسه با ماء العسل یا جلاب سکرے و بعضے گفته اند
که بجهت نفخ معده و امعا مقدار دو دانگ با آب مطبوخ
زیره و از برائے سقوط شهوت مقدار یک ترمسه است
در آب با شراب که اقلش سه اوقیه و اکثرش چهار اوقیه
و نیم باشد و از برائے یرقان سدی و سدهٔ طحال مقدار
ترمسه در طبیخ اسارون و از برائے استسقا و امثال
آن از امراض کبد پیش از طعام مقدار ترمسه از ان
فرو برند یا با مقدار یک اوقیه و نیم سرکه ممزوج. یا
آب بیاشامند و بعضے گفته اند که از برائے استسقا

مقدار فندقے با سرکه ممزوج با آب و از برائے نفث
الدم وقتیکه مرض قریب العهد باشد مقدار یک مثقال
در سرکه ممزوج با آب و اگر مرض کهنه باشد مقدار
یک مثقال در طبیخ سمقوطون از حی العالم است
و بعضے گفته اند که سومقوطون بلغات راسن است
و سومقوطون بلغانوعے از فودنج است و از برائے
انقطاع صوت مقدار باقلائی در ماء العسل یا آب
عنب الثعلب یا نگاه دارند آنرا در زیر زبان و بجهت
صرع باید که اولاً غرغره کرده شود بآن پس آشامیده
شود و از ان مقدار ربع مثقالے تا نیم مثقال در آب
گرم و سکنجبین عنصلے و همچنین در صداع و شقیقه و آماس و
قروح امعا و اسهال تا نصف مثقالی با آب سماق
و از برای تفتیت حصاة و حرقت بول مقدار باقلای
در طبیخ کرفس و در وجع کلیے مقدار بندقه با شراب
ممزوج با آب و از برائے ادرار و اسقاط جنین مقدار
ترمسه در طبیخ مشکطرامشیع یا در طبیخ سداب یا در طبیخ
ابهل و از برای عسر النفس تا نیم مثقال با سکنجبین عنصلے
و از برائے امراض طحال و صلابت آن مقدار باقلائی
با سکنجبین عنصلے و از برائے کرم امعا تا ثلث مثقالی
با عسل و همچنین از برائے هر مرض باردی. بالجمله این
تریاق گرم و خشک است و بنا برین نافع است از برائے
هر مرضی که نبوده باشد محض از حرارت و یبوست لیکن
باید که فرا گرفته شود و در امراضے که شدیدة البرودت
باشد با مطبوخ هائے گرم و یا ماء العسل و در غیر امراض
شدیدة البرودت با آب خالص و یاری دهند آنرا
یا دوائے مخصوص بآن مرض خواه مطبوخ باشد خواه
غیر مطبوخ و تجاوز نکند حافظ صحت در استعمال آن
از مقدار یک مثقال و آن هم وقتیکه بوده باشد
حافظ صحت در سن شیخوخت محمد بن زکریا گفته که مقدار
شربتے ازین تریاق در گزیدن افعے و حیات و کلب
کلب یک مثقال است و در گزیدن عقرب نیم درم
و در گزیدن زنبور یکدانگ و نیم با سرکه و در خوردن سموم
از نیم مثقال تا دو مثقال و کسیکه درد سینه داشته

و سعال مزمن و درد معده و امعا و احشا و شهوت کلبی
و نافض بی تپ دو دانگ و در صرع و سکته و لقوه نیم
مثقال با آب مطبوخ سداب و در قولنج نیم درم و در
استسقا یک مثقال و در اسهال قروح امعا نیم درم با
آب سماق و در ضیق النفس یکدانگ و نیم با سکنجبین عنصلی
جذام یک مثقال با مطبوخ گاؤزبان و افتیمون و
در حصاة کلیه و مثانه نیم مثقال با آب مطبوخ کرفس
و در هیضه یکدانگ و نیم با شراب و در ضعف شهوت طعام
و شهوت کلبی یک مثقال با شراب و در احتباس طمث یکمثقال
با مطبوخ مشکطرامشیع و گفته که این تریاق تندرستی
بر مردم نگاه میدارد چون در هر ماہے یکدرم از و
بکار برند شربتے ازین تریاق یکدرم یا بیشتر یا
کمتر بقدر قوت علت و قوت علیل است مخفی نماند که باید
دانست که اگرچه مقدار شربات از برائے تریاق
یعنے تریاق اکبر معروف به تریاق فاروق و ادویهٔ مناسبه
با آن ذکر کرده اند اما طبیب چون خواهد که این معجون
را بکسے بدهد احتیاط باید فصل و بلد و سن و عادت
و سحنه و مزاج اصلے و مزاج عارضی و علت و کمیت و
کیفیت هر مرض را و مریض را ملاحظه نموده پس بقدر
حال مقدار یکه مناسب حال آن مرض و مریض باشد
اختیار کنند که اول شربت آن یک طسوج است کمتر نه
باشد و از اکثر مقدار شربتے از ان که بقول اشهر یکمثقال
است و نزد بعضے دو مثقال زیاده نباشد و در چیزیکه
موافق حال مرض و مریض باشد داخل ساخته بدهند
- فائده - بدانکه شیخ الرئیس در ادویهٔ قلبیه گفته که
به تریاق فاروق یعنی تریاق الافاعی هیچ ترکیبے در
نفع نمیرسد سوائے مثردیطوس که قریب است بآن
در ملائمیت بمزاج انسانی و تقویت آن و تقویت دل
و ازاله توحش و مقاومت بجمیع سموم و عقلای اهل نظر
که هدایت یافته اند بتالیف این دوا با امراض و عیانات
او سبحانه امرے راست که وحی یا شبیه بوحی باشد و
منافع و خواص آن از صورت نوعیهٔ آن است که تابع
مزاج ترکیبے صناعی است نه بسبب اجزا و بسائط آن چه

بسبب اجزا و بسائط آن بودے بایستے کہ تازۂ آن
از کہنہ انفع بودے وحالانکہ برعکس است چہ نفع
تازۂ آن اندک است و نفع کلے در مخمر رسیدۂ آن است
تخمیر آن نزد متاخرین بعد از دہ سال است و نزد جالینوس
بعد از بیست سال و این تفاوت ظاہر الحسب تفاوت
بلدان باشد در سردے و گرمے و تری و خشکے و بعضے گفتہ کہ
بعد از شش ماہ نفعے کہ از ان مسطور است ظاہر میگردد
و اما کمال قوت آن بعد از دہ سال است یا دوازدہ
سال یا بیست سال یا سی سال تا چہل سال و بعد از چہل
تا شصت سال وقت وقوف قوت آن است و بعد از
شصت سال ضعیف میگردد و کسیکہ این معجون را ترکیب
کردہ ہرگز در گمان او نبودہ کہ این قسم منافع برین ترکیب
بعد از امتزاج مترتب خواہد گردید و چون بالہام وے ساختہ
شدہ بعد از تجربہ از ان نفعے کہ ماموں و متوقع نبود ظاہر
گردید + —

فصل در بیان مزاج این تریاق

بعضے اطبا را اعتقاد آنست کہ در تریاق فاروق و نیز
تریاق افاعے و مثرودیطوس حرارت زیادہ از حد اعتدال
است و در استعمال نصف مثقال از ان توقف دارند
و در استعمال چہار مثقال جوارش کمونی و فلافلی توقف نمے
نمایند و این اعتقاد غلط است بجہت آنکہ اجزاے باردہ
در تریاق افاعے یعنے تریاق فاروق میباشد چون
افیون و عقاقیا و عصارۂ لحیۃ التیس کہ بعد از امتزاج
و کسر و انکسار میکنند قوت حرارت بسائط آن را و میگردد
مزاج در حرارت کمتر از حرارت بسائط آن و آنچہ
میگردد آن است کہ مزاج ثانوے آن در یک درجہ و نیم
قریب باواخر درجۂ دوم باشد در حرارت و مثرودیطوس
در حرارت مزاج اندکے کمتر است از حرارت مزاج تریاق
فاروق و آنکہ تریاق فاروق اندکے از مثرودیطوس
اقوی است در افعال و آثار شریفہ نیست بسبب شدت
حرارت بلکہ بسبب خاصیت قابضہ بران از مبدۂ فیاض
است و نفعے کہ ازین تریاق صادر میشود بدرجۂ اعلی است
و قریب است بآن در نفع مثرودیطوس و ترکیبے دیگر.

از تراکیب اطباے یونان باین دو مرکب نمیرسد
و اگر انسان معتدل المزاج در اوقات و ازمان معتدلہ
یا باردہ مقدارے معتدل ازین معجون استعمال کند
بشرط آنکہ بسر حد تواتر و اکثار نرساند البتہ در تقویت
قلب آن منفعت عظیم بخشد و مستعمل آن محفوظ می ماند
از عفونات وبائی و حرکات ردیۂ اخلاط و ہیچ یک از
سموم را در وے اثرے چندان نخواہد بود و قوت
تمام خواہد یافت و عمر وے دراز خواہد شد کسیکہ مزاجش حار
باشد و یا در فصول و بلدان حارہ باشد تجویز استعمال
آن از براے او در حفظ صحت نشدہ و ہمچنین جمیع معاجین
و جوارشات حارہ بعد ازین تریاق و مثرودیطوس
در نفع دوار المسک است کہ موافق است از براے
اصحاب امزجۂ معتدلہ و دوار المسک حلو کہ موافق است
در امزجۂ باردہ و دوار المسک در تفریح قلب ازین
تریاق کمتر نیست و شاید در تقویت دماغ نیز از ان
کمتر نباشد و ہمچنین در تقویت تمام اعضا و مقاومت
با جمیع سموم نمیکند بلکہ مقاومت میکند با سمومیکہ
جاذبے مجراے بیش باشند و فائدہ وے در نہوش و
لدوغ حیوانات سمیہ کمتر است از فائدۂ تریاق در
سموم و بعد از دوار المسک در نفع در مفرح کبیر اند و
بعد از ان معجون تحاج ۔ فائدہ دیگر آنکہ این تریاق
را بحسب بسائط آن آثار و قوتہا است و بحسب صورتیکہ
بران فائض شدہ از تخمیر آن مدتے کہ حاصل شدہ
دران مزاج ثانوے صناعے آثار و قوتہاے چند
کہ شاید جملۂ آن آثار و قوتہاے اقوے و افضل باشد از
ہر یک از بسائط آن و نباید ملتفت شد بقول اطبا کہ
تریاق فاروق نفع میدہد از براے فلان مرض
بسبب سنبل و از براے فلان مرض بسبب و بلکہ
نافع است بسبب آنہا لیکن عمدہ و اصل صورت آن
است و اتفاق است بر آنکہ صورت آن جلیل است و منفعت
و عظیم است در خاصیت و ممکن نیست ما را کہ اشارہ
کنیم بسوی آن و بسوے مناسبت آن مر افعال آنرا
روشن کہ بچہ سبب این منافع و آثار از ان صادر میگردد

فصل در بیان امتحان این تریاق و فرق میان طرے و قوے و عتیق و ضعیف و جید در وے و صحیح و غیر صحیح آن

بدانکہ از جملۂ امتحانات این تریاق یکے آن است کہ
بیاشامانند انسانے را مسہل قوی بمنزلۂ سقمونیا و شحم حنظل
و صبر کنند تا آن مسہل شروع بعمل کند پس بیاشامانند
او را ازین تریاق اگر حبس کرد عمل اسہال آنرا تازہ
و قوے و جید و صحیح است و الا فلا و مقداریکہ از براے تجربہ
و امتحان دادہ میشود وزن نیم درہم است چنین گفتہ کہ
و دلیل بر آنکہ تریاق فاروق حدیث قوے جید صحیح است
حبس دواے مسہل است یعنی ہرگاہ دواے مسہل خوردہ
باشند و نیست خاصیت این تریاق آنکہ حبس اسہال
و لیکن حبس اسہال دواے مسہل میکند بسبب آنکہ ضعیف
میگرداند قوت دواے مسہل را بجہت آنکہ ادویۂ مسہلہ
قوت سمیت میباشد و این تریاق باطل میکند قوت
آنہا را شیخ داؤد انطاکی گفتہ کہ امتحان کردہ میشود این
تریاق در کسیکہ مقدارے فوے مثل جوز القے خوردہ باشد پس
اگر در اول عمل این تریاق باد خورانیدند و قطع عمل آن
مقئی نمود صحیح است و الا فلا و بعضے اطبا گفتہ کہ ہمچنین امتحان است
در قطع انزال یعنے کسیکہ جماع کند چون زمان انزال قریب
شود بنوشند ازین تریاق پس اگر منع انزال نمود
صحیح است و الا فلا و نیز از امتحانات آن آنست کہ افعی
را بر حیوانی مسلط سازند کہ بگزد آنرا پس بخورانند آن را
سہ مثقال ازین تریاق پس از قطع اثر سم از ان گردد
آن حیوان زندہ ماند صحیح است و الا فلا و نیز از امتحانات
آن آنست کہ خون بستہ را بگذارد و نیز از امتحانات آن
امتحانے است کہ جالینوس ذکر کردہ و آن این است
صید کنند خروس بری را کہ مزاج آن احر و ایبس است
از خروس اہلے و مسلط سازند جانورے سمے گزندہ را
پس بخورانند نیم درم این تریاق پس اگر زندہ ماند آن
تریاق جید است و الا فلا چنین گفتہ کہ دلیل بر آنکہ اختیار
کردہ شدہ از براے تجربہ خروس برے کہ احر و ایبس است و
تجربہ کردہ نمیشود در خروس اہلی آن است کہ خروس اہلی گوشت

آن نرم وسخیف است وبعد از گزیدن شائسته آن مانند زمانے کہ تجربۂ صحیح گردد بلکہ میگذرد سم ازان بر وے درسید کسبوا اعضاے شریفہ آن واما خردس بریکہ طبع آن امیس است وگوشت آن مسلب پر جاری نمیگردد دران سم بزودے ونیز از امتحانات این تریاق آنست کہ بخورانند آنرا بکسے کہ چیزے از سموم خورده باشد پس اگر دفع مضرت سم از و کرد وآن شخص زنده ماند جید است وصحیح والا فلا شیخ رئیس گفتہ کہ گمان من آنست کہ باید کہ امتحان کرده شود برکسیکہ افیون وشوکران ومانند آن خورده باشد واما اگر بیش وامثال آن خورده باشد پس منفعت این تریاق ازبراے او قلیل است وعمرا اکثر کہ نداز دفع موت کند بمهلت وانی ومیفرمانید کہ ظن من آنست کہ دواء المسک انفع از جمیع تریاقات باشد ازبراے کسیکہ بیش خورده باشد ومیفرمانید کہ انفع جمیع فادزهرات ازبراے بیش خورده وازبراے دفع مضرت آن جدوار است از امتحانات کہ شده شده ازبراے علم بحدیث قوی این تریاق از قدیم ضعیف وکامل الترکیب آن آنست کہ قدرے سازان را در گلوے مار انداز ند پس اگر آن مار بمیرد آن تریاق حدیث قوی جید کامل الترکیب است والا فلا ونیز از امتحانات آن آنست کہ کسے را کہ مار وافعی وکلب وعقرب ورتیلا وامثال آنها گزیده باشد بخورانند بادو مقدار ازین تریاق کہ مقرر است ازبراے دفع مضار هر یک ازینها پس اگر دفع مضرت آنها از بدن کرد وآن شخص خلاصے یافت خوبست والا فلا وبعض گفتہ اطبا کہ باید امتحان کرده شود در امراض مزمنہ کہ بدوائی دیگر علاج پذیر نباشد چون شهوت کلبی وسعال مزمن ودرد معده وامثال آنها مقدار یکہ مناسب حال آن شخص وآن مرض با چیز یکہ مقرر است کہ استعمال آن بآن چیز دران مرض کرده شود پس اگر او مریض ازان مرض شفا یافت خوبست والا فلا وشنیده شده در امتحان آن کہ اگر شیر را منجمد گرداند چون با آن زنند خوب است والا فلا برین چندان اعتمادی نیست زیرا کہ فعل عسل وبعض ادویہ دیگر نیز همین است وباید دانست کہ تریاق فاروق را مادام کہ امتحان تجربہ نکنند وقوت وضعف آنرا ندانند وخوبی وبدی آنرا تحقیق ننمایند باید کہ مرتکب استعمال آن نشوند وچون از امتحان وتجربۂ آن جمع گردد در زمان احتیاج بقدر مقرر ازان ازبراے هر مرض ومقدارے کہ مزاج آن شخص برداشتہ باشد بدهند کہ فائده تمام وسود لا کلام ونفع عظیم باذن شافی حکیم جل اسمہ می بخشد۔

فصل در ذکر شروط استعمال تریاق الافاعی در نفع ازبراے جملہ امراض یا چیز های خاص ومقدار معین کہ شرط است در نفع ازبراے آنها

بدانکہ سبق ذکر یافت کہ این تریاق جید ونافع است ازبراے جمیع امراض وحفظ صحت الا آنکہ استعمال آنگاه میباشد بلا شرط وذکر کرده شده منافع مطلقہ بلا شرط آنرا وگاه میباشد بشرطے خاص وبا چیزے خاص ومقدار معین پس بدانکہ باید کہ استعمال کرده نشود در مثل جذام وبرص واختلاط عقل وفالج ولقوه واسترخا ورعشہ وتشنج وتمدد وصرع وخدر واختلاج وسوء هضم مگر بعد از تنقیہ تام بمثل ایارج لوغاذیا یا ایارج فیقرا ورلطوس وباید کہ مجذوم بعد از تنقیہ تام در اول روز وآخر روز بآب گرم بیاشامند ناشتا تا چهل روز ودر ایام خوردن آن طلا کند آنرا بر بینی در شبها وسعوط کند ازان در اوائل روزها وهرگاه جذام مستحکم شده باید کہ سلوک این قوانین را تا یکسال مرعے دارد مگر در سعوط کہ در هر پانزده روز یک مرتبہ بآن سعوط کند وبعضے گفتہ باید کہ آشامیده شود از براے جذام بمرقۂ افاعے یا با طبیخ لسان الثور بجهت آنکہ این بهتر است ازبراے نیکو شدن رنگ ورستن مویها وصاحب برص بخورد آنرا همچنانکہ ذکر شد از براے جذام ونخراشد موضع برص را وطلا کند ازان بران موضع وصاحب فالج بیاشامد با طبیخ رازیانہ وکرفس وبسفایج وعاقرقرحا وروغن حب الخروع وبسیار سعوط کند بآن بار وغن قسط ونیز وهمچنین صاحبان لقوه وتشنج واسترخای مخلوط بنفط سفید کرده بآن تدهین نمایند وصاحبان مالیخولیا واختلاط عقل ووسواس وتوحش بعد تنقیہ باشرابیکہ دران گاؤزبان وبادرنجبویہ خیسانیده باشند وصاحب الخنزر استعمال آن کنند مدت زیادتی نور قمر خواه بخورد وخواه طلا کند وازبراے زلق امعا مقدم باید داشت بر استعمال آن استعمال حقنہ مناسبہ ودر قولنج یا سداب وزیره ودر علت اختناق رحم باید ممزوج نمود بآن مثل آن از هر یک از سقمونیا وصمغ عربی وبعضے بجاے سقمونیا شیرم گفتہ اند ودر عرق مدنی از آن باید کہ نطول کند بر اطراف آب گرم ودر داء الفیل باید کہ مقدم دارد بر استعمال آن نطول کردن بآب گرم وبعد از فصد عرق کعب وازبراے دیدان با پوست بیخ انار وقصب الذریره وزیب ودر سموم با مطبوخ عسل وباید کہ بکشد مخلوق این تریاق را در عسل بچشم وازبراے درد دندان نگاه دارند آن را بر دندانی کہ درد دارد ودر دندان وازبراے درد گوش آنرا بروغن بادام تلخ حل کرده در گوش بچکانند وبعضے گفتہ اند کہ بآب گرم حل کرده در بچکانند واین است ودر آوجاع بخور کنند بآن باد نوذ وهمچنین در مثانہ یا از زیادتی ثقل ازرق وهمچنین در حمیات مطلقا هرگاه گردیده باشد مزمن وشفائی گفتہ کہ زنبور گزیده را در سرکہ دهند ودر سرکہ حل کرده بر موضع لذع بمالند واز جهت مضرت ادویۂ سمیہ مثل افیون وشوکران وفرفیون وذراریح وامثال آنها در شراب دهند واز براے فالج واسترخا ولقوه ورعشہ در ماء الاصول دهند واز براے جذام در ماء الجبن وخداوندان حب القرع ودیدان در طبیخ قیصوم ودر ضیق النفس با سکنجبین عنصلے وازبراے احتباس طمث واخراج جنین میت در طبیخ ابهل یا در طبیخ مشکطرامشیع یا با طبیخ سداب حکیم محمد تقے در قرابادین خود گفتہ کہ عقرب گزیده را در شراب دهند وخداوندان شهوت کلبی را در مقدار سہ اوقیہ شراب ممزوج دهند وخداوند صرع را اندر سکنجبین عنصلے دهند وهم در سکنجبین عنصل حل کرده غرغره نمایند وخداوند برص را اندر ماء العسل وخداوند قولنج را در طبیخ بادیان وزیره کرمانی وخداوندان حب القرع ودیدان را در طبیخ زیره وخداوند درد گرده ومثانہ را در طبیخ کرفس وصاحب اسهال خون را وصاحب احتباس معاء را با آب سماق بدهند شیخ الرئیس گفتہ باید کہ خورده شود این تریاق ازبراے تفتیت حصاة کلیہ ومثانہ با طبیخ کرفس

فصل در بیان اقراص الافاعی

حب اقراص افاعی بنهایت مقوی باه و ممسک منی است و جمیع اعضای رئیسه را قوت دهد صنعت آن اقراص افاعی بیست مثقال تخم خرفه مقشر خشخاش از هر یک ده مثقال جدوار خطائی مجرب دو مثقال نادر زهر حیوانی بزری اصطهباناتی یکدانگ عنبر اشهب مومیائی دار الجبر مشک تبتی خالص از هر یک نیم مثقال عود قماری دار چینی قرنفل خیربوا گل سرخ منزوع الاقماع شقاقل مصری سعد کوفی ایرسا از هر یک دو مثقال صندل سرخ مروارید ناسفته دارفلفل بهمن سرخ از هر یک پنج مثقال زرنباد بهمن سفید سنبل الطیب خصیة الثعلب مصری از هر یک سه مثقال صمغ عربی یکدانگ و نیم افیون سه مثقال زعفران هفت مثقال پوست تخم مرغ مکلس یک مثقال کوفته بیخته بشیرهٔ نبات سرشته گلها سازند هر حبه بقدر نخودی بورق نقره یا ورق طلا پیچیده و ورق طلا بهتر است نگاه دارند شربتی دو حب - صنعت این حب به نسخه دیگر اقراص افعی بیست مثقال خصیة الثعلب مصری تخم خرفه مقشر تخم خشخاش سفید از هر یک ده مثقال صندل سفید مروارید ناسفته دارفلفل بهمن سرخ بهمن سفید از هر یک پنج مثقال جدوار خطائی مجرب دار چینی قرنفل دانه هیل ورق گلسرخ شقاقل مصری سعد کوفی ایرسا زعفران از هر یک دو مثقال فادزهر اصطهباناتی حیوانی یکدانگ عنبر اشهب مشک تبتی از هر یک نیم مثقال مومیائی دار الجبر دو صمغ عربی از هر یک یکدانگ و نیم عود قماری خام زرنباد سنبل الطیب افیون از هر یک سه مثقال کوفته بیخته بشیرهٔ نبات سرشته حبوب سازند هر حبه بقدر نخودی صنعت این حب به نسخه دیگر قرص افعی بیست مثقال تخم خشخاش خصیة الثعلب مصری از هر یک ده مثقال صندل سفید مروارید ناسفته جدوار خطائی مجرب بهمن سرخ بهمن سفید زعفران از هر یک یک مثقال زرنباد دار چینی ایرسا شقاقل مصری سنبل الطیب از هر یک سه مثقال عود قماری قرنفل فلفل دارفلفل غنچه گل سرخ سعد کوفی از هر یک دو مثقال تخم خرفه مقشر پوست تخم مرغ مکلس از هر یک یک مثقال عنبر اشهب مشک ترکی از هر یک نیم مثقال صمغ عربی یکدانگ و نیم پادزهر حیوانی مجرب یکدانگ کوفته بیخته با شیرهٔ نبات سفید بقوام آورده سرشته حبوب سازند هر حبه بقدر نخودی بورق طلا پیچیده خشک کرده نگاه دارند شربتی پنج حب تا هفت حب - حب قرص افعی له قدس سره در تقویت باه و امساک و تقویت اعضای رئیسه و آوردن نشاط بی نظیر است صنعت آن جوز بوا پنج عدد میان آنها را خالی کرده از افیون کانزردی پر کرده آنها را بخمیر گرفته در روغن گاو بریان نموده پس خمیر را از آنها جدا کرده اقراص افاعی هفت مثقال جدوار خطائی مجرب صندل سفید بهمن سرخ بهمن سفید شقاقل مصری خصیة الثعلب مصری از هر یک پنج مثقال عود قماری غرقی زرنباد درونج عقربی کبابه چینی گل گاوزبان زعفران لسان العصافیر اسارون سنبل الطیب مصطگی قرنفل ورق گلسرخ ایرسا فلفل سیاه هیل بوا قاقله کبار بسباسه بادرنجبویه زرنب تخم هلیون دار چینی مغز حب السمنه مغز حب الزلم مغز چلغوزه مغز نارجیل مغز حب القطن از هر یک دو مثقال مایهٔ شتر اعرابی صمغ عربی کتیرا تخم خشخاش سفید تخم خرفه مقشر از هر یک پنج مثقال عنبر اشهب مشک ترکی ورق طلا ورق نقره از هر یک نیم مثقال نبات سفید ده مثقال صمغ عربی کتیرا در آب حل کرده ادویه کوفته بیخته حبوب سازند هر حبه بقدر نخودی بورق طلا و نقره پیچیده و خشک کرده نگاه دارند شربتی دو حب - حب قرص افعی منقول از اکلیل محمد زکریا در تقویت باه بی نظیر است صنعت آن خصیة الثعلب مصری خولنجان خردل سرخ از هر یک سه مثقال مایهٔ شتر اعرابی قرص افعی زنجبیل گشنیز خرما از هر یک یک مثقال کوفته بگلاب سرشته حبوب سازند دهن الافاعی نافع است از برای سموم هوام و تحلیل مواد بارده از جلد و برای جذام و جلای آثار جلد مانند قوبا و داء الثعلب و سعفه و استرخا و تدهین با آن چند روز نیم ساقط میگرداند نفث بواسیر را و مجرب است و از برای تقویت باه بسیار مفید است - صنعت آن بگیرند مرقهٔ افعی را که افاعی را از برای اقراص مذکور مزبور پخته و گوشت آنرا برآورده باشند از برای ساختن اقراص و بوزن آن مرقه روغن زیتون داخل کرده با کنیزه چندان بجوشانند که آب برود و روغن بماند در شیشه کرده نگاه دارند و بوقت حاجت بکار برند - و سن الافاعی موسوم به دهن المفاصل صاحب خلاصة التجارب گفته که از مجربات اطبای هند است جهت تحلیل ورم های خبیث خصوص از مفاصل صنعت آن بگیرند افعی سیاه و سر و ذنب آنرا بیفگنند و شکم آنرا پاک کنند در پارچه کرده در روغن شیب انداخته و چهل روز در آفتاب یا سایه بپزند و اگر در آب شیب بجوشانند تا مضمحل گردد و بپالایند و روغن کنجد بران افگنند و بآتش ملائم بجوشانند تا آب برود و روغن بماند پس بکار برند بهتر است رماد افعی در خواص و منافع مانند رماد اسود سالخ است و دستور احراق آن نیز بدستور آن مذکور یافت طبیخ افعی در جذام و بسیاری از امراض خصوص در سقی های سموم هوام سمیه بسیار نافع است صنعت آن بگیرند افعی متعارف که در بیان افعی مذکور شد و در اقراص افاعی در تریاق تیز و سر و دم آنرا قطع کرده پوست آنرا جدا نموده احشا و مراره آنرا بیرون آورده آنرا با آب و نمک و آب خالص بشویند تا پاکیزه شود پس نانخوره کنند با قدری شبت و نمک در آب بسیاری بپزند تا مهرا شود پس استخوان آنرا جدا کرده با نان گندم پاکیزه ترید کرده نان بخورند و شوربای آنرا بیاشامند و اگر از گوشت آن نیز قدری خورده شود بد نیست و اگر خواهند که طعم آن نیکو شود با کبر تر بجه بپزند و در ابتدا منفعت این شوربا ظاهر نشود و لیکن بعد از چند روز پدید می آید و گاه باشد که در ابتدا عقل زائل گردد پس شفا یابد و وقت باز ایستادن از خوردن طبیخ افعی زمانی است که صاحب علت ورم کنند و عقل او زائل شود پس پوست او جدا شود و صحت یابد مار اللحم افعی جذام و امراض سوداویه و بلغمیه را نافع و مقوی باه کبیر و د المزاج است - صنعت آن گوشت افعی

سر دوم قطع نموده ونیکو شسته بطریق مذکور معمول مقدار نیم آثار گوشت بره فربه یا بز فربه یا خصی هر کدام باشد وخواهند یک آثار مرغ جوان فربه شش قطع سفاناج فستقی باذرنجبویه از هریک چهار مثقال افتیمون گاوزبان از هریک دو مثقال در پارچهٔ نازکی بسته با چند طاقه شبت دران اندازند با شش آثار آب عرق کشند شربتی از ده مثقال تا بیست مثقال بیاشامند واگر قوی تر خواهند کبک وکبوتر بچه از هریک سه قطعه ولحوم طیور از هریک پنج شش قطعه وکنجشک خانگی بیست قطعه دارچینی قرنفل جوزبوا بسباسه از هریک دو مثقال بهمن ابیض بالوست پنج مثقال بوزیدان شقاقل بهمنین از هریک سه مثقال ونیم کوفته اضافه نمایند ودو مثقال زعفران ویک مثقال عنبر اشهب در پارچهٔ نازکی بسته بسر پنجه یادکمه مشربه اندازند وعرق را سرد نموده در شیشه نگاه دارند

مرقهٔ افعی که آنرا شوربای افعی گویند ودر حقیقت همان طبیخ افعی مذکور است واین مرقه مستعمل است در مرض صنعت آن بدستور طبیخ آن است ودستور آشامیدن دو وقت باز ایستادن ازان بعینه همان نوع است

معجون قرص افعی بجهت تولد وتناسل مجرب وبهی منعظ ومقوی وموافق اصحاب برودت مزاج وپیران و حافظ صحت ایشان وبجهت امراض عصبانی ورقت منی و نیکو گردانیدن رنگ رخسار وتقویت هاضمه وتفریح ودفع وحشت سوداوی نافع است صنعت آن خصیة الثعلب مصری زنجبیل دارچینی از هریک شش مثقال کبابهٔ چینی قرنفل دار فلفل از هریک یک مثقال مغز پسته مغز بادام شیرین مقشر مغز نارجیل از هریک دو مثقال ابریشم مقرض آستة انجدان مایهٔ شتر اعرابی تخم کرفس تخم کراث تخم بوبخیه تخم هلیون تخم گندنا تخم شلغم تخم خیار تخم قنبیط تخم جرجیر بوزیدان جدوار خطائی مجرب مغز چلغوزه خولنجان حب الصنوبر الکبار تخم ترب قرفة الطیب تودری سرخ تودری سفید بهمن سرخ بهمن سفید تخم زردک مغز حب القلقل مغز بن فلفل لسان العصافیر خردل بصل اسقیل سقنقور مربی عاقرقرحا از هریک یک مثقال عنبر اشهب مشک ترکی از هریک دو مثقال زعفران ده مثقال ورق نقره دو مثقال ورق طلا یک مثقال قرص افعی عشر جمیع ادویه با عسل مصفی دو وزن ادویه معجون سازند شربتی یک مثقال صنعت این معجون بنسخهٔ شاه غیاث الدین شیرازی جد حکیم سلیمان موسوی غفر الله لهما خصیة الثعلب مصری دارچینی زنجبیل از هریک شش مثقال کبابهٔ چینی قرنفل دار فلفل آبریشم آستة انجدان مایهٔ شتر اعرابی تخم کرفس تخم پوبخیه تخم هلیون تخم گندنا تخم ترب تخم جرجیر تخم کلم تخم شلغم تخم پیاز بوزیدان حب الصنوبر الکبار حب الصنوبر الصغار جدوار خطائی خولنجان تودری سرخ تودری سفید قرفة الطیب بهمن سرخ بهمن سفید تخم خربزه تخم کاکنج حب القلقل حبة الخضرا فلفل لسان العصافیر پیاز عنصل مشوی بسباسه حسک مربی تخم خردل عاقرقرحا از هریک یک مثقال مغز بادام شیرین مقشر مغز پسته مقشر مغز نارجیل مقشر مغز فندق مقشر از هریک دو مثقال قرص افعی عشر مجموع اجزا مشک ترکی نیم مثقال کوفته بیخته بعسل سفید خوشبوی مصفی سه وزن ادویه سرشته معجون سازند شربتی یک مثقال تا دو درم

افیون بفتح همزه وسکون فا وضم یای مثناه تحتانیه وسکون واو ونون معرب ابیون یونانی است ومعنی آن سبیت است وبعربی لبن الخشخاش ومرقد وبربری تریاق وبسریانی وعیامنیون وسقیقل یعنی میرانندهٔ اعضا وبفارسی تریاک گویند وتریاکی که رستم از کیکاوس طلبیده که بسهراب خوراند گویند افیون بوده وچه نیست دوای درا دجاع شدیده حائل میان مریض و موت سوی آن وچون دران قوت میباشد سمیت باآنکه دوای سمی شدید الغائله است وباعتبار خیال نفعی حکمای اطبا محتاج بودند باستعمال آن ودانستند چارهٔ ازان لهذا در ترکیب نمودند آنرا با مصلحات چنانچه هر حکیمی ترکیبی ازان ساخته وبقدر مقدور در اصلاح آن کوشیده تا بدن از غائلهٔ آن متضرر نگردد وفوائد آن عائد بدن گردد

فصل در بیان ماهیت طریق واخذ وطبیعت وجودت ورداءت وخواص ومنافع ومضار افیون

واما ماهیت آن بدانکه افیون اطلاق کرده میشود بر سبیل اشتراک بر سه چیز اول بر صمغ خشخاش مطلقا خواه خشخاش سفید باشد وخواه سیاه واهل مشرق ومغرب برین متفق اند دوم بر صمغ خشخاش سیاه این نزد قدمای اطبا است جهت آنکه دران اوقات زرع خشخاش نبوده واز خشخاش سیاه صحرائی صمغ عربی میگرفته اند و بستانی آن بسیار کم می بوده مگر در ارض مصر تنها وازانجا می برده اند چنانچه تمیمی گفته که در هیچ زمین نه در شرق ونه در غرب افیون نمی باشد مگر در دیار مصر خاصةً در صعید مصر خاصةً در موضعی مخصوص که معروف باشیوط است ازانجا بسائر بلاد میبرند سوم بر عصارهٔ خشخاش سیاه چنانچه دیسقوریدوس گفته که افیون صمغ درخت خشخاش سیاه است با عصارهٔ آن وشیخ الرئیس رحمة الله فرموده که افیون عصارهٔ خشخاش مصری است که آنرا بآفتاب گذارند تا غلیظ ومنجمد گردد ونیز فرموده که از خس بری گاه افیون میسازند وآن نیز مخدر است اما ضعیف وگفته اند که از شقایق النعمان افیون میگیرند وآن قوی الاثر است مثل آنکه صمغ خشخاش میگیرند ولیکن بسیار قلیل ازان بعمل می آید. واما طریق اخذ افیون از خشخاش آن است که چون گل خشخاش ریخته شده و خشخاش بسته دانه وقریب بان رسد که رطوبت وی کم شود وخشک گردد اطراف ظاهر آنرا آخر روز به سه چهار تیغ طولانی غیر غائر که باندرون آن نرسد وسوراخ نکند زده شب بگذارند تا شیر ورطوبتی که ازان موضع می آید بسبب سردی هوا فی الجمله جمودی وانعقادی بهم رساند پس یک یک را مسح بانگشت ازان برگیرند و بر کنار صدفی یا پیالهٔ چینی بمالند تا شیر جمیع خشخاشهای تیغ زده جمع گردد وهمچنین زمانی صبر کنند تا آنچه بتدریج نیز برآید جمع گردد در همان روز نیز بردارند وگاه باشد روز دوم نیز چیزی بیرون تراود آن را نیز بردارند واگر دیگر نیز تیغ زنند بدستور تا آنچه دران مانده است برآید وبهمان طریق بردارند وهمچنین تا آنکه مقدار معتدبه جمع گردد پس مجموع را بر روی سنگی بسایند وبدست نیکو بمالند

وازان اقراص ویا فتیلها اندک بهن و یا مثل بیضهٔ مرغ
بسازند و در سایه خشک کرده نگاه دارند و عند الحاجت
بکار برند اما تعیین زمان مذکور جهت آن است که ثمار تغذیه
نها از مسامات عروق نمی کنند بلکه از مسامات ضعیفهٔ خفیفه
که در ظاهر آن است نیز جاذب رطوبات میکنند خواه
رطوبت آب و خواه رطوبت شبنم و یا رطوبتی که در هوا
میباشد و کسانیکه تعهد احوال نباتات میکنند در میابند
این معنی را و بهترین رطوبات رطوبت شبنم ست که در تغذیه
نبات شبیه ست بطل که از افواه عروق بیرون می آید
و بر ظاهر اغصان میچسپد و آن رطوبت اکثر در زمستان و
اوائل بهار میباشد تا چند آنکه حرارت روز تحلیل آن کند
پس در پوست خشخاش ازین نوع رطوبت بسیاری نفوذ میکند
و در مبادی تکون که از بسیاری رطوبت و ضعف حرارت نضج
نیافته مانند لبن که شبیه است بغذای نبات کامل نشده
بلکه رطوبت سبز رنگ میباشد که خام و نا ملائم است پس از آن
آن رطوبت رنگ بیاض و قوام معتدل گیرد و قبل از آنکه
غذای قشر شود اتهاز فرصت میباید نمود و استخراج آن
کرد و آن زمانی ست که او تعیین کرده که حرارت
آفتاب رطوبت آنرا تخفیف کند از ظاهر قشر و بواسطه بسیاری
ظاهر و باطن آن نضج را قبول نکند و هرگاه بدین مرتبه رسید
که تخفیف رطوبت ظاهر کند قوت حرارت نیز چندان
خواهد بود که رطوبت باطن را نضج دهد و این در اواسط
فصل ربیع است و آنکه شق را بکار میکند جهت آن است
که تا موضع بیرون آمدن لبن بسیار شود زیرا که اگر بچیزی
دیگر سوراخ کنند سیلان تمام نمیاید و اما سبب آنکه باید
که شق آنرا غائر نباشد آن است که تا باندرون نفوذ
نکند و لبن آن در باطن نریزد و اما سبب آنکه باید که
منشعب نشود از برای آن ست که لبن از یک موضع بدر
آید و بمواضع مختلفه متفرق نشود زیرا که هر چند بیشتر و از موضع
کم بیرون آید آسان تر است التقاط آن از آنکه کم
از مواضع متعدده متفرقه بجهت آنکه چیزی مقدار آن
آنقدر باشد که از یک دو موضع بخوبی تواند بر آمد چون از
متعدده متفرقه بر آید ناچار اندک میباشد و گاه است

که دو شق متقارب کنند هر دو از یک جانب قریب بموضع
نصف که یکی تا به نزدیک سر آن و یکی تا به نزدیک
دم آن برسد و در وسط قریب بمحاذات هم باشند تا آنچه
از پایین باشد از یکی بیرون آید و آنچه از بالا باشد از
دیگری و اما سبب آنکه بانگشت باید که بردارند آن است
که اگر مثل کارد و مانند آن بردارند از جرم قشر چیزی
می تراشد و از اجزای کثیفه داخل آن میشود و اما
سبب در صدفه یا پیالهٔ چینی یا شیشه جمع کردن بواسطه
آن است که اینها تمام لبن را باز میدهند و چیزی در آنها
نفوذ نمیکند خصوص صدفه در انگشت هم چیزی نمیگذارد
بسبب تیزی خود بخلاف خزف و خشب و برگ و مانند
اینها و اما سبب آنکه روز اول باید که بردارند و در روز
دوم نیز میتوان برداشت آن ست که لبن مذکور که از
موضع شرط بیرون می آید و همانجا منعقد میگردد و تا
بر افواه منافذ این لبن هست از آنچه بعد از ان است
از بیرون آمدن ممنوع است و هرگاه که برگرفتند افواه
منافذ کشاده میشود و دیگر باره بیرون می آید و تا منافذ
نیز از تاثیر هوا و آفتاب تخفیف پیدا نکرده و صلب نشده
احتمال بیرون آمدن هست و چون خشک شد دیگر چیزی
بیرون نمی آید و ازین است که روز سوم هیچ بیرون نمی آید
و اما سبب آنکه باید که بر روی سنگ صلایه کنند و آفتاب
بر دست بمالند آن ست که بعضی از رطوبات آن تحلیل
رود و خاثر و غلیظ شود و زود قرص یا فتیله یا قلمهای
بهن و یا مانند بیضه گردد که هوا در ان دخل نتواند کرد
که اگر بسیار رقیق باشد یا بسیار غلیظ منعقد نشود و صاحب
ترویح الارواح آورده که بهترین وجهی در اتخاذ
افیون آن ست که مادون سر خشخاش که تخم آن
سیاه است نزدیک بساق شق کنند و با شرط و بگذارند
تا صمغ آن بیرون آید و بعد از ان جمع کنند که این
افیون خوب ست ظاهرا مدعای او آن ست که بعضی
از صمغ که در ساق گیاه است آنرا هم بیرون آورند
و بغداد گفته که قومی پوست و برگ و تخم سر خشخاش را
میکوبند و میفشارند و میپزند تا غلیظ شود و قرص

میسازند و این بدترین اصناف آن است و دیسقوریدیس
طریق استخراج افیون که مراد عصارهٔ آن باشد می آورد
که سر خشخاش و اوراق آن هر دو را بکوبند و عصارهٔ آنرا
بگیرند پس آن عصاره را بر روی سنگ صلایه کنند تا چندان
غلیظ شود که توان قرص ساخت بعد از ان قرص کنند و
گویند که این قسم افیون را نقونیون گویند اما بیان جودت
و ردائت آن پس بدانکه بهترین افیون لبن متخذ از
خشخاش سیاه است که در سایه خشک نموده باشند بعد از ان
گفته اند افیون متخذ از لبن کوزه شقائق النعمان است
و علامت جودت آن ده است اول آنکه در آب زود
گداخته شود زیرا که صموغ زود در آب گداخته میشوند حتی
آنکه اگر بجای نمناک بگذارند نرم و گداخته میشوند مثل
صمغ عربی و کتیرا و امثال آن دوم آنکه املس باشد یعنی
بعد از آنکه در آب گداخته شد اجزای آن متشابه و متساوی
باشند و درشتی در ان نباشد زیرا که علامت غش و اجزای
غریبه است بجهت آنکه غش جوهر غریب است و مخالطت تام
ندارد و سبب این ست که اکثر ناهموار و دانه دانه
مینماید و بعضی گفته اند که آنرا در آب حل کنند و صاف
کنند اگر در ان ثقل بماند مغشوش است و الا خالص سوم
آنکه حاد الرائحه و منوم باشد زیرا که افیون خالص بوی
آن تند میباشد و بوی خاصی دارد و منوم است و مغشوش
آن کم بو است و این بمقایسه معلوم میگردد که اول افیون
خالص اگر باشد ببویند بعد از ان آن را و یا آن که
سابق بوی خالص آنرا در یافته باشند چهارم آنکه لون
آن سفید مایل بحمرت کمی باشد یعنی چون آنرا بشکنند
محل شکستن آن بدان صفت باشد پنجم آنکه در طعم او
مرارت و قبض باشد و این نیز بمقایسه معلوم میشود
که اول افیون خالص را بچشند بعد از ان آنرا و یا آنکه
طعم آنرا از قبل در یافته باشند ششم آنکه سنگین
و رزین باشد بسبب آنکه آنچه خالص است و صاف است
اجزای او متلزز است و آنچه غیر صافی و مغشوش است
اجزای آن متخلخل و سبک است و همچنین است حال
آنچه از عصاره است یعنی متخلخل و سبک است هفتم آنکه

چون در آفتاب گذارند نرم و گداخته شود هشتم آنکه چون در آتش اندازند و یا نزد چراغ برند زود مشتعل و افروخته و دران جرم بسیار نماند نهم آنکه شعله آن صافی باشد و تیره نباشد دهم آنکه چون خاموش کنند بوے آن تند و قوی باشد و اما صفات مغشوش آن ضد این صفات است و گفته اند که از مغشوش بماثیا یا عصارهٔ خس برے یا صمغ آن مینمایند و نشان شناختن این هر سه آن ست که آنچه مخلوط با شیاف ماثیا است گره در آب مخلوط سازند رنگ آن ضعیف گردد و ملمس آن خشن باشد و آنچه از عصارهٔ خس برے سازند سبک و بی مغز باشد بجهت آنکه در طبیعت عصارات غلیان است هر چند آنرا بالطبخ و تشمیس چنان سازند که غلیظ شود و از غلیان باز ماند اما فی الجمله دران غلیانی حادث میشود که موجب تخلخل و خفت وزن و عدم رزانت آن ست و آنچه در و حدس و امثال آن کنند همچنین رزانت و بوے آن کم است و آنچه دران صبر و مر داخل کرده باشند طعم و رائحه آن غیر طعم و رائحه افیون خالص است و این نیز بمقابله طعم و رائحه افیون خالص معلوم شود چنانچه قبل ذکر یافت و آنچه گفته اند باید که بوے آن موجب خواب باشد بجهت آن ست که افیون مسبت ست و هرگاه در رائحه آن این معنی باشد معلوم میشود که در کمال قوت ست و آنچه گفته اند باید که در آب زود بگدازد جهت آن است که در صمغیت آن لزوجتی نیست که بواسطه آن آب دران نفوذ نتواند کرد که بعمق آن برسد بلکه از قبیل سائر البان نباتات جذب آب بزودی میکند و میگذارد و اندر رطوبتی تنها دران تاثیر میکند حتی آنکه چون در جاے نمناک گذارند نرم شود و برانچه دران صمغ باشد براق و صاف است و آنچه دران کتیرا و مانند آن و یا چیزها کے در آب نمیگذارد داخل است چون در آب گذارند ظاهر آن نرم و باطن آن همچنان صلب میماند و آنچه گفته اند که باید در آفتاب نرم شود و در آتش مشتعل گردد و بچراغ داشتن روشن شود بسبب کمال لطافت اجزاے آن است و شی دیگر را این لطافت و تاثیر نیست بسبب غلبهٔ ارضیت بران و از علاماتیکه میان مردم متعارف ست آنست که نرم آنرا بدو انگشت ابهام و سبابه یا بر کف دست و بانگشت سبابه بمالند اگر مانند روغن در دست پهن شود و فتیله شود چسپنده بطرز عسل و خرما نباشد آن خالص ست و الا مغشوش و دیگر آن است که چون در جاے نمناک بگذارند نرم شود مانند موم و این امتحان نزدیک بامتحان ثانی است که گذشت و آنچه شیخ الرئیس رحمه الله آورده که از صفات مذکوره در کتاب دیسقوریدوس که از براے جودت و خالص بودن افیون ذکر کرده این ست که زرین و حاد الرائحه و سهل الانحلال در آب باشد و زود منعقد نشود و بعد از گداختن و در آفتاب منحل شود و شعله چراغ را تیره و مظلم کند هرگاه مشتعل سازند و اینها همه اموری است که ذکر یافت و اما افیون زرد رنگ که آب را رنگ کند ناهموار باشد و ضعیف الرائحه که اوصاف مذکوره دران نباشد مغشوش است اما مزاج و طبیعت افیون پس بدانکه در مزاج افیون اختلاف بسیار شده جمهور اطباے یونان آنرا سرد و خشک میدانند و برودت آن را در نهایت مراتب میدانند که چهارم است و دران نیز اختلاف و بعضے در اول چهارم میدانند و بعضے در اوسط و همچنین ست قول در یبوست آن اکثرے برانند که یابس ست در سوم و بعضے گفته اند یبوست آن قوے است و جمهور اطباے هند آنرا گرم و خشک دانسته و متاخرین اطباے فارس که تابع اطباے یونان اند اکثرے آنرا سرد میدانند و بعضے گرم نیز گفته و هر یک را دلیلے است و آنچه بالفعل مشهور میان اطبا است که متخذ از خشخاش سیاه برے است بارد و یابس ست در اول چهارم و متخذ از خشخاش سیاه بستانی بارد و یابس ست در آخر درجه سوم و متخذ از خشخاش سفید بستانی بارد و یابس در اول سوم و متخذ از کوزه شقائق النعمان اکثر آنرا گرم میدانند و بعضے بسردے آن قایل اند فقیر را عقیده آنست که افیون باوجود برودت مرکب القوے ست یعنے نیست خالی از جزوے حار لطیف با جزو بارد کثیف ارضی غالب که آن جزو حار میباشد علت تلخی طعم و حدت رائحه و سرعت اشتعال و صدور افعال حرارت در بدن یعنی بعد ورود در بدن و فعل و انفعال در ان اولا ازان اثر حرارت ظاهر میگردد و بدن را گرم میسازد ثانیا یعنے بعد زمانے که آن جزو حار لطیف به تحلیل رفت باقی میماند آن جزو ارضی غالب و احداث برودت مینماید و اما آنانیکه گرم دانسته اند دلیل از قیاس و تجربه آورده اند اوله واجوبه آنها بالاجمال این ست اما انکه قیاس آنها است اول مرارهٔ طعم زیرا که فاعل مراره حرارت است و دلیل دیگر حدتی که با مرارت دران میباشد و دلیل دیگر قیاس ایشان کلام شیخ الرئیس ست که فرموده الحرارت فی الرطب تفعل السواد و فی ضده البیاض والبرودت فی الرطب تفعل البیاض و فی ضده السواد و معلوم ست که افیون خشخاش است یا عصارهٔ آن و بهر حال متلون بسواد شده است پس ازین معلوم میشود که فاعل آن حرارت خواهد بود اما تجربه خود مبین و ظاهر ست که افیون اولا احداث حرارت میکند و بواسطه همین مردم در برودت هوا و زمستانها و زمانیکه برف و یخ و هوا بسیار سرد است بیشتر استعمال میکنند و برودت که ثانیا صادر میگردد میگویند بنابران ست که مواد حاره بدن را تحلیل میدهد و بالعرض برودت احداث میکند و هرگاه دو امر متضاد از شی واحد ظاهر شود یکے بالذات و دیگرے بالعرض و البته بالذات مقدم خواهد بود و بالعرض موخر بجهت آنکه در حکمت طبیعی مبرهن شده که ذاتیات مقدم اند بر عرضیات پس چون حرارت از افیون اولا ظاهر میشود و بعد ازان برودت پس حرارت آن ذاتی خواهد بود و آن عرضی جواب ازین آنست که قیاس موقوف برینها نیست برای آنکه میتواند بود که در شے امری باشد غیر ظاهر در حس که آن بالمآل موجب صدور امرے گردد که بالفعل آن ظاهر نباشد مانند چوب چینی و زیبق و آن امر فی الحقیقت اقوی باشد از امرے که ظاهر باشد در حس چنانکه تمثیل کرده اند بدو مثقال از فرفیون محلول در یک رطل از شیر تازه دوشیده که بحسب لون ظاهر آن که سپید است لازم می آید بان دلیل که بارد باشد و حال آنکه در کمال حرارت ست و همچنین در افیون فرضا میتواند بود که چیزی باشد که طعم آن تلخ باشد و فعل آن اقوی باشد از فعل فاعل مرارت که حرارت ست و جواب از دلیل دیگر که در تمسک بقول شیخ گفته اند نزد بعضے

بهمین جواب دیگر آن این ست که میتواند بود که امری دیگر باشد
که مقتضای حرارت باشد و آن اقوی باشد و اما دلیلی که
تجربه که آورده اند جواب آن آنست که لانسلم که فعل افیون
اولا حرارت است بلکه اولا تبرید است و دیگر مقدمه که
و تسخین و ثانیا بالذات باز تبرید است و دیگر مقدمه که
دعوی کرده اند که هرگاه دو امر متضاد از شئ واحد صادر
گردد واحد ازهما بالذات و ثانی بالعرض اما بالذات متقدم
است این ممنوع ست زیرا که میتواند بود که امر بالعرض در قوت
قریه باشد که بر ما بالذات زیادتی و غلبه نماید باشد تسخین
آنکه اولا و تبرید آن ثانیا که اول بالعرض است
و ثانی بالذات و معهذا التسخین آن مقدم است بر تبرید
و اگر گویند که افیون صمغ است و شیخ الرئیس گفته که کل
صمغ حار اند پس او نیز حار باشد گوئیم که شیخ با وجود این
حکم کرده است که افیون بارد و یابس است در درجهٔ رابعه
پس میتواند بود که در اصل طبیعت صموغ حار و یابس باشند و
آن بقبل نباید شمل آنکه از نباتاتے که ازان بیرون می آیند
قوتے استفاده کنند که مخالف مقتضای صمغیت باشد و دیگر
آنکه این لبن ست نه صمغ و فرق ست میان لبن و صمغ
و بالجمله این اجوبه بر قوتے ندارد - اما بیان منافع و مضار
آن از قول حکما و اطبائے کبار پس آن نافع ست از
برای صداع بوئیدن و طلا کردن آن بر سر و آشامیدن
آن بقدر یکحبه فخر الدین سمرقندی در میامر خود گفته باید
منود از استعمال افیون و مخدرات قویه در صداع مگر آنکه بوده
باشد صداع در نهایت شدت بحیثیتی که طاقت برداشت
آن نداشته باشند و اما هرگاه صداع باین شدت نباشد
پس جائز نیست استعمال آن بجهت آنکه ماده را پلید و غلیظ میکند
و ضرر بحواس میرساند - اورام الحارة فی الدماغ و حجب الراس
جالینوس در کتاب تریاق بسوے قیصر درج نموده که اعطا کرده
میشود از افیون مر صاحب قرانیطس را ثمن درمے و
بتدریج بربع درم رسانیده میشود و در مار الشعیر پس
نفع میدهد او را و موجب رستگاری او میشود و شیخ الرئیس گفته
سزاوار آن است که جهد کرده شود در آمدن خواب صاحب
سرسام صفراوی را اگرچه بمالیدن افیون باشد بجبین

و بینی او اگر برده باشد قوت آن قوی گردد الا باید پرهیز نماید
بکمال پرهیز ازین عمل بجهت آنکه موجب هلاک علیل
میگردد میفرمایند گاه باشد که نفع کند بوئیدن افیون
باشمهٔ از زعفران و داخل کردن در لخالخ منوم مسهر
در سرسام حار خصوصا صفراوی و مانند آن از صبارا و
جنون و قطرب محمد بن زکریا گفته که خوانده ام من در غیر
یک موضع از کتب متقدمین آنکه افیون بسیار نافع است
ازبرای سرسام حار - فی السهر شیخ الرئیس گفته بسیار باشد
که مضطر گردیم در صاحب سهر مفرط بسبب خوف انحلال
قوت آن با آشامیدن مقدار یک قیراط و کمتر ازان
از افیون تا خوابش برد و در کتاب تریاق بسوے قیصر
جالینوس درج نموده که هرگاه خورده شود از افیون مقدار
گرسنه خواب مے آورد و ساکن میگرداند وجع را محمد
بن زکریا گفته چون فراگرفته شود از افیون مقدار
یکدانگ و از عصارهٔ یبروج و زعفران از هر یک دو دانگ
و هر سه را حل نمایند در روغن بنفشه و طلا نمایند بر جبهه
خواب می آورد خوابے نیکو و نیز گفته که هرگاه بوده باشد
سهر قوے غالب بر شخصے باکے نیست که بیاشامد بقدر
قیراطی از افیون و ببوید افیون را دائم تا او را خواب آید
و نیز جالینوس گفته که چون خورده شود از افیون مقدار
کرسنه و طلا کرده شود بر جبهه و نیز گفته که چون آشامیده
شود از افیون ربع درمے در مار الشعیر خواب می آورد
خوابے نیکو شیخ الرئیس گفته که بسا باشد که منتفع شوند
اصحاب سهر در حمیات بخوردن مقدار کرسنه از افیون
یوسف بغدادی گفته که مقدار نیم دانگ افیون چون
آشامیده شود مرقد است و احتمال فتیله ازان در مقعده
منوم است و گفته اند که اگر آشامیده قدرے بسیار اندک
با معلحش زعفران خواب مے آورد خوابی معتدل پس
اگر ازان اندکے زیاده کنند خوابے غرق مے آورد
پس اگر ازان نیز اندکے زیاده کنند موجب سبات میگردد
پس اگر ازان نیز چیزے قلیل اضافه کنند احداث سبات
عرق میکند بمرتبه که میباشد صاحبش مانند مسکوت پس اگر
ازان نیز اضافه کنند میکشد و سبب تنویم افیون افراط

تبرید و تغلیظ آن ست مر روح را و عسر حرکت آن بسوی
خارج و بسوے اعضاے حواس خمسه ظاهره که آن سمع و بصر
و شم و ذوق و لمس ست پس چون روح دماغی بیاید بسوی
این اعضا باطل میگردد حواس این اعضا و خواب عبارت
از همین تعطیل حواس است و اگر حل کنند افیون را با اندکی
زعفران در روغن گلسرخ و طلا نمایند بر باطن الف میگردد
موجب خواب همچنین چون حل نمایند افیون را با چند خالص
در روغن بنفشه بمالند بر مقدم سر خواب می آورد و نافع است
ازبرای سهر مفرط قوے که اطبا از معالجهٔ آن خسته کرده
باشند - اختلاط الذهن و الجنون و القطرب و الصبارا
و دار الکلب و المانیا هرگاه بوده باشد انسان بسیار
گرم مزاج تارے بحیثیتے که بوده باشد ارواح نفسانی او بسبب
بسیاری حرارت مشوش الافعال مستعد تحلیل بادنی سببے
و حرکتے از حرکات فکریه پس آنرا نافع است استعمال
قلیلے از افیون و افیونیات که بیاشامد اندکے از انها را و ازین
جهت است که میباشد افیون مفید از برای جنون و صبارا
و قطرب و نیز باین سبب می باشد نافع از برای سرسام حار
چنانکه مذکور شد شیخ الرئیس گفته که گاهے میخورانند صاحب
قطرب را افیون از برای ساکن گردیدن طبیعت آن
و ساکن گردیدن فکرهاے او و بعض اطبا گفته اند که افیون
را نفع بسیار است از برای قطرب خواه بخورند و خواه ببویند
خصوص وقتیکه در روغن گلسرخ حل کرده اندکے زعفران
داخل کرده ببویند حکیم علی در شرح قانون گفته که افیون
در نهایت نفع است از برای مانیا و جنون قرشی گفته که
از جمله علاج جید قوی از برای دار الکلب و مانیا آن ست
که بیاشامانند صاحب آنرا نیم درم افیون در مار الشعیر
نزد قوت اختلاط عقل و غلبهٔ حرارت پس بسا باشد
که دور گرداند دنیا و دار الکلب را در یک روز بجهت
آنکه مبرد دماغ و مزیل حرارت محرقه و مسکن اضطراب
و جنگ در زدن لضد است و می بخشد دماغ را مزاجی مضاد
مزاج حار حادث از سوداے محترق و دوا قوی ست
در دفع غائله سوداے محترق و حدت آن و خواب مے آورد
پس موجب راحت میگردد و نزد خواب از تخلیط و بسا باشد

که نزد قوت حرارت واستیلاے مرض احتیاج باعادهٔ آن
شود چند مرتبه تا بگردد وبسبب طول مدت قوی در تاثیر
یوحنا گفته که هرگاه بوده باشد با مانیا سهر طویل پس نافع
است آنرا سعوط بجز بے از افیون محلول با اندکی زعفران
وگفته شده که تمام فلاح قطرب بتدابیر سیت که خواب
آید صاحب آنرا پس میباید که بیا شامانند ادراگاهے
افیون از برائے خواب آمدن ایشان زکام ونزله
چون آشامیده شود از افیون مقدار حبهٔ شعیره نافع است
از برائے زکام ونزله در انتها لیکن مضر بدماغ است
ومصلحش آن جند بید ستر وزعفران است وگفته شده
که مصلح آن زنجبیل است میفرماید اصلاح ضرر آن بدماغ
بهیچ چیز مثل جدوار نمیکند - امراض اذن چون افیون را
با روغن بادام یا دهن علوق که دهن زعفران ست حل
کرده درگوش بچکانند ساکن میگرداند درد آنرا وچون
آن را با دو حبهٔ جند بید ستر سوده در شیر دختران حل کرده
درگوش چکانند تسکین مے دهد درد آنرا مولانا نفیس گفته
که هرگاه وجع اذن از ریاح وبخارات حاره حاده باشد
نافع است از برائے تسکین آن وقتیکه وجع شدت داشته باشد
چکانیده افیون محلول بشیر دختران در گوش واستعمال
افیون در گوش وقتے باید که از شدت وجع خوف تشنج
واختلاط عقل وغشے باشد که دران حالت تسکین وجع بمخدرے
مثل افیون واجب است وبا وجود این مداومت بآن
نباید کرد که موجب ثقل سامعه است سمرقندی گفته که تمادی
افیون از ادویهٔ مسکنهٔ وجع اذن است ونافع است
از برای قرحهٔ اذن بجهت آنکه مخدر است بتخفیفش زیاده از
تجفیف نفس افیون است وهرگاه استعمال کرده شود با جند بید ستر
نیست آنرا ضرر افیون سید اسمعیل گفته که چون افیون و
بزر البنج سفید را متساوی از هر دو بقدر عدسے صلایه کرده
در روغن بنفشه داخل کرده نیکو مخلوط ساخته در گوش بچکانند
نافع است از برای درد گوش حادث از حرارت وچون یک
قیراط افیون را در شرط تازه دوشیده حل کرده بگرم در گوش
چکانند نافع است از برائے شور گوش وقتیکه با ضربان باشد
وخوردن مقدار گرسنه از ان تمامی اوجاع را ساکن گرداند

وخواب آورد وچون با زردهٔ تخم مرغ بریان کرده با زعفران
ممزوج نموده بر جمره بجاے مهمله وخراجات بجای معجمه
گذارند نافع است آنرا وبا زعفران وشیر دختر جهت
وگذاشتن فتیلهٔ ممزوج بآن در مقعده باعث تسکین اوجاع
آن مورث خواب است واز منافع افیون آنست که
مقاومت با برودت خارجے میکند اگر قدریکه جهالک نباشد بخورند
سرما چندان اثر نمیکند چنانچه جناب ارشاد مآبی مدظله
العالی نقل فرمودند که از هندوستان مراجعت با ایران
شده بود در زمستان اتفاق سفرے شد در بین راه شخصی
ملاقات شد که او هم از هند آمده بود وبسبب سرمای بسیار
متاذی بود ونزدیک بود که بے طاقت شود بر زبر دو
باو رسانیده قدری افیون باو دادم که بخورد بمجرد خوردن
فی الجمله با فاقه آمده وتوانست که خود را بمنزل رساند
وحکایت حکیم میر عماد الدین محمود شیرازی رحمه الله وخیمه زدن
نمودن خود در میان یخ وبرف تمام شب بخوردن
افیون اندک اندک مشهور است واین بسبب احداث
سخونت بالعرض آن ست وبسبب تسدید مسامات
ومانع آمدن از تاثیر برودت هوا بظاهر بدن واجتماع
حرارت وقوی در باطن وهیچ دوائے دیگر را خواه مفرد
وخواه مرکب این فعل نیست وآخر الامر ایشان را یعنی حکیم مزبور را
فالج عارض شده واین یا بسبب برودت ذاتی افیون و
افنای حرارت عزیزی ست که لازمهٔ آن است یا باسباب دیگر
منفعت دیگر تنویم است چنانچه ذکر یافت وآن بسبب تبلید
وتغلیظ روح است منفعت دیگر بیدار نیست لهذا
مسافران در شب گیرها آنرا میخورند تا خواب بر ایشان
غالب نشود واز بے خوابی نیز متضرر نشوند واین نیز
بسبب تخدیر واحداث یبس آن است ومنفعت دیگر
جد ونشاط در کارها است بواسطهٔ قوت روح ورسیدن
او باعضا واشتعال حرارت بدنی که مدار افعال بدن
است واین نیز بسبب تخدیر واجتماع حرارت و
قوے است در باطن واز این جهت عباد ونساک
واهل خلوات وتوجهات جهت بیدارے شب
استعمال می نمایند وپیاده روان وارباب اعمال و

شاقه سعبه ودقیقه لطیفه مانند کاتبان ونقاشان
وطالب علمان بآن رغبت تمام دارند واین نیز
بسبب افعال مذکوره است - ومنفعت دیگر ازالهٔ
غم وهم است واز این نیز بسبب انعاش او است
مر ارواح را واجتماع آن بسبب توجه بسوی باطن است
واز این جهت اکثر مردم مرتکب باین میگردند تا بواسطهٔ
انقلاب روزگار غموم وهموم بایشان دست نه دهد
وجهت دیگر آنکه بسبب ضعیف گردن امر فکر ومقدمات
وامور مغمومه ومهمومه را وجدا کردن نتایج از مقدمات
ونرسیدن مدد از خارج بآن بسبب تسدید وتعطیل
حواس ظاهره فی الجمله ومتوجه با مر دیگر شدن باز میماند وفراموش
میکند هموم وغموم را - ومنفعت دیگر حبس وقبض طبیعت
است در اسهالے والیتنے که هیچ دوا در دتا ثیر نکند تقلیلے
از افیون آن مرتفع میگردد چنانچه در کتاب علاج اسهال
نوشته اند که بعضے ادویه است که اسهال قوی را فی الحال
حبس میکند وعمدهٔ آن ادویه افیون ست وباقی مصلحات
ومقویات او مثل جند بید ستر وزعفران ودار چینی و
امثال آن وبه تنهائی استعمال نباید نمود - ومنفعت دیگر ازالهٔ اوجاع
حاره ورد دع آن ست طلاء - ومنفعت دیگر دفع سعال است
بعد ملاحظهٔ سبب دانستن حال ومقدار معین نفع فی الحال
آن ست واین بچند وجه است یکی بسبب سدو منع نزلات
انصباب بسوے سینه دوم بسبب تحلیل وترقیق مواد بسبب
تسخین بالعرض آن ودیگر بسبب تخدیر واحداث یبس
وقبول نکردن اعضاء مواد را - منفعت دیگر
تپهاے محرقه است خاصه در اقراص طباشیری منفعت
دیگر منع تپهاے نائبه از ربع وخمس وغیرها پیش از آمدن
نوبه است بسبب تغلیظ ماده ومنع انصباب ومنع
عفونت ونیز بسبب نضج وترقیق وتحلیل آن زیرا که گفته
اند افیون منضج عبارت از اعتدال وتهیهٔ قوام ماده است
از برای دفع وآن ترقیق غلیظ وتغلیظ رقیق وتقطیع
لزج باشد واین افعال بسبب احداث حرارت بالعرض است
ومنفعت دیگر تجفیف قروح است بسبب یبس وتخدیر
دارد وچون اندکی از ان در مراهم داخل نمایند منفعت دیگر

ازاله از مسکرات دیگر است مثل قمر و قنب منفعت دیگر
ربو و ضیق النفس است و چند کس دیده شده که علاج نهایت صعب
تبنا ول افیون و افیونیات بود و بعد از استعمال آن شفا یافتند
منفعت دیگر ازالة التاثیر و باست و بسیاری از مردم تخفیف
کسانیکه معتادان شده اند از خوردن آن انماعون نجات
یافتند و معتادین بعضی که مزاج ایشان ضعیف و قوای ایشان
بتحلیل رفته بود کمتر خلاص و نجات یافتند منفعت دیگر
منع احتلام و سرعت انزال است بسبب تبرید و تغلیظ و یبس
آن و خفت نوم منفعت دیگر تهزل و لاغر نمودن سمین و
باز داشت که حرکت و سکون بسبب آن دشوار باشد منفعت
دیگر تسمین مهزل محرور المزاج است بسبب برودت ذاتی خود
منفعت دیگر دفع مجاری بول از گرده و مثانه و تحلیل و رفع
حرقة البول و قرحه و سوزش آنست بسبب تخفیف رطوبت
و تعدیل حدت اخلاط و منع احتراق و تحذیر قرحات منع
احساس منفعت دیگر تقویت قلب و روح است بسبب اجتماع
اجزای تلطیف جمیع ارواح در باطن و از این اجتماع لامحاله قوتی حاصل
شود منفعت دیگر مصابرت بر جوع و عطش است و قدرت
بر اکتفا بطعام قلیل و این اگرچه در نفس الامر مضرت عظیم است
اما باشد که احتیاج بآن واقع شود مانند استقرار ایام
روزه و زمانهای قحط و غلای آب و طعام و این نیز
بسبب تحذیر و عدم ادراک تقاضای نفس و تجمید حرارت
است منفعت دیگر قطع اشتهای نساء است و این نیز فی
الحقیقه مضرت عظیم است اما گاه گاه احتیاج بآن واقع شود
[illegible] بعد از وضع و کافور و عاقر قرحا و امثال آن عمدا
منفعت دیگر امساک باه است و این نیز هر چند فی الحقیقت
مضرت است اما در بعضی مواضع مطلوب است و این بچند
وجوه است یکی بتقلیل حس و عدم ادراک دغدغه - دوم
تقلیل منی بواسطه انجماد و تحجیر که لازم آنست سوم
ازالة سخونت منی که از آن دغدغه حاصل میشود چهارم
منع نفوذ که تحریک دغدغه است و آن بواسطه تقلیل
[illegible] در [illegible] است منفعت دیگر حفظ صحت
[illegible] است از بسیاری از امراض اگر باعتدال آن [illegible]
[illegible] نشدن از ادنی چیزی منفعت دیگر منع نزله
زکام است منفعت دیگر منع انصباب ماده است با عضا
منفعت دیگر منع وجع قولنج است و این اگرچه بتقارن مضرت
بسیار است که قبض باشد اما چون شدت وجع محلل روح
و مهلک است بحکم دفع الفسد بالافسد و بعض الشر اهون
من بعض تسکین آن را با فیون که هیچ چیز بآن نمیرسد
بالضرورت می نمایند با مصلحات آن مثل جندبیدستر و
زعفران و سقمونیا چنانچه در فلونیا رومی است و باقی ن
خالقها هر یک از ادویه کار خود می نمایند و تاثیر خود می
بخشند منفعت دیگر علاج زحیر است که آنرا بر بیمار
مالیده و قدری از آن خالی میگذارند و بکار می برند که تقاضای
خالی بیرون باشد پس بعد رفع احتیاج بیرون می آورند
و خوردن قدر قلیل آن نیز درین امر مفید است و این
بسبب قبض و انجماد و اخماد حرارت و رطوبت است و از
خواص آن آنست که چون در سرکه یا در شیر استعمال کنند
و در بینی خر بچکانند فرج او بسیار شود و فریاد بسیار کند
و چون در مقعده او طلا کنند آن فریاد و فرج ساکن شود

فصل در بیان مضرتهای افیون

بدانکه مضرتهای آن اکثر من ان تحصی ست و قطع نظر از
مضرتهای دیگر این کم نیست که در مواضع که نفع از آن
متوقع است اگر نه بطریق مقرر و قدر شربت لائق و شرائط
مسطور و بدون ترکیب با مصلحات استعمال نمایند مضرت
کلی میرسانند و بعضی را هلاک میسازد و از جمله مضرتهای آن
اضعاف و لاغر نمودن است بواسطه منافات آن بقوی
و ارواح - مضرت دیگر تضعیف قوی و ارواح و
تقلیل و تغذیه و تنمیه است - مضرت دیگر حدوث
کزاز است و در کلام اطبا آمده البنج یورث الصرع والافیون
یورث الکزاز و این بسبب برودت اعصاب متاذی شدن
و گرفتن آنهاست از موضعی بموضعی و کزاز تشنجی است
که در عضلات چنبر گردن حادث شود و آنرا ممتد
و سازد بقدام یا بخلف یا از هر دو جانب و اکثر اطلاق
کزاز برین نوع تشنج است و انواع دیگر نیز گفته اند
و از جمله مضرتهای افیون احداث دق است بر دو نوع
نوع حار و بارد و در هر دو گداختن و لاغر شدن اعضا است
و آن بسبب حرارت بالعرض و برودت و یبوست ذاتی
است مراد از دق بارد دق شیخوخت ست و از جمله مضرتهای
آن تقلیل فهم و اضعاف فکر و سائر قوای باطنه و ابطال
حس و امتلاء دماغ و کندی قوت باصره و ثقل سامعه
و تضعیف شامه و تخدیر حس لامسه و عدم ادراک لذت جماع
خلقی و اکثر اوقات مغموم و محزون بودن و باندک چیزی
خائف و آسان شدن و نیز از مضرتهای آن ضعف معده
و کبد و قلب و دماغ و قبض طبیعت و ضعف هضم و عدم
انحدار رطوبات و انجذاب و تحلیل آنها و حدوث نفخ و
قولنج و عسر البول و خشکی دماغ و انف و گنده دهان و گرفتن
آواز که بحة الصوت نامند و جبن و بخل و ضعف باه و
تقلیل نسل و حب وحدت و تنفر از حضور مجالس و محافل
و نعاس و بیخوابی و کدورت حواس ظاهره و باطنه و بهت
و خبط و کسالت و کاهلی در جمیع افعال ظاهره و باطنه
و غیر از اینها از مضرتها است -

فصل در بیان دفع مضرتهای افیون بقدر امکان

علاج ضعف بدن و قلب و دماغ و تقلیل و تضعیف قوی
و ارواح و حرارت و تقلیل مقدار شربت آن است بقدر
امکان و استعمال مقویات بدن و ارواح و مفرحاتی که جوهر
روح را زیاده کنند و تقویت دهند آنرا و صفا و اشراق
و نورانیت بخشند مثل مفرحات یاقوتی معتدل و جوارشات
مانند جوارش عود و عنبر و ابریشم و اشربهٔ مقویه مانند
شراب ابریشم و عود و گاوزبان و خمیرهٔ آنها و خوردن
فادزهر حیوانی و جدوار خطائی مجرب سائیده با هر یک جدا
با گلاب و عرق گاوزبان و عمده در اصلاح بدن وقت
استعمال افیون است قبل از غذا یا بعد از آن و علاج کزاز
قبل از وقوع استعمال دواء المسک شیرین و تریاق
اربعه و تریاق فاروق و مثرودیطوس و مخلصهٔ اکبر و مانند
اینها است و جند بیدستر ممزوج بآن نمودن مانع از
وقوع آن است و شربتی که مرکب از گاوزبان و بادرنجبویه
و اسطوخودوس باشد بسیار نافع است و اجتناب
از اغذیهٔ مرطبه و بنجره است خصوصاً بقول و لبنیات و سائر

تدابیر مذکوره در کتب در علاج کزاز مرعی داشتن علاج جزو دوم
مذکورین باغذیه میباید نمود و تمریخ افیون بمفرحات
ومقویات قلب و دماغ و نشست حمام مرطب وتطییب خاطر را
ازاله این قسم ذبول مدخل تمام است و علاج تقلیل فهم
واضعاف فکر و مانند آن بمعطیات افیون است از آنچه
دران بسط وتلطیف باشد مانند زعفران وسنبل الطیب
و قرنفل و هیل بوا و بسباسه و عود هندی و دارچینی و جز آن
که در باب ترک افیون مذکور است درین باب مدخلے تمام
دارد۔ علاج ازاله ثقل سمع روغن ترب و تریاق اربعه
و ماه فرقین بگلاب سائیده و یا با روغن بادام تلخ و فتیله
بآن آلوده کرده در گوش گذاشتن است۔ علاج رداءت
اخلاق تقلیل وتعدیل یبوست دماغ است باغذیه و اشربه
و اطلیه و اتفاق بملاقات با مردم موافق در عین نشاط
وترک اختلاط خاصه باکسانیکه از اختلاط ایشان او را
انقباض بهم رسد در حین اختلاط کیفیت آن۔ علاج اضعاف
اعضاے رئیسه و معده تقویت ارواح و اعضاء و تمریخ معده
بمصطگے و کندر و یا روغن آن هر دو و جدوار و زرنباد و سائر
مقویات معده است۔ علاج غثیان و این از دوام فاقه
میشود و گاهے بزیادتی مقدار شربت آن بعد از طعام با فراط
دوم توجه اخلاط فاسده مغثیه است او را دو وقت مخصوص
میباشد اول به تقلیل وارتکاب آن در وقت دوره مناسب
واجتناب از وقت غیر مناسب واجتناب از وقت دوره
مناسب دوم تقویت معده است تا قبول انصباب اشیا
نکند بمثل شربت لیمو و صندل و غوره و انار میخوش
و منعنع و جوارشیکه دران پوست ترنج و مصطگے و عود هندی
وآب ریباس یا غوره یا زرشک و مانند آنها باشد و
جوارش عود ترش و غذا هاے غلیظ غیر متعارف مثل خاگینه
وآب لیمو یا غوره و پیاز حلقه کرده و نعناع خشک با نان
خوردن مانع است۔ علاج قبض طبیعت انجیر در آب
عسل خیسانیده بناشتا قریب بهفت هشت دانه خوردن
و کنجد مقشر با خرما یا ملیسے خوردن و شیر و عسل
و گلقند انگبین و شوربا هاے چرب مثل رشته و اماج
آشامیدن و اگر زیاده ازین خواهند شربت بنفشه
یا خمیره بنفشه و اگر اینها سود نبخشند حبے از بنفشه
دانگے از سنا مکی و ربع دانگے محموده ساخته فرو برند
و ده مثقال شربت بنفشه بگلاب حل کرده بالاے آن
بنوشند۔ علاج لینت طبع غالب بواسطه اسهال کبدی
که مواد مختلفه در مدت مدیده محتبس شده بجگر متوجه میشود
وجگر آنرا از خود دفع میکند و این اصعب اقسام
اسهال ست و اصعب امراض عارضه ایشان و دیگر آنکه
قوت ایشان اکثر ضعیف میباشد و اسهال با ضعف قوت
خطیر میباشد و دیگر آنکه طبیعت ایشان به افیون که اقبض
ادویه است معتاد شده اگر امر عظیم نبود کز ظاهر نشدے
بالجمله بهترین ادویه در اسهال ایشان ریوند چینی است
و ادویه مناسبه و اقراص انبرباریس و کهربا و ورد
وسائر ادویه مقرره مسطوره در کتب است۔

فصل در بیان مقدار شربت آن

بدانکه مقدار شربت آن از یک عدسه تا چهار قیراط
و زیاده از یک دانگ ممنوع و دو درم آن
بدون عادت کشنده است۔

علامات و معالجات کسیکه افیون مقدار قاتل خورده باشد

بدانکه از علامات آن و دار و صدر و سبات و اختلال
حواس و استشمام بوے افیون از دهن و بدن او و حرقان
بخار و خود در تنگی نفس و فواق و بند شدن زبان و
فرو رفتن چشمان و تاریکی آن و کمودت ناخنها و لرزه
و خارش بسیار در تمام بدن و جریان عرق سرد و سردی
اعضاء و کمودت آن خصوص دست و پا معالجات آن قے
فرمودن بآب مطبوخ شبت و ترب و عسل است و یا با آب
گرم و بوره و نمک طعام و یا نمک هندی با شیاے
مقیئه دیگر و آشامیدن دهنه سے یا اس سائیده با آب
یا آب لیمو یا شیر تازه دوشیده گاو و شیر بادر خر
یا گوسفند و مشک یا جند بیدستر و جدوار خطائی مجرب
یا شیر گاو و یا تنهائی و زعفران با جلاب و یا نارجیل
دریائی سائیده یا شیر گاو و هر یک مفرد او مرکبا
سکنجبین یا نمک و عسل و با مار الاصول و یا رد نگل
وسرکه انیسون و دارچینی دران جوشانیده باشند
از انها و شرابیکه دارچینی و عاقرقرحا و جند بیدستر
سائیده دران ریخته باشند و حقنه هاے حاده حار و انجیر
و خردل خورانیدن هر چه از انها که میسر آید و تکمید سر
باشیاے مسخنه و عطسه فرمودن و خورانیدن تریاق اربعه
تریاق فاروق و یا سنجرنیا و تریاق الطین و شرودیطوس
و یا مقدار بندقه ازین معجون مسمے به تریاق افیون از مؤلفات
جامع این اوراق صنعت آن جند بیدستر جدوار مجرب
دارچینی عاقرقرحا زعفران فلفل سداب حلتیت مشک
خالص اهل اجزا متساوی نرم سائیده با سه وزن آن
عسل سفید مصفے مقوم سرشته معجون سازند شربتے یکدرم
تا سه درم با آنچه مناسب دانند بیاشامانند و خورانیدن
مقدار یک دانگ یکدو حبه سفیدی که با فضله مرغ میباشد
محلول در آب باعث قے و در دفع سمیت آن ست همچنین
خورانیدن برگ بید انجیر یا آب آن مکرر و قے فرمودن
بدان و بورق بآب فودنج یا باب خاکستر و تخم سداب
بری یا سداب و فلفل با طلا که عبارت از نوعی خمر است
و حنا و فلفل با جند بیدستر و سکنجبین و حلتیت و شقر ماکا
پخته و خورانیدن جند بیدستر بقدر افیون بلکه اندکی ازان
زیاده دلبسر و مغز کردگان و استنشاق جند بیدستر و
حلتیت و زعفران و تدهین سر و بدن بروغنهاے حاره مانند
نارودین و سوسن و مانند آن و در آب زن مرطب گرم
نشانیدن و شوربا و مرقهاے گوشتهاے چرب و طعامهاے
چرب شیرین با مشک و زعفران و فلفل سیاه و حلواها
ازین قبیل بعد از قے و نقا خورانیدن و باید که او را
نگذارند که خواب کند و اگر بخواب رود بیدار کنند
و استحمام بآب گرم فرمایند و تکمید کنند بدن او را و چیزے
که لیشکند خارش بدن را و بعد از استحمام شوربا چرب
بخورانند و سائر تدابیر که در کتب مسطور است بجا آورند
و نیز آشامیدن آب مطبوخ فلفل سیاه کوبیده مکرر
و قے کردن بدان و دوانیدن و حرکت فرمودن بدین
بهر نحو که باشد و اگر طاقت نداشته باشد در مثل
گهواره و ارجوحه و چرخے نشانیدن و حرکت

دادن و چرخانیدن تا قے آید و همچنین بادام که
بار بار افیون از دهن او مے آید بسیار موثر است و آب
آب زنجبیل تازه که ادرک نامند با شیر میخورانند و اگر
افیون بمقدار قاتل خورند از عقب آن روغن کنجد یا
روغن تلخ بیاشامند و همچنین سرکه و ماست ترش و
سائر ترشیها نیز میگویند که علاج پذیر نیست و مجدت
قولنج عظیم است و درین هنگام اگر سود مند باشد خوردن
شیر تازه دوشیده گاوے یا جندبیدستر بقدر معتدے
زیاده از مقدار افیون که خورده دستے فرمودن بنز
بسے و بنحوے که ذکر یافت و تحقیق بحثهای مناسبت ا
و در جمیع احوال شفا بدست او ست جلشانه -

فصل در بیان سبب نشاط افیون و کیفیت آن و نشاے اعتیاد بدان

بدانکه هر دوا که وارد بدن انسان میگردد اولا حرارت
بدن دران تاثیر میکند خواه فعل آن بحرارت و خواه
برودت و خواه بطبع و یا بقوتے دیگر باشد و افیون که
جوف میگردد بعد از انفعال از حرارت بدنی کیفیت
دموست که بالطبع و بالخاصیته دارد ظاهر میشود و منبسط
میگردد در حوالے و اطراف بدن اما طبیعت حامی و
حافظ قابض اجزاے بدن آنرا از ینبوع حرارت
غریزے و اصل و منشاے سائر قوی که قلب و دماغ ست
دفع میکند و باطراف بدن میرساند بواسطه سمیتے که
با برودت آن است و منافی و حرارت غریزی و قوی
دارد واح است بالذات و بالطبع و تنفر کلیه طبیعت بالطبع
ازان دارد و آن برودت اطراف و ظاهر بدن را اشیا
فشا سرد میسازد و بسبب تکاثف که لازم برودت است حرارت
ازان مواضع منهزم شده میل بباطن مینماید و در مستوقد
خود جمع میشود و بسبب انقباض ظاهر و اجتماع حرارت در
باطن خاصه در دل که انبساط حرارتها از انجا است و بالعرض و
عند الانقباض و الفرار عن الظاهر رجوعش نیز بدان جا
خواهد بود و ازین اجتماع قوتے انتعاشے دران حرارتها
حادث میشود و بواسطه آن انبساط تمام بظاهر بدن
بیا برد اثر آن بدماغ و سائر بدن بر وجه میرسد و اینحالت را
نشاء و نشاط مینامند و فی الحقیقت این انبساط و فرحت
بالعرض جهت آنکه فرح بالذات تقویت و انتعاش و
انبساط حرارت و روح است بسائر بدن بمناسبت
دمی انست ذاتے بالعرض و بواسطه انقباض ظاهر
و اجتماع حرارت در باطن زیرا که این سخونت نیز سخونت
عرضے است نه ذاتے کما لا یخفے و اما سبب اعتیاد بدان
آنست که چنانچه ذکر یافت دران برودتے و سمیتے
قوی است و بالضرورت ازان تقلیل روح و دم و سائر
سخونات و سخنات بدنیه لازم مے آید و ازین جهت
ضعف در قوت رو میدهد و برودت غالب میشود و در
بروز از تکرار استعمال این حالت زیاده میگردد و افعال
چنانچه باید از و صادر نمیگردد و فتور بسیارے و آنها
رو میدهد و این است و معتادین بافیون از اکثر کارها
مے مانند و میل بحرکات ندارد و بس ناچار در تضعیف و
تزاید آن روز بروز میکوشند و هر چند زیاده می نمایند
ضعف در قوت و حرارت زیاده میشود و گفته اند که اگر
خواهند که بسط و تفریح زیاده گردد باید که قدرے ماست
تازه و یا شیره حب القرطم یا آب در از یانه نوشند -

فصل در بیان طریق خوردن افیون در بیماریها و شب هاے مبارک ماه رمضان و خوردن آن قبل از طعام و یا بعد از ان

بدانکه چون مزاج معتادین بافیون از طریقه اعتدال
بیرون است پس اگر امراض ایشان از جنس امراض حار
حاده باشد تقلیل مقدار افیون ایشان نمایند و داخل آن
مثل صندل و نیلوفر و تخم خیار و خربزه و هندوانه و کدو
مقشر و طباشیر سفید کنند و در حمیات بزر البنج بتنهائی
و یا با ادویه مسطوره و در امراض بارده مانند جندبیدستر
و عاقر قرحا و فلفل و فرفیون داخل نمایند و از مقدار
آن بکاهند و در امراض نائبه قبل از آمدن نوبه نیم ساعت
بخورانند غالب آنست که نوبه را بر طرف سازد جهت
آنکه اخلاطیکه دران زمان بحرکت می آیند از حرکت
باز مینمانند و محتبس مے شوند و در مستوقد عفونت نمے
ریزند و اگر حمے عفنے باشد فرضا اگر بر طرف نشود
تخفیف در شدائد و عوارض و تاخیر در زمان نوبه آن البته
خواهد شد و در سائر امراض ملاحظه اوقات در تقدیم
تاخیر نمایند و اما در شبهاے مبارک رمضان بدانکه بعضی
بواسطه تقدیم و تاخیر اضطراب که درین ماه مبارک
واقع میشود مضرتها بسیار میرساند بسیار کسان معتادین
بافیون مریض میشوند و جمعے از ایشان افطار را بر خود
واجب دانسته افطار مینمایند لهذا دستور العمل بیان کرده
میشود که چون بآن عمل نمایند شاید از اکثر بیماریها و
افطار نمودن محفوظ مانند - بدانکه معتادین بافیون
سه قسم اند یکے آنکه در شبانروزے یکبار میخورند دوم آنکه
دو بار سوم آنکه سه بار و زیاده و اما قسم اول بهر طریق
که خواهد عمل کند اورا اذیتے نمیرساند و اما قسم دوم میباید
جهد کنند که در ماه مبارک رجب و شعبان وقت را اگر داخل
و باول روز یا آخر روز امالا نند و در ماه های قبل از رمضان
تا اذیتے نیابد و از جمله تدابیر براے دفع اذیت آن
آنست که شیافیکه مرکب از جندبیدستر و افیون بالمناصفه
باشد بآب صمغ عربی یا کتیرا سرشته فتیله را بآن آلوده
سر فتیله را بر لیمانے محکم بندند و بخود بر دارد تا وقتیکه
خواهد بعد از ان بیرون آمد و البته باید که بسیار نگذارد
که گذاشتن آن بسیار مضرتهاے کلی میرساند از جمله
آنکه عضله مقعده که مانع بیرون آمدن اثقال در تحرک است
از کار مے افتد و حفظ و ممانعت نمیتواند نمود پس چند آنکه
ضعف کم گردد و اندک نشاطے حاصل شود نگاه دارند و
هر چند جندبیدستر مصلح مضرت آن است اما بالکلیه غائله
آنرا زائل نمیگرداند تدبیر دیگر آنکه حبے از افیون مقرر
و یا ادویه دیگر افیونیه که معتاد بافیون بآن عادت دارد
و در غلافے ترتیب دهند تا آن حب در معده او دیر تر
بلکه تا آخر روز بماند بدین نحو که موم را با قدرے روغن باهم
بگذارند و آن حب را بآن آلوده سازند که تمام غلاف آن
فرا گیرد و آخر شب فرو برند و امتحان کنند که چه وقت کیفیت
آن میرسد همان زمان الخلال او است و شخصے که در روزے
چند بار میخورد حب صباح را بغلاف موم و حب ظهر را
با غلاف موم ممزوج بلقند و حب آخر روز را بغلاف موم

اگر اخته در روغن بادام فرو برد و هر شب را به یک دفعه بهم
آخر شب یا بتدریج هر یک وقت خود متحلل گردند و اگر
معتاد حب مبوم را چند جاے آنرا سوراخها نمایند تا زود تر
متحلل شود و تشویشے نه بیند بهتر است و اما کسیکه فراموش
کند خوردن افیون را تدبیر آن همان تدبیر اول زیرا که داشتن
آن قلیله بمرور بافیون و چند بید ستر ست و اگر به یک دفعه
کفایت نشود بدفعات اما زود زود بر آورد تا ضرورت
بسیار داعے نشود مرتکب آن نگردد زیرا که ضرر عظیم دارد
چنانچه ذکر یافت - اما طریق خوردن آن قبل از
طعام یا بعد از آن - بدانکه اقسام محتمله آن پنج است
زیرا که یا با طعام میخورد و یا جدا و هر یک ازین دو قسم را
یا قبل از طعام است یا بعد از طعام و قسم خامس آنست که
اثناے طعام میخورد پس اولا در تقدیم و تاخیر مطلق سخن گوئیم
بعد از ان هر یک از اقسام را بخصوص و دلائل تقدیم
بسیار است اول آنکه محفوظ میماند قوت آن از انکسار
باختلاط بطعام دوم آنکه افعال طبیعیه منقسم مے شوند
بحسب انقسام مقبولات جهت آنکه فاعل واحد است
قوابل متکثر باشند فعل او نیست بآنها منجزے منقسم خواهد
شد و اگر قابل نیز واحد باشد فعل او دران و پس اثر
آن بسیار ظاهر میگردد پس هرگاه افیون را جدا از طعام
بخورند طبیعت متوجه او میشود و اعمال و افعال او با تمام
بظهور میرسد و این هنگام میتواند بود که بقلیلے اکتفا نماید بخلاف
آنکه با طعام باشد که دران هنگام عمده توجه طبیعت بسوے
هضم طعام است بواسطه ملائمت ذاتی و انس طبیعے که بهم
آن دارد و بر تقدیر آنکه تفاوتے نگذارد و پاره از توجه
متصرف بجانب طعام و پاره متوجه افیون باشد اغلب
آنست که درینصورت هر دو ناقص میمانند زیرا که عمل
کل اتم ست از عمل جزو چنانچه ذکر یافت - سوم آنکه غذا
بواسطه ملایمتے که دارد با طبیعت طبیعت در و تصرف
میکند و آنرا تلخ و نامقبول و نامرغوب میسازد و بدین سبب
طبیعت دران غذا نیز تصرف کما ینبغے نمی نماید و بر طبیعت
کل و بار میشود هر چند مقدار افیون کم و اندک باشد و غذا
ناقص و خام میماند و از نقصان و خامی آن بسیارے

از امراض از نفخ و ریاح قراقر و تولید بلاغم و رطوبات
و سدد و حمیات بسبب تعفین آن بلاغم و رطوبات
و غیرها از امراض بارده رطبه بلغمیه و زردی رنگ
بدن و سستی اعضا و اعصاب حادث میگردد چهارم
آنکه چون باجزاے طعام مختلط شد بعضے اجزاے غلیظه
و کثیفه که در طعام است اکثف و اغلظ میگردند و ظاهر است
که شان این اجزا تسدید است و مضرت آن هویدا
است که موجب قولنج و استسقا و یرقان و غیرها است
پنجم آنکه بواسطه عدم تصرف طبیعت در غذاے طعام و اعالے
و فم معده میماند و بدان سبب دهن خشک میشود و تشنگی
عارض میگردد و بخارات آن بسبب محاذات و
مشارکت بدماغ بزودے میرسد و درین امور مضرتهاے
بسیار است از انجمله جفاف و خشکی دماغ و سده در مجاری
و بطون آن و نیز سبب یبس و خشکی دهان ست زیرا که
تراوش و ترطیب دهان از تراوش و ترطیب دماغ است
و تشنگی خوردن آب بسیار درینصورت موجب سرعت
انحلال و اختلاط و انبساط آن میگردد در سائر اجزاے
غذا ششم آنکه کیفیت نشاے او زود نمیرسد زیرا که طعام حائل
میگردد میان او و میان معده و غیر این از مضرتهاے او
دلائل تاخیر اول آنکه چون از ادویه سمیه است اولی
آنست که سموم موخر باشند از طعام تا اذیت ایشان
از معده دور باشد دوم آن که چون قوے القوت است
سمیتے که یکے از سموم قتاله مقرره است پس باید که قوت
آن منکسر شود بمثل طعام تا شدت اذیت او کم گردد

فصل در بیان دفع عادت افیون و تعویض آن با ادویه دیگر از مفرده و مرکبه

بدانکه چون افیون از ادویه سمیه و منافی روح و حرارت
عزیزیست بهر دو کیفیت خود یوماً فیوماً بسبب اعتیاد
بآن دران ها ضعف و وهن رو میدهد پس البته می باید که
ترک آن نماید و اما چون ترک آن دفعتاً واحدة موجب
ضرر عظیم است حالا و ارتکاب آن مستلزم ضرر اندک است
مآلا پس ارتکاب که مستلزم ضرر قلیل است مآلا اولی است
از ترک بالکلیه دفعتاً که موجب ضرر عظیم است حالا الحکم

شر القلیل اهون من شر الکثیر زیرا که اکثر معتادین با فیون
را دیده شده که ترک نمودن آن دفعة واحدة باعراض
صعبه مانند اسهال و زحیر و سقوط اشتها و غیرها مبتلا گردیده
اکثر هلاک شده اند پس باید که بتدریج اندک اندک ترک کم کنند
و یا تعویض نمایند با دویه مفرده از انکه بارده مخدره
باشد مانند بزر البنج و بیخ تفاح و پوست خشخاش و تخم کاهو
و جوز ماثل و مانند اینها و یا غیر مخدره که بارده و مانند [illegible]
و جوز بوا و نانخواه و امثال اینها و یا بخمیر نان پخته
و اما تعویض آن به بزر البنج بهترین و اوفق ترین ادویه است
بچند وجه یکے آنکه بزر البنج معتدل پوست افیون است
بهیئتے که دارد و نیز افیون مقوی فعل بزر البنج است
و لهذا اکثر ترکیبے است که دران افیون باشد و جز با [illegible]
و یا و چندان بزر البنج داخل نکرده باشند - دیگر آنکه
و هیئت بزر البنج مانع تحلیل قوت برودت افیون است
مانند و هیئتے که در جوز بوا است که موجب کسر حرارت آن
در بدن و تعدیل آن نیز جهت آنکه حرارت برطوبت
و هیئت منکسر میشود لهذا جوز کهنه که و هیئت او کم شده
باشد حرارت او در بدن اقوی است من حیث الکیفیت
از تازه آن زیرا که تاثیر احدے الفاعلتین که حرارت
و برودت باشد با رطوبت اقل و اضعف است از تاثیر آن با
یبوست باشد اما من حیث الامتداد اقل و همچنین است حال
بزر البنج و این خود ظاهر مشاهد است که کیفیت افیون
در تراکیبے که بزر البنج داخل ندارد کمتر است و در ترکیبے
که اندک داخل است از ان زیاده و در تراکیبے که بسیار
بسیار باشد اگر کسے گوید ازین لازم می آید که عمر ترکیبے
که در و افیون صرف باشد کمتر باشد از انچه در و بزر البنج نیز
و حال آنکه امر بعکس است جواب گوئیم که حکم ترکیب در بدن
غیر آن ست که در خارج و از نیکه او را در بدن منفعتے [illegible]
باشد لازم نمی آید که در خارج نیز همان منفعت و کیفیت باشد
دیگر آنکه تاثیر کیفیت بزر البنج علا حلا ظاهر میشود و چندان
بقا و دوام و ثبات ندارد بخلاف افیون که اعتیاد به بحر
و یا اندک بقا و دوام و ثبات است و اما وجه آنکه بزر البنج
را در تراکیب افیونی داخل مینمایند آن است که در تقدیم

از خشخاش صحرائی سیاه افیون میگرفتند و آن بسیار قوی
بوده محتاج بعملی نبوده و حال که بسبب مرور ایام و کم شدن
خشخاش صحرائی و کثرت زراعت خشخاش بستانی دیگر قوت
افیون ازان و کم بودن قوت آن ناچار شد که از ترکیب
انضمام شیئ معین بان که باعث تقویت قوت آن گردد و تخم
بزرالبنج قدری از بشاعت و رائحه افیون را کم میگرداند تا
میل طبیعت بآن زیاده شود و نیز بزرالبنج فی نفسه قائم مقام
افیون میتواند شد و چندان مضرتے ندارد بخلاف ادویه
مخدره دیگر مانند شوکران و بیخ تفت و ثمره لفاح و بیخ
آن و جوز ماثل و قنب و کچله و دار اشکنه و حب النیل
و مانند اینها که هیچ یک از اینها خالی از مضرتے و غائله نیست
چنانچه به تفصیل در رساله افیونیه حکیم میر عماد الدین
شیرازی قدس سره مسطور است ۔ و تدبیر دیگر تعویض
آن است که بجوز هندی که نارجیل است و بهترین
تعویضات است و طریقه آن این است که بگیرند نارجیل
خام نیم رس را که قدرے مغز دران بسته و آب بسیار دران
باشد با پوست سبز خارج و سر آنرا سوراخ کرده بمقدار
پنجاه شصت مثقال افیون خالص را فتیله کرده دران
اندازند و سر آنرا محکم نموده پنج شش ماه نگاهدارند پس
برآورده پوستهای آنرا بالکلیه دور نموده مغز آنرا با آن
و افیون نیکو سحق نموده حبوب بندند هر حبے بمقدار حب معتاد
و تناول نمایند و این نیز نیکو تدبیرے است از برای رفع
بس و ضرر افیون و چون چند مدت بران گذشت نارجیل
دیگر مرتب نمایند که ثلث یا ربع مقدار افیون ازان کمتر باشد
و همچنین تا آنکه مقدار افیون نماند و اگر خواهند در هر چند
یوم قدرے مغز نارجیل ساده با آن نارجیل مدبر
ول بیفزایند تا آنکه همین مغز نارجیل ساده ماند نیز خوب
است و تدبیر دیگر تغیر وقت و فاصله نمودن از وقت معتاد
بتدریج بدین قسم که مثلاً اگر هر روز صبح میخورده باشند
دقیقه تاخیر نمایند و همین قسم یوماً فیوماً یک دقیقه
بیفزایند تا آنکه بیکساعت رسد و چون به یک ساعت
رسید یک ساعت تاخیر نمایند و بتدریج تا دو ساعت
و سه و همچنین تا آنکه طبیعت فراموش کند و عادت برطرف

شود اما قانون ترک عادت افیون بجدوار آن است
که بتدریج هر روز بقدر دانه خشخاش یا بیشتر از قدر خوراک
افیون کم نمایند و بقدر آن هر روز جدوار اضافه نمایند
تا بمرور ایام بجدوار تنها قرار یابد و هر روز بقدر خوراک
افیون جدوار صرف میل نمایند و اگر خواهند که جدوار
نیز ترک نمایند باز بتدریج همان مقدار روز بروز جدوار
کم نمایند تا هیچ نماند و این قانون بهترین ترک افیون است
و بآسانی میتوان ترک نمود و موجب ضعف و سستی نمیگردد جهت
آنکه جدوار بسبب تریاقیت و کیفیت حرارت جمیع قوتهائے
بدنی و حرارت غریزی را قوت میدهد و چون حرارت
غریزی قوت یافت کمال زیادتی بهم میرساند و بدن بسبب
میل بظاهر مینماید و انبساط تمام حاصل میگردد و اثر آن
بدماغ و سایر اطراف میرسد و موجب نشاط و نشا میگردد
که قائم مقام نشاے افیون بلکه بهتر ازان باشد چه
کیفیت جدوار ذاتی و افیون عرضی است چنانچه در
سبب نشاط افیون ذکر یافت و دیگر آنکه افیون بسبب برودت
بمرور ایام حرارت غریزی را کم میگرداند و لهذا بدن را
و اشتهار را ضعیف میکند و بشره را از رونق و صفا
مے اندازد بخلاف جدوار ۔ و اما مرکباتے که تعویض
افیون بدان میتوان بود بسیار است ۔ یکے از آنها این
ترکیب است که حکیم عماد الدین محمود شیرازی قدس سره
در رساله افیونیه خود آورده اند که از صنع حکمای
فرنگ است و در بلاد روم مستعمل و مجرب ایشان است
و عمده اجزاے آن قطران و خرم گیاه است و نسخه آن
این است زعفران حب النیل از هر یک پنج مثقال خرم
بیست مثقال بزرالبنج سفید دارچینی جوزبوا قاقله از
هر یک دو مثقال لسان العصافیر تلخ دوازده
مثقال قطران چهل و پنج مثقال عسل سفید مصفا هفتاد
مثقال علے الرسم معجون سازند و چون انفع
اجزاے این ترکیب خرم گیاه است که بنگ باشد
اگر بواسطه حرمت آن بدل بشاهدانه کنند انسب است
چنانچه ما چنین کردیم و در کمال خوبے بود و طریق
ترک افیون بدین چنین است که بقدر نخودے یا

یا جوے از افیون ترک کنند و نیم مثقال از ترکیب
مذکور فرو برند و چندان که توانند از وقت مقررے
افیون خوردن تاخیر نمایند و مرتبه دیگر که خورند اندکے
نیز از مقدار آن کم نمایند و بر معجون تاخیر زمان معتاد
نیز بیفزایند و همچنین بتدریج از افیون کم نمایند و بر معجون
و تاخیر زمان معتاد بیفزایند تا بحدیکه مثلاً یک نوبت
صبح بالکل برطرف شود و باید که در شبانروزے مقدار
یک مثقال و نیم خورده شود و این ترکیب از مجربات است
و شاید دواے انفع ازین نباشد و دیگر نیز ترکیبے است
که حکیم مسطور قدس سره نقل کرده که یکے از جماعه غازیان
روملو بهند افتاده و از مجربین آنجا این دوا معلوم
کرده به اردوے معلی آمده و بسے مردم را از عادت
افیون خلاصے داد و به تبریز رفت آنجا نیز اکثری را
نجات بخشید و برادرزاده او جوانے بود در سن بیست
سالگے برین نسخه مطلع شده بشیروان آمد در زمانی
که حضرت نیز آنجا بود و جمعے که معتاد بودند بواسطه
آن ترکیب خلاصی یافتند و پیش حقیر آمد که نسخه را اعلام
میکنم اما باین شرط که با حقیر باشد و از طب و علاج
چیزے بیند چون عقل تمام نداشت حقیر قبول ننمود و دران
اوقات مولانا حاجی محمود دامغانی که سن او بهشتاد رسیده
بود آنجا آمد و او قریب به پنجاه سال بود که مرتکب
افیونیات شده و در شبانروزے قریب یکمثقال
مے خورد و این پسر او را مبالغه کرد که ازین ترکیب بخور که
من علاج میکنم ترا او قریب بظهر بود که قدرے بهیئه ازان
نوشیده رفت و روز دیگر آمد و گفت که تا قریب بنصف
شب که وقت معتاد بود اصلا بیاد نیامد که افیون خورده
یا نه و پسر چنین نقل کرده که عمده اجزاے این حرمل است
که بروغن دنبه چنان بریان کنند که قریب بسوختن شود
و با لسان العصافیر و شقاقل ترکیب کنند بعسل و دیگر
حب کچله است که اذاراقی نامند چنانچه حکیم مسطور قدس سره
در همان رساله مذکوره آورده که آن عوض افیون میشود
و دران حرارت و یبوست قوے است و از مردم بسیارے
معلوم شده که خوردن آن سلیم العاقبت است و مقدار

معتدل او قاتل نیست و شکی دران نیست و میان خلایق
نفع آن در وجع ورک اشتهار تمام دارد و درین وقت
جهت ترک افیون نفع آن ظاهر شده و مردم بسبب آنرا
استعمال میکرده اند و درین اوقات یکی از اکابر و اولاد
اشراف که مدتها معتاد بافیون بود دیگر از افاضل اطبا
حب جهت آن ترکیب نمود که عمدهٔ اجزا ریحان بود و بعضی از
مخدرات و مقویات از افیون صرف آنرا منتقل آن
حب نمود و بعد از اندک زمانی ترک آن حب هم نمود
و مدتی تارک بود و باز بدان مبتلا شد + اجزای آن حب عود
هندی سنبل الطیب مصطکی رومی زعفران مشک جدوار خطائی
و امثال این ادویه بود و دیگر از تراکیب مشهوره و اقوای
آنها ملکاً اقوی از کل تراکیب تریاق فاروق است
چنانچه تراکیب و شرائط استعمال آن به تفصیل در انفع ذکر
یافت و حب جوز ماثل که مشهور بحب الشفا است و در حرز
الجسیم در جوز ماثل خواهد آمد و دیگر حب بدل الافیون و حب
جدوار و افلونیا و برشعثا و برش ابوالبرکات و سائر انواع
برشها و تراکیب افیونیه و شربت خشخاش است چنانچه
انشاء الله تعالی درهمین باب به تفصیل مذکور خواهد شد

فصل در بیان حالاتیکه بعد از ترک آن معتادین را عارض می گردد

پوشیده نماند که این حالات نزدیک است بمفرد تنها اگر
در ارتکاب آن رو مینماید اکثری را از آنجمله حالتی است
که نفس او برنمی آید و می پندارد که دل او در اقصی موضعی
در بدن او که وصول هوای مستنشق بدان دشوار است
و نیز می پندارد که دل او در موضعی است که نفس او را بآن
راه نیست همچنین خروج هوا را مدخلی نی و نیز می پندارد که
گرد سینهٔ او سنگی نهاده اند و نمیگذارند که استخوانهای سینه
و شراسیف او منبسط شوند و نیز می پندارند که گویا دل او را
بزور میکشند و ضغط القلب که فشردن دل است و تقشر
قلب که پندارند که گویا گوشت دل او را جدا میکنند و میکشند و
آمدن اشک سوزان از چشم و عطسه بسیار و بیخوابی و درد اعضا
و تکسر آن و سقوط اشتها و پیچیدن ناف و مغص و درد پشت
و درد کمر بمرتبهٔ اتم که گویا بنیر کند و جدا میکنند آنرا و در دهر

و سرفه خصوصا در زمستان و بر نیامدن آواز و گرفتن
سینه و اسهال و ترحر و قلق و اضطراب و غیر اینها از احوال
ردیه و امراض مهلکه است اکثر اینها بسبب ترک عادت
و خو گرفتن طبیعت بآنست اگرچه موذی بود العادة
کالطبیعة الثانیة و اجتماع و احتباس و انجماد مواد و کثرة
و احتقان آنها و ضیق مجاری بسبب یبس و تخدیر افیون
و چون آن عائق و مانع برطرف شد اندک اندک تموج اخلاط
محتبسه و منجمده بتحریک و ترقیق در سیر می آیند و با عضا و اطراف
میریزند و این احوال طاری میگردد و صعود بدماغ نمایند
و از انجا بمنصب بآن اعضا میگردند و باعث این
اعراض و امراض میگردند و وجوه دیگر نیز دارد چنانچه
مفصلا در رسالهٔ افیونیه حکیم عمادالدین محمود حسینی
قدس سره و سائر کتب مسطور است +

فصل در بیان معالجات این احوال بطریق اجمال

اما معالجهٔ حالت اولی بتقویت قلب است بمثل مفرحات و
یاقوتیات و دواء المسک حلوه و مشرودیطوس و تریاق مخلصه
اکبر و سائر مقویات قلب و از اشربه شراب گاؤزبان
و ابریشم عنبری و سیب و به با صندل و گلاب و بید مشک
و عرق گاوی با تخم بادرنجبویه و فرنجمشک و بالنگو و با
شربت معمول از نبات و یا قند و یا عسل با گلاب و بید مشک
و عرق بهار و گاوی و گاؤزبان و دارچینی که بفارسی
گل مشکین و بهندی سیوتی نامند با بزور مذکوره و یا شربت
لیمو و فواکه منجوش و شربت عود و یا خمیرهٔ اینها بحسب
مزاج و وقت و اما علاج عطسه بسیار و آمدن اشک گرم
سوزان از چشم سعوط بروغن بنفشه نموده و بادام نمودن
و بوئیدن افیون و خوردن تخم خشخاش و شربت آن
یا پوست و ضماد پوست خشخاش و همچنین تخم کاهو خصوصا
سیاه آن بر پیشانی و مقدم دماغ و تدهین سر بدهن خشخاش
و انفع چیزها خوردن مقدار یک عدس بیخ تفت بری
و اما علاج بیخوابی سعی کردن در آنکه خواب آید از تدهین
دماغ و کف دست و پا و خوردن اغذیهٔ لذیذه که خواب
آورد و خوردن ماست و تنویم خاصه که نان دران
ترید کنند اثر تمام دارد و اما علاج رفع اعیا و اوجاع

بخورانیدن خشخاش سفید و تخم کاهو و شاهدانه و مغز تخم
خربزه و آرد نخود و گندم برشته و قند سفید از هر یک بقدر
لائق مناسب است و اما علاج درد اعضا آشامیدن بعض
مخدرات مانند بزرالبنج و بیخ تفت و تخم ماتوره از هر یک
بقدر عدسی تا نیم نخود مجوز است و مالیدن سورنجان
و جوزبوا و قسطین و مغاث و جدوار خطائی با روغن بابونه
و روغن گلسرخ و گلاب بر آنها مفید است و اما علاج
اسهال شراب حب الآس و جوارش آن و خبث الحدید
و فنجنوش و حب آس و حب جدوار و طباشیر و کهربا و بسد
و مرجان و امثال اینها و جوارشات و معاجین قابضه
اگر اراده ترک بالمره باشد و الا اندکی از افیون
با افیونیات بسیار مفید است و سائر معالجات هر یک
بحسب لائق بعمل آوردن

فصل در بیان مدت بقای قوت افیون و کیفیت نگاه داشتن آن

بدانکه مدت بقای قوت افیون مثل سقمونیا پنجاه سال گفته اند
زیرا که گفته اند مطلقا صموغ و عصارات را مدت طویله
قوت آنها باقی میماند اما درین مدت طویله بر یک منوال
قرار نیست بلکه در اوائل حال که رطوبت فجه در دست که حقیقت
صفت تخدیر و قوت تبرید از دست آن فعل اقوی دائما
و رفته رفته رو به نقصان و زوال میگذارد و در اوسط متوسط
و در اواخر ضعیف و گاه که مانند آرد اجزای او از هم
جدا و متفتت گردد و تماسک و صورت نوعیه او باقی نماند
دران زمان اثری نخواهد داشت و اما کیفیت نگاهداشتن
او آن است که در جای محفوظ دارند که کیفیت رطوبت و برودت
و حرارت و یبوست خارجی و هوا با و چندان تاثیری
نکند که آنرا از صورت نوعیهٔ خود بگرداند و ضعیف
گرداند زیرا که تاثیر کیفیات خارجیه در انحلال و زوال
صورت نوعیهٔ اشیا اثری تمام دارند و لهذا اشیای
صلبه را مانند یاقوت و حجر یشب که خواهند زود
قابل سحق گردد در آتش سخت گرم کرده در آب
سرد می اندازند در اندک زمانی و بچند دفعه
چنان نرم میگردد که بسبب تمام سوده می شود

فصل در کیفیت استعمال افیون در تراکیب و اکحال

بدانکه چون خواهند افیون را در ادویهٔ عین و اکحال استعمال
نمایند باید که آنرا اصلاف نمایند. اگر صاف و خالص نباشد
و بریان کرده با مصلحات بکار برند تا از غائلهٔ آن امین
باشند و مضرت او کم شود. + دستور تشویهٔ افیون بدانکه
دیسقوریدوس و بغدادی گفته اند که در حذفه یعنے
سفال پاره نهند و بر آتش گذارند و رو برو بگردانند
و بکار برند و شیخ الرئیس گوید که افیون را بر روی آهن
بریان کنند تا سرخ شود و بهمین دستور در تراکیب دیگر
که افیون برشته دران داخل است باید بریان نموده
داخل نمایند و اگر رماد افیون محرق در ماد آنرا خواهند
زیاده تشویه نموده در کوزهٔ مطین کرده در تنور یا اوجاغ
بسوزانند تا سوخته گردد پس آورده بکار برند و در ادویهٔ
مسکنهٔ وجع اذن و قرحهٔ آن و در منافع افیون قبل ذکر یافته

فصل در بیان ابدال افیون

بدانکه بدل آن بقول جمهور دو وزن یا سه وزن آن
بزر البنج سفید است زیرا که بزر البنج سیاه از سموم است
و بعضے گفته اند بدل آن مثل وزن آن تخم لفاح یا
پوست بیخ آن یا عصارهٔ آن است و بعضے تودری سفید
گفته اند مثل آن و هموزن آن عصارهٔ لحیة التیس و در
حبس الدم لتاشیر طین مختوم و کافور و کهربا و در
کلام شیخ الرئیس آمده که بدل آن سه مثل آن بزر البنج
و مثل آن تخم لفاح است و سنجری نیز چنین گفته و
عصارهٔ لفاح را نیز و سمرقندی آنرا بیروج آورده

فصل در تعداد مرکبات افیوندار که از حکمای متقدم است و طریق ترکیب آن

اثاناسیا کبری اثاناسیا صغرے ارسطون کبیر ارسطون صغیر
اسود سلیم که مشهور بمعجون ابومسلم است اصفر سلیم افلونیا
رومی افلونیا فارسی بادزهر برشعثا بزرگ دواء دراق تریاق
فاروق تریاق غزره و حمر تاء دار الکبریت زهرآن کبیر زهرآن
صغیر که مهربان نیز نامند سنجرنیا کبیر سنجرنیا صغیر سلیثیا
نیز زلونش قفطارغان کبیر قفطارغان صغیر کاکنج
نیز دلیطوس مخلص اکبر که سوطیرا نیز نامند معجون القراط

معجون ابوماهر معجون ارسطوماخس معجون اسود که معجون
اعظم نیز نامند و صاحب کامل الصناعة آنرا باسم کندرسے
ذکر کرده معجون بولس معجون ربع معجون ضمیرا معجون
نعیاثی معجون قباد الملک معجون قیصر معجون کاکنج معجون
هرمس. اما طریق ترکیب آنها چنان است که در
تریاق فاروق ذکر یافت که ادویهٔ صحیحهٔ جدیدهٔ
تازهٔ کرم نخورده فاسد و بوسیده نشده تحصیل نمایند که در آنها
غل و غش و تغییر و تبدیل نباشد و هر یک را جدا جدا
بکوبند بهمان دستور بیزند و وزن نمایند و افیون
و سائر صموغ را در ملتغے مناسب بخیسانند و اگر محتاج
بصاف نمودن باشد صاف نمایند و عسل و یا نبات
را بقوام آورده دران ریزند و با خگر رطوبت آن را
خشک نمایند که بسوزد پس فرود آورده و پس از
فاتر گردیدن حرارت آن سائر ادویه را بان بسرشند
و در ظرف نقرئی یا چینی بدستور نگاه دارند و اگر افیون
با صموغ دیگر محتاج بریان نمودن باشد بدستور مقرر
بریان نمایند پس حل نموده داخل نمایند و اگر در کوفتن
بعضے ادویه را باهم بکوبند پس باید اجزائیکه در سخافت
و کثافت و صلابت نزدیک بهم باشند باهم بکوبند مانند
گلسرخ و گاوزبان و نیلوفر و سورنجان و بوزیدان
و مانند اینها باهم و دارچینی و خولنجان و قرنفل
باهم و همچنین این قاعده را مرعے دارند اما درین صورت
باید که قبل از کوبیدن هر یک از ادویه را جدا جدا
وزن نمایند.

فصل در بیان مرکباتے که اصل و عمود در انها افیون است و از ان جمله اقسام اثاناسیا و ارسطون و اسود سلیم و اصفر سلیم است

اما معنے و نسخ اثاناسیا

بدانکه معنے آن منقذ یعنے نجات دهنده است از جمله این
معجون موجب رستگاری از جمیع اوجاع و قولنج امراض
شدید بلکه رهاننده و خلاصی کننده است از جمیع امراض
چون فلونیاے رومی طرسوسی که معروف است
به برشعثا یعنے برد الساعة و بعضے گفته که معنے آن

دوار الذهب است جهت آنکه از اجزاے آن کبد ذئب
است لهذا مسمّے به ذوار الذئب و کبد الذئب شده
اثاناسیا الکبرے المعمولة بکبد الذئب گویند مشهور آن است
که از تراکیب جالینوس است و بزعم قومے اقدم از
جالینوس است و بهترین آن معتدل القوام است که
رائحهٔ شراب داشته باشد و غش کرده میشود به برشعثا یعنی
به افلونیاے رومی طرسوسی و شناخته میشود بطعم و رائحهٔ
شراب شیخ داؤد انطاکی گفته که این معجون سرد است
در اول درجهٔ دوم و خشک است در آخر درجهٔ دوم
یا در اول سوم و صاحب میزان الطبائع گفته که این
معجون سرد است در ربع درجهٔ اولی و خشک در آخر درجهٔ
دوم میفرماید که چون فقیر میزان این دوا را گرفت بدستور
معروف میان اطبا که عسل را محسوب نمیدارند معلوم شد که گرم
در دو ثلث درجهٔ اولی و خشک است در آخر دوم و اگر عسل
نیز محسوب گردد گرم است در اواخر وسط درجهٔ دوم و
خشک است در اواخر دوم اما منافع و خواص این معجون
بدانکه میباشد نافع از براے جمیع اوجاع چون معجون المقن
معروف بافلونیاے رومی مشهور به برشعثا خصوص از
براے اوجاع کبد و اوجاع معده و امعا خصوص قولنج
و مغص و اوجاع طحال خصوص وجع شوکه و اوجاع صدر
و جنبین و کلیتین و مثانه و از براے ریاح معده و کلیتین و
مثانه و عسر البول و قئے و اختلاف بلغمی و ضعف کبد
و استسقا و ذرسنطاریا و از براے صداع و منقی سینه
نافع است در اواخر سل و از براے ربو و سرفهٔ مزمن
و از براے امراض مقعد و آشامیدن و طلا کردن آن
و از براے بواسیر گاه چون مرهم بران نهند و از براے
حذر و بالخاصیت موجب استخلاص از جمیع سموم مشروبه
و باید استعمال کرده شود از براے استسقا با آب مطبوخ
کرفس و از براے سموم مشروبه با شیر گاو و از براے
قولنج با آب مطبوخ شبت و از براے عسر البول با آب زنجبیل
و شبت و بزعم بعضے باید که استعمال کرده شود این دوا از
براے مرضے که نافع است این دوا از براے آن امراض
با آب کاسنی تازه یا آب شبت و مانند اینها و شفائی را

میزان الطبائع گفته که این دوا گرم ست در یک درجه
وسه ربع درجه وخشک است در دو درجه ونیم + ونیز از
جملهٔ مرکباتی اصل وعمود درانها افیون است افلونیا
است بدانکه افلونیا لغت رومی است وآنرا افلونیا بغیر
همزه نیز گویند وآن عمده واصل ادویهٔ مرکبه است که
اصل وعمود درآنها افیون است و اصل افلونیا دو قسم است
رومیه وفارسیه واصل ومقدم ازین هردو افلونیا
رومیه است که منسوب است بافلین حکیم رومی طرسوسی
واورا افلن بغیر یا نیز گویند واصل نسخهٔ افلونیا رومیه
بزعم شیخ ابو علی بن سینا که در قانون ذکر نموده معجونی
است که بالفعل معروف است به برشعثا وبعد از نسخ
افلونیای رومیه وفارسیه وافلونیاهای تصرف
متاخرین بنسخهٔ شیخ داؤد رسم برشعثا ذکر میکنیم افلونیای
رومیه بنسخهٔ شیخ داؤد انطاکی وابن جزله وسید اسمٰعیل
وصاحب اختیارات بدیعی واکثر اطبا + صنعت آن
زعفران پنجدرم فلفل سفید بزرالبنج سفید از هریک بیست
درم افیون ده درم فطراسالیون چهار درم تخم کرفس
نبطی سه درم سنبل الطیب چهار درم ساذج هندی سلیخه
عاقرقرحا حب بلسان فرفیون از هریک یک درم کوفته
بیخته بروغن بلسان چرب نموده باسه وزن ادویه عسل
سفید مصفی خوشبو معجون سازند وبعد از شش ماه
استعمال نمایند شربتی مقدار نخودی باآب مطبوخ کرفس
نبطی وجعده بنوشند وقوت این دوا تا سه سال باقی است
ودر نسخهٔ ابن جزله بجای فلفل سفید فلفل سیاه است
وبعض اطبا درین افلونیا بجای تخم کرفس نبطی جعده
داخل نموده ودیگری بجای کرفس نبطی دوقو داخل
نموده واجزای این دوا سوای روغن بلسان
وعسل هفتاد ویک درم است ومزاج این معجون
سرد است در آخر درجهٔ سوم ودر نسخهٔ مظفرالدین
شفائی دار فلفل بیست درم داخل
است واما منافع این افلونیا مسکن اکثر دردها
ونافع است ازبرای قولنج وعسرالبول وسنگ
گرده ومثانه واوجاع طحال وکبد وپهلوها
وسرفه واسهال وتشنج وقاطع نزف الدم ونافع است
ازبرای صداع مرکب ازخون وخلطی بارد چون بلغم
وسودا هرگاه خورده شود وبعد از فصد وتنقیهٔ آن خلطی که
سبب صداع شده وشربتی مقدار نخودی است باآب
طبیخ کرفس نبطی وجعده ومصفر بعقل وبعضی گفته اند که
این دوا را بعد از سه ماه استعمال نمودن توان + وسید
اسمٰعیل گفته که این افلونیا دوای مبارک است
نزلات را باز دارد وهمه بیماریها ودردها را ساکن
گرداند خاصه درد قولنج وازبرای نزف حیض وهیضه
را مفید است صاحب اختیارات بدیعی گفته که از
جملهٔ خواص این دوا آنکه مسکن درد دندان است شبها
دگذاشتن بران وسرفه وخناق را زائل کند وبعضی
گفته اند که منافع این دوا زیاده از حد وحصر است
واز انجمله نفع است ازبرای خفقان وسرفهٔ کهنه و
سیلان مزمن رحم واختلاف مرهٔ صفره وسودا ونافع
ازبرای تشنج حادث از شدت اوجاع وآلام شاسیلان
آن وشربتی ازین دوا مقدار یک نخود است ازبرای
قولنج ودرد گرده باآب کرفس وسید اسمٰعیل در ذخیره گفته
که شربتی ازین معجون از نیم مثقال تا یک مثقال است
بجهت قولنج درآب طبیخ شبت واز جهت درد جگر با
طبیخ جعده وجهت درد معده باطبیخ بادیان وجهت
باز داشتن خون باطبیخ سماق وسید مظفرالدین
شفائی گفته که شربتی ازین معجون از یک دانگ است
تا نیم مثقال وجهت درد معده در طبیخ انیسون واز
برای درد طحال باسکنجبین وازبرای قولنج در طبیخ
شبت واز جهت درد گرده ومثانه در طبیخ رازیانه واز
جهت حبس خون در طبیخ سماق افلونیای رومیه
بنسخهٔ حکیم سید مومن در تحفة المومنین گفته که منافع
این افلونیا مثل منافع افلونیای فارسیه است
لیکن انفع است در قولنج وعسرالبول وسنگ گرده
ومثانه وضیق النفس وتشنج وسل وخوانیق
ونزلات وفساد دهان ودندان واسهال
وضعف جگر واین احر وایبس است وهردو مفسد
ذهن اند مگر آنکه اکثار در اطعمهٔ حلوه وسمه نمایند
صنعت آن فلفل ابیض بزرالبنج سفید از هریک
بیست وپنجدرم افیون خالص طین مختوم فوة الصبغ
تخم کرفس ابهل اسارون نانخواه رازیانه سنبل الطیب
قسط تلخ مغز بادام تلخ از هریک پانزده درم سلیخه
یکدرم ساذج هندی یکدرم روغن بلسان پنجدرم
مغز تخم خربزه پنجدرم اشق سه درم اشق را بشراب
خیسانیده حل کرده باعسل بقوام آورده ادویه را
بآن بسرشند ودر نسخهٔ دیگر زعفران پنجدرم مرمکی
صافی عاقرقرحا فرفیون از هریک دو درم زرنباد
درونج عقربی مروارید ناسفته خشک مربی از هریک
نیمدرم کافور قیصوری یکدانگ ونیم داخل است ودر نسخهٔ
دیگر بجای خسک مربی مشک ترکی است ودر نسخهٔ
دیگر جند بیدستر کهربا مرجان قرمزی ابریشم مقرض از هر
یکدرم نیز داخل است + افلونیای رومای طرسوسی
بنسخهٔ دیگر + صنعت آن فلفل سفید بزرالبنج سفید از هریک
ده مثقال افیون کازرونی خالص زعفران از هریک
پنج مثقال فرفیون مغز کردگان از هریک دو مثقال سنبل الطیب
انیسون رازیانه از هریک یکمثقال عاقرقرحا سورنجان
زنجبیل از هریک نیم مثقال تخم مقشر چهار مثقال ونیم
عنبر اشهب نیم دانگ مشک تبتی یکدانگ ورق طلا
ورق نقره از هریک یکدانگ ونیم گلاب بقدر حاجت
عسل مصفی سه وزن مجموع بدستور مقرر معجون سازند
افلونیای رومیه بنسخهٔ دیگر صنعت آن زعفران
بایهٔ شتر اعرابی دارچینی خصیة الثعلب مصری جدوار
خطائی عود قماری خام جوزبوا مغز چلغوزه ساذج هندی
از هریک پنج مثقال فلفل سفید بزرالبنج از هریک بیست
مثقال افیون پانزده مثقال فطراسالیون سنبل الطیب
از هریک چهار مثقال تخم کرفس گل داغستانی از هریک
سه مثقال سلیخه عاقرقرحا فرفیون از هریک یک
مثقال عنبر اشهب یاقوت رمانی مروارید ناسفته کهربا
از هریک دو مثقال کوفته بیخته بروغن بلسان چرب نموده
باسه وزن ادویه عسل مصفی معجون سازند شربتی از یک قیراط

تا یکدانگ + افلونیاے رومیہ بہ نسخۂ حکیم لطف اللہ خان
مرحوم + صنعت آن فلفل سفید بزر البنج سفید ہر
یک چہل مثقال افیون کازرونی بیست مثقال زعفران
دہ مثقال فطر اسالیون سنبل الطیب از ہر یک ہشت مثقال
تخم کرفس شش مثقال سادج ہندے عاقرقرحا سلیخہ
فرفیون حب بلسان از ہر یک دو مثقال ادویہ را کوفتہ بروغن
بادام شیرین چرب نمودہ بعسل سہ وزن مجموع ادویہ
بدستور مقرر سرشتہ معجون سازند شربتے از یک نخود
تا یکدانگ افلونیا دیگر کہ بعضے اطبا آنرا باسم افلونیای
رومیہ ذکر کردہ و نوشتہ اند کہ بزعم احقر از ترکیب متاخرین است
صنعت آن فلفل سفید بزر البنج سفید از ہر یک دہ مثقال
افیون کازرونی زعفران از ہر یک پنج مثقال فرفیون
مغز کردگان از ہر یک دو مثقال سنبل الطیب انیسون
رازیانہ از ہر یک یک مثقال عاقرقرحا سورنجان
زنجبیل از ہر یک نیم مثقال کندر مقشر چہار مثقال و نیم
عنبر اشہب نیم دانگ مشک تبتی یک دانگ و ورق طلا و
ورق نقرہ از ہر یک یکدانگ و نیم بگلاب بقدر حاجت
عسل سفید مصفے سہ وزن ادویہ بدستور مقرر معجون
سازند + افلونیاے دیگر کہ بعضے اطبا این را نیز باسم
افلونیاے رومیہ ذکر کردہ و نیز نوشتہ اند کہ بزعم مولف
نیز از تالیف متاخرین است + صنعت آن فلفل سفید
بزر البنج سفید از ہر یک بیست مثقال افیون پانزدہ
مثقال زعفران مایہ شتر اعرابی دارچینی خصیۃ الثعلب
مصری جدوار خطائی عود قماری خام جوز بوا مغز
چلغوزہ سادج ہندے از ہر یک پنج مثقال فطر اسالیون سنبل
الطیب از ہر یک چہار مثقال تخم کرفس گل داغستانی از
ہر یک مثقال سلیخہ عاقرقرحا فرفیون از ہر یک یک مثقال
عنبر اشہب یاقوت رمانی مروارید ناسفتہ کہربای شمعی
از ہر یک دو مثقال اجزا را آنچہ صلایہ کردنی است آنرا
جواہر صلایہ نمایند و عنبر را در روغن بلسان گداختہ
ادویہ را کوفتہ بیختہ با آن روغن بلسان چرب نمایند و با سہ
وزن ادویہ عسل سفید مصفے خوشبو بقوام آوردہ معجون
سازند و بعد از شش ماہ استعمال نمایند شربتے از یک قیراط
تا یکدانگ + افلونیا دیگر کہ قریب بافلونیاے رومیہ است
در اجزا و نفع + صنعت آن فلفل سفید بزر البنج سفید
افیون عاقرقرحا سنبل الطیب از ہر یک یک مثقال
زعفران دو مثقال کوبیدہ بیختہ با سہ وزن ادویہ عسل مصفے
معجون سازند + افلونیاے فارسیہ شیخ داؤد انطاکی در
جزو ثانی تذکرہ در حرف ہمزہ این دوا ذکر کردہ و گفتہ
افلونیا اشہر از رومیہ است و مرکب آن کہ از آنجا مشتعل است
میفرماید شاید در زمان او این افلونیا اشہر بودہ ولیکن
درین زمان افلونیاے رومیہ اشہر است و صحیح آنست
این ترکیب اقدام از نخاشعہ است صنعت آن بہ نسخۂ
شیخ الرئیس در قانون ذکر کردہ فلفل سفید بزر البنج سفید
از ہر یک بیست درم افیون طین مختوم از ہر یک دہ درم
زعفران پنجدرم فرفیون مرمکے صافی عاقرقرحا سنبل الطیب
از ہر یک دو درم جندبیدستر یک درم زرنباد درونج
عقربی مروارید ناسفتہ مشک خالص از ہر یک نیم درم کافور
قیصوری یکدانگ و نیم عسل سفید مصفے بقدر کفایت بدستور
معجون سازند و در نسخۂ اصل مرمکے داخل نیست شربتی یکدرم
با آنچہ موافق باشد از اشربہ و باید کہ استعمال کردہ شود
این دوا بعد از گذشتن شش ماہ از ساختن آن و این
نسخہ سواے عسل چہاردہ جزو است و وزن اجزا ہفتاد
و چہار درم و یکدانگ و نیم است و مزاجش سرد در سیم
درجہ و خشک است در دو درجہ و نیم و در نسخۂ دیگر درین
افلونیا مشک داخل نیست و گفتہ کہ مقدار شربتش از نیم
دانگ تا نیم مثقال است اما منافع و خواص آن نافع
از برای نزف الطمث و بواسیر و اطلاق طبیعت و اسہال
خون و از براے زنان آبستن کہ حیض بہ بینند و از
براے ریاح عارضہ در رحم و حافظ جنین است و محکم کردن
فم رحم را سید مظفر الدین شفائی گفتہ کہ این افلونیا
نافع است از براے استرخاء ہر عضو کہ باشد و
نزف الدم از جمیع اعضا باز دارد و رحم را قوت
دہد و نافع است از براے خفقان و حافظہ را
قوت دہد + افلونیای فارسیہ بہ نسخۂ شیخ داؤد انطاکی
گفتہ کہ این معجون بسیار نیکو کثیر النفع است
خصوص در حبس خون و تقویت اعضا و حفظ جنین
و از باب صداع و سعال و ضعف معدہ و تہییج باہ و قوت
این معجون تا چہار سال باقی میماند و جائز نیست استعمال
پیش از شش ماہ جائز نیست کہ خوردہ شود از ین
معجون زیادہ بر یک درم صنعت آن فلفل سفید بزر البنج
سفید از ہر یک بیست درم و در نسخۂ دیگر بیست و پنجدرم
افیون گل مختوم تخم کرفس جوز ابہل اسارون نانخواہ
قسط تلخ رازیانہ سنبل الطیب مغز بادام تلخ از ہر یک دہ درم
و در نسخۂ دیگر از ہر یک پانزدہ درم است مغز تخم خربزہ
پنجدرم اشق سہ درم اشق را در شراب ریحانی خیسانیدہ
حلکردہ باقی ادویہ را کوفتہ آنچہ بیختنی است بیختہ ہمہ را
جدا جدا وزن کردہ با عسل مصفے سہ وزن ادویہ معجون
سازند و گفتہ کہ گاہی زیادہ کردہ میشود بر اجزای مزبورہ
زعفران پنجدرم مرمکے صافی عاقرقرحا فرفیون جندبیدستر
مرجان سرخ کہربای شمعی از ہر یک یکدرم + افلونیای فارسیہ
بہ نسخۂ دیگر کہ قریب است در اخلاط بہ نسخۂ شیخ داؤد انطاکی
صنعت آن فلفل سفید بزر البنج سفید از ہر یک بیست
و پنجدرم افیون طین مختوم فوہ الصبغ تخم کرفس جوز ابہل
اسارون نانخواہ رازیانہ سنبل الطیب قسط تلخ مغز بادام
تلخ از ہر یک پانزدہ درم مغز تخم خربزہ پنجدرم زعفران
پنجدرم اشق سہ درم مرمکے صافی عاقرقرحا فرفیون از
ہر یک دو درم جندبیدستر مرجان قرمزی کہربای شمعی
ابریشم مقرض از ہر یک یکدرم زرنباد درونج عقربی
مروارید ناسفتہ مشک تبتی خالص از ہر یک نیم درم
کافور قیصورے یکدانگ و نیم اشق و مرمکی را در شراب
انگوری ریحانی خیسانیدہ حلکردہ باقی ادویہ را کوفتہ
بیختہ مجموع را بہ عسل مصفے سہ وزن ادویہ سرشتہ
معجون ساختہ در ظرف چینی کردہ بعد از شش ماہ
استعمال نمایند شربتے یک درم - افلونیاے
فارسیہ از ابن ماسویہ منقول از قرابادین
افندی صالح چلپی طبیب ابراہیم سلطان
قیصر روم حابس اسہال و خون بواسیر و
حیض است شربتش یک درم + صنعت آن

فلفل سفید بزر البنج سفید از هر یک بیست درم افیون گل مختوم
گل ارمنی مغسول شادنج عدسی مغسول زعفران از هر یک
پنجدرم جندبیدستر افربیون عاقرقرحا سنبل الطیب
مروارید ناسفته کهربای شمعی زرنباد درونج عقربی
از هر یک یکدرم کافور قیصوری ثلث درمی با عسل سفید
مصفی بدستور مقرر معجون سازند + افلونیای فارسیه
به نسخهٔ محمود بن الیاس شیرازی قریب است به نسخهٔ
شیخ الرئیس صنعت آن فلفل سفید بزر البنج سفید از
هر یک درم جندبیدستر زرنباد درونج عقربی از
هر یک نیمدرم مروارید ناسفته مشک تبتی از هر یک نیم
مثقال و در نسخهٔ دیگر از هر یک یک مثقال است
افیون ده درم زعفران پنجدرم مرمکی صافی سنبل الطیب
عاقرقرحا فرفیون از هر یک ده درم کافور قیصوری
یکدانگ و نیم کوفته بیخته بعسل مصفی سه وزن ادویه
معجون سازند شربتی یک درم بعد از شش ماه استعمال
نمایند + افلونیای فارسیه به نسخهٔ یوسف بغدادی حبیب
مالا یسع الطبیب حبله گفته که این مرکب نافع است از برای
قولنج و نزف الدم زنان و ریاح رحم و نافع است از برای
زنانیکه جنین ایشان ساقط میگردد و محکم میگرداند فم رحم را
و تقویت آن میکند و صالح است از برای امتلاء دقی و صالح
است از برای بدن و بد است از برای دماغ و ذهن صنعت
آن فلفل سفید بزر البنج سفید از هر یک بیست درم
افیون ده درم و بعضی براجزای مزبوره طین مختوم زعفران
از هر یک پنجدرم افزوده اند اجزا کوفته بیخته با سه وزن
ادویه بعسل مصفی معجون سازند + افلونیای دیگر از اختراع
اطبای متاخرین در افعال مثل افلونیای فارسیه است
و در تقویت باه اقوی از آن است صنعت آن فلفل سیاه
افیون از هر یک بیست درم بزر البنج سفید مصطگی زعفران
تخم کرفس خصیة الثعلب مصری از هر یک پنجدرم عاقرقرحا
از هر یک یکدرم سنبل الطیب حب بلسان زرنباد بسباسه
ریوند چینی دارچینی عود قماری ساذج هندی اشنه از
هر یک دو درم مشک خالص نیمدرم ورق نقره نیمدرم ورق
طلا یکدانگ اجزا کوفته بیخته بروغن بلسان چرب نموده

با سه وزن ادویه عسل مصفی معجون سازند شربتی از یک
تا یکدانگ + افلونیای دیگر از متقدمین و معلوم نیست که
از افتراح کدام طبیب است لیکن نسخه بسیار خوبی است جامع
جمیع فواید افلونیای رومیه و فارسیه است + صنعت آن
فلفل سفید بزر البنج سفید از هر یک بیست درم افیون
زعفران از هر یک ده درم تخم کرفس مصطگی رومی از
هر یک پنجدرم زرنباد عود هندی صندل دارچینی قرنفل
اشنه ساذج هندی سنبل الطیب جدوار خطائی
حب بلسان از هر یک دو درم عاقرقرحا فربیون از هر
یک یکدرم کوفته بیخته بعسل مصفی سه وزن ادویه معجون
سازند افلونیای محمودی تالیف حکیم عماد الدین محمود شیرازی
منقول از خط معزی الیه قریب است در منافع با فلونیای
فارسیه + صنعت آن فلفل سفید بیست مثقال بزر البنج
سفید ده مثقال افیون پانزده مثقال زعفران پنج
مثقال دانه هیل سنبل الطیب قرنفل مصطگی ریوند چینی
بسباسه اسارون شامی افتیمون اقریطی دارچینی زنجبیل
از هر یک دو مثقال گلسرخ منقی از اقماع کشنیز خشک
مقشر تخم کرفس از هر یک شش مثقال کوفته بیخته بروغن بادام
شیرین ده مثقال چرب نموده با عسل مصفی معجون سازند
و در نسخهٔ منقول از خط میرزا معز الدین برادر حکیم احمد
وزن روغن بادام پانزده مثقال و وزن عسل دو برابر
مجموع ادویه است + افلونیای دیگر منقول از خط معزی
الیه قلمی فرموده که در جمیع افعال خصوص در امر باه بی نظیر است
صنعت آن فلفل سفید دار فلفل مصطگی رومی قرنفل
از هر یک پنجمثقال دارچینی عود قماری قرفة الطیب
قاقلهٔ صغار زرآوند مدحرج سنبل الطیب درونج عقربی
جوز بوا بسباسه بوزیدان پوست بیرون پسته پوست زرد
اترج ورق گلسرخ تخم فلنجمشک کبابه چینی سلیخه سیاه
سعد کوفی ساذج هندی عاقرقرحا صندل سفید
مغز حب الزلم مروارید ناسفته بسد کهربا مشک تبتی
عنبر اشهب ابریشم مقرض از هر یک دو مثقال زعفران
ده مثقال افیون پنجاه مثقال زنجبیل چهار مثقال
آمله منقی فرفیون ورق نقره خصیة الثعلب مصری

از هر یک یکمثقال ورق طلا بیست عدد جندبیدستر
سه مثقال عسل مصفی سه وزن ادویه بدستور مقرر
ترکیب نمایند و بقوانین اطبای یونان این ترکیب
مشوش است زیرا که ایشان جمع میان ادویهٔ قلبیه سوای
زعفران و افیون را جائز نمیدارند + افلونیای
دیگر منقول از حکیم عماد الدین محمود + صنعت آن
سورنجان هفت مثقال بوزیدان خصیة الثعلب مصری
مروارید ناسفته از هر یک پنجمثقال غاریقون مشش سفید
یکدرم شقاقل مصری تخم کرفس عاقرقرحا سنبل رومی
ریوند چینی جوزبوا جندبیدستر از هر یک دو مثقال
بهمن سرخ بهمن سفید خولنجان زنجبیل قرنفل طباشیر
سفید گل گاؤزبان تخم بالنگو صندل سفید تربد سفید
مجوف مدبر بسباسه از هر یک چهار مثقال فلفل سیاه
دار فلفل مصطگی رومی سعد کوفی درونج عقربی بادرنجبویه
سنبل الطیب مایهٔ شتر اعرابی گل سرخ لسان العصافیر
بنفشه سلیخه عود الصلیب تودری زرد تودری گاؤزبان
قاقلهٔ صغار ورق نقره از هر یک سه مثقال زعفران
پانزده مثقال بزر البنج سفید بیست مثقال عنبر اشهب
مشک تبتی از هر یک یکمثقال ابریشم مقرض هفت مثقال
کازرونی یک اوقیه تبریزی عسل مصفی سه وزن ادویه بدستور
معجون سازند و تشویش این نسخه زیاده از نسخهٔ سابق است
چه نزد اطبای یونان جمع میان ادویهٔ قلبیه و افیون جائز نیست
چنانچه گذشت و جمع میان ادویهٔ قلبیه و مسهلات را نیز جائز
نداشته اند و درین نسخه هر دو شد + افلونیا محمودی تالیف
حکیم عماد الدین محمود شیرازی + صنعت آن یاقوت رمانی مرجان
قرمزی بسد محرق جدوار خطائی عنبر اشهب ورق نقره عود
هندی قاقلهٔ صغار دارچینی قرنفل درج ترکی درونج عقربی
اسارون سنبل الطیب تخم کرفس ساذج هندی از هر یک دو مثقال
مروارید ناسفته کهربا بهمن سرخ زرنباد از هر یک سه مثقال
لعل بدخشی ورق طلا مشک خطائی از هر یک یکمثقال
خصیة الثعلب مصری پنجمثقال مصطگی رومی زعفران
از هر یک پانزده مثقال فلفل سیاه بزر البنج سفید از هر یک
مثقال افیون سی مثقال عسل مصفی سه وزن ادویه بدستور

معجون سازند + افلونیای دیگر از حکیم عماد الدین محمود
حسینی شیرازی + صنعت آن فلفل سیاه بزرالبنج سفید
از هریک بیست مثقال زعفران مصطگی اسطوخودوس
ابریشم مقرض مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه از هریک پنجمثقال
مروارید ناسفته بسد محرق کهربا یشب سبز یاقوت رمانی
جدوار خطائی مجرب ورق طلا لعل بدخشی قرنفل دانه هیل
زنجبیل دارچینی دارفلفل اسارون شامی زرنباد بادرنجبویه
خولنجان عود بلسان حب بلسان پوست بیرون پسته
بوزیدان اشنه از هریک دو مثقال مشک تبتی خالص فرفیون
عاقرقرحا از هریک یکمثقال ورق نقره عود هندی سعد کوفی
سانج هندی سنبل الطیب مایه شتر اعرابی درونج عقربی جوزبوا
بسباسه تخم بادرنجبویه عنبر اشهب صندل سفید گل گاؤزبان
گلسرخ تخم کرفس نانخواه پوست زرد اترج خصیة الثعلب
مصری بهمن سفید تودری گلگون تودری زرد از هریک سه
مثقال شقاقل مصری زرنباد لسان العصافیر از هریک چهار
مثقال مغز نارجیل مقشر مغز چلغوزه مغز گردگان مقشر
از هریک ده مثقال افیون سه مثقال عسل سه وزن ادویه
بدستور مقرر معجون سازند + افلونیای محمودی که معمول و مستعمل
سلسله حکیم محمد باقر ولد ارشد حکیم عماد الدین محمود است
صنعت آن فلفل سفید افیون از هریک بیست مثقال
دانه هیل دارچینی سنبل الطیب ریوند چینی افتیمون اقریطی
بسباسه مصطگی رومی اسارون زنجبیل از هریک دو مثقال
زعفران تخم کرفس ورق گلسرخ از هریک شش مثقال
عنبر اشهب یکمثقال ورق طلا بیست عدد ورق نقره
پنجاه عدد مشک تبتی یک مثقال عسل مصفی سه وزن
ادویه بدستور مقرر معجون سازند + افلونیا حکیم عماد الدین حسینی
شیرازی منقول از بیاض مجربات حکیم محمد باقر مشهور به میرزا
بزرگ بخط معزی الیه + صنعت آن ورق طلا محلول مشک
تبتی خالص از هریک یکمثقال ورق نقره لعل بدخشی
یاقوت رمانی مروارید ناسفته مرجان قرمزی زمرد کهنه
کهربای شمعی عقیق یمانی بسد محرق مغسول جدوار خطائی
مجرب عنبر اشهب عود قماری خام زرنباد درونج عقربی
سنبل الطیب سانج هندی قرنفل دانه هیل بوا [illegible]

زنجبیل تخم کرفس دارچینی صندل سفید از هریک دو درم
خصیة الثعلب مصری پنجدرم زعفران پانزده درم فلفل
سفید بزرالبنج سفید از هریک بیست مثقال افیون چهل
مثقال عسل صافی سه وزن تمام ادویه بدستور مقرر معجون
سازند شربتی تا یکدانگ - افلونیای محمودی بنسخه دیگر صنعت
آن فلفل زنجبیل بسباسه مصطگی گلسرخ دارچینی سنبل الطیب
اسارون ریوند چینی افتیمون از هریک دو مثقال افیون
کازرونی شش مثقال زعفران پنجمثقال روغن بنفشه
و بادام ده مثقال عسل مصفی سه وزن مجموع ادویه بدستور
مقرر معجون سازند شربتی تا یکدانگ + افلونیا تالیف حکیم
محمد باقر معروف بمیرزا بزرگ ولد ارشد حکیم عماد الدین
محمود شیرازی منقول از بیاض مجربات بخط معزی الیه
غفرالله له + صنعت آن جدوار خطائی عود هندی از هریک
دو مثقال صندل سفید ورق گلسرخ منزوع الاقماع
دانه هیل سنبل الطیب قرنفل دارچینی فلفل سفید جوزبوا
بسباسه مصطگی رومی درونج عقربی خولنجان زرنب سعد
کوفی بسد محرق مغسول مروارید ناسفته ورق گلسرخ مرجان
قرمزی یشب سبز کهربا ورق نقره ورق طلا از هریک
دو مثقال زرنباد زعفران از هریک پنجمثقال اسطوخودوس
سه مثقال ابریشم مقرض ده مثقال یاقوت رمانی مشک
تبتی از هریک یک مثقال افیون بزرالبنج سفید از هریک
بیست مثقال عسل سفید خوشبوی مصفی نبات سفید
بالمناصفه سه وزن ادویه معجون سازند + افلونیا خاصه
تالیف حکیم عماد الدین محمود شیرازی معروف بفلونیای
محمودی منقول از خط حکیم سلیمان موسوی شیرازی نافع
از برای ضعف باه و در تقویت باه بی نظیر است و نافع است
از برای ضعف قلب و خفقان و نشاط تمام آورد و فواید
بسیاری از برای این فلونیا نقل کرده و ما مختصر نمودیم در
آخر گفته که این افلونیا جمیع امراض را نافع است + صنعت
آن یاقوت رمانی مروارید ناسفته کهربای شمعی
فادزهر حیوانی جدوار خطائی مجرب مومیائی معدنی
دارابجردی از هریک دو درم درونج عقربی
شقاقل مصری صندل سفید از هریک چهار درم

زرنباد طباشیر سفید دارفلفل آمله منقی غنچه گلسرخ
پوست بیرون پسته زراوند مدحرج حب الغار حب الزلم
حبة السودا عود هندی انیسون نانخواه رازیانه قاقله
صغار قاقله کبار قرفة الطیب فطراسالیون مرمکی مصطگی
جندبیدستر سعد کوفی عاقرقرحا اسارون مایه شتر اعرابی
قسط شیرین سانج هندی سنبل الطیب از هریک پنجدرم
خشخاش سفید مصطگی رومی جوزبوا خصیة الثعلب مصری
بسباسه باهی ریوند چینی مغز چلغوزه مغز نارجیل مقشر
مغز بادام شیرین مقشر بزرالبنج سفید از هریک ده درم
فلفل سیاه بیست درم زنجبیل سفید هفتدرم پوست هلیله
بیخ بهمن سفید ابریشم مقرض تخم پیاز پوست زرد اترج
تخم گندنا حب بلسان عود بلسان خبطیا نارو ماهی روبیان
از هریک سه درم عنبر اشهب دو درم مشک تبتی یکدرم [illegible]
دو درم زعفران سی درم مغز تخم خربزه سه درم ورق طلا
یک درم ورق نقره دو درم افیون کازرونی پنجاه درم
نبات سفید یکصد درم عسل مصفی سه وزن مجموع ادویه
بدستور مقرر معجون سازند شربتی از یک نخود تا یکدانگ
و گاه باشد که شخصی معتاد بافیون باشد که یکدرم توان داد
افلونیا خاصه تالیف حکیم محمد باقر ولد حکیم عماد الدین محمود
شیرازی که بجمیع امزجه موافق است + صنعت آن
بزرالبنج سفید فلفل زعفران مصطگی از هریک بیست مثقال
جدوار خطائی مجرب عنبر اشهب مشک تبتی یشب کافوری
مروارید ناسفته ورق طلا یاقوت رمانی بسد لعل بدخشی
عاقرقرحا فرفیون تخم بادرنجبویه پوست زرد اترج بوزیدان
بهمن سفید دوقو بادرنجبویه کندر ذکر درونج ترکی پوست
بیرون پسته از هریک دو مثقال کهربا ورق نقره زرنباد
درونج عقربی بسباسه از هریک چهار مثقال عود قماری
سانج هندی اسطوخودوس قرنفل زنجبیل اسارون
اشنه حب بلسان عود بلسان خولنجان سعد کوفی
زرنب قسط بحری جوزبوا لسان العصافیر خصیة الثعلب
ریوند چینی دارفلفل سلیخه سیاه حماما فطراسالیون مرمکی
میعه سائله غاریقون خشخاش سفید از هریک سه مثقال ابریشم مقرض
صندل سفید سنبل الطیب تخم کرفس گلسرخ خشخاش سفید

مغز چلغوزه مغز نارجیل مقشر مغز تخم خیار مغز تخم خربزه
از هر یک نه مثقال افیون نیم صد مثقال عسل سه وزن ادویه
بدستور معجون سازند + اقلونیا خاصه بنسخهٔ دیگر از حکیم عماد الدین
محمود قریب بنسخهٔ سابق بافی الجمله تفاوتے + صنعت آن
یاقوت سرخ رمانی یشب سبز لاجورد مغسول کهربای شمعی
بسد محرق ورق طلا سنبل الطیب رومی اشنه کبابه چینی درج
ترکے زرنباد سانج هندی زراوند مدحرج زرنب خبطیانا
عود بلسان تودری گلگون تودری زرد اسارون گاؤزبان
گل گاؤزبان سلیخه تخم فرنجمشک اسطوخودوس جندبیدستر
افتیمون گلسرخ تخم شاهتره از هر یک سه مثقال لعل بدخشی
عقیق یمانی زعفران جدوار خطائی مجرب بادرنجبویه تخم بالنگو
قرفة الطیب تخم شربتے از هر یک دو مثقال مروارید ناسفته
ورق نقره عود قماری صندل سرخ صندل سفید مایه شتر اعرابی
زنجبیل سورنجان مصری درونج عقربی بهمن سرخ بهمن سفید
بسباسه نانخواه تخم کرفس غاریقون سفید مقل ارزق بادزهر
طباشیر سفید گل نیلوفر ریوند چینی مغز حب السمنه قاقله کبار
مغز حب الزلم مغز پسته مقشر مغز نارجیل مقشر مغز بادام
شیرین مقشر مغز فندق مقشر مغز حبة الخضرا مغز انجانگ
مغز گردگان تخم کاسنی مقشر مغز تخم کدو مغز تخم خیارین مغز
تخم خرفه مقشر از هر یک پنجمثقال عنبر اشهب مشک تبتی
خالص از هر یک یکمثقال خصیة الثعلب مصری فلفل
دارچینی از هر یک ده مثقال مصطگے تخم خشخاش سفید از
هر یک هفت مثقال افیون کازرونی سی مثقال گلاب
یکصد مثقال نبات سفید نیم من تبریزی عسل سفید مصفی بقدر
حاجت بدستور مقرر معجون سازند شربتے از یکقیراط تا یکدانگ
صنعت این اقلونیا بنسخهٔ دیگر از مسودات نواب غفران
مآب حکیم عماد الدین محمود شیرازی قدس سره یاقوت سرخ
رمانی لعل بدخشی عقیق یمانی بسد محرق مغسول یشب سبز
سفید کهربای شمعی ورق طلا جدوار خطائی مجرب
بوزیدان سورنجان عاقرقرحا زراوند مدحرج
تخم ترب تخم شلغم از هر یک دو مثقال مروارید
ناسفته مرجان قرمزے ورق نقره عنبر اشهب مشک
تبتی خالص سنبل الطیب درونج عقربی بادرنجبویه

گاؤزبان ابریشم مقرض بسباسه لسان العصافیر خیرین
از هر یک سه مثقال عود هندی صندل سفید مایه شتر
اعرابی خولنجان تخم خرفه مصطگے غنچهٔ گلسرخ دارفلفل
دارچینی زنجبیل سعد کوفی قرنفل دانه هیل از هر یک
پنجمثقال خصیة الثعلب مصری زرنباد تودری سرخ تودری
زرد بهمن سرخ بهمن سفید مغز پسته مقشر مغز بادام شیرین
مقشر مغز گردگان مغز حبة الخضرا مغز حب القرطم تخم خشخاش
مغز تخم خربزه مغز تخم خیارین تخم هلیون ماهی روبیان
بزرکتان از هر یک ده مثقال زعفران بزرالبنج سفید از
هر یک چهل مثقال فلفل سیاه پنج مثقال حب کاکنج سی عدد
افیون یکصد مثقال نبات سفید دو صد و پنجاه مثقال
گلاب عرق بیدمشک از هر یک یکصد مثقال آب سیب
شیرین آب انار شیرین رب به شیرین از هر یک پنجاه مثقال
عسل سفید مصفے دو وزن و نیم مجموع ادویه بدستور مقرر
ترکیب نمایند اقلونیا خاصه تالیف حکیم عماد الدین
محمود مغفور بنسخهٔ دیگر گفته که این اقلونیا جمیع امراض
را موافق است + صنعت آن بزرالبنج سفید چهار
مثقال فلفل مصطگے جدوار خطائی مجرب عنبر اشهب
مشک ترکی یشب سبز مروارید ناسفته ورق طلا
یاقوت سرخ رمانی بسد محرق مغسول لعل بدخشی عاقرقرحا
فرفیون تخم بادرنجبویه پوست زرد اترج بوزیدان
بهمن سفید کندر ذکر درونج ترکے پوست بیرون پسته
از هر یک دو مثقال کهربای شمعی ورق نقره زرنباد
درونج عقربی بسباسه عود قماری خام اسطوخودوس
سانج هندی قرنفل زنجبیل اسارون دارچینی اشنه
حب بلسان خولنجان قسط بحری جوزبوا لسان العصافیر
ریوند چینی خصیة الثعلب غاریقون سفید دارفلفل
قطر اسالیون مرمکی عمانی میعه سائله از هر یک سه مثقال
ابریشم مقرض صندل سفید سنبل الطیب تخم کرفس گلسرخ
خشخاش سفید مغز نارجیل مقشر مغز تخم خربزه از هر یک ده مثقال
افیون یکصد مثقال عسل سه وزن ادویه بدستور معجون
اقلونیا محمودے منقول از تحفة المؤمنین صنعت آن افیون
فلفل سفید از هر یک بیست مثقال سنبل الطیب اسارون بسباسه

دانه هیل دارچینی مصطگے ریوند چینی زنجبیل افتیمون از
هر یک نه مثقال تخم کرفس زعفران گل سرخ از هر یک
شش مثقال مشک ترکی نیم مثقال عنبر اشهب یکمثقال
ورق طلا ورق نقره از هر یک پنجاه عدد عسل سه وزن
مجموع ادویه بدستور مقرر معجون سازند شربتے از یکقیراط
تا دو قیراط + اقلونیا حکیم سلیمان موسوی شیرازی گفته که
این اقلونیا را جمیع منافع اقلونیا محمودی که قبل ازین ذکر
شد میباشد مع شئ زاید + صنعت آن یاقوت رمانی
لعل بدخشے ورق نقره جدوار خطائی مجرب عود قماری
خام عرقی صندل سرخ صندل سفید مایه شتر اعرابی
زنجبیل سفید سورنجان مصری بهمن سرخ بهمن سفید ریوند چینی
غاریقون هش سفید مقل ارزق جندبیدستر حب السمنه مغز
حب الزلم مغز تخم کدوی شیرین کشنیز خشک مقشر مغز فندق
مغز تخم خیارین مغز گردگان مقشر مغز نارجیل مقشر تخم کاسنی
مقشر مغز تخم خربزه مقشر تخم خشخاش از هر یک پنجمثقال
مروارید ناسفته مصطگے رومی از هر یک هفت مثقال بسباسه
کافور لاجورد مغسول کهربای شمعی بسد محرق عقیق یمانی
عنبر اشهب مشک خالص زعفران اشنه سنبل هندی سنبل رومی
خصیة الثعلب مصری کبابه چینی درج ترکی زرنباد سانج هندی
زراوند مدحرج زرنب شامی خبطیانا رومی عود بلسان
تودری گلگون تودری زرد اسارون شامی درونج عقربی
بادرنجبویه تخم بالنگو گاؤزبان گل گاؤزبان گلسرخ
بسباسه باغی قرفة الطیب سلیخه سودانا نانخواه تخم کرفس
تخم فرنجمشک اسطوخودوس افتیمون اقریطی طباشیر سفید
گل نیلوفر تخم شاهتره تخم بادروج از هر یک سه مثقال ورق
طلا چهار مثقال فلفل دارچینی قاقله از هر یک ده مثقال
مغز چلغوزه مغز بادام شیرین مقشر از هر یک هشت مثقال
افیون کازرونی یکصد و بیست مثقال روغن بنفشه بادام
پنجاه مثقال گلاب یکمن تبریزی نبات سفید نیم من عسل مصفی
دو وزن مجموع ادویه بدستور مقرر معجون سازند شربتے از
یک نخود تا یکدانگ + اقلونیای دیگر از حکیم سلیمان گفته
که اکثر امراض را نافع است + صنعت آن جدوار خطائی
مجرب عنبر اشهب مشک تبتی صندل سفید سنبل الطیب

ازہریک دو مثقال عود قماری خام عرقی بہمن سفید بہمن سرخ
تخم گزر گاؤزبان تخم بادرنجبویہ گلسرخ زعفران فلفل سیاہ
دار فلفل سعد کوفی زنجبیل سفید دارچینی تخم ترب حب کاکنج
ازہریک پنجمثقال مایہ شتر اعرابی سورنجان مصری بوزیدان
تودری زرد تودری سرخ درونج عقربی عاقرقرحا زراوند
مدحرج قرنفل قاقلہ لسان العصافیر تخم ہلیون افریبون انار
ازہریک سہ مثقال خصیۃ الثعلب مصری مصطگی رومی جوزبوا بسباسہ
مغز پستہ مقشر مغز فندق مقشر مغز کردگان مقشر تخم خشخاش
سفید تخم شلغم ازہریک دہ مثقال زرنباد بادرنجبویہ ابریشم
مقرض ازہریک چہار مثقال بزرالبنج سفید بست مثقال
افیون کازرونی سی مثقال عسل مصفی سہ وزن ادویہ
کوفتہ بیختہ بروغن بادام شیرین بقدر حاجت چرب نمودہ
بعسل مصفی بدستور مقرر معجون سازند شربتے ازیک نخود
تا یکدانگ + افلونیاے دیگر تالیف حکیم احمد منقول از
میرزا رحیم حکیم باشی شاہ سلطان حسین + صنعت آن
فلفل سیاہ مصطگی رومی سنبل الطیب افتیمون دارچینی ریوند چینی
قرنفل صندل سرخ زنجبیل سفید طباشیر سفید بسباسہ
تخم خرفہ مقشر خصیۃ الثعلب مصری دانہ ہیل تخم خشخاش
ازہریک ہشت مثقال غنچہ گلسرخ بست و دو مثقال گل ارمنی
چہار مثقال پوست ہلیلہ کابلی پنجمثقال زعفران دوازدہ
مثقال بزرالبنج پانزدہ مثقال افیون سی ویک مثقال
عسل مصفی ہفتصد و ہشتاد و پنج مثقال بدستور معجون
معجون سازند + افلونیاے احمدی دیگر تالیف حکیم احمد دلدار
ارشد حکیم سلیمان موسوی گفتہ کہ این ترکیب مجرب است
در تقویت قلب و دماغ و نشاط آورد و در تقویت باہ
و امساک بے نظیر است + صنعت آن فلفل سیاہ پنجمثقال
بزرالبنج سفید سی مثقال دارچینی زنجبیل قرنفل مصطگی
دانہ ہیل ریوند چینی بوزیدان خصیۃ الثعلب مصری سورنجان
مصری اسارون عاقرقرحا گل ارمنی صندل سفید پوست
ہلیلہ بادرنجبویہ سنبل الطیب مایہ شتر اعرابی گلسرخ
لسان العصافیر بنفشہ سلیخہ عود الصلیب تودری زرد تودری سرخ
گلگون قاقلہ صغار ورق نقرہ ازہریک سہ مثقال عنبر
پانزدہ مثقال بزرالبنج سفید بست مثقال عنبر اشہب

مشک تبتی ازہریک یکمثقال افیون کازرونی چہار مثقال
عسل سفید مصفی یکصد و ہشت مثقال بزرالبنج و تخم خشخاش
را نہایت نرم کوبیدہ باقی ادویہ را کوفتہ بیختہ بروغن بنفشہ
بادام چرب نمودہ زعفران و افیون را بگلاب حل کردہ
مجموعہ را بعسل بقوام آوردہ سرشتہ در ظرف چینی نگاہدارند
و بعد از چہل روز استعمال نمایند شربتے ازیک نخود تا
یکدانگ + افلونیاے احمدی دیگر تالیف حکیم احمد دلدار ارشد
حکیم سلیمان موسوی کہ بجہت خان احمد ترکیب فرمودہ
صنعت آن فلفل سیاہ بست و پنج مثقال سنبل الطیب
افتیمون اقریطی ریوند چینی صندل سرخ زنجبیل
طباشیر سفید دارچینی بسباسہ تخم خرفہ مقشر تخم
خشخاش سفید خصیۃ الثعلب مصری مصطگی رومی
قرنفل دانہ ہیل ازہریک ہشت مثقال ورق گلسرخ
بست و دو مثقال گل ارمنی چہار مثقال پوست ہلیلہ
کابلی پنج مثقال بزرالبنج سفید پانزدہ مثقال افیون
سی ویک مثقال زعفران دوازدہ مثقال ورق نقرہ
دو مثقال عسل سفید مصفی ہفت صد و ہشتاد و پنجمثقال
تخم خشخاش و بزرالبنج را نرم باید کوبید و باقی ادویہ را
کوفتہ بیختہ بدستور مقرر معجون سازند شربتے از یکقیراط
تا نیمدانگ + افلونیاے دیگر منقول از مجربات حکیم احمد
موسوی کہ خود تناول میفرمودہ اند + صنعت آن عود
قمارے خام پانزدہ مثقال فلفل سفید مصطگی رومی
ازہریک ہشت مثقال دارچینی سنبل الطیب جندبیدستر
مروارید ناسفتہ عنبر اشہب ازہریک دہ مثقال قرفہ
بست مثقال زعفران پنجاہ مثقال دانہ ہیل قرنفل
درونج عقربی زرنباد عاقرقرحا بہمن سرخ مومیائی
دارالجردے جدوار خطائی مشک تبتی پوست ہلیلہ کابلی
کہربا شمعی ابریشم مقرض ورق گلسرخ صندل سفید
تخم کاسنی گاؤزبان بادرنجبویہ پوست زرد اترج شقاقل
مصری خصیۃ الثعلب ازہریک پنجمثقال کافور قیصوری
نیم مثقال زراوند مدحرج دو مثقال ورق نقرہ ورق طلا
ازہریک صد عدد جوزبوا کبابہ چینی ازہریک یکمثقال
آملہ منقے دو مثقال افیون دویست و بست مثقال

شربت انار شیرین شربت بہ شیرین شربت سیب شیرین
ازہریک بست مثقال عرق گاؤزبان عرق بیدمشک
ازہریک یکصد مثقال گلاب دو صد مثقال عسل نبات سفید
مصفی سہ وزن مجموع ادویہ بدستور مقرر معجون سازند
افلونیا از استنباط سید الفضلاء علامۃ العلماء میر محمد باقر
داماد قدس سرہ این افلونیا را مسمی بمطیبۃ الارواح نمودہ
و فرمود کہ این افلونیا جامع جمیع فواید افلونیاے رومیہ
و فارسیہ و تریاق اکبر است با زیادتی در حفظ صحت و
تقویت ارواح و قوے و اعضا و ازالہ جمیع امراض حار
و باردہ و شرحے طویل از براے این دوا نوشتہ و بجہت
نزد قطب شاہ والی دکھن فرستادہ + صنعت آن فلفل سیاہ
بست مثقال فلفل سفید دارچینی سیلانی ازہریک
دوازدہ مثقال رازیانہ اخمنہ سفید سنبل الطیب ازہریک
دہ مثقال زنجبیل پانزدہ مثقال پوست زرد اترج سیاہ
ہندے گاؤزبان گیلانی ازہریک ہفت مثقال گل گاؤزبان
گل سوسن آزاد بستانی قردمانا تخم بادرنجبویہ پوست نارنج
ازہریک پنجمثقال ورق بادرنجبویہ ہلیلہ سیاہ شیطرج
ہندے ازہریک ہفت مثقال آملہ منقے پنج مثقال
تخم شلغم بری نعناع خشک پوست ہلیلہ بہمن سفید پوست
بیرون پستہ تودری سرخ سعد کوفی نانخواہ حب الغار
لسان العصافیر اسارون شامی لک مغسول گلسرخ
اسطوخودوس قسط سفید بحرے پوست ہلیلہ زرد پوست
ہلیلہ کابلی شقاقل مصری صندل سفید کشتہ عنبرین از
ہفت مثقال جوزبوا بسباسہ باعے کندر ذکر وج ترکی
رب السوس درونج عقربی مرصافی دانہ ہیل بوزیدان قرنفل
ریوند چینی بزرالبنج سفید ازہریک دہ مثقال بہمن سرخ
تودری زرد حاشا مغاث بغدادی ثوم بری نار مشک
زرنب قصب الذریرہ تخم فرنجمشک قاقلہ کبار کماذریوس
کمافیطوس حب بلسان عود بلسان افتیمون اقریطی
غاریقون ہش سفید زراوند طویل زراوند مدحرج سکبینج
صمغ عربی مقل ازرق کتیرا قرفۃ الطیب سلیخہ سیاہ قرفہ
انیسون عاقرقرحا خولنجان مشکطرا مشیع خبطیا نار رومی
صندل سرخ مومیائی دارالجردی قفر الیہود مروارید ناسفتہ

طباشیر سفید زرشک منقی فادزهر حیوانی اصطهباناتی
لاجورد مغسول عنبر اشهب ورق نقره از هر یک پنجمثقال
کبابه چینی مشک تبتی خالص از هر یک شش مثقال مصطگی
رومی سی مثقال زرنباد خصیة الثعلب مصری دار فلفل
عود هندی خام جدوار خطائی مجرب ابریشم مقرض گل ارمنی
مغسول از هر یک دوازده مثقال تخم کرفس بیست مثقال
زعفران شصت و شش مثقال لسبد محرق کهربا ورق طلا از
هر یک چهار مثقال یاقوت رمانی زمرد کهنه از هر یک سه مثقال
زبرجد شفاف دو مثقال روغن بلسان سی و دو مثقال
میعه سائله روغن نارجیل از هر یک بیست و دو مثقال افیون
کازرونی یکصد و پنجاه و پنجمثقال عرق بهار نارنج یکهزار یکمن
تبریزی عرق بید مشک گلاب از هر یک دویست و پنجاه درم
عرق فتنه یکصد و بیست درم عرق گاوزبان یکصد و پنجاه درم
عرق قرنفل پنجاه درم عرق دارچینی هفتاد و پنجدرم نبات
سفید یکصد و پنجاه درم عسل سفید مصفی چهار وزن
ادویه طریق ساختن این دوا این نحواست که صمغ را سوای
مصطگی در عرق بهار گاوزبان و عرق بید مشک و گلاب بخیسانند
واندک عسلی داخل کرده یکشب بگذارند و عنبر را علیحده در عسل
بگدازانند و همچنین مومیائی و فقر را جدا جدا در عسل بگدازانند و
افیون را در عرق دارچینی و عرق قرنفل و عرق فتنه بخیسانند و
مشک و زعفران و جدوار فادزهر را جدا جدا بکوبند و جواهر
را نرم کوبیده بر روی سنگ سماق با گلاب سحق بلیغ نموده
بنحوی که در زیر دندان را نیاید و ابریشم را نیکو مقرض نموده
از پارچه نازکی بگذرانند و باقی ادویه را کوفته بیخته بروغن
بلسان و روغن نارجیل و میعه سایله چرب نموده و چون عسل را
بقوام آورده باشند و از آتش فرود آورده اول مرتبه صمغ
را در آن حل نمایند پس جواهر را صلایه کرده ابریشم را
داخل نمایند بعد از آن عنبر گداخته و مومیائی و فقر را گداخته
و فادزهر و جدوار و افیون و زعفران باین ترتیب دیگر
داخل نمایند پس ادویه چرب کرده را پس مشک نگاه ورق
طلا و ورق نقره پس جهد و مبالغه نمایند که اجزا خوب بهم مخلوط
شوند و آنقدر بر هم زنند که هیچ جزئی از آن ممتاز از جزو
دیگر نباشد پس در ظرف چینی کرده نگاه دارند و بیش از شش ماه

استعمال ننماید و شربتی از این معجون از نیم دانگ تا نیم مثقال
و معتاد با فیون را تا یک مثقال نیز جائز است و این دوا
بغیر عرقها و عسل و نبات یکصد و دوازده جزو است
و مزاجش گرم است در اول درجهٔ اول و خشک است
در درجهٔ سوم مخفی نماند بر عارفان قوانین ترکیب مخفی نیست
که بحسب قوانین کلیه ترکیب این ترکیب مشوش است و اگرچه
سیر عمدهٔ فضلا اند لیکن لازم است که عارف قوانین ترکیب
باشند افلونیای حکیم عمادالدین محمود که از جهت اعتماد بر آن
بمجرد دیدن نموده اند صنعت آن فلفل سیاه سنبل الطیب
قرنفل و هیل بوا مصطگی رومی ریوند چینی بسباسه سازج
بزر البنج سفید تخم کرفس ورق گلسرخ افتیمون دارچینی
از هر یک دو مثقال افیون خالص زعفران از هر یک پنج
مثقال ادویه کوفته بیخته بروغن بنفشه بادام چرب نموده
باسه وزن ادویه عسل مصفی مقوم بسرشند شربتی مقدار
یک نخود تا دو نخود + افلونیای دیگر منقول از طب یوسفی
صنعت آن فلفل سیاه بزر البنج سفید از هر یک بیست درم
افیون ده درم زعفران پنجدرم سنبل الطیب عاقرقرحا فرفیون
از هر یک دو درم جندبیدستر یکدرم زرنباد درونج عقربی
مشک خالص مروارید ناسفته از هر یک نیمدرم عسل مصفی
نود مثقال علی الرسوم معجون سازند شربتی یکدانگ
افلونیای دیگر صنعت آن ریوند چینی بسباسه زرنباد
عود هندی دارچینی قرنفل اشنه سازج هندی سنبل الطیب
حب بلسان از هر یک دو درم خصیة الثعلب مصری بزر البنج
زعفران تخم کرفس از هر یک پنجدرم فلفل سیاه افیون
سکر از هر یک بیست درم مصطگی رومی پنجدرم عاقرقرحا
فرفیون از هر یک یکدرم مشک ترکی نیمدرم ورق طلا
دانگی ورق نقره نیمدرم اجزا کوفته بیخته بروغن بادام چرب
کنند و باسه چندان عسل صاف کف گرفته بسرشند
و بعد از شش ماه بقدر قوت مزاج استعمال نمایند افلونیای
جالینوس + صنعت آن زعفران پنجدرم عاقرقرحا
افربیون سنبل الطیب از هر یکدرم فلفل بیست درم
بزر البنج سفید هشت درم افیون یکدرم با عسل مصفی
وزن ادویه معجون سازند + افلونیای دیگر بعضی گفته

از تالیف شیخ الرئیس است مسکن اوجاع است و نافع
از برای قولنج صنعت آن فلفل سفید بزر البنج سفید از
هر یک بیست مثقال افیون ده مثقال زعفران پنجمثقال
فرفیون سنبل الطیب عاقرقرحا از هر یک یکمثقال عسل مصفی
سه وزن ادویه بدستور معجون سازند افلونیای [illegible]
جهت نزلات و اوجاع معده و ریاح و قولنج با مطبوخ
یا بارب به استعمال نمایند و جهت تشنج و فالج با مطبوخ جوز الطیب
و جهت سرفه و ضیق النفس با مطبوخ زوفای خشک
و جهت سنگ گرده و مثانه با آب کرفس و جهت نزف الدم
جمیع اعضا با آب برگ نار مشک و قدر شربتش یک نخود است
و این نسخه نیز از قرابادین افندی صالح چلپی طبیب ابراهیم
سلطان قیصر روم نقل شده + صنعت آن فلفل سفید افیون
بزر البنج سفید زعفران از هر یک پنجدرم سنبل الطیب عاقرقرحا
جندبیدستر از هر یک یکدرم با عسل سفید بدستور مقرر معجون
سازند + افلونیای کبیر منقول از قرابادین افندی صالح
چلپی بنهایت مخدر و مسکن اوجاع است صنعت آن
فلفل سفید بزر البنج سفید از هر یک دو درم افیون دارچینی
از هر یک یکدرم و نیم تخم کرفس تخم مقدونس که فطراساليون
است دوقو از هر یک ثلث درمی زعفران نیمدرم
سنبل الطیب عاقرقرحا زرنباد از هر یک سدس درمی درونج
حب افربیون و قسط تلخ از هر یک یکدرم اجزا را با عسل
سفید مصفی القدر حاجت معجون سازند + افلونیا تالیف
مرحوم حکیم سید محمد رحیم حکیم باشی منقول از خط ایشان
بجهت درد اعضا و قولنج و تقویت باه و اعضای رئیسه
نافع + صنعت آن عنبر اشهب یاقوت سرخ مروارید ناسفته
از هر یک دو مثقال مایه شتر اعرابی خصیة الثعلب مصری
جدوار خطائی فادزهر حیوانی دارچینی عود قماری مغز چلغوزه
جوز بوا زعفران مازندرانی از هر یک پنجمثقال فادزهر معدنی
سه مثقال فلفل سفید بزر البنج از هر یک بیست
مثقال افیون مازندرانی پانزده مثقال فطراساليون
چهار مثقال تخم کرفس سه مثقال سازج هندی سلیخه
عاقرقرحا فربیون از هر یک یکمثقال سنبل الطیب چهار مثقال
ادویه را با روغن بلسان چرب نموده با عسل سه برابر ادویه

معجون سازند + افلونیاے حکیم صالح خان خال آن مرحوم
صنعت آن فلفل سفید بزرالبنج سفید از ہر یک نہ مثقال
و نیم درونج عقربی سنبل الطیب خصیۃ الثعلب مصری خطیبانا
مقل ازرق تخم شلغم بری تخم جزر مشک ترکی خالص از
ہر یک دہ مثقال مصطگی رومی طباشیر آملہ منقی عنبر اشہب
از ہر یک یکمثقال بسباسہ دانہ ہیل تخم بالنگو افتیمون
گل گاؤزبان صمغ عربی رازیانہ دارفلفل صندل سفید
گلاب سودہ مغز نارجیل مقشر مغز بادام شیرین مقشر مغز
پستہ بہمن سرخ بہمن سفید از ہر یک سہ مثقال قرنفل ہشت
مثقال ورق گلسرخ دارچینی از ہر یک شش مثقال
زنجبیل عاقرقرحا درونج ترکی جوزبوا زرنباد از ہر یک چہار
مثقال زعفران دہ مثقال تخم کرفس نہ مثقال حب الغار زرد مثقال
سانج ہندی پنجمثقال افیون کازرونی ہفتاد و پنجمثقال
عسل سفید مصفی ہفتصد و پنجاہ مثقال گلاب چہل مثقال
بدستور مقرر معجون سازند + افلونیا تالیف صدر الشریعہ
مولانا عبدالرزاق لاہجی + صنعت آن افیون کازرونی
دوازدہ مثقال درونج عقربی مروارید ناسفتہ سنبل الطیب
فرفیون فلفل سیاہ عود قماری خام دارچینی مرجان قرمزی
کہربای شمعی ابریشم مقرض زعفران گاؤزبان اسطوخودوس
افتیمون اقریطی تخم فرنجمشک تخم کاسنی مقشر صندل
سفید سودہ ہلیلہ سیاہ مقل ازرق فلفل سفید انیسون
رازیانہ خصیۃ الثعلب قاقلہ مصری قاقلہ جوزبوا بسباسہ
قرنفل شقاقل مصری خولنجان بوزیدان بہمن زنجبیل طباشیر
سفید مشک ترکی خالص از ہر یک یکمثقال ورق طلا ورق
نقرہ از ہر یک سی عدد لاجورد مغسول سہ مثقال عسل
مصفی اسہ وزن ادویہ بدستور مقرر معجون سازند + افلونیاے
سعیدی از اختراع حکیم محمد سعید قمی [illegible] کہ این افلونیا
در برابر افلونیاے حکیم میر عماد الدین محمود و افلونیاے
حکیم احمد ترکیب نمودہ و چنانچہ ایشان افلونیای خود را
کردہ اند بمجموع واحد موسوم نمودہ اند و نیز
افلونیای خود را بالسعید موسوم نمودہ و جمیع منافع و خواص
مغری الیہما بجہت افلونیاے خود ذکر کردہ اند حکیم محمد سعید ہم
ایدا از برای افلونیا خود آوردہ + صنعت آن ہلیلہ سیاہ

پوست ہلیلہ زرد پوست ہلیلہ کابلی پوست ہلیلہ طباشیر سفید
میعہ سائلہ گشنیز خشک مقشر از ہر یک سہ مثقال کہربای
شمعی یشب سبز گلسرخ پوست زرد اترج از ہر یک دو
مثقال اسطوخودوس ریوند چینی پوست بیخ لفاح مصطگی
رومی عود قماری خام زعفران صندل سفید از ہر یک
طلق محلوب یکمثقال و نیم عاقرقرحا یک مثقال دارچینی دہ مثقال
بزرالبنج سفید پنجمثقال افیون دہ مثقال اجزا را کوفتہ بیختہ
بروغن بادام شیرین چرب نمودہ باسہ وزن مجموع ادویہ
عسل سفید مصفی معجون سازند و بعد از شش ماہ استعمال
نمایند + افلونیا تالیف میرزا محمد حکیم + صنعت آن فلفل
بزرالبنج سفید افتیمون زعفران از ہر یک بیست مثقال مصطگی
اسطوخودوس ابریشم مقرض از ہر یک پنجمثقال مروارید ناسفتہ
بسد کہربا یشب سبز یاقوت رمانی مشک تبتی جدوار خطائی
ورق طلا از ہر یک دو مثقال سعد کوفی ورق نقرہ عود
قماری خام مایہ شتر اعرابی سنبل الطیب سازج ہندی
درونج عقربی جوزبوا بسباسہ گاؤزبان تخم بادرنجبویہ
گلسرخ تخم کرفس نانخواہ پوست زرد بیرون اترج
از ہر یک سہ مثقال خصیۃ الثعلب مصری شقاقل زرنباد
لسان العصافیر از ہر یک چہار مثقال قرنفل دانہ ہیل کبیر
دارچینی دارفلفل اسارون زرنب بادرنجبویہ خولنجان
حب بلسان پوست بیرون پستہ بوزیدان اشنہ از ہر یک دہ
مثقال عاقرقرحا فرفیون از ہر یک یکمثقال بہمن سفید
تودری سرخ تودری سفید مغز نارجیل مقشر مغز تخم خیار
مغز تخم خربزہ مغز پستہ مغز گردگان از ہر یک پنجمثقال
عسل مصفی اسہ وزن ادویہ بدستور مقرر مرتب نمایند
و مخفی نماند کہ این ترکیب نیز نہایت مشوش است و از قوانین
کلیہ ترکیب خارج + افلونیاے دیگر کہ بجہت قولنج
بے نظیر و بادہا بشکند و طبع را نرم سازد و لیکن مسکن جمیع
دردہا است و خواب آورد + صنعت آن فلفل افیون بزرالبنج
سفید بیروج نانخواہ برگ سداب فودنج زیرہ کرمانی
جندبیدستر حب الغار از ہر یک جزو سقمونیاے
مشوی ثلث جزو کوفتہ بیختہ بعسل مصفی اسہ وزن
ادویہ سرشند شربتے تا یکدرم و این دوا یازدہ جزو است

و مزاجش قریب باعتدال در گرمی و سردی بلکہ مائل
بگرمی و خشک است در درجہ سوم افلونیاے دیگر قریب است
بافلونیا + قبل لیکن مسہل نیست و دوائے اجید است جمیع
دردہا را فرو نشاند و بادہا بشکند و قولنج را نافع باشد
صنعت آن فلفل نانخواہ شونیز حب الغار جندبیدستر
زیرہ کرمانی افیون بزرالبنج سفید بیروج اجزا متساوی
کوفتہ بیختہ بعسل مصفی سہ وزن ادویہ معجون سازند
افلونیاے دیگر از تالیف متاخرین نہایت نفع و قریب است
بافلونیاے حکیم سلیمان سوسوی شیرازی و تجربہ کردیدہ کہ
جمیع امراض را موافق است + صنعت آن بزرالبنج سفید
چہار مثقال فلفل مصطگی رومی جدوار خطائی عنبر اشہب
مشک تبتی یشب سبز مروارید ناسفتہ یاقوت رمانی لعل
بدخشی بسد محرق مغسول ورق طلا عاقرقرحا فرفیون تخم
بادرنجبویہ پوست زرد اترج بہمن سفید بوزیدان کندر
پوست بیرون پستہ درونج ترکی از ہر یک دو مثقال
کہربای شمعی زرنباد ورق نقرہ درونج عقربی بسباسہ
عود قماری خام سازج ہندی اسطوخودوس دارفلفل
زنجبیل اسارون شامی دارچینی اشنہ حب بلسان خولنجان
سعد کوفی قسط بحری جوزبوا لسان العصافیر خصیۃ الثعلب
مصری ریوند چینی غاریقون ہش سفید دارفلفل سلیخہ
سیاہ تنکار اسالیون مصطگی صافی میعہ سائلہ از ہر یک سہ
مثقال ابریشم مقرض صندل سفید سنبل الطیب تخم کرفس
گلسرخ منزوع الاقماع تخم خشخاش سفید مغز نارجیل
مقشر مغز تخم خربزہ از ہر یک دہ مثقال افیون یکصد مثقال
عسل مصفی اسہ وزن ادویہ بدستور مقرر معجون سازند
شربتے از یک نخود تا یکدانگ + افلونیاے از متاخرین دیگر
صنعت آن مروارید ناسفتہ کہربای شمعی سلیخہ سیاہ
سنبل الطیب اذخر مکی ابریشم خام از ہر یک سہ مثقال
بسد محرق زمرد کہنہ عقیق یمانی طباشیر سفید دارچینی
اسارون شامی سانج ہندی صندل سفید زرشک
منقی ریوند چینی تخم فرنجمشک عنبر اشہب مشک تبتی
ورق طلا ورق نقرہ جدوار خطائی مجرب درونج عقربی
بادرنجبویہ گل گاؤزبان پوست زرد اترج از ہر یک دو مثقال

لعل بدخشی یاقوت رمانی از ہر یک یک مثقال فلفل سفید
چہل مثقال مصطگی بیست مثقال زعفران دہ مثقال
افیون چہل مثقال تخم کرفس پانزدہ مثقال جوزبوا بسباسہ
خولنجان اسطوخودوس مایہ شتر اعرابی از ہر یک پنجمثقال
مصفی دو وزن مجموع ادویہ بدستور مقرر معجون سازند + افلونیای
دیگر از متاخرین + صنعت آن یاقوت سرخ رمانی یاقوت
زرد یاقوت کبود لعل بدخشی ورق گلسرخ سانج ہندی
گل گاؤزبان دارچینی سیلانی تخم خرفہ مقشر صندل سرخ
صندل سفید قرنفل پوست زرد اترج بہمن سرخ بہمن سفید
درونج عقربی زرنباد شیر آملہ منقی جندبیدستر مشک تبتی
عنبر اشہب بادزہر حیوانی اصطہیانا زورق طلا خصیۃ الثعلب
مصری از ہر یک دو مثقال مروارید ناسفتہ پنج مثقال
سنبل الطیب پوست بیرون پستہ تخم کاسنی مقشر طباشیر
سفید جدوار خطائی مجرب مصطگی رومی گل مختوم ورق
نقرہ محلول از ہر یک پنج مثقال افیون کازرونی خالص
دو صد و بیست و پنجمثقال زعفران ہفتاد و پنج مثقال
عسل مصفی صد و پنجمثقال گلاب پنج شیشہ بدستور مقرر معجون
سازند و در نسخہ دیگر فیروزہ نیشاپوری عقیق یمانی بسد
سرخ کہربای شمعی نشیم کافوری از ہر یک دو مثقال داخل
دو وزن عسل سہ صد مثقال و نبات سفید و قند از ہر یکی
ہفتاد و پنج مثقال نیز داخل است + افلونیای دیگر از اطبای
اصفہان کہ بجہت خاقان اعظم بادشاہ جمجاہ شاہ سلیمان
تالیف نمودہ اند + صنعت آن جدوار نفش مجرب خطائی
یازدہ درم مروارید ناسفتہ یاقوت سرخ رمانی از ہر یک یکدرم
کہربای شمعی مرجان قرمزی بادزہر حیوانی اصطہیانا جندبیدستر
از ہر یک دو درم لعل بدخشی مومیائی دار ابجردی گل
ارمنی مغسول درونج عقربی طباشیر سفید صندل سفید
صندل سرخ بہمن سفید بہمن سرخ کبابہ چینی شب انگیز تخم دا
الونہ مایہ شتر اعرابی سنبل الطیب لسان العصافیر عاقرقرحا تخم
صافی دارچینی آملہ منقی جوزبوا قاقلہ صغار قاقلہ کبار
فلفل سیاہ فلفل سفید دارفلفل زنجبیل اشنہ دارچینی خولنجان
تخم کرفس زراوند مدحرج زرنباد تودری سرخ تودری زرد
حب الزلم تخم زردک بعض زیدان بزرالبنج سفید بزرکاکنج مقل ازرق

سورنجان شکر شیرین انیسون شقاقل مصری تخم ہلیون تخم
ترب فلفل مویہ تخم انجرہ صمغ عربی قرنفل بسباسہ تخم بانگو
ریوند چینی جنطیانای رومی حب الغار زراوند طویل درنا
نقرہ فرفیون نارجیل دریائی از ہر یک سہ درم گل گاؤزبان
خصیۃ الثعلب مصری مصطگی رومی مغز بادام شیرین مقشر
مغز فندق مقشر مغز نارجیل مقشر مغز تخم خربزہ از ہر یک پنجدرم
افیون کازرونی بیست و پنجدرم عنبر اشہب عسل سفید مصفی
سہ وزن مجموع ادویہ بدستور معجون سازند و گفتہ اند
کہ این افلونیا نافع است از برای قوت باہ و تقویت اعضای
رئیسہ است و نشاط و تفریح آورد و دافع سموم است و حفظ
صحت کند و نافع است از برای وبا و طاعون و نافع
از برای جمیع اوجاع و آلام + افلونیای دیگر تالیف از
یکی اطبای اصفہان + صنعت آن فلفل سفید بزرالبنج
سفید زعفران مصطگی رومی یشب محرق یشب سبز یاقوت
رمانی مشک تبتی جدوار خطائی مجرب لعل بدخشی ورق طلا
دانہ ہیل بوا زنجبیل دارچینی عود بلسان پوست بیرون
پستہ اسارون عنبر اشہب دارفلفل زرنب حب بلسان
بادرنجبویہ خولنجان از ہر یک دو مثقال اسطوخودوس
ابریشم مقرض مروارید ناسفتہ فادزہر حیوانی اصطہیانای
از ہر یک نیم مثقال ورق نقرہ کہربای شمعی سعد کوفی
سنبل الطیب عود قماری خام غرقی سانج ہندی جوزبوا تخم
کرفس درونج عقربی نانخواہ پوست زرد اترج بہمن سفید
تودری زرد تودری سرخ لسان العصافیر از ہر یک سہ
مثقال خصیۃ الثعلب مصری قرنفل زرنباد از ہر یک چہار
مثقال مایہ شتر اعرابی پانزدہ مثقال عاقرقرحا فرفیون
از ہر یک یکمثقال تریاق فاروقی بیست مثقال مغز
نارجیل مقشر مغز جلغوزہ از ہر یک دہ مثقال افیون
کازرونی سی مثقال عسل مصفی سہ وزن ادویہ بدستور
مقرر معجون سازند + افلونیای دیگر از اطبای گیلان
صنعت آن فلفل سیاہ سنبل الطیب زنجبیل دارچینی
مرکی صافی افربیون از ہر یک دہ درم زعفران سانج
ہندی سلیخہ سیاہ قرفۃ الطیب اسارون زرنب خصیۃ الثعلب
مصری جندبیدستر زراوند مدحرج عود بلسان حب بلسان

لسان العصافیر عود قماری غرقی خام عود الصلیب تخم کشنیز
اشنہ حب الزلم حب القلقل تخم ہلیون سیطرج ہندی آملہ
خولنجان رازیانہ شیطرا مشیع بادرنجبویہ پوست زرد اترج
مغز جلغوزہ گاؤزبان ریوند چینی از ہر یک پنجدرم انیسون
پوست ہلیلہ کابلی مغز بادام شیرین مغز پستہ مقشر تخم کرفس
شقاقل مصری مغز نارجیل مقشر بزرالبنج سفید از ہر یک دو
درم قرنفل جدوار خطائی مجرب صمغ عربی از ہر یک ... درم
مصطگی رومی گل ارمنی از ہر یک دو درم کبابہ چینی بہمن
سرخ بہمن سفید شب انگیز از ہر یک چہار درم تودری زرد
تودری زرد طباشیر سفید مروارید ناسفتہ کہربای شمعی یشب
لب محرق عقیق یمانی یاقوت رمانی از ہر یک ... درم زعفران
بیست درم + و در نسخہ دیگر دہ درم است عنبر اشہب
مشک خالص ... درم زر محلول نقرہ محلول از ہر یک ...
افیون دہ یک وزن مجموع ادویہ افیون را گلاب حل
کردہ باقی ادویہ را آنچہ صلایہ کردنی است صلایہ کردہ
باقی ادویہ را کوفتہ بیختہ بروغن بادام شیرین چرب نمودہ
بعسل سفید مصفی سہ وزن ادویہ بطریق مقرر معجون
سازند و در ظرف چینی نگاہدارند و بعد از شش ماہ یا بعد از
از شش ماہ استعمال نمایند شربتی بقدر نخودی تا بندقی
فرو برند افلونیای حکیم مؤمن در تحفۃ المؤمنین ذکر کردہ
گفتہ کہ مزاجش قریب است باعتدال و موافق است مر
امزجہ باردہ و حارہ را + صنعت آن بزرالبنج سفید افیون
کازرونی از ہر یک دہ مثقال زعفران کشنیز خشک مقشر از
ہر یک پنجمثقال صندل سفید طباشیر سفید سنبل الطیب
درونج عقربی بسباسہ عود قماری سانج ہندی حب بلسان
عود بلسان سعد کوفی زرنب قسط بحری جوزبوا لسان العصافیر
دارفلفل سلیخہ سیاہ اسارون فوفل زنجبیل بہمن سرخ
بہمن سفید تخم بادرنجبویہ بوزیدان از ہر یک دو مثقال
دارچینی گلسرخ تخم خشخاش مغز جلغوزہ مغز نارجیل مقشر
زرنباد گل گاؤزبان از ہر یک سہ مثقال آملہ
در شیر گاؤ پروردہ ہفت مثقال مشک تبتی نیم مثقال
کہربای شمعی مروارید ناسفتہ یاقوت رمانی لعل بدخشی بسد محلول
مرجان قرمزی عقیق یمانی ورق طلا عنبر اشہب از ہر یک

یک مثقال جواهر را بر سنگ سماق با گلاب صلایه نموده و باقی ادویه را کوفته بیخته بعسل مصفے سہ وزن مجموع ادویه سرشته معجون سازند میفرماید باید دانست که درین پنج شش نسخه اخیر از متاخرین رعایت قوانین کلیه ترکیب نیز نشده و باعتقاد بنده خالی از مضار نیستند + افلونیا مسمے بحافظ الارواح جمیع منافع افلونیا فارسیه و افلونیاے حکیم عمادالدین محمود که حکیم سلیمان موسوی از معزی الیه نقل کرده از براے این افلونیا ذکر نموده و این افلونیا از متاخرین است مؤلفش معلوم نیست صنعت آن بزرالبنج سفید فلفل سفید از هر یک بیست مثقال شیرخشت خراسانی صندل سرخ صندل سفید دارچینی طباشیر سفید سنبل الطیب گل سرخ منزوع الاقماع تخم خشخاش سفید مغز چلغوزه مغز نارجیل مقشر مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه از هر یک پنج مثقال افیون زرنباد درونج عقربے گل گاؤزبان بسباسه عود قمارے خام حب بلسان از هر یک چهار مثقال مصطگے رومی زعفران از هر یک ده مثقال سافج هندی خولنجان سعد کوفی قسط بحری جوز بوا عود بلسان با قشر حماما سلیخه فطراسالیون اسارون زنجبیل رازیانه انیسون تخم کرفس قرنفل از هر یک سه مثقال افربیون پوست زرد اترج پوست بیرون پسته ورق نقره مشک تبتی بهمن سفید بهمن سرخ دوقو تخم بادرنجبویه بوزیدان از هر یک دو مثقال اجزا را کوفته بیخته بعسل سفید مصفے اسه وزن ادویه سرشته معجون سازند و در نسخه دیگر یاقوت رمانی لعل بدخشے کهربا شمعے ورق طلا عنبر اشهب از هر یک دو مثقال مروارید ناسفته یکمثقال بسد مرجان فرفری عقیق یمانے از هر یک سه مثقال داخل است جواهر را بگلاب صلایه نموده ورق طلا و ورق نقره را بعسل حل کرده عنبر را بروغن بلسان گداخته باقی ادویه را کوفته بیخته بدستور مقرر معجون سازند شربتش از یکدانگ تا نیمدرم + افلونیا مسمے بحافظ الارواح تالیف حکیم میر محمد مومن گفته که این افلونیا قریب باعتدال است و موافق جمیع امزجه است + صنعت آن بزرالبنج سفید فلفل سفید از هر یک ده مثقال زعفران پنجمثقال کشنیز خشک پنجمثقال صندل سفید دارچینی طباشیر سنبل الطیب گل سرخ خشخاش سفید مغز چلغوزه مغز نارجیل مقشر گل گاؤزبان از هر یک سه مثقال درونج عقربے زرنباد بسباسه عود قمارے حب بلسان سافج هندی عود بلسان سعد کوفی زرنب قسط بحری جوز بوا لسان العصافیر دارفلفل سلیخه اسارون فوفل زنجبیل رازیانه انیسون قرنفل فرفیون پوست زرد اترج پوست بیرون پسته ورق نقره بهمن سرخ بهمن سفید وج ترکے تخم بادرنجبویه بوزیدان از هر یک دو مثقال آمله بشیر پرورده هفتاد مثقال مشک ترکی نیم مثقال عسل سه وزن ادویه بدستور معجون سازند و بجهت بعضے این ادویه اضافه شده مروارید ناسفته کهربا از هر یک سه مثقال یاقوت رمانی لعل بدخشے ورق طلا عنبر اشهب از هر یک دو مثقال بسد مرجان قرمزے عقیق از هر یک سه مثقال + و نیز از الجمله نفس التراکیب است النفس التراکیب تالیف میرزا ابراهیم ولد حکیم اشرف نقل از بیاض مجربات او بخط معزی الیه قلمی نموده اند که این ترکیب از من است و سوای این اسم نیافتم اسمی لائق این ترکیب بسبب بسیار منافعی که مشاهده نمودم از این ترکیب لاسیما از براے اعانت بر هضم و تقویت باه و تقویت قلب و جمیع اعضاے رئیسه و باوجود این افعال بسیار گرم نیست و شربتش از یکدانگ تا دو دانگ و تا نیم مثقال است + صنعت آن بسباسه قاقله صغار قرفة الطیب زنجبیل یابس دارفلفل دارچینی اسارون شامے از هر یک یکمثقال فلفل سفید مروارید ناسفته زعفران ریوند چینی از هر یک دو مثقال کشنیز خشک مقشر شش مثقال طباشیر سفید پنجمثقال عصاره زرشک ده مثقال بادزهر معدنے افیون کازرونے از هر یک سه مثقال قاقله کبار پنج مثقال قرنفل یک مثقال و نیم شکر سفید هفتاد مثقال من مصفے یعنی عسل مصفے هفتاد مثقال بدستور مقرر معجون سازند و اگر اضافه کرده شود باین معجون عنبر اشهب ورق نقره از هر یک یکمثقال ورق طلا نیم مثقال میگردد اقوے می فرمایند که اگر درین معجون بعوض فادزهر معدنے جدوار خطائی کنند و ملحقات داخل نداشته باشد معجونی نفیس است فادزهر معدنے مبطل فعل افیون است چه جمیع میان ادویۂ قلبیه و افیون را جائز نداشته اند اطباے یونان و یا آنکه افیون را داخل نه نمایند و باقی ادویه با ملحقات داخل باشد + و نیز از الجمله بادمهرج است و آن معرب از بادمهره فارسی است یعنے تریاق الریح چون زهرمهره که بمعنے تریاق السم است و بعضے گفته اند که بادمهرج ترجمه دحمرثا است اسحق گفته که بادمهرج معجونی مبارک است بادهاے غلیظه که در معده و احشا باشد تحلیل دهد و سده هاے کبد و طحال را بگشاید و برودت رحم را ببرد و حیض فرود آورد و تب رابع را سود دهد و ضیق النفس و یرقان سکته و استرخاے اعضا را نفع بزرگ دارد و شیخ رئیس گفته که منافع بادمهرج منافع دحمرثا است و منافعے که براے دحمرثا ذکر کرده بعینه منافعے است که اسحق از براے بادمهرج ذکر کرده + صنعت آن بنسخه اسحق زرنباد درونج عقربے افیون جندبیدستر عاقرقرحا سلیخه سیاه هوام المجوس بزرالبنج سفید قسط تلخ لبنی جاوشیر زعفران از هر یک شش درم بزر جلبه هشت درم مروارید ناسفته بازرد مصطکی صافی از هر یک دوازده درم ادویه را کوفته بیخته بعسل مصفے اسه وزن ادویه سرشته معجون سازند و در نسخه شفائی هوام المجوس داخل نیست و وزن مروارید دو درم است و وزن عسل دو وزن مجموع ادویه است و در نسخه معصومے هوام المجوس داخل است و وزن مروارید دو درم است و گفته که صاحب کامل الصناعة بعوض یارزد کندر آورده و در نسخه شیخ الرئیس فلفل دارفلفل از هر یک شش درم داخل است و وزن مروارید دو درم است و نسخه شیخ الرئیس بهتر است و این دوا را در ظرف چینی نگاه دارند و بعد از شش ماه استعمال نمایند و قوت این دوا تا ده سال باقی میماند شربتش تا دو دانگ + و نیز از جمله مرکباتی که اصل و عمده درانها افیون است برشعثا است +

فصل در ذکر نسخ برشعثا

و آن لغت سریانی است و معنی آن برء الساعة است و اینست که سریانیون اطلاق کرده اند بر معجون که آن دوا ...

معروف است بافلونیاے رومیہ ذکر افلونیاے رومیہ قبل ازین شد ولیکن افلونیاے رومیہ بہ نسخہ شیخ الرئیس کہ بیر یانیون آنرا برشعثا نامیدہ اند و در انجا ذکر نشدہ لیس لازم است کہ درینجا ذکر شود با تصرفاتیکہ بعد از جالینوس دران کردہ اند و صنعت ہر یک را ذکر نمائیم و بعضے اطبا برشعثای قدیم را بافلونیاے رومیہ اصل یکے نمیدانند و این غلط از ایشان از راہ عدم مطالعہ کتب متقدمین واقع شدہ چہ کتب متقدمین بلکہ قانون شیخ الرئیس صریح است باین معنی کہ افلونیای رومیہ برشعثای قدیم است اگرچہ شیخ برشعثا را ذکر نکردہ لیکن نسخہ افلونیای رومیہ را ذکر کردہ ہمایون دوائی است کہ دیگران بنام برشعثای قدیم ذکر نمودہ اند و شیخ داؤد انطاکی گفتہ کہ برشعثا کہ درین زمان معروف است از تراکیب قدیمہ است واکثر اطبا برانند کہ از تراکیب اوحدالدین ہبت اسرا است کہ مشہور است بابوالبرکات طبیب کہ از دین یہودی اسلام آوردہ و سلسلہ اکبای قم مثل حکیم محمد سعید و حکیم محمد باقر از اولاد او است حق تعالیٰ او را برکت دادہ کہ ہمیشہ از اولاد او اطباے حاذق میباشند - و باز شیخ داؤد گفتہ کہ من دیدم در کتابی کہ تالیف شدہ در خواص برشعثا و صفات و افعال آن کہ این ترکیب از جالینوس است و آن مرحوم سیف مانند شیخ الرئیس ابو علی علیہ الرحمۃ در قانون آوردہ کہ جالینوس گفتہ کہ من خواب دیدم این مرکب را کہ من دواے فیلن رومی طرسوسی ام و فیلن کہ از خلفاے وانبیاے بنی اسرائیل بلکہ از خلفاے حضرت سلیمان علیہ السلام است و شیخ این را باسم فلونیاے رومیہ ذکر کردہ و بالفعل این میان اطبای مشہور برشعثای قدیم است و گفتہ کہ این نافع است از براے بسیاری از امراض خصوص از برای قولنج و مسکن جمیع اوجاع است و بعد ازین میگوید کہ جالینوس حکایت کردہ کہ دیدم در خواب دواے فیلن را و گفت کہ من از استنباط فیلن رومے طرسوسی طبیب ام و منفعت من از براے کسی است کہ قسمت شدہ باشد او را موت بسبب شدت اوجاع مہلکہ و امراض مہلکہ منفعتے عظیم نیکو ہستم از براے بسیاری از اوجاع شدیدہ عارضہ و بسیاری از امراض مہلکہ منفعتے عظیم و از انجملہ آنکہ اگر

حادث شود در معاے قولون وجعے شدید کہ آن وجع را قولنج نامند پس بخورد صاحب وجع از من بحجم نخودے ساکن میگردد وجع او و اگر بیاشامانند مرا کسے کہ بودہ باشد او را عسر بول یا سنگ گردہ و مثانہ کہ اذیت رساند بآن شخص نفع میدہم از برای او و زائل میگردانم اوجاع او را و بالحال را ز نفس انتصاب شود و تشنج و سیل را و درد پہلو کہ با آنہا خوف ہلاک باشد اگر آشامیدہ شوم مر کسے را کہ نفث الدم داشتہ باشد یا قی الدم حائل میشوم میان او و موت و پردہ موت او میگردم و ساکن میگردانم ہر وجع را کہ حادث شود در اعضاء و احشا و سعال و خناق قبا و فواق و نزلہ ہاے منحدر از سر را و گفتہ شدہ کہ خوردن آن بعد از فصد و اسہال در صداع مرکب از خون و خلطے بارد چون سودا و بلغم نہایت نافع است و درد را در ساعت فرو می نشاند و این معجون نافع است از برای تشنج از شدت وجع خوردن آن و از برای درد گوش چون خوردہ شود یک قیراط تا نیم دانگ و چون بمقدار حبہ از ان در شیر دختران حل کردہ در گوش چکانند زائل میگرداند درد گوش را و بعض از روایات از مخبر صادق علیہ السلام چنین استنباط میشود کہ این دوا از ادویہ سماویہ یعنی منزلہ بطریق وحی و الہام است صنعت آن بہ نسخہ شیخ ابو علی بن سینا رہ فلفل سفید بزر البنج سفید از ہر یک بیست مثقال افیون دہ مثقال زعفران پنج مثقال افربیون سنبل الطیب عاقرقرحا از ہر یک یک مثقال اجزا کوفتہ با عسل مصفے بقدر کفایت معجون سازند و بعد از گذشتن شش ماہ از ساختن این دوا استعمال نمایند شربتے مقدار نخودی با آب گرم بنوشند و این نسخہ ہفت جز و است و وزن اجزا پنجاہ و ہشت مثقال است و گفتہ کہ مزاجش سرد است در درجہ اولیٰ و خشک است در اواخر درجہ سوم و اجزاے این بہ نسخہ شیخ رئیس مطابق است با اجزای مرموزی کہ در حدیث فاتح عباس وارد شدہ زیرا کہ فا اشارہ است بفلفل ابیض و الف بافیون و زا بزعفران و عین بعاقرقرحا و با بہ بزر البنج و الف ثانی بافربیون و سین بہ سنبل الطیب

و شیخ داؤد انطاکی کہ تالیف شدہ در صفات و خواص و منافع برشعثاے قدیم نقل کردہ عبارتے در وصف آن کہ صورت عبارتش این است + انی لم ازل اقع واجود من المعجون المتخذ من الاخوین الشامین الرومی والزنجی و دمعۃ الرأس المشرف و اخویہ و شعور البقالۃ و شعر السبط الطیب والبارد والحار المتقطع اذا جمعہا بالشراب الذی قد جمعہ الزنبور + بدانکہ مراد از اخوین شامین رومی و زنجی فلفل سفید و فلفل سیاہ است کہ تازہ باشد کہ شباب کنایہ از تازہ بودن آنہا است و میان این ہر دو اخوت است بسبب اسم یا بسبب آنکہ ہر دو ثمر یک درخت اند یا ثمر دو درخت اند کہ از یک جنس اند یا آنکہ ہر دو از یک زمین خیزند کہ ہندوستان باشد بلکہ فی الحقیقت در اکثر ہر دو یک اند یکے مقشر و یکے غیر مقشر رومی کنایہ از سفید و زنجی کنایہ از سیاہ است و مراد از دمعہ راس مشرف افیون است کہ دمعہ سر خشخاش است کہ سر خشخاش مشرف یعنی کنگرہ دار و مراد از دو برادران افیون یکے افربیون است باعتبار رنگ و صورت و فعل و برودت و تخدیر زلو دان و موعہ در حتے و دوم بزر البنج است باعتبار فعل یعنی تخدیر کہ با افیون درین فعل بلکہ در اکثر افعال و خواص مشارکت و برادری دارد و موہاے سقالبہ کنایہ است از زعفران کہ تشبیہ بموے سقالبہ در سرخی رنگ و شعر سبط طیب کنایہ است از سنبل الطیب و حار متقطع بارد کنایہ است از عاقرقرحا کہ مرکب القوی است از قوت حارہ منقطع از قوت باردہ مخدرہ و شرابے کہ جمع کردہ آنرا زنبور عسل است و در نسخہ فلفل سیاہ بر نسخہ شیخ اضافہ شدہ و شیخ داؤد گفتہ کہ گمان آن است کہ جالینوس جمع کردہ باشد این معجون را پس فراموش شدہ بسبب غفلت کسانے را کہ کتب جالینوس را از یونانی ترجمہ کردہ اند یا بسبب اعراض مردم از استعمال آن چنانکہ از بسیاری از مرکبات و ابوالبرکات تجدید ذکر آن کردہ باشد بسبب انتشار و شہرت آن امر شدہ باشد و تعجب است از اطبا کہ چرا اندانند این معجون را از جالینوس و حال آنکہ او رئیس و سرکردہ قوم است و حکیم عماد الدین محمود حسینی شیرازی

در رساله افیونیه صنعت آنرا باین صفت آورده که بشما
خبر رسیده باشد که در بلاد هند و برادر کوچک شما به درنگیا
مساوی در مقدار میباشد یکی از ایشان پیری چاشنی
و دیگر جوانی است رومی بگیر از جوان رومی مقداری معلوم
و وزنی محدود و از تخم سفید گیاهی که آنرا اخداع الرجال
گویند یعنی فریب دهندهٔ مردان مقداری مساوی اول
و از دموع جاریه از دیدهٔ سیاهان مثل وزن دوای
اول بعد از انکه ببیند از نداز آن مقداری که اگر آن مقدار
را اضافه کنند بمثل آن مساوی وزن دوای اول
شود و از شعور سقالیه اگرچه در نواحی ایشان نمیروید
مقداری که نسبت آن بمقدار ثانی از قبیل نسبت
مقدار ثانی است باول و از دوائیکه در شکنبهٔ گوسفند
می نهند بودیعت و آنرا حافظ الاطفال مینامند و از
بیخ گیاهی که کیفیت آن گرم است و فعل آن در زبان
انسان ضد فعل آنست در سائر بدن و از بیخی که بران
دروغ بسته اند و خوشبوی است از هر دو مقداری که اگر
اضافه کنند دو بار و ضرب کنند در پنج مساوی مقدار اول
میشود که مقروض بود و از چیزی که نه جماد است و نه نبات
و نه حیوان و مشترک است میانهٔ نبات و حیوان مقدار
طول شبر یا موج داخله بعد از ان بودیعت نهند جمله را در ظرفی
که ضیق المسام باشد و باطن آن املس و سر آنرا نیک ببندند و بعد از
شش ماه استعمال نمایند شربتی از یک نخود تا دو دانگ و بعد
از ان میگویند که مراد از دو برادر فلفل سیاه و فلفل سفید است
و از خداعة الرجال بزر البنج است چون آن عقل را میبرد و
آنرا خداع گفته و دموع جاری از چشم سیاهان افیون است و شعور
سقالیه زعفران است و دوائیکه در شکنبهٔ گوسفند می نهند
تا محفوظ ماند و متاکل نشود افربیون است و عرق جیلی
عاقرقرحا است و اصل مکذوب علیه سنبل الطیب است
و آنچه نه جماد است و نه نبات و نه حیوان عسل است و
وزن اول که فلفل است پس آن بیست درم است
و دوم که بزر البنج است مثل اول است و سوم که افیون است
ده درم که چون ده دیگر بران افزایند بیست میشود و چهارم
که زعفران است وزن آن پنج درم است نسبت آن بانکه

که افیون است از قبیل نسبت افیون است باول که فلفل است و پنجم
و چون بزر البنج بوزن فلفل است اعتبار نکرده و باقی
ادویه را وزن از هر یک یکدرم است که در تضعیف اول
دو میشود و در تضعیف دوم چهار و چون چهار را در پنج
ضرب کنند بیست میشود و این نسخه موافق نسخهٔ شیخ رئیس است
که نسخهٔ جمهور است + صنعت برشعثای قدیم بنسخه شیخ
داود انطاکی فلفل سیاه فلفل سفید بزر البنج سفید
از هر یک بیست درم افیون ده درم زعفران هفت درم
سنبل الطیب لسان العصافیر عاقرقرحا فرفیون از هر یک
یکمثقال عسل مصفی سه وزن ادویه بدستور مقرر معجون
سازند و درین نسخه رد و دوا بر نسخهٔ شیخ الرئیس زیاده شده
و در وزن اجزا نیز تفاوت است و گفته که معجون مذکور
معجونی عظیم النفع است و این معجون بالغ النفع است
در تخفیف رطوبات غریبه بالا و قطع نزلات و زکام و اصلاح
امراض مرطوبین و قلع دمعه و بخار و صداع کهنه و آمدن
آب از دهان و استسقا و اسهال مزمن و نزف الدم
و نفث الدم و کدورت حواس و کسالت و اعیای مقوی
حواس است و نشاط می آورد و تقویت قوت مفکره میکند
و نافع است از برای بهره و دفع سرعت انزال میکند و دیگر
میگرداند انزال منی را و مسکن جمیع اوجاع است و درد
دندان را ساکن میگرداند چون بروی نهند و عظیم نافع است
از برای قولنج چون نیم درم آنرا با آب گرم فرو برند اثر تمام
باز دهد از برای تسکین وجع قولنج و متفاوت است قوت
آن در افعال زمانی که قسمت کرده شود فعل آن بسوی زمان
پس بدانکه گفته اند قطع اسهال میکند در یک ساعت و صداع
در یک روز و اوجاع مفاصل و بخار در یک ماه و استسقا را در
یک سال پس از شش ماه که از ساختن آن گذشته
قوتش تا بیست و یکسال باقی میماند و در شفاء الاسقام
مسطور است که قوتش تا پنج سال باقی میماند و این معجون
مضر است بخداوند صفرا و نکائیت و ضرر میرساند بخداوند
سودا از زودی و مداومت آن فاسد میگرداند بدن و
عقل را و ساقط میگرداند اشتهای طعام
را و شهوت باه را و افساد رنگ میکند

و ضعیف میگرداند قوتها را و جائز نیست از برای اصحاب
استعمال آن زیاده بر یک مرتبه در هفته و شربتش از یک
نخود تا دو درم است و باید دانست که می افتد مردم این عصر
بمرکها دمی یابند از ان مضرتهای عظیم و غالب فساد آن
درین زمان از جهت آن است که افیون و بزر البنج را در آن
زیاده میکنند و قبل از گذاشتن شش ماه استعمال میکنند و هر روز
از ان میخورند میفرمایند که بالکل جمله مضار آن درین زمان
آنست که اطبا در آن و در افلونیای فارسیه تصرفات
نموده اند که ترکیب آن مشوش و مضر ساخته چنانکه در ذکر
افلونیا گذشت و بعنوان اعتیاد هر روز از ان ضعف مضاعف
از وزن شربت آن میخورند و شیخ داود انطاکی گفته که مصلح
ضرر نسخهٔ برشعثا شراب ریحانی جید است و حلوای سکری و مرغ
فربه و قائم مقام آن است افیون یعنی چون وقت استعمال
آن برسد و حاضر نباشد آن و حادث گردد خفقان ساقط
شود قوتهای و نفس در سینه پیچیده شود و نیز قائم مقام
افیون است برشعثا چون وقت اخذ افیون در آید و حاضر
نباشد و حالات مذکوره عارض گردد و مستغنی میسازد
شخص را استعمال برشعثا از استعمال قطران تمامی ابیض
و معجون حب مرارة و مرارة البقر و ابو دیلیم + برشعثای
قدیم بنسخهٔ معمول که بهترین نسخها است + صنعت آن
فلفل سفید بزر البنج سفید از هر یک بیست درم افیون
ده درم زعفران پنجدرم عاقرقرحا فرفیون دار چینی
سنبل الطیب از هر یک یکدرم عسل مصفی سه وزن ادویه
بدستور مقرر معجون سازند و این نسخه ها نسخهٔ افلونیای
شیخ رئیس است باضافهٔ دارچینی + برشعثای قدیم بنسخهٔ
دیگر صنعت آن فلفل سفید بزر البنج سفید از هر یک بیست
مثقال افربیون ده مثقال زعفران پنج مثقال عاقرقرحا
افربیون سنبل الطیب دارچینی جندبیدستر یک مثقال
کوفته بیخته بعسل سفید خام بسرشند و بعد از شش ماه
استعمال نمایند و این نسخه نیز جان نسخهٔ قبا است آن آنکه
جندبیدستر زیاده داخل دارد و دو کس ادویه بجای
درم مثقال برشعثای قدیم بنسخهٔ محمود بن الیاس
شیرازی + صنعت آن فلفل سفید فلفل سیاه

از ہر یک بیست درم بزر البنج سفید افیون گازرونے از
ہر یک دہ درم زعفران پنجدرم افربیون سنبل الطیب
عاقرقرحا از ہر یک یکمثقال کوفتہ بیختہ بعسل مصفے یکصد
و پنجاہ درم معجون سازند و در ظرف چینی کردہ چہار ماہ
در جو گذارند پس استعمال نمایند شربتے یکمثقال و شاید انکہ
قلمے شدہ مطلقا کہ شربتے یک یکمثقال سہو از کاتب باشد
یا از مصنف چہ اکثر مردم را یکمثقال آن کشندہ است و
اگر نکشد البتہ ضررہاے عظیم میرساند پس چگونہ صحیح باشد
آنکہ شربتے ازان یکمثقال باشد + برشعثاے قدیم منقول
از تراویح الارواح + صنعت آن فلفل سفید افیون
از ہر یک ہفتدرم بزر البنج سفید پنجدرم زعفران دو درم
فرفیون عاقرقرحا سنبل الطیب از ہر یک یک درم
عسل سفید مصفے سہ وزن مجموع ادویہ بدستور مقرر
معجون سازند و در ظرف چینی کردہ در جو دفن سازند
و بعد از ششماہ استعمال نمایند + برشعثاے قدیم بہ نسخہ
دیگر + صنعت آن فلفل سفید بزر البنج از ہر یک بیست
درم افیون دہ درم زعفران پنجدرم عاقرقرحا سنبل الطیب
از ہر یک یک درم افیون را در شراب حل کردہ باقی
ادویہ را کوفتہ بیختہ بآن بسرشتند و در سایہ خشک کردہ
باز سودہ با عسل سہ وزن ادویہ معجون سازند و بعد از
ششماہ استعمال نمایند شربتے از یک نخود تا یک درم
بحسب عادت + برشعثاے ابوالبرکات بہ نسخہ این جز
نافع است از براے امراض قلب و معدہ و امراض مراقی
و سوداوی و وسواس و مالیخولیا و بے خوابی و استسقا
و این جز را منافع بسیار از براے این برشعثا ذکر کردہ کہ
ذکر آن موجب طویل است اگر ارادہ اطلاع بر آنہا باشد
در منہاج مطالعہ آن نمایند + صنعت آن فلفل سفید
فاشرے فرنجمشک فو بزر البنج سفید از ہر یکے دہ درم
زعفران زراوند طویل خبطیاناے رومی عنصل مشوی
جدوار خطائی از ہر یک چہار درم حب الغار افیون مرمکی
صافی از ہر یک ہفت درم عاقرقرحا سنبل الطیب
سنبل رومی جندبیدستر از ہر یک دو درم افربیون یک
درم کوفتہ بیختہ با سہ وزن مجموع ادویہ عسل مصفے معجون

سازند و بعد از ششماہ بکار برند و در نسخہ دیگر این شعثا
مروارید ناسفتہ ہفتدرم زائد است و وزن جندبیدستر
یکدرم + برشعثاے ابوالبرکات بہ نسخہ دیگر + صنعت
آن فلفل سفید بزر البنج سفید از ہر یک دہ درم افیون
پنج مثقال جندبیدستر یک مثقال عود بلسان دو مثقال
زعفران دو درم و نیم عاقرقرحا عود ہندی سنبل الطیب
زرنباد سلیخہ سیاہ بہمن سرخ بہمن سفید از ہر یک یک
درم خشخاش سفید نیم مثقال افربیون نیم درم کوفتہ
بیختہ بروغن بلسان یا روغن زیتون چرب نمودہ
با عسل مصفے سہ وزن ادویہ معجون سازند برشعثاے
ابوالبرکات بہ نسخہ حکیم میر محمد مومن گفتہ کہ این معجون
در اکثر خواص بہتر از مثرودیطوس است و بجہت
تپ ربع مکرر بہ تجربہ رسیدہ + صنعت آن
میعہ سائلہ مرمکی صافی کمازریوس زعفران خبطیانا
از ہر یک یک مثقال طین مختوم افیون سنبل الطیب جندبیدستر
صمغ عربی غاریقون سفید از ہر یک سہ مثقال
اقاقیا ہوفاریقون فطراسالیون از ہر یک دو مثقال
قصب الذریرہ دارشیشعان حب الغار عصارۂ
لحیۃ التیس از ہر یک پنج مثقال زراوند طویل ریوند
چینی اسارون حماما جعدہ روغن بلسان از ہر یک
سہ مثقال و اگر روغن بلسان نباشد بدل آن زیت
کہنہ دو وزن بلسان کنند روغن ادویہ را کوفتہ بیختہ بدان
چرب نمودہ با دو وزن مجموع عسل سفید مصفے
معجون سازند + برشعثاے ابوالبرکات بہ نسخہ حکیم
میر محمد مومن منقول از تحفۃ المومنین + صنعت آن
دارفلفل سلیخہ سیاہ خبطیانا از ہر دو مثقال دارچینی
سہ مثقال جندبیدستر چہار مثقال فقاح اذخر
زراوند طویل سنبل الطیب زنجبیل پودینہ خشک از
ہر یک ہفت مثقال افیون دہ مثقال زعفران
دہ درم انیسون تخم کرفس بزر البنج سفید از ہر یک
دہ مثقال و نیم روغن بلسان یا روغن گلسرخ
ہر کدام باشد دہ مثقال عسل سفید مصفے بقدر
کفایت بدستور مقرر معجون سازند + برشعثاے

ابوالبرکات منقول از خط شیخ بہاؤ الدین طبیب +
صنعت آن افیون فلفل سفید از ہر یک بیست مثقال
زعفران بزر البنج سفید از ہر یک دہ مثقال افربیون دو
درم و نیم عاقرقرحا دو درم عسل سفید مصفے سہ وزن
ادویہ بدستور مقرر معجون سازند + برشعثاے محمد بن
زکریا رازی + صنعت آن سنبل الطیب فقاح اذخر
زعفران زراوند طویل از ہر یک دہ مثقال دارفلفل
خبطیاناے رومی سلیخہ دارچینی جندبیدستر از ہر یک چہار
مثقال زنجبیل پودینہ خشک از ہر یک ہفت مثقال
افیون پانزدہ مثقال عسل سہ وزن ادویہ کوفتہ بیختہ
بروغن بلسان یا روغن گلسرخ ہر کدام کہ باشد دہ
مثقال چرب نمودہ با عسل بدستور مقرر معجون سازند
و در نسخہ دیگر وزن افیون دہ مثقال است + برشعثاے
دیگر + صنعت آن مصطگی رومی دارچینی کندر از ہر یک
دو مثقال فلفل سفید یک مثقال زعفران نیم مثقال
افیون پنجدرم ادویہ کوفتہ بیختہ با سہ وزن مجموع ادویہ
عسل مصفی معجون سازند برشعثاے دیگر + صنعت آن
دارفلفل خبطیاناے رومی جندبیدستر سلیخہ سیاہ
از ہر یک چہار درم سنبل الطیب زعفران فقاح اذخر
زراوند طویل از ہر یک دہ درم افیون پانزدہ درم
انیسون تخم کرفس پوست بیخ کرفس از ہر یک بیست درم
فلفل سی درم قسط تلخ فو اسارون از ہر یک دہ درم
زنجبیل فو بیخ خشک از ہر یک ہفت درم روغن بلسان
دہ درم عسل مصفی سہ وزن ادویہ بدستور مقرر معجون سازند
و بعد از ششماہ استعمال نمایند و این مرکب
با اندک تفاوتی معجون غیاثی است و معجون غیاثی
در معاجین افیونی ذکر خواہد شد برشعثاے ابوالبرکات
بہ نسخہ دیگر گفتہ اند کہ این نسخہ بہترین نسخہاے برشعثا
و بجہت دفع سموم نائب مناب تریاق فاروق و
نافع است از براے زکام و نزلات کہنہ و درد اعضا
و اعصاب و زحیر و اسہال و قولنج و احتباس بول و
درد شقیقہ و استسقا و درد رحم و احتباس حیض و تقطیر
بول و منافع بسیار دارد و شرح آن موجب تطویل است

صنعت آن خبطیانا سلیخہ دار چینی از ہر یک سہ مثقال
سنبل الطیب فقاح اذخر زراوند طویل از ہر یک ہفت
مثقال افیون دہ مثقال زعفران یک مثقال انیسون
تخم کرفس بزر البنج سفید اسارون از ہر یک پانزدہ مثقال
فلفل سیاہ بیست و دو مثقال قسط شیرین فوة الصبغ
از ہر یک پانزدہ مثقال زنجبیل پودینہ خشک از ہر یک
... مثقال ادویہ را کوفتہ بیختہ بروغن گل سرخ پانزدہ مثقال
چرب کردہ بعسل مصفے چہار صد و پنجاہ مثقال بدستور مقرر
معجون سازند + برشعثاء نسخہ حکیم لطف اللہ شیرازی خال
... مغفور صنعت آن فلفل سیاہ بزر البنج سفید از
ہر یک سی و ہفت مثقال و نیم افیون زعفران از ہر یک
پانزدہ مثقال فرفیون عاقرقرحا سنبل الطیب از ہر یک
شش مثقال عسل سفید مصفے سہ وزن ادویہ عسل را
بقوام آورد اول مرتبہ افیون را بگلاب حلکردہ پس
باقی ادویہ را با آن سرشتہ معجون سازند شربتے از یک قیراط
تا یک دانگ برشعثاء نسخہ دیگر صنعت آن فلفل سفید
دار فلفل پوست بیخ انجبار از ہر یک بیست مثقال عاقرقرحا
دو مثقال و نیم سنبل الطیب زعفران از ہر یک سہ مثقال
افیون کارزونے ہفت مثقال عسل مصفے سہ وزن
ادویہ بدستور مقرر معجون سازند + برشعثاے ابوالبرکات
منقول از تحفة المومنین کہ معزی الیہ قلمی نمودہ کہ مولانا
ظہیر الدین فارسی شاگرد ابوالبرکات اوحدانی میفرماید کہ
این نسخہ را از خط ابوالبرکات نقل نمودہ ام بہترین نسخہ بر
شعثا است از برای دفع سموم حیوانی و نباتی و جہت دوار
و سدر و ظلمت بصر و صداع ہای گوش و زکام و نزلہ و لقوہ
و فالج و رعشہ و سیلان لعاب از دہان و ذکای قلب
و قوت حافظہ و دفع نسیان و کی اختن طعم و تصفیہ
صوت و سہر سباتی و سبات سہرے و جہت قولنج و تجشی
و برودت معدہ و جگر و تفتیح سدہای جگر و تقویت
طبخ خون و اخلاط صالح و جہت ربو و انواع استسقا
و سستی بدن و کثرت عرق و بوے بدن و تقویت باہ
و زیادہ میکند حرارت عزیزے را و زائل میگرداند
حرارت غریبہ را و کسل و تثاوب و تمطی و استرخا و انواع

عیار او جہت تفتیت سنگ گردہ و مثانہ و ادرار بول
و رنگ مجتمع را متفرق و منجمد را سیال سازد و جہت دفع وسواس
سوداوی و دہشت و سوء مزاج بارد و درد معدہ و دیر ہضم
شدن طعام و وجع فواد نافع و قدر شربتش نہایت
کثرت یکمثقال است و اقلش یک نخود و صاحب سل را
مقدار نخودے با آب گرم بدہند کہ وقت خواب نوشند در زمان
بارد پانزدہ روز و در زمان حار ہر سہ روز یکبار با آب
گرم بروغن بادام شیرین و نبات و مقدار نمایند در
مزاج خشک و سعوط آن بمقدار حبہ با آب گرم
و بروغن بادام شیرین و نبات شیرین نمایند در
مزاج خشک و سعوط آن بمقدار حبہ با آب مرزنجوش
صاحب صداع بارد را نافع است ہمچنین سعوط آنچہ
صاحب لقوہ را و در امراض حلق مقدار حبہ بدہان
گرفتہ آبش را فرو برند و در سرفہ کہنہ و تازہ بلغمے بعصیر
مرزنجوش مقدار حبہ و جہت ضیق النفس و ربو با آب زیرہ
و اصل السوس و در دفع وجع فواد و معار با سپارطبہ
و اگر متعذر باشد بطبیخ زیرہ و جہت وجع سپرز بمار الورد
و خل خمر و جہت درد پہلو بشراب اصول و جہت درد جگر
با آب عسل ہرگاہ از مواد باردہ باشد و اگر از سدہ باشد
بماء الاصول و جہت سپرز بماء الآس ہرگاہ ضبط بیم
خون تواند کرد و جہت درد تہیگاہ با آبیکہ گرم شدہ باشد
در آفتاب و در تابستان بجلاب نیم گرم و جہت تپہا بالزرہ
ہرگاہ با آن وجع فواد باشد با آب نیم گرم و جہت تپہای
مرکبہ بمطبوخ انیسون و جہت زحیر بلعابات بزرقطونا
نیم گرم و جہت حصاة با آب سداب تا آب برگ ترب
و جہت بیمارے کہ با آن سہر باشد بطبیخ خشخاش و جہت
بواسیر با آب گندنا و جہت ثقل لسان با آب سماق
بر زبان لطوخ نمایند و جہت غمے بے سبب با آب
کاسنی تازہ با آب لسان الثور و جہت تقویت
باہ با آب نخود مطبوخ و جہت نقرس ہر روز
حبہ فرو برند و جہت زنیکہ بزاید و نفاسش
قطع نشود با آب حلبہ و جہت کسیکہ کافور بسیار
خوردہ باشد بطبیخ خود قمارے بمار الورد و جہت

ہم با آب عرق و جہت کسیکہ افیون خوردہ باشد بطبیخ
دار چینی و جہت کسیکہ او را عقرب گزیدہ باشد
با عسل و جہت کسیکہ او را افعی گزیدہ باشد حبہ ہر روز
فرو برد و ہر چند قی کند باز نوشند تا قی قطع شود و علامت
درین آنست کہ افعی گزیدہ وقتیکہ پاک شود از اسم
خوابش می برد و ہمچنین در ہر سم قتالے و جہت مادہ در
گزیدہ ہمہ سیارہ باشد بطبیخ نخالہ و زہر و جہت حبس زیادتی
خون حیض با آب سماق و جہت احتباس خون حیض بطبیخ
عناب و مویز و جہت قولنج بطبیخ اصل السوس صنعت
آن دار فلفل دار چینی خبطیانا سلیخہ جند بید ستر از
ہر یک چہار درم و در نسخہ دیگر از ہر یک سہ مثقال است
سنبل الطیب فقاح اذخر زراوند طویل از ہر یک دو درم
و در نسخہ دیگر از ہر یک ہفت مثقال است افیون یکمثقال
و یک دانگ و نیم زعفران یک درم انیسون تخم کرفس
بزر البنج سفید از ہر یک پانزدہ مثقال و در نسخہ دیگر
افیون یک مثقال و یک دانگ و نیم است انیسون پانزدہ
مثقال فلفل سیاہ بیست و دو مثقال و نیم قسط تلخ فو
اسارون از ہر یک دہ مثقال و نیم زنجبیل فو دیج خشک
از ہر یک ہفت درم روغن بلسان یا روغن گل سرخ
ہر کدام کہ باشد دہ مثقال عسل سفید جید خوشبو مصفے
مقدار چہار صد و پنجاہ مثقال بدستور مقرر مرتب نمایند
و بعد شش ماہ استعمال نمایند + برشعثای ابوالبرکات
دیگر کہ حکیم محمد مومن در تحفة المومنین ذکر کردہ و قلمی نمودہ
این نسخہ منقول است از خط ابو الحکیم کہ معزی الیہ از خط
استاد خود نواب حکیم محمد باقر بن حکیم عماد الدین محمود
شیرازے نقل کردہ و قلمی فرمودہ کہ بہترین ہمہ برشعثا است
صنعت آن بزر البنج سفید فلفل سفید از ہر یک
بیست درم افیون دہ درم زعفران پنجدرم جند بید ستر
دو مثقال عاقرقرحا سنبل الطیب عود ہندی سلیخہ زرنباد
بہمن سرخ بہمن سفید از ہر یک دو درم عود بلسان
چہار درم خشخاش سفید فرفیون از ہر یک نیم مثقال
روغن بلسان پنج مثقال و اگر نباشد بدل آن
روغن زیتون کہنہ کنند و بدستور مقرر با عسل مصفے

سه وزن ادویه معجون سازند + برشعثا از آنچه بهاء الدین طبیب + صنعت آن افیون ده مثقال فلفل سفید بزر البنج سفید از هر یک بیست مثقال زعفران پنج مثقال سنبل الطیب عاقرقرحا فرفیون از هر یک یک درم عسل مصفی سه وزن مجموع ادویه بدستور مقرر مرتب نمایند + برشعثا به نسخهٔ دیگر + صنعت آن فلفل سیاه پنج مثقال بزر البنج افیون از هر یک ده مثقال عاقرقرحا زعفران فرفیون سنبل الطیب از هر یک چهار مثقال عسل مصفی سه وزن ادویه بدستور مقرر مرتب نمایند شربتی یکمثقال تا دو درم با آنچه مناسب باشد از اخیر برش از مخترعات صاحب خلاصة التجارب بغایت مفید است صنعت آن مصطگی کندر دارچینی از هر یک دو مثقال فلفل سیاه یکمثقال زعفران ربع جزوی افیون خالص نیم درم اجزا کوفته بیخته باسه چندان عسل مصفی بقوام بسرشند و نیز از انجمله بزرگ دارو است بدانکه آن لغت فارسی است و ترجمهٔ آن دواء الکبیر است و این دوا از کبار ادویه اطبای فرس و مختار جمیع اطبا است در هر مرضی که نافع است مر آنرا تریاق اکبر و افلونیا دستینا شیخ رئیس گفته که منفعت این دوا بزرگ است در قولنج محمود بن الیاس گفته که بزرگ میداشتند ملوک عجم شان این دوا را و شبیه است در اکثر افعال تریاق فاروق و از تریاق کبار است و نافع است از برای درد گوش حادث از برودت و از ریاح بارده غلیظه خوردن آن + صنعت آن به نسخهٔ شیخ الرئیس بزر البنج سفید زعفران از هر یک استار افیون افربیون از هر یک بیست درم سنبل الطیب یعنی از هر یک دو استار ساذج هندی قرنفل از هر یک چهار درم فلفل سفید دو درم مروارید ناسفته نوشادر تخم سذاب بری مشک تبتی خالص کافور قیصوری قاقله دارچینی سلیخه سیاه از هر یک درم قسط تلخ هشت درم بزر حرمل یعنی تخم اسپند عاقرقرحا دار فلفل از هر یک چهار درم سکبینج جندبیدستر جاوشیر از هر یک دو درم زرنباد درونج عقربی روغن بلسان از هر یک هشت درم

و در نسخهٔ سریانیه و نسخهٔ عجمیه مر مکی و کافور قیصوری از هر یک چهار درم داخل است ادویه خشک را کوفته بیخته صموغ را در مثلث خیسانیده حل کرده مجموع را بعسل کف گرفته سه وزن مجموع ادویه معجون سازند و در ظرف چینی نگاه دارند و بعد از شش ماه که کهنه شود استعمال نمایند شربتی مقدار بندقی با آب نیم گرم و به نسخهٔ عسل بیست و هفت جزو است و به نسخهٔ سریانیه و عجمیه بیست و هشت جزو و مزاجش گرم است در دوم و خشک است در اواخر درجهٔ سوم سید اسمعیل جرجانی در ذخیره گفته که شربتی ازین دوا از یکدرم است تا یکمثقال + بزرگ دارو به نسخهٔ حبیش بن الحسن + صنعت آن بزر البنج سفید زعفران از هر یک سی درم افیون افربیون از هر یک ده درم سنبل الطیب یعنی از هر یک شش درم مروارید ناسفته نوشادر تخم سداب بری مشک تبتی قاقله دارچینی سلیخه سیاه از هر یک نیم درم قسط تلخ زراوند طویل درونج عقربی روغن بلسان از هر یک چهار درم تخم اسپند عاقرقرحا دار فلفل ساذج هندی قرنفل از هر یک دو درم سکبینج جندبیدستر جاوشیر فلفل سفید از هر یک یک درم ادویه را کوفته بیخته با عسل مصفی سه وزن ادویه معجون سازند و در ظرف چینی نگاه دارند و بعد از شش ماه شربتی مقدار چلغوزه با آب نیم گرم تناول نمایند و قوت این دوا تا شش سال قوی میباشد و بعد از ان میگردد ضعیف و بدانکه تفاوت میان این نسخه و نسخهٔ شیخ این است که درین نسخه کافور داخل نیست و بجای زرنباد زراوند طویل است و ساذج و قرنفل درین هست و در نسخهٔ شیخ نیست و باقی موافق نسخهٔ شیخ است و نیز از انجمله ترا کیبی که اصل و عمود در آنها افیون است بیهوشی دارو ها است + بدانکه آن را بعربی دوای مرقد و دوای مسبت نامند یعنی دوائیکه موجب خواب بسیار سنگین طبعی و خواب سنگین غیر طبعی گردد و این بیهوش دارو نافع است از جهت شخصیکه خواسته باشند که عضوی از اعضا فاسد او را

قطع کنند یا جراحتی را که شگافند یا سل یا ربط شریان کنند و امثال اینها و تنبیک او را در هوشیاری برداشت آن نباشد + صنعت آن افیون کازرونی بزر البنج سفید بیخ لفاح جریس خالص بریان کرده زعفران اجزا مساوی کوفته بیخته با آب جوز ماثل خمیر کرده سه روز زیر برگ گردگان گذارند پس آنرا در سایه خشک کرده باز بسایند و هر شخص را موافق مزاج و ضعف و قوت و اعتیاد بمعیر و عدم اعتیاد و نهایت تا یکدانگ بخورانند + بیهوشی دارو دیگر که همین منفعت دارد و در رفع بیخوابی مفرط مانند صنعت آن افیون کازرونی بزر البنج سفید بیخ لفاح جوز ماثل که آنرا بهندی دهتورا نامند تخم کاهو برابر نیم کوفته بجوشانند و از استری بپالایند پس بگیرند گندم قدری و در آب آن مطبوخ بخیسانند و بگذارند تا تمام آب را جذب کند پس خشک کنند آن گندم در سایه و بدستور مرتبهٔ دوم ادویهٔ مزبوره را بجوشانند و همان گندم را مرتبهٔ ثانی در آن بخیسانند و خشک کنند در سایه مکرر این عمل کنند تا پنج مرتبه پس بسایند و در شیشه نگاه دارند و بوقت حاجت یکدانگ تا دو دانگ چون خواهند بهوش آید چند قطره سرکهٔ انگوری در بینی آن چکانند و بدمند تا اثر آن بانقضای الف و بدماغ او برسد و بافاقت آید بیهوشی دارو دیگر که همین منفعت دارد + صنعت آن افیون کازرونی پنج درم خشخاش سیاه درم تخم کاهو بیست درم مجموع را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل رسد پس ربع رطل گندم در آن بخیسانند پس بجوشانند تا آب خشک شود پس آنرا در سایه پهن کنند تا خشک شود و در شیشه نگاه دارند و در وقت حاجت یکمثقال از آن سائیده بخورند که بیهوش شوند + بیهوشی دارو دیگر از برای اخراج پیکان و دیگر اعمال شدیدة الوجع استعمال کنند تا شخص بیهوش گردد و بعد از فراغ چون خواهند که بهوش آید سرکه و گلاب و روغن و کافور بر سر و کف دست و پای او بمالند و آب برف و سرکه و گلاب بخورانند + صنعت آن بزر البنج سفید تخم خشخاش سیاه تخم کاهوی سیاه بیخ لفاح

تخم جوز ماثل افیون از هر یک یکدرم پوست کوکنار تیغ زده
ده درم همه را در شش رطل آب بخیسانند پس بجوشانند چون
به نیم رطل رسد ربع رطل ورق القنب باده درم حب
خالص دران سرشته خشک سازند بعد ازان هفت
نوبت در شراب مقطر نموده تر کرده خشک سازند پس چهار
درم جوز بوا و چهار درم زعفران سوده دران بیامیزند شربت
یکدرم از برای کسیکه معتاد بافیون و بنگ و مغیر نباشند
او را بیهوش گرداند و کسیکه معتاد به کیفیت و مغیر نباشند
زیاده بقدر طاقت او دهند + بیهوشی دارو تالیف شیخ رئیس
بسیار قوی است + صنعت آن افیون جوز ماثل تخم فور
تیعوری از هر یک یکدرم ورق القنب نیمدرم مشک تبتی
نیمدرم بزر البنج یک مثقال خربق سفید دو درم جمله را کوفته
بیخته در بول حمار تر کرده بگذارند تا خشک شود آنگاه
صلایه نموده مقدار جوی در دماغ هر که بمالند بیهوش
گردد و چون از شیشه بیرون آورند با مشک صلایه
کنند و در خرقه محکم کنند و در وقت حاجت دماغ خود را
بسرکه بمالند که دروی اثر نه کند +

فصل در ذکر تریاقیکه اصل و عمود در انها افیون است

تریاق برء الساعه از مولانا ظهیر الدین فارسی شاگرد
ابو البرکات که مرموز نوشته و آن مرحوم قلمی فرموده اند
از کتابی که فقیر نقل نموده تصریح نموده بود که به نسخه بخط
مصنف مقابله کرده ام + صنعت آن فلفل سفید فلفل سیاه
بزر البنج سفید از هر یک بیست مثقال افیون ده مثقال
زعفران پنج مثقال فرفیون سنبل الطیب از هر یک یک
مثقال عسل دو وزن ادویه بدستور مقرر مرتب نمایند
و این تریاق جهت دفع سموم حیوانی و نباتی و جهت
درد سر و ظلمت بصر و درد و آواز گوش و زکام
و نزله و لقوه و فالج و رعشه و سیلان لعاب از دهان
و ذکای قلب و قوت حفظ و دفع نسیان و گداختن بلغم
و صفای صوت و جهت سهر سباتی و سبات سهری
و قولنج و پیچش و برودت معده و جگر و گشودن سده جگر
تقویت جگر برای بند خون و جهت ربو و انواع استسقا
بالجمله جمیع منافعی که در برشعثای ابو البرکات منقول از
خط مولانا ظهیر الدین عماد الاسلام مذکور است دارد +
و طریق استعمالش مثل برشعثا است با آنچه استعمال توان
نموده و مزاجش مایل بحرارت است یا یبوست غالب
تریاق برء الساعه دیگر از مولانا ظهیر الدین عماد الاسلام
فارسی ابو البرکات و حدا آنکه حکیم مومن در تحفة المومنین
ذکر کرده و قلمی نموده که مکرر به تجربه فقیر رسیده و در خواص
بهتر از مثرودیطوس است و جهت تپ ربع مکرر به تجربه رسیده
صنعت آن میعه سایله کمافریوس مرصافی زعفران حرف
خسطیانا از هر یک پانزده جزو طین مختوم افیون سنبل الطیب
صمغ عربی جندبیدستر غاریقون هش سفید از هر یک سه
جزو اقاقیا هیوفاریقون فطراسالیون از هر یک دو جزو
قصب الذریره دار شیشعان حب الغار عصاره لحیة التیس
از هر یک پنج جزو زراوند طویل ریوند چینی اسارون
حماما جعده روغن بلسان از هر یک دو جزو و نیم عسل
مصفی دو وزن مجموع ادویه بدستور معجون سازند و اگر
روغن بلسان نباشد بدل آن زیت عتیق کنند + اما
تریاق کبیر مسمی به مثرودیطوس و تریاق کبیر مسمی بسوطیر و اکبر
کبیر مسمی بشلیثا به نسخ متعدده و تریاق غرغره و تریاق
کبیر شیخ الرئیس و تریاق اعظم حکیم میر محمد مومن و تریاق
انفع هر چند افیون در انها اصل و عمود نیست بلکه برای
حفظ مزاج ترکیب مانند معاجین عسل که از برای حفظ
ترکیب معاجین کبار و سائر مرکبات داخل است طرداً للباب
در ینجا ذکر نیاید + تریاق فاروق مسمی به تریاق الافاعی
و تریاق اکبر و تریاق کبیر در انفعی مذکور شد و آنچه در انها
افیون داخل نیست در حرف تا ذکر خواهد یافت
انشاء الله تعالی + تریاق کبیر مسمی بمثرودیطوس شیخ
داؤد انطاکی گفته که معنی مثرودیطوس نجات دهنده
از ضرر است یا آنکه نام حکیمی از ملک روم است و بعضی گفته
نام حکیمی است که تالیف این مرکب نموده و در کتابی
از کتب یونانی که مؤلف آن معلوم نبود دیده شد
آنچه دلالت بر اول دارد و بعضی نام ملک بحرو است
و اندروماخس ثانی حکایت کرده که از استنباط فیلسوف
حکیم است و بعضی گفته اند از تالیف فیثاغورس است
اگر یکی از اجرا معلوم است و چون شیوع یافت
ترکیب عظیم پیدا شتند یونانیون قدر آنرا تا آنکه مثقالی
از آن را بهفت مثقال طلا می فروختند و همچنین بود
تا ظاهر شد تریاق اکبر مسمی به تریاق فاروق پس
آن بزرگتر از مثرودیطوس آمد در منافع و دفع سموم
و مثرودیطوس ثانی اوست درین امر و بزرگتر از جمیع
معاجین کبار است و نزد بعضی از اطبا مثرودیطوس
افضل از تریاق اکبر است در تفتیح سدها و تحلیل اورام
احشا و اورام صلبه که در مفاصل باشد و در تحریک شهوت
باه شیخ رئیس گفته که مرکب صناعت مثرودیطوس جلیل القدر
و نام نهاده شده باهم او و تالیف کرد این مرکب را از ادویه
مجربه بر دفع سموم و بر اغراض دیگر تا بوده باشد جامع منفعت
آنرا از برای سموم مختلفه و اغراض مختلفه دیگر بود و این
مرکب تریاق اکبر در ان زمان پس اتفاق افتاد از برای
اندروماخس ثانی که آگاه شد بر منفعت لحوم افاعی و غیر
آن از ادویه فادزهریه دیگر پس زیاده کرد در ان قرص
افاعی و غیر آن از ادویه اندکی بزیادتی و نقصان بعضی
از ادویه پس نامیده آنچه را خود در ان تصرف کرده بود
تریاق اکبر و آن انفع است از مثرودیطوس در یکچیز
که آن سموم مارها است اما در سائر منافع کمی ندارد مثرودیطوس
از تریاق اکبر بلکه معتد به بلکه مثرودیطوس زیاده بر تریاق
فاروق است در نفع و رجحان دارد بر ان در انواع دیگر
منافع بسیار و طول کلام در ذکر منافع آن نکرده نمائیم
بجهت آنکه منافع این تریاق منافعی است که از برای
تریاق اکبر ذکر کردیم و لیکن مقدار شربت این تریاق
اندکی از تریاق اکبر زیاده است و قوانین استعمال
این تریاق مثل قوانین استعمال تریاق اکبر است
و لیکن مدت گذاشتن این از برای گرفتن مزاج از ابتدای
ساختن تا زمان استعمال نیست مثل تریاق فاروق بلکه
شش ماه است و قوت مثرودیطوس زیاده بر دوازده
سال باقی نمی ماند و بعضی گفته اند که قوتش زیاده بر هفت
سال باقی نمیماند و شیخ رئیس گفته که مثرودیطوس قوی
و فاضل است از برای حصاة کلیه + صنعت آن بنسخه جمهور

که شیخ رئیس در قرابادین قانون ذکر کرده بگیرند زعفران
مرصافی غاریقون هیوفاریقون سفید زنجبیل دارچینی کبیر از
هر یک ده درم سنبل الطیب کندر حرف بابلی اذخر مکی
عود بلسان اسطوخودوس سیساالیوس قسط تلخ سفید
کمافیطوس قنه عاقرقرحا البطم دارفلفل عصاره لحیة التیس
جند بیدستر سازج هندی مقل سائلیه جاوشیر از هر یک شش
درم سلیخه سیاه فلفل سفید فلفل سیاه سورنجان حبشه
سقنقور دیون دوقو اکلیل الملک خبطیانا حب بلسان
اقراص فرفیون مقل ازرق از هر یک هفت درم
سداب دو درم اشق سنبل رومی مصطگی رومی صمغ
عربی فطراسالیون قردمانا تخم بادیان از هر یک پنج درم
انیسون مرج ترکی موسکبینج اسارون از هر یک سه درم
و نیم افیون غنچه گلسرخ مشک طرامشیع از هر یک پنج درم
فوآفافیا سرو سقنقور ماهی رو بیان هیوفاریقون از
هر یک چهار درم و نیم شراب ریحانی کهنه قدرے که
صمغها را دران حل کنند عسل مصفّی بقدر کفایت و در
نسخه دیگر قانون عسل مصفّی دو وزن مجموع ادویه است
بدستور تریاق فاروق معجون سازند و نگاه دارند و
بعد از شش ماه استعمال نمایند شربتی مقدار بندقه با آنچه
مناسب باشد از اشربه و این نسخه پنجاه و پنج جزو است
سوای اقراص فرفیون و شراب و عسل و این نسخه تمام
ترین نسخها است و درین نسخه سیزده جزو است که
در نسخه جالینوس نیست و آن غاریقون است و سورنجان
و سداب یابس و اشق و سکبینج و اسارون کبیر او
اسطوخودوس و کمافیطوس و اکلیل الملک و عود بلسان
و مقل ازرق و فلفل سیاه و در نسخه جالینوس دو جزو است
که درین نسخه نیست و آن بیخ سوسن و نمک هندی است
و در نسخه شاپور یک دو است که درین نسخه نیست و آن
بزر سداب است و وزن خبطیانا در نسخه شاپور پنج درم
است حکیم میر محمد مومن گفته که اگر بجای شراب سرکه
انگوری یا مثلث کنند شاید و بدل ماهی سقنقور
رو بیان بوزن آن یا سمک صیدا کنند و میفرمایند
که فقیر قرص افعی را بهتر میداند و یا مایه شتر اعرابی دو چند آن

حب بلسان عود بلسان و روغن بلسان یافت نمیشود
بدل حب بلسان حب الغار نیم وزن آن و بدل عود
بلسان زراوند طویل نیم وزن آن و بدل روغن بلسان
روغن بزر مخلّی بری کرده اند و نهایت موثر یافته و حکیم
معصوم گفته که بعضے از اطبا که پیروے شرع نموده اند
بجای شراب عرق مخلصه و یا عرق دارچینی بکار برده اند
و در نسخه کامل الصناعة و نسخه صاحب تذکره و نسخه
متاخرین وزن عاقرقرحا البطم ده درم و بجای حرف بابلی
خردل ابیض در اتینج هشت درم داخل است و بجای
برگ سداب بزر سداب شش درم و بجای گلسرخ
گل بنفشه است و در نسخه دیگر گلسرخ و گل بنفشه
هر دو داخل است و این اشهر است و وزن فوذنج
سکبینج و اسارون از هر یک سه درم است و در انگوری
داخل ندارد و صاحب تذکره گفته که صموغ را در شراب
ریحانی حل سازند و یا در سرکه مصعد و یا در شراب
انگوری که قدرے زعفران داشته باشد پس بدرستیکه
آن در نفع مثل شراب است و باید که ادویه را با سه
وزن آنها عسل مصفّی معجون سازند و در نسخه دیگر دو
وزن مجموع ادویه عسل مصفّی داخل است و اجتماع
بر نفع این تریاق در اقلیم سابع لیکن هر جا که اقصر
لیالی آنجا نیست بجاهاے دیگر اقصر باشد و عرض آن
زیاده بود پس نفع این تریاق آنجا زیاده است
و اطباے هند این تریاق را با آب کرنس میدهند
و اطباے زنج و حبشه با لبن حلیب و اطبا مصر و نواح آن
با آب بادیان و غیر انهیا به تنهائی محمود بن الیاس شیرازی
گفته که شربتے ازین تریاق یک مثقال است
اقراص فرفیون مستعمل در شرودیطوس محلل و منقی و
ملطف و مفتح احشا است و بجهت امراض بارده اعضاے
رئیسه نافع و با قوت تریاقیه است + صنعت آن به نسخه
شیخ رئیس که در قرابادین قانون ذکر کرده - مویز
دانه بیرون آورده چهار درم دارچینی مقل ازرق
اظفار الطیب اکلیل الملک سلیخه سیاه سنبل رومی
سعد کوفی حب الغار از هر یک سه درم عاقرقرحا البطم

بسبت چهار درم اذخر مکی مر مکی فدانی از هر یک ده فادانه
درم قصب الذریره نه درم زعفران یک درم فقر الیهود
دو درم و نیم و این نسخه شاپور بن سهل است و دران
فقر الیهود زیاده کرده و در نسخه برسراهیون دارشیشعان
دو درم و نیم زیاده برین نسخه است و در نسخه دیگر اسارون
دو درم زیاده کرده شده و در نسخه حکیم مومن وزن
عاقرقرحا البطم چهار درم است و این سهو است از کاتب
نسخه او و مجموع این اقراص را باید که در شراب یا امثال
شراب بخیسانند و باقی ادویه را کوفته بیخته با شراب قرص
سازند و بعضے از قدما اجزای این اقراص را با سه وزن
ادویه عسل مصفّی معجون سازند میفرمایند که اگر این مرکب
از برای جزو شرودیطوس ترکیب نماید باید که اقراص
سازند بدون عسل و اگر از برای استعمال آن به تنهائی
باشد بهتر است که با عسل مصفّی سرشته معجون سازند
کبیر مسمی به سوطیرا که معروف به مخلص اکبر است بدانکه سوطیرا
لغت یونانی است و معنی آن مخلص اکبر است و از
تریاق کبار است و از صناعت استاد لقراط است
از برای فیلجوش ملک صوری صغری و متفق اند اطباے
جمیع بلاد بران که این تریاق است که مستعمل آن معجون
العافیة است و جلیل النفع و عظیم القدر و قریب النفع است
بتریاق فاروق سامری از ثابت بن قره نقل کرده که این
تریاق مستغنی میسازد شخص را جمیع ادویه ماسوای خود
و گفته که این سرے است باید نیکو نگاهداشت و بالجمله
این تریاق جامع النفع است شیخ الرئیس گفته که این معجون
نافع است از برای جمیع اوجاع حادثه در دماغ و چشم نزلات
و مفید است خصوص از برای صرع و دوار و صداع کهنه
و رعشه و انقطاع صوت و فالج و وسواس و درد دندان
و گفته که من مالیدم بر زبان مفلوجے بر هر دو جانب زبان
او ازین تریاق پس بعد از سه روز خلاصی یافت از ان
علت و نافع است از براے درد چشم در طلع میکند بیاض
چشم را چون با شیر دختران در چشم چکانند و سود مند است
از براے دردهاے رده و پهلو و سینه و دندانها و جمیع
بیا شامند با ماء العسل و مانع مواد است از ان جلاب

...نکانت خشم دگاهی اکتحال کرده میشود و آن تعصب قلع
...ب چشم پس منع میکند عود آب از چشم و مانع حدوث آنست
...ست بچشم و نافع است از برای آلدم اشامیدن آن
...ل بارتنگ و ربو عصی الرسع و از برای ریاح در معده
...وجاع آن از برای یرقان و تصفیه رنگ رو میشود
...سبیر و انکار ردیه را و زایل میگرداند علل مفاصل را و
...هنده قروح مثانه و امراض امعا است و نافع است
...برای بعض امعا حقنه کردن بآن و نافع است از برای
...ورام مثانه و امعا و قروح این اعضا و از برای اورام
...ال و ادرار فضول کلیه و مثانه میکند و قوی میگرداند
...ضیب را و طلا کرده میشود بآن بر قضیب پس بحرکت
...ری شهوت باه را و شیخ گفته که حکایت کرد مرا کسیکه
...وت رطبیت او ضعیف شده بود و امر کرده بودم او را
...الیدن مخلص اکبر بر ذکر خود را در وقت جماع گفت که
...نکه قوت داد بر جماع بعد از فعل یافت لذتی عظیم و نافع
...ن معجون از برای اوجاع مفاصل و نقرس و تشنج
...از برای جمیع سموم گزندگان و سموم مشروبه و نافع است
...از برای حمیات عتیقه که بانها دوره لرز و سرما باشد
...لل اورام است و اطلاق بطن میکند و سید اسمعیل
...جانی در ذخیره از محمد بن زکریای رازی حکایت کرده
...داخل کردم و ترین تریاق نزد او استعمال لاجورد را
...استعمال کردم از برای کسیکه صداع مزمن عتیق داشت
...پس رفع شد صداع آن شیخ داؤد گفته که من نیم مثقال
...را در آب مرزنجوش که خر نبل است حل کردم و دادم
...سمو که مایوس بودم از و پس در حال افاقه آن شیخ و استعمال
...رده میشود و این تریاق بعنوان آشامیدن با ماء العسل
...طلا کردن و سعوط نمودن و بچشم کشیدن و استعمال کرده
...ین تریاق از برای جذام با شیر حلیب و از برای استسقا
...اء العسل و از برای خفقان با آب رازیانه تازه و این
...جون تذکیه ذهن میکند و دور میگرداند نسیان را و خفقان
...جنین میکند و بالجمله این تریاق دوائی است بی نظیر نزد
...بیشتر از شش ماه که از ساختن او گذشته باشد استعمال نمایند
...ر در شربت از آن از یکدرم تا یک مثقال و ... تا هفت

سال باقی است + صنعت آن بنسخه شیخ رئیس که در قرابادین
قانون ذکر کرده بگیرند مرصافی سلیخه سیاه اذخر مکی از
هر یک یک وقیه و نیم جندبیدستر فطراسالیون که آن
تخم کرفس کوهی است از هر یک پانزده مثقال تخم کرفس
دو اوقیه بزر سیسالیوس یک مثقال قسط سفید تلخ
دارچینی و اقراص اقرقومعا و میعه سائله اسارون از هر یک
شش مثقال انیسون ده مثقال فلفل سفید دوازده
مثقال دار فلفل سنبل الطیب حماما زعفران از هر یک چهار
مثقال افیون ده مثقال ادویه کوفته بیخته با عسل کف
گرفته معجون سازند و در ظرف مناسب نگاه دارند و بعد
از شش ماه در وقت حاجت بکار برند و این نسخه سوای
و اقراص اقرقومعا و عسل سیزده جزو است و مزاجش گرم است
در یکدرجه و نیم و خشک است در دو درجه و نیم و در نسخه بعضی
مرصافی و سنبل الطیب داخل نیست و در نسخه رجوع
سنبل الطیب مقدار پنج مثقال است + صنعت
تریاق کبیر مسمے بسوطیر به نسخه شیخ داؤد انطاکے
جندبیدستر فطراسالیون از هر یک پانزده مثقال
تخم کرفس بستانی بوزن فطراسالیون و بعضی دو اوقیه
گفته اند مرمکے صافی و سلیخه سیاه اذخر مکے از هر یک
چهارده مثقال انیسون فلفل سفید افیون از هر یک
ده مثقال قسط سفید تلخ دارچینی اقراص اقرقومعا
میعه سائله اسارون از هر یک شش مثقال حماما زعفران
دار فلفل از هر یک چهار مثقال بزر سیسالیوس یکمثقال
سنبل الطیب هفت مثقال و در نسخه دیگر فلفل دوازده
مثقال است و بعضے افیون را حذف کرده اند شیخ داؤد
گفته که نزد من حذف افیون صواب نیست ولیکن اولی
آنست که چهار مثقال باشد سیفر مانند که چهار مثقال افیون حفظ
ترکیب این معجون نمی تواند نمود بلکه واجب است اگر ده مثقال
باشد مگر در نسخه شیخ داؤد که از شیخ نقل کرده که ادویه قلبیه
دارد پس هر چند افیون دران کمتر باشد بهتر است الکه اولی
آن است که دران نسخه نباشد اجزائیکه شیخ داؤد گفته
که شیخ الرئیس بر سوطیر افزوده ولیکن را معلوم نشده
که از کدام کتاب شیخ نقل کرده این است عود هندی

شش مثقال مروارید ناسفته کهربا بسے شمعی مرجان
قرمز سے ابریشم مقرض طباشیر سفید زرنب درونج عقرب
بهمن سرخ بهمن سفید از هر یک چهار مثقال مشک خالص
عنبر اشهب از هر یک یک مثقال یاقوت رمانی طلای محلول
نقره محلول از هر یک نیم مثقال + اقراص افرقومعا مستعمل
در سوطیر ابد آنکه بعضے گفته اند که اقرقو بفتح همزه و ضم قاف
و سکون رای مهمله و ضم قاف ثانی و سکون واؤ بمعنی زعفران
است بلغت یونانی و معا بمعنی ثقل است یعنی اقراص ثفل زعفران
و در یک نسخه قانون اقراص اورا لمعمو بنظر رسید و در نسخه
دیگر اوراو معمو و در نسخه از تذکره اقراص اندر و معما مرقوم
شده و در اکثر نسخها اقراص اقرقومعا مسطور است و این
مشهور است + صنعت آن بنسخه شیخ الرئیس بگیرند حماما
دارشیشعان قسط سفید تلخ قصب الذریره قرنفل فلفل سفید
نانخواه از هر یک سه مثقال دارچینی مصطگی رومی
زعفران از هر یک شش مثقال و یک مثقال سنبل الطیب
ساذج هندی از هر یکے مثقال مرصافی شش مثقال
کوفته بیخته با شراب ریحانی یا غیر آن از مایعات
مناسبه سرشته اقراص سازند هر قرصے یکمثقال و در
سایه خشک کرده استعمال نمایند و این نسخه چهارده جزو است
و مزاجش گرم است در اول درجه سوم و خشک است
در آخر درجه دوم + اقراص قرقومعا به نسخه شیخ داؤد انطاکی
گفته که بمعنے اقراص زعفران است که این اقراص نافع
از برائے خفقان و ضعف معده و کبد و صداع کهنه
اورام باطنی و غم را دور میکند + صنعت آن سنبل الطیب
ساذج هندی از هر یک هفت مثقال دارچینی زعفران
از هر یک شش مثقال قسط تلخ سفید حماما دارشیشعان
فلفل سفید قرنفل از هر یک سه مثقال قصب الذریره
نانخواه از هر یک یکمثقال کوفته بیخته بشراب ریحانی
سرشته اقراص سازند هر قرصے یک مثقال و در
سایه خشک نمایند صنعت این قرص به نسخه ابن جزله
در منهاج الادویه حماما قسط تلخ فلفل سفید
دار شیشعان قصب الذریره قرنفل نانخواه
از هر یکے مثقال کوفته بیخته بمثلث سرشته اقراص

ساخته در سا خشک نمایند و در ظرف آبگینه نگاه دارند
سیغر ماینه که ظن فقیر آن است که این نسخه را این جزله موافق
نسخهٔ شیخ الرئیس ذکر کرده ولیکن از کتاب باقی اجزای
نسخهٔ شیخ الرئیس ترک شده است حرف در همین فصل
مذکور خواهد شد ٭ تریاق کبیر مسمے بثلثیا نامیده میشود
این را بابلیه ذهلیه جهت آن که ابهل از جمله ادویه عمده
آن است و بعضے گفته اند که ثلثیا بزبان یونانی بمعنے
هیبته الله تعالی و فنا در دهر الاکبر است شیخ الرئیس گفته
که این ترکیب از اطباے فرس است و ضامن شده اند
اطباے فرس از آن بهر نفع را و نیز در کتب این افعال
عجیبه و خواص غریبه است و گفته که من ندیدم از آن
اثرے کثیر مگر در لکنت و استرخاے لسان و آنا اطبا
گفته اند که تریاق کبیر مسمے بثلثیا نافع است از برائے جنون
و امراض بارده سوداویه و بلغمیه و فالج و صرع و سکته و لقوه
و وسواس و خبث نفس و از برائے عسر قطر و نهوش و سموم
و شیر بکیه در باطن منجمد شده باشد و از برائے صداع و
شقیقه و نسیان و مالیخولیا و برودت دماغ و رعشه و خفقان
و خفظ جنین میکند و نافع از برای منع و اسقاط و اوجاع
رحم و ریاح آن و از برائے تقطیر بول و از برای استرخای
زبان و دوار و دعم و برائے اوجاع بارده مزمنه و آشامیده
میشود و از برائے هر مرضے با آنچه لائق با آن مرض باشد پس
از برائے برد شدید در آب خیار شنبر و بعضے گفته اند که
در خمر انفع است و از برائے سده‌هاے باطنی با مار الاصول
و از برا اوجاع رحم با آب طبوخ انیسون و از برائے اوجاع
اعالی بدن با آب مرزنجوش با مار الاصول و از برائے
اطفال با روغن بنفشه این بود آنچه اطبا گفته
اند پس شیخ رئیس گوید که نزد من این دوا مشوش غیر مرتب
الترکیب است و محرق خون و اخلاط و کوتاهی دارد
در فوائد و خواصیکه از برائے آن ذکر کرده اند ٭ صنعت
آن بنسخهٔ شیخ الرئیس در قرابادین قانون مشک تبتی
خالص کافور قیصورے عنبر اشهب از هر یک دو درم
مروارید ناسفته زعفران از هر یک ده درم ورق طلا
محلول ورق نقره محلول از هر یک نیم درم حماما تخم حرمل

افرفیون اشنان نبطی اشنه تخم کرنب تخم سداب سرگین گاو
کوهے کبریت زرد خربق سفید یعنے سعد کوفی مار چوبه
یعنے هیون بیخ اسفند یعنی اصل حرمل ابیض مامیران چینی
حب محلب عود بلسان هزار چشان سپندان از هر یک
دو درم فقاح اذخر ساذج هندے جوز بوا جند بید ستر
جیر تخم گزر از هر یک ده درم زرنب مصطگی زنج گفشگران
شونیز سرگین روباه بیخ کبر از هر یک نیم درم ابریشم خام
مقرض تخم شبت یا بیخ شبت زرنباد درونج عقرقرحا
زنجبیل خبطیا نا لسان العصافیر نکهت هندی عاقرقرحا
سیاه محرق فقر الیهود فو بزر قطونا از هر یک چهار درم
قرنفل سنبل الطیب اسارون قسط تلخ سفید سلیخه سیاه
قاقله کبار پر سیاوشان از هر یک هشت درم لبنا سہ
ایرسا از هر یک دو درم لفاح یابس بست درم عود سلیخه
نیم درم تخم رازیانه زوفاے خشک از هر یک ده درم صعتر
فارسے صعتر خوزی از هر یک چهار درم باد آورد و خصیته
سنے بوسیده در دیوار ها ریوند چینے از هر یک نه درم
فلفل سفید فلفل سیاه افیون زراوند طویل دار فلفل
زراوند مدحرج بزر البنج سفید از هر یک بست درم
جوز هندے دو درم و چهار دانگ درمے بهار هیدبوست
بیخ کاسنے خشک هوام الجوس جعده عصارهٔ ایرسا
دار شیشعان قیصوم از هر یک مقدار یک درم انجدان سیاه
چهار درم و ربع اکلیل الملک چهار درم و چهار دانگ
درمے قسطر الغول انگشت زرد یعنے اصابع صفر کشت
حلیت طیب جاوشیر سکبینج از هر یک دو درم خاک چهار
راه چهار درم پس شیخ رئیس گفته که آنچه منظر آمده از
ادویه که داخل کرده شده در ثلثیا در کتاب قرابادین
اصول عجیبه زیاده بر آنچه در نسخهٔ مذکور است این ادویه است
زرنب اسفند سفند از هر یک دو درم بیخ خیرے آل
چهار درم گل حنا دو درم فرنجمشک که آن قرنفل بستانی
است چهار درم قردمانا یک درم ریوند چینے حب بلسان
عود بلسان حب الآس مری گل سرخ گل مختوم محبر داؤد
حلیت منتن از هر یک دو درم خیر بوا درم حب لبان
منقشر چهار درم طباشیر سفید یک درم تخم کشوث کبر ناغی

سور داسنرم حفیت افرید جو زا ابهل مر مکے مغاث بغدادی
مرماخور بهمن سرخ بهمن سفید از هر یک دو درم انیسون
نمک طبرزد نمک طعام یعنے ملح العجین دو قوفطر اساليون
عصارهٔ اصل السوس عصارهٔ غافت از هر یک سه درم
پوست زرد بیرون اترج خشک کرده عود فاوانیا از هر یک
چهار درم کوردان پنجدرم مقناطیس شش درم فلنجان
و آن حبق جبلے است مغز بادام تلخ مقشر از هر یک هفت
درم ادویهٔ خشک را کوفته بیخته عصارات و صموغ را
بشراب جدید خیسانیده حل سازند و مجموع را بعسل جید
مصفی سه وزن ادویه معجون سازند و در کرهٔ اخضر
یا چینے نگاه دارند و بعد از شش ماه استعمال نمایند شربتے
مثل جوزی با آب نیمگرم ٭ صنعت آن بنسخهٔ دیگر که شیخ
رئیس در قرابادین قانون گفته و گفته که نسخه سلیم است
بگیرند مشک تبتی خالص جید دو درم مروارید ناسفته
ده درم ذهب مسخول فضه منخوله از هر یک نیم درم عنبر اشهب
چهار درم زرنب نیم درم ابریشم محرق یا مقرض غیر محرق
چهار درم بیخ سوسن اسمانجونی یک درم مصطگی رومی
نیم درم ساذج هندے ده درم حب بلسان نیم درم
بسباسه یکدرم لفاح ده عدد عیدان سلیخه سیاه از هر یک
پنجدرم فلفل سفید زنجبیل بیخ شبت از هر یک چهار درم
قسط سفید تلخ سه درم جوزبوا ده درم جند بیدستر ده درم
افربیون یکدرم فقاح اذخر ده درم تخم شبت خبطیا ناسا
لسان العصافیر از هر یک چهار درم قاقله هشت درم تخم رازیانه
شش درم زنجفشگران نیم درم اشنان نبطی اخضر تخم کرنب
تخم سداب اشنه کبریت زرد از هر یک دو درم عیدان پرسیاو
شان هشت درم نمک چهار درم شونیز نیم درم صعتر فارسی
چهار درم فو شش درم باد آورد هفت درم سرگین گاو کوهی دو
درم افیون تخم جرجیر ده درم ابهل چهار درم فلفل سیاه دار
بزر البنج سفید از هر یک بست درم عاقرقرحا چهار درم اذن
بست درم زراوند طویل بست درم زراوند مدحرج
چهار درم خاک چهار راه یک درم ریوند چینے هفت درم
تخم زوفا ده درم بندق هندے چهار درم مغز تخم
خیار چهار درم و یک دانگ درمے فقر الیهود چهار درم

کافور قیصورے خربق سفید خربق سیاه سعد کوفی میعه سائله
مامیران چینی تخم هلیون از هر یک دو درم بداشگان
صابع الصفر شعر الغول تخم کاسنی کشت برکشت از
هر یک دو درم عود بلسان حب بلسان از هر یک نیم درم
مار السوس مار الشوک از هر یک یک درم حب المحلب
یک درم اسفند سفید که آن خردل سفید است دو درم
عقده هاے کاه که در دیوار بوسیده باشد هفت درم
سرگین روباه نیم درم پوست بیخ کبر نیم درم هزار چشان
سپندان از هر یک چهار درم ادویه یابس را کوفته
بیخته داخیه خیسانیدنے باشد در شراب ریحانی خیسانیده
حل سازند مجموع را با عسل مصفے معجون سازند و در ظروف
سبز لعابدار یا ظرف چینے نگاهدارند و بعد از شش ماه
استعمال نمایند شربتے بمقدار نخودے با مطبوخ گوشت
بیخ کاسنی و در نسخه دیگر پوست بیخ رازیانه بدل تخم
کاسنی است و بیخ کرفس و سعوط کرده میشود بآن بمقدار
دانه گندمی بآب شاهدانج یا آب مرزنجوش تازه یا آب
برگ چقندر + صنعت شلیثا بنسخه کامل الصناعه عنبر هندی
مشک تبتی دو درم مروارید ناسفته ده درم ورق طلا
ورق نقره از هر یک نیم درم زرنب حب بلسان از هر یک
نیم درم ابریشم مقرض چهار درم زعفران ده درم قرنفل
سنبل الطیب از هر یک هشت درم ایرسا یک درم حماما
دو درم مصطگی سه درم دلق ساذج هندی از هر یک
ده درم بسباسه یک درم لفاح بسبت عدد فلفل سفید
زنجبیل بیخ شبت از هر یک چهار درم قسط تلخ مرصافی
از هر یک هشت درم جوزبوا جندبیدستر از هر یک ده درم
فرنیون دو درم فقاح اذخر تخم شبت خبطیا ناشگوفته
لسان العصافیر از هر یک چهار درم چوب پرسیاوشان
قاقله هزار اسفند از هر یک هشت درم نمک هندی
صعتر فارسی از هر یک چهار درم رازیانه زوفای خشک
از هر یک شش درم زاج سیاه شونیز از هر یک نیم درم
اشنان نبطی اخضر تخم سداب تخم کرفس اشنه کبریت زرد
از هر یک دو درم سرگین بز کوهے بادآورد از هر
یک هفت درم فلفل سیاه دارفلفل بزر البنج سفید

افیون از هر یک هشت درم زراوند مدحرج چهار درم
ریوند چینے هفت درم زرد رود ده درم برقطینا بسه
محرق از هر یک چهار درم و دو دانگ قفر الیهود چهار درم
کافور قیصورے خربق سیاه خربق سفید سعد کوفی میعه
سائله مامیران چینے تخم هلیون از هر یک دو درم صابع
صغیر برگ پرسیاوشان اذخر ترکی تخم کاسنی کشت برکشت
از هر یک ده درم حب المحلب دو درم مار السوس مار الشوک
از هر یک هفت درم عقده هاے کاه بوسیده دیوارها
هفت درم سرگین سگ روباه نیم درم بیخ کبر نیم درم
هزار چشان سپندان از هر یک چهار درم اجزا کوفته بیخته
باسه وزن مجموع ادویه عسل مصفے معجون سازند و بعد
شش ماه استعمال نمایند شربتے بمقدار نخودے +
شلیثا بنسخه سید اسمعیل در ذخیره خوارزمشاهی که شیخ از اطبا
از برائے این معجون ذکر کرده آورده و گفته که قطور آن
در گوش و بینی با آب مرزنجوش نافع است از برائے
صرع + صنعت آن مشک تبتی عنبر اشهب کافور قیصورے
ماماحرمل فرفیون اشنان نبطی اشنه تخم سداب حشیشه
البقر جبلے کبریت احمر کبریت اصفر خربق سیاه یعنی سعد کوفی
عود هلیون حرمل سفید مامیران چینی حب المحلب هزار چشان
سپندان جوز هندے شعر الغول انگشت زرد کشت
برکشت حلتیت طیب سکبینج جاوشیر فقاح ریوند چینے
حب بلسان عود بلسان حب الآس مصری مختوم الملک
حجر دائود حلتیت منتن کشوث کهربا مورد اسفرم
حفت آفرید جوز ابهل مغاث بغدادے مرماحوز بهمن سفید
از هر یک ده درم مروارید ناسفته زعفران فقاح اذخر
تخم رازیانه زوفائے یابس از هر یک ده درم زر مسحوق
سیم مسحوق زرین گیاه زاج اساکفه شونیز خره الثعلب
پوست بیخ کبر سلیخه عود قمارے از هر یک نیم درم ابریشم
خام مقرض تخم شبت اصل شبت زرنباد درونج عقربی
زنجبیل خبطیا ناردسے لسان العصافیر نمک هندی
عاقرقرحا بسد فقر الیهود بزر قطونا صعتر فارسی
صعتر خوزی خاک چهار راه بیخ خیرے سرخ
فرنجمشک حب البان قنبیل پوست زرد اترج +

خشک کرده فادانیا از هر یک چهار درم قرنفل
سنبل الطیب سارون قسط تلخ پرسیاوشان قاقله
از هر یک هشت درم بسباسه ایرسا فقاح بید پوست
بیخ کاسنی هوم المجوس جده عصاره ایرسا دار شیشعان
قرنفل طباشیر سفید از هر یک یک درم لفاح یابس
فلفل سفید فلفل سیاه دارفلفل افیون زراوند طویل
زراوند مدحرج بزر البنج سفید از هر یک هشت درم
بادآورد عقده هاے کاه بوسیده که در دیوارها باشد
حبق جبلے مغز بادام تلخ مقشر از هر یک هفت درم انجدان
سیاه چهار درم درونج درمے اکلیل الملک چهار درم و
چهار دانگ درمی خیربوا انیسون بیخ ارمنی نمک طبرزد
نمک طعام دوقونطر اسالیون رب السوس عصاره غافث
از هر یک سه درم کوردان پنج درم حجر مقناطیس شش درم
ادویه را خشک را کوفته بیخته و مجموع را در طلاے جند بخیسانند
و حل کرده باسه وزن ادویه عسل مصفے بسرشند و در ظرف
چینی یا زجاجی نگاهدارند و بعد از شش ماه بمقدار نخودے
با آب گرم استعمال نمایند + اخلاط شلیثا بنسخه ابن جزله
صاحب منهاج الادویه + صنعت آن مشک خالص
حماما عود بلسان افربیون اشنان اخضر نبطی تخم کرفس
تخم سداب کبریت زرد سرگین گاو و یا سرگین بز کوهی
کافور خربق سفید خربق سیاه میعه سائله مامیران چینے
تخم هلیون اصلیع صفر پوست بیخ کاسنی حب المحلب
خردل سفید از هر یک دو درم مروارید ناسفته زعفران
ساذج هندے دلق سلیخه سیاه غیر مقشر جوزبوا جندبیدستر
فقاح اذخر تخم جرجیر زرد رو از هر یک سوده زر سوده زر
سوده سیم زرنب حب بلسان زاج کفشگران شونیز سرگین
روباه پوست بیخ کبر از هر یک نیم درم ابریشم خام محرق مقرض
فلفل سفید زنجبیل بیخ شبت تخم شبت خبطیا ناشگوفه
لسان العصافیر نمک هندے صعتر فارسی عاقرقرحا
بندق هندے زراوند مدحرج اسقیل فقر الیهود هزار
چشتان از هر یک چهار درم قرنفل سنبل الطیب قسط
تلخ حرمل چوب پرسیاوشان قاقله از هر یک هشت
درم اصل السوس اسمان گونے که ایرسا است

بسبانسه خاک چهار رزاه مارالشوک از هر یک یک درم مصطگی سه درم لفاح بیست عدد تخم رازیانه زرد فای خشک از هر یک شش درم فلفل سیاه دار فلفل بزر البنج سفید زراوند طویل از هر یک بیست درم افیون بیست درم اکلیل الملک چهار درم و نیم بزر قطونا بسد محرق از هر یک دو درم دو دانگ ادویه خشک را کوفته بیخته و آنچه خیسانیدنی باشد در مثلث بخیسانند و حل سازند و مجموع را با سه وزن ادویه عسل مصفے معجون سازند و بعد از شش ماه مقدار نخودے با آب بادیان یا آب مطبوخ بیخ کرفس بیاشامند + تریاق کبیر مسمے به تریاق غرزه این تریاق تالیف حکیمے است که باسم آن معروف شده و این تریاق خلیفه و قائم مقام تریاق فاروق است + یوحنا گفته که این تریاق نافع است از برائے گزیدن تمیع جانوران سمے و بادہائے غلیظه احشاء و اوجاع کبد و احشاء و طحال و صرع و جنون و خفقان و لقوه و فالج و اگر بچه در شکم نادر مرده باشد بامشکل زاید چون یکمثقال از این تریاق خورد به آسان زاید و جمیع امراض بارده سوداویه و بلغمیه را منفعت دارد + صنعت آن نسخه شیخ رئیس که در قرابادین قانون ذکر کرده بگیرند حماما مکی صافی سنبل هندے ماذج هندے لک منقی مغسول عصاره مامیثا قرنفل ریوند چینی طین قیمولیا قسط سفید تلخ خبطیا نا اذخر مکی از هر یک دوازده مثقال فقاح اذخر عصاره هیوفا قسطیداس یعنی عصاره لحیة التیس مقل ارزق از هر یک هشت مثقال عاقرقرحا دارچینی تخم رازیانه کبریت زرد تخم شبت کبد مالکی اسارون قردمانا افربیون افیون مار کوین اقلیطی که سنبل رومی است فقاح کرم درو دو مللے یعنی گل خرزهره انیسون فو از هر یک شش مثقال زعفران سی و شش مثقال قطرا سالیون و آن تخم کرفس کوهی است دوقو و آن تخم جزر اقلیطی است و زعم قومی دوقو تخم جزر بری است از هر یک سه مثقال و در نسخه دیگر فقاح سنبل اقلیطی از هر یک سه مثقال داخل است کثیرا سفید تخم خشخاش سفید فلفل سیاه از هر یک سی مثقال ایرسا یعنی اصل سوسن اسمانجونی پانزده مثقال لبان ابیض بزر البنج سفید از هر یک بیست و هشت مثقال سلیخه سیاه غنچه برگ گلسرخ منزوع الاقماع اقراص اندرو خوردن از هر یک شش مثقال تخم سداب یکمثقال حب اترج مقشر سماق منقے از حب از هر یک دو مثقال روغن بلسان بیست و چهار مثقال فقاح مرد چهار مثقال و نیم عصاره ارطماشا و ارطاماسیا نیز برنجاسف است که از اقیسوم سے گویند پوست بیخ کاسنی از هر یک بیست مثقال برگ اترج سیزده مثقال صموغ را نیم کوفته در شراب صافی جید الجوهر که آن را شراب اصل نامند یا جمهوری یا مثلث یا نبیذ زبیب و عسل بخیسانند و حل سازند و باقی ادویه را کوفته بیخته با آن داخل کرده مجموع را با عسل مصفے سه وزن ادویه معجون سازند و در ظرفی چنانکه در تریاق فاروقی ذکر شد نگاه دارند بعد از شش ماه تمام استعمال نمایند بدستور استعمال تریاق اکبر و بعض از اطبا قدرے اشق درین تریاق داخل کرده اند و رائے توے آنست که اشق نباید داخل نمود بجهت آنکه مضر است بمعده و این نسخه شیخ الرئیس سوائے جبل بشراب و اشق که بعضے اطبا داخل کرده اند پنجاه و یک جزو است منفرد و یک جزو اقراص اندرو خوردن و وزن مجموع یا لصد و هفتاد و هفت مثقال و نیم است و مزاجش گرم است در اول در درجه دوم و خشک است در آخر درجه دوم و یوحنا بن سرابیون و اکثر متاخرین ادویه که درین نسخه بوزن شش مثقال است بوزن سه مثقال و باقی را در وزن مساوے این نسخه و بعوض درو دو مللے درد با قلے آورده اند و انیسون و فو اذخر مکی و لبان ابیض و تخم بادیان و کبریت زرد و تخم شبت و کبد مالکی و اسارون و قردمانا و گلسرخ و ایرسا این دوازده دوا داخل نکرده نسخه بصاحب اختیارات در اوزان مثل نسخه یوحنا است و از ادویه نسخه مذکور از شیخ رئیس اذخر مکی و کبد مالکی و فقاح گرم و درو دو مللے و انیسون و فو و زعفران و قطراسالیون دوقو و لبان و ایرسا و افربیون و فقاح سنبل اقلیطی داخل ندارد و بجائے افتیمون افیون اقلیطی و تخم کرفس بر ادویه نسخه شیخ رئیس افزوده و نسخه محمود بن الیاس شیرازی در اوزان موافق نسخه یوحنا است و از ادویه نسخه شیخ رئیس اذخر مکی و انیسون و فو کبد مالکی و فقاح سنبل اقلیطی افتیمون و ایرسا و لبان داخل ندارد و بجائے فقاح سنبل اقلیطی افتیمون و بجائے درو دو مللے درد با قلی و بجائے ریوند چینی دارچینی ذکر کرده و گفته که صموغ را در مثلث حل سازند و باقی ادویه را کوفته بیخته بسه وزن مجموع ادویه عسل مصفے سازند و در ظرف چینی نگاه دارند و بعد از شش ماه تمام استعمال نمایند شربتے از آن تا یک مثقال بحسب حاجت بکار

تریاق غرزه بنسخه دیگر شیخ رئیس در قرابادین قانون ذکر کرده حماما مکی صافی از هر یک پنج اوقیه عاقرقرحا دو اوقیه و نیم اذخر مکی چهار اوقیه لبنی شش اوقیه و نیم سلیخه سیاه دوازده اوقیه و نیم فو یک نیم اوقیه زعفران دوازده اوقیه قطراسالیون یک اوقیه و دو درم ایرسا دو اوقیه و نیم تخم رازیانه مقل ازرق از هر یک چهار درم و نیم لبان نه اوقیه کتیرا ده اوقیه عصاره هیوفاقسطیداس کسی عصاره لحیة التیس سه اوقیه حب اترج مقشر یک مثقال تخم شبت کبد مالکی عیدان صفر یعنی عروق صفر که آن را بفارسی زرد چوبه گویند از هر یک دو مثقال بزر البنج سفید یک رطل تخم خشخاش دو رطل سنبل الطیب نه اوقیه سداب خشک یک اوقیه و دو درم سماق سه اوقیه اسارون انیسون قردمانا از هر یک چهار اوقیه افیون دو اوقیه و یکدرم و نیم افربیون دو اوقیه و نیم فلفل یک اوقیه و نیم ورق گلسرخ چهار اوقیه ساذج هندے حب بلسان از هر یک اوقیه عسل بلادر دو اوقیه و نیم لک منقی پنج اوقیه دارچینی چهار اوقیه مو دو اوقیه سنبل الطیب اقلیطی نه اوقیه کبریت زرد چهار اوقیه عصاره ماثیثا خالص ریوند چینی قسط سفید تلخ از هر یک چهار مثقال برگ اترج پنج مثقال اقراص اندرو خوردن سه مثقال روغن بلسان هفت مثقال عصاره قیصوم یک رطل خولنجان هفت اوقیه خشخاش اوقیه قرنفل پنج اوقیه عسل مصفی بقدر کفایت بدستور معمول مرتب نمایند این تریاق خلیفه و نائب مناب

تریاق فاروق و در جمیع منافع و همه امور مثل آن است
قراص اندرو خوردن مستعمل در تریاق غرزه شیخ داود
انطاکی در تذکره گفته که این قرص تالیف صاحب تریاق
فاروق است و واقع میشود در تریاقات و معاجین کبار
نافع ست از برای وسواس و قلق و صداع حار و حکیم مؤمن
گفته که مؤلف این قرص را باسم بادشاه عصر خود اندرو
خوردن ملک نامیده و لهذا این قرص را قرص اندرو
خوردن ملک خوانند و جزو اعظم تریاق غرزه و معاجین
کبار است و این قرص مقوی دماغ و جگر است و در ان
قوت تریاقیت قوی است و جمیع علل بارده اعضای
رئیسه نافع است صنعت آن به نسخه شیخ رئیس ابوعلی
سیناکه در قانون ذکر کرده بگیرند بابونه سرخ و بابونه
سفید سماق انیسون مرکی صافی از هر یک یکدرم اسارون
بیست درم اشنه قصب الذریره عود بلسان اجزا مشک
گفته بیخته بشراب اصلی صافی جید الجوهر یا جمهوری یا
نبیذ زبیب و عسل مصفی یا مثلث لبسرشند و سه روز
بگذارند و هر روز صبح و شام آنرا برهم زنند و اگر خشک
شده باشد یکی از شرابهای مذکور را داخل کنند پس روز
چهارم اقراص سازند هر قرصی بوزن یک مثقال و در سایه
خشک کنند و نسخه شیخ داود اشنه در اصل نسخه داخل ندارد
گفته که در نسخه دیگر گلسرخ اشنه مصطگی بوزن بابونه
اصل است و باکی نیست بداخل کردن این ادویه در نسخه دیگر
گفته شیخ بابونه سفید سماق انیسون مرصافی از هر یک
یکدرم اسارون بیست درم اشنه قصب الذریره عود بلسان
از هر یک سه درم ست و در اکثر نسخ قانون وزن تمام
اینها مساوی ست و قوت این تریاق اقراص تا دو سال
باقی میماند تریاق کبیر از صنعت شیخ ابوعلی است که
اوی نیز گویند صاحب ذخیره سید اسمعیل گفته که من این
تریاق را ساختم و آزمودم فائده بسیار مشاهده کردم
دست دهد و باه را از بانه کند و دفع ضرر سموم کند و در
نفع بمعاجین کبار مساوی است صنعت آن بوزن تخم
بیانا حب بلسان مرکی صافی عود بلسان تخم بادرنجبویه
بادرنجبویه تخم فرنجمشک زرنباد درونج عقربی از

از هر یک چهار درم مشک خالص عنبر اشهب از هر یکمثقال گاوزبان
بسباسه نیم مثقال عود هندی بزر جرجیر تخم شلغم تخم گندنا
لسان العصافیر مغز حب القلقل از هر یک دو درم قسط تلخ
دارچینی وج ترکی زعفران ناردین افیون افسنتین از هر یک
دو درم فوه فطراسالیون از هر یک دو درم و نیم کافور
خالص نیم مثقال ادویه را کوفته بیخته چنانکه رسم است
با عسل لبسرشند و بعد از شش ماه شربتی یکمثقال + تریاق
صغیر شیخ الرئیس رح + صنعت آن حب بلسان قسط تلخ
مر خبطیانا دارچینی فلفل سفید عود هندی فطراسالیون
از هر یک یکجزو مشک خالص ثلث یک جزو جندبیدستر
ربع جزوی بدستور با عسل لبسرشند و استعمال نمایند
تریاق اعظم که حکیم میر محمد مؤمن در مقابل تریاق کبیر
شیخ الرئیس تالیف نموده و گفته انچه از ادویه مشتبه که در
ماهیت انها اختلاف شده بدل کرده ام و غیر مشتبه العینه
داخل نمودم و بدل قرص افعی قرص حلال داخل کردم
چه تصریح نموده اند که لحوم باعث فساد ترکیب است و حرمت
لحم افعی بی شبهه است و چون جدوار در همه ابواب بهتر
از ان است و فادزهر معدنی که عبارت از حجر السم باشد
در جمیع خواص اولی از ان و فیروزه و نارجیل بحری در دفع
سموم اقوی است لهذا اقراص حلال را داخل اجزای آن نموده
ترتیب دادم + بدین صفت جدوار خطائی اعلی یازده
مثقال فادزهر چهارده مثقال نارجیل بحری سه
مثقال فیروزه نیشاپوری دو مثقال که مجموع ترکیب
سی مثقال باشد و عدد ادویه چهار مثلث لبسرشند
و قرص اندرو خوردن باین نسخه ترکیب دادم از اشیا
قصب الذریره اسارون عود بلسان جعده سلیخه
مصطگی بیخ سنبل که فو است از هر یک یکمثقال و نیم فقاح
اذخر زعفران از هر یک سه مثقال دارچینی حماما مر صافی
شش مثقال اقحوان پنج مثقال سنبل الطیب چهار مثقال
یا مثلث قرص سازند و مجموع این ترکیب چهل و پنج مثقال
است و عدد ادویه پانزده + قرص اسقیل باین صفت ترکیب
دادم + پیاز عنصل یعنی مشوی مجفف دو جزو آرد کرسنه
یکجزو با مثلث سرشته اقراص سازند اما ادویه غیر مشتبه فلفل سیاه

افیون خشک کهنه قرص اندرو خوردن از هر یک بیست و چهار
مثقال قرص اسقیل چهل و هشت مثقال قرص حلال سی مثقال
گل سرخ بزر الشلجم بری اسقوردیون بیخ سوسن آسمانجونی
غاریقون سفید رب السوس دارچینی از هر یک دوازده مثقال
زعفران ریوند چینی اسطوخودوس قسط تلخ دار فلفل
مشکطرامشیع کمادریوس فقاح اذخر فطراسالیون صمغ البطم سلیخه
سنبل الطیب جعده حب الغار از هر یک شش مثقال سعد
سیسالیوس مقشر حرف نانخواه ناردین سافج خبطیانا
رازیانه وج صمغ عربی قردمانا انیسون فوه بیخ سنبل جبلی
موکه ریشه دوالا است اقاقیا سکبینج عود مصطگی از هر یک
چهار مثقال بیخ کبر دوقو قته مقل ازرق جاوشیر قنطوریون
دقیق زراوند طویل از هر یک دو مثقال ما ادویه که بدل آن
داخل ترکیب نمود بادرنجبویه بدل شطا فلن اسارون بدل
فرسیون بوزیدان چهار مثقال بدل کماذریوس افسنتین
چهار مثقال بدل کمافیطوس طین داغستانی بدل طین مختوم
خونتیرنا یا طیس بدل حماما سعد بدل حب بلسان تخم مخاصه
بدل هوفارلقون شب یمانی بدل قلقدیس محرق
به بدل ادرا اولی دانسته داخل نمودم زیره کرمانی بدل
فلفل سفید روغن ترب بدل روغن بلسان بزر جند
توفا بدل بزر کرفس حاشا بدل افتیمون عصاره ثیل که به ترکی
پیلان ادوکی نامند بدل عصاره لحیة التیس هومیا
نفر صمغ کو به یرکه حلبیت بدل جند در دبه عقرقو
بدل سورنجان بزر آوند مدحرج بدل اشق زرنباد بدل
عود بلسان مجموع ادویه با اقراص هفتاد و دو وزن آن
پانصد و شش مثقال است + و اما طریق ساختن آن
آنست که عسل کف گرفته بقدر دو وزن ادویه با دو وزن
مثلث بقوام آورند و صموغ و افیون را در مثلث حل کرده با آن
لبسرشند تا چهل روز صبح و شام بر روی خاکستر گرم گذاشته تا آن
هر روز برهم زنند و چون القوام بلند شود و نتوانند برهم زد
بجهت رقت قوام بقدر احتیاج آب انگور بر روی خاکستر گرم
بخورد او دهند پس در ظرفی کرده تا شش ماه اقلاً سر آنرا
نباید کشود و استعمال آن بعد از یکسال جایز است + دیگر
ادویه با عسل کف گرفته سرشته مثلث زا بدون قوام ندن

اضافه نمایند در نیوقت محتاج باد خال آب انگور جهت
ترقیق قوام نخواهد شد + اما طریق استعمال آن بدستور
تریاق کبیر باید در هر موضعی با ادویهٔ موافق آن هندبه
بهتر است و الا به تنهائی نیز اثر از آن ظاهر میگردد و نوشته
که این ترکیب در جمیع امور آنکه ترد سریع الاثر تر از تریاق
قدما است و در دفع سم نیش مجرب است بخلاف زمان
معروف و در امراض متضاده به تجربه رسیده و در دفع سم
افعی و هوام و سموم نباتی و معدنی و سگ دیوانه گزیده
عجیب الاثر است و قدر شربتش از یکدانگ تا یک مثقال است
با ادویهٔ مناسبه و ضماد آن بر موضع گزیده هوام را
دافع الم آن و مانع ورم عضو و انتشار سموم است
بسائر اعضاء + تریاق الاسنان در دندان که از رطوبت
بود و ریختن نزلات در حلق و سینه باشد نافع
است و فایده دهد هرگاه قدرے بر دندان دردناک
بگذارند در لحظه درد ساکن کند + صنعت آن جندبیدستر
حلتیت فلفل زنجبیل میعهٔ سائله افیون از هر یک جزوے
همه مساوی چنانکه رسم است کوفته بیخته با عسل بسرشند
و بهنگام حاجت بمقدار نخودے بخورند و نیز بر دندان
گذارند + تریاق انفع دافع مضرت جمیع زهرها است
و قولنج و فالج و لقوه و استرخا و اختلاف اخلاط ردیه
و اورام حاسیه و اوجاع معده را نافع و چشم را روشن
کند و مقوی باه و مفتت حصاة و درد سوداوی را
نیکو باشد صنعت آن فلفل سفید فرنجمشک ذافراسیون از
هر یک ده درم افیون حب الغار از هر یک هفت درم
قسطیا ناردمی فرفیون عاقرقرحا از هر یک دو درم
جندبیدستر یک درم کوفته بیخته بروغن بلسان چرب
نموده با سه وزن ادویه مجموع عسل مصفی معجون سازند
و در جو نهند و بعد از شش ماه استعمال نمایند شربتے
ازین تریاق بوزن یک دانگ مثقال است
تریاق العض سگ دیوانه گزیده را نافع بود منقول
از خلاصة التجارب و از مخترعات صاحب آن صنعت آن
جندبیدستر چشم سرطان بچهناگ سیماب کشته از هر یک نخود
زرنیخ کشته پنیرمایهٔ سگ پنیرمایهٔ آهو سرطان محرق
قرنفل دارچینی مشک از هر یک دو جزو خبطیا ناجگر
سگ دیوانه از هر یک شش جزو زعفران یکدانگ و نیم
افیون عشر جمله زراریح دست و پا انداخته بعدد ماش
متعشر مقابل وزن آن خاک لانه حسن کده و دو برابر مجموع
زراریح را با ماش و افیون و قرنفل و زعفران و دارچینی
و جندبیدستر نیکو بکوبند و نرم بیزند و خاک لانه حسن گرد را
در آب حل کرده یک شب نگاه دارند تا ته نشین گردد صبح
صاف آنرا کوفته ادویه را بآن خمیر کنند بعده سیماب کشته
و بچهناک و فلفل و مشک را با هم بکوبند و نرم بیزند و
بآن بسرشند آنگاه پنیرمایها و سرطان محرق و جگر سگ
و خبطیانا و چشم سرطان را با هم بکوبند و نرم بیزند و باب
مذکور بسرشند پس جمله را با هم دق و سحق نیکو بالغ نمایند آنگاه
خشک نموده باز بکوبند و با خون بزمار خور بسرشند و قرصها
ساخته در سایه خشک نمایند شربتے یک مثقال با خمر عتیق
یا آب یا شیر تازهٔ گاو دوشیده یا تنها بدون چیزے و باید
که بعد از چهل روز که از ساختن آن گذاشته باشد استعمال
نمایند + و نیز از جمله مرکباتے که اصل و عمود در اینها
افیون است لفاخهٔ مصنوعه و لفاخهٔ منومه است + لفاخه
مصنوعه مفید است از برائے صداع حادث از برودت
چون دائم بویند آن را + صنعت آن افیون زعفران بیخ
افربیون مشک ترکی با آب مرزنجوش سرشته بشکل لفاخه
ساخته دائم بویند و غرض این لفاخه تخدیر و تسکین درد است
و اگر بر حسب حال و مزاج عنبر نیز اضافه نمایند جوز
است + لفاخهٔ منومه مستعمل در سهر مفرط و درد و آلام صنعت آن
بنسخهٔ ابن نوح قمری افیون پوست بیخ یبروج آرد جو
زعفران صمغ عربی از مجموع لفاخه ساخته دائم بویند
لفاخهٔ منومه محمد بن زکریا + صنعت آن میعهٔ سائله افیون
پوست بیخ لفاح زعفران از مجموع لفاخه ساخته دائم
بویند که خواب می آورد و مسکن آلام است + لفاخهٔ
منومه ابن زهر + صنعت آن افیون جوز ماثل پوست بیخ
لفاح زعفران شیلم مرصافی اقحوان صمغ عربی آرد جو
از هر یک جزوے کوفته بیخته بآب نیلوفر سرشته
لفاخه ساخته دائم بویند که خواب می آورد + تنزد
حار نافع جهت درد مفاصل بارد و اما در مفاصل حار
با ادویهٔ بارده استعمال میتوان کرد + صنعت آن لبان ذکر
سورنجان مرزنجوش گل قطمی اکلیل الملک از هر یک ده مثقال
خولنجان شیاف مامیثا مغاث بغدادی آرد جو از هر یک
پنج مثقال پوست بیخ لفاح زعفران افیون از هر یک
دو مثقال کوفته بیخته بآب برگ خبازی سرشته اقراص سازند
جوارش طباشیر افیونی تپ و اسهال صفراوی را نافع باشد
و تشنگی بنشاند + صنعت آن طباشیر سفید حب الآس
گل سرخ از هر یک ده درم تخم حماض صمغ عربی از هر یک هفت درم
خرنوب شامی گلنار سماق عصارهٔ لحیة التیس از هر یک
شش درم زعفران افیون از هر یک دو درم کوفته بیخته
بشراب سیب شیرین بسرشند شربتے سه درم و در نسخه
شفائی خرنوب بیست درم است + جوارش عاج افیونی
که معین بر حمل است + صنعت آن نشارهٔ عاج میعهٔ
سائله مصطگی سنبل الطیب دارچینی از هر یک پنج مثقال
پوست زرد اترج سعد کوفی عود قماری خام نارمشک
قرنفل از هر یک چهار مثقال عود الصلیب گلسرخ
سازج هندی افیون مصری از هر یک سه مثقال عنبر اشهب
مشک خالص از هر یک نیم مثقال نبات سفید برابر تمام
ادویه عسل دو برابر ادویه بطریق جوارش سازند شربتی
از هر یک مثقال تا دو مثقال +

فصل در ذکر حبوبے که اصل و عمود و جزو اعظم در آنها افیون است +

حب افیون با مصلحات که بدل افیون استعمال کرده میشود
صنعت آن افیون گازرونی یک مثقال زعفران
فلفل سفید قرنفل از هر یک نیم مثقال عاقرقرحا مصطگی رومی
جندبیدستر سنبل الطیب از هر یک ربع مثقال فرفیون بقدر افیون
را در گلاب حل کرده باقی ادویه را کوفته بیخته بآن بسرشند
و حبوب سازند هر حبے بقدر فلفلے شربتے از برای غیر معتاد
با افیون یک حب و از برائے معتاد بمقدار افیون معتاد
حب افیون نافع از برائے اسهال معدے بسبب رطوبت
حائل میان غذا و جرم معده صنعت آن افیون سنددر
صافی زعفران اجزا مساوی کوفته بیخته حبوب سازند هر حبے

بقدر نخودے شربتے یک حب تا دو حب + حب افیون
کہ اکثر اوقات جہانگیر بادشاہ ہندوستان میل میکردند
نافع ازبراے ضعف معدہ و تقویت اعضاء رئیسہ و حدت
ذہن و تصفیہ حواس و ضرر افیون را دور میگرداند و تفریح
مے آورد و امساک منی میکند و مقوی باہ است + صنعت
آن افیون صاف کردہ خالص شش مثقال زعفران دو
مثقال مصطگی رومی دو ثلث مثقال عنبر اشہب یک
مثقال و ربع مثقالے عود قماری خام دارچینی از ہر یک
دو ثلث مثقال جندبیدستر ثلث مثقالے فلفل سیاہ
نیم مثقال پوست بیرون پستہ پوست زرد اترج از ہر یک
مثقال و سدس مثقالی اجزا کوفتہ بیختہ با گلاب سرشتہ
حبوب سازند ہر حبے مقدار نخودی و فلفلے شربتے یک حب
تا سہ حب + حب افیون دیگر کہ در ساعت شکم بندد + صنعت
آن افیون یکدرم اقاقیا دو درم گل گز سماق حب الآس
از ہر یک چہار درم کوفتہ بیختہ با آبیکہ دران صمغ عربی
خیسانیدہ باشند سرشتہ حبوب سازند شربتے نیم مثقال
حب افیون دیگر کہ اسہال الدم باز دارد + صنعت آن
مازو کزمازج افیون مساوے کوفتہ بیختہ با آب برگ
بارتنگ سرشتہ حبوب سازند و اگر پوست بیخ الجبار و بسد
و کہربا اضافہ نمایند نیز خوب و اقوے است + حب افیون
دیگر کہ اسہال آن بلغمی باز دارد + صنعت آن مر مکی
صابی اذخر مکی قند جندبیدستر افیون مساوے الوزن
کوفتہ بیختہ با آب خالص سرشتہ حبوب سازند ہر حبے
بقدر فلفلے شربتے از یک حب تا سہ حب + حب افیون
دیگر کہ اسہال بواسیرے باز دارد + صنعت آن افیون
مصری حضض مکی صمغ عربی مقل ازرق نشاستہ
عصارہ لحیۃ التیس از ہر یک یک مثقال کوفتہ بیختہ
بزردہ تخم مرغ سرشتہ حب سازند ہر حبے بقدر نخودی
شربتے سہ حب فرو برند و از عقب آن آب برگ بارتنگ
شیرہ زیرہ کرمانی مدبر آب عناب بریان کہ تودری و تخم
شربتے و بارتنگ کوفتہ از ہر یک یک دانگ بران پاشیدہ
باشند بنوشند + حب افیونی دیگر کہ اسہال رطوبی را
باز دارد + صنعت آن افیون بزر البنج سندروس

کندر ذکر زعفران اجزا مساوی کوفتہ بیختہ حبوب سازند
ہر حبے بقدر نخودے شربتے دو حب + حب افیونی کہ
اسہال رطوبی را نافع و حابس بطن است + صنعت آن
افیون مصری جندبیدستر مر مکی اجزا کوفتہ بیختہ حبوب
سازند ہر حبے بقدر ماشے و نصف ماش کاملین دیگر
ماش و اطفال را نصف ماش + حب افیونی دیگر کہ
اسہال و اطفال و غیر اطفال کہ از نزلہ باشد نافع است
صنعت آن جوز بوا یک عدد میان آنرا خالی کردہ افیون
مصری یا گازرونی پر کردہ سر آنرا بپارچہ جوزے بند
نمایند و بخمیر گرفتہ در زیر آتش بریان نمایند پس بر آوردہ
خمیر را جدا کردہ مجموع را در ہاون سنگی نرم بسایند و حبہاے
بسیار کوچک بمقدار کشنیز و فلفلے سازند شربتے اطفال
را یک حب و جوان دو حب تا سہ حب و اگر ازان
اقوی خواہند آن جوز افیون پر کردہ را در جوف انار
خامی کہ جوف آنرا خالے کردہ باشند تا یکعدد مازوی سبز
گذاشتہ بدستور بخمیر بگیرند و بریان کردہ حبوب سازند و اگر
اطراف جوز و مازو بزیرہ کرمانی و یا زیرہ سبز پر نمایند
و بعد بریان شدن و دور کردن خمیر انار را با آنچہ دران
نرم سائیدہ با آب برگ بارتنگ سرشتہ حبوب سازند
بہتر و اقوی است + حب افیون کہ اسہال رطوبتے مزمن
و بواسیر را نافع بود + صنعت آن سماق منقی کشنیز خشک
بریان صندل سفید سودہ زعفران کہربا از ہر یک یک
ماشہ افیون خالص وزن یک ماش ادویہ کوفتہ بیختہ با آب
سرشتہ حبوب سازند ہر حبے بقدر نخودے و فلفلے شربتے
اطفال و ضعیف المزاجان را یکحب کوچک و جوانان و
اقویا را یکحب کلان و معتادین بافیون را دو حب تا سہ و اگر
دو ماشہ حضض ہندی اضافہ نمایند بہ نسبت + حب افیونی
کہ بروز مقعدہ را نافع باشد + صنعت آن افیون مصرے
حضض مکی از ہر یک ربع دانگ مقل ازرق یک نخود
کوفتہ بیختہ با آب صمغ عربی حلکردہ فرو برند و از
عقب آن آب برگ بارتنگ و آب برگ گندنا
گندنا و آب خرفہ بنوشند + حب افیونی حکیم عماد الدین
محمود حسینی شیرازی + صنعت [illegible] زرنباد درونج

عقربی مصطگی سنبل الطیب دانہ ہیل بوا دارچینی
زعفران تخم کرفس از ہر یک دو مثقال اسارون یکمثقال
زرنب سازج ہندی سعد کوفی کبابہ چینی زنجبیل افیون
از ہر یک سہ مثقال جوز بوا بسباسہ از ہر یک دو مثقال
و نیم کوفتہ بیختہ بگلاب سرشتہ و دران گلاب قدری
صمغ داخل نمایند کہ حبوب بستہ شود ہر حبہ مقدار نخودی
و ہر روز ازین حبوب بمقدار معتاد افیون بخورند +
حب بدل افیون دیگر بہ نسخہ حکیم عماد الدین محمود
قریب بہ نسخہ قبل + صنعت آن زرنباد اسارون
درونج عقربی زعفران زرنب سنبل الطیب سعد کوفی
سازج ہندی کبابہ چینی زنجبیل پوست بیخ کرفس از
ہر یک سہ مثقال دانہ ہیل بوا دارچینی قرنفل دار فلفل
مصطگی افسنتین از ہر یک پنجمثقال جوز بوا بسباسہ
افیون از ہر یک دہ مثقال افیون و زعفران را
بگلاب حل کردہ باقی ادویہ را کوفتہ بیختہ بآن سرشتہ
حبوب سازند + حب بدل افیون دیگر از اطباے
ہند نافع ازبراے ترک افیون و ازبراے درد
سر مزمن و غیر مزمن و درد سر بارد و بجہت امراض
امراض باردہ و حارہ و حمیات مزمنہ و نائبہ و در حمیات
نائبہ قبل از وقت نوبت باید داد و بجہت تسکین وجع
قولنج مجرب است و مداومت بآن بعمر طبیعی میرساند
و حافظ صحت است + صنعت آن تخم جوز ماثل دوازدہ
درم ریوند چینی ہشت درم زعفران افیون
زنجبیل صمغ عربی از ہر یک دو درم افیون و زعفران
و صمغ را در آب حلکردہ باقے ادویہ را کوفتہ بیختہ
بآن سرشتہ حبوب سازند ہر حبے بقدر نخودے
شربتے یک حب + حب بدل افیون بجہت دفع عادت
خوردن افیون + صنعت آن کچلہ جوز بوا بسباسہ از
ہر یک پنجمثقال تخم حرمل دہ مثقال جوز ماثل افیون از
از ہر یک دو مثقال کوفتہ بیختہ بروغن کرسنہ بریان نمودہ
حبوب سازند غذا شیر برنج با قند بخورند و بعد از دو ہفتہ
رفع خوردن افیون مے شود طبیعت قوت میگیرد
و مقدار شربتے قلمی نمودہ ظاہر المقدار افیون معتاد

خوردن و نیز از انجمله حبوب جدوار لیست که اصل و عمود در آنها جزو اعظم در آنها افیون است و جدوار بجهت اصلاح آنست + حب جدوار بدل افیون + صنعت آن جدوار خطائی مجرب دو مثقال فلفل سیاه بزر البنج سفید از هر یک هشت مثقال سنبل الطیب زرنباد تخم کرفس برے عود قمارے دارچینی ریوند چینے از هر یک سه مثقال زعفران پنجمثقال فرفیون عاقرقرحا صمغ عربی از هر یک یکمثقال افیون گازرونے ده مثقال کوفته بیخته بگلاب سرشته حبوب سازند هر حبے بقدر نخودی
حب جدوار حکیم عماد الدین محمود شیرازے صنعت آن جدوار خطائی مجرب تخم کرفس سنبل الطیب زرنباد دارچینی عود قمارے ریوند چینی از هر یک سه مثقال زعفران افیون صمغ عربے از هر یک پنج مثقال فرفیون عاقرقرحا از هر یک یک مثقال فلفل بزر البنج سفید از هر یک دو مثقال کوفته بیخته بگلاب سرشته حبوب سازند هر حبے بمقدار نخودی
حب جدوار حکیم محمد باقر ولد ارشاد حکیم عماد الدین محمود شیرازے صنعت آن جدوار خطائی مجرب بزر البنج سفید فلفل از هر یک دو مثقال زعفران پنج مثقال عود قمارے خام دارچینی سنبل الطیب زرنباد تخم کرفس ریوند چینی از هر یک سه مثقال عاقرقرحا فرفیون از هر یک یک مثقال افیون گازرونے پانزده مثقال صمغ عربے اندکے صمغ را بگلاب حل کرده باقی ادویه را کوفته بیخته بآن سرشته حبوب سازند هر حبے بقدر نخودے شربتے یک حب
حب جدوار له قدس سره موسوم به سلے بدل افیون صنعت آن جدوار خطائی مجرب مصطگی رومے طباشیر سفید بسباسه بزر البنج سفید بیخ لفاح دارچینی زعفران صمغ عربے از هر یک سه مثقال نبات سفید ده مثقال افیون گازرونی هشت مثقال ورق طلا ورق نقره از هر یک یکدانگ و نیم بدستور حبها سازند بمقدار حبهاے افیون مفاد و دبدل حبهاے افیون ازین حبوب استعمال نمایند و حب جدوار خطائی بدل افیون ایضا له قدس سره موسوم به لنا این حب بدل افیون و نیز مقوے باه است چنانکه قلمی نموده شخصے که این حب را برا او تالیف نموده بودم مایوس بود از نکاح و بعد از استعمال این حب نکاحے جدید کرده و از آن نکاح پسرے ازین بهم رسید ند آنرا و این حب نشاط آور و مقوے دماغ است صنعت آن بگیرند افیون گازرونی خالص که یکسال از اتحاد آن گذشته باشد آنرا بر سفال آب ندیده اندکے بریان نمایند پس در عرق دارچینی حل کرده و صاف نموده با عشر وزن آن زعفران خالص و با خمس وزن آن جدوار خطائی مجرب سوده ممزوج کرده در میان مغز نارجیلے مقشر از قشر نازکے که بر بالاے لب آن است که سر آنرا سوراخ کرده باشند پر کرده سوراخ آنرا القطعه نارجیلی محکم نموده نارجیل را بخمیر گرفته در سه من تبریز شیر گاؤ بجوشانند تا تمام شیر مثل جریره شود و بعد سوختن نرسد پس روغن گاؤ بران ریزند آنمقدار که از روی نارجیل برگردد و بآتش ملایم آنرا بریان کنند تا بحدیکه خمیر بر بالاے نارجیل سیاه شود ولیکن نارجیل نسوزد پس از روغن بر آورده خمیر را از آن جدا کرده آن نارجیل را با آنچه در میان آن است بسانید تا چون مرهم شود پس در هر بیست مثقال از آن مسحوق بسباسه بهمن سرخ بهمن سفید بادرنجبویه مایه قشر عرابی خولنجان زنجبیل از هر یک یکمثقال مغز بادام شیرین مغز چلغوزه مغز پسته مغز انجلک تخم خرفه مقشر از هر یک یک مثقال و نیم طباشیر سفید صمغ عربی کتیرا بزر البنج سفید بیخ لفاح جوز بوا اکبر باشنے از هر یک پنج دانگ روغن بلسان دو مثقال نبات سفید ده مثقال اجزا را کوفته بیخته بروغن بلسان چرب کرده بآن مسحوق بگلاب سرشته در هاون سنگی بدسته بمالند تا نیکو مخلوط شود و حبها سازند هر حبے بقدر نخود بورق طلا و ورق نقره پیچیده در سایه خشک نمایند و در شیشه نگاهدارند شربتے از دو حب تا سه حب با شیر گاؤ نوشش + حب جدوار له قدس سره موسوم به لنا به نسخه دیگر این حب بدل افیون و نیز مقوے باه است چنانکه نوشته اند که شخصے که براے از این حب را تالیف نموده مایوس بود از خود و بعد از استعمال نکاحے جدید کرد او از ین منکوحه جدیده سه پسر شد + صنعت آن افیون گازرونے خالص صاف نموده با عشر وزن آن زعفران خالص و خمس وزن آن جدوار خطائی مجرب سوده ممزوج کرده در میان نارجیلے که مقشر کرده سر آنرا سوراخ کرده باشند پر کرده سوراخ آنرا القطعه نارجیلے بند نموده نارجیل را بخمیر گرفته در سه من تبریز شیر گاؤ بجوشانند تا تمام شیر مثل جریره شود و بعد سوختن نرسد پس روغن گاؤ بران ریزند آن مقدار که از روی نارجیل برگردد و بآتش ملایم آنرا در آن روغن بریان کنند بحدیکه خمیر که بالاے نارجیل است سوخته شود پس از روغن بر آورده خمیر را از آن جدا سازند و پوست سیاہے که بر لب نارجیل است جدا کرده آن نارجیل را با آنچه که در میان آن است بسانید تا چون مرهم شود پس در هر بیست مثقال از آن بسباسه بهمن سرخ بهمن سفید بادرنجبویه از هر یک یک مثقال و نیم طباشیر سفید صمغ عربی کتیرا بزر البنج بیخ لفاح جوز بوا از هر یک چهار دانگ روغن بلسان نبات سفید از هر یک دو مثقال کوفته بیخته بروغن بلسان چرب نموده مجموع را بگلاب سرشته در هاون سنگے بدسته بمالند تا نیکو مخلوط شود و حبها سازند هر حبے بقدر نخودی بورق طلا ورق نقره پیچیده در سایه خشک کرده نگاه دارند شربتے از یک حب تا دو حب و باید که وزن افیون ربع یا ثلث وزن نارجیل مقشر باشد و سوراخ نارجیل را القطعه نارجیلے بند نمایند و خیاط بر نارجیل بپیچند مستحکم که عند الطبخ سوراخ نارجیل باز نگردد و نارجیل مذکور را در خمیر گیرند و بدستور مزبور طبخ و بریان نموده ترکیب کرده حب سازند و اگر در حب مروارید ناسفته یک مثقال یاقوت رمانی زمرد دهنه کهنه از هر یک نیم مثقال یشب سبز یشب کافورے مرجان قرمزے از هر یک ربع مثقال عنبر اشهب مشک خالص ورق طلا ورق نقره محلولین از هر یک نیم مثقال اضافه نمایند در هر یک بیست مثقال نیز میگردد اقوے و اگر خواهند لعل بدخشانی یاقوت زرد عقیق یمانی از هر یک نیم مثقال و از براے زیادتی تقویت باه ربع مثقال مومیائی و از بجرے در یگ ماهی یک مثقال و امثال آن از ادویه باهیه نیز اضافه نمایند بد نیست + حب جدوار دیگر

افیون که مقوی اعضاے رئیسه است + صنعت آن
زرنباد درونج عقربی گل گاؤزبان گل سرخ بادرنجبویه
کهربا از هریک سه مثقال بهمن سرخ بهمن سفید عود الصلیب
سورنجان کبابه چینی لاجورد مغسول بادیه شتر اعرابی
تارمشک حب بلسان عود بلسان قاقلهٔ کبار خولنجان
سنبل الطیب مروارید ناسفته یاقوت رمانی لعل بدخشانی
ورق طلا ورق نقره بسباسه عود هندی خام دانه هیل بوا
فلفل از هریک ده مثقال طباشیر سفید صمغ عربی جدوار
خطائی مجرب جوز بوا از هریک پنج مثقال یشب سبز
بالنگو از هریک سه مثقال بزر البنج سفید بیست مثقال افیون
کازرونی پانزده مثقال عنبر اشهب مشک ترکی از هریک
یک مثقال صندل سفید زعفران از هریک پنجمثقال
مصطگی رومی مرجان قرمزے از هریک سه مثقال نبات
سفید شصت مثقال گلاب بقدرے که اجزا بآن بسرشتند
و در نسخهٔ دیگر ابریشم مقرض سه مثقال داخل است و
وزن مروارید ناسفته سه مثقال و وزن فلفل ده مثقال است
و وزن جدوار خطائی سه مثقال بدستور حبوب سازند
هر حبے بقدر نخودے شربتے تا دو حب + حب جدوار حکیم
محسن خان ولد حکیم صالح خان خال آن مرحوم + صنعت
آن جدوار خطائی مجرب خصیة الثعلب مصری دارچینی
تارمشک انیسون رازیانه صمغ عربی کتیرا سفید از هریک
شش درم دانهٔ قاقلهٔ کبار قاقلهٔ صغار خولنجان
بسباسه سنبل الطیب سعد کوفی ابهل بادیه شتر اعرابی پوست
زرد اترج تخم هلیون بزر البنج سفید عنبر اشهب مروارید
ناسفته یاقوت رمانی کهربا ے شمعی بسد از هریک چهار
درم جوز بوا قرنفل ورق گلسرخ از هریک هشت درم
فلفل سیاه دار فلفل مصطگی عود قمارے خام زعفران
تخم کرفس از هریک ده درم افیون کازرونی دوازده
درم فرنجمشک مشک ترکی از هریک دو درم جواهر را
بگلاب صلایه نموده باقی ادویه را کوفته بیخته مجموع را
بگلاب سرشته حبوب سازند هر حبے بقدر فلفلے خشک کرده
در شیشه نگاه دارند شربتے دو حب + جدوار حکیم محمد امین
سیاوشے + صنعت آن جدوار خطائی مجرب سه مثقال زعفران

راسن اسارون مقل ازرق بهمن سفید بهمن سرخ بسباسه
پودینه بابونه انیسون پوست هلیلهٔ زرد از هریک یکمثقال
سنبل الطیب فرفیون زراوند مدحرج ریوند خطائے
مصطگی سلیخه مغز بادام شیرین مقشر مرزنجوش مرکی صافی
صندل سرخ صندل سفید صعتر فارسے زیرهٔ کرمانی از
هریک نیم مثقال دار فلفل زرنباد از هریک دو مثقال
قاقلهٔ صغار ربع مثقال بزر البنج سفید درونج عقربی
کبابهٔ چینی عاقرقرحا تخم کرفس عود قمارے قرنفل تخم
هلیون گاؤزبان حب الآس اشنه تخم شلغم ورق گلسرخ
مغز تخم خربزه زرورد تخم حرمل کشنیز خشک تخم رازیانه
چوب چینی خولنجان از هریک ربع مثقال دارچینی
بادرنجبویه خصیة الثعلب مصرے از هریک یک مثقال و ربع
مثقال افیون پنج مثقال جندبیدستر بحرانگ مغز چلغوزه
مروارید ناسفته بسد از هریک ربع مثقالے مشک ترکی
نیم مثقال بدستور مقرر حبوب سازند هر حبے بقدر نخودے
شربتے تا دو حب + حب جدوار حکیم عماد الدین محمود شیرازی
که بحبت مرتضی قلیخان شاملو تالیف نموده صنعت آن
جدوار خطائی آزموده لعل بدخشے یاقوت رمانی از هریک
ده مثقال افیون کازرونی پنجاه مثقال عنبر اشهب یک
مثقال ورق نقره مشک ترکی خالص جوز بوا از هریک
سه مثقال فلفل هشتاد مثقال بزر البنج سفید شصت مثقال
زعفران بیست مثقال فرفیون سنبل الطیب عاقرقرحا از
هریک چهار مثقال نانخواه علک البطم دارچینی از هریک ده
مثقال مصطگی رومی تخم کرفس سلیخه پوست بیرون پسته
اسارون از هریک شش مثقال زرنباد درونج عقربی
عود هندی از هریک پنج مثقال نبات سفید ده استار
که هر استارے چهار مثقال و نیم است که ده استار چهل و
پنجمثقال باشد اجزا را آنچه صلایه کردنے است صلایه کرده
باقی ادویه را کوفته بیخته بگلاب سرشته حبوب سازند هر حبے
بقدر نخودے شربتے یک حب تا دو حب + حب جدوار
دیگر از حکیم عماد الدین شیرازے + صنعت آن جدوار
خطائی مجرب فرفیون از هریک یکمثقال زعفران پنج
مثقال فلفل بزر البنج سفید سنبل الطیب از هریک

دو مثقال تخم کرفس زرنباد درونج عقربی دارچینی عود
هندی خام ریوند چینی عربی از هریک سه مثقال افیون
پانزده مثقال کوفته بیخته بگلاب سرشته حبوب سازند
شربتے از یک حب تا دو حب + حب جدوار خان احمد
گیلانی + صنعت آن جدوار خطائی مجرب زعفران
جوز بوا بسباسه بزر البنج سفید اشنه مصطگی خصیة الثعلب
مصرے سنبل الطیب صمغ عربے از هریک دو مثقال عنبر
اشهب مشک ترکے از هریک نیم مثقال فلفل دارفلفل
از هریک پنج مثقال فرفیون عاقرقرحا از هریک یکمثقال
افیون دو مثقال کوفته بیخته بعسل سرشته حبوب سازند
حب جدوار منقول از خط حکیم جلالا از اولاد حکیم
ابوالبرکات ادهانی مشهور بحکیم جلالا قمی حکیم حرم شاه
سلیمان صفوے + صنعت آن جدوار خطائی مجرب چهار
مثقال عنبر اشهب مشک ترکی از هریک یک مثقال
زرنباد درونج عقربے صندل سفید مروارید ناسفته
لعل بدخشے عود بلسان ساذج هندی لسان العصافیر
بادرنجبویه خولنجان بسباسه بهمن سفید بهمن سرخ عود الصلیب
کبابه چینی بوزیدان تودری گلگون تودری سفید ورق گلسرخ
فرنجمشک زرنتو عاقرقرحا از هریک دو مثقال گل گاؤزبان
خصیة الثعلب مصرے شقاقل مصری جوز بوا اسکه صیدا از هریک
پنج مثقال صمغ عربی هفت مثقال افیون کازرونی ده
مثقال عود هندے سنبل الطیب قاقلهٔ کبار دارچینی ریوند چینی
قرنفل مایه شتر اعرابی پوست زرد اترج از هریک سه
مثقال فلفل سفید نبات سپید از هریک بیست مثقال
نبات و صمغ عربے را در گلاب حل کرده باقی ادویه را کوفته
بیخته بآن سرشته حبوب سازند هر حبے بقدر نخودی و در نسخهٔ دیگر
جدوار سه مثقال است + حب جدوار حکیم اشرف قمی
صنعت آن جدوار خطائی مجرب چهار مثقال عنبر اشهب
ورق طلا مغز چلغوزه کنجد مقشر عاقرقرحا از هریک یک
مثقال مشک ترکے چهار دانگ ورق نقره بسباسه
صمغ عربے بهمن سفید از هریک دو مثقال مروارید ناسفته
پنج مثقال افیون بزر البنج سفید از هریک ده مثقال فلفل
سفید شقاقل نانخواه عود هندے مصطگی رومے

درنباد زعفران سنبل الطیب جوزبوا ازہر یک سہ مثقال خصیۃ
الثعلب مصرے چہار مثقال کوفتہ بیختہ بگلاب سرشتہ
حبوب سازند ہر حبے بقدر نخودی + حب جدوار تالیف
نواب غفران مآب حکیم محمد باقر موسوی شیرازی منقول
از خط ولد ارشد معزی الیہ نواب میرزا محمد رحیم حکیم
باشی شاہ سلطان حسین حسینے صفوی قلمی فرمودہ کہ
قدری تصرف در نسخہ اصل نمودہ ام + صنعت آن جدوار
خطائی مجرب زعفران افیون ازہر یک ہفت مثقال
بزرالبنج سفید فلفل سفید ازہر یک دہ مثقال عود ہندے
مصطگے رومی خصیۃ الثعلب مصری ازہر یک پنجمثقال
سنبل الطیب تخم کرفس زنجبیل درونج عقربے صمغ عربی
عنبر اشہب کتیرا دارچینے ازہر یک دو مثقال گل گاؤزبان
صندل سفید گلاب سودہ ریوند چینے جوزبوا مایۂ شتر
اعرابی ازہر یک سہ مثقال ورق نقرہ یک مثقال نبات
سفید دوازدہ مثقال بطریق معمول حب سازند
وگفتہ کہ در نصف این وزنہ یک مثقال طلاے مکلس
داخل نمودہ ام + حب جدوار حکیم عماد الدین محمود شیرازی
صنعت آن جدوار خطائی مجرب فلفل سنبل الطیب
تخم کرفس زرنباد دارچینے عود ہندی ریوند چینے
بزرالبنج سفید ازہر یک سہ مثقال زعفران افیون
صمغ عربے ازہر یک پنج مثقال فرفیون یک مثقال
عاقرقرحا دو دانگ مجموع را کوفتہ بیختہ بگلاب سرشتہ
حبوب سازند ہر حبے بقدر نخودے + حب جدوار قدس
سرہ نقلے فرمودہ اند کہ این حب راانیدۂ درگاہ از برائے
قطب الملک عبداللہ خان وزیر ممالک ہندوستان
تالیف نمودہ و نہایت موافقت نمود در مزاج معزی الیہ
از برای تقویت اعضای رئیسہ وزکام ونزلہ وسعال و
حفظ صحت + صنعت آن جدوار خطائی مجرب مایۂ
شتر اعرابی مصطگے رومی بہمن سرخ طباشیر سفید بسباسہ
صمغ عربے جوزبوا زنجبیل زرنباد بزرالبنج سفید پنج
ازہر یک چہار دانگ شقاقل مصرے دارچینی ازہر یک
یکمثقال ونیم زعفران یک مثقال نبات سفید دو مثقال
افیون سہ مثقال و دو دانگ ورق طلا بیست و پنجعدد بدستور

معمول حبوب سازند ہر حبے بقدر نخودی شربتے از یک حب تا
دو حب بعرق دارچینے پنج مثقال فرو برند نافع باد
حب جدوار حکیم محمد حسین مسمے بحب قلب رت + صنعت آن
جدوار خطائی مجرب قاقلہ کبار سعد کوفی قاقلہ صغار
فلفل سیاہ ورق گلسرخ قرنفل دارفلفل کندر دارچینے
جوزبوا کبابہ چینی بسباسہ نشاستہ زنجبیل خولنجان
اذخر مکے اسارون زرنباد بوزیدان سورنجان برگ مخلصہ
صمغ عربے کتیرا ازہر یک دو مثقال مرمکے صافی یکمثقال
افیون دہ مثقال عود قمارے خام یک مثقال ونیم مصطگے
رومی سہ مثقال زعفران شش مثقال ایرسا چہار
مثقال عود الصلیب یکمثقال مروارید ناسفتہ یکمثقال
مشک ترکی خالص عنبر اشہب ازہر یک یکدانگ اجزا
راکوفتہ بیختہ باشیرۂ آملہ مربا سرشتہ حبوب سازند ہر
بقدر نخودے شربتے از یک حب تا دو حب + حب جدوار
نواب غفران مآب حکیم محمد باقر موسوے شیرازی حکیم
باشی شاہ سلیمان صفوے منقول از خط میرزا علی نقی
ازبنی اعمام معزی الیہ رحمہما اللہ تعالی + صنعت آن
خطائی مجرب سہ مثقال زعفران فلفل سفید صمغ عربی
خصیۃ الثعلب مصری ازہر یک پنجمثقال عود قمارے
زرنباد ورق گلسرخ تخم کرفس فرفیون دارچینی سنبل الطیب
مصطگے رومی ریوند چینی عاقرقرحا ازہر یک شش مثقال
زنجبیل دہ مثقال بزرالبنج سفید بیست مثقال ورق
طلا ورق نقرہ ازہر یک قدرے افیون ہفت مثقال
کوفتہ بیختہ بگلاب سرشتہ حب سازند ہر حبے بقدر نخودی
حب جدوار مومیائی فادزہری + صنعت آن جدوار خطائی
مجرب دارچینی قرنفل دانہ ہیل بوا سعد کوفے ورق
گلسرخ شقاقل مصرے ایرسا زعفران ازہر یک دو مثقال
فادزہر حیوانی یک دانگ عنبر اشہب مشک ترکی ازہر یک
نیم مثقال مومیائی دار الجردے صمغ عربی ازہر یک یکدانگ
ونیم عود ہندے خام زرنباد سنبل الطیب ازہر یک سہ
مثقال صندل سفید مروارید ناسفتہ دارفلفل بہمن سرخ
بہمن سفید ازہر یک پنجمثقال قرمز افعی خصیۃ الثعلب مصری
تخم خرفہ مقشر تخم خشخاش ازہر یک دہ مثقال پوست تخم

مکلس یکمثقال افیون گازرونی سی مثقال اجزا را بدستور
معمول بشیرہ نبات سرشتہ حبوب سازند ہر حبے بقدر نخودے
شربتے یک حب + حب جدوار دیگر + صنعت آن جدوار
خطائی مجرب دارفلفل دارچینی تاز مشک رازیانہ صمغ عربی
کتیرا ازہر یک سہ مثقال قاقلہ کبار خولنجان قاقلہ صغار
بسباسہ سنبل الطیب اہل سعد کوفی خصیۃ الثعلب مصری
مایۂ شتر اعرابی پوست زرد اترج تخم ہلیون بزرالبنج سفید
عنبر اشہب مروارید ناسفتہ یاقوت رمانی کہربا
بسد ازہر یک دو مثقال جوزبوا قرنفل ورق گلسرخ
ورق نقرہ ازہر یک چہار مثقال فلفل مصطگی عود ہندے
زعفران تخم کرفس ازہر یک پنجمثقال انیسون مشک
تبتی فرنجمشک ازہر یک نیم مثقال افیون گازرونی برابر
مجموعہ ادویہ بدستور معمول باگلاب سرشتہ حبوب سازند
ہر حبے بقدر نخودے شربتے تا دو حب + حب جدوار
دیگر منقول از خط ابراہیم قمی او جدانی + صنعت
آن جدوار خطائی مجرب فلفل سیاہ تخم کرفس زرنباد
عود قماری دانہ خیر بوا خولنجان دارچینے ازہر یک
یکمثقال زعفران بزرالبنج سفید عاقرقرحا فرفیون از
ازہر یک یکدانگ ونیم مصطگے سنبل الطیب قرنفل از
ہر یک دو مثقال افیون گازرونی صمغ عربے مرمکی
ازہر یک سہ مثقال پر سیاوشان دو مثقال رب السوس
تخم خبازی ازہر یک دو مثقال گل خطمی سفید یک مثقال
وچہار دانگ کوفتہ بیختہ بعسل سرشتہ حبوب سازند ہر حبے
بقدر نخودے شربتے دو حب اصحاب سعال ونزلات ووزن
گوش وآمدن ریم وصدید را ازگوش مفید است حب
جدوار دیگر فرح آور دو مقوی دماغ وقلب است ورفع نزلات
کند وقتیکہ مزمن شدہ باشد وسرعت انزال را زائل گرداند
واسہال را مفید باشد ونافع است از برائے صداع بمشارکت
قلب بسبب غلبہ بلغم مزاج قلب چون بعد از تنقیہ
بلغم بحب ایارج آخرہا یے روز یک حب آنرا با عرق
بادرنجبویہ فرو برند + صنعت آن بزرالبنج سفید یک
شب در شیر گاو خیسانیدہ پس خشک کردہ سودہ
بروغن بادام شیرین چرب نمودہ فلفل سیاہ فرفیون

عاقرقرحا دارچینی دانهٔ خیربوا قرنفل عود قماری خام
جدوار خطائی مجرب مصطگی رومی صمغ عربی سنبل الطیب
جوزبوا زرنباد درونج عقربی حب النار تخم کرفس سعد
ورق گلسرخ افیون زعفران از هر یک قدری کوفته
بیخته بگلاب سرشته حبوب سازند هر حبی بقدر نخودی
شربتی یکحب + حب جدوار دیگر منقول از خط آقا ابراهیم
قمی اوحدانی + صنعت آن جدوار خطائی مجرب
بزر البنج سفید فلفل زرنباد از هر یک دو مثقال
افیون زعفران زنجبیل از هر یک پنج مثقال سنبل الطیب
عود قماری خام مصطگی ریوند چینی تخم کرفس گلسرخ
دارچینی از هر یک سه مثقال عاقرقرحا افیون از
هر یک یکمثقال کوفته بیخته حبوب سازند هر حبی بقدر
فلفل شربتی دو حب تا سه حب + حب جدوار حکیم عمادالدین
کاشغری + صنعت آن جدوار خطائی مجرب خشخاش
دو مثقال زعفران بزر البنج سفید عاقرقرحا افیون
تازه از هر یک یکمثقال فلفل تخم کرفس زرنباد عود قماری
خام دانهٔ هیل بوا دارچینی از هر یک دو مثقال
مصطگی قرنفل سنبل الطیب از هر یک چهار مثقال افیون
بیخته صمغ عربی مرکی صافی از هر یک شش مثقال پرسیاوشان
چهار مثقال خولنجان یکمثقال و چهار دانگ [illegible]
تخم خبازی تخم خطمی از هر یک چهار مثقال اجزا کوفته
بیخته بعسل سرشته حبوب سازند و این حب نافع [illegible]
نزلات و سرفه و درد گوش و آمدن صدید و ریم از
گوش را خواه بخورند یا سائیده در گوش چکانند و بر
اطراف گوش بمالند + حب جدوار که مقوی [illegible]
رئیسه است + صنعت آن زرنباد درونج عقربی گل
گاوزبان گلسرخ بادرنجبویه کهربا [illegible] از هر یک
[illegible] سرخ بهمن سفید عود الصلیب [illegible] کبابه چینی
لاجورد مغسول مائیهٔ شتر اعرابی [illegible] مشک [illegible]
[illegible] قاقله کبار خولنجان سنبل الطیب [illegible]
یاقوت رمانی لعل بدخشی ورق طلا ورق نقره
بسباسه عود هندی خام دانه هیل بوا قرنفل [illegible]
از هر یک [illegible] مثقال طباشیر سفید صمغ [illegible] جدوار [illegible]

از هر یک پنج مثقال الشیب سبز تخم بالنگو از هر یک مثقال
بزر البنج سفید بیست مثقال افیون پانزده مثقال عنبر اشهب
مشک ترکی از هر یک یکمثقال صندل سفید زعفران از
هر یک پنج مثقال مصطگی سه مثقال مرجان سرخ سه مثقال
نبات سفید شصت مثقال گلاب بقدری که اجزا را بآن خمیر
کنند و حبوب سازند و در نسخهٔ دیگر ابریشم مقرض سه مثقال
داخل است و وزن مروارید و جدوار سه مثقال و وزن
فلفل ده مثقال است + حب جدوار بنسخهٔ دیگر نافع از
برای زکام و نزله و سرفه که بجهت عبدالله خان وزیر
اعظم تالیف نموده و بمزاج عزت الیه موافقت کرده
و مجرب است + صنعت آن جدوار خطائی مجرب مصطگی
رومی بسباسه صمغ عربی بزر البنج سفید طباشیر [illegible]
پنج [illegible] از هر یک یکدرم و نیم دارچینی سه درم [illegible]
دو درم نبات سفید چهار درم افیون شش درم و چهار [illegible]
ورق طلا بیست و پنج عدد و اگر بعوض ورق طلا [illegible]
طلاء محلول کنند بهتر است بدستور مقرر حبوب سازند
هر حبی بقدر نخودی شربتی یکحب + صنعت این حب
بنسخهٔ دیگر که مقوی باه و مفرح و ممسک منی است
و نزلات مزمنه را نافع و این نسخه را بجهت [illegible] الملک
وزیرالممالک هندوستان تالیف نموده [illegible]
مجرب [illegible] شتر اعرابی مصطگی بهمن سرخ بهمن سفید [illegible]
سفید بسباسه بزر البنج سفید [illegible] از هر یک چهار
دانگ [illegible] از هر یک یک مثقال
و نیم زعفران [illegible] از هر یک [illegible] دانگ افیون [illegible]
نبات سفید از هر یک سه مثقال و دو دانگ ورق طلا
بیست و پنج عدد ورق نقره پنجاه عدد بدستور مقرر حبوب
سازند هر حبی بقدر نخودی شربتی از نیم تا دو حب این [illegible]
سابق است [illegible] تفاوتی [illegible] حب جدوار
منقول از [illegible] حکیم [illegible] باعتدال [illegible]
آن جدوار خطائی [illegible] مثقال سنبل الطیب قماری [illegible]
زرنباد از هر یک [illegible] مثقال افیون صمغ عربی از هر یک
یکمثقال بزر البنج [illegible] فلفل سیاه از هر یک نیم درم
عاقرقرحا یک درم [illegible] زیاده کرده [illegible] تمام

در حاجت این ادویه زعفران مشک عنبر ورق طلا ورق
نقره از هر یک بقدر حاجت + حب جدوار دیگر منقول
از مجربات مذکور مایل بحرارت است + صنعت آن
جدوار خطائی مجرب فلفل زنجبیل دارچینی عاقرقرحا قرنفل
تخم کرفس رازیانه انیسون تانخواه بهمن [illegible] سعد
خصیة الثعلب مغز تخم خیار تخم خرپزه زعفران مصطگی
کتیرا صمغ عربی از هر یک [illegible] پنجدرم نبات سفید [illegible]
درم افیون پنجدرم کوفته بیخته علی الرسم حب سازند
حب جوزبوا افیونی جهت اسهال کهنه نافع است
صنعت آن میان جوز خالی کرده افیون پر کرده [illegible]
خمیر گرفته در زیر آتش [illegible] بیخته [illegible]
[illegible] کرده کوفته حبوب سازند هر حبی بقدر نخودی
شربتی از یک حب تا سه حب [illegible] مطلوب
باشد در روغن گاو تازه بریان نمایند این نیز همان
نسخه است که در حبوب بجهت اسهال اطفال و غیر
اطفال ذکر یافت + حب الزحیر که زحیر و اسهال کهنه
را نافع باشد و قلیکه حرارت و تپ نباشد صنعت آن
افیون نیم دانگ اقاقیا حضض نشاسته صمغ عربی
از هر یک یکدانگ کوفته بیخته بزرده تخم مرغ سرشته
حبوب سازند نصف آن اول روز و نصف دیگر آخر روز
[illegible] نشاسته بریان طباشیر سفید
[illegible] کرده باشیده [illegible] و اگر [illegible]
[illegible] بهتر است [illegible]
افیونی است + حب [illegible] نافع [illegible] اسهال کهنه
صنعت آن [illegible] صمغ عربی [illegible]
ورق گلسرخ از هر یک بیست و پنج مثقال گل [illegible] بیست
مثقال [illegible] مثقال عناب هفت [illegible] دانه
کشنیز خشک [illegible] هفت مثقال [illegible] افیون
از هر یک هفت مثقال طباشیر سفید کتیرا [illegible]
از هر یک یکمثقال صندل سفید کافور ریاحی از
هر یک دو مثقال مصطگی عود قماری خام گل [illegible]
از هر یک دو مثقال و نیم زعفران [illegible] مثقال کوفته
کوفته بیخته بعرق بید مشک سرشته حبوب سازند

هر حبے بقدر فلفلے شربتے تا دو حب + حب سعال افیونی دیگر + صنعت آن بزر البنج سفید رب السوس تخم کاهو صمغ عربی لسباسه مصطگی کتیرا شکر تیغال آرد باقلا بیخ لفاح مغز بادام شیرین تخم خشخاش افیون زعفران از هر یک یکجز رنبات سفید پنج جزو کوفته بیخته بگلاب سرشته حبوب سازند هر حبے بقدر نخودے شربتے یک حب تا دو مثقال حب سعال مستعمل در سرفه که سبش انصباب نزلات حاره حاده باشد بسینه که دران خوف کشیدن بسل است و این حب ماده را غلیظ گرداند و منع انصباب ماده بسینه نمایند + صنعت آن خشخاش سفید بزر البنج سفید تخم کاهو مقشر مغز تخم کدوے شیرین مغز تخم خیارین نشاسته کتیرا صمغ عربی گل ارمنی گل داغستانی افیون زعفران اجزا الوزنے که راے طبیب اقتضا کند کوفته بیخته بلعاب حب سفرجل یا لعاب بزر قطونا سرشته مثل طلا بشکل عدس ساخته دائم در دهان نگاه دارند + حب سعال دیگر + صنعت آن رب السوس کتیرا افیون زعفران مغز بهدانه طباشیر سفید آرد باقلا اجزا متساوے کوفته بیخته بآب پوست کوکنار حب سازند هر حبے بقدر فلفلے شربتے یک حب تا دو حب + حب سعال + دیگر صنعت آن رب السوس کتیرا افیون زعفران مغز بهدانه طباشیر سفید آرد باقلا نشاسته تخم خشخاش سفید صمغ عربی شکر تیغال مغز تخم خیارین مغز بادام مقشر اجزا متساوی کوفته بیخته بآب کوکنار حب سازند هر حبے بقدر فلفلے شربتے یکحب تا دو حب + حب سعال دیگر این حب نافع است از براے سرفه که با تپ باشد و از براے سل و دق و طبع را نرم گرداند و نزلات حاره را نافع است + صنعت آن آرد باقلا هفت مثقال کتیرا اسفید نشاسته صمغ عربی مغز تخم کدوے شیرین مقشر مغز بهدانه طباشیر سفید مغز تخم خیارین عصارهٔ لحیة التیس از هر یک چهار مثقال سرطان محرق ده مثقال تخم خطمی گلنار فارسی اقاقیا گل ارمنی از هر یک دو مثقال افیون زعفران از هر یک یک مثقال کوفته بیخته بآب پوست کوکنار و لعاب بهدانه سرشته حبوب سازند شربتے دو دانگ

یا مار الشعیر + حب السعال سعال و اسهال + صنعت آن کتیرا رب السوس صمغ عربی لسباسه افیون از هر یک نیم مثقال مروارید ناسفته یاقوت رمانی سائیده از هر یک ثمن مثقال کوفته بیخته بالعاب بهدانه سرشته حبوب سازند هر حبے بقدر نخودے شربتے یک حب صبح و یکحب شام فرو برند + حب سعال نافع جهت سرفه هاے کهنه قرین قریب بسل + صنعت آن کتیرا اسفید آرد باقلا مقشر نشاسته تخم خشخاش سفید پوست خشخاش سفید مغز بهدانه گل ارمنی مغز بادام شیرین مقشر از هر یک دو مثقال افیون سه مثقال نبات سفید مویز سیاه دانه بیرون کرده از هر یک دو مثقال اجزا کوفته بیخته بالعاب بهدانه حب بندند نصف را مدور بقدر نخودے و نصف را مفرطح عدسے وقت حاجت یکحب مدور را فرو برند و مفرطح را بزیر زبان نگاه دارند و آب آن را فرو برند + حب سعال و ضیق النفس که بسبب نزله بارده رطبه باشد + صنعت آن افیون فلفل سیاه نمک سیاه صبر سقوطرے اجزا متساوی کوفته بیخته بالعاب بهدانه حبوب بندند هر حبے بقدر نخودے شربتے یک حب تا دو حب بعد از غذا وقت خواب فرو برند + حب سعال دیگر که سرفه هاے کهنه را نافع است صنعت آن میعهٔ سائله علک البطم مر مکے از هر یک یکجزو افیون مصری خالص نیم جزو کوفته بیخته بالعاب بهدانه سرشته حبوب سازند هر حبے بقدر ماشے شربتے یکحب عند الحاجت فرو برند + حب سعال دیگر منقول از تحفة المومنین سرفه بارد رطب را نافع است + صنعت آن کندر ذکر میعهٔ سائله مر صافی از هر یک یک درم افیون ربع درم حبوب سازند هر حبے بقدر فلفلے یا نخودے شربتے یک حب تا دو حب + و نیز از الجمله حبوب سفرجلے است + حب سفرجل از افتراح اذا اشربت طبیب بدل افیون + صنعت آن بگیرند یک عدد سفرجل رسیدهٔ شیرین و سر آنرا بر گرفته بهدانهٔ آنرا بیرون آورده سفرجل را از افیون پر کرده سر آنرا بجاے خود گذاشته آنرا بخمیر

گرفته پس بگل بگیرند و در تنور گذارند تا پخته شود و نضج تام یابد پس از تنور بر آورده گل و خمیر را از ان جدا کرده بکوبند تا چون مرهم شود حبوب سازند هر حبے بقدر ماشے و این حب جهت ضعف معده و زحیر و اسهال و بواسیر نافع است + حب سفرجل بدل افیون تالیف حکیم جلال الدین قرشی مدنی + صنعت آن افیون شش مثقال زعفران جوز بوا بسباسه از هر یک یک مثقال کوفته بیخته یک عدد سفرجل را گرفته بهدانهٔ آنرا بر آورده پوست آنرا دور کرده وزن نمایند که شصت مثقال باشد و اگر زیاده باشد زیادتے را از میان آن بر آورده ادویه را در میان آن کرده سر آنرا بپارهٔ از ان که از سر آن برداشته باشند پوشند و بدو سیخ از چوب قائم گردانند و سفرجل را بخمیر گرفته در زیر خاکستر گرم آنرا بپزند پس از آتش بر آورده خمیر آنرا دور کرده سیخها از سر آن بر آورده نرم بکوبند و حبها سازند هر حبے بقدر نخودے و بورق طلا پیچیده نگاه دارند شربتے از دو حب تا چهار حب + حب شیاپور فالج و استرخا و تشنج حادث از غلبهٔ رطوبت و برودت را نافع و جهت تقویت اعضا و برداشتن تقویت نکایت ابن ماسویه گفته که این حب را در فصل معتدل استعمال توان نمود + صنعت آن زهرهٔ نیل سه درم زهرهٔ کلنگ عدس تلخ مر مکے صافی افیون زعفران شونیز از هر یک نیم درم کندش هشت درم شکر طبرزد چهار درم کوفته بیخته بآب تمام سرشته حبوب سازند هر حبے بقدر فلفلے شربتے از یک مثقال تا دو درم نیز لازم است که دو روز قبل آن و دو روز بعد آن پرهیز نمایند + و نیز از الجمله حب الشفا است + حب الشفا از تراکیب اطباے هند گفته اند که این حب حمی ربع و بهاری تپهای مزمنه را نافع است و جهت ورد سر مزمن و درد سر بارد و جمیع امراض حاره و بارده نافع است + صنعت آن افیون تخم جوز ماثل از هر یک یکمثقال ریوند چینی تنکار گلسرخ زنجبیل گل ارمنی از هر یک دو دانگ و نیم زعفران دو دانگ اجزا کوفته بیخته بآبے که دران

خشت حلکرده باشند سرشته حبوب بسازند هر حبے
بقدر نخودے از برائے ربع پیش از وقت نوبت
ساعت سه عدد آنرا با آب گرم فرو برند و از برائے
امراض دیگر صبح ناشتا دو عدد فرو برند حب الشفا
نسخهٔ دیگر + صنعت آن زنجبیل دو مثقال افیون یک
مثقال ریوند چینی پنجمثقال ادویه کوفته بیخته با شیرخشت
مثقال سرشته حبوب بسازند هر حبے بقدر ماشے شربتے
حب فرو برند + حب الشفا منقول از خط نواب عفران
حکیم میر محمد باقر موسوی که قلمی فرموده اند که این
حب تالیف استادے است که بآن استنا و حکمت
ت و این حب را ترکیب نموده به تجربه در آورده اند از برا
دق و سلول و نزلات حاره و تقویت قلب حا
صنعت آن مروارید صلایه کرده یک مثقال مغز تخم
یارین صمغ عربی از هر یک شش درم گل نیلوفر یکمثقال
خطمی سفید یک درم کتیرا سفید مغز تخم کدو تخم بستان
مغز بهدانه نشاسته طباشیر سفید صندل سفید
رب السوس عنبر اشهب از هر یک دو درم
کافور قیصوری یکدانگ و نیم افیون و زعفران از هر
نیم درم کوفته بیخته بلعاب بهدانه سرشته حبوب بسازند
هر حبے بقدر نخودے شربتے پنج حب و اگر در محرور المزاج
رب السوس یکدرم و عنبر نیم درم کنند بهتر است حب الشفا
تصنیف میرزا محمد حسین حسینی طبیب مستعمل در تپهای دموی
و صفراوی فرموده اند که این حب را در تپها و سائر
امراض حاره نفع عظیم است + صنعت آن صندل سرخ
صندل سفید از هر یک پانزده مثقال طباشیر سفید
نشاسته از هر یک پانزده مثقال بزرالبنج سفید پانزده
مثقال کافور قیصوری زعفران از هر یک یک مثقال
افیون نیم مثقال کوفته بیخته بلعاب بهدانه سرشته
حبوب بسازند هر حبے بقدر نخودے شربتے پنج حب و نیز
بالجمله حب عطائی است + حب عطائی به نسخهٔ حکیم
محمد مؤمن که در تحفه ذکر کرده و گفته که این حب
تصنیف جد من حکیم میر عطاء الله است غفر الله له
است از برائے سرفهٔ رطوبی و ضیق النفس

و سریع الاثر است + صنعت آن تانک البطم یک مثقال
میعه سائله کندر ذکر مرمکی صافی از هر یک مثقال
زراوند مدحرج افیون از هر یک یک مثقال کوفته بیخته
با آب حب بسازند شربتے از یکدانگ تا نیم مثقال با شربت
موافقه - حب عطائی دیگر - صنعت آن میعه سائله کندر
از هر یک یکدانگ افیون نیم نخود زعفران طسوجے
کوفته بیخته بگلاب سرشته حبوب بسازند هر حبے بقدر نخودی
وقت خواب یک حب را در دهان نگاه دارند حب قابض
حبس شکم نماید و بارد المزاجان را بسیار مفید است + صنعت
آن مرمکی صافی جند بیدستر افیون اجزا مساوی کوفته
بیخته حبوب بسازند هر حبے بقدر ماشے و نصف ماشی شربت
جوان را بقدر ماشے و طفل را بقدر نیم ماش + و ایضا
حبوب قدرت است + حب قدرت که در امراض بلغمی
کثیر النفع است صنعت آن فلفل سفید بیست و دو مثقال
بزرالبنج سفید قرومانا کندر از هر یک دوازده مثقال
سلیخه برگ سداب تازه از هر یک بیست مثقال افیون
زعفران از هر یک ده مثقال جدوار خطائی جند بیدستر
دار فلفل قسط تلخ زراوند مدحرج فرفیون پوست بیخ
لفاح از هر یک سه مثقال کبریت زرد صاف نموده یکمثقال
اجزا کوفته بیخته بعسل آن مقدار که ادویه را بآن توان
حب بسته سرشته حبوب بسازند هر حبے بقدر نخودی بورق
نقره پیچیده نگاه دارند شربتے یک حب تا دو حب
قوت مزاج + طریق صاف نمودن کبریت بجهت این
حب بالا آن است که بگیرند کبریت زرد صافی هر قدر که خواهند
و ظرف سفالی را پر از شیر گاو کرده پارچه کرپاس
نوے بر سر آن ظرف بندند و کبریت را در میان آن
پارچه ریخته ظرف سفالی دیگر را پر از آتش کرده بر روی
کبریت گذارند که آنچه لطیف باشد آب شده داخل شیر
شود پس ظرف آتش را از رو بردارند که پارچه بسوزد
پس آن شیر را بگذارند تا سرد شود و کبریت صافی که
بر روے آب باشد مانند عطر از روے آن برگیرند بکار
دارند و داخل آن نمایند و اگر خواسته باشند اجزا این حب را
با سه وزن مجموع ادویه عسل سفید مصفی معجون بسازند

نیز خوب است - حب قدرت دیگر مقوی قلب و باه است
و حافظ قوتها و اشتها آورد و نشاط افزاید + صنعت آن
فادزهر حیوانی اسطهباناتی و فادزهر معدنی خطائی
مروارید ناسفته یاقوت رمانی بسباسه باغے درونج عقربی
کبابه چینی از هر یک دو مثقال عنبر اشهب یکمثقال مشک
ترکی خالص نیم مثقال دارچینی زعفران از هر یک
پنجمثقال جوزبوا ده مثقال افیون گلنار زرونبی پانزده مثقال
اسارون شامی دانه هیل بوا قاقله کبار مصطکی رومی
بهمن سفید خصیة الثعلب مصری صمغ عربی کتیرا شقاقل
مصری سعد کوفی از هر یک سه مثقال ادویه را آنچه کوفتنی باشد
کوفته بیخته آنچه صلایه کردنی باشد با گلاب بر سنگ سماق
صلایه کرده ورق نقره محلول یک عدد و ورق طلا
محلول سی عدد مجموع را بگلاب سرشته حبوب بسازند هر حبے
بمقدار نخودی در سایه خشک کرده بورق نقره و طلا پیچیده
خشک نموده نگاه دارند شربتے یک حب تا دو حب بعرق گاوزبان
فرو برند + حب قدرت به نسخهٔ حکیم جعفر + صنعت آن
عنبر اشهب فادزهر حیوانی از هر یک یکمثقال مروارید
ناسفته یاقوت رمانی بسباسه باغے مشک ترکی خالص
درونج عقربی کبابه چینی دارچینی دانه هیل بوا اسارون
شامی زعفران شقاقل مصری سعد کوفی صمغ عربی از هر یک دو
مثقال فادزهر حیوانی خطائی قرنفل قاقله کبار مصطکی
بهمن سفید بهمن سرخ خصیة الثعلب مصری کتیرا از هر یک
سه مثقال جوزبوا دو مثقال افیون گلنار زرونبی پنجمثقال
ورق نقره ورق طلا از هر یک پنجاه عدد صمغ عربی
کتیرا هر دو را بگلاب حلکرده باقی ادویه را آنچه صلایه کردنی
صلایه کرده و آنچه کوفتنی است کوفته بیخته ورق طلا و ورق
نقره را حلکرده همه را مخلوط نموده نیکو بسرشند و حبها بسازند
هر حبے بقدر نخودے بورق طلا و نقره پیچیده در سایه خشک
نمایند شربتے یکحب تا دو حب + میفرمایند که تالیف این
دو حب از قواعد ترکیب خارج است بجهت آنکه منع است
جمع میان ادویهٔ قلبیه و افیون و قطع نظر از این
تصحیح نموده اند مقرر آن قواعد ترکیب که در مرکبے دو اکسیر
احدهما مبطل فعل مطلوب از دیگر باشد خصوصاً در دوائیکه اجزا

آن میشود عمود واصل باشد دران مرکب فعل آن مطلوب
بالذات باشد جمع میان آن دو جائز نیست عمود واصل
درین افیون است وفادزهر معدنی مبطل آن است
بالمره پس باین دو وجه این حب قدرت مشوش اگر است
حب قدرت حکیم جعفر بنسخهٔ دیگر صنعت آن دارچینی
سعد کوفی قاقله کبار روانه هیل فلفل سیاه کبابه چینی
ورق گلسرخ بسباسه بلسغی قرنفل کندر زنجبیل خولنجان
اذخر مکی اسارون شامی زرنباد سورنجان بوزیدان
دارفلفل ورق مخلصه نشاسته مصطگی رومی مروارید
ناسفته شیر آمله منقی جدوار خطائی از هر یک دو مثقال
ایرسا چهار مثقال صمغ عربی کتیرا افیون زعفران از هر یک
دو مثقال مشک صافی عود هندی عود الصلیب ترکی
عنبر اشهب فادزهر حیوانی از هر یک یکمثقال کوفته بیخته
بگلاب سرشته حبوب سازند هر حبه بقدر نخودی بورق طلا
بپیچند در سایه خشک کرده نگاه دارند شربتی
دو حب حب مرقد بارد مسکن جمیع اوجاع حاره است
صنعت آن تخم کاهو پوست خشخاش بلسکی مقشر تخم
خرفه مقشر تخم کاهو از هر یک دو درم افیون یک طسوج
کوفته بیخته حب سازند جمله دو شربت است واگر معتاد بافیون
باشد یک شربت نماید مسکن حار قوی از برای صداع
وشقیقه و جمیع اوجاع بارده صنعت آن تخم شبت دو دانگ
افیون یک طسوج زعفران مرمکی صافی از هر یک دو دانگ
بزرالبنج سفید میعه سائله از هر یک یکدانگ بیخ لفاح
یک قیراط کوفته بلعاب حلبه سرشته حب سازند حب مصطگی
سرفه را نافع بود چون یک حب وقت خواب فرو برند
درزکام و نزله را نافع باشد و منع سیلان منی کند صنعت
آن مصطگی رومی زعفران از هر یک یکجزو افیون گلنار زرد
چهار جزو کوفته بیخته حبوب سازند هر حبه بقدر فلفلی شربتی
یکحب حب نشط این حب امساک منی کند ودفع سرعت
انزال نماید و معده را قوت دهد و باه را بیفزاید و نشاط
آورد و دل و دماغ را قوت دهد و بوی دهان را خوش
کند صنعت آن بزرالبنج سفید پنج مثقال مصطگی
رومی سنبل الطیب دارچینی از هر یک دو مثقال لسان العصافیر

سه مثقال بیخ ... ده مثقال صمغ عربی یکمثقال زعفران
ده مثقال گل سوسن سفید زرد ورد افیون از هر یک یک
مثقال کوفته بیخته بلعاب بزرقطونا که با گلاب برآورده
باشند سرشته حبوب سازند هر حبه بقدر فلفلی بورق نقره بپیچند
در سایه خشک کرده بعد از هفته شربتی دو حب حب خشخاش
دیگر تالیف حکیم میر محمد زمان صنعت آن اسارون
سنبل الطیب زعفران مصطگی از هر یک دو مثقال زرنباد
حب الغار عاقرقرحا قرنفل صمغ عربی از هر یک یکمثقال
بزرالبنج فلفل از هر یک سه مثقال افیون پنج مثقال
فرفیون نیم مثقال تخم کرفس دارچینی ریوند چینی بسباسه
از هر یک دو مثقال کوفته بیخته با گلاب سرشته حبوب سازند
هر حبه بقدر ماشی شربتی از یک حب تا دو حب حب بند
جهت اسهال صنعت آن افیون جند بیدستر هر دو
مساوی را کوفته بیخته با آب گوکنار سرشته حبوب
سازند هر حبه بقدر نخودی و فلفلی شربتی از یک حب
تا سه حب واگر بزرالبنج و فلفل و تخم خشخاش سفید
داخل کنند زعفران اضافه نمایند و از برای تقویت دل
قدری مشک خالص میگردد و قوت دل وجوب له است
حب نزله تعلیم نموده اند که از قدوة الحکماء واستاد الاطباء
حکیم میر محمد هادی ولد ماجد من ست قدس سره
صنعت آن بزرالبنج سفید مصطگی رومی گل ارمنی
مغسول کتیرا اکبر باشیمی صمغ عربی رب السوس نشاسته
گل گاوزبان تخم خشخاش مغز تخم خیارین از هر یک دو مثقال
افیون چهار مثقال و در نسخهٔ دیگر وزن افیون نیز دو
مثقال است بیخ لفاح زعفران از هر یک یک مثقال
ریوند چینی یک مثقال و نیم کوفته بیخته بآب پوست
گوکنار سرشته حبوب سازند هر حبه بقدر فلفلی شربتی دو حب
حب نزله حکیم عماد الدین محمود شیرازی صنعت
آن بیخ لفاح بزرالبنج سفید نشاسته کتیرا افیون زعفران
تخم کاهو صمغ عربی اجزا متساوی کوفته بیخته
بآب پوست گوکنار سرشته حبوب سازند هر حبه بقدر فلفلی
شربتی یک حب حب نزله حکیم احمد صنعت آن افیون
بزرالبنج سفید نشاسته تخم کاهو تخم خشخاش سفید صمغ عربی

از هر یک یکمثقال بیخ لفاح نیم مثقال و در نسخهٔ دیگر
وزن بیخ لفاح نیز یک مثقال است زعفران دو دانگ
کوفته بیخته بآب سرشته حبوب سازند هر حبه بقدر فلفلی
شربتی دو حب حب نزله حکیم اشرف صنعت آن بزرالبنج
سفید هفت مثقال زعفران مغز بهدانه ایرسا تخم مرو از
هر یک چهار مثقال شکر تیغال صمغ عربی کتیرا اسفیداج نشاسته
پوست بیخ لفاح افیون صافی نموده از هر یک یکمثقال
کوفته بیخته بآب سرشته حبوب سازند هر حبه بقدر فلفلی شربتی
تا دو حب و در نسخهٔ دیگر بجای نشاسته بهدانه است
حب نزله حکیم محمد باقر موسوی صنعت آن تخم کاهو
مقشر بزرالبنج سفید صمغ عربی کتیرا افیون زعفران
نشاسته از هر یک هفت مثقال پوست بیخ لفاح دو مثقال
کوفته بیخته بآب سرشته حبوب سازند هر حبه بقدر فلفلی شربتی
یک حب تا دو حب حب نزله بنسخهٔ دیگر صنعت آن
تخم کاهو صمغ عربی زعفران بزرالبنج سفید افیون
بیخ لفاح رب السوس نشاسته اجزا متساوی کوفته
بیخته بآب سرشته حب سازند و این حب را بعضی از حکیم
محمد باقر موسوی نقل کرده و حق آنست که این نسخه از حکیم
محمد باقر ولد حکیم عماد الدین محمود شیرازی است.
حب نزله دیگر صنعت آن صمغ عربی کتیرا زعفران نشاسته
سنبل الطیب افیون تخم کاهو مقشر بزرالبنج سفید کوفته
بیخ لفاح اجزا متساوی کوفته بیخته بآب سرشته حبوب
سازند هر حبه بقدر فلفلی شربتی یکحب تا دو حب
حب نزله دیگر صنعت آن بزرالبنج سفید افیون زعفران
تخم کاهو مقشر نشاسته کتیرا صمغ عربی کوفته بیخته بآب
سرشته حبوب سازند هر حبه بقدر فلفلی شربتی یکحب تا
دو حب حب نزله دیگر صنعت آن بزرالبنج
سفید افیون زعفران تخم کاهو مقشر نشاسته
صمغ عربی تخم خشخاش فلفل سیاه از هر یک سه
مثقال ورق طلا یک مثقال صمغ عربی
وافیون را بآب بسیار شیرین حل کرده و ورق
طلا را حل نموده با سائر ادویه کوفته بیخته
درهم سرشته حبوب سازند هر حبه بقدر ماشی

حب نزله دیگر صنعت آن بزر البنج سفید تخم کاهو مقشر نشاسته
تخم خشخاش صمغ عربی کثیرا از هر یک نیم مثقال پوست بیخ
لفاح نیم مثقال زعفران دو دانگ افیون دو مثقال
کافور قیصوری نیم مثقال کوفته بیخته باب پوست کوکنار سرشته
حبوب سازند هر حبے بقدر ماشے شربتے دو حب و در نسخه دیگر
این حب جند بیدستر دو دانگ داخل است میفرمایند که
اگر بدل جند بیدستر جدوار خطائی مجرب کنند بهتر است
و دوام نیست حب نزله دیگر + صنعت آن نشاسته
تخم خشخاش صمغ عربی افیون از هر یک یک مثقال بزر البنج
سفید پوست بیخ لفاح زعفران از هر یک یکدانگ و نیم
کوفته بیخته باب پوست کوکنار سرشته حبوب سازند هر حبے
بقدر فلفلے در سایه خشک نمایند شربتے از یک حب تا دو حب
حب نزله دیگر صنعت آن افیون تخم خشخاش تخم خبازی
کثیرا رب السوس نشاسته اجزا متساوی بلعاب بزر قطونا
حبوب سازند حب نزله هرگاه باسعال باشد صنعت
آن مغز بهدانه تخم کاهو نشاسته بزر البنج سفید رب السوس
کثیرا صمغ عربی مصطگی رومی شکر تیغال آرد باقلا بیخ
لفاح افیون زعفران مغز بادام شیرین تخم خشخاش
از هر یک یک مثقال نبات سفید پنجمثقال کوفته بیخته
حبوب سازند حب نزله دیگر مجرب صنعت آن
صمغ عربی کثیرا نشاسته دارچینی از هر یک پنجمثقال
رب السوس دو مثقال جند بیدستر قرنفل از هر یک یک مثقال
تخم افیون سه مثقال زعفران یک مثقال کوفته بیخته
بآب سرشته حبها سازند هر حبے بقدر فلفلے شربتے یک حب
حب نزله دیگر زکام و نزلات را نافع بود و سرفه را از اله
چون وقت خواب یک عدد آنرا فرو برند صنعت آن
افیون چهار درم زعفران مصطگی جدوار خطائی از
هر یک یک درم کوفته بیخته حبوب سازند هر حبے بقدر فلفلے
شربتے یک حب حب نزله دیگر که سد نزله کند و تقویت
نماید صنعت آن لسان العصافیر شیرین مغز [illegible]
[illegible] مصطگی رومی پوست بیرون پسته [illegible]
[illegible] سنبل الطیب زرنباد درونج عقربی بهمن
[illegible] بهمن سفید سعد کوفی از هر یک دو درم فلفل سیاه

بزر البنج سفید از هر یک ده درم گلسرخ منزوع الاقماع
دارچینی ساذج هندی افتیمون از هر یک دو درم
عود هندی غرقی خام عاقرقرحا از هر یک یک درم افیون
افیون مصری خالص سدس درم اجزا کوفته بیخته
افیون و زعفران را بگلاب حل کرده با صمغ عربی
محلول سرشته حبوب سازند هر حبے مقدار نخودی
در سایه خشک نموده شربتے یک حب تا سه حب و
نیز حبوب نشاط است حب نشاط حکیم میر محمد مومن
سرفه حار و نزلات و سل را نافع است و هاضمه را
قوت دهد و نشاط آورد و مقوی باه مجرورین است
و منع اسهال کند و معدل مزاج سوداویست
صنعت آن صمغ عربی کثیرا رب السوس نشاسته
از هر یک پنجمثقال افیون گازرونی سه مثقال و
در نسخه دیگر دو مثقال است حب المحلب مروارید ناسفته
کهربای شمعی یاقوت رمانی از هر یک یک مثقال
کوفته بیخته به لعاب حب السفرجل سرشته حبوب سازند
حب نشاط دیگر که همان نفع دارد + صنعت آن
اسارون سنبل الطیب زعفران مصطگی رومی
تخم کرفس دارچینی ریوند چینی از هر یک دو مثقال
زرنباد حب الغار فرفیون قرنفل بسباسه صمغ عربی
از هر یک یکمثقال بزر البنج سفید فلفل از هر یک سه مثقال
افیون گازرونی پانچ مثقال کوفته بیخته باب سرشته
حبوب سازند هر حبے بقدر نخودے بورق طلا پیچیده
نگاه دارند و در وقت حاجت بکار برند حب نفث الدم
افیونی صنعت آن کهربای شمعی شادنج عدسی
مغسول نشب یمانی مازوی سبز دارچینی دم الاخوین
کندر گلنار فارسی بیخ انجبار از هر یک یکدانگ
افیون زعفران از هر یک بقدر ماشے سوده حب ساخته
فرو برند و بعد از ان شیره تخم خرفه مقشر شیره کدو مقشر
از هر یک پنج مثقال قرص طباشیر کافور شیره سرطان
نهری از هر یک یک مثقال شربت دیاقوزا ایک
اوقیه عرق بید مشک ده مثقال نوشیده
صنعت این حب به نسخه دیگر که حکیم میر محمد مومن

در تحفه اند که تصرف دران نموده باسم خود ذکر کرده
کثیرا صمغ عربی رب السوس نشاسته از هر یک پنجمثقال
افیون هفت مثقال حب المحلب زعفران مروارید ناسفته
یاقوت رمانی از هر یک یک مثقال کوفته بیخته بلعاب
حب السفرجل سرشته حبوب سازند هر حبے بقدر ماشے
شربتے دو حب و نیز از الجمله است حب نواب اشرف علی
شاه جنت آشیان شاه طهماسب موسوی صفوی
این حب را حکیم عماد الدین محمود شیرازی بجهت بندگان
اشرف ترکیب نموده و بسیار موافقت بمزاج بندگان
اعلی نموده صنعت آن فلفل دار فلفل زنجبیل حب
بلسان مرجان قرمزی خبطیا ناعاقرقرحا رب السوس کثیرا
نشاسته صمغ عربی زرنباد درونج عقربی مصطگی رومی
زعفران عود هندی از هر یک دو مثقال قرفة الطیب
تخم کرفس پوست زرد اترج قرنفل از هر یک سه مثقال
تخم انگرفس پوست زرد اترج پانزده مثقال کوفته
بیخته بگلاب سرشته حبوب سازند هر حبے بقدر نخودی
بورق طلا یکصد عدد پیچیده نگاه دارند شربتے یک حب
تا دو حب و اگر ورق طلا را حل کرده داخل نمایند و
برابر الاے حب هم قدرے پیچند بهتر است حب نواب
اشرف علی شاه عباس موسوی صفوی که اطبا باتفاق
بجهت بندگان اقدس ترتیب نموده موافقت بمزاج
جنت مکان نموده صنعت آن صندل سفید مصطگی رومی
اسارون قصب الذریره مشک خالص عود قماری خام
عنبر اشهب کثیرا از هر یک یکمثقال دارچینی بسباسه
فلفل سفید افتیمون اقریطی خصیة الثعلب مصری زعفران
از هر یک دو مثقال افیون بزر البنج از هر یک سه مثقال
کوفته بیخته بگلاب سرشته حبوب سازند هر حبے بقدر
نخودی بورق طلا پیچیده نگاهدارند شربتے یک حب تا دو حب
حب مسکن اوجاع البطن وغیره صنعت مصطگی حب
الغار مرمکی زعفران فلفل قرنفل جند بیدستر سنبل
هندی عاقرقرحا از هر یک یکمثقال مشک دانگے افیون
یکمثقال و نیم بگلاب حب سازند حب هندی این
حب از تراکیب اطبای هند است تحفه اند که نافع است

ازبرائے درد سر و ضعف جگر صنعت آن افیون دار ز
جوز ماثل از ہر یک یکمثقال زنجبیل دو مثقال ریوند
چینی سہ مثقال کوفتہ بیختہ حبہا سازند ہر حبے بقدر نخود
شربتے از یکحب تا سہ حب حب ہیضہ در صورتیکہ قے
و اسہال یا ہر دو بند نشود و دانند کہ تنقیہ تمام شدہ و از
بسیارے آن اسہال خوف ہلاکت است استعمال نمایند
صنعت آن فلفل بزر البنج از ہر یک بیست درم افیون
دہ درم زعفران پنجدرم جند بیدستر یکدرم زرنباد درونج
عاقرقرحا از ہر یک نیمدرم مشک ترکے خالص مروارید ناسفتہ
تخاولی از ہر یک دو ثلث درم و دو قیراط عبد دار خطائی
آرد مودہ سہ درم عود ہندی خام دو درم کندر چہار درم
ورق طلا پنج عدد ورق نقرہ دو عدد و ہر دو را حل
نمودہ ادویہ کوفتہ بیختہ بگلاب سرشتہ حبوب سازند ہر حبے
بقدر ماشے شربتے یک حب تا دو حب - و ایضاً از انجملہ
نسخہ دحمرثا است - بدانکہ دحمرثا بفتح دال و سکون حائے
مہملہ و فتح میم و سکون رائے مہملہ و فتح ثائے مثلثہ و الف
مقصورہ لغت حمیری است و دحمرثا نیز تصحیح
نمودہ و تعریف آن جادرہ است یعنے دوائیکہ موجب
استمرائے طعام است و بمعنے دوائے منحدر کنندہ
فضول باد را و این اولے است و بعضے گفتہ کہ آن
فرود آورندہ حیض و پراگندہ ریاح است و در بعضے حواشی
قانون بنظر رسیدہ کہ بمعنے باد مرج است و صاحب
ابو العباس و سامرے این معجون را باسم معجون
اختلاف ذکر کردہ اند و باوجودیکہ لفظ دحمرثا لفظ حمیری است
این معجون را منسوب نمودہ اند بجالینوس و بودن د
حمرثا حمیری نفے بودن این معجون از ترکیب جالینوس
نمیکند زیراکہ ممکن است کہ مترجم این معجون یکے از اطبائے
حمیر باشد کہ اسم یونانی آنرا بلغت حمیرے نقل نمودہ
لیکن اگر بر شخصا کہ لغت سریانی است و مرکب آن افلن
رومی است کہ اطبائے سریان انلونیان را چون از
ترکیب جالینوس ترجمہ بسریانی نمودہ اند آنرا بمعنے
اسم سریانی نمودہ اند و بالجملہ دحمرثا معجون مقوی و تجفیف است
ذ منع اسہال مفرط میکند با آنکہ ادرار فضول و بول

و حیض میکند و نافع است از برائے تحلیل ریاح غلیظہ
متولدہ در احشاء و از برائے قولنج و اوجاع مقعدہ
و از برای صداع کبد و طحال و برودت رحم و اوجاع
آن و از برائے سعال رطب و تپ ربع و تہائی کہ از
مواد باردہ باشند مانند مواظبہ و از برائے ضیق النفس
و انقطاع نفس و صورت و از برائے یرقان سددی
و استرخای اعضا خصوص استرخائے معدہ و امعا و آن
معجون گرم است در درجہ ثانیہ و خشک است در درجہ
ثالثہ و مضر است بمحرورین و بعضے گفتہ اند کہ صداع می آرد
و مصلح آن سکنجبین است و شربتے ازان یکمثقال و قوتش
تا یک سال باقے میماند صنعت آن بہ نسخہ شیخ الرئیس
در قرابادین قانون بزر حرمل یک من و نیم لبان ذکر
دہ درم ریوند چینی زراوند طویل از ہر یک بیست درم
زرنباد درونج عقربے از ہر یک چہار درم مصطگے
رومے حب بلسان زعفران اکلیل الملک
سنبل الطیب از ہر یک دہ درم افیون زنجبیل قسط
تلخ سلیخہ سیاہ از ہر یک سہ استار سعد کوفی دہ
استار فلفل دہ درم صبر سقوطرے چہار درم قرنفل
شش درم خربق سفید غنچہ گلسرخ منزوع الاقماع
شونیز از ہر یک شش استار ادویہ را کوفتہ بیختہ بعسل
مصفّٰی سہ وزن ادویہ سرشتہ در کوزہ سبز یا ظرف چینی
کردہ نگاہ دارند و در وقت حاجت استعمال نمایند و
در نسخہ سر افیون وزن زنجبیل و قسط و سلیخہ از ہر یک
دوازدہ درم است و فلفل داخل نیست پس این سہ دوا
ہدرین نسخہ از نسخہ کمتر است زیراکہ سیر چہار مثقال
و نیم است و سہ استار بوزن مثقال سیزدہ مثقال و
نیم و بوزن درہم نوزدہ درم و کسرے باشد و وزن
قسط دہ استار است و در نسخہ دیگر از ہر یک ازان چہار
دو دانگ و وزن آنہا ہر یک سہ استار است دوازدہ
درم است و در نسخہ صاحب ذخیرہ کہ در استرخای
لسان ذکر کردہ وزن صبر بیست و چہار درم است
و باقی موافق نسخہ شیخ الرئیس است - دحمرثا نسخہ
شیخ داؤد صنعت آن بزر حرمل پنجاہ درم

زراوند طویل زراوند مدحرج - ریوند چینی از
ہر یک بیست درم مصطگے رومی سنبل الطیب حب
بلسان زعفران اکلیل الملک از ہر یک دہ درم
افیون زنجبیل قسط تلخ سلیخہ سیاہ قرنفل خربق سفید
ورق گلسرخ شونیز سعد کوفی از ہر یک شش درم
زرنباد درونج چینی عقربے از ہر یک چہار درم و در نسخہ
دیگر باین ادویہ صبر سقوطرے چہار دہ درم داخل است
و در نسخہ دیگر بیست درم است و گویا در نسخہ اصل درم
باشد بعسل مصفّٰی سہ وزن ادویہ بدستور معجون سازند
دحمرثا بہ نسخہ قولس و یحیٰی بن عیسٰی صنعت آن زرنباد
درونج عقربے افیون جند بیدستر فلفل دار فلفل سلیخہ
ہوم المجوس بزر البنج سفید قسط شیرین سنبل الطیب دار چینی
میعہ سائلہ زعفران از ہر یک شش مثقال حلبہ سہ مثقال
مروارید ناسفتہ دو مثقال بازرد مرکے صافی از ہر یک
دوازدہ مثقال مجموع را کوفتہ بیختہ با عسل مصفّٰی
بدستور معجون سازند و بعد از شش ماہ استعمال نمایند
شربتے دو درم و قوت این معجون تا سہ سال باقی میماند
دحمرثا باد ہا بشکند و سدہ جگر و سپرز بکشاید و سرفہ بلغمی
و ضیق النفس و یرقان کہ از سدہ باشد و قولنج را نافع
بود و ادرار حیض نماید و فوائد بسیار دارد - صنعت
آن تخم ہزار اسپند یک من و نیم کندر ذکر دہ
دہ درم زراوند طویل و مدور ریوند چینی از ہر یک
بیست درم زرنباد درونج رومی از ہر یک چہار درم
مصطگی حب بلسان زعفران اکلیل الملک سنبل الطیب انیسون
خالص زنجبیل قسط تلخ سلیخہ فراسیون از ہر یک دہ
درم سعد دہ سیر طبی صبر سقوطرے چہار دہ درم قرنفل
شش درم خربق سفید گلسرخ شونیز از ہر یک سہ
سیر طبی فلفل دہ درم و در نسخہ دیگر فلفل بیست درم
ادویہ کوفتہ بیختہ باسہ چندان عسل کف گرفتہ
شربتے از یکدرم تا دو درم و دحمرثا بہ نسخہ شفائی باد ہا
بشکند و قولنج را نافع باشد - صنعت آن ہزار اسپند
ہر یک نیم درم درونج عقربی فلفل سیاہ دار فلفل عاقر
اسارون سلیخہ سود ار قسط تلخ افیون زنجبیل

از ہر یک دو درم کوفتہ بیختہ بعسل سہ وزن او سرشتہ شد
شربتی دو درم - و نیز از انجملہ درع الصحۃ است این نسخہ
مجربست کہ در میزان الطبائع ذکر کردہ و گفتہ کہ حضرت
علامی قدوۃ الحکما میر محمد باقر داماد این معجون را تالیف کردہ
و نسخہ آنرا با یک وزن معجون ساختہ برسم ہدیہ پیش قطب شاہ
والی حیدرآباد فرستادہ بودند و گفتہ کہ این این نسخہ را از
خط معزی الیہ نقل نمودم - میفرمایند کہ حضرت میر علیہ الرحمۃ
این معجون را در برابر تریاق اکبر تالیف نمودہ این را
اکبر ازان شمردہ اند صنعت آن مخلصہ اصطہباناتی اقراص
اسقیل از ہر یک بیست و ہشت مثقال اقراص عنبر خورد
فلفل سیاہ دار چینی از ہر یک بیست و چہار مثقال
زعفران سی مثقال آملہ منقی پوست ہلیلہ کابلی ابریشم مقرض
عود قماری خام مصطگی رومی روغن بلسان زرنباد
از ہر یک بیست مثقال افیون مصری پنجاہ و ہشت مثقال
فلفل سفید درونج عقربی از ہر یک دوازدہ مثقال بادام
شیرین چہاردہ مثقال تخم شلغم بری پوست اترج
خصیۃ الثعلب مصری ریوند چینی غاریقون ہش سفید
انتی زنجبیل چینی بہمن سفید دانہ ہیل بوا ورق گلسرخ
از ہر یک دوازدہ مثقال تخم بادرنجبویہ شش مثقال
لسان الثور گیلانی از ہر یک ہر دہ مثقال گل گاؤزبان
گیلانی شش مثقال ابریشم سفید خوشبو تخم فرنجمشک عود ترکی
لسان العصافیر شیرین قاقلہ کبار قرنفل از ہر یک دہ مثقال
جدوار خطائی مجرب چہاردہ مثقال جوز بوا بسباسہ بہمن سرخ
فراسیون از ہر یک دہ مثقال مرمکی جبانی دوازدہ مثقال
حب الغار سلیخہ سیاہ قرفۃ الطیب نعناع خشک خولنجان
کندر ذکر از ہر یک نہ مثقال سعد کوفی سنبل الطیب از ہر یک دوازدہ
مثقال انیسون دہ مثقال نانخواہ رازیانہ اسارون
اسطوخودوس برسیا اصل سوسن سفید آزاد سیطرج ہندی
کرویا فاشرا فاشرستین ارمال عاقرقرحا قسط تلخ
الذریرہ زرنب خبطیا رومی شقاقل مصری فقاح اذخر
ساذج ہندی پوست بیرون پستہ مشک طرامشیع
بار مشک بزرالبنج سفید در شیر شتر پروردہ طباشیر
سفید زرشک منقی فطراسالیون از ہر یک شش مثقال

کتیرا صمغ عربی از ہر یک دہ مثقال میعۂ سائلہ بیست و
چہار مثقال رب السوس دوازدہ مثقال کمافیطوس کل ذریر
صندل سرخ صندل سفید مردار سنگ ناسفتہ لسبد محرق کہربائے
شمعی طین ارمنی طین مختوم حجر الیہود مقل ازرق از ہر یک
شش مثقال مومیائی دار الجرد سے لک مغسول از ہر
ہفت مثقال مغاث بغدادی افیتمون اقریطی سیالیوس
لاجورد مغسول سکبینج قنہ ورق نقرہ از ہر یک پنج مثقال
تخم کرفس حب بلسان پوست عود بلسان زراوند مدحرج
زراوند طویل حماما حرف بابلی سعتر بری حلتیت طیب
کشنیز خشک فرفیون دوقو از ہر یک چہار مثقال
عصارہ لحیۃ التیس دہ مثقال اشق یاقوت سرخ
زمرد عقیق یمانی از ہر یک سہ درم زبرجد لعل دو مثقال
فادزہر حیوانی اصطہباناتی عنبر اشہب مشک ترکی
خالص از ہر یک ہفت مثقال ورق طلا چہار مثقال نبات
سفید سہ چہار یک من تبرزی عرق جدوار خطائی عرق مخلصہ
اصطہباناتی عرق زرنباد شیرین از ہر یک بمقدار حاجت
عرق بہار عرق نعناع عرق دارچینی عرق قرنفل از ہر یک
ہفتاد و پنج مثقال گلاب مقطر عرق بید مشک اصفہانی
از ہر یک یکصد درم عسل مصفی سہ وزن مجموع ادویہ
روغن بادام شیرین روغن بادام تلخ بمقدار حاجت
صموغ را جمیعا الا مصطگی در عرق مخلصہ عرق جدوار
و عرق زرنباد بخیسانند و اندکی عسل دران داخل کردہ
یکشبانروز بگذارند و عنبر را علیحدہ در عسل بگذارند و
ہمچنین مومیائی را جدا در عسل بگذارند میفرمایند کہ بہتر
آنست کہ عنبر و مومیائی را در یکی از روغنہای این
مرکب در قدر مناسب بگذارند و ادویہ را کوفتہ بیختہ
بروغن بلسان میعہ سائلہ در روغن نارجیل و روغن
بادام شیرین و تلخ چرب نمایند و مشک را جدا بکوبند
ہمچنین زعفران و جدوار را علیحدہ علیحدہ بکوبند
و بعد ازان فادزہر را بگلاب صلایہ نمایند و افیون
را در عرق قرنفل و عرق دارچینی و عرق نعناع
بخیسانند و چون عسل بقوام آمدہ باشد از آتش
فرود آوردہ اولا صموغ را دران حل کنند پس جواہر

را کہ خوب صلایہ کردہ باشند بعد ازان ابریشم
مقرض پس عنبر و مومیائی گداختہ را و فادزہر و جدوار
و افیون و زعفران باین ترتیب کہ مذکور شد بعد
بعد ازان ادویہ چرب نمودہ بعد ازان مشک آنگہ ورق
طلا و ورق نقرہ محلول بعد ازان جہد و مبالغہ نمایند
کہ اجزا خوب مخلوط شوند یعنی کہ بزنند تا خوب مخلوط
شوند پس در ظرف چینی کردہ بگذارند و بعد از شش ماہ
استعمال نمایند شربتی ازین معجون از یک دانگ تا یک مثقال
و تا دو مثقال نیز مجوز است و این ترکیب یکصد و بیست و
چہار جزو است سوای نبات و گلاب و عرقہا و عسل و
وزن اجزا یکہزار و دو صد و بیست و ہفت مثقال
صاحب میزان الطبائع گفتہ کہ این مرکب در حرارت و
برودت معتدل مائل بحرارت است خشکی در اول درجہ بالغہ

فصل در ذکر دواہائیکہ اصل و عمود در آنہا افیون است و از انجملہ دواہای مسبتہ

دوای مسبت کہ آنرا بفارسی بیہوشی دارو گویند
صنعت آن افیون دہ درم تخم خشخاش سیاہ بیست درم
تخم چہل درم بیخ لفاح پنج درم مجموع را در شش رطل آب
بپزند تا بدو رطل رسد پس صافی نمودہ در صافی آن نیم
رطل گندم پاک کردہ بپزند بآتش ملایم تا تمام آب را
جذب کند پس در سایہ خشک نماید و کوفتہ بیختہ یک
مثقال آن موجب سبات میشود - دوای مسبت دیگر
افیون بیخ سوسن برابر کوفتہ بیختہ در طعام کسیکہ خواہند
بیہوش شود بیامیزند تا بخورد بیہوش گردد و گفتہ اند
کہ مجربست و نسخ بیہوشی دارو ہا در ہمین باب ذکر
یافتہ و نیز از انجملہ است دوای نافع از برای وجع
اذن کہ وصف کردہ آنرا غالینوس حکیم - صنعت آن
مرمکی صافی صبر سقوطری از ہر یک چہار مثقال کندر سہ
مثقال و در نسخہ دیگر یک مثقال ست افیون زعفران
از ہر یک سہ مثقال مغز بادام تلخ سی عدد یازدہ دو
مثقال اجزا را سحق نمودہ بسرکہ انگوری بسرشند بقدر
کہ گردد مثل عسل سطبر و در شیشہ نگاہدارند و در وقت حاجت

سہ قطرہ آنرا در گوش بچکانند و بنسخۂ دیگر نافع از برای
جمیع اوجاع و قروح اذن و صنعت آن مر مکی صافی
یک مثقال کندر سہ مثقال زعفران چہار مثقال افیون
دو مثقال مغز بادام تلخ مقشر بیست عدد ہمہ را کوفتہ
بسرکہ سرشتہ اقراص سازند و در سایہ خشک نمایند
و در وقت حاجت اگر لودہ باشد در دگوش یکقرص آنرا
بروغن گل سرخ حلکردہ سہ قطرہ آنرا در گوش چکانند و اگر
بودہ باشد ثقل در سامعہ بسرکۂ انگوری کہنہ سودہ در گوش
چکانند دوائے دیگر نافع از برائے دردہائے کہنۂ گوش و انا
برائے اورام اذن و از برائی مدہ و قیح کہ از گوش آید صنعت
آن ترمس شامی مقشر از جمیع قشور شب یمانی فلفل سفید
انطرون زعفران افیون پوست انار مر مکی صافی کندر
سنبل الطیب از ہر یک دو درم جند بید ستر یکدرم کوفتہ
بیختہ بسرکۂ انگوری و عسل بسرشند و در نسخۂ دیگر وزن
عسل بسرشند و در نسخۂ دیگر عسل شش درم است و دو سہ
قطرہ ازان در گوش چکانند ۔ دوائے بروطالسں کہ ہمین
منافع دارد صنعت آن زعفران مر مکی صافی سنبل الطیب
از ہر یک نیم مثقال نحاس محرق نصف و ثلث مثقالے
افیون نیم مثقال جند بید ستر ثلث مثقالے شب یمانی
شب مداد از ہر یک یک مثقال کوفتہ بیختہ پس اگر در گوش
درد باشد این دوا را بروغن گل سرخ سرشتہ سہ چہار قطرہ
در گوش چکانند و اگر در دگوش صدید باشد این دوا را
مطبوخ مثلث استعمال نمایند و اگر در دگوش گرم باشد
باید مخلوط کرد با جزائے این دوا خربق اسود دو مثقال
و در آب برگ شفتالو مخلوط کردہ سہ قطرہ در گوش چکانند
و ایضاً از الجملہ و ہن نافع از برائے در دگوش کہ از گرمی
بود صنعت آن روغن بادام شیرین پنجدرم سرکۂ کہنہ
سہ درم افیون یک دانگ سرکہ و روغن را در ہم بجوشانند
تا سرکہ بر دو در روغن بماند پس افیون را دران حل کردہ
دو قطرہ آنرا در گوش بچکانند ۔ و نیز از الجملہ نسخ رامہرامات
است ۔ رامہرن کبیر این معجون از تراکیب اطبائے ہند است
و در بعضے نسخ قانون زمہران و رامہران ہر دو بزائے معجمہ
در اول و در اکثر نسخ رامہران برائے مہملہ و در بعضے نسخ رامہراو

برائے مہملہ و میم در آخر بدل نون و دیدہ شدہ مانند قرابادین
معصومی محتمل کہ این صحیح باشد اصل آن رام مہار رام
بودہ کہ رامہرام شدہ نافع ست از برائے سوء مزاج بارد
و از برائے ضعف معدہ و زیادہ میکند باہ را و مفید است
از برائے وسواس و سوداء و صالح است از برای حرکات
بدن و حفظ جنین و کلیہ و مثانہ کند و تفتیت حصاۃ کلیہ
و مثانہ نماید صنعت آن بہ نسخۂ شیخ رئیس کہ در قرابادین
قانون آوردہ وج ترکی قسط تلخ زرآوند مدحرج زرآوند
طویل از ہر یک پنج استار و ہر استارے چہار مثقال و گفتہ
شد کہ چہار مثقال و نیم است دار فلفل زنجبیل از ہر یک
پنج استار تخم کرفس نانخواہ کرویا رازیانہ تخم رطبہ تخم خرفہ
مقشر حرجیر تودرے سفید تودری گلگون اذان الفار
زیرہ کرمانی مدبر تخم شبت از ہر یک شش استار قرنفل اشنہ
قصب الذریرہ عود بلسان از ہر یک سہ استار سلیخہ
بسباسہ قاقلہ قرفۃ الطیب اکلیل الملک شیح زرنب حب بلسان
از ہر یک چہار استار پوست ہلیلہ زرد پوست ہلیلہ شیر آملہ
منقے از ہر یک ہشت استار لفاح خشک خربق سفید
مجرب مورد مرماجوز بزر البنج بری بزر البنج بستانی
شیطرج ہندی زرشک منقے خسک بستانی مورد اسفرم
حب اترج مقشر زعرور سبز آس ہندی بہمن سرخ
بہمن سفید لسان العصافیر از ہر یک چہاردہ مثقال
و در نسخۂ دیگر بیست و چہار مثقال است جوز بوا سی عدد
اصول قنابرے تخم فنجنگشت از ہر یک سہ استار تخم جرجیر
حماما از ہر یک شش درم افیون فرفیون جند بید ستر
از ہر یک سہ درم ہلیلہ سیاہ چہار درم ساذج ہندی
حلبہ مو دو قو فطراسالیون ریوند چینی از ہر یک شش درم
مجموع را کوفتہ بیختہ فانیذ سنجری سفید بوزن مجموع
ادویہ کوبیدہ در روغن گاؤ بوزن ادویہ و فانیذ
و عسل مصفے بوزن ہمہ ادویہ معجون سازند باین دستور
کہ فانیذ را کوبیدہ در سہ رطل آب حل کردہ بجوشانند
تا گداختہ شود و غلیظ گردد و بقوام عسل آید پس داخل
کنند دران عسل مصفے را و چند جوش دیگر دادہ
و کف آنرا بگیرند پس ادویہ کوبیدہ بیختہ بروغن گاؤ

دلغ کردہ چرب نمودہ بعسل و فانیذ بقوام آوردہ کہ
در پاتیل بزرگے باشد ادویہ کوبیدہ را بر دون بپاشند
و بہ تیر حلوائی برہم زنند تا مستوی گردد پس در سبوچۂ
سبز لغابدار کہ بزرگے دران عسل کہ باشد از عسل خالی
کردہ آن معجون را دران کردہ ششماہ بگذارند پس استعمال
نمایند شربتے مانند مازوے در اول ماہ و وسط و آخر
آن سہ روز بآب گرم یا بالعض نبیذ ہا و افضل انبذہ
از برائے این امر نبیذ زبیب و عسل ست و این نسخہ
و چہار جزو است وزن آن ہشت صد و دہ درم و چہار
دانگ است و مزاجش گرم در یکدرجہ و نیم و خشک ست
در یکدرجہ و ربع درجہ ۔ رامہران بہ نسخۂ دوم شیخ رئیس
کہ در قرابادین قانون آوردہ صنعت آن وج ترکی
قسط تلخ زرآوند طویل زرآوند مدحرج از ہر یک سہ استار
دار فلفل زنجبیل از ہر یک پنج استار و در نسخۂ دیگر از
ہر یک دو استار ست تخم کرفس نانخواہ کرویا رازیانہ تخم
اسپست تخم خرفہ مقشر تخم جرجیر تخم مرزنجوش تودری سفید
تودری سرخ اذان الفار زیرہ کرمانی تخم شبت از ہر یک
شش استار قرنفل اشنہ قصب الذریرہ عود بلسان از
ہر یک سہ استار سلیخۂ سیاہ قاقلہ اکلیل الملک شیح زرنب
حب بلسان بسباسہ قرفۃ الطیب از ہر یک چہار استار
پوست ہلیلہ زرد پوست ہلیلہ آملہ منقے از ہر یک ہشت
استار لفاح خشک مورد خشک خربق سفید مرماحوز
بزر البنج بستانی حسک شیطرج ہندی زرشک منقے حب اترج
مقشر زعرور سبز آس ہندی بہمن سرخ بہمن سفید لسان
شیرین از ہر یک بیست و چہار مثقال جوز بوا شصتی عدد
بیخ سنبل تخم فنجنگشت از ہر یک سہ استار تخم جرجیر حماما
از ہر یک شش درم افیون فرفیون جند بید ستر از ہر یک
سہ درم ہلیلۂ سیاہ درم ساذج ہندی حلبہ فطراسالیون
دو قو ریوند چینی از ہر یک شش درم ادویہ را بعد ازان
کہ کوبیدہ و بیختہ باشند ہر یک را علیحدہ وزن نمودہ فانیذ
سفید بوزن مجموع ادویہ در روغن تازہ بقدر حاجت
روغن را گرم کردہ ادویہ را بآن سرشتہ فانیذ را حل کردہ
بقوام آورند و عسل مصفے داخل کردہ دو جوش دیگر بدہند

پس ادویه چرب نموده را با آن بسرشند و در ظرف چینی
نگاه دارند شربتی دو درم عبت اقویا داز برای
ضعیف مزاجان کمتر ازین و در نسخهٔ دیگر بجاے زعرو
زعفران و بجاے بیخ نے بری بیخ قنابری ست و این نسخه
نجیح ست و در بعضی بجای تخم فنجنگشت فرنجمشک است
راهران صغیر قریب است در منافع براهران کبیر
صنعت آن نیز به نسخهٔ شیخ الرئیس درج ترکی زرآوند مدحرج
قسط تلخ زرآوند طویل از هر یکی استار حب الرشاد تخم خرمل
از هر یک دو استار فلفل دار فلفل زنجبیل از هر یک پنج
استار تخم کرفس کرویا سعد کوفی تخم شلغم اسپست تخم پیاز
تخم جرجیر زعرور جرجیر تودری سفید تودری سرخ تخم
گندنا بزرکتان بزر جند قوقار از یانه نانخواه حب اترج
مقشر تخم خرفه مقشر بودینه نارکیوا حاشا تخم مرزنجوش
بزر کراثی تخم شبت تخم جزر از هر یک ده درم قرنفل
بزر بوا اشنه ساذج هندی قاقله کبار قرفة الطیب
راسن جوزبوا قصب الذریره زرنب کلیل مرماحوز حب بلسان
از هر یک بیست و چهار درم غنچهٔ گلسرخ منزوع الاقماع
خشک کرده پنج درم هلیلهٔ سیاه پوست هلیلهٔ کابلی پوست
بلیلهٔ آمله منقی از هر یکی استار بزر البنج سفید افیون
افیون از هر یکی درم جندبیدستر یک استار شیطرج
هندی خشک زرنباد بهمن سرخ بهمن سفید ریوند چینی درونج
عقربی خولنجان میعه سائله از هر یکی استار فانیذ سفید بوزن
جمیع ادویه را علیحده علیحده کوبیده و بیخته وزن نموده
و کرده به روغن گاو تازه چرب نموده بعسل مصفی دو
وزن ادویه بسرشند شربتی یک مثقال با آب گرم و این
نسخه بشصت و نه جزو است سوای فانیذ و روغن گاو
عسل و مزاجش گرم ست در آخر درجهٔ دوم و خشک ست
در اول سوم + راهران بنسخهٔ سید اسمٰعیل که در ذخیره
در مرض نقرس ذکر کرده نافع است از برای استرخاے
اعصاب و اوجاع مفاصل و نقرس صنعت آن هلیله
کابلی پوست هلیلهٔ آملهٔ منقی تودری سرخ تودری زرد
بهمن سرخ بهمن سفید تخم کرفس رازیانه افسنتین رومی
عصارهٔ آن ورج ترکی قسط تلخ مرزنجوش زرآوند مدحرج

خشخاش تخم شبت قاقله صعتر اکلیل الملک گلسرخ بزر البنج
سفید خولنجان اجزا متساوی کوبیده و بیخته بعسل مصفی بسرشند
شربتی دو درم - از انجمله نیز سفوف مسکن وجع است
در قروح کلیه صنعت آن افیون گارزونی نیم دانگ
بزر البنج سفید یکدانگ مغز تخم خیارین دو درم تخم کاهو
مقشر یکدرم تخم خرفه مقشر دو درم جمله در بعضی از جمیع
شربت است و در بعضی دو شربت تا چهار شربت است
سفوفیکه خون را از کلیه و مثانه و مقعده و هر جا که باشد
باز دارد + صنعت آن کهربا صمغی گل ارمنی اقاقیا
گلنار فارسی کندر اجزا متساوی افیون ربع جزو وی
کوفته بیخته شربتی یک درم با آب سماق ایضاً از انجمله
شموم است + شموم مفید از برای صداع احتراقی
وقتیکه با سهر مفرط باشد + صنعت آن افیون زعفران
از هر یک یکدانگ در روغن تخم کاهو و عرق بید مشک
و عرق نیلوفر از هر یک یک اوقیه حل کرده در شیشهٔ سرکشاده
کرده دائم بو نمایند + شموم دیگر + مفتح سدهٔ خیاشیم
و صداع را نافع است + صنعت آن افیون زعفران
حجر المقناطیس هر سه مساوی بر سنگ سماق با آب سوده
پارچه آلوده بر یافوخ گذارند و اگر پارچه کاغذی مدور
چیده بسوزن سوراخها نموده بر یک روی آن بیالایند
و بر صدغین بچسپانند نیز سودمند است + و نیز از انجمله
شیافاتی ست که اصل و عمود در آنها افیون است
شیاف افیونی چون بر پلکهای چشم طلا نمایند درد ساکن
سازد و مریض را خواب برد و درین عمل عجیب الفعل ست
صنعت آن افیون خالص شادنج عدسی مغسول از
هر یک یک مثقال صمغ عربی کتیرا از هر یک ثلث مثقال
کوفته بیخته با آب باران سرشته شیافهای اندک طولانی
باریک سازند و در سایه خشک نمایند و عند الحاجت
با آب کشنیز تازه با سفیدهٔ تخم مرغ سائیده بر پلکهاے
چشم طلا نمایند - شیاف افیون دیگر نافع از براے
زحیر زرد رنگ صنعت آن کندر زعفران حضض
مکی صمغ عربی از هر یک جزوی افیون ربع جزو
شیاف ساخته استعمال نمایند - شیاف دیگر

اقوی از آن صنعت آن زعفران جندبیدستر بنج
افیون اجزا متساوی بدستور شیاف سازند شیاف
دیگر منقول از مجربات حکیم عماد الدین محمود بخط معز الیه
نافع از براے زحیر و آمدن خون بسیار که سببش برودت
امعا باشد و نافع ست از برای [illegible] + صنعت آن
کندر [illegible] عمانی از هر یک جزوی افیون زعفران
از هر یک نیم جزو همه را نرم کوبیده شیاف سازند
که در ظرف آن خیط ابریشمی باشد پس بردارند و این
شیاف را صاحب زحیر که حاضر النفع است و چون درد
ساکن شود زود برآورند و الا ضرر دیگر خواهد رسانید
شیاف دیگر نافع از براے قولنج ریحی + صنعت آن
جندبیدستر زعفران مر مکی عمانی از هر یک دو جزو
افیون یک جزو بدستور مقرر شیاف ساخته استعمال
نمایند + شیافیکه جراحتی که از گذشتن سنگ بر مجراے
بول بهم رسیده باشد چون بچکانند در مجرای بول بعد از
فصد جراحت را بر ویاند و ملتحم سازد + صنعت آن
سفیداب قلعی سرشته گل مختوم کندر دم الاخوین
اجزا متساوی افیون عشر جزوی شیاف سازند و در
وقت حاجت با آب لسان الحمل یا گلاب سائیده بمجراے
قضیب بچکانند + انواع شیاف ابیض افیونی کافوری
وغیر آن نافع از براے امراض عین در اسفیداج مذکور شده
و ایضاً از ان قبیل ست ضمادیکه اصل و عمود در آنها
افیون ست + ضماد نافع از برای شقیقه + صنعت آن
دم الاخوین صمغ عربی زعفران افیون کوفته بسفیدهٔ
تخم مرغ سرشته بر پارهٔ کاغذی مالیده بر شقیقه بچسپانند
بدانکه گاه استعمال کرده میشود در اضمده و اطلیه اقسام صداع
بسبب شدت وجع افیون را از براے تسکین وجع تخدیر
آن و لیکن بسبب شدت تبرید و تخدیر افیون باید که استعمال
کرده با مصلح آن مثل جندبیدستر و زعفران و جدوار
و مشک و امثال اینها از مصلحات افیون که ذکر کرده شده
بجهت آنکه اگر بدون مصلح استعمال کرده شود بسا باشد
که احداث بلاہاے عظیم مثل ظلمت بصر و سکته کند و گاه باشد
که هلاک گرداند علیل را پس چون مصلح آن مثل

جند بیدستر زعفران و جدوار و مشک داخل کرده شود
میگردد و مضرت آن کم باشد خصوصیت و بحرارتی که اینها را میباشد
ولیکن در اقسام صداع حار زعفران بهتر است بجهت
آنکه زعفران اگرچه حار است احراق آن از جدوار و جند بیدستر
و مشک ست و این هر سه بسبب حرارت مفرط ممکن ست که
ضرر بصاحب صداع حار رسانند و نیز زعفران مقوی
جوهر روح است و جوهر اعضا القوت قابلیه پس حفظ کند
جوهر دماغ و اعصاب و سائر اجزای سر میکند و می باشد
مانع اثر افیون در انها و نیز آن اعضا و ارواح قبول اثر
افیون کمتر میکنند با آنکه نیست آن را حرارت مفرط و نیز
بالخاصیه فادزهر مانع ضرر افیون ست و نیز زعفران
منوم ست و نوم نیکوترین تدابیر ست از برای تسکین اوجاع
بجهت آنکه نائم احساس وجع نمیکند پس میگردد طبیعت قوی
بر دفع آن زیرا که در حال احساس وجع مواد تمام متوجه آن
عضو میگردد و موجب زیادتی وجع است و عدم قدرت طبیعت
بر دفع آن ضماد نافع از برای صداع حار منقول از محمد بن
زکریا رازی صنعت آن تخم کاهو شیاف ماميثا صندل سرخ
صندل سفید فوفل افیون زعفران بگلاب سرکه و سرشته پارچه
کتانی را بآن تر کرده بر سر نهند و چون گرم شود اعاده نمایند
ضماد دیگر منقول از طبری از برای صداع حار حادث
از احتراق شمس + صنعت آن تخم کاهو صندل سرخ
صندل سفید گل سرخ گل بنفشه از هر یک سه درم گل نیلوفر
چهار درم شیاف ماميثا دو درم پوست بیخ لفاح یکدرم
و تخم زعفران یکدرم افیون نیم درم کوفته بیخته بآب کاهو تازه
وآب کشنیز تازه وآب عنب الثعلب و سرکه انگوری سرشته
بر صدغین ضماد نمایند و در نسخه شفائی درین ضماد وزن
افیون ده درم و وزن بیخ لفاح یک مثقال ست و در نسخه
دیگر این ضماد بجای تخم کاهو گل بنفشه پنجدرم است و
نسخه دیگر بجای گل بنفشه گاوزبان پنجدرم است + صنعت
این ضماد به نسخه محمود بن الیاس صندل سرخ صندل سفید
گل نیلوفر گل سرخ تخم کاهو از هر یک سه درم افیون بزرالبنج
بیخ لفاح از هر یک یکدرم زعفران نیم درم شیاف ماميثا دو درم
کوفته بیخته بآب کاهو تازه سرشته بر پیشانی طلا نمایند

صنعت آن ضماد به نسخه دیگر مستعمل در صداع صفراوی
و دموی بعد از تنقیه هر گاه وجع باقی باشد از برای
تعدیل مزاج و تسکین وجع صندل سفید صندل سرخ گلاب
سوده گل سرخ بابونه شیاف ماميثا فوفل تخم خرفه از هر یک
یکجزو افیون نیم جزو زعفران ربع جزو کوفته بیخته
بگلاب و اندکی سرکه انگوری سرشته بر مقدم سر ضماد
نمایند ولیکن باید بر حذر باشند از استعمال مخدرات تا کار
باضطراب نکشد استعمال ننمایند و چون استعمال نمایند با مصلحات
آن مثل زعفران و بابونه استعمال نمایند چنانچه در صدر
ذکر یافت + و نیز از انجمله طلاهای است که افضل و عمود در آنها
افیون ست. طلای افیون مسکن صداع و وجع شقیقه
که نهایت شدت داشته باشد و شخص را بی طاقت کرده باشد
صنعت آن صندل سرخ صندل سفید تخم کاهو گل نیلوفر
از هر یک سه درم شیاف ماميثا دو درم افیون پوست
بیخ لفاح از هر یک یک مثقال کوفته بیخته بگلاب و آب
عنب الثعلب تازه وآب کشنیز تازه سرشته بر پیشانی و
شقیقه طلا نمایند + طلای دیگر از برای صداع بارد و شقیقه
بارده این طلا مسکن جمیع اوجاع بارده است + صنعت
آن مشک ترکی یکدرم صبر سقوطری فرفیون جند بیدستر
صمغ عربی عود هندی زعفران از هر یک دو درم افیون
یکدرم و نیم با آب کرفس طلا نمایند + طلای جید برای
شقیقه + صنعت آن زعفران صمغ عربی افیون
سوده به سفیده تخم مرغ سرشته بر دو پاره کاغذ بر آنها
از سوزن سوراخ بسیار کرده باشند مالیده بر دو صدغ
بچسپانند. طلای لاذقیه بجهت شقیقه از حضرت
علامی والد ماجد آن مرحوم قدس سره + صنعت آن
برگ مورد مرمکی صبر سقوطری حضض مکی حضض هندی
صمغ عربی نشاسته انزروت سفید سک المسک کثیرا
فوفل قشار کندر گلنار فارسی اقاقیا دم الاخوین
شیاف ماميثا از هر یک یکجزو افیون دو جزو زعفران
نیم جزو کوفته بیخته بآب برگ مورد سرشته اقراص سازند
و در وقت حاجت یک قرص را بسفیده تخم مرغ سوده
بر پارچه کاغذی بشکل دیناری چیده بسوزن سوراخ

بسیاری در آن کرده و دوا را بر آن طلا کرده شریان
صدغ بچسپانند + طلای دیگر از برای شقیقه حار و
صداع حار + صنعت آن بزرالبنج سفید تخم کاهو شیاف
ماميثا برگ گلسرخ صندلین فوفل پوست بیخ لفاح
افیون کوفته بیخته بگلاب و سرکه سرشته بر شقیقه طلا کنند
و بر بالای آن خرقه کتانی که بگلاب و سرکه تر کرده باشند
گذارند و اعاده کنند چون گرم شود و بجای این دوا
در بینی و گوش با روغن گلسرخ و اندکی سرکه انگوری
پس اگر بوده باشد وجع شدید اضافه ادویه مزبوره
نمایند از انزروت و بچسپانند بر صدغین و بچسپانند بر بالای آن
قطعه سرب رقیق و بگذارند تا خشک شود نفع بخشد و شریان
کند و این را ازوق نامند. طلای دیگر که جهت
صداع حار نافع ست منقول از قرابادین شفائی +
صنعت آن صندل سفید صندل سرخ تخم کاهو از
هر یک سه درم گل نیلوفر گل سرخ از هر یک چهار درم
زعفران یک درم افیون شیاف ماميثا از هر یک دو درم
بیخ لفاح یک مثقال با آب برگ کاهو تازه سائیده
بر پیشانی و صدغین طلا کنند + طلائیکه چون بر پیشانی
بمالند رفع صداع نماید + صنعت آن افیون زعفران
قرنفل صمغ عربی اجزا مساوی در آب برگ لیموی
کاغذی یا آب لیمو سائیده بر پیشانی بمالند مجرب است
طلای دیگر از برای شقیقه و صداع که درد آور
ساکن + صنعت آن بیخ لفاح کندر زعفران صبر سقوطری
از هر یک یکدرم بزرالبنج دو درم گل ارمنی یکدرم و نیم
صمغ عربی انزروت سفید مرمکی از هر یک نیم درم افیون
دانگی کافور قیصوری حسب کوفته بیخته بآب سرشته
بر شقیقه و پیشانی و محل درد طلا نمایند. طلای دیگر
از برای تسکین وجع صداع صفراوی مستعمل بعد از تنقیه
صنعت آن تخم کاهو بزرالبنج افیون زعفران کافور
قیصوری سوده بآب کشنیز تازه سرشته بر سر طلا نمایند
طلای لجینی این طلا را نجیب الدین سمرقندی
در قرابادین خود ذکر کرده و گفته که نافع است از برای
صداع و موی هر گاه بوده باشد با آن ضربان

بحیثیتی که برداشت آن نداشته باشد چون استعمال کرده شود بعد از تیقال صنعت آن صندلین نوفل گل ارمنی شیاف مامیثا از هر یک ده درم پوست بیخ لفاح بزر البنج سفید افیون زعفران کافور قیصوری از هر یکدرم همه را کوفته و بیخته بگلاب و قدری سرکه سرشته پارچهٔ کتانی را بآن آلوده کرده بر سر بگذارند و دمبدم از دوای مذکور بران بچکانند که خشک نشود + طلای دیگر نافع از برای صداع حار هرگاه بوده باشد و وجع شدید بحیثیتی که علیل برداشت آن نداشته باشد این طلا در دارا در ساعت تسکین میدهد + صنعت آن انزروت سفید نیم جزو صندل دو جزو افیون سدس جزو زعفران مثل افیون کوفته بیخته بعصارهٔ کاهو سرشته بر صدغین طلا نمایند + طلای دیگر از برای تسکین تسکین صداع حار هرگاه از تدابیر دیگر تسکین نیابد صنعت آن صندل سرخ صندل سفید از هر یک یکدرم افیون زعفران از هر یک یک دانگ کوفته بعصارهٔ کشنیز تر و عصارهٔ کاهوی تر و عصارهٔ عنب الثعلب سرشته بر مقدم سر طلا نمایند و گاهی اضافه کرده میشود درین طلا نیم درم بزر البنج سفید هرگاه احتیاج بر زیادتی تخدیر باشد و در نسخهٔ دیگر وزن افیون نیم درم است و بزر البنج داخل نیست و در نسخهٔ دیگر وزن افیون دو دانگ و بزر البنج نیمدرم است و گفته که بگلاب و آب کاهوی تازه سرشته طلا نمایند + نسخهٔ دیگر این صندل سرخ صندل سفید از هر یک پنجدرم انزروت سفید سه درم افیون یک درم سوده بآب کشنیز تازه و آب کاهو تازه سرشته طلا نمایند + طلای دیگر که دردسر حار را در ساعت تسکین دهد + صنعت آن افیون زعفران از هر یک حسه پوست خشخاش یک درم افیون و زعفران را بآب برگ کاهوی تازه حل کرده پوست خشخاش کوفته بیخته آن سرشته بر مقدم سر طلا نمایند + طلای دیگر منقول از قرابادین شفائی نافع از برای صداع حار هرگاه با رطوبت باشد + صنعت آن افیون مر مکی زعفران بزر البنج اجزا متساوی کوفته بیخته بگلاب سرشته بر صدغین طلا نمایند + طلای

ساهر بحبت صداع بارد + صنعت آن جند بیدستر افیون فلفل خردل کوفته بیخته بکهنه سرشته بر صدغین طلا نمایند حکیم محمد باقر در مجربات خود این طلا را ذکر کرده و لیکن قرنفل و زعفران داخل کرده + طلای دیگر نافع از برای صداع بارد + صنعت آن مر مکی زعفران افیون از هر یک صمغ عربی قسط تلخ صبر سقوطری جند بیدستر انزروت شیاف فشار کندر کوفته بیخته با آنچه مناسب باشد از لعابات سرشته بر سر و صدغین طلا نمایند + طلای دیگر که همین منفعت دارد + صنعت آن مشک تر مکی صبر سقوطری جند بیدستر صمغ عربی افیون عود هندی فاوانیا زعفران از هر یک دو دانگ افیون یک دانگ و نیم کوفته بیخته بآب گشنیز تازه یا آب مرزنجوش تر سرشته بر دو پاره کاغذ مالیده بر هر دو صدغ بچسپانند + طلای مخدر افیونی مستعمل در صداع حادث از قوت حس دماغ + صنعت آن تخم کاهو پوست خشخاش زعفران افیون بزر البنج سفید برگ تف کوفته بیخته بآب برگ لفاح سرشته طلا نمایند لیکن مخدرات قویه بسا باشد که موروث بلاهای عظیمه گردند مانند ظلمت بصر و تغیر حواس و گاه باشد که موذی بهلاک شوند پس چون طبیب مضطر گردد باستعمال آنها باید که اندک استعمال نمایند و پر حذر باشد چون در یابد که متغیر شد احوال آن علیل و متغیر گردید حواس او عدول کند از آن تدبیر و تدبیر آن نماید بنطول آبیکه بر سر آن که در آن بابونه و زعفران و برگ غار و جدوار جوشانیده باشند + طلای دیگر مستعمل در سهر حادث در حمیات شیخ رئیس گفته که از خطر که تجربه کرده‌ام درین قسم سهر آنست که فرا گرفته شود افیون و سلیخه و زعفران سائیده داخل نمایند در روغن گل سرخ و بمالند بر بینی صاحب این سهر + طلای مخدر که اسهال خون را باز دارد + صنعت آن افیون بزر البنج سفید از هر یک جزو و جفت بلوط گلنار فارسی اقاقیا فشار کندر از هر یک پنج جزو سوده با عصارهٔ خشخاش با طبیخ آن سرشته بر شکم طلا نمایند + طلای مسکن وجع مستعمل در اورام مثانه صنعت آن افیون یکدانگ و نیم در روغن بنفشه بادام یک مثقال حل کرده طلا نمایند + طلای مخدر مسکن وجع

صداع صفراوی هرگاه استعمال کرده شود بعد از تنقیه صفرا در ساعت وجع را فرو نشاند + صنعت آن پوست بیخ لفاح کندر زعفران صبر سقوطری از هر یک یک درم بزر البنج دو درم گل ارمنی یکدرم و نیم صمغ عربی مر مکی صافی انزروت سفید از هر یک نیمدرم افیون یکدانگ کافور قیصوری یک حبه کوفته بیخته با آب سرشته بر پیشانی طلا نمایند + طلای مخدر نافع از برای صداع بمشارکت کلیه و مثانه صنعت آن مر مکی صافی افیون زعفران کافور قیصوری سوده بسرکهٔ انگوری سرشته روغن یاسمین داخل کرده بر سر طلا نمایند + طلای مجرب از برای سهر حادث از اوجاع سر + صنعت آن افیون سلیخه زعفران سوده بروغن گل سرخ سرشته در بینی طلا نمایند + طلای منوم منقول از مجربات حکیم محمد باقر موسوی بخط معزی الیه از مجربات حکیم احمد نقل نموده + صنعت آن افیون بزر البنج سفید پوست بیخ لفاح زعفران تخم کاهو کوفته بآب طبیخ خشخاش سرشته بر پیشانی و صدغین و بینی طلا نمایند + طلای دیگر جهت نزول آب در هر عضو که باشد + صنعت آن زنجبیل یک جزو و افیون ربع جزو بآب حل کرده طلا نمایند + طلای نافع جهت نزول ماء در کیس بیضه + صنعت آن سرخ نبات سیندور نامند افیون قسط که بهندی کت گویند اجزا متساوی کوفته بآب سرشته گرم نموده طلا نمایند و اگر چند دانه فلفل سیاه اضافه نمایند و بجای آب خالص آب مطبوخ پرسیاوشان یا آب مطبوخ رازیانه یا شبت نمایند بهتر است + طلای نزدلی قلمی فرموده اند که از حضرت سید سند و لیعمی استاذی میر محمد هادی حکیم قدس سره است نافع ست از ابرای اورام حاره که در غیر مغابن باشد صنعت آن صندل سرخ صندل سفید گل ارمنی عصارهٔ مامیثا رهبانی پوش در بندی طین قیمولیا طین شاموش طین مغز سفید آب قلعی سرشته حضض مکی حضض هندی اقاقیا اجزا متساوی کوفته و بیخته بآب سرشته اقراص سازند بشکل مهرهای نرد و در سایه خشک نمایند و بوقت حاجت یک قرص یا زیاده بمقدار حاجت بآب کاسنی تازه و آب برگ کشنیز تازه و آب برگ

عنب الثعلب وآب برگ کاہو تازہ وآب برگ خیار دیگر
انگوری وگلاب مجموع با ہر کدام کہ حاضر باشد سائیدہ
طلا نمایند واز برائے تسکین وجع پوست کوکنار ولعاب
بزر قطونا داخل نمایند واگر وجع بسیار شدید باشد کہ بآب
کوکنار تسکین نیابد افیون بزر البنج بیخ لفاح از ہریک
عشر جزوی زعفران خمس جزوی براجزائے قرص بیفزایند
واگر ورم حار در سر جلد باشد عود الصلیب نصف جزوے
آرد ماش دو جزو براجزای اصل قرص بیفزایند واگر
ورم در تدیین باشد آرد باقلا آرد مشو سشش گل خطمی
آرد جو براجزائے قرص بیفزایند ودر آبہا کہ قرص را می سایند
آب خیار شنبر وآب برگ حنا بیفزایند واگر ورم در معدہ
باشد صندل سفید عودے در صینی سک لمسک رامک
گل سرخ براجزائے اصل نسخہ بیفزایند ودر آبہائے کہ
قرص را بآن میسایند آب سیب شیرین آب بہ شیرین
بیفزایند واگر ورم حار در طحال باشد بہ پوست بیخ کبر
وخبطیا نادبزر فنجنکشت براجزای اصل قرص بیفزایند
ودر آبہا کہ قرص را در ان می سایند سرکہ عنصل وسرکہ
کبر بجائے سرکہ خالص کنند واگر ورم در بیضتین باشد
آرد باقلا آرد مشوق بفیہ سنگ پشت سنگ سرماہی
براجزائے قرص بیفزایند واگر ورم با حرارت شدید
صفرادیت والتہاب بسیار داشتہ باشد کافور قیصوری
زعفران از ہریک خمس جزوی براجزائے قرص بیفزایند ودر
عصاراتیکہ اقراص را بآن مے سایند آب خارشتر وآب
عصے الراعی وآب خرفہ تازہ وآب برگ بارتنگ وآب
برگ گیاہ بزر قطونا وآب بادرنگ وآب جرادہ کدو
مجموع یا ہرچہ میسر آید اضافہ نمایند وبعد از سائیدن
قرص درین عصارات آرد جو بزر قطونا دران داخل کردہ
برعضو ورم دار ضماد نمایند واگر ورم حار مفاصل باشد
سورنجان استخوان بوسیدہ سوختہ بیخ نے فارسی از ہریک
جزوی براجزائے قرص بیفزایند واگر ورم بسبب گزیدن
زنبور وجرارہ وامثال اینہا از حیوانات سمے حارہ باشد
حجر بادزہر معدنی خطائی گل مختوم گل سیاہ شدہ پائے
حمام مزار الصخر کہ سبزی است کہ بر دیوارہا وجاہای نمناک

در ایام بارش پیدا میشود از ہریک جزوے براجزائے اقراص
بیفزایند ودر عصاراتیکہ اقراص را بآن میسایند آب
سیب وآب قیطرہ کہ عبارت از کشنیز صحرائی باشد وآب
طرخشقوق کہ عبارت از کاسنی برے باشد داخل نمایند
واگر با ورم حار جوشش وطراوش صدید وآنچہ دبا
براجزای اصل قرص سفید آب ارزیر سستہ مرداسنگ
توتیائے کرمانی شستہ اقاقیا عصارہ لحیۃ التیس دم الاخوین
پوست کدو گلنار فارسے اسرنج شستہ شنجرف شستہ
وامثال اینہا از ہریک جزوی داخل نمایند وکافور قیصوری
وزعفران از ہریک عشر جزوی البتہ براجزای اصل بیفزایند
ودر عصاراتیکہ اقراص را بآبہا مے سایند آب برگ حنا
داخل باشد واگر ورم در رحم باشد گل بابونہ خارخسک
اکلیل الملک بر سیاوشان مرمکی از ہریک جزوی براجزائے
اصل قرص بیفزایند وہمچنین ورم حار در ہر عضوے
کہ باشد ادویہ مناسبہ آن عضو براجزائے اصل قرص
بیفزایند وہمچنین ورم بارد در ہر عضویکہ باشد ادویہ
مناسبہ آن عضو را براجزائے اصل قرص بیفزایند + طلائے
نردی منقول از بیاض مجربات حکیم محمد حسین برادر کوچک
حکیم محمد باقر بن حکیم عماد الدین محمود نافع از برائے
اورام حارہ حادثہ در غیر مغابن + صنعت آن صندل
سرخ گل ارمنی عصارہ مامیثا حضض مکے بوش دربندے
سفیداب قلعی فوفل دکھنی بزر البنج سفید مرداسنگ
ریوند چینی از ہریک جزوی افیون بیخ لفاح از ہریک
نیم جزو کوبیدہ بیختہ بآب کشنیز سبز وگلاب وسرکہ و
امثال اینہا سرشتہ اقراص زدی سازند + طلائے نردی
بہ نسخہ دیگر + صنعت آن صندل سرخ گل ارمنی عصارہ
مامیثا حضض مکے بوش دربندے صبر سقوطری زرد
اقاقیا از ہریک جزوے افیون زعفران از ہریک
عشر جزوے کوفتہ بیختہ بآب عنب الثعلب سرشتہ اقراص
نردے سازند ودر وقت حاجت با ہر عصارہ کہ
مناسب باشد سودہ طلا نمایند + طلائے
نردے رادع مستعمل در جمیع اورام حارہ
در ہر عضویکہ بودہ باشد سوائے اورام حارہ

مغابن یعنی عقب گوش وزیر بغل وبیخ ران کہ درین اعضا
استعمال رادع مطلقا جائز نیست واین طلا رادع
وباید کہ در ابتدائے تزاید در حالیکہ جائز است استعمال آن
طلا کردہ شود + صنعت آن صندل سرخ گل ارمنی شیاف
مامیثا حضض مکے بوش دربندے سفیداب ارزیر بیخ لفاح
از ہریک چہار مثقال افیون دو مثقال زعفران نیم مثقال
کوبیدہ بیختہ اقراص بشکل مہرہائے نرد سازند ودر وقت
حاجت بقدریکہ احتیاج باب کاسنی تازہ وآب عنب الثعلب
تازہ وآب برگ بارتنگ وآب برگ بزر قطونا وآب
عصے الراعی وقدرے سرکہ انگوری وگلاب سائیدہ طلا
نمایند وپارچہ کتانے را بآن آلودہ کردہ بران گذارند
وپے درپے پارچہ را باادویہ مذکورہ تر سازند کہ خشک
نگردد انشاء اللہ تعالے نافع است - طلائے نردی مسمی
بہندی کہرہ منع انصباب مواد بچشم کند وتسکین اوجاع
در ادع مواد جمیع اورام چشم است + صنعت آن اسفیداج
محرق یکمثقال افیون زعفران از ہریک طسوجے مرداسنگ
نیم مثقال کوبیدہ بآب لیمو در ظرف آہنی کردہ بر سر آتش
ملائم یا کستر گرم بہ نہند وبدستہ آہنی بسایند تا سیاہ
شود وبر دور چشم طلا نمایند کہ داخل چشم نشود وگاہے
بعوض آب لیمو آب برگ تمر ہندی میکنند + ونیز از اعمال
غمزدہ است + غمزدا تالیف میرزا محمد علی از تلامذہ
مسیحا طبیب مسکن اوجاع والام ست واز فلونیا در [illegible]
درین فعل اقوائے ست + صنعت آن افیون دار چینی
از ہریک دہ مثقال بزر البنج سفید پانزدہ مثقال زعفران
سہ مثقال قرنفل یک مثقال کوفتہ بیختہ بروغن تخم خشخاش
چرب نمودہ بعسل مصفے سہ وزن ادویہ بسرشند شربتے
از ہریک نخود تا دو نخود است + ونیز از انجملہ فتیل افیونی
است + فتیلہ کہ رعاف باز دارد + صنعت گلنار گرد آسیا
مازو از ہریک نیم درم افیون دانگے کوفتہ وبیختہ بعصارہ
سرگین الاغ بسرشند وبتار خانہ عنکبوت بگردانند ودر بینی
نہند بعد از انکہ بینی را بگلاب شستہ باشند فتیلہ
نافع برائے ورم وجرب گوش + صنعت آن مرکے
صافی افیون گازرونی جند بیدستر عصارہ مامیثا کوفتہ

فتیله را بادنیک آلوده کرده در گوشے که سیلان میکند
ازان قیح و بوده باشد دران اورام تازه بگذارند فتیله جار
که جریان دم از مقعده و زحیر را باز دارد + صنعت آن
مرصافی افیون کندر زکر زعفران بالسویه جدا جدا کوفته
بیخته باآب برگ کشنیز تر سرشته فتیله سازند و در وسط
خیطے ابریشم بگذارند و بردارند و بعد تسکین بزودی بر آرند
فتیله نافع ازبرای حرقت مجاری بول و قرحه آن
که آنرا بفارسی سوزاک گویند و ازبرای قروح کلیه و مثانه و مجاری
بول و رحم و قطع مده و قیح کند و قرحه را التیام دهد چون فتیله
باریک بآن آلوده کرده در سوراخ احلیل گذارند یا فتیله
ازان در فرج نهند و نیز نافع است ازبرای نواصیر چون
در سوراخ نواصیر نهند و نیز نافع است ازبرای حکه فرج
و حکه مقعده چون فتیله موافق مراز ان در فرج و مقعده نهند
صنعت آن افیون گارزونی زرد رد توتیای کرمانی مغسول
سیدآب قلعی شسته گلنار فارسے گل ارمنی مغسول موی
سرآدمی سوخته فشار کندر اجزا متساوی کوفته و بیخته
باآب کشنیز تازه سرشته فتیلهای موافق سازند و بیاد مراتب
دالفضا فریاد رس است + و این معجون را معجون البوسلیم
نیز گویند مخدر و مسکن جمیع اوجاع است و گفته که چون
دانگ آنرا بعد از فصد و تنقیه خلط غالب در صداع مزمن شبانه
افیون و اخلاط دیگر استعمال نمایند مسکن درد آن و جمیع
اوجاع حادثه از اخلاط مرکبه را بعد از تنقیه تام + صنعت آن
افیون بزرالبنج سفید از هر یک ده درم افربیون زعفران
سنبل الطیب عاقرقرحا سورنجان مصرے قاقله دار فلفل از
هر یک پنجدرم کوفته بیخته باسه وزن مجموع ادویه عسل مصفی
معجون سازند و در سبو چینی اخضر اعابدار کنند و بعد از
ششماه استعمال نمایند و اگر جوز مائل و زنجبیل و زیتون
هر یک دو درم اضافه نمایند جائز است و بقول بعضی بعد
چهل روز استعمال توان نمود و در نسخه دیگر وزن افیون
و بزرالبنج سفید از هر یک ده درم است + فریاد رس نسخه
دیگر صنعت آن افیون گارزونی بزرالبنج سفید از هر یک
دوازده مثقال زعفران قاقله کبار سنبل الطیب عاقرقرحا
فلفل از هر یک شش مثقال سورنجان مصری ده مثقال

کوفته بیخته بعسل سفید مصفی سه وزن مجموع ادویه بتجویز
مقرر بسرشند + و نیز فیروزنوش است ابدا آنکه اطبای
فرس این لفظ را استعمال میکنند بر دو نوع از معاجین اول
بر معجونے که بوده باشد مرکب از افیون که آنرا در فارسی
نوشدارو نامند چنانکه گفته شده که نوشدارو که
رستم از کیخسرو طلبیده بود افیون بود و دوم بر ادویه دیگر
که بوده باشند مصلحات افیون و مراد ما در اینجا از فیروزنوش
این نوع است و نیز استعمال میکنند برنجنوش که آن معجونی
که عمود در ان هلیله و بلیله و آمله و خبث الحدید و عسل است
که برنجنوش باشد چنانچه این نوع را در باب الملح و خبث
الحدید ذکر خواهیم کرد انشاء الله تعالی
نسخه فیروزنوش بمعنے اول نافع از برای نافع انچه است
ازبرای آن برشعثا و معنی فیروزنوش قریب است بمعنے
برشعثا چه برشعثا بمعنے بر الساعة است و بمعنے فیروزنوش
دوای فیروزی و رستگاری ده از اوجاع و امراض است
ازبرای جمیع اوجاع خصوص قولنج و مغص ریحی و امراض
زنان حامله که بسبب ریاح و برودت باشد و گفته اند که
نسیان را نیز نافع است و ریاح را دفع کنند + صنعت آن
افیون بزرالبنج از هر یک بست مثقال و در نسخه دیگر از
هر یک ده مثقال است افربیون عاقرقرحا زعفران سنبل الطیب
از هر یک هفت مثقال کوفته بیخته بعسل سفید مصفی
جید منزوع الرغوه سه وزن ادویه معجون سازند و
بعد از ششماه استعمال نمایند شربتے از یک طسوج تا
نیم دانگ و بعضے گفته اند شربتے از یکدانگ تا نیم درم است
و نیز از الجمله اقراصے است که اصل و عمود در آنها افیون
است + قرص افیون بملی تنزو خطائی فہمے نموده اند که
تالیف حاج محمد حسین از تلامذه حضرت ابویم قدس سره العزیز
است مستعمل در اورام حاره این قرص را القرص مبارکی
موسوم ساخته + صنعت آن صبر سقوطری زرد ورگ حنا
حضض مکی صندل سرخ کافور قیصوری زعفران گلسرخ
از هر یک سه مثقال پوست هلیله زرد اقاقیا گل ارمنی آرد
عدس عصاره مامیثا از هر یک پنجمثقال افیون نیمثقال
مثقال زرد چوبه جدوار خطائی از هر یک ربع مثقال آرد جو

کوبیده باآب مامیثا چند مرتبه خمیر کرده خشک سازند پس قرص
ساخته نگاه دارند و در نسخه دیگر آرد جو نیز پنج مثقال داخل
است عصاره مامیثا ده مثقال است + قرص امازوفس
نقلب معده قریب بحالت ایلاوس والتهاب معده و نفخه
ریاح آن و امراض مزمنه باطنیه و شخصیکه طعام در معده او
قرار نگیرد و بقی دفع کند نافع است + صنعت آن تخم کرفس
انیسون دارچینی از هر یک شش مثقال افسنتین رومی مصطگی
رومی از هر یک چهار مثقال فلفل سرخ افیون جندبیدستر
از هر یک ده مثقال ادویه کوفته بیخته باآب سرشته اقراص سازند
شربتے معتدل برای صاحبان ضعف معده یک مثقال با شراب
ممزوج + قرص بزرالافیونی منقول از قرابادین قانون
نافع ازبرای اسهال طبیعت و قروح امعا و قیام دم از
برای کسیکه غذا در معده هضم نشود و از برای مغص شدید
و زحیر و ازبرای ریاح بواسیر و آمدن خون از بواسیر
و ازبرای نزف طمث زنان پی در پے و بے وقت
صنعت آن حب الآس را زیانه انیسون نانخواه تخم کرفس
بزرالبنج سفید دوقو از هر یک اوقیه افیون شش درم
کوبیده و بیخته بشراب ریحانی سرشته اقراص سازند
هر قرصے بوزن نیمدرم و بعد از ششماه استعمال نمایند
شربتے یکقرص با آنچه مناسب باشد از مائیات + قرص
افیونی باراسن + صنعت آن تخم خشخاش تخم کاهو راسن
از هر یک چهار درم سنگ اصلی مغز تخم خیار بادرنگ مغز تخم خرفه
مغز تخم کدوے شیرین از هر یک سه درم افیون بزرالبنج
سفید نشاسته کتیرا گل سرخ منزوع الاقماع طباشیر
سفید تخم خرفه مقشر از هر یک ده درم کافور قیصوری صندل
سفید حسک از هر یکمثقال کوبیده بیخته بگلاب سرشته اقراص
سازند شربتے یکدرم و اگر دو درم سماق منقے با یک درم
زرد درد افزایند اقوی میشود + قرص افیونی باراسن
دیگر + صنعت آن افیون بیخ لفاح از هر یک یکجزو راسن
قرنفل قرفه سنگ از هر یک سه جزو زعفران دو جزو دلو
بیخته باآب سرشته اقراص سازند شربتے نیمدرم
تا یکدرم با شربت خشخاش + قرص زعفران نافع ازبرای
شقیقه و عمل میکند عملے قوی چون طلا کرده شود بر شقیقه

دو سه مرتبه از صدغ تا صدغ دیگر طلا کردن این قرص
که بسایند با عصارهٔ خشخاش یا با گلاب پخته باشند در آن
پوست خشخاش یا با آب برگ کاهو بر سر و بینی ذنافع است
از برای سهر حادث در حمیات + صنعت آن زعفران
پانزده درم گلقند ده مثقال مرصافی شب یمانی افیون
عصارهٔ حصرم خشک کرده فلفل طارا از هر یک سه مثقال
صمغ عربی پانزده مثقال مجموع را سحق نموده بشراب العنب
سرشته باز سحق نموده و اقراص ساخته نگاه دارند و در وقت
حاجت یک قرص را بسرکهٔ ممزوج با آب سوده بر جبهه از صدغ
تا صدغ دیگر بمالند + قرص شقیقه یعنی قرص نافع از برای
وجع شقیقه منقول از مجربات حکیم محمد باقر ولد حکیم عماد الدین
محمود شیرازی صنعت آن مرمکی صافی افیون لادن
کافور قیصوری از هر یک پنجدرم کندر ذکر انزروت از
هر یک یک دانگ کوفته بگلاب سرشته اقراص سازند
قرص طراثیث خون آمدن از جمیع اعضا خصوص بواسیر
و نفث الدم باز دارد صنعت آن طراثیث شیرین چهار درم
خرنوب نبطی پوست بیخ الجبار از هر یک سه درم زرورد گلنار
فارسی اقاقیا دم الاخوین بسد محرق مغسول صدف محرق
مغسول از هر یک دو درم مازو سنبل نشاسته صمغ عربی کتیرا
از هر یک یکدرم افیون خالص زعفران کافور قیصوری
از هر یک یکدانگ کوبیده بیخته بلعاب بزرقطونا سرشته
اقراص سازند هر قرصی یکدرم شربتی یک قرص با آب
برگ بارتنگ و آب برگ بزرقطونا + قرص طریفیلون
این قرص از تراکیب قدمای اطبای یونان است و معنی
آن قرص مثلث است و این قرص را قرص منوم نیز نامند
و تسمیهٔ این قرص بقرص مثلث بجهت آن است که این قرص را
مثلث میسازند بخلاف اقراص دیگر که آنها را مدور میسازند
و وجه آنکه این قرص را مثلث میسازند آن است که اقراصی
که از برای خوردن است هرگاه حاجت باستعمال آنها شود
کوبیده بمایعی سرشته میخورند پس هر شکلی که باشد در هیئت
کوبیدن تفاوتی چندان ندارد و چون اسهل اشکال از
برای ساختن شکل مدور است که کروی و بهترین اشکال است
لهذا آن را مدور میسازند و اما این قرص که از برای طلا کردن است
باید شکلی باشد که حک آن بر محک با مالیدن بسهولت باشد
و شکلی که چنین است یا شکل مخروطی است یا شکل مثلث
آنچه مخروطی است که آن را بسر انگشت گرفته قاعدهٔ آن را بر محک
با مایعی می مالند تا سائیده شود و آنچه مثلث است
دو قطر مثلث را به دو انگشت گرفته قطر سوم را که قاعدهٔ
مثلث است بر محک میسایند و آنکه ازین دو شکل مثلث را اختیار
کرده اند بسبب آن است که چون شکل مخروطی نسبت بشکل
مثلث ضخیم میباشد و ضخیم بودن جرم قرص بشکل مثلث
سبب آن است که ظاهرش خشک شود و باطنش تر ماند
تری باطن آن سبب فساد آن است بخلاف شکل مثلث
که رقیق میباشد و باطنش بزودی خشک شود پس ایمن
میباشد از فساد و لهذا اطبای یونان اقراص را بر
بنادق اختیار کرده اند مگر آنکه آنها حافظ ترکیبی چون
عسل و افیون باشد که اقراص نمودن بهتر است شیخ داود
انطاکی در تذکره آورده که این قرص را بشکل مثلث باین
سبب میسازند که ممتاز باشد از اقراص دیگر که بجهت
خوردن میسازند که باین امتیاز حذر کرده شود از استعمال
آنها بخوردن بجهت آنکه خوردن این قرص مضر بلکه اگر
قدری زیاده خورده شود مهلک است و بعض اطبا گفته
که وجه آنکه این قرص را مثلث میسازند آن است که
حکمای ماتقدم چنین یافته اند که شکل مثلث بالخاصیت سبب
زیادتی اثر آن است و بالجمله این قرص مسکن درد اقسام
صداع حار و شقیقه و ضربان و موجب خواب است
صنعت آن بنسخهٔ شیخ الرئیس افیون زعفران
بزرالبنج سفید مرمکی پوست بیخ لفاح اجزا متساوی
کوفته بیخته با آب برگ کاهو تازه سرشته اقراص سازند
و در وقت حاجت با آب سوده بر صدغین طلا نمایند
و بنسخهٔ قلانسی مطابق نسخهٔ شیخ الرئیس است الا آنکه گفته
که در وقت حاجت یک قرص را با آب کشنیز تازه و آب کاهو
تازه سوده بر جبهه و صدغین طلا نمایند مولانا نفیس
کرمانی گفته که قرص مثلث که در آن افیون و بزرالبنج
بیخ لفاح باشد چون بگلاب سوده بر پیشانی و صدغین
لطوخ نمایند مسکن وجع و منوم است بسبب تخدیر
دوران میباشد + قرص مثلث بنسخهٔ ابن جزله در منهاج
الادویه و این قرص مثلث را قرص صداع نیز گویند یعنی
بجهت درد سر حار و شقیقه نافع است چون بر شقیقه طلا
نمایند + صنعت آن افیون مرمکی صافی لادن کافور
قیصوری از هر یک پنجدرم کندر ذکر انزروت سفید
رانک طین ارمنی از هر یک ده درم زعفران بزرالبنج سفید
پوست بیخ لفاح از هر یک پنجدرم کوفته بیخته اقراص مثلث
سازند و در وقت حاجت یک قرص را بگلاب و آب برگ
کاهو تازه و سرکهٔ انگوری سوده بر پیشانی و صدغین طلا
نمایند + قرص مثلث بنسخهٔ دیگر قریب به نسخهٔ ابن جزله
صنعت آن افیون مرمکی لادن کافور قیصوری زعفران
بزرالبنج سفید پوست بیخ لفاح از هر یک پنجدرم کندر انزروت
سفید آملهٔ منقی گل ارمنی کوفته بیخته بگلاب سرشته
اقراص مثلث سازند و در سایه خشک نموده در وقت
حاجت بگلاب سوده طلا نمایند + قرص مخدر انطوسن طبیب
نافع از برای صداع + صنعت آن حب لفار سقمونیا افیون
مرمهانی عصارهٔ حصرم از هر یک چهار مثقال تخم کرفس نیم
از هر یک هشت مثقال کوفته بیخته بسرکهٔ انگوری بقدر
کفایت سرشته اقراص سازند و در وقت حاجت بسرکهٔ
انگوری یا با مایعی دیگر مناسب سوده بر پیشانی از صدغ
تا صدغ دیگر طلا نمایند + قرص مسکن اوجاع منقول از
بیاض مجربات میرزا محمد باقر بن حکیم عماد الدین محمود بخط
معزی الیه + صنعت آن تخم کاهو آرد باقلا پوست خشخاش مقشر
تخم خرفه مقشر حب الکاکنج از هر یک یکدرم افیون زعفران
از هر یک طسوجی کوبیده و بیخته بلعاب بزرقطونا سرشته
اقراص سازند مجموع یک شربت است + قرص منوم
بارد + صنعت آن تخم کاهو تخم خشخاش تخم آرد باقلا
مغز تخم خرفه مقشر حب الکاکنج از هر یک یک درم افیون
یک طسوج کوفته بیخته بلعاب بزرقطونا سرشته اقراص سازند
و شب وقت خواب با شراب خشخاش بخورند + و در نسخهٔ
قلانسی بجای تخم خشخاش پوست خشخاش است و گفته
که این یک شربت است با آب نیمگرم بخورند + قرص منوم
حار + صنعت آن تخم شبت دو درم زعفران بزرالبنج افیون

ازہریک یکدانگ افیون یک طسوج کوفتہ بیختہ بلعاب
حلبہ سرشتہ اقراص سازند ہر حبے نیمدرم شربتے یک
قرص و در نسخہ دیگر بجای افربیون پوست بیخ بیروح
قیراطی داخل است + قرص منوم حار دیگر + صنعت آن
تخم شبت دو درم گل شبت مرمکے صافی بزر البنج سفید
میعہ سائلہ زعفران ازہریک یک دانگ افیون یک
طسوج کوفتہ بیختہ بلعاب بزر حلبہ سرشتہ اقراص سازند
قرص منوم مسکن وجع + صنعت آن مرمکے صافی افیون
بزر البنج سفید زعفران پوست بیخ لفاح کوفتہ بیختہ بآب
برگ کاہو سرشتہ اقراص سازند و یکقرص را بر صدغین
و عضو صاحب وجع طلا نمایند + قرص منوم از استنباط
شیخ الرئیس نافع از جمیع اوجاع اذن چون در روغن
گلسرخ حلکردہ درگوش چکانند + صنعت آن زعفران
چہار درم کندر ذکر نطرون ازہریک سہ درم افیون
دو درم مرمکے یک درم کوفتہ بیختہ بسرکہ انگورے
سرشتہ اقراص سازند + قرص منقول از قرابادین
نجیب الدین سمرقندے نافع از برای صداع بارد و شقیقہ
بارده و درد گوش بارد + صنعت آن جندبیدستر
فرفیون افیون میعہ سائلہ فلفل برگ سداب فودنج خر
اجزا المتساوی کوبیدہ بیختہ بدستور مقراص اقراص سازند
و در وقت حاجت یکقرص را در روغنے کہ مناسب آن
حلکردہ در گوش چکانند در جائیکہ وجع است بانیہ
سنہ و بر پیشانی و شقیقہ طلا نمایند + قرص نافع از برای
صداع حار کہ در در اورد ساعت تسکین میدہد و زائل
مے گرداند حرارتے را کہ در سر احتراق شمس حادث
شدہ باشد + صنعت آن صندل سرخ صندل سفید
ازہریک پنجدرم افیون یکدرم زعفران نیمدرم
انزروت سفید سہ درم کوفتہ بیختہ بآب گشنیز
تازہ سرشتہ اقراص سازند و بوقت حاجت بآب گشنیز
تر و آب کاہو تازہ سودہ بر سر طلا نمایند + قرص نافع
جہت سرفہ و اسہال باخون صنعت آن کثیرا
طباشیر سفید نشاستہ صمغ عربے گلنار فارسی تخم خرفہ
زعفران تخم مورد شاخ گوزن سوختہ خرنوب شامی تخم خ

دم الاخوین ازہریک دو درم افیون خالص یک درم
پوست بیخ انجبار گل ارمنی آرد کنار تازہ ازہریک
یکدرم و نیم ادویہ کوفتہ بیختہ بآب برگ بارتنگ
سرشتہ اقراص سازند شربتے نیم مثقال بالعاب
بہ دانہ و لعاب بزر قطونا نوشند + قرص نزوسے کہ در
جمیع اورام آزمودہ است + صنعت آن صندل سرخ
فوفل شیاف ماميثا سفیداج قلعی گل ارمنی بزر البنج مرداسنگ
حضض مکے بوش درنبہ ریوند چینی ازہریک
جزوے بیخ لفاح افیون ازہریک نیم جزو
زعفران کافور خالص ازہریک ربع جزوے بآب
برگ کشنیز تازہ سبز سرشتہ مہیات مہرہ تر و ساختہ
خشک سازند و عند الحاجت بآب کشنیز تر و گلاب
و سرکہ دمانند آن سائیدہ طلا نمایند و در امراض بارده
و برای سرد المزاجان کافور داخل نہ نمایند
و بدل آن جندبیدستر و قرنفل کنند + قرص نزلہ
این قرص نزلات باردہ را نافع است و مانع انصباب
آنہا است باعضا خصوص بمعدہ + صنعت آن قرنفل
راسن تحفۃ الطبیب سنگ اصلی ازہریک سہ جزو زعفران
دو جزو افیون پوست بیخ لفاح ازہریک یک جزو سودہ
بآب سرشتہ اقراص سازند شربتے نیمدرم باشراب
خشخاش + قرص نزلہ بند قلمے فرمودہ اند کہ از تالیف
حضرت ابویم قدس سرہ است مانع انصباب نزلات
از سر باعضا است + صنعت آن دم الاخوین انزروت
حضض ہندے نشاستہ صمغ عربے مرمکے صافی صبر سقوطری
زرد سنگ اصلی رانگ گلنار فارسی اقاقیا فوفل شیاف
ازہریک یکدرم افیون زعفران ازہریک نیمدرم اجزا
را کوفتہ بیختہ بآبے کہ در ان برگ مورد جوشانیدہ صافی
نمودہ باشند سرشتہ اقراص سازند و در سایہ خشک نمایند
و در وقت حاجت یکقرص را بہ سفیدہ تخم مرغ سودہ بر تکہ
پارہ کاغذ کہ بشکل دراہم چیدہ و بسوزن آنہا را سوراخ
بسیار نمودہ باشند مالیدہ بر ہر دو شریان دو صدغ
و بر یافوخ بچسپانند + صنعت این قرص بنسخہ دیگر از املائے
حضرت استاذی ابویم قدس سرہ حضض مکی بوش ہندے

شیاف ماميثا ازہریک دو دانگ انزروت سفید مربے
صافی صمغ عربے دم الاخوین برگ مورد ازہریک
یکدانگ افیون قیراطے زعفران طسوجی کوبیدہ و بیختہ
بسفیدہ تخم مرغ سرشتہ اقراص سازند و در سایہ خشک نمایند
ہر قرصے مقدار دانگے و بدستور نسخہ قبل بکار برند + قرص نزلہ
بند دیگر از متقدمین کہ منع انصباب نزلات از سر بچشم گوش و
حلق و سینہ و شش و معدہ کند + صنعت آن صبر سقوطری
زرد چہار دانگ افیون زعفران ازہریک یکدانگ مجموع
کوبیدہ و بیختہ بآب برگ مورد سرشتہ اقراص سازند
و در وقت حاجت یکقرص بسفیدہ تخم مرغ سائیدہ
بدستور مذکور بکار برند + قرص نزلہ بند دیگر کہ ہمین منفعت
دارد + صنعت آن برگ مورد اقاقیا دم الاخوین انزروت
فشار کندر شیاف ماميثا ازہریک دو مثقال شب یمانی
یک مثقال افیون زعفران ازہریک یکدانگ کوبیدہ
بیختہ بسفیدہ تخم مرغ سرشتہ اقراص سازند و بوقت
حاجت یکقرص را کہ یکدانگ باشد بسفیدہ تخم مرغ سائیدہ
بدستور بصدغین و یافوخ بچسپانند + قرص نزلہ
بند دیگر از متقدمین کہ ہمین منفعت دارد + صنعت آن
انزروت دم الاخوین صمغ عربے اقاقیا شیاف ماميثا
ازہریک یکمثقال گل ارمنی چہار دانگ بزر البنج حضض ہندی
ازہریک دو دانگ افیون زعفران ازہریک دو طسوج
کوبیدہ بیختہ بسفیدہ تخم مرغ سرشتہ اقراص سازند
و در سایہ خشک کردہ در وقت حاجت یکقرص را
بسفیدہ تخم مرغ بسازند و بدستور مزبور بر صدغین
و یافوخ بچسپانند + وایضا از انجملہ قطورات افیونی است
قطور مسکن صداع احتراقی ہرگاہ با التہاب و حرقت شدید
باشد + صنعت آن افیون زعفران کافور قیصورے
ازہریک طسوجے در دہن خلاف حلکردہ در بینی و گوش
بچکانند و در نسخہ دیگر این قطور زعفران داخل
نیست + صنعت این قطور بنسخہ دیگر افیون کافور قیصورے
ازہریک شعیرہ در روغن گلسرخ و شیر دختران حلکردہ
در بینی و گوش بچکانند و در نسخہ دیگر این قطور کہ در صداع
دموی ذکر شدہ زعفران یک شعیرہ داخل است

قطور نافع ازبرای درد گوش که درد را در ساعت ساکن کند + صنعت آن عسل مصفی ده درم افیون زعفران
از هر یک یکدرم هر دو را نرم سوده در عسل حل کرده سه
قطره در گوش بچکانند + قطور دیگر مسکن درد گوش + صنعت
آن افیون یک درم شیاف ابیض سه درم ورد گل
سرخ و سرکهٔ کهنه از هر یک سه درم حل کرده نیم گرم سه قطره
در گوش بچکانند + صنعت این قطور بنسخهٔ دیگر افسیون
گارزونی یکدرم شیاف ایشاذ درم شیاف ابیض سه
درم سوده بشیر دختران حل کرده نیمگرم سه قطره ازان در
گوش بچکانند قطور دیگر مسکن درد گوش که از سردی باشد
و نافع است مر آنرا + صنعت آن افیون گارزونی جندبیدستر
از هر یک دو درم در دو من آن بپزند تا بقوام آید
در شیشه نگاه دارند و در وقت حاجت روغن سوسن
داخل کرده سه قطره در گوش بچکانند + صنعت این قطور
بنسخهٔ دیگر افیون جندبیدستر از هر یک دو درم در دو
استار میفنجج بپزند تا بقوام آید در شیشه نگاه دارند و در
حاجت دو قطرهٔ آنرا در دو قطرهٔ روغن سوسن
داخل کرده بگوش بچکانند + و نیز از انجمله قفطارغان است
بدانکه لفظ قفطاغان بفتح قاف و سکون فاو فتح طای
مهمله و الف و را و غین معجمه و الف و نون معرب کفکار
کان است منسوب است بسوی کفتار که ضبع است
و این معجون را بقفطارغان اکبر نامیده اند جهت آنکه
در عسل مستعمل دران مرقهٔ کفتار داخل است و اکبر برای
آنکه اجزای آن بسیار است و گفته اند که از تراکیب
اطبای هند است و حال آنکه نزد اطبای هند نامی
ازان نیست و شاید قبل ازین بوده حال متروک شده
باشد و فی الحقیقت معجونی است غریب از شلیثا غریب
و عجیب تر و اکثر حذاق اطبا در کتب خود ذکر کرده اند و
منفعتها برای آن نوشته اند هر چند درین عهد متروک
است + قفطارغان اکبر بنسخهٔ شیخ الرئیس منقول از
قرابادین قانون گفته که این دوای هندی نافع است
ازبرای اسقاط جنین و اوجاع زنان را نافع است
و هر مرضیکه عارض گردد ایشان را + صنعت آن افیون

چهار استار و چهار دانگ فرفیون هشت درم اقاقیا
پنج استار و دو درم و دو ثلث درمی حماما مصطکی رومی
زراوند مدحرج ساذج هندی از هر یک سه استار و چهار
دانگ قسط تلخ ابریشم مقرض تخم کرفس مقل ازرق
برگ سورنجان حب بلسان قصب الذریره سلیخه سودار زرنباد
درونج عقربی فرنجمشک الطیب شیطرج هندی از هر یک
دو استار فلفل سیاه بهمن سفید بهمن سرخ از هر یک
دو استار و چهار دانگ عاقرقرحا ففنه محرق گل سرخ
خشک منزوع الاقماع مشک خالص بیخ کاکنج دارچینی
از هر یک شش درم فاشرا و آن هزارچشان است فاشرستین
و آن سپندان است تخم سداب نانخواه فقاح اذخر
فقاح کرم اسارون خولنجان بیخ لفاح از هر یک چهار درم
بزرالبنج سفید سه استار و دو درم صمغ عربی پوست بیخ
کرفس بیخ سوسن آسمانجونی از هر یک سه استار و دو درم
بزرالبقلة الحمقاء ده استار حب الخروع مقشر
هشت استار کبریت زرد قرنفل ذکر زنجبیل فلفل سفید از
هر یک پنج استار میعهٔ سائله سه استار و دو درم و چهار
دانگ کندر ذکر پنج استار و دو درم و چهار دانگ
دلق مقشر پنج استار و چهار دانگ قردمانا قنتش استار
قاقله پانصد دانه صحیح قرنفل انثی سه استار افردیجان
دو استار و دو درم مرو اریدنا سفته پنج درم بسد و دا
و یکدرم زراوند طویل سه استار زوفا مرارهٔ البقر از هر
یک درم وج سفید دو استار و دو درم اطموکر اسم
رنه است بورباروا از هر یک دوازده درم سوربارد
مشک است دو استار و دو درم و چهار دانگ زهرهٔ
گرگ زهرهٔ خرس زهرهٔ غراب از هر یک یکدرم ازین
ادویه آنچه کوفتنی است کوفته بیخته و آنچه خیسانیدنی
است هفت روز بشراب انگوری بخیسانند بعد ازان
بپالایند و ادویهٔ کوفته را دران حل کرده مجموع را +
بسرشند بعسل کف گرفته سه وزن ادویه در روغن
بلسان سه استار و باید که بوده باشد مقدار شراب انگوری
که صمغ را می خیسانند که آن مقدار که دیگر دند بعد از داخل
کردن ادویه دران مانند لعوق پس مجموع را در دیگ سنگی

و یا دیگ گلی کرده و بیخ شش جوشداده از آتش فرود
آورده سرد کرده در ظرف زجاجی کنند و بعد ازان مرکب
گفتار مادهٔ پیر و چهار دست و پای آنرا محکم ببندند و بگیرند
و در دیگ نحاسی کرده بریزند بران ترمس سفید شامی
شبت از هر یک کفی و آب خالص بقدر حاجت و سر
دیگ را گرفته اطراف سر آنرا بخمیر محکم کنند که در وقت طبخ
بخار بیرون نرود و با آتش ملائم بپزند تا مهرا شود بعد ازان
از آتش فرود آورده بپالایند و بگیرند جلد و عظم و شعر آنرا
دور کنند و مرق آن باز در دیگ پاکیزه کرده بریزند دران
روغن بلسان و روغن ناردین از هر یک یک
سکرجه و با آتش ملائم بجوشانند تا ثلث آن بماند پس داخل
کنند دران عسل بقدر مرق و روغنها که دران باقی مانده
است و بپزند تا غلیظ گردد و بقوام عسل رسد پس داخل کنند
دران معجون موصوف را و بهم زنند و سرد کنند و در ظرف
آبگینه نگاه دارند و بعد از شش ماه استعمال نمایند
و پیش از شش ماه استعمال نکنند که میباشد پیش ازان سم
قاتل + قفطارغان کبیر دیگر بنسخهٔ یحیی بن عیسی ابن جزله
گفته که این دوای هندی است و نافع ازبرای جمیع
امراض بارده و ازبرای اوجاع زنان و اسقاط جنین
صنعت آن افیون بیست درم فرفیون شش درم اقاقیا
بیست و دو مثقال حماما بزده درم عاقرقرحا شش درم
هزارچشان فاشرستین از هر یک چهار درم ابریشم خام
مقرض هشت مثقال ففنه محرق شش درم تخم سداب
نانخواه فقاح کرفس از هر یک چهار درم غنچهٔ گل سرخ
منزوع الاقماع مشک تبتی بیخ کاکنج از هر یک شش درم
تخم کرفس مقل ازرق حب بلسان قصب الذریره سلیخه
سودار زرنباد درونج عقربی شیطرج هندی از هر یک
هشت مثقال بزرالبنج پنجاه و چهار درم پوست بیخ کرفس
نوده درم تخم خرفه مقشر چهل مثقال حب الخروع مقشر
سی و دو مثقال کبریت زرد هشت مثقال صمغ عربی
میعهٔ سائله از هر یک نوزده درم جندبیدستر پنجاه و چهار
درم دلق مقشر بیست مثقال قردمانا بیست مثقال
ساذج هندی هشت مثقال قاقله کبار صحیح پانصد عدد

قرنفل ذکر بیست مثقال قرنفل انثی ده مثقال تخم ریحان سیزده درهم و ثلث درمی قرفة الطیب ده درم مروارید ناسفته پنجاه درم بسد محرق دوازده درم و نیم زهرهٔ گاو از هریک دو درم زرآوند طویل سی و سه مثقال زنجبیل فلفل سفید از هریک بیست مثقال اطموطا و آن الکتمت است بوزیدان از هریک دوازده درم زهرهٔ گرگ زهرهٔ خرس زهرهٔ غراب از هریک یک درم ادویه کوفتنی را کوفته بیخته صموغ را در شراب انگوری جید هفت شبانروز بخیسانند پس بپالایند و ادویه کوفته را داخل کرده در دیگ سنگی کرده چند جوشی بدهند تا چون لعوق شود پس از آتش برگرفته سرد نموده در ظرف چینی نگاه دارند پس مرقه کفتار را بدستور بدستور مذکور در نسخهٔ شیخ رئیس در غره بلسان را در عسل سه وزن ادویه داخل کرده بقوام عسل آورند دوای مذکور را داخل کرده معجون سازند و بعد از ششماه استعمال نمایند. قفطارغان صغیر این معجون نیز از اطبای هند است و در خواص و منافع قریب قفطارغان اکبر است. صنعت آن بنسخهٔ شیخ رئیس حب بلسان دو درم ابریشم خام مقرض یکدرم زعفران ده درم مشک تبتی دو دانگ و بق ابیض مقشر چهار درم افیون پانزده درم کندش دو درم فلفل ده درم بزر البنج سفید ده درم فرفیون هفت درم حماما لفاح پوست بیخ لفاح از هریک دو درم اشنه سلیخه اشق لبان بیخ سوسن عود بلسان شحم حنظل زنجبیل سکبینج دارچینی جاوشیر جند بیدستر هزارچشان کشنش بندان شیطرج هندی از هریک دو درم حرمل قرنفل سافج هندی بیه کرگدن مرارهٔ فیل از هریک چهار درم ذهب مسحول فضهٔ مسحول از هریک یک دانگ زرنباد درونج عقربی کافور قیصوری از هریک سه درم سنبل الطیب هشت درم قسط تلخ چهار درم کرویا دو درم زرآوند مدحرج یک درم نانخواه صعتر فارسی اصل زوفا حب کبر از هریک درم قاتل ابیه شکر حب الغار دم الاخوین از هریک دو درم نمک هندی اشنان ذکر از هریک دو درم کبریت زرد بحری یکدرم برنگ کابلی فلفل سفید از هریک دو درم خیار شنبر پاک کرده از قصب قیر بول

طالیسفر اصول شاهانج ارزاز هریک درم آنچه کوفتنی باشد کوفته بیخته صموغ را در شراب بخیسانند و بپالایند و مجموع را یکجا کرده بعسل کف گرفته سه وزن ادویه بسرشند و بعد از ششماه استعمال نمایند. قفطارغان صغیر به یحیی بن عیسی بن جزله. صنعت آن حب بلسان کندش حماما پوست بیخ لفاح اشق سلیخه سودارلبان ذکر اصل السوس خراشیده عود بلسان شحم حنظل زنجبیل سکبینج جاوشیر دارچینی جند بیدستر هزارچشان ششش بندان شیطرج هندی بربج کابلی قرنفل ذکر کرویا زراوند مدحرج قاتل ابیه شکر حب الغار دم الاخوین از هریک دو درم زعفران فلفل سیاه بزر البنج سفید از هریک ده درم فرفیون هفت درم سپندان سوختنی قرنفل انثی سافج هندی پیه کرگدن خربق سفید زهرهٔ فیل قسط تلخ از هریک چهار درم ورق طلا ورق نقره از هریک یک دانگ زرنباد درونج عقربی چینی کافور قیصوری از هریک سه درم سنبل الطیب هشت درم مشک تبتی دو دانگ افیون پانزده درم ابریشم خام مقرض نمک هندی اشنان ذکر کبریت زرد محرق بحری از هریک اوقیه خیار شنبر منقی از پوست و تخم پاک کرده قیر بول طالیسفر پوست شاهبلوط نانخواه صعتر فارسی حب کبر از هریک یک درم کوفته و بیخته مجموع را بشراب کهنه خیسانیده و مجموع را با سه وزن ادویه عسل کف گرفته بسرشند و در ظرف چینی نگاهدارند بعد از ششماه استعمال نمایند. و نیز از انجمله کاسکبینج است از اطبای فارس است استاد ابوالفرج ره گفته بسبب حضرت لون آن نامیده شده بدان جهت آنکه دران جوز السرو دو ورق الاذخر و زرنیخ و زعفران داخل است شیخ رئیس گفته که این معجون بزرگ کثیر النفع است ازبرای اطفال و صبیان مانند صرع و لقوه و کزاز و قولنج ایشان و بسیار نافع است ازبرای اختناق ارحام زنان و معدل و زیاد و آمدن خون است و ریاح رحم را ساکن گرداند صنعت آن بنسخهٔ شیخ الرئیس حفت افرید بیخ بیروح

سلیخه تخم حرمل رازیانه حب بلسان زرآوند طویل زراوند مدحرج مشک ترکی خالص عنبر اشهب از هریک چهار درم دانه هیل چهارده درم و در نسخهٔ دیگر چهار درم است افیون قسط تلخ جوزبوا پوست هلیله زرد از هریک دوازده درم وج ترکی هشت درم قرنفل بیست و چهار درم قرفه معجون کسرتا زرنیخ زرد بزر السوس از هریک دو درم درونج عقربی سکبینج مر مکی دهن دستر جان از هریک شش درم نارمشک بزر البنج سفید بسباسه سعد کوفی زعفران از هریک ده درم مغاث میعه سائله از هریک پانزده درم مرزنجوش برگ مورد جوز السرو جوز ابهل از هریک سه درم کوبیده بیخته بعسل مصفی سه وزن ادویه معجون سازند و در ظرف چینی نگاهدارند و بوقت حاجت بکار برند و قوتش تا پنج سال باقی میماند و در نسخهٔ دیگر مسطور است که دوای خشک را کوبیده و بیخته صموغ را در میبختج خیسانند و بپالایند و جمله را با انگبین صافی نموده بقدر حاجت بسرشند شربتی بعد از ششماه از یک درم تا یک مثقال است و اجزای این نسخه سی و چهار جزو است سوای معجون کسرتا و عسل و میبختج و وزن آنها دویست و سی و پنج درم است و مزاجش گرم است در اواخر درجهٔ اول و خشک است در درجهٔ دوم معجون کسرتا مستعمل در کاسکبینج. صنعت آن بگیرند قصب الذریره اظفار الطیب میعه سائله کندر از هریک چهار درم اشنه قرفة الطیب زعفران از هریک یک درم مشک تبتی عود قماری از هریک پنج درم کوبیده بیخته بشراب ریحانی کهنه بسرشند و بگذارند تا خمیر شود پس استعمال نمایند. و بعضی درین نسخه بجای شراب ماء العسل آورده اند این نسخه نه جزو است و وزن جمیع بیست درم است و مزاجش گرم است در آخر درجهٔ دوم و خشک است در وسط دوم. کاسکبینج بنسخهٔ سید اسمعیل در ذخیره. صنعت آن سلیخه سیاه حفت افرید اصل بردج رازیانه حب بلسان زرآوند مدحرج زرآوند طویل مشک ترکی خالص عنبر اشهب از هریک چهار درم هیل بوا چهارده درم تخم هزار اسپند

اہل جوز السرو از ہر یک چہار درم افیون قسط جوز بوا
پوست ہلیلہ زرد از ہر یک دوازدہ درم قرنفل
بیست و چہار درم قرفۃ الطیب معجون کسر تا مزر بیخ زرد
تخم سوسن از ہر یک دو درم وج ترکی ہشت درم
سکبینج درونج عقربی میعہ سائلہ از ہر یک شش درم
فرنجمشک بیست و چہار درم بسباسہ سعد کوفی نانخواہ
زعفران از ہر یک دہ درم سنابت بغدادی پانزدہ درم
مورد اسفرم چہار درم ادویہ خشک را کوبیدہ و بیختہ
صموغ را در میفختج حل کردہ بپالایند و مجموع را با عسل
مصفی سرشتہ معجون سازند و در ظرف چینی نگاہدارند
و بعد از شش ماہ استعمال نمایند شربتی از یک درم تا یک
مثقال ۷ صنعت کسر تا مستعمل درین معجون بہ نسخہ
سید اسمٰعیل کہ در ذخیرہ ذکر کردہ قصب الذریرہ
اظفار الطیب کندر میعہ سائلہ سعد کوفی از ہر یک چہار
درم اشنہ عرق قرنفل زعفران از ہر یک دو درم
مشک تبتی عود قماری خام از ہر یک نیم درم ادویہ را
کوفتہ بیختہ میعہ سائلہ در شراب انگوری حل کردہ ادویہ
را با آن سرشتہ اقراص سازند و در سایہ خشک نمایند
و نگاہدارند و در وقت حاجت بکار برند ۔ ایضاً
لخلخہ منوم افیونی است ۔ صنعت آن زرد رود پوست
بیخ لفاح از ہر یک یک درم افیون یک دانگ کافور
قیصوری زعفران از ہر یک دو دانگ ادویہ را سودہ در
گلاب و عرق نیلوفر و آب برگ کاہو تازہ داخل کردہ لخلخہ
نمایند ۔ لخلخہ دیگر کہ خواب آورد بہ نسخہ شفائی ۔ صنعت
آن بیخ لفاح تخم گلسرخ از ہر یک یکدرم کوفتہ و بیختہ
و آب برگ کاہو ریختہ افیون دانگی کافور دو دانگ
در آن حل کردہ در ظرفی کنند و بویند و اگر در شیشہ
باشد بہتر است ۷ و ایضاً لطوخات است ۔ لطوخی
کہ درد شقیقہ را نافع باشد منقول از شفائی ۔ صنعت
آن سرکہ تخم کاہو از ہر یک یک درم بزر البنج کثیرا از
ہر یک دو دانگ افیون نیم دانگ کوفتہ بیختہ بہ سرکہ
بسرشتند و بر کاغذ پارہ کشیدہ بر شقیقہ بچسپانند
درد سر را ساکن کند ۔ لطوخی دیگر کہ ہمین عمل کند در

صنعت آن زعفران افیون دم الاخوین صمغ عربی
سفیدہ تخم مرغ سرشتہ بصدغین بچسپانند ۔ لطوخی
دیگر کہ ہمین نیز خاصیت دارد ۔ صنعت آن تخم کاسنی
تخم کاہو از ہر یک دو درم حضض مکی سہ درم افیون
نیم درم کوفتہ بیختہ بلعاب بزرقطونا سرشتہ
بر دو پارہ کاغذ کشیدہ بر صدغین بچسپانند ۔ لطوخ
افیونی مستعمل در شقیقہ کہ امساک نبض شریان شقیقہ
میکند و ساکن میگرداند درد را ۔ صنعت آن تخم کاہو
یکدرم بزر البنج دو دانگ مرمکی صافی یکدرم افیون
نیم دانگ کتیرا دو دانگ ادویہ را کوفتہ بہ سرکہ سرشتہ
طلا کنند بر کاغذی مربع و بچسپانند بر صدغ ۔ و نیز
محمودی جواہر دار است ۔ صنعت آن یاقوت رمانی
مرجان قرمزی بسد جدوار خطائی عنبر اشہب ورق نقرہ
قرنفل عود ہندی خام قاقلہ صغار دار چینی زنجبیل
مرباد رونج عقربی اسارون سنبل الطیب درج ہندی
تخم کرفس از ہر یک دو مثقال لعل بدخشی ورق طلا
مشک ترکی از ہر یک یکمثقال مروارید ناسفتہ
بزرگ دانہ آبدار غلطان کہربای شمعی بہمن سرخ
زرنباد از ہر یک سہ مثقال خصیۃ الثعلب مصری
پنجمثقال مصطگی رومی زعفران از ہر یک پانزدہ
مثقال فلفل سیاہ بزر البنج سفید از ہر یک بیست
مثقال افیون گازرونی سی مثقال عسل مصفی سہ
وزن ادویہ بدستور مقرر مرتب نمایند ۷ و ایضاً مروخ
افیونی است ۔ مروخ نافع از برای سہر مفرط ۔
صنعت آن اندکی از افیون و زعفران را در
روغن بنفشہ حل کردہ بر بینی و صدغین مروخ نمایند ۔
مروخ نافع جہت جرب و جروح ۔ صنعت آن افیون
نیم مثقال برنج ربع مثقال آہک ربع و ثمن مثقال
اجزا را کوبیدہ در روغن سرشف شش مثقال مخلوط
نمودہ مروخ نمایند و یا بطریق مرہم ساختہ بر عضو
مجروح بگذارند ۔ و نیز از انجملہ معاجین افیونیہ است
معجون ابو ماہر مسمی تریاق جہت قروح گردہ
و مثانہ و مجاری بول و احتباس آن حرقۃ البول مزمن

و امراض رحم را بسیار نافع و مدر حیض و مسکن درد ہای
اعضای تناسل و مانع صعود الابخرہ بدماغ و مقوی اعضا
است و قدر شربتش در اول علت یکمثقال با سہ
اوقیہ شیر الاغ و ہفت درم ماء العسل و در مزاج بسیار
حار با شربت بہ و رب غورہ و در وسط علت دو
مثقال با ہفت درم آب برگ بادرنگ مطبوخ و پنج درم
ماء العسل و در آخر علت کہ چرک پاک شدہ باشد و
خوناب آید یکمثقال و ربع با شربت مورد و رب غورہ
امثال آن و جہت ادرار حیض با آب نخود منقوع و مانند آن
از ادویہ مدر حیض ۔ صنعت آن گل مختوم گل خطمی تخم
خبازی تخم خرفہ مقشر مغز تخم خیارین مغز تخم خربزہ
مغز تخم کدوی شیرین دم الاخوین از ہر یک پنجمثقال
طین قبرسی پانزدہ مثقال طین ارمنی مغسول دہ مثقال
ودع محرق شاخ گاوکوہی سوختہ بسد مردار از ہر
یک مثقال و نیم عصارہ لحیۃ التیس قطراسالیون
خشک صعتر تخم کرفس انیسون از ہر یک چہار مثقال صمغ
فرو نشاستہ کتیرا حب القلت کہ بہندی کلتھی نامند
حب الصنوبر خرنوب نبطی مغز بادام کوہی مغز بادام
شیرین مقشر از ہر یک ہفت مثقال سماق منقی غورہ
خشک طین فارسی کہ گل شیرازی است ریوند چینی
رامک طلق محلوب خشخاش سفید و سیاہ بزر البنج از
ہر یک سہ مثقال حب الکاکنج چہل عدد افیون رب السوس
از ہر یک دو مثقال با عسل کف گرفتہ سہ وزن ادویہ
کہ پانصد و ہشتاد مثقال باشد علی الرسم معجون سازند
معجون اختلاف بہ نسخہ شفائی اسہال بلغمی
را سودمند بود ۔ صنعت آن جند بیدستر میعہ بزر البنج
افیون زعفران مرمکی اسارون تخم کرفس سلیخہ
سنبل الطیب گل ارمنی گل انار فارسی انیسون کرویا
صمغ عربی اجزا متساوی الوزن کوفتہ بیختہ با شہد چندان
عسل کف گرفتہ بسرشتند شربتی مقدار نیم درم با رب
با رب مورد بدہند بسرشتند کہ نافع است ۔ معجون
احسن و در بعضی کتب ارسطیناخس بنظر رسیدہ عجیب الفعل
است از برای سعال و نزف الدم و قرحہ ریہ

صداع دوار و خرق عضلات و قے الطعام و ہیضہ و حلقہ
و علل مثانہ و اختناق رحم و حمیات نائبہ باید کہ خوردہ شود
پیش از وقت نوبت بیک ساعت و نیز نافع است
حرارت مزاج را و سموم ملدوغہ و گزیدہ را + صنعت
آن دارچینی قسط بارزد جند بیدستر افیون فلفل سیاہ
دار فلفل میعہ سائلہ از ہر یک اوقیہ عسل مصفے یک
قسط کہ یک صد و ہشتاد درم باشد ادویہ را کوبیدہ
و بیختہ بارزد را در عسل حل کردہ صاف نمودہ بقوام آورند
و ادویہ را بآن بسرشند و در شیشہ یا ظرف نقرہ یا چینی
نگاہدارند شربتے بقدر ترمسے بماء العسل و دو قوہ سوسن
کہ بانگشت در آن سہ قطرہ روغن کنجد چکانیدہ
باشند و این ترکیب ہشت جزو است و وزن آن
ہشت اوقیہ و مزاج آن گرم است و نیم درجہ و خشک است
در دو درجہ و نیم معجون اسود از زحیر و اسہال کہنہ را نافع
صنعت آن افیون مصری جند بیدستر میعہ
سائلہ بزر البنج زعفران اسارون مرمکی تخم کرفس
سلیخہ انیسون سنبل الطیب گل ارمنی اجزا ہمہ مساوی
الوزن کوفتہ بیختہ با سہ وزن مجموع ادویہ عسل مصفی بسرشند
و در ظرف چینی نگاہدارند و بعد از ششماہ استعمال نمایند
و اگر جوز ماثل و زنجبیل و ریوند چینی از ہر یک ازین
سہ جزو دو درم اضافہ نمایند جائز است بقول بعضی
بعد از چہل روز استعمال توان نمود و در نسخہ دیگر وزن
افیون و بزر البنج از ہر یک دو درم است + معجون اعظم
و آنرا معجون اسود نیز نامند و صاحب کامل الصناعۃ
آنرا باسم کندرے ذکر کردہ زحیر و اسہال مزمن را
نہایت نافع است + صنعت آن جند بیدستر افیون
بزر البنج سفید کندر ذکر میعہ سائلہ مرمکی اسارون
زعفران نانخواہ اجزا متساوی بعسل بسرشند و در
کامل الصناعۃ جلنار و طین ارمنی و تخم کرفس و سلیخہ
داخل کردہ و نسخہ شفائی سوے نسخہ کامل الصناعۃ
است الا آنکہ کندر و نانخواہ داخل ندارد + + + +
معجون افیونی حکیم عماد الدین محمود شیرازی از برائے
اعتقاد باین معجون آنرا سے ترکیب محمودی [illegible]

و در خواص مثل فلونیاے فارسے است + صنعت
آن فلفل بیست مثقال دانہ ہیل بوا قرنفل
سنبل الطیب مصطگی ریوند چینی بسباسہ اسارون
انیسون تخم کرفس دارچینی افتیمون زنجبیل کافور
قیصوری زعفران از ہر یک دو مثقال ورق گل سرخ
مثقال بزر البنج سفید پنج مثقال افیون گازرونی
پانزدہ مثقال ادویہ را کوفتہ بیختہ بروغن گاو یا بادام
شیرین چرب نمودہ بعسل سفید خوشبو مصفے سہ وزن
ادویہ بسرشند و بعد از ششماہ استعمال نمایند
شربتے نیم درم + معجون افیون نافع از برای اسہال
معدی از رطوبت حائل میان غذا و جرم معدہ
صنعت آن افیون گازرونی بزر البنج سفید جند بیدستر
میعہ سائلہ زعفران بزر لسان الحمل اسارون کندر
نانخواہ اجزا متساوے کوفتہ بیختہ با سہ وزن ادویہ
عسل مصفے بسرشند شربتے بقدر فندقی + معجون افیونی
منقول از حکیم عماد الدین محمود مزبور در معالجات
تالیف معزے الیہ نافع از برائے زحیر بسبب رطوبت
امعا کہ با آن خون بسیار باشد و نیز نافع است از برائے
نزلہ صدید + صنعت آن جند بیدستر اشق از ہر یک
پنج درم نانخواہ وج ترکی افیون از ہر یک دہ درم
کوفتہ بیختہ بعسل سہ وزن ادویہ بسرشند شربتے دو
دانگ + معجون افیونی مستعمل در قولنج کہ خواب
آورد و درد را ساکن گرداند و قولنج را بگشاید
صنعت آن فلفل نانخواہ سداب فودنج خشک
جند بیدستر زیرہ کرمانی حب الغار از ہر یک سہ درم
افیون بزر البنج بروج الصنم از ہر یک یکدرم محمودہ
مشوے یکدرم کوفتہ بیختہ با عسل سفید مصفے سہ
وزن مجموع ادویہ معجون سازند شربتے یک مثقال
معجون بارزد افیونی دندان را بحس کند و وجع را
تسکین دہد ہرگاہ از حرارت باشد و علامت
آن استراحت از آب سرد است + صنعت آن بارزد
بزر البنج افیون میعہ سائلہ از ہر یک دو درم فلفل
انگوزہ شاہترہ از ہر یک یک درم کوفتہ بیختہ

با دوشاب انگوری سرشتہ اندکے بر دندانی گذارند
کہ وجع دارد + صنعت آن معجون بدل افیون حکیم
عماد الدین محمود بجہت شخصے کہ معتاد بافیون بود
استسقاء زقے داشت تالیف نمودہ + صنعت آن
فلفل سیاہ بیست مثقال قرنفل تخم کرفس وج ترکی از
ہر یک دہ مثقال مغز تخم خربزہ تخم کاشم بزر سیسالیوس
بزر البنج سفید از ہر یک پنج مثقال حب الغار برگ
سداب رب السوس از ہر یک دو مثقال زعفران
پنج مثقال افیون پانزدہ مثقال ریوند چینی یکمثقال
کوبیدہ بیختہ با عسل مصفی سہ وزن ادویہ معجون سازند
و بعوض افیون دو چند وزن افیون ازین معجون خوردہ
شود + صنعت این معجون بہ نسخہ میرزا محمد باقر
بن حکیم عماد الدین محمود معروف بمیرزا بزرگ اسارون
وج ترکی فوۃ الصباغین دارچینی قرنفل تخم کرفس
از ہر یک دہ مثقال فلفل بیست مثقال مغز تخم خربزہ
کاشم بزر البنج سفید سیسالیوس زعفران از ہر یک
پنج مثقال حب الغار برگ سداب رب السوس از ہر
یک دو مثقال ریوند چینی یکمثقال افیون پانزدہ مثقال
اجزا کوفتہ بیختہ با سہ وزن ادویہ عسل مصفے معجون
سازند + معجون بزم آرا شاہجہانی بسیار
منعش و منشط و مقوے قوے و ارواح و اعضاے رئیسہ
و آلات تناسل است + صنعت آن مروارید ناسفتہ
بہمن سفید سلیخہ پوست زرد اترج عود قمارے جدوار
بسباسہ تخم بالنگو تخم فرنجمشک ورق نقرہ عنبر اشہب
از ہر یک دو تولہ یاقوت رمانی کہربا بسد بہمن سرخ کبابہ چینی
ساذج پوست بیرون پستہ گل سرخ صندل سفید عاقرقرحا
بیخ لفاح تازہ روغن بلسان مغز تخم خیارین مغز چلغوزہ
مغز بادام مقشر مشک از ہر یک یک تولہ یشب لعل
بدخشی از ہر یک نیم تولہ قرنفل سنبل قاقلہ صغار
دارچینی سعد کوفی زنجبیل اسارون مصطگی خولنجان
مصری خصیۃ الثعلب از ہر یک سہ تولہ فلفل مقشر
زعفران از ہر یک پنج تولہ بزر البنج سفید افیون مصرے
خالص مصفے از ہر یک چہار تولہ ورق طلا ہفت تولہ

گلاب یک شیشه شربت فواکه قرص عنبر مسحوق از هر
یک نیم سیر اکبری قند سفید یک سیر اکبری مسعود دبه سیر
اکبری بدستوریکه رسم است ترکیب نمایند شربتی غیر
معتادین افیون را نیم مثقال و معتادین افیون را
فراخور عادت بعد از چهار ماه میل فرمایند و تا هفت
سال قوتش باقی میماند + معجون بولس حافظه را قوت
دهد و نسیان را قوت دهد و نافع بود + صنعت آن بلادر
افیون از هریک شش مثقال قسط تلخ سداب فلفل
سفید از هریک بیست مثقال عسل سه چهار یک بطریق
معهود معجون سازند + معجون ربع از مجربات حکیم عماد الدین
محمود شیرازی فرموده که روز نوبت تپ در ساعت
قبل از تپ دو نخود تا نیم مثقال آنرا تناول نمایند
البته در سر نوبت قطع کنند این معجون مسمی بحب لولوا
صنعت آن جند بیدستر حلتیت قرنفل دارچینی عود
شونیز مرمکی صافی میعه سائله از هریک ۳ درم افیون
سداب فلفل از هریک یکدرم عسل بوزن مجموع ادویه را
کوفته بیخته بعسل سرشته حبوب سازند و بورق طلا
و نقره پیچیده نگاهدارند + معجون ربع محمد بن زکریا رازی
او نیز فرموده که زیاده از سه چهار نوبت احتیاج نمی افتد
و قدر شربتش بمقدار سابق است + صنعت آن
افیون گازرونی کهنه هفت درم زعفران قنه مرمکی صافی
از هریک چهار درم سلیخه حلتیت از هریک دو درم
میعه سائله جند بیدستر سنبل الطیب از هریک هفت درم قسط تلخ
سه درم عسل بوزن مجموع ادویه بدستور مزبور مرتب نمایند
معجون ربع حکیم میر محمد مؤمن قلمی نموده که از مجربات
استاد والد من حکیم محمد باقر است و در قطع ربع بیعدیل
است و وقت استعمال و قدر شربتش بدستور معجون سابق
است + صنعت آن اسارون شامی کندر ذکر مرمکی
جند بیدستر میعه سائله بزر البنج افیون اجزا متساوی عسل
مصفی ۳ بوزن مجموع ادویه بدستور سابق مرتب
نمایند شربتی دو نخود پیش از نوبت تپ بدو ساعت
معجون رضوی بجهت قوت باه بی نظیر است + صنعت
آن قرنفل بزر البنج لسان العصافیر جوز بوا مغز تخم خربزه

تخم خشخاش مغز نارجیل مغز بادام شیرین دارچینی
تودریین شقاقل مصطکی مغز پسته خصیة الثعلب چلغوزه
از هریک پنجمثقال زعفران افیون بهمن سفید و سرخ
عود خام از هریک سه مثقال عاقرقرحا سنبل الطیب
لسان العصافیر از هریک دو مثقال مایه شتر اعرابی
جدوار از هریک یکمثقال اجزا کوفته باسه چندان
عسل معجون سازند شربتی دو دانگ تا نیم مثقال
معجون ضمیری نافع از برای فالج و لقوه و استرخا
و سایر امراض دماغی و اعصاب از رطوبت و بلغم
و طلای آن بر عضو مسترخی نیز سودمند است
صنعت آن افیون بزر البنج سفید افربیون جند بیدستر
دارچینی دار فلفل سنبل الطیب زنجبیل زعفران اجزا
متساوی کوفته بیخته بعسل مصفی ۳ سه وزن ادویه معجون
سازند شربتی بقدر احتمال علیل و این معجون نه
جزو است و مزاجش گرم است در اول درجه دوم
و خشک است در درجه و نیم و در نسخه دیگر شیطرج
هندی عاقرقرحا از هریک یک جزو داخل است و این
نسخه بهتر است معجون غیاثی از برای درد سر کهنه بلغمی
چون بشراب ممزوج بعسل و آب نیم گرم بنوشند و
کسی را که صرع بوده باشد چون از آن بنوشند نفع
باید و نافع است از برای هذیان و اورام صلبه و
قاطع فضولی است که متوجه چشم باشد و جمیع امراض
بلغمی را نافع و سرفه بلغمی و ضیق النفس و اسهال
کهنه را قاطع فضول غلیظ لزجه است از سینه و شش
و معده را فائده دهد + صنعت آن به نسخه شیخ رئیس
مرمکی صافی سلیخه دارچینی فلفل بزر سیسالیوس
حماما از هریک چهار درم سنبل الطیب فقاح اذخر از
هریک دوازده درم زعفران پنجدرم افیون
پانزده درم تخم کرفس کوهی سی و پنجدرم انیسون
تخم کرفس بستانی از هریک بیست درم فلفل
سی و هفت درم لبنی قسط فوة الصبغ اسارون از هریک
یکدرم مرمکی و افیون را در شراب ریحانی خیسانیده
باقی ادویه را کوبیده بیخته با عسل مصفی بقدر حاجت

بدستور مقرر معجون سازند + و در نسخه شیخ مسطور است
که شربتی یکدرم با آب نیمگرم ناشتا بنوشند و آنچه
بنده از استاد خود دیده زیاده از یکدانگ آنرا
تجویز نمی فرمودند و بعضی اطبا گفته که شربتش از
یک دانگ تا نیم درم است و این معجون هجده
جزو است و وزن اجزا یکصد و هشتاد و پنجمثقال
و مزاجش گرم است در ثلث درجه اول و خشک است
در آخر درجه سوم + معجون غیاثی دیگر جهت قوت باه
بی نظیر است + صنعت آن قرنفل بزر البنج بسباسه
جوز بوا مغز تخم بزه تخم خشخاش مغز نارجیل مغز
بادام شیرین دارچینی تودریین شقاقل مصطکی
پسته خصیة الثعلب چلغوزه از هریک پنجمثقال زعفران
زعفران افیون بهمن سفید و سرخ عود خام از هریک
مثقال عاقرقرحا سنبل الطیب لسان العصافیر از هریک
دو مثقال مایه شتر اعرابی جدوار از هریک نیممثقال
کوفته با سه چندان عسل معجون سازند شربتی دو دانگ
تا نیم مثقال + معجون قبادالملک جهت وجع مفاصل
نقرس و تسکین درد آنها و جهت منع حادث شدن درد
مفاصل و نقرس و جهت سپرز و بادهای غلیظ و تپهای
کهنه و درد قولنج و گشودن سده و گداختن سنگ گرده
و مثانه و جهت عسر النفس و سرفه و قروح امعا و تاریکی
چشم و درد گلو هرگاه دو روز بنوشند و نافع است
جهت حفظ صحت بدن و نافع است از حادث شدن
بسیاری از امراض + صنعت آن تخم سداب بری
فراسیون انیسون اسقولوقندریون کمافیطوس
جاوشیر خیطیانا رومی اسطوخودوس قردمانا میعه
از هریک پنج مثقال قسط المر زعفران فلفل ابیض
اذخر مکی مرصافی سنبل الطیب فرفیون فقاح اصل
اللفاح اشق قونج جبلی رازیانه تخم جرجیر برگ گلسرخ
ناردین اقلیطی که سنبل رومی است حب اللسان از
هریک مثقال دارچینی هشت مثقال سلیخه شانزده
مثقال عصاره غافث کاشم بزر خند قوقا صمغ اللوز
از هریک چهار مثقال بزر البنج الابیض افیون از هریک

شش مثقال ادویہ را کوفتہ و بیختہ الجیہ خیسانیدنی است
در شراب بجانی یا جمهوری یا نبیذ زبیب و عسل مصفی
خیسانیدہ باشند وزن ادویہ عسل کف گرفتہ بسرشند
و استعمال نمایند و در وقت حاجت بعد از شش ماہ شربتے
یکدرم با آب گرم و جہت سنگ مثانہ و گردہ با آب کرفس
و در ازیانج و جہت درد معدہ و کبد با ماء الاصول و جہت
النقرس و مفاصل بقدر یک نخود ہر روز قبل طعام با آب
گرم + معجون قدرت منقول از بیاض مجربات میرزا
معز الدین بن میرزا محمد رضا بن حکیم سلیمان شیرازی
این معجون در اکثر امراض بلغمی کثیر النفع است مثل مانند
این نوعے از فلونیا است کہ باین اسم مسمے نمودہ
صنعت آن فلفل بیست و دو مثقال بزر البنج سفید
قردمانا کندر از ہر یک دوازدہ مثقال سلیخہ برگ سداب
از ہر یک بیست مثقال افیون زعفران کبریت زرد صاف از ہر
یک یکمثقال دار فلفل قسط تلخ زراوند مدحرج فرفیون
پوست بیخ لفاح از ہر یک سہ مثقال عسل مصفی سہ
وزن ادویہ یعنی چہار صد و بیست و سہ مثقال بدستور
مقرر معجون سازند شربتے بقدر نخودے و زیادہ بحسب
مزاج و عادت + طریق صافی نمودن کبریت ذکر یافت
معجون قیصر از تراکیب فیلجوس رومے است کہ از برای قیصر
روم ترکیب نمودہ نافع است از برائے خفقان بارد و صداع و
و اوجاع باردہ و معدہ و امعاء و سدہا و عفونت و خون و
دیر ہضم شدن غذا و عسر النفس و فواق شدید + صنعت آن
جندبیدستر رب السوس قسط تلخ سلیخہ فلفل سیاہ دار فلفل
میعہ سائلہ افیون زعفران سنبل الطیب از ہر یک سہ درم جاو
شیر یکدرم مشک ترکی یکدانگ زرنباد درونج عقربی
مروارید ناسفتہ از ہر یک نیمدرم مرسکے صافی نہ درم
ادویہ را کوبیدہ و بیختہ بعسل مصفی سہ وزن ادویہ معجون
سازند و بوقت حاجت استعمال نمایند از ان مقدار
نخودی شیخ داؤد گفتہ کہ شربتے ازین معجون یکدرم است
و قوتش تا دو سال باقی میماند سید اسمٰعیل نیز گفتہ شربتش
یکدرم است و بدانکہ این معجون شانزدہ جزو است و
وزن اجزا سی و درم است و چہار دانگ مزاجش گرم است

در آخر درجہ دوم و خشک است در اول درجہ سوم و گفتہ
شدہ کہ شربتے از یک دانگ تا دو دانگ است + شیخ داؤد
گفتہ کہ این معجون را ہمان وقت کہ ترکیب کنند استعمال
توان نمود و بعض اطبا گفتہ کہ بعد از شش ماہ باید استعمال
کردہ شود + معجون مبہی منی بیفزاید و نعوظ آورده و گردہ
و کمر را قوت دہد و بغایت مبہی بود و اگر قوت مجامعت بر
طرف شدہ باشد از خوردن این معجون بحال آید و اگر
پیران بخوردن این معجون مداومت نمایند قوت جوانی
در خود یابند + صنعت آن مروارید ناسفتہ یاقوت سرخ
یاقوت زرد لعل بدخشانی یشب سبز از ہر یک دو درم
قرص افعے یا درنبی حیوانی شبانکارہ مشک خالص از ہر
یک یکدرم بوزیدان زنجبیل دار فلفل قرنفل لسان العصافیر
از ہر یک پنج درم شقاقل خصیۃ الثعلب مصری قضیب گاؤ
سوہان کردہ تخم بابونہ کاکنج مغز بزر کنجشک خایہ خروس
مارچوبہ از ہر یک پنجدرم فلفل سفید دارچینی زرنباد
تخم جرجیر تخم کرفس تخم گندنا تخم اسپست از ہر یک
ہفتدرم ماہی روبیان مغز نارجیل مغز حب الزلم مغز
حب الصنوبر مغز پستہ مغز بادام مغز فندق معنسر
حبۃ الخضرا مویز منقے از ہر یک دہ درم چندوار خطائی
مجرب افیون مصرے جندبیدستر عاقرقرحا از ہر یک
دو درم مغز حب المحلب نخود مقشر از ہر یک پنجدرم
خولنجان خرفہ بہمنین از ہر یک سہ درم زعفران حسک ہر دو
از ہر یک دہ درم زردہ تخم گنجشک دہ عدد بسباسہ
جوز بوا قاقلہ کبار از ہر یک پنجدرم عنبر اشہب دو درم
ورق طلا نیمدرم ورق نقرہ یک درم نبات سفید
نصف اجزا عسل صاف سہ چندان ادویہ اجزا را کوفتہ
بیختہ چنانچہ رسم است معجون سازند شربتے مقدار
دو درم پیران را و جوانان را یکدرم + معجون الملک
از اختراع جالینوس است از برائے ملک صقلیہ کہ
نقرس داشت و از خوردن این معجون شفا یافت
دوائے است نیکو از برائے حفظ صحت و ازالہ مرض
و قوتش تا ہفت سال باقی میماند و از شش ماہ کہ از
ساختن آن بگذارد استعمال توان نمود و مقدار شربتش

از یک مثقال تا سہ مثقال است اسحاق گفتہ کہ مضر است
بمعدہ و مصلحش عناب است و بالغ النفع است از برای
جمیع امراض باردہ و حرارت و یبوست این معجون بدرجہ
سوم است و نافع است از برائے اوجاع حلق و صداع و طحال
و جمیع ریاح باردہ و سنگ گردہ و مثانہ و حمیات و ظلمت بصر
صنعت آن سلیخہ شانزدہ درم دارچینی ہشت درم افیون
بزر البنج لک مغسول از ہر یک شش درم سداب بری فراسیون
کمافیطوس جاوشیر حسطبیانا اسطوخودوس قردمانا میعہ سائلہ
از ہر یک پنجدرم عصارہ غافث کاشم بزر خندقوقا
صمغ عربی مغز بادام شیرین از ہر یک چہار درم زعفران
قسط تلخ فلفل سفید اذخر مکی سنبل الطیب فرفیون پوست
بیخ لفاح اشق پودنہ کوہی رازیانہ تخم گزر بری ورق
گلسرخ ناردین اقلیطی حب بلسان از ہر یک سہ درم
و در قرابادین کبیر جالینوس غارلیقون و سورنجان از ہر
یک دو درم داخل است و ناچار است ازین دو دوا ہرگاہ
ریاح اشتداد داشتہ باشد و ہرگاہ وجع در مفاصل باشد
و الا سورنجان نباید داخل نمود و اگر بلغم قوی باشد خصوص
بلغم خام باید کہ زیادہ کردہ شود بر اجزای مسطور تربد سفید
مدبر زنجبیل از ہر یک بوزن غارلیقون و در بعض نسخ این
معجون زیادہ کردہ شدہ کشنیز خشک بریان مرزنجوش
از ہر یک شش درم و این نیکو است از برای اصلاح بصر
اگر حمی قوی باشد باید کہ زیادہ کردہ شود بدل مرزنجوش
طباشیر صمغ را در شراب بخیسانیدہ تا حل شوند و باقی
ادویہ را کوبیدہ و بیختہ ہمہ را با سہ وزن ادویہ عسل
مصفی معجون سازند صاحب کامل الصناعہ گفتہ شربتے
ازین معجون یک درم است با آب گرم و از برای حصاۃ گلیتین
و مثانہ با آب کرفس + معجون میعہ اسہال کہنہ و زحیر را
سودمند بود + صنعت آن جندبیدستر اسارون افیون
میعہ سائلہ بزر البنج کندر اجزا مساوی کوفتہ بیختہ با سہ
چندان عسل بسرشند شربتے از نیم نخود تا یک نخود
معجون منقول از نصائح الرہبان این معجون از استنباط
استاذ ابقراط است نافع است از برای فالج و لقوہ و خدر
و استرخاء و دافع رطوبات غریبہ است و مصالح است از برائے

مسهل و مدر بین و مشایخ و مدرمان فربه اصلاحی عظیم و محلل ریاح
و مجفف قروح و زائل کننده قروح و جرب و قوباء و
سعفه و اوجاع مفاصل و ظهر هرگاه از رطوبت باشند
و انواع استسقاء و ضعف باه و سموم و صداع قدیم خوردن
و طلا نمودن با سرکهٔ انگوری و در وسط سر بعد از
تراشیدن سر و از برای اوجاع اذن قطور آن در
گوش با دهان نافعه یا روغن بلسان و از برای درد
دندان گذاشتن اندکی از آن بر دندان و از برای ذبحه
باد و غیکه در آن شب‌کلانی پخته باشند و باید که استعمال کرده
شود و بعد از آن روغن گاؤ و از برای طحال با آبیکه پخته باشند
در آن پوست بیخ کبر و عاقرقرحا و از برای امراض کلیه
با آبیکه پخته باشند در آن پودنهٔ نهری و از برای انواع
کرمها با آب پوست درخت انار شیرین و از برای بواسیر
با تخم غنبی و از برای ضعف کبد و معده و امراض این
اعضا با ماء العسل در بارد و با ماء الجبن در حار و این معجون
مضر است باصحاب حرارت مزاج و مصلحش شیر است
و باید که در تابستان استعمال نکنند مگر کسانی که امتلاء داشته
باشد بر مزاج ایشان برودت و قتیکه بوزه باشد
بلد حار و شربتی از این معجون تا دو مثقال است و قتیکه
وفور داشته باشد اسباب برودت بجهت آنکه این
معجون گرم و خشک است در درجهٔ ثالثه و یک مثقال
است در وقت عدم وفور اسباب حاره و قوت این
معجون تا ده سال باقی و بعد از شش ماه استعمال
توان کرد + صنعت آن دانه اترج بزر البنج سفید از هر
یک ده درم فرفیون زعفران سلیخه حماما افیون
اقاقیا قسط تلخ سنبل الطیب صمغ عربی تخم حندقوقا
تخم الجزر مغز حب الخروع مقل الیهود کندر دیق مقشر
کبریت زرد لبنی فلفل سفید ورق گل سرخ عاقرقرحا
تخم عرطینا تخم کرفس از هر یک چهار درم تخم بادروج نیم
درم ادویه را کوبیده و بسر کبریت [illegible] تا آن مقدار که
آنرا قوامی باشد پس بسرشته عسل مصفی و داخل کنند
در آن روغن بلسان آنچه میسر آید و جوشی اندک داده
در شیشه نگاه دارند + معجون [illegible] نافع است از برای

زحیر چون آشامیده شود از آن وزن دو ثلث درم
با آب سرد و از برای کبد و وجع کبد های درد و گلقند
و از برای حمی با آب نیم گرم و اگر با امراض مسطوره
تب نباشد با طلای ممزوج و از برای نفث الدم
مقدار باقلا با سرکه ممزوج با آب و در اعتقال امعا
و ریاح با طلای عتیق ممزوج و بجهت درد سر و سواد
و جنون شبت بخورند با شراب ممزوج و برای گزیدن
مار و افعی با آب ترنجبین بنوشند و بمالند و بجهت
گزیدن سگ دیوانه با شیر دیودار بنوشند + صنعت
آن فلفل سفید بزر البنج سفید از هر یک پنج استار
افیون زعفران از هر یک ده استار فرفیون اشق
ساذج هندی عاقرقرحا پوست بیخ لفاح سداب سلیخه
سنبل الطیب تخم کرفس از هر یک شش استار عود
بلسان سه استار عسل سفید خوشبو کف گرفته بقدر حاجت
بدستور مقرر معجون سازند و این نسخه چهارده جزو است
و گرم است در نیم درجه و خشک است در دو درجه و نیم
معجونی که دندان را نجس کند و درد بنشاند هرگاه بسبب
حرارت باشد و علامت آن استراحت از آب سرد
و هوای سرد است + صنعت آن بزر البنج افیون
میعهٔ بارزد از هر یک دو درم فلفل انگرزد کثیرا نشاسته
از هر یک یک درم کوفته بدوشاب انگوری سرشته
بر دندان نهند درد را ساکن گرداند + ایضاً المفرحات
افیونی است + مفرح را از افتراع حکیم
عماد الدین محمود در نفع از برای تقویت باه و نشیت
ذکر و ادعیه [illegible] گرده از طرب المجالس اقوی است
صنعت آن عود قماری خام سه درم سنبل الطیب
قرنفل دانهٔ هیل بوا زعفران از هر یک پنج درم زرنباد
ده درم درونج عقربی خصیة الثعلب مصری از هر یک
درم تخم شلغم تخم ترب از هر یک پنج درم تودری
سرخ تودری زرد خولنجان مغز چلغوزه مغز پسته مغز
بادام شیرین مقشر مغز فندق مغز تخم خیارین
مغز تخم خربزه جوزبوا بسباسه یاقوت رمانی [illegible]
صید ارکه انگبینی دارچینی از هر یک ده درم

مایهٔ شتر اعرابی مصطکی سنا مکی ریگ ماهی از هر یک
سه درم فلفل بزر البنج سفید از هر یک ده درم افیون
پانزده درم جدوار خطائی مجرب عنبر اشهب ورق طلا و ورق
نقره از هر یک درم مشک ترکی خالص سه قیراط عسل
مصفی سه وزن ادویه بدستور مقرر معجون سازند و این
ترکیب سی و یک جزو است و مزاجش سرد است در ربع
درجه اول و خشک در دوم + مفرح دیگر مقوی اعضای
رئیسه است و امساک و نشاط آورد + صنعت آن افیون
گازرونی یک مثقال در ششعد دو جوزبوا که میان
آنها را خالی کرده باشند فتیله کرده بگذارند و جوزها
را بخمیر گرفته در روغن گاو بریان نمایند پس خمیر را گرده
یاقوت زرد یاقوت سرخ لعل بدخشی مروارید ناسفته
کهربا ورق نقره از هر یک دو مثقال ورق طلا یک
مثقال عنبر اشهب یک مثقال عود قماری خام زرنباد
دانهٔ هیل بوا اشیطرج هندی طباشیر سفید کشنیز خشک
از هر یک مثقال و دو دانگ زعفران چهار دانگ
پوست زرد اترج یک مثقال و دو دانگ نبات سفید
عسل مصفی از هر یک چهل مثقال بدستور مقرر معجون
سازند شربتی یک درم + مفرح جواهری خفقان و وسواس
و فکر و توحش را سودمند بود و جگر و دل و دماغ را
قوت دهد و فرح آورد و نشاط تمام بخشد و لون را
صاف کند و بشره را بغایت برافروزد و بوی دهان خوش
کند و طعام بگوارد و معده را قوت دهد و طبع را نرم دارد
و مقوی قوت باه باشد و نعوظ آورد و ضعف را زائل
سازد و حفظ را زیاده گرداند و جوانی را نگاه دارد و پیران
را بغایت قوی کند و بواسیر را سود دهد و مجملاً خاصیت
این ترکیب بسیار است + صنعت آن مروارید ناسفته
یاقوت رمانی یاقوت زرد فیروزهٔ نیشاپوری زمرد از هر یک
دو مثقال لعل بدخشی عقیق یمنی کهربای شمعی بسد [illegible]
یشب از هر یک سه مثقال لاجورد مغسول یک [illegible]
ریوند چینی صندل سفید نیلوفر عنبر اشهب [illegible]
بهمن سرخ طین مختوم عود قماری سلیخه [illegible]
زرشک [illegible] از هر یک سه مثقال [illegible]

زرنباد خولنجان عود الصلیب سنبل جوز بوا زنجبیل دارچینی
قاقلہ کبار سعد کوفی اسطوخودوس شامی اشنہ نعناع
خشک فودنج قسط اترج فرنجمشک مرزنجوش ابریشم مقرض
بہمن سفید بسباسہ حماما اذخر لسان العصافیر ورق تنبولی
قرنفل بسفایج قسط افتیمون رزآوند گرد رزآوند طویل انیسون
تخم کاسنی تخم کرفس افتیمون شامی درونج عقربی مصطگی
رومی نانخواہ گل سرخ از ہر یک پنج مثقال فلفل سیاہ
فلفل سفید دار فلفل آملہ مقشر پوست ہلیلہ کابلی از
ہر یک مثقال زعفران دہ مثقال مشک خالص جدوار
آزمودہ افیون مصری گاؤزبان بادرنجبویہ تخم گلسرخ
از ہر یک دو مثقال ورق طلا ورق نقرہ فادزہر حیوانی
ساذج ہندی کافور قیصوری از ہر یک یکمثقال ونیم
و بعضی کافور را یکدرم کردہ اند مومیائی کانی یکمثقال
نبات سفید نصف تمام اجزا را کوفتہ و بیختہ باسہ چندان عسل
سفید صاف کردہ بقوام آوردہ سرشتہ چنانکہ دستور است
ادویہ را دران آمیختہ بسرشتند و در ظرف چینی کردہ بعد از
سہ ماہ مقدار دو مثقال میل نمایند و از عقب آن
پیالۂ چائے یا عرق گاؤزبان یا گلاب بیاشامند
کہ نفعہا ظاہر مے شود انشاء اللہ تعالے ۷۷۷۷

فصل در بیان مرکباتے کہ اصل و عمود در آنہا پوست خشخاش و دانہ خشخاش است و از انجملہ بخور محذر است

بخور نافع از برائے نزلات و مسکن اوجاع سر و دندان
و گوش منقول از حاجی حسین از تلامذۂ والد ماجد آن
مرحوم قدس اللہ سرہما ✤ صنعت آن بزر البنج سفید
پوست خشخاش اصل السوس گل ارواند پوست بیخ لفاح
گل بنفشہ خبازی گل خطمی عنب الثعلب از ہر یک جزوے
و اگر نزلات بارزہ باشد مرزنجوش تمام بابونہ اکلیل الملک
از ہر یک جزوے و اندکے جندبیدستر داخل نمایند
و در آب بجوشانند و سر و دہان و گوش را بنجار آن بدہند
پس صافی نمودہ قدرے از آب آنرا مضمضہ نمایند و ثقل
ثقل آنرا بر سر ضماد کنند ✤ ایضاً تریاق الکرسیات
جہت زرب و ضعف معدہ و امعاء و قبض شکم و تقویت
اعضای رئیسہ بعدیل است ✤ صنعت آن مروارید مرجان
کہربا عقیق یشب سبز عاج طباشیر طین ارمنی کشنیز خشک
بریان صندل سفید بہمنین فوفل سعد زیرہ کرمانی
مدبر مصطگی کرویا مازو سبز گل ارمنی شادنہ مغسول
صمغ عربی آرد کنار آرد سنجد حب الآس عذبہ دانہ
بریان کردہ پوست بیرون پستہ عجم زبیب از ہر یک
درم ورق نقرہ یکدرم تخم خرفہ بریان بزر خشخاش
سفید دانۂ انگور از ہر یک پنجدرم عود خام بزر البنج از
یک دو درم رب بہ شیرین رب سیب شیرین رب مورد
بالسویہ ذوچند باسہ چند ہمہ ادویہ را کوفتہ بیختہ
بالشربہ سرشتہ معجون سازند شربتے تا نیمدرم با آنچہ
مناسبہ بنوشند ✤ تریاق النزلہ است کہ در منع انصباب
مواد و رفع سرفہ مجرب است ✤ صنعت آن تخم کاہو
دہ درم بزر البنج سفید پوست خشخاش از ہر یک پانزدہ
درم تخم خشخاش سفید بیست درم گل گاؤزبان تخم
مورد کشنیز خشک از ہر یک پنجدرم اسطوخودوس دو
نیم درم جملہ را در آب بخیسانند و بجوشانند و نبات
سفید صد و پنجاہ درم اضافہ نمودہ بقوام آورند پس
گل سرخ کشنیز خشک رب السوس نشاستہ صمغ عربی
کثیرا مرصاف از ہر یک دو نیم درم نرم سودہ بہ آن
بیامیزند شربتے یک نخود ✤ حب خشخاش نافع است
از برائے اسہال خون و زحیر و اسہال کبدی و معوی
و دماغی ✤ صنعت آن مازو سبز گزمازج پوست خشخاش
سفید صمغ عربی اجزا مساوی کوفتہ بیختہ بلعاب
بزرقطونا کہ با آب بارتنگ برآوردہ باشند سرشتہ
حبوب سازند شربتے مقدار نخودے بقدر قوت مزاج
از ہر یک حب تا پنج حب و اگر قدرے حب الآس
و بیخ انجبار داخل نمایند بہتر است ✤ و حلوای تخم
خشخاش است مقوی دماغ و مسمن بدن ✤ صنعت
آن تخم خشخاش سفید ہفت تولہ نبات سفید پنج تولہ
روغن گاؤ تازہ سہ تولہ اول شیرۂ خشخاش
را در دیگ کردہ بآتش ملائم چند جوشے دہند پس
روغن داغ کردہ و نبات گداختہ دران ریزند و برہم زنند
تا غلیظ گردد و بقوام آید پس زعفران لبہاسہ از ہر یک
یک یکماشہ با گلاب سائیدہ داخل نمودہ فرود آورند
و سرد کردہ ناشتا بخورند چہ یک شربت است اقویٰ
را و ضعفا را دو شربت ✤ و حلوائے کوکنار از اطبائے
ہند است از برائے نزلات نافع است و نشاط آورد و
سرعت انزال را نافع بود ✤ صنعت آن بگیرند خشخاش
تیغ تازدہ با تخم بیست عدد بکوبند و یک شب
در آب باران بخیسانند پس بفشارند و ثقل آن را
دور نمایند و دو سیر گندم را دران آب بجوشانند تا تمام
آب آنرا جذب نماید پس در سایہ خشک نمایند و آرد
کنند و آن آرد را در روغن بریان کردہ دو سیر قند سفید
و یک سیر عسل مصفی را در آب حل کردہ بجوشانند و کف
آنرا بگیرند و داخل آرد و روغن مذکور کردہ بآتش
ملائم بپزند تا شروع بہ بستن نماید و اندر روغن نماید مغز
بادام شیرین مقشر دہ درم زنجبیل دو درم زعفران نیم
درم نرم کوبیدہ داخل کردہ از آتش بگیرند و در لنگری
چینی پہن نمایند و بطریق حلوائی نور ببرند و ہر روز
بمقدار برداشت طبیعت خود بخورند ✤ و خمیرۂ خشخاش
است ✤ خمیرۂ خشخاش نافع است از برائے نزلات و
درد سینہ و سرفہ و سل و تسکین اوجاع ✤ صنعت آن
بگیرند پوست خشخاش تیغ زدہ یکصد و پنجاہ مثقال
و نیم کوفتہ در صد و ہفتاد و پنج مثقال آب بجوشانند
پس و اخر لیفہ انداختہ بچکانند تا مطلق تلخی دران پوست
نماند پس بگیرند تخم خشخاش مقدار سے و ہفت
مثقال و نیم نرم صلایہ کردہ دران آب چکیدۂ پوست
کوکنار شیرہ بکشند پس آنرا با سہ صد مثقال قند سفید
بقوام آورند پس بگیرند زعفران سہ مثقال قند سفید
سائیدہ دران داخل نمایند و یک جوش دادہ پس بگیرند
عنبر اشہب نیم مثقال و با قند سفید بکوبند و دران داخل
نمایند و برہم زنند تا نیکو مخلوط شود از آتش فرود آورند
دانہ ہیل ہفت مثقال و نیم دارچینی پانزدہ مثقال
کوبیدہ بیختہ دران داخل کردہ بمواط آن بمقدار
برہم زنند کہ خمیرہ شود و قرصہا سازند ہر قرصے دو مثقال

نگاهدارند و در وقت حاجت یک قرص آنرا بخورند
خمیرهٔ ممسک منی چون قبل از جماع بدو ساعت بخورند
امساک منی کند و سرعت انزال را نافع باشد صنعت
آن بگیرند خشخاش تیغ نزده باتخم نیم رطل و نیم کوفته
در هفت من آب جداوان بجوشانند چون آب به ثلث
رسد بمالند و بپالایند پس با یک رطل نبات سفید
بقوام خمیره آورند پس فرود آورده زنجبیل بیست درم
جوزبوا دو درم افیون یک درم زعفران نیم درم کوفته
و بیخته داخل کرده تیز زنند تا نیکو مخلوط شود و خمیره گردد
در ظرف چینی یا شیشه نگاهدارند و عند الحاجت شربتے
از نیم درم تا یک درم و یک مثقال نیز تناول نمایند
خمیرهٔ خشخاش تالیف نواب عفران مآب یعنی حکیم
محمد هاشم العلوی قدس سره + صنعت آن تخم
خشخاش سفید تخم خشخاش سیاه مغز بادام شیرین
مغز فندق مغز پسته مغز نارجیل همه مقشر نشاسته کتیرا از
هر یک دو و نیم مثقال دانهٔ هیل دو مثقال عود الصلیب چهار دانگ
زعفران دو دانگ بهمن سرخ بهمن سفید کهربا شمعی از هر یک
دو مثقال و در نسخهٔ دیگر کهربا داخل نیست لبوب تخمهارا
صلایه نموده باقی ادویه را کوفته بیخته شربت گاوزبان
شربت اسطوخودوس شربت سیب شیرین شربت به
شیرین از هر یک شش مثقال و در نسخهٔ دیگر شربت
بنفشه نیز داخل است و از هر یک این شربتها هفت
مثقال نبات سفید بیست مثقال همه را بعرق بید مشک
بقوام آورده ادویه را بآن بسرشند و خمیره سازند هر
روز پنج مثقال تناول نمایند + خمیرهٔ خشخاش ایضاً
تالیف آن مغفور مبرور + صنعت تخم خشخاش سفید تخم
خشخاش سیاه مغز بادام شیرین مغز فندق نشاسته
مغز پسته کتیرا از هر یک دو مثقال و نیم دانهٔ هیل دو مثقال
عود الصلیب چهار دانگ زعفران یک دانگ و نیم بهمن
سرخ بهمن سفید کهربا شمعی مغز نارجیل تازه مقشر از هر یک
دو مثقال و نیم لبوب و بزور را نرم صلایه نموده باقی
ادویه را کوفته و بیخته شربت اسطوخودوس و شربت
گاوزبان و شربت انار شیرین و شربت به شیرین

شربت بنفشه از هر یک هفت مثقال و نیم نبات سفید
پانزده مثقال مجموع را با عرق بید مشک چهل و پنج
مثقال بقوام آورده ادویه را بآن سرشته خمیره سازند
شربتے پنج مثقال و اگر یک دانگ عنبر اشهب داخل نمایند
بهتر است + و نیز از انجمله دیاقوذا است + بدانکه دیاقوذا
قوذا بفتح دال مهمله و فتح یاے مثناة تحتانیه است
و ضم قاف و سکون واو و فتح ذال معجمه و الف
بلغت یونانی بمعنے شراب خشخاش است + دیاقوذا اکثر
نزلات حاره و سرفهٔ خشک را مفید است و حلق و سینه را
نرم گرداند + صنعت آن بگیرند خشخاش تیغ نزده
باتخم بیست عدد تخم خطمے سفید کتیرا اسفید صمغ عربے تخم
خبازی بهدانه شیرین از هر یک پنج درم اصل السوس
بیست درم بزرقطونا ده درم و در نسخهٔ بیست و دیگر بیست
درم است مجموع را در شش رطل آب باران دو شبانه
روز بخیسانند تا نرم شود پس بآتش ملائم بپزند تا مهرا
و آب بنصف رسد پس بپالایند و با یک من قند سفید
بقوام آورند شربتے تمام تا پنج مثقال و در نسخهٔ دیگر این
دیاقوذ بجای قند سفید مینیخج است سید اسمعیل گفته
در ذخیرهٔ خود که بعض اطبا قند سفید نیم من مینیخج نیم من
می کنند و بعضے مینیخج نیم من و عسل مصفے نیم من میکنند
و اگر بجاے هر دو شکر تمهکند روا باشد مسافر نمایند که اگر
بجاے همه یکمن فانید سنجرے یا یکمن ترنجبین یا هر
دو از هر یک نیم من کنند بهتر است + و دیاقوذا دیگر
که منافع مثل اوست + صنعت آن خشخاش
سفید تیغ نزده باتخم و خشخاش سیاه تیغ نزده باتخم
از هر یک ده مثقال گل بنفشه صمغ عربے از هر یک
پنج درم اصل السوس سه درم رب انار شیرین بیست
مثقال قند سفید یکصد درم بدستور شربت بپزند
شربتے ده درم + دیاقوذا که منع نزلات کند و سرفه
را نافع بود و خواب آورد و دماغ را قوت دهد
صنعت آن خشخاش سفید خشخاش سیاه با پوست
تیغ نزده از هر یک دو عدد عناب خراسانی بیست عدد
مویز منقے دوازده مثقال و نیم بزرالبنج سفید یکمثقال

و یکدانگ و نیم اصل السوس دوازده مثقال و نیم تخم خطمے سپید
سه مثقال انجیر زرد ده دانه ایرسا دو مثقال و نیم
پرسیاوشان اسطوخودوس زوفا خشک از هر یک دو مثقال
مجموع را در آب باران و اگر یافت نشود در آب جاوان
مقدار هفت رطل یک شبانه روز بخیسانند و روز دیگر
بجوشانند آنمقدار که ثلث آب بماند و بپالایند و با شکر سفید
یک من بقوام آورند پس بگیرند مصطگے رومی [illegible]
دار چینی زعفران رب السوس از هر یک نیم مثقال کوبیده
و بیخته بآن بسرشند سرشتنی نیکو شربتے سه مثقال +
دیاقوذا المنقول از خط حکیم احمد موسوی قلمی فرموده اند
که این شربت ماهیت و زنام ساخته آزموده مجرب
افتاده و مخترع آن فقیر است + صنعت آن پوست
خشخاش تیغ نزده سر بنفشه گل سرخ اصل السوس از
هر یک دو مثقال عناب خراسانی تازه بیست عدد
سپستان سی عدد گل خطمی سفید زوفا یابس از هر یک
یکمثقال تخم خبازی نیم مثقال مویز طائفی منقے از حب
تخم خشخاش سفید چهار مثقال جوشانیده و صافی
نموده قند سفید یک من داخل کرده بقوام آورند و
بوقت حاجت اگر ضرورت باشد صمغ عربے کتیرا
از هر یک دو دانگ کوبیده بران پاشیده بلیسند
دیاقوذ دیگر تالیف حکیم احمد موسوی صنعت آن
مویز طائفی دانه بیرون کرده سه مثقال تخم خطمے سفید
صمغ عربے زوفاے یابس تخم خرفه مقشر تخم خبازی
بهدانه اصل السوس مخلوک از هر یک دو مثقال خشخاش
تیغ نزده باتخم پانزده مثقال ایرسا یکمثقال در آب
خیسانیده بجوشانند چون بنصف رسد صافی نموده با
شکر سفید بقوام آورند و اگر سرفه بلغمی و یا کهنه باشد
اندک انگبین یا شکر نیز داخل نمایند + دیاقوذا دیگر
اصحاب نزلات و غدد و تدسل را و کسیکه سرفه داشته
باشد و با سرفه خون برآید نافع بود + صنعت آن
خشخاش سفید تیغ نزده باتخم خشخاش سیاه باتخم از
هر یک پنجاه درم تخم کاهو مقشر بزرالبنج سفید از
هر یک سه درم و نیم کوفته با پانصد درم آب صافی بجوشانند

تابیست درم بمالند بپالایند و پنجاه درم لعاب بزرقطونا
و یکصد درم منیخج داخلکرده بقوام آورند شربتے یک اوقیہ
دیاقوذا بنسخهٔ ابن ماسویه که انفع از نسخهٔ قبل است در منافع
مذکوره + صنعت آن خشخاش سفید بیست درم خشخاش
سیاه ده درم تخم خطمی سفید کثیرا صمغ عربی مغز تخم خیارین
مغز بهدانه از هر یک پنجدرم اصل السوس بیست درم
بزرقطونا پنجدرم ادویه را سوای بزرقطونا کوفته مجموع را
سوای بزرقطونا و خطمی در دو من آب باران بخیسانند یکشبانروز
و بزرقطونا و خطمی را لعاب برآورند و صمغ عربی کثیرا را
علیحده در ده سیر آب باران حلکنند پس بجوشانند تا به
نصف رسد پس بپالایند و لعابها و کثیرا و صمغ عربی حل کرده
با نیم من شکر صافی نموده بقوام آورند شربتے یک اوقیہ
دیاقوذا دیگر که حکیم احمد موسوی در مجربات خود از والد ماجد
خود دیاقوذا دیگر موسوی نقل کرده + صنعت آن خشخاش سفید
تیغ نزده با تخم نیم من در سه من آب باران یکشبانروز
بخیسانند و روز دیگر بجوشانند تا به نصف رسد صافی نموده
با نیم من منیخج و نیم من شکر سفید بقوام آورند و اگر در سینه
خطے باشد بدل شکر انگبین کنند + دیاقوذا منقول از خط
میرزا معز الدین محمد موسوی + صنعت آن تخم خشخاش
پوست خشخاش از هر یک بیست درم بجوشانند و بپالایند
با پنجاه درم قند سفید بقوام آورند شربتے ده درم با آب گرم
دیاقوذا دیگر منقول از خط میرزا معز الدین موسوی + صنعت
آن خشخاش سفید اصل السوس از هر یک بیست درم
خشخاش سیاه ده درم تخم خطمی و کثیرا صمغ عربی تخم خبازی
بزرقطونا از هر یک پنجدرم همه را در پنج رطل آب باران
بجوشانند تا به نصف رسد صافی نموده در رطل سلافه عنب
یا عصیر عنب بجنته و یک رطل فانید داخلکرده بقوام آورند
دیاقوذا دیگر مجرب از برای امراض صدر و ریه و سعال
صنعت آن خشخاش تیغ نزده با تخم سی عدد گل بنفشه
گل نیلوفر گاوزبان از هر یک سه مثقال اصل السوس
پنج مثقال عناب سپستان از هر یک ده دانه ادویه را
جوشانیده صافی نموده نبات سفید یک من داخلکرده
بقوام آورند شربتے یک اوقیہ + دیاقوذا دیگر منقول از

ذخیرهٔ سید اسمعیل جرجانی در زکام و نزله بسیار حار و
بارد نیز که رقیق باشد استعمال کرده میشود + صنعت آن
بگیرند خشخاش تیغ نزده یکصد عدد و با پوست و تخم بکوبند
و در هفت من آب باران یک شبانروز بخیسانند و روز
دیگر آنمقدار بجوشانند که به نصف رسد بپالایند و با یکمن
قند سفید و یک من منیخج بقوام آورند شربتے هفت درم
با ماء الشعیر و بعض اطبا اقاقیا زعفران مرکے صافی
گلنار فارسے عصارهٔ لحیة التیس صمغ عربی از هر یک
یکدرم کوبیده بیخته داخل میکنند در تمام آن شربت و بعضے
بازاے هر رطلے ازین شربت این ادویه را باین مقدار
داخل مینمایند + دیاقوذا تالیف آن مرحوم نافع از برای
سل و جمیع امراض صدر و ریه که از نزلات حاره باشد
و اسهال مراری و ذوبانی و نفث الدم + صنعت آن
خشخاش سفید تیغ نزده با تخم بیست عدد خشخاش سیاه
تیغ نزده با تخم ده عدد نیم کوفته بهدانه به شیرین تخم
خطمی سفید صمغ عربی کثیرا اصل السوس محکوک مرضوض
سرطان نهری که اطراف آنرا دور کرده شکم آن را
نگافته اول مرتبه بآب خاکستر چوب طرفا و اندک نمک
شسته پس بآب خوش بشویند که اثر خاکستر و نمک دور
گردد و از هر یک پنج مثقال جمله را در یکمن تبریزی آب
باران یکشبانروز بخیسانند پس بپزند تا به نصف رسد
بمالند و بپالایند و لعاب بزرقطونا ده مثقال قند
سفید نیم من داخل کرده بقوام آورند پس بگیرند اقاقیا
عصارهٔ لحیة التیس طباشیر سفید از هر یک یکمثقال زعفران
بزرالبنج سفید از هر یک دو دانگ کهربا مروارید ناسفته
از هر یک نیم مثقال داخل کرده نیکو بر هم زنند
تا خوب مخلوط شود و در ظرف چینی نگاه دارند شربتے
پنج مثقال + ورب خشخاش است از تالیف
قدما است جهت نزلات حاره بغایت نفع دارد
صنعت آن کوکناره مع تخم دو بست عدد بکوبند
و یکشبانروز در نه صد مثقال آب بخیسانند و بجوشانند
تا به نصف رسد پس صاف نمایند و با صد و پنجاه درم شکر
با عسل با ثلث بقوام آورند که لعوق شود بعد ازان

اقاقیا زعفران ماز و لحیة التیس از هر یک درمی کوفته
بیخته دران پس شند و بدانند که رب نزد اطبا آن است
که نباتات و اثمار را کوفته آب آنرا بگیرند یا جوشانده
آب صاف طبیخ آنرا بستانند پس این آب یا طبیخ را
نفط تا که غلیظ شود و باید که چون به نصف رسد قدرے سیر نیخ
نیز داخل نمایند و بقوام آورند چه آب بعضے فواکه
بعضے شیرها از بسکه مائیت و لطافت دارند عند
الطبیخ همه هوا می گردند و غلیظ نمیشوند تا که آن شکر نیامیزند
و یا آنکه میوزند بخلاف شراب که شربتے با مائیات ابتدا
داخل مینمایند و طبخ میدهند تا غلیظ گردد و بقوام آید آخر خواه
آن مائع عصاره باشد یا طبیخ یا غیر آن و این فرق است
میان آن هر دو و نیز بسبیل تجوز احدهما را بر دیگری اطلاق
مینمایند و در حرف الراء در مبحث ربوب انشاء الله تعالی
خواهد آمد + و سفوف خشخاش است + سفوف خشخاش
نافع از برای نزلات حاره و سل و سعال و خشونت صدر
صنعت آن تخم خشخاش سفید پنجدرم صمغ عربی نشاسته
بریان تخم خطمی سفید کثیرا سفید تخم خبازی از هر یک دو درم
تخم خرفه مقشر سه درم طباشیر سفید یک مثقال مغز بهدانه
رب السوس از هر یک دو مثقال کوفته بیخته شربتے دو
مثقال با شیر زنان یا شیر بز یا شیر خر بیاشامند + سفوف
دیگر که وجع گلیه را نافع باشد و درد را تسکین دهد + صنعت
آن بزرالبنج سفید یکدانگ افیون قیراطی مغز تخم کدو
خرفه مقشر از هر یک یکدرم کوفته با شراب خشخاش بنوشند
ایضاً از الجمله شرابهاے خشخاش است + شراب خشخاش
ساده منع نزلات کند و قروح صدر و ریه را نافع بود و
بیخوابی را مفید باشد + صنعت آن خشخاش سفید بزرگ تیغ
نزده یکصد عدد با تخم نیکوفته با دو من آب باران بپزند و
بپالایند و با یک من و نیم قند سفید بقوام آورند شربتے
تا ده درم و اگر خواهند شراب خشخاش از تخم بے پوست
مرتب نمایند مقدار بیست مثقال تخم خشخاش را بکوبند
و بپزند و با یک من قند سفید بقوام آورند و اگر تخم خشخاش
از خشخاش تیغ نزده باشد بهتر است + شراب خشخاش
به نسخهٔ شیخ الرئیس بلنع الخدار نزلات و مواد دماغی است

دمسرفه را نافع است و مانع قیٔ الدم و اسهال مزمن است
صنعت آن بگیرند خشخاش رسیده تیغ نزده متوسط
در بزرگی و کوچکی دو صد عدد و کنگره سر آنها را و چوب
پایان آنها را دور کنند و در آب باران پانزده رطل سه
شبانروز بخیسانند پس بجوشانند تا به نصف رسد پس
بفشارند و ثفل آنها را دور کنند و آب را نیکو صافی نموده
وزن کنند از ان چهار رطل و نیم و از عسل مصفی خوشبو و آب
سلاقهٔ عنب از هر یک یک رطل و نیم و بپزند تا بقوام
آید پس اقاقیا و زعفران و رب صافی گلنار فارسی عصارهٔ
لحیة التیس از هر یک یک درم کوبیده و بیخته با آن مخلوط
سازند و در ظروف چینی نگاه دارند * حکیم میر
معزالدین موسوی گفته که درین شراب برای
نفث الدم دم الاخوین و طراثیث شیرین و صمغ عربی
نیز داخل میتوان کرد و دیگری درین شراب بجای رب
صافی عفص و گلنار فارسی هر دو داخل کرده و گفته
که این شراب را با پنجاه درم شکر سفید با عسل مصفی یا ثلث
مرتب باید نمود و دیگری گفته که این شراب را با عسل مصفی
بقدر ضرور مرتب باید نمود و ادویه که در آخر داخل میکنند
همین اقاقیا عصارهٔ لحیة التیس آورده و این نسخه از برای
اسهال مزمن انسب است * و دیگری گفته که در هر رطلی از
شراب مذکور یعنی بعد از انکه بقوام آمده باشد اقاقیا
و برگ سماق و عصارهٔ لحیة التیس و گلنار فارسی و کثیرا و
زعفران از هر یک چهار درم باید داخل نمود و در نسخهٔ دیگر
که از برای اسهال دماغی بسیار نافع است بعد از آمدن
بقوام لائق گلسرخ صمغ عربی از هر یک هشت درم تخم خشخاش
سفید تخم خشخاش سیاه که دو دهر را بریان کرده باشند از هر
یک شش درم رب السوس نشاسته کثیرا از هر یک چهار درم
زعفران یک درم داخل است شربتی دو درم * شراب خشخاش
دیگر * صنعت آن پوست خشخاش سفید تیغ نزده چهل
مثقال تخم خشخاش دو صد و چهل مثقال هر دو را یکشبانروز
در شش رطل آب باران بخیسانند پس بجوشانند تا به نصف
رسد و بمالند و بفشارند و صافی نموده قند سفید دو صد و چهل
مثقال داخلکرده بقوام آورده نگاه دارند * شراب خشخاش دیگر
تخم خشخاش پوست خشخاش تیغ نزده از هر یک سی درم
نیمکوفته در سه من آب باران بجوشانند و چون یک رطل
آب بماند بپالایند و با یک رطل قند سفید بقوام آورند
شراب خشخاش دیگر جهت مسلولین و صاحبان نفث الدم
و کسیکه با سرفه خون از سینه آید و از برای اصحاب
سعال صعب که شب بیقراری داشته باشد و خواب آمدن
ندهد * صنعت آن خشخاش سفید با تخم خشخاش سیاه
با تخم که آنرا تیغ نزده باشند از هر یک پنجاه درم تخم
کاهو مقشر بزرالبنج سفید از هر یک سی درم همه را با پانصد
درم آب باران یکشبانروز بخیسانند پس بجوشانند
تا بنصف رسد و بپالایند و پنجاه درم لعاب بزرقطونا
و یکصد درم مینیختج داخل کرده باز بجوشانند تا بقوام آید
و در آخر دو درم زعفران داخلکرده در ظرف چینی
نگاهدارند شراب خشخاش مرکب منافع بسیار دارد *
صنعت آن پوست خشخاش تیغ نزده با تخم یکصد و پنجاه
عدد کنگره و چوب آنرا دور کرده یکشبانروز در آب خیسانیده
و اگر بجای آب گلاب و عرق بیدمشک کنند بهتر است
و این ادویه را نیم کوفته در پارچه بسته علیحده علیحده در آب
و یا گلاب و بیدمشک بخیسانند بهمان قسم یکشبانروز
پس هر یک را جدا جدا جوشانیده مالیده صاف نموده
با سه چندان نبات بقوام آورند ادویه این است
عود هندی غاریقون خام دارچینی قرنفل دانه هیل سادج هندی
از هر یک یک مثقال سنبل الطیب سه مثقال و بعد تیاری
عنبر اشهب مشک خالص مصطگی زعفران از هر یک
یک مثقال اضافه نمایند و باید که قدر نبات تخمیناً دو صد و
شصت مثقال باشد * شراب خشخاش دیگر نافع از برای
صداع و نزلات و سعال * صنعت آن خشخاش
تیغ نزده با تخم سی عدد گل بنفشه گل نیلوفر
گاوزبان از هر یک سه مثقال اصل السوس پنج مثقال
عناب سپستان از هر یک ده دانه جوشانیده صافی
نموده شکر سفید بیست و پنج مثقال داخل کرده بقوام
آورند شربتی پنج مثقال * شراب خشخاش دیگر که رطوبت
بدن کند چون بامار الشعیر نوشند و حمیات دق
و اقسام حمیات را نافع باشد * صنعت آن آب نیلوفر
تازه و آب کدو تازه آب گل بنفشه تازه از هر یک نیم
من تخم خشخاش سفید یکصد درم تخم خشخاش را نرم کوبیده
و در آبها داخل نموده با شکر سفید مصفی یک من بقوام
آورند و بعضی از اطبا بزرالبنج سفید در آب مذکور سه شب
خیسانیده پس صاف نموده تخم خشخاش سفید را نرم کوبیده
داخلکرده با قند بقوام آورند میفرمایند که این خوب نیست
زیرا که بزرالبنج را یبوست بسیار است و این آبها بسبب
لطافت تا سه روز فاسد میشوند * شراب خشخاش صندلی
سعال با تلیین طبع را سودمند است * صنعت آن پوست
خشخاش تخم خشخاش از هر یک ده درم حب الآس بیست
درم صندل سفید صندل سرخ از هر یک پانزده درم همه را در گلاب
و عرق بیدمشک از هر یک یکمن سه شبانروز بخیسانند
و بجوشانند چون یکمن برسد بپالایند و با نیم من رب به شیرین
و نیم من نبات سفید بقوام آورند پس یکدرم عنبر اشهب
زیاده مثقال نبات سفید نرم کوبیده داخل نمایند * ضماد
خشخاش از محمد بن زکریا است نافع از برای اوجاع اذن
و اسنان و شقیقه * صنعت آن گل بنفشه خشک بابونه
اکلیل الملک گل خطمی سفید آرد جو تخم خشخاش پوست
خشخاش از هر یک کفی نیم کوفته با آب بپزند تا مهرا شود
در هاون سنگی بکوبند و روغن گلسرخ داخلکرده بسته
بمالند تا چون مرهم شود بر گوش و لحیه و شقیقه ضماد نمایند
و طلای خشخاش است چون بر درد چشم بمالند آب آمدن
و درد و احماق آنرا زائل گرداند * صنعت آن یکصد و
پوست خشخاش را در آب برگ عنب الثعلب سه ساعت
خیسانیده پس مالیده صاف نموده در ان حضض یک
نیم وزن زرد چوبه یک وزن سائیده شیر گرم نموده
طلا نمایند و عرق خشخاش و این در خواص قریب بعرق
افیون است * صنعت آن بگیرند کوزه خشخاش تیغ
نازده افیون ناگرفته با تخم هر قدر که خواهند و پارچه نموده
یکشبانروز در آب آنمقدار که از زردی آن بگذرد بخیسانند
پس با چهار وزن آن آب بطریق متعارف با آتش ملایم
بقرع و انبیق عرق کشند و اگر قوی خواهند باز در ان عرق

قدری پوست خشخاش تیغ نازده بدستور خیسانیده عرق
کشند + عرق پوست خشخاش مرکب در نفع اقوی از ساذج
آن است + صنعت آن بگیرند پوست خشخاش موصوف
نیم من تبرزی بزر البنج سفید ده مثقال بیخ لفاح پنجمثقال
تخم خشخاش بیست مثقال بهمن سرخ بهمن سفید
بوزیدان شقاقل مصری زرآوند مدحرج زرآوند طویل
دارچینی قرنفل جوزبوا بسباسه از هریک چهار مثقال
برگ بادرنجبویه برگ فرنجمشک برگ گاؤزبان گل
گاؤزبان از هریک هفت مثقال زعفران سه مثقال
جندبیدستر عنبر اشهب مشک خالص از هریک دو مثقال
ادویه را سوای زعفران و جندبیدستر و عنبر و مشک
جوکوب نموده دران مقدار آب باران که از بالاے
آن دو سه انگشت بگذرد یک شبان روز بخیسانند
پس چهار وزن آن آب داخلکرده در دیگ عرق کشی
بدستور مقرر عرق کشند و زعفران و جند و مشک و عنبر را
سوده در پارچهٔ نازکے بسته در ته مشربه اندازند تا عرق
بران کشیده شود پس سرد کرده در شیشه نگاه دارند
و عندالحاجت بقدر برداشت طبیعت بیاشامند
و این عرق پیران و صاحبان امراض دماغیه
بارده و معتادین بکوکنار را بسیار نافع است + حا قرص
خشخاش است + قرص خشخاش نافع است از برای
قروح سینه و ریه و درد سینه و ذات الریه و ذات الجنب
و حرقة البول و بول الدم و حرقهٔ گرده و مثانه و نفث
الدم و اسهال دموی و سرفه و تپ + صنعت آن غنچهٔ
گلسرخ منزوع الاقماع صمغ عربے از هریک چهار درم
کثیرا رب السوس از هریک دو درم تخم خشخاش سفید
تخم خشخاش سیاه از هریک سه درم طباشیر سفید پنجدرم
زعفران کوکو دو دانگ کوفته بیخته بآب سرشته اقراص
سازند شربتے از یکدرم تا یک مثقال باشراب خشخاش
و قوتش تا شش ماه باقی است و بعد ازان ضعیف میگردد
و در نسخهٔ حکیم محمد باقر که در مجربات خود نوشته نشاسته
داخل نیست و گفته که شربتش از یک مثقال تا یکمثقال
و نیم است با شراب خشخاش و در موضع دیگر از بیان

مجربات خود نشاسته داخل است و گفته که شربتش از
یک درم تا سه درم است با شراب خشخاش + قرص خشخاش
که سید اسمٰعیل در ذخیره در علت قرحه ذکر کرده و گفته
که این قرص از براے قروح کلیه و مثانه و مجاری بول
و از براے رویانیدن گوشت تازه درین قروح بکار
آید هرگاه استعمال کرده شود بعد از سکون وجع والیتاذن
ریم + صنعت آن تخم خشخاش سفید تخم خشخاش سیاه
از هریک دو درم کثیرا صمغ عربے نشاسته گل ارمنی
طین قبرسی گل مختوم غنچهٔ گلسرخ منزوع الاقماع گلنار
فارسی سماق منقے از هریک یک درم طباشیر سفید
کهربا از هریک یکدرم و نیم کندر نیمدرم ریوند چینی دو دانگ
کوفته و بیخته بآب بارتنگ تازه اقراص سازند
شربتے از یک مثقال تا دو درم با سکنجبین سفرجلی
یا کشکاب بیاشامند و اگر درین قرص دم الاخوین و حب
الآس و سرطان محرق زیاده کنند قوی‌تر میگردد
و حب القلت و ودع محرق و بسد و مروارید ناسفته
از براے قروح مثانه هرگاه این قرص ساخته
شود باید که زیاده کرده شود + قرص خشخاش بنسخهٔ دیگر
قرحه و جرب مثانه و سوزش بول را نافع باشد
صنعت آن تخم خشخاش سفید و سیاه از هریک چهار
مثقال نشاسته کثیرا صمغ عربے از هریک یک
مثقال بزر البنج سفید پنج مثقال ریوند چینی یک
مثقال اجزا کوفته بیخته بآب لسان الحمل سرشته
قرص سازند شربتے دو درم با سکنجبین سفرجلی هندبا
و کوکنار مصلح است + صنعت آن پوست خشخاش سیاه
تیغ نزده پانزده مثقال جوزبوا قرنفل از هر
یک دو مثقال و نیم بسباسه نانخواه بادیان از هریک
یک مثقال و نیم دارچینی یک مثقال زعفران
نیم مثقال همه را نیم کوفته بطریق متعارف بچکانند
شربتے پنج مثقال + و لبانه فولونیه است لبانه که
معین بر تقویت باه و بطوء انزال است + صنعت
آن پوست خشخاش تیغ نزده پنج اقماع شونیز جوزبوا
از هریک پنجدرم سعد کوفی قرنفل بسباسه از هریک نیمدرم

کوفته و بیخته با چهار وزن ادویه بعسل مصفی مقوم سرشته
معجون سازند دو ساعت قبل از مقاربت مقدار
یکدرم تا یکمثقال تناول نمایند + لبانهٔ دیگر که همان منفعت
بخشد + صنعت آن پوست خشخاش تیغ نزده خولنجان
جوزبوا کشنیز خشک ورق الجوز اقاقیا افسنتین رومی پوست
بیرون پسته جاؤشیر از هریک یک جزو بالسویه قسط
هندی میعهٔ یابسه سندروس صعتر تخم سداب از هریک
نیم جزو مغز پسته مقشر بوزن کل با سه وزن مجموع ادویه
عسل مصفی علے الرسم سرشته معجون سازند و عندالحاجت
دو سه ساعت قبل ازان مقدار یک مثقال تا دو مثقال
تناول نمایند + و از الجمله لعوقات خشخاش است
لعوق خشخاش از تراکیب حکیم اشرف ولد ارشد حکیم
ابراهیم منقول از خط ولد ارشد حکیم ابراهیم قلمے نموده
که باین از مرضهای بسیار خلاصی یافته و کسانیکه
سل کرده بودند از جهت ایشان بمقدمات سل مبتلا بود
و ازان نجات یافتند + صنعت آن ایرسا زعفران
اسطوخودوس از هریک پنجمثقال رازیانه غری السمک
از هریک سه مثقال پرسیاوشان پنجمثقال گاؤزبان
هفت مثقال اصل السوس گل خطمے سفید از هریک سه
مثقال تخم خشخاش بیست مثقال تخم اسفاناخ زوفا
خشک از هریک ده مثقال پوست خشخاش پانزده مثقال
مغز فندق خام مقشر سی مثقال عناب سی دانه سپستان
سی دانه گز انگبین سفید پنجاه مثقال فانید یکصد مثقال
نبات سفید یکصد و پنجاه مثقال بدستور مقرر لعوق سازند
شربتے دو مثقال با آب گرم + لعوق خشخاش
که در امراض نزلے قائم مقام شراب خشخاش است
صنعت آن خشخاش نزده با پوست و تخم پنجاه عدد
در یک سیر آب بجوشانند بنصف رسد صافی نموده
قند سفید و عسل مصفے از هریک پنجاه مثقال داخل
کرده بقوام آورند پس شیرهٔ مغز چلغوزه و شیرهٔ حبک
و شیرهٔ حب القطن نشاسته از هریک دوازده مثقال
داخلکرده باز بجوشانند تا بقوام آید بکار برند و اگر دانه
هیل و صمغ عربے و رب السوس از هریک شش مثقال

زعفران یک مثقال کوفته و بیخته ممزوج نمایند بهتر آنست و در ظرف چینی نگاهدارند شربتی یک اوقیه ✦
لعوق خشخاش که امراض نزلهٔ حارهٔ مزمنه را نافع است
صنعت آن مغز تخم خیارین پنجدرم مغز بادام شیرین شش درم صمغ عربی سه درم زعفران یکدرم زرنباد ساییده سپستان سی دانه اصل السوس مقشر پوست خشخاش تیغ زده از هریک هفتدرم در آب جوشانیده چون به ثلث رسد بپالایند تا بیند ده درم شکر طبرزد یکرطل داخلکرده بقوام آورند و ادویه کوبیده را داخلکرده برهم زنند و در ظرف چینی نگاه دارند شربتی یک اوقیه و بعضی در تمین پختن مخلوس خیار شنبر هژده درم و گل بنفشه خشک پنجدرم عناب جرجانی بزرگ بیست دانه داخل نموده اند و در وقت سرشتن اجزا آرد باقلا ده درم و روغن بادام شیرین سی درم داخل مینمایند ✦ لعوق خشخاش لهٔ قدس سرهٔ موسوم به لنا نافع ازبرای امراض مذکوره ✦ صنعت آن پوست خشخاش سفید تخم خشخاش سفید از هریک سی مثقال گل بنفشه اصل السوس محکوک تخم خبازی تخم خطمی سفید کثیرا از هریک پانزده مثقال در دوازده رطل آب باران دو شبانروز خیسانیده بجوشانند تا به نصف رسد پس صاف نموده با دو رطل نبات سفید بقوام آورند شربتی شش مثقال ✦ لعوق خشخاش سل و قرحهٔ ریه و امعاد نفث الدم و سرفهٔ بلغمی را نافع باشد ✦ صنعت آن پوست خشخاش سفید پنجاه درم در دو رطل آب بجوشانند تا به نصف رسد دیگر رطل قند اضافه کنند و بجوشانند تا بقوام آید بعد از آن رب السوس و مغز تخم کدو از هر یک پنجدرم کوفته بآنها ممزوج نمایند شربتی ده درم بلیسند ✦ لعوق خشخاش نوعی دیگر که نزلهٔ گرم را ساکن کند ✦ صنعت آن تخم خشخاش سفید ده درم نشاسته کثیرا صمغ عربی از هریک چهار درم مغز تخم کدو مغز بهدانه از هریک سه درم بگلاب بسرشند و لعوق سازند ✦ لعوق خشخاش نزلهٔ گرم را نافع باشد و ماده را رقیق گرداند ✦ صنعت آن خشخاش سفید ده درم پوست خشخاش سفید پنجدرم نیمکوفته و خیسانیده

و جوشانیده و صاف نموده با قند بقوام آورند و نشاسته و کثیرا و صمغ عربی از هریک سه درم بآن بسرشند و لعوق کنند ✦ و لعوق خشخاش از استنباط آن مرحوم که در امراض نزلی قائم مقام رب خشخاش است ✦ صنعت آن خشخاش سیاه تیغ زده با تخم پنجاه عدد در یکسیر شاهجهانی آب باران بجوشانند تا نصف رسد صافی نموده نبات سفید عسل مصفی از هریک پاؤسیر شیرهٔ مغز چلغوزه شیرهٔ حب القطن شیرهٔ کشنیز خشک نشاسته از هریک چهار توله داخلکرده برزنند تا بقوام آید پس دانهٔ ہیل صمغ عربی رب السوس از هریک دو توله زعفران سه ماشه سوده داخلکرده نیکو برهم زنند و در وقت حاجت شربتی پنجمثقال تناول نمایند ✦ لعوق لبوب در قوت باه و امساک منی و رعت انزال بی نظیر است و تفریح و نشاط تمام آورد ✦ صنعت آن تخم خشخاش سفید مغز بادام مقشر مغز حب الزلم مغز حب القطن مغز حب السمنه مغز تخم خیارین از هریک چهار مثقال مجموع را بر روی سنگ با شیر گاؤ صلایه نموده تا چون مرهم شود پس بگیرند پوست کوکنار تیغ زده شش مثقال بزر البنج سفید مغز پسته تمر هندی مقشر از هریک دو مثقال بیخ لفاح و عود کوفی که بهندی بیخ موتھ گویند از هریک نیم مثقال حسک مربی چهار مثقال مجموع را در سه سیر شیر گاؤمیش بجوشانند تا ثلث رسد پس بمالند بقوت و بپالایند و نبات سفید یک سیر داخل کرده بقوام لعوق آورند پس لبوب سائیده را داخل کرده نیز زنند تا نیکو مخلوط شود و از آتش فرود آورده مثقال مصری دار چینی سیلانی بهمن سرخ بهمن سفید از هریک دو مثقال خصیة الثعلب مصری شش مثقال زعفران عنبر اشهب مشک ترکی از هریک نیم مثقال کوبیده و بیخته بآن بسرشند و در ظرف چینی نگاهدارند و هر روز صبح یک مثقال و عصر یک مثقال آن را تناول نمایند ✦ و مرهم کوکنار است جهت زخم شمشیر و سرطان و ناصور نافع است ✦ صنعت

کوکنار ده توله دم الاخوین سرفهٔ اصفهانی زرد چوبه شاخ گوزن سوخته زاج سفید از هریک یک توله مردار سنگ شش ماشه موم سفید و روغن کنجد یا زیتون از هریک هفت توله اول روغن را جوشداده موم دران بگذارند پس ادویه را کوفته بیخته دران اندازند و مرهم سازند و وقت حاجت بکار برند ✦

باب الالف مع القاف

اقحوان بضم اول و سکون ثانی و ضم حای حطی و واؤ والف و نون لغت عربی است و آنرا احداق المرضی و قسم صغیر آنرا اهل شام عین الجمل نامند و بفارسی بابونهٔ گاؤ چشم نامند و قسمی از اقحوان را که ابنوت الراعی ابنوت الملک نیز گفته اند که آنرا یونانی ادماتین نامند حکیم میر محمد مومن گفته که خبز الغراب اقحوان است و مشهور آن است که خبز الغراب که فارسی آن نان کلاغ است اسم خبازی است و مشهور اصح است و نیز بعربی رجل الدجاج و عرار و عین البقر و عین الاعلی و بعبرانی خیفا ئفا و بسریانی فشا و نیز اقحوان را افراینون و نزد بعضی کافوریه اسم اقحوان است و آنرا کرکیش و کرکاش نیز نامند و آن دو قسم میباشد صغیر و کبیر کبیر را بهار گویند و بیونانی انقلیمن و آن دو نوع است بری و بستانی و شاخهای او باریک و برگش شبیه برگ کشنیز و درازیانه و گلش زرد مدور و در اطراف آن برگهای زیره سفید و از گل بابونه بزرگ تر و ثقیل الرائحه و باندک تلخی و فی الجمله صنفی از بابونه است و فرق آن است که بابونه تخم میدارد و این ندارد و نزد اطلاق مراد گل آن است گرم است در سوم و خشک در دوم و مسخن قوی و محلل خون منجمد در مثانه و مفتح سدهٔ جگر و افواه عروق ملطف و مدر عرق و بول و حیض و مسقط جنین و با قوت تریاقیه و مفتت حصات و جهت درد مقعد و درد مثانه و صلابت سپرز و استسقاء و قراقر معده با سکنجبین و با نمک مسهل سودا و بلغم و لعوق آن جهت ربو و سرفه و نفث الدم و جلوس در طبیخ آن جهت صلابت رحم و طلای آب تازهٔ آن بر انثیین و قضیب

وکنجد ران مقوی باه و جماع و ضماد آن جهت التوای عصب
و با موم و روغن جهت ورم صلب و شربت نیم مثقال
با سکنجبین جهت آمیختن استسقا نافع و فرزجهٔ آن مدر حیض
و منقی رحم و اکثار آن مصدع و مصلحش سکنجبین و مکرب معده
و مصلحش بنفشه و انیسون و قدر شربتش تا دو مثقال بدل کثیر
بابونه است و قسم صغیر آن در دوم گرم در اول خشک
و در افعال ضعیف تر از اول و با شراب جهت نیکوئی رنگ
رخساره تحلیل ورم صلب و اکتحال خشک آن جهت تقویت
طبقات چشم و ظلمت بصر و جلای آثار قروح و دفع نزول
آب نافع است و خاکستر گل اقحوان نافع است از برای
غرب ذرور آن برتن و انگیاس بآن هر دو صنف
اقحوان میباشد قوی - امراض الراس + سهر + بوئیدن
اقحوان خواب می آورد + سبات بسیارے بوئیدن
اقحوان محدث سبات است + مالیخولیا اقحوان مخرج سودا
و بلغم است و استفراغ بآن نافع است از برای اصحاب
فزع جالینوس گفته که آشامیدن خشک آن نافع است
صاحب مالیخولیا را مانند افتیمون + صرع استفراغ با
اقحوان نافع است از برای صرع و بجهت آنکه مخرج بلغم
و سودا است محمد طبری گفته که چون از اصول آن
یک مثقال با طبیخ فادانیا تا سی روز متوالی بخورند نافع
است از برای صرع و زائل میگرداند صرع را اسحق گفته
که چون بیاشامند از اقحوان هر روز دو درم با شراب
ریحانی بیست و پنج روز متوالی نافع است صرع را
رازی گفته که چون بیاشامند صاحب صرع را از بیخ اقحوان
هر روز دو مثقال تا سه روز متوالی نفع میدهد او را
ثفلی بن راوس گفته که چون آشامیده شود از بیخ
اقحوان هر روز یکمثقال نافع است صرع حادث از خلط
سوداوی را القوه مطبوخ اقحوان را نطول نمودن بر سر نافع
است از برای القوه + دهن الاقحوان جهت تنقیه جراحات
اعضای عصبانی و التوای عصب و ورم اسافل بدن
مفسده و صلابت رحم و درد گوش و تفتیح سامات و
ادرار عرق نوخر است شرباً و تمریخا و قطورا و آشامیدن
بجرم آن مدر عرق و جهت دفع قولنج مفید و نافع

استنشاق باین دهن بعد از استفراغ به حب ایارج از برای
سهر که بوده باشد سبب آن رطوبت بورقی در دماغ
پس بدرستیکه خواب می آورد خوابی نیکو مولانا نفیس
گفته که تعریق سر بآن نافع است از برای این قسم از
سهر رازی گفته که دهن الاقحوان نافع است از برای
سهر حادث از برای مشائخ سعوط کردن بآن و نیز نافع
است از برای لقوه تمریخ و طلا کردن آن بر سر وا گرم
است + صنعت آن بگیرند گل آنرا یک رطل و در چهار
رطل زیت یا روغن کنجد داخل کرده چهل روز در آفتاب
گذارند پس استعمال نمایند و گاه ترکیب کرده میشود
با بعض ادویهٔ حارهٔ عطریهٔ ملطفه برای زیاده گردانیدن
تسخین و فعل آن + نطول اقحوان نافع است از
برای سهر حادث مر پیران را فرموده اند بدانکه علاج
این قسم سهر صعب و دشوار است لیکن سزاوار آن
آن است که استعمال نمایند صاحبش هر شب این نطول
را پس بدرستیکه خواب می آورد و خوابی نیکو + صنعت
آن اقحوان جو مقشر بابونه در آب عذب
جوشانیده روغن اریسا داخل کرده بر سر نطول نمایند
و در نسخهٔ دیگر بجای شعیر صعتر است و تمام جز دیگر
داخل است + قط بفارسی مینو و کشک نیز و به ترکی
قروط نامند و آن جنبیت ذوغ است که از طبخ منجمد
گرداند پس چکانیده بعد از رفع مائیت اقراص
ساخته خشک گردانند سرد و خشک است و دیر هضم و
قابض و مبرود بریان کرده آن جهت اسهال مزمن
نهایت نافع و ضماد سوختهٔ آن جهت داء الثعلب و دفع
نزف الدم و بواسیر مفید و با پشم سوخته بالسویه جهت خنازیر
مجرب باین طور که اول سر را بروغن گلسرخ چرب کرده
بعد از آن طلا کنند و مولد ریاح و بلغم غلیظ خام و مسدد
و اصلاحش بجوارشات و گلقند است ابن الیاس گفته
که هر گاه بود صرع بسبب دیدان و خورده شود دو دانگ
قاتلهٔ دیدان و از برای دفع سبب آن میباید که بود
باشد غذا او در آن روز ما رالاقط باثوم بسیار +
صنعت اقط بگیرند دوغ را و بگذارند تا جنبیت آن

ته نشین شود آب آن جدا کرده جنبیت آنرا بجوشانند تا
منعقد گردد آنگاه در آفتاب بگذارند تا خشک شود بعضی
اوقات از برای منعقد شدن آن بزودی آرد یک
کشک شعیر یا کشک گندم داخل میکنند + قط فراگرفته
شیره از رائب میباشد در آن قوت محلله زیاده و ضرر
بمعده کمتر از فراگرفته از جنبیت و این را به ترکی قراقروت
نامند و از جنبیت را قروط و در لبان نیز خواهد آمد +
ان شاء الله تعالی - اقلیمیا و قلیمیا بغیر همزه در اول نیز
گویند و آنرا اقدمیا نامند و آن بیونانی اسم چیزے
است که از گداختن اجساد متفرقه مانند ذهب و فضه
مس و مرقشیشا مثل کف و درد بر روی و تحت آن منجمد
گردد و آنچه در تحت بهم میرسد بازکف آن است که بعد
گداختن و بهم رسیدن کف بسبب حرکت آن فی الجمله
بطرف تحت نیز جمع میشود و گویند خبث فلزات اقلیمیا
است یعنی خبث ذهب اقلیمیای ذهب و خبث فضه
اقلیمیای فضه است و بعض اطبا گفته که خبث فلزات
غیر اقلیمیا است و قول اول اصح است و بهترین آن
طلائی است و آنچه زرد رنگ شبیه باصل آن فلز باشد و
و طلائی مائل بسبزی و فضی بسفیدی و سیاهی طلائی از غلبه
بوره است که بر طلا می زنند و گویند و اقلیمیا معدنی
نیز میباشد و مرقشیشے نیز هست و هر قسم اقلیمیا مثل
اصل آن است در طبع و یبوست بران غالب است
و مجفف و مقوی باصره و منقی جراحات و جهت بردن
گوشت زیاده و رویانیدن گوشت تازه و دفع تعفن
قروح و ازالهٔ بیاض عین و بهق و جرب و سبل و ناخنه
و دمعه و غشاوه نزول آب و طلای آن رادع و ادرام
و جالی کلف و آثار سیاه نافع از برای صلابت سپرز
و با افیون و زعفران و روغن نافع از برای مفاصل نقرس
و خوردن یکقیراط از طلای آن جهت خفقان و تقویت
دل نافع و مستعمل از آن محرق مغسول آن است و کشته
مردار سنگ محرق مغسول است + دستور احراق اقلیمیا
بگیرند آنرا و نرم سائیده در کوزهٔ مطین بطین حکمت کرده
یکشب در تنور تابیده یا تون حمام تابیده بگذارند و صبح

برآورده بکار برند + احراق اقلیمیا بنسخهٔ محمود سنجری بگیرند اقلیمیا و بشکنند آنرا قطعهای ریزه ریزه و بعسل سرشته درکوزه گلی کنند و دهان آنکوزه را بگل حکمت بگیرند و در وسط سرپوش آن سوراخے کنند تا بوده باشد از برای دود که از آن متصاعد مے گردد و منفذے که ازان دود بیرون آید پس آن کوزه را در وسط فحم برافروخته گذارند پس چون شروع کنند اقلیمیا بسوختن نظر باید کرد بدود آن که ازان سوراخ متصاعد میگردد پس مادام که آن دود سیاه است باید گذاشت دود را تا بسوزد پس چون دود سفید شود کوزه را فرود آورده اقلیمیا را ازان بیرون آورند و شراب بران ریزند آن مقدار که سرد شود + طریق شستن اقلیمیا آن است که آنرا صلایه نمایند و بآب صاف بسایند تا نیکو نرم و ممزوج بآب گردد در کاسه ریزند و ازان کاسه بکاسهٔ دیگر دیگر ریزند و اجزاے درشت که در ته کاسهٔ اول ته نشین شده است باز بسایند و بهمان دستور عمل نمایند تا دیگر ته نشین نشود پس هر کاسه را بسته که غبار دران داخل نشود بگذارند تا ته نشین شود و آب را دور ساخته اجزای ته نشین را خشک نموده استعمال نمایند و غسل اقاقیا و ادویهٔ حجریه مانند یاقوت و شادنج و غیرها نیز بدین دستور است دستور پروردن اقلیمیا آنست که بگیرند آنرا و نرم بسایند و در ظرف چینی کرده آب باران یا عرق بید مشک یا آب سماق یا آب غوره هرکدام که مطلوب باشد بخیسانند تا سه روز آن آبهارا تازه کنند در روز دهم یا یکے ازان آبها بر روی سنگ نرم بسایند مثل غبار و در سایه خشک نموده در ظرف شیشه نگاهدارند و عند الحاجت بکار برند و دستور پروردن سرمه و توتیا و جلوزات نیز بدین قسم است ذرور اقلیمیا که ابتدای رمد را نافع باشد + صنعت آن اقلیمیاے نقره صبر سقوطرے از هر یک ده درم کثیرا انبیت صمغ عربی چهل درم نشاسته سی درم افیون دو درم مجموع را کوفته بیخته بآب بادیان پرورده ذرور نمایند + ذرور دیگر رمد را نافع + صنعت آن اقلیمیاے فضی سفید آب انزروت صبر سقوطری از هر یک دو درم صمغ عربی چهل درم گل بنفشه شصت درم نشاسته سی درم افیون ده درم کوفته و بحریر بیخته بآب رازیانهٔ تازه سرشته خشک نموده ذرور نمایند ذرور یکه رمد کهنه را نافع است + صنعت آن اقلیمیا صبر سقوطری زرد از هر یک دو درم شادنج مغسول مس سوخته از هر یک سه درم و نیم کثیرا اشنه درم صمغ عربی چهار درم افیون نیم درم مروارید ناسفته زبد البحر نبات سفید نشاسته از هر یک چهار درم کوفته بیخته ذرور نمایند + صنعت این ذرور بنسخهٔ دیگر اقلیمیاے فضی سفید آب قلعی از هر یک ده درم شادنج مغسول مس سوخته از هر یک سه درم و کثیرا شش درم بسد و سوخته از هر یک چهار درم همه را کوفته و صلایه کرده ذرور سازند ذرور از براے بیاض + صنعت آن اقلیمیای ذهبی لعل الصنف زبد البحر مساوی کوفته و بیخته در چشم کشند

فصل در ذکر شیافات اقلیمیا

شیاف معروف به اقرلطین مژگان برآورد و دمعه باز دارد و در روشنی چشم را نگاه دارند + صنعت آن اقلیمیاے زر را کوفته بعسل بسرشند و در کوزه سفالی کنند و پارچه سفالی که در میان بقدر سر حوالی دو درزے سوراخ کرده باشند بر سر آن نهند و کوزه را بگل حکمت گیرند و آن سوراخ باز باشد و کوزه را بر فحم تافته بگذارند تا آنچه در کوزه است بسوزد دود ازان سوراخ بیرون آید پس سفال را از سر کوزه بردارند و شراب انگوری آن مقدار که دوا تر گردد داخل کنند و از کوزه بیرون و سائیده بشویند و بگیرند ازان یک جزو و از سرمه محرق مغسول یک جزو و از روی سوخته محرق مغسول یک جزو و نیم و بسایند و استعمال نمایند شیاف اقلیمیا که طرفه و وجع چشم که از حرارت باشد ساکن کند + صنعت آن اقلیمیاے ذهبی مس سوخته از هر یک ده درم دم الاخوین بسد مروارید ناسفته از هر یک چهار درم کثیرا مرکے صافی زعفران اقاقیا نشاسته زرد چوبه از هر یک دو دانگ زرنیخ شکر طبرزد از هر یک نیم درم شیاف سازند + شیاف اقلیمیا مستعمل در وبلهٔ تجمه که بعد از فصد و اسهال و کشیدن شیاف ابیض افیونی بکار آید + صنعت آن اقلیمیای محرق بدستور نسخهٔ اول هشت درم مس سوخته سرمهٔ اصفهانی شادنج گوزن سوخته مغسول مر مکے اقاقیا از هر یک ده درم افیون سه درم بآب باران سرشته شیاف سازند عدد او دویست و هفت است شیاف اقلیمیای دیگر + صنعت آن اقلیمیای ذهبے اقلیمیاے فضی سفید آب قلعی مس سوخته شادنج عدسی شسته صمغ عربی سنبل الطیب از هر یک شش درم مرکی افیون جند بید ستر حضض مکی از هر یک دو مثقال اجزا را بسیار نرم صلایه نموده یک مثقال قند در آب سداب تازه حلکرده همه اجزا را بآن تخمیر نموده شیاف سازند + شیاف اقلیمیا براے بثور و قروح که در طبقهٔ قرنیه واقع شود و از براے سوراخ نافع انصباب مواد از چشم کند + صنعت آن اقلیمیاے سوخته در آب انداخته شانزده مثقال سفیداب قلعی سوخته هشت مثقال زعفران چهار مثقال کتیرا دو مثقال بآب باران شیاف سازند و با سفیده تخم مرغ در چشم کشند شیاف اقلیمیا آثار قروح غلیظ ببرد + صنعت آن اقلیمیاے ذهبی سوخته شسته مس سوخته شسته اقاقیا از هر یک هشت درم صمغ عربی سرمه از هر یک ده درم صبر زرد مازو زنگار جند بید ستر حضض مکی سنبل الطیب زعفران افیون مرمکی گلقند سفید آب نشارهٔ آبنوس از هر یک یک درم و نیم علی الرسم شیاف سازند و چند نسخهٔ دیگر انشاء الله تعالیٰ در حرف الشین در شیاف خواهد آمد

باب الالف مع الکاف

اکسیر یه منقول از قرابادین افندی صالح چلبی حکیم باشے سلطان ابراهیم قیصر روم که بترکی نوشته ترجمهٔ آنرا بفارسی درین کتاب درج نموده + اکسیر جامع ازاله اخلاط فاسده است در هر مزاج و مقوی حفظ است صنعت آن ریوند چینی غاریقون هش سفید از هر یک هشت درم سنبل الطیب صندل دارچینی زنجبیل از هر یک یکدرم موقان هلیلهٔ تربد سفید مدبر سورنجان از هر یک دو از ده درم بسفایج فستقی اسارون پوست خرنوب

ازہریک شانزدہ درم پوست زرد اترج گل گاؤزبان
سنارکی تخم کافیشہ ازہریک ہشت درم مجموع را کوفتہ
بیختہ بگیرند انیسون چہار صد درم و تقطیر نمایند وادویہ را
بآن ممزوج نمودہ یکہفتہ بگذارند پس صافی نمودہ وبا
سفیدۂ تخم مرغ ممزوج نمودہ تقطیر نمایند تا ہفت
نوبت قدر شربتش یک فاشق و محوقان و چلا پا
ہر دو از ادویۂ جدیدہ است کہ از ارض جدید می آورند
وبیان آن در خاتمہ انشاء اللہ تعالے خواہد آمد +
اکسیر الحیوۃ جہت امراض دماغے و تقویت ارواح
دفع سودا و نافع ازبراے مالیخولیا مراقے و مصلح معدہ
وجبات وکبد و حافظ صحت و زیادہ کنندۂ عمر و مبطی
شیب واز اسرار است + صنعت آن دار چینی بیست
وچہار درم قرنفل کبابۂ چینی قاقلہ حب الغار جوز الطیب
بسباسہ وج ترکی خولنجان ازہریک چہار درم پوست
خربزہ واو قلا اقوا اکلیل الجبل گلسرخ خشک منزوع الاقماع
ازہریک شانزدہ درم ادویہ را سحق نمودہ در عرق
انیسون یک ہزار و دو بست درم یک ہفتہ بخیسانند
بلکہ در ہمان عرق سحق نمودہ یکہفتہ بخیسانند پس تقطیر نمایند
ودر حین تقطیر این ادویہ را سحق نمودہ در صرہ بستہ در دہان
انبیق بندند اجزا این است اصطرک لاون ازہریک
چہار درم عود ہندی یک درم و نیم عنبر اشہب مشک
تبتی ازہریک نیم درم بعد از تقطیر نبات سفید یک صد درم
دران حل کردہ نگاہ دارند مقدار شربتش نیم فنجان
اکسیر ذوالخاصیۃ جہت امراض دماغے و تقویت ارواح
وضعف قلب و سینہ مفید است و مانع تعفن اخلاط است
وارواح و ہوا و قدر شربتش سہ درم است + صنعت
آن صبر سقوطری مرکے صافی زعفران متساوی در
عرق کبریتا زرد [illegible] بقدرے کہ زردی [illegible] بر گردند خیسانیدہ
بعد از چہار روز برفق صافی کنند و باز اعادۂ عمل نمایند
تا سہ مرتبہ پس تقطیر نمایند و استعمال کنند اکسیرے کہ باعطر
است دو ہندی در آخر [illegible] مستعمل است او را [illegible] ذکر [illegible]

فصل در ذکر اکسیرین

بدانکہ اکسیرین بکسر ہمزہ و سکون کاف و کسر سین مہملہ و
سکون یای مثناۃ تحتانیہ و کسر راے مہملہ و یا و نون و
بعضے بحذف یاے بین اول مہملتین اکسرین
وبعضے بجاے یاے ثانی الف اکسیران خواندہ اند
گویند نام پادشاہے است از پادشاہان روم کہ این
دوا بجہت او ساختہ شدہ و بنام او شہرت یافتہ و
گویند بعضے اصل کار است چہ اکسیر نزد اہل کیمیا اصل کار
را گویند و گویند دواے منبت تخم در قروح و ملصق
جراحات است و بدانکہ این از ادویۂ عین آوردستور
صنعت ادویۂ عین آن است کہ بسیار نرم مانند غبار
سائیدہ استعمال نمایند و این از قبیل بارودات نافعہ
است ازبراے رمدہاے گرم و جرب و فرود آمدن
رطوبات غلیظہ بسوی چشم و قروح آن ہر چند کہنہ
شدہ باشد و ظلمت چشم خفیف و ضعف بصر + صنعت
این بہ نسخۂ شیخ داؤد سفیداب قلعی ہشت درم شادنج
عدسے مغسول سہ درم صمغ عربی انزروت ازہریک
دو درم نشاستہ اقلیمیاے فضی سرمۂ اصفہانی
مرقشیشا ذہبی لؤلؤ افیون لسد ازہریک یک درم
کوفتہ بہ حریر بیختہ صلایہ کردہ در چشم کنند و این ذرور
بارد یابس است در درجۂ سوم و استعمال کردہ میشود در
امراض حارۂ رطبہ پس ازین جہت موافق تر است
ازبراے اطفال و کسانیکہ حدقۂ ایشان ضعیف باشد
و زمستان فعل این ذرور را ضعیف میکند یعنی
زمانیکہ بارش و باران باشد کہ دوا بسبب رطوبت ہوا نم
بہم رساند خواہ این بارش زمستان باشد خواہ
در ربیع و خواہ در تابستان چون برسات ہندوستان
و خواہ در خریف مانند کرناتک + و در نسخۂ شفائے
مرقشیشا و لسد داخل نیست + اکسیرین بہ نسخۂ دیگر کہ
رمدہاے گرم و اوجاع حارۂ چشم و قرحہ و نور سبج را
نافع است + صنعت آن سفیداب قلعی ہشت درم اقلیمیاے
نقرہ صمغ عربی ازہریک چہار درم نشاستہ
افیون ازہریک دو درم روی سوختہ یک درم
علی الرسم صلایہ کردہ استعمال نمایند و در نسخۂ دیگر وزن
روی سوختہ دو درم است و یکدرم سرمۂ اصفہانی
و شادنج مغسول اضافہ شدہ + اکسیرین بہ نسخۂ محمود بن
الیاس صنعت آن شادنج عدسے مغسول مروارید ناسفتہ
لسد توبال نحاس محرق مغسول اقلیمیاے ذہبی ازہر
دو درم سرمۂ اصفہانی مرقشیشا الفت دریا ازہریک
یکدرم کوفتہ بہ حریر بیختہ خوب صلایہ کردہ مانند سرمہ
بچشم کشند + اکسیرین بہ نسخۂ مسیح صنعت آن شادنج
عدسے مغسول سہ درم نشاستہ اقلیمیاے نقرہ مغسول
سرمۂ اصفہانی افیون ازہریک یک درم صمغ عربی
انزروت سفید ازہریک چہار درم و در نسخۂ دیگر دو درم
است سفیداب ارزیز ہشت درم ہمہ را کوفتہ بہ حریر
بیختہ خوب صلایہ کردہ بچشم کشند + اکسیرین احمر کہ نافع
ازبراے قروح چشم و ازبراے حرارت شدید آن و
قطع میکند از چشم رطوبتے را کہ فرود آید در چشم از کثرت
رطوبات و فضول و قطع بردہاے چشم میکند + صنعت
آن بہ نسخۂ شیخ رئیس افیون شادنج مغسول روے سوختہ
نشاستہ ازہریک ہشت درم سفیداب قلعی شصت
وچہار درم اقلیمیا بیست و ہشت درم صمغ عربی چہل و
ہشت درم شادنج و روے سوختہ را علیحدہ باب بسایند
جمیع ادویہ را بآن مخلوط کردہ سحق کنند حال کو نیکہ خشک
باشد پس بچشم کشند چنانکہ سرمہ بچشم میکشند و در نسخۂ دیگر
نظر رسیدہ کہ با شیرہ کہ در چشم کشند + اکلیل الملک آنرا
اصابع الملک نامند و ملوکا نیز گویند کہ آنرا بہندی
اسپرک گویند و بفارسی گیاہ قیصر و بیونانی جالینوطس
و آن نبات است برگش مدور بقدر درہم و شاخہای آن
باریک و درشت و صلب و بعضے منبسط بر روے زمین
و بعضے را ساق بقدر ذرعے و گلش زرد و زیرہ و بعضے
بنفش و بعضے سفید و پراگندہ و ثمرش مثل غلاف تخم
ترب و ہلالی شکل و در غلاف تخم مدور و زیرہ از خردل
میباشد و بعضے را تخم شبیہ بحلبہ و بعضے را غلاف غیر
ہلالی است و باریک تر مرکب القوی است و حرارت
و یبوست دران غالب محلل منضج و قابض و مجفف
و ملطف و مقوی اعضا و ملین اورام و جہت صداع
و شقیقہ و حبس نزلات و درد جگر و معدہ و سپرز و امراض

مقعده و رحم شرباً و ضماداً و جهت تحلیل فضول باطنی نافع و طلای پخته آن با مینجج جهت اورام مرکبه و حاره چشم و رحم و مقعده و انثیین و مطبوخ آن با آب و شراب جهت قروح شهدیه سر و با افسنتین جهت ورم جگر و سپرز و معده و قطور عصارهٔ آن جهت درد گوش و آشامیدن سه درم آن با تخم آن با مینجج جهت ورم احشا نافع و عصارهٔ آن با زعفران در تسکین گل قرابان مجرب و طبیخ آن جهت ربو و تفتیت حصاة و حقنهٔ آن جهت تقویت امعاء و تنقیه و تسکین درد امعا مفید و آشامیدن آن مضر بانثیین و مصلحش عسل و انجیر و مویز ست و قدر شربتش تا دو مثقال و از عصارهٔ آن بیست درم است و بدلش بابونه است + دهن اکلیل الملک تدهین بآن نافع است از برای صداع حادث از ضربه و سقطه صنعت آن بگیرند آب اکلیل الملک تر دو رطل و یک رطل زیت انفاق و داخل کرده در قدر مضاعف بجوشانند تا آب برود و روغن بماند بکار برند و مالیدن آن بر سر نافع است از برای صداع حادث از ضربه و سقطه و کلنگی صداع خفیف باشد + مطبوخ اکلیل الملک مستعمل در ورم بلغمی معده + صنعت آن اکلیل الملک بیخ رازیانه از هر یک دو درم در چهار رطل آب بپزند تا بربع برسد پس چهار اوقیه آنرا با دو درم روغن بید انجیر و سه درم روغن بادام شیرین بعد از گذشتن هفت روز از ابتدای علت که همه روزه آب رازیانهٔ تازه و آب کرفس تازه از هر یک دو اوقیه با دو درم روغن بادام شیرین خورده باشند استعمال کنند + امراض الراس + صداع نطول کردند سر بر آب مطبوخ اکلیل الملک نافع است از برای صداع و دوار و سدر ابن نوح قمری گفته که طبیخ آن نافع است از برای دوار و سدر بارد السبب چون سر به بخار آن بدارند و آب مطبوخ آنرا گرم بر سر نطول نمایند در حمام در روز و شب و نیز این فعل نافع است مر دوار و سدر را که از مرار باشد + اختلاط الذهن والرعونة والحمق والبلادة والبلاهة ارسالیوس گفته که چون خورده شود از اکلیل الملک دو درم با پنجدرم عسل مصفی نیکو میگرداند ذهن را + مالیخولیا چون بیاشامند از اکلیل الملک وزن یک مثقال با پنجدرم عسل مصفی نیکو میگرداند ذهن را + مالیخولیا چون بیاشامند از اکلیل الملک وزن یک مثقال با پنجدرم عسل مصفی زائل میگرداند وسواس سودائے او را و چون بپزند آنرا در آب و بریزند آب مطبوخ آنرا در حمام بر سر صاحب وسواس سوداوی در سه روز یک مرتبه پس بدرستیکه زائل میگرداند علت آنرا ارسالیوس گفته هرگاه آشامیده شود از اکلیل الملک دو درم با پنجدرم عسل مصفی میباشد نافع از برای نسیان و نیکو میگرداند حفظ را + سکته چون اکلیل الملک را در آب پخته بر سر صاحب سکته نطول نمایند نافع است او را + فالج و استرخا ضماد کردن اکلیل الملک بر مبدء عصب عضو مسترخی نافع است استرخاء آن عضو را + لقوه ابن سرابیون گفته که سر داشتن به بخار آب مطبوخ آن نافع است از برای لقوه رازی گفته که دهن اکلیل الملک مسخن عصب است و نافع از برای لقوه تدهین بآن + تمدد و کزاز نطول آب مطبوخ آن در آب نیم گرم بر سر و بر معده نافع است از برای تمدد و کزاز بلغمی + تشنج هرگاه بجوشانند اکلیل الملک را در آب به تنهائی یا با ادویهٔ مناسبهٔ دیگر مانند بابونه و صعتر و شبت و نطول نمایند به مطبوخ آن نافع است از برای تشنج امتلائی + اختلاج نطول کردن طبیخ اکلیل الملک زائل میگرداند اختلاج را

آلو مائی به لازم نه برای حمله چنانچه بعضی گفته اند یونانی بمعنی عسل ثخین است و عسل داؤد نیز نامند برای آنکه اول کسیکه آنرا یافت و بمردم شناسانیده او بود و نامیده بنام خود و آن رطوبتی غلیظ صافی شبیه بمیعه سائله است که از ساق درختی در ترمذ حاصل میشود و بهترین آن صافی براق شیرین غلیظ است گرم در سوم و خشک در اول و گویند در دوم تر است سه اوقیه آن با نه اوقیه آب مسهل فضول خام و مره صفرا و اخلاط ردیه است و جهت جرب و قروح و درد مفاصل نافع و لبشارت آلو مائی کسالت و سبات بهم رسد و باید نخوابد و حرکت بکند و مصلحش سکنجبین و میبه و نبیذ است + دهن الومائی طلای آن جهت درد عصب و جرب متقرح و اکتحال بآن جهت ظلمت بصر نافع است + صنعت آن بگیرند درخت آلو مائی را و در روغن مناسب مانند روغن کنجد یا زیت بجوشانند و صاف نموده استعمال نمایند.

باب الالف مع المیم

آمله معرب آمله فارسی است و بهندی آنوله و بلغت مصر نیز گویند و شیر پروردهٔ آنرا که برای اصلاح و کمی عفوصت تر آنرا دو سه روز در شیر گاو خیسانیده پس خشک کرده باشند شیر آمله نامند و آن ثمر درخت هندی است و مستعمل پوست ثمر آن است و دون آشه آن در عسل و آب پرورده نباشد تلخ و عفص است در دوم سرد و در اول سوم خشک است و شیر پروردهٔ آن در اول سرد و در دوم خشک است و قابض و مانع ریختن مواد بمعده و امعا و حافظ اخلاط از تعفن و مخرج سودا از بدن است و مانع مخالطت و ابخرهٔ سوداویه و صفراویهٔ محترقه بروح است لیکن باین اسباب موجب ذکا و حدت ذهن و تفریح قلب است بالخاصیه و فعل آن که قبض است معین است بر خاصیت آن زیرا که ادویهٔ قابضه میباشد مقوی و نگهدار آن است که هرگاه استعمال کنند آنرا بارد المزاج از برای تقویت قلب تعدیل کنند بعسل و یا دارچینی و یا مصطکی و یا شراب و از برای حار المزاج محتاج بتعدیل نیست شیخ رئیس گفته که منفعت آمله در تقویت قلب زیاده است از منفعت آن برای توحش و امله ادویهٔ شدیده المنفعت است از برای ذهن و حفظ و بالجمله از ادویهٔ قلبیه است بالخاصیه و محرک باه و قاطع قی و تشنگی و آب دهان و خون بواسیر و نزف الدم و مسهل سودا و بلغم رقیق لعبه و مجفف رطوبات معده و مقوی معده و امعا و احشا و اعصاب و مشتهی و با آرد گنار و آب قاطع اسهال مزمن و مسکن حرارت خون و مقوی دل و چشم و قطور آب منقوع آن که نیم کوفته در آب خیسانیده باشند جهت ازالهٔ بیاض چشم مجرب است خصوصاً هرگاه بعد از دو سه ساعت آمله را افشرده تا سه بار آمله را تازه کنند

و چون حنارا با آب منقوع آمله خمیر کرده با وسمه را با آن خمیر کرده بندند بر موی سیاه کند و مقدار شربتش از سه درم تا پنج درم است و در مطبوخ تا ده درم مضر طحال است و مصلحش سنبل و عسل و مولد قولنج و مصلحش بذر بادام شیرین + امراض الراس و اعصاب اطریفل نافع مخالطت سوداء و سقوط الجرهٔ سوداویه و صفراویه مجرب است لبوی دماغ و قلب و لهذا ملیا شد موجب ذکای ذهن و حدت فکر و تقویت و مسهل بلغم رقیق است علی الخصوص از سر و دماغ و مخفف رطوبات و باین سبب برای اعصاب اعصاب و حواس دماغ نافع است مالیخولیا را خصوص مراقی و حادث از صفراء محترقه را و نیز مقوی معده است بلکه مقوی جمیع اعضائی و جواهر ارواح است و نافع است از برای نسیان و فالج و استرخا و لقوه و گفته شده که هرگاه خورده شود آمله با عسل تقویت دماغ میکند و می افزاید در فهم و چون آشامیده شود نقوع آن منع صعود الجره از معده بسوی سر میکند و همچنین است برای غسل آن +

فصل در ذکر اقسام انوش دارو ها

بدانکه انوش دارو لغت فارسی است و معنی آن دوای با ضوم است و وجه تسمیه این معجون بانوش دارو آن است که جمیع انوش دارو از جوارشات است یعنی گوارنده طعام و بعضی گفته که معنی انوشدارو عطیة الله است یعنی دوائیکه حق تعالی عطیه کرده به بندگان خود و بعضی گفته که انوش دارو اسم است از برای آمله و هلیله و بلیله و خبث الحدید و عسل و لهذا معجونیکه مرکب ازین پنج جزو باشد آنرا پنج نوش نوش گویند و معجون آمله را نیز مسمی باسم انوشدارو نموده بجهت آنکه اصل و عمود دران آمله است که آن عمدهٔ این پنج نوش است پس معنی دارو دوای الالهٔ است ۱ انوشدارو ساده معجونی است مشهور نزد اطبا و از تراکیب قدیمه اهل هند است و این از جوارشات مفرحه است و باین سبب آنرا معجون مفرح نیز نامند نافع است از برای سرد مزاجان و هاضمه را قوت دهد و اشتهای طعام آورد و مفرح و مقوی اعضای رئیسه است یعنی قلب و دماغ و کبد و اصحاب مالیخولیا را بغایت نافع است خصوصاً مالیخولیای مراقی چون استعمال کرده شود بعد از تنقیهٔ بدن و مراغ و دماغ و مقوی معده است و بوی دهان را خوش گرداند و خفقان و صرع را مفید باشد و مقوی بدن و جمیع اعضا است و نافع است از برای سدر و دوار حادث بشرکت معده بسبب اجتماع فضول رطبهٔ بلغمیه دران چون ناشتا خورده شود و جنبد زور بآن مداومت نمایند در رنگ رانیکو گرداند و زردی رنگ را ببرد و بوی عرق را خوش سازند و نفع آن از برای کبد بسیار است و فوائد بسیار وارد شیخ رئیس گفته که این معجون هیچ مضرتی نیست و پیش از طعام و بعد از طعام میتوان خورد و شربتی ازین ما بین یک مثقال تا دو مثقال است شیخ داؤد انطاکی گفته که این معجون گرم و خشک است و در درجهٔ سوم و مبرودین و مرطوبین را نافع است و از برای ضعف قلب که از برودت و رطوبت باشد نهایت سودمند است و نیز گفته که حکایت کرد از برای من عارفی از ملک هند که اطبا آنجا استسقا میجویند باین معجون از برای رمد و حمیات خواه حار باشد و خواه بارد و آنکه ایشان ممزوج میکنند بعسل آن پیش از آنکه ادویه را با آن لبس زردهٔ تخم مرغ که راسن دران داخلکرده بر هم زده باشند و درین حالت میباشد نافع از برای انچه گفته شد و بالجمله اگر سخی بود این ترکیب قابض می بود در نهایت نفع و نیکوئی داوی آن است که بعد از چهل روز که از ساختن آن گذشته باشد استعمال کرده شود و قوتش تا دو سال باقی میماند و شربتش از یکمثقال تا سه مثقال است و سزاوار آن است که محرور المزاج بعد از آن سکنجبین با شراب بنفشه بخورد و صاحب میزان الطبائع گفته که این انوشدارو گرم است در اول درجهٔ دوم و خشک است در دو درجه و ربع درجهٔ سوم و تحقیق آن است که مزاج این مرکب گرم در نصف درجهٔ اولی و بدرالدین قلانسی گفته که مفرح معروف بانوشدارو تالیف کندی است و معتدل است و دفع فرح و غم و هم نماید و نافع است از برای خفقان و فواق چون مداومت بآن نمایند موجب انبساط نفس است تا بحدیکه مستعمل آنرا شبیه برعونت پیدا میشود از بسیاری فرح و خنده و مقوی قلب است و رنگ رو را نیکو میگرداند و مقوی معده است صنعت آن بنسخهٔ شیخ الرئیس که در قرابادین قانون ذکر کرده غنچه گلسرخ منزوع الاقماع شش درم سعد کوفی پنجدرم قرنفل مصطگی سنبل الطیب اسارون از هر یکی سه درم قرفة الطیب زرنب زعفران بسباسه قاقله کبار هیل بوا جوز بوا از هر یک دو درم ادویه را کوفته بیخته هر یک علیحده وزن نموده مخلوط کنند خلطی محکم پس بگیرند آمله منقی بعید تازه یک رطل عراقی که نود مثقال است و در نه رطل آب بپزند تا ثلث آب بماند و دو ثلث برود پس بپالایند پس آن پالوده را باز در دیگ کنند و فانیذ سجزی دو رطل داخلکرده بجوشانند تا غلیظ گردد و بگردد بقوام لعوق غلیظ پس از آتش بر گرفته ادویه را بران بپاشند و بسواط که بفارسی تیر حلوائی گویند که فرا گرفته شده باشد آن سواط از چوب بید یا چوب صندل بر هم زنند بر هم زدنی نیکو مستوی گردد پس چون سرد شود در ظرف چینی کرده نگاهدارند شربتی یک مثقال تا دو مثقال میفرمایند که اگر درین نوشدارو دو مثقال ورق طلا محلول داخل نمایند میگردد اقوی در جمیع افعال دماغی و قلبی و اگر فانیذ یافته نشود بگیرند یک رطل عسل سفید مصفی و یک رطل قند سفید بعوض آن و در نسخهٔ این انوشدارو که شیخ داؤد ذکر کرده سنبل الطیب داخل نیست و بعوض آن هیل بوا دار چینی ذکر کرده و وزن آبیکه آمله را دران طبخ میکنند شش رطل مقرر کرده و گفته که بعد از طبخ و تصفیهٔ آمله اگر این معجون از برای محرور ساخته شود دو مثل آمله مطبوخ شکر سفید داخل کنند و اگر از برای مبرود المزاج باشد دو مثل آن عسل داخل کنند و بقوام آورده ادویه را بآن بسرشند و در ظرف چینی نگاهدارند میفرمایند که سنبل الطیب بهتر است زیراکه مصلح آمله است در هر دو دین و بعضی گفته که آمله را یک شبانروز در شیر گاو بخیسانند پس بنوشند و بانه رطل آب

بجوشانند تا مهرا شود از پشت غربال بگذارند و با قند
و عسل بالمساوات یکصد و هشتاد مثقال بقوام آورند
و ادویه را بآن بسرشند و بعضے گفته که قند و عسل باهم باید
که سه وزن مجموع ادویه این معجون باشد و شیخ رئیس
در قانون بعد از ذکر این انوشدارو دو بر و نسخه معجون
هندی ذکر کرده و آن بعینه همین انوشدارو است الا
آنکه اختلافی در وزن بعضے اجزا واقع است چنانچه در وزن
معجون موسوم بمعجون هندے وزن سعد کوفی هشت درم
است و وزن قرفه و زرنب زعفران از هر یک دو درم
است چنانچه در نسخه انوشدارو است ولیکن اجزا
بعد ازین حسب... و تا آخر از هر یک یک درم است و وزن
آبیکه آمله را دران طبخ باید کرد هفت رطل است و گفته
که آن مقدار بجوشانند که چهار رطل آب سوخته و سه رطل
بماند و با فانید سنجرے بقوام آورده معجون سازند شربتے
یک مثقال و نیم صاحب اختیارات بدیعی گفته که بعضے
از اطبا افزوده اند بر اجزاے این مفرح فرنجمشک و
مروارید ناسفته و ساذج هندے از هر یک دو درم و
گفته که شربتے ازین مقدار دو مثقال و نیم است با یکی از
اشربه مناسبه + انوشدارو به نسخه بدرالدین قلانسی که
در قرابادین خود از کندی نقل نموده + صنعت آن غنچه
گلسرخ منزوع الاقماع ششدرم سعد کوفی بهمن سفید
پوست هلیله گل گاؤزبان گیلانی از هر یک پنجدرم قرنفل
سنبل الطیب اسارون بادرنجبویه بهمن سرخ از هر یک سه
درم قرفه الطیب زرنب مصطگی قاقله کبار تودری سرخ تودری
سفید خولنجان از هر یک دو درم بسباسه دانه هیل بوا از هر
جوزبوا از هر یک یکدرم عنبر اشهب نیم درم آمله منقی نیم من
در چهار من و نیم آب بپزند تا ثلث بماند پس فرود آورده
بدست بمالند و بپالایند پس بگیرند فانید سنجرے سفید
و بگلاب حلکرده کف آنرا بگیرند و عنبر دران گداخته
مطبوخ آمله را داخلکرده بآتش ملائم بقوام آورند پس
ادویه را کوفته بیخته دران داخلکرده معجون سازند
شربتے یکمثقال و نیم و بعضے بر اجزاے مروارید ناسفته
سوده کشنیز خشک مقشر ساذج هندے فرنجمشک از هر یک

افزوده و گفته که شربتے ازین تا دو مثقال است
و میفرمایند که اگر ورق طلا و ورق نقره محلولین و یشب سبز
صلایه کرده از هر یک یکدرم بیفزایند مے گردد انفع
و این انوشدارو همان انوشدارو ے هندی است
صنعت این انوشدارو و تصرف بعضی متاخرین بنسخه دیگر
ورق گلسرخ نه مثقال سعد کوفی هشت مثقال قرنفل
مصطگی رومی زعفران اسارون شامی از هر یک چهار
مثقال دانه قاقله صغار قاقله کبار از هر یک سه
مثقال و نیم جوزبوا بسباسه قرفه الطیب سنبل الطیب زرنب
از هر یک سه مثقال آمله منقے یکصد و پنجاه مثقال آمله
را یک شب در شیر گاؤ مقدار یکصد و پنجاه مثقال در
ظرف چینی و یا گلی بخیسانند بعد از ان چند مرتبه آنرا از
آب عصب بشویند که زنگی آن برود پس بجوشانند تا مهرا
شود و بپالایش مسی تازه قلعی کرده بپالایند و ثفلش را دفع
کنند پس بگیرند فانید سنجری ششصد مثقال و بقوام
آورده آمله پالوده را داخل نمایند و یک جوشش دیگر
داده فرود آورند و تیز بزنند تا نیکو مخلوط شود پس باقی
ادویه را کوفته بیخته بدستور مقرر بآن بسرشند و در نسخه دیگر
وزن آمله یکصد و هشتاد و سه مثقال و نیم است و
طریق دیگر آن است که آمله را بعد از طبخ و پالودن در
کیسه قرباے کنند و بیاویزند تا آبش برود و با قانید
بقوام آورده و با سائر ادویه بسرشند + صنعت این
انوشدارو و تصرف حکیم جلال الدین مؤلف معجون جلالی
از انوشدارو و تصرف کندے به نسخه بدرالدین قلانسی
حرارتش کمتر است و بهر لطفے که براے آن ذکر کرده این
نیز دارد و حار المزاج و بارد المزاج را مناسب است
صنعت آن ورق گلسرخ ششدرم سعد کوفی قرنفل
پوست بیرون پسته زرشک بیدانه مصطگی رومی اسارون
تخم خرفه مقشر تخم کاسنی مقشر گاؤزبان کشنیز خشک
طباشیر سفید دانه قاقله کبار دانه هیل بوا گل نیلوفر
از هر یک سه درم صندل سفید مقاصرے ششدرم
قرفه دارچینی سنبل الطیب جوزبوا زرنب بسباسه زعفران از
هر یک دو درم و داله سه درم شیر آمله منقے یک رطل

شیر آمله را در نه رطل آب بجوشانند تا به سه رطل رسد
آورده بدست بمالند و بپالایند و یک من فانید دران
حلکرده بآتش ملائم بجوشانند و کف آنرا بگیرند و صافی
نموده آمله مصفے را داخلکرده بقوام آورده ادویه را کوفته
و بیخته بآن بسرشند و قدرے مشک خالص اضافه نمایند
و اگر مروارید ناسفته و ساذج هندے و تخم فرنجمشک از
هر یک دو درم اضافه نمایند بهتر است شربتے از ان
دو مثقال + انوشدارو ے ساده قلمی فرموده اند که از
تالیف حضرت استاذی و نعمتی قدس الله سره است
مقوی معده و آلات غذا است و گوارنده طعام و کنیت
بواسیر و غیر آنرا نافع است + صنعت آن آمله منقے
بیست و یک مثقال طباشیر سفید کشنیز خشک پوست
بیرون پسته از هر یکمثقال غنچه گلسرخ منزوع الاقماع پنج
مثقال سعد کوفی سه و نیم مثقال قرنفل مصطگی اسارون
سنبل الطیب از هر یک سه درم قاقله صغار قاقله کبار زرنب
بسباسه جوزبوا قرفه زعفران پوست زرد اترج بابونه از
هر یک دو درم ادویه کوفته بیخته با عسل و نبات بالمناصفه سه
وزن ادویه بطریق مقرر بسرشند شربتے از یک مثقال
تا دو مثقال + و در نسخه دیگر عود هندی عود غرقی خام گاؤزبان
از هر یک سه درم نیز داخل است + انوشدارو به نسخه
تصرف بعضی متاخرین + صنعت آن گلسرخ منزوع
الاقماع شش مثقال سعد کوفی پنج مثقال قرنفل مصطگی
سنبل الطیب اسارون از هر یک سه مثقال قرفه الطیب
زرنب زعفران جوزبوا بسباسه قاقله صغار قاقله کبار
دارچینی سلیخه سیاه عود قماری خام عود بلسان حب بلسان
ساذج هندے زنجبیل از هر یک دو مثقال شیر آمله منقے
شصت مثقال عسل مصفے سه وزن ادویه بدستور مقرر
مرتب نمایند + انوشدارو ے دیگر از تصرف متاخرین
صنعت آن غنچه گلسرخ ساذج هندے از هر یک شش
مثقال سعد کوفی قرفه الطیب از هر یک پنج مثقال قاقله کبار
مصطگی دانه هیل بوا سنبل الطیب سه مثقال قاقله کبار جوز
بوا زعفران زرنباد از هر یک ده مثقال شیر آمله یک رطل
نبات سفید مصفے عسل مصفے از هر یک دو رطل شیر آمله

نه رطل آب بپزند تا به سه رطل رسد صافی نموده قلقند
ادو کنند ونبات وعسل داخلکرده بقوام آورند وادویه
با آن سرشند بدستور معجون سازند شربتے دو درم تا سه
درم + انوشدارو تالیف یکے از اطبائے اصفهان
منافع آن قریب بمنافع انوشداروے هندی نوشته
زیادتی نفع ازبرای سده هاے کبد واستسقا وجمیع
امراض کبد + صنعت آن سعد کوفی غنچه گلسرخ منزوع
الاقماع اسارون حب بلسان سنبل الطیب ریوند
چینی ازهریک دو مثقال گل غافث دو درم مصطگے رومے
زرنب بسباسه باغے جوز بوا زرنباد زنجبیل ساذج هندے اذخر
ازهریک یکمثقال دار چینی سه مثقال فوة الصبغ یکدرم
منقے هشت مثقال ادویه را سواے آمله منقے کوفته
بیخته بروغن بلسان چرب نموده آمله را یکشبانروز در
شیر گاؤ خیسانیده پس در هفتاد مثقال آب در دیگ سنگی
بآتش ملائم بجوشانند تا سی مثقال آب باقی ماند و بمالند
و پالایند پس بگیرند گلقند آفتابی بوزن ادویه و در هاون
سنگے نرم صلایه نمایند وعسل مصفے دو وزن ادویه مجموع
در آب مطبوخ آمله پالوده داخل نموده بقوام آورند و
ادویه را بآن سرشته معجون سازند + انوشداروی کندی
منقول از مجربات حکیم احمد ولد حکیم سلیمان موسوی بخط
میرزا معزالدین برادر حکیم احمد + صنعت آن غنچه گلسرخ
شش جزو سعد کوفی پنج جزو قرنفل سنبل الطیب مصطگی
اسارون ازهریک سه جزو قرفة الطیب زرنب ازهریک
دو جزو بسباسه زعفران دانه هیل بوا قاقله کبار جوز بوا
ازهریک یک جزو واجزا را علیحده علیحده کوفته بیخته وزن
نموده بگیرند بازاے هر شئے وشش از ادویه یکرطل
آمله منقے و در هفت رطل آب بپزند تا سه رطل بماند پس بمالند
و پالایند و صافی آنرا در دیگ کرده مقدار یک رطل
فانید سنجرے صافی داخلکرده بپزند تا بقوام آید پس
ادویه را داخل نموده نیکو بسرشند و نگاهدارند شربتے
دو مثقال و نیم + انوشداروے لولوے مفرحی اقوی
دل و دماغ و معده وجگر را قوت بخشد و اشتها آورد
طعام بگوارد و بیماریها که از مشارکت معده وجگر بود سود دهد

ونشاط وشگفتگے آورد + صنعت آن مروارید ناسفته
حجر یشب بسد سعد کوفی اذخر کهربا ازهریک دو مثقال
عود خام طباشیر سفید ساذج هندے سنبل الطیب گل ارمنی
ابریشم خام مقرض ازهریک سه مثقال زعفران درونج عقربی
بهمنین اشنه ازهریک دو مثقال شیر آمله منقے سی مثقال
زرشک بیدانه انار دانه ازهریک دو مثقال زرشک و
انار دانه را به آمله بجوشانند وصاف نمایند و سه چندان
ادویه قند وعسل بقوام آورند وبطریق معمول معجون سازند
شربتے دو درم تا دو مثقال تناول نمایند
انوشداروی لولوے دیگر قریب النفع بدان + صنعت
آن ورق گلسرخ سه درم سعد کوفے قرنفل مصطگے رومی
زعفران هیل بوا اسارون قرفه مروارید ناسفته کهربا
مرجان ازهریک دو درم ابریشم مقرض حجر یشب گاؤزبان
صندلین درونج زردے بهمنین گل ارمنے گل مختوم طباشیر
سفید پوست بیرون پسته ازهریک یک درم ونیم جوز بوا قاقله
کبار کشنیز خشک ازهریک یکدرم شیر آمله منقے پنجاه
مثقال آب زرشک آب انار ترش ازهریک پانزده
مثقال عنبر اشهب یکدرم مشک ترکے نیمدرم ورق طلا
سی عدد ورق نقره پنجاه عدد قند وعسل سه چندان مجموع
ادویه بدستور معمول بسرشند مقدار شربتے دو درم باشد
انوشداروی لولوے تالیف حکیم اشرف قمی منقول از
خط مصنف الیه + صنعت آن عود هندے طباشیر سفید
سنبل الطیب گل سرخ منزوع الاقماع ساذج هندی
ابریشم مقرض ازهریک چهار مثقال مصطگے زرشک
منقے گل ارمنے مغسول اسارون سعد کوفی اذخر مکے
دار چینی زعفران ازهریک سه مثقال بسباسه جوز بوا قرنفل
درونج عقربے بسد کهرباے شمعی دانه هیل قاقله کبار
یشب سبز مروارید ناسفته عنبر اشهب یاقوت رمانی
ازهریک دو مثقال مشک تبتی خالص یک و نیم مثقال
ورق نقره یک مثقال ورق طلا نیم مثقال آمله منقے
هفتاد و پنج مثقال قند سفید یکصد و پنجاه مثقال
عسل سفید مصفے شش صد مثقال بدستور مقرر ترکیب
نمایند شربتے از یک مثقال تا یک مثقال و نیم

انوشداروی لولو تصرف حکیم عماد الدین محمود حسینی
شیرازی مفرح ومقوی قلب ودماغ وکبد ومعده
است ووسواس وغم وهم وفزع را زائل سازد وفرح و
سرور آورد واقسام مالیخولیا خصوص مراقی ومعدی را بنهایت
نافع است وامراض سوداوی دماغ وقلب را زائل گرداند
منافع بسیارے بجبت این مرکب ذکر کرده وما مختصر کردیم + صنعت
آن دانه هیل بوا زرنب دار چینی زرنباد سنبل الطیب
جوز بوا بسباسه قرنفل درونج عقربے گل ارمنی مغسول
گل مختوم مصطگے رومی زعفران ورق نقره زرشک
بیدانه مشک تبتی خالص طباشیر ازهریک یک مثقال
مروارید ناسفته یک مثقال ونیم گل سرخ منزوع الاقماع
سعد کوفے صندل سفید بگلاب سوده تخم خرفه مقشر تخم
کاسنی مقشر ازهریک دو مثقال ورق طلا نیم مثقال
شیر آمله منقے نود مثقال گلاب وآب به شیرین آب
سیب شیرین آب انار شیرین آب امرود وعرق بیدمشک
ازهریک یکصد وبیست مثقال اول مرتبه را آمله یکشب
در شیر گاؤ بخیسانند وصبح بشویند و یازده رطل آب بجوشانند
تا سه رطل آب بماند پس فرود آورده بمالند وبپالایند و
در صافی آن نبات سفید وقند سفید وعسل مصفے ازهر
یک یکصد وبیست مثقال گلاب وعرق بیدمشک
آب میوه هاے مسطور داخلکرده بقوام آورند پس از
آتش فرود آورده بگذارند که حرارت آن شکسته فاتر گردد
وبلکه مائل بسردی شود ادویه را آنچه صلابه گردانی است
صلایه کرده وآنچه حل کردنی است حلکرده وآنچه کوبیدنی
است کوبیده بیخته بدستور بآن سرشته معجون سازند
ودر ظرف چینی نگاهدارند شربتے از یک مثقال تا دو
مثقال + انوشداروے لولوے تالیف حکیم احمد
صنعت آن مروارید ناسفته بسد یشب سبز سعد کوفی
مصطگے اذخر مکی طباشیر سفید تخم خرفه مقشر ساذج هندی
سنبل الطیب طین ارمنی ابریشم مقرض گل سرخ منزوع
الاقماع ازهریک دو مثقال عود هندی بگلاب سوده
سه مثقال ونیم زعفران عنبر اشهب ازهریک یکمثقال ورق
طلا ورق نقره ازهریک یک ونیم مثقال شیر آمله سی مثقال

عسل جید سفید قند سفید بالمناصفه سه وزن ادویه
آمله را یکشبانروز در شیر گاو بخیسانند پس شیر را دور کرده
آمله را بآب گرم بشویند تا اثر شیر نماند پس بگلاب
بجوشانند و بیالایند و با عسل و قند سفید بقوام آورند
انوشدارو لؤلؤی دیگر ؛ صنعت آن مروارید ناسفته
لسد کهربای شمعی یشب کافوری از هریک سه مثقال و
سعد کوفی هفت مثقال و نیم سنبل الطیب عود قماری
قرفة الطیب زرنب بسباسه دانه هیل دانه قاقله کبار
دارچینی سیلانی جوزبوا پوست بیرون پسته درونج عقربی
صندل سفید طباشیر سفید گل ارمنی از هریک سه مثقال
آمله در شیر پرورده منقی بیست و دو مثقال و نیم عنبر اشهب
یک مثقال و نیم ورق طلا محلول ورق نقره محلول
از هریک یک مثقال رب سیب شیرین نود و پنج مثقال
نبات سفید پنجاه و هفت مثقال عسل سفید مصفی هفتاد
و پنج مثقال جواهر را با هفتاد و پنج توله که دو صد و بیست
و پنج مثقال صیرفی است آب لیمو نیکو صلایه کرده نبات
را بگلاب گداخته با رب سیب و عسل بقوام آورند
اول جواهر را داخل نمایند پس عنبر را بروغن بادام شیرین
گداخته داخل نمایند پس باقی ادویه را اندک اندک
داخل کرده برهم زنند و زعفران را بگلاب حل کرده و ورق
طلا و ورق نقره را بعسل حل کرده داخل نمایند و
بسواط برهم زنند و در ظرف چینی نگاه دارند شربتی
یک مثقال تا دو درم ؛ انوشدارو لؤلؤی که بجهت
بندگان حضرت نواب بادشاه جنت مکان شاه عباس
صفوی موسوی حسینی یکی از اطبای سرکار ترتیب
داده ظاهر آن است که تالیف عمدة الاطباء حکیم محمد رضا
ولد حکیم سلیمان باشد و منافع بسیاری بجهت آن نوشته
صنعت آن ورق گل سرخ شش درم سعد کوفی چهار
درم قرنفل مصطگی قاقله کبار اسارون شامی دانه هیل بوا
از هریک دو درم بسباسه قرفة الدار چینی جوزبوا سنبل الطیب
زرنب گل مختوم لسد محرق رازیانه پوست بیرون پسته از
هریک یک درم و نیم زعفران سافنج هندی طباشیر سفید
مروارید ناسفته گشنیز خشک مقشر ابریشم مقرض

پوست زرد اترج گل گاوزبان بادرنجبویه از هریک
دو درم و نیم عنبر اشهب ورق نقره از هریک دو درم
مشک خالص ورق طلا از هریک یک درم شیر آمله منقی
یک رطل آب سیب شیرین پنجاه مثقال عسل مصفی قند
سفید بالمساوات سه وزن ادویه بدستور مرتب نمایند
شربتی یک مثقال پیش از طعام و بعد از طعام توان
خوردن ؛ انوشدارو دیگر منقول از مجربات حکیم
احمد ولد حکیم سلیمان بخط معزی الیه ؛ صنعت آن
مروارید ناسفته یشب کافوری لسد محرق مغسول سعد کوفی
اذخر مکی زعفران از هریک دو مثقال عود قماری
خام سه مثقال و نیم طباشیر سفید ساذج هندی
سنبل الطیب ابریشم خام مقرض طین ارمنی از هریک
سه مثقال عنبر اشهب نیم مثقال شیر آمله منقی سی مثقال
عسل مصفی قند سفید بقدر ضرور بدستور ؛ قرص معجون
سازند و قلمی فرموده اند تصرفی که کمترین در این نسخه
انوشدارو نموده و تجربه کرده نافع آمد این است
مروارید ناسفته لسد یشب سبز سعد کوفی مصطگی اذخر
مکی طباشیر سفید تخم خرفه مقشر ساذج هندی
طین ارمنی سنبل الطیب ابریشم مقرض ورق گل سرخ
از هریک دو مثقال عود قماری خام سه مثقال و نیم
زعفران یک مثقال ورق طلا ورق نقره عنبر اشهب
از هریک نیم مثقال شیر آمله سی مثقال قند سفید عسل
مصفی بالمناصفه بقدر ضرور اول مرتبه آمله را در شیر
بخیسانند یکشبانروز پس بآب گرم بشویند و بآب
خالص بجوشانند تا مهرا شود و از پالایش بگذرانند و قند
و عسل را داخل کرده بقوام آورند و ادویه را کوفته بیخته
بآن معجون سازند و در نسخهٔ دیگر وزن عنبر اشهب
یک مثقال است و وزن قند و عسل سه وزن مجموع
ادویه و قلمی نموده که آمله را بعد از شستن آب گرم
باگلاب بجوشانند تا مهرا شود و از پالایش بگذرانند
و با عسل و قند بقوام آورند و ادویه را بدستور مقرر
بآن بسرشند ؛ انوشدارو لؤلؤی دیگر که بجهت
بندگان حضرت پادشاه نواب جمجاه

سلیمان صفوی موسوی حسینی حکیم میر محمد باقر غفر الله که
که از اعمام آن مرحوم است تصرف نموده و در منافع مثل
منافع انوشدارو لؤلؤی تالیف حکیم عماد الدین محمود
شیرازی حکیم باشی حضرت نواب شاه طهماسپ صفوی
موسوی حسینی بلکه از آن اقوی است ؛ صنعت آن مروارید
ناسفته یاقوت رمانی کهربای شمعی عنبر اشهب ابریشم
مقرض غنچه گل سرخ سنبل الطیب طباشیر سفید زعفران
مصطگی رومی از هریک سه درم یشب سبز مرجان قرمزی درونج
عقربی دانه هیل بوا تخم بادرنجبویه اذخر مکی اسارون شامی
ساذج هندی سعد کوفی عود هندی صندل سفید
هقاقیای پوست زرد اترج زرشک بهدانه ریوند چینی از
هریک دو درم مشک تبتی خالص ورق طلا ورق نقره
از هریک یک درم آمله منقی بشیر گاو پرورده نیم رطل قند سفید
نبات سفید عسل سفید مصفی متساوی سه وزن مجموع
ادویه بدستور مقرر معجون سازند شربتی از یک مثقال
تا دو درم و در نسخهٔ دیگر بعوض ریوند چینی دارچینی آورده
انوشدارو لؤلؤی معمول حکیم محمد باقر حسینی ولد حکیم
عماد الدین محمود غفر الله لهما منقول از خط معزی الیه
قریب است در افعال به نسخهٔ والد معزی الیه ؛ صنعت آن
ابریشم مقرض طباشیر سفید سنبل الطیب زعفران مصطگی
رومی کهربای شمعی مروارید ناسفته ورق گل سرخ
از هریک سه مثقال اسارون دانه هیل بوا ریوند چینی
عود قماری خام پوست بیرون پسته صندل سفید پوست
زرد اترج سعد کوفی ساذج هندی مرجان قرمزی یشب
سبز تخم بادرنجبویه عنبر اشهب مشک تبتی ورق طلا
ورق نقره محلولین از هریک یک اوقیه زرشک منقی
اذخر مکی از هریک دو اوقیه یاقوت رمانی یک مثقال
شیر آمله منقی شصت مثقال نبات سفید عسل مصفی
بالمناصفه سه وزن مجموع ادویه و اگر دو وزن مجموع
ادویه کنند بهتر است اول مرتبه آمله را یکشبانروز در
شیر بخیسانند آن مقدار که تر گردد پس از شیر
شسته با گلاب و عرق بید مشک بجوشانند آنمقدار
که مهرا شود پس از پشت آرد بز مویی بگذرانند

وبانبات وعسل کف گرفتہ داخل کردہ بقوام آورند وادویہ
رابدستور آن سرشتہ بمعجون سازند شربتے یک مثقال
دو درنسخہ دیگر با عنبر اشہب از ہر یک دو درم و زرشک
منقی و اذخر نیز دو درم و مشک یکدرم و ورق طلا دو دانگ
است + انوشدارو ئی لؤلؤے دیگر کہ بجہت نواب
اشرف علی شاہ عباس ماضے ترکیب نمودہ صنعت
آن مروارید ناسفتہ کہربا یشب سبز و کافورے بسد محرق
مغسول یاقوت رمانی لعل بدخشے عنبر اشہب مشک
تبتی ورق نقرہ محلول دانہ ہیل بوا قرنفل درونج عقربی
قاقلہ کبار از ہر یک دو مثقال عود قمارے خام مصطگی
رومی دارچینے سنبل الطیب سعد کوفی ابریشم مقرض از
یک چہار مثقال جوزبوا بسباسہ ساذج ہندے طباشیر
سفید ورق گلسرخ زعفران طین ارمنی زرشک منقے
اسارون اذخر مکی از ہر یک سہ مثقال ورق طلا محلول
یک مثقال شیر آملہ منقے ہفتاد و پنج مثقال قند سفید عسل
سفید مصفے از ہر یک دویست مثقال بدستور مقرر معجون
سازند شربتے از دو درم تا سہ درم + انوشدارو ئی لؤلؤئی
منقول از خط میرزا محمد رحیم حکیم باشے شاہ سلطان حسین
علمی فرمودہ اند کہ جد مغفرت آلیہ حکیم محمد رضا این انوشدارو
را بجہت نواب اشرف علی شاہ عباس ثانی تالیف نمودہ
صنعت آن عود ہندے مصطگی رومی دار چینے سنبل
الطیب سعد کوفے ابریشم مقرض از ہر یک چہار
مثقال جوزبوا بسباسہ ساذج ہندی طباشیر سفید زعفران
غنچہ گل سرخ منزوع الاقماع طین ارمنے مغسول زرشک
منقے اسارون اذخر مکے از ہر یک شش مثقال
قرنفل درونج عقربی قاقلہ صغار مروارید ناسفتہ یشب
سبز کہربا شمعی بسد محرق مغسول یاقوت رمانی عنبر اشہب
مشک تبتی از ہر یک دو مثقال ورق طلا یک مثقال
ورق نقرہ دو مثقال شیر آملہ منقے شصت مثقال قند
سفید عسل مصفے از ہر یک صد و دو مثقال بدستور
مقرر معجون سازند شربتے از یک مثقال تا دو مثقال
انوشدارو بتصرف میرزا رضی موسوی + صنعت آن
غنچہ گل سرخ منزوع الاقماع شش مثقال سعد کوفی
لبسایند زعفران از ہر یک پنج مثقال قرنفل سنبل الطیب
اسارون ساذج ہندے از ہر یک سہ مثقال مشک
تبتی خالص قرفۃ الطیب از ہر یک نیم مثقال جوزبوا
عدد دانہ ہیل بوا دانہ قاقلہ کبار از ہر یک دو مثقال
زرنباد دارچینی دارفلفل از ہر یک دو مثقال و نیم شیر
آملہ منقے یکصد مثقال عسل سفید مصفے دو وزن مجموعہ
ادویہ قند سفید یک وزن مجموع ادویہ بدستور مقرر معجون
سازند شربتے دو درم و این انوشدارو از انوشدارو ی
کندے احسن است و نسخہ کندے بہتر است
از برائے تقویت قلب + انوشدارو ے لؤلؤے کہ
مغفرت پناہ حکیم محمد باقر موسوی ترتیب دادہ و بعد
آن معمول حکیم محمد حسین ولد مشار الیہ بود و این دو نسخہ
است یک نسخہ حار و یک نسخہ بارد نسخہ حار این است
ابریشم مقرض طباشیر سفید مروارید ناسفتہ کہربائے
شمعے گل سرخ سنبل الطیب زعفران مصطگی عنبر اشہب
از ہر یک سہ مثقال عود قمارے خام پوست زرد اترج
بادرنجبویہ دانہ ہیل درونج عقربی اسارون اذخر مکی
یشب سبز مرجان قرمزے مشک خطائی ورق طلا ورق
نقرہ ریوند چینی ساذج ہندے سعد کوفی زرشک منقی
یاقوت رمانی از ہر یک دو مثقال آملہ منقے شصت
مثقال قند سفید نبات سفید عسل مصفے از ہر یک
برابر مجموع ادویہ آملہ را بگلاب و عرق بید مشک بجوشانند
و از پشت غربال بمالانید و قند و نبات و عسل را
صاف نمودہ داخل کنند و بعد از ان عنبر را دران حل
کنند و بعد از ان مشک و زعفران و بعد ازین ورقہا
پس اجزا را داخل نمایند + نسخہ دوم کہ بارد است
ابریشم مقرض طباشیر سفید گل گاؤزبان گل سرخ مروارید
ناسفتہ عنبر اشہب ورق طلا ورق نقرہ کہربائے
شمعے صندل سفید زرشک منقے از ہر یک سہ
مثقال یشب سبز مرجان قرمزے ریوند چینی از ہر یک
دو مثقال یاقوت رمانی زعفران تخم بادرنجبویہ سنبل الطیب
مصطگی از ہر یک یک مثقال اسارون سعد کوفی
دانہ ہیل درونج عقربی پوست زرد اترج اذخر مکی
ساذج ہندے از ہر یک یک و نیم مثقال عود ہندی غرقی
یک مثقال آملہ منقے شصت مثقال با نبات و قند
و عسل از ہر یک مثل مجموع اجزا مرتب نمایند شربتے یک
مثقال تا دو درم نافع باد + انوشدارو ئے لؤلؤی
تالیف زین الدین مسعود شیرازی صنعت آن مروارید
ناسفتہ بسد محرق مغسول یشب سبز کہربائی شمعے غنچہ گل
سرخ منزوع الاقماع زعفران قاقلہ صغار اذخر مکی خولنجان
بادرنجبویہ گل ارمنے مغسول ریوند چینے بسباسہ دار چینی
از ہر یک دو مثقال سعد کوفی بہمن سرخ بہمن سفید ساذج
ہندے اسارون مصطگی رومی شقاقل از ہر یک دو مثقال
و نیم سنبل الطیب یک مثقال و نیم عود قمارے چہار مثقال
زرشک منقی و نیم مثقال ابریشم مقرض سہ مثقال
شیر آملہ پنجاہ مثقال اجزا را کوفتہ بیختہ قند سفید
پنجاہ مثقال عسل سفید جید خوشبوے مصفے یک صد ز
پنجاہ قند و عسل را بگلاب حل کردہ بقوام آوردہ ابریشم
مقرض را بران پاشیدہ ادویہ را بدستور مقرر
بآن سرشتہ معجون سازند شربتے یک مثقال تا یک
مثقال و نیم + انوشدارو ے لؤلؤے قلمی نمودہ
کہ این از تصرف بندۂ آثم میر محمد ہاشم المحتاج الے
غفران ربہ الرحمن مخاطب بحکیم معتمد الملوک سید علوی خان
است اعضاے رئیسہ و معدہ را قوت دہد و نور چشم را
بیفزاید و دافع انصباب مواد است بمعدہ و امعاء حافظ
اخلاط از تعفن و فساد و اخلاط سودا بر روح و غلبہ سودا
و مقوی باہ و مجفف رطوبات معدہ و امعاء دماغ و
اعصاب و ہاضم و مشتہی طعام است و بوی دہان خوش
کند و فرح و سرور آورد و ضعف دماغ و مالیخولیا و
سائر امراض سوداوی را نافع است و منافع بسیار
دارد و مجرب است این نسخہ بلکہ جمیع انوشدارو ہاے
لؤلؤے و لاسیما انوشدارو ے لؤلؤے حکیم عماد الدین
محمود باشد مقوی معدہ و اعضاے رئیسہ و نافع از برای
اصحاب وسواس سوداوی و مالیخولیا خصوص از برائے
اصحاب مالیخولیاے مراقی و معدی و مباشر و بہائم
نفع مرانہارا + صنعت آن غنچہ گل سرخ منزوع الاقماع

چہار مثقال مروارید ناسفتہ یشب سبز بسد محرق مغسول
کہربائے شمعی از ہر یک دو مثقال طباشیر سفید سادج
ہندی پوست بیرون پستہ پوست زرد اترج فادزہر معدنی
خطائی گل ارمنی مغسول گل داغستانی ابریشم مقرض صندل
سفید بہمن سرخ بہمن سفید شقاقل مصری خولنجان از ہر یک
سہ مثقال سعد کوفی ہیل بوا سنبل الطیب زرنب از ہر
یک یک مثقال و نیم زرشک منقے ہفت مثقال تخم
خرفہ مقشر چہار مثقال عنبر اشہب طلای محلول از ہر یک
نیم مثقال زعفران ورق نقرہ محلول از ہر یک یک مثقال
شیر آملہ منقے ہفتاد و پنج مثقال فانید سنجری عسل سفید مصفے
خوشبو نبات سفید سہ وزن ادویہ یعنی از ہر یک بوزن
مجموع ادویہ آملہ را یک شبانروز در شیر گاو بخیسانند
و پس بشویند نیکو آن را با زرشک منقے در نہ رطل آب
خالص بجوشانند تا بہ سہ رطل برسد پس بپالایند و فانید
و عسل و نبات را بگلاب حلکردہ بآتش ملائم بجوشانند
و کف و آنرا بگیرند و چون دیگر کف نیاورد صافی نمودہ
در مطبوخ آملہ داخل کردہ بقوام آورند و ادویہ را بآن دستور
مقرر سرشتہ معجون سازند شربتے از یک مثقال تا دو مثقال
انوشدار وے لؤلؤ یاقوتی نیز از اقتراح آن مرحوم صنعت
آن مروارید ناسفتہ یاقوت رمانی یشب کافورے
عقیق یمانی بسد محرق مغسول مرجان قرمزی زمرد کہنہ
فادزہر معدنے خطائی ورق طلا ورق نقرہ عنبر اشہب
کہربا افقاح اذخر مکے از ہر یک چہار دانگ سنبل الطیب
ورق گلسرخ سعد کوفے پوست بیرون پستہ پوست زرد
اترج طباشیر سفید صندل سفید گل مختوم گل ارمنی ابریشم
مقرض سادج ہندی دانہ ہیل از ہر یک یک مثقال شیر آملہ
منقے بیست مثقال آب امرود آب بہ شیرین از ہر یک
چہل مثقال نبات سفید عسل مصفے از ہر یک پنجاہ مثقال
دستور ساختنش آنکہ شیر آملہ را در یک رطل گلاب
بپزند تا مہرا شود پس بمالند و بپالایند و تفلش را در کنند
و آب امرود و آب بہ و نبات و عسل قدرے آب
خالص داخل کردہ بجوشانند کفش را بگیرند و در آملہ
مطبوخ داخل کردہ بقوام آورند و جواہر و فادزہر و کہربا

را بگلاب صلایہ کردہ ذہب و فضہ را حلکردہ سائر ادویہ
کوفتہ و بیختہ بآب سرشتہ معجون سازند شربتے
از دو درم تا سہ درم + انوشدار وی لؤلوئے دیگر نیز
از اقتراح آن مرحوم مقوی اعضائے رئیسہ است و
از برائے خفقان جمیع اقسام مالیخولیا خصوص مراقیے
و از برائے ضعف دماغ و معدہ و کبد و احشا نافع است
و بوے دہان را خوش کند و فرح آورد و مشتہے وبہی
است و روشنائی چشم را بیفزاید و منافع بسیار دارد صنعت
آن غنچہ گلسرخ چہار مثقال سعد کوفی سنبل الطیب
از ہر یک سہ مثقال مروارید ناسفتہ یشب کافورے
یاقوت رمانی عقیق یمانی بسد محرق مغسول مرجان قرمزی
زمرد کہنہ لعل بدخشے حجر فادزہر معدنی خطائی عنبر
اشہب ورق طلا محلول ورق نقرہ محلول کہربائے
شمعی درونج عقربی پوست بیرون پستہ ابریشم مقرض
گل گاؤزبان زعفران افقاح اذخر خولنجان درنب
اسارون بسباسہ از ہر یک یک مثقال پوست زرد
اترج بہمن سرخ بہمن سفید شقاقل مصری دارچینی طباشیر
سفید فرنجمشک صندل سفید سادج ہندی گل ارمنی
مغسول گل داغستانی دانہ ہیل بوا بادرنجبویہ از ہر
یک یک مثقال و نیم عنبر اشہب مشک تبتی از ہر
یک نیم مثقال شیر آملہ منقے شصت و پنج مثقال
زرشک منقے ہفت مثقال آملہ و زرشک را یک
شبانروز بآب حدادان بخیسانند و باید کہ مقدار
آب نہ رطل باشد پس بجوشانند تا سہ رطل آب
بماند فرود آوردہ نیکو بمالند و بپالایند پس فانید
سنجری نبات سفید رب بہ شیرین رب امرود از ہر
یک نصف وزن اجزا عسل مصفے بوزن اجزا
بگلاب حل کردہ و بآتش ملایم بجوشانند و کف آنرا
گرفتہ چون دیگر کف نیاورد در آملہ مطبوخ داخل
کردہ بقوام آورند ادویہ را بدستور مقرر بآن بسرشند
و در ظرف چینیے نگاہدارند شربتے از یک مثقال
تا دو مثقال + صنعت آن بہ نسخہ دیگر یاقوت رمانی
مروارید ناسفتہ یشب سبز لب. محرق مغسول

کہربای شمعی پوست زرد اترج اذخر مکے سلیخہ سیاہ
سنبل الطیب درونج عقربی سادج ہندی دانہ ہیل از
ورق نقرہ محلول سعد کوفی اسارون تخم بادرنجبویہ از
ہر یک دو مثقال زعفران مصطگی طباشیر سفید
کشنیز خشک بریان ورق گلسرخ ابریشم مقرض صندل
سفید عود قماری خام از ہر یک سہ مثقال قرنفل
مشک تبتی خالص عنبر اشہب ورق طلا محلول از ہر یک
یک مثقال شیر آملہ منقے شصت مثقال قند سفید
عسل مصفے بالمناصفہ سہ وزن مجموع ادویہ بدستور مقرر
معجون سازند شربتے از یک مثقال تا از یک مثقال و نیم
انوشدار وی لولوئے دیگر از تالیف آن مغفور کہ ہمان منافع
دارد + صنعت آن غنچہ گل سرخ منزوع الاقماع چہار
مثقال مروارید ناسفتہ بسد محرق یشب سبز کہربای شمعی از ہر
یک دو مثقال طباشیر سفید سادج ہندی پوست بیرون
پستہ پوست زرد اترج حجر فادزہر معدنے گل ارمنی
مغسول ابریشم مقرض صندل سفید از ہر یک سہ مثقال
سعد کوفی دانہ ہیل بوا از ہر یک یک مثقال و نیم زرشک
بیدانہ ہفت مثقال تخم خرفہ مقشر چہار مثقال عنبر
اشہب طلای محلول از ہر یک نیم مثقال زعفران ورق
نقرہ محلول از ہر یک یک مثقال شیر آملہ ہفتاد و پنج
مثقال فانید سنجری عسل مصفے نبات سفید ہر سہ
سہ وزن ادویہ یعنی از ہر یک یک وزن ادویہ مجموع آملہ
را یکشبانروز در شیر گاو بخیسانند پس بشویند نیکو و
در نہ رطل آب آن را و زرشک را بجوشانند تا بہ سہ
رطل رسد پس بپالایند و فانید و عسل و نبات را
داخلکردہ بقوام آورند شربتے از یک مثقال تا دو
مثقال + انوشدار وے لولوئے نیز از تالیف نواب
غفران مآب یعنی حکیم محمد ہاشم ابن محمد ہادی العلوی
غفر اللہ لہما نہایت مقوے اعضائے رئیسہ است و
برای خفقان و مالیخولیائے مراقی و ضعف دماغ و معدہ
و کبد نافع است و بوی دہان خوش کند و نشاط آورد
و مشتہی است و منافع بسیار دارد و مجرب است صنعت
آن غنچہ گلسرخ چہار مثقال سعد کوفی سہ مثقال

مروارید ناسفته یشب کافوری یاقوت رمانی عقیق یمانی
بسد محرق مرجان قرمزی زمرد کهنه لعل بدخشی حجر باد
زهر خطائی عنبر اشهب ورق طلائی محلول ورق نقره
محلول کهربای شمعی درونج عقربی پوست بیرون پسته
زعفران فقاح اذخر زرنب اسارون بسباسه بادرنجبویه
از هریک یک مثقال پوست زرد اترج دارچینی طباشیر
سفید صندل ساذج هندی گل ارمنی گل مختوم مغسول
ابریشم مقرض دانه هیل بوا از هریک یک مثقال و نیم
شیر آمله شصت مثقال زرشک منقی هفت مثقال آمله
و زرشک را در نه رطل آب بجوشانند تا به سه رطل رسد
پس فرود آورده بمالند نیکو و بپالایند پس فانید سنجری
و نبات سفید و عسل مصفی و رب بہ شیرین و رب امرود
از هریک بوزن مجموع ادویه داخل کرده بقوام آورند
و باسائر ادویه بدستور مقرر معجون سازند و در ظرف
چینی نگاه دارند شربتے از یک مثقال تا دو مثقال
انوشداروی لولوی به نسخه دیگر ۔ صنعت آن یاقوت
رمانی مروارید ناسفته یشب سبز بسد محرق مغسول
مغسول کهربای شمعی پوست زرد اترج اذخر مکی سلیخه
سیاه ساذج هندی سنبل الطیب درونج عقربی چینی دانه
هیل ورق نقره محلول سعد کوفی اسارون تخم بادرنجبویه
از هریک دو مثقال زعفران مصطگی طباشیر سفید کشنیز
خشک بریان مقشر گلسرخ منزوع الاقماع ابریشم خام
مقرض عود قماری خام صندل سفید از هریک سه مثقال
قرنفل مشک تبتی عنبر اشهب ورق طلائی محلول از
هریک یک مثقال شیر آمله منقی شصت مثقال قند
سفید و عسل بالسویه سه وزن مجموع ادویه بدستور مقرر
نمایند شربتے از یک مثقال تا یک مثقال و نیم ۔
انوشداروی لولوی که از مفرحات است و مقوی
دل معده و مراق و دماغ است و دفع غم و فزع و
وسواس کند و مالیخولیای مراقی را نهایت سودمند
باشد و هاضم طعام است و بوی دهان خوش کند
و اشتهای طعام آورد و شکم به بندد و هر بیماری را که
بمشارکت معده باشد نافع ۔ صنعت آن غنچه
گلسرخ منزوع الاقماع چهار مثقال سعد کوفی
اذخر مکی مروارید ناسفته بسد محرق مغسول یشب سبز
کهربای شمعی از هریک دو مثقال عود قماری غرقی خام
سه مثقال و نیم طباشیر سفید ساذج هندی سنبل الطیب
گل ارمنی ابریشم مقرض از هریک سه مثقال عنبر اشهب
زعفران از هریک نیم مثقال شیر آمله منقی سی مثقال
و طریق شیر آمله آن است که هر مقدار آمله را که خواسته
باشند با دو وزن شیر گاو بخیسانند یک شب بازروز
پس بشویند و سی مثقال آنرا با دو هفت هفتاد و
مثقال آب خالص بجوشانند آن مقدار که نود مثقال
آب در آن بماند پس عسل مصفی و قند سفید از هریک
یک صد و هشتاد مثقال داخل کنند و بجوشانند تا
بقوام آید پس فرود ادویه را بدستور آن بسرشند و در
نسخه دیگر این انوشدارو عنبر اشهب داخل نیست
و وزن زعفران دو مثقال است و این اجزا بر اجزای
اصل افزوده است کهربا درونج عقربی بهمن سفید
بهمن سرخ اشنه از هریک دو مثقال شیر آمله سی
مثقال چنانچه در نسخه اصل بود زرشک منقی دانار
دانه از هریک دوازده مثقال در آب بجوشانند
و از پالایش بگذارند و باسه چند مجموع ادویه قند
سفید و عسل مصفی ترکیب کنند شربتے از دو درم
تا دو مثقال ۔ انوشداروی دیگر منقول از خط سیادت
مآب عمدة الاطبا میرزا محمد رحیم حکیم باشی و لد ارشد
حکیم محمد باقر بن حکیم محمد رضا برادر حکیم احمد
فرموده اند که این انوشدارو بخدمت نواب اشرف
جنت مکانی شاه عباس صفوی موسوی تالیف
شده است ۔ صنعت آن عود هندی مصطگی رومی
سنبل الطیب سعد کوفی دارچینی ابریشم از هریک
چهار مثقال جوز بوا بسباسه ساذج هندی طباشیر
سفید گلسرخ زعفران گل ارمنی زرشک منقی
اسارون اذخر از هریک شش مثقال قرنفل درونج
عقربی قاقله صغار مروارید ناسفته کهربا یشب سبز
بسد یاقوت سرخ عنبر اشهب مشک تبتی از هریک
دو مثقال ورق طلا یک مثقال ورق نقره دو مثقال
آمله منقی شصت مثقال قند سفید عسل مصفی از هریک
دو بیست مثقال بدستور مقرر مرتب نمایند ۔ انوشداروی
لولوی دیگر منافع بسیار دارد و نهایت مقوی قلب
و معده است ۔ صنعت آن مروارید ناسفته بسد محرق
یشب سبز سعد کوفی فقاح اذخر از هریک چهار مثقال
طباشیر سفید ساذج هندی سنبل الطیب ابریشم مقرض
گل ارمنی از هریک شش مثقال عود قماری خام هفت
مثقال عنبر اشهب یک مثقال شیر آمله منقی شصت
مثقال عسل سفید مصفی و قند سفید بالمناصفه سه
وزن مجموع ادویه بدستور مرتب نمایند ۔ انوشدارو
لولوی دیگر ۔ صنعت آن مروارید ناسفته بسد محرق
یشب سبز طباشیر سفید ساذج هندی سنبل الطیب
ابریشم مقرض شیر آمله از هریک سه مثقال سعد کوفی
زعفران عنبر اشهب از هریک یک مثقال قند سفید
عسل مصفی از هریک نود مثقال بدستور مرتب نمایند
انوشداروی لولوی منقول از بیاض مجربات
حکیم احمد موسوی بخط معزی الیه ۔ صنعت آن مروارید
ناسفته بسد محرق مغسول یشب سبز محرق مغسول مصطگی
رومی اذخر مکی سعد کوفی از هریک دو مثقال عود قماری
خام بگلاب سوده سنبل الطیب طباشیر سفید ساذج هندی
گل ارمنی مغسول ابریشم خام مقرض از هریک سه مثقال
عنبر اشهب زعفران از هریک یکدرم مشک تبتی یکدانگ
شیر آمله منقی شصت مثقال نبات سفید عسل مصفی
برابر بقدر حاجت بدستور مقرر معجون سازند و بعض اطبا
درین انوشدارو مشک خطائی دو مثقال مروارید
ناسفته صلایه کرده دو درم و نیم فرنجمشک ساذج
هندی از هریک دو مثقال عنبر اشهب یک
مثقال داخل نموده اند و بعض اطبا آمله را یک شب
در شیر می خیسانند پس آنرا با آب گرم شسته که آنرا
شیر برود در آفتاب خشک کرده کوفته بجز پخته
داخل می نمایند و بعضے فرموده اند که این قسم بهتر است
بحسب طعم از آنکه آمله را پخته از پالایش بیرون میکنند

کرده اند تبریدی دیگر دو شربتی نیم مثقال + انوشدارو
لولوی دیگر منقول از بیاض مجربات حکیم احمد بخط معزی
الیه + صنعت آن مروارید ناسفته لسد محرق مغسول
یشب سبز سعد کوفی اذخر مکی زعفران از هر یک چهار
مثقال عود قماری خام ده مثقال طباشیر سفید سادج
هندی طین ارمنی مغسول سنبل الطیب از هر یک شش
مثقال عنبر اشهب لاجورد مغسول از هر یک دو مثقال
صندل سفید بگلاب سوده سه مثقال آمله شصت مثقال
قند سفید یک صد و هشتاد مثقال عسل مصفی بقدر حاجت
آمله را یک شب در شیر بخیسانند پس بآب گرم بشویند و
بگلاب بپزند تا مهرا شود از پالایش بگذرانند و با عسل و
قند بقوام آورند و ادویه را بآن سرشته معجون سازند
و فرموده که این دستور بهتر از سفوف است + انوشدارو
لولوی دیگر منقول از خط معزی الیه + صنعت آن
مروارید ناسفته یشب سبز لسد محرق مغسول مصطگی رومی
سعد کوفی اذخر مکی از هر یک دو مثقال عود قماری خام
بگلاب سوده سنبل الطیب سادج هندی طباشیر سفید
گل ارمنی ابریشم مقرض از هر یک سه مثقال عنبر اشهب
زعفران از هر یک یک درم مشک تبتی یک دانگ شیر آمله
منقی سی مثقال نبات سفید عسل سفید مصفی بالمناصفه
بقدر حاجت بدستور مرتب نمایند شربتی یک مثقال
تا دو مثقال + انوشدارو دیگر منقول از بیاض
مجربات معزی الیه + صنعت آن مروارید ناسفته
سعد کوفی قرنفل اسارون مصطگی از هر یک سه مثقال
قاقله صغار قاقله کبار بسباسه جوزبوا قرفة الطیب
زعفران سنبل الطیب زرنب از هر یک دو مثقال ورق
گلسرخ پنج مثقال شیر آمله منقی هفتاد و پنج مثقال عنبر
عنبر اشهب یک مثقال مشک تبتی یک دانگ فرنجمشک
سه مثقال سادج هندی دو مثقال و نیم عسل مصفی سه
وزن ادویه بدستور مقرر معجون سازند شربتی از دو درم
تا سه درم + انوشدارو لولوی معمول حکیم محمد باقر
موسوی منقول از خط معزی الیه + صنعت آن ابریشم
مقرض طباشیر سفید سنبل الطیب زعفران مصطگی رومی
کهربای شمعی مروارید ناسفته ورق گلسرخ از هر یک
سه مثقال اسارون دانه هیل بوا ریوند چینی عود قماری
خام پوست بیرون پسته صندل سفید پوست زرد اترج
سعد کوفی سادج هندی مرجان قرمزی یشب
سبز تخم بادرنجبویه عنبر اشهب مشک تبتی ورق طلا
ورق نقره از هر یک یک اوقیه زرشک منقی اذخر مکی
از هر یک دو اوقیه یاقوت رمانی یک مثقال شیر آمله
منقی شصت مثقال نبات سفید عسل مصفی بالمناصفه
سه وزن ادویه بدستور مقرر معجون سازند اگر شیرینی
دو وزن ادویه کنند بهتر است اول مرتبه آمله را از
شیر شسته با گلاب و عرق بید مشک بجوشانند تا مهرا
شود از پالایش بگذرانند و با نبات و عسل بقوام
آورده معجون سازند شربتی از یک مثقال تا یک
مثقال و نیم + انوشدارو لولوی مفرحی است
قوی دل و دماغ و معده و جگر را قوت بخشد و اشتها
آورد و طعام بگوارد و بیمار بهار اکه از مشارکت
معده و جگر بود سود دهد و نشاط شگفتگی آرد + صنعت
آن مروارید ناسفته جدوار خطائی مجرب یشب سبز
سعد کوفی اذخر مکی کهربا از هر یک دو مثقال عود خام
طباشیر سفید سادج هندی سنبل الطیب گل ارمنی
ابریشم مقرض از هر یک سه مثقال زعفران درونج
رومی بهمنین اشنه از هر یک دو مثقال شیر آمله منقی
سی مثقال زرشک بیدانه انار دانه از هر یک ده مثقال
زرشک و انار دانه را با آمله بجوشانند و صاف
نمایند و باینه چندان ادویه قند و عسل بقوام آورند
و بطریق معمول معجون سازند و شربتی دو درم
تا دو مثقال تناول نمایند + انوشدارو لولوی
تالیف حضرت استاذی لطفی حکیم سید محمد
هادی خان قدس سره جامع این اوراق مقوی
اعضای رئیسه و معده و هاضمه است و اسهال رطوبی
و بواسیر را مفید + صنعت آن شیر آمله منقی
پهل و پنج مثقال مروارید ناسفته غلطان لسد محرق
مغسول یشب سبز کهربای شمعی سعد کوفی اذخر مکی
از هر یک سه مثقال عود غرقی خام طباشیر سفید سادج
هندی سنبل الطیب گل ارمنی ابریشم مقرض از هر یک
چهار و نیم مثقال زعفران سه مثقال عنبر اشهب یک
مثقال شربت به شیرین سیب شیرین از هر یک
بیست مثقال عسل و نبات بالمناصفه سه وزن
ادویه علی الرسم معجون سازند و در نسخهٔ دیگر قرنفل
پوست زرد گوله دیا پوست زرد اترج مصطگی رومی
قاقله کبار از هر یک سه مثقال جوزبوا دو مثقال مشک
خالص نیم مثقال داخل است + انوشدارو لولوی
دیگر + صنعت آن ورق گل سرخ سه درم سعد کوفی
قرنفل مصطگی زعفران اسارون دانه هیل بوا قرفه
الدار چینی مروارید ناسفته کهربای شمعی مرجان قرمزی
از هر دو درم جوزالطیب قاقله کبار بسباسه کشنیز
خشک مقشر عنبر اشهب از هر یک یک درم ابریشم مقرض
یشب سبز لسان الثور صندل سفید صندل سرخ درونج عقربی
بهمن سرخ بهمن سفید گل ارمنی گل مختوم طباشیر سفید
پوست بیرون پسته از هر یک یکدرم و نیم شیر آمله منقی
در شیر شربت زرشک شربت انارین از هر یک پانزده
مثقال مشک تبتی خالص نیم درم زر محلول فضه
محلول از هر یک دو دانگ با سه وزن ادویه قند سفید
و عسل مصفی بدستور معجون سازند شربتی از هر یک
مثقال تا سه درم + انوشدارو لولوی دیگر +
صنعت آن مروارید ناسفته صندل سفید مقاصری
ورق نقره ابریشم مقرض سعد کوفی تخم خرفه مقشر
کشنیز خشک مقشر از هر یک هفت درم غنچه گلسرخ
منزوع الاقماع قرنفل مصطگی رومی سنبل الطیب
قرفة الطیب سارون شامی از هر یک شش درم طباشیر
سفید پنج درم زرنب بسباسه زعفران قاقله کبار
دانه هیل بوا از هر یک سه درم عنبر اشهب ورق طلا
از هر یک دو درم مشک تبتی یکدرم آمله شیر گاو
پرورده نود درم قند سفید عسل مصفی بالمناصفه سه
وزن ادویه بدستور معجون سازند شربتی یک مثقال
الوشدارو لولوی دیگر تالیف استاذ الاطبا

وسید الحکما نواب حکیم سلیمان موسوی غفر اللہ لہ
صنعت آن مروارید ناسفتہ صلابیہ کردہ قرفۃ الطیب
بسد محرق مغسول فرنجمشک جوز بوا ابریشم مقرض
از ہر یک دو مثقال قرنفل اسارون دانہ ہیل بوا
قاقلہ کبار بسباسہ سنبل الطیب زرنب طین ارمنے از
ہر یک سہ مثقال ورق گلسرخ طباشیر سفید زعفران
از ہر یک شش مثقال سعد کوفے دہ مثقال پوست
زرد اترج صندل سفید از ہر یک چہار مثقال لسان الثور
بادرنجبویہ ساذج ہندے از ہر یک پنج مثقال لاجورد
مغسول مشک خطائی از ہر یک نیم مثقال ابریشم
مقرض دو مثقال عنبر اشہب یک مثقال تا دو مثقال
آملہ منقے یک رطل شربت فواکہ شیرین چہل مثقال
قند سفید یکصد مثقال عسل سفید مصفّٰے دو وزن مجموع
ادویہ بدستور مقرر معجون سازند شربتے یک مثقال
ونیم انوشدارو دے لولوے دیگر + صنعت آن
مروارید ناسفتہ سنبل الطیب اسارون مصطگے رومی
بہمن سرخ بہمن سفید قرفہ قاقلہ مصرے دارچینی سلیخہ
کشنیز خشک از ہر یک شش مثقال زرنب زعفران
بسباسہ قاقلہ کبار دانہ ہیل بوا جوز بوا بادرنجبویہ
خولنجان ساذج ہندے از ہر یک چہار مثقال غنچہ
گلسرخ منزوع الاقماع دو از دہ مثقال سعد کوفے
طباشیر سفید صندل سفید زرشک منقے از ہر یک
دہ مثقال صندل سرخ ہشت مثقال مشک تبتی یک
مثقال عنبر اشہب یک مثقال و دو دانگ شیر
آملہ یک صد و ہشتاد مثقال قند سفید عسل مصفّٰے ادویہ
معجون بدستور مقرر معجون سازند شربتے یک مثقال
انوشدارو دے لولوے دیگر۔ صنعت آن غنچہ
گلسرخ منزوع الاقماع شش مثقال سعد کوفی ہفت
مثقال مروارید ناسفتہ قرنفل اسارون بسباسہ
قاقلہ کبار دانہ ہیل بوا بہمن سرخ بہمن سفید مصطگے
لسان الثور از ہر یک سہ مثقال زعفران بادرنجبویہ
جوز بوا ساذج ہندے از ہر یک دو مثقال مشک خالص
یکدانگ عنبر اشہب دو دانگ شیر آملہ منقے ہشتاد و پنج مثقال

قند سفید عسل مصفّٰے از ہر یک ہشتاد و پنج مثقال
بدستور مقرر معجون سازند شربتے یک مثقال
انوشدارو دے لولوے دیگر + صنعت آن غنچہ
گلسرخ منزوع الاقماع شش مثقال سعد کوفی
قرنفل مصطگے رومی اسارون قرفۃ الطیب سنبل الطیب
شیر آملہ منقے مروارید ناسفتہ ابریشم خام مقرض از ہر
ہفت مثقال زرنب بسباسہ قاقلہ کبار دانہ ہیل بوا
صندل سفید طباشیر کشنیز خشک از ہر یک سہ مثقال
جوز بوا عنبر اشہب از ہر یک دو مثقال ورق طلا
ورق نقرہ از ہر یک یک مثقال مشک خالص نیم مثقال
قند سفید و عسل مصفّٰے بالمناصفہ سہ وزن ادویہ بدستور
مقرر معجون سازند شربتے یک مثقال
انوشدارو دے لولوے یاقوتی + صنعت آن مروارید
ناسفتہ یاقوت رمانی لشب کافورے کہربائے شمعی
بسد محرق پوست زرد اترج اذخر مکے سلیخہ
ساذج ہندے سنبل الطیب درونج عقربے دانہ
ہیل ورق نقرہ محلول سعد کوفے اسارون
تخم بادرنجبویہ از ہر یک دو مثقال زعفران مصطگے
طباشیر سفید کشنیز خشک بریان مقشر گل سرخ
منزوع الاقماع ابریشم مقرض عود قمارے صندل
سفید از ہر یک سہ مثقال قرنفل مشک تبتے خالص
عنبر اشہب ورق طلائے محلول از ہر یک یک
مثقال شیر آملہ منقے شصت مثقال قند سفید
عسل سفید خوشبوے مصفّٰے بالسویہ دو وزن مجموع
ادویہ بدستور مقرر معجون سازند و در ظرف چینی نگاہ
دارند شربتے از یک مثقال تا یک مثقال و نیم
انوشدارو دے لولوے عنبرے۔ صنعت
آن ابریشم مقرض سنبل الطیب مروارید ناسفتہ
کہربائے شمعی زعفران طباشیر سفید غنچہ گل سرخ
منزوع الاقماع از ہر یک سہ مثقال اسارون سلیخہ
ہندے عود قمارے غرقی خام سعد کوفی دانہ
ہیل بوا پوست بیرون پستہ پوست زرد اترج
زرشک منقے صندل سفید مصطگے رومی ریوند چینی

عنبر اشہب مشک تبتی خالص مرجان قرنفل لشب سبز
ورق طلا ورق نقرہ بادرنجبویہ اذخر مکے از ہر یک
یک مثقال شیر آملہ منقے بیست مثقال قند سفید
بوزن تمام ادویہ عسل مصفّٰے دو وزن مجموع ادویہ بدستور
مقرر معجون سازند۔ انوشدارو دے عنبری لولوے
دیگر + صنعت آن مروارید ناسفتہ بسد محرق لشب سبز
طباشیر سفید ساذج ہندے سنبل الطیب ابریشم مقرض
از ہر یک سہ مثقال سعد کوفی زعفران عنبر اشہب از
ہر یک دو مثقال عود قمارے غرقی خام دو مثقال و نیم
گل ارمنے یک مثقال شیر آملہ منقے بیست مثقال عسل
مصفّٰے قند سفید از ہر یک نود مثقال آملہ را در سہ رطل
آب بجوشانند تا بیک رطل رسد قند و عسل را داخل
کردہ بقوام آوردہ پس عنبر را دران داخل نمایند پس
باقی ادویہ را کوفتہ بیختہ بآن سرشتہ معجون سازند
و در ظرف چینی نگاہدارند شربتے یک مثقال
انوشدارو دے لولوے عنبرے منقول از تحفہ اکبر
کہ معزے الیہ از بیاض مجربات نواب حکیم میر محمد باقر
بخط معزے الیہ نقل نمودہ و سے قلمے فرمودہ کہ بہترین نسخہ
ہائے انوشدارو دے لولوے است و مکرر تجربہ شدہ
بجہت تقویت اعضائے رئیسہ و ضعف معدہ
و بدن و نقاہت و برانگیختن اشتہا۔ صنعت
آن طباشیر سفید ابریشم مقرض مصطگے زعفران
سنبل الطیب مروارید ناسفتہ کہربا گلسرخ از
ہر یک سہ مثقال یاقوت رمانی ریوند خطائی اسارون
سعد کوفے عود ہندے اذخر مکے صندل سفید پوست
زرد اترج ساذج ہندے لشب سبز تخم بادرنجبویہ
درونج عقربے دانہ ہیل بوا زرشک منقی عنبر اشہب
ورق طلا ورق نقرہ از ہر یک دو مثقال مشک
ترکی یک مثقال شیر آملہ منقے نود مثقال آملہ را
باگلاب نود مثقال و آب باران پنج رطل بجوشانند
تا مہرا شود از پر دزن بگذرانند و بایک وزن و نیم مجموع
ادویہ قند سفید و مثل آن عسل سفید خوشبو را مصفّٰے
بقوام آورند ادویہ را بدستور مقرر بآن معجون سازند

انوشدارو ی لولوے عنبری لنفرت حکیم رکن الدین مسعود شیرازے + صنعت آن مروارید ناسفته سنبل الطیب شقاقل مصرے بسباسه از ہر یک سه مثقال غنچۂ گلسرخ منزوع الاقماع بہمن سرخ بہمن سفید از ہر یک شش مثقال سعد کوفی طباشیر سفید صندل سفید زرشک منقے از ہر یک پنج مثقال اسارون زعفران قاقلۂ کبار قاقلۂ صغار جوز بوا خولنجان دارچینی بادرنجبویه سازج ہندے کشنیز خشک مقشر از ہر یک دو مثقال مشک تبتی خالص عنبر اشہب از ہر یک نیم مثقال شیر آمله منقے یک رطل فانیذ سنجرے نیم من عسل مصفی یک و نیم من رب به شیرین سی مثقال بدستور مقرر ترکیب نمایند شربتے یک مثقال نافع باد

فصل دربیان جوارشاتے که اصل و عمود در آنہا آمله است

آمله تالیف حکیم علاء الدین منصور صاحب طب منصوری معده را قوت دہد و اشتہاے طعام آورد و سردی معده را ببرند و مقوی قلب و کبد و مفرح است و خفقان بارد را زائل کند + صنعت آن شیر آمله بیست مثقال پوست بیرون پسته سه درم مصطگی رومی سه درم پوست اترج زرشک بیدانه عود قمارے از ہر یک سه درم عنبر اشہب یک مثقال سنبل الطیب دو درم قند سفید یک من و نیم قند را بقوام آورده ادویه را کوفته بیخته بآن سرشته بر روی سنگ ریزند و بطریق نوریات بریده نگاهدارند + جوارشش املج تحلیه فرموده اند که از تالیف بندۂ درگاه محمد ہاشم مخاطب بحکیم معتمد الملوک علوی خان محمد شاہی است که در سن یک ہزار و یک صد و ہفتده ہجرے در دار الفتح اجین بجہت شاہزاده والا نسب محمد بیدار بخت بن اعظم شاه بن اورنگ زیب عالمگیر گورکانی تالیف نموده نہایت مفید آمده این جوارشش معده را قوت دہد و اشتہاے طعام آورد و حرارت کبد را تسکین دہد و مقوی معده حار رطب است در اول را قوت دہد و مفرح قلب است و استعمال مرارى را منفعت دہد و معده را باصلاح آورد + صنعت آن شیر آمله منقے دوازده مثقال طباشیر صندل سفید سماق زرشک منقے بادرنجبویه گلسرخ منزوع الاقماع پوست بیرون پسته از ہر یک یک مثقال کشنیز خشک مقشر مغز تخم خرفه مقشر از ہر یک دو مثقال مروارید ناسفته چہار دانگ عنبر اشہب ورق نقره ورق طلا از ہر یک دو دانگ نبات سفید رب به شیرین از ہر یک دو وزن ادویه بدستور مرتب نمایند - جوارشش آمله لولوے دیگر تالیف آن مرحوم بجہت منافع مذکوره صنعت آن شیر آمله منقے ہفت توله زرشک بیدانه دو توله در آب خالص و گلاب و عرق گاؤزبان و آب انار شیرین و آب انار ترش و عرق بیدمشک و عرق بادرنجبویه از ہر یک ده توله از پارچه بپالایند پس سیر نبات سفید داخل کرده بقوام آورند پس مروارید یاقوت رمانی کہربای شمعی دارچینی مصطگی از ہر یک شش ماشه دانه ہیل بوا طباشیر سفید ابریشم مقرض صندل سفید گل گاؤزبان کشنیز خشک مقشر از ہر یک یکتوله ورق طلا ورق نقره از ہر یک سه ماشه پوست زرد اترج نه ماشه عنبر اشہب سه ماشه بدستور بآن بسرشند شربتے شش ماشه جوارشش آمله ساده که ہمین منافع دارد + صنعت آن شیر آمله بیست درم پوست بیرون پسته سه درم زرشک بیدانه صندل سفید از ہر یک پنج درم حب الآس گلسرخ منزوع الاقماع خشک کرده از ہر یک سه درم قند سفید یک من و نیم گلاب یک چہار من تبریزی بدستور شربت بسازند و برسنگ ریخته بطریق لوزیات ببرند + جوارشش آمله لولوی دیگر + صنعت آن آمله مقشر چہارده مثقال آب زرشک آب سماق از ہر یک نه مثقال صندل سفید ابریشم مقرض گل گاؤزبان دانه ہیل بوا بادرنجبویه دارچینی مروارید ناسفته از ہر یک دو مثقال گلسرخ خرفه مقشر از ہر یک سه مثقال عنبر اشہب مشک خالص ورق نقره ورق طلا از ہر یک یک مثقال زعفران ششماشه نبات سفید سی و ہفت مثقال رب الورد رب سیب ولایتی رب انار شیرین از ہر یک بیست مثقال گلاب عرق بیدمشک عرق گاؤزبان از ہر یک وہفت مثقال اجزا را کوفته بیخته طرداریدرا اصلایه نموده نبات را عرقیات بقوام آورده ربوب را داخلکرده تیز بزنند چون معجون شود وقت فرود آورند مشک و عنبر مروارید و ورق طلا و ورق نقره داخل نموده تیز زده فرود آورده در ظرف چینی نگاہدارند خوراکے از ششماشه تا یکتوله باعرقیات مناسبه بخورند + جوارشش آمله معده و قلب را قوت دہد و خفقان را زائل کند و قوت تمام آورد و دل را قوی گرداند و این جوارشش را منافع بسیار است صنعت آن آب به اصفہانی آب سیب اصفہانی آب اترج آب انار شیرین آب امرود آب سیب ترش آب زرشک منقے آب سماق از ہر یک دو اوقیه نبات سفید کلین گلاب عرق بیدمشک از ہر یک نیم رطل شیر آمله بیست درم شیر آمله را در آب بپزند تا مہرا شود و بپالایند و به آبہا و عرقہا یکجا کرده بقوام آورند پس مصطگی و عود خام زعفران طباشیر سفید سنبل الطیب قرفه دارچینی از ہر یک دو درم پوست بیرون پسته پوست اترج حب الآس از ہر یک سه درم کوفته بیخته بآن سرشته جوارشش سازند و زیاده نمودن اجزا و کم کردن بحسب مزاج و احتیاج بعہده طبیب است که بحسب مزاج آن اضافه و کم نماید و اگر ضعف قلب غالب باشد و در مزاج حرارت نباشد عنبر اشہب یک مثقال و مشک خالص و دو دانگ اضافه نمایند و اگر خواسته باشند آمله را بپزند باسائر ادویه کوفته بیخته بعد ازان که نبات و آبہا و عرقہا بقوام آورده باشند داخل کنند جائز است و ہمچنین اگر آب زرشک را نگیرند بلکه سه درم زرشک منقے از حب را کوفته بیخته باسائر ادویه داخل نمایند جائز است و اگر سه درم غنچۂ گلسرخ منزوع الاقماع مسحوق داخل نمایند صواب باشد + جوارشش آمله آنکه مرحوم بجہت نواب بندگان عالی متعالی شاہزاده والا جاه رضا قلی میرزا ولد ارشد نادر شاه صاحب قران

صنعت آن بلیلهٔ مربا یک صد و پنجاه مثقال با گلاب
نیم من و آب یک من بپزند تا مهرا شود از پالایش بیرون
قند سفید یک من عسل مصفی نیم من داخلکرده بقوام
آورند پس بگیرند شیر آمله منقی بیست مثقال پوست بیرون
پسته مصطگی رومی خارخسک دارچینی عود هندی خام
ابریشم مقرض از هریک سه مثقال زرشک منقی پنجمثقال
عنبر اشهب ورق طلا ورق نقره از هریک یک مثقال
داخلکرده معجون سازند و اگر خبث الحدید مدبر هفت
مثقال درین جوارش داخل نمایند بهتر است
جوارش آملج دیگر آب لیمو آب سماق از هریک ده درم
قند سفید نیم من بقوام آورده آملهٔ منقی پنجدرم عود
قماری خام سه درم مصطگی دو درم عنبر اشهب نیم مثقال
کوفته بیخته بدستور جوارش سازند - جوارش آملج دیگر
مقوی معدهٔ حار است و اشتها آورد و طعام هضم کند
و اسهال صفراوی باز دارد و دماغ را قوت و خفقان
حار را فائده دهد و بوی دهان خوش کند + صنعت
آن شیر آمله منقی بیست درم زرشک منقی صندل سفید
از هریک پنجدرم گلسرخ منزوع الاقماع سماق پوست
زرد اترج حب الآس پوست بیرون پسته از هریک
سه درم مصطگی یکدرم مشک تبتی یکدانگ عنبر اشهب
نیم دانگ قند سفید یک من گلاب بکمین قند را بگلاب
حلکرده بقوام آورند و اجزا را کوفته بیخته با آن بسرشند
شربتی از آن سه درم + جوارش آملج تالیف آن
مرحوم که بجهت رضاقلی میرزا دلدار شد نادرشاه
ترتیب داده اند معده را قوت دهد و اشتهای طعام
آورد و تقویت قلب نماید و تخفیف رطوبات غریبه
نماید و سودا را دفع کند مفرح است و نافع است
ازبرای وسواس و خفقان و قرحهٔ مثانهٔ کهنه را مفید است
و منافع بسیار دارد و مجرب است + صنعت
آن هلیلهٔ کابلی مربا منقی از نوی یکصد و پنجاه مثقال
به گلاب نیم من تبریزی و آب یک من تبریزی بجوشانند
تا مهرا شود و از پالایش بگذرانند و ثقل آنرا دور کنند
پس قند سفید یک من عسل سفید مصفی نیم من داخلکرده

آورند پس بگیرند شیر آملهٔ منقی بیست و پنجمثقال پوست
بیرون پسته پوست زرد اترج مصطگی خارخسک
دارچینی عود هندی ابریشم مقرض گل گاوزبان صندل
سفید از هریک سه مثقال زرشک منقی پنج مثقال عنبر
اشهب ورق طلا محلول ورق نقره محلول از هریک
یک مثقال بدستور مقرر مرتب نمایند و اگر خبث الحدید
مدبر درین جوارش داخل نمایند بهتر است + جوارش
آملج لؤلؤی افتراح آن مغفور ایضا که بجهت
بندگان مغزی الیه ساخته و نفع بسیار بمزاج ایشان
نموده از برای امراض مذکورهٔ قبل + صنعت آن
آمله منقی بیست مثقال در گلاب و عرق بید مشک
و عرق خارشتر و عرق گاوزبان از هریک نیم من
عرق بادرنجبویه ده سیر در دیگ نقره یا دیگ سنگی
بجوشانند تا آنکه مهرا شود و بمالند و بپالایند پس آب
سفرجل حلو آب سیب شیرین آب انار آب امرود
شراب اترج شراب آلوبالو شراب زرشک از هریک
بیست مثقال نبات سفید سی سیر عسل مصفی دو سیر
همه را داخلکرده بقوام آورند پس بگیرند مروارید ناسفته
ابریشم مقرض خارخسک دارچینی عود هندی
پوست زرد اترج از هریک دو مثقال گل گاوزبان
سه مثقال ساذج هندی طباشیر سفید عنبر اشهب
ورق نقره از هریک یک مثقال ورق طلا مشک ترکی
جدوار خطائی از هریک نیم مثقال بدستور مقرر با آن
سرشته جوارش سازند شربتی یک مثقال + جوارش
آملج حکیم عزت الله مخاطب بحکیم الممالک + صنعت
آن آب انار شیرین آب انار ترش قند سفید از هریک
یکصد و پنجاه درم آب نعناع تازه سی و هفت درم
و نیم شیر آملهٔ منقی پنجدرم پوست بیرون پسته پوست
زرد اترج مصطگی رومی سنبل الطیب قاقلهٔ کبار دانه
هیل بوا طباشیر سفید زرورد کشنیز خشک از هریک
نیمدرم عود هندی خام وج ترکی از هریک نیم دانگ
بدستور مرتب نمایند شربتی سه درم + جوارش
آملج لؤلؤی خاصهٔ نادره شاه از تالیف آن مغفور

قلمی فرموده اند که این جوارش را فوائد بسیار است
و از جملهٔ فوائد آن انفع است ازبرای مالیخولیای
مراقی و سوداوی و خفقان سوداوی و صداع سوداوی
صنعت آن شیر آمله منقی اهیاره ده مثقال زرشک
منقی هشت مثقال صندل سفید طباشیر سفید گل گاوزبان
سماق منقی دانه هیل بادرنجبویه ابریشم مقرض دارچینی
از هریک دو مثقال گلسرخ چهار مثقال تخم خرفه مقشر
سه مثقال مروارید ناسفته عنبر اشهب ورق طلا ورق
نقره از هریک یکمثقال نبات سفید یکصد و سی مثقال
شراب آلو بیست و چهار مثقال شراب انار بیست مثقال
بدستور مرتب نمایند شربتی دو مثقال و در وقتیکه
برودتی که در مزاج اشرف محسوس شود یا قبضی مصطگی
رومی عود هندی پوست زرد اترج از هریک دو مثقال
مشک تبتی یکمثقال بر ادویه افزوده و در شربتی ترنجبین
خراسانی پاک کرده از تخم و خاشاک سی مثقال و نیم
من گلاب افزوده نافع باشد + جوارش آملج دیگر از
تالیف آن مرحوم بجهت شخصی که حرارت مفرط در
مزاج خصوص گردها داشت و بسبب حرارت گرده ذیابیطس
داشت و ادرار البنیت در طبع نیز بود و ضعف قلب و
خفقان و نسیان نیز داشت + صنعت آن آملهٔ منقی ده
مثقال زرشک منقی پنج مثقال کافور قیصوری
زعفران از هریک نیم مثقال غنچهٔ گلسرخ سه مثقال
طباشیر سفید پادزهر خطائی معدنی گل داغستانی
کهربای شمعی گل ارمنی مغسول یشب سبز صندل سفید
مقرض کزمازج از هریک یک مثقال کشنیز خشک
مقشر تخم خرفه مقشر از هریک سه مثقال و آنچه را
صلایه باید کرد با گلاب بر سنگ سماق صلایه نموده
باقی ادویه را کوفته بیخته برب به شیرین و رب سیب شیرین
از هریک پنجاه مثقال بسرشند شربتی دو درم +
جوارش آملج دیگر آن مرحوم بجهت عالیجاه لطف علیخان
برادر زن نادرشاه تالیف نموده اند که آزار قرحهٔ مثانهٔ
قدیم و ضعف معده و بواسیر و ضعف باه داشت
بسبب مداومت باین جوارش در امراض مغزی الیه

تجفیف بهم رسید * صنعت آن شیر آمله منقی پانزده
مثقال بزر خشک منقی پنج مثقال فاوزهر معدنی خطائی
کهربای شمعی گل داغستانی گل ارمنی مغسول طباشیر
صندل سفید کزمازج صمغ عربی بزرالبنج سفید تخم بالنگو
غنچه گلسرخ طراثیث شیرین عنبر اشهب از هریک یک
مثقال مسک مرباد و مثقال کشنیز خشک تخم خرفه مقشر
مغز تخم خیارین مغز تخم خرفه مغز خربزه از هریک سه
مثقال مایه شتر اعرابی نیم مثقال نبات سفید یکصد و ده
مثقال رب به شیرین رب سیب شیرین گلاب عرق بیدمشک
از هریک بیست و پنج مثقال بدستور مقرر مرتب نمایند
جوارش مفرح کندی در حقیقت این جوارش همان نوشدارو
روی هندیست که بسبب تصرفی شبیه به جوارش
مفرح ساخته و افعال و منافع و خواصش همان است
وکندی گفته که جوارش نافع است از برای حزن و
وتقویت بدن و معده و نیکو کردن رنگ رخساره و
دفع بوی دهان و عرق. صنعت آن گلسرخ شش
شش مثقال سعد کوفی پنج مثقال قرنفل مصطگی رومی
اسارون سنبل الطیب از هریک سه مثقال قرفه الطیب
زرنب از هریک دو مثقال بسباسه جوز بوا قاقله صغار
قاقله کبار از هریک یکمثقال آمله منقی بوزن مجموع
ادویه یعنی سی و یک مثقال آمله را در سه رطل آب
بجوشانند تا به ثلث رسد از پرویزن بیرون کرده با یک
رطل قند سفید بقوام آورده لبریز شند * جوارش
آملج مفرح قلمی نموده اند که از تالیف حاجی حسین از تلامذه
حضرت ابویم قدس سره است نافع از برای مالیخولیای
مراقی صنعت آن آمله منقی چای خطائی بادرنجبویه
طباشیر سفید از هریک ده مثقال زعفران جوز بوا سلیخه
هندی قرنفل بسباسه دانه هیل بوا عود قماری خام
از هریک دو مثقال پوست زرد اترج پوست بیرون
پسته از هریک سه مثقال قند سفید نبات سفید
از هریک نود مثقال گلاب هفتاد مثقال آب زرشک
زرشک پنجاه مثقال آب لیمو شصت مثقال آب
سیب شیرین آب سیب ترش آب انار آب سفرجل از هر

یک هفتاد و پنج مثقال بدستور مقرر ترکیب نمایند شربتی
از دو درم تا سه درم * جوارش آمله کابر محمد حسین شیر
آمله منقی زرشک منقی گلاب عرق بید مشک
عرق شاهتره عرق گاؤزبان از هریک یک منا
بخیسانند تا مهرا شود و بمالند و از پالایش بیرون کنند
پس بگیرند نبات سفید یکصد و شصت مثقال شربت
آلو شربت انار از هریک بیست مثقال داخل کرده بقوام
بقوام آورند پس بگیرند گل گاؤزبان بسفایج بادرنجبویه
غنچه گل سرخ از هریک سه مثقال مصطگی نعناع
طباشیر صندل سفید دار چینی زرشک منقی از هریک
یک مثقال ابریشم مقرض کشنیز خشک از هریک
دو مثقال لاجورد مغسول نیم مثقال بآن سرشته
بدستور معجون سازند * جوارش آملج از اقتراح
حضرت ولینعمی استاذی جامع این کتاب حکیم سید محمد
هادی خان قدس سره مقوی قلب و دماغ و معده
است و هاضمه را قوت دهد و اشتهاء طعام آورد
صنعت آن شیر آمله منقی برگ گاؤزبان از هریک
نه مثقال ورق گل سرخ طباشیر پوست بیرون پسته
پسته مغز تخم خرفه مقشر پوست زرد کونله از هریک
شش مثقال کهربا مرجان قرری مروارید ناسفته
از هریک چهار و نیم مثقال صندل سفید دانه هیل
قاقله کبار قرنفل جوز بوا دار چینی از هریک سه
مثقال ابریشم مقرض یا کوبیده پنج مثقال مصطگی
سه و نیم مثقال زعفران دو مثقال عنبر اشهب
مشک تبتی خالص ورق نقره محلول از هریک یک
مثقال ورق طلائی محلول نیم مثقال با قند و عسل
بالمناصفه چهار وزن ادویه علی الرسم معجون سازند
شربتی از یک مثقال تا دو مثقال * حب آملج
جهت اسهال بواسیری وغیر آن نافع * صنعت
آن آمله منقی رازیانه هردو مساوی الوزن در روغن بادام
یا روغن گاؤ تازه بریان کرده حبوب سازند هر
حبی بقدر نخودی شربتی از نیم درم تا چهار درم
و اگر سفوف نموده کف نمایند و بالای آن آب یا

شیرهای مناسب بنوشند نیز مناسب است * دهن
آملج موی را سیاه کند و قوت دهد و مقوی بدن و
اعضا است صنعت آن آمله منقی برگ مورد پوست
بیخ صنوبر اجزا متساوی نیم کوفته در آب یک شبانروز
بخیسانند و با روغن زیتون در دیگ مضاعف بنهند
تا آب برود و روغن بماند * سفوف آملج اسهال معدی
را باز دارد و مقوی معده و جگر است * صنعت آن
آمله منقی سه مثقال مصطگی رومی عود قماری خام
غنچه گلسرخ منزوع الاقماع زیره کرمانی مدبر کرده بادیان
رب السوس مغز تخم خیارین نعناع خشک اجزا
متساوی کوفته بیخته شربتی یک مثقال باگلاب
شراب آملج و تقویت معده بی‌نظیر است * صنعت آن
بگیرند آمله منقی بیست مثقال افسنتین رومی ده مثقال
یک شب در گلاب و آب از هریک یک رطل بخیسانند
و صبح بجوشانند تا به نصفت رسد بپالایند و یک رطل
شکر سفید داخل کرده بقوام آورند شربتی یک اوقیه
مخلل آملج مقوی قلب حار و منبه اشتها و هاضم طعام
است * صنعت آن بگیرند آمله نیم رس و یا رسیده را
هر کدام که خواهند و خارها زده در آب آهک زمانی
بگذارند پس برآورده پاک شسته در آب شیرین خالص
چند جوشی نموده که نیم پخته گردد پس از آب برآورده
آب را بالکل نشف نموده سرکه انگوری تند و نمک
لاهوری بران ریزند و بگذارند تا برسد و تناول
نمایند و اگر سرکه مقطر یا عرق نعناع باشد و چند دانه
قرنفل و فلفل و سیاه دانه دران اندازند بهتر است
و اگر چاشنی دار خواهند قدری نبات و یا چند دانه خرمای
خاک ورق نموده دران اندازند * مربای آملج
مقوی قلب و معده و دماغ است * صنعت آن
بگیرند آمله‌های رسیده بالیده بزرگ دانه و خارها
بسیار بران بزنند و در آب آهک صاف قدری
بگذارند پس برآورده نیکو شسته در آب صاف
شیرین طبخ نموده رطوبت آنرا از پارچه کرباس
صافی نشف نمایند و شیره شکر سفید صاف نموده

ادویه عسل مصفی که بسیار غلیظ نباشد داخل کرده بآتش
ملایم طبخ دهند تا آنکه در جرم آنها شیره نفوذ نماید و
غلیظ گردد پس فرود آورده سرد کرده در مرتبان چینی یا
سبوچه لعاب دار نموده نگاهدارند و بعد یک هفته یا
زیاده ملاحظه نمایند اگر رطوبتی از جرم آنها تراوش
نموده شیره را رقیق ساخته باز چند جوشی داده
بدستور نگاهدارند و عندالحاجت یک عدد و تا دو عدد
آنرا با گلاب شسته با آنچه مناسب باشد از طباشیر و
مصطگی و دانه هیل بوا و کشنیز خشک وغیره تناول نمایند
مطبوخ آملج نافع است از برای مالیخولیای حادث
از احتراق صفرا ✦ صنعت آن آمله منقی پوست
هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله
سنای مکی از هریک پنجدرم عناب خراسانی ده دانه آلوی
سیاه تمر هندی از هریک بیست دانه اصل السوس پوست
تراشیده پنجدرم همه را بقانون مقرر جوشانیده صاف
نمایند بر ورق فلوس خیار شنبر منقی از حب و ترنجبین
پاک کرده از هریک دو مثقال و نیکو بمالند و بپالایند
و بنگاه ندبران دو درم روغن بادام شیرین تازه و نیم
درم بیاشامند نافع باد ✦ معجون آملج نافع از برای
مالیخولیای مراقی و دوار منقول از خط نجیب الدین
سمرقندی ✦ صنعت آن شیره آمله منقی ابریشم مقرض
پوست هلیله کابلی گل گاؤزبان بادرنجبویه گلسرخ
بهمن سفید بهمن سرخ کشنیز خشک اجزا متساوی کوفته
بیخته برب سیب شیرین سه وزن مجموع ادویه سرشته
معجون سازند شربتی سه درم و در نسخه دیگر بجای
پوست هلیله کابلی هلیله سیاه داخل است ✦ معجون مفرح
ملیح سمرقندی در اسباب و علامات در علاج مالیخولیا
نوشته که بعد از فصد و تنقیه سودا سزاوار آن است
که تقویت کرده شود باین معجون قلب و معده و دماغ
و مولانا نفیس در شرح آورده که معجون مفرح بنسخه
محمد بن زکریا این است ✦ صنعت آن گلسرخ
[illegible]
[illegible]

زعفران از هریک دو درم بسباسه جوزبوا از هریک
یکدرم و در نسخه دیگر از هریک دو درم است اجزا را
کوفته شیره آمله منقی یکرطل در هفت رطل آب بپزند
تا سه رطل بماند پس بمالند و بپالایند و نیم رطل عسل
مصفی در ان داخلکرده بپزند تا بقوام آید ادویه را
بآن بیامیزند بعد از فرود آوردن از آتش و در ظرف
چینی نگاهدارند و بدانکه این همان معجون هندیست
معروف به انوشدارو که ذکر یافت ✦

فصل در بیان مفرحات آملجی

مفرح آملج لؤلؤی تالیف جالینوس این مفرح
را از برای قیصر روم تالیف نموده و نامیده آن را
ارسطوماخس یعنی خیار القلب جهت خفقان حار و
سودا و منع صعود ابخره بدماغ و سدر و دوار و صرع
و شقیقه و مالیخولیا خصوصاً مراقی و حمی و تشنگی و قطع
خون و نکایت سموم نافع است و گویند سرد است در
درجه دوم و خشک است در اول ✦ صنعت آن
آملج در شیر گاو تازه دوشیده خیسانیده یک هفته بشرط
آنکه هر روز شیر را تازه کنند پس از شیر برآورده سه
روز در گلاب بخیسانند پس بپزند با شراب رمانین و
شراب سیب و شراب ریباس و گلاب و عرق بیدمشک
از هریک دو صد مثقال تا آمله مهرا شود و باز در دیگ
کرده بآتش ملایم بپزند تا بقوام لائق آید پس از
آتش فرود آورده بگیرند گلسرخ منزوع الاقماع
گل گاؤزبان تخم خرفه مقشر از هریک بیست مثقال
صندل سرخ صندل زرد صندل سفید پوست بیخ رازیانج
سنبل الطیب از هریک ده مثقال بهمن سفید دارچینی
کشنیز خشک مقشر طباشیر سفید پوست زرد اترج
پوست زرد نارنج ابریشم مقرض کهربا از هریک
یک پنجمثقال مرجان قرمزی مروارید ناسفته
غلطان بزرگ دانه از هریک سه مثقال ورق طلا
محلول ورق نقره محلول یاقوت رمانی زمرد سبز از
هریک دو مثقال معاون را بآب لیمو یا آب ترنج
ترش حلکرده ورق طلا و ورق نقره را با عسل حلکرده

و باقی ادویه را کوفته و بیخته عنبر اشهب دو درم بروغن
پسته یا روغن بلسان گداخته بدستور مقرر با شراب بهاری
مزبور معجون سازند و در ظرف طلا یا چینی نگاهدارند
شربتی یک مثقال تا دو درم ✦ مفرح آملج نافع از برای
اصحاب مالیخولیا ✦ صنعت آن آمله منقی هفتاد و پنج
درم پوست هلیله کابلی پنجاه درم هر دو را در دو من
آب بپزند تا مهرا شوند نیکو بمالند و از پالایش یا از
پشت غربال موئی بگذرانند پس نیم من عسل سفید
خوشبوی مصفی داخلکرده بقوام آورند پس بگیرند بادر
نجبویه پوست زرد اترج قرنفل مصطگی قرفة الطیب
جوزبوا قاقله نارمشک بهمن سفید بهمن سرخ زرنباد درونج عقربی
زعفران تخم بالنگو تخم فرنجمشک از هریک دو درم و
نیم مشک یکدانگ و نیم کوفته بیخته بآن بسرشند
و در ظرف چینی نگاهدارند ✦ صنعت این مفرح
به نسخه سمرقندی در قرابادین نافع از برای مالیخولیای
مراقی هلیله سیاه آمله منقی گاؤزبان بادرنجبویه گل سرخ
سرخ منزوع الاقماع بهمن سرخ بهمن سفید ابریشم
مقرض کشنیز خشک مقشر اجزا متساوی کوفته بیخته
برب سیب شیرین سه وزن ادویه بسرشند و در ظرف
چینی نگاهدارند شربتی سه درم با عرق گاؤزبان ✦ مفرح
آملج بارد از اقتراح آن مرحوم مقوی قلب
است و نافع است از برای خفقان حار و از برای
ناقهین از امراض حاره و مسکن حرارت و مزیل دوار
سدر است ✦ صنعت آن منقی سی درم در شیر گاو
تازه دوشیده بخیسانند پس از شیر برآورده بشویند
و در گلاب بخیسانند پس آنرا با گلاب و عرق بیدمشک
و عرق گاؤزبان و عرق صندل از هریک یک صد
مثقال بپزند تا مهرا شود و در پالایش نقره یا غربال
موئی بپالایند و شراب سیب یکصد و بیست مثقال
داخلکرده بقوام آورند پس بگیرند مروارید ناسفته
بزرگ دانه غلطان کهربای شمعی ابریشم مقرض ورق
نقره محلول از هریک یک مثقال غنچه گلسرخ ده
مثقال زرشک منقی صندل سفید صندل سرخ نوفل طباشیر سفید

گل ارمنی مغسول بادرنجبویه پوست بیرون پسته
پوست زرد اترج از هر یک سه مثقال کشنیز خشک
مقشر تخم خرفه مقشر گل گاوزبان از هر یک هفت
مثقال بادزهر معدنی خطائی ورق طلا از هر یک
یک مثقال عنبر اشهب دو مثقال بدستور مقرر با شیرهٔ آب
سیب و آملهٔ مذکور معجون سازند شربتی از دو درم تا سه
تنبید آملج اشتها آور و دافع رطوبات معده کند
و مانع صعود بخار از معده بسر است ✓ صنعت
آن آملهٔ منقی شش استار بادیان کشنیز خشک
یک استار شکر سرخ یک من در خم کنند و بقدر مقرر آب
بر روی وی کرده سه روز بگذارند پس صافی نموده بقدر
ده مثقال آنرا بنوشند ✓ امروسیالنغت و
در اصل بمعنی جالب المواد است نام نهاده شده
باین معجون که ذکر کرده میشود بجهت آنکه مانع مواد
و امراض است و دافع امراض و این معجون از استنباطات
افضل الحکماء و استاذ الاطباء بقراط است از برای
ملک عصر که شکوه داشت از ضعف معده و این
معجون نافع است از برای ضعف معده و کبد و طحال و از
برای اورام صلبهٔ این اعضاء بجهت درد معده از
سردی و تقوی هاضمه است و کاسر ریاح و دافع
درد معده از ریاح و ضیق النفس در بوسیر که سبب ریاح
غلیظه باشد سود دارد و از برای ضعف گرده و تقویت
باه و تقویت شهوت طعام مفید است و مفتح سدها
و مدر بول و مفتت حصاة است و بجهت استسقا
عظیم النفع و دافع جمیع امراض بارده است و
بدن را قوی میگرداند مزاج این معجون گرم است
در دوم خشک است در سوم ✓ صنعت آن به نسخهٔ
شیخ الرئیس رحمه الله تعالی ودتنوود آن تخم جرجیر بسیت
زیرهٔ کرمانی قرومانا عود بلسان سلیخهٔ سیاه فقلخ
اذخر تخم کرفس از هر یک درم فلفل سفید دار فلفل
قسط تلخ از هر یک نیم درم مرمکی صافی سه درم حب
الغار ده عدد وج ترکی زعفران از هر یک دو درم مجموع
را کوفته بیخته بعسل سفید خوشبوی مصفی سه وزن
ادویه معجون سازند شربتی مقدار فندق با آب گرم
شیخ داود گفته که احوط آن است که بعد از
دو ماه که از ساختن آن گذشته استعمال نمایند
و قوت این معجون تا چهار سال و نیم می‌ماند و
شربتش تا دو مثقال با جلاب و گفته شده که قوتش
زیاده بر یک سال و نیم نمی‌ماند و دیگری گفته که قوتش
تا سه سال باقی میماند و شربتش از یک
مثقال تا پنج مثقال با آب نیم گرم و در نسخهٔ [illegible]
اسارون شامی دو درم داخل است ✓

باب الالف مع النون

آنبج بفتح همزه و سکون نون و فتح بای موحده و
سکون جیم معرب انبه بهندی آنب نامند در اکثر
بلاد هند و سند و دکهن و بعض سواحل دریای شور
و عمان و شمیل و میانات که مشهور بمنیا و از توابع لار است
و غیرها از اماکن دیگر نیز میشود و درخت آن بسیار
بزرگ و از درخت گردگان بزرگتر و بعد از چهار پنج
سال تا هفت سال از نشانیدن آن ثمر می آید
بحسب اختلاف اماکن و در تابستان ثمر آن میرسد
و در بعضی جاها بعضی درختان تمام سال ثمر میدهند
و لیکن در غیر تابستان که موسم آن است ثمر آن خوب
و لذیذ و شیرین و شاداب نمیباشد و تا چهل و پنجاه
سال ثمر میدهد و بعد از آن شروع به نقصان می
نماید و برگ آن شبیه برگ ساذج هندی و از آن
طولانی تر و برگ بید مانا و از آن عریض تر و بزرگتر و
بهار آن که بهندی مول نامند فی الجمله شبیه به
کنب بید و ثمر آن بزرگ و کوچک و باشکال مختلفه
و طعوم متفاوته میباشد و بزرگی تر نجی و بوزن نیم
آثار تا قریب به یک آثار هندی شاه‌جهانی که
قریب بدو صد مثقال صیرفی باشد تخمیناً دیده شده
و تا بیک آثار و نیم و زیاده نیز شنیده شده
و بعضی اشکال آن اندک مفرطح فی الجمله طولانی
سر وی آن کج هر یک بطرفی که بهندی چیندن گو
نامند یعنی رنگ آن شبیه برنگ صندل و شکل آن
مانند کوسه میباشد زیرا که چیندن نام صندل سفید است
بهندی و کچن گوسه نیز نامند و کچن بلغت ایشان
بمعنی طلا است یعنی رنگ آن مانند رنگ طلا است
و این در اکثر بی ریشه و آبدار و خوش طعم و رایحه می
باشد و اکثر اندک شبیه الشکل واهیات کرده حیوان است
و بهترین آن شیرین آبدار خوشبوی بی ریشه است
و بدترین آن ترش بی آب پر ریشه و بعضی بطعم و رایحه
بکافور و بعضی بنانخواه و رازیانه و غیره دیده شده
و نیز از بدترین انواع آن پر تخم ضخیم پوست آن
است که در زیر پوست آن تخم باشد و بهترین آن
با وصفها مذکوره نازک پوست کم تخم که در پوست
آن تخم نباشد و نیکوترین هیئت خوردن آن
آنست که سر آنرا بریده بکارد نازکی دور طرف آنرا
برداشته تناول نمایند و نزد اهل هند بهترین اطوار
خوردن آن آنست که رسیده آبدار آنرا بدست نرم
کنند و سر آنرا ببرند تا توغلیکه در سر آنرا جای اتصال
بشاخه میباشد دور شود و بمکند تا تمام آب صافی آن کشیده
شود و ریشه آن خورده نشود زیرا که ریشهٔ آن ثقیل
نفاخ است و رسیدن تخم آن بر لب و کام و زبان
و حلق باعث سوزش و جراحت آن میگردد و اگر
بی ریشه آبدار آنرا بدین قسم که اولاً ذکر یافت و
ریشه دار آبدار آنرا بدین قسم تناول نمایند اولی
است و ترش ریشه دار شیرین کم آب لحمی آن و
همچنین سائر انواع دیگر از لون هر یک خالی از مضرت
و ثقل و نفخ نیستند اولی اجتناب از آنها است
انبج نضیج شیرین گرم و خشک است در دوم و خام آن
آن در دوم سرد و خشک زیرا که نضج آن مولد خون
سوداوی غلیظ است و نارسیدهٔ ترش آن مولد سودا
و محدث امراض دموی محترقه و سوداویهٔ فاسده
و ناشتا خوردن آن ممنوع است خصوص انکه در
پوست آن تخم نباشد زیرا که مورث ضیق النفس
و سرفه است و هیجان حرارت خاصه محرورالمزاجان
را و مصلح آن ماء القرع و ماء الشعیر و لعاب بزرقطونا

بداند در رسیدهٔ شیرین آبدار آن غاسل اغلاط
جه و اندک ملین بطن و مدر بول و مقوی قوی
روح و اعضای رئیسه و گرده و مثانهٔ بارده و باه
نیکو کنندهٔ رنگ رخسار و بوی دهان و دافع نقصان
سرفه و ضیق النفس و درد سر بارده رطبه و مقوی مری
آلات نفس و غذا و امعاء و دافع اعیاء ماندگی و
ن را فربه کند و بمجرد خوردن تقویت و تفریح بخشد
مزگی دهن را زائل کند و مضر محرورین و صفراوی
اجان اطفال و امراض دهان و لثه و دندان و
ک ریاح بواسیر و گرده خصوص شیرین لحمی بی
سایر اقسام زبون آن و مورث حکه و جرب و قوبا و
امراض و موی سودائی و مصلح آن آب دوغ سرد کرده
آب سرد و اهل هند گویند که مصلح و دافع نفخ آن
زنجبیل است و برای تقویت باه و بدن و فربهی شیر تازه
دوشیده و گویند مضعف جگر و مصلح آن مویز است و
رنگ و با سکنجبین بهتر باشد و مغز استه و همچنین
ل آن حابس اسهال است چون سفوف نموده با
با ادویهٔ مناسبه بقدر حاجت بیاشامند و خاکستر
وب آن بجهت نزف الدم و طلای آب تر ها
زک آن بجهت دراز کردن موی سیاه داشتن و منع سقاط
ن نافع و تیوع آن حاد یابس و رائحهٔ آن شبیه برائحه
بنه الخضر ار خام نارس که بفارسی بن و بشیرازی بلسبه
مانند در ماستینه دوغ آب داخل کرده میخورند و اگر
تیوع آنرا گرفته بدین قسم که چوب سر آنرا در هنگامیکه
خام است شکسته در ظرفی جمع نمایند و قطرهٔ آن را
در آب دوغ داخل نمایند بعینه طعم و رائحهٔ آن قریب
به بنفشه خواهد بود و برگ و پوست ثمر و چوب درخت آن
نیز بهمان رائحه است و مصلح تیوع آن چربها و شیر تازه
دوشیده است بدانکه با اینهمه اختلافی که در طعم و رائحه بود
خواص این میوه یافت میشود در هیچ میوه دیگر نیست
بسیار خوب آن ترجیح بر اکثر میوه ها دارد و بدن آن نیز
زبون ترین کل میوه ها است ۵ آب افشردهٔ انبه که
بهندی امرس گویند زیراکه رس بزبان هندی آب
معصور ماخوذ از تخمه را مانند نافع است از برای
طحال و برانگیختن اشتها و منافع آن قریب است
بمنافع آب غوره و لیکن این مهیج سودا و سوداوی
است زیراکه مزاجش بارد یابس است و کثافت
بر جوهرش غالب ہ صنعت آن بگیرند انبهٔ خام
شاداب و پوست آنرا دور کنند و بکوبند در هاون
سنگی یا چوبی و آب آنرا بفشارند و صاف نموده
در شیشه کنند و قدری نمک در آن ریخته در آفتاب
بگذارند چون دُرد آن ته‌نشین شود صاف کرده صاف
آنرا در شیشهٔ دیگر کنند و دُرد را دور نمایند و همچنین
تکرار نمایند تا دیگر دُردی در آن نماند و لیکن باید
که شیشه خالی نباشد و پُر باشد و بالای آن اندکی
روغن گل یا روغن کنجد تازه کنند تا مانع تصرف
هوا باشد و فاسد نشود و الا بزودی فاسد میگردد و
هرگاه خواهند استعمال نمایند روغن بالای آنرا
تمام از پنبه و یا پارچهٔ کرباس نازک پاکیزه گرفته
استعمال نمایند و آفشرهٔ این بدون شیرینی خوب
لذیذ نمکین میباشد و مزاجش سرد در اول دوم خشک و
در آخر دوم است ۶ امچور باصطلاح اهل هند
انبهٔ خام نارس پوست و خسته جدا کرده دو حصه
نموده خشک کرده نامند مانند پوست بالنگو و
اترج که از برای مربای خشک مینمایند و عند الحاجت
هر مقدار آنکه خواهند در اطعمهٔ زرین طبخ می اندازند
ترش و لذیذ می گرداند آن را مانند سیب
و به ترش خشک کرده ۷ امو تهر باصطلاح اهل هند
شیرهٔ انبهٔ شیرین رسیده است که گرفته از
صافی گذرانیده بر روی برگ موز پهن کرده خشک
نمایند عند الحاجت تناول کنند شیرهٔ زرد آلو خشک
کرده از برای این امر انبه بسیار شاداب و
خوب نیست بلکه انبهٔ لحمی مناسب است تا آنکه زود
خشک کرده و فاسد نشود ۸ چٹنی انبه خام لذیذ و
هاضم طعام و مقشی ریاح است + صنعت آن بگیرند
خام انبه بی ریشه و اگر پوست یا لادی خسته آن
نه بسته باشد بهتر و پوست و خستهٔ آنرا دور کرده و ده
هر نمک هندی با پوست و خسته که بعد از جدا کردن هر
که بجا ند و زنجبیل تازه که به هندی ادرک نامند
نیم آثار پوست آنرا جدا کرده بر سنگ صلایه پاکیزه هر
دو را جدا جدا نرم بسایند و در وقت سائیدن اگر
آبی زیاده از آن هر دو برآید در ظرف چینی نگاه دارند
و بعد سائیدن هر دو را در هم نموده آن آب را
در آن ریزند و نمک بقدری که ذائقه آنرا نیکو گرداند
و از هر یک از دارچینی و قرنفل و نعناع خشک و
فلفل سیاه سرخ هندی و خردل مقشر و قاقلهٔ کبار و
سیاه دانه کوفته بیخته یک توله گشنیز خشک کوفته بیخته
نیم پاؤ آثار هندی نعناع و اگر نباشد سرکهٔ انگوری
یا شبنم نخود یک آثار داخل نموده در مرتبان چینی کنند
و در آفتاب گذارند و چون رطوبت آن کم گردد عرق
نعناع باز داخل نمایند و اگر شبنم نخود بسیار تند
باشد نصف یا ربع آثار داخل نمایند و در بلدان که
مانند بنگاله عرق نعناع یا سرکه نیم آثار کافی است
و عند الحاجت بقدر مطلوب با طعام تناول نمایند
و در امزجهٔ حاره فلفل سرخ نصف یا ربع وزن آن
داخل نمایند ۹ حلوای [illegible] روغن مسکن صفرا
و مقوی قلب حار و کبد و مسکن عطش و لذیذ است
صنعت آن بگیرند انبهٔ خام نارس بی ریشه و پوست
سبز و خستهٔ آنرا دور کرده با قدری آب طبخ نمایند تا
مهرا گردد و از صافی بگذرانند بقسمی که غلیظ بقوام
باشد پس بگیرند بوزن آن و تا بدو وزن شکر سفید
و صافی نموده بقوام نبات و قند آورند و به تیر معجون
سازی برهم زنند و بمالند اندک اندک کف سفیدهٔ
بیضهٔ مرغ ممزوج با آب بر آن بپاشند تا سفید و لهابی
گردد آنگاه انبهٔ پالوده را بدان ممزوج کرده ز باقی بر آتش
اگر نهند تا نشف رطوبت آن گردد پس قدری
زعفران و قلیلی مشک با گلاب سوده صافی کرده
بدان ممزوج کرده فرود آورند و ظرفها کشیده تناول
نمایند اگر قرص خواهند زیاده نشف رطوبت آنرا نموده بدستور

زعفران و مشک داخل کرده نشف رطوبت گلاب بدرا نیز نموده بر تخته پهن کرده بطریق لوزینه ببرند و اگر خواهند ورق طلا و نقره بران زنند و از انبه شیرین رسیده نیز اگر خواهند بدین دستور مرتب نمایند و اگر خواهند درین مغز بادام و پسته مقشر اضافه نمایند و با روغن نیز بدستور حلویات دیگر مرتب نمایند * خوشاب انبج قریب است بشربت غوره بگیرند انبه خام نارس و پوست و استه آن را دور کرده و بخلال چوب سوراخهاے بسیار دران کرده در جلاب شکر بجوشانند تا جلاب ترش شود و بقوام آید پس جرم آنرا دور نموده در شیشه نگاهدارند و عند الحاجت بقدر حاجت تناول نمایند شراب انبج قریب است بشراب حصرم در خواص و افعال الا آنکه سوداویت برین غالب است صنعت آن آب انبه خام را گرفته یک جوشش داده فرود آورده بگذارند تا درد آن ته نشین شود و آب صافی آنرا بگیرند و درد و تفل را دور کرده در دو من آب آن یک رطل قند سفید با آن مقدار که ذائقه آنرا گرداند داخل کرده بقوام آورند * [illegible] انبج مقوی اشتها مطیب نفس و مفرح است * صنعت آن بگیرند انبه خام را و پوست و استه آن دور کرده ریزه نموده در آب صافی داخل کرده بگذارند چهار ساعت تا آب ترش شود صاف نموده نبات سفید بقدریکه آن را امیخوش گرداند داخل کرده بپاشانند * عرق آب انبج خام در خواص لطیف تر از آب افشره آن است * صنعت آن آن است که بگیرند انبه خام شاداب نارسیده و یا در قرع و انبیق نقره یا دیگ سفالی و سرپوش منکوس عرق کشند و در شیشه نموده قدرے نمک داخل کرده با آفتاب گذارند و بر بالای آن قدری روغن کنجد تازه کنند تا از هوا محفوظ ماند و درد آنرا بعد ته نشین شدن دور نمایند و عند الحاجت بدستور آب لیمو قدری شیره نبات یا قند داخل کرده افشره سازند و یا بدون شیرینی باندک نمک و اگر خواهند آشامند بجاشنی قلایا اشتها و طعامها ازین میتوان نمود

قرص استه انبج قابض و مقوی معده و خوشبو کننده دهان است * صنعت آن بگیرند استه انبه خشک و پوست بالای آنرا دور کرده مغز آنرا بکوبند و قدرے نمک و زنجبیل خشک کوبیده داخل کرده با آب لیمو خمیر کرده قرصها ساخته خشک کرده استعمال نمایند و اگر بجای آب لیمو عرق غوره کنند و یا آب انار ترش بهتر است و اگر بیک دفعه خوب ترش نگردد ثانیا باز بآب لیمو و یا بغیر آن خمیر نموده اقراص سازند و اگر داخل مغز استه انبه را در آب لیمو نمک پرورده نمایند بهتر است قلیه انبج و دو پیازه و آش آن لذیذ و مرغوب می باشد * صنعت آن مانند صنعت قلیه دو پیازه و آش سفرجل و تفاح حامض است که از انبه ترتیب دهند و آب آنرا در مطبخات و پلاؤ و هاے چاشنی دار خواهند قدرے شیرینی نیز اضافه میکنند مخلل انبج نافع است از برای صلابت طحال و [illegible] اشتها و تفتیت حصاة کلیه و مثانه و اکثار آن مورث حکه و جرب است * صنعت آن بگیرند انبه نارسیده غلاف استه نا بسته بے ریشه پوست آنرا دور کرده شق کنند و استه که در میان آن است بر آورند و پودنه و سیاه دانه و یک دو دانه قرنفل و زنجبیل تازه ورق کرده و چند دانه سیر مقشر بجاے آن پر کرده و بخلالها محکم نموده و یا بریسمان باریک بسته در سرکه تند اندازند و بگذارند تا برسد و اگر بجاے سرکه آب نارس یا آب لیمو یا عرق نعناع کنند مناسب است و اگر خواهند درین قدرے نبات داخل کنند تا چاشنی دار شود و درین صورت نمک کم داخل کنند آن مقدار که مانع آید از فساد آن و نیز اگر خواهند کوچک آنرا رنگ نموده سرخ و یا سبز و یا زرد در سرکه مقطر اندازند تا برسد و بعد از رسیدن آن را تبدیل کنند و سرکه مقطر جدید بران ریخته تناول نمایند و اهل هند آنرا شق کرده بران خردل مقشر و نمک مالیده چند روز در آفتاب می گذارند بعد از ان آنگاه بران میریزند آنقدر که از [illegible]

برگردد پس قدرے زرد روغن سرشف تازه بران بریزند آنقدر که از زردی آن برگردد تا مانع آید از فساد و [illegible] و در آفتاب میگذارند تا برسد و در وقت استعمال از ان بر آورده بپارچه پاک یا کسے روغن آنرا خشک نموده با کهچڑی و طعام هندی بخورند و این را اچار آبی می گویند و نوع دیگر آنست که پوست آن را دور نه کرده بران قدرے خردل مقشر و نمک مالیده در آفتاب سه چهار روز میگذارند تا اندکے نرم گردد پس سرشف تازه بران میریزند آنقدر که از روی آن برگردد و در آفتاب میگذارند تا برسد و عند الاستعمال از روغن بر آورده از پارچه پاکے روغن آنرا خشک کرده میخورند و بعضے پوست آنرا دور کرده این عمل مینمایند و این بهتر است و این نوع را باصطلاح خود اچار تیلی میگویند زیرا که مطلق مخلل را اچار و روغن زرد را تیل مینامند * نوع دیگر آن است که میگیرند انبه خام را و پوست آنرا دور کرده ریزه ریزه بشکل لوز بریده قدرے خردل چینی مقشر و زرد چوبه کوبیده و نمک و چند دانه فلفل سرخ و سیرهاے کوچک مقشر و زنجبیل که بهندی ادرک گویند ورق کرده دران داخل کرده در صرهاے کوچک بسته در شیشه دهن کشاده یا مرتبان چینی کرده بر روے آن روغن سرشف تازه خالص که روغن خردل ابیض است میریزند و می گذارند تا برسد و عند الحاجت بقدر احتیاج از صره بر آورده با طعام میخورند و اگر خواهند بجاے روغن سرشف سرکه بر روے آن میکنند و بعضے در صره نا بسته آن را ریزه کرده بهمان دستور در شیشه و یا مرتبان کرده روغن یا سرکه بر آن میریزند و آن قسم در صره بسته را بهندی اچار پوتلی و قسم در صره نا بسته را انجنی میگویند و جمعے هر دو را انجنی میگویند و نیز تخم نارس نازک آنرا علیحده و یا با انبه در شیشه کرده سرکه بران میریزند و میگذارند تا برسد و این لذیذ و قابض و نافع برای اسهال است مربای انبج [illegible] و مقوی نفس و دافع خفقان صنعت آن بگیرند انبه خام [illegible] پوست آنرا [illegible] کرده

استهٔ آنرا بیرون آورده و در آب آهک اندک زمانی
بگذارند تا سخت گردد پس برآورده پاک شسته و در
آب چند جوش داده برآورده آب آنرا نشف کرده در
نبات بقوام آورده داخل کنند و چند جوش دیگر داده
بدستور مربای پوست اترج و آمله و سیب و به و غیرها
در ظرفی کرده عند الحاجت بکار برند و بعض انبه را رنگ
نموده چنانچه در ترشی آن ذکر یافت مربا میسازد چون
مربای انبه دهند متداول و کثیر الاستعمال است حاره
از انجا باطراف میبرند و همچنین مربای آمله و هلیله
زنجبیل و بیل و غیرها لهذا جمیع مربیات را انبجات می
نامند لغایًا + انبجات اسم اقسام مربیات است
چون انبه مربا و زنجبیل مربا و هلیله مربا و آمله مربا و غیر
آنها و مربای هر چیزی در ذیل آن ذکر کرده میشود انشاء
الله تعالی محمود سنجری گفته که انبجات بمعنی مربیات
است و آن چیزهای است که ترتیب کرده باشند
آنها بعسل و بغیر عسل نیز و بعضی افاضل الاطبا گفته
انبجات چیزهای است که مختلط و ترتیب نمایند آنها را
بعسل و یا شکر که باهم متحد گردند مانند جلنجبین و مربای آن است
ترتیب نمایند آنها را با عسل تا آنکه هر یک از دیگری
کسب کیفیت نمایند آنها و مختلط باهم نگردند و آنجا ذ
آنها از برای تنقیهٔ رطوبات و فضول باقیه از غذای
متقدم و یا از برای خوشبو نمودن رائحهٔ دهان است
تقویت باه چون مربای زنجبیل و یا استعمال آن
برای محض لذت است چون مربای گنده
پوست هندوانه + انبرباریس و انبرباریس مسمی نیز آنرا
بالفارسی زرشک و زارچ نیز نامند و اعراب
بادیه آنرا اثرار نامند بثای مثلثه و اهل مصر آنرا
عقده و گفته شده که قراقاط میوه ایست که آنرا عجمی
زرقال نامند و آن نوعی از انبرباریس است و دیگری
گفته که قراتیا زرقال است که نوعی از انبرباریس با
قراقاط نیست نوعی از انبرباریس و معروف و
مستعمل انبرباریس شقمی از دانه است یا بیدانه و آن
سرد و خشک است در دوم و شیخ الرئیس در آخر سوم گفته

و با قوت قابضه و مقوی معده و جگر و دل و مانع ریختن
مواد باعضا و قاطع صفرا و تشنگی و مسکن حرارت
معده و جگر و غلیان و سیلان خون از اسفل و بواسیر
و رفع سیلان رحم که مزمن شده باشد و با ادویه حاره
خوشبو مانند سنبل الطیب و امثال آن مفتح سده
جگر و مقوی جگر سرد و تر و سائر احشا و جهت اسهالیکه
از ضعف جگر و سردی احشا باشد و جهت استسقا و با ادویه
حاره جهت سرد دین و با آب افسنتین جهت تقویت
هاضمه مفید است و آب آن مانع قی و غثیان و با زعفران
جهت صلابت جگر نافع و دانهٔ آن به تنهای و
با ادویهٔ مناسبه جهت قرحهٔ امعا و سحج و اسهالیکه از
ضعف احشا بوده باشد نافع و ضماد آن رادع اورام
حاره و مولد ریح است و مصلحش قرنفل و قابض طبع
و مصلحش شکر و شیرینی ها است و صاحب شفاء الاسقام
مضر باصحاب اعتقال البطن گفته و قدر شربت از آب
آن تا بیست مثقال و از جرم آن تا پانزده مثقال
و از دانهٔ آن تا سه مثقال است و بدلش مثل آن گل
سرخ است و دو ثلث آن صندل سفید و پوست
بیخ زرشک ارغیس است بالف ممدوده و سکون رای مهمله
و کسر غین معجمه و یای مثناة تحتانیه و سین مهمله و چنین ابن
اسحق در الف مع الزاء ذکر کرده و بزبان اهل دمشق
و مصر عود ریح خوانند + طبیعت آن گرم در اول و
خشک در دوم یا قوت باسره و قابضه و مانع تعفن
اخلاط و طبیخ آن مقوی جگر بارد و مضمضه بدان زائل
کننده قروح دهان و قلاع خبیثهٔ آن هر نوع که باشد
و درد دندان و مقوی لثه و قطور جوشاندهٔ آن با
گلاب و همچنین خیسانیده در چشم خشک کنندهٔ رطوبات
سائله و رافع بقیهٔ رمد مزمن و حافظ صحت آن در
هنگام غیر زمان علت و آشامیدن مطبوخ آن با
شراب و سرکه رافع درد جگر و ورم و مفتح سدهٔ آن
و حقنهٔ طبیخ آن منقی جگر و قرحهٔ امعا و گفته اند که طبیخ
آن نافع کرم جگر گوسفندان است و خوردن جرم آن با
شراب جهت درد جگر اگر تب نباشد و با آب سرد اگر

تب باشد و اکتحال بدان مقوی باصره و در جمیع افعال
مانند میران است و بجای آن مستعمل و عصارهٔ مطبوخ
منعقد آن در افعال مانند حضض مکی است و قدر شربت
از جرم آن دو مثقال و در مطبوخ تا سی درم و مضر صاحب
سعال و مصلحش عسل است و شیخ الرئیس نوشته که گفته
شده که چون بیخ آنرا بر شکم زن حامله بزنند سه مرتبه و
یا طبوخ بران کنند اسقاط جنین آن مینماید و نافع است
سیلان دم از اسفل را + اغذیهٔ متخذه از انبرباریس
انبرباریسیه سرد و خشک است و غذای صالح و نافع است
از برای کبد حاره و از برای محرورین و مقوی معده حاره و
اصلح است از سماقیه از برای کبد حاره و نافع است از برای نفث
الدم و صالح است از برای کسانیکه و موی مزاج باشند فی
اصحاب صداع و موسی بجهت آنکه مولد میگردد از آن
خون بارد یابس مائل بغلظت و قبض و سزاوار آن است
که کسیکه نخواسته باشد حبس شکم بریزد دران انجیر و اسفناج
حب القرطم و کسیکه اراده حبس بطن داشته باشد بریزد
دران برگ حماض و سماق و بقلة الحمقا و عدس
و نیز صالح است مر اصحاب صداع بمشارکت قلب را
بسبب سوء مزاج و موی قلب و هرگاه بوده باشند
صداع حار لینت در طبع باید که بوده باشد صاحبش
انبرباریسیه و امثال آن از چیزهای که دران حموضت و
عفوصت باشد و نیز نافع است از برای استسقا هرگاه
با حرارت مزاج باشد و باید که اقتصار کند صاحب شرب
بمزورهٔ انبرباریس با کاسنی تازه بقدریکه حاصل شود
مراد از ارغیتی و انبرباریسیه در هر حال غذای جید است
از برای اصحاب استسقا از حرارت و چون کاسنی تازه
و کاهوی تازه را پخته مطیب بآب زرشک سازند
غذای نیکو است از برای اصحاب یرقان و قی و اسهال
صفراوی و کبدی و خونی حادث از حرارت معده و کبد
و بالجمله انبرباریس اصلح چیزها است از برای اسهال مراری
هرگاه بریزد و مره صفرا بسوی معده از کبد + و آنرا
صباغ و الوان است و بعضی آن است که نافع است از برای
کبد نیز و ضعف و حرارت مزاج [illegible] + صنعت آن

شکم جوجهٔ مرغ یا دراج از زرشک بیدانه یا اندک
کشنیز پر کرده بپزند با کاسنی تازه و اندک عنب الثعلب
و بخورند ٭ لون دیگر که نافع است از برای اسهال
صفراوی و صداع حادث بمشارکت کبد بسبب صعود
ابخرهٔ دمویه و صفراویه از کبد بسوی سر زیرا که میباید
که بوده باشد غذای ایشان غذای لطیف خفیف
مانند زرشکیه ٭ صنعت دیگر آن است که بگیرند برنج را
و در آب بپزند و آب زرشک تازه یا آب زرشک
خیسانیده و قدرے نبات که آنرا لذیذ گرداند تا
شیرهٔ بادام شیرین یا روغن بادام شیرین داخل
کرده بکار برند و اگر اسفناج تازه یا خرفهٔ تر یا کدو داخل
نمایند مناسب است و اگر ماش مقشر یا برنج داخل
نمایند خوب است و این فروریهٔ زرشکیه را در وقت حمیٰ
حاده و شدت حرارت استعمال باید نمود ٭ لون
دیگر از زرشکیه نافع از برای اسهال صفراوی هرگاه
ضعف غالب بود و خوف سقوط قوت باشد
صنعت آن بگیرند گوشت مرغ جوان و بپزند در آب
و ثفل آنرا دور کرده پس زرشک دانه شیرین منقطع
و کشنیز خشک بسیار داخل کرده بپزند تا مهرا شود و لوده
باشد نمک آن نمک در آن بریان کرده و بخورند + صنعت
دیگر از انبرباریسیه صالح از برای صفراوی که بوده باشد
از کبد ٭ صنعت آن بگیرند برنج سرخ رنگ و
بریان کرده آب در آن داخل نمایند پس زرشک
بیدانه و حب الرمان حامض هر دو برابر داخل کرده
بپزانند و بر آن ترهای بقلة الحمقاء ریزه کرده بپزند
و تطییب سازند به کشنیز خشک سوده و روغن بادام
شیرین و بخورند ٭ لون دیگر آن است که گوشت
بزغاله یا بره یا گوشت طیور خفیفه چون مرغ بچه و
خروس بچه و مرغ و خروس و دراج و کبک و طیهوج
جوان را قطعات نموده در آب و نمک و پیاز بقدر
حاجت بپزند و کف آنرا بگیرند پس آن گوشت را
از آن آب بیرون آورده با روغن گاو و پیاز
حلقه نموده و قدرے مصالح حاره چون دارچینی و قرنفل

و کشنیز خشک و هیل و قرفه و زیرهٔ کرمانی در پارچه
نازک بسته در آن اندازند و با روغن سرخ نمایند
پس مصالح را با آب گوشت در آن اندازند و بپزند
چون گوشت پخته شود آب زرشک و قند سفید
بقدر حاجت داخل کرده بپزند و فرود آورده با نان
یا چلاو بخورند و اگر خواهند بعد از پختن گوشت قدرے
قدرے برنج داخل کرده بپزند تا پخته شود پس آب
زرشک و قند بقدر حاجت داخل کنند و یک دو جوش
جوش دیگر داده فرود آورند و تناول نمایند و اگر
درین قلیهٔ انبرباریس اندکے زعفران از برای تقویت
قلب داخل نمایند بهتر است و اگر خواهند درین زرشکیه
از بقول مثل اسفناج و خرفهٔ تازه و تر شرد
برگ چغندر و بیخ چغندر ورق کرده در کدو و امثال
آن در وقت طبخ داخل نمایند بد نیست و غذای
موافق است از برای امزجهٔ صفراویه و دمویه و
تقویت معده و کبد حار میکند ٭ صنعت دیگر آن است
که بپزند برنج را در آب تا مهرا شود پس آب زرشک
و قند سفید و مسکهٔ بمقدارے که بگرداند آنرا خوش
طعم و لذیذ داخل کرده دو سه جوشی داده فرود
آورده بخورند و مصالح در آن قدرے چند برگ
نعناع باشد و بحسب حاجت شوربای ماش یا عدس
و از بقول چون اسفناج و کدو و خرفه و سلق داخل
این مزورهٔ انبرباریس نمایند و اگر تقویت و زیادتے
غذائیت خواسته باشند گوشت بره یا بزغاله
را بپزند پس در آن برنج داخل نمایند و روغن بقدرے که
بگرداند آنرا طیب الطعم و بپزند تا برنج مهرا شود پس
آب زرشک و قند سفید داخل کرده چند جوشی داده
فرود آورده بخورند و گاهے داخل میکنند زرشک
بیدانه در قبولی و در شکم مرغ و در مرغ پلاؤ و در روغن
کباب و در شکم بزغاله و برهٔ الملک در دم پخت نیز
به تنهائی و یا با کشمش سبز از برای چاشنی آن
افشرج انبرباریس نافع است معده و کبد حار را
و اشتهای طعام آورد و دباغت معده کند صنعت آن

بگیرند انبرباریس بیست مثقال و در هفتاد و پنج مثقال
آب بخیسانند و صافی نموده پانزده مثقال نبات
سفید داخل کرده به برف و یخ سرد کرده بنوشند
نیکو و اگر خوش آب انبرباریس یا رب با شراب
آن را در آب حل کرده افشره ساخته ببرف یا یخ
سرد کرده بنوشند نیکوتر است و دیگر احتیاج بشربتے
ندارد ٭ جوش انبرباریس ساده مسکن حرارت
و مقوی کبد است ٭ صنعت آن نبات سفید را بقوام
آورده آب زرشک داخل کرده بقوام آورند بر روی
سنگ بریزند و ببرند مانند لوزیات و بقدر حاجت
تناول نمایند ٭ جوارش انبرباریس دیگر اسهال معدی
و معوی را نافع بود ٭ صنعت آن زرشک منقی [illegible]
حب الآس بو داده آرد کنار نانخواه زنجبیل از هر یک
پنج درم کوفته بیخته با رب زرشک و قدرے قند
بقوام آورده بسرشند شربتے سه درم ٭ حب
انبرباریس نافع از برای امراض کبد ٭ صنعت
آن زرشک منقی هفت مثقال تخم کاسنی تخم خرفه مقشر
تخم خیارین مقشر از هر یک یک و نیم مثقال ورق گل
دو و نیم مثقال ریوند چینی سنبل الطیب از هر
یک یک مثقال کوفته و بیخته بلعاب بزر قطونا
حبوب سازند شربتے یک مثقال با آنچه مناسب
باشد + جوشاب انبرباریس مقوی معده و
معده و کبد حار است و نافع است از برای حمیات
حاره و سوء مزاج حار کبد + صنعت آن بگیرند شکر سفید
و بدستور مقرر آنرا صافی نمایند و در یک من آن نیم
من آب زرشک بیدانه یا زرشک با دانه تر تازه
پاک شسته افشرده داخل نموده بجوشانند تا بقوام
جلاب آید صافی نموده در ظرف شیشه یا چینی نگاه
دارند و در وقت حاجت دو اوقیه آنرا با یک
پیاله آب سرد حل نموده بیاشامند و اگر ببرف
و یا یخ سرد نمایند بهتر است و این شراب انبرباریس
است فی الحقیقه ٭ خمیرهٔ انبرباریس مقوی معده و کبد
است و اشتهای طعام آورد ٭ صنعت آن زرشک

یک من در آب یکشبانروز بخیسانند وصبح روز دیگر
مالیده صافی نموده بایک من قند سفید بقوام خمیره آورند
ومصطگی وانیسون تخم کاسنی سنبل الطیب قاقله کبار
قاقلهٔ صغار از هریک دو مثقال کوفته وبیخته داخل
کرده تیز بزنند تا خمیره شود ودر ظرف چینی نگاه دارند
شربتے سه مثقال نافع باد ؎ دوائے قرص انبرباریس
نافع ازبرای اسهال اطفال وقتیکه تهیج دریا و صورت
آنها بهم رسیده باشد ؎ صنعت آن قرص زرشک بارد
نیم مثقال افیون نیم دانگ آملهٔ خشک منقے یک دانگ
حضض کے اقاقیا از هریک یک طسوج کوفته برب به
شیرین نخود برم سرشته تناول نمایند وبعد ازان گلاب
یک مثقال بنوشند دوائے قرص انبرباریس دیگر نافع
ازبرائے اسهال ذربانی که بسیار باشد وموجب سحج
زحیر شده ؎ صنعت آن قرص زرشک کافوری بوده
مثقال شیرهٔ بیخ الجبار شیرهٔ دانهٔ هیل نارمشک بریان
ازهریک یک مثقال شیرهٔ تخم خرفه بریان شیرهٔ تخم کاسنی
رب به شیرین ازهریک پنجمثقال باعرق کاه گل بنوشند
رُب انبرباریس نافع ازبرائے تعدیل سوء مزاج حار
دموی بعد از استفراغ وحاصل شدن علم بآنکه نمانده
دربدن خلط موجب صداع ونیز نافع است ازبرائے
اصحاب خمار وصداع خماری ؎ صنعت آن بگیرند آب
انبرباریس را وچند قطعهٔ به شیرین در آن اندازند ودر
دیگ سنگی بآتش ملائم بپزند تا بقوام آید شربتے دو اوقیه
رب انبرباریس دیگر معده وجگر را سود مند بود وقے باز
دارد والتهاب صفرا وتشنگی بنشاند وسحج را نافع بود و
شکم به بندد ؎ صنعت آن آب زرشک تازه را گرفته
در دیگ سنگی بآتش ملایم بجوشانند تا بربع برسد وبقوام
آید واین رب اقوی است در عمل خود وچون در وقت
طبخ قدرے قند سفید داخل کنند میگردد الطف ولیکن در
فعل خود ضعیف میشود وقریب میگردد بشراب انبرباریس
ساده وگاهی اضافه کرده میشود در آب زرشک طباشیر
سفید وصمغ عربی بریان گل مختوم بحسب شدت حاجت
بسوی تبرید وقبض وگاہے داخل کرده میشود در آن ادویهٔ
مقویهٔ معده وکبد مثل عود هندی ودارچینی وغنچهٔ گلسرخ
ومصطگی وطباشیر سفید وصندل سفید مانند اینها ؎
وگاہے داخل میکنند دران ادویهٔ قلبیه نیز هنگام
حاجت بآنها مانند قاقله هیل بوا وقرنفل وزعفران
وسنبل الطیب ومانند اینها وقتیکه مانعے از داخل
این ادویه مانند حرارت مزاج نباشد وے باید که ازین
ادویه بمقدارے داخل نمایند که بیرون نبرد طعم
اصلی خود یعنے بحیثیتے باشد که مزهٔ این ادویه بران
غالب نباشد بلکه مزهٔ رب غالب باشد ؎

فصل در بیان سفوفات انبرباریس

سفوف انبرباریس نافع ازبرائے ورم حار کبد
وحرارت کبد را ساکن کند وادرار نماید وسده بکشاید
صنعت آن عصارهٔ زرشک چهار درم ودر نسخهٔ دیگر
یک مثقال است مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه ازهریک
پنج درم تخم کاسنی تخم کشوث طباشیر سفید ازهر
یک سه درم رازیانه تخم کرفس انیسون ازهریک دو درم
ودر نسخهٔ دیگر رب السوس دو درم لک مغسول چهار
دانگ زعفران سنبل الطیب مصطگی افسنتین رومی از
هریک دو درم کافور قیصورے دو دانگ داخل است
واگر سرفه بسیار باشد صمغ عربی وکتیرا ازهریک دو درم
داخل کنند ودر اوائل وباشیرهٔ تخم خرفه مقشر وسکنجبین
ساده دهند ودر اواخر باسکنجبین بزوری ؎ سفوف
انبرباریس معده وجگر را قوت دهد وشکم به بندد وامعا
را گرم گرداند ؎ صنعت آن نانخواه زنجبیل منقے زرشک
منقے انار دانهٔ ترش بریان کرده آرد کنند از
هریک دو درم قند سفید بیست درم کوفته بیخته نگاه
دارند شربتے یک مثقال ؎ سفوف انبرباریس نافع از
برائے اسهال کبدے ؎ صنعت آن زرشک مقلو
لک مغسول ازهریک سه درم گلسرخ منزوع الاقماع
شش درم فوة الصبغ طباشیر سفید صندل سفید
نشاسته صمغ عربی ازهریک ده درم ریوند چینی
یکدرم ونیم تخم حماض سه درم زعفران یک درم
کوفته بیخته شربتے دو درم بادوغ آهن تاب دهند

فصل در ذکر نسخ سکنجبینات انبرباریسی

سکنجبین انبرباریسی سفرجلے له قدس سره موسوم
به لی مفتح سده ها ومسکن حرارت آن وحرارت معده و
قلب ونافع ازبرائے حمیات صفراویه وحمی محرقه والتهاب
وکرب معده ومعده را قوت دهد واشتهائے طعام آورد
وطعام بگذارد ودفع خمار نماید وادرار بول کند واین
سکنجبین نافع است ازبرائے صداع یابس وقتیکه باحرارت
باشد بجهت آنکه این سکنجبین مسکن است وتقویت
معده درین مرض واجب بجهت هضم غذا زیراکه هضم
غذا بسبب ترطیب است ودانسته که این سکنجبین
گدازندهٔ غذا است وهرگاه بالینت طبع باشد قبض
ضرور است چه لینت اضر اشیا است در امراض یابس
پس انبرباریس که درین سکنجبین است موجب قبض وعقل
طبیعت است ؎ صنعت آن زرشک منقی اربع من تبریزے
در دو رطل آب ودو اوقیه گلاب یک شب بخیسانند
وصبحش از غیر مالیدن زرشک آب صافی آنرا بگیرند
ودو رطل شکر سفید صافی کرده داخل کرده در دیگ
سنگے بجوشانند وقدرے سفیدهٔ تخم مرغ در آب مخلوط کرده
برهم زنند تا کف کند وکف آنرا بران زنند وکف
آنرا بگیرند تا زمانیکه دیگر کف نیاورد پس از آتش
فرود آورده بگذارند تا درد شکر فرونشیند بپارچه صفیقے
صافی نموده باز در همان دیگ کنند وپنج استار
تبریزی سرکهٔ انگوری ونیم من آب سفرجل داخل کرده
بآتش ملائم بجوشانند تا بقوام آید پس فرود آورده
سرد کرده نگاهدارند شربتے دو اوقیه ؎ سکنجبین انبرباریس
الضیاله قدس سره موسوم به لنا مفتح سدهٔ جگر ومسکن حرارت
کبد ومعده وقلب است ونافع است ازبرای حمیات
صفراویه وحمے محرقه والتهاب وکرب معده ومعده را
قوت دهد واشتهائے طعام آورد وطعام را بگوارد و
دفع خمار کند وصداع خماری را نافع است ؎ صنعت
آن بگیرند زرشک منقی از حب نصف رطل در دو رطل
آب صافی دو اوقیه گلاب برروی وی کرده یک شب
بخیسانند وروز دیگر از غیر مالیدن آنرا صاف نمود

از پارچهٔ یک فشار داده تا تمام آب صافی آن برآید پس دران دو رطل قند سفید داخل کرده در دیگ سنگی بجوشانند و سفیدهٔ یک عدد تخم مرغ را در آب داخل کرده برهم زنند تا کف بسیار برآورد پس آن کف را بران زنند تا کف برسر آورد و آن کف را تمام بگیرند و فرود آورده بگذارند تا درد آن ته نشین گردد بپارچهٔ صفیقی صافی نموده باز در همان دیگ کنند و پنج استار سرکهٔ انگوری که هر استاری پنج مثقال باشد که آن داخل کرده بآتش ملایم بجوشانند تا بقوام آید پس از آتش فرود آورده سرد کرده در شیشه نگاهدارند شربتے دو اوقیه و گاهے اضافه کرده میشود در سکنجبین آب به و آب سیب و آب انار و لیسا باشد که داخل کرده شود درین سکنجبین ادویهٔ مقوی معده و کبد و ادویهٔ مقوی قلب که در انبرباریس ذکر شد بشرو طیکه در آب انبرباریس گذشت + سکنجبین انبرباریس منقول از بیاض مجربات میرزا ابراهیم حکیم باشے ابن آقا اشرف تالیف میرزا محمد باقر حکیم باشے + صنعت آن آب انار ترش آب انار شیرین از هریک یکصد و پنجاه مثقال سرکهٔ خمر کهنه یک صد مثقال آب زرشک و گلاب از هریک دو صد مثقال نبات سفید ششصد مثقال بدستور مقرر سکنجبین بیزند شربتے از یک اوقیه تا دو اوقیه

فصل در بیان شربتهائیکه عمدهٔ دران انبرباریس است

شراب انبرباریس تریاقے جهت رفع سموم قاتله و خفقان و کرب و غثیان و ضعف اشتها و برآمیختن آن و گزیدن افعی مجرب است صنعت آن آب زرشک آب سیب ترش آب سیب شیرین از هریک یک رطل آب لیمو نیم رطل نبات سفید بقدر حاجت بقوام آورند و اگر آب ترنج نیم رطل و مروارید ناسفته محلول دو مثقال اضافه کنند در اکثر امراض قائم مقام تریاق فاروق شراب انبرباریس سفرجلی له قدس سره موسوم به لنا نافع از برائے اصحاب صداع صفراوی هرگاه بسبب بخارات ولیت طبع ایشان باشد + صنعت آن آب زرشک تازه یک رطل و اگر زرشک تر نباشد نیم رطل زرشک خشک در دو رطل آب یکشب بخیسانند پس روز دیگر بجوشانند آن مقدار که ثلث بماند پس نیم رطل آب به نیم رطل قند سفید داخل کرده بقوام آورند شربتے دو اوقیه با شیرهٔ تخم خرفهٔ مقشر + شراب انبرباریس ایضاً له قدس سره موسوم به لنا سور مزاج حار کبد و معده و قلب را نافع است اشتهاے طعام آورد و اعادهٔ شهوت طعام زائله از حرارت کند و ناقهین از امراض حاره که لقیه از حرارت ساذجه در مزاج ایشان باشد نهایت سودمند است + صنعت آن زرشک منقے از پانزده مثقال آمله منقے هفت مثقال یکشب در هفتاد و پنج مثقال آب و بیست و پنجمثقال گلاب بخیسانند و صبح بجوشانند تا آب و گلاب به نصف رسد صافی نموده آب ترنج بیست مثقال آب به شیرین آب سیب شیرین آب انار شیرین آب انار ترش آب سیب ترش آب زعرور از هریک پانزده مثقال مروارید محلول در آب ترنج دو مثقال قند سفید هفتاد و پنج مثقال داخل کرده بقوام آورند شربتے دو اوقیه + شراب انبرباریس دیگر نافع از برائے جمیع امراض حاره و دمویه و صداع دموی و از برائے ماشرے + صنعت آن زرشک منقی از حب نیم رطل عناب جرجانی بزرگ شصت دانه گلسرخ ده درم را در دو رطل آب و یک رطل گلاب بجوشانند تا بیک رطل رسد بپالایند و با یک رطل قند سفید بقوام آورند شربتے دو اوقیه + شراب انبرباریس بزوری منقول از خط حکیم احمد موسوی که در رساله مجربات خود ذکر کرده از برائے تفتیح سدها و استسقاء و سوء القنیه و یرقان و حمیات مزمنه مفید است + صنعت آن زرشک منقے یک اوقیه رازیانه انیسون تخم کرفس تخم کشوث بیخ رازیانه زنجبیل زرنباد بیخ کرفس عود الصلیب پوست بیخ کبر از هریک دو مثقال تخم کاسنی بیست و دو مثقال نیمکوفته در سه پیاله آب بجوشانند تا یک پیاله بقدر نیم من بماند صافی نموده با نیم من قند سفید بقوام آورند و سرد کرده در شیشه نگاهدارند شربتے یک اوقیه تا دو اوقیه + شراب انبرباریس دوائے از اختراع میرزا محمد باقر موسوی که در امزجهٔ اطفال خصوص از برائے حمیات و ضعف جگر و سدهٔ آن و ابتدائے استسقاء و سوء القنیه نافع است + صنعت آن اسارون شامی رازیانه انیسون بسفائج فستقی تخم کشوث گل سرخ منزوع الاقماع از هریک دو مثقال ریوند چینی لک مغسول عود قمارے خام از هریک یک مثقال دانهٔ هیل بوا مصطگے از هریک دو مثقال سنبل الطیب پنج مثقال تخم خرفه مقشر سه مثقال قرفة الطیب یک مثقال دارچینی دو مثقال زعفران صندل سفید از هریک یک مثقال آب زرشک منقے یک اوقیه من تبریزی قند سفید بقدر حاجت ادویه را نیم کوفته جوشانیده صافی نموده با آب زرشک و قند سفید بقوام آورند و در آخر مصطگے را سوده داخل نمایند شربتے یک اوقیه طبی و قلمی نموده اند که تجربه شد در طفلے که آزار او تا بموت چیزے باقی نموده بود تپ سیگر و شکم او ورم کرده و سخت شده بود و تهیج اطراف بهم رسیده ده روز همین شربت را نوشیده خوب شد + شراب انبرباریس قلمی فرموده که از اقتراح احقر محمد هاشم المخاطب بحکیم معتمد الملوک سید علوی خان است نافع از برائے سوء مزاج حار کبد و معده و قلب و معده را قوت دهد و اشتهای طعام آورد و اعادهٔ شهوت زائله از حرارت کند تقویت کند نماید و تفتیح سدهاے آن کند و ناقهین از امراض حاره که لقیه از حرارت ساذجه در امزجهٔ ایشان منقی بیست و پنجمثقال یک شب در آب بخیسانند منقے بیست و پنج مثقال یک شب در آب بخیسانند و باید که وزن آب دو صد مثقال باشد و صبح بجوشانند تا به نصف رسد صافی نموده پس بگیرند آب به شیرین آب انار شیرین آب به ترش آب انار ترش آب سیب شیرین آب سیب ترش آب امرود آب زعرور سرکهٔ انگوری از هریک پنجاه مثقال همه را یکجا کرده در ظرف سفالی یا دو سنگی در شیشه جوشیده آورده بگذارند

تا ته نشین شود آب صافی آنرا گرفته چنانچه دُرد داخل آن نشود و پس یک رطل قند سفید داخلکرده بقوام آورند شربتی دو اوقیه * شراب انبر باریس دوائی قلمی فرمودند که این شراب مستعمل قدوة العلماء والد ماجد فقیر قدس سره مفتح سدہاے کبد است و نافع است از برای حمیات مزمنه و سوء القنیه و استسقا و یرقان * صنعت آن زرشک منقی پانزده مثقال رازیانه انیسون تخم کرفس تخم کشوث تخم کاسنی پوست بیخ رازیانه پوست بیخ کرفس دانه هیل بوا ز نجیبل از هر یک دو مثقال مجموع را در دو رطل آب نخیسانند پس بجوشانند و صاف کرده و یکرطل قند سفید داخلکرده بقوام آورند شربتی یک اوقیه و اگر در وقت قوام آوردن مقدار شش مثقال ریوند چینی کوبیده در کیسه کتانی کرده دران اندازند و لحظه بمالند تا بقوام آید بهتر است و اگر خواهند ریوند را نرم کوبیده ابتدای قوام آمدن داخل نمایند نیز خوب است بلکه اقوی است و در نسخهٔ دیگر اصل السوس و پوست بیخ کبر و زرنباد و عود الصلیب از هر یک دو مثقال داخل است و ریوند داخل ندارد و در نسخهٔ دیگر بجای شکر سفید دو صد مثقال قند سفید داخل است * شراب انبر باریس دیگر حرارت را ساکن گرداند و دفع قبض نماید و صفرا برآرد * صنعت آن زرشک منقی تمر هندی منقی از قشر و لیف و نوی از هر یک چهل مثقال آلو بخارا آلوی سیاه یکصد عدد گل گاوزبان سنبل بنفشه شاهتره از هر یک ده مثقال مجموع را در دو رطل آب یک شب بخیسانند و صبح بجوشانند تا به نصف رسد بعده شیرخشت خراسانی یکصد مثقال ترنجبین پاک کرده از خاشاک و تخم یک صد و پنجاه مثقال دران داخلکرده در دیگ سنگی چند جوش دیگر داده بقوام شراب آید و فرود آورده صاف نموده نگاهدارند مجموع ده شربت است هفته یک روز یک شربت آن را با گلاب حلکرده بنوشند * شراب انبر باریس ساده از اشربهٔ مطفئهٔ خون و مسکن حرارت یاقوت قائضه و نافع است از برای اصحاب صداع و موی مگر آنکه بوده باشد

سرفه که مانع استعمال ترشیها است و نیز این شراب نافع است از برای اصحاب صداع و موی بعد از تنقیه نام داند برای سوء مزاج حار رطب مختلف از خون هرگاه آشامیده شود با مثل شیرهٔ تخم کاهو و شیرهٔ کشنیز خشک از هر یک سه ماشه * صنعت آن بگیرند آب زرشک تر نگین و اگر زرشک تر نباشد زرشک خشک را در نگین آب و چهار اوقیه گلاب بخیسانند یک شب و صبحش بجوشانند تا به نصف رسد صافی نموده نیم من نبات داخلکرده بقوام آورند شربتی دو اوقیه * شراب انبر باریس ساده دیگر از اشربهٔ نافعه است از برای تسکین خمار و صداع خماری * صنعت آن بگیرند زرشک بیدانه تر و اگر بیدانه نباشد دانه دار نیز خوب است و بفشارند و آب آنرا بگیرند و یک جوش داده فرود آورده بگذارند تا دُرد آن ته نشین شود آب زلال آنرا گرفته در دیگ سنگی بآتش ملایم بجوشانند تا ثلث آن رفته و ثلث آن بماند پس در آب زرشک باقیمانده نبات سفید و قدری گلاب داخلکرده بقوام آورند و اگر زرشک تر نباشد زرشک خشک را شسته آبگرم بر روی گرده آنمقدار که چهار انگشت از روی او برگردد و یک شب بگذارند و صبح صافی نموده نصف وزن آن نبات داخلکرده بقوام آورند * عرق انبر باریس مقوی معده و معده و جگر است و قاطع صفرا و اشتهای طعام آورد * صنعت آن زرشک منقی سه من تبریز یک شبانروز در آب گرم بخیسانند و مقدار هفده مثقال قرنفل کوبیده داخل نمایند و قدری سرکهٔ انگوری که زیاده بر ربع زرشک نباشد داخل کرده و بدستور عرق کشند و اگر قدری خاکهٔ نخود داخل نمایند لذیذتر خواهد شد

فصل در بیان اقراصیکه اصل و عمود در آنها انبر باریس است

قرص انبر باریس نافع بجهت حمیات بلغمیه عفنه و اورام کبد و اورام معده * صنعت آن عصارهٔ زرشک مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه از هر یک

سه مثقال غنچهٔ گل سرخ منزوع الاقماع ترنجبین خالص پاک کرده از هر یک پنج مثقال تخم کشوث رب السوس طباشیر سفید تخم کاسنی مصطگی رومی عصارهٔ غافث سنبل الطیب نوة الصبغ عود لک ریوند چینی از هر یک مثقال زعفران یکدرم کوفته بیخته بآب سرشته اقراص سازند شربتی یک مثقال * قرص انبر باریس منقول از بیاض مجربات حکیم محمد باقر حسینی بخط معزی الیه از مفتاح نقل کرده که صاحب مفتاح از محمد بن زکریا ذکر کرده نافع از برای حمیات مرکبه و سدهٔ کبد و سوء القنیه و استسقا * صنعت آن عصارهٔ زرشک لک مغسول دارچینی گلسرخ عصارهٔ کاسنی خشک کرده تخم کشوث از هر یک دو مثقال ریوند چینی یک مثقال کوفته بیخته بآب سرشته اقراص سازند شربتی دو درم با سکنجبین و آب کاسنی تازه و عنب الثعلب تازه * قرص انبر باریس دیگر منقول از مجربات معزی الیه که منافع قرص قبل را دارد * صنعت آن زرشک منقی پانزده مثقال رب السوس گلسرخ مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه از هر یک سه مثقال مصطگی عصارهٔ غافث نوة الصبغ لک مغسول سنبل الطیب اسارون عصارهٔ افسنتین فقاح اذخر تخم شاهتره تخم کاسنی تخم کشوث ریوند چینی طباشیر ترنجبین منقی از هر یک دو مثقال ترنجبین را بگلاب حلکرده صافی نموده باقی ادویه را کوفته بیخته به آن ترنجبین اقراص سازند شربتی از یک مثقال تا دو درم * قرص انبر باریس دیگر منقول از ایضاح نافع از برای حمیات حاره و درد جگر * صنعت آن عصارهٔ زرشک ده درم غنچهٔ گلسرخ طباشیر سفید از هر یک پنج درم تخم کاسنی مقشر تخم کاهوی مقشر مغز تخم کدوی شیرین تخم خرفه مقشر مغز تخم خیار از هر یک سه درم رازیانه یکدرم کوفته بیخته بآب سرشته اقراص سازند و در سایه خشک نمایند شربتی از یک درم تا یک مثقال و تا دو درم با سکنجبین * قرص انبر باریس تالیف قدوة المحققین شیخ رئیس ابو علی سینا رحمه الله تعالی نافع از برای اورام و اوجاع کبد و مفتح سدہای کبد

و نافع از برای حمیات مرکبه و تپ ربع که مادهٔ آن محترق
از صفرا باشد٭ صنعت آن عصارهٔ انبرباریس
پنجدرم عصارهٔ غافث طباشیر سفید از هر یک دو
درم و نیم زعفران یکدرم کوفته بیخته بآب کاسنی
تازه سرشته اقراص سازند٭ و در نسخهٔ سید اسمٰعیل
در ذخیره که از شیخ نقل کرده تخم کاسنی تخم کشوث
تخم خرفه مقشر از هر یک دو درم و نیم داخل دارد
قرص انبرباریس دیگر٭ صنعت آن عصارهٔ زرشک
لک مغسول افسنتین رومی عصارهٔ غافث از هر یک
یک مثقال سلیخه گلسرخ پاک کرده از اقماع سنبل
الطیب اسارون صمغ عربی گل ارمنی کثیرا نشاسته مصطگی
رومی رب السوس تخم کرفس بادیان انیسون تخم مورد
ریوند چینی از هر یک دو مثقال طباشیر سفید چهار
مثقال اذخر مکی زعفران اقاقیا از هر یک یک مثقال
کوفته بیخته بگلاب اقراص سازند شربتی یک مثقال
با شراب دینار یا با سکنجبین بزوری تناول نمایند
قرص انبرباریس منقول از قرابادین قانون نافع از
برای تپ و سرفه و درد جگر و تسکین عطش٭ صنعت
آن انبرباریس منقی دوازده درم مغز تخم خیار زه مغز
تخم خیار بادرنگ مصطگی طباشیر سفید از هر یک
شش درم لک منقی ریوند چینی از هر یک سه درم
گلسرخ پاک کرده از اقماع شش درم زعفران عصارهٔ
غافث رب السوس ترنجبین خراسانی از هر یک شش درم
ترنجبین را بگلاب حل کرده صافی نموده باقی ادویه را کوفته
بیخته بآب سرشته اقراص سازند شربتی از یک
مثقال تا دو درم٭ قرص انبرباریس منقول از قانون
مجرب از برای تفتیح سدهای جگر و طحال که از حرارت
باشد و بجهت تپها و امراض حارهٔ معده بیعدیل است
صنعت آن زرشک منقی رب السوس گل سرخ
مغز تخم خیار مغز تخم هندوانه تخم کشوث تخم کاسنی
از هر یک سه مثقال مصطگی سنبل الطیب عصارهٔ غافث
از هر یک دو مثقال فوة الصبغ ریوند چینی زعفران
از هر یک مثقال قدری ترنجبین را بآب حل کرده
صافی نموده ادویه را کوفته بیخته بآب سرشته اقراص
سازند هر یک یک مثقال شربتی یک قرص و اگر
مقدار ریوند را دو مثقال کنند٭ قرص انبرباریس
دیگر منقول از ذخیرهٔ سید اسمٰعیل نافع از برای
آماس معده و جگر گرم و تپهای گرم٭ صنعت آن
زرشک منقی رب السوس گلسرخ مغز تخم خیارین مغز
تخم خربزه تخم کشوث از هر یک سه درم مصطگی رومی
سنبل الطیب عصارهٔ غافث از هر یک دو درم نیم
ریوند چینی طباشیر سفید از هر یک یک درم ترنجبین
شش درم ترنجبین را بآب کاسنی تازه حل کرده
ادویه را کوفته بیخته بآن سرشته اقراص سازند
شربتی یک مثقال با سکنجبین سادج٭ قرص انبرباریس
بارد نافع از برای ورم حار کبد و موی بعد از فصد
صنعت آن زرشک منقی ده درم گلسرخ طباشیر
سفید از هر یک پنجدرم مغز تخم خیارین مغز تخم خرفه
مغز تخم کدو تخم خرفه مقشر تخم کاسنی از هر یک سه
درم رازیانه دو درم کوفته بیخته اقراص سازند شربتی
دو مثقال با سکنجبین سکری و اگر حرارت بسیار
باشد دو دانگ کافور قیصوری اضافه کنند
و با شیرهٔ تخم خرفه مقشر دهند و در اواخر علت
لک مغسول و ریوند چینی از هر یک دو درم داخل
میکنند٭ قرص انبرباریس بارد نافع از برای
اوجاع حارهٔ کبد و سوء مزاج حار کبد و سدهٔ
حادث از حرارت در کبد و از برای استسقای
حادث از حرارت و یرقان اصفر حادث از حرارت
صنعت آن عصارهٔ زرشک که فرا گرفته شده
باشد بدستوری که فرا گرفته میشود رب الهلیلج و
اگر عصارهٔ زرشک نباشد زرشک منقی هر کدام
که باشد ده درم گلسرخ آس کرده طباشیر سفید
از هر یک پنجدرم تخم کاسنی تخم خیار مغز تخم کدو
تخم خربزه مقشر از هر یک سه درم رازیانه یکدرم
اقراص سازند شربتی دو مثقال با سکنجبین و بسیار
باشد که داده شود بآب کاسنی تازه و آب عنب الثعلب
تازه٭ قرص انبرباریس بارد نافع از برای سوء مزاج حار
گرم کنند و حمیات حاره چون بعد از تنقیه استعمال
کرده شود و بدون اسهال در سوء مزاج حار سادج کبد
نافع است منقول از ذخیرهٔ سید اسمٰعیل٭ صنعت آن
عصارهٔ زرشک یا زرشک منقی هر کدام که باشد ده
درم گلسرخ منزوع الاقماع طباشیر سفید از هر یک
پنجدرم تخم کاسنی مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه تخم خرفه
مقشر از هر یک سه درم کوفته بیخته اقراص سازند
شربتی دو مثقال با سکنجبین و شیرهٔ تخم کاسنی اگر
خوف شده باشد یک درم رازیانه بر اجزا افزایند
قرص انبرباریس بارد دیگر نافع از برای اورام حاره
و موی کبد و حمیات حاره بعد از تنقیه معده و سوء
مزاج حار سادج کبد را مفید است و ورم حار
کبد بعد از فصد و سوء مزاج حار سادج بغیر تنقیه
بمسهلات و فصد مستعمل است٭ صنعت آن زرشک
منقی از حب ده درم گلسرخ طباشیر سفید از هر یک
پنجدرم مغز تخم خیارین مغز تخم کدو تخم خرفه مقشر
تخم کاسنی از هر یک سه درم رازیانه دو درم کوفته
بیخته بآب اقراص سازند شربتی دو مثقال با سکنجبین
و اگر ورم کبد و حمیات با سرفه باشد دو درم کثیرا
درم رب السوس زیاده کنند و اگر حرارت بسیار باشد
دو دانگ کافور قیصوری زیاده کنند و با شیرهٔ تخم خرفه
مقشر بیاشامند و بعضی اوقات درین قرص لک
مغسول و ریوند خطائی اضافه میکنند٭ قرص
انبرباریس بارد دیگر نافع از برای امراض حاره
حرارت کبد و حمیات صفراویه و دموی و حمی محرقه
و غب خالص٭ صنعت آن زرشک منقی از حب
پنجدرم رب السوس یک درم و نیم مغز تخم خیار تخم خیار
بادرنگ تخم خرفه مقشر از هر یک دو درم و نیم کوفته
بیخته بگلاب سرشته اقراص سازند هر قرص یکنیم
مثقال شربتی دو مثقال با سکنجبین ساده یا آب
عنب الثعلب تازه٭ قرص انبرباریس بارد نافع از
برای صداع حار بمشارکت کبد بسبب صعود بخره مؤذی

ازکبد بسوی جون استعمال کرده شود از برای
اصلاح کبد بعد از تنقیه باسلیق و اسهال بنوع الملیح
صنعت آن زرشک منقی ده درم تخم کاسنی مغز تخم کدو
از هر یک پنجدرم مغز تخم خیارین ده درم طباشیر سفید
گلسرخ از هر یک سه درم ریوند چینی دو درم و نیم
رازیانه انیسون تخم کشوث مصطکی از هر یک یکدرم
زرشک را در گلاب یا آب مانین بخیسانند پس بمالند
تا نرم شود ادویه را کوفته بیخته با آن بسرشند و در هاون
سنگی بدست بمالند و اقراص سازند شربتی یک مثقال
تا دو درم با سکنجبین بزوری بارد یا معتدل یا آب کاسنی
مروق با گلقند محلول در آب کاسنی و گلاب یا با سکنجبین
سفرجلی و شیره تخم کاسنی و عرق بید مشک بحسب مزاج
و وقت و سن و اعراض و بتقویت کبد و دماغ این
قرص را صبح تناول کنند و آخر روز آب زرشک و گلاب
و عرق بید مشک و عرق کاسنی با خمیره مروارید بخورند
قرص انبرباریس حار نافع از برای اوجاع کبد از برودت
صنعت آن زرشک منقی پنجدرم لک مغسول ریوند چینی
عصاره غافث سنبل الطیب انیسون مصطکی از هر یک
یک درم اقراص سازند هر قرصی یک مثقال یکقرص
با طبیخ بزور بیاشامند قرص انبرباریس حار که از برای
برودت کبد و استسقا را نافع است و [illegible]
بارده را مفید بود صنعت آن زرشک منقی پنجدرم
ریوند خطائی لک مغسول عصاره غافث سنبل الطیب
انیسون مصطکی از هر یک یک درم کوفته بیخته با آب [illegible] اقراص
سازند شربتی یک مثقال قرص انبرباریس حار [illegible]
حکیم علی گیلانی شارح قانون برودت کبد و استسقا را
نافع است و تپهای سرد بلغمی و مرکب از بلغم یا
که بلغم یا سودا غالب باشد سودمند است صنعت
آن زرشک منقی سه مثقال غنچه گلسرخ منزوع الاقماع
گل غافث عصاره غافث افسنتین مصطکی تخم کاسنی
از هر یک دو مثقال سنبل الطیب اسارون اذخر مکی
انیسون ریوند چینی طباشیر سفید از هر یک یک مثقال کوفته بیخته
با آب اقراص سازند هر قرصی یک مثقال شربتی یکقرص

قرص انبرباریس نافع از برای علل کبد که از حرارت
باشد و از برای عطش و حرارت مزاج و زردی رنگ
و فساد مزاج از حرارت صنعت آن زرشک بیدانه
ده درم تخم کاسنی مقشر مغز تخم خیار تخم خرفه مقشر از
هر یک سه درم ورق گلسرخ طباشیر سفید از هر یک
پنجدرم ریوند چینی تخم کرفس از هر یک یک درم
سنبل الطیب نیم درم کوفته بیخته اقراص سازند هر
قرصی یک مثقال یک قرص را با سکنجبین شکری
ترش یا آب انار ترش و آب انار ممزوج بخورند
قرص انبرباریس بنسخه دیگر که همین منفعت دارد
صنعت آن زرشک منقی لک مغسول ریوند چینی
گلسرخ منزوع الاقماع عصاره [illegible]
تخم کاسنی تخم کشوث اجزا متساوی ترنجبین
قدری بگلاب حل کرده صاف نموده اجزا
کوفته بیخته با آن سرشته اقراص سازند
قرص انبرباریس نافع از برای غب غیر خالص
زمانیکه صفرا و بلغم مساوی باشد و معده و کبد
ضعیف باشد صنعت آن عصاره زرشک
چهار درم گلسرخ دوازده درم اصل السوس
عصاره غافث مغز تخم خیار مغز تخم خیار بادرنگ
لک مغسول کثیرا صمغ عربی طباشیر سفید زعفران
تخم خرفه مقشر از هر یک دو درم لک مغسول ریوند
سنبل الطیب از هر یک یکدرم کافور قیصوری نیم
درم ترنجبین صافی چهار درم ترنجبین را در آب حل کرده
صاف نموده باقی ادویه را کوفته بیخته با آن
سرشته اقراص سازند قرص انبرباریس دیگر
که درین علت [illegible] که معده یا کبد ورم کرده باشد
مستعمل است صنعت آن زرشک منقی رب السوس
گلسرخ مغز تخم خربزه از هر یک سه
مثقال مصطکی سنبل الطیب عصاره غافث از
هر یک دو درم فوة الصبغ ریوند چینی زعفران از هر
دو درم تخم کشوث تخم کاسنی از هر یک سه درم
طباشیر سفید یک درم و نیم ترنجبین را با آب حل

کرده صافی نموده ادویه را کوفته بیخته با آن سرشته
اقراص سازند هر قرصی یک مثقال شربتی یکقرص
قرص انبرباریس منقول از قرابادین کوتوالی حمیات
حاره را مفید است و گرمی را تسکین دهد و جگر حار را
نافع و استسقا را که از گرمی باشد سود دارد و سرفه
حار را نافع بود صنعت آن مغز تخم خیارین مغز تخم
کدوی شیرین از هر یک سه درم انبرباریس منقی چهار
چهار درم گلسرخ منزوع الاقماع تخم خرفه مقشر
تخم خشخاش سفید تخم کاهو تخم کاسنی طباشیر سفید
صمغ عربی از هر یک دو درم ریوند چینی چهار دانگ
کوفته بیخته با آب سرشته اقراص سازند و در سایه خشک
نمایند شربتی سه درم قرص انبرباریس منقول از بیاض
مجربات نواب حکیم محمود باقر بن حکیم عماد الدین
محمود حسینی نافع از برای آماس جگر و معده و از برای
حمیات مرکبه و تفتیح سده های کبد و از برای ضعف
کبد صنعت آن عصاره انبرباریس ده درم تخم کاسنی
پوست بیخ انجبار تخم خرفه مقشر از هر یک سه درم
گلسرخ منزوع الاقماع دو مثقال ریوند چینی یکدرم
افسنتین رومی عصاره غافث رازیانه انیسون از
هر یک دو درم سنبل الطیب نیم درم اقراص سازند
شربتی یک مثقال قرص انبرباریس نافع از برای
جمیع امراض کبد و امراض حادثه بمشارکت [illegible]
کبد بسبب صعود بخارات یا اخلاط از کبد بسر صنعت
انبرباریس منقی ده درم تخم کاسنی مغز تخم خیار بادرنگ
مغز تخم کدوی شیرین از هر یک پنجدرم بادیان رومی
تخم کشوث مصطکی از هر یک دو درم اصل السوس
طباشیر سفید ورق گلسرخ از هر یک سه درم ریوند چینی
دو درم و نیم انبرباریس را در گلاب یا آب انارین
خیسانیده مالیده صافی نموده ادویه را با آن سرشته
اقراص سازند شربتی از یک درم تا دو درم و اگر زیاده
حاجت به تسخین باشد بجای مغز تخم کدو دو درم تخم
کرفس دو درم و نیم سنبل الطیب داخل نمایند قرص
انبرباریس دیگر نافع از برای غب غیر خالص ضعف

و معده منقول از ذخیرهٔ سید اسمٰعیل جرجانی + صنعت
آن عصارهٔ انبرباریس چهار درم گلسرخ پاک کرده
دوازده درم اصل السوس عصارهٔ غافث مغز تخم خیار
مغز تخم خیار یا درشنک نشاسته کثیرا صمغ عربی طباشیر
سفید زعفران تخم خرفهٔ مقشر از هر یک دو درم لک مغسول
ریوند چینی سنبل الطیب از هر یک یک درم کافور قیصوری
نیم درم ترنجبین منقی چهار درم ترنجبین را در آب حل کرده
صافی نموده باقی ادویه را کوفته بیخته بآن سرشته اقراص
سازند شربتے یک مثقال + قرص انبرباریس دیگر
نافع از برائے غیر خالص و حرارت کبد و معده
و ضعف کبد و معده بسبب حرارت و ورم جگر منقول
از ذخیرهٔ سید اسمٰعیل + صنعت آن انبرباریس منقی
رب السوس گلسرخ منزوع الاقماع مغز تخم خیار
مغز تخم خربزه از هر یک سه مثقال مصطگی سنبل الطیب
عصارهٔ غافث از هر یک دو درم قوة الصبغ ریوند چینی
زعفران از هر یک دو درم تخم کشوث تخم کاسنی از هر
یک سه درم طباشیر سفید یک درم و نیم ترنجبین شش
درم بدستور مقرر قرص سازند شربتے یک مثقال
قرص انبرباریس دیگر کبد و معده را قوت دهد و
چون بعد از مسهلات استعمال نمایند استسقاے زقی
را که حرارت باشد مفید است و حمیات مرکبه را
نافع است + صنعت آن زرشک منقی رب السوس
گلسرخ مغز تخم خربزه از هر یک سه درم طباشیر سفید
دو درم و نیم مصطگی رومی سنبل الطیب عصارهٔ غافث
ریوند چینی قوة الصبغ زعفران از هر یک دو درم تخم
کشوث تخم کاسنی از هر یک یک درم ترنجبین منقی شش
درم ترنجبین در گلاب حل کرده صاف نموده ادویه
را بآن بسرشند و اقراص سازند شربتے یک
مثقال با سکنجبین ساده یا آب انار شیرین + قرص
انبرباریس تالیف نجیب الدین سمرقندی نافع از برائے
حمیات حاره و اکثر امراض حارهٔ کبد + صنعت آن
زرشک منقی ده درم تخم کاسنی مقشر تخم خرفه مقشر
مغز تخم خیارین از هر یک سه درم گلسرخ طباشیر سفید

از هر یک پنجدرم ریوند خطائی تخم کرفس لک مغسول
هر یک یکدرم سنبل الطیب نیمدرم کوفته بیخته با آب سرشته
اقراص سازند شربتے یک مثقال با سکنجبین سافرج یا
سکنجبین بزوری و اگر از برائے فساد خون از سده
و فساد کبد خورند با آب انار شیرین بیاشامند + قرص
انبرباریس تالیف میرزا محمد حسین مستعمل معزے الیه
حمیات مرکبه با آب برگ بید + صنعت آن عصارهٔ
زرشک لک مغسول افسنتین رومی عصارهٔ غافث
از هر یک مثقال گلسرخ سلیخه سنبل الطیب اسارون
صمغ عربی گل ارمنی نشاسته کثیرا مصطگی رب السوس
تخم کرفس بادیان انیسون حب الآس ریوند چینی
از هر یک دو مثقال طباشیر سفید چهار مثقال اذخر
زعفران اقاقیا کوفته بیخته بگلاب سرشته اقراص
سازند شربتے دو درم با آب برگ بید و شراب نیلوفر
و سکنجبین بزوری بنوشند + طریق گرفتن آب برگ بید
آن است که بگیرند برگهاے تر آنرا و بکوبند و آب
آنرا بگیرند و یک جوش داده در پیالهٔ چینی کنند و شب
بگذارند و صبح آب زلال آنرا یک اوقیه شراب
و پانزده مثقال از آب زلال آنرا یک اوقیه شراب
دینارے با یک اوقیه سکنجبین بزوری داخل کرده
و بار دو درم اقراص مذکور بنوشند + قرص انبرباریس
ریوندے سده بگشاید و اوجاع کبد را و صلابت
آنرا نافع و از برائے حمیات مرکبهٔ مزمنه مفید است
صنعت آن زرشک منقی گل سرخ پاک کرده از
هر یک پنجدرم لک مغسول ریوند چینی عصارهٔ غافث
سنبل الطیب انیسون مصطگی از هر یک یک درم کوفته
بیخته بآب سرشته اقراص سازند در اوجاع کبد
از سوء مزاج حار کبد با سکنجبین بزوری بارده و از برائے
اوجاع بارده کبد با سکنجبین بزوری حار بیاشامند
قرص انبرباریس قابض از اقرباذین ابوالمتقین حکیم
از برائے حرارت و اسهال و وجع کبد + صنعت آن
زرشک منقی طباشیر سفید عود قمارے خام تخم حماض
بریان مصطگی رومی اسارون سنگ اصلی از هر یک مثقال

گل سرخ پنجمثقال کوفته بیخته بگلاب سرشته اقراص سازند
قرص انبرباریس قابض به نسخهٔ دیگر + صنعت آن زرشک
منقی ورق گلسرخ طباشیر سفید از هر یک پنجدرم لک
مغسول ریوند چینی زعفران صمغ عربی کثیرا نشاسته
رب السوس از هر یک یکدرم کوفته بیخته اقراص سازند
شربتے یک مثقال + قرص انبرباریس قابض نافع
از برائے حرارت کبد و قلت باحمی لینت طبع باشد
صنعت آن زرشک منقی ورق گلسرخ طباشیر سفید
از هر یک پنجدرم لک مغسول چهار درم تخم خرفه مقشر
تخشخاش و کاهو و کاسنی از هر یک یک درم رب السوس
دو درم اضافه نمایند + قرص انبرباریس قابض نافع
اسهال کبدی و معوی هرگاه خون در وے متعفن و کفناک
و سیاه رنگ باشد + صنعت آن زرشک منقی گل سرخ
طباشیر سفید شاه بلوط تخم حماض گلسرخ منزوع الاقماع
سرطان مشوی صمغ عربی بو داده برب به شیرین
اقراص سازند شربتے یک مثقال تا دو مثقال +
قرص انبرباریس کافوری حمیات صفراوی و دموی را نافع
است و سوء مزاج حار کبد را سود مند و مقوی کبد و
معدهٔ حار است + صنعت آن عصارهٔ انبرباریس عصارهٔ
غافث مغز تخم خیارین ترنجبین از هر یک چهار درم
ورق گلسرخ رب السوس نشاسته کثیرا صمغ عربی طباشیر
سفید تخم خرفهٔ مقشر لک مغسول از هر یک دو درم کافور
قیصوری نیمدرم ترنجبین را در آب حل کرده صافی
نموده باقی ادویه را کوفته بیخته بآن سرشته اقراص
سازند شربتے یک مثقال با شیرهٔ تخم خرفه مقشر + قرص
انبرباریس کافوری بیماریهاے گرم و تشنگی را سود دارد
صنعت آن زرشک منقی رب السوس طباشیر سفید از
هر یک سه درم سنبل الطیب یک درم مغز تخم خیارین
درم و نیم گلسرخ شش درم و نیم تخم خرفه مقشر زعفران
نشاسته کثیرا از هر یک دو درم کافور قیصوری یکدرم
کوفته بیخته بآب اقراص سازند + قرص انبرباریس
کافورے نافع از برائے کبد حارهٔ ملتهبه + صنعت آن
زرشک منقی سماق منقی طباشیر سفید گلسرخ منقی از اقماع

تخم کاسنی رب السوس از هر یک دو دانگ مغز تخم کدو
چهار دانگ مغز تخم خیارین یک مثقال و دو دانگ کافور
قیصوری دو قیراط کوفته بیخته بلعاب بزر قطونا
سرشته اقراص سازند جمله دو شربت است با سکنجبین
سکرجبین و آب کاسنی بنوشند + قرص انبرباریس
کافوری دیگر نافع از برای یرقان با حمی و حرارت
صنعت آن زرشک منقی طباشیر سفید گلسرخ
از هر یک سه درم تخم کاسنی مقشر مغز تخم خیار مغز تخم
کدو تخم کاهوی مقشر تخم خرفه مقشر صندل سفید از
هر یک یکدرم کوفته بیخته اقراص سازند هر قرصی
یک مثقال هر روز یک قرص را با یک قیراط کافور قیصوری
با آب انار ترش و شیرین بنوشند + قرص انبرباریس
کافوری دیگر که قریب است به نسخهٔ اول در ادویه
خواص + صنعت آن زرشک منقی چهار درم گلسرخ
منزوع الاقماع دو درم اصل السوس ده درم عصارهٔ
غافث مغز تخم خیار مغز تخم خیار بادرنگ نشاسته کثیرا
صمغ عربی زعفران تخم خرفه مقشر از هر یک سه درم
لک مغسول ریوند خطائی مصطکی سنبل الطیب از هر یک
یک درم طباشیر سفید دو درم کافور قیصوری یک درم
ترنجبین منقی چهار درم ترنجبین را در گلاب حل کرده
صافی نموده با تتمه ادویه را کوفته بیخته بآن سرشته
اقراص سازند شربتی دو درم + قرص انبرباریس
کافوری دیگر قریب المنافع به نسخهٔ قبل + صنعت آن
انبرباریس کافور قیصوری عصارهٔ انبرباریس تازه
عصارهٔ غافث مغز تخم خیارین ترنجبین خراسانی
از هر یک چهار مثقال نشاسته غنچهٔ گل سرخ منزوع
الاقماع رب السوس کثیرا صمغ عربی طباشیر سفید تخم
خرفه مقشر لک مغسول از هر یک دو مثقال زعفران ریوند
چینی سنبل الطیب از هر یک یک مثقال کافور قیصوری
نیم مثقال ترنجبین را در آب حل کرده صاف نموده
اجزا را کوفته بیخته بآن سرشته اقراص سازند + قرص
انبرباریس کافوری که قلمی فرموده اند که این قرص مستعمل
زبدة الحکما و استاذ الاطبا میر محمد هادی قدس سره

و الدیابیطس است در حمیات محرقه و غب خالص و امراض
حارهٔ کبد و معده + صنعت آن زرشک منقی آلو
منقی طباشیر سفید گلسرخ منقی از اقماع از هر یک
دو مثقال تخم کاسنی مقشر تخم خیارین مغز تخم کدوی
شیرین تخم خرفه مقشر تخم کاهو مقشر صندل سفید
از هر یک یک مثقال کافور قیصوری بیست قیراط
کوفته بیخته بگلاب سرشته اقراص سازند و در پشت
غربال پهن کرده در سایه خشک نمایند شربتی یک مثقال
قرص انبرباریس کافوری تپ گرم محرقه درد
معده و جگر را که از گرمی باشد سود دارد و تشنگی نشاند
و خداوند یرقان علیائی را نافع بود + صنعت آن
زرشک منقی طباشیر سفید گل سرخ منزوع الاقماع
از هر یک هفت درم تخم کاهوی مقشر تخم کاسنی
از هر یک سه درم مغز تخم خیار مغز تخم کدوی شیرین
از هر یک پنج درم صندل سفید رب السوس از هر یک
دو درم کثیرا سه درم کافور قیصوری یک درم کوفته
بیخته بلعاب بزر قطونا سرشته اقراص سازند شربتی
دو درم با سکنجبین و در قرابادین شفائی این قرص
مذکوره با اسم قرص زرشک کافوریست و در نسخهٔ دیگر
این قرص تخم خیار و تخم کدوی شیرین و صندل الاعلی
نیست + اقراص انبرباریس کافوری حمی غب خالص
و حرارت کبد و معده را نافع است و تشنگی بنشاند و
التهاب را ساکن گرداند + صنعت آن زرشک منقی
مغز تخم خربزه مغز تخم خیارین مغز تخم کدوی شیرین
مغز تخم هندوانه از هر یک سه مثقال طباشیر سفید
ورق گلسرخ صندل سفید از هر یک یک مثقال و نیم
ریوند چینی یک مثقال لک مغسول دو مثقال تخم
کرفس کافور قیصوری از هر یک نیم مثقال زعفران
یکدانگ کوفته بیخته بآب کشوث سرشته اقراص
سازند و در پشت غربال پهن کرده در سایهٔ خشک نمایند
شربتی یک مثقال + قرص انبرباریس کافوری دیگر که
همان منافع دارد + صنعت آن زرشک منقی سه درم
و نیم تخم خرفه مقشر رب السوس صمغ عربی کثیرا سنبل الطیب

نشاسته از هر یک سه مثقال و نیم طباشیر سفید کافور
قیصوری زعفران از هر یک یکدرم کوفته بیخته اقراص
سازند شربتی یک مثقال + قرص انبرباریس کافوری
دیگر + صنعت آن زرشک منقی هفده مثقال مغز
تخم خیارین مغز تخم کدوی شیرین از هر یک شش مثقال
مغز تخم هندوانه مغز تخم خربزه از هر یک دو مثقال
طباشیر سفید گلسرخ منزوع الاقماع ریوند چینی پوست بیخ
کرفس لک مغسول از هر یک یک مثقال و نیم کافور قیصوری
زعفران از هر یک دو درم کوفته بیخته بآبی که در آن تخم
خشخاش خیسانیده صافی نموده باشند سرشته اقراص سازند
شربتی یک مثقال + قرص انبرباریس کافوری نافع
از برای تپهای که با تشنگی و گرمی و التهاب و ضعف
امعا و جگر باشد منقول از ذخیرهٔ خوارزمشاهی
صنعت آن عصارهٔ زرشک چهار درم گلسرخ
دوازده درم اصل السوس دو درم عصارهٔ غافث
مغز تخم خیار بادرنگ نشاسته کثیرا صمغ عربی
طباشیر سفید زعفران تخم خرفه مقشر از هر یک دو درم
لک مغسول یکدرم حبوب الرمان سنبل الطیب از هر یک
یک درم کافور قیصوری نیم درم ترنجبین چهار درم کوفته
بیخته با آب اقراص سازند شربتی یک مثقال
و میرزا محمد باقر در ذیل این نسخه که نسخهٔ قلمی فرموده اند
که مرحوم مغفور میرزا اشرف الدین محمد این نسخه را از ذخیره
خوارزمشاهی نقل نموده و بسیاری از صاحبان
اسهال کبدی را باین قرص علاج فرموده اند
قرص انبرباریس کبیر منقول از قرابادین قانون
نافع از برای حمیات صفراویه و مرکبه + صنعت آن
عصارهٔ زرشک و اگر نباشد زرشک منقی چهار درم
مغز تخم خیارین مصطکی طباشیر سفید از هر یک دو
درم لک منقی چهار درم ریوند خطائی از هر یک
یکدرم ورق گلسرخ دوازده درم زعفران یکدرم
سنبل الطیب اصل السوس عصارهٔ غافث ترنجبین
از هر یک چهار درم ترنجبین را در گلاب حل کرده صافی
نموده باقی ادویه را کوفته بیخته بآن سرشته اقراص سازند

هر قرصے بوزن یک درم و بیاشامند با انچه مصلحت باشد از اشربه و تقیصے زیاده نموده اند بر اجزاے این قرص عصارهٔ افسنتین دو درم اسارون تخم کرفس رازیانه از هر یک یک درم فوة الصبغ ریوند خطائی زعفران از هر یک درم تخم کاسنی مصطگی تخم کشوث از هر یک سه درم طباشیر سفید یک درم ترنجبین شش درم ترنجبین در گلاب حل کرده صافی نموده باقی ادویه را کوفته بیخته بآن سرشته اقراص سازند شربتے یک قرص + قرص انبرباریس کبیر بنسخهٔ محمود بن الیاس شیرازی که در حاوی صغیر ذکر کرده نافع از برای حمیات بلغمیه عتیقه و از برای حرارت کبد و ورم کبد و معده شفائی گفته که این قرص استسقا را نیز نافع است + صنعت آن عصارهٔ انبرباریس مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه و در نسخهٔ دیگر بجاے مغز تخم خربزه تخم خرفهٔ مقشر است از هر یک سه درم گلسرخ منزوع الاقماع ترنجبین منقی از هر یک شش درم تخم کشوث رب السوس طباشیر سفید تخم کاسنی مصطگی عصارهٔ غافث از هر یک دو درم فوة الصبغ لک مغسول ریوند خطائی از هر یک دو درم زعفران یک درم ترنجبین را در گلاب حل کرده صافی نموده باقی ادویه را کوفته بیخته بآن سرشته اقراص سازند شربتے یک درم تا یک مثقال و در نسخهٔ دیگر از یک مثقال تا دو درم است صاحب اختیارات بدیعی گفته که این مولف گوید که بعضے درین قرص سه درم افسنتین رومی افزوده اند و صاحب منهاج الادویه ابن جزله گفته که قوت این قرص تا شش ماه قوی است و بعد ازان ضعیف میگردد قرص انبرباریس کبیر منقول از کامل الصناعة و منهاج ابن جزله و قرابادین قلانسی این قرص تپهای کهنه و تپهای بلغمی و ورم کبد و معده را نافع است + صنعت آن عصارهٔ انبرباریس تازه مغز تخم کدوے شیرین مغز تخم خربزه مغز تخم خیارین از هر یک سه مثقال غنچهٔ گلسرخ منزوع الاقماع ترنجبین صاف اسارون از هر یک شش مثقال رب السوس تخم کشوث طباشیر سفید

تخم کاسنی مصطگی رومی سنبل الطیب عصارهٔ غافث از هر یک دو مثقال فوة الصبغ لک مغسول ریوند خطائی از هر یک یک مثقال زعفران یک مثقال ترنجبین در آب حل کرده صافی نموده ادویه را کوفته بیخته بآن سرشته اقراص سازند و در پشت غربال در سایه خشک نمایند شربتے یک مثقال + قرص انبرباریس بنسخهٔ دیگر نافع از براے حمیات بلغمیه و حمیات مرکبه و از امراض باردهٔ مرکبهٔ کبد و معده و چون استسقا و یرقان اسود و اورام باردهٔ مرکبهٔ کبد و معده و امثال این امراض + صنعت آن عصارهٔ زرشک لک مغسول افسنتین رومی عصارهٔ غافث از هر یک یک مثقال سلیخه سنبل الطیب اسارون غنچهٔ گلسرخ منزوع الاقماع صمغ عربی گل ارمنی نشاسته مصطگی رب السوس تخم کرفس رازیانه انیسون تخم کشوث حب الآس ریوند چینی از هر یک دو مثقال طباشیر سفید چهار مثقال اذخر مکی زعفران اقاقیا از هر یک مثقال کوفته بیخته بگلاب سرشته اقراص سازند شربتے یک مثقال با شراب دینار یا سکنجبین بزورے قرص انبرباریس صغیر بنسخهٔ سید اسمعیل که در ذخیره ذکر کرده و گفته که این قرص نافع است از براے بیماریهاے جگر گرم و تپهاے گرم را سود دارد + صنعت آن انبرباریس ده درم تخم کاسنی تخم خرفهٔ مقشر تخم خیار بادرنگ از هر یک سه درم گل سرخ منزوع الاقماع پنجدرم ریوند چینی یک درم سنبل الطیب نیمدرم کوفته بیخته بلعاب بزرقطونا سرشته اقراص سازند و در پشت غربال پهن کرده در سایه خشک نمایند شربتے یک مثقال تا دو درم با سکنجبین و قوتش تا شش ماه باقی است که در نسخهٔ محمود بن الیاس که در حاوی صغیر ذکر کرده وزن انبرباریس پانزده درم و وزن سنبل الطیب یک درم است و گفته که ازین قرص یک مثقال است + صنعت آن بنسخهٔ منقول از بیاض مجربات نواب حکیم محمد باقر حسینے بخط معز الیه زرشک از حب پنج مثقال تخم کاسنی

تخم خرفهٔ مقشر مغز تخم خیارین از هر یک سه مثقال گلسرخ منزوع الاقماع پنجمثقال ریوند چینی سنبل الطیب از هر یک یکمثقال کوفته بیخته بلعاب بزرقطونا اقراص سازند - قرص انبرباریس صغیر فوهی منقول از قرابادین مارستانی استاذ الاطبا ابو البرکات اوحد الزمانی نافع از براے حمیات عتیقه و اورام کبد و معده + صنعت آن انبرباریس منقے از حب رب السوس ورق گلسرخ مغز تخم خیار مغز تخم خربزه از هر یک سه درم مصطگی عصارهٔ غافث سنبل الطیب فوة الصبغ لک مغسول عصارهٔ افسنتین اسارون فقاح اذخر تخم شاهتره تخم کاسنی تخم کشوث ریوند خطائی زعفران طباشیر سفید از هر یک چهار درم کوفته بیخته با بقیه ترنجبین در ان حل کرده صافی نموده باشند سرشته اقراص سازند پشت غربال پهن کرده خشک نمایند شربتے دو درم قرص انبرباریس الک دار منقول از خط میرزا احمد رحیم حکیم جهت مستسقے که لینت طبع هم داشته باشد تپهاے مرکبهٔ مزمنه و یرقان نافع است + صنعت آن عصارهٔ زرشک یا زرشک منقی هر کدام باشد لک مغسول از هر یک سه مثقال افسنتین رومی عصارهٔ غافث از هر یک یک مثقال سلیخه طباشیر سفید گلسرخ اسارون سنبل الطیب صمغ عربی بریان گل ارمنی بوداده کثیرا بوداده نشاسته بوداده از هر یک دو مثقال مصطگی زعفران ترمس شامی شیرین کرده اقاقیا از هر یک یک مثقال رب السوس اذخر مکی رازیانه انیسون حب الآس ریوند چینی از هر یک دو مثقال [illegible] اقراص سازند هر قرصے یک مثقال یک قرص را با سکنجبین بزورے یا شراب دیناری بنوشند و اگر سرفه داشته باشد با شراب حب الآس بنوشند مفرح انبرباریس لولوے خفقان حار را نافع بود و قلب و بدن را قوت دهد و محرور المزاج را موافق بود + صنعت آن زرشک منقے ده درم مروارید ناسفته کهربای شمعی زعفران کافور قیصوری از هر یک نیمدرم غنچهٔ گلسرخ طباشیر سفید گل گاؤزبان بهمن سفید

کشنیز خشک مقشر صندل سفید از هر یک یک درم مغز تخم خیارین مغز تخم کدوی شیرین از هر یک چهار درم تخم خرفه مقشر چهار درم نبات سفید یک صد درم آب سیب شیرین پنجاه درم عرق بید مشک گلاب از هر یک بیست و پنج درم بدستور معجون سازند + نقوع انبرباریس نافع از برای غلیان خون و امراض و نحوه + صنعت آن عناب خراسانی استخوان بیرون آورده یک رطل زرشک تازه بیدانه یک رطل تخم کشوث کفی تخم کاسنی کفی ریوند چینی سه درم و نیم کوفته در ظرف چینی کرده آب گرم آنمقدار که ادویه را بپوشاند بر ریزند و گرده در تابستان سه روز در آفتاب بگذارند و در زمستان چهار روز و هر روز یک قدح از آن را بنوشند و گاه در این نقوع ده درم شراب عناب داخل کرده آشامیده میشود + صنعت آن شراب عنابی که با این نقوع آشامیده میشود عناب خراسانی یک رطل [illegible] کشنیز [illegible] درم عدس مقشر یک صد درم بیخ کاسنی یک دسته را در سرکه انگوری سه روز بخیسانند پس بجوشانند جوشانیدنی قوی و صافی نموده از آن سکنجبین سازند با نبات سفید + انجبار تخم آنرا بشین و خای معجمتین و دال مهمله گویند و بیخ آنرا عرق انجبار مشتق از جبر و آن ما بین نبات و شجر است و برگش شبیه ببرگ رطبه با اندک زغبته مثل غبار و شاخهای آن قوی تر از شاخهای رطبه مائل بسرخی و خار دار بقدر قامتی و اکثر بر علیق می پیچید و گلش سرخ و قرشش مزدوج بشکل خصیه لهذا آن را خانة البلیس مانند [illegible] و انطاکی گفته اند که بعد از ریختن گل غلافهای کوچک از و بهم میرسد و در آن تخمهای ریزه میباشد [illegible] خشخشی و پوست بیخ آن سرخ و مستعمل پوست بیخ تازه آن است و ریشهای باریک آن که [illegible] انجبار گویند و آن سرد و خشک است در درجه دوم جالینوس گرم و خشک دانسته و قاطع خون جمیع اعضا است خصوص از سینه و بواسیر و حابس اسهال مزمن و نزلات [illegible] و مسکن [illegible] و مقوی اعضا و [illegible]

تسکین التهاب صفرا و غلیان خون و ضعف احشا و بول الدم و معده تازه و مزمن و دفع سموم و انفتاح افواه عروق مقعده و سل تازه و مزمن [illegible] و بول را نافع و ضماد آن و آشامیدن جهت سحج و اسهال کبدی و شکستگی اعضا و کوفتگی عضل و فتق و هتک آن و ذرورش جهت رویانیدن گوشت و قطع نزف الدم زخمها بغایت نافع و قدر شربتش یک مثقال و از عصارهٔ آن یک درهم و از برگش پنج درم و مضرش بسرد مزاجان و مصلحش زنجبیل و بدلش مثل آن زرشک است و ربع آن گل ارمنی و عصارهٔ آن در اکثر افعال اقوی از پوست و بیخ آن است صنعت آن آنست که بگیرند پوست بیخ آنرا و بکوبند و آب آنرا گرفته در طبق سفالی کنند و در آفتاب گذارند و هر روز سه چهار مرتبه برهم زنند و شبها و زیر سقف گذارند که شبنم آنرا فاسد نگرداند و چون بحدی رسد که قرص توان کرد قرص نموده در آفتاب خشک کنند و نگاه دارند و در وقت خشک کردن آن محافظت نمایند و رنگ آن سرخ تیره مانند توت [illegible] باشد + حب انجبار جهت نفث الدم و نزف الدم از هر عضوی که باشد نافع است + صنعت آن پوست بیخ انجبار دو درم کهربا مرجان قرمزی دم الاخوین طین مختوم مروارید ناسفته از هر یک یک درم کوفته بیخته با آب برگ بارتنگ سرشته حبوب سازند هر حبی بقدر نخودی شربتی تا هفت حب با آنچه مناسب دانند + حب انجبار دیگر اقوی از اول صنعت آن پوست بیخ انجبار سه درم لسد محرق مغسول کهربای شمعی مرجان قرمزی یا سفید دم الاخوین طین ارمنی طین مختوم طباشیر سفید نشاسته از هر یک یکدرم مروارید ناسفته سائیده دو درم کوفته بیخته با آب برگ بارتنگ سرشته حب بندند شربتی یک درم با آنچه مناسب دانند سفوف انجبار + صنعت آن انجبار حب الآس شاه بلوط خرنوب نبطی خشخاش پوست بیرون [illegible]

از هر یک پنج مثقال بلوط دانه [illegible] از هر یک [illegible] مثقال عود هندی هشت مثقال کوفته بیخته سفوف سازند سفوف انجبار از برای اصحاب نفث الدم + صنعت آن پوست بیخ انجبار دم الاخوین مروارید ناسفته کهربای شمعی [illegible] السمک عود الصلیب [illegible] السوس افیون سرطان محرق نشاسته بریان شادنج مغسول گل ارمنی صمغ عربی کثیرا مغز بادام شیرین از هر یک یک مثقال افیون زعفران از هر یک [illegible] کافور قیصوری نیم مثقال کوفته بیخته مجموع را چهار ده حصه نموده هر روز صبح یک حصه را با شیر الاغ یا شیر بزکه نارمشک داخل کرده باشند بنوشند و شام دوم را با آب برگ نارمشک ده درم بیاشامند

فصل در بیان شرابهای انجباری

شراب انجبار به نسخهٔ حکیم سدید کازرونی که در شرح ذکر کرده حبس خون میکنند از هر موضع که باشد و حبس اسهال خون و نزف خون و آمدن خون از [illegible] رحم و مقعده میکنند و مقوی معده و کبد گرم [illegible] است از برای تفرق اتصال واقع در سینه و ریه + صنعت آن پوست بیخ انجبار [illegible] هفت مثقال [illegible] پنج مثقال صندل سرخ صندل سفید بگلاب سوده یک چهار مثقال با همه ادویه نیم کوفته یک شب در آب بخیسانند و صبح بجوشانند و بپالایند و دو رطل نبات سفید داخل کرده بقوام آورند شربتی ده درم تا ده مثقال با آب سرد و آب برگ بارتنگ و شیره تخم خرفهٔ مقشر و شیرهٔ کشنیز خشک بحسب اقتضای حال در [illegible] مرض + و در نسخهٔ دیگر وزن نبات یک رطل است حکیم معز الدین ولد حکیم محمد باقر موسوی گفته که این شراب را از برای نفث الدم با آب بارتنگ یک اوقیه [illegible] دم الاخوین و صمغ عربی از هر یک نیم مثقال کافور قیصوری یکدانگ بخورند و گاهی بتقطیر افیون [illegible] با یک طسوج زعفران + صنعت این شراب [illegible] حکیم محسن خان ولد حکیم صالح خان خال [illegible] الله تعالی پوست بیخ انجبار هفت مثقال صندل سرخ ده

صندل سفید سوده از هر یک پنج مثقال اقاقیا دو
مثقال اجزا نیم کوفته در آب بجوشانند و صافی نموده نبات
سفید سه مثقال داخلکرده بقوام آورند + صنعت
این شراب بنسخهٔ حکیم مومن که در قرابادین تحفة المومنین
ذکر کرده پوست بیخ انجبار هشت مثقال خرنوب شامی
پنج مثقال صندل سرخ سوده صندل سفید سوده حب
الآس از هر یک دو مثقال مجموع را یکشبانروز در آب
جداگان بخیسانند و روز دیگر بجوشانند و بپالایند و با
یکرطل شکر سفید صافی بقوام آورند پس فرود آورده و
سرد کرده در شیشه نگاهدارند + شراب انجبار دیگر نافع از برای
زحیر و نفث الدم و آمدن خون از هر موضع که باشد
صنعت آن پوست بیخ انجبار پانزده درم گلنار فارسی
طراثیث خرنوب از هر یک شش درم صندل سرخ سوده
و اقاقیا از هر یک سه درم اجزا نیم کوفته در ده رطل آب
یکشب بخیسانند و صبح بجوشانند چون ثلث آب
بماند صافی نموده دو ثلث رطل قند سفید داخلکرده
بقوام آورند پس فرود آورده سرد کرده در شیشه نگاهدارند
شربتی یک اوقیه + شراب انجبار دیگر پوست بیخ انجبار
شش درم خرنوب نبطی طراثیث شیرین از هر یک بیست درم
نیم کوفته یک شبانروز در آب صافی بخیسانند پس بجوشانند
و بپالایند و با یکصد من قند سفید بقوام آورند + طبیخ انجبار
جهت نفث الدم نافع است صنعت آن بگیرند یک مثقال
پوست بیخ آنرا و بکوبند و بجوشانند و با قدری قند و
سکنجبین بیاشامند و نیز نفث الدم از هر عضو که باشد
قطع نمایند + قرص از انجبار منقول از خط نواب میرزا
محمد باقر حسینی از بیاض مجربات معزی الیه نفث الدم
و سحج و قروح امعا و کثرت طمث و آمدن خون از
بواسیر را نافع است + صنعت آن پوست بیخ انجبار
نشاسته چهار درم گلسرخ منزوع الاقماع صمغ عربی کثیرا
کهربای شمعی از هر یک سه درم نشاسته گل ارمنی بسد
طباشیر سفید رب السوس گلنار فارسی از هر یک دو درم
اقاقیا یک درم و نیم کوفته بیخته رب مورد سرشته اقراص
سازند و در سایه بر پشت غربال پهن کرده تا خشک شود

شربتی یک مثقال + لعوق انجبار جهت نفث الدم
المده و سل و بواسیر خونی نافع + صنعت آن پوست
بیخ انجبار چهار درم کهربای شمعی مرجان قرمزی بسد محرق
مغسول طین مختوم طین اغستانی طین ارمنی دم الاخوین
کثیرا نشاسته مروارید ناسفته از هر یک دو درم مغز
تخم کدوی شیرین مغز تخم خیارین مغز بهدانه از هر
یک درم طباشیر سفید صمغ عربی از هر یک یکدرم اجزا
کوفته بیخته با رب خرنوب و رب حب الآس و عصارهٔ
انجبار از هر یک بقدر احتیاج سرشته لعوق سازند
اگر رب خرنوب و رب حب الآس و عصارهٔ انجبار نباشد
با شراب آنها تمام یا هر کدام که باشد و اگر هیچکدام نباشد
با قند که با آب برگ بارتنگ بقوام آورده باشند سرشته
و یا آنچه مناسب دانند لعوق قرار باشند + مغلی انجبار
نسخهٔ مغلی مبارک صاحب استظهار الاسقام نوشته
الملا استاذ من است جهت اسهال و سحج و زحیر و قیام
صفراوی نافع + صنعت آن پوست بیخ انجبار
تازه یک مثقال بیخ خطمی یا پوست پوست خشخاش
از هر یک نیم درم کوفته قاقله صندل المقاصیر است از هر
نیم درم مصطکی نیم درم طلسه زرد و حب الآس از هر
یکدرم زرشک منقی سماق مقشر از هر یک سه درم
صاف نموده تخم خرفه بریان سه درم در آن شیره
کشیده طباشیر سفید یک درم سوده بران پاشیده
با شراب ورد و شراب سفرجل خام دو اوقیه بالمناصفه
داخلکرده تخم بارتنگ و تخم حماض بریان از هر یک
نیم درم نکوفته نموده بالای آن بپاشانند + انجدان
معرب انگدان فارسی است و بهندی زبان کوله هینگ نامند
و ساق انجدان را بترکی بالدرغان نامند و کوله
اسم فارسی انجدان طیب است و محروث اسم
بیخ انجدان است و چون مطلق مذکور شود مراد از آن
تخم آن است و نبات آن مجوف و سطبر و بلندتر از قد
میشود و برگش شبیه برگ کلم و از آن کوچکتر و گلش
مثل شبت سفید و ثمرش بعد از رسیدن سفید گردد
شبیه بدرهم و بسیار خوشبو و صمغش را الحلتیت

نامند و قسمی از آن ثمرش سیاه و بسیار بدبو و کوچکتر
مانند صفحهٔ سوختهٔ سیاه رنگ و ساقش خفیف تر از قسم
سفید و صمغش بسیار بدبو آنرا حلتیت منتن و حلتیت
خراسانی و بفارسی انگوزه و عوام انگشت گنده و بهندی
هینگ نامند و بیخش را اشترغار و گیاه آنرا گیاه نامند
و در بلاد فارس گوسفندان را بگیاه آن می چرانند
بنهایت فربه میشوند و لیکن گوشت آنها بدبو میشود
و حلتیت طیب بهتر از منتن است و انجدان سفید
در دوم گرم و خشک و سیاه منتن در سوم و قوی مطلق
انجدان را گرم و خشک در دوم گفته اند و آن غلیظ و
دیر میماند در معده و مجشی معده و مخفف رطوبات
ملطف طعام و مغیر رائحهٔ دهان و مدر بول و حیض و شیر
و مسخن گرده و درد آن و محرک باه و مقوی معده و مقطع
بلغم و محلل ریاح و جهت عسر البول بلغمی و برانگیختن اشتها
و تقویت هاضمه و دفع ضرر اغذیهٔ غلیظه و اخلاط غلیظه
ادویهٔ سمیه نافع و مقاوم سموم و نافع است از برای
مفاصل حار دیشه از درد سده سپرز و جذب
نیلها بر سینه سکنجبین که ادر بران جدبی موی
سیرا و آن است که انجدان را مخلل نموده سرکه آنرا
استعمال نمایند و سکنجبین آنکه بپزند جهت تپ ربع
و تپهای بلغمی و مرکبه بنهایت نافع است و جهت درد
سینه و عرق النسا و مفاصل و استسقا و یرقان و در فواق
بلغمی مجرب و با شراب در اخراج جنین مرده الاثر
ضماد آن با موم روغن جهت خنازیر و جراحات و عرق
النسا و امثال آن و با روغن زیتون جهت تحلیل
و طلای مطبوخ آن با سرکه و پوست انار جهت
ذر و برگ آن جهت آنکه نافع و بوئیدن برای
و گفته شده که انجدان از توابل مستعمل در اغذیه است
فالج و استرخاء و لقوه است و مضر است بمثانه مصلحش
تخم خربزه و مضر است با معاء مصلحش صمغ عربی و
قدر شربتش تا دو مثقال و بدلش محروث بوزن آن
حلتیت دو دانگ گویند بوزنش زوفا و این است
و مضر محرورین مصلحش شربت انار و سکنجبین و بجا آمدن اخراج

قوی‌تر از سائر اجزاے آن است وطلای آن محلل
اورام ومانع زیاده شدن خنازیر وملحم زخمها است
وقدر شربتش نیم مثقال وگویند مضر شش است ومعده
ضعیف الهضم ومصلحش عسل است + شیخ داؤد انطاکی
گفته که گویند چون زن بعد از حیض بلا فاصله هر روز
یکدرم انجدان بخورند تا یک هفته هرگز آبستن نشود خصوصاً
انجدانه که سیاه آن باشد یا سفید - امراض الراس
ودارد رسد طبرے گفته که گاهے تنها ذکر کرده میشود انجدان
سود باخطمی کوفته وآرد کرسنه بر سر ورسد رحادث
از اخلاط بارده مجتمعه در دماغ + رعونت وحمق و
بلادت ونسیان + رد قسن گفته خوردن انجدان نیکو
میگرداند ذهن را ونسیان را زائل میگرداند وحفظ را
می افزاید وبدانکه موجب تعجب نشود آنکه انجدان وامثال آن
از دارچینی وزنجبیل واشترغاز مانند اینها از ادویه
باهیه باوجود آنکه محلل نفخ اغذیهٔ نافخه اند تولد میگردد
از اینها نفخ اندک ومجارے که بسبب الفاظ میگردند
وگرم میگرداند نواحی گرده را وگرده را بجهت آنکه
میباشند در آنها رطوبت فضلیهٔ غریبه که سبب تولید نفخ نجانی
ونفخ است واین در زنجبیل وانجدان واشترغاز
موجود است واما دارچینی بسبب لطافت خود
عوض ولفوذ میکند در اقاصی عروق ومتبخر میگرداند بخیه
را در عروق است از رطوبات وموجب نفخ میگردد +

فصل در ذکر جوارشات انجدانی

جوارش انجدان نافع از برائے برودت معده
وگرده وبجهت حبسادهٔ کبد وبرودت آن وبجهت
استسقاء + صنعت آن انجدان سیاه که تخم حلتیت
منتن است ده درم تخم جرجیر تخم گندنا از هر یک هشت
درم زنجبیل پوست هلیله زرد آمله منقے هلیله سیاه از هر یک
هفت درم نانخواه تخم کرفس انیسون خیربوا زیره کرمانی
مربر دارچینی از هر یک پنجدرم قرنفة الطیب دو درم
قرنفل یکدرم فانید ابیض سنجرے بیست درم کوفته بعسل
سفید بسرشند ودر ظرف چینی نگاه دارند شربتے دو درم
باآب مطبوخ انیسون وبادیان وسنبل الطیب که بعد
طبخ صافی نموده مصطگی رومی سوده بران پاشیده باشند
تناول نمایند واین جوارش گرم است در آخر درجهٔ
دوم وخشک است در اول درجهٔ سوم + جوارش
انجدان منقول از کامل الصناعة نافع از برائے نفخ
بطن ومعده وقراقر وبرودت معده وگرده وهاضم
طعام است + صنعت آن کاشم که انجدان رومی
است سیزده درم فلفل تخم کرفس از هر یک دوازده
درم فطراسالیون نعناع خشک بزر سیسالیوس از
هر یک سه درم ادویه را کوفته بیخته بعسل سفید مصفے
بقدر حاجت جوارش سازند ودر ظرف چینی نگاه
دارند شربتے دو درم بوقت حاجت بکار برند +
جوارش انجدان به نسخهٔ ابن جزله مثل نسخهٔ صاحب
کامل الصناعة است الا آنکه تفسیر کرده شده کاشم
با انجدان طبیب که مانند ران معروف بگوله پر اشت
ووزن از هر یک از فطراسالیون ونعناع
خشک وبزر سیسالیوس بیست مثقال است
جوارش انجدان که سید اسمعیل در ذخیره در باید اجراء
معده ذکر کرده قولنج را بگشاید وبادها وجشائے
حامض برطرف کند + صنعت آن فلفل سیاه قرنفل
از هر یک پنجدرم ایرسا زنجبیل از هر یک شش
درم مصطگی رازیانه از هر یک دو درم انجدان پانزده
درم نانخواه تخم کرفس از هر یک دو درم کوفته
بیخته باعسل سفید خوشبوے مصفے بسرشند
شربتے دو درم تا سه درم جوارش انجدان نافع از برائے
نفخ بطن ومعده وقراقر وریح غلیظه + صنعت آن
فلفل تخم کرفس از هر یک دوازده درم انجدان سود
چهار درم فطراسالیون هشت درم کاشم سیزده
درم کوفته بیخته بعسل کف گرفته بسرشند ودر ظرف
چینی یا کاشی کرده در وقت حاجت استعمال نمایند
مزاجش گرم وخشک است در اول درجهٔ ثالث
جوارش انجدان نوعه دیگر + صنعت آن فلفل تخم
کرفس از هر یک دوازده درم انجدان سیاه فطراسالیون
مامیران فودنج حاشا سیسالیوس واز هر یک هشت درم
انجدان سفید سیزده درم بکوبند وباانگبین بسرشند
دهن انجدان جهت خنازیر وخراجات وعرق النسا
ونقرس واوجاع مفاصل وتحلیل اورام ورياح وجهت
عسر البول بلغمی ورياح گرده ومثانه وبرانگیختن اشتها
وتقویت هاضمه ودفع ضرر ادویهٔ سمیه واغذیهٔ غلیظه
واخلاط لزجه وسدهٔ سپرز نافع + صنعت آن بگیرند
انجدان هر قدر که خواهند وجوکوب نموده با هشت
وزن آن آب باران یکشبانروز بخیسانند پس بجوشانند
تا بربع رسد پالیده صاف نموده باده دهن کنجد یا زیت
بآتش ملائم بجوشانند تا آب رفته روغن بماند پس
در ظرف چینی یا شیشه نگاه دارند وعند الحاجت بکار برند
سکنجبین انجدانی نافع از برائے حمی ربع وامراض طحال
وامراض باردهٔ سوداویه + صنعت آن بگیرند بیخ انجدان
که آنرا محروث نامند ونیم کوفته یک شب در سرکهٔ انگوری
وآب خالص از هر یک نود مثقال بخیسانند در روز
دیگر بجوشانند تا به نصف رسد پس صافی نموده با دو
شاب انگورے یکصد وبیست مثقال بقوام آورند
وهر ده مثقال آنرا باآب شاهترهٔ تازه یا باشیرهٔ تخم کرفس
بدهند واگر حرارت غالب باشد باآب کاسنی تازه و
امثال آن بدهند این نسخه از حکیم میر محمد مومن است
که اگر بجاے مطبوخ محروث در سرکه داخل محروث
محلل در سرکهٔ انگورے نود مثقال وبجای دو شاب
انگوری عسل طبرزد که آنرا انگبین نامند کنند بهتر است
محلل ساق انجدان واصل انجدان که آنرا محروث
گویند بسیار گرم وخشک وجالی معده ومقطع اخلاط
غلیظه ونافع از برائے برودت ورطوبت معده وتپ
ربع وسقوط اشتها وسوء هضم اغذیه ولیکن محرق اخلاط
ومورث تشنگی والتهاب است مصلحش کافور وسرکه
بدلش محلل اشترخار است + صنعت آن بگیرند ساق
یا بیخ انجدان هر کدام خواسته باشند وسافش از بیخ
ببرند وبیخش را یک هفته در آب نمک بگذارند پس در
آب خالص بجوشانند که شورے نمک از ان دور شود
پس آنرا بیرون آورده در پارچهٔ کرباسے اندازند

تا آب آن برود پس آنرا بروے پارچہ کرباسی پہن کنند کہ بہوا نشف رطوبت آن کنند پس سرکہ انگورے آنمقدار کہ از روے آن برگرد دبر روے آن کنند و اگر خواستہ باشد چاشنے دار باشد قند یا نبات دران داخل کنند و بگوارند کہ سرکہ در جوہر آن جذب شود پس بکار برند سرکہ ساق و اصل انجدان محلل نافع است ازبراے صلابت طحال + معجون انجدان انواع کرمہاے ہاے شکم را بکشد + صنعت آن انجدان بیخ انجدان ازہریک ششدرم بیخ ارمنے دو درم کوفتہ بیختہ باسہ وزن ادویہ عسل بسرشند معجون انجدان دیگر اقوای ازان و استسقا طحال را مفید است صنعت آن انجدان و بیخ آن و پوست بیخ کبر سان العصافیر تلخ ازہریک ہفت درم بیخ ارمنے ماہی زہرج قبیل ازہریک سہ درم سلیخہ مصطگے زنجبیل ازہریک یکدرم برنگ کابلی پلاس پاپرہ ازہریک چہار درم علے الرسم باسہ وزن ادویہ عسل مصفے بسرشند شربتے ازیک درم تا سہ درم + انجن باصطلاح اہل ہند دوائی را نامند کہ درچشم کشد براے تقویت در دشانی ودفع امراض دیگر مانند کحال و شیافات وغیرہا انجن کہ چون درچشم صاحب حمی غشے کہ بہندے سنیپات نامند کشند با فاقت آید و از تراکیب اطباے ہند است صنعت آن ترکٹا یعنے ہلیلہ بلیلہ آملہ نغوزہ یعنے حلبیت منتن وج ترکے نمک سنگ سرشف زرد اکرا تخم سرش جملہ را بسیار نرم مانند سرمہ وغبار صلایہ نمودہ بابول بز یا گاومیش سرشتہ حبوب یا شیاف ساختہ خشک نمایند وعند الحاجت باآب سائیدہ درچشم کشند + انزروت معرب از انزروت است و بفارسے اصفہان کنجدہ و اگر دھک و بشیرازی کدرو و بعربی کحل فارسی و کحل کرمانی و بہندے لائی نامند و آن صمغ درخت خاردارے است ببلندی دو ذرع و برگش شبیہ برگ مورد و برگ درخت کندر و نبت آن بلاد فارس و ترکستان است و سرخ و سفید مائل بزردی باشند و بہترین آن قسم اخیر است کہ مدمالیدگی مثل

کندر صغار و زود شکن و طعمش تلخ با اندک شیرینی باشد گرم است در آخر دوم و خشک است در اول دوم و مخفف ذی لدغ و بہترین اسہلات بلغم غلیظ است و بالعرض مسہل صفرا و محلل ریاح غلیظہ و منضج شدہ و مسقط جنین و کرم معدہ و امعا است وجہت مفاصل و وجع ورک و عرق النسا بالخاصیہ نافع و جاذب بلغم غلیظ از عمق بدن است خصوص با تربد و ہلیلہ و بسبایج و امثال آن و در تسمین مہزول بغایت موثر چون پنجدرم آن را باسہ قیراط حجر البقر کہ عوام آنرا انزروت گویند دہ درم نارجیل مخلوط کردہ چہار حصہ کنند و چہار روز بعد از حمام و از خوردن چند عدد زردہ تخم مرغ نیم برشت بنوشند باعث تسمین عجیب گردد و آغذادے گویند کہ زنان مصر انزروت را در آب ہندوانہ تا نصف روز خیسانیدہ بجہت تسمین تا دہ درم آنرا مے آشامند و گویند پنجدرم سائیدہ آن بسبب تسدید مسام و چسپیدن آن باخشا کشندہ است خصوص با طلاق مکلوب و از اسرار مکتومہ شمردہ اند و مصلحش صمغ عربی و مغز بادام است و ہرگاہ مفرد استعمال نمایند باید کہ مغز بادام آن دو چند آن باشد و قدر شربتش مفرد از نیم مثقال تا دو مثقال و مرکباً با سائر مسہلات یک مثقال است و بدلش بوزنش صبر است و استعمال آن در خارج جہت التحام و زیادہ کردن گوشت و خوردن گوشت زاید و پاک کردن چرک زخمہا و قطع سیلان خون و رفع آثار جدرے و بانظرون جہت ورم شبیہ بخنازیر کہ در حلق بہم رسد و باعسل سرشتہ و بفتیلہ آلودہ کردہ در گوش گذاشتن بجہت پاک کردن چرک گوش بسیار موثر است و اکتحال آن خصوصاً بعد از آنکہ در شیر الاغ یا شیر دختران پروردہ باشند جہت رمد و چسپیدن پلک چشم و دفع نزلات و جرب و سلاق مفید و چون با مرداسنگ و مرجان سوختہ و نبات بالسویہ ذرور سازند جہت ازالہ بیاض علی مؤلف تذکرہ مجرب شمردہ است

تشنج آشامیدن انزروت باروغن حب الخروع مسکن تشنج را + امراض اذن چون پیازے را خالی کردہ جوف آنرا از انزروت سفید پر کردہ بر آتش نہند بجوش آید پس ازان درگوش بچکانند درد گوش را ساکن میگرداند + دستور تشویہ انزروت بگیرند و انزروت سفید را و با شیر الاغ یا شیر دختر خمیر کردہ بر شاخہاے چوب گز بچسپانند و در تنور معتدل بہا دیزند تا خشک شود و اندکے بریان شود و اگر بار دیگر سائیدہ با سفیدہ تخم مرغ سرشتہ بر چوب گز چسپانند تشویہ نمایند باعتدال قریب تر میگردد + حب انزروت تنقیہ بلغم از تمام بدن میکند خصوص از اعضاے صدر و سرفہ بلغمے و ضیق النفس را نافع است + صنعت آن انزروت سفید دو درم و ربع درمے عاقرقرحا نیمدرہم غاریقون ہشت سفید تربد سفید مدبر ازہریک سہ درم اصل السوس تخم حنظل ایارج فیقرا ازہریک دو درم کوفتہ بیختہ آب حب سازند قدر مستعمل ازان از دو درم تا چہار درم + دوار الانزروت مسہل صفیف نافع جہت اوجاع مفاصل و عرق النسا و نقرس است صنعت آن انزروت سرخ سورنجان مصرے سفید از ہریک سہ درم کوفتہ بیختہ بروغن یکصد عدد کردگان چرب نمودہ با مار الثبت بیاشامند بدرستیکہ عجیب النفع است در اسہال از غیر لغب و عنف

فصل در بیان ذرورانیکہ اصل و عمود در آنہا انزروت است

ذرور انزروت نافع از براے رمص و رمد و در آخر و حمرت چشم + صنعت آن بگیرند انزروت سفید جید و بران شیر دختران اندازند و در سایہ گذارند تا خشک شود پس آنرا سودہ بگیرند ازان دہ درم نشاستہ دو درم و با آن بسایند و در سایہ گذارند تا خشک شود نگہدارند و در نسخہ دیگر چنین است کہ بیندازند دران وزن دو درہم افیون نیمدرہم کافور + ذرور انزروت دیگر کہ زیادہ قطع رمص میکند صالح است از براے رمد راہرگاہ دہ نمودہ باشد حاد بسیار + صنعت آن انزروت

بشیر دختر ده درم زبد البحر یک درم نبات سفید
سوده ذرور سازند + ذرور انزروت نسخه به ذرور
اصفر نافع از برائے حکۂ چشم و ورم و رمد و صالح
است استعمال در اواخر رمد پس میرد بقیۂ سرخی
که در چشم باشد و آبے که از چشم آید خشک مے گرداند
رطوبت پلکھائے چشم را پاک مے گرداند رمص را
صنعت آن انزروت سفید مدبر بشیر دختر ده درم
صبر سقوطرے زعفران حضض مکی از ہر یک دو درم
نمکے یک درم کوفته بحریر بیخته استعمال نمایند و بنسخه
دیگر انزروت مربے بشیر دختر ده درم شیاف ماميثا
سه درم حضض مکی صبر سقوطرے از ہر یک دو درم
زعفران یک درم زبد البحر نیم درم کوفته بحریر بیخته
استعمال نمایند ذرور انزروت دیگر نافع از برائے
قروح چشم که ترشح کند از آن مده + صنعت آن
انزروت مربے نشاسته از ہر یک سه درم سفیده آب
قلعی شسته دو درم کوفته بیخته مخلوط شیاف ابیض
نموده استعمال نمایند نافع باشد + ذرور انزروت
دیگر نافع از برائے جرب اجفان و سنگینی و غلظت در
اجفان + صنعت آن انزروت مربے بشیر دختر چهار
درم زرده تخم مرغ خشک کرده در آفتاب دو درم
سنگ صافی ماميران چینی از ہر یک نیم درم زعفران
شیاف ماميثا از ہر یک دو دانگ مجموع را کوفته بحریر
بیخته بر پلک چشم ذرور نمایند + ذرور انزروت
دیگر نافع جهت رمد و بیاض عین + صنعت آن انزروت
مربے چهار مثقال توتیائے کرمانی مغسول دو مثقال
دو مثقال ماميران چینی ده درم زبد البحر حضض مکی
صبر سقوطرے دار فلفل پوست هلیلۂ زرد از ہر یک
یک درم صمغ عربے یک مثقال کوفته بیخته ذرور نمایند
ذرور انزروت دیگر در دیخ و ابتدائے رمد را نافع
باشد + صنعت آن انزروت بشیر خر پرورده ده
نشاسته صمغ عربے نبات سفید مساوے کوفته بیخته
استعمال نمایند + ذرور انزروت دیگر که منافع بیاض
است + صنعت آن انزروت سفید مدبر زبد البحر

شکر سرخ از ہر یک جزوے بوره ارمنی ربع جزو
کوفته نرم بیخته در چشم استعمال نمایند + ذرور انزروت
معروف به ذرور ابیض + صنعت آن بگیرند انزروت
سفید و سحق نموده شیر دختران داخل کرده در سایه
بگذارند تا خشک شود پس آن را نرم سوده بگیرند از آن
ده درم و از نشاسته دو درم و باہم سحق نموده بکار برند
ذرور انزروت معروف به ذرور اصفر +
صنعت آن انزروت سفید مدبر سه مثقال صبر سقوطرے
زعفران حضض مکی از ہر یک دو مثقال نرم صلایه
نموده ذرور نمایند + ذرور انزروت جالینوس
حابس دم جارے از جراحت ہر عضو که باشد + صنعت
آن انزروت دو مثقال گلنار فارسی کندر دم الاخوین
از ہر یک نیم مثقال کوفته بیخته اجزا بر جراحت بپاشند
و بالائے آن رفاده به بندند + ذرور اصفر به نسخه
دیگر صنعت آن انزروت پرورده ده درم عصارۂ
ماميثا پنج درم صبر زرد تخم گل از ہر یک نیم درم افیون
چهار دانگ در مے کوفته بیخته لقفا خوابیده ذرور
نمایند ذرور اصفر به نسخه حاوے صغیر از برائے
اوجاع عین از رطوبات + صنعت آن انزروت
سفید مربے بشیر خر پنج درم عصارۂ ماميثا دو درم صبر
زرد زرد الور زعفران افیون از ہر یک یک درم
کوفته بیخته استعمال نمایند + ذرور اصفر منقول از
منتخب که ہمین نفع دارد + صنعت آن انزروت
مربی هفت درم ماميثا چهار درم مرصافی نیم درم افیون
صبر سقوطرے زعفران از ہر یک یک درم کوفته بیخته
ذرور سازند ذرور اصفر صغیر در دیخ و ابتدائے
رمد و اوجاع عین را نافع باشد + صنعت آن
انزروت مربی ده ده درم صبر سقوطرے ماميثا از ہر
یک دو درم کوفته نرم بیخته استعمال نمایند
ذرور اصفر کبیر منافع آن مثل منافع ذرور ابیض
است و در قطع سیلان رطوبات و جلب فضول
و منع نوازل نافع است و مدر عتیق را نہایت
سوده + صنعت آن انزروت پرورده یک جزو

صبر زرد زعفران زرد ورد از ہر یک دو جزو افیون دو
دانگ یک جزو عصارۂ ماميثا یک جزو کوفته بیخته ذرور
نمایند + ذرور اصفر کبیر ارجیجانس گوید که این ذرور را
یونانی اقراماطیقان خوانند در دہائے چشم را سود
دارد و ورم کہنه را زائل کند + صنعت آن انزروت
سفید ده درم شیاف ماميثا پنج درم صبر سقوطرے
زعفران از ہر یک نیم درم افیون دو دانگ ہمه را
کوفته بحریر بیخته وقت خواب به پشت خوابیده در
چشم کشند + ذرور اصفر نافع است از جهت کمنة
المده و در چشم را که بسبب آن رطوبت باشد
صنعت آن انزروت مربے پنج درم شیاف ماميثا
دو درم صبر زعفران تخم گل از ہر یک نیم درم افیون
چهار دانگ کوفته بیخته استعمال نمایند + ذرور انزروت
انزروت از جهت درد چشم اطفال نافع باشد + صنعت
آن انزروت مربے چشم مبرج از ہر یک ده درم ماميران
دم الاخوین از ہر یک دو درم کوفته بیخته استعمال نمایند
ذرور انزروت قرحه را پاک سازد + صنعت آن
نشاسته سه درم انزروت مربے اسفیداج رصاص از ہر
یک دو درم کوفته بیخته ذرور سازند + ذرور ارلعبه
گوشت برویاند و خون رفتن از جراحت باز دارد
و رعاف را نافع باشد + صنعت آن انزروت مربے
دم الاخوین مر مکی کندر متساوی کوفته بیخته استعمال نمایند
ذرور دیگر که ہمین خاصیت دارد + صنعت آن انزروت
دم الاخوین کندر گلنار گل ارمنی از ہر یک نیم درم صعد
مقشر یک درم کوفته بیخته ذرور سازند + ذرور یکه گوشت
فاسد شده را بخورد و سر جراحات را بند دو سخت کند
در وقت شدن دور اول سر جراحت بگشاید و تری
بر چینید و گوشت برویاند + صنعت آن انزروت
چهار درم دم الاخوین دو درم گل مختوم مردار سنگ
مر کندر از ہر یک یک درم و نیم گل ارمنی شیاف
ماميثا از ہر یک یک درم بوره ارمنی صبر سقوطرے
زراوند مدحرج از ہر یک دو درم کوفته بیخته استعمال
نمایند + ذرور سمی بملکایا به نسخه دیگر اقوے از نسخه اول

صنعت آن انزروت مدبر ده درم شکر طبرزد نشاستہ از ہر یک یک درم کف دریا نیم درم بدستور مقرر ترتیب نمایند استعمال نمایند، و در نسخہ دیگر عروق صفر و کشنیز داخل است + ذرور ملکایا نافع از برائے آماس چشم کہ صاحب تذکرہ آنرا در و پنج نامیدہ بعد از فصد و حجامت و تلئین طبیعت بمطبوخ ہلیلج و احتراز از ادویہ مقویہ چکانیدن شیر دختر در چشم و طلا کردن شیاف ابیض محلول باشیر دختران و ضماد کردن بہ کشنیز و اکلیل الملک و قدرے زعفران و زردہ تخم مرغ و گذشتن سہ روز اول از کوفت استعمال نمایند + صنعت آن انزروت مدبر نشاستہ شکر طبرزد صمغ عربی اجزا متساوی نرم سائیدہ بکار برند + ذرور ملکایا دیگر بہ نسخہ حاوی صغیر از برائے اوجاع عین + صنعت آن انزروت مربے بشیر نشاستہ نبات سفید شیاف ماثیثا کوفتہ بیختہ استعمال نمایند ذرور انزروت مسمیٰ بذرور اصفر صغیر کہ در اول الخطاط ورم جفن مستعمل است + صنعت آن انزروت سفید مدبر دہ درم ماثیثا دو درم نشاستہ چہار درم کوفتہ بیختہ استعمال نمایند ذرور انزروت مسمیٰ بہ ذرور اصفر کبیر کہ در اواخر الخطاط ورم جفن مستعمل است + صنعت آن انزروت سفید مدبر ہفت درم شیاف ماثیثا دو درم صبر سقوطرے افیون نشاستہ زرد از ہر یک نیم درم زعفران مرمکے از ہر یک یک دانگ و نیم بدستور مقرر ذرور ساختہ استعمال نمایند، ذرور اصفر دیگر انزروت سفید مدبر دہ درم شیاف ماثیثا دو درم ذرور اصفر کبیر سہ درم نشاستہ چہار درم کوفتہ بیختہ استعمال نمایند، ذرور انزروت مسمیٰ بذرور نیم کہ از گذاشتن یک ہفتہ از در دپنج و اورام جفن بکار آید + صنعت آن ذرور ملکایا نیم درم ذرور اصفر صغیر نیم درم درہم کردہ استعمال نمایند + ذرور انزروت کہ عرب را زائل کند صنعت آن انزروت سفید قشار کندر سوختہ صبر سقوطرے زاج شیاف ماثیثا متساوے کوفتہ بیختہ استعمال نمایند + ذرور انزروت کہ جہت بیاض چشم نافع

صنعت آن انزروت سفید مدبر مروارید ناسفتہ مرجان قرمزے محرق نبات سفید اجزا متساوی کوفتہ نرم بیختہ ذرور سازند + ذرور دیگر کہ خون رفتن از جراحت باز دارد و گوشت برویاند + صنعت آن انزروت دم الاخوین کندر نشارہ عاج انیسون گل ہندی اجزا برابر صلایہ نمودہ در محال زخم بپاشند + ذرور دیگر کہ گوشت فاسد بخورد گوشت نو برویاند و جراحت را مندمل سازد + صنعت آن انزروت مرمکے دم الاخوین مردا سنگ مغسول کندر از ہر یک یک جزو گل ارمنی شیاف ماثیثا صبر زرد زراوند گرد از ہر یک نیم جزو کوفتہ و نرم بیختہ صلایہ نمودہ ذرور سازند ذرور دیگر کہ ہمین نفع دارد + صنعت آن صبر زرد انزروت دم الاخوین زنجار راسخ اشق اجزا متساوے نرم صلایہ نمودہ ذرور سازند + ذرور دیگر آمدن چرک وریم از زخم برطرف کند + صنعت آن صبر زرد انزروت گلنار ہمہ متساوے نرم کوفتہ بیختہ استعمال نمایند + ذرور دیگر کہ آمدن چرک وریم از گوش برطرف کند + صنعت آن صبر زرد انزروت دم الاخوین زنجار خبث الحدید از ہر یک جزوے نرم کوفتہ بیختہ بسرکہ حل کنند و فتیلہ بعسل آلودہ کردہ درین ذرور بیالایند و در گوش گذارند ذرور دیگر کہ جراحت بینی و گوش را باصلاح آورد صنعت آن انزروت دم الاخوین زبد البحر بورہ ارمنی مرمکے صابی شیاف ماثیثا از ہر یک جزوی کوفتہ بیختہ بفتیلہ کہ بعسل آلودہ باشند پاشیدہ در گوش بگذارند + ذرور دیگر در خشک ریشہ زخم نافع بود و زود بہ کند + صنعت آن دم الاخوین سم گوسفند سوختہ زاج سوختہ انزروت حب الرمان از ہر یک جزوے کوفتہ بیختہ زخم را بدان پر کنند تتمہ انزروت مسمن بدن است + صنعت آن بگیرند انزروت سفید پنج درم و مخلوط کنند با آن حجر البقر سہ قیراط مغز نارجیل تقشر دہ درم و ہمہ را نرم کوبیدہ چہار حصہ نمایند + و چہار روز بعد از حمام و

بعد از خوردن چند عدد زردہ تخم مرغ نیمبرشت نوشند باعث تسمین گردد +

فصل در بیان شیافات انزروتی

شیاف ملکایا انزروتی نافع از برائے کمنہ ورم تحت قرنیہ مستعمل بعد از تنقیہ بدن و دماغ و چکانیدن لعاب حلبہ در چشم و کشیدن شیاف ابیض انزروتی و شیاف ابیض بخندر + صنعت آن انزروت سفید اشق از ہر یک پنج درم کندر دہ درم زعفران دو درم کوفتہ بیختہ بلعاب حلبہ سرشتہ در چشم کشند + شیاف انزروت مسمیٰ بشیاف دیزج مادہ شعر زائدہ را بتحلیل برد و در سلاق و جرب نافع است و سبل مفید است صنعت آن انزروت سفید مدبر سہ درم صمغ عربی سفید اقلیمیا کثیرا اقلیمیاے محرق مغسول مرمکے صابی صبر سقوطرے زنگار زرنیخ سرخ قلقطار سوختہ مستعمل سوختہ فلفل سیاہ فلفل سفید دار فلفل نیا و نخود عدسے مغسول نشاستہ زرد چوبہ توبال نحاس سوختہ شکر الشعر از ہر یک دو درم دم الاخوین اقاقیا از ہر یک یک درم و نیم توتیا حضض کمے سنبل الطیب بازورد سوختہ از ہر یک یک درم عدد کل اجزا بیست و پنج اجزا ہمہ را سائیدہ پس یکدرم بارزد را با آب سداب و ترشی اترج حل کردہ ادویہ را با آن سرشتہ شیاف کوچک کوچک سازند و عند الحاجت با سفیدۂ تخم مرغ سائیدہ در چشم کشند + شیاف انزروت معروف بشیاف ابیض کافورے افیون + صنعت آن انزروت سفید سودہ بشیر خر خمیر کردہ بچوب گز چسپانیدہ با آتش ملائم بریان کردہ یک مثقال شیاف ماثیثا زعفران از ہر یک چہار دانگ کثیرا دو دانگ کافور قیصورے افیون از ہر یک یک دانگ کوفتہ بیختہ با آب عنب الثعلب سرشتہ شیاف سازند در وقت حاجت بسفیدۂ تخم مرغ سودہ در چشم بچکانند یا در چشم بکشند + شیاف بر بربوا کہ رد ع مادہ کند و درد ساکن کند و در یک روز معتدل چشم با خود گوید بعد از فصد و تلئین طبیعت بچشم کشند + صنعت آن

انزروت سفید مدبر شیاف مامیثا از هر یک شش درم
زعفران دو درم کثیرا یکدرم افیون نیم درم کوفته
بیخته بآب باران سرشته شیافها سازند و در وقت
حاجت بسفیدهٔ تخم مرغ حل کرده بچشم کشند ؛ ضماد
انزروت بجهت انفجار دبیله نافع صنعت آن
مر دا انزروت سفید کثیرا کندر کتان از هر یک دو مثقال
مغز پسته نمک هندی مغز حب الخروع از هر یک چهار
مثقال خمیر نان هشت مثقال کوفته بیخته با
زردهٔ تخم مرغ دو عدد روغن گلسرخ ده مثقال موم
نیم مثقال برادهٔ صینی زهره گاو از هر یک یکمثقال سرشیر
گاو تر دو مثقال صابون عراقی دو مثقال حل کرده
سائیده نیم گرم بر موضع دبیله ضماد نمایند ؛ فتیلهٔ
انزروت نافع از برای قروح اذن و مدهٔ سائله
از آن ؛ صنعت آن فتیله از کاغذ خطائی نیلی
ساخته بعسل و زردهٔ تخم مرغ آلوده کرده انزروت
سفید سفیداب قلعی دم الاخوین صبر سقوطری اجزا
متساوی کوفته بحریره بران پاشیده شب در
گوش گذارند و همان طرف بخوابند ؛ قطور انزروت
نافع از برای قروح اذن و مدهٔ سائله از گوش
صنعت آن انزروت سفید صبر سقوطری کف
دریا بورهٔ ارمنی دم الاخوین کندر مرمکی مهاقی زنگار
خبث الحدید مدبر جمله متساوی بسرکهٔ انگوری سحق
نموده اول مرتبه با ماء العسل در گوش چکانند پاک
کنند گوش را از آن پس این دوا را بچکانند و بهتر
آنست که این دوا را بسرکه سائیده نمایند پس
بس خشک کرده نرم سوده فتیله از کاغذ خطائی ساخته
بعسل آلوده کرده دوا را بران پاشیده در گوش نهند
که بعون الله تعالی شفا یابد ؛ قطور مسحوق مدبر تنهائی یا
با شیر زنان جهة امراض کوره نافع و مجرب است
مرهم انزروت اکثر قروح و جروح و ناصور را نافع
است خصوص ناصور عین ؛ صنعت آن انزروت
سفید مدبر سوده ده جزو در عسل مصفی حل کنند تا بهم
مرهم شود پس در ظرف چینی نگاهدارند و بوقت حاجت
استعمال نمایند ؛ مرهم انزروت دیگر از محمد بن زکریا
رازی جهت التحام نواصیر مجرب دانسته و قروح
را نیز نافع است ؛ صنعت آن انزروت سفید مدبر
ده درم اشق دو درم کندر قنه زنگار از هر یک یکدرم
مجموع را کوفته بیخته نرم با عسل سرشته بکار برند و
اگر قلیلی موم و روغن زیت یا روغن گلسرخ یا یکی
از ادهان مناسبه دیگر علی الرسم مرهم سازند و بکار
برند بد نیست ؛ انفحه بکسر همزه و سکون نون و
فتح فا و حاء مهمله و ها لغت عربی است بفارسی
پنیر مایه و بهندی جینه نامند از هر حیوانی خاصیت
دیگر دارد و بالجمله مجموع آن گرم و خشک است در
درجهٔ دوم و گفته اند تا درجهٔ سوم گرم و خشک است
و ملطف و محلل خون منجمد و شیر بسته شده در معده
و با قوت تریاقیت و مجمد کل ذوائبست و لهذا سیال
منجمد مثل خون و شیر که در معده و اعضا منجمد شده
باشند و مانع رعاف و حابس اسهال مزمن و سحج و
نزف الدم و نفث الدم و سیلان رحم و دفع
اختناق رحم و درد شکم و روده و با سرکه محلل خون
منجمد در معده ؛ و انفحهٔ کره خر و بز کوهی و آهو و
گوسفند و فیل بقدر نخودی بنهایت مبهی است
و از آن خاصیت در تقویت قلب و تفریح است
الا آنکه بسیار مسخن است و میل میدهد مزاج روح
بغضب زیاده بر فرح و برداشتن آن بعد از حیض معین
بر حمل است و آشامیدن آن مانع حمل و نافع است
از برای صرع و دیسقوریدوس و شیخ الرئیس و هند
و حکیم علی گیلانی گفته اند نافع از هر حیوانی که باشند
چون آشامیده شوند با سرکه و یا با سکنجبین
میباشند نافع از برای صرع بلغمی الا آنکه انفحه ارنب
درین باب اقوی است و صبیان چون بخورانند
از آنها نافع امن میگردند از صرع و چون نیمدرم انفحه ارنب
را در سرکهٔ انگوری حل کرده بنوشند نافع است
صرع را و سمرقندی گفته که انفحهٔ اسب نافع
است از برای صرع و بغدادی گفته که انفحهٔ
حیوان بحری مسمی بقوقی و آن حیوان در بحر روم
است خاصیت و قوت آن مانند جند بیدستر است
و آشامیدن آن نافع است اصحاب صرع را و
آشامیدن تمام انافح میباشند نافع از برای تمدد و
کزاز بلغمی و امتحان خالص آن آنست که انداخته
شود بران انفحه هر حیوان دیگر که باشد پس اگر گداخته
شود خالص است و الا فلا ؛ حب انفحه حمل اعرابی
قدس سره که بجهت رضاقلی میرزا ابن نادرشاه ترتیب
نموده اند و برای تقویت اعصاب و تخفیف
رطوبات و تقویت اعضای رئیس و اعضای
رئیسه و تفریح و دفع خیالات بی‌نظیر است و بتجربه آمده
صنعت آن مومیائی و دار ابجدی دو مثقال
به روغن پسته در روغن نارزین از هر یک پنج
مثقال گداخته حل نموده جدوار خطائی مجرب
زعفران از هر یک نیم مثقال فادزهر معدنی خطائی
بزر البنج سفید مروارید ناسفته صندل سفید از
کهربای شمعی عنبر اشهب ورق طلا محلول صمغ عربی از
هر یک یکمثقال مایه شتر اعرابی یکمثقال و نیم فاد
زهر حیوانی اصطهباناتی نیم مثقال گل کافور تازی
طباشیر سفید گل مختوم ابریشم مقرض بهمن سرخ بهمن
سفید مثقال فلفل مصری انفحه کلاغ ورق نقره محلول
از هر یک دو مثقال مغز چلغوزه مغز حبة الخضراء مغز
انجلاک مغز پسته مقشر مغز بادام شیرین مقشر از هر
یک سه مثقال بدستور معمول حبوب سازند هر حب
بقدر نخودی شربت از پنج حب تا ده حب با شیر گاو
میش ؛ دوا الانفحه دیگر جهة اسهال کودکان که در
وقت دندان برون آوردن بهم رسانند باز میدارد
صنعت آن دانه مویز سائیده استخوان سوخته شلغم
بلوط مقشر کشنیز خشک بریان سماق منقی خرنوب
تخم کرفس زیره کرمانی مر حسنا خشک نانخواه اجزا
متساوی پنیر مایه خرگوش یا پنیر مایهٔ آهو هر کدام که باشد
نیم جزو کوفته بیخته هر ساعت قدری بخورانند و در شش ساعت
هشت درم ؛ دوا الانفحه دیگر که ریم و خون بسته در مقعد

بگذارند صنعت آن پنیر مایه خرگوش حلتیت از هر یک
یکجزو و دو جزو پودینه خشک از هر یک نیم جزو کوفته بیخته
شربتی یکمثقال در یکروز سه بار یا چهار بار با سرکه و یا
سکنجبین حامض بیاشامند و ابرالانفحه نافع بتعاقب
مقوی باه است و نعوظ آورد صنعت آن مایه شتر
اعرابی انفحه گوسفند انفحه بز انفحه گاو قضیب گاو خشک
کرده سوهان نموده خولنجان زنجبیل تخم اسپست از
هر یکجزو دو کوفته بیخته در عسل مصفی مقوم سرشته معجون
سازند شربتی یکدرم سفوف انفحه که اسهال صفراوی
دارد و اگر حرارت عظیم باشد صنعت آن پنیر مایه
خرگوش اقاقیا افیون از هر یکجزو و اگر لازم شود سبز کنند را از
هر یک نیم درم کوفته بیخته شربتی یکدانگ تا یکدانگ و
نیم معجون انفحه که در تقویت بی‌نظیر است و خوردن
آن تا توانند که هر شب سه چهار از آله بکارت نمایند
بجهت سرعت انزال نیز مفید است صنعت آن
سنبل الطیب قرنفل جوزبوا دارچینی زنجبیل
مایه شتر اعرابی عاقرقرحا خولنجان دار فلفل از هر یک
دو مثقال مشک خالص یکدانگ سعد کوفته
مصطکی زعفران عود خام جدوار خطائی ماهی سقنقور
از هر یک دو مثقال عسل پنجاه درم بدستور معجون سازند
شربتی یکمثقال معجون انفحه دیگر که در تقویت باه بی‌نظیر و
سرعت انزال را نیز مفید صنعت آن مایه شتر اعرابی
سنبل الطیب قرنفل جوزبوا دارچینی زنجبیل عاقرقرحا
خولنجان دار فلفل سعد کوفی مصطکی عود هندی عرقی خام
جدوار خطائی مجرب ماهی سقنقور زعفران از هر یک نیم مثقال
مشک تبتی خالص عنبر اشهب ورق نقره محلول از
هر یکدو دانگ ورق طلا محلول یکدانگ اجزا کوفته بیخته
با هفتاد مثقال عسل مصفی بقوام آورده بسرشند شربتی
یکمثقال و اگر مایه شتر اعرابی را پنج مثقال نمایند بهتر است
انفحه یا لادر است و در رسم با ماهیت و خواص و جمیع
تراکیب آن انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد

فصل دربیان نسخ انکباب

بدانکه انکباب در لغت بمعنی در رو افتادن و میل
کردن و باصطلاح اطبا سر را گرم کردن و بخار گرفتن بچادر
چادری یا ردائی بر سر گرفته باشند یا نه انکباب نافع
از برای صداع حادث از بخار غلیظ چون استعمال کرده
شود بعد از تنقیه و تنقیح جمیع بایجب آیارج صنعت
آن مرزنجوش بابونه پودنه در آب بپزند و بر بالای
بخار آن بدارند و چند مرتبه استعمال این انکباب نمایند
تا بخار غلیظ تحلیل رود انکباب نافع از برای صداع
حادث از ریاح بارده غلیظه که منه در سر صنعت آن
شیح ارمنی قیصوم صعتر مرزنجوش در آب پخته سر بر بخار
آن بدارند انکباب دیگر نافع از برای صداع ریحی
صنعت آن رازیانه مرزنجوش تمام بر بخار سعف
جوشاینده سر بخار آن بدارند و آب آنرا گرم نموده
بر سر نطول نمایند انکباب از برای صداع حادث
از اخلاط بارده غلیظه و سوداویه صنعت آن
بابونه مرزنجوش پودنه دشتی اکلیل الملک شیح
ارمنی قیصوم شبت اقحوان تمام برگ غار از هر
چوب چینی تراشه چوب صنوبر کبابه دگر مجموع را در
آب بجوشانند و علیل ردائی بر سر گرفته سر بر بخار آن
بدارد و چون عرق آید آب آنرا بر سر نطول کنند
و ثقل آنرا بر سر ضماد نمایند انکباب دیگر از برای از
صداع خواه یکی از این خلط باشد یا سبب آن کثرت
باشد از هر دو خلط صنعت آن بابونه اکلیل الملک
مرزنجوش قیصوم تمام برگ غار هندی نی صعتر فارسی
اقحوان شیح ارمنی برگ مورد در آب بجوشانند تا مهرا
شود پس سر بخار آن بدارند و آب آنرا گرم کرده در آفتابه
کنند و بر سر نطول نمایند یا پارچه نمدی با آن تر کرده بر سر کماد
نمایند و چون سرد شود باز گرم کنند و باید دانست که هرگاه
اراده کرده شود تحلیل خلط بارد از سر و دماغ بجلا لابد است
از اضافه نمودن چیزی قابض بجهت آنکه محلل بسبب تحلیل
ضعیف میگرداند سر و دماغ را پس باید که داخل کنند در اطلیه
انکبابات و نطولات محللات امراض بارده سر و دماغ بارد
چیزی قابض مقوی دماغ مثل برگ مورد و سفرجل و اقاقیا

انکباب ابن سرابیون نافع از برای دوار حادث
از ریاح غلیظه صنعت آن بابونه اکلیل الملک
برنجاسف صعتر فارسی مرزنجوش بیخ ارمنی برگ غار
مجموع را در آب بجوشانند و سر بر بخار آن بدارند انکباب
طبری نافع از برای دوار حادث از اخلاط بارده
هرگاه درین سعوطات و عطوسات بعد از استعمال
حقن و آشامیدن ایارجات لعمل آمده و علاج زائل
نشده باشد صنعت آن بابونه اکلیل الملک شیح
ارمنی قیصوم از هر یک کفی صعتر سفرطری مرزنجوش از هر یک
نمکی سبوس گندم نمک طعام از هر یک یک کف
کبریت منخر کرده گان ده عدد پیاز بواسیه عدد بره
را نیکو کوفته همه را در آفتابه با آب کرده سر آنرا بسته
بجوشانند تا مهرا شود پس سر بر بخار آن بدارند بانی
بخو که قمعی بر سر آفتابه بگذارند و بخار آنرا از لوله
بگیرند و یا در طشتی بریزند و ردائی بر سر گرفته بخار آنرا
بگیرند و چند دفع این فعل را مکرر کنند پس باز آب
آنرا گرم کرده بر سر نطول نمایند انکباب اسحق
از برای سدر صنعت آن بابونه اکلیل الملک شیح
ارمنی سداب همه را در آفتابه بجوشانند تا خاکستر
مهرا شوند پس بخار آن بدارند و آب آنرا بر سر نمایند
انکباب ثابت بن قره نافع از برای سدر و سوداوی
صنعت آن صعتر فارسی مرزنجوش برگ غار شیح ارمنی
بدستور مقرر در آب بجوشانند و سر بر بخار آن بدارند و
آب آنرا بر سر نطول نمایند و این عمل را مکرر نمایند انکباب
یوحنا بن سرابیون نافع از برای دوار حادث از ضعف
دماغ صنعت آن بابونه اکلیل الملک مرزنجوش تمام
سداب با آب در آفتابه بجوشانند و سر بر بخار آن بدارند
و آب آنرا نیم گرم بر سر نطول نمایند انکباب محلل نافع
از برای دوار و سدر بلغمی صنعت آن بابونه اکلیل
الملک صعتر فارسی تمام مرزنجوش عنب الثعلب با آب
در آفتابه سربسته بجوشانند و سر بر بخار آن بدارند و آب آنرا
نیم گرم بر سر نطول نمایند انکباب نافع از برای دوار و
سدر بلغمی صنعت آن بابونه اکلیل الملک صعتر فارسی

مرزنجوش قیصوم تمام شیح ارمنی شاه سفرم برگ غار برگ
زیتون با آب در آفتابه سربسته بجوشانند و سر بخار آن
بدارند + انکباب نافع از برای دوار حادث از اخلاط
بارده رقیقه + صنعت آن بابونه برنجاسف برگ غار
اکلیل الملک شبت در آب بجوشانند و سر بخار آن بدارند
و آب آنرا نیمگرم بر سر نطول نمایند + انکباب نافع از
دوار حادث از اخلاط محتبسه در بطون دماغ هرگاه
در نگردد از فصد و اسهال و استعمال سعوط و عطوس
صنعت آن بگیرند جو مقشر نکوفته دو کف سبوس
گندم گل خطمی از هر یک مثل جو مقشر گل بنفشه کفی همه
در آفتابه سربسته بجوشانند تا خشخاش مهرا شوند پس
امر کنند علیل را با انکباب بر آن در آفتابه یا در تشتی
کرده ردائی بر سر گرفته سر بخار آن بدارد و با قمعی بر سر
آفتابه گذاشته معکوس از لوله آن بخار بگیرد و آب آنرا
نیمگرم بر سر نطول نماید و چند مرتبه تکرار این عمل نماید
بعون الله تعالی نافع است + انکباب قلمی مجرده انمک
از استنباط احقر است نافع از برای لقوه استلائیه
و بلغمیه چون استعمال کرده شود بعد از تنقیه بدن
بحقنه و ادویه مسهله مشروبه و تنقیه سر بغراغر
و عطوسات و سعوطات و این انکباب بلطف لقای
فضول است از دماغ و اعصاب + صنعت آن
برگ اثل و پوست بیخ آن و ثمر آن اکلیل الملک
حرمل برگ سداب شیح ارمنی قیصوم مرزنجوش مرماحوز
عاقرقرحا صعتر فارسی برگ غار حب الغار غنبه صنوبری زرد
کرده چوب صنوبر ریزه کرده از هر یک کفی کبیر همه را در
آفتابه سربسته بریزند تا مهرا شود جندبیدستر یک مثقال سوده
بروغن یاسمین و روغن ناردین از هر یک رطلی در
داخل کرده سر بخار آن بدارند و آب آنرا بر سر نطول
نمایند و ثقل آنرا کوفته بر موضع علت ضماد نمایند
انکباب ابوسهل مسیحی نافع از برای لقوه مستعمل بعد از
تنقیه بمسهلات صنعت آن صعتر فارسی سلیخه
عاقرقرحا شیح ارمنی برگ غار بابونه قیصوم حرمل اسطوخودوس
جوشانند که سر بخار آن بدارند + انکباب نافع از برای لقوه

صنعت آن شیح ارمنی برگ غار قیصوم حرمل اسطو
خودوس جوشانیده و سر بخار آن بدارند + انکباب
دیگر نافع از برای لقوه صنعت آن تمام مرزنجوش تمام پیرین
شیح ارمنی مرماحوز جندبیدستر جوشانیده سر بخار آن
بدارند بعد از تنقیه تام و این محلل بقایا فضول دماغ و
اعصاب و عضل است + انکباب نافع از برای
درد گوش + صنعت آن اکلیل الملک بابونه گل
خطمی برگ ... شبت از هر یک کفی همه را در آب بجوشانند
گوش را بنجار آن بدارند + انکباب نافع از برای
درد گوش حادث از سوء مزاج سادج یابس صنعت
آن سرشفته برگ بنفشه گل نیلوفر تخم خبازی برگ کلم
اجزا مساوی در آب بریزند تا مهرا شود شیر گاو و روغن
بنفشه داخل کرده یک جوش دیگر داده سر گوش را بنجار
آن بدارند + انکباب دیگر نافع از برای دوی و
طنین و درد گوش حادث از ریاح + صنعت آن
مرزنجوش افسنتین رومی پودنه صعتر فارسی را
جوشانیده سر گوش را بنجار آن بدارند + انکباب
دیگر نافع از برای درد گوش حار و درد گوش حادث
از ابخره صفراوی حاده حاره + صنعت آن برگ
کدوی تر براده کدوی شیرین برگ کاهو تر تخم کاهو برگ
خشخاش تر تخم خشخاش پوست خشخاش نر بالنگ
سفید شاه سفرم گل نیلوفر بنفشه اطراف خلاف
در آب بریزند تا مهرا شود سر گوش را بنجار آن از آن
و آب آنرا بر سر نطول نمایند + انکباب دیگر
نافع از برای درد گوش حادث از حرارت و یبوست
صنعت آن گل بنفشه گل نیلوفر کشنیز تر تخم کاهو برگ
خرفه تر و برگ بید براده کدوی شیرین خبازی
برگ خشخاش تخم و پوست خشخاش برگ بستان افروز
برگ بارتنگ بزرقطونا گل خطمی سفید شاه سفرم جو
مقشر ناکوفته همه را در آفتاب بریزند تا مهرا شود شیر دختر
یا شیر بز و روغن بنفشه داخل کرده سر گوش را بنجار
آن بدارند و آب آنرا نیمگرم بر سر نطول نمایند و ثقل
آنرا از هم کوبیده بر خارج گوش ضماد نمایند + انکباب

نافع از برای صداع بارد و این انکباب سر را گرم گرداند
و محلل مواد دماغ است و مفتح سدهای دماغ و درد
گوش حادث از ریاح بارده غلیظه + صنعت آن
بابونه اکلیل الملک مرزنجوش تمام سبوس گندم گل
خطمی نمک طعام برنجاسف پودنه شیح ارمنی جوشانیده
سر بخار آن بدارند و آب آنرا نطول نمایند و ثقل
آنرا ضماد کنند و در نسخه دیگر نمک داخل نکرده انکباب
دیگر که مبرد و مرطب دماغ است و صداع حار و
قرانیطس را نافع است + صنعت آن براده کدوی
تر مغز تخم کدو تخم کاهو تخم خشخاش گل بیخ بنفشه گل
بید ورق بید شاه سفرم مجموع را ناکوفته در آب
بجوشانند و سر بخار آن بدارند و آب آنرا نطول
نمایند و ثقل آنرا بر سر ضماد کنند + انکباب نافع
از برای درد گوش و صماخ و تلطیف مواد و تفتیح
سده خیشوم + صنعت آن مرزنجوش تمام شیح
ارمنی اکلیل الملک برنجاسف افسنتین رومی
بابونه رازیانه نعناع زوفای خشک تخم شبت
صعتر کبریت زرد نیم کوفته جوشانیده گوش مبتلی را
بنجار آن بدارند + انکباب مبرد و مرطب دماغ
و نافع از برای حرارت و یبوست دماغ و از برای بیخوابی
و قرانیطس و صداع حار یابس + صنعت آن گل
بنفشه گل نیلوفر کشنیز تر تخم کاهو خرفه تر برگ بید گل بید
براده کدوی تر براده خیار تر تخم خشخاش پوست خشخاش
برگ و گل بستان افروز برگ بارتنگ گل خطمی شاه سفرم
جو مقشر ناکوفته مجموع را در آب بجوشانند و در وقت ورود
شیر دختر و روغن بنفشه و بادام بر آن ریخته سر بنجار
آن بدارند و آب آنرا بر سر نطول نمایند و ثقلش بر سر
ضماد کنند + صنعت آن آبزن نسخه دیگر گل بنفشه گل
نیلوفر گل خطمی سفید جو مقشر برگهای نازک اطراف بید برگهای
خطمی و کدوی شیرین مجموع را در آب بریزند و قدری
روغن بنفشه داخل کرده سر بنجار آن بدارند و بعد
آب و روغن را بر هم زنند تا بخار بسیار خیزد
سر پس هر مرتبه سوم و نیم گرم کرده استعمال نمایند

در روز سه چند مرتبه استعمال نمایند + صنعت آن
انکباب منقول دیگر سمرقندی در کتاب قرابادین از
خمسه مغربی الید برگ کدو جراده شیرین برگ کاهوی تر
تخم کاهو تخم خشخاش پوست خشخاش گل بنفشه گل نیلوفر
بهار با بدیشان شاه سفرم اطراف خلاف ورآب بجوشانند
و سر بخار آن بدارانند و آب آنرا بر سر نطول نمایند
انکباب نافع از برای صداع بارد حادث از سردی
دهوا زمستان یا غسل با آب سرد یا مصادفه ثلج
صنعت آن اقحوان بابونه اکلیل الملک مرزنجوش
حماشلغم تراشه چوب چینی تراشه چوب صنوبر حب
الغار جوشانیده زند سپس روغن اجزا داخل کرده
سر بخار آن بدارند + انکباب نافع از برای صداع
حار صفراوی چون استعمال کرده شود بعد از تنقیه
تام ماده و تحلیل بوده باشد با آن صداع سهر مفرط
صنعت آن بنفشه جو مقشر جراده کدو برگ مرزنجوش
خرفه تر تخم خطمی سفید شاه سفرم پوست خشخاش پوست
بیخ نفاح تخم کاهو تربهای نازک بید گل سرخ اجزا مساوی
همه را بجوشانند تا نیم شوند همه رطبتی ریخته بر تزید آن
قدری روغن بنفشه و شیر زنی که دختر شیر دهد و سر بخار آن
بدارند و دائم بر هم زنند تا بخار آن زیاده شود و بسر
دماغ برسد پس آنرا نیم گرم بر سر نطول نمایند و ثقلش
را بر سر ضماد کنند + انکباب نافع از برای سدد خیشوم
و زکام بارد و تلطیف مواد + صنعت آن بابونه
اکلیل الملک مرزنجوش زوفای خشک تمام شیخ ارمنی
برنجاسف افسنتین رومی صعتر فارسی رازیانه و
نعناع خشک پودنه خشک تخم شبت کبریت زرد در
ظرف سر بسته جوشانیده سر و بینی را به بخار آن
بدارند + خشایش حاره مستعمل در جمیع امراض بارده
دماغی بسبب استخان سر و تحلیل مواد + صنعت
آن بابونه اکلیل الملک تمام مرزنجوش سبوس
گندم قیصوم گل خطمی اسطوخودوس شبت پودنه
شیح ارمنی تراشه چوب چینی تراشه چوب
صنوبر مجموع را در آفتابه سر بسته خوب بجوشانند

و سر بخار آن بدارند و آبش را بر سر نطول نمایند
انکباب خشایش بارده رطبه مبرد و مرطب دماغ
است و نافع است از برای صداع حار یابس و
قرانیطس و سائر امراض حاده دماغی و امراض
یابسه دماغی و بیخوابی را مفید است + صنعت آن
برگ کدوی جراده کدوی رطب جراده خیار برگ کاهو
تخم کاهو برگ خشخاش تخم خشخاش پوست خشخاش
شاه سفرم گل بنفشه گل نیلوفر اطراف خلاف در آب
پخته سر بخار آن بدارند و آب آنرا بر طرف نطول
نمایند و ثقلش را بر سر ضماد کنند + انکباب نافع
از برای صداع حادث از اخلاط غلیظه بارده بلغمیه
و سوداویه + صنعت آن بابونه مرزنجوش در آب
پخته سر بخار آن بدارند و ثقلش را بر سر ضماد نمایند
انکباب دیگر نافع از برای زکام و نزله بارده صنعت
آن گل بابونه اکلیل الملک مرزنجوش پوست خشخاش
جوشانیده بخار آن بدارند + انیسون نفاعی
بادیان رومی و زیره رومی و بعربی بزر الرازیانج
الرومی الشامی و حب الحلواه و کمون حلوه و بهندی
زمنی نامند تخم نباتی است بلند تر از ذرعی و ساقش
مربع و با پیچک و آبرگش باریک و خشبو و گلش مایل
بسفیدی و تخمش قند علاقه لطیف طویلی و از رازیانه
کوچکتر و سبز مایل بسفیدی و زردی گرم و خشک است
در آخر دوم مدر بول و حیض و شیر و عروق و محلل ریاح
معده و سائر اعضاء و مهی و قابض طبع خصوصاً
برشته کرده آن و مقوی گرده و مفتح سدد جگر و سپرز
و جالی مجاری نفس و درد سینه و سرفه و ضیق النفس
و اعیا و استسقاء و حصات و تپ بلغمی و سوء القنیه
و قطع سیلان رحم و ازاله فضول نافع و با قوت
تریاقیه و از توابل مستعمله در اغذیه اصحاب فالج و
استرخاء و لقوه است بخورش اخراج جنین و مشیمه و
سعوط آن جهت جلای دندان خصوصاً محرق آن و دفع
بلوط و الاکحال آن جهت سبل کهنه مجرب دانسته اند
و خاییدن آن جهت خفقان و طلای مطبوخ آن

بر سر که جهت تحلیل اورام و کشتن قمل و طبیخ آن با شک[...]
جهت دفع زردی رخسار از زنان نا شیده نافع و مفر[...]
امعا و مصلحش رازیانه و مصدع محرور و مصلحش
سکنجبین و قدر شربتش از دو درم تا پنج درم و بدل[...]
تخم شبت و ربع آن رازیانه و در تقویت باه[...]
مثل آن مجرب است + دستور تشویه انیسون جهت
سنونات و غیرها آنست که آنرا از العسل سرشته و[...]
لته بسته لته را به گل گرفته در تنور معتدل یک شب
بگذارند پس آورند و بکار برند + صنایع انیسون
نافع است از برای درد سر و شقیقه و بخوران نافع
درد سر بارد است و چون بخور کرده شود و ذرور[...]
بپاشند نافع از برای صداع بارد و نزلات و بخور
کردن و سعوط نمودن از آن نافع است از برای صداع
بارد و زکام و نزلات بخور انیسون نافع است از برای
نزلات بارده و چون انیسون را با سرکه انگوری
تر کرده خشک نموده بود داده در پارچه کتان نیلی
بسته دایم ببویند نافع است از برای زکام و نزلات
بارده لیثرغش و چون بگیرند انیسون نیم درم و[...]
مصطگی یکدانگ کوفته در ده درم گلقند سرشته
بخورند و چند روز بر این مداومت نمایند بعد از استفراغ
نافع است برای لیثرغش بجهت آنکه مبدل مزاج دماغ
و مقوی است پس نوع لیثرغش بسبب لیثرغش
سبات چون دو درم انیسون را در آب بجوشانند و
صافی نموده ده درم سکنجبین عسلی در آن بحکاری
صافی نموده بیاشامند نافع است از برای سبات
از برودت خارجی و سبات حادث از آشامیدن نافع
مخدره مانند افیون و بنراد از آنست که کسیکه این فعل را
بیاشامد باید که بوده باشد غذای او نخود آب گوشت
خروس جوان متوبل با ابازیر حاره با حلتیت و مغز حب
القرطم سید اسمعیل گفته که نافع است از برای سبات بلغمی
بعد از تنقیه بلغم تقویت معده بمداومت آشامیدن
انیسون مطبوخ و مصطگی با گل قند سکری + دواء[...]
سد چون انیسون را در آتش بریزند که دود کنند

واستسقاق ودر آن کند ساکن میگرداند ودوار را
بسبب تحلیل مواد وعبد السمیر نجیب گفته که
بوئیدن بو دادهٔ آن نافع است از برای دوار و
سدر وبخور کردن آن سعوط نمودن آن : مالیخولیا
چون انیسون را کوبیده سفوف نمایند ویا کوبیده
با گلقند سرشته بخورند ویا جوشانیده بتنهائی بنوشند
ویا گلقند دران حل کرده صافی نموده بنوشند نافع است
از برای مالیخولیا خصوصاً مراقی آن : کابوس چون انیسون
بوزن آن دو قو باهم در آب بجوشانند وصافی نموده
با ماء العسل بیاشامند نافع است از برای کابوس :
صرع سزاوار آنست که ناخته شود ودر تقدیر اصحاب
صرع انیسون وامثال آن از ابازیری که نموده باشد
در ابتدا حرافت : فالج واسترخا ولقوه از توابل
مستعمل در تقدیر اصحاب فالج واسترخا ولقوه [illegible]
است شیخ الرئیس گفته انیسون نافع است انیسون
نافع است از برای استرخا اعضا وکردن بآن اعضا
مسترخیه بسبب آنکه میباشند دران حرارت بادها
وبعضی گمان [illegible] تقویت عضو میکند ورازی گفت
سزاوار آنست که اقتصار کنند در اول فالج
تا چهار روز ویا تا هفت روز بآبی که جوشانیده
باشند دران انیسون به تنهائی یا حل کرده باشند
دران ادویه ملینه جلنجبین عسلی : امراض اذن چون
انیسون را نیکو سحق نموده مخلوط بروغن گل سرخ
نموده در گوش بچکانند ساکن میگرداند وجع اذن را
وبطور روغن گل که دران انیسون جوشانیده باشند
در گوش جهت کری وثقل سامعه مفید است جوارش
انیسون منقول از قرابادین ترکی افندی صالح جلبی محلل
ریاح وبلغم لزج واخلاط غلیظه وسترکننده است صنعت
آن انیسون بیست درم اصل السوس مصطکی از هریک
شش درم کرویا [illegible] زنجبیل دار چینی
از هریک پنج درم فلفل سفید فلفل سیاه دار فلفل عاقرقرحا
خولنجان از هریک دو درم قاقله کبابه چینی زعفران سنبل هندی
از هریک یکدرم ونیم قند سفید شانزده درم عسل مصفی

بقدر کفایت بدستور جوارش سازند جوارش انیسون دیگر
همان نفع دارد صنعت آن زنجبیل قاقله سفید مصطکی و
جوزبوا از هریک شش مثقال انیسون رومی دارچینی نانخواه
کمون کرمانی از هریک شش مثقال سنبل الطیب قرنفل از هریک
دو مثقال تخم رازیانه پنج مثقال عسل مصفی سه وزن ادویه
وبعض اطبا بسباسه ودار فلفل از هریک دو درم اضافه نموده اند
حب انیسون کاسر ریاح وتشنج عصب وقولنج وتمدد ووجع
ریحی را نافع است صنعت آن انیسون مصطکی تخم کرفس تخم
حرمل زعفران هلیلج [illegible] از هریک یکدرم بسباسه
پوست بلیلج آمله [illegible] از هریک دو درم فودنج [illegible]
فقاح اذخر فستق [illegible] اسارون زرنباد عود الوج از هریک
نیم درم اجزا کوفته بیخته بشراب [illegible] حب سازند هر حب بقدر نخود
شربت یکدرم : دهن انیسون نافع است جهت [illegible]
خصوص استسقای طبلی داده میشود با ماء اللحم وقطرات از
مطبوخ مناسبه ومنع میکند نوازل وضیق النفس را ومحلل
ریاح معده است وخالی میگرداند معده را از اخلاط
صنعت آن بگیرند انیسون دو رطل وبخیسانند در
بیست رطل آب گرم باد واقیه [illegible] بقرع وانبیق
تقطیر نمایند ودهن را از آب جدا نمایند ونگاه دارند
وعند الحاجت بکار برند منقول از لب کیمیائی بر
الکحوس دهن دیگر آنست که [illegible] دهن انجدان
اخذ نمایند وبکار برند وآن ذکر یافت : سفوف
انیسون بادهای معده را دفع کند ومعده را از اخلاط
غلیظه پاک کند صنعت آن نانخواه تخم کرفس از
هریک پنج درم کندر چهار درم فقاح اذخر قسط و
مصطکی از هریک سه درم اسفیداج سفید سی درم
کوفته بیخته با فانید بسرشند شربت پنج درم عرق
انیسون گرم وخشک ولطیف محلل ریاح [illegible]
آن وهاضم غذا ودر اکثر افعال وخواص از جرم خود
بهتر است ومفتح سده جگر وسپرز وجالی مجاری
نفس ودافع اعیا وجهت سوء القنیه واستسقا
وفالج ولقوه وتحلیل فضول وترقیق آن امراض
بارده نافع : صنعت آن بگیرند انیسون هر قدر

که خواهند وباشش [illegible] آب عذب صافی یک
شبانه روز بخیسانند پس در دیگ کنند وبطریق عرق
عرق کشند شربت از هفت مثقال تا ده مثقال ودر [illegible]
[illegible] برداشت طبیعت مریض میتوان داد

فصل در بیان نسخ اقراص انیسون

قرص انیسون منقول از قرابادین قانون
مفتح سدهای کبد ومصلح حال کبد ومقوی آنست
ونافع است از برای ضعف کبد وملین طبع است وتبهای
کهنه زائل کند و[illegible] در آخر بیمار بسیار مفید است :
صنعت آن انیسون سه درم افسنتین رومی [illegible]
شاهی تخم کرفس مغز بادام تلخ مقشر ساذج هندی سنبل
الطیب مصطکی رومی تخم شبت از هریک یکدرم [illegible]
سه درم صبر سقوطری چهار درم وهمه کوفته بیخته با آب افسنتین
سرشته اقراص سازند هر قرصی یکدرم شربتی یک قرص
باسکنجبین بزوری بدهند : قرص انیسون نافع از برای
یرقان سدی صنعت آن انیسون غافث از هریک
سه درم صبر سقوطری زرد پنج درم غاریقون سفید دو
درم افسنتین رومی اسارون تخم کرفس تخم شبت مصطکی
رومی سنبل هندی مغز بادام تلخ مقشر از هریک یکدرم کوفته
بیخته بطبیخ افسنتین رومی سرشته اقراص سازند شربتی
از یکدرم تا دو درم قرص انیسون بنسخه سید اسمعیل در
ذخیره : صنعت آن انیسون چهار درم انیسون شامی
ساذج هندی عصاره غافث از هریک سه درم افسنتین
رومی مغز بادام تلخ مقشر صبر سقوطری سنبل الطیب از
هریک چهار درم مصطکی تخم کرفس از هریک یکدرم
کوفته بیخته اقراص سازند هر قرصی یکمثقال شربتی یک
قرص با طبیخ افسنتین و دیگری درین قرص یکدرم شب
یمانی افزوده ودر نسخه دیگر دو درم غاریقون [illegible]
سفید بر اجزای نسخه اصل اضافه شده وبعضی گفته اند
که این قرص را با سکنجبین میدهند ودیگری گفته که اجزای
این قرص را با گلاب سرشته اقراص سازند :
شربتی از آن یکدرم با طبیخ افسنتین وباید دانست
که شیخ رئیس این قرص را در قرابادین قانون باسم قرص [illegible]

ذکر کرده و ادویهٔ نسخهٔ شیخ رئیس با ادویهٔ ذخیره مساوی
است و اختلاف درین دو نسخه در اوزان ادویه است
و در نسخهٔ شیخ رئیس که باسم قرص عشره آلوده باین
اوزان است انیسون چهار درم مصطگی اسارون
سانیج هندی افسنتین رومی تخم کرفس مغز بادام تلخ قشر
سنبل الطیب از هر یک یکدرم ایرسا سقوطری دو درم
عصارهٔ غافث چهار درم کوفته بیخته بطبیخ افسنتین
سرشته اقراص سازند و با آب گرم بنوشند و گفته این قرص
نافع است از برای تب ربع کهنه و دفع وجع کبد و
ترهل و استسقا و تهیج و بیش از قرص عشره شیخ قرص
دیگر را وصف کرده که بعینه همین قرص است الا آنکه
افسنتین داخل ندارد و در اوزان ادویه اختلافی
دارد آن قرص باین اوزان است انیسون تخم
کرفس از هر یک چهار درم اسارون مغز بادام تلخ قشر
مصطگی سنبل الطیب سانیج هندی از هر یک چهار درم
عصارهٔ غافث صبر سقوطری از هر یک یکدرم کوفته بیخته
اقراص سازند قرص انیسون دیگر خدا فکر تبهای بلغمی را
سود دارد و معده را قوت دهد و طعام بگوارد و ریاح
غلیظ را لطیف گرداند و سدد بگشاید و ترهل و تهیج
حادث بعد از تبهای بارده را زائل گرداند صنعت آن
انیسون تخم کرفس رازیانه از هر یک سه درم نعناع خشک
تا قله کبار حشیش لوا از هر یک دو درم عصارهٔ قثا عصارهٔ
افسنتین تفاح اذخر زعفران ریوند چینی فطراسالیون
مصطگی سنبل الطیب ورق گلسرخ از هر یک یکدرم
کوفته بیخته اقراص سازند هر قرصی چهار دانگ شربتی
یک قرص با ماء الاصول قرص انیسون به نسخهٔ شفائی تب
بلغمی و جگر ضعیف را نافع بود صنعت آن انیسون مغز
بادام تلخ افسنتین سنبل الطیب صبر از هر یک چهار درم
عصارهٔ غافث سانیج هندی اسارون از هر یک سه
درم مصطگی تخم کرفس رازیانه از هر یک یکدرم کوفته بیخته با
قرص سازند شربتی یکدرم با طبیخ افسنتین معجون انیسون
استسقاء طبی را که با او حرارت نباشد نفع دارد صنعت
آن انیسون فطراسالیون ثیل الفار شونیز سعد کاشم نیم کوفته

قرد مانا سنبل الطیب حب بلسان حاشا زرنباد دارچینی
زنجبیل اسارون زعفران از هر یک یکدرم تخم سکبینج
وج مغز بادام تلخ سداب خشک زیرهٔ کرمانی کرویا
نانخواه صعتر دوقو خولنجان ورق الغار جعدهٔ زنجبیل
غاریقون حماما کعب گوساله یا گاو سوخته از هر یک
دو درم کوفته بیخته بعسل بسرشند۔

باب الالف مع الواو

اوز بکسر همزه و فتحه واو مشدده و زای معجمه عربی
است و وز نیز گویند و بفارسی قاز نامند و مرغابی
نیز گویند و بهندی بانس نامند و به سریانی اوزز
نامند و گویند اسم جنس مرغابی است ولیکن نزد اطبا
مراد نوع کبیر آن است که قاز نامند و گفته اند که جمیع
اصناف آن تا درجه دوم گرم و تا آخر دوم تر غلیظ الغذا
و دیر هضم است و گویند که چون هضم شود اسمن بدن
محرک باه است چون با مصالح حاره نیز بدهند قبض
و مصلح آن ابکامه و آب انار است و گفته اند که از
اغذیه نافع است از برای برودت کبد و اوجاع
حادثه مرآنرا که از برودت باشد و مشوی بطون آن
با ابازیر حاره چون فلفل و دارچینی و زیره و امثال
اینها و قانصه آن لذیذ است و بطی الانهضام است
ولیکن چون هضم شود متولد میگردد از آن غذای بسیار
و کبد آن الذ کبدها است و غذائیت آن از جمیع
کبدها بیشتر است و نیست گوشتی آن از بطن و منقار
و جناح آن صالح است در هضم و غذا و گوشت آن
شدید الحرارت و الرطوبت و کثیر الفضول بطی الهضم دیر هضم
است و بزودی از خوردن گوشت آن عادت میگردد
تنها و نیست گوشت آنرا غذائیت بیشتر از گوشت
ماکیان بلکه از بری بهتر از ماکیان اهلی و گوشتش ملائم تر است
و پیه آن محلل ورم بارده است و تقطیر آن
جهت ورم معده آزموده است و پیه آن جهت صلابت
مقعده و شقاق آن و شقاق جلد و تقشر آن و
داء الثعلب و داء الحیه و جهت رفع اذیت
ابی که در گوششش رفته باشد و بالا و با قلاجهت

ورم پستان بالخاصیه نافع است و زرده تخم و گوشت
آن مقوی باه و منعظ و جهت افزونی عقل نافع و مقوی
آن بارت بیگرم و در رحم جهت احتباس حیض نافع است
و گوشت آن که بهر انجته باشد جهت التیام فتوق و زیاد
کردن پیه گرده و ریزانیدن سنگ گرده و مثانه
اکال و ضماد آن موثر است صاحب جامع الادویه گفته
که خون آنرا چون با آب سماک بنوشند جهت درد مثانه
و حصاة بسیار نافع و بیضه و ذیل آن جهت سرفه خشک
مفید است و پوست تخم آن جهت اسهال موی تمرین
ادویه است نسیان و تمدد کزاز و تشنج مهراریس
گفته خوردن مغز او روحیه دکای ذهن و حفظ
و قت حافظه و نیز نسیان است و گفته که خوردن
او نافع است از برای نسیان و زندگی میگرداند حفظ
را و تخم پیه او گداخته نافع است از برای تمدد
و کزاز و تشنج امتلائی و همچنین آشامیدن آن از برای
تشنج و دهن او زیتی روغن قاز منقول از طب
فرنگی از برای وجع مفاصل مزمن گفته که مجرب است
صنعت آن بگیرند آنرا ذبح کرده پاک نمایند و از
و احشا و امعا بیرون الیفاقیس مر بخوش اسطوخودوس
از هر یک کفی اشق مقل ازرق از هر یک شش مثقال
ابهل حنظل سیسالیوس قرنفل سورنجان از هر یک
مثقال روغن خراطین که نوشته میشود در حرف
الخاء مع الراء و در ادهان انشاء الله تعالی و سنبل
مثقال ادویه را کوبیده بروغن خراطین سرشته در
شکم آن کنند و بدوزند و بعد از آن بسیخ کشند و بآتش
انگشت کباب نمایند در تنور و ظرفی را برابر سر کانگوری
کرده و زیر آن بگذارند تا روغن از آن در سرکه بچکد
روغن را چندان بجوشانند که سرکه تحلیل رود و روغن
بماند در شیشه کرده نگاه دارند و اگر قاز نباشد از اوز
و حواصل نیز میتوان ساخت و همه خواص دارد بلکه
منبع از حواصل قوی است آمال از جمله اغذیه
است و آن مرغی گوشت و بقول مطبوخه است که
ماها نموده ببیاشامند و بعضی و همین طبیخ ترتیب و اخل

وخواص آن تابع بقول و امثال آن است ؛

باب الالف مع الهاء

اهلیلج بدانکه اهلیلج را بفارسی هلیله و بهندی هر نامند
درخت هندی خوشه دار و انواع است و آنچه تحقیق
شده همه ثمر یک درخت است که از ابتدای ظهور شگوفه
تا انتهای کمال پختگی و کمال نضج هر مرتبه را نامی گذاشته
اند شگوفه خشک آنرا که مثل زیره است هلیله زیره و
ازان اندک بزرگتر را که بقدر جو است هلیله جوی و
ازان بزرگتر که سیاه بقدر مویز سیاه است مویز
و هلیله زنگی و هلیله هندی اسود نامند و اینها همه ثمر
نابسته اند و ازان بزرگتر همین سبز مائل بزردی بود
هلیله چینی و ازان رسیده تر را زرد و اهلیلج اصفر و
بکمال رسیده زرد مائل بسرخی الملس را کابلی و بیشتر
جاها از بلاد بنگاله و هند و دکهن هم میرسد مثل برهمپوره
از بنگاله و بنارس و گجرات و غیرها از همه بهتر و لی رسیده
و بالیده بزرگ است و چیک و بزرگتر است که کابلی
نامند جهت آنکه اکثر ازان سمت بلاد دیگر میبرند و
همچنین از هر سمتی موسوم بنام آن است مانند چینی و بصری
و غیرها از همه انواع آن و کل اول سرد و در دوم خشک
و گفته اند که خشکی کابلی از سائر انواع کمتر است
و مسهل بصفرا و بلغم رقیق است و محبب بکثرت
خوردن وقت و صنعت او و مقوی معده و دماغ
و مفتح سدد و مطبوخ و منقوع آن بهتر از جرم آن است
و طبیخ بسیار باعث ضعف قوی آنست و جرم آن
محدث قولنج است بسبب دفع نمودن خلط رقیق و باقی
ماندن غلیظ لهذا در حمیات قبل از رابع عشر منع نموده
اند و گفته اند که هلیلجات را هرگاه با مسهلاتی که عمل آنها
بتلیین و لزوجت است چون بنفشه و خیارشنبر ترکیب
کنند چنان باید کرد در ترکیب کرد که قوت یکی مصادم و منفعه
و مبطل قوت دیگری نشود و مانع تاثیر آن نگردد و نیز
گفته اند که نارواست که استعمال کرده شوند هلیلجات خصوص
بعد شگوفته مسحوق بسیار نرم تا آنکه باطل شود فعل آنها
اهلیلج اصفر هلیله زرد است و بهترین آن بالیده رزین است

در دوم خشک مقوی حواس و ذهن و جهت خفقان و
صداع و غثیان و جذام و حمیات مرکبه و درد سر و
استسقا و ریاح بواسیر و منع صعود بخار بدماغ و
تصفیه رنگ رخسار و اطفای نائره سودا که از احتراق
صفرا باشد نافع و بعضی در حمیات مطلقا منع کرده اند
و این قول درست نیست مگر آنکه ماده بسیار غلیظ باشد
که پیش از نضج و ترقیق جائز نیست و بدستور در حقنها
منع نموده اند و در شرح اسباب و در قواعد کلیه علاج
سرسام صفراوی مذکور است که هلیله در حقنه باید داخل
کرده شود و این پسندیده است و علت منع عصاره آن
است و این صورتی ندارد و حقنه را اثر در افیقیه تشنج
مسام که باعث انضمام و القای مواد غلیظ در آنها
کرده خصوصا که ادویه ملینه و مفتحه و جاذبه اضعاف
آن باشد و عصاره خشک هلیله قوی الفعل تر بود
هلیله زرد جهت دمعه و تخفیف رطوبات و حدت بصر نافع
خصوصا هرگاه در حجر رقیقه بسوزانند و بدستور قطور ابکار
خیسانیده آن همین اثر دارد و دستون دانه آن
جهت تقویت لثه و خون رفتن از بن دندان در رو باید
گوشت آن مفید و مضر سفل و مصلحش عناب و سپستان
و مصلح قبض لازم و مضر آن روغن بادام و قند
و ترنجبین و قدر شربت از جرمش تا پنج درم و در مطبوخ
و منقوع از هفت درم تا ده درم و بدلش در عین اسهال
پوست انار و گویند عفص بدل اوست و اما اهلیلج
هندی که اسود نیز نامند و بفارسی هلیله سیاه و بهندی
زنگی هر و آن بقدر مویز سیاه و صلب میباشد آنرا
چنانچه ذکر یافت گفته اند در دوم خشک و در وسط
اول سرد و مسهل سودا و منقی خون و روح از خلط
سوداوی و جهت بواسیر و تقویت احشا و در بیستر
و رطوبت معده و جذام و بوداده آن جهت اسهال
مفید و نگاهداشتن او در دهان باعث سیاهی
موی و تقویت آن و تقویت لثه بغایت
موثر و گویند مضر است و مصلحش عسل و قدر
شربت از جرمش تا دو مثقال و در مطبوخ تا

هفت مثقال و بدلش هلیله کابلی و در قبض نصف
وزنش عفص و خمس آن تخم مورد است ؛ و اما اهلیلج
کابلی بهترین آن بالیده پر مغز کم ریشه است که کوچک زرد
مائل بسرخی است بعضی آنرا در دوم در سرد معتدل و در
اول خشک و بعضی آنرا و هلیله سیاه را گرم باعتدال
میدانند مسهل بلغم و سودا و صفرای مخلوط با اخلاط و
مدر بول و بهترین اقسام و در افعال قوی تر از هلیله
زرد و سیاه در مجموع و خواص که در هلیله زرد مذکور
شده و گویند چون یکسال هر روز یکعدد آنرا تناول
نمایند موی سفید نشود و بعضی این خاصیت را مخصوص
به هلیله هندی پرورده کابلی و بعضی مخصوص هلیله پرورده
کابلی دانسته اند و بالخاصیت جهت دفع ضرر آبها و
بسیار خوردن آب نافع و دانه هلیله مدر بول است
ذرور و در محرق آن جهت قطع خون بواسیر و زخم قلم
اعضا و تقویت دندان و لثه مجرب و قدر شربت
از جرمش تا سه مثقال و در مطبوخ تا هشت مثقال
و بدلش سیاه است و مربای آن که زیاده از یکسال بر او
نگذشته باشد مقوی معده و دماغ و مفتح سده بلغمی
و مقوی جگر و حواس است ؛ و اما اهلیلج چینی گفته اند از
صنف کابلی است زرد و مائل بسبزی و سیاهی و کوچک
درشت دانه و کم گوشت و مائل به تدویر و ضعیف الفعل
بحدیکه با وجود سائر هلیلجات آنرا استعمال نباید نمود
المفرده بالراس گفته شده که هلیله کابلی مضر است بسر و
مصلحش عسل است منافع الراس ؛ و امراضه هلیله کابلی
نافع است جمیع حواس را و دافع حرارت سر و نیکو کننده
حال دماغ و عقل است و صافی میگرداند ذهن را خصوصا
مربای آن و گفته شده کسیکه هر روز یکعدد دانه را شکسته
کرده آنرا در دهان نگاهدارد در دهان بخیسد و آب
دهان قوت آنرا بگیرد و آب دهان را فرو برد او مان
بر این فعل کند نیکو میگرداند حال دماغ را و ذهن نافع
مشترک بیان جمیع اقسام اربعه اهلیلجات تقویت
حواس و زیاده کردن ذهن است و حفظ و لیکن
نسبت با هلیلجات دیگر اهلیلج چینی در این افعال

بلکه در جمیع افعال ضعیف است و اهلیلج اصفر مقوی
دماغ لاصداع آشامیدن اهلیلج کابلی نافع است
از برای صداع للیتیان اهلیلج کابلی نافع است
جمیع حواس را خصوص از برای حفظ الله وارد
لسعد ر پوست هلیله زرد نافع است از برای دوار
و سدر و آشامیدن آن و اسهال بآن و هرگاه
سفوف کرده شود پوست هلیله کابلی را و چون آن
کوفته هر روز یکمثقال آنرا با شکر سفوف سازند نافع
است از برای دوار صفراوی سویدی گفته که استفراغ
هلیله کابلی نافع است از دوار و سدر بلغمی للمالیخولیا
اهلیلج کابلی نیکو میگرداند حال دماغ را و نافع است از
برای مالیخولیا و وسواس و بنابر قول ضعیف که آن مضر
است تربیت آن با شکر یا عسل دافع ضرر آن است
و جمیع اصناف اهلیلجات پاک میگرداند خون را از [illegible] و
صاف میگرداند ارواح را و نافع اند از برای مالیخولیا
و وسواس سوداوی لیکن اسود هندی درین فعل از همه
اقوی است : سویدی گفته که چون فرا گرفته شود از اهلیلج
سیاه هندی یکدرم و از حجر ارمنی مغسول یکدرم و از سقمونیا
مشوی [illegible] ربع درمی و حب ساخته با ماء الهندبا
فرو برند نافع است از برای مالیخولیا ترک هندی گفته
که هلیله کابلی معجون بعسل مصفی نافع است از برای
نسیان آشامیدن آن و هلیله سیاه هندی می افزاید
در قوت حفظ و نافع است از برای نسیان و مقوی حواس
است الصرع آشامیدن اهلیلج کابلی با عسل نافع است
از برای صرع شیخ الرئیس گفته که اسهال فرمودن سودا
بهلیله بتنهائی و با ادویه دیگر مثل بسفایج و [illegible] و حجر
ارمنی و اسطوخودوس و حجر لاجورد و افتیمون نافع است
از برای صرع سوداوی قرشی گفته که نافع است از برای
صرع صفراوی پوست هلیله زرد منقوع در آب [illegible]
مطبوخ با تخم آشامیدن آن بجهت آنکه مبالغه در اسهال
صفرا [illegible] لقوه ابن بیطار گفته که چون صاحب لقوه
هر روز بلعد ده اهلیلج کابلی را استه بیرون کرده و ده
گیرد و [illegible] تا تمام شود و آب آن فرو برد نافع است [illegible]

محمد بن زکریا گفته که سزاوار آن است که نگهدارد صاحب
لقوه در دهان خود جانب مائل یکعدد هلیله کابلی [illegible]
بولس گفته که چون بسرشتند هلیله کابلی کوبیده را
بعسل و بوزن هلیله و بخورد از آن صاحب لقوه
هر روز بقدر یک جوز ماکول نافع است آنرا شیخ
رئیس گفته که از مصنوعات مجربه از برای اصحاب لقوه
خاییدن هلیله سیاه هندیست و واجب است نگاه
داشتن آن در دهان [illegible] در طب الائمه
منقول است از محمد بن سنان از علی بن موسی الرضا
علیه التحیة والثنا که گفته شنیدم موسی بن جعفر علیه السلام
را که بتحقیق شکایت کردند از مرض [illegible] اطبا
توصیف کردند برای آن حضرت جرم عجائب ادویه
را پس فرمودند آنحضرت این بند حب بلغم یعنی [illegible]
میرید اقتصار بکنید برسد این ادویه بلغمی اهلیلج
[illegible] در ابتدا اگر یا سه ماه متوالی در هر
ماه سه روز متوالی و در پیش آمدن زمستان همین قسم
بگردانید بجای [illegible] در زمستان مصطکی به
درستیکه مریض نشوند مگر مرض موت و احتراق اهلیلجات
از برای ذرورات عین خصوص هلیله زرد محرق و از
برای ذرورات قاطع خون بواسیر و [illegible] لثه و
تقویت دندانها و لثه خصوص اهلیلج کابلی محرق [illegible]
امور مجربه است : صنعت آن بگیرند اهلیلج را از
هر نوع که خواسته باشند و خمیر گرفته بر روی خزفی
بگذارند و در تنور نهند تا سوخته شود پس از تنور
بیرون آورده خمیر را از آن جدا کرده اهلیلج محرق
را سائیده بکار برند : تشویه و تقلیه اهلیلجات
خصوص اهلیلج اسود در سفوفات قابضه و غیرها آنست
که اهلیلج را که ذوات نوی باشند استه آنها را بیرون
کرده و دانهای غیر نوی را نکوفته در آب بجوشانند
تا آب را جذب کنند پس [illegible] یا روغن بادام
یا روغن گاو تازه چرب کرده برشته کنند و
احتیاط نمایند که هلیله نسوزد و اما تقلیه اهلیلج
اسود پس آنرا در روغن گاو بریان نمایند تا چرب شود

روغن مائل بسیاهی شود و احتیاج نمایند که هلیله
نسوزد پس از روغن بیرون آورده کوبیده بکار برند

فصل در بیان اهلیلجات مربا

اهلیلج مربا معده را قوت دهد و طعام هضم کند عمل معده
را محکم کند و اشتهای طعام آورد و نفخ معده را تحلیل دهد
و دافع [illegible] معده است و دفع میکند بعضی فضول رطبه متحلله
از هضم باقیه از غذای متقدم در معده و امعا و از این جهت
ادمان آن مانع سفید شدن موی و محسن لون و نافع
است از برای بواسیر و اصحاب سوداوی متولد از بلغم
مداومت بآن و نافع است از برای رطوبت دماغ [illegible]
خصوص آنکه مداومت کرده شود بآن بعد از تنقیه [illegible]
بجهت آنکه مقوی معده و دماغ است و [illegible] رطوبات
و نافع است خوردن هلیله [illegible] انحطاط [illegible]
صفراوی [illegible] و چون آنرا بگلاب [illegible] کشنیز خشک
سوده بران پاشیده خورده شود بجهت آنکه مقوی معده
مصلح مزاج دماغ و مانع صعود ابخره بسوی سر و دماغ
است و مداومت آن نافع است از برای صداع حادث
از مشارکت معده بسبب صعود بخار از معده بدماغ و از
برای صداع شقیقه و اطریفل صغیر اقوی از اهلیلج مربا است
و املح است درین فعلها تمام [illegible] اما آنکه اطریفل [illegible]
مثقل منی است و نیز اهلیلج مربا خصوص عسلی آن نافع است
از برای نسیان مداومت بآن بواسیر اسود [illegible]
چشم [illegible] و سده ها بگشاید و از دود سر که از بخار [illegible]
زائل کند و اگر قدری کشنیز خشک سوده با او خورده
شود بهتر است و رطوبت معده را دفع کند و ملین طبع
است و جهة ضعف جگر و دماغ و ریاح بواسیر سوداوی
و سودا محترق نافع و خوردن آن دوام آخر صداع
و موی سفید زیرا که تقویت معده میکند و مصلح مزاج
دماغ است : صنعت آن اگر اهلیلج زرد تازه بهم
رسد بهتر است و باید که آنرا با عسل یا شیره نبات مربا
سازند و اگر هلیله تر یافت نشود پس دستور ترتیب
که معمول آن قدر بسره است آنست که بگیرند هلیله کابلی

بزرگ فربه سمین بی داغ بی سوراخ عرقی را اگر بسته
آب رود و گودی در زمین ساخته هلیلها را یک بیک
برین ریگ چیده چنانکه متصل بیکدیگر نباشند و اطراف
آنها خالی باشد پس ریگ را بران ریزند و باید که آن ریگ
رودخانهٔ آب عذب خوش باشد پس در هر روز دو سه
مرتبه آب خوش بران ریزند و … بعد از ده روز دو سه
هلیلها را از ریگ برآورده ریگ تازه دران گرد کرده و
بدستور مذکور روزی دو سه مرتبه آب بران ریزند و هم
بعد از ده روز ریگ را تازه نمایند و این عمل را
ده روز بکنند پس هلیلها را بیرون آورده … آن
زمان هلیلها مثل هلیله تر خواهد گردید پس بشویند
هلیلها را باب خوش سه چهار مرتبه تا خوب شسته شود
پس بگیرند سعد کوفی بازای هر یک صد عدد هلیله
ده مثقال و خرمای جید بیست و پنج مثقال و …
بسیار بجوشانند و هلیلها را دران آب مطبوخ اندازند
و باتش ملایم بجوشانند پس چون نیم پخته شود از آب
برآورده آب را دور کرده مرتبه دوم در آب مطبوخ
سعد کوفی و خرما بجوشانند تا خوب پخته شود پس بر
آورده باب شیرین بشویند شستنی پاکیزه پس بگیرند
عسل سفید و کف آنرا بگیرند و با شیرهٔ نبات
یا در آب بسیار … کرده هلیلها دران اندازند و
بپزند و کیسهٔ ادویه را که ذکر کرده میشود سر آنرا بسته دران
اندازند و ادویه این است دارچینی قرنفل …
بسباسه زنجبیل زعفران مشک تبتی کوفته در کتانی
بسته دران … اندازند و بجوشانند و دایم کیسه را
بمالند تا قوت ادویه بآن داده شود و چون …
و آب جذب گردد در هلیلها از آب برآورده …
… کرباس پاکیزه پهن کنند دو سه روز به
گذارند تا رطوبتی را که جذب کرده هوا نشف کند پس
در مرتبان چینی کرده عسل مصفی بقوام آورده و با شیرهٔ
نبات بقوام آورده دران مرتبان اندازند آن هلیلها
… هلیلها برگردد و بیست روز در خاکستر یا آتش
دفن کنند پس بیرون آورند و اگر عسل یا شیرهٔ نبات

آن بسبب رطوبتی که در جرم هلیلها مانده رقیق شده
باشد آن عسل و شیرهٔ نبات را دور کرده عسل سفید
تازه بقوام آورده و با شیرهٔ نبات سفید بقوام آورده
تازه بر روی وی کرده نگاهدارند و اگر خواسته باشند
این ادویه را کوفته بیخته بر عسل آن یا شیرهٔ نبات آن
افشانند دارچینی قرفة الطیب قرنفل زنجبیل جوز الطیب
عود هندی در هر یک … عدد هلیله از هر یک دو درم
مشک تبتی نیم مثقال زعفران یک مثقال همه را کوفته
بیخته بران افشانند و سر آنرا گرفته بعد از چهار روز
استعمال نمایند و هر روز سر دهن ظرف را باب سرد
بشویند انشاء الله تعالی نافع است + الهلیلج مربا
بنسخهٔ محمد بن مسعود سنجری + صنعت آن بگیرند هلیلهٔ
کابلی … صد عدد و در زمین نوی کنند در …
نمناک رمی در زمین عذب پس بر زمین این گو ریگ
از رودخانه عذب ریخته و بر روی آن هلیلها چیده
و بر روی هلیلها ریگ ریخته بپاشند بران آب
و بعد دو روز هلیلها را از ریگ بیرون آورده
رطبها را دور کرده بطریق مذکور در ریگ تازه دفن
و دو روز دیگر بگذارند و در روز سه چهار مرتبه آب
بران بپاشند و باز برآورده هلیلهای سابق را
دور کرده در ریگ تازه دفن کنند و باین دستور
تا ده روز که هلیلها بالیده و تر گردند پس سه مرتبه
آن هلیلها را باب خوش بشویند یا چهار مرتبه
پس بگیرند جو و در آب وافر بجوشانند و هلیلها
را دران آب مطبوخ جو اندازند و باتش
ملایم بجوشانند تا هلیلها پخته شوند پس بشویند هلیلها را
شستنی نیکو پاکیزه پس بگیرند عسل نیکو سفید و بجوشانند
و کف آنرا بگیرند و هلیلها را دران بجوشانند و بگیرند
این ادویه را زعفران قاقله هیل بوا از هر یک
دو مثقال قرنفل دارچینی از هر یک یک مثقال
مشک نیم مثقال کوفته در کیسهٔ کتانی کرده و
دران اندازند و ساعت بساعت کیسه را
بمالند بفشارند تا قوت آن تمام باد داده شود پس هلیلها را

برآورده در ظرف زجاجی یا مرتبان چینی کرده عسل …
بقوام آورده بران ریخته مشک تبتی زعفران عنبر
اشهب با قند سوده بران پاشیده و سر مرتبان را
محکم بسته عند الحاجت استعمال نمایند و هر چند کهنه
شود بهتر میباشد + الهلیلج مربا بنسخهٔ دیگر بگیرند هلیلج کابلی
بزرگ یکصد عدد و در آب بقدری که آنرا بپوشاند
بخیسانند و پنجاه درم خاکستر چوب تاک بران ریزند و هر
روز یکبار آب و خاکستر را تازه بسازند و بعد از ده روز
هلیلها را بشویند و با قدری آب که آنرا بپوشند و یک کف
جو مقشر بپزند چون پخته شود هلیلها را از آب بیرون آورده
و خشک کنند با سوزن هر عدد را چند سوراخ کنند
و با عسل کف گرفته بقدری که فرا گرفته آب در ظرفی کنند
و بیست روز بگذارند و عسل را تغیر دهند و اگر
آن عسل را چند جوش داده بران ریزند بهتر …
و تجدید او اولی است و همچنین تا خاطر جمع گردد
که رطوبتی از آب بر داشته بود در آن نماند پس
با عسل مصفی تازه بقدری که آنرا بپوشانند در ظرفی
نگاهدارند و اگر خواهند اقوی گردد بازای هر یکصد
عدد هلیله از هر یک انیسون و دارچینی زنجبیل
قرنفل و دانهٔ هیل خوربوا از هر یک سه مثقال مشک
ترکی یک دانگ کوفته بیخته اضافه نمایند + الهلیلج مربا
بدستور آب کاسند + صنعت آن بگیرند از هلیلج کابلی آنقدر
که خواهند و در تغار چینی کرده و چندان آب بران
ریزند که هلیلها را بپوشانند و بعد از ان پنجاه درم خاکستر
چوب بلوط دران ریزند و هر سه روز یکمرتبه آب و خاکستر
را بدل کنند تا دوازده روز که چهار مرتبه آب و خاکستر
بدل شده باشد بعد از ان بپزند آب هلیله را بشویند
آهسته که پوست آنها جدا نشود و بعد از ان در تغار
اندازند و آنمقدار آب که از سر آن برگردد و …
جو دران کرده بجوشانند تا چون … شود پس
بار دیگر برآورده بشویند بقسمی که پوست آن جدا
نشود و هر هلیله را مانند … با سوزن
چند سوراخ کرده دو روز بگذارند تا رطوبت …

کنند پس در سبوچه کرده عسل کف گرفته با شیره نبات بقوام آورند و بران ریزند و سرش را گرفته نگاه دارند

فصل در ذکر اطریفلات

بدانکه اطریفل معجون متخذ از سه میوه است یعنی اهلیلج و بلیلج و املج محمود سنجری گفته که اطریفلات معاجین متخذه از هلیلجات خمسه است و آن هلیله کابلی و هلیله زرد و هلیله سیاه و بلیله و آمله است سمرقندی در اصول الترکیب گفته که اطریفل معرب است از لغت هندی و واقع میشود بر اهلیلج و املج و بلیلج این سه میوه خاصیت اطریفل در تقویت اعضای عصبی و باعث آلات غذا از حصول مجتمع در ان و ترکیب کرده شده ازین سه میوه بسبب مشارکت آنها در منفعت و تقویت بعض آنها مر بعض دیگر را و گردانیده شده اوزان آنها را متساوی بسبب تشابه قوتها و منافع آنها و اصل آنست که اقتصار کرده شود از هلیلجات بر هلیله کابلی و هلیله آمله و گاهی اضافه کرده میشود بر این سه هلیله زرد و هلیله سیاه بمثل اوزان هر یک از ان سه بجهت آنکه این دو مقوی آن سه میباشند در مزاج و منفعت از تقویت و تنقیه پس میگردد اکمل و اقوی در فعل و بعض اطبا گفته که اطریفل معرب از لغت یونانی است و معنی آن سه هلیله است و گفته شده که این معجون از تراکیب اندروماخس اول است و ابن ماسویه گمان کرده که از مخترعات جالینوس است شیخ داود گفته که نیست چنین که ابن ماسویه توهم کرده زیرا که اسحق بن یوحنا از جبرئیل والد بختیشوع طبیب عباسی که ناقل عشت طب است از لغت یونانی بلغت نبطی آورده که اطریفل بلغت یونانی دوائی است مرکب از هلیلجات از واست اندروماخس اول و بعض دیگر را گمان آنست که از تراکیب اطبای هند است و معرب تریپهلا هندی است یعنی سه میوه که هلیله و بلیله و آمله است قلانسی گفته که اطریفل معرب از لغت هندیست و معنی آن سه هلیله است ولیکن در عرف اطبا اطلاق کرده میشود و این اسم بر مرکب از هلیلجات خمس یعنی سه هلیله مشهور و بلیله و آمله که آنرا آمله که آن آمله پرورده در شیر است چنانچه

در املج ذکر یافت از برای ازاله تخفیف آن و باید دانست که اصل آنست که شیر آمله در منفعت اخل کرده و آمله غیر پرورده در شیر در اطریفلات این نبود اقوال اطبا در ین باب مختلف اند که در کتاب کافی از کتب اربعه احادیث شیعه از محمد بن یحیی از احمد بن محمد بن عیسی از سعید بن جناح مرفوع از ابی عبدالله امام بحق ناطق جعفر بن محمد الصادق علیهما السلام روایت کرده اند که آنحضرت فرموده اند که موسی بن عمران علی نبینا محمد و آله و اصحابه الصلوة و السلام شکوه نموده به پروردگار خود عز و جل از رطوبتی در تن و بلغم پس امر کرد پروردگار عالمیان که بگیر هلیله و بلیله و آمله را پس معجون سازند با عسل و فراگیر ازین دوا پس حضرت امام علیه السلام فرمودند که این دوا همان است که شما آنرا اطریفل نامید و بنا بر این نیست اطریفل از تراکیب اندروماخس و نه از تراکیب جالینوس و نه اطبای هند بلکه از ترکیب سماوی و منزل به پیغمبر است لیکن ممکن است که اندروماخس اول اسم اطریفل بر آن گذاشته و بان شهرت بوده یا اطبای هند آنرا تریبهلا که معرب آن اطریفل است نام گذاشته و باین نام در میان ایشان اشتهار یافته باشد و در کتب فردوس که از کتب حدیث اهل سنت و جماعت نقل کرده از ابن عباس که آن روایت کرده از حضرت رسول صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم که آنحضرت فرمودند که هلیله سیاه و هلیله کابلی منقی و هلیله زرد منقی و بلیله و آمله منقی را کوفته بیخته بروغن گاو چرب نموده بعسل مصفی معجون سازند و این اطریفل است انتهی و نیز باید دانست که اطریفل از اطبا نسخ بسیار است و اصل همه اطریفلات اطریفل صغیر است و آن مرکب است از هلیلجات خمس یعنی پوست هلیله زرد و پوست هلیله کابلی و هلیله سیاه و بلیله منقی و آمله منقی اجزا متساوی و بعضی هلیله هندی منقی را نیز بوزن یکجزو داخل نموده اند اجزا را کوفته بیخته بروغن گاو و یا بروغن بادام شیرین چرب نموده بعسل

معجون سازند سزاوار آنست که داخل کرده شود عسل در اطریفلات دو چند مجموع ادویه و وقتیکه اراده شود از آنها تمام و کمال انفعال آنها و گاهی داخل کرده میشود عسل صافی سه وزن مجموع ادویه تا آنکه بگردد لطیف تر و بگردد بری و بشاعت طعم آن کمتر و همچنین است حکم معاجین دیگر و عسل خام احر و اجود آنست بر دوائی میباشند از عسل کف گرفته و عسل مطبوخ کف گرفته حدتش کمتر از آن و درین حال سزاوار آنست که داخل کرده شود در آن آب و اول مرتبه به جوشانند تا بقوام آید هرگاه اراده طبخ عسل باشند و بعد از دو ماه استعمال نمایند شربتی دو مثقال و باید دانست که این معجون انفع ادویه است نزد اطبای روم و یونان و فرس و هند و باید دانست که از اطریفلات گاهی اراده کرده میشود از ان تنقیه بلغم وقتیکه اراده کرده شود از ان تنقیه باید که اضافه کرده شود بان مثل تربد سفید مربرو و گاهی اراده کرده میشود از ان منع سیلان خون از بواسیر و درینحال باید که اضافه کرده شود دوا های حابس خون مانند کهربا و مروارید و گلنار فارسی بیخته سوخته و غیره و نانخواه که بررو نسبد و مانند اینها و باید که وزن آنها کمتر از وزن هلیلجات باشند و وقتیکه بوده باشند بر آن ادرار بول و تلیین طبیعت و سیلان خون درین احوال باید که هلیله و آمله را در روغن بریان نموده تا شکسته شود قوت اسهال آنها و بگردد بعض آنها میدل به قبض و نیز حفظ نماید دهن قوت آنها را از پرسیدن و نفع بعید و روغن گاو بهترین دهانهاست از برای بریان نمودن آنها و ران و عسل را نباید در ان داخل کرد بجهت آنکه در عسل حدتی و معاونت بر اسهال است بلکه اجزا را بمقل محلول بآب گندنا باید سرشت بسبب اختصاص مقل به بواسیر و حبس آن مر خون را و حب ساخته حبوب کوچک تا باسانی فرو برده شود و حل گردد و فرود باسفل آید و این را حب مقل نامند و گاهی زیاده کرده میشود بر اطریفل دواهائیکه بر اصلاح حال معده میکنند و مقوی اند مر آنرا نزد سوء مزاج معده

واجتماع اخلاط در آن نیز در سوء مزاج رطب بارد معده
زیاده کرده میشود مصطکی و زنجبیل و فلفل و دارفلفل
و عود هندی و باید که بگردانند مقدار این ادویه را
عدد و اوزان بر مقدار سوء المزاج بحسب قوانین مقرره
در اصل تراکیب پس باید که بنسبت جمیع این ادویه
معدیه که زیاده کرده شده است بحسب سوء مزاج
بارد معده باشد و رطوبت آن و نزد سوء مزاج حار
و صفرا باید که زیاده شود سنای مکی و گلقند و ادویه را بروغن
بادام شیرین چرب نمایند و بسرشند بشراب تمر هندی
و با شیرخشت و شراب ورد و از برای چرب اکتفا
کرده به میوه اول و داخل کرده شود در آن سنا
و شاهتره و سرشته شود بکشمش بسبب رطوبت آن
و کمی گرمی آن و نزد حاجت بمنع بخار از سر داخل کرده
شود در اطریفل صغیر کشنیز خشک و نزد احتیاج
باستفراغ سودا ترکیب کرده شود به غاریقون و
بسفایج و تربد و افتیمون و اسطوخودوس زیاده کنند
این پنج را باجزای پنج پس بگردانند اوزان اینها را
متساوی بسبب تساوی منافع اینها تفاوت وزنهای اینها
بر ضعف اوزان ادویه اطریفل بسبب شدت قوت
اینها بقیاس بقوت ادویه اطریفل و بسا باشد که زیاده
کرده شود تربد جدا اینها بعد از یکه واقع شود در نسخه
از جمیع ادویه یکدرم تربد سفید بر باد رشته شد زیرا
از ادویه یکدرم تربد سفید نزد زیادتی سودا و بلغم در
حالی که بوده باشد اراده تقویت قوت اسهال آن
می نامند آنرا معجون بنجلاج و گاهی زیاده میکنند در
سنای مکی و اسطوخودوس و غیر اینها بحسب حوائج و
گاهی زیاده کرده میشود بر اجزای اصل مقویات معده
جالینوس گفته که ادویه اطریفلات و جوارشات را
بسیار نرم نباید کوبید تا آنکه سطح معده را بسبب
طول مقام خود در آن خشن گرداند و زود [illegible]
باید که اجزا را بعد کوبیدن بروغن گاو تازه یا روغن
بادام شیرین تازه چرب نموده شود تا شکسته شود
سورت یبوست آنها و اصلاح یابند بجهة آنکه یبوست منفرد

اجزا مضر است بقوت هاضمه هرگاه که تجاوز کنند از دور
تقویت مزلقات غذا را دار تجربه است که ادهان نوشیدن
اطریفلات را موثرتر از آن است و روغن گاو بهتر است بجهة آنکه تو
ترین و موافق ترین ادهان است بمزاج انسان اگر چه زود
قریب بساختن استعمال کرده شود و اما اگر در استعمال
آن تاخیر واقع شود پس روغن بادام بهتر است بجهة آنکه
سمن بقری بزودی بوی پیدا میکند و متغیر میگردد
رائحه آن و فاسد میگرداند مرکب را و بدانکه ادویه اطریفلات
و تراکیب دیگر که بروغن بادام یا غیر آن از روغن گاو و
بلسان و بنفشه و بادام و غیر اینها چرب میکنند باید
که قبل از ممزوج نمودن و سرشتن آن با عسل و غیر آن
چرب نموده بکف بمالند و زمانی بگذارند تا اجزا قوت
و مزاج روغن بر آن بخود جذب نماید و کسر کیفیت آن ادویه
از یبس یا حدت یا شدت نفوذ گردد پس با عسل یا
غیر آن بسرشند شیخ داود انطاکی گفته که اصل اطریفلات
اطریفل صغیر است و آن مرکب از هلیلجات است یعنی هلیله
زرد کابلی و هلیله سیاه و هلیله سبز چینی و بلیله و آمله
و گاه اکتفا کرده میشود به جزو باقی و گاهی بشش
جزو مذکور بلیله و آمله انداخته میشود و اکتفا کرده شود
بچهار هلیله و گاهی اضافه میکنند بر شش جزو مذکور
کشنیز خشک در وقت غلبه بخارات و آنرا اطریفل
کشنیزی میگویند و باکی نیست افزودن تخم خشخاش
و تخم کرفس بر آن پس ادویه را کوفته بیخته بروغن گاو
و یا روغن بادام شیرین چرب نموده بعسل معجون
میسازند و گاهی اضافه میکنند بر هلیلجات مذکور
اسطوخودوس و فاوانیا و نافرنجمشک از هر یک
مثل یکجزو از هلیلجات و یا نصف جزو و معجون می
سازند با زبیب استه بیرون کرده و این را معجون
زبیب اطریفل زبیبی میگویند و گفته که این معجون زبیب
از صناعت شیخ رئیس است ولیکن من ندیدم
در قرابادین رومی که این معجون ذکر کرده و فانید
بوزن حب زبیب آورده بعینه که حب زبیب
را بیرون آورده بجای حب آن یک دانه

فلفل سیاه گذاشته و اجزا را نرم کوبیده و نسخه دیگر
بادام شیرین چرب نموده به بیخته مذکور را با [illegible]
فلفل نرم کوبیده اجزا را با آن سرشته معجون سازند
و این اطریفل مسمی است بمعجون زبیب و نافع است از
برای صرع و مالیخولیا و برودت کلیه و مثانه و تقطیر
بول و گاهی اضافه کرده میشود بر اجزای اطریفل صغیر
افتیمون و تربد و انیسون از هر یک نصف یکجزو از
هلیلجات و آنرا اطریفل افتیمونی مینامند پس میگردد
نفع آن بزرگ در امراض حادثه از اخلاط بارده
خصوص سودا پس گفته عمده نفع اطریفل صغیر در امراض
دماغیه و قطع ابخره و تقویت اعضا و دماغ و
معده و بواسیر و تزکیه ذهن و رعونت و جمیع
خواه سبب آن بلغم باشد و خواه سودا و مداومت
بآن بعد از تعدیل در مزاج و در امراض مادیه بعد
از تنقیه و در مادیه بجهة آنکه تقویت مینماید معده
و دماغ را زیرا که میگرداند هضم را و خشک میکند رطوبات
فضلیه پس متولد میگردد در آن خون پاکیزه
لطیف صافی از رطوبت بلغمیه و دور میکند سودا و لهذا
جمهور اطبا تصحیح کرده اند که ادمان آن اطریفل صغیر
مانع سفید شدن موی و مقوی دماغ و مصلح رطوبات
معدیه است ولیکن گاهی ادمان آن تولید
قولنج میکند زیرا که اسهال رقیق اخلاط میکند و غلیظ
آنها مانده مورث قولنج میگردد و اسحق گفته که اطریفل
صغیر مضر است بطحال و مصلح آن شراب [illegible]
که گمان احقر این است اصل آن آنکه اطریفل صغیر با هلیله کابلی یا بلیله
و آمله باشد و از برای تقویت فعل و زیادتی هلیله زرد
و هلیله سیاه را افزوده اند و بعضی هلیله سبز چینی را
نیز زیاده کرده اند بحسب اغراض و اعراض ادویه دیگر نیز
افزوده اند هر یک را اسمی جدا نموده اند چنانچه
بتفصیل انشاءالله تعالی مذکور میگردد خواص و منافع
اطریفلات امراض الراس الصداع و الشقیقه
چون اطریفلات منقی سر و دماغ و نافع ابخره اند
خصوصا کشنیزی آنها بسبب قطع رطوبات

اخلاط و ابخره از معده و سائر بدن بسوی دماغ لهذا
نافع است آن از برای صداع بمشارکت معده و
طحال و شقیقه را نیز مدارست بخوردن اطریفل کشنیزی
السبات و المالیخولیا و سوء الفکر خوردن اطریفلات
حاره نافع اند سبات و مالیخولیا و سوء فکر را که در کتب
بلغمی را و اطریفلات بارده حاره و مویه آنها را لذا
و السدر گفته اند هرگاه بوده باشند آن هر دو مرض
و حادث از اخلاط بلغمیه و رطوبات و ریاح و ابخره
متصاعده از معده و سائر بدن بسوی سر و از مسافت
معده علاج آنها بعد از گشودن طبیعت بحقنه ها و
تنقیه تام معده و بدن بقی و سکنجبین و آب ترب مقیئات
دیگر و یا استعمال ایارجات بعد از انضاج ماده
استعمال اطریفلات موافق سبب مرض از برای
تقویت معده و دماغ و تجوید هضم و استعمال بلغم و تجفیف
نشف رطوبات باقیه و منع صعود ابخره و ریاح بسوی
سر و تولید بلغم و رطوبت در معده و سائر اعضاء و
گفته اند بسیار باشد که در علاج آن هر دو علت محتاج باشند
بخوردن اطریفل صغیر تنهائی هر صبح ناشتا دو مثقال
و آخر روز شراب اسطوخودوس شراب لیمو بعرق
بادرنجبویه و غذا کباب بخورند و با ایارج فیقرا اگر بوده باشد
بلغم بسیار و ثقل طبیعت زیاده و نیز نافع است اطریفل
صغیر تنهائی سدر حادث از ضربه و سقطه را بجهات
مذکوره از تقویت دماغ و منع صعود بخار بدماغ و غیرها و
نیز خوردن دو مثقال اطریفل کشنیزی خصوص وقت خواب
با آب گرم نافع است و دوار حادث از ابخره غلیظه
... النسیان تعاهد بخوردن اطریفلات نافع است
آنرا المالیخولیا و الوسواس السوداوی گفته اند که هر هفته
از اطریفل صغیر سه درم و افتیمون مسحوق دو درم و
ایارج فیقرا نیم درم درهم سرشته حبوب ساخته بورق
نقره پیچیده وقت خواب با آب گرم فرو برند نافع است
آن هر دو را ابن نوح قمری گفته اند بسرسام مالیخولیا باشد
است اگر واجب باشد ترطیب مزاج و انضاج
سوداء و استعمال آن به ادویه مناسبه در ایام راحت

باید که داده شود حب با آن هر روز خرمی از اطریفل
صغیر با ثلث وزن آن افتیمون مسحوق و سدس
آن ایارج فیقرا شیخ الرئیس گفته که استفراغ ماده
مالیخولیا بعد از نضج و ترتیب ماده هر هفته یکمرتبه باید
نمود بحب لطیف متوسط در قوت و ضعف و تا میز
این مدت استعمال اطریفلات باید نمود باین صفت که
بگیرند اطریفل صغیر سه درم و افتیمون مسحوق یکدرم
و ایارج فیقرا نیم درم درهم سرشته حب ساخته با آب گرم فرو
برند و هر ماه یکمرتبه استفراغ بادویه قویه نمایند مانند
ایارجات کبار و حبوب کبار قویه تا آنکه زائل
گردد علت و اطریفل صغیر با افتیمون مجرب است از برای
مالیخولیا اگر بوده باشد خوف ضعف قوت از استعمال
ادویه مسهله قویه سید اسمعیل جرجانی گفته که چون
ابدان اصحاب مالیخولیا میباشد بسیار ضعیف پس
باید که استفراغ ایشان نمود با اطریفل صغیر سه درم و
افتیمون دو درم و ایارج فیقرا یکدرم و جمله یک شربت
است قرشی گفته که تعاهد استفراغ در مالیخولیا بعد
از هر چند روز بعد از ترطیب و انضاج ماده با اطریفل
صغیر مقوی با افتیمون باین نحو که در هر سه درم از آن
یکدرم افتیمون سرشته بخورند و این تدبیر بسیار مفید
خصوص در صنف مالیخولیا که سبب آن در نفس دماغ
باشد بجهت آنکه آن مسهل بلغم و سودا است و مقوی
دماغ است نیز ابراهیم در منهاج الادویه آورده
که چون گرفته شود در مالیخولیا باین آشامیدن ماء
الجبن و هر چند روز که از هفته متجاوز نباشد از اطریفل
صغیر دو درم و ایارج فیقرا یکدرم و افتیمون مسحوق دو
دانگ مجموع را درهم سرشته حب ساخته فرو برند نفع
می بخشد از نفعی بهین و اگر قوت را برداشت باشد
زیاده کنند برین دوا شحم حنظل مسحوق همچنین اطریفل اسطو
خودوسی و افتیمونی السکته گفته اند که چون صاحب
سکته غیر دموی را افاقه حاصل شود و تواند دوا خورد نافع
است او را خوردن اطریفل صغیر مقوی باسطوخودوس و ایارج
فیقرا الصرع قرشی گفته که استفراغ بلغم با اطریفل صغیر مقوی

با ایارج فیقرا و حجر ارمنی از هر یک یکدرم نافع است از برای
صرع بلغمی خصوص آنکه بمشارکت معده باشد و نفعت
سودا با اطریفل صغیر مقوی با ایارج فیقرا و حجر ارمنی از هر یک
یکدرم نافع است از برای صرع سوداوی الفالج قرشی
گفته که در فالج بلغمی استفراغ با اطریفل صغیر مقوی به
اسطوخودوس و ایارج فیقرا در اسبوعی تا ثلث
نافع است آنرا و گفته اند که در فالج و موی بعد از
فصد و استعمال حقنه متوسطه نافع است اطریفل صغیر
با ایارج فیقرا اللقوه شیخ الرئیس گفته که چون صاحب
را در آخر فصل ربیع لقوه عارض گردد باید که تا هفت
روز هر روز بخورانند ایشانرا اطریفل صغیر و غذای
ایشان باید که نخود آب باشد • وجع الاذن خوردن
دو مثقال از اطریفل کشنیزی نافع است در دگر
حادث از بخارات معده را سلس البول مراد است
با اطریفل کشنیزی نافع است آنرا بجهت آنکه مقوی عصبا
و اعضای عصبانیه و ناشف رطوبات است

فصل در بیان نسخ اقسام اطریفلات

اطریفل اسطوخودوسی تنقیه اخلاط غلیظه لزجه
و سوداویه از بدن و دماغ کند و نافع است از
انواع صرع سوداوی و بلغمی و از برای لقوه و این اطریفل
از استنباط آن مرحوم است • صنعت آن پوست هلیله
زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله مقشر
سنائی ... بسفایج فستقی اسطوخودوس
افتیمون از هر یک پنج مثقال غاریقون مقشر ...
رومی ... بزر ... حجر ارمنی مغسول از هر
یک دو مثقال و نیم مویز منقی منزوع العجم ده مثقال
ادویه را کوفته بیخته بروغن بادام شیرین سه مثقال
چرب نموده مویز را بگلاب بپزند تا مهرا شود پس
بمالانند و با سه وزن ادویه عسل بقوام
آورده ادویه را با آن بسرشند و بعد
از چهل روز استعمال نمایند شربتی از آن
تا چهار درم و از برای استعمال تا سه شش درم
اطریفل اسطوخودوسی دیگر نافع از برای صرع

صنعت آن پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی
هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی سنا مکی تربد سفید
مدبر بسفایج فستقی اسطوخودوس اجزا متساوی کوفته
بیخته بروغن بادام شیرین بعد وزن مجموع ادویه
چرب نموده بعسل مصفی سه وزن ادویه معجون سازند
شربتی دو مثقال و گاهی آشامیده میشود در صرع
بلغمی این اطریفل مقوی با ایارج فیقرا یکدرم و گفته شده
که اطریفل نافع است از برای فالج و مقدار شربتش بجهت
فالج چهار مثقال است و بدانکه اطریفل اسطوخودوسی
ملین طبع و مقوی دماغ است و بیماریهای بلغمی و
سوداوی را نافع دماغ و معده را از اخلاط پاک
کند و صرع و مالیخولیا و بهق و برص را مفید است و
امراض سر و چشم و گوش و بینی را و نافع است خوردن
چهار درم آن به تنهائی و یا با مقوی با ایارج فیقرا
یکدرم از برای صداع بلغمی بجهت آنکه استعمال بلغم میکند
بشرط آنکه استعمال کرده شود بعد از تنقیه بلغم اطریفل
اسطوخودوسی دیگر تنقیه دماغ از اخلاط غلیظه میکند
و نافع است از برای مالیخولیا خصوص صنفی که از احتراق
بلغم باشد و مداومت بآن مانع سفید شدن موی
است و رطوبات دفع کند + صنعت آن پوست هلیله زرد
پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی تربد
سفید سنا مکی بسفایج فستقی اسطوخودوس مصطگی رومی
افتیمون اقریطی کشمش سبز مویز منقی از هر یک پنج مثقال
کوفته بیخته بروغن بادام شیرین بمقدار بیست و پنج
مثقال چرب نموده پس مجموع را بعسل مصفی سه وزن
ادویه معجون سازند و بعد از چهل روز استعمال
نمایند شربتی چهار مثقال اطریفل اسطوخودوسی
نسخه دیگر ملین طبع است و مقوی دماغ و از برای امراض
چشم و گوش نافع است صنعت آن پوست هلیله
زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله و
آمله منقی اسطوخودوس از هر یک پنج مثقال کوفته
بیخته بروغن بادام شیرین بیست و پنج مثقال
چرب نموده با کشمش سبز ده مثقال و بعسل مصفی

سه وزن ادویه بدستور مقرر معجون سازند و بعد
از چهل روز استعمال نمایند شربتی از یک مثقال تا چهار
مثقال و در نسخه دیگر وزن کشمش پنج مثقال است
و در نسخه دیگر بسفایج نیز داخل است + اطریفل
اسطوخودوس مسهل تنقیه بلغم و سودا کند و نافع
است از برای مالیخولیا و صرع و بالخصوص وقتیکه ماده
متصاعد از اعضا مانند رحم و معده و غیر این اعضا
بدماغ باشد + صنعت آن پوست هلیله کابلی هلیله
سیاه پوست بلیله آمله منقی اسطوخودوس افتیمون حجر
ارمنی بسفایج فستقی از هر یکده درم ایارج فیقرا
تربد سفید مدبر از هر یک بیست درم غاریقون و
حشیش سفید کمافیطوس از هر یک پانزده درم تخم
حنظل هشت درم نمک هندی چهار درم کوفته بیخته
بروغن بادام شیرین سه درم چرب نموده بعسل سفید
کف گرفته سه وزن ادویه معجون سازند شربتی بعد
از چهل روز از سه درم تا چهار درم + اطریفل خودوس
بنسخه دیگر نافع از برای اصحاب مالیخولیا و وسواس
سوداوی و افکار فاسده و از برای صرع و سائر
امراض سوداوی و بلغمی + صنعت آن پوست هلیله زرد
پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی
از هر یکده درم شیطرج هندی افسنتین رومی
سنا مکی اسطوخودوس افتیمون بسفایج فستقی
تربد سفید مدبر از هر یک پنج درم سنبل الطیب مصطگی
رومی جوز بوا از هر یک دو درم گاوزبان شاهتره
فرنجمشک لاجورد حجر ارمنی مغسول بادرنجبویه از
از هر یک چهار درم انیسون دو درم کوفته بیخته بسه
روغن بادام شیرین چرب نموده بالسه وزن
ادویه عسل سفید مصفی با مویز استه بیرون
آورده یا هر دو با هم معجون سازند شربتی دو مثقال
اطریفل اسطوخودوس تالیف آن مرحوم که بنام خود
دماغ بارد است و نافع است از برای نسیان بارد و تقویت
و حافظه را قوت دهد + صنعت آن پوست هلیله کابلی هلیله
سیاه آمله منقی از هر یکده مثقال پوست هلیله زرد

پوست هلیله چینی پوست بلیله اسطوخودوس درونج
ترکی سعد کوفی بادرنجبویه از هر یک پنج مثقال عود
صلیب زنجبیل اسارون شامی شیطرج هندی ایرسا
گل بابونه اذخر مکی دار چینی فلفل سفید مصطگی کندر
دار فلفل از هر یک سه مثقال عاقرقرحا بوزیدان قرنفل
جعده از هر یک یک مثقال و نیم مویز منقی منزوع
العجم گلقند آفتابی از هر یک نود مثقال عسل مصفی
یکصد و هشتاد مثقال مویز را شب در عرق بهارنارنج
فرنجمشک از هر یک یکرطل عرق گل منکی عرق عود قماری
عرق صعتر فارسی عرق اذخر از هر یک نیم رطل بخیسانند
و صبح با گلقند در دیگ پاکیزه نموده بجوشانند تا مهرا شود
از آتش فرود آورده بمالند و بفشارند و صافی نمایند
پس در عسل مصفی داخل کرده بجوشانند و کفش را بگیرند
و بقوام آورند پس ادویه را کوفته بیخته بروغن بادام
شیرین چهل مثقال چرب نموده بآن بسرشند و بعد از
چهل روز استعمال نمایند شربتی دو مثقال اطریفل
افتیمون بنسخه امین الدوله ابن تلمیذ معده و
نواحی آنرا پاک سازد و تنقیه دماغ کند و سودا
و بلغم را دفع کند و مالیخولیا را نافع باشد و حفظ موی
از سفید شدن کند صنعت آن پوست هلیله زرد و
پوست هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی انیسون از
هر یک سه مثقال افتیمون اقریطی تربد سفید مدبر از هر یک
هفت مثقال کوفته بیخته بروغن بنفشه و بادام بیست
مثقال چرب نموده نشاسته سفید نود مثقال [illegible] آب
گاوزبان از هر یک سی مثقال بقوام آورده ادویه
چرب نموده را بآن سرشته معجون سازند شربتی چهار مثقال
و در نسخه دیگر انیسون داخل نیست و گفته اند که شربتی
از دو مثقال تا سه مثقال + اطریفل افتیمونی دیگر +
صنعت آن پوست هلیله کابلی شیطرج هندی بسفایج
فستقی انیسون از هر یک سه مثقال نمک هندی دو مثقال
پوست بلیله آمله منقی از هر یک ده مثقال سنا مکی
افتیمون اقریطی تربد سفید از هر یک پنج مثقال زنجبیل یک
مثقال کوفته بیخته بروغن بادام شیرین پانزده مثقال

چرب نموده بعسل مصفی سه وزن ادویه معجون سازند
و بعد از چهل روز استعمال نمایند شربتی تا چهار مثقال
اطریفل افتیمونی بنسخهٔ دیگر بکار باهی سوداوی و بلغمی را
نافع است و سیاهی موی را نگاهدارد و نگذارد که زود
سفید شود صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ
کابلی هلیلهٔ سیاه پوست بلیله آمله منقی از هر یک ده درم
سنائی ترید سفید مدبر افتیمون اقریطی از هر یک پنجدرم
شیطرج هندی سه درم بسفائج فستقی یکدرم انیسون
نمک هندی از هر یک دو درم اجزا را کوفته بیخته بروغن
بادام شیرین چهل درم و در نسخهٔ دیگر بیست مثقال چرب
نموده بعسل سفید مصفی سه وزن ادویه معجون سازند
شربتی از یک مثقال تا چهار درم و بعضی گفته اند که از یک مثقال
تا سه درم است و ابن الیاس گفته که شربت این اطریفل
یک مثقال است و صاحب میزان الطبائع گفته که
این اطریفل گرم در اول درجه دوم و خشک است در
آخر درجه دوم و در نسخهٔ دیگر این اطریفل پوست
هلیلهٔ زرد هلیلهٔ سیاه داخل نیست و وزن بسفائج
دو درم است و وزن روغن بادام شیرین پنجاه درم
و گفته که بعد از چهل روز استعمال نمایند شربتی تا چهار
مثقال اطریفل افتیمون دیگر بهق سفید را برطرف سازد
و سودمند بود صنعت آن هلیلهٔ سیاه بلیله آمله منقی
سنائی از هر یک ده درم و قوبیست درم مصطکی سه
درم افتیمون رومی پنجدرم درج ترکی دو درم
اجزا کوفته بیخته با سه چندان عسل بقوام آورده کف
گرفته بسرشند اطریفل افتیمون دیگر بهق سیاه را برطرف
کند و فائده دهد صنعت آن هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه
بلیله افتیمون از هر یک جزوی کوفته بیخته با مویز منقی
بسرشند مقدار شربتی سه درم باشد اطریفل افتیمونی که
اقوی از نسخهٔ قبل صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد پوست
هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه پوست بلیله آمله منقی بسفائج
فستقی اسطوخودوس ترید سفید از هر یک هفتدرم
افتیمون ایارج فیقرا از هر یک ده درم غاریقون
سفید پنجدرم نمک هندی دو درم کوفته بیخته

بروغن بادام شیرین چرب نموده بعسل مصفی سه وزن
ادویه بسرشند شربتی از سه درم تا پنجدرم با آب گرم
بخورند اطریفل افتیمونی که قدیمی شمرده این اطریفل
اقسام مالیخولیا را بغایت نافع است و مجرب است
صنعت آن گلقند آفتابی مویز منقی عسل مصفی
از هر یک یکصد و پنجاه درم همه را در گلاب و عرق
گاوزبان و عرق دارچینی و عرق بادرنجبویه از هر یک
یک رطل حل کرده بآتش ملایم بجوشانند و بمالند نیکو
و بفشارند و بپالایند و بقوام آورند پس مغز پوست
هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه پوست بلیله
آمله منقی از هر یک ده درم گاوزبان افتیمون اقریطی
اسطوخودوس شاهتره افسنتین رومی فرنجمشک و
بادرنجبویه سنائی از هر یک هفتدرم بسفائج فستقی
تراشیده ترید سفید مدبر حجر ارمنی لاجورد مغسول اراسن
تخم خطمی ریوند چینی انیسون زراوند مدحرج
سنبل الطیب از هر یک پنجدرم غاریقون
سفید سه درم حب بلسان فادزهر مصطکی
رومی نارمشک سلیخه از هر یک دو
درم کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چهل درم چرب
نموده با آن بسرشند و بعد از چهل روز استعمال
نمایند شربتی دو مثقال و اگر خواسته باشند که در
استعمال قوی باشد یکدرم ایارج فیقرا و یک
مقدار شربت آن سرشته حب ساخته با آب گرم فرو برند
اطریفل کبیر نافع از برای برودت معده و ریاح و
تحسین لون و زیاده نمودن باه صنعت آن
پوست هلیلهٔ کابلی پوست بلیله آمله منقی فلفل دار فلفل
از هر یک پنجدرم زنجبیل بوزیدان شیطرج هندی بسباسه
شقاقل از هر یک سه درم تودری زرد تودری
سرخ بهمن سفید لسان العصافیر حب القلقل از هر یک دو
درم بهمن سرخ سه درم کنجد مقشر نبات سفید از هر یک
یکدرم کوفته بیخته بعسل مصفی بوزن مجموع ادویه بسرشند و
بعد از چهل روز استعمال کنند شربتی سه درم اطریفل زبدی
طبیعت را نرم گرداند و معده را از صفرا و بلغم پاک گرداند و مقوی

مرکب بلغمی را مفید است صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد پوست
هلیلهٔ کابلی پوست بلیله آمله منقی از هر یک شش مثقال
تخم کاسنی افسنتین السوس پوست تراشیده از هر یک سه
مثقال ترید سفید مجوف مدبر چهارده مثقال زنجبیل دو
مثقال قرنفل سنبل الطیب دارچینی قاقله جوزبوا از هر یک
یک مثقال شاهتره شش مثقال اجزا را کوفته بیخته بروغن
بادام شیرین شش مثقال چرب نموده بعسل مصفی سه
وزن ادویه معجون سازند و در ظرف چینی نگاه دارند
شربتی از دو مثقال نیم تا چهار مثقال و در نسخهٔ دیگر
شربتی هفتدرم است با آب گرم نافع است انتهی
اطریفل زبدی بنسخهٔ میر محمد حکیم منقول از خط [illegible]
جهت امراض باردهٔ دماغی صنعت آن پوست هلیلهٔ
کابلی پوست هلیلهٔ زرد و هلیلهٔ سیاه پوست بلیله آمله
منقی از هر یک بیست مثقال ترید سفید مدبر ده درم
افتیمون پنجدرم انیسون یکدرم کوفته بیخته بروغن
بادام شیرین چهل مثقال چرب نموده بعسل مصفی سه وزن
مجموع ادویه گلاب عرق گاوزبان از هر یک یک رطل
عسل را با گلاب و عرق گاوزبان بقوام آورده ادویه
را با آن بسرشند و در ظرف چینی نگاه دارند شربتی
از چهل روز که از ساختنش گذشته باشند پنج مثقال [illegible]
چند خواهش گل خوردن [illegible] قطع کند صنعت
آن پوست هلیلهٔ کابلی پوست بلیله آمله منقی [illegible]
قاقله کبار زنانخواه زنجبیل اجزا مساوی کوفته بیخته بعسل
مصفی بسرشند شربتی مقدار جوزی پیش از طعام و بعد از طعام
میتوان تناول نمود و بجای گل نشاسته [illegible] بخورند
بخورند و با خوردن [illegible] انگور ساخته بخورند و مقدار را
منضج کباب [illegible] مرغ بچه نمایند اطریفل خبث
الحدید اکبر نافع است از برای اوجاع بواسیر و امراض
مثانه و از برای جمیع امراض که از رطوبت بلغم دماغ
برای ضعف هاضمه ضعف گرده و برودت آن
صنعت آن بنسخهٔ شیخ رئیس که در رساله سوم
از رساله ادویهٔ قرابادین که در جوارشات است
ذکر کرده و معلوم نیست که [illegible] کیست

پوست هلیله کابلی پوست بلیله آمله منقی تخم کرفس کوهی
نانخواه صعتر فارسی از هر یک یک اوقیه حماما سنبل
الطیب دارچینی بوادج ترکی از هر یک سه درم
خبث الحدید مدبر سه اوقیه دارچینی چهار درم فلفل سفید
فلفل سیاه دار فلفل نارمشک یعنی نارمشک
هندی از هر یک نیم اوقیه خردل یک اوقیه و نیم
نوشادر نیم درم ادویه را کوفته بیخته بوزن کرده همه را
بروغن بادام شیرین چرب نموده بعسل کف گرفته سه
وزن مجموع ادویه معجون سازند بعد از شش ماه از
ساختن آن گذشته باشد استعمال نمایند شربتی یک
مثقال صاحب میزان الطبائع گفته که این اطریفل
گرم است در درجه دوم و نیم و خشک است در آخر درجه
سوم و این قوی تر است از آن چه حرارت و یبوست
نیز را انا بجه گفته کمتر است در نسخه دیگر این اطریفل
شیطرج هندی ۱۰ اوقیه داخل است اطریفل
خبث الحدید منقول از قانون سوء هضم و درد
معده و اسهال از بواسیر و مثانه را نافع بود و با
ناقوت ... صنعت آن پوست هلیله کابلی پوست
بلیله هلیله سیاه آمله منقی تخم کرفس جبلی شیطرج هندی
نانخواه صعتر فارسی از هر یک اوقیه سنبل الطیب
حماما هیل بوادج ترکی از هر یک سه درم دارچینی
چهار درم فلفل سیاه و سفید و نارمشک نمک هندی
از هر یک نیم اوقیه خردل سفید یک اوقیه نوشادر نیم
درم خبث الحدید مدبر سه اوقیه اجزا کوفته بیخته به
روغن بادام چرب کرده با سه چندان عسل کف گرفته
بسرشند شربتی دو درم + اطریفل خبث الحدید دیگر
منقول از قانون شیخ الرئیس نافع از برای اصحاب
معده سرد و بواسیر ریاح بارده و رنگ رو را
صافی گرداند و اشتهای طعام آورد و طعام را هضم کند
صنعت آن پوست هلیله کابلی پوست بلیله آمله منقی بیخ سوسن
زنجبیل ... اسارون فلفل منزوع الاقماع اذخر
مکی سنبل الطیب مصطکی رومی از هر یک ده درم
یک درم ... خبث الحدید منقوع در شراب ریحانی هفت روز

پس از هفت روز بگیرند آن را و سحق نمایند سحق بلیغ چون
تابه آهنی بریان کنند و بگیرند از آن بوزن مجموع ادویه
و مخلوط کنند با باقی ادویه کوفته بیخته بروغن بادام شیرین
چرب نموده و مجموع را با عسل مصفی سه وزن ادویه
بسرشند + اطریفل خبث الحدید منقول از جامع الادویه
ریحانی که همین منافع صنعت آن پوست هلیله کابلی و
پوست بلیله آمله منقی بیخ سوسن زنجبیل عود قماری خام
جوز بوا اسارون اصلی گلسنج سنبل الطیب اذخر مکی مصطکی
از هر یک ده درم خبث الحدید بوری که هفت شبانه روز
در سرکه خیسانیده و بعد از آن خشک کرده و بریان
نموده صلایه کرده باشند مثل مجموع ادویه را کوفته
بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده با نبات سفید
قوام آورده بسرشند شربتی دو درم + اطریفل خبث الحدید
به نسخه عیسی بن یحیی بن جزله صنعت آن هلیله سیاه
پوست بلیله آمله منقی فلفل زنجبیل سعد کوفی شیطرج
هندی سنبل الطیب از هر یک ده درم خبث الحدید مدبر
یعنی کوفته بیخته که چهارده شبانه روز در سرکه انگوری ترکرده
پس خشک نموده بریان کرده باشند یکصد درم جمله
ادویه را کوفته بیخته تا یک یک را علیحده وزن نموده
بهم آمیزند و بروغن بادام چرب نموده و ده درم مشک
تبتی خالص سوده در آن کنند و با عسل سفید مصفی
سه وزن ادویه بسرشند و بعد از شش ماه استعمال
نمایند شربتی از دو درم تا دو مثقال اطریفل خبث
الحدید جوز هندی مطبوخ نافع از برای ریاح
بارده و وجع ظهر و فساد طمث و بواسیر و رنگ
رو را صافی گرداند و اشتهای طعام آورد و تقویت
باه بی‌نظیر است و کاسر ریاح بارده معده است
و تقوی معده و رحم و مثانه بارد است صنعت آن
پوست هلیله کابلی پوست بلیله آمله منقی جفت
بلوط پوست بیخ کرفس از هر یک ده درم تخم
کرفس رازیانه ... فطراسالیون
تخم گندنا تخم کندنا تخم پیاز تخم شلغم
تخم ترب تخم اسپست نانخواه تخم انجره

حب الخضرا انجدان فلفل تخم شبت بزرکتان تخم
کرمانی کشنیز خشک از هر یک سه درم زرنباد درونج
عقربی بهمن سرخ بهمن سفید تودری سرخ تودری زرد
جوز بوا بسباسه دارچینی خولنجان زنجبیل سعد کوفی
سنبل الطیب ... از هر یک چهار درم اشنه شیطرج
هندی اسارون اظفار قصب الذریره لسان
العصافیر نارمشک صعتر فارسی راسن قاقله خیربوا
صندل سفید قرفة الطیب هر نوع از هر یک پنج درم
جوز هندی ... بابلی مصطکی رومی غنچه گلسرخ ...
قشار کنند با نعناع خشک پودنه خشک از هر یک
هفت درم خبث الحدید گرم کرده بآتش بسیار در نبیذ
ریحانی سرد کرده مرات بسیار بوزن مجموع ادویه
را با نبیذ عفص بپزند تا غلیظ شود و از آتش برگرفته
بالا نهند و مقدار یک اوقیه هر روز ناشتا بامداد نیم
گرم نموده بنوشند و میان روز غذا اسفیدباج
گوشت بره باشد بجای آب نبیذ صرف بیاشامند و مدت
یک هفته تا دو هفته باین مداومت نمایند + اطریفل
خبث الحدید مطبوخ به نسخه شیخ الرئیس صالح جهت
ضعف معده و حرارت مزاج آن صنعت آن
خبث الحدید یکصد درم پوست هلیله زرد هلیله سیاه
پوست بلیله آمله منقی گلسرخ منزوع الاقماع گلنار
فارسی اذخر مکی اجزا متساوی همه را در شراب ریحانی
بجوشانند تا غلیظ شود و پس بالا نهند و نگاه دارند و هر
روز مقدار سه اوقیه بیاشامند + اطریفل خبث الحدید
دیگر منقول از قرابادین قلانسی که تقویه معده گرم موافق
است صنعت آن پوست هلیله کابلی پوست بلیله آمله
منقی بیخ سوسن گلسرخ اذخر مکی از هر یک ده درم خبث
الحدید مدبر مثل مجموع ادویه شکر طبرزد آن مقدار که
ادویه با آن سرشته شود شکر طبرزد را بگدازند و بقوام
آورند و ادویه را با آن بسرشند شربتی دو درم با شراب سیب
و امثال آن و بدانکه این اطریفلات خبث الحدید را اگر ...
با سه جوارش خبث الحدید مسطور است + اطریفل دیدان کرم
های بزرگ و کوچک و حب القرع را بکشد و بیرون آورد ...

فضول فاسده غلیظه از معده وامعا کند واخراج بلغم نماید + صنعت آن پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی از هر یکده درم زنجبیل کابلی مقشر بیست و پنج درم تربد سفید حب النیل قسط تلخ از هر یک پنج درم فلفل قرنفل شاهتره سنای مکی افسنتین رومی درمنه ترکی افتیمون اقریطی خردل نمک نفطی شحم حنظل سعد کوفی اذخر از هر یک سه درم کوفته بیخته با سه وزن مجموع ادویه عسل سفید مصفی بعد از آنکه اجزا را بروغن بادام شیرین چرب نموده باشند بسرشند شربتی از دو مثقال تا چهار مثقال + اطریفل زبیب به نسخه شیخ الرئیس نافع از برای سرع صنعت آن پوست هلیله زرد پوست بلیله کابلی هلیله سیاه بلیله آمله منقی اسطوخودوس از هر یکده درم فاذانیا پنج درم عاقرقرحا سه درم کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده مویز منقی دانه بیرون کرده کوبیده بسرشند و استعمال نمایند و در نسخه دیگر اسطوخودوس پنج درم است و پنج درم افتیمون افزوده کرده شده و عاقرقرحا داخل نمانمود در نسخه دیگر افتیمون و عاقرقرحا داخل نیست و باقی اجزا با هلیلجات در وزن متساوی و وزن زبیب بوزن تمام ادویه است شربتی تا یکمثقال و نیم اطریفل سماقی که حکیم میر محمد مؤمن در تحفه ذکر نموده و گفته که تالیف پدر من حکیم میر محمد زمان است و در نسخه دیگر است که تالیف من است که باسم پدر خود گردانیده ام مسهل صفرا و بلغم و سودا و تنقیه معده و دماغ کند و مداومت آن قطع نزلات کند و مانع صعود بخارات بدماغ است و مسهل است و اگر بعد از طعام خورند مضرت نمیرساند و بجهت مالیخولیا خصوص مراقی و قولنج نافع و قوتش تا دو سال باقی میماند و قدر شربتش بجهت اسهال اخلاط از چهار مثقال است تا شش مثقال و چون مداومت بآن کنند هر روز یکمثقال تا دو مثقال تناول نمایند و موافق جمیع امزجه است + صنعت آن پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه گل بنفشه خشک سقمونیای شوی از هر یک ده مثقال تربد مدبر سفید کشنیز خشک از هر یک بیست مثقال پوست بلیله

آمله منقی گلسرخ طباشیر گل نیلوفر از هر یک پنجمثقال و صندل سفید کثیرا از هر یک سه مثقال روغن بادام شیرین سی مثقال ادویه را کوفته بیخته با آن چرب نموده عناب سپستان از هر یک یکصد عدد و گل بنفشه ده مثقال جوشانیده صاف نموده تمر آمله هلیله را یکصد و هشتاد و یک مثقال عسل مصفی یکصد و هشتاد و یک مثقال داخل کرده بقوام آورده ادویه را با آن بسرشند + اطریفل سنا مکی مجرب است از برای جرب و حکه و سعفه صنعت آن پوست هلیله زرد پانزده مثقال پوست بلیله آمله منقی سنا مکی از هر یکده مثقال ریوند چینی پنجمثقال کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده بعسل سفید مصفی سه وزن مجموع ادویه بسرشند شربتی تا پنجمثقال + اطریفل سنا مکی دیگر با دو نام را اسود سند بود + صنعت آن هلیله زرد دوازده درم هلیله سیاه مقشر بلیله آمله از هر یک پنج درم سنا مکی شاهتره از هر یک هشت درم گلسرخ بنفشه تخم کاسنی از هر یکده مثقال اجزا کوفته بیخته بروغن گل چرب کنند با عسل بسرشند و مقدار شربتی چهار درم باشد + اطریفل سنا مکی دیگر که وسواس و دیوانگی و اندیشهای فاسد را نافع باشد و بواسیر اسود و هر طبع را نرم کند صنعت آن هلیله کابلی بلیله آمله منقی از هر یکده درم افسنتین رومی سنا مکی شیطرج هندی افتیمون بسفایج تربد سفید اسطوخودوس از هر یک پنج درم سنبل الطیب بوزیدان از هر یکده درم گاوزبان تخم بادرنجبویه لاجورد مغسول حجر ارمنی مغسول بادرنجبویه از هر یک چهار درم تخم کرفس انیسون از هر یکده درم اجزا کوفته بیخته بروغن بادام چرب کرده باد و چند آن ادویه عسل صاف و هفده درم مویز پوست از دانه بیرون کرده نرم کوفته بدستور متعارف بسرشند + اطریفل شاهتره که جرب و حکه و سعفه و شری را نافع است + صنعت آن پوست هلیله زرد پوست هلیله سیاه بلیله کابلی شاهتره خشک از هر یک سی درم پوست بلیله آمله منقی سنا مکی از

هر یک بیست درم ریوند چینی دو درم چوب گز دو درم ادویه کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده بکشمش سبز کوبیده بسرشند شربتی چهار درم و در نسخه صاحب اختیارات بدیعی وزن هلیله و آمله و سنا مکی از هر یکده درم است و نسخه اولی بهتر است صاحب میزان الطبائع گفته که مزاج این اطریفل گرم است در یکدرجه و نیم و خشک است در آخر درجه دوم آن قدس سره میفرمایند که در خشکی این اطریفل شکی نیست لیکن سرد است در اواخر درجه اولی یا اوائل درجه دوم و بعضی گفته اند که کشمش در این اطریفل بوزن مجموع باید و این اطریفل را با طبیخ عناب باید داد شربتی بلعوق که چهار مثقال باشد و بعضی گفته اند که شربتی از این اطریفل از چهار درم تا پنج درم است + اطریفل صبری تالیف آن قدس سره یعنی حکیم الملوک سید علوی خان مسهل است و اسهال بکثرت است و بسا باشد که روز دوم که اسهال کند و مواد از اعالی اعماق بدن جذب کند و تنقیه معده و سر کند از اخلاط و نافع است از برای امراض خصوص امراضی که از بخارات معده باشد و صداع و گرانی گوش و اوجاع مفاصل اسود سند است صنعت آن پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی از هر یک پنج مثقال صبر سقوطری بیست درم غاریقون سفید سورنجان شکر از هر یکدو مثقال سنبل الطیب زعفران اسارون حب بلسان عود بلسان دارچینی مصطکی سلیخه اسطوخودوس افتیمون اقریطی گلسرخ مغز قرع الاقماع از هر یکدرمی کوفته بیخته بروغن بادام شیرین سی درم چرب نموده بعسل مصفی سه وزن ادویه معجون سازند شربتی چهار درم تا چهار مثقال حب ساخته بورق نقره پیچیده وقت خواب فرو برند و از عقب آن آب نیمگرم پیاله بنوشند انشاء الله تعالی نافع است + اطریفل صغیر به نسخه شیخ رئیس صنعت آن پوست هلیله کابلی آمله منقی پوست بلیله کوفته بیخته اجزا متساوی بروغن گاو چرب نموده

العسل سماقی معجون سازند نافع است از برای رطوبت
معده و دافعه ریاح آن و نماینده رطوبات در بدن و
ریاح بواسیر و نیکو گرداننده رنگ رخساره چون اطریفل
صغیر را به تنهائی سفوف با ایارج فیقرا و اسطوخودوس
یک دو مثقال آنرا با ایارج فیقرا و اسطوخودوس از هر یک
نیم درم سرشته حب ساخته فرو برند دوائی نافع است و نیز
برای اسهال و صداع بلغمی بیشتر آنکه استعمال کرده و
بعد از نضج ماده و نیز خوردن چهار درم اطریفل صغیر مقوی
با ایارج فیقرا و غاریقون سفید و افتیمون از هر یک
یکدرم نافع است از برای صداع سدری و از ادویه
نافعه از برای آنست که وقت خواب در چهار درم
اطریفل یکدرم ایارج فیقرا بروغن بادام شیرین چرب
نموده سرشته حبوب سازند و با نگریز فرو برند قوت
این اطریفل تا دو سال باقی میماند و مزاجش سرد است
در درجه اولی و خشک است در درجه ثانیه شفائی
گفته که شربتی از این اطریفل دو درم است و صاحب
هادی صغیر گفته که شربتش یکمثقال است و بعضی
گفته اند که شربتش در مسهلات چهار مثقال و
صغیر نمایند که بهتر آنست که پوست هلیله زرد و هلیله
سیاه بر اجزای این اطریفل بیفزایند و بروغن بادام
شیرین چرب نموده با سه وزن ادویه عسل مصفی
سازند + اطریفل صغیر کشنیزی نافع است مر آنرا که
نفع لست اطریفل صغیر وقتیکه بخار غالب بود شفائی
گفته که اطریفل کشنیزی معده را قوت دهد و درد سر و
درد گوش و درد چشم که بسبب بخار معده باشد نافع
و دوام مداومت باطریفل کشنیزی نافع است از برای
صداع بمشارکت معده بسبب صعود ابخره از معده و
همچنان برای صداع حادث از بسیاری اکل چون استعمال
معده شود بعد از تنقیه معده بجوارش شمر یاران و
جوارش سفرجلی مسهل چون آن غذا از معده منحدر شده
باشد + صنعت آن مثل اطریفل صغیر است لا آنکه اضافه
شود بآن کشنیز خشک بوزن یکجزو از هلیلجات و بعضی
دیگرین کشنیز خشک را بوزن همه اجزا داخل میکنند و د

نسخه حکیم مومن بوزن نصف مجموع اجزاست و گفته که
این اطریفل بجهت منع بخارات از دماغ و رقیق سودای
سوخته بمعده و تقویت حواس نافع است و بعضی اطبا بعوض
عسل کشمش سبز و یا مویز طائفی استه بیرون آورده
داخل میکنند و شربتی از اطریفل کشنیزی یک مثقال
است تا چهار درم و بعضی از یکمثقال تا دو مثقال گفته
اند صاحب منهاج الطبائع گفته که درین اطریفل اگر
اجزا را بعسل بسرشند مزاجش سرد است در نصف درجه
اولی و خشک است در آخر درجه سوم و اگر بکشمش
بسرشند سرد است در یکدرجه و خشک است در درجه
سوم و بعضی گفته که اطریفل را بعد از پانزده روز جایز
است استعمال نمودن شربتی از آن دو درم تا شش
درم + اطریفل صغیر مقلی در علاج بواسیر بعد از فصد و
تنقیه بکار آید + صنعت آن پوست هلیله کابلی هلیله
سیاه پوست بلیله آمله منقی از هر یک ده درم مقل ازرق
سی درم با عسل بسرشند شربتی چهار درم + اطریفل
عرق مدنی چون با این اطریفل ده روز مداومت کنند
ماده عرق مدنی که بفارسی رشته و بتازی حیه و بهندی
نارو نامند از بدن پاک کند + صنعت آن پوست هلیله
زرد پوست هلیله سیاه هلیله کابلی پوست بلیله آمله منقی
تربد سفید موصوف زنجبیل فلفل از هر یک پنج مثقال
کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده بعسل سفید
مصفی یا فانیذ سنجری هر کدام که باشد سه وزن کل ادویه
بسرشند شربتی سه مثقال و در نسخه شفائی که بنام اطریفل
قنبیلی ذکر کرده و در نسخه حکیم میر محمد مومن که از ید ماخوذ
ذکر کرده هلیله زرد داخل و ارعاد قلمی نموده اند که ادویه
را با سه وزن آنها عسل مصفی معجون سازند + اطریفل
غاریقون نافع از برای امراض حادثه از رطوبت
در بدن خصوص در سرد معده + صنعت آن
پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست
پوست بلیله آمله منقی از هر یک پنجدرم غاریقون
مشک سفید ده درم اجزا را سوای غاریقون
کوفته بیخته غاریقون را از پشت آرد نیز بکوبی

بگذرانند و همه را در بیست درم روغن بادام شیرین
چرب نموده بعسل سفید مصفی یا قند سفید بهمرم (?) معجون
سازند و بعد از چهل روز هر روز پنجدرم آنرا با آب
گرم تناول نمایند + اطریفل غددی ملائی خنازیر و
خوانیق را نافع است و جمیع امراض سوداوی را
سود دهند و منافع بسیار دارد + صنعت آن هلیله
سیاه پانزده درم پوست بلیله آمله منقی تربد سفید مدبر
غدد که در گردن گوسفند میباشد خشک کرده از هر یک
پنجدرم افتیمون اقریطی ده درم بسفایج فستقی اسطوخودوس
سنائی از هر یک نقدرم شیطرج هندی نوشادر
غاریقون مشک سفید از هر یک سه درم انیسون
مصطکی جوزبوا سنبل الطیب از هر یکدو درم کوفته
بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده بعسل سفید
مصفی سه وزن مجموع ادویه معجون سازند شربتی
پنجدرم و در نسخه دیگر بسفایج داخل نیست و زرنباد
سه درم و جوزبوا و قرنفل از هر یکدو درم داخل است
اطریفل غددی دیگر جهت آماس گلو که بهندی گیهکها
نامند نافع است + صنعت آن زنجبیل پوست هلیله
زرد از هر یک شش مثقال جوزبوا بسباسه دار
چینی از هر یک یک و نیم مثقال غدد گردن گاو میش
چهار عدد غدد را در سایه خشک نموده با سایر ادویه
نرم کوفته بیخته با سه چندان عسل سرشته معجون سازند
شربتی یکدرم تا یک مثقال و اگر این ادویه را بطریق
سفوف ربع مثقالی بخورند بهتر است اطریفل فارسی
منقول از قرابادین افندی صالح چلبی حکیم باشی
ابراهیم سلطان قیصر روم جهة حمیات نافع کو حمی ربع
را مفید و مانع رسوب بلغم باطنی و مقوی دماغ و بصر
و قامع عطش و مفتح سده و باعث احتراق اخلاط مانع
و قدر شربتش هشت درم است صنعت آن عصاره
عنب الثعلب عصاره هندبا عصاره کرفس عصاره لبلاب
از هر یک یکصد درم گل بنفشه سه درم غاریقون مشک
سفید هفت درم سنائی شانزده آلو بخارا تخم کشوث
چهار درم پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی

هلیله سیاه بروغن گل چرب کرده از هر یک
سه درم افتیمون چهار درم سنبل هندی یکدرم سحق
نموده بالسه عصارات سابقه جوشانیده صاف نموده
در نصف این جوشانیده بیست و چهار درم سقمونیا مشوی
سه دو درم فلوس خیارشنبر دوازده درم ترنجبین
یکصد درم شربت بنفشه حل کرده صاف نموده در نصف
دیگر یکصد درم قند سفید و یکصد درم شکر سفید و سرکه
انگوری یکصد درم داخل کرده بقوام آورند و ریوند چینی
شاتره ده درم پوست هلیله زرد ده مثقال درم پوست هلیله
آمله منقی از هر یکده درم تخم شاتره گل سرخ بسباسه مصطکی
کبابه چینی طباشیر سفید صندل سفید از هر یک یکدرم
لبوب بارده از هر یک یکدرم و نیم سنبل الطیب دو درم
سحق بلیغ نموده بشکر قوام آورده که مز لور سرشته و
دران نصف دیگر را نیز سرشته معجون سازند و
مراد از عصاره لبوب شاید حلیب و خیره لبوب
حبوب باشد * اطریفل فیثوفی مسهل زرد آب و
بلغم است و عصبانی از فالج و لقوه واسترخا و اوجاع
مفاصل و عرق النسا و وجع ورک و غیرها و استسقا و
طحال را نافع * صنعت آن پوست هلیله کابلی پوست
هلیله زرد و هلیله آمله منقی از هر یک پانزده مثقال فربیون
تربد سفید مدبر مازریون مدبر ایارج فیقرا از هر یک سه
مثقال رب السوس مقل کتیرا زنجبیل ورق گلسرخ و
مصطکی از هر یک یکمثقال اسطوخودوس ریوند چینی
غاریقون هلیله سفید برگ سنای مکی از هر یکده درم ادویه
کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده با سه وزن آن
عسل مصفی بقوام آورده سرشته و بعد از یکماه شربتی
از دو مثقال تا سه مثقال با آنچه مناسب باشد از
مسهلات و مبردات مانند ماء الشبت و ماء الاصول
یا شاهتره * اطریفل قنبیلی لی حب القرع واقسام دیدان
کبار و صغار را بکشد و دفع نماید و تنقیه فضول نماید
فاسده از معده و سایر بدن نماید و امراض طولی و
بلغمی و اوجاع مفاصل را نافع بود * صنعت آن پوست
هلیله کابلی پوست هلیله زرد هلیله سیاه پوست هلیله آمله منقی

از نوعی از هر یکده وازده درم قنبیل چهار درم برنگ
کابلی هشت درم تربد سفید مدبر هشت درم عصب
السلاطین مدبر سه درم افتیمون بسفایج چینی سورنجان
مصری سفید لسان العصافیر تلخ از هر یک پنجدرم تودری
شامی افسنتین رومی و ترکی افتیمون اقریطی
سرول یک نقل تخم حنظل سعد کوفی راسن بیخ ارمنی
بلاس بایره برگ سنا مکی از هر یک چهار درم بیده گرمانی
زنجبیل انیسون مصطکی گلسرخ بزر قطونا از هر
سه درم کتیرا رب السوس از هر یکده درم کوفته بیخته
بروغن بادام شیرین چرب نموده با سه وزن ادویه
عسل مصفی بقوام آورده علی الرسم سرشته شربتی از
دو مثقال تا چهار مثقال * اطریفل قنبیلی لی دیگر که
استیصال حب القرع و دیدان نماید صنعت آن
پوست هلیله کابلی پانزده مثقال پوست هلیله زرد و
هلیله سیاه پوست هلیله آمله منقی از هر یکده درم قنبیل
پنجدرم برنگ کابلی مقشر بیست درم کیسو که لکی
است که از حبشه می آورند و برای حب القرع مستعمل
جوشش است و در بنگاله برگی که آنرا اجر تیا موز بگی نامند
وانه موز بنگ می آورند شبیه بآن است دوازده درم
زنجبیل سه درم تربد سفید مدبر پنجدرم لسان العصافیر
تلخ هفت درم طالیس پایره که دوا بدل آنان نباشد
هند لست بیخ ارمنی پوست بیخ ذنار از هر یک سه و نیم درم
کنیزایره کرمانی از هر یک دو درم و نیم ادویه کوفته بیخته
بروغن بادام شیرین چرب کرده با سه وزن آن
عسل مصفی بقوام آورده علی الرسم سرشته شربتی از
دو درم تا پنجدرم با آب گرم * اطریفل کبیر اعمده اکثر معالجات
است و نافع است از برای سوء هضم و برودت معده
و امعا و استرخای معده و تقوی معده و احشاست
و طعام هضم کند و بالجمله نافع است از برای جمیع امراض
معده و استرخای مثانه را مفید است و باه را زیاده
کند و اوجاع طحال را سود مند بود و نافع بود سپیدی
و سطح بود و رنگ روی را نیکو گرداند و صافی
گرداند و در صداع بمشارکت گرده و مثانه

بعد از اصلاح حال گرده و مثانه و از برای تقویت
سر و گرده و مثانه استعمال آن باید نمود صنعت
آن به نسخه شیخ الرئیس که در مقاله سوم از جلد اولی
از قرابادین قانون که در جوارشات است آورده
هلیله زرد هلیله سیاه آمله منقی پوست هلیله دار فلفل
فلفل سیاه از هر یک سه جزو بزر بندان شیر املیج
هند شقاقل مصری زنجبیل از هر یک یکجزو و در نسخه
دیگر بسباسه یکجزو داخل است تودری سفید تودری
سرخ لسان العصافیر بزر رمان بری یعنی حب القلقل
و بعضی گمان کرده اند که شقاقل بری است و آنرا
بسیار دارچ گویند و بفارسی ناسفال گویند و کنجد
و شکر طبرزد که معروف است به نبات از هر یکدو جزو
بهمن سرخ بهمن سفید خشخاش از هر یک نیم جزو اجزا
خشکها را هر یک علیحده کوفته بیخته کنجد و تخم خشخاش و
حب القلقل را علیحده نرم صلایه نموده مجموع با ورق
کرده مخلوط نموده بروغن گاو چرب کرده بعسل
مصفی سه وزن ادویه معجون سازند و در ظرف چینی
نگاه دارند و بعد از دو ماه استعمال نمایند و بعضی
در این نسخه بجای روغن گاو روغن بادام شیرین
آورده اند و این خطا است و این نسخه بغیر روغن گاو
و عسل نوزده جزو است سوای بسباسه با آن بیست
جزو است صاحب میزان الطبایع گفته که این اطریفل گرم
در اول و آخر درجه دوم و خشک است در درجه سوم
دوم و شربتی از این اطریفل یکمثقال تا دو مثقال است
اطریفل کبیر بنسخه شیخ رئیس که در مقاله اولی از جمله اول
از قرابادین قانون که جز ذکر معاجین کبار است آورده
و گفته که این اطریفل ضعف معده و ضعف گرده را نافع
که از برودت باشد و امراض حادثه از رطوبت و بلغم را
نافع است صنعت آن پوست هلیله کابلی پوست هلیله آمله
منقی بزر بندان بسباسه شیطرج هندی شقاقل از هر یک
یکجزو تودری سرخ تودری زرد لسان العصافیر
بهمن سرخ بهمن سفید از هر یک نیم جزو مجموع را کوفته بیخته
بروغن گاو چرب نموده بعسل مصفی معجون سازند

واین نسخه دوازده جزو است صاحب میزان الطبائع
گفته که این اطریفل گرم و خشک است در یکدرجه و تمیم
محمود بن الیاس این اطریفل بما ورهاوی صغیر ذکر کرده
و بهمین و اهل نداده و گفته شربتی از وی یک مثقال و نیم
بعض اطبا گفته که این اطریفل را بعد از گذشتن دو ماه
از ساختنش باید استعمال نمود اطریفل کبیر بنسخه
حکیم سدید گازرونی که در شرح سه جزء قرشی آورده
واین همان نسخه اول شیخ رئیس است باندک تفاوتی
در ادویه و اوزان صنعت آن پوست هلیله
کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی فلفل دار فلفل از
هر یک سه جزو زنجبیل بوزیدان بسباسه شیطرج
هندی تودری سرخ تودری سفید تخم خشخاش سفید شکر
طبرزد بهمن سرخ بهمن سفید از هر یک یک جزو کوفته بیخته
بیخته بروغن بادام شیرین یا روغن گاو چرب
نموده بعسل مصفی معجون سازند شربتی سه درم تا
سه مثقال بعد از دو ماه از ساختن آن استعمال
نمایند. اطریفل کبیر بنسخه شیخ فوائد الانطاکی این نیز
همان نسخه اول شیخ رئیس است با قدری تفاوت
صنعت آن پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی
پوست هلیله حبشی هلیله سیاه بلیله آمله منقی فلفل دار
فلفل از هر یک یک جزو زنجبیل بوزیدان شیطرج هندی
بسباسه شقاقل مصری تودری سرخ تودری زرد
لسان العصافیر حب القلقل کنجد مقشر نبات بهمن سفید
بهمن سرخ از هر یک ثلث جزو و گفته که شیخ رئیس
افزوده برین اجزا مصطکی کبابه حبینی دارچینی از
هر یک ربع جزوی واین زیادتی جید و حسن است
اجزا را کوفته بیخته بروغن گاو یا روغن بادام شیرین
چرب نموده بعسل سفید مصفی معجون سازند و گفته
خطا کرده کسیکه داخل کرده درین اطریفل مویز منقی زیرا که
خطا ظاهر میگردد مگر آنکه مراد وی این باشد که کسیکه عوض
عسل درین اطریفل مویز داخل کرده چنانچه بعضی کرده اند
خطا است زیرا که این اطریفل از معاجین کبار است
و لازم است بودن عسل در آن از برای حفظ ترکیب

تا زمانیکه مزاج کبیر گردد و گفته که اطبا را درین اطریفل نسخهای
بسیار است از روی خطا و غلط و نسخه معتمد علیه همین
است. اطریفل کبیر بتالیف ابن ماسویه منقول از
قرابادین افندی صالح چلبی طبیب ابراهیم سلطان قیصر
روم که به ترکی نوشته مقوی معده و کبد است و مصفی
لون و مزیل اخلاط فاسده معده و دافع ریاح غلیظه
و حافظ صحت و مقوی مباشرت و دافع بواسیر و قدر
شربتش یکدرم است صنعت آن پوست هلیله کابلی
پوست هلیله زرد پوست هلیله سیاه پوست بلیله آمله
منقی از هر یک پنجدرم دارچینی سه درم شقاقل کبابه
چینی تخم کرفس قرنفل سنبل الطیب قاقله کبار قاقله
صغار سلیخه شیطرج هندی سعد کوفی لسان العصافیر
بهمن سرخ بهمن سفید زنجبیل از هر یک دو درم سنبل
الطیب رومی جوزبوا بسباسه مغز حب القلقل از هر یک
سه درم مغز بادام شیرین مقشر مغز بادام تلخ مقشر از
هر یک پنجدرم عود زراوند مدحرج رازیانه مصطکی
رومی از هر یک دو درم تخم فلکن نعناع خشک از
هر یک یکدرم و نیم اجزا را کوفته بیخته با چهار وزن
مجموع ادویه عسل مصفی معجون سازند. اطریفل کبیر
بنسخه دیگر نافع از برای امراض کلیتین و مثانه و امراض
سرد معده و صداع حادث بمشارکت مثانه و
کلیتین و سرد و دفع امراض کلیه مثانه و مداومت
بآن صنعت آن پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست
بلیله آمله منقی فلفل دار فلفل از هر یک سی درم زنجبیل بسباسه
بوزیدان شیطرج هندی شقاقل مصری تودری سرخ
تودری زرد لسان العصافیر مغز حب القلقل کنجد مقشر
خشخاش سفید شکر طبرزد بهمن سرخ بهمن سفید از هر یک
درم کوفته بیخته بروغن گاو یا بروغن بادام شیرین
چرب نموده با سه وزن مجموع ادویه عسل مصفی معجون
سازند و بعد از دو ماه استعمال نمایند شربتی از دو درم تا
چهار درم. اطریفل کبیر بنسخه حکیم مومن که در تحفه
المومنین آورده جهت تقویت دماغ و قطع ریح بواسیر و
نفخ معده و برص و بهق و اصلاح غلط سودا نافع است

صنعت آن پوست هلیله کابلی پوست بلیله آمله
منقی بزر الکرفس الجبلی از هر یک شش درم شیطرج
هندی نانخواه صعتر از هر یک دو اوقیه سنبل الطیب
حماما دانه بسفایج ترکی از هر یک سه درم دارچینی ده
درم فلفل ابیض فلفل اسود نارمشک ملح هندی
از هر یک نیم اوقیه خبث الحدید سه اوقیه خردل
یک اوقیه و نیم نوشادر نیم درم ادویه را کوفته بیخته
بروغن بادام شیرین چرب نموده با سه وزن ادویه
عسل مصفی بسرشند شربتی یک مثقال تا دو مثقال
اطریفل کبیر دیگر بگیرند پوست هلیله کابلی هلیله سیاه
هندی پوست بلیله آمله منقی از هر یک پنج اوقیه
جوکوب نمایند و بگیرند تربد سفید مجوف خراشیده
بسفایج فستقی حب ذو مقشر مدبر افتیمون غاریقون
تخم شاهتره از هر یک سه اوقیه و نیز جوکوب نمایند
و هلیلجات را با ده پنج طل آب بآتش ملایم طبخ دهند
تا به نصف رسد پس بمالند و صاف نمایند و بریزند
در آن عقاقیر جوکوب نموده را یک شبانروز بگذارند
تا خوب آنرا تشرب نمایند پس خشک نمایند در سایه
و بگیرند نوع نهری و جبلی افسنتین زراوند طویل
مدحرج قسط شیرین فلفل دار فلفل از هر یک پنجدرم جو
جوکوب نمایند و بریزند در پنج طل آب تا بیک طل و نصف
آید صاف نمایند و بریزند بر عقاقیر مسطور دیگر روز و یک
شب بگذارند تا تمام آب آنرا تشرب کند پس بگیرند
نانخواه بزر کرفس انیسون از هر یک شش درم پوست بیخ
کرفس پوست بیخ رازیانه بیخ اذخر و قوا از هر یک پنج
درم بیخ قافش بیخ جلیون بیخ علیق برسیاوشان از
هر یک یازده درم اصل السوس مقشر شش اوقیه جمله
را جوکوب نموده در پنج طل آب یکشبانروز بخیسانند
پس بآتش ملایم جوش دهند تا بیک طل و نیم آید پس
فشرده صافی نمایند و بریزند بر عقاقیر مذکور و یکشبانروز
بگذارند تا تمام نشف آب نمایند و خشک گردد و
بگیرند دارچینی سلیخه سیاه اسارون جوزبوا
بسباسه قرنفل مصطکی ساذج هندی ملح هندی از

هر یک شش ربع درم ریوند چینی لک منقی فام
فافلکه کبابه و عصاره از هر یک پاسه اوقیه بهمان قسم در
انجم مثل آب جوشیده شده و عقاقیر را در آن بخیسانند تا
تمام مائیت باقیمانده از طبخ را نشف نماید پس خشک
نموده بکوبند و بیزند بحریر و چرب نمایند به پنجدرم
روغن بلسان و بقدر کفایت روغن بادام شیرین
و بگذارند یکروز و یکشب پس بر روی منخل
بسیار تنگی چین کنند و بیخیزد و نهند به عود هندی پس
بر دارند و با عسل بقدر کفایت بدستور معجون
بسرشند و بعد از چهل روز استعمال نمایند و اگر
بسفائج و حب ... و غیره را در آب خوش ... بلیلج
را بخیسانند و همین قسم تا آخر نشاید خوب باشد
اطریفل کشنیزی که در منهاج در باب ثقل سامعه
آورده صنعت آن پوست هلیله کابلی پوست بلیله
آمله منقی از هر یکده درم کشنیز خشک غنچه گل سرخ از
هر یک پنجدرم کوفته بیخته بروغن بنفشه یا بادام چرب
نموده بعسل معجون سازند شربتی یکمثقال و بعضی کشنیز
را بوزن یکجزو از اجزا که ده درم است و بعضی
بوزن تمام ادویه میگیرند و این اطریفل نافع است
... را که بوده باشد بمشارکت طحال چون آزار ...
گرده بعد از آن شراب اسطوخودوس محلول در عرق
بادرنجبویه بنوشند + اطریفل ماهان در نسخه دیگر اطریفل
ماهون بود و نیز ... برص و بهق را نافع است و سیاهی
موی را نگاه دارد و امراض بلغمی و سوداوی را ... صنعت
آن پوست هلیله کابلی بیست درم پوست بلیله آمله منقی
از هر یکده درم برنگ کابلی مقشر پانزده درم زنجبیل
شیطرج هندی سعد کوفی از هر یکسه مثقال ...
پنجدرم بسفائج فستقی اسطوخودوس از هر یک هفت درم
غاریقون هشت سفید شش درم قسط تلخ سه درم
مصطکی انیسون کندر خیربوا جوزبوا از هر یکدو درم
فلفل دار فلفل از هر یک پنجدرم کوفته بیخته با عسل سفید
خوشبو مصفی معجون سازند شربتی از سه درم تا
چهار درم و در نسخه محمد بن الیاس شیرازی ... دار فلفل

چهار درم نیز داخل است و در نسخه دیگر دار فلفل و
ماشا از هر یک چهار درم داخل است صاحب میزان
الطبائع گفته که مزاج این اطریفل گرم است در یکدرجه
و سه ربع درجه و خشک است در اول درجه سوم
و بنابر نسخه که دار فلفل و ماشا دارد گرمی آن قریب
است بدو درجه و در نسخه حکیم مومن وزن هلیله
کابلی ده درم است و وزن برنگ مقشر پنجدرم و
وزن زنجبیل و شیطرج و سعد کوفی از هر یکسه درم و
وزن بسفائج و اسطوخودوس از هر یک یکمثقال
و وزن مصطکی و انیسون و کندر و خیربوا و جوزبوا
از هر یک شش درم است و شش درم قرنفل
چهار درم و دار فلفل نیز داخل دارد و گفته که مقدار
شربتش از سه درم تا چهار درم است + اطریفل مشوط
بیماریهای حادث از صفرا و بلغم و سودا را نافع
است و صداع و دوار و کابوس و ظلمت بصر و
که از بخارات غلیظه باشند که از معده متصاعد گردد
بنهایت نافع است و گفته که این اطریفل جمیع انواع
کابوس را نافع است صنعت آن پوست هلیله کابلی
سی درم پوست هلیله هندی چهل درم هلیله سیاه پوست
بلیله آمله منقی از هر یک بیست درم شاهتره پانزده درم
غنچه گل سرخ یک استار سنا مکی ده درم انیسون مصطکی
از هر یک پنجدرم کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب
نموده بعسل مصفی معجون سازند و اگر رطوبت غالب
باشد شش درم تربد سفید مدبر بیفزایند و اگر
سقمونیا بقدر حاجت داخل کنند اسهال صفرا
کند و این اطریفل در گرمی و سردی معتدل است و خشک
است در اواسط درجه سوم اطریفل مختصر نافع است
سوء هضم او صداع معده و مثانه و آن هر دو را قوت دهد
صنعت آن هلیله سیاه پوست هلیله کابلی پوست بلیله آمله منقی
زنجبیل کشنیز مقشر نبات سفید اجزا متساوی کوفته بیخته
بروغن بادام شیرین یا روغن گاو چرب نموده بعسل سه
وزن مجموع ادویه معجون سازند و این نسخه سوای روغن
گاو و یا روغن بادام و عسل مصفی هفت جز دارد و بعضی

درین اطریفل کشنیز و نبات داخل نکرده اند و بجای
این هر دو پوست بلیله زرد و دار فلفل داخل نموده
و گفته که این اطریفل نافع است از برای استرخای
و رطوبت آن و بواسیر را دفع کند و کودکان که بول
کنند و سلس البول را نافع بود و شربتی از یکمثقال تا
دو مثقال بعد از دو ماه که از ساختنش گذشته باشد
استعمال نمایند و قوتش تا دو سال باقی میماند +
اطریفل مسهل اسهال اخلاط ثلثه کند و سده را بگشاید
و محلل ریاح و مقوی معده و دماغ و جگر است صنعت
آن پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه و
پوست بلیله آمله منقی تربد سفید مدبر سنا مکی از هر یک
پنجمثقال غاریقون هشت سفید چهار مثقال افتیمون دو
مثقال اسطوخودوس دو مثقال و نیم ریوند چینی
هفت مثقال کوفته بیخته بعسل مصفی سه وزن جمیع ادویه
بعد از آنکه ادویه را بروغن بادام شیرین چرب نموده
باشند معجون سازند + اطریفل مسهل منقول از تحفة
المومنین که مشار الیه از خط نواب حکیم محمد باقر نقل نموده
جهت بهق و برص و جذام و داء الفیل و غیره امراض
بلغمی و سوداوی نافع صنعت آن پوست هلیله زرد
پوست بلیله آمله منقی افتیمون صبر سقوطری ایارج فیقرا
شاهتره از هر یکدو درم بسفائج فستقی سنا مکی از هر
یک هفت درم تربد سفید مدبر ده درم ماشا ده درم
اسطوخودوس پنجدرم انیسون یکدرم سقمونیای مشوی
پنجدرم با سه وزن ادویه عسل مصفی معجون سازند
شربتی یکدرم تا پنجمثقال اطریفل مسهل تالیف حکیم
مومن جهت امراض حاره و مواد سوداوی بعد
از نضج و بجهت قولنج بسیار نافع است و قدر شربتش
تا پنجمثقال است صنعت آن پوست هلیله کابلی هلیله
سیاه از هر یک بیست مثقال کوفته بیخته بروغن بادام
شیرین چرب نموده سنا مکی گل بنفشه از هر یک ده
مثقال گل سرخ بسفائج فستقی از هر یک پنجمثقال
عسل دو وزن ادویه با آنکه سنا مکی ده مثقال
گل سرخ بنفشه هلیله سیاه از هر یک ده مثقال

پوست هلیله کابلی بیست مثقال جوشانیده پالوده باشند
داخل کرده بقوام آورده معجون سازند مغری [illegible]
قلمی نموده که این معجون نافع است از برای قولنج و غافل
است ازین معنی که استعمال هلیلجات منع است در قولنج
نموده درین معجون هلیله است + اطریفل مقلی [illegible]
کننده و جمیع اجزا نافع است ضعف باضمه و ضعف جگر
که از برودت باشد مفید است و بالجمله جمیع امراض
که از برودت و رطوبت و بلغم را نافع است + صنعت
آن پوست هلیله کابلی پوست هلیله آمله منقی انیسون
مصطگی رومی از یکیده درم تا نخواه پنجدرم کوفته بیخته
بروغن معرا سته شفتالو چرب نموده پس بگیرند مقل ازرق
بیست مثقال و در آب خیسانیده در هاون سنگی بدسته
بمالند و ادویه را بآن معجون سازند و اگر درین معجون
مقل ازرق بوزن جمیع ادویه عسل مصفی داخل کرده
معجون بهتر است شربتی سه مثقال بعد از آن چیزی آب بنگیرند
+ اطریفل مقلی دیگر جهت بواسیر و اورام مقعده
نافع است و بادها بشکند و خون بواسیر را زود از دست
آن پوست هلیله کابلی پوست هلیله آمله منقی تخم سپندان
تخم گندنا تخم ریحان از هر یک پنج مثقال مقل
ازرق پنجاه مثقال مقل را در آب گندنا حل کرده در
عسل مصفی دو وزن ادویه داخل کرده ادویه بآن معجون
سازند و بعضی درین اطریفل عسل داخل نموده + اطریفل
[illegible] نافع است از برای بواسیر و اسهال بواسیر
بعد از فصد و تنقیه استعمال نمایند + صنعت آن
پوست هلیله کابلی پوست بلیله آمله منقی از هر یکیده درم
مقل ازرق سی درم مقل را با آب گرم حل کرده با عسل
بقوام آورده شسته باقی ادویه را کوفته بیخته بروغن بادام
شیرین یا روغن گاو چرب نموده بآن بسرشند شربتی چهار درم
بدانکه حکیم مومن در قرابادین تحفة المومنین آورده
کابلی در روغن بادام یا روغن گاو داخل ننموده و گفته که عسل
آب گرم کنند تا حل کرده با شصت مثقال عسل مصفی بقوام
آورده معجون سازند + اطریفل مقل صغیر که همین منفعت
و تحلیلش بادها دست صنعت آن پوست هلیله کابلی پوست

هلیله آمله منقی از هر یک یک رطل مصطگی دو اوقیه و نیم مقل
ازرق ده استار زعفران و زرد چوبه از هر یک دو اوقیه
مقل را در آب گرم حل کرده در هاون بدسته بمالند تا هموار
شود و باقی ادویه را کوفته بیخته بروغن بادام چرب نموده
و اول مرتبه مقل را بعسل سه وزن ادویه بسرشند تا نیکو
مخلوط گردد پس باقی ادویه را بآن بسرشند و بعضی عسل
داخل نمی کنند + اطریفل مقل کهربائی که جهت قطع خون
بواسیر مجرب است + صنعت آن پوست هلیله کابلی
پوست بلیله آمله منقی از هر یک ده مثقال کهربای شمعی
بسد محرق مغسول از هر یک پنج مثقال قرن ایل محرق
مغسول پنج مثقال زاج سفید محرق نانخواه از هر یک
دو مثقال مقل ازرق بیست مثقال مقل را در آب
گندنا حل کرده باقی ادویه را کوفته بیخته با هفتاد و پنج
مثقال عسل مصفی بسرشند شربتی دو مثقال + اطریفل
مقل ملین طبع را نرم دارد و بواسیر را نافع است
صنعت آن پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه
پوست بلیله آمله منقی افتیمون اسطوخودوس از هر یک
پنجدرم عسل خیارشنبر مقل ازرق از هر یک سی درم
مقل و عسل خیارشنبر را با آب برگ گندنا حل کرده
بپالایند و در عسل بقوام بلند آورده داخل کرده که بعد از
داخل کردن آن بقوام معجون آید پس اجزا را
کوفته بروغن بادام شیرین چرب نموده بآن بسرشند
شربتی از یک مثقال تا چهار مثقال + در نسخه دیگر بسفایج
پنج درم و اوزان ادویه تا اسطوخودوس از هر یکیده درم
است + اطریفل مقل ملین افتیمونی تالیف افاضل الاطبا
نجندی نافع از برای امراض سوداوی خصوص بواسیر
و اوجاع مقعده و آلات غذا است و ملین طبع و مقوی احشا
صنعت آن پوست هلیله کابلی پوست هلیله زرد هلیله
سیاه پوست بلیله آمله منقی افتیمون اقریطی از هر یک ده
مثقال مقل ازرق تربد سفید از هر یک شش مثقال
نانخواه بدبر در سرکه مصطگی رومی دارچینی تخم تماری(?) اخام(?)
تخم شاهتره ورق گل سرخ از هر یک سه مثقال تخم خیارشنبر خشک
مقشر یازده مثقال اجزا را سوای مقل کوفته بیخته بروغن

بادام شیرین یا روغن گاو هر کدام که باشد بیست
مثقال چرب نموده قند سفید عسل مصفی بالمناصفه از
هر دو سه وزن ادویه مقل را در آب گندنا حل نموده بپالایند
و در هاون بدسته بمالند تا قوام پیدا کند پس قند و عسل
را بقوام آورده مقل را بآن بسرشند تربد بر لیس باقی
ادویه و در ظرف چینی نگاهدارند در میان جو تا چهل روز
پس از جو بیرون آورند و استعمال نمایند شربتی از یک
مثقال تا دو مثقال + اطریفل مقل ملین دیگر بواسیر را
فائده دهد و طبع را نرم دارد + صنعت آن پوست هلیله
کابلی هلیله زرد هلیله سیاه آمله منقی از هر یک پنجدرم
تربد سفید مدبر تراشیده هفت درم مصطگی سه درم مقل
بیست درم مقل را در آب گندنا حل کرده اجزا را
کوفته بیخته بروغن بادام چرب نموده با سه چندان عسل
بقوام آورده معجون سازند مقدار شربتی دو مثقال خداوند
بواسیر را مداومت این معجون نهایت نافع باشد +
اطریفل مقل ملین دیگر که شکم اصحاب بواسیر را نرم
کند و ریاح را تحلیل دهد + صنعت آن مقل ازرق سی
درم پوست هلیله کابلی پوست بلیله آمله منقی از هر
یکیده درم تربد سفید مدبر بیست درم سکبینج پنج درم
انیسون مصطگی از هر یک پنجدرم مقل را در آب گندنا حل
نموده باقی ادویه را کوفته بیخته با سه وزن آن عسل
بقوام آورده بسرشند شربتی سه درم + اطریفل مقل
ملین دیگر طبع را نرم کند و بواسیر را سود دهد + صنعت
آن مقل ازرق فلوس خیارشنبر از هر یک سی درم پوست
هلیله کابلی پوست هلیله هلیله سیاه آمله منقی افتیمون
اسطوخودوس از هر یک ده درم مقل و فلوس را در
آب گندنا حل کنند و باقی ادویه کوفته بیخته با سه وزن
ادویه عسل بقوام آورده بسرشند بعد از آنکه بروغن
بادام چرب نموده باشند شربتی از سه درم تا پنج درم
اطریفل ملین این اطریفل ملین طبع و مسهل
صفرا و سودا است و نافع است از برای دوار و سدر
حادث از ابخره غلیظه صنعت آن پوست هلیله زرد
چهل درم پوست هلیله کابلی سی درم بلیله آمله منقی هلیله سیاه

از هر یک بیست درم شاهتره پانزده درم سنای مکی ده درم
ورق گل سرخ یک استار انیسون مصطکی از هر یک پنج درم
کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چهل درم چرب نموده
بعسل مصفی سه وزن ادویه بسرشند و اگر بوده باشد
بلغم غالب باید که بیفزایند براین اجزا تربد سفید
ده درم و اگر احتیاج باسهال صفرا زیاده گردد
براجزای اصل سقمونیا بقدر حاجت احتیاج باسهال
سودا زیاده باشد باید که بیفزایند براجزای اصل
افتیمون ده درم شربتی دو مثقال بآب گرم
این اطریفل حار در اول درجه و یابس در اواخر
درجه دوم است ❊ اطریفل ملین تالیف نواب غفران
مآب حکیم معتمد الملک سید علوی خان قدس سره
محمد شاهی نافع از برای نزلات بلغمیه مزمنه صنعت
آن عناب انجیر زرد از هر یک بیست دانه اصل السوس
زوفای خشک گل بنفشه اسطوخودوس ابرسا بسفایج
فستقی فراسیون از هر یکی دو مثقال و نیم مویز سرخ
استه بیرون کرده بیست و پنج مثقال مجموع را در
سه چهار یکمن تبریزی آب خالص بجوشانند تا بنصف
رسد بپالایند و عسل سفید مصفی یکصد و پنجاه
مثقال داخل کرده بقوام آورند پس پوست
هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست هلیله
آمله منقی اسطوخودوس کشنیز خشک مقشر از هر یک
پنج مثقال رازیانه انیسون مصطگی حب بلسان از
هر یک دو مثقال و نیم غاریقون هشت سفید سه مثقال
فلفل سیاه نیم مثقال تخم خشخاش سفید دو مثقال و نیم
روغن بادام شیرین دوازده مثقال و نیم ادویه را کوفته
بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده بعسل مزبور بسرشند
شربتی از یکمثقال تا سه مثقال بآب نیم گرم تناول نمایند
اطریفل ملین بنسخه حکیم مومن نافع از برای بواسیر
صنعت آن پوست هلیله کابلی پوست هلیله آمله
منقی از نوی هلیله سیاه افتیمون اسطوخودوس از هر یک
ده مثقال تربد سفید هفت مثقال مقل ازرق سی مثقال
خیارشنبر سی مثقال مقل و فلوس خیارشنبر را

در آب گندنا حل کرده صاف نموده با عسل بقوام آورند
و ادویه را کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب
نموده با آن بسرشته استعمال نمایند ❊ اطریفل ملین دیگر
عناب خراسانی سپستان از هر یک بیست دانه تخم کشوث
غنچه گل سرخ سنای مکی از هر یک ده مثقال با آب
جوشانیده صاف نموده عسل مصفی یکصد و پنجاه
مثقال و در نسخه دیگر دو صد و هفتاد مثقال است
داخل کرده بآتش ملایم بقوام آورند پس تربد پوست
هلیله زرد پوست هلیله کابلی طباشیر سفید کشنیز خشک
از هر یک ده درم هلیله سیاه بیست درم پوست هلیله
آمله منقی زنجبیل پوست هلیله از هر یک پنج درم غنچه
گل سرخ صندل سفید از هر یک پنج مثقال تربد سفید
ریوند چینی از هر یک ده مثقال سقمونیای مشوی پانزده
مثقال اجزا را کوفته بیخته بروغن بادام شیرین بیست
و پنج مثقال چرب نموده با عسل مزبور معجون سازند
شربتی از یکمثقال تا چهار مثقال ❊ اطریفل ملین طبع را
نرم دارد و معده را از بلغم و صفرا پاک گرداند ❊
صنعت آن پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی
هلیله سیاه آمله منقی از هر یک ده درم اصل السوس
مقشر ورق گل سرخ از هر یک پنج درم تربد سفید
مجوف مصمغ مدبر بیست درم شیطرج هندی زنجبیل
از هر یک سه درم دارچینی قرفه دانه هیل بوا از هر
یک دو درم شاهتره ده درم بعسل سفید مصفی بدستور
مقرر معجون سازند شربتی از دو درم تا دو مثقال
اطریفل ملین دیگر از حکیم اشرف فهمی ❊ صنعت آن
پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه آمله
منقی پوست بلیله تربد سفید از هر یک چهل مثقال
اول مرتبه تربد را نیمکوفته در کیسه کتانی کرده در پنج من
آب بجوشانند تا به نصف رسد صاف نموده یکمن تبریزی
عسل مصفی داخل کرده بجوشانند تا بقوام آید ادویه
را کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده با آن
معجون سازند ❊ اطریفل حلوم نظمی نموده اند که از نسخه
قدوة العلما سید الاطبا والد ماجد من است

قدس سره این اطریفل را معروف معلوم نموده اند
تا از اطریفلات دیگر متمیز باشند و این اطریفل از برای
درد سر و درد چشم و درد گوش که بسبب ابخره معده
باشد در نهایت نفع است و اسهال کند و معده و سر را
از اخلاط صفراویه پاک کند و گرم مزاج را موافق باشد
صنعت آن پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی
هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی از هر یک ده درم
مصطگی رومی اسطوخودوس سقمونیای مشوی ریوند چینی
از هر یک پنج درم کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب
نموده بعسل مصفی سه وزن ادویه بسرشته معجون
سازند شربتی چهار مثقال بآب گرم تناول نمایند
اطریفل ملین از ارشاد منقول جهت قطع اخلاط بارده
و فضلات بلغمیه و ادرار حیض نافع و نیز این اطریفل
رنگ رو را نیکو میگرداند و برص را مفید است و لن
سه روز پیهم پنج درم صبح روز استعمال نمایند و قطع کنند پس
بعد از چند روز دیگر عود کنند و وقت استعمال آن خوب
است که قمر شرف به نقصان کرده باشد ❊ صنعت
آن پوست هلیله کابلی پوست بلیله آمله منقی افتیمون
افریطی دو قوز هر یک پنج مثقال قرفه دار فلفل از هر یک
چهار مثقال جوز بوا عاقرقرحا شیطرج هندی از هر یک
دو مثقال با سه وزن ادویه عسل مصفی معجون سازند
اطریفل ملین بنسخه دیگر ❊ صنعت آن عناب خراسانی
سپستان یکصد دانه گل بنفشه ده مثقال جوشانیده
صاف نموده عسل مصفی دویست مثقال داخل کرده
بقوام آورند پس پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی
تربد سفید سقمونیای مشوی از هر یک ده مثقال
هلیله سیاه آمله منقی پوست بلیله طباشیر سفید کشنیز
خشک گل سرخ گل نیلوفر از هر یک پنج مثقال صندل
سفید بگلاب سوده سه مثقال کوفته بیخته بروغن بادام
شیرین پنجاه مثقال چرب نموده با عسل مذکور معجون
سازند شربتی چهار مثقال ❊ اطریفل نافع مر اکثر امراض
دماغی حادث از اخلاط بلغمیه را و از برای ترشح
و ثقل سامعه و ضعف نظر است صنعت آن پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی

هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی از هریک دو درم سنا
مکی تربد سفید مدبر افتیمون از هریک هفت درم اسطوخودوس
بسفایج فستقی گلسرخ سقمونیای مشوی از هریک پنج درم
غاریقون هش سفید مصطکی از هریک سه درم کشنیز خشک
پانزده درم کوفته بیخته به بیست درم روغن بادام شیرین
چرب نموده با سه وزن عسل معجون سازند شربتی از
سه درم تا پنجدرم منقول از خط حکیم عبدالرحیم قزوینی
اطریفل دیگر نافع از برای امراض سوداوی + صنعت
آن پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه
پوست بلیله آمله منقی از هریک بیست مثقال بسفایج
فستقی اسطوخودوس افتیمون تربد سفید مدبر غاریقون
هش سفید از هریک ده مثقال عسل مصفی سه وزن
ادویه بدستور معجون سازند + اطریفل دیگر مقوی معده
و دماغ بارد است + صنعت آن پوست هلیله زرد
پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی از هر
یک بیست مثقال عود هندی زنجبیل از هریک پنج
مثقال فلفل دار فلفل از هریک سه مثقال کوفته
بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده با سه وزن
ادویه عسل معجون سازند + اطریفل دیگر از برای کسیکه زود
مویش سفید شود + صنعت آن پوست هلیله کابلی هلیله
سیاه آمله منقی از هریک ده درم پوست بلیله کندر ذکر
طباشیر سفید از هریک پنجدرم صندل سفید بنگلاسی ده تخم
کاسنی از هریک سه درم فلفل دو درم و نیم زنجبیل گلسرخ
منزوع الاقماع وج ترکی از هریک یکدرم و نیم کوفته
و بیخته بعسل هلیله کابلی مربی سه وزن ادویه بسرشند شربتی
سه درم پس هر رسیکه قطع میکند از موی سفید شدن را
و نگاه میدارد سیاهی را + اطریفل مقوی قوت حافظه
و دافع نسیان تالیف حکیم سدید گازرونی + صنعت آن
پوست هلیله کابلی هلیله سیاه آملی منقی دارچینی عود
ترکی از هریک پنجدرم پوست بلیله سعد کوفی از هریک
چهار درم زنجبیل فلفل دار فلفل کندر از هریک سه درم
مغز پسته مغز نارجیل از هریک هفت درم مویز منقی
از حب جدا ده درم ادویه را کوفته بیخته با مویز معجون سازند

و هر صبح دو مثقال آنرا ناشتا تناول نمایند اطریفل
دیگر چشم را روشن کند و معده را از رطوبت پاک سازد
و طبع را نرم دارد و بواسیر را سودمند بود + صنعت آن
پوست هلیله کابلی بلیله آمله منقی هلیله سیاه فلفل
دار فلفل فنطوریون باریک از هریک جزوی جزو
متساوی کوفته بیخته بروغن گاو چرب کنند و با سه چندان عسل
بسرشند مقدار شربتی دو مثقال است

فصل در بیان نسخ جوارشات اهلیلجی

جوارش اهلیلج این جوارش از اطبای هند است
طعام بگوارد و اشتهای طعام آورد و بواسیر را نافع
بود و بادها بشکند و طبع را نرم دارد و رنگ را نیکو
دارد + صنعت آن پوست هلیله کابلی تربد سفید مجوف
تراشیده بروغن بادام چرب نموده مرضوض زنجبیل
فلفل دار فلفل موز رنب از هریک چهار درم نار
مشک دو درم فلفل مویه هشت درم ساذج هندی
یکدرم دارچینی سنبل الطیب از هریک ده درم فانیذ
سه برابر مجموع ادویه بدستور مقرر مرتب نمایند شربتی
از یک مثقال تا دو درم + جوارش شاهی تالیف آن
مرحوم مالیخولیای مراقی را بی نظیر است و مقوی
قلب و معده است و تفریح آورد + صنعت آن
آمله مربی هلیله از هریک هفتاد و پنج مثقال از هسته
بیرون کرده زرشک منقی گلاب عرق بید مشک از
هریک هفتاد و پنج مثقال همه را بپزند تا مهرا شود
مالیده بپالایند پس شراب انار ترش شراب انار
شیرین نبات سفید شربت نارنج شربت لیمون شربت
آلو از هریک بیست و پنج مثقال سکنجبین سیبی پنج
مثقال داخل کرده بقوام آرند پس ابریشم مقرض ورق
طلا ورق نقره مروارید ناسفته از هریک سه مثقال
عنبر اشهب دو مثقال گل گاوزبان غنچه گل سرخ از هریک
پنج مثقال کوفته بیخته با آن بسرشند شربتی دو درم
حافظ العقل نیز این معجون از احتراق آن مرحوم است
و مجرب است در حفظ حواس ظاهری و باطنی و تقویت آنها
و تنقیه عقل و ذهن و فکر مانع تشویش عقل است + صنعت آن

شیر آمله ده مثقال پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی
هلیله سیاه پوست بلیله از هریک پنج مثقال طباشیر سفید
صندل سفید ابریشم مقرض کندر بادرنجبویه تمام مغز نارجیل
مغز پسته اسطوخودوس گل بابونه از هریک یک مثقال کوفته
بیخته بروغن بادام شیرین بیست مثقال چرب نموده
مویز منقی عسل مصفی نبات سفید از هریک چهل و پنج
مثقال اول مرتبه مویز را بعرق افسنتین بپزند
تا مهرا شود بمالند و بپالایند و نبات و عسل را داخل کرده
بقوام آورند ادویه را با آن بسرشند دو مثقال

فصل در بیان حبوبیکه اصل عمود در آنها اهلیلج است

حب اهلیلج نافع از برای دوار صفراوی حادث از
ابخره اخلاط حاره + صنعت آن پوست هلیله زرد
پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله
منقی کشنیز خشک از هریک دو دانگ سنامکی نیم مثقال
کوفته بروغن بادام شیرین چرب نموده باب سرشته
حب ساخته فرو برند جمله یک شربت است حب اهلیلج نافع
از برای سدر بسبب امتلای دماغ و سر و جمیع بدن از اخلاط
صنعت آن پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی
هلیله سیاه از هریک دو درم اسطوخودوس بسفایج فستقی
افتیمون تربد سفید خراشیده بروغن گلسرخ چرب نموده
از هریک یکدرم و نیم بنفشه خشک دو درم انیسون
یکدرم کوفته بیخته با آب برازیانه تازه سرشته حب سازند
و گفته شده که جمله یک شربت است سحر فرو برند و از
عقب آن جلاب سکری ده درم با آب نیمگرم حل کرده
بنوشند حب اهلیلج له قدس سره مجرب للمالیخولیا
الحادث من السوداء المحترقة من صفراء + صنعت آن
پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست
بلیله آمله منقی از هریک دو دانگ سنامکی لاجورد مغسول
افتیمون غاریقون سفید کتیرا از هریک یک دانگ کوفته
بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده و بمویز طایفی منقی
سرشته حب ساخته با عرق گاوزبان نیمگرم که در آن جلاب
سکری ده درم حل کرده باشند فرو برند جمله یک شربت است

هفته یکمرتبه این حبوب را استعمال نمایند تا زمانیکه مالیخولیا
زائل شود ❊ حب اهلیلج نافع از برای مالیخولیای
حادث از سودای محترقه از صفرا ❊ صنعت آن پوست
هلیلهٔ زرد شش درم پوست هلیلهٔ آملهٔ منقی ورق گل
سرخ نمک هندی از هر یک دو درم ایارج فیقرا
پنج درم شاهتره سقمونیای مشوی عصارهٔ افسنتین از هر یک
سه درم تخم کرفس نیم درم غاریقون هش سفید
چهار درم کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده
باب کاسنی تازه سرشته حب سازند شربتی از دو
درم و نیم تا سه درم و در نسخهٔ صاحب ذخیرهٔ خوارزمشاهی
گل سرخ و نمک هندی و تخم کرفس داخل نیست و وزن
پوست هلیله هفت درم است و میفرمایند که چون سقمونیای
اصلی یافت نمیشود اگر بدل آن پنج درم سنای مکی داخل کنند
بهتر است ❊ حب اهلیلج ابن حارث مجرب است از برای
بهق فاحش و ازالهٔ آن میکند در سه روز و نیز این حب
نافع است از برای حمی و ریاح و اوجاع مفاصل و امراض
بلغمی و سوداوی ❊ صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد
هلیلهٔ سیاه پوست هلیلهٔ کابلی صبر سقوطری انزروت
سفید مقل سرخ شحم حنظل سکبینج از هر یک پنج جزو
و حرف ابیض صعتر فارسی شونیز زیرهٔ کرمانی نمک
طبرزد مصطگی رومی از هر یک یکجزو صمغها را در ظرف
مسی باب گندنا بقدریکه ادویه با آن خمیر توان کرد
بخیسانند و در روز پس حل کرده باقی ادویه را با آن سرشته
سرشتنی جید و حبها سازند هر حبی بقدر فلفلی و در سایه
خشک نمایند شربتی یکمثقال باب نیم گرم و دو روز قبل
از استعمال این حب جمیع اشیا سوای نان و شیرباج
پرهیز نمایند ❊ حب اهلیلج ابن هبیره ظاهر النفع است
از برای بواسیر مطلق ریاح خصوصا ریاح بواسیر
و از برای صفرا و بلغم خام و بهق و حکه میتوان آنرا آشامید
هر روز و هر شب تابستان و زمستان ❊ صنعت آن
پوست هلیلهٔ زرد و هلیلهٔ سیاه پوست بلیله از هر یک
دوازده مثقال آملهٔ منقی شش مثقال شیطرج هندی
دار فلفل از هر یک پنج مثقال جوز بوا نمک ذرامی

از هر یک یکمثقال و نیم تربد سفید مجوف مصمغ بدر صبر
سقوطری از هر یک سه مثقال کوفته بیخته بروغن بادام
چرب نموده باب سرشته بصورت شمعی ساخته
در سایهٔ بسیار بحال نهند پس باز کوبیده باب سرشته
حبوب سازند هر حبی بمقدار نخودی ❊ حب اهلیلج
نافع از برای اخراج مرهٔ صفرا و سودا از سر و سایر
بدن و مکرر تجربه شده و بسیار نافع است [illegible]
صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد و پوست هلیلهٔ کابلی
هلیلهٔ سیاه پوست هلیلهٔ آملهٔ منقی سنای مکی از هر یک
دو دانگ سقمونیای مشوی یکدانگ کوفته بیخته
بروغن بادام شیرین چرب نموده بمویز دانه بیرون
آورده سرشته حب ساخته بورق نقره پیچیده وقت
خواب فرو برند بعد از آن آب نیمگرم پیاله بنوشند
و گاهی اضافه کرده میشود بر اجزای این حب از برای
تقویت اسهال آن مرهٔ سودا را لاجورد و حب النیل
از هر یک یکدانگ ❊ حب اهلیلج دیگر ❊ صنعت آن
پوست هلیلهٔ کابلی ایارج فیقرا تربد سفید مدبر از هر
یک چهار مثقال غاریقون هش سفید از آردش موی
بیرون کرده صمغ عربی کثیرا مصطگی رومی انیسون زنجبیل
نمک هندی از هر یک دو مثقال صبر سقوطری شحم
حنظل از هر یک یکمثقال کوفته بیخته باب حب
سازند ❊ حب اهلیلج دیگر ❊ صنعت آن پوست هلیلهٔ
زرد و پوست هلیلهٔ کابلی ایارج فیقرا تربد سفید مدبر
از هر یک دو مثقال حب النیل غاریقون سفید انیسون
صمغ عربی از هر یک یکمثقال شحم حنظل نمک هندی
از هر یک یکدانگ کوفته بیخته باب رازیانهٔ تازه
سرشته حبوب سازند ❊ حب اهلیلج دیگر طبیعت را
نرم دارد مزاج معتدل را مناسب است ❊ صنعت
آن پوست هلیلهٔ زرد و بنفشه تربد سفید ریوند چینی
از هر یک ده درم سقمونیای مشوی نیم درم عصارهٔ
افسنتین حب السوس از هر یک یکدرم کوفته بیخته
باب حب سازند شربتی از دو درم تا سه درم
حب اهلیلج حنین منقول از اختیارات حنین مسهلی خفیف

است ❊ صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد و پوست هلیلهٔ
کابلی هلیلهٔ سیاه پوست بلیله آملهٔ منقی از هر یک سه درم
غاریقون سفید نیمدرم سقمونیا سه قیراط نمک هندی
دو قیراط کوفته بیخته باب حب سازند شربتی سه درم
حب اهلیلج قلمی فرموده اند که معمول حضرت استادی
ابویم قدس سره است در جمیع امراض صفراوی و
سوداوی محترقه ❊ صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد و هلیلهٔ
کابلی هلیلهٔ سیاه سنای مکی پوست بلیله آملهٔ منقی از هر یک
دو دانگ سوده بروغن بادام شیرین چرب نموده
حب ساخته باب گرم فرو برند ❊ حب اهلیلج اصغر که
تنقیهٔ معده از صفراوی مخلوط ببلغم کند هرگاه استعمال
کرده شود بعد از قی ❊ صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد
یکدرم و نیم سقمونیا یکدانگ صبر سقوطری زرد دو دانگ
غاریقون سفید نیمدرم کوفته بیخته باب عنب الثعلب
سرشته حب سازند ❊ حب اهلیلج نافع از برای حکه و جرب
و نمش ❊ صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد صبر سقوطری
از هر یک یکدرم سقمونیای مشوی گل سرخ از هر یک ربع
درمی کوفته بیخته حب سازند جمله یک شربت است
حب اهلیلج که حکیم میر محمد جعفر ولد مولانا حیدر علی
ساکن مشهد مقدس حضرت امام رضا علیه الصلوة و
السلام وقتیکه محمود آقا ناظر بزیارت روضهٔ رضویه علی
ساکنها الف الف السلام و الصلوة و التحیة و الثناء
رفته بودند معزی الیه را حمی ربع عارض گردیده بود
حکیم معزی الیه باین حب اهلیلج بدستوریکه مرقوم میگردد
علاج فرموده بودند و دستور آنرا عالیجاه معظم الیه گرفته
بودند و دستور مرقوم باین طریق است که حب اهلیلج
موافق نسخه باید که صاحب حمی ربع در غیر یوم راحت و
قبل طلوع صبح دو مثقال فرو برده از عقب آن قهوه
دارچینی پیاله بنوشند غذا نخود آب گوشت خروس بچه
با نمک و در روز اول راحت گلقند آفتابی هفت مثقال
سکنجبین هفت مثقال با عرق گاوزبان تناول کرده باشند و غذا
یوم اول راحت قیمهٔ شوربا از گوشت بره تناول نمایند
و در جمیع اوقات این حب از حمیات و بلغمیات بقول ...

صنعت این حب اہلیلج پوست ہلیلۂ زرد پوست ہلیلۂ
کابلی ہلیلۂ سیاہ و سنامکی از ہر یک پنج مثقال ایارج فیقرا
سہ مثقال خصارۂ افسنتین یکمثقال و نیم سقمونیای
مشوی تربد از ہر یک یکمثقال نمک ہندی یکدانگ
کوفتہ بیختہ بروغن بادام شیرین چرب نمودہ حب ساخت
بآب گلاب بدستور مزبور فرو برند و در روز نوبت حب
ہر یک عدد اول روز یک عدد آخر روز و برند
صنعت آن طلائی مکلس فاذ زہر معدنی جدوار خطائی
... زہر یک یکمثقال جوز بوا مصطگی رومی
زعفران از ہر یک چہار دانگ دار چینی قرنفل از
ہر یک نیم مثقال صمغ عربی دو دانگ نمک تیز ایکدانگ
اجزا موافق دستور سحق نمودہ بگلاب سرشتہ حبوب سازند
بر حبی بقدر نخودی ٭ حب ہلیلہ کہ مسہل خفیف است
منقول از اختیارات چنین ٭ صنعت آن پوست
ہلیلۂ زرد پوست ہلیلۂ کابلی ہلیلہ سیاہ پوست ہلیلۂ آملہ
منقی از ہر یک سہ درم غاریقون سفید پنج درم سقمونیای
مشوی سہ قیراط نمک ہندی دو قیراط کوفتہ بیختہ بآب
کاسنی تازہ سرشتہ حب سازند ٭ حب اہلیلج مسہل
صفرای خالص ٭ صنعت آن پوست ہلیلۂ زرد
دو درم حب النیل یکدرم سقمونیای مشوی تخم درم
کوفتہ بیختہ بآب لبلاب سرشتہ حب سازند شربتی دو
درم تا سہ درم ٭ حب اہلیلج شیخ رئیس نافع است از
ہر نوع سوداوی ٭ صنعت آن پوست ہلیلۂ کابلی
ہلیلۂ سیاہ از ہر یک نیم مثقال لاجورد حجر ارمنی افتیمون
... از ہر یک دانگ کوفتہ بیختہ بروغن
بادام شیرین چرب نمودہ بآب سرشتہ حب سازند
یک شربت است ٭ حب اہلیلج نافع از برای اسہال
اسہری دیرینہ ٭ صنعت آن پوست ہلیلۂ سیاہ
... روغن گاو پنجدرم زیرۂ کرمانی مدبر پنج درم
... سفید یکدرم شکر سفید بیست و دو درم کوفتہ
... از برای بواسیر بآب گندنا و از برای لینت
... آب برگ بارتنگ سرشتہ حبوب سازند
... یکدرم ٭ حب اہلیلج مسہل ٭ صنعت آن

پوست ہلیلۂ زرد پوست ہلیلۂ کابلی ہلیلۂ سیاہ و سنامکی از
ہر یک یکمثقال ورق گل سرخ نیم مثقال سودہ
بروغن بادام شیرین چرب نمودہ با دو مثقال مویز
منقی سرشتہ حبوب ساختہ بورق نقرہ
یا طلا پیچیدہ وقت خواب بآب گرم فرو برند و در
نسخۂ دیگر ربع مثقال صمغ عربی نیز داخل است و وزن
ادویہ بحسب استیلاج و قوت و ضعف مزاج زیاد و کم
مسطور است و در نسخۂ یکدرم نمک لاہوری
برای تقویت عمل نیز داخل است و نوشتہ کہ
عرق بادیان نیمگرم تناول نمایند و در حین عمل ہرگاہ
تشنہ شوند عرق رازیانہ نیمگرم بنوشند ٭ دواء الاہلیلج
از طب الائمہ گفت محمد سنان کہ حدیث کرد مرا حضرت
رضا علیہ السلام گفت شنیدم موسی ابن جعفر را کہ تحقیق
شکایت کرد از نجارۂ کہ باعتبار رجوع نمودہ و ہر یک
دوای عجمی بیان کردہ پس آن حضرت فرمودند چرا
فراموش کردید و از ذہن شما رفت لبید ادویہ
کہ ہلیلۂ زرد از یانہ و شکر است اجزاء مساوی در استقبال
صیف سہ ماہ و در ہر ماہی سہ مرتبہ و در استقبال
شتاء سہ ماہ و در ہر ماہی سہ روز و درین دفعت
بجای رازیانہ مصطگی نماید بدرستیکہ مستعمل آن
مریض نگردد مگر مرض موت ٭

فصل در ذکر ادہان کلکلانج

دہن کلکلانج و در بعض نسخ دہن کلکلانج بنظر رسیدہ
و معرب بلیپانہ ہندیست یعنی دہن میوہا کہ
عبارت از اہلیلہ و بلیلہ و آملہ باشند از اطبائی ہند
است و نافع است آشامیدن با ماء الاصول از برای
اصحاب سکتہ بعد از افاقہ و نیکو است از برای فالج
و استرخا چون با ماء الاصول بنوشند و نیز از برای
تشنج و عرق النسا و اوجاع مفاصل بارد
و لقوہ و وجع ظہر و قولنج و مدر حیض است و نفاس
و مسخن رحم و مفتت حصاۃ کلیہ و خانہ و تنہ ہیست
آنہا است و مسکن وجع بغتۃ سدہا و حسن بدن است
ابن نوح قمری گفتہ کہ آشامیدن با ماء الاصول

بعد از دو ہفتہ از ابتدای فالج نافع است آنرا
بنہایت نفع ابو سہل مسیحی گفتہ کہ چون منقضی شود در اول
فالج سہ ہفتہ تا بیست و پنج روز نیز نافع است آنرا
آشامیدن با ماء الاصول با دہن کلکلانج ٭ صنعت آن
بنسخۂ شیخ رئیس پوست ہلیلۂ کابلی ہلیلۂ سیاہ پوست
بلیلہ آملۂ منقی از ہر یک دہ درم بیخ کرفس بیخ رازیانہ
از ہر یک ہفت درم و دار فلفل فلفل زنجبیل از ہر یک
شش درم جاوشیر بزر البنج سکبینج از ہر یک پنجدرم
زبد البحر چہار استار کلم تر یک نیمہ اجزا سیاہ سہ انیم
کوفتہ صموغ را بآب گرم حل کردہ بقول رازیرہ
نمودہ مجموع را در دیگ تازہ قلعی نمودہ مقدار ہشت
چہار رطل آب بر روی آن کردہ و بپزند تا آب بنصف
رسد پس صاف نمودہ باز در دیگ کردہ و داخل نمایند مقدار
ہشت رطل روغن حب الخروع تازہ و باتش ملایم بپزند
تا آب برود و روغن بماند پس نگاہ دارند و قرحی افزوده
از زرین دہن برساند و استار افتیمون و حب الغار
عاقرقرحا از ہر یک دو درم شیطرج ہندی چہار درم
صنعت دہن کلکلانج بنسخۂ شیخ داؤد انطاکی انواع
ہلیلجات اربع و بلیلہ و آملۂ منقی از ہر یک پنجدرم
تربد سفید مدبر چہار درم حسک کلم تر از ہر یک پنجدرم
ادویہ را بآب بپزند و بمالند و بفشارند و بپالایند و در
دیگ کردہ روغن حب الخروع سادہ داخل کردہ بپزند
تا آب نماند و روغن بماند ٭ صنعت این دہن بنسخۂ
حکیم مومن انواع ہلیلجات آنچہ ہلیلج دار فلفل فلفل
زنجبیل کرنب برگ سداب نیز یکدہ درم جاوشیر
سکبینج انتق از ہر یک پنجدرم تربد سفید مدبر چہار درم اجزا
را در یکہزار و دو صد مثقال آب بپزند تا بنصف رسد
پس بمالند و بفشارند و بپالایند و باز در دیگ کردہ
یکصد مثقال روغن بیدانجیر تازہ بر روی آن کردہ باتش
ملایم بپزند تا آب فنا شود روغن بماند و اگر در قدر مضاعفت
بپزند بہتر است ٭ ابو سہل مسیحی گفتہ کہ در علاج تشنج
امتلائی باید کہ بخورانند بصاحب آن دہن کلکلانج با ماء
الاصول ابن نوح قمری گفتہ کہ علاج تشنج امتلائی علاج

فالج است و آن با این دستور بیست که بیاشامانند او را
حبوب مسهله پس بیاشامانند او را دهن کلکلانج با ماء
اصول و گفته شده که آشامیدن دهن کلکلانج با ماء اصول
بعد از استفراغ بحبوب مسهله هرگاه بدن از اخلاط پاک شود
نافع است از برای خدر و نیز گفته شده که این دهن
کلکلانج نافع است از برای خدر چون آشامیده شود بعد
از استفراغ بحب شیطرج و حب منتن وقتیکه حدوث خدر از
بلغم باشد و نافع است آشامیدن این دهن از برای
رعشه حادث از خلط بلغم + حب الهلیلج لبعض اطبا
آنرا حب هلیلج نامیده مهیا میسازند این دوا را از برای
مسافرین مسهل صفرا است برفق و نافع است صداع
صفراوی و سایر امراض صفراوی و سبز وقتیکه با نهایت
یابسه شده قائم مقام مطبوخ هلیله است در نفع از برای
هر مرضی که نافع است در آن مرض مطبوخ هلیله +
صنعت آن بگیرند هلیله زرد فربه بزرگ بی سوراخ
یکصد عدد در تغار اخضر یعنی لعابدار کرده آب بر روی
وی کنند چندانکه چهار انگشت آب از روی
هلیلها برگردد پس سر آن را بپوشانند که گرد و غبار
در آن داخل نشود و در آفتاب گذارند دو هفته پس
صافی نموده آب آن را نگاه دارند و باز آب تازه
بر روی وی کنند و سرش را پوشیده در
آفتاب یکهفته دیگر بگذارند پس آن را صاف نموده نگاه دارند
و ملاحظه هلیلها نمایند اگر در آنها زردی و تلخی باقی باشد
یک مرتبه دیگر آب بر روی وی کرده بعد از هفته آب
آنرا گرفته هلیلها را دور کنند و الا بعد از دو مرتبه هلیلها
را دور کنند و آبها را در بادیهای خرد کرده بر
بالای بام بر روی تخته بند نهند و در آفتاب و
سر بادیها را بپارچه بپوشند و صبر کنند تا خشک شود و
پس از این حبها ساخته نگاه دارند و در وقت حاجت چهار
درم تا هفت درم آنرا با آب خالص یا جلاب سکری
فرو برند پس هرگاه که تب نباشد و اراده اسهال زیاده
باشد باید که اضافه کنند برین دوا صبر سقوطری و گل
سرخ و کتیرا حب ساخته بکار برند گاهے سے افزایند

عصاره افسنتین پس باید که صبر یک جزو و از عصاره
افسنتین هم جزو و از گلسرخ ربع جزوی و از نقوع
هلیله مذکور مثل مجموع شربتی از چهار درم
تا هفت درم باشد +

فصل در بیان سفوفاتیکه اصل و عمود در آنها اهلیلج است

سفوف الهلیلج مستعمل در یرقان اصفر سددی لسبب
سده فیما بین مراره و امعا هرگاه از تدابیر دیگر زایل نگردد
این سفوف را با شیر شتر بدهند خصوص شتری که
آنرا علف شیح و قیصوم داده باشند + صنعت آن
پوست هلیله زرد سه درم افتیمون انیسون از هر یک
یکدرم ایارج فیقرا چهار دانگ جمله یک شربت است
با پنجاه شصت درم شیر شتر + سفوف الهلیلج شیخ داود
انطاکی جید الفعل و عظیم النفع و بالغ است در قطع
امراض سر و معده و قلب + صنعت آن پوست
هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه تخم ریحان
تمام پودنه نهری و ترید سفید مدبر از هر یک چهار درم
کهربا تخم خرفه نعنع مرجان قرمزی از هر یک سه درم
و هرگاه حرارت در مزاج نباشد دو سه قیراط مشک
اضافه کنند و اگر اراده اسهال باشد اضافه کنند بر
اجزای اصل سنا بنفشه بسفایج فستقی اصل السوس از
هر یک چهار درم سقمونیای مشوی دو درم و اگر
مرض اعضای مذکوره متعدی بسوی کبد باشد
اضافه کنند بر اجزای اصل نسخه انواع ثلثه صندل را
یعنی احمر و اصفر و ابیض و اگر در معده باشد مصطکی گلسرخ
بر اجزای اصل بیفزایند و اگر خفقان قوی باشد
گل گاوزبان طباشیر سفید بر اجزای اصل بیفزایند
و اگر ریاح بسیار باشد رازیانه داخل کنند از هر یک
سه درم و از برای حدیث نفس و وسواس و سودا
و جنون افتیمون اقریطی شش درم انیسون چهار درم
ابریشم مقرض مروارید ناسفته کشنیز خشک معنبر گل
ارمنی معتدل از هر یک دو درم بیفزایند بر اصل نسخه و
هرگاه که خفقان قوی زیادتی کند در آن عود قماری خام و

درونج عقربی زرنباد از هر یک سه درم اضافه کن
و اگر حرارت اشتداد داشته باشد بیاشامند آن ر
با آب زرشک و گلاب بعد از آنکه بروغن گلسر
چرب نموده باشند و الا بروغن بادام شیرین چرب
نمایند و اضافه کنند بران بوزن آن شکر شربتی یکدر
سفوف الهلیلج قابض شکم به بندد و در معده را نافع
بود و زحیر را بعد از تنقیه سودمند بود + صنعت آن
هلیله سیاه در زیت ! نفاق بریان نموده صمغ
بریان زیره کرمانی مدبر انیسون بریان از هر یک
یکجزو بزر قطونا بریان حب الرشاد از هر یک
دو جزو و چهار دوانق اورا کوفته بیخته بزر قطونا و حب
الرشاد را بروغن گل یا بادام چرب نموده و دا
داخل کرده استعمال نمایند شربتی چهار درم + سفوف
الهلیلج که بلغم براند و معده را پاک سازد + صنعت
آن پوست هلیله کابلی دو درم نمک هندی دا
فلفل از هر یک دو دانگ کوفته بیخته همه یک شر
باشد با پیاله آب گرم بنوشند + سفوف الهلیلج ا
محال در یرقان اسود چون بعد از فصد باسلیق و اسیلم
الیسر و خوردن مسهلات موافقه با ماء الجبن منضج
سکنجبین افتیمونی خورده شود نافع است + صنعت آ
پوست هلیله زرد سه درم پوست بلیله هلیله
هر یک دو درم افتیمون یکدرم ایارج فیقرا نیم
نمک هندی یکدانگ کوفته بیخته جمله یک شربت
است بحسب قوت و ضعف در زیاده و کم نمودن
طبیب است + سفوف الهلیلج دیگر که در یرقان اسو
لسبب سده مابین کبد و طحال بکار آید هرگاه استعما
کرده شود با ماء الجبن فرا گرفته با سکنجبین افتیمو
صنعت آن هلیله زرد سه درم پوست بلیله پو
هلیله کابلی از هر یک دو درم افتیمون یکدرم ایارج
نیم درم نمک هندی یکدانگ جمله یک شربت ا
این همان نسخه قبل است الا آنکه هلیله سیاه داخ
ندارد + سفوف الهلیلج ابوماهر که نافع است از
اسهال دماغی رطوبی که هر روز یکدرم میداده باش

صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی
هلیلهٔ سیاه نمک طعام ساذج هندی افتیمون رومی
ایارج فیقرا اقراص گل اجزا متساوی کوفته بیخته بوزن
مجموع نبات سفید سوده داخل نمایند ٭ سفوف اهلیلج
دیگر نافع از برای اسهال معدی که بسبب ضعف هاضمه
حادث شده اند یا دتی بلغم و صفرا باشد ٭ صنعت آن پوست
هلیلهٔ زرد یک جزو حب الرشاد و نیم جزو حب الآس
سماق کزمازج سنگ اصلی از هر یک سدس جزوے
کوفته بیخته شربتی دو درم ٭ سفوف اهلیلج گفته شده که
نافع است از برای صداع صفراوی بسبب اسهال صفرا
صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی
از هر یک سه درم ریوند چینی تلخه دو بهمنی کوفته بیخته
سفوف سازند جمله یک شربت است با آب انار
ترش و آب انار شیرین معصور با شحم بنوشند و باید
دانست که قومی از اطبا مکروه داشته اند استعمال
جرم اهلیلجات را در امراض مزمنه بجهت آنکه اجرام
اهلیلجات میباشد اسهال آنها بعسر و مسهلات
المنفعه در اکثر بعقل بطن یعنی بستن شکم عارض میگردد
و عقل شکم در امراض مزمنه از اضر اشیا است بنا بر این
اولی آن است که اهلیلجات را در امراض مزمنه بطریق
نقوع یا مطبوخ داده شود و بعد از رابع عشر پس بنا بر
این اگر اجزای این حب را یعنی هر دو هلیله و ریوند
را نقوع سازند باین طریق که بگیرند هلیلهٔ زرد
هلیلهٔ کابلی از هر یک پنجدرم ریوند چینی نیم درم تا
یکدرم و همه را در آب رمانین معصورتین با شحم بخیسانند
و در بادن سنگی بسته بمالند تا آب انار قوت دوا را بگیرد
و صافی آنرا بیاشامند خوب است و گفته اند
که صمغیتے که در هلیلهٔ زرد بخاصیتے که در ان است میباشد
مسهل صفرا معین است بخاصیت آن عصر پس هرگاه
بخیسانند آنرا در آب جدا میگردد از ان قوت صمغیت
در آب شد می گردد و اسهال آن آب قوی و در ریوند چینی
قوت بارده قابضه میباشد و قوت حاره لطیفه پس
هرگاه در آب بخیسانند آنرا بیرون میآید جرم ناری

مسهل آن بغیر جوهر قابض پس اسهال نقوع آن
زیاده است از اسهال جرم آن ٭ سفوف اهلیلج
نافع از برای رعونت و حمق ٭ صنعت آن پوست
هلیلهٔ کابلی دو مثقال کندر فلفل مصطگی رومی از هر یک
یک مثقال نبات سفید پنج مثقال کوفته بیخته هر روز
صبح ناشتا یک مثقال آنرا بخورند ٭ سفوف اهلیلج
روفس نافع از برائے قطرب چون آشامیده شود
با ماء الجبن بعد از فصد و اخراج خون مقدارے که
قریب بغشی رسد ٭ صنعت آن هلیلهٔ سیاه آمله منقی
پوست هلیلهٔ کابلی بسفایج فستقی پوست تراشیده افتیمون
لاجورد کوفته بیاشامند از ان دو درم با ماء الجبن
سفوف اهلیلج مستعمل در ربع بعد از ظهور نضج در قاروره
و سائر علامات نضج ماده ٭ صنعت آن پوست
هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه از هر یک هفت درم بسفایج
فستقی افتیمون از هر یک سه درم همه را کوفته بیخته
شربتی سه درم با سه درم شکر سفید کف کنند و بعد از
ان از آب گرم بنوشند ٭ سفوف اهلیلج مستعمل در خفقان
سوداوی ٭ صنعت آن پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه
آمله منقی تخم فلنجمشک تخم بادرنگبویه اسطوخودوس
لسان الثور افتیمون گل ارمنی عود هندی سعد کوفی
قرنفل کشنیز خشک از هر یک سه درم کهربا بسد
مروارید ناسفته ابریشم مقرض حجر ارمنی مغسول از
هر یک یکدرم و نیم تخم خرفه مقشر مغز تخم کدوے
شیرین از هر یک چهار درم کوفته بیخته شربتے یک
مثقال با آب بادرنجبویه با شراب سیب شیرین بنوشند
سفوف اهلیلج قاطع بخارات از دماغ و عین و اذن
و نیز این سفوف نافع است از برای تقویت قلب
و معده است و هاضم طعام و دور کننده وسواس و
خفقان و غشی و مجفف رطوبت و مخرج اخلاط رویه است
صنعت آن پوست هلیلهٔ کابلی فندق بریان کرده
از هر یک یک اوقیه کشنیز خشک در سرکه خیسانیده
خشک نموده بریان کرده گاؤزبان آمله منقی پوست
اترج تخم کاسنی اصل السوس از هر یک پنجدرم

زرورد و درونج عقربی بزرقطونائے غیر کوبیده رازیانه
حرف محرق از هر یک سه درم لک مغسول طباشیر سفید
عود هندی مصطگی رومی مروارید ناسفته صندل سفید
از هر یک دو درم نبات سفید بوزن مجموع ادویه کوفته
بیخته شربتی پنج درم و اگر حرارت غالب باشد نیم درم
کافور قیصوری زیاده نمایند ٭ سفوف اهلیلج مستعمل در
سوء مزاج حار مادی کبد بعد از فصد و ردموی و تنقیه
با آب کدوی تازه و آب خیار تازه با آرد جو و آرد عدس
و صندل سرخ و فوفل ٭ صنعت آن پوست هلیلهٔ
زرد دو درم لک مغسول سه درم طباشیر سفید دو درم
رازیانه یکدرم و در نسخهٔ دیگر بجای رازیانه تخم کشوث است
کوفته بیخته شربتی سه درم و دستور خوردن این سفوف
آنکه هر روز سه درم این سفوف را با چهل درم ماء الجبن
بدهند و تا هفت روز هر روز بیست درم ماء الجبن را
زیاده کنند ٭ سفوف اهلیلج مستعمل در شیر خشت در سوء
مزاج حار مادی کبد ٭ صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد
دو درم لک مغسول گل سرخ طباشیر سفید از هر یک پنج درم
ریوند چینی سه درم رازیانه انیسون از هر یک یکدرم
کوفته بیخته با شیر خشت بنوشند و اگر خواهند تلیین زیاده
کنند چهار درم گل بنفشه داخل نمایند و سفوف ساخته
با ماء الجبن شیر خشت با شیر سه درم آن را بدهند ٭
سفوف اهلیلج مستعمل در ورم صلب کبد هرگاه حرارت
نباشد با یک رطل شیر خشت ٭ صنعت آن پوست
هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه از هر یک یکجزو تخم کرفس
انیسون رازیانه از هر یک ربع جزو شیر خشت سه درم
تا هفت درم با یک رطل شیر خشت ٭ سفوف اهلیلج مستعمل
در یرقان اصفر هرگاه بسبب بسیاری صفرا باشد و رجگی
و تپ نباشد ٭ صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد ده
درم صبر سقوطری پنجدرم طباشیر سفید یکدرم سقمونیا یک
دانگ و نیم جمله سه شربت است ٭ سفوف اهلیلج
لؤلؤی نافع از برای مالیخولیا و ضعف قلب و خفقان
سوداوی ٭ صنعت آن پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه
آمله منقی پوست هلیله تخم فرنجمشک تخم بادرنجبویه لسان الثور

اسطوخودوس افتیمون افریطی گل ارمنی عود هندی
سعد کوفی قرنفل کشنیز خشک از هر یک سته درم کهربای
شمعی ابریشم مقرض حجر ارمنی مغسول مروارید ناسفته
از هر یک یکدرم و نیم تخم خرفه مقشر مغز تخم کدوی
شیرین از هر یک چهار درم کوفته بیخته شربت یک
مثقال با عرق بادرنجبویه یا با شراب سیب شیرین بنوشند
سفوف اهلیلج مسمی بدوائیکه عبدالله بن مسعود دیلمانی از
طرانی روایت کرده که او از خالد که گفت نوشت از
برای من حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام
این دوا را از برای بلغم + صنعت آن فرمودند بگیر
هلیله زرد یک مثقال خردل دو مثقال عاقرقرحا
یک مثقال بکوب و بیز و بمال بپای دندانها
صبح ناشتا پس بدرستیکه این دوا تنقیه بلغم می کند
و خوشبو میگرداند بوی دهان را و مستحکم میگرداند
دندانها را باذن الله تعالی +

فصل در ذکر اشربه اهلیلج

شراب اهلیلج بیماری گرم و اوجاع گرم را سود دارد
و صفرا ببراند و طبع را نرم کند + صنعت آن پوست هلیله
زرد ده عدد نیم کوفته در ظرفی کرده آب صاف بر سر
آن کنند و سه روز در آفتاب بگذارند و بعد ازان صاف
کرده در شیشه نگاه دارند و ده عدد هلیله دیگر نیم کوفته با قدری
آب تازه داخل همان آب کرده سه روز در آفتاب
بگذارند و صاف نموده باز ده عدد هلیله دیگر را با قدری
آب تازه اضافه کنند و در آفتاب بگذارند و بعد از
سه روز از آفتاب بردارند و صاف کنند و با صد و
پنجاه مثقال ترنجبین بقوام آورند و از آتش فرود
گیرند یک مثقال سقمونیای مشوی سوده دران حل نمایند
شراب اهلیلجی فواکهی بدانکه تنقیه معده اصحاب صداع حاری
بشراب اهلیلج مفید است مر ایشان را + صنعت آن
پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی آمله منقی از هر
یک پانزده درم آلو سیاه بزرگ آلو فارسی آلوی
بخارائی از هر یک نیم رطل تمر هندی منقی از حب یک رطل
عناب خراسانی بزرگ پنجاه دانه همه را در شش رطل آب بپزند
تا چهار رطل برود و دو رطل بماند پس صافی نموده داخل
کنند دران آب اترج و آب انار ترش و آب انار
شیرین معصورین به شحم و آب سیب و گلاب از هر یک
نیم رطل شکر سفید ترنجبین پاک کرده از هر یک دو
ثلث یک رطل و با آتش ملایم بپزند تا بقوام جلاب آید
سرد کرده در شیشه کرده نگاه دارند + شراب هلیله دیگر
ملین و مشهی طعام و مقوی معده است + صنعت آن
پوست هلیله زرد هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی از
هر یک چهل و هشت مثقال جوکوب نموده در مرتبان
چینی یا سفالی کرده مقدار چهار پنج آثار هندی
آب بران ریخته در آفتاب بگذارند یکهفته تا دو
روز در زمستان و در تابستان چهار پنج روز تا یکهفته پس
صاف نموده آب زلال آن را گرفته مقدار چهل و هشت
مثقال نمک طعام داخل نموده نگاه دارند وقت
حاجت از پانزده تا بیست مثقال میل نمایند
عرق اهلیلج مسهل و مشهی و مکیف و منشط است
صنعت آن قند سیاه یک من پوست هلیله زرد
پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی
از هر یک دو سیر پوست درخت امغیلان چهار سیر
همه را بدستور مقرر در خم کرده بقدر ضرور در آب بر روی
دے کرده خم را در سرگین اسپ دفن کرده
بگذارند تا جوش خورده و از جوش فرو نشیند پس
از خم برآورده بدستور مقرر عرق کشند پس بگیرند
گل سرخ با اقماع دو سیر دارچینی بهمن سرخ بهمن سفید
خولنجان شقاقل از هر یک پنج توله برگ فرنجمشک
گل گاوزبان از هر یک نیم سیر خصیة الثعلب مصری
پنج توله ابریشم خام یا دو سیر داخل عرق مذکور کرده مرتبه
ثانی عرق کشند و در وقت عرق کشیدن یک توله
عنبر اشهب در ته مشربه که عرق دران می چکد بگذارند
تا عرق بران بچکد + عرق هلیله دیگر که بجهت نواب
ذوالفقار خان بهادر تالیف نموده شخصی از اطباء
عصر + صنعت آن پوست هلیله کابلی ده سیر در آب
بجوشانند تا مهرا شود پس دانهای آنرا
دور کرده یک من قند سرخ داخل کرده در خم منتقل نموده
خم را در سرگین اسپ دفن کنند و یک روز بگذارند و شیر
گاو تازه دوشیده جوشانیده که جربه آن را گرفته
باشند داخل کرده سرش را ببندند و روز دیگر پنج سیر
نانخواه پاک کرده دران داخل نمایند و روز دیگر
دو سیر و نیم سونش آهن داخل نمایند و بعد دو روز
دو سیر هست داخل نمایند و روز دیگر دو صد برگ
تانبول داخل نمایند و بگذارند تا ببینند شود پس عرق
کشند ازان مقدار پانزده سیر و پیاله پیش از غذا
دو پیاله بعد از غذا بیاشامند که اشتها آورد و باه را
قوت دهد و امساک آورد و غرایب بینند و اگر خواسته
باشند که دو آتشه نمایند اول مرتبه بیست سیر عرق
بکشند و یک سیر دارچینی یکشبانروز دران بخیسانند
پس بعد دیگر از آن عرق کشند مقدار دوازده سیر
فنجنوش نسخه آن در حرف الفاء در خبث الحدید
انشاءالله تعالی مذکور خواهد شد + فیروزنوش
بدانکه اطبای فرس این لفظ را گاه بر معجون مرکب از
افیون و مصلحات آن و گاه بر معجون مرکب از هلیلجات
و خبث الحدید استعمال میکنند چنانچه در باب افیون
ذکر یافت و آنچه فیروزنوش بمعنی فنجنوش است
در خبث الحدید مذکور خواهد شد انشاءالله تعالی
فیروزنوش ممسک یعنی فیروزنوش با مسک ابن فیروز
نوش نافع است از برای ریاح بواسیر و بلغم خام و مقوی
معده است و مقوی باه و معین آن و رنگ را
صافی کند و گرده را گرم گرداند نافع است از برای
ریاح رحم و حابس خون بواسیر و دافع سرعت انزال
است + صنعت آن پوست هلیله کابلی هلیله سیاه
پوست هلیله زرد شیطرج هندی تخم کرفس خیر بوا
قسط تلخ سلیخه قرنفل بسباسه خولنجان نارمشک
از هر یک شش درم پوست بلیله آمله منقی تودری زرد
تودری گلگون نانخواه دارفلفل کنجد مقشر از هر یک
چهار درم قرفة الطیب جوزبوا زنجبیل فلفلموه از
هر یک هشت درم سعد کوفی ده درم و در نسخه دیگر چهار درم

است مشک خالص ترکی دو مثقال عنبر اشهب یک
مثقال خبث الحدید مدبر بوزن مجموع ادویه روغن
... دو استار که چهل مثقال باشد مجموع ادویه را
باند وزن و نیم عسل سفید جید منزوع الرغوه معجون
سازند شربتی دو درم با دوغ گاو مسکه گرفته و با ... نبید
... جید دو هفته باین دوا مداومت باید نمود و بعضے
گفته اند که این معجون را باید که با شیر گاو تازه دوشیده
... مزاج این معجون گرم است و خشک است در
آخر درجهٔ سیوم ... قرص هلیله نافع از برای ضعف معده
بلغمی بعد از تنقیه بحب شبیار یا بحب ... سکنجبین و آب هر کدام
... باشند در هفته یکمرتبه و غذا باید در ایام خوردن این
... بیرباج باشند و این قرص تالیف اطبای هند است
صنعت آن پوست هلیلهٔ کابلی ده درم زنجبیل شش
درم و از فلفل شیطرج هندی از هر یک چهار درم نمک
... هفت درم کبریت زرد مدبر ورع محرق از هر
... یک مثقال جمله را در آب لیمو یک شبانروز سحق
نمایند پس اقراص سازند شربتے از یک درم تا دو درم

فصل در بیان نسخه کلکلانجات

کلکلانج معرب از لغت هندیست که بلیلانه باشد
بفتح بای هر دو و فارسی چهل بزبان هندی بمعنے
... است یعنی مرکب از میوه ها که هلیله زرد و بلیله و
آمله باشند شیخ رئیس در قانون آورده که این معجون از
ترکیب اطبای هند است کثیر النفع است از برای
... خاے معده و برودت آن و ضعف معده از برودت
و رطوبت و از برای سعفهٔ بلغمی و تپهاے کهنه و غشی
و حبس بول و بهق و برص و بهر و ضیق النفس و رسل
... بوده باشد با حمی و از برای جبر کسر عظام و از
... برودت بدن و از برای بواسیر و اورام طحال
... بوده باشد با تپ و از برای دبیله و قولنج و
... صفرا و اقسام استسقا و از برای زنانے که در ایام
... مریض گردند و از برای اختناق رحم و صرع
و ... حادث در مفاصل و نفخهٔ مراق و درد زانو و درد
... صنعت آن هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی و از فلفل

دار فلفل زنجبیل شیطرج هندی فلفل موبه نمک هندی سیاه
نمک سرخ نفطے نمک زرد و نمک طعام نمک دراني
لسان العصافیر سعد هندی دانه هیل لوا جوز بوا فرقه
الطیب برنگ کابلی منقی صعتر فارسی شونیز حب النیل
زیره کرمانی ساذج هندی تخم کرفس از هر یک
چهار درم و گفته که یافتم در نسخه دیگر این معجون این
ادویه را و آن ششقاقل است و آنرا ششقاقل نامند
دار طموط که آن کشت برکشت است از هر یک چهار درم
خیار شنبر هشت درم تربد سفید یک رطل و چهار استار
مویز دانه بیرون آورده یکصد مثقال آمله منقے
صد مثقال فانید شش رطل و نیم روغن کنجد سه
رطل و در نسخهٔ دیگر روغن کنجد یک استار طل است
ادویه را کوفته بیخته در آب پخته بیالایند پس خیار
شنبر را در ان بخیسانند پس بجوشانند و بیالایند
و آمله را علیحده در بیست و دو رطل آب خالص یک
شبانروز بخیسانند پس بجوشانند تا هشت رطل
آب باقی ماند پس بیالایند و مرتبهٔ دیگر پالوده را در
دیگ کرده و خیار شنبر خیسانیده در آب مویز را که
پالوده اند فانیذ را دران حل کرده بآتش معتدل
بپزند تا بقوام عسل آید پس روغن کنجد را دران
اندازند و حرکت دهند تا مخلوط گردد و روغن بآن و بچسپد
بدست و جامه پس از آتش فرود آورده ادویه
را کوفته بآن بسرشند و استعمال نمایند
شربتے از یک مثقال تا چهار مثقال
بحسب هر کسے بقدر قوت و بحسب سن
بلد صاحب میزان الطبائع این نسخه را باندک تفاوتی
ذکر کرده یعنی بجاے هلیلهٔ هندی سیاه
هلیلهٔ کابلی و بجاے آمله منقے شیر آملهٔ منقی و بجاے
قرفه قرنفل و وزن هلیله و بلیله و شیر آمله از هر یک
هفت درم آورده و وزن باقی ادویه با کشنیز خشک
از هر یک پنج درم و ششقاقل و دار طموط نیاورده و وزن
تربد را یکصد و پنجاه درم و وزن فلوس خیار شنبر
را ده درم و وزن زبیب را نیم من آورده و بجای

آمله آخر شیر آمله بوزن یک من آورده و گفته که شیر آمله
و مویز منقی را در ده من آب بپزند تا ثلث آب باقی
ماند پس بیالایند و خیار شنبر را دران حل کرده و سه من
و ده استار فانید جید دران بگدازند و بآتش ملایم
بجوشانند و روغن کنجد نیم من بآن بیامیزند و دیگر
جوش دیگر داده تا بقوام آید پس ادویه را بآن بسرشند
شربتی چهار درم و گفته که این ترکیب سی جز است
بغیر فانید و روغن کنجد و مزاجش گرم است در آخر درجه
اولی و خشک است در سه ربع درجهٔ اولی و نسخهٔ شفای
در قرابادین خود آورده مساوی است با نسخهٔ صاحب
میزان الطبائع و هلیلهٔ سیاه و قرفه را بجا نگذاشته
بوزن پنج درم و بجاے سعد قرنفل و بجای صعتر فارسی
صمغ البطم آورده و گفته که مویز و شیر آمله را در شش
من تبریزی آب بپزند تا بدو من رسد و زن کرده و
وزن فانید را سه من ذکر کرده و گفته شربتی پنج درم
است با شیر شتر و آب عنب الثعلب و سید اسمعیل و
غیره این کلکلانج را باسم کلکلانج مردزسے ذکر کرده
باعتبار آنکه این ترکیب از اطباے مرد است یا
باعتبار آنکه اطباے مرد این نسخه را از هندے
ترجمه کرده و در کتب خود ذکر کرده اند و نسخهٔ آن با نسخهٔ
صاحب میزان الطبائع مساوی است الا آنکه وزن
خیار شنبر بیست درم است و وزن آبیکه مویز
و شیر آمله را میجوشانند دو از ده من و وزن روغن
کنجد سه من و قرفه و قرنفل داخل ندارد کلکلانج اکبر
این معجون هندیست عمدهٔ اجزای آن آملج است
نافع است از برای درد معده و تپهاے کهنه و غشی
و عسر البول و برص و بهق و سرفهٔ رطب و دست و رح
شش و عطش و زهرها و برودت بدن و بواسیر و درد
سینه و درد ماسیل و قولنج و مار اصفر و استسقا و امراض
زنان آبستن و از برای اشتهای طعام آوردن و قوتش
تا پنج سال باقی بماند صنعت آن هلیله سیاه بلیله شیر
آملج منقے برنج کابلی فلفل موبه تخم کرفس شیطرج هندی
فلفل لسان العصافیر زیره کرمانی شونیز ششقاقل

وبعضے گفته اند شقاقل نانخواه درانی ملح هندی بهمن سرخ
بهمن سفید نمک طعام نمک سیاه نمک سرخ نانخواه از
هر یک سه مثقال تربد سفید یک رطل ادویه را کوفته بیخته
شیر آملج منقے سه رطل در بیست و چهار رطل آب
شیرین با آتش معتدل بپزند تا ثلثش باقی ماند از آتش
فرود آورده بمالند و بپالایند ثقلش را بیندازند و شکر
صافی چهار رطل داخل کرده بر آتش ملایم بگذارند و هموار
بپزند تا شکر گداخته شود و غلیظ گردد مانند عسل در روغن
شیطرج تازه سه رطل دران داخل کرده حرکت
دهند تا آب آن مخروج شود از آتش برگرفته ادویه را کوفته
بیخته بران بپاشند و برهم زنند تا ممزوج
شود و در ظرفی چینی کرده بوقت حاجت استعمال
نمایند شربتش از سه مثقال تا چهار مثقال ؛ کلکلانج
اکبر دیگر به نسخه سمرقندی نافع از برای اصحاب استسقاء
اصحاب ضعف کبد و ورم آن و اصحاب صلابت
آن و مباشد این کلکلانج ملین طبایع ایشان و سده
و قولنج بگشاید و صلابت سپرز و یرقان سددی و دبیله
و امراض حادث از بلغم و رطوبت را نافع است
صنعت آن هلیله سیاه بلیله استه بیرون کرده از
هر یک سی و پنج درم و در نسخه دیگر پوست هلیله زرد
بیست درم و هلیله سیاه پوست بلیله از هر یک پانزده
درم آمله منقی یکمن و نیم تمر هندی پنجاه درم و در
نسخه دیگر بجاے تمر هندی تمر بیرونی استه
بیرون کرده پنجاه درم است مویز منقے از حب یک
رطل همه را در پانزده رطل آب بجوشانند تا ربع
رطل آب بماند پس بمالند نیکو و از پالایش بگذرانند
و حل کنند دران یک رطل فلوس خیارشنبر در مرتبه دیگر
صافی نمایند پس بگیرند برگ بازولیون بیست درم
و در سه اوقیه روغن بادام شیرین دیگر رطل آب
بپزند تا تمام آب برود و روغن بماند پس بگیرند لک
مغسول سنبل الطیب گل سرخ دوقو فطراسالیون
فوة الصبغ ریوند چینی نمک هندی ایرسا غاریقون
هش سفید از هر یک شش درم کماذریوس سیسالیوس

زراوند طویل اسارون عود بلسان مصطکی جنطیانا
برنگ کابلی مقشر پوست سلیخه از هر یک چهار درم
عصاره غافث عصاره افسنتین سعد کوفی اذخر مکی
از هر یک پنج درم تخم کشوث بزر سرمق و در نسخه دیگر
بجاے بزر سرمق تخم حرمل است رب السوس سقمونیا
از هر یکده درم تخم کرفس بادیان قسط تلخ وج
ترکی انیسون از هر یک سه درم تربد سفید مدبر یکصد
و پنجاه درم زیره کرمانی چهار درم کوفته بیخته بر روغن
بادام مزلور چرب نموده پس بگیرند دو من فانیذ و
سی درم روغن کنجد فانیذ را در مطبوخ مسطور حل
کرده مرتبه دیگر بپزند تا غلیظ شود و بقوام آید پس
روغن کنجد و ادویه منسحوقه را داخل کرده جوش
خفیفے داده برهم زنند تا مستوی گردد فرود آورند
شربتے چهار درم تا پنج درم با شیر شتر یا آب عنب الثعلب
یا ماء الجبن ؛ کلکلانج کبیر ضعیفے معده را که از سردی
و تری باشد و تبهاے کهنه را سود دارد و باز گرفتن
بول بگشاید و بهق و برص و سرفه بلغمی و قروح شش
و تنگی نفس را ببرد و خداوندان جگر بارد و سپرز
صلب را و خداوندان باسور و قولنج را و خداوندان
استسقاء و اختناق رحم و بیماریهای آنرا و خداوندان
صرع و مزاج سوداوی را سود دارد صنعت آن هلیله کابلی
بلیله آمله پاک کرده از حب و ریشه از هر یک هفت درم
فلفل دار فلفل زنجبیل فلفل موییه نمک هندی سیاه
نمک سرخ هندی نمک اندرانی نمک طبرزد خمیر
لسان العصافیر شیطرج سعد خیربوا قرفه قرنفل برنگ
کابلی مقشر صعتر فارسی شونیز حب النیل زیره
کرمانی سانج هندی تخم کرفس کشنیز خشک
از هر یک پنج درم تربد سفید صد و پنجاه درم فلوس
خیارشنبر تازه ده درم مویز منقی نیم من شیر آمله پاک
کرده یک من مویز و آمله را اندر دوازده من آب
بپزند تا دو بهره برود و یک حصه بماند و بپالایند
و خیارشنبر را درین حل کنند و سه من و ده استار
بمالند نیکو درین آب بگذارند با آتش نرم و نیم من

روغن کنجد تازه بادی بیامیزند و یک جوش بگیرند
تا قوام گیرد بعد آن دارند با دان پس سرشند شربت
از سه درم تا چهار درم و این ترکیب سی جزو است
بغیر فانیذ و روغن کنجد و وزن آن شش صد و شصت
و هفت درم و نیم تقریبا مزاج آن گرم است در آخر
درجه اول و خشک است در سه ربع درجه و در نسخه دیگر
باسم کلکلانج بزوری است زیره و سانج و تخم کرفس
کشنیز خشک داخل نیست ؛ کلکلانج صغیر نافع از برای
اقسام استسقاء و اوجاع کبد و طحال و سده و
است و در منافع ؛ صنعت آن به نسخه شیخ رئیس
پوست هلیله زرد بیست درم هلیله سیاه پوست بل
از هر یک پانزده درم آمله منقی سه رطل تمر هندی
پنجاه درم مویز دانه بیرون آورده یک رطل ادو
جمع کرده سی رطل آب بر روی آنها کرده بجوشانند
آنکه هشت رطل آب باقی ماند پس ادویه را نیکو
و بفشارند و بپالایند و بگیرند عسل فلوس خیارشنبر
از حب و قشر یک رطل و دران آب مصفی داخل کرد
یک جوش داده پس فرود آورده بمالند و بپالایند نیکو
پالایش انداخته بپالایند یا از غربال موے بگذار
و ثقل آنرا دور کرده پس بگیرند فانیذ جید چهار رطل
دران حل کرده بجوشانند تا بقوام عسل آید پس داخل
دران روغن کنجد تازه یک رطل و در نسخه که صاحب
الطبا ذکر کرده وزن روغن کنجد سه استار است
علی التقدیرین صافی نموده برهم زنند تا مخلوط
شوند و چند جوش دیگر داده از آتش فرود آ
و بگیرند لک مغسول سنبل الطیب و قوگل سرخ
الاقماع فطراسالیون فو ریوند چینی نمک هندی
سوسن آسمانی جوزنی غاریقون هش سفید
کما ذریوس سیسالیوس زراوند طویل اسارون
عود بلسان جنطیانا برنگ کابلی مقشر سلیخه از هر یک
چهار درم بزر کشوث بزر سرمق اصل السوس
سقمونیای مشوی از هر یک ده درم عصاره غا
عصاره افسنتین سعد هندی فقاح اذخر از هر یک پنج

تخم کرفس فسطالیخ وج ترکی رازیانه انیسون از هر یک
سه درم ترید سفید مدبر یکصد و پنجاه درم زیرهٔ کرمانی
چهار درم مجموع را کوفته بیخته پس بگیرند برگ
مازریون بیست درم و داخل کنند دران یک
رطل آب و سه اوقیه روغن کنجد و با روغن بادام
شیرین و بجوشانند تا آب برود و روغن بماند پس
بپالایند و ادویه را بان چرب کرده و در فانیذ مطبوخ
نیکو مخلوط سازند خلط نیکو و در ظرف چینی نگاه دارند
شربتی چهار درم با شیر شتر یا ماء الجبن یا آب
عنب الثعلب یا آب کاسنی و بعضی گفته اند که شربتی
از چهار درم تا پنج درم و این نسخه چهل و سه جزو است
بغیر فانیذ و روغن و وزن ادویه یکهزار و نود و هفت
درم است و مزاجش گرم است در اوسط درجهٔ اولی
و خشک است در یکدرجه و نیم و در نسخهٔ سید اسمعیل
در ذخیره بجای کمافیطوس کمادریوس است و این نسخه
چهل از نسخهٔ ذخیره است ٭ کلکلانج اصغر در منافع
مثل منافع کلکلانج اکبر است ٭ صنعت آن بلیله
سیاه هندی بلیلج منقی اشترغاز منقی فلفل دارفلفل
شیطرج هندی صبر زنجبیل حب النیل بزر کابلی سعتر
کشنیز خشک نانخواه فلفلمویه تخم کرفس لسان العصافیر
زیرهٔ کرمانی انیسون از هر یک پنج درم خیار شنبر منقی از
تخم حب نمک هندی قرفة الطیب ساذج هندی
اصل لوا که تسمیه است و اگر یافت نشود عوض آن
قاقله کبار حبة السودا که شونیز است از هر یک سه درم
است ترید سفید روغن شیرج از هر یک بیست
استار شکر سفید یکصد و بیست استار مویز دانه
بیرون کرده و بیست و پنجاه استار آب آمیخ ده
رطل صنعت باد الامیج مستعمل درین کلکلانج شیر
آمله منقی سه من مویز منقی از تخم شش من و چهل
رطل آب عذب بپزند تا ربعش بماند پس بمالند و بپالایند
و در دیگ پاکیزه کرده شکر را دران اندازند و با
آتش ملایم بپزند تا شکر گداخته مثل غلیظ گردد پس
ادویهٔ مسحوقه را بران ریخته بر بالای آتش حرکت دهند

بعد از آن روغن شیرج را بران ریخته بر هم زنند تا خوب
ممزوج شود و مثل خمیر گردد و از آتش برگیرند و سرد
کرده در ظرف چینی یا زجاجی نگاه دارند و بوقت حاجت
استعمال نمایند شربتی از سه مثقال تا چهار مثقال
و ملمی فرموده اند که باعتقاد این فقیر درین هر دو
نسخه روغن شیطرج تازه است که بسهو روغن شیرج
قلمی شده خواه سهو از مؤلفش باشد یا از کاتب
بعد از تالیف ٭ کلکلانج دیگر سده کبد و طحال
و عسر بول بگشاید و ضیق النفس و قولنج را مانع
بود و بیماریهای رحم و تبهای کهنه که از بلغم و
رطوبت باشد سود دهد و مستسقی را فائدهٔ عظیم
بخشد و سینه و شش را از بلغم و رطوبت پاک سازد
و صرع کهنه که از رطوبت دماغ و شش باشد
برطرف کند ٭ صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد سه تو
بلیله آمله مقشر فلفل شیطرج هندی صبر زرد زنجبیل
حب النیل بزر کابلی سعتر کشنیز خشک نانخواه
فلفلمویه تخم کرفس لسان العصافیر زیرهٔ کرمانی
بهمن هندی از هر یک پنج درم شیرهٔ فلوس
خیار شنبر نمک هندی قرفه ساذج هندی تافلتین
شونیز از هر یک سه درم ترید سفید مدبر یکصد درم
مویز منقی از پوست و تخم پاک کرده یکصد درم شیر
آمله ده رطل اجزا کوفته بیخته مویز و شیر آمله را در بیست
رطل آب صاف طبخ نمایند و صافی کرده مقدار یکه
کفاف باشد فانیذ داخل کرده بقوام آورند آنگاه
دواها را کوفته بیخته و دو رطل روغن کنجد تازه داخل
کرده همه را درهم آمیخته خوب بسرشند و در
ظرف چینی یا شیشه نگاه دارند و هنگام حاجت تناول
شربتی چهار مثقال تناول نمایند ٭ کلکلانج
بارد نافع از برای استسقای حار و اوجاع کبد و سده
و دمامیل ٭ صنعت آن بر نسخهٔ ثابت
بن قره در ذخیره و ظاهر آن است که بوده باشد
از تالیف او پوست هلیلهٔ زرد شیر کرده منقی مازریون
مدبر غاریقون سفید ترید سفید مدبر از هر یک

پنج درم غنچهٔ گل سرخ مغز تخم الاملج تخم کاسنی تخم
خیارین مقشر از هر یک دو درم رب السوس یک درم
عصارهٔ افسنتین سه درم ترنجبین یکصد درم ادویه را
کوفته بیخته ترنجبین را در آب حل کرده بجوشانند
و بپالایند باز بجوشانند تا بقوام آید ادویه را بان
بسرشند ٭ کلکلانج بارد دیگر به نسخهٔ سید اسمعیل در
ذخیرهٔ خوارزمشاهی در باب استسقای زقی ذکر کرده
صنعت آن بگیرند برگ مازریون که هفت روز
در سرکه خیسانیده خشک کرده باشند پوست هلیله
زرد غاریقون هش سفید از هر یک پنج درم عصارهٔ
افسنتین سه درم ایرسا گل سرخ مغز تخم الاملج
تخم کاسنی تخم خیارین مقشر رب السوس از هر یک دو درم
کوفته بیخته ترنجبین منقی فلوس خیار شنبر فانیذ از هر یک
پانزده درم هر سه را با آب گرم گداخته صاف نموده
بقوام آورند و ادویه را بان بسرشند شربتی از دو
درم تا چهار درم و در نسخهٔ سمرقندی که از برای
استسقا با حرارت آورده بجای ایرسا اصل السوس
است و در نسخهٔ دیگر مغز بادام مقشر پنج درم نیز داخل
است و بجای مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه است
و در نسخهٔ دیگر وزن ترنجبین و فلوس خیار شنبر از هر
یک شصت درم است و نوشته که شربتی از دو درم
تا چهار درم با شیر شتر یا شربهٔ مناسبهٔ دیگر بیاشامند
و تا شش درم میتوان خورد و باقی ادویه مساوی
نسخهٔ سید اسمعیل اند ٭ کلکلانج حار نافع از برای
امراضیکه نافع است از برای آنها کلکلانج بارد مستعمل
است و در آن امراض و تنگی بوده باشد بسبب برودت
صنعت آن ورق مازریون مدبر غاریقون هش
سفید پوست هلیلهٔ زرد سکبینج از هر یک پنج درم
ایرسا سه درم ریوند چینی عصارهٔ غافث انیسون
سنبل الطیب از هر یک دو درم کوفته بیخته با سه وزن
ادویه عسل مصفی معجون سازند شربتی از سه درم
تا چهار درم با شیر شتر یا غیر آن از شربهٔ مناسبه و تا
شش درم میتوان خورد ٭ کلکلانج معتدل از

قرابادین قلانسی بہ نسخۂ ثابت بن قرہ ٭ صنعت آن
ورق مازریون کہ یک ہفتہ در سرکۂ انگوری خیسانیدہ
خشک کردہ باشند پوست ہلیلۂ زرد غاریقون ہش
سفید از ہر یک پنجدرم عصارۂ افسنتین شش درم
ایرسا گل سرخ مغز قرع الاقلاع مغز تخم خیارین تخم
کاسنی رب السوس از ہر یک دو درم ترنجبین منقی
فلوس خیار شنبر فانیذ از ہر یک پانزدہ درم
این ہر سہ را بآب گرم حل کردہ بپالایند و بپزند
تا غلیظ شود و ادویۂ خشک را کوفتہ بیختہ با آن
معجون سازند شربتے از دو درم تا شش درم و این
نسخۂ با فانیذ دوازدہ جز و است و وزن این
مجموع ہفتاد و شش درم است و مزاجش چنانکہ
ثابت بن قرہ اشارہ نمودہ معتدل است در حرارت
و برودت و خشک در درجۂ دوم ٭ کلکلانج بہ نسخۂ
دیگر ٭ صنعت آن تربد سفید مدبر مازریون
مدبر پوست ہلیلۂ کابلی عصارۂ افسنتین ریوند چینی
غاریقون ہشش سفید از ہر یک پنج درم
مغز تخم خیارین تخم کاسنی ورق گل سرخ ایرسا
رب السوس از ہر یک دو درم ترنجبین شکر سفید
فلوس خیار شنبر از ہر یک پنجاہ درم روغن بادام
شیرین دوازدہ درم تربد و ہلیلہ را کوفتہ بیختہ
بروغن بادام شیرین چرب نمودہ باقی ادویہ را
کوفتہ بیختہ ترنجبین و شکر و فلوس خیار شنبر
را در آب حل کردہ صافی نمودہ بآتش ملایم بقوام
آوردہ بدستور مقرر معجون سازند شربتے سہ
مثقال تا پنج مثقال جائز بود با شیر شتر یا غیر آن
از اشربۂ مناسبہ ٭ کلکلانج دیگر بہ نسخۂ محمد بن
زکریا رازی ٭ صنعت آن مازریون مدبر تربد سفید
مدبر غاریقون ہشش سفید پوست ہلیلۂ
زرد از ہر یک پنجدرم عصارۂ افسنتین شش
درم ورق گل سرخ تخم کاسنی از ہر یک دو درم
رب السوس دو درم و نیم با ترنجبین منقا و فلوس
خیار شنبر با فانیذ بدستور معجون سازند شربتے

از دو درم تا چہار درم با طبیخ ہلیلۂ زرد و در نسخۂ سید
اسمٰعیل فانیذ داخل نیست ٭ ماء الحیوۃ جہت قوت
ہاضمہ و رفع سستی اعصاب و جہت تقویت دماغ
و حدت ذہن نافع است ٭ صنعت آن پوست
ہلیلۂ کابلی بلیلہ آملہ منقی خبث الحدید از ہر یک پاؤ
آثار ہندی دارفلفل زنجبیل نانخواہ از ہر یک
نیم پاؤ ہمہ را جوکوب کردہ خبث الحدید را نرم سائیدہ
در سبوچۂ چینی با لعاب دار کردہ پانزدہ آثار آب
شیرین خالص را بجوشانند تا دہ آثار بماند گرما گرم
بران ریزند پس شش تولہ نمک طعام
داخل نمودہ و اگر نمک سنگے سفید باشد بہتر است
پس سر آنرا بستہ در آفتاب بگذارند تا
دوازدہ روز کہ شب و روز در تحت السما باشد
پس شروع نمایند بخوردن آن شربتے از سہ تولہ
تا پنج تولہ ناشتا و بعد از طعام توان خورد و در
ایام خوردن از ترشی و بادی پرہیز نمایند و
ہرگاہ قدری آب خرج شود قدری آب خالص را
جوش دادہ کہ ثلث آن برود گرما گرم داخل
نمایند و ہمین قسم چون آب کم شود آب خالص را
جوشانیدہ اضافہ نمایند تا دران طعم و تندی
باقی است و چون طعم آن کم گردد دیگر آب داخل
ننمایند ٭ ماء الفواکہ اہلیلج اسہال صفرا آن بعد
از نضج دنافع است مر صداع صفراوی را ٭ صنعت
آن پوست ہلیلۂ کابلی پوست ہلیلۂ زرد از ہر یک
ہفت درم عناب دہ دانہ سپستان شصت دانہ
تمر ہندی منقی از قشر و حب و لیف دہ درم آلو
سیاہ آلوی بخارائی از ہر یک دوازدہ
دانہ ہمہ را در یک رطل آب گرم یک شب
بخیسانند و صبح صافی نمودہ یک اوقیہ تا دو اوقیہ
سکنجبین سکری سادہ داخل نمودہ بنوشند ٭
مفوخ اہلیلجی این مفوخ از استنباط آن قدس
سرہ است نافع است از برای رعونت و حمق ٭
صنعت آن بگیرند اہلیلج کابلی کلان عرقی زرین عدد

و آہستہ آن را بیرون کردہ باکندر ذکر مصطگی علک
البطم از ہر یک یک مثقال عنبر اشہب مویز سرخ
سعد کوفی صعتر فارسی قرنفل زنجبیل اسطوخودوس از
ہر یک نیم مثقال کوفتہ بیختہ بعرق بادرنجبویہ سرشتہ
بنادق سازند ہر یک بوزن یک مثقال دایم
یکے را در دہان نگاہدارند و آہستہ آہستہ بخایند
و آب آن را فرو برند۔

فصل در بیان مطبوخاتیکہ اصل و عمود در آنہا اہلیلج است

رازی گفتہ کہ آشامیدن آن نافع است از برا
دوار و سدر صفراوی ابن الیاس گفتہ کہ علاج
دوار صفراوی تنقیۂ بدن و سر است از صفرا بہ
مطبوخ اہلیلج مدائنی گفتہ کہ اسہال لطن بمطبوخ
اہلیلج نافع است از برای دوار و سدر صفراوی سمرقندی
گفتہ کہ ہرگاہ سبب دوار و سدر حادث بمشارکت
معدہ اخلاط مراریہ حاصلہ در معدہ باشد علاجش
قی است و باسہال بمطبوخ اہلیلج ٭ مطبوخ اہلیلج۔
مسہل صفرا منقی معدہ و سر از اخلاط مراریہ ٭ صنعت
آن پوست ہلیلۂ زرد پوست ہلیلۂ کابلی از ہر یک
ہفت درم سر بنفشہ گل نیلوفر تخم کاسنی سنا مکی
از ہر یک پنجدرم اصل السوس تراشیدہ شش درم
مویز منقی دہ درم عناب سپستان آلوے سیاہ
از ہر یک بیست دانہ مجموع در سہ رطل آب بجوشانند
تا یک رطل بماند صافی نمودہ فلوس خیار شنبر
ترنجبین از ہر یک پانزدہ مثقال دران داخل کردہ
صافی نمودہ روغن بادام شیرین دو درم بران
چکانیدہ سحر بنوشند ٭ مطبوخ اہلیلج دیگر کہ منقی
معدہ از اخلاط مراریہ و نافع است از برائے
دوار بشرکت معدہ از اخلاط صفراویہ در معدہ
صنعت آن پوست ہلیلۂ زرد تمر ہندی از ہر یک
دو مثقال آلوی سیاہ آلوے بخارائی سپستان
از ہر یک دہ دانہ تخم کاسنی پنج مثقال در آب
جوشانیدہ صافی نمودہ ترنجبین خراسانی پانزدہ مثقال

دران حل کرده صافی نموده سقمونیا یکدانگ سوده داخل
کرده سحر بنوشند ۞ مطبوخ اهلیلج اطلاق طبیعت
آن از برای تنقیهٔ معده از بقیهٔ فضل شراب که در
معده مانده باشند دفعتکه بوده باشد مزاج حار و صداع
خماری شدید بیاشد مفید ۞ صنعت آن پوست
هلیلهٔ زرد شش درم آلوی سیاه فارسی آلوی
بخارائی از هر یک بیست دانه شاهتره سنا مکی
از هر یک پنج درم ورق گل سرخ چهار درم عناب بیست
دانه رازیانه تخم کشوث تخم کاسنی از هر یک
دو درم عنب الثعلب رب السوس بنفشه گل نیلوفر
از یک سی درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا
بنصف رسد صافی نموده بگیرند از آب صافی آن
بیست درم و شیرخشت خراسانی و تمر هندی منقی از
حب ولیف از هر یک ده مثقال دران حل کرده
بیاشامند ۞ مطبوخ اهلیلج اصفر نافع از برای
اسهال صفراوی و صداع حادث بمشارکت
معده از غلبهٔ صفرا در معده صنعت آن پوست
هلیلهٔ زرد پنج درم شاهتره سه درم عناب خراسانی
دو دانه تمر هندی مویز منقی از هر یک ده درم جوشانیده
صافی نموده فلوس خیارشنبر منقی از حب پانزده درم
دران حل کرده صافی نموده سقمونیا نیم دانگ نشاسته
دو دانگ سوده داخل کرده بنوشند و غذا مزوره
مزوره مع مطبوخ با آب آلو یا آب تمر هندی یا
آب غوره یا آب سماق باشد ۞ مطبوخ اهلیلج نافع از
برای دوار صفراوی ۞ صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد
شاهتره از هر یک ده درم در یک رطل و نیم آب بجوشانند
تا ثلث بماند بر روی فلوس خیارشنبر و شیرخشت
خراسانی از هر یک ده مثقال صافی نموده
بمالند و بفشارند و بیالایند و یک مثقال روغن
بادام شیرین داخل کرده بیاشامند ۞ مطبوخ اهلیلج
دیگر نافع از برای دوار حادث بمشارکت معده از
صفرا در معده ۞ صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد
شش درم آلوی سیاه آلوی بخارائی از هر یک ده دانه

سپستان بیست دانه تمر هندی منقی از حب ده درم
تخم کاسنی چهار درم جوشانیده صافی نموده ترنجبین خراسانی
سی درم دران حل کرده صافی نموده بنوشند و اگر یکدانگ
سقمونیای مشوی سوده داخل نموده بنوشند بهتر است
مطبوخ اهلیلج نافع از برای سدر صفراوی
صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد بنفشه از هر یک
ده درم در یک رطل آب بجوشانند تا ثلث باقی ماند
صافی نموده بیست درم شیرخشت خراسانی دران
حل کرده صافی نموده بنوشند ۞ مطبوخ اهلیلج
مستعمل در دوار و سدر از برای اسهال خلط محدث
آن هرگاه بوده باشد علت قوی ۞ صنعت آن
پوست هلیلهٔ زرد پانزده درم آلوی سیاه بزرگ دانه
بیست دانه سپستان سی دانه مویز منقی بیست درم
تمر هندی پانزده درم شاهتره پودینه از هر یک
ده درم ورق گل سرخ شش درم افسنتین رومی پنج درم
بادآورد سه درم رازیانه انیسون از هر یک یکدرم
سقمونیای مشوی یکدانگ سوده دران
حل کرده سحرگاه نیم گرم بیاشامند ۞ مطبوخ اهلیلج دیگر
مسهل سودا و اخلاط محترقه نافع از برای امراض
سوداویه و صفراویه خصوص از برای دوار ۞
صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی
هلیلهٔ سیاه از هر یک دو درم و نیم افتیمون افسنتین
رومی تربد سفید مجوف مدبر پنج درم آلوی سیاه
پانزده دانه تمر هندی منقی از حب ولیف ده درم همه را
بدستور مقرر جوشانیده صافی نموده فلوس خیارشنبر
ده مثقال ترنجبین بیست درم دران بمالند و بیالایند
و روغن بادام شیرین یک درم دران داخل کرده
سحر نیمگرم بیاشامند ۞ مطبوخ اهلیلج طرز
این مطبوخ را در کناش موسوم بمعالجات بقراطی
ذکر کرده و گفته که هرگاه بوده باشد دوار از
اخلاط حارهٔ محتبسه در بطون دماغ طبیب را لازم
است که درین قسم دوار نظر کردن بقوت علیل
و سائر قوانین پس اگر مانعی منع نکند ازال قصد

قیفال نماید پس اسهال طبیعت فرماید بعد از چند روز
باین مطبوخ و اقلش باید که پنج روز از فصد بگذرد و
مقتضی طبیعت و قوت این مطبوخ آن است که ملطف
منضج اخلاط است و مسهل و مستفرغ جمیع بدن است
و اگر یک شربت کفایت کرد بهتر والا باید که بیاشامند
دو شربت و سه شربت ۞ صنعت آن پوست هلیلهٔ
زرد پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه از هر یک پانزده
درم افسنتین رومی قنطوریون دقیق حشیش غافث از
هر یک چهار درم تمر هندی منقی از لیف و حب ده درم
عناب آلوی سیاه از هر یک سی دانه برسیاوشان
پنج درم اصل السوس تراشیده مرضوض چهار درم مجموع
را بدستور مقرر در مطبوخ بجوشانند و صاف نموده
بگیرند از آن یک شربت و بمالند دران غاریقون
سفید دو ثلث درمی تربد سفید مدبر سقمونیای
انطاکی مشوی سه طسوج بعد از آنکه همه را سحق نموده
بجلاب سکری سرشته باشند پس آنرا نیمگرم کرده اول
طلوع صبح بنوشند ۞ مطبوخ اهلیلج دیگر منقول از
کناش بقراطی مستعمل در دوار از اخلاط ریاحیه محتبسه
در بطون دماغ و بر طبیب واجب است که اگر
قوت اطاعت کند فصد قیفال نماید علیل را پس
بعد از پنج روز اسهال طبیعت نماید باین مطبوخ
صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد سی درم تمر هندی منقی
از حب و لیف سی درم افسنتین رومی هفت درم رازیانه
زوفای خشک صعتر فارسی از هر یک پنج درم
عناب آلوی سیاه از هر یک سی دانه مویز
منقی بیست درم مجموع را بدستور مقرر بپزند صاف
نموده بگیرند از آن یک شربت و حل کنند دران تربد
سفید یکدرم سقمونیای انطاکی مشوی یک دانگ
و نیمگرم کرده بیاشامند ۞ مطبوخ اهلیلج این مطبوخ
جامع مسهل هر سه خلط است و پاک میکند دماغ را
و نافع است از برای امراض دماغی مخصوص از برای
دوار و سدر حادث از اخلاط مختلفه سوای خون
صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی

هلیله سیاه از هر یک ده درم آلوی سیاه سی دانه
تمر هندی منقی پانزده درم شاهتره هفت درم افسنتین
رومی سه درم همه را در سه رطل آب بجوشانند
تا به نصف رسد صافی نموده بگیرند از آن یک رطل و
بمالند در آن تربد مدبر یک درم صبر سقوطری ربع
درمی غاریقون دو دانگ و بنوشند تسیفر ماینده که
اگر ادویه کسر دارد را حب بسته فرو برند و بعد از دو
ساعت مطبوخ بنوشند بهتر است و اگر در مطبوخ ده
مثقال فلوس خیارشنبر حل کرده بپالایند و یک
مثقال روغن بادام شیرین داخل کرده بنوشند
اقوی است مطبوخ اهلیلج با شاهترج شیخ رئیس گفته
که هرگاه بوده باشد سبب دوار و سدر حادث
بمشارکت معده و اخلاط مرئیه ساذجه در معده پس باید
که استفراغ با سهال باین مطبوخ بعد از قی نموده شود
صنعت آن پوست هلیله زرد شش درم آلوی سیاه
آلوی بخارائی از هر یک بیست دانه سپستان سی دانه
شاهتره سنا مکی از هر یک پنج درم ورق گلسرخ چهار درم
عناب ده دانه رازیانه تخم کشوث تخم کاسنی از هر یک
دو درم عنب الثعلب اصل السوس گل بنفشه گل نیلوفر
از هر یک سه درم مجموع را در سه رطل آب بجوشانند
تا بنصف رسد صافی نموده شیرخشت خراسانی تمر هندی
منقی از حب و لیف از هر یک ده مثقال ترنجبین
فلوس خیارشنبر از هر یک پانزده مثقال در آن
بمالند مالیدنی قوی و بپالایند و یک مثقال روغن
بادام شیرین بر آن بچکانند و بیاشامند مطبوخ اهلیلج
با غاریقون از اهرن گفته که هرگاه باشد دوار یا از
معده یا از سر و آنچه بوده باشد مختص بسر باید که
بیاشامند صاحب آن را این مطبوخ که مسهل اخلاط
ثلثه است از سر و نیز این مطبوخ نافع است از
برای جنون چون استعمال کرده شود بعد از تدابیر منومه
چون خواب آید اسهال غلط نماید باین مطبوخ بعد از
تنقیح ماده و بعد از تنقیه چند روز او را رخصت استراحت
فرمایند و امر کنند او را به تدابیر مرتبه از اغذیه و غیرها

پس اعاده کنند دوای مسهل را و برای طبیب است
که اعاده همین مسهل نماید یا اقوی از این چون حب
اسطوخودوس ✤ صنعت آن پوست هلیله زرد
ده درم پوست هلیله کابلی هلیله سیاه از هر یک هفت
درم پوست بلیله آمله منقی از هر یک چهار درم مویز
سرخ ده درم آلوی سیاه دانه گاوزبان بادرنجبویه
حشیش غافث اسطوخودوس از هر یک سه درم
بسفایج فستقی پوست تراشیده مرضوض دو درم
افتیمون در کتان بسته ده درم اذخر مکی ساذج
هندی انیسون از هر یک یک درم مجموع را بدستور
مقرر بجوشانند و صافی نموده غاریقون هشت سفید
صبر سقوطری از هر یک یک درم نمک نفطی لاجورد مغسول
از هر یک دو دانگ شحم حنظل یک دانگ نفطی لاجورد
مغسول از هر یک دو دانگ شحم حنظل یک دانگ شکر سرخ
ده درم غاریقون را به پشت آرد ببز موئی بمالند و نیز
و باقی ادویه سوده را که کوفته بیخته باشند و شکر
سرشته در مطبوخ بمالند و بنوشند ✤ مطبوخ
اهلیلج مستعمل در اقسام جنون وقتیکه سوداے
محترق از صفرا باشد چون استعمال کرده شود بعد از
فصد و سائر تدابیر سرسام صفراوی ✤ صنعت آن
پوست هلیله زرد پانزده درم پوست هلیله کابلی
ده درم افتیمون افسنتین رومی از هر یک چهار درم بسفایج
فستقی پوست تراشیده نیم کوفته پنج درم سنا مکی سه درم
جوشانیده صافی نموده فلوس خیارشنبر بیست درم ترنجبین
پاک کرده پنجاه درم در آن حل کرده صافی نموده بنوشند بعضی
اوقات نیم درم سقمونیای مشوی داخل نمایند و بعضی اوقات
بنفشه گل نیلوفر عناب جوشانیده اضافه نمایند و این نسخه بطریق
دستور العمل است در خور هر شخص زیاده و کم کنند و بعضی اوقات
از جهت تقویت قوت مصطگی رومی انیسون داخل
نمایند مطبوخ اهلیلج دیگر مسهل صفرا مستعمل در صداع صفرا
صفراوی ✤ صنعت آن پوست هلیله زرد پوست هلیله
کابلی اصل السوس از هر یک ده مثقال آلوی سیاه دو عدد
مویز منقی بیست عدد عناب خراسانی پانزده عدد

تمر هندی پنج مثقال جوشانیده صافی نموده شیرخشت
خراسانی ترنجبین از هر یک پانزده درم در آن حل کرده
صافی نموده فلوس خیارشنبر پانزده مثقال در آن حل کرده
باز صافی نموده روغن بادام شیرین یک مثقال
در آن داخل کرده بنوشند ✤ مطبوخ اهلیلج مسهل صفرا
مستعمل در صداع صفراوی ✤ صنعت آن پوست
هلیله زرد تمر هندی منقی از حب و قشر و لیف از هر
یک سی درم مویز طائفی منقی از حب عناب سپستان
از هر یک سی دانه بنفشه خشک دوازده مثقال آلوی
سیاه سی عدد همه را در شش رطل آب بپزند تا دو رطل
بماند پس بگیرند از آن هر روز هفتاد مثقال و حل کنند
در آن دوازده مثقال فلوس خیارشنبر منقی از حب و
بمالند و بپالایند و بچکانند بر آن روغن بادام شیرین
یک مثقال و بنوشند ✤ مطبوخ اهلیلج دیگر مستعمل در صداع
صفراوی که در اسهال صفرا اقوی از نسخه قبل است و
اسهال صفراوی غلیظ یعنی مره محی میکند ✤ صنعت آن پوست
هلیله زرد پانزده درم آلوی سیاه فارسی بزرگ دانه
بیست دانه عناب خراسانی بیست دانه تمر هندی
منقی از حب پانزده درم شاهتره ده درم افسنتین رومی
پنج درم مجموع را در دو رطل آب بپزند تا به ثلث رسد
صافی نموده بگیرند از آن شش اوقیه و حل کنند در آن
شیرخشت خراسانی و ترنجبین از هر یک یک اوقیه تقویت
نمایند آن را به نیم دانگ سقمونیای مشوی و بیاشامند
و اگر ماده اغلظ باشد سزاوار آن است که بعوض
شیرخشت و ترنجبین نیم مثقال صبر سقوطری در آن
داخل کرده بنوشند مطبوخ اهلیلج دیگر مستعمل در صداع
صفراوی هرگاه با صفرا شائبه از بلغم باشد ✤ صنعت
آن پوست هلیله زرد بیست درم تمر هندی منقی از حب
سی درم پرسیاوشان اصل السوس از هر یک شش
درم شاهتره پانزده درم افسنتین رومی هفت
درم عناب سی دانه آلو بیست دانه مویز منقی
از حب ده درم کشنیز خشک یک کف کبیر مجموع را
در آب بپزند چنانکه رسم مطبوخ است و بفشارند و صافی

نموده در مقدار یک شربت از آن وزن پانزده درم
ترنجبین پاک کرده حل کرده صافی نمایند و مقدار طبوخ
سقمونیا دو دانگ و نیم درمی تربد سفید مدبر در آن بمالند
تا نیکو مخلوط شود و بیاشامند * مطبوخ اهلیلج دیگر صفرا
و سوداوی محرق از صفرا و صداع صفراوی و سوداوی
را مفید است صنعت آن پوست هلیله زرد هفت درم
پوست هلیله کابلی آمله منقی از هر یک چهار درم تخم
کاسنی نیمکوفته گل سرخ منزوع الاقماع از هر یک سه
درم عناب بیست عدد آلوی سیاه پانزده عدد گل
نیلوفر دو درم ریوند چینی نیم درم ریوند را نیمکوفته در [illegible]
کتانی بسته مجموع را در آب بجوشانند بدستور معروف
پس صافی نموده بیست و پنج درم شیرخشت در آن حل
کرده صافی نموده مدبر چهار دانگ پوست هلیله زرد
نیم درم سقمونیای مشوی یکدانگ گل سرخ منزوع الاقماع
یکدانگ کوفته بیخته در آن حل کرده بیاشامند
و اگر [illegible] را حب ساخته فرو برند و بعد از آن مطبوخ
را بیاشامند بهتر است * مطبوخ اهلیلج و فواکه ملین
طبع است بازلاق و اسهال صفرا و نافع است از برای
صداع صفراوی * صنعت آن پوست هلیله زرد
چهار درم عناب بیست دانه سپستان سی دانه آلوی سیاه
بزرگ آلوی خراسانی سیر مثل اصفهانی از هر یک ده دانه
تمر هندی منقی از حب و لیف ده مثقال افسنتین
رومی تخم خیارین تخم کشوث تخم کاسنی گل نیلوفر
پوست بیخ کاسنی پوست بیخ رازیانه از هر یک سه
درم مجموع را در دو رطل و نیم آب بپزند تا ثلث باقی
ماند پس صافی نموده حل کنند در آن فلوس خیار شنبر
منقی از حب شیرخشت خراسانی از هر یک ده مثقال ترنجبین
پانزده مثقال و بمالند و بپالایند و بچکانند بر آن روغن
بادام شیرین یک مثقال و بیاشامند و اگر با صفرا
شائبه از بلغم باشد باکی نیست که تقویت کرده شود
این مطبوخ بریوند چینی دو دانگ تربد سفید
محکوک ملتوت بروغن بادام شیرین مرضوض یکدرم
هر دو را کوفته بیخته بر آن پاشیده نیم گرم بنوشند

مطبوخ اهلیلج بنفسج بوجریج مستعمل در صداع دموی
اسحق گفته که اسهال بمطبوخ اهلیلج و بنفسج نافع است
از برای کابوس حادث از سوداوی محترق از خون چون
استعمال کرده شود بعد از فصد * صنعت آن پوست
هلیله زرد و بنفشه خشک از هر یک پنج درم تمر هندی
منقی از حب ده درم در آب بپزند و صافی نموده
بیست درم شیرخشت خراسانی در آن حل کرده
باز صافی نموده بنوشند * مطبوخ اهلیلج اصغر مسهل
صفرا برفق است و اسهال صفرا آن بعد از نضج نافع
است از برای صداع صفراوی * صنعت آن
پوست هلیله زرد بیست درم در دو رطل آب بجوشانند
تا ثلث بماند پس صافی نموده حل کنند در آن وزن
چهل درم ترنجبین پاک کرده و سی درم شیرخشت خراسانی
و صافی نموده بنوشند * نسخه دیگر پوست هلیله زرد
ده درم تا بیست درم نیمکوفته در سه رطل آب بجوشانند
برفق تا یک رطل بماند صافی نموده شکر طبرزد
بیست درم شیرخشت یا ترنجبین هر کدام که باشد
پانزده درم در آن حل کرده صافی نموده بیاشامند
* نسخه دیگر پوست هلیله زرد بیست درم در یکمن
آب بپزند تا ثلث بماند صافی نموده سی درم شیرخشت
خراسانی در هفتاد درم آب مطبوخ حل کرده صافی
نموده بنوشند و اگر شیرخشت نباشد بدل آن ترنجبین
چهل درم کنند * معتبر باید که اگر بدل این هر دو شربت
ورد مکرر بیست درم کنند بهتر است * مطبوخ اهلیلج
دیگر مسهل صفرا مستعمل در صداع صفراوی * صنعت
آن پوست هلیله زرد و تمر هندی منقی از حب و قشر و لیف
از هر یک بیست درم هر دو را در دو رطل آب بپزند
تا به ثلث رسد صافی نموده بگیرند از آن سه اوقیه
تا چهار اوقیه و داخل کنند در آن فلوس خیار شنبر
منقی از حب بمالند و بپالایند و داخل کنند در آن
یک مثقال روغن بادام شیرین و بیاشامند * مطبوخ
اهلیلج دیگر مستعمل در ربع دموی * صنعت آن
پوست هلیله زرد و پوست هلیله کابلی از هر یک هفت درم

گل سرخ تخم کاسنی از هر یک پنج درم مویز منقی آلوی
سیاه سپستان از هر یک سی عدد پوست بیخ کرفس
پوست بیخ رازیانه انیسون از هر یک یکدرم برگ کرفس
تر برگ کاسنی تر از هر یک یکدسته کوچک بود نه خشک
ده شاخه بنفشه پنج درم تمر هندی بیست درم در یک من
و نیم آب بپزند تا نیم من بماند پس در مقدار ده استار
از آن سی درم ترنجبین حل کرده صافی نموده بنوشند
مطبوخ اهلیلج دیگر مستعمل در ربع صفراوی صنعت
آن پوست هلیله کابلی پوست هلیله زرد از هر یک هفت درم
گل بنفشه پنج درم افتیمون سنائی از هر یک چهار درم
تخم بنفشه تخم خربزه نیمکوفته بیخ خربزه از هر یک
پنج درم جوشانیده صافی نموده مقدار صد درم یا زیاده
یا کمتر تا پنجاه درم سکنجبین آمیخته نیمگرم بنوشند * مطبوخ
اهلیلج مستعمل در ربع سوداوی که اسهال قوی کند * صنعت
آن پوست هلیله کابلی هلیله سیاه از هر یک ده درم
پوست هلیله آمله منقی از هر یک پنج درم افسنتین
رومی چهار درم افتیمون هفت درم لسان الثور بادرنجبویه
بسفایج فستقی نیمکوفته از هر یک چهار درم سنای مکی
پنج درم آلوی سیاه مویز خراسانی از هر یک بیست
دانه جمله را در دو من آب بپزند تا نیم من بماند پس صافی
نموده در یکصد درم از آن یکمثقال غاریقون سقمونیا
و نیم درم صبر سقوطری و نیم درم ملح نفطی و یکدانگ
خربق سیاه کوفته بیخته بعسل سرشته حل کنند و بنوشند
و اگر این اجزا را حب بسته فرو برند و بعد از آن مطبوخ
را بنوشند بهتر است * حب مسهلی که بدل اجزای
سهم دارد در این مطبوخ استعمال کرده میشود * صنعت آن
افتیمون یکدرم تربد سفید مدبر یک درم و نیم نانخواه
دو دانگ بسفایج فستقی چهار دانگ انیسون تخم
کرفس رازیانه از هر یک دو دانگ ایارج فیقرا غاریقون
سفید از هر یک یک درم نمک هندی مقل ازرق
از هر یک نیم درم کوفته بیخته بآب پودنه تازه
سرشته حبوب سازند وقت خواب یک درم و نیم این
حبوب فرو برند و سحر مطبوخ سابق را نیمگرم بنوشند

مطبوخ اہلیلج کہ مسہل صفرا و سوداوی محترق از سفراست
و صداع صفراوی و سوداوی را نافع است ٭ صنعت
آن پوست ہلیلۂ زرد ہفت درم پوست ہلیلۂ کابلی
آملۂ منقی از ہر یک چہار درم تخم کاسنی نیم کوفتہ
گل سرخ منزوع الاقماع از ہر یک سہ درم عناب بیست
دانہ آلوی سیاہ پانزدہ دانہ ریوند چینی نیم درم
ریوند را نیم کوفتہ در خرقۂ کتانی کردہ گل نیلوفر دو
درم مجموع را بدستور مقرر طبخ نمودہ شیرخشت خراسانی
بیست و پنج درم دران حل کردہ صافی نمودہ سہ دانگ
ترید سفید چہار دانگ پوست ہلیلۂ زرد نیم درم
سقمونیای مشوی گل سرخ از ہر یک یکدانگ بسایند
و دران داخل کردہ بیاشامند و اگر سہ دانگ حب
راسنہ فرو برند و بعد ازان مطبوخ را بیاشامند
بہتر است ٭ مطبوخ اہلیلج مستعمل در سوء مزاج حار یا بارد
کبد و در دوی بعد از فصد در صفراوی پیش از
فصد ہرگاہ فصد واجب باشد ٭ صنعت آن پوست
ہلیلۂ زرد تمر ہندی منقی از حب و لیف از ہر یک دہ
درم آلوی سیاہ بیست دانہ جوشانیدہ صافی نمودہ
شیرخشت خراسانی دہ درم دران حل کردہ بنوشند
مطبوخ اہلیلج مستعمل در سوء مزاج بارد مادی کبد کہ
بجہت تنقیۂ مادہ میدہند ٭ صنعت آن پوست ہلیلۂ
کابلی پانزدہ درم افسنتین رومی غافث از ہر یک پنجدرم
گلسرخ دو درم ترید سفید مدبر مرضوض سہ درم سنبل
الطیب یکدرم پوست بیخ کرفس پوست بیخ رازیانہ
انیسون از ہر یک دو درم افتیمون پنجدرم بسفایج فستقی
پوست تراشیدہ مرضوض ہفت درم مویز منقی سی دانہ
انجیر زرد پانزدہ دانہ جوشانیدہ صافی نمودہ بیست
درم فانید خزائنی در یکصد درم ازین مطبوخ حل کردہ
صبح بنوشند و اگر سبب قلت خواب حبی فرا گرفتہ
شود از ایارج فیقرا یکدرم غاریقون سفید یکدرم
نمک طعام یکدانگ ریوند چینی دو دانگ انیسون قرنفل
ازرق از ہر یک یکدانگ با آب کرفس تازہ حب ساختہ
فرو برند و صبح مسطور را بنوشند بہتر است ٭ مطبوخ اہلیلج
مستعمل در ورم بارد کبد بجہت استفراغ مادہ ٭ صنعت
آن پوست ہلیلۂ کابلی سیاہ از ہر یک دہ درم بیخ
رازیانہ سہ درم غافث چہار درم تخم کشوث سہ درم
انیسون بسفایج فستقی پوست تراشیدہ مرضوض
افسنتین از ہر یک پنجدرم ریوند چینی نیم کوفتہ
نیم مثقال مویز منقی بیست درم بدستور پزند و صافی
نمودہ بیست درم فانید و سہ درم ترنجبین دران حل
کردہ صافی نمودہ بنوشند سبب قلت خواب حبی کہ فرا گرفتہ
باشند از ایارج فیقرا و غاریقون سفید از ہر یک
یکدرم فرو برند صبح مطبوخ مسطور را نیم گرم بنوشند
مطبوخ اہلیلج مستعمل در ورم حار طحال بعد از فصد
باسلیق و حبل الذراع و اسیلم جانب چپ ٭ صنعت
آن پوست ہلیلۂ زرد ہلیلۂ سیاہ از ہر یک ہفت درم
و نیم شاہترج کزمازج پوست بیخ کبر از ہر یک سہ درم
تخم کشوث تخم کاسنی از ہر یک یکدرم و نیم و آلوی
سیاہ پانزدہ دانہ جوشانیدہ صافی نمودہ سحرگاہ
ایارج فیقرا یک مثقال غاریقون سفید ہش یکدرم
حب ساختہ فرو برند بامداد مطبوخ را نیم گرم بنوشند
مطبوخ اہلیلج مستعمل در صلابت طحال بعد از فصد
و تدابیر لطیفہ ٭ صنعت آن پوست ہلیلۂ کابلی
ہلیلۂ سیاہ از ہر یک ہفت درم شاہترج دہ درم بیخ
اذخر غافث از ہر یک پنجدرم کزمازج سہ درم
اشنہ انیسون تخم کرفس رازیانہ از ہر یک سہ درم
جوشانیدہ صافی نمودہ شربتی دو اوقیہ با یک درم
ایارج فیقرا یکدرم غاریقون سفید کہ حب ساختہ
سحر فرو برند و صبح مطبوخ را بنوشند ٭ مطبوخ اہلیلج
مستعمل در یرقان اصفر بسبب سدہ مابین کبد و مرارہ
٭ صنعت آن پوست ہلیلۂ زرد پانزدہ درم ہلیلۂ
سیاہ ہفت درم شاہترہ غافث افسنتین رومی از
ہر یک پنجدرم مویز منقی بیست درم مصطگی رومی
انیسون از ہر یک سہ درم ایرسا بیخ خطمی بیخ رازیانہ
پوست بیخ کبر از ہر یک ہفت درم ترید سفید پنجدرم
افتیمون دہ درم آلوی سیاہ بیست عدد تمر ہندی منقی از حب
و لیف و قشر پانزدہ درم در سہ من آب بجوشانند تا بیک
من رسد صافی نمودہ ہفتاد درم آنرا با نیم درم
غاریقون ہش سفید دو دانگ نمک ہندی و
یکدانگ محمودۂ مشوی ہر سحر یکمرتبہ بدہند مطبوخ
اہلیلج دیگر مستعمل در یرقان اسود کہ سبب آن سدہ
میان کبد و طحال باشد بعد از فصد باسلیق یا فصد
اسیلم از دست چپ ٭ صنعت آن پوست ہلیلۂ
زرد پانزدہ درم پوست ہلیلۂ کابلی بیخ کرفس بیخ
رازیانہ از ہر یک ہفت درم گل کبر پوست بیخ کبر اسقولو
قندریون از ہر یک شش درم خربق سیاہ چہار درم
مویز منقی بیست درم آلوی سیاہ بیست عدد تمر ہندی
منقی از حب و لیف و قشر دہ درم افتیمون پنجدرم در سہ
من آب بجوشانند تا بثلث رسد صافی نمودہ شربتی ہفتاد
درم با یکدرم ایارج فیقرا و نیمدرم غاریقون ہش سفید
و یکدرم ترید بدہند و این مطبوخ را سہ دانگ و چند مرتبہ باید
داد ٭ مطبوخ اہلیلج نافع از برای یرقان اسود بسبب
سدہ مابین طحال و کبد ٭ صنعت آن پوست ہلیلۂ
زرد دہ درم ہلیلۂ سیاہ ہفت درم افسنتین رومی
پنجدرم مویز منقی پانزدہ درم پوست بیخ کبر پوست
بیخ کرفس بیخ رازیانہ بیخ کاسنی از ہر یک پنجدرم
آلوی سیاہ بیست عدد تمر ہندی منقی از حب و لیف
و قشر پانزدہ درم افتیمون سہ درم در سہ من آب
بجوشانند تا یک من بماند صاف نمودہ دہ درم فلوس
خیارشنبر در یکصد درم ازان حل نمودہ روغن
بادام شیرین یک مثقال داخل کردہ بنوشند
مطبوخ اہلیلج دیگر نافع از برای صلابت طحال
٭ صنعت آن پوست ہلیلۂ زرد پوست ہلیلۂ کابلی
ہلیلۂ سیاہ غنچۂ گل سرخ گاوزبان بادرنجبویہ شاہترہ
عنب الثعلب پرسیاوشان از ہر یک نہ مثقال سنا
مکی یک تولہ عناب دہ دانہ جوشانیدہ صاف نمودہ دہ
فلوس خیارشنبر شش تولہ گلقند آفتابی چہار تولہ
دران حل کردہ صافی نمودہ روغن بادام چہار ماشہ اضافہ
نمودہ بنوشند غذا میان روز نخود آب شب قلیۂ خشکہ

مطبوخ الہلیلج نافع از برائے ورم دموی کلیہ لعد از فصد باسلیق و در صفراوی بغیر فصد ؛ صنعت آن پوست ہلیلۂ زرد ده درم تمر ہندی منقی از دانہ و لیف بیست درم آلوی سیاه سی عدد عناب سپستان از ہر یک پنجاه عدد گل بنفشہ خشک تخم کشوث از ہر یک مشت برگ کاسنی یکدستہ عنب الثعلب یکدستہ جوشانیده صافی نموده ترنجبین منقی ده درم فلوس خیارشنبر پانزده درم دران حل کرده صافی نموده بمطبوخ سقمونیاے اضافہ نموده نیم گرم بنوشند و اگر حاجت باقی باشد در مدت سہ روز سہ مرتبہ این مطبوخ را بدہند ؛ مطبوخ الہلیلج دیگر نافع از برای جمیع امراض صفراوی مانند صداع و حمیات صفراویہ و غیرہا ؛ صنعت آن پوست ہلیلۂ زرد پختہ یعنی رسیده بیست و پنجدرم تمر ہندی ترنج ستار شاہترہ پانزده درم عناب خراسانی بیست عدد سپستان پنجاه عدد آلوی سیاه ده دانہ گلسرخ شش درم برگ عنب الثعلب پنجدرم تخم کشوث پنجدرم برگ کاسنی تازه یکدستہ تخم کاسنی نیم کوفتہ پنجدرم مجموع را در پنج رطل آب بپزند تا دو ثلث یا یک رطل بماند و بیاشامند یا این سفوف سقمونیا یک دانگ نمک ہندی دو دانگ صبر مغسول یک درم نیم کثیرا نیم دانگ تربد سفید مدبر یکمثقال کوفتہ بیختہ بروغن بادام شیرین چرب نموده بجلاب سرشتہ حب ساختہ فرو برند یا در مطبوخ مالیده بنوشند ؛ مطبوخ الہلیلج نافع از برائے خارش ؛ صنعت آن ہلیلۂ زرد منقی از لوی پانزده درم برسیاوشان شاہترہ از ہر یک پنجدرم مامیران چینی دو درم تخم کاسنی سہ درم بسفایج فستقی اگل سرخ حشیش افسنتین از ہر یک شش درم جمیع اجزا را در سہ رطل آب بجوشانند تا دو ثلث یا یک رطل بماند پس صافی نموده دران پنجدرم افتیمون داخل کرده یک شب بگذارند از ان بمالند و صافی نموده پانزده درم ترنجبین پاکیزه دران انداختہ بمالند و مرتبۂ دیگر صافی نموده بنوشند

مطبوخ الہلیلج مسہل صفرا مستعمل در صداع کائن بمشارکت معده بسبب غلبۂ مرۂ صفرا در معده و انسب آن است کہ استعمال کرده شود این مطبوخ بعد از استعمال منقی صفرا ؛ صنعت آن پوست ہلیلۂ زرد پنجدرم شاہترہ سہ درم عناب ده عدد و تمر ہندی منقی از حب مویز منقی از حب از ہر یکده درم جوشانیده صافی نموده فلوس خیارشنبر پانزده درم دران حل کرده صافی نموده سقمونیا نیم دانگ نشاستہ دو دانگ داخل کرده بنوشند و غذا مرقۂ چوزۂ مرغ مطبوخ با آب آلو و آب غوره و آب سماق تناول نمایند ؛ مطبوخ الہلیلج اسود نافع از برای مالیخولیا بجہت آنکہ اخراج سودا از دماغ میکند بقوت کہ دران است و نیز این مطبوخ نافع است از برائے ابتدائے جذام و از برائے جرب و قوبا و بہق سیاه و کلف ؛ صنعت آن ہلیلۂ سیاه ده درم سنائی ہفتدرم تربد سفید مدبر چہار درم بسفایج فستقی پنجدرم اسطوخودوس ده درم مویز طائفی دانہ بیرون کرده افتیمون از ہر یک ده درم ادویہ را سوائے افتیمون در سہ رطل آب بجوشانند تا بیک رطل رسد پس صافی نموده افتیمون را در پارچۂ کتانی بستہ در آب مطبوخ کہ خوب گرم باشد اندازند و یک شب بگذارند و صبح باز آن آب را گرم کرده کیسۂ افتیمون را بمالند و بفشارند و دور کنند پس بگیرند غاریقون سفید ثلث درمی صبر زرد سقوطری یک درم نمک ہندی نیم درم خربق سیاه ربع ہمہ را نرم سوده بجلاب سکری سرشتہ در مطبوخ نیکو مالیده نیمگرم بنوشند و این مطبوخ بسیار قوی است و اگر خواستہ باشند اجزائے مذکور را با دو دانگ کثیرا حب ساختہ فرو برند و بعد از دو ساعت مطبوخ را بنوشند ؛ مطبوخ الہلیلج اسود دیگر مسہل سودا است نافع است از برای مالیخولیا ہرگاه خلط موجب سودائے عفینت باشد و بوده باشد

مائل بہ برودت ؛ صنعت آن ہلیلۂ سیاه ہندی پوست ہلیلۂ کابلی از ہر یک دو درم پوست ہلیلۂ آملہ منقی از ہر یک پنجدرم افسنتین رومی گاوزبان بادرنجبویہ بسفایج فستقی پوست تراشیده مرضوض از ہر یک چہار درم سنائی پنجدرم آلوے سیاه مویز منقی از ہر یک بیست دانہ مجموع را در چہار رطل آب بجوشانند تا بیک رطل رسد بر روی ہفتدرم افتیمون در کتان بستہ صافی نموده یک شب بگذارند روز دیگر گرم کرده کیسہ را بمالند و بفشارند و دور کنند و تقویت عمل آن نمایند بغاریقون ہش سفید یکمثقال نمک نفطی صبر سقوطری از ہر یک یکدرم خربق اسود یکدانگ بیاشامند و اگر اجزای مذکور را حب ساختہ فرو برند و بعد از دو ساعت مطبوخ نیم گرم بنوشند بہتر است ؛ نسخۂ دیگر این مطبوخ ہلیلۂ سیاه ده درم بسفایج فستقی پوست تراشیده مرضوض پنجدرم اسطوخودوس سنائی از ہر یک ہفتدرم گل سرخ گاوزبان بادرنجبویہ از ہر یک چہار درم رازیانہ اپلیسون از ہر یک یکدرم خربق سیاه دو دانگ غاریقون سفید نیمدرم تربد سفید یکدرم زنجبیل نیم درم ہمہ را در چہار رطل آب بپزند تا بیک رطل رسد پس بگیرند افتیمون ده درم و در پارچۂ کتانی بستہ دران اندازند و یکجوش دیگر داده فرود آورند و صرۂ افتیمون را دائم بمالند با ہم قوت تا تمام قوت آن بیرون آید پس آن کیسہ را نیکو فشرده دور کنند و مطبوخ صافی نموده پیش از نوشیدن مطبوخ حب کہ فرا گرفتہ باشند از لاجورد و نمک نفطی و ایارج فیقرا و شحم حنظل از ہر یک دو دانگ کوفتہ بیختہ بروغن بادام شیرین چرب نموده حب ساختہ بورق نقره پیچیده فرو برند و بعد از دو ساعت مطبوخ را نیم گرم بنوشند ؛ نسخۂ دیگر ہلیلۂ سیاه ہندی ده درم بسفایج فستقی پوست تراشیده مرضوض پنج درم سنائی ہفت درم اسطوخودوس چہار درم مجموع را در چہار رطل آب

بجوشانند تا به یک رطل رسد پس بگیرند افتیمون ده درم
در صرهٔ بسته دران اندازند و جوشی دیگر داده فرود
آورند و دائما خرقه را بمالند تا قوت افتیمون بیرون
آید و مطبوخ سرد شود پس صرهٔ افتیمون را بفشارند و دور
کنند و مطبوخ را صافی نموده بتقویت فعل آن بسه
داروی متخذ از غاریقون سفید چهار دانگ
خربق سیاه یک دانگ ایارج فیقرا یکدرم اجزا را کوفته
نرم کوبیده بجلاب سکری سرشته در مطبوخ بمالند
و گرم کرده مطبوخ را نیم گرم بنوشند و اگر اجزای
مسهل را کوفته بروغن بادام شیرین چرب نموده
حب ساخته فرو برند و بعد از دو ساعت مطبوخ را
نیم گرم بیاشامند مناسب است + مطبوخ اهلیلج
اسعد دیگر نافع ازبرای مالیخولیا و ورم طحال + صنعت
هلیله سیاه هندی پوست هلیله کابلی آمله منقی از پوست
از هر یک چهار درم ورق گل سرخ تخم کاسنی نیمکوفته عدد
از هر یک سه درم بسفایج فستقی افتیمون از هر یک ده
درم گاوزبان دو مثقال عناب پانزده دانه آلوی
سیاه ده دانه بقانون مقرر بجوشانند و صافی نمایند بر روی
ترنجبین و کزانگبین یعنی فانید سنجری از هر یک
پانزده درم بمالند و صافی نموده بیاشامند
و گاهی تقویت کرده میشود باین مطبوخ تربد سفید
یکدرم سنبل بنفشه خشک نیمدرم ریوند چینی کثیرا
سقمونیای مشوی از هر یک یکدانگ باین نحو که اجزا
را کوفته بیخته بجلاب سکری سرشته در مطبوخ بمالند
و مطبوخ را نیم گرم بنوشند یا آنکه اجزا کوفته بروغن
بادام چرب نموده حب ساخته فرو برند و بعد از دو
ساعت مطبوخ را بنوشند + مطبوخ اهلیلج اصفر
نافع ازبرای مالیخولیای حادث از سودای محترق
از صفرا + صنعت آن پوست هلیله زرد بالیده کبار
هفت درم تخم کاسنی نیم کوفته گل نیلوفر سنبل بنفشه
سنای مکی از هر یک پنجدرم اصل السوس پوست تراشیده
خیسانیده یعنی مرضوض سه درم مویز طائفی منقی از دانه
ده درم عناب سپستان آلوی سیاه همه بزرگ دانه بالیده

از هر یک بیست عدد مجموع را شب در سه رطل آب
گرم بقانون مقرر بخیسانند و صبح باتش ملایم بجوشانند
تا بیک رطل رسد پس بر روی فلوس خیار
شنبر و ترنجبین منقی از حب از هر یک پانزده درم
صافی نموده بمالند و بپالایند و یکدرم روغن بادام
شیرین بران چکانیده بنوشند + مطبوخ + نسخهٔ دیگر
که تنقیهٔ معده نماید از سودای محترق از صفرا و نافع است
ازبرای مالیخولیای حادث از سودای محترق از صفرا
صنعت آن هلیله زرد منزوع النوای هلیله
کابلی منزوع النوی از هر یک هفت درم سنای مکی پنجدرم
تخم کاسنی نیمکوفته گل نیلوفر سنبل بنفشه از هر یک
سه درم اصل السوس سه درم مویز طائفی منزوع العجم ده
درم عناب سپستان آلوی سیاه از هر یک بیست
دانه مجموع را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک
رطل بماند پس بر روی ترنجبین و فلوس خیار شنبر
از هر یک پانزده مثقال صافی نموده نیکو بمالند
و بپالایند و بمقدار دو درم روغن بادام شیرین
بران بچکانند و نیم گرم بیاشامند + نسخهٔ دیگر پوست
هلیله زرد شش درم آلوی سیاه بزرگ دانه آلو
بخارائی از هر یک بیست دانه سپستان سی
دانه سنای مکی شاهتره از هر یک پنجدرم ورق گل سرخ
چهار درم عناب ده دانه رازیانه تخم کشوث تخم
کاسنی نیمکوفته گاوزبان از هر یک دو درم عنب الثعلب
اصل السوس سنبل بنفشه گل نیلوفر از هر یک سه درم
مجموع را در سه رطل آب بجوشانند تا به نصف رسد
پس صافی نموده بگیرند از ان یک رطل و داخل نمایند
دران شیرخشت خراسانی و تمر هندی منقی از حب
و لیف از هر یک ده مثقال ترنجبین پاک کرده
فلوس خیار شنبر منقی از حب از هر یک پانزده مثقال
و بمالند و بپالایند و بچکانند بران یک مثقال
روغن بادام شیرین و بنوشند + مطبوخ اهلیلج
اصفر دیگر که مسهل اخلاط سوخته است و تنقیه
دماغ کند و نافع است ازبرای مالیخولیا

صنعت آن پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی افسنتین
رومی افتیمون از هر یک دو درم تربد سفید مدبر نیمدرم
آلوی سیاه پانزده عدد تمر هندی منقی از حب و لیف
ده درم بقانون مقرر طبخ نمایند و صافی نمایند
بر روی فلوس خیار شنبر ده مثقال ترنجبین بیست
درم و بمالند و بپالایند و بچکانند بران روغن بادام
شیرین تازه و نیمگرم بیاشامند + مطبوخ اهلیلج اصفر
با افتیمون نافع ازبرای مالیخولیای حادث از
سودای محترق از صفرا + صنعت آن پوست هلیله
زرد تمر هندی منقی از حب شاهتره از هر یک ده درم
آلوی سیاه بزرگ بیست عدد ورق گل سرخ تخم
کاسنی نیمکوفته از هر یک پنجدرم سپستان پنجاه دانه
مجموع را در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند
پس بگیرند افتیمون ده درم و در خرقهٔ کتان بسته دران
اندازند و یک جوش دیگر داده فرود آورند و دائم
بمالند تا سرد شود پس صرهٔ افتیمون را بفشارند
و دور کنند و مطبوخ را گرم کرده صافی نمایند بر روی
ترنجبین هشت درم و بمالند مرتبهٔ دیگر و صافی نموده
سقمونیای مشوی یک دانگ صبر سقوطری زرد مغسول
یکدرم تربد سفید تر یکدرم همه را کوفته بجلاب سکری
سرشته در مطبوخ حل نموده نیم گرم بنوشند
مطبوخ الهلیلجات اسهال سودای محترق کند
نافع است ازبرای مالیخولیای حادث از ان
صنعت آن پوست هلیله زرد هلیله کابلی هلیله سیاه
هندی از هر یک هفت درم پوست املیله آمله منقی سنای
مکی گاوزبان شاهتره افتیمون بادرنجبویه اسطوخودوس
قنطوریون دقیق از هر یک چهار درم بسفایج فستقی
پوست تراشیده مرضوض سه درم تربد سفید مدبر
مرضوض دو درم در پنج رطل آب بجوشانند تا یک
رطل و ثلث رطل آب بماند صافی نموده بنوشند
و گاهی تقویت کرده میشود این مطبوخ بغاریقون سفید
نیمدرم خربق سیاه سه طسوج شحم حنظل دو دانگ
مطبوخ هلیلجات دیگر که اسهال اخلاط سوخته کند و منقی دماغ

و نافع است از برای مالیخولیا + صنعت آن پوست
هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه هندی پوست
هلیلهٔ سبز چینی از هر یک ده درم آلوی سیاه نیم کوفته عدد
تمر هندی منقی از حب پانزده درم افسنتین رومی
سه درم شاهتره هفت درم مجموع را در سه رطل آب
بجوشانند تا یک باقی ماند بر روی فلوس خیارشنبر
ده مثقال صافی نمایند و بمالند و صاف نموده بچکانند بر آن
روغن بادام شیرین یک مثقال و بنوشند و گاهی
تقویت کرده میشود این مطبوخ باین نحو که بگیرند تربد
سفید یکدرم ایارج فیقرا نیمدرم غاریقون سفید دو
دانگ کوفته بروغن بادام شیرین چرب نموده حب
ساخته فرو برند و بعد از دو ساعت مطبوخ را نیم گرم
بنوشند + مطبوخ اهلیلج که مستعمل است در قطرب که
بسبب آن سودای محترق از صفرا و یا خون باشد چون
استعمال کرده شود بعد از نضج ماده و بعد از فصد وقتیکه فصد
لازم باشد نموده باشد مانعی از فصد + صنعت آن
پوست هلیلهٔ زرد پانزده درم پوست هلیلهٔ کابلی هلیله
سیاه هندی از هر یک ده درم افسنتین افتیمون از
هر یک چهار درم بسفایج فستقی پوست تراشیده
چیانیده پنجدرم سنای مکی سه درم در سه رطل آب
بدستور مقرر بجوشانند و در آخر کیسهٔ افتیمون را داخل
کرده یک جوش دیگر داده فرود آورده کیسه را بمالند تا تمام
قوت آن بمطبوخ برآید پس کیسه را فشرده دور کنند
مطبوخ را باز گرم کرده بر بیست فلوس خیارشنبر
بیست درم ترنجبین پاک کرده چهل درم صاف نموده
بمالند نیکو و بپالایند و یک مثقال روغن بادام شیرین
داخل نموده بنوشند و این دستور العمل است از برای
شربت کامل این مطبوخ چون مریض ضعیف القوه
باشد یا مرض ضعیف باشد کم باید نمود از اجزای
این مطبوخ بحسب مقدار و گاهی در مطبوخ مذکور بنفشه
گاوزبان گل نیلوفر شاهتره عناب می افزایند و گاهی
از برای تقویت قوت وقتیکه قوت ضعیف باشد
مصطگی و دارچینی و انیسون و گل گاوزبان گل نیلوفر

داخل کرده میشود و گاهی از برای تقویت اسهال
این مطبوخ نیمدرم سقمونیای مشوی مرار و میکنند
و شیخ رئیس این مطبوخ اهلیلج را از برای مالیا و سایر
اقسام جنون وقتیکه سودا بسبب مرض متحرق از صفرا
باشد وزن آن هر بنفشه و گل نیلوفر که افزوده
است بر نسخهٔ اصل و شیخ رئیس را اصل نسخه آورده از
هر یک چهار درم است و عناب ده دانه و گفته که گاهی
اضافه کرده میشود درین مطبوخ سقمونیای
مشوی نیمدرم اگر بوده باشد طبیعت عسر الانفعال
عاصی از فعل دوای مسهل و اگر بوده باشد قوت
ضعیف داخل میکنند مصطگی و انیسون + مطبوخ
اهلیلج طری نافع از برای صرع حادث از صعود
ریاح از اسافل و ساقین و قدمین و باید دانست
که درین قسم صرع ابتدا باید کرد به بستن ساق موضعی
که ما فوق موضعی است که ابتدا میکند از آن موضع
تصاعد خلط بسوی دماغ پس تیغ زنند اسفل موضعی
را که بسته اند و بران محجمه بچسبانند و بیاشامانند
در غیر وقت نوبت صرع با دوا این مطبوخ را + صنعت
آن هلیلهٔ سیاه هندی پوست هلیلهٔ کابلی از هر یک
پانزده درم پوست بلیله آمله منقی از هر یک
سه درم سنای مکی اسطوخودوس قنطوریون دقیق حشیش
غافث از هر یک چهار درم افتیمون هفت درم
افتیمون را در پارچهٔ کتانی بسته یا تربد سفید بر
کوبیده سه درم ریوند چینی کوفته دو درم و این صره
را نگاه دارند و خود مواد از هر یک سه درم کما فیطوس
کمادریوس از هر یک سه درم جعده پنجدرم ایرسا
هفت درم مویز سرخ منزوع العجم بیست درم
اجزا را بدستور مقرر بجوشانند و در آخر صرهٔ افتیمون
و تربد و ریوند را در آن انداخته و ایام کالعدد تا شیره
و قوت ادویه تمام برآید پس صره را نیکو مالیده
بفشارند و دور کنند و مطبوخ را صافی نموده بگیرند
از آن مقدار یکصد درم و حل کنند در آن بمقدار
یک درهم و نیم غاریقون سفید و دو ثلث درمی

ایارج فیقرا و یکدانگ خربق سیاه مسحوق که همه را در عسل
سرشته باشند و نیم گرم بنوشند +

فصل در بیان معاجینی که اصل و عمود در آنها اهلیلج است

معجون اهلیلج نافع از برای صرعی که ماده
آن از عضوی دیگر بدماغ آید صنعت آن پوست هلیلهٔ
کابلی هلیلهٔ سیاه پوست هلیلهٔ آمله منقی از هر یکدرم افسنتین
اسطوخودوس حجر ارمنی بسفایج فستقی غاریقون سفید
کما فیطوس تربد سفید مجوف مدبر بروغن بادام شیرین
چرب نموده ایارج فیقرا از هر یک پانزده درم نمک
هندی سازج هندی از هر یک چهار درم تخم حنظل
هشت درم عسل مصفی سه وزن ادویه بدستور معجون
سازند + معجون اهلیلج اسود نافع از برای صداع سوداوی
صنعت آن هلیلهٔ سیاه بیست درم افتیمون پانزده
درم سپند سوختنی تخم ریحان تخم مرو سفید غاریقون
هشت سفید خربق اسود گاوزبان عود الصلیب از هر یک
پنجدرم اسطوخودوس ده درم قرنفل دو درم بادرنجبویه
پوست اترج فرنجمشک از هر یک دو درم جوزبوا
مشک ترکی از هر یک یکدرم کوفته بیخته کشمش سبز در
عسل مصفی معجون سازند شربت دو مثقال + معجون
اهلیلج کابلی قلمی فرموده اند که از تالیف احوج العباد
الی فضل ربه الرحمن علوی خان است نافع از برای
جمیع امراض بارده و باغیه بخصوص از برای صرع
و مجرب است + صنعت آن اهلیلج کابلی منزوع
النوی شصت مثقال در یک رطل گلاب و عرق بهار نیم رطل
و عرق صعتر و عرق افسنتین و عرق فرنجمشک از هر یک
ربع رطل یک شب بخیسانند و روز دیگر بجوشانند
تا مهرا شود و از پالایش بپالایند پس بگیرند مویز سرخ
دانه بیرون کرده و کشمش سبز از هر یک نیم رطل در آب
بپزند تا مهرا شود پس آنرا نیز از پالایش بپالایند و این
هر دو مطبوخ را یکجا کرده عسل سفید مصفی خوشبو سه رطل
داخل کرده بقوام آورند پس بگیرند عنبر اشهب مومیائی
دارچینی از هر یک یک مثقال و در روغن بلسان

در و دهن مغز پسته از هر یک دو مثقال گداخته فادزهر معدنی خطائی فادزهر حیوانی اسطوخودوس زعفران زمرد کهنه طلای سکلس چند بید ستر از هر یک یک درم فولاد مکلس مدبر کهربا بسدین شمعی از هر یک یک مثقال و نیم سنبل الطیب اذخر شامی افتیمون افریطی لیبا سه جنطیانا حاشا حماما فودنج نهری ثمر درخت دیودار ریوند چینی زوفای خشک زراوند طویل زراوند مدحرج ورد بسباسه دسلیخه شیطرج هندی پودنه جبلی قاقله کبار خبر بوا قرنفل کندر ذکر مرزنجوش دریا جوزبا از هر یک دو درم اسطوخودوس عاقرقرحا سکبینج اشنه عود الطیب انیسون ایرسا بادرنجبویه دارچینی دارشیشعان دارفلفل بزر سیسالیوس فرنجمشک قنطوریون دقیق نعناع خشک گل شقایق النعمان از هر یک غافث سه درم اقراص عنصل اظفار الطیب قیحوان بیخ بابونه عود بلسان جاوشیر حیده حلتیت از هر یک یک مثقال خاکستر جاف حمار وحشی نمک فلنجا ادویه را بیخته با عسل مزلور بدستور معجون سازند و بعد از چهل روز استعمال نمایند شربتی یک مثقال معجون اهلیلج کشمشی نافع از برای جرب و حکه و سعفه صنعت آن هلیله زرد منقی از نوی شش مثقال پرسیاوشان شاهتره از هر یک دو مثقال افتیمون رومی یک مثقال و نیم کوفته کشمش سبز بقدر یکه ادویه را بآن توان سرشت سرشته معجون سازند شربتی هر روز بقدر گردگانی + معجون اهلیلج که بول اسیر را لاغر گرداند و دماغ را پاک کند و اسهال باز دارد + صنعت آن پوست هلیله زرد دو اوقیه پوست بلیله مقشر گشنیز دارفلفل تربد سفید مدبر شونیز از هر یک یک اوقیه دارچینی اسارون از هر یک نیم اوقیه کوفته بیخته بروغن گاو و سمسم اوقیه باد در رطل عسل مصفی یکجا کرده در هم بجوشانند تا بقوام ادویه را بآن بسرشند معجون راحت مسهل اخلاط بلغمیه و صفراویه و سوداویه و منقی بدن است از آنها و جهت امراض دماغی و عصبانی مانند فالج و لقوه و رعشه و صرع و کابوس و اوجاع مفاصل و ظهر و عرق النسا و نقرس و امثال اینها

نافع است + صنعت آن پوست هلیله کابلی پوست هلیله زرد هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی گلسرخ قرنفل جوزبوا زنجبیل دانه هیل از هر یک دو درم برگ سنای خالص چهار درم اجزا کوفته بیخته گل قند آفتابی سی و شش درم در عرق رازیانه خوب مالیده صاف کرده با چهل مثقال عسل خالص بقوام آورده ادویه را بآن بسرشند وشربت وقت خواب سه درم تا چهار درم بحسب مزاج و احتیاج تناول نمایند و بالای آن آب گرم بنوشند و بخواهند اگر اهلیلجات و بلیله و آمله هر یک را چهار درم بگیرند و بروغن بادام شیرین آن مقدار که چرب گردد نمایند و بر وزن گلقند و عسل نیز هر یک پانزده درم بیفزایند اقوی می گردد + معجون زبیب گفته اند که از صناعت شیخ رئیس است و فرمودند که ظن این فقیر آن است که اقدم است از شیخ رئیس + صنعت آن پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی اسطوخودوس فادانیا عاقرقرحا اجزا متساوی کوفته بیخته بتجویز طاس نقی استه بیرون آورده بسرشند شربتی از آن چهار مثقال از برای صرع شیخ داود گفته در قرابادینی که ذکر شده بود این اطریفل داخل بود در آن فلفل بوزن استه مویز که بیرون آورده اند + معجون زبیب از اطریفلات مائل باعتدال است و از برای صرع نافع است و مداومت آن در دفع امراض عصب و دماغ مجرب است + صنعت پوست هلیله کابلی پنجاه درم آمله منقی پوست هلیله زرد هلیله زرد هلیله سیاه پوست بلیله اسطوخودوس از هر یک ده درم عود الصلیب پنج درم عاقرقرحا سه درم کوفته بیخته با مویز سرخ دانه بیرون آورده بوزن ادویه بسرشند شربتی از یک درم تا دو درم تا سه درم نیز و در نسخه دیگر وزن مویز منزوع العجم یک رطل است و در نسخه اصل وزن پوست هلیله کابلی نیز ده درم است + معجون زبیب حکیم سدید گازرونی

نسیان را زائل کند و حفظ را بیفزاید و صرع را مفید است و مانع از بناک بلغم در دماغ است + صنعت آن پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی دارچینی وج ترکی از هر یک پنج درم سعد کوفی چهار درم زنجبیل فلفل دارفلفل کندر از هر یک سه درم مغز پسته مقشر هفت درم مویز سرخ طائفی استه بیرون کرده پنجاه درم ادویه را کوفته بیخته بمویز کوبیده سرشته در ظرف چینی نگاهدارند و هر روز یک مثقال آنرا بخورند + معجون مسهل که غفران پناه حکیم عماد الدین محمود بن سید قطب الدین مسعود حسینی شیرازی باسم خود ذکر کرده که نافع است از برای مالیخولیا و مسهل سودای محترق است و باید دانست که این معجون بخلاف جمهور است که بسفایج و اسطوخودوس را داخل نکرده و لاجورد و حجر ارمنی داخل کرده است + صنعت آن هلیله سیاه هلیله زرد منزوع النوی هلیله کابلی منزوع النوی آمله منقی از هر یک ده درم افتیمون تربد سفید مدبر حجر لاجورد و حجر ارمنی که معروف است بشسته از هر یک سه درم ادویه را کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده بعسل سفید مصفی بسرشند شربتی سه درم بعد از نضج ماده باین جلاب داده شود + صنعت آن جلاب منضج که پیش از این معجون چند روز باید داد تا اثر نضج در قاروره ظاهر باد رنجبویه گاوزبان اسطوخودوس از هر یک پنج درم جوشانیده صاف نموده جلاب شکری نیم رطل داخل کرده بقوام آورند و هر روز دو اوقیه آنرا بگلاب حل کرده بنوشند تا اثر نضج در قاروره ظاهر گردد پس معجون مزبور استعمال نمایند + معجون مسهل محمد بن زکریا بنهایت نیکو و بالغ النفع است از برای مالیخولیا و دور کردن توحش و سودا + صنعت آن هلیله سیاه پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی افتیمون افریطی اسطوخودوس بسفایج فستقی تربد سفید مدبر از هر یک یک مثقال غاریقون سفید نمک هندی حجر ارمنی از هر یک نیم مثقال خربق سیاه فوج هندی قرنفل از هر یک ربع مثقالی کوفته بیخته بشراب آمله و عسل مصفی مساوی سه وزن ادویه سرشته

معجون سازند شربتے دو مثقال تا چہار درم و در نسخۂ
دیگر چنین است کہ اجزا را کوفتہ بیختہ بگیرند آملۂ منقّے نیم
رطل و بپزند در چہار رطل آب تا مہرا شود و دو حصہ
آب رفتہ یک حصہ بماند پس از غربال موئی بپالایند
و یک رطل عسل مصفّیٰ دران داخل کردہ بقوام آورند
پس بگیرند ازان سہ وزن ادویہ و ادویہ را با آن
بسرشند معجون مسہل دیگر نافع است از برائے سودا و
توحش و مزیل مالیخولیا و اندیشہای باطل بیہودہ و خوف
و خفقان و وجع فواد و فزع است ٭ صنعت آن
پوست ہلیلۂ زرد پوست ہلیلۂ کابلی ہلیلۂ سیاہ
پوست بلیلۂ آملۂ منقّی از ہر یکی پنجدرم کشنیز خشک مقشر
چہار درم گل نیلوفر بسفایج فستقی پوست تراشیدہ
نیم کوفتہ اسطوخودوس گل سرخ منزوع الاقماع بادرنجبویہ
افتیمون نارمشک کہربائی شمعی بسّد از ہر یکی سہ درم حجر
ارمنی تخم کاسنی گل بنفشہ از ہر یک دو درم ریوند چینی یکدرم
سقمونیائے مشوی یکدرم و نیم کوفتہ بیختہ بعسل سفید منقّی
سہ وزن ادویہ بسرشند و در ظرف چینی نگاہدارند شربتی
سہ درم تا پنجدرم ٭ این قریب است بمعجون نجاح
برس یا معجون مسہل دیگر کہ اسہال سودا نماید
صنعت آن ہلیلۂ زرد کابلی و سیاہ از ہر یکدہ
درم آملہ بلیلۂ از ہر یک پنجدرم سقمونیا یک درم
افتیمون اسطوخودوس از ہر یک سہ درم اجزا را کوفتہ
بیختہ بروغن بنفشہ یا دام سرشتہ چرب نمودہ با قند و
عسل بسرشند شربتی دو درم معجون اہلیلج دیگر حکمہ
چرب را نافع باشد و صفرا اند ٭ صنعت آن پوست
ہلیلۂ زرد سنائے مکی بنفشہ از ہر یکی دہ درم قاقلہ
کبابہ مصطگی از ہر یکی دو درم ورق گل سرخ
سہ درم ادویہ کوفتہ بیختہ بروغن بادام چرب کنند
با سہ چندان ادویہ عسل و قند بسرشند
شربتے چہار درم ٭ معجون ہندی منقول از قانون در
خواص قریب است بہ اطریفل و صاف
کنندۂ لون و مقوی بصر و منقّی معدہ و ملیّن طبیعت
و بواسیر را نافع است ٭ صنعت آن فلفل و دارفلفل

ہلیلۂ سیاہ بلیلۂ آملۂ منقّی قنطوریون دقیق از ہر یک
چہار استار عسل و روغن گاو تازہ قدرے کہ ادویہ
را با آن توان سرشت علی الرسم بسرشند شربتے
یک مثقال و زیادہ بقدر قوت و برداشت طبیعت
معجون اہلیلج مسہل از استنباط آن قدس سرہ نافع
از برائے کابوس بارد حادث از بلغم و سودا و مجرب
است ٭ صنعت آن پوست ہلیلہ کابلی ہلیلۂ سیاہ
آملۂ منقّی گاوزبان بادرنجبویہ افتیمون افسنتین رومی
از ہر یک ہفت مثقال انیسون دوقو فرد ماما
حب بلسان از ہر یک سہ مثقال فاوانیا عود ہندی
برگ سداب بزرسیالیوس از ہر یک دو مثقال
سکبینج یکمثقال افربیون نیم مثقال گلقند شصت
مثقال عسل مصفّیٰ یکصد و سی مثقال گلقند را بگلاب
و عرق دارچینی از ہر یک نیم من تبریزی حل کردہ
خوب بمالند و بجوشانند و بپالایند و عسل را صاف
نمودہ دران داخل کردہ بقوام آورند و ادویہ را
کوفتہ بیختہ بروغن بادام شیرین بیست مثقال
چرب نمودہ بآن بسرشند و در ظرف چینی نگاہدارند
شربتے دو درم و اگر عنبر اشہب مشک ترکی از ہر یک
دو ثلث مثقالی داخل نمایند میگردد اقوی معجون
مفرح قلمی فرمودہ اند کہ از تالیف بندۂ آثم
محمد ہاشم مخاطب بحکیم معتمد الملوک سید علوی خان
است دافع سودای محترق از خون و صفرا و دافع
خفقان و ضعف قلب و مالیخولیا خصوص مراقی و نافع
از برائے امراض حادث از سودا است ٭ صنعت آن
مروارید ناسفتہ کہربا درونج عقربی ورق نقرہ محلول
ابریشم مقرض تخم بادرنجبویہ تخم بادروج تخم فرنجمشک
از ہر یک دو مثقال بادرنجبویہ فرنجمشک پوست
زرد اترج گل سرخ طباشیر سفید دارچینی گل گاؤزبان
برگ گاوزبان کشنیز خشک مقشر دانہ ہیل بہمن
سرخ بہمن سفید از ہر یک دو مثقال و نیم زعفران
عنبر اشہب ورق طلا محلول از ہر یک یک مثقال
ہلیلہ سیاہ پوست ہلیلۂ کابلی از ہر یک بیست و پنج

مثقال آملہ منقّی ہفتاد و پنج مثقال زرشک منقّی دہ
مثقال این ہر چہار را یک شب در گلاب و عرق
گاوزبان و عرق بیدمشک از ہر یک یک من تبریز
بخیسانند و صبح در دیگ سنگی یا نقرہ بآتش ملایم
بجوشانند تا مہرا شود پس از آتش فرود آوردہ نیکو
بمالند و بپالایش نقرہ یا از پشت غربال موئے
بگذرانند و یک من و یک چہار یک من قند سفید و بیست
مثقال عسل مصفّیٰ داخل کردہ بپزند تا بقوام آید پس
زعفران را بگلاب سودہ داخل نماید و از آتش
فرود آوردہ ورق نقرہ ورق طلا محلول را در عنبر
اشہب و مشک ترکی با نبات کوفتہ را داخل نمایند و
ہمسوانا چوب بید یا چوب صندل برہم زنند و باقی
ادویہ را داخل کردہ باز برہم زنند تا نیکو مخلوط شود
و در ظرف چینی نگاہدارند شربتے سہ درم و اگر رطوبت
در معدہ باشد مصطگی کندر از ہر یک دو مثقال صندل
سفید عود قماری خام نارمشک از ہر یک یکمثقال اضافہ
نمایند و وزن عنبر را دو مثقال کنند معجون مفرح
رازی کہ در منصوری ذکر کردہ و گفتہ کہ این معجون
مالیخولیا و توحش و افکار فاسدہ و وسواس را
زائل گرداند و مفرح قلب و نیکو گردانندۂ رنگ
است و مقوی معدہ و ہضم ٭ صنعت آن بادرنجبویہ
پوست زرد اترج درنفل مصطگی زعفران قرفہ
جوزبوا قاقلہ نارمشک سنگ اصلی بہمن سرخ بہمن سفید
زرنباد درونج عقربی بزر بادرنجبویہ بزر فرنجمشک از ہر
یک جزء و نیم عنبر اشہب مشک تبتی از ہر یک [illegible]
ہلیلۂ کابلی بیست عدد آملہ سی عدد ہلیلہ و آملہ را
از استہ منقّی نمودہ در سہ رطل آب بپزند تا بیک
رطل رسد پس فرود آوردہ بمالند بقوت تمام و بپالایند
پس یک رطل عسل مصفّیٰ داخل کردہ بپزند تا بقوام آید
پس بگیرند ازان مقدار سہ ثلث ادویہ و اول مرتبہ
عنبر و مشک را دران حل نمایند پس ادویہ را
بران پاشیدہ برہم زنند تا نیکو مخلوط شود شربتے
سہ درم معجون مفرح سید اسمٰعیل کہ در ذخیرہ از برای

مالیخولیای مراقی ذکر کرده ⁂ صنعت آن بادرنجبویه
پوست زرد اترج قرنفہ مصطگی قرنفل جوز بوا قاقله
نارمشک بہمن سرخ بہمن سفید زرنباد درونج عقربی
زعفران تخم بالنگو تخم فرنجمشک از ہر یک دو درم
و نیم مشک ترکی یکدانگ و نیم کوفته بیخته پس بگیرند
پوست ہلیلۂ کابلی پنجاه درم آمله منقی ہفتاد و پنج
درم دو رود و من آب بپزند تا بنصف رسد فرود
آورده بمالند و بپالایند و نیم من عسل صافی داخل
نموده بقوام آورند و ادویه را بآن معجون سازند
شربتے دو درم و نیم سه درم ⁂ ثمار الابدان
ابدان را باعتدال دارد و سوداء المزاج آنہا را زائل
سازد و تقویت بخشد ⁂ صنعت آن پوست ہلیلۂ زرد
پوست ہلیلۂ سیاه آمله منقی طباشیر روغن بادام
شیرین از ہر یک دو توله فلفل سفید فلفل سیاه
زنجبیل فلفلموییه دارفلفل مغز خیارشنبر مصطگی از
ہر یک سه توله نبات مصری با عسل و نیم آثار
بطریق متعارف معجون سازند ⁂ مفرح نافع از برای
مالیخولیای مراقی ⁂ صنعت آن ہلیلۂ سیاه آمله مصفا
از ہر یک دو جزو گل گاوزبان بادرنجبویه ورق
گل سرخ بہمن سرخ بہمن سفید کشنیز خشک مقشر ابریشم
مقرض از ہر یک یکجزو کوفته بیخته با شراب سیب
شیرین سه وزن مجموع ادویه معجون سازند
شربتے سه درم با گلاب و عرق بیدمشک
و عرق گاوزبان ⁂

فصل دربیان مفرحات ایلچی

مفرح ایلچی مسمی بدانش بخش قلمی فرموده اند که ترکیب
بندهٔ موفق بتوفیق الملک المنان محمد ہاشم
المخاطب بخطاب حکیم معتمد الملوک سید محمد
علویخان است بنہایت مقوی دماغ است
و موجب ذکاے فکر و ذہن و زائل کننده بلادت
و رعونت و حمق عارضی است ⁂ صنعت آن پوست
ہلیلۂ کابلی ہلیلۂ سیاه پوست بلیلۂ آمله منقا
از ہر یک بیست درم اسطوخودوس بادرنجبویه کاشم

از ہر یک ده درم اذخر مکی فرنجمشک دارچینی عنبر
عود ہندی صعتر فارسی کبابۂ چینی کندر مصطگی سنبل
الطیب ابریشم مقرض ایرسا تمام درونج عقربی مغز
بارجیل ہر یک ہفت درم زرنباد زنجبیل سارۂ عاج از ہر یک
پنج درم صمغ عربی علک البطم از ہر یک سه درم عنبر
اشہب دو درم جدوار خطائی ورق طلا و اگر بجاے
ورق طلا طلاے مکلس کنند میکرد دوا قوی مشک
تبتی مومیائی دارابجردی از ہر یک یک درم کوفته
بیخته مصطگی و علک البطم و مومیائی و عنبر را در
روغن بادام شیرین و روغن مغز پسته ہر دو چہل
درم گداخته ادویه را کوفته بیخته بآن روغن چرب
نموده بعسل مصفی سه وزن مجموع ادویه بسرشتند
شربتے یکمثقال تا دو درم ⁂ مفرح بادرنجبویه قلمی
فرموده اند که این نیز از اقتراح احقر العباد است مجرب
است از برای مالیخولیای مراقی و سائر اقسام مالیخولیا
و جمیع امراض سوداوی و توحش و خفقان حادث از
محترق از صفرا و خون و یا از سوداے طبیعی
وقتیکه حرارت غالب باشد و فرموده اند کیکی از
بنی اعمام احقر را علت مالیخولیاے مراقی عارض
گردید و مشار الیه را کلانتری شوشتان بود بسبب انتقال
خدمت فرصت آمدن بشیراز نبود و مدت سالے
کشیده زمان مرض مشار الیه علاج بسیار نموده
فائده بران علاجات مترتب نشده بود پس آمد
بشیراز و فیمابین احقر و مشار الیه محبت و دوستی
بسیار بہم رسیده و دران اوان عمر احقر ہفده یا ہجده
سال بود و شوق بسیاری در معالجه مرضی داشتم
خصوص در معالجه خلان و دوستان پس متوجه
گردیدم بعلاج ایشان پس عطا نمودم در اول امر
ایشان را منضجات سودا منضجات معتدل بعد از
ظہور علامات نضج در قاروره و سائر اعراض عطا نمودم
ایشان را حب لاجورد با معجون نجاح به نسخۂ جمہور یا
ما ء الجبن متخذ از سکنجبین افتیمون که ہفته مسہل معجون
را شب مے دادم و صبح تا ما ء الجبن مزبور فلوس خیارشنبر

بو شیر خشت حل کرده صافی نموده روغن بادام شیرین
دوران چکانیده مینوشید که در عوض چہل و یک روز
مرتبه مسہل نوشید و اکثر مسہل را قی میکرد و با وجود
آن عمل خوب می کرد پس از این مسہلات چند
روزی ایشان را استراحت فرموده شروع نمودم
برادن ہلیلۂ مربا ہر روز یکعدد با دو دانگ لاجورد
روز و اکثر این ایام قی سوداوی عفنت مینمود و بری
آید بقی چیزے مثل آجر کوبیده و زرنیخ نیکوفته و قطعه
چون نصف نخود و ماش و کوچکتر با فضولی بسیار
پس بعد از بیست روز عطا نمودم بایشان این مفرح
که از اقتراح احقر است که ترکیب شده بتوفیق
ملک اکبر با اشربۂ مقویه مانند شراب سیب و شراب
رمان منعنع و شراب سفرجل و شراب فواکه و شراب
صندل حامض با گلاب و عرق گاوزبان و عرق بیدمشک
و تخم بالنگو و تخم فرنجمشک و تخم بادروج پس زائل
آن مرض بکلی ⁂ صنعت آن مروارید کبار غلطان
کہربائی شمعی زعفران از ہر یک چہار دانگ کافور قیصوری
دو دو دانگ لاجورد مغسول حجر ارمنی مغسول یاد زہر
خطائی صندل سفید طباشیر سفید بہمن سرخ بہمن سفید
نیلوفر ورق گل سرخ اسطوخودوس گل گاوزبان
از ہر یک یک مثقال پوست ہلیلۂ کابلی ہلیلۂ سیاه
از ہر یک سه مثقال آمله منقی پنج مثقال مغز
تخم کدو پنج مثقال تخم خرفه مقشر پانزده مثقال
زرشک منقی ده مثقال نعناع خشک ابریشم مقرض
گل نیلوفر گل بنفشه از ہر یک دو مثقال شراب
سیب فواکه از ہر یک بیست و پنج مثقال عسل
مصفی ده مثقال قند سفید بقدر حاجت ہمه را بگلاب
و عرق بیدمشک و عرق گاوزبان حل کرده بقوام
آورند و جواہر را با آب ترنج صلایه نموده ورق
ورق نقره محلول از ہر یک چہار دانگ عنبر اشہب
مثقال مشک ترکی دو دانگ با سائر ادویه کوفته
بیخته باشند بدستور مقرر معجون سازند شربتے دو درم تا
درم مفرح معتدل نیز از استنباط آن مرحوم نافع از برا

و توحش و وسواس سوداوی و مالیخولیا و خفقان سوداوی
صنعت آن مروارید ناسفته یاقوت رمانی کهربای
شمعی بازهر معدنی خطائی ابریشم مقرض ورق نقره
محلول از هر یک دو مثقال لعل بدخشی ورق طلا از هر
یک یکمثقال لاجورد مغسول حجر ارمنی زعفران عنبر اشهب
مشک تبتی از هر یک یکمثقال و نیم گل گاوزبان برگ
گاوزبان پوست بیخ گاوزبان از هر یک چهار
مثقال فرنجمشک بادرنجبویه بهمن سرخ بهمن سفید درونج
عقربی طباشیر سفید عود هندی صندل سفید حب بوا
قاقله کبار گل نیلوفر افتیمون ورق گل سرخ تخم
خرفه مقشر از هر یک سه مثقال آمله منقی پوست
هلیله کابلی هلیله سیاه زرشک منقی از هر یک ده مثقال
تخم خشخاش کشنیز خشک مقشر مغز تخم کدو از هر یک
پنج مثقال قرنفل مصطگی نارمشک تخم فرنجمشک
تخم بادروج تخم بالنگو از هر یک دو مثقال و
نیم شراب سیب شراب رمان شراب سفرجل آب لیمو
گلاب عرق بید مشک عرق گاوزبان عرق بهار
نارنج از هر یک سی مثقال نبات سفید فانید سنجری
از هر یک یکصد و پنج مثقال عسل سفید خوشبو مصفی بیست
و پنج مثقال بقانون مقرر در مفرحات یاقوتیه
ترکیب نمایند و در ظرف چینی نگاه دارند و بعد از
چهل روز استعمال نمایند شربتی یک مثقال۔

فصل در ذکر معاجین نجاح

بدانکه معاجین نجاح از فروع اطریفلات است
اطبا گفته اند بهتر آن است که ساخته شود این معجون
در ایلول ماه رومی سامری شارح قانون گفته
که معجون نجاح ترکیبی نیکو است و منافع بسیار دارد
از انجمله نفع است ازبرای دماغ و مالیخولیا و
ابوسهل مسیحی گفته که معجون نجاح نافع است ازبرای
مالیخولیا خصوص مراقی آن و ابن الیاس گفته که
هرگاه بوده باشد مالیخولیا از سودای محترق از صفرا
نافع است صاحب اکبر تنقیهٔ دماغ بمعجون نجاح و نیز
اگر مالیخولیا از سودای محترق از سودای طبیعی باشد
نافع است صاحب اکبر آشامیدن معجون نجاح مرة
بعد اخری و سید اسمعیل گفته که معجون نجاح به نسخهٔ
جمهور مقوی بغاریقون و حجر ارمنی نافع است مر صاحب
مالیخولیا را آشامیدن آن هر روز و نیز گفته که
معجون نجاح نافع است ازبرای مالیخولیا
بنهایت نفع خصوصاً معدی و این معجون نفع
مسهلات است و ازبرای نسیان سوداوی و از
برای کابوس و نیز گفته که این معجون نافع است
ازبرای صرع سوداوی و چون خورده شود در زمستان
با سکنجبین عنصلی یا با شراب روفا و در تابستان
با آب گرم و در زبده گفته که این معجون نافع
است ازبرای صرع هرگاه بوده باشد
علامات غلبهٔ خون و بولس گفته سزاوار آن است
که بیاشامند اصحاب صرع معجون نجاح را بجهت
آنکه آنرا خاصیتی عظیم است ازبرای امراض سوداویه
خصوص مالیخولیا و صرع و نافع است ازبرای اختناق
رحم بالخاصیت؛ معجون نجاح مسهل سودا و بلغم غلیظ
است و جهت قولنج و امراض دماغیه که از سودا باشد
نافع است؛ صنعت آن پوست هلیله زرد پوست
هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی از
هر یک ده مثقال تربد سفید هفت مثقال غاریقون
سفید بسفایج فستقی از هر یک پنج مثقال اسطوخودوس
ده مثقال محموده مشوی سه مثقال گل سرخ رب السوس
مصطگی رومی از هر یک پنج مثقال عسل مصفی سه وزن
ادویه بدستور مقرر معجون سازند شربتی دو مثقال تا
سه مثقال این معجون در درجهٔ اول گرم است و قوتش
تا یک سال باقی است؛ معجون نجاح به نسخهٔ دیگر
که از هرمس اصغر است و چنین گفته که از جالینوس
است جهت زحیر و درد معده و مالیخولیا و جنون
نافع است؛ صنعت آن هلیلهٔ سیاه پوست
بلیله از هر یک ده مثقال افتیمون تربد سفید بدبر
اسطوخودوس بسفایج فستقی از هر یک پنج مثقال
غاریقون سفید حجر ارمنی مغسول مرجان قرنفل کهربا
مروارید ناسفته از هر یک یک مثقال گل سرخ زرنب
بادروج حضض مکی دم الاخوین از هر یک یکمثقال و نیم
و در نسخهٔ شیخ رئیس طباشیر سفید سه مثقال داخل است
و گفته که اطبای هند این معجون رغبت بسیار
است و شربتی از آن دو مثقال است و کندر ذکر
و مرزنجوش و پوست هلیلهٔ کابلی و مصطگی از هر یک سه
مثقال اضافه باید نمود و ادویه را کوفته بیخته با سه وزن مجموع
ادویه عسل مصفی معجون سازند و این نسخه را شیخ داؤد
از هرمس اصغر نقل کرده و گفته که دیدم در کتاب تالیف
که تالیف جالینوس است غیر قوم است که از صناعت
جالینوس است پس دیدم در تصحیح اعلان و تفصیل که از استاد
ابقراط است و عبارت ابقراط که ترجمهٔ عربی آن این است
که بودم من هرگاه میکرد قسم بکشمار یعنی دار الشفا معالجین
مجذوب دم ازین معجون نجاح دو مثقال ازبرای ثبات
عقل و این قول بیابد شد و آنچه قبل ازین ذکر یافت
تیقن نمایند که ممکن است که هر یک را معجون نجاح نافع
ازبرای سودا و نسخهٔ تالیف هر یک غیر نسخهٔ تالیف
دیگری باشد و اقوال مذکوره همه صحیح باشد
معجون نجاح دیگر که سید اسمعیل در علاج مالیخولیا
آورده و گفته که این معجون خون را از سودا پاک کند
و نافع است ازبرای جمیع امراض سوداوی خصوص
دماغی خصوص مالیخولیا و جنون و دوار و سدر سوداوی
صنعت آن پوست هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه پوست
بلیله آمله منقی از هر یک ده درم اسطوخودوس تربد
سفید بدبر افتیمون بسفایج فستقی از هر یک پنج درم
غاریقون سفید پنج درم حجر ارمنی مغسول دو درم
و نیم عسل سه وزن ادویه بدستور معجون سازند شربتی
چهار درم مدر؛ صنعت این معجون به نسخهٔ دیگر که سید
اسمعیل در ذخیره آورده وزن افتیمون ده درم است
و وزن غاریقون سه درم و دو درم و نیم لاجورد مغسول و
سه درم سقمونیای مشوی در جوف سفرجل با اضافه
بر نسخهٔ قبل افزوده است؛ معجون نجاح مسهل سودا باشد
و اخلاط غلیظه از دماغ فرود آورده؛ صنعت آن

هلیلهٔ سیاه پوست هلیلهٔ کابلی پوست بلیله آملهٔ منقی
افتیمون از هر یک ده درم تربد سفید مجوف تراشیده
بسفایج فستقی اسطوخودوس از هر یک پنجدرم غاریقون
سه درم لاجورد شسته حجر ارمنی مغسول سقمونیای
مشوی از هر یک دو درم و نیم اجزا کوفته بیخته با عسل
صاف بسرشند * بنسخهٔ دیگر هلیله سیاه پوست
هلیلهٔ کابلی پوست بلیله از هر یک ده درم تربد
سفید اسطوخودوس بسفایج فستقی افتیمون شامی از
هر یک پنجدرم کوفته بیخته باد و چندان عسل بسرشند
مقدار شربتی از سه درم تا پنجدرم باشد این نسخهٔ
اصل است و در بعض نسخها تصرف زیاده و کم ادویه
کرده اند این نسخهٔ از انجمله است هلیله کابلی بلیله آمله
تربد سفید از هر یک ده درم اسطوخودوس بسفایج فستقی
افتیمون از هر یک پنجدرم غاریقون سه درم حجر ارمنی
لاجورد مغسول از هر یک دو درم سقمونیای مشوی خربق
سیاه از هر یک یکدرم و در نسخهٔ دیگر درونج نارمشک
سنبل الطیب جوزبوا مصطگی گاوزبان پوست
ترنج از هر یک دو درم زعفران ریوند چینی از هر یک
یکدرم افزوده اند * معجون نجاح عظیم النفع است
ازبرای اکثر امراض و اعراض مذکوره خصوص سودائیه
دماغیه چون مالیخولیا و جنون و دوار و سدر سوداوی
و فزع اطفال و اختناق رحم را مفید است
صنعت آن بنسخهٔ جمهور پوست هلیلهٔ زرد و پوست هلیلهٔ
کابلی هلیلهٔ سیاه پوست بلیله آمله منقی از هر یک ده درم
بسفایج فستقی پوست تراشیده مرضوض افتیمون اسطوخودوس
تربد سفید مدبر از هر یک پنجدرم کوفته بیخته به روغن
بادام شیرین چرب نموده بقانون مقرر بعسل مصفی
بسرشند و بعد از چهل روز استعمال نمایند شربتی
پنجدرم بآب گرم و اگر جهت تقویت اسهال احتیاج
باشد در وقت استعمال غاریقون سفید حجر ارمنی
بقدر احتیاج داخل نمایند بعض اطبا گردانیده
اند غاریقون سفید را پنجدرم حجر ارمنی دو درم از
اجزای اصل این معجون صاحب کامل الصناعه گفته

گاهی تقویت کرده میشود تقویت اسهال معجون نجاح
جمهور بغاریقون سفید و خربق سیاه و سقمونیای
مشوی بقدر حاجت و صاحب اختیارات بدیعی
گفته که در کتاب کامل الصناعه دیدم نسخهٔ این معجون
را که هر یک از غاریقون سفید و لاجورد مغسول
یک مثقال از اجزای آن بود و نسخه که صاحب
میزان الطبائع ذکر کرده پوست هلیلهٔ زرد داخل
نیست و بنسخهٔ جمهور غاریقون سفید سه درم
دو ثلث درم حجر ارمنی لاجورد مغسول از هر یک
دو درم و نیم سقمونیای مشوی دو درم افزوده
است و بعضی اطبا زیاده کرده اند بر نسخهٔ جمهور با
این ادویهٔ پنج جزو که صاحب میزان الطبائع
افزوده است این اجزا را نیز درونج عقربی نارمشک
خیربوا لسان الثور سنبل الطیب مصطگی پوست زرد
اترج از هر یک دو درم ریوند چینی زعفران از هر یک
یکدرم و گردانیده وزن تربد را و استار [illegible]

فصل در بیان نقوعاتیکه اصل و عمود در آنها اهلیلج است

نقوع اهلیلج - نافع از برای اسهال صفرا و صداع
صفراوی * صنعت آن بگیرند پوست هلیلهٔ زرد ده درم
تا بیست درم و یک شب در نیم رطل آب بخیسانند
و صبحش صافی نموده ترنجبین پاک کرده یا شیرخشت
خراسانی هر کدام که باشد دو اوقیه دران حل کرده
مرتبهٔ ثانی صافی نموده بنوشند و اگر بعوض
شیرخشت یا ترنجبین شراب ورد مکرر کنند بهتر
است و گاهی بجای آن هر سه جلاب سکری
میکنند * نقوع اهلیلج دیگر مسهل صفرا نافع از برای
صداع حار صفراوی هرگاه بوده باشد یا ن صداع حمی
و نیز بوده باشد آن صداع بسرفه و خشونت صوت
و بحوحت صوت * صنعت آن پوست هلیله زرد
ده درم در پنجاه درم آب نو بخیسانند پس در هاون
سنگی بهسته با کنند آب آن نقوع هلیله را بگیرند و
صافی نموده ترنجبین پاک کرده پانزده مثقال دران

حل کرده صافی نموده بنوشند و اگر بعوض آب آلو
آب تمر هندی کنند نیکوست و اگر ترنجبین شیرخشت
کنند بهتر است و اگر عوض هر دو جلاب سکری کنند
موافق است و این نوع نافع است از برای صداع
حادث بمشارکت قلب بسبب صفرا از برای تنقیه
آن * بنسخهٔ دیگر پوست هلیلهٔ زرد آب آلوی سیاه
یکصد و سی درم و در نسخهٔ دیگر یکصد درم است اندک اندک
آب آلو را بر هلیله در هاون سنگی بپاشند و بسایند آن
مقدار که آب آلو قوت هلیله را بستاند پس صافی نموده
سی درم شیرخشت یا چهل درم ترنجبین حل کرده
صافی نمایند و قومی گفته اند که ترنجبین یا شیرخشت
را در گلاب یک اوقیه حل کرده صافی نموده در آب
آلو مسحوق با هلیله داخل کرده بیاشامند و اگر بعوض
آب آلو تمر هندی کنند شاید * صنعت این نقوع بنسخهٔ
دیگر بگیرند آب نقوع آلوی سیاه و آب نقوع تمر
هندی از هر یک یک رطل و بخیسانند دران پوست هلیله
زرد نیم کوفته بیست و هفت درم پس در هاون سنگی نموده
بدستهٔ سنگی بمالند تا بگیرد آب نقوع قوت هلیله را
پس هر روز از آن نیم رطل گرفته شیرخشت خراسانی
ترنجبین از هر یک بیست درم دران حل کرده مرتبهٔ دیگر
صافی نموده بنوشند و اگر در طبع قبض زیاده باشد پانزده
فلوس خیارشنبر دران حل کرده مرتبهٔ دیگر صافی نموده
روغن بادام شیرین یک مثقال داخل کرده بنوشند
نقوع اهلیلج دیگر مستعمل در صداع صفراوی * صنعت
آن پوست هلیلهٔ زرد تمر هندی منقی از هسته و بیست و قشر
از هر یک سی درم مویز منقی عناب بستان از هر یک سی
عدد سر بنفشه فلوس خیارشنبر از هر یک دوازده
مثقال آلوی سیاه شصت عدد همه را در سه من آب گرم
یک شب و روز بخیسانند هر صبح هفتاد درم صافی نموده
باقدری شیرخشت یا شکر سفید یا فلوس خیارشنبر
بنوشند * نقوع اهلیلج دیگر مسهل صفرا است و صداع
حار را نافع است * صنعت آن پوست هلیله زرد
ده درم آلوی سیاه عناب از هر یک بیست عدد سپستان

تمر هندی منقی از حب ولیف بیست درم گل بنفشه تخم
کاسنی تخم کاهو از هر یک سه درم مجموع را در سه رطل
آب یک شب بخیسانند پس صبحش صافی نموده برگ و
فلوس خیارشنبر و ترنجبین از هر یک ده مثقال بمالیده
در آن ترا بگیرند و باز صاف نموده روغن بادام شیرین
یک مثقال داخل کرده بیاشامند + صنعت این نقوع
به نسخهٔ دیگر پوست هلیلهٔ زرد ده درم آلوی سیاه عناب
سپستان از هر یک سی عدد تمر هندی منقی از حب ولیف
بیست درم گل بنفشه تخم کاسنی تخم کاهو از هر یک
سه درم ورق گل سرخ پنج درم شب در پنجاه درم آب
گرم بخیسانند و صبح بر روی فلوس خیارشنبر ده مثقال
و ترنجبین پانزده مثقال صافی نموده نیکو بمالند و بپالایند
و روغن بادام شیرین یکمثقال داخل کرده بیاشامند
صنعت این نقوع + به نسخهٔ دیگر پوست هلیلهٔ زرد تمر هندی
منقی از حب لیف از هر یک سی درم عناب سپستان
مویز منقی از حب لیف بیست درم گل بنفشه دوازده
مثقال آلوی سیاه فارسی سی عدد همه را در سی من آب
درم یک شب بخیسانند و صبح صافی نموده هفتاد درم
[illegible] را با دوازده مثقال فلوس خیارشنبر که در آن حل کرده
صافی نموده باشند و یک مثقال روغن بادام شیرین
داخل کرده بنوشند و اگر بجای فلوس خیارشنبر
شیرخشت خراسانی یا شکر هر کدام که باشد دوازده
مثقال داخل کنند شاید + نقوع الهلیلج دیگر نافع از برای
صداع صفراوی که تنقیه صفرا کند چون استعمال کرده شود
بعد از نضج ماده + صنعت آن آب انار ترش آب
انار شیرین معصورین با شحم پنجاه مثقال بخیسانند
در آن پوست هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی از هر یک
[illegible] درم ریوند چینی پنج درم غنچهٔ گل سرخ منزوع الا[illegible]
[illegible] چهار درم که اجزا را تمام نیکوفته باشند پس
صافی نموده ترنجبین خراسانی پانزده درم در آن حل کرده
صافی نموده بیاشامند نقوع الهلیلج اصفر قوی در اسهال
صفرا نافع از برای صداع صفراوی + صنعت آن پوست
هلیلهٔ زرد ده درم سنا مکی هفت درم آلوی سیاه عناب خراسانی از هر یک
بیست عدد سپستان سی عدد تمر هندی منقی از حب
ولیف سه بنفشه تخم کاسنی از هر یک سه درم همه را
یک شب در شش رطل آب گرم بخیسانند و صبح صافی
نموده بگیرند یکرطل آنرا و داخل نمایند در آن فلوس خیار
شنبر و ترنجبین از هر یک بیست درم و بمالند و بپالایند
و داخل نمایند در آن مقدار یک مثقال روغن بادام
شیرین و بیاشامند + نقوع الهلیلج نافع از برای
صداع بمشارکت کبد بسبب مزاج حاره موی یا صفراوی
کبد چون نوشیده شود این نقوع بعد از فصد جلیل القدر
بشرط بودن قوت + صنعت آن بگیرند آب انارین
معصورین با شحم از هر یک نیم رطل و بخیسانند در آن
پوست هلیلهٔ زرد نیم کوفته چهار درم و در هاون بسته
بمالند تا آب را این قوت هلیله را بگیرد و پس
صافی نموده دو حصه نمایند و هر روز یک حصهٔ آن
فلوس خیارشنبر پانزده درم داخل کرده صافی نموده
یکمثقال روغن بادام شیرین داخل کرده
بیاشامند بعد از نضج ماده با بار الاصول بارد +
نقوع الهلیلج به نسخهٔ رازی گفته که اسهال بطن باین
نقوع درد [illegible] و سدر صفراوی اولی و ورد موی بعد از
فصد باسلیق و حجامت ساق بیاشامند نافع + صنعت
آن پوست هلیلهٔ زرد آلوی سیاه تمر هندی در آب
بخیسانند شب و صبح صافی نموده بجلاب سکری
شیرین کرده بنوشند بفرمایند باید که درین نقوع
وزن پوست هلیلهٔ زرد تمر هندی از هر یک ده درم
و آلو بیست درم و جلاب سکری دو اوقیه باشد
نقوع الهلیلج نافع از برای صرع صفراوی + صنعت
آن هلیلج اصفر منزوع النوی در آب انار ترش
آب انار شیرین معصورین با شحم خیسانیده و در هاون
بسته بمالند تا قوتش در آب رایگان آید پس
صافی نموده بیاشامند +

باب الالف مع الیاء المثناة التحتانیة

ایرسا بکسر همزه و سکون یاء مثناة تحتانیه و را
مهمله و فتح سین مهمله و الف لغت یونانی است
و معنی آن قوس قزح است و مراد از آن بیخ سوسن
آسمانگونی است و برومی ابریمون نامند و بسریانی
[illegible] سوسالی و آن بیخ سوسن کبود بری و جبلی است
که آنرا سوسن بری نیز گویند و بعضی گفته که مراد از سوسن
بری سوسن زرد و کبود است و ایرسا سوسن جبلی
گویند و رنگ گل ایرسا مرکب از بنفشی و سفید و زردی
است و بیخ آن ثخین و دراز و بقدر انگشتی سر کرده در
دوم گرم و خشکیش کمتر است و ملطف و مسخن و مسهل
بلغم اصفر و مرهٔ سودا و بلغم غلیظ است و جهت سینه
و شش و مغص و درد جگر و سپرز و لرزه که از برودت
بود و ضیق النفس و ربو و اعیا و احتباس طمث و استسقا
و یرقان و بواسیر و عرق النسا و امراض رحم و
با سرکه جهت گزیدن هوام دوم و سدهٔ سپرز
و با شراب جهت نهش عقرب مفید و جاذب دیدان از آن
جهت رفع بوی خمر نافع است و ضماد مطبوخ آن
جهت درد رحم و صلابت آن و انضمام فم رحم و ادرار
صلابهٔ [illegible] و خنازیر و مزیل صداع و متوم است
و طلای آن با سرکه جهت درد سر کهنه و بهق سفید و کلف
و فرزجهٔ آن با عسل جهت اخراج جنین و [illegible]
جهت رویانیدن گوشت بر استخوان و التیام
زخمهای غائره و بدبوئی ناصور و با عسل ضماد کردن
آن بجهت زخمهای غائره و جلوس در طبیخش جهت
صلابت مقعده و رحم و امراض بارده و قیلوطی طبیخ آن
با سرکه جهت نزلات بارده و دوی گوش و مضمضهٔ
آن جهت درد دندان و بدل ایرسا در اسهال [illegible]
ثلث وزنش مازریون است یا نیم مثقال و شربت
مقدار شربتش تا دو مثقال است و گویند مضر است
بشش و مصلحش عسل است و از امراض راس صداع
چون بیخ سوسن آسمانی کوفته و مخلوط با سرکه و روغن
گل نمایند و ضماد کنند بر سر نافع است از برای صداع
اطلاقی در مجربات خود آورده که چون ورق ایرسا
را بکوبند و آب آنرا افشرده و چهار [illegible] نمایند سه روز
متوالی قطع شقیقه میکند باذن الله تعالی اخلاط الذین

القراط گفته که خوردن ایرسا نیکو میگرداند ذهن را
سمهر اندروماخس گفته که هرگاه آشامیده شود ازان
مقدار سه درم با ماء العسل اسهال بلغم غلیظ و مره
سودا می کند و خواب می آورد + فزع الاطفال فی النوم
آشامیدن طبیخ ایرسا اطفال را دافع فزع ایشان
است در خواب + نسیان اسحق گفته که آشامیدن
آن نافع است از برای نسیان + القراط و جالینوس
گفته اند که آن می افزاید در حفظ و نافع است از برای
نسیان + سکته ایرسا خوردن آن نافع است از برای
سکته تمیمی گفته که گل ایرسا نافع است از برای سکته چون
ضماد کرده شود بر سر + صرع آشامیدن آن نافع است
از برای صرع + فالج و استرخا القراط گفته که نافع
است از برای فالج غیر با ابن ماسویه گفته که اصل
آن و گل آن هرگاه آشامیده شوند با آب میباشند
نافع از برای استرخا جالینوس گفته که ایرسا نافع است
از برای فالج خصوص دهن آن + تشنج از خواص
آن نفع است از برای تشنج جالینوس گفته که اصل
سوسن آسمان گونی نافع است از برای تشنج خصوص
روغنی که از آن پخته باشند و نیز گفته نافع است از
برای تشنج خوردن جرم آن و همچنین آشامیدن آب
طبیخ آن و ابن صحار بخت گفته که چون آشامیده شود
اصل ایرسا با شراب ریحانی نافع است از برای
امتلائی و ماتقی گفته هرگاه طبیخ کرده شود با شراب و
آشامیده شود اصل ایرسا نافع است از برای تشنج و بیخ
آن و گل آن هر دو نافع اند از برای تشنج و روفس گفته که
چون اصل ایرسا کوبیده در زیت داخل کرده گرم
نموده تمریخ با آن نافع است از برای تشنج و آشامیدن
ایرسا نافع است از برای تشنج امتلائی + اختلاج
جالینوس گفته که آشامیدن طبیخ اصل ایرسا نافع است
از برای اختلاج + خدر ابن زهر گفته که شراب ایرسا زائل
میکند خدر را رازی گفته که آشامیدن هر یک از اصل
ایرسا و برگ آن و گل آن نافع است از برای خدر
رعشه آشامیدن اصل ایرسا نافع است از برای رعشه و

در رعشه + جوارش ایرسا تالیف نیقولاوس منقول
از قرابادین افندی صالح چلبی حکیم باشی ابراهیم سلطان
قیصر روم نافع از برای سرفه و ضیق النفس و اخلاط
غلیظ در سینه و آلات تنفس + صنعت آن بیخ ایرسا
هشت درم و بیخ ختک و زوفای خشک اصل
السوس از هر یک شش درم کثیرا مغز بادام شیرین مغز
بادام تلخ مویز منقی فستق رومی دارچینی زنجبیل فلفل
خرمای منقی از نوی از هر یک سه درم اصطرک تخم مریم
از هر یک دو درم شکر سلیمانی سفید مصفی بقدر کفایت
بقوام آورده ادویه را بدستور مقرر بآن بسرشند شربتی
یکمثقال + حب ایرسا تنقیه بلغم از جمیع اعضا نماید
خصوص از اعضای صدر و ریه و نافع است از
برای ضیق النفس بلغمی و سعال بلغمی + صنعت آن شحم
حنظل ثلث درم و غاریقون هشت سفید نیم درم رب السوس
فراسیون زوفای خشک از هر یک ثلث درمی
تخم انجره ایرسا از هر یک نیم درم کوفته بیخته با آب
حب سازند جمله یک شربت کامل است + و تبید ایرسا
نافع است از برای فساد معده و اجتماع ماء اصفر
در بطن که عبارت از استسقای زقی باشد و نافع است
تلیین بطن را صنعت آن ایرسا بیست و چهار
درم فلفل سیاه بیست درم زنجبیل انجدان
از هر یک دوازده درم انیسون مصطکی رازیانه
از هر یک چهار درم نانخواه تخم کرفس از هر یک
هشت درم کوفته بیخته بعسل کف گرفته بسرشند شربتی ازان
مقدار ملعقه + دهن ایرسا تدهین باین دهن
نافع است از برای صداع و سهر که بسبب رطوبت
بورقی در دماغ باشد بعد از استفراغ بحب ایارج
و تمریخ با آن نافع است تشنج رطب امتلائی را و نیز
تمریخ بقیروطی فرا گرفته از دهن ایرسا با میعه سائله
زائل میکند خدر را و نیز نافع است از برای اختلاج
و خدر آشامیدن آن و تمریخ با آن و استنشاق با آن
خواب می آورد خوابی نیکو و نیز سعوط با آن نافع است
سهر عارض مر مشائخ را و ایضاً شربت آن

جهت کشودن افواه عروق و بواسیر و رفع سمیت فطراو
زبخ و غیرها و یک اوقیه آن مسهل قوی و غرغره آن
با ماء العسل جهت خشونت قصبه ریه مفید + صنعت آن
مانند صنعت دهن انجدان است که ذکر یافت
قرص ایرسا فالج و تشنج و عرق النساء را سود دارد و فضلات
سپرز را بگذارد محمد بن زکریا گفته که چون این قرص را
مطحول با سکنجبین بخورد سه روز متوالی صحت یابد + صنعت
آن ایرسا چهار درم فلفل سنبل الطیب اشق
از هر یک یکدرم اشق را در سرکه انگوری تند حل کنند
و باقی ادویه را کوفته بیخته بآن سرشته اقراص سازند
شربتی یکدرم تا یک مثقال با آنچه مناسب باشد
قرص ایرسا بنسخه معتبر نافع از برای طحال و ادرار کند
صنعت آن ایرسا چهار درم فلفل سفید اشق عصاره
زرشک ریوند چینی از هر یک یکمثقال تخم کاسنی مقشر
تخم خرفه مقشر مغز تخم کدو از هر یک یکمثقال و نیم
طباشیر سفید دو مثقال و نیم اجزا را کوفته بیخته بگلاب
سرشته اقراص سازند و در سایه خشک نمایند شربتی
یک مثقال + قرص ایرسا بنسخه شفائی سپرز را زم
سازد + صنعت آن ایرسا چهار درم فلفل سفید
سنبل الطیب اشق از هر یک دو درم اشق را در سرکه
انگوری تند حل کنند و باقی ادویه را کوفته بیخته بآن
بسرشند و اقراص سازند شربتی دو درم با سکنجبین
اهرن گوید طبیبی که این قرص را ساخت میگوید
که من خوکی را سه روز این قرص دادم پس ازان شکم
سپرز او را نیافتم و این نسخه با نسخه محمد بن زکریا برابر
است الا آنکه آنچه آنجا یکدرم است در ینجا دو درم
است + لعوق ایرسا ربو و سعال مزمن را که با رطوبت
باشد نافع است + صنعت آن ایرسا نیمکوفته زوفای
خشک از هر یک بیست درم در سه رطل آب بجوشانند
تا چون یک رطل آب بماند صافی نموده با یک رطل قند
سفید بقوام آورند هر صبح ده درم و شام ده درم لعوق نمایند

كتاب الباء الموحدة

باب الباء مع الالف

بادزهر حیوانی بفتح بای موحده والف وسکون دال
مهمله وفتح زای معجمه وهاء وراء مهمله ودر آخر وگاه حذف
میکنند دال را ومیگویند بازهر وگفته اند اصل آن باکریه
است کاف را بدال بدل کردند بادزهر شد وگاه
بارا لفا بدل میکنند وفادزهر میگویند که معرب بادزهر
باشد وگفته اند اصل آن بازهر است که زای اول
را بدال بدل کرده اند وگاه دال را نیز حذف مینمایند و
بفارسی پازهر بپای عجمی میگویند وپازهر در لغت عجم
بمعنی دافع ومقاوم سم چنانچه تریاق بیونانی بهمین معنی است
وبنابرین بحسب لغت اطلاق بادزهر وتریاق هردو
برهر دوای مفردی ومرکبی که مقاومت با سموم نماید
میتوان کرد بالاشتراک ولیکن بحسب اصطلاح اکثر
از اطبا بادزهر اسم دوائی است مفرد حجری که از
جوف حیوانات ویا از معادن اخذ مینمایند بانند
بادزهر حیوانی ومعدنی که بالخاصیت وبالطبع بصورت نوعیه
خود مرادت عزیزیه در روح ودل را از مضرت واذیت
سموم حاره وبارده محافظت مینمایند وتریاق اسم
مرکبی است مصنوع که همین اثر بخشد مانند تریاق فاروق
ومثرودیطوس وانچه قریب باین هردو باشد در
خواص وفوائد مذکوره وبرادویهٔ مفردیهٔ نباتیهٔ نافعه
در امور مذکوره را تریاقیه نامند وبعضی از اطبا لفظ تریاق
را از مرکبات برغیر تریاق فاروق ولفظ فادزهر را از
مفردات برغیر فادزهر حیوانی ومعدنی اطلاق نمی
نمایند واین دو اسم را مخصوص باین دو دوا میدانند
وپس آن سنگی است که در شیردان اکثری حیوانات
مثل بزکوهی وگاه کوهی ومیمون یافت میشود وبعضی گفته
اند در زهرهٔ آن تکون میباید واصل آن است که
متصل بزهرهٔ آن تکون میباید وبهترین آن حجر التیس
است وچون مطلق ذکر کرده شود مراد همین است که شیر
دان یا رودهٔ بزکوهی که در کوههای شبانکارهٔ فارس
سند تکون یابد وآن باشکال مختلفه میباشد طولانی
وهیکلی وگرد وپهن زیرا که بر هر چه منعقد وبسته شود
بهمان شکل میگردد وانچه بچوب مخلصه منعقد شده باشد
طولانی یا هیکلی میباشد واین هردو بسیار خوب وآن
چوب ویا تخم مخلصه را مغز فادزهر مینامند چه
مشهور است که غذای آن بز مارها است وبعد از
خوردن مار واحساس سمیت آن مشغول بخوردن
عاقت مخلصه که تریاق آن است ودران کوهستان
بسیار است میگردد وباین سبب این دوا در جوف
آن متکون میشود واین هردو شکل فادزهر را فادزهر
گیاهی نامند وبهترین آن اکثر اوقات آن است
که ابریشمی است یعنی برابریشم منعقد گشته ودر جوف آن
ابریشم میباشد پس اگر ابریشم جوف آن کم است چون
در آب اندازند ته نشین میگردد واگر زیاده است
بر روی آب می ایستد ومقدار این فادزهر از ربع
مثقالی تا سه مثقال دیده شده بطول نیم بند انگشت
وبحجم ثلث آن وتا بطول یک انگشت خنصر وبحجم
آن بقدر بلوطی متوسط نیز ومیگویند که از علامات
آن حیوان است که همیشه یکه وجدا از میان بزها
دران کوه میگردد ولاغر لیکن قوی وزورآور میباشد
ونیز نوعی از بادزهر حیوانی میباشد که آن را حجر الایل
میگویند در جوف گاو کوهی متکون میگردد
آن جمع گفته بر دو دل آن گاو میباشد وآن گاو
بقوت جذب نفس مار وافعی را از سوراخ
بیرون میکشد وغذای خود میسازد وبعد از احساس
سمیت آن هر چیزی که دفع سمیت آن میکند وموجب
نجات او است بالهام الهی میخورد وبدین سبب این
دوا در جوف آن متکون میگردد واین بهترین انواع
بادزهر حیوانی وموافق جمیع امزجه است اگر شخصی
هر روز بقدر نیم دانگ ازان را با آب بر سنگ
سائیده بخورد مقاومت با جمیع سموم میکند واز
مضرت آنها ایمن میگردد واگرچه در بدن آن شخص
دغدغهٔ خلط غالب نیز باشد چنانچه در تریاق فاروق
ومثرودیطوس شرط است که بدن باید نقی وپاک
باشد درین نیست لیکن در کمال امتلا نشاید
خوب نباشد واحتیاط حاضر در است ووزن این یا در هر
تا بیست مثقال دیده شده وجمیع اجزای بادزهر حیوانی
دو طبقات وپردها میباشد تو بر تو مانند پیاز وگاه
است که طبقه یا بعضی ازان ضخیم تر از دیگری میباشد
ودر ابتدای تکون بتدریج طبقات آن یکی بعد دیگری
منعقد میگردد تا تمام وکامل می گردد وبعد ازان تمام
میگویند که اگر آنرا از جوف آن حیوان بر نیاورند
گرمی در شکم آن حیوان بهم میرسد که بمرور ایام آن
بادزهر را میخورد ویا خود بخود بسبب گرمی وحدت منحل
می گردد وبعضی اوقات یافته اند بادزهر را که بعضی
ازان را کرم خورده ویا منحل شده بود وگفته اند
که در حین برآوردن آن را از شکم آن حیوان
بغایت نرم می باشد وبعد از رسیدن هوای خارج
بآن وسرد شدن صلابت وحجریت بهم میرسانند
لهذا بمجرد برآوردن در حین گرمی ونرمی فی الفور
در دهن می اندازند بتقلیب زبان بهر شکلی که میخواهند
میسازند ولحظهٔ در دهان نگاه میدارند پس بیرون
می آورند وبدین سبب سطح ظاهر آن براق
واملس میباشد

فصل در بیان کیفیت پیدا شدن فادزهر در ولایت فارس

بدانکه صاحب تاریخ الحکما مسمی بخلاصة الحیوة ملا احمد
تتوی نوشته که از جملهٔ اتفاقات عجیبه پیدا شدن
بادزهر است در ولایت فارس وکیفیت ظهور آن
را در کتب معتبرهٔ حکما چنین آورده اند که در ایام
حکومت ملک خورم زاد که یکی از اجداد [illegible]
بود اختوش نام مردی که بصلاح وصدق دران
زمان اشتهار داشت واوقات او از صید بست
یعنی ادویه از صحرا آوردن وشناختن آن میگذشت
واو هر روز بصحراهای ولایت فارس وکوههای
آن دیار میرفت وادویه وعقاقیر جمع میکرد وبشهر
می آورد ویک نظرش بر گوزن کوهی افتاد
که بر قلهٔ کوه ایستاده فریاد می کرد وگاهی دست
وگاهی ذنب خود را بر زمین میزد وحرکات عجیبه او

از وضع غریبه رفتارش مشاهده نمود که گاهی در اثنای
جست و خیز بجانب آسمان نگاه می کرد و از روی
نشاط و خوشحالی او از غیر مکرر می کرد القصه چون اخنوش
این حالت از آن گوزن دید حربه خود را برداشته
از کمین گاه متوجه او شد تا آنکه خود را به نزدیک او
رسانید آنچنان حربه بر وی زد که از قله کوه پائین افتاد
اخنوش در ساعت خود را باو رسانیده ذبح نمود
و در اثنای ذبح دید که سر افعی بزرگی در دهن او است
که نیم جا دیده در دهن او مانده اخنوش چون آن را
مشاهده کرد تعجب او زیاده شد در حال شکم آن را
بشگافت که بر حقیقت حال اطلاع یابد چون رودهای
آنرا ملاحظه نمود از روده که بزبان فارسی آن را
هزار خانه گویند سنگی املس هموار یافت آن سنگ
را بر چوب زر شنگ نهاده بخدمت ملک خورم زاد
آمد و آنچه از احوال گوزن مشاهده نموده بود بعرض
رسانید ملک خورم زاد حکیم ارشناسیوس را که از اجداد
امام ابقراط و از تلامذه حکیم اقلیدس صاحب
تریاق صغیر و برادرزاده او بود و در مملکت فارس
منصب وزارت ملک خورم زاد چنانچه رسم آن
زمان بود که غیر حکیم را وزارت نمیدادند باو تعلق
داشت طلب نموده آنچه از اخنوش صیدلانی شنیده بود
باو تقریر کرد حکیم بعد از ساعتی تامل کرده روی
باخنوش آورد و گفت ای اخنوش آیا دهن آن
گوزن هیچ کف داشت یا نه اخنوش گفت دهنش
کف بسیار داشت حکیم پرسید که در ذنب او هیچ درمی
یا جراحتی بود یا نه گفت در طرف ذنب او گرهٔ سبز
رنگی بود ظاهرا چنان می نمود که پوست از آن موضع
کنده اند حکیم چون این علامت از اخنوش شنید
متوجه ملک شده بعد از ادای دعا و ثنائیکه در آن
زمان وزرا در وقت عرض مهمات بسلاطین میکردند
گفت ایها الملک خوراک این گوزن افعی است و
مرده او چنانکه اخنوش میگوید گرهٔ سبز رنگ هست و
همیشه دهن او لعق می کند و در رودهای او سنگ

همچنین متولد میشود یکی از آن تریاق جمیع زهرها است
و دیگر خاصیت زهر هلاهل دارد که ذرهٔ از آن
قاتل است پس ملک تبسم کرده گفت ایها
الحکیم اکنون این را تجربه باید کرد حکیم گفت کسی
را که قتل بر او واجب شده باشد حاضر کنند تا این را
تجربه کنم ملک فرمود تا از بندیخانه هفت کس را
حاضر ساختند آن جماعه چون بخدمت حاضر شدند
ملک از ایشان پرسید که آیا در ملت آبا و اجداد ما قتل
شما واجب است یا نه ایشان گفتند بمقتضای
شرع قتل ما واجب شده اکنون ملک گفت اکنون
مرا سنگی است مشتبه میان زهر و تریاق آنرا برای
امتحان بشما میدهم اگر زهر بوده باشد شما بسیاست
خود رسیده از عقوبت آخرت خلاص میشوید و اگر
تریاق است شما را منافع بدنی بسیار حاصل خواهد شد
و بعد از آن آزاد خواهید شد ایشان بایکدیگر مصلحت
کرده قبول آن کردند حکیم آن سنگ را وزن نمود چهار درم
بود بالسویه میان هشت نفر قسمت نمود و ایشانرا در
حضور ملک خورانید و جماعتی بر ایشان موکل ساخت
که تا پنج روز ایشانرا نگاه دارند که حقیقت حال
مشخص شود اتفاقا وقتیکه ایشان از مجلس ملک
بیرون میرفتند یکی از ایشان نارنجی از دست
شخصی گرفته آب آن را تمام بمکید و هفت نفر
دیگر بالای آن هیچ نخوردند و بعد از پنج روز ملک
ایشان را طلب داشته حکیم را فرمود که از احوال
تحقیق نماید که هر یکی را بعد از خوردن آن سنگ
چه حالت سانح شد یکی از ایشان گفت که مدت
یک سال بود که مرا خفقان حادث شده بود و
آنچنان شدت داشت که من بهلاکت خود راضی
بودم اکنون بمجرد خوردن این سنگ آن مرض
بالکلیه از من زائل شده دیگری گفت مرا درد سری
قدیم بود و هیچ لحظه و هیچ لمحه نبود که از وجع آن
الم نداشتم الحال بعد از تناول آن سنگ بیکساعت
آن درد سر من از من زائل شد هیچ اثری از د

در این پنج روز در خود دیدم میتوانم گفت که چشم
من بسیار ضعف داشت اکنون بخوردن آن
در باصرهٔ من قوت عظیم پیدا شده که در جوانی نیز آن
حالت را در باصرهٔ خود نمی یافتم چهارمی گفت که مرا درد
معده و وجع و ذرب و سحج بود و بمجرد و درد آن در
معدهٔ من آن مرض من بصحت متبدل گشت پنجمی
گفت مدت مدید بود که از درد زانو مینالیدم اکنون بالکلیه
آن درد از من مفارقت نمود ششمی گفت مرا بواسیر مولم بود
الحال آن الم بالکلیه زائل گشت و در بدن من نشاط و قوت
پیدا شد هفتمی گفت که مدت مدید بود که بر ساقین من
که قرحه خبیثه پیدا شده بود که همیشه صدید و چرک
متعفن از آن جاری بود اکنون همه زردی و خشکی آورده
بصحت متبدل و مندمل شد و رنگ پوست اصلی در آن جا
ظاهر میشود هشتمی گفت که مرا مدت دو ماه درد جگری بوده که
همیشه من از شدت آن مینالیدم از خوردن آن
سنگ اکنون شدت آن بیشتر شد حکیم گفت تو چیزی بعد
از خوردن آن سنگ خورده بودی گفت آری آب
یک نارنج را بالتمام مکیده بودم حکیم فرمود که این شدت
درد بسبب فعل آب نارنج است نه فعل آن سنگ چرا
که ترشی نارنج بارد و یابس است و برودت مستلزم
جمع و قبض است چنانچه یبوست موجب امساک و حفظ
و این هر دو وصف مانع اند از انتشار حرارت این
حجر و ظهور آثار آن ولهذا بعد از آن حکما بالکلیه منع
از خوردن ترشی فرموده اند و همچنین در هر دوای
ذوالخاصیه مثل پادزهر و تریاق فاروق و غیر آنها
تجویز هیچ قسم ترشی نفرموده اند اما وجه تسمیه این
سنگ بپادزهر گفته اند آن است که چون آن شخص
هشتمی که نارنج مکیده بود بخانه خود رفت درد سر او
بمرتبهٔ اشتداد یافت که ظلمت بر چشمهای او مستولی
گشت زن آن شخص از روی کمال اضطرار و
سراسیمگی بر در سرای ملک آمده فریاد برآورد و مرا باز زهر
بدهید چون آن داد از گلویش ملک شنید فرمود که نام این سنگ را
باز زهر قرار باید داد و بکثرت استعمال باز زهر پادزهر گردید

فصل در بیان جودت و رداءت بادزهر

بدانکه بهترین انواع بادزهر که اکثر مستعمل در معالجات
است خطهباتائی شبانکاره آن ست که رنگ آن
زیتونی یا ماشی مائل بسیاهی باشد بعضی زیتونے بعضے
ماشی را ترجیح میدهند خصوص که براق و باپردهاے
بسیار و چشم دار باشد یعنی در گوشهٔ آن مانند چشم
موضعی درخشنده بود چه این دلالت بر صفائی جوهر آن
می کند و با این وصف هرچند بلوطی شکل و بزرگتر باشد
بهتر است و امتحان خوبی آن آنست که با شیر بر روی
سنگ بسایند اگر رنگ آن سرخ برآید و یا شیر را منجمد
سازد خوب است و اگر زرد یا سرخ بسیار تیره برآید
بد است و دیگر آنکه با خاکستر و یا آهک خشک کف دست
خوب بمالند اگر رنگ خاکستر یا آهک را سبز یا لیمونی نماید
خوب است والا فلا و امتحان اصلی از مصنوعی آن آنست
که سر سوزن آهنی را بآتش نمایند و در آن فرو برند
اگر بدشواری و اندک فرو رود و دود زرد از آن
برآید و سر سوزن زرد گردد اصلی و اگر باسانی فرو رود
و دود سیاه از آن برآید و سر سوزن سیاه گردد
جعلی و مصنوعی است زیرا که شنیده شده که از صبر
و دواهاے دیگر بادزهر ها میسازند بسیار رزاق شبیه
باصلی که بحسب رویت بر اکثر حذاق اطبا مشتبه میگردد

فصل در بیان مزاج و کیفیت بادزهر خواص

شبانکاره آن و مقدار شربت و بدل آن

بدانکه با وجود آنکه آن گرم در سوم و خشک در دوم
است در جمیع امزجه و با نواع سموم حاره و بارده نباتیه
و حیوانیه و معدنیه مفید ست چه اثر آن چنانچه ذکر یافت
نه بطبیعت و مزاج است بلکه بخاصیت و صورت نوعیه
و بالطبع دفع مضرت سموم از اعضای رئیسه و سائر
بدن مینماید و تقویت آنها میکند و جهت تقویت
حرارت غریزی بسیار نافع و لیکن محرور المزاج الغایت
مفرد محرق خون و مورث التهاب و اسهال مودی است
و تحلیل اورام بارده سائیده آن به تنهائی و یا با آب
کشنیز تازه جهت اورام حاره و با گلاب جهت طاعون
و به تنهائی نیز و یا شراب جهت گزیدن هوام و با آب
ریحان جهت گزیدن زنبور همچنین با شراب و به تنهائی
نیز بر موضعی که مار و یا افعی و یا جانوران سمی گزیده
باشند باعث تسکین درد و وجع آن است و رسانیدن
و نجات او از هلاکت مالیدن و خورانیدن آن هر دو
صاحب کتاب بقراطی در کتابش خود آورده که زنبور
گزیده را دیدم که موضع نیش آن ورم کرده بود و سرخ
شده و از درد بیقرار و آرام بود قدری فادزهر را با آب
سوده بر موضع آن مالیدند هرجا اثر این دوا میرسید
فی الحال برنگ اصلی مائل میگردید و ورم آن تخفیف
می یافت و هم او نقل کرده که شخصے را مار گزیده و
تریاق حاضر نبود حجر التیس را با شراب سوده بدو دادند
و قدرے شیر نیز بر بالای آن خورانیدند بدن او آبله گردید
از هلاکت نجات یافت و نیز گفته اند که از خواص
آن است که چون بر محل گزیدن مار بندارند بر آن
موضع محکم می چسپد و تا زهر را تمام نکشد جدا نمیگردد و
اگر شخصے را زهر خورانیده باشند و همان لحظه فادزهر
آزموده را در هاون او نگاه دارند نفع تمام می بخشد و اگر
چند عدد فادزهر موصوف در کاسه چینی گذارند و
بر بالای آنها شیر بدوشند و زمانی توقف کنند که شیر قوت
و کیفیت فادزهر را بگیرد و آن شیر را بخوردن مسموم
دهند بعد خوردن آن شیر رانی کرده از ضرر آن سم
ایمن می گردد و گفته اند چون بسایند آنرا و بر موضع
جراحت هوام و غیر آن بپاشند زهر را جذب نموده
بترشیح دفع مینماید و باعث التیام آن میگردد و
نیز از فوائد آن انتعاش و زیاده نمودن حرارت
غریزی و تقویت قلب و حواس و دماغ و محافظت قوی
بدنی و تفریح و نشاط و ازالهٔ غم است و قدر شربت
آن از یک قیراط تا دو قیراط و در بعضے امزجه با بعضے
مصلحات تا سه قیراط نیز تجویز فرموده اند و زیاده
از آن کشند و بدل آن بوزن آن حجر الایل و اگر
نباشد فادزهر معدنی نوع اعلی و یا زمرد صاف
شفاف کهنه و یا زبرجد است ۔

فصل در بیان دستورات خوردن حجر التیس

دستور خوردن آن در اول فصل بهار نزد اعتدال
هوا و استواے لیل و نهار اگر کسے از اصحاب براے
حفظ صحت مزاج و تقویت قوی و ارواح و حرارت
غریزی چهار قیراط آنرا بر روی سنگ سماق بسیار
نرم سوده بخورد تمام سال مزاج و نشاط و قوت و شگفتگی
خود مشاهده می نماید بدین شرط یکی آنکه مزاج و سن
او مقتضی باشد یعنی در سن شباب و محرور المزاج نباشد
چه بواسطهٔ زیادتی حرارت آن هر دو را مضر است
چنانچه ذکر یافت دیگر آنکه در زمان گرما گرم و سرما
سرد نباشد دیگر آنکه قبل از شروع آن منضج و مسهل خفیفه
میل نمایند تا تنقیهٔ بدن فی الجمله حاصل گردد دیگر آنکه
پرهیز و احتما از حموضات و لبنیات و آب سرد و تقلیل
اطعمهٔ غلیظه و مفسدات معده و حرکات عنیفه و اعراض
نفسانیه و جماع و غم و اجتناب لازم دانند و اقلا ایام
پرهیز قبل از شروع ده روز و بعد از فراغ بیست روز
است دیگر آنکه در روز خوردن فادزهر بدن را لباسهاے
نرم و نازک و پاکیزه و معطر و رنگین ملبس سازند و طبیعت
را خوشحال و شگفته دارند و غم و اندوه را بخود را نه دهند
و اگر میسر آید در صحبت تفرج عمارات دلکشا مانند نانهٔ
شیرین کلام و مطربان خوش الحان مجلس نمایند و اطعمهٔ
لطیفهٔ خفیفه میل نمایند و دیگر اگر سال اول خوردن
این دوا باشد یکدانگ آنرا بگیرند و سنگ سماق بسیار
نرم سوده با شیرهٔ نبات سفید سرشته سه حصه نموده
در سه روز ناشتا هر روز یک حصه را حب ساخته فرو برند
بقسمیکه بدندانها نرسد و از عقب آن فنجانی پیاز
گلاب بنوشند و بعد از آن احتیاطاً جهت رفع
احتمال مضرت آن بدندانها چنانچه بعضے گمان برده
اند که مضر است بدندانها و چندان اصلی ندارد بسبز جاد
یا با آب کشنیز تازه مضمضه نمایند و اگر درین ایام سه
روز قبل و سه روز بعد از آن غذا را منحصر بنخود آب
گوشت جوان مرغ و بزغالهٔ فربه و برهٔ شیر مست
با هیل و دارچینی و قرنفل و از کبابها کباب گنجشک و تیهو و دراج

و مانند آنها تناول نمایند هر وقت از روز که گرسنه
شوند و شب شربت نبات با گلاب عرق بیدمشک
بنوشند و یا شربت معمول از شربت صندل و یا
شربت گاوزبان ساده یا عنبری یا شربت ابریشم
بدستور ساده یا عنبری یا معمول بحسب مزاج و اقتضای
وقت با گلاب و بیدمشک و یا با یکی از عرقهای
مناسبه و با شربتهای مناسبه دیگر که تخم بالنگو یا
تخم ریحان پاشیده و از حلویات حلوای یاقوتی
و سیب و به شیرین و برنج با روغن بادام و یا شیر که
نبات و اندک گلاب و از تنقلات شکر پنیر و نقل
بادام و خبیص و قرص عنبر و پسته و بادام و مانند آنها
بکار دارند و اگر سال دوم باشند دو دانگ و اگر
سال سوم باشند بمزاج موافقت کرده در حرارت
بر مزاج غالب نباشد نیم مثقال و الا بقدر برداشت
طبیعت و مزاج و سن و عادت و دیگر آنکه دران ایام
بحمام نروند زیرا که حرارت و رطوبت حمام فادزهر را
بعرق دفع می نماید و دیگر آنکه اگر درین ایام تقلیل غذا
نمایند آن مقدار که تخمه و فساد هضم عارض نگردد بهتر
است و بعضی مردم شش قیراط آنرا بر روی سنگ سماق
نرم سوده سه حصه نموده هر سه حصه را یک روز با گلاب
آمیخته قلمی را در دهان گرفته بدم فرو میکشند بقسمی که
بدندانها نرسد و از عقب آن شربتی از نبات و گلاب
می آشامند و بر بالای فرش نرم از پهلو به پهلو میگردند
و اندک راهی میروند که حرارت فی الجمله اشتعالی یابد
و بعد از دو ساعت یا هر وقت که خوب گرسنه شوند
طعام لطیف خفیف مثل نخود آب نخود و امثال آن
به تقلیل میل مینمایند و اگر به تنهائی نخواهند یا این
ادویه که حکیم محمد هاشم طهرانی در رساله جدوار و فاد
زهر خود نوشته اند ترکیب نموده تناول نمایند نیز خوب
است و آن این است که بگیرند طباشیر سفید مروارید
ناسفته از هر یک یک مثقال عنبر اشهب یکدانگ مثقال
مشک خالص نیم دانگ مثقال یاقوت لعل فادزهر
معدنی از هر یک نیم مثقال ورق طلا محلول ده عدد
ورق نقره محلول پانزده عدد جواهر و فادزهر را بر سنگ
سماق نیکو صلایه نموده باقی ادویه را نرم کوفته
بیخته مجموع را با شیرهٔ نبات سرشته حبوب بسته
سه حصه نموده هر حصه را یک روز با نبات فرو برند
اگر کسی در سن کهولت و ضعف مزاج شش قیراط
آن را بدستور مسطور مفرد یا مرکب در اول فصل بهار یا
اول فصل خریف بخورد بسیار مفید و سودمند است
دستوریکه آن زعفران مآب قلمی فرموده اند که ازین
بندهٔ حقیر محمد هاشم العلوی مخاطب بمعتمد الملوک است
دو درام فرجه بار ده روز از اول تحویل حمل تا سه قیراط
بمشایخ می خورانید این سه فادزهر حیوانی اصطهباناتی
مجرب پنج درم مروارید ناسفته زمرد اعلی ابریشم مقرض
صندل سفید گل داعشتانی ورق نقره از هر یک یک درم
ورق طلا یکدانگ صمغ عربی دو دانگ سوده بگلاب
سرشته حب سازند و سه حصه نموده هر روز یک حصه را
بخورند ✱ دستوریکه قلمی فرموده اند که حضرت استاذ
الاطبا و قدوة الحکما سید سند والد ماجد حقیر قدس سره
قرار داده اند این است که بگیرند عنبر اشهب مومیائی
دارابجردی از هر یک یک نخود مصطگی رومی یکدانگ
همه را در فنجان چینی کرده روغن مغز پسته داخل کرده
در ظرف مس کوچکی گلاب کرده بر سه آتش بگذارند
و سه پایه دران گذاشته فنجان را بر روی سه پایه
نهند و گلاب را بجوشانند تا اجزا حل شود پس
فادزهر حیوانی مجرب سه قیراط مشک خالص یک قیراط
قرنفل دار فلفل دارچینی عود هندی جوز بوا [illegible] و
الصلیب [illegible] عقرقرحا زنجبیل جدوار خطائی خصیة الثعلب
مصری از هر یک یکدانگ مثقال [illegible] کوفته
بیخته با آن سرشته حبوب سازند و سه حصه نموده هر
روز یک حصهٔ آن را فرو برند و از عقب آن نبات
سفید پنج درم تخم بالنگو یک درم گلاب عرق
گاوزبان از هر یک ده درم شربت نموده بنوشند
دستور دیگر از برای خوردن فادزهر حیوانی منقول
از خط استاذ الفضلا و الاطبا میرزا ابو طالب قلمی نموده
اند که گمان این است که از تالیف مغری الیه است
و دستور خوبی است و از اکثر نسخها بهتر است صنعت
آن فادزهر حیوانی نیمدانگ عنبر اشهب یکدانگ و
نیم مروارید ناسفته نیمدانگ کهربای شمعی بسد محرق
مغسول از هر یک نیم مثقال ورق طلا سه عدد ورق
نقره پنج عدد صندل سفید یک مثقال مومیائی دارابجردی
یکدانگ زعفران دو دانگ صمغ عربی دو دانگ اجزا
را صلایه کرده مومیائی را بروغن پسته مجموع را بشیرهٔ
نبات بقوام آورده سرشته سه حصه نمایند هر روز یک
حصه را در سه روز متوالی فرو برند و از شیرینی و ترشی
و ماست و پنیر سبزیها اجتناب نمایند و اگر یکدانگ
جدوار خطائی مجرب و نیمدانگ جندبیدستر سوده
اضافه نمایند بهتر است ✱ حب فادزهر حیوانی مرکب
حمیات وبائیه و امراض مزمنه و حاده و گزیدن
جانوران سمی را تریاق اکبر است و مخرج اخلاط
فاسدهٔ بدنی و مقوی بدن است و مقدار شربت
آن دو درم است منقول از مرکبات صالح حلبی طبیب
ابراهیم سلطان قیصر روم ✱ دستور خوردن فادزهر حیوانی
از حکیم عماد الدین محمود شیرازی ✱ صنعت آن
فادزهر حیوانی مروارید ناسفته یاقوت رمانی از هر
یک مثقال طباشیر سفید نیم مثقال عنبر اشهب مشک
تبتی از هر یک نیمدانگ صندل سفید چهار دانگ
و نیم عود قماری خام چهار دانگ مصطگی رومی دو دانگ
ورق نقره پنجاه عدد ورق طلا بیست عدد فادزهر
یاقوت و مروارید را بر سنگ سماق صلایه کرده ورق
طلا و ورق نقره را حل نموده باقی ادویه را کوفته بیخته
با شیرهٔ عناب سرشته و حبوب سازند و سه حصه
کرده هر روز یک حصه را ناشتا در اول تحویل حمل
فرو برند و قبل از خوردن فادزهر سه روز پرهیز کنند
از لبنیات و ترشیها و اغذیهٔ بادی و از مجامعت و
غذا نخود آب و قلیه و کباب و دستربه شربت فواکه
شیرین و شربت گاوزبان و تخم بالنگو و گلاب
و عرق بیدمشک و عرق گاوزبان و نبات مناسب است

میفرمایند که این مقدار که حکیم عماد الدین محمود مقرر کرده
اند از برای خوردن هر روز نمی باشد سم قاتل
زیرا که مقدار شربت از باد زهر حیوانی بقول جمع
متقدمین و متاخرین مقدار یک قیراط است و مقداری
که حکیم مقرر کرده اند هر روز دو دانگ بخوردن می آید
و این بنده حقیر دید شخصی را که سنش از شصت سال
متجاوز نموده بود و مزاجش سرد و بلغمی و باین دستور
این حب را خورد پس تمام بدنش سیاه شده هلاک
گردید و از نواب امیر الامرا بهادر ذو الفقار خان سپه
سالار ممالک هندوستان مسموع شده گفت
که من نیز شخصی را دیدم که باین دستور باد زهر را خورد
در روز دوم تپ محرقه آنرا عارض گردید و روز چهارم
هلاک شد پس فقیر اظهار این معنی را واجب دانست
تا دیگری عمل بآن نکنند ✣ دستور دیگر از حکیم عماد الدین
محمود که بسیار خوب است ✣ صنعت آن باد زهر حیوانی
نیم مثقال یاقوت رمانی لعل بدخشی عود هندی از
هر یک نیم دانگ زبرجد اعلی یکدانگ مشک خالص
عنبر اشهب مصطگی از هر یک یک جو ورق طلا دو عدد
ورق نقره چهار عدد علی الرسم بگلاب سرشته حبوب
سازند و سه حصه نموده هر روز یک حصه را فرو برند
و از عقب آن یک پیاله گلاب بنوشند و بعد از ظهر
نخود آب گوشت مرغ و قدری برنج و دارچینی بخورند
و آخر روز شربت نبات و گلاب و عرق بید مشک
بنوشند و مربای سیب شیرین و جوارش عود و جوارش
مصطگی میل کنند و نقل پسته و بادام تنقل نمایند و یک
هفته پیش و بعد از لبنیات و حموضات و سبزیها و
روغن و مباشرت اجتناب نمایند ✣ دستور دیگر از
برای خوردن باد زهر در ابتدای تحویل حمل یا اول
میزان آن است که بگیرند باد زهر حیوانی اصطهباناتی
مروارید ناسفته کهربای شمعی بسد از هر یک نیم
مثقال عنبر اشهب یاقوت رمانی زعفران صمغ عربی
از هر یک دو دو دانگ مشک تبتی مومیائی دارابجردی
از هر یک یکدانگ طباشیر سفید یکمثقال و نیم ورق طلا سی عدد

ورق نقره پنجاه عدد صندل سفید یکمثقال اجزا را
صلایه کرده باشیرهٔ نبات سفید سرشته حب ساخته
سه حصه نمایند و هر روز یک حصه آنرا فرو برند و از
ترشیها و بهست و پنیر حذر کنند و اگر شخصی که مزاج
بارد داشته باشند دهند جدوار خطائی مجرب دو دانگ
جند بید ستر یکدانگ داخل نمایند ✣ دستور دیگر
از برای خوردن باد زهر حیوانی ✣ صنعت آن
باد زهر حیوانی نیم مثقال یاقوت رمانی زمرد اعلی
از هر یک یکدانگ ورق طلا سه عدد ورق نقره
شش عدد مشک خالص عنبر اشهب مصطگی رومی
دارابجردی از هر یک یک نخود عود قماری خام نیم
دانگ بدستور حب سازند و سه حصه نموده هر روز
یک حصه را فرو برند و از عقب آن گلاب پیاله
بنوشند و غذا نخود آب گوشت جوان مرغ با قدری برنج
و دارچینی که در ان داخل کرده باشند تناول نمایند
و آخر روز شربت نبات سفید پنج درم تخم بالنگو
یکدرم گلاب ده درم بنوشند و قلمی نموده اند که این
نسخه خوب است بشرط آنکه وزن باد زهر نیم درم
باشد ✣ دستور دیگر که بهترین دستورات متاخرین
است چه آن دستورات دیگر در اکثر امزجه ضرر عظیم
دارد و این بسبب آنکه وزن باد زهر موافق است با آنچه
متقدمین قرار داده اند ضرر آن دستورات دیگر را
ندارد ✣ صنعت آن باد زهر حیوانی اصطهباناتی یک
دانگ مثقال صیرفی طباشیر سفید عنبر اشهب از
هر یک دو دانگ مروارید ناسفته مشک تبتی مصطگی
رومی از هر یک نیم دانگ صندل سفید عود هندی
خام از هر یک یکدانگ ورق نقره دو مثقال
ادویه را صلایه نموده باشیرهٔ نبات یا شراب
فواکه شیرین یا شراب گاوزبان یا شراب ابریشم
دو وزن ادویه سرشته پنج حصه نموده هر روز یک
حصه را بخورند ✣ دستور دیگر باد زهر حیوانی
طباشیر سفید از هر یک نیم مثقال عنبر اشهب مشک
تبتی صندل سفید عود قماری خام از هر یک نیم دانگ

مصطگی رومی یکدانگ مروارید ناسفته یاقوت رمانی
از هر یک یک مثقال ورق طلا بیست عدد ورق
نقره پنجاه عدد ادویه را بدستور مقرر صلایه کرده باشیرهٔ
نبات سرشته حب سازند و سه حصه نموده سه روز فرو
برند و سه روز قبل از خوردن باد زهر و یک هفته بعد
از آن از لبنیات و ترشیها پرهیز نمایند ✣ صنعت آن
باد زهر حیوانی نیم مثقال یاقوت رمانی لعل بدخشی
عود هندی خام از هر یک نیم دانگ زمرد یکدانگ
ورق طلا دو عدد ورق نقره چهار عدد مشک تبتی
مصطگی از هر یک نخود کوفته بیخته بگلاب سرشته
حبوب ساخته سه حصه نمایند و هر روز یک حصه را
با گلاب پانزده مثقال فرو برند و غذا قریب ظهر
نخود آب مرغ جوان که دارچینی زنجبیل و قرنفل داخل کرده
باشند بخورند و آخر روز گلاب و عرق بید مشک از
هر یک ده درم نبات سفید پنج درم تخم فرنجمشک یک
درم بنوشند و جوارش عود ساده و جوارش مصطگی و
مغز پسته و مغز بادام تناول نمایند و یک روز پیش
از خوردن باد زهر و یک هفته بعد از آن از ترشیها
و بقول و لبنیات اجتناب لازم است ✣ دستور دیگر
باد زهر حیوانی مروارید ناسفته کهربای شمعی بسد یاقوت
رمانی از هر یک نیم مثقال طباشیر سفید صندل
سرخ از هر یک یک مثقال مشک تبتی مومیائی دارابجرد
از هر یک یکدانگ عنبر اشهب دو دانگ ورق طلا ورق
نقره از هر یک سه عدد زعفران دو دانگ صمغ عربی
یک مثقال اجزا را کوفته بیخته بشیرهٔ نبات سرشته
حبوب سازند و سه حصه نموده هر روز یک
حصه را تناول نمایند و از ترشیها و لبنیات پرهیز
نمایند و اگر شخصی بسیار بارد المزاج باشد جدوار
خطائی مجرب دو دانگ جند بید ستر یکدانگ داخل نمایند
دستور خوردن باد زهر حیوانی بنوع ✣ صنعت آن
مشک یکدانگ عنبر اشهب یکدانگ و نیم مروارید ناسفته
نیم مثقال کهربا نیم مثقال بسد نیم مثقال یاقوت چهار
دانگ طباشیر سفید یکمثقال صندل سفید نیم مثقال ورق طلا

یا دزهر حیوانی از هر یک یکدانگ و نیم تا دو دانگ زعفران یکدانگ صمغ عربی دو دانگ اجزا را صلایه نموده با خمیرهٔ نبات سرشته بورق نقره پنجعدد و ورق طلا سه عدد آلوده کرده حب ساخته سه قسم نموده هر روز قسمے را فرو برند اگر مزاج لبسیار سرد باشد مومیائی دارا بجردی وجدوار و جندبیدستر داخل میتوان کرد و آنا دستوراتیکه میرزا محمد قاضی در رسالهٔ فادزهریه خود که منتخب از رسالهٔ حکیم سالک الدین یزدی نموده از انجمله یکی آن است که گفته اند که بهتر آن است که بادزهر را بے انضمام چیزے استعمال کنند و اگر چیزے داخل نمایند می باید که فی الجمله مناسبتے ببادزهر داشته باشد جهت آنکه بادزهر را تاثیر او ر ابدان انسان بخاصیت است و تاثیر بعضے ادویهٔ دیگر از حیثیت کیفیت مزاج است اگر باهم ضم کنند باید که موافقت بمزاج هر کس را ملاحظه نمایند و از جملهٔ مجربات الشیان این ترکیب است که بجهت صاحب مفاصل ترتیب داده اند ٭ صنعت آن سورنجان مصری دو مثقال بوزیدان مصطگی جوز بوا مروارید ناسفته از هر یک یک مثقال بادزهر حیوانی چهار دانگ ورق طلا و ورق نقره محلولین از هر یک بیست عدد عنبر اشهب مشک خالص صندل سفید کهربائے شمعی از هر یک نیم مثقال عدد ادویه دوازده است و وزن آن هشت مثقال و چهار دانگ اجزا کوفته بیخته بادزهر و مروارید را بسنگ سماق صلایه کرده بشیرهٔ نبات بسرشند و چهار حصه کنند و در وقت تحویل شمس بحمل در چهار روز ناشتا بخورند و بعد از دو ساعت شربتے از نبات و گلاب و عرق بیدمشک و تخم بالنگو بنوشند و غذا نخود آب جوان مرغ یا گوشت بره یا زیره و زعفران و دارچینی میل نمایند ٭ نوع دیگر جهت تقویت باه و ضعف قلب مرطوب المزاجان ترتیب داده اند صنعت آن بادزهر حیوانی عنبر اشهب مشک خالص از هر یک نیم مثقال قرص افعی مروارید ناسفته خصیة الثعلب مصطگی صندل سفید مقاصری عود قماری

از هر یک یک مثقال ورق طلا ده عدد و ورق نقره بیست عدد اجزا را مجتمع ساخته علی الرسم در شربت گاوزبان سرشته چهار حصه نموده در چهار صبح بطریق مذکور بنوشند و در آن ایام شکربلا دو حنیا بلا دو کبک جوان و مرغ و کبوتر بچه میل کنند و از اشربه شربت صندل و گاوزبان عنبری و شربت سیب و امثال آن و از نقلات شکر صندلی و شکر پنیر و نقل پسته دمشکوفی که مناسب دانند عدد ادویه با شربت دوازده است ٭ نوع دیگر که در تحریک باه و قوت شهوانی بے نظیر است ٭ صنعت آن بادزهر حیوانے مروارید ناسفته از هر یک نیم مثقال جدوار مجرب خصیة الثعلب مصری از هر یک یکمثقال یاقوت سرخ مرجان قرمزی از هر یک دو دانگ زعفران لاجورد مغسول از هر یک یکدانگ ورق طلا دو عدد و ورق نقره پنجعدد عنبر اشهب چهار نخود مشک خالص و نخود ادویه علی الرسم در نوشدارو لؤلؤی بسرشند و سه حصه نمایند و در سه صباح بدستور بنوشند ٭ نوع دیگر بادزهر حیوانی را به تنهائی با گلاب بر سنگ سماق سائیده در معجونے مناسب مثل دوا المسک و نوشدارو و مفرح یاقوتی بسرشند و در سه صباح بطریق معهود بنوشند

فصل در ذکر حبوب بادزهر حیوانے

حب بادزهر جهت تقویت قلب و دماغ و کبد و معده نافع و نفث الدم و اسهال را مفید صنعت آن مروارید ناسفته نیم مثقال کهربا نیم مثقال مشک خالص یکدانگ لسبد یاقوت صندل سفید طباشیر سفید از هر یک نیم مثقال بادزهر حیوانی یک دانگ و نیم زعفران یکدانگ صمغ عربی یکمثقال کوفته بیخته حب سازند ٭ حب بادزهر که بجهت ابقائے قوت حیوانی خورند ٭ صنعت آن بادزهر حیوانی نیم مثقال عود هندی غرقی خام یاقوت رمانی پیکوئی لعل بدخشی از هر یک یکدانگ زبرجد دو دانگ ورق طلا دو عدد و ورق نقره چهار عدد و عنبر اشهب

یک نخود مصطگی دو دانگ اجزا را نخیته صلایه کردنی است بر سنگ سماق صلایه کرده و باقی را در هاون نرم کوبیده بیخته بگلاب سرشته بورق طلا و نقره محلول مخلوط ساخته و حب ساخته سه قسمت نموده هر روز قسمی را فرو برند و از عقب آن گلاب بنوشند ٭ حب بادزهر حیوانی قلمی فرموده اند که از قدوهٔ حکمائے اشراق و سید الطبائے آفاق والد ماجد حقیر قدس سره العزیز است صنعت آن بادزهر حیوانی مجرب یکدانگ مشک خطائی عنبر اشهب مومیائی دارابجردی از هر یک نیم دانگ مروارید ناسفته کهربائی شمعی لسبد محرق از هر یک نیم مثقال یاقوت رمانی دو دانگ طباشیر سفید یک مثقال ورق طلا ورق نقره از هر یک سی عدد صندل سفید یک مثقال زعفران صمغ عربی از هر یک دو دانگ مومیائی و عنبر را بروغن بلسان گداخته جواهر را بگلاب صلایه نموده باقی ادویه را کوفته بیخته و صمغ را بگلاب حل کرده ورق طلا و ورق نقره را با آن حل کرده باقی ادویه را با آن سرشته حبها سازند هر حبے بقدر نخودی هفت حصه نموده هر روز یک حصه آنرا با گلاب و عرق گاوزبان از هر یک ده مثقال فرو برند ٭ حب بادزهر حیوانی صنعت آن بادزهر حیوانی مجرب بادزهر معدنی خطائی عود هندی قرنفل سنبل الطیب دارچینی جوز بوا از هر یک دو دانگ عنبر اشهب مشک تبتی زعفران ورق طلا ورق نقره از هر یک نیم دانگ صمغ عربی یکدانگ صمغ عربی را بگلاب حل کرده ادویه را کوفته بیخته با آن سرشته حبها سازند هر حبے بقدر نخودی هر روز دو حب آنرا با گلاب و عرق گاوزبان پنج مثقال فرو برند ٭ حب بادزهر حیوانی نیز از ان قدس الله سره است ٭ صنعت آن بادزهر حیوانی یکدانگ و نیم یاقوت رمانی لعل بدخشی مروارید ناسفته مصطگی رومی درونج عقربی حب بلسان از هر یک نیم مثقال زعفران جندبیدستر مومیائی دارابجردی از هر یک دانگ ورق نقره ورق طلا مشک تبتی عنبر اشهب از هر یک نیم دانگ صمغ عربی یکدانگ

آن محسوس نگردد و همچنین افیون را دیگر آنکه گفته‌اند
که چون در آفتاب بگذارند عرق کند و گداخته شود و آن
عرق را اگر بخوردن صاحب تب دهند تب او زائل گردد
و شاید این توهمی باشد و اصلی نداشته باشد + دیگر آنکه
گفته‌اند که چون بر طعامی که بسم آلوده باشد بگذارند اگر
عرق کند پادزهر بسیار خوب است والا نه دیگر آنکه گفته‌اند که
چون بقدر یک جو از آن بسایند و بخورند افعی دهند اگر
افعی را بکشد پادزهر خوب است و علامت آن خوبی
نیز آنست که چون سمی حیوانی بخورانند و یا آنرا بگزانند
و بعد از آن قدری معتد از آن سایند و بآن حیوان
خورانند و در صورت گزانیدن نیز بر موضع گزیده بمالند
اگر زهر سمیت نمایند بسیار خوب است و الا قابل امتحان نیست دیگر
آنکه در یکی از سموم مشروبه با ملد و دفعه امتحان نمایند اگر
نفع و اثر تمام از و ظاهر شود خوب است والا نه و شاید
بعضی ازین اقوال خالی از مبالغه نباشد و فرق میان
خطائی و چینی و غیر آن مانند خراسانی و کرمانی و قندهاری
و شاه مقصودی و خلیصی آنست که خطائی و چینی نرم
میباشد و باقی صلب ولیکن صلابت بعضی زیاده و
بعضی کمتر و در باقی اوصاف از خوشبوئی و خوش طعمی و
خوش رنگی و قماش و صفائی جوهر سنگ و ملاست و سفید
برآمدن محک همه برابرند با مزیت خطائی و بعضی از
قدمای اطبا خراسانی را در نفع و اثر بغدادی با چینی
بلکه زیاده از آن میدانند و بغدادی نیز بهترین است
و بهترین الوان آن زرد و صاف را نیم رنگ و بعد الآن
اغبر و بعد از آن مائل بسبزی و نخودی گفته حاصل آنکه
هر سنگی که متصف باوصاف مذکوره و بسیار خوشبو باشد
و از هر جا که باشد خوب و با تریاقیت است
هر چند بیشتر بهتر و هر سنگی که اوصاف مذکوره در آن
کمتر آن ضعیف‌تر ۵

در بیان مزاج و طبع این سنگ

اطبا را در آن اختلاف است بعضی گرم گفته‌اند
و بعضی سرد و بعضی معتدل و بعضی معتدل مائل
بقوت و قول باعتدال اقرب بصواب است ۵
و یابس در درجه دوم بالاتفاق ۵

بیان منافع و خواص آن

گفته‌اند موافق است بجمیع امزجه عجب آنکه نفع
آن بخاصیت است نه بطبیعت فقط و دفع جمیع
سموم نماید و تا دوازده قیراط آنکه بتقریب یکدرم
باشد مقاوم جمیع سموم حیوانی و نباتی و معدنی است
و چون آنرا حمایله نموده و حمایل نمایند هر روز یک
آنرا فرو برند تا چهل روز محافظ صحت و مانع ضرر
هوای وبائی و اختلاف میاه و اهویه و مانع عفونت
اخلاط و زائل کنند سمیت آن و مقوی قوی عصبانی
و قوی و مفاصل و محلل ریاح و اورام بارده و
حاره است و جهت خفقان و ضعف قلب و معده
و اسهال و در اواخر سقیه که قی و اسهال بند نشود
جهت ربو و ضیق النفس از اثر سموم و غش
با نخود یا طاعون و وبا مفرد یا با گلاب یا عرق بید
مشک یا غیر آن از عرقهای مناسبه یا آب خالص
سائیده آشامیدن و اگر با ادویه مناسبه دیگر ترکیب
نمایند نیز بسیار مؤثر و شربتی از آن از یک قیراط تا
دوازده قیراط است افلاطون در کتاب جامع الجواهر
در فصل پادزهر کانی میگوید که سم را دفع مینماید و
شریانات و بدن را از آن پاک میسازد و تنقیه
میکند و خون را از سمیت خالص میسازد و از هر سم
قاتلی که باشد هرگاه مبادرت در خوردن آن نموده
شود پیش از انتشار و پراکنده شدن سم در بدن
همچنین نفع می‌بخشد نفع ظاهر بین در گزیدن جانوران
و حیوانات سمی اگر بسایند و بر موضع لسع هوام
گزیده باشند سم را از موضع دفع مینماید و حکیم محمد
هاشم طهرانی در رساله پادزهریه خود نوشته که از
غرائب آثار آن اینست که شخصی از روی جهل
در حالت تخمه مفسد کرده و درد شدیده در جانب
جگر و زیر اضلاع او عارض گشته بود و سه دانگ از این پادزهر
به سه دفعه در یکروز باو داده شده هر مرتبه آزار
او تخفیف یافت و در آخر روز مرض و وجع او
بالکلیه دفع گردید و صحت یافت و اگر کسی را به نیشتر
سمی فصد کرده باشند قدری از آن سنگ را
بسایند و بر آن بپاشند مضرت نرساند ارسطو گفته
که اگر از پادزهر معدنی نوع اعلی انگشتری سازند
و در دست کنند و همیشه با خود نگاه دارند سموم
بدارنده آن چندان اثر نمی‌کند که در غیر آن و
دوستی که در آن این انگشتری باشد اگر داخل
طعامی کنند که سمیت داشته باشد مدت و قوت
آنها ضعیف و کم میگردد و ازین قبیل است زیرا که
آن نقل کرده‌اند که اگر بر این سنگ در دقیقه‌ای که قمر
در برج عقرب باشد صورت عقربی نقش کنند و
بر نگین آن انگشتری مثلا الغضب نمانند عقرب
بدارنده آن مضرتی نرساند و نزدیک او نمی
شود و با خود داشتن این انگشتری نیز این اثر
دارد و اگر این انگشتری را با انگشتری که ارسطو
نقل کرده در دهن دبیب سموم گذارند و بکند نافع
است او را و همچنین اگر بر موضع لسع عقرب و هوام
و طیارات ذوات السموم مثل زنبور بمالند
نافع و مؤثر باشد و بدل آن زمرد سبز صاف خوش
رنگ آبدار است و گفته که نسخه زمرد گمانست بوزن
آنست در طبع و مزاج و قدر شربت زمرد پادزهر
دو هر قدری برابر است چون با آب سرد یا با نباتات
یا با عسل بنوشند در جمیع افعال قائم مقام آن است
و در بعد صاف تور نیز در نفع و اثر قریب بزمرد
و طلی است لیکن گفته‌اند بسبب زیادتی بوی خوشی
که دارد و بدان جهت شفا نیز دو جوهر اوصاف
اند زمرد است و لهذا از درجه اعتدال انحراف یافته
و مثل آن بدل یک مثل زمرد میتواند بود و گفته‌اند
که اگر پادزهر کانی سفید را با آب بسایند و بر عضوی که
بواسطه سقطه و ضربه متألم شده باشد طلا نمایند
ازاله الم و منع تورم آن مینماید و چون زهر خورده
را بخورانند زهر را بطریق عرق دفع مینماید

فصل در ذکر حبوب پادزهر معدنی

حب بادزهر معدنی چون چهل روز متوالی مداو
مداومت کرده شود جمیع منافع مسطوره در بادزهر
ازان بظهور میرسد + صنعت آن بادزهر معدنی
مروارید ناسفته کهربای شمعی طباشیر سفید گل اغستانی
گل ارمنی مغسول صندل سفید از هریک دو درم و نیم
ورق نقره یکدرم ورق طلا نیمدرم عنبر اشهب دو
دانگ کوفته بیخته امتاد حب ساخته هر روز دو
حب آنرا با گلاب فرو برند + حب بادزهر معدنی
دیگر تالیف آن مرحوم بجهت جمیع خواص مذکوره و
تقویت باه مجرب است صنعت آن بادزهر معدنی
یکمثقال مروارید ناسفته کهربا یاقوت رمانی زمرد
کهنه سبز و مانی مرجان قرقری شقاقل مصری بهمن سفید
بهمن سرخ طباشیر گل گاوزبان صندل سفید دار
چینی از هریک یکمثقال و یکدانگ و نیم زعفران چهار
دانگ عنبر اشهب مشک تبتی خالص از هریک نیم
مثقال جواهر را با گلاب صلایه نموده ورق طلا نیم
مثقال محلول ورق نقره محلول چهار دانگ ادویه
کوفته بیخته عنبر اشهب را با نبات سوده مجموع
حب سازند هر حبی بقدر نخودی هر روز چهار حب آنرا
فرو برند حب بادزهر معدنی در تقویت قلب و دفع
سموم و ازاله ضرر سموم سمی و اصلاح اخلاط فاسده
بدل بی‌نظیر است + صنعت آن بادزهر معدنی
خطائی یاقوت رمانی مروارید ناسفته کهربا گل ارمنی
مغسول درونج عقربی حب بلسان شقاقل مصری
بهمن سرخ بهمن سفید حب الغار طباشیر سفید گل
گاوزبان صندل سفید دارچینی از هریک یکمثقال
زعفران نیم مثقال عنبر اشهب مشک خالص ورق
نقره ورق طلا از هریک یکدانگ و نیم جواهر را
بعرق بیدمشک سماق با گلاب صلایه کرده ورق طلا
ورق نقره را با آب صمغ عربی محلول حل نموده
مشک و زعفران را بگلاب حل کرده عنبر را در روغن
بلسان نیم مثقال گداخته باقی ادویه را کوفته
بیخته همه را در هم کرده و نیکو سرشته حبها سازند

هر حبی بقدر قیراطی و هر روز پنجعدد ازین حبوب
را با گلاب ده مثقال فرو برند حب بادزهر معدنی
مشهور بحب تلاتی نافع از برای تقویت قلب و
دماغ + صنعت آن بادزهر معدنی خطائی و
مروارید ناسفته سائیده صندل سفید جزو متساوی
کوفته بیخته با گلاب یا عرق بیدمشک سرشته حبوب
سازند هر حبی بقدر نخودی شربتی از سه حب تا
پنج حب با گلاب یا عرق بیدمشک فرو برند سفوف
بادزهر معدنی تالیف میرزا ابراهیم مستی فرموده‌اند
که این سفوف را منافع لاتحصی است و در تقویت
هاضمه و قلب و دماغ بی‌مثال است و با وجود این
افعال نیست بسیار حار + صنعت آن بادزهر
معدنی خطائی مروارید ناسفته از هریک پنجمثقال
عود قماری عود الصلیب کشنیز خشک دانه هیل
اسطوخودوس گل گاوزبان بادرنجبویه زرشک
منقی از هریک سه مثقال رازیانه گلسرخ از هریک
یکمثقال عنبر اشهب یک مثقال کوفته بیخته سفوف سازند
نبات سفید یکصد و پنجاه شربتی یکمثقال و نیم با
گلاب سفوف سازند بادرنجبویه معرب بادرنگبوی
فارسی و بیخ مفرح القلب بقله اترجیه و ترنجان نیز
نامند و بهندی بلی لوٹن و آن نباتی است در بو
شبیه ببادرنگ و خودرو و بستانی میباشد نوعی را که
برگش لطیف و طولانی و اطراف برگ مثل اره و
شاخش مربعه مشبه بریحان و گلش بنفش مایل بسرخی
و بجای سبزی با طعام میخورند بعضی ضعیف میباشد و هر
سال تخم آن سبز میشود و تخمش شبیه به تخم کتان و اغبر و
نوعی دیگر در بوی بادرنگ شبیه و از آن تند بوتر و برگش
مایل به تدویر و صحرائی و بستانی میباشد بی‌ساق و
شاخها و بسیار از یک شاخ و بیخ میروید و برگش باخشونت
و عریض و از برگ نعناع بزرگتر و گلش سفید و کم
تخم و در دارالشفا آنرا بادرنجبویه مینامند و ریشه او
مثل نعناع هر سال سبز میشود و دیگر این نوع را
دوست میدارند و بجای [illegible] هر دو را [illegible] مینامند

و آنچنان نیست و حکیم میر محمد مومن نوشته که آنچه مولف
اختیارات بدیعی گفته که آن بالنگو است غلط است
چه تخم بادرنجبویه باریکتر از تخم ریحان و اغبر است و تخم
بالنگو را کشته گیاه آنرا از جمله ریحان مشاهده نموده
و آن ریحان سبز و بزرگ است و در بو مثل شاه
سفرم و بادرنجبویه در دوم گرم و خشک است و مقوی
دل و دماغ و حواس و معده و جگر و مفرح و ملطف طعام
غلیظ و هاضم و مورث ذکا و حفظ و جهت عسر النفس
و خفقان و غشی و فواق و تحلیل سودا و امراض بلغمی
و کابوس و منغص و امراض درکین و گرده و دفع
سموم مطلقا و جهت سوداوی و سده دماغ نافع
و برگ مسحوق آن از پنجدرم تا ده درم با شراب جهت
گزیدن سگ دیوانه و رتیلا نیز یا و ضمادا مفید
خائیدن آن جهت ازاله بوی شراب و بدبوی
دهان بسیار موثر و مضمضه طبیخش جهت فساد دندان
و جلوس در آن جهت احتباس حیض و ضمادش جهت
درد مفاصل و طلای آب آن جهت جرب سوداوی و نمله و
نار فارسی و آکله و رفع لرزه و قشعریره و با نمک
جهت خنازیر و سه درم آن با نیمدرم نطرون جهت
قرحه امعا و با یک مثقال نطرون جهت رفع ضرر فطر
و سمارغ و لعوق آن با عسل جهت عسر نفس و نفس
انتصابی نافع و مضر ورک و مصلحش صمغ عربی و کتیرا
و بدلش دو وزن آن ابریشم و دو ثلث آن پوست
ترنج و قدر شربت از خشک آن تا ده درم و از تازه
آن تا بیست درم است و تخمش در افعال ضعیفتر از
برگش است و یکمثقال او جهت دفع لرزه و قشعریره
و مغص نافع و قدر شربتش تا دو مثقال است —
شراب بادرنجبویه امراض بارده و سوداویه دماغی
و سده‌های دماغی و خفقان بارد و سوء مزاج بارد
سوداوی قلب را نافع است + صنعت آن آب
بادرنجبویه تازه یکمن و با یکمن قند سفید بقوام
آورند و اگر تازه آن نباشد پنجاه مثقال بادرنجبویه
خشک را بجوشانند و پالایند و با یکمن قند سفید

آورند، شراب بادرنجبویه مرکب بادرنجبویه برگ تازه
مثقال و تخم بادرنجبویه تخم فرنجمشک تخم کاسنی از هر یک
ده مثقال گاوزبان اصل السوس از هر یک
پنجمثقال رازیانه بسفایج فستقی از هر یک چهار
مثقال ابریسم سه مثقال گلاب یک مینا آب سیب
شیرین دو لیت مثقال قند سفید یکصد و پنجاه
مثقال بدستور مقرر مرتب نمایند، نسخه دیگر از ذخیره
صنعت آن شربت بادرنجبویه که شیخ رئیس در ادویه
قلبیه ذکر کرده و در اکثر اقسام ضعف قلب و دماغ
و تنقیه آنها مجرب است تخم کاسنی تخم فرنجمشک تخم بادرنجبویه
از هر یکده مثقال گاوزبان گیلانی گل گاوزبان
رازیانه پنج بنفشه اصل السوس مقشر از هر یک سه مثقال
برسیاوشان بسفایج فستقی مقشر افتیمون از هر یک
پنج مثقال بادرنجبویه نه مثقال در عرق بیدمشک
و گلاب و آب سیب خیسانیده جوشانیده صافی
نموده با یکصد و چهل مثقال قند سفید بقوام آورند
عرق بادرنجبویه مقوی اعضای رئیسه و معده و مفرح
و مفتح و ملطف و هاضم طعام و ذکی ذهن و حافظ و
بارد المزاج را نافع است صنعت آن برگ بادرنجبویه
تازه سبز در دیگ کنند و در یکمن آن ششمن آب
خالص شیرین داخل کنند و اگر تند خواهند کمتر و اگر
ملایم خواهند زیاده و بدستور متعارف عرق کشند و اگر
برگ بادرنجبویه تازه سبز نباشد از خشک آن بگیرند و
در یکمن آن هشت من آب یا کمتر زیاده بنا بر اغراض
داخل کرده و عرق کشند؛

فصل در بیان بادهرج

بادهرج به نسخه سید اسمعیل جرجانی ریاح غلیظ در
معده و احشا را تحلیل برد و سدهای کبد و طحال بگشاید
و ضیق النفس و یرقان سددی و استرخای اعضا و درد
رحم و تب ربع را مفید و حیض بگشاید و معنی آن تریاق
الریاح است مانند بادزهر که تریاق السم است و در
افیون نیز ذکر یافت، صنعت آن بزر الاسپند جبلی
از هر یک سه درم زرنباد درونج عقربی عاقرقرحا فلفل
سلیخه سیاه اسارون قسط تلخ زنجبیل زعفران از
هر یکدو درم کوفته بیخته بعسل مصفی سه وزن ادویه
بدستور مقرر معجون سازند شربتی یکمثقال، باد
هرج بنسخه سمرقندی در قرابادین از کتب معتبره
اینه نافع از برای برودت معده و ورم و احتباس
طمث و ریاح غلیظه آن، صنعت آن زرنباد
درونج عقربی بزر البنج سفید جندبیدستر فلفل سفید
فلفل سیاه دارفلفل سلیخه قسط سنبل الطیب اکلیل
الملک بزر الاسفند نانخواه قرنفل شونیز زنجبیل
جاوشیر اشق قنه سکبینج حب المحلب از هر یک
شش درم خردل دج ترکی حب النار میعه سائله
خربق سفید زعفران سعد کوفی از هر یکده درم مر و
ناسفته سه درم مر کی صافی صبر سقوطری از هر یک
دوازده درم حلیبه پانزده درم همه را بشراب
حل کرده باقی ادویه را کوفته بیخته بعسل بسرشند شربتی
از یکدرم تا دو درم و در نسخه دیگر شربتی از یک
مثقال است بزر الاسفند تخم کرفس است؛

فصل در ذکر نسخ باسلیقونات

بدانکه باسلیقون بمعنی کحل روشنائی است
و بمعنی جالب السعادت نیز گفته اند و گویند
بلغت یونانی بمعنی ملک اعظم است و باسلیقون
دوای اکحل است و نام پادشاهی است که این دوا بجهت
او ساخته شده و باسم آن شهرت یافته و بقراط
مولف آنست، باسلیقون کبیر تاریکی چشم و ابتدای
نزول آب و دمعه و جرب و سبل و ظفره و شرناق
را نافع است، صنعت آن کف دریا اقلیمیای
نقره از هر یکده درم نمک اندرانی سادج هندی
سفیداب ارزیر دار فلفل فلفل سنبل الطیب سرمه
اصفهانی از هر یکدو درم نمک هندی قرنفل و دلیا
از هر یکدو درم صبر سقوطری عصاره مامیثا مس سوخته
از هر یک پنجدرم مامیران چینی مر کی نوشادر زرد
چوبه از هر یک سه درم هلیله زرد چهار درم مثل غبار
سائیده بچشم کشند باسلیقون کبیر خالی و احافظ
صحت چشم و نافع است از برای جرب و حکه و غشاوه و
ظلمت اجفان و سبل و دمعه و بیاض کهنه و در
هر مرض که از حرارت نباشد این دوا بهتر است آنرا
از روشنائی شیخ الرئیس گفته که این دوائیست جلا
دهنده از برای چشم میکشند در چشم و در حال صحت در
هر روز یکمرتبه پس جلا میدهد بصر را و حفظ صحت چشم
صحیح میکنند، شفائی گفته که تاریکی چشم و ابتدای آب و
دمعه و جرب و سبل و ظفره و شرناق را نافع است،
صنعت آن بنسخه شیخ رئیس که در جمله ثانیه از قرابادین
قانون نوشته اقلیمیای فضه زبد البحر از هر یکده درم
مس سوخته پنجدرم سفیداب قلعی نمک اندرانی از
هر یک سه درم نوشادر ده درم فلفل از هر یکده درم قرنفل
اشنه از هر یک یکدرم فلفل چهار درم کافور ریاحی نیم درم
کوفته بیخته صلایه کنند بر سنگ سماق و در چشم کشند،
باسلیقون کبیر بنسخه شیخ داود؛ صنعت آن اقلیمیای
فضه زبد البحر از هر یکده درم مس سوخته سفیداب قلعی
نمک اندرانی فلفل سیاه یکده درم نوشادر دار فلفل
از هر یک دو درم و نیم قرنفل اشنه از هر یک یکدرم کافور
نیم درم و در بعضی نسخها سرمه اصفهانی چهار درم داخل
است و باکی نیست از داخل بودن آن باسلیقون اکبر
بنسخه حاوی صغیر صنعت آن زبد البحر اقلیمیای فضی
اقلیمیای ذهبی از هر یکده درم مس سوخته پنجدرم نمک
اندرانی سادج هندی سفیداب ارزیر فلفل دار فلفل
جندبیدستر سنبل الطیب سرمه اصفهانی از هر یکدو
درم قرنفل یکدرم صبر سقوطری پانزده درم اشنه
یکدرم مر صافی مامیران چینی نوشادر زرد چوبه از
هر یک سه درم پوست هلیله زرد چهار درم نمک طعام
یکدرم و در نسخه دیگر صبر پنجدرم و قرنفل دو درم است
و این نسخه آخر اصح است ادویه کوفته و بحریر بیخته
وقت حاجت در چشم کشند؛ باسلیقون دیگر
که همین خاصیت دارد؛ صنعت آن زبد البحر
اقلیمیای ذهبی و اقلیمیای فضی و مرقشیشای
ذهبی توتیای هندی دارچینی سنگ بصری

سرمهٔ اصفهانی هلیله سیاه شنجرف از هر یک پنجدرم
سلیخه قرنفل از هر یک چهار درم پوست هلیله زرد پوست
پوست هلیله کابلی صبر سقوطری اقشاد نج عدسی مغسول
از هر یک سه درم زنجبیل مامیران چینی فلفل دار فلفل
نمک هندی نمک اندرانی نمک سرخ از هر یکید و درم
زعفران مروارید ناسفته نوشادر از هر یک یکدرم کافور
صلایه کرده بکار دارند باسلیقون کبیر منقول از
قرابادین کوتوالی ظلمت بصر ابیر دو ابتدای نزول
آب را نافع است و منع کند از فرود آمدن آب
و جرب چشم و دمعه را که بسبب رطوبت باشد سود
دهد صنعت آن زبد البحر اقلیمیای فضی اقلیمیای
ذهبی از هر یک پنجدرم شیاف مامیثا صبر سقوطری زرد
چوبه از هر یکید و درم و نیم پوست هلیله زرد و دو درم ما
میران چینی نوشادر توتیای هندی توتیای کرمانی
بلیناس سفیدها از هر یک یکدرم و نیم مس سوخته اسفیداج
رصاص نمک طبرزد ساذج هندی فلفل دار فلفل
جند بیدستر سنبل الطیب سرمهٔ اصفهانی نمک نفطی
از هر یک یکدرم اشنه قرنفل از هر یک نیمدرم نمک
خمیر و داسما را کوفته بحریر بیخته سحق نموده بکار برند و
در نسخه دیگر مشک برکی یکدانگ داخل است :
باسلیقون صغیر در نفع قریب است بباسلیقون کبیر
صنعت آن اقلیمیای ذهبی کهربا از هر یک پنج
درم مس سوخته اقلیمیای فضی از هر یک دو درم و
نیم فلفل دو درم اسفیداج رصاص مغسول نمک
طبرزد که اندرانی نمک اندرانی خوانند از هر یک
یکدرم و نیم نوشادر دار فلفل از هر یک یکدرم [illegible]
قرنفل از هر یک نیمدرم کافور مشک از هر یک یکدانگ
جمیع اجزا را کوفته بیخته سحق نموده بکار دارند :
باسلیقون : باسلیقون صغیر نافع از برای جمیع
آنچه نافع است از برای آن باسلیقون کبیر
صنعت آن به نسخه شیخ الرئیس اقلیمیای ذهبی
هفت درم شادنج مغسول نوشادر دار فلفل از
هر یکدو درم مس سوخته فلفل سفیداب نمک

اندرانی از هر یک پنجدرم کف دریا چهار درم نمک
هندی قرنفل هیل بوا اشنه سنبل الطیب از هر
یک درم کوفته بر روی سنگ سماق صلایه کرده
بچشم کشند، صنعت این نسخه شفائی اقلیمیای
نقره پنجدرم روی سوخته دو درم سفیداب قلعی
نمک اندرانی نوشادر جعده فلفل دار فلفل از
هر یک نیمدرم کوفته بحریر بیخته صلایه کرده استعمال
نمایند و در نسخه دیگر بجای روی سوخته مس سوخته است
به نسخه دیگر صنعت آن اقلیمیای ذهبی ده درم
مس سوخته پنجدرم سفیداب رصاص نمک اندرانی
از هر یکدو درم نوشادر جعده فلفل دار فلفل توتیا
از هر یک دو درم زبد البحر ده درم و در نسخه دیگر
یکدرم است قرنفل اشنه از هر یک یکدرم مجموع
را کوفته بحریر بیخته و صلایه کرده اکتحال نمایند و در نسخه
دیگر این باسلیقون بجای جعده نیمدرم کافور قیصوری
داخل است باسلیقون که جهت غشاوه سبل
سلاق و بیاض مزمن را نافع است و سبل و جرب
و دمعه را نیز مفید صنعت آن اقلیمیا نقره زبد البحر
از هر یک پنج مثقال مس سوخته هفت مثقال [illegible]
ارزیز جعده نمک ترکی فلفل سیاه نوشادر دار فلفل
از هر یک یک مثقال قرنفل اشنه از هر یک نیمدرم
کافور ربع مثقال ساذج هندی جند بیدستر
سنبل الطیب از هر یک یکدرم کوفته بحریر بسیار نرم بیخته
بکار برند و در نسخه دیگر بجای قرنفل قرفه است
و در بعضی نسخها سرمهٔ اصفهانی چهار درم نیز داخل
است باسلیقون دیگر جرب و سبل و ظفره و
دمعه و خیرگی چشم را نافع است، صنعت آن
فلفل دار فلفل دارچینی زنجبیل پوست هلیله
زرد هلیله سیاه از هر یک پنجدرم صبر سقوطری
یکدرم و نیم کندر باستندرم شنجرف پنجدرم
سلیخه سیاه قرنفل از هر یک چهار درم کوفته بحریر
بیخته سحق نیکو نموده در شیشه نگاه دارند و بوقت
حاجت بچشم کشند، باسلیقون دیگر ظفره و

ضعف باصره و امتلاء و نزول آب و خارش چشم
را نافع است و از برای ورم جفن سودمند صنعت
آن زنجبیل مامیران چینی فلفل دار فلفل از هر یک
دو درم زعفران مروارید ناسفته از هر یک یکدرم
پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی نمک هندی
اندرانی نمک اندرانی سرخ از هر یکدو درم شادنج
عدسی مغسول صبر زرد سقوطری از هر یک ربع یکدرم
توتیای هندی حجر بصری سرمهٔ اصفهانی مرقشیشای
ذهبی اقلیمیای ذهبی اقلیمیای فضی از هر یک پنج
درم بدستور مقرر کحل سازند عدد ادویه بیست است

فصل در نسخ باشویه ها

بدانکه باشویه صداع و سرسام و جمیع الام دماغی
را بنا بر جذب مواد باسفل نفع تمام دارد و ایضا
حمیات را در آخر نوبتها بسبب انفتاح مسام و
تسییل عرق و بسبب جذب حرارت از باطن به
ظاهر زودتر منحط میسازد و استعمال آن در حین
اشتداد حمی مفرط الحرارة جایز نیست بسبب گرمی آب
گرم و اگر ناچار باشند باشویه نمایند باب معتدل الحرارة
بسرداری و در هر حال باید که در وقت باشویه نمودن
روی پای بین ظرف آب و رو بیمار حائل سازند تا
تا بخار آب بدماغ مریض نرسد و اصل در باشویه
آب گرم است فقط و از برای اصلاح حرارت بالفعل
آب گرم ادویه بارده در آن میجوشانند مانند تخاله
جو و بید برگ و خطمی و نیلوفر و امثال اینها و اعانت
بر تسییل ماده باسافل ادویه مرخیه چون گل خطمی و
برگ خطمی و خبازی و امثال اینها و از برای
تحلیل ابخره منجذبه باسافل چون اکلیل و بابونه
و عنب الثعلب و سبوس گندم و از برای
جذب مواد باسافل مثل خردل و حلبه و نمک
و وسمه و امثال اینها و طریق استعمال
آن آنست که ادویه را در آب بسیار بجوشانند
و در وقت طبخ سر آنرا بپوشند که بخار آن بیرون
نرود و پس فرود آورده بگذارند تا بخار و

گرمی آن کم گردد صاف نموده در آفتابه کرده یا بیمار آنرا
در انوبه سرنگون کرده در لگن و پاشت گذارند و آب را
از بالا آهسته آهسته بریزند و کیسه تمامی از اعلی باسفل
پیمایند و پرده میان طشت و سر وی مریض حائل سازند
چنانچه گذشت و باید که آب بسیار گرم نباشد که پاشویه
در امراض حاره هر چند مائل بسردی و اعتدال باشد
بهتر است پس پاها را بچادری خشک نموده و چادر
خشک دیگر زانوی پیچیده دارند پس باز نمایند و همچنین
عمل را بحسب حاجت در شبانروزی دو سه مرتبه
شروع نموده و بعضی گفته اند که گذاشتن پاها را در آب
پاشویه در ظرف عمیقی که عمق آن تا زانو باشد و آب
خالص گرم یا مطبوخ ادویه آنقدر در آن باشد
که پاها در آن غرق شود و پا لیدن ساقها از اعلی
باسفل مادام که مریض را خوش آید و طبع او برداشت
کند بهتر است و در هر حال باید که هنوز در آب گرمی باقی
باشد که ریختن از اعلی باسفل از آفتابه یا گذاشتن
پاها در ظرف عمیق را موقوف نمایند گذاشتن و نشستن
درین آب نیز جذب بخار از دماغ و دل میکند و
هرگاه حرارت اشتداد داشته باشد و جذب بخار
ضرور باشد اقتصار به غسل اطراف بهتر است از غرق نمودن
در آب گرم چه گذاشتن اطراف در آب گرم نزد حدت
حرارت محدث زیادتی گرمی است و باید دانست
که هر وقت که شدر جلیس کرده شود جهت جذب مواد
باسفل باید که ابتدا از اعلی نموده باسفل آیند بدین قسم که
پارچه کرباس طولانی گرفته از بیخ آنها پیچیده باسفل
آیند تا کعبین و در وقت باز کردن از اسفل باعلی
روند و بعد از باز کردن بلا فاصله پاها را با آب گرم
بشویند تا ابخره منجذب باز صعود ننمایند و این امور
مذکوره واجب التحفظ و ضروری و مراعات آن
لازم است * پاشویه نافع جهت امراض حاده حاره
مانند صداع حار و حمیات حاره حاده و امراض
قلب و کبد حارین و سائر امراض حاره صنعت
آن گل بنفشه گل نیلوفر گل خطمی از هر یک یک جزو

خشکه جو برگ بید برگ خطمی برگ خبازی از هر یک
یک قبضه سبوس جو دو مشت در آب بسیار بجوشانند
صاف کرده در آفتابه نموده بطریق مسطور پاشویه نمایند
و اگر جمیع ادویه بدست نیاید آنچه بدست آید کافی است
پاشویه معتدل در امراض مرکبه صنعت آن گل نیلوفر
گل بنفشه بابونه اکلیل الملک از هر یک یک جزو سبوس
گندم سبوس جو از هر یک یک مشت برگ بید یک قبضه
همه اینها را در آب بسیار بجوشانند و صاف کرده در
آفتابه نموده بطریق مسطور پاشویه نمایند * پاشویه
دیگر جهت امراض بارده دماغیه صنعت آن گل نیلوفر
گل بنفشه بابونه عنب الثعلب گل خطمی زوفای خشک اکلیل
الملک از هر یک یک جزو سبوس گندم مشته حلبه
دو جزو و سیمه یک و نیم جزو در آب جوشانیده بطریق
متعارف پاشویه نمایند * پاشویه حاره جهت ازاله
ماده بارده دماغیه صنعت آن بابونه عنب الثعلب
اکلیل الملک گل خطمی زوفای خشک خردل جاشا
کمافیطوس از هر یک بقدر حاجت سبوس
گندم مشت در آب بسیار بجوشانند و بطریق متعارف
پاشویه نمایند —

باب الباء مع التاء المثناة الفوقانیه

بتیسه مرشا اتفه بدانکه بتیسه لفظ هندی است و معنی
آن سی و دو دوا است یعنی این نسخه سی و دو
دوا است و مضاعف آن شصت و چهار دوا
و اکثر آن ادویه هندیست نافع جهت امراض
بارده و سرد مزاجان و پیران را موافق صنعت
آن تخم تالمکهانا تخم اشگند بیخ بند سروالی تخم
کونچ بیج پیلی جوز بوا بسباسه دانه هیل قاقله
سنبل الطیب اشنه ساقج هندی زرنباد موصلی
سفید مائین کلان مائین خورد گل سپاری گل
بسته گل دهاوه منڈی زرکندی گل کیکر گل خرنها
پوست کیکر پوست درخت مولسری سپاری بره
صمغ سیحنه موصلی سیاه سنبل قرنفل پنج تیزپات سپاری
چهالیه اندرجو شیرین فلفل دار فلفل زنجبیل و

دارچینی سمندر سوکه صمغ پلاس مازو بہیل جوز السرو
سمندر پهل سنگهاڑه تعلب مصری صمغ سنبل
گل سنبل زعفران مغز نارجیل خرما فارک مغز
اردکان مغز بادام شیرین صمغ ببول جر دبی مغز پسته
شنک فارس مغز چلغوزه کیلی کهیلا ستاور
گوکهرو اسگند ناگوری کوفته بیخته باشد وزن تمام
ادویه شکر سفید اعلی ممزوج کرده بقوام حلوا سوهن
پخته نگاهدارند و در موسم سرما بقدر برداشت
مزاج تناول نمایند —

باب الباء مع الخاء المعجمه

فصل در بیان پخته جوشاب

پخته جوش بجهت معده و ضعف آن و برودت
جگر و وجع طحال و مفاصل و قولنج و لقوه و نسیان
و وجع گرده نافع بود و رنگ را صافی گرداند و بوی
دهان خوشبو کند و باه را قوت دهد و حفظ را زیاده
گرداند و بول را براند و بادها بشکند صنعت آن
شراب انگوری یکصد من گوشت بره از گوسفند فربه
بیست من عود قماری خام ده درم جوزبوا زعفران
مصطگی رومی خولنجان از هر یک پنج درم بسباسه
دارچینی سنبل الطیب عاقرقرحا از هر یک یکدرم
بوا کبابه چینی زرنباد قرنفل بسباسه کوفی از هر یک
سه درم عسل مصفی ده رطل گوشت را در آب انگور
بجوشانند تا مهرا شود و ادویه را نیمکوفته در کیسه کرده
کیسه را نیز بندند و در آن اندازند و هر لحظه بمالند و یک
رطل گلاب اضافه نموده بپالایند و در آخر مشک
دو دانگ و عنبر اشهب یکدرم داخل نموده در خم
ریزند و بعد از شش ماه استعمال نمایند و اگر خواهند
باشد مرغ و دراج و کبک و کبوتر بچه و از هر چه
این لحوم داخل نمایند * پخته جوش بنسخه دیگر صنعت آن
بگیرند آب انگور منقالی یا انگور رازقی رسیده شیرین
مقدار یکصد من گوشت بره فربه گوشت مرغان
مثل مرغ خانگی و کبوتر و تیهوج و دراج و کبک و قمری

خشک نموده بخور نمایند و دماغ را بخور آن بدارند
بخور جهت زکام صنعت آن سیاه دانه بر روی
آهن تفته ریخته که دود آنرا استنشاق نمایند و
جهت حبس کردن ماده زکام و قطع سیلان رطوبات
بخور سندروس مجرب است و بخور نبات جهت
سیلان ماده زکام مفید و آنچه گفته را در سر
انداخته سر بالنجار آن داشتن جهت درد سر مزمن و
شقیقه و مواد بارده دماغیه از مجرب است و اگر
ماده غلیظ بسیار باشد بجای شراب آب بادرنگبویه ممزوج
بخور است بخوریکه زکام و نزله حار را نافع است صنعت
آن سبوس گندم آرد جو باقلا صندل سفید گلنار
بنفشه گل گز از هر یک نیم درم کافور دانگی کوفته بیخته
در سرکه خیسانیده خشک نموده دیگر باره به
گلاب سرشته حبها سازند و در وقت حاجت بر
آتش نهند و بخار آن بدارند و بخور کشنیز خشک
پوست خشخاش نیز مفید است یعنی دخنه آن
بخور دیگر جهت ثقل سامعه و دوی و طنین و ریاح
بغایت نافع است صنعت آن مرزنجوش سداب
افسنتین بیخ ارمنی صعتر بابونه اکلیل الملک
بنفشه نیلوفر بالسویه جوشانیده در ظرف لوله دار
کرده لوله ظرف را در سوراخ گوش گذارند تا بخار
آن داخل بگوش شود + بخور دیگر جهت تسکین درد گوش
صنعت آن برگ نیم برگ آزاد درخت که بهندی
بکائن نامند برگ پنجنگشت که بهندی سنبهالو نامند
از هر یک از هر یک قدری در آب بجوشانند و باید که
در وقت جوشش سر ظرف بسته باشند بقمعی یا انبوبه بخار
آن بگوش رسانند + بخور دیگر کرم دندانرا بیرون
آورد صنعت آن بزر البنج تخم کنگر یا تخم پیاز سیر
ادویه با کندر کوفته گلولها ساخته در آتش اندازند و دود
آنرا از قمعی یا انبوبه به دندان کرم دار برسانند کرم بر آید
بخور نافع برای سرفه مزمن و نفس تنگی و ربو صنعت آن
زرنیخ مر میعه سائله قنه بالسویه زرنیخ حل جمیع ادویه
کوفته بیخته به روغن گاو سرشته بمقدار فندقی حبوب بسته

تا اشتها تبخیر نمایند بخوریکه ربو و ضیق النفس را نافع باشد
صنعت آن مر صناف سلیخه قسط زعفران از هر یک
جزو مکو بند و بگلاب سرشته و قرص نموده خشک کنند و
با آتش دود کرده دهن را بدو دارند آن بدارند بخوریکه
ضعف دل و دماغ را نافع و مقوی روح حیوانی
و نفسانی بود و بیماران ضعیف و محرور المزاج را نیز افاده
دهد صنعت آن سیب اصفهانی گرفته میان آنرا خالی
کرده از گلاب و صندل و کافور پر کرده در حضور
مریض بر مجمر آتش بگذارند که بخار آن بمشام آن
بخور دیگر جهت تقویت دل و دماغ صنعت
آن عود هندی حسن لبان پوست زرد اترج
با گلاب سائیده در جوف به و سیب گذاشته بر
آتش بسوزانند بخوریکه تقویت دل و دماغ کند
صنعت آن صندل سفید عود هندی میعه خشک
نبات سفید از هر یک جزوی کوفته بیخته بگلاب خمیر
کرده خوب بسرشته و قرصها ساخته خشک نمایند
هر وقت که خواهند بخور کنند + بخوریکه مقوی دماغ
باشد و ضعف دل را زائل کند + صنعت آن
صندل سفید عود هندی بیخ بنفشه از هر یک دو درم
گل نارنج سنبل الطیب از هر یک پنج درم گلاب
عرق گل نارنج از هر یک بیست درم آب یک پیاله
مجموع را در دیگچه سر تنگ کرده و حضور بر مجمره
آتش بگذارند که با نشتگی جوشد و بخار آن بدماغ
برسد + بخوریکه بر آبستنی معین باشد صنعت آن
بارزد و میعه سائله حب الغار اجزا متساوی کوفته
بعسل سرشته و بعد از طهر سه روز متوالی هر روز یک
درم بر فرج زن بخور کنند و بعد از آن مباشرت نمایند
بخور دیگر که همین خاصیت دارد صنعت آن
سداب خشک کوفته بیخته با موم گداخته و پشم حریر گوسفند
سرشته بخور کنند بخوریکه بدان استدلال کنند بر آنکه
زن آبستن خواهد شد یا نه صنعت آن کندر حب بلسان
از هر یک دو درم مر مکی یک درم و نیم قرنفل میعه سائله ارمنی
از هر یک درمی سنبل الطیب چهار درم ساذج نیم درم کوفته بیخته

بعسل سرشته و قرصها سازند و در زیر خود بخور کنند اگر بوی
دود و بخار آن از دهان و بینی بیرون آید آبستن خواهد
شد و الا نه بخور دیگر که از برای آبستنی مفید بود صنعت آن
سداب دار شیشعان از هر یک جزوی کوفته بروغن گل
سرشته بر آتش نهند و ایستاده زیر خود بخور کنند بخور دیگر
که ادرار حیض کند صنعت آن جاوشیر کندش اظفار الطیب
عود الصلیب میعه یابس تبخیر کنند بخور دیگر که جهت
رفع احتباس حیض نافع است صنعت آن شحم حنظل
کندش میعه ملک السطح از هر یک جزوی عنبر اشهب نیم جزو کوفته
زعفران از هر یک ربع جزوی بروغن زیتون یا
سرشته بقدر فندقی زیر خود بسوزانند بخوریکه در اسقاط
حمل و تسهیل ولادت تا غایت عجیب است صنعت آن مقل ازرق
مر جهل بالسویه کوفته بیخته بنادق سازند و تبخیر نمایند
بخوریکه مشیمه بیرون آورد و بچه مرده بیندازد صنعت
آن مر مکی بارزد گوگرد تخم حنظل اجزا متساوی کوفته بیخته
بزهره گاو سرشته گلولها سازند و در زیر تغار سوراخ
کرده دود کنند فرج را بر آن سوراخ نهند بخوریکه بواسیر
را نافع بود صنعت آن بیخ کبر بیخ کرفس چوب
خار زهره تخمین بیخ سوسن آسمانجونی اجزا متساوی
کوفته بیخته بعسل یا بادر سرشته و قرصها سازند هر قرص
مقدار یک مثقال خشک نموده نگاه دارند و وقت حاجت
یکی از آنها با آتش بر تغاره که تو از سوراخ
کرده باشند دود کنند و مریض علت خود را بر بالای تغار بدارد
چنانچه دود و بخارات از سوراخ آهسته بمقعده آن رسد
همین نفع دهد و بواسیر را مرده و خشک گرداند بخور دیگر
صنعت آن سپندان سفید بیخ حنظل تخم اسپند اشنان
مر مکی سداب انزروت همه را کوفته اقراص سازند و بهمان
دستور با آتش بشکل اشتر کنند و خود بر بالای
دود آن بدارند بخور دیگر که بواسیر خونی را نافع
باشد و خون آمدن را باز دارد صنعت آن مقل
سندروس شاخ گوزن شاخ کرگدن کرنافه
از هر یک جزوی کوفته بیخته بآب
گشنیز سبز و خوب تر سرشته کنند

و اقراص نموده خشک کنند و وقت ضرورت بر آتش
چوب گز دود کنند و بخور فضلهٔ خشک کبوتر نیز بدستور
همین اثر دارد و مسقط دود آن است + بخور دیگر
که بواسیر را نافع باشد صنعت آن مقل ازرق تخم
گندنا گل بادنجان از هر یک یک جزو کوفته بیخته قرصها
ساخته دود کنند + بخور به همان نفع دهد + صنعت آن
جبازره کبر مقل تخم گندنا شلخ گوزن از هر یک جزوے
بهمان دستور بخور کنند + بخور نافع جهت بواسیر
صنعت آن حرف بابلی بفیر عروق الصباغین سبت بو
بیخ کبر شحم حنظل اشنان انزروت اجزا کوفته بیخته
بطریق مقرر بخور نمایند + بخور دیگر جهت بواسیر صنعت
آن بیخ کبر شحم حنظل برگی انزروت اجزا متساوی
کوفته بیخته بر روغن زنبق سرشته در زیر تغار سوراخ کرده
دود کنند و بر روے آن نشینند + بخور دیگر جهت بواسیر
دموی + صنعت آن زرنیخ به بزرالبنج سرخ بلادر اجزا
متساوی کوفته بیخته حبوب ساخته در زیر تغار مثقوب
بخور کنند + بخور دیگر که همین نفع دارد + صنعت آن
پوست بازو و شلخ گرگ بخور کنند + بخوریکه جهت
ساقط کردن دانهاے بواسیر مجرب است + صنعت
آن گوگرد بلادر اصل السوس بیخ کبر برگ مورد باهم
بروغن زیتون سرشته حبها ساخته دخنه نمایند و در
آب برگ مورد به نشینند و عمل مکرر کنند + بخور جهت کسیکه
دائم بسبب زحیر مشتاق تبرز بود و هیچ برنیاید و درین
حالت با طالب کشیده باشد + صنعت آن بگیرند کبریت
و تخم کلیه ماغو بر سرشند و بسوزانند و بتوسط قمع
دخان آنرا بمقعده رسانند + بخوریکه درد با
سوره بنشاند + صنعت آن خاکشی که خبه است تخم
گندنا کشنیز خشک باسویه بسوزانند در ظرفی دود
آن بمقعده رسانند + بخور نافع است جهت ورم
انثیین و نزول آب و ران که سخت و صلب شده باشد
صنعت آن برگ بنگ خشک کرده هشت توله
اسپند خالص یک توله باهم بیامیزند در کرسیکه وسط
آن سوراخ باشد بنشینند + بخوریکه بیضه مشکوف از آن

آویزان باشند و برگ بنگ و اسپند را در زیر آن
کرسی اندک اندک بسوزانند تا مدت یک ساعت
که دود و گرمی به بیضه برسد و بامقداریکه برداشت
توانند نمود بسیار زیاده و نه کم و درین سوزانیدن اطراف
کرسی را و خود را تا کمر از پارچه به پیچند که دود مطلقا
بیرون نرود و هواے خارج به بدن نرسد و
بعد از آن بیضه بسته شب بخوابند و خود را از هوا
محفوظ دارند و صبح باز نمایند و باز از هوا محفوظ دارند
و همچنین تا هفت شب و بعضی را درین و اکثرے
را بعد از آن ادرار میشود و بعضی را تا مدت شش ماه
ادرار نمی آید که معالجهٔ ادرار نمایند و همین نکنند
بعون الله تعالی زائل می گردد و هیات اصلی بر میگردد
و بدانکه مصروع را تدخین شاخ بز و بار زرد و تخم
کتان مضر و محرک آن است و همچنین انبوئیدن
بیخ لفاح خصوص که مخلوط با مشک باشد و همچنین
بوئیدن خنفسا و ذراریح مستوقین و گفته اند که هرگاه
نزد صاحب صرع در آن حین حافر حمار بسوزانند
و با فاقت آید علامت صحت و برء آن است

باب الباء مع الراء المهملة

فصل در ذکر برودات

بدانکه برود بضم باے موحده و راے مهمله ادویه را
گویند که با بهاے گیاه مخصوص سرشته خشک نموده
باز سائیده مانند ذرور استعمال نمایند و چون ابتداءً
از کافوره مبردات ترتیب یافته باین اسم مسمی
گشته و بعد از آن این رعایت متروک شده و بر
ادویهٔ حاره نیز اطلاق یافته چنانچه این عبارات
کتب ظاهر میشود که این لفظ را مطلق و بلا قید
اطلاق کرده اند و اول کسیکه آن را تالیف نمود
بلیانوس است و فرق میان برود و کحل و ذرور آن
است که اجزاے مائعه برود را با اجزاے یابسه
می سرشند در اکثر و خشک نموده باز سائیده
استعمال مینمایند چنانچه ذکر یافت بخلاف کحل
و ذرور که ادویهٔ آن هر دو را اکثر کوفته و بیخته

استعمال میکنند بدون سرشتن آن بجزوے دیگر
و ایضاً ذرور مخصوص بچشم نیست بلکه در جراحات
نیز استعمال میشود و طریق استعمال آن آن است که
کوفته بحریر بیخته در چشم بپاشند و کحل آنچه بمیل در
چشم کشند تا قدر قلیل از دوا استعمال کرده شود و نیز
کحل آن است که سیاهی داشته باشد زیرا که مشتق
از کحلاء که بمعنی سوداء است و شیافات ادویه را گویند
که کوبیده و بیخته و با مائعات سرشته حبهاے
طولانی دراز بندند و در وقت حاجت با آبهاے
مناسب سائیده در چشم کشند یا انگشت و نیز شیافات
مخصوص بچشم نیست در غیر چشم نیز مستعمل است
و بدانکه باید که ادویهٔ مخصوصه بچشم مانند برود و ذرور
شیافات و اکحال نهایت سعی و مبالغه مرعی دارند در
ساختن و ترکیب ادویهٔ آنها که اصلا و مطلقاً بچشم
آسیب و اذیتے از آنها نرسد زیرا که چشم عضویست
شریف ذکی الحس و اشرف اعضا است پس باید که
ادویهٔ حجریه آنرا مانند شادنج و توتیا و اقلیمیا
وغیرها آنچه به تغسیل یعنی الغسل محتاج است بطریقے
که در جاهاے خود ذکر یافت اهتمام تمام بجا آورند
و آنچه محتاج سوختن باشد مانند سرب و [illegible]
بدستور معروف و بجاے خود نیز بعمل آورند و هر دوا
که محتاج تربیت باشد مانند انزروت بشیر خر و
توتیا که بآب غوره و سرمه که بآب رازیانه نیز بطریق
تربیت در اماکن خود پس هر یک از ادویهٔ سوخته و
شسته و پرورده را جدا جدا باز سائیده از پارچهٔ حریری
صفیقی بیخته وزن نمایند و ادویهٔ دیگر باید که نو و تازه
و خالی از غش و صاف اخذ نموده و بدستور هر یک
را جدا جدا کوبیده بسیار نرم بیخته وزن نموده مجموع را
درهم کرده بر سنگ سماق باز سحق بلیغ نمایند و در
حین سحق از گرد و غبار محافظت نمایند تا ناشتعبار
گرد و در شیشه یا چینی نگاه دارند و عند الحاجت
بملائمت در چشم بپاشند و یا بمیل طلا و یا
نقره و یا چوب بیخ درخت زرشک در چشم کشند

برود قاطع که آنرا برود مارستانی نیز نامند از محمد بن
زکریا است در تقویت اجفان و رویانیدن قره
در رفع برص اجفان و تقویت بصر و منع نوازل
مجرب است + صنعت آن سرمه اصفهانی سنبل الطیب
از هر یک یک جزو دانه خرما دانه هلیل که هر دو را به خمیر
گرفته سوخته باشند از هر یک نیم جزو و بعد از سائیدن
بآب کشنیز تازه یا آب برگ مورد سرورده خشک کنند
و صلایه کرده در چشم کشند + برود احمر چشم را خشک
کند و از سوزش باز دارد + صنعت آن شادنج مغسول
ده درم روی سوخته پنجدرم مروارید ناسفته یک
مثقال دو دانگ نبات یکدرم نیکو صلایه کرده استعمال
نمایند + و در نسخهٔ دیگر روی سوخته داخل نیست
برود احمر به نسخهٔ دیگر آب چشم را بند کند و چشم را خشک
کند و سوزش شیافهای گرم که در چشم کشند باز دارد
صنعت آن شادنج عدسی مغسول سه درم روی سوخته
یک مثقال نبات سفید یکدرم کوفته بیخته بکار دارند
برود اکسیرین که برود احمر نیز نامند از تالیف قدماست
جهت التیام قروح و تخفیف رطوبات در رفع جرب
مجرب است + صنعت آن به نسخهٔ شیخ داود شادنج
مغسول و اگر نباشد مقناطیس محرق مغسول چهار جزو
سرمه دو جزو توبال النحاس یک و نیم جزو صدف
سوخته سفید آب قلعی مروارید ناسفته از هر یک نصف
جزو و گاه زیاده کرده میشود از برای حدت و جلای
بسیار اقلیمیای فضی صمغ عربی نشاسته
از هر یک یک جزو و آب رازیانهٔ تر پرورده استعمال
نمایند + برود حصرم نافع از برای حرارت و گرمی چشم
و دمعه و سلاق + صنعت آن توتیای کرمانی کوفته
بحریر بیخته در آب غوره هفت روز پرورده خشک
نموده و دیگر باره سحق کرده استعمال نمایند + برود حصرم
بنسخهٔ دیگر + صنعت آن توتیای کرمانی زردچوبه
از هر یک ده درم پوست هلیلهٔ زرد پنجدرم بآب غوره
بدستور مذکور بپرورند و خشک کنند و صلایه کرده در ظرف
چینی نگاه دارند + برود حصرم دیگر سلاق و سبل

و جرب و ظفره را سود دارد + صنعت آن توتیای
کرمانی هفت و نیم درم پوست هلیلهٔ زرد زنجبیل پنج
درم زردچوبه یک اوقیه فلفل مامیران از هر یک دو
درم نمک هندی چهار دانگ مجموع را کوفته بیخته
بآب غوره پرورده پنج بار تا هفت بار آب غوره
را تازه کنند پس خشک نموده صلایه نمایند و بکار برند
برود حصرم دیگر نافع از برای بقیهٔ رمد حار و آب
آمدن از چشم + صنعت آن توتیای کرمانی
شادنج عدسی مغسول صلایه کرده آب غوره بر روی
وی کرده در آفتاب نهند تا خشک شود باز آب
غوره بر روی وی کنند تا هفت مرتبه پس
سوده در چشم کشند + برود حصرم دیگر جرب و بیاض
و دمعه و سلاق و سبل و ظفره را نافع باشد + صنعت
آن توتیای کرمانی مغسول ده درم زنجبیل هلیلهٔ
زرد زردچوبه از هر یک پنجدرم دارچینی مامیران چینی
از هر یک سه درم نمک هندی یکدرم کوفته بحریر
بیخته بیست روز در آب غوره بپرورند و در سایه
خشک سازند و در نسخهٔ دیگر بورهٔ ارمنی نیم درم نیز
داخل است + برود حصرم کافوری نافع از برای
رمد حار و سوزش و خارش و آب آمدن از چشم
صنعت آن توتیای کرمانی که هفت مرتبه در
آب غوره پرورده خشک کرده باشند پنج درم کافوری
دو حبه نرم صلایه کرده در چشم کشند + برود ذرع
یعنی توتیای کدو که بجهت رمد حار بغایت نافع است
صنعت آن توتیای کرمانی کوفته بحریر بیخته
در آب کدوی تر هشت روز پرورده خشک کرده
و دیگر باره سحق کرده استعمال نمایند + برود خیار بادرنگ
صنعت آن بگیرند توتیای کرمانی را و سحق کرده
پس بگیرند خیار بادرنگ و مجوف سازند و توتیا را
دران پر کنند و سر آن را بگیرند و در خمیر گیرند و در تنور
نهند تا خمیر پخته شود پس توتیا را بر آورده سحق بلیغ
نموده استعمال نمایند + برود اسود نافع از برای
اوجاع عین + صنعت آن افیون ده درم مشک

یکدرم کافور دو درم زعفران دو دانگ مرصافی پنجدرم
مس سوخته دو درم اقلیمیا پنجدرم صمغ عربی چهل درم
توتیای هندی قاقله از هر یک یکدرم سرمهٔ اصفهانی
بیست درم مارقشیشا دو درم نبات سفید دو دانگ
حضض مکی یکدانگ گلنار فارسی ساذج هندی از
هر یک یکدانگ و نیم اقلیمیا و نحاس علیحده بسایند
و صلایه کنند و باقی ادویه را سوای صمغ کوفته بیخته
صمغ را با آب باران بقدری که از روی ادویه تواند
برگردد بقدر چهار انگشت بخیسانند پس ادویهٔ مسحوقه را
دران بخیسانند و در آفتاب نهند تا خشک شود
پس سحق کرده باز بخیسانند بهمان آب باران که
صمغ دران خیسانیده باشند و خشک کنند تا هفت
مرتبه پس خشک کرده کوفته بیخته در ظرف چینی نگاه دارند
و در وقت حاجت بچشم کشند + برود اسود به نسخهٔ دیگر
صنعت آن افیون ده درم مشک یکدرم زعفران
دو دانگ مرصافی پنجدرم مس سوخته دو درم شکر
طبرزد دو دانگ حضض مکی حلبه گلنار فارسی ساذج
هندی از هر یک دانگی بدستور مذکور مرتب نمایند
برود اسود دیگر دمعه باز دارد و بیاض ببرد + صنعت
آن سرمه توتیای کرمانی مغسول از هر یک دوازده
درم مروارید ناسفته دو درم ساذج هندی یکمثقال
زعفران نیم مثقال مرقشیشا هشت درم مشک کافور
دانگی نیک صلایه نموده استعمال کنند + برود بنفشه جرب
چشم را نافع بود + صنعت آن گل بنفشه کشمیری خشک
بوداده صمغ عربی کثیرا از هر یک یکدرم نشاسته
سه درم کوفته بیخته پنج نوبت در سرکهٔ انگوری پرورده
هر نوبت خشک کنند پس سائیده بحریر بیخته استعمال
نمایند + برود دیگر چشم را جلا دهد و تیرگی ببرد و حرارت
را فرو نشاند + صنعت آن اقلیمیای ذهبی چهار درم
توتیای هندی سرمهٔ اصفهانی از هر یک پنجدرم
توتیا را بسوزانند اجزا را کوفته بگلاب و سرکهٔ
خمر انگوری سرشته در پارچهٔ دبقیه که پارچه بصر
است و بعضی گفته که آن کتان مصری است کنند

وهفت مرتبه بشویند وهر مرتبه که می شویند خشک کنند
وباز با گلاب وسرکه خمیر کرده در پارچهٔ مذکور کرده
بشویند تا هفت مرتبه پس خشک کرده باد و دانگ
کافور قیصوری نیکو صلایه کرده بکار برند + برود ملین
بحنا که کشیده میشود در چشم از برای بقای رمد
صنعت آن سادج هندی مس سوخته افیون نشاسته
از هریک هفت درم صمغ عربی سی درم اقلیمیا چهل درم
سفیداب رصاص شصت درم مجموع را سوای
صمغ عربی کوفته بیخته صمغ عربی را هفت حصه کرده
هر مرتبه یک حصه آنرا با آب باران در آن مقدار
که چون ادویه را دران بخیسانند چهار انگشت از
بالای ادویه برگردد بخیسانند وادویه را بآن تر کرده
خشک کنند تا هفت مرتبه پس صلایه کرده در
چشم کشند و در نسخهٔ دیگر این برود اقلیمیا وسفیداب
داخل نیست + برود ملین چنین که مهیای چشم را فرو نشاند
وآب آمدن از چشم باز دارد پس شیافها نیز باید کشید تا
سوزش چشم را فرو نشاند + صنعت آن شادنج پانزده
مثقال روسختج پنج مثقال مروارید ناسفته چهار درم
سه مثقال نبات سفید یکدرم شادنج را بر روی
سنگ سماق باندکی آب نیک بسایند تا خشک شود
و سه بار چنین کنند وباقی ادویه را نرم کوفته بحریر بیخته
با شادنج مخلوط کرده بار دیگر سحق کنند ونگاه دارند و
بهنگام حاجت در چشم کشند + برود دیگر قرحه ومو سرج
را نافع است + صنعت آن سفیداب قلعی پانزده
درم اقلیمیای نقره ده درم صمغ عربی هفت درم ونیم
شادنج مغسول رومی سوخته نشاسته افیون از هریک دو
درم صلایه کرده بلعاب بزرقطونا سرشته خشک نموده
بمثل غبار سائیده برود نمایند + برود دیگر که بیاض
چشم برد وجای قرحه را پر کند + صنعت آن سادج
هندی شش درم مس سوخته سرمه اصفهانی از هریک
سه درم شادنج مغسول مروارید ناسفته صدف
سوخته از هریک یکدرم توتیای کرمانی مامیران
چینی از هریک دو درم کوفته بحریر بیخته بکار برند برود دیگر

منقول از ذخیره چشم را قوت دهد وبصر را تیز گرداند
صنعت آن بگیرند انار شیرین با دانه وشحم وبکوبند و
بفشارند وآب آنرا گرفته بپالایند ونیکو صاف کنند
ودر مقدار یک من از آب انار شیرین صد درم انگبین
اضافه کرده در دیگ سنگی بآتش ملایم بجوشانند
وکف آنرا گرفته بپالایند ونیکو صاف کنند وبقوام
آورند ونگاه دارند وهنگام ضرور استعمال نمایند + برود
دمعه سیلان اشک تر بودن چشم را سود دارد + صنعت
آن استخوان هلیله کابلی سوخته سه درم مازو ونمک
اندرانی از هریک نیم درم کوفته بحریر بیخته استعمال
نمایند + برود فارسی قوت باصره بیفزاید ومحافظت
چشم کند + صنعت آن توتیای مرقشیشا اقلیمیای
نقره از هریک پنج درم سنبل الطیب سادج
زعفران از هریک یکدرم مروارید ناسفته دو درم
کافور قیصوری دو دانگ مشک دانگی کوفته
بحریر بیخته استعمال نمایند + برود نقاشین در رمان
بنام برود الرمانین مذکور خواهد شد انشاء الله تعالی
برود دیگر رمد چشم را سود دارد + صنعت آن سادج
هندی افیون نشاسته از هریک هفت درم صمغ
عربی سی درم اقلیمیای مغسول چهل درم اسفیداج ارزیز
شصت درم اجزا را کوفته بیخته نیکو بسایند واستعمال
نمایند + برودی دیگر چشم را جلا دهد وتقویت بصر کند +
صنعت آن شادنج مغسول روسختج از هریک پنج درم
صبر سقوطری بوره ارمنی از هریک یکدرم زنجار فلفل
سفید دار فلفل شحم حنظل زعفران نانخواه
از هریک پنج درم کوفته ونرم بیخته استعمال کنند
برودی که جلا می دهد چشم را ومقوی است
صنعت آن نشاسته چهار درم صمغ عربی دو درم
سرمه سرخ سفیداب ارزیز از هریک درمی
نیکو سائیده استعمال نمایند +

باب الباء مع السین المهمله

بسباسه بفارسی بزباز وبهندی جاتیری گویند
وآن پوست اندرون جوزبوا است بر جوز پیچیده
بهترین آن تازه تندبو اشقر مائل بسرخی پیچیده است
دو درم گرم وخشک وگویند در اول گرم دو ودر دوم
خشک است محلل ریاح وصلابات باطنی ومفتح سده
ومجفف رطوبات ومفرح ومقوی معده وباه وهاضم
وخوشبو کننده دهان وجهت سلس البول وسحج ونفث
الدم وقرحه امعا ورطوبت سینه وشش واسهال
کهن ودر دوم سپرز ومنع ریختن فضلات بمعده ورحم
ورطوبت آن وضماد برگ آن با برگ مورد جهت
رفع بدبوئی زیر بغل آزموده وباسرین بزد غسل
جهت اورام صلبه وفرزجه آن با عسل بعد از طهر معین
بر حمل وبا زعفران منقی ومصلح رحم وسعوط آن جهت
صرع وشقیقه بارده وطلای آن با عسل در حمام جهت
در لیشت زن زائیده ودفع ریاح نفاس مجرب است
ومصدع ومصلحش گلاب وگویند مفر جگر است ومصلح آن
صمغ عربی است ومقدار شربتش تا سه درهم وبدلش جوزبوا است

فصل در ذکر نسخ جوارشات بسباسه

جوارش بسباسه محلل ریاح وصلابات باطنی ومحلل
رطوبات ومفتح سده ومفرح ومقوی باه وهاضم طعام
وخوشبو کننده دهان است واگر دران زعفران داخل
نمایند مصلح رحم بود ودر جوارش آن در گلاب
داخل باید کرد تا صداع نیاورد وصمغ عربی دفع ضرر آن
از کبد نماید + صنعت آن بسباسه سی درم زعفران
سه درم صمغ عربی هفت درم ونیم نبات سفید یکمن
طبی که یک صد وسی مثقال صیرفی باشد گلاب هفت
مثقال نبات سفید را بگلاب حل کرده بقوام آورده
ادویه را کوفته بیخته داخل کرده جوارش سازند
شربتی دو مثقال + جوارش بسباسه نافع
است از جهت برودت معده وسوء استمراء واز
برای بواسیر وریاح غلیظه + صنعت آن بسباسه قرفه
قاقله صغار زنجبیل دارچینی اسارون از هریک
سه درم قاقله کبار پنج درم فلفل سیاه دو درم قرنفل
یکدرم ونیم نبات سفید بیست درم ادویه کوفته بیخته
بعسل مصفی سه وزن کل ادویه جوارش سازند شربتی

یک مثقال + جوارش بسباسه دیگر معده را نافع است
و بادهای بواسیر را سودمند باشد و خفقان بارد و
ضعف قلب بارد را مفید + صنعت آن بسباسه قرفه
قاقله صغار زنجبیل دارچینی اسارون دار فلفل از هر یک
یک درم قاقله کبار پنج درم قرنفل یک درم و نیم مشک
تبتی نیم درم قند سفید بیست درم اجزا را کوفته بیخته با
عسل مصفی سه وزن ادویه جوارش سازند + جوارش
بسباسه دیگر باد بواسیر و سردی معده و بدی هضم را نافع
باشد و بادهای غلیظ را دفع کند + صنعت آن
بسباسه قرفه قاقله کبار از هر یک از هر یک پنج درم
فلفل دو درم قرنفل یک درم و نیم زنجبیل دارچینی دار
فلفل اسارون قاقله صغار از هر یک پنج درم قند سفید
بیست درم اجزا کوفته باسه چندان عسل صاف بسرشند
دوای البسباسه که منی بیفزاید و تفریح آورد و مقوی
باه است و منفعت بسیار دارد + صنعت آن بسباسه
قرنفل از هر یک یک مثقال خولنجان دو مثقال دارچینی
کنجد مقشر سفید و سیاه از هر یک پانزده مثقال کوفته
بیخته بعسل سرشته تناول نمایند + دهن بسباسه
نافع است قولنج و نوازل را و مقوی دماغ و معده و
قلب و جمیع امراض قلب رحم و سلس البول از برودت
و تدهین آن آلات تناسل را مقوی است + صنعت
آن بگیرند بسباسه هر قدر که خواهند و بجوشانند یک
شبانروز در دیگ و انبیق بتقطیر نمایند و دهن را از وی جدا
نمایند و بکار برند + حب بسباسه نشاط و خوشحالی تمام
و امساک منی و نعوظ آورد و مقوی باه است +
صنعت آن قرنفل دارچینی جوزبوا کهربا تخم
فرنجمشک گاوزبان بادرنجبویه مومیائی دارابجیر
عنبر اشهب از هر یک یک درم مروارید ناسفته یاقوت
رمانی بهمن سفید بهمن سرخ اشنه سازج هندی رب
خولنجان فلفل سفید فرفیون کبابه چینی بسباسه صندل
سفید از هر یک دو درم بزرالبنج سفید پنج درم جدوار
خطائی زعفران از هر یک سه درم مشک خالص نیم درم
کوفته بیخته با عرق نعناع یا عرق دارچینی حبوب بندند
هر حبه بقدر نخودی شربتی از یک حبه تا سه حبه

فصل در بیان نسخ معاجین بسباسه

معجون بسباسه مقوی اعضای رئیسه معده است
و ریاح و جشا را زایل میسازد و طعام نیکو میگوارد
صنعت آن گل سرخ طباشیر بهمن سفید بهمن سرخ گل
گاوزبان کشنیز خشک بریان کرده صندل سفید
مروارید ناسفته کهربا نار مشک فرنجمشک گاوزبان
بادرنجبویه پوست ترنج تخم کاهو از هر یک سه مثقال
مغز تخم خیارین مغز تخم کدو مغز پسته مغز فندق مغز بادام
مغز حبة الخضرا مغز چلغوزه مغز نارجیل از هر یک دوازده
مثقال تخم خرفه مقشر چهل و پنج مثقال زعفران بزر
البنج از هر یک نه مثقال کافور مشک عنبر از هر یک
نیم مثقال جوزبوا بسباسه از هر یک بیست و چهار مثقال
زرشک بیدانه سیزده مثقال ورق طلا پنجاه عدد ورق
نقره صد عدد ادویه را کوفته بیخته سه وزن ادویه نبات
و عسل بالمناصفه بقوام آورند شربتی یک مثقال تا
یکمثقال و نیم + معجون بسباسه دیگر مقوی معده و اعضای
رئیسه باه است و منی بیفزاید و تفریح آورد و طعام
بگوارد و اشتها زیاده کند + صنعت آن بسباسه جوزبوا
بیخ نفاح تخم کاهوی سفید زعفران قاقله صغار
قاقله کبار غنچه گل سرخ منزوع الاقماع بهمن سرخ
بهمن سفید برگ شیرازی از هر یک سه مثقال شقاقل
مصری خصیة الثعلب مصری طباشیر سفید از هر یک
شش مثقال مغز چلغوزه مغز بادام مقشر مغز تخم
خیارین مقشر مغز نارجیل مقشر از هر یک پانزده مثقال
مشک خالص عنبر اشهب از هر یک یک و نیم مثقال
عسل مصفی خالص نبات سفید از هر یک دو وزن
جمیع ادویه ورق طلا ورق نقره محلول لکن از هر یک
یکمثقال علی الرسم معجون سازند + بسد بکسر بای
موحده و تخفیف سین ذی نقطه و بفتح سین مشدده نیز
آمده اسم سنگی است سرخ پرسوراخ مثل خانه زنبور
لیکن سوراخهای این ازان باریکتر آن سنگی است
خزفی صلب که در سواحل دریای مالدیپ غارس
و عمان و چین و غیرها در زیر آب تکوین می یابد و آنچه مشهور
است که بیخ مرجان است در ریشه آن سفید و هر چند
بلندتر میشود سرخ تر میگردد و شاخهای آن مرجان
است اصلی ندارد و آن سرخ و سفید و سیاه نیز می باشد
باختلاف اماکن و هوا و شاید ماده آن طین لزج مختلط
بارضیت یا اجزای غیر لزجه و هوائیت باشد که بطول
مدت و صدمات امواج ارضیت و یا اجزای غیر لزجه آن
جدا شده و هوائیت آن متحجر گشته بدان هیأت منعقد
و متحجر میگردد و سیاه آن قوی تر و سفید آن ضعیف تر
است و بهترین همه سرخ آنست که صاف و کم سوراخ و
صلب و رزین باشد و در اول سرد و در دوم خشک مفرح
و قابض و مجفف و قاطع نزف الدم و نفث الدم و
محلل خونی که در دل منجمد شده باشد خصوصاً محرق
آن و جهت وسواس و خفقان و صرع و ضعف معده
و فساد اشتها و نفث الدم و اسهال دموی و سنگ مثانه
و گرده و سپرز و بواسیر و نیم مثقال آن که با نصف
آن صمغ عربی و با سفیده تخم مرغ سرشته باشند و با آب
سبزی نوشیدن جهت قطع نزف الدم باطنی مجرب است
خصوصاً سوخته آن و محرق و مغسول نوع سیاه آن
بغایت مقوی دل و ذرور بسد جهت بردن گوشت
زیاد زخمها و رفع آثار آن و محرق آن جهت نزف الدم
ظاهری و تقویت دندان و زائل کردن زردی دندان
و بثورات چشم و تقویت باصره و دمعه و جرب و بیاض
و سلاق و قطور آن با روغن بلسان جهت ثقل سامعه
ذکری نافع و امین الدوله گوید که چون سه روز هر روز چهار
دانگ آنرا با سکنجبین بنوشند البته رفع ورم و سده
سپرز میکند و مضر گرده و مورث تهوع و مصلحش کتیرا و بدلش
جهت حبس خون بوزن آن دم الاخوین و بقدر ربع
شربتش تا یک مثقال و اولی استعمال محرق آن است
در جمیع مذکورات و محلول آنرا در رفع جذام مجرب دانسته
اند و از خواص آن است که چون طلا و نقره را از هر یک
بقدر بسد در هم گداخته انگشتری با نگین دانی
ترتیب دهند و بسد را در آن نصب کنند و قمر و شش در حد تحا

خود مفارقت باز هره داشته باشند و با خود نگاه دارند
در حال صرع قطع شود و دارنده آن را هرگز غمی
نرسد و از چشم بد ایمن باشد + دستور احراق آن
آن است که بسد را ریزه ریزه کرده در کوزه گلی تازه
آب ندیده کرده بگل حکمت گرفته در تنور گذاشته یک
شب بگذارند و صبح روز دیگر بر آورده احتیاط نمایند
که بسیار نسوزد و بسر حد رمادیت نرسد بعد از احراق
بسایند و بشویند آن را بدستور غسل اثمد و احجار دیگر استعمال
نمایند و در اثمد ذکر یافت —

فصل در ذکر نسخ اقراص بسد

قرص بسد - نافع از برای اسهال دموی و قذف خون
صنعت آن بسد محرق مغسول ده درم اقاقیا جلنار
فارسی از هر یک چهار درم صمغ عربی یکدرم دارچینی
نیم درم کوفته بیخته با سفیده تخم مرغ بقدر حاجت
سرشته اقراص سازند شربتی یک مثقال + قرص
بسدی الدم را نافع باشد + صنعت آن بسد مغسول
ده درم کندر اقاقیا گلنار صمغ عربی از هر یک چهار درم
کهربا گل مختوم از هر یک سه درم دارچینی یکدرم کوفته
بیخته اقراص سازند و در سایه خشک نمایند شربتی
یک مثقال با شراب انجبار + قرص بسد نفث الدم
کهنه سحج امعاء و کثرت طمث و آمدن خون بواسیر را
نافع است و نیز در منافع قرص انجبار است که ذکر شد
صنعت آن بسد محرق لبان ذکر اقاقیا گلنار
فارسی از هر یک چهار درم دارچینی صمغ عربی از هر یک
یکدرم و در نسخه دیگر لک از هر یک نیمدرم است کوفته
بیخته بسفیده تخم مرغ سرشته اقراص سازند و در سایه خشک
نمایند قوتش تا دو سال باقی میماند شربتی یکدرم
است + معجون بسد افراط خون حیض و اسهال دموی
و نفث الدم را سودمند بود + صنعت آن بسد مغسول
[illegible] مغسول کهربا گلنار گل ارمنی گل مختوم دم الاخوین
شب یمانی از هر یک جزوی در وزن مساوی کوفته بیخته با رب
سماق و رب حب الآس بسرشند مقدار دو درم شربتی
[illegible] فستقی بیخی است [illegible] گره دار

و از گرهها رگها بر آمده و اندرونش سبز پستئی رنگ
و نبات آن نی ساق و یک ساق و برگ دار شبیه
بنبات طیوره مانند گیاه سرخس و بقدر یک شبر و از میان
شاخهای درختان و از بیخ اشجار میروید و در اکابن دار
جماز نامند گرم است در درجه دوم و خشک است
در اولی و گویند در اول گرم است و در یبوست معتدل
مسهل مره سودا و بلغم غلیظ و هر خلطی که ملاقات کند
و محلل نفخ و شیر منجمد در معده و قولنج و منجمد کننده شیر
غیر منجمد و مفرح بالعرض و جهت دفع سودا و جذام
و علل سوداوی و مفاصل و ضماد آن جهت التوای عصب
و تشقق میان انگشتان نافع از خوردن آن با شکر
و با اطعمه خصوص نخستین در طبیخ و یا با ماء العسل موجب
موجب اسهال مواد دبی ضرر است و مطبوخ آن با اصل السوس
و انیسون جهت سرفه ضیق النفس و ربو و مداومت مطبوخ
آن با عنابت جهت سقوط بواسیر بغایت موثر و چون
سه مثقال آن را جوشانیده با فلوس خیار شنبر و ترنجبین
که در آن حل کرده صافی نموده روغن بادام شیرین
داخل کرده بنوشند جهت درد معده فرمنه و ریاح
بواسیر و صرع مجرب و مغثی و مضر سینه و گرده
است و مصلحش پرسیاوشان و همچنین جوشانیدن آن
با ماء الشعیر و فواکه یابسه و باخروس سالدار و قدر
شربت از جرم آن تا سه درم و در مطبوخ تا در سه درم
و بدلش جهت مواد سوداوی نصف وزنش افتیمون
و ربع آن نمک هندیست و تیز اوار آن است که
استعمال کرده شود مجرد و یعنی پوست تراشیده نرم
کوبیده تا اینکه نفخ نکند و سود بخشد + حب بسفایج
بلغم و سودا را از معده پاک کند و تنقیه دماغ نماید
صنعت آن ایارج فیقرا ده درم بسفایج فستقی ده ده درم
شحم حنظل شش درم اسطوخودوس افتیمون از
هر یک دو درم و نیم تربد سفید هشت درم سقمونیای
مشوی یکدرم و نیم کوفته بیخته بآب حب سازند شربتی
دو درم و نیم + سفوف بسفایج مسهل سودا
و اخلاط محترق سوداوی دانه برای امراض حادثه از

سودا و اخلاط غلیظه نافع + صنعت آن بسفایج فستقی
افتیمون اقریطی از هر یک یکجزو شکر طبرزد دو جزو
کوفته بیخته چهار درم آن را با جلاب شکری بنوشند
شراب بسفایج مسهل سودا بود منقول از کناش الیوس
صنعت آن بگیرند بسفایج فستقی یک اوقیه و در صرة
کتانی کرده در پنج قسط شراب انگوری انداخته
بیست و یک روز بگذارند پس صرة را اندکی بمالند و
بفشارند و دور کنند و شراب را نگاه دارند و یک مرتبه
پیش از غذا از آن بقدر حاجت بیاشامند + مطبوخ
بسفایج جهت درد معده و ریاح بواسیر و صرع و
امراض سوداوی بیعدیل است + صنعت آن [illegible]
از سه مثقال تا پنج مثقال آن را خیسانیده بجوشانند
و صاف او را با فلوس خیار شنبر و روغن بادام شیرین
بنوشند و بدستور با ترنجبین نیز موثر است +

باب الباء مع الصاد المهمله

بصل بفارسی پیاز نامند و بری آن بی بوته و در
چشمه سارهای کوهها کثیر الوجود و طعم و بوی
برگش مانند پیاز و تیزی کمتر از آن نامند و تیزتر از بستانی
است و مجموع آن در آخر سوم گرم و در اول سوم
خشک و گویند در چهارم گرم است و با رطوبت فضلیه
و مفتح سده و مقوی شهوت خصوص پخته آن
با گوشت چرب رافع مضرت هوای وبائی و طاعون
و اختلاف آبها و مدر بول و حیض و مفتت حصاة
و مطبوخ مهرای آن کثیر الغذا و ملین طبع و پخته آن
با چربی جهت تنقیه شش و سینه از اخلاط لزجه
و پخته آن در سرکه یا در ده بسرکه جهت یرقان و سبز
بر انگیختن اشتها و تقویت هاضمه و منع غثیان صفراوی
و بلغمی و به تنهائی مانع غثیان ادویه کریهه و دافع سموم
و آب جهت رفع ضرر سگ دیوانه گزیده نافع
خصوصاً چون یک چهاریک بوزن شاه ازان
در عرض سه روز خورده شود بغایت مجرب
است و قطور آن جهت دمعه و حکه و نزول آب چشم و ابتداء
نزول آب و با عسل جهت بیاض و سقوط آن منقی دماغ

و بوئیدن آن جهت رفع ضرر بولے و بائی و سده و ناخن و چکانیدن آب آن و گذاشتن پخته آن در گوش جهت ثقل سامعه و طنین و پاک کردن چرک و تحلیل ریاح و ضمادش جاذب خون بظاهر جلد و نیلگونی رنگ مجرب است و با موی آدمی جهت زخم سگ دیوانه گزیده و با انجیر جهت گزیدن عقرب و زنبور و ضماد پخته آن جهت تفتیح اورام بارده و با زرده تخم مرغ یا روغن تازه جهت درد و ورم مقعده و حکه و با روغن کوهان شتر جهت شقاق مقعد و بواسیر و زحیر مجرب و حمول آن جهت کشودن رگها بواسیر و سیلان فرمودن خون موثر و جهت کجی ناخن و تشنج نافع و پوست محرق آن با موے سوخته و کافور جهت آکله مجرب و قیروطی آب آن با پیه مرغ جهت ریش شدن پا از کفش و موزه مفید و مضر محرورین و اکثار آن مورث قی و نسیان و کثیر غسل در ریاح و غلیظ و مولد کرم معده و خلیط در جرم معده و موجب تشنگی و مصدع محرورین و مصلحش پختن آن با آب و نمک و با سرکه خوردن و بعد از آن انار و کاسنی تناول نمودن و دفع بدبوئی آن با قلی و نان سوخته و کرد کان سوخته است و تخم آن در آخر دوم گرم و خشک و با خاصیت فضلی منقی و ضمادش جهت داء الثعلب و بهق نافع و قدر شربتش یک مثقال است + حسو البصل سرد بار در انافع باشد و باه را برانگیزد و صنعت آن شیر پیازده درم و یک رطل شیر گاو تازه بپزند و ده درم عسل مصفی داخل نموده نیمگرم حسو نمایند + دواء البصل مولد منی باشد و نعوظ آورد و افعا یست مبهی است + صنعت آن آب پیاز یک من شیر گاو نیم من فانیذ یک من با آتش نرم جوش دهند تا بقوام آید و اگر خواهند که قوی تر شود اجزا کوفته بیخته در هم سرشته داخل کنند تخم اسپست ده درم زنجبیل دار فلفل از هر یک دو درم تخم بار جوبه پنج درم شربتے یک ساعت و اگر قوی تر خواهند کبابه چینی بوزیدان بهمنین شقاقل قرنفل دارچینی بوزبوا بسباسه از هر یک یک درم نیز اضافه نمایند + قیروطی البصل جهت ریش پا که از کفش یا موزه بهم رسیده باشد + صنعت آن بگیرند آب پیاز را و با پیه مرغ علی الرسم قیروطی سازند و بکار برند + لعوق البصل مبهی است و منی را زیاده کند و سینه را نرم کند و باه را بیفزاید + صنعت آن بگیرند پیاز سفید و کوفته آب آنرا بگیرند و در قدر نیم رطل آب آن یک رطل عسل مصفی داخل کرده بپزند تا بقوام عسل باز آید و در ظرف چینی نگاه دارند شربتے یک اوقیه + لعوق البصل به نسخه دیگر انفع و اعدل از اول + صنعت آن پیاز سفید یک جزو شیر گاو تازه دو جزو فانیذ سنجری یک جزو مجموع را یکجا کرده بپزند تا غلیظ شود و در شیشه یا در ظرف چینی نگاه دارند شربتے یک اوقیه صبح و یک اوقیه شام + مرهم البصل بواسیر و قروح خرمنه را نافع است + صنعت آن بگیرند پیاز رسیده بالیده آبدار پنجاه درم و نرم بکوبند بعد از جدا کردن قشر آن و با هم وزن آن روغن گاو خالص بجوشانند تا مائل بسیاهی شود بعد از آن صاف نموده روغن را تمام گرفته با نیم وزن آب برگ نیم تازه سائیده و پهلا مثل کباب شامی ساخته در آن روغن بریان نمایند تا انهم مثل پیاز مائل بسیاهی گردد پس قرصها را برآورده روغن را صاف نمایند و هشت درم موم خالص در آن بگذارند و همین مقدار تنه تیز در آن بگدازند و صاف نموده در ظرفی نگاه دارند و عند الحاجت بکار برند و باید که این مرهم را قبل از هفت پاس زردی برنداز ند + مرهم البصل دیگر نواصیر و جمیع قروح مزمنه را نافع است + صنعت آن موم سفید مسکه گاو از هر یک ده درم پیاز ده درم مرکی صافی صبر سقوطری کندر زنگار از هر یک نیم درم پیاز را در مسکه بسوزانند و مسکه را صاف نموده موم را در آن بگدازند و اجزا الیطریق غبار سائیده داخل کرده در هاون بمالند که یکسان شود + مخلل البصل یعنی پرورده آن در سرکه که آنرا بفارسی ترشی پیاز و بهندی اچار پیاز نامند جهت یرقان و سپرز و ترنجبین انگبین و تشهاد و تقویت هاضمه و مانع غثیان ادویه کریهه و دفع سموم است + صنعت آن بگیرند پیاز بزرگ جیده را و بخلال چوبی سوراخهاے بسیار نمایند یا چهار شق کنند اگر در سستی منظور باشد و به تعجیل مطلوب نباشد و الا ورق نمایند و در سرکه انگوری بیندازند آن مقدار که سرکه از روے آنها برگردد و بگذارند تا برسد پس استعمال نمایند و اگر از براے خوشبوئی و خوش طعمی چند دانه قرنفل و چند پارچه جوز بوا و چند دانه فلفل سیاه یا فلفل سرخ دراز که در هند میشود داخل نمایند بد نیست و اگر خواهند که زود ساخته تناول نمایند پیازها را خار بسیار زنند و در دیگی تا الصفه که آب کنند و بر سر آن صافی بندند و پیازهاے خار زده را بر آن صافی بچینند و بالاے آن سرپوش گذارند و زیر دیگ آتش برافروزند تا آب بجوش آید و بخار آن بر آنها برسد آب آنها از صافی در آب بچکد و پخته گردند پس برداشته در سرکه که یکے جوش دهند بیشتر سرکه تند اندازند و نمک بقدر حاجت و آنچه خواهند از ادویه خوشبو از قرنفل و جوز بوا و سیاه دانه و فلفل سرخ هندی و غیرها داخل کنند و این در یک روز قابل خوردن میشود و بدین دستور مخلل هرچه سرم سخت باشد و زود خواهند تناول کنند مرتب نمایند

باب الباء مع الطاء المهمله

بط بفتح باے موحده و طاے مهمله نوعی از طیور آبی است ابلق مختلف الالوان کوچکتر از او زکه بفارسی قاز نامند و بهندی راج هنس و آن را بفارسی اردک مرغابی اسم جنس آن است و پایهاے آن کوتاه و اهلی و وحشی و جنگلی میباشد در دوم گرم و در اول خشک مرتب برطوبت فضلیه و گرم ترین طیور اهلیه است اهلی آن و بعضے گفته اند در مبرد المزاج گرمی میکنند و در محرور المزاج مورث حمی است کثیر الغذا و دیر هضم کثیر الریاح نفاخ مسمن بدن و گرده و مبهی و مقوی آواز و مولد خون غلیظ سریع التعفن مصدع و چون هضم شود

بهترین گوشتها است در تقویت باه و زیاده کردن ماده منی و سائر قوی و مصلح آن سرکه و زنجبیل و ادویه حاره و سکنجبین است و خوردن جگر آن خصوص پلاو آن مولد خون صالح و خفقان را مفید و ضماد گوشت آن با نمک جهت تحلیل سپرز آن بهترین پیه است گرم لطیف و ملین و محلل و با قوت نافذه و جهت خفقان و درد ورم پستان و تسکین اوجاع و با آرد باقلا ضماد آن جهت امراض مذکوره و تسکین لذع امعا و اوجاع آن و احتراق بدن و سرفه و خشکی سینه و خشونت صوت مفید و همچنین مدهن با آن و تخم آن دیر هضم و تقویت تر از تخم مرغ و بهتر برای رفع سعال و سرفه و درد سینه و با کهربا جهت قطع سیلان خون و زحیر و بریشته آن با سداب و روغن زیتون جهت سرعت تکلم اطفال نافع و سائیده پوست آن با مرداسنگ و شکر و نوشادر جهت رفع بیاض مؤثر و قوی و سنگدان آن دیر هضم و از تعفن دور و چون هضم شود مقوی معده و احشا است و خاکستر پر و بال آن برای تحلیل خنازیر و زبل آن جهت کلف و نمش و خنازیر نافع دهن البط آنکه زنگان فرا میگیرند از آن روغنی جهت رفع وجع مفاصل و طریق ساختن آن آنست که بگیرند بط فربه را و آنرا کشته پاک کنند پس بگیرند الیفاقوس و زنجبیل اسطوخودوس از هر یک [illegible] اشق مقل ازرق از هر یک شش مثقال اذخر مکی جوز بوا بسباسه قرنفل سورنجان از هر یک سه مثقال روغن خراطین که در ذیل انشاءالله تعالی در ادهان مذکور خواهد شد شش مثقال ادویه را کوفته بیخته بروغن خراطین مذکور سرشته نموده در شکم آن کرده بدوزند پس آنرا بسیخ کشند و با آتش انگشت کباب نمایند و در ظرفی سرکه انگوری کرده در زیر آن بگذارند تا روغن از آن در سرکه بچکد تا آنکه دیگر روغن در آن نماند پس آن سرکه و روغن را چندان بآتش ملایم بجوشانند که سرکه تحلیل رود و روغن بماند چون روغن مذکور ساخته شود فقرات پشت و مواضع درد را بآن چرب کنند و پوست بره

که تازه کشیده باشند و گرم باشد بروغن اسفند که ذکر کرده خواهد شد چرب نموده بالای اعضا و مواضع که چرب نموده اند ببندند و اگر این روغن را که مذکور شد با روغن جوز بوا و روغن الیفاقوس از هر یک دو مثقال ممزوج نمایند انفع است و روغن قاز و روغن حواصل به نسخه فرنگان نیز بدستور روغن بط است و همین منفعت دارد بطیخ هندی که بفارسی هندوانه و بعربی دلاع و دابوقه و بهندی تربز نامند در اول دوم سرد و در آخر آن تر و مسکن حدت صفرا و خون و تشنگی و مدر بول و ملین طبع و آب او با عسل و زنجبیل جهت قطع بلغم و با شیر جهت امراض سوداوی و با تمر هندی جهت مواد صفراوی و جرب و حکه و با سکنجبین جهت تفتیح سده و ادرار بول و یرقان و مواد محترقه و اعانت بر هضم و با شیر خشت و امثال آن جهت تبهای حاره و دفع اخلاط ردی الکیفیه که کم مقدار باشد مفید و مولد خون رقیق و بلغم شیرین و مرطب بدن و مضر سپرز و بارد المزاج و مضر معده سرد و مصلحش گلقند و عسل و قند و امثال آن و در مزاجیکه صفرا بسیار غالب باشد هندوانه از جهت لطافت مستحیل بصفرا میشود و ثقل آب کدو و دار قرن بد و مصلحش [illegible] مورث ضعف باه و درد مفاصل و امثال آنست چون هندوانه را سوراخی کرده قدری عسل در آن ریخته سوراخ را مستحکم کنند و یک هفته در زیر سرگین اسپ دفن کنند آب آن مثل شراب مسکر می گردد اما مقوی منی و مفسد معده است و تخم او در دوم سرد و تر و در جمیع افعال مانند تخم کدو است و قدر شربتش تا پنج درم است و در اخراج حصاة و انحدار خربزه از معده گویند مجرب است + شراب البطیخ صنعت آن بگیرند هندوانه بزرگ و قدری از سر آنرا برین دانگی خالی کرده پس مویز کوبیده با نبات سفید یا قند سیاه در آن پر کرده سرش بجای خود بگذارند و سه روز بگذارند که بجوش آید پس صافی نموده بنوشند و گاه دو مثقال زرشک و نیم

مثقال جوز مائل داخل میکنند و این شراب نیکو و مجرب است + مربای پوست هندوانه بعسل و شکر جهت برسام و وسواس و بهق و یبسی و درد سینه و ضعف معده که از خلط گرمی باشد و تقویت هاضمه نافع است صنعت آن بگیرند پوست هندوانه و پوست سبز آنرا دور کرده در آب آهک صافی نموده که قدری تندی داشته باشد یک شبانروز بخیسانند پس با آب گرم بشویند تا اثر آب آهک دور شود پس در آب تازه طبخ دهند تا پخته شود و نبات سفید را بقوام آورده پوست هندوانه را در آن انداز نزدیک جوش دیگر داده که جذب شیرینی نماید پس فرود آورده سرد کرده نگاه دارند و اگر بمشک یا گلاب سوده معطر نمایند بهتر است

باب الباء مع الغین المعجمه

بغرا غذای خراسانی است که از آرد خمیر کرده لقمه درهمی ترتیب میدهند و با قلیه که از سرکه و دوشاب و ادویه حاره و گوشت ساخته باشند استعمال نمایند گرم مائل باعتدال و مشهی و مسکن قی صفراوی و التهاب و تشنگی و مقوی بدن و مفتح سده مصلح حال گرفت و اصحاب ریاضت و مولد خون صالح و بطئ الهضم و مولد ریاح و مصلحش دارچینی و مؤلف تذکره موافق آنچه مذکور شد ذکر نموده است و همین خاصیت دارد آش ماهیچه و آش آکره که در اصفهان آش برگ نامند در اطعمه ذکر یافت

باب الباء مع القاف

بقلة الحمقاء بفارسی خرفه نامند و تورک و بعراقی ازغلیم و بفرنگی برغال سالی نباتش کمتر از ذرعی و اکثر مفروش بر زمین و ساقش بقدر انگشتی و بسیار نازک و شکننده و برگش ریزه مائل بدبر و گلش سفید و تخمش سیاه و ریزه و طولانی در سوم سرد و تر گویند و در دوم تر است آب او مسکن صفرا و خون و قاطع نزف الدم و چیزی که از سینه آید و مانع نزلات و جهت حصاة و ادرار و فزودن بول و حرقت آن و نواصیر و حرارت جگر و تبهای حاره و دفع حب القرع

و درد مثانه و قرحهٔ امعا و تبرید دماغ و در دستور نافع
ضماد او با روغن گل جهت صداع حار و سوختگی آتش
و اورام حاره و با شراب جهت تبور سر و با آرد جو
جهت مقدمهٔ شقاقلوس و ورم چشم و ورم دماغی و
جرب و حکه و ورم انثیین و شری و حمره و آشامیدن او
با ریوند چینی جهت قطع تب مجرب و حقنهٔ او جهت ورم
انثیین حادهٔ و سیلان فضول بامعا و رحم و ضماد و
بیخش جهت ثالیل قوی تر از نبات او و نبات آن
در مزورهٔ صاحب تب و امراض حاره بغایت نافع و
مضر باه مبرودین و ضعیف الحرارت و بالخاصیة مسقط
اشتها و اکثار او مورث تاریکی چشم و مصلح او مصطگی و
کرفس و نعناع و قدر شربت از آب او تا بیست مثقال
است و فرش کردن نبات آن مانع احتلام است و
تخمش در جمیع افعال مثل آب او و از آن ضعیف تر و ذرورش
جهت قلاع اطفال و غیر آن نافع و در رفع تشنگی قوی تر از
نبات اوست و گویند مضر سپرز و معدهٔ بارد است
و مصلحش قند و قدر شربتش تا پنج درهم و بدلش در اکثر
امور بزر قطونا و لبوب اوست و قابض و غیر لوده ملین طبع
است + حریره بزر بقلة الحمقاء مبرد و نافع از برای
اصحاب دق و سل و از برای سعال حار و خشونت سینه
از احتراق مواد + صنعت آن بگیرند تخم خرفه مقشر
کنند یعنی بکوبند و بشویند تا سیاهی و پوست آن
تمام دور شود پس آنرا با آب شیره کشیده بگذارند نشاسته
آن ته نشین شود آب آن را دور کرده نشاسته آن را
سه جزو با یک جزو آرد برنج در شیر گاو داخل نمایند پس
بگیرند مغز بادام شیرین پنج جزو مغز کدوی شیرین مغز
تخم هندوانه از هر یک دو جزو و نیم در گلاب عرق بید
مشک شیره کشیده در آن داخل نمایند و باتش ملائم
بپزند چون دربب بقوام حریره رسد شیرهٔ نبات بقدر
حاجت داخل کرده دو سه جوش دیگر داده در ظرفی
باشند و بخورند حلوای بزر بقلة الحمقاء موافق سینه و
حلق و سرفه و تپ دق و قرحهٔ امعا و ترتیب اعضا و سل
است و سرد و تر است + صنعت آن بگیرند تخم خرفه مقشر و شیره

آنرا گرفته بگذارند تا ته نشین شود پس آن ته نشین را
با مثل آن نشاسته در آب بپزند در روغن بادام و
روغن تخم کدو و روغن خشخاش و نبات سفید داخل
کنند چندانکه شروع به بس دادن روغن کند پس در
ظرفی چینی بهن کرده بطریق نور بریده بخورند +

باب الباء مع اللام

بلادر بعربی حب الفهم و ثمرة الفهم و حب القلب
و بروحی انقردیا و بهندی بهلاده گویند آن مثل
اکلیلی است بر بالای ثمر شبیه بدل و ازین جهت
آنرا حب القلب نامیده اند و آن ثمر درخت هندیست
و شبیه بشاه بلوط و سیاه رنگ مغز آن منفش و در ان
آن مغزی مثل مغز بادام شیرین و ما بین مغز و پوست
آن مملو از رطوبت سیاه غلیظ که عسل بلادر نامند و
درخت آن بقدر درخت گردگان و برگش عریض و غبر
و تند بود آنچه به تحقیق پیوسته ثمر آن شبیه بامرود
می باشد و رنگ آن زرد و بر سر آن مثل اکلیل و تاج
دانه بر آمده و آن بلادر است و بر بالای آن دانه
گل آن و در اندرون ثمر آن تخم ها است و گوشت
آن اندک شیرین چاشنی دار عفص و بعضی مردم آنرا
میخورند و مغز بلادر نیز شیرین است مانند مغز بادام
و آنرا بر آورده نیز میخورند و بلادر دو قسم است
صغیر و کبیر کبیر را بادام فرنگی می نامند و تهیات
گرده بزرگ می باشد و عسل آن کمتر و مغز آن شیرین تر و
وه کول است و عسل آن مستعمل نیست و صغیر را بلادر
نامند و عسل آن بسیار و مستعمل است و مغز آن کوچک
و طریقهٔ بر آوردن مغز هر دو نوع آنست که باید آنرا
در آتش اخگر اندازند تا پوست و عسل آن سوخته
گردد و مغز آن نسوزد پس از آتش بر آورده مقشر نموده
تناول نمایند و خوابیدن در سایهٔ درخت آن باعث
سکر و سبات و عسل بلادر در چهارم گرم و خشک و پوست
آن در سوم و مغز آن در سوم گرم و در اول خشک
و بی مضرت و مبهی و مهیج باه و عسل آن را مخلوط
بروغن گاو یا کنجد تازه یا مغز گردگان کرده باید استعمال نمود

محلل و مسخن و ملطف روح و مفرح جلد و جهت امراض
باردهٔ دماغی و عصبانی و رطوبی و تقویت حفظ و ذهن
و دفع رطوبات و ریاح و تقویت اعصاب و رفع سلسل البول
و نسیان و فالج و لقوه و رعشه و خدر و اختلاج و قطع
ثالیل و وسم و سائر آثار جلد نافع و مضر محرورین و
محرق خون و مورث یبوست دماغ و جوشش دهان و
بدن و جنون و سرسام و مالیخولیا و مصلحش روغن گردگان
تازه و نارجیل و مغز گردگان تازه و بار الشعیر و دوغ
و هندوانه و دو مثقال آن کشنده و قدر شربتش از ربع
درهم تا نیم درهم و بدلش نیم وزن آن فندق و ربع آن
روغن بلسان و سدس آن نفط است و اکتحال آن در
چشم چارپایان مورث بیاض و رافع آن خریق و ضماد
آن با ادویهٔ مناسبه غیر متقرحه جهت جمیع امراض بارده
نافع و بخور آن زائل کنندهٔ بواسیر و مسقط دانهٔ اوست
و پوست بلادر مبهی و جهت حفظ سیاهی موی بغایت
موثر است خصوصاً هرگاه با روغن البطم ترتیب داده کرده
باشند گویند چون بگیرند پوست بلادر را که مغز آنرا
دور نموده باشند و بسیار ریزه مقرض کرده مقدار یک
اوقیه آنرا در ظرفی کرده و دهن البطم آن مقدار که از
روی آن برگردد بر آن ریزند پس بیست درم لبان
ذکر را سوده بر آن بپاشند و زیر آن آتش بسیار ملایم بر
افروزند تا منعقد گردد پس بریزند محمودهٔ زرد با زای
هر اوقیه نیم دانگ بعد از انعقاد از آتش برگیرند و در
ظرف شیشه نگاهدارند و هنگام حاجت قطعه از آن
بوزن یکدرم در دهان اندازند و بخایند و تقویت
و انعاظ قوی نمایند + صنعت بر آوردن عسل بلادر
بگیرند بلادر نو تازه هر قدر که خواهند و سر آنرا ببرند و
آنرا گرم نموده بگیرند و بفشارند و قطرهٔ روغن غلیظ که از
سر آن بر آید گرفته جمیع نمایند تا هر قدر که خواهند و
نگاهدارند و این روغن مسمی بعسل بلادر است صنعت گرفتن
گردگان مانند روغن مغز بادام است + دستور اخذ عسل
بلادر به نوع دیگر آن است که ته دیگ سفالی را مو افق گردن
شیشه که از آن توان گذرانید سوراخ سازند و دیگ

بر سہ پایہ استوار کنند و شیشہ گردن بلند را بگل حکمت بگیرند و بلادر را پوست کنده و باہر آنرا جدا کرده و نیم شکستہ در شیشہ کنند و قدرے لیعت باموی یہ یا بال اسپ پیچیده بدہن شیشہ بگذارند و گردن شیشہ را واژگون از سوراخ تہ دیگ بر آورند و در کاسہ آب کرده در زیر سہ پایہ زیر دہن شیشہ بگذارند و بالاے شیشہ درون دیگ آتش ملایم از سرگین گاؤ جنگلی کہ بہندی اپلا گویند بر افسر ورزند تا آنکہ دیگ را از سرگین گاؤ پر کنند و آتش کنند تا عسل بلادر بچکد و در کاسہ جمع شود و ہرگاه از چکیدن باز ایستد بردارند طریق دیگر آنست کہ سر بلادر را بریده بر تابہ آہنی یا سنگے گذارند و دستہ ہاون یا امثال آن را گرم نموده بران گذاشتہ بزور بفشارند و انچہ روغن از ان بر آید جمع نمایند اگر بانجہ نرم بکوبند و اندک نمک آب بران بزنند و در لتہ قوی اندازند و در شکنجہ بکشند انچہ روغن دران است بخوبی بر می آید جمع نمایند و باید کہ در جمیع احوال دست و دہن و بینی را محافظت نمایند کہ باعث تورم آنہا نگردد طریقہ خوردن بلادر جہت حفظ و تقویت اعصاب و باه و استحکام لثہ و دندان آنست کہ بگیرند بلادر را و سر آن را بریده عسل آنرا بدستور مسطور گرفتہ جرم آن را ریزه ریزه نموده باز عسلیکہ دران باشد دور نموده با مغز نارجیل ریزه کرده با کنجد مقشر یا غیر مقشر با کردگان ہرکدام کہ باشد خواہند مخلوط نموده بخورند و باید کہ عدد جرم بلادر یک جزو و مغز نارجیل و غیر آن ہرکدام کہ باشد از ہیچ جزو کمتر نباشد و ابتدا از ربع یا ثلث یا نصف دانہ بقدر احتمال طبیعت شروع نمایند و بتدریج اندک اندک بیفزایند تا یک دانہ دو دو دانہ تا پنج یا ہفت ہم تجویز کرده اند در صورت موافقت و عدم مضرت و بعضے جرم بلادر عسل گرفتہ را باسے یکی از مصلحات کہ مغز نارجیل و مغز کردگان و کنجد مقشر یا غیر مقشر است ہمراه قرابادین ابق کوبیده بہمان دستور میخورند و این شاید در ابتدا قبل از عادت بہتر باشد و بعضے بلادر عسل ناگرفتہ را بہمان دستور کوبیده می خورند لیکن این در ابتدا خالی از غائلہ نیست و باید درین ایام از ترشیہا و چیزہاے نفاخ و اشیاے مضره بآن و یا جہت تقویت آن و باشکننده قوت آن بالکلیہ و از حرکات متعبہ و ہواے تند اجتناب نمایند و خوردن بلادر پیران و کہول و جوانان مرطوب المزاج را نافع و محرور و یابس المزاج و جوانان را مضر است و علامت مضرت آن آن است کہ کسے را کہ مضرت بمجرد استشمام رائحہ آن اعضای آن متورم میشود و ورم رخو متخلل از قبیل بہنج پس در استعمال آن حتی المقدور جائز نیست بخور بلادر زائل کننده دانہ بواسیر و مسقط آن است صنعت آن کودی بکنند و اندک آتشے دران گذارند و یک دانہ بلادر را بران بگذارند و قدرے بران آتش و بران بنشینند تا دود آن بران دانہ برسد در سہ چہار دفعہ نہایت ہفت ہشت دفعہ زائل خواہد شد و یا در زیر دیگ گلی یا غیر آن کہ آنرا سوراخ کرده باشند و معکوس گذارند و در زیر آن دود کنند و بران نشستہ دود آنرا بگیرند

فصل در بیان مرکباتی کہ اصل و عمود در آنہا عسل بلادر است و از انجملہ انقردیا است

بدانکہ انقردیا لغت رومی است و نامیده اند این دوا را باسم انقردیا بسبب آنکہ عمود و اصل در ان عسل بلادر است و اول کسیکہ استنباط این معجون نموده انقراط است پس یاد کرده بران زیادتہا جالینوس شیخ رئیس گفتہ کہ این معجون نافع است از برای فالج و مانند آن از لقوه و استرخا و جلاے دماغ و ہم تزکیہ ذہن کند شیخ داؤد انطاکی گفتہ کہ اعظم نفع آن من تجربہ کرده ام ازین معجون تقویت حفظ است و دفع نسیان و بلادت و فالج و لقوه و رعشہ و نیز از نفع عظیم است از براے اوجاع مفاصل و عرق النسا و کلیہ و مثانہ و ہر مرض بارد و صرع و استرخا و سعوط کرده میشود بآن با آب مرزنجوش از بینی و شقیقہ و دوار و وحدت میدہد باصره را از زردی تجربہ ابن جزلہ گفتہ کہ سواے منافعے کہ شیخ رئیس از براے آن ذکر کرده آنرا منفعت کلی است از براے دوار بلغمی و نسیان و صرع و صداع بارد و اوجاع معده و سینہ و جمیع دردہا کہ از برودت باشد صنعت آن بنسخہ شیخ رئیس سنبل الطیب موز عفران سلیخہ سیاه ساذج ہندی افتیمون فقاح اذخر قرنفل حب بلسان یونند چینی از ہریک دو درم حب البان مقشر زنجبیل صبر سقوطری از ہریک یک اوقیہ مصطگی عسل بلادر قوقل از ہریک سہ درم غاریقون ہش سفید دو درم و در نسخہ ستاپور ہشتے درم است ایرسا دو اوقیہ پوست بیخ رازیانہ سہ رطل سرکہ انگوری کہنہ نہ رطل ادویہ کوفتہ بیختہ بیخ رازیانہ را سہ روز متوالی در سرکہ بخیسانند پس در دیگ سنگے یا دیگ گلی کرده بآتش ملایم بجوشانند تا سہ چہار جوش بخورد پس بپالایند و ثفل آنرا دور کنند و سرکہ را با ده رطل و نیم عسل مصفے در ہمان دیگ کرده بآتش ملایم بجوشانند تا بقوام آید پس ادویہ کوبیده را بآن بسرشند و بعد از شش ماه استعمال نمایند شربتے یکدرم بآب نیمگرم و غذاے گوشت بخورند صنعت انقردیا بنسخہ ابن جزلہ در منہاج کہ جہت در اعصاب و استرخاى عصب و دوار و نسیان و خیالات و صرع و درد سر و درد معده و درد سینہ و جمیع دردہاے بارد نافع است صنعت آن سنبل الطیب مرصافی ساذج ہندی سلیخہ زعفران و بعض اطبا شیخ ترکی افزوده و در بعض نسخ شیخ رومی داخل است افتیمون افریطی درمنہ ترکی اذخر مکی یونند چینی حب البان مقشر قرنفل از ہریک یک اوقیہ مصطگی عسل بلادر از ہریک دو مثقال حب بلسان زنجبیل صبر سقوطری از ہریک یک اوقیہ غاریقون ہشت درم بیخ سوسن آسمانگونی دو اوقیہ پوست بیخ رازیانہ سہ رطل خل خمر سہ قسط کہ دو من و نیم باشد ادویہ را با سہ [illegible] کوفتہ بیختہ اول بیخ رازیانہ

که آن را در سرکه خیسانیده باشند پس در دیگ پاکیزه
کرده دو سه جوش داده از آتش فرود آورده صاف
نموده سه رطل عسل داخل کرده بآتش ملایم بپزند تا
بقوام آید ادویهٔ مسحوقه را بعسل بلادر سرشته بعسل
بقوام آورده بسرشند و بعد از شش ماه استعمال نمایند
شربتی یکدرم با آب نیم گرم جهت فالج و لقوه و استرخا
و عصب نافع باد ❊ صنعت انقرودیا بنسخهٔ شیخ داؤد
انطاکی ایرسا دو اوقیه سنبل الطیب سافج هندی
مرمکی صافی سلیخهٔ سیاه زعفران شیح ارمنی افیتمون فریطی
اذخر مکی ریوند چینی حب البان مقشر قرنفل مقل ازرق
حب بلسان صبر سقوطری عسل بلادر از هر یک
یک اوقیه غاریقون هش سفید مصطگی رومی از
هر یک شش درم فلفل وج ترکی سعد کوفی کندر از
هر یک پنج درم و گاهی زیاده میشود بر این اجزا انواع
هلیلجات از هر یک ده درم و در نسخهٔ دیگر اسارون
کبابهٔ چینی از هر یک دو مثقال داخل است و در نسخهٔ
دیگر شونیز چهار درم است شیخ داؤد گفته که تا من
مقارن اجزای این معجون میسازم نشارهٔ عاج هفت درم
مرجان قرمزی سه درم تخم حرمل درونج عقربی بهمن سرخ از
هر یک ده درم جندبیدستر پنج درم مجموع را کوفته بیخته
پس بگیرند پوست بیخ کرفس پوست بیخ رازیانه از
هر یک سه رطل سرکهٔ انگوری سه قسط هر دو را به سرکه
بخیسانند پس بجوشانند تا ثلث سرکه بماند و بپالایند
و عسل مصفی بقدر پنج وزن مجموع ادویه داخل سرکه
مزبور نموده بآتش ملایم بقوام آورند پس ادویه را
بآن معجون سازند و نگاه دارند و درین نسخه اختلاف
بسیاری واقع است و جائز نیست استعمال این معجون
پیش از آنکه مدت شش ماه از ساختن آن گذشته باشد
و شیخ اسمعیل در ذخیره گفته که قوت این معجون تا ده
سال باقی می ماند و قول زهراوی و مسیحی صحیح است
که گفته اند که قوتش تا چهار سال باقی است و شربتش از
یکدرم تا یکمثقال است و بهتر آنست که استعمال نکنند
این معجون را مگر مشایخ و مرطوبین و مبرودین و فضول

بارده ❊ انقرودیا کبیر که شیخ رئیس در قانون ذکر کرده
و گفته که نافع است از برای جمیع اوجاع معده و از
برای صداع عتیق و دوار معدی و جنون و هذیان
و وجع کبد و طحال و کلیه و از برای برودت مزاج و
اوجاع ارحام و نقرس و جذام و امراض سوداوی و
نسخهٔ ابن جزله و نسخهٔ شیخ داؤد انطاکی قریب باین
نسخه اند و اندک اختلافی دارند ❊ صنعت آن
سنبل الطیب مر زعفران سلیخهٔ سیاه سافج هندی
افتیمون فریطی اذخر مکی حب بلسان ریوند چینی
قرنفل حب البان مقشر زنجبیل سفید صبر سقوطری
مقل ازرق مرمکی روغن بلسان از هر یک یک اوقیه
مصطگی عسل بلادر غاریقون هش سفید از هر یک
هشت درم ایرسا دو اوقیه پوست بیخ رازیانه سه
رطل سرکهٔ انگوری سه قسط پوست بیخ رازیانه را
سه شبانروز در سرکهٔ انگوری بخیسانند پس در دیگ
کرده جوش دهند جوشی اندک و بپالایند و بفشارند
و ثفل آن را بیندازند و سرکه را با یک رطل
و نیم عسل مصفی در دیگ سنگی کرده بآتش انگشت
بقوام آورند و ادویه را کوفته بیخته بآن مخلوط نمایند
و بعد از شش ماه استعمال نمایند شربتی یک درم با
آنچه مناسب باشد ❊ انقرودیا دیگر منقول از قرابادین
صهار بخت نافع است از برای جمیع امراض باردهٔ
مزمنه چون فالج و استرخا و لقوه و اوجاع باردهٔ
مفاصل و نقرس و این معجون پیران و سرد مزاجان
را نافع است و سیاهی موی را نگاه دارد ❊ صنعت آن
هلیلهٔ سیاه پوست بلیلهٔ آمله منقی از هر یک سی و شش
درم شونیز بیست و چهار درم هیل بوا هفت درم
طباشیر سفید سعد کوفی عسل بلادر از هر یک شش درم
فلفل دار فلفل زنجبیل فلفلمویه انیسون از هر یک
دوازده درم ادویه را کوفته بیخته فانید سنجری
شصت درم فانید را در آب بقدر کفایت حل
کرده ادویه را بآن بسرشند و در سبوچهٔ لعابدار اخضر
کرده در جو دفن کنند و چون سه ماه بگذرد بکار برند و

بعضی گفته اند که بعد از شش ماه که در جو گذاشته باشند
استعمال نمایند و مزاج آن گرم است در یکدرجه و نیم
و خشک است در آخر درجهٔ دوم ❊ انقرودیا دیگر که ترکیب
است در منافع بانقرودیای صهاربخت و مصروع را به
نهایت مفید است ❊ صنعت آن پوست هلیلهٔ کابلی
پوست بلیلهٔ آملهٔ منقی اکشنیز خشک مقشر اسطوخودوس
از هر یک پنج درم زنجبیل عود الصلیب صعتر فارسی عسل
بلادر از هر یک سه درم جندبیدستر یک درم عسل سفید مصفی
سه وزن ادویه بدستور مقرر معجون سازند شربتی یکدرم
با آب گرم ❊ انقرودیا دیگر برص و بهق و فالج و نسیان
و استرخا را بنهایت نافع است ❊ صنعت آن هلیلهٔ
سیاه پوست بلیلهٔ آملهٔ منقی از هر یک سی درم کندر
زوفای خشک زنجبیل فلفل عسل بلادر از هر یک
پنج درم عسل مصفی بقدر حاجت بدستور معجون سازند
و این معجون گرم است در سه ربع درجهٔ اول و خشک
است در آخر درجهٔ دوم شربتی از آن یک درم
با آنچه موافق باشد از اشربه ❊ انقرودیا معروف
بمبدل المزاج و آنرا انقرودیا کبیر نیز نامند لقوه و
رعشه و فالج و برص و خدر و نسیان و صداع بارد و
صرع و جمیع امراض بلغمی را نافع است و حفظ را زیاده
کند و هاضمه را قوت دهد و باه را بیفزاید چنانکه بلغمی
مزاج را هیچ دوائی در امر باه بهتر ازین معجون
نیست و یرقان و جمیع امراض حادثه از سردی
را نافع است صاحب اختیارات بدیعی گفته
که کسانی را که بلغمی مزاج بودند امر کردم ایشان را
باستعمال این معجون بجهت قوت باه بسیار پسندیده
داشتند و در قوت حفظ و ذهن و دفع نسیان و فالج
و لقوه و همه رنجهای حادث از سردی بنهایت
سودمند است ❊ صنعت آن زنجبیل عاقرقرحا
شونیز وج ترکی قسط تلخ عسل بلادر از هر یک ده درم
سداب خشک حلتیت حب الغار زراوند مدحرج
جنطیانا حب البان شیطرج هندی خردل سفید
جندبیدستر از هر یک پنج درم اجزای خشک را کوفته بیخته

بعسل بلادر سرشته بروغن مغز گردگان چرب نموده
یا عسل مصفی سه وزن ادویه معجون سازند شربتی
از یکدرم تا یک مثقال و در نسخهٔ اختیارات بدیعی
دار فلفل و دارفلفل از هر یک ده درم اضافهٔ این اجزا
شده و وزن عسل بلادر چهار مثقال و نیم است
و در نسخهٔ دیگر بجای زنجبیل حب البلسان فلفل و دار فلفل از
هر یک ده درم داخل است ❁ اطریفل کبیر
به نسخهٔ نجیب الدین سمرقندی که باسم بلادر کبیر در
قرابادین خود ذکر کرده و گفته که این معجون تریاق
فالج و لقوه و سکته است و مفید است از برای نهش
و برص و گزیدن عقرب و جمیع امراض بارده و از برای
تشنج رطب و نسیان و این در ساعت بدن را
مشتعل میسازد و عرق می آورد و بنا بر آن است
که چون خورده شود چیزی بنوشند تا عرق آورد ❁
صنعت آن عاقرقرحا زنجبیل شونیز قسط تلخ فلفل دار
فلفل وج ترکی از هر یک درم مرمکی صافی برگ سداب
حلتیت جنطیانا زراوند مدحرج حب الغار شیطرج
هندی جند بیدستر خردل از هر یک پنجدرم ادویه را کوفته
بیخته بروغن مغز گردگان و عسل بلادر چرب نموده
بعسل مصفی سه وزن ادویه معجون بسازند شربتی
یکدرم بعد از ششماه از ساختن آن استعمال نمایند
و در نسخهٔ دیگر این اطریفل بجای هلیلهٔ سیاه پوست
هلیلهٔ کابلی داخل است ❁ اطریفل صغیر دیگر نافع
است از برای صلابت سپرز و سده و درد معده
و گرده مثانه و تبهای کهنه ❁ صنعت آن جنطیانا
رومی دارفلفل سیاه از هر یک هشت درم قسط تلخ مرمکی
صافی ساذج هندی ریوند چینی سنبل الطیب از
هر یک هفت و نیم مثقال ادویه را کوفته بیخته
بروغن مغز گردگان و عسل بلادر پنجدرم چرب نموده
بعسل مصفی سه وزن مجموع ادویه سرشته معجون بسازند
و در ظرف چینی نگاهدارند و بعد از ششماه استعمال
نمایند شربتی یکدرم اطریفل بلین صرع و فالج و لقوه
و رعشه و استرخای اعصاب انفع باشد و دماغ را از خلط
پاک سازد و ذهن را تیز کند و حفظ را زیاده کند و
پیران و سرد مزاجان را موافق باشد و طبع را نرم
دارد ❁ صنعت آن سنبل الطیب سلیخه ساذج هندی
فو موز زعفران درمنهٔ ترکی افتیمون فقاح اذخر راوند
چینی حب بلسان قرنفل از هر یک دو درم حب البان
مقشر زنجبیل از هر یک یکدرم مصطگی دارفلفل از هر یک
سه درم غاریقون ایرسا از هر یک دو درم صبر زرد
ده درم پوست بیخ رازیانه سه رطل سرکهٔ کهنه سه رطل
پوست بیخ رازیانه را سه روز در سرکه بخیسانند و در
دیگ سنگی بجوشانند بعد از چهار جوش از آتش
فرود گیرند پوست بیخ رازیانه را بمالند و بفشارند
و جرم آن را بیندازند و صاف کنند با سه رطل و
نیم عسل صاف بقوام آورند و سه درم عسل بلادر
اضافه کنند و با ادویه کوفته بیخته بسرشند و بعد از
ششماه مقدار یکدرم با آب نیمگرم بخورند ❁ اطریفل
دیگر منقول از شرح اسباب و علامات نسیان
و فالج و جمیع امراض دماغی که از غلبهٔ بلغم و رطوبت
باشد سودمند بود این معجون آزموده قدما است
خصوص از برای قوت حافظه ❁ صنعت آن عسل
بلادر یک اوقیه صبر سقوطری شصت مثقال غاریقون
بیست و چهار مثقال سلیخه زراوند وج ترکی زعفران
دارچینی مصطگی رومی از هر یک از هر یک
شش مثقال قسط تلخ تخم سداب فلفل
سفید از هر یک هشت مثقال افتیمون یک اوقیه
اجزا کوفته بیخته با سه چندان عسل کف گرفته بسرشند
مقدار شربتی بعد از شش ماه یکمثقال با آب نیمگرم

فصل در بیان جوارشاتیکه اصل و عمود در آنها بلادر است

جوارش بلادر معروف بجوارش الملوک که آنرا
بو دالسته نامند بسبب آنکه ظاهر نمیگردد تمام منافع
آن مگر آنکه استعمال کرده شود یکسال تمام که در آن وقت
تمام منافعش ظاهر میگردد و این جوارش را جوارش
سلیمان نیز نامند منافع و خواص این جوارش را
بسیار شمرده اند از جمله آنکه منع سفید شدن موی
میکند مگر آنکه سفید شده باشد و اسهال اخلاط بارده
میکند و نافع است از برای ضعف معده و سوء هضم و
از برای اوجاع معده و اوجاع سر و صداع و فالج و
صرع و لقوه و نسیان و دوار و تشنج معروف بگزاز و محلل
ریاح شیخ رئیس گفته که این دوای ملوک است حکایت
کرده اند که ملوک باین دوا مداومت میکرده اند و این
دوا نافع است از برای ناصور اسود و ابیض و احمر و
ثلال و صفرت و ابرده و ضربان مفاصل و جلای
باصره و زیاده میکند قوت جماع را زیاتی ظاهری
نیست از برای این جوارش ضرری و از استعمال
این جوارش گرم میگردد مزاج مستعمل آن تفسیر کلام
شیخ مراد از ناصور اسود بهق است و برص اسود که
عبارت از مخوباے اسود است و مراد از ناصور ابیض
برص ابیض و بهق ابیض است و مراد از ناصور احمر
جذام است و مراد از ثلال دانهای بواسیر است
و سائر ثالیل و غده ها که در بدن بهم میرسد و مراد از
صفرت یرقان اصفر سدی است و صفرت رنگ
بسبب فساد مزاج کبد و گفته اند هرگاه فرا گرفته
شود از این جوارش یکسال تمام هر روز بلا فاصله پس
صالح میگرداند عمر افراگیرندگان را باذن الله عز و جل
و کسیکه یکسال تمام این جوارش را مداومت
کند باقی نمی ماند در بدن او مرضی از امراض بادی
مگر آنکه آن مرض زائل میگردد بامر الله تعالی صنعت
آن به نسخهٔ شیخ رئیس هلیلهٔ سیاه بلیلهٔ منقی آمله منقی
از هر یک سی و شش مثقال شونیز بیست و چهار مثقال
فلفل سیاه زنجبیل دارفلفل فلفلمویه از هر یک بیست
و دو مثقال نارمشک قاقلهٔ صغار سعد کوفی از هر یک
دو مثقال کبابهٔ چینی عسل بلادر از هر یک شش
مثقال اجزا را جدا جدا کوفته بیخته پس وزن نموده
که اوزان جمیع اجزا تمام باشد پس اجزا را مخلوط
کرده شش صد مثقال فانید سنجری در پاتیل پاکیزه
کرده با تش ملایم بگدازند و آب برفانیده باشند

تا گداخته شود پس اجزا داخل کرده حرکت دهند تا
نیکو مخلوط شوند پس برداشته بگذارند تا گرمی آن
شکسته شود پس آن را بنادق سازند هر بندقه سه درم
مثقال و پنج مثقال سے دو دست را چرب نمایند یا به
یا بروغن مغز گردکان یا بروغن گاو و در وقت ساختن
بنادق پس بخورند از آن هر روز یک بندقه و این
جوارش سید دواها است و کسیکه جوارشش میخورد
باید که از ترشیها و لبنیات پرهیز کند و مزاج این
جوارش گرم است در دوم و خشک است در وسط
درجهٔ سوم + جوارش بلادر بنسخهٔ ابن جزله گفته که این
جوارش سرد دواها است و هر کس که یک سال باین
جوارش مداومت نماید باقی عمرش بصحت میگذراند
و هیچ علت در بدنش نباشد مگر آنکه بکلی زائل گرداند
و خوردنش هیچ زیان نباشد + صنعت آن هلیلهٔ منقا
آملهٔ منقے بلیلهٔ سیاه از هر یک سی و شش مثقال شونیز
بیست و چهار مثقال فلفل اصطرک دار فلفل زنجبیل
فاغلموئیه از هر یک دو مثقال کبابهٔ چینی عسل بلادر
از هر یک شش مثقال اجزا را جدا جدا کوفته بیخته
وزن نموده بهم آمیخته شش صد مثقال فانیذ را در دیگ
روئین پاک کنند و بآتش ملایم بجوشانند بعد
آنکه بقدر حاجت آب در آن کرده باشند و بقوام
آورند و ادویه را در آن داخل کرده برهم زنند و دست
را بروغن گاو و یا بروغن گردگان یا بزیت چرب نموده
بنادق سازند هر یک بقدر دو مثقال و یک دانگ
و نیم و هر صبح یک بندقه را با آب سرد حل کرده بخورند
صنعت این جوارش بنسخهٔ شیخ داود انطاکی پوست
هلیلهٔ زرد و هلیلهٔ کابلی هلیلهٔ سیاه بلیله آملهٔ منقی از
هر یک سی و شش مثقال شونیز بیست و چهار مثقال
کبابهٔ چینی دوازده مثقال عسل بلادر مصطگی از هر یک
شش مثقال فلفلمویه و فلفل دار فلفل دارچینی اشق
زنجبیل از هر یک دو مثقال ساذج یک مثقال
شکر سفید صافی شش صد مثقال شکر را بقوام آورند
تا قریب بانعقاد رسد پس ادویه را کوفته بیخته بعسل بلادر

سرشته در ظرف چینی پهن کرده شکر را بقوام آورده
بر آن ریزند و نیکو برهم زنند و بگذارند تا سرد
شود و بطریق لوزات ببرند و نگاه دارند و غالب
آنست که استعمال کرده شود بعد از طعام و کسیکه
ریاح غلیظ در بدن او بسیار باشد بناشتا بخورد و
کسیکه بخار بسیار در بدنش باشد وقت خواب بخورد
و شربتے دو مثقال و همچنین شربت اکثر جوارشات
دو مثقال است + صنعت این جوارش بنسخهٔ حکیم
میر محمد مومن گفته که این جوارش بجهت اسکندر
ترتیب داده و چون یکسال تمام استعمال کرده شود
آن را دوارسته نامیده اند و در دوا ولسته مذکور
خواهد شد + صنعت این جوارش بنسخهٔ دیگر
گفته هر که یک سال تمام بدوام بخورد باقی عمرش
بصحت گذرد و هیچ علتے در اندرون وی نماند همه را
بکلی بیرون آورد و باصور و درد مفاصل را ببرد و
روشنائی چشم را افزاید و شهوت باه را زیاده کند
و اشتهاے طعام آورد و فوائد این جوارش را بسیار
نوشته و بالجمله جمیع امراض را نافع بود و در ذکر خواص
آن ما طریق اختصار را مسلوک داشتیم + هلیلهٔ
سیاه اشق دار فلفل زنجبیل فلفل مویه از هر یک بیست و
دو مثقال کبابهٔ چینی عسل بلادر از هر یک
شش مثقال همه را جدا جدا کوفته بیخته وزن نموده
نموده در هم آمیزند و بعسل بلادر آمیزند پس دیگ تازه
قلعی نموده را بر آتش ملایم نهند و اندکے آب کنند
و سه صد و پنج مثقال فانیذ جید را کوبیده اندک اندک
در آن کنند تا گداخته شود و بعد از آن ادویه
در آن ریزند و برهم زنند و بردارند و دست
را بروغن مغز گردگان چرب نمایند و اقراص سازند
هر قرصے دو مثقال و یک دانگ و نیم و هر بامداد
یک قرص را با آب سرد بخورند و در آن سال که این
دوا را استعمال میکنند از بقول و ترشیهات و لبنیات
و همچنین هر که این جوارش میخورد و هر دوائے که
بلادر و عسل بلادر دارد از خوردن مطلق لحوم خواه

انعام و خواه طیور و خواه سماک پرهیز واجب است
زیرا که از خاصیت بلادر و عسل بلادر افساد لحوم است
+ جوارش بلادر مسمی بجوارش جنة الخضرا نافع است
از برای استمرار استطلاق بطن و برودت معده
و اشتهای طعام و بواسیر را مفید باشد و بدن را
فربه کند و حفظ بفزاید + صنعت آن بنسخهٔ شیخ رئیس
که در قرابادین قانون ذکر کرده عسل بلادر سته الخضراء
کنجد مقشر از هر یک یک استار شکر طبرزد بیست و چهار
استار پوست هلیلهٔ کابلی پوست بلیله آمله منقی زنجبیل
دار فلفل برنگ کابلی مقشر ساذج هندی شیطرج هندی
از هر یک چهار درم فلفل مرزنجوش بسباسه از هر یک
دو درم کوفته بیخته اول مرتبه ادویه را بعسل بلادر
سرشته بروغن مغز گردگان چرب نموده پس بعسل مصفا
بقدر کفایت بسرشند و نگاه دارند و شربتے از این
دو درم با مخیض گاو در طعام و هر کسے که این جوارش
خورده میشود باید که شیر برنج باشند گوشت
نخورند و گفته اند که این جوارش گرم است در اوسط
درجهٔ سوم و خشک است در آخر درجهٔ سوم + صنعت آن
جوارش بنسخهٔ ابن جزله جنة الخضرا که آن را بفارسی
کسودان گویند و بن نیز نامند و دن نیز گویند و
عسل بلادر و کنجد مقشر از هر یک بیست و چهار مثقال
پوست هلیلهٔ کابلی پوست بلیله تیز آملهٔ منقے زنجبیل
دار فلفل برنگ کابلی مقشر ساذج هندی شیطرج هندی
از هر یک چهار درم قرنفل مرزنجوش بسباسه از
هر یک یک درم نبات سفید نیم من ادویه را کوفته
بیخته باندکے روغن گاو و عسل بلادر چرب نموده
با عسل نحل خالص بقدر مناسب بقوام آورده بدستور
مقرر جوارش سازند و بعد از شش ماه استعمال نمایند
شربتے دو درم با دوغ گاو بنوشند + جوارش بلادر
صغیر نافع است از برای سردی مزاج و جمیع امراض
بارده و بلغمیه و درد معده و ریاح و رنگ را نیکو گرداند
و نسیان و سکته را نافع بود + صنعت آن پوست
هلیلهٔ کابلی بلیله سیاه آملهٔ منقے از هر یک سی درم

گندر زوفاے خشک از ہر یک شش درم زنجبیل فلفل
عسل بلادر از ہر یک پنج درم روغن مغز گردگان
ہفت درم ادویہ را کوفتہ بیختہ بعسل بلادر سرشتہ
بروغن گردگان چرب نمودہ باسہ وزن مجموع
ادویہ عسل مصفے امرتب نمایند و بعضے وج ترکی و
سعد کوفی از ہر یک پنج درم بر اجزاے این جوارش
می افزایند و درین حالت میگردد اقوی در عمل و
بعد از شش ماہ استعمال نمایند شربتے از یک دو درم
تا دو درم ٭ جوارش بلادر کبیر اقوی از جوارش بلادر
صغیر است و در جمیع و مبدل مزاج بارد ست و نافع
است از براے جمیع امراض باردہ و بلغمیہ مانند
فالج و لقوہ و سکتہ و تشنج و رعشہ و لذغ عقرب و سموم
باردہ ٭ صنعت آن عاقرقرحا زنجبیل شونیز قسط
شیرین فلفل وج ترکی از ہر یک دہ درم برگ
سداب حلتیت جنطیانا زراوند مدحرج حب الغار
جند بید ستر خردل شیطرج ہندی عسل بلادر از ہر یک
پنج درم روغن گردگان ثلث مجموع ادویہ کوفتہ بیختہ
بعسل بلادر سرشتہ بروغن مغز گردگان چرب نمودہ
باسہ وزن مجموع ادویہ عسل سفید مصفے امرتب نمایند
و بعد از چہل روز استعمال نمایند شربتے مثل بندقہ
و ہر گاہ خوردہ شود دو ساعت خود را بپوشند
کہ عرق آید و در نسخہ دیگر وزن روغن مغز گردگان
سدس اجزا است ٭ جوارش بلادر بنسخہ حکیم معصوم
از ہذیان است نسیان بر طرف کند و حفظ را زیادہ
و ذہن را تیز گرداند و بدن را صاف سازد و بلغمی مزاج
و پیران را موافق بود ٭ صنعت آن فلفل ہلیلہ کابلی
ہلیلہ زرد آملہ مقشر از ہر یک چہار درم جند بید ستر
دو درم قشر اترج عسل بلادر قند سفید قسط
تلخ حب الغار سعد کوفی از ہر یک ہشت مثقال
اجزا کوفتہ بیختہ بروغن گاو و عسل بلادر ملتوت کردہ
باسہ چندان عسل کف گرفتہ بسرشند و بعد از شش
ماہ استعمال نمایند شربتے دو درم ٭ جوارش
بلادر صالح براے وجع معدہ کہ مزمن شدہ باشد

و از براے سردی مزاج و نسیان و رنگ رو رانیکو
گرداند و فکر و ذہن را لطیف سازد و جید گرداند و
خواص بسیار دارد و این جوارش از حکما است
و گویند کہ از سلیمان بن داؤد علیہ السلام ٭ صنعت
آن بنسخہ شیخ رئیس کہ در قرابادین قانون آوردہ
ہلیلہ سیاہ ہندی پوست ہلیلہ شیر آملہ منقے فلفل
دار فلفل جند بید ستر از ہر یک چہار درم قسط تلخ مغز
بلادر برنگ کابلی مقشر نبات سفید حب الغار از ہر
یک دوازدہ درم سعد کوفی ہشت درم اول
ترتبہ بلادر را مقشر نمودہ نرم بکوبند و باقی ادویہ را کوفتہ
بیختہ عسل مصفے مسکہ گاو متساوی درہم بجوشانند
و بقوام آورند و ادویہ را با بلادر کوبیدہ مخلوط
کردہ و عسل و روغن بقوام آوردہ مخلوط نمایند تا
منعقد شود و بعد از شش ماہ استعمال نمایند شربتے
دو درم با آب طبیخ کرفس و رازیانہ و مستعمل این جوارش
باید کہ نگاہ دارد خود را از تعب و غم و حزن و از آشامیدن
شراب بسیار و جماع و باید کہ غذاے گوشت
بخورد و مزاج این جوارش گرم است
در اول درجہ سوم ٭ صنعت این بنسخہ این جزلہ
پوست ہلیلہ کابلی پوست ہلیلہ آملہ منقے فلفل
سیاہ دار فلفل از ہر یک چہار درم برنگ کابلی
مقشر عسل بلادر قسط تلخ حب الغار سعد کوفی از
ہر یک ہشت درم ادویہ را بعسل بلادر و قدری روغن
گاو چرب با عسل مصفے سہ وزن ادویہ ترکیب
نمایند و بعد از شش ماہ استعمال نمایند شربتے دو
درم بآب کرفس ٭ جوارش بلادر این جوارش را
از غایت فعل فربہ نمودن جوارش مسمن نامند
نافع است از براے بواسیر و سوء ہضم طعام و باہ را
زیادہ کند ٭ صنعت آن بنسخہ محمود بن الیاس شیرازی
در قرابادین حاوی صغیر فلفل زنجبیل از ہر یک دہ درم
دار فلفل سی درم نانخواہ دو درم مغز گردگان
مقشر کنجد مقشر از ہر یک پنجاہ درم بلادر مقشر بعدد
دو در نسخہ اصل حاوی بلادر دیدہ نشدہ اجزا را

کوفتہ بیختہ بعسل مصفے بسرشند شربتے یک مثقال
صنعت این جوارش بنسخہ حکیم محمد مومن کہ در تحفہ
آوردہ زنجبیل دہ استار دار فلفل سہ استار شیطرج
ہندی دو استار شقاقل پنج استار فانیذ سپید
چہار صد و پنجاہ مثقال مغز گردگان مقشر کنجد مقشر
از ہر یک بیست درم و در نسخہ دیگر دہ مثقال است
بلادر مقشر پنج عدد بلادر را کوبیدہ و در پایان قیمہ
روغن کنجد بمالند و صافی نمایند و ادویہ را کوفتہ بیختہ
با آن بسرشند باسہ چندان ادویہ فانیذ سنجرے
گداختہ بقوام آوردہ بسرشند ٭ جوارش بلادر این
ماسویہ منقول از قرابادین افندی صالح حلبی حکیم
باشی ابراہیم قیصر روم جہت زیادتی حفظ و عقل و نافع
از براے اصحاب مطالعہ و مقوی معدہ و اعصاب
و تصفیہ خون و مقدار شربت یک درم تا دو درم با
عرق رازیانہ است ٭ صنعت آن فلفل دار فلفل
پوست ہلیلہ کابلی آملہ منقے پوست جند بید ستر
از ہر یک دو درم قسط تلخ بلادر شونیز حب الغار
از ہر یک شش درم سعد کوفی چہار درم نبات سفید
شانزدہ درم بعد از سحق بلیغ بروغن گاو چرب
نمودہ بعد از یک روز باسہ وزن عسل سفید مصفے
بسرشند ٭ جوارش بلادر مسمی بجوارش مسمن فربہی
آورد و طعام ہضم کند و اشتہاے طعام آورد و بواسیر
و سپرز را سود دارد ٭ صنعت آن زنجبیل دہ درم
دار فلفل سہ درم فلفل دو درم شیطرج ہندی
دو درم شقاقل پنج درم فانیذ شصت و پنج درم مغز
گردگان کنجد مقشر از ہر بیست درم بلادر پوست
جدا کردہ پنج عدد بلادر را کوبیدہ در پارچہ نازکی کردہ
در یک وقیہ روغن کنجد بمالند تا تیزی آن بر آید و
صافی نمودہ ادویہ را کوفتہ بیختہ با آن روغن چرب
نمودہ فانیذ را در آب بگذارند و بقوام آوردہ ادویہ را
با آن بسرشند تا منعقد گردد ہمان گرمی بر کنج ران
ضماد نمایند اسہال صفرا کند و بر بالاے ناف اسہال
سودا و بر ورکین و تہیگاہ اسہال بلغم و ہر گاہ با آب سرد

بشوند و قطع اسهال شود ✽ جوارش بلادر جهت ریاح
بواسیر و تقویت باه و هضم طعام نافع است و موافق
مزاج پیران است ✽ صنعت آن زنجبیل د سیر طبقی
دارفلفل سه سیر شیطرج هندی دو سیر شقاقل پنج سیر
فانیذ چهار صد و پنجاه مثقال مغز کردگان مقشر پسته مقشر
از هر یک ده مثقال ده عدد بلادر کوبیده در سه اوقیه
روغن کنجد خیسانیده بدست بمالند و صافی نموده
ادویه را بآن چرب نموده و یک وزن و نیم فانیذ را
بقوام آورده جوارش سازند شربتی یک درم
حلوای بلادر منقول از خلاصة التجارب گفته که از
مخترعات اهل هند است و در نافع قریب بجوارش
بلادر است ✽ صنعت آن عسل بلادر یک جزو روغن
کنجد تازه دو جزو در هم نموده آرد میده را بآن بریان
کنند آن مقدار که دستور حلوا است پس بقدر کفاف
عسل مصفی بران ریخته برهم زنند و هنگام فرود آوردن
فلفل زنجبیل دارچینی بسباسه بادیان جوز بوا قرنفل
از هر یک جزوی سائیده بیخته بران ریزند و نیکو
برهم زنند و فرود آورده در ظرف چینی نگاه دارند هر روز
مقدار ده مثقال تناول نمایند ✽ ذکر بهره بلادر از
صنعت اطبای هند است و منافع بسیاری از برای
آن ذکر کرده اند و گفته اند نافع است از برای
اکثری از امراض مزمنه و باید که غذای نوشنده
آن گوشت بریان بروغن گاو باشد ✽ میفرمایند که
هرگاه بلادر در مرکبات خورده شود واجب است پرهیز
از خوردن گوشت چه بلادر مفسد گوشت است چه در
خارج و چه در بدن و لهذا با وجود آنکه آن را از یافت
قوی است در تریاق فاروق که گوشت افعی در وی
داخل است نکرده اند ✽ صنعت آن بلادر یک سیر
پوست هلیله زرد و نیم سیر موتهه یعنی سعد نیم سیر دارفلفل
فلفل سیاه فاغلمویه از هر یک سدس سیر قرنفل نه
دام گل دهاوه پنج سیر قند سیاه دو وزن همه ادویه
را نیمکوفته قند را بآب گرم حل کرده همه را در ظرف گلی مستعمل
کرده در سرگین اسپ دفن کنند تا ببینند شده

و چون ببینند شد بپالایند و بکار برند و این را اگر
عرق کشند بهتر است ✽ دواء السنه این دوا جوارش
بلادر است و جوارش اسکندر نامه بجهت آنکه
از برای اسکندر ترتیب داده اند چون در تمام سال
استعمال میشود آنرا دواء السنه نامیده اند و آنرا
جوارش الملوک نیز نامند خواص آن چون یکماه
خورده شود موی سفید را سیاه کند و چون تمام سال
مداومت کرده شود معده را قوت دهد و باصره را
قوی گرداند و لکنت را از زبان و برودت اعصاب
و عروق را ببرد و در تنقیه گرده و مثانه و باه و قوت
هاضمه و قوت حفظ و رفع امراض بلغمی و سوداوی
و جذام و بهق و برص و بواسیر و حفظ حرارت غریزی
بی نظیر است ✽ صنعت آن پوست هلیله کابلی هلیله
سیاه آمله منقی از هر یک سی و هشت مثقال
پوست بلیله شونیز از هر یک بیست و چهار مثقال
فلفل سیاه دارفلفل از هر یک بیست و دو مثقال
زنجبیل فلفلمویه رمشک قاقله صغار از هر یک دوازده
مثقال کبابه چینی بلادر منقی از هر یک شش مثقال برنج
بیست و چهار مثقال اشق دوازده مثقال مویز منقی
مغز تخم خیار از هر یک هفت مثقال نبات سفید
شش صد مثقال ادویه کوفته بیخته با نبات بسرشند
و سه صد و شصت و پنج قسمت کرده اقراص سازند
و هر روز یک قرص را تناول نمایند و در نسخه ذخیره
پوست هلیله زرد و برنج و مویز و تخم خیار بیست و دو
نسخه دیگر اشق و شونیز داخل ندارد و در نسخه دیگر
سعد کوفی و افستین رومی از هر یک دوازده مثقال
داخل است و در نسخه دیگر وزن فلفل بیست مثقال
و تخم خیار بیست و چهار ✽ دهن البلادر تالیف قدما
است بجهت بواسیر و جمیع امراض بارده و تحلیل
ریاح غلیظه عظیم النفع است ✽ صنعت آن اشق
افیون زرنب بسفایج فستقی حب بلسان مغز بادام
مقشر خربق سفید فلنجه شیطرج هندی از
هر یک شش مثقال قرنفل جوز بوا زنجبیل خولنجان

دارچینی بلادر جند بیدستر از هر یک پنج مثقال سعد کوفی
برگ مورد مرزنجوش حلبه اسپند حبة الخضرا حب الخروع
از هر یک ده مثقال ورق الغار فوفل سپستان از هر یک
چهار مثقال عسل مصفی روغن لادن نفط سفید روغن
یاسمین قطران روغن حب الفروع دهن الغار از هر
یک سیزده مثقال زیت سفید سه صد و پنجاه مثقال
آب صافی هزار مثقال بآتش ملایم بجوشانند تا آب برود
و روغن بماند در شیشه نگاهدارند ✽ دهن بلادر دیگر
جهت استرخای عصب و فالج و لقوه و امراض بارده
نافع است بغایت محلل ریاح است ✽ صنعت آن
سنبل الطیب دانه هیل بوا فاقل درونج ترکی شیطرج هندی
راسن دارفلفل جوز القی بلادر ایرسا رازیانه قسط تلخ
بوزیدان زرنباد درونج عقربی از هر یک پانزده
مثقال نیمکوفته با شیر و آب از هر یک پانصد مثقال
روغن کنجد دو صد و پنجاه مثقال بجوشانند تا آب و شیر
برود و روغن بماند در شیشه باحتیاط نگاهدارند ✽ عرق بلادر
جمیع امراض بارده بلغمیه و اوجاع مفاصل و تشنج امتلائی بارد
و پیران را موافق است ✽ صنعت آن بلادر پوست
هلیله کابلی زردچوبه از هر یک دو و نیم آثار هندی سیر
یکدانه که بهندی یک بوتهیه نامند نیم آثار و نیم پاو قند
سیاه بیست و دو آثار اقماع بلادر را دور کرده زردچوبه
را نیمکوفته تمام اجزا را در خم کرده آب گرم بقدر
لایق بران ریزند و سر آن را بسته در سرگین اسپ
دفن کنند تا بجوش آید و فرود نشیند که علامت رسیدگی
آن است پس آنرا عرق کشند که شش آثار برآید و
باز آنرا عرق کشند که دو آثار برآید شربتی از آن دو
درم و هر روز اندک اندک مقدار ثلث درم بیفزایند
تا به هشت نه درم که مقدار دو توله است برسد و بعد
از آن شروع بکمی نمایند بهمان ترتیب که افزوده اند
تا بدو درم برسد و باید که ناشتا بخورند بلکه هر [illegible]
روغنی بی نمک آورده بروغن گاو چرب نموده اول
یک لقمه از آن نان بخورند و بالای آن عرق را و بقیه
نان را بالای آن میل فرمایند و هر وقت سوزش

درآندرون معلوم گردد چیزے سے تناول نماید و بعد از اکل
بیگردد و این عرق اشتہائے طعام می آورد و تقویت
باہ می افزاید و باید کہ از ترشی و بادی و خوردن گوشت
بسیار اجتناب نمایند ❊ مزید العمر از مجربات صاحب
خلاصۃ التجارب ❊ نسخہ آن بلادر یک جزو کشنیز
سفید مقشر دو جزو فلفل قرنفل دارچینی از ہر یک سہ
جزو مشک خالص نصف جزو پوست ہلیلہ بلیلہ آملہ
منقے از ہر یک چہار جزو تخم جوز ماثل نصف مجموع
ادویہ اول بلادر و کشنیز را باہم سحق کنند آنگاہ باقی ادو
کوفتہ بیختہ با آن خلط نمودہ باز سحق نمودہ با سہ وزن
مجموع ادویہ عسل منزوع الرغوہ بقوام آوردہ بسرشند شربتے
مقدار نخود فی محرور المزاج را بالائے طعام و مبرود
المزاج را ناشتا بخورانند ❊ لیاسنیہ الطولونیہ جہت رفع
سرعت انزال و تقویت باہ مفید صنعت آن بلادر
مقشر یک اوقیہ کنجد یکدرم جوشیر دو درم بنگ
[illegible] یکدرم سقمونیا نیمدرم ادویہ کوفتہ بیختہ در روغن
حب الخروع تا یک ہفتہ بخیسانند پس بجوشانند
و حبوب سازند و عند الحاجت و وقت مجامعت
یکدرم آنرا بخایند ❊ معجون بلادر جہت تقویت اعضاء
و استحکام دندان و لثہ و دفع جمیع امراض باردہ رطبہ
مانند فالج و لقوہ و استرخاء و رعشہ و سکتہ و ثقل
اللسان و تشنج امتلائی و اوجاع مفاصل و وجع
ورک و عرق النسا و نقرس و سائر امراض عصبانی
و شرب سموم باردہ و گزیدن جانوران سمی بارد مانند
عقارب نافع و تقویت معدہ و دماغ و اعضاے
تناسل و ادرار بول نماید و بالجملہ منافع بسیار دارد
مبرود المزاج و پیران را و محرور المزاجان و شبان را مضر
صنعت آن مغز بلادر حب النار بزرگ کابلی مقشر
نخود مقشر از ہر یکے دو درم جند بیدستر دار فلفل ہلیلہ سیاہ
پوست بلیلہ آملہ منقی سعد کوفی قسط تلخ از ہر یک
ہفت درم پوست زرد اترج عاقرقرحا زنجبیل
زراوند طویل و مدحرج بہمنین عود بلسان حب بلسان
[illegible] عود الصلیب عود ہندی ایرسا وج ترکی

شقاقل مصری شیطرج ہندی مصطگی شونیز بوزیدان
برگ گاوزبان گل گاوزبان بادرنجبویہ فرنجمشک
اسطوخودوس بسفائج از ہر یک چہار درم مغز بلادر
و حب النار بزرگ کابلی مقشر و کنجد مقشر را در ہاون
سنگی نرم بکوبند و سائر ادویہ را ہر یک جدا جدا پس
وزن نمودہ در ہم کردہ مجموع را بروغن مغز
گردگان چرب نمایند و با یک وزن ادویہ فانیذ
و دو وزن عسل مصفی مقوم علی الرسم سرشتہ در
ظرف نقرہ یا شیشہ یا چینی کہ یک ثلث آن
خالی باشد و زبان جو نگذارند و بعد از شش ماہ
استعمال نمایند شربتے از یک درم تا سہ درم و تا
پنج درم و در بعضے اقرجہ مجوز است و باید کہ استعمال
این ادویہ بعد تنقیہ و خالی بودن بدن از اخلاط
فاسدہ باشد و در ایام خوردن از ترشیہا و بادی
اجتناب نمایند ❊ بلسان بباء و لام و سین مہملہ مفتوحات
و الف و نون درختی است مخصوص ببلاد مصر در
موضعے کہ معروف است بعین الشمس بمقدار درخت
سفر برگ آن در شکل و بو شبیہ ببرگ سداب و از آن سفید
و بید در زرد آن از جملہ اشجار نفیسہ کثیرۃ المنافع است
شیخ داؤد انطاکی گفتہ درخت آن در ابتدا
بقامت درخت ریحان میباشد و بہ ترتیب بآن
مقدار میرسد و آن مانند انسان از سردی و گرمی و
تشنگی و سیرابی بسیار متاذی و فاسد می گردد پس
سزاوار آن است کہ آنرا بحسب اختلاف ازمنہ
و فصول ترتیب نمایند از کلام او ظاہر می گردد
کہ آن درخت حال مفقود است و بجای آن عطاران
حب و عود و دہن بشام را میفروشند و این در
افعال بسیار ضعیف و بجائے آن نمی تواند شد
و اما خواص و منافع اجزاے بلسان پس بدانکہ ضماد
برگ آن جہت گزیدن عقرب و رفع صداع
بارد رطوبی و آشامیدن طبیخ آن جہت تحلیل نفخ
و ریاح و عصارہ آن جہت اخراج زلو و خار و استخوان
در حلق و قطور آن جہت درد گوش و ہمچنین قطور طبیخ

آن و تکمید بدان جہت تسکین صداع رطوبی و ضماد بیخ و
ریشہائے سوختہ آن با سرکہ جہت رفع ثالیل و قوبا
پوست تازہ آن با عسل جہت تقویت معدہ و رفع
رطوبات آن مفید و اما حب آن پس بہترین آن
تازہ خوشبوی شبیہ ببوی دہن بلسان است
اشقر اللون ثقیل الوزن اندک تلخ و تند کہ زبان را
اندک بگزد و تخدیر کمی نماید و شکل آن مستدیر مائل
بطولانی بزرگتر از فلفل با مغز سفید باشد بخلاف
حب بشام کہ بے مزہ و مدور و بے مغز است و آن گرم
و خشک است در آخر درجہ دوم با قوت تریاقیہ
و مجفف رطوبات معدہ و امعا و رافع مضرت امراض
باردہ بلغمیہ و سوداویہ و صرع و ضیق النفس و نفس
الانتصاب و شوصہ و ورم ریہ و سرفہ و سدہ جگر
و استسقا و عرق النسا و گزیدن ہوام و عقرب و
تحلیل ریاح و نفخ و عسر البول و حبس آن و حیض و
شرب و تبخیر و دخنہ آن جہت اوجاع ارحام
و جلوس در طبیخ آن مفتح رحم و جاذب رطوبات
آن و ضماد آن بہ تنہائی جہت گزیدن عقرب و
با ایرسا جہت قروح سر نافع و مضر بمثانہ و مصلح
آن کثیرا و قدر شربت آن تا دو درہم و بدل آن
یک وزن و نیم عود آن و اگر نباشد بوزن آن سلیخہ
و عشر آن بسباسہ و در تریاقات بوزن آن
زراوند طویل یا حب الغار است و اما عود آن
پس بہترین آن باریک سرخ رنگ خوشبوے
تازہ است کہ بوے دہن بلسان از آن آید و در
حرارت و یبوست از حب آن کمتر و در سائر افعال
مسطورہ از آن ضعیف تر و بدل آن دو ثلث
حب آن و ہمچنین باقی ادویہ مذکورہ و اما دہن آن
پس بہترین آن خوشبوے تازہ قوی الرائحہ
خالی از حموضت سرخ رنگ صافی با اندک غلظت
و چسپندگی کہ زود در آب منحل گردد و قوام آب را
مانند شیر گرداند و شیر را منجمد سازد و در آب
تہ نشین نشود و چون بہ پشمی آلودہ بآب بشویند

تربے ازان درچشم نماید درخشیدن زبان راگبزرد باندک قبضے دہرچہ وزان این آثار نباشد مغشوش است وخوب آنرا قوت تا چہل سال باقی می ماند ودرسوم گرم وخشک باقوت تریاقیہ ومانند تریاقات است درمرکبات ومقام سموم باردہ مانند عقرب وسائر ہوام وخانق النمر وسائر سموم را وامراض باردہ عصبانیہ دماغیہ مانند فالج ولقوہ وصرع ودوار ورعشہ واسترخاء وکزاز واوجاع مفاصل وعرق النسا ونقرس وصداع وکری وظلمت بصر وبیاض وسبل وغشاوہ وحدت بصر ونزول آب وقروح سر و اوجاع حلق واستان وضیق النفس دربو وسعال وانتصاب النفس وقروح ریہ وضعف معدہ وکبد وطحال وگردہ ومثانہ وحرقۃ البول وعسر وسلس آن وزیرانیدن حصاۃ واسترخای قضیب وامراض مقعد ورحم و اوجاع آن واخراج جنین ومشیمہ وادرار حیض ونشف رطوبات واعانت برحمل وپاک کردن جراحات ازحرک وتلیین صلابات وتحلیل مواد باردہ شرباً وطلاءً وتدہیناً واکتحالاً وقطوراً وفرزجۃ مفرداً و مرکباً نافع مثلاً حمول آن باموم وروغن گل مخرج مشیمہ وجنین است وبادہن زنبق برداشتن ورقیقہ آلودہ بدان وربینی گذاشتن جہت رفع سکتہ و اصحاب جمود وقطور یکدانگ وقصعت آن باطبیخ زوفا بقدر یک اسکرجہ ناشتا جہت سعال واوجاع سینہ وآشامیدن نیم مثقال آن باشیر تازہ دوشیدہ جہت رفع سمیت واذیت خانق النمر ونہش ہوام سمی وباہیرسا جہت اخراج شوک واستخوان مقدار شربتا آن تانیم مثقال وبدل آن یک وزن ونیم وتادو وزن آن روغن زیتون کہنہ باروغن رازقی وروغن ترب کہ دران حب وعود بلسان جوشانیدہ باشند صنعت اخذ خالص اصلی آن آنست کہ در حین بودن آفتاب درسرطان نزد طلوع شعری یمانیہ درخت آنرا شگافتہ زدہ انچہ ازان تراوش کند جمع نمایند ابن بیطار وبغدادی نوشتہ اند کہ در سالے مقدار پنجاہ رطل بعمل می آید بنیم وزن آن نقرہ باطلا میفروشند ونوشتہ کہ باید با اوصاف مذکورہ رنگ آن بسیار کدر مائل بحمرت باشد واما انچہ بالفعل معمول است آن است کہ میگیرند چوب لبشام و لبسابسہ ومیعہ وروغن تخم ترب اجزا متساوی وجوشانند مجموع را بادہ وزن آن زیت وصاف نمودہ مے فروشند * نوع دیگر شاخ وبرگ وحب وعود بلسان را درآب جوشانیدہ وباروغن زیت مرتب نمودہ میفروشند ومغشوش باکثر ادہان مانند دہن حبۃ الخضرا وخیار ودرخت مصطگی وسوسن وبان وبعضے بعسل وموم وروغن مورد وحنا وراتینج مے نمایند ونوع دوم بہترین ابدال دہن بلسان است معجون بلسان از محمد بن زکریا رازی نافع ازبرای حصاۃ مثانہ گوید عجیب است درین فعل ہرگاہ مداومت کردہ شود بان ونیز گفتہ کہ من معالجہ کردم باین باینون را کہ سنگ بسیاری در مثانہ داشت وجمعی برین شدہ بودند کہ بشگافند وسنگہارا برآورند ومن چہل روز این معجون را بادوادم سنگہارا ریزہ ریزہ کردہ بیرون آورد * صنعت آن حب بلسان تخم ترب وقوفطراسالیون پوست بیخ کبر جاوشیر بادام تلخ حب الغار اذخر سعد کوفی سنبل الطیب سلیخہ اسقولوقندریون حرمل خنطیانا زراوند مدحرج اسارون قردمانا قرنفل اشق سکبینج مقل فلفل وج ترکی اجزا متساوی صموغ را حل کنند وباقی ادویہ را کوفتہ بیختہ بروغن بلسان چرب سازند ومجموع سرشتہ حبہا سازند وہر روز دو درم آن را باطبیخ بزور بنوشند ولیبا باشد کہ محتاج باشد علیل آنکہ بیاشامد با این یکدانگ ازربا وعقارب وصنعت ربا والعقارب در عقرب انشاء اللہ تعالی ذکر خواہد یافت وبدانکہ فی الحقیقہ این حب است ومعجون * بلوط بلغت طبرستانی دار مازی نامند وبفارسی بالوط گویند قسمی ازان مستدیر میباشد وقسمے راہش نامند وان از قسم مستطیل لذیذ تر ودرخت آن شبیہ بدرخت فندق وآن شاہ بلوط است وماکول اہل بلاد وابن تلمیذ شاہ بلوط وبلوط را دو قسم شمردہ ومؤلف مالا یسع منہ قسم ذکر کردہ واین اصوب است ودرین صورت شاہ بلوط نیز از اقسام آن است ومستطیل دو قسم می باشد یکے ماکول ودیگرے بامرارت وغیر ماکول چنانچہ در دیلم وطبرستان مشاہدہ شدہ است واین الدولہ از محمد بن احمد واو از جالینوس ذکر کردہ کہ در بعضے بلاد درخت بلوط یکسال بلوط بار میدہد ویکسال عفص شیرین ماکول آن در اول سرد ودر دوم خشک تلخ آن در اول سوم خشک وتایب مناب عفص است دابغ وغلیظ وحابس اسہال مزمن ونفث الدم ونزف الدم وجہت سحج وسلس البول وتقطیر البول وقرحہ امعاء وخفقان وغثیان کہ از فم معدہ باشد نافع وضماد آن باپیہ خوک نمک سود جہت ورم حالب اورام بلغمی وسوختہ آن جہت قلاع وقروح ساعیہ وحمول آن جہت قطع سیلان رحم نافع وزنان آن ثقیل ومصدع ومولد سودا ومسدد ومصلحش سکنجبین وقند وقدر شربتش از یک مثقال تا بازدہ مثقال وبدلش خرنوب نبطی است ودرخت بلوط را جمیع اجزا بارد ویابس است وریشہائے باریک آن یابس تر ودر قطع سیلان رحم وامثال آن نافع وبرگ آن جہت التیام جراحات تازہ وخاکستر چوب آن جالی دندان وجہت آکلہ مفید است وچون بلوط را بانیم وزن آن کندر باروغن زیتون سرشتہ مداومت شرب آن نمایند قاطع سلس البول وبول در فراش دادر ارندی ومنی ومجفف نار فارسی است ومجرب دانستہ اند وآبیکہ در حین سوختن چوب بلوط ظاہر میگردد جہت خضاب ابرو بہتر از خطاط است وجفت البلوط کہ پوست رقیق آن است وبر مغز آن ملاحق است مجفف قوی ورادع جراحات وحابس سیلان خون ورطوبات شرباً وضماداً وجہت فتق ضماداً نافع وبدلش گلنار است وگویند پوست انار ومورد

باسوسیه بدل آن است و قدر شربتش یک مثقال
و در مطبوخات تا سه مثقال و شاه بلوط اندک
حرارت و قبض و میل آن کمتر از بلوط است و غذائیت
آن غالب و با قوت جالیه و مسمن بدن و مولد منی
گرده و مشوی آن با شربت مبهی و مهیج باه و مقوی
بدن و جهت رفع سموم بغایت موثر و در سایر
خواص ضعیف تر از بلوط و تفاح اقسام بلوط مضر حلق
و مثانه است مصلح آن برشته قوتی او شکر و سکنجبین و
چون پوست درخت آن را در آب پخته یک شب موی
کماد نمایند که قبل از آن با طین قیمولیا شسته باشند
بغایت سیاه کند و جفت شاه بلوط در سمیت مثل
پوست سانتوک است ✽ حب جفت بلوط نافع ازدیاد
طمث و سیلان ارحام و رطوبت فرج را نهایت
مفید است ✽ صنعت آن نسخه حکیم محمد طاهر ولد
حکیم صالح خان مرحوم زاج سیاه قرطاس خطائی محرق
جفت بلوط صدف محرق قرن ایل محرق عفص
محرق مصطفی با نخل از هر یک سه مثقال کوفته بیخته
در آب برگ مورد و یک مثقال و نیم صمغ عربی یکمثقال
محلول در آب ساخته انگوری چهار مثقال خمیر کرده حبها
سازند هر حبی بمقدار فندقی و در وقت حاجت گیرند

فصل در بیان سفوفات بلوطی

سفوف بلوط منقول از منصوری محمد بن زکریا
بجهت تقطیر البول و سلس البول ✽ صنعت آن بلوط مقشر
بو داده کندر کشنیز خشک بو داده گل ارمنی صمغ عربی
اجزا متساوی سفوف سازند و بقدر دو درهم
صبح و دو درهم شام و اگر با سلس تشنگی مفرط باشد
مریض هر چند آب بیاشامد تشنگی او دفع نشود
باید که مریض این سفوف را با ماء الشعیر و بزر قطونا بیاشامد
و غذا از آب غوره و آب سماق و امثال آن مزوره
ترتیب داده بخورند و در نسخه دیگر این سفوف وزن
بلوط پنج جزو کنند و سه جزو و باقی ده جزو است
سفوف بلوط دیگر مجرب از برای سلس البول صنعت
آن بلوط دو مثقال و در نسخه دیگر هشت مثقال
کشنیز خشک راسن از هر یک سه مثقال اصل السوس
گاوزبان انیسون تخم خرفه مقشر زرد درد سنبل الطیب
سعد کوفی کندر از هر یک چهار مثقال طباشیر سفید
پنج مثقال مصطگی یکمثقال قند سفید بوزن
مجموع ادویه کوفته بیخته وقت خواب سه مثقال
آن را سفوف نمایند —

فصل در ذکر معاجین عطائی که اصل و عمود در آنها بلوط است

معجون عطائی جهت دفع سرعت انزال بی نظیر است
صنعت آن جفت بلوط لبان ذکر بزر الغنب از هر
نیم مثقال مصطگی یکدرم اجزا کوفته بیخته با چهار وزن
ادویه عسل مصفی بقوام سرشته معجون سازند شربتی
یک مثقال ✽ معجون عطائی دیگر که جهت دفع
سرعت انزال نافع است ✽ صنعت آن جفت
بلوط کندر مصطگی اجزا متساوی کوفته بیخته با چهار
وزن ادویه عسل مصفی بقوام آورده بسرشند شربتی
یکمثقال ✽ معجون عطائی دیگر که همین خاصیت
دارد ✽ صنعت آن بلوط گلنار فارسی کشنیز خشک
شونیز لبان ذکر از هر یک دو نیم مثقال کمون کرمانی
نانخواه کرویا از هر یک یکمثقال و ربع مثقال پوست
هلیله زرد پوست بلیله هلیله سیاه آمله مقشر از هر
یک یکدرم ادویه کوفته بیخته با سه وزن ادویه
عسل مصفی بقوام سرشته معجون سازند شربتی تا دو
مثقال غذا کباب و چلاو قلیه نرگسی مناسب
است ✽ معجون عطائی دیگر تقطیر البول و سرعت
انزال را نافع باشد ✽ صنعت آن کندر علک رومی
جفت بلوط بلوط شاهدانه موبز اجزا متساوی
کوفته بیخته با سه چندان عسل صاف بسرشند شربتی
دو مثقال ✽ معجون عطائی دیگر سلس البول را نافع
باشد ✽ صنعت آن گلنار فارسی کندر علک رومی
بلوط ✽ که در سرکه پرورده باشند از هر یک بیست درم
سعد کوفی کرویا از هر یک پنج درم دار فلفل خصیة
الثعلب از هر یک سه درم اجزا کوفته بیخته با سه چندان عسل
صاف معجون سازند ✽ معجون عطائی سرعت انزال و
احتلام و تقطیر البول را نافع باشد ✽ صنعت آن علک
رومی کندر بلوط گلنار شونیز کشنیز خشک از هر یک
دو درم زیره کرمانی نانخواه از هر یک پنج درم پوست
هلیله کابلی هلیله زرد هلیله سیاه آمله مقشر از هر یک
سه درم اجزا کوفته بیخته با سه چندان عسل بسرشند
✽ معجون بلوط مقوی باه و ممسک است ✽ صنعت
آن بلوط مقشر آرد کنار لبان ذکر از هر یک ده درم
زیره کرمانی مدبر نانخواه کرویا از هر یک پنج درم کشنیز
خشک دو درم کوفته بیخته با سه وزن ادویه عسل
مصفی معجون سازند شربتی دو درم تا دو مثقال غذا
کباب و دو پیازه و نان میده تناول فرمایند —

باب الباء مع النون

بن بضم با و سکون نون مشدده و در اصل اسم ثمر
غلیظ که مشهور و معروف بقهوه است بوده و بالفعل
اطلاق مینمایند بر ثمرے خاص و برای حرمت
آن را ترک کرده و این را بجای آن می آشامند و
آن ثمر درختی است کوهستانی که در جبال یمن و نواح
آن و در بتادیه که جزیره ایست از جزائر زیر باد است
بهم میرسد و تخم آن را در آذر میکارند و در آب که بهر
دو اسم ماه رومی است میرسد و یک ساق دارد
بستبری انگشت ابهام و بلندی آن یک و نیم ذرع تا
به سه ذرع دست میرسد شبیه بدرخت زعرور و
گل آن سفید رنگ و ثمر آن در خلاف سیاه رنگ
شبیه بحب الغار و در اندرون آن دو مغز و در وسط
هر مغزی شکافی مانند دانه گندم میباشد و لیکن
از آن پهن تر و بزرگتر سبز رنگ که در وجود آن
پرده نازک پیچیده باندک تلخی میباشد و بهترین آن
تازه سنگین سبز رنگ آن است که ورنه آن
زرد و سیاه آن بسیار بد و تلخ و بدطعم و بتادی
آن سفید و بزرگتر و سبکتر از یمنی پوست تازه آن با
اندک رطوبت و چسبیدگی و حلاوت و عفوصتی است
و چون خشک گردد حلاوت بدان کم میشود و رفته رفته

از آن کل میگردد و ضخامت آن از پوست پسته و حب الغار
اکبر تر و نازکتر است گویند سبب اطلاع بر آن آنست
که شیخ ابو الحسن شاذلی که در کوهستان یمن صومعه داشت
و مریدان او بسبب کثرت شب بیداری و ریاضات
کسل مند و مانده میشوند از اتفاقات و رقتی بعضے
ثمر آن را یافته خوردند رفع کسل و ماندگی آنها شده و این
را بدیگران گفتند آنها نیز خوردند نفع یافتند به پیر
خود گفتند او حکم نمود که جوش داده آب آنرا
بیاشامند پس این میوه را در آب جوش داده
آب آنرا می آشامیدند باعث رفع کلال و ملال
ایشان میشد پس رفته رفته شهرت تمام یافت
و تجار در کل بلاد بردند و منتشر ساختند و اکثرے میخورند
و لیکن اهل هر بلدے و هر جائے بوضعے خاص
اهل یمن و نواح آن پوست بیرون آن که قشر نامند
خصوص تازه آن را در آب بسیاری جوشداده صاف
کرده گرما گرم و نیم گرم پیالهائے بزرگ پیش از طعام
و اکثرے بعد از ان می آشامند و ولوع بسیاری
بران دارند و طعم آن آب نیز مائل بشیرینی و عفوصت
می باشد خصوص تازه آن و اهل مکه معظمه و مدینه طیبه و
بلاد دیگر از عرب و عجم و ایران و توران و فرنگ و
هندوستان و غیرها مغز آن را بعضے خام و بعضے نیم
بریان و بعضے بریان که قریب باحراق رسد بعضے
نیم کوفته و بعضے نرم کوفته در آب طبخ داده بعضے اندک
غلیظ و بعضے بسیار رقیق و بعضے صاف کرده و بعضے
صاف ناکرده می آشامند چنانچه بتفصیل انشاء الله تعالی
مذکور خواهد شد و در طبع و مزاج آن اختلاف است
حکیم میر عماد الدین محمود در آخر رساله افیونیه در بیان
قهوه نوشته اند که سرد و خشک است در درجه دوم جهت
آنکه در ان کیفیتے غالب بر طعم و رائحه و بودن آن
نیست که قیاس دلالت بر حرارت آن نماید و بتجربه
یافته اند که سردی آن بسر حد اضرار نمی رسد و در
تساوی و غلبه هر یک از برودت و یبوست بر دیگرے
موقوف بتامل است و میرزا قاضی در رساله خود نوشته اند

که بتجربه فقیر یافته که سردی آن در درجه اول و خشکی
آن در درجه دوم است و حکیم سالک الدین
یزدی نوشته اند که بعضے از واقفان خواص ادویه
بران رفته اند که برودت آن در اول درجه ثانیه
و یبوست آن در ثالثه است بواسطه آنکه در افراط
آن یبوست دماغ و بیخوابی و خشکی مزاج بهم میرسد
شارحان آنرا و شیخ داؤد انطاکی گفته که گرم در
اول و خشک در دوم و مشهور سرد و خشک است
و نیز چنین نوشته جهت آنکه پوست آن تلخ است
و تلخی دلیل حرارت است ممکن که پوست آن گرم
باشد و مغز آن معتدل و یا سرد در اول و آنچه در
دلالت بر برودت آن میکند عفوصت آن است
حکیم میر محمد مومن در تحفه نوشته اند که بقیاس
ظاهر میگردد که در گرمی معتدل و خشکی بران غالب تر آن
گرم و خشک تر از ان باشد جامع اوراق پراگنده
احوال میگوید که شاید مرکب القوی باشد خصوص
تازه آن جهت آنکه دران دو جزو است یکے لطیف
هوائی حار رطب و دیگرے کثیف ارضی بارد یابس
که بجزو اول افعال و آثار حرارت از تفریح و تلطیف
و تفتیح و نضج و ادرار و تلیین و غیرها از ان صادر
می گردد و بجزو ثانی افعال و آثار برودت و یبوست
از تسکین حرارت و تشنگی و ثوران و غلیان دم
و حدت صفرا و لذع آن و منع نوم و یبوست
دماغ و غیر آن ظاهر میشود و هر چند تازه تر باشد
آن جزو اول دران زیاده می باشد و چون کهنه
گردد بتدریج کم و زائل میشود خصوص در قشر آن
و چون بریان نمایند آن نیز کمتر و زائل مے گردد
بمقدار بریان نمودن حاصل مدعا آنکه تازه و نابریان
خصوص قشر خام آن مائل بحرارت و یبوست
است و کهنه آن خصوص بریان آن بارد یابس
و هر چند کهنه تر گردد و زیاده بریان نمایند
برودت و یبس آن می افزاید اما افعال و خواص
آن آنچه اطبائے مذکوره بیان نموده اند آن است

که شرب آب مطبوخ آن مفتح سدد است و لغبار و زهر تر
که دارد مسکن اوجاع و ثوران و غلیان خون و حدت
و لذع صفرا و سوداء و احتراق آن و مرقق و مصفی اخلاط
و غلظت آنها است و لهذا در حمیات دمویه و صفراویه
و سوداویه خصوصاً در اوائل و بعد بروز حصبه و جدری
و ربیع مفید است و در تری دموی و یرقان را سود مند
است و ملین طبع و مدر بول و مجفف رطوبات گفته
اند که بواسیر را بسیار نافع است و اکثر انواع و صداع
و درد مالیخولیا خصوصاً احتراقی آن و آنچه بسبب غلظت
اخلاط و انجماد آن باشد بجهت تلطیف و ترقیق آن
مر اخلاط را و حکیم میر عماد الدین فرموده که پندارم مجذوم
را نیز نافع باشد بجهت همین علت و نیز سرفه بلغمی و
نزلات در خادت معده را به تخفیف رطوبات آن
و صعود بخارات بدماغ و اسهال خصوصاً نیم بریان
آن و کثرت نوم و تشنگی و صبر بران هر دو اکتفا
نمودن بطعام و شراب اندک بے آنکه مودی
بضعف و انحراف مزاج گردد مفید و نیز رفع اعیا
و ماندگی و کلال اسفار و حرکات مشقتها مینماید
و از مضار آن آنست که گفته اند صداع می آورد
و باعث بیداری و لاغری بدن و صفرت لون و قطع
شهوت باه و تقلیل منی و خفقان و تفتیح و قولنج و
مالیخولیا و کابوس و خشک نمودن آلات تنفس و درشتی
آن و مولد بواسیر است و بالجمله بارد المزاج و مرطوبین
و اصحاب غلبه اخلاط فاسده را مضر و بعضے ظرفا
در مذمت آن گفته اند بیت آن سیه رو که نام
آن قهوه است + مانع النوم و قاطع الشهوة است
و اغلب آنکه این مضار اکثر در کهنه بسیار بریان
کرده سیاه شده آن باشد نه تازه خام آن خصوصاً
قشر که در بعضے فرجه شاید محرک باه و هاضم طعام
باشد و ممکن که وجه ولوع اهل یمن بآشامیدن
آن بالائے طعام همین دو وجه باشد و در جواب
این گفته اند که وجه ولوع ایشان بدان کثرت حرارت
مزاج و خوردن خرما و میوهائے گرم است و حق آن

که مبالغه بسیار از طرفین در منافع و مضار آن بجا آست
اکثر بعادت و قوت مزاج برمے گردد در صبح کلے
نیستند و بیان وجوه هر یک از منافع و مضار آن
طولی دارد و مقام گنجایش آنها ندارد و نیز اقاصے
نوشته اند اما جمعے که مزاج ایشان گرم باشد این
دو السبب آنکه حرارت را کم میگرداند و بسبب کمی
حرارت رطوبت کم بتحلیل میرود لهذا گاه است که
ایشان را خواب می آورد و از انجمله شخصے را دیدم
که مزاج او کمال حرارت داشت و بدان سبب شبها
خواب نمی کرد مانند کسیکه سرسام داشته باشد و اضطراب
میکرد چون دو سه روز بقهوه مداومت نمود اورا خواب
آمد و آن حالت زائل گشت و چون قهوه مفرح قلب
است اگر بامر دارید استعمال نمایند اولی است
خصوص در حصبه و جدری بعد از بروز جهت آنکه
مروارید را در حصبه و جدری نفع تمام است و نیز
استعمال آن جهت تقویت قلب با زعفران که چند
طاقه در حین طبخ دران اندازند نیکو است و چون
مسافر در وقت فرود آمدن و همچنین بعد تعب و مشقت
بسیار و بعد خوردن افیونات رافع تعب و کلال و
ملال و باعث شگفتگی طبع است آشامیدن چند
فنجان آن و گفته اند ناشتا و در وقت امتلا از غذا
دیگر نباید آشامید بلکه صبح اندک غذاے بطریق
ناشتا که به تفعل در عرف عوام مشهور به تحت القهوه
است خورده بالاے آن چند پیاله بیاشامند و اگر
خواهند معتادین بافیون و افیونیات در شب نشینیان
آخر روز یا بعد از نماز عشا خصوص قریب به نصف شب
چند پیاله بیاشامند گفته اند مصلح آن زنجبیل و
دوا المسک و نبات و گلاب و امثال اینها است
و شیخ داؤد انطاکی نوشته که شخصیکه اراده شرب
آن برای نشاط در رفع کسالت و انچه ذکر کردیم نماید
باید که شیرینی در دهن پسته و روغن بسیار با
آن بخورد و قوتی باشیر میخورند و این خطا است
و خوف احداث برص است اکثر میگویند بهترین مصلحات

و طعم در انچه آن را طیب و لذیذ میگردانند و کریه و بد
ذائقه نمیسازد و عنبر اشهب است پس زعفران صنعت
طبخ آن انچه حکیم میر عماد الدین محمود نوشته اند
آن است که مقدار پنج مثقال آنرا در هشتاد مثقال
آب بجوشانند تا سی مثقال بماند و صاف ساز ند
و گرم بیاشامند که سوء آن عظیم بد باشد و فاتر آن
نیز خوب نیست و بدل ضرر کلی میرساند و احداث
خفقان مینماید و اصلاح آن با ادویه مذکوره و زعفران
نمایند و بعد طبخ قبل از سرد شدن بزودی صاف
نمایند و نگذارند که جرم آن باز صافی و قوت آنرا
جذب بخود نماید و میر قاضی نوشته که در بعضے بلاد مغز
آن را بریان می کنند یا با پوست آن را میجوشانند
و آب آنرا میخورند و در بعضے بلاد مجموع مغز با هر دو
پوسته آن را میجوشانند و آب آنرا می خورند
و در بعضے بلاد پوستش را بریان میکنند چنانچه نیم سوخته
شود و بان تنقل می نمایند و اولی آن است که مغز آنرا
با اندک پوستے بریان کرده بجوشانند و آب آن را
بخورند جهت آنکه حق سبحانه تعالی در بیشترا ز دواها
و میوه ها که قشرے دارند خاصیت غریبی و دیعت عجیبی
قرار داده که از هر یک از قشر و مغز دفع مضرت
دیگری می کنند لهذا شیخ الرئیس میگوید که خیار را
با پوست خوردن بهتر است جهت آنکه در پوست
آن جلائی است که در فع لزوجت مغز آنرا میکند
برای این نیز مویز را با دانه خوردن بهتر است و
همچنین بسیارے از میوه ها و اما اصحاب تنعم بواسطه ادراک
لذت مغز را از قشر جدا می نمایند و بریان کرده که بسر حد
سوختن رسد و کوبیده جوشانیده مے آشامند
و سبب بریان نمودن آن بان حد کثافت جرم آن
است که بسبب سوختن لطیف میشود و انچه متعارف
است آن است آن است که اول آنرا بریان میکنند
و بعد از ان می کوبند بجهت آنکه زود صلایه شود
اما اولی آن است که اول بکوبند و بعد از ان بریان
کنند و این اگرچه اندک دشوار است اما نفعش بیشتر

است چه هرگاه درست بریان کنند اجزای آن بیک
طریق بریان خواهد شد و اندک اختلافی دران خواهد
بود پس جزوی که بیشتر بریان شده باشد لطیف تر
از جزوی خواهد بود که کمتر بریان شده است و اما انچه
بالفعل معمول اکثر عوام اهل بلاد مانند حرمین الشریفین
زادهما الله تعالی شرفا و کرامة و عراق عرب و عجم
ایران و هند است آن است که مغز قهوه را در ظرف
سفالی بدون آنکه دستے بآن برسانند بنکو شکسته
بریان می نمایند که جوزی رنگ گردد و بعضی اندک
زیاده پس نرم کوبیده یا ده دوازده مثل مقدار آن آب
بر آتش انگشت مین دستور می ریزند که آب را گرم بجوشان
نموده در قهوه دان سنگے یا شیشه یا نقره یا مس تازه
قلعی نموده و قهوه را دران اندک اندک میریزند و
برهم می زنند تا نیکو مخلوط گردد و بر آتش گذاشته
می جوشانند تا کف بر سر آورد و کف آن فرو نشیند
و در همین جوشش دو سه مرتبه اندک اندک آب سرد بران
می ریزند تا کف آن بریده گردد و در دهن برسید
آورد و پس در پیالها ریخته گرما گرم صبح و شام هر روز
عادر فرو دارد و ستے آید می آشامند چند پیاله بهم
جرعه جرعه اندک اندک و اما بعض خواص دانهاے
سیاه فاسد آنرا دور کرده پاک شسته بهمان نحو بریان
مینمایند که جوزی رنگ گردد و بسر حد سوختن نرسد و
دانهاے که بسیار بریان و سیاه گشته چیده دور
مینمایند پس اندک خورد نموده پرده نازک اندرون
آن را که تلخی دارد افشانده دور کرده باز نرم میکوبند
و هر مقدار که خواهند با ده دوازده وزن آن آب
صافی شیرین بدستور طبخ نموده و در حین طبخ اگر یخ
یا برف باشد بجاے آب سرد چند پاره دران می
اندازند و بدستور گرما گرم اندک اندک می آشامند
و بعضے از صاحبان سلیقه متنعم مترفه برای خوشے
طعم و رائحه آن دو سه حبه عنبر را ریزه کرده در حین
طبخ دران می اندازند تا گداخته گردد پس می آشامند
و نیز بهترین مصلحات آن هست چنانچه ذکر یافت

داگر از برای بلغمی مزاجان وصاحبان سرفه معتاد
بران سه چهار دانه فلفل درست را در بین طبخ دران
اندازند وبعد از طبخ برآورده دور نمایند وبیاشامند
نیز از بهترین مسهلات آن است ـ

باب الباء مع النون

فصل در بیان بنادق البزورات

بنادق البزور که در قرحهٔ مجاری بول مجرب است
صنعت آن مغز تخم خربزه شانزده درم مغز تخم
خیارین پنجدرم مغز تخم کدو ده درم بزر البنج سفید تخم
خرفه مقشر از هریکی دودرم تخم خطمی سفید کثیرا نشاسته
کهربا رب السوس خشخاش سفید گل ارمنی تخم کرفس از
هریک دو درم کوفته بیخته بنادق سازند شربتی
یکدرم ٭ بنادق البزور بنسخهٔ دیگر ٭ صنعت آن
مغز تخم خربزه ده درم خیارین پنج درم مغز تخم کدو تخم
خرفه مقشر از هریک سه درم خطمی سفید مغز بادام شیرین
مقشر نشاسته رب السوس تخم خشخاش سفید گل ارمنی
تخم کرفس از هریک دو درم کوفته بیخته باب سرشته
بنادق سازند شربتی دو مثقال ٭ بنادق البزور
دیگر نافع از برای قروح مزمنهٔ مجاری بول صنعت
آن تخم کرفس تودری دوقو قطراسالیون انجل اسارون
نانخواه رازیانه سنبل الطیب مغز بادام تلخ از
هریک بیست درم تخم خرفه مقشر ده درم اشق سه
درم اشق را در آب حل کنند وباقی ادویه را کوفته
بیخته با آن سرشته بنادق سازند ٭ بنادق البزور
منقول از خط میرزا محمد باقر ولد حکیم میر عماد الدین
محمود ٭ صنعت آن مغز تخم خیار مغز تخم خیار بادرنگ
مغز تخم کدوی شیرین مغز تخم خربزه از هریک پنجدرم
خشخاش سفید وسیاه از هریک پنجدرم کرفس چهار
درم عنب الثعلب شش درم تخم خرفه مقشر دو درم کثیرا
صمغ عربی از هریک پنجدرم طین ارمنی مغسول دو درم
نبات سفید دوصد درم ادویه را کوفته بیخته با آب
نیم گرم بنادق سازند شربتی یک مثقال ٭ بنادق
البزور در حرقة البول وقروح کلیه ومثانه وعسر البول نافع باشد

وشداوند مجرب در قرحهٔ مثانه را نهایت سود میدهد
باشند ٭ صنعت آن مغز تخم خربزه ده درم مغز تخم
خیارین پنجدرم مغز تخم کدو بزر البنج تخم خرفه مقشر
تخم خطمی سفید کثیرا مغز بادام شیرین نشاسته
رب السوس خشخاش سفید گل ارمنی تخم کرفس
از هریک دو درم بکوبند وبنادق سازند شربتی
سه درم بشراب خشخاش ٭ بنادق البزور الفرادی
نافع از برای قروح قضیب ومثانه وبستگی بول را
بگشاید وحرقت بول وسوزشی که در مجرای بول
باشد بنشاند ٭ صنعت آن مغز تخم خیارین از
هریک جزوی مغز تخم کدو مغز تخم خربزه مقشر تخم
خشخاش سفید از هریک نیم جزو تخم خطمی سفید
ثلث جزو کوفته بیخته بلعاب بزر قطونا سرشته
بنادق سازند شربتی یک مثقال بوقت اشتها با شراب
خشخاش بخورند ٭ بنادق البزور دیگر که قرحه و جرب
مثانه را سود مند بود وسوزش بول را بنشاند ٭ صنعت
آن مغز تخم خربزه مغز تخم خیار مغز تخم
کدوی شیرین از هریک پنجدرم گل ارمنی صمغ عربی
لبان ذکر درم الاخوین تخم کرفس از هریک سه
درم افیون دو درم کوفته بیخته بنادق سازند وبا شراب
خشخاش بنوشند ٭ بنادق البزور دیگر برای
قروح کلی ومثانه وحرقت بول نافع ٭ صنعت آن
مغز تخم خیارین مغز تخم کدو مغز تخم خربزه
نشاسته تخم خرفه مقشر تخم خشخاش سفید از هریک جزوی
تخم خطمی سفید کثیرا مغز بادام شیرین مقشر از هریک
یک جزو وخار خسک کهربا از هریک ربع جزوی
کوفته بلعاب بزر قطونا سرشته حبها سازند شربتی
پنج ماشه با نوله عرق خار خسک بنوشند ٭ بادنجبویه
این معجون نافع است از برای سردی معده وکبد
ریاح واحشا ٭ صنعت آن زعفران کاشم تخم کرفس
زرنباد جلجلان مغز حب الصنوبر انگبار از هریک
شش درم کوفته بیخته با سه چند ادویه عسل سفید
معجون سازند ٭ بنفسج معرب از بنفشه فارسی است

و بلغت هندی نبات مذکور است نافع ابرد در اول سرد و در دوم
تر است و گویند در اول سرد و تر است و بعضی در اول
گرم و تر دانسته اند مسهل صفرا و مسکن عطش و حدت
خون و حمیات حاره و خفقان و غشی و منوم و محلل اورام
و لطیف و جهت صداع حار و سرفه و خشونت سینه
و حلق و حرقت مثانه و بول و درد گرده و احتباس
بول و ذات الجنب و خناق و ذات الریه و صرع
اطفال و نزلات و زکام را نافع است و چند روز
مداومت نمودن دو درم تا چهار درم آن با آب
سرد جهت دفع اسهال صفراوی لذاع مجرب است
و سه مثقال سائیده خشک آن با شیر خشت و شکر و
امثال آن از هریک پنج مثقال مسهل سریع العمل
و شربت آن با شیره و امثال آن جهت تبهای مرکبه معتدل
است و مستعمل گل آن است پس برگ آن و تخم آن
و چون آب او را استعمال نتوان کرد گویند گل تازه آن
فاذ زهر سموم است و شمول طبیخ آن جهت رفع یبوست
دماغ و ضماد آن جهت صداع حار و اورام
حاره و تشقق و درد معده و سفید و اکثار آن مورث
ضعف دل و بعضی آن با حیض کریه و ثقل معده
و مغثیان و التهاب خصوص و در تبهای حاره و مصلحش
اندیسکاو انیسون و بدلش نیلوفر و برگ خبازی
و در سعال گل گاوزبان است و قدر شربت از جرم
آن تا پنج مثقال و در مطبوخ تا ده مثقال و خوردن
آن با برگ آن با آب است آن جهت خروج مقعدهٔ
اطفال نافع است و ضماد آن جهت اورام حاره
و التهاب معده و تپ و تشنج معده و ترتیب مراوی
و نیکو بدیل است و روغن بنفشه فواید بسیار دارد
و خواهد آمد ان شاء الله تعالی ٭ جوارش بنفسج نسخهٔ
حکیم معصوم مسهل سوداوی ملائم باشد ارباب
شعر و مردمی را که از خوردن مسهلات متنفر باشند
موافق بود و بدانکه خوش آید و مسهل سریع الحرکت باشد
صنعت آن زنجبیل مصطکی قرنفل قاقله گل سرخ از
هریک یک درم لبه فانیذ بنفشه سنای مکی سقمونیای مشوی

از هر یک پنجدرم تربد سفید تراشیده بروغن بادام چرب
کرده گل بنفشه از هر یک دو درم شربت بنفشه شربت
نیلوفر شربت گاؤزبان از هر یک بیست درم
ترنجبین شیرخشت از هر یک سی درم آب آلوے
بخارائی آب تمرهندی از هر یک پنجاه درم مشک
ترکی یک درم اجزا را کوفته بیخته سقمونیا و بنفشه را خوب
درهم سحق کنند و ترنجبین و شیرخشت را در گلاب
صاف نموده آبها و شربتها را با صد درم قند سفید
بقوام آورده ادویه را کوفته بیخته بدستور متعارف
باب سرشتند شربتے از سه درم تا پنجدرم
بهنگام حاجت

فصل در ذکر نسخ حبوب بنفسج

حب بنفسج نافع ازبرائے ربو و صداع حار ٭ صنعت
آن سر بنفشه تربد سفید مدبر از هر یک دو درم رب السوس
نیم درم سقمونیائے مشوے ربع درمی کثیرا ایک
دانگ با آب حب سازند جمله یک شربت است
حب بنفسج دیگر تنقیه جمیع فضول و اخلاط صفراوی
و سوداوی و بلغمی نماید و جمیع اقسام ربو و ضیق النفس
و عسر النفس را نافع باشد ٭ صنعت آن سر بنفشه
ورق گل سرخ رب السوس از هر یک یکدرم غاریقون
سفید سقمونیائ مشوی از هر یک نیم درم سوده
حب سازند جمله یک شربت است و اگر طبیعت
قبض باشد یکدرم بسفایج فستقی اضافه نمایند ٭ حب
بنفسج دیگر سر بنفشه ورق گل سرخ تربد سفید از هر یک
یکدرم کثیرا رب السوس سقمونیائے مشوی ایارج فیقرا
از هر یک نیم درم کوفته بگلاب سرشته حبها سازند
جمله یک شربت است باگلاب نیمگرم فرو برند و
تکرار نمایند تا تنقیه کامل کند ٭ حب بنفسج منقول از
المختارات بدیعی نافع ازبرائے درد چشم و درد سر
و درد شقیقه و درد گوش و دماغ را پاک کند از فضول
صفراوی و بلغمی ٭ صنعت آن سر بنفشه خشک
دو درم تربد سفید مدبر یک درم رب السوس پوست
هلیله زرد انیسون از هر یک نیمدرم سقمونیائ مشوی

نیم دانگ ادویه را کوفته بیخته باب خالص سرشته حب
سازند شربتے یک مثقال تا سه درم شب وقت
خواب با آب نیمگرم فرو برند و در نسخه دیگر ورق گل سرخ
یکدانگ داخل است و وزن سقمونیا نیز یک دانگ
و بعضے گفته که جمله این اجزا یک شربت کامل است
حب بنفسج تنقیه دماغ و سینه کند و نافع است ازبرائے
صداع و درد گوش و چشم و درد سینه و سرفه ٭
صنعت آن گل بنفشه دو درم تربد سفید مدبر یکدرم
رب السوس نیمدرم محموده مشوی ربع درمی سقمونیا
ورق گل سرخ از هر یک یکدانگ کوفته بیخته باب
سرشته حب سازند و به آب گرم فرو برند جمله یک شربت
است ٭ حب بنفسج به نسخه دیگر ٭ صنعت آن گل بنفشه
دو درم تربد سفید یکدرم رب السوس نیمدرم
محموده مشوی ربع درمے کثیرا یکدانگ بدستور
حب سازند ٭ حب بنفسج به نسخه دیگر منقول از کناش
طبری معروف بمعالجات بقراطی گفته که این حب
تالیف قبطی است ٭ صنعت آن نانخواه زیره
کرمانی کرویا انیسون هلیله نمک نفطی از هر یک
یکدرم مصطگی سه درم سر بنفشه سه درم صبر سقوطری
مثل مجموع ادویه ادویه را کوفته بیخته باب برگ
اترج سرشته حبها سازند از نخود بزرگتر و هر روز
یک حب آنرا تناول نماید یک مجلس عمل کند و
رطوبات فاسده را از معده را پاک سازد و نگذارد
که رطوبات فاسده موجب ضعف معده و سر گردد بعون الله
عز و جل ٭ حب بنفسج منقول از قرابادین کو توائے
اسهال صفرا و بلغم کند و اخلاط از بدن پاک سازد ٭
صنعت آن سر بنفشه تربد سفید پوست هلیله
زرد از هر یک سه درم رب السوس یک درم
و نیم سقمونیائے مشوی نیمدرم کثیرا یکدرم کوفته بیخته
حب سازند شربتے سه درم باب نیمگرم فرو برند
حب بنفسج دیگر مستعمل در تپ و خشونت سینه ٭ صنعت
آن سر بنفشه یک مثقال شیرخشت خراسانی
یک مثقال سردر العسل خیار شنبر سرشته حب سازند

جمله یک شربت است ٭ حب بنفسج نافع است از
برائے اوجاع سر کهنه و شقیقه و ظلمت بصر و اوجاع اذن
صنعت آن گل بنفشه دو مثقال تربد سفید مدبر یک
مثقال رب السوس پوست هلیله زرد انیسون از هر
یک نیم مثقال گل سرخ کثیرا سقمونیائے مشوی از
هر یک یکدانگ کوفته بیخته باب سرشته حبوب سازند
شربتے از یک مثقال تا یک مثقال و نیم ٭ حب بنفسج
از شاپور بن سهل اسهال صفرا و بلغم باسانی کند ٭
صنعت آن گل بنفشه خشک تربد سفید از هر یک
پنجدرم و نیم زعفران چهار دانگ کوفته بیخته با آب
حب سازند شربتے سه درم ٭ خمیره بنفسج سهال صفرا
کند و امراض صدر و ذات الجنب و ذات الریه
و سعال و تپهائے گرم را نافع باشد ٭ صنعت آن
بگیرند گل بنفشه و ساق و قمع سبز آن را دور کرده
برگهائے بنفسج آن را مقدار یک رطل و سه رطل قند
سفید را کوبیده هر دو را درهم کرده کف مال نمایند
پس نگاهدارند و در وقت مالیدن مدی از گلاب
بر آن بپاشند تا نیکو مخلوط شود پس در آفتاب گذارند
تا سه روز و هر روز آن را نیکو کف مال نمایند پس
نگاه دارند و در وقت حاجت ده درم آنرا تناول
نمایند و این را بنفسج مربا و گل انگبین بنفسجی نیز نامند
و هر چند تکرار مالیدن زیاده نمایند و تا چهل روز در
آفتاب گذارند بهتر است ٭ به نسخه دیگر که قوت
اسهالش زیاده است بگیرند سر بنفشه خالص پاک
کرده یک چهار یک من تبریزی نیکو کف مال نمایند
شیره که بعد از ریختن قند در کوزه و نبات در شیشه میماند
که بسته نمی شود قنادیان آنرا شیره اصل می نامند
دو وزن گل بنفشه داخل کرده در باتیل قنادی کرده
تیز زنند تا چون خمیر شود و سه روز در آفتاب گذارند
و هر روز مکرر برهم زنند پس آن را در ظرف چینی
کرده نگاهدارند شربتے ده درم ٭ دهن بنفسج سرد و تر
است و منوم جهت جرب و حرارت جسد و خشکی دماغ
و سرفه و نرم کردن اعصاب و مفاصل حفظ صحت ناخن

ودیگر آشامیدن آن بعد از تعریق در حمام جهت
ضیق النفس وضماد آن بر سینهٔ اطفال جهت سعال
بنهایت مؤثر است وقطور آن در احلیل جهت
حرقة البول وحرارت مثانه وسعوط آن جهت درد سر
حار وبیخوابی مفید است وبدلش روغن نیلوفر است
وتدهین ناف بآن جهت رفع اسهال مجرب است
وچون آن اسفنج را باپنبه را بر روغن بنفشه آلوده کرده بر
مقعده ضماد نمایند در تنویم عدیل ندارد و طریق
گرفتن روغن آن دو انواع است یکی آنکه کنجد مقشر
با گل تازهٔ آن و یا بادام مقشر در کیسهٔ کرباسی کرده
مکرر بمالند وخشک کنند وگل را تبدیل نمایند تا مغز
بادام یا کنجد رنگین شود برنگ بنفشه پس آنرا کوبیده
روغن بگیرند + دویم آنکه گل بنفشهٔ تازه بقدر ۳۰ سی
مثقال در یک رطل روغن کنجد یا روغن بادام
داخل نمایند وبعد از چند یوم صافی نموده باز بنفشه تازه
داخل نمایند وهمین قسم تا رنگ وبوی بنفشه بگیرد
دواء البنفسج منقول از خبین صفرا وبلغم را از اندامها
فرود آورد + صنعت آن کنجد سفید ومغز بادام مقشر
ومغز حب القرطم تربد سفید از هر یک سه درم ونیم
گل بنفشه خشک چهار درم سقمونیا یک مثقال نخود خام
دو درم همه را کوفته بیخته در دو اوقیه عسل مصفی معجون
سازند وبوقت حاجت دو درم از وی بکار برند
وقوت این دوا تا بدو سال باقی می ماند + رب بنفسج جهت
اصلاح یبوست افیون وغیره + صنعت آن بگیرند
آب معصور تازهٔ آن را ودر سایه خشک کنند وبدستور
هرگاه تازه آن نباشد بنفشهٔ خشک را خیسانیده
چنانچه مذکور شد آن را خشک کنند ومقدار
کم آن فعل مقدار بسیار از جرم آن نماید ـــ

فصل در بیان نسخ اشربهٔ بنفسج

شراب بنفسج منقول از کامل الصناعه بجهت تپهای
گرم وسعال وتسکین غلیان خون وتلیین طبع نافع
است + صنعت آن بنفشهٔ تازه سه رطل در چهار رطل
آب بجوشانند تا بربع رسد وبا سه رطل شکر بقوام آورند
واگر بنفشه مکرر کنند تلیین آن قوی تر خواهد بود و
همچنین هرچند تکرار زیاده نمایند قوی تر می گردد
مانند شراب ورد واگر بنفشهٔ خشک باشد یک
رطل آنرا جوشانیده با دو رطل شکر بقوام آورند
شراب بنفسج دیگر مرکب از اقرابادین القراط معتدل
است ورد شش ودرد سینه وپهلو ودرد گرده را
سود دارد وادرار بول کند وشکم را نرم کند وسینه
وسر را نیک باشد وسرفه وتپهای گرم را منفعت
دارد + صنعت آن گل بنفشهٔ تازه یک رطل اصل السوس
تراشیده یک اوقیه تخم خطمی کوکنار سفید
از هر یک پنج درم کثیرا بهدانه از هر یک سه درم مجموع
را در چهار چند وزن ادویه آب بجوشانند تا بنصف
رسد پس بمالند وبپالایند وصاف کنند وبا یک
من نبات سفید بقوام آورند وهر روز پانزده
درم آن را با ماء الشعیر صبح بیاشامند وده
درم آن را شبانگاه با لعاب بزرقطونا بیاشامند
شراب بنفسج مرکب به نسخهٔ دیگر نافع از برای شوصه
وسرفه + صنعت آن گل بنفشهٔ تازه یک رطل
بهدانه صمغ عربی تخم خشخاش تخم خطمی سفید از
هر یک ده درم مجموع ادویه را یک شبانروز در پنج
رطل آب بخیسانند پس بجوشانند تا آن مقدار که
ثلث آب بماند وبپالایند ودو رطل نبات سنجری
داخل نموده بپزند تا بقوام شربت آید پس برداشته
سر کرده نگاهدارند شربتی از آن هفت درم
ودر نسخهٔ این شراب که قلانسی ذکر کرده مکان تخم
خشخاش تخم خیار است ده درم کثیرا سفید نیز
داخل دارد وباقی موافق نسخهٔ سابق است شراب
بنفسج به نسخهٔ سید اسمعیل که در ذخیره ذکر کرده
صنعت آن بگیرند بنفشهٔ تازه نیم من بهدانه
ده درم کثیرا بیست درم تخم خطمی سفید پانزده درم
ودر دو من آب بجوشانند بپالایند وبا یک من
نبات سفید بقوام آورند + شراب بنفسج دیگر طبع را
نرم دارد وذات الجنب وضیق النفس وسرفهٔ گرم را
نافع باشد + صنعت آن بنفشهٔ تازه نیم من بهدانه
ده درم تخم خبازی اصل السوس از هر یک سه درم
مجموع را در سه من آب صاف بخیسانند ویک شب
دیگر در بگذارند پس بجوشانند وصاف کنند وبا نیم
من قند بقوام آورند + شراب بنفسج دیگر شوصه
وذات الجنب وذات الصدر وسرفهٔ گرم وتپهای
گرم را نافع باشد + صنعت آن بنفشهٔ تازه یک صد
درم بهدانه تخم خطمی صمغ عربی کثیرا مغز تخم خیارین از
هر یک ده درم مجموع را در پنج رطل آب جوش دهند
تا ثلث بماند صاف کنند وبا یک من قند بقوام
بقوام آورند شربتی هفت درم

فصل در ذکر نسخ اقراص بنفسج

قرص بنفسج معمول الاطبا جهت امراض حاره که با
یبوست طبع باشد + صنعت آن گل بنفشه محموده مشوی
مغز تخم کدوی شیرین تخم خرفه مقشر از هر یک ده
مثقال ورق گل سرخ تخم کاسنی از هر یک پنج مثقال
رب السوس کثیرا از هر یک سه مثقال مصطکی دو
مثقال کوفته بیخته با آب ترنجبین محلول سرشته قرص
سازند + قرص بنفسج مسهل بلا غائله + صنعت آن
بنفشهٔ خشک ده درم سقمونیای غیر مشوی یکمثقال
رب السوس کثیرا نشاسته از هر یک یکدرم کوفته بیخته قدری
نبات سفید را با لعاب بزرقطونا حل کرده ادویه را با آن سرشته
اقراص سازند شربتی دو مثقال + قرص بنفسج از کامل
الصناعه نافع از برای درد چشم ودرد سر ودرد
شقیقه وادرار ظلمت بصر ومدرا نیز زائل کند
صنعت آن گل بنفشه دو درم تربد سفید مجوف یکدرم
رب السوس نیم درم سقمونیای مشوی نیم دانگ اقراص
سازند شربتی از یک درم تا یکمثقال وخاصیتش اسهال
صفرا وبلغم باشد + وبدانکه شیخ الرئیس این قرص
را در قرابادین قانون باسم قرص ملین طبع ذکر کرده
واتفاقی که با این نسخه دارد همان است که سقمونیا
داخل ننموده وگفته که این قرص غریب الحکمت ونافع
است از برای ضیق النفس نافع نیست وتبهی از ان

از دو درم است تا سه درم و تا چهار درم با جلاب
سکری که بعون الله تعالی نافع است حکیم محمد باقر بن
حکیم عماد الدین محمود شیرازی بعینه نسخهٔ قرص بنفشه
صاحب کامل الصناعه را در بیاض مجربات خود
بخط خود از برای غب غیر خالص ذکر کرده و گفته که
در نسخهٔ نجیب الدین سمرقندی که در قرابادین خود
ذکر کرده وزن سقمونیا یکدانگ و نیم است و حکیم
محمد باقر تو خز اجزا را کوفته بیخته بآبے که ترنجبین
خراسانی دران حل کرده صافی نموده باشند
سرشته اقراص سازند و مجموع یک شربت است
با ده درم شکر سفید که بآب گرم حل کرده باشند
بنوشند و سید اسمعیل در ذخیره قرص بنفشه صاحب
کامل الصناعه را در غب خالص آورده و گفته
که این غب غیر خالص را از تلیین طبیعت بعد از
نضج بکار آید و اختلافی که میان نسخهٔ صاحب کامل
الصناعه و نسخهٔ سید اسمعیل است آن است که وزن
سقمونیای یکدانگ است که مجموع یک شربت است
با پنجدرم ترنجبین در آب گرم حل کرده صافی نموده
صنعت این قرص نسخهٔ دیگر گل بنفشه خشک کرده چهل
درم تربد سفید مدبر بیست درم صمغ عربی رب السوس
از هر یک ده درم سقمونیای مشوی چهار درم همه را
کوفته بیخته بآب اقراص سازند مقدار شربتش
از چهار درم با جلاب سکر بیست درم و گلاب ده درم
و آب نیمگرم چهل درم و اگر در طبع قبض باشد بجاے
جلاب سکری با شیر خشت خراسانی ترنجبین از
هر یک ده درم بدهند + قرص بنفسج دیگر که منافع
قرص بنفشه کامل الصناعه دارد + صنعت آن
گل بنفشه ده درم اصل السوس تربد سفید از هر یک
یکدرم کوفته بیخته بآب خالص سرشته اقراص سازند
و در سایه خشک نمایند شربتے سه درم + قرص
بنفسج دیگر همین منفعت دارد + صنعت آن
گل بنفشه دو درم تربد سفید یکدرم رب السوس نیم
درم سقمونیا یکدانگ پودنه انیسون از هر یک

یکدانگ بآب کاسنی تازه یا بآب کرفس
حل کرده ادویه را کوفته بیخته بآن سرشته اقراص
سازند شربتے سه درم + قرص بنفسج دیگر که تپهای
گرم و سرفه و ذات الجنب را نافع باشد صنعت آن
سر بنفشه مغز بادام شیرین مغز تخم کدوے
شیرین مغز تخم خیارین تخم خطمی سفید از هر یک
پنج درم رب السوس کثیرا گل ارمنی نشاسته
گل سرخ از هر یک سه درم کوفته بیخته قرص سازند
شربتے دو درم با کشکاب + قرص بنفسج دیگر نافع
از براے غب خالص و سرفه و خشکی طبع
و ذات الجنب + صنعت آن سر بنفشه ده درم
تخم خشخاش تخم کاسنی مغز تخم خیارین
از هر یک پنج درم رب السوس کثیرا از هر یک چهار
درم کوفته بیخته اقراص سازند شربتے یکمثقال با
جلاب سکری بدهند و گاہے که خشکی طبع زیاده
باشد چهار درم سقمونیا و هفت درم تربد سفید
مجوف زیاده کنند بجهت تلیین طبیعت شربتے
دو درم با جلاب سکری بدهند + قرص بنفسج دیگر
که همین منافع دارد + صنعت آن سر بنفشه ده درم
سقمونیاے مشوی چهار درم رب السوس
دو درم کثیرا نشاسته از هر یک یکدرم کوفته بیخته
بلعاب بزرقطونا سرشته اقراص سازند شربتے
با جلاب سکری بدهند بجهت اسهال صفرا
قرص بنفسج مسهل قولنج بگشاید و خداوند ضیق النفس
و تپهاے مرکب از بلغم و صفرا و سرفه را مفید بود
صنعت آن گل بنفشه خشک ده درم تربد سفید
مدبر پنجدرم رب السوس سه درم و نیم سقمونیاے
مشوی سه درم مصطگی رومی و نیم کثیرا اسفید نیمدرم
تا یکدرم کوفته بیخته اقراص سازند شربتے دو
درم و نیم با جلاب سکری بجهت قولنج در طبیخ
زبیب و انجیر با فلوس خیار شنبر که در طبیخ
حل کرده صافی نموده بروغن بادام شیرین
چرب کرده باشند بیاشامند + قرص بنفسج مسهل

بنسخهٔ محمود بن الیاس که در حاوی ذکر کرده در نفع از
براے وارد چشم و درد سر در شقیقه و دوار و ظلمت
چشم بسیار قوی است و در مدر از ائل گرداند + صنعت
آن گل بنفشه خشک دو درم تربد سفید یک درم
رب السوس نیمدرم پوست هلیله زرد نیم درم
سقمونیاے مشوی یکدانگ و دو حبه کوفته بیخته
حب سازند مجموع یک شربت است + صنعت
قرص به نسخهٔ دیگر سر بنفشه تربد سفید از هر یک ده درم
رب السوس یکدرم غنچهٔ گل سرخ پنجدرم سقمونیاے
مشوی یکدرم مصطگی رومی یکدرم و نیم کثیرا نیم درم
بدستور اقراص سازند + قرص بنفسج حار منقول از
ایضاح تپهاے مرکبه که بلغم غالب باشد و سرفهٔ
بلغمی و درد پہلوے بلغمی را نافع است + صنعت
آن گل بنفشه تربد سفید از هر یک ده درم رب السوس
سقمونیای مشوی از هر یک سه درم و ثلث درمی
کثیرا مصطگی از هر یک دو درم و ثلث درمی کوفته
بیخته اقراص سازند و مجموع را ده قرص سازند و در
سایه در پشت غربال خشک کرده نگاهدارند شربتے
یک قرص + قرص بنفسج مسهل اسهال صفرا کند و
جمیع امراض صفراوی را نافع است خصوص سرفهٔ
صفراوی + صنعت آن سر بنفشه سی درم گل سرخ
بیست درم اصل السوس مقشر پوست هلیلهٔ زرد تربد
سفید مدبر از هر یک ده درم صمغ عربی کثیرا محموده
مشوی مصطگی رومی از هر یک پنجدرم کوفته بیخته
بگلاب سرشته اقراص سازند شربتے چهار درم با
نیم رطل گلاب که شانزده درم ترنجبین یا شیر خشت
خراسانی دران حل کرده باشند بیاشامند + قرص
بنفسج مسهل دیگر که همین منفعت دارد و ذات الریهٔ
را سود دارد + صنعت آن بنفشه بیست درم
گل سرخ ده درم رب السوس صمغ عربی از
هر یک پنجدرم نشاسته کثیرا از هر یک یکدرم پوست
هلیلهٔ زرد سقمونیای مشوی غاریقون سفید از هر یک
چهار درم سوده بگلاب سرشته اقراص سازند

شربتے چهار درم تا شش درم با جلاب نیم گرم
قرص بنفشج مسهل که منافع نسخهٔ قبل دارد صنعت آن
سر بنفشج پنج مثقال ورق گل سرخ گل نیلوفر مغز
تخم خیارین مغز تخم کدو تخم کدو تخم کاسنی سقمونیاے
مشوی از هر یک قدرے لایق کوفته بیخته اقراص
سازند شربتے یک مثقال با شراب بنفشه۔

فصل در بیان لعوقات بنفسجی

لعوق بنفسج جهت سرفه و قولنج درسے و صفراوی
نافع است ۴ صنعت آن گل بنفشه ده مثقال مویز
منقی ابیست دانه عناب ده دانه سپستان سی دانه
جوشانیده آب آن را نیم رطل با شکر سفید پنجاه مثقال
عسل خیارشنبر سی مثقال روغن بادام شیرین سه
مثقال بقوام آورده سر بنفشه خشک سی مثقال سائیده
اضافه نموده شربتے از پنج مثقال تا هفت مثقال
لعوق بنفشه به نسخهٔ معصومی سینه را نرم کند و سرفهٔ
گرم را سود دهد و قولنج درمی را نافع باشد صنعت
آن بنفشهٔ خشک ده درم فلوس خیارشنبر
پنجدرم مویز سرخ که از پوست و دانه پاک کرده باشند
ده درم عناب ده دانه سپستان سی دانه اجزا را آب
صاف طبخ نمایند و صاف کنند دیگر رطل قند سفید
و نیم رطل روغن بادام بقوام آورند چنانچه منعقد شود
لعوق بنفسج دیگر که امراض حارهٔ صدر و ریه را نافع
باشد ۴ صنعت آن سر بنفشه خشک دو درم
فلوس خیارشنبر پنجاه درم مویز دانه بیرون کرده
بیست درم عناب ده دانه سپستان سی دانه جوشانیده
بپالایند پس شکر سرخ نیم من اضافه کنند و هفت
استار روغن بادام شیرین داخل کرده بجوشانند
تا بقوام آید پس هفت استار گل بنفشهٔ خشک را
سوده داخل کنند و شربتے از پنجدرم تا یک اوقیه
لعق نمایند ۴ لعوق بنفسج به نسخهٔ صاحب اختیارات
بدیعی صنعت آن گل بنفشهٔ خشک پنج مثقال
عناب خراسانی بیست دانه سپستان پنجاه دانه مویز
طائفی منقے از جب سی دانه اصل السوس خراشیده

ده درم خشخاش نیم کوفته بیست مثقال زوفاے
خشک رازیانه کثیرا از هر یک سه مثقال ابرسا
نیم کوفته سه مثقال صمغ آلو دو درم پرسیاوشان
پنج مثقال انجیر زرد بیست دانه مجموع در آب
بجوشانند و بدست بمالند و بپالایند و فلوس
خیارشنبر بیست مثقال دران حل کنند و بپالایند
و قند سفید نیم من اضافه کنند و باز بجوشانند تا
بقوام لعوق آید پس مغز خیارین سه درم مغز بادام
شیرین مقشر پنجدرم مغز بهدانه تخم خبازی علیمو از
هر یک سه درم باقلاے مقشر ده مثقال گل خطمی سفید
پنج درم کوفته بیخته با آن لسرشند و روغن بادام
شیرین بیست مثقال اضافه نمایند و برهم زنند تا
مخلوط شود نگاهدارند شربتے یک اوقیه۔

فصل در ذکر نسخ معاجین بنفسج

معجون بنفسج امراض صفراوی را نافع بود و سرفه
را دفع کند ۴ صنعت آن بنفشه بادام شیرین از هر یک
ده درم تخم کاسنی سه درم مغز تخم خیارین مغز
مغز تخم کدو و بلیخه از هر یک پنجدرم کثیرا یک درم
اصل السوس یکدرم کوفته بیخته بقند و گلاب
معجون سازند شربتے یکدرم بگلاب گرم کرده
معجون بنفسج دیگر که همان نفع دارد ۴ صنعت آن
بنفشهٔ خشک چهاردرم ورق گل سرخ رب السوس
سقمونیاے از هر یک ده درم کثیرا رازیانه از هر
یک پنجدرم زعفران دو نیم درم قند و عسل مصفی از
هر یک صد درم ادویه را کوفته بیخته بروغن بادام
چرب نموده بدستور معجون سازند مقدار شربتے
پنجدرم ۴ معجون بنفسج به نسخهٔ دیگر صفرا و بلغم برآورد
ضیق النفس سرد را سود مند بود ۴ صنعت آن
بنفشه چهاردرم سقمونیاے بیست درم اصل
السوس تراشیده بیست درم گلسرخ ده درم کثیرا رازیانه
از هر یک پنجدرم زعفران دو و نیم درم عسل
و شکر طبرزد برابر ادویه چنانچه رسم است معجون سازند
شربتے چهار درم با آب گرم ۴ معجون بنفسج دیگر

که همان نفع دارد ۴ صنعت آن بنفشهٔ خشک چهل
درم فلوس خیارشنبر ترنجبین از هر یک پنجاه درم
تربد سفید بیست درم رب السوس پنجدرم مغز بادام
مقشر ده درم بنفشه تربد سفید کوفته بیخته ترنجبین و فلوس
خیارشنبر را بگلاب صاف کنند و بدستور معجون سازند
مقدار شربتے پنجدرم ۴ معجون بنفسج دیگر که همان نفع
دهد ۴ صنعت آن بنفشهٔ خشک چهلدرم فلوس خیارشنبر
ترنجبین از هر یک پنجاه درم ترنجبین را بگلاب صاف
کنند و بدستور معجون سازند شربتے پنجدرم معجون
بنفسج بنسخهٔ دیگر صداع و تبهاے صفراوی و سرسام
و ذات الجنب و شوصه را نافع و قولنج که از ورم
امعا باشد سود دهد ۴ صنعت آن مغز تخم خیارین مغز
تخم کدو اصل السوس تراشیده تربد سفید از هر یک
سه درم بنفشهٔ خشک سی درم کثیرا دو درم سقمونیاے
مشوی پنجدرم ترنجبین بیست درم مویز منقی ده درم
فلوس خیارشنبر یا زده درم روغن بادام ده درم
ترنجبین و فلوس خیارشنبر را بگلاب صاف کنند و مویز
را از پوست و دانه برآورده نرم بکوبند و ادویه
دیگر را کوفته بیخته با ترنجبین بسرشند شربتے
سه درم ۴ معجون بنفسج قولنج بکشاید و مسهل صفرا
و بلغم باشد ۴ صنعت آن تربد سفید تراشیده
چهلدرم سقمونیاے مشوی هفتدرم بنفشه سی درم
ورق گل سرخ دو درم رازیانه کثیرا از هر یک پنجدرم
زعفران دو درم و نیم قند و عسل مصفی از هر یک
صد درم ادویه کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب
سازند و چنانچه رسم است معجون سازند مقدار
شربتے پنجدرم ۴ پنج عصارهٔ آن با آرد جو جهت
اورام حاره و به تنهائی بجهت درد گوش و درد چشم
و با شراب جهت نقرس و ورم خصیه و پستان نافع
است و چون خاکستر سوخته آنرا با دارچینی و زنجبیل
و عسل مخلوط کرده طلا نمایند بهترین ادویه در معده
است و برگ و شاخ آن را چون در عصاید طبخ دهند
لعابست مسمن است ۴ و حقن بزرالبنج بگیرند بزرالبنج سفید را

دبا آب گرم خمیر کرده در آفتاب گذارند که اندک خشک شود و افشرده روغن آن را بگیرند ✤ تدهین بآن بجهت قروح صفراوی سر و جرب و حکه و تسوط آن جهت رفع بیخوابی و درد سر حار و قطور ش جهت درد گوش و حمول ش جهت درد سر و درد چشم نافع است دهن بزر البنج دیگر که تریاق سموم است و مالیخولیا و وسواس و بدی نفس را شرباً و تدهیناً و سعوطاً نافع است صنعت آن بزر البنج سفید سه مثقال تخم کاهو یک مثقال و نیم تخم خشخاش سفید یک مثقال کوبیده بفشارند در روغن بگیرند

باب الباء مع الواو
فصل در ذکر انواع نسخ بوزه ها

بدانکه بوزه اسم فارسی نبیذ است و ذکر آن بنده در حرف نون انشاء الله تعالی خواهد آمد با افعال و خواص آنها و درینجا ذکر می کنیم بعض بوزهای مستعمل اهل هند را بوزه برنج به نسخه بعضے اطبای هند ✤ صنعت آن بگیرند برنج هر قدر که خواسته باشند و بپزند به نحوی که هم پخته شود و چون شلّه گردد و در هر یک من طبی از ورق القنب اعلی یک سیر طبی کشمش سبز پنج سیر سنجد سه ربع سیر جوز بوا دو سیر طبی داخل نمایند و باز چند جوش دیگر داده فرود آورده سرد کرده در خمی نمایند و در زیر سرگین اسپ خم را دفن کنند و چون بجوش آمده و از جوش فرو نشیند و لائق نوشیدن شود و صافی نموده بنوشند و تا هفت روز ضایع نمیشود و بکار میتوان برد و بعد ازان فاسد میگردد و اگر خواهند که خوشبو سازند در وقت نوشیدن اندکے قرنفل و بسباسه و جوز بوا سائیده داخل نمایند ✤ بوزه حنطه باد ها و تهیج جلد را دفع کند و قوت دهد و منی افزاید ✤ صنعت آن بگیرند یک من گندم و آنرا نیمکوفته در چهار من آب بپزند تا چون فالوده شود ده سیر قند سیاه داخل کرده در خم اندازند و خم را در زیر سرگین است دفن کنند بعد از یک هفته که برسد قرنفل چهار درم جوز بوا ورق القنب خولنجان از هر یک پنج درم فوفل سنبل الطیب از هر یک ده درم برگ تانبول بیست و پنج عدد کوفته دران اندازند

دسه شبانروز دیگر بگذارند پس صافی نموده بکار برند و این بوزه زیاده از یک هفته نمی ماند پس فاسد میگردد و بعضے گفته اند اگر خواسته باشند که زیاده بماند بعد از سه روز که ادویه دران انداخته باشند بجوشانند تا بقوام عسل آید صافی نموده نگاه دارند بوزه جاورس ✤ صنعت آن بگیرند ارزن ده سیر و نیمکوفته با آب بجوشانند تا مثل پالوده شود پس سرد کرده در خمی اندازند و در سرگین اسپ دفن کنند تا بجوش آید و از جوش فرو نشیند برگ گل سرخ برگ گل سفید که آنرا در چینی گویند از هر یک سیر نارمشک نیم سیر دران داخل کرده بعد از سه روز بپالایند و مشک خالص و زعفران از هر یک یک مثقال سوده داخل کرده بکار برند ـ

باب الباء مع الباء المثناة التحتانیه

بیش بکسر بای موحده و سکون یای مثناة تحتانیه و شین معجمه بیخے است سمی در اکثر جبال هند و نواح آن میروید و انواع میباشد یکے را سنکهیا نامند جهت مشابهت دهیئات آن بشاخ آهو بره و سینگ بلسان اهل هند شاخ حیوانات را نامند و اکثر در کوه دار برت که میان هند و خطا واقع است میباشد و در کوهستان مورنگ در نگپور و نیپال نیز بهم میرسند و بهترین آن بود که بوزن سنگین و چون بشکنند اندرون آن سیاه براق صاف باشد و بعد ازان آنچه اندرون آن سرخ تیره و یا زرد و یا سفید تیره بود و که بر ظاهر آن نقطه سیاه و بر روے آن چیزے مانند طلق و یا کافور سوده نشسته باشد و قوی ترین از همه سیاه پس سرخ پس زرد پس سفید آن بود و قوت اقوای آنرا بمرتبه گفته اند که اگر کسے آنرا لمس کند یا به بدن عرق آلود آن برسد و یا بر زبان برسانند در ساعت هلاک شود بسبب سرعت تاثیر آن و فساد ارواح و فاسد ساختن آنها را و بضدیت قرار نمودن روح حیوانی بسوی قلب و تحقق و خاموش شدن دران و میگویند حکمای هند امتحان قوت آنرا این میکنند که بسنان

بر شاخ گاومیش شیر دار بمالند خون از پستان و بعضے گفته اند که خون از دماغ و شکم او جاری شده میرد و بعضے مبالغه باین حد نموده اند که اگر دانه درست آنرا بر شاخ گاو شیر دار تعلیق نمایند اگر بجاے شیر خون از پستان آن برآید بغایت قوی بود و الا ضعیف و بوی آن کشنده است و اگر کسے بران گاومیش و یا گاو سوار شود و بران نیز تاثیر میکند و نیز میگویند که اگر بهر رکاب بمالند از بیرون موزه و کفش بر راکب سرایت میکند و این نوع را ملوک و سلاطین هند در خزائن خود نگاه میدارند و محافظت بسیار مینمایند و این قسم نادر و کمیاب است و نوعے دیگر بچهناگ است و آن بیخی است که در هیئات و نا همواری ظاهر شبیه بجدوار است و بیرون آن سیاه و اندرون آن شکری رنگ گیاه بیش بقدر ذرعے و یکساق ازان بهم می آید و برگ آن شبیه برگ کاهو و گل بعض آن سرخ و بعضے زرد و بعضے بنفش و گویند اقوی بیش در کوه کیدار و سرحد تبت کوچک و در مواضع دیگر از کوهستان زرگا باقی وغیره که مذکور شد نیز یافت میشود که بوزن سنگین و صلب و اندرون آن براق بمضمع میباشد و نیز اقوای آن در سمیت بمرتبه ایست که اگر مقدار خردلے ازان را بخورند در یک لحظه هلاک میکند بفساد و تعفن روح و چون بچهناگ در سمیت کمتر از سنکهیا است و رائحه آن مهلک نیست و رسیدن دست و عرق بدان نیز موثر نیست لهذا حکماء هند این را بعد از تدابیر استعمال مینمایند و ایضاً گفته اند اقسام دیگر نیز میباشد و لیکن همه ضعیف و بهیات و لون شبیه بآن مانند رو و نتا و یا چلنک و کم جاین این هر سه از اصناف بچهناگ ضعیف اند و از دو دانگ تا نیم درهم آنها کشنده است و بعضے از ارواح و در طعم هیچ یک از انواع بیش تلخی و تیزی و حدت نیست و لیکن همه آنها مخدر اند فی الفور و نیز قسمے از اقسام بچهناگ صنوبری الشکل کوچک بیرون آن زرد مائل و شبیه به سعد میباشد و آنرا تیرک نامند در غایت تندی و تلخی و این نوع شبیه بجدوار است و قسمی دیگر

شبیه با کلیل الملک است و این را قرون السنبل مینامند
و احیانا در سنبل نیز یافت میشود و قسمی دیگر را ابهرا صورات
گویند و آن سفید شکرے رنگ مائل بزردی غیر مخروطی
الشکل شبیه بر بیخ نی است و در اعالی کوهستان حوالی
کشمیر و غیر آن از مواضع دیگر بهم میرسد و بعضے آن را
مهووه نامند و در طعم این نیز تلخی و تندی میباشد
و یکدانگ این کشنده است بکیفیت غائله خود بسوزش
اندرون و غلبهٔ حرارت و افراط قی و اسهال و تشنج و
تحلیل ارواح و قسمی دیگر را هلدیه میگویند یعنی شبیه
به زردچوبه بجهت آنکه زردچوبه را بهندی هلدی مینامند
و گاهی در میان زردچوبه بهم میرسد و لهذا کسانیکه آنرا
می شناسند از میان زردچوبه اولا جدا نموده و بعده
ازان زردچوبه را جوشانیده خشک کرده حمل و نقل
به بلدان نموده و بیع و شرای نمایند و طریقه شناخت
آن میگویند آن است که زردچوبه را اول جوش داده
بعد ازان خشک میکنند و یا بریان می نمایند و آنچه هلدیه
است و سمی در وقت بریان نمودن جسته بیرون می افتد
آن را علیحده نگاه میدارند و اهل صنعت برای
آن چیزها از خواص و منافع در عمل خود بیان میکنند و
رنگش سبز اغبر با اندک زردی و منقط بسیاهی است
و آن را کالات نیز نامند و این نیز قوی است و در سمیت
و قسمی را سنوامی نامند یعنی مانند زنجبیل بود و این در میان
زنجبیل یافت میشود و در قوت ضعیف تر از چهار
قسم اول است و فی الحقیقه این پنج قسمے از اقسام
بیش کنبا نباشد بلکه بیخ سمے دیگر باشند مگر آنکه بیش اسم
اسم جنس بیخ سمی قرار گیرند که همه را شامل گردد نه اسم
نوع در طبیعت مطلق آن بیان حکمای هند و یونان
خلاف است هندیان جمله را سرد میدانند در مرتبه
چهارم جهت دریافت بعضی آثار و افساد آنها را
تابع خواص آنها میدانند و جوهر آن را ناری جوهر روح
حیوانی و حکمای یونان گرم و خشک بمرتبهٔ چهارم گفته اند
بجهت دریافت بعضے از آثار آن و جوهر آن را ضد جوهر
روح میدانند و گویند طریق اخذ آن و سائر سموم نباتیه

چنان است که آنانکه بیش شناسند و عادت باستعمال
سمیت کرده اند در زدیکه آن بسی بار رسیده شبها
رفته در علفهای آن مواضع سیر میکنند هر جا که بیخ سمی
قوی بود از آن موضع شعاعی ظاهر می گردد و قدرے
خاکستر از برای نشان و علامت بران موضع میریزند
و در روز رفته آن موضع را شگافته بیخ را با احتیاط
برمی آورند صاحب دستور الاطبا حکیم محمد قاسم استرا
آبادی ملقب بهندو شاه مشهور بفرشته در کتاب مسطور
نوشته که بچهناک را اطبای هند بعضے سرد و بعضے
گرم میدانند سودا و بلغم و علتهای حلق را نافع بود
و صفرا زیاده کند و طلاے سائیده آنرا با آب یا
گلاب بر موضع بهق و برص و جذام مفید و مجرب
میدانند و گفته که چون بچهناک را اطبای هند از جمله
رسائن میدانند واجب و لازم نمود که نرخی از ان
را ثبت نماید بدانکه آن را بیست قسم گفته اند و قسم
آن زهر قاتل است که اصلا در معالجات مستعمل نیست
از انجمله یکی آن است که چون سائیده بر شاخ گاو میش
بمالند خون از دماغ و شکم او جاری شده هلاک گردد
و قسم دیگر آنکه اندرون و بیرون آن هر دو سفید باشد
و اقسام دیگر را برای تطویل ذکر نموده و هشت
قسم مستعمل آن که بعد از تدابیر داخل دواها مینمایند
بهترین آن تیلیا بچهناک است که بیرون و اندرون
آن سفید میباشد و دیگر برهمن بچهناک است
که آن نیز اندرون و بیرون آن سفید می باشد
زیاده از تیلیا بچهناک و این بهترین آن هشت قسم
است و مضرت این کمتر و بیخ این سبط و بیترین
باریک میباشد مثل شاخ گوزن و می گویند فرنگیه
سنگیا و بچهناک کالاکوت اعلی میرویند هیچ
گیاهی دیگر نمیروید مگر جدوار و آن نیز بچند ذرع
و در تر و بر اطراف آن و آن جدوار تریاق آن
بیش است و شاید بوجا بضم با موحده و سکون
واو و فتح حا و الف نام همان جدوار باشند و غیر آن
و خاک آن موضع مائل بسیاهی میباشد و چنان مینماید

اگر گویا چرب است و در موسم گل آن هیچ حیوانی گرد آن
نمیگردد که اگر بوے آن بدیشان برسد هلاک میگردند
الا حیوانی که آنرا موش بیشا نامند و مقر آن در میان
آنها و خوراک آن نیز از همان بیشا است و آن حیوان
نیز سمیت دارد و بالجمله اقسام مستعمل آن در اطلیه برص
و جذام و معجون بزرجلی و مثلی و غیرها داخل است

در بیان احوالی که بعد از خوردن هر یک از انواع قوی آن طاری میگردد

از انجمله خدرات و بیحسی اعضا و ورم اعضا باطنی و غشی
و دوار و خیرگی چشم و بر آمدن آن از حدقه و رعاف
و صرع است گویند از استشمام رائحه گل آن نیز
صرع عارض میگردد و اگر کسے ازین آفات بخوردن
جدوار تریاقات و غیرها نجات یابد الشیر
آن است که منجر و انتقال بدق و سل میگردد و تریاق
آن جدوار مجرب و تریاق فاروق و دوالمسک
خصوصا مثل آن و امثال آن از تراکیب تریاقیه و
فادزهر حیوانی و معدنی است و لیکن نفع تریاق
فاروق را درین بسیار ضعیف دانسته اند و خوراندن
برگ بید انجیر بکرات ذی نمودن مفید است و اما
حلل که آنرا هلاهل نیز مینامند دران اختلاف بسیار
است بعضے میگویند که صمغ درخت قوی السمی است
و بعضے میگویند که بچهناک قوی است و بعضے میگویند که
نام کوه و موضعی است که دران بچهناک میروید
و دران موضع از بعضے بچهناکها صمغی تراوش مینماید
در کمال قوت سمیت و آن صمغ را سمی باسم آن
موضع می نامند مجازا و بعضے میگویند که رطوبتی
و کفے است که از دهن حیوانی که بموش بیشا است
برمی آید و آن در کمال حدت و قوت سمیت
است و آن موش را هلاهل و آن رطوبت را اسم
هلاهل مینامند و بعضے میگویند که آن حیوان کفچه دم
است و هر گاه میخواهد بر حیوانی تسلط یابد در کفچه دم
خود بول کرده برو میپاشد بمجرد رسیدن بول آن حیوان
هلاک میگردد و اجزای او از هم میپاشد والعلم عند الله

دستور مدبر نمودن بچهناک یعنی بیش آن است که دیگی
را پر آب کنند و بچهناک را در پارچهٔ بسته دران بیاویزند
بنوعیکه در آب معلق باشد و بمقدار یک ساعت آنرا
جوش داده بیرون آورند و این قسم جوشاندن را
باصطلاح اهل هند دول جنتر می نامند و اگر بجای
آب در شیر طبخ دهند و یا آنکه بنجار رسیدن قسم که
در پارچهٔ نازکی در دیگی که تا نصف شیر گاو باشد
معلق بیاویزند که بشیر نرسد و بسر دیگ را گرفته
آتش در زیر آن کنند و تا یک ساعت و زیاده جوش
دهند پس بر آورده بکار برند بهتر است لیکن اکثر در آب
مستعمل است * نوع دیگر آن است که سر تخم مرغی را
سوراخ کرده سفیدهٔ آن را بر آورند و قدری عسل در آن
بریزند و برهم زنند و بیش را ورق کرده در آن بریزند
و سر آن را بسته بخمیر گیرند و در زیر آتش گرم دفن
کنند بنحویکه تخم نسوزد پس بر آورده خشته استعمال
نمایند و بدین عمل اندک حدت قوت آن کم میگردد و
دستور خوردن بچهناک یعنی بیش جهت دفع جمیع امراض
بارده رطبه و تقویت اعصاب و باه آن است که از مقدار
یک برنج از بچهناک مدبر شروع بخوردن نمایند و هر
روز یا دو روز یا سه روز بحسب برداشت مزاج
و قوت اضافه نمایند تا آنکه در هشتم یا شانزدهم
یا بیست و چهارم هشت برنج برسد و بر همان مقدار
مداومت نمایند جمیع امراض مذکوره زائل گردد و
تقویت باید و گفته اند که اگر با هموزن آن منکار خورند
نفع عظیم می بخشد و باعث طول حیات است و در ز
گران آنرا با نکار جهت سهولت گداز طلا در وقت
گداز طلا می زنند بسیار زود گداخته میشود و باید که
در ایام خوردن بیش از حموضات و لبنیات و بقول و حبوب
نفاخه و حرکات متعبه و جماع و از خوردن ادویهٔ مضاده
و صحیحهٔ قوت آن و مضعفهٔ آن اجتناب لازم دانند
و چون خواهند که خوب بماند قوت آن محفوظ ماند
در گنبد مقشر نگاه دارند * ترتاب لنک این رسایر
اهل هند است و رسائن باصطلاح ایشان دوئیه
مفتوله و اصلاح کرده شده نامند جهت تشنج ریحی
و بلغمی امتلائی که اهل هند آن را دهنک او نامند
و فالج و استرخاء و امراض سینه زنان را بعد از وضع
حمل بهم میرسد مفید است * صنعت آن سیماب
مصفی طلق کشته گوگرد مغسول از هر یک یک تانک
فلفل سیاه سه تانک و ع محرق هندی سنکه بهسم
نامند چهار تانک آهن کشته پنج تانک خاکستر
سرگین گاو صحرائی هشت تانک بچهناک تیلیه که نوعی
از بیش است شانزده حصه مجموع ادویه و سیماب و
گوگرد را باهم سحق بلیغ نمایند بحدیکه اجزای سیماب
نامعلوم گردد پس ادویه را کوفته بیخته اضافه
نموده آب زنجبیل تازه که ادرک نامند و آب
لسکهبه و آب اردسه از هر یک سه مرتبه سرشته
و هر دفعه خشک نموده پس حبوب سازند
هر حبی بقدر دو گنجد شربتی یک حب تا دو حب
با آب زنجبیل ترکه مصالح است فرو برند * تریاق بیش نیل
که مسمی باتریاق کامل است از مخترعات صاحب
خلاصة التجارب * صنعت در حرف التاء در
تریاقات انشاء الله تعالی خواهد آمد * حب بیش
که با تمی عنتری موسوم است منقول از خط نواب
عفران مآب حکیم احمد موسوی * صنعت آن بیش
مدبر پنج گل سه برگه عاقرقرحا زنجبیل صمغ عربی از هر یک
سه مثقال فلفل سیاه دار فلفل از هر یک دو
مثقال قرنفل یک مثقال نوشادر نیم مثقال زیره
کرمانی مدبر نانخواه از هر یک ثلث درمی کوفته بیخته
حبوب سازند هر حبی بقدر فلفلی شربتی یک حب
با گلاب فرو برند * حب جورآنکس جور بضم جیم و
سکون واو و رای مهمله در لغت هندی تب را
گویند و آنکس لیگ راقیل را نامند یعنی حبی که تب را مقهور
و مغلوب و مطیع سازد مانند فیلبان که میگرداند فیل را بضرب
انکس مغز آن مقهور و مغلوب و مطیع خود خصوص حمیات
بلغمیه و مرکبه را باصلاح می آورد و این حب از اطبای
هند است * صنعت آن سیماب مصفی کبریت مغسول
بیش مدبر تخم جوز مائل پوست هلیله زرد پوست بلیله
آمله منقی زنجبیل خشک دار فلفل زرنیخ ورقی اجزا
مساوی سیماب و کبریت را که بهندی گندهک نامند
هر دو را باهم سحق بلیغ نمایند بنحویکه اجزای سیماب
ناپدید گردد پس سائر اجزا را کوفته بیخته اضافه نمایند
در آب بهنگره که گیاهی است هندی و بقدر یک ذرع
دستی میشود و سفید و سیاه رنگ میباشد سفید
آن بهتر است و برگهای آن بسیار تیز کوچک طولانی مثل
برگ انار میباشد و شاخهای آن باریک و هم نیکو
صلایه نمایند و بمقدار دانهٔ فلفلی حب بندند و در
سایه خشک نمایند و عندالحاجت یک حب را دو یا
زیاده بقدر قوت مزاج و برداشت طبیعت جهت
تپ با شکر سفید سائیده و جهت پیچش و اسهال
با عسل یا مصلحات آن میدهند * معجون بیشی از ترکیب
اطبای هند است جهت جذام و دوالحیه و
برص و بهق مستعمل است و آن را در نفع از برای
جذام عظیم شمرده اند و منافع دیگر نیز از برای آن ذکر
کرده اند * صنعت آن هلیله سیاه شیطرج هندی
از هر یک ده درم دار فلفل پنج درم بیش دو درم و
نیم ادویه را کوفته بیخته بروغن گاو چرب نموده با سه
وزن ادویه عسل مصفی معجون سازند شربتی کامل
یک مثقال است * معجون برنجلی این معجون نیز از
تراکیب اطبای هند است و گفته اند که این معجون از
برای جذام نفع عظیم است و منفعت دیگر هم از برای
آن بیان کرده اند * صنعت آن پوست هلیلهٔ
زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله
آمله منقی اشطرج هندی از هر یک چهل مثقال
جوز لوا قشار کنند موفلفل دار فلفل نار مشک
کندش عصارهٔ اسقیل ساذج هندی از هر یک بیست
مثقال بیش سفید که بهندی دکره نامند چهار مثقال مجموع
را کوفته بیخته با فانید سنجری معجون سازند و بعد از
چهل روز استعمال نمایند شربتی کامل از این معجون تا
یک مثقال طبی * معجون کوشن که بزبان هندی نیز گفته

صنعت آن بیش یک مثقال و نیم فلفل دو مثقال زنجبیل یک مثقال و نیم عاقرقرحا و میویزج از هر یک یک مثقال عسل مقوم تمه وزن تمام ادویه و میباید که هر یک از ادویه علیحده علیحده کوفته بیخته بعد از آن وزن کنند و با عسل مقوم بسرشتند شربتی کامل از نیم مثقال تا یک مثقال ❊ مفرح دلکشای مبشی که ملا رستم جرجانی جهت مرتضی نظام شاه والی احمدنگر ترتیب داده برای دفع خمار شراب و درد سر مفید و امراض سوداوی و بلغمی را زائل کند و دل را تقویت دهد و نشاط افزاید و فرح آورد ❊ صنعت آن بچهناگ تیلیا مدبر که نوعی از بیش است چنانچه در بیش ذکر یافت و با دزهر حیوانی پوست هلیله پوست بلیله آمله منقی موچرس پهول مولسری از هر یک یک تا نک زنجبیل فلفل سیاه شیطرج بهاد مونهم سنبل الطیب کهرباے شمعی کچری که نوعی از دستنبویه است جهربلیه دیوار چوبره بری فلفل موبیه سافرج هندی ناگیسر سقاقل تیتنیز خشک سگند از هر یک دوازده تا نک قرنفل دارفلفل کبابه چینی دارچینی مصطگی رازیانه کشنیز تخم کرفس باله سفید گل سرخ سیوتی که ورد چینی است اقاقیا صعتر کهنگره گل چای گل جنگلی که در سایه خشک کرده باشند گل دهاوه چوده عود هندی قسط تلخ خولنجان گوکهرو منعسول مشک خالص از هر یک چهار تا نک ریوند چینی عاقرقرحا تخم خطمی گل نیلوفر پوست بیخ کاسنی تخم کاسنی عنبر اشهب از هر یک دو تا نک مروارید ناسفته لسپد از هر یک پنج توله پوست زرد اترج حقی بهمان خاک کهرتی موصلی سیاه موصلی سفید راج هنس طباشیر سفید صندل سرخ صندل سفید گاوزبان سناکی از هر یک سته تا نک کافور سیماب مصفی از هر یک نیم تا نک زعفران شش تا نک حاجی فخر هفت تا نک نبات سفید چهل تا نک ادویه کوفته بیخته با سه چندان عسل سفید و قند سفید کف گرفته بقوام آورده علی الرسم بسرشتند شربتی یک سنود تا دو نخود ❊

بیضی مراد از مطلق آن تخم مرغ خانگی است و بهندی مرغی کا انڈا نامند و حرارت هوا مفسد آن و حافظ آن از فساد دیر نگاه داشتن آن است و بهترین آن بزرگ مقدار آن است که در همان روز از مرغ تولد کرده باشد و نیمبرشت آن معتدل ترین اغذیه و مائل بگرمی و مرکب القوی است و پوست آن در اول و دوم سرد و خشک و سفیدی آن در دوم و زرده آن در اول گرم و تر و کثیر الغذا قلیل الفضول و مولد خلط صالح و مبهی و مقوی دل و بدن و جهت خشونت معده و روده و مثانه و قرحه گرده و مثانه و نفث الدم و منع نزلات حاره سینه و اصلاح آن و مقوی شخصی که خون زیاده ازو دفع شده و ضعیفی از فصد بهم رسیده باشد و موافق مزاج سوداوی و نیمبرشته آن در سرکه قابض طبع و مانع ریختن مواد بمعده و با سماق و مازو و دانه مویز و انگور و امثال اینها جهت اسهال مراری و با مصطگی و مانند آن جهت درد شکم و با تخم تیره تیزک و نمک سقنقور و نشاره تضیب گاو کوهی و کنیر بایه شتر جهت تقویت باه بغایت نافع و خوردن زرده خام آن جهت گزیدن مار و حرقت مثانه و تصفیه صوت مفید و مضر معده و اکثار مداومت آن مولد حصاة گرده و بهق و کلف و بسیار پخته آن دیر هضم و مورث قولنج و مصلحش ادویه حاره و آبکامه و نیم پخته آن در مزاج اطفال نائب مناب شیر و با کندر جهت سرفه و با تخم کتان جهت ضیق النفس و با اندک کندر و نمک انزروت جهت قسمین آن بیعدیل و با دم الاخوین جهت زحیر و با کهربا و طباشیر جهت قطع سیلان خون و تسدید فوهات عروق و سحج و با نیم مثقال جرم لک که زرگران زیور نامند و آلات را با دو استحکام میدهند قطع سیلان حیض و در دو هم مجرب و ضماد با روغن گل و بابونه جهت ورم چشم و انثیین و مقعد با موم روغن جهت تلیین اورام

و اخصاب و طلای پخته آن با زعفران در روغن گل جهت ورم بواسیری مقعده و ضربان آن و ضربان چشم و با عسل جهت رفع کلف و آثار سیاهی و با روغن بنفشه جهت اورام حاره و با مرزعفران جهت ورمیکه از خون غلیظ بهم رسد و تنهائی جهت شقاق سفلی نافع است و چون زرده آن را بر پارچه آب ندیده مالیده بر اورام و ماسیل بگذارند آن را پخته و منفجر میسازد و در مدت یک روز یا دو روز و سفیدی تخم مرغ مغزی و خوردن آن مولد خلط خام و لزج و دیر هضم و خوردن زرده با سفیده موافق محرور المزاج و آشامیدن آن با آرد جو قاطع نزف الدم و نفث الدم از عروق و تحت ❊ و ضماد آن جهت ورد چشم و حرارت مقعده و سترو ح خبیثه و سوختگی آتش و آب بسیار گرم و منع آبله کردن آن در بشره جهت رفع آثار حرارت آفتاب و با ادویه قابضه لی لذع جهت قطع خون رعاف که از پرده های دماغ آید و با کندر بر جبهه طلا کردن جهت منع ریختن نزله بچشم و تنهای را دفع و مسام و جهت اورام حاره نافع و حقنه آن با اکلیل الملک و امثال آن جهت امعاد سحج و اسهال مراری و حمول آن با روغن گل جهت ضربان مقعده و رحم و اکتحال آن تنهائی و یا با قلیلی کافور جهت تبرید چشم و منع ریختن مواد بدان مفید و با کافور و بزر البنج جهت صداع حار مجرب است و قطور آن با روغن گل جهت وجع و خارش و قروح اذن و پوست تخم مرغ خالی و مجفف قروح و قاطع رعاف و جهت جرب و حکه و با صدف جهت بیاض چشم و لقوع سوخته آن بقدریکه سیاه شود و خاکستر نگردد و جهت رعاف و نمک مجرب و سوخته نکلس آن که مانند آهک سفید گردد با عسل جهت قطع بیاض چشم بغایت سریع الاثر و خوردن پوست تازه آن مسحوق بقدر دو درم مهیج باه و طلای آن با عسل و سرکه بجهت تحلیل اورام

دوز در آن قاطع خون وجهت التیام جراحات کهنه
والتصاق جراحات تازه و پرده با منی پوست
آن مولا معید بکارت است با خون بچه کبوتر واز
مجرب است ومکلس پوست تخم مرغ و بیضه آشا مثل
آهک است و جالینوس هندی بجهت نیم پخت کردن
آن قرار داده که هرگاه در آب جوش داده بگذارند
و تا صد شماره کنند وهرگاه در آب سرد بر آتش گذارند
و تا صد شماره نمایند نیم پخته می شود ودست تر شربت
از پنج عدد تا پانزده عدد است وتخم سائر طیور در
ابواب خود مذکور است ودر فضائل مدرو زهوج
دوراج وکبک شبیه اند به تخم مرغ خانگی
طریق مکلس قشر بیض آن است که در آب نمک مکرر
بشویند و پرده های اندرون آن جدا نمایند ونرم
کوبیده در کوزه مطین کرده در تنور گرم بگذارند تا
سوخته مثل آهک سفید گردد پس شسته استعمال نمایند
و پوست تخمی که جوجه بر آورده باشند از برای ادویه
چشم بهتر است + حلوای زرده بیضه مرغ کثیر الغذا
مقوی ومبهی معده ومنفط ومسمن بدن است +
صنعت آن بگیرند تخم مرغ هر قدر که خواهند ودر
آب پخته پس سفیده آنها را دور کرده زرده آنها را
بر روغن گاو بریان نمایند ودارچینی جوز بوا بازار
هر بیست پنج عدد از زرده یک مثقال از هر یک
داخل کرده قند سفید بگلاب حل نموده داخل کرده
بپزند تا آب برود وفرود آورده بکار برند وبعضی
یک دانگ مشک داخل می نمایند + حلوای زرده
بیضه مرغ دیگر + زرده تخم مرغ پنج عدد زعفران
ربع مثقال مشک یک حبه نبات شش مثقال در شش
مثقال روغن گاو تازه بریان نموده تناول نمایند
واگر ربع مثقال دارچینی بران بپاشند نیز خوب
است + حلوای زرده تخم مرغ دیگر + نبات را در
آب یا گلاب حل کرده بر آتش گذارند تا بجوش آید
و زرده تخم مرغ هر قدر که خواهند در عین جوش
در آن انداخته بهم زنند تا پخته گردد ودر آنچه خامی

آن دور شود پس زعفران مشک با گلاب سوده
داخل نمایند وهمچنین ادویه دیگر از دارچینی ودانه هیل
وقرنفل وبسباسه وجوز بوا بقدر حاجت وحضر ور
واگر خواهند بعد از امتزاج با شیره نبات قدری
مسکه گاو تازه داخل نموده قدری بریان
نمایند پس زعفران وغیره را در آن بیامیزند وفرود
آورده تناول نمایند + حلوای بیضه مرغ دیگر +
صنعت آن آرد برنج که برنج بریان یا برنج
را پخته خشک نموده آرد کرده باشند پنجاه درم یا
دو وزن آن شیره نبات با آتش طبخ نمایند تا پخته
وغلیظ گردد پس پنجاه عدد زرده تخم مرغ یا زرده
تخم کبوتر یا تذرو یا هر کدام که خواهند در ان
داخل کرده بر هم زنند وطبخ نمایند تا رائحه
خامی بیضه زائل گردد پس بهمان دستور مسکه گاو
تازه داخل کرده بریان نمایند ودر آخر قدری
زعفران واندکی مشک با گلاب سوده بآن ممزوج
کرده فرود آورده تناول نمایند واگر خواسته باشند
دارچینی وغیره اضافه نمایند واگر خواسته باشند
بجای آرد برنج آرد گندم و یا آرد نخود نمایند +
دهن البیض گرم ومحلل وملطف بجهت درد
ورد دندان ورویانیدن موی وجمع مقعده وبواسیر
بغایت مفید است + صنعت آن بگیرند زرده
تخم مرغ هر قدر که خواهند ودر آب بپزند تا بغایت
را بر آتش گذارند بسر شیب تا سرخ گردد وزرده
پخته را بظرف بالای تابه بگذارند تا نیم سوخته
گردد وبسر دسته آهنی امثال آن بزور بفشارند
تا آنچه دهنیت است جدا شده بظرف نشیب آید
بزودی بردارند ودر ظرفی جمع نمایند وهمچنین تا
دیگر دهنیت در آن نماند + نوع دیگر آن است که
زرده بیضه را هر قدر که خواهند سخت پخته در پارچه
صفیقی کرده نیکو بمالند وبفشارند آنچه دهنیت
است از آن بر آید واین نوع بهتر از اول
است وبسیار بر می آید + رشته بیضه کثیر الغذا

ومبهی ومنفط ولذیذ است + صنعت آن بگیرند زرده
بیضه هر مقدار که خواهند وقلیلی زعفران بگلاب
سوده بآن بیامیزند ونیکو بر هم زنند واگر قلیلی مشک
با عنبر نیز داخل نمایند بهتر است ودر ظرفی سر گشاده
شربت نبات با گلاب کرده بر آتش بگذارند تا بجوش
آید ودر عین جوش آنرا در قیف رشته ریزی که
در آن منافذ وسوراخهای کشاده باشد که در آن
بریزند بنوعیکه در هم نشود ومنعقد گردد ودر وقت
ریختن دست را بگردانند وآنچه منعقد شده باشد
بر آورند وتازه بریزند وهمچنین تا تمام گردد ودر حین
جوش اگر کف بهم آورد آب سرد بران بپاشند
تا فرو نشیند ومعیار شیرینی آنرا در آن شربت مرعی
دارند وغلیظ بهتر است + ششرنجه قریب است
به عجه + صنعت آن پیاز را حلقه نموده در روغن
گوسفند بریان کرده رب انار ترش یا آب نارنج
یا آب لیمو یا آب تمر هندی ویا ترشی دیگر وقند سفید
داخل کرده چند جوش دیگر داده تخم مرغ را بران بریزند
تا نیم بسته شود وفرود آورند با نان ویا با چلاو بخورند
واگر زردک را رشته بریده پخته با پیاز سرخ نموده
بدستور مسطور ششرنجه که ششترنگه نیز گویند
مرتب نمایند بسیار خوب است

فصل در ذکر نسخ عجه

بدانکه عجه بفتح عین مهمله وجیم مشدده وهای مخفی
نام نوعی از خاگینه است که کوکو نامند مقوی باه
ومسمن بدن است + صنعت آن زرده تخم مرغ
زرده تخم از هر یک بیست عدد آرد میده کفچه
جمیع را مخلوط نموده قدری نمک یک مثقال دارچینی
سوده داخل کرده در روغن گاو نیم برشت نموده
نیم گرم بخورند بعون الله نافع است
عجه منقش سره بگیرند آرد نخود میده از هر یک
کفچه ودر آن بیست عدد تخم مرغ بشکنند دارچینی
وبسباسه از هر یک یک درم نمک بقدر حاجت داخل کرده
در روغن گاو در تابه داغ کرده آنرا در آن بریزند

وچون قدری بسته شود بکار دبیرند و نگاه دارند تا روی دیگر آن برشته شود فرود آورده نیم گرم بخورند عجه متوکلی که نهایت مقوی باه و مسمن بدن است صنعت آن بگیرند پیاز ده درم ورق کرده با روغن گاو و آب زردک بپزند تا سرخ شود تخم مرغ کبوتر از هر یک بیست عدد داخل کرده نیم برشت نمایند و بران نیم درم خولنجان و یک دانگ نمک سقنقور پاشیده بخورند عجه دیگر که مقوی باه و مسمن بدن است و زیاده کننده منی است صنعت آن بیضه ماهی تازه و زرده تخم مرغ گنجشک ریزه کرده همه را در یکجا کرده با اندک آرد میده بقدر حاجت در روغن گاو خاگینه نموده بخورند مفید است عجه دیگر منقول از مجربین اطبای هند صنعت آن زرده تخم مرغ بیست عدد و از آن عجه نیم برشت ترتیب داده لسان العصافیر شیرین تخم شلغم تخم گزر ثعالب قرحا اسکندر از هر یک هفت درم کوفته بیخته بر آن پاشیده بخورند عجه دیگر صنعت آن بیضه هفت عدد و پیاز بر روغن گاو سرخ نموده و سدس یک سیر نخود بریان کرده بسه که آنرا بهندی دل گرده گویند همه را بهم کرده با روغن گاو و شهد از هر یک سدس یک سیر مخلوط کرده عجه نموده بخورند و اگر روغن گاو و شهد بیشتر باشد بهتر است عجه دیگر از اطبای هند صنعت آن زرده تخم مرغ پیاز حلقه کرده عسل مصفی روغن گاو هر چهار برابر درم پخته بخورند بسته و دیگر زبانی مداومت نمایند و از ترشیها پرهیز کنند عجه متوکلی که از برای متوکل عباسی ترتیب داده اند باه را قوت دهد و مسمن بدن است صنعت آن آرد میده را بر روغن گاو بریان کرده تخم گنجشک تخم کبوتر تخم مرغ جمله را اشکنند و نیم درم خولنجان و اندکی سلح سقنقور بران افگنند و نیم گرم بخورند عجه دیگر که همین منفعت دارد صنعت آن زرده تخم مرغ ده عدد و بر روغن گاو بیست درم نبات سفید سی درم دارچینی نیم درم نیم برشت کرده بخورند و اگر بارد المزاج باشند بدل نبات عسل مصفی کنند عجه دیگر بگیرند پیاز و ورق ورق کرده بر روغن گاو برشته نمایند تا سرخ شود پس چند عدد تخم مرغ بران شکسته بگذارند که نیم برشت شود قدری نمک و دارچینی را بران پاشیده بخورند که مفید است عجه دیگر صنعت آن بگیرند حشیش جلیون را و در آب بپخته پس آنرا با روغن گاو سرخ نموده چند عدد تخم مرغ بران شکسته بگذارند که نیم برشت شود و با افاویه و دارچینی خوشبو کرده قدری نمک یا قند بران پاشیده بخورند که مفید است عجه شیخ الرئیس بوعلی بن سینا صنعت آن بگیرند مغز سر گنجشک مغز سر کبوتر از هر یک پنجاه عدد زرده تخم مرغ زرده تخم گنجشک از هر یک بیست عدد آب گوشت بره پنج اوقیه نمک و توابل حاره بقدر حاجت بر روغن گاو پنجاه درم از مجموعه ترتیب دهند و بخورند و بیاشامند بران شراب ریحانی قوی یا آب لبنیر نی و در نسخه دیگر بجای آب گوشت بره آب گوشت خروس خصی جوان فربه است و بجای روغن گاو و روغن گوسفند است و هر دو نسخه خوب است کوکو قریب است بعجه صنعت آن گندنا و پیاز را ریزه تا تخم مرغ با نمک و فلفل کوبیده در هم کرده در روغن گاو و در ماهی تابه ریخته نموده چون یک روی وی برشته گردد آنرا بکارد قطعات نموده برگردانند تا روی دیگر آن برشته شود فرود آورده بر روی چلاو گذاشته و با چلاو کباب نیم و بخورند و اگر خواسته باشند شبت را نیز ریزه نموده در اجزای کوکو داخل نمایند و بابونه نیز خوب است صنعت نیمرو بگیرند روغن گوسفند را در تابه داغ نموده تخم مرغ را بر روی وی بشکنند و نمک و فلفل کوبیده بران بپاشند و با نان یا چلاو بخورند و از برای تقویت باه مشوی زرده تخم مرغ با پیاز بابن نحو که تخم مرغ را پخته زرده آن را ورق کرده با پیاز حلقه نموده و نمک و صعتر دارچینی وا روغن گاو سرخ نموده میخورند و قسم بسته زرده تخم مرغ باین قسم که زرده تخم مرغ را در همان پوست با ظرف دیگر کرده مقدار برداشت مزاج در بر روی آتش گذارند تا نیم بند شود و یا در آب نیم پخته چنانچه ذکر یافت پس برداشته قدری نبات و دارچینی و زنجبیل و جوز بوا کوبیده تمام یا بعض آنها بران پاشیده بخورند بسیار مقوی باه مسمن بدن است۔

کتاب التاء المثناة الفوقانیه

باب التاء مع الالف

تانبول آنرا بهندی پان و برگ تانبول نیز نامند بدانکه تانبول انواع است یک نوع آن است که برگهای آن نازک و کوچک و سفید است و در مگهه که از مضافات صوبه عظیم آباد هند هست میشود مگهی نامند لطیف و کم حدت معتدل در حرارت و یبوست خوشبو است نوع دیگر گنگیری است که در شاهجهان آباد و اکبرآباد و نواح آن میشود و برگ آن بزرگتر از برگ مگهی و در جمیع افعال و مزاج و خواص قریب بآن است نوع دیگر که برگهای آن سبز و برگ و نازک و در سنار گاؤن که قریه از قرای مضافات جهانگیر نگر از بنگاله است میشود کافوری نامند باحدت طعم و تندی رائحه شبیه برائحه و طعم قرنفل در مزاج گرم در آخر دوم و خشک در اوسط آن است از جمیع انواع الطف مقوی هاضمه و خوشبو کننده دهان است قسم دیگر که برگهای آن بزرگ و نازک و سفید و در اکثر بلاد هند میشود سانچی نامند نیز لطیف و خوشبو است و لیکن بلطافت و رائحه آن هر نوع نمیرسد و در حرارت قریب باوائل درجه ثانیه است نوع دیگر که برگهای آن سبز و برگ و ضخیم و باحدت است بنگله نامند و این نیز در اکثر بلاد هند بهم میرسد و حار در اواخر درجه دوم و یابس در اوسط آن است و هر یک از سانچی و بنگله اصناف میباشند و در هر بلدی و جای بتقسیمی و در بعضی جاها ورقهای آنها بزرگ و در بعضی جاها کوچک و از اصناف بنگله آنچه برگهای آن باریک و نازک و کوچک و اندک زنیل میباشد ملک پوریا نامند

وبالجمله اصناف اقسام بسیار میباشد و در هر جلدے و جاے بقسمے و بنامی مشهور است و تمام اینها تا در درخت است سبز میباشد و بعد چیدن بعضے را مثل سفید مینمایند بدین قسم که برگهاے بسیار از ان را در زنبیلی و یا سبدے پاکیزه که بهندی ٹوکری نامند کرده بسر آن را به بیتال برنج یا گندم که بهندی پوال گویند پوشیده در زمین کودی بمقدار آن کنده در ان کود آتشش می افروزند تا قدرے گرم گردد پس آتشش را از ان کود بر آورده زنبیل تانبول را گرم در میان آن می گذارند و بالاے آن سنگی یا چیز ثقیلے می گذارند و بالا دیگشا نرد زنگاه میدارند پس در تابستان شبها در شبنم و در زمستان جاے گرم نگاه می دارند برگهاے آن سفید و نازک میگردد و جمیع اقسام آن مفرح و مشتهی و مقوی معده و دماغ و مقوی حافظه و فهم و نشاط آورنده است و منفع آن بجهت دفع رطوبات دهان و لثه و استحکام لثه و دندان و خوشبوے دهان و تقویت معده و هاضم خصوصاً با فوفل نافع و قاطع نزف الدم و ملحم جراحات است و بستن برگ پان بگرم کرده بر نزول آب که در بیضه باشد بسیار مفید است در دو سه روز تحلیل می برد و اگر بسیار گرمی کند تا آب بیاورند متوالی نه بندند بلکه بتفرق یک روز یا دو روز در میان تا به تحلیل رود و درخت آن بطریق تخم و پیاز میباشد مثل درخت تاک بستانی و خیار و کدو و برگ آن عریض و طرف بالاے آن باریک تر و تیز و تند طعم و بیخ آن را خولنجان نامند و طریق استعمال آن آنست که بگیرند سه چهار عدد برگ آنرا و رگهاے آنرا دور کنند و با قدرے فوفل ریزه کرده و کت هندی شسته بخایند و اول مرتبه آنچه در دهان جمع شود بیندازند تا اثر آهک و در شود پس نیکو بخایند و آب آنرا مکیده فرو برند و ثفل آنرا بیندازند و فرو نبرند که ثقیل و مسدد است و گاهے در ان دو سه دانه بادام مقشر از برای دفع خشکی آن داخل می کنند و بعضے یکدو دانه قرنفل یا هیل بوا آنرا

زیادتی بو و تخفیف آن و رطوبات را نیز داخل میکنند و اهل هند هرگاه تانبول گویند مرکب سکری که از برگ تانبول ترتیب می دهند میخواهند و هرگاه برگ تانبول را با مصالح آن که فوفل و کات هندی و قدرے آهک است خائیده آب آنرا بر زخم تازه نمودار بر زخم کجلی سر بعد سر تراشی و خون آلود بودن بمالند و همچنین بعد ختنه اطفال خصوصاً بران چکانند دیا بباشند موجب بند شدن خون و سرعت اندمال آنها می گردد و بعضے درین فوفل داخل نمی کنند صنعت تانبول چنان است که برگ تانبول را خائیده قدرے شربت را گرفته از گلاب و نبات داخل میکنند و بسباسه و جوز بوا و زعفران و تخم خشخاش سوده داخل کرده میخورند و بعضے از براے نشاط و سکر قدرے ورق القنب سوده نیز داخل می کنند ❊ تانبول که خمر اهل هند است و تفریح و نشاط می آورد و مقوی باه است و ممسک منی می کند صنعت آن به نسخه شیخ محب الله جونپوری این وزنه اجزای دو شیشه است بر ز البنج سفید اگر هر روز خواهند یک مثقال و نیم و اگر کم زور خواهند چهار دانگ و نیم خشقل صبری جوز بوا بسباسه از هر یک سه مثقال و ربع مثقال قرنفل دانه هیل بوا از هر یک یکمثقال و چهار دانگ زعفران صندل سفید عود قماری خام از هر یک یکمثقال و دو دانگ مشک تبتی عنبر اشهب از هر یک دو دانگ اول مرتبه سه مثقال تخم اسپند سوختنی را در دو شیشه آب یک شب بخیسانند پس صافی نموده پوست کوکنار یک مثقال و دو دانگ در قدرے از ان آب مذکور بسایند سائیدنی بنکات پس بگیرند سه بیڑه پان که هر بیڑه پانزده ورق باشد با مصالح موافق معمول بهتر بسایند بطریق سائیدن بنگ و اندک اندک از آب مذکور بران بچکانند تا نیکو سائیده شود و پس ادویه مذکوره را سائیده همه را یکجا کرده با نبات سفید با قدری مطلوب بکار برند و از دو توله تا بع بکنند

شاهجهانی بنوشند که نشاط تمام دهد —

فصل در بیان عرقهای تانبول

عرق تانبول مرکب درد شکم و معده و قولنج ریحی و امراضیکه از بلغم و ریح باشد مفید است ❊ صنعت آن عود قماری خام دوازده مثقال گل سرخ منزوع الاقماع چهل و هشت مثقال نانخواه صعتر دارچینی قرنفل زنجبیل از هر یک بیست و چهار مثقال گاوزبان گیلانی پودنه خولنجان از هر یک چهل و هشت مثقال برگ تانبول از هر نوع که باشد دو صد عدد کافوری و بنگله بهتر است گلاب نیم شیشه بیدمشک و شیشه آب باران دو شیشه همه اجزا را شب در عرقها و آب مذکوره خیسانیده بدستور معمول عرق کشند شربتے تا بیست مثقال ❊ عرق تانبول ساده مقوی معده و هاضم طعام و خوشبو کننده دهان است ❊ صنعت آن برگ تانبول کافوری و یا سانچی یا بنگله هر کدام که باشد در دیگ کنند و چندان اگر نند بخواهند و الا کمتر آب شیرین بر روے آن کنند و به دستور مقرر عرق کشند و اگر قدرے عنبر بر سر نیچه بندند خوب است و اگر براے زیادتی رائحه و طعم قدرے قرنفل و عود نیز در پارچه بسته در ته مشربه نهند بهتر است —

باب التاء مع الراء المهمله

تربد بضم تای مثناة فوقانیه و باے موحده در میان را و دال مهملتین ساکنین بیخی است ظاهر سیاه و باطن سفید و مجوف و نبست آن حوالی خراسان و هند و نبات آن ساقدار و برگش شبیه ببرگ لوبیا و اطراف آن محدود و گلش آسمانجونی و ثمرش مثل لسان العصافیر و هرچند اندرونش سیاه باشد مثل خربق سم است و زرد آن نیز بد است و بهترین آن سفید سبک مجوف انبوبی صمغ دار است در آول سوم گرم و در آخر آن خشک و مسهل بلغم و رطوبت رقیقه و قلیلے از صفرا و اخلاط سوخته و گفته اند که خوردن جرم خام آن مخرج بلغم است زیاده از صفرا و مطبوخ آن صفرا را زیاده از بلغم و با زنجبیل قالع بلغم غلیظ و لزج از عمق بدن منقی معده

ورحم و مفتح سدهٔ آن و منقی دماغ از بلغم و جهت عرق النسا و امثال آن و فالج و سرفهٔ کهنه که بمشارکت رطوبات معده باشد و با هلیلهٔ کابلی و امثال آن جهت مالیخولیا و جنون و صرع و با تخم کتان و روغن بادام جهت سعال مزمن و درد سینه نافع و مضر امعاء مجفف اعضاء و مغثی و مکرب و مصلحش خراشیدن پوست سیاه آن و برروغن بادام ولیسه چرب کردن و باکثیرا استعمال نمودن و مقدار شربتش از چهار تا سه درهم و در مطبوخ تا پنج درم و بدلش پوست ریشهٔ توت است بوزن آن و نزد بعضی از جهة غاریقون و در غیر معاجین باید که مبالغه در کوبیدن و بیختن آن نکنند بلکه باید که جریش باشد تا تحلل معده و امعاء رطوبات و بلاغم نچسپد و باعث اذابه و دفع آنها گردد و نیز بسیار هم چرب نباید نمود بحدے که مانع التصاق آن گردد بتحلل معده و رطوبات و بلاغم و زود از معده بگذرد و تربد را اگر بطریق سفوف با شکر خورند باید که با آب گرم بخورند و اگر با نمک خورند با آب سرد بخورند تا عمل آن نیکو گردد ❊ طریق مدبر نمودن تربد آنست که بگیرند تربد سفید مجوف مقمع خراشیده مرضوض را به روغن بادام چرب نمایند اگر از برای دواء التربد و جوارش و حب و سفوف است اندک بکوبند که جریش باشد و با ادویهٔ مناسبهٔ دیگر ممزوج نموده بکار برند و اگر از برای معاجین است نرم بکوبند و نیز فرا گرفته میشود و از آن جوارشات مسهله جوارش تربدی مسهل تنقیهٔ معده و دفع فضلات کند صنعت آن تربد سفید تراشیده بروغن بادام چرب کرده ده درم زنجبیل پنج درم قند سفید پنجاه درم قند را بقوام آورده تربد و زنجبیل را بآن آمیزند شربتے سه درم با آب گرم و گاہے اضافه کرده میشود با آن بعضے ادویهٔ مسهلهٔ دیگر مثل سقمونیا و عصارهٔ افسنتین و ریوند چینی و امثال آن بحسب احتیاج و بقدر ضرورت و نیز فرا گرفته میشود از آن حبوب مسهله

فصل در ذکر نسخ حبوب تربدی

حب تربد اسهال بلغم کند ❊ صنعت آن تربد سفید مدبر سه مثقال زنجبیل مصطکی رومی از هر یک یک مثقال ریوند غاریقون از هر یک سه درم شحم حنظل یکدرم ادویه کوفته بیخته با آب رازیانه سرشته حبوب سازند شربتے تا پنجدرم ❊ حب تربد دیگر منقول از حاجی حسین اسهال بلغم و صفرا کند ❊ صنعت آن تربد سفید مدبر دو مثقال گل بنفشه خالص خشک کثیرا از هر یک سه مثقال رب السوس سقمونیای مشوی از هر یک نیم مثقال کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب نموده با آب سرشته حب سازند شربتے دو درم با آب نیم گرم ❊ حب تربد دیگر مسهل بلغم و سوداوی محترقه است ❊ صنعت آن تربد سفید مدبر یکدرم افسنتین افتیمون اقریطی از هر یک یکدانگ پوست هلیلهٔ زرد نیمدرم نمک سیاه دو دانگ کوفته بیخته با مویز سیاه دانه بیرون کرده سرشته حبوب سازند جمله یک شربت با آب نیمگرم و باید که پیش از خوردن حبوب مسهله و بعد از آن پرهیز نمایند و در نسخهٔ دیگر افسنتین داخل نیست ❊ حب تربد اسهال سوداے و متولد از بلغم از بدن و نواح قلب و معده و دماغ کند و نافع است از برای خفقان سوداوی ❊ صنعت تربد سفید مدبر افتیمون اقریطی از هر یک یکدرم حاشا شحم حنظل غاریقون سفید حجر ارمنی از هر یک ربع درم سقمونیاے مشوی دو دانگ نمک نفطی یکدانگ اسطوخودوس ثلث درم خربق سیاه نیمدرم کوفته بیخته بروغن بادام شیرین یکدرم سرشته حب سازند و با آب نیمگرم فرو برند جمله یک شربت است و در نسخهٔ دیگر سقمونیا یکدانگ است در صورتیکه تنقیهٔ جمیع بدن منظور نباشد ❊ حب تربد که منقے راه مفید است ❊ صنعت آن تربد سفید مدبر ریوند چینی از هر یک نیمدانگ تخم انجره مقل ازرق از هر یک دو دانگ فرفیون که بروغن گاؤ چرب کرده باشند اسنگے غلی الرسم با آب رازیانه حب سازند جمله یک شربت است تا سه شربت بحسب مزاج و فرا گرفته

میشود از آن مسهلی و آن را دواء التربدی نامند

فصل در ذکر نسخ دواء التربد

دواء التربد بنسخهٔ اسحق بلغمهاے غلیظه و رطوبات فاسده را که در اعضا از خوردن میوهاے رطب متولد شده باشد فرود آورد و بلغمی مزاج را نافع باشد ❊ صنعت آن تربد سفید مدبر سه درم و نیم زنجبیل دو درم شکر سفید پانزده درم کوفته بیخته شربتے یک مثقال تا دو درم استعمال نمایند و قوت این دوا تا سه سال باقی بماند ❊ دواء التربد بنسخهٔ سید مظفر الدین شفائی ❊ صنعت آن تربد سفید مدبر بیست درم زنجبیل مصطکی از هر یک ده درم نبات سفید چهل درم کوفته بیخته شربتے هر شب یک مثقال و محمد معصوم در قرابادین خود شربتے چهار درم با آب گرم ذکر نموده ❊ دواء التربد بنسخهٔ دیگر ❊ صنعت آن تربد سفید مدبر ده درم سنا مکی پنجدرم زنجبیل مصطکی از هر یک دو درم شکر سفید سی درم شربتے چهار درم و اگر بجاے شکر پنجدرم گلقند آفتابی و شیر خشت و ترنجبین از هر یک پانزده درم نمایند میگردد و قوت اسهال آن بیشتر ❊ دواء التربد بنسخهٔ آن قاطع بلغم غلیظ و لزج از عمق بدن و منقی معده و رحم و دماغ از بلغم و سودا است و نافع است از برای مالیخولیا و جنون و صرع و نافع است از برای سعال بلغمی مزمن و درد سینه ❊ صنعت آن تربد سفید خراشیده بروغن بادام شیرین چرب نموده مرضوض سه درم زنجبیل یکدرم مصطکی رومی نیمدرم پوست هلیلهٔ کابلی یکدرم و نیم غاریقون سفید یک دانگ نبات سفید هفت درم کوفته بیخته کف کنند و بعد از آن آب نیمگرم و بدانکه در دواء التربد مبالغه در نرم کوفتن و بیختن نباید کرد باید که اندکی درشت بیخته شود ❊ تربد قدری قلیل از آن فعل قوی مقدار کثیر کند ❊ صنعت آن بگیرند تربد سفید مجوف خراشیده هر مقدار که خواهند و بکوبند و در آب گرم بخیسانند و روزی چند بار حرکت دهند و بعد روزے افشرده صافی آن جدا نموده در ظرفی کرده باز آب در آن کنند و همان عمل نمایند تا مادام که جرم آن طعمی نماند پس آن آبها را در سایه خشک نموده نگاه دارند

عند الحاجت بکار برند.

فصل در بیان نسخ سفوفات تربدی

سفوف تربد اسهال بلغم کند و امراض بلغمی را نافع
است. صنعت آن تربد سفید مجرد ده درم زنجبیل
گل سرخ ریوند چینی از هریک یکدرم کوفته بیخته سفوف
سازند شربتی دو مثقال با روغن بادام شیرین در
آب گرم بنوشند. سفوف تربد دیگر اسهال اخلاط
بلغمیه غلیظه لزجه نماید. صنعت آن تربد سفید مجرد غاریقون
ابیض سفید از هریک دو مثقال کتیرا حب النیل انیسون مصطگی
از هریک یکمثقال ملح درانی نیم مثقال ادویه کوفته بیخته
سفوف سازند شربتی دو درم تا دو مثقال. سفوف
تربد دیگر. صنعت آن تربد سفید مجرد یکدرم نمک هندی
یکدرم و نیم هردو را کوفته بیخته کف کنند بعد ازان آب
سرد بیاشامند و هرگاه تشنه شوند آب سرد بنوشند بجهت
آنکه آب گرم قاطع عمل آن است. سفوف تربد دیگر قطعی
فرموده اند که از بنده درگاه محمد هاشم است اسهال
خلط سودا نماید نافع است از برای امراض حادثه از
اخلاط غلیظه. صنعت آن تربد سفید مجوف خراشیده
بروغن بادام شیرین چرب نموده پوست هلیله زرد
سنارکی از هریک یکدرم زنجبیل یک دانگ غاریقون
ابیض سفید ریوند چینی بسفایج فستقی اسطوخودوس
افتیمون افریطی غنچه گل سرخ کتیرا از هریک دو دانگ قند
نبات سفید دو درم کوفته بیخته بروغن بادام شیرین
چرب نموده شربتی از دو درم تا دو مثقال
خورده بعد ازان آب نیمگرم بنوشند.

فصل در ذکر شرابهای تربدی

شراب تربد از ثابت بن قره بلغم و صفرای عفن براند
صنعت آن تربد سفید مجرد نیمکوفته نیم رطل در چهار رطل
آب بجوشانند تا ثلث آید صاف کنند و با یک من
قند بقوام آورند در آخر یک درم سقمونیا و نیمدرم زعفران
و دو دانگ زنجبیل کوفته بیخته با آن بیامیزند شربتی
بیست درم و اگر بجای گلاب عصاره برگ گل سرخ
کنند می گردد و نیز شراب تربد دیگر مسهل بلغم بود
صنعت آن تربد سفید نیم کوفته صد درم در شیشه
کنند و آب صاف بر سر آن کنند آن مقدار که پنج
انگشت بالای آن باشد و سه روز در آفتاب
بگذارند پس بپالایند و دیگر بار آب تازه کنند و سه
روز دیگر در آفتاب بگذارند تا آنکه هیچ مزه در تربد
نماند پس مجموع آبها را با یک من قند بقوام آورند و اگر
بقدر حاجت سقمونیا داخل کنند صواب باشد
و اگر بجای آب خالص آب باران کنند اولی است
و اگر بیست درم زنجبیل با تربد یار کنند بهتر است
شربتی دو اوقیه.

فصل در بیان نسخ معاجین تربدی

معجون تربدی قولنج بگشاید و بلغم دفع کند و درد
پشت را ساکن گرداند. صنعت آن سقمونیا دو درم
قاقله کبار قاقله صغار زنجبیل دارفلفل دارچینی
قرفه ناردمشک قرنفل فلفل از هریک پنجدرم شکر سرخ
تربد سفید از هریک صد مثقال عسل بقدر احتیاج
معجون سازند شربتی دو درم. معجون تربدی دیگر که
مسهل بلغم بود. صنعت آن تربد سفید مجرد سقمونیای
مشوی از هریک نیمدرم قاقله صغار انیسون از هر
یک دو درم دارچینی نمک هندی از هریک چهار
دانگ دارفلفل یک و نیم دانگ اجزا کوفته بیخته با
شکر طبرزد معجون کنند مقدار شربت چهار دانگ با آب
نیمگرم بدهند. معجون تربد که مسهل بلغم باشد. صنعت
آن تربد سفید تراشیده غاریقون از هریک چهار درم
حب النیل یکدرم شحم حنظل نیمدرم زنجبیل دارفلفل
قاقله کبار مصطگی از هریک یکدرم اجزا کوفته بیخته
با قند و عسل بسرشند شربتی چهار درم با آب گرم.
معجون تربد دیگر طبع را نرم دارد و بلغم و صفرا برفق
براند و معده را قوت دهد و صداعیکه از بخارات باشد
برطرف کنند و قولنج بگشاید. صنعت آن تربد سفید
پوست هلیله کابلی سنارکی بنفشه از هریک ده درم
قاقله زنجبیل مصطگی از هریک دو درم ورق گل سرخ
روغن بادام از هریک پنجدرم زعفران یک درم
رازیانه سه درم اجزا کوفته بیخته بروغن بادام چرب
کنند و با سه چندان ادویه قند و عسل بسرشند مقدار شربتی
چهار درم باشد. معجون تربد که اهل نعم را بذائقه خوش
آید و موافق باشد و مسهل بی زحمت است. صنعت
آن تربد سفید مجرد ده درم ورق گل سرخ پنجدرم زعفران
سقمونیای مشوی از هریک نیمدرم مصطگی رومی یکدرم
مغز بادام مقشر ده درم قند و عسل سه وزن ادویه کوفته
بیخته با عسل و قند بسرشند و اگر خواهند قدری گلاب
در قوام قند و عسل اضافه نمایند شاید. ترنجبین بالفتح
شبنمی است که بر خار شتری بحجاج منعقد میگردد و شیرین
در اول گرم و در دوم جالی تر از شکر و ملین طبع و مسهل صفرا
و محرک باه و الطف از شیرخشت جهت سرفه و درد سینه
و غثیان و تبهای حار و تشنگی و با دار الجبن جهت اخراج
اخلاط محترقه و با روغن گاو جهت حصی الکلیتین با شیر
تازه دوشیده جهت تحریک باه نافع و مضر سپرز و مصلحش
تمر هندی عناب قدر شربتش از هفت مثقال تا سی
مثقال و بدلش شیرخشت است و بدل شیرخشت با شکر
سرخ. ازان ترا گرفته میشود و دوائی از برای تقویت
باه و تسمین و تحسین لون. صنعت آن ترنجبین پاک
کرده چهل درم شیر گاو یا شیر گاومیش از هرکدام که باشد
یک رطل مخلوط کرده بپالایند پس بجوشانند تا بقوام حسب آید
بیاشامند بقدر برداشت طبیعت. و این دوا در
امزجه حاره و معتدل مفید است و چند روز آن مداومت
باید کرد. دوای الترنجبین باه بنسخه آن مرحوم. صنعت
آن ترنجبین خراسانی پاک کرده نبات سفید از هریک
ده مثقال در شیر تازه دوشیده و اگر شیر اسپ باشد
بهتر است حل کرده بپالایند پس بجوشانند تا بقوام حسب
آید زنجبیل دارچینی خولنجان خصیة الثعلب مصری
بوزیدان از هریک یکدانگ کوفته بیخته داخل نمایند
و این در امزجه بارده و معتدله سریع النفع است
دوای الترنجبین دیگر ایضاً بنسخه آن مرحوم. صنعت
آن شیر تازه دوشیده و اگر شیر بز باشد بهتر است
مقدار یک رطل نبات سفید و ترنجبین خراسانی از هریک

ده درم دران حل کرده بپالایند پس بجوشانند که بقوام آید و زنجبیل خولنجان دارچینی خصیة الثعلب بوزیدان از هر یک یک دانگ کوفته بیخته داخل کرده ازان بمقدار طبیعت وبرداشت طبع بخورند؛ دوای الترنجبین دیگر منقول از مصری که در ضعف باه که از حرارت باشد سودمند بود و منی زیاده کند و جوان را موافق باشد؛ صنعت آن ترنجبین تازه پاک کرده از خاک و خاشاک سی درم در دو رطل شیر صاف کنند و بآتش ملایم بقوام آورند و هر شب یک ملعقه میل نمایند؛ شراب ترنجبین این شراب را دواء الله نامند و شراب مبارک نیز اصحاب سل و سرفه و نفث الدم و نفث المدة را نافع بود و مدقوق و صاحب قبض طبیعت را نافع باشد؛ صنعت آن ترنجبین پاک کرده نود درم عناب خراسانی بیست دانه سپستان پنجاه دانه اصل السوس مجلوک مرضوض تخم خشخاش سفید خمیره بنفشه روغن بادام شیرین از هر یک ده درم کثیرا حب الآس از هر یک پنجدرم جو مقشر پانزده درم تخم خطمی سفید هفت درم پرسیاوشان سه درم انجیر زرد سی دانه ادویه را سوای ترنجبین و خمیره بنفشه و روغن بادام نیم کوفته در یک من آب بخیسانند و روز دیگر بجوشانند تا به ثلث رسد بمالند و بپالایند ترنجبین و خمیره بنفشه را دران حل کنند و باز بپالایند و بآتش ملایم بقوام آورند و در آخر روغن بادام را داخل کرده یکدو جوشی داده فرود آورند و سرد کرده در شیشه نگاه دارند و هر روز صبح چهار درم و شام چهار درم با ماء الشعیر بنوشند؛ شراب ترنجبین که قلانسی در قرابادین خود ذکر کرده گفته که این شراب مبرد است و ملین طبیعت و قاطع عطش و فرود آورنده صفرا باسهال و در تبستان چون در چهار ساعت بیاشامند التهاب حرارت می کند؛ صنعت آن بگیرند ترنجبین و از خاشاک و غبار پاک نمایند پس آب را بجوش آورده از آتش فرود آورند و بگذارند که جوش آن فرو نشیند و ترنجبین را دران حل کرده بپالایند پس بآتش بسیار ملایم بپزند تا بقوام آید و در هر اوقیه ازان وزن یک قیراط سقمونیا تا یک دانگ داخل نمایند و این شراب اسهال بطن بسهولت می کند و اخراج مره صفرا می کند و صالح است از برای صاحبان تپ هرگاه محتاج شوند بمسهل و قولنج که از حرارت باشد میگشاید و اخراج خلط بے اذیت می کند و مجرب است؛ معجون ترنجبین مسمی بمعجون مختصر مقوی باه محرور المزاج و ملین طبع الشان است؛ صنعت آن ترنجبین سفید مقدار یک رطل در آب خسک تازه صاف کنند و نیم رطل نمایند و دو رطل شیر دران اضافه کرده بآتش نیم جوش دهند تا که بقوام آید هر شب وقت خواب مقدار یک ملعقه بنوشند؛

فصل در بیان تریاقات که در آنها افیون نیست

تریاق کبیر شیخ داؤد گفته که من تالیف کردم این تریاق را در سنه نهصد و نود و چهار تجربه نمودم پس بحمد الله عزوجل یافتم آن را عظیم النفع و جزیل الفضل در فصول اربعه و در امزجه تسعه منفی و دافع است از جمیع امراض و دافع ضرر جمیع سموم و مقوی باه و بجهت صرع و مالیخولیا با آب مرزنجوش استعمال کرده میشود و بجهت فالج و لقوه و امراض بارده دماغی چون خدر و تشنج و کزاز و از برای ثقل لسان و عسر البول و سنگ مثانه با آب کرفس یا آب زنجبیل و بجهت ضیق النفس و سرفه و نفث الدم و ذات الریه و ذات الجنب و خفقان و ضعف معده که از حرارت باشد با آب کاسنی تازه و اگر از برودت باشد با گلاب و عرق دارچینی که اندکے مشک دران حل کرده باشند و بجهت استسقاء و درد سپرز و یرقان و قولنج با آب مطبوخ انیسون و بجهت بواسیر و امراض مقعد با آب عناب و بجهت دوار و اوجاع مفاصل و نقرس با آب مطبوخ بیخ کبر و بادیان و سورنجان و بجهت سموم و جذام با شیر تازه دوشیده و بجهت برص و بهق با ماء العسل بنوشند و طلاے ان در امراض مذکوره بجهت اورام نافع و قوت این تریاق تا بیست سال باقی میماند و شربت آن از یک مثقال است تا سه مثقال و مزاجش معتدل است و در کیفیات مایل بجانب حرارت و یبوست؛ صنعت آن پوست زرد اترج و حب اترج مقشر و رق اترج از هر یک ده مثقال حب الغار جنطیانا سنبل هندی سکرباتلن از هر یک هفت مثقال زرنب درونج عقربی اسطوخودوس بهمن سرخ بهمن سفید از هر یک سه مثقال زمرد حل کرده کهربائے شمعی از هر یک دو مثقال عود هندی هفت مثقال عود را در بیست و شش مثقال گلاب بخیسانند بعد ازانکه سیزده قیراط فادزهر چند دران گلاب سائیده باشند و بگذارند منقوع تا هفت روز پس مروارید ناسفته چهار مثقال در شیشه پر از آب اترج کنند و سر آن را محکم بگیرند و در حمام نهند تا آنکه مروارید حل گردد پس آن محلول را در گلاب و فادزهر داخل کنند و سه وزن ادویه عسل مصفی را بقوام آورده محلول را کم کم دران ریزند و برهم زنند و بآتش ملایم بجدیکه بجوش نیاید آن را دهند تا تمام گلاب آن منعقد گردد و شود و گلاب را عسل بخود گیرند و بعد ازان ادویه مسحوقه را بآن معجون سازند و در ظرف چینی نگاه دارند و بعد از شش ماه استعمال نمایند حکیم میر محمد مؤمن گفته که در نسخه اصل این تریاق سیزده دانگ فادزهر معدنی داخل است و اگر یافت نشود سیزده قیراط فادزهر حیوانی جید کنند و آن را هم تغیر نمی کند بلکه گفته این تریاق معتدل است نمیست ملکه حاره و یابس در اواخر ثانیه؛ تریاق کبیر قبلی فرموده اند که بنده آثم میر محمد هاشم بالهام و تائید حکیم علیم جمیع اجزای آن نموده بملوک و صعلوک و اعالی و ادانی و شریف و وضیع و شیخ و شاب و صبیان و کهول تجربه کرده در هر فصل از فصول سنه با شخاص کثیر آن را عظیم الفوائد یافت در جمیع سموم مشروبه و منهوشه و در امراض بارده قلبیه و دماغیه خصوصا مالیخولیا و صرع و بالجمله از برای جمیع منافعے که بجهت تریاق فاروق

ذکر کرده شده، صنعت آن مرکی صافی راتنج بازرد
ظاهر شیر از هر یک چهار درم همه این صموغ را در آب مخلص
و عرق بهار نارنج و عرق دارچینی و گلاب از هر یک بقدر
ضرورت بخیسانند و حل نمایند پس بگیرند مومیائی اراجردی
دانه کهربا شب مصطگی و کندر و صمغ عنبر و از هر یک دو درم
و این مجموع را در روغن بلسان ده درم در قدح چینی
در قدر مضاعف بگدازند پس بگیرند مروارید ناسفته
یاقوت سرخ رمانی زمرد کهنه عقیق یمانی کهربای شمعی
حجر بادزهر معدنی خطائی از هر یک چهار درم هر یک
علیحده علیحده بر سنگ سماق با گلاب بسایند تا منحل شوند
پس بگیرند لاجورد مغسول حجر ارمنی مغسول حجر ارمنی که در
ادویه معروفست بشمط و ذهب و فضه که هر دو را مکلس
نموده باشند از هر یک دو درم ابریشم محرق نه درم اقراص
اسقیلی نسخه که در تریاق فاروق است و ذکر شد حب الغار
حنطیانا زراوند طویل قسط تلخ زراوند مدحرج عروق صفر
بزر رازیانه فلفل سفید جدوار خطائی مجرب عود قماری
اذخر ریوند چینی سنبل الطیب قنطوریون
فوفل پوست بلیله کابلی اسطوخودوس زعفران
درونج عقربی فاوانیا عاقرقرحا بزر سیسالیوس
پوست بیخ کبر افتیمون ساذج هندی زرنباد نارجیل
دریائی کاشم دانه تخم انجدان رومی هست تمام صعتر
جندبیدستر کبریت زرد زرنب بیخ کرته البیضا که
معروفست بهار دارو و غاریقون سفید بخاسف
اقحوان بابونه از هر یک چهار درم گل سرخ شش درم
مشک تبتی خالص برگ مخلصه پادزهر حیوانی بری اصطهباناتی
[illegible] و اصفهانی تراب مرقد حضرت امام حسین علیه السلام
از هر یک نیم درم عسل صافی سه وزن مجموع ادویه
طریق ساختن این تریاق آن است که عسل را
بآتش بسیار ملایم گذاشته صموغ را در آن حل کرده
بمسواط بهم زنند تا آنکه بگردد صموغ با عسل متحد پس از
آتش برگرفته جواهر و ذهب و فضه مکلس را در آن حل
نموده بمسواط بهم زنند تا نیکو مخلوط شود پس اجزا را
بروغن بلسان چرب نموده بکف دست نیکو بمالند تا روغن

در جرم ادویه نفوذ کند پس اجزا را اندک اندک بر عسل
بپاشند و بر هم زنند بمسواط بر هم زدنی قوی متوالی تا
اجزا نیکو مخلوط بعسل شوند و در ظرف طلا یا فضه کرده
چنانکه چهار انگشت ظرف خالی باشد و هفت روز
آن را در آفتاب دهند و شبها در زیر آسمان گذارند و بعد
از هفته آن را در ظرفیکه در آن ماش سیاه باشد دفن
کنند و هر هفته یک روز آن را از ماش برآورده
سر آن را بگشایند تا بخارش بیرون رود و در روز دیگر
باز در ماش دفن کنند تا چهار هفته پس آن را بیرون
آورده بعد از یک هفته استعمال نمایند شربتی نیم درم
با آنچه مناسب باشد، تریاق اربعه این تریاق را
صغیر خوانند از تراکیب قدیمه است پیش از اندروماخس
ثانی بلکه چنانچه مذکور شد در تریاق فاروق اول
از ترکیب فناذ هرمیه اطبا است و تالیف اندرو
ماخس اول است و این تریاق حار و یابس است در آخر
درجه دوم بار داول درجه سوم محلل ریاح غلیظه و
مصلح کبد و طحال است اصلاحی عظیم و مفتح سدد است و نافع
است از برای سم مار و عقرب و عنکبوت و جمیع جانوران
گزنده زهردار و صرع و خفقان و جمیع امراض بارده
و ادرار فضلات محتبسه بسبب برودت و اخراج جنین
است و تسهیل ولادت میکند و قولنج می‌گشاید و
جمیع امراض بارده را نافع و لیکن مورث صداع و
مضعف معده است و مصلح آن شیره تخم خرفه مقشر است، صنعت
آن حب الغار جنطیانای رومی مر مکی صافی زراوند
طویل اجزای متساوی کوفته بیخته بعسل مصفی سه
وزن ادویه معجون سازند و بعد از چهل روز در استعمال
نمایند شربتی از چهار دانگ تا یک مثقال با آب گرم
و قوت این تریاق تا ده سال باقی می‌ماند و بدل مر
نصف وزن آن مرو دلیطوس است و گفته شده که
بعض اطبا بعوض مر صافی قسط تلخ داخل کرده اند
و حکایت کرده صهار بخت که یافتم در نسخه که یک جزو
زعفران بر اجزای اربعه این تریاق زیاده کرده شده
و شیخ رئیس گفته که بعض اطبا بعوض زراوند طویل

مدحرج میکنند و این اقوی است، تریاق افریدس از
تراکیب اسکندر رومی است و این تریاق ملقب است
بمنقذ یعنی مخلص و این تریاق را مخلص اکبر گویند چنانچه
سوطیرا را مخلص اکبر می‌گویند و این تریاق عجیب الفعل است
در تخلیص از سموم بقی و اسهال و مقوی معده و کبد و طحال
است نافع است از برای امراض صدر و دوار و شقیقه
کهنه و اوجاع ظهر و این دوای جید است و لیکن زود فاسد
میشود و زیاده بر یکسال نمی‌ماند، صنعت آن بصل عنصل
مشوی زبد سفید مجوف مصمغ تراشیده بروغن بادام
شیرین چرب نموده سنبل الطیب از هر یک ده مثقال
جنطیانا هفت مثقال اسارون مثقال ازرق حب الغار
اذخر مکی از هر یک پنج مثقال بادآورد بزر حندقوقی
مروارید ناسفته از هر یک سه مثقال کهربای شمعی
صندل سرخ صندل سفید از هر یک دو مثقال کوفته
بیخته بوزن مجموع از هر یک از عسل مصفی و روغن گاو
سرشته معجون سازند و در ظرف چینی نگاه دارند شربتی
یک مثقال با آب نیمگرم، تریاق النفیع دافع مضرت
جمیع زهرها است و قولنج و سده بگشاید و فالج و لقوه
و استرخا و اختلاف اخلاط ردیه و اورام جاسیه و اوجاع
معده را نافع باشد و چشم را روشن کند و مقوی باه باشد
و مفتت حصاة و رد سودا و پی را نیکو باشد، صنعت
آن فلفل ابیض فرنجمشک قسط از هر یک دو درم جندبیدستر
یک درم کوفته بروغن بلسان چرب نموده باشند وزن
مجموع ادویه عسل مصفی معجون سازند و در جو نگاه دارند
و بعد از شش ماه استعمال نمایند شربتی یک دانگ
تریاق النفیع دیگر از معاجین کبار است و آن را از
مفرحات شمرده اند و از تریاقات است، صنعت
آن یاقوت رمانی مروارید ناسفته دار فلفل جوز بوا
قاقله کبار شیطرج هندی دارچینی لسان العصافیر ساذج
هندی غنچه گل سرخ منزوع الاقماع قرنفل زنجبیل فوفل
سنبل هندی هیل بوا درونج عقربی بادرنجبویه لسان الثور
مصطگی خولنجان فرنجمشک صندل سفید زراوند مدحرج
سلیخه سیاه از هر یک دو درم بسباسه شش درم [illegible]

سه درم زعفران پوست بلیله حب دار خطائی از هر یک
یک درم بهمن سرخ نیم درم عنبر اشهب مشک تبتی از
هر یک نیم دانگ اجزا را کوفته بیخته با عسل مصفی دو وزن
ادویه معجون سازند شربتی یک مثقال و این مرکب
سی و دو جزو است و وزن اجزا سی درم
و چهار دانگ و مزاجش گرم و خشک است در دو
درجه و بعضی گفته اند شربتی ازین تریاق از یک درم
تا دو مثقال است ۔ تریاق بلیغ النفع که جماعتی از اطبا
وی را در نفع افاعی مساوی تریاق کبیر یافته اند
صنعت آن انیسون ده درم فلفل سه درم زراوند
مدحرج جندبیدستر از هر یک یکدرم و نیم کوفته بیخته بمیبختج
بسرشند شربتی قدر یک جوزه ۔ تریاق ثمانیه بعد
از تریاق اربعه تالیف شده نافع است از برای
گزیدن حشرات و دافع همه زهرهاست و بادها بشکند
و قولنج بگشاید و تفتیح سدها کند و از برای صلابت
طحال و سدهای آن نافع است و فالج و رعشه و صرع را
سود دارد و منافعش از تریاق اربعه بیشتر است صنعت
آن نسخه سید اسمعیل در ذخیره این نسخه اصل اقلیدس حکیم
است و بعد از اندروماخس اول که مؤلف تریاق اربعه
است چهار جزو بران افزوده که هشت جزو شده لهذا
آن را تریاق ثمانیه نامند و این تریاق نیز باسم تریاق صغیر
مسمی است بگیرند مر مکی صافی حب الغار جنطیانا قسط تلخ
از هر یک شش مثقال فلفل سفید سداب ذوج سیاه از هر یک
چهار مثقال زعفران دارچینی از هر یک دو مثقال اجزا
را کوفته بیخته بعسل مصفی بسرشند شربتی از یک مثقال
تا سه مثقال ۔ تریاق ثمانیه بنسخه صاحب اختیارات
بگیرند حب الغار جنطیانا مر صافی زراوند طویل ریوند چینی
پوست بیخ کبر زردچوبه قسط تلخ اجزا مساوی کوفته بیخته
بعسل بسرشند شربتی از یکدرم تا یکمثقال بعد از گذشتن
چار ماه از ساختن آن استعمال نمایند و بعضی گفته اند که
این تریاق را بعد از گذشتن چهل روز از ساختن آن
استعمال توان نمود ۔ تریاق ثابت بن قره عقرب
گزیده را نافع بود ۔ صنعت آن زراوند طویل و مدحرج

پوست بیخ کبر طرخشقوق اجزا برابر کوفته بیخته بعسل
بسرشند شربتی دو درم ۔ تریاق سرطان که مسمی
است بدواء السرطان گزیدن کلب را نافع است
صنعت آن سرطان محرق ده درم کندر جنطیانا از
هر یک پنج درم کوفته بیخته بعسل بسرشند شربت یک
مثقال و در نسخه دیگر جنطیانا یک درم داخل است
و در مسوده که دو درم صباح و دو درم شام باب سرد
تا روزهای بسیار بدهند ۔ تریاق صغیر شیخ رئیس که در
نفع از برای سموم و امراض بارده اقوی از تریاق ثمانیه
است ۔ صنعت آن حب بلسان قسط تلخ جنطیانا
مر صافی دارچینی فلفل سفید عود هندی فطراسالیون از
هر جزو مشک تبتی ثلث جزو جندبیدستر ربع جزو
اجزا را کوفته بیخته بعسل مصفی سه وزن ادویه بدستور
معجون سازند ۔ تریاق صغیر دیگر از شیخ رئیس که در
نفع از برای گزیدن جانوران سمی و مسموم و دفع
امراض بارده اقوی از تریاق اربعه است ۔ صنعت
آن زراوند طویل حب الغار جنطیانا پوست بیخ کبر
افسنتین رومی زردچوبه بیخ حنظل ناشسته اجزا
مساوی کوفته بیخته بعسل مصفی معجون سازند شربتی
یکمثقال ۔ تریاق طین مختوم جهت سموم قتاله نافع
است و از خاصیت این است که چون مسموم بخورد تا که سم
پاک نشود قی نیاید و اگر بدهند و قی نماید دلیل
آن باشد که آن شخص سم نخورده ۔ صنعت آن گل
مختوم حب الغار ایرسا بالسویه کوفته بیخته بروغن گاو
چرب نموده بعسل بسرشند شربتی مقابل یک فندق
و در نسخه دیگر ایرسا نیست قبل از غذا و بعد ازان
توان خورد ۔ نوع دیگر که جهت سموم قتاله و منهشه از
هوام و دواب در تن مردم نافع است ۔ صنعت
آن گل المختوم حب الغار از هر یک دو درم [illegible] هشت
درم جنطیانا رومی زراوند مدحرج تخم سداب برگ غار
از هر یک یکدرم کوفته بیخته بعسل صاف بسرشند شربتی
قدر باقلائی ۔ تریاق طین جدید از مخترعات
صاحب خلاصة التجارب و انفع ازان گفته ۔ صنعت آن

بگیرند گل ارمنی دو درم فاد زهر حیوانی پنج درم سیماب
کشته دو درم بچهناگ یک درم جدوار را سائیده با هم و
[illegible] بسرشند و قرصها کرده در سایه خشک
نمایند و نگاه دارند شربتی دو دانگ ۔ طریق کشتن سیماب
چنان است که در بوته گرمی کنند و اندکی گوگرد بران
بپاشند و در ظرف چینی بریزند و در سحق بلیغ نمایند
و در اواخر همان قسم ظرف چینی را بر روی خاکستر گرم
گذاشته سحق نمایند چندانکه خشک شود و در هیچ ریزه
ازان نمانند اگر اول بار با دارو های خشک سوده
در ظرف چینی کرده سحق نمایند چندانکه خاک شود هم نوعی
از کشتن بود و اگر با آب یا بائی دیگر سحق بلیغ نمایند نیز
نوعی از کشتن بود و این است قول صاحب خلاصة التجارب
تریاق محمد بن زکریا که نفع دهد اکثر سموم را ۔ صنعت
آن پوست بیخ کبر افسنتین زراوند مدحرج جنطیانا اجزا
مساوی کوفته بیخته با عسل مصفی سه وزن ادویه بسرشته
معجون سازند شربتی دو درم ۔ تریاق مصنف کناش
بقراطی رافع سموم و ادویه سمیه بود ۔ صنعت آن
زراوند طویل و مدحرج از هر یک دانگی جندبیدستر و جاوشیر
بارزد از هر یک یکدانگ و نیم ادویه کوفته بیخته جاوشیر
بارزد را در شراب تر نموده مجموع را در قدری انگبین
بسرشند شربتی یک درم تا یک مثقال ۔ تریاق دیگر که
دافع جمیع زهرهاست ۔ صنعت آن حب بلسان و
زوفای خشک تخم شلغم بری فلفل سفید و سیاه دارچینی
بج ترکی انیسون فطراسالیون اسارون زیره کرمانی
بزرالبنج سفید از هر یک پنج درم زعفران شش درم
ادویه کوفته بیخته با سه چندان عسل بسرشند شربتی
یکدرم با شراب ۔ تریاق عام النفع که جهت اکثر سموم
مشروبه و ملدوغه نافع است ۔ صنعت آن تخم حرمل
شونیز زیره کرمانی از هر یک دو درم جنطیانا یک درم
فلفل سفید مر از هر یک نیم درم زراوند مدحرج یک و نیم
درم کوفته بیخته بعلی الرسم با یک سیر عسل بسرشند شربتی
مثل باقلائی با شراب ۔ تریاق کامل از مخترعات
صاحب خلاصة التجارب ۔ صنعت آن سیماب کشته

بجهناک که بیش سیاه است زرنیخ از هر یک یک جزو زراوند مدحرج فاذ زهر معدنی مرمکی زنجبیل فلفل قرنفل مشک تخم سرد گوشت افعی خون کشف از هر یک دو جزو فرسیون بیخ انگدان تخم ترنج مقشر گوشت راسو مخلصه تعنیب ایل انفحهٔ خرگوش انفحهٔ جدی از هر یک سه جزو فاو زهر حیوانی جدوار پوست بیخ کبر دارچینی جنطیانا از هر یک چهار جزو جوز ماثل نصف مجموع ادویه خون بیش ثلث مجموع اول گوشت ها را نرم بکوبند و تعنیب ایل را همچنان خشک بجوشانند و با گوشتها بکوبند و اگر همچنان خشک سوهان نموده با گوشتها بکوبند شاید شاید بهتر باشد پس تخمها را آن بکوبند پس زنجبیل دارچینی و پوست بیخ کبر و پوست بیخ انگدان را نرم بکوبند و با آنها ضم نموده باز بکوبند و بیزند آنگاه جمله را بخون کشف صلایه کنند آنگاه باقی ادویه و احجار را کوفته بیخته با آن ضم کنند و بسیار با هم نرم بسایند و بیزند آنگاه جمله را بخون بیش بسرشند و چندان سحق و صلایه کنند که با هم خشک شوند آنگاه جمله را با عسل معجون سازند و در حقه قلعی کرده در شعیب جو نگاهدارند و بعد از شش ماه استعمال نمایند شربتی از نیم درم تا یکدرم و نیم یا عسکری جهت لذع عقرب جرازه و غیر جرازه اثر تام دارد. صنعت آن پوست بیخ کبر بیخ حنظل افسنتین زراوند مدحرج طرخشقوق یا بن دینار رویه کرباری خرا گویند جمله برابر کوفته بیخته تا دو درم بخورند و در نسخهٔ دیگر بیخ حنظل و دینار رویه نیست و عوض اینها جنطیانا مرقوم شده و بدانند که درد زخم کژدم ازین دوا در یکساعت فرو نشیند و شربت وی یک درم جهت بالغ و ثلث درم جهت طفل کافی است. تریاق دیگر که مقوی ارواح و دافع سموم و ملسوعین را نافع است. صنعت آن اسارون فطراسالیون اذخر فقاح اذخر تخم انجره لفاف الکرم افیتمون از هر یک شش درم بورهٔ ارمنی تخم اندرانی زرد فای خشک فودنج جبلی سادج هندی مصطکی از هر یک دو درم تخم حنظل تخم فرنجمشک بیخ بادرنگ تخم بادرنگ تخم هلیون بیخ غافث تخم

حب البان زعفران از هر یک یکدرم و نیم راسن مجفف فلفل زیرهٔ کرمانی سنبل الطیب ایرسا از هر یک یک درم مغز بادام شیرین و تلخ بیخ یوف جعده شطیبه غاریقون بابونه از هر یک یک و نیم درم کبد ذئب مجفف حب الآس برگ طرخشقوق حب کاکنج از هر یک ده درم تخم کرفس انیسون افسنتین برگ حی العالم از هر یک سه درم پوست بیخ شیرین خشک ناردین فوه از هر یک یک درم و دو ثلث درم عصارهٔ ابنرباریس هلیلهٔ زرد از هر یک بیست درم قنطوریون دقیق مرصافی میعهٔ سائله میعهٔ یابسه جعده کهربا از هر یک سه درم ریوند چینی تخم خیار قثار خربزه لک خام از هر یک یک درم تخم حلبه تخم مرو رب السوس از هر یک دو درم سرخس برگ شبت از هر یک دو درم و نیم ادویه کوفته بیخته با زبیب طائفی منزوع العجم کوبیده سرشته معجون سازند باید که نوشیده شود در جمیع امراض کبد بارده رطبه با ماء الاصول و سکنجبین بزوری و در امراض حاره یابسه با آب کاسنی و آب طرخشقوق که کاسنی بری است و آب برگ عنب الثعلب و آبو ماهر گفته که اطبای ماهر این تریاق را با ماء الشعیر با صحاب امراض حارهٔ کبد همیشه می خورانند و در سدد کبدی با سکنجبین بزوری و طبیب باید بر حسب هر علت در ترکیب آن با ادویه مفرده و مرکبه بخوراند. تریاق دیگر جهت لذع عقرب. صنعت آن مغز گردگان جاوشیر از هر یک دو درم سداب حلتیت مرمکی صافی از هر یک درم کوفته بیخته با انجیر مدقوق یا با عسل مصفی مقوم بسرشند شربتی سه درم با شراب. تریاق دیگر که لذع عقرب را سودمند بود. صنعت آن تخم سداب زراوند طویل حب الغار جنطیانا پوست بیخ کبر افسنتین زرد چوبه بیخ حنظل فاشرا بالسویه کوفته بیخته بالعسل بسرشند. تریاق دیگر که جهت لذع عقارب سود مند است. صنعت آن بیخ کبر افسنتین نبطی زراوند چینی طویل جنطیانا کوفته بیخته با عسل سرشته شربتی

سه درم. تریاق دیگر که عقرب گزیده و خداوندان قولنج و درد احشا و نفخ رودها را بنهایت نافع است و تسهیل ولادت کند. صنعت آن صافی حب الغار قسط تلخ فودنج سداب بری جندبیدستر عاقرقرحا زنجبیل فلفل شونیز حلتیت اجزا مساوی کوفته بیخته با سه وزن مجموع ادویه عسل مصفی به قوام آورده معجون سازند شربتی دو درم با آب نیم گرم. و در نسخهٔ دیگر جنطیانا و زراوند مدحرج داخل است. تریاق یوحنا که در دفع سمیت عقرب النفع است. صنعت آن جندبیدستر پوست بیخ کبر ریوند چینی عاقرقرحا زراوند طویل اجزا مساوی کوفته بیخته با انگبین صاف بسرشند شربتی یک مثقال با شراب ریحانی بدهند. تریاق جهت گزیدن رتیلا صنعت آن شونیز ده درم دو قو زیرهٔ کرمانی رطب از هر یک پنجدرم ابهل جوز السرو از هر یک سه درم سنبل الطیب حب الغار زراوند مدحرج حب بلسان دارچینی جنطیانا تخم خندقوقی تخم کرفس از هر یک دو درم کوفته بیخته بعسل مصفی بسرشند شربتی مقدار جوزی با شراب کهنه یا ماء العسل بنوشند. تریاق دیگر که دفع مضرت افیون و بیرون و شوکران و کرزه و زرنیخ و سم الفار و دیگر سمیه و سمیات باز دارد. صنعت آن حلتیت جندبیدستر ابهل فلفل سیاه مساوی کوفته بیخته بالعسل بسرشند شربتی مقابل یک فندقی با شراب کهنه و بعد قی کردن با ماء العسل و شبت و ملح. تریاق دیگر که افیون خورده و عقرب گزیده را نافع بود و مضرت سموم بارده از بدن باز دارد و اگر پیش از آفت بخوردن این تریاق عادت کنند ایمن باشند. صنعت آن دانهٔ سیر مقشر برگ درخت انجیر برگ درخت لاغیه از هر یک ده درم گل ارمنی پنجدرم اجزا را کوفته بیخته با عسل بسرشند شربتی یک درم. تریاقیکه ضرر سیماب و سم الفار و زنگار و مرداسنگ باز دارد. صنعت آن مر افسنتین تخم کرفس مساوی کوفته بیخته دو مثقال با یک اوقیه شراب بخورند بعد از آنکه قی کرده باشند بطبیخ انجیر و شبت و قدری نمک آمیخته و باید سقمونیا در جلاب دهند

که شکم براند، تریاقیکه جهت کسیکه ذنب ابل خورده باشد
صنعت آن زرنبق فستق فیل زهرج اجزا متساوی نرم
کوفته بیخته بقدر بیضه ازان در یک روز ۳ چهار مرتبه بخورند
بعد ازان که مبادرت بقی کرده باشند بکرات کشیده و
سمن و عسل قلیلے باو داده، تریاقیکه جهت کسیکه
عرق دایه خورده باشد، صنعت آن زراوند نمک
اندرانی بالسویه کوفته بیخته بآب نیمگرم یک درم
بدهند بعد ازانکه قے بدفعات فرموده باشند ماء العسل و پس
ازانکه می بایخ بروغن گل بنوشند و طین مختوم نیز درین
حال نفع دارد، تریاقیکه همین عمل دارد و عقرب
گزیده را نافع، صنعت آن زراوند مدحرج پوست
بیخ کبر بالسویه کوفته بیخته یکدرم با شیر بیامیزند و بنوشند
فائده از ادویه مفرده و مرکبه فادزهریه نیز و تریاقیه
لین اللاغیه تریاق لذع افعی است و شرابیکه افعی
دران مرده تریاق است مر سموم جمیع حیوانات
را و تخم اترج مقدار دو مثقال ضد بیت بجمیع سموم
دارد و خاصة کلب را و بیخ انجدان فادزهر جمیع
سموم است و جوز مع فندق و انجیر فادزهر است
و حبلیا ناو جاوشیر مع زراوند و ثمرة الدلب رطب
فادزهر است و دارچینی و کمافریوس و کاشم و اذریون
و حرف و ثوم و غاریقون و قردمانا همه اینها سودمند اند
و طبیخ سرطان نهری ذبار زد نیز نفع تمام دارد و تریاقی
که عقرب گزیده و افیون خورده را بغایت نافع است
و مساوی تریاق کبیر شمرده اند، صنعت آن
انیسون ده درم فلفل سه درم زراوند مدحرج
جند بیدستر از هر یک یک درم و نیم کوفته بیخته با شلث
بسرشند شربتے مقدار یک مثقال تا دو مثقال تریاق
دیگر که در لذع عقرب جید الاثر است صنعت آن
بیخ حنظل خشک کرده دو مثقال بآب گرم بخورند
این دوا اسهال نیز می آورد و حلتیت یکمثقال
با یک اوقیه شراب لذع عقرب را نافع است تریاقیکه جهت
ضربه و سقطه که بر سینه و پشت و سائر اعضا رسیده اکثر
مستعمل اہل بنگاله است و خالی از لطفی نیست صنعت آن بگیرند

بادنجان را درست در زیر آتش کنند که نیم پخته گردد
پس برآورده بفشارند و مقدار دو سه توله آب آن را
گرفته مقدار یک توله قند سیاه داخل کرده تا دو سه
روز هر روز تازه آنرا نیم گرم بخورانند بدانکه
معنی تریاق و تریاق الافاعی که تریاق فاروق
و تریاق اکبر است در افعی و تریاقیکه در آنها افیون
بود ذکر یافت مانند تریاق برء الساعة و تریاق
کبیر مسمی بشرودیطوس و تریاق کبیر مسمی بسوطیر المعروف
بمخلص اکبر و تریاق کبیر مسمی بشلیثا و تریاق کبیر مسمے
بغرزه و تریاق کبیر شیخ ابو علی و تریاق صغیر آن
و تریاق اعظم حکیم میر محمد مومن و تریاق الاسنان و
تریاق النفع و تریاق العض صاحب خلاصة التجارب
ترخوانه با واو معدوله بر وزن مردانه نوعی از طعام
باشد که مردم فقیر و نامراد بجهت زمستان سازند
صنعت آن چنان است که گندم را بلغور کنند و با
داروهای گرم در آب تا نیک بپزد و قوام گیرد و
قدرے آب غوره در آن ریزند و اگر میسر باشد
شیر گوسفند و آنرا گلولها سازند و خشک کنند و بوقت
حاجت قدری ازان را بجوشانند و بخورند و این
را ترخینه نیز نامند، ترینه بر وزن قرینه نوعے
از قاتق باشد که مردم نامراد و فقیر در آشهاے
آرد کنند و طریق ساختنش آن است که نان
تنوری نیم پخته را ریزه ریزه کرده با فلفل و زنجبیل
و زیره و سیاه دانه نیمکوفته و سبزی هاے ریزه
کرده مانند شلغم و چقندر و گندنا و پودنه و امثال
اینها و مجموع را در تغاری کنند و سرکه و دوشاب
بر بالای آن ریزند و مشت بسیارے بران زنند
تا خوب خمیر شود و در آفتاب نهند و همچنین تا چهل
روز بدین دستور هر روز سرکه و دوشاب بران
ریزند و برهم زنند و در آفتاب نهند تا بقوام آید و
بعد از چهل روز قرصها ازان سازند و خشک
کنند و در وقت احتیاج قرصے ازان را در آب
گرم اندازند تا نرم شود و قاتق آش کنند و اقسام سبزیها را

نیز گویند و طعامی باشد که آنرا با گوشت و گندم و سرکه بپزند
و آن را بعربی عویشه خوانند با عین بے نقط بر وزن
همیشه، برهان قاطع،

باب التاء مع الشين المعجمة

تشمیزج معرب چشمیزک فارسی است که بهندی چاکسو
نامند و آن دانه ایست بمقدار بهدانه و مثلث شکل
و بهترین آن بزرگ سیاه براق است در آخر دوم
گرم و خشک و جالی بادرک حدت و بنهایت قابض و
محلل و مقوی باصره و جهت دمعه و غشاوه و جراحت
قعینب و اعضای عصبانی نافع مفرداً و مرکباً و ذروراً و
قطوراً و کحلاً، دستور مقشر نمودن تشمیزج بچند نوع است
یکی آنکه در آب خالص بخیسانند تا پوست آن نرم
گردد پس مقشر نمایند و بکار برند، دوم آنکه تشمیزج را
در کیسه کرده در آب گیاه ماہیتا بجوشانند و سه روز
در همان آب بگذارند پس برآورده مقشر نموده و خشک
کرده بکار برند، سوم آنکه تشمیزج را در کیسه کتانی کرده
در آبیکه سرگین حمار دران طبخ نموده باشند بجوشانند
پس برآورده مقشر نموده خشک کرده بکار برند،
چهارم آنکه بگیرند تشمیزج را و درمیان پیاز گذارند
و پیاز را بخمیر گرفته در زیر آتش بپزند پس برآورده
مقشر نموده بکار برند نوع اول از برای خوردن و
سه نوع دیگر از برای امراض عین بکار می آید،

فصل در بیان ذروراتیکه اصل و عمود در آنها تشمیزج است

ذروریکه رمد ضعیف و موی را نافع است، صنعت
آن تشمیزج مقشر کرده پنجدرم دم الاخوین یکدرم
کف سپیده تخم مرغ سه درم باید که سفیدی تخم مرغ
را در ظرف چینی کرده چندان برهم زنند که تمام کف شود
و آن را خشک ساخته مجموع را نرم صلایه نموده هنگام
صبح و شام در چشم ذرور نمایند، ذرور تشمیزج که مستعمل
اطبای مصر است در رمد اطفال و ورم و بیخ، صنعت آن انزروت
مربی ده درم چشمیزک مقشر سه درم بسیار نرم سائیده استعمال
نمایند ذرور تشمیزج نافع است از برای درد چشم اطفال صنعت آن

تشمیزج انزروت سفید مربا بشیر خر از هریک ده درم مامیران
چینی دم الاخوین از هریک دو درم کوفته بیخته استعمال
نمایند. ذرور تشمیزج که مسمی است بذرور ابیض بسیار
لطیف و محلل رمد و مجفف رطوبات عین است و
بجهت امراض چشم اطفال نافع است. صنعت
آن چشمیزک انزروت سفید بشیر خر پرورده ازهریک
جزوی حب السودا نشاسته ازهریک نیم جزو سفیداب
قلعی ربع جزو می صلایه کرده ذرور نمایند. ذرور تشمیزج
دیگر مسمی بذرور اصفر این چنین گوید که این ذرور
رمد و دردهای چشم را که از رطوبت باشد منفعت
دارد. صنعت آن تشمیزج سه درم انزروت
سفید پانزده درم نشاسته شش درم همه را نرم ساییده
بحریر بیخته وقت حاجت در چشم بپاشند. ذرور تشمیزج
دیگر بیاض رقیق و جرب و حکه و حمرهٔ ملتحمه و بقای رمد
و خرفت و قرحه و دمعهٔ حاره را نافع و حافظ صحت چشم
است. صنعت آن تشمیزج بیست مثقال با بیست
مثقال آب گیاه مامیثا بجوشانند و سه روز در همان
آب بگذارند پس برآورده مقشر نمایند و خشک کنند
و ده درم از آن را بگیرند با صمغ عربی و سماق و صمغ الو
و انزروت سفید مدبر و نبات سفید و گرد برقطونا
و دارچین کوبیده از آن جدا میشود ازهریک دو
درم افیون دو نخود اجزا را کوفته و نرم بیخته ذرور
نمایند. ذرور تشمیزج که جراحت قضیب را نافع
است. صنعت آن بگیرند چشمیزک ده درم سوده
برجراحت بپاشند و با دم الاخوین و مردار سنگ
و گل ارمنی و امثال اینها نیز مفید است. سفوف
تشمیزج جهت بواسیر خونی و سرعت انزال و
سیلان منی نافع. صنعت آن تشمیزج مقشر
بقدر سه رتی تالمکهانهٔ مدبر که دوائی هندی بیست
ششماشه بآب کسیرو با پوست پانزده دانه چند
روز متوالی بنوشند و طریق نمودن تالمکهانه آنست
که قدری تالمکهانه را بکوبند و در آب بجوشانند و تالمکهانهٔ
درست را در آن آب بجوشانند پس برآورده خشک نموده

بکار برند. قطور تشمیزج ابتدای رمد را نافع و مسکن
وجع است. صنعت آن تشمیزج بهدانه تخم خباری
ازهریک دانه نیم کوفته نشاسته نیم درم حضض یکی دو
دانگ در آب بجوشانند تا غلیظ گردد و با قدری
سفیدی تخم مرغ در شیشه کرده برهم زنند و نیم گرم
نموده در چشم بچکانند. قطور تشمیزج دیگر که در ایام
تزاید رمد نافع است. صنعت آن تشمیزج بهدانه
ازهریک سی عدد نیم کوفته با یک درم و نیم انزروت
سفید مدبر در شیشه کرده بآب عصی الراعی و شیر
دختران بآتش ملایم بجوشانند و صاف نموده در
چشم بچکانند و اگر آب عصی الراعی نباشد آب بارتنگ
عوض آن نمایند. کحل تشمیزج رمد مزمن و بیاض
و سل و تکدر و امثال اینها را نافع. صنعت آن
بگیرند تشمیزج را و در جوف پیاز و خمیر گذاشته
در زیر آتش بخته مقشر کرده با نبات سفید زعفران
مامیران چینی سرمهٔ اصفهانی کوفته بیخته مانند کحل
ساخته در چشم کشند. کحل تشمیزج که آن قدیس سره
ترتیب داده اند جهت امراض مذکورهٔ عین. صنعت
آن بگیرند تشمیزج را و در کیسهٔ کتانی کرده در آبیکه
در آن سرگین حمار طبخ نموده باشند بجوشانند پس برآورده
مقشر کرده انزروت سفید مدبر از هریک دو
مثقال سفیداب قلعی شسته توتیای کرمانی
مغسول مامیران چینی اقلیمیای ذهبی حضض مکی
ازهریک یک مثقال کوفته نرم بیخته مانند سرمه
در چشم کشند و اگر خواسته باشند ازین شیاف ساخته
عندالحاجت بلعاب حلبه ساییده در چشم کشند
و اطبای هند فرامیگیرند از آن عرقی و میگویند
نافع است از برای بواسیر و نواسیر و کسر ریاح
و منافع بسیاری برای آن ذکر کرده اند. صنعت
آن چشمیزک پانزده سیر و آس کرده سعد هندی
دو سیر در ده من آب بجوشانند تا بنصف برسد
پس در خم کرده پانزده سیر قند سیاه کهنه داخل کرده
خم را در سرگین اسپ دفن کنند و نه روز بگذارند

که برسد پس برآورده قرنفل جوزبوا بسباسه ازهریک
دو درم خولنجان پنج درم نیم کوفته داخل کرده عرق کشند
و در شیشه نگاه دارند و بنوشند شربتی پنجاه مثقال و همچنین
تشمیزج مقشر را بدستور مسطور نرم سوده و چون در
چشم کشند همان منافع بخشند.

باب التاء مع الفاء

تفاح بفارسی سیب نامند شیرین در اول گرم
و در دوم تر و ترش آن در اول و دوم سرد و خشک
و فران که میخوش نامند در حرارت و برودت معتدل
و در اول خشک و مجموع آن مقوی دماغ و دل و جگر
و جهت خفقان و عسر النفس نافع اند و در حدیث
وارد است که خوردن تفاح حامض مورث نسیان
است و شیرین آن مفرح و ملطف روح حیوانی
و سریع الاستحاله بصفرائی که در معده باشد [illegible]
آن جهت سرفهٔ یبسی و آب آن با شراب و گوشت
آب جهت رفع غشی مجرب و آب آن در معاجین مفرح
مقوی فعل آن و اکثار خوردن آن باعث تپهای
مرکبه و نسیان و مولد ریاح و مصلحش اغذیهٔ لطیفه
است و ترش آن قابض و مسکن قی و عطش و موافق
معدهٔ صفراوی و بختهٔ آن در خمیر جهت اسهال و قی
و مصلح ادویهٔ سمیه و خشک کردهٔ آن با آب انار
و ادویهٔ مناسبه جهت تقویت معده و اسهال صفراوی
و تسکین قی نافع و اکثار آن مضر سینه و مورث ذات
الریه و ریاح و عرق و مصلحش گلقند و دارچینی است
و ترش شیرین آن مولد خلط صالح و در افعال
مثل ترش آن و نارس و بی مزهٔ آن مولد خلط خام
و ضماد آن در ابتدای اورام حاره نافع و سیب
تلخ قابض تر از همه و عصارهٔ سیب و عصارهٔ برگ
آن جهت سموم مفید قدر شربتش هفت مثقال
است و شگوفهٔ آن با ادویه موافقه جهت دفع اخلاط
متعفنه و با ادویهٔ مفرحه جهت تفریح مؤثر است
و گویند اقسام سیب هرگاه بخلط حار که در معده باشد
برسد دفع آن میکند و رب سیب ترش که آب آنرا

صنعت آن بگیرند سیب شیرین اصفهانی رسیده و پوست
و تخم آنرا دور کنند و آن را در هاون سنگی در سته بکوبند
و آب آنرا بگیرند پس آب آنرا در دیگ سنگی یا مسی تازه
قلعی کرده چند جوش خفیفے بدهند و کف آنرا بگیرند پس
فرود آورده زمانی بگذارند که درد آن ته نشین شود
پس بگیرند صافی آن را بنحویکه درد داخل نشود و ده
من آب آنرا بجوشانند تا بدو من سه رسد پس یکمن قند سفید
داخل کرده با آتش ملایم بقوام آورند. صنعت شراب
تفاح ساده بنسخه دیگر بگیرند آب سیب شیرین سه من
و آن را چند جوش داده بگذارند یک شب تا درد آن
ته نشین شود پس با ثلث وزن آن آب قند یا عسل یا
دوشاب انگوری یا سیلان رطب بقوام آورند و بعضے
آب سیب را با شیرینی بالمناصفه بقوام می آورند.
عرق تفاح منقول از خط میرزا رحیم حکیم باشی که قلمی
فرموده اند که نسخه این عرق را میرزا علاء الدین کاشی
از هند آورده از برای تقویت قلب و تفریح بنظر است
صنعت آن سیب شیرین از پوست و تخم پاک کرده پنج
من تبریز سنجد یک من و نیم صندل سفید دو صد مثقال
دارچینی سیلانی یکصد مثقال اشنه بیست و پنج مثقال
دانه هیل سی و سه مثقال و دو دانگ قرنفل ده مثقال
چوب چینی جوز بوا بسباسه دانه هر یک پنجاه مثقال جدوار
خطائی مجرب یک مثقال و چهار دانگ مصطگی بیست
مثقال و دو دانگ سورنجان پانزده مثقال و دو دانگ
مشک خطائی چهار دانگ شقاقل بیست و پنج مثقال
زرنباد هشت مثقال و دو دانگ بیخ لفاح شانزده
مثقال و چهار دانگ زعفران سیزده مثقال و دو
دانگ درونج عقربی شش مثقال و چهار دانگ
عود هندی شش مثقال و چهار دانگ گلاب
شش مینا عرق بید مشک ده مینا اجزا را بغیر
از عنبر و مشک و مصطگی و سیب و سنجد سه شبانروز
در گلاب و عرق بید مشک بخیسانند و در وقت عرق
کشیدن سیب و سنجد و مصطگی و زعفران را داخل نمایند
و مشک و عنبر را در پارچه کتانی بسته بدهان پنجه بسته
عرق کشند. عرق تفاح بنسخه دیگر. صنعت آن بگیرند
سیب رسیده خوشبو و او پوست آنرا جدا کرده با آب
در دیگ کنند پس سنبل الطیب گل گاوزبان بادرنجبویه
عود قماری خام زیره کرمانی صندل سفید اشنه بسباسه
اجزا متساوی نیکو کوفته در کیسه تازگی بسته دران
اندازند و عرق کشند و اگر بجاے آب گلاب
کنند بهتر است و اگر خواهند قدرے عنبر بدهان
پنجه بندند و بعضے بیخ لفاح و بزر البنج نیز اضافه
نموده اند. مرباے تفاح در جمیع افعال اقوے از
سیب عنبر مربا است نافع است از برای تقویت
معده و قلب و نیکو کردن بوی دهان. صنعت آن
بگیرند سیب رسیده نیکو شامی و پوست آنرا بکارد
و چوبے جدا کرده تخم و ثقل آنرا به ثقل کش برآورند
و در آب قدرے گلاب بپزند چون نیکو پخته شود از
آب بیرون آورده بکرباس پاکیزه آن را خشک
کنند تا آب را که جذب کرده است پس وزن آن
نبات سفید را در آب آن بقوام آورده سیب ها
را دران اندازند و یک جوش دیگر داده فرود آورند
و سرد کرده نگاه دارند و بعد از دو سه روز ملاحظه
نمایند اگر بسبب آب پس داده و شیره نبات رقیق
شده باشد سیب ها را برآورده شیره را باز بقوام
آورده سیب ها را داخل نمایند و اگر خواهند بجاے
عسل سفید مصفی کنند و در آخر قدرے مشک با گلاب
سوده اضافه نمایند و وقت خوردن با ورق نقره
تناول نمایند.

باب التاء مع المیم

تمر بفارسی خرما نامند و آنرا از ابتدای تکون تا انتها
هفت مرتبه میباشد یکے طالع دوم بیغ بزگویند
دیگر بلح سوم خلال چهارم بسر پنجم قسب ششم رطب
هفتم تمر و هر یک در موضع خود مذکور است و تمر در
دوم گرم و در اول و خشک و بعضے در اول تر دانسته اند
مسمن بدن و موافق سینه و شش و کثیر الغذا و
مولد خون متین و مقوی گرده لاغر شدن و ملین مفاصل و جهت
فالج و ارتعاد و درد ورک و امراض بارده و بلغمیه و درد کمر
و طبیخ آن با حلبه جهت تپ بلغمی و حصاة مجرب و مولد سودا
و سده جگر و سپرز و محرق خون و معفن اخلاط و مصدع
و مورث قلاع و رمد و درد دندان و مصلحش روغن ها
و خشخاش و بادام و سکنجبین و آب انار و محرور را او
اجتناب اولی و در بلدیکه خرما حاصل نشود اهل آن
بلد را باید بسیار تقلیل نمایند و دانه خرما مرکب القوی
و قابض و مسحوق آن جهت اسهال و ذرور سوخته این
جهت رویانیدن مژه و قروح خبیثه و الصاق جراحت
تازه و قرحه چشم و سبل و جرب و حدت بصر نافع است
و چون تمر را در شیر تازه دو شیره خیسانیده تناول
نمایند و از عقب آن شیر بنوشند و تقویت باه بعدیل
دانسته اند. تمر هیرونی تمریست باریک کوچک سرخ
رنگ با استه باریک کوچک و از تمر خبیص میسازند
و آن بفتح خاے معجمه و کسر بای موحده و سکون یای
مثناة تحتانیه و صاد مهمله بفارسی چنگال و مالیده گویند
و آن غذای غلیظ و دیر هضم کثیر الغذا و مسمن است
صنعت آن نان میده و روغنی را ریزه ریزه کرده
با خرمای استه بیرون آورده درهم بمالند و روغن
دوغ کرده و برروی آن ریخته درهم سرشته تناول نمایند
و از خرمای غذای دیگر که آنرا رنگینک گویند میسازند
باین طریق که استه خرما را بیرون کرده در طبق
پهن نموده آرد میده در روغن بریان کرده اندک
گلاب و دانه هیل بران پاشیده و برروے آن کرده
میخورند و از رطب و هم بره خرما بهتر است و دبس و
سیلان بفارسی دوشاب خرمائی نامند و آن انواع
است آنچه شیره خرما را گرفته طبخ داده باشند دبس مے
نامند و آنچه شیره آنها را در طبقها کرده در آفتاب گذارند
تا غلیظ و منجمد و منعقد گردد آنرا دبس آفتابی گویند و آنچه
جلهای خرما را در حجره برهم چیده و بیک طرف نشیب
نموده حوضے ساخته که آنچه شیره از جلها تراوش و سیلان
نماید در آن جمع گردد پس برداشته بدون طبخ استعمال
مینمایند این را سیلان نامند و در دوم گرم و در اول خشک

ملین طبع وکثیر الغذا وموافق بارد المزاج وبلغمی وجهت
سرفه وفالج ودرد مفاصل نافع وطلای آن به تنهائی
ویا فستق ونمک جهت کلف وبا شونیز جهت جمود اعضا
ودر سرما نافع ومولد سودا ومحرق خون ومصلحش سرکه و
بادام وخشخاش وترشیها است. دوار التمر مقوی باه است
صنعت آن بگیرند خرمای جید را واسته آن بیرون
کرده در شیر گاو بخیسانند پس خرما را خورده وشیر را از بالای
آن بنوشند واگر در آن اندکی زنجبیل داخل کنند بهتر
است. مربای تمر قی واسهال بازدارد ومعده ضعیف
را نافع باشد. صنعت آن بگیرند خرمای نیم رسیده سبز
واسته آنرا برآورند بکوبند وبفشارند وصاف نمایند
وبآتش نرم جوشانند تا ثلث آن بماند نگاهدارند
وعند الحاجت بکار برند. مربای تمر از برای تسمین و
تقویت باه مفید است. صنعت آن بگیرند خرمای
رسیده خوب واسته آنرا بیرون آورده بجای استه
مغز بادام مقشر ویا پسته مقشر گذارند ودر مرتبان چینی یا
گلی کرده سیلان رطب یا شیره نبات که اندک زنجبیل در آن
داخل کرده باشند بر روی وی کنند وچند روز بگذارند تا
آن شیره در جرم خرما جذب شود پس بکار برند واگر قدری
کنجد سفید مقشر نیز داخل کنند خوب است. تمر هندی
بار درختی است در غلافی ونبات بقدر شبرے
وباد انما بشکل باقلای کوچکے بهن ودرخت آن عظیم وباطراف
شاخها شاخهای باریک بسیار برآمده وبهر دو طرف
شاخهای باریک مقابل هم برگ های کوچک طولانی
از پنج صف تا ده ودوازده رسته وطعم آن اندک ترش
وبا عفوصت بسیار وطعم باقی الغلاف که لحم آنست
ترش وسرخ تیره وهندی ابلق ناسته ونوع دیگر
سرخ میباشد بهترین آن پخته بکمال رسیده خالی
از عفوصت صادق الحموضت منقی از حب ولیف
است که نه بسیار کهنه ونه بسیار تازه باشد ودر سوم سرد ودر
دوم خشک ومسکن غثیان صفراوی وملین طبع ومسهل
صفرا واخلاط محترقه ودر حموضات مثلے سوای آن نیست
ومطفی هیجان خون وجهت خفقان حار وحکه وجرب
وقلاع وعطش وتپهای حاده وتپهای غشیه وکرب
وتفریح محرورین بیعدیل واکثار آن مورث سحج وسعال
ومضر سپرز ومولد سده ومصلحش کتیرا وخشخاش وبنفشه
ولعاب بهدانه وعناب وقدر شربتش از هفت مثقال
تا سی مثقال وبدلش آلوی سیاه ودر غیر اسهال زرشک
ودانه آن در سوم سرد وخشک وقابض ومغز آن
جهت امساک منی مجرب وضماد آن جهت خلع عضو
وثنی وتقویت سستی عضل وبا بیه وامثال آن جهت
نضج وکشودن دمل آزموده وتضمید مطبوخ آن
مسکن اورام ودردهای حاره است وبا شیر پخته
آن جهت تحلیل اورام ونضج آنها دوا میل مفید
خصوصا که با تخم ریحان کوبیده پخته باشند. جوارش
تمر هندی نافع از برای حبس بول وقولنج ودرد معده
صنعت آن بوره ارمنی زیره کرمانی مدبر فطرا
سالیون زنجبیل فلفل سفید از هر یک یک جزو سقمونیای
مشوی دو جزو خرمای هیرونی از دانه وپوست پاک
کرده مغز بادام شیرین مقشر برگ سداب خشک
از هر یک چهار جزو ادویه را کوفته پخته خرما را یکشبانروز
در سرکه انگوری بخیسانند ونرم بکوبند وادویه را کوفته
بیخته با آن بسرشند ومجموع را بعسل مصفی بسرشند و
بوقت حاجت شربتے از آن تا چهار مثقال بکار برند
جوارش تمری دیگر منقول از قرابادین افندے
صالح چلپی حکیم سلطان قیصر روم نافع از برای ضیق
النفس وضیق الصدر وتقویت معده واوجاع گرده
واستسقا وتفریح قلب قدر شربتش سه درم صنعت
آن قرنفل زنجبیل از هر یک یکدرم ومروارید ناسفته
خیار شنبر سفید ثلث درمی از هر یک ورق طلا ونقره
شاخ گوزن از هر یک ثلث درمی دندان فیل شکر
تبتی عنبر وشب از هر یک ثلث درمے عسل سفید
خوشبوی مصفی بقدر کفایت بدستور معجون سازند
حلوای بزر تمر هندی قوت باه بیفزاید واساک
منی آورد. صنعت آن بگیرند تخم تمر هندی وپوست
آزاد در کنند خوب بسایند که مثل آرد شود در روغن بریان کنند
وبا قند حلوا نمایند واگر در آخر قدرے جوز بوا بسباسه
ودار چینی وزعفران وقرنفل سائیده اضافه نمایند می
گردد اقوی والذ. سکنجبین تمر هندی لقدس سره نافع
از برای شدت حرارت وحمیات حاده وتسکین با قبض
طبیعت باشد واز برای قی صفراوی وتقویت معده
وکبد حار نافع. صنعت آن بگیرند تمر هندی نیم رطل
ودر دو رطل آب خالص ودو اوقیه گلاب بخیسانند
یک شب وصبح آب صافی آنرا از غیر مالیدن جرم آن
برست بگیرند ودر دو رطل شکر سفید جید داخل کرده
بجوشانند وقدرے سفیده تخم مرغ مخلوط با آب بآن
بزنند وکف آنرا بگیرند وچون دیگر کف بر سر نیاورد
مصفی نموده باز در دیگ سنگی نموده مقدار نیم رطل
سرکه انگوری جید داخل کرده بجوشانند تا بقوام آید
ونگاهدارند. شراب تمر هندی مسکن غثیان صفراوی
وملین طبع ومسهل صفرا واخلاط محترقه است ومطفی و
مسکن هیجان خون وجهت خفقان حار وتپهای گرم
نافع است. صنعت آن بگیرند تمر هندی منقی از حب
ولیف نیم من در آب بخیسانند پس بجوشانند تا بنصف
رسد صافی نموده ونیم من قند سفید داخل کرده بقوام
آورند شربتے دو اوقیه. شراب تمر هندی بنسخه دیگر
نافع است از برای تپهای صفراوی وتپ های گرم
ویرقان ومسهل صفرا است. صنعت آن سیرے
منقی از حب ولیف را در آب بخیسانند پس بجوشانند
تا چهار شود صافی نموده قند سفید بقدری که خوش طعم
گردد داخل کرده بقوام آورند واگر قدرے محموده داخل
نمایند قوی الفعل میشود وحکیم معصوم گفته برائے
زیادتی قوت اسهال یکدرم سقمونیائے مشوے
ودو درم تربد ونیم درم زنجبیل سوده اضافه نمایند شربت
مقدار پانزده درم در آب ممزوج کرده بیاشامند مربای
تمر هندی در افعال قریب است بشراب آن واز آن
کثیف تر. صنعت آن بگیرند تمر هندی سرخ تازه
وپوست آن باز دور کرده استه آن را بیرون
آورند وبپزند تا نرم شود پس قند سفید یا نبات سفید

داخل کرده چند جوش دیگر دهند که بقوام آید و بکار برند
معجون تمر جهت عسر بول و قولنج نافع ولی مشقت
اسهال میکنند و در زمستان و تابستان میتوان داد
صنعت آن خرمای هیرونی یا ثمر صرفان دانه بیرون
کرده پنجاه درم یکشبان روز در سرکهٔ انگوری خیسانیده
بپزند و از پالایش بیرون کنند پس سقمونیا سداب مشک
از هر یک هفت مثقال فلفل سیاه یکصد دانه زنجبیل
سه مثقال بورهٔ ارمنی یکمثقال مغز بادام مقشر سی عدد
کوفته بیخته تمر مطبوخ در سه وزن ادویه بعسل مصفی
سرشته معجون سازند شربتی چهار مثقال با آب گرم
فرو برند و این قریب است بجوارش که ذکر آن کرده
شده معجون تمری به نسخهٔ شفائی قولنج را بگشاید
صنعت آن زنجبیل فلفل سفید از هر یک بیست
درم سقمونیا ده درم دانهٔ خرما تخم بیرون کرده مغز
بادام برگ سداب از هر یک شصت درم
خرما را یکشبانروز در سرکه خیسانیده بکوبند و با دارهای
دیگر سرشند و بانیم من عسل صاف معجون سازند
شربتی سه درم تا چهار درم معجون تمری دیگر قولنج
بگشاید صنعت آن زنجبیل فلفل سفید از هر یک
بیست درم سقمونیای مشوی زیرهٔ کرمانی
قسط فطراسالیون خرما بیدانه مغز بادام مقشر از
هر یک شصت درم سداب پنج درم خرما را یکروز
و یک شب در سرکه بخیسانند و دست مالیده نرم
کنند و دوا ها را کوفته بیخته با نیم من عسل صاف
معجون سازند و عند الحاجت بکار برند

باب التاء مع النون

تنباکو حکیم میر محمد مؤمن در تحفة المؤمنین نوشته اند
که تنباکو ظاهرا قسمی از ماهی زهرج جبلی که فلومس
نامند بوده باشد جهت آنکه در ماهیت بقسم سوم آن
شبیه و در سمیت نسبت بماهی چنان است که در
فلومس تعریف کرده اند و برگش مانند برگ آنکه مثل
کرنب و از آن دراز تر و با اندک رطوبت چسپنده
و ساقش زیاده بذرعی و با اندک زغب
وتخمش در غلافی و بسیار ریزه مائل بسیاهی و از خبه
ریزه تر و تلخ است و شنوید دیگر آنکه در زمان بقراط
بجهت رفع وباگیاهی را مقرر کرده که آورده در
خندق اطراف شهر دود کنند و دود آن باعث گردید
که احدی را وبا از نگردد و آن گیاه قسمی از فلومس
بوده و این اثر با تنباکو میباشد و گویند باعث وفور
و شهرت آن در ایران و هندوستان پرتگیش که صنفی
از نصارا است شد که چون ارض جدید را بدست
در وکه تخمینا سنه هشصد و کسری از هجری قدسی عرم
باشد و از انجا تخم و برگ آنرا به سمت ایران و هندوستان
اورده و ابتدای شهرت و وفور آن در ایران زمان
سلطنت شاه عباس ثانی و در هندوستان اواخر
اکبر و اوایل جهانگیر شد که سنه یکهزار و کسری از
هجری قدسی نبوی صلعم باشد و بالفعل عالم گیر
شده خواص و عوام صغیر و کبیر همه مبتلا بدان گشته اند
چه در غلیان بکشیدن و چه بخوردن و چه بسعوط نمودن
و در جمیع ممالک و بلدان و قری زراعت و کشتکار
آن میشود و در همه اسواق بیع و شرا و آن مینمایند
و آن در آخر سوم گرم و خشک و معطش و مجفف
و سم اقسام ماهی و در و آن مصلح فساد هوا و منقی رطوبات
دماغی و محرک آن است و جهت درد دندان رطوبتی
در بو بلغمی و خاکستر آن جهت زخم دواب و با روغن
گل سرخ جهت جرب متقرح و خراز و منع نزف الدم
جراحات تازه و تجفیف قروح ذمنه آزموده است
و از جمیع ثقات شنیده شده که چون آب غلیان را
که از کشیدن تنباکو زرد شده باشد صاحبان استسقا
ناشتا بخورند بسبب ادرار بول و عرق مفرط مفید
است و بزودی از آن نجات مییابند و گویند مار
گزیده را این آب نیز مفید است و مفرد دل و دماغ
یابس و مغلظ خون و مورث سده و خفقان و مکدر
حواس محرورین و سوداوی است و مصلح آن شیر
تازه دوشیده است و او معیار رفع تنها است چه
معتادین آن با اندک ناخوشی و تنجکه باشد ادراک لذتی
ازان نمیکنند و خوشش نمی آید و در حین تب و گویند چرکی
که در آب نی غلیان نزدیک بسر غلیان جمع میگردد
اگر آنرا برآورند و فتیله ساخته یا فتیله بآن آلوده در
ناصوری که مزمن شده باشد بگذارند در سه چهار
مرتبه باصلاح می آورد و بتجربه رسیده و چون آن
چرک را خشک نمایند و صلایه کرده مانند سرمه در چشم
کشند در رفع شبکوری مجرب است و کشیدن تنباکو را
بسر غلیان با هموزن آن تخم گشنیز که بهندی سنبهالو
نامند برای ضیق النفس و سرفهٔ مزمن و ظلمت بصر عارض
از برودت و رطوبت نافع و مجرب گفته اند و سعوط
سائیدهٔ برگ آن که مانند غبار نرم سوده باشند جهت
دفع نزلات دماغی مزمن تعطیس فرمودن بآن مفید و
فرو بردن دود آن رافع قبض طبیعت است حب تنباکو
جهت استسقا و سرفهٔ بارد و مزمن و ضیق النفس
بارد و اشتهای طعام و رفع حبس طبیعت و امساک منی
نافع صنعت آن بگیرند برگ تنباکو هر قدر که خواهند
و یک شب در آب بخیسانند پس از آب برآورده خشک نمایند
و بر بالای سنگ سماق نرم بسایند و حبوب بندند هر حبی
بقدر نخودی برای استسقا و سرفهٔ بارد و ضیق النفس ناشتا
از هر یک حب تا پنج حب برای رفع قبض و اشتهای
طعام بعد از طعام. حب تنباکو دیگر که همان نفع دارد
صنعت آن بگیرند نخود خشک یا پوست یا باقلای
خشک مقشر هر قدر که خواهند و یا برگ تنباکو در مرتبان
لابلا بچینند بعنوان فرش و کاف و آب بر سر آن بریزند
آن مقدار که از روی آن برگردد هفت شبانروز بگذارند
پس نخودها را برآورده خشک نمایند و نرم کوبیده با آب
تنباکو سرشته حبوب بندند شربتی یک حب صبح یک
حب شام و اگر بلغم بسیار و مبرود المزاج باشد یک حب
وقت ظهر نیز فرو برند و از خوردن ترشی و بادی اجتناب
نمایند روغن تنباکو که برای فالج و لقوه نافع است
صنعت آن ورق سبز کوچک تنباکو دو سیر برگ
زقوم خاردار تازه باشا خها یک سیر هر دو را خشک
کرده کوفته در چهار چند آن آب بجوشانند که یک سیر

با قیماند پس صاف نموده روغن زیتون یا روغن کلیه انجیر آن قدر بجوشانند که آب به تحلیل رود و روغن بماند بعد تنقیه در جای گرمی بر بدن بمالند مجرب ست ۔ عرق تنباکو بدانکه فرا گرفته اند متاخرین ازان عرقیکه آن عرق نافع است ازبرای فالج ولقوه واسترخای اعصاب داستسقا ومفاصل بارده وتحلیل ریاح معده وتفتیح سدهای گرده وما ساریقا وتحلیل مواد فاسده رحم وتفتیح سدهای آن وازبرای هضم طعام وآوردن شهوت طعام ورفع صداع بلغمی ورعشه وجمیع امراض بلغمی وامراض حادثه از ریاح بارده خصوص قولنج بلغمی وریحی صنعت آن تنباکوی زرد خشک یکبار یک من تبریز واگر خشک نباشد تر آن سه چهار یک نانخواه صعتر از هر یک پنج مثقال دارچینی قرنفل اظفار الطیب حاشا از هر یک دو مثقال همه را در چهار من تبریز آب یک شبانروز بخیسانند پس عرق کشند و هر صبح وشام پنج مثقال آنرا بنوشند و سوخته تنباکو جهت دفع جراحات ودوا نافع وبا روغن گل سرخ جهت جرب متقرح وخراز ومنع نزف الدم جراحات تازه وتجفیف قروح مزمنه آزموده است وخوردن آن با برگ تانبول بورانافع است ۔ گوڑا بضم کاف عجمی وسکون واو وفتح رای هندی چهار نقطه والف وهم کاف عجمی وواو لغت هندیست وازتراکیب ایشان که بجای تنباکو در سر غلیان می کشند صنعت آن تماکو هندی اگر نم ورطوبت دارد بهتر والا آب باران پاشیده که نم بردارد وساق میان برگ آنرا جدا کرده با کارد یا چاقو آنرا ریزه ریزه کرده وبا هم وزن آن اگر تنباکو بسیار تند باشد والا نیم ان است والا با یک وزن ویک ربع تا یک ونیم وزن آن شکر سرخ که بهندی گڑ نامند در هاون چوبین ویا سنگی خوب بکوبند که خمیر گردد پس ظرفی کرده سر آن را بسته در بلدان حاره با بسته تا یک هفته در زمین دفن نمایند و در بلدان حاره رطبه احتیاج بدفن نیست در جای نمناک بگذارند تا تخمیر یابد پس استعمال نمایند و هر چند تنباکو تند تر بهتر

و شکر سرخ صاف و غلیظ تر باشد بهتر تخمیر می یابد و بهترین تنباکوها برای آن بهیلسه دکهنی است خصوصا نوع اعلای آن بعد ازان انواع تنباکوی هندی وبنگالی دیگر که ممتاز وبرگهای آن ضخیم وتند طعم و رائحه وخوشبو باشد وبعضی برای خوبی طعم ورائحه قدری عنبر یا بهر وقت که بیدن داخل مینمایند وبعضی در تنباکوهائیکه بسیار خوشبو نیستند قلیلی سنبل الطیب کوبیده ممزوج میکنند و طریق استعمال آن بدو نوع است صاحبان سلیقه تابه از نقره یا از آهن ویا سفالی ساخته بکردی آن قدری گوڑا کو چسپانیده در سر غلیان میگذارند که از طرف چسپانیده گوڑا کو در جوف سر غلیان باشد وطرف خالی آن بالا وبران اخگرهای آتش گذاشته و بعد از زمانی که حرارت دران تاثیر نمود و شروع باحتراق آن کرد آن زمان میکشند تا تمام محترق گردد و چون تمام سوخته شد تجدید مینمایند سنون سوخته آن جهت درد دندان وتقویت آن وتقویت لثه وخوردن آن جهت طحال وکرم معده ورفع خواهش گل خوردن وامثال اینها ومنافعی که در تنباکو ذکر یافت موثر وبهترین تابها سفالی است زیرا که نقره وآهن زود گرم میشوند وبزودی محترق میگردانند وطعم آنرا نیز فاسد میسازند ۔ ونوع دوم آن است که مردم کم مایه قدری ازان را در سر غلیان گذاشته برآن آتش میگذارند ومیکشند واین را باصطلاح خود سلفه نامند طبیعت آن گرم وخشک در سوم افعال وخواص آن جهت امراض رطوبی سینه ومعده مانند سرفه وضیق النفس وتحلیل ریاح وهضم طعام وامثال اینها نافع ۔ المضار مضر محرورین خصوصا صاحبان قلب حار ودق وسل وخفقان وتوحش وامثال اینها را وآشامیدن مقدار قلیل ازان که بطریق حبوب سرفه حب بسته در وقت هیجان سرفه یا بد ورقه وضیق النفس بلغمی بلع نمایند نافع چنانچه شخصی نقل نموده که در سفر گاده به حاضر بوده مردم بسیاری را تشنه

رسیده قدری گوڑا کو بدست آمد آن را حبوب صغار ساخته بآنها میخورانیدند و هر یک بخوردن هفت هشت حب بتفاریق صحت یافتند واگر جهت سرفه بجای گوڑ با مویز منقی بسرشند وحبوب صغار ساخته استعمال نمایند انفع است ۔ مرهم تنباکو ازبرای زخم ناسور وزخم سلاح زهردار ۔ صنعت آن تنباکو سه جزو از زردچوبه یک جزو زاج سفید نیم جزو زنجار یک جزو موم کافوری سه جزو پیه بز یا گوسفند دو جزو تنباکو را خشک نموده با اجزا کوفته بیخته با شمع وپیه ممزوج نموده استعمال نمایند وقتیکه همه گوشت مرده را خورده بگوشت صحیح رسد روز بروز از اجزاء تنباکو کم نمایند که زود گوشت برآید دیگر مرهم تنباکو ازبرای امراض مذکوره که در نسخه قبل ذکر یافت نافع صنعت آن تنباکو پیاز هر دو دو دو برابر روغن کنجد جوش دهند تا سوخته گردد برآورده صاف کرده قدری موم شسته داخل کرده مرهم سازند وبکار برند ۔ معجون تنباکو جهت سعال عتیق وضیق النفس بعد از دو مثقال آنرا بخورند وبالای آن یک پیاله شربت خوری عرق کاسنی میل نمایند واگر محرور المزاج باشد یک مثقال کافی است صنعت آن وطریق ساختن آن این است که ورق تنباکوی کوچک خشک نموده یک سیر خوب کوفته با دو سیر آب چندان بجوشانند که یک سیر باقی بماند بعد ازان صاف نموده با دو سیر قند بقوام آورده تناول نمایند ۔

فصل در ذکر نسخ تنزوها

تنز وخطائی که آنرا شاه چینی گویند وآن اقراص مصنوع است مائل بسرخی وبعضی مائل بسبزی که از خطا می آورند واقراص سیاه رنگ نیز از کاشغر می آورند که باسم تنز ونیز معروف است میفرمایند که ظن احقر آن است که تنز وخطائی عصاره برگ حنائی خطائی است که با گلی که از یکی از معادن یا دزهر معدنی برمی آورند سرشته اقراص ساخته بمهر ملک آن مملکت بجهت اعتبار رسانیده باطراف می آورند وچون پادزهر معدنی مختلف الالوان است لهذا تنز و تیز

مختلف الالوان میباشد و آن مرکب القوی است
قابض و رادع و محلل اورام بارده و حاره و مسکن اوجاع
آن و مسکن درد سر و گزیدن هوام و محلل خنازیر و اورام
صلبهٔ فرج و آن جهت افراط سیلان رطوبات رحم و جمیع
علل آن که از رطوبت باشد و قاطع نزف الدم جراحات
و آشامیدن یکدانگ آن تا نیم مثقال جهت اسهال
دموی و بواسیری و نفث الدم و قی الدم و ذرور
آن جهت قرحهٔ چشم و مقعده و قضیب نافع و مقرحش
و مصلحش کثیرا است* تنز و خطائی منقول از مرکبات افندی
صالح چلپی طبیب سلطان ابراهیم قیصر روم گفته که این
تنز و تیز دو باسه حار گریش کمتر است* صنعت آن
پوست بیرون پسته درم عود قماری خالص هشت
درم قرنفل قند غل صندل سفید طین قبری بهمن سرخ
بهمن سفید زرنباد درونج عقربی لسان ثور سفید دندان فیل
سنبل الطیب تخم خربزه از هریک پنج درم گل مختوم مصطکی
مروارید ناسفته یاقوت رمانی مرجان قرمزی لاجورد مغسول
زمرد مشک عنبر اشهب قرص تنز و حار که بعد ازین می
آید از هریک سه درم جدوار خطائی مجرب ده درم افیون
خالص دو درم خاد زهر خطائی معدنی پنج درم ادویه را آنچه
کوفتنی است کوفته بیخته و صلایه کردنی را با گلاب صلایه
کرده پس بگیرند ابریشم خام دو درگلاب و عرق یاسمین
جوشانیده صافی نموده لعاب کثیرا داخل کرده اجزا را
بآن سرشته اقراص سازند تنز و ی حار تالیف حکیم محمد حسین
رحمة الله صنعت آن مرکی کندر فکر ریوند چینی مقل
ازرق زریت کهنه از هریک بیست مثقال قسط بحری قسط
تلخ ایرسا زعفران مصطکی رومی قردمانا بارزد پوست
بیخ کبر برگ کبر سکبینج مقل الیهود صمغ عربی حب الغار صبر
سقوطری زرد زرنباد کتان حلیه شیاف مامیثا سلاجه از هریک ده
مثقال جندبیدستر جدوار خطائی مجرب زرنباد شونیز سعد کوفی گل
ارمنی مغسول راتینج فرفیون قرنفل کبریت زرد و بلیله سیاه
شکفه اشبیح حاشا بزر حرمل قضب الذریره از هریک پنج مثقال
اشق جاوشیر مقل ازرق از هریک پانزده مثقال برگ
سداب برق گل سرخ برگ خنا برگ مورد برگ مورد زهرهٔ گاو از

هریک پنجاه مثقال افیون بیست مثقال اول مرتبه برگ سداب
و گل سرخ و برگ حنا و برگ مورد را در آب بسیار بجوشانند
تا ثلث بماند پس صافی نموده در شیشه نگاهدارند پس
صموغ را آنچه حل کردن آنها ممکن باشد حل نموده اولا
و باقی ادویهٔ یابسه را بکوبند و بیزند و با صموغ و زهرهٔ گاو
ممزوج نموده در هاون کرده از آب مطبوخ اول اندک
اندک داخل کرده تا جمیع مطبوخ بکار رود پس قرص
ساخته مهر کرده نگاهدارند* تنز و ی دیگر تالیف نواب
حکیم احمد زعفران مآب حکیم باشی که در قزوین ساخته
بود صنعت آن مرکی صافی زراوند طویل قسط بحری
کندر ایرسا ریوند چینی جندبیدستر صندل کثیرا جدوار خطائی
مجرب زرنباد جنطیانا گل سرخ مقل ازرق زعفران
مصطکی رومی مشک بادیان خطائی زیبق کشته کوفته
بیخته بگلاب سرشته و زر داده قرص نموده مهر نمایند
تنز و ی حار دیگر تالیف مرحمت و زعفران پناه میرزا
زین العابدین موسوی برادر نواب زعفران پناه میرزا
محمد باقر حکیم باشی* صنعت آن قسط بحری صندل
سفید بادیان خطائی زرنباد جنطیانا کثیرا کندر مقل الیهود
مرکی صافی صندل سرخ گل ارمنی مغسول جندبیدستر
از هریک پنج مغسول زیبق مقتول هفت مثقال
ایرسا مصطکی رومی از هریک هشت مثقال قسط
تلخ جدوار خطائی مجرب از هریک سه مثقال ریوند
چینی سورنجان مصری زراوند طویل از هریک ده
مثقال طین شاموس شش مثقال زعفران چهار
مثقال مشک تبتی یک مثقال کوفته بیخته بگلاب
سرشته اقراص سازند* تنز و ی حار دیگر نافع جهت
وجع مفاصل بارده اما در مفاصل حار با ادویهٔ بارده
استعمال میتوان کرد* صنعت آن لبان سورنجان
مصری مرزنجوش گل خطمی اکلیل الملک از هریک
ده مثقال خولنجان شیاف مامیثا مغاث بغدادی
آرد جو از هریک پنج مثقال پوست بیخ لفاح زعفران
افیون از هریک دو مثقال کوفته بیخته بآب برگ
خنا سرشته اقراص سازند* تنز و ی بارد از تالیف

حاج حسین جراح مستعمل در اورام حاره و مسمی به قرص
مبارک نموده را افیون نذکر یافت در اقراص افیونی
تنز و ی دیگر از حکیم احمد منقول از خط برادرزادهٔ مغفرت الیه
حکیم محمد باقر* صنعت آن قسط بحری صندل سرخ بادیان
خطائی زرنباد کثیرا گل ارمنی طین مغرة کندر مرکی از هریک
پنج مثقال جنطیانا زعفران از هریک چهار مثقال ایرسا
مصطکی سیماب کشته از هریک هفت مثقال قسط تلخ جدوار
خطائی از هریک سه مثقال ریوند چینی زراوند مدحرج مقل
ازرق سورنجان صندل سفید از هریک ده مثقال طین
شاموش شش مثقال بگلاب سرشته اقراص سازند
قرص تنز و منقول از مرکبات حکیم صالح چلپی طبیب سلطان
ابراهیم قیصر روم گفته که این قرص نافع است از برای
حمیات وبائیه و جمیع سموم و از برای تقویت اعضای رئیسه
و امراض سوداویه و حبس اسهال و نفث الدم از هر موضع
که باشد* صنعت آن گل مختوم یکصد و نود و دو درم
عنبر اشهب نود و شش درم مشک تبتی غالیه انجوبعنی
مروارید ناسفته از هریک بیست و چهار درم عود قماری
خام هشتاد درم صندل سرخ سه صد و هشتاد و چهار درم
صندل سفید بیست و چهار درم مصطکی وج ترکی خولنجان
دارچینی صبر سقوطری ریوند چینی هلیله زرد دمشقی از هر یک گل
ارمنی هلیلهٔ کابلی افسنتین رومی مرجان قرمزی از هر یک
شانزده درم ورق طلا هشت درم پادزهر یکصد و شصت
درم ابریشم محرق شصت و چهار درم دندان فیل سوخته
سه صد و شش درم یاقوت سرخ زمرد یاقوت زرد یاقوت
کبود از هریک سی و دو درم ادویه را آنچه کوفتنی است
کوفته بیخته و آنچه صلایه کردنی است صلایه کرده بآب
که کثیرا در آن خیسانیده صافی نموده باشند سرشته اقراص
سازند*

باب التاء مع الواو

توت شامی شیرین آن را بنطی و ترش آن را شامی
نامند و شیرین آن در اول گرم و در دوم تر و بقول
ولین طبع مولد خون صالح و مسهل و موافق سینه و در مشش
و مرطب ناغ و در انضاج شبیه بانجیر و منفخ معده و مصلح آن جامع

و ضماد بیرز و مسمن و مقوی پیه گرده و جهت آبله و حصبه
نافع و مفسد معده و سریع الاستحاله بخلط حاضر آن و مصلحش
سکنجبین است و ترش آن در دوم سرد و در اول خشک و
قابض و مطفی حدت خون و قامع صفرا و رادع و مانع ریختن
مواد باعضا و مواد حاره بحلق و زبان و مسکن عطش
و منبه اشتها و غرغره آن جهت ردع و تحلیل مواد
و تقویت حلق و خشک آن جهت قرحه امعا و اسهال
و رب آن نائب مناب آن و خشک آن مضر سینه
و عصب و مصلحش عسل و جوارشات و طبیخ آن با عسل و انجیر
جهت سموم و برسام و جنون و درد کمر و پشت بغایت نافع
و طبیخ برگ آن نیز همین اثر دارد و رطوبت بیخ آن را با
گزافشیده در خم کنند و آنچه در عرض شبانروزی جمع شده
باشد ضبط نمایند مسهل قوی جهت درد دندان و تحلیل
دملهای بزرگ نافع است و از صمغ توت هم همین آثار
می آید و مضمضه بطبیخ پوست درخت و برگ آن جهت درد
دندان نافع و خائیدن صمغ آن نیز همین اثر دارد و
عصاره برگ آن بقدر یک اوقیه و نیم جهت گزیدن
رتیلا و هوام و ضماد آن با سرکه در حمام جهت شیر مزمن
و طلای برگ آن با روغن زیتون جهت قروح و سوختگی
آتش و ضماد توت نارس آن با سرکه جهت رفع شقاق و
تری آزموده است ✱ رب و شراب رب و شراب
آن می باشند نافع از برای درد گلوی صفراوی و دموی
آشامیدن و غرغره بدان و مسکن صفرا و حدت خون
صنعت آن رب توت شامی بگیرند آب توت را در
دیگ سنگی کرده با آتش ملایم بجوشانند تا بقوام آید ✱ نوع
دیگر رب شاه توت منقول از معتمدی جهت خناق را سودمند
بود صنعت آن بگیرند عصاره توت شامی و بپالایند
و با آتش نرم آهسته جوش دهند تا به نیمه آید پس بقدر ثلث
ازین آب با سه رطل مثلث جوش دهند تا ثلث
یک بماند بعد از آن شب یمانی و مرو و زعفران از هر
یک ربع درم کوفته بیخته ممزوج نمایند ✱ صنعت شراب
توت شامی بگیرند آب توت را بجوشانند تا به نصف رسد
پس فرود آورده یک شب بگذارند تا درد آن نشین شود

صبح آب صافی آنرا بگیرند چنانچه درد داخل نشود و با یک من
قند سفید بقوام آورند شربتی دو اوقیه ✱ و این رب
و شراب قابض و مطفی حرارت خون و قاطع صفرا و
رادع و مانع ریختن مواد اند بحلق و زبان و غرغره با آن
رادع و محلل مواد و مقوی حلق است ✱ و چون هشت درم
ریشه توت را با سه اوقیه انجیر زرد در نود مثقال آب
بجوشانند تا به نصف رسد صافی نموده بیاشامند مسهلی
قوی است از برای خلط سودا و غرائب الاثر است و
عصاره برگ توت بجهت گزیدن هوام نافع ✱ توابل
اصطلاح است از برای ادویه یابسه که در اطعمه کنند مانند
زیره و دارچینی و کشنیز خشک و غیرها ✱ تودری اسمی
فارسی است بیونانی اردیسمن و بعربی بزرجمم نامند نباتی
او را برگ دراز و بی ساق و شاخهای او سرخ و صلب
و با اندک خاری ریزه و ثمرش در غلاف باریک و لطیف
و تخمش از عدس کوچکتر و اندک پهن و سرخ و زرد
و سفید میباشد و بی تندی و در اصفهان قدومه
گویند و سرخ او را قدومه گلگون و او غیر خبه است
چه خبه را خاکسی نامند و حکیم میر محمد مؤمن نوشته که حقیر
نبات هر دو را مشاهده نموده است و هر دو در آثار
قریب بیکدیگر اند در دوم گرم و در اول تر محرک
باه مشهی و مسمن و جهت برودت احشا و سرخ کردن
رخسار و صاف نمودن بشره و رفع مواد سوداوی
و تصفیه صوت و سعال و موی و یبسی و مطبوخ آن در
شیر جهت تسمین اعضا و رنگ رخسار نافع قدر شربتش
تا پنج درم و بدلش بهمن سرخ است و نبات آن قابض
و در غایت ردع است ✱ دوا التودریسین از تالیف
آن مرحوم مبهی و مسمن و صافی کننده بشره و صوت است
صنعت آن تودری گلگون تودری زرد دانه هر یک
یک مثقال در شیر گاو پنج سیر من تبریزی بجوشانند
پس بهمن سرخ خولنجان زنجبیل دارچینی از هر یک
یک دانگ داخل کرده نبات سفید یک اوقیه [illegible]
اضافه نموده بنوشند نافع باد ✱ توتیا معرب از دودیای
فارسی است و به یونانی قمقولس نامند و آن

معدنی و مصنوعی میباشد و آنچه صاحب تحفة المؤمنین
حکیم میر محمد مؤمن و دیگران نیز در باب توتیا نوشته اند
اکثرش بی اصل مینماید مثل آنکه معدنی را سه قسم گرفته
اند یکی سفید شبیه به پوست تخم شترمرغ که بر وی چیزی مثل
نمک ظاهر باشد و گفته که بهترین اقسام است و یکی زرد
و یکی کبود شفاف و آن غلیظ تر از همه است و مشهور بتوتیای
هندی و توتیای دبک و در غایت حدت است
اما دو قسم اول که سفید و زرد باشند ظاهر آن است
که مصنوع اند و قلمی و اسرب و شبح که بفارسی روح توتیای
و بهندی جست نامند باشد ✱ و سوم را از مس بعمل می آورند
و چند قسم دیگر نیز قلمی فرموده اند چنانچه در تحفه و غیر آن بتفصیل
مذکور است و تحقیق آنست که توتیای کرمانی که انار یمنی و
سفالک نیز و بهندی کهپریه و سنگ بصری می نامند
دودی است که در کرمان که معدن سرب است در وقت
گداختن سنگ آن بعمل می آورند بدین طریق که در کوره
آن که دو طبقه میسازند بلند و بر بر آن جامی آتش کرده
میگدازند مثل اجاغ و از خاک چسبنده که در عرف آنرا
خاکرست می نامند و بعضی عورات بدان سر میشویند خاک
مسطور را غیسانیده و خوب سرشته و ورزیده از آن
شمعها و قلمهای راست بشکل خیارشنبر و در که و دو
آن اندک باریک و طول آن مقدار یک شبر باشد میسازند
و خشک نموده در آب نمک غوطه میدهند و باز خشک
مینمایند و آنها را در طبقات کوره مذکور چپ و راست
و چلیپا خوابانیده می چینند و سنگ سرب را که تازه از
معدن بر آورده اند میگدازند تا دود آن بر آنها پیچیده
منعقد گردد و ضائع نشود و چون بعد مدتی یافتند که تجمید
منعقد شده و بر آنها انعقاد یافته آن شمعها را بر می آورند
و شمعهای دیگر بدستور بجای آنها می چینند و همچنین پس
آن شمعهای معقود بران دود را بآهستگی می کشند و
دودهای معقود را که بشکل قلم و انبوبه و سفالک است
جدا کرده نگاه میدارند و باطراف می برند شنیده شده که
بدستور مستور از سنگ روح توتیا نیز در حین گداز بعمل می
آورند و خاصیت بسیار دارد ✱ نوع دیگر آن است که کوره آن را

بشکل تنوری سرتنگ بلند بسازند و در زیر آن جای
آتش وگداز میگذارند و از پائین تا بالای دیوار آن
تنور میخهای سفالین بدستور مذکور نصب می کنند و سنگ
سرب را در زیر آن تنور با آتش قوی میگدازند تا بخار غلیظی
که از آن صعود میکند بر میخها بچسپد و منعقد گردد چنانچه
ذکر یافت و آنچه بر پائین میخهای چسپد غلیظ و انبوبی
می باشد و آنچه بطریق گرد بر حوالی کوره و دیوار آن چسپیده
شده است و تراشیده جمع میکنند آن را توتیای گرد
بنامند و پاره پارهای انبوبی که مشابهت بقلم دارد و
رنگ آن خاکستری و سر آن مثل چینی شکسته میباشد
اعلی و خالص تر و ناصاف آن مغشوش است اقسام
آن را بدون غسل استعمال جایز نیست بدانکه توتیای
هندی مستعمل در اکثر اکحال آنچه آن قدس سره در اکثر
مواضع ضبط فرموده اند همین است توتیای اخضر جار جا
داکال و چون از کرمان به بصره برده از آنجا بهند و ایران
میبرند مشهور به بصری گشته و الا در بصره نمیشود و ابن [illegible]
ذکر نموده که توتیای بحری نیز میباشد و آن سنگ سفید ستبر
شبیه بسنگ ریزه میباشد و جالینوس توتیا را در اول
سرد و در دوم خشک دانسته و مغسول را بارد و مجفف
بی لذع و شیاف آن لطیف تر و مقوی چشم و حافظ صحت
آن و مانع انحدار مواد و جهت تقویت روح باصره و قرحه
چشم و قضیب و عانه و مقعده و سرطان متقرحه و جراحت
بینی و سایر اعضا و اندمال قروح و با روغن گل جهت التیام
جراحات عصب و نشف رطوبات و قطع نفث الدم و نزف
الدم و تقویت معده مسترخیه و جهت قروح ظاهری و باطنی
شرباً و ضماداً و اکثر امراض عین و آکله و شیاف آن جهت
حرقة البول و حمول آن جهت سیلان رحم نافع و مولد
سدد و مصلح آن عسل و قدر شربتش تا نیم مثقال و
قسم هندی آن قائل ببدلش بوزن آن شادنج و نصف
آن توبال النحاس مغسول و گویند مرقشیثا و اقلیمیا بدل
آن است و در امراض عین مستعمل غیر توتیای هندی اخضر نیست
و مراد از توتیای هندی توتیای سفالک است که هندی
کهپریه نامند. دستور غسل آن بطریقیکه مسعود بن سنجری

در حقایق اسرار طب ذکر کرده آن ست که بگیرند توتیا
را و با آب صلایه کرده و سحق بلیغ نموده پس آنرا
در پیاله کرده آب بران ریزند بر هم زنند و در پیاله دیگر
کنند و درد آنرا دور کرده آب آن را بگذارند تا ته نشین
شود آب آنرا بجز علقه دور کرده ته نشین آنرا باز با آب
سحق کرده در پیاله کرده آب بران ریزند و برهم زنند
و در پیاله دیگر بکنند و دردیکه در پیاله اول بماند دور
کرده پیاله دیگر دوم را بگذارند تا ته نشین شود و همین
دستور سه مرتبه عمل نمایند پس ته نشین آن را خشک
کرده استعمال نمایند و بعضی گفته اند طریق آن است
که توتیا را سحق بلیغ نموده در کیسه کتان متخلخل النسج
کرده و کیسه را در پیاله چینی گذاشته آب باران بر روی
آن کرده حرکت دهند تا رقیق و لطیف آن بیرون
آید و باقیماند در صره رمل غلیظ دو سیم آن پس آن
آب را در پیاله دیگر کرده بریزند بر آن کیسه آب باران
مرتبه دیگر آنچه اول مرتبه بعمل آورده اند و آنچه در آب
بر آمده بر روی آب اول ریزند و همه را حرکت دهند
و در پیاله دیگر ریزند پس دردیکه در ته پیاله بماند دور
کرده و آنچه در پیاله دوم ریخته اند بگذارند تا ته نشین
شود و آب آنرا بجز علقه گرفته و ته نشین آنرا خشک
کرده بکار برند و بعض دیگر طریق غسل آن را چنین
مقرر کرده اند که توتیا را کوفته بیخته مخلوط بآب باران
نموده حرکت داده آب را در پیاله دیگر ریزند و آنچه در پیاله
اول مانده باز صلایه نمایند پس در پیاله دیگر نموده آب
بران ریزند و حرکت دهند و در پیاله دیگر ریزند و درد آنرا باز
بسایند تا دیگر در ته کاسه چیزی نماند پس بگذارند توتیا را تا
ته نشین شود و آب بالا ایستد آن را دور کرده توتیا را
خشک نموده بکار برند. طریق تشویه توتیا آن است
که آنرا با آب سائیده قرص نموده در آتش نرم بر روی
سفال گذارند و بگردانند تا خشک شود و شیاف آن لطیف تر
است و مقوی چشم و حافظ صحت آن و مغسول آن مجفف
بی لذع است. دستور پروردن توتیا با آب غوره بگیرند
توتیای کرمانی کوفته بیخته نرم بسایند و در ظرف چینی یا شیشه

در آب غوره که خوب صاف کرده باشند بخیسانند و تا نه
روز هر روز آب غوره را تازه کنند پس از نه روز که مکرر
با آب غوره صاف تازه پرورده باشند بر روی سنگ سماق اندازند
و آب غوره که خوب صاف و بی جرم باشد با برف و یخ سرد کرده
باشند با آهستگی بسایند چون خشک شود باز آب غوره
سرد نموده اندک اندک بران ریخته بسایند تا آنکه بغایت
نرم سوده شود پس در سایه خشک نمایند و در ظرف
شیشه نگاهدارند و عند الحاجت بکار برند. صنعت
توتیای هندی که توتیای اخضر است آن ست که مس را
قلمهای باریک تنگ کرده ریزه ریزه بمقدار نصف باقلا
نموده و با ربع و ثلث وزن زاج سفید و بعضی بجای زاج گوگرد
ممزوج نموده در دیگ سفالی کرده سر دیگ را بند نموده و اطراف
آن بگل حکمت گرفته زیر آن آتش بسیار ملایم میکنند
تا زاج و یا کبریت بتدریج سوخته شود و چون دانستند که
تمام سوخته شد فرود می آورند و سر دیگ را کشاده آنچه مس
سوخته باشد جدا کرده نگاه میدارند و تتمه را باز با زاج
و یا کبریت بهمان وزن ممزوج نموده در دیگ می کنند
و بهمان نحو بسازند و همین عمل را مکرر می نمایند تا تمام
سوخته شود پس مسهای سوخته را در آب بسیار حل کرده
در حوضی میریزند و سه چهار روز میگذارند تا متعفن گردد
پس بر هم زنند و زمانی میگذارند که درد آن ته نشین
شود آب سبز بالای آنرا گرفته در ظرفی نگاه میدارند
باز روز دیگر بر هم زده آب سبز بالای آن را می گیرند و
در آب روز اول میریزند همین عمل میکنند تا دیگر آب
رنگین نشود پس آبها را در دیگ مسی کرده میجوشانند تا غلیظ
گردد پس در دیگ گلی جوش میدهند تا خشک و منعقد گردد
پس دیگ را فرود آورده از میان آن بر می آورند
و اگر بر نیاید دیگ را شکسته بر می آورند.

فصل در ذکر نسخ حبوب توتیای هندی

حب توتیا که جهت آتشک نافع است. صنعت
آن توتیای اخضر هندی کات هندی مردار سنگ از هر
یک درم بلیله زنگی سیاه یکدرم در آب لیموی کاغذی یک
شبانروز سحق بلیغ نموده حبوب بندند هر حبی بقدر ماشی

دور سایه خشک نمایند شربتی یک حب با شوربای گوشت
و با آب لیمو سائیده بر موضع زخم طلا نمایند. ایضاً حب
توتیا جهت آتشک. صنعت آن توتیای هندی هلیله
زنگی از هر یک سه مثقال رسکپور چهار رتی قرنفل بیست
و یک دانه فوفل دکهنی یکدانه جمیع اجزا را در آب یک عدد
و یک لیموی کاغذی سائیده حبوب بندند هر حبی بقدر
نخودی شربتی یک حب تا هفت روز و اگر جراحت
باشد با آب لیمو یا آب خالص سائیده نیز طلا نمایند
و غیر نان و شیربرنج هر چه خواهند نخورند. حب توتیا
بنسخهٔ دیگر جهت مرض آتشک. صنعت آن نیله تهوتها
یک توله پوست هلیلهٔ کابلی سه توله هر دو را دوازده
پاس متوالی با آب لیمون کاغذی صلایه نموده بعد از آن
حبوب بندند هر حبی بقدر نخودی شربتی یک حب
با آب لیموی کاغذی فرو برند و اگر زخم بزرگ باشد
قدری از آن حب را با آب لیمو سائیده بر آن بمالند.
حب دیگر توتیای هندی یک توله هلیلهٔ سیاه دو
توله حب السلاطین دوازده دانه هر سه را با پنجاه
عدد آب لیموی کاغذی سائیده حبوب بندند هر حبی
بقدر نخودی شربتی یک حب با آب لیمو بخورند
و سوده یک حب را بر زخم طلا نمایند. دواء التوتیا
جهت آتشک و جذام و قروح خبیثه نافع و مجرب
صنعت آن بگیرند یک عدد لیموی کاغذی
و از میان ببرند و یک سرخ توتیای هندی را بسوزانند
آن مقدار که خاکستر گردد و بر یک حصهٔ آن بپاشند و بگذارند
تا تمام آب آن مکیده شود پس حصهٔ دوم را نیز بمکند
و بالای آن یک پیاله شوربا از هر گوشتی که باشد و اگر گوشت
موجود نباشد و یا نخورند مانند بعضی هنود ماش یعنی مونگ
را با برنج جوشانند تا خوب طبخ یابد و مهرا شود صاف
نموده با اندک نمک و پیاز بگهار داده نیمگرم بیاشامند
و معنی بگهار در ماش ذکر خواهد یافت ان شاء الله
تعالی پس قی آورد و بعضی را بشدت رطوبات
غلیظهٔ لزجهٔ زرد رنگ دفع نماید و اسهال نیز کند بهمان
نوع اخلاط و تا ده روز همچنین بعمل آورند ان شاء الله تعالی

شفا حاصل میگردد و هر نوع علت که باشد.

فصل در بیان ذرور در آنکه اصل و عمود آنها توتیا است

ذرور اغبر قروح چشم و باد سبل و جرب را سود دارد.
صنعت آن توتیای کرمانی مغسول شیح محرق مغسول
نبات سفید از هر یک پنج درم انزروت سفید پرورده
شیاف مامیثا از هر یک درمی نیکو سحق نموده استعمال
نمایند و در نسخهٔ دیگر این ذرور انزروت شیاف مامیثا
داخل نیست. ذرور دیگر دمعه و جرب را سود دارد و
روشنی چشم بیفزاید و پیران را موافق باشد صنعت
آن توتیای کرمانی سه درم هلیلهٔ زرد صبر زرد دار
فلفل زرد چوبه از هر یک پنج درم فلفل سیاه دو درم
کوفته بیخته چون سرمه بکار برند. ذرور دیگر نافع است
از جهت درد چشم کهنه و سرخی و آب رفتن از چشم را
صنعت آن توتیا کمی مغسول نشاسته سفید آب قلعی
مساوی کوفته بیخته ذرور نمایند. و شیافاتیکه اصل
و عمود در آنها توتیا است در حرف الشین ذکر خواهد
یافت ان شاء الله تعالی.

فصل در بیان مراهم توتیای

مرهم توتیا که جهت جراحت قضیب سودمند باشد
صنعت آن توتیا بیست درم صلایه کرده با موم
زرد غیر مستعمل بوزن آن و روغن گل سرخ یکصد
درم درهم گداخته مخلوط کرده در هاون بدسته بمالند تا
یکسان شود و استعمال نمایند و در نسخهٔ دیگر روغن گل
و موم زرد از هر یک پنجاه درم است. مرهم دیگر که جراحت
قضیب را به نهایت مفید است و قروحی را باصلاح می آورد
صنعت آن توتیای کرمانی پوست تخم مرغ مکلس
کاغذ سوخته از هر یک یک جزو و مردار سنگ یک جزو
و نیم انزروت سفید دم الاخوین از هر یک دو جزو
کوفته بیخته با موم و روغن گل گداخته بدستور مرهم
سازند. و در نسخهٔ دیگر زاج سوخته یک جزو داخل است
مرهم دیگر که جراحت قضیب را در دو روز باصلاح آورد
صنعت آن قنه توتیای هندی مازوی سبز از هر یک دو درم

قنه را در هاون چوبی با آب گرم نرم سازند و از پارچهٔ تنگی
صاف کنند و قدری سیماب را با آب دهان کشته توتیا
را در سفال آب ندیده بریان کرده با سائر ادویه نرم
بکوبند و از حریر بیخته موم سفید غیر مستعمل در روغن گل
سرخ یا روغن کنجد گداخته ادویه را با آن داخل کرده
در هاون بدسته بمالند تا یکسان شود پس اول مرتبه
محل زخم را با آب نیمگرم که در آن برگ حنا و جده جوشانیده
باشند بشویند اما این مرهم را وقتی بگذارند که مراد
تجفیف قروح باشد. مرهم توتیا بنسخهٔ حکیم لطف الله
صنعت آن توتیا مرکی صافی زاج علک البطم انزروت
از هر یک هفت درم زفت رومی چهار درم
موم شانزده درم روغن زیتون یکصد و پنجاه
درم موم و زفت را در روغن بگدازند و صموغ
را حل کرده داخل نمایند که یکسان و مرهم شود و در
ظرف چینی نگاه دارند و بکار برند. مرهم توتیا که
جمیع قروح اعضای عصبانی خصوص قروح رطبهٔ
قضیب و انثیین و عجان و مبدا مقعده را نهایت
مفید است. صنعت آن توتیای کرمانی مغسول
صبر سقوطری انزروت سفید کندر شادنج مغسول
پوست درخت غرب سوخته شب یمانی زاج محرق
مازوی سبز گلنار فارسی اقاقیا اجزا متساوی کوفته
زنجار نیم جزو اقماع رمان حامض دو جزو مجموع
را در روغن گل سرخ مرهم سازند. مرهم توتیای
دیگر همین منفعت دارد. صنعت آن توتیای
کرمانی مغسول مازوی سبز از هر یک دو درم زاج محرق
انزروت سفید قنه از هر یک یکدرم موم را در روغن
گل سرخ گداخته ادویه را با آن ممزوج کرده مرهم سازند
مرهم دیگر منقول از مجربات حکیم مهدی که جهت
کیهٔ ارمنی که نهایت با وجع شدید باشد. صنعت
آن توتیای هندی را با پیه گردهٔ بز سرشته بر زخم
گذارند و بعد از آنکه دیگر مرهم بر لحم بچسبد قدری روغن
کشنیز بر زخم بچکانند تا خوب به شود. مرهم دیگر
سریع الاثر و مجرب جهت آتشک و قروح خبیثه

صنعت آن توتیای اخضر هندی یک ماشه کات هندی
سفید مغز تخم بیدانجیر که کهنه و فاسد نشده باشد از هر یک
یک توله توتیا و کات را سائیده و با مغز بیدانجیر تا یک
ساعت خوب حل نمایند و عندالحاجت بر زخم بمالند
انشاء الله تعالی در دو سه دفعه صحت حاصل میگردد
و دستور مالیدن آن آنست که زخم را از چرک و ریم
و رطوبت خوب و خشک نمایند که مطلق دران رطوبت
نماند و مرهم را بر دودی دران بمالند بنحویکه تمام جوف و
اطراف آنرا فراگیرد که هیچ جای میان آن و عضو صحیح
خالی نماند و دو سه ساعت به نشینند و حرکت نکنند پس
حرکت نمایند و راه روند مانع نیست و تا زخم در زیر مرهم
باقی است مرهم دران چسپیده میباشد و بعد چاق
شدن خود بخود جدا میگردد و احتیاج مرتبهٔ دیگر نمیباشد
الاناور، توبال معرب از تفال فارسی است و آن
چیزیست که از مس و آهن تفته در حین کوفتن
آن ریزد و از مطلق آن مراد توبال مس است و بهترین
آن مائل بسیاهی و سرخی و براق و رقیق است که قبرسی
نامند در سوم گرم و خشک و ملطف و جالی و جهت
جرب و حکه و سبل و قلع بیاض و منع زیاده شدن
قروح خبیثه و التیام قرحهٔ چشم و خشونت اجفان و
بردن گوشت زیادهٔ صلب جراحات و آشامیدن
مغسول آن با علک البطم یا آرد گندم یا صمغ عربی
مسهل مقوی بلغم و جهت استسقا و اخراج ماء اصفر
نافع و زیادهٔ آن باعث سحج و قرحهٔ امعا است و
ناشتا آنرا استعمال نباید نمود و دراضمده و مراهم و آب
مغسول آن در نهایت لطافت و حدت میباشد و تو
بال الحدید در چهارم خشک و حابس اسهال خون
و مانع خفقان و ذرب و ضعف باه و در سائر خواص
قریب توبال نحاس است و چون در لته بسته در جای
نمناک خصوصاً لخت حمنا یک هفته بگذارند زعفران
میشود آن بجهت بردن جرب عین و جلا و حمرت
آن و با ربع آن نوشادر و قیح جهت سلاخ و سبل
آزموده است و با سرکه و عسل محلل اورام است

باب التاسع الیاء المثناة التحتانیه

تیزاب فاروقی که اگر کاردی دران اندازند
فولادش گداخته شود و دسته درست بماند، صنعت
آن بگیرند شورهٔ قلمی دو باره و بوزن آن زاج
سفید و زاج وزن شوره نوشادر یکپانی و این جمله
را باهم صلایه کرده در قرع و انبیق تصعید کنند تا تیزاب
بچکد و باید که از طلوع صبح تا بوقت زوال آتش معتدل
دهند در یکپاس قرع سرخ شود و بعد ازان انبیق
دودی پیدا کند و سرخ شود و بگذارند که آن دود سفید
شود و چون سرد شود فرود آورند، حکیم میر محمد مومن گفته
که تیزاب فاروقی مستعمل ضرابیان است و جدا
کنندهٔ طلا از نقره است که باهم مخلوط باشند چون
گداخته دران ریزند و باید که سه چندان مغشوش باشد
و در زجاج مطین باشد ملایم بجوشانند پس قطعهٔ مس
دران اندازند و نقره از طلا جدا شده بر بالا آمده بر مس
ملحق میگردد و طلا خالص ته نشین میشود و در امور علاجات
جهت بردن گوشت زیاده و بهق و برص و حکه و
جرب غیر متقرح و رفع آثار جلد مستعمل است و در
بعض اعمال کیمیا مؤثر دانسته اند، صنعت آن
زاج سیاه دو جزو دراباد و جزو شوره بسیار صاف
نمود و قلمی بقرع مطین و انبیق تقطیر کرده و یا در دیگ
ریگ و خاکستر با قرع غیر مطین بعمل آورند و گویند چون
در قرع زیبق ریخته ازین آب به قدر ثلث قرع
اضافه نمایند و تقطیر کنند زیبق را مکلس میسازد
تین بفارسی انجیر نامند بری و بستانی می باشد
و هر یک آن نر و ماده و بری آن غیر جمیز و برگ
و بارش کوچکتر و در شکابن ابو الجیر نامند باتیمیت
و بسیار گرم و تند و محلل قوی و ضماد آن در رفع
خال و ثالیل نافع و شیر آن در افعال قویتر از شیر
بستانی است و تازه بستانی در اول گرم و در دوم
تر و بهی و کثیر الغذا تر از سائر میوه ها است سریع الانحلال
و مسکن حرارت و تشنگی و معرق و ملین طبع و مسهل
برفق و کاسر قوت غضبی و مبرد دل و مسمن بدن

خصوصاً چون چهل صباح با قدری انیسون تناول
نمایند و در تسمین عدیل ندارد و مفتح سده و مقوی جگر و
دافع سده و ورم طحال و بواسیر و عسر البول و هزال
گرده و خفقان و ربو و سعال و درد سینه و خشونت
قصبهٔ ریه با گردگان خوردن جهت امان از ضرر سموم
قتاله و با سداب نائب مناب تریاق و با بادام و پسته
مصلح بدنها و زیاده کنندهٔ عقل و جوهر دماغ و تازه و
خشک آن با مغز قرطم و یکدانگ و نیم بورهٔ ارمنی
مسهل قوی اخلاط غلیظه خشک آن در دوم گرم و در
اول تر و در جمیع مراتب مذکوره ضعیف تر از تازه و
معطش و ثقیل و ملین و دافع مواد عفنه بطرف مسامات جلد
لهذا اکثار آن مولد قمل است و با مغز گردگان جهت دفع
قولنج و صاحبان یبوست طبع و تفتیح مجاری غذا و تسمین
بدن و گزیدن عقرب و رفع سورت ریاح مؤثر است
و ضماد آن با آرد گندم و جو منضج و محلل ورم بناگوش
و ملها و با پوست انار جهت داحس و با زاج جهت قروح
ساق و با خردل جهت خارش گوش و دودی و با بورهٔ
ارمنی جهت بهق و امثال آن و آب مطبوخ آن با
جابه جهت سینه و ریه و با سداب و انیسون جهت ریاح و
سده و نافع و سوختهٔ آن در سفید کردن دندان بی عدیل
و مقوی لثه و قاطع نزف الدم و با موم روغن جهت
شقاق که از سرما بهم رسیده باشد و حقنهٔ آن با سداب
جهت مغص مفید است و انجیر نارس ملین و جاذب
و با تریاقیه و ضماد پختهٔ آن جهت خنازیر و تعقد عصب
و با سرکه و نمک جهت قروح رطبه و با عسل جهت
گزیدن سگ دیوانه و با کرسنه جهت گزیدن ابن عرس و
طلای آن با برگ خشخاش جهت اخراج استخوان شکستهٔ
ریزه شده مؤثر و شیر انجیر مسهل قوی و خطرناک و منجمد
کنندهٔ کل ذائب و آب کنندهٔ کل منجمد است و اکتحال
آن جهت نزول آب و حمول آن با زردهٔ تخم مرغ و موم
مدر حیض و منقی رحم و مخرج جنین و ضماد آن با حلبه جهت
نقرس بارد و با آرد جو جالی جرب متقرح و قوبا و کلف
و بهق و طلای آن جهت گزیدن هوام و سگ دیوانه

دستون آن جهت دندان متاکل و ورق آن با پیه
جهت قلع ثالیل سفید و برگ تازه آن جهت گزیدن
سگ دیوانه و جهت التیام جراحات و خشک آن با سرکه
جهت تقشر جلد و طلای آن با آب جهت ریختن موی
و طبیخ آن جهت استخوان کوفته یافته نافع و سائر اجزای
آن فی الجمله نفعی در صرع و جنون و وسواس است و ثمر
وی تر است چون انجیر را در سرکه نه روز بخیسانند هر روز
نه عدد آنرا با سرکه آن بنوشند و بعضی را که بیده ضماد
نمایند جهت تحلیل سپرز مجرب دانسته اند و چون با مساوی
آن مغز کردگان کوبیده روزی بیست مثقال آن
بخورند بالخاصیه اطلاق بنمایند و مجرب است و مضر
جگر ضعیف و مصلحش کردگان و صعتر و انیسون و
مصلح انجیر تازه سکنجبین و شربت ترنج و ریباس و بدلش
در ادویه شش مغز چلغوزه و قدر شربتش از خشک
آن تا سی مثقال و از تازه آن تا یک رطل •

فصل در بیان نسخ شراب تین

شراب تین مشهی و کثیر الغذاء و مسمن بدن و ملین طبع است
و موجب امان از ضرر سموم و البلغ ازطین است صنعت
آن بگیرند انجیر زرد و صرفه خشک دیک یک من آنرا نیکو شسته در
پنج من آب صافی یک شب خیسانیده روز دیگر
بجوشانند تا آب بنصف رسد فرود آورده بپالایند
و یک رطل و نیم عسل سفید داخل کرده بقوام آورند
شربتی تا سه اوقیه • شراب تین مقوی که سید اسمعیل در ذخیره
از برای تقویت باه ذکر کرده • صنعت آن انجیر زرد
خشک فربه بجمن حلیه سه درم اول مرتبه انجیر را بشویند
و در آن مقدار آب که چهار انگشت از روی وی برگردد
بخیسانند و اگر زمستان باشد سه چهار روز و اگر تابستان
باشد یک شبانروز و اگر ربیع و خریف باشد دو روز و
یک شب در جای گرم بگذارند تا آب قوت انجیر را بستاند
پس آنرا جوشی با حلیه داده بپالایند و آب مطبوخ صافی
نموده را در دیگ سنگی کنند و هموزن آن عسل سفید خوشبوی
مصفی داخل نمایند پس بگیرند تخم بلیون و تودری گلگون
و تودری زرد از هر یک دو درم زنجبیل سه درم دارچینی نیم با
سه باغمی جوزبوا دانه هیل بوا از هر یک یک درم همه را کوفته در
کیسه کتان کشاده کرده چنانکه ثلث کیسه خالی باشد و سر
آنرا محکم بسته در دیگ افگنند و بجوشانند و هر لحظه صره را
بمالند و بفشارند تا صره از دانه فارغ شود و شراب
بقوام آید پس فرود آورده سرد کرده نگاه دارند •
شراب تین مقوی مسطور در حاوی صغیر ابن الیاس
نافع از برای ربو و سعال مزمن و وجع ظهر و کلیه بارده
صنعت آن بگیرند انجیر سفید خشک کرده یک من و در
پنج من آب صافی بجوشانند تا به نصف رسد پس از
آتش فرود آورده بمالند و بپالایند پس در هر سه رطلی
ازان طبیخ یک رطل عسل سفید خوشبوی مصفی داخل
نمایند و بگیرند دارچینی سیلانی قرنفل خولنجان از هر یک
یکدرم زعفران نیم درم سوای زعفران باقی ادویه
را نیمکوفته در کیسه کتان کشاده کرده سر آنرا محکم بسته در آن
اندازند و بپزند و لحظه بلحظه کیسه را بمالند و بفشارند تا
بقوام آید پس از آتش فرود آورده زعفران را
بگلاب سوده در آن داخل نمایند و چون قدری
سرد شود صره را نیکو بمالیده بفشارند و دور کنند و شراب
را در ظرف چینی یا زجاجی نگاه دارند و در نسخه سفاسی
انجیر دو من و سنبل الطیب نیز داخل است • شراب
تین دیگر که ربو و سعال و ضعف گرده را نافع باشد
و باه را قوت دهد و سینه و طبع را نرم کند صنعت آن
انجیر سفید رسیده مویز طایفی بیدانه از هر یک دو رطل
ترنجبین صد درم در دو من آب جوشانیده بپالایند و
با دو رطل عسل صاف یا فانید سنجری بقوام آورند شربتی
ده درم • شراب تین دیگر که طبع را نرم گرداند و قولنج را
نافع بود و ریاح را دور کند و پیران را موافق باشد •
صنعت آن بگیرند انجیر زرد فربه خشک کرده یک من
و بشویند و در چهار من آب بپزند تا به نصف رسد پس
فرود آورده بمالند و بپالایند و فانید نیم من در آن
داخل کنند و بجوشانند و در حین جوش صره که در آن زنجبیل
و خولنجان کوفته از هر یک یکدرم باشد در آن اندازند و
لحظه بلحظه کیسه را بمالند و چون بقوام آید فرود آورده سرد کرده
در ظرف چینی نگاه دارند شربتی دو اوقیه • شراب تین
نسخه اطبای هند منقول از ترجمه ماهر جهت درد کمر و درد
گرده و مثانه و رحم و جگر و مغص و ورم سپرز و عرق النسا
و نفث الدم و ربو و فواق و خفقان و قرحه امعا و تپ
دائره و گزیدن هوام و مفاصل مفید • صنعت آن انجیر
زرد فربه خشک کرده درازیانه از هر یک یکصد و پنجاه مثقال
در آب بخیسانند پس بجوشانند تا بثلث رسد پس صافی
نموده شیره برگ گل شبنم تازه شصت مثقال قند سفید
ششصد مثقال داخل کرده بجوشانند تا بقوام آید و
یکصد و پنجاه مثقال ریوند چینی سوده که اول بگلاب
تر کرده باشند و یازده مثقال روغن گاو چرب نموده
داخل کنند و از ده مثقال تا بیست مثقال استعمال
نمایند • لعوق تین منقول از بیاض قرابادین بسط
میرزا محمد باقر حکیم باشی که در آنجا مجربات خود را ذکر
کرده از اسهال صفرا کشنده و سرفه خشک را نافع باشد
صنعت آن انجیر زرد ده دانه گاوزبان سه درم عناب
سپستان از هر یک ده دانه گل بنفشه پنج درم جوشانیده
بپالایند فلوس خیارشنبر شش درم ترنجبین خراسانی یازده
درم در آن حل کرده صافی نموده روغن بادام شیرین
داخل نموده بنوشند میفرمایند که صواب آن است که اینها
دوا در مطبوخات مذکور شود و باسم مطبوخ تین مسهل باشد
ماء التین تنگی نفس و ربو و سرفه بلغمی را سود دارد چون
چهار اوقیه آنرا با یکدرم روغن بادام شیرین بخورند •
صنعت آن انجیر زرد ده دانه مویز طایفی منقی از تخم
یازده دانه عناب سپستان از هر یک سی دانه پرسیاوشان
سه درم اصل السوس خراشیده نیمکوفته هفت درم تخم
خطمی تخم خبازی از هر یک دو درم جمله را در دو رطل
آب بجوشانند تا به یک رطل رسد بمالند و صافی نمایند و
بکار برند • محلل تین یعنی پرورده انجیر در سرکه نافع از
برای تحلیل صلابت سپرز • صنعت آن بگیرند انجیر زرد
خشک را و پاک بشویند بتعجیل که رطوبت در جرم آن اثر
نکند پس بپارچه رطوبت آنرا نشف نموده خشک کرده
در سرکه انگوری تند بیندازند که چهار انگشت سرکه بر بالای

آن باشد و بگذارند تا برسد هر صبح ناشتا یک دانه تا پنج دانه
آن را با قدری ازان سرکه مطبوخ بخورند و انجیر نیم رس و
خام محلل نیز این فعل دارد + مطبوخ تین لی جهت ورم
جدری و نضج مواد بلغمیه + صنعت آن انجیر زرد از
سه عدد تا پنج عدد عدس مقشر هفت مثقال لک مغسول
انجام کثیرا از هر یک سه مثقال رازیانه دو مثقال در
یک رطل و نیم آب بآتش ملایم طبخ نمایند تا بنصف
رسد مالیده صاف نموده قلیلی زعفران در ان
حل کرده نیمگرم یا سرد بیکدفعه یا بدو دفعه بخورانند و جهت
اطفال مقدار آنها را کمتر اخذ نمایند + مطبوخ تین دیگر لی
ازان اقوی + صنعت آن انجیر زرد خشک نه عدد نخود
خام عدس مقشر زردک خام با پوست تازه و اگر نباشد
خشک آن ماش هندی از هر یک هفت مثقال گل
نیلوفر خام از هر یک دو مثقال کثیرا برگ گل شقائق
از هر یک یکمثقال در یک و نیم رطل آب جوشانند تا به نیمه
رسد مالیده صاف کرده سرد نموده بیکدفعه یا بدفعات بخورانند
و در نسخه دیگر گل نیلوفر کثیرا و گل شقائق داخل ندارد و اگر این را
بطریق نقوع بخورند نیز خوب است + تیواج پوست درختی
است شبیه به پوست درخت چنار گویند پوست درخت
لسان العصافیر بلاد خطا است و ظاهر طالیسفر باشد
در آخر دوم گرم و خشک و قابض و بسیار تلخ و سفوف
آن با دوغ ماست چکیده و رب قابضه جهت اسهال
مزمن بارد و بواسیر و قطع خون بواسیر و با نیلوفر نیز جهت
اسهال بواسیر و ضمادش با سرکه جهت سرد سر از اورام
رخو و سنون آن جهت درد دندان و تقویت لثه و نزله
رطوبی و بخور آن بجهت دفع وبا و طاعون عجیب الاثر و بدستور
جهت بواسیر و شقاق مقعده و درد آن و درد رحم و
فرزجه آن جهت قطع سیلان رحم و حیض مفید است و نیم
مثقال آن با یک مثقال نیلوفر در حبس اسهال مجرب
است و قدر شربتش تا یک مثقال و مضر محرورین و
معطش و مورث التهاب احشا و مصلحش کثیرا و رب فواکه
است و آنچه بتحقیق پیوسته غیر طالیسفر است و تیواج هندی را بلغت
هندی کالا کورا نامند و گویند آن پوست درخت لسان العصافیر

است که در هندوستان درخت آنرا کریه بضم کاف
وکسر راء و فتح یای مثناة تحتانیه و ها پوست آنرا کریه کا
چهال زیرا که چهال بلسان ایشان پوست درخت
را گویند و در خواص قریب است به تیواج خطائی که
قشری است شبیه به پوست چنار و طبیعت آن را
سرد و خشک گفته اند در دوم یا سوم جهت بواسیر خونی
نافع و مجرب دانسته اند شربتش چهار مثقال و طریقه استعمال
آن چنان است که هفت مثقال آنرا نرم صلایه کرده
با روغن بادام شیرین سرشته حب سازند و پنج روز آن
چهار ابیل (?) نمایند روز اول یکمثقال و روز دوم یک مثقال
روز سوم یک مثقال و دو دانگ و همچنین هر روز یکدانگ
بیفزایند که تا پنج روز تمام خورده شود و غذا روز یکم تبه (?)
وقت ظهر چلاو با زرده تخم مرغ روز پنجم مسکه تازه گاو
با چلاو بخورند قطع بواسیر نماید و مجرب الکل است جهت
رعاف اندکی ازان سوده در بینی نفوخ نمایند و اندکی
با گلاب و صندل و کافور سرشته بر پیشانی طلا نمایند و جهت
نفث الدم یک مثقال ازان با مثل آن لحیة التیس
میل نمایند و جهت منع سیلان خون جراحت نرم سوده
بپاشند و جهت حبس اسهال دموی با شیره تخم خرفه بریان
نیم مثقال آنرا بیاشامند و مضر سفل و مصلحش بزرقطونا
و روغن بادام است + جوارش تیواج جهت اسهال
دموی و بواسیر و نزف الدم از عضو یکه باشد مفید
صنعت آن تیواج خطائی سه مثقال پوست بیخ
انجبار کهربا سوده طباشیر مروارید ناسفته صلایه کرده
از هر یک یک مثقال گل مختوم دم الاخوین کثیرا از هر
نیم مثقال ادویه کوفته بیخته با سه وزن مجموع ادویه شربت
سیب و به شیرین یا شربت حب الاس یا انجبار بسرشند
بعد آنکه بقوام آورند و اگر مزاج حرارت بسیار باشد
با شراب سیب و به زرشک شربتش یک مثقال با شیره تخم
خرفه و خشخاش و حب تیواج جهت امراض مذکوره
نافع است + صنعت آن تیواج خطائی پوست بیخ انجبار
از هر یک یک مثقال مروارید ناسفته بسد محرق مرجان
قرمزی کهربا شمعی دم الاخوین کثیرا الطین مختوم طین داغستانی

فادزهر معدنی از هر یک نیم مثقال احجار را بر سنگ
سماق نرم سوده سائر ادویه کوفته بیخته با آب برگ
بارتنگ سرشته حبوب سازند و اگر خواهند بطریق
سفوف نگاهدارند شربتش یک مثقال با آب خالص
یا آنچه مناسب باشد فرو برند + سفوف تیواج جهت
اسهال بواسیر نافع + صنعت آن تیواج خطائی یکدرم
کثیرا نیمدرم گل نیلوفر دو درم کوفته بیخته سفوف سازند جمله
سه شربت است + مرهم تیواج جراحتهای قضیب و خصیه
و فرج را نافع است + صنعت آن تیواج خطائی پوست بلیله
زرد بیخ محرق توتیای کرمانی شیر خشت خراسانی
از هر یک یکمثقال مرداسنگ ده مثقال بازوی سبز مجعده (?)
سفیداب قلعی پنجمثقال صبر سقوطری طلق محلول مرجان
سفید از هر یک سه مثقال افیون نیم مثقال صابون
عراقی قدری موم زرد غیر مغسول روغن گل سرخ روغن
شیخ صنعان از هر یک بقدر کفایت موم و صابون را در
روغن بگدازند و سائر ادویه کوفته بیخته خوب با آن سرشته
و مرهم ساخته استعمال نمایند

کتاب الثاء المثلثة

باب الثاء مع العین المهملة

ثعلب بفارسی روباه نامند و آن حیوانی معروف
است و پوست آن در گرمی قریب بسمور جهت مبرودین
و مرطوبین و نطول طبیخ زنده و مذبوح آن جهت درد
مفاصل و طبیخ زنده آن قوی تر است خصوصا که در
زیتون جوشانیده باشند و جهت تعقد و صلابت
مفاصل نافع و باعث سرعت راه رفتن اطفال و رفع
اعیا و آشامیدن یک مثقال از ششش آنکه خشک
کرده باشند با آب و عسل جهت ربو و سرفه و طلای آن
با پوست سوخته تخم مرغ جهت داء الثعلب مجرب
و پیه آن جهت درد گوش و با روغن زیتون و امثال آن
جهت نقرس و دردهای بارده و سقوط زهره آن باهم
وزن آن آب کرفس در هر ده روز یکبار جهت ابتدای
جذام و زیاده نشدن آن بغایت موثر و گوشت آن
جهت مبرودین و قروح حاره و صاحبان استسقا مفید

وخاکستر پوست آن جهت سوختگی آتش و نواصیر و قروح
حاره و تدهین دست و پا به پیه آن مانع مضرت سرما
و نگاه داشتن دندان آنرا جهت منع زیاد کردن سنگ
مجرب دانسته اند و مالیدن پیه آن بر چوبی و نصب
کردن آن در موضعی از خانه سبب اجتماع ککها در آن
است آبزن طبیخ ثعلب نشستن در آن نافع است از برای
وجع مفاصل و تعقد و صلابت آنها و باعث سرعت
راه رفتن اطفال است و رفع اعیا میکند و صنعت
آن بگیرند ثعلب زنده یا مذبوح و زنده آن اقوی است
و در آب خالص و زیت بجوشانند و طبخ آن در زیت
اقوی است که زنده آنرا گرفته دو دست و پای آنرا محکم
بسته در آب یا در زیت انداخته بپزند تا مهرا شود و در خشتی
کرده در حالتیکه گرم باشد علیل در آن نشیند تا سرد شود
بخور ثعلب جهت فالج و استرخا و تمدد و عسی و امتلائی نافع
صنعت آن بگیرند ثعلب را در همان قسم زنده درست
و با بسته در آب زیت یا روغن کنجد طبخ دهند و در حین
طبخ سر ظرف را بپوشند تا بخار و قوت آن بیرون نرود
و چون خوب طبخ یافت و مهرا شود مریض را در چارپایه
که پایهای آن از زمین بلند باشد و سطح آنرا از جزران
بافته باشند بطرف علت بخوابانند و لحافی بر آن بپوشانند
که سر آن برای نفس کشیدن بیرون باشد پس دیگ با همان بخور
سر پوشیده زیر چارپایه بوده اطراف چارپائی را مسدود
کنند که بخار اصلا بیرون نرود و هوا هم نرسد پس سر دیگ
را اندک اندک باز کنند تا بخار آن بقدر مطلوب ببدن
مریض برسد و عرق کند تا تمام بخار گرفته شود و مریض
و مریض همان قسم خوابیده باشد اگر برهنه باشد بهتر
و صبر کنند تا عرق بر بدن او خشک شود پس لباس را
گرم کرده بپوشند و برآید و اگر لحاف از عرق تر شده باشد
لحاف دیگر را گرم نموده از بالای آن بپوشند و لحاف
تر شده را از زیر با آهستگی که هوا نرسد برآورند و بدن را
نیز بپارچه گرم نموده خشک میتوان نمود و اگر از یک
دفعه کفایت نشود مکرر نمایند۔

باب الثاء مع الواو

ثوم بفارسی سیر و بهندی لهسن گویند و بری آن اسقورد
یون است و بستانی آن دو قسم میباشد یکی بسیار دانه
و یکی منحصر بیکدانه و بقدر پیاز کوچکی و آن کمتر است
و جبلی آنرا بفارسی موسیر نامند و برگش عریضتر
از برگ نرگس و گلشن به نقش و بیخش یک عدد و
بی دندانه و بزرگ مقدار و در بوی مانند بستانی و
بهتر از همه بستانی مشهور پر دندانه است در آخر سوم
گرم و خشک و با رطوبت فضلیه و محلل و مدر بول و
و حیض و عرق و مفتح و جالی و جاذب و مجفف رطوبات
معده و مفاصل و حرارت آن شبیه بحرارت غریزی
و ملطف و ترقیق کننده خون و با قوت تریاقیه و
خوردن با مراعات زمان و مزاج و حد اعتدال
حافظ صحت و دافع مضرت آبهای مختلف و هوای
وبائی و تعفن آن است و جهت گزیدن هوام و سگ
دیوانه و تصفیه حلق و صوت و قطع اخلاط غلیظه و
قولنج ریحی و نسیان و ربو و سپرز و ریاح تهیگاه و در
مبرودین محرک باه و مولد منی و در محرورین مجفف
آن و معطش و جهت پیهای کهنه و قروح شش و درد
معده و مفاصل و رفع کرم شکم و زلو در حلق مانده و رفع
تشنگی که از بلغم و از سده ماساریقا باشد و تقطیر البول و
نیکوئی رنگ رخساره و تلطیف غذاهای غلیظه و جهت
ضیق النفس و فالج و رعشه و تحلیل اورام و حصاة
گرده و با شراب جهت سم افعی و دوام آن باعث
سقوط موی سفید و روئیدن موی سیاه و با انجیر و
سداب و با مغز گردگان قوی تر از فادزهر و مطبوخ
آن با ریزه و برگ صنوبر جهت تقویت دندان و با شیر
گوسفند و بعد از آن با روغن تازه و بعد از آنکه با عسل
سرشته باشند در تحریک باه بیعدیل و اکثار آن و عدم
مراعات مزاج و سن و فصل محرق خون و مضر بواسیر
و زنان حامله و شیرده و صاحبان زحیر و خنازیر
و مولد صفرا و سے بسیار تند و مضعف باصره و
مهیج امراض ناریه و منجر و مضر شش و مصلح آن است
پختن آن در آب با قلیلی نمک و اضافه نمودن

روغن بادام و روغن کره و استعمال کشنیز و سکنجبین و آب
انار ترش و شیرین و امثال آن و نشستن در طبیخ برگ و ساق
آن جهت احتباس حیض و اخراج مشیمه و طلای آن با عسل
جهت بثور لبنیه و قوبا و قروح رطبه سر و نخاله آن و بهق
و جرب متقرح و با برگ انجیر سیاه و زیره جهت گزیدن
ابن عرس و با جند و روغن زیتون جهت جذب سم عقرب
و با سرکه جهت تحلیل رطوبات غلیظه و ورم اعضا و ضماد
پخته آن با شیر جهت کشودن دمل و تضمید محرق آن
با عسل جهت ازاله رنگ خون منجمد در تحت پلک چشم
و با روغن بان جهت داء الثعلب و روغنی که از آن سیر
مکرر جوشانیده باشند جهت جمود خون در اطراف بدن
و شقاقیکه از برودت باشد و جهت مفاصل و قولنج
بلغمی و سیح شرا و ضماد آن نافع و غرغره با سرکه ترشی سیر
جهت اخراج زلوئی که در حلق مانده باشد و جهت وجع
مفید و مضمضه طبیخ آن با کندر جهت درد دندان بارد مفید
و بدل آن پیاز عنصل و سیر صحرائی و طلائی آن با نوشادر
جهت برص و بهق و با زفت جهت داخس و خشونت ناخن
و کجی آن و طبیخ آن کشنده قمل است۔ تریاق الثوم
در احادیث وارد است که این تریاق معروف است
بدوای شافیه و این تریاقی است که حضرت جبرئیل عم
از برای حضرت موسیٰ علیه السلام آورده در حالتی که فرعون
ضیافت آن حضرت علیه السلام و قوم او شان
کرده بود و در جمیع طعامها سم داخل کرده موسیٰ علیه السلام
بقوم خود بیش از خوردن طعام بهریک بقدر سر سوزنی
ازین تریاق خورانیده از آن طعامهای مسموم متضرر
نشدند و این تریاق نافع است از برای سرفه کهنه
و تازه و لقوه کهنه و تازه و قولنج کهنه و تازه و از برای
و بیله و کزاز و ریح شوکه و درد چشم و ریح سبل و از برای
شعر منقلب و از برای دردهای مزمن از بلغم خام و از
برای ضعف معده و از برای ام الصبیان و از برای
فزع زنان آبستن در خواب و سلی که شروع به تقیح گرده
باشد و زرد آب بطن که علت استسقا از آن حادث میشود و از
برای گزیدن جانوران سمی و گزیدن مار و عقرب و از برای

جمیع سموم و اعظم و اکبر تریاقات است صنعت آن
بگیرند سیر بستانی مقشر یک جزو و آنرا شکسته نرم کوبیده هر
مقدار که خواسته باشند و در پاتیلی کرده برافروزند در زیر
آن آتش ملایم و بریزند بران روغن گاو آنمقدار که
از سر سیر بابر گردد و با آتش ملایم بپزند تا روغن را جذب
کند و چون دیگر روغن را جذب نکند شیر گاو و یا شیر بز
تازه دوشیده بدستور روغن بریزند و سعی کنند و با آتش
ملایم بپزند تا شیر را جذب کند پس بگیرند شهد سفید خوشبوی
مصفی و بجوشانند و کف آن را بگیرند تا دیگر چیزی
از موم در غوره و حکر دران نماند پس آن سیر را دران
بریزند و برافروزند در زیر آن آتش بسیار نرم تا بآهستگی
بقوام آید پس بگیرند ده درم شونیز پاک کرده را و بکوبند
از بیخ بخنتن و پنج درم فلفل و مثل آن مرزنجوش و هر دو را
نرم بکوبند و همه را داخل کنند در ان سیر مطبوخ با عسل
و غیره بگردانند آنرا مانند خبیص یعنی چنگال حالکونیکه
بوده باشد بر آتش پس فرود آورده آن را سبو و
در ظرفی کنند و محافظت نمایند از غبار و باد و ظرفی
را که این معجون دران میکنند باید که از سمن بقری چرب
نمایند و معجون را دران کنند و آن را در جو یا در خاکستر
دفن کنند و چهل روز بگذارند که مزاج گیرد و این دوا
هر چند کهنه تر میشود بهتر میگردد و شربتی ازین تریاق
یک نخود است در ساعتی که برسد باین کس افعی شدید و
و در حدیث شریف وارد است که چون یکماه از ساختن
این دوا بگذرد پس آن نافع است از برای ضربان
وندانها و جمیع امراض که بحرکت در آمده باشد از بلغم بعد
از انکه فرا گرفته شود از ان بر ناشتا مقدار نصف جوزی
و چون در آید بماه دوم از ساختن آن پس آن نیکو است
از برای حمی نافض و باید که فرا گرفته شود از ان وقت
خواب مقدار نصف جوزی و آن نافع است در نهایت
نفع از برای هضم طعام و هر مرضیکه بوده باشد در چشم و
چون در آید بماه سوم پس آن نیکو است از برای مرهٔ
صفرا و بلغم محترق و هیجان هر علت که بوده باشد از صفرا
وقتیکه فرا گرفته شود صبح ناشتا و چون در آید آنرا ماه چهارم پس

آن نیکو است از برای ظلمت چشم و نفسیکه میگیرد مرد را
و حرکت میکند و میگیرد در شب وقت خواب و چون در
آید آنرا ماه پنجم فرا گرفته شود در روغن بنفشه با روغن کنجد و
فرا گرفته شود ازین دوا مقدار نصف عدسی و
حل کرده شود بر روغن مذکور و سعوط کرده شود بآن از برای
صداع مطلق یعنی صداع دائمی که بوده باشد آنرا
نوائب و چون بیاید آنرا ماه ششم فرا گرفته می شود
از ان قدر عدسی و سعوط کرده میشود بان از برای
صاحب شقیقه با روغن بنفشه در جانبی که دران
جانب مرض است و باید که سعوط کرده شود بآن بر ناشتا
اول روز و چون در آید ماه هفتم نافع است از برای
ریاح اذن هرگاه بچکانند در گوش حالکونیکه حل کرده
باشند مقدار عدسی از ان در روغن گل سرخ اول روز
و وقت و چون در آید براه ماه هشتم نافع است
از برای مرهٔ صفرا و هر جنبیکه دران خوف آکله است
و چون آشامیده شود با آب مالیده شود با هر روغنیکه خواسته
باشند بر موضع مرض بر ناشتا اول طلوع آفتاب و چون
در آید بران ماه نهم نافع است باذن الله تعالی از برای
سدر و بسیاری خواب و هذیان در خواب و ترس و فزع
وقتیکه فرا گرفته شود با روغن تخم ترب بر ناشتا و وقت
خواب مقدار عدسی ازین دوا و در نسخهٔ دیگر بجای
سدر سدد است و چون در آید براه ماه دهم نیکو
است از برای مرهٔ صفرا که حادث میشود صاحب
آنرا ملیله و تپ باطنی و اختلاط عقل چون بگیرند ازان
عدسی با سرکه و سفیدهٔ تخم مرغ و بیاشامند بر ناشتا با هر
روغنیکه خواسته باشند وقت خواب و چون بگذرد
بران ماه یازدهم نافع است از برای مرهٔ سوداوی که حادث
میشود صاحب آنرا فزع و وسواس چون فرا گرفته
شود از ان مقدار نخودی با روغن گل سرخ و آشامیده
شود بر ناشتا مقدار نخودی و آشامیده شود و وقت خواب
پس باید آن مقدار نخودیکه وقت خواب می آشامند
بغیر روغن باشد و چون برسد آنرا ماه دوازدهم پس باشد
نافع از برای فالج که تازه حادث شده باشد و فالج کهنه

چون فرا گرفته شود از ان مقدار نخودی و باید که وقت
خواب فالک نمایند هر روز باسی اد بار بیت که ترک
طعام و دان داخل کرده باشند و شب دیگر هم مثل شب
اول پرهیز کنند از سرکه و شیرینی و از شیر فرا گرفته باشند
و از بقول و ماهی و غیر اینها هر چه خواسته باشند بخورند
و چون برسد بماه سیزدهم نافع است از برای دیوانه و
خنده بی سبب و بعبث مرد با ریش خود باز بکردن و چون
بگیرند از ان مقدار نخودی و در آب سداب تازه حل
کرده اول شب بیاشامند و چون برسد این دوا بماه
چهاردهم بیاشامند نافع از برای تمام سموم و اگر بوده باشند
که آشامیده شود سمی که بگیرند تخم بادنجان و کوفته آب
در بریزند و آتش بجوشانند پس آنرا صافی نموده بیاشامند
ازین دوا مقدار نخودی یکمرتبه یا دو مرتبه یا چهار مرتبه
باب نیم گرم و از چهار مرتبه تجاوز نکنند و باید که بیاشامند
آن را نزد سحر و چون برسد این دوا بماه پانزدهم پس
بدرستیکه نافع است از برای تخمه و بلغم خام و از برای
ابرده و ارواح هرگاه فرا گرفته شود از ان مقدار نصف
بندقه و یا خرما بجوشانند و بیاشامند آن را وقتیکه بر
خواب روند و بیاشامند دران شب آشامیدنی
و نه فرد است آن طعام بسیاری خورند و چون برسد
این دوا را ماه شانزدهم فرا گرفته میشود از ان
نصف عدسی پس حل کرده میشود با آب باران تازه
که از ان روز یا از ان شب گرفته باشند و یا آب نگر
پس کشیده شود در چشم صاحب عمی عتیق یا حدیث
صبح شام و وقت خواب چهار روز متوالی پس به
درستیکه بری میشود از عمی و چشم آن روشن می گردد
و اگر درین چهار روز روشن نگردد پس تا هشت روز
بدستور مذکور بآن اکتحال نمایند و دیده نشده که برسد
هشت مگر آنکه شفا یافته باذن الله عز و جل و چون
برسد این دوا ماه هفدهم نافع است باذن الله
عز و جل از برای ضرر جن بگیرند از ان مقدار یک بندقه با
روغن پاچهٔ گاو و نه روغن پاچهٔ گوسفند وقت خواب
و صبح ناشتا و بگیرند از ان حبه و با روغن پاچهٔ گاو بآن

از این جسد نمایند و دیک نمایند بآن بدن را دو لکی شدید
و بگیرند از آن مقداری قلیل و بآن سعوط نمایند با روغن
زیت زیتون دبار و روغن گل سرخ زوده باشد سعوط
بآن آخر روز در حمام و چون برسد این دوا باه نیز و هم
نافع است باذن الله عز و جل از برای بهق آیخنان
بهقی که بوده باشد شبیه به برص الا آنکه چون تیغ زنند
موضع آنرا خون بیرون آید و باید که فرا گرفته شود از برای
این مرض از این دوا مقدار نخودی و آشامیده شود با
روغن بندق یا روغن بادام تلخ یا حب الصنوبر بعد
از طلوع صبح و سعوط کرده شود از این دوا مقدار حبه
با یکی از ادهان مذکوره و دلک کرده شود با این دوا
با نمک طعام جسد او را و داوی کوید که نسزاوار نیست
که نیز داده شود این ادویه از حد هایکه قرار داده شده
و گذاشته شده که ذکر یافته پیش از این بجهت آنکه اگر
مخالفت کرده شود هر آینه میگردد مخالفت عمل آنها
و نفع نمیدهند بجسد انسان و هرگاه برسد این دوا
با ماه نوزدهم فرا گرفته میشود حب الزیتان شیرین پس
نشر داده میشود و بیرون آورده میشود از آن آب
پس آشامیده میشود از این آب با شحم حنظل مقدار
یک حبه پس آشامیده شود از این دوا با آب گرم که موجب
شفا است از سهو و نسیان و بلغم سوخته و تبهای کهنه و
تبهای تازه بهم رسیده چون ناشتا آنرا بیاشامند و چون
ماه بیستم شود از ساختن این میباشد نافع باذن الله عز و جل
از برای کری گوش چون بجیسانند کنند را در آب پس
بگیرند آب آنرا و حل کنند در آن مقدار دانه عدس مثقالی
از این دوا و بچکانند در گوش او پس اگر شنیده بهتر والا
سعوط کنند صبح روز دیگر بآن آب مقدار عدسی و بریزند
بر یافوخ آن باقیمانده از سعوط را و میرسیم هرگاه سنگین
شود بر آن مرض و دراز گردد گردن و دراز گردد
زبان او باید فرا گیرد حب العنب حامض و نجوید
آنرا پس بیاشامد از این دوا پس بدرستیکه میگردد
منتفع بآن و موجب تخفیف مرض او میشود و چنین
این دوا کهنه تر میشود بهتر و باید که فرا گرفته شود

از کهنه تر از آن مقداری کمتر و توضیح وجه تسمیهٔ این
دوا بشافیه بلفظ تانیث که دال است بر جمعیت
بسبب اشتمال این دوا است بمنافع بسیار
فالج بکسر لام باصطلاح اطبا استرخای تمام نشعت
بدن است از سر تا بقدم و این اصطلاح موافق
است با لغت عرب زیرا که عرب میگوید فلجت الشئ فلجا
یعنی آنرا نشق نمودم بدو نصفت و بعض اطبا گفته اند
که فالج استرخای یکی از دو شق بدن است سوای سر و
صاحب کامل الصناعه برین قول است و قدمای
اطبا فرق میان فالج و استرخا نکرده و شیخ رئیس نوح
گفته که هرگاه فالج را بمعنی استرخا بگیریم مطلق پس
باشد از آن قسمی که بوده باشد عام هر دو شق بدن سوای
اعضای راس که اگر عام باعضای راس نیز باشد
سکته میباشد همچنانکه میباشد قسمی از آن مخصوص است
بیک انگشت و گفته که لقوه بفتح لام و کسر لام نیز علتی است
که منجذب شود بسبب آن یک شق از وجه
بسوی جهت غیر طبیعی پس بر آید نفخه و بزاق از دهان
از یک جانب و نیک باشد ملاقات هر دو لب و منطبق
نگردد هر دو پلک یک چشم بیکدیگر + دبیله بعضی گفته اند
که دبیله بلفظ تصغیر ورمی است که عارض گردد از داخل
آن موضعی که ریخته شود در آن ماده پس آنرا دبیله
گویند و آن مخصوص است باسم ورم و از دبیلات
آنچه بوده باشد ماده آن حار مخصوص است باسم خراج
آملی گفته که دبیله ورم کبیر مستدیر الشکل است که جمع
گردد مده در جوف آن و بعض اطبا گفته اند دبیله
دمل بزرگی است است که آنرا دهانهای بسیار باشد
آنرا بفارسی کفکیرک گویند و بعض دیگر از اطبا گفته اند
که دبیله معرب ددبیله در فارسی بمعنی کیسه است یعنی
دمل دو کیسه و آن قسمی از دمل است که آنرا یک
بیله باشد که در میان آن مده جمع میباشد و در میان
آن بیله بیله دیگر میباشد که در آن ماده غلیظی
باشد و خراج دمل درمی را گویند که جمع شود ماده
آن در یک بیله و این قول اقرب بالصواب است

و کزاز بضم کاف گفته میشود و بر تشنجیکه ابتدای آن
از عضلات ترقوه باشد پس موجب تمدد آن عضلات
گردد بسوی قدام یا بسوی خلف یا هر دو جانب و گاهی
گفته میشود کزاز بهر تمددیکه بهر تشنجی که باشد و گاهی اختصاص
داده میشود لفظ کزاز از تمدد آنچه بوده باشد بسبب
برد مجمد از داخل یا از خارج خواه بوده باشد از یکجانب
یا از دو جانب . و شوکه صاحب قاموس گفته که شوکه
مرضی معروف است و آن ورم صفراوی است
که حادث شود بر بالای جسد و صاحب بحر الجواهر گفته
که الشوکة حمرة تعلوا الجسد و الوجه و بعضی گفته که مراد از
شوکه اینجا ورمی است که حادث شود از گزیدن عقرب
و امثال آن و بعضی مترجمین این حدیث گفته که تعریف
مذکور درین حدیث از برای سبل خلاف آنچه مشهور است
که مشهور است میان اطبا زیرا که درین حدیث تفسیر شده
برنج سبل با آنکه نفحی است که بر روید و منتشر آید در پلک چشم
و شیخ الرئیس گفته که سبل غشاوه ایست که عارض میشود
گرد و چشم را از انتفاخ عروق ظاهره در سطح ملتحمه و قرنیه
و از انتساج چیزی مابین آن عروق که مانند دخان است
علامه شیرازی در شرح قانون اطبا گفته که اطبا تحقیق
کلام در سبل ننموده اند حتی آنکه شیخ الرئیس با جلالت
قدر نیز حقیقت سبل را آنچه بوده حق بیان نکرده و حق
آنست که سبل عبارت است از اجسام غریبه شبیه
بعروق و غشای رقیق غریب که متولد شود نزد چشم
آن قدس سره میفرماید که نیست مخالفتی میان
تفسیریکه از برای سبل در حدیث وارد شده و آنچه اطبا
در تعریف سبل آورده اند چه از لوازم سبلی که اطبا تعریف
نموده اند آن است که بآن نفحی زاید در پلک روید
پس آنچه در حدیث وارد شده تعریف بعرض عام
و آنچه اطبا ذکر کرده اند تعریف ماهیت آن است
پس نیست مخالفت میان این دو قول و خام بمعنی است
که هنوز نضج نیافته باشد + صاحب بحر الجواهر گفته که
خام یا غیر طبیعی مختلف القوام است و در رقت و غلظت
و اطلاق کرده شود نیز بر چیزیکه مرتب باشد در تمام اجزاء

که بوده باشد رقیق الاجزا غیر متین و درین حدیث است
والمسل الذی باخذ بالتشنج وهو الماء الاصفر فی البطن
بعض از مفسرین باغذ بالنفخ خوانده اند و گفته که مراد
ازان قولنج مراری است واین قول در نهایت بعد است
بلکه مراد حضرت عم سلی است که شروع کرده باشد تقیح
پیش ازانکه شروع آمدن مده کرده باشد چه هرگاه در
سل مده بر آید علاج پذیر نیست و آن حضرت عم
تعریف تقیح نموده که آن آب زردی است که از باطن
بر آید که در فارسی آنرا خونابه گویند و بدانکه سل در
لغت بمعنی هزال است و در طب بمعنی قرحه ریه است
ولازم آن ست حمی دقیه و تسمیه قرحه ریه باسم سل بجهت
آن است که لازم آن است و بعضے از اطبا گفته اند
که اطلاق کرده میشود سل بر حمی دق شیخوخیه و بر قرحه ریه
وصاحب قاموس گفته سل بکسر سین و بضم سین و
سلاسل بروزن غراب قرحه ایست که حادث شود در
ریه یا بعقب ذات الجنب و عقب ذات الریه یا بعقب
زکام و نزلات و سعال طویل و لازم آن است حمی بادقه
یعنی تپ ملایم و نمشه عبارت از نسج هوام است و در
بعضے نسخ این حدیث عند المضیف است یعنی نزد محل ضیافت
و در اکثر نسخ عند المضیق است یعنی نزد محلی ضیق یعنے
در تنگنای تا برگرداند زنان صبیان را و این اولی
است . شدخ در قاموس آورده الشدخ کالمنع الکسر
فی کل رطب وقیل یابس . و خبیص حلوائی است متخذ
از خرما و سمن . و مرزحمه یا عبارت است از دم
فاسد محترق یا ریاحی که موجب احمرار بدن گردند . سدر و
در بعضے نسخ بدر و دال مهمله است و در اکثر نسخ برای
مهمله بعد از دال مهمله است . سدر بفتح و تحریک در لغت
بمعنی تحیر بصر است و در طب مرضی است که با قیام از
نسیان با حدوث آن مبهوت و بیا بدر در سر خود ثقلی
عظیم و در چشم ظلمت و بسیار باشد که بیاید در گوش
طنین و دوی و بسا باشد که با او عقل زائل گردد و چون
لازم این مرض است تحیر بصر مسمی باین اسم ساخته اند
آنرا . و سدد جمع سده است و سده عبارت از اخلاط

لزجه غلیظه است که تشبث کردند در مجاری و رگهای
تنگ پس باقی مانند دران مجاری و عروق و مانع
نفوذ غذا در آنها و خروج فضلات از آنها گردند و اطلاق
کرده میشود نیز بر آنچه مانع بعضے از آنها باشد و دون
بعضے علامه شیرازی گفته بدانکه انسداد نزد اطبا غیر
سده است زیراکه انسداد را اطلاق میکنند بر
مسام جلد و افواه عروق هرگاه منضم شوند و گاهے
اطلاق کرده میشود بر صلابتیکه بروید بر جراحات
بمنزله قشر و در بعضے نسخ این حدیث بلبلا است که
جمع آن بلابل الصدر است یعنی شدت هم و وسواس
و در بعضے نسخ بلیلا است بمیم و یای مثناة تحتانیه بعد از
لام و آن حرارتے است که عارض بدن گردد و بر سد
بحد حمی و در بعضے نسخ این حدیث من القابله است
بیای موحده یعنی شب آینده و در بعضے نسخ من القائله
بیای مثناة تحتانیه یا به همزه است یعنے گرد این فعل
را نزد قیلوله نیز و قول آنحضرت که یشرب هذا الدواء
یعنے پیش از آب بادنجان و بعد از آن بآن که حلکرده
باشند دران . ابرده بکسر همزه و رای مهمله علتے است
که از غلبه سردی و رطوبت مردانه جماع سست گردد
و همزه آن زائد است مولانا محمد باقر مجلسی در بحار الانوار
گفته که قول آنحضرت عم که لا یشرب فی اللیلة منه الدواء
آن ست که نیاشامند ازین دوا در شب بل اکتفا
کنند بر یک مرتبه و بعضے گفته که مراد آن است که لا
یشرب الماء فی اللیلة و مخفی نماند بعد این تفسیر مولانا
میفرماید که مخفی نماند بعد قول اول بجهت آنکه آن
حضرت فرمودند که انه یشرب به مضجعه و لا یشرب فی اللیلة
ولا من الغد حتی یطعم طعاما کثیرا پس چون آنحضرت
فرمودند که بیاشامد دران شب ازین دوا وقتیکه
بخوابگاه رود معنی ندارد آنکه نیاشامد در این شب
ازین دوا بلکه معنی آن است که نیاشامد در آن شب
آب و معین است برین معنی آنکه آنحضرت فرمودند
که نیاشامد تا آنکه غذای بسیار بخورد یعنی چون بعد غذا
آب نوشیدن از برای بدرقه غذا ضروری است

بعد از غذای بسیار آب از برای بدرقه غذا بنوشند و عجب
است از فضل مولانا و بسیاری مهارت آن در
حدیث که قول اول را ترجیح ده برین قول ثانی باد
به دو بمعنی بودن تفسیر ثانی . و برود به تحریک بمعنی اصطنع
است که آنرا بفارسی تگرگ نامند یعنی ابر و آب تگرگ
حلکرده بیاشامد و قول آن حضرت که فرموده بدهن الزیت
زیت الزیتون بجهت این مقید فرموده که اطلاق کرده
میشود زیت بر هر روغنے که بطریق عصر گرفته باشند و اگرچه
از غیر زیتون باشد جالینوس گفته هر چیزے از
او هان که بعصر بگیرند و اگرچه از غیر زیتون باشد بس
بدرستیکه آنرا زیت گویند بطریق استعاره قول آن
حضرت که فرموده اند که الا آن بشرط موضعه معنی آن
است که بهق و برص مشتبه بیکدیگر اند تیغ زده شود به تیغ
حجام یا به مثل تیغ حجام پس اگر خون برآید باید دانست
که بهق است و نیست برص حقیقی و هرگاه بوده باشد
برص حقیقی بیرون می آید ازان آبی و قول آنحضرت
من الخنظلة باین عبارت است در نسخهای او که باسم
و ممکن است که مراد از خنظله دوای شافیه باشد که از راه
تلمیح آنرا خنظله گفته یا بمعنی ادخال ورائی خنظله است
باهم در آب زمان بانکه مراد آشامیدن آب انار یا خنظله
است اولا و بعد ازان نوشیدن دوائے شافیه و
قول آن حضرت که ینقع بالزنبوین یعنی کندر را با آب
بخیسانند و در گوشت بچکانند اگر نفع کرد بهتر و الا سعوط
کنند آن را در بینی او . تریاق توم مسمی بردائے
نافعه در حدیث وارد است که جبرئیل امین علیه السلام
از برای حضرت محمد مصطفی صلعم آورد و مسمی و معروف
بردای محمد است صلعم و این گرفته میشود از برائے
از مرضها مگر آنکه نفع میدهد آنرا و نباید که یک سیر مو
از آنچه وارد شده زیاده و کم نمود صنعت آن بگیرند
از سیر مقشر چهار رطل و بریزند و زر تجبیر و بریزند بران
چهار رطل شیر گاو تازه دوشیده و برافروزند زیر
آتش بسیار ملایم برفق تا شیر را سیر مقشر بیاشامد
یعنی بخود کشد پس بریزند بران چهار رطل روغن گاو بجوشانند

تا بر روغن را جذب کند و نضج یابد پس بریزند بر ان
عسل سفید خوشبوی مصفی چهار رطل و برافروزند در زیر
آن آتش بسیار ملایم پس بعینه از ندر ان وزن آن دو درهم
زرافض کوبیده و مبسوط برهم زنند بضرب شدید تا زمانیکه
منعقد گردد پس چون گردید منعقد و نضج یافت مختلط گردد
بان قراض باید گردانید آنرا در سبوچه سبزه و حالانکه پخته
باشد آن دوا اگرم و سر آنرا گرفته و دفن کرد در جو یا در
خاک پاک طیب تمام ایام صیف و چون رسد زمستان
برآورند از آن یک نخود بزرگ بنوشانش پس بدرستیکه این
دوا جامع است از برای هر چیزی خواه حقیر باشد و خواه
جلیل و خواه کوچک و خواه بزرگ و این دوا مجرب و
معروف است میان مؤمنین و قراض بابونه است
زباد ثوم دیگر که جمیع سموم را نافع است و از برای باه
منبلر است و منی بیفزاید، صنعت آن نزد اطبا بگیرند
مغز ثوم آن مقدار که خواسته باشند و با شیر گاو و بز چون
دیگر شیر را جذب نکنند در روغن گاو بجوشانند چون دیگر
روغن را جذب نکند در عسل سفید مصفی بریزند و برهم زنند تا
چون ضبیخ گردد و در ظرف چینی نگاهدارند شربتی یکدرم،
دهن ثوم صمیم قدیم و جدید را نافع است و ثقل سامعه و
دوی و طنین بارد حادث از ریاح بارده را نافع است
صنعت آن بگیرند روغن کنجد در ظرف مس یا غیر قلعی پنج من
آورند و یکمن سیر را با تبر آهنی گرفته در ان بگردانند که سیر سرخ
شود پس سیر را دور کرده روغن را در شیشه نگاهدارند و در وقت
حاجت سه قطره از ان در گوش بچکانند، دهن الثوم الذی
که آنرا دهن الراهب نامند گویند که این ترکیب یکی از
راهبان صالح است و با این مقصد را فعال عجیبه گشته
و مداومی کرد با این روغن پیران زمین گیر را و این روغن
مجرب است در هر مرض بارد و اعاده باه مایوسین میکند
و مزیل نقد عصب است و وجع ظهر قدیم و جدید و بواسیر
و تقطیر البول و جمیع امراض بارده مفید است و سده های
گشاید و رنگ را سرخ میگرداند و کسیکه آنرا در زمستان استعمال
نماید بیگرد و محتاج آتش و پوشیدن پوستین صنعت آن
ثوم مقشر یکجزو فرفیون عاقرقرحا از هر یک ثلث جزو

فلفل سفید از هر یک ربع جزو مجموع را بکوفته و با نه وزن
جگلی زیت بپزند تا ثلث بماند پس بمالند و بپالایند و در شیشه
نگاهدارند، لعوق ثوم پیران و سرد مزاجان را موافق
بود و اخلاط لزجه از سینه پاک کند، صنعت آن بگیرند
ثوم بالیده فربه پاک کرده مقدار یک من و یا نیم آب
و نیم من روغن طبیخ دهند تا مهرا شود پس بپالایند
و با یک من عسل بقوام آورند شربتی پنجدرم لعق نمایند
مخلل ثوم طریقه آن مثل طریقه مخلل پیاز است،
صنعت آن هر قدر که خواهند سیر یکدانه را گرفته و
مقشر نموده بخلال چوبی سوراخ سوراخ نموده در سرکه
تند بیندازند و بگذارند تا برسد و انگاه استعمال نمایند
و اگر چند دانه قرنفل و چند دانه فلفل سیاه و یا سرخ در ان
اندازند میگردد از دوا قوی و نافع است از برای ریاح
و تقویت هاضمه و دفع رطوبت معده و قراقر آن، معجون
ثوم تالیف اسحق کثیر المنافع است و نهایت مبهی مبرد
دهن ها مرطوبین است و بجهت دفع رطوبات و جمیع امراض
بارده رطبه چون فالج و نسیان و سکته و رعشه و ضیق النفس
و لکنت زبان و سرفه رطوبی و فساد آواز و تحلیل ریاح
و سده و تقویت معده و جگر و امراض معده و رحم نکر
اختناق نبند و جهت احتباس حیض و بول و نیکو کردن
سنگ در دبر انگیختن باه مجرب است و طلا کردن روغن
آن بر بدن جهت دفع اذیت سرما و شقاق برد و منع
آثار دبر قضیب جهت تهیج باه مفید و قوتش تا چهار
سال باقی میماند و شربتش تا دو مثقال و مزاجش
گرم در سوم و خشک در اول است، صنعت آن
بگیرند سیر تازه پاک کرده یکرطل و یا یکرطل و نیم شیر تازه
دوشیده بجوشانند تا شیر را جذب کند پس یک رطل
و نیم عسل مصفی بقوام آورده زنجبیل سفید فلفل [illegible]
دار فلفل دارچینی کبابه چینی جوزبوا عاقرقرحا خولنجان
از هر یک دو مثقال زعفران یک مثقال و عنصل
سرخ ده مثقال و اگر اغذیه روغن آن خواهند قبل
از عسل بجوشانند روغن آنرا بگیرند و بعد از ان بعسل
بجوشانند، معجون سیر بنسخه شفائی لقوه و فالج و صرع

و رعشه و بواسیر و بهق و برص را نافع است و معده
را قوت دهد و اشتهای طعام آورد و بلغم دفع کند و
رنگ رو را نیکو گرداند و قوت بیفزاید و حرارت غریزی را
برافروزد و پیران را بغایت مفید بود، صنعت آن
سیر پاک کرده نیم من در یک من شیر گاو و بز بپزند تا مهرا
شود و سه چهار یک من عسل و سی درم روغن گاو بر سر آن
بریزند و با یکدیگر ممزوج کنند و از آتش فرود گیرند و این ادویه
کوفته بیخته بآن بسرشند قرنفل جوزبوا بسباسه فلفل مصطگی
قاقله هلیله کابلی دارچینی زنجبیل از هر یک ده درم عود
خام زعفران از هر یک پنجدرم شربتی مقابل
گردگان،

کتاب الجیم

باب الجیم مع الالف

چای خطائی بدانکه چای بفتح جیم فارسی و الف و یا
در آخر از ادویه جدیده عزیزه غیر متعارفه است و در کتب
قدیمه قوم مذکور نیست و ابو ریحان در صیدنه خود
و حنین بن اسحق در اختیارات خود ذکر کرده اند بعضی از انها
تحقیقی چندان ندارد و حکیم میرزا محمد قاضی در رساله خود
نوشته که حنین بن اسحق گفته که سبب معرفت و شناخت
چای چنان بوده که پادشاهی از پادشاهان چین بر
یکی از خواص خود خشم گرفته آنرا از ملک خود اخراج
نموده آن شخص در جنگلها و کوهها میگشت و زرد و علیل و
ضعیف گشته روزی از غایت گرسنگی بر اطراف کوهی
میگشت گیاهی دید آنرا غذای خود ساخت در
اندک مدتی آثار صحت و حسن صورت در خود مشاهده
نمود و کمال قوت در خود یافت و بشهر آمده یکی از
مقربان پادشاه احوال خود را نقل کرد آن شخص
بحضور پادشاه عرض نمود پادشاه باحضار او امر فرموده
و از دیدن صورت او متعجب شد بعد سوال از احوال
آن اطبا را امر فرمود تا آن گیاه را حاضر سازند و تجربه
نموده خواص آنرا ثبت نمایند و نیز حنین در اختیارات
خود نوشته که نبات چای شبیه به نبات شبت باریکتر
خوشبو با اندک تلخی است و چون آنرا بجوشانند تلخی آن

زایل میگردد و آشامیدن آب آن حرارت باطن را
تسکین میدهد و خون را صاف مینماید و آن خوردو مرغوب
میباشد و گفته که طائفه که در بلاد چین نبات آن را مشاهده
کرده اند چنین میگویند که در میان شهر چین وادیست
و این برگ بر اطراف آن میروید و خاران بجز بردن
آن احتیاج دارند و بیع و شرای آن بی رخصت
پادشاه آنجا نتوانند نمود و خراج آن بخزانهٔ پادشاه
عاید سازند و مترجم صیدنهٔ ابوریحان میگوید که چای
نوعیست از انواع نبات منبت آن زمین چین است
و آن را میبرند و در سایه خشک کنند و در وقت حاجت
با آب گرم شربت کنند و بخورند و شربت آن قائم مقام
ادویهٔ مرکبه بود و مضرت ادویهٔ مرکبه نکند و از جهت
اهل تبت دفع مضرت شراب باو میکنند زیرا که ایشان
افراط در خوردن شراب میکنند و در دفع مضرت او هیچ
داروی بآن نمیرسد و طائفه که نزدیکی تبت میبرند در
قیمت او چون مشک نمیگیرند و فرق بسیار است در میان
قیمت اعلای آن تا ادنی راقم گوید که آنچه مشاهده شده
برگ آن شبیه برگ انار و حنا و ریحان است با شعبها
و بعضی نوع آن را برگ بزرگتر و پهن تر و عریض تر و ضخیم تر
و بعضی کوچکتر دیده شده و منبت آن ملک چین و خطا
و نیپال است و آن انواع و الوان میباشد سفید و سبز
و بنفش و غیره و سیاه اما سفید ریزه برگ خوشبو که برگهای
آن درهم پیچیده باشد از همه اقوی است و بعد از آن
سبز و بس این زیاده است و بعد از آن سیاه و این
از همه ضعیف تر و نوع خوب اعلای آن قلیل الوجود
و گران بها است و آن را بجاهای دیگر نمی برند و آن
مخصوص بسلاطین آن بلاد است مگر احیاناً قدر قلیلی
از آن را بعنوان تحفه و هدیه از برای بعضی سلاطین دیگر
به فرستند و از برای آن خواص بسیاری نقل میکنند از
کمال قوت و سرعت انهضام و انحدار آن مرانفه غلیظه
را و تقویت قوی و ارواح و دفع امراض بلغمیه بارده
خصوص صاحبان شرب خمر را و آنچه متداول است و بسیار
که در قوطیها و غیره دقهای آورند آن را نیز مراتب است

بعضی خوب و گران بها و بعضی متوسط و بعضی بد و ضعیف
القوت و ارزان و این نوع اخیر سیاه رنگ و اندک
بدبو می باشد و از بعضی شنیده که چون آورندهٔ آن از
سمت چین نصاری اند و طریقهٔ ایشان آن است
مطبوخ و جوشداده آن را مصفی میدانند لهذا استعمال
آن نزد ایشان چنان است که قدر قلیلی از آن
را در قهوه دانی و مانند آن کرده آب بسیار گرم
جوشان مقدار معتدی بر آن ریخته سر آن را بسته
تا یک ساعت کامل میگذارند تا قوت آن قدری
در آب باز داده شود و آب نیم رنگ گردد پس در
پیالها ریخته با نبات و شیر و یا با نبات تنها نیمگرم می
آشامند چنانچه بتفصیل انشاء الله تعالی خواهد آمد
و از طبخ این نوع انواع ظروف از نقره و چینی و سفالی
میسازند همه لوله دارد و در سرپوش آنها یک دو سوراخ باریک
می گذارند تا باعث احتقان ابخره و تعفین آن نگردد
و بعضی نا مقیدان از خرمه و غیرها بعد صاف نمودن
آب آن برگها را خشک نموده جمع کرده در میان
قوطیها و صندوقها باز پر نموده سر آن را همان قسم
بسته می فروشند و این نوع خالی از عفونت و زبونی
نیست و برگهای آن اندک از هم باز شده و رنگ
آن بسیاهی مائل گشته و اکثر شکسته میباشد و انواع
دیگر از سفید و سبز و اندک سیاه متوسط اند در قوت
هر یک نسبت بدیگری و از نوع بسیار خوب اعلای آن آثار
غریبهٔ عجیبه شنیده شده از آنجمله آن است که اگر سه
چهار برگ آن را بر یک ران گوشت گاو خام کوبیده
پاشند و سر آن را پوشیده چهار پنج ساعت نگاه دارند
تمام آن را مضمحل میگردانند و این نقل را چنین میکنند
که یکی از سلاطین خطا قدر قلیلی از چای با تحائف دیگر
برای یکی سلاطین هند فرستاده بود بنظر آن پادشاه
حقیر نمود ایلچی پادشاه خطا گفت اینقدر بسیار است
و عزیز و مقدار استعمال آن بسیار کم از یک دو برگ زیاده
نیست پس ران گوشت می را طلبیده آن عمل را بدان
نموده و میرزا قاضی در رسالهٔ خود نوشته اند که قوت این دوا

در استحالهٔ طعام و غذا چنانچه از بعض ثقه که بقول آن
اعتماد تمام بود و ببلاد خطا رفته و از کیفیت آن اطلاع
داشته مسموع شد که اگر چند برگ آن را در دیگی که در آن
سه من برنج و گوشت و مصالح طعام بوده باشد
بگذارند و سر دیگ را ساعتی بپوشند چون سر دیگ را
بردارند معلوم نتوان نمود که در آن دیگ چه چیز بوده
یعنی گداخته و مضمحل و درهم شده نوعی که امتیاز نتوان
نمود اما مزاج آن بدانکه آن گرم است در اول و آخر درجهٔ
دوم و بعضی ازین کمتر و بعضی بنابر تسکین آن مر حرارت
و التهاب باطن را سرد میدانند و شاید این توهم باشد
و تسکین آن حرارت و التهاب باطن را نه بسبب برودت
آن باشد بلکه بسبب حرارت و تقطیع و تلطیف آن
مر بلاغم و اخلاط لزجه را و یابس در اول دوم و میرزا
قاضی نوشته که مترجم کتاب ابوریحان متوجه تحقیق آن
دوا نشده و از فحوای کلام مشار الیه چنان معلوم میشود
که مزاج این دوا بارد باشد زیرا که دفع ضرر شراب را
بآن نشان میدهد چنانکه میگوید حرارت باطن را تسکین
میدهد این اقوال استدلال بر سردی مزاج آن توان نمود
کلامیکه چنین نقل میکنند که در طعم او تلخی فی الجمله هست
مشعر است برآنکه در وی حرارتی است و آنچه بخاطر فقیر
میرسد این است که طبیعت این دوا معتدل مائل بحرارت
باشد و الله اعلم بحقائق اشیاء اما افعال و خواص
دافع رطوبات و هاضم طعام و مقوی آن و ارواح و قوتهای
مبرودین و مرطوبین و منضج و معرق و منفخ و طبیخ آن مسکن
عطش کاذب و التهاب معده و حشای و خانسی و
صاف کنندهٔ خون و زنگ خساره و منشط و منعظ و مهیج
باه مبرودین و جهت ازالهٔ بخر و بدبوی دهن در اکثر
و سیر و پیاز و طیب نکهت بغایت مفید و مدر ادرار و
است بقشر معده و عمق بدن و معرق و منقی دماغ و معده
و شاید یرقان و سوء القینه و استسقا و امراض سدیه را با ادویه
مناسبه هر یک مفید باشد و جهت خفقان و امراض قلب
و انتصاب نفس و ازالهٔ غم نافع و بعضی از اطبا آن را
داخل اجزای مفرحات کرده اند جهت آنکه مفرح زمانی

تفریح مد است و ضماد پختهٔ آن جهت اورام صلبه و تسکین درد بواسیر نافع و مطبوخ آن معرق و مسهل است و در طعم اندک تلخی و عفوصتی میباشد و آن در طبخ با آب و داخل کردن نبات زائل میشود و مهزل بدن محرور المزاج است و مصلح آن شیر تازه دوشیده جوش داده و نبات است و مضر معده بارده و مصلح آن بادیان خطائی است مطبوخ چای که برای هضم غذا بنهایت نافع است و بعضی را گمان آن است که مرخی جرم معده است و لهذا در مطبوخ آن مقویات معده چون بادیان خطائی و قرنفل و امثال آن داخل مینمایند و صنعت آن بگیرند چهار من آب باران و در دیگ سنگی یا سفالی یا نقرئی کرده بجوشانند تا یک من بماند گرما گرم در ظرف چینی کرده چای خطائی بادیان خطائی دارچینی سلیخه قرنفل نانخواه فوفل از هر یک یک مثقال سوای چای باقی ادویه را کوفته دران ریخته اطراف و سر آن مرتبان را ملبا سها بپوشانند بنحویکه بیست و چهار ساعت اثر گرمی دران بماند پس صاف کرده در شیشها نگاهدارند و نزد حاجت گرم کرده نبات سفید پنجمثقال داخل نموده نیمگرم کرده بیاشامند و یا آنکه قدری نبات بقدر ضروری داخلکرده بقوام آورده بر سنگ بریزند تا مانند اقراص بسته گردد و چون ببسته شود بریده نگاهدارند و در وقت حاجت یکقرص یا دو قرص را در آب یا گلاب پخته چون قهوه بنوشند طریق طبخ چای که بهترین اقسام و اکثر معمول اهل فرنگ است آن است که قدر کمی از چای در قهوه دان چینی یا گلی یا نقره کرده آب را بسیار جوش نموده گرما گرم بران میریزند و مقدار یک ساعت میگذارند که آب نیم رنگ شود و بعد ازان در پیالها ریخته قدری نبات که آنرا شیرین کند داخل کرده شیر گرم مینوشند یک پیاله یا دو پیاله بالای ناشتا یا وقت انحدار غذا و بعضی شیر تازه دوشیده جوش داده نیز قدری در آخر داخل میکنند و بعضی قدری بادیان خطائی در قهوه دان با چای می افگنند در ابتدا و ناشتا خوردن و بسیار غلیظ رنگین آن ممنوع و مضر معده و لاغر کننده بدن است خصوص محرورین را و شیر و شیرینی مصلح آن است و رافع یبوست آن نیز طریق تخمین چای نوعدیگر مقدار هشت آثار آب در دیگ سفالی بجوشانند تا بنصف رسد پس دارچینی قرنفل بادیان خطائی نانخواه دانه هیل فوفل از هر یک یک مثقال دران بجوشانند تا دو سیر آب بماند و در عین جوش دو مثقال چای دران اندازند فرود آورده سر او را بپوشانند و بالای آن چند لای پارچه بیندازند تا گرم بماند و بخار آن بیرون نرود و تا دو سه ساعت نگاهدارند پس مقدار سه چهار مثقال آنرا با دو مثقال نبات شیر گرم بنوشند نوعدیگر دارچینی عود غرقی انیسون خصیة الثعلب مصری مصطگی رومی صندل سفید گاوزبان از هر یک ربع مثقال در آب بجوشانند و در آخر نیم مثقال چای دران اندازند و فرود آورده بهمان دستور بکار برند و مقدار شش هفت مثقال آنرا با چهار پنج مثقال نبات بنوشند و اگر بسیار مبرود المزاج باشد و گرمی بسیار مطلوب باشد یک حبه مشک و دو حبه عنبر سوده بران پاشیده بنوشند و اما آنچه میرزا قاضی در رساله خود نوشته طریق طبخ آن آن است که از شخصی تاجر کاشغری شنیدم که طبخ آن باین طریق مشاهده شده که مقدار دو بیست مثقال آب را با دو مثقال چای در دیگچه کرده بآتش ملایم آن را بجوشانیده تا بنصف رسد و هر گاه بغلیان و شوران آید قدری آب سرد بران زنند تا غلیان و شوران آن باز نشیند و همچنین زمان زمان ملاحظه نمایند تا آنکه رنگ آن مثل شراب ریحانی شود پس فرود آورده نیم گرم چند پیاله بنوشند و در افعال مذکوره بنهایت مفید بود و ایضا نوشته که از شخص دیگر بدین نوع مشاهده شده و آن شخص از اهل بلاد خطا بود گفت که آب را بغلیان میباید آورد و چند برگ ازان را در حالت غلیان دران میباید انداخت و فرود آورد زمانی گذشته تا رنگ و اثر آن در آب اثر نماید پس صاف نموده استعمال نمایند و جماعتی از اعیان بعضی از ادویهٔ حاره مثل دارچینی و هیل بوا و زعفران قدری اضافه مینمایند و میجوشانند و میگویند که آثار غریبه ازان بظهور می آید قرص چای خطائی مقوی بدن و هاضم طعام و دافع جشا و ریاح و مهیج باه است صنعت آن چای خطائی بادیان خطائی دارچینی زنجبیل فوفل هیل از هر یک نیممثقال جوزبوا یکعدد قرنفل دو مثقال اجزا کوفته بیخته بشکر مقوم نیمگرم بقدریکه سرشته شود و سرشته بر روی سنگ پهن کرده بطریق نور ببرند و بوقت حاجت بقدر ضرور میل نمایند قرص دیگر مقوی معده و هاضم طعام و مقوی دل و دماغ و باه است صنعت آن چای خطائی بادیان خطائی از هر یک هشت مثقال قرنفل دارچینی بهمن سفید بهمن سرخ خصیة الثعلب مصری از هر یک دو مثقال قاقله صغار چوب چینی گاوزبان عود غرقی خام از هر یک سه مثقال صندل سفید چهار مثقال مصطگی کبابهٔ چینی از هر یک یک مثقال عنبر اشهب چهار حبه مشک خالص دو حبه ادویه کوفته بیخته یک سیر قند سفید بقوام آورده علی الرسم سرشته قرصها سازند و یا بر سنگ ریخته نور بها ببرند و وقت حاجت از یک مثقال تا سه مثقال آنرا در آب گرم حل نموده شیر گرم بنوشند

باب الجیم مع الدال المهمله

جدوار بفتح جیم و سکون دال و فتح واو و الف و رای مهمله بفارسی زدوار برای عجمی و بعربی ماه فروین و بیونانی ساطریوس و بعربی الفلة و بهندی نربسی نامند و آن بیخی است شبیه بسعد هندی اما بوزن ثقیل تر و صلبتر ازان و اکثر مخروطی مشکل گره دار بقدر انگشت و ازان بزرگتر و کوچکتر میباشد و بهترین آن آنست که چون بخایند رنگ آن بنفش و طعم آن تلخ باشد و نبات آن مقدار یک شبر و شاخ آن بنفش و برگ آن شبیه ببرگ پرسیاوشان است اما وجه تسمیهٔ آن بلغت اهل هندیه نربسی آن است که نر بکسر نون و سکون

رای حمله بلسان ایشان بمعنی دافع وخالص و بس بکسر
بای موحده وسکون سین مهمله بمعنی زهر و بیش است
یعنے دافع وخلاص کننده از زهر است خصوص زهر بیش است
که بدترین زهرها است بحدیکه نوشته اند مطلقاً امان نمیدهد
و هیچ تریاقی باو مقاومت نمی نماید حتی تریاق فاروق
نیز مگر جدوار نقل است که شخصے مقدار نیم مثقال بیش
بخورد در حال لبهای او ورم کرد و چشمهایش بلند شده
از حدقه برآمده و بیخود شد مقدار نیم مثقال جدوار را
صلایه کرده با یک کاسه شیر تازه دوشیده باو خورانیدند
بعد از یک ساعت شروع بقی کردن نمود قی متعفن
و با انواع رنگها چنانچه حاضران را از بوے آن صداع
عارض شد و اکثرے بیهوش شدند و باز آن شخصے
بیخود افتاده و بار دیگر نیز نیم مثقال جدوار سائیده
با شراب انگوری باو خورانیدند باز قے بسیار نمود و
بعد از قے خواب بروی غلبه نمود و در بین خواب عرق
بسیاری از وی جاری شد و چون بیدار شد غذا طلب
نمود و باذن الله تعالی از آن سم قاتل نجات و صحت
یافت وگفته اند که جدوار پنج قسم میباشد یکی آنکه ظاهر
تیره و باطنش بنفش مائل بسرخی و عقربی شکل
تلخ باشد و در طعم آن اولا شیرینی کمی و بعد از آن تلخی
بسیاری محسوس گردد و این قسم را خطائی گویند و بهترین
جمیع اقسام است دوم آنکه ظاهر و باطنش هر دو تیره
رنگ مائل بزردی و عقرب شکل و تلخ باشد و این
در خوبی بعد خطائی است سوم آنکه ظاهر و باطنش سیاه
و سائیده آن برنگ نیل و تلخ باشد و این هر دو قسم
را هندی گویند و از خیال نیست و نیپال و رنگ پور
و سورنگ و غیرها خیزد چهارم آنکه بقدر نخودے مائل
بسیاهی و تلخ باشد و این قسم از بلاد دکهن خیزد پنجم آنکه
است و آنرا النکه گویند بقدر شیرے و سیاه و نرم
و بسیار تلخ میباشد و اکثر آن است که نزدیک این با
بیش یکجا میباشد و میگویند که بسبب مجاورت این بیش
آن بیش کم میشود بحدیکه اکثر اهل آن موضع مقدار
نیم دانگ آن بیش را بسحر نزد زبان نمی یابند بخلاف آنکه
علیحده و تنها روییده باشد که مقدار بسیار کم آن هلاک
بسازد و حکیم هاشم در رساله فادزهر حجری خود نوشته
که جدوار در اکثر محال و مواضع میروید با بیش و بدون
بیش حتی محال خراسان خصوص حدودیکه بسمت مشرق
نزدیک باشد چه از جمعے شنیده که در کوههای قهستان که
واقع است میان مشهد مقدس و تبت گیاه جدوار
بسیار میروید اما جدوار کوچک و کم رنگ به سفیدی
مائل و اثر تریاقیت آن بسیار کم است و اما آنچه در
تبت میروید بسیار بزرگتر و بهتر و رنگین تر است و
از آنچه در هند میروید و اثر و نفع تام بر وی مترتب
میشود و هندی بهتر است از آنچه در جاهای دیگر
میروید و جدوار بعضے از محال هند که بحدود تبت
نزدیک تر است و مشک نیز در آنجا یافت میشود
بهتر از جدوار سائر محال هند است و در نفع و اثر نزدیک
بجدوار خطائی است چنانچه مشک این موضع نیز نزدیک
بمشک خطائی است بجهت قرب حدود و آنچه در خراسان
و سائر محال میروید بودن تر و اثرش بغایت
ضعیف ترچه خوبی و بدی هر میوه و گیاه بحسب
اقتضای آب و هوا و زمین آن موضع است
لهذا یک چیز در یک جا بسیار خوب میشود و اثر و نفع
بسیاری بران مترتب میگردد و همان چیز در موضع
دیگر چنان نمیشود مثل ریوند که مشخص و محقق است که
هیچ ریباسے دیگر خود مکرر کننده و دیده از اقتضای آب و هوا
و زمین چین آن است که ریوند آنجا در نهایت خوبی و
اثر و نفع بسیار میباشد بخلاف جاهای دیگر چنانچه انشاء
الله در رسم الرابع الالف ذکر خواهد یافت

در بیان جودت و ردائت جدوار و فرق میان
خالص و مغشوش آن

بدانکه جدوار چنانچه ذکر یافت بنفش مائل بسرخے
و بنفش مائل بسیاهی و سفید و زرد میباشد لیکن همه
تلخ باید که باشند و هر نوع که تلخی آن زیاده باشد
بهتر است و همچنین هر چند عقرب شکلتر و صلب
سنگین و بزرگتر چه مغشوشے باشند که چون بسایند رنگ
آن بنفش صاف مائل بسرخی باشد بهتر است و این نوع
را خطائی مینامند و احیاناً بدین اوصاف چند دانه میان
جدوار هائیکه در اماکن دیگر میروید یافت میشود و همچنین
نوع سیاه آنرا که هندی نامند هر چند بزرگتر و سیاه تر
و سنگین تر باشد بهتر است و اگر اندکے بسرخی گراید
قریب بخطائی است و همچنین الوان دیگر بدانکه چون جدوار
عزیز الوجود و کم یاب است بعضے از نا مفیدان
بعض بیخهای شبیه بجدوار را رنگ کرده بجای جدوار می
فروشند و نیز گاهے بعض انواع بیش ضعیف را در
شیر جوشانیده تا سمیت آن کم گردد و رنگ نموده
بعوض جدوار میفروشند و اگرچه بر طبیب لبیب متتبع
فرق میان جدوار اصلی خالص و مبدل مغشوش
ظاهر است اما باز بنابر احتیاط که مبادا اشتباهے
واقع شود جدوار را سفید تجربه میسازند یعنی باید بعد از
تجربه و امتحان که خاطر از خوبی و تریاقیت و اثر و نفع
آن جمع نموده باشند استعمال نمایند و اما فرق میان جدوار
اصلی و رنگ کرده و بیخهای دیگر چند روش است
یکی آنکه رنگ کرده آن ظاهرش بزردی میگراید و چون
اندک رطوبتے بظاهر آن رسد بدون آنکه بسایند
و یا پارچه کرباسے که برو رسد سرایت میکند و چون
در فنجان آب گرم اندازند آب را رنگین میسازند
برنگ آنچه بدو رنگ کرده اند گاه بنفش و بعضے اوقات
مائل بسرخی و گاهی برنگ گل گاوزبان دوم
آنکه ظاهر جدوار رنگ کرده بسبب جوشانیده خشکی
و خشونت و ناهمواری و شکنج بهم میرساند و اصلی رنگ
نکرده در غایت نرمی و صفا و همواری میباشد و بر
صاحب بصیرت این معنی پوشیده نیست سوم آنکه چون
آنرا بشکنند و رنگ باطنش را ملاحظه نمایند اگر رنگ
جمیع اجزای باطنش مساوی است و اختلافی ندارد
اصلی است و اگر آنچه قریب بظاهر آن است رنگین تر و
اندرون آن کم رنگ تر رنگ کرده است و اما فرق
میان جدوار و بیخهای مشابه آن بر صاحبان تمیز و شعور
که مکرر ملاحظه جدوار نموده باشند نیز پوشیده نیست چه

چه بجهای دیگر همه در جمیع اوصاف مذکوره از شکل و
و حجم و هیئت و صلابت و وزن مشابه جدوار نیستند
هرچند در بعض اوصاف اندک مشابهتی داشته باشند
واما فرق جدوار و بیش نیز بچند وجه است یکی آنکه
بیش کوچکتر و باریکتر از جدوار میباشد و رنگش سرخ
زرد دوم آنکه چون بیش را بتراشند و بر زبان رسانند زبان
را بگزد و احداث حرقت و خدارت نماید و بسا باشد که
باعث تورم و آبله شود و این در صورتی است که سمیت
آنرا چنانچه ذکر یافت نگرفته باشند و یا اندکی گرفته
باشند واما اگر بالتمام گرفته باشند امتحان نیز به تلخی یا
بحسب حجم و شکل است والا بامتحان جدوار اصلی نمایند
از افادهٔ خاصیت و تریاقیت و غیر آن اما تجربهٔ اصلی
جدوار که تریاقیت و عدم تریاقیت آنکه درجه مرتبه است
برین نحو است که زهری از زهرها هرکدام که باشد و اگر بیش
باشد بهتر است بخورد مرغی یا خروسی دهند و گفته اند
که اگر این امتحان در خروس دشتی صحرائی که عبارت
از قرقاول است و بفارسی تدرو و بعربی تدرج گویند
واقع شود بهتر است چراکه مزاج او خشک و محکم تر است
و بهتر این است که چنین نمایند که مقدار قاتل بیش را
که از نیم دانگ تا یکدانگ است بخورد آن داده
بفاصله جدوار بقدر یکدانگ تا دودانگ بخوردش دهند
اگر دفع سمیت بیش را نمود جدوار خوب است
و معتمد والا نه و باید که بیش را علیحده نیز آزموده باشند
که قوی باشد که اشتباه واقع نشود و دیگر آنکه مقدار قاتل
افیون در مزاجیکه متوسط باشد نه بسیار ضعیف نه بسیار
قوی و معتاد بافیون نباشد دو درهم یعنی که یک مثقال
صیرفی باشد یا قدری کمتر ازان بدان بخورانند و فی الفور
همان مقدار جدوار سائیده بدان بدهند اگر دفع سمیت
آن نمود جدوار خوب و مجرب است والا فلا. امتحان
دیگر آنکه چون بیش بزبان و لب رسانند و ازان
سوزش و جوشش لب و زبان عارض گردد از مالیدن
و خوردن اندکی جدوار اگر زود دفع اذیت و غائله
آن شود خوب و اعتمادی است والا نه +

فصل در بیان مزاج و کیفیت و منافع جدوار

بدانکه جدوار گرم و خشک است در اول درجهٔ سوم و
حرارت آن لذع و گزنده و موذی نیست بسبب مناسبت
آن با حرارت غریزی و ارواح و تقویت و ازدیاد
آن مر آن هر دو را و شاید انچه شیخ رئیس در رسالهٔ ادویهٔ
قلبیهٔ خود و دیگران نیز فرموده اند که حرارت آن مفرط
نیست بنا بر همین باشد و اثر و نفع آن همین بکیفیت
فقط نیست بلکه بصورت نوعیه و خاصیت است و
لهذا انواع سموم حاره و بارده مشروبه و ملدوغه را
نافع است والا میبایست که مخصوص بسموم بارده
و امراض بارده باشد نه حاره و یا آنکه اثر آن در بارده بیشتر
از حاره باشد و حالانکه مساوی است بلکه باید که بکیفیت
فقط نباشد کما ذکر فی المقدمه و مقدار شربت آن
از یکدانگ تا نیم مثقال گفته اند و قائم مقام تریاق
کبیر است مفرح و مقوی دل و اعضای رئیسه
و احشا و باد زهر جمیع سموم است و مفتح و ملطف
و محلل و منضج و مسکن اوجاع و مقوی باصره و مشتهی و مبهی و
مدر و نافع است از برای عفونت اخلاط و تب ربع
و استسقا و عسر البول و تسمین بدن و حصاة و یرقان
و قولنج و صرع فالج و امراض بارده را آشامیدن آن و
طلائی آن جالی جلد و نافع است درد دندان و درد چشم را
و با سرکه رافع طاعون و برص و مانع وبا است و
بالجمله منافع و خواص این بیخ بسیار است یکی آنکه باد
زهر و تریاق و دافع اکثر سموم حاره و بارده مشروبه
و ملدوغه است حتی بیش که بدترین آنها است و دافع
و افیون نیز چنانچه ذکر کرده شده خصوصاً با چند دانه
فلفل سیاه دیگر آنکه گفته اند شخصی را ماری از
مارهای قتال بگزید مقدار نیم مثقال آنرا با شراب
سائیدن و بخوردش دادند بفرمان باری تعالی
صحت یافت و در رفع زهر عقرب حتی عقرب جراره
که سمیت آن قوی تر است در بلاد جمله حیوانات
زهردار و شرب مقدار دودانگ آن با شراب نافع
است دیگر آنکه مجموع دردها و اوجاع را بنشاند اگر از عفونت

ظاهرا باشد با گلاب یا با آب به تنهائی یا بدوسه دانه
فلفل سیاه سائیده طلا نمایند و اگر در باطنه باشد مقدار
دانگی یا دودانگ آنرا بسایند با قدری شراب یا آب
گرم یا جلاب بحسب مزاج و بخورند در وجع قولنج و درد
گرده و معده و سنگ کلیه و مثانه و عسر البول با شیرهٔ
تخم خیارین سائیده بیاشامند و نیز مجموع اورام بلغمیه
و صفراویه و دمویه و سوداویه را سود دارد در ابتدا و انتها
اما در ابتدا ماده را باز گرداند و در انتها تحلیل دهد و اگر
محتاج به نضج باشد نضج دهد خصوصاً اورام مغابن چون
زیر بغل و پس گوش و بن ران چون با سرکه بسایند و طلا
نمایند خصوصاً با آب کشنیز تازه جهت حاره آن و خیارک
را نیز تحلیل دهد بی آنکه بپزد و بگشاید و هیچ زحمت باد و
نرسد و بعضی را بکیفیت و بعضی را بصورت و خاصیت
چنانچه ذکر یافت دیگر آنکه چون در ایام وبا و طاعون
هرکس که طاعون برآورد با سرکه بسایند و بران موضع
طلا نمایند بعون الله تع ازان نجات یابد دیگر آنکه دل
و جگر را بغایت قوت دهد ازانجهت ازدیاد حرارت
غریزی و تقویت قوی و ارواح چنانچه ذکر یافت دیگر
آنکه طلا کردن آن با سرکه در ابتدا بر خنازیر بغایت مفید
بود و تحلیل دهد آنرا دیگر آنکه چون بر ریشهای خبیث و زخمهای
کهنه قدری ازان را بکوبند و بپاشند گوشت مرده فاسد
را زائل کند و تازه برویاند و جراحت را با صلاح آورد
دیگر آنکه چون با بعضی روغنهای مناسبه چون روغن
قسط و گل سرخ و سورنجان و بابونه با گلاب یا
عرق دارچینی سائیده بر وجع مفاصل بمالند و قدری
با گلاب سائیده بخورند بسیار مفید است دیگر آنکه کسی
را که ضعف دل یا خفقان و طپش و افسردگی دل باشد
خصوص که از برودت باشد چون چند روز هر روز مقدار
نیم درم ازان را با جلاب یا شراب یا یکی از اشربهٔ
مناسبه مثل شربت گاؤزبان و ابریشم و بادرنجبویه
و مانند اینها و عرق های مناسب مثل عرق گاؤزبان
و گلاب و بادرنجبویه و امثال اینها بخورد دل او را بغایت
قوت دهد و تفریح بسیار آورد دیگر آنکه جهت تقویت

والنافض در بعضے امزجه مفید است خواه به تنهائی یا با ادویهٔ
مناسبه دیگر با گلاب سائیده بخورند یا حب یا معجون ساخته
وگاهے با شیر گاو تازه دوشیده یا شراب یا با بعضے
شربتهاے مقویه نیز مفید است والنافض تمام آورد
دیگر آنکه در ایام وبا چنانچه ذکر کرده شد در تریاق که
تناول آن منع عفونت و ضرر وبا میکند و تقویت
دل میدهد شربت این دوا مفرد نیز همان خاصیت
آن مرکب دارد باز یادتی جهت آنکه یاقوت تریاقیت
چندان گرم نیست و مولانا اصیل الدین از شاگردان
مولانا نجم الدین محمود بن الیاس شیرازی که یکے از
شراح کلیات قانون است فرموده که هر خاصیتے
که در تریاق فاروق است درین نیز هست
وهم او فرموده که مرا درد معده بود هر معالجه که کردم
مفید نیفتاد و آخر الامر چیز عود جدوار را اندک
اندک بروزگار رصلایه میکردم و با جلاب گرم میخوردم
بعون الله تعالی آن درد زائل شده اگر مقدار خوراک
بقدر یکدانگ باشد بهتر است دیگر آنکه شخصے را سدهٔ
جگر بود و نزدیک بود که باستسقا انجامد چند روز جدوار
را سائیده با سکنجبین میل نمود سدهٔ جگرش کشاده شد
و رنگ رویش بنهایت زرد شده بود باز برنگ اصلی
عود نمود دیگر آنکه شخصے را قرحهٔ مثانه شده بود و چهار آنه
بول او بند بود قدرے از جدوار را سائیده بر پشت
زهار او طلا نمودند و چند قطره در احلیل او چکانیدند
همان دم بول او کشوده شد و چرک بسیارے بر آمد
و از ان علت شفا یافت دیگر آنکه استسقای بارد که از
برودت کبد و ضعف آن و از سدهٔ ماساریقا یکدانگ
آنرا با سکنجبین ساده یا بزوری یا شربت دینار و شیرهٔ
عنب الثعلب و شیرهٔ تخم کاسنی بنوشند و چند روز
بران مداومت نمایند فائده تمام بخشد دیگر آنکه جهت
سنگ گرده و مثانه در شیرهٔ عنب الثعلب و خارخسک
سائیده بنوشند دیگر آنکه جهت حبس البول با شیرهٔ تخم
خیارین و تخم خربزه یا شیرهٔ خارخسک مفید است
دیگر آنکه قولنج ریحی که سببش سردی و نفخ باشد با بعضے

مطبوخات مناسبه مثل مطبوخ سداب و پودنه و رازیانه
وعنب الثعلب آشامیدن آن مفید است دیگر آنکه
حمی ربع و سائر حمیات بلغمیه مزمنه را بعد از تنقیه بدن
با جلاب گرم کرده یا شربتهای مناسبه دیگر مداومت
کردن دو دانگ آن موافق است و اقل ایام
مداومت هفت روز است دیگر آنکه چون بر موضع
درد دانهٔ بواسیر طلا نمایند درد و وجع آنرا ساکن و
ورم آنرا تحلیل دهد دیگر آنکه چون برای دشواری وضع حمل
مقدار دو دانگ آنرا سائیده با آب عنب الثعلب
یا آب حلبه یا شیرهٔ خارخسک یا جلاب بخورد زن آبستن
دهند و اندکے سائیده پارچهٔ پشمے با آن آلوده کرده
به فرمایند که بخود بردارد وضع حمل آن بآسانی گردد
دیگر آنکه چون زنے را بدشواری وضع حمل شود و مشقت
بسیاری باو رسد و ضعف او را عارض گردد یا آنکه
بچه مرده از شکم وے بر آید و سمیت به بدن
او سرایت نماید و همچنین اکثر امراض وارده
بعد ولادت را چون چند روز بخوردن مقدار
شش چهار حبه از ان با گلاب سائیده و مداومت آن
نماید بعون الله تعالی شفا می یابد و اقل مدت خوردن
آن هفت یوم است که تا شش روز هر روز صبح
و شام و ایام دیگر صبح بیاشامد دیگر آنکه خناق
بلغمی را طلا کردن آن مفید است و محلل اورام بلغمی
است دیگر آنکه درد چشم بلغمی را چکانیدن آن در چشم
باعث تسکین درد و الم آن است و صفراوی
را طلا کردن آن بر پشت چشم محلل اورام پلکهای آن
است و فرق میان درد چشم بلغمی و صفراوی آن
است که بلغمی را درد ساکن تر و حمرت کمتر و ورم زیاده
و صفراوی را درد و سوزش و چکیدن آب بیشتر باشد
دیگر آنکه بهق سفید و برص را طلا کردن آن نافع بود
دیگر آنکه درد دندان را ساکن گرداند چون مقدار
عدسه آنرا بر بن دندان بگیرند یا سائیده بر دندان
طلا نمایند دیگر آنکه جمیع امراض بارده رطبه باعثه
وعصبانیه سادجه و ماده را مثل صرع و سکته

فالج و لقوه و خدر و استرخا و رعشه و مانند اینها را مفید
بود شرباً و طلاءً خصوصاً با گلاب یا با یکے از ادویهٔ
مناسبه و دماغ را قوت بخشد و تفریح آورد و اعانت
طبیعت نماید بر دفع امراض از خود دیگر آنکه
صرع صبیان که ام الصبیان بود که یک زمانے
خالی نبود جدوار را بشیر مادر وی سوده بوی دادیم
همان روز شفا یافت و بارها آزمودیم و حکمای هند
گویند که مداومت بآن مردم را فربه کند راقم گوید شاید
مبرود المزاجان بلغمی مراد باشند و بعد از تنقیه در اکثر
امراض و امزجه نفع آن بیشتر است و گفته اند درین
دوا صد و بیست منفعت است و انچه بتجربه معلوم
شده و استماع از استادان یافته و در کتب دیده
اکتفا نموده شد و آن مفرد و مصدع محرورین و یابس
المزاجان و مصلح ایشان و موش جراحت و قرحه امعا
و مصلح آن سکنجبین ساده و شیر تازه دوشیده آهن
تافته و یا بعضے از مبردات و مطفیات دیگر است بحسب
مزاج و شخص و سن و نوع مرض و مقدار شربت آن
از نیم دانگ تا چهار دانگ بحسب مزاج و شخص و مرض
مختلف است جهت اطفال از نیم دانگ تا یکدانگ
و در تب ربع و سائر امراض دیگر دو دانگ و در تقویت
باه تا نیم مثقال و در استسقا تا چهار دانگ گفته اند
و بدل آن در تفریح و تریاقیت شش وزن آن زرنباد
است و شاید در تریاقیت تریاق فاروق و پادزهر حیوانی
بدل آن باشند و این اقرب بقیاس است از زرنباد
علی الاطلاق و چنانچه ذکر یافت تاثیر آن بکیفیت
صرف نیست بلکه بصورت نوعیه بالخاصیه است
و قانون ترک افیون بجدوار و افیون ذکر یافت

دستور خوردن جدوار خطائی

قلمی فرموده اند که از بندهٔ فقیر آثم محمد هاشم العلوی
المحتاج الی غفران ربه الغنی است از برای تقویت باه
و جمیع امراض بارده بلغمیه و امراض عصب و دفع جمیع سموم
و امراض حادثه از مواد سمیه چون جذام و آتشک و از برای
ذرب مزمن و ضعف معده مزمن و مفاصل بارده و تقویت

اعضای رئیسه مقرر نموده آنست که دراول مرتبه تنقیه بدن نمود دراول فصل ربیع باین طریق که دو روز این منضج را بنوشند صنعت آن گاوزبان شاهتره بسفایج فستقی عنب الثعلب پرسیاوشان بادرنجبویه افتیمون از هریک دو مثقال انجیر زرد ده دانه مویز منقی بیست دانه ادویه را سوای افتیمون جوشانیده در آخر افتیمون را در پارچه کتان بسته دران انداخته یک جوش دیگر داده فرود آورده دایم کیسه را بمالند تا آن سرد شود پس کیسه را مالیده فشرده دور کنند وادویه را صافی نموده بنوشند ترنجبین گلقند آفتابی دران حل کرده باز صافی نموده بنوشند و روز سوم بر اجزای مطبوخ مذکور سنای مکی اصل السوس تخم کشوث از هریک دو مثقال بیفزایند شب چهارم پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه سنای مکی از هریک نیم مثقال غاریقون کتیرا از هریک یک دانگ کوفته بیخته بروغن بادام شیرین یک مثقال چرب نموده حب ساخته بورق نقره سه عدد پیچیده وقت خواب فرو برند و از عقب آن آب نیم گرم یک پیاله بنوشند و طلوع صبح گاوزبان شاهتره بسفایج فستقی بادرنجبویه پرسیاوشان غنچه گل سرخ اصل السوس آلوخود ده س افتیمون از هریک دو مثقال سنای مکی چهار مثقال عناب انجیر زرد از هریک ده دانه مویز منقی بیست دانه مجموع را سوای افتیمون جوشانیده صافی نموده افتیمون را در آخر به کتانی بسته دران اندازند و یک جوش دیگر داده فرود آورند و دایم کیسه را بمالند تا مطبوخ سرد شود پس کیسه را مالیده فشرده دور کنند وادویه را صافی نموده شیرخشت خراسانی گلقند آفتابی از هریک ده مثقال ترنجبین قلوس خیارشنبر از هریک پانزده مثقال داخل کرده بمالند و بپالایند و روغن بادام شیرین یک مثقال داخل کرده بنوشند اگر بهمین تنقیه بدن پاک شد بهتر والا یک مرتبه دیگر تکرار نمایند پس سه روز هر روز هلیله مربا عددی بگلاب شسته تناول نمایند و بعد ازان تخم فرنجمشک یک مثقال گلاب دو مثقال نبات سفید پنج مثقال بنوشند

پس هفت روز این حب را فرو برند صنعت آن جدوار خطائی یکدرم و یکدانگ بهمن سرخ بهمن سفید زرنباد درونج عقربی خولنجان زرنب از هریک نیم مثقال و نیمدانگ بادیه شتر اعرابی ورق نقره ورق طلا مروارید ناسفته فادزهر معدنی خطائی از هریک یکدانگ کوفته بیخته بشیره نبات سفید بقوام آورده سرشته حبوب سازند و هفت حصه نموده هر روز یک حصه را با گلاب فرو برند و غذا چهار ساعت از روز گذشته نخود آب بخورند و آخر روز تخم بالنگو یک مثقال گلاب دو مثقال نبات سفید پنجمثقال بنوشند و شب پلاو گوشت مرغ جوان یا گوشت بره بخورند و یکهفته بعد از خوردن این حبوب از ماست و پنیر و ترشیها و غذاهای غلیظه و اعراض نفسانیه پرهیز نمایند + طریق دیگر بگیرند جدوار خطائی مجرب یکدرم و سه حصه نمایند و هر روز یک حصه را با گلاب سوده حب ساخته صبح ناشتا فرو برند و از عقب آن شربتی از نبات و عرق گاوزبان و عرق بیدمشک بنوشند و بعد از سه ساعت نخود آب گوشت جوان مرغ با ادویه حاره مانند دارچینی زعفران تناول نمایند با قیمه شوربا بخورند قلیه پلاو نیز خوب است و از حموضات و لبنیات اجتناب کنند و اگر پیش از خوردن آن چند روزی خوردن نان و اغذیه غلیظه پرهیز کنند اولی و فائده این دوا بسیار نوشته اند

فصل در بیان حبوبی که اصل و عمود در آنها جدوار است

و نیز در آنها قدری افیون از برای حفظ ترکیب داخل است و اصل عمود در آنها جدوار است بخلاف حبوب جدواری که در باب افیون ذکر نموده شد که اصل و عمود در آنها افیون است و جدوار از برای اصلاح افیون داخل است + حب جدوار با مومیائی که اوجاع بدن را دفع کند و تقویت بدن و قوتها نماید و نشاط آورد و مقوی اعضای رئیسه است و معده را بنهایت نافع است صنعت آن جدوار خطائی عنبر آزموده درونج عقربی دارچینی عود بلسان قرنفل [illegible] سفید مومیائی دارابجردی از هریک دو درم بسباسه مصطکی عود هندی افیون کافوری بزرالبنج سفید از هریک یک درم مشک ترکی نیم درم اجزا را کوفته بیخته بگلاب سرشته حبوب سازند هر حبی بقدر نخودی شربتی از یک حب تا دو حب اگر عنبر اشهب و مروارید ناسفته و کهربای شمعی از هریک نیم درم داخل نمایند میگردد اقوی + حب جدوار دیگر سرفه و اوجاع صدر را نافع باشد و دل و دماغ و جمیع اعضای رئیسه را قوی گرداند و نشاط و فرح آورد و نمود قوی آورد طعام هضم کند و سرعت انزال و سلس البول و لینت طبع و زکام و نزله بازدارد و برگرداند صنعت آن جدوار خطائی آزموده هفت مثقال زعفران تخم کرفس درونج عقربی از هریک دو مثقال و نیم فلفل زرنباد مصطکی عود قماری سنبل الطیب قاقله کبار دارفلفل خیربوا صمغ عربی خولنجان دارچینی عاقرقرحا افیون از هریک یکمثقال و نیم فرفیون نیم مثقال کوفته بیخته بگلاب سرشته حبوب سازند هر حبی بقدر نخودی هر صبح دو عدد و شام دو عدد با گلاب فرو برند و اگر نزله باشد با عرق گاوزبان و از حموضات پرهیز نمایند + حب جدوار دیگر فادزهر زهر و مومیائی که ازان اقوی است صنعت آن جدوار خطائی مجرب دو مثقال فادزهر حیوانی یکدانگ عنبر اشهب مومیائی دارابجردی مشک ترکی خالص از هریک یک مثقال عود قماری خام دارچینی قرنفل خیربوا گل سرخ منزوع شقاقل مصری سعد کوفی ایرسا هریک دو مثقال صندل سرخ مروارید ناسفته دارفلفل بهمن سرخ از هریک پنجمثقال زرنباد بهمن سفید سنبل الطیب خصیته الثعلب مصری از هریک سه مثقال صمغ عربی یکدانگ و نیم [illegible] تخم خرفه مقشر تخم خشخاش از هریک ده مثقال زعفران هفت مثقال افیون سه مثقال پوست تخم مرغ مکلس یکمثقال کوفته بیخته بگلاب مقوم سرشته حبوب سازند

هر حبی بقدر نخودی بورق نقره پیچیده نگاه دارند شربتی
دو حب، حب جدوار نواب تقرب خان که بجهت
نواب اشرف خان ترکیب نموده و نسخهٔ آنرا به نواب
معزی الیه داده بودند، صنعت آن جدوار خطائی
مجرب دارچینی بسباسه فلفل سفید افتیمون خصیة الثعلب
قصب الذریره زعفران از هر یک دو مثقال صندل
سفید مصطگی اسارون شامی عود قماری خام کتیرا
افیون خالص عنبر اشهب از هر یک یک مثقال
اجزا را کوفته بیخته بگلاب سرشته حبوب سازند هر حبی
بقدر نخودی بورق طلا پیچیده نگاه دارند شربتی یک
حب تا دو حب، حب جدوار حکیم جلاله از اولاد حکیم
ابوالبرکات اوحدانی حکیم حرم شاه سلیمان صفوی،
صنعت آن عود قماری خام مصطگی رومی بهمن سرخ پوست
زرد اترج قاقله صغار قاقله کبار صندل سفید بگلاب
سوده گل گاؤزبان مروارید ناسفته بسد فادزهر
معدنی کهربائی شمعی یاقوت رمانی عنبر اشهب طباشیر سفید
صمغ عربی بزرالبنج سفید از هر یک یک مثقال افیون گازرونی
دو مثقال جدوار خطائی مجرب سه مثقال زعفران نیم
مثقال ورق طلا ورق نقره از هر یک ده عدد بدستور
مقرر حبوب سازند هر حبی بقدر نخودی شربتی دو حب
حب جدوار دیگر که در قوت باه و امساک منی بی‌نظیر
است و منافع بسیار دارد، صنعت آن جدوار
خطائی مجرب افیون زعفران از هر یک نیم مثقال
قرنفل بادرنجبویه کبابهٔ چینی فلفل دارفلفل از هر یک
سه درم عود هندی چهار درم قرفة الطیب دو درم مشک
ترکی مصطگی رومی از هر یک یک مثقال بابونه مروارید
ناسفته از هر یک یکدرم کوفته بیخته بجلاب شکری یا به
شیرهٔ نبات مقوم سرشته حبوب سازند، حب جدوار
غفر الله له ولوالدیه ولی بحق محمد صلعم و آله و اصحابه
صنعت آن جوزبوا پنج عدد میان آنها را خالی کرده
افیون گازرونی یک مثقال فتیله کرده دران جوزبوا
بگذارند و جوزها را بخمیر گرفته در روغن گاو بریان نمایند
بعد یک خمیر قریب بسوختن گردد و خمیر را از آنها جدا کرده
جدوار خطائی مجرب بهمن سفید بهمن سرخ شقاقل مصری
خصیة الثعلب مصری از هر یک چهار مثقال عود قماری
غرقی خام زرنباد درونج عقربی کبابهٔ چینی گل گاؤزبان
زعفران لسان العصافیر اسارون بسباسه سنبل الطیب
مصطگی قرنفل غنچهٔ گل سرخ منزوع الاقماع ایرسا
فلفل سیاه دانه خیربوا قاقله کبار زرنب بادرنجبویه
خولنجان تخم هلیون مغز حب سمنه دار مغز حب الزلم
مغز چلغوزه مغز نارجیل مقشر مغز حب القطن از هر یک
دو مثقال بایهٔ شترا عرابی کتیرا صمغ عربی از هر یک یک
مثقال تخم خشخاش مغز حب الفلفل تخم خرفه مقشر از
هر یک نیم مثقال عنبر اشهب مشک ترکی ورق طلا
ورق نقره محلولین از هر یک نیم مثقال نبات سفید
هفت مثقال بدستور مقرر حبوب سازند هر حبی بقدر
نخودی شربتی از دو حب تا چهار حب و اگر در مزاج
برودت غالب باشد بجای تخم خرفه قرص افعی
بوزن آن داخل کنند، حب جدوار از ترکیب
متاخرین است مقوی اعضای رئیسه و باه و مولد
منی و مغلظ آن و باعث حصول ولد است باذن
الله تعالی، صنعت آن جدوار خطائی مجرب دو درم
مروارید ناسفته کهربای شمعی بسد زرنباد صمغ عربی طباشیر
عود غرقی خام قرنفل سنبل الطیب جوزبوا بسباسه
قاقله کبار ریوند چینی بهمن سرخ بهمن سفید بادرنجبویه
زعفران تخم انجره تخم شلغم حرمل خشخاش سفید
خشخاش سیاه عنبر اشهب مشک خالص از
هر یک نیم مثقال و در نسخهٔ دیگر وزن مشک ربع
مثقال است یاقوت رمانی لعل بدخشی از هر یک
ربع مثقالی ورق نقره ورق طلا محلولین از هر یک
ربع مثقالی چلغوزه مغز سر گنجشک نر خصیة الثعلب
مصری کشن خرماپیچ مشبیه لسان العصافیر افیون
مصری خالص از هر یک یکمثقال و در نسخهٔ دیگر بوزیدان
شقاقل مصری بیخ تفاح از هر یک نیم مثقال داخل
است و در نسخهٔ دیگر افیون داخل نیست اجزا کوفته
بیخته با گلابی که دران صمغ عربی ربع مثقال و نبات
دو مثقال خیسانیده باشند سرشته حبوب سازند هر
حبی بقدر فلفلی و نخودی بورق طلا و نقره پیچیده در سایه
خشک نمایند شربتی از یک حب تا سه حب از بزرگ
و کوچک تا پنج حب، حب جدوار منقول از حکیم مسیح
همه قوی و اعضای رئیسه از دل و دماغ و کبد و
سائر اعضا و اعصاب و باه را قوت بخشد و ریاح
غلیظه را دفع کند و سعال بلغمی و نفث الدم و اوجاع
نقرس و مفاصل و بواسیر و فالج و لقوه و سکته و صرع
و نزله و شقیقه و استرخای زبان و درد چشم و سرعت
انزال و قوت باه و فرح اسعار را سودمند بود و
فرح و سرور آورد و براشتهای طعام و هضم یاری
کند و سیاهی موی را محافظت نماید و دفع زهر جانوران
گزنده نماید و رنگ را سرخ گرداند و قولنج بگشاید و بول آرد
و سنگ گرده و مثانه بریزاند و روشنی چشم بیفزاید و
دیوانگی و سودا را دفع کند و مداومت آن از جمیع
امراض مذکوره و علل بلغمی و سوداوی ایمنی بخشد
و بیش از طعام و بعد از طعام توان خورد، صنعت آن
جدوار خطائی مجرب زعفران راسن مقل ازرق کبابه
چینی بهمن سرخ بهمن سفید جوزبوا انیسون تخم
سداب تخم کرز ورق گل سرخ زنجبیل از هر یک یک
مثقال صبرنی که چهار ماشه باشد دارفلفل دو مثقال
و یک ربع زر نبات هفت ماشه آمله مقشر شقاقل
مصری از هر یک شش ماشه اسارون دارچینی
بادرنجبویه افیون اعلی خالص از هر یک پنج ماشه
بزرالبنج سفید عاقرقرحا تخم کرفس عود قماری غرقی
خام صمغ عربی قرنفل خولنجان خصیة الثعلب مصری
بسباسه نعناع گاؤزبان حب الآس سعد کوفی مغز
تخم خیارین مغز بادام مقشر ماهی سقنقور اگر نباشد
بدل آن ریگ ماهی یا هزار اسپند سفید مروارید
ناسفته تخم هلیون درونج عقربی از هر یک یکدرم
که مشد باشد سنبل الطیب قاقله کبار فرفیون ریوند چینی
مصطگی رومی سلیخه سیطرج هندی زراوند مدحرج گل
نیلوفر بایهٔ شترا عرابی نخود الوندی عنبر اشهب از هر یک

نیم مثقال صبر نی بسد دانه نبات خشک خالص پنج شخے
یاقوت رمانی از ہریک یکماشہ جند بیدستر نیم ماشہ ورق
طلا ورق نقرہ محلولین بقدر کفاف ادویہ کوفتہ بیختہ
باگلاب سرشتہ حبوب سازند ہر حبے بقدر نخودے در
ورق پیچیدہ در سایہ خشک نمایند شربتے یک حب
تا سہ حب ۔ حب جدوار دیگر ۔ صنعت آن جدوار
خطائی مجرب پنجمثقال عنبر اشہب زرنباد درونج عقربی
صندل سفید مروارید ناسفتہ زعفران ورق طلا
از ہریک یک مثقال ورق نقرہ گل گاؤزبان از
ہریک دو مثقال یاقوت رمانی لعل بدخشانی مشک
تبتی خالص عود ہندی غرقی خام صمغ عربی افیون
خالص از ہریک نیم مثقال ادویہ کوفتہ بگلاب سرشتہ
حبوب سازند ۔ حب جدوار دیگر ۔ صنعت آن جدوار
مجرب زرنباد دارچینی تخم کرفس عود قماری غرقی
خام از ہریک ثلث درہمے بزرالبنج دو ثلث درہم ادویہ
کوفتہ بیختہ صمغ عربی را در گلاب حل کردہ بآن بسرشند
و حب سازند ہر حبے بقدر نخودے بورق طلا و
نقرہ پیچیدہ در سایہ خشک نمایند شربتے از یک حب
تا سہ حب این حب فالج و امراض باردہ را نافع
است و اساک آورد ۔ حب جدوار دیگر ۔ صنعت
آن جدوار خطائی مجرب بزرالبنج زعفران از ہریک
نیم مثقال سنبل الطیب پوست بیضہ مکلس اسارون
از ہریک دو نیم مثقال افیون عاقرقرحا عنبر اشہب
مصطگی سلیخہ پوست بیرون پستہ از ہریک یکمثقال زرنب
درونج عقربی عود ہندی دارچینی از ہریک یک
مثقال و ربع مثقالے نانخواہ مشک خالص فلفل
سیاہ از ہریک ثلث مثقال ادویہ کوفتہ بیختہ بہ
عسل بسرشند و حب سازند ۔ حب جدوار مختصر
صنعت آن جدوار خطائی مجرب عنبر اشہب از ہریک
یکمثقال مصطگی زعفران افیون از ہریک دو مثقال
و اگر افیون را یک مثقال کنند برائے غیر معتادین
بافیون نیم مثقال کنند بہتر است مشک نیم مثقال
افیون را در گلاب حل کردہ صاف نمایند و در آفتاب
گذارند تا غلیظ گردد و ادویہ کوفتہ بیختہ بآن سرشتہ
حبوب سازند ۔ حب جدوار دیگر ۔ صنعت آن
جدوار مجرب افیون خالص اعلیٰ عود غرقی خصیۃ الثعلب
مصری از ہریک یک درم عنبر اشہب یکدرم و
دو ثلث درم درونج خشک خالص قرنفل ورق
گل سرخ زرنب از ہریک ثلث درمی فلفل سنبل الطیب
جوزبوا طباشیر قرفہ قاقلۂ صغار بسباسہ از ہریک
دو ثلث درمی نقرہ ورق طلا بقدر کفاف ادویہ
کوفتہ بیختہ بگلاب سرشتہ حبوب سازند شربتے
از یک حب تا سہ حب ۔ حب جدوار دیگر
نافع از برای امراض سوداویہ ۔ صنعت آن
جدوار خطائی مجرب عنبر اشہب مروارید ناسفتہ تخم
خرفہ مقشر گل گاؤزبان تخم فرنجمشک صندل سفید
کشنیز خشک مقشر طباشیر سفید از ہریک مثقال
افیون ایکدانگ زعفران نیم مثقال لاجورد مغسول
چہار دانگ کوفتہ بیختہ بگلاب سرشتہ حبوب سازند
ہر حبے بقدر نخودے شربتے دو حب

فصل در ذکر حبوب جدوار کہ اصل و عمود در آنہا جدوار است و افیون داخل نیست

حب جدوار از متاخرین در تقویت باہ و ہاضمہ و
ضعف دل و معدہ بنہایت نافع است ۔ صنعت
آن جدوار خطائی مجرب مروارید ناسفتہ دارفلفل
تخم بادرنجبویہ از ہریک یک مثقال تخم فرنجمشک
عود قماری قرنفل کبابہ چینی قرفۃ الطیب فلفل از
ہریک دو مثقال خصیۃ الثعلب مصری سہ مثقال
زعفران نیم مثقال ادویہ کوفتہ بیختہ قند سفید
بیست و دو مثقال بقوام آوردہ ادویہ بدان
سرشتہ حبوب سازند ہر حبے بقدر نخودے بورق طلا و
نقرہ از ہریک سی عدد پیچیدہ نگاہدارند شربتے
نیم مثقال ۔ حب جدوار دیگر از متاخرین مبہی و
ہاضم و مقوی بدن است و نافع است از برای
سموم ۔ صنعت آن جدوار خطائی مجرب عود قماری
خام صندل سفید زرنباد زعفران قرنفل صمغ عربی
فلفل درونج عقربی دارچینی از ہریک دو مثقال مصطگی
عاقرقرحا مشک تبتی از ہریک نیم مثقال کوفتہ بیختہ
بشیرۂ نبات سرشتہ حبوب سازند ۔ حب جدوار
منقول از بیاض حکیم محمد حسین بخط معزی الیہ این را
قوت دہندہ و حافظ صحت و مقوی اعضای رئیسہ و معدہ
و دافع آلام و امراض باردہ است ۔ صنعت آن جدوار
خطائی مجرب صندل سفید بگلاب سودہ زرنباد دارچینی
درونج عقربی صمغ عربی از ہریک یک مثقال عود
قری خام یک مثقال و نیم مصطگی رومی زعفران
عاقرقرحا از ہریک نیم مثقال قرنفل فلفل سیاہ مشک
ترکی از ہریک دو مثقال کوفتہ بیختہ با شیرۂ نبات سفید
سرشتہ حبوب سازند ہر حبے بقدر نخودے شربتے یکدانگ
حب جدوار اطبائے ہند گفتہ اند کہ حافظ قوے
و ارواح است و چون ہر سال چند روز بآن
مداومت نمایند عمر طبیعی میسر سازند ۔ صنعت آن جدوار
خطائی مجرب تخم گندنا دارچینی فلفل دارفلفل
کندر طلق مکلس فولاد مکلس از ہریک سہ مثقال
دانہ ہیل پوا قرنفل زنجبیل زعفران صبر سقوطری زرد
از ہریک دو مثقال سعد کوفی سنبل الطیب عود قماری
خام غاریقون ہرش سفید از ہریک چہار مثقال پادزہر
حیوانی اصطبا ناتی یک مثقال مصطگی پنجمثقال ذہب
مکلس یکدانگ طلق مکلس و فولاد مکلس و ذہب مکلس را در
روغن گاؤ بچشانند و باقی ادویہ را کوفتہ بیختہ بآن
بسرشند و بعسل مصفی بقوام آوردہ سرشتہ حبوب
سازند ہر حبے بقدر نخودے بورق طلا و نقرہ پیچیدہ
نگاہدارند شربتے دو حب ۔ حب جدوار فادزہری
موسیائی حکیم محمد باقر موسوی منقول از خط نوادہ معزی
الیہ میرزا عبدالباقی قلمی فرمودہ اند در بیان حب
مفرح و مقوی قلب و حافظ صحت کہ ترکیب بسائط
آن بر ستیاری پنجہ حواس خمسہ باطنی این حقیر و تقدیر
اعتقاد بر آن بحراس طبع این فقیر صورت بستہ امید کہ در
نظر یکمتان این دو دمان ولایت نشان مورد تحسین
و در مذاق طبع صوفیان آستان خسرو شاہ نشان شیرین آید

صنعت آن جدوار خطائی مجرب هفت مثقال فادزهر معدنی سه مثقال مروارید ناسفته دو مثقال یاقوت رمانی عنبر اشهب از هر یک یک مثقال زعفران مومیائی دارابجردی از هر یک نیم مثقال مومیائی را در روغن بنفشه بادام با روغن مغز پسته تر در بنفشه گداخته باقی ادویه را سوای جواهر و فادزهر کوفته بیخته جواهر و فادزهر را بالعاب بزرقطونا که دران صمغ عربی و کتیرا حل کرده باشند صلایه نموده بعد ازان ادویه را با ان سرشته در هاون سنگی بمالند بعد ازان حبها سازند هر حبه بقدر نخودے بورق طلا پیچیده یا ورق نقره و در سایه خشک کرده نگاه دارند شربتے چهار اوقیه

حب جدوار حکیم عماد الدین محمود منقول از خط میرزا محمد باقر ولد حکیم مشار الیه صنعت آن جدوار خطائی مجرب پنج مثقال عنبر اشهب یک مثقال مشک نیم مثقال زرنباد و درونج عقربے صندل سفید مروارید ناسفته زعفران ورق طلا از هر یک یک مثقال یاقوت رمانی لعل بدخشی صمغ عربی عود قماری خام از هر یک نیمثقال ورق نقره گل گاوزبان از هر یک دو مثقال و یکدانگ بدستور مقرر حبوب سازند شربتے چهار قیراط. حب جدوار دیگر صنعت آن جدوار خطائی مجرب بنفشه نیمثقال فادزهر حیوانی قرنفل زعفران عاقرقرحا جند بیدستر جوزبوا بسباسه دارچینی دانه هیل بوا ورق طلا محلول ورق نقره محلول از هر یک یکدانگ کوفته بیخته بگلاب سرشته حبوب سازند هر حبے بقدر نخودے شربتے از سه حب تا هفت حب. حب جدوار صغیر جدوار خطائی مجرب مروارید ناسفته از هر یک دو جزو نبات سه جزو با لعاب بهدانه سرشته حبوب سازند شربتے یکدرم حب جدوار که در تقویت قلب و دماغ و جمیع اعضای رئیسه و دفع رطوبات دماغی و درد معده و برودت دماغ و معده نفع تمام دارد. صنعت آن جدوار خطائی مجرب عود غرقی خام مصطگی از هر یک پنجدرم دارچینی گل گاوزبان گاوزبان پوست زرد اترج از هر یک ششدرم تخم اسطوخودوس قاقله کبار قاقله صغار فلفل دار فلفل ریوند چینی عاقرقرحا سنبل الطیب و والزرنباد و وج ترکی مشک خالص عنبر اشهب از هر یک یک و نیم درم اجزا کوفته بیخته با گلاب سرشته حبوب سازند هر حبے بقدر فلفلے و بورق طلا و نقره پیچیده در سایه خشک نمایند شربتے یک حب تا سه حب و تا پنج حب بحسب قوت و مزاج. حب جدوار دیگر که مبهی و هاضم طعام و مقوی بدن است. صنعت آن جدوار خطائی مقشر مجرب عود قماری خام صندل سفید زرنباد قرنفل صمغ عربی درونج عقربی فلفل سیاه از هر یک دو مثقال مصطگی زعفران از هر یک یکمثقال کوفته بیخته بگلاب سرشته حبوب سازند شربتے از یک دانگ تا دو دانگ

حب جدوار دیگر بنهایت مقوی باه است و در امساک منی بے نظیر صنعت آن جدوار خطائی بهمن سرخ بهمن سفید زعفران صندل سفید مروارید ناسفته از هر یک پنجمثقال پادزهر حیوانی مجرب یکدانگ عنبر اشهب مشک تبتی از هر یک نیم مثقال صمغ عربی یکدانگ و نیم عود قماری قرنفل دار فلفل غنچه گل سرخ سعد کوفی از هر یک دو مثقال قرص افعی تخم خشخاش خفیة الثعلب مصری از هر یک ده مثقال زرنباد دارچینی ایرسا شقاقل مصری سنبل الطیب از هر یک سه مثقال تخم خرفه مقشر و پوست تخم مرغ مکلس از هر یک یکمثقال اجزا کوفته بیخته به شیره نبات سفید بقوام آورده سرشته حبوبها سازند هر حبے بقدر نخودے در سایه خشک نمایند شربتے پنجعدد. حب جدوار دیگر امساک منی کند و عسرت انزال منی را دور گرداند و تقویت باه کند و پشت را قوی گرداند و ضیق النفس را نافع بود و بواسیر بادی و خونی را سود آورد و تبهای کهنه و سرفه و سل را مفید است. صنعت آن علک البطم مصطگی و از هر یک یکدرم قرنفل سه درم مشک تبتی یکدانگ و نیم جدوار خطائی مجرب دو دانگ زعفران یکدرم اجزا را نرم سائیده با اندک شیره نبات بگلاب بقوام آورده سرشته حبوب سازند هر حبے بقدر نخودے بورق طلا و نقره پیچیده در سایه خشک کرده نگاه دارند شربتے پنج حب.

حب جدوار تالیف حکیم محمد حسین و حکیم باشی شاه جنت مکان شاه عباس صفوی موسوی جمیع اعضای رئیسه مقوی باه است نشاط آورد و مجرب است. صنعت آن جدوار خطائی مجرب عود هندی قاقله سنبل الطیب دارچینی لسان العصافیر بهمن سرخ قرنفل بادیه شتر اعرابی از هر یک سه مثقال زرنباد و درونج عقربی صندل سفید مروارید ناسفته لعل بدخشی عود بلسان فلفل سفید زنجبیل ریوند چینی بادرنجبویه سادج هندی بسباسه خولنجان کبابه چینی عود الصلیب بوزیدان تودری گلسرخ منزوع الاقماع تخم فرنجمشک دوقو عاقرقرحا از هر یک دو مثقال گل گاوزبان خصیة الثعلب مصری مصطگی رومی طباشیر سفید پوست زرد اترج سکه رصید از هر یک پنجمثقال صمغ عربی هفت مثقال عنبر اشهب مشک تبتی از هر یک مثقال بهمن سفید هفت مثقال نبات سفید بیست مثقال اجزا کوفته بیخته بگلاب سرشته حبوب سازند و بورق طلا و نقره از هر یک یکمثقال پیچیده در سایه خشک نمایند و باید که حبوب هر یک بقدر نخودے باشند شربتے از پنج حب تا هفت با عرق خربزه بمقدار یک اوقیه فرو برند. حب جدوار دیگر صنعت آن جدوار خطائی آزموده فلفل سفید فلفل سیاه ورق گل سرخ سنبل الطیب از هر یک پنجدرم کهربای شمعی مروارید ناسفته یاقوت رمانی تخم کرفس سادج هندی بلسان سلیخه عود بلسان فرفیون زنجبیل دارچینی کبابه چینی زراوند مدحرج سارون شامی زرنب عود هندی خام عربی پوست بیرون پسته صمغ عربی دار فلفل عقیق یمانی بسد یشب سبز از هر یک سه درم زعفران نانخواه جوزبوا بسباسه حب الزلم شقاقل مصری خصیة الثعلب مصری از هر یک ششدرم عاقرقرحا درونج عقربی مرکی صافی از هر یک چهار درم بزر البنج سفید زرنباد از هر یک دو درم عنبر اشهب یکدرم ورق طلا پنجاه عدد ورق نقره یکصد عدد ادویه را انچه کوفتنی است کوفته بیخته صلایه کردنی است

باگلاب بر سنگ سماق صلایه کرده آنچه حل کردنیست
حل کرده مجموع را بروغن مغز پسته چرب نموده حبوب
سازند هر حبی بوزن نخودی شربتی از چهار حب تا شش
حب ـ حب جدوار دیگر بجهت تقویت باه و قوت
هاضمه و ضعف دل و معده ـ صنعت آن جدوار خطائی
ازموده مروارید ناسفته دار فلفل از هر یک نیم مثقال
فلفل قرفة الطیب عود قماری خام قرنفل کبابه چینی
از هر یک دو مثقال خصیة الثعلب مصری شقاقل مصری
تخم بالنگو از هر یک سه مثقال زعفران نیم مثقال کوفته
بیخته بجلاب شکری سرشته حبوب سازند حبی بقدر نخودی
نیم مثقال ـ حب جدوار دیگر که مقوی معده و باه و قلب
است و هاضمه را قوت دهد و خفقان بارد را زائل کند
و تقویت باه بی نظیر است ـ صنعت آن جدوار
خطائی مجرب مروارید ناسفته دار فلفل کهربای شمعی
از هر یک یکمثقال فلفل زنجبیل خولنجان قرفة الطیب
بهمن سرخ بهمن سفید عود قماری خام قرنفل کبابه چینی
از هر یک دو مثقال خصیة الثعلب مصری شقاقل مصری
تخم بالنگو از هر یک سه مثقال زعفران نیم مثقال اجزا
را کوفته بیخته بجلاب شکری مقوم سرشته حبوب سازند و
بورق طلا بپیچیده نگاهدارند نیم مثقال ـ و این حب
جدوار با نسخهٔ قبل یک است با اندک تفاوتی ـ
حب جدوار دیگر صنعت آن پادزهر معدنی مجرب یکدانگ
عنبر اشهب مشک ترکی از هر نیم مثقال صمغ عربی
یکدانگ و نیم عود قماری قرنفل فلفل غنچهٔ گل سرخ
سعد کوفی از هر یک دو مثقال صندل سفید مروارید
ناسفته جدوار خطائی بهمن سرخ بهمن سفید از هر یک
نیم مثقال قرص افعی تخم خشخاش خصیة الثعلب مصری
از هر یک ده مثقال زرنباد دارچینی ایرسا شقاقل مصری
سنبل الطیب از هر یک سه مثقال تخم خرفه مقشر پوست
تخم مرغ مکلس از هر یک یکمثقال اجزا را کوفته بیخته
بشیرهٔ نبات سفید مقوم سرشته حبوب سازند هر
حبی بقدر نخودی شربتی پنج حب ـ حب جدوار که مقوی
قلب و دماغ و کبد است و باه برانگیزد و معده را موافق

باشد و پشت و کمر را قوت دهد و نشاط آورد ـ صنعت
آن اشنه سنبل الطیب صندل سرخ صندل سفید
حب الآس لاجورد مغسول شمع مغسول سازج هندی
تخم ریحان تخم خشخاش کشنیز خشک مقشر پوست
هلیله کابلی هلیله سیاه پوست هلیله زرد پوست
بلیله آمله منقی اسطوخودوس از هر یک سه مثقال
جدوار خطائی بنفشه مجرب سه مثقال و نیم مروارید ناسفته
بسد کهربای شمعی یشب سبز عنبر اشهب ابریشم مقرض
ریوند چینی زنجبیل سفیده طباشیر سفید لادن فلفل از
هر یک دو مثقال پوست زرد اترج گل سرخ تخم خرفه
مقشر مغز بادام شیرین مقشر مغز چلغوزه مغز حب الزلم
مغز نارجیل مقشر مصطگی از هر یک پنج مثقال
گل مختوم کافور قیصوری ورق نقره مشک ترکی
از هر یک یک مثقال تودری زرد تودری گلگون
از هر یک دو مثقال و نیم ورق طلا نیم مثقال ادویه را
آنچه صلایه کردنی است باگلاب بر سنگ سماق صلایه
کرده و آنچه کوفتنی است کوفته بیخته و آنچه حل کردنی
حل کرده بروغن بلسان چرب نموده بآب پوست
کوکنار سرشته حبوب سازند شربتی یکدرم و اگر خواسته
باشند اجزا را بعسل مصفی سه وزن ادویه سرشته
معجون سازند شربتی ازان یک مثقال است ـ حب
جدوار حکیم ارشدی منقول از خط ولد ارشد مغفرت
الیه میرزا ابراهیم ـ صنعت آن ذهب مکلس
جدوار خطائی فادزهر معدنی خطائی اعلی از هر یک
یکمثقال جوزبوا مصطگی رومی زعفران از هر یک
چهار دانگ دارچینی چهار مثقال قرنفل نیم مثقال
صمغ عربی دو دانگ کتیرا یکدانگ علی الرسم حب
سازند هر حبی بقدر نخودی و چون یک حب این
حبوب در حمی ربع پیش از وقت نوبت به نیم ساعت
باگلاب فرو برند نافع است ـ حب جدوار حکیم سلیمان
باه را قوت دهد ـ صنعت آن جدوار خطائی
مجرب مایه شتر اعرابی قرص افعی خصیة الثعلب مصری
زعفران از هر یک سه درم عنبر اشهب مصطگی رومی

مشک خالص نافهٔ خروس کندر سعد کوفی از هر یک
یکدرم کافور جودانه نیمدرم اجزا کوفته بیخته بگلاب
سرشته حبوب سازند هر حبی بقدر نخودی و بورق
طلا و نقره بپیچیده خشک نمایند شربتی از یک حب تا دو حب
دهن جدوار جهت رفع اوجاع مفاصل و اوجاع ورک
و عرق النساء و نقرس و التیام جروح [illegible]
مفید ـ صنعت آن بگیرند جدوار خطائی مجرب را و جوکوب
نموده یکشبانروز در آب باران یا خمر عنبی بخیسانند
ملایم طبخ دهند تا تمام قوت آن در شراب یا آب بیرون آید
پالیده صاف کرده باهموزن آن آب صافی روغن کنجد
تازه یا روغن زیتون یا روغن ورد احمر باتش ملایم
طبخ دهند تا روغن بماند و نسوزد و بکار برند ـ مرهم جدوار
از صنعت حکیم گیلانی شارح قانون گفته که این مرهم
نیز عدیل و مانند دهن جدوار است در اکثر فوائد بلکه
ازان زیاده می رسد باین در منافع برای التیام
جراحات و اندمال آنها دوائی ـ مرهمی ـ صنعت آن
جدوار خطائی خوب مجرب که بیش نباشد یک مثقال
زردچوبه جدوار اصل السوس [illegible] در آخر برگ حنا
خشک نیم کوفته مجتمع بر سفوف و کاکین [illegible] نخود بریان
نه و کاکین زرگران و مس گران و قلعی گران غیرها
از هر یک یک اوقیه پوست درخت مغیلان برگ درخت
نیم تازه سبز هر جزوی از هر یک دو اوقیه قنه نصف اوقیه
جوبها و بخارا را مکوفته و بر روی سنگ صلایه نرم بسایند
تا مضمحل گردد و با سائر ادویه سواست قنه در دو نیم
من آب باتش ملایم بجوشانند تا به ثلث رسد پس
آب صافی آنرا به کفچه که بسیار سوراخ آن ریزه و تنگ
باشد بگیرند و از پشت همان کفچه در دیگچه نقشا زند
و اثقال آنرا تا آنچه در ان ماهیت است بر آید پس
آن ماهیت را گرفته اثقال را دور نمایند و بر تر نیز
بر آن روغن کنجد تازه خالص بیست اوقیه با آتش ملایم بجوشانند
تا آنکه قریب به خشک شدن آب گردد پس صاف نمایند
و اثقال را فشرده دور نمایند و قنه را با اندکی ازان
روغن حل نموده صاف نمایند و با دو اوقیه موم زرد در باقی

روغن بریزند و بآتش ملایم طبخ نمایند تا بقوام مرہم آید و احتیاط نمایند که نسوزد و عند الحاجت استعمال نمایند و نوشته که اگر در بعضے بادام و برگ درخت نیم یا پوست درخت مغیلان یا جدوار قابض معجون یافت نشود باکے نیست بخفیف آن لیکن تمام اجزا بهتر و اولی است مرہم جدوار دیگر فرح جبیثه و ناصور و زخم آتشک و زخمہاے کہنه را نافع و مجرب است. صنعت آن جدوار خطائی مجرب یک مثقال ہو جوه قنه پوست درخت مغیلان برگ حنا در سایه خشک کرده از ہر یک نوزده مثقال برگ نیم در سایه خشک کرده موم زرد عنبر مستعمل از ہر یک سی و ہفت مثقال و نیم روغن کنجد سفید ہفتاد و پنج مثقال اجزا را سوائے جدوار در سه ہزار مثقال آب بجوشانند تا به ثلث رسد که ہزار مثقال باشد مالیده صاف نموده بعد از ان موم دقه در روغن براند پس جدوار را نرم سوده داخل کرآب رفته روغن براند پس جدوار را نرم سوده داخل کرده در ہاون بدسته بمالند تا یکسان مانند مرہم شود و در ظرف چینی نگاه دارند و عند الحاجت بکار برند

فصل در ذکر نسخ معاجین جدوارے

این معجون را موسی بن میمون از خط شیخ رئیس نقل کرده و قلمی نموده که خواص این معجون را شیخ چنین نوشته که نہایت مقوی باه است و دافع جمیع سموم و ہاضمه را قوی گرداند و اعضای باطنه را تمام علی العموم قوت و بر خصوص دل را و دفع بلغم کند و مانع صعود ابخره بدماغ است و تقویت جمیع اعضا و حواس ظاہر و باطن کند و کدورت ہا زائل گرداند و تفریح آورد و نفس را قوی گرداند و حافظ صحت است و مانع بسیارے از امراض است و فوائد این معجون را بسیار نوشته و ما مختصر کردیم. صنعت ان جدوار خطائی مجرب قسط غنچه گل سرخ منزوع الاقماع پوست ہلیله کابلی پوست ہلیله سیاه پوست بلیله از ہر یک ۱۱ اوقیه آمله منقے ۲ دو اوقیه پوست زرد اترج اسطوخودوس گاوزبان از ہر یک ۱ اوقیه لسان العصافیر شقاقل مصری تخم ہلیون تخم خربزه تخم جرجیر بہمن سرخ بہمن سفید انیسون مصطگی عود بلسان بافشرا از ہر یک نیم اوقیه کبابه چینی قرنفل دارچینی از ہر یک ربع اوقیه کوفته بیخته بروغن بادام شیرین و روغن مغز پسته بکر چرب نموده با عسل مصفی دو وزن ادویه و جلاب سه رطل که بقوام آورده باشند بسرشند و ہر روز یک مثقال آنرا تناول نمایند تا مزاج باعتدال آید. معجون جدوار دیگر مقوی باه و مجرب است. صنعت آن عود قماری خام قرنفل شقاقل مصری خصیة الثعلب مصری از ہر یک سه مثقال زعفران نیم مثقال کبابه چینی فلفل تخم بالنگو دار فلفل از ہر یک دو مثقال تخم بادیه مروارید ناسفته جدوار خطائی مجرب از ہر یک یک مثقال قند سفید سه وزن ادویه قند را بقوام آورده ادویه را کوفته بیخته با آن معجون سازند. معجون جدوار نواب حکیم الممالک مرحوم. صنعت آن پوست ہلیله کابلی ہلیله سیاه پوست بلیله آمله مقشر دارچینی وج ترکی از ہر یک دو توله سعد کوفی یک و نیم توله زنجبیل فلفل سیاه دار فلفل کبابه از ہر ایک یک توله مغز پسته سه توله مویز منقے بیست توله اسطوخودوس پوست زرد اترج گاوزبان [illegible] جدوار خطائی تخم خربزه از ہر یک دو توله قسط تلخ غنچه گل سرخ لسان العصافیر شقاقل مصری تخم ہلیون زعفران بہمن سرخ بہمن سفید انیسون مصطگی عود الصلیب عود بلسان از ہر یک یک توله روغن بادام شیرین روغن پسته از ہر یک پنج توله عسل مصفے یک و نیم سیر قند سفید یا و سیر ترنجبین بیست توله بقوام آورده علی الرسم معجون سازند شربتے از یک مثقال تا دو مثقال۔

فصل در ذکر نسخ مفرحات جدواری

مفرح جدوار که حسب الامر حضرت قدس اعلی ظل اللہی شاه سلیمان صفوی موسوی حکیم محمد باقر موسوی حکیم باشی از حکیم فرنگی نسخه آنرا گرفته. صنعت آن جدوار خطائی مجرب زعفران تخم ریحان عود ہندی قرنفل پوست اترج خولنجان بسباسه جوزبوا سعد سائله از ہر یک دو درم و نیم ابریشم خام سوخته مرزه افتیمون از ہر یک یک درم کافور قیصوری مشک ترکی عنبر اشہب مروارید ناسفته استخوان دل گوزن [illegible] بادزہر حیوانی گوزنی از ہر یک نیم درم ورق طلا ورق نقره از ہر یک بیست و چہار درم آب سیب شیرین عرق گاوزبان از ہر یک قدرے قند سفید دو وزن مجموع ادویه قند را در آب سیب و عرق گاوزبان حل کرده بقوام آورند و اجزا را با آن معجون سازند شربتے دو درم تا سه درم. مفرح جدوار خطائی صنعت آن جدوار خطائی مجرب مروارید ناسفته یاقوت رمانی بادزہر معدنی خطائی کہربای شمعے بسد محرق پوست بلیله عود قماری خام اسارون شامی [illegible] بسباسه زرنباد خصیة الثعلب مصری بہمن سفید بہمن سرخ گل گاوزبان ورق گل سرخ بوزیدان شقاقل مصری تخم خشخاش از ہر یک سه مثقال ابریشم مقرض [illegible] مغسول ریوند چینی افتیمون اقریطی سنبل الطیب مصطگی رومی زعفران سادج ہندی عنبر اشہب [illegible] شتر اعرابی صندل سرخ دارچینی زنجبیل قرنفل جوزبوا درونج عقربی سعد کوفی بادرنجبویه تخم ہلیون تودری سرخ تودری زرد قاقله کبار تخم فرنجمشک کبابه چینی خولنجان طباشیر سفید ورق نقره از ہر یک دو مثقال مشک ترکی ورق طلا از ہر یک یک مثقال آمله منقے ده مثقال آب به شیرین آب سیب شیرین از ہر یک چہار یک من تبریز قند سفید یکصد و پنجاه مثقال عسل مصفے دو دویست مثقال بدستور مفرح معجون سازند شربتے از یکدرم تا یک مثقال طبی و در نسخه دیگر پنج مثقال افیون درین مفرح داخل است و نسخه اول خوب است. مفرح جدوار [illegible] صنعت آن جدوار خطائی مجرب وج ترکی نارمشک سنبل الطیب دارچینی تخم زردک تخم شلغم رازیانه خصیة الثعلب مصری مخلفه زرشک منقے گل مختوم مروارید ناسفته کہربای شمعی از ہر یک سه مثقال پوست زرد اترج گل گاوزبان صندل سفید [illegible]

طباشیر سفید ابریشم مقرض از هر یک پنجمثقال بهار نارنج خشک کرده مغز تخم خیارین عود هندی غرقی خام تخم خرفه مقشر از هر یک هفت مثقال قرنفل جوزبوا خولنجان سعد کوفی تخم افرنجمشک زرنب بسباسه فادزهر حیوانی اصطفیا ناقی از هر یک یک مثقال دنیم فرفة الطیب دار فلفل قاقله کبار زرنجبیل فلفل سیاه کافور قیصوری لعل بدخشی زمرد اعلے از هر یک یک مثقال پوست بیرون پسته جنطیانا تخم کرفس لسان العصافیر زرنباد مغز حبة الخضرا مغز چلغوزه مصطگی قاقلهٔ صغار درونج عقربی کبابهٔ چینی بهمن سرخ بهمن سفید از هر یک دو مثقال یاقوت رمانی بادرنجبویه فادزهر معدنی خطائی عنبر اشهب از هر یک چهار مثقال مشک ترکی نیم مثقال ورق طلا پنجاه عدد ورق نقره یکصد عدد نبات سفید چهار صد مثقال بدستور متعارف مرتب نمایند میرزا محمد باقر حکیم باشی قلمی نموده که من این مفرح را حسب امرا علی ساختم لیکن کافور و فادزهر حیوانی را داخل نکردم و مشارالیه قدر خوراک آنرا از برای هر مرض مختلف نوشته و در امراض متنوعه نافع دانسته لیکن هنوز تجربه نشده

باب الجیم مع الزاء المعجمة

جزر بفتح جیم و زای معجمه و رای مهمله بفارسی گزر و زردک و بهندی گاجر گویند بری و بستانی میباشد بستانی آن دو قسم میباشد یکی طویل و یکی مستدیر در دوم گرم و تر و گویند در اول تر است مبهی و ملطف و مدر بول و حیض و خصوصاً برای آن و مفتح سدهٔ جگر و استسقا و قاطع بلغم و مقوی معده و تسکین درد معده و چون بکوبند و بر قروح متاکله بندند نافع است آنرا و جهت سرفهٔ کهنه و درد سینه و ذات الجنب و درد معده و جگر و تسکین مغص و اخراج حصاة سفید و نطول طبیخ ریشهای آن محلل خون جامد و مربای آن بغایت مبهی و منعظ و مقوی احشا و رحم و هاضمه و سریع الهضم و پرورده آن به سرکه و نمک جهت ازالهٔ سپرز و سپرز بعید یل و مقوی معده و جگر بارد و دوشاب آن قریب بمربای آن است و نبیذ آن که آب افشردهٔ آنرا با ربع وزن آن عسل جوشانیده در خم ریخته بگذارند تا مسکر شود بغایت مست کننده و بطی الانحدار و مصدع و عرق آنکه با ادویه مناسبه گرفته شود بدستوریکه انشاء الله تعالی عنقریب مذکور خواهد شد و نزجمیع آثار نائب مناسبه خمر است مگر در زیادتی اسکار و ضماد برگ آن جهت آکله نافع و جرم آن بطی الهضم و نفاخ و مضر محرورین و مصلحش ادویهٔ حاره و آبکامه و بخته آن با گوشت بزغاله مولد خلط صالح است و قدر شربت از جرم آن تا صد و شصت مثقال و از مربای آن تا هفت مثقال و از نبیذ آن تا پنجاه مثقال و تخمش محرک باه و در آثار مثل اصل آن و در ادرار بول و حیض قوی تر خصوصاً بری آن و چون یک جزو آنرا با یک جزو تخم شلغم در جوف ترب کرده در زیر آتش طبخ دهند جهت اخراج سنگ گرده و مثانه و عسر البول مجرب دانسته اند و قدر شربتش تا دو درهم و بدلش انیسون و دو قوا است و بری آنرا در بلاد قزوین گزرانا مند و بخش بقدر انگشتی و گلش زرد و غلاف آن تخم خارناک در اول سوم گرم و در آخر اول خشک و با اندک حدتی و در افعال سوای تحریک باه قوی تر از بستانی و حمول آن مخرج جنین و خوردن خام آن جهت سموم و ضماد پختهٔ اصل و برگ آن جهت انجماد خون که از برودت باشد نافع و آویختن آن در منازل باعث گریختن هوام است و مضر معده و حلق و عصب و مصلحش انیسون و حمول آن منقی رحم و معین بر حمل است ، حلوای جزر مبهی و مدر بول و مفتح سدهٔ جگر و جهت سرفهٔ بارد و اخراج حصاة کلیه و مثانه نافع است ، صنعت آن بگیرند زردک رسیده و پوست آن را دور کرده از کدو تراش تبر اشند و استخوان سخت میان آن را دور کنند پس آن زردک تراشیده را در آب و گلاب بپزند تا مهرا شود با سطلام برهم زنند و شیرهٔ نبات سفید با عسل مصفی بقدر حاجت در آن داخل کرده بپزند و برهم زنند تا قریب بانعقاد رسید پس قدری مشک و عنبر اشهب را با نبات سفید کوبیده و زعفران با گلاب سائیده در آن داخل نمایند و برهم زنند پس مغز پستهٔ بو داده و مغز بادام بو داده نیم کوفته داخل نمایند و برهم زنند و در سینی کشیده پهن کنند و بطریق لوزبریده نگاهدارند و طریق بو دادن مغز پسته و بادام در حلواها آن است که بادام و پسته را مقشر کرده آرد گندم را در ماهی تابه کرده مغز پسته و بادام را در آن اندازند و در زیر آن آتش ملایم کنند و برهم زنند تا بو داده باشد

فصل در ذکر نسخ اشربهٔ جزریه

شراب جزر چندان قوت دارد که بتجربه در نیاید صنعت آن بگیرند جزر و پوست آن را تراشیده بطول آنرا شق نموده استخوان میان آن را بیرون کرده جزر را ریزه کرده مانند درا هم یک من آنرا در دیگ کرده و سه درهم حلبه و دو من و نیم آب بر آن کرده سر دیگ را بطبق سفالی پوشانیده اطراف طبق را بخمیر محکم نموده بآتش ملایم بپزند تا جزر مهرا شود پس از آتش فرود آورده بگذارند تا سرد شود بمالند و بپالایند و بمقدار صافی آن عسل مصفا از رغوه داخل نموده بگیرند این ادویه را قودری سرخ قودری زرد از هر یک پنج درم زنجبیل چهار درم قرنفل خولنجان از هر یک سه درم جوزبوا بسباسه از هر یک هفت درم نیمکوفته در صرهٔ کتان کشادی کرده در آن اندازند و بآتش ملایم بپزند و لمحه بلمحه کیسه را بدست بمالند تا قوت ادویه بیرون آید و بقوام آورند و کیسه را مالیده بفشارند و دور کنند و شراب را سرد کرده در ظرف چینی نگاهدارند و هر روز بیست درم آنرا با قدرے آب یا عرق جزر بیاشامند، صنعت آن بنسخهٔ سید اسمٰعیل که در ضعف باه ذکر کرده بگیرند جزر و سر و بن و استخوان آن را

دور کرده خرد نموده دو من آنرا در دیگ سنگی کرده سه
درم حلبه و دو من آب بر روی وے کرده سر دیگ
را بطبق سفالی پوشانیده اطراف آنرا بخمیر گرفته
بپزند تا جزر مهرا شود پس فرود آورده سر دیگ را
برگرفته بمالند و بپالایند و بوزن آن عسل سفید خوشبوی
مصفی از رغوه داخل نمایند پس بگیرند تخم هلیون
تودری سرخ تودری زرد از هر یک دو درم
زنجبیل سه درم دارچینی جوزبوا بسباسه قاقله
صغار از هر یک یکدرم کوفته در صرهٔ کتانی کرده در
دیگ اندازند و بجوشانند و لمحه بلمحه صره را بدست بمالند
و بفشارند تا بقوام آید و بعضے بوزن آن شراب
انگوری داخل میکنند ٭ شراب جزر دیگر بگیرند جزر
رسیده و پاک کرده استخوان آنها را دور کنند و در
دو من از ان ده برابر آب داخل کرده بپزند تا مهرا
شود پس بمالند و بپالایند و بوزن پالوده عسل مصفی
داخل کرده و این ادویه را کوفته در صرهٔ کتانی کشاده
کرده دران اندازند و بآتش ملایم بجوشانند و لمحه
بلمحه صره را بدست بمالند و بفشارند تا شراب بقوام
آید ادویه این است قاقلهٔ صغار قاقلهٔ کبار
نارمشک جوزبوا بسباسه قرنفل قرفة الطیب
از هر یک یکدرم خولنجان سنبل الطیب از هر یک
پنجدرم رازیانه کردیا دوقو از هر یک دو درم انیسون
پنجدرم اسارون سلیخه از هر یک چهار درم زعفران
دو درم مشک تبتی یکدرم ٭ شراب جزر بنسخهٔ قلانسی
در امر باه بی نظیر و مقوی بدن و گرده است صنعت
آن بگیرند جزر رسیدهٔ اعلی و پاک کرده استخوان
اندرون آنرا دور کرده ریزه چون درهم نموده
در دیگ پاکیزه کرده ده وزن جزر آب خالص بر روے
وی کرده بپزند تا مهرا شود پس آتش فرود آورده
بگذارند تا گرمی آن ساکن شود پس بمالند و بپارچهٔ
پاکیزه کرده بپالایند و داخل کنند در هر جزوے از ان یک
جزو شراب عتیق صافی صرف و یک جزو عسل سفید
خوشبوی مصفی پس بگیرند ادویه را کوفته بیخته در پارچهٔ
کتانے بسته چنانکه ثلث خالی باشد و در دیگ اندازند
و بپزند تا بقوام آید پس خرقه را دور کرده شراب
را بکار برند و ادویه این است قاقله نارمشک
جوزبوا بسباسه قرنفل قرفة الطیب از هر یک
چهار درم خولنجان سنبل الطیب از هر یک پنجدرم
رازیانه کردیا دوقو از هر یک دو درم انیسون ده درم
سلیخه اسارون از هر یک چهار درم زعفران مشک
تبتی از هر یک نیمدرم کوفته در کیسهٔ کتان کرده دران
اندازند ٭ ششرنگهٔ جزر بسیار لذیذ و مقوی باه است
صنعت آن بگیرند زردک را و پاک کرده از کدو
تراش بیرون نموده و باریشه بریده در آب طبخ نموده
با روغن و پیاز سرخ کرده و چاشنی گرفته از رب
انار یا غیر آن هر ترشے که خواهند و دران بیضهٔ مرغ
هر قدر که خواهند شکسته فلفل کوبیده بران پاشیده
بگذارند تا نیم بند یا بسته گردد پس با نان یا چلاو
تناول نمایند ٭ عرق جزر کبیر تالیف نواب غفران
مآب حکیم احمد موسوی ٭ صنعت آن گلاب عرق
بیدمشک از هر یک پنجاه مثقال آب خالص
یک من شاه تخم جزر بادرنجبویه گل گاوزبان از هر یک
ده مثقال تخم شلغم هفت مثقال درونج زکی بسفائج
فستقی از هر یک سه مثقال درونج عقربی سه
مثقال انیسون دو مثقال جدوار خطائی مجرب دو
مثقال اذخر مکی شیطرج هندی بهمن سفید بهمن سرخ
ساذج هندی زرنب زرنباد از هر یک پنجمثقال
ادویه را نیمکوفته در گلاب و عرق بیدمشک بخیسانند و
پس یکمن زردک پاک کرده را ریزه کرده دران خیسانند
ادویه داخل کرده بطریق مقرر عرق کشند میفرمایند
که اگر در وقت عرق کشیدن یک مثقال عنبر اشهب
بر دهان نیچه بندند بهتر است ٭

فصل در ذکر الوان اطعمهٔ جزر

بدانکه از جزر الوان طعامها ساخته میشود ٭ لونے
آنکه جزر را در آب بپزند و ورق کرده بخورند و یا در زیر
آتش ملایم بپزند و بخورند مقدار خوراک از جرم آن
تا یکصد و شصت مثقال است ٭ لون دیگر قلیهٔ جزر است
صنعت آن بگیرند گوشت بزغاله یا برهٔ ششماهه
و قطعات نموده با دو عدد پیازه در آب بجوشانند
و کف آنرا بگیرند پس آن گوشت را با روغن و مصالح
حاره و پیاز سرخ کنند و باز در آب بجوشانند و پیاز زردک
پاک کرده قطعات نموده داخل کرده بپزند تا مهرا شود
و اگر خواسته باشند چیزهای ترش چون آب کامه یا
آب غوره و یا آب لیمو و یا چغاله سیب یا به و یا انبه
و یا غیر آن هر چه خواهند داخل کنند و اگر چاشنی دار
خواهند قدرے قند سفید یا دوشاب داخل کنند و چند
جوشے داده کشیده بخورند ٭ لون دیگر قورمهٔ زردک است
که در قورمهٔ گوشت بریان بدستور مقرر زردک را قطعه
کرده داخل نمایند و اگر خواسته باشند این قورمه را
در زیر پلاو و یا در زیر چلاو گذاشته قورمه پلاو و یا
قورمه چلاو زردک سازند ٭ لون دیگر دوپیازهٔ زردک
است که دوپیازه را بدستور مقرر ساخته زردک را
دران داخل کنند ٭ لون دیگر قبولی جزر است که در
قبولی آن بدستور مقرر زردک داخل نمایند و در این
الوان اگر ترش خواهند از اشیای حامضهٔ مذکوره
داخل نمایند و اگر چاشنی دار خواهند شکر یا نبات بقدر
حاجت نیز داخل نمایند ٭ لون دیگر نرگسی پلاو است که در
زیر پلاو زردک و اسفناخ را با روغن سرخ کرده بگذارند
و بعد کشیدن زردک و اسفناخ را بر روی آن گذارند
و تخم مرغ نیم برشت دران گذاشته بخورند ٭ لون
دیگر بورانی جزر و اسفناخ است که این دو یا گوشت
بزغاله یا بره یا بی گوشت در آب پخته بروغن گاو سرخ
کرده در لنگرے کشیده ماست چکیده بر روے آن کرده
خورده میشود این الوان همه میباشند تبتی و پختهٔ
زردک با گوشت بزغاله مولد خلط صالح است و مقوی معده
و حلق است و مصلحش ادویهٔ حاره و آبکامه است
نبیذ جزر قائم مقام خمر است و بنهایت مست کننده
و بطی الهضم است ٭ صنعت آن بگیرند جزر و بکوبند
و با ربع آن عسل مصفی بجوشانند و در خم ریخته خم را در

ذیل اسپ کنند تا جوش خورده از جوش فرو
نشسته برسد*

باب الجیم مع اللام

جلاب طبی صنعت آن بگیرند شکر سفید یکمن گلاب
سه من با آتش ملایم بجوشانند و کف آنرا بگیرند هرگاه
بنصف رسند مقدار یکدرم زعفران سوده دران
داخل کرده در وقت حاجت بآب سرد حل کرده بنوشند
جلاب دیگر از محمود بن الیاس مقوی قلب و نافع از
برای خفقان و مالیخولیا چون هر صبح بناشتا بیاشامند
صنعت آن گلاب عرق گاؤزبان عرق بید مشک
نبات سفید از هر یک ده درم نبات را در عرقها بگدازند
و حل کنند و دران یک مثقال معجون مفرح و یاقوتی
نسخه معجون مفرح ورق گل سرخ سعد کوفی قرنفل بو
زردآریج از هر یک سه درم مشک تبتی یک دانگ
کوفته بیخته بشراب سیب شیرین سه وزن ادویه بسرشند
جلنار فارسی گلنار گویند و او غیر گل انار مثمر است
اگرچه در جمیع افعال مشابه یکدیگراند ولیکن گل این
بزرگتر و ابهز ره است و ثمر نمیدهد الا نادرا و در دوم
سرد و خشک و قابض و رادع و مجفف و مقوی اعضا
و جهت اسهال دموی و صفراوی و زلق امعا و سحج
و قرحه امعا و نزف الدم هر عضو و نفث الدم و جرب
و حکه و منع ریختن مواد بمعده نافع و ضماد آن جهت
بدبوئی زیر بغل والتیام جراحات و منع تزاید اورام
و سقوط موی و سنون و مضمضه آن با سرکه جهت
بوی دهان و استحکام لثه و اسنان و قلاع موثر مصلحش
کتیرا و قدر شربتش تا دو درهم و بدلش بوزن
آن پوست انار است و از خواص آن آن است که چون
روز چهارشنبه وقت طلوع آفتاب یک عدد غنچه
ناشگفته آنرا صاحب رمد و معتادین بآن از درخت
بدهن جدا کرده فرو برند تا یک سال رمد نکشند و از
مجربات شمرده اند* سفوف جلنار اسهال مراری
و دموی را نافع است و طبخ را ببندد* صنعت
آن گلنار بلوط در سرکه خیسانیده سماق حب الآس قرط
طراثیث از هر یک دو درم مازوی سبز در سرکه
پرورده بریان کرده پوست کرمادرانک از هر
یک یکدرم تخم خماض صمغ عربی عصارهٔ لحیة التیس
دانه مویز بریان کرده خرنوب شامی از هر یک یکدرم
و نیم اجزا کوفته بیخته سفوف سازند*

فصل در ذکر نسخ اقراص جلناری

قرص جلنار نافع از برای حمیات حاره و اسهال
مزمن و آمدن خون از هر موضع که باشد شیخ داؤد
انطاکی در تذکره آورده که این قرص را من تجربه
کرده ام در چیزیکه ذکر نکرده احدی آنرا در خواص
این و آن این است که از برای تخفیف قروح
قسمی از نار فارسیه که آنرا آتش فرنگ گویند پس
بصحت پیوست تجربهٔ من و فعل کرد در تخفیف
آن قروح فعلی عجیب ولیکن لازم است که هرگاه
از برای این فعل آشامیده شود زیاده کرده شود
بر اجزائیکه ذکر کرده میشود عفص سبز و پوست انار
و استعمال کرده شود بآب گرم تا سه مثقال
اما در غیر این محل پس شربتی ازان تا نیم مثقال
است و گفته که قوت این قرص تا چهار سال
باقی میماند میفرمایند این اگرچه بحسب ظاهر
دران نظر است بجهت آنکه عمود درین قرص گلنار
است و آن زود فاسد میشود ولیکن می تواند بود
که چون یکی از اجزای آن افیون است و افیون
حافظ ترکیب مرکبات است قول شیخ داؤد صحیح
باشد والله اعلم* صنعت آن گلنار فارسی اقاقیا
از هر یک هشت درم انیسون طین مختوم سلیخه صمغ
عربی از هر یک چهار درم کتیرا افیون از هر یک
یکدرم کوفته بیخته بآب گلنار تازه یا آب گرم سرشته
اقراص سازند* صنعت آن قرص بنسخهٔ دیگر
سلیخه سیاه گل ارمنی از هر یک چهار درم گل سرخ
منزوع الاقماع گلنار فارسی اقاقیا از هر یک سه
درم کتیرا سفید دو درم کوفته بیخته بآب گلنار
سرشته اقراص سازند* صنعت این قرص بنسخهٔ
دیگر سلیخه سودا طین مختوم مرکی صافی صمغ عربی گلنار
فارسی از هر یک هشت درم کتیرا دو درم کوفته بیخته
بآب گلنار سرشته اقراص سازند و اگر گلنار تازه
نباشد گلنار خشک را در آب بجوشانند و صافی نموده
در آن بسرشند* صنعت این قرص بنسخهٔ یحیی بن
عیسی بن جزله که در منهاج باسم قرص ماریوس آورده
و گفته نافع است از برای اختلاف و نفث الدم
و نزف الدم و افراط طمث و جریان خون بواسیر* صنعت
آن سلیخه سیاه طین مختوم مکی صافی صمغ عربی از هر یک
چهار درم گل سرخ منزوع الاقماع گلنار فارسی اقاقیا
از هر یک هشت درم کتیرا یکدرم اجزا را نرم کوبیده بحریر
بیخته بآب گلنار فارسی تر و یا بآب مطبوخ گلنار سرشته
اقراص سازند و در سایه خشک نموده نگاه دارند
شربتی دو درم قوتش تا شش ماه باقی میماند* قرص جلنار
که در آمدن خون از هر موضع که باشد بکار آید خصوص
از برای نفث الدم و قی الدم که بسبب ترقیدن
یا گشاده شدن رگی از رگها باشد بعد از فصد در حین
قوت و امتلائی دموی و بدون فصد نیز هنگامیکه ضعف
باشد مستعمل است* صنعت آن صمغ عربی یازده
درم کهربا بسد کشنیز خشک گل سرخ منزوع الاقماع
طباشیر سفید سماق گلنار عصارهٔ لحیة التیس نشاسته
از هر یک ده درم شاخ گوزن سوخته شسته اقاقیا
از هر یک هفت درم شب یمانی سه درم افیون یکدرم تا
دو درم کوفته بیخته اقراص سازند شربتی سه درم
بآب بادیان یا بآب لسان الحمل بیاشامند* قرص
جلنار دیگر که همین منفعت دارد* صنعت آن
گلنار فارسی شش درم کهربای شمعی بسد کندر دم الاخوین
نشاسته صمغ عربی از هر یک یکدرم کوفته بیخته بلعاب
بارتنگ سرشته اقراص سازند و اگر حرارت بسیار باشد
نیم درم کافور قیصوری زیاده کنند و اگر حاجت
بقبض باشد افیون یک دانگ اضافه نمایند
شربتی دو درم* قرص جلنار دیگر نافع از برای اسهال
معدی و خون آمدن از هر موضع که باشد صنعت آن

گلنار فارسی زرورد تخم حماض از هر یک سه درم سماق
منقی از حب ماذوی سنبل عصاره لحیة التیس اقاقیا
کندر از هر یک یک درم و نیم کوفته بیخته بآب برگ
مورد تر سرشته اقراص سازند شربتی یکدرم با شربت
حب الآس ٭ قرص جلنار دیگر نافع از برای اسهال
مزمن و از برای خون آمدن از هر موضع که باشد
و از برای ضعف گردهٔ حار بعد از فصد اگر قوت باشد
و علامت امتلائی خود موجود باشد و چون بجهت این
علت استعمال کرده شود باید که با یکی از این ادویه
استعمال کرده شود رب به شیرین و رب سیب شیرین
و شربت حب الآس و شربت ریباس و شربت لیمو
غذا شلهٔ عدس با شلهٔ سماق و یا غوره و یا پارچهٔ
بزغاله یا سر بزغاله باشد یا گوشت کبک یا دراج
یا طیهوج ٭ صنعت آن گلنار فارسی تخم حماض
از هر یک ده درم گل سرخ منزوع الاقماع سماق
منقی طباشیر سفید صمغ عربی گل مختوم گل ارمنی گل قبرسی
صندل سفید از هر یک یکدرم نیم بسباسه بریان
سه درم اقاقیا دو درم کوفته بیخته بآب سیب و آب
به ترش سرشته اقراص سازند شربتی یکدرم با یکی
از ربوب و اشربهٔ مذکوره ٭ قرص جلنار دیگر بجهت
ذیابیطس و خون آمدن از هر موضع که باشد صنعت
آن گلنار فارسی چهار درم گل سرخ منزوع الاقماع
سه درم اقاقیا دو درم صمغ عربی یک درم کتیرا
سفید نیم درم کوفته بیخته اقراص سازند شربتی دو
درم با لعاب بزر قطونا و در ذیابیطس با آب کدو
سرد کرده ٭ قرص جلنار دیگر از برای اسهال رقیق
اعم از آنکه دموی باشد یا صفراوی ٭ صنعت آن
حضض خرنوب نبطی کزمازج کندر گلنار فارسی از
هر یک یک جزو افیون صمغ عربی از هر یک نیم جزو
اقراص سازند شربتی یک درم ٭ قرص جلنار بنسخهٔ
شیخ رئیس نافع جهت قروح سدر و ریه و ملحم جراحات
آنهاست ٭ صنعت آن گلنار فارسی گل سرخ
از هر یک چهار درم مغز گندم لبان از هر یک دو درم
صمغ عربی کتیرا مصطکی از هر یک سه درم اقاقیا
زعفران از هر یک نیم درم کهربا مرکی از هر یک
یکدرم نارکیوا پنجدرم اجزا کوفته بیخته با رب به
شیرین یا رب حب الآس سرشته اقراص سازند
هر قرصی یک مثقال و در سایه خشک نموده
شربتی یک قرص تناول نمایند ٭

باب الجیم مع المیم

جمد بفارسی یخ نامند در سوم سرد و در دوم خشک
مسکن درد دندان حار و اخراج کنندهٔ زلو در حلق
مانده و جهت کرم معده و تقویت هضم معدهٔ حار
و جرب و حکه و آشامیدن آن باعث اجتماع
حرارت در معده لهذا در محرور و معطش و مورث
سعال و مضر احشاء ضعیف و مبرودین و صاحبان
اورام باطنی است و ضماد آن بر پیشانی حابس
رعاف و مجرب و آب پروردهٔ آن بهتر است و مصلحش
قرنفل و عسل و بدل آن ثلج است که در خواص
و افعال مانند این است لیکن این از آن
الطف است ٭ دستور صنعت جمد بدانکه در بلدیکه
بسبب قلت برودت هوا و باندک رطوبت
آن در موسم زمستان یخ منجمد نگردد و خواهند
که بعمل آورند ٭ طریقش آن است که در صحرائیکه
بی اشجار و دور از آبادی باشد و قریب
بدریای شور نباشد و اگر دامن کوه باشد بهتر است
زمین را بمقدار یک وجب کنده در آن کاه نیشکر و اگر
نباشد کاه برنج به ضخامت چهار انگشت و زیاده
فرش نموده بر آن ظرف های سر کشادهٔ سفالین
گذارند و آب چاه اگر اندک شوری داشته
باشد بهتر است گرم نموده اول شب در آنها
بریزند که در هر یک پنج انگشت نهایت دو انگشت
باشد و تمام شب بگذارند و وقت طلوع صبح پیش
از بر آمدن آفتاب برداشته در جای خنکی جمع
نمایند و همچنین هر قدر که خواهند و یخ چال محفوظ
دارند بدین قسم که بالای آن کاه برنج ریخته آنها
را از باد و غیر آن خوب بنشانند که همه یک قرص گردد
و از هوای گرم محافظت نمایند و در ایام گرما بر آورده
بهر نحو که خواهند استعمال نمایند و این عمل را
باید در حین زمستان کمال سردی هوای آن
بلد نمایند و چون کثیف و مغشوش بکاه میباشد اگر
ظروف آب را در ان بگذارند که سرد و یا منجمد گردد
و همچنین میوه جات را بهتر است یخ پروردهٔ که یخ
بچه نیز نامند لذیذ و بهتر از برف و یخ و لطیف تر از
هر دو است ٭ صنعت آن آن است که بگیرند یخ
یا برف هر کدام که باشد او خرد کرده در ان نمک بمقدار
عشر آن و شوره بقدر خمس و قلیلی شنجرف ممزوج
نموده در طاسی و یا دیگی کرده و در ظرف های
کوچک دیگر بیرنگ سفالی نازک و یا نقره و یا مس
نازک تازه قلعی کرده شربت بیدمشک یا گلاب
یا عرق بهار ساخته و یا آب انار و سیب و هر میوه که
خواهند و یا شیر جوشداده با قند یا نبات شیرین کرده
و یا افشرهای حامض چاشنی دار از هر کدام که خواهند
و لیکن باید که شربتها بسیار شیرین باشد زیرا که
بعد انجماد شیرینی آنها کم محسوس می گردد و در ان
ظرفها کرده که اندک خالی باشد و سر آنها را بسر پوش
پوشیده و اطراف آنها را بخمیر سخت مستحکم نموده
که آب و رطوبت خارج در ان مطلقاً نفوذ نماید
پس آن ظرفها را در میان آن یخ و یا برف
بنحوی بچینند که یخ یا برف تمام اطراف آنها را
فرا گیرد و بالای آنها قدری معتد باشد و سر آن طاس
و دیگ را بقدر کاه برنج و پارچهٔ نمدی و یا پشمی بپوشند
که تمام آن طاس را فرا گیرد که مطلقاً هوا بآن نرسد
پس سه چهار ساعت بگذارند تا منجمد گردد و پس بر آورده
سر آنها را باز کرده با کاردی باریک نازک بریده در
ظرفی بر آورند و با قاشق تناول نمایند و این ورده
از شربتها و افشرها بسیار صلب مانند یخ نمیگردد
بلکه مانند برف منجمد میباشد و اما آب خالص مانند یخ میشود
صلب و بعضی قدری نوشادر بر بالای آن برف و یخ

بعد گذاشتن کوزها در آن که بیده پیدا شوند ولیکن بوره
شنجرف و نوشادر هم منجمد بیگرد و اندک بدیری جمهوری
شرابی است که مثلث را با آب بجوشانند تا آب
بسوزد و مدتی بگذارند پس استعمال نمایند و بعض
شراب انگور سه ساله را جمهوری نامند و دیگری گفته
که آب انگور یست که جوشانیده تا به نصف رسیده
باشد پس در خم کرده آنرا شراب نمایند و آن گرم
و خشک و منفخ و محلل و مشتهی و مبهی و معین بر جماع و
سریع الانحدار و مولد خون غلیظ و مسخن احشا است
جمجم بیخی است که از چین می آورند و گمان آن است
که شقاقل چینی باشد و آن بیخی است شبیه بزردک
و باریک و دراز و اندرون او سفید و بیرونش
مابین سفیدی و زردی و خوشبو با اندک تلخی و
تندی و شیرینی و از بلاد چین خیزد و در گردستان
گزموشان نامند ساق و برگش شبیه بزردک است
در سوم گرم و خشک و محرک باه خصوصاً مربای
آن جهت ربو و سرفه و نزف الدم و ذات الریه
و ذات الجنب نافع و مضر سپرز و مصلحش صمغ عربی
و قدر شربتش تا دو درهم و امین الدوله گوید که از یک
مثقال تا یک مثقال و نیم آن با جلاب رافع خفقان
است در حال و از مجربات است • مربای
جمجم صنعت آن بگیرند تازه آنرا و پوست آنرا
خراشیده در آب آهک صافی نموده که قدری تندی داشته
باشد یک شبانه روز بخیسانند پس بشویند و با آب
بجوشانند یک دو جوشی تا آب آهک که جذب کرده
اثرش نماند بعد از آن در آب تازه طبخ دهند تا نرم
و پخته شود پس پوست آنرا دور کرده در آب
بریزند و با اندک آب و عسل بجوشانند تا نرم شود پس
عسل کف گرفته با قند بقوام آورده بر روی آن
کنند آن مقدار که از روی آن برگردد و دو سه جوش
دیگر داده و فرود آورده سرد کرده در ظرف چینی یا زجاجی
نگاه دارند •

باب الجیم مع النون

جنطیانا بکسر جیم و سکون نون و طای حطی و فتح یای
مثناة تحتانیه و الف و نون لغت یونانی است و
بهندی پکهان بید گویند بیخی است دراز و غلیظ و
مایل بسرخی و تیرگی و تلخی و رومی آنرا که بهترین
انواع است ساق و عروق بسطبری انگشتی مجوف
و در طول قریب بدو ذرع و زرد رنگ و چون بشکنند
اندرون آن زردتر قریب بریوند و تلخ طعم و در قلل
جبال و جاهای نمناک و سایه میروید و بعضی گفته اند
وجه تسمیه آن بجنطیانا جهت آن است که اول کسیکه
یافت و شناخت آنرا جنطیس الملک بود از
ملک روم لهذا مشتق بدان است برگش شبیه ببرگ
گردگان و لسان الحمل و سرخ و ریزه با اندک لعابیت
و گلشن سرخ مایل بکبودی و ثمرش در غلافی شبیه بگشنیز
می باشد و غیر رومی را چرمنافی نامند برگش شبیه بگزر
و این غیر مستعمل است در اول سوم گرم و خشک
در دوم است و بغایت ملطف و منقی و جالی
و محلل و با قوت قبضیت و مدر و تریاق سموم و
مخرج جنین و جهت گزیدن سگ دیوانه و عقرب
و هوام و سموم مشروبه و ورم جگر و سپرز و عسر البول و
احتباس حیض و ضماد آن با شراب جهت گزیدن جانوران
سمی و جراحات قروح خبیثه و ورم بارد احشا و جهت
ضربه و سقطه و کسر اعضا و فتق و ازالهٔ بهق و باشراب
جهت وجع معده و طلای آن با خل بر کف دست
قاطع خون حیض و استعمال آن با سداب یا شراب با
هر دو تریاقیست اقوی است و شراب دو درهم آن
با شراب جهت التوای عصب و وجع کبد و طحال و
برودت و اورام آنها و حمول آن مخرج جنین و مسقط
آن و لطوخ آن جهت ربو بارد نافع و مضر سینه و
مصلحش اسقولوقندریون است و قدر شربتش تا یک مثقال
و بدلش در تفتیح و تحلیل یک وزن و نیم آن اسارون
و نیم وزن بیخ کبر و در سایر مواضع قسط و زراوند
بوزن آن و بقای قوت آن تا سه سال است
و عصارهٔ آن در جمیع افعال قوی تر از بیخ آن است
و تریاق سموم و نافع از برای گزیدن سگ دیوانه و هوام
و سموم مشروبه و ورم جگر و استعمال آن با سداب
در تریاقیست اقوی و قوتش تا هشت سال باقی میماند
دستور اخذ عصارهٔ آن آن است که آنرا بکوبند
و پنجم وزن در آب بخیسانند و بجوشانند تا آب غلیظ شود
پس صافی نموده طبخ دهند تا منعقد گردد • دواء
الجنطیانا نافع از برای صلابات و سددها و وجع
کبد و معده و طحال و از برای تبهای کهنه صنعت آن
بنسخهٔ شیخ رئیس جنطیانای رومی فلفل از هر یک دو درم
شب یمانی سفید سادج هندی سنبل الطیب ریوند چینی
از هر یک یک اوقیه کوفته بیخته بعسل منزوع آن بمقدار
که ادویه بآن سرشته شود بسرشند شربتی یک درم
با سکنجبین یا آب سداب و در نسخهٔ دیگر بجای ریوند قسط
تلخ است بوزن آن و یک اوقیه زراوند مدحرج داخل است
دهن جنطیانا محلل ریاح بارده و نفخ است و بجهت
قیله و فتق نهایت مفید و ورم بلغمی را بنهایت نافع
است و بادیکه در خصیه و زهار و پشت و گرده باشد
و در غیر این اعضا نیز دور کند • صنعت آن جنطیانا
رومی ده درم زراوند مدحرج سعد کوفی سلیخه زرد
پوست بیخ کبر از هر یک پنج درم کوفته در یک رطل
روغن مغز بادام تلخ داخل کرده خوب بر هم زنند
و در شیشه کرده ده روز در آفتاب گذارند پس از
آفتاب برداشته بپالایند و در شیشه کرده نگاهدارند
سفوف جنطیانا ادرار بول نماید و چون با ماء الاصول
حار یا بارد بحسب مزاج بخورند و استسقای لحمی را نافع
است • صنعت آن جنطیانا زراوند مدحرج حاشا
فطراسالیون تخم کرفس انیسون از هر یک دو مثقال
سنبل الطیب فقاح اذخر فوة الصبغ جعده دارچینی
مغز تخم خیارین از هر یک دو درم و در نسخهٔ دیگر از هر
یک ده درم است ریوند چینی ربع جمیع ادویه نبات
سفید مثل جمیع ادویه کوفته بیخته سفوف سازند
قدر مستعمل دو درم با شراب بزوری یا سکنجبین
بزوری یا ماء الاصول حار یا بارد بحسب مزاج

واغراض بیاشامند، شراب جنطیانا مقوی معده ضعیف
بود و رطوبات معده را پاک سازد، صنعت آن
جنطیانا ده درهم صبر زرد چهار درهم مویز بیدانه ده درهم
گل سرخ افسنتین از هر یک سه درهم تربد سفید درهم
مجموع را در سه رطل آب جوشانیده جوش دهند
تا ثلث بماند صاف کنند و با یک رطل می پخته بقوام آورند
شربتی سه ملعقه، ضماد جنطیانا این زهر ظهیر در خواب
آورده هر زنی را که خون حیض زیاده از عادت
آید و بند نشود بستانند جنطیانا رومی را و نرم بکوبند
و با حنا بسرشند و بر کف دست ضماد نمایند آمدن
خون را باز دارد ※ معجون جنطیانا صلابت سپرز
و جگر و ورم معده و گرده و مثانه مزمنه را اذیت
زهرهای گزنده را نافع باشد و سده بگشاید،
صنعت آن جنطیانا رومی فلفل سیاه
از هر یک ده درهم قسط مر سافج هندی سنبل ریوند
چینی از هر یک هفت مثقال کوفته بیخته باسه وزن
ادویه عسل مصفی بسرشند شربتی دو درهم با آب
مطبوخ سداب ※ معجون جنطیانا مشهور به معجون
سقراط جهت امراض بلغمی و سوداوی و از برای
صداع و ضعف گرده و جنون و ضعف بدن و نسیان
و وسواس و سل و سرفه قدیم و دق و صرع و برص
و بهق و درد معده و جگر و یرقان و سپرز و دوامیل
و زحیر و قوت باه مفید است، صنعت آن جنطیانا
قردمانا مشک بنجنگشت حب الغار زراوند
طویل انیسون جندبیدستر حب بلسان اسارون
سلیخه از هر یک یک مثقال مر صاف یک مثقال
و دو دانگ اگر ترکی یک مثقال و چهار دانگ درونج
زرنباد تخم کرفس از هر یک مثقال و چهار دانگ
زعفران دارچینی لک مغسول صبر سقوطری تربد
سفید عود جوزبوا قرنفل ریوند قاقله اشنه بسبا
سنبل الطیب گل سرخ سعد حب المحلب هلیله
سیاه پوست بلیله آمله مقشر از هر یک چهار مثقال
و یک دانگ تخم جرجیر تخم پیاز تخم گندنا از هر یک

یک مثقال و دو دانگ زرنب شیطرج و پیاز عنصل
مشوی افلنجه از هر یک دو مثقال نرم صلایه کرده
و بروغن بادام چرب کرده باسه وزن عسل بسرشند
و در جو شش ماه گذشته بعد از آن استعمال نمایند
شربتی از آن از دو مثقال تا چهار مثقال است
جندبادستر فارسی آش بچگان و ترکی اعلان
آبشینه نامند و آن شبیه بخصیه است و دو عدد
متصل بهم و حیوان آن مائی و در انهار عظیمه بسیار
یافت میشود و غیر سگ آبی است و از سگ
بسیار کوچکتر و موی او سرخ مائل بسیاهی و در خارج
آب تعیش نمیکند و در دیلم آنرا اشنگ نامند و حکیم
میر محمد مؤمن در تحفه نوشته که قیاس تقاضای
آن نمی کند که خصیه آن بعظم جند باشد و حقیر تازه
او را ملاحظه نموده که صیاد قطع نموده بود اصلا بو
رنگ نداشت و بعد از جوشانیدن آن در آب
و خاکستر و پرورده کردن آن بر دو دگاه بعد از مدتی
صاحب بو و رنگ شد و اینکه در و نوعی از استحاله
هست شکی نیست مؤلف گوید که اینچه حکیم نوشته
بیان واقع است و بهترین انواع جند سرخ و بعد
از آن زرد است و سیاه آن از سمیات قتاله
است و واجب است که بعد از قطع آن بشگافند
آنرا تا آنکه رطوبت و چیزیکه در ان است مانند
عسل بر آید پس خشک نمایند در آخر سوم گرم و
در دوم خشک و الطف و اقوی جمیع ادویه
حاره یابسه است و چیزی صمغی که در داخل آن است
لادع شدید التسخین است استعمال آن جائز
نیست مفتح و محلل و تریاق ادویه بارده قتاله و اکثر
هوام و مخنوق از خربق جهت احتباس حیض و اخراج
مشیمه و جنین و نفخ و فواق و مغص و مالیخولیای
مراقی و قولنج بلغمی و ریحی و خفقان بارد و نسیان
و صرع و ام الصبیان و فالج و رعشه و تشنج رطب
امتلائی و سرسام بلغمی که بسیار غشی است مفید و در
امراض بارده دماغی و عصبانی را با سرکه و روغن

ورد و روغن گل نافع و چون بعد از فصد صافن مقدار
دو درهم آنرا با آب فودنج یا عسل بخورند ادرار طمث
بنماید بدون ضرر و اخراج جنین و برودت رحم را
زائل میکند و اگر با او تب نیز باشد با عسل و فلفل
مقدار یک ملعقه لعق نمایند و هیچ مضرت ندارد و هیچ
حرارت غریزی است و طلای آن جهت قروح
قاله مفید است و سعوط و طلای آن جهت درد سر
بارد و ریحی مزمن و سبات و خدر و کزاز رطب
و صرع مفید و همچنین خوردن آن و تضمید آن بتنهایی
یا با روغنهای مناسبه جهت تحلیل اورام مزمنه
حاره و بارده و اوجاع بارده مفاصل و غیر آن مفید
و بر ستور تدهین بروغن آن و گذاشتن آن در گوش
جهت ریاح و ثقل سامعه که از برودت باشد
و وجع بارد آن و همچنین قطور آن با روغن نارین و
در گوش جهت امراض مذکوره و بخور آن جهت صداع
صداع بارد و ریحی مفید و استشمام آن جهت
اورام ربه و علتهای نافع و اکتحال جهت ظلمت
و دمعه و سبل و حمول آن مصلح حال رحم و مسقط جنین
و مدر حیض و بول و آشامیدن آن بقدریکه افیون
خورده باشند دافع سمیت آن است و چون با فی
آن افیون بسایند سمیت آنرا زائل می کند مضر
محرورین و مصلحش بنفشه و قدر شربتش تا یک
دانگ و بدلش مثل آن وج یا نصف آن فلفل
و در بعضی مواد بوزن آن مشک و در امراض جگر
فرفیون و جهت تحلیل رطوبات لزجه سه وزن آن
فلفل و ثلث آن دار فلفل و ثلث آن زرنباد است
و جند سیاه بقدریکه هم کشنده است و بسا است
که در مدت یکروز میکشد و الا منجر به سرسام می شود
و تریاق آن ترشی ترنج و سرکه خمر و شیر الاغ است
دوار جندبادستر چون زن از زین بیاشامد اگر آبستن
بچه آن را قوی گرداند و اگر آبستن نباشد و حیض
آن بسته شده باشد حیض آنرا بگشاید، صنعت آن
جندبیدستر وج ترکی انیسون تخم کرفس از هر یک درهم

نرم کوفته بیخته با شراب ممزوج بیاشامند، حب جندبیدستر بی جهت ام الصبیان و صرع و فالج و سکتهٔ و سائر امراض بلغمی رطوبی و اعراضیکه بعد از وضع حمل عارض زنان و اطفال میگردد که از برودت باشد مفید است صنعت آن جندبیدستر مشک خالص عود الصلیب اجزا مساوی با عرق دارچینی یا عرق جوزبوا یا عرق رازیانه نرم سائیده حبوب سازند هر حبه بقدر فلفل شربتی اطفال را نیم حب تا یک حب با شیر مرضعهٔ آن و دیگران را از یک حب تا سه حب با آنچه مناسب دانند و با عرق جوزبوا و یا دارچینی و یا رازیانه سائیده گرم نموده طلا نمایند و اگر دهن زنان زائیده بر هم افتاده باشد بر شقیقه ها و نکین ایشان بمالند و اگر قدری عود هندی غرقی نیز اضافه نمایند بد نیست و اگر برودت بسیار غالب باشد جوزبوا نیز، دهن جندبادستر دهن و تمریخ با آن با روغنهای دیگر جهت تحلیل اورام مزمنه و رعشه و دردهای سر مثل مفاصل و قطور آن در گوش جهت ریاح و ثقل سامعه و اوجاع بارده بلغمیه و رعشه نافع و حمول آن مصلح حال رحم و مدر بول و حیض و نشستن آن جهت حرقت آنها و ریاح افرسه و اوجاع مفاصل بارده و فالج و استرخا و لقوه و صرع بلغمی و سبات نافع است، صنعت آن بگیرند جندبیدستر فلفل سفید عاقرقرحا شحم حنظل فرفیون حلتیت اجزا متساوی همه را نرم بکوبند پس ده درم آنرا در یک رطل بغدادی روغن سداب داخل کرده خوب بر هم زنند و یک هفته در آفتاب بگذارند و هر روز دو مرتبه بر هم زنند پس بعد از هفته آنرا بپالایند و ثفل آنرا بمالند نیکو و بفشارند و مرتبهٔ دیگر ده درم از همان ادویه را داخل کنند و نیکو بر هم زنند و یک هفته دیگر در آفتاب گذارند و هر روز دو مرتبه بر هم زنند پس بعد از هفته آنرا بپالایند و ثفل آنرا بمالند نیکو و بفشارند و مرتبهٔ دیگر ده درم از همان ادویه را داخل کنند نیکو بر هم زنند و یکهفته دیگر در آفتاب گذارند و هر روز دو مرتبه بر هم زنند پس از هفته از پارچهٔ کتانی آنرا بپالایند و نیکو بمالند و بفشارند و در شیشه نگاه دارند و بکار برند، جوارش جندبیدستر یابس زنان آبستن را دفع کند و جنین را محافظت نماید، صنعت آن جندبیدستر حلتیت زرنباد مازو طباشیر از هر یک یکدرم زنجبیل ده درم قند سفید دوازده درم مشک نیم مثقال کوفته بیخته با عسل مصفی مقوم سه وزن ادویه بسرشند شربتی دو درم، مرهم جندبیدستر جهت ضعف رجلین و قدمین صنعت آن جندبیدستر چهار درم اسارون شامی صبر سقوطری شیاف ماميثا شیطرج هندی کسب ازرق مرمکی از هر یک سه درم ادویه را نرم کوفته بیخته با طلا که نوعی از شراب است نرم سوده مثل مرهم سازند و بر ساقهای پا و بر قدمین بمالند و کسب بضم کاف تازی و سکون سین مهمله و باء موحده بمعنی کنجاره و جرم حبوبات است که افشرده روغن آنها را گرفته باشند و مراد اینجا ثفل کنجد است و فی الحقیقة این نوع طلاء مروخ است نه مرهم،

فصل در ذکر نسخ معاجین جندی

معجون جندبیدستر نافع جهت ریاحی که عارض می شود در معدهٔ زنان حامله، صنعت آن جندبیدستر یکدرم و نیم مروارید ناسفته بسد کهربا ابریشم قرنفل زعفران از هر یک یکدرم زرنباد درونج عقربی از هر یک دو درم اشنه سنبل الطیب از هر یک نیمدرم ادویه کوفته بیخته با سه وزن کل عسل بقوام آورده علی الرسم بسرشند، معجون جندبیدستر که همان خاصیت جوارش آن دارد صنعت آن جندبیدستر یکمثقال درونج عقربی زرنباد از هر یک دو درم مروارید ناسفته با گلاب سائیده کهربا و دواله سنبل الطیب از هر یک یکدرم کوفته بیخته بعسل مقوم سه وزن ادویه سرشته معجون سازند شربتی یک مثقال، معجون جندبیدستر که در سهولت وضع حمل بغایت مفید است، صنعت آن جندبیدستر مرمکی صافی میعه سائله از هر یک یکمثقال دارچینی نیم مثقال اجزا کوفته بیخته با آبگینه بسرشند شربتی دو مثقال با شراب کهنه یا با ماء العسل بنوشند، معجون جندبیدستر مشهور بمعجون ابن عیاد نافع بود معده را که طعام قبول نمیکند و فواق امتلائی و سوء الهضم و اوجاع معده را بغایت نافع و بی نظیر است صنعت آن جندبیدستر قسط شیرین سنبل الطیب فلفل سیاه دار فلفل دارچینی از هر یک یک اوقیه سلیخه دو درم مرمکی سه درم افیون یک درم افیون و مرمکی را در شراب کهنه یکجا خیسانیده نرم کنند اجزا را کوفته بیخته مجموع را آمیخته معجون سازند و بعد از ششماه استعمال نمایند شربتی یک مثقال۔

فصل در ذکر نسخ سنجرنیا هر چند مناسب

آن بود که در ذکر حرف سین مذکور شود لیکن چون اصل و عمود در آنها جندبادستر است لهذا مناسب نمود که اینجا ذکر یابد بدانکه این لغت یونانی است بمعنی کثیر النجاح و چند قسم بنظر رسیده در نسخهٔ سنجرنیا بفتح سین مهمله و سکون نون و فتح جیم و سکون رای مهمله و کسر نون و فتح یای مثناة تحتانیه و الف و در نسخهٔ دیگر سنجرینیا بزیادتی یای مثناة تحتانیه قبل از نون ثانیه و در نسخهٔ ثالث سجرنیا بکسر رای و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح نون و الف و شاید لغت اول اصح باشد، صاحب کامل الصناعة و شیخ داود انطاکی گفته اند که در کتاب تقریب جمع کرده شده بمعجون عارض یعنی معجون کلیه و مثانه و در کتاب منتخب موسوم است بمعجون ملامس یعنی معجون مدر، سنجرنیا کبیر بلا خلاف از تراکیب جالینوس است که ترکیب نموده بود این معجون را از برای بادشاه جیتوه وقتیکه حبس بول بهم رسانیده بود و این معجون را بعضی از تریاقات شمرده اند و شکی نیست در آن که از معاجین کبار است و خاصیتش بیشمار مجرب است در نفع از برای امراض بارده و تریاق امراض بلغمی است و امراض حادقه

از ریاح غلیظه و از برای عسر البول و اوجاع گرده و
حصاة گرده و مثانه و از برای مخاطی بودن بول و
سلس البول و قروح مجاری بول و از برای نفاخ
و رطوبات و تخمه و ضعف هضم و درد معده که از برودت
و ضعف معده باشد و برگشتن طعام از معده و قولنج
و از برای ضعف کبد و تحلیل صلابت کبد و از برای
وجع اسنان و تاکل آنها و از برای خفقان و سرد
مزاجان را بغایت مفید و موافق حفظ مینماید بدن
ایشان را و بسیاری از امراض و حافظ صحت مشایخ
است و گرم میکند بدن را از بردی که از خارج عارض
آن شده باشد و مزاجش گرم و خشک در درجه
ثانیه و مفسد محرورین و مصلحش آب کاسنی تازه
است و قوتش تا چهار سال باقی مینماید و باید که
استعمال کرده شود بعد از ششماه - صنعت آن
بنسخه شیخ رئیس که در قرابادین قانون ذکر کرده
چند بیدستر افیون دارچینی اسارون قو مو و قوا از
هر یک یکدرم فلفل دار فلفل قنه قسط حلو از هر یک ششدرم
زعفران نیم درم آنچه گداختنی باشد در ماء العسل
خیسانیده حل کنند و باقی ادویه را کوفته بیخته مجموع
را با سه وزن ادویه عسل مصفی بسرشند و معجون
سازند شربتش از یکدانگ تا یک مثقال و بعضے گفته شربتش
از یکدانگ است تا یکدرم و بعضے از یکدانگ تا دو
مثقال گفته اند و بزعم بعضے شربتش نیم مثقال و
این نسخه سوای عسل دوازده جزو است و وزن
اجزای وی یکدرم و نیم است صاحب میزان الطبائع
گفته که مزاج این معجون گرم است در آخر درجه ثانیه
و خشک است در دوم درجه و ربع درجه و در نسخه دیگر
زعفران داخل ندارد و نسخه که حکیم میر محمد مؤمن در تحفه
ذکر کرده در اصل نسخه زعفران یکدرم است و گفته که
بعض نسخ نیم درم و شش قیراط است و اسارون داخل
ندارد و بجای آن صافی ششدرم داخل است و بعضی اطبا
با عسل یک سکرجه مثلث داخل کرده اند - سنجر نیا کبیر بنسخه
اسحق - صنعت آن چند بیدستر دارچینی قو مو تخم

کرفس دشتی اسارون از هر یک یک مثقال کوفته
بیخته با سه وزن ادویه عسل مصفی و نیز شش قیراط
زعفران و سه اوقیه می بختج در وی کنند و در وقت
حاجت از مثقالے از وی تا دو مثقال بکار برند
و قوت این معجون تا دو سال بماند و بعضے گفته اند
که شربتے ازین معجون از یکدانگ تا دو مثقال است
و بدلش امروسیاه است که همین عمل می کند و مجرب
است - سنجر نیا کبیر بنسخه یحیی ابن عیسی ابن جزله که موافق
است بنسخه اسحق و در آخر گفته که داخل کرده میشود
درین معجون ربع رطلے مثلث و شش قیراط
زعفران - سنجر نیا کبیر از شیخ رئیس که در قرابادین
قانون آورده - صنعت آن چند بیدستر فلفل سیاه
زعفران مو و قوا سارون افیون فلفل سفید
قنه دارچینی از هر یک دو درم قسط یکدرم کوفته
و بیخته وزن نموده بعسل مصفی سه وزن ادویه
معجون سازند نگاه دارند و بعد از ششماه
استعمال نمایند سید اسمعیل در قرابادین ذخیره
این نسخه را آورده و گفته که از جهت بادهاے
رحم و از جهت باز گرفتن حیض و نابودن فرزند
مقدار یک باقلا ازین معجون را بروغن سوسن
حل کرده زن بخود بردارد و اگر در روغن بادام
تلخ حل کنند شاید و بخور کردن و بوئیدن آن هم
سود دارد بادهاے رحم را ابرو و آبخان باشد
که معجون را آتش نهند و فرج را بآن بدارد و یا با
نیزه و نیز بخار آنرا بخود نشستن گیرد و از جهت درد سینه
و سرفه و امراض کلیه اندر شراب صرف بخورند
سنجر نیا صغیر بنسخه شیخ رئیس که در قرابادین قانون
ذکر کرده که در منافع قریب است به کبیر - صنعت
آن چند بیدستر افیون از هر یک دو درم و در نسخه
دیگر ده درم است دارچینی قو مو و قوا سارون
از هر یک ده درم فلفل دار فلفل قنه مرصافی قسط
از هر یک شصت درم زعفران ربع اوقیه اجزا
کوفته و بیخته بعسل مصفے سه وزن مجموع ادویه

معجون سازند و در نسخه دیگر زنجبیل یک اوقیه و
میعه سائله سه اوقیه داخل است و در نسخه اصل قسط
داخل نیست شربتے نیم مثقال با آب گرم - سنجر نیا
بنسخه دیگر - صنعت آن چند بیدستر فلفل سیاه فلفل
سفید زعفران مو قوا سارون دارچینی قسط از
هر یک یکدرم عسل مصفی سه وزن ادویه ادویه
کوفته بیخته با عسل معجون سازند شربتے مثقال با آب
نیمگرم ناشتا بخورند و بعضے گفته که چون حل کنند یک قیراط
ازین معجون را در روغن سوسن و بمالند بر موضع گزیدن
و دیگر جانوران سمی که گزیده باشند دفع زهر آنها
می کنند و نیز خوردن آن نافع است از برای
ضرر سموم و سمیت و گزیدن جانوران سمی چون نیم مثقال
آنرا با شراب بیاشامند و نیز نافع است از برای ریاح
رحم و قلت گرفتن حمل و کمی ادرار خون حیض چون مقدار
باقلای ازان را در روغن سوسن حل کرده یا با پشم
پاره فرزجه سازند و قدرے ازان را با روغن
زنبق حل کرده بنوشند زنان و نیز بآن تدخین
کنند در رحم خود مفید است و از برای درد سینه و
سرفه و از برای امراض کلیتین و از برای عسر البول
و از برای سرد یا ریاح بارده خورده بنوشد ازان
مثل نخودی با شراب صرف و از برای تخمه چون بیاشامند
ازان بوزن یک مثقال با شراب صرف - سنجر نیا بنسخه
سید اسمعیل در قرابادین ذخیره منقول از قرابادین
حنین - صنعت آن فرو مانا زیره کرمانی تخم کرفس از
هر یک سه درم چند بیدستر افیون مو فو دو قوا سارون
از هر یک یکدرم کوفته بیخته با سه وزن ادویه عسل
بعضے معجون سازند و بعضے شراب انگوری درین
معجون داخل کرده و بعضی در نسخه خود مثلث بجای شراب
انگوری آورده شربتے از یکدانگ تا یک مثقال
است - سنجر نیا بنسخه یحیی ابن عیسے ابن جزله در معده
و سوء هضم و قولنج و حبس بول و جمیع امراض بلغمی و
بادهای غلیظ را سود دارد و صحت و تندرستی از بسیارے
علل است - صنعت آن چند بیدستر دارچینی بلانے

وموزوقواساروں از ہر یک یکمثقال اجزا را جدا جدا کوفتہ بیختہ وزن کردہ درہم آمیزند و باسہ وزن مجموع ادویہ عسل ویکدانگ ونیم مثلث معجون سازند ویک مثقال زعفران دران آمیزند شربتے از یکدانگ تا دو مثقال باشد نافع باد۔

باب الجیم مع الواو

فصل دربیان جوارشات غیر مسہلہ

بدانکہ اکثر جوارشات درذیل بعض ادویہ مفردہ کہ آن دوا اصل وعمدہ است درآنہا بہ ترتیب حروف تہجی ذکر یافت وبیاید مانند جوارش حب الآس و ابہل دانرج دحذبہ واساروں واشنہ وآملہ وانیرباریس وانجدان وانیسون وابرسا وبسباسہ وبلادرہ وبنواج وجندوجوزبوا وفنجنوش ودارچینی ورمان وزعفران وزنجبیل وزوفا وسفرجل وسماق وسمسم وسنبل الطیب وصندل وطباشیر وعصرم وعنبر وعود ہندی وفلافل وفودنج وقرنفل وحب القرطم وکافور وکاکنج وکمون وکندر ولولو ومشک ومصطگی ونانخواہ ووج وجوارشات افیونی مانند جوارش طباشیر افیونی وعاج افیونی وبعضے کہ ذکر نیافتہ بود وآنکہ ہر یک براسہ اسمی خاص دارند مذکور میگردد وبدانکہ جوارش بضم جیم وفتح واو والف وکسر را مہملہ وشین معجمہ بدون نون وجوارش با نون در آخر ہر دو آمدہ وصاحب بحرالجواہر گفتہ کہ با نون تصحیف است وآن معرب گوارشنک وگوارش است ومعنی آن درلغت فارسی گوارندہ طعام است وہاضم غذا وبعربی ہاضوم گویند ودرحقیقت ترجمہ جوارش بعربی ہاضوم است شیخ داود انطاکی در تذکرہ گفتہ اند کہ جوارش فارسی است وبلغت عربی مسخن وملطف است ونیز شیخ داود گفتہ کہ نجیب الدین سمرقندی در قرابادین از کتب خمسہ خود گفتہ کہ جوارش لغت قدیم است ومعنی آن مقطع اخلاط است دیگر گفتہ کہ پرسیدم از کسانیکہ خبیر از لغت فرس بودند انکار کردند آن قدس سرہ میفرمایند کہ فرقی نیست میان تفسیر جوارش بمسخن وملطف یا بمقطع اخلاط چہ اینہا ہمہ از صفات جوارش است زیراکہ جوارش بمعنی ہاضوم است واینہا از لوازم وخواص آن است چہ ہضم غذا تمام نمیشود مگر بجز یکہ مسخن وملطف مادہ غذا باشد وانچہ ملطف ومسخن مادہ غذا است مقطع اخلاط غیر منہضمہ لزجہ ملتصقہ بحمل معدہ وحاملہ مانع از اشتمال معدہ بر غذا وتصرف حرارت دران وہضم ونضج تمام یافتن ومستعد شدن آنہا از برائے گردیدن جزو اعضا است وشیخ داود نیز گفتہ کہ جوارش نزد اطبا عبارت است از ادویہ کہ نرم کوبیدہ نشدہ وحرارت آتش بآنہا رسیدہ باشد بلکہ با شکر وبا عسل وبقوام آوردہ سرد کردہ شستہ قطعات نازک کوچک بریدہ باشند وایضاً می فرمایند کہ لفظ جوارش نزد اطبا موضوع برای معجونی است کہ ساختہ باشند از برائے اصلاح حال معدہ واعانت بر ہضم واستمراء وگواریدن طعام وتقطیع اخلاط وتحلیل ریاح ورطوبات ولہذا اجزائے جوارش راجریش باید کوبیدہ تا زود از معدہ نگذرد وبودہ باشد بسبب طول مکث درمعدہ اقوی پس اگر جوارشات را با فعال مذکورہ خواص وافعال دیگر باشد ضرر بدعائی رسد کہ آنرا از جوارش بودن بیرون بود وجوارشات مثل معاجین میباشد الا آنکہ معاجین شیرین مے باشد وتلخ نیز وکریہ وغیر کریہ وجوارش نمے باشد مگر طیب والطیب جوا نشنات ولذات با عود است ودرحرف العین مع الواو ونسخ آن درذیل عود ہندی ہم بطریق اجمال وکلیہ ودستور العمل وہم بتفصیل جزئیہ انشاء اللہ تعالے مذکور خواہد شد وآنکہ بعض اطبا منسوب نمودہ جوارش باطبائے یونان وبعضے باطبائے قبط وفرقہ دیگر گفتہ اندکہ نہ از اطبائے یونان است ونہ از اطبائے قبط بلکہ جوارش مخصوص فارسیان است ومخترع آن نگاشتہ اندکہ از برائے خلفائے عباسی ساختہ اند پس شہرت یافتہ تالیف جوارشات میان اطبا وجمعی انکار این قول نمودہ اند وگفتہ اندکہ بسیارے از جوارشات چون جوارش بقراط وجوارش جالینوس وجوارش کمونی مقدم بر نجاشعہ اند۔ میفرمایند کہ اصل جوارشات کہ اطریفل صغیر است مقدم است بر اطبائے یونان وبراطبائے قبط نیز ونگہین کہ گوئیم پیش از نجاشعہ این جوارشات مسمی بجوارش نبودہ اطبائے عجم جوارش خسروی را از برائے نوشیروان تالیف کردہ باین اسم مسمے ساختند وادویہ کہ از برائے اصلاح معدہ وتقویت ہضم است نیز این اسم مسمی نمودہ پس نیستند اطبائے عجم مخترع جوارش بلکہ مخترع این اصلاح اندکہ معاجین مصلح معدہ وہضم را جوارش نامیدند۔ جوارش ازہار تالیف تیفولاوس منقول از قرابادین افندی صالح چلپی حکیم باشی ابراہیم سلطان قیصر روم ضعف بدن را زائل کند ونافع است از برای تغزیج ومالیخولیا وجنون وتقویت ہضم ومناسب ہر مزاج وشربتش یک درم ست صنعت آن گل اکلیل الملک گل سرخ منزوع الاقماع اصل السوس مقشر از ہر یک ششدرم قرنفل سنبل الطیب جوزبوا دارچینی خولنجان خیربوا زنجبیل زرنباد بسباسہ عود ہندی قاقلہ انیسون تخم طوارق ادنی وطوارق ادنی حشیش خوشبو است کہ ترکان درمات میکنند وبشیرازی آنرا لوپونا مند از ہر یک یکدرم ونیم شکر سفید صافی بقوام آوردہ بقدر حاجت بدستور مقرر مرتب نمایند۔ جوارش بزوری مقوی ہاضمہ ومنفتح سدد وقولنج ومحلل ریاح است صنعت آن کمون کرمانی انیسون رازیانہ کرویا دو قونا نانخواہ تخم کرفس از ہر یک ششدرم مجموع را بیست وچہار ساعت درسرکہ انگوری خیسانیدہ پس خشک کردہ اندکے بودادہ باضافہ دارچینی زنجبیل دار فلفل بزرسیالیوس خولنجان از ہر یک ششدرم کوفتہ بیختہ بعسل سفید بقدر کفایت سرشتہ جوارش سازند شربتے یک مثقال۔ جوارش بقراط معدہ را قوت دہد

وطعام ہضم کند و اشتہاے طعام آورد و نفخ دور کند و
باہ را قوت دہد و برودت معدہ و گردہ و مثانہ زائل
گرداند و آب آمدن از دہان باز دارد و جشا و فواق
را سود مند باشد. صنعت آن تخم کرفس تخم گزر تخم شبت
رازیانہ کشنیز خشک نانخواہ از ہریک سیر مصطگی
عاقرقرحا از ہریک یک مثقال عود قماری قرنفل
از ہریک نیم مثقال کوفتہ بیختہ با سہ وزن ادویہ
فانیذ سنجری و عسل سفید مصفے بالمساوات جوارش
سازند شربتے دو مثقال. جوارش بقراط یہ نسخہ نواب
عفران پناہ حکیم احمد موسوی کہ در بیاض مجربات
خود قلمی فرمودہ اند منقول از خط مغفرت الیہ صنعت
قرنفل سنبل الطیب فلفل سیاہ زنجبیل عاقرقرحا
زرنباد و جوزبوا از ہریک سہ مثقال تربد سفید کبابہ
چینی عود ہندی از ہریک یک مثقال اسارون نیم
مثقال شقاقل قاقلہ صغار از ہریک دو مثقال و نیم
مشک تبتی عنبر اشہب از ہریک یکدانگ و نیم صعتر
فارسی نانخواہ تخم جیلاہنگ برگ سداب از ہریک
پنج مثقال کوفتہ بیختہ بروغن بادام شیرین چرب
نمودہ با عسل سفید مصفے سہ وزن ادویہ بدستور
معمول جوارش سازند و در ظرف چینی نگاہدارند شربتے
دو مثقال. جوارش جالینوس این جوارش را فوائد
و خواص بسیار است ہمہ اعضا را قوت دہد و بوی دہان
خوش کند و بادہا بشکند و بسیاری بول را کہ از سردی
باشد خصوص سردی مثانہ باز دارد و باہ را قوت دہد و
دیوانگی زائل کند و رنگ رو را صافی کند و اسہال بلغمی
را نفع دہد و صداع بلغمی و سبات و سرفہ بلغمی و
بواسیر و نقرس و قوبا و بہق و سنگ مثانہ را نافع
بود و سیاہی مو را حفظ کند و نگذارد کہ سفید
شود و گفتہ ہر کہ بیست روز باین جوارش مداومت
نماید از جمیع امراض ایمن شود. صنعت آن
سنبل الطیب قاقلہ سلیخہ سیاہ دارچینی خولنجان
قصب الذریرہ قرنفل سعد کوفی زنجبیل فلفل سفید
دارفلفل قسط بحری عود بلسان اسارون نمامی

حب الآس زعفران از ہریک دہ درم مصطگی دو
پنجدرم قند سفید بوزن جمیع ادویہ عسل سہ وزن
مجموع ادویہ را کوفتہ بیختہ با قند و عسل سفید مصفے
بسرشند و در نسخہ دیگر مصطگی دہ درم است شربتے
از ہریک مثقال پیش از طعام و بعد از طعام توان
خوردہ و در نسخہ دیگر سید اسمٰعیل در ذخیرہ حب
بلسان دہ درم داخل است و در بعض نسخ این
جوارش خبطیانا نیز داخل است و این جوارش
را بعد از دہ روز کہ از ساختن آن بگذرد استعمال
توان کرد و بعضے گفتہ کہ ہنگام رسیدن این
جوارش بعد از ہفت روز است و ہر چند کہنہ تر
شود خاصیت آن بہتر میشود و مزاج این جوارش
گرم و خشک است در آخر درجہ دوم و گفتہ کہ مداومت
بیست روز باین جوارش پیری را دیر می آورد.
جوارش جلاے منی زیادہ کند و قوت مجامعت
بیفزاید و ضعف گردہ را سود مند بود و معدہ را
قوت دہد و اشتہای طعام آورد. صنعت آن
سنبل الطیب قرفۃ الطیب از ہریک یک مثقال
زیرہ کرمانی مدبر نعناع خشک عود ہندی غرقی
تمام از ہریک چہار مثقال فلفل اسارون شقاقل
از ہریک دو مثقال خصیۃ الثعلب مصری بوزیدان
از ہریک دو و نیم مثقال اجزا کوفتہ بیختہ با سہ وزن
آن قند و عسل یک رطل گلاب بقوام آوردہ بدستور
متعارف بسرشند شربتے دو درم. جوارش حماض
قامع صفرا و مسکن عطش و حمیات صفراوی را نافع
صنعت آن بگیرند برگ حماض تازہ کہ ہندی چوکی
کا ساگ نامند یا وزن آن یا زیادہ یا کمتر بدستور
مستور در جوارش رمان سادہ مرتب نمایند و عند الحاجت
بقدر ضرور تناول نمایند. جوارش حنین معدہ را
قوت دہد و بلغم را ببرد و دہان را خوشبو سازد
و آب رفتن از دہان باز دارد و سرد بہا را
زائل گرداند و کرم شکم بکشد و باد بہ نشاند و گردہ
را قوتے گرداند و ریگ مثانہ را پاک سازد

و طعام را بگوارد و بواسیر را ببرد و اشتہا آورد و نیز
گفتہ اند کہ عجب باشد از کسیکہ سالی یک ہفتہ ہر روز
سہ درم ازین جوارش بخورد و او را بطبیب احتیاج با
شد و اگر دہ کنیزک داشتہ باشد از عہدہ ہمگی بیرون
آید. صنعت آن تخم کرفس تخم جزر تخم شبت از ہر
یک یک استار قرنفل مصطگی رومی عود ہندی از ہریک
یکدرم کوفتہ بیختہ با سہ وزن مجموع ادویہ عسل سفید
مصفے بقوام آوردہ مرتب نمایند و ہر روز سہ درم
آنرا بخورند. جوارش خاصہ خواص بسیار دارد و اعضا را
قوت دہد و بوی دہان خوش کند و کسر ریاح کند و بسیاری
بول را کہ از سردی مثانہ باشد باز دارد و سرفہ بلغمی را
نافع بود و باہ را قوت دہد و منی بیفزاید و جگر و قضیب
را قوی گرداند و آب از دہان آمدن باز دارد و ریگ
مثانہ را پاک کند و تخمہ را نافع بود و دماغ را قوت دہد
و نقرس و بہق و قوبا و بواسیر را سود دارد و سیاہے
موی را نگاہ دارد. صنعت آن کہربای شمعی سنبل
الطیب سلیخہ دارچینی قاقلہ خولنجان قرنفل سعد کوفی
زعفران زنجبیل فلفل دارفلفل قسط تلخ عود بلسان
اسارون حب الآس قصب الذریرہ از ہریک چہار
مثقال مصطگی کبابہ جوزبوا از ہریک سہ مثقال شقاقل
پنج مثقال مغز چلغوزہ مغز فندق از ہریک چہار مثقال
خصیۃ الثعلب پنج مثقال لسان العصافیر بوزیدان
از ہریک دو مثقال مشک تبتی عنبر اشہب از ہریک
یکدانگ ورق طلا ورق نقرہ از ہریک بیست عدد
یاقوت احمر مروارید ناسفتہ از ہریک دو مثقال عسل
سہ وزن ادویہ بدستور مرتب نمایند. جوارش خرنوب
منقول از شرح اسباب و علامات شکم قبض کند و ذرب
و اسہال معوی را نافع است. صنعت آن خرنوب
شامی بہدانہ زیرہ کرمانی مدبر حب الآس سویق کنار
بلوط کشنیز خشک از ہریک جزوی ہمہ مساوی کوفتہ
بیختہ با رب مورد بسرشند شربتے سہ درم. جوارش خوزی
جہت اسہال مزمن و تقویت جگر و معدہ و دفع رطوبات
معدہ و امعا نافع و موافق اقرحہ اطفال و زلق الامعا

را بغایت مفید و از تراکیب محمد زکریا رازی است
صنعت آن دانهٔ انگور که از سرکه استخراج کرده باشند
و بوده مثل سرمه صلایه کرده سی و پنج مثقال تخم ورد
شصت مثقال خرنوب نبطی گلنار جوزبوا اگر باریج از
هریک ده مثقال کندر نانخواه سعد کوفی مصطکی سنبل
الطیب از هریک پنجمثقال با شکر یا عسل بقوام
آورده دو وزن ادویه بسرشند شربتی تا سه
مثقال • جوارش سکر بعض اطبا این جوارش را
مسمی بجوارش عود نموده اند معده را گرم کند و هضمه
را قوت دهد و نیکو گرداند و نافع است از برای رطوبت
معده و بلغم • صنعت آن بنسخهٔ محمود بن الیاس
درعاودی صغیر قاقله صغار قاقله کبار قرنفل دارچینی
زنجبیل دار فلفل زعفران از هریک یک درم
شکر طبرزد نیم رطل عود هندی فلفل سیاه از هریک
پنجدرم کوفته بیخته بعسل مصفی بقدر کفایت بسرشند
شربتی یک مثقال • جوارش سلیمانی روایت است
که حضرت سلیمان علیه السلام هفتاد حرم داشت همه را
بسبب این جوارش خرسند داشتی و چندان اصلی
نزارد • صنعت آن لسان العصافیر تخم پیاز تخم شلغم
بوزگیاه چینی تخم تره تیزک کرمانج عاقرقرحا تخم گزر
از هریک سه درم و در نسخهٔ دیگر بجای تخم گزر
ماهی رودیان بوزن تخم گزر و در نسخهٔ دیگر بجای
آن سر سقنقور است بوزن آن و اگر هر سه باشد
بهتر است کوفته بیخته وزن کرده یکجا نموده در شیشه
نگاهدارند و در وقت حاجت به انگشت برگیرند هرچه
آید بزردی یک عدد زردهٔ تخم مرغ نیم برشت پاشند
بخورند سه روز یا زیاده • جوارش سلویه در تقویت
معده و سوء هضم بسیار مجرب است و رطوبت
و برودت معده برطرف سازد و برودت آن را
مبدل بگرمی سازد و اشتهای طعام آورد • صنعت
آن سنبل الطیب قرنفل دارچینی جوزبوا قاقله
صغار سنگ اصلی از هریک پنجدرم کندر ده درم
فلفل زنجبیل از هریک ششدرم جندبیدستر پنجدرم

شکر طبرزد برابر همه ادویه کوفته بیخته علی الرسم جوارش
سازند شربتی سه درم • جوارش سلویه دیگر معده را
قوت دهد و طعام هضم کند و اشتهای طعام بیاورد
و نفخ و جشا را دور سازد • صنعت آن کندر نانخواه
مصطکی از هریک ششدرم فلفل اذخر مکی حب الغار
عود هندی خام غرقی از هریک سه درم مجموع
را جدا جدا کوفته بیخته مویز طائفی صد درم با پوست
و دانه کوفته همچون مرهم سازند و ادویه را با مویز بسرشند
و در ظرف چینی یا شیشه نگاهدارند شربتی از یک
مثقال تا سه مثقال • جوارش شاهی تالیف
آن مرحوم در نفع مالیخولیای مراقی را بینظیر
است و مقوی قلب و معده است و تفریح
آورد • صنعت آن آمله مربا هلیله مربا از هریک
هفتاد و پنج مثقال از استه بیرون کرده زرشک
منقی گلاب عرق بید مشک از هریک هفتاد و پنج
مثقال همه را بپزند تا مهرا شود مالیده بپالایند پس
شراب انار ترش شراب انار شیرین نبات سفید
شربت نارنج شربت لیمو شربت آلو از هریک چهل
و پنج مثقال سکنجبین سی و پنج مثقال داخل نموده
بقوام آورند پس ابریشم مقرض ورق طلا ورق
نقره مروارید ناسفته از هریک سه عنبر اشهب دو
مثقال گل گاوزبان غنچهٔ گل سرخ از هریک
پنج مثقال کوفته بیخته بآن بسرشند شربتی دو
درم • جوارش صعتر آنرا بفارسی گوارش اوشن
گویند ریاح معده و امعا را دفع کند و معده را قوت دهد
و ضعف هضم را زائل کند و امراض بارده دماغی
را نافع باشد • صنعت آن صعتر فارسی زوفا نانخواه
نعناع خشک مرزنجوش سبز زیرهٔ کرمانی از
هریک پنجدرم زنجبیل وج ترکی بسباسه عود
هندی خام غرقی از هریک سه درم تخم کرفس رازیانه
انیسون از هریک چهار درم حاشا دو درم شکر پنجاه
درم همه را کوفته بیخته با سه وزن آن عسل مصفی ترکیب
نموده استعمال نمایند شربتی یک مثقال • جوارش

طالیسفر نافع است از برای سردی معده و کبد و ریاح
غلیظ و مقوی کبد است • صنعت آن طالیسفر
پنجدرم زنجبیل بیست درم فلفل دوازده درم هیل بوا قرفه
از هریک ششدرم شکر طبرزد پنج رطل که ششصد و چهل
و دو درم و نیم باشد کوفته بیخته در ظرفی نگاهدارند و
بوقت حاجت یک مثقال آنرا تناول نمایند و مزاج
این جوارش گرم است در آخر درجهٔ دوم و خشک
است در سه ربع درجهٔ اولی و در نسخهٔ دیگر بجای فلفل دار
فلفل است • جوارش العاج معین بر حمل است صنعت
آن نشارهٔ عاج مسحوق سائده مصطکی سنبل الطیب
دارچینی از هریک پنج مثقال پوست زرد اترج
سعد کوفی عود قماری خام نارمشک قرنفل از هریک چهار
مثقال عود الصلیب گل سرخ ساذج هندی افیون
مصری خالص از هریک سه مثقال و اگر افیون را
یک مثقال نمایند بهتر است عنبر اشهب مشک خالص از
هریک نیم مثقال عنبر و مشک را از هریک یکمثقال نمایند
نیز خوب است نبات برابر تمام ادویه عسل دو برابر ادویه
علی الرسم جوارش سازند شربتی از یک مثقال تا
دو مثقال • جوارش عطائی منی زیاده کند و گرده را
قوت دهد و دماغ را قوی گرداند • صنعت آن
شقاقل مصری قاقله صغار دار فلفل خولنجان
دارچینی زنجبیل قرفة الطیب از هریک پنج مثقال
بهمن سرخ بهمن سفید تودری گلگون تودری زرد
تودری سفید تخم توبجه تخم شبت مغز تخم خربزه تخم جرجیر
تخم پیاز سفید تخم هلیون کتیرا تخم شلغم تخم کرفس از
هریک سه مثقال مجموع را کوفته بیخته ترنجبین سفید پاک
کرده سه وزن مجموع ادویه ترنجبین را یک شب
در شیر گاو بخیسانند و صبح در دست مالیده
بگذارند که اگر خاکی دران مانده باشد ته نشین شود پس
صافی نموده بجوشانند تا غلیظ شود پس از آتش فرود
آورند و بگذارند که حدت و حرارتش شکسته شود و نیم گرم
باشد ادویه را بآن بسرشند در ظرف چینی نگاهدارند
شربتی سه مثقال با ده اوقیه شیر گاو دوشیده تازه

دو شیره • جوارش قنداریقون این جوارش از رومیان است نافع است از برای ضعف معده که تولید ریاح در ان بسیار باشد و از برای ضعف کبد بارد و استسقای لحمی و از برای درد پشت و درد معده صنعت آن بنسخهٔ شیخ رئیس زنجبیل سنبل الطیب از هر یک شش درم مصطگی رومی نانخواه از هر یک چهار درم تخم کرفس نعناع خشک از هر یک پنج درم سلیخهٔ سیاه برهٔ کربانی مدبر عاقرقرحا حب بلسان از هر یک دو درم سادج هندی یکدرم کوفته بیخته بعسل سفید مصفی بسرشند و در سبوچهٔ سبز نگاه دارند شربتی نیم مثقال مزاجش گرم است در اول درجهٔ سوم و خشک است در آخر درجهٔ سوم حکیم معصوم در قرابادین خود گفته که شربتی ازین جوارش چهار مثقال است و در نسخهٔ او انیسون چهار درم داخل است و در نسخهٔ ابن جزله بر نسخهٔ اصل فلفل سیاه شش درم انیسون چهار درم افزوده است و در نسخهٔ سید اسمٰعیل در ذخیره در سوء مزاج بارد و سادج معده بجای نعناع خشک پودینهٔ دشتی آورده و باقی موافق نسخهٔ شیخ رئیس است • جوارش قنداریقون دیگر معده را گرم کند و ریاح بشکند و نافع است از برای اوجاع معده و امعاء و تفتیح سدهای کبد و استسقای لحمی را مفید است • صنعت آن تخم سداب زعفران تخم کرفس انجدان زنجبیل حاشا مغز بادام شیرین مقشر از هر یک شش درم کندر مغز بادام تلخ مقشر از هر یکدو درم فلفل هفت درم کوفته بیخته با دو وزن و یا سه وزن ادویه عسل منزوع الرغوه بسرشند شربتی از یک مثقال تا دو درم و در نسخهٔ دیگر بجای مغز بادام شیرین مغز چلغوزه بوزن آن داخل است • جوارش قنداریقون دیگر نفخ معده و درد معده و امعا را نافع باشد • صنعت آن زنجبیل فلفل سنبل الطیب از هر یک چهار درم مصطگی نانخواه تخم کرفس پودینهٔ دشتی از هر یک پنج درم حب بلسان سلیخه عاقرقرحا زیرهٔ کرمانی مدبر از هر یک دو درم سادج هندی یکدرم کوفته بیخته با سه چندان عسل مصفی بسرشند و معجون سازند شربتی از یک مثقال تا

دو مثقال و این همان نسخهٔ شیخ الرئیس است با اندک تفاوتی • جوارش قنداریقون دیگر منقول از منهاج نفخ و برودت معده را سودمند بود و درد معده که از برودت و بلغم و نفخ و سوء هضم باشد برطرف کند • صنعت آن زعفران انجدان تخم کرفس زنجبیل حاشا مغز چلغوزه تخم سداب از هر یک دو درم کندر مغز بادام تلخ از هر یک چهار درم فلفل شانزده درم کوفته بیخته با سه چندان عسل مصفی علی الرسم بسرشند شربتی یک مثقال • جوارش فواکه تالیف استاد زین الدین صاحب اختیارات بدیعی معده را قوت دهد و تشنگی باز دارد و دل و جگر و دل درد ها را قوت دهد و دفع صفرا کند و تنقل بآن کردن دافع خمار است • صنعت آن آب انار ترش آب انار شیرین آب به ترش آب به شیرین آب غوره آب زرشک آب سماق آب کیل آب امرود اجزاء متساوی همه را بآتش ملایم بپزند تا بربع رسد و کف آنرا بگیرند پس متساوی آنچه باقی مانده قند سفید داخل کرده بآتش ملایم بجوشانند تا بقوام آید پس آب لیمو آب اترج از هر یک متساوی یک جزو اندک اندک داخل کرده بآتش ملایم بپزند تا بقوام جوارش رسد و قتیکه تمام آبها را تشرب کرده باشد بر روی سنگ ریخته بپزند و بردارند و اگر خواسته باشند آب فواکه را با قند سوای آب لیمو و آب اترج بقوام بلند آورند پس فرود آورده اندک اندک آب لیمو و آب اترج داخل نمایند و قرص سازند چه اگر پیش ازین داخل نمایند تلخ می شود و اگر بعد از فرود گرفتن از آتش مشک تبتی دو دانگ مصطگی رومی یکدرم زعفران نیم درم سوده داخل کنند بهتر است • جوارش فواکه مقوی نافع از برای ضعف قلب و معده و خفقان • صنعت آن آب انار ترش آب انار شیرین آب امرود آب سیب شیرین آب به آب غوره آب زرشک آب سماق آب لیمو از هر یک بیست درم قند سفید یک رطل

بقوام آورده از آتش فرود آورده پس مصطگی دارچینی بادرنجبویه از هر یک سه درم مشک تبتی دو دانگ کوفته بیخته بآن بسرشند و در ظرف چینی نگاه دارند شربتی سه درم • جوارش فواکه قلمی فرموده اند که از تالیف حکیم معتمد الملوک سید علوی خان است • صنعت آن آب انار ترش آب انار شیرین آب سیب ترش آب سیب شیرین آب به شیرین آب به ترش آب امرود آب آملهٔ تازه از هر یک چهل مثقال شراب ریباس شراب زرشک ساده شراب کیل شراب غوره شراب اناناس شراب فالسه از هر یک دو صد مثقال هر دو ثمر درخت هندی اند نبات سفید یک صد و هفتاد مثقال آب لیمون آب اترج از هر یک بیست مثقال اول مرتبه آب میوهای را سوای آب لیمو و آب اترج بجوشانند و کف آنرا بگیرند و فرود آورده یک شب بگذارند پس آب صافی بالای آنها را بجر علقه گرفته درد وے را دور کنند و آبهاے صافی را وزن نموده در دیگ سنگی بآتش ملایم بجوشانند تا بربع رسد پس شربتها و نبات را داخل کرده بقوام جوارش آورند و چون قریب بانعقاد رسد اندک اندک آب لیمو و آب اترج را داخل کرده به آتش انگشت چند بپزند تا تمام آبها را تشرب نماید و بقوام جوارش آید و باید که پیش از داخل نمودن آب لیمو و آب اترج گلاب عرق گل مشکی عرق بید مشک عرق صندل از هر یک بیست مثقال عرق بهار نارنج ده مثقال داخل کرده بقوام آورده باشند پس به نحویکه ذکر یافت آب لیمو آب اترج را داخل کرده بقوام آورند پس از آتش فرود آورده طباشیر سفید کشنیز خشک مقشر ورق گل سرخ صندل سفید از هر یک دو مثقال دانهٔ هیل ابریشم مقرض نعناع خشک کهربای شمعی مروارید ناسفته بسد محرق مغسول از هر یک یک مثقال مشک تبتی خالص عنبر اشهب ورق طلا ورق نقره از هر یک دو دانگ سوده با آن بسرشند شربتی یکمثقال جوارش دیگر معده و دل و جگر را قوت دهد و اسهال معدی و ذرب را

باز دارد، صنعت آن آب سیب آبِ به آب انارین از
هر یک یکصد درم فانید سنجری نیم من همه را با هم
بجوشانند و بقوام آورند و این اجزا کوفته بیخته با آن
بسرشند اجزا این است سویق کنار سویق امرود از هر یک
پنجدرم سعد کوفی مصطگی سنبل الطیب جوزبوا از
هر یک دو درم زعفران یکدرم علی الرسم با آن بسرشند
شربتے از دو مثقال تا پنج مثقال • جوارش فوفل
معده و دل را قوت دهد و دندان را محکم سازد و بوے
دهان خوش کند و شکم بہ بندد و طبع را باز دارد و طعام
بگوارد، صنعت آن فوفل رسیدهٔ فربه بیست عدد
نیم کوفته در شیر بخیسانند و بعد از دو روز از شیر برآورند
و خشک نمایند و بگیرند دانهٔ هیل بوا قرنفل تخم شبت
از هر یک سه درم صندل سفید عود هندی زعفران
کبابهٔ چینی کشنیز خشک مقشر از هر یک دو درم اجزا
را با فوفل یک شب در گلاب بخیسانند پس خشک
سازند و بکوبند و باندکے شیر پخته با یک من قند بقوام
آورده بسرشند و بالای سنگ بریزند و پهن ساخته
بکار برند پیش از طعام و بعد از طعام بقدر حاجت و تناول
نمایند و اگر در آخر شیر داخل نمایند برای بعضے دردهوا
های بارد رطب خوب است • جوارش قانصه جهت
ضعف معده و ذرب نافع • صنعت آن پوست
اندرون قانصهٔ خروس یعنی سنگدان آن که خشک
کرده باشند طباشیر سفید از هر یک دو مثقال و نیم
گل سرخ سه مثقال نعناع خشک قاقله کبار و صغار
پوست بیرون پسته پوست ترنج پوست هلیلهٔ زرد
آمله منقی از هر یک یک مثقال همچنین صندلین صعتر
کشنیز خشک بریان قرنفل قرفه حب الآس از هر یک
دو درم اجزا کوفته بیخته با شربت فواکه سرشته معجون سازند
شربتے دو مثقال • جوارش قانصهٔ دیگر در منافع
مذکوره اقوی • صنعت آن پوست اندرون
قانصه جزر پوست اندرون قانصهٔ خروس که وارده
ناسفته طباشیر سفید از هر یک یک مثقال غنچهٔ گل
سرخ نعناع خشک پوست بیرون پسته قاقله صغار و
کبار از هر یک دو نیم مثقال صندلین صعتر کشنیز خشک
بریان حب الآس پوست هلیله آمله منقی از هر یک
یکدرم بسد محرق کهربا بادزهر معدنی خطائی جوزبوا بسباسه
قرنفل دارچینی سلیخه از هر یک نیمدرم ادویه کوفته بیخته
با شربت سیب و شربت به سرشته جوارش سازند
شربتے دو مثقال • جوارش قانصهٔ دیگر جهت
ضعف معده و ذرب نافع است • صنعت آن
پوست اندرون قانصهٔ خروس خشک کرده عود
غرقے خام مصطگی رومی از هر یک دو درم زیرهٔ
کرمانی بهمن سرخ بهمن سفید عنبر اشهب ورق طلا
ورق نقره از هر یک مثقال کشنیز خشک یکدرم
طباشیر سفید زرشک منقی گل گاوزبان دانهٔ هیل
بادرنجبویه از هر یک دو مثقال ابریشم مقرض سه
مثقال سماق منقی گل سرخ پوست بیرون پسته
پوست زرد اترج حب الآس حب الرمان
نعناع خشک از هر یک سه درم مشک خالص
نیمدرم مربای آمله هلیله قند سفید گلاب خالص از
هر یک نیم آثار هندی آمله را با یک آثار آب و گلاب
مهرا بپزند صاف نموده قند و عسل و هلیله را داخل کرده
بقوام آورند و سائر ادویه کوفته بیخته با آن
بسرشند شربتے از یک درم تا سه درم
جوارش قطرمردن منقول از قرابادین آفندی
صالح چلبی حکیم ابراهیم سلطان قیصر روم که ترکی
نوشته جهت امراض صدر و معده نافع قدر شربتش
یک مثقال است • صنعت آن زنج اندزیاده
درم زیرهٔ کرمانی سه درم بیروح تخم رازیانه
از هر یک چهار درم عسل مصفی بقدر کفایت بدستور
مقرر جوارش سازند و در ظرف چینی نگاهدارند جوارش
کثیرا تالیف نیقولاوس منقول از قرابادین افندی
صالح چلبی حکیم ابراهیم سلطان قیصر روم که افندی
مزبور از طب کیمیاے براکلسوس رومی انتخاب
نموده جهت امراض سینه و ضیق النفس و ذات
الریه نافع و مقوی معده و هاضمه است •
و هاضمه است • صنعت آن کثیرا از وفای خشک از
هر یک چهل و هشت درم مغز پستهٔ مقشر مغز بادام مقشر
از هر یک شش درم بزر کتان بزر حلبه دارچینی از هر یک
چهار درم اصل السوس رب السوس زنجبیل از هر یک
دو درم شکر سفید مصفے بقوام آورده بقدر کفایت
شربتے یکدرم تا دو درم • جوارش کرادیا نافع است
از برای ضعف معده و وجع معده و سده که در ان
باشد و از برای سدهاے کبدی و بجهت قلت انهضام
طعام • صنعت آن کرادیا نانخواه تخم کرفس زنجبیل
مویز منقے بزر سیسالیوس تخم جزر از هر یک هشت درم
مغز بادام تلخ مقشر ده درم کوفته بیخته بعسل سفید
مصفے سه وزن ادویه بسرشند شربتے مقدار عفصه
جوارش کرادیا بنسخهٔ دیگر • صنعت آن کرادیا فقاح
اذخر گلسرخ فلفل سفید زیرهٔ کرمانی مدبر اجزا
متساوی کوفته بیخته با سه وزن ادویه عسل مصفے
جوارش سازند • جوارش متوکل معده را قوت دهد
و ضعف هاضمه را نافع بود و سردی مزاج و برودت
معده و کبد و ابتدای استسقا را نافع باشد • صنعت
آن بنسخهٔ ابن جزله قرنفل سنبل الطیب دارچینی جوزبوا
سنگ اصلی قاقله از هر یک یک مثقال فلفل سفید
زنجبیل جندبیدستر از هر یک دو مثقال کندر چهار
مثقال نبات سفید بوزن همه ادویه ادویه را
کوفته بیخته با سه وزن مجموع ادویه عسل مصفے جوارش
سازند شربتے سه مثقال • جوارش دیگر که حکیم معصوم
نوشته مستعمل من است مقوی معده و جگر بود و شکم
بہ بندد و هیضه و قی و غثیان و اسهال و موی را
نافع بود • صنعت آن طباشیر سفید حب الآس
انار دانه گل سرخ بهمین سنبل الطیب اسارون
از هر یک دو نیم درم زرشک منقے پنجدرم پوست
بیرون پسته مصطگی قرفة الطیب از هر یک یک و نیم درم مشک
دو دانگ رب به رب سیب رب مورد رب فواکه از هر یک
ده درم گلاب بیست درم علی الرسم بسرشند جوارش
فوفل مصیب دل را قوت دهد و دهان را خوشبو

سازد و قی ہیضہ و ضعف معدہ را نافع بود و طعام
بگوارد و اشتہا بیاورد و دندان و لثہ را محکم سازد و امساک
آورد، صنعت آن فوفل کبابہ چینی دانہ ہیل دارچینی سنبل
الطیب عود ہندی از ہر یک پنجدرم زعفران مصطگی
از ہر یک دو درم مشک عنبر اشہب از ہر یک درم
کافور یکدانگ شربت فواکہ شیرینی سیصد درم تبنج
پنجاہ درم فانید سنجری صد درم فانید را در گلاب بگذارند
و با شربت فواکہ و می تبنج بقوام آورند و اجزا کوفتہ بیختہ
دران بسرشند و بر بالاے سنگ پہن سازند و بگذارند
تا سرد شود و از کارد ببرند و نگاہدارند و بدان مداومت
نمایند ، جوارش فوفل مطیب دیگر مقوی معدہ و مشہی
طعام بود ، صنعت آن قاقلہ کبار قرنفل زنجبیل
دارچینی دار فلفل زعفران عود ہندی فوفل از
ہر یک یکدرم مشک دو دانگ عنبر اشہب سہ
دانگ اجزا کوفتہ بیختہ با شکر طبرزد بقوام آوردہ
بسرشند شربتے سہ درم با گلاب ، جوارش
معتدل جہت تقویت معدہ و انہضام طعام و قطع
بلاغم و دفع ریاح و تبدیل برودت معدہ
بحرارت و تقویت اعضاء رئیسہ و باہ نافع
است ، صنعت آن جوز بوا خولنجان ہیل بوا
زنجبیل فلفل دار فلفل دارچینی زعفران عود قماری
سادج ہندی تخم کرفس سنبل الطیب بہمن سرخ بہمن
سفید شقاقل مصری بوزیدان مصطگی گاوزبان ابریشم
مقرض از ہر یک یکدرم عنبر اشہب خالص از ہر یک
نیمدرم مروارید ناسفتہ با بید مشک بر سنگ سماق سودہ
یکدرم تخم خرفہ مقشر سہ درم کشنیز خشک مقشر
طباشیر سفید پوست بیرون پستہ زرشک منقے سماق
منقے از ہر یک یکدرم و ثلث درمے شربت سیب شیرین
و ترش شربت امرود شربت انارین شربت بہ شیرین
و ترش از ہر یک بیست مثقال ادویہ کوفتہ بیختہ با
سہ وزن تمام ادویہ نبات سفید و عسل مصفے علی
الرسم بسرشند و در آخر پنجاہ عدد ورق طلا و یکصد
عدد ورق نقرہ با آن بسرشند شربتے از یک درم
تا سہ درم ، جوارش مفرح امزجہ باردہ را نافع است
و معدہ را قوت دہد ، صنعت آن سنبل الطیب
قاقلہ کبار دارچینی سلیخہ سیاہ خولنجان قرنفل سعد
کوفی زنجبیل فلفل سیاہ دار فلفل قسط بحری حب الغار
حب بلسان جنطیانا زراوند مدحرج قرفۃ الطیب
اسارون حب الآس از ہر یک بیست مثقال
جوز بوا قصب الذریرہ مصطگی عود ہندی از ہر یک
پنج مثقال زعفران تخم کرفس انیسون بسباسہ از ہر یک
دو مثقال حریر خالص یا ورق القنب یا بیخ
لفاح ہر کدام کہ باشد بمقدار مناسب مزاج و عادت
آن شخص کدام سفید بوزن مجموع ادویہ عسل دو وزن
ادویہ بدستور مرتب نمایند اصل این نسخہ از جالینوس
است کہ اطبای زمان بعض تصرفات دران نمودہ
مشوش ساختہ اند ، جوارش مفرح دیگر این جوارش
معروف است بجوارش کندی اندوہ برد و نشاط
و سرور آورد و تن و نفس و معدہ را قوی گرداند و رنگ رو
را صافی و بوی دہان و عرق را خوش کند صنعت
آن گل سرخ شش درم سعد کوفی پنجدرم قرنفل مصطگی
سنبل الطیب اسارون شامی از ہر یک سہ درم
قرفۃ الطیب زرنب از ہر یک دو درم بسباسہ قاقلہ
دانہ ہیل بوا جوز بوا از ہر یک یکدرم جدا جدا کوفتہ بیختہ
وزن کردہ درہم بیامیزند و در ہر سی و شش مثقال
ازین ادویہ نیم من آملۂ منقی در پنج من آب بپزند
تا یک من و نیم برسد بدست بمالند و بپالایند
و بار دیگر در دیگ سنگے کنند و نیم من فانید دران
کنند و بپزند تا مانند آردہالہ شود از سر آتش بردارند
و ادویہ را بران بپاشند و تیز زنند تا چون خمیر گردد
و در ظرف چینی یا کاشی نگاہدارند شربتے دو مثقال
جوارش مغلیا تا زحیر و پیچش شکم و بواسیر را سودمند
است ، صنعت آن سپندان خوش
یک درم زیرہ کرمانی در سرکۂ انگوری خیسانیدہ
ازان بر آوردہ در سایہ خشک کردہ اندک بو دادہ
نیمدرم پوست ہلیلۂ کابلی در روغن گاو بریان کردہ
نیمدرم کوفتہ بیختہ بگلاب بسرشند ، جوارش ملکی معدہ
و جگر را قوت دہد و در امر مجامعت قوت عظیم پیدا کند
صنعت آن قرنفل جوز بوا بسباسہ لسان العصافیر
شیبرنج اذخر زنجبیل دارچینی مصطگی عود قماری
زعفران از ہر یک سہ درم قاقلہ کندر از ہر یک یک
مثقال اشنہ سہ مثقال مشک تبتی یکدانگ و نیم قند سفید
و گلاب از ہر یک دہ مثقال قند را در گلاب حل کردہ عسل مصفی
بقدر کفایت دران داخل کردہ با آتش ملایم بجوشانند
تا قریب بانعقاد رسد پس فرود آوردہ بگذارند تا
حرارتش ساکن شود ادویہ را کوفتہ بیختہ دران داخل کردہ
برہم زنند تا خوب مخلوط شود و در ظرف چینی نگاہدارند
شربتے یکمثقال ، جوارش ملوکی تالیف ابن ماسویہ
منقول از قرابادین افندی صالح چلبی نافع از براے
مالیخولیا و ضعف معدہ و خفقان و امراض
مزمنہ و تقویت حافظہ و ضیق النفس صنعت آن قرنفل
دارچینی عود ہندی خولنجان سنبل الطیب جوز بوا طباشیر
سفید زنجبیل اذخر مکی گل سرخ منزوع الاقماع گل
بنفشہ از ہر یک یکدرم بسباسہ مصطگی اصطرک مرزنجوش
نعناع خشک قاقلہ دار فلفل تخم فلکن حب الآس
پوست خربزہ از ہر یک دو ثلث درمی مروارید
ناسفتہ بہمن سفید بہمن سرخ مرجان قرمزی ابریشم محرق
از ہر یک ثلث درمے مشک ترکی خالص یکقیراط کافور
قیصوری یک حبہ اجزا را انچہ کوفتنی است کوفتہ و
انچہ صلایہ کردنی است صلایہ کردہ شکر سفید را در
آب حل کردہ بجوشانند و کف شیر بر آن زدہ چرک
آنرا بگیرند و صافی نمودہ بقوام آورند ادویہ را بدستور
مقرر با آن سرشتہ جوارش سازند شربتے یک مثقال ،
جوارش ورد منقول از قرابادین افندی صالح چلبی
مقوی اعضای رئیسہ و مقوی قوت ہاضمہ و دافع
رطوبات فاسدہ و مناسب ہر مزاج است صنعت
آن گل سرخ منزوع الاقماع دہ درم عود ہندی
صندل زرد از ہر یک دو درم دارچینی چہار درم مصطگی
رومی یکدرم و نیم عنبر اشہب درمی کوفتہ بیختہ بشراب ورد

بقدر کفایت بدستور مقرر جوارش سازند، جوارش منقول از اکلیل محمد بن زکریا گفته که این جوارش طعام بگوارد و سدہا بکشاید و فواق را زائل گرداند و نشف رطوبت معدہ نماید و اسہال رطوبی را نافع باشد. صنعت آن پوست بیرون پستہ سہ درم کبابہ مصطگی طین ارمنی سنبل الطیب از ہر یکے دو درم گل سرخ منزوع الاقماع طباشیر سفید از ہر یک چہار درم عود قماری خام سہ درم نبات سفید پنجدرم سماق شش درم اجزا را کوفتہ لیکن در شب بگذارند و باسہ وزن ادویہ عسل مصفی مقوم بسرشند شربتے یکدرم تا چہار درم با آب سیب یا رب سفرجل تناول نمایند. جوارش کہ مقوی قلب و کبد و معدہ است و تفتیح اطراف را نافع باشد و خفقان و وجع فواد را اصلاح آوردہ و تفریح بخشد، صنعت آن مروارید ناسفتہ کشنیز سبز مصطگی طباشیر سفید آملہ منقی ابریشم مقرض صندل سفید زنجبیل تخم خرفہ مقشر از ہر یک سہ مثقال پوست ہلیلہ عنبر اشہب سنبل الطیب سعد کوفی اذخر مکی ریوند چینی رب السوس سافج ہندی تخم کشوث از ہر یک دو مثقال عود قماری خام پوست ہلیلہ زرد از ہر یک سہ مثقال ورق گل سرخ زرشک منقی از ہر یک چہار مثقال زعفران ورق نقرہ از ہر یک یکمثقال تخم خشخاش پنجمثقال تودری سرخ تودری زرد از ہر یکے دو مثقال و نیم ورق طلا نیم مثقال اجزا را کوفتہ بیختہ صلایہ کردہ و حل کردنے را حل کردہ شراب سیب شیرین و شربت ترنج و شربت فواکہ شیرین و شربت فواکہ ترش از ہر یک بیست و پنج مثقال قند سفید بوزن مجموع ادویہ گلاب پنجاہ مثقال بقوام آوردہ بدستور مقرر جوارش سازند. جوارش رطوبت مزاج و سردی را سودمند و قولنج و لقوہ را مفید بود و بہق و برص و تہای کہنہ را نافع باشد صنعت آن حب المحلب مقشر دانہ ہیل بوا قرنفل زنجبیل تربد سفید مدبر عاقرقرحا نانخواہ تخم کرفس نمک درانی زرنب اجزا متساوی کوفتہ بیختہ بعسل مصفی بسرشند شربتے از بہر جوارش یک مثقال و از بہر اسہال چہار مثقال. جوارش ہندی کہ شیخ الرئیس در قانون آوردہ نافع است از برای قولنج و برودت معدہ و وجع مفاصل و نقرس و ضعف معدہ را نیکو بود. صنعت آن شیطرج ہندی سافج ہندی از ہر یک چہار درم جوز بوا نانخواہ نارمشک ہیل بوا از ہر یک دو استار فلفل دار فلفل زنجبیل از ہر یک پنج استار ہلیلہ سیاہ سی استار قرنفل پنجدرم بسباسہ چہار درم فانیذ دہ استار کوفتہ بیختہ در وقت حاجت دو درم آنرا با نبیذ کہنہ تناول نمایند و این جوارش گرم و خشک در اول درجہ سوم است. جوارش ہندی دیگر مقوی باہ است و مرد و زن را فربہ سازد و رنگ روی را صافی و روشن گرداند و قوت بدنی را بیفزاید. صنعت آن زنجبیل اسگندہ از ہر یک استار و نیم شاہی بہمن سفید بہمن سرخ تودری سفید بزیدان خولنجان از ہر یک ہشت درم قرنفل دانہ ہیل از ہر یک چہار درم اجزا را کوفتہ بیختہ پس بگیرند مقل خراسانی و خرمای تر و قند کہنہ و نبات سفید و روغن گاو از ہر یک یک استار شاہی و ہمہ را در ہاون اندازند و نرم بکوبند و اجزای کوفتہ بیختہ را اندک اندک دران اندازند و بدستہ بمالند تا نیکو مخلوط شود پس بنادق سازند ہر بندقہ نیم استار شاہی و ہر روز یک بندقہ آنرا با شیر گاومیش تناول نمایند.

فصل در بیان جوارشات مسہلہ

جوارش شہریاران سردی جگر و معدہ و قولنج و عسر البول را نافع است. صنعت آن بنسخہ ابن جزلہ زنجبیل قرفہ قرنفل دارچینی سلیخہ سیاہ سنبل الطیب جوز بوا ہیل بوا مصطگی رومی قاقلہ کبار حب بلسان زعفران از ہر یک چہار درم و نیم سقمونیای مشوی سہ درم تربد سفید حب النیل از ہر یک ہشت درم قند سفید بوزن مجموع ادویہ کوفتہ بیختہ با عسل مصفی جوارش سازند شربتے تا چہار مثقال با آب نیمگرم. جوارش شہریاران دیگر بنسخہ شیخ رئیس نافع از برای برودت معدہ و کبد و استسقا و مرہ سودا و این جوارش مسہل است. صنعت آن زنجبیل شیطرج ہندی فلفل دار فلفل قرفہ قاقلہ صغار قرنفل ناغیست سافج ہندی مرصافی مصطگی رومی قاقلہ کبار دارچینی سنبل الطیب تخم کرفس سلیخہ سیاہ نانخواہ رازیانہ انیسون از ہر یک شش درم افیتمون اقریطی تربد سفید مجوف تراشیدہ بروغن بادام شیرین چرب نمودہ از ہر یک دوازدہ درم سقمونیای مشوی دہ درم شکر طبرزد بیست درم مجموع را کوفتہ بیختہ بعسل مصفی سرشتہ جوارش سازند و مزاج این جوارش گرم و خشک است در دو درجہ و نیم. جوارش شہریاران تنقیہ معدہ از اخلاط مرکبہ نماید و نافع است از برای امراض حادثہ در معدہ از اخلاط مرکبہ و امراضے کہ حادث شود در سائر اعضا بمشارکت معدہ خصوص از برای صرع حادث بمشارکت معدہ از صعود ابخرہ اخلاط مرکبہ یا صعود نفس آن اخلاط از معدہ بدماغ. صنعت آن فلفل سیاہ زیرہ کرمانی مدبر بسداب بورہ ارمنی خولنجان قرفہ از ہر یک یکدرم سقمونیای مشوی دہ درم عسل مصفی چہل درم بدستور مقرر مرتب نمایند مقدار مستعمل از ان از دو مثقال تا پنج مثقال. جوارش شہریاران بنسخہ بدر الدین قلانسی نافع است از برای معدہ و جگر سرد و قولنج بکشاید و سودا و بلغم براند. صنعت آن سنبل الطیب قرفہ دار فلفل فلفل انیسون قاقلہ جوز بوا از ہر یک دو درم زنجبیل مصطگی رومی دارچینی نارمشک شیطرج ہندی از ہر یک سہ درم سقمونیای مشوی دہ درم مغز حب النیل چہار درم بسفایج فستقی پنجدرم نمک ہندی سہ درم تربد سفید مدبر بیست درم خیربوا دو درم ادویہ را کوفتہ بیختہ بعسل جوارش سازند شربتے ازین جوارش اقویا را دو درم و ضعفا را پنجدرم و مزاج این جوارش گرم است در دو درجہ و ربع درجہ و خشک است در یکدرجہ و ثلث درجہ. جوارش شہریاران بنسخہ حکیم معصوم برودت معدہ و جگر را نافع باشد و مرہ صفرا و سودا براند و قولنج بکشاید. صنعت آن شیطرج ہندی زنجبیل دار فلفل فلفل خولنجان قرفہ قرنفل سافج ہندی نارمشک مصطگی رومی

سنبل الطیب سلیخہ قاقلہ کبار رازیانہ انیسون تخم کرفس نانخواہ از ہریک سہ درم بسفایج فستقی نہ درم افتیمون پنجدرم تربد سفید تراشیدہ بروغن بادام چرب کردہ سی درم سقمونیای مشوی دوازدہ درم شکر طبرزد شصت درم عسل بقدر حاجت ادویہ کوفتہ بیختہ بآن بسرشند ودر میان جو بگذارند و بعد از ششماہ استعمال نمایند شربتے مقدار چار درم تا ششدرم ہمراہ آبی کہ زیرہ کرمانی دران جوشانیدہ باشند۔ جوارش قیصر قولنج بکشاید و نقرس را سود مند بود و اخلاط غلیظہ لزجہ را دفع کند۔ صنعت آن دارفلفل زنجبیل ہلیلہ زرد سقمونیا تربد سفید از ہریک دوازدہ درم تخم کرفس نانخواہ عاقرقرحا نمک طبرزد از ہریک ششدرم قند سفید شانزدہ درم کوفتہ بیختہ بعسل بسرشند۔ جوارش نارمشک طبع را نرم دارد و قولنج بکشاید۔ صنعت آن جوز بوا قاقلہ کبار دارچینی از ہریک سہ درم قرنفل زنجبیل نارمشک از ہریک ششدرم سقمونیا پنجدرم نبات بقدر تمام آجزا عسل دو چندان ادویہ را کوفتہ باآن بسرشند شربتے از یک درم تا سہ درم۔ جوارش نارمشک دیگر ضعف معدہ و مقدمۂ استسقا را نافع بود۔ صنعت آن نارمشک سہ درم قاقلتین از ہریک دو درم فلفل پنج درم دارچینی چار درم قرنفل سقمونیا از ہریک دو درم تربد سفید دہ درم مصطگی زنجبیل از ہریک یکدرم و نیم اجزا کوفتہ بیختہ با قند و عسل بسرشند شربتے دو مثقال با قدرے گلاب۔ جوارش نارمشک قلمی فرمودہ اند کہ از تالیف قدوۃ المحققین سید سند والد ماجد فقیر میر محمد ہادی قدس اللہ تعالی سرہ است معدہ را قوت دہد و اخلاط فاسدہ را دفع کند و جگر را قوت دہد و بادہاے غلیظ و خفقان را دفع کند۔ صنعت آن نارمشک شیطرج ہندی زنجبیل فلفل دارفلفل دارچینی قاقلہ صغار قاقلہ کبار قرنفل سافج ہندی بسباسہ خولنجان مصطگی رومی کبابہ چینی سنبل الطیب سلیخہ تخم کرفس نانخواہ دیان بوزیدان انیسون افتیمون از ہریک ششمثقال ریوند زعفران از ہریک یک مثقال تربد سفید دوازدہ مثقال اجزا کوفتہ با دو وزن ادویہ عسل مصفے سرشتہ بطریق معمولے جوارش سازند شربتے از چار مثقال تا شش مثقال بدانکہ جوارش مسہل او ہلیلجی تربدی تمری ہریک در جاے خود ذکر یافتند و جوارش سفرجلی مسہل و جوارش سقمونیا و جوارش طباشیر مسہل و جوارش عود مسہل اہلیلجی و جوارش عود ملین و جوارش قرطم و جوارش کمونی مسہل و جوارش مازریون انشاء اللہ تعالے در اماکن خود ہا مذکور خواہند شد۔ نسخۂ جواہر مہرۂ اعلی کہ از فرنگ ساختہ می آورند جہت تقویت قلب و رفع خفقان و توحش و دیگر امراض و خواص بسیارے برای آن بیان میکنند مختصر نمودہ شد۔ صنعت آن لعل یاقوت سرخ یاقوت زرد یاقوت کبود ورق طلا از ہریک چہار سرخ عقیق یمنی یشب بسد فیروزج جدوار از ہریک یکماشہ پنج سرخ کہربا دو ماشہ مروارید یک ماشہ و چہار سرخ نارجیل بحری لاجورد از ہریک سہ ماشہ فادزہر مشک عنبر ورق نقرہ از ہریک شش سرخ کافور چہار جو مومیائی دو سرخ افیون یک سرخ قرص افعی شش ماشہ زمرد چار ماشہ ہمہ اجزا را بر سنگ سماق باگلاب سحق بلیغ نمودہ بآب صمغ عربی مہرہ بندند و بورق طلا پیچیدہ خشک نمایند شربتے دو سرخ تا چہار سرخ۔

فصل در بیان چوب چینی چینی و خطائی و سہلنی و بنگالے

در ماہیت و کیفیت بردو اطلاع بران و جیدہ و مختار و مزاج و خواص و منافع و طریق استعمال آن اما بیان ماہیت آن بدانکہ اکثر چوب چینی رایج چینی نیز نامند و آن بیخے است سرخ رنگ و گلابی و بعضے سفید و بعضے مائل بسیاہی براق کہ آنرا صمغ مینامند کہ گویا در اندرون آن صمغ جا کردہ و قطعات آن بزرگ و طولانی بقدر یک شبر و زیادہ و کمتر و قوی و ضعیف و کم گرہ و پر گرہ و راست و کج و منشعب و املس و خشن و سنگین و سبک و صلب و خوب میباشد و گیاہ آن از قبیل نجم و بیارہ و مفروش بر زمین و برگ آن باریک بلند مثل برگ سافج ہندی و از ان اندک کوتاہ تر و ساق آن با اندک صلابت و غیر مجوف و تازۂ آن بیخ بار طوبت و شیرین و چون خشک شود شیرینی آن کم میگردد و کہنہ آن نفع میباشد و در کوہستان بلاد چین و کوہستان سلہت از بلاد بنگالہ یافت می شود و در جاے دیگر تا حال شنیدہ نشدہ۔ اما سبب بردو اطلاع بر چینی آن۔ بدانکہ حکیم میر عماد الدین محمود شیرازی رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ چوب چینی خود کہ در زمان سلطنت شاہ طہماسپ ماضی بن شاہ اسمٰعیل صفوی موسوی کہ تقریباً سنہ نہصد و پنجاہ ہجری حضرت ختمی پناہی صلواۃ اللہ وسلامہ وعلیہ وآلہ تالیف نمودہ بنا بر آنکہ دران آوان چوب چینی از چین بتوسط فرنگان کہ دائم در تجسس و تفحص امور غریبہ اند و برای ہمین دائم در سیر دریا و جزائر و سواحل آن شرقاً و غرباً و جنوباً و شمالاً و فوق الارض و تحت الارض اند و ہرجا امر غریبے و چیز تازۂ میابند در صدد تحقیق و تبیین و تجربہ و تحریر آن در می آیند و باطراف و اکناف می برند و باعث شہرت و انتشار آن میگردند چنین نوشتہ اند و پوشیدہ پنہان نیست کہ این بیخ کہ و یدین تاریخ کہ مردم بران اطلاع و از استعمال آن انتفاع یافتہ اند چنین مسموع شدہ کہ وقتے از اوقات دران بلاد کہ این بیخ از انجا می آورند قحطے دران شہر پیدا شدہ بود و مردم بصحرا متوجہ شدہ اغتذا باصول و اوراق نباتات می نمودہ اند و چون این بیخ غذ و بتے دارد و طعام وراثحہ کہ موجب تنفر طبع باشد ندارد مردم باین بیشتر رغبت نمودند اتفاقاً در میان ایشان صاحبان امراض مزمنہ بودہ اند خاصہ سوداویہ و قروح عفنہ خبیثہ و نواسیر و نار فارسی و مانند اینہا و از خوردن این بیخ شفاے کامل می یافتند و چون این حال مشاہدہ ایشان شد و از ان زمین استخراج می نمودند و بدیگر مواضع می بردند و ثمر شفا میشد اما چون دران صحرا بواسطہ اضطرار قحطے نمک ہم نمیرسد و اکل آن بیخ بے نمک بودہ است ہرجا کہ میبردند بے نمک میدادند و بتلاحق افکار و تجارب

بسیار قرار بران داده اند و بطریقیکه حالا معمول است خورده
اند و بعد از آنکه باینجا آوردند تمیز نگردند و در بعضے مفید
می بود و در بعضے فائده نمیداد بلکه مضرت نمیرسانید و از
جمله بیگم را که حرم شاه جنت مکان مغفور مبرور شاه
اسمٰعیل بود فالجی طاری گشت و نصف اعضای او
از حرکت ماند بعد از معالجات بسیار اورا حرکت پیدا شد
دوست ایشان همچنان از حرکت ماند و چون اول
اشتهار این بیخ بود که در بلاد ایران تازه آورده بودند
در داون آن اندیشه کردند که مبادا مؤدی بهلاکت شود
صلاح دران دیدند که اول مرتبه در دیگری تجربه کنند
عورتیکه قریب باد و رسن بود دادند مفید نیفتاد بنابران
بادنداد ندواما در ریشها و زخم قروح خبیثه و عفونه و وجع
مفاصل و بادهای آتشک مدتهای مدید مزمن شده بود
و هیچ تنقیه تطلیه دران مفید نمی افتاد و بکم مرضیٰ از بن امراض
داوند که شفا یافته باشند و حکیم میرزا قاضی یزدی و حکیم
هاشم طهرانی در رساله چوب چینی خود چنین نوشته اند که در
رساله دیگر از آن جماعت مسطور است که مردم آن
بلاد هر ساله چاروا ها و حیوانات خود را بیلاق متفرره
که داشته بودند میفرستادند در ساله بعلت خشکی و کمی باران
دران بیلاقات علف خوب سبز نشده بود بموضعے دیگر که در
آنجا علف و گیاه تازه بود فرستادند بعد از مراجعت بعضے
ازان حیوانات که بنهایت لاغر و ضعیف و لنگ و زخمهاے
ناصور داشتند تمامی چاق شدند و فربه گردیده زخمها
و لنگهای آنها باصلاح آمده بود حکمای آن دیار
متفطن بآن شدند که درین بیلاق البته علفے باید یافت
شود که در بیلاق دیگر نباشد و آنرا این خاصیت باشد
بعد از تفحص و تجسس ظاهر گردید که این بیخ در بیلاق میباشد
و در بیلاق دیگر یافت نمیشود و سبب و جهت و دفع این
علتها و فربهی و چاقی حیوانات همین بیخ است تدریج
در امراض و علل انسانی تجربه نمودند و آن آثار و منافع
را مشاهده کرده و مبرد ایام باین دستور که حال معمول
است قرار یافت و این کلام دلالت تمام دارد بر
آنکه در امراض حیوانات نیز بنهایت نافع است و اما آنچه

فخرالدین نام حکیمے که شاید از حکمای هند یا توران باشد در رساله
چوب چینی خود نوشته چنین است که وقتی جماعتی بر کشتی
نشسته بسفر دریا بجانب تحت الریح میرفتند شخصے در میان
آن جماعت آبله فرنگ داشت و بنهایت ضعیف و
ناتوان و بدن وے مرتبه مجروح و ریم و چرک بسیارے
ازان جاری بود که اهل کشتی از وے متأذی و متنفر بودند
اتفاقاً بعد از چند روز بجزیره رسیدند که محل برداشتن
آب بود سرداران کشتی مصلحت چنین دیدند که آن مریض را
دران جزیره فرود آورده اندک خوراکے بوی دهند و
آنجا رها کنند پس اورا فرود آوردند و خود بجانب مقصود
شتافتند بعد یکسال که باز بدان جزیره معاودت نمودند
جهت برداشتن آب جمعے بجزیره فرود آمدند و دیدند
شخصے بنهایت تندرست بر کنار چشمه آب نشسته اما
برهنه و عریان است از وے سوال کردند که چه کسی احوال
خود را بیان نمود مردم کشتی اورا شناخته با خود بکشتی
بردند ناخدا و سردار کشتی از وے احوال استفسار
نمودند آن شخص گفت وقتیکه مرا درین جزیره رها کرده
رفتید مایوس شده باطراف و جوانب این جزیره میگشتم
بعد از چندے خوردنی که داده بودید باخر رسید شروع
بخوردن گیاها نمودم بگیاهے رسیدم که بیخ آن
شیرین بود سه روز بدان مداومت نمودم آن
مرض من بالکلیه زائل گردید و صحت یافتم و تا این
مدت از همان بیخ می خورم حکیمے دران کشتی بود گفت
این بیخ را دران مرض نفع تمام است اهل کشتی را
بجمع کردن آن بیخ امر نمود و ازان باز الی یومنا هذا
شهرت یافته و قول حکیم میر عماد الدین محمود اقرب بصواب
است و بعد ازان قول میرزا قاضی و میرزا هاشم
و این قول بعید مینماید مگر آنکه برای آن تاویلے کنند
و آن جزیره از جزائر چین گیرند چه بصحت پیوسته که از
ملک چین می آورند نه از تحت الریح که زیر باد است
و اما اطلاع بر سلهٹی و بنگالی آن بر آنکه الی الآن
که سنه یکهزار و یکصد و هشتاد و پنج هجری است با وجود
قرب سلهٹ که چارده پانزده منزل بیشتر مفاصله

دور از مرشدآباد نیست و در جانب شمال مائل
بشرق و در سرحد مملکت بنگاله واقع است بسبب
قصور همتا کسے از اهل مرشدآباد و اماکن دیگر اطلاع
بران نیافته و از اهل کوهستان سلهٹ و سلهٹ و نواح
آن شنیده شده که اکثر آنرا از برای جمیع امراض مذکوره
در چوب چینی بتنهائی و یا با ادویه دیگر بطریق مطبوخ
و قهوه مستعمل دارند و فوائد بسیارے ازان نقل مینمایند
و قبل ازین گاهے گاهے عطاران بنگالی در مرشدآباد
آورده بتنهائی و گاهی بعوض چوب چینی و گاهی مخلوط
بچوب چینی چینی کرده میفروختند و اهل بنگاله این را
سنگ چینی و چوب چینی پهاڑی یعنی کوهے و چوب چینی چینی
جهازی مینامند و کم کسے واقف برین بود و بعضے که
فی الجمله اطلاعی داشتند اعتنائے و توجهے بآن نمی
نمودند تا آنکه درین اوقات شخصے از اهل آنجا بمرشدآباد
آمد و قدرے بیخ چینی آنجا تازه را با خود داشت و
میگفت تر و تازه آن قوی و مفید و سودمند است
و خشک آن ضعیف دل فائده فی الحقیقت چنین
است زیرا که خشک آن سخیف همیز خشبی ریشه دار
سبک میباشد لهذا استعمال آن بیفائده محض است
خصوص کهنه آن و شاید اگر کسے دانا بدانجا رود و آن
ریشه را ترتیب نماید و هنگام کمال پختگی و رسیدگے
برآورد و حفظ و ضبط آن بشرائط مقرره نماید محتمل که خشک
آن نیز سودمند باشد و چند کس را که وجع مفاصل
حادث از بیس بسبب خوردن زیبق و غلبهٔ ریح و
نفخ در شکم و بے رغبتی بر طعام داشتند با بعضے از
ادویه دیگر هر یک را بطور خاص که بیانش نیز انشاء
الله تعالے خواهد آمد خورانید و همه صحت یافتند و
و شاید در کوهستانهاے دیگر که قرب و اتصال بدان
دارند مثل تیره و مورنگ و رنگپور و نیپال و غیر اینها نیز
یافت شود اگر تجسس و تفحص نمایند و بدانکه نوع دیگر
دیده شده که آنرا چوب چینی خطائی می نامند و آن بست
شبیه بغده و گره بزرگی یکدو و کٹهل با پوست اندک
خشنے جوزی رنگ تیره و مغز آن گلابے و بادامی

رنگ بے ریشہ شبیہ بخمیر نان خشک شدہ کہ از کوہستان
خطا و بہال می آورند و بر حقیقت آن چندان اطلاع
نیست شاید از تنہ درخت برے آید مانند کہتل و
بعضے میوہ ہاے دیگر از براے آن خواص بسیارے
نقل می کنند از قبیل خواص چوب چینی و بعضے
بہتر و قوی تر از آن میدانند و دستور استعمال
این ہم مانند آن است ، اما چیند مختار چوب
چینی آن است کہ رنگ آن سرخ یا گلابی رنگ نیز
باشد و سنگین املس کہ تہ آب رود و کم گرہ بے ریشہ
متوسط در بزرگی و کوچکی و خیلی درخوسے و مائل بہ
شیرینی و مستوی الاجزا باشد بعضے پختہ سرخ و بعضے
خام سفید و بعضے صلب و بعضے رخو باشد زیرا کہ اینہا
ہمہ دلالت بر کمال قوت و لطافت مادہ و جوہر و اعتدال
مزاج و نیکوئی زمین و آب و ہواے آن مے کنند و باید
کہ قطعہاے آن درست باشد و بریدہ و ریزہ کردہ
و کوبیدہ نباشد زیرا کہ قوت آن بسبب تصرف ہوا
دران ضعیف میگردد و یبس برد غلبہ مے کند و سفید
و سبک رخو و خشن اندرون سیاہ کہ گویا صمغ در اندرون
جا کردہ کہ آنرا مضغ نامند و ترکیدہ و بسیار سیج دیر شعبہ
و پر گرہ ریشہ دار و بسیار صلب و رائحہ و طعمے غالب
بران نباشد جہت آنکہ بعضے از ینہا دلالت بر خامی
و بعضے بر کمال یبس و عدم اعتدال آن و بدی زمین
و آب و ہواے آن میکنند و باید کہ کہنہ پوسیدہ کرم خوردہ
نباشد کہ ثمر فائدہ نیست و محدث حرارت
و یبس بسیار است و فائدہ ہر یک از امور وجودیہ
و مضار ہر یک از امور عدمیہ آن را حکیم میر عماد الدین
محمود در رسالہ چوب چینی خود مفصلاً بیان نمودہ اند
تنبیہ باید دانست کہ بعضے نا مفیدان چوب
چینی خام سفید را در آب آہک خیسانیدہ در
آب گل لالہ عباسی سرخ و مانند آن خیسانیدہ
رنگ کردہ مے فروشند باید کہ واقف بودہ امتحان
کردہ استعمال نمایند ہر چند بر صاحبان بصیرت
کہ نکرہ چوب چینی را دیدہ اند مشتبہ نمی گردد از رنگ
ظاہر و پوست آن معلوم میگردد و آنکہ رنگ ظاہر
رنگ کردہ مخالف رنگ باطن آن است و نیز
باید کہ نمی و رطوبت دریا و گرمی آتش و آفتاب
بآن نرسیدہ باشد و از مجاورت چیزہاے کہ
مفسد و مغیر مزاج آن است مثل کافور و فرفیون و جندبیدستر
و مشک و آہک و امثال آنہا مصئون باشد و اما طبیعت
و مزاج آن بقول میر عماد الدین محمود چنین است کہ
چون از قدما در بارۂ آن نصی نیست لہذا تامل در
تحقیق طبیعت آن لازم است مجملاً چون نفع و
فائدہ آن در امراض سوداویہ بسیار است و سودا
بارد یابس است و بنا بر قاعدۂ کلیہ کہ شفاء مرض
بضد است و حفظ صحت بمثل باید کہ حار رطب باشد
و چون تاثیر حرارت آن ظہوری چندان ندارد
یعنے بہ تکرار و تکثار استعمال مقدار آن احداث
حرارت زیادہ نمی نماید باید حار در مرتبۂ اولی باشد
بلکہ در اول آن و دلیل دیگر آن کہ چون فعل آن
ترقیق و تسییل و تذویب و تحلیل مواد است
و اینہا ہمہ فعل حرارت است و تغلیظ و انجماد
و تحجیر و تصلیب کہ فعل برودت است باید
کہ در طبیعت آن حرارت باشد و دلیل بر آنکہ
معتدل نیست آن است کہ دواے معتدل
از افعال مذکورہ قاصر است پس ہر گاہ معتدل
نباشد ظاہر است بارد نیز نتواند بود بدلیل ظہور تاثیر
افعال مذکورہ و اما دلیل بر رطوبت آن ہمان دلیل
بحرارت آن است کہ از ظہور تاثیرات و افعال
مذکورہ زیرا کہ افعال مذکورہ مقارن یبوست نمی
توانند بود و لیکن جائز است کہ دران یبوست قلیلہ
باشد و بواسطۂ مصاحبت آب بسیار منکسر گردد و
برطوبت مائل شود میتواند بود کہ بواسطہ ہمین رطوبت
مکتسبہ دفع یبوست کند و خود ہم منکسر گردد و بسر حد
اعتدال آید کہ اذا تعارضا تساقطا و این احتمال
قوی است لہذا حکم بر رطوبت آن تامل تمام
است بخلاف حرارت کہ با وجود انکسار برودت
آب بالکلیہ منطفی نمیشود و اما اینکہ دران رطوبت فضلیہ
است نزد وے نیست و مراد از رطوبت فضلیہ رطوبتے
است کہ در مزاج او باشد و ممازج تمام اجزاے او نباشد
و دلیل برین آن است کہ سوراخ سوراخ میشود و متشقق
میگردد و چون این رطوبت فضلیہ فی الجملہ کسب حرارت
آن مینماید قسمے کہ اندک کہنہ باشد تاثیر آن در بعضے افراد
و مواد اقوی میشود و بہتر مے دانند آن را ، و میرزا
قاضی یزدی و حکیم ہاشم طہرانی سرد در اول
خشک در دوم میدانند و میگویند کہ سردی و خشکی آن
بسبب نازجت و مخالطت بان بیشتر و کمتر میگردد
اما تحلیل و ترقیق و تلطیف و گداختن و سائر افعال
و آثار قویہ کہ ازان ظاہر میگردد از جہت خاصیت
و صورت نوعیہ آن است و بعضے از آثار دیگر تابع
کیفیت آن است و ایشان ہر دو نیز قائل بکہنگی
فضلیہ آن اند بدلیل تقویت آن مرباہ را و بکون
کریم دران نزد وی و حکیم میر محمد مومن در تحفۃ المومنین
حکم بمرکب القوی بودن آن با میل بحرارت و یبوست
کردہ و گفتہ کہ یبوست آن زیادہ است بر حرارت
آن و حکیم محمد اکبر معروف بحکیم ارزانی نیز در قرابادین
خود کہ موسوم بقرابادین قادری است قائل بمرکب القوی
بودن آن الست بدلیل آنکہ مقرر است نزدیک
اطبا کہ تا امکان استناد فعل و اثر چیزے بکیفیت آن
باشد استناد بخاصیت آن یعنی نزد خاصیت دانستن
آن جائز نیست و ہمچنین تا نسبت عمل بما بالذات
بچیزے ممکن باشد نسبت او بہ ما بالعرض روا نیست و مع
ذلک بعضے افعال عجیبہ کہ از قوت و کیفیت آن
خارج باشد اگر بخاصیت مفوض دارند این اجتماع خاصیت
بمرکب القوی بودن آن تدحی بمدعا ندارد پس
آن مرکب القوی است و آن قدس سرہ میفرمایند
کہ نزد این بندۂ آثم محمد ہاشم العلوی المخاطب بمعتمد
الملوک آن است کہ مرکب القوی است و مزاج
ترکیبے آن مائل بحرارت و یبوست است با رطوبت
فضلیۂ غریبۂ بسیار و اما اجزاے اصلیۂ بسیطۂ آن کہ آن

دوا ترکیب از آن یافتهٔ هیئت را مزاجی خاص است
اما جزو هوائی آن با معرق و ملطف و محلل است
و جوهر ارضی آن بار مقوی و جزو دوائی آن غالب
و جزو غذائی آن قلیل فرد بدن شود و باقی میماند
در بدن جز دوائی آن تا مدت مدید آن جزو دوائی اثر
تسخین و تلطیف و تعریق در بدن میکند و چون در آب
بطریق تصعید پخته شود در آب جزو حار لطیف آن می
باشد غالب غذائیت آن بجهت آنکه در جوش میماند
کمتر و لهذا استادان بعد از دادن مطبوخ مصعد آن حلوائی
از جرم چوب چینی ساخته دران لبوب و بعضی از ادویهٔ
عطرهٔ مقویهٔ ارواح حاره داخل کرده میدهند که غذای
متین لزج از ان تولد کند که بچسپد باعضا و بچسپاند
غذای سابق ولاحق را باعضا و تا مدت مدید اثر و فعل
دوای آن در بدن بماند مانند بعض ادویهٔ غذائیه که چون وارد
بدن گردند بعد از اثر دوائیت آن در بدن و تحلیل بخلط
گردیدن و جزو بدن شدن آن تاثیر دوائیت آن
دیرینه در بدن باقی میماند و ظاهر آن است که حرارت
آن در اواخر درجه اولی باشد و پس جوشش نیز در آخر
درجهٔ اولی و اما آب مطبوخ بطریق تصعید آنرا باینمعنی
که در دیگ را بسرپوش پوشیده و اطراف آن بپارچه
و خمیر آرد ماش محکم گرفته که اصلا و مطلقا بخار آن بیرون
نرود باید این مقدار از یبوست آنرا نباشد و شاید
مائل برطوبت باشد و لهذا اکثر اطبا در امراض مزمنه
این دوا را مطبوخ بطریق تصعید میدهند جهت آنکه
مطبوخی که سرش باز باشد اجزای حارهٔ ملطفهٔ معرقهٔ محللهٔ
آن بسبب لطافت منقلب بهوا گردیده فانی میگردد و دوا اثرش کم
میشود و اما بطریق تصعید یعنی عرق گرفتن مثل ماء الورد
که گلاب باشد و سائر عرقها اجزای لطیفهٔ آن متصاعد
گردیده چیزی از اجزای تبنه و اجزای غذائیه آن دران
داخل نمیشود پس زودی از حرارت بدن متاثر
گردیده فعلش زائل میگردد و اما بطریق تصعید در دیگ
سرپوشانیده بجوشانند که جرم دارد ریزش باشد متصل
از اجزای لطیفهٔ آن متصاعد گردیده منقلب بآبیت شده

باز در همان دیگ که جرم چوب چینی دران است
نزول نموده با نها مخلوط گردیده باز صعود میکنند تا زمانیکه
در ثفل آن قوتی باقی نمیماند و درین قسم طبخ هم اجزای
لطیفهٔ متصاعده میباشد و هم چیزی از جرم آن پس
حاصل میگردد و ازان مطلوب و حکیم میر عماد الدین محمود
را که اول کسی اند از اطبای اسلام که دران رساله
نوشته و بیان کرده درین مقام و اکثر مواضع دیگر
سخنان محققانهٔ مدققانهٔ مدلل است و میرزا قاضی
و حکیم هاشم طهرانی را با ایشان مناقشهٔ بسیار است
که طائلی در تحت آن نیست و این مختصر گنجایش ذکر
آنها ندارد و قول هر یک خالی از شبهات نیست لهذا
ذکر کرده نشده کسی را که ارادهٔ اطلاع بر آنها باشد
باید که رسالهٔ میرزا قاضی و میرزا محمد هاشم را مطالعه
نماید مخفی نماند که آنچه از روی تجربه بتکرار استعمال آن
برین بندهٔ ضعیف عاصی هیچمدان جامع این اوراق
پریشان و نسخهای منتشر معلوم شده آن است
که با وجود مرکب القوی بودن صاحب رطوبت فضلیهٔ
حار و یابس است ولیکن ظهور این هر دو کیفیت دران
بمراتب است از تری و تازگی و قرب عهد از اخذ و خشکی
و کهنگی و بعد از عهد از اخذ آن مانند حرارت و یبوست
در ابدان محرور المزاجان صفراوی از مراتب
طفولیت و شباب و کهولت و شیخوخت که در ابتدای حین
تری و تازگی حرارت و یبوست آن بسبب کثرت رطوبت
بلغمی منغمر میباشد مثل حرارت بدن طفل که منغمر در تحت رطوبات
وافرهٔ آن است و اثری ظهوری ندارد و بعد از ان
که اندک مدتی بران بگذارد و در رطوبت آن فی الجمله
بتحلیل رود و دوا اعتدال یابد که تخمیناً شش ماه تا یک
سال باشد حرارت و یبوست آن نیز مرتبهٔ اعتدال
ظهور میباید مانند ظهور حرارت و یبوست در ابدان
شبان و چون از حد اعتدال بگذرد که تخمیناً یک و نیم
سال تا دو و نیم سال از زمان اخذ و بر آوردن آن
از زمین باشد رطوبت آن میل بفنا مینماید و خشکی
بر دوا استیلا میباید بحکم آنکه احدی الفاعلتین را که

حرارت و برودت است با احدی المنفعلتین که رطوبت
باشد فعل و اثر ضعیف میباشد و با منفعل دیگر که یبوست
است قوی و بعد از ان هر چند میل به کهنگی و خشکی آورد
اثر حرارت و یبس از ان زیاده ظاهر میگردد مثلاً سه ساله و چهار
ساله آن در کمال حرارت و یبس میباشد و همبرین قیاس
تا فاسد و باطل گردد پس تر و تازهٔ آن از برای محرور
المزاجان دموی و صفراوی و امراض حادثه از
احتراق و فساد آن هر دو خلط به تنهائی یا با بعضی از ادویهٔ
مناسبه و از برای سوداوی مزاجان و امراض حادثه
از ان با بعضی از ادویهٔ مناسبهٔ آن مفید و متوسط
آن مثلاً یکساله تا دو ساله آن از برای سوداوی مزاجان
و امراض سوداویه مفید و نیم کهنهٔ آن مثلاً دو و نیم سالهٔ
تا سه و نیم سالهٔ آن از برای مبرود المزاجان مرطوب
بلغمی و امراض باردهٔ رطبهٔ بلغمیه نافع است و اما بسیار
کهنهٔ آن از برای اکثر امزجه خصوصاً محرور المزاجان
ضعیف بنیه بسیار مضر و محدث حرارت عظیمهٔ غریبه
است و اجتناب از ان حتی المقدور انسب و اولی و لازم
و واجب است خصوصاً بطریق مطبوخ و تعریق درین
استعمال و اگر ضرورت بسیار داعی شود و علاج منحصر
بدان باشد و تازه و توان و یا نیم کهنهٔ آن مطلقاً
یافت نشود آن هنگام مقدار کمی از ان بقدر ضرور
با ادویهٔ باردهٔ رطبهٔ مناسبه با کمال احتیاط بعنوان
نقوع یا قهوه و یا مطبوخ بدون تعریق یعنی در بین تعرق
نشیند استعمال میتوان نمود و باقی العلم عند الله و عند
اهله الذین هم الراسخون فی العلم • سوال اگر کسی
گوید تمثیل شما تمام نیست و مناسبت و مشابهت تام
و من جمیع الوجوه با ممثل که مراتب انسان است ندارد و در
جواب میگوییم فی الواقع چنین است لیکن مثال را با
ممثل اندک مشابهتی کافی است گو از جمیع وجوه نباشد
و هر مثالی را که ملاحظه نمایند چنین است • و اما خواص
و فوائد و منافع آن • بدانکه این دوا امداد حرارت
غریزیه و طبیعت میکند و مقوی اعضای رئیسه است
و در اواخر جمیع امراض مادیه و امراض مزمنه

سوداویه و بلغمیه مانند اوجاع مفاصل و فالج و رعشه و بهق
ابیض و تشنج امتلائی و اوجاع ظهر و وجع ورک و عرق النسا
و نقرس و داء الفیل و دوالی و خنازیر و سل و دفع مواد
نزلیهٔ باردهٔ مزمنه و تنویم بسیار و اختلاط ذهن و سل
و نفث الدم و نزف الدم از هر عضو که باشد و تقویت
باه و اعضای تناسل مایوسین از باه و داء الثعلب و
داء الحیه و سوء القنیه و استسقا و حمیات عتیقه و سائر
امراض بلغمیهٔ مزمنه و جهت ازاله و تحلیل امراض سوداویه
و مواد غلیظهٔ متحجرهٔ عتیقهٔ مزمنه و مواد سوداویهٔ
محترقه مانند آتشک و جذام و انواع جرب و حکه و قوبا و جمیع
قروح خبیثه و جوششها و عقدهای صلبه و اورام صلبه
و اقسام جنون و مالیخولیا و مانیا و قطرب و برص و بهق
اسود و آکله و قروح کلیه و مثانه و امراض مقعده و بواسیر
و نواسیر و اسهال بواسیری و حمی ربع و سرطان و
امراض رحم و عقر و مرض شقیقه و صداع مزمن سوداوی
و سائر امراض سوداویه که تفصیل آنها موجب طول است
قوی الاثر و النفع است و در هر یک بنوعی خاص و بخفیف
رطوبات غریبه و ملطف و مفتح و محلل و مرقق و مصفی خون
و سائر اخلاط و ارواح از کثافات و کدورات و مشرق
و منور آنها است و سریع النفوذ در عمق بدن و تذویب
رطوبات و اخلاط غلیظه منجمده و مرقق و دافع آنها است
به تبخیر و ادرار بول و عرق و جهت بروز فرمودن حصبه و
دفع سمیت خلط فاسد سمی و رفع عادت افیون سریع الاثر
و چون اصحاب بعد از سن وقوت هر سال در موسم سرما
خوردن آنرا بر خود لازم گیرند از ناتوانی محفوظ میمانند و
بجهت رفع نقاهت خصوصاً پیران را و از برای تسمین
اکثر ابدان و نضارت و حمرت و صفا و رونق رنگ بشره
نیز نافع لیکن مشقت و صعوبت پرهیز آن برابری
با نفع آن نمیکند چنانکه انشاء الله تعالی بیان پرهیز
و مضار عدم آن خواهد آمد و مستعمل در اکثر امراض آب
طبیخ بطریق تصعید آن است چنانکه ذکر یافت و جرم
آن مسدد و قوی التجفیف است و تسدید و تجفیف جرم تازه
خشک نشده آن کمتر و مصلح چوب چینی خصوصاً تازه و تر آن

و در اکثر امراض بارده رطبه دارچینی و عشبهٔ مغربی و بادیان
خطائی و صاصفراس و کباکوا است و در سرفهای کهنه و
ضیق النفس اصل السوس و در استسقا بادآورد و شکاعی
و فقاح اذخر و اذخر مکی و یا عرق اینها و در خفقان و توحش
لسان الثور و گل آن و بادرنجبویه و بسفایج و در امراض
دماغیه بارده اسطوخودوس و بسفایج و همچنین قیاس
در هر مرضی و مادهٔ و مزاجی خاص با ادویهٔ مناسبه و
مختصه بآن مرض و آن عضو و تا خواهند مفرد آن را به
تنهائی بکار برند مگر عند الحاجت و ضرورت با ادویهٔ
دیگر و در آنوقت نیز هر چند کمتر باشد بهتر است و اما
در سل و دق و نفث الدم و نزف الدم بعنوان نقوع
در عرقهای مناسب و مغز داولی است مگر در اواخر
عند الضرورت با بعض حابسات دم و مغریات
اندک و مقدار شربت آن منوط برای طبیب حاذق است
مخفی نماند که این دوا حقیقةً جمیع اقسام امراض بارده
بلغمیه را سودمند نیست چه در قویهٔ آنها مانند فالج و رعشه
و استرخای و استسقای زقی و طبلی و امثال اینها
بی فائده بلکه مضر است . و اما در اقسام ضعیفهٔ آنها
مانند استسقای لحمی حادث از قبیل ورم صلب سوداوی
کبد و طحال و امثال اینها ممکن که سودمند بود و مضر
امزجه اطفال و شبان و محرور المزاجان است و
ایشانرا استعمال آن جائز نیست زیراکه احداث حرارتی
و رطوبتی زاید بر حرارت غریزیه و رطوبت اصلیه مینماید
و بدان سبب خون و ارواح را گرم می سازد و باعث
تحلیل و افنای رطوبات و احتراق آنها میگردد و ذوبی
بالعرض نیز مینماید و اینها خود کمال مضرت است
کما لا یخفی . و اما منافع آن اکثر بواسطهٔ افعال مذکوره
آنست از تلطیف و تذویب و ترقیق و تصفیه و
دفع فضول و غیرها که ذکر یافت ظاهر است احتیاج
به تبیین ندارد .

فصل در بیان شرائط ضرور استعمال چوب چینی قبل از شروع و در بین بعد اتمام آن

بدانکه شرائط استعمال آن بسیار است از آن جمله
یکی آن است که باید سن مستعمل آن اگر محرور المزاج
باشد از چهل سال و اگر مبرود المزاج بود از سی سال متجاوز
باشد بجهات مذکوره . شرط دوم آن است که تا ضرورت
بسیار داعی نباشد و علاج منحصر بدان نشود متوجه استعمال
آن نگردند و بعبث خود را در مشقت و رنج و تعب و
مهلکه نیفگنند زیراکه چنانچه نفع آن بسیار است
و مضرت آن نیز زیاده از آن است و اندک بی
احتیاطی و ناپرهیزی منجر بامراض صعبه میگردد و بیان
بعض از آن انشاء الله تعالی خواهد آمد و نیز در بین
آن عوارض و حالات مختلفه طاری میگردد که
کم کسی متحمل آنها میتواند شد . شرط سوم آن است که باید
هوا در کمال اعتدال مائل ببردی باشد و بهترین فصول
برای آن اواسط و اواخر زمستان است و در اکثر بلاد
هند و بنگاله و در ایران و در اکثر بلاد دیگر اواخر زمستان
و اوائل ربیع و بهار و اوائل خریف نیز . شرط چهارم
آن است که باید که بدن نقی و پاک باشد از فضول و
اخلاط فاسده خصوص در مرض آتشک و جذام و قروح
و جروح خبیثه و سائر امراض سوداویه و بلغمیه و اوجاع
مفاصل و صحت مزاج و غیرها و تنقیه یا بفصد است
یا باسهال . اما فصد پس هرگاه خون فاسد و زائد در
بدن بسیار باشد و علاماتش از حمرت رنگ بشره
و برآمدگی عروق و ثقل سر و بدن و بسیاری خواب
و غیرها ظاهر باشد بقدر فساد و زیادتی بشرط مساعدت
قوت و حال مریض و فصل و سن و عادت و عدم موانع
فصد نمایند و بقدر احتیاج بیکدفعه یا بدو دفعه یا زیاده
خون کم نمایند و اگر خون بسیار غلیظ و کثیف باشد بعد
از فصد اول شروع بخوردن این دوا نموده بعد از
چند روز که رقتی در خون پیدا شده و قوامش باعتدال
آمده باشد بجهت آنکه مرقق و مصفی خون است فصد
دیگر نمایند بهتر است چه با وجود زیادتی و فساد خون این
دوا نفعی معتدبه نمی بخشد و شاید ضرر رساند و گاه باشد
که بعد از فصد و در اثنای چوب چینی بفصد دیگر نیز محتاج شوند

باید که باوجود احتیاج تمام توقف و تامل نموده بفصد
مبادرت نمایند و همچنین است در تنقیه بمسهل و بدرد لیکن تنقیه
سائر اخلاط را پیش از شروع بخوردن چوب چینی باید نمود
یعنی استعمال منضجات و مسهلات آن خلط را نموده پس
شروع بخوردن چوب چینی نمایند که در اثنای چوب چینی
احتیاج به تنقیه آن خلط نشود چه بسبب فصد و تنقیه قدری
از خلط فاسد دفع میگردد و باقی آن خلط را طبیعت باعانت
افعال این دوا از تلطیف و تذویب و تحلیل و تسییل و
تبخیر و تعریق و ادرار و غیرها دفع میکند و غلط کرده اند
کسانیکه حکم کرده اند که پیش از دوا مطلق فصد و تنقیه
اخلاط نباید کرد که موجب ضعف میشود و غرض از
استعمال این دوا تصفیه خون و دفع اخلاط دیگر و تقویت
حرارت غریزی و تنها است و هرگاه خلط فاسد در بدن
بسیار باشد و چوب چینی مادهاے فاسد ساکن را
بحرکت در آورد به تلیین و ترقیق و تلطیف و تبخیر و تسییل
و غیرها بر دفع تمامی آنها قادر نباشد ممکن است که
باعضاے رئیسه یا شریفه یا ضعیفه ریخته موجب ثقل
و یا ضرر عظیم گردد مگر آنکه ماده قلیل باشد و ضعف که
درینصورت غالب است که چوب چینی تواند آن مقدار
ماده را دفع نماید که درینحالت پیش از شروع احتیاج
بفصد و تنقیه نیست بلکه درین حالت شاید آنرا فصد و
تنقیه ضرر رساند و در امراض سوداویه مانند آتشک
و قروح خبیثه و جذام و بعد از احتیاج بفصد باید فصد
را گشاده بزنند و لمحه و لمحه دهن رگ را بانگشت گیرند
تا طبیعت خون فاسد غلیظ را بدهن رگ رساند پس
انگشت را بردارند تا قدرے خون دفع گردد و همچنین تا
اتمام فصد تا ایمنی موجب عدم عروض غشی و ضعف تیز
است و استعمال جمیع امور از فصد و تنقیه و غیرها منوط
برای طبیب حاذق است و لیکن ما از برای شفقت
بحال مریض و طبیب دستور العملے کلی از برای تنقیه در
مرض آتشک و جذام و سائر امراض سوداویه و صفراویه
و بلغمیه ذکر میکنیم و کمی و زیادتی آنرا تیز و امیگذاریم برای
طبیب حاذق • منضج روز اول گاوزبان
شاهتره بسفائج فستقی بادرنجبویه عنب الثعلب
پرسیاوشان اصل السوس مقشر گل بنفشه گل نیلوفر
از هر یک دو مثقال عناب الجیر زرد از هر یک ده دانه
جوشانیده صافی نموده ترنجبین سکنجبین افتیمونی از هر یک
پانزده مثقال دران حلکرده صافی نموده نیم گرم بنوشند
و روز دوم و سوم بر دوای روز اول تخم خبازی تخم
خربزه پوست بیخ کاسنی پوست بیخ بادیان پوست
بیخ کشوث افتیمون در کتان بسته از هر یک دو
مثقال اضافه اجزاے جوشانده نموده بعد از جوشانیدن
ادویه سواے افتیمون در سه پیاله آب جوشے آب
که بیک پیاله رسد افتیمون را دران انداخته یک جوش
دیگر داده فرود آورده متصل کیسه افتیمون را بمالند و
بفشارند دران تا آنکه حرارت مطبوخ کم شود پس مطبوخ
را برروے ترنجبین و سکنجبین افتیمونی از هر یک
پانزده مثقال صافی نموده بمالند و بپالایند و نیمگرم
بنوشند شب چهارم حب لاجورد یک مثقال سوده
بروغن بادام شیرین یک مثقال چرب نموده
بمعجون نجاح دو مثقال سرشته حب ساخته بورق
پیچیده وقت خواب فرو برند و از عقب آن آب
نیم گرم پیاله بنوشند صبح گاوزبان شاهتره بسفائج
فستقی پوست تراشیده پوست هلیله زرد پوست
هلیله کابلی سیاه عنب الثعلب پرسیاوشان گل
بنفشه گل نیلوفر بادرنجبویه تخم خبازی تخم خربزه اصل
السوس مقشر پوست بیخ کاسنی پوست بیخ بادیان
غنچه گل سرخ از هر یک دو مثقال سنائی چهار
مثقال افتیمون در کتان بسته دو مثقال عناب
الجیر زرد و سرمش اصفهانی از هر یک دوازده دانه
مویز منقے بیست عدد ادویه را در سه چهار یک من
آب بجوشانند تا بیک چهار یک برسد افتیمون را دران
انداخته یک جوش دیگر داده فرود آورده متصل کیسه
را دران آب بمالند و چون حرارت مطبوخ کم شود
کیسه را فشرده دور کنند و مطبوخ را بر روے
فلوس خیارشنبر ترنجبین و سکنجبین افتیمونی از
هر یک پانزده مثقال شیرخشت خراسانی ده مثقال
صافی نموده بمالند و بپالایند و روغن بادام شیرین
یک مثقال داخلکرده نیم گرم بنوشند روز پنجم هلیله مربا
یک عدد بگلاب شسته لاجورد مغسول یک دانگ
بران پاشیده ورق طلا دو عدد بران پیچیده تناول
نمایند بعد از ان تخم بالنگو یک مثقال شربت گاوزبان
پنج مثقال گلاب ده مثقال بنوشند روز ششم بنسخه
روز اول روز هفتم بنسخه روز دوم عمل نمایند و شب
هشتم دواے روز چهارم و روز نهم دوای پنجم را
بنوشند و درین ایام وقت ظهر قلیه شوربا یا نخود آب
گوشت جوان مرغ بخورند و شبها تر پلاو و قلیه و چلاو
چلاو و بعد ازین چهار روز مداومت بخوردن هلیله مربا
گلاب شسته و شربتے فراگرفته از نبات سفید و گلاب
و عرق گاوزبان و عرق بید مشک از هر یک پنج مثقال
تخم شربتے یک مثقال نمایند و غذا درین ایام تر پلاو
از گوشت بره یا گوشت جوان مرغ باشد پس شروع
بنوشیدن چوب چینی بدستورے که مذکور میشود نمایند و اگر
ماده صفراویت داشته باشد منضج روز اول منضج از
سر بنفشه گاوزبان شاهتره گل نیلوفر عنب الثعلب
اصل السوس از هر یک دو مثقال آلوی بخارائی
عناب سپستان از هر یک ده دانه تمر هندی بیست مثقال
جوشانیده صافی نموده ترنجبین پانزده مثقال شیرخشت
خراسانی ده مثقال دران حلکرده صافی نموده بنوشند
و روز دوم اضافه ادویه روز اول تخم کاسنی تخم خیارین
تخم خربوزه از هر یک دو مثقال نمایند روز سوم اضافه
ادویه جوشانیده بیخ کاسنی پوست بیخ رازیانه بسفائج
فستقی غنچه گل سرخ تخم خیارین از هر یک دو مثقال
و برادویه که دران حلکرده میشود مغز فلوس خیارشنبر
پانزده مثقال روغن بادام شیرین یک مثقال اضافه
نمایند و شب چهارم حبے که قرار گرفته باشند از پوست
هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه سنائی از هر یک
نیم مثقال محموده مشوی کثیرا اجزا رہی مغسول از هر
یک دانگ کوفته بیخته بروغن بادام شیرین بیک مثقال

چرب نموده حب ساخته بورق نقره پیچیده وقت خواب
فرو برند و در عقب آن آب نیمگرم پیاله بنوشند طلوع صبح
گاؤزبان شاهتره گل نیلوفر گل بنفشه عنب الثعلب پرسیاوشان
اصل السوس تخم کاسنی تخم خیارین تخم خربزه پوست
بیخ کاسنی پوست بیخ رازیانه بسفایج فستقی از هر یک
دو مثقال سنامکی چهار مثقال عناب آلوی بخارائی از
هر یک ده دانه تمر هندی هفت مثقال پوست هلیله زرد
پوست هلیلهٔ کابلی هلیله سیاه از هر یک دو مثقال در سه
چهار یک من تبریزی آب بجوشانند تا یک چهار یک
رسد بر روی شیرخشت و ترنجبین و فلوس خیارشنبر
سکنجبین افتیمونی صافی نموده بمالند و بپالایند و روغن
بادام شیرین یک مثقال داخل کرده بیاشامند روز
دیگر هلیلهٔ مربا بگلاب شسته ورق نقره دو عدد بران
پیچیده تناول نمایند و بعد ازان شربت انار شیرین یک
مثقال تخم شربتی اسبرزه از هر یک یک مثقال گلاب
عرق بیدمشک عرق نیلوفر از هر یک پنج مثقال شربت
نموده بنوشند روز ششم نسخهٔ روز اول روز هفتم
نسخهٔ روز سوم و شب هشتم در روز هشتم نسخهٔ روز چهارم
در روز چهارم و در روز نهم نسخهٔ روز پنجم عمل نمایند و غذا باید
درین ایام بدستوری که در مادهٔ سوداوی ذکر
شده بوده باشد و چهار روز دیگر هلیلهٔ مربا بگلاب شسته
تناول نمایند و بعد ازان شربتی از نبات سفید پنج مثقال
تخم شربتی اسبرزه از هر یک یک مثقال گلاب عرق
بیدمشک عرق نیلوفر از یک پنج مثقال بنوشند و غذا
تریاد بخورند پس شروع بخوردن چوب چینی نمایند و اگر
ماده بلغمی باشد منضج روز اول گاؤزبان بادرنجبویه بسفایج
فستقی قنطوریون دقیق زوفای خشک عنب الثعلب
پرسیاوشان اسطوخودوس افسنتین رومی از هر یک
دو مثقال انجیر زرد ده دانه مویز منقی بیست عدد جوشانیده
صافی نموده ترنجبین گلقند آفتابی از هر یک پانزده مثقال
دران حل کرده صافی نموده بنوشند روز دوم بجوشانیده
روز اول پوست بیخ کاسنی بیخ بادیان اذخر
بیخ کرفس بیخ کبر اصل السوس از هر یک دو مثقال

بیفزایند روز سوم بر اجزای روز دوم فلوس خیارشنبر
پانزده مثقال روغن بادام شیرین یکمثقال بر اجزائیکه
در مطبوخ حل کرده میشود بیفزایند شب چهارم ایارج
فیقرا یکدرم پوست هلیلهٔ کابلی تربد سفید از هر یک دو دانگ
زنجبیل غاریقون شحم حنظل مقل ازرق کثیرا از هر یک
یکدانگ سوده بروغن بادام شیرین یک مثقال چرب
نموده حب ساخته بورق طلا سه عدد پیچیده وقت خواب فرو
برند و از عقب آن آب نیم گرم پیاله بنوشند یا این
حب را، صنعت آن ایارج فیقرا غاریقون ترمس
سفید ریوند چینی تربد سفید مدبر از هر یک نیم درم شحم
حنظل نیم دانگ محمودهٔ مشوی یکدانگ و نیم شحم مغسول
نیم درم مصطگی مقل ازرق کتیرا نمک هندی از هر یک
دو نخود با ده مثقال شراب بنفشه سرشته وقت سحر
بخورند چون بعضے از اطبا مثل صاحب معالجات
بقراطیه در جمع میان صبر و غاریقون امتناع مینمایند
اگر بنابرین احتیاطا ایارج داخل نکنند و یا
غاریقون داخل ننمایند بواسطه آنکه در ایارج
فیقرا صبر داخل است و عوض آن حجر ارمنی داخل
نمایند بهتر است طلوع صبح گاؤزبان بادرنجبویه بسفایج
فستقی قنطوریون دقیق پوست هلیله کابلی پوست
بیخ بادیان پوست بیخ کبر پوست بیخ کرفس اصل السوس
غنچه گل سرخ از هر یک دو مثقال سنامکی چهار
مثقال مویز منقی بیست عدد تربد سفید مدبر دو
مثقال زنجبیل یک مثقال جوشانیده صافی نموده
فلوس خیارشنبر ترنجبین از هر یک پانزده مثقال
گلقند آفتابی ده مثقال دران حل کرده صافی
نموده روغن بادام شیرین یک مثقال داخل کرده
بنوشند روز دیگر هلیلهٔ مربای عدد سے شسته مصطگی
نیم مثقال سوده بران پاشیده تناول نمایند بعد
ازان نبات سفید پنج مثقال تخم فرنجمشک یک
مثقال گلاب عرق بادرنجبویه از هر یک ده مثقال
شربت نموده بنوشند روز ششم نسخهٔ روز اول و
روز هفتم نسخهٔ روز سوم و شب هشتم ایارج لوغاذیا

چهار مثقال حب ساخته وقت خواب فرو برند بعد ازان
آب نیم گرم پیاله بنوشند و روز هشتم نسخهٔ روز چهارم
را بنوشند و غذا درین ایام میان روز نخود آب گوشت
جوان مرغ یا دراج یا تدرو باشد و شب پلاو بایکے
ازین گوشتها روز نهم ادویهٔ نسخهٔ روز پنجم را بخورند
و پنج شش روز دیگر هلیلهٔ مربا بگلاب شسته مصطگی
نیم مثقال سوده بران پاشیده تناول نمایند بعد ازان
شربت اسطوخودوس پنج مثقال گلاب عرق بادرنجبویه
از هر یک ده مثقال تخم فرنجمشک یک مثقال بنوشند
پس شروع بخوردن چوب چینی نمایند و اگر صاحب
آزار را علتے در کبد باشد جهت اصلاح حال
آن نیم مثقال تا دو مثقال ریوند چینی را سوده اضافه
منضج و مسهل آن نمایند و اگر اوجاع مفاصل باشد
در منضجات و مسهلات آن سورنجان داخل
نمایند و اگر ز[illegible]ن باشد او را حبس طمث باشد در
سوداوی تخم کشوث و خسک دانه و مشکطرامشیع و در
بلغمی حلبه و خسک دانه و مشکطرامشیع و کمافیطوس و کمادریوس
در منضجات و مسهلات آن و اگر صفراوی باشد تخم
خیارین تخم خربزه کاسنی تخم کشوث آلوبالو و مانند
اینها و همچنین در هر علتے ادویهٔ مناسبه آن در منضجات
و مسهلات آن اضافه باید نمود بحسب رائے طبیب حاذق
شرط نجح آن است که باید یک هفته قبل از شروع
و درین و یک اربعین بعد از اتمام آنکه مجموع هشتاد
و هفت یوم باشد از اکل حموضات و لبنیات و از
شیر و ماست و پنیر و غیرها و بقول و حبوب و میوه‌هائے
تر و اشیای نفاخه و قابضه مسدده و منجره و ثقیله
و لطیفة الهضم ردیة الکیموس و حرکات عنیفه متعبه
بدنیه و نفسانیه از قبیل بسیار راه رفتن و دویدن
و چیزهای ثقیل برداشتن و بیداری بسیارے و جماع
و امثال اینها و از هموم و غموم و خوف و غضب و غیرها
اجتناب نمایند که مضرت عظیم می بخشد + حکایت
شخصے را درین چوبچینی اعراضے و خشمے واقع شده
غضب نموده چوبے برداشت که شخصے را بزند و بعد ازانکه

بکدو چوب بران ز دوست خود را نخواست که جمع نماید
نتوانست بار ہی تعریفات و تدابیر بسیار اندکے بحال
آمد ولیکن بحالت اصلی خود رجوع نمود و ہمچنین از
ہوای سرد و آب سرد نیز اجتناب نماید چنانچہ شخصے در
اثنای آشامیدن چوب چینی در ہین خواب پاے
او برہنہ شد و ہوا بآن رسید پای آن لنگ گردید و دیگرے
در اوائل قدرے انار شیرین و آب سرد بخورد و درد
سینہ و سرفہ آنرا عارض گردید بارے بتدابیر بعد از
دہ دوازدہ روز زائل شد زیرا کہ در ان ہنگام جمیع قدر
و مسامات مفتوح میباشند و ضعف اعضا بسیار است گویا
از ہم جدا و جلد تن رقیق باندک برودتے و رطوبتے
و حرکتے بیجا میگردند و باعث قبض و جمع و تسدید و
تکاثف و وہن در افعال و ترکیب بدن رو میدہد
و در باطن باعث حدوث اوجاع باطنیہ و سدد و
دنجرہاے گردد ، و نیز از ہوای بسیار گرم و دیدن
اشیای تیرہ شفافہ براقہ و خطوط بسیار خفی و کتابت
بسیار نمودن اجتناب نمایند زیرا کہ اینہا باعث
ضعف بصر و وجع انگشتان و دست میگردند و ایضا
از مباشرت و حمام نیز اجتناب نمایند ، حکایت
شخصے در ہین آشامیدن چوب چینی مقاربت نمود
او را رعشہ در پاہا و تمام اندام بہم رسید و زائل
نگردید مدت العمر پس تا مدت ششماہ بعد از اتمام
از حموضات و مباشرت اجتنا اولی است خصوص
در امراض صعبہ مزمنہ و صاحبان ابدان ضعیفہ
و پیران کہ ضرور و واجب است چہ ہر یک از امور
مذکورہ مضرت آنہا ظاہر است زیرا کہ ہر یک بجاے
خود منافی افعال چوب چینی اند ، شرط ششم آن
است کہ در زخم آتشک و جذام و سائر قروح و جراح
خبیثہ کہنہ مزمنہ و اکثر امراض مزمنہ نمک را بالکل
در اثنا و یک ہفتہ قبل از شروع و یکہفتہ بعد از اتمام
ترک نمایند و بخورند و بعد ازان اندک اندک میل
نمایند تا قریب یکماہ بحد اصلی رسد زیرا کہ فعل نمک
احراق و تغلیظ خون و تقلیب اعضا و تخفیف
مواد و رطوبات و تسدید مسامات است و اینہا ہم
منافی چوب چینی اند و برای این امور و عدم تضرر از
ہوای خارج و حرکات و مساس لباس خشن گفتہ اند
کہ باید کہ بر بدن مولود مین ولادت آب نمک نیم
گرم بپاشند و در سائر امراض نمک را تقلیل نمایند
شرط ہفتم آن است کہ در ہین چوب چینی تغیر جامہ
و لباس نکنند زیرا کہ بسبب رسیدن بخارات
و عرق بران تاثیرے دران بہم میرسد و قوتے
ببدن می بخشند کہ از تبدیل آن آن فائدہ فوت میگردد
و اگر بسیار چرکین شود و محتاج بہ تبدیل گردند دو سہ
دست لباس پاکیزہ را در آب چوب چینی تر کردہ
خشک نمودہ مہیا دارند کہ عند الحاجت تبدیل نمایند
و نیز بدن را نشویند و در حمام نروند ہمان جہت
و نفوذ آب و ہوا در بدن ، شرط ہشتم آن است
کہ باید کہ مطعوم و مشروب شارب چوب چینی نیمگرم
باشد زیرا کہ سرد آن باعث حدوث اوجاع
باطنیہ و سدہ و قولنج مے گردد ، و نیز باید کہ
آب استعمال در دست و رو شستن و طہارت
گرفتن و وضو ساختن ہمہ نیم گرم باشد و سرد نباشد
و اگر آب چوب چینی باشد بہتر است بدین قسم کہ قدرے
از ریشہ دار ہاے پرگرہ کج و آنج آنرا اگر چوب چینی خوب
کم باشد ہر روز از ظرفے علیحدہ در آب بسیارے
طبخ دہند و آن آب را اندک اندک استعمال نمایند
شرط نہم آن است کہ اثفال ہر روزہ را بعد از طبخ
باحتیاط خشک نمایند کہ فاسد نگردد و تا آنکہ در آخر بکار
آید خصوص در جائیکہ چوب چینی کم باشد و یافت نشود
و محتاج بآن باشند کہ مرتبہ ثانی آنرا طبخ نمودہ آب
آنرا بیاشامند بدین قسم کہ اثفال ہر روزہ را علیحدہ
در سایہ خشک نمایند و اگر در سایہ خشک نشود اندکے
بآفتاب یا بآتش نمودہ خوب خشک کردہ در پارچہ
کاغذے بستہ بران بنویسند کہ ثقل روز اول و ہمچنین
تا بستم یا بیست و یکم در روز بیست و یکم و یا بیست
و دوم روز اول را بدستور طبخ نمودہ بیاشامند و ہمچنین تا چہل
و یک روز کہ باتمام رسد ، شرط دہم آن است کہ در
نیم مدت ہشتاد و ہفت یوم احتیاط نمایند کہ تخمہ و سوء ہضم
و ہیضہ عارض نگردد کہ بسیار مضر و باعث ضعف
میشود و از بسیار خوردن طعام ہم و اختلاط لطیف
با کثیف و غیرہا و بسیار ہم کم نخورند کہ ضعف عارض
گردد ، شرط یازدہم آن است کہ از خواب بسیار و بیدار
بسیار و ہمچنین از یک جا نشستن بسیار و راہ رفتن بسیار
اجتناب نمایند کہ ہمہ مضر اند ہر یک بجہتے ، شرط دوازدہم
آن است کہ اگر توانند معتادین بافیون و افیونیات
و مغیرات و قہوہ تنباکو بطریق قلیان دودی و غیرہا ترک
نمایند و یا کمتر میل نمایند بہتر و اولی است خصوص ضعیف
المزاجان و اصحاب قلب و دماغ حار کہ تنباکو
دود و آن مضر آن ہر دو است و افیون و قہوہ
مضر باصحاب امزجہ ضعیفہ باردہ است و مضر سائر
مغیرات خود ظاہر است زیرا کہ منافی و مخالف چوب چینی
است ، بدانکہ اکثر این شروط و لوازم برای کسانی است
کہ صاحبان امراض مزمنہ صعبہ یا لطیف المزاج یا حس و
ادراک باشند و اگر شخصے بسیار قوی المزاج و یا غلیظ
الطبع باشد و آن امور امر عی ندارد و بخلاف آن
عمل نماید و ہیچ نوع ضررے نیابد امرا و سند نیست و باعث
رد قول جمہور نمی گردد زیرا کہ او از ما نحن فیہ خارج
است و افعال او مناطی ندارد و دیگران را نباید پیروی
او نمایند و تمسک خود سازند بلکہ باید در جمیع مراتب
حد وسط را مرعی دارند نہ اینکہ حد لائق در گذرند و نہ
بسیار بر خود تنگ بگیرند کہ ضعیف و ناتوان گردند
واللہ اعلم ، و اما طریق استعمال چوب چینی ، پس
بدانکہ بہترین طریق استعمال آن مطبوخ بطرز نعرنو است
و بعد ازان قہوہ و بعد ازان نقوع و بعد ازان معجون
و بعد ازان حلوا و حریرہ و بعد ازان سفوف و بعد ازان
عرق و فالودہ و مربا و بعد ازان سائر تراکیب ،
و اما مرباے آن در جمیع افعال از ہمہ اقسام
ضعیف تر است الا در تقویت معدہ ، و وجہ
ترجیح مطبوخ بطرز تعرتو یعنی مترتوشیدہ و اطراف

سر تنور تش را بپارچه و خمیر مستحکم نموده که اصلا و مطلقا بخار آن
بیرون نرود و همان است که در صدر در بیان طبیعت
و مزاج چوب چینی ذکر یافت پس یازده روز یا بیست
و یک روز یا چهل روز بحسب احتیاج و ضعف و قوت مرض
و مریض باید داده شود و بدین طریق که چوب چینی جید
باوصاف مذکوره گرفته اگر تر و تازه باشد ورقهاے
نازک نمایند و اگر خشک باشد و نتوان ورق نمود بیم
تیشه بخارے و یا کارد چون نخود و باقلا ریزه ریزه کرده
و ریشه دگر هے که درمیان آن باشد و آنچه مثل آرد
شده باشد دور نمایند و اکثر آنها را در ظرفی علیحده در
آب بسیار برای استعمال دست و رو شستن و وضو ساختن
و طهارت گرفتن جوش دهند و عند الحاجت نیمگرم بکار
برند که ضائع نگردد بهتر است و وجه دور نمودن گره و ریشه
آن است که یبس و کثافت بر آنها غالب است و وجه
دور نمودن اجزاے آرد شده آن آن است که آب را
غلیظ میگرداند و نیز مانع نفوذ در عروق ضیقه و باعث
شده میشود و حکیم میر عماد الدین محمود وجوه دیگر نیز
نوشته اند و ان شاء الله تعالی در رساله ایشان خواهد
آمد و اما در باب جدا نمودن پوست آن اختلاف
است حکیم میر عماد الدین محمود و حکیم محمد هاشم طهرانی
و میرزا قاضی یزدی و حکیم میر محمد مؤمن و غیر ایشان هیچ
یک متوجه ذکر آن نشده و مطلق بیان نموده اند و آنچه از
بعضے فرنگان شنیده شد بی پوست و یا پوست هر دو استعمال
مینمایند و از چین هم بے پوست و هم با پوست و مقشر ورقهاے
نازک کرده می آورند و پارچهای مقشر و درست و غیر مقشر
نیز اکثر دیده شده و اهل سنت نیز بیشتر با پوست مستعمل
دارند و حکیم ارزانی در قرابادین قادری خود نوشته
که پوست آنرا جدا نمایند و شاید تحقیق درین امر آن باشد
که تازه و تر آن محتاج بجدا نمودن پوست نباشد بسبب
کثرت رطوبت آن و خشک کهنه آن بجدا نمودن پوست
باشد بجهت یبوست پوست آن پس از تیغ چوب چینی
خورده کرده هر روز مقدار هفت و نیم مثقال صیرفی بگیرند
چه کمتر ازین را به تجربه معلوم کرده اند که سود مند نیست
لهذا بعضے روزی هشت مثقال صیرفی شش دانگی
گفته اند و زیاده ازین را مضر میدانند و این اقرب
بصواب است و برای امزجه و امراض قویه مزمنه جهت
آنکه هر گاه کسے برکسی و تعبے میکشد چرا باعث و بیهوده باشد
در پیاله چینی در گلاب و عرق بید مشک از هر یک یک
اوقیه تبریزی یک شب بخیسانند و اگر مریض صاحب
نزله باشد گلاب و اگر بارد المزاج باشد بید مشک داخل
نمایند و در آب یا عرقهای مناسبه دیگر بخیسانند
در روز دیگر با دو من و نیم آب خالص در دیگ
سنگے یا سفالی یا نقره یا مس تازه قلعی کرده پاکیزه که
چرب و چرکین نباشد ریخته سر آن را بطبق سفالی
یا نقره مس تازه قلعی کرده پوشانیده و اطراف
سر دیگ را بخمیر آرد ماش و گل حکمت محکم نموده چنانچه
در وقت طبخ مطلق بخار آن بیرون نرود و دیس باز
نموده مقدار دو من و نیم هیمه قلم باریک خشک مساوی
در باریکی و خشکی و دو شاخ و دو شاخ متصل
در زیر آن بسوزانند تا هیمه تمام شود و آب بهفت
رسد زیرا که به تجربه معلوم شده که باینمقدار هیمه باین
دستور آب به نصف کمے رسد پس دیگ را فرود آورده
زمانے بگذارند که حدت گرمی آن کم شود پس روے
بر سر گرفته سر دیگ را بتدریج اندک اندک باز
کرده سر و گردن علیل را ببخار آن بدارند و یک پیاله
شربت خوری آب آنرا پنج مثقال نبات سفید
داخل کرده گرم گرم بنوشند و ردا بر سر و گردن
پیچیده و اگر احتیاج بلحاف باشد لحافے پوشیده بخوابند
تا عرق خشک گردد پس تتمه آبها را در شیشه کرده
در عرض یک شبان روز قدرے نیمگرم بعوض آب
قدرے گرم بجاے قهوه و قدرے بدل آب
در طبخ غذا و خمیر نان بقدر خوراک آن شخص بکار
برند تا تمام شود و هر روز بهمین دستور عمل نمایند تا بیست
و یکروز و یا چهل روز و روز هفتم و یازدهم و چهاردهم
و هفتدهم و بیستم بعرق نشینند بدین نحو که مقدار
هشت مثقال یا ده مثقال چوب چینی را در
یک من و نیم آب بجوشانند که یکهزار و دو صد مثقال صیرفی
میشود و بدستور در دیگے علیحده طبخ نمایند جهت آنکه اگر همان
دیگ آب مشروب باشد اگر قطره عرقے یا کثافتے در آن
افتد باعث کراهیت و تنفر طبع میگردد پس علیحده
بوزن بهتر است و آن دیگ را همان وقت گرما گرم و سر بسته
بزیر کرسے برند که در وسط آن سوراخی باشد یا وسط
آنرا بخیزران که بهندی بینت گویند بافته باشند و
علیل بران کرسی نشیند و لحافے بزرگ بر خود گیرد
بنوعیکه تمام بدن آنرا و کرسی را فراگیرد و رخنه از براے
داخل شدن هواے خارجی و بیرون شدن بخار داخلے
نماند و دهن و بینی آنرا براے نفس کشیدن بیرون باشد
که خفقان و غشی آن طاری نگردد پس شخصے دست
در زیر کرسی کرده سر دیگ را اندک اندک بکشاید که
بهمواری تمامی بخار آن بجمیع اعضای علیل برسد
خصوصا بعضو معلول که آنرا بیشتر بخار دهد تا تحلیل مواد
ازان عضو بیشتر واقع شود و یک پیاله شربت خورے
آب چوب چینی مقررے را با نبات و یا بی نبات
و با نبات اثرش بیشتر است بنوشند تا اثر آن بباطن
و اعماق بدن آن برسد زیرا که همچنان که اثر بخار آن
بظواهر و اعالی بدن بیشتر است همچنان تاثیر شربت
آب مطبوخ آن در باطن و اعماق بدن ازان زیاده
است و چون عرق بسیار آید و هنوز بسر حد ضعف
نرسیده باشد لحاف را بر خود پیچیده بقسمے که هوا نرسد
از کرسی فرود آمده بخوابد بآرام تمام تا تمام عرق در بدن
او خشک شود و درین هنگام نیز راه نفس کشیدن باز
باشد تا موجب ضعف و اضطراب و غشی نگردد و اگر عارضه
و علتے در سر و صورت و مجراے انف باشد درین تعرق
گاه گاهے سر و صورت را محاذی اندک بخاری بدارد
و چون اضطراب عارض گردد صورت را از اعراق
خشک نموده اندک از لحاف برآورد و همچنین باید که در وقت
بخار گرفتن و خوابیدن حرکات بیجا و مختلف ننماید
که عارضه رو دید پس تتمه آب هر روزه را بدستور
بمصرف رسانند و آب دیگے که در زیر کرسی داده اند دور نمایند

که بکار نمی آید واگر ماده بسیار غلیظ و مرض بسیار مزمن باشد
تا چهل روز بخورد و بدستور مقرر و در مواد بارده قدری دار
چینی سیلانی از مقدار یک درم تا دو درم بحسب امزجه
ریزه کرده یا چوب چینی بجوشانند و ملح نمایند و بعد از
بیستم سه مرتبه دیگر هر هفته یکمرتبه بعرق نشینند بدستور
مزبور فائده برآنکه در تعریق مراعات بنیه و حالات مزاج
از قوت و ضعف و شدت مرض شرط است بعضے
را هر روز جائز است و بعضے را یکروز در میان و بعضے
را دو روز در میان و بعضے را سه روز در میان تا یک
هفته و زیاده هم بحسب برداشت و طاقت و نیز
مقدار زمان مکث آنرا طویل و قصیر نمایند و هرگاه علت
در عضوی خاص باشد و شامل تمام بدن نباشد اگر روز
یا یک روز در میان همان عضو را بخار چوب چینی
برارد کافی است و بعد از فراغ از خوردن مطبوخ
چوب چینی بیست و یکروز این حلوا را بخورد و فائده
آن مذکور شد. صنعت آن آرد گندم چهل مثقال
آرد نخود سی مثقال بروغن گاو بریان کرده عسل مصفے
بیست مثقال بقدر ضرور بگلاب و عرق بیدمشک
حل کرده داخل نموده بپزند تا چون ترحلوا شود مغز
پسته مغز بادام شیرین مغز چلغوزه مغز حب السمنه
مغز فندق مغز نارجیل مقشر مغز حبة الخضرا مغز حب
الزلم از هر یک دو مثقال نیم کوفته داخلکرده بپزند
تا شروع به پس دادن روغن نماید چوب چینی باوصاف
مذکوره چارده مثقال خصیة الثعلب مصری چهار مثقال
دارچینی بسباسه خولنجان مصطگی سورنجان دانه هیل بوا
قرنفل عود هندی عود الصلیب جوز بوا زرنباد شقاقل
بهمن سفید بهمن سرخ از هر یک یک مثقال زنجبیل
زعفران از هر یک نیم مثقال کوفته بیخته بعد از فرود آوردن
حلوا از آتش داخل کرده در طبق چینی پهن کرده قدری
نبات سفید کوفته بران پاشیده بطریق لوزیات
ببرند هر روز چهار مثقال آن را ناشتا تناول نمایند
و بعد از اتمام حلوا بحمام روند و اثفال چوب
چینی را سائیده بربدن در حمام بمالند و بعد از

دو روز بحمام رفته این ادویه را بربدن طلا نماید
عود هندی عود الصلیب قسط تلخ وج تریک زرنباد
سورنجان بوزیدان عاقرقرحا از هر یک یک مثقال
چوب چینی نه مثقال کوفته بگلاب و آب ریحان
تازه سرشته روغن قسط دو درم داخل کرده پیش از
داخل شدن در آب بربدن بمالند و بعد از دو ساعت
بشویند. نسخه حلوای چوب چینی دیگر قلمی فرموده
اند که از قدوة الاطبا والد ماجد فقیر قدس سره
است نافع از برای امراض مزمنه بارده چون
مرض معروف بآتشک و جذام و درد مفاصل و
بهق و ضعف باه. صنعت آن آرد میده چهل
مثقال آرد نخود سی مثقال بروغن گاو بریان
کرده عسل مصفے بیست مثقال نبات سفید بقدر ضرور
بگلاب و عرق بیدمشک و عرق گاوزبان از هر یک
یک اوقیه تبریزی حل کرده داخل نموده باتش
ملایم بپزند تا چون ترحلوا شود پس مغز بادام شیرین
مقشر مغز پسته مقشر مغز فندق مقشر مغز نارجیل
مقشر مغز حب الخضرا مغز انجلک مغز چلغوزه مغز
حب السمنه مغز شاه بلوط مغز بن مالور از هر یک
دو مثقال و نیم کوفته داخلکرده بپزند تا شروع به پس
دادن روغن نماید پس از آتش برگرفته چوب
چینی بصفات مزبوره چارده مثقال خصیة الثعلب
مصری چهار مثقال دارچینی بهمن سرخ بهمن سفید
قرنفل زرنباد دانه هیل مصطگی عود الصلیب شقاقل
بسباسه سورنجان مغاث بغدادی تودری گلگون
از هر یک یک مثقال جوزبوا زنجبیل زعفران
از هر یک نیم مثقال کوفته بیخته داخل کرده نیکو برهم
زنند و در ظرف چینی پهن کرده بران قند سفید کوفته
پاشیده بطریق لوزیات ببرند هر قطعه چهار مثقال
هر روز یک قطعه صبح و یک قطعه شام بخورد و بعد
از ان نبات سفید تخم فرنجمشک گلاب عرق
بیدمشک بنوشند واگر در آخر دو دانگ مشک
تبتی خالص در حلوا داخل نمایند بهتر است

واگر ضعف بر بدن طاری شود که قوت رفتار
در پاها نماند اکثر اوقات روغن جوز ملوا بر بدن
بمالند خصوص پاها تا کمر و فقرات ظهر را و از حرکات
بسیار و شدید اجتناب نماید بدانکه بدین دستور
هر روز هشت و نیم مثقال اگر یازده روز خورده شود
چوب چینی هشتاد و دو مثقال و نیم میشود واگر بیست
و یک روز خورده شود یک صد و پنجاه و هفت مثقال و
نیم میشود واگر چهل روز خورده شود سه صد مثقال
میشود واگر چهل و یک خورده شود سه صد و هفت
مثقال و نیم واگر هر روز هشت مثقال خورده شود
در بیست و یک روز یک صد و شصت و هشت مثقال
و در چهل روز سه صد و بیست مثقال و در چهل و یک
روز سه صد و بیست و هشت مثقال میشود واگر اثفال
هر روز را خشک نموده بعد از اتمام و فراغ از چوب
چینی اندک اندک بجوشانند و بجای آب بخورند
در بعضے امراض مستحکمه بهتر است و بدانکه اگر در بعضے
روزها آب مطبوخ وفا باکول و مشروب نماید
ثفل آن روز را باده مقدار از آب که مطلوب باشد
بدستور مقرر طبخ دهند و در مطعوم بکار برند و در مشروب
نیز بدنیست و بعد از اتمام در ایام خوردن حلوا اگر
هر روز قدری از اثفال خشک کرده آنرا در آب یا به
بعض عرقهای مناسبه مثل عرق گاوزبان و رازیانه
و شاهتره و عنب الثعلب و مانند اینها جوشداده نیم
گرم بجای آب بیاشامند و آب خالص سرد ننوشند
و بعد از حلوا نیز یازده روز از همان عرقها به تنهائی
نیمگرم بیاشامند و بیدمشک و گلاب نیز خوب است
اما اگر مریض صاحب نزله باشد گلاب نیاشامد که محرک
نزله است. بدانکه ملاحظه احتیاط و پرهیز در استعمال
چوب چینی از امور مذکوره بقدر برداشت طبیعت
و قوت و ضعف مزاج مریض و مرض است نه آنکه
بسیار شدید و تنگ باید گرفت که مریض ضعیف شود
و ضعف بسیار عارض گردد نه چندان بے ملاحظه بود
که مرضهاے بسیار از ان عاید شود زیرا که هر مرضے

که درین چوب چینی عارض گردد چنانچه ذکر یافت باز موقوف باستعمال چوب چینی ازان قوی تر است و بعضی عوارض نیز ازان قبیل است که زائل نمیگردد و مدت العمر میماند پس بای حال بقدر ضرور احتیاط و اجتناب اولی و واجب است، و باید در ایام پرهیز غذا منحصر باغذیهٔ جیدة الکیموس سریعة الهضم باشد مانند سیخ کباب با نان یا چلاؤ و پلاؤ ساده و یا شکر پلاؤ و باشلهٔ مزعفر و قلیه و شوربا و نخود آب همه کم روغن و زردهٔ تخم مرغ نیمبرشت و امثال اینها از گوشت بز و بزغاله و گوسفند شیرمست و مرغ بچه و خروس بچه فربه و کبک و دراج و تیهوج و سنگخوار و جرز و امثال اینها از هر یک که موافق مزاج دانند یا بعض ادویهٔ حارّه مثل دارچینی و قرنفل و هیل و قرفه و زعفران و زیره و فلفل و زنجبیل بقدر ضرور و آنها باید همه از برای صاحبان آتشک و جذام و صاحبان قروح و جروح خبیثه مزمنه بی نمک و از برای دیگران کم نمک باشد و از حلویات حلوای دارچینی و برنج و حلوا مغزی و شکرپاره و نشاسته و نقل و رازیانه و هیل و پسته و چلغوزه و قرص دارچینی و مصطگی و جیل لوا و صندل و عنبر و عود و مویز منقی و انجیر زرد خشک و دو سه دانه خارک جهرمی و مانند اینها موافق مزاج و وقت و حال میتوان خورد و همچنین پالوده و پنبه و شربت قند یا بید مشک و گلاب با تخم ریحان و شربتی همه نیمگرم نیز و بادام باعتبار ثقل آن مناسب نیست و از سبزیها پیاز بقدر یکگو را باصلاح آورد و نعناع و پودنه و مرزه و بادرنجبویه تجویز نموده اند و بعد از فراغ تا چندی و زنیز این امور را مرعی دارند و تقلیل و تلطیف در اغذیه اولی است و اجتناب از امتلاء و تخمه و سوء هضم و هیضه واجب و مانند محرور المزاجان را از ادویهٔ حاره و شیرینها اجتناب اولی است بلکه برای ایشان خصوصاً صفراوی انار شیرین و انار میخوش و رب انار شیرین و شربت زرشک و شربت ریباس و آلوبالو بعضی تجویز کرده اند که و بسیار آمار در تعریق دیگ روز قبل و یک روز

بعد ازان مناسب نیست و اگر مبرود المزاج بلغمی را با شربت چوب چینی که در شرابها انشاء الله تعالی ذکرش خواهد آمد بر هند خصوص صاحبان ضعف باه و مایوسین را بدین قسم که اولاد و مقدار نیم درم تا دو مثقال آنرا بحسب حال و مزاج بخورند و بالای آن آب مطبوخ چوب چینی را یا دران حل نمایند و نوشند و باقی تدابیر مشروط برای طبیب حاذق است و بدانکه چون رسالهٔ حکیم میر عماد الدین محمود شیرازی قدس سره جلیل القدر عظیم الفوائد و مدلل است هر چند بعض فوائد آن بالاجمال بیان نموده شده است لیکن چون خواست که این کتاب از فوائد تمام آن خالی نباشد لهذا تمام آنرا ایراد نموده حکیم قدس سرهٔ می فرمایند.

رسالهٔ حکیم میر عماد الدین محمود قدس سرهٗ

بسم الله الرحمٰن الرحیم

الحمد لله علی نعمائه والصلوٰة والسلام علی نبینا محمد و آله و اصحابه افضل الصلوٰة و اکمل التسلیم اما بعد بدانکه این رساله ایست مختصر و مقاله ایست مشتمل بر امور متعلقه به بیخ چینی که حسب الامر نواب جهانبانی و کشورستانی سلیمانی الزمانی آنکه از فهم ثاقب و رای صائب گوی سبق از همگنان و اقران از عالمیان ربوده و ابواب خیر و اصطناع بر عالمی گشوده عالمی است در عالمی و جهانی در جوانی و دریای در دانائی سایهٔ دولتش که غرهٔ صباح سعادت است همچون ظل شاخص در وقت استوا در اول نهار در خط استوا از مشرق بمغرب کشیده آنکه در خوردی از همه بزرگان بمرتبه بلندتر و در سن حداثت بحکم وراثت از همه دولتمندان ارجمندتر است نور حدقهٔ شاهی و نور حدیقهٔ شاهنشاهی مجموع الطاف الٰهی الذی فی شانه در دهره الابیات علی خاطر مرتجلا دبه ابا هی، بیت ای پرورش ذات تو از لطف الٰهی + انعام تو او لطف خدا نامتناهی + هر چند خرد خواست کند حصر کمالت + عاجز شد از

اوصاف کمال تو کماهی + کس را نبود هیچ شکایت ز زمانه + گر چرخ کند پیروی آنچه تو خواهی + این حقیر بی استطاعت در همه صناعت + محمود بن مسعود الطبیب الشیرازی + رسالهٔ در خواص و طبائع و منافع بیخ چینی که تا قریب باین زمان معلوم کسی نبوده در حیز تحریر آورده اگر موافق صواب باشد ببرکت آستان علیین و آشیان امام الثقلین هادی الخافقین علی ابن موسی الرضا علیه السلام اکملها و من التحیات اجملها و بتوجه شاهزادهٔ عالمیان و نور دیدهٔ آدمیان خواهد بود و اگر موافق نباشد از و فور قصور این فقیر است لیکن امیدواری بتوفیق حضرت باری عز اسمهٗ چنان است که از آنچه در بیان دوای که معروف و مشهور است و در همه کتابها مذکور و مسطور اتم و اکمل و احسن و اجمل باشد انشاء الله علی ما بشار قدیر و بتحقیق جار المومنین جدیر، مقدمه، پوشیده و پنهان نیست که این بیخ درین تاریخ که مردم بران اطلاع و از استعمال آن انتفاع یافته اند چنین مسموع شده که بعضی از اوقات دران بلاد که این بیخ از انجا می آورند قحطی در شهر پیدا شده بود مردم بصحرا متوجه شده اغتذا باصول و اوراق نباتات مینموده اند و چون این غذو تبی دارد و طعم و رائحه که موجب تنفر الطبع باشد ندارد مردم باین بیشتر رغبت مینموده اند اتفاقاً در میان ایشان صاحبان امراض بوده اند خاصه سوداویه و قروح عفنهٔ خبیثه و نواصیر و نار فارسی و مانند اینها از خوردن این بیخ شفائی کامل میافتند و چون اینحال مشاهدهٔ ایشان شد از ان زمین استخراج مینمودند و بدیگر مواضع میبردند و بسی شفا مییافتند و چون دران صحراها بواسطهٔ اضطرار قحطی نمک بهم نمیرسید اکل آن بیخ بی نمک بوده باز هر جا که بردند باز بی نمک میدادند و بتلاحق افکار و تجارب بسیار قرار بران داده اند که بطریقیکه حالا معمول است میخورده اند و بعد از انکه باینجا آوردند تمیز نمیکردند در بعضی مفید میبود و در بعضی فائده نمیداد بلکه مضرت میرسانید از انجمله بیگم را که حرم شاه جنت مکان

مغفور میرزا شاه اسمعیل بود فالجی طاری گشت و نصف اعضای او از حرکت باز ماند بعد از معالجات بسیار او را حرکت پیدا شد و دست همچنان از حرکت باز ماند و چون اول اشتهار این بیخ بود در دادن اندیشه کردند که مبادا موجب هلاکت شود صلاح دران دیدند که اول در دیگرے تجربه کنند بعورتے که قریب باد در سن بود دادند مفید نیفتاد و بنابران باد ندادند و اما در ریشها و در زخمها و قروح خبیثه و عفنه و وجع مفاصل و بادهای آتشک که مدتهاے مدید مزمن شده بود و هیچ تنقیه و تطلیه دران مفید نمی افتد بکم مرضے ازین امراض دادند که شفا نیافته باشند۔

فصل در تحقیق طبیعت او

چون از قول قدما در بارهٔ او نصے نیست تأمل تمام در تحقیق طبیعت او هست مجملاً چون نفع او در امراض سوداویه است و در طبیعت سودا برودت و یبوست است بنابر قاعده کلیه که شفاے مرض بضد است چنان ظاهر میشود که حار و رطب باشد و چون تاثیر او در حرارت ظهوری ندارد مینماید که در مرتبهٔ اول بلکه در اول مرتبهٔ اول باشد در حرارت دیگر چون فعل او ترقیق و تسییل و تذویب مواد است نه تغلیظ و انجاد و تجذیر و تصلیب باید که در طبیعت او حرارت باشد زیرا که طبیعت دواے معتدل از افعال مذکوره قاصر است و هرگاه معتدل نباشد ظاهر است که بارد نتواند بود و دلیل آنکه قلیل الحرارت است آن است که در تکثیر مقدار و تکرار استعمال او احداث حرارت زیاده نمینماید و اما آنکه این رطب است پس همین دلیل حرارت جاری است جهت آنکه افعال مذکوره که ترقیق و تسییل و تذویب است مقارن یبوست نمیتواند بود ولیکن جائز است که در وی یبوست قلیله باشد و بواسطهٔ مصاحبت آب بسیار یبوست او منکسر شود و برطوبت مائل گردد و میتواند بود که بواسطهٔ همین رطوبت مکتسبه دفع یبوست کند و این احتمال قوی است لهذا در حکم برطوبت او تامل تمام است بخلاف حرارت که با وجود انکسار بر برودت آب بالکلیه منطفی نمیشود و اما اینکه در و رطوبت فضلیه هست برودتے نیست و مراد از رطوبت فضلیه رطوبتی است که در مزاج او باشد مانع اجزاے تمام او نباشد و دلیل براین آن است که سوراخ سوراخ میشود و باندک زمانے متعفن میشود و چون این رطوبت فضلیه کسر حرارت او فی الجمله میکند بیخے که اندک کهنه شده باشد آنرا بهتر میدانند بواسطه آنکه تاثیر او اقوی میشود۔

فصل در بیان منافع او

همه کس نفع او را در قروح آتشک که بتنقیه و تطلیه و سائر تدابیر متعارفه مندفع نشود مشاهده کرده اند بعد از آنکه درین مرض کاهیده و زبون شده باشند بعد از خوردن این بیخ بصحت و قوت اول رجوع میکنند بلکه بسیار بهتر از اول سرخ و فربه و با صفا و تراوت میشوند و در تعقدات و گرهاے صلب سوداوی فائدهٔ عظیم دارد و بطریقیکه آفتاب برف و یخ را میگدازد این بیخ این ها را میگدازد و در داء الثعلب و داء الحیه نیز بسیار نافع است و اما نفع او بصعوبت پرهیز برابری آن نمی کند و متحمل است که در مالیخولیا و جنون و در بهاے گنده نیز نافع باشد اگرچه در نسخه طریق این بیخ نوشته اند اما بمشاهده نرسیده و در برص سیاه و بهق سیاه بسیار مفید است و در سرطان بواسطه آنکه مرض در کمال صعوبت است نادراً نافع مے باشد۔ حکایت عورتے را سرطان رحم بود در سن بیست سالگی تقریباً و بدین سبب عقیم بود و فرزند او نمی آمد و اگر حامله میشد زود اسقاط میکرد و او را بعد از تنقیهٔ بلیغ بیخ چینی دادند مرض او بالکلیه مرتفع شد و فرزندان متعدد آورد و بزرگ و کامل شدند چند کس را دیدم که سرطان رحم داشتند و حامل شدند و در وقت وضع بواسطهٔ آفت عضو و قوت دفع جنین وجع شدید طلق داشتند و مردند و بسیارے حامل نشدند و بحال ایشان اصلح مے بود اگر این بیخ را میدادند با یشان یقینیکه فائدهٔ عظیم مییافتند اما چون خواص تمامی این بیخ مردم را معلوم نبود بعمل نمی آوردند و در جرب بواسطهٔ آنکه مواد تحت جلد را بعرق دفع میکند نفع تمام دارد اما نفع او بمشقت پرهیز برابرے نمیکند و خالی از نفعے ظاهر نیست و در اورام صلبه سفید و سیاه و ورم بیضتین نفع تمام دارد و در مفاصل سوداوی را نافع است این است منافعی که ازین بیخ اکثر مشاهده این حقیر شده۔ تنبیه۔ در نفع او در ازالهٔ عادت افیون افیونی که بواسطهٔ تقلیل دم و روح مضرت عظیم بشارت آن میرسد و آنکه ترک نمیتواند کرد چنانچه در رسالهٔ افیونیه گفته ایم سبب آن است که روح و حرارت بدنی بواسطهٔ قلت دافی و قادر باقلال بدن نیست و از خوردن آن اجتماع حاصل میشود که به قوت تمام عود میکند و لایزال درین حال مبتلا باین وبال است و این بیخ چنانچه مذکور شد رقیق خون میکند و از خون رقیق روح بسیار متولد میشود پس ضعفے که از افیون حاصل میشود و برودت و یبوستے که او را هست بحرارت لطیفه و رطوبت ذاتیه و یا عرضیه او زائل میشود خاصه در زمان طویل و غالب آن است که تدبیر دیگر در ازالهٔ غائلهٔ عادت افیون حاجت نمیشود و خواجگی پسر خواجه شمس الدین محمد همدانی بعد از آنکه بیست سال افیون و برش و مانند اینها بافراط میخورد بیخ چینی خورد و از خوردن آن عادت او برطرف شد و بقوت و حال اول عود نمود و بسیارے نظیر او چنین کردند و کسانیکه بواسطهٔ تسکین اوجاع قدیمی افیونی شده بودند چون آن اوجاع را برطرف ساخت این عادت را نیز برطرف ساختند و چندان مشاهده شده که مشکل است حصر آن و بدانکه منافعے که در نسخها نوشته اند مطلقاً درست نیست و مطلقاً نیز باطل نیست و ما از براے هر یک از صواب و خطا وجهے و حکمے بیان میکنیم آورده اند که این بیخ در مرض استسقا مفید است و این گاهے میتواند بود که سبب استسقا اورام صلبهٔ سوداویهٔ کبدیه یا طحالیه باشد

چون آنرا در ازالۂ اینها اثرے تمام است در استسقا
نیز فی الجملہ اثری دارد و ورنیست کہ فائدہ کند و یا آنکہ
در ازالۂ رطوبات استسقائیہ بہ تعریق و ادرار نفعے
تمام دارد و این در سوء القینہ کہ از اورام مذکورہ باشد
نیز خالی از نفعے نیست اما اگر زقی عظیم بل طبلے بالحمی
باشد عجب است کہ تاثیرے بکند بلکہ احتمال ضرر
نیز دارد و اما در طبلے فائدۂ او معدوم و ضرر او معلوم
دو و قسم باقی بواسطۂ آنکہ مرض از رطوبت حاصل شدہ
و ترتیب این بیخ بسیار است نفعے معتد بہ ندارد
و ضرر قوی دارد جہت آنکہ آن قدر تعریق و ادرا
از کاو میکند باضعاف آن ترطیب میکند دیگر آوردہ اند
کہ در مالیخولیا نافع است و این حق است جہت آنکہ
خون را صافی و مشرق و نورانی میکند و کثافتہا و کدورتہا
کہ موجب اظلام روح میشود دور میسازد و اینہا مستلزم
رفع این علت است و ما بعد مالیخولیا از اقسام جنون
و مالیا و قطرب نیز ہمین حال دارد و آنچہ آوردہ اند
کہ جذام را مفید است جہت آن است کہ تصفیہ و
ترقیق خون میکند و ازالۂ تعقدات کہ لازمۂ این مرض
است مینماید و مواد تیرۂ کثیرا کہ مکدر لون است بہ
تعریق اخراج میکند کہ و ازالۂ یبوستے کہ لازم مرض
است مینماید مجملا بہمہ وجہ نفع تمام دارد درین امراض
و اما نفع او در لقوہ اگر موافق تجربہ واقع شود بسبب
آن است کہ مواد متشنجہ و مرخیہ را بہ تعریق اخراج میکند
اما فائدہ او در برص سیاہ ظاہر است و در برص سفید
جہت آنکہ خون صافی رقیق درین اوقات بسیار
حاصل و ظاہر میشود و ازالۂ رنگ و طبع غذاے عضو
مبروص میکند و مادۂ برص را نیز شیافیشا بہ تعریق در ایام
دراز بواسطۂ آنکہ ترقیق کردہ است اخراج می نماید
و اما فائدۂ او در قولنج بواسطۂ ترقیق و تحلیل مادہ
محدث قولنج است بباید دانست کہ مراد مردم از
لفظ قولنج تشنج امتلائی عضلات و اعصاب و رباطات
است و در دیگہ از انصباب مواد درین اعضا حادث
میشود و نفع این بیخ در اینہا حاجت بہ بیان ندارد

و اما قولنج کہ متعارف اطبا است و آن وجع امعا است
کہ بواسطۂ عسر خروج ما یخرج بالطبع است نفع این
در ازالۂ تمکن در زمان او ہست و اگرنہ بآنکہ معلوم ما
نیست کہ حل قولنج صعب کند بمشقت پرہیز او نمی ارزد
و اما فائدۂ او در وجع الورک کہ آنرا بترکی کھنگو گویند آن
است کہ رطوبت غلیظ کہ متشرب شدہ در جرم عضو
بواسطۂ لطافت بخار لطیف میشود و در مدت مدید
بعرق و بخار دفع میشود و بہ تخصیص کہ مادہ و سبب
آن منقطع میشود بواسطۂ انقطاع تخمہ و ہمین دلیل
نفع او در عرق النسا ظاہر است و اما در مرض [illegible]
بواسطۂ تحلیل مادہ بہ تبخیر و تلیین و توسیع مسام جلد
و تصفیۂ دم از کدورات و شوائب مغلظ و محترقہ
و ہمچنین در امراض مقعدہ و بواسیر جہت آنکہ حدوث
اینہا از مواد غلیظۂ سوداویہ میشود و این دوا در دفع
سودا اثر عظیم دارد و اما نفع او در تب ربع بواسطۂ
تلطیف مادہ و اصلاح دم و ازالۂ کیفیت سوداوی
از اخلاط و اعضا است و اما نفع او در مفاصل از آنچہ
در وجع الورک گفتہ شدہ ظاہر میشود بآنکہ مادۂ
این در صعوبت و غلظت کمتر است از آن و اما
نفع آن در داء الفیل و دوالی ہم بواسطۂ تصفیۂ
دم و زوال سوداویت و غلظت مواد است این است
سبب نفع او درین مرضہاے مذکورہ ؛ فصل ؛
معلوم است کہ در امراض کثیرۂ صعبۂ مزمنہ نفع و
قوت تاثیر بحیثیتے کہ دارد کہ بعد از آنکہ در امراض مذکورہ
از سائر معالجات مایوس گشتہ باشند در استعمال
این بیخ نجاح و نجات تمام و فلاح و خلاصے
ما لا کلام حاصل میشود و ازین است کہ گفتہ اند
کہ پرورش او از آب حیات است بہ تخصیص کہ روایت
کردہ اند کہ از حوالی ظلمات میآرند خواہ این ظن
صواب باشد و خواہ خطا و سبب نفع کلی و دوا دیدن
از چند وجہ است و محتمل است کہ از تمام وجود
باشد و محتمل است کہ وجوہ غیر معلومہ زیادہ از
معلومہ باشد و لا یحیطون بشیء من علمہ الا بما شاء

وجہ اول آن است کہ بخار این دوا بعد از طبخ و نضج کامل
و تلطیف حرارت طبخ آب را و تمریخ این دوا ہم در
ظاہر بدن و ہم در باطن او تاثیر میکند اما در ظاہر ظاہر
است و اما در باطن جہت نفوذ او در باطن از رہگذر
استنشاق و تنفس پس از ان اثر کلے بدماغ و انف
و مجرائی میان انف و فم و حلق و قصبۂ ریہ و دل
میرسد و خود بخار کہ از مسام باندرون رفتہ بواسطۂ
سرعت غوص بہ بسیارے از مواضع بدن میرسد
پس چنین ظاہر شد کہ ہیچ موضع نیست از بدن کہ این بخار
دران تاثیر بسیار ندارد و وجہ ثانی از تاثیر این دوا
خوردن آب گرم او است کہ بالخاصیت و بالطبع
منجذب میشود و در عروق زیاد از آنکہ آب فقط منجذب
شود و این معنی بر شارب این دوا ظاہر است زیراکہ
از خوردن آب او اصلا ثقلے نمی یابد و سبب این
سرعت انجذاب آن است کہ این آب بحرارت طبخ
در غایت لطافت شدہ بجہت آنکہ سر آنرا بستہ اند و بخار
آن چون راہ بیرون ندارد بسر دیگ میرسد و مستحیل
بآب میشود و بار در دیگ میریزد و علی ہذا آب او در
لطافت بمرتبۂ اعلی رسیدہ و این چنین آب چون در معدہ
رسد زود در عروق نفوذ کند و بجگر و سائر اجزای بدن
رسد خاصہ کہ حرارت طبخ ہنوز با او ست و این موجب
سرعت نفوذ او است و چون خود در کمال رقت و لطافت
است چون اخلاطے کہ ممازج و مصاحب او بند لطیف
میشوند و رقت ایشان زیادہ از قدر طبعی میشود و معلوم
است کہ ہمچنانکہ باعضا مدد غذا میرسد کہ اگر منقطع شود
آن عضو ضعیف و فانی میشود و ہمچنین مواد امراض با
وجود آنکہ صلابت زیادہ از قدر متعارف داشتہ باشند
اغتذا بمواد مناسبہ میکنند و ہر گاہ کہ مواد بدنی این
حال پیدا کرد مرضے کہ از ان نشو و نما داشتہ باشند
در کمال لین و رخاوت و ضعف خواہد بود و ہر گاہ
کہ این حال یوما فیوما بر دوار د شود بسیارے نمیگذرد کہ از ان
مرض اصلا اثرے نمیماند وجہ ثالث آن است کہ بدن
متکیف بکیفیات متحمل میشود و این کیفیت میماند در بدن

بواسطهٔ تواتر ورود آن و عدم انفعال بآب و غیر آن و عدم
تبدیل ثبات و مسامات بدن اکثر اوقات منفتح است
و این موجب وصول کیفیت دوا است باعماق بدن
و در تحت جلد نخود البته میرسد و از انجا شیئاً فشیئاً باقاصی
بدن بواسطهٔ آنکه حرارت در و تاثیر بسیار کرده و اخلاط
حادهٔ حاره مصاحب او است تحلیل تمام نیست
و در وسخ نیز و بسیاری از ابخره نیز در منافذ جا به
است و این مستلزم آن است که تحلیل قوی حاصل
شود خاصةً در جلد و مادون او و آنچه دور است از
مسام بواسطهٔ آنکه اثر مانی المسام باو میرسد آن نیز
تحلیل میابد وجه رابع آنست که ترک ملح مصلب مخفف
میکند و در اعضا بواسطهٔ آن لین و رطوبت حادث
میشود و از نمک اعضا صلب میشود و نفوذ دوا در وی عسر
میشود و قوام رطوبت را نیز غلیظ میکند و منجمد میسازد و
برای این معنی در مولود آب نمک بر اعضای او میپاشند
تا صلب شود و از مسامات ثیاب صلبه هوای بارده
متنفر نشود وجه خامس قریب بانچه سابق مذکور شد
آن است که چون آنرا در آب بجوشانند و طبخ او را می
خورند در عروق دقیقهٔ ضیقه نفوذ میکند و بمواضعی که
محل صلابت و غلظت است میرسد خواه بواسطهٔ
طول استعمال که او در همه جا میرسد و خواه بواسطهٔ آنکه
لبست باذن خالقها توجیه امور نافعه بمواضع لائقه
میکند و شیئاً فشیئاً تذویب مواد صلبه مینماید بحرارت
لطیفهٔ ذاتیه مکتسبه از حرارت طبخ و آنچه تلطیف میکند اگر
به تبخیر میکند اخراج آن از مسامات بخاری میکند و اگر
بطریق تسییل میکند با مائیهٔ طبخ بطریق عروق و ترشح
از مجاری بول مندفع میشود و میتواند بود که بهر سه طریق
دفع کند وجه سادس ترک اطعمهٔ غلیظه ردیه است و
استعمال صالحة الکیموس پس ازین ماده مدد این
امراض منقطع یا کم میشود و طبیعت بران مستولی میگردد
و دفع میکند وجه سابع آن است که تقلیل غذا خواه
اختیاری و خواه اضطراری جهت آنکه طعام بی نمک
موجب عدم توجه تام طبع است بآن و تقلیل غذا موجب
تقلیل مواد میشود و تقلیل مواد موجب استیلای
طبع بر دفع مرض وجه ثامن طول زمان است جهت
آنکه مؤثر هرچند ضعیف باشد در مدت طویل اثر قوت
او قوی میشود و قریب باین معنی در اثنای وجوه مذکوره
گذشت وجه تاسع آن است که بواسطهٔ آن عدم تنفس
از هوای بارد سخونتی در ارواح قلبیه و از انجا در تمام
اعضا و ارواح حاصل میشود و موجب تحلیل قوی میشود
وجه عاشر آن است که طبیعت درین اوقات که
غذا کمتر میابد رو می آرد باصلاح مادهٔ مرض و صرف
میکند آنرا در مصالح خود وجه حادی عشر آنکه بعضی از
مقدمات که از مطاوی ما سبق معلوم شده آن
است که اگر شخصی چند روز متعاقب غدهٔ از غدها
هرچند که صلب و قوی باشد در آب گرم فقط
بگذارد و بسیار زمان نگذارد که آن غده بگذارد
پس اگر بمدت چهل روز این آب جاری نجیب را
استعمال کند البته از باطن بموضع ورم میرسد
جهت آنکه آب مشروب باقاصی اعضا میرسد
و یا خود بهمه مجاری میرود بدلیل آنکه بول کسیکه در پا
حنا بسته باشد سرخ میباشد و هرگاه هر روز بآن
موضع میرسد تحلیل بسیار و اثری قوی خواهد کرد و یوماً
فیوماً مادهٔ مرض کم خواهد شد و هرگاه که کم میشود تحلیل
و اسهال میشود جهت آنکه محلل یوماً فیوماً اقوی
میشود زیرا که اثر او و کیفیت او تمام زائل نشده
و اثر دوا روز دیگر باو میرسد همچنین متحلل نیز
یوماً فیوماً کم میشود و هرگاه که فاعل قوی میشود و
منفعل ضعیف فعل باکمل وجوه وقوع یابد و اما در
قروح و نواصیر که بواسطهٔ رداءت غذا آن قرحه
ناصور میشود و هرگاه آن ردائت برطرف شود و غذای
صالحی که کاسر کیفیت ردائت آن باشد یا
به تحلیل رود بواسطهٔ قوت محلله و یا منتشر شود و طول
ملاقات او بدن را برطرف شود بلکه مجموع این امور
و امثال آنها واقع شود و برطرف شدن اینها
بسیار صعب نباشد و اما در سائر
امراض مذکوره سبب و علت آنها مذکور میشود

فصل در شرائط خوردن بیخ

اما شرط منقسم است بدو قسم یکی آنکه متعلق است
بنفس این دوا دوم آنکه متعلق است باستعمال او
اما اول و در آن چندان شرط است اول آنکه سرخ
باشد و سفید او با آنکه غالب سنگین تر میباشد و دلالت
بر غلبهٔ فجاجت و قلت نضج و حرارت میکند و همچنین
بیخ طبیخ او نیز سرخ است دوم آنکه سنگین باشد
جهت آنکه سبک او کهنه و بوسیده و کم قوت است بنابر آنکه
سبک او بواسطهٔ غلبه اجزای هوائیه خفت پیدا میکند
و اجزای هوائیه متخلخل المزاج است و تخلخل موجب
تاثیر هوای خارج در باطن و تحلیل قوی او سوم
آنکه گره باشد و سطح ظاهر او مستوی باشد چه آنچه
برخلاف این باشد یا آن است که در زمین کم
رطوبت نمایافته است و بیخ و غالب شده و معلوم است
که این چنین و جذب غذای خود نتوانست کردن
و ناقص و کم قوت مانده و یا آن است که هنوز استکمالی
نیافته که بیرون آورده اند در رطوبات غیر ممازجه
او مفارقت نموده اند و خشکیده مانده و ضعف
و نقصان این در دفع علت ظاهر است چهارم
آنکه متوسط باشد در کوچکی و بزرگی و اگر چنین نباشد
افراط در بزرگی چندان مذموم نیست ما دامیکه
جمیع صفات حمیده باو باشد اما خورد با وجود آنکه در
اکثر حالات اثقل میباشد بواسطهٔ نقصان نمو و تربیت
و کمال نیافته پنجم آنکه در وی طعمی غالب نباشد زیرا که
طعم غالب دلیل است که جسم دیگر و طعم در و نفوذ کرده
و احداث طعم نموده و چون در اصل خالی از طعام بعد ذات
مائل است هرچه نه چنین باشد متغیری برو
مستولی شده خواهد بود و آن چنانکه متغیر طعم است
مبدل مزاج است ششم آنکه رائحه باو نباشد
بهمین دلیل مذکور هفتم آنکه رنگ ظاهر او مخالف
باطن نباشد بلکه آنکه سرخ تر و ما سوای این دلیل آن
است که رنگ از خارج استفاده نموده باشد هشتم آنکه

چهار دانگ آن قسم سنگین و دو دانگ سبک تر باشد دلیل این در مقاله مذکور است نهم آنکه مستوی الاجزا باشد در صفات مذکوره و آن لون و صلابت و لین است دهم آنکه در آوردن او را از مغیرات و مفسدات نگاه دارند مثل آب دریا و نم و باران و گرمی آفتاب و آتش و مجاورت چیزهاے که مغیر و مفسد مزاج است مثل کافور و فرفیون و جند بیدستر و مشک و امثال این ها و این شرط عام است در اکثر دوا یازدهم آنکه درست باشد و نا کوفته جهت آنکه قوت او زود به تحلیل میرود و خوب و بد او متمیز نمی شود و همچنین شرطها که در جمیع و حراست حقاقیر آورده شده درینجا نیز ملحوظ دارد قسم دوم از شروط آن است که متعلق باستعمال باشد و دران نیز چند شرط است اول آنکه این بیخ چنانکه مذکور شد بعضے سبک باشد و بعضے سنگین و آنرا بکاردے پاره پاره کنند بتنگی بکاغذے دانه کے ازان گنده تر نه اصلا چنان نباید کرد که مرتبهٔ اول در جوشانیدن طبخ استفراغ تمام قوت او نموده باشد و آنقدر قوت دران نمانده باشد که در مرتبهٔ ثانیه که مطبوخ شود میان او و بید کهنه فرقے نباشد بلکه فرق باشد که در چوب بید کهنه فی الجمله قوتے هست و در مثل این نے دگاه است که می کوبند او را و بقدر جو و نخود و باقلا خورد مے کنند و این بد نیست مادام که مانند آرد و ریزه نشود و اگر بشود آنرا بدل کنند بوزن آن بیخے که بطریق مذکور باشد بسبب آنکه انچه مانند آرد شده در دو چند مضرت است یکے آنکه در دو قوتے نماند براے طبخهٔ ثانیه و دیگر آنکه بعضے از اجزاے او بآب مشروب داخل میشود و دران نیز چند مضرت است یکے آنکه کم میشود براے طبخهٔ ثانیه دوم آنکه قوت او در طبخهٔ اولی زیاده از قدر مطلوب مے شود و هم چنانکه تفریط خوب نیست افراط نیز مضر است سوم آنکه آب را غلیظ و در منافذ و مسالک دقیقه نفوذ بروجه مطلوب نے کند چهارم آنکه او نیز در بعضے مجارے مے ماند و احتمال تسدید دارد

و دیگر آنکه چون در مقدار کمتر از باقی اجزا است تاثیر و انفعال او از حرارت طبخ و غیر آن متشابه نخواهد بود و در تاثیر با دیگر اجزا متساوی نخواهد بود شرط دیگر از قسم دوم وزن معین است بدستور مذکور که به تجربه بصحت رسیده که مادون آن غیر موثر و مافوق آن مضر است سوم آنکه طبخ بآب که اگر سفوف سازند و یا معجون کنند و یا غیر آن و یا آنکه بدستوریکه بعد ازین می آید ترتیب یافته باشد خاصیت مطلوبه ازو بفعل نمی آید و تعین آب در میان مایعات بواسطهٔ آن است که قابل همه قوتها است و منافات با هیچ قوتے ندارد و مالوف همه طبائع است چهارم تعین وزن آب جهت آنکه زیاده بران موجب ضعف یا بطلان قوت او میشود و کمتر ازان موجب غلظ قوام و تاثیر آن زیاده از حد مطلوب و تجربه درین امور شاهد عدل حکم و صدق است پنجم پوشیدن او در وقت جوشیدن تا ابخره که حاصل قوت او است بیرون نرود و نقصان قوت او لازم نیاید ششم آن که جوشیدن تا حد معین و آن کمتر از ثلث است که استیفای استخراج قوت او چنانچه مطلوب است بشود هفتم آنکه بخار او در وقت سر دیگ داشتن و دیگ را زیر لحاف بردن میباید که در رگ و گلوے او بر آید هشتم آنکه آن بخار که بعبث بیرون آید ضائع نشود و هم براے مصلحتے صرف شود و آن این است که بخارے که بسیارے از قوت دوا با او است بعضے در بیرون بدن تفتیح مسام کند و رطوباتیکه بواسطهٔ حرارت بخار ذوبان و سیلان پیدا کرده از مسام بیرون آید و همچنین بدماغ او قمر و تنفس و استنشاق دیر شدن سر و روے اثر کلی میکند رطوبات غلیظه که در دماغ است که میگدازد و در سینه و شش و آلات تنفس اثر عظیم میکند حاصل آنکه آن بخار در ظاهر و باطن بدن تاثیر قوے می کند و رطوبات را تحلیل میبرد اما تاثیر او در اعالی بدن

زیاده است از آنکه در اسافل جهت آنکه بالطبع صعود بخار بجانب بالا است و در تنفس نیز بالاے بدن متاثر میشود نهم آنکه ازان آب مقدار اینکه بخار او بیرون آمده باشد و حرارت او هنوز فاتر نشده باشد یک پیاله و نیم بیاشامد بعد از تصفیه تا این آب بحرارت بالفعل و بالقوه انچه بخار در جوف علیا مانده کم کرده باشند این در جوف اسفل اضعافه مضاعفه آن بکنند و در عروق ماساریقا نیز نفوذ کرده تفتیح آنها کنند و در جگر همچنین و از انجا از مجراے جوف باعضا رساند و انچه مذکور شد از منافع و فوائد بفعل آید دهم آن که بقیهٔ آن آب را دو نصف کنند نصف صباح تا پیشین و نصف پیشین تا شب جرعه جرعه بجاے آب بیاشامند یازدهم آنکه ازین آب قدرے در دیگ طعام و در شربتها بلکه در ابریق آب طهارت کنند تا از همه جهتے در بدن اثرے ازین آب حادث شود دوازدهم آنکه استعمال اطعمه ماکولات او بے نمک باشد جهت آنکه در نمک تصلیب اعضا و تجفیف رطوبات است و این معنی منافی افعال این بیخ است چنانچه مذکور شد سیزدهم آنکه آن است که از خوردن ترشیها و لبنیات و همه طعامها بغیر از چیزے چند که مجبور است احتراز کنند و بسبب آن حاجت بتفصیل ندارد چهاردهم آنکه احتراز کنند از مباشرت مطلقاً و سبب آن نیز معلوم است پانزدهم از اعراض نفسانی مثل غم و هم و غضب محترز باشند و امریکه مفضے بیکی ازینها باشد مثل اغضب در بعض احوال و وجه آن بر خبیر تعقیب مخفے و مستور نیست شانزدهم از حرکات عنیفه مجملاً و از جمیع چیزهائی که حافظ صحت را می باید مرعی دارد شارب این دوا نیز میباید که آنها را مرعی دارد هفدهم خشک کردن بیخ جوشانیده است و آن چنان است که در سایه خشک کنند و رطوبت او را بالکلیه نشف کنند تا از تعفین محفوظ باشد و اگر زمستان یا هواے نمناک باشد بآفتاب یا حرارت آتش ملایم خشک کنند و در کیسهٔ بارد کاغذے کنند و بران بنویسند که

بیخ روز فلان تا بیست وز در روز بیست و یکم از سر
گیرد اول بیخ جوشانیده روز اول و روز چهلم بیخ جوشانیده
روز بستم هیزدهم این بیخهای دو بار جوشانیده را بدستور
مذکور خشک سازند و حاجت آن نیست که مفرد باشد
بلکه همه را یکجا باهم میتوانند کرد اما در خشک کردن مبالغه
باید کرد نوزدهم آن است که ازین بیخ جدا حلوا سے
بپزند یا داخل زفت نموده بر سر اقرع نهند یا خشک
کرده بر جراحت افشانند بستم آنکه وقت خوردن و عرق
کردن تغیر جامه نکنند و بحمام نروند جهت آنکه در بخار سے
که در بیرون بدن تاثیر کرده قوتے از دو در بدن و جامه
میماند از دوام ملاقات تاثیر عظیم حاصل میشود و اگر این
شسته شود اثر آن باطل میگردد و در طوبات بدنی
را بواسطهٔ طول تاثیر قوت و حرارت عزیز سے
تاثیر سے هست که کمتر از تاثیر قوت دوا نیست
و ازین است که تا بحدے مبالغه نموده اند که دست
وروی را با آب خالص نشویند بیست و یکم آنکه بدن را
از هوای سرد نگهدارند خاصهٔ در زمانیکه مسام بدن
بواسطهٔ تعرق منفتح شده باشد که درین هنگام برودت
هوا در اقاصی بدن نفوذ کند و آن تحلیل و تلیین که
مطلوب است بفعل آید بفعل نمی آید دیگر سفرهای
کلیه رو به ترکیب مینماید و اصح باشد که تغیر بدن در حرارت
و برودت موجب وهن ترکیب بدن میشود و تخلل و
تکاثف متعاقب بے تدریج خلل عظیم میرساند قیاس ازگرم
کردن بشب و در آب سرد انداختن باید کرد که بعد از آن
که این را مکرر کنند باندک سعی منفسخ میشود با وجود صلابت
قوی که او راهست پس واجب است که بعد از تعرق تو
تمام کنند تا بدن بحالت اصلی عود نماید بعد از آن اگر
زود اندک نمایند رواست بیست و دوم آنکه نگذارند
که آب یخ که مدار شرب و شربت بران است
سخت سرد شود که موجب حدوث تو لنجے یا وجعی قوی
در اندرون شود بیست سوم از اموریکه محدث مرض باشد
خاصهٔ مرضیکه منافی باشد خاصهٔ تنهائیکه بحسب ضرورت
معالجه او اور اقدام باید داشت استعمال چیزے چند باید کرد

که موافق صحت و غرض مطلوب باشد و رفع اینچنین عوارض نماید کنند

فصل در بیان تفاوت امزجه در خوردن این دوا

مخفی نماند که مزاجیکه برودت و یبوست برو غالب است
خاصهٔ که در آخر شباب و اول کهولت باشد انتفاع
او ازین دوا اتم و ابلغ است و اطفال بواسطهٔ
غلبهٔ رطوبت اصلیه و مشایخ بواسطهٔ رطوبات فضلیه
ازین دوا کمتر منتفع میشوند مگر مزاج اصلی ایشان
بواسطهٔ مرض تغیر یافته باشد که این هنگام متحمل است
که بسیار با ایشان برسد خاصه کسانیکه در آخر سن صبا
در اول شباب باشند و بواسطهٔ امراض سوداویه قریب
بدق شیخوخه حاصل کرده که ایشان میتوانند بود که بسیار
منتفع شوند و اما مشائخ با آنکه رطوبت فضلیهٔ ایشان
بواسطهٔ عارضے برطرف شود و دق شیخوخهٔ ایشان
برطرف گردد و به صلاح آمدن ایشان بواسطهٔ انحطاط
قوی دور است و چند کس را دیدم از پیران که بواسطهٔ
خوردن این دوا اول نوبت حبس بول شد
بواسطهٔ آنکه رطوباتیکه منجذب در عرق ایشان باعضای
ایشان مے شود بواسطهٔ ضعف و قوت تام
بعروق مندفع نمیشود و بجانب گرده و مثانه می آید
و چون در طی مسافت طویل مختلط با اخلاط غلیظه میشود
و بواسطهٔ کثرت و غلظت قوت ایشان از دفع آن
عاجز باشد حبس بول میشود و بعد از تحمل بسیار
خطرهای شدید مشاهده ۰ اما تقطیر البول بواسطهٔ
ضعف ماسکه پیدا میشد و بهیچ وجه مندفع نمی شد
و بعد ازین بسیارے نمی گذشت که از هم مے
گذشت و ایشان را از چیزهاے که بے اختیار
اتفاق افتاده وزیدن باد شمال بود و با وجود آنکه
در میان تابستان بود که او دخل کلی در حبس ایشان
بود و می پندارم که اگر بجانب مثانه عود نمیکرد در
اعضا میماند و موجب استسقا میشد و اما امزجهٔ باردهٔ
رطبه که بلغم و مائیت در و غالب باشد این دوا
را ورخوردبسیار است جهت آنکه حرارت ضعیفه

او وران مزاج تاثیرے ندارد و رطوبت او ضرر بسیار
میرساند و اما در مزاج صفراوی نفع فی الجمله دارد و جه
اصلاح آن مزاج میکند و حرارت او را مشتعل نمیسازد
بلکه سورت و حدت او را میکنند و در او اعتدالے و قوتے
احداث میکنند و اما در دموی مزاج نیز خالی از ضرر نیست
اگر گویند حفظ صحت بمثل است و چنانچه گذشت غالب
در طبع او حرارت و رطوبت است پس باید که دموی
مزاجان صحیح را این دوا بسیار مفید باشد گوئیم که این
دوا بواسطهٔ دوائیت مشابه طبیعت دم بلکه طبیعت
سائر اعضا نمیشود بلکه احداث کیفیتے میکند و رائے
انچه بدن راست پس دم را از حرارت و رطوبتے
که موجب اعتدال او ست بیرون می آورد و بدرجهٔ بالا
تر از ان میرساند که مرتبهٔ افراط است و برین قیاس
باقی اخلاط و سائر اجزای بدن پس مشابه کیفیت بدن
نخواهد شد بلکه غالب بر کیفیتے بدنی و خلطی خواهد بود
و در طی این کلام حکم برانکه موافق دموی مزاج نیست
ظاهر شد اما اختیار اوقات فصول در شرب
این دوا بدانکه بهترین اوقات شرب این دوا وسط
بهار است و اوائل خریف بطرفین صیف که تتمیم
آن در اول ربیع و اول خریف شود و بدترین اوقات
آن است که برودت هوا تکثف مسام نماید و ظاهر
قیاس عقل مقتضی آن است که اسنان و امزجه و فصول
و بلدان متساوی الاقدام باشند در استعمال دوا لیکن
بنظر تحقیق چنان ظاهر میشود که اسنان متساوی
باشند چنانچه گذشت و فصول و بلدان برابر باشند ۰

فصل در مقدمات خوردن آن

جمهور برانند که قبل از استعمال آن اسهال اخلاط
فاسده بلکه اسهال خلطے که سبب مرض است بکنند تا انچه
بماند اندک باشد و این بیخ در اصلاح و دفع آن
قوی باشد و بر طبیب لبیب تعیین منضج و مسهل و تلیین
در خور هر مرض و مزاج و اسنان است و اما طریقه
آن علی سبیل التمثیل بیاوریم که اگر آن بیخ را
معمول دارند شفا و صحت مقارن افتد از انجمله گاه جهت

قروح و نواصیر که از آبلهٔ فرنگ پیدا شده باشد و هند
منضجات آن مرکب از پوست هلیلهٔ زرد هلیلهٔ سیاه
گاؤزبان بادرنجبویه انجیر آلوے بخارا ئے مویز
منقے بنفشه عناب اصل السوس تخم کاسنی بیخ کاسنی
تخم خیارین گلقند آفتابی ترنجبین و مسهلاتی که در مطبوخ
داخل میشود تربد و افتیمون و بسفائج و مانند اینها
زود تر داخل کنند تا هرچه یوماً فیوماً نضج یابد اینها اخراج
کنند و کمتر نمایند تا هم نضج قلیل باقی اسهل باشد
و هم دفع آن آسان تر و ادخال اهلیلجین در اول
مرتبه جهت آن است تا فائده آن بیشتر بظهور رسد
زیرا که عمده اند در تصفیهٔ دم و تقویت اعضاے
غذا که بواسطهٔ ارخاے ادویهٔ منضجه سست شده باشند
و بواسطهٔ انصباب مواد فاسده در احشا ضعف یافته
تلافی کنند و دیگر مقاصد که تبیین آنها مستلزم تطویل
کلام باشد و این ادویه را تا روز چهارم معمول دارند
و در نسخ مضاعف با اینها سنائکی پنج مثقال تا هفت
مثقال داخل کنند و چون رافع اکثر مضار سنا
مکی گل سرخ است و فی الجمله اسهالے بر سبیل عصر
میکند سه مثقال داخل کنند و کسی را ندیده ام که استعمال
سنائکی بی گل کرده باشد و اگر طبیعت لین چندان پیدا
نکنند گاه باشد که روز ششم و هفتم نیز داخل کنند جهت
اصلاح جگر گاهے از نیم مثقال تا دو مثقال ریوند
چینی در جلاب اگر بدهند نفع کلی دهد و روز ششم
یا هفتم یا هشتم علیٰ سبیل الاحتیاج جلاب
ضعیف مشتمل بر بعضے از ادویهٔ منضجه بدهند
و اگر حاجت باشد استراحت فرمایند و روز
آخر از ایارج فیقرا و غاریقون و ریوند چینی و تربد
سفید از هر یک نیم درم شحم الحنظل نیم دانگ محموده
یک دانگ و نیم شحم مغسول یک درم مصطگی و مقل و کثیرا
و تمک هندی از هر یک دو نخود بدهند و ده مثقال شراب
بنفشه وقت سحر بدهند و بعضے از اطبا مثل صاحب
معالجات بقراطیه در جمیع میان صبر و غاریقون
امتناع مے نمایند بنابرین اگر احتیاط

غاریقون داخل نکنند بواسطهٔ آنکه در ایارج فیقرا
صبر هست و بعوض آن مجرا رمنی بوزن داخل
کنند میشاید

فصل در ترتیب خوردن بیخ چینی

میباید که بستانند از و صد و پنجاه مثقال زرگری آن
شش دانگ است و صد و هشتاد مثقال عطارے
تبریزی ابریشمی که هر مثقالے از ان پنج دانگ
باشد آنرا به بیست و یک حصه کنند و هر روز حصهٔ را
مثل باقلا و کوچکتر خورد کنند و در یک من و نیم
آب بوزن تبریز بجوشانند تا بنصف آید و در بعضے
نسخ آمده در دو من آب بجوشانند تا به سه چهار
یک آید و بعد از انکه بخته شود بر بالاے دیگ ستاده
سر دیگ را بردارد تا بخار بر روے وگاه وے او بر آید
یا آنکه همچنانکه در دیگ است بیش خود نهد و لحاف
بر سر کشند و سر دیگ را محاوے روی و سر خود
بگشاید تا عرق تمام بکند و گاه گاه دهن واکند
و نفس بکشد هم از دهن و هم از بینی که بخار خوب
باندرون برسد و بعد از ان صاف کرده دو پیاله
از ان بخورد و بعضے گفته اند که یک پیاله و نیم
بیاشامد و تتمهٔ آنرا در آن شبانروز بخورد و آب
دیگر نخورد و دوست وروے خود را هم بدان آب
بشوید و در وقت قسمت کردن میباید که دو دانگ
سنگین و دو دانگ سبک باشد هر روزے مقدار
هفت و نیم مثقال که دو دانگ میشود تخمیناً و تخمیناً
جهت آن گفتیم که فی الحقیقت از دو دانگ
کمتر میشود و بعد از ان در دیگ سفالین پاک شسته
کنند و آب بوزن مذکور در ریزند و دیگ دیگر بر بالاے او
نهند سرنگون و اطراف آنرا بخمیر بگیرند بعد از ان بر سر آتش
نهند و بجوشانند و میباید که از هیچ طرف محل تنفس
نداشته باشد که بخار بیرون رود
و همچنان سر بسته سرشیب لحاف برند و سرش
بگشایند و نوعے کنند که بخار بر سر در برسد
و همین بیخ که یکبار جوشانیده بار دیگر بجوشانند

بهمین طریق تا چهل و دو روز تمام شود و پرهیز نمایند از
لبنیات و حموضات و بقول و سبزیها و میوه ها و نمک
و آب و غیر از نانے بے نمک و برنج و مرغ بے نمک
نخورند و از هوا اجتناب نمایند و شربت قند یا
نبات بخورند و در طعام دارچینی بخورند و گوشت بره
کباب هم میتوان خورد و در نمدست اصلا مباشرت
نمیباید کرد و تبدیل لباس و غصه و غم نمایند و بحمام
نباید رفت و آخر روز چهل و دوم بحمام روند و در
نسخهٔ اصل مذکور است بهر مرض که خورند الله سبحانه
تعالیٰ شفا می بخشند و تفصیل مذکور سابق واقع است
و در بعضے نسخ آمده که بیست و یک روز هر روز
هشت مثقال بجوشانند چنانچه صد و شصت مثقال
باشد و این چون مشتمل بر مقدار اکثر بواسطهٔ احتیاط
اشهر است و کسانیکه سه صد مثقال استعمال مینمایند
اگرچه مشتمل بر احتیاط است امّا مستلزم افراط است

فصل در استعمال این بیخ

بغیر طریق مذکور معلوم باشد که بعضے چوب چینی
دو پاره جوشانیده را خشک میکنند و میکوبند و داخل
حلواے آرد و روغن میکنند و میخورند امّا عجب است
که بعد از دو باره طبخ و تخفیف ورا و قوتے مانده باشد
و اگر بخورند و آرد و روغن فقط بخورند و این چنین
چیزے دران نکنند و بعوض آن دارچینی کنند اولے
خواهد بود و احلوا بقند سازند و اگر حلوا آرد برنج
سازند بهتر است چراکه غلظت و تسدید آن
کمتر است و اگر با قند و یا عسل ترکیب کنند و مانند
معجون و شربت بکار دارند نسبتے دارد و بسیار
مردم باشند که فوائد این دوا ایشان حاصل شود
اما تاب مشقت و پرهیز ندارند و از ندار این وزن
مذکور را کوفته بخته سفوف میکنند و شنیدیم و ندیدیم
که یکی را انتفاع حاصل شده باشد اما اگر بگویند
و بحسب مصاعت هر مرض با بعض ادویه ترکیب
ساخته بقند مقوم و عسل معجون سازند و هر روز قدرے
بخورند و غذا و پرهیز مقرر معمول دارند اگر تمام منافع

آنرا نمایند بعضے ازانها لامحاله حاصل شود انشاء الله تعالی
تمت الرسالة - وآما آنچه حکیم ہاشم طہرانی در رسالهٔ
خود طریق استعمال آنرا نوشته این است که ملاحظه
نمایند قبل از شروع اگر بدن محتاج بفصد و تنقیه باشد
فصد و تنقیه نیز ضرور است بدانکه هرگاه خون فاسد
بازاید در بدن بسیار و از صلابات آن ظاهر باشد بقدر
فساد و زیادتی بینه و قوت حال مریض اولا آن خون
را دفع باید نمود و اگر خون بسیار غلیظ و کثیف باشد و از
فصد رقیق آن دفع گردد و بقیه غلیظ تر شود بعد از چند روز
از خوردن این دوا یا در اثنای منضج که قوام خون
باعتدال مائل گردد فصد نمایند زیرا که قطع نظر از قیاس
دلیل مکرر تجربه شده که با وجود فساد و زیادتی خون
این دوا نفع نکرده بلکه ضرر کلی ازو ناشی شده و گاه
باشد که با وجود فصد در اثنای چوب چینی بفصد دیگر
محتاج شوند با وجود احتیاج تامل نه نموده به فصد
مبادرت نمایند و همچنین است حال تنقیه و
بقول بعضے که می گویند در اثنای این دوا فصد
و تنقیه مناسب نیست اعتماد ننمایند و چون مادهٔ
مرض آتشک از سوداویت و کثافت خالی نیست
بهتر آن است که در اواخر این مرض یا در اثنای
منضج یا چوب چینی که قوام خون را اعتدالے حاصل
می شود فصد نمایند و در امراض سوداویه و مزمنه
رگ را کشاده بزنند و لحظه بلحظه دهن رگ را بانگشت
بگیرند تا طبیعت خون غلیظ فاسد را بموضع فصد نزدیک
سازد چه اهتمام طبیعت در دفع مواد فاسده و حفظ صالح
بسیار است و این معنی موجب عدم عروض ضعف
و غشی نیز هست لهذا اکثر اوقات اطبا بنا برین
منافع برین نهج و دستور امر بفصد می نمایند خصوص
در حالتے که گمان ضعف و غشی باشد و تمامے مراتب
مذکوره از ضرورت فصد و فصد قبل از منضج و چوب
چینی در آتشک و سائر امراض مقدار کم نمودن
خون منوط برای و حدس طبیب است که از نبض و نشره
و قاروره و سائر علامات استنباط و حکم مینماید و از

ملاحظهٔ قاروره بهتر ظاهر میشود و همچنین هرگاه اخلاط
فاسده در بدن بسیار باشد اخراج خلطے که سبب آن
مرض باشد لازم و ضرور است تا بسبب تنقیه قدرے
از خلط فاسد دفع و کم شده و را اصلاح و دفع باقی
بطریق تلیین و تحلیل و سیلان از راه بخار و عروق
و بول دوا و را اثر این دوا قوی و ظاهر گردد و آنکه
بعضے را اعتقاد این است که فصد و تنقیه اصلا
نمی باید و موجب ضعف میشود و غرض ازین دوا که تقویت
حرارت غریزی و قوتها است حاصل نمی شود از
صواب دور است چه هرگاه خلط فاسد در بدن
بسیار باشد و چوب چینی مادهای فاسده ساکن را
به تلیین و ترقیق سیلان حرکت دهد و بر دفع تمامی
قادر نبود بعضے را بعرق و بخار و ادرار دفع کند و بعضے
دیگر باعضای رئیسه یا شریفه یا ضعیفه ریخته
شود و موجب ضرر و خطر بلکه هلاک می شود مگر آنکه قدر
خلط فاسد قلیل باشد که به چوب چینی دفع گردد یا آنکه
مریض ضعیف باشد و تاب تنقیه نداشته باشد
یا آنکه غرض از چوب چینی دفع مرض مادی نباشد
بلکه ترطیب و تبرید یا تقویت قوی و حرارت غریزی
باشد که درین حالت تنقیه ضرور نیست بلکه مضر
است پس خلاصهٔ کلام در باب فصد و تنقیه
آن است که اگر خون یا خلط فاسد بسیاری در بدن
باشد بدون دفع آنها چوب چینی نفع نمی نماید و ضرر
میرساند و فصد و تنقیه لازم است مگر در حالات
و سقوطیکه بیان شد که از فصد و تنقیه ضرر میرسد
و گاه باشد که بسبب تلف و هلاک شود و اگرچه تعیین
منضج و مسهل درخور هر مزاجے و مرضے و بنیه
و شخصے بر طبیب لبیب سهل و آسان است اما تا بر
آنکه این رساله که در هر باب تام باشد طریقه بر سبیل
اجمال بجهت ابدان و امراض متوسطه و مواد مختلفه
بیان مینماید که هرگاه بدان نهج و قانون و دستور
عمل نمایند حق سبحانه تعالی مقارن آن شفای
کرامت فرماید چنانچه اگر مادهٔ صفراویت داشته باشد

دو روز هر روز منضجے از بنفشه و گل نیلوفر و تخم خطمی و
خبازی و اصل السوس و تخم کاسنی و بیخ کاسنی از هریک دو
مثقال تمر هندی هفت مثقال ترنجبین و شیرخشت
از هریک ده مثقال بدستور معمول خیسانیده و جوشانیده
صاف نموده میل نمایند و روز سوم باضافهٔ سنا مکی
چهار مثقال گل سرخ دو مثقال مغز خیار چنبر ده مثقال
روغن بادام دو مثقال بنوشند و روز چهارم دوای
روز سوم را باضافهٔ پوست هلیلهٔ زرد پنج مثقال تربد
سفید بروغن بادام چرب کرده خراشیده دو مثقال
میل فرمایند اگرچه مشهور این است که تربد مسهل بلغم است
اما نزد محققین محقق است که طبیخ او مسهل صفرا و جرمش مسهل بلغم است
در روز پنجم راحت نموده سحر روز ششم حبی از ریوند چینی
یک مثقال پوست هلیلهٔ زرد دو مثقال سقمونیا مشوی
یکدانگ مثقال حب ساخته فرو برند و فنجانی آب نیم گرم
از عقب آن بنوشند بعد از دو ساعت منضج روز
اول را بدستور میل نمایند و غذا یکروز قبل از تنقیه و دو روز
بعد تنقیه شوربا یا گوشت خردش بچه یا بره نمایند و در ایام
منضج و مسهل نخود آب و اگر مانعے از ترشی نباشد
قبل از منضج و ایام منضج دیگر روز بعد از فراق تمر هندی
ترش و بقند شیرین سازند و اگر ضعف باشد شربتے
از عرق بید و بید مشک که بسیار شیرین نباشد نیز
میتوانند خورد و دوم از فراغ بحمام میتوانند رفت
و پارچه نانے با مربای زرشک یا آلو یا یکی از شربت
های ترش مثل شربت فواکه ترش یا سکنجبین سفرجلی فرند
و اگر مادهٔ بلغمیه داشته باشد سه روز هر روز منضجے از
پرسیاوشان اصل السوس بیخ کرفس افسنتین رومی
رومی زوفا بیخ رازیانه انیسون تخم کاسنی عنب الثعلب
از هریک دو مثقال انجیر زردی پنج عدد مویز دانه بیرون
کرده سه مثقال شربت زوفا هفت مثقال گلقند
آفتابی ده مثقال بنوشند و روز چهارم باضافهٔ هلیلهٔ سیاه
پوست هلیلهٔ کابلی از هریک چهار مثقال ایرسا ده مثقال
میل نمایند و اگر ضعفے باشد راحت نمایند و الا
روز پنجم باز منضج روز اول را بدستور و سحر روز ششم

حبے از ایارج فیقرا و پوست ہلیلۂ کابلی از ہر یک
مثقال تربد سفید نیم مثقال غاریقون دو دانگ
مثقال تخم حنظل یک دانگ مثقال حب ساخته فرو برند
و از عقب فنجان آب نیم گرم بنوشند و اگر تنقیۂ کامل
ازین دوا حاصل نشده باشد یک روز استراحت نموده
روز دیگر باز منضج روز اول و روز دیگر بعد ازان حب مذکور
را بدستور بنوشند و اگر در اعضا درد و وجع باشد سورنجان
و بوزیدان و ماہی زہره از ہر یک دو مثقال اضافه
منضج و مسہل نمایند و غذا در روز قبل دو دو روز بعد ایام
راحت قیمه شوربا با گوشت نخلی و شه بشک و ہیل و دار
چینی و قرنفل و زعفران نمایند و ایام منضج و مسہل نخود
آب و در روزہاے آخر شربت قند با گلاب و عرق بید
مشک و تخم ریحان موافق و مناسب است و اگر
مادۂ مرض سوداویت داشته باشد سه روز ہر روز
منضج از گاؤزبان بادرنجبویه شاہتره پرسیاوشان اسطو
خودوس اصل السوس بیخ کاسنی افتیمون رومے
از ہر یک دو مثقال انجیر زردی پنج عدد شربت
اسطوخودوس دو مثقال بنوشند و روز چہارم باضافه
بسفایج فستقی ہلیلۂ سیاه پوست پوست ہلیلۂ کابلی از ہر یک
سه مثقال اضافه نموده مسہل نمایند و روز پنجم بدستور منضج روز
اول و در روز ششم مسہل روز چہارم را بنوشند و در روز ہفتم
استراحت نموده سحر روز ہشتم حبی از ایارج فیقرا و پوست
ہلیلۂ کابلی از ہر یک مثقال حجر ارمنی مغسول لاجورد
مغسول غاریقون از ہر یک دو دانگ مثقال افتیمون
رومی نیم مثقال حب ساخته فرو برند و بعد فنجانے آب
نیم گرم از عقب آن بنوشند و اگر تنقیۂ کامله ازین ادویه
نشده باشد یک روز راحت نموده باز منضج روز اول
و مسہل نموده روز دیگر حب را بدستور بنوشند و غذا و شربت
بدستور سابق است و ہرگاه ضعفے باشد بقدر سه چہار
مثقال شربت گاؤزبان با عرق گاؤزبان و بید مشک
میل نمایند و بعد از فراغ از تنقیه ہر مادۂ تا چند روز
تقلیل و تلطیف در غذا ضرور لازم است تا مدتے
که از خلط فاسد پاک شده از امتلاے اغذیه

تولید خلط فاسدی در وجود وی نشود چه در ینوقت تولید
خلط فاسد بیشتر میشود این بود منضجات و مسہلات
مناسبۂ مواد صفراویه و بلغمیه و سوداویۂ ابدان و
امراض متوسط که معمول و مجرب فقیر است ہرگاه مادۂ
مرض بیشتر یا کمتر باشد یا مرض مرکب که سبب آن
مثلاً دو خلط باشد یا مزاج و بنیه قوی تر یا ضعیف
تر باشند بحدس صائب و راے ثاقب قدر ادویۂ
منضجه و مسہله در فراخور آن زیاده و کم و مدت منضج و
مسہل را بیشتر یا کمتر نموده دواہاے ہر خلطے را با دواہاے
خلط دیگر که ممازج او باشد ترکیب دہند تا غرض و مقصود
حاصل شده غرض و مرض بالکلیه دفع شود و اما انچه
در بیان دستور خوردن بیخ چینی بطریق عرق بنا[illegible]
معمول مشہور از تعداد خوراک و قدر آب و مقدار
جوشانیدن و مدت خوردن و بعرق نشستن و پرہیز
و غیرہا قریب بآن چه در صدر ذکر یافت بیان
نموده اند لہذا متعرض ذکر آن نگردد اما انچه معمول
ایشان است بیان مینماید * فصل بدانکه دستور که
در باب خوردن این دوا از قدر شربت ہر روز مقدار
خوراک و مدت آشامیدن و جوشانیدن با آب بوزن
معین و رسیدن بقدر مقرر بیان نموده و در رسائل
مذکور و مسطور است شاید بابدان و امراض و امزجه
باشد که بحد اعتدال و واسطه در ضعف و قوت و
شدت و خفت و حرارت و برودت باشند و الا
در تمامی امراض و امزجه و ابدان و اشخاص مختلفه
این دستور از جادۂ صواب دور و منحرف مینماید زیرا که
موافق قانون کلی قدر شربت و مدت شربت و مقدار
آب و سائر شروط و مقدمات انچه مذکور شد فراخور
مزاج و بنیه و مرض و سحنه و سائر حالات است
گاه باشد که مزاجی بسیار ضعیف باشد و قدر ہشت
مثقال ضرر رساند و کمتر نافع باشد چنانچه به تجربه ظاہر
ظاہر شد و قیاس نیز دلالت دارد زیرا که تاثیر دوا در
بدن بعد از تاثیر بدن است در دوا و اخراج و دفع
او پس ہرگاه زیاده از مقدارے باشد که بدن

در دوا تواند تاثیر نمود اثرے نخواہد داشت چنانچه اگر [illegible]
مقدار دانگے دہند اسہال بسیاری نمیکنند و اگر زیاده باشد
اصلاً اسہال نمی نماید پس صواب آنست که اولاً قدرے
کمے داده و بتدریج اضافه سازد و گاہی نیز برعکس است
که در مزاج و بنیۂ قوی قدرے کم با اثرے نیست و از
قدر زیاده کمال انتفاع میباید در ینوقت شاید ہر روز
تا ده دوازده مثقال توان داد و بسا باشد که مرض
صعب نباشد و نیم خوراک کافی باشد و این نیم خوراک
نیز بعضے اوقات اتفاق می افتد باید که در عرض شانزده
روز میل نماید و گاہے نیز در عرض ہفت و ہشت روز
و ہرگاه صعب شدید باشد محتاج بخوردن دو خوراک
میشود و یک خوراک را نیز بعضے اوقات باید که در عرض
چہل روز و گاہے در عرض پانزده روز و شانزده روز
میل نمایند و ہمچنین قدر آب و جوشانیدن نیز مختلف
میگردد و در مزاجہای حار خصوص که تشنگی غالب باشد
قدرے آب زیاده از دو من تبریزی باید و کمتر از دستور مذکور
باید جوشانید که مثلاً نصف آب بماند تا [illegible] ضرورت
نماید و در مزاجہاے بارد قدر آب را کمتر و بیشتر جوشانند
که به ثلث یا بربع برسد و در اصل آب نیز
مختلف میگردد گاه باشد که در مزاجہاے حار
صفراوی و مزاجہای گرم باید که عرقہاے سرد
تنہا مثل عرق بید و بید مشک و نیلوفر و کاسنی داخل
نموده و یا آب و عرق با یکدیگر ممزوج و در امراض و امزجه
سوداویه عرق گاؤزبان یا بادرنجبویه یا شاہتره ہر یک
به تنہائی و یا از ہر یک قدرے با یکدیگر ممزوج باید نمود
و در مزاجہا و مرضہاے که سوداویت غالب نباشد
و رطوبت زیادتی داشته باشد گلاب یا عرق رازیانه
یا عرق اذخر ہر یک به تنہائی یا ممزوج باہم با آب
باید * مجملاً در ہیچ یک ازین ابواب بنا بر اختلاف
احوال و امزجه و امراض دستور کلی قرار نمیتوان داد
و تعیین ہر یک ازین مراتب در امراض و امزجه منوط
برای و حدس طبیب لبیب است اما بنا بر آنکه میخواہد
که این رساله تمام باشد بر سبیل اجمال دستور خوردن این دوا را

به سه طریق که تجربه نموده مذکور میسازد و امید دارد که هرگاه
موافق آن عمل میل نمایند حضرت حق سبحانہٗ تعالیٰ مقارن
آن صحتے کامل و شفائی عاجل کرامت فرماید ۔ طریقهٔ اولی
که دوران بدان و امراض متوسطه تجربه داده شده آن است
که یک صد و پنجاه و هفت مثقال و نیم از چوب چینی موصوف
مذکور را در عرض بیست و یک روز بدستور مذکور سابق و بدین
قانون میل نمایند هفت روز اول هر روز هفت مثقال
و هفت روز دیگر هر روز هفت مثقال و نیم هفته آخر هر روز
هشت مثقال و این طریقه بحسب قیاس و تجربه
بهتر از دستور مذکور است زیرا که از الفت و عادت و
طبیعت بدوائی اثر او کمتر میشود پس اگر هر چند روز قدرے
اضافه نمایند که اثر او کم نشده قوی تر گردد بهتر باشد لهذا
اطبا چنین معالجه مرض هر چند روز از دوائی بدوائی رجوع
و تغیر نسخه می کنند هر چند گو هر دو در آثار و منافع و مزاج
هم نزدیک باشند و با آنکه قدرے همان دوا را از یازده
بنمایند ۔ و دستور نشستن بعرق بیان کرده قریب
بقانون طریقهٔ اول است که بیان شد و گفته بنابر
این دستور که قدر خوراک یکصد و پنجاه مثقال و نیم باشد
در هفتهٔ اول که هفت مثقال میل شود و قدر آب یک
من و سه چهار یک تبریز که یکهزار و پنجاه مثقال باشد
می باید که چندان بجوشد که سه صد و نود و سه مثقال
و چهار دانگ و نیم بماند که بازاء هر مثقالے یکصد و پنجاه
مثقال آب و آنچه باقی میماند پنجاه و شش مثقال و یک
دانگ و نیم باشد و در هفتهٔ دوم که هفت مثقال و نیم خورده
میشود قدر آب یک من و سه چهار یک و یکیسه تبریز که یکهزار
دو صد و بیست و پنج مثقال و نیم خواهد بود که از جوشانیدن
چهار صد و بیست و یک مثقال و پنج دانگ و نخودے باقی نیز
همان پنجاه و شش مثقال و یک دانگ و نیم باشد و در هفته
سوم که هشت مثقال خورده میشود بهمان دستور اول و
سابق است که قدر آب دو من تبریز است و آنچه باقی میماند
سه چهار یک ۔ اما طریقهٔ ثانیه که مناسب و موافق لبدان
قویه و امراض صعبه است آن است که سه روز اول
هر روز شش مثقال و سه روز دیگر هفت مثقال
و سه روز دیگر هشت مثقال و سه روز دیگر نه مثقال و
سه روز دیگر ده مثقال بدستور مذکور جوشانیده میل
نمایند و همه روزه با یک روز در میان بعرق نشینند و بهتر
آن است که در سه چهار روز اول بعرق نشینند تا مسامات
مفتوح و رطوبات رقیق و مواد استعداد دفع هم رسانند
و ازین قرار در عرض پانزده روز یک صد و بیست
مثقال چوب چینی میل نمایند و اگر احتیاج بخوردن
باقی باشد از قدر ده مثقال اضافه نساخته سه روز
دیگر هفت مثقال و سه روز دیگر هشت مثقال
و سه روز دیگر هفت مثقال و سه روز شش
مثقال میل نمایند که مدت خوردن بیست و هفت
یوم و قدر خوراک دویست و دو مثقال شود و اگر احتیاج
باقی باشد سه روز دیگر هر روز پنج مثقال و سه روز چهار
مثقال و سه روز سه مثقال و سه روز دو مثقال بدستور
میل نمایند که مدت خوردن سی و نه روز و قدر خوراک
به دویست و پنجاه و دو مثقال رسد و قدر آب و مقدار
جوشانیدن و آب تنها یا عرق تنها یا ممزوج یا آب و سائر
مراتب بدستوریست که سابقاً بیان شد و در هر یک
موافق حرارت و برودت و یبوست و رطوبت و صفراویت
و سوداویت مزاج بدان قانون عمل نمایند و در اواخر ایام
که قدر چوب چینی را کمتر می نمایند که هر روز چهار و پنج مثقال
میل می شود یا کمتر و آب آن و فا بضرورت نمی نماید
از نقل ایام سابق که خوب خشک ساخته باشند
و فسادے بآن راه نیافته باشد بقدر هر روز چهار
و پنج مثقال را جوشانیده صاف نموده صرف نمایند
و همچنین بعد از فراغ و چند روز که آب باید میل شود
اما دستور سوم که مخصوص امزجه و ابدان ضعیفه است
آن است که سه روز هر روز چهار مثقال و سه روز دیگر
پنج مثقال و سه روز دیگر شش مثقال و سه روز دیگر
هفت مثقال میل نمایند که در عرض دوازده یوم شصت
و شش مثقال چوب چینی صرف شود و اگر احتیاج باقی
باشد از هفت مثقال تجاوز نه نموده و سه روز دیگر هر روز
شش مثقال و سه روز دیگر هر روز پنج مثقال و سه روز دیگر
هر روز چهار مثقال و سه روز دیگر سه مثقال بدستور نه نشند
که مدت خوردن بیست و چهار روز مقدار چوب چینی صد و
بیست مثقال گردد و قدر آب و جوشانیدن و تبدیل آب
بعرقهاے گرم و سرد یا ممزوج ساختن آب و عرق با یکدیگر
بنوعی است که مکرر بیان نمود و اگر حرارت نباشد قدر آب
یا عرق را کمتر و بیشتر بجوشانند غایت کمی آب آن است
که بازاء هر مثقالے صد مثقال باشد و نهایت جوشانیدن
آنکه ربع او بماند چه کمتر ازین آب و زیاده برین جوشانیدن
موجب غلظ قوام آب چوب چینی میگردد و اگر حرارت
مزاج غالب باشد قدر آب یا عرق های سرد را بیشتر کنند
و کمتر بجوشانند و غایت زیادتی آب آن است که بازاء
هر مثقالے دویست مثقال باشد و نهایت کم جوشانیدن
آن است که بنصف رسد چه زیاده برین قدر آب داخل
ساختن و کمتر ازین جوشانیدن سبب ضعف قوت آب این
بیخ میشود و حد وسط مقدار آب و جوشانیدن آن است
که مذکور شد و اگر سوداویت بر مزاج غالب باشد عرق
گاوزبان و بادرنجبویه و اگر رطوبت غالب باشد گلاب
و عرق رازیانه ۔ الحاصل بهمان دستور که بیان شد سلوک
نمایند و درین دستور نیز بهتر آن است که تا چهار پنج روز
بعرق نشینند و بقدر قوت و طاقت هر سه چهار روز
یکبار بعرق نشینند زیرا که اگر مفروض آنست که مزاج و بدن
ضعیف است هرگاه چنین باشد تاب عرق هر روزه
نخواهد داشت تا اینجا بیان طریقه حکیم هاشم بود و حکیم
میر محمد مومن در تحفة المومنین آورده که چوب چینی را
به چندین نهج استعمال میکنند به تعریق و قهوه و نقوع
و حلوا و سفوف و معجون و عرق مستقطر ازان و آنچه تجربه
رسیده دوای مفردی در منافع چون چوب چینی مشاهده
نگشته و دیده نشده و قسمی از اقسام استعمال آن چون
دیده نشده که موافقت بحالی از احوال بدن انسان
نداشته باشد با ملاحظهٔ شرائط و آداب آن طریقه
استعمال آن بطور عرق بطریقهٔ ایشان و طریقه حکیم ارزانی
نیز قریب بطریقهٔ اولی است که از حکیم میر عماد الدین
محمود است که از رسالهٔ اصل فرنگان اخذ نموده و خود بتجربه

رسانیده اند الّا آنکه میر محمد مؤمن از هشت مثقال تا ده
مثقال نوشته اند و طریقهٔ حکیم میرزا قاضی قریب بطریقهٔ
حکیم محمد هاشم است بلکه حکیم هاشم از ایشان اخذ
نموده اند با تصرفات دیگر و همه خوب مستحسن است
و هر یک بمزاجی و مرضی از قوت و ضعف و توسط
و غیر آن موافق و حکیم میرزا قاضی در رسالهٔ چوب چینی خود نوشته
اند که در رسالهٔ حکمای فرنگ موافق مشهور میان خواص
و عوام مسطور است که صد و پنجاه مثقال صیرفی شش
دانگی ازین بیخ را باید گرفت و به بیست و یک حصه
باید کرد و هر روز یک حصه را استعمال باید نمود امّا بخاطر
این فقیر رسیده که در بعضی امراض چون قوی ضعیف
باشد معلوم نیست که طبیعت تاب این مقدار بخود داشته
باشد و چون تاثیر دوا در بدن بعد از تاثیر بدن است
در او پس اگر این بیخ را زیاده از مقداریکه بدن در
او اثر تواند کرد استعمال نمایند این بیخ هم در بدن اثر
نخواهد کرد پس درین چنین مرض اندک بیخی استعمال
نمود و هر چند در قوی های بدنی قوتی بهم رسد
این بیخ را زیاده باید کرد پس کلیه خوب نباشد که چه
مقدار ازین دوا در امراض استعمال باید کرد آخر
به تجربه در ماده جمعی کثیر بر فقیر ظاهر شد که در بسیاری
از امراض اگر بدستور مشهور استعمال این بیخ نمایند از
نمیکند و اگر بدستوریکه گفتم بدهند نفع عظیم میکند پس ظاهر
شد که در همه امراض یک مقدار ازین بیخ که هفت مثقال
و نیم باشد استعمال نمی باید کرد پس بحدث طبیب
در بعض مرضها هر روز زیاده و کم باید کرد و در امراضیکه
احتیاج نیست که هر روز این بیخ را زیاده و کم کنند
اگر در هفتهٔ اول هر روز هفت مثقال و در هفتهٔ دوم
هر روز هشت مثقال و نیم و در هفتهٔ آخر هر روز هشت
مثقال استعمال نمایند اولی خواهد بود جهت آنکه هر چند
طبیعت الفت بدوا گیرد اثر دوا در وی کمتر میشود پس باید
که هر چند روز اندکی ازین بیخ را زیاده کنند تا اثر این بیخ
کم نشود و اکثر اوقات این بیخ را باین دستور داده
ایم و مجرب است و خوراک چوب چینی باین دستور صد و پنجاه

و هفت و نیم مثقال میشود و در بعضی رسالهای اطبای
فرنگ یکصد و شصت مثقال مذکور است و در بعضی
سه صد مثقال و این در بیشتر مرضها افراط است و حکیم
کمال الدین شیرازی نیز برین است که بیست بخش کرده
برای بیست روز هر حصه هشت مثقال است آنرا
در دو من آب بوزن تبریز بجوشانند چندانکه چهار یک
ماند بدستور مقرر و بیاشامند بهمان نهج و نوشته که ثفل
بیخ چینی را خشک نموده بیست و یک روز
بکار برند بهمان نهج و اثفال این را نگهدارند که دوای
سر اقراع است و باقی شرائط و تدابیر به نهج مقرر
مذکور است و حکیم میرزا قاضی نوشته که مستعمل اهل
تجربه آن است که هفت مثقال و نیم که مقدار
اوسط است در یک من و نیم آب بوزن تبریز
بجوشانند تا به نصف آید و در بعضی نسخها مذکور است
که دو دو من آب بسنگ تبریز بجوشانند تا به سه چهار
یک رسد و در بعضی بلاد متعارف است که در سه
من آب بسنگ تبریز بجوشانند تا بنصف رسد اگر
در بدن مائیت باشد و عطش نباشد آب را کمتر داخل
کنند و اگر مواد یابسه غلیظه باشد یا عطش بافراط داشته
باشد آب را زیاده باید کرد و اگر مقدار این بیخ را از
هفت مثقال و نیم زیاده یا از و کمتر استعمال نمایند
آب را بآن نسبت زیاده و کم باید کرد و اگر آب وفا
بعطش و طعام نکند بالضرورت آب را زیاده کنند
و بعد از اتمام یک روز بحمام روند و اگر وجعی باقی
باشد روغن ناردین بر بدن طلا نمایند بعد از ان داخل
آب شوند و بدستور اول نمک را پیش از روز چهل و
دوم در طعام داخل نباید کرد بدستور دوم بعد از یک
هفته از اتمام این بیخ نمک را اندکی داخل
کنند و هر روز قدری زیاده کنند تا آنکه بعد از بیست
روز بدستور اصحا نمک را داخل نمایند بعضی بعد از
اربعین که از ابتدای خوردن چوب چینی بگذرد
تمام نمک بخورند و بعد از دو اربعین میوها توانند
خورد و جماع مضرت ندارد و بعد از سه اربعین خرج شیرها

و سبزیها و لبنیات مضرت دارد اما هر چند از پرهیز کمتر
استعمال نمایند اثر این بیخ بیشتر خواهد بود • امّا مطبوخ
آن بطریقهٔ مولوی افندی احمد بن لطف الله رومی
در رسالهٔ ادویهٔ جدیدهٔ خود که ترجمه از ترکی بعربی نموده
و اصل آن از فرنگ است و انشاء الله تعالی
در خاتمهٔ آن تمام رسالهٔ مذکور خواهد شد و اینجا ترجمهٔ
آن بالاجمال مینماید آنست که نوشته این دوا را بانحاء
مختلفهٔ متکثره از مطبوخ و معجون و سفوف و غیرها استعمال
مینمایند و اشهر آن ها مطبوخ آنست جهت آنکه الطف
و سریع النفوذ تر از رسالهٔ تراکیب آن است و جرم
آن ثقیل و در استعمال آب آن نیز بچند طریق است اشهر
آنها آنست که از برای هر روز طبخ جدید نمایند جهت آنکه
آب آن بسبب لطافت زود متغیر میگردد و در اختیار
وزن آن سه مرتبه است بجهت قوت مرض و مریض
مرتبهٔ اولی که علیا است آنست که بگیرند هر روز مقدار بیست
و چهار درم از جید و مختار آن و ریزه ریزه نموده و یا
مقدار یک مشت مویز سیاه دانه بیرون کرده و اگر
از صنف کشمش باشد بهتر است و قلیل اصل السوس
مقشر و اندکی صندل سرخ و صندل سفید و در شش رطل
آب گرم یک شبانه روز بخیسانند پس در دیگ گلی که اندرون
آن لعابدار باشد سر آنرا بسر پوش و خمیر مستحکم نموده به
آتش بسیار ملائم طبخ نمایند تا بثلث یعنی دو رطل
رسد و امتحان آنرا بطور متعارف نوشته اند از مقیاس
بچوب و غیر آن پس فرود آورده روی بر سر گرفته
مقدار پنجاه درم تا صد درم آنرا قدری نبات داخل
کرده نیمگرم بیاشامند تا عرق شود و وقت شام نیز
بدستور و مراعات در تعریق هر دو وقت صبح و شام بقدر
احتیاج و ضرورت و حالت مرض و مریض است در شدت
و ضعف مثلاً اگر مزاج مریض و مرض قوی باشد هر دو
وقت الّا یک وقت و در مدت زمان مکث نیز بدستور نجد
که در کثرت باعث ضعف و در کمی بیفائده نباشد
مرعی دارند و تتمهٔ آب را صاف کرده اوقات دیگر
نیمگرم بجای آب بیاشامند و اثفال آنرا در شش رطل آب

بدستور طبخ دهند تا بنصف رسد پس صاف نموده بمعرفت شربت وسطوم و غیرها رسانند وجه داخل نمودن نبات و شیرینی آن است که دفع محذور زیادتی یبس آن نماید و نیز کبد بخوبی آنرا قبول کند و بزودی نماید زیرا که کبد مشتاق بشیرینی است بمناسبت مزاج خود و نیز بسبب قوت جلائی خود معین بر افعال چوب چینی گردد . و مرتبهٔ ثانیه وسطی است آن است که هر روز مقدار پانزده درم را در شش رطل آب بدستور طبخ دهند تا بدو رطل رسد و بهمان معرفت رسانند و استعمال را نیز . و مرتبهٔ ثالثه که ادنی است و مختار در جمیع مراتب امزجه و اکثر امراض است نزد حذاق متاخرین از اطبا و آن است که هر روز مقدار ده درم آنرا در سه رطل آب طبخ نمایند تا بیک رطل رسد پس بدستور صرف نمایند و ثفل باقی را بهمان دستور بجای آب بیاشامند و در طبخ طعام و قهوه اگر معتاد بقهوه باشد داخل نمایند و در باب تنقیه و پرهیز و اجتناب از آب سرد و هوا و نمک و غیرها بدستور مذکور متعارف مشهور که ذکر یافت بیان نموده و لیکن مدت ایام را ذکر نکرده شاید بمتعارف مشهور که بیست و یک روز تا چهل روز است حواله نموده باشند و گفته که مزاج این دوا بنا بر قول صحیح معتدل قلیل الحرارت یابس در درجهٔ اولی است و در آن رطوبتی است موافق رطوبت غریزی حیوانی از این جهت باعث تسمین بدن است و در آن قوت فادزهریه زایده شدیده برادویه دیگر است بنابران دافع سمیت اخلاط فاسده مینماید و مصفی و مسکن دم است بالخاصیت و مقوی معده و کبد و مفتح سدهٔ آن و سایر سده‌های اعضا و مجاری است و سایر امراض را بتفصیلی که ذکر یافت گفته که نافع است خصوصاً امراض جلدیه را بتصرفات مناسبه از کمی و زیادتی مقدار شربات و ترکیب نمودن با ادویهٔ لائقه هر مرض و وجه ابتدای ظهور شهرت آن چنین نوشته که پادشاهی از پادشاهان نصاری ملقب بچارسا یعنی مالک الموت مبتلا شد بمرض وجع مفاصل متقلب و مزمن شد آن مرض بحدیکه عاجز شدند اطبا از معالجهٔ آن و بعد از زمانه طویل

یکی از کم‌نامان اطبا از بلاد چین این خشبه را آورده و معالجهٔ آن باین نموده و در زمان قلیلی مرض او بالکلیه زائل گردید و شفا یافت پس اعتبار بهم رسانید آن دوا با نحاء مختلفه و وجوه کثیره در امراض صعبه استعمال نمودند و یافتند آنرا نافع در کل و از آنجا در سنه نهصد و پنجاه هجری نبوی صلعم باطراف منتشر گردید و شهرت یافت و بالفعل فرنگان از بلاد چین به بلاد روم و غیرها از راه دریا بمراکب می آورند و از آنجا مسافران ببلاد عجم و غیرها می برند و از راه خشکی نیز از بلاد ختا و اطراف میآورند و گفته آن بیخ درختی است از قبیل نی و بیشتر بر کنارهای چشمه‌ها و نهرها و مجاری آب میروید و سایر اوصاف و خواص و جید مختار آنرا چنانچه ذکر یافت نوشته این بیخ و خلاصهٔ کلام ایشان در باب چوب چینی و اما طریقهٔ مستعمل اهل سلهٹ و کوهستان آنجا که شخصی از سلهٹ آمده و به بعضی خورانید که مذکور شده بود این است که تا مدت هفت روز هر روز دو آثار تر تازهٔ آنرا گرفته پارچه پارچه نموده در آب بسیاری که هشت نه آثار هندی باشد تخمیناً در دیگ سفالی طبخ مینمودند تا قریب به نصف میرسید و تمام شبانروز برا جاع بود اندک اندک آتش در زیر آن میسوخت تا دو شبانروز بجای طعام و شراب‌ها آنرا صاف کرده نیم گرم میخورانید و غذای دیگر باو نمیداد و قوام آن آب مطبوخ اندک غلیظ بود و در روز سوم قلیلی برنج در همان آب طبخ نموده بدون نمک می خورانید و بجای آب از همان آب مطبوخ نیم گرم و در روز چهارم یک قطعه مرغ بچه را در همان آب بی نمک پخته مرقه آنرا میداد و بعضی را کبوتر بچه و تا هفت همین نهج و گاهی قدری برنج داخل آن مینمود و از هوای سرد و نمک و آب و غیرها اجتناب میفرمود و در روز هشتم یا نهم غسل نموده میگفت که بر آیند و تا بیست روز یا چهل روز هر روزی مقدار پاؤ سیر یا کمتر از آن تدریج بهمان دستور طبخ نموده بخورند و طعام کم نمک بخورند و میگفت در آتشک و جرب و قروح خبیثه مدت چهل روز

نمک مطلق نباید خورده شود و تا ده یا پانزده روز یا زیاده هم تا بیست روز بدستور آن هفت روز باید که چوب چینی خورده شود و برای اوجاع مفاصل و تقویت باه سه بیخ دیگر که یکی را کندیالتی دکنند و یکی موترا نیز نامند و آن بیخی است زرد تیره و تند بود و دیگری سفید بی‌بو و طعم که آنرا سلهتی پرچاندرو به بنگالی هتی گویند و دیگری که سیاه بیخ خشن و قوی و مغز آن سفید مشکری رنگ با اندک حلاوت بی بو که آنرا امکورل و چهپلا و بکهراج نیز نامند از هر یک قدری نیز داخل میکرد و برای تقویت بعضی اشخاص کبوتری را خفه کرده آلایش آنرا برآورده در آن دیگ می انداخت که با چوب چینی طبخ یابد و از اهل سلهٹ و کوهستان آن شنیده شده که برای اکثر امراض در آب جوشانده صاف کرده میخورند و بعضی در زیر آتش کرده قدری پخته برآورده میخورند و شفا می یابند و لیکن نمک را کم می خورند یا نمی خورند و بدانکه حکمای فرنگ به تنهائی مفرداً و مرکباً با عشبه مغربیه و صاصفراس و اصل السوس مساوی یا متفاوت بحسب احتیاج بطریق مطبوخ بدستور مسطور و غیره استعمال مینمایند در امراض صعبه و نمک و غیره آن باندک نمک بود اما طریقه که اکثر معمول و مستعمل عم عالیمقدار محرر نواب حکیم الممالک علی نقی خان مخاطب ببلوچخان ثانی و والد ماجد جامع این اوراق قدس سرهما بود و این جامع اوراق نیز اکثر معمول دارد و هر چند طریق استعمال آنرا حد و حصر نیست زیرا که بحسب هر شخصی و هر نوع مرض باعتبار جزئیات از ملاحظهٔ سن و کیفیت مزاج شخص و مرض و سحنه و بلد و فصل و غیرها مختلف میباشد اما در کلیات اکثر باید که قریب بهم باشند و هر مرتبه که استعمال کرده میشود البته که باید که بیکی از طرق کلیه مقرره باشد به تصرف در آن یا باندک تصرفی بحسب مزاج آن شخص و مرض و غیرها همان وقت بسه طور است یکی بجهت حفظ صحت و نسبت بحال ضعفا دوم بجهت متوسطین و اکثر امراض حدیثه غیر مزمنه سوم بجهت صاحبان امراض قدیمه مزمنه و امراض صعبه

از آتشک و جذام و سائر قروح و قروح خبیثهٔ ردیه
و آنا شرائط حمیه و سائر امور نیز بطریق نزبوده است از قلت
و کثرت و شدت و ضعف و توسط حال موافق حال
مریض و مرض و سن و فصل و غیرہا اما طور اول که بجهت
حفظ صحت و ضعفا و صاحبان امراض جزئیه است
آن است که بگیرند چوب چینی باوصاف مذکوره جهت
صفراوی مزاجان و امراض صفراویه و حاره یابسه تر و
تازهٔ آن و جهت سوداوی مزاجان و امراض سوداویه
و بارده یابسه خشک یکسالهٔ آن تا یک و نیم سال و همچنین
جهت دموی مزاجان و امراض دمویه و امراض حارهٔ
رطبه و از برای بلغمی مزاجان و امراض بلغمیه و باردهٔ رطبهٔ
دو سالهٔ نهایت تا سه سالهٔ آن زیرا که کهنه زیاده
از سه سالهٔ استعمال آن خالی از غائله و خطرے
نیست چنانچه ذکر یافت و بدستور ورق نموده و یا
مانند نخود و باقلا ریزه کرده ریشه دار و زرد شدهٔ آن را
دور کرده روز اول مقدار یک و نیم مثقال صیرفی که
شش ماشه بوزن بنگاله میشود و در روز دوم سه مثقال
و در روز سوم چهار مثقال و نیم که یک توله و نیم و دوازده ماشے
میشود و در روز چهارم شش مثقال و در روز پنجم هفت مثقال
و در روز ششم هفت مثقال و نیم و همچنین تا یازده روز
روزی نیم مثقال بیفزایند و در روز دوازدهم به ترتیبے
که افزوده اند بکاهند که روز بیست و دوم باز بهمان
یک و نیم مثقال روز اول برسد و در روز بیست و سوم
و چهارم نیز یک مثقال بدستور مسطور و باید که هر روز آن
وزن چوب چینی را در گلاب و عرق بید مشک و یا از
عرقهاے مناسبه دیگر و یا آب اول صبح بخیسانند و
قریب به نصف شب در دیگ پاکیزه از سنگی و نقرئی
یا مس تازه قلعی کرده با دو مقدار از آب که تمام شبانروز
تخمیناً صرف قهوه و مشروب گردد دران ریخته سر آنرا
بسرپوش از همان جنس گرفته اطراف آنرا بخمیر آرد
یا نان مستحکم نموده بالای سرپوشش سنگے سنگین
بگذارند که از درز بخار بلند نگردد و در زیر آن آتش
ملایم بدستور مسطور در قاعدهٔ صدر برافروخته بعمق

رسانند و یا آنکه اولاً آن مقدار آب که در شبانروز بے
صرف قهوه و مشروب گردد مثلاً دو آثار و زیاده
دران دیگ ریخته و سر آن را پوشیده مجموع
آب و دیگ و سرپوش و چوب چینی و خمیر را وزن
نمایند و سنگ وزن آنرا در خریطه نگاهدارند و باز
همان مقدار آب دو آثار و زیاده بران ریخته
سر آنرا بدستوریکه آتش مستحکم نموده با آتش بسیار ملائم
طبخ دهند تا آنکه بحدیکه یا بند که بوزن مقرر رسیده
آن هنگام آتش از زیر دیگ کشیده دیگ را وزن
نمایند باوزنه که در خریطه نگاهداشته اند اگر برابر است
فبها دیگر آتش در زیر آن نکنند والا باز قدرے
آتش در زیر آن نمایند و ساعت بساعت
وزن نمایند تا بحد مقرر رسد پس صبح دیگ را
فرو آورده نزد خود طلبیده رداے بر خود گرفته بدستور
یک پیاله بمقدار پنجاه شصت مثقال تا صد مثقال
ازان آب را نیمگرم با پنج مثقال نبات بیاشامند
و همین مقدار از آخر روز یا اول شب گرم کرده با
مثقال نبات بیاشامند و تا اندک عرق شود و عرق
بربدن خشک گردد و تتمهٔ آب را صاف نموده
در ظرف چینی یا شیشه نگاهدارند و بجاے آب
تمام شب و روز نیم گرم بیاشامند و آب خالص
نیاشامند و اثقال آنرا در دو مقدار از آب که صرف
مطبوخ طعام و خمیر نان و سائر مطعومات گردد طبخ
نمایند تا به نصف رسد و بمصرف آنها در آورند
و اگر قدرے از ریشه دارها و تتمهٔ زبون آنرا در آب
بسیار طبخ دهند و بمصرف دست و رو شستن و وضو
ساختن و طهارت گرفتن نمایند اولی است و لیکن
باید که همه نیم گرم باشد و آب سرد و خالص استعمال ننمایند
و آنچه دیگران در باب معلوم نمودن مقدار آب بمقیاس
نوشته اند بدین قسم که اولاً آن مقدار آب را که خواهند
یا نزد در دیگ ریخته و دیگ را درست باز نمایند
که کج نباشد و یک چوب باریک اندازه گرفته
ملاحظه نمایند که آب چه مقدار چوب را تر کرده آن

موضع را نشان نمایند و در وسط سرپوش را سوراخ باریکے
باندازهٔ آن چوب نموده تتمهٔ آب را داخل نموده
سرپوش را بر سر دیگ گذارند و اطراف آن را و آن
سوراخ را نیز گرفته در زیر دیگ آتش ملایم نمایند تا
زمانیکه گمان برند که بحد مقرر رسیده سوراخ را کشوده
چوب را بسرعت تمام دران داخل نمایند و زود بے
بیرون آورند که بخار بسیار بیرون نرود و نشان تیز تر
نگردد که محل اعتماد نباشد اگر بموضع نشان رسیده فهو
المطلوب والا زود سوراخ را گرفته باز بجوشانند
تا بموضع نشان رسد مخفی نماند که امتحان بدین قسم
خالی از صعوبتے و تکلفے نیست و شاید درست
هم نباید زیرا که بسبب ابخرهٔ بسیار تمام آن چوب
البته تر می گردد و خشک چگونه خواهد ماند تا معلوم گردد
و نیز بخار بسیار بیرون خواهد رفت و روز بیست و پنجم بحمام
روند بهمان دستور و امر پرهیز از نمک و بقول و حموضات
و لبنیات و هوا و غیرہ نیز بهمان نحو مذکور سابقاً
مرعی دارند و اگر درین طورے نمک مطلقاً نتوانند
تناول نمود قلیلے نمک بدهند و در مدت این
بیست و یکروز سه مرتبه بعرق نشینند هفتم و دوازدهم
و هفتدهم و درین طور در مدت بیست و چهار روز یکصد
و پنجاه و یک مثقال چوب چینی صرف میگردد و اما
طور ثانی که بجهت متوسطین و امراض حدیثهٔ خبیثهٔ و غیر
خبیثهٔ غیر مزمنه است از قروح و جروح و جرب و اوجاع
مفاصل و عرق النسا و نقرس و حمیات و غیرہا از امراض
متوسطهٔ آن است که بگیرند چوب چینی باوصاف
مذکوره را و ورق و یا ریزه نموده تا بیست و یک روز
بدین ترتیب زیاده نمایند روز اول و دوم هر روز دو
مثقال و روز سوم و چهارم هر روز چهار مثقال و هر روز
پنجم و ششم هر روز پنج مثقال روز هفتم و هشتم
هر روز شش مثقال روز نهم و دهم و یازدهم و دوازدهم
هر روز هفت مثقال روز سیزدهم و چهاردهم و پانزدهم
روزی هشت مثقال روز شانزدهم و هفدهم و هجدهم
روزی نه مثقال و روز نوزدهم و بیستم و بیست و یکم

روز سے دہ مثقال و باز از روز بیست و دوم بهمان ترتیب که افزوده اند کم نمایند یعنی روز بیست و دوم ده مثقال و همچنین که روز چهلم یک مثقال برسد و چهار روز دیگر هر روز یک مثقال بدستور طور اول طبخ نموده برای قهوه و شراب و نقل هر روز را برای طبخ طعام و نان و ریشه دار و گره دار و آرد شده را برای آب استعمال و روز چهلم و پنجم بحمام روند بهمان دستور و هفته دو مرتبه بعرق نشینند از هفتم گرفته تا سی و هشت و بدین طور در مدت چهل و پنج روز و صد و هشتاد و یک مثقال چوب چینی بمصرف میرسد و اما طور ثالث که بجهت ابدان قویه و امراض صعبه مزمنه مانند آتشک و جذام و قروح خبیثه عتیقه و امثال اینها است آن است که تا مدت چهل و یک روز بدین روش زیاده و کم نمایند که سه روز هر روز سه مثقال و سه روز دیگر هر روز پنج مثقال و سه روز دیگر هر روز هفت مثقال و بدین ترتیب تا مدت بیست و یک روز هر سه روز دو مثقال بیفزایند که بیست و دوم بچهارده مثقال برسد و باز از بیست و سوم بدستور بکاهند که باز به سه مثقال برسد و از چهل و دوم هر روز یک مثقال کم نمایند و روز چهل و پنجم بحمام روند و جمیع امور را بهمان طریق مرعی دارند و درین طور هر روز در میان بعرق نشینند از پنجم و ششم گرفته بحسب قوت و طاقت بدن و شدت و ضعف مرض و اگر در وقت تعریق بر کرسی که سطح آن بخور ان یافته باشند نشینند و پیراهن کشادی بپوشند و اگر جراحت بر اسافل بدن باشند لنگی به بندند و ازار را بر آورند اولی است تا بخار به تمامی اعضا برسد بے منافع و حاجت و شرائط و آداب تعریق به نهجی است که در صدر ذکر یافت و در مدت چهل و پنج روز مقدار خوردن چوب چینی بدین طور سیصد و نود مثقال میشود و بدین سه طور بعد اتمام مدت بیست روز در اول و در چهل و یک یوم در هر یک از دو طور دیگر حلوای چوب چینی بهمان دستور صدر تناول نمایند یا معجونی از معاجین چوب چینی مناسب و یا حریره از حریره ها و اگر احتیاج باز باقی باشد از آن مقدار زیاده نمایند و در هر یک از

اطوار ثلاثه چند یوم دیگر همان مقدار را بیاشامند بقدر احتیاج پس کم نمایند و اگر درین احداث گرمی نماید چند روزے بیفزایند تا رفع آن گردد و پس بقدر احتیاج بیفزایند و اگر بدان اکتفا نشود کم نمایند بقدر ضرور و یا با بعض مبردات مناسبه بیاشامند و غذا هاے گرم را ترک نمایند و اگر گرمی بافراط نمایند و دانند که مضرت خواهد نمود بروزے کم نمایند و ترک کنند و تدارک آن از مبردات بحد لائق نمایند و لحاجت نمایند که البته باید چوب چینی را بمقدار و مدت مقرر رسانید خواه مریض صحت یابد و خواه هلاک گردد بلکه باید که نظر طبیب بر صحت و ابقاے قوت که راس المال است باشد که دران نقصانے تازه عاید نگردد و اگر مریض مبرود المزاج باشد و درین چوب چینی برودت و رطوبت در مزاج او ظاهر گردد قدرے دارچینی را ریزه کرده اگر ریاح غالب باشد قدرے بادیان خطائی نیز داخل مطبوخ چوب چینی نمایند و اگر سرفه عارض گردد قدرے اصل السوس مقشر کرده و اگر سرفه از گرمی باشد قدرے بهدانه را در آب مطبوخ چوب چینی جوشانیده لعاب آنرا بیاشامند و همچنین براے هر علت علت ادویه مناسبه آنرا بیفزایند اندک و قدرے لایق نه بسیار زیرا که خلط ادویه بسیار با چوب چینی خوب نیست و اگر در اثنای خوردن بیخ چینی اسهال و یا پیچش عارض گردد و یا خون آید و یا سوزش مقعده و درد شکم پیدا شود و در اسهال چندان اندیشه ننمایند زیرا که گاه است که هفت هشت مجلس اطلاق مینمایند مگر آنکه بسر حد افراط رسد براے حبس آن و رفع پیچش و خون تخم بالنگو و بارتنگ از هر یک نیم درم صمغ عربی دو دانگ گل ارمنی دم الاخوین از هر یک نیم درم تا یک درم شیره تخم خرفه مقشر دو مثقال شیره بهدانه نیم درم مجموع بریان کرده یا خام یا بعض بریان و بعض خام با قدرے پوست بیخ انجبار هفت هشت تا ده مثقال بید مشک بیاشامند و اگر از براے تقویت باه و اعضای رئیسه می آشامند بجاے

نبات بایکی از اشربه مناسبه که عنقریب خواهد آمد انشاء الله تعالے بیاشامند انسب است بدانکه درین شرب چینی و بعد اتمام آن تغیرات و تبدلات بسیار در احوال رو میدهد از ضعف بدن و بے رغبتی طعام و شراب و غیرها باید که مشوش و متردد الخاطر نگردند و ترک ننمایند مگر آنکه گرمی بسیار احداث نماید و دانند که ضرر خواهد رسانید چنانچه ذکر یافت زیرا که در اواخر و بعد الفراغ بتدریج طبیعت عود بصحت و تقویت مینماید و آن امور علامات تصرف آن دوا است در تمام بدن و تحریک آن اخلاط و مواد را چنانچه ذکر یافت و نیز باید که بعد تنقیه بفصد و اسهال شروع نمایند و درین باز اگر محتاج بفصد و تنقیه گردند و یا تپ عارض گردد بهمان نهج فصد و تنقیه نمایند بقدر لائق بے مبالغه و مضایقه و ران الحاصل این دوائی است بسیار تند و چنانچه نفع آن عظیم است خطر آن نیز خطیر است باید که بعبث بسر خود بدون تجویز طبیب حاذق مشفق و حضور آن مرتکب استعمال آن نگردند این بود بیان مجمل از طرق استعمال چوب چینی بعنوان مطبوخ و باقی کلیات و جزئیات منوط برای طبیب حاذق است والله اعلم بحقائق الامور والاحوال ؛ و اما بیان استعمال چوب چینی بطریق قهوه ؛ بدانکه پرهیز و مشقت درین کمتر است و محتاج بعرق نشستن نیست و تقویت بدن و قوی و ارواح و حرارت میکند و این در منافع از آن قسم مطبوخ در اکثر مواد ضعیف تر است و اگر صحیح المزاج باین عنوان میل نمایند بغایت منتفع میگردد و امراضیکه مواد آنها صلب و غلیظ و در مفاصل و اعماق بدن نباشند که محتاج به تحلیل به تعریق بدان باشند و یا آنکه مرض مزمن و کهنه نگشته باشد نافع است و همچنین در امراضیکه بسیار صعب و ماده آن قوی نباشد یا آنکه سبب مرض سوء مزاج سافج باشد نه مادی و تعیین سنت بعضے متاخرین گفته که بهترین طرق استعمال آن است که تا بیست و یک روز تا چهل روز هر روز چهار درم تا نه درم بحسب حاجت و قوت چوب چینی اعلے گرفته و یک درم تیشه

بخاری ریزه کرده بقدر دانهای نخود و در شش من آب کهٔ سر دیگ را بخمیر مستحکم نموده باشند که بخار اصلا بیرون نرود بجوشانند و چون آب بیک من رسد صافی نموده بطریق قهوه صبح و شام گرم بیاشامند و اگر تمام آب خورده نشود و تتمه را بجای آب نیم گرم بنوشند و اگر ازان نیز چیزے بماند بجاے آب در طبخ طعام و خمیر نان بقدر خوراک بکار برند و اگر از استعمال آب سرد و هواے سرد و حرکت مفرط و اعراض نفسانی و جماع و حموضات و لبنیات و بقول و فواکه رطب و باقی امور بدستور مذکور قبل بلکه اندک کمتر پرهیز نمایند و بر قلایا و کباب و پلاؤ و نان که جمله چرب و بے نمک باشند و بر شیرینی اگر موافقت کند و اختصار نمایند تا بیست و دیگر و زیاچهل روز و بعد از ترک چوب چینی یک هفته دیگر پرهیز نمایند پس آهسته آهسته پرهیز بگذارند و بعضے تناول اندک حموضات و قلیلے نمک را روا داشته اند و مرضی را بعد از فراغ از چوب چینی ششماه پرهیز اولی باشد اگر پرهیز نمایند یا در تدابیر خطائی شود و ضرر رساند علاجش باز به چوب چینی کنند و گویند که بخار آنرا نیز در وقت آشامیدن بگیرند انفع باشد و گفته شده که اگر سه چند مقدار مذکور چوب چینی را با آب بدستور طبخ نمایند و صبح و شام مقدار مذکور را به خورند و آنچه باقی ماند در جمیع کارها سواے شربت بکار برند بهتر است و اگر بر حفظ جلوس قادر نباشد چوب چینی تراشیده را مقدار حاجت هر روز همراه آب تازه یا همراه نبات بعنوان سفوف بخورند و پرهیز طعام و شراب و جماع را بدستور مقرر نمایند و این طریق را چوب چینی کشاده گویند و اگر از گرمی ترسند معجون چوب چینی حکیم میر عماد الدین محمود را استعمال نمایند حکیم محمد هاشم طهرانی گفته که چوب چینی را اگرچه اکثر اطبا در حمیات نافع نمیدانند بلکه مضر میدانند اما فقیر اکثرے را در تپ هاے ادقیه که بحد ذبول رسیده بودند مگر بطریق قهوه تجربه نموده هر روز کمی یا بسیارے مقدار از عرق نیلوفر جوشانیده میداد و نفع بسیارے ازان دریافت آنمقدار

که زیاده از شیر الاغ و قرص کافور و گفته که بحسب قیاس نیز باید که نافع باشد بسبب برودت ذاتی آن زیرا که نزد او چوب چینی بارد و یابس است و بار طوبت عرضی و به تقویت قوی و ارواح و ازالهٔ حمی نماید جامع این اوراق پریشان می گوید محتمل که تر و تازهٔ آن را این خاصیت باشد نه خشک کهنهٔ آن را و تاثیر آن به جهت برودت آن است که گمان فرموده بلکه از جهت و تقویت و غذائیت و دفع کردن حرارت از قلب بسبب کمال لطافت و نفوذ و رسانیدن ادویهٔ بارده را بقلب و باعماق بدن و مبدر ق آنها شدن از قبیل داخل نمودن شراب ریحانی بعض اوقات در ادویهٔ صاحب دق و در مرتبهٔ صاحب ذبول و الله اعلم و گفته طریقیکه مکرر داده این است که تا چند روز یک مثقال آنرا ریزه کرده با نیم من تبریزی عرق نیلوفر جوشانیده تا به نصف رسیده سرد کرده بدون شیرینی در عرض یک شبانه روز داده بعد از چند روز نیم مثقال اضافه نموده تا بقدر چهار مثقال رسیده آنگاه اگر احتیاج باقی بود هر روز نیم مثقال کم کرده تا بقدر اول یعنی یک مثقال رسیده و گاہے از اقراص کافور و سائر ادویهٔ مناسبه بحسب اقتضاے حال و وقت اضافه نموده و سائر تدبیرات از اغذیه و اشربه و نطول و ضماد و طلا منظور داشته و پرهیز از آنچه در چوب چینی مے فرمایند میفرمود و از میوه هاے مناسب و دوغ گاؤ و غیره آنچه موافقت و مناسبت بحمی دق داشت میداد و نیز در اوائل سل و قرحهٔ ریه و قصبهٔ ریه با دویهٔ مناسبه داده مفید افتاد و نیز گفته که معروف و مشهور میان اطبا در استعمال آن بطرز قهوه دو طریق است، طریق اول تا بیست و یکروز هر روز شش مثقال آنرا با یک من و نیم آب بدستور مسطور جوشانیده تا بنصف رسیده صاف نموده دو طرف روز نیم گرم و سائر اوقات سرد میل نمایند و گاہے نیز با نبات شیرین

ساخته بنوشند و اگر اصلا آب ننوشند بهتر خواهد بود اما لازم نیست که ازین آب داخل طبخ غذا و نان و شربت نمایند و اندکے نمک نیز میتوان داخل ساخت و مدت پرهیز بعد از فراغ نیز کمتر است اکثر اوقات تا بیست روز و در بعضے حالات غایتش چهل روز است و سائر اغذیه و اشربه و ملاحظهٔ پرهیز بعنوان عرق است که بیان نموده، طریق دوم آن که تا بیست و یک روز هر روز پنج مثقال را با یک من و نیم تبریزی آب بجوشانند تا تلث که نیم من تبریزی باشد برسد صاف نموده نصف را طرف صبح و نصف را طرف شام حین خلای معده نیمگرم گاهی با نبات و بعضے اوقات بدون نبات میل نمایند و اوسط روز و شب آب بیاشامند و نمک قدری نیز داخل غذا میتوانند کرد و از میوه هاے تر انار و انگور شیرین و از ترشیها صاحبان مزاج حار صفراوی ترشیها ملایم مثل آب انار میخوش و شراب نارنج و شربت زرشک و صاحبان مزاج سرد آبکامه و عرق نعناع که بقند چاشنی نموده باشند میتوانند میل نمود و سائر بدستور طریقهٔ اول است پس در طریق اول قدر خوراک در بیست و یکروز یکصد و بیست و شش مثقال میشود که هر روز شش مثقال را با یک من و نیم تبریزی آب بجوشانند که بنصف رسد که بازاء هر مثقالے صد و پنجاه مثقال آب باشد که هفتاد و پنج مثقال آب ازان باقیماند و دو طریق ثانی قدرے خوراک صد و پنجاه مثقال میشود که در هر روز پنج مثقال را با یک من و نیم تبریزی آب بجوشانند تا بیک و ثلث رسد که بازاء هر مثقالی صد و هشتاد مثقال باید که شصت مثقال ازو بماند و نیز قلمی نموده که اعتقاد این فقیر در طریق نوشیدن چوب چینی بعنوان قهوه نیز بدستور خوردن عرق آن و قانون کلی ندارد و قدر شربت و مقدار خوراک و مدت خوردن و قدر آب جوشانیدن با آب تنها یا ممزوج با عرقها و یا عرقها تنها و بلا حظه پرهیز و اغذیه و اشربه و سائر تدابیر آنچه در عرقیات بیان نموده اند تمامی منوط بمزاج و سنه و قوت و ضعف و صعوبت و خفت مرض و فصل و حال مریض است

کہ غرض اصلی از خوردن این دوا آن است زیراکہ امزجۂ
ضعیفہ را کمتر از انچہ ذکر نمودہ اند نافع و انیقدر مضر است
و امزجۂ قوی را زیادہ بر این مقدار میتوان داد بلکہ تاثیرش
بیشتر است و اگر مرضی نباشد و غرض تقویت مزاج باشد
پرہیز بسیار در کار نیست و ہمچنین سائر مراتب از قدر
آب و جوشانیدن با آب خالص و یا با عرق و غیرہ اینہا
نیز بحسب اعراض و اغراض چنانچہ سابقاً بیان شد مختلف
میشود و جمیع این مراتب منوط و مراد طبیب است
و نیز گفتہ کہ این فقیر دستور خوردن این دوا را بعنوان
قہوہ بچند روش و قاعدہ کہ تجربہ نمودہ ایم بیان میکنیم
امید کہ عاملان آنرا جناب اقدس الٰہی مقارن آن
شفا کرامت نماید بمنہ و فضلہ طریقہ اولیٰ کہ ابدان
و امزجۂ متوسط در حرارت و برودت و رطوبت و یبوست
و قوت و ضعف مستعمل و مجرب فقیر است آن است کہ
سہ روز ہر روز سہ مثقال و سہ روز ہر روز چہار مثقال
و سہ روز ہر روز پنج مثقال و سہ روز ہر روز شش
مثقال میل نمایند کہ مدت خوردن دوازدہ روز قدر تمامی
خوراک پنجاہ و چہار مثقال باشد و اگر احتیاج بخوردن
باقی باشد از شش مثقال تجاوز نمودہ سہ روز دیگر
ہر روز پنج مثقال و نیم و سہ روز دیگر پنج مثقال و سہ روز
دیگر چہار مثقال و نیم و سہ روز دیگر چہار مثقال بنوشند کہ
مدت خوردن بیست و چہار روز و قدر خوراک صد و یازدہ
مثقال گردد و اگر باز احتیاج باشد سہ روز دیگر ہر روز
سہ مثقال و نیم و سہ روز دیگر ہر روز سہ مثقال و سہ
روز دیگر ہر روز دو مثقال و نیم و سہ روز دیگر ہر روز
دو مثقال کہ مدت خوردن سی و شش روز و قدر خوراک
صد و چہل و چہار مثقال شود و طریقہ ثانیہ کہ در ابدان و
امزجۂ قویہ مستعمل است آن است کہ سہ روز ہر روز پنج
مثقال و سہ روز ہر روز شش مثقال و سہ روز ہر روز ہفت
مثقال و سہ روز ہر روز ہشت مثقال استعمال نمایند
و در عرض مدت دوازدہ روز ہفتاد و ہشت مثقال تناول
شود اگر احتیاج باقی باشد سہ روز دیگر ہر روز ہفت
مثقال و نیم و سہ روز دیگر ہر روز ہفت مثقال و سہ روز

دیگر ہر روز شش مثقال و نیم و سہ روز دیگر ہر روز
شش مثقال استعمال شود کہ مدت خوردن بیست و چہار
یوم و قدر خوراک یکصد و پنجاہ و نہ مثقال گردد و اگر باز محتاج
باشند سہ روز دیگر ہر روز پنج مثقال و نیم و سہ روز
دیگر پنج مثقال و سہ روز دیگر ہر روز چہار مثقال و
نیم و سہ روز دیگر ہر روز چہار مثقال بنوشند کہ در عرض سی
و شش روز دو صد و شانزدہ مثقال خوردہ شود طریقۂ
ثالثہ کہ ابدان و امزجۂ ضعیفہ مستعمل است آن است
کہ سہ روز ہر روز دو مثقال و سہ روز ہر روز دو مثقال
و نیم و سہ روز ہر روز سہ مثقال و سہ روز ہر روز
سہ مثقال و نیم بنوشند کہ در عرض دوازدہ روز سی و
سہ مثقال میرسد و اگر احتیاج باز باقی ماند و تحصیل
قوتی باشدہ باشد تصرف و زیادہ بر ینمقدار توان کرد
کہ تا دوازدہ روز دیگر بدین دستور کہ سہ روز ہر روز چہار
مثقال و سہ روز ہر روز چہار مثقال و نیم و سہ روز
ہر روز پنج مثقال و سہ روز ہر روز پنج مثقال و
نیم کہ در مدت بیست و چہار روز نود مثقال صرف
گردد و ہرگاہ تحصیل قوتے نشدہ باشد و احتیاج باقی
باشد بر خلاف این عمل نمایند یعنی ہر سہ روز
نیم مثقال کم نمایند کہ سہ روز اول ہر روز سہ مثقال
و سہ روز دیگر ہر روز دو مثقال و نیم و سہ روز دیگر ہر روز
دو مثقال و سہ روز دیگر ہر روز یک مثقال و نیم کہ در بیست
مدت بیست و چہار روز شصت مثقال میل شدہ
باشد اما اگر ضعف مزاج و بدن در نہایت باشد
بہتر آن است کہ روز اول ہر روز یک مثقال و
سہ روز دیگر ہر روز یک مثقال و نیم و سہ روز
دیگر ہر روز دو مثقال و سہ روز دیگر ہر روز دو مثقال
و نیم تناول نمایند کہ در عرض مدت دوازدہ روز بیست
و یک مثقال صرف شود و اگر احتیاج باقی
و تحصیل قوتے نمودہ باشد دوازدہ روز دیگر ہر روز
نیم مثقال افزود نمایند کہ در عرض بیست و چہار روز
شصت و شش صرف شود و الا ہر سہ روز نیم
مثقال کم سازند کہ در عرض بیست و چہار روز سی و شش

مثقال صرف شود و در ہر یک از ین چند طریق قدر آب
و جوشانیدن آن و صرف آب و عرق با آب و عرق ممزوج
بدستور یست کہ بیان کردہ شد و ہمچنین ملاحظہ و پرہیز و
غذا ہا در ہر باب موافق آن سلوک نمایند اما دستوریکہ
قلمی فرمودہ اند کہ بندۂ آثم محمد ہاشم حکیم معتمد الملک
سید علویخان محمد شاہی قہوۂ آنرا با معجونے کہ از چوب
چینی و عشبۂ مغربی تالیف کردہ و مکرر تجربہ نمودہ نافع
یافتہ خصوص از برای مردے شصت و پنج سال
عمر داشت و مدت بیست سال بود کہ اوجاع
مفاصل او را عنکسر نمودہ بود و از جملہ مایوسین از باہ
بود قہوہ را با معجون باد خورانید بنہایت منتفع شد و
از یاس بر آمد صنعت آن معجون چوب چینی اعلیٰ
باوصاف مسطورہ عشبۂ مغربیہ از ہر یک چہار دہ مثقال
بادیان خطائی سہ مثقال چای خطائی دار چینی از ہر یک
چہار مثقال گاؤزبان انیسون بسفایج فستقی بادرنجبویہ
از ہر یک دو مثقال مویز عاکفی منقیٰ ارجب زردک از
ہر یک پنجاہ مثقال یک شب بخیسانند در پنج من
تبریز آب و صبح در دیگ سنگے یا نقرہ یا مس تازہ
قلعی نمودہ کردہ سر آنرا بطبق سفالی پوشانیدہ و اطراف
آنرا بخمیر باش و گل حکمت محکم نمودہ مقدار پنج من ہیمہ
قلم باریک در زیر آن بسوزانند تا ہیمہ تمام شود پس فرود
آوردہ صافی نمودہ عسل مصفٰے نبات با لمنا صفہ از
ہر یک یک من تبریزی داخل کردہ بآتش ملایم بقوام
آورند اولیٰ است پس بگیرند چوب چینی باوصاف
مزبورہ ہفت مثقال دار چینی بہمن سرخ بہمن سفید شقاقل
سورنجان دانہ ہیل مصطگی رومی راتیانج از ہر یک دو
مثقال عنبر اشہب زعفران از ہر یک یک مثقال
پوست ہلیلۂ کابلی سہ مثقال ورق طلا یکمثقال و نیم
بدستور معجون سازند ہر روز صبح دو مثقال و شام دو
مثقال این معجون را با قہوۂ چوب چینی بآئین و دستور
کہ بگیرند ہر روز یکمثقال و نیم چوب چینی باوصاف مزبورہ
در یزہ کردہ چون نخود و یکشب در گلاب و عرق بید مشک از
ہر یک دہ درم بخیسانند و صبح با نیم من تبریزی آب در دیگ

کرده مقدار نیم من و یک اوقیه تبریز بهیمهٔ قلم باریک دو شاخ
دو شاخ در زیر آن بسوزانند تا با تمام رسد فرود آورده
ردای بر سر کشیده و سر و گردن را بخار او برارند پس دو مثقال
معجون مذکور بالنصف آن آب نیم گرم بنوشند و دارا
بر سر خود پیچیده بخوابند تا عرق خشک شود و نصف دیگر
آب مطبوخ را آخر روز نیم گرم با شیرینی و یا بے شیرینی
هر قسم که خواهند با دو مثقال دیگر از ان معجون تناول نمایند
که بعون الله تعالے نافع است باید که مقدار نبات
که در شیرینی قهوه کرده میشود زیاده بر پنجمثقال نباشد و وجه
داخل نمودن نبات در آب چوب چینی در حین شرب آن
است که بسر پوست آن گردد طبیعت بآن میل نماید
و کبد نیز بزودی آن را جذب نموده باطراف و جوانب
و اقاصی و اعماق بدن بفرستند و بسبب ارخاء
و جلائیکه دارد معین بر تقطیع و تلطیف و دفع اخلاط گردد
جهت آنکه اکثر طبیعت کبد مشتاق بشیرینی است و اگر
بر اجزای معجون مذکور بوزن درونج عزبی بادرنجبویه گل گاوزبان
علک البطم صمغ چلغوزه مغز چلغوزه از هر یک یک مثقال
لاجورد مغسول حجر ارمنی مغسول مروارید ناسفته کهربا
از هر یک نیم مثقال گل شقائق نعمان چهار دانگ بیفزایند
میگردد اقوی و انفع بعون الله تعالے چنانچه بتجربه
رسیده اما دستوریکه حکیم میر محمد مؤمن از برای آشامیدن
قهوهٔ چوب چینی آورده این است که جوشانیدن چوب
چینی را بوجهے که مذکور شده و مقدار تا هفت مثقال
کافی است و آب آن تا هفصد مثقال که بنصف رسد
و هیمه تا یک من و یک چهاریک تبریز آب را به نصف رسانند
و شرط بدستوریست که مذکور گردید از نخوردن آب و رفتن
بحمام و نکردن جماع و امثال آن و درین دستور
اصلاح ضررے در هیچ مزاج مظنون نیست و قلب
مقدار و کثرت آن و کمی و زیادتی آن بحسب هر مزاج
و هر علت متفاوت است و کلیه آن است که باید در
ایام شرب آن آب اصلا نخورند پس اگر آب زیاده
میل شود آب آنرا زیاده باید کرد و اگر کمتر خواهش کنند
هیمه را زیاده بسوزانند تا آب کمتر از نصف بماند

قوتش قوی تر گردد و اگر مطلب کمی قوت و کثرت شرب
باشد کمتر بجوشانند تا آب بیشتر بماند و قوتش کمتر بر آید
و این فائده جسیمی است بجهت توفق امزجه اما
طریق حکمای مغرب در قهوهٔ چوب چینی بدانکه ایشان
اصلا پرهیز و ملاحظهٔ امور مسطوره را در ان شرط نمیدانند
و در حالت مزاج از برای تقویت بدن و هضم
سائر قوتها می دهند آن است که یک مثقال و
نیم چوب چینی موصوف را ریزه کرده با یک مثقال
چای خطائی و از هر یک از دارچینی و بادیان خطائی و
قرنفل نیم مثقال یک شب در گلاب و عرق
بیدمشک از هر یک ده مثقال بخیسانند و صبح
و با یک من آب در دیگ کرده سر آنرا بدستور پوشانیده
باتش ملایم بپزند تا ربع آب نماند صافی نموده نگاه
دارند و بعد از انکه غذا از معده منحدر شده باشد
چند پیاله آنرا گرم کرده بنوشند و اگر خواهند آنرا
با مقدار پنج مثقال نبات سفید شیرین کرده بنوشند
اما دستوریکه بعضے حکمای فرنگ احتبای هند جهت
مرض آتشک و استسقا و امراض گرده و مثانه و قروح
و جروح آلات تناسل خصوص که مرکب باشند مستعمل
دارند و میگویند که چون بیست روز تا چهل یوم بحسب
احتیاج دستوریا نوشانند مرض زائل میگردد و صفت
آن چوب چینی اعلیٰ از هر یک مثقال تا نه مثقال که
که باز بیک مثقال آورند دارچینی و کبابه چینی و ریوند چینی
از هر یک نیم مثقال که بتدریج تا چهار مثقال رسانند
و باز به نیم مثقال آورند بحسب قوت و ضعف مزاج
زیاده و کم نمایند و در یک و نیم آثار تا دو آثار آب با
عرقهاے مناسب شب بخیسانند و صبح جوشانیده
صاف نموده نصف آنرا وقت صبح و نصف دیگر را آخر روز
بیاشامند و این را چهار چینی بنامند٭

فصل در بیان استعمال چوب چینی بطریق سفوف

بدانکه حکیم محمد هاشم طهرانی گفته در بعض امزجه این دوا
را بطریق سفوف باید استعمال نمود یعنے در امزجهٔ
بلغمیه و معدهائیکه در ان رطوبت غالب باشد با ادویهٔ مناسبه
بشرط آنکه ورم در احشا نباشد و سده و خوف سده نباشد
چه درینوقت کمال مضرت میرسانند و این که جمعے گفته
اند که سفوف آن در هیچ مزاجی اثرے و نفعے ندارد
کمال تعجب دارد و دلیلے ندارد بلکه در اکثر امزجهٔ رطبه
تجربه نموده کمال نفع کرده گاهے بتنهائی و بعض اوقات
با نبات و گاهے نیز با ادویهٔ مناسبهٔ هر مرض و مزاج
ترکیب نموده با گلاب یا عرق بیدمشک یا عرق گاوزبان
داده بغایت مؤثر بوده از انجمله مرحوم مبرور میرزا صادق
مستوفی الممالک سابق که رطوبت غالبی بر مزاج او غالب
بود و کمر کهنهٔ قدیمی داشت و اکثر اوقات از قولنج ریحی
که در معده او از رطوبت بلغم متولد میشود در آزار بود و مکرر
چوب چینی را بطریق قهوه و عرق خورده و اصلا انتفاع
نیافت بود فقیر سفوفے بجهت او ترکیب نموده و در
عرض پانزده روز بدین قانون باو داد که سه روز
اول هر روز سه مثقال و سه روز دیگر هر روز سه مثقال و
نیم و سه روز دیگر هر روز چهار مثقال و سه روز دیگر هر روز چهار
مثقال و نیم و سه روز آخر هر روز پنج مثقال بغایت منتفع
گردیده اکثر آزارهاے مذکوره وے رفع شده کمال
صحت و قوت یافت و شخص دیگر از رفقاے سفر
مکهٔ معظمه که ضعف معده داشت و فرصت خوردن دوا
نداشت و از بعضے معاجین که همراه بود نفعے نیافت
قدرے از چوب چینی که پر خوب بود تحصیل نموده بتنهائی
سفوف ساخته سه روز هر روز یک مثقال و سه روز
دیگر هر روز یک مثقال و نیم و سه روز دیگر هر روز دو
مثقال و سه روز دیگر هر روز دو مثقال و نیم و سه روز
آخر هر روز سه مثقال با گلاب دادم آزار او بالکلیه رفع
شد با وجود آنکه ملاحظهٔ خوبے نیز نکرده بود و همچنین در جمعے
دیگر مکرر تجربه شده اثر کلی مشاهده نموده اما نوعے که در این
رساله بیان شده در خور مزاج و بنیه و مرض باید داده
شود گاهے بتنهائی یا با ادویهٔ مناسبهٔ بارده مثل صندل
و طباشیر اگر با وجود رطوبت حرارت بر مزاج غالب
باشد و با ادویهٔ حاره مثل دارچینی و مصطکی و رازیانه

هرگاه برودت و رطوبت غالب باشد و اگر مزاج و بدن ضعیف باشد قدر خوراک چوب چینی در سفوف در چند روز اول زیاده از دو دانگ و نیم مثقال نباشد و بتدریج اضافه نموده از هر یک مثقال تجاوز ننمایند و اگر در حد وسط مائل باعتدال باشد قدر خوراک چوب چینی در اوائل چهار دانگ و بتدریج با یک مثقال و نیم رسانند و اگر مزاج و بنیه قوی باشد قدر خوراک چوب چینی در سفوف در اوائل یک مثقال و بتدریج بدو مثقال رسانند و از دو مثقال تجاوز ننمایند و مدت خوردن سفوف دوازده یا پانزده روز است و نیز کمتر ازین مدت کافی است و اگر بعد ازین مدت مذکوره احتیاج باقی باشد بهتر آن است که در هر دستور بهمان نسبتی که اضافه نموده اند باز کم ساخته تا چند روز دیگر که بمقدار اول یا کمتر از آن برسد میل نمایند باید دانست اگرچه موافق قیاس بحسب امراض و اعراض این دوا را با ادویهٔ مناسبه هر مزاج و عرض موافق دستور و قانون ترکیب میتوان نمود و در هر باب نسخه هاے مختلفه مذکور ساخت اما چون باوجود این مراتب تا تجربه باین نحو ترکیب ضم نگردد اعتماد را نشاید بذکر آنچه تجربه نموده و اثر نفع بسیاری از آن دیده اکتفا مینمائیم. سفوفیکه بمرحوم میرزا صادق مستوفی الممالک داده و مشعری الیه از آن منتفع گردیده. صنعت آن چوب چینی بسوهان سائیده بیست مثقال دارچینی عشبهٔ مغربیه از هر یک پنجمثقال و در نسخهٔ دیگر بجای عشبه سورنجان مصری پنجمثقال مصطگی سه مثقال رازیانه دو مثقال نبات سفید سی مثقال که مجموع شصت مثقال میشود و بقدر ثلث چوب چینی دارد و در عرض پانزده روز سفوف نمایند و اگر قوت مزاج و بنیه در مرتبهٔ کمال مثل او نباشد اگر بسیار ضعیف نیست بلکه در مرتبهٔ اعتدال و حالت وسطا است اوائل بقدری خورد که هر روز چهار دانگ چوب چینی در آن مقدار از سفوف باشد چون در یک مثقال و دو دانگ داخل دارد دو مثقال از سفوف را باید تناول نمایند و بتدریج اضافه نموده از چهار مثقال و چهار مثقال و نیم که مقدار چوب چینی درین وزن آخر یک مثقال و نیم است تجاوز ننمایند و اگر مزاج ضعیف باشد در اوائل بقدر یک مثقال هر روز تناول نمایند و بتدریج هر سه روز نیم مثقال اضافه نمایند که تا بسه مثقال رسد که یک مثقال چوب چینی در هر روز از سه روز آخر میل شود و در هر یک ازین مراتب بعد از رسیدن بمقداری که تجاوز از آن نباید نمایند اگر احتیاج باقی باشد بدستور قانونیکه اضافه نموده اند کم نمایند تا بقدر روز اول یا کمتر از آن برسد خلاصهٔ کلام در قدر شربت هر روز سفوف آن است که اگر مزاج قوی باشد در اوائل از سفوف مقدارے تناول نمایند که یک مثقال چوب چینی داشته باشد و بتدریج بدو مثقال برسانند و اگر مزاج باشد در اوائل بقدر دو دانگ و نیم مثقال و در آخر بقدر یک مثقال بلکه کمتر از آن چوب چینی داخل سفوف است باید که باشد و اگر واسطه درمیان این دو مزاج باشد در اوائل بقدر چهار دانگ و اواخر یک مثقال و نیم مقدار خوردن چوب چینی برسد. سفوف دیگر که در منافع قریب بسفوف اول است و مفید است از برای اوجاع مفاصل. صنعت آن سورنجان سفید مصری پنج مثقال دارچینی رازیانه مصطگی قاقلهٔ کبار قاقلهٔ صغار از هر یک سه مثقال چوب چینی موصوف نبات سفید از هر یک بیست مثقال بدستور سفوف سازند قدر خوراک در امزجهٔ قویه اوائل سه مثقال است و بتدریج تا پنج و شش مثقال و در امزجهٔ ضعیفه در چند روز اول هر روز یک مثقال است و بتدریج تا بسه مثقال و در امزجهٔ متوسطه در اوائل هر روز دو مثقال است تا بقدر چهار مثقال و پنج مثقال میتوان رسانید و درین سفوف نیز چوب چینی ثلث سائر اجزا است. سفوف دیگر که باوجود غلبهٔ رطوبت معده و برودت و لینت طبع و نفخ و قراقر باشد اما بیجش خون با او نباشد. صنعت عود قماری خام قاقلهٔ صغار قاقلهٔ کبار پوست زرد اترج پوست بیرون پسته آملهٔ منقی گل سرخ منزوع الاقماع انیسون بوداده زیرهٔ کرمانی بوداده کندر از هر یک دو مثقال چوب چینی موصوف بیست مثقال بدستور سفوف سازند مقدار چوب چینی درین سفوف در هر یک مثقال نیم مثقال است بقانون مسطور قدر شربت و مدت خوردن هر یک از امزجهٔ قویه و ضعیفه و متوسطه تعیین نموده با عرق بارتنگ یا گلاب یا ممزوج تناول نمایند. سفوف دیگر که باوجود غلبهٔ رطوبت بر معده حرارت نیز غالب باشد. صنعت آن چوب چینی ده مثقال صندل سفید طباشیر حب الآس آملهٔ منقی کشنیز خشک بوداده از هر یک دو مثقال سفوف نموده با عرق بارتنگ بدستور تعیین قدر شربت و مدت شده با آن دستور هر روز تناول نمایند و قدر چوب چینی این سفوف نیز مثل سفوف سابق است که در هر مثقالے نیم مثقال است و اگر باوجود رطوبت حرارت بسیار نباشد چوب چینی تنها را سفوف نموده بدستور تناول نمایند. و اما شراب های چوب چینی مسکر و غیر مسکر. شراب چوب چینی مسکر یعنی خمر آن که در جمیع امراض باردهٔ سوداویهٔ بلغمیه نافع است صنعت آن بگیرند انگور کشمش شیرین رسیده و آنرا باپوست و استه افشرده در خم کرده در سرگین دفن نموده بگذارند تا جوش زده از جوش فرو نشیند پس آن را صافی نموده شش من تبریزی آنرا در خمے که قیر زده باشند کرده نیم من چوب چینی بصفات مذکوره ریزه نموده در چهار پنج کیسهٔ کتان کرده سر کیسه ها را بسته در ان اندازند و بر روے شراب پیه گداخته ریخته بگذارند تا شش ماه پس بکار دارند موافق قوت و ضعف و توسط و قوت مرض و بالجمله باید از هفتاد و پنجمثقال زیاده خورده نشود و ابتدا از پنج مثقال نمایند و هر روز پنج مثقال زیاده کنند تا به هفتاد و پنج مثقال برسد پس زیاده از چهل روز این مقدار خورده نشود و متوسط بیست و یک روز است و اقل یازده روز تا پانزده روز چون خواهند که

ترک کنند باز ہر دو زنج مثقال کم کنند تا پنج مثقال برسد
وگاہے بسبب حرارت مزاج یا ضعف قلب یا غلبہ
سودا بگلاب گل سرخ یا گلاب دارچینی یا عرق بید مشک
یا عرق گاؤزبان یا عرق بید بقدر حاجت ممزوج نمودہ
بنوشند و ملاحظہ بدستورے است کہ در چوب چینی بطریق تعریق
ذکر شد۔ شراب چوب چینی مسکر دیگر از اقتراح اطبائے
فرنگ نافع ازبرای جذام و آتشک وجمیع امراض
باردۂ مزمنۂ سوداویہ و بلغمیہ۔ صنعت آن بگیرند
چوب چینی اعلیٰ شش صد مثقال و نیم کوفتہ در خم
عصیر عنب اندازند و سر آنرا محکم نمودہ بعد از شش ماہ
مروق نمودہ در شیشہ نگاہ دارند و باید کہ یکشبانروز
زیادہ بر ہفتاد و دو مثقال ازان نوشیدہ نگردد۔ نسخۂ آخر
شراب مسکر دیگر بگیرند شش صد مثقال چوب چینی اعلیٰ
و ریزہ ریزہ کردہ چون دانہائے جو و ماش در غرابۂ
شراب انگوری کہ ۳ من تبریز شراب داشتہ باشد
اندازند و سر آنرا گرفتہ چہل روز در آفتاب بگذارند
پس مروق نمودہ بنوشند و باید کہ زیادہ از ہفتاد
مثقال نوشیدن نباید در شبانروزی تا چہل روز
بنوشند و این اقوی از نسخۂ اول است۔ شراب
چوب چینی غیر مسکر یعنے شربت آن قلمی فرمودہ اند
کہ این از اقتراح بندۂ آثم محمد ہاشم المخاطب بہ سید
علویخان معتمد الملوک است بہ نہایت مقوی بدن است
و باہ را بیفزاید و سودا را دفع کند و امراض سوداوی را
نافع باشد۔ صنعت آن بگیرند چوب چینی اعلیٰ سی
مثقال ریزہ ریزہ کردہ شب در گلاب و عرق بادرنجبویہ
و عرق بید مشک و عرق گاؤزبان از ہر یک چہار من
تبریز بخیسانند و روز دیگر با نہ من تبریز آب در دیگ تازہ
قلعی کردہ نمودہ سر آنرا بطبق سفالی پوشیدہ و درز آنرا
بخمیر و گل زرد محکم نمودہ مقدار دہ من ہیمہ قلم باریک در زیر
آن بسوزانند تا باتمام رسد پس فرود آوردہ صافی نمودہ
مقدار یک صد و بیست مثقال و نبات سفید داخل
کردہ در قدر مضاعف بقوام آورند و در وقت قوام
آوردن صرہ کتانی کہ دران این ادویہ باشند اندازند و لمحہ
بلمحہ کیسہ را بمالند و چون بقوام آید کیسہ را مالیدہ فشردہ دور
کنند و ادویہ این است بہمن سرخ بہمن سفید زرنب
شقاقل مصری خولنجان ابریشم مقرض قاقلہ کبار ہیل
زعفران عنبر اشہب مشک خالص از ہر یک یکدرم
و چون بقوام آید سرد کردہ و بظرف چینی کردہ ہر روز
دہ مثقال آن را با عرق چوب چینی منسخۂ ذیل بنوشند
شراب چوب چینی غیر مسکر با عشبہ اقوے از نسخۂ
قبل۔ صنعت آن چوب چینی اعلیٰ ورق کردہ یا ریزہ
کردہ شصت درم عشبۂ مغربے پانزدہ درم گل
گاؤزبان بسفائج فستقی بادرنجبویہ دارچینی ابریشم خام
از ہر یک دہ درم مویز منقے یک رطل و نیم مجموع
را در شش من آب باران و عرق گاؤزبان و گلاب
و بید مشک و عرق شاہترہ از ہر یک بقدر ضرور یک
شبانروز بخیسانند پس بدستور طبخ چوب چینی در دیگ
نقرہ یا سنگی یا مس تازہ قلعی کردہ سر آن را بہ
سرپوش و خمیر مستحکم نمایند کہ انجار آن مطلقاً بیرون
نرود و بآتش ملایم طبخ نمایند فرود آوردہ بگذارند
تا سرد شود چون سرد گیرد سر آنرا باز نمودہ خوب بمالیدہ
بپالایند با یک من نبات سفید و یک رطل و نیم
عسل مصفّی تازہ خالص بآتش ملایم بجوشانند
و کف آنرا گرفتہ صافی نمایند پس بر آتش ملایم
بقوام آورند و درین ہنگام این ادویہ را کوبیدہ
در صرہ نازکی ملایم بستہ در وقت قوام دران اندازند
و لمحہ بلمحہ از پشت کفچہ بمالند تا قوت آن خوب
برآید و از قوام آمدہ صرہ را افشردہ دور نمایند پس
مصطگی یک مثقال عنبر اشہب مشک خالص از ہر
یک نیم مثقال زعفران با گلاب سودہ و دو درم ورق
طلا و نیم درم ورق نقرہ یک درم ہر دو را داخل کردہ اضافہ
نمودہ نیکو خلط نمایند و در ظرف چینی نگاہدارند شربتے
از یک مثقال تا دو مثقال صبح و شام تناول نمایند
و از عقب آن مطبوخ چوب چینی یا عرق آن یا یکے
از عرقہاے مناسبہ دیگر بنوشند۔ و ادویہ این است
بہمن سرخ بہمن سفید شقاقل بوزیدان تخم زیلون فلفل
خولنجان دانہ ہیل بوا قاقلہ کبار ریوند چینی انیسون تخم
کرفس پوست ہلیلہ کابلی سنا مکی اسطوخودوس از ہر یک
پنج درم فلفل دار فلفل از ہر یک سہ درم زعفران دو درم
و اگر از برای امراض سوداویہ افتیمون در پارچہ بستہ در آخر
در جوش اندازند و حجر لاجورد و حجر ارمنی مغسول و برائے
تقویت قلب مروارید ناسفتہ یک مثقال یاقوت
رمانی یاقوت زرد عقیق یمانی و مرجان لعل بدخشانی از
ہر یک نیم درم بقدر ضرور بیفزایند نیکو است و اگر منظور
تنقیہ و لینت طبع و تقویت کبد و تنقیہ مجاری بول
باشد در ثلث یا ربع این شربت اسطوخودوس سنا مکی
پوست ہلیلہ کابلی از ہر یک چہار مثقال یکشبانروز در آب
خیسانیدہ پس بآتش ملایم جوش کمی دادہ قدرے مالیدہ صاف
نمودہ با آن قدر شربت باز بآتش ملایم بقوام آورند
و در آخر سہ مثقال ریوند چینی و یک مثقال فلفل سفید نرم
کوفتہ بیختہ ممزوج نمودہ در ظرف چینی نگاہ دارند و عند الحاجت
شربتے از دو مثقال تا پنج مثقال میل نمایند و سہ دست
بملائمت و آسانی اجابت میفرماید بے کلفت و مشقت
و در ینصورت اجارہ داخل ننمایند و اگر حرارت بر مزاج
غالب باشد بعض از ادویۂ حارہ را مثل قرنفل و انیسون
و تخم کرفس و خولنجان و فلفل و دار فلفل و امثال این ہا
مقدار وزن آنرا کم سازند یا بالکل حذف نمایند و اما
عرقہاے چوب چینی و طریقۂ آشامیدن آنہا پس
بدانکہ پرہیز در آشامیدن عرق چوب چینی از ہمہ اقسام
این ادویہ کمتر است و در بعض امراض کہ مادۂ آن
بسیار نباشد و بعد از تنقیہ قدرے قلیلے مادہ ماندہ باشد
بقیۂ مادہ را از بدن دفع میکند و بہ تحلیل می برد و اینہمین
را قوت میدہد و تقویت بدن و قوتہا مینماید و در بعض از جہات
کمال اثر دارد و با ادویۂ مناسبہ سودا ازالۂ توحش و سوداویت
مینماید و ترقیق و تلطیف خون می کند و ارواح را صافی
و نورانی میسازد و با ادویۂ باہیہ تقویت باہ میکند و
منفعت تمامی دارد و بالجملہ بحسب امراض و اعراض
و اغراض مختلف است پس بحسب مزاجی و مرضی و غرضی
با ادویۂ مناسبہ با آب تنہا یا با یکے از عرقہا و یا ممزوج

از آب و عرق عرق باید کشید و بقدر مزاج و بنیہ و قوت
مقدار چہار پنج فنجان کہ ہر فنجانے پانزدہ مثقال باشد
یا کمتر یا بیشتر در خلای معدہ یا بعد از انحدار طعام یا ہر دو
وقت بدون شیرینی یا با شیرینی بنوشند و نسخہا سے
بسیاری از عرق چوب چینی بنظر رسیدہ لکن بہ نسخہ کہ
اعتماد آنہا بود اکتفا نمود۔ عرق چوب چینی کہ مقوی بدن
و قوت ہاضمہ و حرارت عزیزیست و قوت باہ می افزاید
و در امزجہ کہ بسیار حار نباشند نافع۔ صنعت آن چوب
چینی سوہان کردہ یا برندہ بخاری باریک نمودہ نیم من
تبریز دار چینی یک من تبریز بدستور معمول با آب بطریق
گلاب عرق بکشند و در امزجہ حارہ قدر چوب چینی و
دار چینی را متساوی یا دار چینی را کمتر از چوب چینی کنند
و اگر مزاج بارد باشد در خلاے معدہ و اگر مزاج حار
حار باشد بعد از انحدار دو فنجان و نیم بنوشند و بعضے اوقات
شیرین نمودہ بنوشند۔ عرق چوب چینی دیگر کہ در امراض
سوداویہ و خفقان و ضعف قلب بعد از تنقیہ نجاست
نافع است و مقوی اعضای رئیسہ معدہ و حرارت عزیز
است و تلطیف و ترقیق خون میکند و مقوی قوت ہاضمہ
است و در بعض امزجہ تقویت تامی قوتہا و قوت باہ
میکند و حرارت آن از عرق اول کمتر است۔ صنعت
چوب چینی اعلے یکصد مثقال گل گاؤزبان دہ مثقال
گاؤزبان دار چینی صندل سفید بگلاب سودہ یا در بخورہ
از ہر یک بیست مثقال بہمن سرخ بہمن سفید سنبل الطیب
از ہر یک ہجدہ مثقال در عرق بید مشک و عرق گاؤزبان
و آب دو شبانروز خیسانیدہ بدستور عرق بگیرند عرق باید
کرد و ثلث مقدار آب باشد و بدستور ہر روز صبح دو فنجان
و عصر دو فنجان گاہی شیرین و بعض اوقات بدون شیرینی
بنوشند۔ عرق چوب چینی دیگر کہ مقوی اعضای رئیسہ
و شریفہ و حرارت عزیزیہ و قوت ہاضمہ است
و قوت باہ را می افزاید۔ صنعت آن چوب چینی
یکصد و پنجاہ مثقال گل گاؤزبان صندل سفید از ہر
یک پنجاہ مثقال دار چینی سی مثقال بہمن سرخ بہمن سفید
از ہر یک پانزدہ مثقال پوست ریوند ترنج صندل سرخ

از ہر یک بیست مثقال عود قماری سنبل و حلب از ہر یک
دہ مثقال ریحان تازہ دو دستہ سیب شیرین از پوست
و دانہ پاک کردہ یک من شاہ بہ شیرین از پوست و
دانہ پاک کردہ یک من شاہ عنبر اشہب دو مثقال چوب
چینی صندلین عود ہندی را سوہان کردہ باقی اجزا
نیم کوفتہ دو شبانروز در عرق بید مشک و آب و گلاب
کہ گلاب سدس و عرق بید مشک ثلث آب باشد خیسانیدہ
در دیگ کردہ عنبر را نیم کوفتہ در پارچہ نازکی کردہ
بر دہان نیچہ بندند و عرق کشند کہ بعون اللہ تعالے
نافع است۔ عرق چوب چینی دیگر کہ منافعش بعرق
قبل نزدیک است و لکن از آن کمتر است در تقویت
باہ اثر عظیم دارد۔ صنعت آن چوب چینی اعلی سی
مثقال گل گاؤزبان گاؤزبان بادرنجبویہ صندل سفید
سودہ از ہر یک پنجاہ مثقال گل سرخ صندل سرخ پوست
ریوند ترنج شقاقل مصری از ہر یک بیست مثقال دار چینی
سنبل الطیب از ہر یک سی مثقال سعد کوفی سورنجان
مصری ساذج ہندی خصیۃ الثعلب مصری خولنجان تخم و قبا
از ہر یک دہ مثقال بہمن سرخ بہمن سفید از ہر یک بیست
و پنج مثقال ریحان تازہ نعناع تازہ از ہر یک دو دستہ
گل سرخ تازہ صد مثقال مویز طائفی با دانہ کوفتہ صد
مثقال عنبر اشہب سہ مثقال چوب چینی و صندلین و
عود را بدستور اول رندہ کردہ باقی اجزا را نیم کوفتہ
دو شبانروز در عرق بید مشک و عرق گاؤزبان و آب
خالص بہمان عنوان خیسانیدہ در روز آخر مویز را اضافہ
نمودہ در دیگ کردہ عنبر را در پارچہ کتانے بستہ بر دہان
نیچہ بستہ عرق کشند و بدستور در دو طرف روز یا بعد
از انحدار غذا دو فنجان یا کمتر یا بیشتر با شیر گاؤ یا
شیرینی یا بغیر شیرینی بنوشند و باید کہ شیرینی آن
مقدار پنج مثقال باشد۔ عرق چوب چینی دیگر
کہ در منافع مثل نسخہ قبل و از آن باندک کمتر است
صنعت آن چوب چینی چہل مثقال سورنجان
مصری یک مثقال دار چینی برنجاسف ابہل از ہر یک
ہفت مثقال بادرنجبویہ گاؤزبان درونج عقربی

دانہ ہیل قرنفل سنبل الطیب زنجبیل زعفران بسباسہ
بانی خصیۃ الثعلب بہمن سرخ بہمن سفید کبابہ چینی زرنباد
خولنجان جوزبوا اذخر مکی نانخواہ پوست بیخ کرفس کندر
کرویا عود ہندی فلفل سیاہ فلفل سفید وج ترکی سعد
کوفی غنچہ گل سرخ از ہر یک دو مثقال گل بابونہ زیرہ
کرمانی صعتر فارسی حاشا از ہر یک دو مثقال بادیان چہار
مثقال تخم کرفس ہجدہ مثقال مجموع را در گلاب یک شبانروز
خیسانیدہ روز دیگر در دیگ تازہ قلعی کردہ نمودہ عنبر را
ریزہ کردہ در پارچہ کتانے بستہ بر سر نیچہ بندند و بدستور
سفر عرق کشند بعد از آنکہ یک من تبریز نبات سفید داخل
کردہ باشند و دو فنجان صبح و دو فنجان شام بنوشند۔ عرق
چوب چینی تفاحی در تفریح و تقویت قلب بے نظیر است
صنعت آن سیب شیرین اصفہانی رسیدہ پاک کردہ
پانزدہ من تبریز سنجد صندل سفید سودہ از ہر یک
یک من دار چینی نیم من دانہ ہیل بوا یکصد مثقال قرنفل
سی مثقال چوب چینی نیم یک چہار یک من شقاقل مصری
یکصد مثقال بسباسہ جوزبوا از ہر یک یک چہار یک من
تبریزے جدوار خطائی ہجدہ مثقال زرنباد مصطگی از ہر
یک بیست و پنج مثقال سورنجان خولنجان از ہر یک
سی و پنج مثقال مشک تبتی دو مثقال بیخ تفاح پنجاہ
مثقال زعفران چہل مثقال درونج عقربی عود ہندی
از ہر یک بیست مثقال عنبر اشہب سہ مثقال بادرنجبویہ
گل گاؤزبان از ہر یک پنجاہ مثقال گلاب بیست من
اجزا در گلاب و عرق بید مشک سہ شبانہ روز بخیسانند
سواے عنبر و مشک و زعفران و سیب و سنجد و مصطگی پس
ہمہ را یکجا کردہ عرق کشند۔ عرق چوب چینی دیگر مشہی
طعام و مفرح قلب و منشط و محسن لون و بہی است و
لون را تمام آورد و قوت بسیار بخشد۔ صنعت آن چوب
چینی اعلی ناخرق دو صد مثقال برم تیشہ بخاری چون نخود
ریزہ کردہ گل سرخ دار چینی خصیۃ الثعلب مصری شقاقل قرنفل
جوزبوا بسباسہ ابریشم مقرض تخم گزر از ہر یک دو مثقال
گل گاؤزبان دوازدہ مثقال زعفران صندل سفید سودہ
عود ہندی سودہ عاقرقرحا بیخ تفاح بیخ شبیبہ ما پنیر اعرابی

لسان العصافیر بیخ بنفشه سنبل الطیب اشنه زرنباد بهمن سرخ بهمن سفید از هر یک پنجمثقال مصطگی رومی دو مثقال جدوار خطائی میوهٔ یا لبسه از هر یک سه مثقال مشک تبتی نیم مثقال عنبر اشهب یکمثقال ادویه را انچه کوفتنی است نیکوفته مجموع را در روز در آب بخیسانیده و بدستور گلاب عرق کشند و عنبر را در جائیکه عرق میچکد ریزه ریزه نموده بگذارند و هر روز دو فنجان که هر فنجانے پانزده مثقال باشد صبح نوشند و بدستور دو فنجان شام + عرق چوب چینی تالیف قدوة الاطبا میرزا محمد حکیم + صنعت آن چوب چینی اعلے بیست مثقال سورنجان مصری دانهٔ هیل بوا قرنفل ازیرهٔ کرمانی زنجبیل بسباسه خصیة الثعلب مصری صعتر فارسی بهمن سفید بهمن سرخ انیسون زرنباد بیج کرفس نانخواه کندر کرد یا تخم کرفس اذخر مکی از هر یک دو مثقال دارچینی یک چهاریک من تبریز سنبل الطیب مصطگی رومی نبات سفید از هر یک اوقیهٔ تبریز و در نسخهٔ دیگر وزن مصطگی سه مثقال است و نیم من تبریز رازیانه داخل داد و در دو من گلاب و یک من عرق بادیان یک شبانروز بخیسانند بعد ازان با سه من آب عرق کشند صبح دو فنجان و شام دو فنجان بنوشند عرق چوب چینی دیگر + صنعت آن چوب چینی اعلی چهل مثقال گل بابونه ده مثقال دارچینی برنجاسف انیسون از هر یک هفت مثقال سورنجان مصری یکمثقال بادرنجبویه گاوزبان درونج عقربی دانهٔ هیل قرنفل سنبل الطیب زنجبیل زعفران بسباسه خصیة الثعلب بهمن سرخ بهمن سفید زرنباد کبابهٔ چینی خولنجان جوزبوا اذخر مکی نانخواه بیج کرفس کندر کرد یا وج ترکی عود هندی فلفل سفید فلفل سیاه سعد کوفی گل سرخ از هر یک دو مثقال زیرهٔ کرمانی جا شا از هر یک ده مثقال رازیانه چهار مثقال تخم کرفس پنج مثقال مجموع را در گلاب یکشبانروز بخیسانند پس در دیگ تازه قلعی نموده عنبر اشهب در کتان بسته یک مثقال نبات سفید نیم من دران داخل نموده بطریق مقرر عرق کشند + عرق چوب چینی دیگر + صنعت آن چوب چینی اعلیٰ دارچینی قرنفل سافج هندی زعفران

عرق گاوزبان عرق بادرنجبویه آب جزر از هر یک پنجاه مثقال سنبل الطیب بهمن سرخ بهمن سفید نبات سفید از هر یک چهل مثقال اشنه جوزبوا شقاقل مصری بسباسه از هر یک بیست مثقال وج ترکی ده مثقال آب به شیرین آب سیب شیرین از هر یک یکصد مثقال گلاب چهار صد مثقال عرق بیدمشک هشت صد مثقال عنبر اشهب سه مثقال مشک تبتی یک مثقال بدستور مقرر عرق گیرند + عرق چوب چینی دیگر + صنعت آن چوب چینی اعلے ده مثقال سورنجان مصری دانهٔ هیل قرنفل زیرهٔ کرمانی زنجبیل بسباسه خصیة الثعلب صعتر بهمن سفید بهمن سرخ انیسون زرنباد بیج کرفس نانخواه کندر کرد یا تخم کشوث اذخر مکی از هر یک پنج مثقال دارچینی یک اوقیه سنبل الطیب دو مثقال و نیم مصطگی یک مثقال و نیم رازیانه یک چهاریک نبات سفید نیم اوقیه در یک من نبات و نیم من عرق رازیانه خیسانیده بعد ازان با یک من و نیم آب عرق کشند و در پس آن نیم من گلاب یکچهاریک عرق بادیان و سه چهاریک آب داخل کرده عرق پس آب بگیرند + عرق چوب چینی باکوم که مسمی بماء اللحم چوب چینی است نافع از برای نقصان باه و ضعف بدن و قوتها و تقویت معده + صنعت آن چوب چینی اعلیٰ هفتاد مثقال قرنفل دارچینی قاقله کبار جوزبوا بسباسه بادیان فارسی بادیان خطائی گل سرخ بهمن سفید عشبهٔ مغربی صندل سرخ صندل سفید مصطگی رومی زعفران کبابهٔ چینی اشنه بهمن سرخ زرنباد سلیخه سیاه فرنجمشک شقاقل عود هندی تخم بلیون از هر یک ده مثقال بوزیدان عنبر اشهب از هر یک پنج مثقال مشک خالص دو مثقال گوشت بره گوشت مرغ فربه گوشت کبوتر تازه بپرواز آمده همه را از استخوان و چربی جدا کرده از هر یک یک من تبریز گنجشک نر پنجاه قطعه عرق بادیان عرق بادرنجبویه عرق بیدمشک گلاب عرق گاوزبان عرق بهار نارنج از هر یک دو من آب بقدر کفایت شکر نیم من ادویه را در عرقها و آب یک شب بخیسانند و مشک و عنبر و مصطگی

وزعفران را در پارچهٔ کتانی بسته در جائیکه عرق میچکد بگذارند و بدستور عرق کشند چون عرق کشیده شود سرد کرده در شیشه کنند و در جای سرد کرده بگذارند و هر روز سه پیاله ترشی خوری ازان بیاشامند و در نسخه دیگر چنین آورده که اول مرتبه لحوم را در عرقها عرق کشند پس ادویه را دران عرق خیسانیده مرتبهٔ ثانی عرق کشند و در مرتبهٔ مشک و عنبر بر دهان نیچه بندند یا در جائیکه عرق دران مے چکد بگذارند بدانکه چون این عرقها بسبب شیرینی خصوص آنگاه بدمے باشند خالی از سکری نیستند و شبهه ناک اند پس اگر شیرینی داخل نکنند بهتر است + عرق چار چینی از اطبای هنود فرنگ جهت آتشک و قروح خبیثه و استسقا و امراض گرده و مثانه و قروح و جروح آلات تناسل خصوص که مزمن باشد چون بیست روز تا چهل روز بحسب احتیاج بدستور مقرر و شرائط بیاشامند نفع عظیم بخشد + صنعت آن چوب چینی اعلے چهل مثقال دارچینی کبابهٔ چینی ریوند چینی از هر یک بیست مثقال هر چهار را جوکوب نموده در عرق گاوزبان و بادرنجبویه و شاهتره و بسفایج و خار خشک و اذخر مکی از هر یک نیم پاو آثار یک شبانروز بخیسانند پس از همین عرقها از هر یک آثار بران ریخته بدستور متعارف بقرع و انبیق عرق کشند که سه آثار بر آید و از نیم پاو که بیست و چهار مثقال صیرفی میشود شروع نمایند که صبح و شام نیم گرم بیاشامند و روزے ده مثقال بیفزایند تا بیست و یک یوم و همین دستور کم نمایند اگر منظور چهل یوم باشد و اگر بیست یوم تا ده روز بیفزایند و ده روز بکاهند و اگر سی یوم تا پانزده یوم بیفزایند و تتمهٔ نقصان نمایند و چون عرق نزدیک باتمام رسد از سر نو بکشند و درین آشامیدن از لبنیات و حموضات و نمک و غیره بدستور مذکور اجتناب نمایند و اگر برائے استسقا و سوء القنیه شکاعی و بادآورد و فقاح اذخر و بیخ کاسنی و بیخ کرفس و رازیانه و کبر و افسنتین بیفزایند از هر یک بقدر لائق و همچنین از برائے هر علت ادویهٔ مناسبهٔ مختصه بآن و از برائے آتشک و قروح و جروح خبیثه هاصفراس نیم وزن چوب چینی و افیتمون ربع آن

اولی است واگر در امراض مزمنه وصعبه قدرے چوب چینی و
کیاکو که چوب چینی سه ربع وکیاکو یک ربع باشد و همان کیاکو
در خاتمه انشاء الله تعالے خواهد آمد در آب خیسانیده بطرز
نقوع بجاے آب نیمگرم یا سرد بیاشامند که آب خالص نه
نوشیده شود بهتر است بدین قسم که پنج یوم هر روز سه
مثقال و پنج یوم دیگر هر روز پنج مثقال و پنج یوم دیگر
هر روز هفت مثقال و پنج یوم دیگر هر روز نه مثقال
باز پنج پنج یوم کم نمایند بدستور مذکور نیز اگر در عرق مرتبهٔ
دوم نیز بر اجزای چهار چینی قدرے بیفزایند تا بیست
یوم و باز بکاهند مثلاً بر چوب چینی شش مثقال و بر سه
چینی دیگر سه مثقال بهتر است۔

فصل در بیان دستور استعمال این دوا والطریق معجون مفرح

بدانکه بعضے از معاجین چوب چینی در اوجاع مفاصل بلغمیه و
بادهاے آتشک و امراضیکه بعد از آتشک عارض شده
باشد چون آن معاجین را بعد از تنقیه استعمال نمایند
نافع است و بعضے دیگر در سائر امراض بلغمیه از درد کمر
و ضعف معده و باه مفید است و بعضے را منافع دیگر است
که بتفصیل در منافع معاجین بیان مے نمایند معجون
چوب چینی که در اوجاع مفاصل سرد و دردها و امراضیکه
بعد از آتشک حادث شده باشد بنهایت نافع است
اما چون مسهل است ملاحظه از نان و غذاهاے
غلیظه لازم است و اگر در ایام خوردن این معجون قیمه شوربا
با نخود آب تناول نمایند بهتر است، صنعت آن چوب
چینی بیست مثقال سورنجان مصری زعفران مصطگی رومی
دارچینی از هر یک سه مثقال صعتر فارسی که آنرا اوشن نامند
ماهی زهره بوزیدان پوست بیخ کبر شیطرج هندی رازیانه
فلفل سیاه قرنفل گل سرخ قاقله کبار از هر یک دو
مثقال پوست هلیلهٔ زرد تربد سفید صبر از هر یک هفت مثقال
نمک هندی زنجبیل از هر یک یک مثقال کوفته بیخته در روغن
نموده بروغن بادام شیرین ده مثقال چرب نموده با یکصد و
هشتاد مثقال عسل سفید خوشبو کف گرفته بقوام آورده معجون
سازند قدر شربت در امزجهٔ قویه سه مثقال و بتدریج چهار پنج
مثقال میتوانند خورد و در امزجهٔ ضعیفه یکمثقال و بتدریج
تا دو مثقال و در امزجهٔ معتدله دو مثقال تا چهار مثقال اگر
بعد از شش روز قدر خوراک روز اول را مضاعف سازند
که مواد بیشتر دفع شود نافع تر خواهد بود و در آن روز غذا
باید نخود آب باشد یا گوشت جوان مرغ و هیل و دار
چینی، معجون چوب چینی دیگر که از مخترعات حکیم عماد الدین
محمود حسینی شیرازی است و در مزاج غیر حار تقویت
قوی میکند و منعش حرارت غریزیه است و بنهایت
مقوی باه است و درد اعضا و رطوبت و ضعف
معده را نافع است و پرهیز بسیاری ندارد، صنعت
آن چوب چینی اعلی سی مثقال جدوار خطائی مجرب خولنجان
زرنباد سافج هندی درونج عقربے زنجبیل عاقرقرحا
مشک خالص صافی از هر یک دو مثقال بهمن سرخ
بهمن سفید تودری سفید تخم ترب دارچینی مصطگی قرنفل
دانه هیل جوز بوا بسباسه عود قماری خصیة الثعلب مصری
زعفران از هر یک سه مثقال مغز بادام شیرین مقشر
مغز تخم خربزه مغز فندق لسان العصافیر از هر یک
شش مثقال مغز پسته مقشر مغز نارجیل مقشر از هر یک
ده مثقال کوفته بیخته بدستور معجون نمایند مقدار شربت
در امزجهٔ متوسطه دو مثقال است و در امزجهٔ قویه سه
مثقال و در امزجهٔ ضعیفه یکمثقال، معجون چوب چینی که در
اکثر امراض و امزجهٔ بارده و اوجاع و درد اعضا خصوص که بسبب
آتشک باشد نافع است، صنعت آن چوب چینی
باوصاف مذکوره سی مثقال قرنفل جوز بوا بسباسه
گل سرخ زعفران خولنجان زرنباد سعد کوفی از هر یک
سه مثقال دارچینی قاقله فلفل سیاه سنائکی مصطگی
رومی سورنجان بوزیدان لسان العصافیر از هر یک
پنج مثقال زنجبیل دار فلفل عاقرقرحا جدوار خطائی
از هر یک دو مثقال کوفته بیخته بعسل مصفی سه وزن
ادویه معجون سازند قدر خوراک این معجون مثل معجون
سابق است اما ملاحظه و پرهیز این کمتر است معجون چوب
چینی دیگر که در فوائد و منافع قریب است بمعجون سابق
صنعت آن چوب چینی سی مثقال دارچینی دار فلفل
مصطگی رازیانه از هر یک سه مثقال سنائکی صمغ عربی
مغز بادام شیرین مقشر از هر یک چهار مثقال تخم کرفس زعفران
سورنجان قرنفل از هر یک ده مثقال زنجبیل یک مثقال
عسل سه وزن ادویه بدستور معجون سازند شربتے در امزجهٔ
قویه چهار مثقال تا شش مثقال و در امزجهٔ ضعیفه دو
مثقال تا سه مثقال و در امزجهٔ متوسطه سه مثقال تا پنج
مثقال است و اگر در ایام خوردن این معجون و سائر
معاجین چوب چینی مسهلات و نمک تقلیل نمایند بهتر است
و همچنین از لبنیات و حموضات و بقول و جماع و هواے بسیار سرد
و رطب و میوه هاے بسیار رطب، معجون چوب چینی دیگر از مخترعات
حکیم عماد الدین محمود حسینی شیرازی و معمول و مستعمل میرزا محمد حسین
چون در این معجون قریب شش یک اجزا ورق الخیال بود و بهتر این بود که آنرا
ذکر نکنند اما چون مبالغهٔ بسیاری در منافع و فوائد این معجون نموده
بودند خصوص در تقویت باه و سائر قوتها بیان مینماید، صنعت
آن چوب چینی پنجاه مثقال مروارید ناسفته صلایه کرده
شمط مغسول زعفران مشک تبتی عنبر اشهب مایهٔ شتر
اعرابی صندل سرخ دارچینی قرنفل زنجبیل بوزیدان سورنجان
کبابهٔ چینی قسط شیرین سعد کوفی از هر یک دو مثقال ریوند
چینی سنبل الطیب دانه هیل مصطگی رومی افتیمون رومی
عود قماری اسارون شامی گل مختوم صندل سفید ماهی بیان
سنگ صیدا درونج عقربی زرنباد تخم گزر تخم شلغم تخم ترب
تخم پیونجه بهمن سرخ بهمن سفید خشک باتودری زرد و تودری
گلگون از هر یک سه مثقال آمله شیر پرورده جوز بوا بسباسه
شقاقل مصری گل گاوزبان بادرنجبویه گل سرخ اشنه تخم
خشخاش مغز تخم خربزه مغز تخم خیار تخم کاسنی تخم خرفه مقشر
مغز کردگان مقشر مغز فندق مغز چلغوزه از هر یک ده
مثقال خصیة الثعلب پنج مثقال ورق الخیال چهل مثقال
آب به شیرین آب انار شیرین گلاب از هر یک صد مثقال
قند سفید عسل سفید خوشبوے مصفی بالمناصفه یک من
دیگ چهار یک تبریزی بطریق معمول معجون سازند قدر خوراک
این معجون بحسب ضعف و قوت مزاج از دو مثقال تا چهار
مثقال است، معجون چوب چینی مخترع و مجرب حکیم هاشم
طهرانی نافع از برای اوجاع مفاصل و دردها و تقویت

قوت باہ وسائر قوی و بنہایت نافع است و مبرودین را
کمال انتفاع دہد صنعت آن دارچینی سورنجان شقاقل
مصری خصیۃ الثعلب مصری لسان العصافیر عود قماری
مصطگی زعفران از ہر یک سہ مثقال دانہ ہیل قاقلہ کبار
قرنفل خولنجان بوزیدان زنجبیل زرنباد اسارون شامی
سنبل الطیب سافج ہندی دار فلفل کبابہ چینی مشک تبتی
عنبر اشہب جدوار خطائی از ہر یک دو مثقال مغز حب السمنہ
مغز حب القلقل مغز انجلک مغز حبۃ الخضرا از ہر یک پنج مثقال
مغز چلغوزہ مغز نارجیل مقشر از ہر یک دہ مثقال چوب چینی
اعلی بکار د تراشیدہ یکصد و پنجاہ مثقال یک شب در آب
خیسانیدہ روز دیگر با چہار من شاہ آب در دیگ بزرگی کردہ
سرش را محکم ساختہ بتدریج بآتش ملایم بجوشانند تا ربع
کہ یک من شاہ باشد بماند صافی نمودہ با عسل سفید خوشبو
مصفی یکصد و پنجاہ مثقال ترنجبین نیشاپوری اعلی کہ از
خار و خاشاک پاک کردہ باشند یک صد و پنجاہ مثقال
بقوام آوردہ پس ہر یک از اجزای خشک را سوای
مشک و عنبر و زعفران و مغزہا جدا جدا کوفتہ بیختہ وزن
نمودہ داخل ہم سازند و مغزہا را نیز جدا جدا خوب نرم بسایند
پس عنبر اشہب را در عسل بقوام آوردہ حل کردہ پس زعفران
کوفتہ بیختہ و با گلاب حل کردہ داخل نمایند بعد ازان مغزہا
را داخل نمایند و در آخر سائر اجزا را و بعد از تمامی مشک را
با قدرے نبات سائیدہ اضافہ نمودہ خوب برہم زنند
تا تمامی با یک دیگر مخلوط و ممزوج شوند پس در مرتبان
چینی کردہ آنا باید کہ مرتبان پر نباشد و جاے نفس گشتن
معجون بماند و مقدار شربت ازین معجون مثل مقدار
شربت معجون چوب چینی حکیم عماد الدین محمود است و باید
دانست کہ در ہر یک از معاجین و حلوا و حریرہ ہر گاہ
مقدار چوب چینی را سہ مثل یا دو مثل انچہ گفتہ اند
نمودہ و بدستور مذکور جوشانیدہ تا ربع بماند با عسل و
شیرہ معجون و حلوا و حریرہ بقوام آورند و بہتر و انفع است
معجون چوب چینی تالیف حکیم علی گیلانی منقول از
رسالہ بخط معزے الیہ گفتہ کہ این معجون از تالیف
ما است و بنہایت نافع است ضعف قوی و کسل را

و رنگ رخسار را نیکو گرداند و باہ بیفزاید صنعت آن
چوب چینی اعلی بیست مثقال زعفران دو مثقال
عود قماری خام مصطگی از ہر یک دہ مثقال دار چینی
سنبل الطیب سورنجان سافج ہندی اشنہ قرنفل
وج ترکی قاقلہ فلفل سیاہ دار فلفل بوزیدان جند بیدستر
شیطرج ہندی زنجبیل سفید ورق گل سرخ زیرہ
کرمانی جوز بوا انیسون خولنجان بہمن سرخ بہمن سفید
از ہر یک سہ مثقال مشک تبتی یک مثقال قند سفید
بوزن مجموع ادویہ عسل سفید خوشبو مصفی دو وزن
ادویہ بدستور مقرر معجون سازند شربت از یک مثقال تا دو
مثقال ۔ معجون چوب چینی منقول از مجربات حکیم احمد
موسوی از خط معزی الیہ مقوی معدہ و قلب و دماغ و کبد
و گردہ و مثانہ و اعضای تناسل و تمام بدن است
و مجرب است صنعت آن چوب چینی اعلی پنجاہ مثقال
مروارید ناسفتہ صلایہ کردہ شادنج مغسول مصطگی عود قماری
خام مایہ شتر اعرابی زعفران مشک تبتی عنبر اشہب دار چینی
فلفل سیاہ قرنفل زنجبیل سفید زرنباد از ہر یک دو مثقال
ریوند چینی افتیمون اقریطی دانہ ہیل بوا اسکہ صد اسنبل الطیب
ماہی روبیان درونج عقربی تخم گزر تخم شلغم تخم ترب
تخم اسپست بہمن سرخ بہمن سفید خسک مربا از
ہر یک سہ مثقال ابریشم مقرض چہار مثقال خصیۃ الثعلب
مصری پنج مثقال جوز بوا بسباسہ بانغے از ہر یک دہ
مثقال شقاقل مصری شش مثقال عسل سفید جید
خوشبو مصفی و قند سفید بتساوی از ہر دو سہ وزن
ادویہ بدستور مقرر معجون سازند شربت از یک مثقال
تا دو مثقال ۔ معجون چوب چینی دیگر استرخاے اعصاب
و اوجاع مفاصل را نافع بود و بدن را قوت دہد صنعت
آن چوب چینی اعلی چہار مثقال زعفران مصطگی دار
چینی فلفل سفید مرمکی افتیمون افریقی شونیز رازیانہ
تخم اسپست زنجبیل تخم کرفس پوست ہلیلہ کابلی
از ہر یک پنج مثقال فلفل سیاہ چہار مثقال مقل ازرق
خولنجان شیطرج ہندی سنا مکی تربد سفید سافج ہندی
از ہر یک سہ مثقال سورنجان مصری مغز بادام شیرین مقشر

از ہر یک شش مثقال سنبل الطیب چہار مثقال مویز طائفی
منقی ہفت مثقال نبات سفید پنجاہ مثقال عسل مصفی سہ
وزن ادویہ بدستور مقرر معجون سازند شربت از یک مثقال
تا دو مثقال ۔ معجون چوب چینی میفرمایند کہ از اقراح
بندۂ درگاہ محمد ہاشم مخاطب بحکیم معتمد الملوک سید
علویخان است مفاصل و مزمن و باد آتشک را مجرب و مفید
است صنعت آن پوست ہلیلہ کابلی سیاہ آملہ منقی
اسطوخودوس بہمن سرخ بہمن سفید زرنباد درنجبویہ از ہر
یک مثقال و چہار دانگ افتیمون اقریطی بسفایج فستقی از
ہر یک سہ مثقال لاجورد مغسول یک مثقال درونج
عقربی شقاقل مصری خصیۃ الثعلب مصری سورنجان
مصری بوزیدان از ہر یک مثقال و یکدانگ دارچینی گل سرخ
گل گاؤزبان از ہر یک چہار دانگ چوب چینی اعلی بیست
و ہفت مثقال عسل مصفی یکصد و شصت مثقال ادویہ
را کوفتہ بیختہ بعسل سفید خوشبو جید مصفی سرشتہ تا بیست و
یکروز ہر روز پنج مثقال تناول و از عقب آن یک مثقال
چوب چینی را بگلاب و عرق بید مشک و عرق گاؤزبان
و عرق بادرنجبویہ از ہر یک بیست مثقال بجوشانند
تا بنصف رسد صافی نمودہ نبات سفید پنج مثقال داخل
کردہ بنوشند و تا چہل روز از ماست و پنیر و ترشیہا و سبزیہا
و حرکات عنیفہ بدنیہ و نفسانیہ و جماع و از خوردن نمک
اجتناب از لوازم است ۔ معجون چوب چینی تالیف
حکیم عماد الدین کاشغری صنعت آن چوب چینی سی
مثقال دار چینی جوز بوا بسباسہ کبابہ چینی ریوند چینی سنا
مکی کندر مصطگی از ہر یک سہ مثقال زعفران یک مثقال
عسل سہ وزن مجموع ادویہ معجون سازند شربت صبح و
شام دو دو مثقال با یک پیالۂ قہوۂ چوب چینی ۔ معجون
چوب چینی دیگر کہ دافع جمیع امراض است و بدن را فربہ
گرداند و صحت افزاید و سرور آورد ۔ صنعت آن چوب
چینی سہ سیر مغز بادام شیرین مقشر دار فلفل رازیانہ قرنفل
تخم کرفس مصطگی سنا مکی از ہر یک نیم سیر عسل مصفی سہ
وزن مجموع ادویہ را کوفتہ بیختہ با عسل معجون سازند
و ہر صبح سہ مثقال آنرا و شام سہ مثقال بخورند تا بیست و یکروز

داگر زیاده از بیست دیگر وز خورند فائده بیشتر دهد و غذا بے نمک باشد واز سفیدی و ترشیها پرهیز نمایند و تا سه ماه از جماع اجتناب کنند که فائده تمام می بخشد و صاحب این نسخه قلمی نموده که شصت مثقال یک سیر است و در کتاب دیگر سیر شصت مثقالے بنظر رسیده. معجون چوب چینی دیگر دافع جمیع است و بدن را فربه کند و صحت افزاید و سرور آورد. صنعت آن چوب چینی که پوست بالای آنرا تراشیده باشند یکسیر و نیم که دو صد و هشتاد و یک مثقال باشد سنا مکی دوازده مثقال زعفران زنجبیل مصطگی قرنفل دارچینی دار فلفل فلفل سیاه عاقرقرحا شیطرج هندی مقل ازرق مرمکی سنبل الطیب خولنجان وج ترکی نانخواه رازیانه تخم شبت هلیله سیاه شونیز افتیمون افریطی از هریک سه مثقال مویز منقی سی و سه مثقال ادویه کوفته و بیخته بر غن بادام شیرین چرب نموده با سه وزن عسل مصفی معجون سازند شربتے یک مثقال و نیم تا دو مثقال و در نسخه روغن گاوی و مثقال نیز داخل است. معجون چوب چینی دیگر تالیف حکیم ولد محمود شیرازی حسینی جهت تقویت باه و معده و دل و دماغ و جگر و مثانه و گرده و سرخی رنگ روی و فربهی بدن مفید بود و دهان خوش کند. صنعت آن چوب چینی یک صد مثقال مروارید ناسفته مصلایه کرده شمط مغسول از هریک دو مثقال مصطگی عود قماری مایه شتر اعرابی زعفران مشک تبتی عنبر اشهب از هریک دو درم دارچینی قرنفل زنجبیل فلفل سیاه جوزبوا بسباسه از هریک دو مثقال بوزیدان بهمن زنجبیل کبابه چینی خولنجان قسط شیرین سعد کوفی از هریک دو درم ریوند چینی افتیمون اقریطی از هریک سه مثقال سنبل الطیب دانه هیل عنبر اشهب از هریک سه درم سماق صمید اباهی و بیان درونج عقربی زرنباد تخم گذر تخم شلغم تخم ترب بهمن سرخ بهمن سفید تودری سرخ تودری زرد از هریک سه مثقال شقاقل مصری ده مثقال درق القنب سدس مجموع ادویه مجموع را کوفته بیخته نگاه دارند گاوزبان بادرنجبویه گل سرخ آشنه از هریک ده مثقال جو شاینده صاف نموده آب آنرا نیز نگاه دارند تخم خربزه تخم خیار تخم کاسنی تخم خرفه مقشر از هریک ده مثقال نرم کوبیده شیره بگیرند و شیره آنها را اضافه

شیره سابق نموده آب شیرین آب سیب شیرین آب انار گلاب از هریک ده مثقال با قند و عسل صافی بالمناصفه سه وزن اجزا بقوام آورند مغز فندق مغز بادام شیرین مغز گردگان مغز چلغوزه از هریک ده مثقال نرم کوبیده در عسل و قند بقوام رسیده اندازند و زعفران را در گلاب حل کرده اضافه کنند و عنبر را دو حصه نموده یک حصه را اول مرتبه داخل کرده و همچنین مشک را دو حصه نموده یک حصه قبل از باقی ادویه و یک حصه را با عنبر بعد از سائر ادویه داخل نمایند و از برای بعضے این اجزا را نیز افزوده اسارون شامی گل مختوم صندل سرخ صندل سفید هر دو سوده تخم خشخاش از هریک سه مثقال آمله منقی دوازده مثقال کوفته بیخته با اجزا داخل نمایند و در نسخه دیگر این معجون خصیة الثعلب مصری پنجمثقال تخم اسپست سه مثقال حسک مربا بر نسخه مزبور افزوده و وزن چوب چینی پنجاه مثقال و وزن ریوند چینی دو مثقال و وزن هریک از مصطگی و عود و مایه شتر اعرابی و مشک و عنبر یک درم و وزن دارچینی یک مثقال و وزن آب سیب و آب انار و گلاب از هریک یکصد مثقال است. معجون چوب چینی دیگر که در تقویت باه و اعضای رئیسه و دفع امراض سوداوی بے نظیر است. صنعت آن پوست هلیله کابلی هلیله سیاه آمله منقی از هریک سه درم افتیمون اقریطی بسفایج فستقی از هریک پنج درم لاجورد مغسول دو درم تربد سفید اسطوخودوس بهمن سرخ بهمن سفید زرنباد بادرنجبویه از هریک سه درم درونج عقربی شقاقل خصیة الثعلب مصری سنبل الطیب سورنجان مصری از هریک دو درم بوزیدان دارچینی قرنفل جوزبوا ورق گل سرخ عود هندی ابریشم مقرض از هریک یکدرم و نیم چوب چینی اعلی بوزن مجموع ادویه عسل مصفی سه وزن مجموع ادویه ادویه را کوفته بیخته با عسل معجون سازند هر روز چهار مثقال آنرا بخورند و در نسخه دیگر جدوار منی دو درم داخل است. معجون چوب چینی دیگر که آنرا منافع بسیار و در تقویت باه بے نظیر است. صنعت آن چوب چینی اعلی شصت و دو مثقال و نیم مروارید ناسفته لاجورد مغسول کهربا

شمعی ریوند چینی افتیمون اقریطی سنبل الطیب دانه هیل بوا بوزیدان سورنجان مصری سعد کوفی جوزبوا بسباسه بابونج از هریک دو مثقال و نیم ریگ ماهی ماهی و بیان درونج عقربی زرنباد تخم گزر تخم شلغم تخم پودینه بهمن سرخ بهمن سفید خشک مربا تودری زرد تودری گلگون دارچینی قرنفل زنجبیل اسارون آمله منقی از هریک سه مثقال و سه ربع مثقالے خصیة الثعلب مصری شش مثقال و یک دانگ و نیم عود قماری خام مصطگی رومی مایه شتر اعرابی زعفران عنبر اشهب از هریک یکمثقال و نیم مشک خالص چهار دانگ مغز فندق پسته مغز بادام شیرین مقشر مغز نارجیل مقشر مغز چلغوزه و مغز انجدان مغز حب السمنه مغز حبة الخضرا از هریک دوازده مثقال و نیم ادویه را سوای مغزها کوفته بیخته مغزها را بعد مقشر کردن نرم صلایه کرده پس گل گاوزبان ورق گل سرخ از هریک دوازده مثقال و نیم در گلاب و عرق بید مشک از هریک یک صد و نود مثقال یکشب بخیسانند پس چهار پنج جوش داده صاف نموده ده مثقال تخم خرفه مقشر را در گلاب شیره گرفته آب زردک نود و پنج مثقال آب انار شیرین پنجاه مثقال آب سیب شیرین پنجاه مثقال عسل مصفی و نبات سفید از هریک چهار صد مثقال بقوام آورده ادویه را با آن بسرشند. معجون چوب چینی صدر الشریعه گیلانی آتشک کهنه و درد مفاصل و نفخ معده و ضعف باه و امراض گرده و مثانه را نافع است. صنعت آن چوب چینی اعلی هشتاد مثقال سلیخه کبابه چینی بهمن سرخ بهمن سفید دارچینی اسارون عود هندی سنبل الطیب مصطگی رومی قرنفل سادج هندی از هریک سه مثقال فلفل دار فلفل زنجبیل زعفران از هریک دو مثقال مشک خالص عنبر اشهب از هریک یکدرم عسل مصفے سه وزن ادویه بدستور سفره معجون سازند شربتے هر صبح مقدار سه مثقال. معجون چوب چینی دیگر بدانکه مؤلف این معجون چیزے بر معجون سورنجان اضافه نموده و چیزے کم کرده خواصے که از برائے معجون سورنجان مذکور است از برای این معجون ذکر کرده این معجون را معجون چوب چینی نامیده. صنعت آن چوب چینی اعلے هشتاد مثقال سورنجان مصری شش درم ماهی زهره بوزیدان

نبات سفید ہشت مثقال داخل کردہ بستہ دفعہ بنوشند و
باز بدستور از ہریک ہشت مثقال داخل ہمان ثفل چوب
چینی روز اول نمودہ بدستور گلاب و عرق داخل ساختہ در
عرض روز چند مرتبہ برہم زدہ صبح روز دیگر آب صاف آنرا
بدستور گرم کردہ با نبات ہشت مثقال سہ دفع میل نمایند
در روز سوم باز بقیہ سائیدہ چوب چینی مذکور را اضافہ ثفل روز
دوم نمودہ بدستور گلاب یا عرق داخل کردہ چند مرتبہ برہم زنند
صبح روز دیگر گرم نمودہ صافی کردہ ہشت مثقال نبات داخل
کردہ بسہ دفع بنوشند پس روز دیگر بگیرند یک کفچہ آرد میدہ
و در نسخہ دیگر بجای آرد میدہ آرد شکر تیغال است یک کفچہ
آرد برنج و نیم کفچہ تخم ریحان کوفتہ و بروغن گاو یا گوسفند بریان
تنک بریان نمودہ آن ثفال چوب چینی را با گلاب و عرق بید مشک
و عرق گاؤزبان در دیگچہ دیگر نیکو بجوشانند صاف نمودہ
پنج مثقال قند سفید در آن حل کردہ اضافہ آرد و روغن مغز بادام
نمودہ بپزند تا چون حریرہ شود دارچینی دانہ ہیل از ہریک
دو مثقال نرم کوفتہ داخل کردہ برہم زنند تا خوب ممزوج
شود در ظرف چینی کردہ در سہ روز تناول نمایند حکیم محمد
ہاشم طہرانی گفتہ کہ دستور معمول فقیر در نقوع چوب چینی
آن است کہ از یک مثقال تا ہشت مثقال بحسب ضعف
و قوت بدن و مرض با عرقہای مناسب و دواہای موافق خیسانیدہ
دادہ اثر بسیاری مشاہدہ نمودہ خصوص در فصل تابستان و مزاجہای
گرم و در امراض حارہ و خفقان و امراض قلبیہ حارہ با صندل
سفید و گل گاؤزبان و تخم کشنیز خشک بالسویہ و بقدر نصف
مجموع چوب چینی سوہان کردہ در عرق بید مشک و نیلوفر باز آیہ
ہریک مثقال چوب چینی سی مثقال عرق اضافہ نمودہ در
شیشہ کردہ در عرض روز چند مرتبہ برہم زدہ صبح روز
دیگر آب آنرا صافی نمودہ گاہ سرد گاہ گرم دادہ کہ میل نمودہ
اند و در امراض باردہ و مبردین با عود قماری و بادرنجبویہ
و گل گاؤزبان گیلانی و چوب چینی بسوہان تراشیدہ کہ نسبت
عود با چوب چینی نسبت سدس و با ہریک از این دو دوا نسبت
ثلث باشد مثلاً ہرگاہ چوب چینی شش مثقال باشد عود باید
کہ یک مثقال و ہریک از گل گاؤزبان و بادرنجبویہ دو مثقال
باشد بدستور با گلاب و عرق بید مشک یا عرق رازیانہ و عرق

اذخر و اگر سوداویت بر مزاج غالب باشد با عرق گاؤزبان
و بادرنجبویہ در شیشہ کردہ در عرض روز مکرر برہم زدہ
صبح زدہ صاف آنرا نیم گرم با اندک نبات یا بدون شیرینی
میل نمایند و ہمچنین اگر بجہت علت عضوی خاصے باشد
مثل جگر یا معدہ یا دواہای مناسب آن عضو و علت
خیسانیدہ بنوشند و اقل مدت خوردن نقوع شش روز
و اکثر دوازدہ روز است و اگر ہوا بسیار گرم بود و غذا
فساد چوب چینی و دواہا بعد از سہ روز نباشد باز چوب چینی
و دواہا را داخل ہمان ثفل نمودہ عرق ریختہ بدستور
خیسانیدہ دو روز دیگر میل نمایند و اگر دغدغہ فساد باشد
داخل ثفل نساختہ بدستور علیحدہ خیسانیدہ میل نمایند
و ثفل را با عرق مناسب خیسانیدہ یا جوشانیدہ صافی
نمودہ بجای آب در عرض شبانروز بنوشند و بعد از اتمام
جرم و ثفل سہ روز آخر را بدستور با عرقہا جوشانیدہ
یا خیسانیدہ صاف نمودہ بجای آب میل نمایند خلاصہ
کلام در باب چوب چینی نقوع چوب چینی آن است
بطریق عرق و قہوہ ذکر شدہ نیز دستور کلی در باب
وزن و مقدار چوب چینی و عرق و آب و مدت خوردن و دواہای
کہ داخل میشوند و ندارد و بحسب مزاج و مرض و غرض تمامی مختلف
است بنہجے کہ در باب عرق و قہوہ مکرراً مذکور شدہ بہ
آن قانون سلوک نمایند و ہمچنین در باب اغذیہ و اشربہ
و ملاحظہ حمیہ موافق آنچہ بیان شدہ عمل نمایند و اما پرہیز
و ملاحظہ این نیز کمتر از طریق قہوہ و نزدیک بعنوان
سفوف است کہ پرہیز بسیارے ضرور نیست و بدستور
دیگر در نقوع چوب چینی از حکیم میر محمد مؤمن کہ جہت نافعین
و محرور المزاج و خفقان و تقویت اعضا و قوی و امزجہ
اطفال نافع و در فصل گرمی ہوا موافق است صنعت
آن چوب چینی را از یک مثقال تا ہشت مثقال با سوہان
نمودہ و با عرقہای مناسبہ و ادویہ موافقہ یک شبانروز
در شیشہ داشتہ آن بخیسانند و مکرر برہم زنند پس صافی
نمودہ بنوشند و ہرگاہ از برای خفقان حار و امزجہ و امراض
حارہ باشد با صندل سفید و کشنیز خشک و گل سرخ
بالسویہ بقدر چوب چینی در گلاب و عرق نیلوفر

با عرق بید مشک و عرق گاؤزبان از چہل و پنج مثقال
تا نود مثقال بخیسانند و ہرگاہ جہت مبرود المزاج باشد
با عود و بادرنجبویہ و زرنباد و دارچینی آن در عرق رازیانہ
و عرق بہار و عرق اذخر و مانند آن بخیسانند و با اشربہ
مناسبہ و ہر امرے بنوشند و ہمچنین ہرگاہ بجہت عضوے
دہند یا دوای مناسب آن بخیسانند و ہرچہ بعد از سہ روز
صاف کردہ باشند جرم آنرا در آب یا عرق مناسب بقدر
ضرور خیسانیدہ بجای آب در ایام شرب نقوع بنوشند
و قدر چوب چینی بجہت اطفال از یک مثقال تا چہار مثقال
است و از برای غیر اطفال از چہار مثقال تا ہشت
مثقال نقوع چوب چینی نسخہ دیگر صنعت آن مقدار بیست
مثقال چوب چینی را نرم کوبیدہ در شیشہ کردہ عرق گاؤزبان
عرق بادرنجبویہ عرق شاہترہ عرق بید مشک گلاب
از مجموع یک پیالہ بزرگ آبخورے از ہریک بقدر حاجت
داخل کردہ یک شبانروز در شیشہ حرکت دہند پس صافی
نمودہ مقدار بیست مثقال نبات سفید سودہ داخل کردہ
بیاشامند در سہ روز در روز چہارم ثفل آنرا جلوہ کردہ تناول
نمایند نقوع چوب چینی نوع دیگر این است کہ از یک
مثقال چوب چینی را تا نہ مثقال روز اول یک مثقال آنرا
ریزہ نمودہ در روز دوم دو مثقال و ہمچنین تا روز نہم نہ
مثقال آنرا در امزجہ حارہ با گلاب و عرق بید مشک و عرق
نیلوفر باز آیہ ہریک مثقال چوب چینی سی مثقال از عرقہا و
در مزاجہای سرد در گلاب و عرق اذخر و عرق بادرنجبویہ و عرق
بادیان بدستور مزبور خیسانیدہ در عرض یک شبانروز گاہے
سرد بجاے آب و گاہے گرم چون قہوہ با شیرینی نبات یا
بغیر شیرینی بنوشند و در مقدار چوب چینی در این ایام چہل و ہشت
مثقال میشود و مقدار عرقہا در روز اول سی مثقال است
و در نہم دو صد و ہفتاد مثقال و از این رو در روز وزن عرقہا
در ایام دیگر معلوم میشود دستور نقوع چوب چینی کہ فرنگ
در امراض باردہ مزمنہ کہ بتدابیر دیگر دفع نمی گردد با این
دفع میگردد و بزعم ایشان و الحق بلاد ایشان چنین ہوا
دارد کہ بغیر از چنین دوای قوی امراض مزمنہ قویہ دفع نمیگردد
صنعت آن بگیرند شراب بجانی قوی خالص مسیحی دو من تا

که هر منی دو رطل است و هر رطلی یکصد و بیست و هشت درم و دو ثلث
درمی و در چهار قرابه کنند که در هر قرابه شش من طبی شراب
باشد پس بگیرند چوب چینی که برندهٔ بخاری تراشیده باشند
و در هر قرابه شانزده سیر من طبی از چوب چینی تراشیده داخل
کرده سر آنرا گرفته چهل روز در آفتاب گذارند پس بعد از چهل
روز از آفتاب برداشته اول فصل بهار شروع بخوردن
آن نموده روز اول پنجمثقال آنرا بنوشند و هر روز پنجمثقال
آنرا بیفزایند تا بهفتاد و پنج مثقال رسد پس چهل و یکروز
هر روز هفتاد و پنج مثقال آنرا بنوشند و بعد از چهل و یکروز
هر روز پنجمثقال آنرا کم کنند تا به پنجمثقال برسد پس ترک
نمایند و این وقتیست که مزاج بسیار قوی باشد اما اگر مزاج
متوسط باشد دو قرابهٔ آن که در قرابهٔ چهار من طبی شراب
باشد ساخته بدستور مذکور تا هفتاد و پنج مثقال رسانیده بیست
و یکروز هر روز هفتاد و پنج مثقال بنوشند پس هر روز پنج
مثقال آنرا کم کنند تا به پنج مثقال رسد پس ترک کنند و اگر
مریض ضعیف باشد و بعد از رسیدن بهفتاد و پنجمثقال یازده
روز یا پانزده روز هر روز هفتاد و پنج مثقال را بنوشند پس
هر روز پنج مثقال آنرا کم کنند تا بمقدار پنج مثقال رسد
آن زمان ترک نمایند و پرهیز بدستوریست که در خوردن
چوب چینی بدستور تعریق ذکر شد و اگر ربع وزن چوب چینی
نیز گیاکورنده کرده با چوب چینی مزبور در قرابه ریزند و بقدر
وزن این نیز بر شراب بیفزایند میگردد اقوی ولیکن درین
هنگام باید غذا و شراب را منحصر بر شیر گاو تازه دوشیده
نمایند که شیر برنج بی شیرینی و نمک و با چلاو و یا شیر بخورند
و بجای آب شیر گرم بنوشند. تفوع دیگر او حکمای فرنگ صنعت
دهند جهت آتشک و قروح و جروح مجرای بول و غیرها
آن چوب چینی اعلی از هر یک مثقال گرفته تا دو مثقال
و کبابهٔ چینی و ریوند چینی و دارچینی از هر یک از نیم مثقال گرفته
تا پنجمثقال تا چهل روز بدین نهج که روز اول هر روز چوب چینی
یکمثقال و از آن هر سه نیم مثقال و سه روز دیگر دو مثقال
چوب چینی و از آن هر سه یک یکمثقال که روز آخر نوزدهم و بیستم و
یکم است هفت مثقال چوب چینی و از آنها سه و نیم مثقال
باشد و باز بهمین دستور کم نمایند و این در صورتیست که مرض

صعب و شدید نباشد و الا هر روز یکمثقال بیفزایند تا بیست
و یک یوم و همچنین باز بکاهند که مقدار هر روزه را در نیم آثار
هندی آب تا سه پاو شب بخیسانند و صبح صاف نموده
نصف آنرا آن وقت و نصف آنرا آخر روز نیمگرم نموده بیاشامند
و اگر درینصورت قدری چوب چینی اعلی را از سه مثقال گرفته
تا هفت مثقال در آب خیسانیده در عرض شبانروزی بجای
آب بیاشامند که آب خالص ننوشند اولی است و ترشیها
و نمک و غیرها را ترک نمایند. و اما حریرهای چوب چینی پس
بدانکه اینها نیز در نفع قریب بمعاجین آن بلکه از آن انفع
در بعضی امزجه و امراض و مواد اند. حریرهٔ چوبچینی طبی
فرموده اند که تالیف قدوة المحققین سید سند والدی ماجد فقیر
میر محمد هادی قدس سره است نافع از برای نزلات
بارده و سرفه و ضیق النفس و امثال اینها صنعت آن
آرد میده آرد نخود از هر یک کفچه کشنیز خشک تخم خشخاش
تخم خرفهٔ مقشر تخم مرو کوفته بروغن گاو بریان کرده شربت
بنفشه شربت اسطوخودوس شیرهٔ هلیلهٔ مربا عسل سفید
خوشبو مصفی از هر یک دو مثقال بعرق بیدمشک و عرق
گاوزبان و عرق بادرنجبویه از هر یک ده مثقال حل کرده
با آتش ملایم بپزند تا چون ترحلوا شود چوب چینی چهار
مثقال دارچینی دانه هیل از هر یک دو مثقال عود الصلیب
یک مثقال زعفران لباسه از هر یک دو دانگ کوفته بیخته
بران پاشیده ساعتی سر دیگ را محکم نموده که بخار آن بدر
نرود پس از آتش فرود آورده ردائی بر سر کشیده ساعتی
سر دیگ را برگرفته سر بخار آن بدارند تا عرق آید پس ردا
را بر خود پیچیده بخوابند و لحافی بر سر خود گرفته صبر نمایند
که عرق خشک شود پس حریره را در سه کاسهٔ چینی کرده هر دفعه
یک کاسه را بخورند و اگر مزاج قوی باشد و مرض مزمن
و قوی وزن چوب چینی را زیاده میتوان نمود تا چهارده مثقال
و اگر خوف فساد آن باشد از برای هر روزه تازه ترتیب
دهند. حریره چوب چینی دیگر نافع از برای امراض سینه
و شش مثل تنگی نفس و سرفه کهنه. صنعت آن چوب چینی
اعلی هر روز نیم مثقال یا یکمثقال تا دو مثقال آنرا
بحسب مزاج و ضعف و قوت نرم کوفته بیخته با شستن

آن نبات سفید شب در پیاله با عرق بیدمشک و عرق گاوزبان
بخیسانند و صبح با آتش ملایم بپزند تا چون فالوده شود نیمگرم
گرم تناول نمایند و تا سه روز یا تا شش روز باین دستور عمل نمایند
و اگر شکر تیغال و بیخ زرلیمو و نشاسته و کتیرا و صمغ عربی از هر
یک بقدر سدس چوب چینی داخل نمایند بهتر است
حسو چوب چینی که معروف است بکشتی آب نزلات بارده
و امراض سر و درد گوش و درد سر و تاریکی چشم که حادث شده
باشد بعد از مرض معروف با آتشک و از برای دوار
و سدر و مالیخولیا نافع است. صنعت آن آرد گندم
آرد نخود از هر یک هفت مثقال تخم خرفه کشنیز خشک هر دو
مقشر تخم خشخاش مغز بادام شیرین از هر یک دو مثقال
اول مرتبه آردها را بروغن گاو بریان نموده پس خرفه و
کشنیز خشک و تخم خشخاش و مغز بادام را در عرق گاوزبان
و عرق بیدمشک نیز گرفته شربت بنفشه شربت گاوزبان
شربت اسطوخودوس نبات سفید شیر و زنجبیل مربا از هر یک
دو مثقال داخل آرد و روغن مذکور نموده تخم مرو بریان یک
مثقال کوفته بیخته اضافه نموده با آتش ملایم بپزند تا بقوام
حسو آید چوب چینی سوهان کرده دو مثقال و نیم دارچینی
عود الصلیب دانه هیل بوا از هر یک دو دانگ زعفران
یک قیراط کوفته بیخته داخل نمایند و برهم زنند و لمحه سر دیگ را
بگیرند که بخار آن بیرون نرود پس مریض ردای بر سر گرفته
دیگ را در زیر ردا برده قدری صبر کنند که حرارت آن شکسته
شود پس سر دیگ را اندک برگرفته سر بخار آن بدارد
تا عرق آید و بحسو مذکور نیمگرم تحسی نماید پس ردا را بر خود پیچیده
صبر کند تا عرق خشک شود تا یکهفته باین حسو مداومت
نمایند که بعون الله عز و جل نافع و مجربست. اکسیر و چوب چینی
جهت تقویت قلب و دماغ و کبد و سایر قوای و ارواح بدن
نافع و باه را بیفزاید و خفقان و وسواس و امراض سوداوی
را دفع کند. صنعت آن بگیرند چوب چینی اعلی ورق کرده
یا ریزه نموده پنجاه مثقال گل گاوزبان گاوزبان بادرنجبویه
بسفایج فستقی ابریشم خام اسطوخودوس از هر یک یازده
مثقال مویز منقی یکرطل مجموع را در ده من آب و عرق گاوزبان
و عرق شاهتره و گلاب از هر یک یک من بیدمشک و عرق دارچینی

کہ بفارسی گل مشکین و مشکین جو و بہندی سیوتی نامند از ہر یک
نیم آثار یکشبانروز بخیسانند پس بدستور مسطور در اشربہ چوب
چینی طبخ نمودہ مالیدہ صاف نمایند و بقوام آورند و در حین
بقوام آوردن بیست درم افیثمون را در خرقۂ کتان
نازکے بستہ دران اندازند و بعد قوام آمدن فشردہ دور
نمایند پس بہ تیر معجون سازی خوب و بقوت بمالند
تا سفید گردد پس دارچینی قرنفل دانہ ہیل بوا شقاقل
مصری بہمن سرخ بہمن سفید خولنجان بوزیدان خصیۃ الثعلب
سعد تخم بلیون ریوند چینی پوست ہلیلہ کابلی سنائکی اسطوخودوس
از ہر یک چہار درم ابریشم مقرض سہ درم فلفل دار فلفل
زعفران زنجبیل از ہر یک دو درم عنبر اشہب مشک خالص مصطگی
از ہر یک یکدرم ورق طلا پنجاہ عدد ورق نقرہ یکصد عدد مروارید
ناسفتہ دو درم ادویہ کوفتہ بیختہ عنبر و مشک و مصطگی را با قدرے
نبات سودہ و زعفران را با گلاب سائیدہ مروارید را با گلاب
و بید مشک بر سنگ سماق نرم سودہ و ہر دو ورق را حل
نمودہ علی الرسم با آن بسرشند شربتے از یک مثقال تا سہ مثقال
دوا۔ حلوای چوبچینی پس بدانکہ اینہا نیز قریب النفع اند با معاجین
دوا۔ انہا ضعیف تر باعتبارے و باعتبارے مساوی حلوائے
چوب چینی تالیف قدوۃ الحکما و سید الاطبا والد ماجد
آن مرحوم قدس سرہٗ در دستور نوشیدن چوب چینی بطریق
قہوہ تحریر یافت۔ حلوای چوب چینی کہ در امراض سینہ و شش
و سرفہ کہنہ نافع است صنعت آن چوب چینی کوفتہ از تنا
بیرون کردہ را با نشاستہ و شیرہ برنج و شکر تیغال و نبات سفید
و تخم ریحان و روغن تازہ بے نمک بدستور مقرر حلوا سازند
و اگر تسکین مطلوب باشد دارچینی زرنباد و زنجبیل و قرنفل
از ہر یک قدرے نیز اضافہ نمایند در ہر شربت و خوراکے
چوب چینی در ضعفا زیادہ از یک مثقال و در متوسطین دو
مثقال و در اقویا سہ مثقال نباید کہ باشد و اگر درین حلوا
و سائر حلواہا قدرے چوب چینی را مضاعف ساختہ تراشیدہ
بقدر ہر یک مثقال از چوب چینی صد مثقال آب دیگ
نمودہ بطریق عرق و قہوہ جوشانیدہ تا ربع بماند و با عسل
و شکر و قند بقوام آوردہ حلوا و یا حریرہ سازند بہتر و نافع
تر است چنانچہ در باب معجون بیان شد۔ حلوای

چوب چینی حکیم ہاشم طہرانی نافع از برای امراض سینہ و بعضے
ادویہ مناسبہ مقوی باہ است و مسکن اوجاع اعضا و
اوجاع مفاصل۔ صنعت آن بدستور نسخہ امسطور است۔
ایضاً حلوائے کہ در درد مفاصل و دردہا کہ از آتشک عارض
شدہ باشد نافع است۔ صنعت آن چوبچینی شش مثقال
دارچینی چہل مثقال سورنجان دو مثقال شکر تیغال سہ مثقال
نبات سفید پنجاہ مثقال با آرد گندم روغن گاو بی نمک
و روغن بادام شیرین از ہر یک بقدر ضرورت حلوا سازند
واز پانزدہ مثقال تا سی مثقال بدستور حلوائے سابق
بحسب ضعف و قوت مزاج میل نمایند۔ حلوائے
چوب چینی دیگر کہ جمیع اوجاع را نافع است و تقویت باہ
میکند و مبرودین را نافع است نفع بالغ۔ صنعت آن
چوبچینی را نرم کوبیدہ و بحریر بیختہ بگیرند از ان دو مثقال زنجبیل
سفید یک مثقال قرنفل دانہ ہیل سورنجان خولنجان
زرنباد از ہر یک دہ مثقال دارچینی چہار مثقال مغز
چلغوزہ مغز نارجیل مقشر از ہر یک دہ مثقال آرد میدہ روغن
گاو بے نمک از ہر یک بقدر ضرور روغن بادام شیرین
قدرے با عسل و قند صد و پنجاہ مثقال بدستور مقرر حلوا سازند
شربتے ہر روز از پانزدہ مثقال تا سی مثقال بحسب
ضعف و توسط و قوت تناول نمایند۔ حلوائے چوب
چینی اقوی از نسخہ قبل۔ صنعت آن چوب چینی اعلے
کوفتہ بحریر بیختہ بگیرند از ان سی مثقال قرنفل دارچینی
زرنباد زنجبیل انیسون رازیانہ نانخواہ سورنجان مغز
چلغوزہ مغز نارجیل مقشر سعد کوفی از ہر یک یک مثقال
آرد میدہ یک چہار یک من تبریزی روغن گاو بے نمک
عسل مصفے از ہر یک بقدر ضرورت آرد را در روغن بریان
نمودہ عسل را بگلاب حل نمودہ داخل کردہ بپزند تا چون
تر حلوا شود پس ادویہ را کوفتہ بیختہ با آن بسرشند و در
ظرف چینی نگاہدارند و ہر روز از پانزدہ مثقال تا سی
مثقال بحسب ضعف مزاج و توسط و قوت مزاج بخورند
و بہتر آن است کہ مقدار ندکور را بدو وقت صبح و شام
بخورند۔ حلوای چوب چینی بنسخہ دیگر۔ صنعت آن
آرد میدہ یک ربع من تبریزی روغن گاو یک ربع و نیم من

تبریزی بریان کردہ عسل مصفی بمقدار ضرور بگلاب حل کردہ
دران داخل کردہ بآتش ملایم بپزند تا چون تر حلوا شود
پس مغز پستہ مقشر مغز چلغوزہ مغز بادام شیرین مغز نارجیل
مقشر از ہر یک ہفت مثقال نیمکوفتہ داخل کردہ باز بپزند
تا شروع نماید پس دادن روغن چوب چینی سوہان کردہ
سی مثقال قرنفل دارچینی زرنباد انیسون نانخواہ سورنجان
سعد کوفی از ہر یک پنجمثقال داخل کردہ برہم زنند و از
آتش فرود آوردہ در طبق چینی پہن سازند و بطریق لوزیات
بریدہ قدرے قند سفید کوفتہ بران پاشیدہ نگاہ دارند و
ہر روز صبح و شام مقدار کردگانے تناول نمایند بعضے
درین حلوا روغن زیتون مقدار یک اوقیہ داخل کردہ
از وزن عسل را نیم من تبریز نمودہ کہ سی صد مثقال باشد
حلوای چوب چینی بنسخہ دیگر۔ صنعت آن آرد میدہ سہ
ربع یک من تبریز روغن گاو یک من تبریز بریان کردہ
عسل مصفی یک من و نیم تبریز بگلاب و عرق بید و عرق
گاؤزبان حل کردہ داخل نمودہ بپزند تا چون تر حلوا شود پس مغز
چلغوزہ و مغز نارجیل کہ پوست سیاہ آزاد دور کردہ باشند مغز بادام
شیرین از ہر یک ہشت مثقال نیمکوفتہ داخل نمودہ بپزند
تا وقتیکہ روغن پس دہد پس چوب چینی اعلی یکصد مثقال قرنفل
دارچینی دانہ ہیل زرنباد تخم رازیانہ زنجبیل انیسون نانخواہ
لسان العصافیر سورنجان دار فلفل خولنجان سعد کوفی
از ہر یک پانزدہ مثقال کوفتہ بیختہ داخل کردہ در ظرف
چینی نگاہدارند و ہر روز بقدر کردگانے بخورند۔ حلوائے
چوب چینی دیگر اصحاب امزجۂ باردہ و امراض باردہ
را نافع است و جمیع دردہا و اوجاع مفاصل را بالخصوص سفیدات
خصوصاً درد گردہ و وجع ظہر و مقوی باہ است۔ صنعت
آن آرد گندم سمند بروغن گاو بریان کردہ قند سفید
و عسل مصفے سفید بگلاب حل کردہ داخل نمودہ بپزند تا چون
تر حلوا شود مغز بادام شیرین مغز چلغوزہ مغز نارجیل مقشر
از ہر یک دہ مثقال نیم کوفتہ داخل کردہ بپزند تا بدہد روغن
بازدہ ہر چوب چینی سائیدہ از حریر بیرون کردہ دہ مثقال
زنجبیل یک مثقال قرنفل دانہ ہیل جوزبوا سورنجان
بسباسہ زرنباد کوفتہ بیختہ داخل کردہ در طبق چینی پہن کردہ

ہر روز از پانزدہ مثقال تا سی مثقال آنرا دو وقت یعنی صبح و شام ہر وقت نصف مقدار مذکور تناول نمایند حلوای چوب چینی دیگر از تالیف آن مرحوم قلمی فرمودہ اند کہ منافع بسیار دارد و در تقویت بدن و تسمین و تقویت باہ بی‌نظیر است صنعت آن زردک تراشیدہ سیب شیرین تراشیدہ بہی شیرین تراشیدہ کہ پوست و استخوان و تخم آنہا را دور کردہ باشند آب انار شیرین از ہر یک بیست مثقال ہمہ را در عرق زردک و عرق چوب چینی بپزند تا مہرا شود پس بمالند و بپالایند پس آرد بیدہ پانزدہ مثقال آرد نخود بیست مثقال نشاستہ گندم پنجمثقال اول مرتبہ آرد گندم و آرد نخود را در روغن گاو چہلمثقال بریان کردہ نشاستہ را در آب حل کردہ بپزند تا چون پالودہ شود پس نبات سفید و عسل مصفی و ترنجبین پاک کردہ خالص از ہر یک بیست و پنجمثقال ہمہ را در عرق گاؤزبان و عرق چوب چینی و آب حل کردہ بجوشانند و کف سفیدۂ تخم مرغ بر آن زنند و کف آنرا بگیرند تا دیگر کف نیارد پس با فواکہ مطبوخہ پالودہ و نشاستہ در آرد و در روغن مذکور داخل کردہ بپزند تا چون ترحلوا شود مغز چلغوزہ مقشر مغز پستہ مقشر مغز بن بادو مغز فندق مغز بادام شیرین مقشر مغز کردگان مغز نارجیل مغز حبۃ الخضرا مغز انجلک مغز حب الزلم مغز حب السمنہ مغز تخم خیارین مغز تخم خربزہ مغز تخم ہندوانہ ہمہ لبوب باید کہ از قشر رقیق بالای لب مقشر باشد از ہر یک دو مثقال ہمہ را نیمکوفتہ در حلوای مذکور داخل کردہ با آتش ملایم بپزند تا شروع نماید بہ باز دادن روغن پس بگیرند چوب چینی اعلیٰ چہار مثقال خصیۃ الثعلب مصری دو مثقال زنجبیل سفید نیم مثقال دارچینی بوزیدان بسباسہ دانہ ہیل بہمن سرخ بہمن سفید شقاقل مصری لسان العصافیر شیرین تودری زرد تودری سرخ از ہر یک یک مثقال جوزبوا چہار دانگ عنبر اشہب مشک تبتی زعفران تخم البنج سفید بیخ لفاح از ہر یک دو دانگ کوفتہ بیختہ داخلکردہ برہم زنند و از آتش فرود آوردہ در طبق چینی پہن کنند و بگذارند تا سرد شود نبات سفید کوفتہ بیختہ بران پاشند و بطریق حلوا نو ببرند و ہر روز صبح چہار مثقال و شام چہار مثقال آنرا بخورند۔ حلوای چوب چینی دیگر صنعت آن چوب چینی اعلیٰ بیست و دو مثقال قرنفل دانہ ہیل

رازیانہ زرنباد انیسون نانخواہ سورنجان مغز چلغوزہ مغز نارجیل سعد کوفی از ہر یک ہفت مثقال دارچینی پنج مثقال کوفتہ بیختہ آرد گندم بقدر حاجت در روغن گاو یکچہار یک بریان کردہ عسل مصفی یک چہار قند سفید نیم من داخل کردہ بپزند تا چون حلوا شود۔ حلوای چوب چینی دیگر تالیف آن مرحوم کہ در تقویت باہ و امساک و کثرت سیلان مذی و ودی و سیلان رحم نافع است صنعت آن آرد میدہ بیست و پنجمثقال در روغن گاو بریان نمودہ نبات سی و چہار مثقال بعرق گاؤزبان حلکردہ داخل نمودہ با آتش ملایم بپزند تا چون ترحلوا شود و مغز پستہ مقشر مغز بادام شیرین مقشر مغز حبۃ الخضرا مغز حب السمنہ مغز چلغوزہ مغز انجلک مغز نارجیل تازہ مقشر از ہر یک دو مثقال نیمکوفتہ داخلکردہ باز با آتش ملایم بپزند تا شروع بہ پس دادن روغن نماید پس بگیرند بہمن سرخ بہمن سفید شقاقل مصری خولنجان تودری سرخ تودری سفید دارچینی گل فوفل پوست بیرون پستہ از ہر یک یک مثقال خصیۃ الثعلب مصری یک مثقال و دو دانگ چوب چینی ہفت مثقال و نیم زعفران دو دانگ مغاث بغدادی بہار درخت گز از ہر یک یک مثقال و دو دانگ کوفتہ بیختہ داخل کنند و برہم زنند و در طبق چینی پہن کنند و بطریق لوزیات ببرند و قدری نبات سفید کوفتہ بران پاشند و نگاہ دارند و صبح پنجمثقال و شام پنجمثقال بخورند با شربت مناسبہ۔ فالودۂ چوب چینی قریب النفع است بحلوای آن۔ صنعت آن بگیرند مقدار دو تولہ چوب چینی اعلیٰ را و مانند صندل سودہ با نیم تولہ خصیۃ الثعلب نرم صلایہ کردہ با شیرۂ نبات و گلاب بقدر حاجت بپزند و در آخر یکدانگ زعفران و نیمدانگ عنبر اشہب سودہ اضافہ نمایند و چون فالودہ یعنی ترحلوا پختہ شود در ظرفی کشیدہ روغن پستہ یا بادام قدری بران ریختہ تناول نمایند و اگر مریض سرفہ داشتہ باشد گلاب و عنبر داخل ننمایند و بعضی از لعابہای مناسب مانند لعاب بہدانہ و یا لعاب بزرقطونا و نشاستہ داخل نمایند و بدین مداومت نمایند و اگر بسیار محرور المزاج باشد خصیۃ الثعلب را نیز

حذف نمایند۔ فالودۂ دیگر الطف و سبکتر چون ہفت روز تناول نمایند فواید بسیار بخشد۔ صنعت آن بگیرند چوب چینی اعلیٰ و بیکار و ورق نمودہ دو تولہ آنرا در پیالۂ آب خالص بخیسانند و صباح چندان بجوشانند کہ بنصف رسد پس قدری نشاستہ با قند سفید یا نبات داخل کردہ بطریق مقرر طبخ نمایند تا بقوام فالودہ آید و بطریق قہوہ بیاشامند و ہمین دستور تا روز ہفتم۔ قرص چوب چینی ایضاً در نفع قریب بحلوای آن است۔ صنعت آن بگیرند شیرۂ نبات مقدار دو آثار و یا نیم آثار گلاب بقوام آورند و مقدار نیم سیر چوب چینی اعلیٰ نرم سودہ مقدار نیم تولہ تا نہ ماشہ تا یکتولہ عنبر اشہب و شش ماشہ زعفران نیز نرم سودہ داخلکردہ بہ تیر معجون سازی نیکو ممزوج نمودہ بر تختۂ پاکیزہ یا سینی کہ بروغن پستہ یا بادام چرب نمودہ باشند ریختہ اقراص ببرند و نگاہ دارند و روزے مقدار پنج تولہ تا دہ تولہ تناول نمایند لوزینۂ چوب چینی نیز قریب النفع است بحلوای چوب چینی۔ صنعت آن چوب چینی اعلیٰ نود مثقال زیرہ کردہ در دو من و نیم بسنگ شاہ کہ پنج من تبریز باشد آب خالص بجوشانند تا بہ نیم من کہ یک من تبریز باشد پس صافی نمودہ قند سفید عسل سفید مصفی بالمناصفہ چہار صد و پنجاہ مثقال داخل کردہ با آتش ملایم بجوشانند تا بقوام آید پس یکصد و پنجاہ مثقال مغز بادام شیرین مقشر نیمکوفتہ با آن ممزوج نمودہ در طبق چینی یا بر جوارش ریزی پہن کردہ لوزیات ببرند و بیست و یک حصہ کردہ ہر روز یک حصہ را صبح ناشتا بخورند و موافق امزجہ بعوض مغز بادام مغز پستہ یا مغز نارجیل یا مغز حبۃ الخضرا یا مغز انجلک یا مغز کردگان یا مجموع میتوان داخل کرد۔ مربای چوب چینی۔ صنعت آن بگیرند چوب چینی تازہ و بی‌ریشہ جید اعلیٰ و پوست آنرا دور کردہ قطعات بمقدار بند انگشت نمودہ بجای سوزن سوراخہا کردہ در آب بپزند پس از آتش برگرفتہ بر روی کرباسے آنرا پہن کنند کہ رطوبت آن دور شود پس در ہمان آب بقدر ضرور قند سفید یا عسل مصفی داخل کردہ بگیرند دارچینی خولنجان بسباسہ دانہ ہیل جوزبوا زعفران قرنفل بمقدار ہر یک رطل از چوب چینی یک درم از ہر یک ازین ادویہ کوفتہ در

کیسه کتانی کرده دران اندازند و بجوشانند و دایم کیسه را
بمالند تا بقوام آید پس کیسه را نیکو بمالند و شیره آنرا برآورند و
بفشارند و دور کنند و چوب چینی را دران داخل کرده دو
جوش دیگر داده فرود آورند و بگذارند تا سرد شود و در مرتبان
چینی کرده چهل روز بگذارند تا مزاج گیرد پس استعمال نمایند
شربتی یک اوقیه و اگر بعد از فرود آوردن در هر یک رطل
از چوب چینی که مربا نموده اند مقدار یک درم از هر یک
مشک تبتی و عنبر اشهب را با نبات سفید سائیده داخل نمایند
بهتر است و اگر ساده خواهند با قند یا عسل مصفی با هر دو بقوام
آورند و ادویه دیگر مطلقاً داخل نمایند. مضغ چوب چینی
گفته اند که چون آنرا ریزه کرده مانند دانهای نخود بجای
فوفل با برگ تنبول که پان نیز نامند مضغ نموده آب آنرا
فرو برند و نقل آنرا ببینند از قلاع و جوششهای دهن
مداومت بآن نافع است خصوص آنکه از ماده آتشک باشد

فصل در بیان طریق استعمال چوب چینی در مرهم و روغنها و غراغر و اطلیه و غسول آن

اما مرهم چوب چینی که جراحتهای آتشک و زخمهای ناصور
و زخمهای مفاصل و اوجاع مفاصل و سائر اوجاع را خصوص
که از آتشک باشد کمال نفع دارد. مرهمیکه همین منافع دارد
صنعت آن آهک را در کیسه کتان کرده یک شبانروز
در آب خیسانیده پس کیسه را در آب بهموار بمالند و بگذارند
تا ته نشین شود پس آب آنرا دور کرده آب تازه بر ریزند
آن کرده بر هم زنند و در ظرف دیگر کرده بگذارند تا ته نشین
شود آب آنرا دور کرده همچنین تا هفت مرتبه آنرا غسل داده
آب آنرا دور کنند پس آنچه ته نشین شود یک جزو از آن و دو جزو
از چوب چینی کوفته بحریر بیخته و نصف جزو از مردار سنگ و
حنا و ربع جزو موم سفید و اقلیمیای نقره مثل جمیع اجزا روغن
زیتون بدستور مرهم سازند. مجرب یافته اند که اگر یک جزو شنجرف
درین مرهم داخل نمایند انفع است. مرهم چوب چینی دیگر
انفع از اول. صنعت آن توتیای کرمانی مغسول شنجرف
مغسول مردار سنگ سفیداب قلعی شسته از هر یک سه
مثقال چوب چینی موم از هر یک پنجمثقال موم را در روغن
بادام شیرین بیست و پنج مثقال گداخته ادویه را کوفته بیخته
بآن سرشته مرهم سازند و در نسخه دیگر بیست و پنجمثقال روغن گاو
بی نمک نیز داخل است. مرهم چوب چینی دیگر جهت
زخمهای آتشک که از دو نسخه اول انفع است صنعت
آن مردار سنگ شنجرف از هر یک دو مثقال کهیر که در فارسی
معروف است بکاف هندی چوب چینی از هر یک
چهار مثقال موم کافوری پنجمثقال روغن گاو بی
نمک بیست و پنج مثقال و اگر بجای روغن گاو مسکه گاو
تازه یا سرشیر باشد بهتر است بدستور مقرر مرهم سازند و اگر
نصف کات را سوخته داخل نمایند انفع است. مرهم
دیگر که زخمهای آتشک و کچلی را نافع است. صنعت آن
مردار سنگ نفتی توتیای کرمانی مغسول صابون و زر تراشیده
از هر یک پنجمثقال انزروت برگ حنا زنگار اشق مازوی
سبز کندر از هر یک دو مثقال زفت رومی بیست مثقال چوب چینی
دو مثقال صمغها را در سرکه انگوری خیسانیده حل کرده و
توتیا را با سرکه سائیده و سائر اجزا را کوفته بحریر بیخته با موم زرد
و زیت کهنه و روغن بادام تلخ و روغن گل سرخ از هر یک
بیست مثقال مرهم سازند و در نسخه دیگر انزروت سفید
بیست مثقال و هر سه روز یکمرتبه بحمام رفته سر را بشویند
و این مرهم را بمالند و اگر چوب چینی را به تنهائی سائیده
بحریر بیخته در زفت رومی داخل کرده بر سر کچلی اندازند
نافع است و در جراحتهای دیگر اگر قدری از چوب چینی را
کوفته بحریر بیخته در مرهم کافوری یا باسلیقون داخل کرده
استعمال نمایند بنهایت نافع است. و اما روغنهای
چوب چینی که اوجاع مفاصل و دردهائیکه از آتشک حادث
شود و از برای جذام و درد اعضا و اورام سوداوی و بلغمی
چون فالج و استرخا و رعشه و کزاز را بنهایت نافع است
روغنیکه در اوجاع مفاصل و دردهائیکه از آتشک حادث
شود بنهایت نافع است. صنعت آن چوب چینی اعلی
بیست مثقال سورنجان مصری مخلصه سیاه از هر یک
پنجمثقال قصب الذریره اشنه سنبل الطیب ساذج هندی
مرزنجوش زراوند طویل از هر یک سه مثقال عاقرقرحا دو مثقال قسط
تلخ دو مثقال و در نسخه دیگر شش مثقال است مجموع را نرم
کوفته و چوب چینی را ریزه نموده دو شبانروز در دو من تبریزی آب
بخیسانند آنگاه با روغن زیتون و روغن گل سرخ از هر یک
چهل مثقال روغن بابونه روغن زنبق روغن شبت از هر
یک پانزده مثقال در دیگ با آتش ملایم بجوشانند تا اجزا
شود و آب دود و در روغن بماند صافی نموده در روغن اول
داخل کرده نگاهدارند و بوقت حاجت بمالند و بعض اوقات اگر
دو دو مثقال روغن یک مثقال مومیائی دارابجردی داخل
نمایند انفع است در اوجاع بارده و امراض بارده چون
رعشه و لقوه و فالج خصوص آنکه در هر ده مثقال از هر یک از
جندبیدستر و فربیون نیم مثقال نرم سائیده اضافه نمایند
روغن چوب چینی دیگر اوجاع مفاصل حاره را نافع است.
صنعت آن چوب چینی ده مثقال در سه من تبریزی آب بجوشانند
تا بربع رسد برگ حنا سه مثقال علیحده در آب یکشب
بخیسانند و صبح جوشانیده صافی نموده روغن گل سرخ پنجاه
مثقال اضافه نموده در قدر مضاعف بجوشانند تا آب برود و روغن
بماند صاف کرده در شیشه نگاهدارند و در وقت استعمال در هر پنج مثقال
ازین از هر یک از سورنجان و حضض مکی یک مثقال نرم سائیده داخل
نموده استعمال نمایند بنهایت نافع است و اگر آب سیب و آب تازه
و آب کرفس و آب اقحوان تازه و آب ریحان تازه از هر یک
سی مثقال اضافه آب چوب چینی نمایند و روغن ها داخل کرده
چندان بجوشانند که آب ها سوخته روغن بماند پس استعمال
نمایند در اوجاع مفاصل و اوجاعیکه از مواد بارده حادث شده
باشد اثر تمام دارد. روغن چوب چینی دیگر که در آتشک و
جذام و بالغ ریختن موی است و در داء الثعلب و داء الحیه و سعفه
موی بروید و موی را دراز و سیاه و قوی گرداند. صنعت
آن چوب چینی تراشیده دو مثقال برگ مورد برگ حنا برگ نیل
برگ سیاوشان صندل سفید سنبل الطیب اشنه ساذج هندی پوست
هلیله زرد هلیله سیاه هلیله کابلی آمله منقی سعد کوفی حب الآس قرنفل
عود هندی عود الصلیب جوز بوا بسباسه از هر یک دو مثقال یکشب در
گلاب و آب برگ چقندر و آب اسفناخ و آب برگ مورد و
آب نخشک و آب گاوزبان از هر یک چهل مثقال بخیسانند
و صبح با آتش ملایم بجوشانند تا بنصف رسد و بمالند و صافی نموده
زیت انفاق و روغن گل سرخ و روغن مغز حب الخضرا از هر یک پنجاه
مثقال روغن بنفشه ده مثقال داخل کرده در قدر مضاعف بجوشانند تا آب

برده در روغن بماند عطر خسی لبان لادن از هر یک شقال عنبر اشهب زفت رومی عطر صندل مصطگی رومی مومیائی دارا بجردی از هر یک یک شقال دران داخلکرده بکار برند روغن چوب چینی بنسخهٔ دیگر مستعمل در اوجاع مفاصل و درد کمر و اوجاع حادث در آتشک صنعت آن چوب چینی ده مثقال آنرا تراشیده بدستور مطبوخ چوب چینی با سه من تبریز آب بجوشانند تا بربع رسد پس روغن گل سرخ یا روغن بابونه یا زیت باهر سه مثقال داخل نموده بجوشانند که آب برود و روغن بماند. روغن چوب چینی دیگر که در اوجاع مفاصل و اوجاعیکه از مواد بارده حادث شده باشد اثر تمام دارد صنعت آن چوب چینی ده مثقال آنرا بدستور مذکور طبخ نموده پس آب مطبوخ چوب چینی را با آب کرنب تازه و آب برگ حنا از هر یک سی مثقال زیت شصت مثقال روغن اقحوان تازه ده مثقال داخلکرده چندان بجوشانند که آبها سوخته روغن بماند و در هر ده مثقال او یک مثقال سورنجان مصری سوده داخلکرده برهم زنند و نگاهدارند روغن چوب چینی بنسخهٔ حکیم محمد صالح ابن محمد امین صنعت آن چوب چینی روغن کنجد پیه گرده بز از هر یک ده رطل چوب چینی را ریزه کرده در پنج رطل آب بجوشانند بعد از آن که یک شب در آب خیسانیده باشند آنقدر بجوشانند که لنصف آب برود پس روغن و پیه را دران اندازند و باز بجوشانند تا آب رفته روغن بماند صافی نموده نگاهدارند و بوقت حاجت بکار برند طلای چوب چینی که بعد از اتمام خوردن چوب چینی در حمام بر بدن باید مالید خصوص در مرض آتشک و جذام صنعت آن چوب چینی سوهان کرده چهار مثقال سورنجان مصری بوزیدان قسط تلخ مغاث بغدادی عود هندی زرنباد لسان العصفور عود الصلیب بسفایج ترکی دارچینی کوفته بیخته بگلاب و آب اقحوان سرشته روغن راحت داخلکرده در حمام بر بدن بمالند و صبر کنند تا عرق آید پس غسل کرده برآیند که بعون الله تعالی نافع است روغن راحت مستعمل درین طلا این روغن تالیف جالینوس است و فوائد این دهن زیاده از آن است که درین مختصر گنجد و از هیچ دوا این مقدار فائده بظهور نرسید که ازین دوا استرحت شده خصوص در آتشک و جذام و انواع

قروح و ناصور و قوبا و جرب و شقاق و داء الحیه و وسواس و صداع که بنهایت مفید است صنعت آن جدوار خطائی آزموده زراوند طویل زرنباد زراوند مدحرج حب الغار جنطیانای رومی مرصافی صبر سقوطری جاوشیر سکبینج جلبیت کندر مصطگی تخم حنا برگ حنا جندبیدستر عاقرقرحا تقل ازرق از هر یک دو مثقال سورنجان مصری چهار مثقال فرفیون یک مثقال صابون عراقی ده مثقال موم زرد ده مثقال پیه گرگ پیه دیاه پیه شغال پیه خرگوش از هر یک پنج مثقال زیت کهنه روغن گل سرخ روغن بابونه روغن نرگس روغن خیری روغن یاسمین روغن زنبق رازقی روغن حنا روغن ریحان روغن سورنجان روغن قسط تلخ روغن فرفیون از هر یک یک استار زیبق چهار مثقال زیبق را در آب لیمو بکشند و باید که قدرے سرکه با آب لیمو در ظرف سفالی نو کرده سیماب را دران اندازند و اندکے برهم زنند که ریزه ریزه شود پس قدرے حنا کوفته بحریر بیخته داخل نموده بانگشت بمالند تا سه روز خوب کشته شود و نهایت اهتمام در کشتن سیماب نمایند پس صمغها را در سرکه بخیسانند و در هاون بمالند و بپالایند و باقی ادویه را جدا جدا کوفته بیخته وزن نموده و جدوار را بر روی سنگ بگلاب بسایند و صابون را با کارد تراشیده و پیه ها و موم را گداخته بپالایند و مجموع روغنها را یکجا کرده در پاتیل مجوشانند و صموغ را داخلکرده از آتش برگیرند و برهم زنند تا سرد شود پس زیبق مقتول و جدوار را داخلکرده نیکو برهم زنند پس سائر ادویه کوفته بحریر بیخته داخل نمایند چندان بتیر معجون سازی برهم زنند که بدرجا درهم آمیخته شود و در ظرف چینی بازجاجی کرده سرش را محکم بندند و بوقت حاجت بکار برند. غرغرهٔ چوب چینی مستعمل در امراض جذام و آکله و آتشک هرگاه جوشش و زخم در گلو و کام و مالازده و لوزتین باشد. صنعت آن چوب چینی چهار جزو و میویزج عاقرقرحا برگ حنا بابونه پرسیاوشان برگ مورد سافج هندی زرورد و سعد کوفی کات هندی فوفل قلفلمویه پوست هلیله زرد و پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله منقی اسطوخودوس و فاسی خشک پوست خشخاش عنب الثعلب

از هر یک یک جزو جوشانیده صاف نموده مضمضه و غرغره نمایند و اگر مرض مزمن باشد نیم دانگ توتیای هندی بریان نموده و چهار دانگ طین مغره سوده نیز داخل نمایند نافع است سنون چوب چینی که در امراض جذام و آتشک منع ریختن موی کند صنعت آن چوب چینی سوهان کرده چهار جزو برگ سمه برگ حنا برگ مورد سنبل الطیب پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه آمله منقی پوست بلیله زرد از هر یک یک جزو نیمکوفته در پیالهٔ چینی با گلاب بخیسانند و روئی آن را بدست مال کتانی بپوشانیده تا چهل روز متصل هر روز دستار از روی دستمال بگلاب مذکور تر کرده بر سر و ابرو و مژه و ریش بمالند و هر هفته روز یکمرتبه ادویه را تازه نمایند جوزابے طعامی است قلیل الغذا نفاخ مضر صاحبان ریاح و رطوبت معده. صنعت آن آرد گندم خمیر سخت نموده و تخم بهمن نموده بریده مانند آش اوماج و رشته بآب و سبزیها طبخ نموده تناول نمایند و نیز جوزابه طعامی است مصنوع و متخذ از گوشت و نان و شیر و شکر بیرون توابل و ابازیر دو گانه فرا گرفته میشود و بیرون گوشت و نان و بعضے گفته اند که آن گندم و برنج است که زیر بریانی گذارند بیرون ابزار و جمیع آن جوازیب و جواز بات آمده. جوز بوا بفارسی جوز بوا و بهندی جائپهل گویند ثمر درختی است که در جزیره از جزائر جاده که بزبان فرنگی ایا واد نیز آنرا نیادی نام کرده اند یافت میشود و آنجا بالفعل در تصرف ولندیز که فرقه از نصاری است بهم میرسد و درخت آن بقدر درخت گردگان و ورق آن باریک طولانی سبز نیز نبل برگ انبه و جامون و سافج و کوچکتر از آنها و ثمر آن بقدر ثمر گردگان و از آن بزرگتر و آن سه پوست دارد یکے سبز ملاصق گوشت آن تا خام است نرم میباشد و خورده میشود و چون پخته و رسیده شد سخت و خشبی میگردد و در زیر آن گوشت برگهای زرد تیره مائل بسرخی میباشد که آنرا بسباسه و بهندی جاوتری نیز مینامند و در زیر آن پوست خشبی و در جوف آن جوز بوا است و آن بعظم عفص و فندق کلان و سرخ تیره رنگ اغبر مائل بسیاهی با خطوط و شکن از غیر املس صاف مستعمل از آن بسباسه و جوز بوا است و بهتر آن تازه خوشبوے تند طعم در رائحه سنگین با خطوط سیاه باد نفیت

است و در دوم گرم و خشک و گویند خشکی آن در سوم است
قابض و مفرح و مسکر و ملطف و مقوی معده و فم آن و مری و
جگر و حافظ حرارت غریزی و هاضم و جهت صلابت جگر و سپرز
و اورام بارده آن و یرقان و خوشبو کردن عرق و بول و بوی
دهان و تحلیل ریاح و دفع کلف و نمش و عسر البول و غثیان و
قی و رطوبت معده و زلق الامعا و اسهال معدی بارد
و خفقان و ازاله رطوبات متعفنه معده و استسقای لحمی و ضماد
آن جهت ورم بارد جگر و اوجاع بارده رطبه و درد سپرز و فالج
و لقوه و رعشه و با افسنتین و عسل جهت کلف و نمش و آثار ضربه
و با دهن ها جهت اوجاع بارده و کری گوش و اکتحال آن
جهت تقویت باصره و سبل و جرب نافع و مضر مثانه و مصلحش
عسل و مصدع محرورین و مصلحش کشنیز و بسیار خوردن آن مورث
سوء خلق و حمق و مضر شش و جگر و مصلحش بنفشه و قدر شربتش
تا دو مثقال و بدلش بوزن آن بسباسه و جهت سده و صلابات
بوزن و نیم آن سنبل الطیب و قوتش تا سه سال باقی است
و بدانکه ولندیز از انجا روغن و عطر آن و بسباسه و روغن بسباسه
و مربا و مخلل آنرا که با پوست حبشی خارج در چین خامی بتمامی ساخته
می آورند و میفروشند و دیگری را دخل نمیدهند و نمیگذارند
که این قسم از انجا آورند. جوارش جوزبوا تقویت معده و باه و
هضم طعام و قطع بوی دهان کند و بادهای مخالف را نیکو
بود و بسیار مجرب است. صنعت آن جوزبوا چهار مثقال
هیل بوا خولنجان زنجبیل فلفل سیاه فلفل سفید دار فلفل دارچینی
ساذج هندی سنبل الطیب بهمن سرخ بهمن سفید رازیانه تخم کرفس
از هر یک یک مثقال زعفران نیم درم عود قماری خام آن
شش مثقال مشک خالص یک دانگ نیم پوست ترنج پنج مثقال گل و زبان
مصطکی از هر دو مثقال قند سفید دوازده مثقال عسل دو وزن
ادویه بدستور معمول معجون سازند شربتی تا یک مثقال و نیم.
جوارش جوزبوا مشهور بجوارش جاوید معده را قوت و طعام
هضم کند و حفظ بیفزاید و بواسیر را فائده دهد و رنگ روی
را صافی گرداند و بوی دهان خوش کند. صنعت آن
جوزبوا بسباسه قرنفل دارچینی سنبل الطیب سعد کوفی آمله
… اجزا مساوی کوفته بیخته با قند سفید و عسل مصفی
بقوام آورده بسرشند شربتی دو درم. حب جوزبوا اسهال مزمن

و اسهال و بواسیر را نافع است. صنعت آن بگیرند یک عدد
انار خام نارس کوچک و سر آنرا بریده جوف آنرا قدری
خالی کرده دو عدد جوزبوا دران گذاشته سر آنرا گرفته بهمان
قطعه بخمیر بگیرند و بالای خمیر گل و در زیر آتش نهند که سوخته
نگردد پس برآورده گل و خمیر را دور کرده انار و جوزبوا را نرم
سوده بلعاب بهدانه سرشته حبوب سازند هر حبی بقدر
نخودی شربتی از سه حب تا هفت حب صبح ناشتا و شام
از دو حب تا پنج حب فرو برند و اطفال را یک حب تا
دو حب کافی است و اگر قدری حضض هندی خالص
صافی که رسوت نامند بزبان هندی در لعاب بهدانه
با آب لسان الحمل حل کرده بآن سرشته حبوب سازند
بهتر است از برای بواسیر. حب جوزبوای دیگر از ان اقوی
صنعت آن بهمان دستور جوف انار را خالی کرده یکعدد
جوزبوا را دران گذاشته و اطراف آن قدری زیره سبز
پر کرده و سر آنرا بسته بدستور مرتب نمایند و بهمان قسم استعمال
نمایند. حب جوزبوای افیون دار در افیون ذکر یافت.
دهن جوزبوا جهت تقویت اعصاب و ضعف آنها که
بسبب برودت و رطوبت باشد و وجع مفاصل بارده را
نافع است تدهین بآن. صنعت آن بگیرند جوزبوا هر قدر
که خواهند و بسیار نرم بکوبند و در آب بسیار نیکو جوش دهند
و بگذارند تا خوب سرد شود پس روغنی که بر بالای
آن بسته شده باشد بردارند و باز جوش دهند و بهمان
قسم سرد نموده روغن را بردارند تا دیگر مطلق روغن
دران نماند و این بهترین طرق اخذ روغن آن است
خالص و بسیار بر می آید بی مشقت. دهن جوزبوای دیگر
منقول از طب کیمیای پراکلوس نیک است از برای
معده سرد طلا کرده و مسکن وجع قولنج و مثانه و مقوی مثانه
است. صنعت آن بگیرند جوزبوا هر قدر که خواهند و بسیار
نرم بسایند و در آب گرم یک شبانروز بخیسانند و در جای
گرم نگاهدارند و بقرع و انبیق بقطر نمایند تا دیگر دهنیت
دران باقی نماند. سفوف جوزبوا اسهال بلغمی را نافع باشد
صنعت آن جوزبوا بریان کرده سه درم تا نخواه
یک درم … کوفته بیخته سفوف سازند شربتی

یکدرم با آب گرم بنوشند. جوز ماثل بفارسی تاتوله
و تاتوره و بهندی دهتوره و بلغتی استرمونیه گویند و آن معرب
از گوز ماثل فارسی است و آن دو قسم مزروع و سفید
و به نفش میباشد و بنفش مائل بسیاهی آن قویتر و انچه
درخت آن از ساق برگ و ثمر همه بنفش مائل بسیاهی باشد
اقوی است و نبات هر یک از دو نوع آن بقدر نبات
بادنجان و برگش از ان کوچکتر و گل هر یک از دو نوع
آن شبیه ببوق و سرنای و گل لبلاب و از ان درازتر و گل
آن و تخم آن هر دو مسکر و چون کسی از انها بخورد در ان حین
اشیا همه پیش چشم او کبود مینماید و ثمرش بقدر گردگان و خارناک
و مثل بار بید انجیر و جوف آن دانها شبیه بدانه سماق و خوش
طعم و مستعمل تخم آنست و بستن برگ گرم کرده آن بر
چشم صاحب رمد موجب تسکین الم و بسیار نافع و مجرب است
در اول چهارم سرد و در دوم خشک و خشکی آن قریب باعتدال
و اول اصح است. مسکن حرارت ملتهبه مفرطه و در غایت تخدیر
و مسکر و رادع اورام حاره و مسکن صداع صفراوی و دموی
و ضماد آن و روغن دانه آن جهت بواسیر و اوجاع حاره مفاصل
نافع و اکثار آن قاتل و قدر یکدرم آنرا سم دانسته اند و طلای
طبیخ آن با سرکه و عسل محلل اورام و استسقا و ضربان
و قاطع عرق و مانع قشعریره و ضماد مجموع نبات آن جهت
تقویت اعضای مسترخیه و مانع ریختن موی و مجفف رطوبات
غریبه و خوردن آن جهت دفع صداع مزمن مجرب است
و قدر شربتش تا یک دانگ و بدل آن لفاح دو وزن آن
و مورث جنون و فساد فکر و مصلحش فلفل و رازیانه و عسل است
و گفته اند که آنچه برگ و گل آن سیاه و تو بر تو و طبقه بر طبقه سه
پنج و زیاده هم گفته اند و اکثر نابسته دیده شده و آنرا بهندی
کنک دهتوره نامند در افعال اقوی از هر دو نوع دیگر است
تا بحدیکه بوئیدن گل آن باعث سکر و تخدیر صاحبان
امزجه لطیفه و ذکای حس میگردد. حافظ الصحة از مجربات
صاحب خلاصة التجارب جهت امراض رطوبی بلغمی از
قبیل سرفه و ضیق النفس و استسقا و حمیات بلغمیه مزمنه و
صداعیکه از ذکای حس و دماغ بود و صداعیکه از گرمی معده و دماغ خیزد
و مفید … مالیخولیا و سهر و سدر و دوار که از بخارات و ضعف …

معده بود و درد که از مشارکت دماغ باشد و دمعه و ضعف قوت
باصره و خارش پلک چشم که از جریان اشک باشد و نزله
و زکام و استرخای لثه و خون آمدن از دندان و آب رفتن از
دهان بعد از تنقیه مداومت بآن و درد معده که از ذکاوت حس
آن باشد و کثرت جشا و غثیان و تهوع و قی که از ضعف معده
باشد و از برای شهوتهای ردی چون گل خوردن و گچ و غیره
آن و از برای نقصان اشتها بر طعام و ضعف معده و ترش
شدن طعام دران که از سستی جرم آن باشد و از برای شهوت
کلبی و استسقای لحمی و سلس البول و کثرت احتلام و سرعت
انزال و تقویت باه و عفر که بسبب کثرت رطوبات مزلقه
بهم باشد و سیلان رحم و ریح شانه و وجع مفاصل و نفاخات
و تبورات و طاعون و حمی مطبقه و غب غیر خالصه مانند اینها
و ورم و خو بعد از تنقیه در همه مداومت بآن و درد دندان و
ضعف و آماس لهات و ورم لوزتین و بحة الصوت که از سردی
و تری بود و نیز بعد از تنقیه هر شب در بار العسل حل کرده جهت
عسر النفس و ضیق النفس و در جلابی که دران بعضی العنب مثل حلبه و بعد آن
باشند و سرفه و نفث الدم با عصاره لسان الحمل یا با عصاره
خیار و ذات الجنب هر شب خوردن و حمی مواظبه و ربع بعد قرار
وقت نوبت مداومت بآن و حمی وبائی بعد فصد با آب معصور
انار ترش یا شیرین یا آب غوره و از برای شری و نبات اللیل
بعد از طعام نافع است باید دانست که استعمال مخدرات مثل
افیون و حب الشفاء و غیرها در اوائل امراض جائز نیست به
جهت آنکه باعث تغلیظ مواد آنها ازو و نضج نیافتن و در موت
امر احداث فسادات دیگر میشود و بعد نضج باعث تجمع قبول
دفع آن میگردد و باعث نیامدن اخلاط دیگر دران عضو
در حمیات قبل استقرار نوبت میشود چنانچه در افیون بتفصیل ذکر
یافت و نیز مخدرات را گاهی که تپ لازم باشد نباید داد و گر
دقیقه که کهنه باشد آنگاه حافظ الصحة و حب الشفا و امثال
آن که دران جوز ماثل بود نافع است و دیگر مخدرات مضر
صنعت آن دار فلفل دار چینی رازیانه جوزبوا از هر یک
یک جزو مشک خالص ثلث جزو مصطگی دو جزو کندر یک جزو
و نیم جوز ماثل برابر جمیع ادویه اجزا را کوفته بیخته باسه وزن
ادویه عسل مصفی سرشته حبها سازند هر حب بمقدار نخود بزرگ

کامل و گفته که قوت این دوا برابر عمر طبیعی است حب الشفا از
مخترعات والد صاحب خلاصة التجارب نافع جهت امراض
مذکوره در حافظ الصحة و تبهای نائبه و مزمنه از سرما و غیر سرما
پس از نوبت و درد سر کهنه و نو خواه از ماده سرد باشد یا گرم
و وجع قولنج را نافع و مداومت آن حفظ صحت می نماید
و شکنج بدن در دمیکند و اگر بمعتادین افیون دهند ترک
افیون کنند و کار افیون کند و قائمقام آن است صنعت
آن زنجبیل یک جزو ریوند چینی دو جزو تخم جوز ماثل سه
جزو که برابر مجموع ادویه باشد کوفته بیخته با دو برابر عسل
مصفی القوام آورده سرشته معجون سازند و در ظرف چینی
نگاهدارند و عند الحاجت شربت بقدر نخودی بکار برند
و نیز گفته که قوت این معجون بالعمر طبیعی باقی بود و این
فی الحقیقت معجون است اما چون حب ساخته میشود
مسمی بحب الشفا شده حب الشفا نسخه دیگر صنعت ریوند چینی زنجبیل
جوز ماثل اجزا متساوی کوفته بیخته با قدری عسل سرشته حبوب
سازند و بعضی با آب صمغ عربی محلول در آب سرشته میسازند
هر حب بقدر نخودی شربت یک حب بعد از نوبت تپ و در منافع
قریب بمنافع حب الشفای اول است حب الشفا به نسخه
حکیم ارزانی که در قرابادین قادری آورده و گفته که این
حب حافظ قوتهای نفسانی و طبیعی است صنعت آن
زنجبیل جوزبوا از هر یک دو درم ریوند چینی سه درم جوز ماثل
نه درم کوفته بیخته با دو وزن ادویه عسل مصفی سرشته القوام
آورده حبها سازند هر حبی بقدر نخودی شربتی یک حب
و نسخ حب الشفا که افیون داخل دارد در افیون ذکر یافت
حب جوز ماثل بدل افیون سرفه و درد سر مزمن و غیر مزمن
بارده و حاره و جمیع امراض بارده و حاره و حمیات مزمنه را
نافع و در تپ قبل از وقت نوبت باید داد و در تسکین
وجع قولنج مجرب است و این حب از الهامی هند است
و گفته اند مداومت بآن بعمر طبیعی میرساند و حافظ صحت
است صنعت آن تخم جوز ماثل دوازده درم ریوند چینی
هفت درم زنجبیل صمغ عربی از هر یک چهار درم صمغ را در
آب حل کرده باقی ادویه را کوفته بیخته بآن سرشته حبها
سازند هر حبی بقدر نخودی و فلفلی شربتی کامل معتاد

با افیون را حب کلان و غیر معتاد را کوچک حب بدل افیون
دیگر اسلم از اول است درد سر مزمن و ضعف معده و جگر را
نافع است و قاطع عادت افیون است صنعت آن
تخم تاتوره سیاه یک مثقال زنجبیل دو مثقال ریوند چینی سه
مثقال کوفته بیخته حبوب سازند هر حبی بقدر نخودی و فلفلی شربتی
از یک حب تا سه حب بحسب قوت مزاج و اگر بیست و
چهار مثقال نبات سفید کوبیده داخل نمایند نیز خواب است
و در نسخه دیگر دار چینی مصطگی از هر یک یک مثقال نیز داخل
است حب بیخ جوز ماثل جهت امراضیکه بعضی زنان را بعد از
وضع حمل عارض میگردد و از لینت طبع و حمی خفیفه و ضعف
مزاج که بهندی پرسوت نامند صنعت آن بگیرند بیخ جوز
ماثل سیاه را و با چند دانه فلفل سیاه نرم سائیده حبوب سازند
هر حبی بقدر فلفلی شربتی از یک حب تا سه حب و حب جوز ماثل
افیونی در افیون ذکر یافت حلوای جوز ماثل از مخترعات
اهل هند است جهت امراض بارده رطبه نافع منقول از
خلاصة التجارب صنعت آن بگیرند تخم جوز ماثل نیم من و نیم
کوفته در یک من شیر گاو که دران قدری آب داخل کرده
باشند اندازند و با آتش ملایم بجوشانند تا آب برود پس فرود
آورده بمالانید و مایه زنند تا ماست گردد مسکه آنرا بنصف
وزن مسکه زرده تخم مرغ خام و دو مقدار آن عسل مصفی
سرشته با آرد میده خالص حلوا بپزند و چون خواهند که از
آتش بردارند عشر وزن آن دار چینی جوزبوا رازیانه
کوفته بیخته یک مثقال زعفران سوده بآن ممزوج نموده
نگاهدارند و هر روز یک مثقال آن را بخورند و زیاده و
کم منوط برای طبیب است دهن جوز ماثل اوجاع را تسکین
و بهرو فالج و سستی انزال را نافع باشد صنعت آن
شجره جوز ماثل را بگیرند یا برگ و بیخ و گل و ثمر و در پارچه کهنه پیچیده
مثل فتیله مشتعل سازند و بروغن کنجد خوب چرب نمایند و به
سیخ آهنی آنرا بیاویزند و اسفل آن آتش را فروزند و در
زیر آن ظرفی از آهن گذارند تا از بالا اندک اندک روغن کنجد
بریزند و آنچه روغن از سر فتیله بچکد تا تمام فتیله سوخته گردد نگاهدارند
و عند الحاجت استعمال نمایند دهن جوز ماثل
بنسخه معصومی که چون بر سر بمالند قدری در بینی چکانند

خواب خورش آورد. صنعت آن جوز ماثل خربق سیاه از هر یک جزوے پوست خشخاش بزرالبنج تخم کاهو از هر یک دو جزو کوفته در آب بجوشانند چون خوب قوت ادویه در آب باز داده شد صاف نمایند و آن آب را با روغن کدو با آتش ملایم بجوشانند تا آب رفته بماند. دهن جوز ماثل دیگر جهت سرعت انزال باید در حین مقاربت کف پا را بآن چرب نمایند منقول از شفائی صنعت آن جوز ماثل را از پوست بکنند و نیمکوفته در میان شیشهٔ گردن دراز کرده سر را بآن بموی اسپ محکم نمایند و شیشه را بگل حکمت گرفته بگیرند ظرف گلی دهن کشادی که دران آتش سرگین گاو قدر معتدیکه روغن برآمد تواند نمود و در وسط آن ظرف را سوراخ کرده بر سه پایهٔ آهنی یا سه پایهٔ چوب بشکل سه پایه که بلندی آن یک شبر یا قدرے زیاده باشد بر زمین فرو برند و آن ظرف را بران گذارند و سر شیشه را معکوس از ان سوراخ بطرف زیر بیرون آورند که شکم شیشه در اندرون ظرف باشد و در زیر آن ظرفی آب کرده بگذارند که سر شیشه دران ظرف اندکے در میان آب باشد و بر بالای شیشه در میان ظرف گلی سرگین گاو جنگلی پارچه پارچه کرده پر نمایند و آتش بران نهند تا مشتعل گردد و روغن در آب مقطر شود و چون با تمام رسید روغن را از روے آب گرفته در ظرف چینی یا شیشه نگاهدارند و عند الحاجت استعمال نمایند. دهن جوز ماثل از مخترعات حکمای هند مسمی بدهن الاوجاع. صنعت آن بگیرند درخت تاتوره را با برگ و بیخ و نیم کوفته مقدار یکمن در آب بجوشانند تا نیک پخته شود و بپالایند و عشر آن تخم تاتوره کوفته بپخته دران اندازند و ساعتے بجوشانند و بپالایند و قدر ربع روغن پنبه دانه دران افگنند و با آتش ملایم بجوشانند تا آب برود و روغن بماند در ظرف چینی یا شیشه نگاهدارند. عند الحاجت بر موضع علت نیم گرم بمالند. دهن جوز ماثل نوع دیگر جهت اوجاع مفاصل و تحلیل مواد بارده و استرخا نافع. صنعت آن بگیرند درخت تازهٔ آن را از بیخ و شاخ و برگ و ثمر اگر ثمر رسیده و نوع سیاه آن باشد که اقوی است و نیمکوفته در آب طبخ دهند و مالیده صاف کنند و با نصف وزن آن روغن کنجد تازه بدستور مقرر بجوشانند تا روغن بماند و نسوزد و عند الحاجت استعمال نمایند.

لله الحمد والمنة که قرابادین کبیر جلد اول بخیر تمام شد

لغت

مختص مفردات طب اُردو

مخزن الادویہ اُردو جسمین ہر ایک دوا کی ماہیت طبیعت مضر مصلح بدل قدر شربت افعال وخواص کمال بسط وشرح سے لکھتے ہین مع رسالہ تعداد ادویہ مترجمہ حکیم سید محمد نور کریم - دو جلدین

۱ جلد -

۲ جلد -

مجموعہ میزان الادویہ - الفاظ الادویہ فرہنگ نصیریہ -

مخزن الادویہ - یہ مجموعہ تین کتاب کا علی الترتیب تصنیف حکیم نور الدین شیرازی وحکیم طالع محمد وحکیم احمد علی عظیم آبادی -

ضروری المطب - مؤلفہ حکیم مہتاب رائے جلد اول مین نام ودوا و مضر ومصلح کا بیان ہے

مقالات احسانی - مفردات کا بیان مصنفہ حکیم احسان علی وکیل -

نفیسی شرح موجز - شرح حل المتن یہ علم طب عربی کی کتاب خاص وعام مین مشہور ومعروف ہے اسکو مستعد طالب علم کسی بڑے اُستاد مسلم الثبوت سے پڑھتے ہین - اس کے بعد قانون شیخ بو علی سینا کے پڑھنے کا مرتبہ ہے - اس کتاب مین کلیات طب سے بحث کی گئی ہے - اول عناصر اربعہ یعنی آگ - ہوا - مٹی - پانی - اور انکے اقسام چار اور رطب وغیرہ سے بحث کی ہے اور ثابت کیا ہے کہ کوئی جسم بغیر ان چار عنصر کے عقلاً موجود نہین ہوسکتا اور نہ کیفیت مزاج پیدا ہوسکتی ہے - پھر مزاج کے اقسام معتدل اور غیر معتدل اور کمی وبیشی کے درجے باعتبار حرارت اور برودت کے بتائے ہین جنکی از روی عقلی احتمال کے نو قسمین ہین پھر ثابت کیا گیا ہے کہ کل حیوانات اور اشیا مین جسم انسان کو از روے اعتدال کے بڑھا ہوا ہے جسکو اعدل الامزجہ کہنا چاہیے پھر جسم انسانی کے اُن اعضا کا بیان ہے جو سب مین اعدل ہین اسی طرح جو عضو حرارت اور برودت اور یبوست اور رطوبت مین جملہ اعضا سے بڑھا ہوا ہے دلائل عقلی سے اسکو ثابت کیا ہے پھر اخلاط اربعہ کا ذکر اور انکے مفرد اور مرکب ہونے کا بیان ہے -
پھر ارواح کی تفصیل باعتبار حیوانی طبعی نفسانی ہونے کی درج ہے -
پھر قواے طبعی کا ذکر ہے جو چار قسم کے ہین نامیہ - غاذیہ - مولدہ - متصورہ - پھر اُن اعضا کا ذکر ہے جو قوت غاذیہ کے خادم ہین اور اُن کے ذریعہ سے وہ غذا انسان کے بدن کا جزو بنتی ہے اسی طرح کل قوے کی تفصیل ہے پھر امراض مرکبہ اور مفردہ کا بیان نہایت بسط کے ساتھ ہے جن مین سے بعض خلقی ہین اور بعض غیر خلقی اور ہر ایک کی تقسیم باعتبار مقدار اور عدد کے کی گئی ہو پھر اسباب ستہ ضروریہ پر بحث ہے جو انسان کی حفظ صحت کے لیے ضروری ہین بلکہ جن سے انسان زندہ ہے اگر ان مین فرق آجائے تو بیمار ہوجائیگا -
پھر اُن اسباب کا ذکر ہے جو غیر ضروری ہین مگر طبیعت کے مخالف نہین ہین -
پھر اُن غیر ضروری اسباب کا ذکر ہے جو طبیعت کے مخالف اور متضاد ہین پھر مزاج کی علامتین گوشت چربی - لمس - بال - بدن کی رنگت ہیئت کیفیت انفعال - افعال طبیعت فضلات مندفعہ - وغیرہ اور اُن سب کی ضروری تشریح مندرجہ متن مین بیان کی گئی ہے - پھر تشخیص نبض باعتبار طویل - قصیر - معتدل عریض - ضیق حرکت - سکون - بطی - اور سریع ہونے کی نہایت خوبی سے بیان کی گئی ہے - پھر نبض کی حرکت کے اقسام ہین - یعنی منشاری - موجی - دودی - نملی - ذنب الفار - مطرقی - ذو القرعہ - الواقع فی الوسط - پھر قارورہ کی شناخت اس کے مختلف رنگ - سرخ - زرد - سیاہ - صاف - مکدر - کف لایا ہوا - وغیرہ اور بتایا گیا ہے کہ فلان فلان صورت اِس رنگ کا پیشاب آئے گا - علی ہذا القیاس پاخانہ کی کیفیت کو بھی سمجھ لینا چاہیے اسکو بھی مختلف رنگتون ہی پر تقسیم کیا ہے پھر استفراغ کا ذکر ہے جس سے پانچ چیزون کا خارج کرنا مقصود ہوتا ہے - پھر حجامات اور حقنہ کا بیان ہے کہ کس صورت سے خون نکلوانا چاہیے - اور کس حالت مین حقنہ کرنا چاہیے اِس مین شک نہین کہ اگر یہ کتاب کوئی مستعد اور فہیم طالب علم کسی کامل اُستاد سے پڑھے تو اسکو دوسری کتاب کی احتیاج نہ رہے جس قدر کلیات طب اِس کتاب مین مدون کیے گئے ہین اس سے بڑھکر نہین ہوسکتے قانون شیخ بوعلی سینا مین بھی اسیقدر ہے صرف تصریح اور تشریح اور دلائل عقلی اس مین زیادہ ہین -

❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖
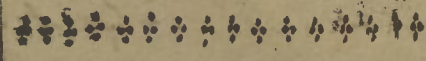
قانونچہ مع رسالہ قبریہ - علم طب مین اعلیٰ درجہ کی معتبر کتاب درسی ہی مطبوعہ مطبع کانپور -

اقسرائی - یہ کتاب فن طب مین درسی معتبر مزید اعتبار کی ہی -

کتب طب اردو

ترجمہ خوارزم شاہی - اردو زبان عام فہم اول یہ کتاب فارسی تھی مصنفہ حکیم اسمعیل بن حکیم حسن محمد احمد حسنی جرجانی یہ کتاب علم طب مین کلیات طب اور معالجات طب اور تشریح طب کو جامع وحاوی و مستند ہی بصرف زر خطیر از جناب مطبع حکیم محمد ہادی حسن خان صاحب نے فارسی سے اردو مین ترجمہ فرمایا اس کی دس جلدین مبسوط ہین -

زبدۃ الحکمت - تصنیف قمر علی صاحب ساکن متھرا فصول اربعہ کی روز مرہ چیزون کی کھانے کا بیان خوب ہی -

مفید الاجسام - مع فوائد عجیبہ ہر قسم کے امراض کے نسخہ جات مجربات مندرج ہین -

علاج الغربا - اسکی کوڑیون کی دوا قیمتی کا کام کرتی ہی -

میزان الادویہ - اردو دو جلد ترجمہ مولوی محمد نور کریم مرحوم -

زینت الخیل منظوم - فن معالجہ گھوڑون مین مع تصاویر -

ترجمہ طب اکبر - اردو یہ ترجمہ تمام و کمال خوبی سے ہوا ہے ہر ایک مطالب دقیق کو ساتھ محاورہ زبان کے تحریر کیا ہی -

تحفۃ الاطبا - تصنیف لطیف حکیم مشرف حسین صاحب خیر آبادی نہایت عمدہ ہے -

قانون عشرت - مصنفہ حکیم عشرت حسین صاحب سب نسخے مجرب ہین -

قرابادین شفائی - فن حکمت مین نہایت عمدہ اور بے مثل ترجمہ ہوا ہے -

قرابادین ذکائی - فارسی سے اردو مین نہایت عمدہ و مفید ترجمہ ہوا ہے -

تشریح الاسباب - مسمی بہ مظہر العلوم

رسالہ زبدۃ المفردات و رسالہ نظم بارق منظوم -

مجربات اکبری - اردو یہ کتاب طب مین نہایت عمدہ ہی -

طب نبوی - جس کا ہر نسخہ مریضون کے لیئے نوشدارو ہے -

رموز الحکمت - تصنیف حکیم رجب علی صاحب نہایت عمدہ ہے -

معالجات احسانی - یہ کتاب عجیب و غریب فن طب کی اردو کتاب ہے -

ترجمہ اردو علاج الامراض - مشہور و معروف جامع فن طب ہی -

مرکبات احسانی - یہ کتاب مثل قرابادین احسانی کے نافع و جامع از تصنیفات نواب حکیم احسان علی -

علاج احسانی - اسمین علاج بہائم و طیور کے عمدہ نسخے مجرب لکھے ہین اور شناخت امراض بہائم کا صاف صاف بیان ہے مجموعہ میزان الادویہ و فرہنگ نصیریہ و مخزن الادویہ والفاظ الادویہ یہ ایک مستند مجموعہ نادر طب کا ہے -

میزان الطب - اردو مع رسائل نبض و قارورہ و دلائل بول -

اکسیر القلوب - ترجمہ مفرح القلوب مولوی محمد نور کریم مغفور نے حسب ایمای مالک مطبع ترجمہ فرمایا -

عجالہ مسیحی - معالجہ امراض وبائی و سوء ہضمی مین -

مجربات بشیر - مخصوص علاج قوت باہ مین -

نخبۃ التجربین - اجتماع بیدک و طب یونانی -

مخزن سلیمانی - ترجمہ اکبری -

رسالہ قارورہ - اردو اسمین شناخت رنگ و رسوب بول کا بیان ہے بطور سوال و جواب تصنیف حکیم سید غلام یحیی صاحب مطبع آرا -

فرسنامہ رنگین - گھوڑون کی علاج مین -

کیمیای عناصری - ترجمہ قرابادین فارسی مولوی حکیم نور کریم مغفور نے قرابادین قادری کا اردو مین ترجمہ کیا -

رسالہ ہیضہ و وبائی - اردو معالجہ ہیضہ کا بہ تدابیر مجربہ لکھا ہے حکیم سید غلام یحیی صاحب نے

دستور النجاۃ عن مصائب الحمیات - اس مین بیان ہر قسم کے تپون کا ہے مع معالجہ بقاعدہ یونانی و ڈاکٹری جدید الطبع -

طب احسانی - مطبوعہ نظامی -

مجمع البحرین - یہ کتاب لاجواب تصنیف حکیم محمد حیدر خان صاحب ساکن جالندھر ملازم سرکار ریاست کپور تھلہ سے یادگار ہی اس کتاب لاجواب مین فن طب ڈاکٹری و یونانی کو باہم متفق کیا ہے اس وقت تک ایسی نادر کتاب دیکھنے مین نہین آئی ہے -

Lithographed copy of an old Persian MS. on medicine.

Presented to the Medical Library of McGill University
by
D. Casey Wood